Titi Liuij Patauini

ROMANAE HISTORIÆ PRINCIPIS, LIBRI OMNES, QVOTQVOT AD NOSTRAM ÆTATEM PERVENERVNT, POST VARIAS doctorum virorum emendationes, & veterum *& recentium exemplarium collatione ſumma* fide ac diligentia recogniti, & ad publicam *vtilitatem denuò editi.*

QVIBVS ADIVNCTA EST CHRONOLOGIA noua, accommodata ad tabulas Capitolinas VERII FLACCI, annotationibus vtiliſſimis, varietatem ſeu diſſenſionem Authorum circa Conſulum Romanorum nomina demonſtrata illuſtrata.

Cum Indice cuique parti ſeparatim adiuncto.

Impreſſum Londini, per EDMVNDVM BOLLIFANTVM.

1589

NOBILI ET SVMMÆ SPEI ADOLESCENTI, IOANNI CHRISTOPHORO NEVSTETTERO, COgnomento *Sturmero, Bambergenſi, Wirtzburgenſi, & Combergenſi Canonico, Domino ſuo ſumma obſeruantia colendo, S. P.*

QVI DE MVNERIBVS LARgiendis, officiísque tribuendis præcepta tradidere, Iuuenis ornatiſſime, omníque doctrinarum genere cultiſſime, cùm alia multa in ijs ſpectanda eſſe cenſent: tum verò vt munus tale ſit, vt & eum, cui offertur, ſua natura delectet, & ei gratiæ quàm plurimum debeatur, ísque eo quàm digniſſimus ſit. Si enim ei largiaris, qui non delectetur, vel ſibi minime deberi exiſtimet, vel dignus munere non ſit, tam id perit, quàm quod maximè. Cùm & qui non delectatur, contemnat, & merces vltroneæ, cui obtruduntur, iuxta Prouerbium, puteant, & qui indignus eſt, licet benignè accipiat, non mereatur. Ego itaque hæc præcepta ratione animóq; luſtrans, ac impreſſione Liuianę hiſtoriæ, toti mundo celebris atque cognitæ, ad publicam vtilitatem à me ſuſcepta ac abſoluta, cui ea potiſſimùm offerri ac meritò dicari poſſet, circumſpiciens, tu vnus potiſſimum occurriſti, Ioannes Chriſtophore nobiliſſime, cui è multis hos meos labores dare, dedicaréque vellem atque deberem. Vellem, propter magnam hiſtoriarum quæ in Reuerenda tua præſtantia eſt, peritiam, illásque legendi deſiderium. Deberem, propter ampliſſimum & ſplendidiſſimum D. patruum reuerendæ tuæ præſtantiæ, Eraſmum Neuſtetterum, cognomento Sturmerum, Præpoſitum Combergenſem, Eccleſiarúmque Bambergenſis & Wirtzburgenſis Canonicum ſeniorem, Virum eruditione, prudentia, multo rerum uſu, & virtutum omnium præſtantiſſimum atque celeberrimum, ſtudiorum & artium fautorem & promotorem benigniſſimum, qui multa in me beneficia contulit, Cuius veſtigia reuerendam veſtram præſtantiam imitaturam eſſe non dubito. Ad authorem quem ſub tuo nomine in publicum profero, quod attinet, is talis eſt, vt viuus lacteo eloquentię fonte, nobiles, quos Roma ad ſui contemplationem trahere non potuit,

nominis sui fama, ut Hieronymus ad Paulinum refert, de vltimis Hispaniæ, Galliarúmque finibus pertraxerit, & moriens, ob rerum quas describit magnitudinem, varietatem, præstantiam, vtilitatem, ac iucunditatem, dignus sit habitus, qui ad Romanæ historiæ cognitionem, prudentiámque ciuilem cum eloquentia comparandam, præ cæteris in manibus omnium tereretur. Huic dedicationis causæ & nominis tui dignitas accessit, quæ propter humanitatem, innocentiam, vitæ morúmque integritatem singularem, erga bonas literas amorem, earúmque studiosos benevolam propensionem, prudentiàmque eximiam, cùm apud alios, tum vero apud me tanta est, vt hac dedicatione potius meam erga tuam reuerendam præstantiam, venerationem adumbrare, quàm re ipsa exprimere cupiuerim. Superesset, vt de opera mea huic editioni impensa nonnihil dissererem, sed cùm & author ipse per se toti mundo satis laudatus & cognitus sit, ac opus, secundum vulgare, artificem commendet, ego de opera mea hîc tacebo, nisi mihi præcipuè curæ fuisse, vt omnibus, tam recentioribus quàm veteribus Exemplaribus bona fide, accuratáque industria collatis, quàm emendatissima editio meis sumptibus prodiret, eam insuper Chronologiam addens, quæ cum ex doctissimorum scriptis collecta sit, meo iudicio bonis potius placitura, quàm ingrata futura sit. Etsi autem huius dedicationis institutum, gratíque animi declarandi studium tuæ eximiæ ac reuerendæ præstantiæ minimè contrarium futurum, sed quæ eius est humanitas, ínque rei literariæ studiosos benevolentia, eam omnia in meliorem partem accepturam sperem: hoc tamen eam rogandam duxi, vt institutum meum fauore suo prosequi, studium nominis suæ dominationis exornandi minimè aspernari, ac munusculum hoc chartaceum, qualecunque sit, benigna fronte suscipere, meósque conatus sua authoritate iuuare, provehere, atque defendere velit. Id à Deo Opt. Max. petens, vt reuerendam tuam præstantiam, ac denique totam Neustetterianorum familiam (quos Musis ornamento, earúmque sectatoribus præsidio esse scio) quàm florentissimam diu ita conseruare dignetur, quemadmodum ei me, meósque labores quàm commendatissimos esse cupio. Datum Francofurti Idib. Septemb. Ann. 1588.

Tuæ Reuerendæ præstantiæ deditissimus,

SIGISMVNDVS FEYRABENDIVS.

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS PRIMÆ

LIBER PRIMVS.

L. FLORI IN EVNDEM EPITOME.

A Duentus Aeneæ in Italiam, & res ab eo gestæ, Ascanij regnum Albæ, & Syluij Aeneæ, ac deinceps Syluiorum regum primo libro continentur. Numitoris filia à Marte compressa, nati Romulus, & Remus. Amulius obtruncatus. Vrbs à Romulo condita. Senatus lectus. Cum Sabinis bellatum. Opima spolia Ioui Feretrio lata. In centurias populus diuisus. Fidenates & Veientes victi. Romulus consecratus. Numa Pompilius ritus sacrorum tradidit, Iani templum constituit: eiusque portam pacatis omnibus circà populis primus clausit. Cum dea Aegeriæ sibi congressus nocturnos esse simulans, feroces populi animos ad religionem perpulit. Tullus Hostilius, Albanos bello petijt. Post hæc tergeminorum pugna. Horatius absolutus. Metij Sufetij supplicium. Alba diruta. Albani in ciuitatem recepti. Sabinis bellum indictum. Ad postremum fulmine Tullus absumptus est. Ancus Martius ceremonias à Numa institutas renouauit. Latinis victis, & ad ciuitatem ascitis montem Auentinum assignauit. Politorium urbem Latinorum bello repetitam, quam Prisci Latini occupauerant, diruit. Pontem sublicium in Tyberim fecit. Ianiculum collem vrbi addidit. Fines imperij protulit. Ostiam condidit. Regnauit annos XXXIII. Eo regnante Lucumo Damarati Corinthij filius à Tarquinijs, Etruriæ ciuitate, Romam venit, & in amicitiam Anci receptus, Tarquinij nomen ferre cœpit, & post mortem Anci regnum excepit. Centum additis patrum numerum auxit. Latinos subegit. Circum designauit. Ludos edidit. Sabinorum bello petitus, equitum centurias ampliauit. Tentandæ scientiæ causa Attij Natij auguris consuluisse fertur, an id, de quo cogitaret, effici posset. quod cum ille fieri posse respondisset: iussisse eum nouacula cotem præcidere: idque protinus ab Attio factum. Sabinos præterea acie vicit. Vrbem muro circundedit. Cloacas fecit. occisus est ab Anci filiis, cum regnasset annos XXXVIII. Successit ei Ser. Tullius, natus ex captiua nobili Corniculana, cui puero adhuc in cunis posito caput arsisse traditum est. Veientes atque Etruscos prælio fudit. Censum primus omnium egit. Lustrum condidit, quo censa LXXXM. esse dicuntur. Classes centuriásque descripsit. Pomœrium protulit. Colles vrbi, Quirinalem, Viminalem, Esquilinumque adiecit. Templum Dianæ cum Latinis in Auentino fecit. Interfectus est à L. Tarquinio Prisci filio, consilio filiæ suæ Tulliæ, cum regnasset annos XXXIIII. post hunc L. Tarquinius Superbus neq; patrum neq; populi iussu regnum inuasit: quo die scelerata Tullia per patrium iacentis corpus carpentum egit. Armatos circa se ad custodiã corporis sui habuit. Turnum Herdonium fraude interemit. Bellum cum Volscis gessit: & ex eorum præda templum Ioui in Capitolio fecit. Terminus & Iuuentas non addixere: quorum aræ moueri non potuerunt. Filij Sexti Tarquinij dolo Gabios in potestatem suam redegit. Huius filijs Delphos profectis, & consulentibus quis eorum regnaturus esset Romæ, dictum est eum regnaturum, qui primùm matrem osculatus esset. Quod responsum cum ipsi aliter interpretarentur, Iunius Brutus, qui cum ijs profectus erat, prolapsum se simulavit, & terram osculatus est, idque factum eius euentum rei comprobauit: nam, cùm impotenter se gerendo Tarquinius

Superbus omnes in odium sui adduxisset : ad vltimum, propter expugnatam nocturna vi à Sexto filio eius Lucretiæ pudicitiam, quæ vocato patre ad se Tricipitino, & viro Collatino, obtestata ne inulta mors eius esset, cultro se interemit : Bruti opera maximè expulsus est, cum regnasset annos viginti quinque. Tunc consules primum creati sunt, L. Iunius Brutus. & L. Tarquinius Collatinus.

HACTVRVSNE operæ precium sim, si à primordio vrbis res populi Romani perscripserim, nec satis scio : nec si sciam, dicere ausim, quippe qui cum veterem tum vulgatam esse rem videam, dum noui semper scriptores aut in rebus certius aliquid allaturos se, aut scribendi arte rudem vetustatem superaturos credunt. Vtcunque erit : iuuabit tamen rerum gestarum memoriæ principis terrarum populi pro virili parte & meipsum consuluisse. Et si in tanta scriptorum turba, mea fama in obscuro est, nobilitate ac magnitudine eorum qui nomini officient meo, me consoler. Res est præterea & immensi operis, vt quæ supra septingentesimum annum repetatur : & quæ ab exiguis profecta initijs, eò creverit, vt iam in magnitudine laboret sua : & legentium plerisque haud dubito, quin primæ origines, proximáque originibus, minus præbitura voluptatis sint, festinantibus ad hæc noua, quibus iampridem præualentis populi vires se ipsæ conficiunt. Ego contrà hoc quoque laboris præmium petam, vt me à conspectu malorum quæ nostra tot per annos vidit ætas, tantisper certè, dum prisca illa tota mente repeto, auertam, omnis expers curæ, quæ scribentis animum, & si non flectere à vero, solicitum tamen efficere possit. Quæ ante conditam condendámue vrbem, poeticis magis decora fabulis, quam incorruptis rerum gestarum monumentis traduntur : ea nec affirmare, nec refellere in animo est. Datur hæc venia antiquitati, vt miscendo humana diuinis, primordia vrbium augustiora faciat. Et si cui populo licere oportet consecrare origines suas, & ad deos referre authores : ea belli gloria est populo Romano, vt cum suum, conditorisque sui parentem Martem potissimum ferat : tàm & hoc gentes humanæ patiantur æquo animo, quàm imperium patiuntur. Sed hæc & his similia, vt cunque animaduersa aut æstimata erunt, haud equidem in magno ponam discrimine. Ad illa mihi pro se quisque acriter intendat animum, quæ vita, qui mores fuerint : per quos viros quibusque artibus, domi militiæque, & partum & auctum imperium sit. labente deinde paulatim disciplina, velut desidentes primò mores sequatur animo : deinde vt magis magisque lapsi sint : tum ire cœperint præcipites, donec ad hæc tempora, quibus nec vitia nostra, nec remedia pati possumus, peruentum est. Hoc illud est præcipuè in cognitione rerum salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illustri posita monumento intueri, vnde tibi tuæque reipublicæ quod imitere capias : inde fœdum incœptu, fœdum exitu, quod vites. Cæterùm aut me amor negocij suscepti fallit, aut nulla vnquam respublica nec maior, nec sanctior, nec bonis exemplis ditior fuit : nec in quam tam serè auaritia luxuriáque immigraverint : nec vbi tantus, ac tam diu paupertati ac parsimoniæ honos fuerit : adeò, quantò rerum minus, tantò minus cupiditatis erat. Nuper diuitiæ auaritiam, & abundantes voluptates desiderium per luxum atque libidinem perendi perdendique omnia inuexêre. Sed querelæ nè tum quidem gratæ futuræ, cum forsitan & necessariæ erunt : ab initio certè tantæ ordiendæ rei absint, cum bonis potius ominibus, votisque ac precationibus deorum dearúmque, si vt poetis, nobis quoque mos esset, libentius inciperemus, vt orsis tanti operis successus prosperos darent.

IAM primùm omnium satis constat, Troia capta in cæteros sæuitum esse Troianos, duobus, Aenea Antenoréque, & vetusti iure hospitii & quia pacis reddendæque Helenæ semper autores fuerant, omne ius belli Achiuos abstinuisse.

A abſtinuiſſe. Caſibus deinde variis Antenorem cum multitudine Henetûm, qui ſeditione ex Paphlagonia pulſi, & ſedes & ducem, rege Pylemene ad Troiam amiſſo, quærebant, veniſſe in intimum maris Adriatici ſinum: Euganeíſque qui inter mare alpéſque incolebant, pulſis, Henetos Troianósque eas tenuiſſe terras, & in quem primùm egreſſi ſunt locum, Troia vocatur: pagóque inde Troia nomen eſt, gens vniuerſa Veneti appellati. Aeneam ab ſimili clade domo profugum, ſed ad maiora rerum initia ducentibus fatis, primò in Macedoniam veniſſe: inde in Siciliam quærentem ſedes delatum: ab Sicilia claſſe Laurentem agrum tenuiſſe. Troia & huic loco nomen eſt. ibi egreſſi Troiani, vt quibus ab immenſo propè errore nihil præter arma & naues ſupereſſet, cum prædam ex agris agerent, Latinus rex Aboriginéſque, qui tùm ea tenebant loca, ad arcendam vim aduenarum armati ex vrbe atque agris concurrunt. Duplex exinde fama eſt, alii prælio victum Latinum pacem cum Aenea, deinde affinitatem iunxiſſe tradunt: alij, cum inſtructæ acies conſtitiſſent, prius quàm ſigna canerent, proceſſiſſe Latinum inter primores, ducémque aduenarum euocaſſe ad colloquium: percontatum deinde qui mortales eſſent, vnde, aut quo caſu profecti domo, quidúe quærentes in agrum Laurentem exiſſent: poſtquam audierit multitudinem Troianos eſſe, ducem Aeneam, filium Anchiſæ &
B Veneris, cremata patria & domo profugos, ſedem condendæque vrbi locum quærere: & nobilitatem admiratum gentis viríque, & animum vel bello vel paci paratum, dextera data fidem futuræ amicitiæ ſanxiſſe. Inde fœdus ictum inter duces, inter exercitus ſalutationem factam. Aeneam apud Latinum fuiſſe in hoſpitio. ibi Latinum apud penates deos domeſticum publico adiunxiſſe fœdus, filia Aeneæ in matrimonium data. ea res vtique Troianis ſpem affirmat, tandem ſtabili certâq; ſede finiendi erroris. Oppidum condunt. Aeneas ab nomine vxoris Lauinium appellat. Breui ſtirps quoque virilis ex nouo matrimonio fuit, cui Aſcanium parentes dixere nomen. Bello deinde Aborigines Troianíque ſimul petiti. Turnus rex Rutulorum, cui pacta Lauinia ante aduentum Aeneæ fuerat, prælatum ſibi aduenam ægrè patiens, ſimul Aeneæ Latinóque bellum intulerat. Neutra acies læta ex eo certamine abijt. victi Rutuli: victores Aborigines Troianíque, ducem Latinum amiſere. Inde Turnus Rutulique diffiſi rebus, ad florentes Hetruſcorum opes, Mezentiúmq; eorum regem confugiunt, qui Cære opulento tum oppido imperitans, iam inde ab initio minimè lętus nouæ origine vrbis, & tum nimio plus quàm ſatis tutum eſſet accolis, rem Troianã creſcere ratus, haud grauatim ſocia arma Rutulis iunxit. Aeneas adverſus tanti belli terrorem, vt animos Aboriginum ſibi conciliaret,
C ne ſub eodem iure ſolùm, ſed etiam nomine omnes eſſent, Latinos utranque gentem appellauit. nec deinde Aborigines Troianis ſtudio ac fide erga regem Aeneam ceſſere. fretusq; his animis coaleſcentium indies magis duorum populorum Aeneas, quanquam tanta opibus Hetruria erat, vt iam non terras ſolùm, ſed mare etiam per totam Italiæ longitudinem ab Alpib. ad fretum Siculum fama nominis ſui impleſſet: tamen cùm mœnibus bellum propulſare poſſet, in aciem copias eduxit. Secundum inde prælium Latinis, Aeneæ etiam vltimum operum mortalium fuit. Situs eſt, quemcunque eum dici ius fâsque eſt, ſuper Numicum flumen. Iouem indigetem appellant. Nondum maturus imperio Aſcanius Aeneæ filius erat, tamen id imperium ei ad puberem ętatem incolume manſit: tantiſper tutela muliebri (tanta indoles in Lauinia erat) res Látina, & regnum auitum paternúmque puero ſtetit. Haud nihil ambigam (quis enim rem tam veterem pro certo affirmet?) hiccine fuerit Aſcanius, an maior quàm hic, Creuſa matre Ilio incolumi natus, comésque inde paternæ fugæ, quem Iulum eundem Iulia gens authorem nominis ſui nuncupat. is Aſcanius, vbicunque & quacunque matre genitus (certè natum Aenea conſtat) abundante Lauinij multitudine florentem, iam (vt tum res erant) atque opulentam vrbem matri, ſeu nouercæ reliquit: nouam ipſe aliam ſub Albano mó-

te condidit: quæ ab ſitu porrectæ in dorſo vrbis longa Alba appellata. Inter A
Lauinium & Albam longam coloniam deductam triginta fermè interfuere
anni.tantum tamen opes creuerant, maximè fuſis Hetruſcis, vt ne morte qui-
dem Aeneæ, nec deinde inter muliebrem tutelam rudimentúmque primum
puerilis regni mouere arma, aut Mezentius Hetruſcíque, aut vlli alii accolæ
auſi ſint. Pax ita conuenerat,vt Hetruſcis Latinisq; fluuius Albula,quem nunc
Tyberim vocant,finis eſſet. Syluius deinde regnat Aſcanii filius,caſu quodam
in ſyluis natus. is Aeneam Syluium creat: is deinde Latinum Syluium. ab eo
coloniæ aliquot deductæ, priſci Latini appellati. manſit Syluius poſtea omni-
bus cognomen,qui Albæ regnarunt. Latino Alba ortus,Alba Atys, Ati Capys,
Capy,Capetus,Capeto Tyberinus, qui in traiectu Albulæ amnis ſubmerſus,ce-
lebre ad poſteros nomen flumini dedit. Agrippa inde Tyberini filius, poſt A-
grippam Romulus Syluius à patre accepto imperio regnat. Auentino,fulmine
ipſe ictus,regnum per manus tradidit. is ſepultus in eo colle, qui nunc eſt pars
Romanæ vrbis,cognomen colli fecit.Proca deinde regnat.is Numitorem atq;
Amulium procreat: Numitori,qui ſtirpis maximus erat,regnum vetuſtum Sy-
uiæ gentis legat. plus tamen vis potuit,quàm voluntas patris, aut verecundia
ætatis. pulſo fratre Amulius regnat. addit ſceleri ſcelus, ſtirpem fratris virilem
interimit: fratris filiæ Rheæ Syluiæ per ſpeciem honoris, cum Veſtalem eam B
legiſſet, perpetua virginitate ſpem partus adimit. Sed debebatur (vt opinor)
fatis tantæ origo vrbis, maximíque ſecundum deorum opes imperij principi-
um. Vi compreſſa Veſtalis,cum geminum partũ edidiſſet,ſeu ita rata,ſeu quia
Deus author culpæ honeſtior erat, Martem incertæ ſtirpis patrem nuncupat,
ſed nec dii, nec homines aut ipſam, aut ſtirpem à crudelitate regia vindicant.
ſacerdos vincta in cuſtodiam datur,pueros in profluentem aquam mitti iubet.
Sorte quadam diuinitus ſuper ripas Tyberis effuſus lenibus ſtagnis, nec adiri
vſquam ad iuſti curſum poterat amnis: & poſſe quamuis languida mergi aqua
infantes, ſpem ferentibus dabat. ita velut defuncti regis imperio, in proxima
alluuie,vbi nunc ficus Ruminalis eſt(Romularẽ vocatam ferunt)pueros expo-
nunt. vaſtæ tum in ijs locis ſolitudines erant. Tenet fama, cum fluitantem al-
ueum quo expoſiti erant pueri, tenuis in ſicco aqua deſtituiſſet, lupam ſitien-
tem ex montibus qui circa ſunt, ad puerilem vagitum curſum flexiſſe. eam
ſummiſſas infantibus adeò mitem prębuiſſe mammas,vt lingua lambentẽ pu-
eros magiſter regij pecoris inuenerit(Fauſtulo fuiſſe nomen ferunt) ab eo ad
ſtabula Laurentiæ vxori educandos datos.Sunt qui Laurentiã vulgato corpo-
re lupam inter paſtores vocatam putent: inde locum fabulæ ac miraculo da-
tum. Ita geniti,ita educati,cum primùm adoleuit ætas, nec in ſtabulis, nec ad C
pecora ſegnes,venando peragrare ſaltus. hinc robore corporibus animísque
ſumpto, iam non feras tantùm ſubſiſtere, ſed in latrones præda onuſtos impe-
tum facere, paſtoribúsque rapta diuidere, & cum his, creſcente indies grege
iuuenum,ferias ac locos celebrare. Iam tum in Palatino monte Lupercal hoc
fuiſſe ludicrum ferunt,& à Palanteo vrbe Arcadica Palantium, deinde Palati-
num montem appellatum. ibi Euandrum, qui ex eo genere Arcadum multis
antè tempeſtatibus ea tenuerat loca,ſolenne allatum ex Arcadia inſtituiſſe,vt
nudi iuuenes Lycæum Pana venerantes, per luxum atq; laſciuiam currerent,
quem Romani deinde vocarunt Inuum.huic deditus ludicro,cum ſolenne vo-
tum eſſet,inſidiatos ob iram prędę amiſſæ latrones,cum Romulus vi ſe defen-
diſſet,Remũ cepiſſe: captum regi Amulio tradidiſſe, vltro accuſantes. crimini
maximè dabant,in Numitoris agros ab his impetum fieri:inde eos collecta iu-
uenum manu, hoſtilem in modum prædas agere. ſic Numitori ad ſupplicium
Remus deditur. Iam inde ab initio Fauſtulo ſpes fuerat regiam ſtirpem apud
ſe educari: nam & expoſitos iuſſu regis infantes ſciebat: & tempus, quo ipſe
eos ſuſtuliſſet,ad id ipſum congruere: ſed rem immaturam niſi aut per occaſi-
onem,aut per neceſſitatẽ aperiri noluerat.neceſſitas prior venit.ita metu ſub-

actus,

A actus, Romulo rem aperit. Fortè & Numitori, cum in custodia Remũ haberet, audissetque geminos esse fratres: comparando eorum ætatem, & ipsam minimè seruilem indolem, tetigerat animum memoria nepotum: sciscitandóque eódem peruenit, ut haud procul esset, quin Remum agnosceret. Ita vndique regi dolus nectitur. Romulus non cum globo iuuenum (nec enim erat ad vim apertam par) sed alijs alio itinere iussis certo tempore ad regiam venire pastoribus, ad regem impetum facit: & à domo Numitoris alia comparata manu adiuuat Remus. ita regem obtruncant. Numitor inter primum tumultum hostes inuasisse vrbem, atque adortos regiam dictitans, cùm pubem Albanam in arcem præsidio armísque obtinendam advocasset: posteaquam iuuenes perpetrata cæde pergere ad se gratulantes vidit: extemplò aduocato concilio, scelera in se fratris, originẽ nepotum, vt geniti, vt educati, vt cogniti essent, cædem deinceps tyranni, seque eius authorem ostendit. Iuuenes per mediam concionem agmine ingressi, cum auum regem salutassent, secuta ex omni multitudine consentiens vox ratum nomen imperiumque regi effecit. Ita Numitori Albana permissa re, Romulum Remumque cupido cepit, in iis locis vbi expositi, vbique educati erant, vrbis condendæ: & supererat multitudo Albanorum, Latinorumque, ad id pastores quoque accesserant: qui omnes facilè
B spem facerent, paruam Albam, paruum Lauinium, præ ea vrbe quæ conderetur, fore. Interuenit deinde his cogitationibus auitum malum, regni cupido, atque inde fœdum certamen coortum à satis miti principio: quoniam gemini essent, nec ætatis verecundia discrimen facere posset: vt dij, in quorum tutela ea loca essent, augurijs legerent, qui nomen nouæ vrbi daret, qui conditam imperio regeret. Palatinum Romulus, Remus Auentinum ad inaugurandum templa capiunt. Priori Remo augurium venisse fertur, sex vultures. Iamque nunciato augurio, cum duplex numerus Romulo se ostendisset, vtrunque regem sua multitudo consalutaverat, tempore illi præcepto: at hi numero auium regnum trahebant. Inde cum altercatione congressi, certamine irarum ad cædem vertuntur. ibi in turba ictus Remus cecidit. Vulgatior fama est, ludibrio fratris Remum nouos transiluisse muros. inde ab irato Romulo, cùm verbis quoque increpitans adiecisset: Sic inde, quicunque alius transiliet mœnia mea: interfectum. Ita solus potitus imperio Romulus: condita vrbs, conditoris nomine appellata. Palatinum primum, in quo ipse erat educatus, munijt. Sacra dijs alijs Albano ritu, Græco Herculi, vt ab Euandro instituta erant, facit. Herculem in ea loca, Geryone interempto, boues mira specie abegisse memorant, ac prope Tyberim fluuium, quà præ se armentum agens nando traiece-
C rat, loco herbido, vt quiete & pabulo læto reficeret boues, & ipsum fessum via procubuisse. Ibi cum eum cibo vinóque grauatum sopor oppressisset, pastor accola eius loci nomine Cacus, ferox viribus, captus pulchritudine boum, cum auertere eam prædam vellet: quia, si agendo armentum in speluncam compulisset, ipsa vestigia quærentem dominum eò deductura erant: auersos boues, eximium quemque pulchritudine, caudis in speluncam traxit: Hercules ad primam auroram somno excitus, cum gregem perlustrasset oculis, & partem abesse numero sensisset, pergit ad proximam speluncam, si fortè eo vestigia ferrent. quæ vbi omnia foràs versa vidit, nec in partem aliam ferre: confusus, atque incertus animi, ex loco infesto agere porrò armentum occepit. Inde cum actę boues quædam ad desiderium (vt fit) relictarum mugissent, reddita inclusarum ex spelunca boum vox Herculem conuertit. quem cum vadentem ad speluncam Cacus vt prohibere conatus esset, ictus claua, fidem pastorum nequicquam inuocans, morte occubuit. Euander tum ea, profugus ex Peloponneso, authoritate magis quam imperio regebat loca: venerabilis vir miraculo literarum rei nouæ inter rudes artium homines: venerabilior diuinitate credita Carmentę matris, quam fatiloquam ante Sibyllæ in Italiam aduentum miratæ hæ gentes fuerant. Is tum Euander concursu pastorum trepidan-

tium

tium circa aduenam manifestæ reum cædis excitus, postquam facinus, facino- A
risque causam audiuit: habitum formámque viri aliquantùm ampliorem au-
gustiorémque humana intuens, rogitat, qui vir esset. vbi nomen, patrémque ac
» patriam accepit: Ioue nate Hercules salue, inquit. te mihi mater veridica in-
» terpres deûm auctorum cœlestium numerum cecinit, tibíque aram hic dica-
» tum iri, quam opulentissima olim in terris gens Maximam vocet, tuóque ritu
» colat. Dextra Hercules data, accipere se omen, impleturúmque fata, ara con-
dita atque dicata, ait. Ibi tum primùm boue eximia capta de grege, sacrum,
adhibitis ad ministerium dapémq; Potitiis ac Pinariis (quę tum familiæ maxi-
mè inclytæ ea loca incolebant) factum. Fortè ita euenit, vt Potitij ad tempus
præstò essent, iisque exta apponerentur: Pinarij extis adesis, ad cæteram ve-
nirent dapem. Inde institutum mansit, donec Pinariûm genus fuit, ne extis
solemnibus vescerentur. Potitij ab Euandro edocti, antistites sacri eius per
multas ætates fuerunt: donec tradito seruis publicis solenni familiæ minis-
Ann. 5. rio, genus omne Potitiorum interiit. Hæc tum sacra Romulus vna ex omni-
c. 2. bus peregrina suscepit, iam tum immortalitatis virtute partæ, ad quam eum
sua fata ducebant, fautor. Rebus diuinis ritè perpetratis. vocatáque ad
concilium multitudine, quę coalescere in populi vnius corpus nulla re præ-
terquam legibus poterat, iura dedit. quæ ita sancta generi hominum agre B
sti fore ratus, si se ipse venerabilem insignibus imperii fecisset, cùm cætero
habitu se augustiorem, tum maximè lictoribus duodecim sumptis fecit. A-
lij ab numero auium quæ augurio regnum portenderant, eum secutum
numerum putant. Me haud pœnitet eorum sententiæ esse, quibus & ap-
paritores & hoc genus ab Hetruscis finitimis, vnde sella curulis, vnde to-
ga prætexta sumpta est, numerum quoque ipsum ductum placet: & ita ha-
buisse Hetruscos, quòd ex duodecim populis communiter creato rege
singulos singuli populi lictores dederint. Crescebat interim vrbs muniti-
onibus, cum alia atque alia appetendo loca, in spem magis futuræ mul-
titudinis, quam ad id, quod tum hominum erat, munirent. Deinde ne vana vr-
bis magnitudo esset: adijciendæ multitudinis causa, vetere consilio conden-
tium vrbes, qui obscuram atque humilem conciendo ad se multitudinem, na-
tam è terra sibi prolem mentiebantur: locum qui nunc septus densis sentibus
III. inter duos lucos est, asylum aperit. eò ex finitimis populis turba omnis, sine
discrimine liber an seruus esset, auida nouarum rerum perfugit. idque primum
ad cœptam magnitudinem roboris fuit. Cum iam virium haud pœniteret, cõ-
silium deinde viribus parat. centum creat senatores: siue quia is numerus sa-
tis erat, siue quia soli centum erant, qui creari patres possent. Patres certè ab C
honore, patriciique progenies eorum appellati. Iam res Romana adeò erat
valida, vt cuilibet finitimarum ciuitatũ bello par esset, sed penuria mulierum,
hominis ætatem duratura magnitudo erat; quippe quibus nec domi spes pro-
lis, nec cum finitimis connubia essent. Tum ex consilio patrum Romulus lega-
tos circa vicinas gentes misit, qui societatem connubiúmque nouo populo pe-
terent. Vrbes quoque vt cætera, ex infimo nasci: deinde quas sua virtus ac dij
iuuent, magnas opes magnúmque nomen sibi facere. satis scire, origini Roma-
næ & deos affuisse, & non defuturam virtutem. proinde ne grauarentur homi-
nes cum hominibus sanguinem & genus miscere. Nusquam benignè legatio
audita est: adeo simul omnes spernebant, simul tantam in medio crescentem
molem sibi ac posteris suis metuebant. à plerisq; rogitantibus dimissi, ecquod
fœminis quoque asylum aperuissent: id enim demum compar connubium fo-
re. Aegrè id Romana pubes passa: & haud dubiè ad vim spectare res cœpit,
cui tempus locúmque aptum vt daret Romulus, ægritudinem animi dissimu-
lans, ludos ex industria parat, Neptuno equestri solennes: Consualia vocat.
Indici deinde finitimis spectaculum iubet, quantóque apparatu tum sciebant
aut poterant, concelebrant: vt rem claram expectatámque facerent. Multi

mortales

A mortales conuenere ſtudio etiam videndæ novæ vrbis: maximè proximi quique Ceninenſes, Cruſtumini, Antemnates. Iam Sabinorum omnis multitudo IIII.
cum liberis ac coniugibus venit. Inuitati hoſpitaliter per domos, cum ſitum, mœniáque, & frequentem tectis vrbem vidiſſent, mirantur tam breui rem Romanam creuiſſe. Vbi ſpectaculi tempus venit, deditæque eo mentes cum oculis erant, tum ex compoſito orta vis: ſignóque dato, iuuentus Romana ad rapiendas virgines diſcurrit. Magna pars, fortè vt in quem quęque inciderat, raptæ: quaſdam forma excellentes, primoribus patrum deſtinatas, ex plebe homines, quibus datum negotium erat, domos deferebant. Vnam longè ante alias ſpecie ac pulchritudine inſignem à globo Talaſſij cuiuſdam raptam ferunt, multísque ſciſcitantibus cuinam eam ferrent, identidem nequis violaret, Talaſſio ferri clamitatum: inde nuptialem hanc vocem factam. Turbato per metum ludicro, mœſti parentes virginum profugiunt, incuſantes violati hoſpitij fœdus, deúmque inuocantes, cuius ad ſolenne ludósq; per fas ac fidem decepti veniſſent. Nec raptis aut ſpes de ſe melior, aut indignatio eſt minor. Sed ipſe Romulus circumibat, docebátque patrum id ſuperbia factum, qui connubium finitimis negaſſent. illas tamen in matrimonio, in ſocietate fortunarum omnium, ciuitatísque, &, quo nihil charius humano generi ſit, liberûm fore: mollirent modò iras, & quibus ſors corpora dediſſet, darent animos: ſæpe ex iniuria
B poſtmodum gratiam ortam: eóque melioribus vſuras viris, quòd annixurus pro ſe quiſque ſit, vt cùm ſua vice functus officio ſit, parentum etiam patriæque expleat deſiderium. Accedebant blanditiæ virorum factum purgantium cupiditate, atque amore: quæ maximè ad muliebre ingenium efficaces preces ſunt. Iam admodum mittigati animi raptis erant. At raptarum parentes tum maximè ſordida veſte, lachrymísque & querelis ciuitates concitabant: nec domi tantùm indignationes continebant, ſed congregabantur vndique ad Titum Tatium regem Sabinorum: & legationes eò, quòd maximum Tatij nomen in his regionibus erat, conueniebant. Ceninenſes Cruſtuminíque & Antemnates erant, ad quos eius iniuriæ pars pertinebat. lentè agere iis Tatius Sabinique viſi ſunt. Ipſi inter ſe tres populi communiter bellum parant. nec Cruſtumini quidem atque Antemnates pro ardore iráque Ceninenſium ſatis ſe impigrè mouent. Ita per ſe ipſum nomen Ceninum in agrum Romanum impetum facit: ſed effusè vaſtantibus ſit obuius cum exercitu Romulus, leuíq; certamine docet, vanam ſine viribus iram eſſe, exercitum fundit fugátque, fuſum perſequitur, regem in prælio obtruncat, & ſpoliat. duce hoſtium occiſo, vrbem primo impetu capit. Inde exercitu victore reducto, ipſe cùm factis vir magni-
C ficus, tum factorum oſtentator haud minor, ſpolia ducis hoſtium cæſi ſuſpenſa, fabricato ad id aptè ferculo, gerens in Capitolium aſcendit: ibíque ea cum ad quercum paſtoribus ſacram depoſuiſſet, ſimul cum dono deſignauit templo Iouis fines, cognoménque addidit Deo: Iupiter Feretri, inquit, hæc tibi victor Romulus rex regia arma fero, templúmq; ijs regionibus quas modò animo metatus ſum, dedico: ſedem opimis ſpolijs, quæ regibus ducibúsq; hoſtiũ cæſis, me authorem ſequentes poſteri ferent. Hæc templi eſt origo, quod primum « omnium Romæ ſacratum eſt. Ita deinde dijs viſum, nec irrita conditoris tem- « pli vocem eſſe, qua laturos eò ſpolia poſteros nuncupauit: nec multitudine « compotum eius doni vulgari laudem. Bina poſtea intra tot annos, tot bella, « opima parta ſunt ſpolia. Adeò rata eius fortuna decoris fuit. Dum ea ibi Romani gerunt, Antemnatium exercitus per occaſionem ac ſolitudinẽ hoſtiliter in fines Romanos incurſionem facit. Raptim & ad hos Romana legio ducta, palantes in agris oppreſſit. Fuſi ſunt igitur primo impetu & clamore hoſtes: oppidum captum: duplicíque victoria ouantem Romulum Herſilia coniunx precibus raptarum fatigata: orat vt parentibus earum det veniam, & in ciuitatem accipiat. ita rem coaleſcere concordia poſſe. facilè impetratum. Inde contra Cruſtuminos profectus, bellum inferentes: ibi minus etiam, quod iam

alienis

alienis cladibus ceciderant animi, certaminis fuit. Vtroque coloniæ missæ. A plures inuenti, qui propter vbertatem terræ in Crustuminum nomina darent. & Romam inde frequenter migratum est,à parentibus maximè ac propinquis raptarum: Nouissimum ab Sabinis bellum ortum: multóque id maximum fuit. Nihil enim per iram aut cupiditatem actum est. nec ostenderunt bellum prius quam intulerunt: consilio etiam additus dolus. Sp. Tarpeius Romanæ præerat arci. huius filiam virginem auro corrumpit Tatius, vt armatos in arcem accipiat. Aquam fortè ea tum sacris extra mœnia petitum ierat,accepti obrutam armis necauere: seu vt vi capta potius arx videretur, seu prodendi exempli causa,ne quid vsquam fidum proditori esset. Additur fabula, quod vulgò Sabini aureas armillas magni ponderis brachio læuo, gemmatósque magna specie annulos habuerint,pepigisse eam,quod in sinistris manibus haberent.eò scuta illi pro aureis donis congesta. Sunt qui eam ex pacto tradendi quod in sinistris manibus esset,directò arma petisse dicant: & fraude visam agere, sua ipsam peremptam mercede. Tenuere tamen arcem Sabini: atque inde postera die cum Romanus exercitus instructus, quod inter Palatinum Capitolinumque collem campi est,complesset: non prius descenderunt in æquum,quàm ira & cupiditate recuperandæ arcis stimulante animos in aduersum Romani subiere principes vtrinque pugnam ciebant: ab Sabinis Metius B Curtius, ab Romanis Hostius Hostilius. Hic rem Romanam iniquo loco ad prima signa animo atque audacia sustinebat. Vt Hostius cecidit, confestim Romana inclinatur acies: fusáque est adveterem portam Palatij. Romulus & ipse turba fugientium actus, arma ad cœlum tollens: Iupiter,tuis, inquit, iussus auibus hic in Palatino prima vrbi fundamenta ieci: arcem iam scelere
» emptam Sabini habent. Inde huc armati,superata media valle tendunt. At tu
» pater Deûm hominúmque hinc saltem arce hostes, deme terrorem Romanis,
» fugámque fœdam siste. Hîc ego tibi templum Statori Ioui, quod monimen-
» tum sit posteris, tua presenti ope seruatam vrbem esse voueo. Hæc precatus,
» veluti sensisset auditas preces: Hinc,inquit,Romani,Iupiter optimus maximus resistere,atque iterare pugnam iubet. Restitere Romani,tanquam cœlesti voce iussi. Ipse ad primores Romulus prouolat. Metius Curtius ab Sabinis princeps,ab arce decurrerat,& effusos egerat Romanos toto quantum foro spatium est.nec procul iam à porta palatii erat,clamitans: Vicimus perfidos hospites,imbelles hostes. iam sciunt longe aliud esse virgines rapere, aliud pugnare cum viris. In eum hæc gloriantem, cum globo ferocissimorum iuuenum Romulus impetum facit. Ex equo tum fortè Metius pugnabat: eo pelli facilius fuit. pulsum Romani persequuntur: & alia Romana acies audacia regis accen- C sa, fundit Sabinos. Metius in paludem sese strepitu sequentium trepidante equo coniecit,auerterátque ea res etiam Sabinos tanti periculo viri. Et ille quidem annuentibus ac vocantibus suis,fauore multorum addito animo euadit. Romani Sabiniq; in media conualle duorum montium redintegrant prælium,sed res Romana erat superior. Tum Sabinæ mulieres, quarum ex iniuria bellum ortum erat,crinibus passis,scissaque veste, victo malis muliebri pauore,ausæ se intertela volantia inferre: ex transuerso impetu facto, dirimere infestas acies,dirimere iras: hinc patres,hinc viros orantes, ne se sanguine nefando soceri generíque respergerent: ne parricidio macularent partus suos nepotum illi,liberum hi progeniem. Si affinitatis inter vos,si connubij piget,in nos vertite iras. Nos causa belli, nos vulnerum ac cædium viris ac parentibus sumus. Melius peribimus,quam sine alteris vestrum viduæ aut orbæ viuemus. Mouet res tum multitudinem,tum duces. silentium, & repentina fit quies. Inde ad fœdus faciendum duces prodeunt: nec pacem modo, sed & ciuitatem vnam ex duabus faciunt: regnum consociant: imperium omne conferunt Romam. ita geminata vrbe,vt Sabinis tamen aliquid daretur, Quirites à Curib. appellati. Monimentum eius pugnæ,vbi primum ex profunda emersus palude

A lude equum Curtius in vado ſtatuit, Curtium lacum appellarunt. Ex bello tam triſti læta repente pax chariores Sabinas viris ac parentibus, & ante omnes Romulo ipſi fecit. Itaq; cum populũ in curias tringinta diuideret, nomina earũ curiis impoſuit. Id non traditur (cum haud dubie aliquãto numerus maior hoc mulierum fuerit) ætate, an dignitatibus ſuis virorumve, an ſorte lectæ ſint, quę nomina curiis darent. Eodẽ tempore & centurię tres equitum conſcriptę ſunt: Ramnenſes ab Romulo, ab Tito Tatio Titienſes appellati. Lucerũ nominis & originis cauſa incerta eſt. Inde non modo commune, ſed concors etiam regnum duobus regibus fuit. Poſt aliquot annos propinqui regis Tatii legatos Laurentium pulſant. Cumq; Laurentes iure gentium agerent, apud Tatiũ gratia ſuorum & preces plus poterant. Igitur illorum pœnam in ſe vertit: nam Lauinij, cum ad ſolenne ſacrificium eo veniſſet, concurſu facto interficitur. Eam rem minus ægre quam dignum erat, tuliſſe Romulum ferunt, ſeu ob infidam ſocietatem regni, ſeu quia haud iniuria cæſum credebat. Itaque bello quidem abſtinuit: vt tamen expiarentur legatorum iniuriæ, regíſque cædes, fœdus inter Romam Lauiniúmque vrbes renouatum eſt. Et cum his quidem inſperata pax erat: aliud multo propius, atque in ipſis prope portis bellum ortum. Fidenates nimis vicinas prope ſe conualeſcere opes rati, priuſquam tantum roboB ris eſſet, quantum futurum apparebat, occupant bellum facere. iuuentute armata immiſſa, vaſtatur agri quod inter vrbem ac Fidenas eſt. Inde ad lævam verſi, quia dextra Tyberis arcebat, cum magna trepidatione agreſtium populantur: tumultúsque repens ex agris in vrbem illatus, pro nuncio fuit. Excitus Romulus (neque enim dilationem pati tam vicinum bellum poterat) exercitum educit: caſtra à Fidenis mille paſſuum locat. ibi modico præſidio relicto, egreſſus cum omnibus copiis, partem militum locis circa denſa obſita virgulta obſcuris ſubſidere in inſidiis iuſſit. Cum parte maiore atque omni equitatu profectus, id quod quærebat, tumultuoſo & minaci genere pugnæ obequitando ipſis prope portis hoſtem exciuit. Fugæ quoque quę ſimulanda erat, eadem equeſtris pugna cauſam minus mirabilem dedit. Et cum velut inter pugnæ fugæque conſilium trepidante equitatu, pedes quoque referret gradum, plenis repente portis effuſi hoſtes, impulſa Romana acie, ſtudio inſtandi ſequendíq; trahuntur ad locum inſidiarum. Inde ſubito exorti Romani, tranſuerſam inuadunt hoſtium aciem. addunt pauorem mota è caſtris ſigna eorum qui in præſidio relicti fuerant. Ita multiplici terrore perculſi Fidenates, prius pene quam Romulus, quíque cum eo equites erant, circumagerent frenis equos, terga vertunt: multóque effuſius, quippe vera fuga, qui ſimulantes paulo ante ſecuC ti erant, oppidum repetebant: non tamen eripuere ſe hoſti. Hærens in terga Romanus, prius quam fores portarum obijcerentur, velut agmine vno irrumpit. Belli Fidenatis contagione irritati Veientium animi, & conſanguinitate (nam Fidenates quoque Hetruſci fuerunt) & quod ipſa propinquitas loci, ſi Romana arma omnibus infeſta finitimis eſſent, ſtimulabat: in fines Romanos excurrerunt, propulabundi magis quam iuſti more belli. Itaque non caſtris poſitis, non expectato hoſtium exercitu, raptam ex agris prædam portantes, D Veios rediere. Romanus contra, poſtquam hoſtem in agris non inuenit, dimicationi vltimæ inſtructus intentúsque, Tyberim tranſit. Quem poſtquam caſtra ponere, & ad vrbem acceſſurum Veientes audiuere: obuiam egreſſi, vt potius acie decernerent, quam incluſi de tectis mœnibúsque dimicarent. Ibi viribus nulla arte adiutis, tantum veterani robore exercitus rex Romanus vicit: perſecutúsque fuſos ad mœnia hoſtes, vrbe valida muris ac ſitu ipſo munita, abſtinuit. Agros rediens vaſtat, vlciſcendi magis quàm prædæ ſtudio, eâque clade haud minus quàm aduerſa pugna ſubacti Veientes, pacem petitum oratores Romam mittunt. agri parte multatis, in centum annos induciæ datæ. Hæc fermè Romulo regnante domi militiæque geſta. Quorum nihil abſonum fidei diuinæ originis, diuinitatíſque poſt mortem creditæ, fuit: non animus in

regno

regno auito recuperando, non condendæ vrbis consilium, non bello ac pace A
firmandæ. Ab illo enim profectu viribus datis tantum valuit, vt in quadraginta
deinde annos tutam pacem haberet. Multitudini tamen gratior fuit, quàm Pa-
tribus: longè ante alios acceptissimus militum animis. Trecentósque armatos
ad custodiam corporis, quos Celeres appellauit, non in bello solùm, sed etiam
in pace habuit. His immortalibus editis operibus, cum ad exercitum recen-
sendum concionem in campo ad Capræ paludem haberet, subitò coorta tem-
pestas cum magno fragore tonitribúsque, tam denso regem operuit nimbo, vt
conspectum eius concioni abstulerit: nec deinde in terris Romulus fuit. Ro-
mana pubes sedato tandem pauore, postquam ex tam turbido die serena &
Inter-reg. tranquilla lux redijt: vbi vacuam sedem regiam vidit: etsi satis credebat Pa-
tribus, qui proximi steterant, sublimem raptum procella: tamen velut orbita-
tis metu icta, mœstum aliquandiu silentium obtinuit. Deinde à paucis initio
facto, deum deo natum, regem parentémque vrbis Romanæ saluere vniuersi
Romulum iubent: pacem precibus exposcunt, vti volens propitius suam sem-
per sospitet progeniem. fuisse credo tum quoque aliquos, qui discerptum re-
gem patrum manibus taciti arguerent. manauit enim hæc quoque, sed perob-
scura fama. Illam alteram admiratio viri, & pauor præsens nobilitauit. Consilio
etiam vnius hominis addita rei dicitur fides. namque Proculus Iulius solicita B
ciuitate desiderio regis, & infensa Patribus, grauis, vt traditur, quamuis magnæ
» rei author, in concionem prodit. Romulus, inquit, Quirites, parens vrbis huius,
» prima hodierna luce cœlo repentè delapsus, se mihi obvium dedit. Cum per-
» fusus horrore, venerabundúsque adstitissem, petens precibus, vt contra intueri
» fas esset: Abi, nuncia, inquit, Romanis, cœlestes ita velle, vt mea Roma caput
» orbis terrarum sit. Proinde rem militarem colant, sciántque, & ita posteris tra-
» dant, nullas opes humanas armis Romanis resistere posse. Hæc, inquit, locutus,
sublimis abijt. Mirum quantum illo viro nuncianti hæc fides fuerit: quamque
desiderium Romuli apud plebem exercitúmque facta fide immortalitatis, le-
nitum sit. Patrum interim animos certamen regni ac cupido versabat. Nec-
dum à singulis, quia nemo magnopere eminebat in nouo populo, peruenerant
factiones. inter ordines certabatur. Oriundi ab Sabinis, ne, quia post Tatij
mortem ab sua parte non erat regnatum in societate æqua, possessionem im-
perij amitterent, sui corporis creari regem volebant. Romani veteres peregri-
num regem aspernabantur. In variis voluntatibus, regem tamen omnes vole-
bant, libertatis dulcedine nondum experta. Timor deinde Patres incessit, ne
ciuitatem sine imperio, exercitum sine duce, multarum circa ciuitatum irrita-
tis animis, vis aliqua externa adoriretur: & esse igitur aliquod caput placebat, C
& nemo alteri concedere in animum inducebat. Itaque rem inter se centum
Patres, decem decuriis factis, singulísque in singulas decurias creatis, qui sum-
mæ rerum præessent, consociant. Decem imperitabant, vnus cum insignibus
imperii & lictoribus erat. Quinque dierum spacio finiebatur imperium, ac per
omnes in orbem ibat: annuúmque interuallum regni fuit. Id ab re, quod nunc
Inter-reg. quoque tenet nomen, Interregnum appellatum. Fremere deinde plebs multi-
plicatam seruitutem: centum pro vno dominos factos. nec vltra, nisi regem, &
An. 5. *c.* 38. ab ipsis creatum, videbantur passuri. Cum sensissent ea moueri Patres, offe-
rendum vltro rati quod amissuri erant, ita gratiam ineunt, summa potestate
populo permissa, vt non plus darent iuris, quàm detinerent. Decreuerunt e-
nim, vt cum populus regem iussisset, id sic ratum esset, si Patres authores fie-
rent. Hodieque in legibus magistratibusque rogandis vsurpatur idem ius, vi
ademptum: prius quam populus suffragium ineat, in incertum comitiorum e-
» uentum Patres authores fiunt. Tum Interrex concione aduocata: Quod bo-
» num, faustum, felixque sit, inquit, Quirites regem create, ita Patribus visum
» est. Patres deinde, si dignum qui secundus ab Romulo numeretur, crearitis,
» authores fient. Adeo id gratum plebi fuit, vt ne victi beneficio viderentur, id

modo

A mo oſciſcerent iuberentque vt Senatus decerneret, qui Romæ regnaret. Incl-a iuſtitia religioque ea tempeſtate Numæ Pompilij erat. Curib. Sabinis habitabat conſultiſſimus vir, vt in illa quiſquam ætate eſſe poterat, omnis diuini atque humani iuris. Authorem doctrinæ eius, quia non extat alius, falso Samium Pythagoram edunt: quem Seruio Tullo regnante Romæ, centum poſt annos & amplius, in vltima Italiæ ora circa Metapontum Heracleamque & Crotonem iuuenum æmulantium ſtudia cœtus habuiſſe conſtat. Ex quibus locis, etſi eiuſdem ætatis fuiſſet, qua fama in Sabinos, aut quo linguæ commercio quenquam ad cupiditatem diſcendi exciuiſſet: quoue præſidio vnus per tot gentes diſſonas ſermone moribusque perueniſſet? Suopte igitur ingenio temperatum animum virtutibus fuiſſe opinor magis: inſtructumque non tam peregrinis artibus, quam diſciplina tetrica ac triſti veterum Sabinorum: quo genere nullum quondam incorruptius fuit. Audito nomine Numæ, Patres Romani, quanquam inclinari opes ad Sabinos rege inde ſumpto videbantur: tamen neque ſe quiſquam, nec factionis ſuæ alium, nec denique patrum aut ciuium quenquam præferre illi viro auſi, ad vnum omnes Numæ Pompilio regnum deferendum decernunt. Accitus, ſicut Romulus augurato in Vrbe condenda regnum adeptus eſt, de ſe quoque Deos conſuli iuſſit. Inde ab augure
B cui deinde honoris gratia publicum id perpetuumque ſacerdotium fuit, deductus in arcem, in lapide ad meridiem verſus conſedit. Augur ad læuam, eius capite velato ſedem cepit, dextra manu baculum ſine nodo aduncum tenens, quem Lituum appellauerunt. Inde vbi proſpectu in vrbem agrumque capto, Deos precatus, regiones ab oriente ad occaſum determinauit, dextras ad meridiem partes, læuasque ad Septentrionem eſſe dixit: ſignum contra quod longiſſimè conſpectum oculi ferebant, animo finiuit: tum lituo in læuam manum tranſlato, dextra in capite Numæ impoſita, precatus eſt ita: Iupiter pater, « si eſt fas hunc Numam Pompilium, cuius ego caput teneo, regem Romæ eſſe, « vt tua ſigna nobis certa ac clara ſint inter eos fines, quos feci. Tum peregit « verbis auſpicia quæ mitti vellet. Quibus miſſis, declaratus Rex Numa de templo deſcendit. Qui regno ita potitus, vrbem nouam conditam vi & armis, iure eam, legibusque ac moribus de integro condere parat. Quibus cum inter bella aſſueſcere videret non poſſe (quippe efferatis militia animis) mitigandum ferocem populum armorum deſuetudine ratus, Ianum ad infimum Argile tum indicem pacis bellique fecit: apertus, vt in armis eſſe ciuitatem, clauſus, pacatos circa omnes populos ſignificaret. Bis deinde poſt Numæ regnum clauſus fuit: ſemel T. Manlio conſule, poſt Punicum primum perfectum bellum: iterum
C (quod noſtræ ætati Dij dederunt vt videremus) poſt bellum Actiacum, ab imperatore Cæſare Auguſto pace terra marique parta. Clauſo eo, cum omnium circa finitimorum ſocietate ac fœderibus iunxiſſet animos: poſitis externorum periculorum curis, ne luxuriarent ocio animi, quos metus hoſtium diſciplinaque militaris continuerat: omnium primum rem ad multitudinem imperitam, & illis ſeculis rudem, efficaciſſimam, Deorum metũ iniiciendum ratus eſt. Qui cum deſcendere ad animos ſine aliquo commento miraculi non poſſet, ſimulat ſibi cum dea Aegeria congreſſus nocturnos eſſe: eius ſe monitu, quæ acceptiſſima Diis eſſent, ſacra inſtituere: ſacerdotes ſuos cuique Deorum præficere. atque omnium primum ad curſum lunæ in duodecim menſes deſcribit annum. Quem, quia tricenos dies ſingulis menſibus luna non explet, deſuntque dies ſolido anno, qui ſolſtitiali circumagitur orbe, intercalares menſibus interponendo, ita diſpenſauit, vt vigeſimoquarto quoq; anno ad metam eandem ſolis, vnde orſi eſſent, plenis annorum omnium ſpacijs dies congruerent. Idem nefaſtos dies faſtósque fecit: quia aliquando nihil cum populo agi, vtile futurum erat. Tum ſacerdotibus creandis animum adiecit: quanquam ipſe plurima ſacra obibat, ea maxime, quæ nunc ad Dialem flaminem pertinent. Sed quia in ciuitate bellicoſa plures Romuli quam Numæ

I I. rex 43. V. C. 39.

ſimiles

similes reges putabat fore, iturósque ipsos ad bella, ne sacra regiæ vicis esse rerentur, flaminem Ioui assiduum sacerdotem creauit: insignique eum veste & curuli regia sella adornauit. Huic duos flamines adiecit: Marti vnum, alterum Quirino. Virginésque Vestæ legit: Alba oriundum sacerdotium, & genti conditoris haud alienum. His, vt assiduæ templi antistites essent, stipendium de publico statuit: virginitate: aliisque ceremonijs venerabiles ac sanctas fecit. Salios item duodecim Marti Gradiuo legit: tunicæque pictæ insigne dedit, & super tunicam æneum pectori tegumen: cœlestiáque arma, quæ Ancilia appellantur, ferre, ac per vrbem ire canentes carmina cum tripudiis solenníque saltatu iussit. Pontificem deinde Numa Marcium Marci filium ex patribus legit: eíque sacra omnia exscripta exsignatáque attribuit: quibus hostiis, quibus diebus, ad quæ templa sacra fierent, atque vnde in eos sumptus pecunia erogaretur. Cætera quoque omnia publica priuatáque sacra, pontificis scitis subiecit, vt esset quo consultum plebs veniret: ne quid diuini iuris, negligendo patrios ritus, peregrinósque asciscendo turbaretur. Nec cœlestes modo ceremonias, sed iusta quoque funebria, placandósque manes, vt idem pontifex edoceret: quæque prodigia fulminibus, alióue quo viso missa susciperentur atque curarentur: ad ea elicienda ex mentibus diuinis Ioui Elicio aram in Auentino dicauit: deúmque consuluit augurijs quæ suscipienda essent. Ad hæc consultanda procurandáque multitudine omni á vi & armis conuersa, & animi aliquid agendo occupati erant, & deorum assidua insidens cura, cum interesse rebus humanis cœleste numen videretur, ea pietate omnium pectora imbuerat, vt fides ac iusiurandum, propulso legum ac pœnarum metu, ciuitatem regerent. Et cum ipsi se homines in regis, velut vnici exempli, mores formarent: tum finitimi etiam populi, qui ante castra vrbem positam in medio ad solicitandam omnium pacem crediderant, in eam verecundiam adducti sunt, vt ciuitatem totam in cultum versam deorum, violari ducerent nefas. Lucus erat, quem medium ex opaco specu fons perenni rigabat aqua. quo quia se persępe Numa sine arbitris, velut ad congressum deæ inferebat, Camœnis eum lucum sacrauit, quod earum sibi concilia cum coniuge sua Aegeria essent, & soli Fidei solenne instituit. Ad id sacrarium flamines bigis curru arcuato vehi iussit, manúque ad digitos vsque inuoluta rem diuinam facere: significantes fidem tutandam, sedémque eius etiam in dextris sacratam esse. Multa alia sacrificia, locáque sacris faciendis, quæ Argeos pontifices vocant, dedicauit. Omnium tamen maximum eius operũ fuit tutela per omne regni tempus haud minor pacis quam regni. Ita duo deinceps reges, alius alia via, ille bello, hic pace, ciuitatem auxerunt. Romulus septem & triginta regnauit annos: Numa tres & quadraginta. Tum valida, tum temperata & belli & pacis artibus erat ciuitas. Numæ morte ad interregnum res redijt. Inde Tullum Hostilium, nepotem Hostilij, cuius in infima arce clara pugna aduersus Sabinos fuerat, regem populus iussit: patres authores facti. Hic non solum proximo regi dissimilis, sed ferocior etiam Romulo fuit: tum ætas virésque tum auita quoque gloria animum stimulabat. Senescere igitur ciuitatem ocio ratus, vndique materiam excitandi belli quærebat. Fortè euenit, vt agrestes Romani ex Albano agro, Albani ex Romano prædas inuicem agerent. imperitabat tum C. Cluilius Albæ. Vtrinque legati ferè sub idem tempus ad res repetendas missi. Tullus præceperat suis, ne quid cum Albano prius quàm mandata agerent. satis sciebat negaturum Albanum ita piè bellum indici posse. ab Albanis socordius res acta excepti hospitio ab Tullo blandè ac benignè, comiter regis conuiuium celebrant. tantisper Romani & res repetiuerant priores, & neganti Albano bellum in trigesimum diem indixerant. Hæc renunciant Tullo. Tum legatis Tullus dicendi potestatem, quid petentes venerint, facit. Illi omnium ignari, primum purgando terunt tempus. Se inuitos quicquam quod minus placeat Tullo, dicturos, sed imperio subigi. res repetitum se venisse: ni reddantur, bellum indi-

Interreg. 3. rex. 32.

cer-

A cere iussos. Ad hæc Tullus: Nunciate, inquit, regi vestro, regem Romanum de- "
os facere testes, vter prius populus res repetentes legatos aspernatus dimise- "
rit, vt in eum omnes expetant huiusce clades belli. Hæc nunciant domum Al- "
bani. Et bellum vtrinque summa ope parabatur, ciuili simillimum bello, prope inter parentes natosque Troianam vtranq; prolem, cum Lauinium ab Troia, ab Lauinio Alba, ab Albanorum stirpe regum oriundi Romani essent. Euentus tamen belli minus miserabilem dimicationem fecit: quod nec acie certatum est, & tectis modo dirutis alterius vrbis, duo populi in vnum confusi sunt. Albani priores ingenti exercitu in agrum Romanum impetum fecere. Castra ab Vrbe haud plus quinque millia passuum locant, fossa circundant. Fossa Cluilia ab nomine ducis per aliquot secula appellata est, donec cum re nomen quoque vetustate aboleuit. In his castris Cluilius Albanus rex moritur. Dictatorem Albani Metium Suffetium creant. Interim Tullus ferox præcipuè morte regis, magnum deorúmque numen ab ipso capite orsum, in omne nomen Albanum expeturum pœnas ob bellum impium dictitans, nocte præteritis hostium castris, infesto exercitu in agrum Albanum pergit. Ea res ab statiuis exciuit Metium: is ducit quàm proximè ad hostem potest. Inde legatum præmissum nunciare Tullo iubet, prius quàm dimicent, opus esse colloquio: si secum congres-
B sus sit, satis scire ea se allaturum, quæ nihilominus ad rem Romanam quàm ad Albanam pertineant. Haud aspernatus Tullus, tametsi vana afferebantur, suos in aciem educit. Exeunt contrà & Albani. Postquam instructi vtrinque stabant, cum paucis procerum in medium duces procedunt. ibi infit Albanus: Iniurias, & non redditas res ex fœdere quæ repetitæ sunt, & ego regem nostrum "
Cluilium causam huiusce esse belli audisse videor: nec te dubito, Tulle, eadem præ te ferre. Sed si vera potius quàm dictu speciosa dicenda sunt, cupido "
imperij duos cognatos vicinósque populos ad arma stimulat, neque rectè, an "
perperam, interpretor: fuerit ista eius deliberatio, qui bellum suscepit. Me Albani gerendo bello ducem creauere. Illud te Tulle monitum velim: Hetrusca "
res, quanta circa nos, téque maximè sit, quo propiores vos, hoc magis scis. multum illi terra, plurimum mari pollent. Memor esto iam cum signum pugnæ dabis, has duas acies spectaculo fore, vt fessos confectósque simul victorem ac "
victum aggrediantur. Itaque si nos dij amant, quoniam non contenti libertate certa, in dubiam imperij seruitiique aleam imus, ineamus aliquā viam, qua "
vtri vtris imperent, sine magna clade, sine multo sanguine vtriusque populi "
decerni possit. Haud displicet res Tullo, quanquam tum indole animi, tum spe "
victoriæ ferocior erat. Quærentibus vtrinque ratio initur, cui & fortuna ipsa "
C præbuit materiam. Fortè in duobus tum exercitibus erant tergemini fratres, "
nec ætate nec viribus dispares. Horatios Curiatiósque fuisse satis constat, nec "
fermè antiqua alia est nobilior: tamen in re tam clara, nominum error manet, vtrius populi Horatij, vtrius Curiatij fuerint. authores vtroque trahunt: plures tamen inuenio, qui Romanos Horatios vocent. hos vt sequar, inclinat animus. Cum tergeminis agunt reges, vt pro sua quisque patria dimicent ferro, ibi imperium fore, vnde victoria fuerit. nihil recusatur: tempus & locus conuenit. Prius quàm dimicarent, fœdus ictum inter Romanos & Albanos est, his legibus, vt cuius populi ciues eo certamine vicissent, is alteri populo cum bona pace imperitaret. Fœdera alia aliis legibus, cæterùm eodem modo omnia fiunt. Tum ita factum accepimus, nec vllius vetustior fœderis memoria est. Fœcialis regem Tullum ita rogauit: Iubésne me rex cum patrepatrato po- "
puli Albani fœdus ferire? iubente rege: Sagmina, inquit, te rex posco. Rex ait: "
Puram tollito. Fœcialis ex arce graminis herbam puram attulit: postea regem "
ita rogauit: Rex, facisne me tu regium nuncium populi Romani Quiritium? "
vasa, comitésque meos? Rex respondit: Quod sine fraude mea, populiq; Ro- "
mani Quiritium fiat, facio. Fœcialis erat M. Valerius. is patrem patratum Sp. "
Fusium fecit, verbena caput capillósque tangens (pater patratus ad iusiuran- "

» dum patrandum, id est, sanciendum sit) fœdus, multisque id verbis, quæ longo A
» effata carmine non operæ est referre, peragit. Legibus deinde recitatis: Au-
» di, inquit, Iupiter, audi pater patrate populi Albani, audi tu populus Albanus,
» vt illa palam prima postrema ex illis tabulis cerave recitata sunt sine dolo
» malo, vtique ea hic hodie rectissime intellecta sunt: illis legibus populus Ro-
» manus prior non deficiet. si prior defexit publico consilio, dolo malo, tu illo
» die Iupiter populum Romanum sic ferito, vt ego hunc porcum hodie feriam:
» tantóque magis ferito, quanto magis potes, pollésque. Id vbi dixit, porcum
saxo silice percussit. Sua item carmina Albani, suumque iusiurandum per su-
um dictatorem, suósque sacerdotes peregerunt. Fœdere icto, tergemini, si-
cut conuenerat, arma capiunt. Cum sui vtrosque adhortarentur, deos patrios,
patriam, ac parentes, quicquid ciuium domi, quicquid in exercitu sit, illorum
tunc arma, illorum intueri manus: feroces & suopte ingenio, & pleni adhor-
tantium vocibus, in medium inter duas acies procedunt. Consederant vtrin-
que pro castris duo exercitus, periculi magis præsentis quam curæ expertes.
Quippe imperium agebatur, in tam paucorum virtute atque fortuna positum.
Itaque ergo erecti suspensique in minime gratum spectaculum, animo inten-
duntur. Datur signum: infestisque armis, velut acies, terni iuuenes magno-
rum exercituum animos gerentes concurrunt: nec his nec illis periculum B
suum, sed publicum imperium seruitiúmque obuersatur animo, futuráque ea
deinde patriæ fortuna, quam ipsi fecissent. Vt primo statim concursu increpu-
ere arma, micantésque fulsere gladij, horror ingens spectantes perstringit, &
neutro inclinata spe torpebat vox spiritúsque. Consertis deinde manibus,
cum iam non motus tantum corporum, agitatióque anceps telorum armo-
rúmque, sed vulnera quoque & sanguis spectaculo essent: duo Romani, super
alium alius, vulneratis tribus Albanis expirantes corruerunt. ad quorum ca-
sum cum conclamasset gaudio Albanus exercitus, Romanas legiones iam spes
tota, nondum tamen cura deseruerat, exanimes vice vnius, quem tres Curia-
tij circumsteterant. Forte is integer fuit, vt vniuersis solus nequaquam par, sic
aduersus singulos ferox. ergo vt segregaret pugnam eorum, capessit fugam,
ita ratus secuturos, vt quemque vulnere affectum corpus sineret. Iam ali-
quantum spacii ex eo loco, vbi pugnatum est, aufugerat, cum respiciens videt
magnis interuallis sequentes, vnum haud procul ab sese abesse: in eum mag-
no impetu redijt. Et dum Albanus exercitus inclamat Curiatijs, vti opem fe-
rant fratri, iam Horatius cæso hoste victor secundam pugnam petebat. Tum
clamore, qualis ex insperato fauentium solet, Romani adiuuant militem su-
um: & ille defungi prælio festinat. Prius itaque quam alter qui nec procul ab C
erat, consequi posset, & alterum Curiatium conficit. Iámque æquato Mar-
te singuli supererant, sed nec spe, nec viribus pares. Alterum intactum ferro
corpus, & geminata victoria, ferocem in certamen tertium dabant. alter fes-
sum vulnere, fessum cursu trahens corpus, victúsque fratrum ante se strage, vic-
tori obijcitur hosti. nec illud prælium fuit. Romanus exultans: Duos, inquit,
fratrum manibus dedi: tertium causam belli huiusce, vt Romanus Albano
imperet, dabo. Male sustinenti arma, gladium superne iugulo defigit: iacen-
tem spoliat. Romani ouantes ac gratulantes Horatium accipiunt eo maio-
re cum gaudio, quo propius metum res fuerat. Ad sepulturam inde suorum
nequaquam paribus animis vertuntur: quippe imperio alteri aucti, alteri
ditionis alienæ facti. Sepulchra extant, quo quisque loco cecidit. duo Roma-
na vno loco propius Albam, tria Albana Romam versus, sed distantia locis, vt
& pugnatum est. Prius quam inde digrederentur, roganti Metio ex fœdere
icto quid imperaret, imperat Tullus, vti iuuentutem in armis habeat: vsurum
se eorum opera, si bellum cum Veientibus foret. ita exercitus inde domos ab-
ducti. Princeps Horatius ibat, tergemina spolia præ se gerens: cui soror vir-
go, quæ desponsa vni ex Curiatiis fuerat, obuia ante portam Capenam fuit.

cognitóque

A cognitóque ſuper humeros fratris paludamento ſponſi, quod ipſa confecerat, ſoluit crines, & flebiliter nomine ſponſum mortuum appellat. Mouet feroci iuueni animum comploratio ſororis in victoria ſua, tantóque gaudio publico. Stricto itaque gladio, ſimul verbis increpans, transfigit puellam: Abi hinc cum immaturo amore ad ſponſum, inquit, oblita fratrum mortuorum, viuique oblita patriæ. Sic eat quæcunque Romana lugebit hoſtem. Atrox viſum id facinus patribus, plebíque: ſed recens meritum facto obſtabat: tamen raptus in ius ad regem. Rex, ne ipſe tam triſtis ingratique ad vulgus iudicij, ac ſecundum iudicium ſupplicij author eſſet, concilio populi aduocato: Duumuiros, inquit, qui Horatio perduellionem iudicent ſecundum legem, facio. Lex horrendi criminis erat. Duumuiri perduellionem iudicent. ſi a Duumuiris prouocarit, prouocatione certato. ſi vincent, caput obnubito: infelici arbori reſte ſuſpendito: verberato vel intra pomœrium, vel extra pomœrium. Hac lege Duumuiri creati, qui ſe abſoluere non rebantur ea lege ne innoxium quidem poſſe, cum condemnaſſent. tum alter ex his: P. Horati, tibi perduellionem iudico, inquit. I, lictor colliga manus. Acceſſerat lictor, injiciebátque laqueum. Tum Horatius, authore Tullo, clemente legis interprete, Prouoco, inquit. Ita de prouocatione certatum ad populum eſt. Moti homi-

B nes ſunt in eo iudicio maximè P. Horatio patre proclamante, ſe filiam iure cæſam iudicare: ni ita eſſet, patrio iure in filium animaduerſurum fuiſſe. Orabat deinde, ne ſe, quem paulò antè cum egregia ſtirpe conſpexiſſent, orbum liberis facerent. Inter hæc ſenex iuuenem amplexus, ſpolia Curiatiorum fixa eo loco, qui nunc Pila Horatia appellatur, oſtentans: Huncine aiebat, quem « modo decoratum, ouanté mque victoria incedentem viditis Quirites, eum « ſub furca vinctum inter verbera & cruciatus videre poteſtis? quod vix Alba- « norum oculi tam deforme ſpectaculum ferre poſſent. I, lictor, colliga ma- « nus, quæ paulo ante armatæ imperium populo Romano pepereunt. I, caput « obnube liberatoris vrbis huius: arbori infelici ſuſpende: verbera vel intra « pomœrium, modo inter illa pila & ſpolia hoſtium: vel extra pomœrium, mo- « do intra ſepulchra Curiatiorum. Quo enim ducere hunc iuuenem poteſtis, « vbi non ſua decora eum à tanta fœditate ſupplicij vindicent? Non tulit po- « pulus nec patris lachrymas, nec ipſius parem in omni periculo animum: abſoluerúntque admiratione magis virtutis, quam iure cauſæ. Itaque vt cædes manifeſta, aliquo tamen piaculo lueretur, imperatum patri, vt filium expiaret pecunia publica. Is quibuſdam piacularibus ſacrificiis factis, quæ deinde genti Horatiæ tradita ſunt, tranſmiſſo per viam trigillo, capite adoperto, velut

C ſub iugum miſit iuuenem. Id hodie quoque publice ſemper refectum manet: Sororium tigillum vocant. Horatiæ ſepulchrum, quo loco corruerat icta, conſtructum eſt ſaxo quadrato. Nec diu pax Albana manſit inuidia vulgi, quod tribus militibus fortuna publica commiſſa fuerit, vanum ingenium dictatoris corrupit. & quoniam recta conſilia haud bene euenerant, prauis reconciliare popularium animos cœpit. Igitur vt prius in bello pacem, ſic in pace bellum quærens, quia ſuæ ciuitati animorum plus quam virium cernebat eſſe, ad bellum palam, atque ex edicto gerendum alios concitat populos, ſuis per ſpeciem ſocietatis proditionem reſeruat. Fidenates colonia Romana, Veientibus ſocijs conſilij aſſumptis, pacto tranſitionis Albanorum, ad bellum atque arma incitantur. Cum Fidenæ aperte deſciſſent, Tullus Metio, exercitúque eius ab Alba accito, contra hoſtes ducit. vbi Anienem tranſijt, ad confluentes collocat caſtra. Inter eum locum & Fidenas Veientium exercitus Tyberim tranſierat. Hi & in acie prope flumen tenuere dextrum cornu, in ſiniſtro Fidenates propius montes conſiſtunt. Tullus aduerſus Veientem hoſtem dirigit ſuos, Albanos contra legionem Fidenatium collocat. Albano non plus animi erat quam fidei: nec manere ergo, nec tranſire aperte auſus, ſenſim ad montes ſuccedit, inde vbi ſatis ſubiiſſe ſeſe ratus eſt, erigit totam aciem,

fluctuánsque animo, vt tereret tempus, ordines explicat. Consilium erat, qua fortuna rem daret, ea inclinare vires. Miraculo primo esse Romanis, qui proximi steterant, vt nudari latera sua sociorum digressu sensérunt. inde eques citato equo nunciat regi, abire Albanos. Tullus in re trepida duodecim vouit Salios, fanã que Pallori ac Pauori. Equitem clara increpans voce, vt hostes exaudirent, redire in prælium iubet: nihil trepidatione opus esse: suo iussu circumduci Albanum exercitum, vt Fidenatium nuda terga inuadat, idem imperat: hastas equites erigere iubet. Id factum, magnæ parti peditum Romanorum conspectum abeuntis Albani exercitus intersepsit. qui viderant, id quod ab rege auditum erat, rati, eo acrius pugnant. Terror ad hostes transit, & audiuerant clara voce dictum, & magna pars Fidenatium, vt qui coloni additi Romanis essent, Latine sciebant. Itaque ne subito ex collibus decursu Albanorum intercluderentur ab oppido, terga vertunt. Instat Tullus, fusóque Fidenatium cornu, in Veientem alieno pauore perculsum ferocior redit. nec illi tulere impetum, sed ab effusa fuga flumen obiectum à tergo arcebat. Quo postquam fuga inclinauit, alij arma fœde iactantes, in aquam cæci ruebant: alij, dum cunctantur in ripis, inter fugæ pugnæque consilium oppressi. non alia antè Romana pugna atrocior fuit. Tum Albanus exercitus spectator certaminis, deductus in campos. Metius Tullo deuictos hostes gratulatur. Contra Tullus Metium benigne alloquitur: quod bene vertat, castra Albanos Romanis castris iungere iubet: sacrificium lustrale in diem posterum parat. Vbi illuxit, paratis omnibus, vt assolet, vocari ad concionem vtrunque exercitum iubet. præcones ab extremo orsi, primos exciuere Albanos. hi nouitate etiam rei moti, vt regem Romanum concionantem audirent, proximi constitere. ex compositio armata circundatur Romana legio. centurionibus datum negotium erat, vt sine mora imperia exequerentur. Tum
» ita Tullus infit: Romani, si vnquam ante alias vllo in bello fuit, quod pri-
» mum dijs immortalibus gratias ageretis, deinde vestræ ipsorum virtuti, he-
» sternum id prælium fuit. dimicatum est enim non magis cum hostibus, quam
» (quæ dimicatio maior ac periculosior est) cum proditione ac perfidia socio-
» rum: nam, ne vos falsa opinio teneat, iniussu meo Albani subiere ad mon-
» tes: nec imperium illud meum, sed consilium, & imperij simulatio fuit, vt
» nec vobis ignorantibus deseri vos, auerteretur à certamine animus: & ho-
» stibus circumueniri se ab tergo ratis, terror ac fuga inijceretur. Nec ea cul-
» pa, quam arguo, omnium Albanorum est. ducem secuti sunt: vt & vos, si quo
» ego inde agmen declinare voluissem, feciss etis. Metius ille est ductor itine-
» ris huius, Metius idem huius machinator belli, Metius fœderis Romani Al-
» baníque ruptor. audeat deinde talia alius, nisi in hunc insigne iam documentum mortalibus dedero. Centuriones armati Metium circumsistunt. rex cæ-
» tera, vt orsus erat, peragit: Quod bonum, faustum, felixque sit populo Ro-
» mano, ac mihi, vobísque Albani, populum omnem Albanum Romam tradu-
» cere in animo est: ciuitatem dare plebi, primores in patres legere: vnam vr-
» bem, vnam rempublicam facere: vt ex vno quondam in duos populos diuisa
» Albana res est, sic nunc in vnum redeat. Ad hæc Albana pubes inermis ab armatis septa, in varijs voluntatibus, communi tamen metu cogente, silentium
» tenet. tum Tullus: Meti Suffeti, inquit, si ipse discere posses fidem ac fœde-
» ra seruare, viuo tibi ea disciplina à me adhibita esset. nunc quoniam tuum in-
» sanabile ingenium est, tu tuo supplicio doce humanum genus, ea sancta cre-
» dere, quæ à te violata sunt. vt igitur paulo ante animum inter Fidenatem Ro-
» manámque rem ancipitem gessisti, ita iam corpus passim distrahendum da-
bis. Exinde duabus admotis quadrigis, in currus earum distentum illigat Metium. deinde in diuersum iter equi concitati, lacerum in vtroque curru corpus, qua inhæserant vinculis membra, portantes. auertere omnes à tanta fœditate spectaculi oculos. Primum, vltimúmque illud supplicium apud Roma-

nos

A nos exempli parum memoris legum humanarum fuit: in alijs gloriari licet, nulli gentium mitiores placuisse pœnas. Inter hæc iam præmissi Albam erant equites, qui multitudinem traducerent Romam. legiones deinde ductæ ad diruendam vrbem, quæ vbi intrauere portas, non quidem fuit tumultus ille, nec pauor, qualis captarum esse vrbium solet, cum effractis portis, stratisve ariete muris, aut arce vi capta, clamor hostilis & cursus per vrbem armatorum omnia ferro flammáque miscet: sed silentium triste ac tacita mœstitia ita defixit omnium animos, vt præ metu obliti quid relinquerent, quid secum ferrent, deficiente consilio, rogitantésque alij alios, nunc in liminibus starent, nunc errabundi domos suas vltimum illas visuri peruagarentur. Vt vero iam equitum clamor exire iubentium instabat: iam fragor tectorum quæ diruebantur, vltimis vrbis partibus audiebatur, puluisque ex distantibus locis ortus, velut nube inducta omnia impleuerat: raptim quibus quisque poterat elatis, cum Larem ac Penates, tectáque in quibus natus quisque educatúsque esset, relinquentes exirent, iam continens agmen migrantium impleuerat vias, & conspectus aliorum mutua miseratione integrabat lachrymas: vocésque etiam miserabiles exaudiebantur, mulierum præcipue, cum obsessa ab armatis templa augusta præterirent, ac velut captos relinquerent deos. Egressis vrbem Albanis, Romanus passim publica priuatáque omnia tecta adæquat solo, vnáque hora quadringentorum annorum opus, quibus Alba steterat, excidio ac ruinis dedit. templis tamen deûm (ita enim edictum ab rege fuerat) temperatum est. Roma interim crescit Albæ ruinis: duplicatur ciuium numerus: Cœlius additur vrbi mons: &, quo frequentius habitaretur, eam sedem Tullus regiæ capit, ibíque deinde habitauit. Principes Albanorum in patres, vt ea quoque pars reipublicæ crescerer, legit: Tullios, Seruilios, Quintios, Geganios, Curiatios, Clœlios. templúmque ordini ab se aucto curiam fecit, quæ Hostilia vsque ad patrum nostrorum ætatem appellata est: & vt omnium ordinum viribus aliquid ex nouo populo adijceretur, equitum decem turmas ex Albanis legit. legiones & veteres eodem supplemento expleuit, & nouas scripsit. Hac fiducia virium Tullus Sabinis bellum indicit, genti ea tempestate secundum Hetruscos opulentissimæ viris armisque. vtrinque iniuriæ factæ, ac res ne quicquam erant repetitæ. Tullus ad Feroniæ fanum mercatu frequenti negociatores Romanos comprehensos querebatur: Sabini suos prius in lucum confugisse, ac Romæ retentos. Hæ causæ belli ferebantur. Sabini haud parum memores, & suarum virium partem Romæ ab Tatio locatam, & Romanam rem nuper etiam adiectione populi Albani auctam, circumspicere & ipsi externa auxilia. Hetruria erat vicina, proximi Hetruscorum Veientes. inde ob residuas bellorum iras maxime solicitatis, ad defectionem animis, voluntarios traxere. & apud vagos quosdam ex inopi plebe etiam merces valuit. publico auxilio nullo adiuti sunt. valuítque apud Veientes (nam de cæteris minus mirum est) pacta cum Romulo inducíarum fides. Cum bellum vtrinque summa ope pararetur, vertíque in eo res videretur, vtri prius arma inferrent, occupat Tullus in agrum Sabinum transire. pugna atrox ad syluam Malicusam fuit: vbi & peditum quidem robore, cæterum equitatu aucto nuper, plurimum Romana acies valuit. ab equitibus repente inuectis turbati ordines sunt Sabinorum. nec pugna deinde illa constare, nec fuga explicari sine magna cæde potuit. Deuictis Sabinis, cum in magna gloria magnísque opibus regnum Tulli, ac tota res Romana esset, nunciatum regi patribúsque est, in monte Albano lapidibus pluisse: quod cum credi vix posset, missis ad id visendum prodigium, in conspectu haud aliter quam cum grandinem venti glomeratam in terras agunt, crebri cecidere cœlo lapides. Visi etiam audire vocem ingentem ex summi cacuminis luco, vt patrio ritu sacra Albani facerent, quæ velut dijs quoque simul cum patria relictis, obliuioni dederant: & aut Romana sacra susce-

perant, aut fortunæ (vt fit) obirati cultum reliquerant deum. Romanis quo- A
que ab eodem prodigio Nouendiale sacrum publice susceptum est: seu voce
cœlesti ex Albano monte missa (nam id quoque traditur) seu aruspicum mo-
nitu. manfit certe solenne, vt quandocunque idem prodigium nunciaretur,
feriæ per nouem dies agerentur. Haud ita multo post pestilentia laboratum
est. vnde cum pigritia militandi oriretur, nulla tamen ab armis quies dabatur
a bellicoso rege: salubriora etiam credente militiæ quam domi iuuenum
corpora esse, donec ipse quoque longinquo morbo est implicitus. Tunc adeo
fracti simul cum corpore sunt spiritus illi feroces, vt qui nihil ante ratus es-
set minus regium, quam sacris dedere animum, repente omnibus, magnis par-
uisque superstitionibus obnoxius degeret, religionibusque etiam populum
impleret. Vulgo iam homines eum statum rerum qui sub Numa rege fue-
rat, requirentes, vnam opem ægris corporibus relictam, si pax veniáque ab dijs
impetrata esset, credebant. Ipsum regem tradunt voluentem Commentarios
Numæ, cum ibi quædam occulta solennia sacrificia Ioui Elicio facta inueniss-
set, operatum his sacris se abdidisse: sed non rite initum aut curatum id sa-
crum esse: nec solum nullam ei oblatam cœlestium speciem, sed ira Iouis so-
licitati praua religione fulmine ipsum cum domo conflagrasse. Tullus mag- B
na gloria belli regnauit annos duos & triginta. Mortuo Tullo, res, vt inlitu
tum iam inde ab initio erat, ad patres redierat, hique interregem nominaue-
4. rex runt: quo comitia habente, Ancum Martium regem populus creauit: patres
24. fuere authores. Numæ Pompilij regis nepos filia ortus, Ancus Martius erat.
v.c. qui vt regnare cepit, & auitæ gloriæ memor, & quia proximum regnum cæ-
114. tera egregium ab vna parte haud satis prosperum fuerat, aut neglectis religi-
onibus, aut prane cultis, longéque antiquissimum ratus sacra publica, vt ab
Numa instituta erant, facere: omnia ea ex Commentarijs regis pontificem
maximum in album relata, proponere in publico iubet. inde & ciuibus ocij cu-
pidis: & finitimis ciuitatibus facta spes, in aui mores atque instituta regem ab-
iturum. Igitur Latini, cum quibus Tullo regnante ictum fœdus erat, sustule-
rant animos. & cum incursionem in agrum Romanum fecissent, repetentibus
res Romanis superbè responsum reddunt, desidem Romanum regem inter
sacella & aras acturum esse regnum rati. Medium erat in Anco ingenium, &
Numæ, & Romuli memor: & præterquam quòd aui regno magis necessariam
fuisse pacem credebat, cùm in nouo, tum feroci populo, etiam quòd illi con-
tigisset ocium; sine iniuria id se haud facilè habiturum: tentari patientiam,
& tentatam contemni: temporáque esse Tullo regi aptiora quàm Numæ: vt
tamen, quoniam Numa in pace religiones instituisset, à se bellicæ ceremo-
niæ proderentur: nec gererentur solum, sed etiam indicerentur bella aliquo C
ritu: ius ab antiqua gente Aequicolis, quod nunc fœciales habent, descrip-
» sit, quo res repetuntur. Legatus vbi ad fines eorum venit, vnde res repetun-
» tur, capite velato (filum lanæ velamen est) Audi Iupiter, inquit, audite fines (cu-
» iuscunque gentis sunt, nominat) audiat fas, ego sum publicus nuncius populi
Romani, iustè piéque legatus venio, verbísque meis fides sit. Peragit deinde
» postulata. inde Iouem testem facit: Si ego iniustè, impiéque illos homines il-
» lásque res dedier populo Romano mihique exposcon, tum patriæ compotem
me nunquam sinas esse. Hæc, cum fines suprascandit, hæc, quicunque ei pri-
mus vir obuius fuerit, hæc portam ingrediens, hæc forum ingressus, paucis
verbis carminis, concipiendíque iusiurandi mutatis, peragit. si non deduntur
quos exposcit, diebus tribus & triginta (tot enim solennes sunt) peractis, bel-
» lum ita indicit: Audi Iupiter, & tu Iuno: Quirine, diique omnes cœlestes, vós-
» que terrestres, vósque inferni audite: Ego vos testor, populum illum (quicun-
» que est, nominat) iniustum esse, neque ius persoluere. sed de istis rebus in pa-
» tria maiores natu consulemus, quo pacto ius nostrum adipiscamur. Cum is
nuncius Romam ad consulendum redit, cõfestim rex his fermè verbis patres

consu-

A consulebat: Quarum rerum, litium, causarum condixit pater patratus populi Romani Quiritium patri patrato priscorum Latinorum, hominibúsque priscis Latinis, quas res nec dederunt, nec soluerunt, nec fecerunt, quas res dari, fieri, solui oportuit, dic, inquit ei quem primum sententiam rogabat, quid censes? Tum ille: Puro pióque duello quærendas censeo, itaque consentio consciscóque. Inde ordine alii rogabantur, quandoque pars maior eorum qui aderant, in eandem sententiam ibat, bellum erat consensu fieri solitum, vt fœcialis hastam ferratam, aut sanguineam præustam ad fines eorum ferret, & non minus tribus puberibus præsentibus diceret: Quòd populi priscorum Latinorum, hominésve prisci Latini aduersus populum Romanum Quiritium fecerunt, deliquerunt, quod populus Romanus Quiritium bellum cum priscis Latinis iussit esse, senatúsque populi Romani Quiritium censuit, consensit, conscíuit, vt bellum cum priscis Latinis fieret: ob eam rem ego, populúsque Romanus populis priscorum Latinorum, hominibúsque priscis Latinis bellum indico, facióque. Id vbi dixisset, hastam in fines eorum emittebat. Hoc tum modo ab Latinis repetitæ res, ac bellum indictum: morémque eum posteri acceperunt. Ancus demandata cura sacrorum flaminibus, sacerdotibusque aliis, exercitu nouo conscripto, profectus Politorium vrbem Latinorum vi ce-
B pit: secutúsque morem regum priorum, qui rem Romanam auxerant hostibus in ciuitatem accipiendis, multitudinem omnem Romam traduxit, & cum circa palatium sedem veteres Romani, Sabini Capitolium atque arcem, Cœlium montem Albani implessent: Auentinum nouæ multitudini datum. additi eidem haud ita multo pòst, Tellenis Ficanâque captis, noui ciues. Politorium inde rursus bello repetitum, quod vacuum occupauerant prisci Latini. eâque causa diruendæ vrbis eius fuit Romanis, ne hostium semper receptaculum esset. Postremò omni bello Latino Medulliam compulso, aliquandiu ibi marte incerto, varia victoria pugnatum est. nam & vrbs tuta munitionibus, præsidióque firmata valido erat. & castris in aperto positis, aliquoties exercitus Latinus cominus cum Romanis signa contulerat. Ad vltimum omnibus copijs connixus Ancus, acie primùm vincit, inde ingenti præda potitus, Romam redit: tum quoque multis millibus Latinorum in ciuitatem acceptis, quibus vt iungeretur Palatio Auentinum, ad Murtiæ datæ sedes. Ianiculum quoque adiectum, non inopia loci, sed ne quando ea arx hostium esset, id non muro solum, sed etiam ob commoditatem itineris ponte sublicio, tum primùm in Tyberi facto, coniungi vrbi placuit. Quiritium quoque fossa, haud paruum munimentum à planioribus aditu locis, Anci regis opus est. ingenti incremento rebus auctis, cum in tanta multitudine hominum, discrimine rectè an perperam facti confuso, facinora clandestina fierent, carcer ad terrorem increscentis audaciæ media vrbe imminens foro ædificatur. Nec vrbs tantùm hoc rege creuit, sed etiam ager, finésque: sylua Mæsia Veientibus adempta, vsque ad mare imperium prolatum: & in ore Tyberis Hostia vrbs condita: salinæ circa factæ: egregiéque rebus bello gestis, ædes Iouis Feretrij amplificata. Anco regnante, Lucumo vir impiger, ac diuitijs potens, Romam commigrauit, cupidine maximè ac spe magni honoris, cuius adipiscendi Tarquinijs (nam ibi quoque peregrina stirpe orlundus erat) facultas non fuerat. Damarathi Corinthij filius erat. qui ob seditiones domo profugus, cùm Tarquinijs fortè consedisset, vxore ibi ducta, duos filios genuit, nomina his, Lucumo atque Aruns fuerant. Lucumo superfuit patri bonorum omnium hæres: Aruns prior quàm pater moritur, vxore grauida relicta, nec diu manet superstes filio patri: qui cum ignorans nurum ventrem ferre, immemor in testando nepotis, decessisset, puero post aui mortem in nullam sortem bonorum nato, ab inopia Egerio inditum nomen. Lucumoni contrà omnium hæredi bonorum, cum diuitiæ iam animos facerent, auxit ducta in matrimonium Tanaquil, summo loco nata, & quæ haud facilè ijs in quibus nata erat, humiliora sineret.

ea cum innupsisset, spernentibus Hetruscis Lucumonem exule aduena ortum, ferre indignitatem non potuit. Oblitáque ingenitæ erga patriam charitatis, dummodò virum honoratum videret, consilium migrandi ab Tarquinijs cepit. Roma est ad id potissimum visa. in nouo populo, vbi omnis repentina atque ex virtute nobilitas sit, futurum locum forti ac strenuo viro. regnasse Tatium Sabinum: accersitum in regnum Numam à Curibus: & Ancum Sabina matre ortum, nobilémque vna imagine Numæ esse: facilè persuadet, vt cupido honorum, & cui Tarquinij materna tantum patria esset. Sublatis itaque rebus commigrant Romam. Ad Ianiculum fortè ventum erat. ibi ei carpento sedenti cum vxore, aquila suspensis demissa leniter alis pileum aufert: superque carpentum cum magno clangore volitans, rursus velut ministerio diuinitus missa, capiti aptè reponit: inde sublimis abijt. Accepisse id augurium læta dicitur Tanaquil, perita, vt vulgò Hetrusci, cœlestium prodigiorum mulier. excelsa & alta sperare complexa virum iubet eam alitem ea regione cœli, & eius dei nunciam venisse: circa summum culmen hominis auspicium fecisse: leuasse humano superpositum capiti decus, vt diuinitus eidem reddere. Has spes cogitationésque secum portantes, vrbem ingressi sunt: domicilióque ibi comparato, L. Tarquinium Priscum edidere nomen. Iam & Romanis conspicuum eum nouitas diuitiæque faciebant: & ipse quoque fortunam, benigno alloquio, comitate inuitandi, beneficiisque quos poterat sibi conciliando, adiuuabat: donec in regiam quoque de eo fama perlata est, notitiámque eam breui apud regem liberaliter dextréque obeundo officia, in familiaris amicitiæ adduxerat iura, vt publicis pariter ac priuatis consilijs bello domíque interesset: & per omnia expertus, postremò tutor etiam liberis regis testamento institueretur. Regnauit Ancus annos quatuor & viginti, cuilibet superiorum regum belli pacisque & artibus & gloria par. Iam filij prope puberem ætatem erant. eò magis Tarquinius instare, vt quam primùm comitia regi creando fierent: quibus indictis, sub tempus pueros venatum ablegauit. isque primus & petisse ambitiosè regnum, & orationem dicitur habuisse ad conciliandos plebis animos compositam: Cum se non rem nouam petere, quippe qui non primus, quod quisquam indignari mirarive posset, sed tertius Romæ peregrinus regnum affectet: & Tatium non ex peregrino solùm, sed etiam ex hoste regem factum: & Numam ignarum vrbis, non petentem in regnum vltrò accitum: se ex quo sui potens fuerit, Romam cum coniuge ac fortunis omnibus commigrasse: maiorem partem ætatis eius, qua ciuilibus officiis fungantur homines, Romæ se quàm in vetere patria vixisse. domi militiæque sub haud pœnitendo magistro, ipso Anco rege, Romana se iura, Romanos ritus didicisse. obsequio & obseruantia in regem cum omnibus, benignitate erga alios cum rege ipso certasse. Hæc eum haud falsa memorantem, ingenti consensu populus Romanus regnare iussit. Ergo virum cætera egregium, secuta, quam in petendo habuerat, etiam regnantem ambitio est. nec minus regni sui firmandi, quàm augendæ reipublicæ memor, centum in patres legit, qui deinde minorum gentium sunt appellati. factio haud dubia regis, cuius beneficio in curiam venerant. Bellum primum cum Latinis gessit, & oppidum ibi Appiolas vi cepit: prædáque inde maiore quam quanta belli fama fuerat, reuecta, ludos opulentius instructiúsque quam priores reges fecit. Tum primùm circo, qui nunc maximus dicitur, designatus locus est, loca diuisa patribus, equitibúsque, vbi spectacula sibi quisque facerent, fori appellati. Spectauere, furcis duodenos ab terra spectacula alta sustinentibus pedes. ludicrum fuit, equi pugilésque ex Hetruria maximè acciti: solennes deinde annui mansere ludi, Romani magnique variè appellati, ab eodem rege & circa forum priuatis ædificanda diuisa sunt loca: porticus, tabernæque factæ. muro quoque lapideo circumdare vrbem parabat, cum Sabinum bellum cœptis interuenit, adeóque ea subita res fuit, vt prius Anienem transirent hostes quàm

5. rex 38. Ant. v.c. 138.

A quàm obuiam ire, ac prohibere exercitus Romanus posset: itaque trepidatum Romæ est, & primò dubia victoria, magna vtrinq; cæde pugnatum est. reductis deinde in castra hostium copijs datóque spacio Romanis ad comparandum de integro bellum, Tarquinius equitem maximè suis deesse viribus ratus, ad Ramnenses, Titienses, Luceres, quas centurias Romulus scripserat, addere alias constituit, suóque insignes relinquere nomine. Id quia inauguratò Romulus fecerat, negare Accius Nauius inclytus ea tempestate augur, neq; mutari neque nouum constitui, nisi aues addixissent, posse. ex eo ira regi mota, eludénsque artem (vt ferunt) Agedum, inquit, diuine tu, inaugura, fierine possit quod nunc ego mente concipio. cum ille in augurio rem expertus, profectò futuram dixisset: Atqui hoc animo agitaui, inquit, te nouacula cotem discissurum. cape hæc, & perage quod aues tuæ fieri posse portendunt. Tum illum haud cunctanter discidisse cotem ferunt. Statua Accij posita, capite velato, quo in loco res acta est, in comitio in gradibus ipsis ad læuam curiæ fuit. cotem quoque eodem loco sitam fuisse memorant, vt esset ad posteros miraculi eius monumentum. Augurijs certè, sacerdotióque augurum tantus honos accessit, vt nihil belli, domique postea, nisi auspicatò gereretur: concilia populi, exercitus vocati, summa rerum, vbi aues non admisissent, dirimerétur. Ne-
B que tum Tarquinius de equitum centurijs quicquam mutauit, numero tantùm alterum adiecit, vt mille & CCC. equites in tribus centurijs essent. posteriores modo sub ijsdem nominibus, qui additi erant, appellati sunt. quas nunc, quia geminatæ sunt, sex vocant centurias. Hac parte copiarum aucta, iterum cum Sabinis confligitur, sed præterquàm quòd viribus creuerat Romanus exercitus, ex occulto etiam additur dolus, missis qui magnam vim lignorum in Anienis ripa iacentem, ardentem in flumen conijcerent: ventóque iuuante accensa ligna, & pleraque in ratibus impacta, sublicijs cum hærerent, pontem incendunt. ea quoque res in pugna terrorem attulit Sabinis, effusis eadem fugam impedijt: multique mortales, cum hostem effugissent, in flumine ipso periere: quorum fluitantia arma ad vrbem cognita in Tyberi, prius penè quam nunciari posset, insignem victoriam fecere. Eo prælio præcipua equitum gloria fuit. vtrinque ab cornibus positos, cum iam pelleretur media peditum suorum acies, ita incurrisse ab lateribus ferunt, vt non sisterent modò Sabinas legiones ferociter instantes cedentibus, sed subitò in fugam verterent. montes effuso cursu Sabini petebant, & pauci tenuere. maxima pars, vt antè dictum est, ab equitibus in flumen acti sunt. Tarquinius instandum perterritis ratus, præda captiuísque Romam missis, spolijs hostium (votum id vulcano erat)
C ingenti cumulo accensis, pergit porrò in agrum Sabinum exercitum inducere. & quanquam malè gesta res erat, nec gesturos melius sperare poterant: tamen quia consulendi res non dabat spacium, iere obuiam Sabini tumultuario milite. iterúmque ibi fusi, perditis iam propè rebus, pacem petiere. Collatia, & quicquid circa Collatiam agri erat, Sabinis ademptum. Egerius (fratris hic filius erat regis) Collatiæ in præsidio relictus. deditósque Collatinos ita accipio, eámque deditionis formulam esse. Rex interrogauit: Estísne « vos legati oratorésque missi à populo Collatino, vt vos, populúmque Colla- « tinum dederetis? Sumus. Estne populus Collatinus in sua potestate? Est. De- « ditísne vos, populúmque Collatinum, vrbem, agros, aquam, terminos, delu- « bra, vtensilia, diuina humanáque omnia, in meam populique Romani ditio- « nem? Dedimus. At ego recipio. Bello Sabino perfecto, Tarquinius triumphans Romam redijt. inde priscis Latinis bellum fecit. vbi nusquam ad vniuersæ rei dimicationem ventum est, ad singula oppida circunferendo arma, nomen omne Latinum domuit. Corniculum, Ficulnea vetus, Cameria, Crustumerium, Ameriola, Medullia, Nomentum, hæc de priscis Latinis, aut qui ad Latinos defecerant, capta oppida. pax deinde est facta. Maiore inde animo pacis opera inchoata, quã quanta mole gesserat bella, vt non quietior

populus

populus domi esset, quam militiæ fuisset. nam & muro lapideo, cuius exordium A
operis Sabino bello turbatum erat, vrbem, quam nondum munierat, cingere
parat: & infima vrbis loca circa forum, aliasque interiectas collibus conual-
les, quia ex planis locis haud facilè euehebant aquas, cloacis è fastigio in Ty-
berim ductis siccat: & aream ad ædem in Capitolio Iouis, quam vouerat bel-
lo Sabino, iam præsagiente animo futuram olim amplitudinem loci, occupat
fundamentis. Eo tempore in regia prodigium visu euentuque mirabile fu-
it. Puero dormienti, cui Seruio Tullio nomen fuit, caput arsisse ferunt
multorum in conspectu. plurimo igitur clamore inde ad tantæ rei miracu-
lum orto, excitum regem. & cum quidam familiarium aquam ad restinguen-
dum ferret, ab regina retentum: sed atoque iam tumultu, moueri vetuisse pu-
erum, donec sua sponte experrectus esset, mox cum somno & flammam abiis-
» se. Tum abducto in secretum viro Tanaquil: Vidésne tu puerum hunc, inquit,
» quem tam humili cultu educamus? scire licet hunc lumen quondam rebus
» nostris dubijs futurum, præsidiumque regiæ afflictæ. proinde materiem in-
» gentis publicè priuatimque decoris, omni indulgentia nostra nutriamus.
inde puerum liberûm loco cœptum haberi, erudirique artibus, quibus ingenia
ad magnæ fortunæ cultum excitantur. Euenit facilè, quod dijs cordi esset. iu- B
uenis euasit verè indolis regiæ. nec, cum quæreretur gener Tarquinio, quis-
quam Romanæ iuuentutis vlla arte conferri potuit, filiamque ei suam rex de-
spondit. Hic quacunque de causa tantus illi honos habitus credere probibet
serua natum eum, paruumque ipsum serui esse. eorum magis sententiæ sum, qui
Corniculo capto, Seruij Tullij, qui princeps in illa vrbe fuerat, grauidam viro
occisò vxorem, cum inter reliquas captiuas cognita esset, ob vnicam nobilita-
tem ab regina Romana prohibitam ferunt seruitio, partum Romæ edidisse in
Prisci Tarquinij domo. inde tanto beneficio & inter mulieres familiaritatem
auctam, & puerum vt in domo à paruo eductum, in charitate atque honore fu-
isse. fortunam matris, quod capta patria in hostium manus venerit, vt serua na-
tus crederetur, fecisse. Duodequadragesimo fermè anno, ex quo regnare
cœperat Tarquinius, non apud regem modo, sed apud patres plebemque
longè maximo honore Seruius Tullius erat. Tum Anci filij duo etsi antea sem-
per pro indignissimo habuerant, se patrio regno tutoris fraude pulsos, reg-
nare Romæ aduenam, non modo vicinæ, sed ne Italicæ quidem stirpis: tum
impensius his indignitas crescere, si ne ab Tarquinio quidem ad se rediret
regnum, sed præceps inde porrò ad seruitia caderet: vt in eadem ciuitate post
centesimum ferè annum, quam Romulus deo prognatus, deus ipse tenuerit
regnum, donec in terris fuerit, id Seruius serua natus possideat. tum commu- C
ne Romani nominis, tum præcipue id domus suæ dedecus fore, si Anci regis
virili stirpe salua, non modo aduenis, sed seruis etiam regnum Romæ pateret.
ferro igitur eam arcere contumeliam statuunt. sed & iniuriæ dolor in Tar-
quinium ipsum magis quam in Seruium eos stimulabat: & quia grauior vltor
cædis, si superesset, rex futurus erat, quam priuatus: tum Seruio occiso,
quemcunque alium generum delegisset, eundem regni hæredem facturus
videbatur. ob hæc ipsi regi insidiæ parantur. Ex pastoribus duo ferocissimi de-
lecti ad facinus, quibus consueti erant vterque agrestibus ferramentis, in ve-
stibulo regiæ quàm potuere tumultuosissimè specie rixæ in se omnes apparito-
res regios conuertunt. inde cum ambo regem appellarent, clamorque eorum
penitus in regiam peruenisset, vocati ad regem pergunt. primò vterque voci-
ferari, & certatim alter alteri obstrepere. coërciti ab lictore, & iussi in vicem di-
cere, tandem obloqui desistunt. vnus rem ex composito orditur. dum intentus
in eum se rex totus auerteret, alter elatam securim in caput deiecit: relictoque
in vulnere telo, ambo se foras eijciunt. Tarquinium moribundum cum qui cir-
ca erant excepissent, illos fugientes lictores comprehendunt. clamor inde, cò-
cursusque populi mirantium quid rei esset. Tanaquil inter tumultum claudi

regiam

regiam iubet, arbitros eijcit: simul quæ curando vulneri opus sunt, tanquam spes subesset, sedulò comparat: simul, si destituat spes, alia præsidia molitur. Seruio properè accito cum penè exanguem virum ostendisset, dextram tenens, orat ne inultam mortem soceri, ne socrum inimicis ludibrio esse sinat. Tuum est, inquit, Serui, si vir es, regnum: non eorum qui alienis manibus pessimum facinus fecere. erige te, deosque duces sequere, qui clarum hoc fore caput diuino quondam circunfuso igni portenderunt. nunc te illa cœlestis excitet flamma. nunc expergiscere verè, & nos peregrini regnauimus: qui sis, non vnde natus sis, reputa. si tua re subita consilia torpent, at tu mea consilia sequere. Cum clamor impetusque multitudinis vix sustineri posset, ex superiore parte ædium per fenestras in nouam viam versas (habitabat enim rex ad Iouis Statoris) populum Tanaquil alloquitur, iubet bono animo esse: sopitum fuisse regem subito ictu, ferrum haud altè in corpus descendisse: iam ad se rediisse: inspectum vulnus abstersо cruore, omnia salubria esse, confidere propediem ipsum eos visuros. Interim Seruio Tullio iubere populum dicto audientem esse: eum iura redditurum, obiturúmque alia regis munia. Seruius cum trabea & lictoribus prodit: ac sede regia sedens alia decernit, de alijs consulturum se regem esse simulat. Itaque per aliquot dies, cum iam expirasset Tarquinius, celata morte per speciem alienæ fingendæ vicis, suas opes firmauit, tum demum palam facta ex comploratione in regia orta, Seruius præsidio firmo munitus, primus iniussu populi, voluntate patrum regnauit. Anci liberi iam tum comprehensis sceleris ministris, vt viuere regem, & tantas esse opes Serui nunciatum est, Suessam Pometiam exulatum ierant. Nec iam publicis magis auxilijs Seruius quàm priuatis munire opes. & ne qualis Anci liberûm animus aduersus Tarquinium fuerat, talis aduersus se Tarquinij liberûm esset, duas filias iuuenibus regijs, Lucio atque Arunti Tarquinijs, iungit. nec rupit tamen fati necessitatem humanis consilijs, quin inuidia regni etiam inter domesticos infida omnia atque infesta faceret. Peropportunè ad præsentis quietem status bellum cum Veientibus (iam enim induciæ exierant) aliisque Hetruscis sumptum. in eo bello & virtus & fortuna enituit Tullij. fusóque ingenti hostium exercitu, haud dubius rex, seu patrum, seu plebis animus periclitaretur, Romam redijt. aggrediturque inde pacis longè maximum opus, vt quemadmodum Numa diuini author iuris fuisset, ita Seruium conditorem omnis in ciuitate discriminis, ordinúmque quibus inter gradus dignitatis, fortunæque aliquid interlucet, posteri fama ferrent. Censum enim instituit, rem saluberrimam tanto futuro imperio: ex quo belli, pacíque munia non viritim, vt antè, sed pro habitu pecuniarum fierent. tum classes, centuriásque & hunc ordinem ex censu descripsit, vel paci decorum, vel bello. Ex ijs, qui centum millium æris, aut maiorem censum haberent, LXXX. confecit centurias, quadragenas seniorum ac iuniorum. Prima classis omnes appellati seniores, ad vrbis custodiam vt præstò essent: iuuenes, vt foris bella gererent. Arma his imperata, galea, clypeus, ocreæ, lorica omnia ex ære: hæc vt tegumenta corporis essent: tela in hostem, hastáque & gladius. additæ huic classi duæ fabrûm centuriæ, quæ sine armis stipendia facerent. datum munus, vt machinas in bello ferrent. Secunda classis intra centum vsque ad quinque & septuaginta millium censum instituta. & ex his senioribus, iunioribúsque viginti conscriptæ centuriæ: arma imperata, scutum pro clypeo, & præter loricam omnia eadem. Tertiæ classis in millium quinquaginta censum esse voluit, totidem centuriæ & hæ, eodémque discrimine ætatum factæ: nec de armis quicquam mutatũ, ocreæ tantum ademptæ. In quarta classe census quinq; & viginti millium, totidem centuriæ factæ: arma mutata, nihil præter hastam & verutum datum. Quinta classis aucta, centuriæ triginta factæ. fundas, lapidésque missiles his secum gerebant. in his accensi cornicines, tibicinésque in tres centurias distributi, vndecim millibus hęc classis censebatur. hoc minor census

6. rex 44. v.c. 176.

reliquam

reliquam multitudinem habuit. inde vna centuria facta est immunis militia. Ita pedestri exercitu ornato, distributóque equitum ex primoribus ciuitatis XII. scripsit centurias. sex item alias centurias, tribus ab Romulo institutis, sub ijsdem quibus inauguratæ erant, nominibus fecit. Ad equos emendos dena millia æris ex publico data: & quibus equos alerent, viduæ attributæ, quæ bina millia æris in annos singulos penderent. hæc omnia in dites à pauperibus inclinata onera. Deinde est honos additus. non enim, vt ab Romulo traditum cæteri seruauerant reges, viritim suffragium eadem vi, eodémque iure promiscuè omnibus datum est: sed gradus facti, vt neque excluſus quisquam suffragio videretur, & vis omnis penes primores ciuitatis esset. equites enim vocabantur primi: LXXX. inde primæ classis centuriæ primũ peditum vocabantur. ibi si variaret, quod raro incidebat, vt secundæ classis vocarentur: nec ferè vnquam infra ita descenderent, vt ad infimos peruenirent. Nec mirari oportet, hunc ordinem, qui nunc est, post expletas quinque & XXX. tribus, duplicato earum numero, centurijs iuniorum, seniorumque ad institutam ab Seruio Tullio summã non conuenire, quadrifariam enim vrbe diuisa regionibus, collibúsque, quæ habitabantur partes, tribus eas appellauit: vt ego arbitror, ab tributo. nam eius quoque æqualiter ex censu conferendi ab eodem inita ratio est. neque hæ tribus ad centuriarum distributionem numerúmque quicquam pertinuere. Censu perfecto, quem maturauerat metu legis de incensis latæ, cum vinculorum minis mortisque, edixit, vt omnes ciues Romani equites peditésque in suis quisque centurijs in campo Martio prima luce adessent. ibi instructum exercitum omnem sue, oue, taurilibus lustrauit. idque conditum lustrum appellatum: quia in censendo finis factus est. Millia LXXX. eo lustro ciuium censa dicuntur. Adijcit scriptorum antiquissimus Fabius Pictor, eorum qui ferre arma possent, eum numerum fuisse. Ad eam multitudinẽ vrbs quoque amplificanda visa est. addit duos colles, Quirinalem, Viminalémque. inde deinceps auget Esquilias: ibique ipse, vt loco dignitas fieret habitat. aggere & fossis & muro circundat vrbem: ita pomœrium profert. Pomœrium, verbi vim solam intuentes, postmœrium interpretantur esse. est autem magis circa murum, locus quem in condendis vrbibus quondam Hetrusci, qua murum ducturi erant, certis circa terminis inaugurato consecrabant: vt neq; interiore parte ædificia mœnibus continuarentur, quæ nunc vulgo etiam coniungunt: & extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli. Hoc spacium, quod neque habitari, neque arari fas erat, non magis quod post murum esset, quam quod murus post id, pomœrium Romani appellarunt. & in vrbis incremento semper, quantum mœnia processura erant, tantum termini hi cõsecrati proferebantur. Aucta ciuitate magnitudine vrbis, formatis omnibus domi & ad belli & ad pacis vsus, ne semper armis opes acquirerentur, consilio augere imperium conatus est, simul & aliquod addere vrbi decus. Iam tum erat inclytum Dianæ Ephesiæ fanum, id communiter à ciuitatibus Asiæ factum fama ferebat. Cum consensum, deosque consociatos laudaret mire Seruius inter proceres Latinorum, cum quibus publice priuatimque hospitia amicitiasque de industria iunxerat, sæpe iterando eadem, perpulit tandem, vt Romæ fanum Dianæ populi Latini cum populo Romano facerent. ea erat confessio, caput rerum Romam esse: de quo toties armis certatum fuerat. id quanquam omissum iam ex omnium cura Latinorum, ob rem toties infeliciter tentatam armis videbatur, vni se ex Sabinis fors dare visa est priuato consilio imperii recuperandi. Bos in Sabinis nata cuidam patrifamiliæ dicitur miranda magnitudine ac specie. fixa per multas ætates cornua in vestibulo templi Dianę monumentum ei fuere miraculo. habita, vt erat, res prodigij loco est, & cecinere vates, cuius ciuitatis eam ciuis Dianæ immolasset, ibi fore imperium. idq; carmen peruenerat ad antistitem fani Dianæ Sabinus, vt primum apta dies sacrificio visa est, boucm Romam actam deducit ad fanum Dianæ, & ante aram

statuit,

A ſtatuit. Ibi Antiſtes Romanus, cum eum magnitudo victimæ celebrata fama mouiſſet, memor reſponſi, Sabinum ita alloquitur. Quidnam tu hoſpes paras, inquit, inceſte ſacrificium Dianæ facere: quin tu ante viuo perfunderis flumine? infima valle perfluit Tyberis. Religione tactus hoſpes, qui omnia, vt prodigio reſponderet euentus, cuperet rite facta, extemplo deſcendit ad Tyberim. Interea Romanus immolat Dianæ bouem: id mire gratum regi atque ciuitati fuit. Seruius, quanquam iam vſu haud dubie regnum poſſederat, tamen quia interdum iactari voces à iuuene Tarquinio audiebat, ſe iniuſſu populi regnare, conciliata prius voluntate plebis, agro capto ex hoſtibus viritim diuiſo, auſus eſt ferre ad populum, vellent iuberentne ſe regnare. Tantoque conſenſu, quanto haud quiſquam alius ante rex eſt declaratus. neque ea res Tarquinio ipſem affectandi regni minuit: imo eo impenſius, quia de agro plebis aduerſum patrum voluntatem ſenſerat agi, criminandi Seruij apud patres, creſcendique in curia ſibi occaſionem datam ratus eſt, & ipſe iuuenis ardentis animi, & domi vxore Tullia inquietum animum ſtimulante. Tulit enim & Romana regia ſceleris tragici exemplum, vt tædio regum maturior veniret libertas, vltimumque regnum eſſet, quod ſcelere partum foret. Hic L. Tarquinius Priſci Tarquinij regis filius neposne fuerit, parum liquet: pluribus tamen au-
B thoribus filium crediderim. fratrem habuerat Aruntem Tarquinium, mitis ingenij iuuenem. His duobus, vt ante dictum eſt, duæ Tulliæ regis filiæ nupſerant, & ipſæ longe diſpares moribus. Forte ita inciderat, ne duo violenta ingenia matrimonio iungerentur, fortuna credo populi Romani, quo diuturnius Seruij regnum eſſet, conſtituíque ciuitatis mores poſſent. Angebatur ferox Tullia, nihil materiæ in viro neque ad cupiditatem, neque ad audaciam eſſe, tota in alterũ verſa Tarquinium, eum mirari, eum virum dicere, ac regio ſanguine ortum: ſpernere ſororem, quod virum nacta, muliebri ceſſaret audacia. Contrahit celeriter ſimilitudo eos, vt ferè fit, malum malo aptiſſimum. Sed initium turbandi omnia, à fœmina ortum eſt. ea ſecretis viri alieni aſſuefacta ſermonibus, nullis verborum contumelijs parcere de viro ad fratrem, de ſorore ad virum: & ſe rectius viduam, & illum cœlibem futurum fuiſſe contendere, quam cum impari iungi, vt elangueſcendum aliena ignauia eſſet, ſi ſibi eum, quo digna eſſet, dij dediſſent virum, domi ſe propediem viſuram regnum fuiſſe, quod apud patrem videat. celeriter adoleſcentem ſuæ temeritatis implet. Aruns Tarquinius, & Tullia maior prope continuatis funeribus, cum domos vacuas nouo matrimonio feciſſent, iunguntur nuptijs, magis non prohibente Seruio quã approbante. Tum vero indies infeſtior Tullij
C ſenectus, infeſtius cœpit regnum eſſe. iam enim ab ſcelere ad aliud ſpectare mulier ſcelus: nec nocte, nec interdiu virum conquieſcere pati, ne gratuita præterita parricidia eſſent. Non ſibi defuiſſe cui nupta diceretur, nec cum quo tacita ſeruiret. defuiſſe qui ſe regno dignum putaret, qui meminiſſet ſe eſſe Priſci Tarquinij filium, qui habere quam ſperare regnum mallet. Si tu is es, cui nuptam eſſe me arbitror, & virum, & regem appello: ſin minus, eo nunc peius mutata eſt res, quod iſtic cum ignauia eſt ſcelus. Quin accingeris? non tibi ab Corintho, nec ab Tarquinijs, vt patri tuo, peregrina regna moliri neceſſe eſt. dij te penates patrijque, & patris imago, & domus regia, & in domo regale ſolium, & nomen Tarquinium, creat vocatque regem. Aut ſi ad hæc parum eſt animi, quid fruſtraris ciuitatem? quid te vt regium iuuenem conſpici finis? faceſſe hinc Tarquinios, aut Corinthum: deuoluere retrò ad ſtirpem, fratri ſimilior quàm patri. His aliísq; increpando iuuenẽ inſtigat, nec cõquieſcere ipſa poteſt: ſi, cum Tanaquil peregrina mulier tantum moliri potuiſſet animo, ut duo continua regna, viro, ac deinceps genero dediſſet: ipſa regio ſemine orta, nullum momentum in dando adimendoque regno faceret. His muliebribus inſtinctus furijs Tarquinius, circumire & prehenſare minorum maxime gentium patres, admonere paterni beneficij, ac pro eo gratiam repetere:

repetere: allicere donis iuuenes: tum de se ingentia pollicendo, tum regis criminibus omnibus locis crescere. Postremo vt iam agendæ rei tempus visum est, stipatus agmine armatorum in forum irrupit. inde omnibus perculsis pauore, in regia sede pro curia sedens, patres in curiam per præconem ad regem Tarquinium citari iussit. Conuenere extemplo, alij iam ante ad hoc præparati: alij metu, ne non venisse fraudi esset: nouitate ac miraculo attoniti, etiam de Seruio actum rati. Ibi Tarquinius maledicta ab stirpe vltima orsus, Seruum seruaque natum post mortem indignam parentis sui, non interregno, vt antea, inito, non comitijs habitis, non per suffragium populi, non authoribus patribus, muliebri dono regnum occupasse. Ita natum, ita creatum regem. fautorem infimi generis hominum, ex quo ipse sit, odio alienæ honestatis, ereptum primoribus agrum sordidissimo cuique diuisisse: omnia onera quæ communia quondam fuerint, inclinasse in primores ciuitatis: instituisse censum, vt insignis ad inuidiam locupletiorum fortuna esset, & parata, vbi vellet, egentissimis largiretur. Huic orationi Seruius cum interuenisset, trepido nuncio excitatus, extemplo à vestibulo curiæ magna voce: Quid hoc, inquit, Tarquini, rei est? qua tu audacia me viuo vocare ausus es patres? aut in sede considere mea? Cum ille ferociter ad hæc, Se patris sui tenere sedem, multo quam seruum potiorem filium regis hæredem: satis illum diu per licentiam eludentem insultasse dominis. Clamor ab vtriusque fautoribus oritur, & concursus populi fiebat in curiam: apparebatque regnaturum, qui vicisset. Tum Tarquinius necessitate iam etiam ipsa cogente vltima audere, multo & ætate & viribus validior, medium arripit Seruium: elatumque è curia, in inferiorem partem per gradus deijcit. Inde ad cogendum senatum in curiam redit. fit fuga regis apparitorum, atque comitum, ipse propè exanguis, cum semianimis regio comitatu domum se reciperet, peruenissetque ad summum Cyprium vicum, ab ijs qui missi ab Tarquinio fugientem consecuti erant, interficitur. Creditur, quia non abhorret à cætero scelere, admonitu Tulliæ id factum. carpento certe, id quod satis constat, in forum inuecta, nec reuerita cœtum virorum, euocauit virum è curia: regemque prima appellauit. A quo facessere iussa ex tanto tumultu, cum se domum reciperet, peruenissetque ad summum Cyprium vicum, vbi Dianium nuper fuit: flectente carpentum dextra in Virbium cliuum, vt in collem Esquiliarum eueheretur, restitit pauidus atque inhibuit frenos is qui iumenta agebat, iacentémq; dominæ Seruium trucidatum ostendit. Fœdum, inhumanumque inde traditur scelus, monumentoque locus est, Sceleratum vicum vocant, quo amens agitantibus furijs fororis ac viri, Tullia per patris corpus carpentum egisse fertur, partemque sanguinis ac cædis paternæ cruento vehiculo, contaminata ipsa respersaque tulisse ad penates suos, virique sui: quibus iratis, malo regni principio similes propediem exitus sequerentur. Seruius Tullius regnauit annos quatuor & quadraginta, ita vt bono etiam moderatóque succedenti regi difficilis æmulatio esset. Cæterum id quoque ad gloriam accessit, quod cum illo simul iusta ac legitima regna occiderunt. Idipsum tam mite ac tam moderatum imperium, tamen quia vnius esset, deponere eum in animo habuisse, quidam authores sunt, ni scelus intestinum liberandæ patriæ consilia agitanti interuenisset. Inde L. Tarquinius regnare occepit, cui Superbo cognomen facta indiderunt: qui socerum gener sepultura prohibuit, Romulum quoque insepultum perijsse dictitans: primoresque patrum, quos Seruij rebus fauisse credebat, interfecit. conscius deinde male quærendi regni ab seipso aduersus se exemplum capi posse, armatis corpus circunsepsit: neque enim ad ius regni quicquam præter vim habebat: vt qui neque populi iussu, neque authoribus patribus regnaret. Eo accedebat, vt in charitate ciuium nihil spei reponenti, metu regnum tutandum esset, quem vt pluribus incuteret, cognitiones capitalium rerum sine consilijs per se solus exercebat: perq; eam causam occidere, in exilium agere bonis,

y. vex. 25. An. v. c. 220.

A bonis mulctare poterat, non ſuſpectos modo, aut inuiſos, ſed vnde nihil aliud quam prædam ſperare poſſet. Ita patrum præcipue numero imminuto, ſtatuit nullos in patres legere, quo contemptior paucitate ipſa ordo eſſet, minúſque per ſe nihil agi indignarentur. Hic enim regum primus traditum à prioribuś morem de omnibus ſenatum conſulendi ſoluit: domeſticis conſilijs rempublicam adminiſtrauit: bellum, pacem, fœdera, ſocietates per ſe ipſe cum quibus voluit, iniuſſu populi ac ſenatus fecit, diremitque. Latinorum ſibi maxime gentem conciliabat, vt peregrinis quoque opibus tutior inter ciues eſſet. neque hoſpitia modo cum primoribus eorum, ſed affinitates quoq; iungebat. Octauio Mamilio Tuſculano: is longe princeps Latini nominis erat, ſi famæ credimus, ab Vliſſe deaq; Circe oriundus: ei Mamilio filiam nuptum dat, perque eas nuptias multos ſibi cognatos amicóſque eius conciliat. Iam magna Tarquinij authoritas inter Latinorum proceres erat, cum in diem certam, vt ad lucum Ferentinæ conueniant, indicit: eſſe quæ agere de rebus communibus velit. Conueniunt frequentes prima luce. ipſe Tarquinius diem quidem ſeruauit, ſed paulo ante quam ſol occideret venit. multa ibi toto die in concilio varijs iactata ſermonibus erant. Turnus Herdonius ab Aricia ferociter in abſentem Tarquinium erat inuectus. Haud mirum eſſe, Superbo ei inditũ Romæ cognomen (iam enim ita clam quidam muſſitantes, vulgo tamen eum appellabant) an quicquam ſuperbius eſſe quam ludificari ſic omne nomen Latinum? principibus longe ab domo excitis, ipſum qui concilium indixerit, non adeſſe. tentari profecto patientiam, vt ſi iugum acceperint, obnoxios premat: cui enim non apparere, affectare eum imperium in Latinos? Quod ſi ſui bene crediderint ciues, aut ſi creditum illud & non raptum parricidio ſit: credere & Latinos, quanquam ne ſic quidem alienigenæ deberent. ſin ſuos eius pœniteat, quippe qui alij ſuper alios trucidentur, exulatum eant, bona amittant, quid ſpei melioris Latinis portendis? ſi ſe audiant, domum ſuam quenque inde abituros: neque magis obſeruaturos diem concilij, quam ipſe, qui indixerit, obſeruet. Hæc atque alia eodem pertinentia, ſeditioſus facinoroſúsque homo, hisque artibus opes domi nactus, cum maxime diſſereret, interuenit Tarquinius. Is finis orationi fuit. Auerſi omnes ad Tarquinium ſalutandum. Qui ſilentio facto, monitus à proximis vt purgaret ſe, quod id temporis veniſſet, diſceptatorem ait ſe ſumptum inter patrem & filium, cura reconciliandi eos in gratiam, moratum eſſe. & quia ea res exemiſſet illum diem, poſtero die acturum quæ conſtituiſſet. Ne id quidem ab Turno tuliſſe tacitum ferunt. dixiſſe enim, nullam breuiorem eſſe cognitionem, quam inter patrem & filium, paucisque tranſigi verbis poſſe: ni pareat patri, habiturum infortunium eſſe. Hæc Aricinius in regem Romanum increpans, ex concilio abijt. Quam rem Tarquinius aliquanto quam videbatur, ægrius ferens, confeſtim Turno necem machinatur, vt eundem terrorem, quo ciuium animos domi oppreſſerat, Latinis injiceret, & quia pro imperio palam interfici non poterat, oblato falſo crimine inſontem oppreſſit. per aduerſæ factionis quoſdam Aricinos ſeruum Turni auro corrupit, in diuerſorium eius vim magnam gladiorum inferri clam fineret: ea cum vna nocte perfecta eſſent, Tarquinius paulo ante lucem accitis ad ſe principibus Latinorum, quaſi re noua perturbatus, moram ſuam heſternam velut deorum quadã providentia illatam, ait ſaluti ſibi atque illis fuiſſe. Ab Turno dici ſibi & primoribus populorum parari necem, ut Latinorum ſolus imperium teneat. aggreſſurum fuiſſe heſterno die in concilio: dilatam rem eſſe, quod author concilij abfuerit, quem maxime peteret. inde illam abſentis inſectationem eſſe natam, quod morando ſpem deſtituerit, non dubitare, ſi vera deferantur, quin prima luce vbi ventum in concilium ſit, inſtructus cum coniuratorum manu, armatúsque venturus ſit. dici gladiorum ingentem numerum eſſe ad eum conuectum, id vanum nec- ſit, extemplo ſciri poſſe, rogare eos, vt inde ſecum ad Turnum veniant.

Suſpectam

Suſpectam fecit rem,& ingenium Turni ferox,& oratio heſterna,& mora Tarquinij,quod videbatur ob eam differri cædes potuiſſe. Eunt inclinatis quidem ad credendum animis, tamen niſi gladijs deprehenſis,cætera vana exiſtimaturi. vbi eſt eo ventum, Turnum ex ſomno excitatum circunſiſtunt cuſtodes: comprehenſisque ſeruis,qui charitate domini vim parabant,cum gladij abditi ex omnibus locis diuerticuli protraherentur? enimuero manifeſta res viſa, iectæque Turno catenæ: & confeſtim Latinorum concilium magno cum tumultu aduocatur. ibi tam atrox inuidia orta eſt, gladijs in medio poſitis, vt indicta cauſa,nouo genere lethi, deiectus ad caput aquæ Ferentinæ crate ſuperne iniecta, ſaxisq; congeſtis,mergeretur. Reuocatis deinde ad concilium Latinis Tarquinius, collaudatisq; qui Turnum nouantem res pro manifeſto parricidio merita pœna affeciſſent, ita verba fecit: Poſſe quidem ſe vetuſto iure agere. quod cum omnes Latini ab Alba oriundi ſint, in eo fœdere teneantur. quo ab Tullo res omnis Albana cum colonis ſuis in Romanum ceſſerit imperium: cæterum ſe vtilitatis id magis omnium cauſa cenſere, vt renouetur id fœdus: ſecundaque potius fortuna populi Romani,vt participes Latini fruantur, quam vrbium excidia, vaſtationésque agrorum, quas Anco prius, patre deinde ſuo regnante perpeſſi ſint, ſemper aut expectent, aut patiantur. Haud difficulter perſuaſum Latinis: quanquam in eo fœdere ſuperior Romana res erat.cæterum & capita nominis Latini ſtare ac ſentire cum rege videbant: & Turnus, ſui cuique periculi, ſi aduerſatus eſſet,recens erat documentum. Ita renouatum fœdus : indictúmque iunioribus Latinorum, vt ex fœdere die certa ad lucum Ferentinæ armati frequentes adeſſent. Qui vbi ad edictum Romani regis ex omnibus populis conuenere: ne ducem ſuum, neue ſecretum imperium, propriaue ſigna haberent, miſcuit manipulos ex Latinis, Romanísque, vt ex binis ſingulos faceret, binóſque ex ſingulis. ita geminatis manipulis, centuriones impoſuit. Nec vt iniuſtus in pace rex, ita dux belli prauus fuit. quin ea arte æquaſſet ſuperiores reges, ni degeneratum in alijs, huic quoque decori offeciſſet. Is primus Volſcis bellum in ducentos amplius poſt ſuam ætatem annos mouit: Sueſſámque Pometiam ex his vi cepit.Vbi cum diuendita præda X L. talenta argenti auríque recepiſſet,concepit animo eam amplitudinem Iouis templi, quæ digna deûm hominúmque rege, quæ Romano imperio,quæ ipſius etiam loci maieſtati eſſet,captiuam pecuniam in ædificationem eius templi ſepoſuit. Excepit deinde eum lentius ſpe bellum: quo Gabios propinquam vrbem nequicquam vi adortus,cum obſidendi quoque vrbem ſpes pulſo à mœnibus adempta eſſet: poſtremo minime arte Romana,fraude ac dolo aggreſſus eſt. nam cum velut poſito bello, fundamentis templi iaciendis,alijſque vrbanis operibus intentum ſe eſſe ſimularet: Sextus filius eius,qui minimus ex tribus erat, transfugit ex compoſito Gabios, patris in ſe ſçuitiam intolerabilem conquerens.Iam ab alienis in ſuos vertiſſe ſuperbiam,& liberorum quoque eum frequentiæ tædere, vt quam in curia ſolitudinem fecerit, domi quoque faciat, ne quam ſtirpem, ne quem hæredem regni relinquat. ſe quidem inter tela & gladios patris elapſum,nihil vſquam ſibi tutum, niſi apud hoſtes L. Tarquinij credidiſſe. nam ne errarent. manere hi bellum,quod poſitum ſimuletur: & per occaſionem eum incautos inuaſurum. Quod ſi apud eos ſupplicibus locus non ſit, pererraturum ſe omne Latium Volſcoſque ſe inde,& Aequos, & Hernicos petiturum: donec ad eos perueniat, qui à patrum crudelibus atque impijs ſupplicijs tegere liberos ſciant.forſitan etiam ardoris aliquid ad bellum, armaque ſe aduerſus ſuperbiſſimum regem ac ferociſſimum populum inuenturum. Cum ſi nihil mouerentur, infenſus ira porro inde abiturus videretur: benigne ab Gabinis excipitur. Vbi tant mirari,ſi qualis in ciues,qualis in ſocios,talis ad vltimum in liberos eſſet in ſe ipſum poſtremo ſæuiturum, ſi alia deſint,ſibi vero gratum aduentum eſſe,futurumq; credere breui,vt illo adiuuante,ab portis Gabinis ſub Roma mœ

A mœnia bellum transferatur. Inde in concilia publica adhiberi. vbi cum de aliis rebus assentire se veteribus Gabinis diceret, quibus hæ notiores essent, ipse identidem belli author esset: in eo sibi præcipuam prudentiam assumere, quod vtriusque populi vires nosset, scirétque inuisam profecto superbiam regiam ciuibus esse, quam ferre ne liberi quidem potuissent. Ita cum sensim ad rebellandum primores Gabinorum incitaret, ipse cum promptissimis iuuenum prædatum, atque in expeditiones iret,& dictis factísque omnibus ad fallendum instructis vana accresceret fides, dux ad vltimum belli legitur. ibi cum inscia multitudine quid ageretur, prælia parua inter Romam Gabiósque fierent, quibus plerunque Gabina res superior esset: tum certatim summi infimíque Gabinorum Sex. Tarquinium dono deûm sibi missum ducem credere. apud milites vero obeundo pericula ac labores, pariter prædam munificè largiendo, tanta charitate esse, vt non pater Tarquinius potentior Romæ quàm filius Gabiis esset. Itaque postquam satis virium collectum ad omnes conatus videbat,tum è suis vnum scisciatum Romam ad patrem mittit,quidnam se facere vellet? quandoquidem vt omnia vnus ipse Gabiis posset, ei dij dedissent.Huic nuncio(quia credo dubiæ fidei videbatur)nihil voce respõsum est.rex velut deliberabundus in hortum ædium transit, sequente nuncio filij, B ibi inambulans tacitus, summa papauerum capita dicitur baculo decussisse. Interrogando, expectandóque responsum nuncius fessus, vt re imperfecta,redit Gabios: quæ dixerit ipse,quæque viderit,refert. seu ira,seu odio, seu superbia insita ingenio, nullam eum vocem emisisse. Sexto vbi quid vellet parens, quidve præciperet tacitis ambagibus, patuit: primores ciuitatis, criminando alios apud populũ, alios sua ipsos inuidia opportunos interemit. multi palam, quidam,in quibus minus specioſa criminatio erat futura,clam interfecti.patuit quibusdam volentibus fuga,aut in exilium acti sunt: absentiúmque bona iuxta atque interemptorum diuisa fuere. Largitionis inde prædæq; & priuati dulcedine commodi,sensus malorum publicorum adimi, donec orba consilio auxilióque Gabina res regi Romano sine vlla dimicatione in manum traditur.Gabijs receptis,Tarquinius pacem cum Aequorum gente fecit: fœdus cum Thuscis renouauit. Inde ad negocia vrbana animum conuertit. quorum erat primum, vt Iouis templum in monte Tarpeio monumentum regni sui nominísque relinqueret. Tarquinios reges ambos, patrem vouisse, filium perfecisse. & vt libera à cæteris religionibus area esset tota Iouis, templíque eius quod inædificaretur,exaugurare fana sacelláque statuit: quæ aliquot ibi à Tatio rege primum in ipso discrimine aduersus Romulum pugnæ vota, consecrata inauguratáque postea fuerant. Inter principia condendi huius operis, mouisse numen ad indicandam tanti imperij molem traditur deos. nam cum omnium sacellorum exaugurationes admitterent aues, in Termini fano non addixere. idque omen auguriúmq; ita acceptum est, non motam termini sedem, vnúmque eum deorum non euocatum sacratis sibi finibus, firma stabiliáque cuncta portendere. Hoc perpetuitatis auspicio accepto, secutum aliud magnitudinem imperij portendens prodigium est: caput humanum integra facie apparentibus fundamenta templi dicitur apparuisse. quæ visa species aut per ambages arcem eam imperii,capútque rerum fore portendebat. idque ita cecinere vates,quiq; in vrbe erant, quósq; ad eam rem consultandam ex Hetruria acciuerant.Augebatur ad expensas regis animus. itaque Pometinæ manubiæ, quæ perducendo ad culmen operi destinatæ erant, vix in fundamenta suppetiuere.Eo magis Fabio,præterquam quod antiquior est,crediderim, XL. ea nulla talenta fuisse, quam Pisonis, qui XL. millia pondo argenti sepositain eam rem scribit. quam summam pecuniæ neque ex vnius tum vrbis præda sperandam, & nullius ne horum quidem magnificentiæ operum fundamẽta non exuperaturam. Intentus perficiendo templo, fabris vndique ex Hetruria accitis, non pecunia solum ad id publica est vsus, sed operis etiam ex plebe. qui cum

haud paruus & ipſe militiæ adderetur labor, minus tamen plebs grauabatur, ſe templa deûm exædificare manibus ſuis, quę poſthac & ad alia vt ſpecie minora, ſic laboris aliquanto maioris traducebatur opera, foros in circo faciendos, cloacámque maximam receptaculum omnium purgamentorum vrbis ſub terram agendam. quibus duobus operibus vix noua hęc magnificentia quicquam adæquare potuit. His laboribus exercita plebe, quia & vrbi multitudinem, vbi vſus non eſſet, oneri rebatur eſſe, & colonis mittendis occupare latius imperij fines volebat: Signiam Circeiósque colonos miſit, præſidia vrbi futura terra maríque. Hæc agenti portentum terribile viſum, anguis ex columna lignea elapſus, cum terrorem fugâmque in regiam feciſſet, ipſius Regis non tam ſubito pauore perculit pectus, quam anxijs impleuit curis. Itaq; cum ad publica prodigia Hetruſci tantum vates adhiberentur, hoc velut domeſtico exterritus viſu, Delphos ad maxime inclytum in terris oraculum mittere ſtatuit. neque reſponſa ſortium vlli alij committere auſus, duos filios per ignotas ea tempeſtate terras ignotiora maria, in Græciam miſit. Titus & Aruns profecti. comes his additus L. Iunius Brutus, Tarquinia ſorore regis natus, iuuenis longe alius ingenio, quam cuius ſimulationem induerat. Is, cum primores ciuitatis (in quibus fratrem ſuum ab auunculo interfectum) audiſſet, neque in animo ſuo quicquā regi timendum, neque in fortuna concupiſcendum relinquere, ſtatuit contemptu tutus eſſe, vbi in iure parum præſidij eſſet. Ergo ex induſtria factus ad imitationem ſtultitiæ, cum ſe ſuáque prædæ eſſe regi ſineret. Bruti quoque haud abnuit cognomen: vt ſub eius obtentu cognominis, liberator ille populi Romani animus latens aperiretur tempore ſuo. Is tum à Tarquiniis ductus Delphos, ludibrium verius quam comes, aureum baculum incluſum corneo cauato ad id baculo tuliſſe donum Apollini dicitur, per ambages effigiem ingenij ſui. Quo poſtquam ventum eſt, perfectis patris mandatis, cupido inceſſit animos iuuenum ſciſcitandi, ad quem eorum regnum Romanum eſſet venturum. Ex infimo ſpecu vocem redditam ferunt: Imperium ſummum Romæ habebit, qui veſtrûm primus ô iuuenes oſculum matri tulerit. Tarquinij, vt Sextus, qui Romæ relictus fuerat, ignarus reſponſi, expérsque imperij eſſet, rem ſumma ope taceri iubent. ipſi inter ſe, vter prior cum Romam rediſſet, matri oſculum daret, ſorti permittunt. Brutus alio ratus ſpectare Pythicam vocem, velut ſi prolapſus cecidiſſet, terram oſculo contigit: ſcilicet quod ea communis mater omnium mortalium eſſet. Reditum inde Romam, vbi aduerſus Rutulos bellum ſumma vi parabatur, Ardeam Rutuli habebant, gens, vt in ea regione, atque in ea ætate, diuitiis præpollens. eáque ipſa cauſa belli fuit, quod rex Romanus tum ipſe ditari, exhauſtus magnificentia publicorum operum, tum præda delinire popularium animos ſtudebat, præter aliam ſuperbiam regno infeſtos etiam, quod ſe in fabrorum miniſterio, ac ſeruili tamdiu habitos opere ab rege indignabantur. Tentata res eſt, ſi primo impetu capi Ardea poſſet. ubi id parum proceſſit, obſidione munitionibúsque cœpti premi hoſtes. In his ſtatiuis (vt ſit longo magis quam acri bello) ſatis liberi commeatus erant. primoribus tamen magis quam militibus. regij quidam iuuenes interdum ocium conuiuiis comeſſationibúsque inter ſe terebant. Forte porantibus his apud Sextum Tarquinium, vbi & Collatinus, cœnabat Tarquinius Egerij filius, incidit de vxoribus mentio. ſuam quiſque laudare miris modis. inde certamine accenſo Collatinus negat verbis opus eſſe: paucis id quidem horis poſſe ſciri, quantum cæteris præſtet Lucretia ſua. quin, ſi vigor iuuentæ ineſt, conſcendimus equos? inuiſimúsque præſentes noſtrarum ingenia? ídque cuique ſpectatiſſimum ſit, quod nec opinato viri aduentu occurrerit oculis. incaluerant vino. age ſane, omnes citatis equis aduolant Romam. quo cum primis ſe intendentibus tenebris peruenisſent, pergunt inde Collatiam: vbi Lucretiam haud quaquam vt regias nurus, quas in conuiuio luxúque cum æqualibus viderant tempus terentes, ſed ſera nocte deditam lanæ inter lucubrantes anci-

la

A las in medio ædium ſedentem inueniunt. Muliebris certaminis laus penes Lucretiam fuit. aduenientes vir Tarquiniíq; excepti benigne: victor maritus comiter inuitat regios iuuenes. ibi Sextum Tarquinium mala libido Lucretię per vim ſtuprandæ capit: tum forma, tum ſpectata caſtitas incitat. Et tum quidem ab nocturno iuuenili ludo in caſtra redeunt. Paucis interiectis diebus, Sextus Tarquinius inſcio Collatino cum comite vno Collatiam venit. vbi exceptus benigne ab ignaris conſilij, cum poſt cœnam in hoſpitale cubiculum deductus eſſet: amore ardens. poſtquam ſatis omnia tuta circa ſopitique omnes videbantur, ſtricto gladio ad dormientem Lucretiam venit, ſiniſtráque manu mulieris pectore oppreſſo: Tace Lucretia, inquit, Sextus Tarquinius ſum, ferrum in manu eſt: moriere, ſi emiſeris vocem. Cum pauida ex ſomno mulier nullam opem, prope mortem imminentem videret, tum Tarquinius fateri amorem: orare, miſcere precibus minas, verſare in omnes partes muliebrem animum, vbi obſtinatam videbat, & ne mortis quidem metu inclinari, addit ad metum dedecus: cum mortua iugulatum ſeruum nudum poſiturum ait, vt in ſordido adulterio necata dicatur. Quo terrore cum viciſſet obſtinatam pudicitiam velut victrix libido, profectúsque inde Tarquinius ferox expugnato decore muliebri eſſet: Lucretia mœſta tanto malo, nuncium Romam eundem ad
B patrem, Ardeámq; ad virum mittit, vt cum ſingulis fidelibus amicis veniant: ita facto maturatóq; opus eſſe, rem atrocem incidiſſe. Sp. Lucretius cum P. Valerio Voleſi filio, Collatinus cum L. Iunio Bruto venit: cum quo forte Romam rediens, ab nuncio vxoris erat conuentus. Lucretiam ſedentem mœſtam in cubiculo inueniunt. aduentu ſuorum lachrymæ obortæ. quærentíq; viro, Satin' ſalua? Minimè, inquit, quid enim ſalui eſt mulieri amiſſa pudicitia? Veſtigia viri alieni Collatine in lecto ſunt tuo: cæterum corpus eſt tantum violatum, animus inſons: mors teſtis erit. ſed date dextras fidémque, haud impune adultero fore. Sextus eſt Tarquinius, qui hoſtis pro hoſpite, priore nocte vi armatus, mihi ſibíque ſi vos viri eſtis, peſtiferum hinc abſtulit gaudium. Dant ordine omnes fidem, conſolantur ægram animi. auertendo noxam ab coacta in authorem delicti. mentem peccare, non corpus: & vnde conſilium abfuerit, culpam abeſſe. Vos, inquit, videritis quid illi debeatur: ego me etſi peccato abſoluo, ſupplicio non libero, nec vlla deinde impudica Lucretiæ exemplo viuet. Cultrum, quem ſub veſte abditum habebat, eum in corde defigit: prolapſáque in vulnus moribunda cecidit. Conclamant vir patérque. Brutus, illis luctu occupatis, cultrũ ex vulnere Lucretiæ extractum manantem cruore præ ſe tenens: Per hunc, inquit, caſtiſſimum ante regiam iniuriam ſanguinem iuro, vósque dij teſtes facio, me L. Tarquinium Superbum cum ſcelerata coniuge: & omni liberorum ſtirpe, ferro, igni, quacunque dehinc vi poſſim, exacturum, nec illos, nec alium quenquam regnare Romæ paſſurum. Cultrum deinde Collatino tradit. inde Lucretio ac Valerio ſtupentibus miraculo rei, vnde nouum in Bruto pectore ingenium. Vt præceptum erat, iurant: totíque ab luctu verſi in iram, Brutum iam inde ad expugnandum regnum vocantem ſequuntur ducem. Elatum domo Lucretiæ corpus in forum deferunt, conciéntque miraculo (vt fit) rei nouæ, atque indignitate homines. pro ſe quiſque ſcelus regium ac vim queruntur. mouet tum patris mœſtitia, tum Brutus caſtigator lachrymarum atque inertium querelarum, authórque, quod viros, quod Romanos deceret, arma capiendi aduerſus hoſtilia auſos. Perociſſimus quiſque iuuenum cum armis voluntarius adeſt: ſequitur & cætera iuuentus. Inde pari præſidio relicto Collatiæ ad portas, cuſtodibúsque datis, ne quis eum motum regibus nunciaret, cæteri armati duce Bruto Romam profecti. Vbi eo ventum eſt, quacunque incedit armata multitudo, pauorem ac tumultum facit, rurſus vbi anteire primores ciuitatis vident, quicquid ſit, haud temere eſſe rentur. nec minorem rerum animorum Romæ tam atrox res facit, quam Collatiæ fecerat. Ergo ex omnibus locis vrbis in forum curritur. Quo ſimul ventum eſt, præco ad tribu-

num Celerum,in quo tum magistratu forte Brutus erat,populum aduocauit. Ibi oratio habita nequaquam eius pectoris ingeniique quod simulatum ad eam diem fuerat, de vi ac libidine Sexti Tarquinij, de stupro infando Lucretiæ, & miserabili cæde,de orbitate Tricipitini, cui morte filiæ causa mortis indignior ac miserabilior esset.Addita superbia ipsius regis,miseriæque & labores plebis in fossas cloacásque exhauriendas demersæ. Romanos homines victores omnium circa populorum, opifices ac lapicidas pro bellatoribus factos. indigna Seruii Tullij regis memorata cædes, & inuecta corpori patris nefando vehiculo filia,inuocatique vltores parentum dij. His atrocioribúsque, credo,alijs, quæ præsens rerum indignitas haudquaquam relatu scriptoribus facilia subijcit, memoratis, incensam multitudinem perpulit, vt imperium regi abrogaret,exulésque esse iuberet L.Tarquinium cum coniuge ac liberis. Ipse iunioribus qui vltro nomina dabant, lectis, armatísque, ad concitandum inde aduersus regens exercitum Ardeam in castra est profectus: imperium in vrbe Lucretio præfecto vrbis iam ante ab rege instituto reliquit. Inter hunc tumultum Tullia domo profugit: execrantibus quacunque incedebat, inuocantibúsque parentum furias viris mulieribúsque. Harum rerum nunciis in castra perlatis, cum re noua trepidus rex pergeret Romam ad comprimendos motus, flexit viam Brutus(senserat enim aduentum) ne obuius fieret: eodémque fere tempore diuersis itineribus Brutus Ardeam, Tarquinius Romam venerunt. Tarquinio clausæ portæ, exiliúmque indictum: liberatorem vrbis læta castra accepere: exactique inde liberi regis,duo patrem secuti sunt, qui exulatum Cære in Hetruscos ierunt. Sextus Tarquinius Gabios tanquam in suum regnum profectus,ab vltoribus veterum simultatum, quas sibi ipse cædibus rapinisque conciuerat,est interfectus. L. Tarquinius Superbus regnauit annos V. & XX. Regnatum Romæ ab vrbe condita ad liberatam annos, CCXLIIII. Duo consules inde comitiis centuriatis à præfecto vrbis ex commentariis Seruij Tullij creati sunt,L.Iunius Brutus,& L.Tarquinius Collatinus.

DECADIS PRIMÆ LIB. II.

EPITOME.

BRVTVS iureiurando populum astrinxit, neminem regnare Romæ passurum. Tarquinium Collatinum,collegam suum,propter affinitatem Tarquiniorum suspectum,coegit consulatu se abdicare,& ciuitate cedere, bona regum diripi iussit. agrum Martí consecrauit, qui campus Martius nominatus est.adolescentes nobiles, in quibus suos quoque & sororis filios, quia coniurauerant de recipiendis regibus, securi percussit seruo indici,cui Vindicius nomen fuit,libertatem dedit: ex cuius nomine vindicta est appellata. Cum aduersus reges,qui contractis Veientium & Tarquiniensium copiis bellum intulerant, exercitum duxisset, in acie cum Arunte filio Superbi commortuus est, eúmque matronæ annum luxerunt. P.Valerius consul legem de prouocatione ad populum tulit Capitolium dedicatum est. Porsena rex Clusinorum, bello pro Tarquinius suscepto,cum ad Ianiculum venisset, ne Tyberim transiret, virtute Coclitis Horatij prohibitus est, qui,dum alij pontem Sublicium rescinduunt, solus Etruscos sustinuit: & ponte rupto armatus se in flumen misit,& ad suos tranauit. Alterum accessit virtutis exemplum à Mucio, qui cum ad feriendum Porsenam castra hostium intrasset, occiso scriba, quem regem esse putabat, comprehensus,impositam altaribus manum,in quibus sacrificatum erat,exuri passus est: dixitque tales trecentos esse coniuratos in mortem ipsius regis, quorum admiratione coactus Porsena, pacis conditiones ferre, bellum omisit,acceptis obsidibus. ex quibus virgo vna Cœlia, deceptis custodibus per Tyberim ad suos tranauit: & cum reddita esset Porsenæ,honorificè remissa,equestri statua donata est. Ap.Claudius ex Sabinis Romam transfugit: ob hoc Claudia tribus adiecta est. Numerus tribuum ampliatus est, vt essent triginta vna. Aduersus Tarquinios

A *quinium Superbum, cum Latinorum exercitu bellum inferentem, A. Postumius dictator prosperè pugnauit apud lacum Regillum. Plebs, cum propter nexos ob æs alienum Sacrum in montem secessisset, consilio Menenij Agrippæ à seditione reuocata est. Idem Agrippa, cum decessisset, propter paupertatem publico impendio elatus est. Tribuni plebis quinque creati sunt. Oppidum Volscorum Corioli captum est virtute & opera C. Martij, qui ob hoc Coriolanus vocatus est. T. Latinius, vir de plebe, cum in visu admonitus esset, vt de quibusdam religionibus ad senatum perferret, & neglexisset, amisso filio, debilis factus, posteaquam delatus ad senatum lectica, eadem illa indicauerat, vsu pedum recepto, domum reuersus est. Cum C. Martius Coriolanus, qui in exilium erat pulsus, dux Volscorum factus, exercitum hostium vrbi Romæ admouisset: & missi ad eum primum legati, postea sacerdotes frustra deprecati essent ne bellum patriæ inferret: Veturia mater & Volumnia vxor impetrauerunt ab eo vt recederet. Lex agraria primum lata est. Sp. Cassius consularis regni crimine damnatus est, necatúsque. Oppia virgo Vestalis ob incestum viua defossa est. Cum vicini hostes Veientes incommodi magis quam graues essent, familia Fabiorum id bellum gerendum depoposcit, missíque in id trecentos sex armatos, qui ad Cremeram ad vnum ab hostibus cæsi sunt, vno impubere domi relicto. Appius Claudius consul, cum aduersus Volscos contumacia exercitus malè pugnatum esset, decimum quemque militem fuste percus-*

B *sit. Res præterea aduersum Volscos, & Aequos, & Veientes, & seditiones inter patres plebémque continet.*

LIBERI iam hinc populi Romani res pace bellóque gestas, annuos magistratus imperiáque legum potentiora quam hominum peragam. Quę libertas vt lætior esset, proximi regis superbia fecerat. nam priores ita regnarunt, vt haud immerito omnes deinceps conditores partium cęptæ vrbis, quas nouas ipsi sedes ab se auctæ multitudini addiderunt, numerentur. Neque ambigitur, quin Brutus idem, qui tantum gloriæ Superbo exacto rege meruit, pessimo publico id facturus fuerit, si libertatis immaturæ cupidine priorum regum alicui regnum extorsisset. Quid enim futurum fuit, si illa pastorum conuenarúmque plebs transfuga ex suis populis, sub tutela inuiolati templi, aut libertatem, aut certe impunitatem adepta, soluta regio metu, agitari cœpta esset tribunitiis procellis? & in aliena vrbe cum patribus serere certamina, priusquam pignora coniugum ac liberorum, charitásque ipsius soli, cui longo tempore assuescitur, animos eorum consociasset? dissipatæ res nondum adultæ discordia forent: quas fouit tranquilla moderatio imperij, eóque nutriendo perduxit, vt bonam frugem libertatis maturis iam viribus ferre possent. Libertatis autem originem inde magis, quia annuum imperium consulare factum est, quam quod diminutum quicquam sit ex regia potestate, numeres. Omnia iura, omnia insignia primi consules tenuere. id modo cautum est, ne si ambo fasces haberent, duplicatus terror videretur. Brutus prior, concedente collega, fasces habuit: qui non acrior vindex libertatis fuerat, quam deinde custos fuit. Omnium primum auidum nouę libertatis populum, ne postmodum flecti precibus aut donis regiis posset, iureiurando adegit, neminē Romæ passuros regnare. Deinde quo plus virium in senatu frequentia etiam ordinis faceret, cædibus regiis diminutum patrum numerum, primoribus equestris gradus lectis, ad trecentorum summam expleuit, traditúmque inde fertur, vt in senatum vocarentur, qui patres, quique conscripti essent. conscriptos videlicet nouum senatum, appellabāt lectos. id mirum quantum profuit ad concordiam ciuitatis, iungendósque patribus plebis animos. Rerum deinde diuinarum habita cura. & quia quædam publica sacra per ipsos reges factitata erant, necubi ibi regum desiderium esset, regem sacrificulum creant. Id sacerdotium pontifici subiecere, ne additus nomini honos, aliquid libertati, cuius tunc prima erat cura, officeret. Ac nescio an nimis vndique eam minimis quoque rebus mutiendo, modum excesserint. consulis enim alterius, cum nihil aliud offenderit,

An. Cos. ab vrbe condi. 245. Olym. 86.

nomen inuisum ciuitati fuit. Nimium Tarquinios regno assueſſe: initium à A
Priſco factum: regnaſſe deinde Seruium Tullium. ne interuallo quidem facto,
oblitum tanquam alieni regni Superbum Tarquinium, velut hereditatem gen-
tis ſcelere ac vi repetiſſe. Pulſo Superbo, penes Collatinum imperium eſſe,
neſcire Tarquinios priuatos viuere. non placere nomen, periculoſum liberta-
ti eſſe. Hic primo ſenſim tentãtium animos ſermo per totam ciuitatem eſt da-
tus, ſolicitatamque ſuſpicione plebem Brutus ad concionem vocat: ibi omni-
» um primum iuſiurandum populi recitat: Neminem regnare paſſuros, nec eſſe
» Romæ, vnde periculum libertati foret. id ſumma ope tuendum eſſe, neque vl-
» lam rem quæ eo pertineat, contemnendam. inuitum ſe dicere hominis cauſa:
» nec dicturum fuiſſe, ni charitas reipublicæ vinceret, non credere populum Ro-
» manum ſolidam libertatem recuperatam eſſe. regium genus, regium nomen
» non ſolum in ciuitate, ſed etiam in imperio eſſe. id officere, id obſtare liberta-
» ti. Hunc tu, inquit, tua voluntate L. Tarquini remoue metum. meminimus, fa-
» temur: eieciſti reges. abſolue beneficium tuum, aufer hinc regium nomen, res
» tuas tibi non ſolum reddent ciues tui authore me, ſed ſi quid deeſt, munificè
» augebunt. amicus abi, exonera ciuitatem vano forſitan metu. ita perſuaſum eſt
» animis, cum gente Tarquinia regnum hinc abiturum. Conſuli primo tam noue
rei ac ſubitæ admiratio incluſerat vocem. Dicere deinde incipientem primo- B
res ciuitatis circunſiſtunt. eadem multis precibus orant. & cæteri quidem mo-
uebant minus. poſtquã Sp. Lucretius maior ætate ac dignitate, ſocer præterea
ipſius, agere varie, rogando alternis ſuadendóque cœpit, vt vinci ſe conſenſu
ciuitatis pateretur: timens conſul, ne poſtmodum priuato ſibi eadem illa cum
bonorum amiſſione, additaque alia inſuper ignominia, acciderent. abdicauit
ſe conſulatu rebuſque ſuis omnibus Lauinium tranſlatis, ciuitate ceſſit. Brutus
ex ſenatuſconſulto ad populum tulit, vt omnes Tarquinię gentis exules eſſent.
246. collegam ſibi comitijs centuriatis creauit P. Valerium, quo adiutore reges e-
iecerat. Cum haud cuiquam in dubio eſſet, bellum ab Tarquinijs imminere,
id quidem ſpe omnium ſerius fuit. cæterùm, id quod non timebant, per dolum
ac proditionem propè libertas amiſſa eſt. Erant in Romana iuuentute adoleſ-
centes aliquot, nec ij tenui loco orti, quorum in regno libido ſolutior fuerat:
æquales ſodaleſque adoleſcentium Tarquiniorum, aſſueti more regio viuere.
Eam tum æquato iure omnium licentiam quærentes, libertatem aliorum in ſu-
am vertiſſe ſeruitutem inter ſe conquerebantur. Regem hominem eſſe, à quo
impetres vbi ius, vbi iniuria opus ſit: eſſe gratiæ locum. eſſe beneficio, & iraſ-
ci & ignoſcere poſſe: inter amicum atque inimicum diſcrimen noſſe. Leges,
rem ſurdam, inexorabilem eſſe, ſalubriorem melioremque inopi, quàm poten-
ti: nihil laxamenti nec veniæ habere, ſi modum exceſſeris, periculoſum eſſe in
tot humanis erroribus ſola innocentia viuere. Ita iam ſua ſponte ægris animis
legati ab regibus ſuperueniunt, ſine mentione reditus, bona tantum repeten-
tes. Eorum verba poſtquam in ſenatu audita ſunt, per aliquot dies ea con-
ſultatio tenuit, ne non reddita belli cauſa: reddita, belli materia & adiumen-
tum eſſent. Interim legati cum alijs alia moliri, apertè bona repetentes, clam
recuperandi regni conſilia ſtruere: & tanquam ad id, quod agi videbatur, am-
bientes nobilium adoleſcentium animos pertentant. à quibus placidè ora-
tio accepta eſt. His literas ab Tarquinijs reddunt, & de accipiendis clam
nocte in vrbem regibus colloquuntur. Vitellijs Aquiliiſque fratribus prim
commiſſa res eſt. Vitelliorum ſoror conſuli nupta Bruto erat. iamque ex eo ma-
trimonio adoleſcentes erant liberi, Titus, Tiberiuſque: eos quoque in ſocie-
tatem conſilij auunculi aſſumunt. præterea & nobiles aliquot adoleſcente
conſcij aſſumpti, quorũ vetuſtate memoria abijt. Interim cum in ſenatu viciſ
ſententia, quæ cenſebat reddenda bona: eamque ipſam cauſam moræ in vr
haberent legati, quod ſpacium ad vehicula comparanda à conſulibus ſum
ſiſſent, quibus regum aſportarent res: omne id tempus cum coniuratis co
ſultan

A sultando absumunt: euincúntque instando, vt literæ sibi ad Tarquinios darentur. nam aliter qui credituros eos, non vana ab legatis super rebus tantis afferri? Datæ literæ vt pignus fidei essent, manifestum facinus fecerunt. nam cum pridie quam legati ad Tarquinios proficiscerentur, & cœnatum forte apud Vitellios esset, coniuratique ibi remotis arbitris multa inter se de nouo (vt fit) consilio egissent, sermonem eorum ex seruis vnus excepit, qui iam antea id sensserat agi: sed eam occasionem, vt literæ legatis darentur, quę deprehensæ rem coarguere possent, expectabat. postquam datas sensit. rem ad consules detulit. Consules ad deprehendendos legatos coniuratósque profecti domo, sine tumultu rem omnem oppressere: literarum in primis habita cura, ne intercíderent. Proditoribus extemplo in vincla coniectis. de legatis paululum addubitatum est. & quanquam visi sunt commisisse, vt hostium loco essent, ius tamẽ gentium valuit. De bonis regiis quæ reddenda ante censuerant, res integra refertur ad patres. illi victi ira, vetuere reddi, vetuere in publicum redigi. diripienda plebi sunt data, vt contacta regia præda, spem in perpetuum cum his pacis amitteret. ager Tarquiniorum, qui inter vrbem ac Tyberim fuit, consecratus Marti, Martius deinde campus fuit. Forte ibi tum seges farris dicitur fuisse matura messi. quem campi fructum, quia religiosum erat consumere, de-
B sectam cum stramento segetem magna vis hominum simul immissa corbibus sudere in Tyberim tenui fluentem aqua, vt mediis caloribus solet, ita in vadis hæsitantis frumenti aceruos sedisse illitos limo: insulam inde paulatim, & aliis quæ fert temere flumen eodem inuectis, factam. postea credo additas moles, manúque adiutum, vt tam eminens area firmáque templis quoque ac porticibus sustinendis esset. Direptis bonis regum, damnati proditores, sumptumque supplicium, conspectius eo quod pœnæ capiendæ ministerium patri de liberis consulatus imposuit: & qui spectator erat amouendus. eum ipsum fortuna exactorem supplicij dedit. Stabant deligati ad palum nobilissimi iuuenes: sed à cæteris velut ab ignotis capitibus, consulis liberi omnium in se auerterant oculos: miserebátque non pœnæ magis homines, quam sceleris, qua pœnam meriti essent: illos eo potissimum anno patriam liberatam, patrem liberatorem, consulatum ortum ex domo Iunia, patres, plebem, quicquid deorum hominúmque Romanorum esset, induxisse in animum vt Superbo quondam regi, tum infesto exuli proderent. Consules in sedem processere suam, missique lictores ad sumendum supplicium, nudatos virgis cædunt, securíque ferunt: cum inter omne tempus pater vultúsque & os eius, spectaculo esset, eminente animo patrio inter publicæ pœnæ ministerium. Secundum pœnam no-
C centium, vt in vtranque partem arcendis sceleribus exemplum nobile esset, præmium indici, pecunia ex ærario, libertas & ciuitas data. Ille primum dicitur vindicta liberatus. quidam vindictæ quoq; nomen tractum ab illo putant: Vindicio ipsi nomen fuisse, post illum obseruatum, vt qui ita liberati essent, in ciuitatem accepti viderentur. His sicut acta erant, nunciatis, incensus Tarquinius, non dolore solum tantæ ad irritum cadentis spei, sed etiam odio iráque, postquam dolo viam obseptam vidit, bellum aperte moliendum ratus, circumire supplex Hetruriæ vrbes: orare maximè Veientes Tarquinienses q;, ne se ortum eiusdem sanguinis extorrem, egentem ex tanto modo regno cum liberis adolescentibus ante oculos suos perire sinerent. alios peregre in regnum Romam accitos, se regem augentem bello Romanum imperium, à proximis scelerata coniuratione pulsum. eos inter se, quia nemo vnus satis dignus regno visus sit, partes regni rapuisse: bona sua diripienda populo dedisse, ne quis expers sceleris esset patriam se regnúmq; suum repetere, & persequi ingratos ciues velle. ferrent opem, adiuuarent: suas quoque veteres iniurias vltum irent: toties cęsas legiones, agrum ademptum. Hæc mouerunt Veientes, ac pro se quisque Romano saltem duce ignominias demendas, bellóq; amissa repetenda, minacter fremunt. Tarquinienses nomen ac cognatio mouet: pulchrum videbatur

ſuos Romæ regnare. Ita duo duarum ciuitatum exercitus ad repetendum regnum, bellóque perſequendos Romanos ſecuti Tarquinium. Poſtquam in agrum Romanum ventum eſt, obuiam hoſti conſules eunt. Valerius quadrato agmine peditem ducit: Brutus ad explorandum cum equitatu anteceſſit. Eodem modo primus eques hoſtium agminis fuit: præerat Aruns Tarquinius filius regis: rex ipſe cum legionibus ſequebatur. Aruns, vbi ex lictoribus procul conſulem eſſe: deinde iam propius, ac certius facie quoque Brutum cognouit, » inflammatus ira: Ille eſt vir, inquit, qui nos extorres expulit patria. ipſe en ille » noſtris decoratus inſignibus magnifice incedit: dij regum vltores adeſte. Concitat calcaribus equum, atque in ipſum infeſtus conſulem dirigit. Senſit in ſe iri Brutus. decorum erat tum ipſis capeſſere pugnam ducibus. auide itaque ſe certamini offert. adeoque infeſtis animis concurrerunt, neuter dum hoſtem vulneraret, ſui protegendi corporis memor, vt contrario ictu per parmam vterque transfixus, duabus hærentes haſtis moribundi ex equis lapſi ſint. ſimul & cætera equeſtris pugna cœpit. Neque ita multo poſt & pedites ſuperueniunt. ibi varia victoria, & velut æquo marte pugnatum eſt. dextra vtrinque cornua vicere, læua ſuperata. Veientes vinci ab Romano milite aſſueti, fuſi fugatique ſunt. Tarquinienſis nouus hoſtis non ſtetit ſolum, ſed etiam ab ſua parte Romanum pepulit. Ita cum pugnatum eſſet: tantus terror Tarquinium atque Hetruſcos inceſſit, vt omiſſa irrita re, nocte ambo exercitus, Veiens Tarquinienſisque, ſuas quiſque abirent domos. Adijciunt miracula huic pugnæ, ſilentio » proximæ noctis ex ſylua Arſia ingentem editam vocem: Syluani vocem eam creditam: hæc dicta, vno plus Hetruſcorũ cecidiſſe in acie: vincere bello Romanũ. Ita certe inde abiere Romani vt victores, Hetruſci pro victis, nam poſtquam illuxit, nec quiſquam hoſtium in conſpectu erat, P. Valerius Cos. ſpolia legit: triumphánſque inde Romam redijt. collegæ funus quanto tum potuit apparatu, fecit. Sed multo maius morti decus publica fuit mœſtitia, eo ante omnia inſignis, quia matronæ annum, vt parentem eum luxerunt, quod tam a» cer vltor violatæ pudicitiæ fuiſſet. Conſuli deinde qui ſuperfuerat, ut ſunt mutabiles vulgi animi, ex fauore, non inuidia modo, ſed ſuſpicio, etiam cum atroci crimine orta. regnum eum affectare fama ferebat: quia nec collegam ſubrogauerat in locum Bruti, & ædificabat in ſumma Velia. ibi alto atque munito loco arcem inexpugnabilem fore. Hæc dicta vulgo, creditáque cum indignitate angerent conſulis animum: vocato ad concilium populo, ſummiſſis faſcibus in concionem aſcendit. Gratum id multitudini ſpectaculum fuit, ſummiſſa ſibi eſſe imperij inſignia: confeſſionémque factam, populi quam conſulis maieſtatem vimque maiorem eſſe. Ibi audire iuſſi, conſul laudare fortunam collegæ, quod liberata patria in ſummo honore pro republi. dimicans, matura gloria, nécdum ſe vertente in inuidiam, mortem occubuiſſet. Se ſuperſtitem gloriæ ſuæ ad crimen atque inuidiam ſupereſſe, ex liberatore » patriæ ad Aquilios Virellióſque recidiſſe. Nunquámne ergo, inquit, vlla adeo » à vobis ſpectata virtus erit, vt ſuſpicione violari nequeat? ego me illum acer» rimum regum hoſtem, ipſum cupiditatis regni crimen ſubiturum timerem? » ego ſi in ipſa arce Capitolióque habitarem, metui me crederem poſſe à ciui» bus meis? tam leui momento mea apud vos fama pendet? adeóne eſt fu» data leuiter fides, vt vbi ſim, quam qui ſim, magis referat? Non obſtabunt » Valerij ædes libertati veſtræ, Quirites: tuta erit vobis Velia. deferam non planum modo ædes, ſed colli etiam ſubijciam: vt vos ſupra ſuſpectum me quem habitetis. In Velia ædificent, quibus melius quam P. Valerio creditur bertas. Delata confeſtim materia omnis infra Veliam, & vbi nunc vicus publicus eſt, domus in infimo cliuo ædificata. Latæ deinde leges, non ſolum q regni ſuſpicione conſulem abſoluerent, ſed quę adeo in contrarium verteren vt popularem etiam facerent. inde cognomen factum Publicolæ eſt. Ante o nes de prouocatione aduerſus magiſtratus ad populum, ſacrandoq; cum bo

cap

A capite eius, qui regni occupandi consilia iniisset, gratæ in vulgus leges fuere, quas cum solus pertulisset, vt sua vnius in his gratia esset: tum deinde comitia collegæ subrogando habuit. Creatus Sp. Lucretius C o s. qui magno natu, non sufficientibus iam viribus ad consularia munera obeunda, intra paucos dies moritur. Suffectus in Lucretij locum M. Horatius Puluillus. Apud quosdam veteres authores non inuenio Lucretium consulem. Bruto statim Horatium *V. C.* suggerunt. Credo, quia nulla gesta res insignem fecerit consulatum, memoria intercidisse. Nondum dedicata erat in Capitolio Iouis ædes. Valerius Horatiusque C O S S. sortiti, vter dedicaret: Horatio sorte euenit: Publicola ad Veientium bellum profectus. AEgrius quam dignum erat tulere Valerij necessarij, dedicationem tam inclyti templi Horatio dari. id omnibus modis impedire conati, postquam alia frustra tentata erant, postem iam tenenti consuli fœdum inter precationem deûm nuncium incutiunt: mortuum eius filium esse, funestáque familia dedicare eum templum non posse. Non crediderit factum, an tantum animo roboris fuerit: nec traditur certum, nec interpretatio est facilis. Nihil aliud ad eum nuncium à proposito auersus, quàm vt cadauer efferri iuberet, tenens postem, precationem peragit, & dedicat templum. Hæc post exactos reges domi militiæque gesta primo anno. Inde P. Valerius 247.
B iterum, T. Lucretius C o s s. facti. Iam Tarquinij ad Lartem Porsenam Clusinum regem perfugerant. ibi miscendo consilium precesque nunc orabant, ne se orjundos ex Hetruscis, eiusdem sanguinis nominisque, egentes exulare pateretur: nunc monebant etiam, ne orientem morem pellendi reges inultum sineret. satis libertatem ipsam habere dulcedinis, nisi quanta vi ciuitates eam expetant, tanta regna reges defendant: æquari summa infimis, nihil excelsum, nihil quod supra cætera emineat, in ciuitatibus fore: adesse finem regnis, rei inter deos hominesque pulcherrimæ. Porsena tum regem esse Romæ, tum Hetruscæ gentis regem amplum Thuscis ratus, Romam infesto exercitu venit. Non vnquam alias ante tantus terror senatum inuasit: adeo valida res tum Clusina erat, magnumque Porsenæ nomen. nec hostes modo timebant, sed suosmet ipsi ciues, ne Romana plebs metu perculsa, receptis in vrbem regibus, vel cum seruitute pacem acciperet. Multa igitur blandimenta plebi per id tempus ab senatu data, annonæ inprimis habita cura, & ad frumentum comparandum missi, alij in Volscos, alij Cumas. salis quoque vendendi arbitrium, quia impenso precio venibat in publicum, omni sumptu ademptum priuatis: portorijs quoque & tributo plebe liberata, vt diuites conferrent, qui oneri ferendo essent, pauperes satis stipendij pendere, si liberos educent. Itaque hæc indulgentia patrum asperis postmodum rebus in obsidione ac fame, adeo cõcordem ciuitatem tenuit, vt regium nomen non summi magis quam infimi horrerent: nec quisquam vnus malis artibus postea tam popularis esset, quam tum bene imperando vniuersus senatus fuit. Cum hostes adessent, pro se quisque in vrbem ex agris demigrant: vrbem ipsam sepiunt præsidijs. alia muris, alia Tyberi obiecto videbantur tuta. Pons sublicius iter pene hostibus dedit: ni vnus vir fuisset, Horatius Cocles (id munimentum illo die fortuna vrbis Romanæ habuit) qui positus forte in statione pontis, cum captum repentino impetu Ianiculum, atque inde citatos decurrere hostes vidisset: trepidamq; turbam suorum arma ordinesq; relinquere, reprehensans singulos, obsistens obtestansque deûm & hominum fidem, testabatur nequicquam deserto præsidio eos fugere, si transitum pontem à tergo reliquissent. iam plus hostium in Palatio Capitolioque quam in Ianiculo fore. Itaque monere, præcipere, vt pontem ferro, igni, quacunq; vi possent, interrumpant: se impetum hostium quantum corpore vno posset obsisti, excepturum. Vadit inde in primum aditũ pontis: insignisque inter conspecta cedentium pugnæ terga, obuersis cominus ad ineundum prælium armis, ipso miraculo audaciæ obstupefecit hostes. Duos tamen cum eo pudor tenuit, Sp. Largium ac T. Herminium, ambos claros ge-

ncre

nere factisque. cum his primam periculi procellam,& quod tumultuosissimum A
pugnæ erat,parumper sustinuit:deinde eos quoq; ipsos exigua parte pontis re-
licta,reuocantibus qui rescindebãt,cedere in tutum coegit. Circunferens in-
de truces minaciter oculos ad proceres Hetruscorum, nunc singulos prouo-
care,nunc increpare omnes:seruitia regum superborum, suæ libertatis imme-
mores,alienam oppugnatum venire. Cunctati aliquãdiu sunt,dum alius alium,
vt prælium incipiant,circunspectant.pudor deinde commouit aciem,& clamo-
re sublato vndiq; in vnum hostem tela conijciunt.quæ cum in obiecto cuncta
scuto hęsissent,neq; ille minus obstinatus ingenti pontem obtineret gradu:iam
impetu detrudere conabantur virum,cum simul fragor rupti pontis,simul cla-
mor Romanorũ alacritate perfecti operis sublatus,pauore subito impetum su-
» stinuit. Tũ Cocles: Tyberine pater,inquit,te sancte precor, hæc arma, & hunc
» militem,propitio flumine accipias. ita sic armatus in Tyberim desiluit,multisq;
superincidentibus telis,incolumis ad suos tranauit:rem ausus plus famæ habi-
turam ad posteros quam fidei. Grata erga tantam virtutem ciuitas fuit. statua
in comitio posita: agri quantum vno die circumarauit,datum. priuata quoque
inter publicos honores studia eminebant. nam in magna inopia pro domesti-
cis copijs vnusquisq; ei aliquid,fraudens se ipse victu suo,contulit. Porsena pri-
mo conatu repulsus,consilijs ab oppugnanda vrbe ad obsidendam versis,præ- B
sidio in Ianiculo locato,ipse in plano ripisq; Tyberis castra posuit,nauibus vn-
dique accitis,& ad custodiam, ne quid Romam frumenti subuehi sineret, & vt
prædatum milites trans flumen per occasiones alijs atque alijs locis traijce-
rent. breuique adeo infestum omnem Romanum agrum reddidit,vt non cæte-
ra solum ex agris, sed pecus quoque omne in vrbem compelleretur. neque
quisquam extra portas propellere auderet. Hoc tantum licentiæ Hetruscis nõ
metu magis quam consilio concessum. namque Valerius consul intentus in oc-
casionem multos simul & effusos improuiso adoriundi, in paruis rebus negli-
gens vltor,grauem se ad maiora vindicem seruabat. Itaque vt eliceret præda-
tores,edicit suis, postero die frequentes porta Esquilina, quæ auersissima ab
hoste erat, expellerent pecus: scituros id hostes ratus, quod in obsidio-
ne & fame seruitia insida transfugerent. Et sciere perfugæ indicio multoque
plures,vt in spem vniuersæ prædæ flumen traijciunt. P. Valerius inde T. Hermi-
nium cum modicis copijs ad secundum lapidem Gabina via occultum consi-
dere iubet: Sp. Largium cum expedita iuuentute ad portam Collinam stare,
donec hostis prætereat. deinde se obijcere,ne sit ad flumen reditus. Consulum
alter T. Lucretius porta Næuia cum aliquot manipulis militum egressus: ipse
Valerius Cœlio monte cohortes delectas educit,hique primi apparuere hosti. C
Herminius vbi tumultũ sensit,concurrit ex insidijs:versisque in Lucretium He-
truscis,terga cædit. dextra læuaque hinc à porta Collina, illinc ab Næuia red-
ditus clamor,ita cæsi in medio prædatores,neque ad pugnam viribus pares,&
ad fugam septis omnibus vijs. finisque ille tam effuse euagandi Hetruscis fuit.
Obsidio erat nihilominus, & frumenti cum summa caritate inopia: sedendo-
que expugnaturum se vrbem, spem Porsena habebat. cum C. Mutius adoles-
cens nobilis,cui indignum videbatur populum Romanũ seruientem, cum sub
regibus esset,nullo bello,nec ab hostibus vllis obsessum esse,liberum eundem
populum ab ijsdem Hetruscis obsideri,quorum sæpe exercitus fuderit. itaque
magno audacique aliquo facinore eam indignitatem vindicandam ratus,pri-
mo sua sponte penetrare in hostium castra constituit: dein metuens ne si con-
sulum iniussu, & ignaris omnibus iret, forte deprehensus à custodibus Roma-
nis retraheretur vt transfuga,fortuna tum vrbis crimen affirmante,senatum a-
» dijt. Transire Tyberim, inquit,patres,& intrare, si possim, castra hostium vo-
» lo, non prædo, nec populationum inuicem vltor. maius,si dij iuuant, in animo
» est facinus. Approbant patres. abdito intra vestem ferro proficiscitur. vbi eo
venit,in cõfertissima turba prope regium tribunal constitit. ibi cum stipendium
for-

A te militibus daretur,& scriba cum rege sedens pari fere ornatu multa ageret, eumque milites vulgo adirent: timens scisciteri vter Porsena esset, ne ignorando regem,semetipse aperiret quis esset,quo temere traxit fortuna facinus, scribam pro rege obtruncat. vadentem inde qua per trepidam turbam cruento mucrone sibi ipse fecerat viam,cum concursu ad clamorem facto,comprehensum regij satellites retraxissent ante tribunal regis: destitutus tum quoque inter tantas fortunæ minas, metuendus magis quam metuens: Romanus sum, inquit,ciuis: C. Mutium vocant. hostis hostem occidere volui.nec ad mortem « minus animi est, quam ad cædem fuit. & facere & pati fortia, Romanum est. « nec vnus in te ego hos animos gessi: longus post me ordo est idem petentium decus.proinde in hoc discrimen, si iuuat, accingere, vt in singulas horas « capite dimices tuo: ferrum hostemque in vestibulo habeas regiæ. hoc tibi iuuentus Romana indicimus bellum. nullam aciem,nullum prælium timueris.vni tibi, & cum singulis res erit. Cum rex simul ira infensus,periculoque conterritus, circundari ignes minitabundus iuberet, nisi expromeret propere quas insidiarum sibi minas per ambages iaceret: En tibi, inquit, vt sentias, quam vile corpus sit ijs qui magnam gloriam petunt, dextramque accenso ad sacrificium foculo injcit. quam cum velut alienato ab sensu torreret animo,prope B attonitus miraculo rex, cum ab sede sua prosiluisset, amouerique ab altaribus iuuenem iussisset: Tu vero abi, inquit, in te magis quam in me hostilia ausus. « iuberem macte virtute esse, si pro mea patria ista virtus staret.nunc iure belli « liberum te, intactum inuiolatumque hinc dimitto. Tum Mutius, quasi remunerans meritum: Quandoquidem, inquit, est apud te virtuti honos,vt beneficio tuleris à me, quod minis nequisti: trecenti coniurauimus principes iuuentutis Romanæ,vt in te hac via grassaremur. mea prima sors fuit. cæteri,vt cuique ceciderit primo, quoad te opportunum fortuna dederit,suo quisque tempore aderunt. Mutium dimissum, cui postea Scævola à clade dextræ manus cognomen inditum,legati à Porsena Romam secuti sunt. adeo mouerat eum & primi periculi casus, quo nihil se præter errorem insidiatoris texisset: & subeunda dimicatio toties quot coniurati supererent, vt pacis conditiones vltro ferret Romanis. Iactatum in conditionibus, nequicquam de Tarquinijs in regnum restituendis, magis quia id negare ipse nequiuerit Tarquinijs, quam quod negatum iri sibi ab Romanis ignoraret. de agro Veientibus restituendo impetratum: expressaque necessitas obsides dandi Romanis, si Ianiculo præsidium deduci vellent. His conditionibus composita pace, exercitum ab Ianiculo deduxit Porsena,& agro Romano excessit.Patres C.Mutio virtutis cau-C sa trans Tyberim agrum dono dedere,quæ postea sunt Mutia prata appellata. Ergo ita honorata virtute fœminæ quoque ad publica decora excitatæ. Cloelia virgo,vna ex obsidibus, cum castra Hetruscorum forte haud procul ripa Tyberis locata essent,frustrata custodes, dux agminis virginũ inter tela hostium Tyberim tranauit, sospitésque omnes Romam ad propinquos restituit. Quod vbi regi nunciatum est, primo incensus ira, oratores Romam misit ad Cloeliam obsidem deposcendam, alias haud magni facere. deinde in admirationem versus, supra Coclites Mutiósque dicere id facinus esse: & præ se ferre,quemadmodum si non dedatur obses,pro rupto se fœdus habiturum: sic deditam, intactam inuiolatámque ad suos remissurum. Vtrinque constitit fides: & Romani pignus pacis ex fœdere restituerunt: & apud regem Hetruscum non tuta solum sed honorata etiam virtus fuit: laudatamque virginem parte obsidum se donare dixit: ipsa quos vellet, legeret. productis omnibus elegisse impuberes dicitur: quod & virginitati decorum, & consensu obsidum ipsorũ probabile erat,eam ætatem potissimũ liberari ab hoste, quæ maximè opportuna iniuriæ esset. Pace redintegrata,Romani nouã in fœmina virtutẽ,nouo genere honoris,statua equestri donauere. in summa Sacra via fuit posita virgo insidens equo.Huic tam pacatæ profectioni ab vrbe regis

Hetrusci,

Hetruſci, abhorrens mos traditus ab antiquis vſque ad noſtram ætatem inter A
cætera ſolennia manet, bona Porſenæ regis vendendi. cuius originem moris
neceſſe eſt aut inter bellum natam eſſe, neque omiſſam in pace. aut à mitiore
creuiſſe principio, quam hic præ ſe ferat titulus, bona hoſtiliter venden-
di. Proximum vero eſt ex ijs quæ traduntur: Porſenam diſcedentem ab Ia-
niculo, caſtra opulenta conuecto ex propinquis ac fertilibus Hetruriæ aruis
commeatu, Romanis dono dediſſe: inopi tum vrbe ab longinqua obſidione,
ea deinde, ne populo immiſſo diriperentur hoſtiliter, veniſſe, bonaq; Porſenæ
appellata: gratiam muneris magis ſignificante titulo, quam auctionem fortu-
næ regiæ, quæ ne in poteſtate quidem populi Romani eſſet. Omiſſo Romano
bello, Porſena, ne fruſtra in ea loca exercitus adductus videretur, cum parte
copiarum filium Aruntem Aritiam oppugnatũ mittit. Primo Aricinos res nec
opinata perculerat. accerſita deinde auxilia & à Latinis populis, & à Cumis,
tantum ſpei fecere, vt acie decernere auderent. Prælio inito, adeo concitato
impetu ſe intulerant Hetruſci, vt funderent ipſo incurſu Aricinos. Cumanæ co-
hortes aute aduerſus vim niſæ, declinauere paululum: effuſéq; prælatos hoſtes
conuerſis ſignis ab tergo adortę ſunt. Ita in medio prope iam victores cęſi He-
truſci: pars perexigua duce amiſſo, quia nullum propius perfugium erat, Romã
inermes & fortuna & ſpecie ſupplicum delati ſunt ibi benigne excepti, diuiſi- B
que in hoſpitia. Curatis vulneribus alij profecti domos, nuncij hoſpitalium be-
neficiorum: multos Romæ hoſpitum vrbisque charitas tenuit. his locus ad ha-
bitandum datus, quem deinde Tuſcum vicum appellarunt. P. Lucretius inde
V. C. & P. Valerius Publicola tertium conſules facti. Eo anno poſtremum legati à
248. Porſena de reducendo in regnum Tarquinio venerunt. quibus cum reſpõſum
eſſet, miſſurum ad regem ſenatũ legatos: miſſi confeſtim honoratiſſimus quiſ-
que ex patribus. non quin breuiter reddi reſpõſum potuerit, non recipi reges,
ideo potius delectos patrum ad eum miſſos, quam legatis eius Romæ daretur
reſponſum: ſed vt in perpetuum mentio eius rei finiretur, neu in tantis mutuis
beneficijs inuicem animi ſolicitarentur: cum ille peteret, quod contra liberta-
tem populi Romani eſſet: Romani, niſi in perniciem ſuam faciles eſſe vellent,
negarent, cui nihil negatum vellent. Non in regno populum Romanum, ſed in
libertate eſſe, ita induxiſſe in animum, hoſtibus potius quã regibus portas pa-
tefacere, eam eſſe voluntatem omniũ, vt qui libertati erit in illa vrbe finis, idẽ
vrbi ſit. proinde ſi ſaluam eſſe vellet Romam, vt patiatur liberam eſſe, orare.
» Rex verecundia victus: Quando id certum atque obſtinatum eſt, inquit, neque
» ego obtũdam, ſæpius eadem nequicquam agendo: nec Tarquinios ſpe auxilii, C
» quod nullum in me eſt, fruſtrabor. alium hinc, ſeu bello opus eſt, ſeu quiete, ex-
» ilio querant locum, ne quid meam vobiſcum pacem diſtineat. Dictis facta ami-
ciora adiecit. obſidum quod reliquum erat, reddidit. agrum Veientem, fœdere
ad Ianiculum icto ademptum, reſtituit. Tarquinius ſpe omni reditus inciſa, ex-
ulatum ad generum Mamilium Octauiũ Tuſculum abiit. Romanis pax fida ita
cum Porſena fuit. Conſules deinde M. Valerius, P. Poſthumius. Eo anno bene
249. pugnatum cum Sabinis, conſules triumpharunt. Maiore inde mole Sabini bel-
lum parabant aduerſus eos, & nequid ſimul ab Tuſculo, vnde & ſi non apertũ,
250. ſuſpectum tamen bellũ erat, repentini periculi oriretur, P. Valerius quartũ, T.
Lucretius iterũ, conſules facti. Seditio inter belli pacisq; authores orta in Sa-
binis aliquantulum inde virium tranſtulit ad Romanos. namq; Ap. Clauſus, cui
poſtea Ap. Claudio fuit Romæ cognomen, cum pacis ipſe author à turbatorib.
belli premeretur, nec par factioni eſſet, ab Regillo magna clientium comitatus
manu Romã transfugit. His ciuitas data, agerq; trans Anienen. vetus Claudia
tribus, additis poſtea novis tribulibus, qui ex eo venerãt agro, appellata. Appi
usinter patres lectus, haud ita multo poſt in principum dignationem peruenit.
Conſules infeſto exercitu in agrum Sabinum profecti, cum ita vaſtatione, de
inde prælio afflixiſſent opes hoſtium, vt diu nihil inde rebellionis timere poſ-
ſent,

A sent,triumphantes Romam redierunt. P.Valerius omnium consensu princeps belli,pacisq; artibus,anno post,Agrippa Menenio,P.Posthumio Coss.moritur gloria ingenti: copijs familiaribus adeo exiguis, vt funeri sumptus deesset. de publico est elatus.Luxere matronæ vt Brutum.Eodem anno duę colonię Latinæ,Pometia & Cora,ad Auruncos deficiunt.cum Auruncis bellum initum. fusoq; ingenti exercitu,qui se ingredientibus fines consulibus ferociter obtulerat,omne Auruncum bellum Pometiam compulsum est.Nec magis post prælium,quam in prælio, cædibus temperatum est. & cæsi aliquanto plures erant quam capti.& captos passim trucidauerunt:ne ab obsidibus quidem,qui CCC accepti numero erant,ira belli abstinuit.Et hoc anno Romæ triumphatũ. Secuti consules Opiter Virginius,& Sp.Cassius,Pometiam primo vi,deinde vineis alijsq; operibus oppugnauerũt.in quos Auruncimagis iam inexpiabili odio, quam spe aliqua aut occasione coorti, cum plures igni quam ferro armati excurrissent,cæde incendióque cuncta complent:vineis incensis, multis hostium vulneratis & occisis, consulum quoq; alterum(sed verum nomen authores nõ adijciunt)graui vulnere ex equo deiectum prope interfecerunt. Romam inde male gesta re reditum.inter multos saucios consul spe incerta vitæ relictus.Interiecto deinde haud magno spacio,quod vulneribus curandis,supplendoque B exercitui satis esset:tum ira maiore belli,tum viribus etiam auctis,Pometię arma illata.& cum vineis refectis,aliaq; mole belli,iam in eo esset,vt in muros euaderet miles,deditio est facta.cæterum nihilo minus fœde dedita vrbe,quam si capta foret, Aurunci passim principes securi percussi, sub corona venierunt coloni alij : oppidũ dirutum,ager venijt.Consules magis ob iras grauiter vltas, quam ob magnitudinem perfecti belli,triumpharunt. Insequẽs annus Posthumium Cominium & T.Largium Coss.habuit.Eo anno Romę cum per ludos ab Sabinorum iuuentute per lasciuiam scorta raperentur, concursu hominũ rixa ac prope prelio fuit:paruaq; ex re ad rebellionẽ spectare res videba ur. Supra belli Latini metum id quoq; accesserat,quod triginta iam coniurasse populos, concitante Octauio Mamilio,satis cõstabat.In hac tantarũ expectatione rerũ solicita ciuitate,dictatoris primum creandi mentio orta,sed nec quo anno,nec quibus Coss.quia ex factione Tarquinia essent(id quoq; enim traditur)parum creditũ sit:nec quis primum dictator creatus sit satis constat. apud veterrimos tamen authores T.Largium dictatorem primum,Sp.Cassium magistrum equitum,creatos inuenio. consulares legere,ita lex iubebat, de dictatore creando lata.eo magis adducor vt credam, Largium,qui consularis erat, potius quam M.Valerium,Marci filium, Volesi nepotẽ,qui nondum consul fuerat, moderatorem & magistrum consulibus appositũ.qui si maxime ex ea familia legi dictatorem vellent,patrem multo potius M.Valerium spectatæ virtutis,& consularem virum legissent.Creato dictatore primum Romæ, postquam præferri secures viderunt,magnus plebẽ metus incessit,vt intentiores essent ad dicto parendum. neq; enim vt in consulibus,qui pari potestate essent, alterius auxiliũ, neq; prouocatio erat:neq; vllum vsquã, nisi in cura parandi,auxilium.Sabinis etiam creatus Romę dictator,eo magis,quod propter se creatum crediderant, metum incussit. Itaq; legatos de pace mittunt. quibus orantibus dictatorem, senatúmque vt veniam erroris hominibus adolescentibus darent: responsum, ignoscei adolescentibus posse,senibus non posse,qui bella ex bellis sererent.actum tamen est de pace:impetratáque foret,si quod impensæ factum in bellum erat,prestare Sabini tum(id enim postulatum erat)in animum induxissent.bellum indictum.tacitæ inducię quietum annum tenuere.Consules Ser.Sulpitius, M.Manlius Tullus. nihil dignum memoria actum.T Ebutius deinde,& C. Veturius.His consulibus Fidenæ obsessæ,Crustumeria capta,Prænestе ab Latinis ad Romanos desciuit.nec vltra bellum Latinum gliscens, iam per aliquot annos dilatum. A. Posthumius dictator,T.Ebutius magister equitum, magnis copijs peditum equitumque profecti ad lacum Regillum, in agro Tusculano

V.6. 251. 252. 253. 254 255

agmini

V.C. agmini hostium occurrerunt. & quia Tarquinios esse in exercitu Latinorum A
auditum est, sustineri ira non potuit, quin extemplo confligerent. ergo etiam
prælium aliquanto quam cætera grauius atque atrocius fuit. non enim duces
ad regendam modo consilio rem affuere, sed suismetipsis corporibus dimi-
cantes miscuere certamina. nec quisquam procerum ferme hac aut illa ex a-
cie sine vulnere, præter dictatorem Romanum excessit. In Posthumium prima
in acie suos adhortantem, instruentemque Tarquinius Superbus, quanquam
iam ætate & viribus erat grauior, equum infestus admisit, ictusque ab latere,
concursu suorum receptus in tutum est. Et ad alterum cornu Ebutius magister
equitum in Octauium Mamilium impetum dederat. nec fefellit veniens Tus-
culanum ducem, contra quem & ille concitat equum. tantaque vis infestis ve-
nientium hastis fuit, vt brachium Ebutio traiectum sit, Mamilio pectus per-
cussum. hunc quidem in secundam aciem Latini recepere: Ebutius cum sau-
cio brachio tenere telum non posset, pugna excessit. Latinus dux nihil deter-
ritus vulnere, prælium ciet, & quia suos perculsos videbat, accersit cohortem
exulum Romanorum, cui L. Tarquinij filius præerat. ea quo maiore pugnabat
ira, ob erepta bona, patriamque ademptam, pugnam parumper restituit. Re-
ferentibus iam pedem ab ea parte Romanis, M. Valerius Publicolæ frater, con-
spicatus ferocem iuuenem Tarquinium, ostentantem se in prima exulum acie, B
domestica etiam gloria accensus, vt cuius familiæ decus electi reges erant, e-
iusdem interfecti forent: subdit calcaria equo, & Tarquinium infesto spiculo
petit. Tarquinius retro in agmen suorum infenso cessit hosti. Valerium temere
inuectum in exulum aciem, ex transuerso quidam adortus transfigit: nec quic-
quam equitis vulnere equo retardato, moribundus Romanus labentibus super
corpus armis ad terram defluxit. Dictator Posthumius postquam cecidisse ta-
lem virum, exules ferociter citato agmine inuehi, suos perculsos cedere anim-
aduertit: cohorti suæ, quam delecta manu præsidij causa circa se habebat, dat
signum, vt quem suorum fugientem viderint, pro hoste habeant. ita metu anci-
piti versi à fuga Romani in hostem, & restituta acies. Cohors dictatoris tum
primum prælium inijt. integris corporibus animisque fessos adorti exules ca-
dunt. Ibi alia inter proceres coorta pugna. imperator Latinus, vbi cohortem
exulum à dictatore Romano prope circunuentam vidit, ex subsidiarijs mani-
pulos aliquot in primam aciem secum rapit: hos agmine venientes, T. Hermi-
nius legatus conspicatus, interque eos insignem veste armisque Mamilium
noscitans, tanto vi maiore, quam paulo ante magister equitum cum hostium
duce prælium inijt, vt & vno ictu transfixum per latus occiderit Mamilium: &
ipse inter spoliandum corpus hostis veruto percussus, cum victor in castra esset C
relatus, inter primam curationem expirauerit. Tum ad equites dictator aduo-
lat, obtestans, vt fesso iam pedite descendant ex equis, & pugnam capessant.
dicto paruere: desiliunt ex equis, prouolant in primum, & pro antesignanis par-
mas obijciunt. recepit extemplo animum pedestris acies, postquam iuuentutis
proceres æquato genere pugnæ secum partem periculi sustinentes vidit. tum
demum impulsi Latini, perculsaq; inclinauit acies. equitibus admoti equi, vt
persequi hostem possent. secuta & pedestris acies. Ibi nihil nec diuinæ nec hu-
manæ opis dictator prætermittens, ædem Castori vouisse fertur: ac pronun-
ciasse militi præmia, qui primus, qui secundus castra hostium intrasset. tantusq;
ardor fuit, vt eodem impetu quo fuderant hostem, Romani castra caperent.
Hoc modo ad lacum Regillum pugnatum est. Dictator & magister equitũ tri-
umphantes in vrbem rediere. Triennio deinde nec certa pax, nec bellum fuit.
Consules, Q. Cloelius. & T. Lartius. Inde A. Sempronius, & M. Minutius. his con-
256. sulibus ædes Saturno dedicata: Saturnalia institutus festus dies. A deinde Post-
257. humius & T. Virginius, Coss. facti. Hoc demum anno ad Regillum lacum pug-
258. natum apud quosdam inuenio. A. Posthumium, quia collega dubiæ fidei fuerit,
se consulatu abdicasse, dictatorem inde factum. Tanti errores implicant tem-

porum,

A porum,aliter apud alios ordinaris magistratibus,vt nec qui consules secundum quosdam,nec quid quoq; anno actum sit,in tanta vetustate non rerum modo, sed etiam authorum,digerere possis.Ap.Claudius deinde & P.Seruilius consules facti.Insignis hic annus est nuncio Tarquinij mortis. Mortuus est Cumis, 252
quo se post fractas opes Latinorum ad Aristodemum tyrannum contulerat.Eo nuncio erecti patres,erecta plebs.sed patrib.nimis luxuriosa ea fuit lætitia:plebi,cui ad eam diem summa ope inseruitum erat,iniuriæ à primoribus fieri cœpere.Eodē anno Signia colonia,quam rex Tarquinius deduxerat,suppleto numero colonorum iterum deducta est.Romæ tribus vna & triginta factæ.AEdes Mercurij dedicata est idib.Maijs.Cum Volscorū gente Latino bello neq; pax neq; bellū fuerat.nam & Volsci comparauerant auxilia quę mitterent Latinis, ni maturatū ab dictatore Romano esset,& maturauit Romanus,ne prælio vno cum Latino Volscoq; contenderet.Hac ira consules in Volscum agrum legiones duxere.Volscos consilij pœnam non metuentes,nec opinata res perculit. armorum immemores obsides dant CCC. principum à Cora atq; Pometia liberos.ita sine certamine inde abductæ legiones.Nec ita multo post Volscis leuatis metu,suum redijt ingenium.rursus occultum parant bellum, Hernicis in
B societatem armorum assumptis,legatos quoq; ad solicitandum Latium passim dimittunt.sed recens ad Regillum lacum accepta clades Latinos ira odioque eius quicunq; arma suaderet,ne ab legatis quidem violandis abstinuit. cōprehensos Volscos Romā duxere.ibi traditi consulibus,indicatumque est,Volscos Hernicosq; parare bellum Romanis. Relata re ad senatum, adeo fuit gratum patrib.vt & captiuorum sex millia Latinis remitterent:& de fœdere,quod prope in perpetuum negatum fuerat,rem ad nouos magistratus reijcerent.Enimuero tum Latini gaudere facto,pacis authores in ingenti gloria esse:coronam aureā Ioui donum in Capitolium mittunt.cum Legatis,donoq;, qui captiuorū remissi ad suos fuerant,magna circunfusa multitudo venit. pergunt domos eorum,apud quem quisq; seruierant.gratias agunt liberaliter habiti, cultique in calamitate sua.inde hospitia iungunt.Nunquā alias ante publice priuatimque Latinum nomē Romano imperio coniunctius fuit. Sed & bellum Volscum imminebat,& ciuitas secum ipsa discors intestino inter patres plebemq; flagrabat odio,maxime propter nexos ob æs alienū Fremebāt,se foris pro libertate & imperio dimicantes,domi à ciuib. captos & oppressos esse: tutioremque in bello,quā in pace,inter hostes,quam inter ciues libertatem plebis esse: inuidiamq; eam sua sponte glisscentē,insignis vnius calamitas accēdit. Magno natu quidā cum omnium maiorum suorum insignib.se in forum proiecit: obsita erat squalore vestis,fœdior corporis habitus pallore ac macie perēpti. ad hoc promissa barba & capilli efferauerant speciē oris. noscitabatur tamen in tanta deformitate,& ordines duxisse aiebant,aliaq; militię decora,vulgo miserātes eū, iactabant.ipse testes honestarum aliquot locis pugnarum, cicatrices aduerso pectore ostentabat.Sciscitantib.vnde ille habitus?vnde deformitas? cum circunfusa turba esset prope in concionis modum: Sabino bello ait se militantē, qui propter populationes agri non fructu modo caruerit,sed villa incensa fuerit,direpta omnia,pecora abacta,tributum iniquo suo tempore imperatum,æs alienū feciſſe. id cumulatum vsuris, primo se agro paterno auitoq; exuisse,deinde fortunis alijs,postremo velut tabē peruenisse ad corpus.ductum se ab creditore non in seruitiū,sed in ergastulum & carnificinā esse.inde ostentare tergum fœdum recentib. vestigijs verberum.Ad hæc visa auditaq; clamor ingens oritur.non iam foro se tumultus cōtinet,sed passim totā vrbem peruadit.nexu uincti,solutiq;,se vndiq; in publicū proripiunt,implorant Quiritium fidē. nullo loco deest seditionis voluntarius comes.multis passim agminib.per omnes vias cum clamore in forum curritur.Magno cum periculo suo, qui forte patrum in foro erant,in eam turbā inciderunt.nec temperatum manib. foret, ni propere consules P.Seruilius & Ap.Claudius ad cōprimendam seditionem interuenissent.

sent. At in eos multitudo versa, ostentare vincula sua, deformitatémque aliam A
hæc se meritos dicere, exprobrantes suam quisque alius alibi militiam. postu-
lare minaciter magis, quam suppliciter, vt senatum vocarent. curiámq; ipsi fu-
turi arbitri, moderatoréque publici consilij circumsistunt. Pauci admodum
patrum, quos casus obtulerat, contracti ad consules: cæteros metus non curia
modo, sed etiam foro arcebat. nec agi quicquam per infrequentiam poterat
senatus. Tum vero eludi atq; extrahi se multitudo putare: & patrum qui abes-
sent, non casu, non metu, sed impediendæ rei causa abesse, & consules ipsos
tergiuerlari: nec dubie ludibrio esse miserias suas. Iam prope erat, vt ne consu-
lum quidem maiestas coerceret iras hominum. cum incerti morando, an veni-
endo plus periculi contraherent, tandem in senatum veniunt. frequentiq; tan-
dem curia, non modo inter patres, sed ne inter consules quidem ipsos satis cō-
ueniebat. Appius vehementis ingenij vir imperio consulari rem agendā cense-
bat: vno aut altero arrepto, quieturos alios. Servilius lenibus remedijs aptior,
concitatos animos flecti, quam frangi, putabat cum tutius, tum facilius esse. In-
ter hæc maior alius terror. Latini equites cum tumultuoso aduolant nuncio,
Volscos infesto exercitu ad vrbem oppugnandam venire. quę audita (adeo du-
as ex vna ciuitate discordia fecerat) longe aliter patres ac plebem affecere.
exultare gaudio plebes, vltores superbiæ patrum adesse dicere deos. alius aliū B
confirmare, ne nomina darent: cum omnibus potius, quam solos perituros. pa-
tres militarent, patres arma caperēt, vt penes eosdē pericula belli, penes quos
præmia essent. At vero curia mœsta, ac trepida ancipiti metu, & ab cive, & ab
hoste, Seruilium consulem, cui ingenium magis populare erat, orare, vt tantis
circunuentam terroribus expediret rempublicam. Tum consul misso senatu in
concionem prodit. ibi curæ esse patribus ostendit, vt consulatur plebi. cæ-
terum deliberationi de maxima quidem illa, sed tamen parte ciuitatis, me-
tum pro vniuersa republica interuenisse. nec posse, cum hostes prope ad
portas essent, bello præuertisse quicquam: nec, si sit laxamenti aliquid, aut
plebi honestum esse, nisi mercede prius accepta, arma pro patria non cepisse,
neque patribus satis decorum, per metum potius, quam postmodum volunta-
te, afflictis ciuium suorum fortunis consuluisse. Concioni deinde edicto addidit
fidem. quo edixit, ne quis ciuem Romanum vinctum aut clausum teneret, quo
minus ei nominis edendi apud consules potestas fieret, ne quis militis, donec
in castris esset, bona possideret, aut venderet: liberos nepotesue eius morare-
tur. Hoc proposito edicto, & qui aderant nexi, profiteri extemplo nomina: &
vndique ex tota vrbe proripientium se ex priuato, cum retinendi ius creditori
non esset, concursus in forum, vt sacramento dicerent, fieri. magna ea manus
fuit: neque aliorum magis in Volsco bello virtus atque opera enituit. Consul
copias contra hostem educit. paruo dirimenti interuallo castra ponit. proxima
inde nocte Volsci discordia Romana freti, si qua nocturna transitio proditione
fieri possit, tentant castra. sensere vigiles: excitatus exercitus: signo dato con
cursum est ad arma. ita frustra id inceptum Volscis fuit. reliquum noctis vtri
que quieti datum. postero die prima luce Volsci fossis repletis vallum inua
dunt. Iamque ab omni parte munimenta vellebantur, cum consul, quanquam
cuncti vndique & nexi ante omnes, vt signum daret, clamabant, experiendi
animos militum causa parumper moratus, postquam satis apparebat ingens a
dor, dato tandem ad erumpendum signo, militem auidum certaminis emitt
primo statim incursu pulsi hostes: fugientibus quoad insequi pedes potuit, to
ga cesa. eques vsque ad castra pauidos egit. mox ipsa castra, legionibus circu
datis, cum Volscos inde etiam pauor expulisset, capta direptaque. Postero
ad Suessam Pometiam, quo confugerant hostes, legionibus ductis, intra pa
eos dies oppidum capitur: captum prædæ datum. inde paulum recreatus ege
miles. Consul cum maxima gloria sua victorem exercitum Romam reducit.
sedentem Romam, Ecetranorum Volscorum legati rebus suis timentes, p

Pometi

A Pometiam captam, adeunt. His ex senatusconsulto data pax, ager ademptus. V.C.
Cósestim & Sabini Romanos territauere. tumultus enim fuit verius quam bellum. Nocte in vrbe nunciatum est, exercitum Sabinum prædabundum ad Anienem amnem peruenisse: ibi passim diripi, atque incendi villas. Missus extemplo eo cum omnibus copiis equitum, A. Posthumius, qui dictator bello Latino fuerat: secutus consul Seruilius cum delecta peditum manu. plerosque palantes eques circunuenit. nec aduenienti peditum agmini restitit Sabina legio. fessi tum itinere, tum populatione nocturna, magna pars in villis repleti cibo vinóque vix fugæ quod satis esset virium habuere. Nocte vna audito, perfectóque bello Sabino, postero die in magna iam spe vndique partæ pacis legati Aurunci senatũ adeunt, ni decedatur Volsco agro, bellum indicentes. cum legatis simul exercitus Auruncorum domo profectus erat, cuius fama haud procul iam ab Aricià visi, tanto tumultu conciuit Romanos, vt nec consuli ordine patres, nec pacatum responsum arma inferentibus, arma ipsi capientes dare possent. Ariciam infesto agmine itur: nec prooul inde cum Auruncis signa collata: prælióque vno debellatum est. Fusis Auruncis victor tot intra paucos dies bellis, Romanus promissa consulis, fidémque senatus expectabat: cum Appius & insita superbia animo, & vt collegæ vanam faceret fidem, quam asperrime poterat, ius de creditis pecuniis dicere. deinceps & qui ante nexi fuerant, creditoribus tradebantur, & nectebantur alij. Quod vbi cui militi inciderat, collegam appellabat, concursus ad Seruilium fiebat: illius promissa iactabant, illi exprobrabant sua quisque belli merita, cicatricésque acceptas: postulabant, vt aut referret ad senatum, aut vt auxilio esset consul ciuibus suis, imperator militibus. Mouebant consulem hæc, sed tergiuersari res cogebat, adeo in alteram causam non collega solum præceps ierat, sed omnis factio nobilium. ita medium se gerendo, nec plebis vitauit odium, nec apud patres gratiam iniit. Patres mollem consulem & ambitiosum rati, plebs fallacem. breuíque apparuit, æquasse eum Appij odium. Certamen consulibus inciderat, vter dedicaret Mercurii ædem. senatus à se rem ad populum reiecit. vtri eorum dedicatio iussu populi data esset, eum præesse annonæ, mercatorum collegium instituere, solennia pro pontifice iussit suscipere. Populus dedicationem ædis dat M. Lectorio primipili centurioni: quod facile appareret non tam ad honorem eius, cui curatio altior fastigio suo data esset, factum, quam ad consulum ignominiam. Sæuire inde vtique consulum alter, patrésque, sed plebi creuerant animi, & longè alia quam primo instituerant, via grassabantur. desperato enim consulum senatúsque auxilio, cum in ius duci debitorem vidissent, vndique conuolabant: neque decretum exaudiri consulis præ strepitu & clamore poterat: neque cum decreuisset, quisquam obtemperabat. vi agebatur, metúsque omnis, & periculum libertatis, cum in conspectu consulis singuli à pluribus violarentur, in creditores à debitoribus verterant. Super hęc timor incessit Sabini belli. delectúque decreto, nemo nomen dedit, furente Appio & insectante ambitionem collegæ, qui populari silentio rempublicam proderet, & ad id, quod de credita pecunia ius nõ dixisset, adiiceret, vt ne delectum quidem ex senatusconsulto haberet: non esse tamen desertam omnino rempublicam, neque proiectum consulare imperium, se vnum & suæ & patrũ maiestatis vindicem fore. Cum circunstaret quotidiana multitudo licentia accensa, impi vnum insignem ducem seditionum iussit. ille cum à lictorib. iam traheretur, prouocauit. nec cessisset prouocationi consul, quia non dubium erat populi iudicium, nisi ægre victa pertinacia foret consilio magis & authoritate principum: quam populi clamore, adeo supererant animi ad sustinendam inuidiam. Crescere inde malum indies, non clamoribus modo apertis, sed, quod multo perniciosius erat, secessione, occultísque colloquiis. Tandem inuisi plebi consules magistratu abeunt: Seruilius neutris. Appius patribus mire gratus. A. Virginius inde, & T. Vetusius consulatum ineunt. Tum vero plebs 260.

incerta quales habitura consules esset, cœtus nocturnos pars in Esquilijs, pars A
in Auentino facere, ne in foro subitis trepidaret consilijs, & omnia temere ac
fortuito ageret. Eam rem consules rati, vt erat, pernicioſam, ad patres deferũt:
sed delatam consulere ordine non licuit. adeo tumultuose excepta est clamo-
ribus vndique & indignatione patrum, si quod imperio consulari exequendum
esset, inuidiã eius consules ad senatum reijcerẽt. profecto si essent in republica
magistratus, nullum futurum fuisse Romæ nisi publicum concilium. nunc in
mille curias, concioneſque cum alia in Esquiliis, alia in Auentino fiant concilia, ad dispersam & dissipatam esse rempublicã. vnum Hercule virum (id enim
plus esse quam consulem) qualis Ap. Claudius fuerit, momento temporis dis-
cussurum illos cœtus fuisse. Correpti coss. cum quid erga se facere vellent
(nihil enim segnius molliusue, quam patribus placeat, acturos) percontaten-
tur: decernunt, vt delectum quam acerrimum habeant, ocio lasciuire ple-
bem. Dimisso senatu consules in tribunal ascendunt, citant nominatim iuni-
ores, cum ad nomen nemo responderet, circumfusa multitudo in concionis
modum, negare vltra decipi plebem posse. nunquam vnum militem habitu-
ros, ni præstaretur fides pub. libertatem vnicuiq; prius reddendam esse, quam
arma danda, vt pro patria ciuibusque non pro dominis pugnent. Consules
quid mandatum esset à senatu, videbant: sed eorum qui intra parietes curiæ
ferociter loquerentur, neminem adesse inuidiæ suæ participem. & appare-
bat atrox cum plebe certamen. prius itaque, quam vltima experirentur, sena-
tum iterum consulere placuit. tum vero ad sellas consulum propere conua-
luere minimus, quisque natu patrum, abdicare consulatu iubentes, & depo-
nere imperium, ad quod tuendum animus deesset. Vtraque re satis experta,
" tum demum consules: Ne prædictum negetis Patres conscripti, adest ingens
" seditio. postulamus, vt ij qui maximè ignauiam increpant, adsint nobis haben-
" tibus delectum: acerrimi cuiusque arbitrio, quando ita placet, rem agemus.
" Redeunt in tribunal, citari nominatim vnum ex ijs qui in conspectu erant, de-
dita opera iubent. cum staret tacitus, & circa eum aliquot hominum, ne forte
violaretur, constitisset globus, lictorem ad eum consules mittunt. quo repulso,
tum vero indignum facinus esse clamitantes, qui patrum consulibus aderant,
deuolant de tribunali, vt lictori auxilio essent. sed ab lictore nihil aliud quam
præhẽdere prohibito, cum conuersus in patres impetus esset, consulũ intercessu
tuta sedata est. in qua tamen sine lapide, sine telo, plus clamoris atque iræ
rum quam iniuriæ fuerat. Senatus tumultuose vocatus, tumultuosius consulitur, quæstionem postulantibus ijs qui pulsati fuerant, decernente ferociſſime
quoque non sententijs magis, quam clamore & strepitu. tandem cum iræ resi-
dissent, exprobrantibus consulibus nihilo plus sanitatis in curia, quam in foro
esse, ordine consuli cœpit. Tres fuere sententiæ. P. Virginius rem non vulga-
bat de ijs tantum, qui fidem secuti P. Seruilij consulis, Volsco, Aurunco, Sa-
binoque militassent bello, agendum censebat. T. Largius non id tempus esse,
vt merita tantummodo exoluerentur. totam plebem ære alieno demersam es-
se: nec sisti posse, ni omnibus consulatur, quin si alia aliorum sit conditio, ac-
cendi magis discordiam quam sedari. App. Claudius & natura immitis, & ef-
ratus hinc plebis odio, illinc patrum laudibus, non miserijs ait, sed licen-
tantum concitum turbarum: & lasciuire magis plebem, quam sæuire. id ad
malum ex prouocatione natum. quippe minas esse consulum, non imperii
" vbi ad eos, qui vna peccauerint, prouocare liceat. Agedum, inquit, dicta-
" rem à quo prouocatio non est, creemus. iam hic, quo nunc omnia ardent,
" conticesceret furor. pulset tum mihi lictorem, qui sciet ius de tergo vitaque
" penes vnum illum esse, cuius maiestatem violauit. Multis, vt erat, horrida &
trox videbatur Appij sententia: rursus Virginij Largijque exemplo haud
lubres: vtique Largij putabant sententiam, quæ totam fidem tolleret: me-
um maximè & moderatum vtroque consilium Virginij habebatur. sed fac-

ne, respectuque rerum priuatarum, quæ semper offecere, officientque publicis consilijs, Appius vicit: ac prope fuit, vt dictator ille idem crearetur, quæ res vtique alienasset plebem periculosissimo tempore, cum Volsci Aequiq; & Sabini forte vna omnes in armis essent. sed curæ fuit consulibus, & senioribus patrum, vt impersum suo vehemens, mansueto permitteretur ingenio. M. Valerium dictatorem Volesi filium creant. Plebs etsi aduersus se creatum dictatorem videbat, tamen cum prouocationem fratris lege haberet, nihil ex ea familia triste, nec superbum timebat. edictum deinde à dictatore propositum confirmauit animos, Seruilij ferè consulis edicto conueniens. sed & homini & potestati melius rati credi, omisso certamine nomina dedere. quantus nunquam ante exercitus, legiones decem effectæ. ternæ inde datæ coss. quatuor dictator vsus. Nec poterat iam bellum differri. Aequi Latinum agrum inuaserant. oratores Latinorum à senatu petebant, vt aut mitterent subsidium, aut seipsos tuendorum finium causa capere arma sinerent. Tutius visum est, defendi inermes Latinos, quam pati retractare arma. Vetusius consul missus est. is finis populationibus fuit. Cessere Aequi campis: locoque magis quam armis freti, summis se iugis montium tutabantur. Alter consul in Volscos profectus, ne & ipse tereret tempus, vastandis maxime agris hostem ad conferenda propius castra, dimicandumque acie excitiuit. medio inter castra campo ante suum quisque vallum infestis signis constitere, multitudine aliquantum Volsci superabant. itaque effusi, & contemptim pugnam iniere. Consul Romanus nec promouit aciem: nec clamorem reddi passus, defixis pilis stare suos iussit: vbi ad manum venisset hostis, tum coortos tota vi gladijs rem gerere. Volsci cursu & clamore fessi, cum se velut stupentibus metu intulissent Romanis, postquam impressionem sensere ex aduerso factam, & ante oculos micare gladios, haud secus quam si in insidias incidissent, turbati vertũt terga. & ne ad fugam quidem satis virium fuit, quia cursu in prælium ierant. Romani contra, quia principio pugnæ quieti steterant, vigentes corporibus facile adepti fessos, & castra impetu ceperunt: & castris exutum hostem Velitras persecuti, vno agmine victores cum victis in vrbem irrupere. plusque ibi sanguinis promiscua omnium generum cæde, quam in ipsa dimicatione factum. paucis data venia, qui inermes in deditionem venerunt. Dum hæc in Volscis geruntur, dictator Sabinos, vbi longe plurimum belli fuerat, fundit, fugatque exuitque castris. Equitatu immisso mediam turbauerat hostium aciem, qua dum se cornua latius pandunt, parum apte introrsum ordinibus aciem firmauerant. turbatos pedes inuasit. eodem impetu castra capta, debellatumque est. Post pugnam ad Regillum lacum, non alia illis annis pugna clarior fuit. Dictator triumphans vrbem inuehitur, super solitos honores locus in circo ipsi, posteriisque ad spectaculum datus, sella in eo loco curulis posita. Volscis deuictis Veliternus ager ademptus: Velitras coloni ab vrbe missi, & colonia deducta. Cum Aequis post aliquanto pugnatum est inuito quidem consule, quia loco iniquo subeũdum erat ad hostes. sed milites extrahi rem criminantes, vt dictator, priusquam ipsi redirent in vrbem, magistratu abiret: irritaque sicut ante consulis promissa eius caderent: perpulere, vt forte temere in aduersos montes agmen erigeret, id male commissum, ignauia hostium in bonum vertit. qui priusquam ad coniectum teli veniretur, obstupefacti audacia Romanorum, relictis castris, quæ munitissimis tenuerant locis, in aduersas valles desiluere: vbi satis prædæ & victoria incrementa fuit. Ita trifariam re bel- bene gesta, de domesticarum rerum euentu nec patribus nec plebi cura deerat. tanta cum gratia, tum arte præparauerant fœnatores, quæ non modo plebem, sed ipsum etiam dictatorem frustrarentur. Nanq; Valerius post Vetu- consulis reditum, omnium actionum in senatu primã habuit pro victore po- tio, retulitq; quid de nexis fieri placeret. quæ cum reiecta relatio esset: Non «
faceo, inquit, concordiæ author, optabitis mediusfidius propediem, vt mei «

» ſimiles Romana plebs patronos habeat.quod ad me attinet,neque fruſtrabor A
» vltra ciues meos,neque ipſe fruſtra dictator ero. diſcordiæ inteſtinæ, bellum
» externum, fecere, vt hoc magiſtratu egeret reſpublica. pax foris parta eſt, do-
» mi impeditur. priuatus potius, quam dictator ſeditioni interero. Ita curia e-
V.C. greſſus,dictatura ſe abdicauit. apparuit cauſa plebi, ſuam vicem indignantem
magiſtratu abiſſe. Itaque velut perſoluta fide, quoniam per eum non ſtetiſſet
quin præſtaretur,decedentem domum cum fauore ac laudibus proſecuti ſunt.
Timor inde patres inceſſit, ne ſi dimiſſus exercitus foret, rurſus cœtus occul-
ti coniurationesque fierent. Itaque quanquam per dictatorem delectus ha-
bitus eſſet, tamen quoniam in conſulum verba iuraſſent, ſacramento teneri
militem rati, per cauſam renouati ab Aequis belli educi ex vrbe legiones iuſ-
ſere. quo facto, maturata eſt ſeditio. & primo agitatum dicitur de conſulum
cæde, vt ſoluerentur ſacramento. doctos deinde nullam ſcelere religionem
exolui, Sicinio quodam authore iniuſſu conſulum in ſacrum montem ſeceſſiſ-
ſe,trans Anienem amnem, tria ab vrbe millia paſſuum, ea frequentior fama
eſt,quam cuius Piſo author eſt, in Auentinum ſeceſſionem factam eſſe. Ibi ſi-
ne vllo duce, vallo foſſáque communitis caſtris,quieti, rem nullam niſi neceſ-
ſariam ad victum ſumendo, per aliquot dies neque laceſſiti, neque laceſſen-
tes ſeſe tenuere.pauor ingens in vrbe: metúque mutuo ſuſpenſa erant omnia,
timere relicta ab ſuis plebes violentiam patrum: timere patres reſidem in vr-
be plebem, incerti manere, eam an abire mallent. quamdiu autem tranquil-
lam,quæ ſeceſſerit,multitudinem fore?quid futurum deinde,ſi quod externum
interim bellum exiſtat: nullam profecto, niſi in concordia ciuium ſpem reli-
quam ducere. eam per æqua, per iniqua reconciliandum ciuitati eſſe. Sic pla-
cuit igitur oratorem ad plebem mitti Menenium Agrippam, facundum virum,
&,quod inde oriundus erat, plebi charum.is intromiſſus in caſtra,priſco illo di-
» cendi & horrido modo nihil aliud quam hoc narraſſe fertur: Tempore quo in
» homine non, vt nunc, omnia in vnum conſentiebant, ſed ſingulis membris
» ſuum cuique conſilium, ſuus ſermo fuerit, indignatas reliquas partes,ſua cura
» ſuo labore ac miniſterio ventri omnia quæri: ventrem in medio quietum, ni-
» hil aliud quam datis voluptatibus frui: conſpiraſſe inde, ne manus ad os ci-
» bum ferrent, nec os acciperet datum, nec dentes conficerent. hac ira dum
» ventrem fame domare vellent, ipſa vna membra, totúmque corpus ad extre-
» mam tabem veniſſe. inde apparuiſſe, ventris quoque haud ſegne miniſterium
» eſſe:nec magis ali,quam alere eum,reddentem in omnes corporis partes hu-
» quo viuimus vigemúsque, diuiſum pariter in venas maturum confecto cib
» ſanguinem.Comparando hinc quam inteſtina corporis ſeditio ſimilis eſſet in
plebis in patres,flexiſſe mentes hominum. Agi deinde de concordia cœptum
conceſſumq; in conditiones,vt plebi ſui magiſtratus eſſent ſacroſancti, quib
auxilij latio aduerſus conſules eſſet: neue cui patrum capere eum magiſtr
tum liceret.ita tribuni plebeij creati duo,C.Licinius,& L.Albinus. Hi tres c
legas ſibi creauerunt.in his Sicinium fuiſſe ſeditionis authorem: de duobus q
fuerint, minus conuenit.Sunt qui duos tãtum in ſacro monte creatos tribun
eſſe dicant,ibique ſacratam legem latam. Per ſeceſſionem plebis Sp. Caſſi
261. & Poſthumius Cominius conſulatum inierunt. his Coſſ.cum Latinis popu
ictum fœdus.ad id feriendum conſul alter Romę manſit,alter ad Volſcum b
lum miſſus,Antiates Volſcos fundit fugátque: compulſos in oppidum Lon
lam perſecutus,mœnibus potitur. inde protinus Mucamitem Volſcorum
pit.tum magna vi adortus eſt Coriolos. Erat tum in caſtris inter primores
uenum Cn.Martius, adoleſcens & conſilio & manu promptus, cui cognom
poſtea Coriolano fuit. Cum ſubito exercitum Romanum Coriolos obſid
tem, atque in oppidanos, quos intus clauſos habebat, intentum ſine vllo
tu extrinſecus imminentis belli Volſcæ legiones profectę ab Antio inuaſiſ
eodémq; tempore ex oppido erupiſſent hoſtes, forte in ſtatione Martius

A is cum delecta militum manu non modo impetum crumpentium retudit, ſed per patentem portam ferox irrupit: cædéque in proximo vrbis facta, ignem temere arreptum, imminentibus muro ædificiis iniecit. clamor inde oppidanorum miſtus muliebri puerilíq; ploratu, ad terrorem, vt ſolet, primo ortu & Romanis auxit animum, & turbauit Volſcos: vtpote capta vrbe, cui ad ferendam opem venerant. Ita fuſi Volſci, Antiates, Corioli oppidum captum. tantúmque ſua laude obſtitit famæ conſulis Martius, vt niſi fœdus cum Latinis columna ænea inſculptum monumento eſſet, ab Sp. Caſſio vno, quia collega abfuerat, ictum: Poſthumium Cominium bellum geſſiſſe cum Volſcis, memoria ceſſiſſet. Eodem anno Agrippa Menenius moritur, vir omni vita pariter patribus ac plebi charus, poſt ſeceſſionem charior plebi factus. Huic interpreti arbitróque concordiæ ciuium, legato patrum ad plebem reductori plebis Romanæ in vrbem, ſumptus funeri defuit. extulit eam plebs ſextantibus collatis in capita. conſules deinde T. Geganius, P. Minutius facti. Eo anno, cum & foris quieta 262
omnia bello eſſent, & domi ſanata diſcordia, aliud multo grauius malum ciuitatem inuaſit, caritas primum annonæ ex incultis per ſeceſſionem plebis agris: fames deinde, qualis clauſis ſolet. ventúmque ad interitum ſeruitiorum vtique & plebis eſſet, ni conſules prouidiſſent, dimiſſis paſſim ad frumentum coëmendum, non in Hetruriam modo dextris ab hoſtia littoribus, læuóq; per Volſcos mari vſque ad Cumas, ſed quæſitum in Sicilia quoque. adeo finitimorum odia longinquis coegerant indigere auxiliis. Frumentum Cumis cum coëmptum eſſet, naues pro bonis Tarquiniorum ab Ariſtodemo tyranno, qui hæres erat, retentæ ſunt. in Volſcis Pomptinóque ne emi quidem potuit. periculum quoque ab impetu hominum ipſis frumentatoribus fuit. Ex Hetruſcis frumentum Tyberi venit. eo ſuſtentata eſt plebs. Incommodo bello in tam arctis commeatibus vexati forent, ni Volſcos iam mouentes arma peſtilentia ingens inuaſiſſet. ea clade conterritis hoſtium animis, vt etiam vbi ea remiſiſſet, terrore aliquo tenerentur, & Velitris auxere numerum colonorum Romani, & Norbæ in montes nouam coloniam, quæ arx in Pomptino eſſet, miſerunt. M. Minutio deinde. & A. Sempronio conſulibus magna vis frumenti ex Sicilia ad- 263.
uecta: agitatúmque in ſenatu, quanti plebi daretur. Multi veniſſe tempus premendæ plebis putabant, recuperandíque iura, quæ extorta ſeceſſione ac vi patribus eſſent. In primis Martius Coriolanus hoſtis tribunitiæ poteſtatis: Si "
annonam, inquit, veterem volunt, ius priſtinum reddant patribus. cur ego ple- "
beios magiſtratus, cur Sicinium potentem video ſub iugum miſſus, tanquam à "
latronibus redemptus? egone has indignitates diutius patiar, quam neceſſe "
eſt? Tarquinium regem qui non tulerim, Sicinium feram? ſecedat nunc, auo- "
cet plebem, patet via in Sacrum montem, aliósque colles: rapiant frumenta "
ex agris noſtris, quemadmodum tertio anno rapuere: fruantur, vtantur anno- "
na, quam furore ſuo fecere. audeo dicere, hoc malo domitos ipſos potius cul- "
tores agrorum fore, quam vt armati per ſeceſſionem coli prohibeant. Haud tã "
facile dictu eſt, faciendumne fuerit, quam potuiſſe arbitror fieri, vt conditionibus laxandi annonam, & tribunitiã poteſtatem, & omnia inuitis iura impoſita patres demerent ſibi. Et ſenatuti nimis atrox viſa ſententia eſt, & ira plebem prope armauit. Fame iam ſe ſicut hoſtes peti, cibo victúq; fraudari: peregrinũ frumentum, quæ ſola alimenta ex inſperato fortuna dederit, ab ore rapi, niſi in. Martio vincti dedantur tribuni, niſi de tergo plebis Romanæ ſatis fiat. e- ſibi carnificem nouum exortum, qui aut mori, aut ſeruire iubeat. In exetem è curia impetus factus eſſet, ni peropportune tribuni diem dixiſſent. ira eſt ſuppreſſa. ſe iudicem quiſque, ſe dominum vitæ necisque inimici fac- videbat. Contemptim primo Martius audiebat minas tribunitias: auxilij, pœnæ ius datum illi poteſtati: plebísque, non patrum tribunos eſſe. ſed eo coorta erat infenſa plebs, vt vnius pœna defungendum eſſe patrib. reſtiunt tamen aduerſa inuidia, vſique ſunt qua ſuis quiſque, qua totius ordinis

viribus. ac primo tentata res est, si dispositis clientibus absterrendo singulos à coitionibus, consilijsque disijcere rem possent. vniuersi deinde processere (quicquid erat patrum, reos diceres) precibus plebem exposcentes: vnum sibi ciuem, vnum senatorem, si innocentem absoluere nollent, pro nocente donarent. Ipse cum die dicta non adesset, perseueratum in ira est. damnatus absens in Volscos exulatum abiit, minitans patriæ, hostilesque iam tum spiritus gerens. Venientem Volsci benigne excepere, benigniusque indies colebant, quo maior ira in suos eminebat, crebræque nunc querelæ, nunc minæ percipiebantur. Hospitio vtebatur Accij Tullij. longe is tum princeps Volsci nominis erat, Romanisque semper infestus. ita cum alterum vetus odium, alterum ira recens stimularet, consilia conferunt de Romano bello. haud facile credebant plebem suam impelli posse, vt toties infeliciter tentata arma caperent, multis sæpe bellis, pestilentia postremo amissa iuuentute, fractos spiritus esse. arte agendum in exoleto iam vetustate odio, vt recenti aliqua ira exacerbarentur animi. Ludi forte ex instauratione magni Romæ parabantur. instaurandis hæc causa fuerat ludis. Manè senium quidam paterfamiliæ nondum commisso spectaculo sub furca cæsum medio egerat circo. cœpti inde ludi, velut ea res nihil ad religionem pertinuisset. haud ita multo post T. Latinio de plebe homini somnium fuit. Visus Iupiter dicere, sibi ludis præsultatorem displicuisse, nisi magnifice instaurarentur hi ludi, periculum vrbi fore. iret, ea consulibus nunciaret. Quanquam haud sane liber erat religione animus, verecundia tamen maiestatis magistratuum timorem vicit, ne in ora hominum prodibrio abiret. magno illi ea cunctatio stetit. filium nanque intra paucos dies amisit. cuius repentinæ cladis ne causa dubia esset, ægro animi eadem illa insomnis obuersata species, visa est rogitare, satin' magnam spreti numinis haberet mercedem? maiorem instare, ni eat propere, ac nunciet consulibus. Iam præsentior res erat: cunctantem tamen ac prolatantem ingens vis morbi adorta est debilitate subita. tum enimuero deorum ira admonuit. fessus igitur malis præteritis instantibúsque consilio propinquorum adhibito, cum visa atque audita, & obuersatum toties somno Iouem, minas irásque cœlestes repræsentatas casibus suis exposuisset, consensu inde haud dubio omnium qui aderant, in forum ad consules lectica defertur. inde in curiam iussu consulum delatus, eadem illa cum patribus ingenti omnium admiratione enarrasset, ecce aliud miraculum qui captus omnibus membris delatus in curiam esset. cum functum officio pedibus suis domum rediisse, traditum memoriæ est. Ludi quam amplissimi vt fierent, senatus decernit. Ad eos ludos authore Accio Tullio vis magna Volscorum venit. priusquam committerentur ludi, Tullius, vt domi compositum cum Martio fuerat, ad consules venit. dicit esse quæ secre-
» to agere de republica velit, arbitris remotis. Inuitus, inquit, quod sequius sit, de
» meis ciuibus loquor. non tamen admissum quicquam ab iis, criminatum venio
» sed cautum, ne admittant. Nimio plus quam velim, nostrorum ingenia sun
» mobilia. multis id cladibus sensimus, quippe qui non nostro merito, sed vestr
» patientia incolumes simus, magna hic nunc Volscorum multitudo est, lu
» sunt, spectaculo intenta ciuitas erit, memini quid per eandem occasione
» ab Sabinorum iuuentute in hac vrbe commissum sit. horret animus, ne qui
» inconsulte ac temere fiat. hęc nostra, vestráque causa prius dicenda vobis co
» sules ratus sum. quod ad me attinet, extemplo hinc domum abire in animo e
» ne cuius facti dictive contagione præsens violer. Hæc locutus abiit. Cons
les cum ad patres rem dubiam sub authore certo detulissent, author mag
(vt fit) quam res ad præcauendum vel ex superuacuo mouit, factóque sen
tusconsulto vt vrbem excederent Volsci, præcones dimittuntur, qui omnes e
proficisci ante noctem iuberent. Ingens pauor primo discurrentes ad su
res tollendas in hospitia perculit: proficiscentibus deinde indignatio obor
se vt conscelcratos contaminatósq; ab ludis, festis diebus, cœtu quodamm

A do hominum deorúmque abactos esse. Cum prope continuato agmine irent, V.C.
prægressus Tullius ad caput Ferentinum, vt quisque veniret, primores eorum
excipiens, quærendo indignandóque, & eos ipsos sedulo audientes secunda ire
verba, & per eos multitudinem aliam in subiectum viæ campum deduxit. ibi in
concionis modum orationem exorsus: Veteres populi Romani iniurias, cla- «
désque gentis Volscorum, vt omnia, inquit, obliuiscamini alia, hodiernam «
hanc contumeliam quo tandem animo fertis, qui per nostram ignominiam «
ludos commisere? an non sensistis triumphatum hodie de vobis esse? vos om- «
nibus ciuibus, peregrinis, tot finitimis populis, spectaculo abeuntes fuisse? ve- «
stras coniuges, vestros liberos traductos per ora hominum? quid eos qui audi- «
uere vocem præconis? quid qui vos videre abeuntes? quid eos qui huic igno- «
minioso agmini fuere obuij, existimasse putatis? nisi aliquod profecto nefas «
esse, quo si interfimus spectaculo, violaturi simus ludos, piaculúmque merituri: «
ideo nos ab sede piorum, cœtu, concilióque abigi, quid deinde illud non suc- «
currit, viuere nos, quod maturauimus proficisci? si hæc profectio, & non fuga «
est, & hanc vrbem vos non hostium ducitis, vbi si vnum diem morati essetis, «
moriendum omnibus fuit? Bellum vobis indictum est, magno eorum malo, qui
indixere, si viri estis. Ita & sua sponte irarum pleni, & incitati, domos inde di-
B gressi sunt. Instigandóq; suos quisque populos, effecere, vt omne Volscum no-
men deficeret. Imperatores ad id bellum de omnium populorũ sententia lecti, Accius Tullius, & Cn. Martius exul Romanus, in quo aliquanto plus spei re-
positum: quæ spes nequaquam fefellit, vt facile appareret ducibus validio-
rem, quam exercitu rem Romanam esse. Circeios profectus, primum colonos,
inde Romanos expulit, liberámq; eam vrbem Volscis tradidit: inde in Latinam
viam transuersis tramitibus transgressus, Satricum, Longulam, Pollustiam,
Coriolos, nouella hæc Romanis oppida ademit, inde Lauinium recepit. tum
deinceps Corbionem, Vitelliam, Trebiam, Labicos, Pedum cepit. postremum
ad vrbem à Pedo ducit, & ad fossas Cluilias quinque ab vrbe millia passu-
um castris positis, populatur inde agrum Romanum, custodibus inter popula-
tores missis, qui patriciorum agros intactos seruarent: siue infensus plebi magis,
siue vt discordia inde inter patres plebemq; oriretur. Quæ profecto orta esset:
adeo tribuni iam ferocem per se plebem criminando in primores ciuitatis in-
stigabant: sed externus timor, maximum concordiæ vinculum, quamuis suspec-
tos, infensosque inter se iungebat animos. Id modo non conueniebat, quod se-
natus consulesque nusquam alibi spem quam in armis ponebant: plebs om-
nia quam bellum malebat. Sp. Nautius iam, & Sex. Furius consules erant. Eos 266.
recensentes legiones, præsidia per muros, aliaque in quibus stationes vigili-
asq; esse placuerat, loca distribuentes, multitudo ingens pacẽ poscentium pri-
mum seditioso clamore conterruit: deinde vocare senatum, referre de legatis
ad Cn. Martium mittendis coegit. Acceperunt relationem patres, postquam
apparuit labare plebis animos, missique de pace ad Martium oratores, atrox
responsum retulerunt: Si Volscis ager redderetur, posse agi de pace: si præda
belli per otium frui velint, memorem se & ciuium iniuriæ, & hospitum benefi-
cij, adnisurum, vt appareat, exilio sibi irritatos, non fractos animos esse. Ite-
rum deinde iidem missi non recipiuntur in castra. sacerdotes quoque suis in-
signibus velatos isse supplices ad castra hostium, traditum est, nihiloque ma-
gis quam legatos flexisse animum. Tum matronæ ad Veturiam matrem Co-
riolani, Volumniamque vxorem frequentes coeunt, id publicum consilium,
an muliebris timor fuerit, parum inuenio. peruicere certe, vt & Veturia, mag-
no natu mulier, & Volumnia duos paruos ex Martio ferens filios secum, in
castra hostium irent: & quam armis viri defendere vrbem non possent, muli-
eres precibus lachrymisque defenderent. Vbi ad castra ventum est, nuncia-
tumque Coriolano, adesse ingens mulierum agmen: primo vt qui nec publi-
cam maiestate in legatis, nec in sacerdotibus tanta offusa oculis animoque

V.C. religione motus esset, multo obstinatior aduersus lachrymas muliebres erat. A dein familiarium quidam, qui insignem mœstitia inter cæteras cognouerat Veturiam, inter nurum nepotésque stantem: Nisi me frustrantur, inquit, oculi, mater tibi coniúnxque & liberi adsunt. Coriolanus prope vt amens consternatus ab sede sua, cum ferret matri obuiæ complexum, mulier in iram ex precibus versa: Sine, prius quam complexum accipio, sciam, inquit, ad hostem, an ad filium, venerim: captiua, materne in castris tuis sim? In hoc me longa vita & infelix senecta traxit, vt exulem te, deinde hostem viderem? potuisti populari hanc terram, quæ te genuit atque aluit? non tibi, quamuis infesto animo & minaci peruueneras, ingredienti fines ira cecidit? non, cum in conspectu Roma fuit, succurrit, intra illa mœnia domus ac penates mei sunt? mater, coniunx, liberique? Ergo ego nisi peperissem, Roma non oppugnaretur? nisi filium haberem, in libera patria mortua essem? Sed ego nihil iam pati, nec tibi turpius quam mihi miserius possum: nec vt sim miserrima, diu futura sum. de his videris: quos, si pergis, aut immatura mors, aut longa seruitus manet. Vxor deinde ac liberi amplexi, fletúsque ab omni turba mulierum ortus, & comploratio sui patriæque, fregere tandem virum. complexus inde suos, dimittit: ipse retro ab vrbe castra mouit. Abductis deinde legionibus ex agro Romano, inuidia rei oppressum periisse tradunt, alij alió letho. apud Fabium longè antiquissimum B authorem, vsq; ad senectutem vixisse eundem inuenio. refert certe, hanc sæpe eum exacta ætate vsurpasse vocem. Multo miserius seni auxilium esse. Non inuiderunt laudes suas mulieribus viri Romani. adeo sine obtrectatione gloriæ alienæ viuebatur. monumento quoque quod esset, templum Fortunæ muliebri ædificatum dedicatúmque est. Rediere deinde Volsci adiunctis Aequis in agrum Romanum. sed Aequi Accium Tullium haud vltra tulere ducem. Hinc ex certamine, Volsci Aequine imperatorem coniuncto exercitui darent, seditio, deinde atrox prælium ortum. Ibi fortuna populi Romani duos hostium
267. exercitus, haud minus pernicioso quam pertinaci certamine confecit. Consules T. Sicinius, & C. Aquilius, Sicinio Volsci, Aquilio Hernici (nam ij quoque
268. in armis erant) prouincia euenit: eo anno Hernici deuicti: cum Volscis æquo marte discessum est. Sp. Cassius deinde & Proculus Virginius consules facti. cum Hernicis fœdus ictum. agri partes duæ ademptæ. inde dimidium Latinis, dimidium plebi diuisurus consul Cassius erat. adiiciebat huic muneri agri aliquantum, quem publicum possideri à priuatis criminabatur. Id multos quidem patrum, ipsos possessores, periculo rerum suarum terrebat. sed & publica patribus solicitudo inerat, largitione consulem periculosas libertati opes struere. Tum primum lex agraria promulgata est, nunquam deinde vsque ad hanc memoriam sine maximis motibus rerum agitata. Consul alter largitioni resistebat authoribus patribus, nec omni plebe aduersante: quæ primo cœperat fastidire munus vulgatum, à ciuibus esse in socios. sæpe deinde & Virginium consulem in concionibus velut vaticinantem audiebat, pestilens collegæ munus esse: agros illos seruitutem iis qui acceperint, laturos: regno viam fieri. quid ita enim assumi socios, & nomen Latinum? quid attinuisse, Hernicis paulo ante hostibus capti agri tertiam partem reddi? nisi vt hæ gentes pro Coriolano duce Cassium habeant? Popularis iam esse dissuasor, & intercessor legis agrariæ cœperat. vterque deinde consul certatim plebi indulgere. Virginius dicere, passurum se assignari agros, dum ne cui nisi ciui Romano assignentur. Cassius quia in agraria largitione ambitiosus in socios, eóq; ciuibus vilis erat: vt alio munere sibi reconciliaret ciuium animos, iubere pro Siculo frumento pecuniam acceptam retribui populo. Id vero haud secus quam præsentem mercedem regni aspernata plebs: adeo propter suspicionē insitam regni velut abundarent omnia, munera eius in animis hominū respuebantur. quem vbi primum magistratu abiit. damnatum, necatúmque constat. Sunt qui patrem authorem eius supplicij ferant. cum cognita domi causa verberasse, ac necasse

A necasse: peculiumq; filij Cereri consecrauisse: signum inde factum esse,& in- V.C.
scriptum,Ex Cassia familia datum. Inuenio apud quosdam, idque propius fi-
dem à quæstoribus Cæsone Fabio & L.Valerio diem dictam perduellionis:dã-
natumquè populi iudicio, dirutas populi ædes.ea est area ante Telluris ædem.
Cæterum siue illud domesticum, siue publicum fuit iudicium, damnatur Ser.
Cornelio, Q.Fabio consulibus. Haud diuturna ira populi in Cassium fuit,dul- 269.
cedo agrariæ legis ipsa per se dempto authore subibat animos:accensaque ea
cupiditas est malignitate patrum,qui deuictis eo anno Volscis AEquisq; mili-
tem præda fraudauere quicquid captum ex hostibus est vendidit Fabius con-
sul,ac redegit in publicum.Inuisum erat Fabium nomen plebi propter nouissi-
mum consulem:tenuere tamen patres,vt cum L.AEmilio Cæso Fabius consul 270.
crearetur.eo infestior facta plebs.seditio domestica bellum externum exciuit:
bello deinde ciuiles discordiæ intermissę.vno animo patres ac plebs rebellan-
tes Volscos & AEquos duce AEmilio prospera pugna vicere. plus tamen ho-
stium fuga,quam prælium essumpsit. adeo pertinaciter fusos insecuti sunt e-
quites. Castoris ædes eodem anno idibus Quintilibus dedicata est. vota erat
Latino bello Posthumio dictatore.filius eius duumuir ad idipsum creatus de-
dicauit.Solicitati & eo anno sunt dulcedine agrariæ legis animi plebis.tribuni
B plebis popularem potestatem lege populari celebrabant. patres satis superq;
gratuiti furoris in multitudine credentes esse largitiones,temeritatisq; inuita-
menta horrebant,acerrimi patribus duces ad resistendum consules fuere. ea
igitur pars reipub.vicit.nec in præsens modo, sed in venientem etiam annum,
M.Fabium Cæsonis fratrem, & magis inuisum alterum plebi accusatione Sp.
Cassij,L.Valerium consulem dedit.Certatum eo quoq; anno cum tribunis est. 271.
Vana lex,vaniq; legis authores,iactando irritum munus,facti.Fabium inde no-
men ingens post tres continuos consulatus, vnoq; velut tenore omnes exper-
tos tribunitiis certaminibus habitum.itaq; vt bene locatus mãsit in ea familia
aliquamdiu honos. Bellum inde Veiens initum. & Volsci rebellarunt.sed ad
bella externa prope supererant vires,abutebanturque ijs inter semetipsos cer-
tando. Accessere ad ægras iam omnium mentes prodigia cœlestia, prope
quotidianas in vrbe agrisque ostentantia minas. motique ira numinis cau-
sam nullam aliam vates canebant, publice priuatimque nunc extis, nunc per
aues consulti,quam haud rite sacra fieri, qui terrores tamen eo euasere, vt
Oppia virgo Vestalis damnata incesti pœnas dederit. Q. Fabius inde,& C.
Tullius consules facti.Eo anno non segnior discordia domi, & bellum foris a- 272.
trocius fuit.Ab AEquis arma sumpta.Veientes agrum quoq; Romanorum po-
C pulantes inierunt.quorum bellorum crescente cura,Cæso Fabius,& Sp.Furius 273.
consules fiunt.Artonam Latinam vrbem AEqui oppugnabant.Veientes pleni
iam populationum, Romam ipsam se oppugnaturos minitabantur. qui terro-
res,cum compescere deberent,auxere insuper animos plebis:redibatque non
sua sponte plebi mos detrectandi militiam,sed Sp.Licinius tribunus plebis ve-
nisse tempus ratus,per vltimam necessitatem legis agrarię patribus iniungen-
dæ,susceperat rem militarem impediendam.cæterum tota inuidia tribunitiæ
potestatis versa in authorem est:nec in eum consules acrius, quam ipsius eius
collegæ coorti sunt.auxilioq; eorum delectum consules habent. Ad duo simul
bella exercitus scribitur:ducendus Fabio in Veientes, in AEquos Furio datur.
& in AEquis quidem nihil dignum memoria gestum est. Fabio aliquanto plus
negocij cum ciuib.quam cum hostibus fuit.vnus ille vir ipse consul remp.susti-
nuit,quam exercitus odio consulis,quantum in se fuit,prodebat.nam cum cõ-
sul præter cæteras imperatorias artes,quas parando gerendoque bello edidit
plurimas,ita instruxisset aciem,vt solo equitatu emisso exercitum hostium fun-
deret, insequi fusos pedes noluit.nec illos, & si non adhortatio inuisi ducis suũ
saltem flagitium,& publicũ in præsentia dedecus,postmodo periculum, si ani-
mus hosti redisset,cogere potuit gradũ accelerare:aut si aliud nihil,instare in-
structos.

V.C. ſtructos.iniuſſu ſigna referunt.mœſtique(crederes victos)execrantes nunc im- A
peratorem,nunc nauatam ab equite operam,redeunt in caſtra.Nec huic tam
peſtilenti exemplo remedia vlla ab imperatore quęſita ſunt.adeo excellentib.
ingenijs citius defuerat ars qua ciuem regant,quam qua hoſtem ſuperent.Cō.
ſul Romam rediit,non tam belli gloria aucta, quam irritato exacerbatóque in
ſe militum odio.Obtinuere tamen patres, vt in Fabia gente conſulatus mane-
374. ret.M.Fabium conſulem creant:Fabio collega Cn.Manlius datur.Et hic annus
tribunum authorem legis agrariæ habuit.Tib.Pontificius fuit,is eandem viam,
velut proceſſiſſet Sp.Licinio,ingreſſus,delectū pauliſper impediit.Perturbatis
iterum patrib.App.Claudius victam tribunitiam poteſtatem dicere priore an-
no,in præſentia re ipſa,exemplo in perpetuum:quando inuentum ſit,ſuis ipſam
viribus diſſolui.neq; enim vnquam defuturum,qui ex collega victoriam ſibi,&
gratiā melioris partis bono publico velit quęſitam. & plures, ſi pluribus opus
ſit, tribunos ad auxilium conſulum paratos fore, & vnum vel aduerſus omnes
ſatis eſſe.darent modo & cōſules & primores patrum operam, vt ſi minus om-
nes,aliquos tamen ex tribunis reipub.ac ſenatui conciliarent.Præceptis Appij
moniti patres, & vniuerſi comiter ac benigne tribunos appellare: & conſula-
res,vt cuique eorum priuatim aliquid iuris aduerſus ſingulos erat,partim gra-
tia,partim authoritate obtinuere,vt tribunitię poteſtatis vires ſalubres vellent B
reipublicæ eſſe: quatuorque tribunorum aduerſus vnum moratorem publici
commodi auxilio,delectum conſules habent. Inde ad Veiens bellum profec-
ti,quo vndique ex Hetruria auxilia conuenerant, non tam Veientium gratia
concitata quam quod in ſpem ventum erat, diſcordia inteſtina diſſolui rem
Romanam poſſe.principesque in omnium Hetruriæ populorum conciliis fre-
mebant,æternas opes eſſe Romanas, niſi inter ſemetipſos ſeditionib. ſæuiant.
id vnum venenum, eam labem ciuitatibus opulentis repertam, vt magna im-
peria mortalia eſſent.diu ſuſtentatum id malum,partim patrum conſiliis, par-
tim patientia plebis,iam ad extrema veniſſe: duas ciuitates ex vna factas:ſuos
cuique parti magiſtratus,ſuas leges eſſe. primum in delectibus ſæuire ſolitos,
eoſdem in bello tamen paruiſſe ducibus: qualicunque vrbis ſtatu manente
diſciplina militari ſiſti potuiſſe. iam non parendi magiſtratib. morem in caſtra
quoq; Romanum militem ſequi.proximo bello in ipſa acie, in ipſo certamine
conſenſu exercitus traditam vltro victoriam victis AEquis: ſigna deſerta: im-
peratorem in acie relictum: iniuſſu in caſtra reditum, profecto ſi inſtetur, ſuo
milite vinci Romam poſſe. nihil aliud opus eſſe, quam indici oſtendique bel-
lum: cætera ſua ſponte fata & deos geſturos. Hæ ſpes Hetruſcos armauerant,multis inuicem caſibus victos victoresque C O S S. quoque Romani nihil C
præterea aliud quam ſuas vires,ſua arma horrebant:memoriaq; peſſimi proxi-
mo bello exempli terrebantur, ne rem committerent eo, vbi duæ ſimul acies
timendæ eſſent.itaque caſtris ſe tenebant,tam ancipiti periculo auerſi. diem
tempusque forſitan ipſum leniturum iras,ſanitatemque animis allaturum.Ve-
iens hoſtis Hetruſcique eo magis præpropere agere laceſſere ad pugnam,pri-
mo obequitando caſtris, prouocandoque poſtremo, vt nihil mouebant, qua
conſules ipſos,qua exercitum increpando, ſimulationem inteſtinæ diſcordiæ
remedium timoris inuentum: & conſules magis non confidere,quam non cre-
dere ſuis militibus.nouum ſeditionis genus,ſilentium,ociumque inter armatos.
ad hæc in nouitatem generis,originisque,qua falſa,qua vera iacere. Hæc cum
ſub ipſo vallo portisque ſtreperent, haud ægre conſules pati. at imperitæ mul-
titudini nunc indignatio, nunc pudor pectora verſare, & ab inteſtinis auer-
tere malis, nolle inultos hoſtes, nolle ſucceſſum, non patribus, non con-
ſulibus externa & domeſtica odia certare in animis. tandem ſuperant ex-
terna, adeo ſuperbe inſolenterque hoſtis eludebat. frequentes in prætorium
conueniunt, poſcunt pugnam,poſtulant vt ſignum detur. Conſules velut deli-
berabundi capita conferunt,diu colloquuntur. pugnare cupiebant, ſed retro
reuo-

A reuocanda,& addenda cupiditas erat,vt aduersando remorandoque incitato semel militi adderent impetum. Redditur responsum, immaturam rem agi, nondum tempus pugnæ esse: castris se tenerent. edicunt inde, vt abstineant pugna.si quis iniussu pugnauerit,vt in hostem animaduersuros.ita dimissis,quo minus consules velle credunt,crescit ardor pugnandi.accendunt insuper ferocius multo,vt statuisse non pugnare consules cognitum est. quippe impune se insultaturos,non credi militi arma.rem ad vltimum seditionis erupturam, finemque venisse Romano imperio. His freti concursant portis, ingerunt probra,ægrę abstinent quin castra oppugnent. Enimuero non vltra contumeliam pati Romanos posse. totis castris vndique ad consules curritur, non iam sensim,vt ante, per centurionum principes postulant, sed passim omnes clamoribus agunt. Matura res erat, tergiuersantur tamen. Fabius deinde ad crescentem tumultum iam metu seditionis collega concedente, cum silentium classico fecisset: Ego istos Cn.Manli posse vincere scio, velle ne scirem, ipsi fecerunt.itaque certum atque decretum est,non dare signum, nisi victores se redituros ex hac pugna iurent. consulem Romanum miles semel in acie fefellit, deos nunquam fallet.Centurio erat M.Flauoleius,inter primores pugnæ flagitator.Victor,inquit,M.Fabi reuertar ex acie.si fallat,Iouem patrē,Gradiuumque Martem,aliosque iratos inuocat deos.Idem deinceps omnis exercitus in se quisque iurat. Iuratis datur signum, arma capiunt, eunt in pugnam irarum spei que pleni,nunc iubent Hetruscos probra iacere,nunc armati sibi quisque lingua promptum hostē offerri. Omnium illo die,qua plebis, qua patrū eximia virtus fuit,Fabium nomen,Fabia gens maxime enituit: multis ciuilib. certaminib.infensos plebis animos illa pugna sibi reconciliare statuunt.instruitur acies.Nec Veiens hostis, Hetruscæq; legiones detrectant.prope certa spes erat, non magis secum pugnaturos, quam pugnauerint cum AEquis. maius quoque aliquod in tam irritatis animis, & occasione ancipiti,haud desperandum esse facinus.res aliter longe euenit. nam non alio ante bello infestior Romanus(adeo hinc contumeliis hostes,hinc consules mora exacerbauerant)prælium iniit.Vix explicandi ordinis spacium Hetruscis fuit,cum pilis inter primam trepidationem abiectis temere magis quam emissis, pugna iam ad manus, iam ad gladios,vbi Mars est atrocissimus, venerat. Inter primores genus Fabium insigne spectaculo exemploque ciuibus erat. ex his Q. Fabium (tertio hic anno ante consul fuerat) principem in confertos Veientes euntem, ferox viribus & armorum arte Thuscus,incautum inter multas versantem hostium manus,gladio per pectus transfigit,telo extracto, præceps Fabius in vulnus obiit. Sensit
C vtraq; acies vnius viri casum:cedebatq; inde Romanus: cum M. Fabius consul transiliit iacentis corpus,obiectaq; parma:Hoc iurastis,inquit,milites?fugiētes vos in castra redituros? adeo ignauissimos hostes magis timetis quam Iouem Martēq; per quos iurastis?at ego iniuratus aut victor reuertar,aut prope te hic Q.Fabi dimicans cadā. Consuli tum Cęso Fabius prioris anni consul verbisne istis frater,vt pugnēt,te impetraturū credis? dij impetrabūt,per quos iurauere, & nos,vt decet proceres,vt Fabio nomine est dignum,pugnando potius,quam adhortando,accendamus militū animos.Sic in primū infestis hastis prouolant duo Fabij,totamq; mouerūt secum aciē.Prælio ex parte vna restituto nihilo segnius in altero cornu Cn.Manlius consul pugnam ciebat:vbi prope similis fortuna est versata. nā vt altero in cornu Q.Fabiū,sic in hoc ipsum cōsulē Manliū iam velut fusos agentē hostes, & impigre milites secuti sunt: & vt ille graui vulnere ictus ex acie cessit,interfectum rati,gradum retulere:cessissentq; loco, ni consul alter,cum aliquot turmis equitum in eam partē citato equo aduectus, viuere clamitans collegā se victorem fuso altero cornu adesse,rem inclinatam sustinuisset.Manlius quoq; ad restituendā aciem se ipse coram offert. duorum consulū cognita ora accendunt militū animos. simul & vanior iam erat hostiū acies, dum abundante multitudine freti, subtracta subsidia mittunt ad castra

oppugnanda,

V. C. oppugnanda. in quæ haud magno certamine impetu facto, dum prædæ magis A
quam pugnæ memores tererent tempus: triarij Romani, qui primam irruptionem sustinere non potuerant, missis ad consules nuncijs quo loco res essent, conglobati ad prætorium redeunt, & sua sponte prælium ipsi renouant: & Manlius consul reuectus in castra, ad omnes portas milite oppositio hostibus viam clauserat. ea desperatio Thuscis rabiem magis quam audaciam accēdit. nam cum incursantes quacunque exitum ostenderet spes, vano aliquoties impetu issent: globus iuuenū vnus in ipsum cōsulem insignem armis inuadit. prima excepta à circunstantib. tela: sustineri deinde vis nequit. consul mortifero vulnere ictus cadit, fusique circa omnes. Thuscis crescit audacia. Romanos terror per tota castra trepidos agit. & ad extrema ventum foret, ni legati rapto consulis corpore, patefeciissent vna porta hostib. viam. ea erumpunt, cōsternatóq; agmine abeuntes in victorem alterum incidūt consulem. ibi iterum cæsi fusiq; passim. Victoria egregie parta, tristis tamen duob. tam claris funeribus. Itaq; consul decernente senatu triumphum, si exercitus sine imperatore triumphare possit, pro eximia eo bello opera facile passurum respondit: se familia funesta Q. Frabij fratris morte. repub. ex parte orba cōsule amisso, publico priuatoq; deformem luctu lauream non accepturū. Omni acto triumpho, depositus triumphus clarior fuit. adeo spreta in tempore gloria, interdum cumulatior redit. Funera deinde duo deinceps, collegæ fratrisq; ducit. idem in vtroque laudator, cum concedendo illis suas laudes, ipse maximam partem earum ferret. neque immemor eius quod initio consulatus imbiberat reconciliandi animos plebis, saucios milites curandos diuidit patribus. Fabijs plurimi dati, nec alibi maiore cura habiti, inde populares iam esse Fabij, nec hoc vlla nisi salubri reipub. arte. Igitur non patrum magis quam plebis studijs Cæso Fabius cum T.
275. Virginio consul factus, neq; bella, neque delectus, neque vllam aliam priorem curam agere, quam vt iam aliqua ex parte inchoata concordiæ spe, primo quoq; tempore cum patribus coalescerent animi plebis. Itaq; principio anni censuit, priusquam quisquam agrariæ legis author tribunus existeret, occuparent patres ipsi suum munus facere: captiuum agrum plebi quam maxime æqualiter darent: æquum esse habere eos, quorum sanguine ac sudore partus sit. aspernati patres sunt: questi quoque quidam, nimia gloria luxuriare & euanescere viuidum quondam illud Cæsonis ingenium. nullæ deinde vrbanæ factiones fuere. Vexabantur incursionibus AEquorum Latini. eo cum exercitu Cæso missus, in ipsorum AEquorum agrum depopulandum transit. AEqui se in oppida receperunt, murisq; se tenebant. eo nulla pugna memorabilis fuit. At à Veiente hoste clades accepta temeritate alterius consulis, actumque de exercitu foret, nisi Cęso Fabius in tempore subsidio veniisset. Ex eo tempore neque pax neque bellum cum Veientibus fuit. res proxime formam latrocinij venerat. legionib. Romanis cedebant in vrbem: vbi abductas senserant legiones, agros incursabant, bellum quiete, quietem bello inuicem eludentes: ita neque omitti tota res, neque perfici poterat. & alia bella aut præsentia instabant, vt ab AEquis Volscisque, non diutius, quam recens dolor proximæ cladis transisset, quiescentibus: aut mox moturos se apparebat Sabinos semper infestos. Hetruriamque omnem. Sed Veiens hostis assiduus magis quam grauis, contumelijs sępius quam periculo animos agitabat: quod nullo tempore negligi po-
» terat, aut auerti alio sinebat. Tum Fabia gens senatū adit. consul pro gente lo-
» quitur: Assiduo magis quam magno præsidio, vt scitis patres conscripti, bellum
» Veiens eget. vos alia bella curate: Fabios hostes Veientibus date. authores sū-
» mus, tutam ibi maiestatē Romani nominis fore: nostrum id nobis velut familiare bellum priuato sumptu gerere in animo est. respub. & milite illic, & pecunia vacet. Gratię ingentes actæ. Consul è curia egressus, comitante Fabiorū agmine, qui in vestibulo curiæ senatusconsultum expectantes steterant, domum redijt. iussi armati postero die ad limen consulis adesse, domos inde discedunt.

Manat

A Manat tota vrbe rumor: Fabios ad cœlum laudibus ferunt, familiam vnam V.C.
subijsse ciuitatis onus: Veiens bellum in priuatam curam, in priuata arma ver-
sum. si sint duæ roboris eiusdem in vrbe gentes, deposcant, hæc Volscos sibi, il-
la AEquos: populo Romano tranquillam pacem agente, omnes finitimos
subigi populos posse. Fabij postera die arma capiunt: quo iussi erant, conueni-
unt. Consul paludatus egrediens in vestibulo gentem omnem suam instructo
agmine videt: acceptus in medium signa ferri iubet: nunquam exercitus ne-
que minor numero, neque clarior fama & admiratione hominum per vrbem
incessit. Sex & CCC. milites, omnes patricij, omnes vnius gentis, quorum ne-
minem ducem sperneret, egregius quibuslibet temporibus senatus, ibant vni-
us familiæ viribus, Veienti populo pestem minitantes. sequebatur turba, pro-
pria alia cognatorum sodaliúmque, nihil medium, nec spem nec curam, sed im-
mensa omnia voluentium animo: alia publica solicitudine excitata, fauore &
admiratione stupens, ire fortes, ire felices iubent: inceptis euentus pares red-
dere: consulatus inde ac triumphos, omnia præmia abs se, omnes honores spe-
rare. Prætereuntibus Capitolium arcemq; & alia templa, quicquid deorum
oculis, quicquid animo occurrit, precantur, vt illud agmen faustum atq; felix
mittant: sospites breui in patriam ad parentes restituant. Incassum missæ pre-
B ces, infelici via á dextro Iano portæ Carmentalis profecti, ad Cremerã flumen
perueniunt: is opportunus visus locus communiendo præsidio. L. AEmylius in-
de, & C. Seruilius COSS. facti, & donec nihil aliud quam in populationibus 276.
res fuit: non ad præsidiũ modo tutandum Fabij satis erant, sed tota regione,
qua Thuscus ager Romano adiacet, sua tuta omnia, infesta hostium, vagantes
per vtrunq; finem facere. Interuallum deinde haud magnum populationibus
fuit: dum & Veientes accito ex Hetruria exercitu, præsidium Cremeræ oppug-
nant: & Romanæ legiones ab L. AEmylio COS. adductæ, cominus cum He-
truscis dimicant acie. quanquam vix dirigendi aciem spatium Veientibus fuit,
adeo inter primam trepidationem, dum post signa ordines introeunt, subsidiá-
que locant, inuecta subito ab latere Romana equitum ala, non pugnę modo in-
cipiendæ, sed consistendi ademit locum. ita fusi retro ad saxa Rubra (vbi castra
habebãt) pacẽ supplices petunt. cuius impetratæ ab insita animis lenitate ante
deductũ Cremera Romanũ præsidiũ pœnituit. Rursus cum Fabijs erat Veienti
populo sine vllo maioris belli apparatu certamẽ. nec erant incursiones modo
in agros, aut subiti impetus incursantiũ, sed aliquoties æquo campo, collatisq;
signis certatum: gensque vna populi Rom. sæpe ex opulentissima, vt tum res
erant, Hetrusca ciuitate victoriã tulit. Id primo acerbum indignumq; Veienti-
C bus visum, inde consilium ex re natum, insidijs ferocẽ hostem captandi. gaude-
re etiam multo successu Fabijs audaciã crescere. itaq; & pecora prædantibus
aliquoties velut casu incidissent, obuiam acta: & agrestium fuga vasti relicti
agri: & subsidia armatorum ad arcendas populationes missa, sæpius simulato
quam vero pauore refugerunt. Iamq; Fabij adeo cõtempserant hostem, vt sua
inuicta arma neque loco, neq; tempore vllo crederent sustineri posse. hæc spes
adeo prouexit, vt ad conspecta procul à Cremera magno campi interuallo
pecora, quanquã rara hostium apparebant arma, decurrerent. & cum improu-
uidi effuso cursu insidias circa ipsum iter locatas superassent, palatique passim
vaga (vt fit) pauore iniecto raperent pecora, subito ex insidijs consurgitur. &
aduersi, & vndiq; hostes erant. primo clamor circunlatus exterruit, dein tela ab
omni parte accidebant. coeuntibusq; Hetruscis, iam cõtinenti agmine arma-
torum septi, quo magis se hostis inferebat, cogebantur breuiore spacio & ipsi
orbem colligere, quæ res & paucitatem eorum insignem, & multitudinem He-
truscorum, multiplicatis in arcto ordinibus, faciebat. tum omissa pugna, quam
in omnes partes parem intenderãt, in vnum locum se omnes inclinant. eo nixi
corporibus armisque rupere cuneo viam. duxit via in editum leniter collẽ, in-
primo restitere: mox vt respirandi superior locus spacium dedit, recipiendiq; à

pauore

V.C. pauore tanto animum pepulere etiam ſubeuntes: vincebatque auxilio loci A
paucitas, ni iugo circummiſſus Veiens, in verticem collis euaſiſſet. ita ſuperior
rurſus hoſtis factus: Fabij cæſi ad vnum omnes, præſidiumque expugnatum.
CCCVI. periſſe ſatis conuenit: vnum prope puberem ætate relictum, ſtirpem
genti Fabiæ, dubijſq; rebus populi Romani ſæpe domi bellique vel maximum
277. futurum auxilium. Cum hæc accepta clades eſſet, iam C. Horat. & T. Menenius
Coſſ. erant. Menenius aduerſus Thuſcos victoria elatos confeſtim miſſus. tum
quoque male pugnatum eſt: & Ianiculum hoſtes occupauere: obſeſſaq; vrbs
foret, ſuper bellum annona premente, (tranſierant enim Hetruſci Tyberim) ni
Horatius Coſ. ex Volſcis eſſet reuocatus, adeoq; id bellum ipſis inſtitit mœni-
bus, vt primo pugnatum ad Spei ſit æquo marte, iterum ad portã Collinam. ibi
quanquam paruo momento ſuperior Romana res fuit, meliorem tamen mi-
278. litem recepto priſtino animo in futura prælia id certamen fecit. A. Virginius &
Sp. Seruilius Coſſ. fiunt. poſt acceptam proximam pugnæ cladem Veientes ab-
ſtinuere acie, populationes erant, & velut ab arce Ianiculi paſſim in Romanũ
agrum impetus dabant. non vſquam pecora tuta, non agreſtes erant. capti de-
inde eadem arte ſunt, qua ceperant Fabios. Secuti dedita opera paſſim ad ille-
cebras propulſa pecora præcipitauere in inſidias. quo plures erant, maior cæ-
des fuit. ex hac clade atrox ira maioris cladis cauſa atque initium fuit. traiecto B
enim nocte Tyberi, caſtra Seruilij Coſ. adorti ſunt oppugnare. inde fuſi magna
cæde, in Ianiculum ſe ægre receperunt. Confeſtim conſul & ipſe tranſit Ty-
berim, caſtra ſub Ianiculo communit. poſtero die luce orta, nonnihil & he-
ſterna felicitate pugnæ ferox: magis tamen, quod inopia frumenti, quamuis in
præcipitia, dum celeriora eſſent, agebat conſilia: temere aduerſo Ianiculo ad
caſtra hoſtium aciem erexit, fœdiuſque inde pulſus, quam pridie pepulerat, in-
teruentu collegæ ipſe exercituſque eſt ſeruatus. inter duas acies Hetruſci, cum
inuicem his atque illis terga darent, occidione occiſi. Ita oppreſſum temerita-
te felici Veiens bellum. Vrbi cum pace laxior etiam annona redijt, & aduecto
ex Campania frumento, & poſtquam timor ſibi cuique futuræ inopiæ abijt, eo
quod abditum fuerat, prolato. Ex copia deinde ocioque laſciuire rurſus ani-
mi: & priſtina mala, poſtquam foris deerant, domi quærere. tribuni plebem
agitare ſuo veneno, agraria lege: in reſiſtentes incitare patres, nec in vniuer-
ſos modo, ſed in ſingulos. Q. Conſidius & T. Genutius authores agrariæ legis
T. Menenio diem dicunt. inuidiæ erat amiſſum Cremeræ præſidium, cum haud
procul inde ſtatiua conſul habuiſſet. eam oppreſſit. cum & patres haud minus
quam pro Coriolano annixi eſſent, & patris Agrippæ fauor haud dum exole-
uiſſet. In mulcta temperarumt tribuni: cum capitis anquiſiſſent, duo millia C
æris damnato mulctam edixerunt. ea in caput vertit. negant tuliſſe ignominia-
am ægritudinemque, inde morbo abſumptum eſſe. Alius deinde reus Sp. Ser-
279. uilius, vt conſulatu abijt, C. Nautio & P. Valerio Coſ. initio ſtatim anni ab L.
Ceditio & T. Statio tribunis die dicta, non vt Menenius precibus ſuis, aut pa-
trum, ſed cum multa fiducia innocentiæ gratiæque tribunitios mpetus tulit. &
huic prælium cum Thuſcis ad Ianiculum erat crimini. ſed feruidi animi vir, vt
in publico periculo ante, ſic tum in ſuo, non tribunos modo, ſed plebem orati-
one feroci refutando, exprobrandoque T. Menenij damnationem mortem-
que (cuius patris munere reſtituta quondam plebs, eos ipſos quibus tum ſæui-
ret magiſtratus, eas leges haberet) periculum audacia diſcuſſit. iuuit & Virgi-
nius collega teſtis productus, participando laudes: magis tamen Menenianum
(adeo mutauerant animum) profuit iudicium. Certamine domi finito, Veiens
bellum exortum, quibus Sabini arma coniunxerãt. P. Valerius Coſ. accitis La-
tinorum Hernicorumque auxilijs, cum exercitu Veios miſſus, caſtra Sabina
quæ pro mœnibus ſociorum locata erant, confeſtim aggreditur: tantamque
trepidationem iniecit, vt dum diſperſi alij alia manipulatim excurrunt ad ar-
cendam hoſtium vim, ea porta cui ſigna primum intulerat, caperetur. intra
vallum

A vallum deinde cædes magis quam prælium esse. tumultus è castris & in vrbem V.C.
penetrat. tanquam Veijs captis, ita pauidi Veientes ad arma currunt. pars Sabinis eunt subsidio, pars Romanos toto impetu intentos in castra, adoriuntur. paulisper auersi turbatique sunt. deinde & ipsi vtroque versis signis resistunt: & eques ab consule immissus. Thuscos fundit fugatque, eademque hora duo exercitus duæq; potentissimæ & maximæ finitimæ gentes superatæ sunt. Dum hæc ad Veios geruntur, Volsci AEquique in Latino agro posuerant castra, populatique fines erant. eos per se ipsi Latini, assumptis Hernicis, sine Romano aut duce auxilio castris exuerunt. ingenti præda præter suas recuperatas res potiti sunt, missus tamen ab Roma consul in Volscos C. Nautius. mos credo nó placebat, sine Romano duce exercituq; socios proprijs viribus consilijsq; bella gerere, nullum genus calamitatis contumeliæq; non editum in Volscos est: nec tamen perpelli potuere vt acie dimicarent. L. Furius inde & C. Manlius 280.
Coss. Manlio Veientes prouincia euenit. non tamen bellatum. induciæ in annos XL. petentibus datæ frumento stipendioque imperato. Paci externæ confestim continuatur discordia domi. agrariæ legis tribunitijs stimulis plebs furebat. cõsules nihil Menenij damnatione, nihil periculo deterriti Seruilij, summa vi resistunt. abeuntes magistratu consules Genutius Trib. plebis arripuit. L. AE. 281.
mylius & Opiter Virginius consulatum ineunt. Vopiscum Iulium pro Virginio in quibusdam annalibus consulem inuenio. Hoc anno, quoscunq; consules habuit, rei ad populum Furius & Manlius circumeunt sordidati, non plebem magis, quam iuniores patrum. suadent, monentq;, honoribus & administratione reipub. abstineant. consulares vero fasces, prætextam, curulemq; sellam, nihil aliud quam pompam funeris putent. claris insignib. velut infulis velatos ad mortem destinari. quod si consulatus tantà dulcedo sit, ita animum nunc iam inducant, consulatum captum & oppressum ab tribunitia potestate esse. consuli velut apparitori tribunitio omnia ad nutum imperiumque tribuni agenda esse. si se commouerit, si respexerit patres, si aliud quam plebem esse in repub. crediderit: exilium Cn. Martij, Menenij damnationem & mortem sibi proponat ante oculos. His accensi vocibus patres, consilia inde non publica, sed in priuato, seductaque à plurium conscientia habuere. vbi cum id modo constaret, iure an iniuria eripiẽdos esse reos, atrocissima queq; maxime placebat sententia: nec author quamuis audaci facinori deerat. Igitur iudicij die cũ plebs in foro erecta expectatione staret, mirari primo quod non descenderet tribunus: deinde cũ iam mora suspectior fieret, deterritũ à primorib. credere, & deserram ac proditam causam publicam queri. tandem qui obseruati vestibulo tribuni fuerant, nunciant domi mortuum esse inuentum. quod vbi in totam concionem pertulit rumor: sicut acies funditur duce occiso, ita dilapsi passim alij alio. præcipuus pauor tribunos inuaserat, quam nihil auxilij sacratæ leges haberent, morte collegæ monitos. Nec patres satis moderate ferre lætitiam. adeoq; neminem noxiæ pœnitebat, vt etiam insontes feciſse videri vellent: palamque ferrent, malo domandam tribunitiam potestatem. Sub hac pessimi exempli victoria delectus edicitur, pauentibusque tribunis sine intercessione vlla consules rem peragunt. Tum vero irasci plebs tribunorum magis silentio, quã consulum imperio: & dicere, actum esse de libertate sua. rursus ad antiqua reditum, cum Genutio vna mortuam ac sepultam tribunitiam potestatem: aliud agendum ac cogitandum, quo modo resistatur patribus. id autem vnum cõsilium esse, vt se ipsa plebs, quando aliud nihil auxilij habeat, defendat. quatuor & viginti lictores apparere consulibus. & eos ipsos plebis homines nihil contemptius neq; infirmius, si sint qui contemnant. sibi quenq; ea magna atq; horrenda facere. His vocib. alij alios cum incitassent, ad Voleronem Publium de plebe hominem, quia quod ordines duxisset, negaret se militem fieri debere, lictor missus est à consulibus. Volero appellat tribunos. cum auxilio nemo esset, consules spoliari hominem, & virgas expediri iubent. Prouoco, inquit,

ad.

V.C. ad populum, Volero, quoniam tribuni ciuem Romanum in conſpectu ſuo virgis cædi malunt, quam ipſi in lecto ſuo à vobis trucidari, quo ferocius clamitabat, eo infeſtius circunſcindere & ſpoliare lictor. Tum Volero & præualens ipſe, & adiuuantibus aduocatis repulſo lictore, vbi indignantium proſe acerrimus erat clamor, eo ſe in turbam confertiſſimam recipit, clamitans: Prouoco & fidem plebis imploro. adeſte ciues, adeſte cõmilitones, nihil eſt quod expectetis tribunos, quibus ipſis veſtro auxilio opus eſt. Concitati homines veluti ad prælium ſe expediunt: apparebatque omne diſcrimen adeſſe, nihil cuiquam ſanctum non publici fore, non priuati iuris. Huic tantæ tempeſtati cum ſe conſules obtuliſſent facile experti ſunt parum tutam maieſtatem ſine viris eſſe, violatis lictoribus, faſcibus fractis, è foro in curiam compelluntur, incerti quatenus Volero exerceret victoriam. Conticeſcente deinde tumultu, cum ſenatum vocari iuſſiſſent: queruntur iniurias ſuas, vim plebis, Voleronis audaciam. Multis ferociter dictis ſententijs, vicere ſeniores, quib. ira patrum aduerſus temeritatem plebis certari non placuit. Voleronũ amplexa fauore plebs,

282 proximis comitijs tribunum plebis creat in eum annum, qui L. Pinarium, P. Furium Coſſ. habuit. contraq; omnium opinionẽ, qui eum vexandis prioris anni conſulib. adminiſtraturum tribunatum credebant, poſt publicam cauſam priuato dolore habito, ne verbo quidem violatis conſulibus rogationem tulit ad populum, vt plebeij magiſtratus tributis comitijs fierent. Haud parua res ſub titulo prima ſpecie minime atroci ferebatur, ſed quæ patricijs omnem poteſtatem per clientum ſuffragia creandi quos vellent tribunos auferret. Huic actioni gratiſſimæ plebi cum ſumma vi reſiſterent patres: nec quæ vna vis ad reſiſtendum erat, vbi intercederet aliquis ex collegio, authoritate aut conſulum aut principum adduci poſſet: res tamen ſuo ipſa molimine grauis, magnis certaminibus in annum extrahitur. Plebs Voleronem tribun. refecit. Patres ad

283 vltimum dimicationis rati rem venturam, Ap. Claudium Appij filium, iam inde à paternis certaminibus inuiſum, infeſtumque plebi, conſulem faciunt. collega ei. T. Quintius datur. Principio ſtatim anni nihil prius quam de lege agebatur, ſed vt inuentor legis Volero, ſic Lectorius collega eius author cum recentior tum acrior erat. ferocem faciebat belli gloria ingens, quod ætatis eius haud quiſquam manu promptior erat. is cum Volero nihil præterquam de lege loqueretur, infectatione abſtinens Coſ. ipſe in accuſationem Appij familiæq; ſuperbiſſimæ ac crudeliſſimæ in plebem Rom. exorſus, cum à patribus non Coſ. ſed carnificem ad vexandam & lacerandam plebem creatum eſſe contenderet, rudis in militari homine lingua non ſuppetebat libertati animoq;. itaque deficiente oratione: Quandoquidem non tam facile loquor, inquit, Quirites,
» quam quod locutus ſum, præſto: craſtino die adeſte. ego hic aut in conſpectu
» veſtro moriar, aut perferam legem. Occupant tribuni templum poſtero die,
» conſules nobilitasq; ad impediendam legem in concione conſiſtunt. ſummo
» ueri Lectorius iubet, præterquam qui ſuffragium ineant. adoleſcentes nobiles
ſtabant, nihil cedentes viatori. tum ex his prehendi quoſdam Lectorius iubet
Conſul Appius negare ius eſſe tribuno in quenquam, niſi in plebeium: non enim populi, ſed plebis eum magiſtrum eſſe: nec illum ipſum ſummouere pr
imperio poſſe more maiorum, quia ita dicatur: Si vobis videtur, diſcedite Qui
rites. Facile & contemptim de iure diſſerendo perturbare Lectorium potera
Ardens igitur ira tribunus viatorem mittit ad cõſulem: conſul lictorem ad tri
bunum, priuatum eſſe clamitans, ſine imperio, ſine magiſtratu. violatusq; eſſe
tribunus, ni & concio omnis atrox coorta pro tribuno in conſulem eſſet:
cõcurſus hominum in forum ex tota vrbe concitatæ multitudinis fieret. ſ
ſtinebat tamen Appius pertinacia tantam tempeſtatem: certatumque hau
incruento prælio foret, ni Quintius COS. alter conſularibus negocio d
to, vt collegam vi, ſi aliter non poſſent, de foro abducerent: ipſe nunc plebe
ſæuientem precibus leniſſet: nunc oraſſet tribunos, vt concilium dimitteren
dare

A darent iræ ſpacium : non vim ſuam illis tempus adempturum, ſed conſilium viribus additurum: & patres in populi, & conſulem in patrum fore poteſtate. Aegre ſedata ab Quintio plebs, multo ægrius conſul alter à patribus. Dimiſſo tandem concilio plebis, ſenatum conſules habent. vbi cum timor atque ira inuicem ſententias variaſſent, quo magis ſpacio interpoſito ab impetu ad conſultandum aduocabantur, eo plus abhorrebant à certatione animi: adeò vt Quintio gratias agerent, quod eius opera mitigata diſcordia eſſet. ab Appio petitur, vt tantam conſularem maieſtatem eſſe vellet, quanta in concordi ciuitate eſſe poſſet. dum tribuniq; conſulesque ad ſe quiſque omnia trahant, nihil relictum eſſe virium in medio, diſtractam laceratámque rempubl. per magiſtratus, magis quorum in manu ſit, quam vt incolumis ſit, quæri. Appius contra teſtari deos atque homines, rempub. prodi per metum ac deſeri: non conſulem ſenatui, ſed ſenatum conſuli deeſſe: grauiores accipi leges, quam in ſacro monte acceptæ ſint. victus tamen patrum conſenſu quieuit. lex ſilentio perfertur. Tum primum tributis comitijs creati tribuni ſunt. numero etiam additos tres, perinde ac duo ante fuerint, Piſo author eſt. nominat quoque tribunos, Cn. Siccium, L. Numitorium, M. Duellium, Sp. Icilium, L. Mecilium. Volcitum Aequique inter ſeditionem Romanam & bellum coortum vaſtarant B agros, vt ſi qua ſeceſſio plebis fieret, ad ſe receptum haberent. compoſitis deinde rebus, caſtra retro mouere. Ap. Claudius in Volſcos miſſus. Quintio Aequi prouincia euenit. Eadem in militia ſæuitia Appii, quæ domi eſſe, eo liberior, quod ſine tribunitijs vinculis erat. odiſſe plebem plus quam paterno odio, quod ſe victum videbat ab ea: ſe vnico conſule obiecto aduerſus tribunitiam poteſtatem, perlatam legem eſſe, quam minore conatu, nequaquam tanta patrum ſpe priores impedierant conſules. Hæc ira indignatióque ferocem animum ad vexandum ſæuo imperio exercitum ſtimulabat, nec vlla vi domari poterat, tantum certamen animis imbiberant, ſegniter, otioſè, negligenter, contumaciter omnia agere. nec pudor nec metus coercebat. ſi citius agi vellet agmen, tardius ſedulo incedere. ſi adhortator operis adeſſet, omnes ſua ſponte motam remittere induſtriam. præſenti vultus demittere, tacitè prætereuntem execrari: vt inuictus ille odio plebeio animus interdum moueretur, omni nequicquam acerbitate prompta: nihil iam cum militibus ageret, à centurionibus corruptum exercitum diceret: tribunos plebeios, cauillans interdum & Volerones vocaret. Nihil eorum Volſci neſciebant: inſtabántque eo magis, ſperantes idem certamen animorum aduerſus Appium habiturum exercitum Romanum, quod aduerſus Fabium Coſ. habuiſſet. cæterum multo Appio quam Fabio violentior fuit: non enim vincere tantum noluit, vt Fabianus exercitus, ſed vinci voluit. productus in aciem, turpi fuga petit caſtra: nec ante reſtitit, quam ſigna inferentem Volſcum munimentis vidit, fœdámque extremi agminis cædem. tum expreſſa vis ad pugnandum, vt victor iam à vallo ſummoueretur hoſtis: ſatis tamen appareret, capi tantum caſtra militem Romanum noluiſſe. alij gaudere ſua clade atque ignominia. Quibus nihil infractus ferox Appij animus, cum inſuper ſæuire vellet, concionémque aduocaret: concurrunt ad eum legati tribunique monentes, ne vtique experiri vellet imperium, cuius vis omnis in conſenſu obedientium eſſet. negare vulgo milites ſe ad concionem ituros, paſſimque exaudiri voces poſtulantium, vt caſtra ex Volſco agro moueantur: hoſtem victorem paulo ante prope in portis, ac vallo fuiſſe, ingentisque mali non ſuſpicionem modo, ſed apertam ſpeciem obuerſari ante oculos. Victus tandem (quandoquidem nihil præter tempus rixæ lucrarentur) amiſſa concione iter in ſequentem diem pronúciari cum iuſſiſſet, prima luce ſignum profectionis dedit. Cum maxime agmen è caſtris explicaretur, Volſci vt eodem ſigno excitati, nouiſſimos adoriuntur. à quibus perlatus ad primos tumultus, eo pauore ſignáque & ordines turbauit, vt neque imperia audiri, neque inſtrui acies poſſent. nemo vllius niſi fugæ memor, ita effuſo

V.C. agmine per ſtragem corporum armorúmque euaſere, vt prius hoſtis deſiſteret ſequi, quam Romanus fugere. Tandem collectis ex diſſipato curſu militibus, conſul cum reuocando nequicquam ſuos perſecutus eſſet, in pacato agros caſtra poſuit, aduocatáque concione, inuectus haud falſo in proditorem exercitum militaris diſciplinæ, deſertorem ſignorum, vbi ſigna, vbi arma eſſent, ſingulos rogitans, inermes milites, ſigno amiſſo ſigniferos, ad hoc centuriones duplicarios quique reliquerant ordines, virgis cæſos ſecuri percuſſit. cætera multitudo ſorte decimus quiſque ad ſupplicium lecti. Contra ea in Aequis inter conſulem ac militem comitate ac beneficiis certatum eſt. & natura Quintius erat lenior, & ſæuitia infelix collegæ, quo is magis gauderet ingenio ſuo, effecerat. Huic tantæ concordiæ ducis exercitusque non auſi offerre ſe Aequi, vagari populabundum hoſtem per agros paſſi: nec vllo ante bello latius inde actæ prædæ. ea omnis militi data eſt: addebantur & laudes, quibus haud minus quam præmio gaudent militum animi. Cum duci, tum propter ducem patribus quoque placatior exercitus redijt: ſibi parentem, alteri exercitui dominum datum ab ſenatu memorans. varia fortuna belli, atroci diſcordia domi foriſque annum exactum, inſignem maxime comitia tributa efficiunt: res maiór victoria ſuſcepti certaminis quam vſu, plus enim dignitatis comitiis ipſis detractum eſt patribus ex concilio ſummouendis, quam virium aut plebi additum, aut demptum patribus. Turbulentior inde annus excepit, L. Valerio,

284. T. Aemylio Coſſ. tum propter certamina ordinum de lege agraria, tum propter iudicium Ap. Claudij. cui acerrimo aduerſario legis, cauſamque poſſeſſorum publici agri tanquam tertio conſuli ſuſtinenti, M. Duellius & Cn. Siccius diem dixere. Nunquam ante tam inuiſus plebi reus ad iudicium vocatus populi eſt, plenus ſuarum, plenus paternarum irarum. Patres quoque non temere pro vllo æque annixi ſunt: propugnatorem ſenatus, maieſtatisque vindicem ſuæ, ad omnes tribunitios plebeioſque oppoſitum tumultus, modum duntaxat in certamine egreſſum, obiici iratæ plebi. Vnus è patribus ipſe Ap. Claudius & tribunos & plebem & ſuum iudicium pro nihilo habebat. illum non minæ plebis, non ſenatus preces perpellere vnquam potuere, non modo vt veſtem mutaret, aut ſupplex prenſaret homines, ſed ne vt ex conſueta quidem aſperitate orationis, cum ad populum agenda cauſa eſſet, aliquid leniret, atque ſummitteret: idem habitus oris, eadem contumacia in vultu, idem in oratione ſpiritus erat: adeo vt magna pars plebis Appium non minus reum timeret, quam conſulem timuerat. Semel cauſam dixit, quo ſemper agere omnia ſolitus erat, accuſatorio ſpiritu: adeoq; conſtantia ſua & tribunos obſtupefecit, & plebem, vt diem ipſi ſua voluntate producerent: trahi deinde rem ſinerent. haud ita multum interim temporis fuit: ante tamen quam prædicta dies veniret, morbo moritur. cuius laudationem cum tribuni plebis impedire conarentur, plebs fraudari ſolenni honore ſupremum diem tanti viri noluit: & laudationem tam æquis auribus mortui audiuit, quam viui accuſationem audierat: & exequias frequens celebrauit. Eodem anno Valerius Cos. cum exercitu in Aequos profectus, cum hoſtem ad prælium elicere non poſſet, caſtra oppugnare eſt adortus. prohibuit fœda tempeſtas, cum grandine actis nitribus cœlo deiecta. admirationem deinde auxit, ſigno receptui dato, adeo tranquilla ſerenitas reddita, vt velut numine aliquo defenſa caſtra oppugnare iterum religio fuerit. omnis ira belli ad populationem agri vertit. Alter conſul Aemylius in Sabinis bellum geſſit. & ibi, quia hoſtis mœnibus ſe tenebat, vaſtati agri ſunt. Incendijs deinde non villarum modo, ſed etiam vicorum quibus frequenter habitabatur, Sabini exciti cum prædatoribus occurriſſent, ancipiti prælio digreſſi, poſtero die retulere caſtra in tutiora loca. id ſatis conſuli viſum, cur pro victo relinqueret hoſtem, integro inde decedet

285. bello. Inter hæc bella manere diſcordia domi, T. Numitius Priſcus, A. Virginius Coſſ. facti. Non vltra videbatur latura plebs dilationem agrariæ legis vltimáq

A vltimáque vis parabatur, cum Volscos adesse, fumo ex incendijs villarum, fugáque agrestium cognitum est, ea res maturam iam seditionem ac prope erumpentem repressit. consules coacti exemplo ab senatu ad bellum, educta ex vrbe iuuentute, tranquilliorem cæteram plebem fecerunt. Et hostes quidem nihil aliud quam perfusis vano timore Romanis, citato agmine abeunt. Numitius Antium aduersus Volscos, Virginius contra Aequos profectus. ibi ex insidijs prope magna accepta clade, virtus militum rem prolapsam negligentia consulis restituit. Melius in Volscis imperatum est. fusi primo prælio hostes, fugáque in vrbem Antium, vt tum res erant, opulentissimam, acti. quam consul oppugnare non ausus, Cenonem aliud oppidum nequaquam tam opulentum ab Antiatibus cepit. Dum Aequi Volscique Romanos exercitus tenent, Sabini vsque ad portas vrbis populantes incessere. deinde ipsi paucis post diebus à duobus exercitibus, vtroque per iram consule ingresso in fines, plus cladium quam intulerant, acceperunt. Extremo anno pacis aliquid fuit: sed, vt semper alias, solicitæ certamine patrum & plebis. Irata plebs interesse consularibus comitijs noluit: per patres clientésque patrum consules creati, T. Quintius, & Q. Seruilius. simílem annum priori consules habent, seditiosa initia, bello deinde externo tranquilla. Sabini Crustuminos campos citato agmine transgressi, cum cædes & incendium circum Anienem flumẽ fecissent, à porta prope Collina mœnibúsque pulsi, ingentes tamen prædas hominum pecorúmque egêre. quos Seruilius Cos. infesto exercitu insecutus, ipsum quidem agmen adipisci æquis locis non potuit: populationem adeo effusè fecit, vt nihil bello intactum relinqueret, multiplicíque capta præda rediret. Et in Volscis res egregiè gesta, tum ducis, tum militum opera. Primum æquo campo signis collatis pugnatum, ingenti cæde vtrinque plurimo sanguine. Et Romani, quia paucitas damno sentiendo propior erat, gradum retulissent, ni salubri mendacio consul fugere hostes ab cornu altero clamitans, concitasset aciem. impetu facto, dum se putant vincere, vicere. Consul metuens ne nimis instando renouaret certamen, signum receptui dedit. Interceßere pauci dies, velut tacitis inducijs vtrinque quiete sumpta: per quos ingens vis hominum ex omnibus Volscis Aequisque populis in castra venit, haud dubitans, si senserint, Romanos nocte ibituros. itaque tertia fere vigilia ad castra oppugnanda veniunt. Quintius edato tumultu, quem terror subitus exciuerat, cum manere in tentorijs quietum militem iussisset, Hernicorum cohortem in stationem educit: cornicines bucinesque in equos impositos canere ante vallum iubet, solicitumque hostem ad lucem tenere. reliquum noctis adeo tranquilla omnia in castris fuere, vt somni quoque Romanis copia esset. Volscos species armatorum peditum, quos & plures esse, & Romanos putabant: fremitus hinnitusque equorum, qui insueto sedente equite, & insuper aures agitante sonitu, sæuiebant, intentos velut ad impetum hostium tenuit. Vbi illuxit, Romanus integer, satiatusq; somno, productus in aciem, sessum stando & vigilijs Volscum primo impetu percussit, quanquam cessere magis, quam pulsi hostes sunt: quia ab tergo erant cliui, per quos post principia integris ordinibus tutus receptus fuit. Consul vbi ad iniquum locum ventum est, sistit aciem. miles ægre teneri, clamare & poscere, vt recusis instare liceat. Ferocius agunt equites circunfusi ducibus: vociferantes se ante signa ituros. Dum cunctator consul virtute militum fretus, loco parum fidens: conclamant se ituros. clamoremq; res est secuta. fixis in terram pilis quo leuiores in ardua euaderent, cursu subeunt. Volscus effusis ad primum impetum missilibus telis, saxa obiacentia pedibus ingerit insubeuntes turbatis ictibus crebris vrget ex superiore loco. Sic prope oneratum est sinistrum Romanis cornu, ni referentibus, iam gradum consul increpando simul temeritatem, simul ignauiam, pudore metum excussisset. restitere primo obstinatis animis. deinde vt in obtinentes locum vires ferebant, audent vltro gradum inferre, & clamore renouato cõmouent aciẽ. rursus impetu capto enituntur, atq;

V.C. 286.

V.C. exuperant iniquitatem loci. iam prope erat vt in summum eliui iugum euade- A
rent, cum terga hostes dedere: effusoque cursu, pene agmine vno fugientes, sequentesque castris incidere. in eo pauore castra capiuntur. qui volscorum effugere potuerunt, Antium petunt. Antium & Romanus exercitus ductus, paucos circumsessum dies deditur, nulla oppugnantium noua vi, sed quod iam inde ab infelici pugna, castrisque amissis, ceciderant animi.

DECADIS PRIMÆ LIB. III.

EPITOME.

SEditiones de agrarijs legibus factæ. Capitolium ab exulibus & seruis occupatum, cæsis ijs receptum est. Census bis actus est. priore lustro censa sunt ciuium capita centum quatuor & viginti millia, CCXIIII. *præter orbos, orbasque: sequenti,* CXXXII. *millia,* CCCCXIX. *Cum aduersus Aequos res male gesta esset, L. Quintius Cincinnatus dictator factus, cum rure intentus rustico operi esset, ad id bellum gerendū accersitus est. is victos hostes sub iugū misit. Tribunorum plebis numerus ampliatus est, vt essent decē,* XXXVI. *annos à primis tribunis plebis. Petitis per legatos, & allatis Atticis legibus, ad cōstituendas eas proponendasq;, decēuiri pro consulibus, sine vllis alijs magistratibus creati: altero & trecentesimo anno quā Roma condita erat: & vt à regibus ad consules, ita à consulibus ad decemuiros translatum imperium. ij, decem tabulis legum positis, cum modeste se in eo honore gessissent, & ob id in alterum quoque annum eundem esse magistratum placuisset, duabus tabulis ad* X. *adiectis, cum complura impotenter fecissent, magistratum noluerunt deponere, & in tertium annum retinuerunt, donec inuicto eorum imperio finem attulit libido Ap. Claudij, qui cum in amorem virginis incidisset, summisso qui eam in seruitutem peteret, necessitatem patri eius Virginio imposuit, rapto ex taberna proxima cultro, vt filiam interimeret: cum aliter eam tueri non posset, nē in potestatem stuprum illaturi veniret. hoc tam magnæ luxuriæ exemplo plebs incitata, montem Auentinum occupauit. coegitque decemuiros abdicare se magistratu, ex quibus Appius & vnus collegarum, qui præcipue pœnam meruerant, in carcerem coniecti, cæteri in exilium acti. Res præterea contra Sabinos & Volscos & Aequos prospere gestas continet, & parum honestum populi Romani iudicium, qui iudex inter Ardeates & Aricinos sumptus, agrum de quo ambigebatur, sibi adiudicauit.*

287 ANTIO capto, T. AEmilius & Q. Fabius Coss. fiunt, hic erat Fabius qui vnus extinctæ ad Cremeram genti superfuerat. Iam priore consulatu AEmylius dandi agri plebi fuerat author. itaque secundo quoque consulatu eius & agrarij se in spem legis erexerant: & tribuni rem contra consules sæpe tentatam, adiutore vtiq; consule o tineri posse rati, suscipiunt: & consul manebat in sententia sua. possessores, magna pars patrum tribunitiis se iactare actionibus principem ciuitatis, largiendo de alieno popularem fieri querentes, totius inuidiam rei à tribu in consulem auerterant. atrox certamen aderat, ni Fabius consilio neutri pati acerbo rem expedisset. T. Quintij ductu & auspicio agri capti priore anno liquantum à Volscis esse, Antium propinquam, opportunam & maritimam bem coloniam deduci posse: ita sine querelis possessorum plebem in agro turam, ciuitatem in concordia fore. Hæc sententia accepta est. Triumuiro gro dando creat. T. Quintium, A. Virginium, P. Furium. iussi nomina dare, qu grum accipere vellent. Fecit statim (vt fit) fastidium copia: adeoque pa nomina dedere, vt ad explendum numerum coloni Volsci adderentur: ca ra multitudo poscere Romæ agrum malle, quam alibi accipere. AEqui à Q bio (is eo cum exercitu venerat) pacem petiere, irritamque eam ipsi subit

curs

A cursione in agrum Latinum fecere. Q. Seruilius insequenti anno (is enim cum Sp. Posthumio Coss. fuit) in AEquos missus, in Latino agro statiua habuit. intra castra quies necessaria morbo implicitum exercitum tenuit. Extractum in tertium annum bellum est, Q. Fabio & T. Quintio Coss. Fabio extra ordinem, quia is victor pacem AEquis dederat, ea prouincia data. Qui haud dubia spe profectus famam nominis sui pacaturam Aequos, legatos in concilium gentis missos nunciare iussit: Q. Fabium Cos. dicere, se ex AEquis pacem Romam tulisse, ab Roma AEquis bellum afferre, eadem dextra armata, quam pacatam illis antea dederat, quorum id perfidia & periurio fiat deos nunc testes esse, mox fore vltores. se tamen, vtcunque sit, etiam nunc pœnitere sua sponte AEquos, quam pati hostilia, malle. si pœniteat, tutum receptum ad expertam clementiam fore: sin periurio gaudeant, diis magis iratis quam hostibus gesturos bellum. Hæc dicta adeo nihil mouerunt quenquam, vt legati prope violati sint, exercitusq; in Algidum aduersus Romanos missus. Quæ vbi Romam sunt nunciata, indignitas rei magis quam periculum consulem alterum ab vrbe excitiuit: ita duo consulares exercitus ad hostem accessere, acie instructa, vt confestim dimicaret. sed cum forte haud multum diei superesset, vnus ab statione hostiũ exclamat: Ostentare hoc est Romani, non gerere bellum. in noctem imminentem aciem instruitis. longiore luce ad id certamen quod instat, nobis opus est, crastino die oriente sole redite in aciem: erit copia pugnandi, ne timete. His vocibus irritatus miles, in diem posterum in castra reducitur, longam venire noctem ratus, quæ moram certamini faceret. tum quidem corpora cibo somnoque curant. vbi illuxit postero die, prior aliquanto constitit Romana acies, tandem & AEqui processere. prælium fuit vtrinque vehemens, quod & Romanus miles ira odioque pugnabat; & AEquos conscientia contracti culpa periculi, & desperatio futuræ sibi postea fidei, vltima audere & experire cogebat. Non tamen sustinuere aciem Romanam AEqui. pulsique, cum in fines suos se recepissent, nihilo inclinatioribus ad pacem animis ferox multitudo increpare duces, quod in aciem, qua pugnandi arte Romanus excellat, commissa res sit. AEquos populationibus incursionibusque meliores esse: & multas passim manus, quam magnam molem vnius exercitus, rectius bella gerere. Relicto itaque castris præsidio, egressi tanto cum tumultu inuasere fines Romanos, vt ad vrbem quoque terrorem pertulerint. nec opinata etiam res plus trepidationis fecit, quod nihil minus quam ne victus, ac prope in castris obsessus hostis memor populationis esset, timeri poterat. agrestesque pauidi incidentes portis, non populationem, nec prædonum paruas manus, sed omnia rano augentes timore, exercitus & legiones adesse hostium, & infesto agmine uere ad vrbem clamabant. Ab his proximi audita incerta, eoque vaniora ferre ad alios: cursus clamorque vocantium ad arma, haud multum à pauore captæ vrbis abesse. Forte ab Algido Quintius Cos. redierat Romam: id remedium timori fuit: tumultuque sedato, victos timeri increpans hostes, præsidia portis imposuit. Vocato deinde senatu, cum ex authoritate patrum iustitio indicto, profectus ad tutandos fines esset, Q. Seruilio præfecto vrbis relicto, hostem in agro non inuenit. Ab altero consule res gesta egregie est. qui qua enturum hostem sciebat, grauem præda, eoque impeditiore agmine incedentem aggressus, funestam ei populationem fecit. pauci hostium euasere ex fidiis, præda omnis recepta est. Sic finem iustitio, quod quatriduum fuit, retus Quintij Cos. in vrbem fecit. Census deinde actus, & conditum à Quintio strum. Censa ciuium capita centum quatuor & XX. millia CCXIIII. dicunpræter orbos orbasque. In AEquis nihil deinde memorabile actum. in opda sua se recepere, vri sua popularique passi. Consul cum aliquoties per omem hostium agrum infesto agmine populabundus isset, cum ingenti laude edaque Romam rediit. Consules inde Albus Posthumius, Sp. Furius, 290
ios, Fusios scripsere quidam, id admoneo, ne quis immutationem virorum

ipſorum eſſe, quæ nominum eſt, putet. Haud dubium erat, quin cum AEquis A
alter conſulum bellum gereret. itaque AEqui ab Ecetranis Volſcis præſidium
petiere. quo cupide oblato (adeo ciuitates hæ perpetuo in Romanos odio
certauere) bellum ſumma vi parabatur. Sentiunt Hernici, & prædicunt Ro-
manis, Ecetranum ad Aequos deſciſſe. ſuſpecta & colonia Antium fuit, quod
magna vis hominum inde, cum oppidum captum eſſet, confugiſſet ad Aequos,
iſque miles per bellum AEquicum vel acerrimus fuit. Compulſis deinde in
oppida Aequis, ea multitudo dilapſa cum Antium rediſſet, ſua ſponte iam in-
fidos colonos Romanis abalienauit. Nec dum maturare, cum defectionem pa-
rari delatum ad ſenatum eſſet, datum negotium eſt conſulibus, vt principibus
coloniæ Romam excitis, quærerent quidnam rei eſſet. qui cum haud grauate
veniſſent, introducti à conſulibus ad ſenatum, ita reſponderunt ad interroga-
ta, vt magis ſuſpecti quam venerant, dimitterentur. Bellum inde haud dubium
haberi. Sp. Furius conſulum alter, cui ea prouincia euenerat, profectus in Ae-
quos, Hernicorum in agro populabundum hoſtem inuenit: ignaruſque multi-
tudinis, quia nuſquam vniuerſa conſpecta fuerat, imparem copiis exercitum
temere pugnæ commiſit, primo concurſu pulſus, ſe in caſtra recepit. neque is
finis periculi fuit. namq; & proxima nocte & poſtero die tanta vi caſtra ſunt
circumſeſſa atque oppugnata, vt ne nuncius quidem inde mitti Romam poſ- B
ſet. Hernici & male pugnatum, & conſulem exercitumque obſideri, nuncia-
uerunt, tantumque terrorem incuſſere patribus, vt (quæ forma ſenatuſcon-
ſulti vltimæ ſemper neceſſitatis habita eſt) Poſthumio alteri conſulum nego-
cium daretur, videret ne quid reſpublica detrimenti caperet. Ipſum conſulem
» Romæ manere ad conſcribendos omnes qui arma ferre poſſent, optimum vi-
ſum eſt: proconſulem. T. Quintium ſubſidio caſtris cum ſociali exercitu mitti.
ad eum explendum Latini Hernicique, & colonia Antium dare Quintio ſubi-
tarios milites (ita tum repentina auxilia appellabant) iuſſi. Multi per eos dies
motus, multique impetus hinc atque illinc facti, quia ſuperante multitudine
hoſtes carpere multifariam vires Romanas, vt nõ ſuffecturas ad omnia, aggreſ-
ſi ſunt. ſimul caſtra oppugnabantur, ſimul pars exercitus ad populandum agrũ
Romanum miſſa, vrbemque ipſam, ſi qua fortuna daret, tentandam. L. Vale-
rius ad præſidium vrbis relictus: conſul Poſthumius ad arcendas populationes
finium miſſus. nihil remiſſum ab vlla parte curæ aut laboris. vigiliæ in vrbe, ſta-
tiones ante portas, præſidiaq; in muris diſpoſita: & quod neceſſe erat in tan-
to tumultu, iuſtitium per aliquot dies ſeruatum. Interim in caſtris Furius Coſſ
cum primo quietus obſidionem paſſus eſſet, in incautum hoſtem decumana
porta erupit: & cum perſequi poſſet, metu ſubſtitit, ne qua ex parte altera in
caſtra vis fieret. Furium legatum (frater idem conſulis erat) longius extuli
curſus: nec ſuos ille redeuntes perſequendi ſtudio, neque hoſtium ab terg
incurſum vidit. ita excluſus, multis ſæpe fruſtra conatibus captis, vt viam ſib
ad caſtra faceret, acriter dimicans cecidit. Et conſul nuncio circunuenti fratr
conuerſus ad pugnam, dum ſe temere magis quam ſatis caute in mediam d
micationem infert, vulnere accepto, ægre ab circunſtantibus ereptus, & ſuo
rum animos turbauit, & ferociores hoſtes fecit: qui cæde legati. & conſulis vu
nere accenſi, nulla deinde vi ſuſtineri potuere, cum compulſi in caſtra R
mani rurſus obſiderentur, nec ſpe, nec viribus pares, veniſſetque in periculu
ſumma rerum, ni T. Quintius peregrinis copiis cum Latino Hernicoque exe
citu ſubueniſſet. is intentos in caſtra Romana AEquos, legatique caput fer
citer oſtentantes ab tergo adortus, ſimul ad ſignum à ſe procul editum ex c
ſtris eruptione facta, magnam vim hoſtium circumuenit. Minor cædes, fuga
fuſior Aequorum in agro fuit Romano, in quos palatos prædam agentes Po
humius aliquot locis, quibus opportuna impoſuerat præſidia, impetum de
ij vagi diſſipato agmine fugientes in Quintium victorem cum ſaucio conſ
cuertentem incidere. Tum conſularis exercitus egregia pugna conſulis v

nus, legati & cohortium vltus est cædem. Magnæ clades vltro citroque illis diebus & illatæ, & acceptæ. difficile ad fidem est in tam antiqua re, quot pugnauerint ceciderintve, exacto affirmare numero: audet tamen Antias Valerius concipere summas, Romanos cecidisse in Hernico agro V. Mil. ac C C C. Ex prædatoribus Aequorum, qui populabundi in finibus Romanis vagabantur, ab A. Posthumio Coss. duo millia & CCCC. cæsos: cæteram multitudinem prædam agentem, quæ inciderit in Quintium, nequaquam pari defunctam esse cæde: interfecta inde quatuor millia, & exequendo subtiliter numerum, CC. air & XXX. Inde Romam reditum est, iustitium remissum est. Cœlum visum est ardere plurimo igni, portentaque alia aut obuersata oculis, aut vanas exterritis ostentauere species. His auertendis terroribus in triduum feriæ indictæ, per quas omnia delubra pacem deûm expoſcentium virorum mulierumque turba implebantur. Cohortes inde Latinæ Hernicæque ab senatu gratiis ob impigram militiam actis, remissæ domos. Antiates mille milites, quia ferum auxilium post prælium venerant, prope cum ignominia dimissi. Comitia inde habita. creati Coss. L. Ebutius P. Seruilius, cal. Sex. vt tunc principium anni agebatur, consulatum ineunt. Graue tempus, & forte annus pestilens erat vrbi agrisque, nec hominibus magis quam pecori. & auxere vim morbi terrores populationis, pecoribus agrestibusque in vrbem acceptis. ea colluuio mistorum, omnis generis animantium, & odore insolito vrbanos, & agrestem confertum in arcta tecta æstu ac vigiliis angebat: ministeriaq; inuicem ac contagio ipsa vulgabant morbos. Vix instantes sustinentibus clades repente legati Hernici nunciant, in agro suo AEquos Volscosque coniunctis copiis castra posuisse, inde ingenti exercitu fines suos depopulari. præterquam quod infrequens senatus indicio erat sociis, afflictam ciuitatem pestilentia esse: mœstum etiam responsum tulere, vt per se ipsi Hernici cum Latinis res suas tutarentur: vrbem Romanam subdita deûm ira morbo populari. si qua eius mali quies veniat, vt anno ante, vt semper alias sociis opem laturos. Discessere socij, pro tristi nuncio tristiorem domum referentes: quippe quibus per se sustinendum bellum erat, quod vix Romanis fulti viribus sustinuissent. Non diutius se in Hernico hostis continuit. pergit inde infestus in agros Romanos, etiam sine belli iniuria vastatos. Vbi cum obuius nemo ne inermis quidem fieret, perque omnia non præsidiis modo deserta, sed etiam cultu agresti, transirent: peruenere ad tertium lapidem Gabina via. Mortuus Ebutius erat Romanus consul, collega eius Seruilius exigua in spe trahebat animam: affecti plerique principum, patrum maior pars, militaris fere ætas omnis: vt non modo ad expeditiones quas in tanto tumultu res poscebat, sed vix ad quietas stationes viribus sufficerent. munus vigiliarum senatores, qui per ætatem ac valetudinem poterant, per se ipsi obibant: circuitio ac cura ædilium plebis erat: ad eos summa rerum, ac maiestas consularis imperij venerat. Diserta omnia sine capite, ne viribus, dij præsides, ac fortuna vrbis tutata est: quæ Volscis AEquisque ædonum potius mentem quam hostium dedit. adeo enim nulla spes non obtiundi modo, sed ne adeundi quidem Romana mœnia animos eorum ceperit. tectaque procul visa, atque imminentes tumuli auertere mentes eorum: vt totis passim castris fremitu orto, quid in vasto ac deserto agro, inter ingentem pecorum hominumque, desides sine præda tempus tererent, cum interim loca, Thusculanum agrum opimum copiis petere possent? signa repente conuellerent: transuersisque itineribus per Labicanos agros in Thusculanos fines transirent. eo vis omnis tempestasque belli conuersa est. Interim Hernici Latinique pudore etiam, non misericordia solum moti, si nec obstitissent communibus hostibus infesto agmine Romanam vrbem petentibus, nec opem in obsessis sociis ferrent, coniuncto exercitu Romam pergunt. vbi cum hostem non inuenissent, secuti famam ac vestigia, obuij fiunt descendentibus à Tusculano in Albanam vallem, ibi haudquaquam æquo prælio pugnatum

V.C.

291

V.C. est: fidésque sua sociis parum felix in præsentia fuit. Haud minor Romæ sit A
morbo strages, quam quanta ferro sociorum facta erat. Consul qui vnus super-
erat, moritur. mortui & alij clari viri, M. Valerius, T. Virginius Rutilius, augures:
Ser. Sulpitius, curio maximus. & per ignota capita late vagata est vis morbi:
inópsque senatus auxilij humani, ad deos populum ac vota vertit. iussi cum
coniugibus ac liberis supplicatum ire, pacémque exposcere deûm. ad id quod
sua quemque mala cogebant, authoritate publica euocati, omnia delubra
implent. stratæ passim matres crinibus templa verrentes, veniam irarum cœ-
lestium, finémque pesti exposcunt. Inde paulatim seu pace deûm impetrata,
seu grauiore tempore anni iam circumacto, defuncta morbis corpora salu-
briora esse cœpere: versisque animis iam ad publicam curam, cum aliquot
interregna exissent: P. Valerius Publicola tertio die quam interregnum inie-
292. rat, consules creat L. Lucretium Tricipitinum, & T. Veturium Geminum, si-
ue ille Vetusius fuit. Ante diem III I. idus sextiles consulatum ineunt, iam sa-
tis valida ciuitate, vt non solum arcere bellum, sed vltro etiam inferre posset.
Igitur nunciantibus Hernicis, in fines suos transcendisse hostes, impigre pro-
missum auxilium. duo consulares exercitus scripti. Veturius missus in Volscos
ad bellum vltro inferendum. Tricipitinus populationibus arcendis sociorum
agro oppositus, non vltra quam in Hernicos procedit. Veturius primo prælio
hostes fundit fugátque: Lucretium, dum in Hernicis sedet, prædonum agmen
fefellit, supra montes Prænestinos ductum. inde dimissum in campos, vasta-
uere agros, Prænestinum Gabinúmque: ex Gabino in Thusculanos flexere
colles, vrbi quoque Romæ ingens præbitus terror, magis in re subita, quam
quod ad arcendam vim parum virium esset. Q. Fabius præerat vrbi. is armata
iuuentute, dispositísque præsidijs tuta omnia ac tranquilla fecit. Itaque hostes
præda ex proximis locis rapta, appropinquare vrbi non ausi, cum circumacto
agmine redirent, quanto longius ab vrbe hostium abscederent, eo solutiore
cura in Lucretium incidunt consulem, iam ante exploratis itineribus suis in-
structum, & ad certamen intentum. Igitur præparatis animis repentino pauore
perculsos adorti, aliquanto pauciores multitudinem ingentem fundunt, fu-
gántque: & compulsos in cauas valles, cum exitus haud inde faciles essent, cir-
cumueniunt. ibi Volscum nomẽ prope deletũ est. XIII I. millia CCCCLXX
cecidisse in acie ac fuga, M. CCL. viuos captos, signa XXVII. militaria rela-
ta, in quibusdam annalibus inuenio. vbi etsi adiectum aliquid numero sit, mag-
na certe cædes fuit. Victor consul ingenti prẽda potitus, eadem in statiua redi-
it. tum consules castra coniungunt, & Volsci Aequíque afflictas vires suas in v
num contulere. Tertia illa pugna eo anno fuit, eadem fortuna victoriam dedi
fusis hostibus etiam castra capta. Sic res Romana in antiquum statum redij
secundæque belli res extemplo vrbanos motus excitauerunt. C. Terentill
Arsa Tribunus plebis eo anno fuit. is consulibus absentibus ratus locum t
bunitijs actionibus datum, per aliquot dies patrum superbiam ad plebem c
minatus, maxime in consulare imperium tanquam nimium, nec tolerabile
beræ ciuitati, inuehebatur. nomine enim tantum minus inuidiosum, re ip
prope atrocius quam regium esse. quippe duos pro vno dominos acceptos i
moderata, infinitáque potestate: qui soluti atque effrenati ipsi, omnes met
legum, omniáq; supplicia verterent in plebem, quæ ne æterna illis licentia
legem se promulgaturum, vt quinque viri creentur legibus de imperio con
lari scribendis. quod populus in se ius dederit, eo consulem vsurum: non ip
libidinem ac licentiam suam pro lege habituros. Qua promulgata lege, c
timerent patres ne absentibus consulibus iugum acciperent, senatus à p
fecto vrbis Q. Fabio vocatur. qui adeo atrociter in rogationẽ latorémq; ip
est inuectus, vt nihil, si ambo consules infesti circunstarent tribunum, relict
minarum atque terroris sit. Insidiatum eum, & tempore capto adortum r
publicam, si quem similem eius priore anno inter morbum bellúmque irat
tribun

tribunum dediſſent,non potuiſſe ſiſti.mortuis duobus cõſulibus,iacente ægra ciuitate in colluuione omnium rerum,ad tollendum è repub.conſulare imperium,laturum leges fuiſſe:ducem Volſcis AEquiſque ad oppugnandam vrbem futurum. Quid tandem illi non licere? ſi quid conſules ſuperbe in aliquem ciuium,aut crudeliter fecerint, diem dicere: accuſare his ipſis iudicibus, quorum in aliquem ſęuitum ſit,non illum conſulare imperium,ſed tribunitiam poteſtatem inuiſam,intolerandamque facere: quam pacatam reconciliatamq; patribus de integro in antiqua redigi mala. neque illum ſe deprecari,quominus pergat vt cœperit. Vos,inquit Fabius, cęteri tribuni oramus, vt primum omnium cogitetis,poteſtatem iſtam ad ſingulorum auxilium, non ad pernicie em vniuerſorum comparatam eſſe:tribunos plebis vos creatos,non hoſtes patribus. nobis miſerum, inuidioſum vobis eſt, deſertam rempublicam inuadi. non ius veſtrum,ſed inuidiam minueritis.agite cum collega, vt rem integram in aduentum conſulum differat, ne AEqui quidem ac Volſci morbo abſumptis priore anno conſulibus, creduli ſuperboque nobis bello inſtitere. Agunt cum Terentillo tribuni: dilataque in ſpeciem actione, re ipſa ſublata, conſules extemplo accerſiti.Lucretius cum ingenti præda maiore multo gloria redijt.& auget gloriam aduenies expoſita omni in campo Martio præda,vt ſuum quiſque per triduum cognitum abduceret,reliqua vendita,quibus domini non extitere. Debebatur omnium conſenſu conſuli triumphus: ſed dilata res eſt.tribuno de lege agente.id antiquius conſuli fuit. Iactata per aliquot dies tum in ſenatu res,tum ad populum eſt.ceſſit ad vltimum maieſtati cõſulis tribunus,& deſtitit. Tum imperatori exercituique honos ſuus redditus. Triumphauit de Volſcis AEquiſque,triumphantem ſecutæ ſuæ legiones. Alteri conſuli datum,vt ouans ſine militibus vrbem iniret. Anno deinde inſequenti lex Terentilla ab toto relata collegio,nouos aggreſſa conſules eſt.erant conſules P.Volumnius,Ser.Sulpitius. Eo anno cœlum ardere viſum, terra ingenti conCCLXX. 293.
cuſſa motu eſt.bouem locutam,cui rei priore anno fides non fuerat,creditum. Inter alia prodigia & carne pluit : quem imbrem ingens numerus auium inuoluolitando rapuiſſe fertur.quod intercidit, ſparſum ita iacuiſſe per aliquot dies,vt nihil odor mutaret.Libri per duumuiros ſacrorum aditi.pericula à cõmentu alienigenarum prædicta,ne qui in loca ſumma vrbis impetus cædesque inde fierent.inter cætera monitum,vt ſeditionibus abſtineretur. Id factum ad impediendam legem tribuni criminabantur,ingensq; aderat certamen. Ecce (vt idem in ſingulos annos orbis volueretur)Hernici nunciant,Volſcos & AEquos,& ſi acciſæ res ſint,reficere exercitus:Antij ſummam rei poſitam,Ecetræ Antiates colonos palam concilia facere: id caput eas vires belli eſſe. Vt hæc dicta in ſenatu ſunt,delectus edicitur.conſules belli adminiſtrationem inter ſe diſpartiri iuſſi:alteri vt Volſci,alteri vt AEqui prouincia eſſet. Tribuni coram in foro perſonare,fabulam compoſitam Volſci belli,Hernicos ad partes paratos.iam ne virtute quidem premi libertatem populi Rom.ſed arte eludi. quia occidione prope occiſos Volſcos & AEquos mouere ſua ſponte arma poſſe, iam fides abierit,nouos hoſtes quæri. coloniam fidam propinquam infamem ieri,bellum innoxijs Antiatibus indici,geri cum plebe Romana,quam onerata armis ex vrbe præcipiti agmine acturi eſſent,exilio & relegatione ciuium elciſcentes tribunos.ſic ne quid aliud actum putent, victam legem eſſe:niſi dũ integra res ſit,dum domi,dum togati ſint,caueant ne poſſeſſione vrbis pellantur,ne iugum accipiant,ſi animus ſit, non defore auxilium. conſentire omnes tribunos,nullum terrorem externum,nullum periculum eſſe.cauiſſe deos priore anno,vt tuto libertas defendi poſſet.Hæc tribuni. At ex parte altera conſules in conſpectu eorum poſitis ſellis dẽlectum habebant.eo decurrunt tribuni, concionemque ſecum trahunt.citati pauci,velut rei experiundæ cauſa:& ſtatim vis coorta,quemcunque lictor iuſſu conſulis prehendiſſet, tribunus mitti iubebat. neque ſuum cuique ius modum faciebat; ſed virium ſpe,& manu obtinendum

tinendum erat quod intenderes. quemadmodum se tribuni gessissent in prohibendo delectu: sic patres in lege quæ per omneis comitiales dies ferebatur, impedienda gerebant. Initium erat rixę, cum discedere populum iussissent tribuni, quod patres se summoueri haud sinebant. nec fere seniores rei intererant: quippe quę non consilio regenda, sed permissa temeritati audaciæq; esset. multum & consules se abstinebant, ne cui in colluuione rerum maiestatem suam contumeliæ offerrent. Cæso erat Quintius ferox iuuenis qua nobilitate gentis, qua corporis magnitudine ac viribus. ad ea munera data à diis, & ipse addiderat multa belli decora, facundiamque in foro, vt nemo non lingua, non manu promptior in ciuitate haberetur. Hic cum in medio patrum agmine constitisset, eminens inter alios, velut omnes dictaturas consulatusque gerens in voce ac viribus suis, vnus impetus tribunitios popularesq; procellas sustinebat, hoc duce sæpe pulsi foro tribuni, fusa ac fugata plebs est, qui obuius fuerat, mulctatus nudatusque abibat: vt satis appareret, si sic agi liceret, victam legem esse. Tum prope iam perculsis alijs tribunis, A. Virginius ex collegio vnus Cæsoni capitis diem dicit. atrox ingenium accenderat eo facto magis, quam conterruerat, eo acrius obstare legi, agitare plebem, tribunos velut iusto persequi bello. accusator pati reum ruere, inuidiæque flammam ac materiã criminibus suis suggerere: legem interim non tam ad spem perferendi, quam ad lacessendam Cæsonis temeritatem ferre. Ibi multa sępe ab iuuentute inconsulte dicta factaque, in vnius Cæsonis suspectum incidunt ingenium. tamen legi resistebatur. Et A. Virginius identidem plebi: Ecquid sentitis iam
» vos Quirites, Cæsonem simul ciuem, & legem quam cupitis, habere non pos-
» se? quanquam quid ego legem loquor: libertati obstat, omnes Tarquinios su-
» perbia exuperat, expectate dum consul aut dictator fiat, quem priuatum viri-
» bus & audacia regnantem videtis. Assentiebantur multi, pulsatos se querentes: & tribunum ad rem peragendam vltro incitabant. Iam aderat iudicio dies, apparebatq; vulgo homines in damnatione Cæsonis libertatem agi credere. tum demum coactus cum multa indignitate prensabat singulos. sequebantur necessarij, principes ciuitatis. T. Quintius Capitolinus, qui ter consul fuerat, cum multa referret sua familiæque decora, affirmabat neque in Quintia gente, neque in ciuitate Romana tantam indolem tam maturę virtutis vnquam extitisse. suum primum militem fuisse, se sæpe vidente pugnasse in hostem. Sp. Furius missum ab Quintio Capitolino sibi eum in dubijs suis rebus venisse subsidio. neminem vnum esse, cuius magis opera putet rempublicam restitutam. L. Lucretius Cossanni prioris recenti gloria nitens, suas laudes participare cum Cæsone, memorare pugnas, referre egregia facinora, nunc in expeditionibus, nunc in acie suadere & monere iuuenem egregium, instructum naturæ fortunæque omnibus bonis, maximum momentum rerum eius ciuitatis in quamcunque venisset, suum quam alienum mallent ciuem esse, quod offendat in eo, feruorem & audaciam, ætatem quotidie auferre. quod desideretur consilium, id indies crescere. senescentibus vitijs, matureſcente virtute, sinerent tantum virum senem in ciuitate fieri. Pater inter hos L. Quintius, cui Cincinnato cognomen erat, non iterando laudes, ne cumularet inuidiam, sed veniam errori atque adolescentiæ petendo, sibi qui non dicto, non facto quemquam offendisset, vt condonarent filium, orabat. Sed alij auersabantur preces, aut verecundia, aut metu: alij se suosque mulctatos querentes atroci responso iudicium suum præferebant. Premebat reum, præter vulgatam inuidiam, crimen vnum, quod M. Volscius Fictor, qui ante aliquot annos tribunus plebis fuerat, testis extiterat, sed haud multo postquam pestilentia in vrbe fuerat, in iuuentutem grassantem in Suburra incidisse. ibi rixam natam esse, fratremque suum maiorem natu, nec dum ex morbo satis validum, pugno ictum à Cæsone cecidisse semi animem: inter manus domum ablatum, mortuumque inde arbitrari. nec sibi rem exequi tam atrocem per consul

superiorum

superiorum annorum licuisse. Hæc Volscio clamitante, adeo concitati homines sunt, vt haud multum abfuerit, quin impetu populi Cæso interiret. Virginius arripi iubet hominem, & in vincula duci. patricij vi contra vim resistunt. T. Quintius clamitat, cui reo capitalis dies dicta sit, & de quo futurum propediem iudicium, eum indemnatum indicta causa non debere violari. Tribunus supplicium negat sumpturum se de indemnato, seruaturum tamen in vinculis esse ad iudicij diem: vt qui hominem necauerit, de eo supplicij sumendi copia populo Rom. fiat. Appellati tribuni medio decreto jus auxilij sui expediunt: in vincla conijci vetant: sisti reum, pecuniamque, nisi sistatur, populo promitti, placere pronunciant, summam pecuniæ quantam æquum esset promitti, veniebat in dubium. id ad senatum reijcitur. reus, dum consulerentur patres, retentus in publico est. vades dare placuit, vnum vadem III. mil. æris obligarunt. quot darentur, permissum tribunis est, decem finierunt. tot vadibus accusator vadatus est reum. Hic primus vades publicos dedit. Dimissus è foro, nocte proxima insciis consulib. in Thuscos in exilium abijt. Iudicij die cum excusaretur solum vertisse exilij causa, nihilominus Virginio comitia habente collegæ appellatio limitere consilium, pecunia à patre exacta crudeliter, vt is diuenditis omnibus bonis, aliquandiu trans Tyberim veluti relegatus, deuio quodã in tugurio viueret. Hoc iudicium, & promulgata lex exercuit ciuitatem: ab externis armis ocium fuit, cum velut victores tribuni perculsis patribus Cęsonis exilio, prope perlatam esse crederent legem, & quod ad seniores patrum pertineret, cessissent possessione reipublicæ: iuniores, id maxime quod Cęsonis sodalium fuit, auxere iras in plebem, non minuerunt animos, sed ibi plurimum profectum est, quod modo quodam temperauere impetus suos. Cum primo post Cęsonis exilium lex cœpta ferri est, instructi paratique cum ingenti clientium exercitu sic tribunos, vbi primum summouentes præbuere causam, adorti sunt, vt nemo vnus inde præcipuum quicquam gloriæ domum inuidiæve referret. mille pro vno Cæsones extitisse plebs quæreretur. Medijs diebus, quibus tribuni de lege non agerent, nihil eisdem illis placidius aut quietius erat, benigne salutare, alloqui plebis homines, domum inuitare, adesse in foro tribunos ipsos cætera pati sine interpellatione concilia habere, nunquam illi neque publice neque priuatim truces esse, nisi cum de lege agi cœptum esset: alibi popularis iuuentus erat. Nec cætera modo tribuni tranquille pergere, sed refecti quoque in insequentem annum, ne voce quidem incommoda, nedum vt vlla vis fieret, paulatim permulcendo, tractandoque mansuefecerant plebem. His per totum annum artibus lex eluſa est. Accipiunt ciuitatem placidiorem consules C. Claudius Appij filius, & P. Valerius Publicola. 294.
Nihil noui nouus annus attulerat. legis ferendæ aut accipiendæ cura ciuitatem tenebat. Quantum iuniores patrum plebi se magis insinuabant, eo acrius contra tribuni tendebant, vt plebi suspectos eos criminando facerent. conspirationem factam, Cæsonem Romæ esse, interficiendorum tribunorum truculandæ plebis consilia inita. id negotij datum ab senioribus patrum, vt iuuenis tribunitiã potestatem è republica tolleret, formaque eadem ciuitatis esset, quæ ante Sacrum montem occupatum fuerat. Et ab Volscis & AEquis bellum iam ac prope solenne in singulos annos bellum timebatur, propiusque id nouum malum nec opinato exortum. Exules, seruique ad quatuor millia hominum, & quingenti, duce Ap. Herdonio Sabino, nocte Capitolium atque arcem occupauere. confestim in arce facta cædes eorum qui conjurare, & nil capere arma noluerant, alij inter tumultum præcipites pauore in forum volant. alternæ voces, Ad arma, &, Hostes in vrbe sunt, audiebantur. consules & armare plebem, & inermen pati timebant, incerti quod malum repentinum, externum an intestinum, ab odio plebis, an ab seruili fraude vrbem inuasisset. sedabant tumultus, sedando interdũ mouebant. nec enim poterat pauida consternata multitudo regi imperio. dant tamẽ arma, non vulgo, tantũ vt in

incerto

incerto hoſte præſidium ſatis fidum ad omnia eſſet. ſoliciti reliquum noctis, A
incertique qui homines, quantus numerus hoſtium eſſet, in ſtationibus diſpo-
nendis ad opportuna omnia vrbis loca egere. Lux deinde aperuit bellum, du-
cemq; belli. ſeruos ad libertatem Ap. Herdonius ex Capitolio vocabat. ſe mi-
ſerrimi cuiuſque ſuſcepiſſe cauſam, vt exules iniuria pulſos in patriam redu-
ceret, & ſeruitutis graue iugum demeret. id malle populo Rom. authore fieri. ſi
ibi ſpes non ſit, ſe Volſcos & AEquos, & omnia extrema tentaturum & conci-
taturum. Dilucere res magis patribus atq; conſulibus. prçter ea tamen quę de-
nunciabantur, ne Veientium, neu Sabinorum id conſilium eſſet, timere: & cum
tantum in vrbe hoſtium eſſet, mox Sabinæ Hetruſcæque legiones ex compoſi-
to adeſſent: tum æterni hoſtes Volſci & AEqui non ad populandos, vt ante, fi-
nes, ſed ad vrbem vt ex parte captam venirent. Multi & varij timores. inter cę-
teros imminebat terror ſeruilis, ne ſuus cuiq; domi hoſtis eſſet, cui nec crede-
re, nec non credendo, ne infeſtior fieret, fidem abrogare, ſatis erat tutum. vixq;
concordia ſiſti videbatur poſſe. tantum ſuperantibus alijs ab emergentibus
malis nemo tribunos aut plebem timebat: manſuetum id malum, & per alio-
rum quietem malorum ſemper exoriens, tumque eſſe peregrino terrore ſo-
pitum videbatur. at id prope vnum maxime inclinatis rebus incubuit. tan-
tus enim tribunos furor tenuit, vt non bellum, ſed vanam imaginem belli ad
auertendos ab legis cura plebis animos Capitolium inſediſſe contenderent:
patriciorum hoſpites clientesque, ſi perlata lege fruſtra tumultuatos eſſe ſen-
tiant, maiore quam venerint ſilentio abituros. Concilium inde legi perferen-
dæ habere, auocato populo ab armis. Senatum interim Conſules habent, a-
lio ſe maiore à tribunis metu oſtendente, quam quem nocturnus hoſtis in-
tulerat. Poſtquam arma poni, & diſcedere homines ab ſtationibus nuncia-
tum eſt: P. Valerius, collega ſenatum retinente, ſe ex curia proripit, inde in
templum ad tribunos venit. Quid hoc rei eſt, inquit, tribuni? Ap. Herdoni
» ductu & auſpicio rempublicam euerſuri eſtis? tam fœlix vobis corrumpen-
» dus fuit, qui ſeruitia veſtra non commouit author? cum hoſtes ſupra capu
» ſint, diſcedi ab armis, legesque ferri placet? Inde ad multitudinem oration
» verſa: Si vos vrbis Quirites, ſi veſtri nulla cura tangit, at vos veremini deos ve
» ſtros ab hoſtibus captos. Iupiter optimus maximus, Iuno regina & Minerua
» alij dij deæque obſidentur, caſtra ſeruorum publicos veſtros penates tenen
» hæc vobis forma ſanæ ciuitatis videtur? tantum hoſtium non ſolum intra mu
» ros eſt, ſed in arce, ſupra forum, curiamque: comitia interim in foro ſunt, ſe
» natus in curia eſt: velut cum ocium ſuperat, ſenator ſententiam dicit, al
» Quirites ſuffragium ineunt. non quicquid patrum plebisque eſt, conſules, tr
» bunos, deos, hominesque omnes armatos opem ferre, in Capitolium curren
» liberare ac pacare auguſtiſſimam illam domum Iouis optimi maximi decu
» Romule pater, tu mentem tuam, qua quondam arcem ab his ijſdem Sabin
» auro captam recepiſti, da ſtirpi tuæ: iube hanc ingredi viam, quam tu du
» quam tuus ingreſſus exercitus eſt. primus en ego conſul, quantum morta
» deum poſſum, te, ac tua veſtigia ſequar. Vltimum orationis fuit, ſe arma c
pere, vocare omnes Quirites ad arma. ſi quis impediat, iam ſe conſularis i
perij, iam tribunitiæ poteſtatis, ſacratarumque legum oblitum, quiſquis i
ſit, vbicunque ſit, in Capitolio, in foro, pro hoſte habiturum. iuberent trib
ni, quoniam in Ap. Herdonium vetarent, in P. Valerium conſulem ſumi
ma. auſurum ſe in tribunis, quod princeps familiæ ſuæ auſus in regibus eſ
Vim vltimam apparebat futuram, ſpectaculoque ſeditionem Romanam
ſtibus fore: nec lex tamen ferri, nec ire in Capitolium conſul potuit: nox c
tamina cœpta oppreſſit, tribuni ceſſere nocti, timentes conſulum arma. An
tis inde ſeditionis authoribus, patres circumire plebem, inferentesque ſe
criculos, ſermones tempori aptos ſerere: admonere, vt viderent in quod
crimen rempublicam adducerent: non inter patres ac plebem certamen c

sed simul patres, plebemque arcem vrbis, templa deorum, penates publicos priuatosque hostibus dedi. Dum hæc in foro sedandæ discordiæ causa agun-tur, consules interim, ne Sabini, ne Veiens hostis moueretur circa portas mu-rosque desceſſerant. Eadem nocte & Thusculum de arce capta, Capitolioque occupato, & alio turbatæ vrbis statu nuncij veniunt. L. Mamilius Thusculi tum dictator erat. is confestim conuocato senatu, atque introductis nuncijs, magnopere censet, ne expectent dum ab Roma legati auxilium petentes ve-niant: periculum ipsum, discrimenque ac sociales deos, fidemque fœderum id poscere. demerendi beneficio tam potentem, tam propinquam ciuitatem, nunquam parem occasionem daturos deos. Placet ferri auxilium: iuuentus conscribitur, arma dantur. Romam prima luce venientes, procul speciem ho-stium præbuere. Æqui aut Volsci venire visi sunt. deinde vbi vanus terror abi-it, accepti in vrbem agmine in forum descendunt. ibi iam P. Valerius relicto ad portarum præsidia collega, instruebat aciem. authoritas viri mouerat, affir-mantis Capitolio recuperato, & vrbe pacata, si se doceri siuissent, quæ fraus ab tribunis occulta in lege ferretur, memorem se maiorum suorum, memorem cognominis, quod populi colendi velut hæreditaria cura sibi à maioribus tra-dita esset, concilium plebis non impediturum. hunc ducem secuti nequic-quam reclamantibus tribunis, in cliuum Capitolinũ erigunt aciem. adiungitur & Thusculana legio. certare socij ciuesq; vtri recuperatæ arcis suum decus fa-cerent. dux vterque suos adhortatur. Trepidare tum hostes: nec vlli satis rei, præterquam loco fidere. trepidantibus inferunt signa Romani, socijque. Iam in vestibulum perruperant templi, cum P. Valerius inter primores pugnam ci-ens interficitur. P. Volumnius consularis vidit cadentem. is dato negocio suis vt corpus obtegerent, ipse in locum vicemque consulis prouolat. præ ardore impetuque tantæ rei sensus non peruenit ad militem. prius vicit, quam se pugnare sine duce sentiret. Multi exulum cæde sua fœdauere templum, multi ciui capti, Herdonius interfectus. Ita Capitolium recuperatum. De captiuis, vt quisque liber aut seruus esset, suæ fortunæ à quoque sumptum supplicium est. Thusculanis gratiæ actæ: Capitolium purgatum, atque lustratum. In consulis domum plebes quadrantes, vt funere ampliore efferretur, iactasse fertur. Pa-re parta, instare tum tribuni patribus, vt P. Valerij fidem exoluerent: instare Claudio, vt collegæ deos manes fraude liberaret, agi de lege sineret. Consul ante quam collegam sibi subrogasset, negare passurum agi de lege. hæ tenue-re contentiones vsque ad comitia consulis subrogandi. Decembri mense sum-no patrum studio L. Quintius Cincinnatus pater Cæsonis consul creatur, qui magistratum statim occiperet. Perculsa erat plebes consulem habitura ira-tum, potentem fauore patrum, virtute sua, tribus liberis, quorum nemo Cæsoni cedebat magnitudine animi, consilium & modum adhibendo vbi res posce-ret, priores erant. Is vt magistratum iniit, assiduis concionibus pro tribunali non in plebe coercenda, quam senatu castigando vehementior fuit. cuius or-dinis languore, perpetui iam tribuni plebis non vt in republica populi Roma-ni, sed vt in perdita domo, lingua, criminibusque regnarent cum Cæsone filio duo virtutem, constantiam, omnia iuuentutis belli domique decora pulsa ex ciuitate Romana, & fugata esse. loquaces, seditiosos, semina discordiarum, ite-rum ac tertium tribunos pessimis artibus regia licentia viuere. Aulus, inquit, Virginius, quia in Capitolio non fuit, minus supplicij, quam Ap. Herdoni- «
us meruit? plus hercule aliquanto, qui vere rem æstimare velit. Herdonius si «
quid aliud, hostem se fatendo, prope denunciauit, vt arma caperetis. Hic ne- «
nudo bella esse, arma vobis ademit, nudosque seruis vestris & exulibus obie- «
cit. & vos (C. Claudij pace, & P. Valerij mortui loquor) prius in cliuum Capito- «
lium signa intulistis, quam hos hostes de foro tolleretis? pudet deorum, ho- «
minumq; cum hostes in arce, in Capitolio essent, exulum & seruorum dux pro- «
fanatis omnibus, in cella Iouis optimi maximi habitaret, Thusculi ante quam «

Romæ

» Romæ ſumpta ſunt arma, in dubio fuit, vtrũ L. Mamilius Thuſculanus dux, an
» P. Valerius & C. Claudius conſules Romanam arcem liberarent. & qui ante
» Latinos, ne pro ſe quidem ipſis, cum in finibus hoſtem haberent, attingere ar-
» ma paſſi ſumus: nunc niſi Latini ſua ſponte arma ſumpſiſſent, capti & deleti
» eramus. Hoc eſt, tribuni auxilium plebi ferre? inermem eam hoſti trucidandã
» obijcere? ſcilicet ſi quis vobis humillimus homo de veſtra plebe, quam par-
» tem veluti abruptam à cætero populo, veſtram patriam, peculiaremque rem-
» pub. feciſtis, ſi quis ex his domum ſuam obſeſſam à familia armata nunciaret,
» ferendum auxilium putaretis: Iupiter optimus maximus, exulum atque ſeruo-
» rum ſeptus armis, nulla humana ope dignus erat? & hi poſtulant, vt ſacro-
» ſancti habeantur, quibus ipſi dij neque ſacri, neque ſancti ſunt? At enim diuinis
» humaniſque obruti ſceleribus, legem vos hoc anno perlaturos dictitatis? tum
» hercule illo die, quo ego conſul ſum creatus, male geſta reſpublica eſt: peius
» multo, quam cum P. Valerius conſul perijt, ſi tuleritis. Iam primum omnium,
» inquit, Quirites, in Volſcos & AEquos mihi atque collegæ legiones ducere in
» animo eſt. neſcio quo fato magis bellantes, quam pacati propitios habemus
» deos. quantum periculum ab illis populis fuerit, ſi Capitolium ab exulibus ob-
» ſeſſum ſciſſent, ſuſpicari de præterito, quam re ipſa experiri, eſt melius. Moue-
» rat plebem oratio conſulis. erecti patres reſtitutam credebant rempublicam.
Conſul alter comes animoſior, quam author, ſuſcepiſſe collegam priorem ac-
tionem tam grauis rei facile paſſus, in peragendis conſilijs, conſularis officij
partem ad ſe vendicabat. Tum tribuni eludentes velut vana dicta, perſequi,
quærendo, quonam modo exercitum educturi conſules eſſent, quos delectum
habere nemo paſſurus eſſet? Nobis vero, inquit Quintius, nihil delectu opus
» eſt, cum quo tempore P. Valerius ad recipiendum Capitolium arma plebi de-
» dit, omnes in verba iurauerint, conuenturos ſe iuſſu conſulis, nec iniuſſu abitu-
» ros. edicimus itaque, omnes qui in verba iuraſtis, craſtina die armati ad lacum
» Regillum adſitis. Cauillari tum tribuni, & populum exoluere religione velle:
» priuatum eo tempore Quintium fuiſſe, cum ſacramento adacti ſint. ſed non-
dum hæc quæ nunc tenet ſeculum, negligentia deum venerat: nec interpre-
tando ſibi quiſque iuſiurandum & leges aptas faciebat, ſed ſuos potius mores
ad ea accõmodabat. Igitur tribuni, vt impediendæ rei nulla ſpes erat, de pro-
ferendo exercitu agere, eo magis, quod & augures iuſſos adeſſe ad Regillum
lacum fama exierat: locumq; inaugurari, vbi auſpicato cum populo agi poſſet:
vt quicquid Romæ vi tribunitia rogatum eſſet, id comitijs ibi abrogaretur. om-
nes id iuſſuros, quod conſules vellent. neque enim prouocationem eſſe longi-
us ab vrbe mille paſſuum: & tribunos, ſi eo veniant, in alia turba Quintium
ſubiectos fore conſulari imperio. Terrebant hæc: ſed ille maximus terro
animos agitabat, quod ſæpius Quintius dictitabat: ſe conſulum comiti
non habiturum. non ita ciuitatem ægram eſſe, vt conſuetis remediis ſiſ
poſſit. dictatore opus eſſe reipublicæ, vt qui ſe mouerit ad ſolicitandu
ſtatum ciuitatis, ſentiat ſine prouocatione dictaturam eſſe. Senatus in Ca
pitolio erat. eo tribuni cum perturbata plebe veniunt. multitudo clamor
ingenti nunc conſulum, nunc patrum fidem implorant. nec ante mouerunt d
ſententia conſulem, quam tribuni ſe in authoritate patrum futuros eſſe po
liciti ſunt. Tunc referente conſule de tribunorum & plebis poſtulatis, ſen
tusconſulta fiunt: neque tribuni legem eo anno ferrent, neque conſules a
vrbe exercitum educerent. in reliquum magiſtratus continuari, & eoſde
tribunos refici, iudicare ſenatum contra rempublicam eſſe. Conſules fue
in patrum poteſtate, tribuni reclamantibus conſulibus refecti: patres qu
que ne quid cederent plebi, & ipſi Lucium Quintium conſulem reficieba
Nulla toto anno vehementior actio conſulis fuit. Mirer, inquit, ſi vana v
ſtra, patres conſcripti, ad plebem authoritas eſt? vos eleuatis eam. quip
quia plebs ſenatuſconſultum in continuandis magiſtratibus ſoluit, ipſi qu

qui

que ſolutum vultis, ne temeritati multitudinis cedatis: tanquam id ſit plus V.C.
poſſe in ciuitate: plus leuitatis ac licentiæ habere. leuius enim, vaniuſque pro-
fecto eſt, ſua decreta & conſulta tollere, quam aliorum. imitemini patres con-
ſcripti turbam inconſultam, & qui exemplo alijs eſſe debetis, aliorum exem-
plo peccetis potius, quam alij veſtro recte faciant: dum ego ne imiter tribu-
nos, nec me contra ſenatuſconſultum conſulem renunciari patiar. Te vero C.
Claudi adhortor, vt & ipſe populum Rom. hac licentia arceas: & de me hoc ti-
bi perſuadeas, me ita accepturum, vt non honorem meum à te impeditum, ſed
gloriam ſpreti honoris auctam, inuidiamque quæ ex continuato eo impende-
ret, leuatam putem. Communiter inde edicunt, ne quis L. Quintium conſu-
lem faceret. ſi quis feciſſet, ſe id ſuffragium non obſeruaturos. Conſules cre-
ati Q. Fabius Vibulanus tertium, & L. Cornelius Maluginenſis. Cenſus actus eo 295.
anno. luſtrum propter Capitolium captum, conſulem occiſum, condi religio-
num fuit. Q. Fabio, & L. Cornelio conſulibus, principio anni ſtatim res turbu-
lentæ: inſtigabant plebem tribuni. bellum ingens à Volſcis & AEqui Latinî
atque Hernici nunciabant: iam Antij Volſcorum legiones eſſe, & ipſam colo-
niam ingens metus erat defecturam: ægreque impetratum à tribunis, vt bel-
lum præuerti ſinerent. Conſules inde partiti prouincias. Fabio vt Antium legi-
ones duceret, datum: Cornelio vt Romæ præſidio eſſet, ne qua pars hoſtium,
cui AEquis mos erat, ad populandũ veniret. Hernici & Latini iuſſi milites dare
ex fœdere, duæq; partes ſociorum in exercitu, tertia ciuium fuit. Poſtquam ad
diem præſtitutum venerunt ſocij, conſul extra portam Capenam caſtra locat:
inde luſtrato exercitu Antium profectus, haud procul oppido ſtatuiſque ho-
ſtium conſedit. Vbi cum Volſci, quia nondum ab AEquis veniſſet exercitus,
hoſtem lacere non auſi, quemadmodum quieti vallo ſe tutarentur, pararent: poſte-
ro die Fabius non permiſtam vnam ſociorum ciuiumque, ſed trium populorũ
acies ſeparatim acies circa vallum hoſtium inſtruxit. ipſe erat medius cum
legionibus Romanis. inde ſignum obſeruare iuſſit, vt pariter & ſocij rem inci-
perent, referrentque pedem, ſi receptui cecinisſet: equites item ſuæ cuiq; par-
ti poſt principia collocat. Ita trifariam adortus caſtra circumuenit: & cum vn-
dique inſtaret, non ſuſtinentes impetum Volſcos vallo deturbat. tranſgreſſus
inde munitiones, pauidam turbam inclinatamque in partem vnam caſtris ex-
pellit. inde effuſe fugientes eques, cui ſuperare vallum haud facile fuerat, cum
ipſe ſpectator pugnæ aſtitiſſet, libero campo adeptus, parte victoriæ fruitur,
multos cædendo. Magna & in caſtris, & extra munimenta cædes fugientium
fuit: ſed præda maior, quia vix arma ſecum efferre hoſtis potuit. deletúſque
exercitus foret, ni fugientes ſyluæ texiſſent. Dum ad Antium hæc geruntur,
interim AEqui robore iuuentutis præmiſſo, arcem Thuſculanam improuiſo
die capiunt: reliquo exercitu haud procul mœnibus Thuſculi conſidunt,
ut ſuſtenderent hoſtium copias. Hæc celeriter Romam, ab Roma in caſtra
eorum perlata, mouent Romanos haud ſecus, quam ſi Capitolium captum
nunciaretur. adeo & recens erat Thuſculanorum meritum, & ſimilitudo ipſa
Thuſculi repoſcere datum auxilium videbatur. Fabius omiſſis omnibus, præ-
ter ex caſtris raptim Antium conuehit. ibi modico præſidio relicto, citatum
agmen Thuſculum rapit. nihil præter arma, & quod cocti ad manum fuit cibi,
militi licuit. Commeatum ab Roma conſul Cornelius ſubuehit. Ali-
quot menſes Thuſculi bellatum. parte exercitus conſul caſtra AEquorum
oppugnabat, partem Thuſculanis dederat ad arcem recuperandam. vi nun-
quam eo ſubire potuit. fames poſtremo inde detraxit hoſtem. quo poſtquam
omnia ad extremum erat, inermes, nudiq; omnes ſub iugũ ab Tuſculanis miſ-
ſi ignominioſa fuga domum ſe recipientes Romanus conſul in Algido
excutus, ad vnum omnes occidit. Victor ad Columen (id loco nomen eſt)
ſtru relicto, caſtra locat. Et alter conſul, poſtquam mœnibus Romanis iam
ab hoſte periculum eſſe deſierat, & ipſe ab Roma profectus. Ita bifariam

V.C. consules ingressi hostium fines, ingenti certamine hinc Volscos, hinc Aequos populantur. Eodem anno desciisse Antiates, apud plerosque authores inuenio. L.Cornelium consulem id bellum gessisse, oppidúmque cepisse. certum affirmare, quia nulla apud vetustiores scriptores eius rei mentio est, non ausim. Hoc bello perfecto, tribunitium domi bellum patres territat. Clamant, fraude fieri, quod foris teneatur exercitus: frustrationem eam legis tollendæ esse, se nihilominus rem suscepta peracturos. Obtinuit tamen P. Lucretius præfectus vrbis, vt actiones tribunitiæ in aduentum consulum differrentur. Erat & noua exorta causa motus. A.Cornelius, & Q.Seruilius quæstores, M. Volscio, quod falsus haud dubio testis in Cæsonem extitisset, diem dixerant: multis enim emanabat indicijs, neque fratrem Volscij, ex quo semel fuerit ger, vnquam non modo visum in publico, sed ne assurrexisse quidem ex mor bo, multorúmque tabe mensium mortuum: nec his temporibus, in quæ testi crimen coniecisset, Cæsonem Romæ visum: affirmantibus, qui vna meruerant secum eum tum, frequentémque ad signa sine vllo commeatu fuisse. ni it esset, multi priuatim ferebant Volscio iudicem. Cum ad iudicium ire non a deret, omnes eæ res in vnum congruentes, haud magis dubiam damnationem Volscij, quam Cæsonis Volscio teste fuerat, faciebant. in mora tribuni eran qui comitia quæstores habere de reo, nisi prius habita de lege essent, pass ros negabant. ita extracta vtraque res in consulum aduentum est. Qui vbi t umphantes victore cum exercitu vrbem inierunt, quia silentium de lege er perculsos magna pars credebant tribunos. at illi (etenim extremum anni i erat) quartum affectantes tribunatum, in comitiorum disceptationem ab le certamen auerterant, & cum consules nihilo minus aduersus continuatione tribunatus quam si lex minuendæ suæ maiestatis causa promulgata ferret tetendissent, victoria certaminis penes tribunos fuit. Eodem anno Aeq pax est petentibus data. Census, res priore anno inchoata, perficitur: id lustrum ab origine vrbis decimum conditum. Fuerunt censa ciuium cap centum triginta duo millia, CCCCXIX. Consulum magna domi belli eo anno gloria fuit: quod & foris pacem peperere: & domi, etsi non conc
296. minus tamen quam alias infesta ciuitas fuit. L.Minutius inde, & L.Nautius c sules facti, duas residuas anni prioris causas exceperunt. Eodem modo co les legem, tribuni iudicium de Volscio impediebant: sed in quæstoribus uis maior vis, maior authoritas erat. Cum M. Valerio Valerij filio, Voles pote, quæstor erat T.Quintius Capitolinus, qui ter consul fuerat. is quon neque Quintiæ familiæ Cæso, neque reipub. maximus iuuenum restitui set, falsum testem, qui dicendæ causæ innoxio potestatem ademisset, iust pio bello per equebatur. Cum Virginius maxime ex tribunis de lege ag duum mensium spacium consulibus datum est ad inspiciendam legem: vt, edocuissent populum, quid fraudis occultæ ferretur, sinerent deinde sus um inire. hoc interualli datum, res tranquillas in vrbe fecit. Nec diutur quietem Aequi dederunt: qui rupto fœdere, quod ictum erat priore cum Romanis, imperium ad Gracchum Cluilium deferunt. is tum longe ceps in Aequis erat. Graccho duce in Lanuuinum agrum, inde in Thus num hostili populatione veniunt, pleníque prædæ in Algido castra locan ea castra Q.Fabius, P.Volumnius, A. Posthumius legati ab Roma ven questum iniurias, & ex eo fœdere res repetitum. eos Aequorum imperato mandata habeant ab senatu Romano, ad quercum iubet dicere: se alia rim acturum. quercus ingens arbor prætorio imminebat, cuius vmbra sedes erat. Tum ex legatis vnus abiens, Et hæc, inquit, sacrata quercus, & » quid deorum est, audiant fœdus à vobis ruptum, nostrisq; & nunc quere » sint, & mox armis, cum deorum hominúmq; simul violata iura exequemu mam vt rediere legati, senatus iussit alterum consulem contra Gracch Algidum exercitum ducere: alteri populationem finium Æquorum p

ciam dedit. Tribuni suo more impedire delectum,& forsitan ad vltimum impediſſent,ſed nouus ſubito additus terror eſt.Vis Sabinorum ingens prope ad mœnia vrbis infeſta populatione venit.fœdati agri,terror iniectus vrbi eſt.tum plebs benigne arma cepit: reclamantibus fruſtra tribunis, magni duo exercitus ſcripti.alterum Nautius contra Sabinos duxit. caſtrisq; ad Eretum poſitis, per expeditiones paruas plerunque nocturnis incurſionibus tantam vaſtitatem in Sabino agro reddidit, vt comparati ad eam prope intacti bello fines Romani viderentur. Minutio neque fortuna,nec vis animi eadem in gerendo negotio fuit.nam cum haud procul ab hoſte caſtra poſuiſſet,nulla magnopere clade accepta caſtris ſe pauidus tenebat.Quod vbi ſenſerunt hoſtes,creuit ex metu alieno(vt fit)audacia: & nocte adorti caſtra, poſtquam parũ vis aperta profecerat, munitiones poſtero die circundant.Quæ priuſquam vndique vallo obiecto clauderent exitus,quinque equites inter ſtationes hoſtium emiſſi, Romam pertulere,conſulem,exercitumque obſideri.Nihil tam nec opinatum nec tam inſperatum accidere potuit.itaque tantus pauor,tantaque trepidatio fuit,quanta ſi vrbem,non caſtra,hoſtes obſiderent. Nautium conſulem accerſunt. in quo cum parum præſidij videretu r, dictatoremque dici placeret, qui rem perculſam reſtitueret, L. Quintius. Cincinnatus conſenſu omnium dicitur.Operę prędium eſt audire,qui omnia præ diuitiis humana ſpernunt,neque honori magno locum,neque virtuti putant eſſe, niſi vbi effuse affluant opes. Spes vni ca imperij populi Rom.L.Quintius trans Tyberim contra eum ipſum locum vbi nunc naualia ſunt, quatuor iugerum colebat agrum, quæ prata Quintia vocantur. Ibi ab legatis ſeu foſſam fodiens bipalio innixus, ſeu cum araret,operi certe,id quod conſtat,agreſti intentus, ſalute data inuicem redditaque, rogatus vt(quod bene verteret ipſi, reique publicæ) togatus mandata ſenatus audiret. admiratus, rogitanſque, Satin' ſalua eſſent omnia, togam propere è tugurio proferre vxorem Raciliam iubet. qua ſimul abſterſo puluere ac ſudore velatus proceſſit.dictatorem eum legati gratulantes conſalutant,in vrbem vocant: qui terror ſit in exercitu exponunt. Nauis Quintio publice parata fuit,tranſuectumq; tres obuiam egreſſi filij excipiunt, inde alii propinqui atq; amici,tum patrum maior pars.ea frequentia ſtipatus, antecedentibus lictoribus deductus eſt domum.& plebis cõcurſus ingens fuit: ad ea nequaquam tam læta Quintium vidit, & imperij nimium,& virum in ipſo imperio vehementiorem rata. Et illa quidem nocte nihil,præterquam vigilatum eſt in vrbe. Poſtero die dictator cum ante lucem in forum veniſſet,magiſtrum equitum dicit L.Tarquinium patriciæ gentis, ſed qui cum ſtipendia edidus propter paupertatem feciſſet,bello tamen primus longe Romanę iuuentutis habitus eſſet.Cum magiſtro equitum in concionem venit, iuſtitium dicit, claudi tabernas tota vrbe iubet, vetat quenquam priuatæ quicquam agere. Tum quicunque ætate militari eſſent, armati cum cibarijs in dies quinque coctis,vallisque duodenis ante ſolis occaſum Martio in campo adeſſent.quibus ætas ad militandum grauior eſſet,vicino militi,dum is arma pateret,vallumque peteret,cibaria coquere iuſſit. Sic iuuentus diſcurrit ad vallum petendum.ſumpſere vnde cuique proximum fuit: prohibitus nemo eſt: gregreque omnes ad edicta dictatoris præſto fuere. Inde compoſito agmine itineri magis apto, quam prælio, ſi res ita tuliſſet, legiones ipſe dictator, magiſter equitum ſuos equites ducit. In vtroque agmine,quas tempus ipſum poſcebat,adhortationes erant: adderent gradum.maturato opus eſſe,vt nocte hoſtem peruenire poſſent.conſulem exercitumq; Romanum obſideri, terminum diem iam clauſos eſſe: quid quæque nox aut dies ferat, incertum eſſe: ſæpe ſæpe temporis maximarum rerum momenta verti. Accelera ſignifer, inquere miles,inter ſe quoque gratificantes ducibus clamabant.media nocte propinquum perueniunt: & vt ſenſere iam prope hoſtes eſſe,ſigna conſtituunt. Dictator quantum nocte proſpici poterat, equo circumuectus, contem-

V.C. platusque qui tractus castrorum,quæque forma esset,tribunis militum impe- A
rauit,vt sarcinas in vnum coniici iubeant,militem cum armis valloque redire
in ordines suos.facta,quę imperauit.Tum quo fuerat ordine in via,exercitum
omnem longo agmine circundat hostium castris : & vbi signum datum sit,
clamorem omnes tollere iubet : clamore sublato, ante se quenque ducere
fossam,& iacere vallum. Edito imperio signum secutum est, iussa miles exe.
quitur, clamor hostes circunsonat. superat inde castra hostium, & in castra
consulis venit: alibi pauorem, alibi gaudium ingens facit. Romani ciuilem
esse clamorem, atque auxilium adesse inter se gratulantes, vltro ex stationi-
bus ac vigiliis territant hostem. Consul differendum negat. illo clamore non
aduentum modo significari, sed rem ab suis cœptam mirumque esse, ni iam
exteriore parte castra hostium oppugnentur. itaque arma suos capere, & se
subsequi iubet.Nocte initum prælium est,legionibus dictatoris clamore signi-
ficantibus ab ea quoque parte rem in discrimine esse.Iam se ad prohibenda
circundari opera Aequi parabant,cum ab interiore hoste prælio cœpto,ne per
media sua castra fieret eruptio, à munientibus ad pugnantes introrsum versi,
vacuam noctem operi dedere. pugnatumq; cum consule ad lucem est : luce
prima iam circunuallati ab dictatore erant, & vix aduersus vnũ exercitũ pug-
nam sustinebant: tum à Quintiano exercitu, qui confestim à perfecto opere
ad arma rediit,inuaditur vallum.hic instabat noua pugna, illa nihil remiserat
prior,tum ancipiti malo vrgente,à prælio ad preces versi,hinc dictatorẽ, hinc
consulem orare,ne in occidione victoriam ponerent, vt inermes se inde abire
sinerent. Ab consule ad dictatorem ire iussis, ignominiam infensus addidit
Graccum Cluilium ducem,principesque alios vinctos ad se adduci iubet: op-
pido Corbione decedi:sanguinis se AEquorum non egere:licere abire, sed,v
exprimatur tandem confessio, subactam domitamq; esse gentem, sub iugu
abituros. Tribus hastis iugum fit,humi fixis duabus: superque eas transuer
vna deligata,sub hoc iugo dictator AEquos misit. Castris hostium recepti
plenis omnium rerum (nudos enim emiserat) prædam omnem suo tantu
militi dedit.consularem exercitum,ipsumque consulem increpans: Carebi
inquit,prædæ parte miles,ex eo hoste,cui prope prædæ fuisti.& tu L. Minu
« donec consularem animum incipias habere,legatus his legionibus præeris.
« ta se Minutius abdicat consulatu, iussusq; ad exercitum manet.Sed adeo tu
« imperio meliori animus mansuete obediens erat,vt beneficii magis quam i
nominiæ hic exercitus memor,& coronam auream dictatori libræ pondo
creuerit, & proficiscentem eum patronum salutauerit.Romæ à Q. Fabio pr
fecto vrbis senatus habitus, triumphantem Quintium quo veniebat agmi
vrbem ingredi iussit.ducti ante currum hostium duces,militaria signa præla
secutus exercitus præda onustus.epulæ instructæ dicuntur fuisse ante omni
domos: epulantesque cum carmine triumphali,& solennibus iocis comes
tium modo currum secuti sunt.Eo die L.Mamilio Thusculano approbanti
cunctis ciuitas data est.Confestimq; se dictator magistratu abdicasset, ni
mitia M.Volscij falsi testis tenuissent : ea ne impedirent tribuni, dictatoris
stitit metus. Volscius damnatus,Lanuuium exulatum abiit. Quintius X
die dictatura in sex menses accepta se abdicauit. Per eos dies consul Na
us ad Eretum cum Sabinis egregie pugnat. Ad vastatos agros ea quoq;
des accessit Sabinis. Minutio Fabius successor in Algidum missus. Extr
anno agitatum de lege ab tribunis est. sed quia duo exercitus aberant
quid ferretur ad populum, patres tenuere. plebes vicit, vt quintum eo
tribunos crearent. Lupos visos in Capitolio ferunt à canibus fugatos,
prodigium lustratum Capitolium esse.Hæc eo anno gesta. Sequuntur co
297. les.Q. Minutius,M.Horatius Puluillus.Cuius initio anni cum foris ociu
set, domi seditiones ijdem tribuni, eadem lex faciebat. vlteriusq; ventu
set,adeo exarserant animis,ni velut dedita opera nocturno impetu AEq

Corb

Corbione amissum præsidium nunciatum esset. Senatum consules vocant, iu- V.C.
bentur subitarium scribere exercitum, atque in Algidum ducere. Inde posito
legis certamine, noua de delectu contentio exorta. vincebaturque consulare
imperium tribunitio auxilio, cum alius additur terror. Sabinum exercitū prę-
datum descendisse in agros Romanos, inde ad vrbem venire. is metus percu-
lit, vt scribi militem tribuni sinerent, non sine pactione tamen, vt quoniam ip-
si quinquennium eluſi essent, paruumque id plebi præsidium foret, decem de-
inde tribuni plebis crearentur. Expressit hoc necessitas patribus, id modo ex-
cepere, ne postea eosdem tribunos iuberent. Tribunitia comitia, ne id quoq;
post bellum, vt cætera, vanum esset, extemplo habita. Tricesimoſexto anno à
primis tribunis plebis, decem creati sunt. bini ex singulis classibus. itaque cau-
tum est, vt postea crearentur. Delectu deinde habito, Minutius contra Sabi-
nos profectus, non inuenit hostem. Horatius, cum iam AEqui Corbione inter-
fecto præsidio Hortanam etiam cepissent, in Algido pugnat, multos mortales
occidit: fugat hostem non ex Algido modo, sed à Corbione Hortanaq;. Cor-
bionem etiam diruit propter proditum præsidium. Deinde M. Valerius, Sp.
Virginius consules facti. Domi forisque ocium fuit. annona propter aquarum 298.
intemperiem laboratum est. De Auentino publicando lata lex est. Tribuni
plebis iidem refecti. Hi sequente anno, T. Romulio & C. Veturio consulibus, 299.
legem omnibus concionibus suis celebrant. pudere se numeri sui nequicquā
iusti, si ea res æque suo biennio iaceret, ac toto superiore lustro iacuisset.
Cū maxime hæc agerent, trepidi nuncij ab Thusculo veniunt, Aequos in agro
Thusculano esse. Fecit pudorem recens eius populi meritum morandi auxilij.
Ambo consules cum exercitu missi, hostem in sua sede in Algido inueniunt. Ibi
pugnatum. supra septem millia hostium cæsa: alij fugati: pręda parta in-
gens. eam propter inopiam ærarij consules vendiderunt, inuidiæ tamen res ad
exercitum fuit. ea denique tribunis materiam criminandi ad plebem consu-
libus præbuit. Itaque ergo vt magistratu abiere, Sp. Tarpeio, A. AEternio consu- 300.
libus dies dicta est, Romulio ab C. Claudio Cicerone tribuno plebis, Vetu-
rio ab L. Halieno ædili plebis vterque magna patrum indignatione damna-
tus: Romulius decem millibus æris, Veturius XV. millibus. Nec hæc prio-
rum calamitas consulum segniores nouos fecerat consules, & se damnari pos-
se aiebant: & plebem, & tribunos legē ferre non posse. Tum abiecta lege, quæ
promulgata consenuerat, tribuni lenius agere cum patribus. Finem tandem
certaminum facerent, si plebeiæ leges displicerent. at illi communiter legum
latores & ex plebe, & ex patribus, qui vtrisque vtilia ferrent, quæque æquan-
dæ libertatis essent, sinerent creari. Rem non aspernabantur patres, daturum
leges neminem nisi ex patribus aiebant. Cum de legibus conueniret, de la-
tore tantum discreparet: missi legati Athenas, Sp. Posthumius Albus, T. Man-
lius, P. Sulpitius Camerinus, iussique inclytas leges Solonis describere, & a-
lias urbium Græciæ ciuitatum instituta, mores, iuraque noscere. Ab externis bellis
quietus annus fuit, quietior insequens P. Curiatio, & Sex. Quintilio consuli- 301.
bus, perpetuo silentio tribunorum. quod primo legatorum, qui Athenas ie-
rant, legumque peregrinarum expectatio præbuit: deinde duo simul ma-
ora ingentia exorta, fames, pestilentiaque fœda homini, fœda pecori. va-
stati agri sunt: vrbs assiduis exhausta funeribus, multæ & claræ lugubres do-
mos. Flamen Quirinalis Ser. Cornelius mortuus: augur C. Horatius Pulvillus:
cuius locum C. Veturium eo cupidius, quia damnatus à plebe erat, augu-
rio legere. mortuus consul Quintilius, quatuor tribuni plebis. multiplici cla-
de datus annus. ab hoste ocium fuit. Inde consules C. Menenius, P. Sex- 302.
tius Capitolinus. neque eo anno quicquam belli externi fuit. domi motus
fuere. Iam redierant legati cum Atticis legibus. eo intentius instabant tri-
buni, vt tandem scribendarum legum initium fieret. Placet creari decemui-
ros sine prouocatione, & ne quis eo anno alius magistratus esset. Admiscerentur

V.C. turne plebeij, controuersia aliquandiu fuit. postremo concessum patribus: A
modo ne lex Acilia de Auentino, aliæque sacratæ leges abrogarentur. Anno
trecentesimo altero quam condita Roma erat, iterum mutatur forma ciuita-
tis, ab consulibus ad decemuiros, quemadmodum ab regibus ante ad consu-
les venerat, translato imperio. Minus insignis, quia non diuturna, mutatio fu-
it. læta enim principia magistratus eius nimis luxuriauere. eo citius lapsa res
est, repetitumque duobus vti mandaretur consulum nomen, imperiumque,
303. Decemuiri creati Ap. Claudius, T. Genutius, P. Sextius, L. Veturius, C. Iulius,
A. Manlius, P. Sulpitius, P. Curiatius, T. Romulius, Sp. Posthumius. Claudio &
Genutio, quia designati consules in eum annum fuerant, pro honore honor
redditus: & Sextio alteri consulum prioris anni, quod eam rem collega in-
uito ad patres retulerat. his proximi legati tres habiti, qui Athenas ierant:
simul vt pro legatione tam longinqua præmio esset honos: simul peritos le-
gum peregrinarum ad condenda noua iura vsui fore credebant: suppleuere
cæteri numerum. Graues quoque ætate electos nouissimis suffragijs ferunt,
quo minus ferociter aliorum scitis aduersarentur. Regimen totius magistra-
tus penes Appium erat, fauore plebis: adeoque nouum sibi ingenium indu-
erat, vt pleblicola repente, omnisque auræ popularis captator euaderet, pro
truci sæuoque insectatore plebis. Decimo die ius populo singuli reddebant.
eo die penes præfectum iuris fasces duodecim erant, collegis nouem singuli
accensi apparebant. & vnica concordia inter ipsos, qui consensus priuatis in-
terdum inutilis esset, summa aduersus alios æquitas erat. Moderationis eo-
rum argumentum, exemplo vnius rei notasse satis erit. Cum sine prouocatio-
ne creati essent: defosso cadauere domi apud P. Sextium patriciæ gentis vi-
rum inuento, prolatoque in concionem, in reiuxta manifesta atque atroci
C. Iulius decemuir diem Sextio dixit, & accusator ad populum extitit, cuius
rei iudex legitimus erat: decessitque iure suo, vt demptum de vi magistratus,
populi libertati adiiceret. Cum promptum hoc ius velut ex oraculo, incor-
ruptum pariter ab his summi infimique ferrent, tum legibus condendis ope-
ra dabatur: ingentique hominum expectatione propositis decem tabulis
populum ad concionem aduocauerunt: &, quod bonum, faustum, felixque
reipublicæ, ipsis, liberisque eorum esset, ire, & legere leges propositas iussere
se, quantum decem hominum ingeniis prouideri potuerit, omnibus summis
infimisque iura æquasse. plus pollere multorum ingenia, consiliaq; versaren
in animis secum vnamquanque rem, agitarent deinde sermonibus, atque i
medium, quid in quaque re plus minusue esset, conferrent. eas leges habitu
rum populum Romanum, quas consensus omnium inuexisse, nec iussisse lat
magis, quam tulisse videri posset. Cum ad rumores hominum de vnoquoq
legum capite edito, satis correctæ viderentur, centuriatis comitiis decem t
bularum leges perlatæ sunt: qui nunc quoque in hoc immenso aliarum sup
alias aceruatarum legum cumulo, fons omnis publici priuatiq; est iuris. Vt
gatur deinde rumor, duas deesse tabulas, quibus adiectis absolui posse vel
corpus omnis Romani iuris. Ea expectatio, cum dies comitiorum appropi
quaret, desiderium decemuiros iterum creandi fecit. Iam plebs, præter qua
quod consulum nomen haud secus quam regum perosa erat, ne tribunitiu
quidem auxilium, cedentibus inuicem appellatione decemuiris, quæ
bat. Postquam vero comitia decemuiris creandis in trinum nundinum
dicta sunt, tanta exarsit ambitio, vt primores quoque ciuitatis (metu cre
ne tanti possessio imperij, vacuo ab se relicto loco, haud satis dignis pater
prehensarent homines honorem summa ope ab se impugnatum, ab ea ple
cum qua contenderent, suppliciter petentes. Dimissa iam in discrimen dig
tas, ea ætate, hisque honoribus actis, stimulabat App um Claudium. nesci
vtrum inter decemuiros, an inter candidatos numerares. propior intere
petendo, quam gerendo magistratui erat, criminari optimates, extollere c
didator

didatorum leuissimũ quenq; humilimumq; ipse medius inter tribunitios Duellios Icilioſque in foro volitare, per illos se plebi venditare: donec collegę quoque qui vnice illi dediti fuerant ad id tempus, coniecere in eum oculos, mirantes quid sibi vellet: apparere nihil synceri esse: profecto haud gratuitam in tanta superbia comitatem fore: nimium in ordinem seipsum cogere, & vulgari cum priuatis, non tam properantis abire magistratu, quã viam ad continuandum magistratum quærentis esse. Propalam obuiam ire cupiditati parum ausi, obsecnndando mollire impetum aggrediuntur. comitiorum illi habendorum, quando minimus natu sit, munus consensu iniungunt. Ars hæc erat, ne semetipse creare posset: quod præter tribunos plebis, & idipsũ pessimo exemplo, nemo vnquam fecisset. ille enim uero, quod bene vertat, habiturum se comitia professus, impedimentum pro occasione arripuit. deiectisque honore per coitionem duob. Quintiis, Capitolino & Cicinnato, & patruo suo C. Claudio, constantissimo viro in optimatum causa, & aliis eiusdem fastigij ciuibus, nequaquam splendore vitæ pares decemuiros creat, se in primis. quod haud secus factum improbabant boni, quam nemo facere ausurum crediderat. Creati cum eo M. Cornelius Maluginensis, M. Sergius, L. Minutius, Q. Fabius Vibulanus, Q. Petilius, T. Antonius Merenda, Cæso Duellius, Sp. Oppius Cornicen, M. Rabuleius. Ille finis Appio alienæ personæ ferendæ fuit. suo iam inde viuere ingenio cœpit, nouosque collegas iam priusquam inirent magistratum, in suos mores formare. Quotidie coibant remotis arbitris. inde imponẽtibus instructi consiliis, quę secreto ab aliis coquebant, iam haud dissimulando superbiã, rari aditus, colloquentibus difficilis, ad Idus Maias rem perduxere. Idus tum Maiæ solennes ineundis magistratibus erant. Initio igitur magistratus primum honoris diem denunciatione ingentis terroris insignem fecere. nam cum ita priores decemuiri seruassent, vt vnus fasces haberet, & hoc insigne regium in orbem suam cuiusqne vicem per omnes iret, subito omnes cum duodenis fascib. prodiere. centum viginti lictores forum impleuerant, & fascib. secures illigatas præferebant: nec attinuisse demi securim, cum sine prouocatione creati essent, interpretabantur. decem regum species erat: multiplicatusque terror non infimis solum sed primorib. patrum, ratis cædis causam ac principium quæri, vt si quis memorem libertatis vocem aut in senatu aut in populo misisset, statim virgæ securesque etiam ad cæterorũ metum expedirentur. Nam præterquã quod in populo nihil erat præsidij, sublata prouocatione, intercessionem quoque consensu sustulerant: cum priores decemuiri appellatione collegæ corrigi reddita ab se iura tulissent: & quædam quæ sui iudicij videri possent, ad populum reiecissent, aliquandiu æquatus inter omnes terror fuit: paulatim totus vertere in plebem cœpit. abstinebatur à patribus, in humiliores libidinose crudeliterque consulebatur. hominum, non causarum toti erant: vt apud quos gratia vim æqui haberet. iudicia domi conflabant, pronunciabant in foro. si quis collegam appellasset, ab eo, ad quem venerat, ita discedebat, vt pœniteret non prioris decreto stetisse. Opinio etiam sine authore exierat, non in præsentis modo temporis eos iniuriam cõspirasse: sed fœdus clandestinum inter ipsos iureiurando ictum, ne comitia haberent, perpetuoque decemuiratu possessum semel retinerent imperium. Circunspectare tum patriciorum vultus plebeij: & inde libertatis captare auram, vnde seruitutem timendo in eum statum remp. adduxerant. Primores patrum odisse decemuiros, odisse plebem: nec probare quæ fierent, & credere haud indignis accidere: auide ruendo ad libertatem, in seruitutem ipsos iuuare nolle. cumulare quoque iniurias, vt tædio præsentium consules duo tandem, & status pristinus rerum in desiderium veniant. Iam & processerat pars maior anni, & duæ Tabulæ legum ad prioris anni decem tabulas erant adiectæ: nec quicquam iam supererat, si hæ quoque leges centuriatis comitiis perlatæ essent, cur eo magistratu reipublicæ opus esset

expectabant,quam mox consulibus creandis comitia ediderentur. Id modo plebs agitabat,quonam modo tribunitiam potestatem,munimentum libertatis,rem intermissam,repararent: cũ interim mentio comitiorum nulla fieri: & decemuiri,qui primo tribunitios homines,quia id populare habebatur, circũ se ostẽtauerant plebi, patriciis iuuenibus sepserant latera:eorum cateruæ tribunalia obsidebant.Hi ferre,agere plebem,plebisque res, cum fortuna, qua quicquid cupitum foret,potentioris esset,& iam ne tergo quidẽ abstinebatur virgis cædi alij alij securi subiici: & ne gratuita crudelitas esset, bonorum donatio sequi domini supplicium.Hac mercede iuuentus nobilis corrupta, non modo non ire obuiam iniuriæ:sed propalam licentiam suam malle,quam omnium libertatem.Idus Maiæ venere,nullis subrogatis magistratibus.priuati pro decemuiris,neque animis ad imperium inhibendum imminutis,neque ad speciem honoris insignibus prodeunt.Id vero regnum haud dubie videri. deploratur in perpetuum libertas,nec vindex quisquam existit,aut futurus videtur, Nec ipsi solum desponderant animos,sed contemni cœpti erant à finitimis populis.imperiumque ibi esse, vbi non esset libertas, indignabantur. Sabini magna manu incursionem in agrum Romanum fecere: lateque populati, cum hominum atque pecudum inulti prædas egissent,recepto ad Eretum, quod passim vagatum erat,agmine, castra locant: spem in discordia Romana ponentes, eam impedimentum delectui fore. Non nuncij solum, sed per vrbem agrestium fuga trepidationem iniecit. decemuiri consultant quid opus facto sit. destitutis inter patrum & plebis odia, addit terrorem insuper alium fortuna. AEqui alia ex parte castra in Algido locant: depopulatumque inde excursionibus Thusculanum agrum, legati ab Thusculo præsidium orantes nunciant. Is pauor perculit decemuiros, vt senatum simul duobus circunstantibus vrbem bellis,consulerent.citari iubent in curiam patres,haud ignari,quanta inuidiæ immineret tempestas.omnes vastati agri.periculorumque imminentium causas in se congesturos: tentationemque eam fore abolendi sibi magistratus, ni consensu resisterent,imperioque inhibendo acriter in paucos præferocis animi, conatus aliorum comprimerent. Postquã audita vox in foro est præconis,patres in curiam ad decemuiros vocantis:velut noua res,quia intermiserant iamdiu morem consulendi senatus,mirabundam plebem conuertit,quidnam incidisset,cur ex tanto interuallo rem desuetam vsurparent.hostibus belloque gratiam habendam,quod solitum quicquam liberæ ciuitatis fieret. circumspectare omnibus fori partibus senatorem, raroque vsquam noscitare: curiam inde ac solitudinem circa decemuiros intueri: cum & ipsi consensu iuuisum imperium: & plebs, quia priuatis ius non esset vocandi senatum, non conuenire patres, interpretarentur. iam caput fieri libertatem repetentium. si se plebs comitem senatui det: & quemadmodum patres vocati non coeant in senatum, sic plebs abnuat delectum.Hæc fremebat plebes. Patrum haud fere quisquam in foro,in vrbe rari erant indignitate rerum cesserant in agros: suarumque rerum erant soliciti,amissa publica: tantum ab iniuria se abesse rati, quantum à cœtu congressuque impotentium dominorum se amouissent. Postquam citati non conueniebant dimissi circa domos apparitores simul ad pignora capienda,sciscitandumque num consulto detrectarent.referunt, senatum in agris esse. Lætius id decemuiris accidit,quam si præsentes detrectare imperium referrent. Iubent accersi omnes,senatumque in diem posterum indicunt: qui aliquanto spe ipsorum frequentior conuenit.quo facto proditam à patrib.plebs libertatem rata,quod iis qui iam magistratu abissent,priuatisque ius abesset, tanquam iure cogentibus senatus paruisset. Sed magis obedienter ventum in curiam est, quam obnoxie dictas sententias accepimus. L. Valerium Potitum proditum memoriæ est,post relationem Appij Clandij, priusquam ordine sententiæ rogarentur,postulando,vt de republica liceret dicere,prohibentibus minaciter de-

iuri

A uiris, proditurum se ad plebem denunciantem, tumultum exciuisse. Nec minus ferociter M. Horatium Barbatum isse in certamen, X. Tarquinios appellantem, admonentemque, Valeriis & Horatiis ducibus pulsos reges: nec nominis homines tum pertæsum esse, quippe quo Iouem appellari fas sit, quo Romulum conditorem vrbis, deincepsque reges appellatos, quod sacris etiam vt solenne retentum sit. superbiam, violentiamque tum perosos regis: quæ si in rege tum eodem, aut in filio regis ferenda non fuerint, quem laturum in tot priuatis? viderent, ne vetando in curia libere homines loqui, extra curiam etiam mouerent vocem. neque se videre, qui sibi minus priuato ad concionem populum vocare, quam illis senatum cogere liceat. vbi vellent, experirentur quanto ferocior dolor in libertate sua vindicanda, quam cupiditas in iniusta dominatione retinenda esset. De bello Sabino eos referre, tanquam maius vllum populo Ro. bellum sit, quam cum iis qui legum ferendarum causa creati, nihil iuris in ciuitate reliquerint: qui comitia, qui annuos magistratus, qui vicissitudinem imperitandi, quod vnum exæquandæ sit libertatis, sustulerint, qui priuati fasces & regium imperium habeant. Fuisse regibus exactis patricios magistratus, creatos postea post secessionem plebis plebeios. cuius illi partis essent, rogitare: populares? quid enim eos per populum egisse? optimates? qui anno iam prope senatum non habuerint, tunc ita habeant, vt de rep. loqui prohibeant? ne nimium in metu alieno spei ponerent. grauiora quæ patiantur videri iam hominibus, quam quæ metuant. Hæc vociferante Horatio, cum decemuiri nec iræ nec ignoscendi modũ reperirent: nec quo euasura res esset, cernerent: C. Claudij, qui patruus Appij decemuiri erat, oratio fuit precib. quã iurgio similis, orantis per sui fratris, parentisque eius manes, vt ciuilis potius societatis, in qua natus esset, quam fœderis nefarie icti cum collegis meminisset. multo id magis se illius causa orare, quam reipub. quippe rempublicam si à volentib. nequeat, ab inuitis ius expetituram. sed ex magno certamine magnas excitari ferme iras, earum euentum se horrere. Cum aliud præterquam de quo retulissent, decemuiri dicere prohiberent: Claudium interpellandi verecundia fuit. sententiam igitur peregit, nullum placere senatusconsultum fieri. omnesque ita accipiebant, priuatos eos a Claudio iudicatos: multique ex consularibus verbo assensi sunt. Alia sententia asperior in speciem, vim minorem aliquanto habuit, quæ patricios coire ad prodendum interregem iubebat. censendos enim quoscunque magistratus esse, qui senatum haberent, iudicabat, quos priuatos fecerat author nullius senatusconsulti faciendi. Ita labante iam causa decemuirorum, L. Cornelius Maluginensis, M. Cornelij decemuiri frater, cum ex consularibus ad vltimum dicendi locum consulto seruatus esset, simulando curam belli, fratrem collegasque eius tuebatur: quonam fato incidisset, mirari se dictitans, vt decemuiros, qui decemuiratum peterent, aut socij, aut hi maxime oppugnarent. aut quid ita, cum per tot menses vacua ciuitate nemo, iustine magistratus summæ rerum præesset, controuersiam fecerit: nunc demum cum hostes prope ad portas sint, ciuiles discordias serant: nisi quod in turbido minus perspicuum fore putent, quid agatur. Cæterum neminem maiore cura occupatis animis, verum posse præiudicium rei tantæ afferre. sibi placere de eo quod Valerius Horatiusque ante Idus Maias decemuiros abisse magistratu insimulent, bellis quæ imminent, perfectis, republica in tranquillum redacta, senatu disceptante agi: & iam tunc ita separare Appium Claudium, vt comitiorum quæ decemuiris creandis decemuir ipse habuerit, sciat sibi rationem reddendam esse. vtrum in vnum annum creati sint, an donec leges quæ deessent, perferrentur. in præsentia omnia præter bellum omitti placere. cuius si falso famam vulgatam, vanaque non nuncios solum, sed Thusculanorum etiam legatos attulisse putent, speculatores mittendos censere, qui certius explorata referant. sin fides & nuntiis & legatis habeatur, delectum primo quoque tempore haberi: decemuiros

quo cuique eorum videatur, exercitus ducere. nec rem aliam præuerti. In hanc sententiam vt discederetur, iuniores patrum euincebant. ferocioresque iterum coorti Valerius Horatiusque vociferari, vt de repub. liceret dicere: dicturos ad populum, si in senatu per factionem non liceat. neque enim sibi priuatos aut in curia, aut in concione posse obstare: neque se imaginariis fascibus eorum cessuros esse. Tum Appius iam prope esse ratus, vt, ni violentiæ eorum pari resisteretur audacia, victum imperium esset. Non erit melius, inquit, nisi de quo consulimus, vocem misisse. & ad Valerium negantem se priuato reticere, lictorem accedere iussit. Iam Quiritium fidem implorante Valerio, à curiæ limine L. Cornelius complexus Appium, non cui simulabat consulendo, diremit certamen. factaque per Cornelium Valerio dicendi gratia quæ vellet, cum libertas non vltra vocem excessisset, decemuiri propositum tenuere. consulares quoque ac seniores ab residuo tribunitiæ potestatis odio, cuius desiderium plebi multo acrius, quam consularis imperij rebantur esse: prope malebant postmodum ipsos decemuiros voluntate abire magistratu, quam inuidia eorum exurgere rursus plebem. si leniter ducta res sine populari strepitu ad consules rediisset, aut bellis interpositis, aut moderatione consulum in imperiis exercendis, posse in obliuionem tribunorum plebē adduci. Silentio patrum edicitur delectus, iuniores, cum sine prouocatione imperium esset, ad nomina respondent. Legionibus scriptis, inter se decemuiri comparabant, quos ire ad bellum, quos præesse exercitibus oporteret. Principes inter decemuiros erant. Q. Fabius, & Appius Claudius. bellum domi maius, quam foris apparebat. Appij violentiam aptiorem rati ad comprimendos vrbanos motus: in Fabio minus in bono constans, quam gnauum in malitia ingenium esse. hunc enim virum egregium olim domi militiæque decemuiratus collegæque ita mutauerant, vt Appij quam sui similis mallet esse. huic bellum in Sabinis, M. Rabuleio & Q. Petilio additis collegis, mandatum. M. Cornelius in Algidum missus, cum L. Minutio, & T. Antonio, & Cæsone Duellio, & M. Sergio. Sp. Oppium Ap. Claudio adiutorem ad vrbem tuendam æquo omnium decemuirorum imperio decernunt. Nihilo militiæ quam domi melius respub. administrata est. illa modo in ducibus culpa, quod vt odio essent ciuibus, fecerant: alia omnis penes milites noxa erat, qui ne quid ductu atque auspicio decemuirorum prospere vsquam gereretur, vinci se per suum atque illorum dedecus patiebantur. Fusi & ab Sabinis ad Eretum, & in Algido ab AEquis exercitus erant. ab Ereto per silentium noctis profugi, propius vrbem inter Fidenas Crustumeniamq; loco edito castra communierant. persecutis hostib. nusquam se æquo certamine committentes, natura loci, ac vallo, non virtute aut armis tutabantur. Maius flagitium in Algido: maior etiam clades accepta: castra quoque amissa erant. exutusq; omnibus vtensilibus miles Thusculum se fide, misericordiaque victurus hospitum (quæ tamen non fefellerunt) contulerat. Romam tanti erant terrores allati, vt posito iam decemuirali odio, patres vigilias in vrbe habendas censerent: omnes qui per ætatem arma ferre possent, custodire mœnia, ac pro portis stationes agere iuberent: arma Thusculum ad supplementum decernerent, decemuirosque ab arce Thusculi digressos, in castris militem habere: castra alia à Fidenis in Sabinum agrum transferri: belloque vltro inferendo deterreri hostes à consiliis vrbis oppugnandæ. Ad Clades ab hostibus acceptas, duo nefanda facinora decemuiri belli domique adiiciunt. L. Siccium in Sabinis per inuidiam decemuiralem, tribunorum creandorum secessionisque mentiones ad vulgus militum sermonibus occultis serentem, prospeculatum ad locum castris capiendum mittunt. datur negocium militibus, quos miserant expeditionis eius comites, vt eum opportuno adorti loco interficerent. Haud inultum interfecere nam circa repugnantem aliquot insidiatores cecidere, cum ipse se præ lidus pari viribus animo circumuentus tutatetur. Nunciant in castra cæteri, pr

cipit

cipitatum in insidias esse, Siccium egregie pugnantem, militesque quosdam cum eo amissos. Primo fides nunciantibus fuit: profecta deinde cohors ad sepeliendos qui ceciderant, decemuirorum permissu, postquam nullum spoliatum ibi corpus Sicciumque in medio iacentem, armatumque omnibus in eum versis corporibus videre: hostium neque corpus vllum, neq; vestigia abeuntium: profecto ab suis interfectum memorantes, retulere corpus. inuidiæque plena castra erant, & Romam ferri protinus Siccium placebat, ni decemuiri funus militare ei publica impensa facere maturassent. Sepultus ingenti militum mœstitia, pessima decemuirorum in vulgus fama est. Sequitur aliud in vrbe nefas ab libidine ortum, haud minus fœdo euentu, quam quod per stuprum eædemque Lucretiæ vrbe regnoque Tarquinios expulerat: vt non finis solum idem decemuiris, qui regibus, sed causa etiam eadem imperij amittendi esset. Appium Claudium virginis plebeiæ stuprandæ libido cepit. Pater virginis. L. Virginius honestum ordinem in Algido ducebat, vir exempli recti domi militiæque. perinde vxor instituta fuerat, liberi quoque instituebantur. Desponderat filiam L. Icilio tribunitio viro acri, & pro causa plebis expertæ virtutis, hanc virginem adultam, forma excellentem, Appius amore ardens, precio ac spe pellicere adortus, postquam omnia pudore septa animaduerterat, ad crudelem superbamque vim animum conuertit. Marco Claudio clienti negotium dedit, vt virginem in seruitutem assereret, neque cederet secundum libertatem postulantibus vindicias: quod pater puellæ abesset, locum iniuriæ esse ratus. Virgini venienti in forum (ibi namque in tabernis literarum ludi erant) minister decemuiri libidinis manum iniecit, serua sua natam, seruamque appellans esse: sequique se iubebat, cunctantem vi abstracturum. Pauida puella stupente, ad clamorem nutricis fidem Quiritium implorantis, fit concursus. Virginij patris, sponsiq; Icilij populare nomen celebratur: notos gratia eorum, turbam indignitas rei virgini conciliat. Iam à vi tuta erat, cum assertor nihil opus esse multitudine concitata ait: se iure grassari, non vi. vocat puellam in ius, authoribus qui aderant, vt sequeretur. ad tribunal Appij peruentum est. notam iudici fabulam petitor, quippe apud ipsum authorem argumenti, peragit. puellam domi suæ natam, furtoque inde in domum Virginij translatam, suppositam ei esse. id se indicio compertum afferre: probaturumq; vel ipso Virginio iudice, ad quem maior pars iniuriæ eius pertineat. interim dominum sequi ancillam æquum esse. Aduocati puellæ, cum Virginium reipublicæ causa dixissent abesse, biduo affuturum, si nunciatum ei sit: iniquum esse absentem de liberis dimicare: postulant vt rem integram in patris aduentum differat: lege ab ipso lata, vindicias det, secundum libertatem, neu patiatur virginem adultam famæ prius quam libertatis periculum adire: Appius decreto præfatus quam libertati fauerit, eam ipsam legem declarare, quam Virginij amici postulationi suæ prætendant. cæterum ita in ea firmum libertati fore præsidium, si nec causis nec personis variet. in his enim quæ asserantur in libertatem, quia quiuis lege agere possit, id iuris esse: in ea quæ in patris manu sit, neminem esse alium, cui dominus possessione cedat. placere itaque patrem accersiri: interea iuris sui iacturam assertorem non facere, quin ducat puellam, sistendamque in aduentum eius qui pater dicatur, promittat. Aduersus iniuriam decreti cum multi magis fremerent, quam quisquam vnus recusare auderet, P. Numitorius puellæ auunculus, & sponsus Icilius interueniunt: datque inter turbam via, cum multitudo Icilij maxime interuentu resisti posse Appio crederet, lictor decresse ait, vociferantemque Icilium summouet. Cum placidum quoque ingenium tam atrox iniuria accendisset: Ferro hinc " ibi summouendus sum Appi, inquit, vt tacitum feras, quod celari vis. virgi- " nem ego hanc sum ducturus, nuptam pudicamque habiturus, proinde om- " nes collegarum quoque lictores conuoca, expediri virgas, & secures iube: " non manebit extra domum patris sponsa Icilij. non si tribunitium auxilium "

& pro-

» & prouocationem plebi Romanæ, duas arces libertatis tuendæ, ademistis: ideo A
» in liberos quoque nostros coniugesque regnum vestræ libidini datum est. sæui-
» te in tergum, & in ceruices nostras. pudicitia saltem in tuto sit. Huic si vis affe-
» retur, ego præsentium Quiritium pro sponsa, Virginius militum pro vnica filia,
» omnes deorum hominumque implorabimus fidem: neque tu istud vnquam
» decretum sine cede nostra referes. Postulo Appi, etiam atque etiam consider-
» res, quo progrediare. Virginius viderit de filia, vbi venerit, quid agat. hoc
» tantum sciat, sibi, si huius vindicijs cesserit, conditionem filiæ quærendam es-
» se, me vindicantem sponsam in libertatem vita citius deseret, quam fides. Con-
» citata multitudo erat, certamenque instare videbatur. lictores Icilium circun-
steterant: nec vltra minas tamen processum est, cum Appius non Virginium defendi ab Icilio, sed inquietum hominem, & tribunatum etiam nunc spirantem, locum seditionis quærere diceret: non præbiturum se illi eo die materiam, sed vt iam sciret, non id petulantiæ suæ, sed Virginio absenti, & patrio nomini, & libertati datum, ius eo die se non dicturum, neque decretum interpositurum: à M. Claudio petiturum, vt decederet iure suo, vindicarique puellam in posterum diem pateretur. quod nisi pater postero die affuisset, denunciare se Icilio, similibusq; Icilij: neque legi suæ latorem, neque decemuiro constantiam defore: nec se vtiq; collegarum lictores conuocaturum ad coercendos seditionis authores, contentum se suis lictoribus fore. Cum dilatum tempus iniuriæ esset, secessissentq; aduocati puellæ, placuit omnium primum fratrem Icilij, filiumq; Numitorij, impigros iuuenes pergere inde recta ad portam, & quàtum accelerari posset, Virginium acciri è castris: in eo verti puellæ salutem, si postero die vindex iniuriæ ad tempus præsto esset. Iussi pergunt, citatisque equis nuncium ad patrem perferunt. Cum instaret assertor puellæ vt vindicaret, sponsoresque daret: atque idipsum agi diceret Icilius, sedulo tempus terens, dum præriperent iter nuncij missi in castra: manus tollere vndique multitudo, & se quisque paratum ad spondendum Icilio ostendere. atque ille lachryma-
» bundus, Gratum est, inquit: crastina die vestra opera vtar: sponsorum nunc
» satis est. Ita vindicatur Virginia, spondentibus propinquis. Appius pauhsper moratus, ne eius rei causa sedisse videretur: postquam omissis rebus alijs, præcura vnius nemo adibat, domum se recepit: collegisque in castra scribit, ne Virginio commeatum dent, atque etiam in custodia habeant. Improbum consilium, serum, vt debuit, fuit: & iam commeatu sumpto, profectus Virginius prima vigilia erat, cum postero die mane de retinendo eo nequicquam literæ redduntur. At in vrbe prima luce, cum ciuitas in foro expectatione erecta staret, Virginius sordidatus filiam secum obsoleta veste, comitantibus aliquot matronis, cum ingenti aduocatione in forum deducit. circumire ibi & prehensare homines cœpit: & non orare solum precariam opem, sed pro debita petere, se pro liberis eorum ac coniugibus quotidie in acie stare. nec alium virum esse cuius strenue ac ferociter facta in bello plura memorari possent. quid pro desse, si incolumi vrbe, quæ capta vltima timeantur, liberis suis sint patienda. Hæc prope concionabundus circumibat homines. Similia his ab Icilio iactabantur. comitatus muliebris plus tacito fletu, quam vlla vox mouebat. Aduersus quæ omnia obstinato animo Appius (tanta vis amentiæ verius quam amoris mentem turbauerat) in tribunal ascendit: & vltro quærente pauca petitore quod ius sibi pridie per ambitionem dictum non esset, priusquam aut ille postulatum perageret, aut Virginio respondendi daretur locus, Appius interfatur. Quem decreto sermonem prætenderit, forsan aliquem verum authorem antiqui tradiderunt. quia nusquam vllum in tanta fœditate decreti verisimilem inuenio: id quod constat, nudum videtur proponendum. dare se vindicias secundum seruitutem. Primo stupor omnes admiratione rei tam atrocis defixit: silentiũ indè aliquandiu tenuit. deinde cum M. Claudius circunstãtibus matronis iret ad prehendendam virginem, lamentabiliq; eum mulierum co-

ploratu

ploratio excepisset: Virginius intentans in Appium manus, Icilio, inquit, Appij, non tibi filiam despondi, & ad nuptias, non ad stuprum educaui. placet pecudum ferarumque ritu promiscue in concubitus ruere? passurine hæc isti sint, nescio. non spero esse passuros illos qui arma habent. Cum repelleretur asserтor virginis à globo mulierum, circumstantiumque aduocatorum, silentium factum per præconem. Decemuir alienato ad libidinem animo, negat ex hesterno tantum conuitio Icilij, violentiaque Virginij, cuius testem P. R. habeat, sed certis quoque indiciis compertum se habere: nocte tota cœtus in vrbe factos esse ad mouendam seditionem. itaque se haud inscium eius dimicationis cum armatis descendisse, non vt quenquam quietum violaret, sed vt turbantes ciuitatis ocium, pro maiestate imperij coerceret: proinde quiesse erit melius. I, inquit, lictor, summoue turbam, & da viam domino ad prehendendum mancipium. Cum hæc intonuisset plenus iræ, multitudo ipsa se sua sponte dimouit, desertaque præda iniuriæ puella stabat. Tum Virginius, vbi nihil vsquam auxilij vidit: Quæso, inquit, Appi, primum ignosce patrio dolori, si quid inclementius in te sum inuectus: deinde sinas hic coram virgine nutricem percontari, quid hoc rei sit: vt si falso pater dictus sum, æquiore hinc animo discedam. Data venia, seducit filiam ac nutricem prope Cloacinæ ad tabernas, quibus nunc Nouis est nomen, atque ibi ab lanio cultro arrepto: Hoc te vno, quo possum, ait, modo filia in libertatem vindico. pectus deinde puellæ transfigit, respectansque ad Tribunal, Te, inquit, Appi, tuumque caput sanguine hoc consecro. clamore ad tam atrox facinus orto, excitus Appius, comprehendi Virginium iubet. ille ferro, quacunque ibat, viam facere, donec multitudine etiam prosequentium ruente ad portam perrexit. Icilius Numitoriusque exangue corpus sublatum ostentant populo: scelus Appij, puellæ infelicem formam, necessitatem patris deplorant. sequentes clamitant matronæ, eamne liberorum procreandorum conditionem? ea pudicitiæ præmia esse? cæteraque quæ in tali re muliebris dolor, quo est mœstior imbecillo animo, eo miserabilia magis querentibus subijcit. Virorum, & maxime Icilij vox tota, tribunitiæ potestatis, ac prouocationis ad populum ereptæ, publicarumque indignationum erat. Concitatur multitudo partim atrocitate sceleris, partim spe per occasionem repetendæ libertatis. Appius nunc vocari Icilium, nunc retractantem arripi: postremo cum locus adeundi apparitoribus non daretur, ipse cum agmine patriciorum iuuenum per turbam vadens, in vincla duci iubet. Iam circa Icilium non solum multitudo, sed duces quoque multitudinis erant L. Valerius, & M. Horatius, qui repulso lictore, si iure ageret, vindicare se à priuato Icilium aiebant: si vim afferre conaretur, ibi quoque haud impares fore. Hinc atrox rixa oritur. Valerium Horatiumque lictor decemuiri inuadit: frangunтur à multitudine fasces. In concionem Appius ascendit: sequuntur Horatius Valeriusque, eos concio audit, decemuiro obstrepitur. Iam pro imperio Valerius discedere à priuato lictores iubebat: cum fractis animis Appius vim metuens, in domum se propinquam foro inscijs aduersarijs capite obuoluto recepit. Sp. Oppius vt auxilio collegæ esset, in forum ex altera parte irrumpit: videt imperium vi victum. Agitatus deinde consilijs, atque ex omni parte assentiendo, multis authoribus trepidus, senatum postremo vocari iussit. Patres, quod magnæ parti patrum displicere acta decemuirorum videbantur, ipse per senatum finiendæ potestatis eius multitudinem sedauit. Senatus nec plebem irritandam censuit: & multo magis prouidendum, ne quid Virginij cruentus in exercitu motus faceret. itaque missi iuniores patrum in castra quæ tum in monte Vecilio erant, nunciant decemuiris, vt omni ope ab seditione milites contineant. vbi Virginius maiorem quam reliquerat in vrbe, motum concipit. Nam præterquam quod agmine prope quadringentorum hominum sequiens, qui ab vrbe indignitate rei accensi comites ei se dederant, conspecto est: strictum etiam telũ tenens, respersusq; ipse cruore, tota in se castra conuertit.

uertit. & togæ multifariam in castris visæ, maioris aliquanto quam erat, speciem vrbanæ multitudinis fecerant. Quærentibus quid rei esset, flens diu vocem non misit. Tandem vt iam extrepidatione concurrentium turba constitit, ac silentium fuit: ordine cuncta vt gesta erant, exposuit. Supinas deinde tendens manus, commilitones appellans orabat, ne quod scelus Ap. Claudij esset, sibi attribuerent. neu se vt parricidam liberum auersarentur. sibi vitam filiæ suæ cariorem fuisse, si libere ac pudice viuere licitum fuisset. cum velut seruam ad stuprum rapi videret, morte amitti melius ratum quam contumelia liberos: misericordia se in speciem crudelitatis lapsum, nec se superstitem filiæ futurum fuisse, nisi spem vlciscendæ mortis eius in auxilio commilitonum habuisset. illis quoque enim filias, sorores, coniugesque esse. nec cum filia sua libidinem Appij Claudij extinctam esse: sed quo impunitior sit, eo effrenatiorem fore: aliena calamitate documentum datum illis cauendæ similis iniuriæ. quod ad se attineat, vxorem sibi fato ereptam: filiam, quia non vltra pudica victura fuerit miseram, sed honestam mortem occubuisse. non esse iam Appij libidini locum in domo sua: ab alia violentia eius eodem se animo suum corpus vindicaturum, quo vindicauerit filiæ. cæteri sibi ac liberis suis consulerent. Hæc Virginio vociferanti succlamabat multitudo, nec illius dolori, nec suæ libertati se defuturos. Et immisti turbæ militum togati cum eadem illa quærendo, docendoque, quanto visa quam audita indigniora potuerint videri: simul profligatam iam rem nunciando Romæ esse, insecutosq; qui Appium propeinteremptum in exilium abisse dicerent: perpulerunt, vt ad arma conclamaretur: vellerentque signa, & Romam proficiscerentur. Decemuiri simul ijs quæ videbant, ijsque quæ acta Romæ audierant, perturbati, alius in aliam partem castrorum ad sedandos motus discurrunt: & leniter agentibus responsum non redditur. imperio si quis inhiberet, & viros, & armatos se esse respondetur. agmine eunt ad vrbem, & Auentinum insidunt, vt quisque occurrerat, plebem ad repetendam libertatem, creandosque tribunos plebis adhortantes, alia vo nulla violenta audita est. Senatum Sp. Oppius habet. nihil placet aspere ag quippe ab ipsis datum locum seditionis esse. mittuntur tres legati consulare Sp. Tarpeius, C. Iulius, P. Sulpitius, qui quærerent senatus verbis, cuius iussu castra deseruissent? aut quid sibi vellent, qui armati Auentinum obsedissent? Seloque auerso ab hostibus, patriam suam cepissent? Non defuit quid responderetur: deerat qui daret responsum, nullo dum certo duce, nec satis audentibus singulis, inuidiæ se offerre. id modo à multitudine conclamatum est, vt L. Valerium & M. Horatium ad se mitterent, his se daturos responsum. Dimissis legati admonet milites Virginius, in re non maxima paulo ante trepidatum esse, quæ sine capite multitudo fuerit, responsumque quanquam non inutiliter, fortuitu tamen magis consensu quam communi consilio esse. placere decem creari qui summæ rei præessent, militarique honore tribunos militum appellari. Cui ad eum ipsum primum is honos deferretur: Melioribus meis vestrisque rebus reseruate, inquit, ista de me iudicia. nec mihi filia in vita honorem vllum i cundũ esse patitur: nec in perturbata republica eos vtile est præesse vobis, q proximi inuidiæ sint. si quis vsus mei est, nihilo minor ex priuato capietur. decem numero tribunos militares creant. Neque in Sabinis quieuit exercitus ibi quoque authore Icilio Numitorioq; secessio ab decemuiris facta est: n minore motu animorum Siccij cædis memoria renouata, quam quem no fama de Virginia adeo fœde ad libidinem petita accenderat. Icilius vbi au uit tribunos militum in Auentino creatos, ne comitiorum militarium præ gatiuam vrbana comitia ijsdem tribunis plebis creandis sequerentur: p tus rerum popularium, imminensque ei potestati, & ipse prius quam ir ad vrbem, pari potestate cundẽ numerum ab suis creandum curat. Porta C na vrbem intrauere sub signis, mediaque vrbe agmine in Auentinum perg ibi coniuncti alteri exercitui, XX. tribunis militum negotium dederunt, v

suo numero duos crearent, qui summæ rerum præessent. M. Oppium, Sex. Manilium creant. Patres soliciti de summa rerum, cum senatus quotidie esset, iurgijs sæpius terunt tempus quam consilijs. Siccij cædes decemuiris, & Appiana libido, & dedecora militiæ obiiciebantur. placebat Valerium Horatiúmque ire in Auentinum. illi negabant se aliter ituros, quam si decemuiri deponerent insignia magistratus eius, quo anno iam ante abissent. Decemuiri quærentes se in ordinem cogi, non ante quam perlatis legibus, quarum causa creati essent, deposituros imperium se aiebant. Per M. Duellium, qui tribunus plebis fuerat, certior facta plebs, contentionibus assiduis nihil transigi, in Sacrum montem ex Auentino transit: affirmante Duellio non prius quam deseri vrbem videant, curam in animos patrum descensuram: admoniturum Sacrum montem constantiq; plebis, scituros quod sine restituta potestate redigi in concordiam res nequeant. Via Nomentana, cui tùm Ficulensi nomen fuit, profecti, castra in monte Sacro locauere, modestiam patrum suorum, nihil violando, imitati. Secuta exercitum plebs, nullo qui per ætatem ire posset, retractante: prosequuntur coniuges liberiq;, cuinam se relinquerent in ea vrbe, in qua nec pudicitia nec libertas sancta esset, miserabiliter rogitantes. Cum vasta Romæ omnia insueta solitudo fecisset, in foro præter paucos seniorum nemo esset: vocatis vtiq; in senatum patribus, desertum apparuisset forum: plures iam quã Horatius & Valerius vociferabantur: Quid expectabitis P. Conscripti? si decemuiri finem pertinaciæ non faciunt, ruere ac deflagrare omnia passuri estis? Quod autem istud imperium est, decemuiri, quod amplexi tenetis? tectis ac parietibus iura dicturi estis? non pudet lictorum vestrorum maiorem prope numerum in foro conspici, quam togatorum, aliorumq;? Quid si hostes id vrbem veniant, facturi estis? quid si plebs mox, vbi parum secessione moueamur, armata veniat? occasune vrbis vultis finire imperium? atqui aut plebs non est habenda, aut habendi sunt tribuni plebis. Nos citius caruerimus patricijs magistratibus, quam illi plebeijs. nouam inexpertamq; eam potestatem eripuere patribus nostris, ne nunc dulcedine semel capti, ferant desiderium: cum præsertim nec nos temperemus imperijs, quo minus illi auxilij egeant. Cum hæc ex omni parte iactarentur, victi consensu decemuiri, futuros se, quando ita videantur, in potestate patrum affirmant. id modo simul orant, ac monent, vt ipsis abinuidia caueatur: nec suo sanguine ad supplicia patrum plebem assuefaciant. Tum Valerius Horatiusque missi ad plebem conditionibus, quibus videretur, reuocandam, componendasque res, decemuiris quoque ab ira & impetu multitudinis præcauere iubentur. Profecti, gaudio ingenti plebis in castra accipiuntur: quippe liberatores haud dubie & motus initio, & exitu rei. ob hæc ijs aduenientibus gratiæ actæ. Icilius pro multitudine verba facit. idem cum de conditionibus ageretur, quærentibus legatis, quæ postulata plebis essent: compositio iam ante aduentum legatorum consilio, ea postulauit, vt appareret in æquitate rerum plus quam in armis reponi spei. potestatem enim tribuniciam, prouocationemque repetebant, quæ ante decemuiros creatos auxilia plebis fuerant. & ne cui fraudi esset, concisse milites aut plebem ad repetendam per secessionem libertatem. de decemuirorum modo supplicio atrox postulatum fuit. dedi quippe eos æquum censebant, viuosque igni concremandos minabantur. Legati ad ea: Quæ consilij fuerunt, adeo æqua postulastis, vt ea vobis deferenda fuerint. libertati enim ea præsidia petitis, non licentiæ impugnandum alios. iræ vestræ magis ignoscendum, quam indulgendũ est: quippe qui crudelitatis odio in crudelitatem ruitis: & prius pene quam ipsi seruitis, dominari iam in aduersarios vultis. Nunquamne quiescet ciuitas vestra à suppliciis aut patrum in plebem Romanam, aut plebis in patres? Seu vobis magis quam gladio opus est. satis superq; humilis est, qui iure æquo in libertate viuit, nec inferendo iniuriam, nec patiendo. etiam si quando metuendi vos præbituri estis, cum recuperatis magistratibus, legibusque vestris, iudicia

V.C. 250.

A.C. iudicia penes vos erunt: de capite nostro fortunisque tunc vt quæque causa erit, statuetis. nunc libertatem repeti satis est. Facerent vt vellent permittentibus cunctis, mox redituros se legati reb. perfectis affirmant. Profecti, cum mandata plebis patribus exposuissent: alij decemuiri, quandoquidem præter spem ipsorum, supplicij sua nulla mentio fieret, haud quicquam abnuere. Appius truci ingenio & inuidia præcipua, odium in se aliorum suo in eos metiens
» odio: Haud ignaro, inquit, imminet fortuna, video, donec arma aduersariis
» tradantur, differri aduersus nos certamen. dandus inuidiæ est sanguis. nihil ne
» ego quidem moror, quo minus decemuiratu abeam. Factum senatusconsultum, vt decemuiri se primo quoque tempore magistratu abdicarent: Q. Furius Pontifex maximus tribunos plebis crearet: & ne cui fraudi esset secessio militum plebisque. His senatusconsultis perfectis, dimisso senatu decemuiri prodeunt in concionem, abdicantq; se magistratu, ingenti hominum lætitia: Nunciantur hæc plebi: legatos qui cquid in vrbe hominum supererat, prosequitur. huic multitudini læta alia turba ex castris occurrit. congratulantur libertatem
» concordiamque ciuitati restitutam. Legati pro concione: Quod bonum, fau-
» stum, felixq; sit vobis, reique publicæ, redite in patriam ad penates, coniuges,
» liberosque vestros. sed qua hic modestia fuistis, vbi nullius ager in tot vsu re-
» rum necessario tantæ multitudini est violatus, eam modestiam ferte in vrbem.
» in Auentinum ite, vnde profecti estis. ibi felici loco, vbi prima initia inchoa-
» stis libertatis vestræ, tribunos plebis creabitis. præsto erit pontifex maximus,
» qui comitia habeat. Ingens assensus alacritasque cuncta approbantium fuit. conuertunt inde signa, profectique Romam, certant cum obuiis gaudio. armati per vrbem silentio in Auentinũ perueniunt. ibi extemplo põtifice maximo comitia habente, tribunos plebis creauerunt, omnium primum A. Virginium, inde L. Icilium, & P. Numitorium auunculum Virginiæ, authores secessionis: tum C. Sicinium, progeniem eius, quem primum tribunum plebis creatum in Sacro monte, proditum memoriæ est: & M. Duellium, qui tribunatum insignem ante decemuiros creatos gesserat, nec in decemuiralibus certaminibus plebi defuerat, spe deinde magis quam meritis electi, M. Titinnius, M. Pomponius, C. Apronius, Ap. Iulius, C. Oppius. Tribunatu inito L. Icilius extemplo plebem rogauit: & plebs sciuit, ne cui fraudi esset secessio ab decemuiris facta. Confestim de consulibus creandis cum prouocatione M. Duellius rogationem pertulit. ea omnia in pratis Flaminiis concilio plebis acta, quem nunc circum Flaminium appellant. Per interregem deinde consules creati, L.
306 Valerius, & M. Horatius, qui extemplo magistratum occeperunt: quorum consulatus popularis sine vlla patrum iniuria, nec sine offensione fuit. quid enim libertati plebis caueretur, id suis decedere opibus credebant. Omnium primum, cum veluti in controuerso iure esset, tenerenturne patres plebiscitis: legem centuriatis comitiis tulere, vt quod tributim plebes iussisset populum teneret. qua lege tribunitiis rogationibus telum acerrimum datum est. Aliam deinde consularem legem de prouocatione, vnicum præsidium libertatis, decemuirali potestate euersam, non restituunt modo, sed etiam posterum muniunt: sanciendo nouam legem, ne quis vllum magistratum sine prouocatione crearet. qui creasset, eum ius fasque esset occidi: neue ea cædes capitalis noxæ haberetur. & cum plebem hinc prouocatione, hinc tributio auxilio satis firmassent, ipsis quoque tribunis vt sacrosancti viderentur (cuius rei prope iam memoria aboleuerat) relatis quibusdã ex magno interuallo ceremonijs, renouarunt: & cum religione inuiolatos eos, tum lege etiam cerunt: sanciendo, vt qui tribunis plebis, ædilibus, iudicibus, decemuiris noisset, eius caput Ioui sacrum esset: familia ad ædem Cereris, Liberi Liberæ venum iret. Hac lege iuris interpretes negant quenquam sacrosanctum esse sed eum qui eorum cuiquam nocuerit, sacrum sanciri. itaque ædilem prehe ducique à maioribus magistratibus: quod etsi non iure fiat (noceri enim ei

hac lege non liceat) tamen argumentum esse, non haberi pro sacrosancto ædilem: tribunos vetere iureiurando plebis, cum primum eam potestatem creauit, sacrosanctos esse. Fuere qui interpretarentur, eadem hac Horatia lege consulibus quoque & prætoribus, quia eisdem auspicijs, quibus consules crearentur, cautum esse: iudicem enim consulem appellari. Quæ refellitur interpretatio: quod his temporibus nondum consulem iudicem, sed prætorem appellari mos fuerit. Hæ consulares leges fuere. Institutum etiam ab ijsdem consulibus, vt senatusconsulta in ædem Cereris ad ædiles plebis deferrentur: quæ ante arbitrio consulum supprimebantur, vitiabantúrque. M. Duellius deinde tribunus plebis, plebem rogauit, plebesque sciuit, qui plebem sine tribunis reliquisset, quiq; magistratum sine prouocatione creasset, tergo ac capite puniretur. Hæc omnia vt inuitis, ita non aduersantibus patricijs transacta: quia nondũ in quenquam vnum sæuiebatur. Fundata deinde & potestate tribunitia, & plebis libertate, tum tribuni aggredi singulos, tutum maturumq; iam rati, accusatorem primum Virginium, & Appium reum deligunt. Cum diem Appio Virginius dixisset, & Appius stipatus patricijs iuuenibus in forum descendisset: redintegrata extemplo est omnibus memoria fœdissimæ potestatis, cum ipsum satellites- « que eius vidissent. Tum Virginius: Oratio, inquit, rebus dubijs inuenta est. ita- « que neq; ego accusando apud vos eum, tempus teram, à cuius crudelitate vos- « metipsi armis vindicastis: nec istum ad cætera scelera impudentiam, in defen- « dendo se, adijcere patiar. Omnium igitur tibi Ap. Claudi, quæ impie nefarieq; « per biennium alia super alia es ausus, gratiam facio. vnius tantum criminis nisi « vindices iudicem te ab libertate in seruitutem contra leges vindicias non de- « disse, in vincula te duci iubeo. Nec in tribunitio auxilio Appius, nec in iudicio « populi vllam spem habebat: attamen & tribunos appellauit, & nullo morante reptus à viatore, Prouoco inquit. Audita vox vna vindex libertatis, ex eo issa ore, quo vindiciæ nuper ab libertate dictæ erant, silentium fecit. Et dum ro se quisque deos tandem esse & non negligere humana fremunt: & superbiæ crudelitatique etsi seras, non leues tamen venire pœnas: prouocare, qui rouocationem sustulisset: & implorare præsidium populi, qui omnia iura populi obtrisset: rapiq; in vincula egentem iure libertatis, qui liberum corpus in seruitutem addixisset: ipsius Appij inter concionis murmur fidem populi Romani implorantis vox audiebatur. Maiorum merita in rempub. domi militiæq; ommemorabat: suum infelix erga plebem Romanam studium, quod æquandarum legum causa cum maxima offensione patrum consulatu abisset: suas leges, quibus manentibus lator earum in vincula ducatur. cęterũ sua propria bona malaq; cum causæ dicendæ data facultas sit, tum se experturum. in præsentia se communi iure ciuitatis, ciuem Romanum die dicta postulare, vt dicere etat, vt iudicium populi Rom. experiri. nõ ita se inuidiam pertimuisse, vt nihil æquitate & misericordia ciuium suorum spei habeat: quod si indicta causa vincula ducatur, iterum se tribunos plebis appellare, & monere, ne imitentur quos oderint. quod si tribuni eodem fœderę obligatos se fateantur tollendæ appellationis causa, in quam conspirasse decemuiros criminati sint, ait se prouocare ad populum: implorare leges de prouocatione, & consulares & tribunitias eo ipso anno latas. quem enim prouocaturum, si huic indemnato indicta causa non liceat? cui plebeio & humili præsidiũ in legibus fore, si Ap. Claudio non sit? se documento futurum, vtrum nouis legibus dominatio, an libertas lata sit: & appellatio prouocatioq; aduersus iniuriam magistratum ostentata tantum inanibus literis, an verè data sit. Contra ea Virginius, vnum Appium & legum expertem, & ciuilis & humani fœderis esse aiebat, respicere tribunal homines, castellum omnium scelerum: vbi decemuir ille perpetuo bonis, tergo, sanguini ciuium infestus, virgas securesq; omnibus minitans, rum hominumq; contemptor, carnificibus, non lictoribus stipatus, iam ab ictis & cædibus animo ad libidinem verso, virginem ingenuam in oculis

populi

populi Romani velut bello captam, à complexu patris abreptam, ministro cubiculi sui clienti dono dederit: vbi crudeli decreto, nefandisque vindiciis dexteram patris in filiam armauerit: vbi tollentes corpus semianime virginis, sponsum, auunculumque in carcerem duci iusserit, stupro interpellato magis quam cæde motus. & illi carcerem ædificatum esse, quod domicilium plebis Romanæ vocare sit solitus. Proinde vt ille iterum ac sæpius prouocet, sic se iterum ac sæpius iudicem illi ferre, ni vindicias ab libertate in seruitutem dederit. si ad iudicem nõ eat, pro damnato in vincula duci iubere. Vt haud quoquam improbante, sic magno motu animorum, cum tãti viri supplicio suamet plebi iam nimia libertas videretur, in carcerem est coniectus. tribunus ei diẽ prædixit. Inter hæc ab Latinis & Hernicis legati gratulatum de concordia patrum ac plebis Romam venerunt: donumq; ob eam Ioui optimo maximo coronam auream in Capitolium tulere parui ponderis, prout res haud opulentæ erant, colebanturq; religiones pie magis quam magnifice. Iisdem authoribus cognitum est, Aequos Volscosq; summa vi bellum apparare. Itaq; partiri prouincias consules iussi. Horatio Sabini, Valerio Aequi Volsciq; euenere. Cũ ad ea bella delectum edixissent, fauore plebis non iuniores modo, sed emeritis etiam stipendiis pars magna voluntariorũ ad nomina danda præsto fuere: eoq; non copia modo, sed genere etiam militum, veteranis admistis, firmior exercitus fuit. Priusquam vrbem egrederentur, leges decemuirales, quibus tabulis duodecim est nomen, in æs incisas, in publico proposuerunt. Sunt qui iussu tribunorum ædiles functos eo ministerio scribant. C. Claudius, qui perosus decẽuirorum scelera, & ante omneis fratris filij superbiæ infestus, Regillum antiquam in patriam se contulerat: is magno iam natu cum ad pericula eius deprecanda redisset, cuius vitia fugerat, sordidatus cum gentilibus clientibusque in foro prehensabat singulos: orabátque ne Claudiæ genti eam inustam maculam vellent, vt carcere & vinculis viderentur digni. virum honoratissimæ imaginis futurum ad posteros, legumlatorem, cõditoremque Romani iuris, iacere vinctum inter fures nocturnos ac latrones. auerterent ab ira parumper ad cognitionem cogitationemq; animos: & potius vnum tot Claudiis deprecantibus condonarent, quam propter vnius odium multorum preces aspernarentur: se quoq; id generi ac nomini dare, nec cum eo in gratiam rediisse, cuius aduersæ fortunæ velit succursum: virtute libertatem recuperatam esse, clementia concordiam ordinum stabiliri posse. Erant quos moueret sua magis pietate, quã eius pro quo agebat causa. sed Virginius sui potius vt misererentur orabat, filiæq; : nec gentis Claudiæ regnum in plebẽ sortitæ, sed necessariorũ Virginiæ trium tribunorum preces audirent: qui ad auxiliũ plebis creati, ipsi plebis fidem atq; auxilium implorarent. Iustiores hæ lachrymæ videbantur. Itaq; spe incisa, priusquam prædicta dies adesset, Appius sibi mortem conscíuit. Subinde arreptus à P. Numitorio Sp. Oppius inuidiæ proximus, quod in vrbe fuerat, cum iniustæ vindiciæ à collega dicerentur. plus tamen facta iniuria Oppio, quam non prohibita, inuidiæ fecit. testis productus, qui VII. & XX. enumeratis stipendiis, octies extra ordinem donatus, donaque ea gerens in conspectu populi, scissa veste tergum laceratum virgis ostendit, nihilum deprecans, quin si quam suam noxam reus dicere posset, priuatus in se iterum sæuiret. Oppius quoque ductus in vincula est, & ante iudicij diem finem ibi vitæ fecit. Bona Claudij Oppijq; tribuni publicauere. collegæ eorum exilij causa solum verterunt, bona publicata sunt. & M. Claudius assertor Virginiæ die dicta damnatus, ipso remittente Virginio vltimam pœnam, dimissus Tybur exulatum abiit: manesque Virginiæ mortuæ, quam viuæ feliciores per tot domos ad petẽdas pœnas vagati, nullo relicto fonte tãdem quieuerunt. Ingens metus incesserat patres, vultusq; iam ijdem tribunorum erant, qui decemuirorum fuerant, cum M. Duellius tribunus plebis inhibito salubriter modo nimiæ potestatis: Et libertatis, inquit, nostræ, & pœnarum ex inimicis satis est, itaque hoc anno nec

diem

A diem dici cuiquam,nec in vincula duci quenquam ſum paſſurus, nam neque "
vetera peccata repeti iam obliterata placet,cum & noua expiata ſint decem- "
uirorum ſuppliciis: & nihil admiſſum iri, quod vim tribunitiam deſideret, "
ſpondet perpetua conſulum amborum in libertate veſtra tuenda cura.Ea pri- "
mum moderatio tribuni metum patribus dempſit,eademque auxit conſulum
inuidiam: quod adeo toti plebis fuiſſent, vt patrum ſalutis libertatiſque pri-
or plebeio magiſtratui quam patricio cura fuiſſet: & ante inimicos ſatietas
pœnarum ſuarum cepiſſet, quam obuiam ituros licentiæ eorum conſules ap-
pareret. multique erant qui mollius conſultum dicerent, quod legum ab ijs
latarum patres authores fuiſſent,neq; erat dubium,quin turbato reipub.ſtatu
tempori ſuccubuiſſent.Conſules rebus vrbanis compoſitis, fundatoq; plebis
ſtatu in prouincias diuerſi abiere. Valerius aduerſus coniunctos iam in Algi-
do exercitus Aequorum Volſcorumq; ſuſtinuit conſilio bellum, quod ſi exté-
plo rem fortunæ commiſiſſet, haud ſcio an (qui tum animi ab decemuirorum
infelicibus auſpiciis Romanis hoſtibuſque erant) magno detrimento certa-
men ſtaturum fuerit.Caſtris mille paſſuum ab hoſte poſitis, copias cõtinebat,
hoſtes medium inter bina caſtra ſpacium acie inſtructa complebant: prouo-
cantibuſque ad prælium,reſponſum Romanus nemo reddebat.tandem fati-
gati ſtando,ac nequicquam expectando certamen Aequi Volſciq; poſtquam
cõceſſum propemodũ de victoria credebant:pars in Hernicos,pars in Latinos
prædatum abeunt. relinquitur magis caſtris præſidium, quam ſatis virium ad
certamen. Quod vbi ſenſit conſul, reddit illatum antea terrorem, inſtructaq;
acie vltro hoſtem laceſſit.vbi illi conſcientia quid abeſſet virium,detrectaue-
re pugnam, creuit extemplo Romanis animus, & pro victis habebant pauen-
tes intra vallum.Cum per totum diem ſtetiſſent, intenti ad certamen, nocti
ceſſere. & Romani quidem pleni ſpei corpora curabant. haudquaquam pari
hoſtes animo,nuncios paſſim trepidi ad reuocandos prædatores dimittunt.
recurritur ex proximis locis,vlteriores non inuenti.Vbi illuxit,egreditur caſtris
Romanus,vallum inuaſurus,ni copia pugnæ fieret.& poſtquam multa iam dies
erat,neque mouebatur quicquam ab hoſte,iubet ſigna inferri conſul, motaq;
acie indignatio Aequos & Volſcos inceſſit, ſi victores exercitus vallum potius
quam virtus & arma contegerent.igitur & ipſi efflagitatum ab ducibus ſignũ
pugnæ accepere.Iamque pars egreſſa portis erat,deincepſque alij ſeruabant
ordinem, in ſuum quiſque locum deſcendentes, cum conſul Romanus prius
quam totis viribus,fulta conſtaret hoſtium acies,intulit ſigna: adortuſque nec
dum omnes eductos nec qui erant,ſatis explicatis ordinibus, prope fluctuan-
tem turbam trepidantium huc atque illuc, circumſpectantiumque ſe ac ſuos,
addito turbatis mentibus clamore,atque impetu, inuadit.Retulere primo pe-
dem hoſtes,deinde cum animos collegiſſent,& vndique duces,victiſne ceſſuri
eſſent, increparent, reſtituitur pugna.Conſul ex altera parte Romanos memi-
neiſſe iubebat, illo die primum liberos pro libera vrbe Romana pugnare,ſibi-
metipſis victuros, non vt decemuirorum victores præmium eſſent: non Appio
Claudice rem geri, ſed conſule Valerio à liberatoribus populi Romani orto, libe-
ratore ipſo: oſtenderent prioribus præliis per duces, non per milites ſtetiſſe,
& vincerent: turpe eſſe,contra ciues plus animi habuiſſe,quam contra hoſtes:
domi quam foris ſeruitutem magis timuiſſe. Vnam Virginiam fuiſſe, cuius
pudicitiæ in pace periculum eſſet. Vnum Appium ciuem periculoſæ libidinis:
ſi fortuna belli inclinet, omnium liberis ab tot millibus hoſtium periculum
eſſe. Nolle ominari, quæ nec Iupiter, nec Mars pater paſſuri ſint, ijs auſpiciis
conditæ vrbi accidere. Auentini Sacrique montis admonebat, vt vbi libertas
parta eſſet,paucis ante menſibus, eo imperium illibatum referrent: oſtende-
rentque, eandem indolem militibus Romanis poſt exactos decemuiros eſ-
ſe,quæ ante creatos fuerit: nec æquatis legibus imminutam virtutem po-
puli Romani eſſe. Hæc vbi inter ſigna peditum dicta dedit, aduolat deinde

» ad equites: Agite iuuenes, inquit, præstate virtute pedirem, vt honore atque
» ordine præstatis. Primo concursu pedes mouit hostem, pulsum vos immissis e-
» quis exigite è campo: non sustinebunt impetum: & nunc cunctantur magis
» quam resistunt. Concitant equos, permittuntque in hostem pedestri iam tur-
batum pugna: & perruptis ordinibus elati ad nouissimam aciem, pars libero
spacio circunuecti, iam fugam vndique capessentes, plerosque a castris auer-
tunt, præter equitantesque absterrent. peditum acies, & consul ipse, visq; om-
nis belli fertur in castra: captisque cum ingenti cæde maiore præda potitur.
Huius pugnæ fama perlata non in vrbem modo, sed in Sabinos ad alterum ex-
ercitum: in vrbe lętitia modo celebrata est, in castris animos militum ad æmu-
landum decus accendit. Iam Horatius eos excursionibus sufficiendo, prælisq.
que leuibus experiundo, assuefecerat sibi potius fidere, quam meminisse igno-
miniæ decemuirorum ductu acceptæ: paruaque certamina in summam totius
profecerant spei. Nec cessabant Sabini feroces ab re priore anno bene gesta
lateßere atq; instare, rogitantes quid latrocinij modo procursantes pauci, re-
currentesq; tererent tempus? & in multa prælia paruaq; carperent summā vniu-
belli? quin illi congrederentur aciesinclinandamque semel fortunæ rem da-
rent? Ad id quod sua sponte satis collectum animorum erat, indignitate etiam
Romani accendebantur: iam alterum exercitum victorem in vrbem rediturū
sibi vltro per contumelias hostem insultare. quando autem se, si tum non sint
pares hostibus fore. Vbi hæc fremere militem in castris cōsul sensit: concion-
» aduocata: Quemadmodum, inquit, in Algido res gesta sit, arbitror vos milite-
» audisse. qualem liberi populi exercitū decuit esse, talis fuit. concilio colleg-
» virtute militum victoria parta est. Quod ad me attinet, id consilij animiq; h-
» biturus sum, quod vos milites mihi effeceritis. & trahi bellum salubriter, & m-
» ture perfici potest. si trahendum est, ego vt indies spes virtusq; vestra cresca-
» eadem qua instituī disciplina efficiam. si iam satis animi est, decerniq; place-
» agite dum clamorem, qualem in aciem subiaturi estis. tollite hic indicem v-
» luntatis virtutisq; vestrę. Postquam ingenti alacritate clamor est sublatus: quo
bene vertat, gesturum se illis morem, posteroq; die in aciem deducturum, affi-
mat. reliquum diei apparandis armis cōsumptum est. Postero die simul insti-
Romanam aciem Sabini videre, & ipsi iam auidi certaminis procedunt: Præ-
um fuit, quale inter fidentes sibimet ambos exercitus, veteris perpetuæq;
terum gloriæ auidum, alterum nuper noua victoria elatum. Consilio etiam
bini vires adiuuere. nam cum æquassent aciem, duo extra ordinem millia, q-
in sinistrum cornu Romanorum in ipso certamine impressionē facerent, ter-
ere. quæ vbi illatis ex transuerso signis degrauabant prope circunuentum c-
nu, equites duarum legionum sexcenti fere ex equis desiliunt: cedentibus
iam suis prouolant in primum: simulq; & hosti se opponunt: & æquato prim-
periculo, pudore deinde animos peditum accendunt. verecundię erat, eq-
suo alienoq; marte pugnare: peditem ne ad pedes quidem digresso equit-
rem esse. Vadunt igitur in prelium ab sua parte omissum, & locum ex quo
serant, repetunt: momentoq; non restituta modo pugna: sed inclinatur e-
Sabinis cornu. eques inter ordines peditum tectus, se ad equos recipit: t-
uolat inde in partem alteram suis victoriæ nuncius: simul & in hostes iam p-
dos, quippe fuso sue partis validiore cornu, impetum facit, non aliorum eo-
lio virtus magis enituit. Consul prouidere omnia, laudare fortes, increpa-
cubi segnior pugna esset. castigari, fortium statim virorum opera edebant
tumq; hos pudor, quantum alios laudes excitabant. Redintegrato clamor
diq; omnes connixi, hostem auertunt: nec deinde Romana vis sustineri
it. Sabini fusi passim per agros, castra hosti ad prædam relinquunt: ibi non
orum, sicut in Algido, res, sed suas Romanus populationibus agrorum a-
recipit. Gemina victoria duobus bifariam prelis parta, maligne senatus
num diem supplicationes cōsulum nomine decreuit. Populus iniussu &

die frequens iit ſupplicatum,& hęc vaga populariſq; ſupplicatio ſtudiis prope V.C.
celebratior fuit. Conſules ex compoſito eodem biduo ad vrbem acceſſere, ſe-
natumq; in Martium campum euocauere. vbi cum de rebus ab ſe geſtis age-
rent, queſti primores patrum, ſenatum inter milites dedita opera terroris cau-
ſa haberi. itaq; inde conſules, ne criminationi locus eſſet, in prata Flaminia, vbi
nunc ædes Apollinis eſt, (circum iam tum Apollinarem appellabant) auocaue-
re ſenatum. vbi cum ingenti conſenſu patrum negaretur triumphus, L. Icilius
trib. pleb. tulit ad populum de triumpho conſulum: multis diſſuaſum prodeun-
tibus, maxime C. Claudio vociferante, de patribus, non de hoſtibus cõſules tri-
umphare velle: gratiamq; pro priuato merito in tribunũ, non pro virtute ho-
norem, peti. nunquam ante de triumpho per populum actum, ſemper æſtima-
tionem arbitriumq; eius honoris penes ſenatum fuiſſe. ne reges quidem maie-
ſtatem ſummi ordinis imminuiſſe, ne ita omnia tribuni poteſtatis ſuæ imple-
rent, vt nullum publicum conſilium ſinerent eſſe. ita demum liberam ciuitatẽ
fore, ita æquatas leges, ſi ſua quiſq; iura ordo, ſuam maieſtatem teneat. in ean-
dem ſententiam multa & à cæteris ſenioribus patrum cum eſſent dicta, omnes
tribus eam rogationẽ acceperunt. Tum primum ſine authoritate ſenatus po-
puli iuſſu, triumphatum eſt. Hæc victoria tribunorum plebiſque prope in haud
ſalubrem luxuriam vertit, conſpiratione inter tribunos facta, vt ijdem tribuni
reficerentur: & quo ſua minus cupiditas emineret, conſulibus quoq; continua-
rent magiſtratum. conſenſum patrum cauſabantur, quo per contumeliam cõ-
ſulum iura plebis labefactata eſſent. quid futurum nondum firmatis legibus, ſi
nouos tribunos per factiones ſuas conſules adorti eſſent? non enim ſemper
Valerios Horatioſq; Coſſi fore, qui libertati plebis ſuas opes poſtferrent. Forte «
quadam vtili ad tempus, vt comitijs præeſſet, potiſſimum M. Duellio forte eue-
nit, viro prudenti, & ex continuatione magiſtratus inuidiam imminentem cer-
neuti, qui cum ex veteribus tribunis negaret vllius ſe rationem habiturum:
pugnarentq; collegæ, vt liberas tribus in ſuffragium mitteret: aut concederet
partem comitiorum collegis, habiturus è lege potius comitia, quam ex volun-
tate patrum: iniecta contentione Duellius conſules ad ſubſellia accitos, cum
interrogaſſet, quid de comitiis conſularib. in animo haberent? reſpondiſſent-
que ſe nouos conſules creaturos: authores popularis ſententiæ haud popula-
res nactus, in concionem cum iis proceſſit. vbi cum conſules producti ad po-
pulum, interrogatiq;, ſi eos P.R. memor libertatis per illos receptæ domi, me-
mor militiæ rerumq; geſtarum conſules iterum facerer, quidnam facturi eſ-
ſent, nihilq; ſententiæ ſuæ mutaſſent: collaudatis conſulibus, quod perſeuera-
rant ad vltimum diſſimiles decemuirorum eſſe, comitia habuit: & quinque tri-
bunis plebis creatis, cum præ ſtudiis aperte petentium nouem tribunorum a-
candidati tribus non explerent, concilium dimiſit: nec deinde comitiorum
vſus habuit. ſatisfactum legi aiebat, quæ numero nuſquam præfinito tribu-
nos, modo vt relinquerentur, ſanciret: & ab iis qui creati eſſent, cooptari col-
legas iuberet: recitabatque rogationis carmen, in quo: Si tribunos plebis de- «
cem rogabo, ſi quos minus hodie decem tribunos plebis fecerint: hi tum vtiq; «
eos ſibi collegas cooptaſſent, vt illi legitimi eadem lege tribuni plebei ſint, «
illi quos hodie tribunos plebei feceritis. Duellius cum ad vltimum perſeue- «
raret, negando XV. tribunos plebis rempublicam habere poſſe, victa colle-
gium cupiditate, pariter patribus plebique acceptus magiſtratu abiit. Noui
tribuni plebis in cooptandis collegis patrum voluntatem ſouerunt: duos etiam 370.
patricios conſulareſq;, Sp. Tarpeium, & A. AEternium cooptauere. Conſules cre-
arant Sp. Herminius, T. Virginius Cœlimontanus, nihil magnopere ad patrum aut
plebis cauſam inclinati, ociũ domi ac foris habuere. L. Trebonius trib. pleb. in-
ſectatus patribus quod ſe ab iis in cooptandis tribunis fraude captũ, proditumq;
collegis aiebat: rogationem tulit, vt qui plebem Romanam tribunus ple-
bem rogaret, is vſque eo rogaret, dum X. tribunos plebis faceret, inſectandiſque

V.C. patribus,vnde Aspero etiam inditum est cognomen, tribunatum gessit. Inde A
308. M.Geganius Macrinus,& C.Iulius Coss.facti, coitiones tribunorum aduersus nobilium iuuentutem ortas,sine insectatione potestatis eius conseruata maiestate patrum, sedauere: plebem decreto ad bellum Volscorum & Aequorum delectu sustinendo,rem ab seditionibus continuere: vrbano quoque otio foris omnia tranquilla esse affirmantes,per discordias ciuiles externos tollere animos, cura pacis concordiæ quoque intestinæ causa fuit. sed alter semper ordo grauis alterius modestiæ erat.quiescenti plebi ab iunioribus patrum iniuriæ fieri cœptæ, vbi tribuni auxilio humilioribus essent, in primis parum proderat: deinde ne ipsi quidem inuiolati erant, vtique postremis mensibus cum & per coitiones potentiorum iniuria fieret,& vis potestatis omnis aliquanto posteriore anni parte languidior ferme esset: iamque plebs ita in tribunatu ponere aliquid spei, si similes Icilio tribunos haberet: nomina tantum se biennio habuisse. Seniores contra patrum vt nimis feroces suos credere iuuenes esse,ita malle,si modus excedēdus esset,suis quam aduersariis supersse animos.adeo moderatio tuendæ libertatis. dum æquari velle simulando, itase quisq; extollit,vt deprimat alium,in difficili est:cauendoq; ne metuant homines,metuendos vltro se efficiunt: & iniuriam à nobis repulsam, tanquam aut facere aut pati necesse sit,iniungimus aliis. T.Quintius Capitolinus quartum, & Agrippa Furius consules inde facti,nec seditionem domi, nec foris bellum acceperunt: sed imminebat vtrunq;. Iam non vltra discordia ciuium reprimi poterat, & tribunis & plebe incitata in patres, cum dies alicui nobilium dictanouis semper certaminibus conciones turbaret. Ad quarum primum strepitum,velut signo accepto arma cepere AEqui ac Volsci: simul quod persuaserant iis duces cupidi prędarum, biennio ante delectum indictum haberi non potuisse,abnuente iam plebe imperium eo aduersus se non esse missos exercitus,dissolui licentia militandi morem, nec pro communi iam patria Romam esse.quicquid irarum simultatumq; cum externis fuerit,in ipsos verti.occæcatos lupos intestina rabie opprimendi occasionem esse.Coniunctis exercitibus Latinũ primum agrum populati sunt: deinde postquam ibi nemo vindex occurrebat,tum vero exultantibus belli authoribus ad mœnia ipsa Romæ populabundi regione portæ Esquilinæ accessere, vastationem agrorum vrbi per contumeliam ostentantes.vnde postquam inulti prædam præ se agentes, re-
» tro ad Corbionem agmine iere, Quintus Cos.ad concionem populum voca-
» uit.ibi in hanc sententiam locutum accipio: Et si mihi nullius noxæ conscius,
» Quirites,sum,tamen cum pudore summo in concionem vestram processi. hoc
» vos scire,hoc posteris memoriæ traditum iri, AEquos & Volscos vix Hernicis
» modo pares,T.Quintio quartum consule, ad mœnia vrbis Romę impune ar-
» matos venisse. hanc ego ignominiam(quanquam iam diu ita viuitur, is statu
» rerum est,vt nihil boni diuinet animus)si huic potissimum imminere annoscis
» sem,vel exilio,vel morte,si alia fuga honoris non esset,vitassem. Ergo si viri ar
» ma illa habuissent,quæ in portis fuere nostris,capi Roma me consule potuit
» satis honorum satis superq; vitæ erat.mori consulem tertium oportuit. Quem
» tandem ignauissimi hostium cõtempserẽnos consulesan vos Quirites?si cui
» pa in nobis est,auferte imperium indignis: & si id parũ est, insuper pœnas ex
» petite. si in vobis nemo deorum nec hominum sit,qui vestra puniat peccata
» Quirites,vosmet tantum eorum pœniteat.Non illi vestram ignauiam cõtem
» sere,nec suæ virtuti confisi sunt: quippe toties fusi fugatiq;, castris exuti, agri
» multati,sub iugum missi,& se & vos nouere. discordia ordinum est venenum
» vrbis huius,patrum ac plebis certamina.dum nec nobis imperij, nec vobis li
» bertatis est modus:dum tædet vos patriciorum,nos plebiorum magistratuum
» sustulere illi animos. Pro deũm fidem,quid vobis vultis?tribunos plebis concu
» pistis, concordiæ causa concessimus.decemuiros desideraſtis, creari passi su
» mus.decemuirorum vos pertęsum est,coegimus abire magistratu, manente
» cosde

A eosdem priuatos ira vestra,mori atque exulare nobilissimos viros honoratissimosque passi sumus. tribunos plebis creare iterum voluistis, creastis. consules facere vestrarum partium, etsi patribus videbamus iniquum, patricium quoque magistratum plebi donum fieri vidimus, auxilium tribunitium, prouocationem ad populum,scita plebis iniuncta patribus sub titulo æquandarum legum,nostra iura oppressa tulimus & ferimus. Qui finis erit discordiarum? ecquando vnam vrbem habere, ecquando communem hanc esse patriam licebit? Vicit nos æquiore animo quiescimus,quam vos victores.satisne est, nobis vos metuendos esse? Aduersus nos Auentinum capitur,aduersus nos Sacer occupatur mons.Esquilias quidem ab hoste prope captas, & scandentem in aggerem Volscum hostem nemo submouit.in nos viri, in nos armati estis. Agite dum ibi hic curiam circunsederitis,& suorum infestum feceritis, & carcerem impleueritis principibus, iisdem istis ferocibus animis egredimini extra portam Esquilinam.aut si ne hoc quidem audetis,ex muris visite agros vestros ferro igniq; vastatos,prædam abigi,fumare incensa passim tecta.At enim communis res per hæc loco est peiore,ager vritur,vrbs obsidetur, belli gloria penes hostes est.Quid tandem? priuatæ res vestræ quo in statu sunt? iam vnicuiq; ex agris sua damna nunciabuntur.quid est tandem domi,vnde ea expleatis? tribuni vobis amissa reddent ac restituent? vocis verborumque quantum voletis,ingerent.& criminum in principes,& legum aliarum super alias,& cõcionum.sed ex illis concionibus nunquam vestrûm quisquam re fortunaq; domum auctior redijt.Ecquis retulit aliquid ad coniugem & liberos,præter odia, offensiones,simultates publicas priuataſq;? à quibus semper non vestra virtute innocentiaq; sed auxilio alieno tuti sitis.At Hercules, cum stipendia nobis consulibus,non tribunis ducibus,& in castris,non in foro faciebatis,& in acie vestrum clamorem hostes,non in concione patres Romani horrebant: præda parta,agro ex hoste capto,pleni fortunarum gloriæq; simul publicæ,simul priuatæ triumphantes domum ad penates redibatis: nunc oneratum vestris fortunis hostem abire sinitis.Hærete affixi concionibus,& in foro viuite: sequitur vos necessitas militandi,quam fugitis.Graue erat in AEquos & Volscos profisciſante portas est bellum,si inde non pellitur,iam intra mœnia erit, & arcem & Capitoliũ scandet:& in domos vestras vos persequetur. Biennio ante senatus delectum haberi,& educi exercitum in Algidum iussit,sedemus desides domi,mulierum ritu inter nos altercantes,præsenti pace læti,nec cernentes ex ocio illo breui multiplex bellum rediturum. His ego gratiora dictu alia esse scio: sed me vera pro gratis loqui,& si meñ ingenium non moneret,necessitas cogit.Veliem equidem vobis placere,Quirites,sed multo malo vos saluos esse qualicunq; erga me animo futuri estis.Natura hoc ita comparatum est,vt, qui apud multitudinem sua causa loquitur, gratior eo sit, cuius mens nihil præter publicum commodum videt.nisi forte assentatores publicos, plebicolas istos qui vos nec in armis,nec in ocio esse sinunt,vestra vos causa incitare & stimulare putatis:concitati,aut honori aut quæstui illis estis.& quia in concordia ordinũ nullos se vsquam esse vident,malæ rei se quam nullius, turbarum ac seditionum duces esse volunt.Quarum rerum si vos tędium tandem capere potest & patrum vestroſq; antiquos mores vultis pro his nouis sumere:nulla supplicia recuso,nisi paucis diebus hos populatores agrorũ nostrorum fusos fugatoſq; castris exuero:& à portis nostris mœnibusq; ad illorum vrbes hunc belli terrorem,quo nunc vos attoniti estis,transtulero. Raro alias tribuni popularis oratio acceptior plebi,quam tunc seueriſſimi consulis fuit.Iuuentus quoque, quæ inter tales metus delectationem militię,telum acerrimum aduersus patres habere solita erat,bellum & arma spectabat,& agrestium fuga, spoliatiq; in agris & vulnerati, fœdiora iis quæ subijciebantur oculis nunciantes, totam vrbem ira impleuere. In senatum vbi ventum est, ibi vero in Quintium omnes versi unum vindicem maiestatis Romanæ intueri, & primores patrum dignam

dicere concionem imperio consulari, dignam tot consulatibus anteactis, dignam vita omni plena honorum sæpe gestorum, sæpius meritorum. alios consules aut per proditionem dignitatis patrum plebi adulatos, aut acerbe tuendo iura ordinis, asperiorem domando multitudinem feciſſe: T. Quintium orationem memorem maiestatis: patrum, concordiæque ordinum, & temporum in primis habuiſſe. orare eum, collegamque, vt capeſſerent rempub. orare tribunos, vt vno animo cum consulibus bellum ab vrbe ac mœnibus propulsari vellent, plebemque obedientem in re tam trepida patribus præberent. appellare tribunos, communem patriam, auxiliumq; eorum implorare, vastatis agris, vrbe prope oppugnata. Consensu omnium delectus decernitur, habeturque. Cum consules in concione pronunciassent, tempus non esse causas cognoscendi: omnes iuniores postero die prima luce in campo Martio adesſent: cognoscendis causis eorum qui nomina non dediſſent, bello perfecto se daturos tempus: pro desertore futurum, cuius non probassent causam: omnis iuuentus affuit postero die. cohortes sibi quæque centuriones legerunt, bini senatores singulis cohortibus præpositi. Hæc omnia adeo mature perfecta accepimus, vt signa eo ipso die à quæstoribus ex ærario prompta, delataq; in campum, quarta diei hora mota ex campo sint: exercitusque nouus, paucis cohortibus veterum militum voluntate sequentibus, manserit ad decimum lapidem. insequenti die hostem in conspectum dedit, castraque ad Corbionem castris sunt coniuncta. tertio die, cum ira Romanos, illos, cum toties rebellassent, conscientia culpæ ac desperatio irritaret, mora dimicandi nulla est facta. In exercitu Romano cum duo consules essent potestate pari, quod saluberrimum in administratione magnarum rerũ est, summa imperij concedente Agrippa penes collegam erat: & prælatus illæ facilitati summittentis se comiter respondebat communicando consilia laudesque & æquando imparem sibi. In acie Quintius dextrum cornu, Agrippa sinistrum tenuit: S. Posthumio Albo legato data media acies tuenda: legatum alterum P. Sulpitium equitibus præficiunt. Pedites ab dextro cornu egregie pugnauere, haud segniter resistentibus Volscis. Sulpitius per mediam hostium aciem cum equitatu perrupit. vnde cum eadem reuerti posset ad suos, priusquam hostis turbatos ordines reficeret, terga impugnare hostium satius visum est, momentoque temporis in auersam incursant aciem, ancipiti terrore dissipasset hostes, ni suo proprio eum prælio equites Volscorum & AEquorum exceptum aliquandiu tenuissent. Ibi vero Sulpitius negare cunctandi tempus esse, circumuentos intercluſosque ab suis vocans, ni equestre prælium connixi omni vi perficerent: nec fugare equitem integrum, satis esse. conficerent equos, virosq;, ne quis reuehere turinde ad pelium, aut integraret pugnam. non posse illos resistere sibi, quibus conferta ditum acies cessisset. Haud surdis auribus dicta. impressione vna totum equitum fudere, magnam vim ex equis præcipitauere: ipsos, equosq; spiculis fodere. Is finis pugnæ equestris fuit. Tunc adorti peditum aciem, nuncio consules rei gestæ mittunt, vbi iam inclinabatur hostium acies, nuncius de & vincentibus Romanis animos auxit, & referentes gradum perculit AEq In media primum acie vinci cœpti, qua præmissus equitatus turbauerat nes. sinistrum deinde cornu ab Quintio consule pelli cœptum. in dextro mum laboris fuit. Ibi Agrippa ætate viribusque ferox, cum omni parte p melius rem geri, quam apud se videret, accepta signa ab signiferis ipse in quædam iacere etiam in confertos hostes cœpit. cuius ignominiæ metu tati milites inuasere hostem: ita æquata ex omni parte victoria est. Nuntum à Quintio venit, victorem iam se imminere hostium castris: nolle impere antequam sciat debellatum, & in sinistro cornu esse. si iam fudisset conferret ad se signa, vt simul omnis exercitus præda potiretur. Victor A cum mutua gratulatione ad victorem collegam, castraque hostium ve paucis defendentibus, momentoque fusis, sine certamine in munitio

A rumpunt: prædaque ingenti compotem exercitum, ſuis etiam rebus recuperatis, quæ populatione agrorum amiſſæ erant, reducunt. Triumphum nec ipſos poſtulaſſe, nec delatum iis ab ſenatu, accipio: nec traditur cauſa ſpreti aut non ſperati honoris. ego quantum in tanto interuallo temporum coniicio, cum Valerio atque Horatio conſulibus, qui præter Volſcos & AEquos, Sabini etiam belli perfecti gloriam pepererant, negatus ab ſenatu triumphus eſſet, verecundiæ fuit pro parte dimidia rerum conſulibus petere triumphum: ne, etiam ſi impetraſſent magis hominum ratio, quam meritorum habita videretur. Victoriam honeſtam ex hoſtibus partam, turpe domi de finibus ſociorum iudicium populi deformauit. Aricini atque Ardeates de ambiguo agro cum ſepe bello certaſſent, multis inuicem cladibus feſſi, iudicem populum Romanum cepere. Cum ad cauſam orandam veniſſent, concilio populi à magiſtratibus dato, magna contentione actum, iamque editis teſtibus, cum tribus vocari, & populum inire ſuffragium oporteret, conſurgit P. Scaptius de plebe magno natu: Et ſi licet, inquit, conſules de repub. dicere, errare ego populum in hac cauſa non patiar. Cum vt vanum eum negarent, cõſules audiendum eſſe, vociferantemq; prodi publicam cauſam, ſummoueri iuſſiſſent, tribunos appellat. Tribuni, vt fere ſemper reguntur à multitudine magis, quam regunt, dedere cupidæ audiendi plebi, vt quæ vellet, Scaptius diceret. Ibi infit, annum ſe tertium & octogeſimum agere, & in eo agro, de quo agitur, militaſſe non iuuenem, ſed viceſima iam ſtipendia merentem, cum ad Coriolos ſit bellatum eo ſe rem vetuſtate obliteratam, cæterum ſuæ memoriæ infixam, afferre. agrum de quo ambigitur, fuiſſe Coriolanorum fuiſſe, captisq; Coriolis, iure belli, publicum populi Rom. factum. mirari ſe, quonam more Ardeates Aricinique, cuius agri ius nunquam ſurpauerint, incolumi Coriolana re, eum ſe à populo Rom. quem pro domino iudicem fecerint, intercepturos ſperent. Sibi exiguum vitæ tempus ſupereſſe: non potuiſſe ſe tamen inducere in animum, quin, quem agrum miles pro parte virili manu cepiſſet, eum ſenex quoque voce, qua vna poſſet, vindicaret. magnopere ſe ſuadere populo, ne inutili pudore ſuam ipſe cauſam damnaret. Conſules cum Scaptium non ſilentio modo, ſed cum aſſenſu etiam audiri animaduertiſſent: deos hominesque teſtantes flagitium ingens fieri, patrum primores decreſunt. cum his circumire tribunos, orare, ne peſſimum facinus peiore exemplo admitterent, iudices in ſuam rem litem vertendo, cum præſertim, etiam fas ſit curam emolumenti ſui iudicij eſſe, nequaquam tantum agro interciendo acquiratur, quantum amittatur alienandis iniuria ſociorum animis. iam famæ quidem ac fidei damna maiora eſſe, quam quæ æſtimari poſſent. hoc legatos referre domum? hoc vulgari? hoc ſocios audire? hoc hoſtes? o cum dolore hos? quo cum gaudio illos? Scaptio ne hoc concionali ſeni ſignaturos putarent finitimos populos? clarum hac fore imagine Scaptium omen: populum Rom. quadruplatoris, & interceptoris litis alienæ perſonam gerum. quem enim hoc priuatæ rei iudicem feciſſe, vt ſibi controuerſioſam iudicaret rem? Scaptium ipſum id quidem, etſi præmortui iam ſit pudoris, ſe facturum. Hæc conſules, hæc patres vociferantur. ſed plus cupiditas, & auctor cupiditatis Scaptius valet. vocatæ trib. iudicauerunt agrum publicum populi Romani eſſe. nec abnuitur ita fuiſſe, ſi ad iudices alios itum foret. nunc quidſane quicquam bona cauſa eleuatur dedecus iudicij? idque non Aricinis Laurentibusq; quam patribus Romanis, fœdius atq; acerbius viſum. Reliquum anni quietum ab vrbanis motibus, & externis manſit.

DECADIS PRIMÆ LIB. IIII. EPITOME.

Lex de connubio Patrum & plebis contentione magna, patribus repugnantibus, perlata eſt à trib. Pleb. Aliquot annis res populi Romani domi militiæque per hoc genus

magistratus administratæ sunt. Item censores tunc primum creati sunt. Ager Ardeatinus Romani populi iudicio ablatus, missis in eum colonis, restitutus est. Cum fame populus Romanus laboraret: Sp. Melius eques Romanus frumentum populo sua impensa largitus est: & ob id factum conciliata sibi plebe: regnum affectans à C. Seruilio Hala magistro equitum, iussu Quintij Cincinnati dictatoris occisus est. L. Minutius index bonæ aurata donatus est. Legatis Romanis à Fidenatibus occisis, quoniam ob rempub. occubuerant, statuæ in rostris positæ sunt. Cornelius Cossus tribunus militum occiso Tolumnio rege Veientium, opima spolia secunda retulit. Mamercus AEmilius dictator censuræ honore, qui antea per quinquennium gerebatur: anno & sex mensium spatio finito, ob eam rem censoribus notatus est. Fidenæ in potestatem redactæ: eoq; coloni missi sunt, quibus occisis, Fidenates cum defecissent à populo Romano, à Mamerco AEmilio dictatore victi sunt: & Fidenæ captæ. Coniuratio seruorum oppressa est. Posthumius tribunus militum propter crudelitatem ab exercitu occisus est. Stipendium ex ærario tum primum militibus datum est. Res præterea gestas aduersum Volscos & Veientes, Fidenates & Faliscos continet.

V.C. 330. HOs secuti M. Genutius & P. Curiatius consules. Fuit annus domi forisque infestus. Anni namque principio & de connubio patrum & plebis C. Canuleius tribunus plebis rogationem promulgauit. qua contaminari sanguinem suum patres, confundique iura gentium rebantur: & mentio primo seusim illata à tribunis, vt alterum ex plebe cõsulem liceret fieri, eo processit deinde, vt rogationem nouẽ tribuni promulgarent, vt populo potestas esset, seu de plebe, seu de patrib. vellet, cõsules faciendi. Id vero si fieret, non vulgari modo cum infimis, sed prorsus auferri à primoribus ad plebem summum imperium credebant. Læti ergo audiere patres, Ardeatium populum ob iniuriam agri abiudicati desciisse, & Veientes depopulatos extrema agri Romani, & Volscos AEquosque ob communitam Verruginem fremere. adeo vel infelix bellum ignominioseq; paci præferebant. His itaque in maius etiam acceptis, vt inter strepitum tot bellorum conticescerent actiones tribunitiæ, delectus haberi, bellum, armaq; vi summa apparari iubent, si quo intentius possit, quam T. Quintio consul apparatum sit. Tum C. Canuleius pauca in senatu vociferatus, nequicquam territando consules, auertere plebem à cura nouarum legum, nunquam eos se viuo delectum habituros ante, quam ea quæ promulgata ab se collegisque essent, plebes sciuisset: confestim ad concionem aduocauit. Eodem tempore & consules senatum in tribunum, & tribunus populum in consules incitabat. Negabant consules iam vltra ferri posse furores tribunitios, ventum iam ad finem esse: domi plus belli concitari, quam foris. id adeo non plebis quam patrum, neque tribunorum magis quam consulum culpa accidere. cuius rei præmium sit in ciuitate, eam maximis semper auctibus crescere: sic pace bonos, sic bello fieri. maximum Romæ præmium seditionum esse: id & singulis vniuersisq; semper honori fuisse. Reminiscerentur quam maiestatem senatus ipsi à patribus accepissent, quã liberis traditurі essent: vt quemadmodum plebs gloriari posset, se auctiorem amplioremq; esse. finem ergo non fieri, nec futurum, donec quam felices seditiones, tam honorati seditionum authores essent. Quas, quantasq; res C. Canuleium aggressum? colluuionem gentium, perturbationem auspiciorum publicorum priuatorumque afferre, ne quid synceri, ne quid incontaminati sit: vt discrimine omni sublato, nec se quisquam, nec suos nouerit. quam enim aliam vim connubia promiscua habere, nisi vt ferarum prope ritu vulgentur concubitus plebis, patrumque? vt qui natus sit ignoret cuius sanguinis, quorum sacrorum sit: dimidius patrum sit, dimidius plebis, nec secum quidem ipse concors? Parum id videri, quod omnia diuina humanáque turbentur, iam ad consulatum vulgi turbatores accingi. & primo, vt alter consul ex plebe fieret, id modo sermonibus tentasse: nunc rogari, vt seu ex patribus, seu ex plebe velit populus

populus consules creet: & creaturos haud dubie ex plebe seditiosissimum quemque. Canuleios igitur Iciliosque consules fore. ne id Iupiter optimus maximus sineret, regiæ maiestatis imperium eo recidere: & le millies morituros potius quam vt tantũ dedecoris admitti patiantur. certum habere maiores quoque si diuinassent, concedendo omnia, non mitiorem in se plebem, sed asperiorem, alia ex alijs iniquiora postulando, cum prima impetrasset, futuram: primo quamlibet dimicationem subituros fuisse potius, quam eas leges sibi imponi paterentur, quia tum concessum sit de tribunis, iterum concessum esse. Finem non fieri posse, in eadem ciuitate tribunos plebis, & patres esse. aut hunc ordinem aut illum magistratum tollendum esse: potiusq; sero, quã nunquam obuiam eundum audaciæ temeritatiq;. illinc vt impune primo discordias serentes, concitent finitima bella? deinde aduersus ea quæ concitauerint, armari ciuitatem, defendiq; prohibeant? & cum hostes tantum non accersierint, exercitus conscribi aduersus hostes non patiantur? sed audeat Canuleius in senatu proloqui, se, nisi suas leges tanquam victoris patres accipi sinant, delectum haberi prohibiturum. quid esse aliud, quam minari se prodituru patriam: oppugnari atq; capi passurum? quid eam vocem animorum, non plebi Romanæ, sed Volscis & Aequis & Veientibus allaturam? nonne Canuleio duce se speraturos Capitolium atq; arcem scandere posse, si patribus tribuni cum iure ac maiestate adempta, animos etiam eripuerint? Consules paratos esse duces prius aduersus scelus ciuium, quam aduersus hostium arma. Cum maxime hæc in senatu agerentur, Canuleius pro legibus suis, & aduersus consules, ita disseruit: Quantopere vos, Quirites, contemnerent patres, quam indignos « ducerent, qui vna secum vrbe intra eadem mœnia viueretis, sæpe equidem & « ante videor animaduertisse: nunc tamẽ maxime, quod adeo atroces in has ro- « gationes nostras coorti sunt: quib. quid aliud quam admonemus, ciues nos eo- « rum esse, & si non easdem opes habere, candẽ tamen patriam incolere? Altera « connubium petimus, quod finitimis, externisque dari solet. nos quidem ciuita- « tem, quę plus quam connubium est, hostibus etiam victis dedimus. Altera nihil « noui ferimus, sed id quod populi est, repetimus atque vsurpamus: vt quibus ve- « lit populus Romanus honores mandet. Quid tandem est, cur cœlum ac terras « misceant? cur in me impetus modo pene in senatu fit factus? negent se ma- « nibus temperaturos? violaturosque denuncient sacrosanctam potestatem? « Si populo Rom. liberum suffragium datur, vt quibus velit, consulatum mandet: « & non præciditur spes plebeio quoque, si dignus summo honore erit, adipis- « cendi summi honoris, stare vrbs hæc non poterit? de imperio actum est? Et « perinde hoc valet, plebeiusne consul fiat, tanquam seruum aut libertinum ali- « quis consulem futurum dicat. Ecquid sentitis, in quanto contemptu viuatis? « Lucis vobis huius partem, si liceat, adimant. quod spiratis, quod vocem mitti- « tis, quod formas hominum habetis, indignantur. quin etiam (si dijs placet) ne- « fas aiunt esse consulem plebeium fieri. Obsecro vos, si non ad fastos, non ad « commentarios pontificum admittimur, ne ea quidem scimus, quæ omnes pe- « regrini etiam sciunt, consules in locum regum successisse? nec aut iuris aut ma- « iestatis quicquam habere, quod non in regibus ante fuerit? en vnquam credi- « tis fando audiuum esse, Numam Pompilium non modo non patricium, sed ne « ciuem quidem Romanũ ex Sabino agro accitum, populi iussu, patribus autho- « ribus Romæ regnasse? L. deinde Tarquinium, non modo Romanæ, sed ne Ita- « licæ quidem gentis, Demarati Corinthij filium, incolam ab Tarquinijs, viuis li- « beris Anci, regem factum? Seruium Tullium post hunc captiua Corniculana « natum, patre nullo, matre serua, ingenio & virtute regnum tenuisse? quid enim « de T. Tatio Sabino dicam, quem ipse Romulus parens vrbis in societatem reg- « ni accepit? Ergo dum nullum fastiditur genus, in quo eniteret virtus, creuit « imperium Romanum. pœniteat nunc vos plebeij consulis, cum maiores no- « stri aduenas reges non fastiderint, & ne regibus quidem exactis clausa vrbs «

fuerit

» fuerit peregrinæ virtuti. Claudiam certe gentem post reges exactos ex Sabinis
» non in ciuitatem modo accepimus, sed etiam in patriciorum numerum. Ex
» peregrinone patricius, deinde consul fiat? ciuis Romanus si sit ex plebe, præ-
» cisa consulatus spes erit? Vtrum tandem non credimus fieri posse, vt vir for-
» tis ac strenuus, pace belloque bonus ex plebe, sit Numæ, L. Tarquinio, Seruio
» Tullio similis? anne si sit quidem ad gubernacula reipublic. accedere eum pa-
» tiemur? potiusque decemuiris deterrimis mortalium, qui tum omnes ex pa-
» tribus erant, quam optimis regum nouis hominibus similes consules sumus
» habituri? At enim nemo post reges exactos de plebe consul fuit. Quid postea?
» nullane res noua instituí debet? & quod nondum est factum (multa enim non-
» dum sunt facta in nouo populo) ea, ne si vtilia quidem sint, fieri oporet? Pon-
» tifices, augures Romulo regnante nulli erant: ab Numa Pompilio creati sunt:
» census in ciuitate, & descriptio centuriarum, classiumque non erat: ab Seruio
» Tullio est facta. consules nunquam fuerant, regibus exactis creati sunt. dicta-
» toris nec imperium, nec nomen fuerat: apud patres esse cœpit. tribuni ple-
» bis, ædiles, quæstores nulli erant: institutum est vt fierent. decemuiros legibus
» scribendis intra decé hos annos & creauimus, & è republica sustulimus. Quis
» dubitat, quin in æternum vrbe condita, & in immensum crescente, noua
» imperia, sacerdotia, iura gentium hominumque instituantur? Hoc ipsum, ne
» connubium patribus cum plebe esset, non decemuiri tulerunt paucis his an-
» nis, pessimo exemplo publico, cum summa iniuria plebis? an esse vlla maior
» aut insignior contumelia potest, quam partem ciuitatis velut contaminatam
» indignam connubio haberi? quid est aliud, quam exilium intra eadem mœnia,
» quam relegationem pati: ne affinitatibus, ne propinquitatibus immisceá-
» mur cauent, ne societur sanguis quid? hoc si polluit nobilitatem istam ve-
» stram, quam plerique oriundi ex Albanis & Sabinis, non genere nec sangui-
» ne, sed per cooptationem in patres habetis, aut ab regibus lecti, aut post re-
» ges exactos iussu populi: sinceram seruare priuatis consilijs non poteratis,
» nec ducendo ex plebe, neque vestras filias sororesque enubere sinendo è
» patribus? Nemo plebeius patriciæ virgini vim afferet, patriciorum ista libido
» est: nemo inuitum pactionem nuptialem quenquam facere coegisset: verum
» enimuero lege id prohiberi, & connubium tolli patrum ac plebis, id demum
» contumeliosum plebi est. cur enim non confertis ne sit connubium diuitibus
» ac pauperibus? quod priuatorum consiliorum vbique semper fuit. vt in quam
» cuique fœminæ conueniisset domum, nuberet: ex qua pactus esset vir domo
» in matrimonium duceret: id vos sub legis superbissimæ vincula conijcitis. qua
» dirimatis societatem ciuilem, duasque ex vna ciuitate faciatis. Cur nó sanciti
» ne vicinus patricio sit plebeius? ne eodem itinere eat? ne idem conuiuium in
» eat? ne in foro eodem consistat? quid enim in re est aliud? si plebeiam patri
» cius duxerit, si patriciam plebeius, quid iuris tandem mutatur? nempe patren
» sequuntur liberi. Nec quod nos ex connubio vestro petamus quicquam est
» præterquam vt hominum, vt ciuium numero simus. nec vos (nisi in con
» tumeliam ignominiamque nostram certare iuuat) quod contendatis qui
» quam est. Denique vtrum tandem populi Romani, an vestrum, summum imp
» rium est? regibus exactis vtrum vobis dominatio, an omnibus æqua liberta
» parta est? Oportet licere populo Rom. si velit, iubere legem. an, vt quæque r
» gatio promulgata erit, vos delectum pro pœna decernetis? & simul ego trib
» nus vocare tribus in suffragium cœpero, tu statim consul sacramento iunior
» adiges, & in castra educes? & minaberis plebi, minaberis tribunos? Quid
» non quantum istæ minæ aduersus plebis consensum valerent, bis iam expe
» essetis? scilicet quia nobis consultum volebatis, certamine abstinuistis? an id
» non est demicatum, quod quæ pars firmior, eadem modestior fuit? Nec nu
» erit certamen, Quirites. animos vestros illi tentabunt semper, vires non exp
» rientur. Itaq; ad bella ista, seu falsa seu vera sunt, consules, parata vobis ple

est,si connubiis redditis,vnam hanc ciuitatem tandem facitis: si coalescere, si iungi miscerique vobis priuatis necessitudinibus possunt: si spes, si aditus ad honores viris strenuis & fortibus datur: si inconsortio, si in societate reipub. esse: si, quod æque libertatis est,inuicem annuis magistratibus parere atque imperitare licet.Si hęc impediet aliquis,ferte sermonib. & multiplicate fama bella: nemo est nomen daturus, nemo arma capturus, nemo dimicaturus pro superbis dominis,cum quibus nec in republica honorum, nec in priuata cōnubij societas est.Cum in concionem & consules processissent, & res à perpetuis orationib. in altercationem vertissent,interroganti tribuno, cur plebeiū consulem fieri non oporteat?vt fortasse vere, sic parum vtiliter in præsens certamen respondit,quod nemo plebeius auspicia haberet:ideoque decemuiros connubiū diremisse,ne incerta prole auspicia turbarentur.Plebes ad id maxime indignatione exarsit, quod auspicari tanquā inuisi diis immortalibus negarentur posse.Nec ante finis contentionum fuit,cum & tribunum acerrimū authorem plebs nacta esset,& ipsa cum eo pertinacia certaret, quam victi tandē patres vt de connubio ferretur concessere: ita maxime rati contentionem de plebeiis consulibus tribunos aut totam deposituros,aut post bellum dilaturos esse:contentamq; interim connubio plebem paratam delectui fore. Cum Canuleius victoria de patrib.& plebis fauore ingens esset,accensi alij tribuni ad certamen,pro rogatione sua summa vt pugnant: & crescentibus in dies fama belli,delectum impediunt. Consules,cum per senatum,intercedentibus tribunis,nihil agi posset,consilia principum domi habebant:apparebat autem aut hostib.aut ciuibus de victoria concedendum esse. Soli ex consularib. Valerius atq; Horatius non intererant cōsiliis,C.Claudii sententia consules armabat in tribunos:Quintiorum,Cincinnatiq; & Capitolini sententiæ abhorrebant à cęde,violandisq; quos fœdere icto cum plebe sacrosanctos accepissent. Per hæc consilia eo deducta res est,vt tribunos militum consulari potestate promiscue ex patrib.ac plebe creari sinerent,de consulib.creandis nihil mutaretur. eoq; contenti tribuni,contenta plebs fuit. Comitia tribunis cōsulari potestate trib. creandis indicuntur.quibus indictis extemplo quicunque aliquid seditiose dixerat,aut fecerat,quam maxime tribunitij & prehensare homines,& concursare toto foro candidati cœpere: vt patricios desperatio primo, irritata plebe, adipiscendi honoris, deinde indignatio, si cum his gerendus esset honos,deterret,postremo coacti tamē à primoribus, petiere,ne cessisse possessione reipub.viderentur.Euentus eorum comitiorum docuit,alios animos in contentione libertatis dignitatisque,alios secundum deposita certamina incorrupto iudicio esse. tribunos enim omnes patricios creauit populus, contentus eo, quod ratio habita plebeiorum esset. Hanc modestiam æquitatemque, & altitudinem animi vbi nunc in vno inueneris,quæ tum populi vniuersi fuit? Anno trecentesimo decimo quam vrbs Roma condita erat,primum tribuni militū pro consulibus magistratum ineunt. Sempronius Atratinus, L.Atilius,T. Cælius.quorum in magistratu concordia domi,pacem etiam foris præbuit.Sunt qui propter adiectum AEquorum Volscorumque bello, & Ardeatium defectioni Veiens bellum, quia duo consules obire tot simul bella nequirent. tribunos militum tres creatos dicant,sine mentione promulgatæ legis de consulibus creandis ex plebe: & imperio & insignibus consularibus vsos. Non tamen pro firmato iam stetit magistratus eius ius,quia tertio mense quam inierant,augurum decreto,perinde ac vitio creati,honore abiere: quod C. Curiatius,qui comitiis eorū præfuerat,parum recte tabernaculum cepisset. Legati ab Ardeatibus Romā venerunt,ita de iniuria querentes vt si demeretur ea,in fœdere atque amicitia māsuros restituto agro appareret.Ab senatu respōsum est, iudicium populi rescindi ab senatu non posse, præterquam quod nullo unquam ex exemplo nec iure fieret,concordiæ etiam ordinum causa. si Ardeates sua tempora expectare velint, arbitriumque senatui leuandæ iniuriæ suæ

permittant,

V.C. permittant, fore vt postmodum gaudeant se iræ moderatos: sciantque patribus æque curæ fuisse, ne qua iniuria in eos oriretur, ac ne orta, diuturna esset. Ira legati, cum se rem integram relaturos dixissent, comiter dimissi. Patricij, cum sine curuli magistratu respub. esset, coiere, & interregem creauere. Contentio, consulesne, an tribuni militum crearentur, in interregno rem dies complures tenuit. Interrex ac senatus, consulum comitia: tribuni plebis, & plebs, tribunorum militum vt habeantur, tendunt. Vicerunt patres, quia & plebs patricijs seu hunc seu illum delatura honorem, frustra certare supersedit: & principes plebis ea comitia malebant, quibus non haberetur ratio sui, quam quibus vt indigni præterirentur. Tribuni quoque plebis certamen sine effectu in beneficio apud primores patrum reliquere. T. Quintius Barbatus interrex cōsules creat L. Papyrium Mugilanum, L. Sempronium Atratinum. His consuli-
311. bus cum Ardeatibus fœdus renouatum est, Idque monumenti est, consules eos illo anno fuisse, qui neque in annalibus priscis, neque in libris magistratuum inueniuntur credo, quod tribuni militum initio anni fuerunt, eo, perinde ac si totum annum in imperio fuerint, suffectis his consulibus, prætermissa nomina consulum horum. Licinius Macer author est, & in fœdere Ardeatino & in linteis libris ad Monetæ inuentos. Et foris, cum tot terrores à finitimis ostentati essent, & domi ocium fuit. Hunc annum seu tribunos modo, seu tribunis suffectos consules habuit, sequitur annus haud dubijs consulibus, M. Geganio Ma-
312. cerino iterum, T. Quintio Capitolino quintum Coss. Idem hic annus censuræ initium fuit, rei à parua origine ortæ. quæ deinde tanto incremento aucta est, vt morum disciplinæque Romanæ penes eam regimen, senatus equitumque centuriæ, decoris dedecorisque discrimen sub ditione eius magistratus, publicorum ius, priuatorumque locorum, & vectigalia populi Rom. sub nutu atque arbitrio essent. Ortum autem initium rei est, quod in populo per multos annos incenso, neque differri census poterat: neque consulibus, cum tot populorum bella imminerent, operæ erat id negotium agere. Mentio illata ab senatu est, rem operosam, ac minime consularem, suo proprio magistratu egere: cui scribarum ministerium custodiæq; & tabularum cura, cui arbitrium formulæ censendi subijceretur. Et patres quanquam rem paruam, tamen quo plures patricij magistratus in republica essent, læti accipere id quod euenit, futurum credo etiam rati, vt mox opes eorum qui præessent, ipsi honori ius maiestatemque adijcerent. & tribuni (id quod tunc erat) magis necessariam, quam speciosi ministerij procurationem intuentes, ne paruis quoque rebus incommode aduersarentur, haud sane tetendere. Cum à primoribus ciuitatis spretus honor esset: Papyrium, Semproniumque, quorum de consulatu dubitabatur, vt eo magistratu parum solidum consulatum explerent, censui agendo populus suffragijs præfecit. Censores ab re appellati sunt. Dum hæc Romæ geruntur, legati ab Ardea veniunt, pro veterrima societate, renouatoque fœdere recenti auxilium prope euersæ vrbi implorantes. Frui namque pace optimo consilio cum populo Romano seruata, per intestina arma non licuit, quorum causa atque initium traditur ex certamine factionum ortum, quæ fuere, eruntque pluribus populis magis exitio, quam bella externa, quam fames morbiue, quæque alia in deum iras, velut vltima publicorum malorum vertunt. Virginem plebeij generis maxime forma notam petiere iuuenes: alter virgini genere par, tutoribus fretus, qui & ipsi eiusdem corporis erant: nobilis alter, nulla re præter quam forma captus. adiuuabant eum optimatium studia, per quæ in domum quoque puellæ certamen partium penetrauit. nobilis superior iudicio matris esse, quæ quam splendidissimis nuptijs iungi puellam volebat. tutores in eo quoque re partium memores, ad suum tendere. Cum res peragi intra parietes nequisset, ventum in ius est. postulatu audito matris tutorumque, magistratus secundum parentis arbitrium dant ius nuptiarum. Sed vis potentior fuit. namque tutores inter sæ partis homines de iniuria decreti palam in foro co-

cionati

A cionati, manu facta virginem ex domo matris rapiunt. aduersus quos infestior V.C.
coorta optimatium acies sequitur accensum iniuria iuuenem. fit prelium atrox. Pulsa plebs, nihil Romanæ plebi similis, armata ex vrbe profecta, colle quodam capto, in agros optimatium cum ferro ignique excursiones facit. vrbem quoque omnis etiam expertem ante certaminis, multitudine opificum ad spem prædæ euocata, obsidere parat. nec vlla species cladesque belli abest velut contacta ciuitate rabie duorum iuuenum, funestas nuptias ex occasu patriæ petentium. Parum parti vtrique domi armorum bellique est visum. optimates Romanos ad auxilium vrbis obsessæ, plebs ad expugnandam secum Ardeam Volscos exciuere. Priores Volsci duce AEquo Cluilio Ardeam venerunt, & mœnibus hostium vallum obiecere. Quod vbi Romam est nunciatum, extemplo M. Geganius cõsul cum exercitu profectus, tria millia passuum ab hoste locum castris cœpit, præcipitiq; iam die curare corpora milites iubet. quarta deinde vigilia signa profert: cœptumque opus adeo approperatũ est, vt sole orto Volsci firmiore se munimẽto ab Romanis circumuallatos, quã à se vrbem viderent. & alia parte consul muro Ardeę brachium immiserat, qua ex oppido sui commeare possent. Volscus imperator, qui ad eam diem non commeatu præparato, sed ex populatione agrorum rapto in diem frumento aluisset militem: postquam septus vallo, repente inops omnium rerum erat, ad colloquium consule euocato, si soluendæ obsidionis causa venerit Romanus, abducturum se inde Volscos ait. Aduersus ea consul, victis conditiones accipiendas esse, non ferendas, respondit: neque vt venerint ad oppugnandos socios populi Romani suo arbitrio, ita abituros Volscos esse, dedi imperatorem, arma poni iubet, fatentes victos se esse, & imperio parere: aliter tam abeuntibus, quam manentibus se hostem infensum, victoriam potius ex Volscis, quã pacem infidam Romam relaturum. Volsci exiguam spem in armis ponentes: alia vndique abscissa, cum tentassent: præter cætera aduersa, loco quoq; iniquo ad pugnam congressi, iniquiore ad fugam, cum ab omni parte cæderentur, ad preces à certamine versi, dedito imperatore, traditisq; armis sub iugum missi, cum singulis vestimentis ignominiæ cladisque pleni dimittuntur. & cum haud procul vrbe Thusculo consedissent, vetere Thusculanorum odio inermes oppressi dederunt pœnas, vix nuncijs cædis relictis. Romanus consul Ardeæ turbatas seditione res, principibus eius motus securi percussis, bonisque eorum in publicum Ardeatium redactis, composuit. Demptamque iniuriam iudicij tanto beneficio populi Romani Ardeates credebant. senatui superesse aliquid ad defendum publicæ auaritiæ monumentum videbatur. Consul triumphans in vrbem redijt, Cluilio Volscorũ duce ante currum ducto, prælatisque spolijs, quibus dearmatum exercitum hostium sub iugum miserat. AEquauit, quod haud facile est, Quintius consul togatus armati gloriam collegæ: qua concordiæ parisque domesticam curam, iura infimis summisque moderando, ita tenuit, vt cum & patres seuerum consulem, & plebs satis comem crediderint: & aduersus tribunos authoritate plura quam certamine tenuit. quinque consulatus eodem tenore gesti, vitaque omnis consulariter acta, verendum pene ipsum magis quam honorem faciebant. eo tribunorum militarium nulla mentio his cõsulibus fuit. Consules creant M. Fabium Vibulanũ, Posthumium Ebutium Corricinem. Fabius & Ebutius consules, quo maiori gloriæ rerum domi foris que 313.
estarum succedere se cernebant: maxime autem memorabilem annum apud
itimos socios hostesque esse, quod Ardeatibus in re præcipiti tãta foret cu
subuentum: eo impensius vt delerent prorsus ex animis hominum infami
iudicij, senatusconsultum fecerunt, vt quoniam ciuitas Ardeatium inteſti
tumultu redacta ad paucos esset, coloni eo præsidij causa aduersus Volscos
berentur. Hoc palam relatum in tabulas, vt plebem tribunosque falleret,
dicij rescindendi consiliũ initum. consenserant autẽ, vt multo maiore parte
tulorum colonorum, quam Romanorum scripta, nec ager vllus diuideretur

nisi

V.C. nisi is qui interceptus iudicio infami erat: nec vlli prius Romano ibi, quam omnibus Rutulis diuisus esset, gleba vlla agri assignaretur. Sic ager ad Ardeates redijt. Triumuiri ad coloniam Ardeam deducendam creati, Agrippa Menenius, T.Clœlius Siculus, M. Ebutius Helua. Qui præter minime populare ministerium agro assignando socijs, quem populus Romanus suum iudicasset, cum plebem offendissent, ne primoribus quidem patrum satis accepti, quod nihil gratiæ cuiusquam dederant: vexationes, ad populum iam die dicta ab tribunis, colonis adscripti remanendo in colonia, quam testem integritatis iustitiæque habebant, vitauere. Pax domi forisque fuit & hoc & insequenti an-
314. no, C.Furio Pacilio, & M.Papyrio Crasso Coss. Ludi ab decemuiris per secessionem plebis à patribus ex senatusconsulto voti, eo anno facti sunt. Causa seditionum nequicquam à Petilio quæsita: qui tribunus plebis iterum ea ipsa denunciando factus, neque vt de agris diuidendis plebi referrent consules ad senatum, perincere potuit: & cum magno certamine obtinuisset vt consulerentur patres, consulum an tribunorum placeret comitia haberi, consules creari iussi sunt. Iudibrioque erant minæ tribuni denunciantis se delectum impediturum: cum quietis finitimis, neque belli apparatu opus esset. Sequitur hanc tranquillitatem rerum annus Proculo Geganio Macerino, L. Menenio Lana-
315. to Coss. multiplici clade ac periculo insignis, seditionibus, fame, regno prope per largitionis dulcedinem in ceruices accepto. Vnum abfuit bellum externum: quo si aggrauatæ res essent, vix ope deorum omnium res sisti potuisset. Cœpere à fame mala, seu aduersus annus frugibus fuit: seu dulcedine concionum & vrbis, deserto agrorum cultu. nam vtrunque traditur. & patres plebem desidem, & tribuni plebis nunc fraudem, nunc negligentiam consulum accusabãt. Postremo perpulere plebei, haud aduersante senatu, vt L.Minutius præfectus annonæ crearetur: felicior in eo magistratu ad custodiã libertatis futurus, quam ad curationem ministerij sui: quanquam postremo annonæ quoque leuatæ haud immeritam & gratiam & gloriam tulit. Qui cum multis circa finitimos populos legationibus terra marique nequicquam missis (nisi quod ex Hetruria haud ita multum frumenti aductum est) nullum momentum annonæ fecisset: & reuolutus ad dispensationem inopiæ, profiteri cogendo frumentum, & vendere quod vsui menstruo supereset: fraudandoque parte diurni cibi senitia: criminando inde, & obijciendo iræ populi frumentarios, acerba inquisitione aperiret magis quam leuaret inopiam: multi ex plebe spe amissa potius quam vt cruciarentur trahendo animam, capitibus obuolutis se in Tyberim præcipitauerunt. Tum Sp Melius ex equestri ordine, vt illis temporibus prędiues rem vtilem pessimo exemplo, peiore consilio est aggressus. frumentum namque ex Hetruria priuata pecunia per hospitum clientiumque ministerium coempto (quæ credo ipsa res ad leuandam publica cura annonam impedimento fuerat) largitiones frumenti facere instituit: plebemque hoc munere delenitam, quacunque incederet, conspectus, elatusque supra modum hominis prosequati, secum trahere, haud dubium consulatum ei fauore ac spe despondente. Ipse vt est humanus animus insatiabilis, eo quod fortuna spondet, ad altiora non concessa tendere: & quoniam consulatus quoque eripiendus inuitis patribus esset, de regno agitare. id vnum dignum tanto apparatu consiliorum, certamine, quod ingens exudandum esset, præmium fore. Iam comitia consularia instabant: quæ res eum necdum compositis maturisue satis consilijs,
316. pressit. Consul sextum creatus T.Quintius Capitolinus, minime opportunus nouanti res: collega additur ei Agrippa Menenius, cui Lanato erat cognomen, & L.Minutius præfectus annonæ, seu refectus, seu quo ad res posceret, incertum creatus. nihil enim constat, nisi in libros linteos vtroque anno relatum inter magistratus præfecti nomen. Hic Minutius eandem reipub. curationem agens, quam Melius priuatam agendam susceperat: cum in vtraque eodemmodo genus idem hominum versaretur, rem compertam ad senatum defert,

in domum Melij conferri,eumque conciones domi habere,ac non dubia regni consilia esse. tempus agendæ rei nondum stare. cætera iam conuenisse: & tribunos mercede emptos ad prodendam libertatem: & partita ducibus multitudinis ministeria esse.serius se pene,quam tutum fuerit, ne cuius incerti vanique author esset,ea deferre. Quæ postquam sunt audita, & vndique primores patrum & prioris anni consules increparent, quod eas largitiones, cœtusque plebis in priuata domo passi essent fieri: & nouos consules, quod expectassent donec à præfecto annonæ tanta res ad senatum deferretur, quæ consulem non authorem solum desideraret,sed etiam vindicem: tum T. Quintius consules immerito increpari ait.qui constricti legibus de prouocatione ad dissoluendum imperium latis, nequaquam tantum virium in magistratu ad eam rem pro atrocitate vindicandam,quantum animi haberent. opus esse non forti solum viro,sed etiam libero,exolutoq; legum vinculis. Itaque se dictatorem L.Quintium dicturum:ibi animum parem tantæ potestati esse. Approbantibus cunctis,primo Quintius abnuere: & quid sibi vellent,rogitare,qui se ætate exacta tantæ dimicationi obijcerent? Dein cum vndiq; plus in illo senili animo non consilij modo,sed etiam virtutis esse,quam in omnibus alijs,dicerent,laudibusq; haud immeritis onerarent,& consul nihil remitteret: precatus tandem deos immortales Cincinnatus, ne senectus sua in tam trepidis rebus damno dedecorive reipub. esset, dictator à consule dicitur. ipse deinde C.Seruilium Halam magistrum equitum dicit.Postero die dispositis præsidijs cum in forum descendisset,conuersaq; in eam plebs nouitate rei ac miraculo esset:& Melianj,atque ipse dux eorum,in se intentam vim tanti imperij cernerent: expertes consiliorum regni,qui tumultus.quod bellum repens aut dictatoriam maiestatem,aut Quintium post octogesimum annum rectorem reipub. quæsisset, rogitarent: missus ab dictatore Seruilius magister equitum ad Melium, Vocat te, inquit,dictator. Cum pauidus ille quid vellet,quæreret:Seruiliusq; causam dicendam esse proponeret, crimenque à Minutio delatum ad senatum diluendum: tunc Melius recipere se in cateruam suorum, & primum circunspectans tergiuersari: postremo cum apparitor iussu magistri equitum eum duceret, ereptus à circumstantibus,fugiensque fidem plebis Romanæ implorare, & opprimi se consensu patrum dicere, quod plebi benigne feciisset: orare, vt opem sibi vltimo in discrimine ferrent,neue ante oculos suos trucidari sinerent.Hæc cum vociferantem assecutus Hala Seruilius obtruncat: respersusque cruore obtruncati,stipatus caterua patriciorum iuuenum dictatori renunciat: vocatum ad eum Melium, repulso apparitore concitantem multitudinem, pœnam meritam habere. Tum dictator,Macte virtute,inquit, C.Seruili esto,liberata republica. Tumultuantem deinde multitudinem incerta existimatione facti,ad concionem vocari iussit: & Melium iure cæsum pronunciauit,etiam si regni crimine insons fuerit: qui vocatus à magistro equitum ad dictatorem non venisset,se ad causam cognoscendam consedisse: qua cognita habiturum esse Melium similem causæ fortunam. vim parantem ne iudicio se committeret,vi coercitum esse.nec cum eo tanquam cum ciue agendum fuisse, qui natus in libero populo,inter iura,leges que, ex qua vrbe reges exactos sciret: eoque anno sororis filios regis,& liberos consulis liberatoris patriæ,propter affectionem indicatam recipiendorum in vrbem regum, à patre securi esse percussos: ex qua Collatinum Tarquinium consulem nominis odio abdicare se magistratu,atque exulare iussum:in qua de Sp.Cassio post aliquot annos propter consilia inita de regno, supplicium sumptum: in qua nuper decemuiros suis,exilio,capite multatos ob superbiam regiam: in ea Sp. Melius spem regni conceperit,& quis homo? quanquam nullam nobilitatem,nullos honores, nulla merita cuiquam ad dominationem pandere viam: sed tamen Claudios, Fabios,consulatibus,decemuiratibus suis, maiorumque honoribus,splendore familiarum fastuliisse animos, quo nefas fuerit, Sp. Melium, cui tribunatus

plebis

V.C. plebis magis optandus quam sperandus fuerit, frumentarium diuitem, vilibus
farris libris speraſſe libertatem ſe ciuium ſuorum emiſſe: eiboque obijciendo
ratum victorem finitimorum omnium populum in ſeruitutem perlici poſſe: vt
quem ſenatorem concoquere ciuitas vix poſſet, regem ferret, Romuli condi-
toris ab dijs orti, recepti ad deos, inſignia atque imperium habentem, non pro
ſcelere id magis, quam pro monſtro habendum. Nec ſatis eſſe ſanguine eius
expiatum, niſi tecta parieteſque, intra quæ tantum amentiæ conceptum eſſet,
diſſiparentur: bonaque contacta precijs regni mercandi, publicarentur. Iu-
bere itaque quæſtores vendere ea bona, atque in publicum redigere. Domum
deinde, vt monumento area eſſet oppreſſæ nefariæ ſpei, dirui extemplo iuſſit.
id AEquimelium appellatum eſt. L. Minutius boue aurato extra portam Ter-
geminam eſt donatus, ne plebe quidem inuita, quia frumentũ Melianum aſſi-
bus in modios æſtimatũ plebi diuiſit. Hunc Minutium apud quoſdam autores
tranſiſſe à patribus ad plebem, vndecimumque tribunum plebis cooptatum,
ſeditionem motam ex Meliana cæde, ſedaſſe inuenio. Cæterum vix credibile
eſt, numerum tribunorum patres augeri paſſos: idque potiſſimum exemplum
à patricio homine introductum: nec deinde id plebem conceſſum ſemel obti-
nuiſſe, aut certe tentaſſe. ſed ante omnia refellit falſum imaginis titulum, pau-
cis ante annis lege cautum, ne tribunis collegam cooptare liceret. Q. Cæcili-
us. Q. Iunius, Sex. Titinius, ſoli ex collegio tribunorum neque tulerant de ho-
noribus Minutij legem: & criminari nunc Minutium, nunc Seruilium apud ple
bem, quærique indignam necem Melij non deſtiterant. Peruicerunt igitur, vt
tribunorum militum potius quam conſulum comitia haberentur: haud dubij,
quin ſex lectis (tot enim iam creari licebat) & plebij aliqui profitendo ſe vl-
tores fore Melianæ cædis, crearentur. Plebs quanquã agitata multis eo anno
& varijs motibus erat, nec plures quam tres tribunos conſulari poteſtate cre-
317. auit, & in ijs L. Quintiũ Cincinnati filium: ex cuius dictaturæ inuidia tumultus
quærebatur: prælatus ſuffragiis Quintio Mamercus AEmylius, vir ſummæ dig-
nitatis, L. Iulium tertium creant. in horum magiſtratu Fidenæ colonia Ro-
mana ad Lartem Tolumnium Veientium regem ac Veientes defecere. maius
additum defectioni ſcelus. C. Fulcinium, C. Iulium Tullum, Sp. Nautium, L.
Roſcium, legatos Romanos, cauſam noui conſilij quærentes, iuſſu Tolumni
interfecerunt. leuant quidam regis facinus. in teſſerarũ proſpero iactu voce
eius ambiguam, vt occidi iuſſiſſe videretur, à Fidenatibus exceptam, cauſa
mortis legatis fuiſſe. rem incredibilem: interuentu Fidenatium nouorum ſc
ciorum conſulentium de cæde ruptura ius gentium, non auerſum ab inter
tione luſus animum: nec deinde in horrorem verſum facinus. propius eſt fi
dem, obſtringi Fidenatium populum, ne reſpicere ſpem vllam ab Roman
poſſet conſcientia tanti ſceleris, voluiſſe. Legatorum qui Fedenis cæſi eran
ſtatuæ publicæ in Roſtris poſitæ ſunt. Cum Veientibus Fidenatibusque pr
terquam finitimis populis ab cauſa etiam tam nefanda bellum exorſis, atr
dimicatio inſtabat. Itaq; ad curam ſummę rerum quieta plebe, tribuniſq; ei
318 nihil cõtrouerſiæ fuit, quin cõſules crearentur M. Geganius Macerinus tert
& L. Sergius, Fidenas, à bello credo quod deinde geſſit appellatus. hic en
primus cis Anienem cum rege Veientium ſecundo prælio conflixit, nec inc
entam victoriam retulit. Maior itaque ex ciuibus amiſſis dolor, quam læti
fuſis hoſtibus, fuit. & ſenatus, vt in trepidis rebus, dictatorem dici Mamerc
AEmilium iuſſit: is magiſtrum equitum ex collegio prioris anni, quo ſimul
buni militum conſulari poteſtate fuerant, L. Quintium Cincinnatum, dign
parente iuuenem, dixit. Ad delectum à conſulibus habitum centuriones v
res belli periti adiecti: & numerus amiſſorum proxima pugna expletus. L
tos, Quintium Capitolinum & M. Fabium Vibulanum ſequi ſe dictator iu
Cum poteſtas maior, tum vir quoque poteſtati par, hoſtes ex agro Rom
trans Anienem ſubmouere: colleſque inter Fidenas atque Anienem c

runt, referentes castra: nec ante in campos digressi sunt, quam legiones auxilio Faliscorum venerunt. tum demum castra Hetruscorum pro mœnibus Fidenarum posita. Et dictator Romanus haud procul inde ad confluentes condidit in vtriusq; ripis amnis, qua sequi munimento poterat, vallo interposito, postero die in aciem eduxit. Inter hostes variæ fuere sententiæ. Falisc⁹ procul ab domo militiam ægre patiens, satisque fidens sibi, poscere pugnam: Veienti Fidenatiq; plus spei in trahendo bello esse. Tolumnius, quanquam suorum magis placebant consilia, ne longinquam militiam paterentur Falisci, postero die se pugnaturum edicit. dictatori ac Romanis, quod detractasset pugnam hostis, animi accesere. posteroq; die iam militibus castra vrbemque se oppugnaturos frementibus, ni copia pugnæ fiat, vtrinq; acies intra bina castra in medium campi procedunt. Veiens multitudine abundans, qui inter dimicationem castra Romana aggrederentur, post montes circumm isit. Trium populorum exercitus ita stetit instructus, vt dextrum cornu Veientes, sinistrũ Falisci tenerent, medij Fidenates essent. Dictator dextro cornu aduersus Faliscos, sinistro contra Veientem Capitolinus Quintinus intulit signa: ante mediam aciem cum equitatu magister equitum processit. Parumper silentium & quies fuit: nec Hetruscis, nisi cogerentur, pugnam inituris: & dictatore arcem Romanam respectante, vt ab auguribus simul aues rite abmisissent, ex composito tolleretur signum. quod vbi conspexit, primos equites clamore sublato in hostem emisit, secuta peditum acies ingenti vi conflixit. nulla parte legiones Hetruscæ sustinuere impetum Romanorum. eques maxime resistebat, equitumque longe fortissimus ipse rex ab omni parte effusè sequentibus obequitans Romanis, trahebat certamen. Erat tum inter equites tribunus militũ A. Cornelius Cossus, eximia pulchritudine corporis animo ac viribus par: memorq; generis, quod amplissimum acceptum magis auctiusq; reliquit posteris. Is cum ad impetum Tolumnij, quacunque se intendisset, trepidantes Romanas videret turmas, insignemque eum regio habitu volitantem tota acie cognouisset: Hiccine est, inquit, ruptor fœderis humani, violatorque gentium iuris? iam ego hanc mactatam victimam (si modo sancti quicquam in terris esse dij volunt) legatorum manibus dabo. Calcaribus subditis, infesta cuspide in vnum fertur hostem, quem cum ictum equo deiecisset, confestim & ipse hasta innixus, se in pedes excipit. assurgentem ibi regem vmbone resupinat, repetitumque sæpius cuspide ad terram affixit. tum exangui detracta spolia, caputq; abscissum victor spiculo gerens, terrore cæsi regis hostes fundit. Itaque equitum quoq; fusa acies, quæ vna fecerat anceps certamen. Dictator fugatis legionibus instat: & ad castra compulsos cædit. Fidenatium plurimi locorum notitia effugere in montes. Cossus Tyberim cum equitatu transuectus, ex agro Veientano ingentem detulit prædam ad vrbem. Inter prælium & ad castra Romana pugnatum est, aduersus partem copiarum ab Tolumnio, vt ante dictum est, ad castra missam. Fabius Vibulanus corona primum vallum defendit: intentos deinde hostes in vallum, egressus dextra principali cum triarijs repente inuadit. quo pauore iniecto, cædes minor, quia pauciores erant: fuga non minus trepida, quam in acie fuit. Omnib. locis re bene gesta, dictator senatusconsulto, iussuq; populi triumphans in vrbem redijt. Longe maximum triumphi spectaculum fuit. Cossus, spolia opima regis interfecti gerens, in eum milites carmina incondita, æquantes eum Romulo, canere. Spolia in æde Iouis Feretrij prope Romuli spolia, quæ prima opima appellata sola ea tempestate erant, cum solenni dedicatione dono fixit. auerteratq; in se à curru dictatoris diuum ora, & celebritatis eius diei fructum prope solus tulerat. Dictator coronam auream * librę pondo ex publica pecunia populi iussu in Capitolio Ioui donum posuit. Omneis ante me authores secutus, A. Cornelium Cossum tribunum militum secunda spolia opima Iouis Feretrij templo intulisse, exposui. Cæterum præterquã quod ea rite opima spolia habentur, quę dux duci detraxerit,

V.C. erit,nec ducem nouimus,nisi cuius auspicio bellum geritur, titulus ipse spoliis inscriptus,illos,meque arguit,consulem ea Cossum cepisse. Hoc ego cum Augustum Cæsarem templorum omnium conditorem aut restitutorem, ingressum ædem Feretrij Iouis,quam vetustate dilapsam refecit,se ipsum in thorace linteo scriptum legisse audissem: prope sacrilegium ratus sum,Cossum spoliorum suorum,Cæsaremque ipsius templi authorem subtrahere testem, qui si ea in re sit error,quod iam veteres annales, quodque magistratuum libri, quos linteos in æde repositos Monetæ, Macer Licinius citat identidem authores, septimo post demum anno cum T.Quintio Penno A.Cornelium Cossum consulem habeant: existimatio communis omnibus est: nam etiam illud accedit,ne tam clara pugna in eum annum transferri posset, quod imbelle triennium ferme pestilentia,inopiaque frugum circa A.Cornelium consulem fuit: adeo, vt quidam annales velut funesti, nihil præter nomina consulum suggerant.tertius ab cons. Cossi annus tribunum eum militum consulari potestate habet: eidem anno magistrum equitum, quo in imperio alteram insignem edidit pugnam equestrem. ea libera coniectura est. sed (vt ego arbitror) vana versare in omnes opiniones licet: cum author pugnæ recentibus spoliis in sacra sede positis, Iouem prope ipsum, cui vota erant, Romulumque intuens, haud spernendos falsi tituli testes, sese A. Cornelium Cossum consulem scripserit. M.Cornelio Maluginense, L.Papyrio Crasso consulibus, exercitus in agrum Veientem ac Faliscum ducti: prædæ abactæ hominum, pecorumq;, hostis in agris nusquam inuentus,neque pugnandi copia facta. vrbes tamen non oppugnatæ: quia pestilentia populum inuasit. Et seditiones domi quęsitę sunt, nec motæ tamen,ab Sp.Melio tribuno plebis. qui fauore nominis moturum se aliquid ratus, & Minutio diem dixerat: & rogationem de publicandis bonis Seruilij Halæ tulerat: falsis criminibus à Minutio circumuentum Melium arguens: Seruilio cædem ciuis indemnati obijciens,quę vaniora ad populum ipso authore fuere. Cæterum magis vis morbi ingraueſcens curæ erat,terroresq; ac prodigia, maxime quod crebris motibus terræ ruere in agris nunciabantur tecta. Obsecratio itaque à populo duumuiris pręeuntibus est facta. Pestilen-
320. tior inde annus C.Iulio iterum, & L.Virginio consulibus, tantum metum vastitatis in vrbe agrisque fecit,vt non modo prædandi causa quisquam ex agro Romano non exiret,belliue inferendi memoria patrib.aut plebi esset: sed vltro Fidenates,qui se primo aut oppido, aut montib. aut muris tenuerant, populabundi descenderent in agrum Romanum.deinde Veientium exercitu accito(nam Falisci perpelli ad instaurandum bellum, neq; clade Romanorum, neq; sociorum precibus,potuere)duo populi transire Anienem atq; haud procul Collina porta signa habuere. Trepidatum itaq; non in agris magis quam in vrbe est.Iulius consul in aggere murisq; explicat copias. à Virginio senatu in æde Quirini consulitur.dictatorem dici A.Seruilium placet, cui Prisco alij alij Structo fuisse cognomē tradunt.Virginius dum collegam consuleret moratus,permittente eo,nocte dictatorem dixit.is sibi magistrum equitum Postumium Ebutium Heluam dicit. Dictator omnes luce prima extra portā Collinam adesse iubet. quibuscunque vires suppetebant ad arma ferenda,præsto fuere: signa ex ærario prompta seruntur ad dictatorem.Quæ cum agerentur hostes in loca altiora concessere.eo dictator agmine infesto subit: nec procul Nomento signis collatis fudit Hetruscas legiones: compulit inde in vrbem Fidenas, valloque circundedit.sed neq; scalis capi poterat vrbs alta,& munita neque in obsidione vis vlla erat: quia frumentum non necessitati modo sati sed copiæ quoq; abunde ex ante conuecto sufficiebat.Ita expugnandi pariter cogendiq; ad deditionem spe amissa,dictator in locis propter propinquitatem notis,ab aduersa parte vrbis maxime neglecta, quia suapte natura tutissima erat, agere in arcem cuniculum instituit. ipse diuersissimis locis subeundo a mœnia quadrifariam diuiso exercitu, qui alij alijs succederent ad pugnan-

continenti die ac nocte prælio ab sensu operis hostes auertebat: donec per- V.C.
fosso à castris monte, erecta in arcem via est. intentisque Hetruscis ad vanas à
certo periculo minas, clamor supra caput hostilis captam vrbem ostendit. Eo
anno C. Furius Pacilius, & M. Geganius Macerinus censores villam publicam
in campo Martio probauerunt: ibiq; primum census populi est actus. Eosdem
consules in sequenti anno refectos, Iulium tertium, Virginium iterum, apud
Marcum Licinium inuenio. Valerius Antias & Q. Tubero M. Manlium & Q. 321.
Sulpitium consules in eum annum edunt. cæterum in tam discrepanti editio-
ne & Tubero & Macer libros linteos authores profitentur: neuter tribunos
militum eo anno fuisse, traditum à scriptoribus antiquis dissimulat. Licinio li-
bros haud dubie sequi linteos placet: & Tubero incertus veri est. sed inter cę-
tera vetustate incomperta, hoc quoq; in incerto positum. Trepidatum in He-
truria est post Fidenas captas, non Veientibus solum exterritis metu similis ex-
cidij, sed etiam Falisci, memoria initi primo cum ijs belli: quanquam rebel-
lantibus non affuerant. Igitur cum duæ ciuitates legatis circa XII. populos
missis impetrassent, vt ad Vultumnæ fanum indiceretur omni Hetruriæ con-
cilium: velut magno inde tumultu imminente, senatus Mamercum AEmilium
dictatorē iterum dici iussit. Ab eo A. Posthumius Tubertus magister equitum
est dictus, bellumq; tanto maiore quam proximo conatu apparatum est, quan-
do plus erat ab omni Hetruria periculi, quam ab duobus populis fuerat. Ea
res aliquanto expectatione omnium tranquillior fuit. Itaque cum renuncia-
tum à mercatoribus esset, negata Veientibus auxilia, iussosq; suo consilio bel-
lum initum, suis viribus exequi: nec aduersarum rerum quærere socios, cum
quibus spem integram communicari non sint: tum dictator, ne nequicquam
creatus esset, materia quærendæ bello gloriæ adempta, in pace aliquid operis
ederet, quod monumentum esset dictaturæ, cupiens, censuram minuere parat:
cum maiam potestatem ratus, seu non tam magnitudine honoris quam diutur-
nitate offensus. Concione itaq; aduocata, rempub. foris gerendam ait, tutaque
omnia præstanda, deos immortales suscepisse: se, quod intra muros agendum
esset, libertati populi Rom. consulturum. maximam autem eius custodiam es-
se, si magna imperia diuturna non essent: & temporis modus imponeretur,
quibus iuris imponi non posset. Alios magistratus annuos esse: quinquenna-
lem censuram grauem esse: iisdem per tot annos magna parte vitæ obnoxios
futuere. se lege laturum, ne plus quam annua ac semestris censura esset. Con-
sulu ingenti populi legem postero die pertulit. Et vt re ipsa, inquit, sciatis
Quirites, quam mihi diuturna non placeant imperia: dictatura me abdico.
Deposito suo magistratu, modo aliorum magistratui imposito, fine alteri, cum
gratulatione ac fauore ingenti populi domum est reductus. Cēsores ægre pas-
sum Mamercum, quod magistratum populi Rom. minuisset, tribu. mouerunt, oc-
casionatoque censu ærarium fecerunt. Quam rem ipsum ingenti animo tulisse
ferunt: causam potius ignominiæ intuentem, quam ignominiam: primores pa-
trum, quanquam diminutum censuræ ius voluissent, exemplo acerbitatis cen-
sorię offensos: quippe cum se quisque diutius ac sæpius subiectum censoribus
videre cerneret, quam censuram gesturum. Populi certe tanta indignatio coor-
ta incitur, vt vis à censoribus nullius authoritate, præterquam ipsius Mamer-
ci deterreri quiuerit. Tribuni plebis assiduis concionibus prohibendo con-
sularia comitia, cum res prope ad interregnum perducta esset, euicere tan-
tum, vt tribuni militum consulari potestate crearentur victoriæ præmium,
quod perebatur, vt plebeius crearetur, nullum fuit: omnes patricij creati
sunt, M. Fabius Vibulanus, M. Folius, L. Sergius Fidenas. Pestilentia eo anno 322.
plurium rerum ocium præbuit. ædes Apollini pro valetudine populi vota est.
Data Duumuiri ex liberis, placandæ deūm iræ, auertendæque à populo pe-
stis causa, fecere. magna tamen clades in vrbe agrisque, promiscue hominum
pecorumque pernicie accepta: Famem cultoribus agrorum timentes, in

V.C. Hetruriam,Pomptinumq; agrum,& Cumas,poſtremo in Siciliam quoque fru-
menti cauſa miſere.Conſularium comitiorum nulla mentio habita eſt.Tribu-
ni militum conſulari poteſtate omnes patricij creati ſunt,L.Pinarius Mamer-
333. cus,L.Furius Medullinus,Sp.Poſthumius Albus.Eo anno vis morbi leuata: ne-
que à penuria frumenti,quia ante prouiſum erat,periculum fuit. Conſilia ad
mouenda bella in Volſcorum AEquorumq; concilijs,& in Hetruria ad fanum
Voltumnæ agitata.Ibi prolatæ in annum res,decretoq; cautum,ne quod ante
concilium fieret: nequicquam Veiente populo querente eandem qua Fide-
næ deletæ ſint,imminere Veiis formam.Interim Romæ principes plebis iam-
diu ne quicquam imminentes ſpei maioris honoris, dum foris ocium eſſet,
cœtus indidere in domos tribunorum plebis.ibi ſecreta conſilia agitare.que-
ri ſe à plebe adeo ſpretos, vt cum per tot annos tribuni militum conſulari po-
teſtate creentur,nulli vnquam plebeio ad eum honorē aditus fuerit. multum
prouidiſſe ſuos maiores,qui cauerint, ne cui patricio plebeij magiſtratus pa-
terent: aut patricios habendos fuiſſe tribunos plebis.adeo ſe ſuis etiam ſorde-
re,nec à plebe minus quam à patribus contemni. Alij purgare plebem: cul-
pam in patres vertere: eorum ambitione artibuſque fieri vt obſeptum plebi ſit
ad honorem iter. ſi plebi reſpirare ab eorum miſtis precibus miniſque liceat,
memorem eam ſuorum inituram ſuffragia eſſe,& parto auxilio imperium quo-
que adſciturum.Placet tollendæ ambitionis cauſa tribunos legem promulga-
re,ne cui album in veſtimentum addere petitionis cauſa liceret. Parua nunc
res & vix ſerio agenda videri poſſit,quæ tunc ingenti certamine patres ac ple-
bem accendit.Vicere tamen tribuni,vt legem perferrent:apparebatq; irritati
animis plebem ad ſuos ſtudia inclinaturam.quæ ne libera eſſent, ſenatuſcon-
ſultum factum eſt,vt conſularia comitia haberentur. Tumultus cauſa fuit,qu
ab AEquis & Volſcis Latini atque Hernici nunciarant. T.Quintius Lucij fili
334. us,Cincinnatus,(eidem & Penno cognomen additur)& Cn. Iulius Mento cō
ſules facti, nec vltra terror belli eſt dilatus. Lege ſacrata, quæ maxima apu
eos vis cogendæ militię erat,delectu habito,vtrinque validi exercitus profe
ti in Algidum conuenere. ibique ſeorſum AEqui, ſeorſum Volſci caſtra con
muniuere.intentiorque quam vnquam ante,muniendi exercendique milite
cura ducibus erat.eo plus nuncij terroris Romam attulere. Senatui dictat
rem dici placuit: quia etſi ſæpe victi populi, maiore tamen conatu quam al
vnquam rebellarent: & aliquantum Romanæ iuuentutis morbo abſumptu
erat.ante omnia priuata Coſſ.diſcordia quæ inter ipſos erat, & certamina
conſiliis omnibus,terrebant.Sunt qui male pugnatum ab his conſulibus in
gido authores ſint,eamque cauſam dictatoris creandi fuiſſe.Illud ſatis conſ
ad alia diſcordes,in vno aduerſus patrum voluntatem conſenſiſſe,ne dicer
dictatorem: donec,cum alia aliis terribiliora afferrentur, nec in authorit
» ſenatus conſules eſſent,Q.Seruilius Priſcus ſummis honorib.egregie vſus.V
» inquit,tribuni plebis,quoniam ad extrema ventum eſt,ſenatus appellat, v
» tanto deſcrimine rei pub.dictatorem dicere conſules pro poteſtate veſtra
gatis.Qua voce audita, occaſionem oblatam rati tribuni augendæ pote
tis, ſecedunt: proque collegio pronunciant, placere conſules ſenatui d
audientes eſſe: ſi aduerſus conſenſum ampliſſimi ordinis vltra attendan
vincula ſe dúci eos inſſuros. Conſules ab tribunis quam ab ſenatu vinci m
erunt: proditum à patribus ſummi imperij ius,datumque ſub iugum tribu
poteſtati conſulatum memorantes, ſi quidem cogi aliquid pro poteſtat
tribuno conſules, & (quo quid vlterius priuato timendum foret?) in vin
etiam duci poſſent. Sors,vt dictatorem diceret (nam ne id quidem inter c
gas conuenerat) T. Quintio euenit, is A.Poſthumium Tubertum, ſocerū
um, ſeueriſſimi imperij virum, dictatorem dixit. ab eo L.Iulius magiſter
tum eſt dictus. ſimul edicitur & inſtitium : neque aliud tota vrbe agi,
bellum apparari. cognitio vacantium militiæ munere poſt bellum diff

A ita dubij quoque inclinant ad nomina danda. & Hernicis Latinisque milites imperati. vtrinque enixe obeditum dictatori est. Hæc omnia celeritate ingenti acta, relictoque Cn. Iulio consule ad præsidium vrbi, & L. Iulio magistro equitum ad subita belli ministeria, ne qua res, quæ eguissent in castris, moraretur: dictator præeunte A. Cornelio pontifice maximo, ludos magnos tumultus causa vouit: profectusque ab vrbe, diuiso cum Quintio consule exercitu ad hostes peruenit. Sicut bina castra hostium paruo inter se spacio distantia viderant, ipsi quoque mille ferme passus ab hoste, dictator Thusculo, consul Lanuuio propiorem locum castris ceperunt. Ita quatuor exercitus totidem munimenta, planitiem in medio non paruis modo excursionibus ad prælia, sed vel ad explicandas vtrinque acies satis patentem habebant. Nec ex quo castris castra collata sunt, cessatum à leuibus præliis est: facile patiente dictatore conferendo vires, spem vniuersæ victoriæ, tentato paulatim euentu certaminum, suos præcipere. Itaque hostes nulla in prælio iusto relicta spe, noctu adorti castra consulis, rem in casum ancipitis euentus committunt. Clamor subito ortus, non consulis modo vigiles, exercitum deinde omnem, sed dictatorem quoque ex somno exciuit. vbi præsenti ope res egebant, consul nec animo deficit, nec consilio. pars militum portarum stationes firmant: pars corona vallum cingunt. In B alteris apud dictatorem castris quo minus tumultus est, eo plus animaduertitur quid opus facto sit, missum extemplo ad castra subsidiũ, cui SP. Posthumius Albus legatus præficitur. ipse parte copiarum paruo circuitu locum, maxime secretum ab tumultu petit, vnde ex nec opinato auersum hostem inuadat. Q. Sulpitium legatum præficit castris: M. Fabio legato assignat equites: nec ante lucem mouere iubet manum, inter nocturnos tumultus moderatu difficilem. Omnia quæ vel alius imperator prudens & impiger in tali re præciperet, ageretque, præcipit ordine, atque agit. Illud eximium consilii animique specimen, & neutiquam vulgatæ laudis, quod vltro ad oppugnanda castra hostium, vnde maiore agmine profectos exploratum fuerat, M. Geganium cum cohortibus delectis misit. qui postquam intentos homines in euentum periculi alieni, pro se incautos neglectis vigilijs stationibusque est adortus: prius pene cepit castra, quam oppugnari hostes satis scirent. inde fumo, vt conuenerat, datum signum, vbi conspectum ab dictatore est, exclamat, capta hostium castra: nunciarique passim iubet. Et iam lucescebat, omniaque sub oculis erant: & Fabius cum equitatu impetum dederat: & consul eruptionem è castris intrepidos iam hostes fecerat. Dictator autem parte altera subsidia & secundam aciem adortus, circumagenti se ad dissonos clamores ac subitos circum tumultus hosti vndique obiecerat victorem peditem equitemque. Circunuenti igitur iam in medio ad vnum omnes pœnas rebellionis dedissent, ni Vecius Messius ex Volscis nobilior vir factis quam genere, iam orbem voluentes suos increpans clara voce: Hic præbituri, inquit, vos telis hostium estis indefensi, « inulti? quid igitur arma habetis? aut quid vltro bellum intulistis? in ocio « tumultuosi, in bello segnes, quid hic stantibus spei est? an deum aliquem pro- « tecturum vos, rapturumque hinc putatis? ferro via facienda est hac, qua me « prægressum videritis, agite qui visuri domos parentes, coniuges, liberos estis, « ite mecum. non murus, nec vallum, sed armati armatis obstant: virtute pares, « necessitate (quæ vltimum ac maximum telum est) superiores estis. Hæc locutum, exequentemque dicta, redintegrato clamore secuti, dant impressionem, qua Posthumius Albus cohortes obiecerat: & mouerunt victorem, donec dictator pedẽ iam referentibus suis aduenit, eoque omne prælium versum est. Vno iam viro Messio fortuna hostium innititur. multa vtrinque vulnera, multa passim cædes est. Iam nec duces quidem Romani incruenti pugnant. Vnus Posthumius ictus saxo, perfracto capite acie excessit. Non dictatorem humerus vulneratus, non Fabium prope affixum equo femur, non brachium abscissum consulem ex tam ancipiti prælio summouit. Messium impetus per stratos cæde

V.C. hostes cum globo fortissimorum iuuenum extulit ad castra Volscorum, quæ nondum capta erant. eodem omnis acies inclinatur. Consul effusos vsque ad vallum persecutus, ipsa castra vallumque aggreditur. eodem & dictator alia parte copias admouet. non segnior oppugnatio est, quam pugna fuerat. Consulem signum quoque intra vallum iniecisse ferunt, quo milites acrius subirent: repetendoque signo primam impressionem factam. Et dictator perrupto vallo iam in castra prælium intulerat. Tum abijci arma passim, ac dedi hostes cœpti: castrisque & his captis, hostes, præter senatores, omnes venundati sunt. Prædæ pars, sua cognoscentibus Latinis atque Hernicis reddita: partem sub hasta dictator vendidit, prępositoq; consule castris, ipse triumphans inuectus vrbem, dictatura se abdicauit. Egregiæ dictaturę tristem memoriam faciunt, qui filium ab A. Posthumio, quod occasione bene pugnandi captus, iniussu discesserit præsidio, victorem securi percussum tradunt. nec libet credere: & licet, in varijs opinionibus: & argumento est, quod imperia Manliana, non Posthumiana, appellata sint: quum qui prior author tam sæui exempli foret, occupaturus insignem titulum crudelitatis fuerit. Imperioso quoque Manlio cognomen inditum: Posthumius nulla tristi nota est insignitus. Cn. Iulius consul ædem Apollinis absente collega sine sorte dedicauit. ægre id passus Quintius, cum dimisso exercitu in vrbem redisset, nequicquam in senatu est conquestus. Insigni magnis rebus anno additur, nihil tum ad rem Romanam pertinere visum, quod Carthaginienses tanti hostes futuri, tum primum per seditiones Siculorum ad partis alterius auxilium in Siciliam exercitum traiecere. Agitatum in vrbe ab tribunis plebis, vt tribuni militum consulari potestate crearen-
325. tur: nec obtineri potuit. Consules fiunt L. Papyrius Crassus, L. Iulius, AEquorum legati fœdus ab senatu cum petissent, & pro fœdere deditio ostentaretur, inducias annorum octo impetrauerunt. Volscorum res super acceptam in Algido cladem pertinaci certamine inter pacis bellique authores in iurgia & seditiones versa. Vndique ocium fuit Romanis. Legem de mulctarum æstimatione pergratam populo, cum ab tribunis parari consules vnius ex collegio pro-
326. ditione excepissent, ipsi præoccupauerunt ferre. Consules L. Sergius Fidenas
327. iterum, Hostius Lucretius Tricipitinus. Nihil dignum dictu actum his consulibus. Secuti eos consules, A. Cornelius Cossus, T. Quintius Pœnus iterum. Veientes in agrum Romanum excursiones fecerunt. Fama fuit, quosdam ex Fidenatium iuuentute participes eius populationis fuisse: cognitioque eius rei L. Sergio & Q. Seruilio, & Mamerco AEmylio permissa. Quidam Hostiam relegati, quod cur per eos dies à Fidenis abfuissent, parum constabat. colonorum additus numerus, agerque ijs bello interemptorum assignatus. Siccitate eo anno plurimum laboratum est: nec cœlestes modo defuerunt aquæ, sed terra quoque ingenito humore egens, vix ad perennes suffecit amnes. defectus alibi aquarum circa torridos fontes, riuosque, stragem siti pecorum morientium dedit: scabie alia absumpta, vulgatiq; contactu in homines morbi, & primo in agrestes ingruerant, seruitiaque: vrbs deinde impletur. Nec corpora modo affecta tabo, sed animos quoque multiplex religio, & pleraque externa inuasit: nouos ritus sacrificando, vaticinando inferentibus in domos, quibus quæstui sunt capti superstitione animi: donec publicus iam pudor ad primores ciuitatis peruenit, cernentes in omnibus vicis sacellisque peregrina atq; insolita piacula pacis deum exposcendæ. Datum inde negocium ædilibus, vt animaduerterent, ne qui, nisi Romani dij, neu quo alio more quam patrio colerentur. Iræ aduersus Veientes in insequentem annum C. Seruilio Hala, L. Papyrio
328. Mugilano consulibus, dilatę sunt. Tunc quoque, ne confestim bellum indicerętur, neve exercitus mitterentur, religio obstitit: fœciales prius mittendos ad res repetendas censuere. Cum Veientibus nuper acie dimicatũ ad Nomentum & Fidenas fuerat: induciæque inde, non pax facta, quarum & dies exierat, & animum rebellauerant. missi tamen fœciales: nec eorum, cum more patrum iura

repeterent

A repeterent res, verba sunt audita. Controuersia inde fuit, vtrum populi iussu V.C.
indiceretur belluni, an satis esset senatusconsultum. Peruicere tribuni, denun-
ciando impedituros se delectum, vt Quintius consul de bello ad populum fer-
ret. omnes centuriæ iussere. in eo quoque plebs superior fuit, quod tenuit, ne
consules in proximum annum crearentur. Tribuni militum consulari potesta- 5
te quatuor creati sunt, T. Quintius Pœnus ex consulatu, C. Furius, M. Posthu- 29
mius, A. Cornelius Cossus: ex ijs Cossius præfuit vrbi. tres delectu habito pro-
fecti sunt Veios: documentoq; fuere, complurium imperium bello inutile es-
se. Tendendo ad sua quisque consilia, cum aliud alij videretur, aperuerunt ad
occasionem locum hosti incertam nanque aciem signum alijs dari receptui,
alijs cani iubẽtibus, inuasere opportune Veientes: castra propinqua turbatos,
ac terga dantes accepere. Plus itaque ignominiæ quam cladis est acceptum.
Mœsta ciuitas fuit, vinci insueta: odisse tribunos, poscere dictatorem, in eo ver-
tisse spes ciuitatis. & cum ibi quoq; religio obstarer, ne posset nisi ab consule dici
dictator, augures consulti eam religionem exemere. A. Cornelius dictatorem
Mamercum Aemylium dixit: & ipse ab eo magister equitũ est dictus. Adeo si-
mul fortuna ciuitatis virtute vera eguit: vt nihil censoria animaduersio effece-
rit, quo minus regimen rerum ex notata indigne domo peteretur. Veientes re
secunda elati, missis circum Hetruriæ populos legatis, iactando tres duces Ro-
manos ab se vno prælio fusos, cum tamen nullã publici consilij societatem mo-
uissent, voluntarios vndiq; ad spem prædæ asciuerunt. Vni Fidenatium populo
rebellare placuit: & tanquã nisi ab scelere bellũ ordiri nefas esset, sicut lega-
torũ antea, ita tum nouorum colonorum cæde imbutis armis, Veientibus se se
coniungunt: Consultare inde principes duorum populorum, Veios, an Fide-
nas sedẽ belli caperent. Fidenæ vilę opportuniores. Itaq; traiecto Tyberi Vei-
entes Fidenas transtulerunt bellum. Romæ terror ingens erat, accito exercitu
ab Veijs, hostibus positis ad Fidenas, eoq; ipso ab re male gesta perculsa castra
locantur ante portam Collinam, & in muris armati dispositi, & iustitium in fo-
ro, tabernæque clausæ: fiuntque omnia castris quam vrbi similiora. Tum tre-
pidam ciuitatem præconibus per vicos dimissis dictator ad concionem aduo-
catam increpuit, quod animos ex tam leuibus fortunæ momentis suspensos ge-
rerent, vt parua iactura accepta, quæ ipsa non virtute hostium, nec ignauia
Romani exercitus, sed discordia imperatorum accepta sit. Veientem hostem
sexies victum pertimescant: Fidenasque, prope sæpius captas quam oppugna-
tas: eosdem & Romanos & hostes esse, qui per tot secula fuerint: eosdem ani-
mos, easdem corporis vires, eadem arma gerere: se quoque eundem dictato-
rem Mamercum Aemylium esse, qui ante Veientium Fidenatiumque adiunctis
Falisci ad Nomentum exercitus fuderit: & magistrum equitum A. Cornelium
eundem in acie fore, qui priore bello tribunus militum Larte Tolumnio rege
Veientium in conspectu duorum exercituum occiso, spolia opima Iouis Feretrij
templo intulerit, proinde memores, secum triumphos, secum spolia, secum vic-
toriam esse, cum hostibus scelus legatorum contra ius gentium interfectorum,
cædem in pace Fidenatium colonorum, inducias ruptas, septimam infelicem
defectionem, arma caperent: simul castra castris coniunxissent, satis confide-
re, nec sceleratissimis hostibus diuturnũ ex ignominia exercitus Romani gau-
dium fore: & populum Romanum intellecturum quanto melius de republica
meriti sint, qui se dictatorem tertium dixerint, quam eos qui ob ereptum cen-
suræ regnum, labem secundæ dictaturæ suæ imposuerint. Votis deinde nuncu-
patis profectus, M. & D passus citra Fidenas castra locat, dextra montibus, læ-
ua Tyberi amne septus. T. Quintium Pœnum legatum occupare montes iubet:
occultumque id iugum capere, quod ab tergo hostibus foret. ipse postero die,
cum Hetrusci pleni animorum, ac pristini dici meliore occasione quam pugna,
in aciem processissent: cunctatus parũper, dum speculatores referrent, Quin-
tium cuasisse in iuguum propinquum arci Fidenarum, signa profert: peditum

que aciem instructam pleno gradu in hostem inducit: magistro equitum præcipit, ne iniussu pugnam incipiat: se, cum opus sit, equestri auxilio signum daturum: tum vt memor regiæ pugnæ, memor opimi doni, Romulique ac Iouis Feretrij, rem gereret. Legiones impetu ingenti confligunt. Romanus odio accensus, impium Fidenatem, prædonem Veientem, ruptores induciarum, cruentos legatorum infanda cæde, respersos sanguine colonorũ suorum, perfidos socios, imbelles hostes compellans, factis simul dictisque odium explet. Concusserat primo statim congressu hostem: cum repente patefactis Fidenarum portis noua erupit acies, inaudita ante id tempus, inusitataque. Ignibus armata ingens multitudo, facibusque ardentibus tota collucens, velut fanatico instincta cursu in hostem ruit. formaque insolitæ pugnæ Romanos parumper exterruit: Tum dictator magistro equitum, equitibusque tum ex montibus Quintio accito, prælium ciens, ipse in sinistrum cornu, quod incendio similius quam prælio territum, cesserat flammis, accurrit: claraque voce, Fumone victi, inquit, velut examen apum loco vestro exacti, inermi ceditis hosti? non ferro extinguetis ignes? non faces has ipsas pro se quisque, si igni non telis pugnandum est, ereptas vltro inferetis? agite nominis Romani, ac virtutis patrum vestræque memores, vertite incendium hoc in hostium vrbem: & suis flammis delete Fidenas, quas vestris beneficijs placare non potuistis. legatorum hoc vos vestrorum, colonorumque sanguis, vastatique fines monent. Ad imperium dictatoris mota cuncta acies: faces partim emissæ excipiuntur, partim vi eripiuntur: vtraque acies armatur igni. Magister equitum & ipse nouat pugnam equestrem. frenos vt detrahant equis, imperat: & ipse princeps calcaribus subditis euectus effreni equo, in medios ignes infertur: & alij concitati equi libero cursu ferunt equitem in hostem. Puluis elatus, mistusque fumo, lucem ex oculis virorum equorumque aufert. ea quæ militem terruerat species, nihil terruit equos. Ruinæ igitur similem stragem eques quacunque peruaserat, dedit. Clamor deinde accidit nouus: qui cum vtranque mirabundam in se aciem vertisset, dictator exclamat: Quintium legatum & suos ab tergo hostem adortos. ipse redintegrato clamore infert acrius signa. Cum duæ acies, duo diuersa prælia circumuentos Hetruscos & à fronte & ab tergo vrgerent, neque in castra retro, neque in montes, vnde se nouus hostis obiecerat, iter fugæ esset: & equitum passim liberi frenis dispulissent equi, Veientium maxima pars Tyberim effusi petunt: Fidenatium qui supersunt ad vrbem Fidenas tendunt. Infert pauidos fuga in mediam cædem: obtruncantur in ripis: alios in aquam compulsos, gurgites ferunt: etiam peritos nandi lassitudo & vulnera & pauor degrauat: pauci ex multis tranant. Alterum agmen fertur per castra in vrbem: eadem & Romanos sequentes impetus rapit, Quintium maxime, & cum eo digressos modo de montibus recentissimum ad laborem militem, quia vltimo prælio aduenerat. Hi postquam mixti hostibus portam intrauere, in muros euadunt: suisque captis oppidi signum ex muro tollunt. quod vbi dictator conspexit (iam enim & ipse in deserta hostium castra penetrauerat) cupientem militem discurrere ad prædam, spe iniecta maioris in vrbe prædæ ad portam ducit: receptusque intra muros, in arcem, quo ruere fugientium turbam videbat, pergit. Nec minor cædes in vrbe quam in prælio fuit, donec abiecta armis, nihil præter vitam petentes, dictatori deduntur. Vrbs castraque diripiuntur. Postero die singulis captiuis ab equite ad centurionem sorte ductis, quorum eximia virtus fuerat, binis aliis sub corona venundatis, exercitum victorem, opulentumque præda, triumphans dictator Romam reduxit: iussoque magistro equitum abdicare se magistratu, ipse deinde abdicat die sexto decimo, reddito in pace imperio, quod in bello trepidisque rebus acceperat. Classibus quoque ad Fidenas pugnatum cum Veientibus, quidam in annales retulere: remque difficilem atque incredibilem: nec nunc lato satis ad hunc amnem, & tum aliquanto, vt à vetetibus accepimus, arctiore: nisi in traiectu fo[rtuna] flumi[nis]

A fluminis prohibendo, aliquarum nauium concursum in maius (vt fit) celebrantes, naualis victoriæ vanum titulum appetiuere. Insequens annus tribunos militares consulari potestate habuit, A. Sempronium Atratinum, L. Quintium Cincinnatum, L. Furium Medullinum, L. Horatium Barbatum. Veientibus annorum XX. inducias datæ: & Aequis triennij, cum plurium annorum petissent. Et ab seditionibus vrbanis ocium fuit. Annum insequentem neque bello foris, neque domi seditione insignem, ludi bello voti celebrem & tribunorum militum apparatu, & finitimorum concursu fecere. Tribuni consulari potestate erant, Cl. Crassius, Sp. Nautius Rutilius, T. Sergius Fidenas, Sex. Iulius Tullus. Spectaculum comitate etiam hospitum, ad quod publico consensu venerant, aduenis gratius fuit. Post ludos conciones seditiosæ tribunorum plebis fuerunt, obiurgantium multitudinem, quod admiratione eorum quos odissent, stupens, in æterno se ipsa teneret seruitio: & non modo ad spem consulatus in partem reuocandam aspirare non auderet: sed ne in tribunis quidem militum creandis (quæ communia essent comitia patrum ac plebis) aut sui aut suorum meminisset. desineret ergo mirari, cur nemo de commodis plebis ageret: eo impendi laborem ac periculum, vnde emolumentum atque honos speretur. nihil non aggressuros homines, si magna conatis, magna præmia proponantur: vt quidem aliquis tribunus plebis ruat cæcus in certamina periculo ingenti, fructu nullo: ex quibus pro certo habeat, patres aduersus quos tenderet, bello inexpiabili se persecuturos: apud plebem, pro qua dimicauerit, nihilo se honoratiorem fore: neque sperandum, neque postulandum esse magnos animos, magnis honoribus fieri. neminem se plebeium contempturum, vbi contemni desissent. experiendam rem denique in vno aut altero esse, sit ne aliquis plebeius ferendo magno honori: an portento simile miraculoque sit, fortem ac strenuum virum aliquem existere ortum ex plebe. Summa vi expugnatum esse, vt tribuni militum consulari potestate & ex plebe crearentur, petisse viros domi militiæque spectatos: primis annis fugillatos, repulsos, risui patribus fuisse: desisse postremo præbere ad contumeliam os. nec se videre cur non lex quoque abrogetur, qua id liceat, quod nunquam futurum sit: minorem quippe iniuriam fore in iuris iniquitate, quam si per indignitatem ipsorum prætereantur. Huius generis orationes cum assensu auditæ, incitauere quosdam ad petendum tribunatum militum: alium alia de commodis plebis laturum se in magistratu profitentem. Agri publici diuidendi, coloniarumque deducendarum ostentatæ spes: & vectigali possessoribus agrorum imposito, in stipendium militum erogandi æris. Captatum deinde tempus ab tribunis militum, quo per discessum hominum ab vrbe, cum patres clandestina denunciatione reuocati ad diem certam essent, senatusconsultum fieret absentibus tribunis plebis: vt quoniam Volscos in Hernicorum agros prædatum exisse fama esset, ad rem inspiciendam tribuni militum proficiscerentur, consulariaque comitia haberentur. Profecti Appium Claudium filium decemuiri præfectum vrbis relinquunt, impigrum iuuenem, & iam inde ab incunabulis imbutum odio tribunorum, plebisque tribunis plebis, nec cum absentibus ijs qui senatusconsultum fecerant, nec cum Appio transacta re, quod contenderent, fuit. Creati consules sunt, C. Sempronius Atratinus, Q. Fabius Vibulanus. Peregrina res, sed memoria digna traditur eo anno facta. Vulturnum Hetruscorum vrbem, quæ nunc Capua est, ab Samnitibus captam: Capuamque ab duce eorum Capye, vel (quod propius vero est) à campestri agro appellatam. cepere autem prius bello fatigatis Hetruscis, in societatem vrbis agrorumque accepti: deinde festo die grauatos somno epulisque incolas veteres noui coloni nocturna cæde aggressi. His rebus actis, consules ij quos diximus, idibus Decembribus magistratum occepere. Iam non solum qui ad id missi erant, retulerant imminere Volscum bellum, sed legati quoque ab Latinis & Hernicis nunciabant, non anquam Volscos nec ducibus legendis, nec exercitui scribendo intentiores fuisse:

V.C. 330. 331. 332.

fuisse: vulgo fremere, aut in perpetuum arma bellumque obliuioni danda, iugumque accipiendum: aut ijs cum quibus de imperio certetur, nec virtute, nec patientia, nec disciplina rei militaris cedendum esse. Haud vana attulere, sed nec perinde patres moti sunt, & C. Sempronius, cui ea prouincia sorte euenit, tanquam constantissimæ rei fortunæ fretus, quod victoris populi exercitum aduersus victos duxisset, omnia temere ac negligenter egit: adeo vt disciplinæ Romanæ plus in Volsco exercitu quam in Romano esset. ergo fortuna, vt sæpe alias, virtutem est secuta. Primo prælio quod ab Sempronio incaute inconsulteque commissum est, non subsidijs firmata acie, non equite apte locato concursum est, clamor indicium primum fuit quo res inclinatura esset, excitatior crebriorque ab hoste sublatus, ab Romanis dissonus, impar, segnis, sæpe iteratus, incerto clamore prodidit pauorem animorum, eo ferocior illatus hostis, vrgere scutis, micare gladijs: altera ex parte nutant circunspectantibus galeæ, & incerti trepidant, applicantque se turbæ: signa nunc resistentia deseruntur ab antesignanis, nunc inter suos manipulos recipiuntur. Nondum fuga certa, nondum victoria erat. tegi magis Romanus quam pugnare. Volscus inferre signa, vrgere aciem: plus cædis hostium videre, quam fugæ. Iam omnibus locis ceditur, nequicquam Sempronio consule obiurgante atque hortante: nihil nec imperium nec maiestas valebat: dataque mox terga hostibus forent, ni Sex. Tempanius decurio equitum, labente iam re, præsenti animo subuenisset. Qui cum magna voce exclamasset, vt equites qui saluam rempub. vellent esse, ex equis desilirent: omnium turmarum equitibus velut ad consulis imperium motis: Nisi hæc, inquit, armata cohors sistat impetum hostium, actum de imperio est. sequimini pro vexillo cuspidem meam: ostendite Romanis Volcisque, neque equitibus vobis vllos equites, nec peditibus esse pedites pares. Cum clamore comprobata adhortatio esset, vadit altecuspidem gerens: quacunque incedunt, vi viam faciunt: eo se inferunt obiectis parmis, vbi suorum plurimum laborem vident. restituitur omnibus locis pugna, in quæ eos impetus tulit. nec dubium erat, quin si tam pauci simul obire omnia possent, terga daturi hostes fuerint. Et cum iam parte nulla sustinerentur, dat signum Volscus imperator, vt parmatis, nouæ cohorti hostium locu detur, donec impetu illati, ab suis excludantur. quod vbi est factum, intercluse equites, nec perrumpere eadem qua transierant posse: ibi maxime conferti hostibus, qua viam fecerant, & consul, legionesque Romanæ, cum quod tegumen modo omnis exercitus fuerat, nusquam viderent: ne tot fortissimos viros intercluso opprimeret hostis, tendunt in quemcunque casum. diuersi Volsci hinc consulem ac legiones sustinere: altera fronte instare Tempanio atque equitibus. qui cum sæpe conati nequissent perrumpere ad suos, tumulo quodam occupato, in orbem se tutabantur, nequaquam inulti. nec pugnæ finis ante noctem fuit. Consul quoque nusquam remisso certamine, dum quicquam superfuit lucis, hostem tenuit: nox incertos diremit. tantusque ab imprudenti euentus vtraque castra tenuit pauor, vt relictis saucijs, & magna parte impedimentorum, ambo pro victis exercitus se in montes proximos reciperent. tumulus tamen circunsessus vltra mediam noctem est: quo cum circunsedentibus nunciatum esset, castra deserta esse, victos rati suos, & ipsi qua quemque in tenebris pauor tulit, fugerunt: Tempanius metu insidiarum suos ad lucem tenuit. digressus deinde ipse cum paucis speculatum, cum ab saucijs hostibus sciscitando comperisset, castra Volscorum deserta esse, lætus ab tumulo suos deuocat, & in castra Romana penetrat: vbi cum vasta desertaque omnia, atque eandem quam apud hostes fœditatem inueniisset, prius quam Volscus cognitus error reduceret, quibus poterat saucijs ductis secum, ignarus quae regionem consul petisset, ad vrbem proximis itineribus pergit. Iam eo fama pugnæ aduersæ, castrorumq; desertorũ perlata erat: & ante omnia deplorabant equites, nõ priuato magis quã publico luctu: Fabiusq; consul terrore v

quoq

quoque iniecto, stationem ante portas agebat, cum equites procul visi non sine terrore ab dubijs quinam essent, mox cogniti, tantam ex metu lætitiam fecere, vt clamor vrbem peruaderet gratulantium saluos victoresque redisse equites: & ex mœstis paulo ante domibus, quæ cõclamauerant suos, procurreretur in vias: pauidæque matres ac coniuges, oblitæ præ gaudio decoris, obuiam agmini occurrerent, in suos quæque simul corpore atq; animo vix præ gaudio compotes effusæ. Tribunis plebis qui Marco Posthumio & T. Quintio diẽ dixerant, quod ad Veios eorum opera male pugnatum esset, occasio visa est per recens odium Sempronij consulis renouandæ in eos inuidiæ. itaque aduocata concione, cum proditam Veijs rem publicam esse ab ducibus, proditum deinde, quia illis impune fuerit in Volscis ab consule exercitum, traditos ad cædem fortissimos equites, deserta fœde castra vociferati essent: C. Iulius vnus ex tribunis Tempanium equitem vocari iussit. coramque eis: Sexte Tempani, inquit, quæro de te, arbitrerisne C. Sempronium consulẽ aut in tempore pugnam iniisse, aut firmasse subsidijs aciem? aut vllo boni consulis functum officio? & tunc ipse victis legionibus Romanis, tuo consilio equitem ad pedes deduxeris? restitueriſque pugnam? excluso deinde ab acie nostra tibi atque equitibus, num aut consul ipse subuenerit, aut miserit præsidium? postero denique die ecquid præsidij vsquam habueris, an tu cohorsque in castra vestra virtute perrumperetis? ecquem in castris consulem, ecquem exercitum inueneris? an deserta castra, relictos saucios milites? Hæc pro virtute tua fideque, qua vna hoc bello respubl. stetit, dicenda tibi sunt hodie. Denique vbi C. Sempronius, vbi legiones nostræ sint? desertus sis, an deserueris cõsulem, exercitumque, victi denique simus, an vicerimus? Aduersus hæc Tempanij oratio incompta fuisse dicitur: cæterum militariter grauis, non suis vana laudibus, non crimine alieno læta. Quanta prudentia rei bellicæ in C. Sempronio esset, non militis de imperatore æstimationem esse, sed populi Rom. fuisse, cum eum comitiis consulem legeret. Itaque ne ab se imperatoria consilia, neu consulares artes exquirerent, quę pensitanda quoque magnis animis atque ingeniis essent: sed quod viderit, referre posse. Vidisse autem se prius quã ab acie intercluderetur, consulem in prima acie pugnantem, adhortantem, interſigna Romana telaque hostium versantem: postea se ab conspectu suorũ ablatũ, ex strepitu tamen & clamore sensisse. vsque ad noctem extractum certamen: nec ad tumulum quem ipse tenuerat, præ multitudine hostium credere perrumpi potuisse. Exercitus vbi esset, se nescire: arbitrari, velut ipse in re trepida loci præsidio se suosque sit tutatus, sic consulem seruandi exercitus causa loca tutiora castris cepisse. Nec Volscorum res meliores esse credere, quã populi Ro. fortunam, noctemque omnia erroris mutui implesse. precantemq; demde, ne se fessum labore ac vulneribus tenerent, cum ingenti laude non virtutis magis quam moderationis dimissum. Cum hæc agerentur, iam consul via Lauicana ad fanũ Quietis erat. eo missa plaustra, iumentaque alia ab vrbe, exercitum affectum prælio ac via nocturna excepere. Paulo post in vrbem est ingressus consul, non ab se magis enixe amonens culpam, quam Tempanium meritis laudibus ferens. Mœstæ ciuitati ab re male gesta, & iratę ducibus, M. Posthumius reus obiectus, qui tribunus militum pro consule ad Veios fuerat, decem millibus æris grauis damnatur. T. Quintium collegam eius, quia & in Volscis consul auspicio dictatoris Posthumij Tuberti, & ad Fidenas legatus dictatoris, alterius Mamerci AEmilij res prospere gesserat totam culpam eius temporis in prędam natum collegam transferentem, omnes tribus absoluerũt. Profuisse ei Cincinnati patris memoria dicitur, venerabilis viri, & exactę iam ætatis Capitolinus Quintius, suppliciter orans, ne se breui reliquo vitæ spatio tam tristem nuncium ferre ad Cincinnatum paterẽtur. Plebs tribunos plebis absentes Sex. Tempanium, A. Sellium & Antistium & Spurilium fecit, hos & pro centurionibus sibi præfecerant Tẽpanio authore equites. Senatus

cum

cum odio Sempronij consulare nomen offenderet, tribunos militum consulari &
333. potestate creari iussit. creati sunt L.Manlius Capitolinus. Q. Antonius Merenda, L. Papyrius Mugillanus,Principio statim anni L. Hortensius tribunus plebis C.Sempronio consuli anni prioris diem dixit,quem cum quatuor collegæ inspectante populo Rom. orarent,ne imperatorem suum innoxium in quo nihil præter fortunam reprehendi posset, vexaret: ægre Hortensius pati, tentationem eam credens esse perseuerantiæ suæ,nec precibus tribunorum,quæ inspeciem modo iactentur,sed auxilio confidere reum.Itaque modo ad eum conuersus, vbi illi patricij spiritus, vbi subnixus & fidens innocentiæ animus esset,quærebat: sub tribunitia vmbra consularem virum delituisse. modo ad collegas:Vos autem si reum perago, quid acturi estis: an erepturi ius populo,& euersuri tribunitiam potestatem plebi? Cum illi,& de Sempronio & de omnibus summam populi Rom.potestatem esse dicerēt, nec se iudicium populi tollere aut velle,aut posse:sed si preces suæ pro imperatore, qui sibi parentis esset loco,non valuissent, se vestem cum eo mutaturos.tum Hortensius: Non videbit,inquit,plebs Romana sordidatos tribunos suos. C. Sempronium nihil moror,quando hoc est in imperio consecutus,vt tam charus esset militibus, nec pietas quatuor tribunorum,quam Hortensij tam placabile ad iustas preces ingenium pariter plebi patribusque gratior fuit. Non diutius fortuna AEquis indulsit,qui ambiguam victoriam Volscorum pro sua amplexi fuerant.Proximo
334. anno Cn.Fabio Vibulano,T.Quintio Capitolini filio Capitolino cōsulibus,ductu Fabij,cui sorte ea prouincia euenerat,nihil dignum memoratu actum.Cum trepidam tantum ostendissent aciem AEqui, turpi fuga funduntur,haud magno consulis decore.itaque triumphus negatus.cæterum ob Semproniana clades leuatam ignominiam,vt ouans vrbem intraret, concessum est. Quemadmodum bellum minore quam timuerant dimicatione erat perfectum: sic in vrbe,ex tranquillo nec opinata moles discordiarum inter plebem ac patres exorta est,cœpta ab duplicando quæstorum numero.quam rem,vt præter duos vrbanos quæstores,duo consulib.ad ministeria belli præsto essent, à consulib. relatam, cum & patres summa ope approbassent: consulibus tribuni plebis certamen intulerunt, vt pars quæstorum (nam ad id tempus patricij creati erant) ex plebe fieret. Aduersus quam actionem primo & consules & patres summa ope annixi sunt,concedendo deinde, vt quemadmodum de tribunis consulari potestate creandis vsi sunt, adæque in quæstoribus liberum esset arbitrium populi: cum parum proficerent, totam rem de augendo quæstorum numero omittunt. Excipiunt omissam tribuni, aliæque subinde inter quas & agrariæ legis seditiosæ actiones existunt: propter quos motus cum senatus consules quam tribunos creari mallet, neque posset per intercessiones tribunitias senatusconsultum fieri: respub.à consulibus ad interregnum,neque idipsum (nam coire patricios tribuni prohibebant) sine creatione ingenti,redit. Cum pars maior insequentis anni per nouos tribunos plebis & aliquot interreges certaminibus extracta esset:modo prohibētibus tribunis patricios coire ad prodendum interregem, modo interregem interpellantibus, ne senatusconsultum de comitiis consularib.faceret: postremo L.Papyrius Mugillanus proditus interrex, castigando nunc patres, nunc tribunos plebis , desertam omissamque ab hominibus rempublicam, deorum prouidentia curaque exceptam , memorabat Veientium induciis, & cuncta tione AEquorum stare : vnde si quid increpet terroris,sine patricio magistratu placere rempub.opprimi : non exercitum,non ducem scribendo exercitum esse: an bello intestino bellum externum propulsaturos? quæ si in vnum conueniant, vix deorum opibus , quin obruatur Romana res, resisti posse: quibus, remittendo de summa quisque iuris ,mediis copularent concordiam : patres patiēdo tribunos militū pro cōsulibus fieri.tribuni plebis nō intercedendo quo minus quatuor quæstores promiscue de plebe ac patribus libero suffragio

populo

populi fierent. Tribunitia primũ comitia sunt habita: creati tribuni consulari V.C.
potestate omnes patricij, L. Quintius Cincinnatus tertiũ, Sex Furius Medullinus iterum, M. Manlius, A. Sempronius Atratinus. Hoc tribuno cõitia quæstorũ 335.
habente, petentibusque inter aliquot plebeios filio Antistij tribuni plebis, & fratre alterius tribuni plebis Sex. Pompilij, nec potestas, nec suffragatio horum valuit, quin quorum patres auosque consules viderant, eos nobilitate præferrent. Furere omnes tribuni plebis, ante omnes Pompilius Antistiusque repulsa suorum accensi. Quidnam id rei esset? non suis beneficijs, non patrum iniurijs, non denique vlurpandi libidine, cum liceat quod antea non licuerit, sinon tribunum militarem, ne quæstorem quidem quenquam ex plebe factum: non valuisse patris pro filio, fratris pro fratre preces, tribunorum plebis, potestatis sacrosanctæ ad auxilium libertatis creatæ. Fraudem profecto in re esse, & A. Sempronium comitijs plus artis adhibuisse, quam fidei: eius iniuria queri suos honore deiectos. Itaque cum in ipsum & innocentia tutum, & magistratu in quo tunc erat, impetus fieri non posset, flexere iras in C. Sempronium patruelem Atratini: eique ob ignominiam Volsci belli, adiutore collega M. Canuleio, diem dixere. subinde ab eisdem tribunis mentio in senatu de agris diuidendis illata est: cui actioni semper acerrime C. Sempronius restiterat: ratus, id quod erat, aut deposita causa leniorem futurum apud patres reum, aut perseuerantem sub iudicij tempus plebem offensurum: aduersæ inuidiæ obiici maluit, & suæ nocere causæ, quam publicæ deesse: stetitque in eadem sententia, ne qua largitio cessura in trium gratiam tribunorum fieret, nec tum agrum plebi, sed sibi inuidiam quæri: se quoque subiturum eam tempestatem forti animo, nec senatui tanti se ciuem aut quenquam alium debere esse, vt in parcendo vni, malum publicum fiat. Nihilo dimissiore animo, cum dies venit, causa ipsa pro se dicta, nequicqaam omnia expertis patribus vt mitigarent plebem, quindecim millibus æris damnatur. Eodem anno Posthumia virgo Vestalis de incestu causam dixit, crimine innoxia, ob suspicionem propter cultum amœniorem, ingeniumque liberius quam virginem decet, parum abhorrens famam. Ampliatam, deinde absolutam pro collegij sententia pontifex maximus abstinere iocis, colique sancte potius quam scite iussit. Eodem anno à Campanis Cumæ, quam Græci tum vrbem tenebant, capiuntur. Insequens
annus tribunos militum consulari potestate habuit Agrippam Menenium 336.
Lanatum, P. Lucretium Tricipitinum, Sp. Nautium. Annus felicitate populi Rom. periculo potius ingenti, quam clade insignis. Seruitia vrbem vt incenderent distantibus locis, coniurarunt: populoque ad opem passim ferendam tectis intento, vt arcem Capitoliumque armati occuparent. Auertit nefanda consilia Iupiter: indicioque duorum comprehensi sontes, pœnas dederunt: indicibus dena millia grauis æris, quæ tum diuitiæ habebantur, ex ærario numerata, & libertas præmium fuit. Bellum inde ab AEquis reparari cœptum: & nouos hostes Lauicanos consilia cum veteribus iungere, haud incertis authoribus Romam est allatum. AEquorum iam velut anniuersariis armis assueuerat ciuitas. Lauicos legati missi, cum responsa inde retulissient dubia, quibus nec tunc bellum parari, nec diuturnam pacem fore appareret: Thusculanis negocium datum, aduerterent animos, ne quid noui tumultus Lauicis oriretur. Ad insequentis anni tribunos militum consulari potestate in-
to magistratu legati ab Thusculo venerunt, L. Sergium Fidenatem, M. Papy-
rium Mugillanum, C. Seruilium Q. Seruilij Prisci filium, quo dictatore Fidenæ 337.
captæ fuerant. nunciabant legati Lauicanos arma cepisse, & cum AEquorum exercitu depopulatos agrum Thusculanum, castra in Algido posuisse. Tum Lauicanis bellum indictum: factoque senatusconsulto, vt duo ex tribunis ad bellum proficiscerentur, vnus res Romæ curaret, certamen subito inter tribunos sortium, se quisque belli ducem potiorẽ ferre: curam vrbis vt ingratam ignobilemq; aspernari. Cum parum decorum inter collegas certamen mirabundi

patres

A.V.C. patres conſpicerent, Q. Seruilius: Quando nec ordinis huius vlla, inquit, nec re-
" ipub. eſt verecundia, patria maieſtas altercationem iſtam dirimet: filius meus
" extra ſortem vrbi præerit. bellum vtinam qui appetunt, conſideratius concor-
" diusque quam cupiunt, gerant. Delectum haberi non ex toto paſſim populo
" placuit: decem tribus ſorte ductæ ſunt, ex his ſcriptos iuniores duo tribuni ad
bellum duxere. Cœpta inter eos in vrbe certamina cupiditate eadem imperij
multo impenſius in caſtris accendi: nihil ſentire idem, pro ſententia pugnare:
ſua conſilia velle, ſua imperia ſola rata eſſe: contemnere inuicem, & contem-
ni: donec caſtigantibus legatis tandem ita comparatum eſt, vt alternis diebus
ſummam imperij haberent. Quæ cum allata Romam eſſent, dicitur Q. Seruilius
ætate & vſu doctus, precatus ab diis immortalibus, ne diſcordia tribunorum
damnoſior reipublicæ eſſet, quam ad Veios fuiſſet: & velut haud dubia clade
imminente, inſtitiſſe filio, vt milites ſcriberet, & arma pararet. Nec falſus vates
fuit, nam ductu L. Sergij, cuius dies imperij erat, loco iniquo ſub hoſtium ca-
ſtris, cum, quia ſimulato metu receperat ſe hoſtis ad vallum, ſpes vana expug-
nandi caſtra eo traxiſſet, repentino impetu AEquorum per ſupinam vallem
fuſi ſunt: multique in ruina maiore quam fuga oppreſſi, obtruncatique, caſtra-
que eo die ægre retenta. poſtero die circumfuſis iam magna ex parte hoſtibus,
per auerſam portam fuga turpi deſeruntur. duces legatique, & quod circa ſig- B
na roboris de exercitu fuit, Thuſculum petiere. Palati alij per agros paſſim
multis itineribus, maioris quam accepta erat cladis nuncij Romam contende-
runt. Minus trepidationis fuit, quod euentus timori hominum congruens
fuerat: & quod ſubſidia quæ reſpicerent in re trepida præparata erant ab tri-
buno militum: iuſſuque eiuſdem per minores magiſtratus ſedato in vrbe tu-
multu, ſpeculatores propere miſſi nunciauere, Thuſculi duces exercitumque
eſſe, hoſtem caſtra loco non mouiſſe. &, quod plurimum animorum fecit, dic-
tator ex ſenatuſconſulto dictus Q. Seruilius Priſcus, vir cuius prouidentiam in
repub. cum multis aliis tempeſtatibus ante experta ciuitas erat, tum euentu
eius belli, quod vni certamen tribunorum ſuſpectum ante rem male geſtam
fuerat: magiſtro equitum creato, à quo ipſe tribuno militum dictator erat dic-
tus, filio ſuo, vt tradidere quidam (nam alij Halam Seruilium magiſtrum e-
quitum eo anno fuiſſe ſcribunt) nouo exercitu profectus ad bellum, accitis
qui Thuſculi erant, duo millia paſſuum ab hoſte locum caſtris cepit. Tranſie-
rat ex re bene geſta ſuperbia negligentiaque ad AEquos, quæ in Romanis du-
cibus fuerat. Itaque primo ſtatim prælio cum dictator equitatu immiſſo ante-
ſignanos hoſtium turbaſſet, legionum inde ſigna inferri propere iuſſit: ſigni-
ferumque ex ſuis vnum cunctantem occidit. tantus ardor ad dimicandum fuit, C
vt impetum AEqui non tulerint: victique acie cum fuga effuſa petiſſent caſtra,
breuior tempore, & certamine minor caſtrorum oppugnatio fuit, quam præ-
lium fuerat. Captis direptisque caſtris, cum prædam dictator militi conceſſiſ-
ſet, ſecutique fugientem ex caſtris hoſtem equites renunciaſſent, omnes Laui-
canos victos, magnam partem AEquorum Lauicos confugiſſe: poſtero die ad
Lauicos ductus exercitus, oppidumque corona circundatum, ſcalis captum,
ac direptum eſt. Dictator exercitu victore Romam reducto, die octauo quam
creatus erat, magiſtratu ſe abdicauit. & opportune ſenatus prius quam ab tri-
bunis plebis agrariæ ſeditiones mentione illata de agro Lauicano diuidendo
fierent, cenſuit frequens coloniam Lauicos deducendam. Coloni ab vrbe mil-
le & quingenti miſſi bina iugera acceperunt. Captis Lauicis, ac deinde tribu-
338. nis militum creatis conſulari poteſtate, Agrippa Menenio Lanato, & L. Seruil-
lio Structo, & P. Lucretio Tricipitino, iterum omnibus his, & Sp. Rutilio
Craſſo: & inſequenti anno A. Sempronio Atratino tertium, & duobus iterum
339. M. Papyrio Mugillano, & Sp. Nautio Rutilio, biennium tranquillæ externæ res,
diſcordia domi ex agrariis legibus fuit. Turbatores vulgi erat Sp. Mecilius
quartum, & Metilius tertium tribuni plebis ambo abſentes creati, & cum
rogatio-

rogationem promulgassent, vt ager ex hostibus captus viritim diuideretur, V.C.
magnæque partis nobilium eo plebiscito publicarentur fortunæ (nec enim fere quicquam agri, vt in vrbe alieno solo posita, non armis partum erat: nec quod venisset, assignatumque publice esset, præterquam plebs habebat) atrox plebi patribusque propositum videbatur certamen: nec tribuni militum nunc in senatu, nunc in consilijs priuatis principum cogendis viam consilij inueniebant. cum Appius Claudius, nepos eius, qui decemuir legibus scribendis fuerat, minimus natu ex patrum concilio dicitur dixisse, vetus se ac familiare consilium domo afferre: proauum enim suum Appium Claudium ostendisse patribus viam vnam dissoluendæ tribunitiæ potestatis per collegarum intercessionem. facile homines nouos authoritate principum de sententia deduci, si temporum interdum potius quam maiestatis memor adhibeatur oratio. pro fortuna illis animos esse: vbi videant collegas principes agendæ rei gratiam omnem ad plebem præoccupasse, nec locum in ea relictum sibi, haud grauate acclinaturos se ad causam senatus, per quam vniuerso ordini cum primoribus se patrum concilient. Approbantibus cunctis, & ante omneis Q. Seruilio Prisco, quod non degenerasset ab stirpe Claudia, collaudante iuuenem, negotium datur, vt quos quisque posset ex collegio tribunorum ad intercessionem perlicerent. Misso senatu prehensantur ab principibus tribuni: suadendo, monendo, pollicendoque gratum id singulis priuatim, gratum vniuerso senatui fore, sex ad intercessionem comparauere. Posteroque die cum ex composito relatum ad senatum esset de seditione, quam Mecilius Metiliusq; largitione pessimi exempli concirent: eæ orationes à primoribus patrum habitæ sunt, vt pro se quisque iam nec consilium sibi suppetere diceret, nec se vllam opem cernere aliam vsquam, præterquam in tribunitio auxilio: in eius potestatis fidē circunuentam rempub. tanquam priuatum inopem confugere. præclarum ipsis potestatique esse, non ad vexandum senatum discordiamq; ordinum mouendam, plus in tribunatu virium esse, quam ad resistendum improbis collegis. Fremitus deinde vniuersi senatus ortus, cum ex ommib. partibus curiæ tribuni appellarentur: tum silentio facto, ij qui præparati erant gratia principum, quā rogationem à collegis promulgatam senatus censeat dissoluendæ reipub. esse, eise intercessuros ostendunt. Gratiæ intercessorib. ab senatu actæ. Latores rogationis concione aduocata, proditores plebis commodorum, ac seruos consularium appellantes, aliaque truci oratione in collegas inuecti, actionem deposuere. Duo assidua bella insequens annus habuisset, quo P. Cornelius Cossus, C. Valerius Potitus, Quintius Cincinnatus, M. Fabius Vibulanus, tribuni militum consulari potestate fuerunt: ni Veiens bellum religio principum distulisset, quorum agros Tyberis super ripas effusus, maxime finis villarum vastauit: simul AEquos triennio ante accepta clades prohibuit Volanis, suæ gentis populo præsidium ferre. Excursiones inde in confinem agrum Lanicanum factæ erant, nouisque colonis bellum illatum. Quam noxam cum se consensu omnium AEquorum defensuros sperassent, deserti ab suis tam memorabili quidem bello per obsidionem leuemque vnam pugnam & oppidum & fines amisere. Tentatum ab L. Sextio tribuno plebis vt rogationem ferret, quæ Volas quoque sicut Lanicos coloni mitterentur: per intercessionem collegarum, qui nullum plebiscitum, nisi ex authoritate senatus passuros se perferri ostenderunt, discussum est. Volis insequente anno receptis, AEqui, coloniaque eo deducta, nouis viribus oppidum firmarunt, tribunis militum Rō consulari potestate Cn. Cornelio Cosso, L. Valerio Potito, Q. Fabio Vibulano iterum, M. Posthumio Regillensi. huic bellum aduersus AEquos permissum est, prauæ mentis homini, quam tum victoria magis quā bellum ostendit, quam exercitu impigre scripto, ductoque ad Volas, cum leuib. præliis AEquo, rum animos fregisset, postremo in oppidum irrupit: deinde ab hostibus in eius certamen vertit: & cum inter oppugnationem prædam militis fore edixisset,

340.

341.

V.C. set,capto oppido fidem mutauit. Eam magis adducor,vt credam iræ causam exercitui fuisse, quam quod in vrbe nuper direpta,coloniaq; noua,minus prædicatione tribuni prædæ fuerit. Auxit eam iram,postquam ab collegis accersitus propter seditiones tribunitias in vrbem reuertit, audita vox eius in concione,stolida ac prope vecors,qua Sextio tribuno plebis legem agrariam ferenti,simul Volas quoque vt mitterentur coloni, laturum se dicenti: dignos enim esse,qui armis cepissent,eorum vrbem, agrumque Volanum esse: Malum quidem militibus meis,inquit,nisi quieuerint. quod auditum,non concionem magis quam mox patres offendit. & tribunus plebis vir acer,nec infacundus, nactus inter aduersarios superbum ingenium,immodicamque linguam, quam irritando agitandoque,in eas impelleret voces,quæ inuidiæ non ipsi tantum,sed causæ atque vniuerso ordini essent, neminem ex collegio tribunorum militum sæpius quam Posthumium in disceptationem trahebat. Tum vero secundum tam sæuum atque inhumanum dictum: Auditis, inquit, Quirites, sicut seruis malum minantem militibus? tamen hæc bellua dignior vobis tanto honore videbitur, quam qui vos vrbe agrisque donatos in colonias mittunt,qui sedem senectuti vestræ prospiciunt, qui pro vestris commodis aduersus tam crudeles superbosque aduersarios depugnant. Incipite deinde mirari, cur pauci iam vestram suscipiant causam. quid vt à vobis sperent? an honores, quos aduersarijs vestris potius quam P.R. propugnatoribus datis? Ingemuistis modo voce huius audita. quid id refert? iam si suffragium detur, hunc qui malum vobis minatur,ijs qui agros sedesque ac fortunas stabilire volunt, præferetis. Perlata hæc vox Posthumij ad milites,multo in castris maiorem indignationem mouit: prædæ ne interceptorem fraudatoremque etiam malum minari militibus? Ita cum fremitus aperte esset: & quæstor P. Sextius eadem violentia coercere putaret seditionem posse, qua mota erat: misso ad vociferantem quendam militem lictore, cum inde clamor & iurgium oriretur, saxo ictus turba excedit: insuper increpante qui vulnerauerat, habere quæstorem, quod imperator esset militibus minatus, Ad hunc tumultum accitus Posthumius, asperior omnia fecit acerbis quæstionibus, crudelibus supplicijs. postremo cum modum iræ nullum faceret, ad vociferationem eorum, quos necati sub crate iuserat, concursu facto, ipse ad interpellantis pœnam vecors de tribunali decurrit .ibi cum summouentes passim lictores centurionesque vexarent turbam, eo indignatio erupit, vt tribunus militum ab exercitu suo lapidibus cooperiretur. Quod tam atrox facinus postquam est Romam nunciatum, tribunis militum de morte collegæ per senatum quæstiones decernentibus, tribuni plebis intercedebant. sed ea contentio ex certamine alio pendebat, quod cura incesserat patres, ne metu quæstionum plebs irata, tribunos militum ex plebe crearet: tendebant atque summa ope, vt consules crearentur. Cum senatusconsultum fieri tribuni plebis non paterentur, iidem intercederent consularibus comitijs, res ad interregnum rediit: victoria deinde penes patres fuit. Q. Fabio Vibulano interrege comitia habente,consules creati sunt

342. A. Cornelius Cossus,L. Furius Medullinus. His consulibus principio anni senatusconsultum factum est, vt de quæstione Posthumianæ cædis tribuni primo quoque tempore ad plebem ferrent: plebsque præficeret quæstioni quem vellet. à plebe consensu populi consulib. negotium mandatur. qui summa moderatione ac lenitate perpaucorum suppliciorum, quos sibimet ipsos consciscere mortem satis creditum est, transacta re, nequiuere tamen consequi, vt non ægerrime id plebs ferret, iacere tamdiu irritas actiones, quæ de suis commodis ferrentur. cum interim de sanguine ac supplicio suo latam legem confestim exerceri,& tantam vim habere. Aptissimum tempus erat, vindicatis seditionibus delinimentum animis Volani agri diuisionem obiici: quo facto mitigarent desiderium agrariæ legis, quæ possessio per iniuriam agro publico propellebat. Tunc hæc ipsa indignitas angebat animos, non in retinendo

modo publicis agris, quos vi teneret, pertinacem nobilitatem esse: sed ne va- V.C.
cuum quidem agrum nuper ex hostibus captum plebi diuidere, mox paucis, vt
cætera, futurum prædæ. Eodem anno aduersus Volscos populantes Hernico-
rum fines, legiones ductæ à Furio consule, cum hostem ibi non inuenissent: Fe-
rentinum, quo magna multitudo Volscorum se contulerat, cepere. minus præ-
dæ quam sperauerant, fuit: quod Volsci postquam spes tuendi exigua erat,
sublatis rebus nocte oppidum reliquerunt. postero die prope desertum capi-
tur. Hernicis ipse ager dono datus. Annum modestia tribunorum quietum ex-
cepit trib. plebis L. Icilius, Q. Fabio Ambusto, C. Furio Pacilio Coss. Is cum 343.
principio statim anni velut pensum nominis familiæque seditiones agrariis le-
gibus promulgandis cieret: pestilentia coorta, minacior tamen quam pernici-
osior, cogitationes hominum à foro certaminibusque publicis ad domum cu-
ramq; corporum nutriendorum auertit: minusq; eam damnosam fuisse, quam
seditio futura fuerit, credunt. Defuncta ciuitate plurimorum morbis, per paucis
funeribus, pestilentem annum, inopia frugum neglecto cultu agrorum (vt ple-
runque fit) excepit, M. Papyrio Atratino, C. Nautio Rutilio consulibus. Iam fa- 344.
mes quam pestilentia tristior erat: ni dimissis circa omnes populos legatis, qui
Hetruscum mare, quiq; Tyberim accolunt, ad frumentum mercandum, anno-
næ foret subuentum. superbe ab Samnitib. qui Capuam habebant Cumasque,
legati prohibiti commercio sunt: cótra ea benigne ab Siculorum tyrannis ad-
iuti, maximos commeatus summo Hetruriæ studio Tyberis deuexit. Solitudi-
nem in ciuitate ægra experti cónsules sunt: cum in legationes non plus singulis
senatorib. missis inuenientes, coacti sunt binos equites adiicere. Præterquam
ab morbo annonaque, nihil eo biennio intestini externiue incommodi fuit, ar
ubi hæ solicitudines discessere, omnia quibus turbari solita erat ciuitas, domi
discordia, foris bellum exortum. M. AEmylio, C. Valerio Potito consulibus, bel- 345.
um AEqui parabant: Volscis, quanquam non publico consilio, capessentibus
arma, voluntariis mercede secutis militiam. Ad quorum famam hostium (iam
enim in Latinum Hernicumque transcenderant agrum) delectum habentem
Valerium consulem M. Menenius tribunus plebis legis agrariæ lator, cum im-
pediret, auxilioq; tribuni nemo inuitus sacramento diceret: repente nuncia-
tur, arcem Caruentanam ab hostibus occupatam esse. Ea ignominia accepta,
cum apud patres inuidiæ Menenio fuit, tum cæteris tribunis iam ante præpa-
ratis intercessoribus legis agrariæ, præbuit iustiorem causam resistendi colle-
gæ. Itaque cum res diu ducta per altercationem esset: consulibus deos homi-
nesque testantibus, quicquid ab hostibus cladis ignominiæq; aut iam accep-
tum esset, aut immineret, culpam penes Menenium fore, qui delectum impedi-
ret. Menenio contra vociferante, si iniusti domini possessione agri publici
cederent, se moram delectui non facere: decreto interposito, nouem tribuni
tulerunt certamen: pronunciaueruntque ex collegij sententia, C. Valerio
consuli se damnum, aliamque coercitionem aduersus intercessionem collegæ
delectus causa detrectãtibus militiam inhibendi, auxilio futuros esse. Hoc de-
creto consul armatus, cum paucis appellantibus tribunum, collum torsisset:
uru cæteri sacramento dixere. Ductus exercitus ad Caruentanam arcem,
anquam inuisus infestusque consuli erat: impigre primo statim aduentu,
ectis qui in præsidio erant, arcem recepit. prædatores ex præsidio per neg-
entiam dilapsi, occasionem aperuere ad inuadendum. Prædę ex assiduis po-
ationibus, quod omnia in locum tutum congesta erant, fuit aliquantum.
ditum sub hasta consul in ærarium redigere quæstores iussit: tum prædi-
s participem prædæ fore exercitum, cum militia non abnuisset. Auctæ inde
bis ac militum in consulem iræ. Itaq; cum ex senatusconsulto vrbem ouans
oiret, alternis inconditi versus militari licentia iactati: quibus consul in-
pitus, Menenij celebre nomen laudibus fuit. cum ad omnem mentionem
ni fauor circumstantis populi plausuque & assensu cum vocibus militum

A.C. certaret. plusque ea res, quam prope ſolennis militum laſciuia in conſulem
curæ patribus iniecit. & tanquam haud dubius inter tribunos militum hono
Menenij, ſi peteret, conſularibus comitiis eſt excluſus. Creati conſules ſunt
346. Cn. Cornelius Coſſus, L. Furius Medullinus iterum. Non alias ægrius plebs
tulit tribunitia ſibi comitia non commiſſa. eum dolorem quæſtoriis comitiis ſi-
mul oſtendit, & vlta eſt. tunc primum plebeiis quæſtorib. creatis: ita, vt in qua-
tuor creandis vni patricio C. Fabio Ambuſto relinqueretur locus: tres plebeij,
Q. Silius, P. AElius, P. Pipius, clariſſimarum familiarum iuuenibus præferren-
tur. Authores fuiſſe tam liberi populo ſuffragij Icilios accipio, ex familia infe-
ſtiſſima patribus, tres in eum annum tribunos plebis creatos. hi multarũ mag-
narumque rerum molem auidiſſimo adeo populo oſtentantes, cum affirmaſ-
ſent nihil ſe moturos, ſine quæſtoriis quidem comitiis, quæ ſola promiſcua
plebi patribusque reliquiſſet ſenatus, ſatis animi populo eſſet ad id quod tam-
diu vellent, & per leges liceret. Pro ingenti itaque victoria id fuit plebi: quæ-
ſturamque non honoris ipſius finem æſtimabant, ſed patefactus ad conſula-
tum ac triumphos locus nouis hominibus videbatur. Patres contra, non pro
communicatis, ſed pro amiſſis honoribus fremere: negare, ſi ea ita ſint, libero
tollendos eſſe: qui pulſi maiorum loco, cernentesque alios in poſſeſſione dig
nitatis ſuæ, ſalij, flaminesque nuſquam alio, quam ad ſacrificandum pro popu
lo ſine imperiis ac poteſtatibus relinquantur, Irritatis vtriuſque partis animis
cum & ſpiritus plebes ſumpſiſſet, & tres ad popularem cauſam celeberrimi no
minis haberet duces: patres omnia quæſtoriis comitiis, vbi vtrunq; plebi lice
ret, ſimilia fore cernentes, tendere ad conſulum comitia, quę nondum promi
cua eſſent. Icilij contra tribunos militum creandos dicere, & tandem aliqua
do impartiendos plebi honores. Sed nulla erat conſularis actio, quam impe
endo id quod petebãt, exprimerent: cum mira opportunitate Volſcos & AE
quos prædatum extra fines exiſſe, in agrum Latinum Hernicumq;, affertur.
quod bellum vbi ex ſenatuſconſulto conſules delectum habere occipiunt: o
ſtare tunc enixe tribuni, ſibi plebique eam fortunam oblatam memorant
Tres erant, & omnes acerrimi viri, generoſiq; etiam. vt inter plebeios, duo ſi
guli ſingulos ſibi conſules aſſeruandos aſſidua opera deſumunt: vni concio
bus data, nunc detinenda, nunc concienda plebs. Nec delectum conſules,
comitia quæ petebant, tribuni expediebant. inclinante deinde ſe fortuna
cauſam plebis, nuntij veniunt. arcem Caruentanam dilapſis ad prædã mili
qui in præſidio erant, AEquos interfectis paucis cuſtodib. arcis inuaſiſſe: a
recurrentes in arcẽ, alios palantes in agris cæſos. Ea aduerſa ciuitati res, v
tribunitiæ actioni adiecit, nequicquam enim tentati, vt tum deniq; deſiſte
impediendo bello, poſtquam non ceſſere nec publicæ tempeſtati, nec ſuę
uidiæ, peruincunt, vt ſenatuſconſultum fiat de tribunis militum creandis,
to tamen pacto, ne cuius ratio haberetur, qui eo anno trib. plebis eſſet:
quis reficeretur in annum ſequentem trib. pleb. haud dubie Icilios denot
ſenatu, quos mercedem ſeditioſi tribunatus petere conſulatum inſimula
Tum delectus haberi, bellumque omnium ordinum conſenſu apparari
tum. Conſules ambo profecti ſint ad arcem Caruentanam, an alter ad co
habenda ſubſtiterit, incertum diuerſi authores faciunt. illa pro certo ha
da, in quibus non diſſentiunt, ab arce Caruentana, cum diu nequicquam
pugnata eſſet, receſſum: Verruginem in Volſcis eodem exercitu receptam
pulationeſq; & prædas & in AEquis & in Volſco agro ingentes factas. R
ſicut plebis victoria fuit in eo, vt quę mallent comitia haberent: ita euent
mitiorum patres vicere. namq; tribuni militum conſulari poteſtate cont
omnium tres patricij creati ſunt C. Iulius Tullus, Cn. Cornelius Coſſus,
347. uilius Hala, artem adhibitam ferunt à patriciis cuius eos Icilij tum quoq
ſimulabant, quod turbam indignorum candidatorum intermiſcẽdo digni
dio ſordium, in quibusdam inſignium, inſcium, populum à plebeiis auert

Volscos deinde & Aequos, seu Caruentana arx retenta in spem, seu Verrugine amissum præsidiũ, ad iram cum impulisset, fama affertur, summà vi ad bellum coortos: caput rerum Antiates esse. eorum legatos, vtriusque gentis populos, circumisse, castigantes ignauiam, quod abditi intra muros, populabundos in agris vagari Romanos priore anno, & opprimi Verruginis præsidium passi essent. iam non exercitus modo armatos, sed colonias etiam in suos fines mitti: nec ipsos modo Romanos sua diuisa habere, sed Ferentinum etiam de se captum Hernicis donasse. Ad hęc cum inflammarentur animi: vt ad quosque ventum erat numerus iuniorum conscribebatur. Ita omnium populorum iuuentus Antium contracta, ibi castris positis hostem opperiebantur. Quæ vbi tumultu maiore etiam quam res erat, nunciantur Romam: senatus extemplo (quod in rebus trepidis vltimum consilium erat) dictatorem dici iussit. Quam rem ægre passos Iulium Corneliumque ferunt: magnoque certamine animorum rem actam: cum primores patrum nequicquam conquesti, non esse in authoritate senatus tribunos militum, postremo etiam tribunos plebis appellarent, & consulis quoque ab ea potestate vim super tali re inhibitam referrent: tribuni plebis lęti discordia patrum, nihil esse in his auxilij dicerent, qui non ciuium non denique hominum numero essent. si quando promiscui honores, communicata respublica esset: tum se animaduersuros, ne qua superbia magistratuum irrita senatusconsulta essent: interim patricij soluti legum magistratuumque verecundia, per se quoque tribunitiam potestatem agerent. Hęc contentio minime idoneo tempore, cum tantum belli in manib. esset, occupabat cogitationes hominum: donec vbi diu alternis Iulius Corneliusq; cum did bellum ipsi satis idonei duces essent, non esse æquum mandatum sibi a populo eripi honorem, differuere: tum Hala Seruilius Trib. mil. tacuisse se tanu ait, non quia incertus sententiæ fuerit (quem enim bonum ciuem secerne sua à publicis consilia?) sed quia maluerit collegas sua sponte cedere authoritati senatus, quam tribunitiam potestatem aduersus se implorari patere; tum quoque si res sineret, libenter se daturũ tempus iis fuisse ad receptum mis pertinacis sententiæ. sed cum belli necessitates non expectent humana nsilia, potiorem sibi collegarum gratia rempub. fore, & si maneat in sententi senatus, dictatorem nocte proxima dicturum: ac si quis intercedat, senatusnsulti authoritate se fore contentum. Quo facto, cum haud immeritam laum gratiamq; apud omnes tulisset, dictatore P. Cornelio dicto, ipse ab eo master equitum creatus est. Exemplo fuit collegis eumq; intuentibus, quã gratatq; honos opportuniora interdum non cupientibus essent: Bellum haud emorabile fuit. vno, atq; eo facili prælio cęsi ad Antium hostes. victor exercidepopulatus Volscum agrum. castellũ ad lacum Fucinum vi expugnatum, in eo tria millia hominum capta: cęteris Volscis intra mœnia compulsis, defendentib. agros. Dictator bello ita gesto, vt tantum non defuisse fortuideretur, felicitate quam gloria maior in vrbem rediit, magistratuq; se abuit. Tribuni militum mentione nulla comitiorum consulariũ habita (credo iram dictatoris creati) tribunorum militum comitia edixerunt. Tum vetrauior cura patribus incessit: quippe cum prodi cautam ab suis cernerent. sicut priore anno per indignissimos ex plebeis candidatos omnium etiã orum tę dium fecerant: sic tum primorib. patrum splendore gratiaque ad ndum præparatis, omnia loca obtinuere, ne cui plebeio aditus esset. quacreati sunt, omnes iam functi eo honore, L. Furius Medullinus, C. Valeri- 348.
otirus, C. Fabius Vibulanus, C. Seruilius Hala. hic refectus continuato hocum ob alias virtutes, tum ob recentẽ fauorem vnica moderatione par.
Eo anno quia tempus inducIarum cum Veienti populo exierat, per legaecialesq; res repeti cœptę quibus venientibus ad finem, legatio Veientibuiam fuit, petiere, ne priusquam ipsi senatum Romanum adissent, Veios
Ab senatu impetratum, quia discordia intestina laborarẽt Veientes, ne

V.C. res ab iis repeterentur.tantum abfuit,vt ex incommodo alieno ſua occaſio pe-
teretur.Et in Volſcis accepta clades,amiſſo Verrugine præſidio,vbi tantum in
tempore fuit momenti,vt cum precãtibus opem militibus, qui ibi à Volſcis ob-
ſidebantur,ſuccurri,ſi maturatum eſſet,potuiſſet: ad id venerit exercitus ſub-
ſidio miſſus, vt ab recenti cæde palati ad prædandum hoſtes opprimerentur.
Tarditatis cauſa in ſenatu magis fuit,quam in tribunis:qui,quia ſumma vi reſi-
ſtere nũciabantur,parum cogitauerunt, nulla non virtute ſuperari humana-
rum virium modum, fortiſſimi milites, non tamen nec viui, nec poſt mortem
349. inulti fuere. Inſequenti anno,P. & Cn.Corneliis Coſſis, C. Fabio Ambuſto, L.
Valerio Potito, tribunis militum conſulari poteſtate. Veiens bellum motum,
ob ſuperbum reſponſum Veientis ſenatus, qui legatis repetentibus res ni fa-
ceſſerent propere vrbe finibusque daturos quod Lars Tolumnius dediſſet, re-
ſponderi iuſſit. Id patres ægre paſſi, decreuere,vt tribuni militum de bello in-
dicendo Veientibus primo quoque die ad populum ferrent. Quod vbi primo
promulgatum eſt: fremere iuuentus, nondum debellatum cum Volſcis eſſe;
modo duo præſidia occidione occiſa, & cum periculo retineri: nullum an-
num eſſe, quo non acie dimicetur: & tanquam pœniteat laboris, nouum bel-
lum cũ finitimo populo & potentiſſimo parari,qui omnem Hetruriam ſit con-
citaturus. Hęc ſua ſponte agitata inſuper tribuni plebis accendunt.Maximum
bellum patribus cum plebe eſſe dictitant: eam de induſtria vexandam mili-
tia,trucidandamque hoſtibus obiici: eam procul vrbe haberi,atque ablegari
ne domi per otium memor libertatis,coloniarumque,aut agri publici,aut ſuf-
fragij libere ferendi conſilia agitet.prehenſantesque veteranos, ſtipendia cu-
iusque,& vulnera, ac cicatrices numerabant: quid iam integri eſſe in corpor
loci ad noua vulnera accipienda? quid ſupereſſe ſanguinis,qui dari pro repub
lica poſſet? rogitantes.Hæc cum in ſermonibus, concionibusque interdum a
gitantes,auertiſſent plebem ab ſuſcipiendo bello, profertur tempus ferunda
legis: quam, ſi ſubiecta inuidiæ eſſet, antiquari apparebat. Interim tribuno
militum in Volſcum agrum ducere exercitum placuit.Cn.Cornelius vnus Ro
mæ relictus. Tres tribuni, poſtquam nullo loco caſtra Volſcorum eſſe, ne
commiſſuros ſe prælio apparuit, tripartito ad deuaſtandos fines diſceſſer
Valerius Antium petit,Cornelius Ecetras. quacunque inceſſere, late popula
ſunt tecta agrosque,vt diſtinerent Volſcos.Fabius,quod maxime petebatur,
Anxur oppugnandum ſine vlla populatione acceſſit.Anxur fuit,quę nunc Ta
racinæ ſunt: vrbs prona in paludes.ab ea parte Fabius oppugnationem oſte
dit. Circummiſſæ quatuor cohortes cum C. Seruilio Hala, cum imminente
vrbi collem cepiſſent: ex loco altiore,qua nullum erat præſidium ingenti c
more ac tumultu mœnia inuaſere. ad quẽ tumultũ obſtupefacti, qui aduer
Fabiũ vrbem infimã tuebantur,locũ dedere,ſcalas admouendi. plenaq; hoſ
cuncta erant: & in muris diu cædes pariter fugientium ac reſiſtentium ar
torum atque inermium fuit. Cogebantur itaque victi,quia cedentibus ſpei
hil erat, pugnam inire: cum pronunciatum repente, ne quis præter arma
violaretur,reliquam omnem multitudinem voluntariam exuit armis: quor
ad duo millia & quingenti viui capiuntur. à cætera præda Fabius militem
ſtinuit, donec collegæ venirent: ab illis quoque exercitibus captum An
dictitans eſſe, qui cæteros Volſcos à præſidio eius loci auertiſſent. Qui vbi
nerunt, oppidum vetere fortuna opulentum, tres exercitus diripuere. ea
primum benignitas imperatorum plebem patribus conciliauit.Additum de
de omnium maxime tempeſtiuo principum in multitudinem munere, vt a
mentionem vllam plebis tribunorumve decerneret ſenatus, vt ſtipendium
les de publico acciperet.cum ante id tempus de ſuo quiſque functus eo mu
re eſſet. Nihil acceptum vnquam à plebe tanto gaudio traditur. concur
itaq; ad curiam eſſe, prehenſatasq; exeuntium manus,& patres vere app
tos: effectum eſſe fatentibus,vt nemo pro tam munifica patria,donec qui
vi

virium supereſſet, corpori aut ſanguini ſuo parceret: cum commoditas iuua- V.C.
ret, rem familiarem ſaltem acquieſcere eo tempore, quo corpus addictum atque operatum reipub. eſſet, tum quod vltro ſibi oblatum eſſet, non à tribunis plebis vnquam agitatum, non ſuis ſermonibus efflagitatum: id efficiebat multiplex gaudium, cumulatioremq; gratiam rei. Tribuni plebis communis ordinum lætitiæ concordiæque ſoli expertes, negare tam id lętum patrib. vniuerſis, nec proſperum fore, quam ipſi crederent. conſilium ſpecie prima melius fuiſſe, quam vſu apparituru. vnde enim eam pecuniam confici poſſe, niſi tributo populo indicto? ex alieno igitur alijs largitos. neque id, etiam ſi cæteri ferant, paſſuros eos, quib. iam emerita ſtipendia eſſent, meliore conditione alios militare, quam ipſi militaſſent: & eoſdem in ſua ſtipendia impenſas feciſſe, & in aliorum facere. His vocibus mouerunt partem plebis poſtremo indicto iam tributo, edixerunt etiam tribuni, auxilio ſe futuros, ſi quis in militare ſtipendium tributum non contuliſſet. Patres bene cœptam rem perſeueranter tueri: cóferre ipſi primi: & quia nondum argentum ſignatum erat, æs graue clauſtris quidam ad ærarium conuehentes, ſpecioſam etiam collationem faciebant. Cum ſenatus ſumma fide ex cenſu contuliſſet, primores plebis nobilium amici ex compoſito conferre incipiunt. quos cum & à patribus collaudari, & à militari ætate tanquam bonos ciues conſpici vulgus hominum vidit: repente ſpreto tribunitio auxilio, certamen conferendi eſt ortum. & lege perlata de indicendo Veientibus bello, exercitum magna ex parte voluntarium noui tribuni militum conſulari poteſtate Veios duxere. Fuere autem tribuni T. Quintius 350.
Capitolinus, P. Quintius Cincinnatus, C. Iulius Tullus iterum, A. Manilius. L. Furius Medullinus tertium, M. AEmylius Mamercus. Ab his primum circunſeſſi Veij ſunt, ſub cuius initium obſidionis cum Hetruſcorum conſilium ad fanum Voltumnæ frequenter habitum eſſet, parum conſtitit, bellone publico gentis vniuerſæ tuendi Veientes eſſent. Ea oppugnatio ſegnior inſequenti anno fuit, parte tribunorum exercitusque ad Volſcum auocata bellum. Tribunos mili- 351.
tum conſulari poteſtate is annus habuit C. Valerium Potitum tertium, M. Sergium Fidenatem, P. Cornelium Maluginenſem, Cn. Cornelium Coſſum, C. Fabium Ambuſtum, Sp. Nautium Rutilium iterum. Cum Volſcis inter Ferentinum atque Ecetram ſignis collatis dimicatum. Romanis ſecunda fortuna pugnæ fuit. Artena inde Volſcorum oppidum ab tribunis obſideri cœpta. inde inter eruptionem tentatam compulſo in vrbem hoſte, occaſio data eſt Romanis irrumpendi, præterque arcem cætera capta. in arcem munitam natura globus armatorum conceſſit. infra arcem cæſi captique multi mortales. Arx deinde obſidebatur: nec aut vi capi poterat, quia pro ſpacio loci ſatis præſidij habebat: aut ſpem dabat deditionis, omni publico frumento priuſquam vrbs caperetur, in arcem conuecto. tædioque receſſum inde foret, ni ſeruus arcem Romanis prodidiſſet, ab eo milites per locum arduum accepti, cepere, à quibus cum cuſtodes trucidarentur, cætera multitudo repentino pauore oppreſſa in deditionem venit. Diruta & arce & vrbe Artena, reductæ legiones ex Volſcis, omniſque vis Romana Veios conuerſa eſt. Proditori præter libertatem duarum familiarum bona in præmium data. Seruius Romanus vocitatus. Sunt qui Artenam Veientium, non Volſcorum fuiſſe credant. præbet errorem, quod eiſdem nominis vrbs inter Cære atque Veios fuit. ſed eam reges Romani deleuere: Cæretumque non Veientium fuerat. altera hæc nomine eodem in Volſco agro fuit, cuius excidium eſt dictum.

DECADIS PRIMÆ LIB. V.
EPITOME.

Ab obſidione Veiorum hybernacula militibus facta ſunt. ea res cum eſſet noua, indignationem tribunorum plebis mouit, querentium non dari plebi nec per hyemem

V.C. militiæ requiem. Equites tum primum equis suis merere cœperunt. Cum inundatio ex lacu Albano facta esset, vates, qui eam rem interpretaretur, ab hostibus captus est. Furius Camillus dictator decem annos obsessos Veios cepit: simulachrum Iunonis Romam transtulit: decimam partem prædæ Delphos Apollini misit. Idem tribunus militum, cum Faliscos obsideret, proditos hostium filios parentibus remisit: statimque deditione facta, Faliscorum victoriam iustitia consecutus est. Cum alter ex censoribus, C. Fulius decessisset: in locum eius M. Cornelius suffectus est: nec id postea factum est: quoniam eo lustro à Gallis Roma capta est. Furius Camillus, cum ei dies à L. Apuleio tribun. plu. dicta esset, in exilium abiit. Cum Senones Galli Clusium obsiderent: & legati à senatu missi ad componendam inter eos, & Clusinos pacem, pugnantes contra Gallos in acie Clusinorum steti ssent: hoc facto eorum concitati Senones, vrbem infesto exercitu petierunt: fusisque ad Alliam flumen Romanis, cepere vrbem, præter Capitolium: in quod se iuuenes contulerant. maiores natu cum insignibus honorum, quos quisque gesserat: in vestibulis ædium sedentes occiderunt. & cum per auersam partem Capitolij iam in summum euasissent: proditi clangore anserum, M. Manlij præsidio opera deiecti sunt. coactis deinde propter famem Romanis despondere, vt mille pondo auri darent: & hoc precio finem obsidionis emerent. Furius Camillus dictator absens creatus inter pendendum aurum cum exercitu venit: & Gallos post sextum mensem vrbe expulit, ceciditque. AEdes Locutio facta: quo loco ante vrbem captam vox audita erat, aduentare Gallos. Dictum est ad Veios migrandum esse, propter incensam, & dirutam vrbem, quod consilium Camillo autore discussum est. Mouit populum vocis quoque omen ex centurione auditæ. qui, cum in forum venisset, manipularijs suis dixerat, stamiles, hic optime manebimus.

PACE alibi parta, Romani Veijque in armis erant, tanta ira odioque, vt victis finem adesse appareret. Comitia vtriusque populi longe diuersa ratione facta sunt. Romani auxere tribunorum militum consulari potestate numerum: octo, quot nunquam antea, creati, M. AEmylius Mamercus iterum, L. Valerius Potitus tertium, Ap. Claudius Crassus, M. Quintilius Varus, M. Iulius Tullus, M. Posthumius, M. Furius Camillus, M. Posthumius Albinus. Veientes contra tædio annuæ ambitionis, quæ interdū discordiarum causa erat, regem creauere. Offendit ea res populorum Hetruriæ animos, non maiore odio regni, quam ipsius regis, grauis iam is antea genti fuerat opibus, superbiaque, quia solennia ludorum, quos intermitti nefas est, violenter diremisset: cum ob iram repulsæ, quod suffragio XII. populorum alius sacerdos ei prælatus esset, artifices, quorum magna pars ipsius serui erant, ex medio ludicro repente abduxit. gens itaque ante omnes alias eo magis dedita religionibus, quod excelleret arte colendi eas, auxilium Veientibus negandum, donec sub rege essent, decreuit. cuius decreti suppressa fama est Veijs propter metum regis, qui à quo tale quid dictum referretur, pro seditionis eum principe, non vani sermonis, authorem habebat. Romanis etsi quietores ex Hetruria nunciabantur, tamen quia omnibus concilijs eam rem agitari afferebatur, ita muniebant, vt ancipitia munimenta essent. alia in vrbem, contra oppidanorum eruptiones versa: alijs frons in Hetruriam spectans a
352. xilijs, si qua forte inde venirent, obstruebatur. Cum spes maior imperatoribus Romanis in obsidione, quam in oppugnatione esset, hybernacula etiam res noua militi Romano, ædificari cœpta: consiliumque erat hyemando continuare bellum. quod postquam tribunis plebis, iamdiu nullam nouandi causam inuenientibus, Romam est allatum, in concionem prosiliunt, solicitare plebis animos, hoc illud esse dictitantes, quod æra militibus sint constituta, nec se fefelliſſe, id donum inimicorum veneno illitum fore, veniſſe libertatem plebis: remotam in perpetuum & ablegatam ab vrbe & ab republ. iuuentutem. iam ne hyemi quidem, aut tempori anni cedere, ac domos & res inuisas suas. Quam putarent continuatæ militiæ causam esse? nullam profecto aliā

uentur

uenturos, quam ne quid per frequentiam iuuenum eorum, in quibus vires omnes plebis essent, agi de commodis eorum posset. vexari praeterea & subigi multo acrius, quam Veientes: quippe illos hyemem sub tectis suis agere, egregijs muris situque naturali vrbem tutantes. militem Romanum in opere ac labore, niuibus pruinisque obrutum sub pellibus durare, ne hyemis quidem spacio, quę omnium bellorum terra marique sit quies, arma deponentem. Hoc neque reges, neque ante tribunitiam potestatem creatam superbos illos consules, neque triste dictatoris imperium, neque importunos decemuiros iniunxisse seruitutis, vt perennem militiam facerent, quod tribuni militum in plebe Romana regnum exercerent. quidnam illi consules dictatoresve facturi essent, qui proconsularem imaginem tam sæuam ac trucem fecerint? Sed id accidere haud immerito. non fuisse ne in octo quidem tribunis militum locum vlli plebeio. Antea trina loca cum contentione summa patricios explere solitos. nunc iam octo iuges ad imperia obtinenda ire, & ne in turba quidem hærere plebeium quemquam: qui, si nihil aliud, admoneat collegas, liberos & ciues eorum, non seruos militare, quos hyeme saltem in domos ac tecta reduci oporteat, & aliquo tempore anni parentes liberosque ac coniuges inuisere, & vsurpare libertatem, & creare magistratus. Hæc taliaque vociferantes, aduersarium haud imparem nacti sunt, Ap. Claudium, relictum à collegis ad tribunitias seditiones comprimendas, virum imbutum iam ab iuuenta certaminibus plebeis: quem authorem aliquot annis ante fuisse memoratum est per collegarum intercessionē tribunitiæ potestatis dissoluendæ. Is tum iam non promptus ingenio tantum, sed vsu etiam exercitatus, talem orationem habuit: Si vnquam dubitatum est, Quirites, vtrum tribuni plebis vestra, an sua causa seditionum semper authores fuerint, id ego hoc anno desisse dubitari certum habeo, & cum lætor tandem longi erroris vobis finem factum esse, tum quod secundis potissimum vestris rebus hic error est sublatus, & vobis, & propter vos reipub. gratulor. An est quisquam qui dubitet, nullis iniurijs vestris, si quæ forte aliquando fuerunt, vnquam æque quam munere patrum in plebem, cum æra militantibus constituta sunt, tribunos plebis offensos ac concitatos esse? quid illos aliud aut tum timuisse creditis? aut hodie turbare velle, nisi concordiam ordinum? quam dissoluendæ maxime tribunitiæ potestatis rentur esse. Sic hercule tanquam artifices improbi opus quærunt: qui & semper ægri aliquid esse in repub. volunt, vt sit ad cuius curationem à vobis adhibeantur. Vtrum enim defenditis, an impugnatis plebem? vtrum militantium aduersarij estis, an causam agitis? nisi forte hoc dicitis, quicquid patres faciunt, displicet, siue illud pro plebe, seu contra plebem est. Et quemadmodum seruis suis velant domini quicquam rei cum alienis hominibus esse, pariterque in ijs beneficio ac maleficio abstineri æquum censent: sic vos interdicitis patribus commercio plebis: ne nos comitate ac munificentia nostra prouocemus plebem, nec plebs nobis dicto audiens atque obediens sit. Quanto tandem, si quicquam in vobis non dico ciuilis, sed humani esset, fauere vos magis, & quantum in vobis esset: indulgere potius comitati patrum, atque obsequio plebis oportuit? quæ si perpetua concordia sit, quis non spōdere ausit maximum hoc imperium inter finitimos breui futurum esse? Atque ego quam hoc consilium collegarum meorum, quo abducere infecta re à Veijs exercitum noluerunt, non vtile solum, sed etiam necessarium fuerit, postea disseram, nunc de ipsa conditione militantium dicere libet. quam orationem non apud vos solum, sed etiam in castris si habeatur ipso exercitu disceptante, æquam arbitror videri posse, in qua si mihi ipsi nihil quod dicerem, in mentem venire posset, aduersariorum certe orationibus contentus essem. Negabant nuper danda esse æra militibus, quia nunquam data essent. quonam modo igitur nunc indignari possunt, quib. aliquid noui adiectum commodi sit, eis laborem etiam nouum proportione iniungi? nusquam nec opera sine emolumento, nec emolu-

» mentum ferme ſine impenſa opera eſt. labor voluptasque diſſimillima natura,
» ſocietate quadam inter ſe naturali ſunt iuncta. Moleſte antea ferebat miles ſe
» ſuo ſumptu operam reipublicæ præbere, gaudebat idem partem anni ſe agrum
» ſuum colere, quærere vnde domi militiæq; ſe ac ſuos tueri poſſet. gaudet nunc
» fructui ſibi remp. eſſe, & lætus ſtipendium accipit. æquo igitur animo patiatur
» ſe ab domo, ab re familiari, cui grauis impenſa non eſt, paulo diutius abeſſe.
» An ſi ad calculos eum reſpub. vocet, non merito dicat, annua æra habes, annu-
» am operam ede? An tu æquum cenſes, militia ſemeſtri ſolidum te ſtipendium
» annuum accipere? Inuitus in hac parte orationis Quirites moror. ſic enim a-
» gere debent, qui mercenario milite vtuntur. At nos tanquam cum ciuibus age-
» re volumus: agique tanquam cum patria nobiſcum, æquum cenſemus. Aut non
» ſuſcipi bellum oportuit: aut geri pro dignitate populi Rom. & perfici quam pri-
» mum oportet. perficietur autem, ſi vrgemus obſeſſos: ſi non ante abſcedimus,
» quam ſpei noſtræ finem captis Veijs impoſuerimus. Si hercule nulla alia cau-
» ſa, ipſa indignitas perſeuerantiam imponere debuit. Decem quondam annos
» vrbs oppugnata eſt ob vnam mulierem ab vniuerſa Græcia, quam procul ab
» domo, quot terras, quot maria diſtans? nos intra viceſimũ lapidem, in conſpe-
» ctu prope vrbis noſtræ annuam oppugnationem perferre piget: ſcilicet quia
» leuis cauſa belli eſt: nec ſatis quicquam iuſti doloris eſt, quod nos ad perſeue-
» randum ſtimulet. Septies rebellarunt: in pace nunquam fidi fuerunt: agros no-
» ſtros millies depopulati ſunt: Fidenates deficere à nobis coegerunt: colonos
» noſtros ibi interfecerunt: autores fuere contra ius gentium cædis impiæ lega-
» torum noſtrorum: Hetruriam omnẽ aduerſus nos concitare voluerunt, hodieq;
» id moliuntur: res repetentes legatos noſtros haud procul abfuit quin viola-
» rent. Cum his molliter & per dilationes bellum geri oportet? Si nos tam iuſtum
» odium nihil mouet, ne illa quidem oro vos mouent? Operibus ingentibus ſep-
» ta vrbs eſt, quibus intra muros coercetur hoſtis, agrum non coluit, & culta e-
» uaſtata ſunt bello. Si reducimus exercitum, quis eſt qui dubitet illos non cupi
» ditate ſolum vlciſcendi, ſed etiam neceſſitate impoſita ex alieno prædandi
» cum ſua amiſerint, agrum noſtrum inuaſuros? non differimus igitur bellum iſte
» conſilio, ſed intra fines noſtros accipimus. Quid? illud, quod proprie ad milite
» pertinet, quib. boni tribuni plebis cum ſtipendium extorquere voluerint, nun
» conſultum repente volunt, quale eſt? vallum foſſamque ingentis vtranque re
» operis, per tantum ſpatij duxerunt: caſtella primo pauca, poſtea exercitu au
» cto creberrima fecerunt: munitiones non in vrbem modo, ſed in Hetruriam
» tiam ſpectantes, ſi qua inde auxilia veniant, oppoſuere. quid turres, quid vine
» teſtudineſque & alium oppugnandarum vrbium apparatum loquar? cum tan
» tum laboris exhauſtũ ſit, & ad finem iam operis tandem peruentum. relinqu
» dane hæc cenſetis, vt ad æſtatem rurſus nouus de integro his inſtituendis ex
» detur labor? quanto eſt minus opera tueri facta? & inſtare, & perſeuerare, d
» fungique cura? breuis enim profecto res eſt, ſi vno tenore peragitur: nec i
» per intermiſſiones has interuallaque lentiorem ſpem noſtram facimus. loqu
» de opere, & de temporis iactura. Quid? periculi quod differendo bello adim
» num obliuiſci nos hæc tam crebra Hetruriæ concilia de mittendis Veios au
» lijs patiuntur? vt nunc res ſe habet, irati ſunt, oderunt, negant miſſuros: qu
» tum in illis eſt, capere Veios licet. quis eſt qui ſpondeat, eundem, ſi differ
» bellum, animum poſtea fore: cum ſi laxamentum dederis maior frequenti
» que legatio itura ſit: cum id quod nunc offendit Hetruſcos, rex creatus V
» ſpatio mutari interpoſito poſſit: vel conſenſu ciuitatis, vt eo reconcilient
» truriæ animos, vel ipſius voluntate regis, qui obſtare regnum ſuum ſaluti ci
» nolit. Videte quot res, quam inutiles ſequantur illam viam cõſil: iactura o
» rum tanto labore factorum: vaſtatio imminens finium noſtrorum: Het
» cum bellum pro Veiente concitatum. Hæc ſunt tribuni conſilia veſtra,
» hercule diſſimilia, ac ſi quis ægro, qui curari ſe fortiter paſſus, extemplo
uaſcet

A ualeſcere poſſit, cibi gratia præſentis aut potionis, longinquum & forſitan in- V.C.
ſanabilem morbum efficiat. Si medius fidius ad hoc bellum nihil pertineret, ad "
diſciplinam certe militiæ plurimũ intererat, inſueſcere militem noſtrũ non ſo- "
lum parta victoria frui, ſed ſi res etiam lentior ſit, pati tædium, & quamuis ſeræ "
ſpei exitum expectare: etſi non ſit æſtate perfectum bellum, hyemem operiri: "
nec, ſicut æſtiuas aues, ſtatim autumno tecta ac receſſum circunſpicere. Ob- "
ſecro vos: venandi ſtudium ac voluptas homines per niues ac pruinas in mon- "
tes ſyluaſque rapit: belli neceſſitatibus eam patientiam non adhibebimus, "
quam vel luſus ac voluptas elicere ſolet: adeone effœminata corpora militum "
noſtrorum eſſe putamus, adeo molles animos, vt hyemem vnam durare in ca- "
ſtris, abeſſe ab domo non poſſint: vt tanquam nauale bellum tempeſtatibus "
captandis, & obſeruando tempore anni gerant: non æſtus, non frigora pati "
poſſint: Erubeſcant profecto, ſi quis eis hæc obijciat: contendantque & ani- "
mis & corporibus ſuis virilem patientiam ineſſe: & ſe iuxta hyeme atq; æſtate "
bella gerere poſſe: nec ſe patrocinium mollitiæ inertiæq; mandaſſe tribunis, "
& meminiſſe hanc ipſam poteſtatem non in vmbra, nec in tectis maiores ſuos "
creaſſe. Hæc virtute militum veſtrorum, hæc Romano nomine ſunt digna: non "
Veios tantum, nec hoc bellum intueri, quod inſtat: ſed famam & ad alia bella, "
B & ad cæteros populos in poſterum quærere. An mediocre diſcrimen opinio- "
nis ſecuturum ex hac re putatis? virum tandem finitimi populum Romanum "
cum eſſe putent, cuius ſi qua vrbs primum illum breuiſſimi temporis ſuſtinuerit "
impetum, nihil deinde timeat: an hic ſit terror nominis noſtri, vt exercitum "
Romanum non tedium longinquæ oppugnationis, non vis hyemis, ab vrbe cir- "
cunſeſſa ſemel amouere poſſit? nec finem vllum alium belli, quam victoriam "
nouerit? nec impetu potius bella, quam perſeuerantia gerat? quæ in omni qui- "
dem genere militiæ, maxime tamen in obſidendis vrbibus, neceſſaria eſt: qua- "
rum pleraſque munitionibus, ac naturali ſitu inexpugnabiles, fame ſitiq; tem- "
pus ipſum vincit atque expugnat: ſicut Veios expugnabit, niſi auxilio hoſtibus "
tribuni plebis fuerint, & Romæ inuenerint præſidia Veientes, quæ nequicquam "
in Hetruria quærunt. An eſt quicquam quod Veientibus optatum æque con- "
tingere poſſit, quam vt ſeditionibus primum vrbs Romana, deinde velut ex "
contagione caſtra impleantur? At Hercule apud hoſtes tanta modeſtia eſt, "
vt non obſidionis tædio, non deniq; regni, quicquam apud eos nouatum ſit: nõ "
negata auxilia ab Hetruſcis, irritauerint animos, morietur enim extemplo, qui- "
cunque erit ſeditionis author: nec cuiquam dicere ea licebit, quæ apud vos im- "
pune dicuntur. fuſtuarium meretur, qui ſigna relinquit, aut præſidio decedit: "
C authores ſigna relinquendi, & deſerendi caſtra, non vni aut alteri militi, ſed v- "
niuerſis exercitibus, palam in concione audiũtur. adeo quicquid tribunus ple- "
bis loquitur, etſi prodendæ patriæ, diſſoluendæque reipub. eſt, aſſueſtis audire: "
& dulcedine poteſtatis eius capti, quælibet ſub ea ſcelera latere ſinitis. Reli- "
quum eſt, vt quæ hic vociferantur, eadem in caſtris, & apud milites agant, & "
exercitus corrumpant, ducibuſque parere non patiantur: quoniam ea demum "
Romæ libertas eſt, non ſenatũ, non magiſtratus, nõ leges, nõ mores maiorum, non inſtituta patrum, non diſciplinam vereri militiæ. Par iam etiam in concionibus erat Appius tribunis plebis, cum ſubito, vnde minime quis crederet, accepta calamitas apud Veios, & ſuperiorem Appium in cauſa, & concordiam ordinum maiorem, ardoremque ad obſidendos pertinacius Veios fecit. Nam cum agger promotus ad vrbem, vineæque tantum non iam iniunctæ mœnibus eſſent, dum opera interdiu fiunt intentius, quam nocte cuſtodiuntur, patefacta repente porta, ingens multitudo facibus maxime armata ignes coniecit: horæque momento ſimul aggerem ac vineas, tam longi temporis opus, incendium hauſit: multique ibi mortales nequicquam opem ferentes, ferro igniue abſumpti ſunt. Quod vbi Romam eſt nunciatum, mœſtitiam omnibus, ſenatui curam metumque iniecit, ne tum vero ſuſtineri nec in

vrbe

V.C. vrbe seditio, nec in castris posset, & tribuni plebis velut ab se victæ reipublicæ, A insultarent: cum repente, quibus census equester erat, equi publici non erant assignati, consilio prius inter sese habito, senatum adeunt, factaque dicendi potestate, equis se suis stipendia facturos promittunt. Quibus cum amplissimis verbis gratiæ ab senatu actæ essent, famaq; ea forum atque vrbem peruasisset, subito ad curiam concursus fit plebis. pedestris ordinis se aiunt nunc esse, operamq; reipublicæ extra ordinē polliceri, seu Veios, seu quo alio ducere velint, si Veios ducti sint, negant se inde prius quam capta vrbe hostium, redituros esse. Tum vero iam superfundenti se lætitiæ vix temperatum est. non enim sicuti equites, dato magistratib. negocio, laudari iussi: neq; aut in curiam vocati, quibus responsum daretur, aut limine curiæ continebatur senatus: sed pro se quisque ex superiore loco ad multitudinem in comitio stantem voce manibusque significare publicam lætitiam beatam vrbem Romanam, & inuictam, & æternam illa concordia dicere, laudare equites, laudare plebem, diem ipsum laudibus ferre: victam esse fateri comitatem benignitatemq; senatus, certatim patrib. plebiq; manare gaudio lacrymæ, donec reuocatis in curiam patribus senatusconsultum factum est, vt tribuni militares concione aduocata, peditibus equitibusq; gratias agerent: memorem pietatis eorum erga patriam dicerent senatum fore. placere autem omnib. his voluntariam extra ordinem professis militiam æra procedere: & equis certus numerus æris est assignatus. Tum primum equis merere equites cœperunt. Voluntarius ductus exercitus Veios, nō amissa modo restituit opera, sed noua etiam instituit. ab vrbe commeatus intentiore quam antea subuehi cura, ne quid tam benemerito exercitui ad vsum
335. deesset. Insequens annus tribunos militum consulari potestate habuit, C. Seruilium Halam tertium, Q. Seruilium, P. Virginium, Q. Sulpitium, A. Manlium iterum, M. Sergium iterum. His tribunis dum cura omnium in Veiens bellum intenta est, neglectum Anxuri præsidium vagationibus militum, & Volscos mercatores vulgo receptando, proditis repente portarum custodibus oppressum est. minus militum perijt, quia præter ægros lixarum in modū omnes per agros vicinasq; vrbes negociabantur. Nec Veijs melius gesta res, quod tū caput omnium curarum publicarum erat. nam & duces Romani plus inter se irarum, quā aduersus hostes animi habuerunt: & auctum est bellum aduentu repentino Capenatium atque Falisc orum. Hi duo Hetruriæ populi, quia proximi regione erant, deuictis Veijs, bello quoq; Romano se proximos fore credentes: Falisci propria etiam causa infesti, quod Fidenati bello se iam antea immiscuerant, per legatos vltro citroq; missos iureiurando inter se obligati, cum exercitibus nec opinato ad Veios accessere. Forte ea regione, qua M. Sergius tribunus militum præerat, castra adorti sunt, ingentemq; terrorem intulere, quia Hetruriam omnem excitam sedibus magna mole adesse Romani crediderant. eadem opinio Veientes in vrbe concitauit. Ita ancipiti prælio castra Romana oppugnabantur. concursantesque cum huc atque illuc signa transferrent, nec Veientem satis cohibere intra munitiones, nec suis munimentis arcere iam vim, ac tueri se ab exteriore poterant hoste, vna spes erat, si ex maioribus castris subueniretur, vt diuersæ legiones, aliæ aduersus Capenatem ac Faliscum, aliæ contra eruptionem oppidanorum pugnarent. Sed castris præerat Virginius, priuatim Sergio inuisus infestusque is cum pleraque castella oppugnata, superatas munitiones, vtrinque inuehi hostem nunciaretur, in armis milites tenuit. si opus foret auxilio, collegam dictitans ad se missurum. Huius arrogantiam pertinacia alterius æquabat, qui ne quam opem ab inimico videretur petisse, vinci ab hoste, quam vincere per ciuem maluit. Diu in medio cæsi milites, postremo desertis munitionibus perpauci in maiora castra, pars maxima atque ipse Sergius Romam pertenderunt. vbi cum omnem culpam in collegam inclinaret, acciri Virginium ex castris, interea præesse legatos placuit. Acta deinde in senatu res est, certatūq; inter collegas male dictis. pauci reipub. huic atq; illi

A illi,vt quoſque ſtudium priuatim aut gratia occupauerat,adſunt.primores patrum,ſiue culpa,ſiue infelicitate imperatorũ tam ignominioſa clades accepta eſſet cenſuere non expectandum iuſtum tempus comitiorum,ſed extemplo nouos tribunos militũ creandos eſſe,qui Calendis Octobribus magiſtratũ occiperent.In quam ſententiam cum pedibus iretur,cæteri tribuni militum nihil contradicere.At enimuero Sergius Virginiuſque, propter quos pœnitere magiſtratum eius anni ſenatum apparebat, primo deprecari ignominiam, deinde intercedere ſenatuſconſulto: negare ſe ante Idus Decembres, ſolemnem ineundis magiſtratibus diem honore abituros eſſe. Inter hæc tribuni plebis,cũ in concordia hominum ſecundiſque rebus ciuitatis inuiti ſilentium tenuiſſẽt, feroces repente minari tribunis militum, niſi in authoritate ſenatus eſſent,ſe in vincula eos deduci iuſſuros eſſe.Tum C. Serulius Hala Trib. mil. Quod ad vos attinet tribuni plebis,minaſque veſtras, næ ego libenter experirer, quam non plus in his iuris quam in vobis animi eſſet,ſed nefas eſt tendere aduerſus authoritatem ſenatus. proinde & vos deſinite inter noſtra certamina locum iniuriæ quærere,& collegæ aut facient quod cenſet ſenatus: aut ſi pertinacius tendent,dictatorem extemplo dicam,qui eos abire magiſtratu cogat.

B Cum omnium aſſenſu comprobata oratio eſſet, gauderentque patres, ſine tributis terriculis inuentam eſſe aliã vim maiorem ad coercendos magiſtratus, victi conſenſu omnium, comitia tribunorum militum habuere, qui Calendis Octobribus magiſtratũ occiperent: ſeq; eã ante diẽ magiſtratu abdicauere. L.Valerio Potito quartũ,M.Furio Camillo iterũ,M.AEmylio Mamerco tertiũ, Cn.Cornelio Coſſo iterũ,C.Fabio Ambuſto,L.Iulio Tullo,Tribunis mil.cõſulari poteſtate, multa domi militiæq; geſta.Nam & bellum multiplex fuit eodem tempore,& ad Veios,& ad Capenã, & ad Valerios, & in Volſcis,vt Anxur ab hoſtibus recuperaretur: & Romæ ſimul delectu,ſimul tributo conferendo laboratum eſt: & de tribunis plebis cooptandis contentio fuit: & haud paruum motum duo iudicia eorum, qui paulo ante conſulari poteſtate fuerant,exciuere. Omnium primum tribunis militum fuit, delectum haberi: nec iuniores modo conſcripti, ſeniores etim coacti nomina dare: vt vrbis cuſtodiam agerent. Quantum autem augebatur militum numerus, tanto maiore pecunia in ſtipendium opus erat: eaque tributo conferebatur, inuitis conferentibus qui domi remanebant, quia tuentibus vrbem, opera quoque militari laborandum, ſeruiendumque reipub. erat. Hæc per ſe grauia, indigniora vt viderentur, tribuni plebis ſeditioſis concionibus faciebant: ideo æra militibus conſtituta eſſe arguendo, vt plebis partem militia, partem tributo conficerent. Vnum bellum annum iam tertium trahi, & conſulto male geri,vt diutius gerant. in quatuor deinde bella vno delectu exercitus ſcriptos, & pueros quoque ac ſenes extractos. Iam non æſtatis nec hyemis diſcrimen eſſe, ne vlla quies vnquam miſeræ plebi ſit: quæ nunc etiam vectigalis ad vltimum facta ſit: vt cum confecta labore, vulneribus, poſtremo ætate corpora retulerint, incultaque omnia diutino dominorum deſiderio domi inuenerint,tributum ex affecta re familiari pendant:æraq; militaria velut fœnore accepta,multiplicia reipub.reddant. Inter delectum tributumque, & occupatos animos maiorum rerum curis, comitijs tribunorum plebis numerus expleri nequijt.Pugnatum inde,in loca vacua, vt patricij cooptarentur.poſtquam obtineri non poterat, tamen labefactandæ legis tribunitiæ cauſa effectum eſt, vt cooptarentur tribuni plebis C. Lacerius,& M.Acutius,haud dubie patriciorũ opibus; Fors ita tulit,vt eo anno trib. pl.C. Trebonius eſſet,qui nomini ac familiæ debitum præſtare videretur Treboniæ legis patrociniũ.is quod petiſſent patres quidã primo incœpto repulſi,tamen tribunos militum expugnaſſe vociferans,legẽ Treboniam ſublatã,& cooptatos tribunos plebis nõ ſuffragijs populi,ſed imperio patriciorũ,& eo deuolui rem, vt aut patricij aut patriciorũ aſſeclæ habendi tribuni plebis ſint: eripi ſacratas

leges,

leges, extorqueri tribunitiam poteſtatem: id fraude patriciorum, ſcelere ac A
proditione collegarum factum arguere. Cum arderent inuidia non patres
modo, ſed etiã tribuni plebis, cooptati pariter, & qui cooptauerant: tum ex col-
legio tres, P. Curiatius, M. Metilius, & M. Minutius trepidi rerũ ſuarũ, in Sergiũ
Virginiumque prioris anni tribunos militares incurrunt in eos ab ſe iram
plebis, inuidiamque die dicta auertunt. quibus delectus, quibus tributum,
quibus diutina militia, longinquitaſque belli ſit grauis: qui clade accep-
ta ad Veios doleant: qui amiſſis liberis, fratribus, propinquis, affinibus lugu-
bres domos habeant: ijs publici priuatique doloris exequendi ius poteſta-
temque ex duobus noxijs capitibus datum ab ſe memorant omnium nanque
malorum in Sergio Virginioque cauſas eſſe: nec id accuſatorem magis argu-
ere, quam fateri reos: qui noxij ambo, alter in alterum cauſam conferant:
fugam Sergij Virginius, Sergius proditionem increpans Virginij. quorum a-
deo incredibilem amentiam fuiſſe, vt multo veriſimilius ſit, compacto eam
rem, & communi fraude patricionum actam. Ab his & prius datum locum Ve-
ientibus ad incendenda opera, belli trahendi cauſa: & nunc proditum exerci-
tum: tradita Faliſcis Romana caſtra. omnia fieri, vt conſeneſcat ad Veios iu-
uentus: nec de agris, nec de alijs commodis plebis ferre ad populum tribuni, B
frequentiaque vrbana celebrare actiones, & reſiſtere conſpirationi patricio-
rum poſſint. Præiudicium iam de reis & ab ſenatu, & à populo Rom. & ab ipſo-
rum collegis factum eſſe. nam & ſenatuſconſulto eos ab republica remotos
eſſe, & recuſantes abdicare ſe magiſtratu: dictatoris metu ab collegis coerci-
tos eſſe: & populum Romanum tribunos creaſſe, qui non idibus Decembribus
die ſolenni, ſed exemplo Cal. Octobribus magiſtratum occiperent: quia ſtare
diutius reſpub. his manentibus in magiſtratu non poſſet. Et tamen eos tot iudi-
cijs confoſſos, prædamnatoſque, venire ad populi iudicium: & exiſtimare de-
functos ſe eſſe, ſatiſque pœnarum dediſſe, quod duobus menſibus citius pri-
uati facti ſint: neque intelligere, nocendi ſibi diutius tum poteſtatem ereptam
eſſe, non pœnam irrogatam. quippe & collegis abrogatum imperium, qui cer-
te nihil deliquiſſent: illos repeterent animos Quirites, quos recenti clade ac-
cepta habuiſſent, cum fuga trepidum, plenũ vulnerum ac pauore incidentem
portis exercitum viderint non fortunam, aut quenquam deorum, ſed hos duces
accuſantem. Pro certo ſe habere, neminem in concione ſtare, qui illo die non
caput, domum fortunaſq; L. Virginii ac M. Sergij ſit execratus, deteſtatuſque,
minime conuenire, quibus iratos quiſq; deos precatus ſit, in ijs ſua poteſtate,
cum liceat & oporteat, non vti, nunquam deos ipſos admouere nocentibus
manus: ſatis eſſe, ſi occaſione vlciſcendi læſos arment. His orationibus incitata
plebs, denis millibus æris grauis reos condemnat: nequicquam Sergio Martẽ
cõmunem belli fortunamq; accuſante: Virginio deprecante, ne infelicior do-
mi quam militiæ eſſet. In hos verſa ira populi, cooptationis tribunorũ, fraudiſ-
q; contra legem Treboniam factæ memoriam obſcuram fecit. Victores tribu-
ni, vt præſentem mercedem iudicij plebes haberet, legem agrariã promulgant
tributumq; conferri prohibent: cum tot exercitibus ſtipendio opus eſſet, reſq;
militia ita proſpere gererentur, vt nullo bello veniretur ad exitum rei. nanque
Veijs caſtra, quæ amiſſa erant, recuperata, caſtellis præſidijſque firmantur. Præ-
erant tribuni militum, M. AEmylius, & Q. Fabius. à M. Furio in Faliſcis, & Cn.
Cornelio in Capenate agro hoſtes nulli extra mœnia inuenti: prædæ actæ: in-
cendijſque villarum ac frugum vaſtati fines. oppida nec oppugnata, nec obſeſ-
ſa ſunt. At in Volſcis depopulato agro, Anxur nequicquam oppugnatum, loco
alto ſitum & poſtquam vis irrita erat, vallo foſſaq; obſideri cœptum. Valerio
Potito Volſci prouincia euenerat. Hoc ſtatu militarium rerũ, ſeditio inteſtina
maiore mole coorta quam bella tractabantur. & cum tributum conferri per
tribunos non poſſet, nec ſtipendium imperatoribus mitteretur, æraque mi-
litaria flagitaret miles, haud procul erat, quin caſtra quoque vrbana,

ſeditio-

seditionis contagione turbarentur. Inter has iras plebis in patres, cum tribuni plebis nunc illud tempus esse dicerent stabiliendæ libertatis, & ab Sergijs Virginijsque ad plebeios viros fortes ac strenuos transferendi summi honoris: non tamen vltra processum est, quam vt vnus ex plebe vsurpandi iuris causa, P. Licinius Caluus tribunus militum consulari potestate crearetur. cæteri patricij creati: P. Manlius, & P. Titinius, P. Melius, L. Furius Medullinus, L. Popilius Volscus. Ipsa plebes mirabatur se tantam rem obtinuisse, non is modo qui creatus erat, vir nullis ante honoribus vsus, vetus tantum senator, & ætate iam grauis. Nec satis constat, cur primus ac potissimus ad nouum delibandum honorem sit habitus. Alij Cn. Cornelij fratris, qui tribunus militum priore anno fuerat, triplexque stipendium equitibus dederat, gratia extractum ad tantum honorem credunt. alij orationem ipsum tempestiuam de concordia ordinum, patribus plebique gratam habuisse. Hac victoria comitiorum exultantes tribuni plebis, quod maxime rempub. impediebat, de tributo remiserunt. collatum obedienter, missumque ad exercitum est. Anxur in Volscis breui receptum est, neglectis die festo custodiis vrbis. Insignis annus hyeme gelida ac niuosa fuit: adeo vt viæ clausę, Tyberis innauigabilis fuerit. Annona ex ante conuecta copia nihil mutauit. Et quia P. Licinius, vt cœperat, haud tumultuose magistratum maiore glaudio plebis, quam indignatione patrum, ita etiam gessit: dulcedo inualit proximis comitijs tribunorum militum plebeios creandi. vnus M. Veturius ex patricijs candidatis locum tenuit: plebeios alios tribunos militum consulari potestate omnes fere centuriæ dixere, L. Titinium, P. Menenium Racilium, Cn. Genutium, L. Attilium. Tristem hyemen, siue ex intemperie cœli raptim mutatione in contrarium facta, siue alia qua de causa, grauis pestilensque omnibus animalibus æstas excepit. cuius insanabili pernicie, quando nec causa nec finis inueniebatur, libri Sibyllini ex senatusconsulto aditi sunt. duumuiri sacris faciundis, lectisternio tunc primum in vrbe Romana facto, per dies octo Apollinem Latonamq; & Dianam, Herculem, Mercurium atq; Neptunum tribus quam amplissime tum apparari poterat, stratis lectis placauere. priuatim quoq; id sacrum celebratum est, tota vrbe patentib. ianuis, promiscuoque vsu rerum omnium in propatulo posito, notos ignotosq; passim aduenas in hospitium ductos ferunt: & cum inimicis quoq; benigne ac comiter sermones habitos, iurgijs ac litibus temperatum: vinctis quoq; dempta in eos dies vincula: religioni deinde fuisse, quibus eam opem dij tulissent, vinciri. Interim ad Veios terror multiplex fuit, tribus in vnum bellis collatis. nanq; eodem quo antea modo circa munimenta, cum repente Capenates Falisciq; subsidio venissent, aduersus tres exercitus ancipiti prælio pugnatum est. ante omnia adiuuit memoria damnationis Sergij ac Virginij. itaq; maioribus castris, vnde antea cessatum fuerat, breui spatio circunductæ copiæ Capenates in vallum Romanum versos ab tergo aggrediuntur. Inde pugna cœpta, & Falisci intulit terrorem, trepidantesq; eruptio ex castris opportune facta auertit. repulsos deinde insecuti victores, ingentem ediderunt cædem. Nec ita multo post iam palantes, veluti forte oblati, populatores Capenatis agri reliquias pugnæ assumpsere. & Veientium refugientes in vrbem multi ante portas cæsi, dum præ metu ne simul Romanus irrumperet, obiectis foribus, extremos suorum exclusere. Hæc eo anno acta. Et iam comitia tribunorum militum aderant, quorum prope maior patribus quam belli cura erat: quippe non communicatum modo cum plebe, sed prope amissum cernentibus summum imperium. itaq; clarissimis viris ex composito præparatis ad petendum, quos prætereundi verecundiam crederent fore: nihilominus ipsi perinde ac si omnes candidati essent, cuncta experientes, non homines modo, sed deos etiam excipiebant, in religionem vertentes comitia biennio habita: priore anno intolerandam hyemem prodigijsq; diuinis similem coortam: proximo non prodigia, sed iam euentus, pestilentiam agris vrbique illatam, haud

A.C. 355. 356.

dubia

V.C. dubia ira deûm,quos peſtis eius arcendæ cauſa placandos eſſe,in libris fatalibus inuentum ſit.comitijs,auſpicato quæ fierent,indignum dijs viſum honores vulgari,diſcrimînaque gentium confundi. Prętерquam maieſtate petentium,religione etiam attoniti homines,patricios omnes,partem magnam honoratiſſimum quenque tribunos militum conſulari poteſtate creauere, L. Valerium Potitũ quintum.M.Valeriũ Maximum,M.Furiũ Camillum tertiũ.L. Furiũ Medullinũ tertium,Q.Seruilium Fidenatẽ iterum,Q.Sulpitiũ Camerinum iterũ. His tribunis ad Veios nihil admodum memorabile actum eſt.tota vis in populationib. fuit.duo ſummi imperatores,Potitus à Valerijs,Camillus à Capena prædas ingẽtes egere,nulla incolumi relicta re,cui ferro aut igni noceri poſſet. Prodigia interim multa nunciata,quorum pleraque, & quia ſinguli authores erant,parum credita ſpretaque: & quia hoſtibus Hetruſcis,per quos ea procurarent, aruſpices non erant.In vnum omnium curæ verſæ ſunt, quod lacus in Albano nemore ſine vllis cœleſtibus aquis cauſaue,qua alia quæ rem miraculo eximeret, in altitudinem inſolitam creuit. Quidnam eo dij portenderent prodigio, miſſi ſciſcitatum oratores ad Delphicum oraculum: ſed propior interpres fatis oblatus ſenior quidam Veiens, qui inter cauillantes in ſtationibus ac cuſtodijs milites Romanos Hetruſcoſque, vaticinantis in modum cecinit,priuſquam ex lacu Albano aqua emiſſa foret, nunquam potiturum Veijs Romanum. quod primo velut temere iactum ſperni, agitari deinde ſermonibus cœptum eſt: donec vnus ex ſtatione Romana, percontatus proximum oppidanorum (iam per longinquitatem belli commercio ſermonum facto) quiſnam is eſſet,qui per ambages de lacu Albano iaceret: poſtquam audiuit aruſpicem eſſe, vir haud intacti religione animi, cauſatus de priuati portenti procuratione,ſi operæ illi eſſet, conſulere velle, ad colloquium vatem elicuit.cumq; progreſſi ambo à ſuis longius eſſent inermes, ſine vllo metu, prævalens iuuenis Romanus ſenem infirmum in conſpectu omnium raptum,nequicquam tumultuantibus Hetruſcis,ad ſuos tranſtulit.qui cum perductus ad imperatorem, inde Romam ad ſenatum miſſus eſſet: ſciſcitantibus quidnã id eſſet,quod de lacu Albano docuiſſet,reſpondit,profecto iratos deos Veienti populo illo fuiſſe die,quo ſibi eam mentem obiecisſent, vt excidiũ patriæ fatale proderet. itaq; quæ tum cecinerit diuino ſpiritu inſtinctus ea ſe nec
" vt indicta ſint,reuocare poſſe: & tacendo forſitan quæ dij immortales vulgari
" velint,haud minus quam celanda effando,nefas contrahi.Sic igitur libris fatalibus,ſic diſciplina Hetruſca traditũ eſſe, vt quando aqua Albana abundaſſet, tum ſi eam Romanus rite emiſiſſet, victoriam de Veientibus dari: antequã id fiat,deos mœnia Veientium deſerturos non eſſe.Exequebatur inde,quæ ſolennis deriuatio eſſet. Sed authorem leuem, nec ſatis fidum ſuper tanta re patres rati decreuere legatos,ſorteſq; oraculi Pythici expectandas.Priuſquam à Del-
358. phis oratores redirent, Albaniue prodigij piacula inuenirentur, noui tribuni militum conſulari poteſtate,L.Iulius Tullus, L.Furius Medullinus quartum, L. Sergius Fidenas,A.Poſthumius Regillenſis, P.Cornelius Maluginenſis, A.Manilius magiſtratum inierunt. Eo anno Tarquinienſes, noui hoſtes exorti: quia multis ſimul bellis Volſcorum ad Anxur, vbi præſidium obſidebatur: AEquorum ad Lanuicos qui Romanam ibi coloniam oppugnabant: ad hoc Veienti quoq; & Falilco & Capenati bello occupatos videbant Romanos, nec intra muros quietiora negotia eſſe certaminibus patrum ac plebis:inter hæc locum iniuriæ rati eſſe, prædatum in agrum Romanum cohortes expeditas mittunt. aut enim paſſuros inultam eam iniuriam Romanos,ne nouo bello ſe onerarẽt: aut exiguo,eoq; parum valido exercitu perſecuturos. Romanis indignitas maior,quam cura populationis Tarquinienſium fuit: eo nec magno conatu ſuſcepta,nec in longum dilata res eſt.A.Poſthumius,& L.Iulius non iuſto delectu (etenim ab tribunis plebis impediebantur)ſed prope voluntariorum, quos adhortando incitauerant,coacta manu: per agrum Cæretem obliquis tramitibus

egreſſi,

egressi, redeuntes à populationibus, grauesque præda Tarquinienses oppres- V.C.
sere. multos mortales obtruncant, omnes exuunt impedimentis: & receptis agrorum suorum spolijs, Romam reuertuntur. Biduum ad recognoscendas res datum dominis: tertio incognita (erant autem ea pleraq; hostium ipsorum) sub hasta veniere: quodq; inde redactum, militibus est diuisum. Cætera bella maximeq; Veiens, incerti exitus erant. Iamque Romani desperata ope humana, fata & deos spectabant, cum legati ab Delphis venerunt, sortem oraculi afferentes, congruentem responso captiui vatis. Romane, aquam Albanam caue « lacu contineri, caue in mare manare suo flumine sinas, emissam per agros ri- « gabis, dissipatamq; riuis extingues. tum tu insiste audax hostium muris, memor « quam per tot annos obsides vrbem, ex ea tibi his, quæ nunc panduntur fatis vi- « ctoriam datam: bello perfecto donum amplum victor ad mea templa portato: « sacraq; patria, quorum omissa cura est, instaurata, vt assolet, facito. Ingens in- « de haberi captiuus vates cœptus, eumq; adhibere tribuni militum Cornelius « Posthumiusq; ad prodigij Albani procurationem, ac deos rite placandos cœ- « pere, inuentumq; tandem est, vbi neglectas ceremonias, intermissiumue solen- ne dij arguerent, nihil profecto aliud esse, quam magistratus vitio creatos, Latinas, sacrumq; in Albano monte non rite concepisse. vnam expiationem eorum esse, vt tribuni militum abdicarent se magistratu, auspicia de integro repeterentur, & interregnũ iniretur. Ea ita facta sunt ex senatusconsulto. Interreges tres deinceps fuere: L. Valerius, Q. Seruilius Fidenas, M. Furius Camillus. nunquam desitum interim turbari, comitia interpellantibus tribunis plebis, donec conuenissent prius, vt maior pars tribunorum militum ex plebe crearetur. Quæ dum aguntur, consilia Hetruriæ ad fanum Voltumnæ habita. postulantibusque Capenatibus ac Falisci, vt Veios communi animo consilioque omnes Hetruriæ populi ex obsidione eriperent, responsum est: antea se id Veientibus negasse, quia vnde consilium non petissent super tanta re, auxilium petere non deberent: nunc iam pro se fortunam suam illis negare. maxime in ea parte Hetruriæ gentem inusitatam nouas accolas Gallos esse. cum quibus nec pax satis fida, nec bellum pro certo sit. sanguini tamen nominique & præsentibus periculis consanguineorum id dari, vt si qui iuuentutis suæ voluntarij ad id bellum eant, non impediant. Eum magnum aduenisse hostium numerum fama Romæ erat, eoque mitescere discordiæ intestinæ metu communi, vt fit, cœptę. Haud inuitis patribus. P. Licinium Caluum prærogatiua tribunum militum 359.
non petentem creant, moderationis expertæ in priore magistratu virum, cæterum iam tum exactæ ætatis, omnesque deinceps ex collegio eiusdem animi refici apparebat, L. Titinium. P. Menenium, Cn. Genutium, L. Attilium: qui priusquam renuntiarentur, iure vocatis tribubus permissu interregis P. Licinius Caluus ita verba fecit: Omen concordiæ, Quirites, rei maxime in « hoc tempus vtilis, memoria nostri magistratus vos his comitiis petere in inse- « quentem annum video, si & collegas eosdem reficitis, etiam vsu meliores fa- « ctos, me iam non eundem, sed vmbram nomenque P. Licinij relictum vide- « tis. vires corporis affectæ, sensus oculorum atque aurium hebetes, memoria « labat, vigor animi obtusus. En vobis, inquit, iuuenem, filium tenens, effigiem « atque imaginem eius, quem vos antea tribunum militum ex plebe primum fe- « cistis, hunc ego institutum disciplina mea, vicarium pro me reipub. do, dicoq;: « vosque quæso Quirites, delatum mihi vltro honorem, huic petenti, meisque « pro eo adiectis precibus mandetis. Datum id petenti patri, filiusque eius « pub. Licinius Tribunus milit. consulari potestate, cum ijs quos supra scripsi- mus, declaratus. Titinius Genutiusque Tribuni mil. profecti aduersus Faliscos, Capenatesq; dum bellum maiore animo gerunt quam consilio, præcipitauere in insidias. Genutius morte honesta temeritatem luens, ante signa inter priores cecidit: Titinius in editum tumultum ex multa trepidatione militibus collectis, aciem restituit; nec se tamen æquo loco hosti commisit. Plus igno-

miniæ

miniæ erat quam cladis acceptum, quæ prope in cladem ingentem vertit: tantum inde terroris non Romæ modo, quo multiplex fama peruenerat, sed in castris quoque fuit ad Veios. ægre ibi miles retentus à fuga est, cum peruasisset castra rumor, ducibus exercituq; cæso victorem Capenatem, ac Faliscum, Hetruriæq; omnem iuuentutem haud procul inde abesse. His tumultuosiora Romæ. iam castra ad Veios oppugnari, iam partem hostium tendere ad vrbem agmine infesto crediderant: concursumq; in muros est, & matronarum quas ex domo conciuerat publicus pauor, obsecrationes in templis factæ: pretibusque ab dijs petitum, vt exitium ab vrbis tectis templisq; ac Romanis mœnibus arcerent, Veiosque eum auerterent terrorem, si sacra renouata rite, si procurata prodigia essent. Iam Ludi Latinæque instaurata erant: iam ex lacu Albano aqua emissa in agros: Veiosq; fata appetebant. Igitur fatalis dux ad excidium illius vrbis, seruandæque patriæ, M. Furius Camillus dictator dictus, magistrum equitum P. Cornelium Scipionem dixit. Omnia repente mutauerat imperator mutatus. alia spes, alius animus hominum, fortuna quoque alia vrbis videri. Omnium primum in eos qui à Veijs in illo pauore fugerant, more militari animaduertit, efficitque ne hostis maxime timendus militi esset: deinde indicto delectu in diem certam, ipse interim Veios ad confirmandos militum animos intercurrit: inde Romam ad scribendum nouum exercitum redit, nullo detrectante militiam. peregrina etiam iuuentus, Latini Hernicique operam suam pollicentes ad id bellum venere. quibus cum gratias in senatu egisset dictator, satis iam omnibus ad id bellum paratis, ludos magnos ex senatusconsulto vouit Veijs captis se facturum: ædemque Matutæ matris refectam dedicaturum, iam ante ab rege Seruio Tullio dedicatam. Profectus cum exercitu ab vrbe, expectatione hominum maiore quam spe, in agro primum Nepesino cum Falisc is & Capenatibus signa confert. omnia ibi summa ratione consilioque acta, fortuna etiam, vt fit, secuta est. non prælio tantum fudit hostes, sed castris quoque exuit, ingentiq; præda est potitus: cuius pars maxima ad quæstorem redacta est, haud ita multum militi datum. Inde ad Veios exercitus ductus, densioraque castella facta: & à procursationibus, quæ multæ temere inter murum ac vallum fiebant, edicto ne quis iniussu pugnaret, ad opus milites traducti. Operum fuit omnium longe maximum ac laboriosissimum, cuniculus in arcem hostium agi cœptus. quod ne intermitteretur opus, neu sub terra continuus labor eosdem conficeret, in partes sex munitorum numerum diuisit. senæ horæ in orbem operi attributæ sunt. nocte ac die nunquam ante omissum, quam in arcem viam facerent. Dictator, cum iam in manibus videret victoriam esse: vrbem opulentissimam capi: tantumq; prædæ fore, quantum non omnibus in vnum collatis ante bellis fuisset: ne quam inde aut militum iram ex malignitate prædæ partitæ, aut inuidiam apud patres ex prodiga largitione caperet, literas ad senatum misit. Deûm immortalium benignitate, suis consilijs, & patientia militum Veios iam fore in potestate populi Romani quid de præda faciendum censerent? Duæ senatum distinebant sententiæ. vna senis P. Licinij, quem primum dixisse à filio interrogatum ferunt edici palam placere populo, vt qui particeps esse prædæ vellet, in castra Veios iret: altera Ap. Claudij, qui largitionem nouam prodigam, inæqualem, inconsultam arguens, si semel nefas ducerent, captam ex hostibus in ærario exhausto bellis pecuniam esse, author erat stipendij ex ea pecunia militi numerandi: vt eo minus tributi plebs conferret. eius enim doni societatem sensuras æqualiter omniũ domos: non auidas in direptiones manus ociosorum vrbanorũ prærepturas fortium bellatorũ præmia esse: cum ita ferme eueniat, vt qui segnis sit prædator, vt fortissimus quisq; laboris periculiq; præcipuam petere partem soleat. Licinius contra sulpectam & inuisam semper eam pecuniam fore aiebat: causasque criminum ad plebem, seditionumque inde ac legum nouarum præbituram. satius igitur esse, reconciliari eo dono plebis animos: exhaust[a] atq[ue]

atque exinanitis tributo tot annorum succurri: & sentire prædæ fructum ex eo bello, in quo prope consenuerint. gratius id fore, lætiusque, quod quisque sua manu ex hoste captum domum retulerit, quam si multiplex alterius arbitrio accipiat. ipsum dictatorem fugere inuidiam ex eo, eriminaq; eo delegasse ad senatum: senatum quoque debere reiectam rem ad se permittere plebi, ac pro ti habere quod cuique fors belli dederit. Hęc tutior visa sententia est, quæ popularem senatum faceret. Edictum itaq; est, ad prædam Veientem, quibus videretur, in castra ad dictatorem proficiscerentur. Ingens profecta multitudo repleuit castra. Tum dictator auspicato egressus, cum edixisset vt arma milites caperent: Tuo ductu, inquit, Pythice Apollo, tuoq; numine instinctus, pergo ad delendam vrbem Veios: tibique hinc decimam partem prædæ voueo, te simul Iuno regina, quæ nunc Veios collis, precor, vt nos victores in nostram, tuamq; mox futuram vrbem sequare: vbi te dignum amplitudine tua templũ accipiat. Hæc precatus, superante multitudine ab omnibus locis vrbem aggreditur, quo minor ab cuniculo ingruentis periculi sensus esset. Veientes ignari, se iam ab suis vatibus, iam ab externis oraculis proditos, iam in partem prędæ suæ vocatos deos. alios votis ex vrbe sua euocatos, hostium templa nouasque sedes spectare, seque vltimum illum diem agere, nihil minus timentes, quam subrutis cuniculo mœnibus, arcem iam plenam hostium esse, in muros pro se quisq; armati discurrunt: mirantes quidnam id esset, quod cum tot per dies nemo se ab stationibus Romanis mouisset, tum velut repentino icti furore improuidi currerent ad muros. Inseritur huic loco fabula: immolante rege Veientium, vocem aruspicis dicentis, qui eius hostiæ exta prosecuisset, ei victoriam dari, exauditã in cuniculo mouisse Romanos milites, vt adaperto cuniculo exta raperent, & ad dictatorem ferrent. Sed in rebus tam antiquis, si, quæ similia veri sint, pro veris accipiantur, satis habeam. hæc ad ostentationem scenæ gaudentis miraculis aptiora, quam ad fidem, neque affirmare, neque refellere operæ pretium est. Cuniculus delectis militibus eo tempore plenus, in æde Iunonis, quæ in Veientana arce erat, armatos repente edidit. & pars auersos in muris inuadunt hostes: pars claustra portarum reuellunt: pars, cum ex tectis saxa tegulæque à mulieribus ac seruitiis iacerentur, inferunt ignes. Clamor omnia variis terrentium ac pauentium vocibus, misto mulierum ac puerorum ploratu, complet. Momento temporis deiectis ex muro vndiq; armatis, patefactisque portis, cum alij agmine irruerent, alij desertos scanderent muros, vrbs hostibus impletur, omnibus locis pugnatur. Deinde multa iam edita cæde, sensit pugna, & dictator præcones edicere iubet, vt ab inermi abstineatur. Is finis sanguinis fuit, dedi inde inermes cœpti. & ad prædam miles permissu dictatoris discurrit. quæ cum ante oculos eius aliquantum spe atque opinione maior, maiorisque pretij rerum ferretur: dicitur manus ad cœlum tollens precatus esse, vt si cui deorum hominumque nimia sua fortuna, populique Romani videretur, vt eam inuidiam lenire quam minimo suo priuato incommodo, publicoque Romani populi, liceret. conuertentem se inter hanc venerationem, traditur memoriæ, prolapsum cecidisse. idque omen pertinuisse postea euentu rem coniectantibus visum ad damnationem ipsius Camilli: captę deinde vrbis Romanæ, quod post paucos accidit annos, cladem. Atque ille dies cæde hostium, ac direptione vrbis opulentissimæ est consumptus. Postero die liberа corpora dictator sub corona vendidit. ea sola pecunia in publicum redigitur, haud sine ira plebis, & quod retulere secum prędę, nec duci, qui ad senatum, sed Liciniæ familiæ, ex qua filius ad senatum retulisset, pater tam popularis sententiæ author fuisset, acceptum referebant. Cum iam humanæ opes importatæ egestæq; à Veijs essent, amoliri tum desũ dona, ipsosque deos, sed opulentium magis, quam rapientium modo, cœpere. namq; delecti ex omni exercitu iuuenes, pure lotis corporib. candida veste, quibus deportanda Romam

V.C. regina Iuno assignata erat, venerabundi templum inire, primo religiose admouentes manus: quod id signum more Hetrusco nisi certæ gentis sacerdos attrectare non esset solitus. deinde cum quidam, seu spiritu diuino tactus, seu iuuenili ioco, Visne Romam ire Iuno? dixisset: annuisse cæteri Deam conclamauerunt. inde fabulæ adiectum est, vocem quoque dicentis, velle, auditam, motam certe sede sua parui molimenti adminiculis, sequentis modo accepimus leuem ac facilem translatu fuisse: integramq; in Auentinum æternam sedem suam, quo vota Romani dictatoris vocauerant, perlatam: vbi templum ei postea idem qui vouerat, Camillus dedicauit. Hic Veiorum occasus fuit, vrbis opulentissimę Hetrusci nominis, magnitudinē suā vel vltima clade indicantis: quod decem æstates hyemesque continuas circunsessa, cum plus aliquanto claudium intulisset quam accepisset, postremo iam fato quoque vrgente, operibus tamen, non vi expugnata est. Romam vt nunciatum est, Veios captos: quamquam & prodigia procurata fuerant, & vatum responsa, & Pythicæ sortes notæ: & quantum humanis adiuuari consiliis potuerat res, ducem M. Furium maximum imperatorum omnium legerant: tamen quia tot annis varie ibi bellatum erat, multæque clades acceptæ, velut ex insperato immensum gaudium fuit. & priusquam senatus decerneret, plena omnia templa Romanarum matrum gratias diis agentium erant. senatus in quatriduū, quot dierum nullo ante bello, supplicationes decernit. Aduentus quoq; dictatoris omnib. ordinibus obuiam effusis, celebratior, quam vllius vnquam antea fuit: triumphusq; omnem consuetum honorandi illius diei modum aliquantum excessit. maxime conspectus ipse est, curru equis albis iuncto vrbem inuectus: parumque id non ciuile modo, sed humanum etiam visum. Iouis, solisque equi æquiparatum dictatorem in religionem etiam trahebant, triumphusq; ob eam vnam maxime rem clarior quam gratior fuit. Tum Iunoni reginæ templum in Auentino locauit, dedicauitque Matutæ matri. atque his diuinis humanisque rebus gestis, dictatura se abdicauit. Agi deinde de Apollinis dono cœptum. cui se decimam vouisse prædæ partem cum diceret Camillus, pontifices soluendum religione populum censerent: haud facile inibatur ratio iubendi referre prædam populum, vt ex ea pars debita in sacrū secerneretur. tandem eo, quod leuissimum videbatur, decursum est, vt qui se domumque religione exoluere vellet, cum sibimet ipse prædam æstimasset suam, decimæ precium partis in publicum deferret: vt ex eo donum aureum dignum amplitudine templi, ac numine Dei ex dignitate populi Rom. fieret. ea quoque collatio plebis animos à Camillo alienauit. Inter hæc pacificatum legati à Volscis & AEquis venerunt. impetrataque pax, magis vt fessa tam diutino bello acquiesceret ciuitas, quam quod digni peterent. Veijs captis, sex tribunos militum consulari potestate insequens annus habuit, duos P. Cornelios, Cossum & Scipionem, M.

360. Valerium Maximum iterum, C. Fabium Ambustum iterum, L. Furium Medullinum quintum, Q. Seruilium tertium. Corneliis Falisci bellum, Valerio & Seruilio Capenas sorte euenit. ab iis non vrbes vi aut operibus tentatæ, sed ager est depopulatus, prædæque rerum agrestium actæ: nulla felix arbor, nihil frugiferum in agro relictum. Ea clades Capenatem populum subegit. pax petentibus data. In Falisci bellum restabat. Romæ interim multiplex seditio erat, cuius leniendæ causa coloniam in Volscos, quo tria millia ciuium Romanorum scriberentur, deducendam censuerant: triumuirique ad id creati terna iugera & septunces viritim diuiserant. Ea largitio spemi cœpta: quæ spei maioris auertendæ solatium obiectum censebant. cur enim relegari plebem in Volscos, cum pulcherrima vrbs Veij, ager que, Veientanus in conspectu sit, vberior ampliorque Romano agro? vrbem quoque vrbi Romæ vel situ vel magnificentia publicorum priuatorumque tectorum ac locorum praeponebant. quin illa quoque actio mouebatur, quæ post captam vtique Romam à Gallis celebratior fuit, transmigrandi Veios. cæterum partim ple-

partim ſenatui deſtinabant habitandos Veios: duasque vrbes communes rei- V.C.
publ.incoli à Romano populo poſſe. Aduerſus quæ cum optimates ita tende-
rent, vt morituros ſe citius dicerent in conſpectu populi Romani, quam quic-
quam earum rerum rogaretur: quippe nunc in vna vrbe tantam diſſenſionem
eſſe, quid in duab.vrbibus fore? victamue vt quiſquã victrici patriæ præferret?
fineretque maiorem fortunam captis eſſe Veiis, quam incolumibus fuerit? po-
ſtremo ſe relinqui à ciuibus in patria poſſe: vt relinquant patriam atque ciues,
nullam vim vnquam ſubacturam: & T.Sicinium (is enim ex tribunis plebis ro-
gationis eius lator erat) conditorem Veios ſequantur, relicto deo Romulo, dei
filio, parente & authore vrbis Romæ. Hæc cum fœdis certaminibus agerentur
(nam partem tribunorum plebis patres in ſuam ſententiam traxerant) nulla
res alia manibus temperare plebem cogebat, quam quod vbi rixæ commit-
tendæ cauſa clamor ortus eſſet, principes ſenatus primi turbæ offerentes ſe,
peti, ferri, atque occidi iubebant. ab horum ætatibus dignitatibusq; & hono-
ribus violandis dum abſtinebãtur & ad reliquos ſimiles conatus verecundia
iræ obſtabat. Camillus identidem omnibus locis concionabatur. haud mirum
id quidem eſſe: furere ciuitatem, quæ damnata voti, omnium rerum potiorem
curam, quam religione ſe exoluendi, habeat. nihil de collatione dicere ſtipis
verius quam decimæ: quando ea ſe quiſque priuatim obligauerit, liberatus ſit
populus. enimuero illud ſe tacere, ſuam conſcientiam non pati, quod ex ea
tantum præda, quę rerum mouentium ſit, decima deſignetur? vrbis atque a-
gri capti, quæ & ipſa voto contineatur, mentionem nullam fieri. Cum ea diſ-
ceptatio anceps ſenatui viſa, delegata ad pontifices eſſet: adhibito Camillo,
viſum collegio, quod eius ante conceptum votum Veientium fuiſſet, & poſt
votum in poteſtatem populi Romani veniſſet, eius partem decimam Apollini
ſacram eſſe. ita in æſtimationem vrbs agerq; venit: pecunia ex ærario promp-
ta, & tribunis militum conſularibus, vt aurum ex ea coemerent, negocium
datum. cuius cum copia non eſſet, matronæ cœtibus ad eam rem conſultan-
dam habitis, & communi decreto pollicitæ tribunis militum aurum, & om-
nia ornamenta ſua, in ærarium detulerunt. Grata ea res, vt quæ maxime ſe-
natui vnquam fuit: honoremque ob eam munificentiam ferunt matronis ha-
bitum, vt pilento ad ſacra ludoſque carpentis feſto profeſtoq; vterentur. Pon-
dere ab ſingulis auri accepto, æſtimatoque vt pecuniæ ſoluerentur, crateram
auream fieri placuit, quæ donum Apollini Delphos portaretur. Simul ab reli-
gione animos remiſerunt, integrant ſeditionem tribuni plebis: incitatur mul-
titudo in omnes principes, ante alios in Camillum. eam prædam Veienta-
nam publicando ſacrandoque ad nihilum redegiſſe. abſentes ferociter increpa-
bant: præſentium, cum ſe vltro iratis offerrent, verecundiam habent. Simul vt
extrahi rem ex eo anno viderunt, tribunos plebis latores legis in annum eoſ-
dem reficiunt: & patres hoc idem de interceſſoribus legis anniſi. ita tribuni
plebis ex magna parte iidem refecti. Comitiis tribunorum militum patres ſum-
ma ope euicerunt, vt M. Furius Camillus crearetur. propter bella ſimulabant
orari ducem, ſed rogationi tribunitiæ aduerſarius quærebatur. Cum Camillo
creati tribuni militum conſulari poteſtate, L.Furius Medullinus ſextum, C.AE-
milius, L.Valerius Publicola, Sp. Poſthumius, P. Cornelius iterum. Principio 361.
anni tribuni plebis nihil mouerunt: donec M.Furius Camillus in Faliſcos, cui
id bellum mandatum erat, proficiſceretur. differendo deinde elanguit res. &
Camillo, quem aduerſarium maxime metuerant, gloria in Faliſcis creuit. Nam
cum primo mœnibus ſe hoſtes tenerent, tutiſſimum id rati, populatione agro-
rum atque incendiis villarum coegit eos egredi vrbe, ſed timor longius pro-
cedi prohibuit. mille fere paſſuum ab oppido caſtra locant: nulla re alia
fidentes ea ſatis tuta eſſe, quam difficultate aditus, aſperis confragoſiſque
locis, & partim arctis, partim arduis viis. Cæterum Camillus captiuum indi-
gena ex agris ſecutus ducem, caſtris multa nocte motis, prima luce aliquanto

superioribus locis se ostendit, trifariam Romani muniebant. alius exercitus prælio intentus stabat ibi impedire opus conatos hostes fundit fugatque. tantumque inde pauoris Falisci iniectum est, vt effusa fuga castra sua, quæ propiora erant, prælati, vrbem peterent. multi cæsi vulneratique prius quam pauentes portis inciderent, castra capta: præda ad quæstores redacta, cum magna militum ira sed seueritate imperij victi, eandem virtutem & oderant, & mirabantur. Obsidio inde vrbis, & munitiones, & interdum per occasionem impetus oppidanorum in Romanas stationes, prælia que parua fieri: & teri tempus, neutro inclinata spe. cum frumentum copiæque aliæ ex ante conuecto largius obsessis quam obsidentibus suppeterent. videbaturque æque diuturnus futurus labor, ac Veijs fuisset: nisi fortuna imperatori Romano simul & cognitæ rebus bellicis virtutis specimen & maturam victoriam dedisset. Mos erat Falisci eodem magistro liberorum & comite vti, simulque plures pueri, quod hodie quoque in Græcia manet, vnius curæ demandabantur. principum liberos sicut fere fit, qui scientia videbatur præcellere, erudiebat. Is cum in pace instituisset pueros ante vrbem lusus exercendique causa producere: nihil eo more per belli tempus intermisso, dum modo breuioribus, modo longioribus spacijs trahendo eos à porta, lusu sermonibusque variatis, longius solito, vbi res dedit, progressus, inter stationes eos hostium, castraque inde Romana in prætorium ad Camillum perduxit. ibi sceleſto facinori sceleſtiorem sermonem addidit: Falerios se in manus Romanis tradidisse, quando eos pueros, quorum parentes capita ibi rerum sint in potestatem dediderit. Quæ vbi Camillus audiuit: non ad similem, inquit, tui, nec populum, nec imperatorem, sceleſtus ipse cum sceleſto munere venisti. nobis cum Falisci, quæ pacto fit humano, societas non est: quam ingenerauit natura, vtrisque est, eritque. sunt & belli sicut pacis, iura: iusteque ea non minus quam fortiter dedicimus gerere arma habemus non aduersum eam ætatem, cui etiam captis vrbibus parcitur sed aduersus armatos, & ipsos, qui nec læsi nec lacessiti à nobis, castra Romana ad Veios oppugnarunt, eos tu, quantum in te fuit, nouo sceleré vicisti: ego Romanis artibus, virtute, opere, armis, sicut Veios, vincam. Denudatum deinde eum, manibus post tergum illigatis, reducendum Falerios pueris tradidit virgasque eis, quibus proditorem agerent in vrbem verberantes, dedit. Aquod spectaculum concursu populi primum facto, deinde à magistratibus de re noua vocato senatu, tanta mutatio animis est iniecta, vt qui modo efferati odio iraq; Veientium exitium pene quam Capenatium pacem mallent, apud eos paeem vniuersa poscceret ciuitas. fides Romana, iustitia imperatoris, in foro & curia celebrantur: consensuq; omnium legati ad Camillum in castra, atque inde permissiu Camilli Romam ad senatum, qui dederent Falerios, proficiscuntur introducti ad senatum, ita locuti traduntur: Patres conscripti, victoria, nec deus, nec homo quisquam inuideat, victi à vobis & imperatore vestro, dimus nos vobis: rati, quo nihil victori pulchrius est, melius nos sub imperio stro, quam legibus nostris victuros. Euentu huius belli duo salutaria exempla prodita humano generi sunt. vos fidem in bello, quam præsentem victoriã luistis: nos fide prouocati, victoriam vltro detulimus: sub ditione vestra sumus mittite qui arma, qui obsides, qui vrbem patentibus portis accipiant. nec fidei nostræ, nec nos imperij vestri pœnitebit. Camillo & ab hostibus, & ciuibus gratiæ actæ. Falisci in stipendium militum eius anni, vt populus manus tributo vacaret, pecunia imperata. Pace data, exercitus Romam ductus. Camillus meliore multo laude, quam cum triumphantem albi per bem vexerant equi, insignis iustitia fideq; hostibus victis cum in vrbem set, tacite eius vereçundiam non tulit senatus, quin sine mora votis liberetur: crateramq; auream donũ Apollini Delphos legati qui ferrent, L. Vale L. Sergius, A Manlius missi, longa vna naue, haud procul freto Siculo à pi Liparensiũ excepti deuehuntur Liparas. Mos erat ciuitatis, velut public

troc

trocinio partam prædam diuidere. Forte eo anno in ſummo magiſtratu erat Ti V.C.
maſitheus quidam, Romanis vir ſimilior quam ſuis, qui legatorum nomen, do-
numq;, & deum cui mitteretur, & doni cauſam veritus ipſe, multitudinē quoq;,
quæ ſemper ferme regenti eſt ſimilis, religionis iuſtæ impleuit: adductosque
in publicum hoſpitium legatos, cum præſidio etiam nauium Delphos proſe-
cutus, Romam inde ſoſpites reſtituit. hoſpitium cum eo ſenatuſconſulto eſt
factum: donaque publice data. Eodem anno in AEquis varie bellatum: adeo
vt in incerto fuerit, & apud ipſos exercitus, & Romæ, viciſſent, victine eſſent.
Imperatores Romani fuere ex tribunis militum C. AEmylius, Spurius Poſthu-
mius. primo rem communiter geſſerunt: fuſis inde acie hoſtibus, AEmylium
præſidio Verruginem obtinere placuit, Poſthumium fines vaſtare. ibi eum in-
compoſito agmine negligentius ab re bene geſta euntem adorti AEqui, terro-
re iniecto in proximos compulere tumulos: pauorque inde Verruginem etiam
ad præſidium alterum eſt perlatus. Poſthumius ſuis in tutum receptis, cum
concione aduocata terrorem increparet, ac fugam: fuſos eſſe ab ignauiſſimo
& fugaciſſimo hoſte: conclamat vniuerſus exercitus, merito ſe ea audire, & fa-
teri admiſſum flagitium: ſed eoſdem correcturos eſſe, neque diuturnum id
gaudium hoſtibus fore: poſcentes vt confeſtim inde ad caſtra hoſtium duce-
ret (in conſpectu erant poſita in plano) nihil pœnæ recuſabant, ni ea ante noc-
tem expugnaſſent. Collaudatos, corpora curare, paratosq; eſſe quarta vigilia
iubet. & hoſtes nocturnam fugam ex tumulo Romanorum, vt ab ea via quæ fe-
rebat Verruginem, excluderent, fuere obuij: prœliumque ante lucem (ſed lu-
na pernox erat) commiſſum eſt: & haud incertius diurno prælium fuit. Sed
clamor Verruginem perlatus, cum caſtra Romana crederent oppugnari: tan-
tum iniecit pauoris, vt nequicquam retinente atq; obſecrante AEmylio, Thuſ-
culum palati fugerent: inde fama Romam perlata eſt, Poſthumium, exercitum-
que occiſum. Qui vbi prima lux metum inſidiarum effuſe ſequentibus ſuſtulit:
cum perequitaſſet aciem, promiſſa repetens, tantum iniecit ardoris, vt non vl-
tra ſuſtinuerint impetum AEqui. cædes inde fugientium, qualis vbi ira magis
quam virtute res geritur, ad pernitiem hoſtium facta eſt. triſtemque ab Thuſ-
culo nuncium, nequicquam exterrita ciuitate, literæ à Poſthumio laureatæ ſe-
quuntur: victoriam populi Romani eſſe: AEquorum exercitum deletum. Tri-
bunorum plebis actiones quia nondum inuenerant finem, & plebs continuare
latoribus legis tribunatum, & patres reficere interceſſores legis anniſi ſunt.
ſed plus ſuis comitijs plebs valuit. quem dolorem vlti patres ſunt, ſenatuſcon-
ſulto facto, vt conſules, inuiſus plebi magiſtratus, crearentur. Annum poſt quin
tumdecimum creati conſules L. Lucretius Flauus, Seruius Sulpitius Cameri 352.
nus. Principio huius anni ferociter, quia nemo ex collegio interceſſurus erat,
coortis ad perferendam legem trib. plebis, nec ſegnius ob id ipſum conſulibus
reſiſtentibus, omnique ciuitate in vnam eam curam conuerſa, Vitelliam colo-
niam Romanam in ſuo agro AEqui expugnant. colonorum pars maxima in-
columis, quia nocte proditione oppidum captum, liberam per auerſa vrbis fu-
gam dederat, Romam perfugere. L. Lucretio conſuli ea prouincia euenit. is
cum exercitu profectus acie hoſtes vicit, victorque Romam ad maius aliquan-
to certamen redijt. dies dicta erat tribunis plebis biennij ſuperioris, A. Virgi-
nio & Q. Pomponio: quos defendi patrum conſenſu, ad fidem ſenatus perti-
nebat. neque enim eos aut vitæ vllo crimine alio, aut geſti magiſtratus quiſ-
quam arguebat, præterquam quod gratificantes patribus, rogationi tribunitiæ
interceſſiſſent. vicit tamen gratiam ſenatus, plebis ira: & peſſimo exemplo
innoxij denis millibus grauis æris condemnati ſunt. id ægre paſſi patres. Ca-
millus palam ſceleris plebem arguere: quæ iam in ſuos verſa, non intelligeret
ſe prauo iudicio de tribunis interceſſionem ſuſtuliſſe. interceſſione ſublata, tri-
bunitiam poteſtatē euertiſſe. Nam quod illi ſperarent effrenatam licentiā eius
magiſtratus patres laturos, falli eos. ſi tribunitia vis tribunitio auxilio repelli

V.C. nequeat, aliud telum patres inuenturos esse. consulesque increpabat, quod A
fide publica decipi tribunos eos taciti tulissent, qui senatus authoritatem se-
cuti essent. Hæc propalam concionabundus indies magis augebat iras homi-
num. senatum vero incitare aduersus legem haud desistebat: ne aliter de-
scenderent in forum cum dies ferendæ legis venisset, quam vt qui meminissent
sibi pro aris focisque & deûm templis, ac solo in quo nati essent, dimicandum
fore. nam quod ad se priuatim attineat: si suæ gloriæ sibi inter dimicationem
patriæ meminisse sit fas, sibi amplum quoque esse vrbem ab se captam fre-
quentari: quotidie se frui monimento gloriæ suæ, & ante oculos habere vr-
bem latam in triumpho suo: insistere omnes vestigijs laudum suarum. sed ne-
fas ducere, desertam ac relictam ab dijs immortalibus incoli vrbem: & in cap-
tiuo solo habitare populum Romanum: & victrice patria victam mutari. His
adhortationibus principis concitati patres, senes iuuenesq; cum ferretur lex,
agmine facto in forum venerunt: dilapsique per tribus, suos quisque tribules
prehensantes, orare cum lachrymis cœpere, ne eam patriam, pro qua fortissi-
me felicissimeque ipsi ac patres eorum dimicassent, desererent: Capitolium,
ædem Vestæ cætera circa templa deorum ostentantes: ne exulem, extorrem
populum Rom. ab solo patrio, ac dijs penatibus, in hostium vrbem agerent: eo-
que rem adducerent, vt melius fuerit non capi Veios, ne Roma desereretur.
Quia non vi agebant, sed precibus, & inter preces multa deorum mentio erat,
religiosum parti maximæ fuit: & legem vnam plures tribus antiquarunt, quam
iusserunt. adeoque ea victoria læta patribus fuit, vt postero die referentibus
consulibus senatusconsultum fieret, vt agri Veientani septena iugera plebi di-
uiderentur: nec patribus familiæ tantum, sed vt omnium in domo liberorum
capitum ratio haberetur: vellentque in eam spem liberos tollere. Eo munere
delinita plebe, nihil certatum est, quo minus consularia comitia haberentur.

363. creati consules L. Valerius Potitus, M. Manlius, cui Capitolino postea fuit cog-
nomen. Hi consules magnos ludos fecere, quos M. Furius dictator vouerat Vei-
enti bello. eodem anno ædes Iunonis reginæ ab eodem dictatore, eodemque
bello vota dedicatur: celebratamque dedicationem ingenti matronarum stu-
dio tradunt. Bellum haud memorabile in Algido cum AEquis gestum est, fusis
hostibus prius pene, quã manus conserrent. Valerio, quod perseuerantior ce-
dendis in fuga fuit, triumphus Manlio, vt ouans ingrederetur vrbem, decretum
est. Eodem anno nouum bellum cum Volsinienſibus exortum: quo propter fa-
mem pestilentiamq; in agro Romano ex siccitate caloribusq; nimiis ortam, ex-
ercitus duci nequiuit, ob quæ Volsinienses Salpinatibus adiunctis superbia ela-
ti vltro agros Romanos incursauere. bellum inde duobus populis indictum. C.
Iulius censor decessit: in eius locum M. Cornelius suffectus. quæ res postea re-
ligioni fuit: quia eo lustro Roma est capta: nec deinde vnquam in demortui lo-
cum censor sufficitur: consulibusque morbo implicitis, placuit per interregni
renouari auspicia. itaque cum ex senatusconsulto consules magistratu se abdi-
cassent, interrex creatur M. Furius Camillus: qui P. Cornelium Scipionem, is de-
inde L. Valerium Potitum interregem prodidit. ab eo creati sex tribuni mil-
tum consulari potestate: vt etiam si cui eorum incommoda valetudo fuisset,
copia magistratuum reipub. esset. Calendis Quintilibus magistratum occe-
pere L. Lucretius. Seruius Sulpitius, M. AEmylius, L. Furius Medullinus sept-
mum. Agrippa Furius, C. Aemylius iterum. Ex his L. Lucretio & C. Aemylio Vol-
sinienses prouincia euenit: Salpinates Agrippæ Furio, & Seruio Sulpitio. Pri-
cum Volsinienſibus pugnatum est, bellum numero hostium ingens, certamin
haud sanè asperum fuit. fusa concursu primo acies in fugam. millia octo arma
torum ab equitibus intercluſa, positis armis in deditionem venerunt. Eius be
fama effecit, ne se pugnæ committerent Salpinates: mœnibus armati se tuta-
bantur. Romani prædas passim & ex Salpinati agro, & ex Volsinienſi nullo c
um vim arcente, egerunt: donec Volsinienſibus fessis bello, ea cõditione, vt re

popul

populo Romano redderent, stipendiumque eius anni exercitui præstarẽt, in viginti annos inducię datæ. Eodem anno M. Cæditius de plebe nunciauit tribunis, se in noua via, vbi nunc sacellum est supra ædem Vestæ, vocem noctis silentio audisse clariorem humana, quæ magistratibus dici iuberet, Gallos aduentare. Id (vt fit) propter authoris humilitatem spretum: & quod longinqua, eoq; ignotior gens erat. Neque deorum modo monita ingruente fato spreta: sed humanam quoque opem, quæ vna erat, M. Furium ab vrbe amouere, qui die dicta ab L. Apuleio tribuno plebis propter prædam Veientanam, filio quoque adolescente per idem tempus orbatus, cum accitis domum tribulibus, & clientibus, quę magna pars plebis erat, percontatus animos eorum responsum tulisset, se collaturos quanti damnatus esset, absoluere eum non posse: in exilium abijt: precatus ab dijs immortalibus, si innoxio sibi ea iniuria fieret, primo quoque tempore desiderium sui ciuitati ingratæ facerent. absens quindecim millibus grauis æris damnatur. Expulso ciue, quo manente, si quicquam humanorum certi est, capi Roma non potuerat: aduentante fatali vrbis clade, legati ab Clusinis veniunt, auxilium aduersus Gallos petentes. Eam gentem traditur fama, dulcedine frugum, maximeque vini noua tum voluptate captam, alpes transisse: agrosque ab Hetruscis ante cultos possedisse: & inuexisse in Galliam vinum illiciendæ gentis causa Aruntem Clusinum, ira corruptæ vxoris ab Lucumone, cui tutor is fuerat ipse præpotente iuuene, & à quo expeti pœnæ, nisi externa vis quæsita esset, nequirent. hunc transeuntibus alpes ducem authoremque Clusium oppugnandi fuisse. Equidem haud abnuerim, Clusium Gallos ab Arunte, seu quo alio Clusino adductos: sed eos qui oppugnauerint Clusium, non fuisse qui primi alpes transierint, satis constat. ducentis quippe annis ante quam Clusium oppugnarent, vrbemque Romam caperent, in Italiam Galli transcenderunt: nec cum his primum Hetruscorum, sed multo ante cum ijs qui inter Apenninum alpesq; incolebant, sæpe exercitus Gallici pugnauere. Thuscorum ante Romanum imperium late terra marique opes patuere. mari supero inferoque, quibus Italia insulæ modo cingitur, quantum potuerint, nomina sunt argumento, quod alterum Thuscum communi vocabulo gentis, alterum Adriaticum mare ab Adria Thuscorum colonia vocauere Italicæ gentes. Græci eadem Tyrrhenum atque Adriaticum vocant. Ij in vtrunque mare vergentes, incoluere vrbibus duodenis terras, prius cis Apenninum ad inferum mare, postea trans Apenninum totidem, quot capita originis erant coloniis missis: quæ trans Padum omnia loca, excepto Venetorum angulo, qui sinum circuncolunt maris, vsq; ad alpes tenuere. Alpinis quoque ea gentibus haud dubie origo est, maxime Rhetis: quos loca ipsa efferarunt, ne quid ex antiquo, præter sonum linguæ, nec eum incorruptum, retinerent. De transitu in Italiam Gallorum hæc accepimus. Prisco Tarquinio Romæ regnante, Celtarum, quæ pars Galliæ tertia est, penes Bituriges summa imperij fuit. ij regem Celtico dabant. Ambigatus is fuit, virtute fortunaque cum sua tum publica præpollens: quod in imperio eius Gallia adeo frugum, hominumque fertilis fuit, vt abundans multitudo vix regi videretur posse. Hic magno natu ipse iam, exonerare prægrauante turba regnum cupiens, Bellouesum ac Sigouesum sororis filios impigros iuuenes missurum se esse in quas dij dedissent augurijs sedes, ostendit. quantum ipsi vellent numerum hominum excirent, ne qua gens arcere aduenientes posset. Tum Sigoueso sortibus dati Hercinij saltus. Bellouesо haud paulo lætiorem in Italiam viam dij dabant. Is quod eis ex populis abundabat, Bituriges, Aruernos, Senones, Hæduos, Ambarros, Carnutes, Aulercos, exciuit. profectus ingentibus peditum equitumque copijs, in Tricastinos venit. Alpes inde oppositæ erant, quas inexuperabiles visas haud equidem miror, nulla dum via (quod quidem continens memoria sit, nisi de Hercule fabulis credere libet) superatas. Ibi cum velut septos montium altitudo teneret Gallos, circunspectarentque quanam per iuncta cœlo iuga

in alium orbem terrarum transirent, religio etiam tenuit, quod allatum est, ad- A
uenas quærentes agrum ab Salyum gente oppugnari. Massilienses erant hi, na-
uibus à Phocide profecti. id Galli fortunæ suæ omen rati adiuuere, vt quem
primum in terram egressi occupauerant locum, patentibus syluis communi-
rent. ipsi per Taurinos saltusque Iuliæ alpis transcenderunt: fusisq; acie Thus-
cis haud procul Ticino flumine, cum, in quo consederant, agrum Insubrium
appellari audissent, cognomine Insubribus pago Heduorum: ibi omen sequen-
tes loci, condidere vrbem, Mediolanum appellarunt. Alia subinde manus Ce-
nomanorum, Elitouio duce vestigia priorum secuta, eodem saltu fauente Bel-
loueso cum transcēdissēt alpes, vbi nunc Brixa ac Verona vrbes sunt, locos te-
nuere Libui, considunt. post hos Salluuij, qui prope antiquam gentem Leuos
Ligures, incolentes circa Ticinum amnem, petiere Apenninum, deinde Boij,
Lingonesque transgressi, cum iam inter Padum atq; alpes omnia tenerentur,
Pado ratibus traiecto, non Hetruscos modo, sed etiam Vmbros agro pellunt:
intra Apenninum tamen sese tenuere. Tum Senones recentissimi aduenarum
ab Vsente flumine vsq; ad Athesim fines habuere. hanc gentem Clusium Re-
mamque inde venisse comperio: id parum certum est, solamne, an ab omnibus
Cisalpinorum Gallorum populis adiutam. Clusini nouo bello exterriti, cum
multitudinem, tum formas hominum inusitatas cernerent, & genus armorum:
audirentque sæpe ab ijs cis Padum, vltraque legiones Hetruscorum susas,
quanquam aduersus Romanos nullum eis ius societatis amicitiæve erat, nisi
quod Veientes consanguineos aduersus populum Romanum non defendis-
sent, legatos Romam qui auxilium ab senatu peterent, misere. De auxilio ni-
hil impetratum. legati tres M. Fabij Ambusti filij missi, qui senatus populique
Romani nomine agerent cum Gallis, ne à quibus nullam iniuriam accepis-
sent, socios populi Romani atque amicos oppugnarent. Romanis eos bello
quoque, si res cogat, tuendos esse: sed melius visum bellum ipsum amoueri, si
posset, & Gallos nouam gentem pace potius cognosci quam armis. Mitis le-
gatio, ni præferoces legatos, Gallisque magis quam Romanis similes habuis-
set. quibus, postquam mandata ediderunt in concilio Gallorum, datur re-
sponsum: Et si nouum nomē audiant Romanorum, tamen credere viros fortes
esse, quorum auxilium à Clusinis in re trepida sit imploratum. & quoniam lega-
tione aduersus se maluerint, quam armis tueri socios, ne se quidem pacem, quā
illi afferant, aspernari, si Gallis egentib. agro, quem latius possideant quam co-
lant Clusini, partem finium concedant: aliter pacem impetrari non posse. &
responsum coram Romanis se accipere velle: & si negetur ager, coram ijsdem
Romanis dimicaturos, vt nunciare domum possint, quantum Galli virtute cæ-
teros mortales præstarent. Quodnam id ius esset, agrum à possessoribus pete-
re, aut minari arma. Romanis quærentibus, ecquid in Hetruria rei Gallis es-
set? cum illi se in armis ius ferre, & omnia fortium virorum esse, ferociter di-
cerent: accensis vtrinque animis ad arma discurritur, & prælium conseritur.
ibi, iam vrgentibus Romanam vrbem fatis, legati contra ius gentium arma ca-
piunt, nec id clam esse potuit, cum ante signa Hetruscorum tres nobilissimi
fortissimiq; Romanę inuentutis pugnarent. tantum eminebat peregrina virtus.
quin etiam Q. Fabius euectus extra aciem equo, ducem Gallorum ferociter in
ipsa signa Hetruscorum incursantem, per latus transfixū hasta occidit, spolia-
que eius legentem Galli agnouere, perq; totam aciem Romanum legatum es-
se, signum datum est. Omissa inde in Clusinos ira, receptui canunt, minantes
Romanis. Erant qui extemplo Romam eundum censerent. vicere seniores, vt
legati prius mitterentur quæstum iniurias, postulatumque, vt pro iure gentium
violato Fabij dederentur. Legati Gallorum cum ea sicut erant mandata, expo-
suissent, senatui nec factum placebat Fabiorum, & ius postulare barbari vide-
bātur: sed ne id quod placebat, decerneret, in tātę nobilitatis viris ambitio ob-
stabat. itaq; ne penes ipsos culpa esset cladis forte Gallico bello acceptę, cog-
nitionem

nitionem de postulatis Gallorũ ad populũ reijciunt. vbi tanto plus gratia atq; opes valuere, vt quorum de pœna agebatur, tribuni militum consulari potestate in insequentem annum crearentur. quo facto, haud secus quam dignum erat, infensi Galli, bellum propalam minantes, ad suos redeunt. Tribuni militum cum tribus Fabijs creati, P. Sulpitius Longus, Q. Seruilius quartum, P. Seruilius Maluginensis. Cum tanta moles mali instaret (adeo occæcat animos fortuna, vbi vim suam ingruentem refringi non vult) ciuitas quæ aduersus Fidenatem ac Veientem hostem, alios que finitimos populos vltima experiens auxilia, dictatorem multis tempestatibus dixisset: ea tunc inusitato atque inaudito hoste ab Oceano terrarumque vltimis oris bellum ciente, nihil extraordinarij imperij aut auxilij quæsiuit. Tribuni, quorum temeritate bellum contractum erat, summæ rerum præerant: delectumque nihilo accuratiorem, quã ad media bella haberi solitus erat, extenuantes etiam famam belli habebant. Interim Galli, postquam accepere vltro honorem habitum violatoribus iuris humani, elusamque suam legationem esse, flagrantes ira, cuius impotens est gens, confestim signis conuulsis, citato agmine iter ingrediuntur. Ad quorum prætereuntium raptim tumultum cum exterritæ vrbes ad arma concurrerent, fugaque agrestium fieret, Romam se ire magno clamore significabant: quacunque ibant, equis, virisque longe ac late fuso agmine immensum obtinentes loci. Sed antecedente fama, nuncijsque Clusinorum, deinceps inde aliorum populorum, plurimum terroris Romam celeritas hostium tulit, quippe quib. velut tumultuario exercitu raptim ducto ægre ad vndecimum lapidem occursum est, qua flumen Allia Crustuminis montibus prærupto defluens alueo, haud multum infra viam Tyberino amni miscetur. Iam omnia contra circaque hostium plena erant, & nata in vanos tumultus gens, truci cantu clamoribusque varijs horrendo cuncta compleuerant sono. Ibi tribuni militum non loco castris ante capto, non præmunito vallo, quo receptus esset, non deorum saltem, si non hominum, memores, nec auspicato, nec litato instruunt aciem deductam in cornua, ne circumueniri multitudine hostium possent, nec tamen æquari frontes poterant, cum extenuando, infirmam, & vix cohærentem mediam aciem haberent. paulum erat ab dextera editi loci, quem subsidiarijs repleri placuit. Eaque res vt initium pauoris ac fugæ, sic vna salus fugientibus fuit. nam Brennus regulus Gallorum in paucitate hostium artem maxime timens, ratus ad id captum superiorem locum, vt vbi Galli cum acie legionum recta fronte concurrissent, subsidia in aduersos transuersosque impetum darent, ad subsidiarios signa conuertit: si eos loco depulisset, haud dubius facilem in æquo campi tantum superanti multitudine victoriam fore. adeo non fortuna modo, sed ratio etiam cum barbaris stabat. In altera acie nihil simile Romanis, non apud duces, non apud milites erat. pauor fugaque occupauerat animos, & tanta hominum obliuio, vt multo maior pars Veios in hostium vrbem, cum Tyberis arceret, quam recto itinere Romam ad coniuges ac liberos fugerent. Parum per subsidiarios tutatus est locus. In reliqua acie simul est clamor proximis ab latere, vltimis ab tergo auditus, ignotum hostem prius pene quam viderent, non modo non tentato certamine, sed ne clamore quidem reddito, integri intactique fugerunt. nec vlla cædes pugnantium fuit. Terga cæsa suomet ipsorum certamine in turba impedientium fugam. Circa ripam Tyberis, quo armis abiectis totum sinistrum cornu defugit, magna strages facta est: multosque imperitos nandi, aut inualidos, graues loricis, alijsq; tegminibus, hausere gurgites. Maxima tamen pars incolumis Veios perfugit, vnde non modo præsidij quicquam, sed ne nuncius quidem Cladis Romam est missus. Ab dextro cornu, quod procul à flumine, & magis sub monte steterat, Romam omnes petiere, & ne clausis quidem portis vrbis in arcem confugerunt. Gallos quoque velut obstupefactos miraculum victoriæ tam repentinæ tenuit, & ipsi pauore defixi primum steterunt, velut ignari quid accidisset:

accidisset: deinde insidias vereri: postremo cæsorum spolia legere, armorumque cumulos, vt mos eis est, coaceruare. Tum demum postquam nihil vsquam hostile cernebatur, viam ingressi, haud multo ante solis occasum ad vrbem Romam perueniunt. vbi cum prægressi equites, non portas clausas, non stationem pro portis excubare, non armatos esse in muris, retulissent: aliud prioris simile miraculum eos sustinuit: noctemque veriti, & ignotæ situm vrbis, inter Romam atque Anienem consedere, exploratoribus missis circa mœnia, aliasque portas, quænam hostibus in perdita re consilia essent. Romani, cum pars maior ex acie Veios petijsset quam Romam, nec superesse quemquam præter eos qui Romam refugerant, credere: complorati omnes pariter viui mortuique totam prope vrbem lamentis impleuerunt. Priuatos deinde luctus stupefecit publicus pauor, postquam hostes adesse nunciatum est. Mox vlulatus cantusque dissonos vagantibus circa mœnia turmatim barbaris audiebant, omne inde tempus suspensos ita tenuit animos vsque ad lucem alteram, vt identidem iam in vrbem futurus videretur impetus primo aduentu, quo acceserant ad vrbem. mansuros enim ad Alliam fuisse, nisi hoc consilij foret. deinde sub occasum solis, quia haud multum diei supererat, ante noctem rati se inuasuros: tum in noctem dilatum consilium esse, quo plus pauoris inferrent. postremo lux appropinquans examinare, timorique perpetuo ipsum malum continens fuit, cum signa infesta portis sunt illata. nequaquam tamen ea nocte, neque insequenti die similis illi, quæ ad Alliam tam pauide fugerat, ciuitas fuit. nam cum defendi vrbem posse tam parua relicta manu spes nulla esset, placuit cum coniugibus ac liberis iuuentutem militarem, senatusque robur in arcem Capitoliumque concedere. armisque & frumento collatis, ex loco inde munito deos homines que & Romanum nomen defendere: flaminem, sacerdotesque Vestales, sacra publica à cæde, ab incendiis procul auferre, nec ante deseri cultum eorum, quam non supereressent qui colerent. Si arx, Capitoliumq; sedes deorum, si senatus caput publici consilij, si militaris iuuentus superfuerit imminenti ruinæ vrbis, facilem iacturam esse seniorum, relictæ in vrbe vtique perituræ turbæ. Et quo id æquiore animo de plebe multitudo ferret, senes triumphales, consulares que simul se cum illis palam dicere obituros: nec his corporibus, quibus non arma ferre, non tueri patriam possent, oneraturos inopiam armatorum. Hæc inter seniores morti destinatos iactata solatia. Versæ inde adhortationes ad agmen iuuenum, quos in Capitolium atque in arcem prosequebantur, commendantes virtuti eorum iuuentæque vrbis per trecentos sexaginta annos omnibus bellis victricis, quæcunq; reliqua esset, fortunam. Digredientibus qui spem omnem atq; opem secum ferebant, ab ijs qui captæ vrbis non superesse statuerant exitio, cum ipsa res speciesque miserabilis erat, tum muliebris fletus, & concursatio incerta nunc hos nunc illos sequentium, rogantiumque viros natosque, cui se fato darent? nihil, quod humanis supereesset malis, relinquebant. magna pars tamen earum in arcem suos persecutæ sunt, nec prohibente vllo, nec vocante: quia quod vtile obsessis ad miuendam imbellem multitudinem, id parum humanum erat. Alia maxime plebis turba, quam nec capere tam exiguus collis, nec alere in tanta inopia frumenti poterat, ex vrbe effusa velut agmine iam vno petijt Ianiculum. Inde pars per agros dilapsi, pars vrbes petunt finitimas, sine vllo duce, aut consensu, suam quisque spem, sua consilia, communibus deploratis, exequentes. Flamen interim Quirinalis, virgines que Vestales omissa rerum suarum cura, quæ sacrorum secum ferenda, quæ (quia vires ad omnia ferenda deerant) relinquenda essent cõsultantes, quisue ea locus fideli asseruaturus custodia esset, optimum ducunt, cõdita in doliolis sacello proximo ædibus flaminis Quirinalis, vbi nunc despui religio est, defodere. Cętera inter se onere partito ferunt via, quæ subli-
cio ponte ducit ad Ianiculum. In eo cliuo eas cum L. Albinus de plebe Romana homo conspexisset, plaustro coniugem ac liberos vehens inter cæteram turbam,

turbam,quæ inutilis bello vrbe excedebat,ſaluo etiam tum diſcrimine diuinarum humanarumque rerum,irreligioſum ratus ſacerdotes publicos ſacraque populi Roma.pedibus ire,ferrique ſe ac ſuos in vehiculo conſpici, deſcendere vxorem ac pueros iuſſit,virgines ſacraque in plauſtrum impoſuit,& Cære, quo iter ſacerdotibus erat,peruexit.Romæ interim ſatis iam omnibus, vt in tali re, ad tuendam arcem compoſitis,turba ſeniorum domos regreſſa,aduentum hoſtium obſtinato ad mortem animo expectabat. Qui eorum curules geſſerant magiſtratus,vt in fortunæ priſtinæ honorumque aut virtutis inſignibus morerentur,quæ auguſtiſſima veſtis eſt thenſas ducentibus,triumphantibuſve, ea veſtiti medio ædium eburneis ſellis ſedere.Sunt qui M. Fabio pontifice maximo præfante carmen,deuouiſſe eos ſe pro patria Quiritibuſque Romanis tradant.Galli,& quia interpoſita nocte à contentione pugnæ remiſerant animos, & quod nec in acie ancipiti vſquam certauerant prælio,nec tum impetu aut vi capiebant vrbem,ſine ira,ſine ardore animorum ingreſſi, poſtero die vrbem patente Collina porta in forum perueniunt,circumferentes oculos ad templa deûm,arcemque ſolam belli ſpeciem tenentem.inde modico relicto præſidio ne quis in diſſipatos ex arce aut Capitolio impetus fieret, dilapſi ad prædam vacuis occurſu hominum vijs, pars in proxima quæque tectorum agmine ruunt: pars vltima,velut ea demum intacta & referta præda,petunt. inde rurſus ipſa ſolitudine abſterriti,ne qua fraus hoſtilis vagos exciperet, in forũ ac propinqua foro loca conglobati redibant :vbi eos, plebis ædificijs obſeratis,patentibus atrijs principum, maior prope cunctatio tenebat aperta quam clauſa inuadendi.Adeo haud ſecus quam venerabundi intuebantur in ędium veſtibulis ſedentes viros,præter ornatum habitumque humano auguſtiorem,maieſtate etiam,quam vultus grauitaſque oris præ ſe ferebat,ſimillimos dijs.Ad eos velut ſimulachra verſi cum ſtarent,M.Papyrius vnus ex his dicitur Gallo barbam ſuam,vt tum omnibus promiſſa erat, permulcenti, ſcipione eburneo in caput incuſſo iram mouiſſe : atque ab eo initium cædis ortum: cæteros in ſedibus ſuis trucidatos.Poſt principum cædem nulli deinde mortalium parci, diripi tecta,exhauſtis inijci ignes.Cæterum ſeu non omnibus delendi vrbem libido erat,ſeu ita placuerat principibus Gallorum,& oſtentari quædam incendia terroris cauſa,ſi compelli ad deditionem charitate ædium ſuarum obſeſſi poſſent: & non omnia concremari tecta, vt quodcũque ſupereſſet vrbis,id pignus ad flectendos hoſtium animos haberent: nequaquam perinde atque in capta vrbe,prima die aut paſſim,aut late vagatus eſt ignis. Romani ex arce plenam hoſtium vrbem cernentes,vagoſque per vias omnes curſus, cum alia atque alia parte noua aliqua clades oriretur,non mentibus ſolum concipere, ſed ne auribus quidem atque oculis ſatis conſtare poterant. quocunque clamor hoſtium,mulierum,puerorumque ploratus,ſonitus flammæ , & fragor ruentium tectorum auertiſſet, pauentes ad omnia animos oraque & oculos flectebant, velut ad ſpectaculum à fortuna poſiti occidentis patriæ, nec vllius rerum ſuarum relicti præterquam corporum vindices: tanto ante alios miſerandi magis, qui vnquam obſeſſi ſunt,quod intercluſi à patria obſidebantur, omnia ſua cernentes in hoſtium poteſtate. Nec tranquillior nox diem tam fœde actum excepit. Lux deinde noctem inquietam inſecuta eſt.nec vllum erat tempus, quod à nouæ ſemper cladis alicuius Spectaculo ceſſaret.nihil tamen tot oneratí atque obruti malis flexerunt animos,quin etſi omnia flammis ac ruinis æquata vidiſſent,quamuis inopem paruumque,quem tenebant, collem libertatí relictum virtute defenderent: & iam cum eadem quotidie acciderent, velut aſſueti malis abalienauerant ab ſenſu rerum ſuarum animos, arma tantum,ferrumque in dextris velut ſolas reliquias ſpei ſuæ intuentes,Galli quoque per aliquot dies in tecta modo vrbis ne quicquam bello geſto,cum inter incendia ac ruinas captæ vrbis nihil ſupereſſe præter armatos hoſtes viderent: nec quicquã tot cladibus territos, nec flexuros ad deditionem animos, ni vis

adhibere-

adhiberetur: experiri vltima,& impetum facere in arcem ſtatuunt. Prima luce ſigno dato,multitudo omnis in foro inſtruitur: inde clamore ſublato ac teſtudine facta ſubeunt.Aduerſus quos Romani nihil temere,nec trepide,ad omnes aditus ſtationibus firmatis,qua ſigna ferri videbant,ea robore virorũ oppoſito ſcandere hoſtem ſinunt: quo ſucceſſerit magis in arduum,eo pelli poſſe per procliue facilius rati.medio fere cliuo reſtitere: atque inde ex loco ſuperiore,qui prope ſua ſponte in hoſtem inferebat,impetu facto,ſtrage ac ruina fudere Gallos: vt nunquam poſtea nec pars, nec vniuerſi tentauerint tale pugnæ genus.Omiſſa itaque ſpe per vim atque arma ſubeundi,obſidionem parant: cuius ad id tempus immemores,& quod in vrbe fuerat frumentum, incendijs vrbis abſumpſerant,& ex agris per ipſos dies raptum omne Veios erat.Igitur exercitu diuiſo,partim perfinitimos populos prædari placuit,partim obſideri arcem,vt obſidentibus frumentum populatores agrorum præberent. Proficiſcentes Gallos ab vrbe ad Romanam experiendam virtutem, fortuna ipſa Ardeam,vbi Camillus exulabat,duxit.qui mœſtior ibi fortuna publica quã ſua,cum dijs hominibuſque accuſandis ſeneſceret, indignando mirandoque vbi illi viri eſſent,qui ſecum Veios Valerioſque cepiſſent,qui alia bella fortius ſemper quam felicius geſſiſſent,repente audit Gallorum exercitum aduentare,atque de eo pauidos Ardeates conſultare. Nec ſecus quam diuino ſpiritu tactus, cum ſe in mediam concionem intuliſſet,abſtinere ſuetus ante talibus
„ concilijs: Ardeates,inquit,veteres amici,noui etiam ciues mei,quando & ve-
„ ſtrum beneficium ita tulit, & fortuna hoc egit mea,nemo veſtrûm conditionis
„ meæ oblitum, me huc proceſſiſſe putet: ſed res, ac periculum commune
„ cogit, quod quiſque poſſit in re trepida præſidij, in medium conferre. &
„ quando ego vobis pro tantis veſtris in me meritis gratiam referam,ſi nunc ceſ-
„ ſauero? aut vbi vſus erit mei vobis, ſi in bello non fuerit? hac arte in patria
„ ſteti,& inuictus bello, in pace ab ingratis ciuibus pulſus ſum. Vobis autem
„ Ardeates fortuna ablata eſt, & pro tantis priſtinis populi Romani beneficiis
„ quanta ipſi meminiſtis (nec enim exprobranda apud memores ſunt) gratiæ
„ referendæ: & huic vrbi decus ingens belli ex hoſte communi pariendi.Quæ
„ effuſo agmine aduentat,gens eſt cui natura corpora animoſque magna magis
“ quam firma dederit. eo in certamen omne plus terroris quam virium ferunt.
“ Argumento ſit clades Romana: Patentem cepere vrbem: ex arce Capitolio-
“ que his exigua reſiſtitur manu.iam obſidionis tædio victi abſcedunt, vagique
“ per agros palantur.cibo vinoque raptim hauſto repleti,vbi nox appetit, pro-
“ pe riuos aquarum ſine munimento,ſine ſtationibus ac cuſtodijs paſſim ferarũ
“ ritu ſternuntur.nunc ab ſecundis rebus magis etiam ſolito incauti. Si vobis in
“ animo eſt tueri mœnia veſtra,nec pati hæc omnia Galliam fieri,prima vigilia
“ capite arma frequentes: me ſequimini ad cædem,non ad pugnam. niſi victos
“ ſomno velut pecudes trucidandos tradidero,non recuſo eundem Ardeæ rerũ
mearum exitum, quem Romæ habui. AEquis iniquiſque perſuaſum erat,tantum bello virum neminem vſquam ea tempeſtate eſſe.Concione dimiſſa, corpora curant,intenti quam mox ſignum daretur.Quo dato,primæ noctis ſilentio ad portas cum Camillo præſto fuere.Egreſſi haud procul vrbe,ſicut prædictum erat,caſtra Gallorum intuta,neglectaque ab omni parte nacti,cum ingenti clamore inuadunt. nuſquam prælium, omnibus locis cædes eſt: nuda corpora & ſoluta ſomno trucidantur, extremos tamen pauor cubilibus ſuis excitos, quę aut vnde vis eſſet ignaros,in fugam,& quoſdam in hoſtem ipſum improuidos tulit: magna pars in agrum Antiatem delati, incurſione ab oppidanis in palatos facta, circumueniuntur.Similis in agro Veienti Thuſcorũ facta ſtrages eſt.qui vrbis iam prope quadringenteſimum annum vicinæ, oppreſſę ab hoſte inuſitato, inauditoque,adeo nihil miſerti ſunt,vt in agrum Romanum eo tempore incurſiones facerent, plenique prædæ Veios etiam præſidiumque & ſpem vltimam Romani nominis in animo habuerint oppugnare.Viderant

eos

eos milites Romani vagantes per agros, & congregatos agmine prædam præ se agentes, & castra cernebant haud procul Veijs posita. inde primum miseratio sui, deinde indignitas, atque ea ira animos cepit, Hetruscisne etiam, à quibus bellum Gallicum in se auertissent, ludibrio esse clades suas? Vix temperauere animis, quin extemplo impetum facerent: compressique à Ceditio centurione, quem sibimet ipsi præfecerant, rem in noctem sustinuere. tantum par Camillo defuit author, cætera eodem ordine, eodemque fortunæ euentu gesta. quin etiam ducibus captiuis, qui cædi nocturnæ superfuerant, ad aliam manum Thuscorum ad Salinas profecti, nocte insequenti ex improuiso maiorem cædem edidere, duplicique victoria ouantes Veios redeunt. Romæ interim plerunque obsidio segnis, & vtrinque silentium esse, ad id tantum intentis Gallis, ne quis hostium euadere inter stationes posset: cum repente iuuenis Romanus admiratione in se ciues hosteſque conuertit. Sacrificium erat statum in Quirinali colle genti Fabiæ. ad id faciendum C. Fabius Dorsuo, Gabino cinctu, sacra manibus gerens, cum de Capitolio descendisset, per medias hostium stationes egressus, nihil ad vocem cuiusquam terroremve motus, in Quirinalem collem peruenit. ibique omnibus solenniter peractis, eadem reuertens similiter constanti vultu graduque, satis sperans propitios esse deos, quorum cultum ne mortis quidem metu prohibitus deseruisset, in Capitolium ad suos redijt, seu attonitis Gallis miraculo audaciæ, seu religione etiam motis, cuius haudquaquam negligens gens est. Veijs interim non animi tantum indies, sed etiam vires crescebant: nec Romanis solum eo conuenientibus ex agris, qui aut prælio aduerso, aut clade captæ vrbis palati fuerant, sed etiam ex Latio voluntarijs confluentibus, vt in parte prædæ essent. Maturum iam videbatur repeti patriam, eripique ex hostium manibus: sed corpori valido caput deerat. Locus ipse admonebat Camilli, & magna pars militum erat, qui ductu auspicioque eius res prospere gesserant. & Cæditius negare se commissurum, cur sibi aut deorum aut hominum quisquam imperium finiret potius, quam ipse memor ordinis sui poſceret imperatorem. Consensu omnium placuit ab Ardea Camillum acciri: sed antea consulto Senatu, qui Romæ esset. Adeo regebat omnia pudor, discriminaque rerum prope perditis rebus seruabant. Ingenti periculo transeundum per hostium custodias erat. ad eam rem Pontius Cominius impiger iuuenis operam pollicitus incubans cortici, secundo Tyberi ad vrbem defertur: inde qua proximum fuit à ripa, per præruptum, eoque neglectum hostium custodiæ saxum, in Capitolium euadit, & ad magistratus ductus, mandata exercitus edit. Accepto inde Senatus decreto, vt & comitijs curiatis reuocatus de exilio iussu populi Camillius dictator extemplo diceretur, militesque haberent imperatorem quem vellent, eadem digressus nuncius Veios contendit: missique Ardeam legati ad Camillum. Veios eum perduxere: seu quod magis credere libet, non prius profectum ab Ardea, quã comperit legem latam. quod nec iniussu populi mutari finibus posset, nec nisi dictator dictus auspicia in exercitu habere, lex curiata lata est, dictatorque absens dictus. Dũ hæc Veijs agebãtur, interim arx Romæ Capitoliumq; in ingenti periculo fuit, nanque Galli, seu vestigio notato humano qua nuncius à Veijs peruenerat, seu sua sponte animaduerso ad Carmentis saxum ascensu æquo, nocte subluſtri cum primo inermen, qui tentaret viam, præmisissent, tradentes inde arma, vbi quid iniqui esset, alterni innixi, subleuanteſque inuicem, & trahentes alij alios, prout postularet locus tanto silentio in summum euasere, vt non custodes solum fallerent, sed ne canes quidem, sollicitum animal ad nocturnos strepitus, excitarent. Anseres non fefellere, quibus sacris Iunoni in summa inopia cibi tamen abstinebatur. quæ res saluti fuit. nanque clangore eorũ, alarumque crepitu excitus M. Manlius, qui triennio ante consul fuerat, vir bello egregius, armis arreptis simul ad arma cæteros ciens vadit: & dũ cæteri trepidant, Gallum, qui iam in summo constiterat, vmbone ictum deturbat. cuius

cuius casus prolapsi cum proximos sterneret, trepidantes alios, armisq; omissis saxa quibus adhærebant, manibus amplexos trucidat. Iamque & alij congregati telis missilibusque saxis proturbare hostes, ruinaq; tota prolapsa acies in præceps deferri. Sedato deinde tumultu, reliquũ noctis, quantum in turbatis mentibus poterat, cum præteritum quoque periculum solicitaret, quieti datum est. Luce orta vocatis classico ad concilium militibus ad tribunos, cum & recte & perperam facto pretium deberetur: Manlius primum ob virtutem laudatus, donatusque non ab tribunis solum militum, sed consensu etiam militari: cui vniuersi selibras farris, & quartarios vini ad ædes eius quæ in arce erant, contulerunt: rẽm dictu paruam, cęterum inopia fecerat eam argumentum ingens caritatis: cum se quisque victu suo fraudans, detractum corpori, atque vsibus necessariis, ad honorem vnius viri conferret. Tum vigiles eius loci, qua fefellerat ascendens hostis, citati: & cum in omnes more militari se animaduersurum P. Sulpitius tribunus militum pronunciasset, consentiente clamore militum in vnum vigilem conijcientium culpam, deterritus, à cæteris abstinuit: reum, haud dubium eius noxæ approbantibus cunctis, de saxo deiecit. Inde intentiores vtrinque custodiæ esse: & apud Gallos, quia vulgatum erat, inter Veios Romamque nuncios commeare: & apud Romanos, ob nocturni periculi memoriam. Sed ante omnia obsidionis bellique mala, fames vtrinque exercitum vrgebat: Gallos pestilentia etiam, cum loco iacente inter tumulos castra habentes tum ab incendijs torrido, & vaporis pleno, cineremque non puluerem modo ferente, cum quid venti motum esset, quorum intolerantissima gens est, humorique ac frigori assueta: tum æstu & angore vexati, vulgatis veluti in pecora morbis morerentur. Iam pigritia singulos sepeliendi, promiscue aceruatos cumulos hominum vrebant: bustorumque inde Gallicorum nomine insignẽ locum fecere. Inducię deinde cum Romanis factæ, & colloquia permissu imperatorum habita: in quibus cum identidem Galli famem objicerent, eaq; necessitate ad deditionem vocarent, dicitur auertendæ eius opinionis causa multis locis panis de Capitolio iactatus esse in hostium stationes. Sed iam neque dissimulari, neque ferri vltra fames poterat. itaque dum dictator delectum per se Ardeæ habet, magistrum equitum L. Valerium à Veijs abducere exercitum iubet: parat, instruitq; quibus haud impar adoriatur hostes: interim Capitolinus exercitus stationibus vigilijsque fessus, superatis tamen humanis omnibus malis, cum famem vnam natura vinci non sineret, diem de die prospectans, ecquod auxilium ab dictatore appareret, postremo spe quoque iam, non solum cibo deficiente, & cum stationes procederent prope obruentibus infirmum corpus armis, vel dedi vel redimi se quacunque pactione possent, iussit: iactantibus non obscure Gallis, haud magna mercede se adduci posse, vt obsidionem relinquant. Tum senatus habitus, tribunisque militum negotium datum, vt paciscerentur. Inde inter P. Sulpitium tribunum militum, & Brennum regulum Gallorum colloquio transacta res est, & mille pondo auri pretium populi gentibus mox imperaturi factum. Rei fœdissimæ per se adiecta indignitas est. pondera ab Gallis allata iniqua: & tribuno recusante, additus ab insolente Gallo ponderi gladius: auditaque intoleranda Romanis vox, Væ victis esse. Sed dijque & homines prohibuere redemptos vincere Romanos. nam sorte quadam prius quam infanda merces perficeretur, per altercationem nondum omni auro appenso, dictator interuenit: auferriq; aurum de medio, & Gallos submoueri iubet. tum illi renitentes, pactos dicerent sese, negat eam pactionem ratam esse: quæ postquam ipse dictator creatus esset, iniussu suo ab inferioris iuris magistratu facta esset: denunciatque Gallis, vt se ad prælium expediant: suos in aceruum conijcere sarcinas, & arma aptare, ferroque, non auro recuperare patriam iubet, in conspectu habentes fana deũm, & coniuges & liberos, & solum patriæ deforme belli malis, & omnia quæ defendi repetique & vlcisci fas sit. Instruit deinde aciem, vt loci

natura

natura patiebatur, in semirutæ solo vrbis,& natura inequali: & omnia quæ arte belli secunda suis eligi præpararive poterant,prouidit. Galli noua re trepidi, arma capiunt,iraque magis quam consilio in Romanos incurrunt. Iam verterat fortuna, iam deorum opes humanaque consilia rem Romanam adiuuabant. Igitur primo concursu haud maiore momento fusi Galli sunt, quam ad Alliam vicerant. Iustiore altero deinde prælio ad octauum lapidem Gabina via,quo se ex fuga contulerant,eiusdem ductu auspicioque Camilli vincuntur. Ibi cædes omnia obtinuit,castra capiuntur, & ne nuncius quidem cladis relictus. Dictator,recuperata ex hostibus patria,triumphans in vrbem redit: interque iocos militares,quos inconditos iaciunt, Romulus ac parens patriæ, conditorque alter vrbis, haud vanis laudibus appellatur. Seruatam deinde bello patriam iterum in pace haud dubie seruauit, cum prohibuit migrari Veios, & tribunis rem intentius agentibus post incensam vrbem, & per se inclinata magis plebe ad id consilium.eaque causa fuit non abdicandæ post triumphum dictaturæ,senatu obsecrante,ne rempub.in incerto relinqueret statu. Omnium primum, vt erat diligentissimus religionum cultor, quæ ad deos immortales pertinebant,retulit: & senatusconsultu facit, fana omnia, quod ea hostes possedissent, restituerentur, terminarentur,expiarenturque, expiatioq; eorum in libris per duumuiros quæreretur: cum Cæretibus publice hospitium fieret, quod sacra populi Romani ac sacerdotes recepissent,beneficioque eius populi non intermissus honos deûm immortalium esset:ludi Capitolini fierent:,quod Iupiter optimus maximus suam sedem atque arcem P. R. in re trepida tutatus esset: collegiumque ad eam rem M. Furius dictator constitueret ex ijs qui in Capitolio atque arce habitarent.Expiandæ enim vocis nocturnæ, quæ nuncia cladis ante bellum Gallicum audita,neglectaq; esset,mentio illata, iussumque templum in Noua via Locutio fieri. Aurum quod Gallis ereptum erat, quodq; ex alijs templis inter trepidationem in Iouis sellam collatum, cum in quæ referri oporteret,confusa memoria esset, sacrum omne iudicatum. & sub Iouis sella poni iussum.Iam ante in eo religio ciuitatis apparuerat,quod cum in publico deesset aurum,ex quo summa pactæ mercedis Gallis confieret,à matronis collatum acceperant,vt sacro auro abstineretur.Matronis gratiæ actæ,honosque additus,vt earum,sicut virorum,post mortem solennis laudatio esset. Iis peractis quæ ad deos pertinebant,quæque per senatum agi poterant: tum demum agitantibus tribunis plebem assiduis concionibus,vt relictis ruinis,in vrbem paratam Veios transmigrarent: in concionem vniuerso senatu prosequẽte ascendit,atque ita verba fecit: Adeo mihi acerbæ sunt, Quirites, contentiones cũ tribunis plebis, vt nec tristissimi exilij solatium aliud habuerim quoad Ardeæ vixi,quam quod procul ab his certaminibus eram: & ob eadem hæc,nõ nisi me senatusconsulto populique iussu reuocaretis,rediturus vnquam fuerim: nec nunc me,vt redirem, mea voluntas mutata, sed vestra fortuna perpulit. quippe vt in sua sede maneret patria,id agebatur: non vt ego vtique in patria essem & nunc quiescerem ac tacerem libenter,nisi hæc quoque pro patria dimicatio esset: cui deesse quoad vita suppetat,aliis turpe,Camillo etiam nefas est. Quid enim repetimus? quid obsessam ex hostium manibus eripuimus,si reperatam ipsi deserimus, & cum victoribus Gallis capta tota vrbe, Capitolium tamen atque arcem dijq; & homines Romani tenuerint,habitauerint: victoribus Romanis recuperata vrbe, arx quoque & Capitolium deseretur? & clus vastitatis huic vrbi secunda nostra fortuna faciet, quam aduersa fecerit? quidem si nobis cum vrbe simul positæ traditæq; per manus religiones nulæ essent, tamen tam euidens numen hac tempestate rebus affuit Romanis,vt omnẽ negligentiam diuini cultus exemptam hominibus putem. Intuemini enim horum deinceps annorum vel secundas res, vel aduersas: inuenie omnia prospere euenisse sequentibus deos,aduersa spernentibus. Iam omum primũ Veiens bellũ,per quot annos,quanto labore gestũ? nõ ante cœpit

finem

» finem, quam monitu deorũ aqua ex lacu Albano emissa est. Quid hæc tandem
» vrbis nostræ clades nouas? num ante exorta est, quam spreta vox cœlo emissa
» de aduentu Gallorum? quam gentium ius ab legatis nostris violatum? quam
» à nobis, cum vindicari deberet, eadem negligentia deorum prætermissum? I-
» gitur victi, captique ac redempti, tantum pœnarum dijs hominibusque dedi-
» mus, vt terrarum orbi documento essemus, aduersæ deinde res admonuerunt
» religionum. Confugimus in Capitolium ad eos, ad sedem Iouis optimi maxi-
» mi. sacra in ruina rerum nostrarum alia terræ celauimus, alia aucta in finiti-
» mas vrbes amouimus ab hostium oculis: deorum cultum, deserti ab dijs ho-
» minibusque: tamen non intermisimus. Reddidere igitur patriam & victori-
» am, & antiquum belli decus amissum: & in hostes qui cæci auaritia in pondere
» auri, fœdus ac fidem fefellerunt, verterunt terrorem fugamque & cædem.
» Hęc culti neglectique numinis tanta monimenta in rebus humanis cernentes,
» ecquid sentitis Quirites, quantum vixdum ex naufragijs prioris culpæ cladis-
» que emergentes paremus nefas? Vrbem auspicato inauguratoque conditam
» habemus: nullus locus in ea non religionum deorumq; est plenus: sacrificijs
» solennibus non dies magis stati quam loca sunt, in quibus fiant. hos omnes de-
» os publicos priuatosque Quirites deserturi estis? quam par vestrum factum
» est, quod in obsidione nuper in egregio adolescente C. Fabio non minore ho-
» stium admiratione quam vestra conspectum est. cum inter Gallica tela di-
» gressus ex arce solenne Fabiæ gentis in colle Quirinali obijt? An gentilitia sa-
» cra ne in bello quidem intermitti, publica sacra & Romanos deos etiam in pa-
» ce deseri placet? & pontifices flamineſque negligentiores publicarum religi-
» onum esse, quam priuatus in solenni gentis fuerit? Forsitan aliquis dicat, an
» Veijs ea nos facturos, aut huc inde missuros sacerdotes nostros, qui faciant
» quorum neutrum fieri saluis ceremonijs potest: & ne omnia generatim sacra
» omnesq; percenseam deos, in Iouis epulo non alibi, quam in Capitolio, pulu-
» nar suscipi potest? Quid de æternis Vestæ ignibus, signoque quod imperi
» pignus custodia eius templi tenetur, loquar? quid de Ancilibus vestris, Mar
» Gradiue, tuque Quirine pater? hæc omnia in profano deseri placet sacra, a
» qualia vrbi. quædam vetustiora origine vrbis? Et videre quid inter nos ac ma-
» iores interfit: illi sacra quædam in monte Albano Lauinioque nobis faciend
» tradiderunt. An ex hostium vrbibus Romam ad nos transferri sacra religiosum
» fuit, hinc sine piaculo in hostium vrbem Veios transferemus? Recordamini a
» gitedum, quoties sacra instaurentur, quia aliquid ex patrio ritu negligentia ca
» suve prætermissum est. Modo quæ res prodigium Albani lacus, nisi instaurati
» sacrorum, auspiciorumq; renouatio, affectæ Veienti bello reipub. remedio fui
» At etiam tanquam veterum religionum memores, & peregrinos deos transt
» limus Romam, & instituimus nouos. Iuno regina transuecta à Veijs nuper
» Auentino quam insigni ob excellens matronarum studium, celebriq; dedica
» est dies? Locutio templum propter cœlestem vocem exauditam in noua v
» iussimus fieri: Capitolinos ludos solennibus alijs addidimus: collegiumq;
» id nouum autore senatu condidimus. Quid horum opus fuit suscipi, si vna cu
» Gallis vrbem Romanam relicturi fuimus? si non voluntate mansimus in Ca
» tolio per tot menses obsidionis? si ab hostibus metu retenti sumus? De sac
» loquimur, & de templis: quid tandem de sacerdotibus? nonne in mente
» venit, quantum piaculi committatur? Vestalibus nempe vna illa sedes est,
» qua eas nihil vnquam præterquam vrbs capta mouit. Flamini diali noct
» vnam manere extra vrbem nefas est: hos Veientes pro Romanis factur
» sacerdotes? & Vestales tuæ, te deserunt Vesta? & flamen peregre habitan
» in singulas noctes tantum sibi reique publicæ piaculi contrahet? Quid alia, q
» auspicato agimus omnia fere intra pomœrium, cui obliuioni, aut cui n
» ligentiæ damus? Comitia curiata, quæ rem militarem continent: com
» centuriata, quibus consules tribunosque militares creatis: vbi auspicato

vbi adsolent,fieri possunt? Veiosne hæc transferemus? an comitiorum causa populus tanto incommodo in desertam hanc ab dijs hominibusque vrbem cõueniet? Sed res ipsa cogit vastatam incendijs ruinisque relinquere vrbem, & ad integra omnia Veios migrare, nec hic ædificando inopem plebem vexare. Hanc autem iactari magis causam, quam veram esse, vt ego non dicam, apparere vobis Quirites puto, qui meministis ante Gallorum aduentum saluis tectis publicis priuatisque,stante incolumi vrbe,hanc eandem rem actam esse,vt Veios transmigraremus.Et videre quantum inter meam sententiam vestramq; intersit tribuni: vos etiam si tunc faciendum non fuerit,nunc vtique faciendũ putatis: ego contra (nec id mirati sitis prius quãm quale sit audieritis) etiam si tunc migrandum fuisset incolumi tota vrbe, nunc has ruinas relinquendas non censerem: quippe tum causa nobis in vrbem captam migrandi victoria esset,glorioſa nobis,ac posteris nostris: nunc hęc migratio nobis misera ac turpis,Gallis glorioſa est.non enim reliquisse victores, sed amisisse victi patriam videbimur.hoc ad Alliam fuga, hoc capta vrbs, hoc circumsessum Capitolium necessitatis imposuisse, vt desereremus penates nostros, exiliumque ac fugam nobis ex eo loco consciscereremur,quem tueri non possemus? & Galli euertere potuerunt Romam, quam Romani restituere non videbuntur potuisse? Quid restat,nisi vt si iam nouis copijs veniant (constat enim vix credibilem multitudinem esse)& habitare in capta ab se, deserta à vobis hac vrbe velint sinatis? Quid si non Galli hoc,sed veteres hostes vestri, AEqui, Volsciue faciant,vt commigrent Romam? velitisne illos Romanos, vos Veientes esse? non malitis hanc solitudinem vestram quam vrbem hostium esse? Non equidẽ video quid magis nefas sit.Hæc scelera, quia piget ædificare, hæc dedecora pati parati estis? Si tota vrbe nullum melius ampliusve tectum fieri posset,quã casa illa conditoris est nostri: non in casis ritu pastorum agrestiumque habitare est satius,inter sacra penatesq; vestros,quam exulatum publice ire? Maiores nostri conuenæ,pastoresque,cum in his locis nihil præter syluas plaudesq; esset,nouam vrbem tam breui ædificarunt.nos Capitolio,arce incolumi,stantibus templis deorum,ædificare incensam piget? & quod singuli facturi fuimus si ædes nostræ deflagrasset,hoc in publico incẽdio vniuersi recusamus facere? Quid tandem si fraude,si casu Veijs incendium ortum sit,ventoque (vt fieri pot est) diffusa flamma magnam partem vrbis absumat: Fidenas inde, aut Gabios aliamve quam vrbem quæsituri sumus. quo transmigremus? adeo nihil tenet solum patriæ?nec hæc terra quam matrem appellamus, sed in superficie quisque charitas nobis patriæ pendet? equidem fatebor vobis, etsi minus iniuriæ vestræ quam meæ calamitatis meminisse iuuat: cum abessem, quotiescunque patria in mentem veniret, hæc omnia occurrebant, colles, campique & Tyberis,& assueta oculis regio,& hoc cœlum, sub quo natus educatusque essem.quæ vos Quirites nunc moueant potius charitate sua, vt manentis in sede vestra,quam postea cum reliqueritis, ea macerent desiderio.Non sine causa dij homines q; hunc vrbi condendæ locum elegerunt: saluberrimos colles,flumen opportunum, quo ex mediterraneis locis fruges deuehantur, quo maritimi commeatus accipiantur: mare vicinum ad commoditates, nec oppositum nimia propinquitate ad pericula classium externarum: regionum Italiæ medium,ad incrementum vrbis natum vnice locum.argumento est ipsa magnitudo tam nouæ vrbis: trecentesimus sexagesimus quintus annus vrbis Quirites agitur,inter tot veterrimos populos tandiu bella geritis,cum interea, ne singulas loquar vrbes,non coniuncti cum AEquis Volsci,tot tam valida oppida,non vniuersa Hetruria tantum terra marique pollens,atq; inter duo maria latitudinem obtinens Italiæ,bello vobis par est.Quod cum ita sit, quæ, malum,ratio est expertis alia experiri,cum iam vt virtus vestra transire alio possit,fortuna certe loci huius trãsferri nõ hinc possit? Hoc Capitoliũ est vbi quondam capite humano inuento responsum est,eo loco caput rerũ summamque

» imperij fore.hic cum augurato liberaretur Capitolium,Iuuentas Terminusque
» maximo gaudio patrum nostrorum moueri se non passi. hic Vestæ ignes,hic
» Ancilia cœlo demissa, hic omnes propitij manentibus vobis dij. Mouisse eos
Camillus eum alia oratione,tum ea quę ad religiones pertinebat, maxime di-
citur.sed rem dubiam decreuit opportune vox emissa,quod cum senatus post
paulo de his rebus in curia Hostilia haberetur , cohortesque ex præsidijs re-
uertentes forte agmine forum transirent,centurio in comitio exclamauit: Sig-
nifer,statue signum,hic manebimus optime.Qua voce audita, & senatus acci-
pere se omen ex curia egressus cõclamauit,& plebs circũfusa approbauit.anti-
quata deinde lege,promiscue vrbs ædificari cœpta,tegula publice præbita est:
saxi materiæq; cædendæ vnde quisq; vellet,ius factũ,prædibus acceptis eo an-
no ædificia perfecturos.Festinatio curam exemit vicos dirigendi, dum omisso
sui alienique discrimine,in vacuo ædificant.Ea est causa,vt veteres cloacæ pri-
mo per publicum ductæ,nunc priuata passim subeant tecta: formaque vrbis sit
occupatæ magis quam diuisæ similis.

DECADIS PRIMÆ LIB. VI.

EPITOME.

RES aduersus AEquos,& Volscos,& Hetruscos,prospere gestas cõtinet.Quatuor tribus additæ sunt: Stellatina,Sabbatina , Tormentina,Armensis.M.Manlius qui Capitolium à Gallis defenderat , cũ obstrictos ære alieno liberaret,nexos exolueret,crimine affectati regni damnatus,de saxo Tarpeio deiectus est,in cuius notã S.C. factum: ne cui de Manlia gente Marco cognomen esset.C.Licinius,& L.Sestius tribuni plebis legem promulgarunt: vt consules etiam ex plebe fierent,qui ex patribus creabantur.eam legem cum magna contentione repugnantibus patribus,cum ijdem tribuni plebis per quinquennium soli magistratus fuissent, pertulerunt. & primus omnium ex plebe consul L.Sextius creatus est.Lata est altera lex: ne cuiquam plus quingentum iugeribus agri liceret possidere.

QVAE ab condita vrbe Roma ad captam eandem vrbem Roma
sub regibus primum,consulibus deinde,ac dictatoribus, decem
uirisque,ac tribunis consularibus gessere foris bella,domi seditiones,quinque libris exposui:res cum vetustate nimia obscuras,velut quæ magno ex interuallo loci vix cernuntur :tum quod perpaucæ per eadem tempora literæ fuere,vna custodia fidelis memoriæ rerum gestarũ:& quod etiam si quæ in commentariis pontificum, aliisque publicis privatisq; erant monumentis,incẽsa vrbe pleræque interiere. clariora deinceps certioraq; ab secunda origine,velut ab stirpibus lætius feraciusq; renatæ vrbis gesta domi,militięque exponentur. Cęterum quo primo adminiculo erectarat,eodem innixa M.Furio principe stetit: neque eum abdicare se dictatura nisi anno circumacto,passi sunt.Comitia in insequentẽ annum tribunos habere,quorũ in magistratu capta vrbs esset,non placuit: res ad interregnũ rediit. Cum ciuitas in opere ac labore assiduo reficiendę vrbis teneretur :interim Fabio,simul primum magistratu abijt , ab C.Martio tribuno plebis dicta dies est,quod legatus in Gallos,ad quos missus erat orator,contra ius gentiũ pugnasset.cui iudicio eum mors adeo opportuna, vt voluntariã magna pars crederet,subtraxit.Interregnũ inijt tum P.Cornelius Scipio interrex,& post eum
366. M.Furius Camillus iterũ. Is tribunos militũ consulari potestate creat.A.Virginiũ Publicolã iterum,L.Virginiũ,P.Cornelium,A.Manliũ,L. AEmyliũ.L. Pomponiũ huminũ.Ij ex interregno cũ extemplo magistratum iniissent,nulla de re prius quam de religionibus senatum consuluere.In primis fœdera ac leges (e
au

autem eæ duodecim tabulæ,& quædam regiæ leges)conquiri, quæ comparerent,iusserunt: alia ex eis edita etiam in vulgus. quæ autem ad sacra pertinebant,à pontificibus maxime,vt religione obstrictos haberent multitudinis animos,suppressa. Tum de diebus religiosis agitari cœptum,diemque ad XV. Calendas Sextiles duplici clade insignem,quo die ad Cremeram Fabij cesi: quo deinde ad Alliam cum exitio vrbis fœde pugnatum: à posteriore clade Alliensem appellarunt, insignemque rei nulli publice priuatimque agendæ fecerunt.Quidam quod postridie Idus Quintiles non litasset Sulpitius tribunus militum,neque inuenta pace desum post diem tertium obiectus hosti exercitus Romanus esset,etiam postridie Idus rebus diuinis supersederi iussum: inde vt postridie Calendas quoque ac Nonas eadem religio esset, traditum putant. Nec diu licuit quietis consilia erigendæ ex tam graui casu Reipub.secum agitare.Hinc Volsci veteres hostes ad extinguendum nomen Romanũ arma ceperant: Hinc Hetruriæ principum ex omnibus populis coniurationem de bello ad fanum Voltumnæ factam,mercatores afferebant. Nouus quoque terror accesserat defectione Latinorum Hernicorumque,qui post pugnam ad Lacum Regillum factam,per annos prope centum nunquam ambigua fide in amicitia populi Romani fuerant.Itaque cum tanti vndique terrores circunstarent, apparereteq; omnibus non odio solum apud Hostes, sed contẽptu etiam inter socios nomen Romanũ laborare: placuit eiusdem auspiciis defendi rempublicã, cuius recuperata esset: dictatoremque dici M.Furium Camillum.is dictator C. Seruilium Halam magistrum equitum dixit: iustitioque indicto,delectum iuniorum habuit: ita vt seniores quoque,quibus aliquid roboris superesset, in verba sua iuratos centuriaret.Exercitum conscriptum armatumque trifariam diuisit: partem vnam in agro Veiente Hetruriæ opposuit: alteram ante vrbem castra locare iussit: tribunus militũ his A.Manlius,illis qui aduersus Hetruscos mittebantur,L.AEmylius præpositus.tertiam partem ipse ad Volscos duxit:nec procul ab Lanuuio (Admetium is locus dicitur) castra oppugnare est adortus. quibus ab contemptu,quod prope omnem deletam à Gallis Romanam iuuentutem crederent, ad bellum profectis, tantum Camillus auditus imperator terroris intulerat,vt vallo se ipsi vallum congestis arboribus sepirent, ne qua tentare ad munimenta hostis posset. Quod vbi animaduertit Camillus ignem obiectam sepem conijci iussit. & forte erat vis magna venti versa in hostem, atque non aperuit solum incendio viam, sed flammis in castra tendentibus, capore etiam ac fumo,crepituq; viridis materiæ flagrantis,ita consternauit hostes,vt minor moles superantibus vallum in castra Volscorum Romanis fuerit, quam transcendentibus sepem incendio absumptam fuerat.Fusis hostibus,captisque,cum castra impetu cepisset dictator,prædam militi dedit,quo minus spectam à minime largitore duce eo militi gratiorem Persecutus deinde fugientes,cum omnem Volscum agrum depopulatus esset, ad deditionem Volscos septuagesimo demum anno subegit. Victor ex Volscis in AEquos transijt, & eos bellum molientes, exercitum eorum ad Bolas oppressit: nec castra modo,sed vrbem etiam aggressus, impetu primo cepit. Cum in ea parte, in qua tota res Romanæ Camillus erat, ea fortuna esset, aliam in partem terror inciderat. Hetruria prope omnis armata Sutrium socios populi Romani obsidebat,quorum legati opem rebus affectis orantes, cum senatum adissent, ferendum tulere,vt dictator primo quoq; tempore auxilium Sutrinis ferret.cuius spei moram cum pati fortuna obsessorum non potuisset: confectaq; pauci oppidanorum opere,vigilijs,vulneribusque, quæ semper eosdem vrgebant, pactionem vrbe hostibus tradita,inermes cum singulis emissis vestimentis, miserabili agmine penates relinquerent: eo forte tempore Camillus cum exercitu Romano interuenit.Cui cum se mœsta turba ad pedes prouoluisset,primoq; orationem necessitate vltima expressam fletus mulierum ac puerorum,qui exilij comites trahebantur,excepisset:parcere lamẽtis Sutrinos iussit;

V.C. Hetruſcis ſe luctum lachrymaſque ferre. Sarcinas inde deponi, Sutrinoſque ibi
conſidere modico præſidio relicto, arma ſecum militum ferre iubet. ita expe-
dito exercitu profectus ad Sutrium, id quod rebatur, ſoluta omnia rebus (vt
fit) ſecundis inuenit: nullam ſtationem ante mœnia, patentes portas, victo-
rem vagum prædam ex hoſtium tectis egerentem. Iterum igitur eodem die
Sutrium capitur: victores Hetruſci paſſim trucidantur ab nouo hoſte, neq; ſe
conglobandi, coeundiq; in vnum, aut arma capiendi datur ſpatium. cum proſe
quiſq; tenderent ad portas, ſi qua forte ſe in agros eijcere poſſent, clauſas (id
enim primum dictator imperauerat) portas inueniunt. Inde alij arma capere,
alij, quos forte armatos tumultus occupauerat, conuocare ſuos, vt prælium in-
irent. quod accenſum ab deſperatione hoſtium fuiſſet, ni præcones per vrbem
dimiſſi poni arma, & parci inermi iuſſiſſent, nec præter armatos quenquam vi-
olari. Tum etiam quibus animi in ſpe vltima obſtinati ad decertandum fue-
rant: poſtquam data ſpes vitæ eſt, iactare paſſim arma, inermeſq; quod tutius
fortuna fecerat, ſe hoſti offerre. Magna multitudo in cuſtodias diuiſa: oppidū
ante noctem reditum Sutrinis inuiolatum, integrumque ab omni clade belli,
quia non vi captum, ſed traditum per conditiones fuerat. Camillus in vrbem
triumphans redijt, trium ſimul bellorū victor. longe plurimos captiuos ex He-
truſcis ante currum duxit. quibus ſub haſta venundatis, tantum æris redactum
eſt, vt precio pro auro matronis perſoluto, ex eo quod ſupererat, tres pateræ
aureæ factæ ſint: quas cum titulo nominis Camilli ante Capitolium incenſum
in Iouis cella conſtat ante pedes Iunonis poſitas fuiſſe. Eo anno in ciuitatem
accepti, qui Veientium, Capenatiumq; ac Faliſcorū per ea bella tranſfugerant
ad Romanos, agerq; ijs nouis ciuib. aſſignatus. Reuocati quoq; in vrbem ſena-
tuſconſulto à Veijs, qui ædificandi Romæ pigritia, occupatis ibi vacuis tec-
Veios ſe contulerant, & primo fremitus fuit aſpernantium imperium: dies dei
de præſtituta, capitaliſq; pœna, qui non remigraſſet Romam, ex ferocibus vi
uerſis ſingulos metu ſuo quenque obedientes fecit. Et Roma cum frequen
creſcere, tum tota ſimul exurgere ædificijs: & repub. impenſas adiuuante, &
dilibus velut publicum exigentibus opus, & ipſis priuatis (admonebat en
deſiderium vſus) feſtinantibus ad effectum operis. intraque annum noua v
ſtetit. Exitu anni comitia tribunorum militum conſulari poteſtate habita. C
367. ati T. Quintius Cincinnatus, Q. Seruilius Fidenas quintum, Iulius Tullus, L
quilius Coruus, L. Lucretius Tricipitinus, Seruius Sulpitius Ruffus. Exercit
alterum in AEquos, non ad bellum (victos namque ſe fatebantur) ſed ab o
ad peruaſtandos fines, ne quid ad noua conſilia relinquerent virium, dux
alterum in agrum Tarquinienſem, ibi oppida Hetruſcorum Cortuoſa & C
tenebra vi capta, diruraque. Ad Cortuoſam nihil certaminis fuit. improui
dorti, primo clamore atque impetu cepere, direptum oppidum atque inc
eſt. Contenebra paucos dies oppugnationem ſuſtinuit, labòrque continuu
die non nocte remiſſus, ſubegit eos. Cum in ſex partes diuiſus exercitus Ro
nus ſenis horis in orbem ſuccederet prælio, oppidanos eoſdem integro ſen
certamini paucitas feſſos obijceret: ceſſere tandem, locuſque inuadendi
Romanis datus eſt. Publicari prædam tribunis placebat, ſed imperium q
conſilium ſegnius fuit. dum cunctantur, iam militum præda erat, nec niſi p
uidiam adimi poterat. Eodem anno, ne priuatis tantū operibus creſceret
Capitolium quoque ſaxo quadrato ſubſtructum eſt, opus vel in hac ma
centia vrbis conſpiciendum. Iam & tribuni plebis, ciuitate ædificando
pata, conciones ſuas frequentare legibus agrarijs conabantur. oſtentaba
ſpem Pomptinus ager, tum primum poſt acciſas à Camillo Volſcorum re
ſeſſionis haud ambiguæ. Criminabantur multo eum infeſtiorem agrum a
bilitate eſſe, quam à Volſcis fuerit. Ab illis enim tantum, quoad vi
arma habuerunt, incurſiones eo factas? nobiles homines in poſſeſſi
agri publici graſſari: nec niſi antequam omnia præripiant, diuiſus ſit, locu

plebi fore. Haud magnopere plebem mouerant, & infrequentem in foro propter ædificandi curam, & eandem exhaustam impensis, eoque agri immemorem, ad quem instruendum vires non essent. In ciuitate plena religionum, tum etiam ab recenti clade superstitiosis principibus, vt renouarentur auspicia, res ad interregnum redijt. interreges deinceps, M. Manlius Capitolinus, Ser. Sulpitius Camerinus, L. Valerius Potitus. hic demum tribunorum militum consulari potestate comitia habuit. L. Papyrium, Cn. Sergium, L. Aemylium iterum, L. Licinium, M. Menenium, L. Valerium Publicolam tertium, creat. Hi ex interregno magistratum occepere. Eo anno ædes Martis Gallico bello vota, dedicata est à T. Quintio duumuiro sacris faciundis. Tribus quatuor ex nouis ciuibus additæ, Stellatina, Pomptina, Sabbatina, Arnienſis: eæque triginta quinque tribuum numerum expleuere. De agro Pomptino ab L. Sicinio tribuno plebis actum ad frequentiorem iam populum, mobilioremq; ad cupiditatem agri, quam fuerat. Et de Latino Hernicoque bello mentio facta in senatu, maioris belli cura, quod Hetruria in armis erat, dilata est. Res ad Camillum tribunum militum consulari potestate redijt: collegæ additi quinque, Serg. Cornelius Maluginensis, Q. Seruilius Fidenas sextum, L. Quintius Cincinnatus, L. Horatius Puluillus, P. Valerius. Principio anni auersæ curæ hominum sunt à bello Hetrusco: quod fugientium ex agro Pomptino agmen repente illatum in vrbem attulit, Antiates in armis esse, Latinorumque populos iuuentutem suam misisse ad id bellum, eo abnuentes publicum fuisse consilium: quod non prohibitos tantummodo voluntarios dicerent militare vbi vellent. Desierant iam vlla contemni bella. Itaq; senatus dijs agere gratias, quod Camillus in magistratu esset. dictatorem quippe dicendum eum fuisse, si priuatus esset: & collegæ fateri regimen omnium rerum, vbi quid bellici terroris ingruat, in viro vno esse: sibique destinatum in animo esse, Camillo submittere imperium: nec quicquam de maiestate sua detractum credere, quod maiestati eius viri concessissent. Collaudatis ab senatu tribunis, & ipse Camillus confusus animo gratias egit. Ingens inde ait onus à populo Romano sibi, qui se dictatorem iam quartum creasset, magnum à senatu talibus de se iudicijs eius ordinis, maximum tam honoratorum collegarum obsequio iniungi. itaque quid laboris vigiliarumque adijci possit, certantem secum ipsum annisurum, tanto de se consensu ciuitatis, opinionem, quæ maxima sit, etiam constantem efficiat. Quod ad id bellum atque Antiates attineat, plus ibi minarum, quam periculi esse: se tamen vt nihil timendi, sic nihil contemnendi authorem esse. Circunsederi vrbem Romanam ab inuidia & odio finitimorum: itaque & ducibus pluribus & exercitibus ad administrandam rempub. esse. Te, inquit, P. Valeri socium imperij consilijque legiones mecum aduersus Antiatem hostem ducere placet: te Q. Ser. altero exercitu instructo paratoque in vrbe castra habere, intentum, siue Hetruria se interim, vt nuper, siue noua hæc cura, Latini atque Hernici mouerint. pro certo habeo ita rem gesturum, vt patre, atque ipso, ac sex tribunatibus dignum est. tertius exercitus ex causarijs scribisque à L. Quintio scribatur, qui vrbi mœnibusq; præsidio sit. L. Horati arma, tela, frumentum, quæq; belli alia tempora poscent, prouideat. Te Ser. Corneli, præsidem huius publici consilij, custodem religionum, comitiorum, æum, rerum omnium vrbanarum, collegæ facimus. Cunctis in partes muneris benigne pollicentib. operam, Valerius socius imperij lectus adiecit M. Furi sibi pro dictatore, seque ei pro magistro equitum futurum: proinde quam nionē de vnico imperatore, eam spem de bello haberēt. Se vero bene spe patres, & de bello, & de pace, vniuersaq; repub. erecti gaudio fremūt: nec atore vnquam opus fore reipublicę si tales viros in magistratu habeat: tam cordibus iunctos animis, parere atque imperare iuxta paratos, laudem conferentes potius in medium, quam ex communi ad se trahentes. Iusti indicto, delectuq; habito, Furius ac Valerius ad Satricum profecti: quo non

V.8

368.

369.

Volscorum modo iuuentutem Antiates ex noua subole lectam, sed ingentem A
Latinorum, Hernicorumque conciuerant ex integerrimis diutina pace popu-
lis. Itaque nouus hostis veteri adiunctus, commouit animos militis Romani.
Quod vbi aciem iam instruenti Camillo centuriones renunciauerunt, turba-
tas militum mentes esse, segniter arma capta, cunctabundosque & resistentes
egressos castris esse: quin voces quoq; auditas, cum centenis hostibus singu-
los pugnaturos: & ægre inermem tantam multitudinem, nedum armatam su-
stineri posse: in equum insilit, & ante signa obuersus in aciem, ordines intere-
» quitans: Quæ tristitia milites hæc, quæ insolita cunctatio est? Hostem, an me,
» an vos ignoratis? Hostis est: quid aliud, quam perpetua materia virtutis glori-
» æque vestræ? Vos contra, me duce (vt Falerios Veiosq; captos, & in capta pa-
» tria Gallorum legiones cæsas taceam) modo tergeminæ victoriæ triplicem tri-
» umphum ex his Volscis & AEquis, & ex Hetruria egistis. An me, quod non dic-
» tator vobis, sed tribunus signum dedi, non agnoscitis ducem? neque ego maxi-
» ma imperia in vos desidero: & vos in me nihil præter me ipsum intueri decet.
» neque enim dictatura mihi vnquam animos fecit, vt ne exilium quidem ade-
» mit. Idem igitur omnes sumus: & cum eadem omnia in hoc bellum affera-
» mus, quæ in priora attulimus, eundem euentum belli expectemus. simul con-
» curreritis, quod quisque didicit ac consuevit, faciet: vos vincetis, illi fugient.
Dato deinde signo, ex equo desilit: & proximum signiferum manu arreptum
secum in hostem rapit: Infer miles, clamitans, signum. Quod vbi videre, ipsum
Camillum iam ad munera corporis senecta inualidum vadentem in hostes,
procurrunt pariter omnes clamore sublato. Sequere imperatorem, pro se
quisque clamantes. Emissum etiam signum Camilli iussu in hostium aciem se-
runt: idque vt repeteretur, concitatos antesignanos. Ibi primum pulsum An-
tiatem, terroremq;, non in primam tantum aciem, sed etiam ad subsidiarios
perlatum. Nec vis tantum militū mouebat, excitata præsentia ducis, sed quod
Volscorum animis nihil terribilius erat, quam ipsius Camilli forte oblata spe-
cies, ita quocunque se intulisset, victoriam secum haud dubiam trahebat. ma-
xime id euidens fuit, cum in lævum cornu prope iam pulsum, arrepto repent
equo cum scuto pedestri aduectus, conspectu suo prælium restituit, ostentan
vincentem cæteram aciem. Iam inclinata res erat, sed turba hostium & fug
impediebat, & longa cæde conficienda multitudo tanta sesso militi erat: cum
repente ingentibus procellis fusus imber certam magis victoriam quam
prælium dirimit. Signo deinde receptui dato, nox insecuta quietis Roman
perficit bellum. Latini nanque & Hernici relictis Volscis domos profecti sun
malis consilijs pares adepti euentus. Volsci vbi se desertos ab eis videre, qu
rum fiducia rebellauerant; relictis castris, mœnibus, Satrici se includunt. qu
primo Camillus vallo circundare, & aggere atque operibus oppugnare est a
ortus. Quæ postquam nulla eruptione impediri videt, minus esse animi rat
in hoste, quam vt in eo tam lentæ spei victoriam expectaret: cohortatus mi
tes, ne tanquam Veios oppugnātes in opere longinquo sese tererent, victo
in manibus esse: ingenti militum alacritate mœnia vndique aggressus, sca
oppidum cepit. Volsci abiectis armis sese dediderunt. Cæterum animus du
rei maiori, Antio imminebat. id caput Volscorum, eam fuisse originem p
ximi belli. Sed quia nisi magno apparatu, tormentis machinisque tam va
da vrbs capi non poterat: relicto ad exercitum collega, Romam est prof
tus, vt senatum ad excidendum Antium hortaretur. Inter sermonem eius (c
do rem Antiatem diuturniorem manere dijs cordi fuisse) legati ab Nepete
Sutrio auxilium aduersus Hetruscos petentes veniunt, breuem occasionem
se ferendi auxilij memorantes. eo vim Camilli ab Antio fortuna auertit. Na
que cum ea loca opposita Hetruriæ, & velut claustra inde portæque essen
illis occupandi ea, cum quid noui molirentur, & Romanis recuperandi tu
dique cura erat. Igitur senatui cum Camillo agi placuit, vt omisso Antio b

Hetrusc

Hetruſcum ſuſciperet. Legiones vrbanæ, quibus Quintius præfuerat, ei decernuntur. quanquam expertum exercitum, aſſuetumque imperio, qui in Volſcis erat, mallet, nihil recuſauit: Valerium tantummodo imperij ſocium depoſcit. Quintius, Horatiuſque ſucceſſores Valerio in Volſcis miſſi. Profecti ab vrbe Sutrium Furius & Valerius, partem oppidi iam captam ab Hetruſcis inuenere: ex parte altera interſeptis itinerib. ægre oppidanos vim hoſtium ab ſe arcentes. tum Romani auxilij aduentus, tum Camilli nomen celeberrimum apud hoſtes ſocioſque, & in præſentia rem inclinatam ſuſtinuit, & ſpacium ad opem ferendam dedit. Itaque diuiſo exercitu Camillus collegam eam in partem circunductis copiis quam hoſtes tenebant, mœnia aggredi iubet: non tanta ſpe ſcalis capi vrbem poſſe, quam vt auerſis eo hoſtibus, & oppidanis iam oppugnando feſſis, laxaretur labor, & ipſe ſpacium intrandi ſine certamine mœnia haberet. Quod cum ſimul vtrinque factum eſſet, ancepſq; terror Hetruſcos circunſtaret: & mœnia ſumma vi oppugnari, & intra mœnia eſſe hoſtem viderent, porta ſe, quæ vna forte non obſidebatur, trepidi vno agmine eiecere. Magna cædes fugientium & in vrbe & per agros eſt facta. plures à Furianis intra mœnia cæſi: Valeriani expeditiores ad perſequendos fuere: nec ante noctem, quæ conſpectum ademit, finem cædendi fecere. Sutrio recepto, reſtitutoque ſociis, Nepete exercitus ductus. quod per deditionem acceptum iam totum Hetruſci habebant: Videbatur plus in ea vrbe recipienda laboris fore, nõ in eo ſolum, quod tota hoſtium erat, ſed etiam quod parte Nepeſinorum prodente ciuitatem facta erat deditio. mitti tamen ad principes eorum placuit, vt decernerent ſe ab Hetruſcis fidemq; quam imploraſſent ab Romanis, ipſi præſtarent. Vnde cum reſponſum allatum eſſet, nihil ſuæ poteſtatis eſſe: Hetruſcos mœnia, cuſtodiaſq; portarum tenere: primo populationib. agri terror eſt oppidanis admotus: deinde poſtquam deditionis quam ſocietatis fides ſanctior erat, faſcibus ſarmentorum ex agro collatis ductus ad mœnia exercitus, completiſque foſſis ſcalæ admotæ, & clamore primo impetuque oppidum capitur. Nepeſinis inde edictum, vt arma ponant, parciq; iuſſum inermi. Hetruſci pariter armati atque inermes cæſi. Nepeſinorum quoque authores deditionis ſeueri percuſſi: innoxiæ multitudini redditæ res, oppidumque cum præſidio receptum. Ita duab. ſociis vrbibus ex hoſte receptis, victorem exercitum tribuni cum magna gloria Romam reduxerunt. Eodem anno ab Latinis Hernicisque res repetitæ, quæſitumque cur per eos annos militem ex inſtituto non dediſſent? Reſponſum frequenti vtriuſq; gentis conſilio eſt, nec culpam in eo publicam, nec conſilium fuiſſe, quod ſuæ iuuentutis aliqui apud Volſcos militaſſent: eos tamen ipſos praui conſilij pœnam habere, nec quenquam ex his redijſſe eſſe: militis autem non dati cauſam, terrorem aſſiduum à Volſcis fuiſſe, quam peſtem adhærentem lateri ſuo tot ſuper alia aliis bellis exhauriri neceſſe. Quæ relata patrib. magis tempus quam cauſam nõ viſa belli habere, Inuenti anno A. Manlio, P. Cornelio, T. & L. Quintiis Capitolinis, L. Papyrio Craſſore I I. tribun. conſulari poteſtate, graue bellũ foris, grauior domi ſeditio orta: bellũ à Volſcis, adiuncta Latinorũ atq; Hernicorũ defectione: ſeditio, quæ minime timeri potuit, à patriciæ gentis viro, & inclytæ famæ, M. Manlio Capitolino: qui nimius animis, cũ alios principes ſperneret, vni inuideret, exiſtimul honoribus atq; virtutibus M. Furio, ægre ferebat, ſolum eum in magiſtratibus, ſolum apud exercitus eſſe: tantum iam eminere, vt iiſdem auſpiciis natos, non pro collegis, ſed pro miniſtris habeat: cum interim, ſi quis vere æſtimare velit, à M. Furio recuperari patria ex obſidione hoſtium non potuerit, niſi prius Capitoliũ atq; arx ſeruata eſſet: & ille inter aurum accipiendũ, dum pacis ſolutis animis Gallos aggreſſus ſit, ipſe armatos capientesq; arma depulerit: illius gloriæ pars virilis apud omnes milites ſit qui ſimul viceſſerint: ſuæ victoriæ neminem omnium mortaliũ ſocium eſſe. His opinionib. inflatus animo, ad hoc vitio quoque ingenij vehemens & impotens, poſtquã inter

v.c. 370.

patres,non quantum æquum censebat, excellere suas opes animaduertit: primum omnium ex patribus popularis factus,cum plebeijs magistratibus consilia communicare, criminando patres, alliciendo ad se plebem iam aura,non consilio ferri, famæque magnæ malle quam bonæ esse: & non contentus agrarijs legibus,quæ materia semper tribunis plebis seditionum fuisset,idem moliri cœpit.Acriores quippe æris alieni stimulos esse,qui nõ egestatem modo atq; ignominiam minentur, sed neruo ac vinculis corpus liberum territent: & erat æris alieni magna vis,res damnosissima etiam diuitibus,ædificando contracta.Bellũ itaq; Volscum graue per se,oneratum Latinorum atq; Hernicorum defectione, in speciẽ causæ iactatum,vt maior potestas quæreretur.sed noua consilia Manlij magis compulere senatum ad dictatorem creandum. Creatus A. Cornelius Cossus magistrum equitum dixit T.Quintium Capitolinum. Dictator etsi maiorem dimicationem propositam domi quam foris cernebat: tamen seu quia celeritate ad bellum opus erat, seu victoria triumphoq; dictaturæ ipsi vires se additurum ratus, delectu habito in agrum Pomptinum, quo à Volscis exercitum indictum audierat,pergit.Non dubito præter facietatem tot iam libris assiduæ bella cum Volscis gesta legentibus, illud quoque succursurum. quod mihi per censenti propriores temporibus harum rerum authores miraculo fuit, vnd toties victis Volscis & AEquis suffecerint milites. Quod cum ab antiquis tacitum prætermissumque sit: cuius tandem ego rei præter opinionem quæ sui cuique coniectanti esse potest,author sim? Simile veri est,aut interuallis bellorum,sicut nunc in delectibus fit Romanis, alia atque alia sobole iuniorum a bella instauranda toties vsos esse: aut non ex iisdem semper populis exercitu scriptos,quanquam eadem semper gens bellum intulerit: aut innumerabilem multitudinem liberorum capitum in eis fuisse locis,quę nunc vix seminario e iguo militum relicto, seruitia Romana ab solitudine vindicant. Ingens cer (quod inter omnes authores conueniat) quanquam nuper Camilli ductu au auspicio acciſæ res erant,Volscorum exercitus fuit.Ad hoc Latini Hernici acceſſerant,& Circeiensium quidam,& coloni etiam à Velitris. Romanus d tator castris eo die positis,postero cum auspicato prodisset,hostiaque cæsa p cem deum adorasset,lætus ad milites iam arma ad propositum pugnæ signu
» sicut edictum erat, luce prima capientes proceſſit: Nostra victoria est milit
» inquit, si quid dij vatesque eorum in futurum vident. Itaque vt decet ce
» spei plenos,& cum imparib.manus conserturos,pilis ante pedes positis,gla
» tantum dextram armemus: ne procurri quidem ab acie velim, sed obnox
» vos stabili gradu impetum hostium excipere. vbi illi vana iniecerint missi
» & effusi stantib.vobis se intulerint,tum micent gladij,& veniat in mentem v
» cuiq; deos esse,qui Romanum adiuuent: deos,qui secundis auibus in præli
» miserint. Tu Quinti equitem intentus ad primũ initium moti certaminis te
» as: vbi hærere iam aciem collato pede videris,tum terrorem equestrem o patis alio pauore infer: inuectusq; ordines pugnantium dissipa. Sic eque pedes,vt præceperat, pugnant. Nec dux legiones, nec fortuna fefellit duc Multitudo hostium nulli rei præterquam numero freta, & oculis vtranq; m ens aciem,temere prælium iniit,temere omisit: clamore tantũ,missibilibus telis,& primo pugnę impetu ferox,gladios,& collatum pedem,& vultum h ardore animi micantem ferre non potuit. Impulsa frons prima, & trepid subsidiis illata,& suum terrorem intulit eques. rupti inde multis locis ord motaq; omnia, & fluctuantis similis acies erat. deinde postquam cadentib mis iam ad se quisq; peruenturam cædem cernebat,terga vertunt. Instar manus: & donec armati confertiq; abibãt,peditum labor in persequendo Postquam iactari arma passim,fugaq; per agros spargi aciẽ hostiũ animad est,tum equitum turmæ emissę,dato signo ne in singulorũ morando cæd cium ad euadendum interim multitudini darent: satis esse missilib.ac te impediri cursum, obequitandoque agmen teneri, dum assequi pedes, &

cæde conficere hostem posset. Fugæ, sequendique non ante noctem finis fuit: capta quoque ac direpta eodem die castra Volscorum, prædaque omnis, præter libera corpora, militi concessa est. Pars maxima captiuorum ex Latinis atque Hernicis fuit, nec hominum de plebe, vt credi posset mercede militasse, sed principes quidam iuuentutis inuenti, manifesta fides, publica ope Volscos hostes adiutos. Circeiensium quoq; quidam cogniti, & coloni à Velitris: Romamq; omnes missi: percunctantibus primoribus patrum, eadem, quæ dictatori, defectionem sui quisque populi haud perplexe indicauere. Dictator exercitum in statiuis tenebat, minime dubius, bellum cum his populis patres iussuros: cum maior domi exorta moles, coegit acciri Romam eum, gliscente indies seditione, quam solito magis metuendam author faciebat. Non enim iam orationes modo M. Manlij, sed facta popularia in speciem, tumultuosa eadem, qua mente fierent, intuenda erant. Centurionem nobilem militaribus factis, iudicatum pecuniæ cum duci vidisset, medio foro cum caterua sua accurrit, & manum iniecit: vociferatusque de superbia patrum, ac crudelitate fœneratorum, & miseriis plebis, virtutibus eius viri, fortunaque, tum vero: Ego, inquit, nequicquam hac dextra Capitolium arcemque seruauerim, si ciuem commilitonemq; meum, tanquam Gallis victoribus captum, in seruitutem ac vincula duci videam. Ideo rem creditori palam populo soluit, libraque & ære liberatum emittit, deos atque homines obtestantem, vt M. Manlio liberatori suo, parenti plebis Romanæ, gratiam referant. Acceptus extemplo in tumultuosam turbam & ipse tumultum augebat, cicatrices acceptas Veienti, Gallico, aliisque deinceps bellis ostentans: se militantem, se restituentem euersos penates, multiplici iam sorte exoluta, mergentibus semper sortem vsuris, obrutum fœnore esse: videre lucem, forum, ciuium ora, M. Manlij opera: omnia parentum beneficia ab illo se habere: illi se deuouere corporis vitæque ac sanguinis quod superst: quodcunque sibi cum patria, penatibus publicis ac priuatis iuris fuerit, id cum vno homine esse. His vocibus instincta plebs, cum iam vnius hominis esset, addita alia commotioris ad omnia turbanda consilij res. Fundum in Veienti, caput patrimonij, subiecit præconi. Ne quem vestrum, inquit, Quirites, donec quicquam in re mea supererit, iudicatum, addictumue duci patiar. Id vero ita accendit animos vt per omne fas ac nefas secuturi vindicem libertatis viderentur. Ad hoc domi concionantis in modum sermones pleni criminum in patres: inter quos cum omisso discrimine vera an vana iaceret, thesauros Gallici auri occultari à patribus iecit: nec iam possidendis publicis agris contentos esse, nisi pecuniam quoq; publicam auertant: ea res si palam fiat, exolui plebem ære alieno posse. Quæ vbi obiecta spes est, enimuero indignum facinus videri, cum conferendum ad redimendam ciuitatem à Gallis aurum fuerit, tributo collationem factam: idem aurum ex hostibus captum, in paucorum prædam cessisse. Itaque exequebantur quærendo, vbi tantæ rei furtum occultaretur: differenteque, & tempore suo se indicaturum dicente, cæteris omissis eo versæ erant omnium curæ: apparebatque nec veri indicij gratiam mediam, nec falsi offensionem fore. Ita suspensis rebus dictator accitus, ab exercitu in vrbem venit. Postero die senatu habito, cum satis periclitatus voluntates hominum discedere senatum ab se vetuisset: stipatus ea multitudine, sella in comitio posita, viatorem ad M. Manlium misit: qui dictatoris iussu vocatus, cum signum suis dedisset adesse certamen, agmine ingenti ad tribunal venit. Hinc senatus, hinc plebs suum quisque intuentes ducem, velut facie constiterant. Tum dictator silentio facto, Vtinam, inquit, mihi patriæque Romanis ita de cæteris rebus cum plebe conueniat, quemadmodum quod ad te attinet, eamque rem quam de te sum quæsiturus, conuenturum satis confido. Spem factam à te ciuitati video, fide incolumi, ex thesauris Gallicis, quos primores patrum occultent, creditum solui posse: cui ego rei tantum abest vt impedimento sim, vt contra te M. Manli adhorter, liberes fœnore

» nore plebem Romanam: & istos incubantes publicis thesauris, ex præda clan-
» destina euoluas. Quod nisi facis, siue vt & ipse in parte prædæ sis, siue quia va-
» num indicium est, in vincla te duci iubebo, nec diutius patiar à te multitudi-
» nem fallaci spe concitari. Ad ea Manlius nec se fefelliſſe ait, non aduersus Vol-
scos toties hostes, quoties patribus expediat: nec aduersus Latinos Hernicos-
que, quos falsis criminibus in arma agant, sed aduersus se ac plebem Romanã
dictatorem creatum esse. iam omisso bello, quod simulatum sit, in se impetum
fieri: iam dictatorem profiteri patrocinium fœneratorum aduersus plebem:
» iam sibi ex fauore multitudinis crimen & perniciem quæri. Offendit, inquit, te
» A. Corneli, vosque patres conscripti, circunfusa turba lateri meo? quin eam
» diducitis à me singuli vestris beneficijs, intercedendo, eximendo de nexo ci-
» ues vestros: prohibendo iudicatos addictosque duci, ex eo quod affluit, opi-
» bus vestris sustinendo necessitates aliorum? Sed quid ego vos de vestro im-
» pendatis hortor? sortem aliam ferte, de capite deducite quod vsuris pernume-
» ratum est: iam nihilo mea turba, quam vllius, conspectior erit? At enim quid
» ita solus ego ciuium curam ago? Nihilo magis quod respondeam habeo, quam
» si quæras, quid ita solus Capitolium arcemq; seruarim. & tum vniuersis quam
» potui opem tuli, & nunc singulis feram. Nam quod ad thesauros Gallicos atti-
» net, rem suapte natura facilem, difficilem interrogatio facit. Cur enim quæri-
» tis quod scitis? cur quod in sinu vestro est, excuti iubetis potius quam pona-
» tis? nisi aliqua fraus subest. quo magis argui præstigias iubetis vestras, eo plus
» vereor ne abstuleritis obseruantibus etiam oculis. Itaque non ego vobis vt in-
» dicem prædas vestras, sed vos id cogendi estis, vt in medium proferatis. Cum
mittere ambages dictator iuberet, & aut peragere verum indicium cogeret, aut
fateri facinus insimulati falso crimine senatus, oblatæque vani furti inuidiæ
negantem arbitrio inimicorum se locuturum, in vincula duci iussit. Arreptus à
» viatore, Iupiter, inquit, optime maxime, Iunoque regina, ac Minerua, cæteri-
» que dij deæque, qui Capitolium arcemque incolitis, siccine vestrum militem
» ac præsidem sinitis vexari ab inimicis? Hæc dextra, qua Gallos fudi à delubris
» vestris, iam in vinculis & catenis erit? Nullius nec oculi nec aures indignita-
tem ferebant, sed inuicta sibi quædam patientissima iusti imperij ciuitas fece-
rat, nec aduersus dictatoriam vim, aut tribuni plebis, aut ipsa plebs attollere o-
culos aut hiscere audebant. Coniecto in carcerem Manlio, satis constat mag-
nam partem plebis vestem mutasse, multos mortales capillum ac barbam pro-
misisse, obuersatamque vestibulo carceris mœstam turbam. Dictator de Vol-
scis triumphauit: inuidiæq; magis triumphus quam gloriæ fuit: quippe dom
non militiæ partum eum: actumque de ciue, non de hoste fremebant: vnum
defuisse tantum superbiæ, quòd non M. Manlius ante currum sit ductus. Iamqu
haud procul seditione res erat: cuius leniendæ causa, postulante nullo largito
voluntarius repente senatus factus, Satricum coloniam duo millia ciuium Ro
manorum deduci iussit, Bina iugera & semisses agri assignati. Quod cũ & pa
uum, & paucis datum, & mercedem esse prodendi M. Manlij interpretarentu
remedio irritatur seditio. & iam magis insignis sordibus & facie eorum turb
Manliana erat: amotusque post triumphum abdicatione dictaturæ terror
linguam & animos liberauerat hominum. Audiebantur itaque propalam v
ces exprobrantium multitudini, quod defensores suos in præcipitem semp
locum fauore tollat, deinde in ipso discrimine periculi destituat. sic Sp. Ca
sium in agros plebem vocantem, sic Sp. Melium ab ore ciuium famem su
impensis propulsantem, oppressos: sic M. Manlium mersam & obrutam fo
nore partem ciuitatis in libertatem ac lucem extrahentem, proditum inim
cis, saginare plebem populares suos, vt iugulentur. Hoccine patiendum fu
se, si ad nutum dictatoris non responderet vir consularis? fingerent men
tum ante, atque ideo non habuisse quod tum responderet: cui seruio v
quam mendacij pœnam vincula fuisse? Non obuersatam esse memoria
no

noctis illius, quæ pene vltima atque æterna nomini Romano fuerit? non ſpecie- V.C.
em agminis Gallorum per Tarpeiam rupem ſcandentis? non ipſius M. Manlij, qualem eum armatum, plenum ſudoris ac ſanguinis, ipſo pene Ioue erepto ex hoſtium manibus, vidiſſent? Selibrisne farris gratiam ſeruatori patriæ relatam? & quem prope cœleſtem, cognomine certo Capitolino Ioui parem fecerint, eum pati vinctum in carcere, in tenebris obnoxiam carnificis arbitrio ducere animam? Adeo in vno omnibus ſatis auxilij fuiſſe, nullam opem in tam multis vni eſſe? Iam ne nocte quidem turba ex eo loco dilabebatur, refractuſque carcerem minabantur: cum remiſſo, id quod erepturi erant, ex ſenatuſconſulto Manlius vinculis liberatur. Quo facto, non ſeditio finita, ſed dux ſeditioni datus eſt. Per eoſdem dies Latinis & Hernicis, ſimul colonis Circeienſib. & à Veliternis purgantib. ſe Volſci crimine belli, captiuosq; repetentibus, vt ſuis legibus in eos animaduerterent, triſtia reſponſa reddita: triſtiora colonis, quod ciues Romani patriæ oppugnandæ nefanda conſilia iniſſent. Non negatum itaq; tantum de captiuis: ſed in quo ab ſociis tamen temperauerant, denunciatum ſenatus verbis, faceſſerét propere ex vrbe, ab ore atq; oculis populi Rom. ne nihil eos legationis ius, externo non ciui cõparatum, tegeret. Recrudeſcente Manliana ſeditione ſub exitu anni comitia habita, creatiq; tribuni militum conſulari poteſtate, Serg. Cornelius Maluginenſis ſecundum, P. Valerius Potitus iterum, M. Furius Camillus quintum, Seruius Sulpitius Ruffus iterum, C. Papyrius Craſſus, T. Quintius Cincinnatus ſecundum. Cuius principio anni & patribus & plebi peropportune externa pax data: Plebi, quod non auocata deſectu ſpem cepit, dum tam potentem haberet ducem, fœnoris expugnandi: patribus, ne quo externo terrore auocarentur animi ab ſanandis domeſticis malis. Igitur cum pars vtraque acrior aliquanto coorta eſſet, iam in propinquum certamen aderat: & Manlius aduocata domum plebe, cum principib. nouandarum rerum interdiu noctuq; conſilia agitat, plenior aliquanto animorum iramque quam antea fuerat. Iram accenderat ignominia recens in animo ad contumeliam inexperto: ſpiritus dabat, quod nec auſus eſſet idem in ſe dictator, quod in Sp. Melio Cincinnatus Quintius feciſſet: & vinculorum ſuorum indignam non dictator modo abdicando dictaturam fugiſſet, ſed ne ſenatus quidem ſuſtinere potuiſſet. His ſimul inflatus exacerbatusque, iam per ſe accenſos 371.
citabat plebis animos: Quouſque tandem ignorabitis vires veſtras, quas na- «
ra ne beluas quidem ignorare voluit? Numerate ſaltem quot ipſi ſitis, quot «
uerſarios habeatis? ſi ſinguli ſingulos aggreſſuri eſſetis, tamen acrius crede- «
m vos pro libertate, quam illos pro dominatione certaturos. Quot enim cli- «
tes circa ſingulos fuiſtis patronos, tot nunc aduerſus vnum hoſtem eritis. O- «
ndite modo bellum, pacem habebitis. Videant vos paratos ad vim, ius ipſi «
mittent. Audendum eſt aliquid vniuerſis, aut omnia ſingulis patienda. Quo- «
que me circumſpectabitis? Ego quidem nulli veſtrum deero. ne fortuna mea «
ſit, videte. Ipſe vindex veſter vbi viſum inimicis eſt, nullus repente fui: & «
iſtis in vincula duci vniuerſi eum qui à ſingulis vobis vincula depuleram. «
id ſperem, ſi plus in me audeant inimici? an exitum Caſſij Melijque expec- «
m? Bene facitis quod abominamini: dij prohibebunt hæc: ſed nunquam «
pter me de cœlo deſcendent. vobis dent mentem oportet, vt prohibeatis: «
t mihi dederũt armato togatoq;, vt vos à barbaris hoſtib. à ſuperbis defen- «
em ciuibus. Tam paruus animus tanti populi eſt, vt ſemper vobis auxiliũ ad- «
ſus inimicos ſatis ſit? nec vllũ, niſi quatenus imperari vobis ſinatis, certamẽ «
uerſus patres noritis? Nec hoc natura inſitum vobis eſt, ſed vſu poſſidenini. «
enim aduerſus externos tantum animorum geritis, vt imperare illis æquum «
ſeatis? quia conſueſtis cum eis pro imperio certare, aduerſus hos tentare «
is quã tueri libertatem. Tamen qualeſcunq; duces habuiſtis, qualeſcunq; «
fuiſtis, omnia adhuc quanta cunq; petiſti, obtinuiſtis, ſeu vi, ſeu fortuna ve- «
tempus eſt etiam maiora conari. Experimini modo & veſtrã felicitatem, & «

me

V.C. me (vt spero) feliciter expertum: minore negocio qui imperet patribus impo-
„ netis, quam qui resisterent imperantibus, imposuistis. Solo æquandæ sunt dic-
„ taturæ consulatusque, vt caput attollere Romana plebs possit. Proinde adeste,
„ prohibete ius de pecuniis dici. Ego me patronum profiteor plebis, quod mihi
„ cura mea & fides nomen induit. Vos si quo insigni magis imperij honorisue no-
„ mine vestrum appellabitis ducem, eo vtemini potentiore ad obtinenda ea quę
vultis. Inde de regno agendi ortum initium dicitur: sed nec cum quibus, nec
quem ad finem consilia peruenerint, sat planum, traditur. At in parte altera se-
natus de secessione in domum priuatam plebis, forte etiam in arce positam, &
imminenti mole libertati agitat. magna pars vociferantur, Seruilio Hala opus
esse, qui non in vincula duci iubendo irritet publicum hostem, sed vnius iactura
ciuis finiat intestinum bellum. decurritur ad leniorem verbis sententiam, vim
tamen eandem habentem, vt videant magistratus, ne quid ex perniciosis con-
siliis M. Manlij respublica detrimenti capiat. Tum tribuni consulari potestate,
tribunique plebis (nam & quia eundem & suæ potestatis, quem libertatis om-
nium finem cernebant, patrum authoritati se dediderant) hi tum omnes quid
opus facto sit, consultant: Cum præter vim & cædem nihil cuiquam occurre-
ret, eam autem ingentis dimicationis fore appareret: tum M. Menenius & Q.
„ Publius tribuni plebis: Quid patrum & plebis certamen facimus, quod ciuita-
„ tis esse aduersus vnum pestiferum ciuem debet? quod cum plebe aggredimur
„ eum, quem per ipsam plebem tutius aggredi est, vt suis ipse oneratus viribus
„ ruat? Diem dicere ei, nobis in animo est. Nihil minus populare quam regnum
„ est. Simul multitudo illa non secum certari viderint, & ex aduocatis iudices
„ facti erunt, & accusatores de plebe, patricium reum intuebuntur, & regni cri-
„ men in medio: nulli magis quam libertati fauebunt suæ. Approbantibus cunc-
tis, diem Manlio dicunt. quid vbi est factum, primo commota plebs est, vtique
postquam sordidatum reum viderunt, nec cum eo non modo patrum quem-
quam, sed ne cognatos quidem aut affines, postremo ne fratres quidem A. &
T. Manlios: quod ad eum diem nunquam vsu venisset, vt in tanto discrimi-
non & proximi vestem mutarent. Appio Claudio in vincula ducto, C. Claudi-
um inimicum, Claudiamque omnem gentem sordidatam fuisse. consensu o-
primi popularem virum, quod primus à patrib. ad plebem defecisset. Cum d-
es venit, quæ præter cœtus multitudinis, seditiosasque voces, & largitionem,
fallax indicium, pertinentia proprie ad regni crimen, ab accusatoribus obic-
ta sint reo, apud neminem authorem inuenio, nec dubito haud parua fuis-
cum damnandi mora plebi non in causa, sed in loco fuerit. Illud notandum v-
detur, vt sciant homines, quæ & quanta decora, fœda cupiditas regni, non i-
grata solum, sed inuisa etiam reddiderit: homines prope C C C C. produxi-
dicitur, quibus sine fœnore expensas pecunias tulisset, quorum bona venit
quos duci addictos prohibuisset, ad hæc decora quoque belli non commem-
rasse tantum, sed protulisse etiam conspicienda, spolia hostium cæsorum
X X X. dona imperatorum ad X L. in quib. insignes duas murales coronas, ci-
cas octo ad hæc seruatos ex hostibus ciues produxisse, inter quos C. Seru-
um magistrum equitum absentem nominatum. & cum ea quoque quæ be-
gesta essent, pro fastigio rerum oratione etiam magnifica, facta dictis æqu-
do, memorasset: nudasse pectus insigne cicatricibus bello acceptis, & ide-
dem Capitolium spectans, Iouem deosque alios deuocasse ad auxilium for-
narum suarum: precatusque esse, vt quam mentem sibi Capitolinam arc-
protegenti ad salutem populi Romani dedissent, eam populo Romano in
discrimine darent: & orasse singulos vniuersosque vt Capitolium atque arc-
intuentes, vt ad deos immortales versi de se iudicarent. In campo Martio
centuriatim populus citaretur, & reus ad Capitolium manus tendens, ab ho-
nibus ad deos preces auertisset: apparuit tribunis, nisi oculos quoq; homi-
liberassent à tanti memoria decoris, nunquam fore in præoccupatis benefic-

animis vero crimini locum.ita producta die,in Petelinum lucum extra portam V.C.
Flumentanam,vnde conſpectus in Capitolium non eſſet,concilium populi indictum eſt.Ibi crimen valuit,& obſtinatis animis triſte iudicium, inuiſumque etiam iudicibus factum.Sunt qui duumuiros,qui de perduellione anquirerent, creatos,authores ſint.damnatum tribuni de ſaxo Tarpeio deiecerunt: locusque idem in vno homine & eximiæ gloriæ monimentum, & pœnæ vltimæ fuit. Adiectæ mortuo notæ ſunt.publica vna,quod cum domus eius fuiſſet vbi nunc ædes atque officina Monetæ eſt,latum ad populum eſt,ne quis patricius in arce aut Capitolio habitaret. Gentilitia altera, quod gentis Manliæ decreto cautum eſt,ne quis deinde M.Manlius vocaretur.Hunc exitum habuit vir, niſi in libera ciuitate natus eſſet,memorabilis. Populum breui poſtquam periculũ ab eo nullum erat, per ſe ipſas recordantem virtutes, deſiderium eius tenuit. Peſtilentia etiam breui conſecuta, nullis occurrentibus tantæ cladis cauſis ex Manliano ſupplicio magnæ parti videri orta. violatum Capitoliũ eſſe ſanguine ſeruatoris. nec diis cordi fuiſſe pœnam eius oblatam prope oculis ſuis, à quo ſua templa erepta è manibus hoſtium eſſent.Peſtilentiam, inopiam frugũ, & vulgatam vtriuſq; mali famam, anno inſequente multiplex bellum excepit, L.Valerio IIII. A.Manlio III.Ser.Sulpitio III.L.Lucretio,L.AEmylio III.M. 372.
Trebonio,tribunis militum'conſulari poteſtate: hoſtes noui præter Volcos velut ſorte quadam prope in æternum exercendo Romano militi datos, Circeiosq; & Velitras colonias iam diu molientes defectionem, & ſuſpectum Latiũ, Lanuuini etiam(quæ fideliſſima vrbs fuerat) ſubito exorti.Id patres rati contemptu accidere,quod Veliternis ciuibus ſuis tamdiu impunita defectio eſſet, decreuerunt,vt primo quoque tempore ad populum ferretur de bello eis indicendo. ad quam malitiam quo paratior plebs eſſet, quinqueuiros Pomptino agro diuidendo, & triumuiros Nepete coloniæ deducendæ creauerunt. Tum vt bellum iuberent,latum ad populum eſt,& nequicquam diſſuadentibus tribunis plebis,omnes tribus bellum iuſſerunt. Apparatum eo anno bellum eſt, exercitus propter peſtilentiam non eductus: eaque cunctatio colonis ſpacium dederat deprecandi ſenatum: & magna hominum pars eo, vt legatio ſupplex Romam mitteretur,inclinabat: ni priuato(vt fit)periculo publicum implicitũ eſſet,authoreſque defectionis ab Romanis,metu ne ſoli crimini ſubiecti,piaculaiæ Romanorum dederentur,auertiſſent colonias à conſiliis pacis.neque in ſenatu ſolum per eos legatio impedita eſt, ſed magna pars plebis incitata, vt prædatum in agrum Romanum exirent. hæc noua iniuria exturbauit omnem ſpem pacis.De Prænestinorum quoque defectione eo anno primum fama exorta: arguentibusq; eos Thuſculanis,& Gabinis,& Lauicanis,quorum in fines incurſatum erat,ita placide ab ſenatu reſponſum eſt, vt minus credi de crimibus,quia nollent ea vera eſſe,appareret. Inſequenti anno Sp.& L.Papyrij noui tribuni militum conſulari poteſtate Velitras legiones duxere, quatuor collegis Ser.Cornelio Maluginenſe IIII. Q.Seruilio,C.Sulpitio, L.AEmylio 373.
martum, tribunis ad præſidium vrbis,& ſi qui ex Hetruria noui motus nunciarentur(omnia enim inde ſuſpecta erant)relictis. Ad Velitras aduerſus maiora bene auxilia Prænestinorum,quam ipſam colonorum multitudinem, ſecundo prælio pugnatum eſt: ita,vt propinquitas vrbis hoſti & cauſa maturioris fugæ vnum ex fuga receptaculum eſſet.Oppidi oppugnatione tribuni abſtinuere, quia & anceps erat, nec in perniciem coloniæ pugnandum cenſebant. Litteræ Romam ad ſenatum cum victoriæ nunciis acriores in Prænestinum quam in Veliternum hoſtem miſſæ. Itaq; ex ſenatuſconſulto, populique iuſſu bellum Prænestinis indictum: qui coniuncti Volſcis anno inſequente Satricum coloniam populi Romani pertinaciter à colonis defenſam, vi expugnarunt, eosdeq; in captis exercuere victoriam.Eam rem ægre paſſi Romani,M.Furium Camillum VII. tribunum militum creauere. additi collegæ A. & L. Poſthumij 374
Tegillenſes,ac L.Furius cum L.Lucretio,& M.Fabio Ambuſto. Volſcum bellũ

M.Furio

M. Furio extra ordinem decretum. adiutor ex tribunis sorte L. Furius datur, non tam è repub. quam vt collegæ materia ad omnem laudem esset: & publice, quod rem temeritate eius prolapsam restituit: & priuatim, quod ex errore gratiam potius eius sibi quam suam gloriam petiit. Exactæ iam ætatis Camillus erat: comitiisq; iurare parato in verba excusandæ valetudini solita, cõsensus populi restiterat, sed vegetum ingenium in viuido pectore vigebat, virebatq; integris sensibus, & ciuiles iam res haud magnopere obeuntem bella excitabant. Quatuor legionibus quaternum millium scriptis, exercitu indicto ad portam Esquilinam in posteram diem, ad Satricum profectus. ibi eum expugnatores coloniæ haud quaquam perculsi, fidentes militum numero, quo aliquantum præstabant, opperiebantur. postquam appropinquare Romanos senserunt, extemplo in aciem procedunt, nihil dilaturi quin periculum summę rerum facerent. ita paucitati hostium nihil artes imperatoris vnici, quibus solis confiderent, profuturas esse. Idem ardor & in Romano exercitu erat, & in altero duce: nec præsentis dimicationis fortunam vlla res, præterquam vnius viri consilium atq; imperium morabatur, qui occasionem iuuandarum ratione virium trahendo bello quærebat. eo magis hostis instare: nec iam pro castris tantum suis explicare aciem, sed procedere in medium campi, & vallo prope hostium signa inferendo, superbam fiduciam virium ostentare. Id ægre patiebatur Romanus miles: multo ægrius alter ex tribunis militum L. Furius, ferox cum ætate & ingenio, tum multitudinis ex incertissimo sumentis animos, spe inflatus. hic per se iam milites incitatos insuper instigabat eleuando, qua vna poterat, ætate authoritatem collegæ: iuuenibus bella data dictitans, & cum corporib. vigere & defloresscere animos, cunctatorem ex acerrimo bellatore factum: & qui adueniens castra vrbesq; primõ impetu capere sit solitus, eum residem intra vallum tempus terere: quid accessurum suis, decessurumve hostium viribus sperantem? quam occasionem? quod tempus? quem insidiis instruentem locum? frigere ac torpere senis consilia. sed Camillo tum vitæ satis, tum gloriæ esse. quid attinere cum mortali corpore vno, ciuitatis, quam immortalem esse deceat, pati consenescere vires? His sermonibus tota in se auerterat
» castra. & cum omnibus locis poscceretur pugna: Sustinere, inquit, M. Furi non
» possumus militum impetum: & hostis, cuius animos cunctando auximus, iam
» minime toleranda superbia insultat. Cede vnus omnibus, & patere te vinci cõ-
» silio, vt maturius bello vincas. Ad ea Camillus: Quæ bella suo vnius auspicio
» gesta ad eam diem essent, negare in eis neque se, neque populum Romanum
» aut consilij sui, aut fortunæ pœnituisse: nunc scire se collegam habere iure im-
» perioque parem, vigore ætatis præstantem. itaque se quod ad exercitum attinet, regere consuesse, non regi. collegæ imperium se non posse impedire. dii
» bene iuuantibus ageret, quod è republica duceret. ætati suæ se veniam etiam
» petere, ne in prima acie esset. quæ senis munia in bello sint, iis se non defutu-
» rum. Id à diis immortalibus precari, ne qui casus suum consilium laudabil
» efficiat. Nec ab hominibus salutaris sententia, nec à diis tam piæ preces audi-
tæ sunt. Primam aciem author pugnæ instruit, subsidia. Camillus firmat, vali-
damq; stationem pro castris opponit. ipse edito loco spectator intentus in e-
uentu alieni consilij constitit. Simul primo concursu concrepuere arma, hosti
dolo, non metu pedem retulit. Lenis à tergo cliuus erat inter aciem & castra: q
quod multitudo suppeditabat, aliquot validas cohortes in castris armatis in-
structasque reliquerant, quæ inter commissum iam certamen, vbi vallo ap
propinquasset hostis, erumperent. Romanus cedentem hostem effuse sequen
do, in locum iniquum pertractus, opportunus huic eruptioni fuit. versus itaqu
in victorem terror & nouo hoste, & supina valle Romanam inclinauit acien
Instant Volsci recentes, qui è castris impetum fecerant: integrant & illi pug
nam, qui simulata cesserant fuga. Iam non recipiebat se Romanus miles, se
immemor recentis ferociæ, veterisque decoris, terga passim dabat, atqu
effus

effuso cursu castra repetebat: cum Camillus sublatus à circunstantibus in equum,& raptim subsidiis oppositis:Hæc est,inquit,milites pugna quam poposcistis? Quis homo,quis deus est, quem accusare possitis?vestra illa temeritas, vestra ignauia hæc est.Secuti alium ducem,sequimini nunc Camillum & quod ductu meo soletis,vincite.Quid vallum & castra spectatis: neminem vestrum illa, nisi victorem receptura sunt. Pudor primo tenuit effusos: inde vt circumagi signa, obuertique aciem viderunt, ruunt in hostem: & dux præterquam quod tot insignis triumphis,etiam ætate venerabilis,inter prima signa,vbi plurimus labor periculumque erat,se offerebat: increpare singuli se quisque,& alios: & adhortatio inuicem totam alacri clamore peruasit aciem. Neq; alter tribunus rei defuit:sed missus à collega restituente peditum aciem,ad equites non castigando (ad quam rem leuiorem authorem eum culpæ societas fecerat) sed ab imperio totus ad preces versus, orare singulos vniuersosque, vt se seum fortunæ eius diei,crimine eximerent. Abnuente ac prohibente collega, Temeritatis me omnium potius socium,quam vnius prudentiæ dedi. Camillus in vtraque vestra fortuna suam gloriam videt: ego,ni restituitur pugna (quod miserrimum est) fortunam cum omnibus, infamiam solus sentiam. Optimum visum est in fluctuantem aciem tradi equos, & pedestri pugna inuadere hostem.Eunt insignes armis animisque, qua premi parte maxime peditum copias vident: nihil neq; apud duces, neque apud milites remittitur à summo certamine animi. Sensit ergo euentus virtutis enixæ opem: & Volsci, qua modo simulato metu cesserant, ea in veram fugam effusi: magna pars & in ipso certamine, & post in fuga cæsi: cæteri in castris, quæ capta eodem impetu sunt, plures tamen capti quam occisi: vbi in recensendis captiuis cum Thusculani aliquot noscitarentur, secreti ab aliis ad tribunos adducuntur: percontantibusque fassi publico consilio se militasse. Cuius tam vicini belli metu Camillus motus, extemplo se Romam captiuos ducturum ait, ne patres ignari sint Thusculanos ab societate desciisse: castris exercituiq; interim,si videatur,prætor collega. documento vnus dies fuerat,ne sua consilia melioribus præferret. Nec tamen aut ipsi, aut in exercitu cuiquã satis placato animo Camillus latus culpam eius videbatur, qua data in tam præcipitem casum respub.esset. & tum in exercitu,tum Romæ constans omnium fama erat,cum varia fortuna in Volscis gesta res esset,aduersæ pugnæ fugæque in L.Furio culpam,secundę deus omne penes M.Furium esse. Introductis in senatũ captiuis, cum bello persequendos Thusculanos patres censuissent. Camilloq; id bellum mandassent: adiutorem sibi ad eam rem vnum petit: permissoque vt ex collegis optaret quem vellet,contra spem omnium L.Furium optauit. Qua moderatione animi cum collegæ leuauit infamiam,tum sibi gloriam ingentem peperit.Nec fuit cum Thusculanis bellum.Pace constanti vim Romanã arcuerunt, quam armis non poterant.Intrantibus fines Romanis, non demigratum ex propinquis ueri locis,non cultus agrorum intermissus:patentibus portis vrbis togati obuiam frequentes imperatoribus processere: commeatus exercitui comiter in castra ex vrbe & ex agris deuehitur. Camillus castris ante portas positis, eadem forma pacis, quæ in agris ostentaretur,etiam intra mœnia esset, scire iubens: ingressus vrbem, vbi patentes ianuas, & tabernis apertis, proposita omnia in medio vidit: intentosque opifices suo quemq; operi, & ludos literarum strepere discentium vocibus: ac repletas semitas inter vulgus aliud puerum & mulierum huc atq; illuc euntium, qua quenque suorum visum causæ erant: nihil vsquam non pauidis modo,sed ne mirantibus quidem simile circumspiciebat,omnia inquirens oculis,vbinam bellum fuisset.adeo nec amotæ vsquam,nec oblatæ ad tempus vestigium vllum erat:sed ita omnia cõstanti tranquilla pace,vt eo vix fama belli perlata videri posset. Victus igitur patiens hostium,senatum eorum vocari iussit. Soli adhuc, inquit, Thusculani vera ira,veraque vires, quibus ab ira Romanorum vestra tutaremini,inueniistis.

ite

V.C. ite Romam ad senatum. æstimabunt patres, vtrum plus ante pœnæ, an nunc
» veniæ meriti sitis. non præcipiam gratiam publici beneficij. deprecandi pote-
» statem à me habueritis, precibus euentum vestris senatus quem videbitur da-
» bit. Postquam Romam Thusculani venerunt, senatusque paulo ante fidelium
sociorum mœstus in vestibulo curiæ est conspectus: moti exemplo patres, vo-
» cari eos iam tum hospitaliter magis, quam hostiliter iussere. Dictator Thuscu-
» lanus ita verba fecit: Quibus bellum indixistis, intulistisque patres conscrip-
» ti, sicut nunc videtis nos stantes in vestibulo curiæ vestræ, ita armati paratique
» obuiam imperatoribus legionibusque vestris processimus. hic noster, hic ple-
» bis nostræ habitus fuit, eritque semper, nisi si quando à vobis, proque vobis
» arma acceperimus. Gratias agimus & ducibus vestris, & exercitibus, quod o-
» culis magis quam auribus crediderunt: & vbi nihil hostile erat, ne ipsi quidem
» fecerunt. pacem quam nos præstitimus, eam à vobis petimus: bellum eo, sicu-
» bi est, auertatis precamur. In nos quid arma polleant vestra, si patiendo expe-
» riundum est, inermes experiemur. Hæc mens nostra est, dij immortales faci-
» ant, tam felix quam pia. Quod ad crimina attinet, quibus moti bellum indixi-
» stis: etsi reuicta rebus, verbis confutare nihil attinet: tamen etiam si vera sint,
» vel fateri nobis ea, cum tam euidenter pœnituerit, tutum censemus: pecce-
» tur in vos, dum digni sitis quibus ita satisfiat. Tantum fere verborum ab Thus-
culanis factum. Pacem in præsentia, nec ita multo post ciuitatem etiam impe-
trauerunt, ab Thusculo legiones reductæ. Camillus consilio & virtute in Vol-
sco bello, felicitate in Thusculana expeditione, vtrobique singulari aduersus
collegam patientia & moderatione insignis, magistratu abijt: creatis milita-
ribus tribunis in insequentem annum L. & P. Valerijs, Lucio V. Publio III. &
375. C. Sergio III I. Licinio Menenio II. P. Papyrio, Sergio Cornelio Maluginense.
Censoribus quoque eguit annus, maximè propter incertam famam æris alie-
ni, aggrauantibus summam etiam inuidiæ eius tribunis plebis, cum ab ijs ele-
uaretur, quibus fide magis quam fortuna debentium laborare creditum vide-
ri expediebat. Creati censores, C. Sulpitius Camerius, Sp. Posthumius Regil-
lensis. cœptaque iam res morte Posthumij, quia collegam suffici censori relli-
gio erat, interpellata est. igitur cum Sulpitius abdicasset se magistratu, censo-
res alij vitio creati, non gesserunt magistratum. tertios creari, velut dijs non
accipientibus in eum annum censuram, religiosum fuit. Eam vero ludificatio-
nem plebis tribuni ferendam negabant, fugere senatum testes tabulas publi-
cas census cuiusque, quia nolint conspici summam æris alieni, quæ indicatura
sit demersam partem à parte ciuitatis: cum interim obæratam plebem ob-
iectari alijs atque alijs hostibus, passim iam sine vllo discrimine bella quæri: ab
Antio Satricum, ab Satrico, Velitras, inde Thusculum legiones ductas. Latinis,
Hernicis, Prænestinis iam intentari arma, ciuium magis quam hostium odio,
vt in armis terant plebem. nec respirare in vrbe, aut per ocium libertatis me-
minisse sinant: aut consistere in concione, vbi aliquando audiant vocem tri-
bunitiam de leuando fœnore, & fine aliarum iniuriarum agentem. Quod si sit
animus plebi memor patrum libertatis, se nec addici quemquam ciuem Ro-
manum ob creditam pecuniam passuros, neque delectum haberi, donec in-
specto ære alieno, initaque ratione minuendi eius, sciat vnusquisque quid sui
quid alieni sit: supersit sibi liberum corpus, an id quoque neruo debeatur. Mer-
ces seditionis proposita confestim seditionem excitauit: nam & addicebantur
multi, & ad Prænestini famam belli nouas legiones scribendas patres censue-
rant. quæ vtraque simul auxilio tribunitio, & consensu plebis impediri cœpta
nam neque duci addictos tribuni sinebant, neque iuniores nomina dabant
cum patribus minor præsens cura creditæ pecuniæ iuris exequendi, quam de-
lectus esset: quippe iam à Præneste profectos hostes in agro Sabino consedi
se nunciabatur: interim tribunos plebis fama ea ipsa irritauerat magis ad su
ceptum certamen, quam deterruerat. neq; aliud ad seditionem extinguendã
vrbe

vrbe quam prope illatum mœnibus ipsis bellum valuit. Nam cum esset Prænestinis nunciatum, nullum exercitum conscriptum Romæ, nullum ducem certum esse: patres ac plebem in semetipsos versos: occasionem rati duces eorum, raptim agmine facto, peruastatis protinus agris ad portam Collinam signa intulere. Ingens in vrbe trepidatio fuit. conclamatũ ad arma, concursumque in muros atque portas est: tandemque ab seditione ad bellum versi, dictatorem T. Quintium Cincinnatum creauere. is magistrum equitum A. Sempronium Atratinum dixit. Quod vbi auditum est (tantus eius magistratus terror erat) simul hostes à mœnibus recessere, & iuniores Romani ad edictum sine detrectatione conuenere. Dum conscribitur Romæ exercitus, castra interim hostium haud procul Allia flumine posita. inde agrum late populantes, fatalem se vrbi Romanæ locum cepisse inter se iactabant: similem pauorem inde ac fugã fore, ac bello Gallico fuerit. etenim si diem contactum religione, insignemque nomine eius loci timeant Romani, quanto magis Allienſi die Alliam ipsam monumentum tantæ cladis reformidaturos? species profecto his ibi truces Gallorum, sonumq; vocis, in oculis atq; in auribus fore. Has inanium rerum inanes ipsas voluentes cogitationes, fortunæ loci delegauerant spes suas. Romani contra, vbicunque esset Latinus hostis, satis scire eum esse, quem ad Regillũ lacum deuictum centum annorum pace obnoxia tenuerint. locum insignem memoria cladis irritaturum se potius ad delendam memoriam dedecoris, quam vt timorem faciat, ne qua terra sit nefasta victoriæ suæ. quin ipsi Galli si offerantur, illo loco se ita pugnaturos, vt Romæ pugnauerint in repetenda patria, vt postero die ad Gabios, tunc cum effecerint ne quis hostis qui mœnia Romana intrasset, nuncium secundæ aduersæque fortunæ domum perferret. His vtrinque animis ad Alliam ventum est. Dictator Romanus, postquam in cõspectu hostes erant instructi, intentique: Videsne tu, inquit, A. Semproni, loci « fortuna illos fretos ad Alliam constitisse? nec illis dij immortales certioris quic « quam fiduciæ, maiorisve quod sit auxilij, dederint. at tu fretus armis animisque « concitatis equis inuade mediam aciem: ego cum legionibus in turbatos tre- « pidantesque inferam signa. Adeste dij testes fœderis, & expetite pœnas debi- « tas simul vobis violatis, nobisque per vestrum numen deceptis. Non equi- « tem, non peditem sustinuere Prænestini. primo impetu ac clamore dissipati ordines sunt: deinde postquam nullo loco constabat acies, terga vertunt: consternatique, & præter castra etiam sua pauore prælati, non prius se ab effuso cursu sistunt, quam in conspectu Prẽneste fuit. ibi ex fuga dissipati, locũ, quem tumultuario opere communirent, capiũt: ne si intra mœnia se recepissent, extẽplo vreretur ager, depopulatisq; omnibus obsidio vrbi inferretur. Sed postquam direptis ad Alliam castris victor Romanus aderat, id quoq; munimentũ relictum: & vix mœnia tuta rati, oppido se Prænestẽ includunt. Octo præterea oppida erant sub ditione Prænestinorũ. ad ea circunlatũ bellum: deincepsq; haud magno certamine captis, Velitras exercitus ductus. eæ quoque expugnatæ. tum ad caput belli Prẽneste ventũ. id non vi, sed per deditionẽ receptũ est. T. Quintius semel acie victor, binis castris hostium, nouem oppidis vi captis, Prænestẽ in deditionẽ accepto Romã reuertit: triumphansq; signũ Prænestẽ deuectum Iouis Imperatoris in Capitolium tulit, dedicatũ est inter cellam Iouis ac Mineruæ: tabulaq; sub eo fixa, monumẽtum rerum gestarum his ferme incisa literis fuit: Iupiter atq; diui omnes hoc dederunt, vt T. Quintius « dictator oppida nouem caperet. Die XX. quã creatus erat, dictatura se abdica- « uit. Comitia inde habita tribunorum militũ consulari potestate: quibus æquatas patriciorum plebeiorumq; numerus. Ex patribus creati P. & C. Manlij cum 376.
L. Iulio: plebis C. Sextilium, M. Albinum, L. Antistium dedit. Manlijs, quod genere plebeios gratia Iulium antecẽbant, Volsci prouincia sine sorte, sine comparatione extra ordinem data: cuius & ipsos postmodum, & patres qui dederant, pœnituit. Inexplorato pabulatum cohortes misere, quibus velut circumuentis,

uentis cũ id falso nunciatum esset, dum præsidio vt essent, citati feruntur, ne authore quidẽ asseruato, qui eos hostis Latinus pro milite Romano frustratus erat ipsi in insidias præcipitauere? ibi dum iniquo loco sola virtute militũ restantes cæduntur, cædũtque castra interim Romana iacentia in campo ab altera parte hostes inuasere. Ab ducibus vtrobiq; proditæ temeritate atque inscitia res, quicquid superfuit fortunæ populi Rom. id militum etiam sine rectore stabilis virtus tutata est. Quæ vbi Romam sunt relata, primum dictatorem dici placebat: deinde postquam quietæ res ex Volscis afferebantur, & apparuit nescire eos victoria & tempore vti, reuocati etiam inde exercitus ac duces: otiumque inde, quantum à Volscis, fuit. id modo extremo anno tumultuatum, quod Prænestini concitatis Latinorum populis rebellarunt. Eodẽ anno etiam ipsis querentibus penuriam hominum, noui coloni adscripti. Rebusque haud prosperis bello, domestica quies, quam tribunorum militum ex plebe gratia maiestasq; inter suos obtinuit, solatiũ fuit. Insequentis anni principia statim seditione ingenti arsere, tribunis militum consulari potestate, Sp. Furio, Q. Seruilio II. Licinio Menenio III. P. Clœlio, M. Horatio, L. Geganio. Erat autem & materia & causa seditionis æs alienum: cuius noscendi gratia Sp. Seruilius Priscus, Q. Clœlius Siculus censores facti, ne rem agerent, bello impediti sunt. nanque trepidi nuncij primo, fuga deinde ex agris, legiones Volscorum ingressas fines, populariq; passim Romanum agrum attulere. In qua trepidatione tantum abfuit vt ciuilia certamina terror externus cohiberet: vt contra eo violentior tribunitia potestas impediendo delectui esset: donec conditiones impositę patribus, ne quis quoad bellatum esset, tributum daret, aut ius de pecunia credita diceret, eo laxamento plebi sumpto, mora delectui non est facta. Legionibus nouis scriptis, placuit duos exercitus in agrum Volscum legionibus diuisis duci. Sp. Furius, M. Horatius dextrorsus maritimam oram atque Antium Q. Seruilius & L. Geganius læua ad montes Ecetram pergunt. Neutra parte hostis obuius fuit: populatioque non illi vagæ similis, quam Volscus latrocinii more discordia hostium fretus, & virtutem metuens, per trepidationem rapt tim fecerat: sed ab iusto exercitu iusta ira facta spacio quoq; temporis grauio quippe a Volscis timentib. ne interim exercitus ab Roma exiret, incursiones i extrema finium factæ erant: Romano contra etiam in hostico morandi era causa, vt hostem ad certamen eliceret. Itaque omnibus passim tectis agrorum viciſque etiam quibusdam exustis, non arbore frugifera, non satis in spem fr gum relictis, omni, quæ extra mœnia fuit, hominum pecudumque præda bacta, Romam vtrinque exercitus reducti. Paruo interuallo ad respirandu debitoribus dato, postquam quietæ res ab hostibus erant, celebrari de integ iurisdictio: & tantum abesse spes veteris leuandi fœnoris, vt tributo nouum fo nus contraheretur in murum à censoribus locato saxo quadrato faciundu cui succumbere oneri coacta plebes: quia quem delectum impedirent, non h bebant tribuni plebis. Tribunos etiam militares patricios omnes coa
378. principum opibus fecit, L. AEmylium, P. Valerium III. C. Veturium, Ser. S pitium, L. & C. Quintios Cincinnatos. Iisdem opibus obtinuere, vt aduer Latinos Volscosque, qui coniunctis legionibus ad Satricum castra habeba nullo impediente omnibus junioribus sacramento adactis, tres exercitus fe berent: vnum ad præsidium vrbis: alterum, si qui alibi motus extitisset, ad bita bella mitti posset: tertium longe validissimum P. Valerius & L. AEm us ad Satricum duxere. vbi cum aciem instructam hostium loco æquo inue sent, extemplo pugnatum: & vt nondum satis claram victoriam, sic pros spei pugnam imber ingentibus procellis fusus diremit. Postero die ite pugna: & aliquandiu æqua virtute fortunaque Latinæ maxime legio longa societate militiam Romanam edoctæ, restabant. eques immissus o nes turbauit: turbatis signa peditum illata: quantumque Romana se inu acies, tantum hostes gradu demoti. & vt semel inclinauit pugna, iam intol

bilis Romana vis erat. Fusi hostes, cum Satricum, quod duobus millibus inde aberat, non castra peterent, ab equite maxime cæsi, castra capta, direptaq;. Ab Satrico nocte quæ prælio proxima fuit, fugæ simili agmine petunt Antium: & eum Romanus exercitus prope in vestigijs sequeretur, plus tamen timor, quam ira, celeritatis habuit. prius itaque mœnia intrauere hostes, quam Romanus extrema agminis carpere, aut morari posset. inde aliquot dies vastando agro absumpti, nec Romanis satis instructis apparatu bellico ad mœnia aggredienda, nec illis ad subeundum pugnæ casum. Seditio tum inter Antiates Latinosque coorta, cum Antiates victi malis, subactique bello, in quo & nati erant, & consenuerant, deditionem spectarent: Latinos ex diutina pace noua defectio recentibus adhuc animis ferociores ad perseuerandum in bello faceret. Finis certaminis fuit, postquam vtrisq; apparuit, nihil per alteros stare, quo minus incepta persequerentur. Latini profecti a societate pacis, vt rebantur, inhonestæ sese vindicauerunt. Antiates incommodis arbitris salutarium consiliorum remotis, vrbem agrosq; Romanis dedunt. Ira & rabies Latinorum, quia nec Romanos bello lædere, nec Volscos in armis retinere potuerant, eo erupit, vt Satricum vrbem, quæ receptaculum primum eis aduersæ pugnæ fuerat, igni concremarent. nec aliud tectum eius superfuit vrbis, cum faces pariter sacris profanisq; inijcerent, quam matris Matutæ templum. inde eos, nec sua religio, nec verecundia deûm arcuisse dicitur, sed vox horrenda edita templo cum tristibus minis, ni nefandos ignes procul delubris amouissent. incensos ea rabie impetus Thusculum tulit, ob iram quod deserto cõmuni concilio Latinorum, non in societatem modo Romanam, sed etiam in ciuitatem sese dedissent. patentibus portis cum improuiso incidissent, primo clamore oppidum præter arcem captum est. in arcem oppidani refugere cum coniugibus ac liberis: nuncioſq; Romam, qui certiorem de suo casu senatũ facerent, mittere. Haud segnius quam fide populi Romani dignum fuit, exercitus Thusculum ductus. L. Quintius, & Seruius Sulpitius tribuni militum duxere. clausas portas Thusculi, Latinosq; simul obsidentium atq; obsessorum animo hinc mœnia tueri vident, illinc arcem oppugnare, terrere vna ac pauere. Aduentus Romanorum mutauerat vtriusq; partis animos: Thusculanos ex ingenti metu in summam alacritatem: Latinos ex prope certa fiducia mox capiendæ arcis, quoniam oppido potirentur, in exitium de se ipsis spem verterat. Tollitur ex arce clamor ab Thusculanis: excitur aliquanto maiore ab exercitu Romano. vtrinq; vrgentur Latini: nec impetus Thusculanorum decurrentium ex superiore loco sustinent: nec Romanos subeuntes mœnia, molientesq; obices portarum arcere possunt. scalis primum mœnia capta: inde effracta claustra portarum. & cum anceps hostis & à fronte, & à tergo vrgeret: nec ad pugnam vlla vis, nec ad fugam loci quicquam pateret, in medio cæsi ad vnum omnes. Recuperato ab hostibus Thusculo, exercitus Romam est reductus. Quanto magis prosperis eo anno bellis tranquilla omnia foris erant, tanto in vrbe vis patrum indies, miseriæq; plebis crescebant, cum eo ipso quod necesse erat solui, facultas soluendi impediretur. & cum iam ex re nihil dari posset, fama & corpore iudicati atq; addicti, creditoribus satis faciebant, pœnaq; inuicem fidei cesserat. adeo ergo obnoxios animos miserant non infimi solum, sed principes etiam plebis, vt non modo ad tribunatum militum inter patricios petendum, quod tanta vi vt liceret tenderant: sed ne ad plebeios quidem magistratus capessendos, petendosq; viro acri experientiq; animus esset: possessionemq; honoris vsurpati modo plebe per paucos annos, recuperasse in perpetuum patres viderentur. Ne id quidem lætum parti alteri esset, parua (vt plerunq; solet) rem ingentem moliuntibus causa interuenit. M. Fabij Ambusti potentis viri, cum inter sui corporis honores, tum etiam ad plebem, quod haudquaquam inter id genus contemptus habebatur, filiæ duæ nuptæ, Ser. Sulpitio maiori, minori C. Licinio Stoloni erat; illustri quidem viro, tamen plebeio: eaq; ipsa affinitas haud spreta

V.C. gratiam Fabio ad vulgum quæſierat. Forte ita incidit, vt in Ser. Sulpitij tribuni militum domo ſorores Fabiæ, cum inter ſe (vt fit) ſermonibus tempus tererent, lictor Sulpitij, cum is de foro ſe domum reciperet, forem (vt mos eſt) virga percuteret. cum ad id moris eius inſueta expauiſſet minor Fabia, riſui ſorori fuit, miranti ignorare id ſororem. Cæterum is riſus ſtimulos paruis mobili rebus animo muliebri ſubdidit: frequentiaq; proſequentium rogantiumque nunquid vellet: credo fortunatum matrimonium ei ſororis viſum: ſuique ipſam malo arbitrio, quo à proximis quiſque minime anteiri vult, pœnituiſſe. confuſam eam ex re recenti morſu animi cum pater forte vidiſſet, percontatus. Satin' ſalua? auertentem cauſam doloris, quippe nec ſatis piam aduerſus ſororem, nec admodum in virum honorificam, elicuit comiter ſciſcitando, vt fateretur eam eſſe cauſam doloris, quod iuncta impari eſſet, nupta in domo in quam nec honos nec gratia intrare poſſet. conſolans inde filiam Ambuſtus, bonum animum habere iuſſit: eoſdem propediem domi viſuram honores, quos apud ſororem viderat. Inde conſilia inire cum genero cœpit, adhibito L. Sextio ſtrenuo adoleſcente, & cuius ſpei nihil præter genus patricium deeſſet. Occaſio videbatur rerum nouandarum propter ingentem vim æris alieni, cuius leuamen mali plebes, niſi ſuis in ſummo imperio locatis, nullum ſperaret. accingendum ad eam cogitationem eſſe: conando agendoq; iam eo gradum feciſſe plebeios. vnde ſi porro annitantur, peruenire ad ſumma, & patribus æquari tam honore quam virtute poſſent. In præſentia tribunos plebis fieri placuit, quo in magiſtratu ſibimet ipſi viam ad cæteros honores aperirent. creatiq; tribuni C.
379. Licinius & L. Sextius promulgauere leges omnes aduerſus opes patriciorum, & pro commodis plebis: vnam de ære alieno, vt deducto eo de capite quod
vſuris pernumeratum eſſet, id quod ſupereſſet, triennio æquis portionibus per
ſolueretur: alteram de modo agrorum, ne quis plus quingenta iugera agri poſ-
380. ſideret. tertiam, ne tribunorum militum comitia fierent, conſulumq; vtique alter ex plebe crearetur. cuncta ingentia, & quæ ſine certamine maximo obti-
381. neri non poſſent. Omnem igitur ſimul rerum, quarum immodica cupido inter mortales eſt, agri, pecuniæ, honorũ diſcrimine propoſito, conterriti patres cum
» trepidaſſent, publicis priuatiſque conſilijs nullo remedio alio, præter experta
» multis iam ante certaminibus interceſſionem inuento, collegas aduerſus tri-
» bunitias rogationes comparauerunt. qui vbi tribus ad ſuffragium ineun-
» dum citari a Licinio, Sextioque viderunt, ſtipati patrum præſidijs, nec rec-
» tari rogationes, nec ſolenne quicquam aliud ad ſciſcendum plebi fieri paſ-
ſunt. Iamq; fruſtra ſæpe concilio aduocato, cum pro antiquatis rogationes c
ſent: Bene habet, inquit Sextius, quandoquidem tantum interceſſionem poll
re placet. iſto ipſo telo tutabimur plebem. Agitedum, comitia indicite patr
382. tribunis militum creandis. faxo ne iuuet vox iſta, Veto, qua nunc continent
383. collegas noſtros tam læti auditis. Haud irritæ cecidere minæ: comitia præter
diliũ, tribunorũq; plebis nulla ſunt habita. Licinius Sextiuſq; tribuni plebis r
fecti nullos curules magiſtratus creari paſſi ſunt. eaq; ſolitudo magiſtratuũ,
plebe deficiente duos tribunos, & his comitia tribunorũ militum tollentib
per quinquenniũ vrbẽ tenuit. Alia bella opportune quieuere: Veliterni col
geſtiẽtes ocio, quod nullus exercitus Romanus eſſet, & agrũ Romanũ aliqu
ties incurſauere, & Thuſculum oppugnare adorti ſunt. eaq; res Thuſculanis
teribus ſocijs, nouis ciuibus opem orantibus, verecundia maxime non pat
modo, ſed etiam plebem mouit: remittentibus tribunis plebis comitia per
terregem ſunt habita: creatiq; tribuni militum L. Furius, A. Manlius, Ser. Su
tius, Ser. Cornelius, A. & C. Valerij, haudquaquam tam obedientem in dele
quam in comitijs plebem habuere: ingentique contentione exercitu ſcri
profecti, non ab Thuſculo modo ſubmouere hoſtẽ, ſed intra ſuamet ipſum m
nia compulere. obſidebanturq; haud paulo vi maiore Velitræ, quam Thu
lum obſeſſũ fuerat: nec tamen ab eis à quibus obſideri cœptæ erant, expug
potu

potuere. ante noui creati sunt tribuni militum Q. Seruilius, C. Veturius, A. & M. Cornelij, Q. Quintius, M. Fabius. Nihil ne ab his quidem tribunis ad Velitras memorabile factum. In maiore discrimine domi res vertebantur. nam præter Sextium Liciniumque latores legum iam octauum tribunos plebis refectos, Fabius quoque tribunus militum, Stolonis socer, quarum legum author fuerat, earum suasorem se haud dubium ferebat. & cum octo ex collegio tribunorum plebis primo intercessores legum fuissent, quinque soli erant: & (vt ferme solent qui à suis desciscunt) capti, & stupentes animi, vocibus alienis id modo quod domi præceptum erat, intercessioni suę prætendebant. Velitris in exercitu plebis magnam partem abesse: in aduentum militum comitia differri debere, vt vniuersa plebes de suis commodis suffragium ferret. Sextius Licinius que cum parte collegarum, & vno ex tribunis militum Fabio, artifices iam tot annorum vsu tractandi animos plebis, primores patrum productos interrogando de singulis quæ ferebantur ad populum, fatigabant: Auderentne postulare, vt cum bina iugera agri plebi diuiderentur, ipsis plus quingenta iugera habere liceret? vt singuli prope trecentorum ciuium possiderent agros, plebeio homini vix ad tectum necessarium, aut locum sepulturæ, suis pateret ager? An placeret fœnore circunuentam plebem, ni potius quam sortem creditum soluat, corpus in neruum ac supplicia dare? & gregatim quotidie de foro addictos duci? & repleri vinctis nobiles domos? & vbicunque patricius habitet, ibi carcerem priuatum esse? Hæc indigna, miserandaque auditu cum apud timentes sibi metipsos maiore audientium indignatione quam sua increpuissent: atqui nec agros occupandi modum, nec fœnore trucidandi plebem alium patribus vnquam fore affirmabant, nisi alterũ ex plebe consulem custodem suæ libertatis plebs fecisset. contemni iam tribunos plebis, quippe quæ potestas iam suam ipsa vim frangat intercedendo. non posse æquo iure agi, vbi imperium penes illos, penes se auxilium tantum sit: nisi imperio communicato, nunquam plebem in parte pari reipub. fore: nec esse quod quisquam satis putet, si plebeiorum ratio comitijs consularibus habeatur. nisi alterum consulem vtique ex plebe fieri necesse sit, neminem fore. an iam memoria exisse, cum tribunos militum idcirco potius quam consules creari placuisset, vt & plebeijs pateret summus honos? IIII, & XL. annis neminem ex plebe tribunum militum creatum esse, qui crederent, duobusne in locis sua voluntate impertituros plebi honorem, qui octona loca tribunis militum creandis occupare soliti sint: & ad consulatum viam fieri passuros, qui tribunatum septum tandiu habuerint? Lege obtinendum esse, quod comitijs per gratiam nequeat: & seponendum extra certamen alterum consulatum, ad quem plebi sit aditus: quoniam in certamine relictus, præmium semper potentioris futurus sit. Nec iam posse dici, id quod antea iactare soliti sint, non esse in plebeijs idoneos viros ad curules magistratus. nunquid enim socordius aut segnius rempub. administrari post P. Licinij Calui tribunatum, qui primus ex plebe creatus sit: quã per eos annos gesta sit, quibus præter patricios nemo tribunus militum fuerit? quin contra patricios aliquot damnatos post tribunatum, neminem plebeium, quæstores quoq;, sicut tribunos militum, paucis ante annis ex plebe cœptos creari? nec vllius eorum populum Romanum pœnituisse. cõsulatum superesse plebeijs: eam esse arcem libertatis, id columen: si eo peruentum sit, tum populum Romanum vere exactos ex vrbe Reges, & stabilem libertatem suam existimaturum. quippe ex illa die in plebem ventura omnia, quibus patricij excellant, imperium atque honorem, gloriam belli, genus, nobilitatem, magna ipsis fruenda, maiora liberis relinquenda. Huius generis orationes vbi accipi videre, nouã rogationem promulgant, vt pro duumuiris sacris faciundis decẽ fiant creentur, ita vt pars ex plebe, pars ex patribus fiat: omniumque earum rogationum comitia in aduentum eius exercitus differunt, qui Velitras obsidebat. Prius circumactus est annus, quam à Velitris reducerentur legiones,

V.C. 334.

V.C. ita ſuſpenſa de legibus res ad nouos tribunos militum dilata: nam plebis tribu-
nos eoſdem, duos vtique, qui legum latores erant, plebes reficiebat. tribuni
386. militum creati, T. Quintius Ser. Cornelius, Ser. Sulpitius, Sp. Seruilius, L. Papyrius, L. Veturius. Principio ſtatim anni ad vltimam dimicationem de legibus ventum: & cum tribus vocarentur, nec interceſſio collegarum latoribus obſtaret: trepidi patres ad duo vltima auxilia, ſummum imperium, ſummumque ad ciuem decurrunt. dictatorem dici placet. dicitur M. Furius Camillus, qui magiſtrum equitum L. Aemylium cooptat. Legum quoque latores, aduerſus tantum apparatum aduerſariorum & ipſi cauſam plebis ingentibus animis armant: concilioq; plebis indicto, tribus ad ſuffragium vocant, cum dictator ſtipatus agmine patriciorum plenus iræ minarumque conſediſſet, atq; ageretur res ſolito primum certamine inter ſe tribunorum plebis ferentium legem, intercedentiumque: & quanto iure potentior interceſſio erat, tantum vinceretur fauore legum ipſarum latorumque: & vti rogaſſent, primæ tribus dicerent. tum Camillus: Quandoquidem, inquit, Quirites, iam vos tribunitia libi-
„ do, non poteſtas regit: & interceſſionem ſeceſſione quondam plebis partam,
„ nobis eadem vi facitis irritam, qua peperiſtis: non reipublicæ magis vniuerſæ,
„ quam veſtra cauſa dictator interceſſioni veſtræ adero: euerſumque veſtrum
„ auxilium imperio tutabor. Itaque ſi C. Licinius & L. Sextius interceſſioni col-
„ legarum cedunt, nihil patricium magiſtratum inſeram concilio plebis, ſi ad-
„ uerſus interceſſionem tanquam captæ ciuitati leges imponere tendent, vim
„ tribunitiam à ſe ipſa diſſolui non patiar. Aduerſus ea cum contemptim tribuni plebis rem nihilo ſegnius peragerent, tum percitus ira Camillus, lictores, qui de medio plebem emouerent, miſit, & addidit minas, ſi pergerent, ſacramento omnes iuniores adacturum, exercitumq; extemplo ex vrbe deducturum. Terrorem ingentem incuſſerat plebi: ducibus plebis accendit magis certamine animos, quam minuit. ſed re neutro inclinata, magiſtratu ſe abdicauit: ſeu quia vitio creatus erat, vt ſcripſere quidam: ſeu quia tribuni plebis tulerunt ad plebem, idque plebs ſciuit, vt ſi M. Furius pro dictatore quid egiſſet, quingentûm millium æris ei multa eſſet. Sed auſpicijs magis quam noui exempli rogatione deterritum, vt potius credã, cum ipſius viri facit ingenium, tum quod ei ſuffectus eſt extemplo P. Manlius dictator: quem quid creari attinebat ad id certamen, quo M. Furius victus eſſet? & quod eundem M. Furium dictatorem inſequens annus habuit, haud ſine pudore certe factum priore anno in ſe imperium reperiturum: ſimul quod eo tempore quo promulgatũ de multa eius traditur, aut & huic rogationi, qua ſe in ordinem cogi videbat, obſiſtere potuit: aut ne illas quidem, propter quas & hæc lata erat, impedire: & quoad vſque ad memoriam noſtram tribunitijs conſularibuſque certatum viribus eſt, dictaturæ ſemper altius faſtigium fuit. Inter priorem dictaturam abdicatam, nouãque à Manlio initã, ab tribunis velut per interregnum concilio plebis habito apparuit quæ ex promulgatis plebi, quæ latoribus gratiora eſſent. nam de fœnore atq; agro rogationes iubebant, de plebeio conſulatu antiquabãt. & perfecta vtraque res eſſet, ni tribuni ſe in omnia ſimul conſulere plebem dixiſſent.
387. P. Manlius deinde dictator rem in cauſam plebis incl nauit, C. Licinio, qui tribunus militum fuerat, magiſtro equitum de plebe dicto. Id ægre patres paſſi accipio, dictatorem propinqua cognatione Licinij ſe apud patres excuſare ſolitum, ſimul negantem magiſtri equitum maius quam tribuni conſularis imperium eſſe. Licinius Sextiuſque cum tribunorum plebis creandorum indicta comitia eſſent, ita ſe gerere, vt negando iam ſibi velle continuari honorem, acerrime accenderent ad id, quod diſſimulando petebant, plebem. nonum ſe annum iam velut in aciem aduerſus optimates maximo priuatim periculo, nullo publico emolumento ſtare. conſenuiſſe iam ſecum & rogationes promulgatas, & vim omnem tribunitiæ poteſtatis. primo interceſſione collegarum leges ſuas pugnatum eſſe, deinde ablegatione iuuentutis ad Veliternum bellum

A bellum. postremo dictatorium fulmen in se intentatum. iam nec collegas, nec bellum, nec dictatorem obstare: quippe qui etiam omen plebeio consuli, magistro equitum ex plebe dicendo dederit: se ipsam plebem, & commoda morari sua, liberam vrbem ac forum à creditoribus, liberos agros ab iniustis possessoribus extemplo, si velit, habere posse. quæ munera quando tandem satis grato animo æstimaturos, si inter accipiendas de suis commodis rogationes spem honoris latoribus earum incidant? Non esse modestiæ populi Romani id postulare, vt ipse fœnore leuetur, & in agrum iniuria possessum à potentibus inducatur, per quos ea consecutus sit, senes tribunitios non sine honore tantũ, sed etiam sine spe honoris relinquat. Proinde ipsi primum statuerent apud animos, quid vellent: deinde comitijs tribunitijs declarent voluntatem. si coniunctim ferri ab se promulgatas rogationes vellent, esse quod eosdem reficerent tribunos plebis: perlaturos enim quæ promulgauerint. sin quod cuiq; priuatim opus sit, id modo accipi velint: opus esse nihil inuidiosa continuatione honoris: nec se tribunatum, nec illos ea quæ promulgata sint, habituros. Aduersus tamen obstinatam orationem tribunorum cum præ indignitate rerum stupor, silentiumque inde cæteros patrum defixisset: Ap. Claudius Crassus nepos decemuiri dicitur odio magis iraque quam spe ad dissuadendum processisse, & locutus in hanc fere sententiam esse: Neque nouum, neque inopinatum mihi sit Quirites, si quod vnum familiæ nostræ semper obiectum est ab seditiosis tribunis, id nunc ego quoque audiam. Claudiæ genti iam inde ab initio nil antiquius in repub. patrum maiestate fuisse: semper plebis commodis aduersatos esse. quorum alterum neque nego, neque inficias eo: nos, ex quo adsciti sumus simul in ciuitatem & patres, enixe operam dedisse, vt per nos aucta potius, quam imminuta maiestas earum gentium, inter quas nos esse voluistis, dici vere posset. Illud alterum pro me maioribusque meis contendere ausim Quirites, nisi pro vniuersa repub. fiant, ea plebi tanquam aliam incolenti vrbem aduersa quis putet, nihil nos neque priuatos, neque in magistratibus quod incommodum plebi esset, scientes fecisse, nec vllum factum dictumue nostrum contra vtilitatem vestram, etsi quædam contra voluntatem fuerint, vere referri posse. An hoc, si Claudiæ familiæ non sim, nec ex patricio sanguine ortus, sed vnus Quiritum quilibet, qui modo me duobus ingenuis ortum, & viuere in libera ciuitate sciam, reticere possim? L. illum Sextium & C. Licinium perpetuos (si dijs placet) tribunos, tantum licentiæ nouem annis, quibus regnant, sumpsisse, vt vobis negent potestatem liberam suffragij, non in comitijs, non in legibus iubendis se permissuros esse? Sub conditione, inquit, nos reficietis decimum tribunos. Quid est aliud dicere, quod petunt alij, nos adeo fastidimus, vt sine mercede magna non accipiamus? Sed quæ tandem ista merces est, qua vos semper tribunos plebis habeamus? Vt rogationes, inquit, nostras, seu placent seu displicent, seu vtiles seu inutiles sunt, omnes coniunctim accipiatis. Obsecro vos Tarquinij tribuni plebis, putate me ex media concione vnum ciuem succlamare. Bona venia vestra liceat ex his rogationibus legere quas salubres nobis censemus esse: antiquare alias. Non, inquit, licebit, tu de fœnore atque agris, quod ad vos omnes pertinet, iubeas: & hoc portenti non fiat in vrbe Romana, vti L. Sextium atque hunc C. Licinium consules, quod indignaris, quod abominaris, videas. aut omnia accipe: aut nihil fero. Vt si quis ei quem vrgeat fames, venenum ponat cum cibo: & aut abstinere eo quod vitale sit, iubeat, aut mortiferum vitali admisceat. Ergo si esset libera hæc ciuitas, non tibi frequentes succlamassent, Abi hinc cum tribunatibus ac rogationibus tuis. Quid si tu non tuleris quod commodum est populo accipere, nemo erit qui ferat illud? Si quis patricius, si quis (quod illi volunt inuidiosius esse) Claudius diceret, aut omnia accipite, aut nihil fero: quis vestrũm Quirites ferret? Nunquãmne vos res potius, quam authores spectabitis, sed omnia semper quæ magistratus ille dicet, secundis auribus, quæ ab nostrum quo

» dicentur,aduersis accipietis? At hercule sermo est minime ciuilis.Quid? roga. A
» tio qualis est,quam à vobis antiquatam indignantur? sermoni Quirites similli-
» ma.Consules,inquit,rogo ne vobis,quos velitis, facere liceat. An aliter rogat,
» qui vtique alterum ex plebe fieri consulem iubet, nec duos patricios creandi
» potestatem vobis permittit? Si hodie bella sint, quale Hetruscum fuit cum
» Porsena Ianiculum insedit: quale Gallicum modo,cum præter Capitolium at-
» que arcem omnia hæc hostium erant, & consulatum cum hoc M. Furio, aut
» quolibet alio ex patribus L.ille Sextius peteret: possetisne ferre Sextium haud
» pro dubio consulem esse,Camillum de repulsa dimicare? Hoccine est in com-
» mune honores vocare,vt duos plebeios fieri consules liceat,duos patricios non
» liceat? & alterum ex plebe creari necesse sit, vtrunque ex patribus præterire
» liceat? Quænam ista societas, quænam consortio est? Parum est, si cuius pars
» tura nulla adhuc fuit, in partem eius venis, nisi partem petendo totum traxe-
» ris? Timeo, inquit, ne si duos licebit creari patricios,neminem creetis plebei-
» um. Quid est dicere aliud, nisi quia indignos vestra voluntate creaturi non e-
» stis,pecessitatem vobis creandi quos non vultis, imponam? Quid sequitur, nisi
» vt ne beneficium quidem debeat populo,si cum duobus patricijs vnus petierit
» plebeius,& legesse,non suffragio creatum dicat? Quomodo extorqueant, non
» quomodo petant honores,quærunt,& ita maxima sunt adepturi,vt nihil ne pro
» minimis quidem debeant: & occasionibus potius quam virtute petere hono- B
» res malunt. Est aliquis qui se inspici, qui æstimari fastidiat? qui certos sibi vni
» honores inter dimicantes competitores æquum censeat esse? qui se arbitrio
» vestro eximat? qui vestra necessaria suffragia pro voluntarijs,& seruа pro libe-
» ris faciat? Omitto Licinium Sextiumque,quorum annos in perpetua potestate
» tanquam Regum in Capitolio numeratis: quis est hodie in ciuitate tam humi-
» lis,cui non via ad consulatum facilior per istius legis occasionem, quam nobis
» ac liberis nostris fiat? siquidem nos ne cum volueritis quidem, creare inter-
» dum poteritis,istos etiam si nolueritis, necesse sit. De indignitate satis dictum
» est (etenim dignitas ad homines pertinet) quid de religionibus atque auspi-
» cijs,quæ propria deorum immortalium contemptio atque iniuria est,loquar?
» Auspicijs hanc vrbem conditam esse,auspicijs bello ac pace, domi militiæque
» omnia geri, quis est qui ignoret? Penes quos igitur sunt auspicia more maio-
» rum? nempe penes patres.nam plebeius quidem magistratus nullus auspicato
» creatur: nobis adeo propria sunt auspicia,vt nõ solum quos populus creat pa-
» tricios magistratus, non aliter quam auspicato creet, sed nos quoque ipsi sine
» suffragio populi auspicato interregem prodamus, & priuatim auspicia habea-
» mus,quæ isti ne in magistratibus quidem habent.Quid igitur aliud quã tollit ex
» ciuitate auspicia,qui plebeios consules creando, à patribus, qui soli ea habere
» possunt, aufert? Eludant nunc licet religiones. quid enim est si pulli non pas-
» centur? si ex cauea tardius exierint? si occinuerit auis? Parua sunt hæc, sed
» parua ista non contemnendo maiores nostri maximam hanc rem fecerunt.
» nunc nos tanquam iam nihil pace deorum opus sit, omnes cæremonias pollui-
» mus.vulgo ergo pontifices, augures, sacrificuli Reges creentur: cuilibet api-
» cem dialem, dummodo homo sit, imponamus: tradamus Ancilia, penetralia,
» deos, deorumque curam, quibus nefas est: non leges auspicato ferantur: non
» magistratus creentur: nec centuriatis, nec curiatis comitijs patres autores fi-
» ant: Sextius & Licinius tanquã Romulus ac Tatius in vrbe Romana regnent
» quia pecunias alienas, quia agros dono dant.tanta dulcedo est, ex alienis for-
» tunis prædandi: nec in mentem venit, altera lege solitudines vastas in agri
» fieri,pellendo finibus dominos: altera fidem abrogari, cum qua omnis huma-
» na societas tollitur. Omnium rerum causa vobis antiquandas censeo istas ro-
» gationes.quod faxitis,deos velim fortunare. Oratio Appij ad id modo valuit
vt tempus rogationum iubendarum proferretur.Refecti decimũ ijdem tribuni

Sextius & Licinius de decemuiris sacorũ ex patre de plebe creãdis legẽ pertu-

lere.

A lere.creati quinq; patrũ,quinq; plebis:graduq; eo iam via facta ad consulatum videbatur. Hac victoria contenta plebes cessit patribus, vt in præsentia consulum mentione omissa,tribuni militum crearentur.creati A.& M.Cornelij iterum,M.Geganius, P.Manlius,L.Veturius.P.Valerius V I.Cum præter Velitrarum obsidionem, tardi magis rerum exitus quam dubij, quietæ externæ res Romanis essent: fama repens belli Gallici allata perpulit ciuitatem, vt M.Furius dictator quintum diceretur. is T. Quintium Pœnum magistrum equitum dixit. Bellatum cum Gallis eo anno circa Anienem flumen, author est Claudius: inclytamque in ponte pugnam,qua T.Manlius Gallum cum quo prouocatus manus conseruit,in conspectu duorum exercituum cæsum torque spoliauit, tum pugnatam. Pluribus autorib.magis adducor vt credam, decem haud minus post annos ea acta: hoc autem anno in Albano agro cum Gallis dictatore M.Furio signa collata,nec dubia nec difficilis Romanis quanquã ingentẽ Galli terroré memoria pristinæ cladis attulerant, victoria fuit.multa millia Barbarorum in acie, multa captis castris cæsa. palati alij Apuliam maxime petentes, cum fuga se longinqua, tum quod passim eos simul pauor terrorq; distulerant ab hoste sese tutati sunt. Dictatori consensu patrum plebisque triumphus decretus.Vixdum perfunctum eum bello atrocior domi seditio excepit:& per ingentia certamina dictator senatusque victus, vt rogationes tribunitiæ acciperentur: & comitia consulum aduersa nobilitate habita, quibus L.Sextius de plebe primus Cos.factus.Et ne is quidem finis certaminum fuit. Quia patricij se authores futuros negabant,prope ad secessionem plebis res,terribilesque alias minas ciuilium certaminum venit: cum tamen per dictatorem conditionibus sedatæ discordiæ sunt: concessumq; ab nobilitate plebi,de cõsule plebeio: à plebe nobilitati de prętore vno: qui ius in vrbe diceret, ex patribus creando. Ita ab diutina ira tandem in cõcordiã redactis ordinibus,cum dignam eam rem senatus censeret esse,meritoque id,si quando vnquam alias,deũm immortalium causa libenter facturos fore,vt Ludi Maximi fierent,& dies vnus ad triduum adijceretur: recusantibus id munus ædilibus plebis,conclamatum à patricijs est iuuenibus,se id honoris deũm immortalium causa libenter acturos,vt ædiles fierent.quibus cum ab vniuersis gratię actæ essent, factum senatusconsultum, vt duos viros ædiles ex patribus dictator populum rogaret, patres authores omnibus eius anni comitijs fierent. V.C.

DECADIS PRIMÆ LIB. VII.

EPITOME.

DVo noui magistratus adiecti sunt: prætura,& ædilitas curulis.Pestilentia ciuitas laborauit: eamque insignem fecit mors Furij Camilli.cuius remedium., & finis cum per nouas religiones quæreretur: ludi scenici tunc primum facti sunt. Cum die: L.Manlio dicta esset à M.Pomponio trib.pl.propter delectum acerbe factum, & ob T.Manlium filium rus relegatum, sine vllo crimine: adolescens ipse cuius relegatio patri obijciebatur, venit in cubiculum tribuni: strictoq; gladio coegit eum in verba sua iurare, non perseueraturum se in accusatione tunc omnia pernicioſa omissa sunt. In patentẽ voraginem vrbis Romæ Curtius armatus equo se præcipitauit: eaq; expleta est. Manlius adolescens qui patrem à tribunitia vexatione liberauerat: contra Gallum prouocantem aliquem ex militibus Romanis, in singulare certamen descendit: eiq; occiso torquem aureum detraxit: quem ipse postea tulit, & ex eo Torquatus est nuncupatus. Duæ tribus additæ: Pontina,& Publicia. Licinius Stolo lege ab ipso lata damnatus est: quod plus quingentorũ iugerũ agri possideret. M.Valerius trib.militum Gallum, a quo prouocatus erat: insidente galeæ coruo, & vnguibus rostroque infestante hostem, interemit: & ex eo Coruini nomen accepit, consulq; proximo anno creatus est ob virtutem: cum XXIII. *ageret annum. Amicitia cum Carthaginensibus iuncta. Cam-*

pani,

U.C. *pani, cum vrgerentur à Samnitibus bello: auxilio aduersus eos à senatu petito, cum non impetrarent: vrbem atque agros populo Romano dediderunt. ob quam causam ea, quæ populi Romani facta essent, defendi bello aduersus Samnites placuit. Cum ab A. Cornelio consule exercitus in iniquum locum deductus in magno discrimine esset: P. Decij tribuni militum opera seruatus est: qui occupato colle super id iugum, in quo Samnites consederant: occasionem consuli in æquiorem locum euadendi dedit: ipse ab hostibus circunsessus irrupit. Milites Romani, qui Capuæ in præsidio erant relicti: cum de ea occupanda vrbe conspirassent: & detecto consilio, metu supplicij à populo Romano defecissent: per M. Valerium Coruinum dictatorem, qui consilio suo eos à furore reuocauerat: patriæ restituti sunt.*

389. ANNVS hic erit insignis noui hominis consulatu, insignis nouis duobus magistratibus, prætura, & curuli ædilitate. Hos sibi patricij quæsiuere honores, pro concessio plebi altero consulatu. Plebes consulatum L. Sextio, cuius lege partus erat, dedit: patres præturam Sp. Furio M. filio Camillo, ædilitatem Cn. Quintio Capitolino, & P. Cornelio Scipioni suarum gentium viris gratia campestri dederunt. L. Sextio collega ex patribus datus L. Aemilius Mamercus. Principio anni & de Gallis, quos primo palatos per Apuliam congregari iam fama erat, & de Hernicorum defectione agitata mentio. Cum de industria omnia, ne quid per plebeium consulem ageretur, proferrentur: silentium omnium rerum, ac iustitio simile otium fuit: nisi quod non patientibus tacitum tribunis, quod pro consule vno plebeio tres patricios magistratus curulibus sellis prætextatos tanquam consules sedentes nobilitas sibi sumpsisset, prætorem quidem, etiam iura reddentem, & collegam consulibus, atque iisdem auspiciis creatum: verecundia inde imposita est senatui ex patribus iubendi ædiles curules creari. Primo vt alternis an-
390. nis ex plebe fierent, conuenerat: postea promiscum fuit. Inde L. Genutio & Q. Semilio Coss. & ab seditione, & à bello quietis rebus, ne quando à metu ac periculis vacarent, pestilentia ingens orta. Censorem, ædilem curulem, & tres tribunos plebis mortuos ferunt, pro portione & ex multitudine alia multa funera fuisse. maximeque eam pestilentiam insignem mors quam matura, tam acerba M. Furij fecit. fuit enim vere vir vnicus in omni fortuna princeps pace belloque, prius quam exulatum iret: clarior in exilio vel desiderio ciuitatis, quæ capta absentis implorauit opem: vel felicitate, qua restitutus in patriam, secum patriam ipsam restituit. par deinde per quinque & triginta annos (tot enim postea vixit) titulo tantæ gloriæ fuit: dignusq; habitus, quem secundum à
391. Romulo conditorem vrbis Romæ ferrent. Et hoc, & insequenti anno T. Sulpitio Petico, C. Licinio Stolone Coss. pestilentia fuit. eo nihil dignum memoria actum, nisi quod pacis deûm exposcendæ causa tertio tum post conditam vrbem lectisternium fuit. & cum vis morbi nec humanis consilijs, nec ope diuina leuaretur, victis superstitione animis, ludi quoque scenici, noua res bellicoso populo (nam circi modo spectaculum fuerat) inter alia cœlestis iræ placamina instituti dicuntur. Cæterum parua quoque (vt ferme principia omnia) & ea ipsa peregrina res fuit. Sine carmine vllo, sine imitandorum carminum actu, ludiones ex Hetruria acciti, ad tibicinis modos saltantes, haud indecoros motus more Thusco dabant. Imitari deinde eos iuuentus, simul inconditis inter se iocularia fundentes versibus cepere: nec absoni à voce motus erant. Accepta itaque res, sæpiusque vsurpando excitata. Vernaculis artificibus, quia hister Thusco verbo ludio vocabatur, nomen histrionibus inditum: qui non sicut ante Fescennino versu similem incompositum temere ac rudem alternis iacebant, sed impletas modis satyras descripto iam ad tibicinem cantu motuque congruenti peragebant. Liuius post aliquot annos, qui ab satyris ausus est primus argumento fabulam serere, idem scilicet (id quod omnes tum erant) suorum carminum actor dicitur, cum sæpius reuocatus voce
obtu-

A obtudisset, venia petita puerum ad canendum ante tibicinem cum statuisset, V.C.
canticum egisse aliquanto magis vigente motu, quia nihil vocis vsus impedie-
bat. inde ad manum cantari histrionibus cœptum, diuerbiaque tantum ipso-
rum voci relicta. Postquam lege hac fabularum ab risu ac soluto ioco res auo-
cabatur,& ludus in artem paulatim verterat, iuuentus histrionibus fabellarum
actu relicto, ipsa inter se more antiquo ridicula intexta versibus iactitare cœ-
pit,quæ inde exodia postea appellata,consertaque fabellis potissimum Atella-
nis sunt.quod genus ludorum ab Oscis acceptum tenuit iuuentus:nec ab histri-
onibus pollui passa est. eo institutum manet, vt actores Atellanarum nec tribu
moueantur,& stipendia tanquam expertes artis ludicræ faciant. Inter aliarum
parua principia rerum, ludorum quoque prima origo ponenda visa est, vt ap-
pareret quam ab sano initio res in hanc vix opulentus regnis tolerabilem insa-
niam venerit. Nec tamen ludorum primum initium procurandis religionibus
datum,aut religione animos, aut corpora morbis leuauit. quinetiam cum me-
dios forte ludos circus Tyberi superfuso irrigatus impedisset, id vero velut a-
uersis iam dijs,aspernantibusque placamina iræ,terrorem ingentem fecit. Ita-
que Cn.Genutio, L.AEmylio Mamerco secundum Coss. cum piaculorum ma- 392.
B gis conquisitio animos,quam corpora morbi afficerent,repetitum ex seniorum
memoria dicitur, pestilentiam quondam clauo ab dictatore fixo sedatam.ea
religione adductus senatus, dictatorem claui figendi causa dici iussit. dictus
L.Manlius Imperiosus,L.Pinarium magistrum equitum dixit. Lex vetusta est,
priscis literis verbisq; scripta, vt qui prætor maximus sit, Idibus Septembribus
clauum pangat. Fixus fuit dextro lateri ædis Iouis optimi maximi ea ex parte
qua Mineruæ templum est.Eum clauum,quia rarę per ea tempora literæ erant,
notam numeri annorum fuisse ferunt: eoque Mineruæ templo dicatam legem,
quia numerus à Minerua inuentus sit. Volsciniis quoque clauos indices nume-
ri annorum fixos in templo Nortiæ Hetruscæ deæ comparere, diligens talium
monumentorum author Cintius affirmat. M. Horatius consul ex lege tem-
plum Iouis optimi maximi dedicauit, anno post reges exactos. A consulibus
postea ad dictatores, quia maius imperium erat, solemne claui figendi tran-
slatum est. Intermisso deinde more, digna etiam per se visa est res, propter
quam dictator crearetur. qua de causa creatus L.Manlius, perinde ac rei ge-
rendæ, ac non soluendæ religionis gratia creatus esset, bellum Hernicum af-
fectans,delectu acerbo iuuentutem agitauit: tandemque omnibus in eum tri-
bunis plebis coortis,seu vi,seu verecundia victus, dictatura abiit. neque eo mi-
nus principio insequentis anni Q.Seruilio Hala,L.Genutio I I.Coss. dies Man- 393.
lio dicitur à M.Pomponio tribuno plebis.Acerbitas in delectu non damno mo-
do ciuium, sed etiam laceratione corporum lata, partim virgis cæsis qui ad
nomina non respondissent, partim in vincula ductis, inuisa erat: & ante om-
nia inuisum ipsum ingenium atrox, cognomenque Imperiosi graue liberæ ci-
uitati, ab ostentatione sæuitiæ adscitum, quam non magis in alienis, quam in
proximis,ac sanguine ipse suo exerceret.criminiq; ei tribunus inter cætera da-
bat,quod filium iuuenem nullius probri compertum,extorrem vrbe,domo,pe-
natibus, foro, luce, congressu æqualium prohibitum, in opus seruile, prope in
carcerem atque in ergastulum dederit.vbi summo loco natus dictatorius iuue-
nis, quotidiana miseria disceret vere imperioso patre se natum esse. at quam
ob noxam? quia infacundior sit, & lingua inpromptus. quod naturæ damnum
verum nutriendum patri, si quicquam in eo humani esset, an castigandum, ac
vexatione insigne faciendum fuisse? ne mutas quidem bestias minus alere
& fouere, si quid ex progenie sua parum prosperum sit.at hercule L. Manlium
malum malo augere filij, & tarditatem ingenij insuper premere: & si quid in
eo exiguum naturalis vigoris sit, id extinguere vita agresti, & rustico cultu, in-
ter pecudes habendo. Omnium potius his criminationibus, quam ipsius iuue-
nis, irritatus est animus, quin contra se quoque parenti causam inuidiæ at-

que

que criminum esse ægre passus, vt omnes dij hominesque scirent se parenti opem latam quam inimicis eius malle, capit consilium rudis quidem atque agrestis animi, & quanquam non ciuilis exempli, tamen pietate laudabile. Inscientibus cunctis cultro succinctus manè in vrbem, atque à porta domum confestim ad M. Pomponium tribunum pergit: ianitori opus esse sibi domino eius conuento extemplo ait, nunciaret T. Manlium Lucij filium esse. mox introductus (etenim percitum ira in patrem spes erat, aut criminis aliquid noui, aut consilij ad rem agendã deferre) salute accepta, redditaq;, esse ait quę cum eo agere arbitris remotis velit. procul inde omnibus abire iussis, cultrum stringit: & super lectum stans ferro intento, nisi quæ ipse concepisset verba iuraret, se patris eius accusandi causa concilium plebis nunquam habiturum, se eum extemplo transfixurum minatur. Pauidus tribunus (quippe qui ferrum ante oculos micare, se solum inermen, illum prævalidum iuuenem. & quod haud minus timendum erat, stolide ferocem viribus suis cerneret) adiurat in quæ adactus est verba. & præ se deinde tulit, ea vi subactum se incepto destitisse, nec perinde vt maluisset plebes, sibi suffragij ferendi de tam crudeli & superbo reo potestatem fieri. ita ægre habuit filium id pro parente ausum: eoque id laudabilius erat, quod animum eius tanta acerbitas patria nihil à pietate auertisset. Itaque non patri modo remissa causæ dictio est, sed ipsi etiam adolescenti ea res honori fuit. & cum eo anno primum placuisset tribunos militum ad legiones suffragio fieri (nam & antea, sicut nunc, quos Ruffulos vocant, imperatores ipsi faciebant) secundum in sex locis tenuit, nullis domi militiæque ad conciliandam gratiam meritis, vt qui rure & procul cœtu hominum iuuentam egisset. Eodem anno seu motu terræ, seu qua vi alia forum medium ferme specu vasto collapsum in immensam altitudinem dicitur: neque eam voraginem coniectu terræ, cum pro se quisque gereret, expleri potuisse prius, quam deûm monitu quæri cœptum, quo plurimum populus Rom. posset. id enim illi loco dicandum vates canebant, si rempub. Romanam perpetuam esse vellent: tum M. Curtium iuuenem bello egregium castigasse ferunt dubitantes, an vllum magis Romanum bonum, quam arma, virtusque esset. Silentio facto, templa deorum immortalium quæ foro imminent, Capitoliumque intuentem, & manus nunc in cœlum, nunc in patentes terræ hiatus ad deos manes porrigentem se deuouisse: equo deinde quam poterat maxime exornato insidentem armatum se in specum immisisse, donaque ac fruges super eum à multitudine virorum ac mulierum congestas: lacumque Curtium non ab antiquo illo T. Tatij milite Curtio Metio, sed ab hoc appellatum. Cura non deesset, si qua ad verum via inquirentem ferret, nunc famæ rerum standum est, vbi certam derogat vetustas fidem, & lacus nomen ab hac recentiore insignius fabula est. Post tanti prodigij procurationem eodem anno de Hernicis consultus senatus, cum fœciales ad res repetendas nequicquam misisset, primo quoque die ferendum ad populum de bello indicendo Hernicis censuit: populusque id bellum frequens iussit. L. Genutio consuli ea prouincia sorte euenit. In expectatione ciuitas erat, quod primus ille de plebe consul bellum suis auspiciis gesturus esset: deinde vt eueniret res, ita communicatos honores prospere aut secus consulto habitura. Forte ita tulit casus, vt Genutius ad hostes magno conatu profectus, in insidias præcipitaretur: legionibus nec opinato pauore fusis, consul circumuentus ab insciis quem interfecissent, occideretur. Quod vbi est Romam nunciatum, nequaquam tantum publica calamitate mœsti patres, quantum feroces infelici consulis plebeij ductu, fremunt omnibus locis: irent, crearent consules ex plebe: transferrent auspicia, quo nefas esset. potuisse patres plebiscito belli honoribus suis, num etiam in deos immortales inauspicatam legem valuisse? vindicasse ipsos suum numen, sua auspicia: quæ vt primum contacta sint ab eo, à quo nec ius nec fas fuerit, deletum cum duce exercitum documento fuisse, ne deinde turbato gentium

iure

A iure comitia haberentur. His vocibus curia & forum personat. Ap. Claudium, V.C.
quia dissuaserat legem, maiore nunc authoritate euentum reprehensi ab se
concilij incusantem, dictatorem consensu patriciorum Seruilius consul dicit:
delectusque & iustitium indictum. Prius quam dictator legionesque nouæ in
Hernicos venirent, ductu C. Sulpitij legati res per occasionem gesta egregie
est. In Hernicos morte consulis contemptim ad castra Romana cum haud
dubia expugnandi spe succedentes, hortante legato, & plenis iræ atque in-
dignitatis militum animis eruptio est facta. multum ab spe adeundi valli res
Hernicis abfuit: adeo turbatis inde ordinibus abscessere. Dictatoris deinde
aduentu nouus veteri exercitus iungitur, & copiæ duplicantur. & pro concio-
ne dictator laudibus legati, militumque quorum virtute castra defensa erant,
simul audientibus laudes meritas tollit animos, simul cæteros ad æmulandas
virtutes acuit. Neque segnius ad hostes bellum apparatur, qui & parti ante
decoris memores, neque ignari auctarum virium hostis, suas quoque vires au-
gent. Omne Hernicum nomen, omnis militaris ætas excitur. quadringentariæ
octo cohortes, lecta robora virorum scribuntur. hunc eximium florem iuuentu-
B tis eo etiam, quod vt duplex acciperent stipendium, decreuerant, spei animo-
rumque impleuere. Immunes quoque operum militarium erant, vt in vnum
pugnæ laborem reseruati, plus sibi quam pro virili parte annitendum scirent.
extra ordinem etiam in acie locati, quo cõspectior virtus esset. Duûm millium
planicies castra Romana ab Hernicis dirimebat. ibi pari ferme vtrinque spa-
cio in medio pugnatum est. primo stetit ambigua spe pugna, nequicquam sæ-
pe conatis equitibus Romanis impetu turbare hostium aciem. postquã eques-
tris pugna effectu quam conatibus vanior erat, consulto prius dictatore equi-
tes permissu deinde eius relictis equis, clamore prouolant ante signa, & nouam
integrant pugnam. neque sustineri poterant, ni extraordinariæ cohortes pari
corporum animorumque robore se obiecissent. Tunc inter primores duorum
populorum res geritur. Quicquid hinc aut illinc communis Mars belli aufert,
multiplex quam pro numero damnum est. vulgus aliud armatorum, velut de-
legata primoribus pugna, euentum suum in virtute aliena ponit. Multi vtrinq;
cadunt, plures vulnera accipiunt. Tandem equites alius alium increpantes,
quid deinde restaret quærendo, si neque ex equis pepulissent hostem, neque
pedites quicquam momenti facerent, quam tertiam expectarent pugnam?
quid ante signa feroces prosiluissent? & alieno pugnarent loco? His inter se
C vocibus concitati, clamore renouato inferunt pedem: & primum gradu mo-
uerunt hostem, deinde pepulerunt, postremo iam haud dubie auertunt: ne-
que tam vires pares quæ superauerit res, facile dictu est, nisi quod perpetua
fortuna vtriusque populi & extollere animos, & minuere potuit. Vsque ad ca-
stra fugientes Hernicos Romanus sequitur: castrorum oppugnatione, quia
serum erat diei, abstinuere. diu non perlitatum tenuerat dictatorem, ne ante
meridiem signum dare posset: eo in noctem tractum erat certamen. Postera
die deserta fuga castra Hernicorum, & saucij relicti quidam inuenti: agmen-
que fugientium ab signis, cum præter mœnia eorum infrequentia signa con-
specta essent, fusum, ac per agros trepida fuga palatum est. Nec Romanis in-
cruenta victoria fuit. quarta pars militũ amissa: &, vbi haud minus iacturæ fuit,
aliquot equites Romani cecidere. Insequenti anno cum L. Sulpitius & C. Li- 364.
cinius Caluus Coss. in Hernicos exercitum duxissent, neque inuentis in agro
hostibus, Ferentinum vrbem eorum vi cepissent, reuertentibus inde eis Ty-
burtes portas clausere. ea vltima fuit causa, cum multæ ante querimoniæ vltro
citroque iactatæ essent, cur per fœciales rebus repetitis bellum Tyburti popu-
lo indiceretur. Dictatorem T. Quintium Pœnum eo anno fuisse satis constat,
& magistrum equitum Sergium Cornelium Maluginensem. Macer Licinius
comitiorum habendorum causa & ab Licinio consule dictum scribit, quia
collega comitia bello præferre festinante, vt continuaret consulatum, obuiam

eundum

V.C. eundum prauæ cupiditati fuerit. Quæsita ea propriæ familiæ laus, leuiorem A
authorem Licinium facit, cum mentionem eius rei in vetustioribus annalibus
nullam inueniam. magis vt belli Gallici causa dictatorem creatum arbitrer, in-
clinat animus. Eo certe anno Galli ad tertium lapidem Salaria via trans pon-
tem Anienis castra habuere. Dictator cum tumultus Gallici causa iustitium e-
dixisset, omnes iuniores sacramento adegit, ingentique exercitu ab vrbe pro-
fectus, in citeriore ripa Anienis castra posuit. Pons in medio erat, neutris eum
rumpentibus, ne timoris indicium esset. prælia de occupando ponte crebra
erant: nec qui potirentur, incertis viribus satis discerni poterat. tum eximia
corporis magnitudine in vacuum pontem Gallus processit & quantum maxi-
» ma voce potuit: Quem nunc, inquit, Roma fortissimum virum habet, procedat
» agedum ad pugnam, vt noster duorum euentus ostendat vtra gens bello sit
» melior. Diu inter primores iuuenum Romanorum silentium fuit, cum & abnu-
ere certamen verentur, & præcipuam sortem periculi petere nollent. tum T.
Manlius L. filius, qui patrem à vexatione tribunitia vindicauerat, ex statione
» ad dictatorem pergit. Iniussu tuo, inquit, imperator, extra ordinem nunquam
» pugnauerim, non si certam victoriam videam. si tu permittis, volo ego illi bel-
» luæ ostendere, quando adeo ferox præsultat hostium signis, me ex ea familia
» ortum, quæ Gallorum agmen ex rupe Tarpeia deiecit. Tum dictator: Macte B
» virtute, inquit, hac pietate in patrem, patriamque T. Manli esto: perge, & no-
» men Romanum inuictum iuuantibus dijs præsta. Armant inde iuuenem æqua-
les: pedestre scutum capit, Hispano cingitur gladio, ad propiorem habili pug-
nam. Armatum adornatumque aduersus Gallum stolide lætum, & (quoniam id
quoque memoria dignum antiquis visum est) linguam etiam ab irrisu exeren-
tem, producunt. Recipiunt inde se ad stationem cæteri: & duo in medio ar-
mati, spectaculi magis more quam lege belli destituuntur, nequaquam visu ac
specie æstimantibus pares. Corpus alteri magnitudine eximium, versicolori
veste, pictisque & auro cælatis refulgens armis. Media in altero militaris sta-
tura, modicaque in armis habilibus magis quam decoris species: non cantus,
non exultatio, armorumque agitatio vana, sed pectus animorum iræque tacitæ
plenum, omnem ferociam in discrimen ipsum certaminis distulerat. Vbi con-
stitere inter duas acies tot circa mortalium animis spe metuq; pendentibus.
Gallus velut moles superne imminens, proiecto læua scuto in aduenientis ar-
ma hostis, vanum cæsim cum ingenti sonitu ensem deiecit. Romanus mucrone
surrecto, cum scuto scutum imum perculisset, totoq; corpore interior periculo
vulneris factus, insinuasset se inter corpus armaque, vno alteroq; subinde ictu
ventrem atque inguina hausit, & in spacium ingens ruentem porrexit hostem.
iacentis inde corpus ab omni alia vexatione intactum, vno torq; spoliauit, quê
respersum cruore collo circundedit suo. Defixerat pauor cum admiratione
Gallos. Romani alacres ab statione obuiam militi suo progressi, laudantes, gra-
tulantesq;, ad dictatorem perducunt. Inter carminnm propemodum incon-
dita quædam militariter ioculantes. Torquati cognomen auditum, celebratũ
deinde posteris etiam, familiæq; honori fuit. Dictator coronam auream addi-
dit donum, mirisq; pro concione eam pugnam laudibus tulit. Et hercule tanti
ea ad vniuersi belli euentum momenti dimicatio fuit, vt Gallorum exercitus
proxima nocte relictis trepide castris, in Tyburtem agrum, atq; inde societate
belli facta, commeatuque benigne à Tyburtibus adiutus, mox in Campaniam
395. transiecit. Ea fuit causa cur proximo anno C. Petilius Balbus Coss. cum colle-
gæ eius M. Fabio Ambusto Hernici prouincia euenisset, aduersus Tyburtes ius-
su populi exercitum duceret. ad quorum auxiliũ cum Galli ex Campania re-
diissent, fœdę populationes in Lauicano, Thusculanoque & Albano agro haud
dubie Tyburtibus ducibus sunt factæ. Et cum aduersus Tyburtem hostem du-
ce Cos. contenta respub. esset, Gallicus tumultus dictatorem creari coegit.
creatus Q. Seruilius Hala T. Quintium magistrum equitum dixit: & ea

A authoritate patrum, si prospere id bellum euenisset, Ludos magnos vouit. Dictator ad continendos proprio bello Tyburtes consulari exercitu iusso manere, omnes iuniores, nullo detrectante militiam, sacramento adegit. Pugnatum haud procul porta Collina est totius viribus vrbis, in conspectu parentum cõiugumque ac liberorum, quę magna etiam absentibus hortamenta animi, tum subiecta oculis simul verecundia, misericordiaq; militem accendebant. Magna vtrinque edita cæde, auertitur tandem acies Gallorum. fugati Tybur sicut arcem belli Gallici petunt. palati à Cos. Petilio haud procul Tybure excepti, egressis ad opem ferendam Tyburtibus, simul cum his intra portas compelluntur. Egregie cum ab dictatore, tum ab Cos. gesta est res. Et Coss. alter Fabius prælijs primum paruis, postremo vna insigni pugna, cum hostes totis adorti copiis essent, Hernicos deuicit. Dictator consulibus in senatu & apud populum magnifice collaudatis, & suarum quoque rerum illis remisso honore, dictatura se abdicauit. Petilius de Gallis Tyburtibusque geminum triumphum egit. Fabio satis visum, vt ouans vrbem iniret. Irridere Petilij triumphum Tyburtes: vbi enim eum secum acie conflixisse? spectatores paucos fugæ trepidationisque Gallorum extra portas egressos, postquam in se quoque fieri impetum viderint, & sine discrimine obuios cædi, recepisse se intra vrbem: eam rem triumpho dignam visam Romanis? ne nimis mirum magnumque censerent, tumultum exciere in hostium portis, maiorem ipsos trepidationem ante mœnia sua visuros. Itaque insequenti anno M. Popilio Lenate, Cn. Manlio Coss. primo silentio noctis ab Tybure agmine infesto profecti ad vrbem Romam venerunt. terrorem repente ex somno excitatis, subita res & nocturnus pauor prębuit, ad hoc multorum inscitia, qui, aut vnde hostes aduenissent. conclamatum tamen celeriter ad arma est, & portæ stationibus, murique præsidiis firmati. & vbi prima lux mediocrem multitudinem ante mœnia, neque alium quam Tyburtem hostem ostendit, duabus portis egressi consules, vtrinque aciem subeuntium iam muros aggrediuntur, apparuitque occasione magis quam virtute fretos veniisse: adeo vix primum impetum Romanorum sustinuere. quin etiam bono fuisse Romanis aduentum eorum constabat, orientemque iam seditionem inter patres & plebem, metu iam propinqui belli cõpressam. Alius aduentus hostium fuit proximo bello agris quam vrbi terribilior. Populabundi Tarquinienses fines Romanos maxime qua ex parte Hetruriam adiacent, peragrauere: rebusque nequiequam repetitis, noui consules C. Fabius & C. Plautius iussu populi bellum indixere: Fabioque ea prouincia, Plautio Hernici euenere. Gallici quoque belli fama increbrescebat: sed inter multos terrores solatio fuit pax Latinis petentibus data, & magna vis mitium ab ijs ex fœdere vetusto, quod multis intermiserant annis, accepta. quo præsidio cum fulta res Romana esset, leuius fuit quod Gallos mox Præneste venisse, atque inde circa Pedum consedisse auditum est. Dictatorem dici C. Sulpitium placuit: consul ad id accitus C. Plautius dixit. magister equitum dictatori additus M. Valerius. Hi robora militum ex duobus consularibus exercitibus electa aduersus Gallos duxerunt. Lentius id aliquanto bellum, quam parti vtrique placebat, fuit: cum primo Galli tantum auidi certaminis fuissent: deinde Romanus miles ruendo in arma ac dimicationem alium tantum Gallicam ferociam vinceret. Dictatori neutiquam placebat, quando nulla cogeret res, fortunæ se committere aduersus hostem, quem tempus in posteriorem indies, & locus alienus faceret, sine præparato commeatu, sine vllo monimento morantem: ad hoc iis animis corporibusque, quorum omnis in impetu vis esset, parua eadem langueſceret mora. His consiliis dictator bellum trahebat, grauemque edixerat pœnam, si quis iniussu in hostem pugnasset. Milites ægre id patientes, primo in stationibus vigiliisq; inter se dictatorem sermonibus carpere, interdum patres communiter increpare, quod non essent per consules geri bellum: electum esse eximium imperatorem, vnicũ ducem,

V.C. 396.

397.

ducem, qui nihil agenti sibi de cœlo deuolaturam in sinum victoriam censeat, &
Eadem deinde hæc interdiu propalam, ac ferociora his iactare: se iniussu imperatoris aut dimicaturos, aut agmine Romam ituros: immiscerique militibus centuriones: nec in circulis modo fremere, sed iam in principiis ac prætorio in vnum sermones confundi: atque in concionis magnitudinem crescere turba, & vociferari ex omnibus locis, vt extemplo ad dictatorem iretur: verba pro exercitu faceret Sex. Tullius, vt virtute eius dignum esset. Septimum primum pilum iam Tullius ducebat, neque erat in exercitu qui quidem pedestria stipendia fecisset, vir factis nobilior. is præcedens militum agmen ad tribunal pergit: mirantique Sulpitio non turbam magis quam turbæ principem Tullium imperijs obedientissimum militem: Scilicet, dictator, inquit, condemnatum se vniuersus exercitus à te ignauiæ ratus, & prope ignominiæ causa destitutum sine armis, orauit me vt suam causam apud te agerem. Equidem sicubi loco cessum, si terga data hosti, si signa fœde amissa obijci nobis possent: tamen hoc à te impetrari æquum censerem, vt nos virtute culpam nostram corrigere, & abolere flagitij memoriam noua gloria patereris. etiam ad Alliam fusæ legiones eandem quam per pauorem amiserant patriam, profectæ postea ab Veijs, virtute recuperauere. Nobis deûm benignitate, felicitate tua, populique Romani, & res & gloria est integra: quanquam de gloria vix dicere ausim, si nos & hostes haud secus quam fœminas abditos intra vallum omnibus contumelijs eludunt: & tu imperator noster, quod ægrius patimur, exercitum tuum sine animis, sine armis, sine manibus iudicas esse: & prius quam expertus nos esses, de nobis ita desperasti, vt te mancorum ac debilium ducem iudicares esse. Quid enim aliud esse causæ credamus, cur veteranus dux fortissimus bello, compressis, quod aiunt, manibus sedeas? Vtcunque enim se habeat res, te de nostra virtute dubitasse videri, quam nos de tua, verius est. Sin autem non tuum istuc, sed publicum est consilium, & consensus aliquis patrum, non Galli cum bellum nos ab vrbe, à penatibus nostris ablegatos tenet: quæso vt quæ dicam, non à militibus imperatori dicta censeas, sed à plebe patribus: quæ sicut vos vestra habeatis cõsilia, sic te sua habituram dicat. Quis tandem iuccenseat milites nos esse, non seruos vestros? ad bellum, non in exilium missos? Si quis det signum, in aciem educat, vt viris ac Romanis dignum sit, pugnaturos si nihil armis opus sit, ocium Romæ potius quam in castris acturos. hæc dicta sint patribus. Te imperator milites tui oramus, vt nobis pugnandi copiam facias: tum vincere cupimus, tum duce te vincere: tibi lauream insignem defere: tecum triumphantes vrbem inire: tuum sequentes currum, Iouis Opt. Max. templum gratantes ouantesque adire. Orationem Tullij exceperunt precantes multitudinis: & vndique vt signum daret, vt capere arma iuberet, clamabant. Dictator quanquam rem bonam exemplo haud probabili actam censebat, tamen facturum quod milites vellent, se recepit. Tulliumque secreto, quæna hæc res sit, aut quo acta more, percontatur. Tullius magnopere à dictatore petere, ne se oblitum disciplinæ militaris, ne sui, neve imperatoriæ maiestatis crederet: multitudini concitatæ, quæ ferme autoribus similis esset, non restraxisse se ducem, ne quis alius, qualem mota creare multitudo soleret, exiret. Nam se quidem nihil non arbitrio imperatoris acturum. illi quoque tamen videndum magnopere esse, vt exercitum in potestate haberet: differri posse: adeo concitatos animos ipsos sibi locum ac tempus pugnandi sumpturos, si ab imperatore non detur. Dum hæc loquuntur, iumenta forte pascentia extra vallum Gallo abigenti duo milites Roma. ademerunt. in eos saxa iecta à Gallis: deinde ab Romana statione clamor ortus ac procursum est. Iamq; haud procul iusto prælio res erant, ni celeriter diremptum certamen per centuriones esset. Affirmata certe eo casu Tullij apud dictatorem fides, nec recipiente iam dilationem re, in posterum diem edicitur acie pugnatum. Dictator tamen, vt qui magis animis quã viribus fretus ad certamẽ descendit,

A omnia circunſpicere atque agitare cœpit, vt arte aliqua terrorem hoſtib. incu- v.l.
teret. Solerti animo rem nouam excogitat. qua deinde multi noſtri atque ex-
terni imperatores, noſtra quoque quidam ætate vſi ſunt. Mulis ſtrata detrahi
iubet: biniſque tantum centunculis relictis, agaſones partim captiuis, partim ę-
grorum armis ornatos imponit. his fere mille effectis, cētum admiſcet equites,
& nocte ſuper caſtra in montes euadere, ac ſyluis ſe occultare iubet, ne-
que inde ante moueri, quam ab ſe acciperent ſignum. Ipſe vbi illuxit, in radici-
bus montium extendere aciem cœpit ſedulo, vt aduerſus montes conſiſteret
hoſtis. Inſtructo iam vani terroris apparatu, qui quidem terror plus plene ve-
ris viribus profuit: primo credere duces Gallorū non deſcenſuros in æquū Ro-
manos: deinde vbi digreſſos repente viderunt, & ipſi auidi certaminis in præli-
um ruunt: priuſq; pugna cœpit, quam ſignum ab ducib. daretur. Acrius innaſce-
te Galli dextrū cornu: neque ſuſtineri potuiſſent, ni forte eo loco dictator fu-
iſſet, Sex. Tullium nomine increpans, rogitanſq; ſiccine pugnaturos milites ſpo-
pondiſſet? vbi illi clamores ſint arma poſcentium? vbi minæ iniuſſu imperato-
ris pręlium inituros? en ipſum imperatorē clara voce vocare ad prælium, & ire
armatū ante prima ſigna: ecquis ſequeretur eorum, qui modo ducturi fuerint?
in caſtris feroces, in acie pauidi. Vera audiebant: itaq; tantus pudor ſtimulos
admouit, vt ruerent in hoſtium tela alienatis à memoria periculi animis. hic
primo impetus prope vecors turbauit hoſtes: eques deinde emiſſus turbatos a-
uertit. Ipſe dictator poſtquam labantem vna parte vidit aciem, ſigna in læuum
cornu confert, quo turbā hoſtium cōgregari cernebat: & ijs qui in monte erāt,
ſignum quod conuenerat, dedit. Vbi inde quoq; nouus clamor ortus, & tende-
re obliquo monte ad caſtra Gallorum viſi ſunt: tū metu ne excluderentur, o-
miſſa pugna eſt, curſuq; effuſo ad caſtra ferebantur. Vbi cum occurriſſet eis M.
Valerius magiſter equitū, qui profligato dextro cornu obequitabat hoſtium
munimentis, ad montes ſyluaſq; vertunt fugam: plurimiq; ibi à fallaci equitum
ſpecie, agaſonibuſq; excepti ſunt: & eorum quos pauor pertulerat in ſyluas a-
trox cædes poſt ſedatum prælium fuit. Nec alius poſt M. Furium, quā C. Sulpi-
tius iuſtiorem de Gallis egit triumphum: auri quoque ex Gallicis, ſpolijs ſatis
magnum pondus ſaxo quadrato ſeptum in Capitolio ſacrauit. Eodem anno &
ā Coſſ. vario euentu bellatū. Nā Hernici à C. Plautio deuicti, ſubactiq; ſunt. Fabi
us collega eius incaute atq; inconſulte aduerſus Tarquinienſus pugnauit: nec
in acie tantū ibi cladis acceptum, quā quod CCCVII. milites Romanos captos
Tarquinienſes immolarunt. qua fœditate ſupplicij aliquanto ignominia po-
puli Romani inſignior fuit. Acceſſit ad eā cladē & vaſtatio Romani agri, quam
Priuernates, Veliterni deinde incurſione repentina fecerunt. Eodē anno duæ
tribus Pomptina & Publicia additæ. Ludi votiui, quos M. Furius dictator voue-
rat, facti: & de ambitu à C. Petilio tribuno plebis authoribus patribus tū pri-
mū ad populum latum eſt: eaq; rogatione nouorum maxime hominum ambi-
tionem, qui nundinas & conciliabula obire ſoliti erant, compreſſam credebāt.
Haud ęquè patrib. læta inſequenti anno C. Martio, Cn. Manlio Coſſ. de vncia-
rio fœnore à M. Duellio, L. Menenio, tribunis plebis rogatio eſt perlata: &
plebs aliquanto eā cupidius ſciuit, accepitq;. Ad bella noua priore anno deſti- 398.
ta Faliſci quoq; noui hoſtes exorti, duplici crimine, quod & cum Tarquini-
ſibus iuuentus eorum militauerat: & eos qui Falerios perfugerāt, cum ma-
le pugnatum eſt, repetentibus fœcialibus Romanis non reddiderant. Ea pro-
uincia Cn. Manlio obuenit. Martius exercitum in agrum Priuernatem in-
gressum pace longinqua induxit: militemque præda impleuit: ad copiam re-
rum addidit munificentiam, quod nihil in publicum ſecernendo, augenti rem
militarem militi fauit. Priuernates cum ante mœnia ſua caſtris permunitis con-
ſiſſent, vocatis ad concionem militibus: Caſtra nunc, inquit, vobis hoſtium,
itemque prædæ do, ſi mihi pollicemini vos fortiter in acie operam nauā-
turos, nec prædæ magis quam pugnæ paratos eſſe. Signum poſcunt ingenti cla-

V.C. more: celsique, & spe haud dubia feroces in prælium vadunt. Ibi ante signa A
Sex. Tullius, de quo ante dictũ est, exclamat: Aspice imperator, inquit, quem-
admodum exercitus tuus tibi promissa præstet, piloque posito, stricto gladio in
hostem impetum facit. Sequuntur Tullium antesignani omnes: primoque im-
petu auertere hostem: fusum inde ad oppidum persecuti, cum iam scalas mœ-
nibus admouerent, in deditionem vrbem acceperunt. triumphus de Priuer-
natibus actus. Ab altero Cos. nihil memorabile gestum: nisi quod legem nouo
exemplo ad Sutrium in castris tributim de vicesima eorum qui manumitterẽ-
tur, tulit. Patres, quia ea lege had paruum vectigal inopi ærario additum esset,
authores fuerunt. Cæterum tribuni plebis non tam lege quam exemplo mo-
ti, ne quis postea populum seuocaret, capite sanxerunt. nihil enim non per
milites iuratos in consulis verba, quamuis pernicioſum populo, si id liceret fe-
ri posse. Eodem anno. C. Licinius Stolo à M. Popilio Lænate sua lege decem
millibus æris est damnatus, quod mille iugerum agri cũ filio possideret, eman-
cipandoque filium, fraudem legi fecisset. Noui Coss. inde M. Fabius Ambustus
399. II. & M. Popilius Lenas II. duo bella habuere: facile alterum cum Tyburtibus,
quod Lenas gessit: qui hoste in vrbem compulso agros vastauit, Falisci, Tar-
quinienseſque alterum consulem prima pugna fuderunt. inde terror maximus
fuit, quod sacerdotes eorum facibus ardentibus anguibusque prælatis incer-
su furiali militem Romanum insueta turbauerunt specie. & tunc quidem velut
lymphati & attoniti munimentis suis trepido agmine inciderunt: deinde vbi
cõsules, legatique, ac tribuni, puerorũ ritu vana miracula pauentes irridebant,
increpabantque, vertit animos repente pudor: & in ea ipsa quæ fugerant, velut
cæci ruebant. Discusso itaque vano apparatu hostium, cum in ipsos armatos
se intulissent, auertunt totam aciem: castrisque etiam eo die potiti, præda
ingenti parta victores reuerterunt, militaribus iocis cum apparatum hostium
tum suum increpantes pauorem. Concitatur deinde omne nomen Hetrus-
cum, & Tarquinienſibus Faliscisque ducibus ad Salinas perueniunt. aduersus
eum terrorem dictator C. Martius Rutilius primus de plebe dictus, magistrum
equitum item de plebe C. Plautium dixit. Id vero Patribus indignum vide-
ri, etiam dictaturam iam in promiscuo esse: omnique ope impediebant, ne
quid dictatori ad id bellum decerneretur, pararetur ve. Eo promptius cunc-
ferente dictatore, populus iussit. profectus ab vrbe vtraque parte Tyberis, rati-
bus exercitu quocunque fama hostium ducebat traiecto, multos populatore
agrorum vagos, palantes oppressit: castra quoque nec opinato aggressus co
pit: & VIII. millibus hostium captis, cæteris aut cæsis, aut ex agro Romano fu
gatis, sine authoritate Patrum populi iussu triumphauit. Quia nec per dictato
rem plebeium, nec per consulem, comitia consularia haberi volebant: & alte
consul Fabius bello retinebatur, res ad interregnum redit. Interreges dei
ceps Q. Seruilius Hala, M. Fabius, Cn. Manlius, C. Fabius, C. Sulpitius, L. AEmi
lius Q. Seruilius, M. Fabius Ambustus. In secundo interregno orta content
est, quod duo patricij consules creabantur, intercedentibusque tribunis inte
rex Fabius aiebat, in XII. tabulis legem esse, vt quodcunque postremum p
opulus iussisset, id ius ratumque esset, iussum populi & suffragia esse. Cumq
intercedendo tribuni nihil aliud quam vt differrent comitia, valuissent: d
400. patricij Coss creati sunt, C. Sulpitius Peticus tertium, M. Valerius Publico
eodemque die magistratum inierunt. Quadringentesimo anno quam v
Romana condita erat, quinto tricesimo quam a Gallis recepta, ablato p
nonum annum à plebe consulatu, patricij Coss. ambo ex interregno
gistratum iniere, C. Sulpitius Peticus tertium, M. Valerius Publicola. Em
lum eo anno ex Tyburtibus haud memorando certamine captum, siue du
Coss. auspicio bellum ibi gestum est, vt scripsere quidam: seu per idem tem
Tarquinienſium quoque sunt vastati agri ab Sulpitio Cos. quo Valerius
uersus Tyburtes legiones duxit. Domi maius certamen Coss. cum pl

ac tribunis erat. fidei iam suæ, non solùm virtutis ducebant esse, vt accepissent V.C.
duo patricij consulatum, ita ambobus patricijs mandare: quin aut toto cedendum esse, si plebeius iam magistratus fiat consulatus: aut possidendum totum, quam possessionem integram à patribus accepissent. Plebs contra fremit. quid se viuere? quid in parte ciuium censeri? si quod duorum hominum virtute L. Sextij ac C. Licinij partum sit, id obtinere vniuersi non possint? Vel reges, vel decemuiros, vel si quod tristius sit imperij nomen, patiendum esse potius, quam ambos patricios Coss. videant. nec inuicem pareatur, atque imperetur, sed pars altera in æterno imperio locata, plebem nusquam alio natam quam ad seruiendum putet. Non desunt tribuni authores turbarum: sed inter concitatos per se omnes vix duces eminent. Aliquoties frustra in campum descensum cum esset, multiq; per seditiones acti comitiales dies: postremo vi-
ctæ perseuerãtia Coss. plebis eo dolor erupit, vt tribunos actum esse de libertate vociferantes, relinquendumque non campum iam solum, sed etiam vrbem captam atque oppressam regno patriciorum, mœsta plebs sequeretur. Consules relicti à parte populi, per infrequentiam comitia nihilo segnius perficiunt. Creati consules ambo patricij, M. Fabius Ambustus tertium, T. Quintius. In qui- 401.
busdam annalibus pro T. Quintio. M. Popilium Cos. inuenio. Duo bella eo anno prospere gesta: cum Tyburtibusque ad deditionem pugnatum: Sassula ex his vrbs capta, cæteraque oppida eandem fortunam habuissent, ni vniuersa gens positis armis in fidem consulis venisset. Triumphatum de Tyburtibus: alioquin mitis victoria fuit. In Tarquinienses acerbe sæuitum, multis mortalibus in acie cæsis: ex ingenti captiuorum numero CCCLVIII. delecti, nobilissimus quisque, qui Romam mitteretur: vulgus aliud trucidatum nec populus in eos qui missi Romam erant, mitior fuit. medio in foro omnes virgis cæsi, ac securi percussi. id pro immolatis in foro Tarquiniensium Romanis pœnæ hostibus redditum. Res bello bene gestæ, vt Samnites quoque amicitiam petent, effecerunt. Legatis eorum comiter ab senatu responsum: fœdere in societatem accepti. Non eadem domi quæ militiæ, fortuna erat plebi Romanæ. Nam etsi vnciario fœnore facto leuata vsura erat, sorte ipsa obruebantur nopes, nexumque inibant. eo nec patricios ambos consules, nec comitiorum curam, publicave studia præ priuatis incommodis plebs ad animum admittebat. Consulatus vterque apud patricios manet. Consules creati, C. Sulpitius 402.
Peticus quartum, M. Valerius Publicola iterum. In bellum Hetruscum intentam ciuitatem, quia Cæritem populum misericordia consanguinitatis Tarquiniensibus adiunctum fama ferebat, legati Latini ad Volscos conuertere, nuntiantes exercitum conscriptum armatumque iam suis finibus imminere: inde populabundos in agrum Romanum venturos esse. Censuit igitur senatus neutram negligendam rem esse. vtroque legiones scribi, consulesque sortiri prouincias iussit. Inclinauit deinde pars maior curæ in Hetruscum bellum, postquam literis Sulpitij consulis, cui Tarquinij prouincia euenerat, cognitum est, depopulatum agrum circa Romanas Salinas, prædæque partem in Cæritum fines auectam, & haud dubie iuuentutem eius populi inter prædatores fuisse. Itaq; Valerium consulem Volscis oppositum, castraq; ad finem Thusculanum habentem, reuocatum inde senatus dictatorem dicere iussit. T. Manlium Torquati filium dixit. Is cum sibi magistrum equitum A. Cornelium Cossum dixisset, consulari exercitu contentus, ex authoritate patrum, ac populi iussu Cæritibus bellum indixit. Tum primum Cærites, tanquam in verbis hostium vis esset ad bellum significandum, quam in suis factis, qui per populationem Romanos lacessierant, esset, etiam veteris belli terror inuasit: & quam non suarum virium ea dimicatio esset, cernebant: pœnitebatq; populationis, & Tarquiniensium execrabantur defectionis authores: nec arma aut bellum quisquam apparare, sed pro se quisq; legatos mitti iubebat ad petendam erroris veniam. Postquam senatum cum adissent, ab senatu reiecti ad populum, deos rogauerunt,

V.C. quorum sacra bello Gallico accepta rite procurassent, vt Romanos florentes A
ea sui misericordia caperet, quæ se rebus affectis quondam populi Romani
cepisset, conuersique ad delubra Vestæ, hospitium flaminum Vestaliumque ab
se caste ac religiose cultum inuocabant. Ea ne meritos crederet quisquam, ho-
stes repente sine causa factos? aut si quid hostiliter fecissent, consilio id magis
quam furore lapsos fecisse, vt sua vetera beneficia, locata præsertim apud tam
gratos, nouis corrumperent maleficijs? florentemque populum Romanum, ac
felicissimum bello, sibi desumerent hostem, cuius afflicti amicitiam cepissent?
Ne appellarent consilium, quæ vis ac necessitas appellanda esset, Transeuntes
agmine infesto per agrum suũ Tarquinienses, cum præter viam nihil petissnet,
traxisse quosdam agrestium populationis eius quæ sibi crimini detur, comites,
eos, seu dedi placeat, dedere se paratos esse: seu supplicio affici, daturos pœ-
nas. Cære sacrarium populi Romani, diuersorium sacerdotum, ac receptacu-
lum Romanorum sacrorum, intactum inuiolatumque crimine belli hospitio
Vestalium cultisque dijs darent. Mouit populum non tam causa præsens,
quam vetus meritum, vt maleficij quam beneficij potius immemores essent.
itaque pax populo Cæriti data: inducias que in centum annos factas, in se-
natusconsulta referre placuit. In Falisços eodem noxios crimine vis belli
conuersa est: sed hostes nusquam inuenti. Cum po pulatione peragrati fines
essent, ab oppugnatione vrbiũ temperatũ: legionibusq; Romã reductis, reliquũ
anni muris turribusq; reficiendis consumptum, & ædes Apollinis dedicata est.
Extremo anno comitia consularia certamen patrum ac plebis diremit, tribu-
nis negantibus passuros comitia haberi, ni secundum Liciniam legem habe-
rentur: dictatore obstinato tollere potius totum è republica consulatum, quã
promiscuum patribus ac plebi facere. Prolatandis igitur comitijs cum dictator
magistratu abisset, res ad interregnum redijt. Infestam inde patribus plebem
interreges cum accepissent, ad vndecimum interregem seditionibus certatum
est. Legis Liciniæ patrocinium tribuni iactabant: propior dolor plebi fœnoris
ingrauiscentis erat: curæque priuatæ in certaminibus publicis erumpebant.
04. Quorum tædio patres L. Cornelium Scipionem interregem concordiæ causa
obseruare legem Liciniam comitijs consularibus iussere. P. Valerio Publicola
datus è plebe collega C. Martius Rutilius. Inclinatis semel in concordiam ani-
mis, noui consules fœnebrem quoque rem, quæ distinere vnanimos videbatur,
leuare aggressi, solutionem alieni æris in publicam curam verterunt, quinque
viris creatis, quos mensarios ab dispensatione pecuniæ appellarunt. Meriti a
quitate curaque sunt, vt per omnium annalium monumenta celebres nomi-
bus essent. Fuere autem C. Duellius, P. Decius Mus, M. Papyrius, Q. Publi
& T. Aemylius: qui rem difficillimam tractatu, & plerunq; parti vtriq; semp
certe alteri grauem, cum alia moderatione, tum impendio magis publi
quam iactura sustinuerunt. Tarda enim nomina, & impeditiora inertia de
torum quam facultatibus, aut erarium mensis cum ære in foro positis diss
uit, vt populo prius caueretur: aut æstimatio æquis rerum precijs liberauit,
non modo sine iniuria, sed etiam sine quærimonijs partis vtriusque exhau
vis ingens æris alieni sit. Terror inde vanus belli Hetrusci, cum coniurasse
odecim populos fama esset, dictatorem dici coegit. dictus in castris (eo e
ad consules missum senatusconsultum est) C. Iulius, cui magister equitum
iectus L. Aemylius. Cæterum foris tranquilla omnia fuere: tentatum d
per dictatorem, vt ambo patricij consules crearentur, rem ad interregnum
duxit. duo interreges C. Sulpitius, & M. Fabius interpositi obtinuere, quo
ctator frustra tetenderat, mitiore iam plebe ob recens meritum læuati
alieni, vt ambo patricij consules crearentur: Creati ipse C. Sulpitius Peti
qui prior interregno abijt, & T. Quintius Pœnus. quidam Cæsonem, a
cognomen Quintio adijciunt. Ad bellum ambo profecti, Faliscum Q
cius, Sulpitius Tarquiniense, nusquam acie congresso hoste, cum agris m
qu

A quam cum hominibus, vrendo populandoque gesserunt bella. Cuius lentæ ve- V.C.
lut tabis senio victa vtriusque pertinacia populi est, vt primum à consulibus, dein permissu eorum ab senatu inducias peterent, in quadraginta annos impetrauerunt. Ita posita duorum bellorum quæ imminebant, cura, dum aliqua ab armis quies esset: quia solutio æris alieni multarum rerum mutauerat dominos, censum agi placuit. cæterũ cum censoribus creandis indicta comitia essẽt: professus se petere censuram C. Martius Rutilius, qui primus dictator de plebe fuerat, cõcordiam ordinum turbauit: quod videbatur quidem tempore alieno fecisse, quia ambo tum forte patricij consules erant, qui rationem eius se habituros negabant: sed & ipse constantia inceptum obtinuit, & tribuni omni vi recuperando ius consularibus comitiis amissum, adiuuerunt. & cum ipsius viri maiestas nullius honoris fastigium non æquabat, tum per eundem, qui ad dictaturam aperuisset viam, censuram quoque in partem vocari plebs volebat. Nec variatum comitijs est, quin cum Manlio Nævio censor Martius crearetur. Dictatorem quoque hic annus habuit M. Fabium, nullo terrore belli, sed ne Licinia lex comitijs consularibus obseruaretur. Magister equitum dictatori additus Q. Seruilius, nec tamen dictatura potentiorem eum consensum patrum consularibus comitijs fecit, quam censorijs fuerat. M. Popilius Lenas 405.
à plebe consul, à patribus L. Cornelius Scipio datus. Fortuna quoque illustriorem plebeium consulem fecit. Nam cum ingentem Gallorum exercitum in agro Latino castra posuisse nunciatum esset: Scipione graui morbo implicito, Gallicum bellum Popilio extra ordinem datum. Is impigre exercitu scripto, cum omnes extra portam Capenam ad Martis ædem conuenire armatos iuniores iussisset, signaque eodem quæstores ex ærario deferre: quatuor expletis legionibus quod superfuit militum, P. Valerio Publicolæ prætori tradidit: autor patribus scribendi alterius exercitus, quod ad incertos belli euentus subsidium reipub. esset. Ipse iam satis omnibus instructis, comparatisque, ad hostem pergit. cuius vt prius nosceret vires, quam periculo vltimo tentaret: in tumulo, quem proximum castris Gallorum capere potuit, vallũ ducere cœpit. Gens ferox, & ingenij auidi ad pugnam, cum procul visis Romanorum signis, vt extemplo prælium initura explicuisset aciem: postquam neque in æquum dimitti agmen vidit, & cum loci altitudine, tum vallo etiam tegi Romanos, perculsos pauore rata, simul oportuniores, quod intenti tum maxime operi essent, truci clamore aggreditur. Ab Romanis nec opus intermissum (Triarij erant qui muniebant) & ab hastatis principibusq;, qui pro munitoribus intenti armatiq; steterant, prælium initum. Præter virtutem locus quoque superior adiuuit, vt pila omnia hastæque non tanquam ex æquo missa, vana (quod plerunque fit) caderent, sed omnia librata ponderibus figerentur, oneratique telis Galli, quibus aut corpora transfixa, aut prægrauata inhærentibus gerebant scuta, cum cursu pene in aduersum subissent, primo incerti restitere: dein cum ipsa cunctatio & his animos minuisset, & auxisset hosti, impulsi retro ruere alij super alios, stragemque inter se cæde ipsa fœdiorem dare. adeo præcipiti turba obruti plures, quam ferro necati. Necdum certa Romanis victoria erat: alia in campum digressis supererat moles: namque multitudo Gallorum sensum omnem talis damni exuperans, velut noua rursus exoriente acie, integrum militem aduersus victorem hostem ciebat. stetitque suppresso impetu Romanus, quia iterum fessis subeunda dimicatio erat, & quod consul, dum inter priores incautus agitat, læuo humero matari prope traiecto, cesserat parumper acie. Iamque omissa cunctando victoria erat, cum consul vulnere alligato rectus ad prima signa: Quid stas miles? inquit. Non cum Latino Sabino- "
ve hoste res est, quem victum armis socium ex hoste facias. in belluas strinxis ferrum: hauriendus aut dandus est sanguis. propulistis à castris, supina " "
ille præcipites egistis, stratis corporibus hostium superstatis. Complete ea- "
m strage campos, qua montes replestis. Nolite expectare dum stantes vos "

fugiant. inferenda sunt signa, & vadendum in hostem. His adhortationibus A
iterum coorti pellunt loco primos manipulos Gallorum, cuneis deinde in medium agmen perrumpunt. Inde barbari dissipati, quibus, nec certa imperia, nec duces essent, vertunt impetum in suos: fusiq; per campos, & præter castra etiam sua fuga prælati, quod editissimum inter æquales tumulos occurrebat oculis, arcem Albanam petunt. Consul non vltra castra insecutus, quia & vulnus degrauabat, & subijcere exercitum pugna fessum nouo labori nolebat, à persequendo hoste continuit, tumulis ab hoste occupatis. Præda omni castrorum militi data, victorem exercitum, opulentumq; Gallicis spolijs Romam reduxit. Moram triumpho vulnus consulis attulit. Eademque causa dictatoris desiderium senatui fecit, vt esset, qui ægris consulibus comitia haberet. Dictator L. Furius Camillus dictus, addito magistro equitum P. Cornelio Scipione, reddidit patribus possessionem pristinam consulatus. ipse ob id meritum ingenti patrum studio creatus consul, collegam Appium Claudium Crassum dixit. Priusquam inirent noui consules magistratum, triumphus à Popilio de Gallis actus, magno fauore plebis: mussantesque inter se rogitabant, num quem plebeij consulis pœniteret? simul dictatorem increpabant, qui legis Liciniæ spretæ mercedem consulatum priuata cupiditate quam publica iniuria fœdiorem, cœpisset, vt se ipse consulem dictator crearet. Annus multis varijsque motibus fuit insignis. Galli ex Albanis montibus, quia hyemis vim pati nequiuerant, per campos, maritimaque loca vagi populabantur. Mare infestum classibus Græcorum erat, oraque littoris Antiatis, Laurensque tractus, & Tyberis ostia, vt prædones maritimi cum terrestribus congressi, ancipiti semel prælio decertarint, dubijque discesserint, in castra Galli, Græci retro ad naues, victos se, an victores putarent: Inter hos longe maximus extitit terror, concilia populorum Latinorum ad lucum Ferentinæ habita: responsumq; haud ambiguum imperantibus milites Romanis datum, absisterent imperare ijs quorum auxilio egerent. Latinos pro sua libertate potius quam pro alieno imperio laturos arma. Inter duo simul bella externa, defectione etiam sociorum senatus anxius, cum cerneret metu tenendos, quos fides non retinuisset: extendere omnes imperij vires consules delectu habendo iussit. Ciuili quippe standum exercitu esse, quando socialis cœtus desereret. Vndique non vrbana tantum, sed etiam agresti iuuentute decem legiones scriptæ dicuntur quaternûm millium & ducenorum peditum, equitumque trecenorum. quem nunc nouum exercitum, si qua externa vis ingruat, hæ vires populi Romani, quas vix terrarum capit orbis, contractæ in vnum haud facile efficiant. Adeo in quæ laboramus sola creuimus, diuitias, luxuriamque. Inter cætera tristia eius anni consul alter Ap. Claudius in ipso belli apparatu moritur, redierantque res ad Camillum: cui vnico consuli vel ob aliam dignationem haud subijciendam dictaturæ, vel ob omen faustum ad Gallicum tumultum cognominis, dictatorem arrogari haud satis decorum visum est Patribus. Consul duabus legionibus vrbi præpositis, octo cum L. Pinario prætore diuisis, memor paternæ virtutis, Gallos cum sibi bellum extra sortem sumit: prætorem maritimam oram tutari, Gracosq; arcere littoribus iussit. & cum in agrum Pomptinum descendisset, quneq; in campis congredi nulla cogente re volebat, & prohibendo populationibus, quos rapto viuere necessitas cogeret, satis domari credebat hostem: cum idoneum statiuis delegit. Vbi cum stationibus quieti tempus tereret, Gallus processit magnitudine atq; armis insignis: quatiensq; scutum hasta, silentium fecisset, prouocat per interpretem, vnum ex Romanis, qui secum ferro decernat. Marcus erat Valerius tribunus militum, adolescens: qui haud dispar digniorem eo decore, se quam T. Manlium ratus, prius scisciatus consulis voluntatem, in medium armatus processit. Minus insigne certamen humano numine interposito deorum factum. nanque conserenti iam manum Romano coruus repente in galea consedit, in hostem versus. Quod primo vt au-

A rium cœlo missum lætus accepit tribunus: precatus deinde, si diuus, si diua es- V.C.
set, qui sibi præpetem misisset, volens propitius adesset. dictu mirabile, tenuit
non solum ales captam semel sedem, sed quotiescunque certamen initum est,
leuans se alis, os oculosque hostis rostro & vnguibus appetijt: donec territum
prodigij talis visu, oculisq; simul ac mente turbatum Valerius obtruncat. Cor-
uus è conspectu elatus orientem petit. Hactenus quietæ vtrinque stationes
fuere. Postquam spoliare corpus cæsi hostis tribunus cœpit, nec Galli se stati-
one tenuerunt, & Romanorum cursus ad victorem etiam ocior fuit. ibi circa
iacentis Galli corpus contracto certamine pugna atrox concitatur. Iam non
manipulis proximarum stationum, sed legionibus vtrinque effusis res geritur.
Camillus lætum militem victoria tribuni, lætum tam præsentibus ac secundis
dijs, ire in prælium iubet. Ostentansque insignem spolijs tribunum: Hunc imi-
tare miles, aiebat, & circa iacentem ducem sterne Gallorum cateruas. Dij ho-
minesque illi affuere pugnæ, depugnatumque haud quaquam certamine am-
biguo cum Gallis est. Adeo duorum militum euentum, inter quos pugnatum
erat, vtraque acies animis præceperat. Inter primos, quorum concursus alios
exciuerat, atrox prælium fuit: alia multitudo priusquam ad coniectum teli ve-
niret, terga vertit. primo per Volscos Falernumq; agrum dissipati sunt: inde A-
puliam ac mare inferum petierunt. Consul concione aduocata, laudatum tri-
bunum decẽ bobus aureaq; corona donat. Ipse iussus ab senatu bellũ maritimum curare, cum prætore iunxit castra: ibi, quia res trahi segnitia Græcorum
non committentium se in aciem, videbatur: dictatorem comitiorum causa T.
Manlium Torquatum ex authoritate senatus dixit. Dictator magistro equitum
A. Cornelio Cosso dicto, consularia comitia habuit, æmulumque decoris sui ab-
sentem M. Valerium Coruinum (id enim illi deinde cognominis fuit) summo fa-
uore populi treis vt viginti natum annos consulem renunciauit. collega Cor-
uino de plebe M. Popilius Lenas IIII. consul futurus datus est. Cum Græcis 407.
a Camillo nulla memorabilis gesta res: nec illi terra, nec Romanus mari bella-
tor erat. Postremo cum littoribus arcerentur, aqua etiam præter cætera neces-
saria vsui deficiente, Italiam reliquere. Cuius populi ea, cuiusque gentis classis
fuerit, nihil certi est. Maxime Siciliæ fuisse tyrannos crediderim. nam vlterior
Græcia ea tempestate intestino fessa bello, iam Macedonum opes horrebat.
Exercitibus dimissis, cum & foris pax, & domi concordia, ordinum ocium esset:
ne nimis lætæ res essent: pestilentia ciuitatem adorta, coegit senatum impe-
rare decemuiris, vt libros Sibyllinos inspicerent: eorumque monitu lectisterni-
um fuit. Eodem anno Satricum ab Antiatibus colonia deducta, restitutaque
vrbs, quam Latini diruerant. Et cum Carthaginens. legatis Romæ fœdus ictum,
cum amicitiam ac societatem petentes veniissent. Idem ocium domi foris que
fuit. T. Manlio Tor. C. Plautio secundum Coss. semunciarium tantum ex vn- 408.
cario fœnus factum: & in pensiones æquas triennij, ita vt quarta præsens esset,
quarto æris alieni dispensata est. & sic quoque parte plebis affecta, fides tamen
publica priuatis difficultatibus potior ad curam senatui fuit. læuatæ maximæ
res, quia tributo ac delectu supersessum. Tertio anno post Satricum restitutum 409.
Volscis, M. Valerius Coruinus secundum Coss. cum C. Petilio factus, cum ex
Antio nunciatum esset legatos ab Antio circumire populos Latinorum ad
concitandum bellum: prius quam plus hostium fieret, Volscis arma inferre iussi,
ad Satricum exercitu infesto pergit. quo cum Antiates, alijq; Volsci præpa-
rati iam ante, si quid ab Roma mouceretur, copijs occurrissent, nulla mora
inter infensos diutino odio dimicandi facta est. Volsci ferocior ad rebellan-
dum quam ad bellandum gens, certamine victi, fuga effusa Satrici mœnia pe-
tunt. & ne in muris quidem satis firma spe, cum corona militum cincta iam
capperetur vrbs, ad quatuor millia præter multitudinem imbellem, sese
dedere. Oppidum dirutum atque incensum, ab æde tantum matris Matu-
tæ abstinuere ignem. Præda omnis militi data, extra prædam quatuor millia

V.C. deditorum habita. eos vinctos consul ante currum triumphans egit: venditis A
deinde, magnam pecuniam in ærarium redegit. Sunt qui hanc multitudinem
captiuam seruorum fuisse scribant: idque magis verisimile est, quam deditos
410. venijsse. Hos consules secuti sunt M. Fabius Dorsuo, Ser. Sulpitius Camerinus,
Auruncum inde bellum ab repentina populatione cœptum. metuq; ne id fac-
tum populi vnius consilium omnis nominis Latini esset, dictator velut aduersus
armatum iam Latium L. Furius creatus, magistrum equitum Cn. Manlium Ca-
pitolinum dixit. & cum (quod per magnos tumultus fieri solitum erat) iustitio
indicto delectus sine vacationibus habitus esset: legiones, quantum matura-
ri potuit, in Auruncos ductæ. ibi prædonum magis quam hostium animi in-
uenti. prima itaque acie debellatum est. Dictator tamen, quia & vltro bel-
lum intulerant, & sine detrectatione se certamini offerebant: deorum quo-
que opes adhibendas ratus, inter ipsam dimicationem ædem Iunoni Monetæ
vouit, cuius damnatus voti, cum victor Romam reuertisset, dictatura se abdi-
cauit. Senatus duumuiros ad eandem ædem pro amplitudine P. R. faciendam
creari iussit. Locus in arce destinatus, quæ area ædium M. Manlij Capitolini fu-
411. erat. Consules dictatoris exercitu ad bellum Volscum vsi, Soram ex hostibus
incautos adorti, ceperunt. Anno postquam vota erat, ædes Monetæ dedica-
tur, C. Martio Rutilio III. Manlio Torquato II. Coss. Prodigium extemplo
dedicationem secutum, simile vetusto montis Albani prodigio. nanque & lapi-
dibus pluit, & nox interdiu visa intendi. libris que inspectis, cum plena religione
ciuitas esset, senatui placuit dictatorem feriarum constituendarum causa dici.
dictus P. Valerius Publicola, magister equitum ei Q. Fabius Ambustus datus
est. Non tribus tantum supplicatum ire placuit, sed finitimos etiam populos:
ordoque ijs, quo quisque die supplicarent, statutus. Iudicia eo anno populi
tristia in fœneratores facta, quibus ab ædilibus dicta dies esset, traduntur. Et
res haud vlla insigni ad memoriam causa ad interregnum redijt. Ex interregno
412. vt id actum videri posset, ambo patricij consules creati sunt, M. Valerius Cor-
uinus III. A. Cornelius Cossus. Maiora iam hinc bella & viribus hostium, &
longinquitate vel regionum, vel temporum spacio, quibus bellatum est, dicen-
tur. nanque eo anno aduersus Samnites, gentem opibus armisque validam, mo-
ta arma. Samnitium bellum ancipiti Marte gestum Pyrrhus hostis, Perrhum
Pœni secuti. Quanta rerum moles? quoties in extrema periculorum ventum?
vt in hanc magnitudinem, quæ vix sustinetur, erigi imperium posset. Belli au-
tem causa cum Samnitibus Romanis, quum societate amicitiaque iuncti es-
sent, extrinsecus venit, non orta inter ipsos est. Samnites Sidicinis iniusta ar-
ma, quia viribus plus poterant, cum intulissent, coacti inopes ad opulentio-
rum auxilium confugere, Campanis sese coniungunt. Campani magis no-
men ad præsidium sociorum, quam vires cum attulissent, fluentes luxu ab du
ratis vsu armorum in Sindicino pulsi agro, in se deinde molem omnem bell
verterunt. nanque Samnites omissis Sidicinis, ipsam arcem finitimorum Cam
panos adorti, vnde æque facilis victoria, prædæ atque gloriæ plus esset: Tifat
imminentes Capuæ colles cum præsidio firmo occupassent, descendunt ind
quadrato agmine in planiciem quæ Capuam Tifataque interiacet. ibi rursu
acie dimicatum: aduersoque prælio Campani intra mœnia compulsi, cu
robore iuuentutis suæ accisо nulla propinqua spes esset, coacti sunt ab Roma
nis petere auxilium. Legati introducti in senatum, maxime in hanc sententia
„ locuti sunt: Populus nos Campanus legatos ad vos Patres conscripti misit,
„ micitiam in perpetuum auxilium præsens à vobis petitum. quam si secundis r
„ bus nostris petissemus, sicut cœpta celeris, ita infirmiore vinculo contracta e
„ set. tunc enim, vt qui ex æquo nos venisse in amicitiam meminissemus, ami
„ forsitan pariter ac nunc, subiecti atque obnoxij vobis minus essemus. nu
„ misericordia vestra conciliati, auxilioque in dubijs rebus defensi, beneficiu
„ quoque acceptum colamus oportet, ne ingrati, atque omni ope diua
humanaq

humanaque indigni videamur. Neque hercule quod Samnites priores amici "
ſocijque vobis facti ſunt ad id valere arbitror, ne nos in amicitiam ſuſcipia- "
mur: ſed vt vetuſtate & gradu honoris nos præſtent. neque enim fœdere Sam- "
nitium, ne qua noua iungeretis fœdera, cautum eſt. Fuit quidem apud vos ſem- "
per ſatis iuſta cauſa amicitiæ, velle eum vobis amicum eſſe qui vos appeteret. "
Campani, etſi fortuna præſens magnifice loqui prohibet, non vrbis amplitudi- "
ne, non agri vbertate vlli populo præterquam vobis cedentes, haud parua (vt "
arbitror) acceſſio bonis reb. veſtris in amicitiam venimus veſtram Aequis Vol- "
ſciſque æternis hoſtibus huius vrbis, quandocunque ſe mouerint, ab tergo eri- "
mus: & quod vos pro ſalute noſtra priores feceritis, id nos pro imperio veſtro "
& gloria, ſemper faciemus. Subactis ijs gentibus, quæ inter nos voſque ſunt, "
quod propediem futurum ſpondet & virtus & fortuna veſtra, continens impe- "
rium vſque ad nos habebitis. Acerbum & miſerum eſt quod fateri nos fortuna "
noſtra cogit. Eo ventum eſt Patres conſcripti, vt aut amicorum aut inimi co- "
rum Campani ſimus. Si defenditis, veſtri: ſi deſeritis, Samnitium erimus. Capuã "
ergo & Campaniam omnem, veſtris, an Samnitium viribus accedere malitis, "
deliberate. Omnibus quidem, Romani, veſtram miſericordiam, veſtrumque "
auxiliũ æquũ eſt patêre: ijs tamen maxime, qui eam implorantibus alijs, auxi- "
lium, dum ſupra vires ſuas præſtant, omnes ipſi in hanc neceſſitatem venerunt. "
quanquam pugnauimus verbo pro Sidicinis, re pro nobis, cum videremus fi- "
nitimum populum nefario latrocinio Samnitium peti: & vbi conflagraſſent "
Sidicini, ad nos traiecturum illud incendium eſſe. Nec enim nunc quia dolent "
iniuriam acceptam Samnites, ſed quia gaudent oblatam ſibi eſſe cauſam, op- "
pugnatũ nos veniunt. An ſi vltio iræ hæc, & non occaſio cupiditatis explendæ "
eſſet, parum fuit quod ſemel in Sidicino agro, iterum in Campania ipſa legio- "
nes noſtras cecidere? Quæ eſt iſta tam infeſta ira, quã per duas acies fuſus ſan- "
guis explere non potuerit? Adde huic populationem agrorum, prædas homi- "
num atque pecudum actas, incendia villarum, ac ruinas, omnia ferro ignique "
vaſtata. Hiſcine ira expleri non potuit? Sed cupiditas explenda eſt: ea ad op- "
pugnandam Capuam rapit. Aut delere vrbem pulcherrimam, aut ipſi poſſidere "
volunt. Sed vos potius Romani beneficio veſtro occupate eam, quam illos "
habere per maleficium ſinatis. Non loquor apud recuſantem iuſta bella po- "
pulum: ſed tamen ſi oſtenderitis auxilia veſtra, ne bello quidem arbitror vo- "
bis opus fore. Vſque ad nos contemptus Samnitium peruenit, ſupra non aſ- "
cendit. itaque vmbra veſtri auxilij, Romani, tegi poſſumus: quicquid deinde "
habuerimus, quicquid ipſi fuerimus, veſtrum id omne exiſtimaturi. Vobis ara- "
bitur ager Campanus, vobis Capua vrbs frequentabitur, conditorum, paren- "
tum, deorum immortalium numero nobis eritis. nulla colonia veſtra erit, quæ "
nos obſequio erga vos fideque ſuperet. Annuite patres conſcripti, nutum nu- "
menque veſtrum inuictum Campanis: & iubete ſperare incolumen Capuam "
futuram. Qua frequentia omnium generum multitudinis proſequente creditis "
nos illinc profectos? quam omnia votorum lachrymarumque plena reliquiſſe? "
in qua nunc expectatione ſenatum populumq; Campanum, coniuges liberoſ- "
q; noſtros eſſe? Stare omnem multitudinem ad portas, viam hinc ferentem "
proſpectantes certum habeo, quid illis nos, Patres conſcripti, ſolicitis ac pen- "
dentibus animis renunciare iubeatis. Alterum reſponſum ſalutem, victoriam, "
pacem ac libertatem: alterum omninari horreo, quæ ferat. Proinde vt aut de "
veſtris futuris ſocijs atq; amicis, aut nuſquam vllis futuris, nobis conſulite. Sum- "
moris deinde legatis, cum conſultus ſenatus eſſet, etſi magnæ parti vrbs maxi- "
ma opulentiſſimaq; Italiæ, vberrimus ager, mariq; propinquus, ad varietates
annonæ horreum populi Romani fore videbatur: tamen tanta vtilitate fides
iniquior fuit, reſponditq; ita ex authoritate ſenatus conſul: Auxilio vos Cam-
pani dignos cenſet ſenatus: ſed ita vobiſcum amicitiam inſtitui par eſt, ne qua
iuſtior amicitia ac ſocietas violetur. Samnites nobiſcum fœdere iuncti ſunt:

itaque

itaq; arma deos prius quam homines violatura, aduersus Samnites vobis nega-
mus: legatos, sicut fas iusq; est, ad socios atq; amicos precatum mittemus, ne
qua vobis vis fiat. Ad ea princeps legationis (sic enim domo mandatum at-
» tulerat) Quando quidem, inquit, nostra tueri aduersus vim atq; iniuriam iusta vi
» non vultis, vestra certe defendetis. Itaque populum Campanum, vrbemq; Ca-
» puam, agros, delubra deûm, diuina humanaque omnia in vestram patres con-
» scripti, populiq; Rom. ditionem dedimus. quicquid deinde patiemur, deditiij
» vestri passuri. Sub hæc dicta omnes manus ad consules tendentes, pleni lachry-
» marum in vestibulo curiæ procubuerunt. Commoti patres vice fortunarũ hu-
manarũ, si ille præpotens opibus populus, luxuria superbiaq; clarus, à quo pau-
lo ante auxiliũ finitimi petissent, adeo infractos gereret animos, vt seipse suaq;
omnia potestatis alienæ faceret: tum iam fides agi visa, deditos non prodi, nec
facturum æqua Samnitiũ populum censebant, si agrum vrbemq; per deditionẽ
factam populi Rom. oppugnarent. legatos itaque extemplo mitti ad Samnites
placuit. data mandata, vt preces Campanorum, responsum senatus amicitiæ
Samnitium memor, deditionem postremo factam, Samnitibus exponerent, pe-
terent pro societate amicitiaq;, vt deditijs suis parcerent: neque in eum a-
grum, qui populi Rom. factus esset, hostilia arma inferrent. si leniter agendo pa-
rum proficerent, denunciarent Samnitibus populi Rom. senatusq; verbis, vt Ca-
pua vrbe Campanoque agro abstinerent. Hæc legatis agentibus in concilio
Samnitium, adeo est ferociter responsum, vt non solum gesturos se esse dice-
rent id bellum, sed magistratus eorum è curia egressi stantibus legatis præfec-
tos cohortium vocarent, ijsque clara voce imperarent, vt prædatum in agrum
Campanum extemplo proficiscerentur. Hac legatione Romam relata, positis
omnium aliarum rerum curis, patres fœcialibus ad res repetendas missis, bel-
loque, quia non redderentur, solenni more indicto, decreuerunt, vt primo quo-
que tempore de ea re ad populum ferretur: iusiuq; populi consules ambo cum
duobus ab vrbe exercitibus profecti, Valerius in Campaniã, Cornelius in Sam-
nium, ille ad montem Gaurum, hic ad Satriculam castra ponunt. Priori Vale-
rio Samnitium legiones (eo nanque omnem belli molem inclinaturam censẽ-
bant) occurrunt, simul in Campanos stimulabat ira, tam promptos nunc ad se
renda, nunc ad accersenda aduersus se auxilia. Vt vero castra Romana vide
runt: ferociter pro se quisque signum duces poscere, affirmare eadem fortu
na Romanum Campano laturum opem, qua Campanus Sidicino tulerit. Va
lerius leuibus certaminibus tentandi hostis causa haud ita multos moratus d
es, signum pugnæ proposuit, paucis suos adhortatus: Ne nouum bellum eo
nouusque hostis terreret. quicquid ab vrbe longius proferrent arma, magis in
gisque in imbelles gentes eos prodire. Ne Sidicinorum Campanorumque cl
dibus, Samnitium æstimarent virtutem. qualescunque inter se certauerint, n
cesse fuisse alteram partem vinci. Campanos quidem haud dubie magis r
mio luxu fluentibus rebus mollitiaque sua, quam virtute hostium victos es
Quid autem esse duo prospera in tot seculis bella Samnitium aduersus t
decreta populi Romani, qui triumphos pene plures quam annos ab vrbe co
dita numeret? qui omnia circa se, Sabinos, Hetruriam, Latinos, Hernic
AEquos, Volscos, Auruncos, domita armis habeat? qui Gallos tot prælijs ces
postremo in mare ac naues fuga compulerit? Cum gloria belli ac virtute
quenque fretos ire in aciem debere, tum etiam intueri cuius ductu auspic
que ineunda pugna sit: vtrum qui audiendus duntaxat magnificus adhor
tor sit, verbis tantum ferox, operum militarium expers: an qui & ipse tela tr
» tare, procedere ante signa, versari media in mole pugnæ sciat. Facta mea: n
» dicta vos milites, inquit, sequi volo: nec disciplinam modo, sed exempl
» etiam à me petere. Non factionibus modo, nec per conciones vsitatas
» bilibus, sed hac dextra mihi tres consulatus, summamque laudem peperi. F
» cum hoc dici poterat: Patricius enim eras, & à liberatoribus patriæ ortus

eodem anno familia ista consulatum, quo vrbs hæc consulem habuit. Nunc « iam nobis patribus vobisque plebeijs promiscuus consulatus patet: nec gene- « ris, vt ante, sed virtutis est præmium. proinde summum quodq; spectate milites « decus. Non si mihi nouum hoc Coruini cognomen dijs authoribus homines « dedistis, Publicolarum vetustum familiæ nostræ cognomen memoria excessit. « Semper ego plebem Romanam militiæ domique priuatus, in magistratibus « paruis magnisque, æque tribunus ac consul, eodem tenore per omnes dein- « ceps consulatus colo atque colui. Nunc quod instat, dijs bene iuuantibus no- « uum atque integrum de Samnitibus triumphum mecum petite. Non alias mi- « liti familiarior dux fuit, omnia inter infimos militum haud grauate munia ob- eundo in ludo præterea militari, cum velocitatis viriumque inter se æquales certamina ineunt, comiter facilis vincere ac vinci vultu eodem: nec quem- quam aspernari parem, qui se offerret. factis benignus pro re, dictis haud mi- nus libertatis alienæ quam suæ dignitatis memor: & quo nihil popularius est, quibus artibus petierat magistratus, ijsdem gerebat. Itaq; vniuersus exercitus incredibili alacritate adhortationem prosecutus ducis, castris egreditur. Præli- um, vt quod maxime vnquam, pari spe, vtrinque æquis viribus, cum fiducia sui, sine contemptu hostium commissum est. Samnitibus ferociam augebant nouæ res gestæ, & paucos ante dies geminata victoria. Romanis contra, quadringen- torum annorum decora, & conditæ vrbi æqualis victoria. Vtriusque tamen no- uus hostis curam addebat. Pugna indicio fuit quos gesserint animos. namque ut conflixerunt, vt aliquandiu in neutram partem inclinaret acies. Tum con- cil trepidationem inijciendam ratus, quando vi pelli non poterant: equitibus emissis, turbare prima signa hostium conatur. quos vbi nequicquam tumultu- antes in spacio exiguo voluere turmas vidit, nec posse aperire in hostes viam, erectus ad antesignanos legionum, cum desiluisset ex equo: Nostrum, inquit, « editum illud milites est opus. agitedum, vt me videritis, quacunque incesse- « in aciem hostium ferro viam facientem, sic pro se quisque obuios sternite. il- « nunc omnia, qua nunc erectæ micant hastæ, patefacta strage vasta cernetis. « Hæc dicta dederat, cum equites consulis iussu discurrunt in cornua, legionibus- que in mediam aciem aperiunt viam. Primus omnium consul inuadit hostem: cum quo forte contulit gradum, obtruncat. hoc spectaculo accensi, dextra atque ante se quisque memorandum prælium ciet. stant obnixi Samnites, tanquam plura accipiunt quam inferunt vulnera. Aliquandiu iam pugnatum erat: atrox cædes circa signa Samnitium, fuga ab nulla dum parte erat. Adeo forte sola vinci destinauerant animis. Itaque Romani cum effluere iam lassi- tudine vires sentirent, & diei haud multum superesse, accensi ira concitant se in hostem. Tum primum referri pedem atque inclinari rem in fugam apparuit: incapi, occidi Samnis. nec superfuissent multi, ni nox victoriam magis quam prælium diremisset. Et Romani fatebantur, nunquam cum pertinaciore hoste confictum: & Samnites, cum quæreretur quænam prima causa tam obstina- te mouisset in fugam, oculos sibi Romanorum ardere visos aiebant, vesanos- que vultus, & furentia ora, inde plus quam ex alia vlla re terroris ortum. Quem rem non pugnæ solum euentu, sed nocturna profectione confessi sunt. Postero die vacuis hostium castris Romanus potitur, quo se omnis Campano- rum multitudo gratulabunda effudit. Cæterum hoc gaudium magna prope cæde in Samnio fœdatum est. nam ab Satricula profectus Cornelius Cos. ex- ercitum incaute in saltum caua valle peruium, circaque insessum ab hoste, in- cessit: nec prius quam recipi tuto signa nō poterant, imminentem capiti hostē conspexit. Dum id moræ Samnitibus est, quoad totum in vallem infimam demitte- retur agmen, P. Decius tribunus militum conspicit vnum editum in saltu collem, haud procul imminentem hostium castris, aditu arduum impedito agmini, expeditis haud quaquam difficilem. itaque consuli territo animi: Videsne tu, inquit, A. Corneli, cacu- men illud supra hostem? Arx illa est spei salutisq; nostræ, si eam, quam cæci reli- «

quere

» quere Samnites,impigre capimus. Nec tu mihi plus quam vnius legionis prin-
» cipes haſtatosque dederis : cum quibus vbi euaſero in ſummum, perge hinc
» omni liber metu,teque & exercitum ſerua. Neque enim moueri hoſtis ſubiec-
» tus nobis ad omnes ictus ſine ſua pernicie poterit. nos deinde aut fortuna po-
» puli Romani,aut noſtra virtus expediet. Collaudatus à conſule,accepto præſi-
dio vadit occultus per ſaltum : nec prius ab hoſte eſt viſus, quam loco quem
petebat appropinquauit. Inde admiratione pauentibus cunctis, cum omnium
in ſe vertiſſet oculos: & ſpacium conſuli dedit ad ſubducendum agmen in æ-
quiorem locum,& ipſe in ſummo conſtitit vertice. Samnites dum huc illuc ſig-
na vertunt : vtriuſque rei omiſſa occaſione, neque inſequi conſulem, niſi per
eandem vallem,in qua paulo ante ſubiectum eum telis ſuis habuerāt,poſſunt:
nec erigere agmen in captum ſuper ſe ab Decio tumulum. Sed cum ira in hos
magis qui fortunam gerendæ rei eripuerant,tum propinquitas loci, atque ipſa
paucitas incitat: & nunc circundare vndique collem armatis volunt vt à con-
ſule Decium intercludant : nunc viam patefacere, vt digreſſos in vallem ado-
riantur.incertos quid agerent,nox oppeſſit.Decium primum ſpes tenuit, cum
ſubeuntibus in aduerſum collem ex ſuperiore loco ſe pugnaturum : deinde ad-
miratio inceſſit,quod nec pugnam inirent : nec ſi ab eo conſilio iniquitate lo-
ci deterrerentur,opere ſe valloq; circundarent. Tum centurionibus ad ſe vo-
» catis : Quænam illa inſcitia belli, ac pigritia eſt ? aut quonam modo iſti ex Si
» dicinis Campanisq; victoriam peperunt ? Huc atq; illuc ſigna moueri, ac mo
» do in vnum conferri,modo educi videtis. Opus quidem incipit nemo,cum ian
» circundati vallo potuerimus eſſe. Tum vero nos ſimiles iſtorum ſimus, ſi diu
» tius hic moremur,quam commodum ſit.Agite dum, ite mecum : vt dum luci
» aliquid ſupereſt,quibus locis præſidia ponant,qua pateat hinc exitus,explore
mus.Hęc omnia ſagulo gregali amictus,centurionibus item manipularium mi
litum habitu ductis,ne ducem circumire hoſtes notarent, perluſtrauit. Vigi
» liis deinde diſpoſitis,cæteris omnibus teſſeram dari iubet : vbi ſecundæ vigili
» buccina datum ſignum eſſet,armati cum ſilentio ad ſe venirent.Quo vbi, ſic
» dictum erat,taciti conuenerunt: Hoc ſilentium milites,inquit,omiſſo milit
» ri aſſenſu,in me audiendo ſeruandum eſt.vbi ſententiam meam vobis pereg
» ro,tum quib. eadem placebunt,in dextram partem taciti tranſibitis :quę pa
» maior erit,eius ſtabitur conſilio. Nunc quæ mente agitem,audite. Non fu
» delatos,nec inertia relictos hic vos circumuenit hoſtis.virtute cepiſtis locu
» virtute hinc oportet euadatis. Veniendo huc exercitum egregium populi R
» mani ſeruaſtis: erumpēdo hinc,voſmetipſos ſeruate. Digni eſtis,qui pauci p
» ribus opem tuleritis,ipſi nullius auxilio egeritis. Cum eo hoſte res eſt,qui h
» ſterno die delendi omnis exercitus fortuna per ſocordiam vſus non ſit: hu
» tam opportunum collem imminentem capiti ſuo non ante viderit,quam c
» tum à nobis : nos tam paucos, tot ipſe millibus hominum nec aſcenſu are
» rit : nec tenentes locum,cum diei tantum ſupereſſet,vallo circundederit.
» videntem ac vigilantem ſic eluſeritis,ſopitum oportet fallatis:imo neceſſe
» In eo enim loco res ſunt noſtræ, vt ego vobis magis neceſſitatis veſtræ in
» quam conſilij autor ſim.neque enim maneatis,an abeatis hinc,deliberari
» teſt,cum præter arma, & animos armorum memores, nihil vobis fortuna
» qui fecerit: fame & ſiti moriendum ſit,ſi plus quam viros ac Romanos de
» ferrū timeamus.Ergo vna eſt ſalus,erumpere hinc, atque abire.id aut inter
» aut nocte faciamus oportet.Ecce hoc aliud minus dubium.quippe ſi lux exp
» tetur,quæ ſpes eſt non vallo perpetuo foſſaq; nos ſepturum hoſtem, qui n
» corporibus ſuis ſubiectis vndique cinxerit,vt videtis,collem ? Atqui ſi nox
» portuna eſt eruptioni, ſicut eſt, hæc profecto noctis aptiſſima hora eſt. ſi
» ſecundæ vigiliæ conueniſtis : quod tempus mortales ſomno altiſſimo pre
» Per corpora ſopita vadetis, vel ſilentio incautos fallentes,vel ſentientib.
» more ſubito pauorem iniecturi. Me modo ſequimini, quem ſecuti eſtis.

ean

eandem quæ duxit huc, sequar fortunam. Quibus hęc salutaria videntur, agite « dum in dextram partem pedibus transite. Omnes transierunt, vadentemq; per « intermissa custodiis loca Decium secuti sunt. Iam euaserant media castra, cum « superscandens vigilum strata somno corpora miles offenso scuto præbuit so- nitum. quo excitatus vigil, cum proximum mouisset, erectiq; alios concitaret, ignari ciues an hostes essent: præsidium erumperet, an consul castra cepisset: Decius, cum non fallerent, clamorem tollere iussis militibus, torpidos somno, insuper pauore exanimat: quo præpediti, nec arma impigre capere, nec obsi- stere, nec insequi poterant. Inter trepidationem tumultumq; Samnitium, præ- sidium Romanum obuijs custodib. cæsis, ad castra consulis peruadit. Aliquan- tum supererat noctis, iamq; in tuto videbantur esse, cum Decius: Macti virtute, « inquit milites Romani este. vestrum iter, ac reditum omnia secula laudibus fe- « rent: sed ad conspiciendam tantam virtutem luce ac die opus est: nec vos dig- « ni estis, quos cum tanta gloria in castra reduces silentium ac nox tegat. hic « lucem quieti opperiamur. Dictis obtemperatum. atq; vbi primum illuxit, præ- misso nuncio ad consulem, in castra ingenti gaudio concitantur: & tessera da- ta, incolumes reuerti, qui sua corpora pro salute omnium haud dubio periculo obiecissent, pro se quisq; obuiam effusi laudant, gratulantur: singulos vniuer- sos; seruatores suos vocant: dijs laudes gratesq; agunt: Decium in cœlum fe- runt. Hic Decij castrensis triumphus fuit, incedentis per media castra cum ar- mato præsidio, coniectis in eum omnium oculis, & omni honore tribunum cō- sulli æquantibus. Vbi ad prætorium ventum est, consul classico ad concionem conuocat: orsusq; meritas Decij laudes, interfante ipso Decio, distulit concio- nem: qui author omnia posthabendi, dum occasio in manibus esset, perpulit consulem, vt hostes & nocturno pauore attonitos, & circa collem castellatim dissipatos aggrederetur. credere etiam aliquos ad se sequendum emissos per saltum vagari. Iussæ legiones arma capere: egressæque cum per exploratores potior iam saltus esset, via patentiore ad hostem ducuntur. Quem incautum improuiso adortæ, cum palati passim Samnitium milites, pleriq; inermes, nec cure in vnum, nec arma capere, nec recipere intra vallum se possent, pauentē primum intra castra compellunt: deinde castra ipsa turbatis stationibus capi- unt. Perfertur circa collem clamor: fugatq; ex suis quemq; præsidijs. ita mag- na pars absenti hosti cessit. Quos intra vallum egerat pauor (fuere autem ad triginta millia) omnes cæsi, castra direpta. Ita rebus gestis, Cos. aduocata con- cione, P. Decij non cœptas solū ante, sed cumulatas noua virtute laudes pera- uit: & præter militaria alia dona, aurea corona eum, & centum bobus, eximio- rum vno albo opimo auratis cornibus donat. Milites qui in præsidio simul fue- rant, duplici frumento in perpetuum, in præsentia singulis bobus, binisq; priuis iugeribus donati. Secundum consulis donationem legiones gramineam coronā obsidionalem, clamore donum approbantes, Decio imponunt. altera corona eisdem honoris index à præsidio suo imposita est. His decoratus insignib. bo- nem eximium Marti immolauit, centum boues militibus dono dedit, qui secū in expeditione fuerant. ijsdem militibus legiones libras farris, & sextarios vini contulerunt. Omniaq; ea ingenti alacritate per clamorem militarem, indicem animum assensus, gerebantur. Tertia pugna ad Suessulam commissa est: qua egatus à Marco Valerio Samnitium exercitus, omni robore iuuentutis domo uncto, certamine vltimo fortunam experiri statuit. Ab Suessula nuncij trepidi quam, inde equites citati ad Valerium Cos. opem oratum veniunt. Confe- signa mota: relictisque impedimentis castrorum valido præsidio, raptim ntur agmen: nec procul ab hoste locum exiguum, vt quib. præter equos cæte- rum iumentorum calonumq; turba abesset, castris cœpit. Samnitium exerci- tus velut haud vlla mora pugnæ futura esset, aciem instruit: deinde postquam eis obuius ibat, infestis signis ad castra hostium succedit. Ibi vt militem in ordine vidit: missique ab omni parte exploratum, quam in exiguum orbem con-

tracta

V.C. tracta castra essent, paucitatem inde hostium colligentes, retulerunt: fremere omnis acies, complendas esse fossas, scindendumq; vallum, & in castra irrumpendum, transactumq; ea temeritate bellum foret, ni duces continuissent impetum militum. Cæterum quia multitudo sua commeatibus grauis, & prius sedendi ad Suessulam, & tunc certaminis mora, haud procul ab rerum omnium inopia esset: placuit, dum incluſus paueret hostis, frumentatum per agros militem duci. interim & Romano, qui expeditus quantum humeris inter arma geri posset, frumenti secum attulisset, defutura omnia. Consul palatos per agros cum vidisset hostes, stationes infrequentes relictas, paucis milites adhortatus, ad castra oppugnanda ducit. Quæ cum primo clamore atq; impetu cepisset, pluribus hostium in tentoriis suis, quam in portis valloque cæsis, signa captiua in vnum locum conferri iussit: relictisq; duabus legionibus custodiæ & præsidij causa graui edicto monitis, vt donec ipse reuertisset, præda abstinerent: profectus agmine instructo, cum præmissus eques velut indagine dissipatos Samnites ageret, cædem ingentem fecit. nam neq; quo signo coirent inter se, neq; vtrum castra peterent, an longiorem intenderent fugam, territis constare poterat. Tantumq; fugæ ac formidinis fuit, vt ad XL. millia scutatorum, nequaquam tot cæsis, & signa militaria, cum iis quæ in castris capta erant, ad CLXX. ad consulem deferrentur. Tunc in castra hostium reditum, ibiq; omnis præda militi data. Huius certaminis fortuna & Falisco s, cum in inducijs essent, fœdus petere ab senatu coegit, & Latinos iam exercitibus comparatis ab Ro. in Pelignum vertit bellum. Neque ita rei gestæ fama Italiæ se finibus tenuit: sed Carthaginienses quoque legatos gratulatum Romam misere cum coronę aureę dono, quę in Capitolio in Iouis cella poneretur: fuit pondo XXV. Cōsules ambo de Samnitibus triumpharunt, sequente Decio insigni cum laude, donisq;: cum incondito militari ioco haud minus tribuni celebre nomen, quam consulum esset. Campanorum deinde, Sueſſulanorumq; auditæ legationes: precantibusq; datum, vt præsidiū eo in hyberna mitteretur, quo Samnitiū excursiones arcerētur. Iam tum minime salubris militari disciplinę Capua, instrumento omnium voluptatum delinitos militum animos auertit à memoria patriæ. inibanturq; consilia in hybernis eodem scelere adimendæ Campanis Capuæ, per quod illi eam antiquis cultoribus ademissent: neque immemores ipsorum exemplum in eos versurum. Cur autem potius Campani agrum Italię vberrimum, dignam agro vrbem, qui nec se nec sua tutari possent, quam victor exercitus haberet, qui suo sudore ac sanguine inde Samnites depulisset? An æquum esse, dedititios suos illa fertilitate atque amœniate perfrui, se militando fessos in pestilenti atq; arido circa vrbem solo luctari? aut in vrbe insidentem labem crescentis indies fœnoris pati? Hæc agitata occulta coniurationib. nec dū vulgata in omnes consilia inuenit nouus Cos. C. Martius Rutilius, cui Campania sorte prouincia euenerat, Q. Seruilio collega ad vrbem relicto. Itaq; cum omnia ea sicut gesta erant per tribunos comperta haberet,
413. & ætate & vsu doctus: quippe qui iam quartum Cos. esset, dictatorque censor fuisset: optimum ratus, differendo spem quandocunque vellent conlij exequendi militarē impetū frustrari, rumorem dissipat, in iisdem oppidis anno post præsidia hybernatura. diuisa enim erant per Campaniæ vrbes. manuerantq; à Capua consilia in exercitum omnem. Eo laxamento cogitationibus dato, quieuit in præsentia seditio. Consul educto in æstiua milite dum quitos Samnites habebat, exercitum purgare missionib. turbulentorum hominū instituit, aliis emerita dicendo stipendia esse: alios graues iam ætate, aut viribus parum validos. Quidam in commeatus mittebātur, singuli primo, deinde & cohortes quædam, quia procul ab domo ac rebus suis hybernassent, per speciem etiam militarium vsuum cum alij alio mitterentur, magna pars ablegati. quamultitudinem consul alter Romæ, prætorq; alias ex aliis fingendo moras retinebat. Et primo quidem ignari ludificationis, minime inuiti domos reuiseb-

pe

poſtquam neq; reuerti ad ſigna primos,nec ferme alium,quam qui in Campania hybernaſſent,prȩcipueq; ex ijs ſeditionis authores mitti viderunt:primum admiratio, deinde haud dubius timor inceſſit animos, conſilia ſua emanaſſe: iam quȩſtiones,iam iudicia,iam occulta ſingulorum ſupplicia,impotensque & crudele conſulum ac patrum in ſe regnũ paſſuros.Hæc qui in caſtris erant, occultis ſermonib. ſerunt, neruos coniurationis eiectos arte conſulis cernentes. Cohors vna, cum haud procul Anxure eſſet, ad Lautulas ſaltu anguſto inter mare ac montes conſedit, ad excipiendos quos conſul aliis atq; aliis (vt ante dictum eſt) cauſis mittebat.Iam valido admodũ numero manus erat:nec quicquam ad iuſti exercitus formam,præter ducem,deerat. incompoſiti itaq; prȩdantes in agrum Albanum perueniunt : & ſub iugo Albæ Longȩ caſtra vallo cingunt,perfecto inde opere, reliquum diei de imperatore ſumendo ſententiis decertant,nulli ex prȩſentib.ſatis fidentes.quem autem ab Roma poſſe acciri? quem patrum aut plebis eſſe,qui aut ſe tanto periculo ſciens offerat,aut cui ex iniuria inſanientis exercitus cauſa recte committatur? Poſtero die cum eadem deliberatio teneret,ex prædatoribus vagis quidam compertum attulerunt, T. Quintium in Thuſculano agrum colere,vrbis honorumq; immemorẽ.Patricię hic virgentis erat: cui cum militiæ magna cum gloria actæ finem pes alter ex vulnere claudus feciſſet, ruri agere vitam procul ambitione ac foro conſtituit. Nomine audito,extemplo agnouere virum: &,quod bene verteret,acciri iuſſerunt,ſed parum ſpei erat,voluntate quicquam facturum. vim adhiberi ac metum placuit.Itaq; ſilentio noctis cum tectum villȩ,qui ad id miſſi erant, intraſſent ſomno graui Quintium oppreſſum, nihil medium, aut imperium atq; honorem,aut vbi reſtitaret, mortem, ni ſequeretur, denunciantes, in caſtra peruexerunt. Imperator extemplo aduenienſ appellatus : inſigniaq; honoris extrito ſubitæ rei miraculo deferunt,& ad vrbem ducere iubẽt.Suo magis inde impetu,quam conſilio ducis conuulſis ſignis, infeſto agmine ad lapidem octauum viæ quæ nunc Appia eſt,perueniunt: iſſentque confeſtim ad vrbem,ni vetere contra exercitum,dictatoremq; aduerſus ſe M. Valerium Coruinum dictum audiſſent,& magiſtrũ equitum L.AEmylium Mamercum. Vbi primum in conſpectum ventum eſt,arma ſignaq; agnouere : extemplo omnibus memoria priæ iras permulſit.nondum erant tam fortes ad ſanguinem ciuilem:nec prȩterexterna nouerant bella: vltimaq; rabies ſeceſſio ab ſuis habebatur. Itaque duces,iam milites vtrinq; congreſſus quærere ad colloquia.Quintius,quẽ morum etiam pro patria ſatietas teneret, nedum aduerſus patriã : Coruinus omnes charitate ciues,prȩcipue milites,& ante alios ſuum exercitum cõplexus,ad colloquium proceſſit. Cognito ei extemplo haud minor ab aduerſariis verecundia, quam ab ſuis ſilentium datum. Deos,inquit, immortales,milites, “
veros publicos,meoſq; ab vrbe proficiſcens ita adoraui,veniamque ſupplex “
poſci: vt mihi de vobis concordiæ partæ gloriam, non victoriã darent : ſatisfecit,eritq; vnde belli decus pariatur: hinc pax petenda eſt. Quod deos im- “
mortales inter nuncupanda vota expopoſci,eius me compotem voti vos face- “
re teſtis : ſi meminiſſe vultis,non vos in Samnio,nec in Volſcis,ſed in Roma- “
no ſolo caſtra habere:ſi illos colles quos cernitis,patriæ veſtrȩ eſſe. ſi hunc ex- “
ercitum ciuium veſtrorum : ſi me conſulem veſtrum, cuius ductu auſpicioque “
ante anno bis legiones Samnitium fudiſtis,bis caſtra vi cepiſtis. Ego ſum M. “
Valerius Coruinus,milites: cuius vos nobilitatem beneficiis erga vos non in- “
ſenſiſtis : nullius ſuperbæ in vos legis,nullius crudelis ſenatuſconſulti au “
tor in omnib.meis imperiis in me ſeuerior,quam in vos.Ac ſi cui genus,ſi cui “
virtus,ſi cui etiam maieſtas,ſi cui honores ſubdere ſpiritus potuerunt: ijs e- “
go natus,id ſpecimen mei dederam, ea ætate conſulatum adeptus eram , vt “
interim tres & viginti annos natus conſul patribus quoque ferox eſſe, non “
modo plebi. Quod meum factum,dictumve conſulis grauius quam tribuni au- “
dent? Eodem tenore duos inſequentes conſulatus geſſi: eodẽ hæc imperioſa “

dictatura

» dictatura geretur: vt neque in hos meos & patriæ meæ milites mitior, quam in
» vos, horreo dicere hostes. Ergo vos prius in me strinxeritis ferrum, quam in
» vos ego. Istinc signa canent, istinc clamor prius incipiet atque impetus, si di-
» micandum est. Inducite in animum, quod non induxerunt patres auique vestri:
» non illi qui in Sacrum montem secesserunt: non hi qui postea Auentinum in-
» sederunt. Expectate dum vobis singulis, vt olim Coriolano, matres coniuges
» crinibus passis obuiæ ab vrbe veniant, tum Volscorum legiones, quia Roma-
» num habebant ducem, quieuerunt: vos Romanus exercitus non destiteritis
» impio bello? Tite Quinti, quocunque istic loco seu volens seu inuitus con-
» stitisti: si dimicandum erit, tum tu in nouissimos te recipito: fugeris etiam
» honestius, tergumque ciui dederis, quam pugnaueris contra patriam. Nunc ad
» pacificandum bene atque honeste inter primos stabis, & colloquij huius salu-
» taris interpres fueris. Postulate æqua, & ferte: quanquam vel iniquis standum
» est potius, quam impias inter nos conseramus manus. Titius Quintius plenus
» lachrymarum ad suos versus: Me quoque, inquit, milites, si quis vsus mei est,
» meliorem pacis quam belli habetis ducem. Non enim illa modo Volscus aut
» Samnis, sed Romanus verba fecit, vester consul, vester imperator, milites, cu-
» ius auspicia pro vobis experti, nolite aduersus vos velle experiri. Qui pugna-
» rent vobiscum infestius, & alios duces senatus habuit: qui maxime vobis fu-
» is militibus parceret, cui plurimum vos imperatori vestro crederetis, eum ele-
» git. Pacem etiam qui vincere possunt, volunt. Quid nos velle oportet? Quino-
» missis ira & spe fallacibus authoribus, nos ipsos nostraque omnia cognitæ per
» mittimus fidei? Approbantibus clamore cunctis, Titus Quintius ante signa
progressus, in potestate dictatoris milites fore dixit: orauitque, vt causam mi
serorum ciuium susciperet, susceptamque eadem fide, qua rempub. administra
re solitus esset, tueretur. sibi se priuatim nihil cauere: nolle alibi quam in in
nocentia spem habere. militibus cauendum, quod apud patres semel pleb
iterum legionibus cautum sit, ne fraudi secessio esset. Quintio collaudato, ca
teris bonum animum habere iussis, dictator equo citato ad vrbem reuect
authoribus patribus tulit ad populum in luco Petilino, ne cui militum fra
di secessio esset. Orauit etiam bona venia. Quirites, ne quis eam rem ioco
riove cuiquam exprobraret. Lex quoque sacrata militaris lata est, ne cui
militis scripti nomen, nisi ipso volente, deleretur: additumque legi, ne quis,
tribunus militum fuisset, postea ordinum ductor esset. id propter P. Saloni
postulatum est ab coniuratis: qui alternis prope annis & tribunus milit
& primus centurio erat, quem nunc primipili appellant. Huic infensi m
tes erant, quod semper aduersatus nouis consilijs fuisset, nec particeps
rum esset, qui ab Lautulis fugissent. Itaque cum hoc vnum propter Saloni
ab senatu non impetraretur, tum Salonius obtestatus patres conscriptos,
suum honorem pluris quam concordiam ciuitatis æstimarent, perpulit, v
quoque ferretur. AEque impotens postulatum fuit, vt de stipendio equit
(merebant autem triplex ea tempestate) æra demerentur, quod aduersati c
iurationi fuissent. Præter hæc inuenio apud quosdam, L. Genutium tribu
plebis tulisse ad populum, ne fœnerare liceret. Item aliis plebiscitis cautu
quis eundem magistratum intra decem annos caperet, neu duos magistr
vno anno gereret, vtique liceret Coss. ambos plebeios creari. Quæ si o
concessa sunt plebi, apparet haud paruas vires defectionem habuisse. Alii
nalib. proditum est, neque dictatorem Valerium dictum, sed per Coss. om
rem actam: neque antequam Romam veniretur, sed Romę eam multitudi
coniuratorum ad arma consternatam esse: nec in T. Quintij villam, sed in
C. Manlij nocte impetum factum: eumque à coniuratis comprehensum, v
fieret: inde ad quartum lapidem profectos loco munito consedisse: nec a
cibi mentionem concordiæ ortam, sed repente, cum in aciem armati exe
processissent, salutationem factam: & permistos dextras iungere, ac com

inter se lachrymantes milites cœpisse: coactosque Coss. cum viderent auersos à dimicatione militum animos, retulisse ad patres de concordia reconcilianda. adeo nihil præterquam seditionem fuisse, eamque compositam: inter antiquos rerum authores constat. Et huius famæ seditionis, & susceptum cum Samnitibus graue bellum aliquot populos ab Romana societate auertit: & præter Latinorum infidum iam diu fœdus, Priuernates etiam Norbam atque Setiam finitimas colonias Romanas incursione subita depopulati sunt. V.C.

DECADIS PRIMÆ LIB. VIII.

EPITOME.

LAtini cum Campanis defecerunt: & missis legatis ad senatum conditionem tulerunt: vt, si pacem habere vellent: alterum ex Latinis consulem facerent. Quia legatione perlata, prætor eorũ Annius de Capitolio ita prolapsus est, vt exanimaretur. T. Manlius consul filium suum, quod contra edictum pugnauerat aduersum Latinos: quamuis prospere pugnasset: securi percussit. Laborantibus in acie Romanis, P. Decius cum Manlio deuouit se pro exercitu: & concitato equo cum in medios hostes se intulisset: interfectus, morte sua Romanis victoriam restituit. Latini in deditionem venerunt. T. Manlio in vrbem reuerso, nemo ex iuuentute obuiam processit. Minutia virgo Vestalis incesti dãnata est. Ausonib. victis, in oppidis Cæles colonia deducta est. Item Fregellæ coloniæ deductæ sunt. Veneficium complurium matronarũ deprehensum: quarum plurimæ statim epotis medicaminibus perierunt. Lex de veneficio tunc primum constituta est. Priuernatibus, cum rebellassent, victis ciuitas data est. Palæpolitani victi bello: & obsidione in deditionem venerunt. Q. Publio, qui eos obsederat: primum imperium prolatum: & per consules ei decretus triumphus. Plebs nexu liberata est propter Lucij Papyrij creditoris libidinem: qui C. Publio debitori suo stuprum inferre voluerat. Cum L. Papyrius dictator reuersus in vrbem ab exercitu esset propter auspicia repetenda: Q. Fabius magister equitum occasione rei bene gerendæ inuisus, contra edictum eius præliatus est: qui prospere aduersus Samnites pugnauit. Ob eam causam cum dictator de magistro equitum supplicium sumpturus videretur: Fabius Romam profugit: & cum causa parum proficeret: populi precibus donatus est. Res præterea contra Samnites prospere gestas continet.

IAm Coss. erant C. Plautius II. L. AEmylius Mamercus, cum Setini Norbanique Romam nuncij defectionis Priuernatium cum querimoniis acceptæ cladis venerunt. Volscorum item exercitum duce Antiati populo consedisse ad Satricum, allatum est. Vtrunque bellum Plautio sorte cuenit. Prius ad Priuernum profectus, extemplo acie conflixit. haud magno certamine deictis hostes, oppidum captum, redditumque Priuernatibus. præsidio valido impositio: agri partes duæ ademptæ. Inde victor exercitus Satricum contra Antiates ductus. ibi magna vtrinque cæde atrox prælium fuit, & cum tempestas eos neutro inclinata spe dimicantes diremisset. Romani nihil eo certamine tam ambiguo fessi, in posterum diem prælium parant. Volscis recensentibus quos viros in acie amisissent, haud quaquam idem animus ad iterandum periculum fuit. Nocte pro victis Antium agmine trepido, sauciis, ac magna impedimentorum relicta, abierunt. Armorum magna vis tum inter cæsa corpora hostium, tum in castris inuenta est. ea Luæ matri dare se consules ait: finesque hostium vsque ad oram maritimam est depopulatus. Alteri consuli AEmylio ingresso Sabellum agrum, non castra Samnitium, non legiones vsquam oppositæ. ferro ignique vastantem agros, legati Samnitium pacẽ orantes adeunt. à quo reiecti ad senatum, potestate facta dicendi, positis ferocibus animis, pacem sibi ab Romanis, bellique ius aduersus Sidicinos petierunt. Quæ se eo iustius petere, quod in amicitiam populi Romani secundis 414.

V.C. suis rebus,non aduersis,vt Campani,venisient: & aduersus Sidicinos sumerent arma,suos semper hostes,populi Romani nunquam amicos: quinec,vt Samnites,in pace amicitiam: nec,vt Campani,auxilium in bello petissent: nec in fide populi Romani,nec in ditione essent.Cum de postulatis Samnitium Titus AEmylius prætor senatum consuluisset,reddendumque his fœdus patres censuissent,prætor Samnitibus respondit: Nec,quominus perpetua cum eis amicitia esset,per pop. Roma. stetisse: nec contradici, quin quoniam ipsos belli culpa sua contracti tædium ceperit,amicitia de integro recõcilietur. Quod ad Sidicinos attinet, nihil intercedi quo minus Samniti populo pacis bellique liberum arbitrium sit.Fœdere icto cum domũ reuertissent, extemplo inde exercitus Romanus ductus, annuo stipendio,& trium mensium frumento accepto, quod pepigerat consul,vt tempus induciis daret quoad legati redissent. Samnites copiis iisdem,quibus vsi aduersus Romanum bellum fuerant, contra Sidicinos profecti, haud in dubia spe erant mature vrbis hostium potiundæ. Tum ab Sidicinis deditio prius ad Romanos cœpta fieri est: deinde, postquam patres vt seram eam, vltimaque tandem necessitate expressam aspernabantur,ad Latinos iam sua sponte in arma motos facta est. Ne Campani quidem(adeo iniuriæ Samnitium,quam beneficij Romanorum memoria præsentior erat)his se armis abstinuere. Ex his tot populis vnus ingens exercitus duce Latino fines Sãnitium ingressus,plus populationib. quam preliis cladium fecit.& quanquam superiores certaminib. Latini erant: haud inuiti,ne sæpius dimicandum foret,agro hostium excessere. Id spacium Samnitib. datum est Romam legatos mittendi.qui cum adiissent senatum,conquesti eadem se fœderatos pati,quæ hostes essent passi, precib.infimis petiere,vt satis ducerent Romani victoriam quam Samnitibus ex Campano Sidicinoque hoste eripuissent: ne vinci etiam se ab ignauissimis populis sinerent.Latinos Cãpanosq;,si sub ditione populi Rom.essent,pro imperio arcerent Samniti agro, sin imperium abnuerent,armis coercerent. Aduersus hæc responsum anceps datum,quia fateri pigebat in potestate sua Latinos iam non esse,timebantque ne arguendo abalienarent. Campanorum aliam conditionem esse, qui nõ fœdere,sed per deditionem in fidem venissent.Itaque Campanos seu velint, seu nolint,quieturos : in fœdere Latino nihil esse, quod bellare cum quib. ipsi velint,prohibeantur.Quod responsum,sicut dubios Samnites, quidnam facturum Romanum censerent,dimisit: ita Campanos metu abalienauit: Latinos velut nihil iam non concedentibus Romanis,ferociores fecit. Itaque per speciem aduersus Samnites belli parandi,crebra concilia indicẽtes,omnibus consultationib.inter se principes occulte Romanum coquebant bellum. Huic quoq; aduersus seruatores suos bello Campanus aderat.Sed quanquam omnia de industria celebantur, priusquam mouerentur Romani, tolli ab tergo Samnitem hostem volebant: tamen per quosdam priuatis hospitiis necessitudinibusque coniunctos indicia coniurationis eius Romam emanarunt. iussisque ante tempus consulib.abdicare se magistratu: quo maturius noui consules aduersus tantam molem belli crearentur: religio incessit, ab eis quorum imminutum
415. imperium esset,comitia haberi itaq; interregnum initum. duo interreges fuerunt.M.Valerius ac M.Fabius.Is creauit consules.T.Manlium Torquatum II. P.Decium Murem.Eo anno Alexandrum Epiri regem in Italiam classe appulsse constat.quod bellum,si prima satis prospera fuissent, haud dubie ad Romanos peruenisset.Eadem ætas rerũ magni Alexandri est, quem sorore huius ortum,in alio tractu orbis inuictum bellis iuuenem fortuna morbo extinxit. Caterum Romani,& si defectio sociorum nominisque Latini haud dubia erat, tamen tanquam de Samnitibus,non de se curam agerent,decẽ principes Latinorum Romam euocauerunt.quibus imperarent quę vellent. Prætores tum dui Latini habebant.L. Annium Setinum, & L.Numitium Circeiensem, ambo ex coloniis Romanis: per quos præter Signiam Velitrasque,& ipsas colonias

Roma

Romanas, Volsci etiam exciti ad arma erant. eos nominatim euocari placuit. Haud cuiquam dubium erat, super qua re accirentur. Itaque concilio prius habito, prætores quam Romam proficiscerentur, euocatos se ab senatu docent Romano, & quæ actum iri secum credant, quidnam ad ea responderi placeat, referunt. Cum aliud alij censerent, tum Annius: Quanquam ipse ego retuli quid responderi placeret, tamen magis ad summam rerum nostrarum pertinere arbitror: quid agendum nobis, quam quid loquendum sit. Facile erit, explicatis consilijs, ac cõmodare rebus verba. Nã si etiam nunc sub vmbra fœderis æqui seruitutem pati possumus, quid abest quin proditis Sidicinis, non Romanorum solum, sed Samnitium quoq; dicto pareamus: respondeamusq; Romanis, nos, vbi inuenerint, posituros arma? Sin autem tandem libertatis desiderium remordet animos: si fœdus est, si societas æquatio iuris est: si consanguineos nos Romanorum esse, quod olim pudebat, nunc gloriari licet: si socialis illis exercitus is est, quo adiuncto duplicent vires suas, quem secernere ab se Coss. bellis propriis ponendis sumendisq; nolint, cur non omnia æquantur? cur non alter ab Latinis consul datur? Vbi pars virium, ibi & imperij: pars est. Est quidem nobis hoc per se haud nimis amplum, quippe concedentibus Romam caput Latio esse, sed vt amplum videri posset, diuturna patientia fecimus. Atqui si quando vnquam consociandi imperij, vsurpandæ libertatis tempus optastis: en hoc tempus adest, & virtute vestra, & deûm benignitate vobis datum. Tentastis patientiam negando militem. Quis dubitat exarsisse eos, cum plus ducentorum annorum morem solueremus? Pertulerunt tamen hunc dolorem. Bellum nostro nomine cum Pelignis gessimus. Qui ne nostrorum quidem finium per nos tuendorum ius antea dabant, nihil intercesserunt. Sidicinos in fidem receptos, Campanos ab se ad nos descisse, exercitus nos parare aduersus Samnites fœderatos suos audierunt: nec mouerunt se ab vrbe. Vnde hæc illis tanta modestia, nisi à conscientia virium & nostrarum & suarum? idoneos authores habeo, querentibus de nobis Samnitib. ita responsum ab senatu Romano esse, vt facile appareret, ne ipsos quidem iam postulare vt Latium sub Romano imperio sit. Vsurpate modo postulando eo, quod illi vobis taciti concedunt. Si quem hoc dicere metus prohibet, en ego ipse audiente non populo Romano modo senatuque, sed Ioue ipso, qui Capitolium incolit, profiteor me dicturum, vt si nos in fœdere ac societate esse velint, consulem alterum ab vobis, senatusque partem accipiant. Hæc ferociter non suadenti solum, sed pollicenti, clamore & assensu omnes permiserũt, vt ageret diceretque quæ è republ. nominis Latini, fideque sua viderentur. Vbi est Romam ventum, in Capitolio ei senatus datus est. Ibi cum T. Manlius Cos. egisset cum eis ex authoritate patrum, ne Samnitibus fœderatis bellum inferrent: Annius, tanquam victor armis Capitolium cepisset, non legatus iure gentium tutus loqueretur: Tempus erat, inquit, T. Manli, vosque patres conscripti, tandem iam vos nobiscum nihil pro imperio agere, cum florentissimum deûm benignitate nunc Latium armis virisque, Samnitibus bello victis, Sidicinis Campanisque sociis, nunc etiam Volscis adiunctis, videretis: colonias quoque vestras Latinum Romano retulisse imperium. Sed quoniam vos regno impotenti finem vt imponatis non inducitis in animum: nos quanqaam armis possumus asserere Latium in libertatem, consanguinitati tamen hoc dabimus, vt conditiones pacis ferimus æquas vtrisque, quoniam vires quoque æquari diis immortalibus placuit. Consulem alterum Roma, alterum ex Latio creari oportet: senatus partem æquam ex vtraque gente esse: vnum populum, vnam rempub. fieri. Et vt imperij eadem sedes sit, idemque omnibus nomen: quoniam ab alterutra parte concedi necesse est: quod vtrisque bene vertat, sit hæc sane patria potius, & Romani omnes vocemur. Forte ita accidit, vt parem ferociæ huius & Romani Cos. T. Manlium haberent: qui adeo non tenuit iram, vt si tanta dementia patres cõscriptos cepisset, vt ab Setino homine leges acciperẽt, gladio cinc-

cinctum in senatum venturum se esse palam diceret, & quemcunque in curia Latinum vidisset, sua manu interempturum. & conuersus ad simulacrum Iouis: » Audi Iupiter hæc scelera, inquit, audite ius fasque. Peregrinos Coss. & peregri- » num senatum in tuo Iupiter augurato templo captus, atque ipse oppressus vi- » surus es? Hæccine fœdera Tullus Romanus rex cum Albanis patribus vestris » Latini, hæc L. Tarquinius vobiscum postea fecit? Non venit in mentem pugna » apud Regillum lacum? Adeo & cladium vestrarum veterum, & beneficiorum » nostrorum erga vos, obliti estis? Cum consulis vocem subsecuta patrum indig- natio esset, proditur memoriæ, aduersus crebram imprecationem deûm, quos testes fœderum sæpius inuocabant consules, vocem Annij spernentis numina Iouis Romani auditam. certe cum commotus ira se ab vestibulo templi citato gradu proriperet, lapsus per gradus, capite grauiter offenso, impactus imo ita est laxo, vt sopiretur. Exanimatum authores quoniam non omnes sunt, mihi quoque in incerto relictum sit: sicut inter fœderum ruptorum testationem in- genti fragore cœli procellam effusam. nam & vera esse, & apte ad repræsen- tandam iram deum ficta possunt. Torquatus missus ab senatu ad dimittendos legatos, cum iacentem Annium vidisset, exclamat ita vt populo patribusque » audita vox pariter sit: Bene habet: dij pium mouete bellum. est cœleste nu- » men, es magne Iupiter, haud frustra te patrem deum hominumq; hac sede sa- » cratum imus. Quid cessatis Quirites, vosq; patres conscripti arma capere dijs du- » cibus? Sic stratas legiones Latinorum dabo, quemadmodum legatum iacen- tem videtis. Assensu populi excepta vox consulis, tantum ardoris animis fecit, vt legatos proficiscentes cura magistratuum magis, qui iussu consulis prose- quebantur, quam ius gentium ab ira impetuq; hominum tegeret. Consensit & senatus bellum: consulesq; duobus scriptis exercitib. per Marsos Peligno- sque profecti, adiuncto Samnitium exercitu, ad Capuam, quo iam Latini socijq; cō- uenerant, castra locant. Ibi in quiete vtriq; consuli eadem dicitur visa species viri maioris, quam pro humano habitu, augustioris q;, dicentis: Ex vna acie im- peratorem, eo altera exercitum dijs Manibus matriq; Terræ deberi. vtrius ex- ercitus imperator legiones hostium, superq; eas se deuouisset, eius populi par- tisq; victoriam fore. Hos vbi nocturnos visus inter se consules contulerunt, pla- cuit auerruncandæ deûm iræ victimas cædi: simul vt si exti's eadem quæ somno visa fuerant, portenderentur, alteruter consulum fata impleret. Vbi respon- sa aruspicum insidenti iam animo tacitæ religioni congruerunt, tum adhibi- tis legatis tribunisq;, & imperiis deum propalam expositis, ne mors voluntaria consulis exercitum in acie terreret: comparant inter se, vt ab vtra parte cede- re Romanus exercitus cœpisset, inde se consul deuoueret pro populo Rom. Quiritibusq;. Agitatum etiam in concilio est, vt si quando vnquam seuero vl- lum imperio bellum administratum esset, tunc vti disciplina militaris ad pris- cos redigeretur mores. Curam acuebat, quod aduersus Latinos bellandū erat, lingua, moribus, armorum genere, institutis ante omnia militaribus congruen- tes. milites militibus, centurionib. centuriones, tribuni tribunis, compares col- legæq;, ijsdem præsidijs, sæpe iisdem manipulis permisti fuerant. Per hæc ne quo errore milites caperentur, edicunt consules, ne quis extra ordinem in ho- stem pugnaret. Forte inter cæteros turmarum præfectos, qui exploratum in omnes partes dimissi erant, T. Manlius consulis filius super castra hostium cum suis turmalib. euasit, vt vix teli ictu ab statione proxima abesset. ibi Thusculan erant equites. præerat Geminius Metius, vir tum genere inter suos, tum facti clarus. is vbi Romanos equites insignemq; inter eos præcedentem consulis fi- » lium (nam omnes inter se vtiq; illustres viri noti erant) cognouit: Vnane, ai » turma Romani cum Latinis socijsq; bellum gesturi estis? Quid interea consu- » les, quid duo exercitus consulares agent? Aderunt in tempore, Manlius inquit » & cum illis aderit Iupiter ipse, fœderum à vobis violatorum testis, qui plu- » potest, polletque. Si ad Regillum lacum ad satietatem vestram pugnauimus hi-

hic quoq; efficiemus profecto, ne nimis acies vobis, & collata signa nobiscum, cordi sint. Ad ea Geminius paululum ab suis equo prouectus: Vtine igitur, dum dies ista venit, qua magno conatu exercitus moueatis, interea tu ipse congredi mecum, vt nostro duorum iam hinc euentu cernatur, quantum eques Latinus Romano præstet? Mouet ferocem animum iuuenis seu ira, seu detrectandi certaminis pudor, seu inexuperabilis vis fati. Oblitus itaque imperij patrij, consulumque edicti, præceps ad id certamen agitur, quo vinceret an vinceretur, haud multum interesset. Equitibus cæteris velut ad spectaculum summotis, spacio quod vacui interiacebat campi, aduersos concitant equos: & cum infestis cuspidibus concurrissent, Manlij cuspis super galeam hostis Metij trans ceruicem equi elapsa est. circumactis deinde equis, cum prior ad iterandum ictum Manlius consurrexisset, spiculum inter aures equi fixit. ad cuius vulneris sensum cum equus prioribus pedibus erectis magna vi caput quateret, excussit equitem: quem cuspide parmaque innixum, attollentem se graui casu, Manlius abiugulo, ita vt per costas ferrum emineret, terræ affixit, spoliisque lectis ad suos reuectus, cum ouante gaudio turma in castra, atque inde ad prætorium ad patrem tendit, ignarus fati, futurique, laus an pœna merita esset. Vt me omnes, inquit, pater, tuo sanguine ortum vere ferrent, prouocatus equestria hæc spolia capta ex hoste cæso porto. Quod vbi audiuit consul, extemplo filium auersatus, concionem classico aduocari iussit, quæ vbi frequens conuenit: Quandoquidem, inquit, tu T. Manli neque imperium consulare, neque maiestatem patriam veritus, aduersus edictum nostrum extra ordinem in hostem pugnasti, & quantum in te fuit, disciplinam militarem, qua stetit ad hanc diem Romana res, soluisti: meque in eam necessitatem adduxisti, vt aut reipub. mihi, aut mei meorumq; obliuiscendum sit: nos potius nostro delicto plectemur, quam respub. tanto suo damno nostra peccata luat. Triste exemplum, sed in posterum salubre iuuentuti erimus. Me quidem cum ingenita charitas liberum, tum specimen istud virtutis deceptum vana imagine decoris in te mouet: sed cum aut morte tua sancienda sint consulum imperia, aut impunitate in perpetuum abroganda: nec te quidem, si quid in te nostri sanguinis est, recusare censeam, quin disciplinam militarem culpa tua prolapsam, pœna restituas: I lictor, deliga ad palum. Exanimati omnes tam atroci imperio: nec aliter quam in se quisque districtam cernentes securim, metu magis quam modestia quieuere. Itaq; velut emerso ab admiratione animo, cum silentio defixi stetissent: repente postquam ceruice cæsa fusus est cruor, tum libero conquestu coortæ voces sunt, vt neque lamentis, neq; execrationibus parceretur: spoliisq; contectum iuuenis corpus quantum militaribus studiis funus vllum concelebari potest, structo extra vallum rogo cremaretur: Mālianaque imperia non in præsentia modo horrenda, sed exempli etiam tristis in posterum essent. Fecit tamen atrocitas pœnę obedientiorē duci militem: & prēterquam quod custodiæ vigiliæque & ordo stationum intentioris vbique curæ erant in vltimo etiam certamine, cum descensum in aciem est, ea seueritas profuit. fuit enim ciuili maxime bello pugna similis. adeo nihil apud Latinos dissonum ab Romana repub. præter animos, erat. Clypeis antea Romanis vsi sunt: deinde postquam stipendiarij facti sunt, scuta pro clypeis fecere: & quod antea phalanges similes Macedonicis, hoc postea manipulatim structa acies cœpit esse. Postremo in plures ordines instruebantur. Ordo sexagenos milites, duos centuriones, vexillarium vnum habebat. Prima acies hastati erant manipuli quindecim, distantes inter se modicum spacium. Manipulus leueis vicenos milites, aliam turbam scutatorum habebat. Leues autem, qui hastam tantum gesaq; gerent, vocabantur. Hæc prima frons in acie florem iuuenū pubescentiū ad militiā habebat. Robustior inde ætas totidem manipulorum, quibus principibus est nomen. hos sequebantur scutati omnes, insignibus maxime armis. hoc XXX manipulorū agmen antepilanos appellabant, quia sub signis iam alij quindecim

cim ordines locabantur: ex quib. ordo vnuſquiſq; tres partes habebat, earum A
vnamquanq; primumpilum vocabant. tribus ex vexillis conſtabat. Vexillum
CLXXXVI. homines erant. Primum vexillum triarios ducebat, veteranum
militem ſpectatæ virtutis: ſecundum rorarios, minus roboris ætate factiſque:
tertium accenſos, minimæ fiduciæ manum. eo & in poſtremam aciem reijcie-
bantur. Vbi his ordinibus exercitus inſtructus eſſet, haſtati omnium primi pug-
nam inibant. ſi haſtati profligare hoſtem non poſſent, pede preſſo eos retroce-
dentes in interualla ordinum principes recipiebant. tum principum pugna e-
rat. Haſtati ſequebantur. Triarij ſub vexillis conſidebant, ſiniſtro crure por-
recto, ſcuta innixa humeris, haſtas ſub erecta cuſpide in terra fixas, haud ſe-
cus quam vallo ſepta inhorreret acies, tenentes. Si apud principes quoque
haud ſatis proſpere eſſet pugnatum, à prima acie ad triarios ſenſim refere-
bantur. Inde rem ad triarios rediſſe, cum laboratur, prouerbio increbuit. Tri-
arij conſurgentes, vbi in interualla ordinum ſuorum principes & haſtatos re-
cepiſſent, extemplo compreſſis ordinibus velut claudebant vias: vnoq; con-
tinente agmine iam nulla ſpe poſt relicta in hoſtem incidebant. Id erat formi-
doloſiſſimum hoſti, cum velut victos inſecuti, nouam repente aciem exurgen-
tem, auctam numero cernebant. Scribebantur autem quatuor fere legiones
quinis millibus peditum, equitibus in ſingulas legiones trecentis alterum tan-
tum ex Latino delectu adijciebatur: qui ea tempeſtate hoſtes erant Roma-
nis, eodemque ordine inſtruxerant aciem. Nec vexilla cum vexillis tantum, v-
niuerſi haſtati cum haſtatis, principes cum principibus, ſed centurio quoque
cum centurione, ſi ordines turbati non eſſent, concurrendum ſibi eſſe ſciebat.
Duo primipili ex vtraq; acie inter triarios erant: Romanus corpore haud qua-
quam ſatis validus, cæterum ſtrenuus vir, perituſq; militiæ: Latinus viribus in-
gens, bellatorq; primus: notiſſimi inter ſe, quia ſemper pares ordines duxerunt.
Romano haud ſatis fidenti viribus, iam Romæ permiſſum erat ab Coſſ. vt ſub-
centurionem ſibi quem vellet, legeret, qui tutaretur eum ab vno deſtinato ho-
ſte. iſque nouenis in acie oblatus, ex centurione Latino victoriam tulit. Pugna-
tum eſt haud procul radicibus Veſuuij montis, qua via ad Veſerim ferebat.
Romani Coſſ. priusquam educerent in aciem, immolauerunt. Decio caput
iecinoris à familiari parte cæſum atuſpex dicitur oſtendiſſe: alioqui acceptam
dijs hoſtiam eſſe: Manlium egregie litaſſe. Atqui bene habet, inquit Decius, ſi
ab collega proſpere litatum eſt. Inſtructis, ſicut ante dictum eſt, ordinibus pro-
ceſſere in aciem. Manlius dextro, Decius læuo cornu præerat. Primo vtrinque
æquis viribus, eodem ardore animorum gerebatur res: deinde ab læuo cornu
haſtati Romani non ferentes impreſſionem Latinorum, ſe ad principes rece-
pere. In hac trepidatione Decius Coſ. M. Valerium magna voce inclamat:
» Deorum, inquit, ope Valeri opus eſt. agedum pontifex publicus populi Roma-
» ni præi verba, quibus me pro legionibus deuoueam. Pontifex eum togam præ-
» rextam ſumere iuſſit, & velato capite manu ſubter togam ad mentum exerta
» ſuper telum ſubiectum pedibus ſtantem ſic dicere: Iane, Iupiter, Mars pater
» Quirine, Bellona, Lares, diui Nouenſiles, dij indigetes, diui quorum eſt poteſta
» noſtrorum, hoſtiumque, dijque manes, vos precor, veneror, veniam peto feroq
» que: vti populo Rom. Quiritum vim victoriamque proſperetis: hoſteſq; popul
» Romani Quiritium terrore, formidine, morteque afficiatis. Sicut verbis nunci
» paui, ita pro repub. Quiritium, exercitu, legionibus, auxilijs populi Rom. Quir
» tium, legiones auxiliaque hoſtium mecum dijs manibus Tellurique deuouec
» Hæc ita precatus, lictores ire ad T. Manlium iubet, matureque collegæ
deuotum pro exercitu nunciare. Ipſe incinctus cinctu Gabino, armat
in equum inſiluit: ac ſe in medios hoſtes immiſit. Conſpectus ab vtraq
acie aliquanto auguſtior humano viſu, ſicut cœlo miſſus piaculum omnis de
rum iræ, qui peſtem ab ſuis auerſam in hoſtes ferret. Ita omnis terror p
uorque cum illo latus, ſigna primo Latinorum turbauit: deinde in tot
peni

penitus aciem peruasit. Euidentissimum id fuit, quod quacunque equo inuectus est, ibi haud secus quam pestifero sidere icti pauebant. vbi vero corruit obrutus telis, inde iam haud dubie consternatæ cohortes Latinorum, fugam ac vastitatem late fecerunt. Simul & Romani exolutis religione animis, velut tum primum signo dato coorti, pugnam integram ediderunt. nam & Rorarij procurrebant inter Antepilanos, addiderantque vires hastatis ac principibus: & Triarij genu dextro innixi, nutum Cos. ad consurgendum expectabant. Procedente deinde certamine, cum aliis partibus multitudo superaret Latinorum, Manlius Cos. audito euentu collegæ, cum, vt ius fasque erat, lachrymis non minus quam laudibus debitis prosecutus tam memorabilem mortem esset: paulisper addubitauit, an consurgendi iam Triariis tempus esset: deinde melius ratus integros eos ad vltimum discrimen seruari, accensos ab nouissima acie ante signa procedere iubet. Qui vbi subiere, extemplo Latini, tanquam idem aduersarij fecissent, Triarios suos excitauerunt: qui aliquandiu pugna atroci cum & semetipsi fatigassent, & hastas aut præfregissent, aut hebetassent, pellerent vi tamen hostem, debellatum iam rati, peruentumq; ad extremam aciem: tum Cos. Triariis: Consurgite nunc, inquit, integri aduersus fessos, memores « patriæ parentumque, & coniugum ac liberorum, memores consulis pro vestra « victoria morte occumbentis. Vbi Triarij consurrexerunt integri, refulgenti- « bus armis, noua ex improuiso exorta acies, receptis in interualla ordinum Antepilanis, clamore sublato principia Latinorum perturbant: hastisque ora fodientes, primo robore virorum cæso, per alios manipulos velut inermes prope intacti euasere: tantaque cæde perrupere cuneos, vt vix quartam partem relinquerent hostium. Samnites quoque sub radicib. montis procul instructi, præbuere terrorem Latinis. Cæterum inter omnes ciues socioſque præcipua laus eius belli penes Coss. fuit: quorum alter omnes minas periculaque ab diis superis inferisque in se vnum vertit: alter ea virtute, eoque consilio in prælio fuit, vt facile conuenerit inter Romanos Latinosque, qui eius pugnæ memoriam posteris tradiderunt, vtrius partis T. Manlius dux fuisset, eius futuram haud dubie fuisse victoriam. Latini ex fuga se Minturnas contulerunt. castra secundum prælium capta, multiq; mortales, ibi viui oppressi, maxime Campani. Decij corpus ne eo die inueniretur, nox quærentes oppressit: postero die inuentũ inter maximam hostium stragem coopertum telis, funusque par morti celebrante collega factum. Illud adiiciendum videtur, licere consuli, dictatorique & prætori, cum legiones hostium deuoueant: non vtique se, sed quem velit ex legione Romana scripta ciuem deuouere: si is homo qui deuotus est moritur, probe factum videri: ni moritur, tum signum septem pedes altum, aut maius, in terram defodi, & piaculum hostia cædi. vbi illud signum defossum erit, eo magistratum Romanum descendere fas non esse. Sin autem sese deuouere volet, sicuti Decius deuouit: ni moritur, neque suum, neque publicum diuinum pure faciet qui sese deuouerit. Vulcano arma, siue cui alij diuo deuouere volet: siue hostia, siue quo alio volet ius esto. Telo, super quod stans consul precatus est, hostem potiri fas non est: si potiatur, Marti suouetaurilib. piaculum fieri. Hæc etsi omnis diuini humanique moris memoria aboleuit, noua pregrinaque omnia priscis ac patriis præferendo haud abre duxi, verbis quoque ipsis, vt tradita nuncupataque sunt, referre. Romanis post prælium demum factum Samnites venisse subsidio, expectato euentu pugnæ, apud quos dã authores inuenio. Latinis quoq; ab Lauinio auxilium, dum deliberando terunt tempus, victis demum ferri cœptum. & cum iam portis prima signa, & pars agminis esset egressa: nuncio allato de clade Latinorũ, cum cõuersis signis retro in vrbem rediretur, prætorem eorum nomine Milionium dixisse ferunt, pro paulula via magnam mercedem Romanis esse soluendam. Qui Latinorũ pugnæ superfuerant, multis itinerib. dissipati, cum se in vnũ cõglobassẽt, vicina vrbs eis receptaculum fuit. Ibi in consiliis Numisius imperator eorum,

V.C. affirmando communem vere Martem belli, vtranque aciem pari cæde postra- A
uisse, victoriæque nomen tantum penes Romanos esse, cæterã pro victis fortu-
nam & illos gerere: funesta duo consulum, prætoria, alterum parricidio filij, al-
terum consulis deuoti cæde, trucidatum exercitum omnem: cæsos hastatos
principesque stragem & ante signa & post signa factam: triarios postremo rem
restituisse: Latinorum etsi pariter accisæ copiæ sint, tamen supplemento vel
Latium propius esse, vel Volscos, quam Romam. Itaq; si videatur eis, se ex La-
tinis & ex Volscis populis iuuentute propere excita, rediturum infesto exerci-
tu Capuam esse: Romanosq; nihil tum minus quam prælium expectantes, nec
opinato aduentu perculsurum. Fallacib. literis circa Latium nomenq; Volscum
missis, quia qui non interfuerunt pugnæ, ad credendum temere faciliores e-
rant, tumultuarius vndique exercitus raptim conscriptus conuenit. Huic agmi-
ni Torquatus consul ad Trifanum (inter Sinuessam Minturnasque is locus est)
occurrit. prius quam castris locus caperetur, sarcinis vtrinque in acerum con-
iectis, pugnatum, debellatumque est. adeo enim accisæ res sunt, vt consuli vic-
torem exercitum ad populandos agros eorũ ducenti dederent se omnes La-
tini: deditionemque eam Campani sequerentur. Latium Capuaque agro mul-
tari. Latinus ager, Priuernati addito agro, & Falernus, qui populi Campani fue-
rat, vsque ad Vulturnum flumen plebi Romanæ diuiditur. bina in Latino iuge- B
ra, ita vt dodrantem ex Priuernati complerent, data: terna in Falerno, qua-
drantibus etiam pro longinquitate adiectis. Extra pœnam fuere Latinorum
Laurentes, Campanorumque equites: quia non defciuerant. Cum Laurenti-
bus reuocari fœdus iussum. renouaturque ex eo quotannis post diem decimum
Latinarum. Equitibus Campanis ciuitas data: monumentoque vt esset, æneam
tabulam in æde Castoris Romæ fixerunt. Vectigal quoque eis Campanus po-
pulus iussus pendere in singulos quotannis (fuere autem mille & sexcenti) de-
narios nummos quadringenos quinquagenos. Ita bello gesto, præmiis pœna-
que pro cuiusque merito persolutis, T. Manlius Romam rediit. cui venientise-
niores tantum obuiam exisse constat: iuuentutem & tunc & omni vita deinde
auersatam eum, execratamque Antiates in agrum Hostiensem, Ardeatem, So-
lonium incursiones fecerunt. Manlius consul, quia ipse per valetudinem id bel-
lum exequi nequierat, dictatorem L. Papyrium Crassum, qui tum forte erat
prætor, dixit. ab eo magister equitum L. Papyrius Cursor dictus. Nihil memo-
rabile aduersus Antiates ab dictatore gestum est, cum aliquot menses statiua
in agro Antiati habuisset. Anno insigni victoria de tot ac tam potentibus po-
pulis, ab hoc consulum alterius nobili morte, alterius sicut truci, ita claro ad
416. memoriam imperio, successere Coss. T. AEmylius Mamercus, & Q. Publius Phi- C
lo: neque in similem materiam rerum, & ipsi aut suarum rerum, aut patrium
in repub. magis quam patriæ memores. Latinos ob iram agri amissi rebellan-
tes in campis Fenectanis fuderunt, castrisque exuerunt. Ibi Publio, cuius duc-
tu auspicioq; res gestæ erant, in deditionem accipiente Latinos populos, quo-
rum ibi iuuentus cæsa erat: AEmylius ad Pedum exercitum duxit. Pedanos tu-
ebatur Tyburs, Prænestinus, Veliternusque populus. Venerant & ab Lanuuio
Antioque auxilia. Vbi cum præliis quidem superior Romanus esset: ad vrbem
ipsam Pedum, castraque sociorum populorum, quę vrbi adiuncta erant, integer
labor restaret: bello infecto repente omisso, consul, quia collegæ decretum
triumphum audiuit, ipse quoque triumphi ante victoriam flagitator Romam
redit. Qua cupiditate offensis patribus, negantibusq; nisi Pedo capto aut de-
dito triumphum, hinc alienatus ab senatu AEmylius, seditiosis tribunatibus
similem deinde consulatum gessit. Nam neque quoad fuit consul, criminari
apud populum patres destitit. collega haudquaquam aduersante: quia & ip-
se de plebe erat. materiam autem præbebat criminibus ager in Latino Faler-
noque agro maligne plebi diuisus. & postquam senatus finire imperium con-
sulibus cupiens, dictatorem aduersus rebellantes Latinos dici iussit: AEmylius,

cui

cui tum fasces erant, collegam dictatorem dixit: ab eo magister equitum Iu- V.C.
nius Brutus dictus. Dictatura popularis,& orationib.in patres criminosis fuit:
& quod tres leges secundissimas plebi, aduersas nobilitati tulit: vnam, vt ple-
biscita omnes Quirites tenerent: alteram, vt legum quæ comitijs centuriatis
ferrentur,ante initum suffragium patres authores fierent: tertiam,vt alter vti-
que ex plebe, cum eo ventum sit, vt vtrunque plebeium fieri liceret, censor
crearetur. Plus eo anno domi acceptum cladis ab consulibus, ac dictatore,
quam ex victoria eorum, belliciſque rebus foris auctum imperium patres cre-
debant. Anno insequenti L.Furio Camillo, C.Menio Coss.quo insignius omis- 417.
sa res Aemylio superioris anni consuli exprobraretur,Pedum armis viriſque &
omni vi expugnandum ac delendum senatus fremit: coactique noui consules
omnibus eam rem præuerti,proficiscuntur. Iam Latio is status erat rerum, vt
neque bellum,neque pacem pati possent.Ad bellum opes deerant: pacem ob
agri adempti dolorem aspernabantur.mediis consiliis standum videbatur, vt
oppidis se tenerent, ne lacessitus Romanus causam belli haberet: & si cuius
oppidi obsidio nunciata esset, vndique ex omnib. populis auxilium obsessis
ferretur. Neque tamen nisi admodum à paucis populis Pedani adiuti sunt.Ty-
burtes,Prænestinique, quorum ager propior erat, Pedum peruenere. Arici-
nos,Lanuuinosque,& Veliternos Antiatibus Volscis se coniungentes ad Astu-
ræ flumen Menius improuiso adortus fudit. Camillus ad Pedum cum Tyburti-
bus maxime valido exercitu, maiore mole, quanquam æque prospero euentu
pugnat. Tumultum maxime repentina inter prælium eruptio oppidanorum
fecit: in quos parte exercitus conuersa, Camillus non compulit solum eos in-
tra mœnia, sed eodem etiam die, cum ipsos auxiliaque eorum perculisset, op-
pidum scalis cœpit. Placuit inde iam maiore conatu animoque ab vnius ex-
pugnatione vrbis ad perdomandum Latium victorem circunducere exerci-
tum.Nec quieuere ante,quam expugnando,aut in deditionem accipiendo sin-
gulas vrbes,Latium omne subegere. Præsidiis inde dispositis per recepta oppi-
da, Romam ad destinatum omnium consensu triumphum decessere. Additus
triumpho honos,vt statuæ equestres eis, rara illa ætate res, in foro ponerentur.
Priusquam comitiis in insequentem annum consules rogarent, Camillus de
Latinis populis ad senatum retulit,atque ita disseruit: Patres conscripti,quod
bello armisque in Latio agendum fuit, id iam deum benignitate ac virtute
militum ad finem venit. cæsi ad Pedum Asturamque sunt exercitus hostium:
oppida Latina omnia,& Antium ex Volscis, aut vi capta, aut recepta in dedi-
tionem,præsidiis tenentur vestris. Reliqua consultatio est,quoniam rebellan-
do sæpius nos solicitant, quonam modo perpetua pace quietos obtineamus.
Dij immortales ita vos potentes huius consilij fecerunt, vt sit Latium deinde,
an non sit, in vestra manu posuerint. Itaque pacem vobis quod ad Latinos at-
tinet,parare in perpetuum vel sæuiendo,vel ignoscendo potestis.Vultis crude- 396
liter consulere in deditos, victosque? licet delere omne Latium: vastas inde
solitudines facere,vnde sociali egregio exercitu per multa bella magnaq; sæpe
usi estis. Vultis exemplo maiorum augere rem Romanam, victos in ciuitatem
accipiendo? Materia crescendi per summam gloriam suppeditat. Certe id fir-
missimum longe imperium est,quo obedientes gaudent. Sed maturato opus
est, quicquid statuere placet. Tot populos inter spem metumque suspensos
animi habetis: & vestram vtique de eis curam quam primum absolui, & illo-
rum animos,dum exspectatione stupent, seu pœna, seu beneficio præoccupari
oportet. Nostrũ enim fuit efficere,vt omnium rerum vobis ad consulendũ po-
testas esset: vestrum est decernere quod optimum vobis,reiq; publicæ sit.Prin-
cipes senatus relationem consulis de summa rerum laudare: sed cum aliorum
causa alia esset,ita expediri posse consilium dicere,vt pro merito cuiusque sta-
ueretur, si de singulis nominatim referrent populis. Relatum igitur de singu-
lis, decretumque Lanuuinis ciuitas data: sacraq; sua reddita cum eo, vt ædes 397.
locusque

V.C. locusq; Sospitæ Iunonis communis Lanuuinis municip.cũ populo Rom.esset. A
Aricini, Nomentanique & Pedani eodem iure quo Lanuuini in ciuitatem accepti. Thusculanis seruata ciuitas, quam habebant: crimenque rebellionis à publica fraude in paucos authores versum. In Veliternos veteres ciues Romanos, quod toties rebellassent, grauiter sæuitum: & muri deiecti, & senatus inde abductus: iussique trans Tyberim habitare, vt eius qui cis Tyberim deprehensus esset, vsque ad mille pondo clarigatio esset: nec prius quam ære persoluto, is qui cepisset, extra vincula captum haberet. In agrum senatorum coloni missi: quibus adscriptis, speciem antiquæ frequentiæ Velitræ receperunt. Et Antium noua colonia missa, cum eo, vt Antiatibus permitteretur, si & ipsi adscribi coloni vellent. naues inde longæ abactæ: interdictumque mari Antiati populo est, & ciuitas data. Tyburtes Prænestinique agro multati, neque obrecens tantum rebellionis commune cum aliis Latinis crimen, sed quod tædio imperij Romani cum Gallis, gente efferata, arma quondam consociassent. Cæteris Latinis populis, connubia, commerciaque, & consilia inter se ademerunt. Cumpanis equitib. honoris causa, quia cum Latinis rebellare noluissent: Fundanisque, & Formianis, quod per fines eorum tuta pacataque semper fuisset via, ciuitas sine suffragio data. Cumanos, Suessulanosque eiusdem iuris conditionisque, cuius Capuam esse placuit. Naues Antiatium partim in naualia Romæ subductæ, partim incensæ: rostrisque earum suggestum in foro extructum adornari placuit: Rostraque id templum ap. B
418. pellatum. C.Sulpitio Longo, P. Aelio Peto Coss.cum omnia non opes magis Romanæ, quam beneficiis parta gratia bona pace obtineret: inter Sidicinos Auruncosque bellum ortum. Aurunci à T. Manlio Coss.in deditionem accepti, nihil deinde mouerant: eo petendi auxilij ab Romanis causa iustior fuit. sed prius quam consules ab vrbe (iusserat enim senatus defendi Auruncos) exercitum educerent, fama affertur, Auruncos metu oppidum deseruisse: profugosque cum coniugibus ac liberis Suessiam communisse, quæ nunc Aurunca appellata, mœnia antiqua eorum, vrbemque ab Sidicinis deletam. Obea infensus Consulibus senatus, quorum cunctatione proditi socij essent: dictatorem dici iussit. dictus C. Claudius Regillensis, magistrum equitum C. Claudium Hortatorem dixit. Religio inde iniecta de dictatore: & cum augures vitio creatum videri dixissent, dictator magisterque equitum se magistratu abdicarunt. Eo anno Minutia Vestalis suspecta primo propter mundiorem iusto cultum, insimulata deinde apud pōtifices ab indice seruo, cum decreto eorum iussa esset sacris abstinere, familiamque in potestate habere: facto iudicio viua sub terram ad portam Collinam dextra via stratam defossa scelerato campo. C
credo ab incesto id ei loco nomen factum. Eodem anno Q. Publius Philo prætor primum de plebe, aduersante Sulpitio Cōs. qui negabat rationem eius se habiturum, est factus: senatu, cum in summis imperijs id non obtinuisset, mi-
419. nus in prætura intendente. Insequens annus L. Papyrio Crasso, Cęsone Duellio Coss. Ausonum magis nouo quam magno bello fuit insignis. Ea gens Cales vrbem incolebat: Sidicinis finitimis arma coniunxerat: vnoque prælio haud sane memorabili duorum populorum exercitus fusus propinquitate vrbiũ & ad fugam pronior, & in fuga ipsa tutior fuit. nec tamen omissa eius belli cura patribus: quia toties iam Sidicini aut ipsi mouerant bellum, aut mouentibus auxilium tulerant, aut causa armorum fuerant. Itaq; omni ope annixi sunt, vt ma-
420. ximum ea tempestate imperatorem M. Valerium Coruinum Coss. quartum facerent. collega additus Coruino M. Attilius Regulus. & ne forte casu erraretur, petitum ab Coss. vt extra sortem Coruini ea prouincia esset. Exercitu victore à superioribus consulibus accepto, ad Cales, vnde bellum ortum erat, profectus, cum hostes ab superioris etiam certaminis memoria pauidos clamore atque impetu primo fudisset, mœnia ipsa oppugnare est aggressus: & militum quidem is erat ardor, vt iam inde cum scalis succedere ad muros vellent, cuasu-

euasurosque contenderent. Coruinus, quia id arduum factu erat, labore militum potius quam periculo peragere incœptum voluit. itaque aggerem & vineas egit, turresque muro admouit quarum vsum forte oblata opportunitas præuertit. nanque M. Fabius captiuus Romanus cum per negligentiam custodum festo die vinculis ruptis per murũ inter opera Romanorum, religata ad pinnã muri reste suspensus manibus se demisisset, perpulit imperatorem, vt vino epulisque sopitos hostes aggrederetur. Nec maiore certamine capti cum vrbe Ausones sunt, quam acie fusi erant. præda capta ingens est: præsidioque imposito Calibus, reductæ Romam legiones. Cos. ex senatusconsulto triumphauit: & ne Attilius expers gloriæ esset, iussi ambo Coss. aduersus Sidicinos ducere exercitum, dictatorem ante ex senatusconsulto comitiorum habendorum causa dixerunt L. AEmylium Mamercum: is magistrum equitum Q. Publium Philonem dixit. Dictatore comitia habente Coss. creati T. Veturius. Sp. Posthumius. Et si belli pars cum Sidicinis restabat: tamen vt beneficio præuenirent desiderium plebis, de colonia deducenda Cales retulerunt: factoque senatusconsulto, vt duo millia quingenti homines eo scriberentur, Triumuiros coloniæ deducendæ, agroque diuidendo creauerunt, Cæsonem Duellium, T. Quintium, M. Fabium. Noui deinde Coss. à veteribus exercitu accepto, ingressi hostium fines populando vsque ad mœnia atque vrbem peruenerunt. Ibi, quia ingenti exercitu comparato Sidicini & ipsi pro extrema spe dimicaturi enixe videbantur, & Samnium fama erat conciri ad bellum: dictator ab consulibus ex authoritate senatus dictus P. Cornelius Ruffinus: magister equitum M. Antonius. Religio deinde incessit, vitio eos creatos: magistratuq; se abdicauerunt: & quia pestilentia insecuta est, velut omnibus eo vitio contactis auspicijs, res ad interregnum redijt. ab interregno inito per quintum demũ interregem M. Valerium Coruinum creati Coss. L. Cornelius iterum, & Cn. Domitius. Tranquillis rebus fama Gallici belli pro tumultu valuit, vt dictatorem dici placeret. dictus M. Papyrius Crassus, & magister equitum P. Valerius Publicola. à quibus cum delectus intentius quam aduersus finitima bella haberetur, exploratores missi attulerunt quieta omnia apud Gallos esse. Samnium quoque iam alterum annum turbari nouis consilijs suspectum erat: eo ex agro Sidicino exercitus Romanus non est deductus. Cæterum Samnites bellum Alexandri Epeirensis in Lucanos traxit. qui duo populi aduersus regem excursionem à Pæsto facientem signis collatis pugnauerunt. eo certamine superior Alexander, incertum qua fide culturus, si perinde cætera processissent, pacem cum Romanis fecit. Eodem anno census actus, nouique ciues censi: tribus propter eos additæ Meria & Scaptia: censores addiderunt. Publius Philo, Sp. Posthumius Romani facti Acerrani lege ab L. Papyrio prætore lata, qua ciuitas sine suffragio data. Hæc eo anno domi militiæque gesta. Fœdus insequens annus seu intemperie cœli, seu humana fraude fuit, M. Claudio Marcello, T. Valerio Coss. Flaccum, Potitumque varie in annalibus cognomen consulis inuenio: cæterum in eo parui refert quid veri sit. Illud peruelim (nec omnes authores sunt) proditum falso esse, venenis absumptos, quorum mors infamem animum pestilentia fecerit, sicut proditur tamen res, ne cui authorum fidem abrogauerim, exponenda est. Cum primores ciuitatis similibus morbis, eodemq; ferme omnes euentu morerentur ancilla quædam ad Q. Fabium Maximum ædilem curulem indicaturam se causam publicæ pestis professa est, si ab eo fides sibi data esset, haud futurum noxæ indicium. Fabius confestim rem ad consules, consules ad senatum referunt: consensuq; ordinis fides indici data. Tum patefactũ, muliebri fraude ciuitatem premi: matronasq; ea venena coquere: & si sequi extemplo velint manifesto deprehendi posse. Secuti indicem, & coquentes quasdam medicamenta, & recondita alia inuenerunt, quibus in forum delatis, & ad XX. matronis, apud quas deprehensa erant, per viatorẽ accitis, duę ex eis Cornelia ac Sergia, patriciæ vtraq; gentis, cum ea medicamenta salubria esse contenderent,

V.C.

421.

422.

V.C. tenderent,ab confutante indice bibere iussæ,vt se falsum commentam argue- A
rent: spacio ad colloquendum sumpto, cum summoto populo in conspectu
omnium rem ad cæteras retulissent: haud abnuentibus & illis bibere, epoto
medicamento suamet ipsæ fraude omnes interierunt. cõprehensæ extemplo
earum comites,magnum numerum matronarum indicauerunt: ex quibus ad
CLXX.damnatæ. Neque de veneficiis ante eam diem Romæ quæsitum est.
Prodigij ea res loco habita: captisq; magis mentibus quam conscelcratis si-
milis visa.Itaq; memoria ex annalibus repetita, in secessionib. quondam ple-
bis clauum ab dictatore fixum,alienatasq; discordia mentes hominum,eo pia-
culo compotes sui fecisse.dictatorem claui figendi causa creari placuit. crea-
424. tus Cn.Quintilius,magistrum equitum L.Valerium dixit: qui fixo clauo magi-
stratu se abdicarunt.Creati Cos.L.Papyrius Crassus iterum,L.Plautius Venox.
cuius principio anni legati ex Volscis Fabraterni & Lucani Romam venerunt,
orantes ut in fidem reciperentur: si à Samnitium armis defensi essent, se sub
imperio populi Romani fideliter atq; obedienter futuros. Missi tum ab senatu
legati: denunciatumq; Samnitibus,vt eorum populorum finibus vim abstine-
rent. valuitq; ea legatio,non tam quia pacem volebant Samnites, quam quia
nondum parati erant ad bellum.Eodem anno Priuernas bellum initum: cuius
socij Fundani,dux etiam Fundanus fuit Vitruuius Vaccus,vir non domi solum, B
sed etiam Romæ clarus.ædes fuere in palatio eius, quæ Vacci prata diruto æ-
dificio publicatoque solo appellata. Aduersus hunc vastantem effuse Setinum
Norbanumq; & Coranum agrum,L.Papyrius profectus,haud procul castris ei-
us consedit.Vitruuio nec vt vallo se teneret aduersus validiorem hostem,sana
constare mens,nec vt longius à castris dimicaret,animus suppetere. Vix tota
extra portam castrorum explicita acie, fugam magis retro quam prælium aut
hostem spectante milite sine consilio,sine audacia depugnat:& vt leui momẽ-
to,nec ambiguè est victus: ita breuitate ipsa loci, faciliq; receptu in tam pro-
pinqua castra,haud ægre militem à multa cede est tutatus.nec fere quisquam
in ipso certamine,pauci in turba fugæ extremæ, cum in castra ruerent, cæsi:
primisque tenebris Priuernum inde petitum agmine trepido, vt muris potius
quam vallo sese tutarentur. A Priuerno Plautius alter Cos. peruastatis passim
agris,prædaque abacta, in agrum Fundanum exercitum inducit. ingredienti
fines senatus Fundanorum occurrit: negant se pro Vitruuio sectamque eius
secutis precatum veniisse, sed pro Fundano populo: quem extra culpam belli
esse,ipsum Vitruuium indicasse,cum receptaculum fugæ Priuernum habuerit,
non patriam Fundos.Priuerni igitur hostes populi Romani querendos, perse-
quendosq; esse,qui simul à Fundanis ac Romanis vtriusq; patriæ immemores, C
defecerint.Fundanis pacem esse, & animos Romanos, & gratam memoriam
acceptæ ciuitatis: orare se consulem,vt bellum ab innoxio populo abstineat:
agros,vrbem,corpora ipsorum coniugumq; ac liberorum suorum in potestate
populi Romani esse,futuraque.Collaudatis Fundanis Cos. literisque Romam
missis in officio Fundanos esse,ad Priuernum flexit iter. Prius animaduersum
in eos qui capita coniurationis fuerant,à Cos.scribit Claudius ad C C CL. ex
coniuratis victos Romam missos: eamque deditionem ab senatu non accep-
tam: quod egentium atque humilium pœna defungi velle Fundanum popu-
lum censuerint. Priuernum duobus consularibus exercitibus cum obsidere-
tur,alter Cos.comitiorum causa Romam reuocatus. Carceres eo anno in cir-
co primum statuti. Nondum perfunctos cura Priuernatis belli,tumultus Gal-
425. lici fama atrox inuasit, haud ferme vnquam neglecta patribus. Extemplo igi-
tur Coss.noui L.AEmylius Mamercus,& Cn.Plautius eo ipso die Calen.Quin-
til.b.quo magistratus inierunt,comparare inter se prouincias iussi: & Mamer-
cus,cui Gallicum bellum euenerat,scribere exercitum sine vlla vacationis ve-
nia.quin opificum quoq; vulgus, & sellularij, minime militiæ idoneum genus,
exciti dicuntur: Veiosque ingens exercitus contractus, vt inde obuiam Gallis
iretur.

iretur. Longius discedi, ne alio itinere hostis falleret, ab vrbe incedens, non placuit. Paucos deinde post dies satis explorata temporis eius quiete à Gallis, Priuernum omnis conuersa vis. Duplex inde fama est, alij vi captam vrbem, Vitruuiumque viuum in potestatem venisse, alij, prius quam vltima adhiberetur vis, ipsos se in deditionem consulis caduceum præferentes permisisse authores sunt, Vitruuiumq; ab suis traditum. Senatus de Vitruuio Priuernatibusq; consultus, consulem Plautium dirutis Priuerni muris, præsidioque valido imposito, ad triumphum accersit. Vitruuium in carcerem asseruari iussit quoad consul redisset, tum verberatum necari: ædes eius, quæ essent in palatio diruendas, bona Semoni Sango censuerunt cõsecranda: quodq; æris ex eis redactum est, ex eo ænei orbes facti, positi in sacello Sangi versus ædem Quirini. De senatu Priuernate ita decretum, vt, qui senator Priuerni post defectionem ab Romanis mansisset, trans Tyberim lege eadem qua Veliterni habitaret. His ita decretis, vsq; ad Triumphum Plautij silentium de Priuernatibus fuit: post triumphum Consul necato Vitruuio, sociisq; eius noxæ, apud satiatos iam suppliciis nocentium tutam mentionem de Priuernatibus ratus: Quoniam authores defectionis, inquit, meritas pœnas & ab diis immortalibus, & à vobis habent, Patres conscripti: quid placet de innoxia multitudine fieri? Equidem etsi meæ partes exquirendæ magis sententiæ, quam dandæ sunt: tamen cum videam Priuernates vicinos Samnitibus esse, vnde nunc nobis incertissima pax est, quã minimum irarum inter nos illosque relinqui velim. Cum ipsa per se res anceps esset, prout cuiusq; ingenium erat atrocius mitiusve suadentibus, tum incertiora omnia vnus ex Priuernatibus legatis fecit, magis conditionis in qua natus esset, quam præsentis necessitatis memor: qui interrogatus à quodam tristioris sententiæ autore, quam pœnam meritos Priuernates censeret: eam, inquit, quam merentur qui se libertate dignos censent. cuius cum feroci responso infestiores factos videret consul eos, qui ante Priuernatium causam impugnabãt: vt ipse benigna interrogatione mitius responsum eliceret: Quid si pœnã, inquit, remittimus vobis, qualem nos pacem vobiscum habituros speremus? Si bonam dederitis, inquit, & fidam, & perpetuam: si malam haud diuturnã. Tum vero minari, nec id ambigue, Priuernatem quidam, & illis vocibus ad rebellandũ incitari pacatos populos. pars melior senatus ad meliora responsa trahere, & dicere, viri, & liberi, vocem auditam an credi posse, vllum populum, aut hominem denique in ea conditione, cuius eum pœniteat, diutius quam necesse sit, mansurum? ibi pacem esse fidam, vbi voluntarij pacati sint: neque eo loco, vbi seruitutem esse velint, fidem sperandam esse. In hanc sententiam maxime consul ipse inclinauit animos, identidem ad principes sententiarum consulares, vti exaudiri posset à pluribus, dicendo, eos demum qui nihil præterquam de libertate cogitant, dignos esse qui Romani fiant. Itaq; & in senatu causam obtinuere: & ex authoritate patrum latum ad populum est, vt Priuernatibus ciuitas daretur. Eodem anno Anxur trecenti in coloniam missi sunt: bina iugera agri acceperunt. Secutus est annus re belli domive insignis, P. Plautio Proculo, P. Cornelio Scapula Coss. præterquam quod Fregellas (Sidicinorum ager, deinde Volscorum fuerat) colonia deducta: & populo visceratio data à Marco Flauio in funere matris. Erant qui per speciem honorandæ parentis meritam mercedem populo solutam interpretarentur, quod eum die dicta ab ædilibus crimine stupratæ matris familiæ absoluisset. Data visceratio in prætextam iudicij gratiam, honoris etiam ei causa fuit: tribunatuq; plebis proximis comitiis absens præsentibus præfertur. Palæpolis fuit haud procul inde, vbi nunc Neapolis sita est: duabus vrbibus populus idem habitabat, Cumis erant oriundi. Cumani ab Chalcide Euboica originem trahunt. Classe qua aduecti ab domo fuerant, multum in ora maris eius, quod accolunt, potuere. primo in insulas Aenariam & Pythecusas egressi, deinde in continentẽ ausi sedes transferre. Hæc ciuitas cum suis viribus, tum Samnitium infida aduersus Romanos

V.C. 426.

V.C. 427. societate freta, siue pestilentiæ, quæ Romanam vrbem adorta nunciabatur, si-dens, multa hostilia aduersus Romanos agrum Campanum Falernumque incolentes fecit. Igitur L. Cornelio Lentulo, Q. Publio Philone iterum Coss. fœcialibus Palæpolim ad res repetendas missis, cum relatum esset à Græcis, gente lingua magis strenua quam factis, ferox responsum: ex authoritate patrum populus Palæpolitanis bellum fieri iussit. Inter Coss. prouinciis comparatis, bello Græci persequendi Publio euenerunt. Cornelius altero exercitu Samnitibus, si qua se mouerent, oppositus. Fama autem erat, defectioni Campanorum imminentes admoturos castra. ibi optimum visum Cornelio statiua habere. Ab vtroque consule exiguam spem pacis cum Samnitibus esse, certior fit senatus. Publius duo millia Nolanorum militum, & quatuor Samnitium, magis Nolanis cogentibus, quam voluntate Græcorum, recepta Palæpoli miserat. Romæ cõpertum est, delectum indictum à magistratibus: vniuersum Samnium erectum: ac vicinos populos, Priuernatem Fundanumque & Formianum, haud ambigue solicitari. Ob hæc cum legatos mitti placuisset, prius ad Samnites, quam bellum fieret, responsum redditur à Samnitibus ferox. Vltro incusabant iniurias Romanorum: neque eo negligentius ea quæ ipsis obiicerentur, purgabant, haud vllo publico consilio auxiliove iuuari Græcos: nec Fundanum Formianumve à se solicitatos: quippe minime pœnitere se virium suarum, si bellum placeat. cæterum non posse dissimulare, ægre pati ciuitatem Samnitium, quod Fregellas ex Volscis captas, dirutasque ab se, restituerit Romanus populus, coloniamque in Samnitium agro imposuerit, quam coloni eorum Fregellas appellent. eam se contumeliam iniuriamque, ni sibi ab iis qui fecerint, dematur, ipsos omni vi depulsuros esse. Cum Romanus legatus ad disceptandum eos ad communes socios atque amicos vocaret: Quid perplexe agimus? inquit. Nostra certamina, Romani, non verba legatorum, nec hominum quisquam disceptator, sed campus Campanus, in quo concurrendum est, & arma, & communis Mars belli decernet. Proinde inter Capuam Suessulamque castra castris conferamus: & Samnis Romanusne imperio Italiam regat, decernamus. Legati Romanorum cum se non quo hostis vocasset, sed quo imperatores sui duxissent, ituros esse respõdissent: iam Publius inter Palæpolim Neapolimq; loco opportune capto, diremerat hostib. societatem auxilij mutui, qua vt quisq; locus premeretur, inter se vsi fuerant. Itaq; cum & comitiorum dies instaret, & Publium imminentem hostium muris auocari ab spe capiendæ indies vrbis, haud è Republica esset: actum cum tribunis est, ad populum ferrent, vt, cum Publius Philo consulatu abisset, proconsul rem gereret, quoad debellatum cum Græcis esset. L. Cornelio, quia ne eum quidem in Samnium iam ingressum reuocari ab impetu belli placebat, literæ missæ, vt dictatorem comitiorum causa diceret. dixit M. Claudium Marcellum. ab eo magister equitum dictus Sp. Posthumius. Nec tamen ab dictatore comitia sunt habita: quia vitione creatus esset, in disquisitionem venit. Consulti augures, vitiosum videri dictatorem pronunciauerunt. Eam rem tribuni suspectam infamémque criminando fecerunt. nam neque facile fuisse id vitium nosci, cum consul ineunte nocte silentio diceret dictatorẽ: neq; ab consule cuiquam publice priuatimve de ea re scriptum esse: nec quenquam mortalium extare, qui se vidisse aut audiuisse quid dicat, quod auspiciũ dirimeret: neque augures diuinare Romæ sedentes potuisse, quid in castris consuli vitij obuenisset. Cui non apparere, quod plebeius dictator sit, id vitium auguribus visum? Hæc aliaque ab tribunis nequicquam iactata: tamen ad interregnum res redit: dilatisq; alia atq; alia de causa comitiis, quartusdecimus demũ interrex Lucius Æmylius Coss. creat C. Petilium, L. Papyrium Mugilanũ: Cursorem in aliis annalibus inuenio. Eodem anno Alexandriã in Aegyto proditum cõditam: Alexandrumq; Epeiri regem ab exule Lucano interfectũ, sortes Dodonæi Iouis euentu animasse. Accito ab Tarentinis in Italiam data dictio erat, caueret Acherusiam aquam. Pandosi-

Pandosiamq; vrbem: ibi fatis eius terminum dari. eoq; ocius transmisit in Italiam, vt quã maxime procul abesset vrbe Pandosia in Epeiro, & Acheronte amni: quem ex Molosside fluentem in stagna inferna accipit Thesprotius sinus. Cæterum (vt ferme fugiendo in media fata ruitur) cum sæpe Brutias Lucanasq; legiones fudisset: Heracleam Tarentinorum coloniam, Consentiam ex Lucanis, Sipontumq;, Brutiorum coloniam Acerrinam, alias inde Messapiorum ac Lucanorum cepisset vrbes: & trecentas familias illustres in Epeirum, quas obsidum numero haberet, misisset: haud procul Pandosia vrbe imminentes Lucanis ac Brutiis finibus, treis tumulos aliquantum inter se distantes insedit: ex quibus incursiones in omnem partem agri hostilis faceret: & ducentos ferme Lucanorum exules circa se pro fidis habebat, vt pleraq; eius generis ingenia sunt, cum fortuna mutabilem gerentes fidem. Imbres continui campis omnib. inundantes cum intercluisissent trifariam exercitum à mutuo inter se auxilio: duo præsidia, quæ sine rege erant, improuiso hostium aduentu opprimuntur: deletisque eis, ad ipsius obsidionem omnes conuersi. inde ab Lucanis exulibus ad suos nuncij missi sunt: pactoq; reditu promissum est, regem aut viuum aut mortuum in potestatẽ daturos. Cæterum cum delectis ipse egregium facinus ausus, per medios erumpit hostes, & ducem Lucanorum cominus congressum obtruncat: contrahensque suos ex fuga palatos, peruenit ad amnem ruinis recentibus pontis, quem vis aquæ abstulerat, indicantem iter. quem cum incerto vado transiret agmen, fessus metu ac labore miles, increpans nomen abominandum fluminis: Iure Acheros vocaris, inquit. Quod vbi ad aures accidit regis, adiecit extemplo animum fatis suis, substititq; dubius an transiret. Tum Sotinus minister ex regiis pueris, quid in tanto discrimine periculi cunctaretur interrogans, indicat Lucanos insidiis quærere locum. quos vbi respexit rex procul grege facto venientes, stringit gladium, & per medium amnem transmittit equum. Iamque in vadum egressum eminus veruto Lucanus exul transfigit. lapsum inde cum inhærente telo corpus examine detulit amnis in hostium præsidia. Ibi fœda laceratio corporis facta. namq; præciso medio, partem Consentiam misere: pars ipsis retenta ad ludibrium: quæ cum iaculis saxisque procul incesseretur, mulier vna vltra humanarum irarum fidem sæuienti turbæ immista, vt parumper sustinerent precata, flens ait, virum sibi liberosque captos apud hostes esse: sperare corpore regio vtcunque multato se suos redempturam. Is finis lacerationi fuit: sepultumque Consentiæ quod mẽborum reliquum fuit, cura mulieris vnius ossaque Metapontum ad hostes remissa, inde Epeirum deuecta ad Cleopatram vxorem, sororemq; Olympiadẽ: quarum mater Magni Alexandri altera, soror altera fuit. Hæc de Alexandri Epeirensis tristi euentu. quanquam Romano bello fortuna eum abstinuit, tamẽ quia in Italia bella gessit, paucis dixisse satis sit. Eodem anno lectisternium Romæ quinto post conditã vrbem iisdem quibus ante placandis habitum est diis. Sonti deinde consules iussu populi cum misissent, qui indicerent Samnitibus bellum, & ipsi maiore conatu quam aduersus Græcos cuncta parabant, & alia noua nihil tum animo tale agitantibus accesserunt auxilia. Lucani atque Apuli, quibus gentibus nihil ad eam diem cum Romano populo fuerat, in fidem venerunt, arma viroſque ad bellum pollicentes. fœdere ergo in amicitiam accepti. Eodem tempore etiam in Samnio res prospere gesta. Tria oppida in potestatem venerunt, Allife, Callife, Ruffrium: aliusque ager primo aduentu Coss. longe lateque est peruastatus. Hoc bello tam prospere commisso, alteri quoq; bello, quo Græci obsidebantur, iam finis aderat. nam præterquã quod interseptis munimentis hostium pars parti abscissa erat, fœdiora aliquã intra muros ijs quibus hostis territabat, patiebantur: & velut capti à suis ipsis præsidiis, indigna iam liberis quoque ac coniugibus, & quæ captarum hostium extrema sunt, patiebantur. Itaq; cum & à Tarento & à Samnitib. fama esset noua auxilia ventura: Samnitium plus quam vellent, intra mœnia esse reban-

rebantur: Tarentinorum iuuentutem Græci Græcos haud minus per quos Samniti Nolanoque quam vt Romanis hostibus resisterent, expectabant. Postremo leuissimum malorum deditio ad Romanos visa. Charilaus & Nymphius principes ciuitatis communicato inter se consilio, partes ad rem agendam diuisere: vt alter ad imperatorem Romanorum transfugeret: alter subsisteret ad præbendam opportunam consilio vrbem. Charilaus fuit, qui ad P. Philonem venit: & quod bonum, faustum, felix Palæpolitanis, populoque Romano esset, tradere se ait mœnia statuisse. eo facto vtrum ab se prodita, an seruata patria videatur, in fide Romana positum esse: sibi priuatim nec paciſci quicquam, nec petere: publice petere quam paciſci magis, vt si succesſisset inceptum, cogitaret populus Romanus potius cum quanto studio periculoq; reditum in amicitiam suam esset, quam qua stultitia & temeritate de officio decessum. Collaudatus ab imperatore, tria millia militum ad occupandam eam partem vrbis quam Samnites insidebant, accepit: præsidio ei L. Quintius tribunus militum præpositus. Eodem tempore & Nymphius prætorem Samnitium arte aggressus perpulerat, vt quoniam omnis Romanus exercitus aut circa Palæpolim, aut in Samnio esset, sineret se classe circumuehi ad Romanum agrum: non oram modo maris, sed ipsi vrbi propinqua loca depopulaturum. sed vt falleret, nocte proficiscendum esse, extemploque naues deducendas. Quod quo maturius fieret, omnis iuuentus Samnitium, præter necessarium vrbis præsidium, ad littus missa. Vbi dum Nymphius in tenebris & multitudine semetipsa impediente sedulo aliis alia imperia turbans, terit tempus: Charilaus ex composito ab sociis in vrbem receptus, cum summa vrbis Romano milite implesset, tolli clamorem iussit: ad quem Græci signo accepto à principibus quieuere: Nolani per auersam partem vrbis via Nolam ferente effugiunt. Samnitibus exclusis ab vrbe, vt expeditior in præsentia fuga, ita fœdior, postquam periculo euaserunt visa: quippe qui inermes nulla rerum suarum non relicta inter hostes, ludibrium non externis modo, sed etiam popularibus, spoliati atque egentes domos rediere. Haud ignarus opinionis alterius, qua hæc proditio ab Samnitibus facta traditur: cum authoribus hoc dedi, quibus dignius credi est: tum fœdus Neapolitanum (eo enim deinde summa rei Græcorum venit) similius vero facit ipsos in amicitiam rediſſe. Publio triumphus decretus quod satis credebatur obsidione domitos hostes in fidem veniſſe. Duo singularia hæc ei viro primum contigere, prorogatio imperij non ante in vllo facta, & acto honore triumphus. Aliud subinde bellum cum alterius oræ Græci exortum. namque cum Tarentini rem Palæpolitanam vana spe auxilij aliquam diu sustinuissent, postquam Romanos vrbe potitos accepere, velut destituti, a non qui ipsi destituissent, increpare Palæpolitanos: ira atque inuidia in Romanos fuere, eo etiam, quod Lucanos & Appulos (nam vtraque eo anno societas cœpta est) in fidem populi Romani veniſſe allatum est. quippe propemodum peruentum ad se esse: iamque in eo rem fore, vt Romani aut hostes, aut domi habendi sint. discrimen profecto rerum suarum in bello Samnitium, euentuque eius verti: eam solam gentem restare, nec eam ipsam satis validam, quando Lucanus defecit: quem reuocari adhuc, impellique ad abolendam societatem Romanam posse, si qua ars ferendis discordijs adhibeatur. Hæc consilia cum apud cupidos rerum nouandarum valuissent: ex iuuentute quidam Lucanorum precio asciti, clari magis inter populares quam honesti, inter se multati in virgis, cum corpora nuda intulissent in ciuium cœtum, vociferati sunt se, quum castra Romana ingredi ausi essent, à Coss. virgis cæsos, ac prope securi percussos esse. Deformis suapte natura res, cum speciem iniuriæ magis quam doli præ se ferret, concitati homines, cogunt clamore suo magistratus senatum vocare: & alii circunstantes concilium, bellum in Romanos poscunt: alij ad concitandam in arma multitudinem agrestium discurrunt: tumultuque etiam sanante consternante animos decernitur, vt societas cum Samnitibus renouetur,

gatio

gãtique ad eam rem mittantur. Repentina res, quia quam causam nullam, tam ne fidem quidem habebat: coacti à Samnitibus & obsides dare, & præsidia in loca munita accipere, cæci fraude & ira nihil recusarunt. Dilucere deinde brevi fraus cœpit, postquam criminum falsorum authores Tarentum commigrauere: sed amissa omni de se potestate, nihil vltra quam vt pœniteret frustra restabat. Eo anno plebi Romanæ velut aliud initium libertatis factum est quod [illegible] desierunt. Mutatum autem ius ob vnius fœneratoris simul libidinẽ, simul crudelitatẽ insignem. L. Papyrius is fuit, cui cũ se C. Publius ob æs alienũ paternũ nexum dedisset: quæ ætas formaq; misericordiam elicere poterat, ad libidinem & contumeliam animum accenderunt: & florem ætatis eius fructum aduentitium crediti ratus, primo perlicere adolescentem sermone incesto est conatus: deinde postquam aspernabantur flagitium aures, minis territare, atque identidem admonere fortunæ: postremo cum ingenuitatis magis quam præsentis conditionis memorem videret, nudari iubet, verberaque asseri. Quibus laceratus iuuenis cum se in publicum proripuisset, libidinem crudelitatemque conquerens fœneratoris, ingens vis hominum quum ætatis miseratione, atque indignitate iniuriæ accensa, tum suæ conditionis, liberumque suorum respectu, in forum, atque inde agmine facto ad curiam concurrit. & cum consules tumultu repentino coacti, senatum vocarent, introeuntibus in curiam patribus, laceratum iuuenis tergum, procumbentes ad singulorum pedes ostentabant. Victum eo die ob impotentem iniuriam vnius, ingens vinculum fidei: iussique Coss. ferre ad populum, nequis, nisi qui noxam meruisset, donec pœnam lueret, in compedibus aut in neruo teneretur: pecuniæ creditæ, bona debitoris, non corpus obnoxium esset. Ita nexi solui, cautumque in posterum, ne necterentur. Eodem anno cum satis per se ipsum Samnitium bellum, & defectio recens Lucanorum, authoresque defectionis Tarentini solicitos haberent patres: accessit vt & Vestinus populus Samnitibus se se coniungeret. Quæres sicut eo anno sermonibus magis passim hominum iactata, quam in publico vllo concilio est: ita insequentis anni Coss. L. Furio Camillo iterum, Iulio Bruto Scæuæ, nulla prior potiorque visa est, de qua ad senatum referrent, 429. et quanquam noua res erat, tamen tanta cura patres incessit, vt pariter eam susceptam neglectamq; timerent, ne aut impunitas eorum laciuia superbiaq;, aut bello pœnæ expetitæ metu propinquo, atque ira concirent finitimos populos. Et erat genus omne abunde bello Samnitib. par, Marsi Peligniq; & Marrucini: quos, si Vestinus attingeretur, omnes habendos hostes. Vicit tamen pars, quæ in præsentia videri potuit maioris animi quam consilij: sed euentus docuit fortes fortunam iuuare. Bellum ex authoritate patrum populus aduersus Vestinos iussit: prouincia ea Bruto, Samnium Camillo sorte euenit. Exercitus vtroq; ducti, & cura tuendorũ finium hostes prohibiti coniungere arma. Cæterum alterum Cos. L. Furium, cui maior moles rerum imposita erat, morbo grauem implicitum fortuna bello subtraxit: iussusque dictatorem dicere rei gerendæ causa longe clarissimum bello ea tempestate dixit L. Papyrium Cursorem, quo Q. Fabius Maximus Rutilianus magister equitum est dictus: par nobile fratrum in eo magistratu gestis, discordia tamen, qua prope ad vltimum dimicatum est ventum est, nobilius. Ab altero consule in Vestinis multiplex bellum, nec quam vario euentu gestum est. nam & peruastauit agros, & populando atque urendo tecta hostium sataq; in aciem inuitos extraxit: & ita prælio vno acciditur Vestinorũ res, haud quaquã tamen incruento milite suo, vt non in castra sua refugerent hostes, sed iam ne vallo quidem ac fossis freti dilaberentur in urbem, situ vrbium mœnibusq; se defensuri. Postremo oppida quoq; vi expugnare adortus, primo Cutinam ingenti ardore militum aut vulnerũ ira, quod pæne fere quisquã integer prælio excesserat, scalis cepit: deinde Cingiliã. vtrisque urbis prædam militibus, quod eos neq; portæ, neq; muri hostium arcuerant, concessit. In Samnium incertis itum auspicijs est: cuius rei vitium, non in

V.C. belli euentũ,quod prospere gestũ est,sed in rabiem atq; iras imperatorũ vertit.
430. Nanq; Papyrius dictator à pullario monitus,cum ad auspiciũ repetendũ Romam proficiscereturmagistro equitum denunciauit,vt sese loco teneret, neu absente se cũ hoste manum consereret. Fabius cum post profectionem dictatoris per exploratores comperisset, perinde omnia soluta apud hostes, ac si nemo Romanus in Samnio esset:seu ferox adolescens indignitate accensus, quod omnia in dictatore viderentur reposita esse: seu occasione bene gerendæ rei inductus, exercitu instructo paratoque profectus ad Imbrinium (ita vocant locum)acie cum Samnitibus conflixit.Ea fortuna pugnæ fuit, vt nihil relictũ sit,quo si affuisset dictator,res melius geri potuerit.non dux militi,non miles duci defuit.eques eius etiam authore L.Cominio Tribuno militum,qui aliquoties impetu capto perrũpere non poterat hostiũ agmen,detraxit frenos equis: atq; ita cõcitatos calcaribus permisit,vt sustinere eos nulla vis posset. Per arma,per viros late stragẽ dedere.Secutus pedes impetum equitum, turbatis hostibus intulit signa.Viginti millia hostium cæsa eo die traduntur. Authores habeo,bis cum hoste signa collata dictatore absente,bis rem egregie gestã.Apud antiquissimos scriptores vna hæc pugna inuenitur. In quibusdam annalibus tota res prætermissa est.Magister equitum,vt ex tanta cæde, multis potitus spolijs,congesta in ingentem aceruum hostilia arma subdito igne concremauit:seu votum id deorum cuipiam fuit :seu credere libet Fabio authore factũ,ne suæ gloriæ fructum dictator caperet, nomenq; ibi scriberet, aut spolia in triumphũ ferret.Literæ quoq; de re prospere gesta,ad senatum,non ad dictatorẽ missæ,argumentũ fuere minime cum eo cõmunicantis laudem.Ita certe dictator id factum accepit,vt lætis alijs victoria parta,præ se ferret iram,tristitiãque.Misso itaq; repente senatu, se ex curia proripuit: tum vero non Samnitium magis legiones,quã maiestatem dictatoriã,& disciplinam militarem à magistro equitum victam & euersam dictitans,si illi impune spretum imperiũ fuisset.Itaq; plenus minarum,iræq; profectus in castra cum maximis itineribus iisset,non tamen præuenire famam aduentus sui potuit.Præcurrerãt enim ab vrbe,qui nunciarent dictatorem auidum pœnæ venire,alternis pene verbis T. Manlij facta laudantẽ.Fabius concione extemplo aduocata,obtestatus milites est,vt qua virtute Rempublicam ab infestissimis hostibus defendissent,eadem se,cuius ductu auspicioque vicissent,ab impotenti crudelitate dictatoris tuarentur.Venire amentem inuidia,iratum virtuti alienæ felicitatiq; furere,quod se absente Respublica egregie gesta esset: malle,si mutare fortunam posset,apud Samnites quam Romanos victoriam esse:imperium dictare spretum, tam quam non eadem mente pugnari vetuerit qua pugnatum doleat: & tunc inuidia impedire virtutem alienam voluisse,cupidissimisque arma ablaturum fuisse militibus,ne se absente moueri possent: & nunc id furere, id ægre pati quod sine L.Papyrio non inermes,non manci milites fuerint,quod se Q.Fabius magistrum equitum duxerit,ac non accensum dictatoris.Quid illum factum fuisse,si quod belli casus ferunt,Marsque communis,aduersa pugna cecidisset, qui sibi deuictis hostibus,Republica bene gesta,ita vt non ab illo vnico duce melius geri potuerit,supplicium magistro equitum, & tunc victori minatur? Neque illum magistro equitum infestiorem,quam tribunis militum,quam centurionibus, quam militibus esse: si possit,in omne sæuiturum fuisse: quia nequeat in vnum sæuire :etiam inuidiam tanquam ignem summa petere caput consilij,in ducem incurrere.Si se simul cum gloria rei gestæ extinxisset, tunc victorem velut in capto exercitu dominantem, quicquid licuerit in magistro equitum,in militibus ausurum. Proinde adessent in sua causa omnium libertati.si consensum exercitus eundem,qui in prælio fuerit,in tuenda victoria videat, & salutem vnius omnibus curæ esse inclinaturum ad clementiorem sententiam animum . postremo se vitam fortunasque suas illorum fidei virtutique permittere. Clamor è tota concione ortus, vti bonum

mum haberet: neminem illi vim allaturum saluis legionibus Romanis. Haud multo post dictator aduenit: classicoque extemplo ad concionem aduocauit. Tum silentio facto, præco Q. Fabium magistrum equitum citauit, qui simul ex inferiore loco ad tribunal accessit, tum dictator: Quæro, inquit, de te Q. Fabi, « cum summum imperium dictatoris sit, pareantque ei consules, regia potestas, « prætores ijsdem auspicijs quibus Consules, creati, æquum censeas necne ma- « gistrum equitum dicto audientem esse? Itemque illud interrogo, cum me in- « certis auspiciis profectum ab domo scirem, vtrum mihi turbatis religionibus « Respub. in discrimen committenda fuerit, an auspicia repetenda, ne quid dubi- « js dijs agerem? Simul illud, quæ dictatori religio impedimento ad rem geren- « dam fuerit, num ea magister equitum solutus ac liber potuerit esse? Sed quid « ego hæc interrogo: cum si ego tacitus abissem, tamen tibi ad voluntatis inter- « pretationem meæ dirigenda tua sententia fuerit. Quin tu respondes, vetuerim- « ne te quicquam rei me absente ageres? vetuerimne signa cum hostibus confer- « re? quo tu imperio meo spreto, incertis auspicijs, turbatis religionibus, ad- « uersus morem militarem, disciplinamque maiorum, & numen deorum ausus « es cum hoste confligere? Ad hæc, quæ interrogatus es, responde, extra ea ca- « pe vocem mittas. Accede lictor. Aduersus quæ singula Q. Fabio cum respon-
dere haud facile esset, & nunc quereretur eundem accusatorem capitis sui, ac iu-
dicem esse: modo vitam sibi eripi citius quam gloriam rerum gestarum posse
proclamaretur: purgaretque se inuicē, atque vltro accusaret: tunc Papyrius re-
integrata ira spoliari magistrum equitum, ac virgas & secures expediri iussit.
Fabius fidem militum implorans, lacerantibus vestem lictoribus, ad triarios tu-
multum iam in concionem miscentes sese recepit. inde clamor in totam con-
cionem est perlatus: alibi preces, alibi minæ audiebantur. Qui proxime forte
tribunali steterant, quia subiecti oculis imperatoris noscitari poterant, ora-
bant vt parceret magistro equitum: neu cum eo exercitum damnaret. Ex-
trema concio, & circa Fabium globus increpabant inclementem dictatorem:
nec procul seditione aberant. Ne tribunal quidem satis quietum erat. Legati
circumstantes sellā, orabant vt rem in posterum diem differret, & iræ suæ spati-
um, & consilio tempus daret: satis castigatam adolescentiam Fabij esse: satis
reformatam victoriam: ne ad extremum finem supplicij tenderet: neu vnico
genio, neu patri eius clarissimo viro, neu Fabij genti eam inureret ignominiā.
Cum parum precibus, parum causa proficerent: intueri sæuientem concio-
nem iubebant: ita irritatis militum animis subdere ignem, ac materiam sedi-
tioni, non esse ætatis, non prudentiæ eius: neminem id Q. Fabio pœnam de-
precanti suam vitio versurum, sed dictatori: si occæcatus ira infestam multitu-
dinem in se prauo certamine mouisset. Postremo ne id se gratiæ dare Q. Fabij
crederet, se iusiurandum dare paratos esse, non videri è repub. in Q. Fabium
hoc tempore animaduerti. His vocibus cum in se magis incitarent dictatorem,
quam magistro equitum placarent, iussi de tribunali descendere legati: & si-
lentio nequicquam per præconem tentato, cum præ strepitu ac tumultu nec
verbus dictatoris, nec apparitorū eius vox audiretur, nox velut in prælio certa-
minis finem fecit. Magister equitum iussus postero die adesse, cum omnes affir-
marent infestius Papyrium exarsurū agitatum contentione ipsa exacerbatum-
que clā ex castris Romam profugit: & patre authore & M. Fabio, qui ter iam
consul dictatorque fuerat, vocato extemplo senatu, cum maxime conquereretur
ad patres vim atque iniuriam dictatoris, repente strepitus ante curiam licto-
rum submouentium auditur: & ipse infensus aderat, postquam comperit pro-
fectum ex castris, cum expedito equitatu secutus. Iteratadeinde contentio est:
prehendi Papyrius Fabium iussit. vbi cum deprecantibus primoribus patrū,
& conuerso senatu, perstaret in incœpto immitis animus: tum pater M. Fabi- «
us: Quandoquidem, inquit, apud te nec authoritas senatus, nec ætas mea, cui «
veniam paras, nec virtus nobilitasque magistri equitum à te ipso nominati «

» valet: nec preces, quæ sæpe hostem mitigauere, quæ deorum iras placant: tri-
» bunos plebis appello, & prouoco ad populum: eumque tibi fugienti exercitus
» tui, fugienti senatus iudicium, iudicem fero, qui certe vnus plus quam tua dicta-
» tura potest, polletque, videro cessurusne prouocationi sis, cui rex Romanus
» Tullus Hostilius cessit. Ex curia in concionem itur. quo cum paucis dictator,
cum omni agmine principum magister equitum cum ascendisset, deduci
» eum de rostris Papyrius in partem inferiorem iussit. Secutus pater: Bene a-
» gis, inquit, cum eo nos deduci iussisti, vnde & priuati vocem mittere possemus.
Ibi primo non tam perpetuæ orationes quam altercatio exaudiebantur. Vicit
deinde strepitum vox & indignatio Fabij senis, increpantis superbiam crudeli-
tatemque Papyrij: se quoque dictatorem Romæ fuisse, nec à se quenquam ne
plebis quidem hominem, non centurionem, non militem violatum. Papyrium
tanquam ex hostium ducibus, sic ex Romano imperatore victoriam & triu-
phum petere. Quantum esset inter moderationem antiquorum, & nouam su-
perbiam crudelitatemque: dictatorem Quintium Cincinnatum in L. Minuti-
um Cos. ex obsidione à se ereptum non vltra sæuisse, quam vt legatum cum ad
exercitum pro Consule relinqueret. M. Furium Camillum in L. Furio, qui con-
tempta sua senectute & authoritate fœdissimo cum euentu pugnasset: non
solum in præsentia moderatum iræ esse, ne quid de collega secus populo
aut senatui scriberet: sed cum reuertisset, potissimum ex tribunis consularibus
habuisse, quem ex collegis optione ab senatu data socium sibi imperij delege-
rit. Nam populi quidem, penes quem potestas omnium rerum esset, ne iram
quidem vnquam atrociorem fuisse in eos, qui temeritate atque inscitia exer-
citus amisissent, quam vt pecunia eos multaret: capite anquisitum ob rem bel-
lo male gestam de imperatore nullum ad eam diem esse: nunc ducibus populi
Romani, quæ ne victis quidem bello fas fuerit, virgas & secures victoribus, &
iustissimos meritis triumphos intentari. Quid enim tandem passurum fuisse fili-
um suum, si exercitum amisisset? si fusus, fugatus, castris exutus fuisset? quo, vltra
iram violentiamq; eius excessurā fuisse, quam vt verberaret, necaretq;? Quam
conueniens esse propter Q. Fabium ciuitatem in lætitia, victoria, supplicatio-
nibus, ac gratulationibus esse: eum, propter quem deûm delubra pateant, ara
sacrificijs fument, honore, donis cumulentur: nudatum virgis lacerari in con-
spectu populi Romani, intuentem Capitolium atque arcem, deosque ab se du
obus prælijs haud frustra aduocatos? Quo id animo exercitum, qui eius ducta
auspicijsque vicisset, laturum? Quem luctum in castris Romanis, quam lætitiam
inter hostes fore? Hæc simul iurgans, querens, deûm hominumque fidem ob
testans, & complexus filium plurimis cum lacrymis agebat. Stabat cum eo se
natus maiestas, fauor populi, tribunitium auxilium, memoria absentis exer-
tus. Ex parte altera imperium inuictum populi Romani, & disciplina rei milita-
ris, & dictatoris edictum pro numine semper obseruatum, & Manliana imperia
& posthabita filij charitas publicæ vtilitati iactabantur. Hoc etiam L. Brutus
conditorem Romanæ libertatis antea in duobus liberis fecisse. nunc patri
comes, & senes faciles de alieno imperio spreto tanquam rei paruæ disciplī
næ militaris euersæ iuuentuti gratiam facere: se tamen perstaturum in incœ
to: nec ei qui aduersus dictum suum turbatis religionibus, ac dubijs auspici
pugnasset, quicquam ex iusta pœna remissurum. Maiestas imperij perpetua
esset, non esse in sua potestate: L. Papyrium nihil de eius iure diminuturu
optare ne potestas tribunitia inuiolata ipsa violet intercessione sua Romanu
imperium: neu populus Romanus in se potissimum dictatorem & ius dicta
ræ extinguat. Quod si fecisset: non L. Papyrium, sed tribunos, sed prauum p
puli iudicium nequicquam posteros accusaturos: cum polluta semel mili
ti disciplina, non miles centurionis, non centurio tribuni, non tribunus
gati, non legatus consulis, non magister equitum dictatoris pareat imper
nemo hominum, nemo deorum verecundiam habeat: non edicta impe
toru

torum,non auſpicia obſeruentur: ſine commeatu vagi milites in pacato in hoſtico errent, immemores ſacramenti, licentia ſola ſe vbi velint exauthorent: infrequentia deſerant ſigna: neque conueniant ad edictum: nec diſcernant, interdiu nocte,æquo iniquo loco,iuſſu iniuſſu imperatoris pugnent: & non ſigna,non ordines ſeruent: latrocinij modo cæca & fortuita,pro ſolenni,& ſacrata,militia ſit.Horum criminum vos reos in omnia ſecula offerte tribuni plebis: veſtra obnoxia capita pro licentia Q.Fabij obijcite. Stupentes tribunos, & ſuam iam vicem magis anxios,quam eius,cui auxilium ab ſe petebatur, liberauit onere conſenſus populi Romani ad preces & obteſtationem verſus,vt ſibi pœnam magiſtri equitum dictator remitteret. Tribuni quoq; inclinatam rem in preces ſubſecuti,orare dictatorem inſiſtunt,vt veniam errori humano, veniam adoleſcentiæ Q.Fabij daret: ſatis eum pœnarum dediſſe. Iam ipſe adoleſcens, iam pater M.Fabius contentionis obliti,procumbere ad genua,& iram deprecari dictatoris. Tum dictator ſilentio facto: Bene habet, inquit, Quirites.Vicit diſciplina militaris: vicit imperij maieſtas: quæ in diſcrimine fuerunt, an vlla poſt hanc diem eſſent. Non noxæ eximitur Q.Fabius, qui contra edictum imperatoris pugnauit: ſed noxæ damnatus, donatur populo Romano: donatur tribunitiæ poteſtati, precarium non iuſtum auxilium ferenti. Viue Q.Fabi. felicior hoc conſenſu ciuitatis ad tuendum te, quam qua paulo ante exultabas victoria. Viue id facinus auſus, cuius tibi ne parens quidem, ſi eodem loco fuiſſet, quo fuit L. Papyrius, veniam dediſſet. Mecum vt voles, reuerteris in gratiam: populo Romano,cui vitam debes,nihil maius præſtiteris, quam ſi hic tibi dies ſatis documenti dederit, vt bello ac pace pati legitima imperia poſſis. Cum ſe nihil morari magiſtrum equitum pronunciaſſet: digreſſum cum templo lætus ſenatus,lætior populus, circumfuſi, ac gratulantes hinc magiſtro equitum, hinc dictatori, proſecuti ſunt: firmatumq; imperium militare haud minus periculo Q.Fabij, quam ſupplicio miſerabili adoleſcentis Manlij videbatur.Forte ita eo anno euenit,vt quotieſcunq; dictator ab exercitu receſſit,hoſtes in Samnio mouerentur.cæterum in oculis exemplum erat Q.Fabius M.Valerio legato,qui caſtris præerat,ne quam vim hoſtium magis quam trucē dictatoris iram timeret.Itaque frumentatores cum circumuenti ex inſidijs cæſi loco iniquo eſſent,creditum vulgo eſt ſubueniri eis ab legato potuiſſe, ni triſtia edicta exhorruiſſet.Ea quoq; ira alienauit à dictatore militum animos iam ante infenſos,quod implacabilis Q.Fabio fuiſſet: & quod ſuis precibus negaſſet,eius populo Rom.veniam dediſſet.Poſtquam dictator præpoſito in vrbe L. Papyrio Craſſo magiſtro equitum,Q.Fabio vetito quicquam pro magiſtratu agere,in caſtra redijt: neq; ciuibus ſatis lætus aduentus eius fuit, nec hoſtibus quicquam attulit terroris.Namque poſtero die, ſeu ignari veniſſe dictatorem, ſeu adeſſet an abeſſet parui facientes,inſtructa acie ad caſtra acceſſerunt.Cæterum tantum momenti in vno viro L.Papyrio fuit, vt ſi ducis conſilia fauor ſubſecutus militum foret, debellari eo die cum Samnitibus potuiſſe pro haud dubio habitum ſit: ita inſtruxit aciem loco, ac ſubſidijs, ita omni arte bellica ornauit. Ceſſatum à milite: ac de induſtria, vt obtrectaretur laudibus ducis, expedita victoria eſt. Plures Samnitium cecidere: plures Romani vulnerati ſunt.Senſit peritus dux quæ res victoriæ obſtaret: temperandum ingenium ſuum eſſe,& ſeueritatem miſcendam comitati. itaq; adhibitis legatis, ipſe circumſaucios milites inſerens in tentoria caput, ſingulos vt ſeſe haberent rogitans,curam eorum nominatim legatis tribuniſq; & præfectis demandabat,rem ſe ipſe popularem ita dexter egit, vt medendis corporibus animi multo prius militum imperatori reconciliarentur: nec quicquam ad ſalubritatem efficacius fuerit,quam quod grato animo ea cura accepta eſt. Refecto exercitu cum hoſte congreſſus,haud dubia ſpe ſua militumque, ita fudit fugauitque Samnites, vt ille vltimus eis dies conferendi ſigna cum dictatore fuerit. Inceſſit deinde qua duxit prædæ ſpes,victor exercitus: perluſtrauitque hoſtium agros,

V.C. nulla arma,nullam vim nec apertam nec insidijs expertus.Addebat alacritatẽ, A
quod dictator prædam omnem edixerat militibus: nec ira magis publica, quã
priuatum compendium in hostem acuebat.His cladibus subacti Samnites, pa-
cem à dictatore petiere: cum quo pacti,vt singula vestimenta militibus, & an-
nuum stipendium darent: cum ire ad senatum iussi essent, secuturos se dicta-
torem responderunt,vnius eius fidei virtutiq; causam suam commendantes.ita
deductus ex Samnitibus exercitus,Dictator triumphans vrbem est ingressus: &
cum se dictatura abdicare vellet, iussu patrum prius quam abdicaret, Coss.
431. creauit C. Sulpitium Longum iterum,Q. Aemylium Cæretanum. Samnites in-
fecta pace,quia de conditionibus agebatur, inducias annuas ab vrbe retule-
runt. nec earum ipsarum sancta fides fuit: adeo postquam Papyrium abisse
magistratu nunciatum est, arrecti ad bellandum animi sunt: C. Sulpitio,
Quin. Aemilio (Aulium quidam annales habent) Consulibus ad defectionem
Samnitium Apulum nouum bellum accessit. Vtroque exercitus missi. Sulpitio
Samnites,Apuli Aemilio forte euenerunt. Sunt qui nõ ipsis Apulis bellum illa-
tum,sed socios eius gentis populos ab Samnitium vi atq; iniurijs defensos scri-
bant.Cæterum fortuna Samnitium vix à seipsis eo tempore propulsantium bel-
lum,propius vt sit vero,facit: non Apulis ab Samnitibus arma illata,sed cum v-
traq; simul gente bellum Romanis fuisse. Nec tamen res vlla memorabilis ac-
ta: ager Apulus, Samniumq; euastatum: hostes nec hic nec illic inuenti. Ro-
mæ nocturnus terror ita ex somno trepidam repente ciuitatem exciuit, vt Ca-
pitolium atq; arx,mœniaq; & portæ plena armatorum fuerint.& cum concur-
satum conclamatũq; ad arma omnibus locis esset: prima luce nec author, nec
causa terroris comparuit. Eodem anno de Thusculanis Flauia rogatione po-
puli fuit iudicium. M. Flauius Trib. pleb. tulit ad populum, vt in Thusculanos
animaduerteretur, quorum ope ac consilio Veliterni Priuernatesque populo
Romano bellum fecissent. Populus Thusculanus cum coniugibus ac liberis
Romam venit: ea multitudo veste mutata, & specie reorum tribus circuit, ge-
nibus se omnium aduoluens.Plus itaque misericordia ad pœnæ veniam impe-
trandam,quam causa ad crimen purgandum valuit. Tribus omnes præter Pol-
liam,antiquarunt legem.Polliæ sententia fuit,puberes verberatos necari: con-
iuges liberosq; sub corona lege belli venire: memoriamq; eius iræ Thuscula-
nis in pœnæ tam atrocis authores mansisse ad patrum ætatem constat: nec
quenquam ferme ex Pollia tribu candidatum Papyriam ferre solitũ. Insequẽ-
432. ti anno Q.Fabio,L.Fuluio Coss.A.Cornelius Aruina dictator,& M.Fabius Am-
bustus magister equitum metu grauioris in Samnio belli (conducta enim
precio à finitimis iuuentus dicebatur) intentiore delectu habito, egregium ex-
ercitum aduersus Samnites duxerunt. Castra in hostico incuriose ita posita
tanquam procul abesset hostis: cum subito aduenere Samnitium legiones tan
ta ferocia, vt vallum vsque ad stationem Romanam inferrent. nox iam appe
tebat: id prohibuit munimenta adoriri: nec dissimulabant orta luce poster
die facturos. Dictator vbi propiorem spe dimicationem vidit: ne militum
virtuti damno locus esset, ignibus crebris relictis, qui conspectum ho
stium frustrarentur,silentio legiones educit: nec tamen fallere propter propin
quitatem castrorum potuit. eques extemplo insecutus, ita institit agmini, v
donec luceſceret, prælio abstineret. nec pedestres quidem copiæ ante luce
castris egressæ. Eques luce demum ausus incursare in hostem, carpendo nouis
simos,premendoque iniquis ad transitum locis,agmen detinuit.interim pede
equitem assecutus: & totis iam copijs Samnis vrgebat.Tum dictator postqua
sine magno incommodo progredi non poterat, eum ipsum in quo consiter
locum castris dimetari iussit. Id vero circumfuso vndique equitatu, vt vallu
peteretur,opusq; inciperet,fieri non poterat. Itaque vbi neque eundi, neq
manendi copiam esse videt: instruit aciem, impedimentis ex agmine remo
tis, instruunt contra & hostes, & animis & viribus pares. Auxerat id maxim
animo

animos quod ignari loco iniquo non hosti cessum, velut fugientes ac territos terribiles ipsi secuti fuerant. Id aliquandiu æquauit pugnam, iam pridem desueto Samnite clamorem Romani exercitus pati. At hercule illo die ab hora diei tertia ad octauam ita anceps dicitur certamen stetisse, vt neque clamor, vt primo semel concursu est sublatus, iteratus sit: neque signa promota loco, retrove recepta. neque recursum ab vlla sit parte. In suo quisque gradu obnixi, vrgentes scutis sine respiratione ac respectu pugnabant. fremitus æqualis, tenorq; idem pugnæ in defatigationem vltimam, aut noctem spectabat. Iam viris vires, iam ferro sua vis, iam consilia ducibus deerant: cum subito Samnitium equites cum turma vna longius profecta accepissent impedimenta Romanorum, procul ab armatis sine præsidio, sine munimento stare, auiditate prædæ impetum faciunt. Quod vbi dictatori trepidus nuncius attulit: Sine modo, inquit, sese præda præpediant. Alij deinde super alios diripi passim, ferrique fortunas militum vociferabantur. Tum magistro equitum accito: Vides tu, inquit, M. Fabi, ab hostium equite omissam pugnam? hærent impediti impedimentis nostris: aggredere (quod inter prædandum omni multitudini euenit) dissipatos: raros equis insidentes, raros quibus ferrum in manu sit, inuenies: eosq; dum præda onerant, cæde inermes: cruentamq; illis prædam redde. Mihi legiones, peditumq; pugna curæ erunt: penes te equestre sit decus. Equitũ acies qualis quæ esse instructissima potest, inuecta in dissipatos impeditosq; hostes cæde omnia replet. Inter sarcinas omissas repente, obiacentes pedibus fugientium consternatorumq; equorum, neq; pugnę, neq; fugæ satis potentes cæduntur. Tum deleto prope equitatu hostiũ, M. Fabius circunductis paululũ alis ab tergo pedestrem aciem adoritur. Clamor inde nouus accidens & Samnitium animos terruit: & dictator vbi respectantes hostium antesignanos, turbataq; signa, & fluctuantẽ aciem vidit: tum appellare, tum adhortari milites, tribunos, principesque ordinum nominatim ad iterandam secum pugnam vocare. Nouato clamore signa inferuntur, & quicquid progrediebantur, magis magisq; turbatos hostes cernebant. Eques ipse iam primus erat in conspectu: & Cornelius respiciens ad manipulos militum, quod manu, quod voce poterat, monstrabat: vexilla se suorum, parmasq; cernere equitum. Quod vbi auditum, simulq; visum est: adeo repente laboris per diem pene totum tolerati, vulnerumque obliti sunt, vt haud secus quam si tum integri è castris signum pugnæ accepissent, concitauerint se in hostem. nec vltra Samnis tolerare terrorem equitum, peditumque vim potuit: Partim in medio cæsi, partim in fugã dissipati sunt. Pedes restantes ac circunuentos cæcidit: ab equite fugientium strages est facta: inter quos & ipse imperator cecidit. Hoc demum prælium Samnitium res ita infregit, vt omnibus concilijs fremerent, minime id quidem mirum esse, si impio bello, & contra fœdus suscepto, infestiorib. merito dijs quam hominibus, nihil prospere agerent: expiandum id bellum magna mercede, luendumque esse. id referre tantum, vtrum supplicia noxio paucorum, an omnium innoxio præbeant sanguine, audebantque iam quidam nominare auctores armorum. vnum maxime nomen per consensum clamantium Brutuli Papij exaudiebatur. Vir nobilis potensque erat, haud dubie proximarum indutiarum ruptor. de eo coacti referre prætores decretum fecerunt, vt Brutulus Papius Romanis dederetur: & cum eo præda omnis Romana, captiuiq; vt Romam mitterentur: quæque res per fœciales ex fœdere repetitæ essent, secundius fasque restituerentur. Fœciales Romam, vt censuerunt, missi, & corpus Brutuli exanime: ipse morte voluntaria ignominiæ se ac supplicio subtraxit. secuit cum corpore bona quoque eius dedi. nihil tamen earum rerũ præter captiuos, ac si qua cognita ex præda sunt, acceptum est: cæterarum rerũ irrita deditio. dictator ex S.C. triumphauit. Hoc bellum à Coss. bellatũ quidã auctores sunt: eosq; de Samnitibus triumphasse: Fabium etiam in Apuliam profectisse, atque inde magnas prædas egisse. Nec discrepat, quin dictator eo

V.C. anno A. Cornelius fuerit.id ambigitur, belline gerendi causa creatus sit: an vt esset qui ludis Romanis, quia L. Plautius prætor graui morbo forte implicitus erat, signum mittendis quadrigis daret: functusque eo haud sane memorandi imperij ministerio,se dictatura abdicaret. nec facile est aut rem rei,aut authorem authori præferre.Vitiatam memoriam funebribus laudibus reor, falsisque imaginum titulis,dum familia ad se quęque famam rerum gestarum honorumque fallente mendacio trahunt.inde certe & singulorum gesta, & publica monumenta rerum confusa: nec quisquam æqualis temporibus illis scriptor extat, quo satis certo authore stetur.

DECADIS PRIMÆ LIB. IX.

EPITOME.

TItus Veturius,& Sp.Posthumius apud Caudinas furcas, deducto in locum iniquum exercitu,cum nulla spes euadendi esset: fœdere cum Samnitibus facto,& sexcentis equitibus Romanis obsidibus datis, ita exercitum abduxerunt, vt omnes sub iugum mitterentur. ijdemque authore Sp. Posthumio Cos. qui in senatu suaserat: vt eorum deditione, quorum culpa tam deforme fœdus ictum erat: publica fides liberaretur: cum duobus tribun.plebis, & omnibus qui per fœdus spoponderant: dedit. Samnitibus non sunt recepti.nec etiam multo post fusis à Papyrio Cursore Samnitibus, & sub iugũ missis,receptisq; sexcentis equitibus Romanis,qui obsides dati erant: pudor prioris flagitij abolitus,Tribus duæ adiectæ sunt,Vsentina,& Valerina.Sueſſa,& Pontiæ coloniæ deductæ sunt.Ap.Claudius censor aquam Claudiam perduxit: viam strauit,quæ Appia vocata est: libertinorum filios in senatu legit. ideoque, quoniam ordo videbatur inquinatus indignis: sequentis anni consules in senatu legendo obseruauerunt, quemadmodum ante per proximos censores obseruatum fuerat. Res præterea contra Apulos,Hetruscos,Vmbros,Marsos,Pelignos,Aequos,& Samnites, quibus fœdus erat restitutum: prospere gestas continet. Flauius Scriba libertino patre natus ædilis curulis fuit,per forensem factionem creatus, quæ cum comitia & campum turbaret: & in ijs propter nimias vires dominaretur : à Q.Fabio censore in quatuor tribus redacta est, eaque res Fabio Maximo nomen dedit.

433. SEquitur hunc annum nobilis clade Romana Caudina pax, T.Veturio Calvino,Sp.Posthumio Coss. Samnites eo anno imperatorem C.Pontium Herennij filium habuerunt, patre longe prudentissimo natum, primum ipsum bellatorem, ducemque. Is vbi legati qui ad dedendas res missi erant,pace infecta redierunt: Ne nihil actum,inquit, hac legatione censeatis, expiatum est quicquid ex fœdere rupto irarum in nos cœlestium fuit. Satis scio quibuscunque dijs cordi fuit subigi nos ad necessitatem dedendi res,quæ à nobis ex fœdere repetitæ fuerant, ijs non fuisse cordi tam superbe ab Romanis fœderis expiationem spretam. Quid enim vltra fieri a placandos deos,mitigandosque homines potuit,quam quod nos fecimus? Re hostium in præda captas, quæ belli iure nostræ videbantur, remisimus: authores belli quia viuos non potuimus, perfunctos iam fato dedidimus: bona eorũ ne quid ex contagione noxæ remaneret penes nos,Romam portauimus. Qui vltra tibi Romane, quid fœderi, quid dijs arbitris fœderis debeo? Quem tibi tuarum irarum,quem meorum suppliciorum iudicem feram? Neminem nequ populum,neque priuatum fugio. Quod si nihil cum potentiore iuris humani r linquitur inopi, at ego ad deos vindices intolerandæ superbiæ confugiam: precabor, vt iras suas vertant in eos, quib.non suæ redditæ res, non alienæ a cumulatæ satis sint: quorum sæuitiam non mors noxiorum, non deditio e animatorum corporũ,nõ bona sequentia domini deditionem exsatiẽt: placa nequeant, nisi hauriendũ sanguinem, laniandaq; viscera nostra præbuerimu

Iustu

Iustum est bellum, Samnites, quib. necessarium: & pia arma, quib. nulla nisi in armis relinquitur spes. Proinde cum rerum humanarum maximum momentum sit, quam propitijs rem, quam aduersis agant dijs: pro certo habete, priora bella aduersus deos magis quam homines gessisse: hoc quod instat, ducibus ipsis dijs gesturos. Hæc non læta magis quam vera vaticinatus, exercitu educto circa Caudium castra quam potest occultissime locat: Inde ad Calatiam, vbi iam Coss. Romanos, castraq; esse audiebat, milites decem pastorum habitu mittit: pecoraque diuersos alium alibi haud procul Romanis pascere jubet præsidijs: vbi inciderint in prædatores, vt idem omnibus sermo constet, legiones Samnitium in Apulia esse: Luceriam omnibus copijs circunsedere: nec procul abesse, quin vi capiant. Iam & is etiam rumor ante de industria vulgatus venerat ad Romanos: sed fidem auxere captiui, eo maxime, quod sermo inter omnes congruebat. Haud erat dubium, quin Lucerinis opem Romanus ferret, bonis ac fidelibus socijs: simul ne Apulia omnis ad præsentem terrorem deficeret. ea modo, qua irent, consultatio fuit. Duæ ad Luceriam ferebant viæ: altera præter oram superi maris patens apertaq;, sed quanto tutior, tanto fere longior: altera per Furculas Caudinas, breuior: sed ita natus locus est. saltus duo alti, anguſti, syluosique sunt, montibus circa se perpetuis inter se iuncti. iacet inter eos satis patens clausus in medio campus, herbidus aquosusque, per quem medium iter est. sed ante quam venias ad eum, intrandæ primæ anguſtiæ sunt: & aut eadem qua te insinuaueris, retro via repetenda: aut si ire porro pergas, per alium saltum arctiorem impeditioremque euadendum. In eum campum via alia per cauam rupem Romani demisso agmine, cum ad alias anguſtias protinus pergerent, septas deiectu arborum saxorumque ingentium obiacentem molem inuenere. Cum fraus hostilis apparuisset, præsidium etiam in summo saltu conspicitur. citati inde retro, qua venerant, pergunt repetere viam. eam quoq; clausam sua obice armisq; inueniunt. sistunt inde gradum sine vllius imperio. stuporque omnium animos, ac velut torpor quidam insolitus membra tenet: intuentesq; alij alios, cum alterum quisq; magis mentis compotem ac consilij ducerent, diu immobiles silent. deinde vbi prætoria consulum erigi videre, & expedire quosdam vtilia operi: quanquam ludibrio fore munientes, perditis rebus ac spe omni adempta cernebant: tamen ne culpam malis adderent, pro se quisque nec hortante vllo, nec imperante ad muniendum versi, castra propter aquã vallo circundant, sua ipsi opera, laboremq; irritum, præterquam quod hostes superbe increpabant, cum miserabili confessione eludentes. ad coss. mœstos, ne aduocantes quidem in consilium, quãdo nec cõsilio nec auxilio locus esset, sua spõte legati ac tribuni cõueniũt: militesq; in prætoriũ versi opẽ, quã vix dij immortales ferre poterãt, ab ducib. exposcunt. Quærentes magis quã consultantes nox oppressit. cum pro ingenio quisque fremerent: alius, per obices viarum, alius, per aduersa montium, per syluas, qua ferri arma poterant, eamus: modo ad hostem peruenire liceat, quem per annos iam prope XXX. vincimus, omnia æqua ac plana erunt Romano in perfidum Samnitem pugnanti. alius, quo, aut qua eamus? num montes moliri sede sua paramus? dum hæc imminebunt iuga qua tu ad hostem venies? armati, inermes, fortes, ignaui pariter omnes capti atq; victi sumus. ne ferrum quidem ad bene moriendum oblaturus est hostis: sedens bellum conficiet. His inuicem sermonibus, qua cibi, qua quietis immemor nox traducta est. Ne Samnitib. quidem cõsilium in tam lætis suppetebat rebus. itaque vniuersi Herennium Pontiũ patrem imperatoris per literas cõsulendũ censent. Iam is grauior annis non militarib. solum, sed ciuilib. quoq; abscesserat muneribus: in corpore tamen affecto vigebat vis animi, consilijq;. Is vbi accepit ad Furculas Caudinas inter duos saltus clausos exercitus Romanos: consultus ab nuncio filij censuit omnes inde quamprimum inuiolatos dimittendos. quæ vbi spreta sententia est. iterumq; eodem remeante nuncio consulebatur: censuit ad vnũ omnes

inter-

interficiendos. Quæ vbi tam discordia inter se velut ex ancipiti oraculo re- A
sponsa data iunt: quanquam filius ipse in primis iam animum quoque patris
consenuisse in affecto corpore rebatur: tamen consensu omnium victus est, vt
ipsum in consilium acciret. Nec grauatus senex plaustro in castra dicitur ad-
uectus, vocatusque in consilium, ita ferme locutus esse, vt nihil sententiæ suæ
mutaret, causas tantum adijceret. Priore se consilio, quod optimum duceret,
cum potentissimo populo per ingens beneficium perpetuam firmare pacem,
amicitiamq; : altero consilio, in multas ætates, quibus amissis duobus exercitibus haud facile receptura vires Romana res esset, bellum differre: tertium nullum consilium esse. Cum filius alijque principes percõtando exquirerent, quid si media via consilium caperetur, vt & dimitterentur incolumes, & leges ijs iure belli victis imponerentur? Ista quidem sententia, inquit, ea est, quæ neque amicos parat, neque inimicos tollit. Seruate modo, quos ignominia irritaueritis: ea est Romana gens, quæ victa quiescere nesciat: viuet semper in pectoribus illorum quicquid istuc præsens necessitas inusserit, neque eos ante multiplices pœnas expetitas à vobis quiescere sinet. Neutra sententia accepta, Herennius domum è castris est auectus. Et in castris Romanis cum frustra multi conatus ad erumpendum capti essent, & iam omnium rerum inopia esset, victi necessitate legatos mittunt, qui primum pacem æquam peterent: si pacem nõ impetrarent, vti prouocarent ad pugnam. Tum Pontius debellatũ esse respondit: & quoniam ne victi quidem ac capti fortunam fateri scirent, inermes cum singulis vestimentis sub iugum missurum: alias conditiones pacis æquas victis ac victoribus fore, si agro Samnitium decederetur, coloniæ abducerentur: suis deinde legibus Romanum ac Samnitem æquo fœdere victurum. His conditionibus paratum se esse fœdus cum Coss. ferire: si quid eorum displiceat, legatos iam redire ad se vetuit. Hæc cum legatio renunciaretur, tantus gemitus omnium subito exortus est, tantaq; mœstitia incessit, vt non grauius accepturi viderentur, si nunciaretur omnibus eo loco morte oppetendam esse. Cum diu silentium fuisset: nec Coss. aut pro fœdere tam turpi, aut contra fœdus tam necessarium hiscere possent: tum L. Lentulus, qui tum princeps legatorum virtute atque honoribus erat: Patrem meum, inquit, Coss. sæpe audiui memorantem, se in Capitolio vnum non fuisse authorem senatui redimendæ auro à Gallis ciuitatis: quando nec fossa valloque ab ignauissimo ad opera ac muniendum hoste clausi essent: & erumpere si non sine periculo magno, tamen sine certa pernicie possent. Quod si vt illis decurrere ex Capitolio armatis in hostem licuit (quo sæpe modo obsessi in obsidentes eruperunt) ita nobis æquo aut iniquo loco dimicandi tantummodo cum hoste copia esset, C
non mihi paterni animi indoles in consilio dando deesset. Equidem mortem pro patria præclaram esse fateor, & me vel deuouere pro populo Romano legionibusque, vel in medios me mittere hostes paratus sum. Sed hic patriam video: hic quicquid Romanarum legionũ est: quę nisi pro seipsis ad morte ruere volunt, quid habent quod morte sua seruent? Tecta vrbis dicat aliquis, & mœnia, & eam turbam à qua vrbs incolitur. Imo hercule produntur magis ea omnia deleto hoc exercitu, non seruantur. Quis enim ea tuebitur? imbellis videlicet atq; inermis multitudo? tam hercule, quam à Gallorum impetu defendit. An à Veijs exercitum, Camillumque ducem implorabunt? Hic omnes spes opesq; sunt: quas seruando, patriam seruamus: dedendo ad necem, patriam deserimus, ac prodimus. At fœda atq; ignominiosa deditio est: sed ea charitas patriæ est, vt tam ignominia eam, quam morte nostra, si opus sit, seruemus. Subeatur ergo ista quantacunque est indignitas: & pareatur necessitati, quam ne dij quidem superant. Ite Coss. redimite armis ciuitatem, quam auro maiores vestri redemerunt. Coss. profecti ad Pontium in colloquium, cum de fœdere victor agitaret, negarunt iniussu populi fœdus fieri posse, nec sine fœcialibus, cæremoniaque alia solenni. Itaque non vt vulgo credunt, Claudiusque etiam scribit, B

fœdere

A fœdere pax Claudina, sed per sponsionem facta est. Quid enim aut sponsoribus in fœdere opus esset, aut obsidibus, vbi precatione res transigitur, per quem populum fiat, quo minus legibus dictis stetur, vt eum ita Iupiter feriat, quemadmodum à fœcialibus porcus feriatur? Spoponderunt Coss. legati, quæstores, tribuni militum: nominaque omnium qui spoponderunt, extant: vbi si ex fœdere acta res esset, præterquam duorum fœcialium non extarent, & propter necessariam fœderis dilationem obsides etiam D C. equites imperati, qui capite luerent, si pacto non staretur. Tempus inde statutum tradendis obsidibus, exercituque inermi mittendo. Redintegrauit luctum in castris consulum aduentus: vt vix ab ijs abstinerent manus, quorum temeritate in eum locum deducti essent: quorum ignauia fœdius inde, quam venissent, abituri: illis non ducem locorum, non exploratorem fuisse: belluarum modo cæcos in foueam missos. Alij alios intueri: contemplari arma mox tradenda, & inermes futuras dextras, obnoxiaque corpora hosti. Proponere sibimet ipsi ante oculos iugum hostile, & ludibria victoris, & vultus superbos, & per armatos inermium iter: inde fœdi agminis miserabilem viam, per sociorum vrbes reditum in patriam, ac parentes: quo sæpe ipsi maioresque eorum triumphantes venissent. Se solos sine vulnere, sine ferro, sine acie victos: sibi non stringere licuisse gladios, non manum cum hoste conferre: sibi nequicquam arma, nequicquam vires, nequicquam animos datos. Hæc frementibus hora fatalis ignominiæ aduenit, omnia tristiora experiundo facturæ, quam quæ præceperant animis. Iam primum cum singulis vestimentis inermes extra vallum exire iussi, & primi traditi obsides, atque in custodiam abducti. Tum à Coss. abire lictores iussi, paludamentaq; detracta, tantam inter ipsos qui paulo ante eos execrantes, dedendos lacerandosque censuerant, miserationem fecit, vt suæ quisque conditionis oblitus, ab illa deformatione tantæ maiestatis velut ab nefando spectaculo auerteret oculos. Primi Coss. prope seminudi sub iugum missi: tum vt quisque gradu proximus erat, ita ignominiæ obiectus: tum deinceps singulæ legiones. Circunstabant armati hostes exprobrantes, eludentesque: gladij etiam plerisque intentati: & vulnerati quidam, necatiq; si vultus eorum indignitate rerum acrior victorem offendisset. Ita traducti sub iugum. & (quod pene grauius erat) per hostium oculos cum ex saltu euasissent, etsi velut ab inferis extracti, tum primum lucem aspicere visi sunt, tamen ipsa lux ita deforme intuentibus agmen omni morte tristior fuit. Itaque cum ante noctem Capuam peruenire possent, incerti de fide sociorum, & quod pudor præpediebat, circa viam haud procul Capua omnium egena corpora humi prostrauerunt. Quod C vbi est Capuam nunciatum, euicit miseratio iusta sociorum, superbiam ingenitam Campanis. Confestim insignia sua consulibus, fasces, lictores, arma, equos, vestimenta, commeatus militibus benigne mittunt: & venientibus Capuam cunctus senatus populusque obuiam egressus, iustis omnibus hospitalibus, priuatisque & publicis fungitur officijs, neque illis sociorum comitas, vultusq; benigni, & alloquia non modo sermonem elicere, sed ne vt oculos quidem attollerent, aut consolantes amicos contra intuerentur, efficere poterant. Adeo super mœrorem pudor quidam effugere colloquia & cœtus hominum cogebat. Postero die cum iuuenes nobiles missi à Capua, vt proficiscentes ad finē Campanum prosequerentur, reuertissent: vocatique in curiam, percontantibus maioribus natu, multo sibi mœstioris & abiectioris animi visos referrent: adeo silens, ac prope mutum agmen incessisse: tacere indolem illam Romanam: ablatosque cum armis animos: non reddere salutem, non salutantibus dare responsum: non hiscere quenquam præ metu potuisse: tanquam ferentibus adhuc ceruicibus iugum, sub quod emissi essent. Habere Samnites victoriam non præclaram solum, sed etiam perpetuam: cepisse enim eos non Romam, sicut ante Gallos: sed quod multo bellicosius fuerit, Romanam virtutem, ferociamque. Cum hæc dicerentur, audirenturque, & deploratum pene Romanum nomen

in

V.C. in concilio ſociorum fidelium eſſet: dicitur Offilius Calauius Ouij filius, cla- A
rus genere factisq;,tum etiam ætate verendus, longe aliter ſe habere rem dix-
iſſe: ſilentium illud obſtinatum,fixosq; in terram oculos, & ſurdas ad omnia
ſolatia aures,& pudorem intuendæ lucis,ingentem molem irarum ex alto ani-
mo cientis indicia eſſe: aut ſe Romana ignorare ingenia: aut ſilentium illud
Samnitibus flebiles breui clamores gemitusque excitaturum: Caudinæq; pa-
cis aliquanto Samnitibus quam Romanis triſtiorem memoriam fore. Quippe
ſuos quenque eorum animos habiturum,vbicunq; congreſſuri ſint: ſaltus Cau-
dinos non vbique, Samnitibus fore. Iam & Romæ ſua infamis clades erat. ob-
ſeſſos primum audierunt: triſtior deinde ignominioſæ pacis magis quam pe-
riculi nuncius fuit. Ad famam obſidionis delectus haberi cœptus erat: dimiſ-
ſus deinde auxiliorum apparatus,poſtquam deditionem tam fœde factam ac-
ceperunt: extemploque ſine vlla publica authoritate conceſſum in omnem
formam luctus eſt. Tabernæ circa forum clauſę: iuſtitiumque in foro ſua ſpon-
te cœptum prius quam indictum: lati claui annuli aurei poſiti: pene mœſtior
exercitu ipſo ciuitas eſie: nec ducibus ſolum atque authoribus ſponſoribusq;
pacis iraſci,ſed innoxios etiam milites odiſſe, & negare vrbe tectisve accipi-
endos. Quam concitationem animorum fregit aduentus exercitus etiam ira-
tis miſerabilis. Non enim tanquam in patriam reuertentes ex inſperato inco- B
lumes,ſed captorum habitu vultuq; ingreſſi ſero in vrbem,ita ſe in ſuis quiſque
tectis abdiderunt,vt poſtero atque inſequentibus diebus nemo eorum forum
aut publicum aſpicere vellet. Conſules in priuato abditi, nihil pro magiſtratu
agere,niſi quod expreſſum ſenatuſconſulto eſt, vt dictatorem dicerent comiti-
orum cauſa. Q. Fabium Ambuſtum dixerunt,& P. AElium Petum magiſtrum e-
quitum. quibus vitio creatis ſuffecti M. AEmylius Papus dictator, L. Valerius
Flaccus magiſter equitum. nec per eos comitia habita: & quia tædebat popu-
lum omnium magiſtratuum eius anni,res ad interregnum rediit. interreges Q.
434. Fabius Maximus,M. Valerius Coruinus. Is Coſſ. creauit Q. Publium Philonem
& L. Papyrium Curſorem iterum,haud dubio conſenſu ciuitatis, quod nulli ea
tempeſtate duces clariores eſſent. Quo creati ſunt die, eo (ſic enim placuerat
patribus)magiſtratum inierunt,ſolennibuſq; ſenatuſconſultis perfectis, de pa-
ce Caudina retulerunt. & Publius penes quem faſces erant: Dic Spuri Poſthu-
» mi,inquit: Qui vbi ſurrexit,eodem illo vultu quo ſub iugum miſſus erat. Haud
» ſum ignarus, inquit,conſules,ignominiæ, non honoris cauſa me primum exci-
» tatum,iuſſumq; dicere non tanquam ſenatorem, ſed tanquam reum qua infe-
» licis belli,qua ignominioſę pacis. Ego tamẽ,quando neq; de noxa noſtra,neq;
» de pœna retuliſtis: omiſſa defenſione, quæ non difficillima eſſet apud haud
» ignaros fortunarum humanarum,neceſſitatumq;,ſententiam de eo,de quo re-
» tuliſtis,paucis peragam: quæ ſententia teſtis erit, mihine, an legionibus ve-
» ſtris pepercerim, cum me ſeu turpi, ſeu neceſſaria ſponſione obſtrinxi: qua
» tamen, quando iniuſſu populi facta eſt, non tenetur populus Romanus, nec
» quicquam ex ea,præterquam corpora noſtra,debentur Samnitibus. Dedamur
» per fœciales nudi, vinctique exoluamus religione populum, ſi qua obligaui-
» mus,ne quid diuini humanive obſtet, quo minus iuſtum piumque de integro
» ineatur bellum. Interea Coſſ. exercitum ſcribere, armare, educere placet. nec
» prius ingredi hoſtium fines,quam omnia iuſta in deditionem noſtram perfecta
» erunt. Vos dij immortales precor, quęſoque, ſi vobis non fuit cordi Spurium
» Poſthumium,T. Veturium conſules cum Samnitibus proſpere bellum gerere:
» at vos ſatis habeatis vidiſſe nos ſub iugum miſſos: vidiſſe ſponſione infami ob-
» ligatos: videre nudos vinctosque hoſtibus deditos,omnem iram hoſtium no-
» ſtris capitibus excipientes: nouos Coſſ. legioneſque Romanas ita cum Sam-
» nite gerere bellum velitis,vt omnia ante nos conſules bella geſta ſunt. Qnę vbi
dixit, tanta ſimul admiratio miſeratioque viri inceſſit homines, vt modo vi-
crederent illum eundem eſſe Sp. Poſthumium, qui author tam fœdæ pacis
fuiſſet;

fuisset: modo miserarentur quod vir talis etiam præcipuum apud hostes sup-
plicium passurus esset ob iram diremptæ pacis, cum omnes laudibus modo
prosequentes virum in sententiam eius pedibus irent, tentata paulisper inter-
cessio est ab L. Liuio, & Q. Melio tribunis plebis, qui neque exolui religione
populum aiebant deditione sua, nisi omnia Samnitibus qualia apud Caudium
fuissent, restituerentur: neque se pro eo quod spondendo pacem, seruassent
exercitum populi Rom. pœnam vllam meritos esse, neque ad extremum cum
sacrosancti essent, dedi hostibus, violarive posse. Tum Posthumius: Interea de-
dite, inquit, profanos nos, quos salua religione potestis: deditis deinde & istos
sacrosanctos, cum primum magistratu abierint: sed si me audiatis, prius quam
dedantur, hic in comitio virgis cæsos, hanc iam vt intercalatæ pœnæ vsuram
habeant. Nam quod deditione nostra negant exsolui religione populum: id
istos magis ne dedantur, quam quia ita se res habeat, dicere, quis adeo iuris
fœcialium expers est, qui ignoret? Neque ego inficias eo patres conscripti,
tam sponsiones, quam fœdera sancta esse apud eos homines, apud quos iuxta
diuinas religiones fides humana colitur: sed iniussu populi nego quicquam
sanciri posse, quod populum teneat. An si eadem superbia qua sponsionē istam
expresserunt nobis Samnites, coegissent nos verba legitima dedentium vrbes
nuncupare, deditum populum Romanum vos tribuni diceretis? & hanc vrbem,
templa, delubra, fines, aquas Samnitium esse? Omitto deditionem, quoniam
de sponsione agitur. Quid tandem si spopondissemus vrbem hanc relicturum
populum Rom. si incensurum? si magistratus, si senatum, si leges non habitu-
rum? si sub regibus futurum? Dij meliora, inquis. atqui non indignitas rerum,
sponsionis vinculum leuat. Si quid est in quod obligari populus possit, in om-
nia potest. Et ne illud quidem, quod quosdam forsitan moueat, refert. Coss.
an dictator, an prætor spoponderit. & hoc ipsi etiam Samnites iudicauerunt,
quibus non fuit satis Coss. spondere, sed legatos, quæstores, tribunos militum,
spondere coegerunt. Nec à me nunc quisquam quæsuerit, quid ita spoponde-
rim, cum id nec consulis ius esset, nec illis spondere pacem, quæ mei non erat
arbitrij: nec pro vobis, qui nihil mandaueratis, possem. Nihil ad Caudium pa-
tres conscripti humanis consiliis gestum est: dij immortales & vestris, & hosti-
um imperatorib. mentem ademerunt: nec nos in bello satis cauimus, & illi ma-
le partam victoriam male perdiderunt, dum vix locis quibus vicerant, credit,
dum quacunq; conditione arma viris in arma natis auferre festinant. An si sa-
na mens fuisset, difficile illis fuit, dum senes ab domo ad consultandum acces-
sunt, mittere Romam legatos? cum senatu, cum populo de pace ac fœdere a-
gere? Tridui iter expeditis erat, interea in iudiciis res fuisset, donec ab Roma
legati aut victoriam illis certam, aut pacem afferrent: Ea demum sponsio esset,
quam populi iussu spopondissemus. Sed neq; vos tulissetis, nec nos spopondis-
semus: nec fas fuit alium rerum exitum esse: quam vt & illi velut somnio læti-
ore, quam quod mentes eorum capere possent, nequicquam eluderentur: &
nostrum exercitum eadem quæ impedierat fortuna, expediret. vanam victori-
am vanior irritam faceret pax: sponsio interponeretur, quæ neminem præter
sponsorem obligaret. Quid enim vobiscum patres conscripti, quid cum populo
Rom actum est? Quis vos appellare potest? quis se à vobis dicere deceptum?
hostis? an ciuis? Hosti nihil spopondistis: ciuem neminem spondere pro vobis
iussistis. Nihil ergo vobis nec nobiscum est, quibus nihil mandastis? nec cum
Samnitibus, cum quibus nihil egistis. Samnitibus sponsores nos sumus rei satis
ocupletes in id quod nostrum est, in id quod præstare possumus, corpora no-
stra, & animos: in hęc sæuiant, in hæc ferrum, in hæc iras acuant. Quod ad tri-
unos plebis attinet: consulite vtrum præsens deditio eorum fieri possit, an in
iem differatur: nos interim T. Veturi, vosque cæteri vilia hæc capita luendæ
ponsionis feramus, & nostro supplicio liberemus Romana arma. Mouit pa-
es conscriptos tum causa, tum author: nec ceteros solum, sed tribunos etiam

plebis,

plebis, vt se in senatus dicerent fore potestate. magistratu inde se extemplo A
abdicauerunt: traditique fœcialibus cum cæteris Caudium ducendi. Hoc facto senatusconsulto, lux quædam affulsisse ciuitati visa est. Posthumius in ore erat: eum laudibus ad cœlum ferebant: deuotioni P. Decij Cos. alijs claris facinoribus æquabant: emersisse ciuitatem ex obnoxia pace illius consilio & opera: ipsum se cruciatibus, & hostium iræ offerre: piaculaq; pro populo Romano dare. Arma cuncti spectant, & bellum, en vnquam futurum, vt congredi armis cum Samnite liceat? In ciuitate ira odioq; ardente delectus omnium prope voluntariorum fuit: rescriptæ ex eodem milite nouæ legiones: ductusq; ad Caudium exercitus. Prægressi fœciales vbi ad portam venere, vestem detrahi pacis sponsoribus iubent: manus post tergum vinciri. Cum apparitor verecundia maiestatis Posthumium laxe vinciret: Quin tu, inquit, adducis lorum, vt iusta fiat deditio? Tum vbi in cœtum Samnitium, & ad tribunal ventum Pontij est, A. Cornelius Aruina fœcialis ita verba fecit? Quandoquidem hice homines iniussu populi Rom. Quiritium fœdus ictum iri spoponderunt, atq; ob eam rem noxam nocuerunt, ob eam rem, quo populus Romanus scelere impio sit solutus, hosce homines vobis dedo. Hæc dicenti: fœciali Posthumius genu femur quanta maxime poterat vi perculit, & clara voce ait, se Samnitem ciuem esse, illum legatum: fœcialem à se contra ius gentium violatum: eo iustius bel- B
lum Rom. gesturos. Tum Pontius: Nec ego istam deditionem accipiam, inquit, nec Samnites ratam habebunt. Quin tu Sp. Posthumi, si deos esse censes, aut omnia irrita facis, aut pacto stas? Samniti populo omnes quos in potesta-
te habuit, aut pro ijs pax debetur. Sed quid ego te appello, qui te captum victori cum qua potes fide restituis? Populum Romanum appello: quem si sponsionis ad Furculas Caudinas factæ pœnitet, restituat legiones intra saltum quo septæ fuerunt. Nemo quenquam deceperit, omnia pro infecto sint: recipiant arma, quæ per pactionem tradiderunt: redeant in castra sua: quicquid pridie habuerunt, quam in colloquium est ventum, habeant. Tum bellum, & fortia consilia placeant, tunc sponsio & pax repudietur. Ea vero fortuna, ijs locis, quę ante pacis mentionē habuimus, geramus bellum: nec populus Romanus consulum sponsionem, nec nos fidē populi Romani accusemus. Nunquamne causa deficiet, cur victi pacto non stetis? Obsides Porsenæ dedistis: furto eos subduxistis. Auro ciuitatem à Gallis redemistis: inter accipiendum aurum cæsi sunt. Pacem nobiscū pepigistis, vt legiones vobis captas restitueremus, eam pacē ritam facitis, & semper aliquam fraudi speciē iuris imponitis. Non probat populus Rom. ignominiosa pace legiones seruatas? Pacem sibi habeat, legiones captas victori restituat. Hoc fide, hoc fœderibus, hoc fœcialib. cæremonijs dig- C
num erat, vt tu quidem, quod petisti, per pactionē habeas tot ciues incolumes: ego pacē quam hosti tibi remittendo pactus sum, non habeam? Hoc tu A. Corneli, hoc vos fœciales iuris gentibus dicitis? Ego vero istos, quos dedi simulatis, nec accipio, nec dedi arbitror: nec moror quo minus in ciuitatem obligatam sponsione commissa, iratis omnibus dijs, quorum eluditur numen, redeant. Gerite bellū, quando Sp. Posthumius modo legatū fœcialem genu perculit: ita dij credent Samnitum ciuem Posthumiū, non ciuem Ro. esse: & à Samnite legatum Ro. violatum: eo vobis iustū in nos factum esse bellum. Hæc ludibria religionum non pudere in lucē proferre? & vix pueris dignas ambages senes ac consulares fallendę fidei exquirere? I lictor, deme vincla Romanis: moratus sit nemo, quo minus vbi visum fuerit, abeant. Et illi quidem forsitan & publica, sua certe liberata fide, ab Caudio in castra Romana inuiolati redierūt. Samnitib. pro superba pace infestissimum cernentib. renatum bellum, omnia quæ deinde euenerunt, non in animis solū, sed prope in oculis esse, & sero ac nequicquam laudare senis Pontij vtraq; consilia: inter quę se media lapsos, victorię possessionem pace incerta mutasse, & beneficij & maleficij occasione amissa, pugnaturos cum eis quos potuerint in perpetuum vel inimicos tollere, vel amicos facere.

facere. Adeoq; nullo dum certamine inclinatis viribus post Caudinam pacem animi mutauerant, vt clariorem inter Romanos deditio Posthumium, quam Pontium incruenta victoria inter Samnites faceret: & geri posse bellum Romani pro victoria certa haberent, Samnites simul rebellasse & vicisse crederent Romanum. Inter hęc Satricani ad Samnites defecerunt, & Fregellę colonia nec opinato aduentu Samnitium (fuisse & Satricanos cum iis satis constat) nocte occupata est. Timor inde mutuus vtrosque vsque ad lucem quietos tenuit: lux pugnæ initium fuit: quam aliquandiu æquam, & quia pro aris ac focis dimicabatur, & quia ex tectis adiuuabat imbellis multitudo, tamen Fregellani sustinuerunt. Fraus deinde rem inclinauit, quod vocem audiri praconis passi sunt, incolumem abiturum qui arma posuisset. Ea spes remisit à certamine animos, & passim arma iactari cœpta. Pertinacior pars armata per auersam portam eripuit: tutiorque eis audacia fuit, quam incautus ad credendum cæteris pauor: quos circumdatos igni nequiequam deos fidemq; inuocantes, Samnites concremauerunt. Coss. inter se partiti prouincias, Papyrius in Apuliam ad Luceriam pergit, vbi equites Romani obsides ad Caudium dati custodiebantur: Publius in Samnio substitit aduersus Caudinas legiones. Distendit ea res Samnitium animos, quod nec ad Luceriam ire, ne à tergo instaret hostis: nec manere, ne Luceria interim amitteretur, satis audebant. Optimum visum est committere rem fortunæ, & transigere cum Publio certamen. Itaq; in aciem copias ducunt: aduersus quos Publius Coss. cum dimicaturus esset, prius alloquendos milites ratus, concionem aduocari iussit. Cæterum sicut ingenti alacritate ad prætoriũ concursum est, ita præ clamore poscentium pugnam, nulla adhortatio imperatoris audita est: suus cuique animus memor ignominiæ adhortator aderat. Vadunt igitur in prælium, vrgentes signiferos: & ne mora in concursu pilis emittendis, stringendisq; inde gladiis esset, pila velut dato ad id signo abijciunt, strictisque gladiis cursu in hostem feruntur. Nihil illic imperatoriæ artis ordinib. aut subsidiis locandis fuit: omnia ira militaris prope vesano impetu egit. Itaq; non fusi modo hostes sunt, sed ne castris quidem suis fugam impedire ausi. Apuliam dissipati petiere: Luceriam tamen coacto rursus in vnum agmine est peruentum. Romanos ira eadem, quæ per mediam aciem hostium tulerat, & in castra pertulit. ibi plus quam in acie sanguinis ac cædis factum: prædæque pars maior ira corrupta. Exercitus alter eum Papyrio Cos. locis maritimis peruenerat Arpos, per omnia pacata, Samnitium magis iniurijs & odio, quã beneficio vllo populi Rom. Nam Samnites ea tempestate in montibus vicatim habitãtes, campestria maritima loca contempto cultu molliore, atque vt euenit, fere locis simili genere, ipsi montani atque agrestes depopulabantur. quæ regio si fida Samnitibus fuisset, aut peruenire Arpos exercitus Romanus nequisset, aut interiecta inter Romam & Arpos penuria rerum omnium, exclusos à commeatibus absumpsisset. Tum quoque profectos inde ad Luceriam iuxta obsidentes obsessosque inopia vexauit: omnia ab Arpis Romanis suppeditabantur, cæterum adeo exigue, vt miliți occupato stationibus vigiliisq; & opere, eques folliculis in castra ab Arpis frumentum veheret: interdum occursu hostium cogeretur, abiecto ex equo frumento, pugnare. & obsessis prius quam alter consul victore exercitu aduenit, & commeatus ex montibus Samnitium inuecti erant, & auxilia intromissa. Arctioria omnia aduentus Publij fecit, qui obsidione delegata in curam collegæ, vacuus per agros cuncta infesta commeatibus hostium fecerat. Itaque cum spes nulla esset diutius obsessos inopiam laturos, coacti Samnites qui ad Luceriam castra habebant, vndique contractis viribus signa cum Papyrio conferre. Per id tempus parantibus vtrisque se ad prælium, legati Tarentini interueniunt, denuntiantes Samnitibus Romanisque, vt bellum omitterent: per vtros stetisset quominus discederetur ab armis, aduersus eos se pro alteris pugnaturos. Ea legatione Papyrius audita, perinde ac motus dictis eorum, cum

collega

collega se communicaturum respondit: accitoque eo, cum tempus omne in apparatu consumpsisset, collocutus de re haud dubia, signum pugnæ proposuit. Agentibus diuina humanaque quæ assolent cum acie dimicandum est, consulibus Tarentini legati occurrere, responsum expectantes. Quibus Papyrius ait, auspicia secunda esse, Tarentini, pullarius nunciat: litatum præterea est egregie: authoribus dijs, vt videtis, ad rem agendam proficiscimur. Signa inde ferri iussit, & copias eduxit, vanissimam increpans gentem, quæ suarum impotens rerum præ domesticis seditionibus discordijsque alijs modũ pacis ac belli facere æquum censeret. Samnites ex parte altera cum omnem curam belli remisissent, quia aut pacem vere cupiebant, aut expediebat simulare, vt Tarentinos sibi conciliarent, cum instructos repente ad pugnam Romanos conspexissent, vociferari se in authoritate Tarentinorum manere, nec descendere in aciem, nec extra vallum arma ferre: deceptos potius quodcunque casus ferat, passuros, quam vt spreuisse pacis authores Tarentinos videantur. Accipere se omen Coss. aiunt, & eam precari mentem hostibus, vt ne vallum quidem defendant. Ipsi inter se partitis copiis succedunt hostium munimentis: & simul vndique adorti, cum pars fossas explerent, pars vellerent vallum, atque in fossas proruerent, nec virtus modo insita, sed ira etiam exulceratos ignominia stimularet animos, castra inuasere: & pro se quisque, non hæc Furculas, nec Caudium, nec saltus inuios esse, vbi errorem fraus superbe vicisset, sed Romanam virtutem, quam nec vallum, nec fossæ arcerent, memorantes: cædunt pariter resistentes, fusosque inermes atque armatos, seruos, liberos, puberes, impuberes, homines, iumentaque. Nec vllum superfuisset animal, ni Coss. receptui signum dedissent, auidosque cædis milites è castris hostium imperio ac minis expulissent. Itaque apud infensos ob interpellatam dulcedinem iræ, confestim oratio habita est, vt doceretur miles minime cuiquam militum consules odio in hostes cessisse, aut cessuros: quin duces sicut belli, ita insatiabilis supplicij futuros fuisse, ni respectus equitum sexcentorum qui Luceriæ obsides tenerentur, præpedisset animos: ne desperata venia hostes cæcos in supplicia eorum ageret, perdere prius quam perire optantes. Laudare ea milites, lætarique, obuiam itum iræ suæ esse, fateri omnia patienda potius, quam proderetur salus tot principum Romanæ iuuentutis. Dimissa concione consilium habitum, omnibusne copijs Luceriam premerent, an altero exercitu & duce Apuli circa, gens dubiæ ad id voluntatis tentarentur. Publius Cos. ad peragrandam profectus Apuliam, aliquot expeditione vna populos aut vi subegit, aut conditionibus in societatem accepit. Papyrio quoque qui obsessor Luceriæ restiterat, breui ad spem euentus respondit. Nam insessis omnibus vijs per quos commeatus ex Samnio subuehebatur, fame domiti Samnites qui Luceriæ in præsidio erant, legatos misere ad Cos. Romanum, vt receptis equitibus qui causa belli essent, absisteret obsidione. His Papyrius ita respondit, debuisse eos Pontium Herennij filium, quo authore Romanos sub iugum misissent, consulere quid victis patiendum censeret. Cæterum quoniam ab hostibus in se æqua statui quam in se ipsi ferre maluerint, nunciare Luceriam iussit, arma, sarcinas, iumenta, multitudinem omnem imbellem intra mœnia relinquerent: militem cum singulis vestimentis sub iugum missurum, vlciscentem illatam, non nouam inferentem ignominiam. Nihil recusatum. septem millia militum sub iugum missa, prædaque ingens Luceriæ capta, receptis omnibus signis armisque quæ ad Caudium amiserant: & quod omnia superabat gaudia, equitibus recuperatis, quos pignora pacis custodiendos Luceriam Samnites dederant. Haud ferme alia mutatione subita rerum clarior victoria populi Romani est, quidem etiam (quod quibusdam in annalibus inuenitur) Pontius Herennij filius, Samnitium imperator, vt expiaret consulum ignominiam, sub iugum cum cæteris est missus. Cæterum id minus miror obscurum esse de hostium duce dubitato, missoque sub iugum. id magis mirabile est ambigi, Luciusne Cornelius dictator

dictator cum L.Papyrio Cursore magistro equitum eas res ad Caudium,atque V.C.
inde Luceriam gesserit: vltorque vnicus Romanæ ignominiæ haud sciam an
iustissimo triumpho ad eam ætatem secundum Furium Camillum triumphaue-
rit,an Cos.Papyrij præcipuum id decus sit.Sequitur hunc errorem alius error: 435.
Cursorne Papyrius proximis comitijs cum Q. AEmylio Cæretano iterum ob
rem bene gestam Luceriæ continuato magistratuconsul tertium creatus sit,an
L. Papyrius Mugilanus, & in cognomine erratum sit. Conuenit iam inde per
consules reliqua belli perfecta.AEmylius cum Ferentanis vno secundo prælio
debellauit: vrbemque ipsam quo se fusa contulerat acies, obsidibus imperatis
in deditionem accepit.Pari fortuna consul alter cum Satricanis,qui ciues Ro-
mani post Caudinam cladem ad Samnites defecerant, præsidiumque eorum
in vrbem acceperant,rem gessit.nam cum ad mœnia Satrici admotus esset ex-
ercitus: legatisque missis ad pacem cum precibus petendam,triste responsum
ab consule redditum esset,nisi præsidio Samnitium interfecto, aut tradito, ne
ad se remearent:plus ea voce,quam armis illatis,terroris colonis iniectum.Ita-
que subinde cum exequerentur quærendo à consule legati, quonam se pacto
paucos & infirmos crederet præsidio tam valido & armato vim allaturos? ab
isdem consilium petere iussi,quibus authoribus præsidium in vrbem accepis-
sent,discedunt: ægreque impetrato vt de ea re consuli senatum, responsaque
ad se ferri sineret,ad suos redeunt. Duæ factiones senatum destinebant: vna,
cuius principes erant defectionis à populo Romano authores: altera,fidelium
ciuium. Certatum ab vtrisque tamen est, vt ad reconciliandam pacem consuli
opera nauaretur.Pars altera,cum præsidium Samnitium, quia nihil satis præ-
parati erat ad obsidionem tolerandam,excessurum proxima nocte esset, nun-
ciare consuli satis habuit, qua noctis hora, quamque per portam, & quam in
viam egressurus hostis foret. altera, quibus inuitis descitum ad Samnites erat,
eadem nocte portam etiam consuli aperuerunt,armatosque clam hostes in vr-
bem acceperunt.Ita duplici proditione & præsidium Samnitium, insessis circa
viam syluestribus locis,nec opinato oppressum est: & ab vrbe plena hostium
clamor sublatus: momentoque vnius horæ Samnis cæsus,Satricanus captus,&
omnia in potestate Cos.erant.Qui quęstione habita, quorum opera defectio
esset facta: quos sontes comperit, virgis cæsos securi percussit: præsidioque va-
do impositio, arma Satricanis ademit.Inde ad triumphum decessisse Romã
Papyrium Cursorem scribunt, qui eo duce Luceriam receptam, Samni-
tesque sub iugum missos, authores sunt. Et fuit vir haud dubie dignus om-
bellica laude, non animi solum vigore,sed etiam corporis viribus excel-
ens.Præcipua pedum pernicitas inerat, quæ cognomen etiam dedit: victo-
iamque cursu omnium ætatis suæ fuisse ferunt: & seu virium vi, seu exercita-
ione multa,cibi vinique eundem capacissimum, nec cum vllo asperiorem,
uia iple inuicti ad laborem corporis esset,fuisse militiam pediti pariter equi-
que equites etiam aliquando ausos ab eo petere, vt sibi pro re bene gesta
raret aliquid laboris.quibus ille: Ne nihil remissum dicatis,remitto, inquit,
rtiq; dorsum demulceatis cum ex equis descendetis. Et vis erat in eo viro
enij ingens pariter in socios,ciuesq;,Præneſtinus prætor per timorem seg-
is ex subsidijs suos duxerat in primam aciem: quem cum inambulans ante
ernaculum vocari iussisset, lictorem expedire securim iussit. Ad quam vo-
m exanimi stante Præneſtino: Agedum lictor,excide radicem hanc, inquit,
commodam ambulantibus: perfusumque vltimi supplicij metu,multa dicta
misit.Haud dubie illa ætate,qua nulla virtutum feracior fuit,nemo vnus erat
quo magis innixa res Romana staret: quin eum parem destinarant animis
egno Alexandro ducẽ si arma Asia perdomita in Europã vertisset. Nihil mi-
quæsitum à principio huius operis videri potest, quam vt plus iusto ab re-
ordine declinarem,varietatibusq; distinguendo opera, & legentibus ve-
diuerticula amœna,& requiem animo meo quęrerem: tamen tanti regis ac

ducis mentio,quib.ſæpe tacitis cogitationibus volutauit animum,eas euocat in medium:vt quęrere libeat,quinam euentus Romanis rebus,ſi cum Alexandro foret bellatum,futurus fuerit.Plurimum in bello pollere videntur militum copia & virtus,ingenia imperatorum, fortuna per omnia humana maxime in res bellicas potens.Ea & ſingula intuenti & vniuerſa,ſicut ab alijs regibus gentibuſq;, ita ab hoc quoq; facile præſtant inuictũ Romanum imperium.Iam primum,vt ordiar ab ducibus comparandis,haud equidem abnuo egregium ducẽ fuiſſe Alexandrum : ſed clariorem tamen eum facit,quod vnus fuit, quod adoleſcens in incremento rerum nondum alteram fortunam expertus deceſſit, Vt alios reges claros duceſque omittam,magna exempla caſuum humanorum Cyrum quem maxime Græci laudibus celebrant quid niſi longa vita, ſicut Magnum modo Pompeium vertenti præbuit fortunæ? Recenſeam duces Romanos,nec omnes omnium ætatum, ſed ipſos eos cum quibus conſulibus aut dictatoribus Alexandro fuit bellandum: M. Valerium Coruinum,C. Martium Rutilium,C.Sulpitium,T.Manlium Torquatum, Q.Publicum Philonem,L.Papyrium Curſorem,Q.Fabium Maximum,duos Decios,L.Volumnium,Marcum Curium. deinceps ingentes ſequuntur viri, ſi Punicum Romano præuertiſſet bellum,ſeniorque in Italiam traieciſſet. Horum in quolibet tum indoles eadẽ quæ in Alexandro erat,animi ingenijque,tum diſciplina militaris iam inde ab initijs vrbis tradita per manus,in artis perpetuis præceptis ordinatæ modũ venerat.Ita reges geſſerant bella: ita deinde exactores regũ,Iunij,Valerijq; ita deinceps Fabij,Quintij,Cornelij: ita Furius Camillus, quem iuuenes duo,quib. cum Alexandro dimicandum erat, ſenem viderant.Militaria opera pugnando obeunti Alexandro (nam ea quoque haud minus clarum eum faciunt) ceſſiſſet videlicet in acie oblatus par Manlius Torquatus : aut Valerius Coruinus,inſignes ante milites, quam duces? Ceſſiſſent Decij deuotis corporibus in hoſtem ruentes? Ceſſiſſet Papyrius Curſor illo corporis robore, illo animis Victus eſſet conſilijs iuuenis vnius, ne ſingulos nominem, ſenatus ille? quem qui ex regibus conſtare dixit,vnus veram ſpeciem Romani ſenatus cepit.Id vero erat periculum,ne ſolertius,quam quiuis vnus ex ijs quos nominaui,cáſtris locum caperet, commeatus expediret, ab inſidijs præcaueret,tempus pugnæ eligeret, aciem inſtrueret,ſubſidijs firmaret. Non iam cum Dario rem eſſe dixiſſet : quem mulierum ac ſpadonum agmen trahentem, inter purpuram atque aurum eneruatum fortunæ ſuæ apparatibus, prædam veriu quam hoſtem,nihil aliud quam bene auſus vana contemnere, incruentu deuicit.Longe alius Italiæ,quam Indiæ,per quam temulento agmine comeſ ſabundus inceſſit,vilus illi habitus eſſet,ſaltus Apuliæ,ac mõres Lucanos cer nenti,& veſtigia recentia domeſticæ cladis: vbi auunculus eius nuper Epei rex Alexander abſumptus erat.Et loquimur de Alexandro nondum meriõ ſe cundis rebus,quarum nemo intolerantior fuit. Qui ſi ex habitu nouæ fortu næ,nouique (vt ita dicam) ingenij,quod ſibi victor induerat, ſpectetur: Dari magis ſimilis quam Alexandro in Italiam veniſſet, & exercitum Macedoni oblitum,degenerantemq; iam in Perſarum mores adduxiſſet. Referre in tan to rege piget ſuperbam mutationem veſtis, & deſideratas humi iacentiu adulationes,etiam victis Macedonibus graues, nedum victoribus : & fœd ſupplicia : & inter vinum & epulas cædes amicorum: & vanitatem eme tiendæ ſtirpis. Quid ſi vini amor in dies fieret acrior? quid ſi trux ac præfe uida ira? (nec quicquam dubium inter ſcriptores refero) nullane hæc dam imperatorijs virtutibus ducimus? Id vero periculum erat, quod leuiſſimi Græcis,qui Parthorum quoque contra nomen Romanum gloriæ fauent,dic tare ſolent, ne maieſtatem nominis Alexandri,quem ne fama quidẽ illis n tum arbitror fuiſſe,ſuſtinere non potuerit populus Rom.& aduerſus quem ehenis, in ciuitate fracta Macedonum armis, cernente tum maxime pro ſumantes Thebarum ruinas,concionari libere auſi ſint homines (id quod

mo

monumentis orationum patet) aduersus eum nemo ex tot proceribus Romanis vocem liberam missurus fuerit. Quantalibet magnitudo hominis concipiatur animo, vnius tamen ea magnitudo hominis erit, collecta paulo plus decem annorum felicitate, quam qui eo extollunt, quod populus Romanus, etsi nullo bello, multis tamen prælijs victus sit, Alexandro nullius pugnæ non secunda fortuna fuerit: non intelligunt se vnius hominis res gestas, & eius iuuenis, cum populi iam octingentesimum bellantis annum rebus conferre. Miremur, si cum ex hac parte secula plura numerentur, quam ex illa anni: plus in tam longo spatio, quam in ætate XIII. annorum fortuna variauerit. Quin tu hominis cum homine, & ducis cum duce, fortunam cum fortuna confers? Quot Romanos duces nominem, quibus nunquam aduersa fortuna pugnæ fuit? Paginas in annalibus magistratuum fastisq; percurrere licet, consulum, dictatorumque, quorum nec virtutis nec fortunæ vllo die populum Roman. pœnituit. Et quo sint mirabiliores quam Alexander, aut quisquam alius rex: denos vicenosque dies quidam dictaturam, nemo plus quam annum consulatum gessit. ab Tribunis plebis delectus impediti sunt: post tempus ad bella ierunt: ante tempus, comitiorum causa reuocati sunt: in ipso conatu rerum circumegit se annus: collegæ nunc temeritas, nunc prauitas impedimento aut damno fuit: male gestis rebus alterius successum est: tyronem, aut mala disciplina institutum exercitum acceperunt. At hercule reges non liberi solum impedimentis omnibus, sed domini rerum temporumque, trahunt consilijs cuncta, non sequuntur. Inuictus ergo Alexander cum inuictis ducibus bella gessisset: & eadem fortunæ pignora in discrimen detulisset: immo etiam eo plus periculi subisset, quod Macedones vnum Alexandrum habuissent, multis casibus non solum obnoxium, sed etiam offerentem se: Romani multi fuissent Alexandro vel gloria, vel rerum magnitudine pares: quorum suo quisq; fato sine publico discrimine viueret, moreretur q;. Restat vt copiæ copijs comparentur vel numero, vel militum genere, vel multitudine auxiliorum. Censebantur eius ætatis lustris ducena quinquagena millia capitum. Itaque in omni defectione sociorum Latini nominis vrbano prope delectu decem scribebantur legiones. quaterni, quinique exercitus sæpe per eos annos in Hetruria, in Vmbria, Gallis hostibus adiunctis, in Samnio, in Lucanis gerebant bellum. Latium deinde omne cum Sabinis & Volscis, & AEquis, & omni Campania, & parte Vmbriæ Hetruriæque, & Picentibus, & Marsis, Peligniſque ac Vestinis atque Apulis, adiunctaque omni ora Græcorum inferi maris a Thurijs Neapolin Cumas, & inde Antio atque Hostia tenus, Samnites, aut socios validos Romanis, aut fractos bello inuenisset hostes. ipse traiecisset mare cum veteranis Macedonibus, non plus triginta millibus hominum, & quatuor millibus equitum, maxime Thessalorum. hoc enim roboris erat. Persas, Indos, aliasque si adiunxisset gentes, impedimentum maius quam auxilium traheret. Adde, quod Romanis ad manum domi supplementum esset: Alexandro (quod postea Annibali accidit) bieno in agro bellanti, exercitus consenuisset. Arma, clypeus, sariſſæque illis, Romano scitum, maius corpori tegumentum, & pilum haud paulo quam hasta vehementius ictu missuque telum. Statarius vterque miles, ordines seruans: sed ea phalanx immobilis, & vnius generis: Romana acies distinctior, ex pluribus constans: facilis partienti quacunque opus esset, facilis iungenti. Iam in omnere quis par Romano miles? quis ad tolerandum laborem melior? Vno proelio victus Alexander, bello victus esset. Romanum quem Caudium, quem Cannæ non fregerunt, quę fregisset acies? Næ ille sæpe etiamsi prima prospere euenissent, Persas & Indos, & imbellem Asiam quæsisset, & cum fœminis bellum fuisse dixisset: quod Epeiri regem Alexandrum mortifero vulnere ictum dixisse ferunt, sortem bellorum in Asia gestorum, ad hoc ipso iuuene cum sua conferentem. Equidem cum per annos quatuor & viginti primo Punico bello classib certatum cum Pœnis recordor, vix ætatem Alexandri suffectu-

V.C. fecturam fuisse reor ad vnum bellum. Et forsitan cum & fœderibus vetustis
iuncta Punica res Romanæ esset, & timor par aduersus communem hostem
duas potentissimas armis virisque vrbes armaret, simul Punico Romanoq; ob-
rutus bello esset. Non quidem Alexandro duce, nec integris Macedonum re-
bus, sed experti tamen sunt Romani Macedonem hostem aduersus Antiochũ,
Philippum & Persen, non modo cum clade vlla, sed ne cum periculo quidem
suo. Absit inuidia verbo, & ciuilia bella sileant. nunquam ab equite hoste,
nunquam à pedite, nunquam aperta acie, nunquam æquis vtique, nunquam
iniquis locis laborauimus. Equidem, sagittas, saltus impeditos, auia commea-
tibus loca, grauis armis miles timere potest, mille acies grauiores quam Ma-
cedonum atque Alexandri, auertit: auertetque, modo sit perpetuus huius qua
436. viuimus pacis amor, & ciuilis cura concordiæ. Marcus Follius Flaccina inde,
& L. Plautius Venox Coss. facti. Eo anno ab frequentibus Samnitium popu-
lis de fœdere renouando legati cum senatum humi strati mouissent. reiecti ad
populum haudquaquam tam efficaces habebant preces. Itaque de fœdere
negatum: inducię biennij cum per aliquot dies fatigassent singulos, preci-
bus impetratæ. Et ex Apulia Theanenses Canusinique populationibus fessi
obsidibus L. Plautio Coss. datis, in deditionem venerunt. Eodem anno primum
præfecti Capuæ creari cœpti, legibus ab L. Furio prætore datis: cum vtrumque
ipsi pro remedio ęgris rebus discordia intestina petissent. Et duæ Romæ addi-
tæ tribus, Vfentina, ac Falerina. Inclinatis semel in Apulia rebus, Theates
437. quoque Apuli ad nouos Coss. C. Iunium Bubulcum, Q. Aemylium Barbulam
fœdus petitum venerunt. Pacis per omnem Apuliam præstandæ populo Ro-
mano authores, id audacter spondendo, impetrauerunt vt fœdus daretur, neq;
vt æquo tamen fœdere, sed vt in ditione populi Rom. essent: Apulia perdomita
(nam Tarento quoque valido oppido Iunius potitus erat) in Lucanos perrec-
tum. inde repentino aduentu Aemylij Cos. Nerulum vi captum. Et postquam
res Capuæ stabilitas Romana disciplina fama per socios vulgauit: Antiatibus
quoque qui se sine legibus certis, sine magistratibus agere querebantur: dati
ab senatu ad iura statuenda ipsius colonię patroni. Nec arma modo, sed iura
etiam Romana late pollebant. C. Iunius Bubulcus, & Q. Aemylius Barbula co-
438. sules, exitu anni non consulibus ab se creatis, Sp. Nautio, & M. Popilio, cęterum
dictatori L. Aemylio legiones tradiderunt. Is cum L. Fuluio magistro equitum
Satriculam oppugnare adortus, rebellandi causam Samnitibus dedit. Duplex
inde terror illatus Romanis. hinc Samnis magno exercitu coacto ad eximen-
dos obsidione socios, haud procul castris Romanorum castra posuit. hinc Sa-
tricani magno cum tumultu patefactis repente portis in stationes hostium in-
currerunt. Inde pars vtraque spe alieni magis auxilij, quam viribus freta su-
iusto mox prælio inito Romanos vrgent. & quanquam anceps dimicatio er-
tamen vtrinque tutam aciem dictator habuit: quia & locum haud facilem
circumueniendum cepit: & diuersa statuit signa. Infestior tamen in erumpe-
tes incessit: nec magno certamine intra mœnia compulit. tum totam aci
in Samnites obuertit. ibi plus certaminis fuit. Victoria sicut sera, ita nec dub
nec varia fuit. Fusi in castra Samnites, extinctis nocte ignibus, tacito Ag
ne abeunt: & spe abiecta Satriculæ tuendę, Pristiam ipsi socios Romanor
439. vt parem dolorem hosti redderent, circunsidunt. Anno circunacto, bell
deinceps ab dictatore Quin. Fabio gestum est. Consules noui, L. Papy
Cursor quartum, & Q. Publius Philo quartum, sicut superiores, Romæ ma
runt. Fabius ad accipiendum ab Aemylio exercitum ad Satriculam cum
plemento venit. Neque enim Samnites ad Pristiam manserant: sed acciti
domo nouis militibus, multitudine freti castra eodem quo ante loco po
runt, lacessentesque prælio Romanos auertere ab obsidione conabantur.
intentius dictator in mœnia hostium versus, id bellum tanti ducere, quo
bem oppugnabat: securior ab Samnitibus agere, stationibus modo oppo

ne qua in castra vis fieret, eo ferocius obequitare Samnites vallo, neque ocium pati: & cum iam prope in portis castrorum esset hostis, nihil consulto dictatore magister equitum Q. Aemylius Cæretanus magno tumultu cum omnibus turmis equitum euectus, summouit hostem. Tum in minime pertinaci genere pugnæ sic fortuna exercuit opes, vt insignis vtrinque clades, & clara ipsorum ducum ederet funera. Prior Samnitium imperator ægre patiens, quod tam ferociter obequitasset, inde se fundi fugarique, orando hortandoq; equites prælium integrauit. In quem insignem inter suos cientem pugnam magister equitum Romanus infesta cuspide ita permisit equum, vt vno ictu exanimen equo præcipitaret: nec vt fit, ad ducis casum perculsa magis quam irritata est multitudo. Omnes qui circa erant, in Aemylium temere inuectum per hostium turmas, tela coniecerunt: fratrique præcipuum decus vlti Samnitium imperatoris dederunt. Is victorem detractum ex equo magistrum equitum plenus mœroris atque iræ trucidauit: nec multum abfuit, quin corpore etiam, quia inter hostiles ceciderat turmas, Samnites potirentur. Sed extemplo ad pedes descensum ab Romanis est: coactique idem Samnites facere: & repentina acies circa corpora ducum pedestrè prælium inijt, quo haud dubie superat Romanus: recuperatumque Aemylij corpus mista cum dolore lætitia victores in castra referunt. Samnites duce amisso, & per equestre certamen tentatis viribus, omissa Satricula, quam nequicquam defendi rebantur ad Plistiæ obsidionem redeunt: intraque paucos dies Satricula Romanis per deditionem, Plistia per vim Samnis potitur. Mutata inde belli sedes est, ad Soram è Samno Apuliaq; traductæ legiones. Sora ad Samnites defecerat, interfectis colonis Romanorum. Quo cum prior Romanus exercitus ad vlciscendam ciuium necem, recuperandamque coloniam magnis itineribus peruenisset: & sparsi per vias speculatores sequi legiones Samnitium, nec iam procul abesse alij super alios nunciarent: obuiam itum hosti, atq; ad Lautulas ancipiti prelio dimicatum est. Non cædes, non fuga alterius partis, sed nox incertos victi victoresne essent, diremit. Inuenio apud quosdam, aduersam eam pugnam Romanis fuisse: atq; in ea cecidisse Q. AEmylium magistrum equitum. Suffectus in locum AEmylij C. Fabius magister equitum cum exercitu nouo ab Roma aduenit: & per præmissos nuncios consulto dictatore vbi subsisteret, quove tẽpore, & qua ex parte hostẽ aggrederetur, substitit occultus ad omnia satis exploratis cõsiliis. Dictator cum per aliquot dies post pugnam continuisset suos intra vallum, obtessi magis quam obsidentis modo, signum repente pugnæ proposuit. Et efficacius ratus ad accendendos virorum fortium animos, nullam alibi quam in semetipso cuiquam relictam spem, de magistro equitum, nouoque exercitu mittem celauit: & tanquam nulla nisi in eruptione spes esset: Locis, inquit, angustis milites deprehensi, nisi quam victoria patefecerimus, viam nullam habemus. Statiua nostra munimento satis tuta sunt, sed inopia eadem infesta. Nam & circa omnia defecerunt, vnde subuehi commeatus poterant: & si homines iuuare velint, iniqua loca sunt. Itaque non frustrabor ego vos castra hic relinquendo, in quæ infecta victoria, sicut pristino die, vos recipiatis. Armis munimenta, non munimentis arma tuta esse debent. Castra habeant, petantque, quibus operæ est trahere bellum: nos omnium rerum respectum, præter quam victoriæ, nobis abscindamus. Ferte signa in hostem: vbi ex vallum agmen excesserit, castra quibus imperatum est incendant. Damna ostra milites, omniũ circa qui defecerunt populorum præda sarcientur. Ea oratione dictatoris quæ necessitatis vltimæ index erat, milites accensi, vadunt hostem: & respectus ipse ardentium castrorum quanquã proximis tantum (ignem iusserat dictator) ignis est subditus, haud paruum fuit irritamentũ. Itaq; ut recordes illati, signa primo impetu hostium turbant: & in tempore postquam ardentia procul vidit castra magister equitum (id conuenerat signum) hostium terga inuadit. ita circunuenti Samnites, qua potest quisque, fugã per

V.C. diuersa petunt. Ingens multitudo in vnũ metu conglobata, ac semetipsa turba impediens, in medio cæsa. Castra hostium capta direptaq; , quorum præda onustum militem in Romana castra dictator reducit, haudquaquam tam victoria lætum, quam quod præter exiguam deformatam incendio partem, cętera contra spem salua inuenit. Ad Soram inde reditum, nouiq; Coss. M. Petilius, C. Sulpitius exercitum ab dictatore Fabio accipiunt, magna parte veterum militum dimissa, nouisque cohortibus in supplementum adductis. Cæterum cum propter difficilem vrbis situm, nec oppugnandi satis certa ratio iniretur, & aut tempore longinqua, aut præceps periculo victoria esset, Soranus transfuga clam ex oppido profectus, cum ad vigiles Romanos penetrasset, duci se extemplo ad consules iubet: deductusque traditurum vrbem promittit. Visus inde, cum quonam modo id præstaturus esset, percontantes doceret, haud vana afferre, perpulit prope adiuncta mœnibus Romana castra, vt sex millia ab oppido remouerentur, fore vt minus intentæ in custodiam vrbis diurnæ stationes, ac nocturnę vigiliæ essent. ipse insequenti nocte sub oppido sylvestribus locis cohortibus insidere iussis, decem milites delectos secum per ardua ac prope inuia in arcem ducit, pluribus quam pro numero virorum missilibus telis eo collatis. ad hoc saxa erant & temere iacentia (vt fit) in aspretis & de industria etiam, quo locus tutior esset, ab oppidanis congesta. Vbi cum constituisset Romanos, semitamque angustam & arduam erectam ex oppido in arcem ostendisset: Hoc quidem ascensu, inquit, vel tres armati quamlibet multitudinem arcuerint: vos & decem numero, & quod plus est, Romani, Romanorumq; fortissimi viri estis, & locus pro vobis, & nox erit, quę omnia incerto maiora terretis ostentat. Ego iam terrore omnia implebo, vos arcem intenti tenete. Decurrit inde quanto maxime poterat cum tumultu: Ad arma, &, Pro vestram fidem ciues, clamitans, Arx ab hostibus capta est, ite, defendite. Hæc incidens principum foribus, hæc obuijs, hæc occurrentibus in publicum pauidis increpat. Acceptum ab vno pauorem plures per vrbem ferunt. Trepidi magistratus missis ad arcem exploratoribus, cum tela & armatos tenere arcem multiplicato numero audirent, auertunt animos à spe recuperandæ arcis. Fuga cuncta complentur, portæq; à semisomnis, ac maxima parte inermibus refringuntur: quarum per vnam præsidium Romanum clamore excitatum irrumpit, & concurrentes per viam pauidos cædit. Iam Sora capta erat, cum Coss. prima luce aduenere, & quos reliquos fortuna ex nocturna cæde ac fuga fecerat, in deditionem accipiunt. ex his CCXXV. qui omnium consensu destinabantur, & infandæ colonorum cædis & defectionis authores, vinctos Romam deducunt: cæteram multitudinem incolumem præsidio imposito Soræ relinquunt. Omnes qui Romam deducti erant, virgis in foro cæsi, ac securi percussi, summo gaudio plebis: cuius maxime intererat tutam vbiq;, quæ passim in colonias mitteretur, multitudinem esse: Consules ab Sora profecti, in agros atq; vrbes Ausonum bellum intulerunt. Mota namque omnia aduentu Samnitium, cum apud Lautulas dimicatum est, fuerant, coniurationesque circa Campaniam passim factæ. Nec Capua ipsa crimine caruit. quin Romam quoque & ad principum quosdam inquirendos ventum est. Cęterum Ausonum gens proditione vrbium, sicut Sora, in potestatem venit. Ausona, & Minturnæ, & Vestinæ vrbes erant, ex quibus principes iuuentutis duodecim numero in proditionem vrbium suarum coniurati, ad consules veniunt: docent suos iampridem exortantes Samnitium aduentum, simul ad Lautulas pugnatum audierunt, pro victis Romanos habuisse, iuuentute & armis Samnites iuuisse. Fugatis in Samnitibus, incerta pace agere, nec claudentes portas Romanis, ne accessant bellum: & obstinatos claudere, si exercitus admoueatur: in ea fluctuatione animorum opprimi incautos posse. His authoribus mota propius castra missique eodem tempore circa tria oppida milites, partim armati, qui occuparent propinqua mœnib. insiderent loca: partim togati, tectis veste gladijs, qui [illegible] luce

lucem apertis portis vrbs ingrederentur. Ab ijs simul custodes trucidari cœpti, simul datum signum armatis, vt ex insidijs concurrerent. ita portæ occupatæ, triaque oppida eadem hora, eodemque consilio capta: sed quia absentib. ducibus impetus est factus, nullus modus cædibus fuit: deletaq; Ausonum gens vix certo defectionis crimine, perinde ac si internecino bello certasset. Eodem anno proditio hostibus Romano præsidio, Luceria Samnitium facta: nec diu proditoribus impunita res fuit. Haud procul inde exercitus Romanus erat: cuius primo impetu vrbs sita in plano capitur: Lucerini ac Samnites ad internecionem cæsi. eoque ita processit, vt Romæ cum de colonis mittendis Luceriam consuleretur senatus, multi delendam vrbem censerent. præter odium, quod execrabile in bis captos erat, longinquitas quoq; abhorrere à relegandis tam procul ab domo ciuibus inter tam infestas gentes cogebat. vicit tamen sententia, vt mitterentur coloni. duo millia & quingenti missi. Eodem anno, cum omnia infida Romanis essent, Capuæ quoq; occultæ principũ coniurationes patefactæ: de quibus cum ad senatũ relatum esset, haud quaquam neglecta res est. Quæstiones decretæ, dictatoremq; quæstionibus exercendis dici placuit. C. Mænius dictus, is M. Follium magistrũ equitum dixit. Ingens erat magistratus eius terror. itaq; siue timore eius, seu cõscientia, Calauios, Ouium, Noniumq; (ea capita coniurationis fuerant) prius quam nominarentur apud dictatorem, mors haud dubie ab ipsis conscita, iudicio subtraxit. Deinde vt quæstioni Campaniæ materia decessit, versa Romam interpretando res. non nominatim qui Capuæ, sed in vniuersum qui vsquam coissent coniurassentve aduersus Romanum populum, quæri senatum iussisse: & coitiones honorum adipiscendorum causa factas, aduersus remp. esse. Latiorque & re & personis quæstio fieri: haud abnuente dictatore sine fine vlla quæstionis suæ ius esse. Postulabantur ergo nobiles homines: appellantibusque tribunos, nemo erat auxilio, quin nomina reciperentur. Inde nobilitas, nec ij modo in quos crimen intendebatur, sed vniuersi simul negare nobilium id crimen esse, quibus si nulla obstetur fraude, pateat via ad honorem, ipsos adeo dictatorem magistrumque equitum, reos magis quam quæsitores idoneos eius criminis esse: intellectuosque ita id esse, simul magistratu abissent. Tum enimuero Mænius iam famæ magis quam imperij memor, progressus in concionem, ita verba fecit: Et omnes anteactæ vitæ vos conscios habeo Quirites, & hic ipse honos delatus ad me, testis est innocentiæ meæ. Neque enim (quod sæpe alias) quia ita tempora postulabant reipub. qui bello clarissimus esset, sed qui maxime procul ab his coitionibus vitam egisset, dictator deligendus exercendis quæstionibus fuit. Sed quoniam quidam nobiles homines (qua de causa vos existimare, quam me pro magistratu quicquam incõpertum dicere melius est) primum ipsas expugnare quæstiones omni ope annisi sunt: dein postquam ad id parum potentes erant, ne causam dicerent, in præsidia aduersariorum, appellationem & tribunitium auxilium, patricij confugerunt: postremo repulsi inde (adeo omnia tutiora, quam vt innocentiam suam purgarent, visa) in nos irruerunt. & priuatis dictatorem poscere reum, verecundiæ non fuit: vt omnes dij homines que sciant, ab illis etiam quæ non possint, tentari, ne rationem vitæ reddant: me obuiam ire crimini, & offerre me inimicis reum: dictatura me abdico. Vos quæso Coss. si vobis datum ab senatu negocium fuerit, in me primum & hunc M. Follium quæstiones exerceatis: vt appareat innocentia nostra nos, non maiestate honoris tutos à criminationibus istis esse. Abdicat inde se dictatura, & post eum confestim Follius magisterio equitum: primique apud Coss. (ijs enim ab senatu mandata res est) rei facti, aduersus nobilium testimonia egregie absoluuntur. Publius etiam Philo multiplicatis summis honoribus, postres tot domi belloq; gestas, cæterum inuisus nobilitati, causam dixit, absoluitusq; est. Nec diutius (vt fit) quam dum recens erat, quæstio per clara nomina eorum viguit, inde labi cœpit ad viliora capita, donec coitionibus factionibusque

V.C. busque, aduersus quas comparata erat, oppressa est. Earum fama rerum, magis A
tamen spes Campanię defectionis, in quam coniuratum erat, Samnites in Apuliam versos, rursus ad Caudium reuocauit: vt inde ex propinquo, si qui motus occasionem aperiret, Capuam Romanis eriperent. Eo Coss. cum valido exercitu venerunt. & primo circa saltus, cum vtrinq; ad hostem iniqua via esset, cunctati sunt. deinde Samnites per aperta loca breui circuitu in loca plana, Campanos campos, agmen demittunt. ibique primum castra in conspectu hostibus data: deinde leuibus prælijs equitum sæpius quam peditum vtrinq; periculum factum. Nec aut euentus eorum Romanum, aut moræ, qua trahebant bellum, pœnitebat. Samnitium contra ducibus, & carpi paruis quotidie damnis, & senescere dilatione belli vires suæ videbantur. itaq; in aciem procedunt, equitibus in cornua diuisis: quib. præceptũ erat, intentiores ad respectum castrorum, ne qua eo vis fieret, quam ad prælium starent: aciem peditũ tutam fore. Coss. Sulpitius in dextro, Petilius in læuo cornu consistunt. dextra pars, qua & Samnites raris ordinibus, aut ad circumeundos hostes, aut ne ipsi circumirentur, constiterant, latius patefacta stetit sinistris, præterquam quod confertiores steterant, repentino consilio Petilij Cos. additæ vires: qui subsidiarias cohortes, quę integræ ad longioris pugnæ casus reseruabantur, in primam aciem extemplo emisit: vniuersisq; hostem primo impetu virib. impulit. Commota pedestri acie Samnitium, eques in pugnam succedit. In hunc transuerso agmine inter duas acies se inferentem Romanus equitatus concitat equos: signaque & ordines peditum atque equitum confundit, donec vniuersam ab ea parte auertit aciem. In eo cornu non Petilius solus, sed Sulpitius etiam hortator affuerat, auectus ab suis nondum conserentibus manus, ad clamorem ab sinistra parte prius exortum. Vnde haud dubiam victoriam cernens, cum ad suum cornu tenderet cum mille ducentis viris, dissimilemibi fortunam inuenit. Romanos loco pulsos, victorem hostem signa in perculsos inferentem. Cæterum omnia mutauit repente consulis aduentus. nam & conspectu ducis refectus militum est animus: & maius quam pro numero auxilium aduenerat, fortes viri: & partis alterius victoria audita, mox visa etiam prælium restituit. tota deinde iam vincere acie Romanus: & omisso certamine, cædi capique Samnites: nisi qui Maleuentum, cui nunc vrbi Beneuentum nomen est, perfugerunt. Ad triginta millia cæsa aut capta Samnitium, proditum memoriæ est. Coss. egregia victoria parta, protinus inde ad Bouianum oppugnandum legiones ducunt: ibique hyber-
442. na egerunt: donec ab nouis Coss. L. Papyrio Cursore quintum, C. Iunio Bubulco iterum, nominatus dictator C. Petilius cum M. Follio magistro equitum exercitum accepit. Is cum audisset arcem Fregellanam ab Samnitibus captam, omisso Bouiano ad Fregellas pergit. Vnde post nocturnam Samnitium fugam sine certamine receptis Fregellis, præsidioq; valido imposito, in Campaniam reditum, maxime ad Nolam armis repetendam. Eo se intra mœnia sub aduentum dictatoris & Samnitium omnis multitudo, & Nolana agrestis, contulerat. Dictator vrbis situ circunspecto, quo apertior aditus ad mœnia esset, omnia aedificia (& frequenter ibi habitabatur) circunlecta muris incēdit. nec ita multo post, siue à Petilio dictatore, siue ab C. Iunio Cos. (nam vtrunq; traditur) Nola est capta. Qui captæ decus Nolæ ad Cos. trahunt, adijciunt Atinam & Galliam ab eodem captas: Petilium autem pestilentia orta claui figendi causa dictatorem dictum. Suessa & Pontia eodem anno coloniæ deductæ sunt. Suessa Auruncorum fuerat: Volsci Pontias insulam sitam in conspectu littoris sui incoluerant. Et in tertiam Cassinum vt deducerentur coloni, senatusconsultum factum est, sed triumuiros creauere, ac misere colonorum quatuor millia in quentes Coss. M. Valerius, P. Decius. Profligato fere Samnitium bello, priusquam ea cura decederet patribus Romanis, Hetrusci belli fama exorta. Nec erat ea tempestate gens alia, cum secundum Gallicos tumultus armaformidabiliora essent, cum propinquitate agri, tum multitudine hominum. Ita

alte-

A altero consule in Samnio reliquias belli persequente, P. Decius, qui grauiter V.C.
æger Romæ restiterat, authore senatu dictatorem C. Sulpitium Longum, is magistrum equitum C. Iunium Bubulcum dixit. Is prout rei magnitudo postulabat, omnes iuniores sacramento adigit: arma, quæq; alia res poscit, summa industria parat: nec tantis apparatibus elatus de inferendo bello agitat, quieturus haud dubie, nisi vltro arma Hetrusci inferrent. Eadem in comparando cohibendoq; bello consilia & apud Hetruscos fuere. Neutri finibus egressi. Et censura clara eo anno Appij Claudij, & C. Plautij fuit: memoriæ tamẽ felicioris ad posteros nomen Appij, quod viam muniuit, & aquam in vrbem duxit: eaque vnus perfecit, quia ob infamem atque inuidiosam senatus lectionem verecundia victus collega magistratu se abdicauerat. Appius iam inde antiquitus insitam pertinaciam familiæ gerendo, solus censuram obtinuit. Eodem Appio authore Poticia gens, cuius ad aram Maximam Herculis familiare sacerdotium fuerat, seruos publicos ministerij delegandi causa solennia eius sacri docuerat. Traditur inde dictu mirabile, & quod dimouendis statu suo sacris religionem facere posset: cum duodecim familiæ ea tempestate Poticiorum essent, puberes ad triginta, omnes intra annum cum stirpe extinctos: nec nomen tantum Poticiorum interijsse, sed censorem etiam Appium memori deum ira post aliquot annos luminibus captum. Itaque Coss. qui eum annum secuti
B sunt, C. Iunius Bubulcus III. & Quintus Aemylius Barbula iterum, initio an- 444.
ni questi apud populum, deformatum ordinem praua lectione senatus, qua potiores aliquot lectis præteriti essent: negauerunt eam lectionem se, quæ sine recti prauique discrimine ad gratiam ac libidinem facta esset, obseruaturos: & senatum extemplo citauerunt eo ordine, qui ante censores Appium Claudium & C. Plautium fuerat. Et duo imperia eo anno dari cœpta per populum, vtraque pertinentia ad rem militarem: vnum, vt tribuni militum senideni in quatuor legiones à populo crearentur, quæ antea perquam paucis suffragio populi relictis locis, dictatorum & consulum ferme fuerant beneficia. Tulere eam rogationem Tribuni plebis L. Atilius, C. Martius. Alterum, vt duumuiros nauales classis ornandæ reficiendæque causa idem populus iuberet. Lator huius plebisciti fuit M. Decius tribunus plebis. Eiusdem anni rem dictu paruam præteritam, ni ad religionem visa esset pertinere. Tibicines, quia prohibiti à proximis censoribus erant in æde Iouis vesci, quod traditum antiquitus erat, ægre passi, Tybur vno agmine abierunt: adeo, vt nemo in vrbe esset qui sacrificijs præcineret. Eius rei religio tenuit Senatum: legatosque Tybur miserunt, vt darent operam, vt hi homines Romanis restituerentur. Tyburtini benigne
C polliciti, primum accitos eos in curiam hortati sunt, vt reuerterentur Romam: postquam perpelli nequibant, consilio haud abhorrente ab ingenijs hominum, eos aggrediuntur. Die festo alij alios per speciem celebrandarum cantu epularum causa inuitant, & vino, cuius auidum ferme genus est, oneratos sopiunt: atque ita in plaustra somno victos conijciunt, ac Romam deportant: nec prius sensere, quam plaustris in foro relictis plenos crapulæ eos lux oppressit. Tunc concursus populi factus, impetratoque vt manerent, datum, vt triduum quotannis ornati cum cantu, atque hac, quæ nunc solennis est, licentia per vrbem vagarentur: restitutumque in æde vscendi ius ijs qui sacris præcinerent. Hæc inter duorum ingentium bellorum curam gerebantur. Consules inter se prouincias partiti: Iunio Samnites, Aemylio nouum bellum Hetruria sorte obuenit. In Samno Cluuiam præsidium Romanum, quia nequiuerat vi capi, obsessum fame in deditionem acceperant Samnites: verberibusq; fœdum in modum laceratos occiderant deditos. Huic infensus crudelitati Iunius, nihil antiquius oppugnatione Cluuiana ratus, quo die aggressus est mœnia, vi cepit, atque omnes puberes interfecit. Inde victor exercitus Bouianum ductus. Caput hoc erat Pentrorum, Samnitium, longe ditissimum, atq; opulentissimum armis viriſq;. Ibi quia haud tantũ irarum erat, spe prædæ milites accensi,

censi,oppido potiuntur. Minus itaq; sæuitum in hostes est: prædæ plus pene A
quam ex omni Samnio vnquam egestum,benigneq; omnis militi concessa. Et
postquã præpotentem armis Romanũ nec acies subsistere vllę,nec castra,nec
vrbes poterant: omnium principum in Samnio eo curæ sunt intentæ, vt insi-
dijs quæreretur locus,si qua licentia populando effusus exercitus excipi ac cir-
cumueniri posset. Transfugæ agrestes,& captiui quidam,pars sorte,pars consi-
lio oblati,congruentia ad consulem afferentes, quæ & vera erant, pecoris vim
ingentem in saltum auium compulsam esse: perpulerunt vt prædatum eo ex-
peditæ ducerentur legiones. ibi ingens hostiũ exercitus itinera occultus insę-
derat: & postquã intrasse Romanos vidit saltum,repente exortus cum clamo-
re ac tumultu incautos inuadit. Et primo noua res trepidationem fecit,dum ar-
ma capiunt,sarcinas congerunt in mediũ. dein postquam,vt quisq; liberauerat
se onere,aptaueratq; armis,ad signa vndiq; coibant,& notis ordinibus in vete-
ri disciplina militiæ iam sine præcepto vllius sua sponte struebatur acies: con-
sul ad ancipitem maxime pugnã aduectus, desilit ex equo: & Iouẽ Martemq;, B
atq; alios testatur deos, se nullã suam gloriam inde, sed prædã militi quæren-
tem,in eum locum deuenisse: neque in se aliud,quam nimiam ditandi ex hoste
militis curam reprehendi posse. Ab eo se dedecore nullã rem aliam,quam vir-
tutem militum vindicaturã. Conniterentur modo vno animo omnes inuadere
hostem victum acie,castris exutum, nudatũ vrbibus, vltimã spem furto insidia-
rum tentantem,& loco non armis fretum. Sed quem esse iam virtuti Romanæ
inexpugnabilem locum? Fregellana arx,Soranaq;,& vbicunq; iniquo succes-
sum erat loco, memorabantur. His accensus miles, omnium immemor difficultatum, vadit aduersus imminentem hostium aciem. Vbi paulum laboris fuit, dum in aduersum cliuum erigitur agmen. Cæterum postquam prima signa planitiem summam ceperunt, sensitque acies æquo se iam institisse loco,versus extẽplo est terror in insidiatores: easdemq; latebras,quibus se paulo ante texerant, palati atque inermes fuga repetebant: sed loca difficilia hosti quæsita, ipsos tum sua fraude impediebant. itaque ergo perpaucis effugium patuit. Cæsa ad viginti millia hominum: victorq; Romanus ad oblatam vltro ab hoste prędam pecorum discurrit. Dum hęc gerũtur in Samnio,iam omnes Hetrurię populi,præter Aretinos,ad arma ierant,ab oppugnando Surrio,quę vrbs socia Romanis velut claustra Hetruriæ erat, ingens orsi bellum. Eo alter Cos. AEmylius cum exercitu ad liberandos obsidione socios venit. Aduenientibus Romanis Sutrini commeatus benigne in castra ante vrbem posita aduexere. Hetrusci diem primum consultando, maturarent, traherentne bellum, traduxerunt: postero die, vbi celeriora quam turiora consilia magis placuere duci- C
bus, sole orto signum pugnæ propositum est: armatique in aciem procedunt. Quod postquam consuli nunciatum est,extemplo tesseram dari iubet,vt prandeat miles,firmatisque cibo viribus arma capiat. dicto paretur. Consul vbi armatos paratosque vidit,signa extra vallum proferri iussit,& haud procul hoste instruxit aciem. Aliquandiu intenti vtrinque steterunt, expectantes vt ab aduersariis clamor & pugna inciperet. Et prius sol meridie se inclinauit,quam telum hinc aut illinc emissum est. inde ne infecta re abiretur, clamor ab Hetruscis oritur,concinuntque tubæ,& signa inferuntur. Nec segnius à Romanis pugna initur. Concurrunt infensis animis. numero hostis, virtute Romanus superat. Anceps prælium multos vtrinque, & fortissimum quenque absumit. Nec prius inclinata res est, quam secunda acies Romana ad prima signa, integri fessis successerunt. Hetrusci, quia nullis recentibus subsidiis fulta prima acies fuit,ante signa circaque omnes ceciderunt. Nullo vnquam prælio fugæ minus, nec plus cædis fuisset, ni obstinatos mori Thuscos nox texisset, ita vt victores prius quam victi pugnandi finem facerent. Post occasum solis signum recep-
tui datum est: nocte ab vtroque in castra reditum. Nec deinde quicquam eo anno rei memoria dignæ apud Sutrium gestum est,quia & ex hostium exercitu

prima

prima tota acies delata vno prælio fuerat, ſubſidiarijs modo relictis, vix quod ſatis eſſet ad caſtrorum præſidium: & apud Romanos tantum vulnerum fuit, vt plures poſt prælium ſaucij deceſſerint, quam ceciderant in acie. Q. Fabius inſequentis anni Conſul bellum ad Sutrium excepit. collega Fabio C. Martius Rutilius datus eſt. Cæterum & Fabius ſupplementum ab Roma abduxit: & nouus exercitus domo accitus Hetruſcis venit. Permulti iam anni erant, cum inter patricios magiſtratus tribunosque plebis nulla certamina fuerant: cum ex ea familia, quæ velut fatalis tum tribunis ac plebi erat, certamen oritur. Ap. Claudius cenſor circumactis decem & octo menſibus, quod AEmylia lege finitum cenſuræ ſpacium temporis erat, cum C. Plautius collega eius magiſtratu ſe abdicaſſet: nulla vi compelli, vt abdicaret, potuit. P. Sempronius erat tribunus plebis, qui finiendæ cenſuræ intra legitimum tempus, actionem ſuſceperat, non popularem magis quam iuſtam, nec in vulgus, quam optimo cuique gratiorem. Is cum identidem legem AEmyliam recitaret, authoremque eius Mamercum AEmylium dictatorem laudibus ferret: qui quinquennalem ante cenſuram, & longinquitate poteſtatem dominantem, intra ſex menſium, & anni coegiſſet ſpacium. Dic agedum, inquit, Appi Claudi, quidnam facturus fueris, ſi eo tempore quo C. Furius & M. Geganius cenſores fuerunt, cenſor fuiſſes? Negare Appius interrogationem tribuni magnopere ad cauſam pertinere ſuam. nam etſi tenuerit lex AEmylia eos cenſores, quorum in magiſtratu lata eſſet: quia poſt illos cenſores creatos eam legem populus iuſſiſſet, quodque poſtremum iuſſiſſet, id ius ratumque eſſet: non tamen aut ſe, aut eorum quenquam, qui poſt eam legem latam creati cenſores eſſent, teneri ea lege potuiſſe. Hæc ſine vllius aſſenſu cauillante Appio: En, inquit, Quirites, illius Appij progenies: qui decemuir in annum creatus, altero anno ſe ipſe creauit: tertio nec ab ſe, nec ab vllo creatus, priuatus faſces & imperium obtinuit: nec ante continuando abſtitit magiſtratu, quam obruerent eum male parta, male geſta, male retenta imperia. Hæc eſt eadem familia, Quirites, cuius vi atque iniuriis compulſi extorres patria Sacrum montem cepiſtis. hæc, aduerſus quam tribunitium auxilium vobis comparaſtis. hæc, propter quam duo exercitus Auentinum inſediſtis. hæc, quæ fœnebres leges: hæc, quę agrarias ſemper impugnauit: hæc connubia patrum & plebis interrupit: hæc plebi ad curules magiſtratus iter obſepſit. hoc eſt nomen multo quam Tarquiniorum infeſtius veſtræ libertati. Itane tandem Ap. Claudi cum centeſimus iam annus ſit ab Mamerco AEmylio dictatore, tot cenſores fuerint nobiliſſimi fortiſſimique viri, nemo eorum duodecim tabulas legit? Nemo id ius eſſe, quod poſtremo populus iuſſiſſet, ſciuit? Immo vero omnes ſciuerunt: ideo AEmyliæ potius legi paruerunt, quam illi antiquæ, qua primum cenſores creati erant: quia hanc poſtremum iuſſerat populus: & quia, vbi duæ contrariæ leges ſunt, ſemper antiquæ abrogat noua. An hoc dicis Appi, non teneri AEmylia lege populum? an populum teneri, te vnum extra legem eſſe? Tenuit AEmylia lex violentos illos cenſores, C. Furium, & M. Geganium: qui quid iſte magiſtratus in repub. mali facere poſſet, indicarunt: cum ira finitæ poteſtatis, Mamercum Aemylium principem ætatis ſuæ belli domique ærarium fecerunt. Tenuit deinceps omnes cenſores intra centum annorum ſpacium. tenet C. Plautium collegam tuum, iiſdem auſpiciis, eodem iure creatum. An hunc non vt qui optimo iure cenſor creatus eſſet, populus creauit: tu vnus eximius es, in quo hoc præcipuum ac ſingulare valeat? quem tu regem ſacrificiorum crees, amplexus regni nomen, vt qui optimo iure rex Romæ creatus ſit, creatum ſe dicet? Quem ſemeſtri dictatura, quem interregno quinq; diebus contentum fore putes? Quem claui figendi, aut ludorum cauſa dictatorem audacter crees? Quam iſti ſtolidos ac ſocordes videri creditis eos, qui intra viceſimum diem ingentibus rebus geſtis dictatura ſe abdicauerunt, aut qui vitio creati, abierunt magiſtratu? Quid ego antiqua repetam? Nuper intra decem annos C. Mænius dictator, quia cum

V.C. 445.

» cum quæstiones seuerius quam quibusdam potentibus tutum erat, exerceret:
» contagio eius quod quærebat, ipsi criminis obiectata ab inimicis est, vt priua-
» tus obuiam iret crimini, dictatura se abdicauit. Nolo ego istam in te modesti-
» am, ne degeneraueris à familia imperiosissima, & superbissima: non die, non
» hora citius quam necesse est, magistratu abieris: modo ne excedas finitum tẽ-
» pus, satis est aut diem aut mensem censuræ adiicere. Triennium, inquit, & sex
» menses vltra quam licet AEmylia lege, censuram geram, & solus geram. Hoc
» quidem iam regno simile est. An collegam subrogabis, quem ne in demortui
» quidem locum subrogari fas est? Pœnitet enim, quod antiquissimum solenne,
» & solum ab ipso cui fit, institutum Deo, ab nobilissimis antistitibus eius sacri ad
» seruorum ministeriũ religiosus censor deduxisti, gens antiquior originibus vr-
» bis huius, hospitio deorum immortalium sancta, propter te ac tuam censuram
» intra annum ab stirpe extincta est: nisi vniuersam rempublicam eo nefario ob-
» strinxeris: quod ominari etiam reformidat animus. Vrbs eo lustro capta est,
» quo demortuo collega C. Iulio censore, L. Papyrius Cursor, ne abiret magi-
» stratu, M. Cornelium Maluginensem collegam subrogauit. Et quanto mode-
» stior illius cupiditas fuit, quam tua Appi? nec solus, nec vltra finitum lege tem-
» pus L. Papyrius censuram gessit. tamen neminem inuenit qui se postea autho-
» rem sequeretur. omnes deinceps censores post mortem collegę se magistra-
» tu abdicarunt. Te nec quod dies exiit censuræ, nec quod collega magistratu
» abiit, nec lex nec pudor coercet. virtutem in superbia, in audacia, in contemp-
» tu deorum hominumq; ponis. Ego te Appi Claudi pro istius magistratus ma-
» iestate ac verecundia, quem gessisti, non modo manu violatum, sed ne verbo
» quidem inclementiori à me appellatum vellem: sed & hæc quæ adhuc egi,
» peruicacia tua & superbia coegit me loqui: & nisi AEmylię legi parueris, te in
» vincula duci iubebo: nec cum ita comparatum à maioribus sit, vt comitiis
» censoriis nisi duo confecerint legitima suffragia, non renunciato altero comi-
» tia differantur: ego te, qui solus censor creari non possis, solum censuram gere-
» re patiar. Hęc taliaque cum dixisset, prehendi censorem, & in vincula duci ius-
sit. Approbantibus sex tribunis actionem collegæ, tres appellanti Appio auxi-
lio fuerunt, summaque inuidia omnium ordinum solus censuram gessit. Dum
ea Romæ geruntur, iam Sutrium ab Hetruscis obsidebatur: consulique Fabio
imis montibus ducenti ad ferendam opem sociis, tentandasque munitiones, si
qua posset, acies hostium instructa occurrit. quorum ingentem multitudinem
cum ostenderet subiecta late planities, consul, vt loco paucitatem suorum ad-
iuuaret, deflectit paululum in cliuos agmen (aspreta erant strata saxis) inde sig-
na in hostem obuertit. Hetrusci omnium præterquam multitudinis suæ (qua so-
la freti erant) immemores, prœlium ineunt adeo raptim & auide, vt abiectis mis-
silibus, quo celerius manus consererent, stringerent gladios, vadentes in ho-
stem. Romanus contra, nunc tela, nunc saxa, quibus eos affatim locus ipse ar-
mabat, ingerere. Igitur scuta galeæque ictæ, cum etiam quos non vulneraue-
rant, turbarent: neque subire erat facile ad propiorem pugnam: neque missi-
lia habebãt, quib. eminus rem gererent: stantes, & expositos ad ictus, cum iam
satis nihil tegeret. quosdam etiam pedem referentes, fluctuantesq;, & instabi-
lem aciem redintegrato clamore strictis gladiis hastati & principes inuadunt.
eum impetum non tulerunt Hetrusci: versisque signis, fuga effusa castra repe-
tunt. Sed equites Romani prætecti per obliqua campi, cum se fugientibus ob-
tulissent, omissò ad castra itinere montes petunt. Inde inermi pene agmine ac
vexato vulneribus, in syluam Ciminiam penetratum. Romanus multis millibus
Hetruscorum cæsis, duo de quadraginta signis militaribus captis, castris etiam
hostium cum præda ingenti potitur. Tum de persequendo hoste agitari cœp-
tum. Sylua erat Ciminia magis tum inuia atque horrenda, quam nuper fuer
Germanici saltus: nulli ad eam diem ne mercatorum quidem adita. eam in
trare haud fere quisquam præter ducem ipsum audebat. aliis omnibus cladis

Caudi

Caudinæ nondum memoria aboleuerat. Tum ex iis qui aderant, consulis frater (M. Fabium Cæsonem alij, C. Claudium quidam, matre eadem qua Cos. genitum, tradunt) speculatum se iturum professus, breuiq; omnia certa allaturum. Cære educatus apud hospites, Hetruscis inde literis eruditus erat. linguamq; Hetruscam probe nouerat. Habeo authores, vulgo tum Romanos pueros, sicut nunc Græcis, ita Hetruscis literis erudiri solitos, sed propius est vero, præcipuum aliquid fuisse in eo, qui se tam audaci simulatione hostibus immiscuerit. Seruus ei dicitur comes vnus fuisse, nutritus vna. eoque haud ignarus linguæ eiusdem. nec quicquam aliud proficiscentes, quam summatim regionis quæ intranda erat, naturam, ac nomina principum in populis accepere: ne qua inter colloquia insigni nota hæsitantes deprehendi possent. Iere pastorali habitu, agrestibus telis, falcibus gesisq; binis armati. Sed neque commercium linguæ nec vestis armorumve habitus sic eos texit, quam quod abhorrebat à fide quenquam externum Ciminios saltus intraturum. Vsque ad Camertes Vmbros penetrasse dicuntur. ibi, qui essent, fateri Romanũ ausum: introductumque in senatum consulis verbis egisse de societate, amicitiaque: atque inde comi hospitio acceptum, nunciare Romanis iussum, commeatum exercitui dierum XXX. præsto fore, si ea loca intrasset: iuuentutemque Camertium Vmbrorum in armis paratam imperio futuram. Hæc cum relata consuli essent: impedimentis prima vigilia præmissis, legionibus post impedimenta ire iussis, ipse subsidit cum equitatu: & luce orta, postero die obequitauit stationibus hostium, quæ extra saltum dispositæ erant: & cum satis diu tenuisset hostem, in castra sese recepit: portaq; altera egressus, ante noctem agmen assequitur. postero die luce prima iuga Ciminij montis tenebat: inde contemplatus opulenta Hetruriæ arua, milites emittit. Ingenti iam abacta præda, tumultuariæ agrestium Hetruscorum cohortes repente à principibus regionis eius cõcitatæ, Romanis occurrũt, adeo incompositę, vt vindices prędarum prope ipsi prædæ fuerint. Cæsis fugatisq; iis, late depopulato agro victor Romanus, opulentusq; rerum omnium copia in castra rediit. Eo forte quinque legati cum duobus Tribunis plebis venerant denunciatum Fabio senatus verbis, ne saltum Ciminium transiret. lætari serius se, quam vt impedire bellum possent, venisse, nuncij victoriæ Romam reuertuntur. Hac expeditione consulis motum latius erat, quam profligatum bellum. vastationẽ nanq; sub Ciminij montis radicib. iacens ora senserat: concieratq; indignatione non Hetruriæ modo populos, sed Vmbriæ finitima. itaq; quantus non vnquam antea exercitus ad Sutrium venit: neque è syluis tantummodo promota castra: sed etiam auidate dimicandi quamprimum in campos delata acies: deinde instructa primo suo stare loco, relicto hostibus ad instruendum contra spacio. deinde postquam detrectare hostem sensere pugnam, ad vallum subeunt. vbi postquam stationes quoq; receptas intra munimenta sensere, clamor repente circa duces ortus, vt eo sibi è castris cibaria eius diei deferri iuberent: mansuros se sub armis: & aut nocte, aut certe luce prima castra hostium inuasuros. Nihilo quietior Romanus exercitus imperio ducis continetur. Decima fere diei hora, cum cibũ capere consul milites iubet: præcipit vt in armis sint quacunq; diei noctisve hora signũ dederit. paucis milites alloquitur: Samnitium bella extollit: eleuat Hetruscos: nec hostem hosti, nec multitudinẽ multitudini comparandã ait esse: præterea telum aliud occultum scituros in tempore: interea taceri opus esse. His ambagibus prodi simulabat hostes, quo animus militum multitudine territus restitueretur: & quod sine munimento consederant, verisimilius erat quod simulabatur. Curati cibo corpora quieti dant: & quarta fere vigilia sine tumultu excitati arma capiunt. dolabræ calonibus diuiduntur ad vallum proruendum, fossasque implendas. intra munimenta instruitur acies: delectę cohortes ad portarum exitus collocantur. dato deinde signo paulo ante lucem, quod æstiuis noctibus sopitæ maxime quietis tempus

est,

est, proruto vallo erupit acies: stratos passim inuadit hostes: alios immobiles, alios semisomnos in cubilibus suis, maximam partem ad arma trepidantes cædes oppressit, paucis armandi se datum spacium est. eos ipsos non signum certum, non ducem sequentes fundit Romanus. fugatos equos persequitur. Ad castra, ad syluas diuersi tendebant. syluа tutius dedere refugium. nam castra in campis sita eodem die capiuntur, aurum, argentumque iussum referri ad consulem. cætera præda militis fuit. Cæsa aut capta eo die hostium millia ad sexaginta. Eam tam claram pugnam trans Ciminiam syluam ad Perusiam pugnatam quidam authores sunt, metuque in magno ciuitatem fuisse, ne intercluſus exercitus tam infesto saltu, coortis vndique Thuscis Vmbrisque, opprimeretur. Sed vbicunque pugnatum est, res Romana superior fuit: itaque à Perusia, & Cortona, & Arretio, quæ ferme capita Hetruriæ populorum ea tempestate erant, legati pacem fœdusque ab Romanis petentes, inducias in triginta annos impetrauerunt. Dum hæc in Hetruria geruntur, Cos. alter C. Martius Rutilius Allifas de Samnitibus vi cœpit. multa alia castella, vicique aut deleta hostiliter, aut integra in potestatem venere. Per idem tempus & classis Romana à P. Cornelio quem senatus maritimæ oræ præfecerat, in Campaniam acta, cum appulsa Pompeios esset: socij inde nauales ad depopulandum agrum Nucerinum profecti, proximis raptim vastatis, vnde reditus tutus ad naues esset, dulcedine (vt fit) prædæ longius progressi, exciuere hostes. palatis per agros nemo obuius fuit, cum occidione occidi possent: redeuntes agmine incauto haud procul nauibus assecuti agrestes exuerunt præda, partem etiam occiderunt: quæ superfuit cædi trepida multitudo, ad naues compulsa est. Profectio Q. Fabij trans Ciminiam syluam quantum Romæ terrorem fecerat, tam lætam famam in Samnium ad hostes tulerat: intercluſum Romanum exercitum obsideri: cladisq; imaginem furculas Caudinas memorabant. eadem temeritate auidam vlteriorum semper gentem in saltus inuios deductam, septam non hostium magis armis quam locorum iniquitatibus esse. Iam gaudium inuidia quadam miscebatur, quod belli Romani decus ab Samnitibus fortuna ad Hetruscos auertisset, itaque armis virisque ad obterendum C. Martium Cos. concurrunt: protinus inde Hetruriam per Marsos ac Sabinos petituri, si Martius dimicandi potestatem non faciat. Obuius ijs Coss. fuit. dimicatum prælio vtrinque atroci, atque incerto euentu est. & cum anceps cædes fuisset, adversæ tamen rei fama in Romanos vertit, ob amissos quosdam equestris ordinis, tribunosque militum, atq; vnum legatum, & (quod insigne maxime fuit) consulis ipsius vulnus. Ob hæc etiam aucta fama (vt solet) ingens terror patres inuasit: dictatoremque dici placebat: nec quin Cursor Papyrius diceretur, in quo tum summa rei bellicæ ponebatur, dubium cuiquam erat: sed nec in Samnium nuncium perferri omnibus infestis tuto posse: nec viuere Martium Cos. satis fidebant. Alter Cos. Fabius infestus priuatim Papyrio erat: quæ ne ira obstaret bono publico, legatos ex consulario numero mittendos ad eum Senatus censuit: qui sua quoque eum, non publica solum authoritate mouerent, vt memoriam simultatum patriæ remitteret. Profecti legati ad Fabium Consulem cum S. C. tradidissent, adiecisentque orationem conuenientem mandatis: consul demissis in terram oculis, tacitus ab incertis, quidnam esset acturus, legatis recessit. Nocte deinde silentio (vt mos est) L. Papyrium dictatorem dixit. cui cum ob animum egregie victum legati gratias agerent, obstinatum silentium obtinuit: ac sine responso ac mentione facta sui, ita legatos dimisit: vt appareret insignem dolorem ingenti comprimi animo: Papyrius C. Iunium Bubulcum magistrum equitum dixit: atque ei legem curiatam de imperio ferenti, triste omen, diem diffidit, quod Fauciæ curiæ fuit principium, duabus insignis cladibus captæ vrbis, & Caudinæ pacis: quod vtroq; anno eiusdem curiæ fuerat principium. Macer Licinius tertia etiam clade, quæ ad Cremeram accepta est, abominandam

ca

A eam curiam facit. Dictator postero die auspicijs repetitis pertulit legem, & profectus cum legionibus ad terrorem traducti syluam Ciminiam exercitus nuper scriptis ad Longulam peruenit: acceptisque à Martio Cos. veteribus militibus, in aciem copias eduxit, nec hostes detrectare visi pugnam: instructos deinde, armatosque, cum ab neutris prælium inciperetur, nox oppressit. Quieti aliquandiu nec suis diffidentes viribus, nec hostē spernentes, statiua in propinquo habuere. Nam & cum Vmbrorum exercitu acie depugnatum est. fusi tamen magis quā cæsi hostes: quia cæptam acriter non tolerarunt pugnā, & ad Vadimonis lacum Hetrusci lege sacrata coacto exercitu, cum vir virum legisset, quantis nunquam alias ante simul copiis, simul animis dimicarunt: tantoque irarum certamine gesta res est, vt ab neutra parte emissa sint tela, gladiis pugna cœpit: & acerrime commissa, ipso certamine, quod aliquandiu auceps fuit, accensa est: vt non cum Hetruscis totiens victis, sed cum aliqua noua gente videretur dimicatio esse. Nihil ab vlla parte mouetur fugæ: cadunt antesignani: & ne nudentur propugnatoribus signa, fit ex secunda prima acies, ab vltimis deinde subsidiis cietur miles: adeoque ad vltimum laboris ac periculi ventum est, vt equites Romani omissis equis ad primos peditum, per arma, per corpora euaserint. ea velut noua inter fessos exorta acies turbauit signa Hetruscorum. secuta deinde impetum eorum, vtcunque affecta fuerat, cætera multitudo tandem perrumpit ordines hostium. Tunc vinci pertinacia cepta, & auerti manipuli quidam: & vt semel dedere terga, etiam certiorem capessere fugam. Ille primum dies fortuna veteri abundantes Hetruscorum fregit opes. Cæsum in acie quod roboris fuit: castra eo impetu capta, direptaque. Pari subinde periculo, gloriæque euentu bellum in Samnitibus erat: qui præter cæteros belli apparatus, vt acies sua fulgeret nouis armorum insignibus, fecerunt. Duo exercitus erant. scuta alterius auro, alterius argento cælauerunt. Forma erat scuti: summum latius, qua pectus atque humeri teguntur, fastigio æquali ad imum cuneatior, mobilitatis causa. spongia pectori tegumentum: & sinistrum crus ocrea tectum. Galeæ cristatæ, quæ speciem magnitudini corporum adderent. Tunicæ auratis militibus versicolores, argentatis linteæ candidæ. His dextrum cornu datum: illi in sinistro consistunt. Notus iam Romanis apparatus insignium armorum fuerat: doctique à ducibus erant, horridum militem esse debere, non cælatum auro argentoque, sed ferro & animis fretum, quippe illa prædam verius quam arma esse, intentia ante rem, deformia inter sanguinem & vulnera. virtutem esse militis decus, & omnia illa victoriam sequi: & ditem hostem quamuis paupertis victoris præmium esse. His Cursor vocibus instinctos milites in prælium ducit. dextro ipse cornu consistit: sinistro præfecit magistrum equitum. Simul est concursum, ingens fuit cum hoste certamen: non segnius inter dictatorem & magistrum equitum, ab vtra parte victoria inciperet. Prior forte Iunius commouit hostem, læuo dextrum cornu, sacratos more Samnitium milites, eoque candida veste, & paribus candore armis insignes. eos se orco mactare Iunius dicti tans, cum intulisset signa, turbauit ordines, & haud dubie impulit aciem. Quod vbi sensit dictator: Ab læuone cornu victoria incipiet, inquit, & dextrum cornu, dictatoris acies alienam pugnam sequetur, non partem maximam victoriæ trahet: concitat milites. Nec peditum virtuti equitum, aut legatorum studia ducibus cedunt. M. Valerius à dextro, P. Decius ab læuo cornu, ambo consulares, ad equites in cornibus positos euehuntur: adhortatique eos, vt partem secum capesserent decoris, in transuersa latera hostium incurrunt. Is nouus additus terror, cum ex parte vtraq; circumuasisset aciem, & ad terrorem hostium legiones Romanę redintegrato clamore intulissent gradum, tum fuga ab Samnitibus cœpta. Iam strage hominum armorumque insignium campi repleri. ac primo pauidos Samnites castra sua accepere: deinde ne ea quidem retenta, captis direptisque ante noctem iniectus ignis.

Dicta-

V.C. Dictator ex S.C. triumphauit. cuius triumpho longe maximam ſpeciem capti-
ua arma præbuere. Tantum magnificentiæ viſum in ijs, vt aurata ſcuta dominis
argentariorum ad forum ornandum diuiderentur. Inde natum initium dicitur
fori ornandi ab ædilibus, cum thenſæ ducerentur. Et Romani quidem ad hono-
rem deum inſignib. armis hoſtium vſi ſunt: Campani ab ſuperbia & odio Sam-
nitium, gladiatores, quod ſpectaculum inter epulas erat, eo ornatu armarunt,
Samnitiumque nomine appellarunt. Eodem anno cum reliquis Hetruſcorum
ad Peruſiam, quæ ipſa induciarum fidem ruperat, Fabius Coſ. nec dubia nec
difficili victoria dimicat. Ipſum oppidum (nam ad mœnia victor acceſſit) ce-
piſſet, ni legati dedentes vrbem exiſtent. Præſidio Peruſiæ impoſito, legatio-
nibus Hetruriæ amicitiam petentibus præ ſe Romam ad Senatum miſſis, Coſ.
præſtantiore quam dictator victoria triumphans vrbem eſt inuectus. Quinet-
iam deuictorum Samnitium decus magna ex parte ad legatos P. Decium & M.
Valerium eſt verſum: quos populus proximis comitijs ingenti conſenſu con-
446. ſulem alterum, alterum prætorem declarauit. Fabio ob egregie perdomitam
Hetruriam, continuatur conſulatus: Decius collega datur. Valerius prætor
quartum creatus. Conſules partiri prouincias. Hetruria Decio, Samnium Fabio
euenit. Is profectus ad Nuceriam. Alliſates iam tum pacem petentes, quod vti
ea cum daretur noluiſſent, aſpernatus, oppugnando ſubegit. Cum Samnitibus
acie dimicatum. Haud magno certamine hoſtes victi: neque eius pugnæ me-
moria tradita foret, ni Marſi eo primum prælio cum Romanis bellaſſent. Se-
cuti Marſorum defectionem Peligni, eandem fortunã habuerunt. Decio quo-
que alteri conſuli ſecunda belli fortuna erat. Tarquinienſem metu ſubegerat
frumentum exercitui præbere, atq; inducias in XL. annos petere. Volſinienſiũ
caſtella aliquot vi cepit: quædam ex ijs diruit, ne receptaculo hoſtibus eſſent:
circunferendoq; paſſim bello, tantum terrorem ſui fecit, vt nomen omne He-
truſcum fœdus à conſule peteret. Ac de eo quidem nihil impetratum. induciæ
annuæ datæ. ſtipendium exercitui Romano ab hoſte in eum annum penſum &
binæ tunicæ in militem exactæ. ea merces induciarum fuit. Tranquillas res
iam Hetruſcis turbauit repentina defectio Vmbrorum gentis integræ à cla-
dibus belli, niſi quod tranſitum exercitus ager ſenſerat. ij concitata omni iu-
uentute ſua, & magna parte Hetruſcorum ad rebellionem compulſa, tantum
exercitum fecerant, vt relicto poſt ſe in Hetruria Decio, ad oppugnandam in-
de Romam ituros, magnifice de ſe, ac contemptim de Romanis loquentes,
iactarent. Quod inceptum eorum vbi ad Decium Coſ. perlatũ eſt, ad vrbem ex
Hetruria magnis itineribus pergit: & in agro Pipinienſi ad famam intentus hoſti-
um conſedit. Nec Romæ ſpernebatur Vmbrorum bellum: & ipſæ minæ metum
fecerant expertis à Gallica clade, quam intutam vrbem incolerent. Itaq; le-
gati ad Fabium conſulem miſſi ſunt, vt ſi quid laxamenti à bello Samnitium eſ
ſet, in Vmbriam propere exercitum duceret. Dicto paruit conſul, magniſq; iti
neribus ad Meuaniam, vbi tum copiæ Vmbrorum erant, perrexit. Repens ad
uentus conſulis, quem procul Vmbria in Samnio bello alio occupatum credi
derant, ita exterruit Vmbros, vt alij recedendum ad vrbes munitas, quidam
bellum omittendum cenſerent. Plaga vna (Materinam ipſi appellabant) no
continuit modo cæteros in armis, ſed confeſtim ad certamen egit. Caſtra va
lantem Fabium adorti ſunt. Quos vbi effuſos ruere in munimenta conſul vidit
reuocatos milites ab opere, prout loci natura tempusq; patiebatur, ita inſtru
cohortatusq; prædicatione vera qua in Thuſcis, qua in Samnio partorum de
corum, exiguam appendicem Hetruſci belli conficere iubet: & vocis impi
pœnas expetere, qua ſe vrbem Romanam oppugnaturos minati ſunt. Hęc ta
ta ſunt alacritate militum audita, vt clamor ſua ſponte ortus, loquentem inte
pellauerit ducem. ante imperium deinde concentu tubarum ac cornuum cu
ſu effuſo in hoſtem feruntur: non tanquam in viros aut armatos incurrunt. M
rabile dictu: ſigna primo erigi cœpta ſigniferis: deinde ipſi ſigniferi trahi a
conſ

consulem: armatique milites ex acie in aciem transferri. & sicubi est certamē, V.C.
scutis magis quam gladiis geritur res. vmbonibus incussaq; ala sternuntur hostes. Plus capitur hominum quam cæditur: atque vna vox ponere arma iubentium, per totam fertur aciem. Itaque inter ipsum certamen facta deditio est à primis authoribus belli, postero insequentibusque diebus & cæteri Vmbrorū populi deduntur. Ocriculani sponsione in amicitiam accepti. Fabius alienæ sortis victor belli, in suam prouinciam exercitum reduxit. itaque ei ob res tam feliciter gestas, sicut priore anno populus continuarat consulatum, ita senatus in insequentem annum quo Ap. Claudius, L. Volumnius Coss. fuerunt, prorogauit, maxime Appio aduersante, imperium. 447.
Appium Censorem petisse consulatum, comitiaque eius ab L. Furio Trib. pl. interpellata donec se censura abdicauit, in quibusdam annalibus inuenio. Creatus consul, cum collegæ nouum bellum Salentini hostes decernerentur, Romæ mansit, vt vrbanis artibus opes augeret, quanto belli decus penes alios esset. Volumniū prouinciæ haud pœnituit. Multa secunda prælia fecit: aliquot vrbes hostium vi cepit. Prædæ erat largitor: & benignitatem per se gratam comitate adiuuabat: militemque ijs artibus fecerat & periculi & laboris auidum. Q. Fabius proconsul ad vrbem Allifas cum Samnitium exercitu signis collatis confligit. minime ambigua res fuit. Fusi hostes, atque in castra compulsi. Nec castra forent retenta, ni exiguum superfuisset diei: ante noctem tamen sunt circunsessa, & nocte custodita, ne quis elabi posset, postero die vix dum luce certa, deditio fieri cœpta: & pacti, qui Samnitium forent, vt cum singulis vestimentis emitterentur. hi omnes sub iugum missi. sociis Samnitium nihil cautum: ad VII. millia sub corona veniere. Qui se ciuem Hernicum dixerat, seorsum in custodia habitus. eos omnes Fabius Romam ad Senatum misit: & cum quæsitum esset, delectu an voluntarij pro Samnitibus aduersus Romanos bellassent: per Latinos populos custodiendi dantur. Iussique eam integram rem noui Consules, P. Cornelius Aruina, Q. M. Tremulus (ij enim iam creati erant) ad Senatum referre. Id æ- 448.
gre passi Hernici, concilium populorum omnium habentib. Anagninis in circo quem Maritimum vocant: præter Alatrinatem, Ferentinatemque, & Verulanum, omnes Hernici nominis populo Romano bellum indixerunt. In Samnio quoque quia decesserat inde Fabius, noui motus exorti. Calatia & Sora, præsidiaque quæ in iis Romana erant, expugnata: & in captiuorum corpora militū fœde sæuitum. itaque eo P. Cornelius cum exercitu missus. Martio noui hostes (iam eim Anagninis, Herniciſque aliis bellum iussum erat) decernuntur. Primo ita omnia opportuna loca hostes inter cōsulum castra interceperunt, vt peruadere expeditus nuncius non posset, & per aliquot dies incerti rerum omnium, suspensique de statu alterius, vterque consul ageret: Romamque is metus manaret, adeo vt omnes iuniores sacramento adigerentur, atq; ad subita rerum duo iusti scriberentur exercitus. Cæterum Hernicum bellum nequaquam pro præsenti terrore ac vetustate gentis gloriæ fuit. Nihil vsquam dictu dignum ausi, trinis castris intra paucos dies exuti, triginta dierum inducias, ita vt ad Senatum Romam legatos mitterent, pacti sunt bimestri stipendio frumēto, & singulis in militem tunicis. Ab senatu ad Martium reiecti: cui S.C. permissum de Hernicis erat: isque gentem in deditionem accepit. Et in Samnio prior Cos. superior viribus, locis impeditior erat. omnia itinera obsepserant hostes, saltusque peruios ceperant: ne qua subuehi commeatus possent. Neque hostes, cum quotidie signa in aciem consul proferret, elicere ad certamen poterat: satisque apparebat, neque Samnitem certamen præsens, nec Romanū dilaturum belli laturum. Aduentus Martij, qui Hernicis subactis maturauit colligere venire auxilio, moram certaminis hosti exemit. nam, vt qui ne alteri quidē exercitui se ad certamen credidissent pares, coniungi vtique passi duos consulares exercitus, nihil crederent superesse spei aduenientē incomposito agmine Martium aggrediuntur. Raptim collatæ sarcinæ in medium: & prout tempus

V.C. patiebatur,instructa acies.Clamor primum in statiua perlatus,deinde conspe- A
ctus procul puluis tumultum apud alterum consulem in castris fecit:iisq; con-
festim arma capere iussis, raptimque eductis in aciem militibus , transuersam
hostium aciem,atque alio certamine occupatam inuadit: clamitans, summum
flagitium fore,si alterum exercitum vtriusque victoriæ compotem sinerent fie-
ri,nec ad se sui belli vindicarent decus. Qua impetum dederat, perrumpit: a-
ciemque per mediam in castra hostium tendit: & vacua defensoribus capit at-
que incendit. Quæ vbi flagrantia Martianus miles conspexit,& hostes respex-
ere: tum passim fuga cœpta Samnitium fieri.sed omnia obtinet cædes: nec in
vllam partem tutum perfugium est. Iam XXX. millibus hostium cæsis, signum
receptui consules dederant: colligebantque in vnum copias, inuicem inter se
gratãtes,cum repente vilæ procul hostium nouæ cohortes quæ in supplementũ
scriptæ fuerant,integrauere eadẽ, in quas nec iussu cõsulum,nec signo accepto
victores vadunt, malo tyrocinio imbuendum Sãnitem clamitantes. Indulgent
cõsules legionum ardori: vt qui probe scirent,nouum militẽ hostium inter per-
culsos fuga veteranos,ne tentando quidem satis certamini fore.nec eos opi-
nio fefellit. Omnes Samnitium copiæ veteres nouæque montes proximos fu-
ga capiunt.eo & Romana erigitur acies . nec quicquam satis tuti loci vic-
tis: & de iugis quæ ceperant, funduntur. iamque vna voce omnes pacem B
petebant. Tum trium mensium frumento imperato,& annuo stipendio,ac sin-
gulis in militem tunicis,ad senatum pacis oratores missi. Cornelius in Samnio
relictus. Martius de Hernicis triumphans in vrbem rediit: statuaque ei eque-
stris in foro decreta est: quæ ante templum Castoris posita est. Hernicorum
tribus populis,Alatrinati,Verulano,Ferentinati,quia maluerunt,quam ciuita-
tem suæ leges redditæ: connubiumque inter ipsos,quod aliquandiu soli Her-
nicorum habuerunt,permissum. Anagninis, quique arma Romanis intulerant,
ciuitas sine suffragij latione data: concilia , connubiaque adempta, & magis-
tratibus præterquam sacrorum curatione,interdictum. Eodem anno ædes Sa-
lutis à C. Iunio Bubulco censore locata est: quam Cos. bello Samnitum voue-
rat. ab eodem collegaque eius M. Valerio Maximo viæ per agros publica im-
pensa factæ: & cum Carthaginiensibus eodem anno fœdus tertio renouatum:
legatisque eorum,qui ad id venerant comiter munera missa. Dictatorem idem
annus habuit P. Cornelium Scipionem,cum magistro equitum P. Decio Mure
abiis,propter quę creati erant,comitia consularia habita, quia neuter consu-
449. lum potuerat bello abesse. Creati Coss. L. Posthumius, T. Minutius. Hos consu-
les Piso Q. Fabio & P. Decio suggerit, biennio exempto, quo Claudium Volu-
niumque,& Cornelium eum Martio consules factos tradidimus. Memoriane
fugerit in annalib. digerendis, an consulto binos consules falsos ratus trans-
cenderit,incertum est. Eodem anno in campum Stellatem agri Campani
Samnitium incursiones factæ. itaque ambo Coss. in Samnium missi. cum di-
uersas regiones,Tifernum Posthumius,Bouianum Minutius petissent: Posthu-
mij prius ductu ad Tifernum pugnatũ. Alij haud dubie Samnites victos, ac tri-
ginta millia inde hominum capta tradunt: alij marte æquo discessum: & Post-
humium metum simulantem, nocturno itinere clam in montes copias abdux-
isse: hostes secutos duo millia inde locis munitis & ipsos consedisse. Consul vt
statiua tuta copiosaque(& ita erant)petisse videretur: postquam & munimen-
tis castra firmauit, & omnia apparatu rerum vtilium instruxit: relicto firmo
præsidio,vigilia tertia,qua duci proxime potest,expeditas legiones ad colle
gam,& ipsum aduersus alios sedentem,ducit.ibi authore Posthumio Minutius
cum hostibus signa confert, & cum anceps prælium in multum diei proces
sset: tum Posthumius integris legionibus defessam iam aciem hostium im
prouiso inuadit. itaque cum lassitudo ac vulnera fugam quoque præpedissent
occidione occisi hostes: signa vnum & viginti capta, atque inde ad castr
Posthumij perrectum. ibi duo victores exercitus perculsum iam fama hoste
ador

Adorti fundunt, fugantque: signa militaria sex & viginti capta, & imperator Sā- V.C.
nitium Statius Cellius, multique alij mortales: & castra vtraque capta: & Bo-
uianum, vbi postero die cœptum oppugnari, breui capitur. magnaque gloria
rerum gestarum consules triumpharunt. Minutium consulem cum vulnere gra-
ui relatum in castra, mortuum quidam authores sunt, & M. Fuluium in locum e-
jus consulem suffectum: & ab eo, cum ad exercitum Minutij missus esset, Bo-
uianum captum. Eodem anno Sora, Arpinum, Consentia, recepta ab Sam-
nitibus. Herculis magnum simulachrum in Capitolio positum dedicatumque
P. Sulpitio Auerrione, P. Sempronio Sopho Coss. Samnites, seu finem seu dila- 450.
tionem belli querentes, legatos de pace Romam misere. quibus suppliciter a-
gentibus responsum est, nisi sæpe bellum parantes pacem petissent: Samnites
oratione vltro citroque habita, de pace transigi potuisse: nunc quando verba
vana ad id locorum fuerint, rebus standum esse. P. Sempronium consulem cū
exercitu breui in Samnio fore: eum, ad bellum pacem ne inclinent animi,
falli non posse: comperta omnia Senatui relaturum: decedentem ex Samnio
consulem legati sequerentur. Eo anno cum pacatum Samnium exercitus Ro-
manus benigne præbito commeatu peragrasset, fœdus antiquum Samniti-
bus redditum. Ad AEquos inde veteres hostes, cæterum per multos annos
sub specie infidæ pacis quietos, versa, arma Romana: quod incolumi Her-
nico nomine misisse uerant simul cum iis Samniti auxilia, & post Hernicos
subactos vniuersa prope gens sine dissimulatione consilij publici ad hostes
desciuerat: & postquam icto Romæ cum Samnitibus fœdere fœciales vene-
rantes repetitū, tentationem aiebant esse, vt terrore incusso belli, Romanos se
fieri paterentur. quod quantopere optandum foret, Hernicos docuisse, quum,
quibus licuerit, suas leges Romanæ ciuitati præoptauerint: quibus legendi
quid mallent, copia non fuerit, pro pœna necessariam ciuitatem fore. Ob
hæc vulgo in conciliis iactata populus Romanus bellum fieri AEquis iussit:
consulesque ambo ad nouum profecti bellum, quatuor millibus à castris ho-
stium consederunt. Aequorum exercitus (vt qui suo nomine per multos an-
nos imbelles egissent) tumultuario simili, sine ducibus certis, sine imperio tre-
pidare. alij exeundum in aciem, alij castra tuenda censent, mouet plerosque
vastatio futura agrorum, ac deinceps cum leuibus præsidijs vrbium relictarum
excidia. itaque postquam inter multas sententias vna, quæ omissa cura com-
munium, ad respectum suarum quenque rerum auertisset, audita: vt prima vi-
gilia diuersi è castris ad deportanda omnia, tuendasque mœnibus in vrbes ab-
irent: cuncti eam sententiam ingenti assensu accepere. Palatis hostibus per
agros, prima luce Romani signis prolatis in acie consistunt: & vbi nemo obui-
us ibat, pleno gradu ad castra hostium tendunt. cæterum postquam ibi neque
stationes pro portis, nec quenquam in vallo, nec fremitum consuetum castro-
rum animaduerterunt: insolito silentio moti, metu insidiarum subsistunt. trans-
gressi deinde vallum cum deserta omnia inuenissent, pergunt hostem vestigijs
sequi: sed vestigia in omnes æque ferentia partes, vt in dilapsis passim, pri-
mo errorem faciebant: post per exploratores compertis hostium consilijs, ad
singulas vrbes circunferendo bello, vnum & quadraginta oppida intra dies
sexaginta omnia oppugnando ceperunt: quorum pleraque diruta atq; incen-
sa: nomenque Aequorum prope ad internecionem deletum. De Aequis tri-
umphatum: exemploq; eorum clades fuit, vt Marucini, Marsi, Peligni, Ferenti-
ni mitterent Romam oratores pacis petendæ, amicitiæque. ijs populis fœdus
petentibus datum. Eodem anno C. Flauius Cn. filius scriba patre liberti-
no humili fortuna ortus, cæterum callidus vir & facundus, ædilis curulis fuit.
Inuenio in quibusdam annalibus, cum appareret ædilibus, fierique se pro tri-
bu. ædilem videret, neq; eius accipi nomen, quod scriptum faceret: tabulā po-
suisse, & iurasse se scriptū non facturum. quē aliquanto antea desisse scriptū fa-
cere arguit Macer Licinius, tribunatu ante gesto, triumuiratibusque nocturno

V.C. altero, altero coloniæ deducendæ. Cæterũ (id quod haud discrepat) contuma- A
cia aduersus contemnentes humilitatem suam nobiles certauit. Ciuile ius re-
positum in penetralib. Pontificum euulgauit: fastosque circa forum in albo
proposuit: vt quando lege agi posset sciretur. ædem Concordiæ in area Vulca-
ni summa inuidia nobilium dedicauit: coactusque consensu populi Cornelius
Barbatus Pontifex maximus verba præire: cum more maiorum negaret, nisi
consulem aut imperatorem posse templũ dedicare. Itaque ex authoritate Se-
natus latum ad populum est, ne quis templum aramve iniussu Senatus, aut Tri-
bunorum plebis partis maioris dedicaret. Haud memorabilem rem per se, nisi
documentum sit aduersus superbiam nobilium plebeiæ libertatis, referam. Ad
collegam ægrum visendi causa Flauius cum venisset, consensuque nobilium a-
dolescentium qui ibi assidebant, assurrectum ei non esset: curulem afferri sel-
lam eo iussit, ac sede honoris sui anxios inuidia inimicos spectauit. Cæterum
Flauium dixerat ædilem forensis factio, Ap. Claudij censura vires nacta: qui
Senatum primus libertinorum filiis lectis inquinauerat. & postea quam eam
lectionem nemo ratã habuit, nec in curia adeptus erat quas petierat opes vr-
banas, humilibus per omnes tribus diuisis, forum & campum corrupit, tantum-
que Flauij comitia indignitatis habuerunt, vt plerique nobilium annulos au-
reos & phaleras deponerẽt. Ex eo tempore in duas partes discessit ciuitas: ali- B
ud integer populus fautor & cultor honorum, aliud forensis factio tenebat,
donec Q. Fabius & P. Decius censores facti. Fabius simul concordiæ causa, si-
mul ne humillimorum in manu comitia essent, omnem in forensem turbam
excretam in quatuor tribus coniecit, vrbanasque eas appellauit, adeoq; eam
rem acceptam gratis animis ferunt, vt Maximi cognomen, quod tot victoriis
non peperat, hac ordinum temperatione pareret. Ab eodem institutum dicitur
vt equites Idibus Quintilibus transueherentur.

DECADIS PRIMÆ LIB. X.

EPITOME.

Coloniæ deductæ sunt Sora, & Alba. Carseoli Marsi in deditionem accepti sunt. Collegium augurium ampliatum est, vt essent nouem, cum antea quaterni fuissent. Lex de prouocatione ad populum à Valerio consule tertium lata est. Duæ tribus adiectæ sunt: Arniensis & Terentina. Samnitibus bellum indictum: & aduersus eos prospere pugnatum est. Cum aduersus Hetruscos, Vmbros, Sannites, Gallos, P. Decio, & Q. Fabio coss. ducibus pugnaretur: Romanusque exercitus in maximo esset discrimine: P. Decius secutus exemplum patris deuouit se pro exercitu: & morte sua victoriam eius pugnæ populo Romano dedit. Papyrius Cursor Samnitium exercitum, qui iureiurando astrictus suo, quo maiore constantia virtutis in aciem descenderet, fudit. Census actus est: lustrum conditum. censa sunt ciuium capita ducenta sexaginta duo millia, & trecenta viginti duo.

451. LVcio Genutio, Ser. Cornelio Coss. ab externis ferme bellis ocium fuit. Soram atque Albam coloniæ deductæ: Albam in Aequos sex millia co-lonorum scripta. Sora agri Volsci fuerat: sed possederant Samnites eo quatuor millia hominum missa. Eodem anno Arpinatibus Trepula-nisque ciuitas data. Frusinates tertia parte agri damnati, quod Herni-cos ab eis solicitatos compertum: capitaque coniurationis eius, quæstio ab consulibus ex senatusconsulto habita, virgis cæsi, ac securi percussi. Tame ne prorsus imbellem agerent annum, parua expeditio in Vmbria facta est quod nunciebatur ex spelunca quadam excursiones armarorum in agros fier In eam speluncam penetratum cum signis est: & ex eo loco obscuro mul gulnera accepta, maximeque lapidum ictu, donec altero specus eius ore (na perui

A peruius erat)inuento, vtræq; fauces congestis lignis accensæ.ita intus fumo ac vapore ad duo millia armatorum ruentia nouissime in ipsas flammas,dum euadere tendunt,absumpta.M.Liuio Dentre, & C.Aemylio Coss. redintegratum Aequorum bellum. Coloniam ægre patientes velut arcem suis finibus impositam,summa vi expugnare adorti, ab ipsis colonis pelluntur. Cæterum tantum Romæ terrorem fecere, quia vix credibile erat tam affectis rebus solos per se Aequos ad bellum coortos,vt tumultus eius causa dictator diceretur C.Iunius Bubulcus cum M.Titinio magistro equitum, profectus primo congressu Aequos subegit, ac die octauo triumphans in vrbem cum rediisset, ædem Salutis, quam Cos. vouerat, censor locauerat,dictator dedicauit. Eodem anno classis Græcorum Cleonymo duce Lacædemonio ad Italiæ litora appulsa, Thurias vrbem in Salentinis cepit.Aduersus hunc hostem Cos. Aemylius missus, prælio vno fugatum compulit in naues, Thuriæ redditæ veteri cultori, Salentinoque agro pax parta. Iunium Bubulcum dictatorem missum in Salentinos,in quibusdam annalibus inuenio: & Cleonymum prius quam confligendum esset cum Romanis,Italia excessisse.Circunuectus inde Brundusij promontarium, medioque sinu Hadriatico ventis latus, cum læua importuosa Italiæ littora, dextra Illyrici Liburnique & Istri,gentes ferę & magna ex parte latrocinijs maritimis infames terrerent: penitus ad littora Venetorum peruenit: ibi expositis paucis,qui loca explorarent: cum audissent tenue prętentum littus esse, quod transgressis stagna ab tergo sint irrigua æstibus maritimis: agros haud procul proximos campestres cerni: vlteriora colles: inde esse hostium fluminis prælati,quo circumagi naues in stationem tutam vidisse (Meduacus amnis erat) eo inuectam classem subire flumine aduerso iussit. Grauissimas nauium non pertulit alueus fluminis.in leuiora nauigia transgressa multitudo armatorum, ad frequentes agros tribus maritimis Patauinorum vicis colentibus eam oram peruenit. Ibi egressi leui præsidio nauibus relicto,vicos expugnant: inflammãt tecta: hominum pecudumque prædas agunt; & dulcedine prædandi longius vsq; à nauibus procedunt.Hæc vbi Patauiam sunt nunciata(semper autem eos in armis accolæ Galli habebant) in duas partes iuuentutem diuidunt. Altera in regionem,qua effusa populatio nunciabatur: altera, ne cui prædonum obuia fieret,altero itinere ad stationem nauium (millia autem XIIII. ab oppido aberat) ducta in naues paruas, custodibus interemptis impetus factus: territique nautæ coguntur naues in alteram ripam amnis traijcere, & in terra prosperum æque in palatos prædatores prælium fuerat: refugientibusque ad stationem Græcis Veneti obsistunt. Ita in medio circunuenti hostes cæsiq;. pars capti classem indicant,regemq; Cleonymum tria inde millia abesse. Ibi captiuus proximo vico in custodiam datis, pars fluuiatiles naues ad superanda vada stagnorum apte planis alueis fabricatas,pars captiua nauigia armatis complent, profectiq; ad classem,immobiles naues, & loca ignota plus quam hostẽ timentes circunuadunt: fugientesq; in altum, ac nusquam repugnantes vsque ad ostium amnis persecuti,captis quibusdam,incensisq; nauibus hostium,quas trepidatio in vada intulerat,victores reuertuntur. Cleonymus vix quinta parte nauium incolumi,nulla regione maris Hadriatici prospere adita, discessit. rostra nauium, spoliaque Laconum in æde Iunonis veteri fixa, multi supersunt, qui viderunt. Patauij monumentum nauale pugnæ eo die, quo pugnatum est, quotannis solenni certamine nauium in flumine oppidi medio exercetur. Eodem anno Romæ cum Vestinis petentibus amicitiam ictum est fœdus. Multiplex deinde exortus terror. Hetruriam rebellare ab Arretinorum seditionibus nouo orto nunciabatur.vbi Licinium genus prepotens,diuitiarum inuidia pelli primus cœptum. simul Marsos agrum vi tueri, in quem colonia Carseoli deducta erat, quatuor millibus hominum scriptis. Itaq; propter eos tumultus dictus M. Valerius Maximus dictator,magistrum equitum sibi legit M.Aemylium Barbulum.Id magis credo,quam Q.Fabium ea ætate, atq; eis honoribus Valerio

V.C. 452.

subiectum. Cæterum ex Maximi cognomine ortum errorem haud abnuerim. A Profectus dictator cum exercitu, prælio vno Marsos fundit. compulsis deinde in vrbes munitas, Miloniam, Plestinam, Fresiliam intra dies paucos cepit: & parte agri mulatis Marsis fœdus restituit. Tum in Hetruscos versum bellum, & cum dictator auspiciorum repetendorum causa profectus Romam esset, magister equitum pabulatum egressus, ex insidijs circumuenitur: signisque aliquot amissis, fœda militum cæde ac fuga in castra est compulsus. qui terror non eo tantum à Fabio abhorret, quod si aliqua alia arte cognomen suum æquauit, tum maxime bellicis laudibus: sed etiam quod memor Papyrianæ sæuitiæ nũquam vt dictatoris iniussu dimicaret, adduci potuisset. Nunciata ea clades Romam, maiorem quam res erat terrorem excitit. nam vt exercitu deleto, ita iustitium indictum, custodiæ in portis, vigiliæ vicatim exactæ: arma, tela in muros congesta. Omnibus iunioribus sacramento adactis, dictator ad exercitum missus, omnia spe tranquilliora, & composita magistri equitum cura, castra in tutiorem locum redacta, cohortes quæ signa amiserant, extra vallum sine tentorijs destitutas inuenit; exercitum auidum pugnæ, quo maturius ignominia aboleretur. Itaq; confestim castra inde in agrum Rusellanum promouit. Eo & hostes secuti, quanquam ex bene gesta re summam & in aperto certamine virium spem habebant: tamen insidijs quoque, quas feliciter experti erant, hostem tentant. Tecta semiruta, vici per vastationem agrorum deusti, haud procul castris Romanorum aberant ibi abditis armatis, pecus in conspectu præsidij Romani, cui præerat Cn. Fuluius legatus, propulsum ad quem illecebram cum commoueretur nemo ab Romana statione, pastorum vnus progressus sub ipsas munitiones, inclamat alius cunctanter ab ruinis vici pecus propellentes: quid cessarent, cum per media castra Romana tuto agere possent? Hæc quum legato Carites quidem interpretarentur, & per omnes manipulos militum ingens esset indignatio: nec tamen iniussu mouere se auderent: iubet peritos linguæ attendere animum, pastorum sermo agresti an vrbano propior esset. Cum referret sonum linguæ, & corporum habitum, & nitorem, cultiora quam pastoralia esse: Ite igitur, dicite, inquit, detegant nequicquam conditas insidias: omnia scire Romanum: nec magis iam dolo capi, quam armis vinci posse. Hæc vbi audita sunt, & ad eos qui consederant in insidijs, perlata: consurrectum repente ex latebris est, & in patentem ad conspectum vndiq; campum prolata signa. Visa legato maior acies, quã quæ ab suo præsidio sustineri posse esset. itaque propere ad dictatorem auxilia accitum mittit: interea ipse impetus hostium sustinet. Nuncio allato, dictator signa ferri ac sequi armatos iubet, sed celeriora prope omnia imperio erant. Rapta extemplo signa armaq;: & vix a impetu & cursu tenebantur. Cum ira ab accepta nuper clade stimulabat, tum concitatior accidens clamor ab increscente certamine. Vrgent itaq; alij alios hortanturq; signiferos vt ocius eant. Quo magis festinanter ire videt dictator eo impensius retentat agmen, ac sensim incedere iubet. Hetrusci contra principio exciti pugnæ omnibus copijs aderant: & super alios alij nunciãt dictatori omnes legiones Hetruscorũ capessisse pugnam: nec iam ab suis resisti posse. ipse cernit ex superiore loco, in quanto discrimine præsidium esset: cæteris fretus esse, iam nunc tolerando certamini legatum, nec se procul abesse periculi vindicem, quam maxime vult fatigari hostem, vt integris aduersus fessos. Quanquam lente procedunt, iam tamen ad impetum capiendum quiti vtiq; modicum erat spacium. Prima incedebant signa legionum ne q occultum aut repentinum hostis timeret: sed reliquerat interualla inter o nes peditum, qua satis laxo spatio equi permitti possent. Pariter sustulit clam rem acies: & immissus eques libero cursu in hostem inuehitur: incomposit aduersus equestrem procellam, subitum pauorem offundit. Itaq; vt prope rum auxilium iam pene circunuentis, ita vniuersa requies data est. Integri repere pugnam, nec ea ipsa longa, aut anceps fuit. Fusi hostes castra repet

infer

A inferentibusque iam signa Romanis cedunt,& in vltimam castrorum partem conglobantur. Hærent fugientes in angustiis portarum: pars magna aggerem vallumq; conscendunt,si aut ex superiore loco tueri se, aut separare aliqua & euadere possent.Forte quodam loco male densatus agger pondere suprastantium in fossam procubuit: atque ea cum deos pandere viam fugæ conclamassent,plures inermes quam armati euadunt. Hoc prælio fractæ iterum Hetruscorum vires: & pacto annuo stipendio,& duûm mensium frumento,permissum ab dictatore,vt de pace legatos mitterent Romam.Pax negata: inducię biennij datæ. Dictator triumphans in vrbem rediit.Habeo authores,sine vllo memorabili prælio pacatam ab dictatore Hetruriam esse, seditionibus tantum Arretinorum compositis,& Licinio genere cum plebe in gratiam reducto.Cõsul ex dictatura factus M. Valerius. Non petentem atq; adeo etiam absentem creatum credidere quidam: & per interregem ea comitia facta. Id vnum non ambigitur consulatum cum Apuleio Pansa gessisse. M. Valerio & Q. Apuleio consulibus satis pacatæ foris res fuere. Hetruscum aduersæ belli res, & inducię quietum tenebant: Samnitem multorum annorum cladibus domitum,haud dum fœderis noui pœnitebat.Romę quoque plebem quietam & exoneratam deducta in colonias multitudo præstabat. Tamen ne vndique tranquillæ res esient, certamen iniectum inter primores ciuitatis patricios plebeiosque ab tribun.pleb. Q.& Cn. Ogulnijs: qui vndiq; criminandorũ patrum apud plebem occasionibus quęsitis,postquã alia frustra tentata erant, eam actionẽ susceperunt, qua non infimã modo plebem accenderent, sed ipsa capita plebis,consulares triumphalesq; plebeios: quorũ honoribus nihil præter sacerdotia,quæ nondum promiscua erant,deesset.Rogationẽ promulgarunt,vt cum quatuor augures, quatuor pontifices ea tempestate essent, placeretq; augeri sacerdotũ numerum: quatuor pontifices, quinq; augures,de plebe omnes adlegerentur.Quemadmodũ ad quatuor augurum numerum,nisi morte duorum, id redigi collegium potuerit, non inuenio: cum inter augures constet imparem numerum debere esse: vt tres antiquæ tribus, Ramnenses, Titienses, Luceres,suum quæq; augurem habeant: aut si pluribus sit opus, pari inter se numero sacerdotes multiplicent: sicut multipliçati sunt cum ad quatuor quinque adiecti,nouem numerum,vt terni in singulas essent, expleuerunt. Cæterũ quia de plebe adlegebantur: iuxta eam rem ægre passi Patres, quam cum cõsulatum vulgari viderent: simulabant ad deos id magis quam ad se pertinere, ipsos visuros ne sacra sua polluantur. id se optare tantum, ne qua in rempublicam clades veniat. Minus autem tetendere, assueti iam tali genere certaminum vinci, & cernebant aduersarios non id, quod olim vix sperauerint, affectantes magnos honores: sed omnia iam, in quorum spem dubiam erat certatum, tamen adeptos multiplices consulatus,censuraſque,& triumphos. Certatum tamen suadenda dissuadendaq; lege inter Appium Claudium maxime fuerunt, & inter Publium Decium Murem, qui cum eadem ferme de iure patrum ac plebis, quæ pro lege Licinia quondam,contraq; eam dicta erant, cum plebeijs consulatus rogabatur, disseruissent: retulisse dicitur Decius parentis sui speciem,qualem eum multi qui in concione erant,viderant,incinctum Gabino cultu, super telum stantem: quo se habitu pro populo ac legionibus Romanis deuouisset. tum Publium Decium consulem purum piumq; dijs immortalibus visum,æque ac si T.Manlius collega eius deuoueretur: eundem P.Decium,qui sacra publica populi Romani faceret, legi rite non potuisse? id esse periculum, ne suas preces minus audirent dij, quam Appij Claudij? castius eum sacra priuata facere,& religiosius deos colere, quam se? quem pœnitere votorum quæ pro repub.nuncupauerint,tot consules plebeij, tot dictatores,aut ad exercitus euntes, aut inter ipsa bella? Numerarentur duces eorum annorum, quibus plebeiorum ductu & auspicio res geri cœptæ sunt: numerarentur triumphi: ne nobilitatis quidẽ suæ plebeios pœnitere.Pro certo habere,si quod,

repens bellum oriatur,non plus ſpei fore Senatui populoque Romano in patri-
» cijs,quam in plebeijs ducibus,Quod cum ita ſe habeat cui deorum hominumq;
» indignum videri poteſt, inquit, eis viris,quos vos ſellis curulibus, toga prætex-
» ta, tunica palmata, & toga picta, & corona triumphali, laureaque honoraritis,
» quorum domos ſpolijs hoſtium affixis inſignes inter alias feceritis. pontifica-
» lia atque auguralia inſignia adijcere ? Qui Iouis Opt.Max. ornatu decoratus,
» curru aurato per vrbem vectus in Capitolium aſcenderit: ſi conſpiciatur cum
» capite ac lituo,capite velato victimam cædat,auguriumve ex arce capiat? Cu-
» ius imaginis titulo conſulatus, cenſuraque, & triumphus æquo animo legetur:
» ſi auguratum aut pontificatum adieceritis, non ſuſtinebunt legentium oculi ?
» Equidem (pace dixerim deum)eos nos iam populi Romani beneficio eſſe ſpe-
» ro,qui ſacerdotijs non minus reddamus dignatione noſtra honoris, quam ac-
» ceperimus, & deorum magis, quam noſtra cauſa expetamus, vt quos priuatum
» colimus, publice colamus. Quid autem ego ſic adhuc egi,tanquam integra ſit
» cauſa patriciorum de ſacerdotijs, & non iam in poſſeſſione vnius ampliſſimi
» ſimus ſacerdotij ? Decemuiros ſacris faciundis, carminum Sibyllæ ac fatorum
» populi huius interpretes, antiſtites eoſdem Apollinaris ſacri ceremoniarum-
» que aliarum plebeios videmus.nec tum patricijs vlla iniuria facta eſt, cum du-
» umuiris ſacris faciundis adiectus eſt propter plebeios numerus: & nunc tribu-
» nus, vir fortis ac ſtrenuus, quinque augurum loca, quatuor pontificum adie-
» cit, in quæ plebeij nominentur: non vt vos, Appi, veſtro loco pellant, ſed vt
» adiuuent vos homines plebeij diuinis quoque rebus procurandis: ſicut in cæ-
» teris humanis pro parte virili adiuuant. Noli erubeſcere Appi, collegam in
» ſacerdotio habere, quem in cenſura, quem in conſulatu collegam habere po-
» tuiſti: cuius tam dictatoris magiſter equitum, quam magiſtri equitum dicta-
» tor eſſe potes. Sabinum aduenam principem nobilitatis veſtræ, ſeu Appium
» Clauſum, ſeu Appium Claudium mauultis, illi antiqui patricij in ſuum nume-
» rum acceperunt, ne faſtidieris nos in ſacerdotum numerum accipere. Multa
» nobiſcum decora afferimus: imo omnia eadem, quæ vos ſuperbos fecerunt.
» L.Sextius primus de plebe conſul eſt factus: Caius Licinius Stolo primus ma-
» giſter equitum : C.Martius Rutilius primus & dictator & cenſor : Q.Publius
» Philo primus prætor. Semper iſta audita ſunt eadem, penes vos auſpicia eſſe,
» vos ſolos gentem habere, vos ſolos iuſtum imperium & auſpicium domi mili-
» tiæque: æque adhuc proſperum plebeium,ac patricium fuit, porroq; erit. En
» Romæ vnquam fando audiſtis patricios primo eſſe factos,non de cælo demiſ-
» ſos : ſed qui patrem ciere auumq; poſſent, id eſt, nihil vltra quam ingenuos ?
» Conſulem iam patrem ciere poſſum,auumq; iam poterit filius meus. Nihil eſt
» aliud in re Quirites,niſi vt omnia negata adipiſcamur. Certamen tantum pa-
» tricij petunt nec curant quem euentum certaminum habeant. Ego hanc le-
» gem,quod bonum,fauſtum,felixque ſit vobis ac reip.vti rogati eſtis,iubendam
» cenſeo. Vocare tribus extemplo populus iubebat : apparebatque accipi le-
gem : ille tamen dies eſt interceſſione ſublatus. poſtero die deterritis tribunis
ingenti conſenſu accepta eſt.Pontifices creantur, ſuaſor legis P. Decius Mus,
P.Sempronius Sophus,C.Martius Rutilius,M.Liuius Denter.Quinq;augures i-
tem de plebe, C.Genutius, P.Aelius Pætus, M.Minutius Feſius, C.Martius, T.
Publius. Ita octo pontificum, nouem augurum numerus factus. Eodem anno
M.Valerius Coſ.de prouocatione legem tulit diligentius ſanctam. Tertio ea
tum poſt reges exactos lata eſt ſemper à familia eadem. Cauſam renouandæ
ſæpius haud aliam fuiſſe reor,quam quod plus paucorum opes, quam liberta-
plebis poterant. Porcia tamen lex ſola pro tergo ciuium lata videtur: quod
graui pœna, ſi quis verberaſſet necaſſetve ciuem Romanum, ſanxit. Valeria
lex, cum eum qui prouocaſſet, virgis cædi, ſecurique necari vetuiſſet: ſi qui
aduerſus ea feciſſet,nihil vltra,quam improbe factum,adiecit. id (qui tum pu-
dor hominum erat)viſum credo vinculum ſatis validum legis. nunc vix ſeruo
ita

ita minetur quisquam. Bellum ab eodem consule haudquaquam memorabile V.C.
aduersus rebellãtes Aequos, cum prẽter animos feroces nihil ex antiqua fortuna haberent, gestũ est. Alter Cos. Apuleius in Vmbria Nequinũ oppidũ circũ sedit, locus erat arduus, atq; in parte vna præceps, vbi nunc Narnia sita est: nec vi, nec munimento capi poterat. itaq; eam infectam rem M. Fuluius Pætus, T. 454.
Manlius Torquatus noui C O S S. acceperunt. In eum annum cum Q. Fabium consulem non petentem omnes dicerẽt centuriæ, ipsum authorem fuisse Macer Licinius ac Tubero tradunt differendi sibi consulatus in bellicosiorem annum: eo anno maiori se vsui reipublicæ fore vrbano gesto magistratu. ita nec dissimulantem quid mallet, nec petentem tamen, ædilem curulem cum L. Papyrio Cursore factum. Id ne pro certo ponerem, vetustior annalium author Piso effecit: qui eo anno ædiles curules fuisse tradit C. Domitium, Cn. F. Caluinum, & Sp. Caruilium, Q. F. Maximum. id credo cognomen errorem in ædilibus fecisse: secutamque fabulam mistam ex ædilitijs & consularibus comitijs, conuenientem errori. Et lustrum eo anno conditum à P. Sempronio Sopho & P. Sulpitio Auerrione censoribus: tribusq; additæ duæ, Arnienſis ac Terentina. Hæc Romæ gesta. cæterum ad Nequinum oppidum cum segni obsidione tempus tereretur: duo ex oppidanis, quorũ erant ædificia iuncta muro, specu facto ad stationes Romanas itinere occulto perueniunt: inde ad consulẽ deducti, præsidium armatũ se intra mœnia & muros accepturos confirmant. Nec aspernanda res visa, neque incaute credenda. cum altero eorum (nam alter obses retentus) duo exploratores per cuniculum missi: per quos satis compertare, trecenti armati transfuga duce in vrbem ingressi, nocte portam quæ proxima erat, cepere: qua refracta consul exercitusque Romanus sine certamine vrbem inuasere. ita Nequinum in ditionem populi Romani venit: colonia eo aduersus Vmbros missa, à flumine Narnia appellata. exercitus cum magna præda Romam reductus. Eodem anno ab Hetruscis aduersus inducias paratum bellum: sed eos alia molientes Gallorum ingens exercitus fines ingressus, paulisper à proposito auertit. pecunia deinde, qua multum poterant, freti, socios ex hostibus facere Gallos conantur, vt eo adiuncto exercitu cum Romanis bellarent: de societate haud abnuunt barbari: de mercede agitur. qua pacta acceptaque, cum parata cætera ad bellum essent, sequique Hetruscus iuberet, inficias eunt, mercedem se belli Romanis inferendi pactos: quicquid acceperint, accepisse ne agrum Hetruscum vastarent, armisq; lacesserent cultores. militaturos tamen se, si vtiq; Hetrusci velint: sed nulla alia mercede, quã vt in partem agri accipiantur, tandemque aliqua sede certa consistant. Multa de eo concilia populorum Hetruriæ habita: nec perfici quicquam potuit, non tam quia imminui agrum, quam quia accolas sibi quisque adiungere tam efferatæ gentis homines horrebat. ita dimissi Galli, pecuniam ingentem sine labore ac periculo partam retulerunt. Romæ terrorem præbuit fama Gallici tumultus ad bellum Hetruscum adiecti: eo minus cunctanter fœdus ictum cum Picenti populo est. T. Manlio Cos. Hetruria prouincia sorte euenit: qui vixdum ingressus hostium fines, cum exerceretur inter equites, ab rapido cursu circumagendo equo effusus, extemplo prope expirauit, tertius ab eo casu dies finis vitæ consulis fuit. Quo velut omine belli accepto, deos pro se commisisse bellum memorantes Hetrusci, sustulere animos. Romæ tum desiderio viri, tum incommoditate temporis tristis nuncius fuit, vt patres ab iubendo dictatore consulis subrogandi comitia ex sententia principum habita deterruerint. M. Valerium Cos. omnes sententiæ centuriæque dixere, quem senatus dictatorem dici iussurus fuerat. tum extemplo in Hetruriam ad legiones proficisci iussit. Aduentus eius compressit Hetruscos, adeo vt nemo extra munimenta egredi auderet: timorq; ipsorum obsidioni similis esset, neq; illos nouus consul vastãdis agris, vrendisque tectis, cum passim non villa solum, sed frequentes quoque vici incendijs fumarent, elicere ad certamen potuit. Cum hoc segnius

bellum

U.C. bellum opinione esset: alterius belli, quod multis inuicem cladibus haud immerito terribile erat, fama Picentium nouorum sociorum indicio exorta est: Samnites arma & rebellionem spectare, seque ab eis solicitatos esse. Picentibus gratiæ actæ: & magna pars curæ patribus ab Hetruria in Samnites versa est. Caritas etiam annonæ solicitam ciuitatem habuit: ventumque ad inopiæ vltimum foret (vt scripsere quibus ædilem fuisse eo anno Fabium Maximum placet) ni eius viri cura, qualis in bellicis rebus multis tempestatibus fuerat, talis domi tum in annonæ dispensatione præparando ac conuehendo frumento
455. fuisset. Eo anno (nec traditur causa) interregnum initum, interreges fuere, Ap. Claudius, dein P. Sulpitius. is comitia consularia habuit: creauit L. Cornelium Scipionem, Cn. Fuluium Coss. Principio huius anni oratores Lucanorum ad nouos Coss. venerunt questum, quia conditionibus perlicere se nequiuerint ad societatem armorum, Samnites infesto exercitu ingressos fines suos vastare, belloq; ad bellum cogere. Lucano populo satis superq; erratum quondã: nunc ita obstinatos animos esse, vt omnia ferre ac pati tolerabilius ducant, quam vt vnquam postea nomen Romanum violent. Orare patres, vt & Lucanos in fidem accipiant, & vim atque iniuriam ab se Samnitium arceant. Se quanquam bello cum Samnitibus suscepto necessaria iam facta aduersus Romanos fides sit, tamen obsides dare paratos esse. Breuis consultatio Senatus fuit, ad vnum omnes iungendum fœdus cum Lucanis, resq; repetendas ab Samnitibus censent. Benigne responsum Lucanis, ictumque fœdus. Fœciales missi, qui Samnitem decedere agro sociorum, ac deducere exercitum finibus Lucanis iuberent. quibus obuiam missi ab Samnitibus qui denunciarent, si quod adissent in Samnio concilium, haud inuiolatos abituros. Hęc postquam audita sunt Romæ, bellum Samnitibus & patres censuerunt, & populus iussit. Consules inter se prouincias partiti sunt. Scipioni Hetruria, Fuluio Samnites obuenerunt: diuersique ad suum quisque bellum proficiscuntur. Scipioni segne bellum, & simile prioris anni militiæ expectanti, hostes ad Volaterras instructo agmine occurrerunt. Pugnatum maiore parte diei magna vtrinq; cęde. nox incertis qua data victoria esset, interuenit. lux insequens victorem victumque ostendit. Nam Hetrusci silentio noctis castra reliquerunt. Romanus egressus in aciem, vbi profectione hostium concessam victoriã videt, progressus ad castra, vacuis cum plurima præda (nam & statiua trepide deserta fuerant) potitur. inde in Faliscum agrum copijs reductis, cum impedimenta Falerijs cum modico præsidio reliquisset, expedito agmine ad populandos hostium fines incedit. omnia ferro igniq; vastantur, prædæ vndique actæ. nec solum modo vastum hosti relictum, sed castellis etiam vicisq; illatus ignis. Vrbibus oppugnandis temperatum, in quas timor Hetruscos compulerat. Cn. Fuluij consulis clara pugna in Samnio ad Bouianũ, haud quaquã ambiguę victoriæ fuit. Bouianũ inde aggressus, nec ita multo post Aufidenam vi cepit. Eodem anno Carseolos colonia in agrum Aequicularum deducta. Fuluius Cos. de Samnitib. triumphauit. Cum comitia consularia instarent, fama exorta, Hetruscos Samnitesq; ingentes conscribere exercitus palam omnibus cõcilijs vexari principes Hetruscorum, quod non Gallos quacunq; conditione traxerint ad bellum: increpari magistratus Samnitium, quod exercitum aduersus Lucanum hostem comparatum obiecerint Romanis. itaque suis sociorumq; viribus consurgere hostes ad bellum, & haud quaquã parem defungendũ esse certamine. Hic terror, cum illustres viri consulatum peterent omnes in Q. Fabium Maximum primo non petentem, deinde vt inclinata studia vidit, etiam recusantem, conuertit. Quid se iam senem, ac perfunctum laboribus, laborumq; præmijs, solicitarent? Nec corporis nec animi vigorem remanere eundem: & fortunam ipsam vereri, ne cui deorum nimia iam in se, & constantior quã velint humanæ res, videatur. & se gloriæ seniorũ succreuisse: & ad suam gloriã consurgentes alios lętum aspicere. nec honores magnos fortissimis viris Romę, nec honoribus deesse fortes viros. Acuebat hac moderatione ta-

iust-

iusta studia, quæ verecundia legum restinguenda ratus, legem recitari iussit, V.C.
qua intra decem annos eundem consulem refici non liceret. Vix præstrepitu audita lex est, tribunique plebis nihil id impedimenti futurum aiebant. se ad populum laturos, vti legibus solueretur. Et ille quidem in recusando perstabat: quid ergo attineret leges ferri rogitans, quibus per eosdem qui tulissent, fraus fieret? iam regi leges, non regere. Populus nihilominus suffragia inibat: & vt quæq; intro vocata erat centuria, consulem haud dubie Fabium dicebat. Tum demum consensu ciuitatis victus: dij approbent, inquit, quod agitis, acturique « estis Quirites. cęterum quoniã in me, quod vos vultis, facturi estis: in collega sit « meæ apud vos gratiæ locus. P. Decium expertũ mihi concordi collegio virum, « dignum vobis, dignum parente suo, quęso mecum consulẽ faciatis. Iusta suffra- « gio visa. Omnes quæ supererant, centuriæ, Q. Fabium. P. Decium consules dixere. Eo anno plerisq; dies dicta ab ædilibus, quia plus quã quod lege finitum erat, agri possiderent: nec quisquam ferme est purgatus: vinculumq; ingens immodicæ cupiditatis iniectum est. Coss. noui, Q. Fabius Maximus quartum, & P. 456.
Decius Mus tertium, cum inter se agitarent vti alter Samnites hostes, alter Hetruscos deligeret: quantæq; in hanc aut in illam prouinciam copiæ satis essent, & vter ad vtrum bellum dux idoneus magis esset: ab Sutrio & Nepete & Faleriis legati authores concilia Hetruriæ populorum de petenda pace haberi, totam belli molem in Samnium auerterunt. Profecti Coss. quo expeditiores commeatus essent, & incertior hostis qua venturum bellum foret: Fabius per Soranum, Decius per Sidicinum agrum, in Samnium legiones ducunt. Vbi in hostiũ fines ventum est, vterq; populabundus effuso agmine incedit: explorant tamẽ latius, quã populantur. Igitur non fefellere ad Tifernum hostes in occulta valle instructi, qua ingressos Romanos superiore ex loco adoriri parabant. Fabius impedimentis in locum tutum remotis, præsidioq; modico imposito præmonitis militibus adesse certamen, quadrato agmine ad prædictas hostium latebras succedit. Samnites desperantes improuiso tumultu, quando in apertum semel discrimen euasura esset res, & ipsi acie iusta maluerunt concurrere. itaque & in equum descendunt, ac fortunæ se maiore animo quam spe committunt. cæterum siue quia ex omnium Samnitium populis quodcunque roboris fuerat, contraxerant: seu quia discrimen summæ rerum augebat animos: aliquantum aperta quoque pugna præbuerunt terroris. Fabius vbi nulla ex parte hostem loco moueri videt, M. Fuluium, & M. Valerium tribunos militum, cum quibus ad primam aciem procurrerat, ire ad equites iubet, & adhortari, vt si quando vnquam equestri ope adiutam Rempub. meminerint, illo die annitantur, vt ordinis eius gloriam inuictam præstent: peditum certamine immobilem hostem restare: omnium reliquam spem in impetu esse equitum. & ipsos nominatim iuuenes pari comitate vtrunque nunc laudibus, nunc promissis onerat. Cęterũ quando ne ea quoque tentata vis proficeret, consilio grassandum, si nihil vires iuuarent, statuit. Scipionem legatum hastatos primæ legiones subtrahere ex acie, & ad montes proximos, quam posset occultissime, circunducere iubet: inde ascensu abdito à conspectu erigere in montes agmen: auersoq; hosti ab tergo repente se ostendere. Equites ducibus tribunis haud multo plus hostibus quam suis, ex improuiso ante signa euecti, prębuerũt tumultus. aduersus incitatas turmas stetit immota Samnitium acies: nec parte vlla pelli aut perrumpi potuit. & postquam irritum incœptũ erat, recepti post signa prælio excesserunt. Creuit ex eo hostium animus: nec sustinere frons prima tam longum certamẽ, increscentemq; fiducia sui vim potuisset, ni secunda acies iussu Cos. in primum succesisset. Ibi integræ vires sistunt inuehentem se iam Samnitem. & tempore improuisa ex montibus signa, clamorq; sublatus non vero tantũ metu terruere Samnitium animos. Nam & Fabius Decium collegam appropinquare exclamauit: & pro se quisque miles adesse alterum Cos. adesse legiones gaudio alacres fremunt: terrorque vtilis Romanis oblatus, fugæ formidinisque Samnites impleuit,

V.C. impleuit, maxime territos, ne ab altero exercitu integro intactoq; fessi opprimerentur. & quia passim in fugam dissipati sunt, minor cædes quam pro tanta victoria fuit. tria millia & C C C C.cæsi: capti trecenti ferme & viginti: signa militaria capta tria & viginti. Samnitibus Apuli se ante prælium cõiunxissent, ni P. Decius Cos. ijs ad Maleuentum castra obiecisset, extractosque deinde ad certamen fudisset. Ibi quoque plus fugæ fuit quam cædis. duo millia Apulorum cæsa. spretoque eo hoste Decius in Samnium legiones duxit. Ibi duo consulares exercitus diuersis vagati partibus omnia spacio quinque mensium euastarunt. quadraginta & quinque loca in Samnio fuere, in quibus Decij castra fuerunt: alterius consulis sex & octoginta. nec valli tantum ac fossorum vestigia relicta: sed multa illis insigniora monimenta vastitatis circa regionumque depopulatarum. Fabius etiam vrbem Cimetram cepit. ibi capta armorum duo millia C C C C. cæsi, ferme pugnantes ad quadringentos triginta. Inde comitiorum causa Romam profectus, maturauit eam rem agere. Cum primo vocatę Q. Fabium consulem dicerent omnes centuriæ, Ap. Claudius consularis candidatus, vir acer & ambitiosus, non sui magis honoris causa, quam vt patricij recuperarent duo consularia loca: cum suis, tum totius nobilitatis viribus incubuit, vt se cum Q. Fabio consulem dicerent. Fabius primo de se eadem fere, quæ priore anno dicendo abnuere. circunstare sellam omnis nobilitas: orare vt ex cœno plebeio consulatum extraheret: maiestatemque pristinam tum honori, tum patricijs gentibus redderet. Fabius silentio facto media oratione studia hominum sedauit. facturum enim se fuisse dixit, vt duorum patriciorum nomina reciperet, si alium quam se consulem fieri videret: nunc se sui rationem comitijs, cum contra leges futurum sit, pessimo exemplo non habiturum. Ita
457. Lucius Volumnius de plebe cum Ap. Claudio Cos. est factus. priore item consulatu inter se cõparati. Nobilitas obiectare Fabio, fugisse eum Appium Claudium collegam, eloquentia ciuilibusque artibus haud dubie præstantem. Comitijs perfectis veteres Consules iussi bellum in Samnio gerere, prorogato in sex menses imperio. Itaque insequenti quoq; anno L. Volumnio, Ap. Claudio Cos. P. Decius, qui Cos. in Samnio relictus à collega fuerat, proconsul idem populari non destitit agros: donec Samnitium exercitum nusquam se prælio committentem, postremo expulit finibus. Hetruriam pulsi petierunt: & quod legationibus nequicquam sæpe tentauerant, id se tanto agmine armatorum mistis terrore precibus acturos efficacius rati, postularunt principum Hetruriæ concilium. Quo coacto, per quot annos pro libertate dimicent cum Romanis, exponunt. omnia expertos esse, si suismet ipsorum viribus tolerare tantam molem belli possent, tentasse etiam haud magni momenti finitimarum gentium auxilia: petisse pacem à populo Romano, cum bellum tolerare non possent: rebellasse, quod pax seruientibus grauior, quam liberis bellum esset: vnam sibi spem reliquam in Hetruscis restare: scire gentem Italię opulentissimam armis viris, pecunia esse: habere accolas Gallos inter ferrum & arma natos, ferocem cum suopte ingenio, tum aduersus Romanum populum: quem captum à se auroque redemptum haud vana iactantes memorent. Nihil abesse, si sit animus Hetruscis, qui Porsenę quondã, maioribusq; eorum fuerit, quin Romanos omni agro cis Tyberim pulsos, dimicare pro salute sua, non de intolerando Italiæ regno cogant. Samnitẽ illis exercitum paratum, instructum armis, stipendio veniisse: confestim secuturos, vel si ad ipsam Romanam vrbẽ oppugnandã ducant. Hæc eos in Hetruria iactantes, molientesq;, bellum domi Romanum vrebat. nam P. Decius vbi comperit per exploratores profectum Samnitum exercitũ citũ: aduocato concilio: Quid per agros, inquit, vagamur, vicatim circunferentes bellũ? quin vrbes ac mœnia aggredimur? Nullus iam exercitus Sānio præsidet. cessere finibus ac sibimet ipsi exilium consciuere. Approbantib. cunctis, ad Murgantiã validam vrbẽ oppugnandã ducit: tantusq; ardor militũ fuit & charitate ducis, & spe maioris, quam ex agrestibus populationibus prædæ, vt vno die

lie vi atque armis vrbem caperent. ibi duo millia Samnitium,& centum pugnantes circumuenti captique, & alia præda ingens capta eſt. quæ ne impedimentis grauibus agmen oneraret, conuocari milites Decius iubet: Haccine, « inquit, victoria ſola,aut hac præda contenti eſtis futuri? Vultis vos pro virtute « pes gerere? Omnes Samnitium vrbes,fortunæq; in vrbibus relictæ veſtrę ſunt, « quando legiones eorum tot prælijs fuſas, poſtremo finibus expuliſtis. vendite « ita: & illicite lucro mercatorem, vt ſequatur agmen. ego ſubinde ſuggeram « quæ vendatis. Ad Romuleam vrbem hinc eamus, vbi vos labor haud magnus, « præda maior manet. Diuendita præda vltro adhortantes imperatorem,ad Ro- « muleam pergunt.Ibi quoque ſine opere,ſine tormentis,ſimul admota ſunt ſigna,nulla vi deterriti à muris, qua cuique proximum fuit, ſcalis raptim admotis in mœnia euaſere. Captum oppidum ac direptum eſt. ad duo millia & C C C. cciſi,& ſex millia hominum capta, & miles ingenti præda potitus, quam vendere ſicut priorem coactus,Ferentinum inde,quanquam nihil quietis dabatur, amen ſumma alacritate ductus,cæterum ibi plus laboris ac periculi fuit. nam defenſa ſumma vi mœnia ſunt:& locus erat munimento naturaque tutus,ſed uicit omnia aſſuetus prædæ miles, ad tria millia hoſtium circa muros cæſa: præda militis fuit. Huius oppugnatarum vrbium decoris pars maior in quibuſdam annalibus ad Maximum trahitur.Murgantiam ab Decio, à Fabio Ferentinum Romuleamque oppugnatas tradunt.Sunt qui nouorum conſulum hanc gloriam faciant.quidam non amborum.ſed alterius,P.Volumnij: ei Samnium prouinciam eueniſſe.Dum ea in Samnio,cuiuſcunque ductu auſpicioque gerentur,Romanis in Hetruria interim bellum ingens multis ex gentibus conciuit:cuius author Gellius Egnatius ex Samnitibus erat: Thuſci fere omnes cōiuerant bellū: traxerat contagio proximos Vmbriæ populos: & Gallica auxilia mercede ſolicitabantur,omnis ea multitudo ad caſtra Samnitium conueniebat.Qui tumultus repens poſtquā Romam perlatus eſt,cum iam L.Volumnius Coſ.cum legionibus ſecunda ac tertia,ſociorumque millib.quindecem profectus in Samnium eſſet:Ap.Claudium primo quoq; tempore in Hetruriam ire placuit.duæ Romanæ legiones ſecutæ,prima & quarta,& ſociorum duodecim millia:caſtra haud procul ab hoſte poſita.Cęterum magis eo profectū eſt,quod nature ventū erat,vt quoſdam ſpectantes iam arma in Hetruria populos,metus Romani nominis cōprimeret: quam quod ductu conſulis quicquā ibi ſatis cite aut fortunate geſtum ſit.Multa prelia locis & temporibus iniquis cōmiſſa, pesq; in dies grauiorem hoſtem faciebat. & iam prope erat, vt nec duci militibus,nec militibus dux ſatis fideret.Literas ad collegam accerſendū ex Samnio miſſas, in trinis annalibus inuenio. piget tamen incertum ponere, cum ea ipſa inter Coſſ. populi Romani iam iterum eodem honore fungentes diſcrepatio exierit, Appio abnuente miſſas, Volumnio affirmante Appij ſe literis accitum. Iam Volumnius in Samnio tria caſtella ceperat, in quib. ad tria millia hoſtium cæſa erant,dimidium fere eius captum.Et Lucanorum ſeditiones à plebeijs & gentibus ducib.ortas,ſumma optimatium voluntate per Q.Fabium proconſulem,miſſum eo cum veteri exercitu compreſſerat. Decio populandos hoſtium agros relinquit: ipſe cum ſuis copijs in Hetruriam ad collegam pergit: quem aduenientem læti omnes accepere, Appium ex conſcientia ſua credo animum habuiſſe haud immerito iratum, ſi nihil ſcripſerat: illiberali & ingrato animo, negauerat ope, diſſimulantem. vix enim ſalute mutua reddita, cum obuiam progreſſus eſſet: Satin' ſalue inquit, Luci Volumni? vt ſeſe in Samnio res habeant? quæ te cauſa, vt prouincia tua excederes, induxit? Volumnius in Samnio res proſperas eſſe ait: literis eius accitum veniſſe: quæ ſi falſæ fuerint, nec eius ſui ſit in Hetruria, extemplo conuerſis ſignis abiturum. Tu vero abeas inquit: neque te quiſquam moratur.etenim minimè conſentaneum eſt,cum belli tuo forſitan vix ſufficias,hic te ad opem ferendam alijs gloriari veniſſe.Bene Hercules verteret,dicere Volumnius: malle fruſtra operam inſumptam,quam

quicquam

quicquam incidisse, cur non satis esset Hetruriæ vnus consularis exercitus. Di-
gredientes iam consules, legati tribunique ex Appiano exercitu circunsistunt:
pars imperatorem suum orare, ne collegæ auxilium, quod accipiendum vltro
fuerit, sua sponte oblatum spernueretur: plures abeunti Volumnio obsistere, at-
que obtestari ne prauo cum collega certamine rempub. prodat. si qua clades
incidisset: desertori magis quam deserto noxiæ fore. eo rem adductam vt om-
nis rei bene aut secus gestæ in Hetruria decus dedecusque ad L. Volumnium
sit delegatum, neminem quæsiturum quæ verba Appij, sed quæ fortuna exerci-
tus fuerit. dimitti ab Appio eum, sed à repub. & ab exercitu retineri. experie-
tur modo voluntatem militum. Hæc monendo obtestandoque prope restitan-
tes Coss. in concionem pertraxerunt. ibi orationes longiores habitę in eandem
ferme sententiam, in quam inter paucos certatum verbis fuerat. Et cum Vo-
lumnius causa superior, ne infacundus quidem aduersus eximiam eloquenti-
am collegæ visus esset: cauillansque Appius sibi acceptum referre diceret de-
bere, quod ex muto atque elingui facundum etiam Cos. haberent: priore con-
sulatu primis vtique mensibus hiscere eum nequisse, nunc iam populares ora-
tiones serere: Quam mallem, inquit Volumnius, tu à me strenue facere, quam
ego abs te scite loqui didicissem? Postremo conditionem ferre, quæ decretu-
ra sit, non orator (neque enim id desiderare rempub.) sed imperator vter sit
melior: Hetruriam & Samnium prouincias esse: vtram mallet, eligeret suo ex-
ercitu se vel in Hetruria, vel in Samnio rem gesturum. Tum militum clamor or-
tus, vt simul ambo bellum Hetruscum susciperent. quo animaduerso consensu
Volumnius: Quoniam in collegæ voluntate interpretanda, inquit, erraui, non
committam vt quid vos velitis, obscurum sit. manere, an abire me velitis,
clamore significate. tum vero tantus est clamor exortus, vt hostes è castris ex-
ciret. armis arreptis in aciem descendunt. & Volumnius signa canere, ac vex-
illa efferri è castris iussit. Appium addubitasse ferunt, cernentem, seu pugnante
seu quieto se fore collegæ victoriam. deinde veritum ne suæ quoque legiones
Volumnium sequerentur, & ipsum flagitantibus suis signum dedisse. Ab neutra
parte satis commode instructi fuerunt. nam & Samnitium dux Gellius Egnati-
us pabulatum cum cohortibus paucis ierat: suoq; impetu magis milites quam
cuiusquam ductu aut imperio pugnam capessebant: & Romani exercitus nec
pariter ambo ducti, nec satis tęporis ad instruendum fuit. Prius concurrit Vo-
lumnius, quam Appius ad hostem peruenirет. itaq; fronte inęquali concursum
est: & velut forte quadā mutante assueto inter se hostes, Hetrusci Volumnio,
Samnites parūper cunctati, quia dux aberat, Appio occurrere. Dicitur Appius
in medio pugnæ discrimine, ita vt inter prima signa manibus ad cœlum subla-
» tis conspiceretur, ita precatus esse: Bellona, si hodie nobis victoriam duis, ast
» ego templum tibi vouco. Hæc precatus, velut instigante dea, & ipse collegæ, &
exercitus virtutem adęquauit ducis. Imperatoria opera exequitur: & milites
ne ab altera parte prius victoria incipiat, annituntur, ergo fundunt fugantque
hostes maiorem molem haud facile sustinentes, quam cum qua manus conse-
rere assueti fuerant. vrgendo cedentes, insequendoq; effusos cōpulere ad ca-
stra. ibi interuentu Gellij, cohortiumq; Sabellarum paulisper recruduit pugna,
iis quoq; mox fusis, iam à victorib. castra oppugnabantur. & cum Volumnius
ipse portę signa inferret, Appius Bellonā victricem identidem celebrans, accē-
deret militū animos: per vallum, per fossas irruperunt. castra capta direptaque:
præda ingens parta, & militi concessa est, septē millia ac trecenti hostium oc-
cisi: duo millia & centū viginti capti. Dum ambo Coss. omnisq; Romana vis in
Hetruscū bellum magis inclinat: in Samnio noui exercitus exorti ad depopu-
landos imperij Romani fines, per Vestinos in Campaniam Palernumq; agrum
transcendūt, ingentesq; prædas faciunt. Volumniū magnis itineribus in Samni-
redeuntem (iam enim Fabio Decioq; prorogati imperij finis aderat) fama d
Samnitiū exercitu populationibusq; Cāpani agri, ad tuendos socios conuerti

Vt

Vt in Calœnum agrum venit: & ipſe cernit recentia cladis veſtigia: & Calœni narrant tantum iam prædę hoſtes trahere, vt vix explicare agmen poſſint: itaque iam propalam duces loqui, extemplo eundum in Samnium eſſe: vt relicta ibi præda in expeditionem redeant, nec tam oneratum agmen dimicationi committant. Ea quanquam ſimilia veris erant, certius tamen exploranda ratus, dimittit equites, qui vagos prædatores in agris palantes excipiant: ex quibus inquirendo cognoſcit ad Vulturnum flumen ſedere hoſtem: inde tertia vigilia moturum iter in Samnium eſſe. His ſatis exploratis profectus tanto interuallo ab hoſtib. conſedit, vt nec aduentus ſuus propinquitate nimia noſci poſſet: & egredientem è caſtris hoſtem opprimeret. aliquanto ante lucem ad caſtra acceſſit: gnaroſq; Oſcæ linguæ exploratum quid agatur mittit. Intermiſti hoſtibus (quod facile erat in nocturna trepidatione) cognoſcunt infrequentia armatis ſigna egreſſa, prædam prædæque cuſtodes exire, ignobile agmen, & ſua quenq; molientem, nullo inter alios conſenſu, nec ſatis certo imperio. Tempus aggrediendi aptiſſimum viſum eſt: & iam lux appetebat. itaque ſigna canere iuſſit: agmenque hoſtium aggreditur. Samnites præda impediti, infrequentes armati, pars addere gradum, ac præ ſe agere prædam: pars ſtare, incerti vtrum progredi, an regredi in caſtra tutius foret. inter cunctationem opprimuntur. & Romani iam tranſcenderant vallum, cædeſq; ac tumultus erat in caſtris. Samnitium agmen præterquam hoſtili tumultu, captiuorum etiam repentina defectione turbatum erat: qui partim ipſi ſoluti vinctos ſoluebant: partim arma in ſarcinis deligata rapiebant, tumultumq; prælio ipſo terribiliorem intermiſti agmine præbebant. memorandum deinde edidere facinus: nam Statium Minatium ducem adeuntē ordines, hortantemq; inuadunt: diſſipatis inde equitib. qui cum eo aderant, ipſum circunſiſtunt, inſidentemque equo, captum ad Coſ. Romanum rapiunt. Reuocata eo tumultu prima ſigna Samnitium: prœliumq; iam profligatum, integratum eſt: nec diutius ſuſtineri potuit. cæſa ad ſex millia hominum: duo millia & quingenti capti: in eis tribuni militum quatuor: ſigna militaria triginta: &, quod lætiſſimum victorib. fuit, captiuorum recepta ſeptem millia & CCCC. præda ingens ſociorum: accitiq; edicto domini ad res ſuas noſcendas recipiendaſq; præſtituta die. quarum rerum non extitit dominus, militi conceſſæ: coactique vendere prædam, ne alibi quam in armis animum haberent. Magnū ea populatio Campani agri tumultum Romę præbuerat: & per eos forte dies ex Hetruria allatum erat, poſt deductum inde Volumnianum exercitum Hetruriam concitam in arma, & Gellium Egnatium Samnitium ducem, & Vmbros ad defectionem vocari. & Gallos precio ingenti ſolicitari. His nuncijs Senatus conterritus, iuſtitium indici, defectum omnis generis hominum habere iuſſit. Nec ingenui modo, aut iuniores ſacramento adacti ſunt, ſed ſeniorum etiā cohortes factæ, libertiniq; centuriati. & defendendę vrbis conſilia agitabātur: ſummęq; rerum prætor P. Sempronius præerat. cæterū parte curę exonerarunt Senatum Lucij Volumnij Coſ. literę, quib. cæſos fuſoſq; populatores Campaniæ cognitum eſt. Itaq; & ſupplicationes ob rem bene geſtam conſulis nomine decernunt: iuſtitiū remittitur, quod fuerat per dies decem & octo: ſupplicatioq; perlęta fuit. Tum de pręſidio regionis depopulatæ ab Samnitib. agitari cœptum. itaq; placuit vt duę colonię Greca Veſtinum & Falernum agrum deducerentur: vna ad oſtium Liris fluuij, quæ Minturnæ appellata: altera in ſaltu Veſtino Falernū contingente agrum, vbi Synope dicitur Greca vrbs fuiſſe, Sinueſſa deinde ab colonis Romanis appellata. Tribunis plebis negociū datum eſt, vt plebiſcito iuberetur P. Sempronius prætor triumuiros in ea loca colonis deducendis creare. nec qui nomina darent, facile inueniebātur: quia in ſtationē ſe prope perpetuam infeſtę regionis, non in agros mitti rebantur. Auertit ab eis curis Senatum Hetruriæ ingrauiſcens bellum, & crebrę literæ Appij. monentis ne regionis eius motum neglegerent. quatuor gentes conferre arma, Hetruſcos, Samnites, Vmbros, Gallos,

iam

V.C. iam castra bifariam facta esse: quia vnus locus capere tantam multitudinem non possit. Ob hæc,& iam appetebat tempus,comitiorum causa L.Volumnius Cos. Romam reuocatus. qui prius quam ad suffragium centurias vocaret, in concionem aduocato populo, multa de magnitudine belli Hetrusci disseruit. iam tum, cum ipse ibi cum collega rem pariter gesserit, fuisse tantum bellum, vt nec duce vno nec exercitu geri potuerit: accessisse postea dici Vmbros, & ingentem exercitum Gallorum. Aduersus quatuor populos, duos Consules illo die deligi meminissent. se, nisi confideret eum consensu populi Romani consulem declaratum iri, qui haud dubie tum primus omnium ductor habeatur: dictatorem fuisse extemplo dicturum. Nemini dubium erat, quin Q.Fabius omnium consensu destinaretur: eumque & prærogatiuæ, & primo vocatæ omnes centuriæ consulem cum L. Volumnio dicebant. Fabij oratio fuit qualis biennio ante: deinde vt vincebatur consensu, versa postremo ad collegam P. Decium poscendum. id senectuti suæ adminiculum fore: censura duobusque consulatibus simul gestis expertum se nil concordi collegio firmius ad rempub. tuendam esse. nouo imperij socio vix iam assuescere senilem animum posse: cum moribus notis facilius se communicaturum consilia. Subscripsit orationi eius consul, cum meritis P.Decij laudibus, tum quæ ex concordia consulum bona,quęque ex discordia mala in administratione rerum militarium euenirent,memorando: quam prope ad vltimum discrimen suis & collegæ certaminibus nuper ventum foret: admonendo Decium Fabiumque, vt vno animo,vna mente viuerent. Esse præterea viros natos militiæ, factis magnos, ad verborum linguęq; certamina rudes: ea ingenia consularia esse. callidos solertesque,iuris atque eloquentiæ consultos,qualis Ap.Claudius esset,vrbi ac foro præsides habendos,prætoresque ad reddenda iura creandos esse. His agendis dies est consumptus. postridie ad præscriptum consulis & consularia & prætoria comitia habita.Coss.creati,Q.Fabius,& P. Decius: Appius Claudius prętor
458. omnes absentes, & L.Volumnio ex S.C. & scito plebis prorogatum in annum imperium est. Eo anno prodigia multa fuerunt: quorum auerruncandorum causa supplicationes in biduum Senatus decreuit.publice vinum ac thus sacrificijs præbitum.supplicatum iere frequentes viri fœminæque. Insignem supplicationem fecit certamen in sacello Pudicitiæ patriciæ, quæ in foro boario ei ad ędem rotundam Herculis,inter matronas ortum. Virginiam Auli filiam patriciam plebeio nuptam L.Volumnio consuli, matronæ, quod è patribus enupsisset,sacris arcuerant. Breuis altercatio inde ex iracundia muliebri in contentionem animorum exarsit: cum se Virginia & patriciam & pudicam in patriciæ Pudicitiæ templum ingressam: & vni nuptam, ad quem virgo deducta sit nec se viri,honorumve eius ac rerum gestarum pœnitere vero gloriaretur. facto deinde egregio magnifica verba adauxit. in vico Longo, vbi habitabat, e parte ædium quod satis esset loci modico sacello,exclusit: aramque ibi posui & conuocatis plebeiis matronis conquesta iniuriam patriciarum: Hanc ego ram,inquit,Pudicitiæ plebeiæ dedico, vosq; hortor, vt quod certamen virtut viros in hac ciuitate tenet,hoc pudicitiæ inter matronas sit: detisque operam vt hac ara, quam illa; si quid potest, sanctius, & à castioribus coli dicatur. Eodem ferme ritu & hæc ara,quo illa antiquior,culta est,vt nulla nisi spectatę pudicitiæ matrona, & quæ vni viro nupta fuisset, ius sacrificandi haberet. Vulgata dein religio à pollutis, nec matronis solum, sed omnis ordinis fœminis, postremo in obliuionem venit. Eodem anno Cn.& Q.Ogulnij ædiles curules a quot fœneratoribus diem dixerunt,quorum bonis multatis,ex eo quod in publicum redactum est,ænea in Capitolio limina,& trium mensarum argentea va sa in cella Iouis, Iouemque in culmine cum quadrigis, & ad Ficum Ruminalem simulacra infantium, conditorum vrbis sub vberibus lupæ posuerunt: stramitamque saxa quadrato à Capena porta ad Martis strauerunt.Et ab ædilibus plebeijs L. AElio Pæto, & C.Fuluio Curuo ex multatitia item pecunia, qua

exegerun

exegerunt pecuariis damnatis, ludi facti: pateræque aureæ ad Cereris positæ. Q. inde Fabius quintum, &, P. Decius quartum, consulatum ineunt: tribus consulatibus, censuraque collegæ, nec gloria magis rerum, quæ ingens erat, quam concordia inter se clari. quę ne perpetua esset, ordinum magis quam ipsorum inter se certamen interueniſſe reor: patriciis tendentibus, vt Fabius Hetruriam extra ordinem prouinciam haberet: plebeis authoribus Decio, vt ad sortem reuocaret. Fuit certe contentio in Senatu: & postquam ibi Fabius plus poterat, reuocata res ad populum est. In concione, vt inter militares viros & factis potius quam dictis fretos, pauca verba habita. Fabius, quam arborem conseruisset, sub ea legere alium fructum indignum esse dicere. se aperuisse Ciminiam syluam, viamque per deuios saltus Romano bello fecisse. Quid se id ætatis solicitassent, si alio duce bellum gesturi essent? Nimirum aduersarium se, non socium imperij legisse sensim exprobrat: & inuidisse Decium concordibus collegiis tribus. Postremo se tendere nihil vltra, quam vt si se dignum prouincia ducerent in eam mitterent. in Senatus arbitrio se fuisse. & in potestate populi futurum. P. Decius Senatus iniuriam querebatur. quoad potuerint patres annisos, ne plebeis aditus ad magnos honores esset: postquam ipsa virtus peruicerit ne in vllo genere hominum inhonorata esset: queri quemadmodũ irrita sint non suffragia modo populi, sed arbitria etiam fortunæ, & in paucorum potestatem vertantur. Omnes ante se consules sortitos prouincias esse: nunc extra sortem Fabio Senatum prouinciam dare. Si honoris eius causa: ita eum de se, deque repub. meritum esse, vt faueat Q. Fabij gloriæ, quæ modo non sua contumelia splendeat. Cui autem dubium esse, vbi vnum bellum sit asperum ac difficile, cum id alteri extra sortem mandetur, quin alter consul pro superuacaneo atque inutili habeatur? Gloriari Fabium rebus in Hetruria gestis: velle & P. Decium gloriari: & forsitan quem ille obrutum ignem reliquerit, ita vt toties nouum ex improuiso incendium daret, eum se extincturum. Postremo se collegæ honores præmiaque concessurum, verecundia ætatis eius maiestatisque: cum periculum, cum dimicatio proposita sit, neque cedere sua sponte, neque cessurum, & si nihil aliud ex eo certamine tulerit: illud certe laturum, vt quod populi sit, populus iubeat potius, quam patres gratificentur. Iouem optimum maximum, deosque immortales se precari, vt ita sortem æquam sibi cum collega dent, si eandem virtutem felicitatemq; in bello administrando daturi sint. certe id & natura æquum, & exemplo vtile esse, & ad famam populi Romani pertinere, eos consules esse, quorum vtrolibet duce bellum Hetruscum geri rectè possit. Fabius nihil aliud precatus populum, quam vt prius quam introuocarentur ad suffragium tribus, Ap. Claudii prætoris allatas ex Hetruria literas audirent, comitio abit, nec minore populi consensu quam senatus, prouincia Hetruria extra sortem Fabio decreta est. Concursus « inde ad consulem factus omnium ferme iuniorum: & pro se quisque nomina « dabant. Tanta cupido erat sub eo duce stipendia faciendi. Qua circumfusus « turba: Quatuor millia, inquit, peditum, & sexcentos equites duntaxat scribere « in animo est hodierno & crastino die qui nomina dederint, mecum ducam. « Maiori mihi curæ est, vt omnes locupletes reducam, quam vt multis rẽ geram militibus. Profectus apto exercitu, & eo plus fiducię ac spei gerente, quod non desiderata multitudo erat: ad oppidum Aharnam, vnde haud procul hostes erant, ad castra Appij prætoris pergit. paucis citra millibus lignatores ei cum præsidio occurrunt. qui vt lictores prægredi viderunt, Fabiumque esse consulem accepere: læti atque alacres diis populoque Romano gratias agunt, quod eum sibi imperatorem misissent. Circunfusi deinde cum consulem salutarent, quærit Fabius quo pergerent. respondentibusque lignatum se ire, ain' tandem? inquit, nũ castra vallata non habetis? ad hoc cum succlamatum esset, duplici quidẽ vallo, & fossa, & tamẽ in ingenti metu esse: habetis igitur, inquit, affatim lignorũ: redite, & vellite vallum. Redeunt in castra torroremq; ibi vellẽ-

tes vallum,& ijs qui in castris remanserant militibus,& ipsi Appio fecerunt. Tũ A pro se quisque alij alijs dicere,consulis se Q.Fabij facere iussu.Postero inde die castra mota,& Appius prætor Romam dimissus. inde nusquam statiua Romanis fuere.negabat vtile esse vno loco sedere exercitum: itineribus ac mutatione locorum nobilorem ac salubriorem esse.Fiebant autem itinera,quanta fieri sinebat hiems haud dum exacta. Vere inde primo relicta secunda legione ad Clusium.quod Camars olim appellabant,præpositoque castris L. Scipione proprætore Romam ipse ad consultandum de bello rediit: siue ipse sponte sua, quia bellum ei maius in conspectu erat, quam quantum esse famæ crediderat: siue senatusconsulto accitus : nam in vtrunque authores sunt. Ab Ap. Claudio prætore retractum quidam videri volunt: cum in senatu, & apud populum (id quod per literas assidue fecerat) terrorem belli Hetrusci augeret. non sufecturum ducem vnum,nec exercitum vnum aduersus quatuor populos.periculosum esse,siue iuncti vnum premant,siue id diuersi gerant bellum, ne ad omnia simul obire vnus non posslit.duas se ibi legiones Romanas reliquisse: & minus quinque millia peditum equitumque cum Fabio venisse, sibi placere,P.Decium consulem primo quoque tempore in Hetruriam ad collegam proficisci: L.Volumnio Samnium prouinciam dari.si consul malit in suam prouinciam ire, Volumnium in Hetruriam ad consulem cum exercitu iusto consulari proficisci. Cum magnam partem moueret oratio prætoris,P. Decium censuisse ferunt,vt omnia integra ac libera Q.Fabio seruarentur, donec vel ipse,si per commodum reipub. posset Romam venisset,vel aliquem ex legatis misisset, à quo disceret Senatus quantum in Hetruria belli esset. quantisque administrandum copijs,& quot per duces esset. Fabius vt Romam redijt: & in Senatu, & productus ad populum, mediam orationem habuit, vt nec augere nec minuere videretur belli famam: magisque in altero assumendo duce aliorum indulgere timori,quam suo aut reipubli.periculo consulere. Cæterum si sibi adiutorem belli,sociumque imperij darent: quonam modo se obliuisci P. Decij consulis per tot collegia experti posse? neminem omnium secum coniungi malle? & copiarum satis sibi cum P.Decio, & nunquam nimium hostium fore.Sin collega quid aliud malit: at sibi L.Volumnium darent adiutorem omniũ rerum arbitriũ & à populo,& à senatu, & ab ipso collega Fabio permissum est. & cũ Decius se in Sãnium vel in Hetruriam proficisci paratũ esse ostendisset: tanta lætitia ac gratulatio fuit, vt præciperetur victoria animis: triũphusque,non bellum decretum consulibus videretur.Inuenio apud quosdam, extemplo consulatu inito,profectos in Hetruriam Fabium Deciumque sine vlla mentione sortis prouinciarum certaminumque inter collegas, quæ exposita Sunt quibus ne hæc quidem certamina exponere satis fuerit : adiecerint & Appij criminationes de Fabio absente ad populum,& pertinaciam aduersus præsentem Cos.prætoris,contentionemque aliam inter collegas : tendente Decio,vt suæ quisque prouinciæ sortem tueretur :Constare res incipit ex eo tempore,quo profecti ambo Coss.ad bellum sunt. Cætetum antequam Coss. in Hetruriam peruenirent,Senones Galli multitudine ingenti ad Clusium venerunt,legionem Romanam castraque oppugnaturi. Scipio qui castris præerat loco adiuuandam paucitatem suorum militum ratus,in colle, qui inter vrbem & castra erat,aciem erexit.sed,vt in re subita,parum explorato itinere, ad iugum perrexit,quod hostes ceperant,parte alia aggressi.Ita cæsa ab tergo legatq; in medio,cum hostis vndique vrgeret, circumuenta. Deletam quoque legionem,ita vt nuncius non supersesset quidã (authores sunt: nec ante ad consules,qui iam haud procul à Clusio aberant,famam eius cladis perlatam, quam in conspectu fuere Gallorum equites,pectoribus equorum suspensa gestantes capita,& lanceis infixa,ouantesque moris sui carmine.Sunt qui Vmbros fuisse non Gallos tradant: nec tantum cladis acceptum: & circumuentis pabulatoribus cum L.Manlio Torquato legato,Scipionẽ proprætorem subsidiũ è castris tulis-

tuliſſe: victoreſque Vmbros redintegrato prælio victos eſſe: captiuoſque eis ac prædam ademptam: Similius vero eſt à Gallo hoſte quam Vmbro eam cladem acceptam. quod cum ſæpe alias, tum eo anno Gallici tumultus præcipuus terror ciuitatem tenuit. Itaque præterquam quod ambo conſules profecti ad bellum erant cum quatuor legionibus, & magno equitatu Romano, Campaniſque mille equitibus delectis ad id bellum miſſis, & ſociorum, nominisq; Latini maiore exercitu, quam Romani: alij duo exercitus haud procul vrbe Hetruriæ oppoſiti, vnus in Faliſco, alter in Vaticano agro. Cn. Fuluius, & L. Poſthumius Megillus, proprætores ambo, ſtatiua in eis locis habere iuſſi. Conſules ad hoſtes tranſgreſſo Apennino in agrum Sentinatem peruenerunt. ibi quatuor millium ferme interuallo caſtra poſita. Inter hoſtes deinde conſultationes habitæ: atque ita conueuit, vt ne vnis caſtris miſcerentur omnes: neve in aciem deſcenderēt ſimul. Samnitibus Galli, Hetruſcis Vmbri adiecti, dies indicta pugnæ: Samnitibus Gallisq; delegata pugna: inter ipſum certamen Hetruſci Vmbrique iuſſi caſtra Romana oppugnare. Hæc conſilia turbarunt transfugæ Cluſini tres, clam nocte ad Fabium conſulem tranſgreſſi: qui editis hoſtium conſilijs, dimiſſi cum donis, vt ſubinde, vt quæque res noua decreta eſſet, explorata perferrent. conſules Fuluio vt ex Faliſco, Poſthumio vt ex Vaticano exercitum ad Cluſium admoueant, ſummaque vi fines hoſtium depopulentur, ſcripſunt. Huius depopulationis fama Hetruſcos ex agro Sentinate ad ſuos fines vertendos mouit. Inſtare inde conſules, vt abſentibus ijs pugnaretur. per biduum laceſſiere prælio hoſtem. biduo nihil dignum dictu actum. pauci vtrinq; cecidere: magisq; irritati ſunt ad iuſtum certamen animi, quam ad diſcrimen ſummæ rerum adducta. Tertio die deſcenſum in campum omnibus copijs eſt. Cum inſtructæ acies ſtarent, cerua fugiens lupum è montibus exacta per campos inter duas acies decurrit: inde diuerſæ feræ, cerua ad Gallos, lupus ad Romanos rurſum deflexit. Lupo data inter ordines via, ceruam Galli confixere. Tum ex ſuo ſignanis Romanus miles: Illac fuga, inquit, & cædes vertit, vbi ſacram Dianæ feram iacentem videtis: hinc victor Martius lupus, integer & intactus, « « ducentis nos Martiæ & conditoris noſtri admonuit. Dextro cornu Galli, ſiniſtro « Samnites conſtiterunt. Aduerſus Samnites Fabius primam ac tertiam legiones « pro dextro cornu, aduerſus Gallos pro ſiniſtro Decius quintam & ſextam inſtruxit. ſecunda & quarta cum L. Volumnio proconſule in Samnio gerebant bellum. Primo concurſu adeo æquis viribus geſta res eſt, vt ſi affuiſſent Hetruſci & Vmbri, aut in acie, aut in caſtris, quocunq; ſe inclinaſſent, accipienda clades fuerit. Cæterum quanquam communis adhuc Mars belli erat, nec dum diſcrimen fortuna fecerat qua datura vires eſſet, haudquaquam ſimilis pugna dextro læuoq; cornu erat: Romani apud Fabium arcebant magis quam inferebant pugnam: extrahebaturque in quam maxime ſerum diei certamen: ita ita perſuaſum erat duci, & Samnites & Gallos primo impetu feroces eſſe, eos ſuſtineri ſatis ſit: longiore certamine ſenſim reſidere Samnitium animos: illorum quidem etiam corpora intolerantiſſima laboris atq; æſtus fluere: inaq; eorum prælia plus quam virorum, poſtrema minus quam fœminarum eſſe. In id tempus igitur quo vinci ſolebat hoſtis, quam integerrimas vires miles ſeruabat. Ferocior Decius & ætate & vigore animi, quantumcunq; virium habuit, certamine primo effudit: & quia lentior videbatur pedeſtris pugna, equitatum in pugnam concitat: & ipſæ fortiſſimę iuuenum turmæ immiſtus, orat atque obtęſtatur iuuentutis, vt ſecum in hoſtē impetum faciant: duplicem illorum gloriam fore, ſi ab læuo cornu, & ab equite victoria incipiat. Bis auertere Gallicum equitatum. iterum longius euectos, & iam inter media equitum agmina præcipientes, nouum pugnæ conterruit genus. eſſedis carrisque ſuper ſtans arma hoſtis ingenti ſonitu equorum, rotarumque aduenit, & inſolitos eius tumultus Romanorum conterruit equos. Ita victorem equitatum velut lymphaticus pauor diſſipat: ſternit inde ruentes equos virosque improuida

fuga. turbata hinc etiam signa legionum, multique impetu equorum ac vehiculorum raptorum per agmen, obtriti antesignani: & insecuta. simul territos hostes vidit, Gallica acies, nullum spacium respirandi recipiendique se dedit. Vociferari Decius, quo fugerent? quamve in fuga spem haberent? obsistere cedentibus, ac reuocare fusos. deinde vt nulla vi perculsos sustinere poterat: patrem P. Decium nomine compellans, Quid vltra moror, inquit, familiare
» fatum? Datum hoc nostro generi est, vt luendis periculis publicis piacula si-
» mus. Iam ego mecum legiones hostium mactandas Telluri ac dijs manibus
» dabo. Hæc locutus, M. Liuium pontificem, quem descendens in aciem digredi vetuerat ab se, præire iussit, verba, quibus se legionesque hostium pro exercitu populi Romani Quiritium deuoueret. deuotus inde eadem precatione, codêque habitu, quo pater P. Decius ad Veserim bello Latino se iusserat deuoueri: cum secundum solennes precationes adiecissет, præ se agere sese formidinem ac fugam, cædemque ac cruorem: cœlestium infernorumque iras: contacturum funebribus diris digna, tela, arma hostium: locumque eundem suæ pestis, & Gallorum ac Samnitium fore: hæc execratus in se, hostesq; qua confertissimam cernebat Gallorum aciem, concitat equum: inferensq; se ipse infestis telis, interfectus est. Vix humanæ inde opis videri pugna potuit. Romani duce amisso, quæ res terrori alias esse solet, sistere fugam, ac nouam de integro velle instaurare pugnam, Galli & maxime globus circunstans consulis corpus, velut alienata mente, vana incassum iactare tela, torpere quidam, & nec pugnæ meminisse, nec fugæ. At ex parte altera pontifex Liuius, cui lictores Decius tradiderat, iusseratque proprætorem esse, vociferari, vicisse Romanos defuncto consulis fato: Gallos Samnitesq; Telluris matris ac deorum Manium esse: rapere ad se ac vocare Decium deuotam secum aciem: furiarumq; ac formidinis plena omnia ad hostes esse. Superueniunt deinde his restituentibus pugnam, Cornelius Scipio, & C. Martius, cum subsidijs ex nouissima acie iussu Q. Fabij consulis ad præsidium collegæ missi. ibi auditur P. Decij euentus, ingens hortamen ad omnia pro rep. audenda. itaque cum Galli structis ante se scutis conferti starent: nec facilis pede collato videretur pugna: iussu legatorum collecta humi pila, quæ strata inter duas acies iacebant, atq; in testudinem hostium coniecta. quibus plerisque in scuta, plerisque verutis in corpora ipsa fixis sternitur cuneus, ita vt magna pars integris corporibus attoniti concidere. Hæc in sinistro cornu Romanorum fortuna variauerat. Fabius in dextro cornu primo (vt ante dictum est) cunctando extraxerat diem: deinde postquam nec clamor hostium, nec impetus, nec tela missa eandem vim habere visa, præfectos equitum iussis ad latus Samnitium circunducere alas, vt signo dato in transuersos quanto maximo possent impetu incurrerent: sensim suos signa inferre iussit, & commouere hostem. Postquam non resisti vidit, & haud dubiam labefactationem esse: tum collectis omnibus subsidijs, quæ ad id tempus reseruarat, & legiones concitauit, & signum ad inuadendos hostes equitibus dedit. Nec sustinuerunt Samnites impetum: præterque aciem ipsam Gallorum lictis in dimicatione socijs, ad castra effuso cursu ferebantur. Galli testudine facta conferti stabant. Tum Fabius audita morte collegæ, Campanorum iam quingentos fere equites excedere acie iubet, & circumuectos à tergo Gallicam inuadere aciem: tertiæ deinde legionis subsequi principes: & vbi turbatum agmen hostium viderent, impetu equitum instare, ac territos caedere. Ipse ædem Ioui Victori, spoliaq; hostium cum vouisset, ad castra Samnitium perrexit, quo multitudo omnis consternata agebatur. Sub ipso vallo, quia tam multitudinem portæ non recepere, tentata ab exclusis turba suorum pugna est. ibi Gellius Egnatius imperator Samnitium cecidit. compulsi deinde extra vallum Samnites, paruoq; certamine capta castra, & Galli à tergo circumuenti. Cæsa eo die hostium XXV. millia, octo capta. Nec incruenta victoria fuit. nam ex P. Decij exercitu cæsa septem millia: ex Fabij mille ac duc-

Fab-

Fabius dimissis ad quęrendum collegę corpus, spolia hostium conięcta in acer-
uum Ioui Victori cremauit. Consulis corpus eo die, quia obrutum superstratis
Gallorum cumulis erat, inueniri non potuit. postero die inuentum relatumq;
est cum multis militum lachrymis. Intermissa inde omnium aliarum rerum cu-
ra, Fabius collegæ funus omni honore, laudibusque meritis celebrat. Et in
Hetruria per eosdem dies ab Cn. Fuluio prætore res ex sententia gesta: &
præter ingentem illatam populationibus agrorum hosti cladem, pugnatum e-
tiam egregie est. Perusinorumque & Clusinorum cæsa amplius tria millia, &
signa militaria ad viginti capta. Samnitium agmen cum per Pelignum agrum
fugeret, circumuentum à Pelignis est. ex millibus quinque ad mille cæsi. Magna
eius diei quo in Sentinati agro bellatum fama est, etiam vero stanti. Sed
superiecere quidam augendo fidem, qui in hostium exercitu peditum qua-
draginta millia CCCXXX. equitum sex & quadraginta millia, mille carpento-
rum scripsere fuisse: scilicet cum Vmbris Thuscisque, quos & ipsos pugnæ affu-
isse. & vt Romanorum quoq; augerent copias, L. Volumnium proconsulem du-
cem consulibus, exercitumq; eius legionibus consulum adiciunt. In pluribus
annalibus duorum ea consulum victoria est. Volumnius in Samnio interim res
gerit. Samnitiumque exercitum in Tifernum montem compulsum, non deter-
ritus iniquitate loci, fundit fugatque. Q. Fabius Deciano exercitu relicto in
Hetruria, suis legionibus deductis ad vrbem, de Gallis Hetruscisque ac Sam-
nitibus triumphauit. milites triumphantem secuti sunt. celebrata inconditis
carminibus militarib. non magis victoria Q. Fabij, quam mors præclara P. De-
cij est. excitataque memoria parentis, æquata euentu publico priuatoque filij
laudibus. Data ex præda militibus æris octogeni bini, sagaque, & tunicæ, præ-
mia illa tempestate militiæ haud quaquam ipernenda. His ita rebus gestis, nec
in Samnitibus adhuc, nec in Hetruria pax erat. nam & Perusinis authoribus
post deductum ab consule exercitum, rebellatum fuerat: & Samnites præda-
tum in agrum Vestinum Formianumque & parte alia in Esetrinium, quæ Vul-
turno adiacent flumini, descendere. Aduersus eos Ap. Claudius prætor cum ex-
ercitu Deciano missus. Fabius in Hetruria rebellante denuo quatuor millia &
quingentos Perusinorum occidit: cepit ad mille septingentos quadraginta:
qui redempti singuli æris trecentis decem. præda alia omnis militibus conces-
sa. Samnitium legiones cum partim Ap. Claudius prætor, partim L. Volumni-
us proconsul sequeretur, in agrum Stellatem conuenerunt. ibi & Samnit. ũ legi-
ones omnes considunt, & Appius Volumniusque castra coniungunt. Pugna-
tum infestissimis animis, hinc ira stimulante aduersus rebellantes toties, illinc
ab vltima iam dimicantibus spe. Cæsa ergo Samnitum XVI. millia trecen-
ti, capta duo millia septingenti: ex Romano exercitu cecidere duo millia sep
tingenti. Felix annus bellicis rebus, pestilentia grauis, prodigijsque solicitus.
nam & terra multifariam pluuisse, & in exercitu Ap. Claudij plerosque fulmini-
bus ictos nunciatum est: librique ob hæc aditi. Eo anno Q. Fabius Gurges
consulis filius aliquot matronas ad populum stupri damnatas pecunia multa-
uit: ex quo multatitio ære Veneris ędem, quæ prope Circum est, faciendam cu-
rauit. Supersunt etiam nunc Samnitium bella, quæ continua per quartum iam
volumen, annumque sextum & quadragesimum à M. Valerio, A. Cornelio con-
sulibus, qui primi Samnio arma intulerunt, agimus. & ne tot annorum clades v-
triusque gentis, laboresque actos nunc referam: quibus nequiuerint tamen
animi illa pectora vinci: proximo anno Samnites in Sentinati agro, Peligni-
is, ad Tifernum, Stellatibus campis, suis ipsi legionibus, misti alienis ab qua-
tuor exercitibus, quatuor ducibus Romanis cæsi fuerant imperatorem clarissi-
mum gentis suæ amiserant: socios belli, Hetruscos, Vmbros, Gallos, in eadem
fortuna videbant, qua ipsi erant: nec suis nec externis viribus iam stare pote-
rant: tamen bello nõ abstinebant. adeo ne infeliciter quidem defensæ liberta-
tis pudebat: & vinci quã non tentare victoriã malebant. Quinã sit ille, quẽ non

pigeat lõginquitatis bellũ ſcribendo, legendoq;,quę gerẽtes non fatigauerũt: A
Q.Fabium,P.Deciũ,L.Poſthumius Megillus,& M.Attilius Regulus cõſules ſecuti ſunt.Samnium ambobus decreta prouincia eſt: quia tres ſcriptos hoſtium exercitus, vno Hetruriam,altero populationẽ Campaniæ repeti,tertiũ tuendis parari finibus. fama erat.Poſthumium valetudo aduerſa Romæ tenuit. Attilius cum exercitu extemplo profectus, vt in Samnio hoſtes (ita enim placuerat patribus) nondum egreſſos opprimeret,velut ex compoſito ibi obuium habuit hoſtem. vbi & intrare, nedum vaſtare ipſi Samnitum agrum prohiberentur: & egredi inde in pacata, ſociorumque populi Rom. fines Samnites prohiberentur: cum caſtra caſtris collata eſſent: quod vix Romanus toties victor auderet, auſi Samnites ſunt (tantum deſperatio vltima temeritatis facit) caſtris Rom. oppugnare. & quanquam non venit ad finem tam audax incœptum, tamen haud omnino vanum fuit. Nebula erat ad multum diei denſa adeo, vt lucis vſum eriperet: non proſpectu modo extra vallum adempto,ſed propinquo etiam congredientium inter ſe conſpectu. hac velut latebra inſidiarum freti Sãnites, vix dum ſatis certa luce & eam ipſam premente caligine, ad ſtationem Romanam in porta ſegniter agentem vigilias perueniunt. Improuiſo oppreſſis, nec animi ſatis ad reſiſtendum nec virium fuit. ab tergo caſtrorum decumana porta impetus factus:itaq; captum queſtorium.quæſtorq; ibi L.Opimius B
Panſa occiſus conclamatum inde ad arma. Conſul tumultu excitus, cohortes duas ſociorum,Lucanam,Sueſſanamque,quæ proximæ forte erant, tueri prætorium iubet: manipulos legionum principali via inducit,vixdum ſatis aptatis armis,in ordines eunt: & clamore magis quam oculis hoſtem noſcunt: nec quantus numerus ſit,æſtimari poteſt.Cedunt primo incerti fortunæ ſuæ,& hoſtem introrſum in media caſtra accipiunt,inde cum cõſul vociferaretur,expulſi ne extra vallũ,caſtra deinde ſua oppugnaturi eſſent, rogitans: clamore ſublato connixi primo reſiſtunt:deinde inferunt pedem,vrgentq; & impulſos ſemel terrore eodem agunt,quo cœperunt: expellunt extra portam vallumq;: inde pergere, ac perſequi,quia turbida lux metum circa inſidiarum faciebat: non auſi.libertatis caſtris contenti,receperunt ſe intra vallum, trecentis ferme hoſtium occiſis.Romanorum ſtationis primæ,vigilumq;, & eorum qui circa quæſtorium oppreſſi, periere ad ducentos triginta. Animos inde Samnitibus non infelix audacia auxit: & non modo proferre inde caſtra Romanum,ſed ne pabulari quidẽ per agros ſuos patiebantur.retro in pacatum Soranum agrum pabulatores ibant.Quarum rerum fama tumultuoſior etiam,quam res erant,perlata Romam,coegit L. Poſthumium Coſ.vixdum validũ proficiſci ex vrbe, prius tamen quã exiret,militibus edicto Soram iuſſis conuenire.Ipſe ędem Victoriæ,quam ędilis curulis ex multatitia pecunia faciendam curauerat,dedicauit. C
Ita ad exercitũ profectus ab Sora in Samnium,ad caſtra collegæ perrexit, inde poſtquã Samnites diffiſi duobus exercitibus reſiſti poſſe,receſſerunt:diuerſi Coſſ. ad vaſtandos agros,vrbeſq; oppugnandas diſcedũt.Poſthumius Milioniam oppugnare adortus,vi primo atq; impetu:deinde poſtquam ea parum procedebant,opere ac vineis demum iniunctis muro cepit. ibi capta iam vrbe ab hora quarta vſque ad octauam fere horam,omnibus partibus vrbis diu incerto euentu pugnatum eſt.poſtremo potitur oppido Romanus.Samnitium ęſi tria millia ducenti: capti quatuor millia C C.præter prædam aliam.Inde Ferentinum ductæ legiones. vnde oppidani cum omnibus rebus ſuis,quæ ferri agique potuerunt,nocte per auerſam portam ſilentio exceſſerunt.Igitur ſimul aduenit Coſ.primo ita compoſitus inſtructuſq; mœnibus ſucceſſit,tanquam idem quod ad Milioniam fuerat,certaminis foret: deinde vt ſilentium vaſtum in vrbe,nec arma nec viros in turribus ac muris vidit, auidum inuadẽdi deſerta mœnia militem detinet,ne quam occultam in fraudem incautus rueret: duas turmas ſociorũ Latini nominis circũequitare mœnia, atq; explorare omnia iubet.Equites portã vnam alteramq; eadem regione in propinquo patentes conſpiciunt,

itineri-

A itineribusque ijs vestigia nocturnæ hostium fugæ. adequitant deinde sensim portis: vrbemque ex tuto rectis itinerib. peruiam conspiciunt: & consuli referunt excessum vrbe: solitudine haud dubia id perspicuum esse, & recentibus vestigijs fugæ, ac strage rerum in trepidatione nocturna passim relictarum. His auditis Cos. ad eam partem vrbis quam adierant equites, circumducit agmen: constitutisq; haud procul porta signis, quinque equites iubet intrare vrbem: & modicũ spacium progressus tres manere eodum loco, si tuta videantur: duos explorata ad se referre. Qui vbi redierunt, retuleruntque eo se progressos, vnde in omnes partes circunspectus esset, longe lateque silentium ac solitudinem vidisse: extemplo Cos. cohortes expeditas in vrbem induxit: cæteros interim castra communire iussit. Ingressi milites refractis foribus paucos graues ætate, aut inualidos, inueniunt: relictaque quæ migratu difficia essent ea direpta: & cognitum ex captiuis est communi consilio aliquot circa vrbes conscisse fugam: suos prima vigilia profectos: credere eandem in alijs vrbibus solitudinem inuenturos. Dictis captiuorũ fides extitit: desertis oppidis Cos. potitur. Alteri Cos. M. Attilio nequaquã tam facile bellum fuit, cum ad Luceriã duceret legiones, quam oppugnari ab Samnitibus audierat, ad finem Lucerinum ei hostis obuius fuit. ibi ira vires æquauit. prælium varium & anceps fuit, tristius tamen euentu Romanis, & quia insueti erant vinci, & quia digredientes magis quam in ipso certamine, senserunt quantum in sua parte plus vulnerum ac cædis fuisset. Itaque is terror in castris ortus, qui si pugnantes cepisset, insignis accepta clades foret. tum quoq; solicita nox fuit, iam inuasurum castra Samnitem credentibus, aut prima luce cum victoribus conserendas manus. Minus cladis, cæterum non plus animorum ad hostes erat. vbi primum illuxit, abire sine certamine cupiunt. Sed via vna, & ea ipsa præter hostes erat, quam ingressi præbuere speciem recta tendentium ad castra oppugnanda. Cos. arma capere milites iubet & sequi se extra vallum: legatis, tribunis, præfectis sociorum imperat, quod apud quemque facto opus est. Omnes affirmant, se quidem omnia facturos: sed militum iacere animos: tota nocte inter vulnera & gemitus morientium vigilatum esse. si ante lucem ad castra ventum foret, tãtum pauoris fuisse, vt relicturi signa fuerint: nunc pudore à fuga contineri, alioquin pro victis esse. Quæ vbi consul accepit, sibimetipsi circumeundos alloquendosque milites ratus, vt ad quosq; venerat, cunctantes, arma capere increpabat, quid testarent, tergiuersarenturque hostem in castra venturum, nisi illi extra castra exissent: & pro tentorijs suis pugnaturos, si pro vallo nollent armatis ac dimicantibus haud dubiam victoriam esse: qui nudus atque inermis hostem manet, ei aut mortem, aut seruitutem patiendam. Hæc iurganti increpantique respondebant, confectos se pugna hesterna esse: nec virium quicquam, nec sanguinis superesse: maiorem multitudinẽ hostium apparere, quam pridie fuerit. Inter hæc appropinquabat agmen: & iam breuiore interuallo certiora intuentes, vallum secum portare Samnitem affirmant, nec dubium esse quin castra circumuallaturi sint. Tunc enimuero Cos. indignum facinus esse vociferari, tantam contumeliam ignominiamque ab ignauissimo accipi hoste. Etiamne circumsedebimur, inquit, in castris, vt fame potius per ignominiam, quam ferro, si necesse est, per virtutem moriamur? Dij bene verterent, facerentq; quod se dignum quisque ducerent: Cos. M. Attilium vel solum, si nemo alius sequatur, iturum aduersus hostes: casurumque inter signa Samnitium potius, quam circumuallari castra Romana videat. Dicta consulis, legati, tribunique & omnes turmæ equitum, & centuriones primorum ordinum approbauere. tum pudore victus miles segniter arma capit, segniter è castris egreditur: longo agmine, nec cõtinenti, mœsti ac prope victi procedunt versus hostem nec spe neq; animo certiorem. Itaque simul conspecta sunt Romana signa, extemplo à primo Samnitium agmine ad nouissimũ fremitus perfertur: exire, id quod timuerunt, ad impediendum iter Romanos: nullam inde ne fugæ quidẽ patere viam:

illo loco aut cadendum esse, aut stratis hostibus per corpora eorum euadendum. in medio sarcinas conijciunt: armati suis quisque ordinibus instruunt aciem. Iam exiguum inter duas acies erat spacium, & stabant expectantes dum ab hostibus prius impetus, prius clamor inciperet: neutris animus est ad pugnandum. Diuersique integri atque intacti abissent, ni cedenti instaturum alterum timuissent. sua sponte inter inuitos tergiuersantesq; segnis pugna clamore incerto atque impari, cœpit: nec vestigio quisquam mouebatur. Tum Cos. Romanus vt rem excitaret, equitum paucas turmas extra ordinem immisit: quorum cum plerique delapsi ex equis essent, & alij turbati & ab Samnitium acie ad opprimendos eos qui ceciderat, & ad suos tuendos ab Romanis procursum est. Inde paululum irritata pugna est, sed aliquanto & impigre magis, & plures procurrerunt Samnites: & turbatus eques sua ipse subsidia territis equis proculcauit. hinc fuga cœpta totam auertit aciem Romanam. Iamque in terga fugientium Samnites puguabant, cum Cos. equo præuectus ad portam castrorum, ac statione equitum ibi opposita, edictoque vt quicunque ad vallum tenderet, siue ille Romanus, siue Samnis esset, pro hoste haberetur: hæc ipsa minitans obstitit profuse tendentibus suis in castra. Quo pergis, inquit, miles? & hic arma & viros inuenies, nec viuo Cos. tuo nisi victor castra intrabis: proinde elige, cum ciue an hoste pugnare malis. Hæc dicente Cos. equites infestis cuspidibus circumfunduntur, ac peditem in pugnam redire iubent. Non virtus solum Cos. sed fors etiam adiuuit: quod non institerunt Samnites, spaciumque circumagendi signa, vertendique aciem à castris in hostem fuit. Tum alij alios hortari, vt repeterent pugnam: centuriones ab signiferis rapta signa inferre, & ostendere suis, paucos & ordinib. incōpositis effuse venire hostes: Inter hęc Cos. manus ad cœlum attollens, voce clara, ita vt exaudiretur, templum Ioui Statori vouet, si constitisset à fuga Romana acies, redintegratoque prælio cæcidisset, vicissetque legiones Samnitium. Omnes vndique annisi ad restituendam pugnam, duces, milites, peditum equitumque vis: numen etiam deorum respexisse nomen Romanum visum. Adeo facile inclinata res, repulsique à castris hostes: mox etiam redacti ad eum locum, in quo commissa pugna erat. Ibi obiacente sarcinarum cumulo, quas coniecerant in medium, hæsere impediti: deinde ne diriperentur res, orbem armatorum sarcinis circundant. Tum vero eos à fronte vrgere pedites, ab tergo circumuecti equites. ita in medio cęsi captiq;. Captiuorum numerus fuit septem millia CCC. qui omnes nudi sub iugum missi. Cętos retulere ad quatuor millia octingentos. Ne Romanis quidē læta victoria fuit. Recensente Cos. biduo acceptam cladem, amissorum militum numerus relatus septem millia trecenti. Dum hæc in Apulia gerebantur, altero exercitu Samnites Interamnam coloniam Romanam, quæ via Latina est, occupare conati, vrbem non tenuerunt. agros depopulati, cum prædam aliam inde mistam hominum atque pecudum, colonosq; captos agerent, in victorem incidunt Cos. ab Lucretia redeuntem: nec prædam solum amittunt, sed ipsi longo ac impedito agmine incomposiți cæduntur. Consul Interamnam dicto dominis ad res suas noscendas recipiendasque reuocatis, & exercitu ibi relicto, comitiorum causa Romā est profectus. Cui de triumpho agenti negatus honos, & ob amissa tot millia militum, & quod captiuos sine pactione iugum misisset. Cos. alter Posthumius, quia in Samnitibus materia belli deerat, in Hetruriam traducto exercitu, primum peruastauerat Volsinienſem agrum: deinde cum egressis ad tuendos fines haud procul mœnibus ipsorum depugnat. duo millia CC. Hetruscorum cæsi: cæteros propinquitas vrbis tutata est. In Rosellanum agrum exercitus traductus. ibi non agri tantum vastati, sed oppidum etiam expugnatum: capta amplius duo millia hominum: minus duo millia circa muros cæsa. Pax tamen clarior maiorque, quam bellum in Hetruria eo anno fuerat, parta est. tres validissimę vrbes, Hetruriæ capita, Volsinij, Perusia, Aretium, pacem petiere: & vestimentis militum, frumentoque pa-

cem

cum Cos.vt mitti Romam oratores liceret,inducias in quadraginta annos impetrauerunt. mulcta præsens quingentum millium æris in singulas ciuitates imposita. Ob hasce res gestas consul cum triumphum ab Senatu moris magis causa,quam spe impetrandi petisset: videretq; alios, quod tardius ab vrbe exisset: alios quod iniussu Senatus ex Samnio in Hetruriam transisset,partim suos inimicos,partim collegæ amicos,ad solatium æquatæ repulsæ sibi quoq; negare triumphum : Non ita, inquit, patres conscripti, « vestræ maiestatis me- «
minero, vt me consulem esse obliuiscar. eodem iure imperij, quo bella gessi, «
bellis feliciter gestis. Samnio atque Hetruria subactis, victoria & pace parta, «
triumphabo. ita Senatum reliquit. Inde inter tribunos plebis contentio orta «
est. pars intercessuros, ne nouo exemplo triumpharet, aiebant: pars auxilio se aduersus collegas triumphanti futuros. Iactata res ad populum est: vocatusq; eo consul, cum L.Horatium, M.Valerium consules, C.Martium Rutilium nuper, patrem eius, qui tunc censor esset, non ex authoritate Senatus, sed iussu populi triumphasse diceret: adijciebat se quoque laturum fuisse ad populum: ni sciret mancipia nobilium tribunos plebis legem impedituros,voluntatem sibi ac fauorem consentientis populi pro omnib.iussis esse ac futuram: posteroque die auxilio tribunorum plebis trium aduersus intercessionem VII.tribunorum, & consensum Senatus,celebrante populo diem,triumphauit. Et huius anni parum constans memoria est.Posthumium, author est Claudius, in Samnio captis aliquot vrbibus,in Apulia fusum fugatumq;, saucium ipsũ cum paucis Luceriam compulsum : Ab Attilio in Hetruria res gestas: eumque triumphasse. Fabius ambos Cos.in Samnio, & ad Luceriam res gessisse scribit: traductumque in Hetruriam exercitum,sed ab vtro Cos.non adiecit.& ad Luceriam vtrinque multos occisos : inque ea pugna Iouis Statoris ædem votam, vt Romulus ante vouerat.sed vanum tantũ,id est locus templo effatus, iam sacratus fuerat.Cęterum hoc demum anno,vt ædem etiam fieri Senatus iuberet,bis eiusdẽ voti damnata Resp.in religionẽ venit. Sequitur hunc annum & COS. insignis L. Papyrius Cursor,qua paterna gloria,qua sua: & bellum ingens,victoriaq;,quantam de Samnitibus nemo ad eam diem,præter L.Papyrium patrẽ Cos.pepererat. & forte eodem conatu apparatuq; omni opulentia insignium armorum bellum adornauerant: & opes deorum etiã adhibuerant ritu quodã sacramenti vetusto, velut initiatis militibus,delectu per omne Samnium habito noua lege: vt qui inniorum non conuenisset ad imperatorium edictum,quique iniussu abisset,caput Ioui sacratum esset. Tum exercitus omnis Aquiloniam est indictus.ad X L.millia militum, quod roboris in Samnio erat, conuenerunt. ibi medijs fere castris locus est conseptus cratibus pluteisque , & linteis contectus, patens ducentos maxime pedes in omnes pariter partes. Ibi ex libro vetere linteo lecto sacrificatum sacerdote Ouio Paccio quodam, homine magno natu, qui se id sacrum petere affirmabat ex vetusta Samnitium religione: qua quondam vsi maiores eorum fuissent,cum adimendæ Hetruscis Capuę clandestinum cepissent consilium. Sacrificio perfecto, per viatorem imperator arceiri iubebat nobilissimum quemque genere factisque. singuli introducebantur. erat cum alius apparatus sacri,qui perfundere religione animum posset: tum in loco circa omni contecto aræ in medio, victimæque circa cæsæ, & circunstantes centuriones strictis gladijs, admouebatur altaribus miles, magis vt victima,quam vt sacri particeps: adigebaturq; iureiurando,quæ visa auditaq; in eo loco essent, non nunciaturum. dein iurare cogebatur diro quodã carmine in execrationem capitis familiæq; & stirpis compositio, nisi isset in præsium, quo imperatores duxissent: & si aut ipse ex acie fugisset, aut si quem fugientem vidisset, non extemplo occidisset. Id primo quidam abnuentes iuramos se, obtruncati circa altaria sunt. iacentes deinde inter stragem victimarum, documento cæteris fuere ne abnuerent. Primoribus Samnitium ea detestatione obstrictis,decem nominatis ab imperatore, eis dictum vt vir virũ legerent

rent: donec sexdecim millium numerum confeciſſent. ea legio linteata, ab integumento conſepti, quo ſacrata nobilitas erat, appellata eſt. his arma inſignia data, & criſtatæ galeæ, vt inter cæteros eminerent. Paulo plus viginti millium alius exercitus fuit, nec corporum ſpecie, nec gloria belli, nec apparatu linteatæ legioni diſpar. hic hominum numerus, quod roboris erat, ad Aquiloniam cõſedit. Coſſ. profecti ab vrbe, prior Sp. Caruilius, cui veteres legiones, quas M. Attilius ſuperioris anni Coſ. in agro Interamnati reliquerat, decretæ erant, cũ eis in Samnium profectus, dum hoſtes operati ſuperſtitionibus concilia ſecreta agunt. Amiternum oppidum de Samnitibus vi cepit. cæſa ibi millia hominum duo ferme atque octingenti: capta quatuor millia ducenti ſeptuaginta. Papyrius nouo exercitu (ita decretum erat) ſcripto, Duroniam vrbem expugnauit: minus quam collega cepit hominum, plus aliquanto occidit: præda opulenta vtrobique eſt parta. inde peruagati Samnium Coſ. maxime depopulato Antinate agro, Caruilius ad Cominium, Papyrius ad Aquiloniam, vbi ſumma rei Samnitium erat, peruenit. ibi aliquandiu nec ceſſatum ab armis eſt, neque grauiter pugnatum: laceſſendo quietos, reſiſtentibus cedendo, comminandoque magis quam inferendo pugnam, dies abſumebatur. quod cum inciperetur remitteretur que, omnium rerum etiam paruarum euentus proferebatur indies. Altera Romana caſtra viginti millium ſpacio aberant: & abſentis collegæ conſilia omnibus gerendis intererant rebus: intentiorque Caruilius, quo maiore diſcrimine res vertebatur, in Aquiloniam, quam ad Cominium, quod obſidebat, erat. L. Papyrius iam per omnia ad dimicandum ſatis paratus, nuncium ad collegam mittit: ſibi in animo eſſe, poſtero die, ſi per auſpicia liceret, confligere cum hoſte: opus eſſe & illum quanta maxima vi poſſet, Cominium oppugnare, ne quid laxamenti ſit Samnitibus ad ſubſidia Aquiloniam mittenda. diem ad proficiſcendum nuncius habuit: nocte redijt, approbare collegam conſulta referens. Papyrius nuncio miſſo extemplo concionem habuit: multa de vniuerſo genere belli, multa de præſenti hoſtium apparatu vana magis ſpecie, quam efficaci ad euentum, diſſeruit. Non enim criſtas vulnera facere: & per picta atque aurata ſcuta tranſire Romanum pilum: & candore tunicarum fulgentem aciem, vbi res ferro geratur, cruentari. Auream olim atque argenteam Samnitium aciem à parente ſuo occidione occiſam: ſpoliaque ea honeſtiora victori hoſti, quam ipſis arma fuiſſe. Datum hoc nomini familiæque ſuæ, vt aduerſus maximos conatus Samnitium opponerentur duces, ſpoliaque ea referrent, quæ inſignia publicis etiam locis decorandis eſſent. Deos immortales adeſſe propter toties petita fœdera, toties rupta: tum ſi qua coniectura mentis diuinæ ſit, nulli vnquam exercitui fuiſſe infeſtiores, quam qui nefando ſacro miſta hominum pecudumque cæde reſperſus, ancipiti deũm iræ deuotus, hinc fœderum cum Romanis ictorum teſtes deos, hinc iuriſiurandi aduerſus fœdera ſuſcepti execrationes horrens, inuitus iurauerit, oderit ſacramentum, vno tempore deos, ciues, hoſteis metuat. Hæc comperta perfugarum indicijs, cum apud infenſos iam ſua ſponte milites diſſeruiſſet: ſimul diuinæ humanæque ſpei pleni, clamore conſentienti pugnam poſcunt: pœnitet in poſterum diem dilatum certamen: moram diei noctisque oderunt. Tertia vigilia noctis iam relatis literis à collega, Papyrius ſilentio ſurgit: & pullarium in auſpicium mittit. Nullum erat genus hominum in caſtris intactum cupiditate pugnæ: ſummi infimique æque intenti erant: dux militum, miles ducis ardorem ſpectabat. Is ardor omnium etiam ad eos qui auſpicio intererant, peruenit. nam cum pulli non paſcerentur, pullarius auſpicium mentiri auſus, tripudium ſoliſtimum Coſ. nunciauit. Coſ. lætus, auſpicium egregium eſſe, & deis authoribus rem geſturos pronunciat, ſignumque pugnæ proponit. Exeunti iam in aciem nunciat perfuga, viginti cohortes Samnitium (quadringenariæ ferme erant) Cominium profectas. quod ne ignoraret collega, extemplo nuncium mittit: ipſe ſigna ocius proferri iubet: ſubſidiaque ſuis quæque locis,

locis,& præfectos ſubſidijs attribuerat.Dextro cornu L. Volumnium, ſiniſtro L. Scipionem,equitibus legatos alios,C.Ceditium & Treboniũ præfecit.Sp.Nautium mulos detractis clitellis cum cohortibus alaribus in tumulum cõſpectum propere circunducere iubet: atq; inde inter ipſam dimicationẽ quanto maxime poſſet, moto puluere oſtẽdere.Dum his intentus imperator erat, altercatio inter pullarios orta de auſpicio eius diei,exauditaq; ab equitibus Romanis,qui rem haud ſpernendam rati,Sp.Papyrio fratris filio conſulis ambigi de auſpicio renunciauerunt. Iuuenis ante doctrinam deos ſpernentem natus, rem inquiſitam, ne quid incompertum deferret, ad conſulem detulit. cui ille: Tu quidem macte virtute diligentiaque eſto: cæterum qui auſpicio adeſt, ſi quid falſi nunciat,in ſemetipſum religionem recipit:mihi quidem tripudium nunciatum populo Romano exercituiq; egregium auſpicium eſt. Centurionibus deinde imperauit, vt pullarios inter prima ſigna conſtituerent. Promouent & Samnites ſigna: inſequitur acies ornata armataque:vt hoſtium quoq; magnificum ſpectaculum eſſet. Prius quam clamor tolleretur concurrereturque, emiſſo temere pilo ictus pullarius ante ſigna cecidit.quod vbi Coſ.nunciatum eſt: Dij in præ- «
lio ſunt, inquit,habet pœnam noxium caput. Ante Coſ. hæc dicentem,coruus «
voce clara occinuit.quo lætus augurio conſul,affirmans nunquam humanis rebus magis præſentes interfuiſſe deos,ſigna canere,& clamorẽ tolli iuſſit. Prælium commiſſum atrox, cæterum longe diſparibus animis, Romanos ira, ſpes, ardor certaminis,auidos hoſtium ſanguinis in prælium rapit: Samnitium magnam partem neceſſitas ac religio inuitos magis reſiſtere, quam inferre pugnã cogit.nec ſuſtinuiſſent primum clamorem atq; impetum Romanorum, per aliquot iam annos vinci aſſueti, ni potentior alius metus inſidens pectoribus à fuga retineret.quippe in oculis erat omnis ille occulti paratus ſacri, & armati ſacerdotes & promiſcua hominum pecudumq; ſtrages, & reſperſæ fando nefandoq; ſanguine aræ,& dira execratio,ac furiale carmen deteſtandæ familiæ ſtirpiq; compoſitum.his vinculis fugę obſtricti ſtabant,ciuem magis quam hoſtem timentes.Inſtare Romanos à cornu vtroq; à media acie,& cędere deorum hominumq; attonitos metu. Repugnatur ſegniter,vt ab iis quos timor moraretur à fuga. Iam prope ad ſigna cædes peruenerat, cum ex tranſuerſo puluis velut ingentis agminis inceſſu motus apparuit. Sp.Nautius(Octauium Metium quidam eum tradunt)dux alaribus cohortibus erat: puluerem maiorem quam pro numero excitabant: inſidentes mulis calones frondoſos ramos per terram trahebant: arma,ſignaque per turbidam lucem in primo apparebant: poſt altior denſiorque puluis equitum ſpeciem cogentium agmen dabat. fefellitque non Samnites modò, ſed etiam Romanos: & conſul affirmauit errorem, clamitans inter prima ſigna,ita vt vox etiam ad hoſtes accideret,captum Cominium,victorem collegam adeſſe. anniterentur vincere prius quam gloria alterius exercitus fieret.Hæc inſidens equo.inde tribunis centurionibusque imperat,vt vias equitibus patefaciant. ipſe Trebonio Ceditioque prædixerat, vt vbi ſe cuſpidem erectam quatientem vidiſſent, quanta maxima vi poſſent, concitarent equites in hoſtem. Ad nutum omnia, vt ex ante præparato,fiunt,panduntur inter ordines viæ: prouolat eques: atque infeſtis cuſpidibus in medium agmen hoſtium ruit: perrumpitque ordines, quacunque impetum dedit. Inſtant Volumnius & Scipio, & perculſos ſternunt. Tum iam deorum hominumque victa vi,funduntur linteatæ cohortes: pariter iurati iniuratique fugiunt, nec quenquam præter hoſtes metuunt. Peditum agmen quod ſuperfuit pugnæ,in caſtra ad Aquiloniam compulſum eſt,nobilitas equiteſque Bouianum profugerunt,equites eques ſequitur,peditẽ pedes:ac diuerſa cornua,dextrum ad caſtra Samnitium,læuum ad vrbem tendit.Prior aliquanto Volumnius caſtra cepit. ad vrbem Scipioni maiore reſiſtitur vi: non quia plus animi victis eſt,ſed melius muri quam vallum armatos arcent. inde lapidibus propulſant hoſtem. Scipio, niſi in primo pauore prius quam colligerentur animi, tranſacta res eſſet,lentiorem

fore

fore munitæ vrbis oppugnationē ratus interrogat milites, Satin' æquo animo A
paterentur ab altero cornu castra capta esse, se victores pelli à portis vrbis? Re-
clamantibus vniuersis, primus ipse scuto super caput elato pergit ad portā, se-
cuti alij testudine facta in vrbē perrumpunt: deturbatisq; Samnitibus, quę cir-
ca portā erant muri occupauere. penetrare interiora vrbis, quia pauci admo-
dum erant, non audent. Hæc primo ignorare consul, & intentus recipiendo ex-
ercitui esse. iam enim præceps in occasum sol erat, & appetens nox periculosa
& suspecta omnia etiā victoribus faciebat. progressus longius, ab dextra castra
capta videt: ab læua clamorē in vrbe mistum pugnantium ac pauentium fremi-
tu esse. & tum forte certamen ad portam erat. aduectus deinde equo propius,
vt suos in muris videt, nec iam integri quicquam esse: quoniā temeritate pau-
corum, magnæ rei parta occasio esset, acciri quas receperat copias, signaq; in
vrbē inferri iussit ingressi proxima ex parte, quia nox appropinquabat quieue-
re. nocte oppidum ab hostibus desertum est. Cæsa illo die ad Aquiloniā Sam-
nitium millia triginta trecenti quadraginta: capta tria millia octingenti & sep-
tuaginta, signa militaria nonaginta septem. Cæterum illud memoriæ traditur,
non ferme alium ducem lætiorem in acie visum, seu suopte ingenio, seu fiducia
bene gerendę rei. Ab eodem robore animi, neq; controuerso auspicio reuocari
à prælio potuit: & in ipso discrimine, quo templa diis immortalibus voueri mos B
erat, vouerat Ioui Victori, si legiones hostium fudisset, pocillum mulsi prius quā
temetum biberet, sese facturum. id votum dijs cordi fuit, & auspicia in bonum
verterunt. Eadem fortuna ab altero consule ad Cominium gesta res. Prima lu-
ce ad mœnia omnibus copijs admotis, corona cinxit vrbem: subsidiaq; firma,
ne qua eruptio fieret, portis opposuit. Iam signum dantem cum nuncius à col-
lega trepidus de viginti cohortium aduentu, & ab impetu moratus est: & par-
tem copiarum reuocare instructam, intentamque ad oppugnandum coegit. D.
Brutum Scæuam legatum cum legione prima, & viginti cohortibus alaribus, e-
quitatuque ire aduersus subsidium hostium iussit: quocunq; in loco fuisset ob-
uius, obsisteret ac moraretur: manumque, si fortè ita res poscceret, conferret:
modo ne ad Cominium eæ copiæ admoueri possent. ipse scalas ferri ad muros
ab omni parte vrbis iussit: ac testudine ad portas successit. simul & refringe-
bantur portæ, & vis vndiq; in muros fiebat. Samnites, sicut antequam in muris
viderent armatos, satis animi habuerunt ad prohibēdos vrbis aditu hostes: ita
postquam iam non ex interuallo, nec missilibus, sed cominus gerebatur res:
qui ęgre successerant ex plano in muros, loco quem magis timuerant victo, fa-
cile in hostem imparem ex æquo pugnabant: relictis turribus murisque, in fo-
rum omnes compulsi, pauliſper inde tentauerunt extremam pugnæ fortunam.
deinde abiectis armis, ad quindecim millia hominum & quadringenti in fidem
consulis venerunt. cæta ad quatuor millia ac trecenti octoginta. Sic ad Comi-
nium, sic ad Aquiloniam gesta res. Inde medio inter duas vrbes spacio, vbi ter-
tia expectata erat pugna, hostes non inuenti, septem millia passuum cum abes-
sent à Cominio, reuocati ab suis, neutri prælio occurrerunt. primis ferme tene-
bris cum in cōspectu iam castra, iam Aquiloniam habuissent: clamor eos vtrin-
que par accidens sustinuit. deinde è regione castrorum, quæ incensa ab Roma-
nis erant, flamma late fusa certioris cladis indicio progredi longius prohibuit.
Eo ipso loco prope temere sub armis strati passim inquietum omne tempus
noctis, expectando timendoque lucem, egere. prima luce incerti quam in par-
tem intenderent iter, repente in fugam consternantur conspecti ab equitibus:
qui egressos nocte ab oppido Samnites persecuti, viderant multitudinem non
vallo, non stationibus firmatam. Conspecta & ex muris Aquiloniæ ea multitu-
do erat. iamq; etiam legionariæ cohortes sequebantur: cæterum nec pedes fu-
gientes persequi potuit: & ab equite nouissimi agminis ducenti ferme & octo-
ginta interfecti. arma multa pauidi, ac signa militaria duo deuiginti reliquere.
alio agmine incolumi, vix ex tanta trepidatione, Bouianum peruentum est. Lę-
titiam

A titiam vtriusque exercitus Romani auxit, & ab altera parte felicitet gesta res, vterque ex alterius sententia consul captum oppidum diripiendum militi dedit. exhaustis deinde tectis ignem iniecit: eodemque die Aquilonia & Cominium deflagrauere, & consules cum gratulatione mutua legionum suaque castra coniunxere. In conspectu duorum exercituum & Caruilius suos pro cuiusque merito laudauit, donauitque, & Papyrius, apud quem multiplex in acie, circa castra, circa vrbem, fuerat certamen, Sp. Nautium, Sp. Papyrium fratris filium, & quatuor centuriones, manipulumque hastatorum, armillis aureisq; coronis donauit. Nautium propter expeditionē, qua magni agminis modo terruerat hostes: iuuenem Papyrium, propter nauatam cum equitatu & in prælio operam, & nocte qua fugam infestam Samnitib. ab Aquilonia clam egressis fecit: centuriones, militesq;, quia primi portā murumq; Aquiloniæ ceperant: equites omnes ob insignem multis locis operam, corniculis, armillisque argenteis donat. Consilium inde habitum, cum iam tempus esset deducendi ab Samnio exercitus, aut vtriusq;, aut certe alterius, optimū visum, quo magis fractę res Samnitium essent, eo pertinacius & infestius agere cætera & persequi: vt perdomitum Samnium insequentib. consulib. tradi posset. quando iam nullus esset hostium exercitus, qui signis collatis dimicaturus videretur: vnum superesse belli genus vrbium oppugnationes: quarum per excidia militem locupletare prędа, & hostē pro aris ac focis dimicantē cōficere possent. Itaq; literis missis ad Senatū populumq; Romanū de rebus ab se gestis, diuersi, Papyrius ad Sepinum, Caruilius ad Volanā oppugnandā, legiones ducunt. Literæ consulum ingenti lætitia & in curia & in concione auditæ: & quatridui supplicatione publicum gaudium priuatis studiis celebratū est, nec populo Romano magna solū, sed peropportuna etiā ea victoria fuit: quia per idem forte tempus rebellasse Hetruscos allatum est. Subibat cogitatio animum, quonā modo tolerabilis futura Hetruria fuisset, si quid in Samnio aduersi venisset: quæ coniuratione Samnitium erecta, quoniam ambo consules, omnisq; Romana vis aduersa in Samnium esset, occupationē populi Romani pro occasione rebellandi habuisset. Legationes sociorū à Marco Attilo prętore in Senatum introductæ, querebātur vri & vastari agros à finitimis Hetruscis, quod descisscere à populo Romano nollent: obtestabanturq; patres conscriptos, vt se à vi atq; iniuria cōmunium hostium tutarentur. Respōsum legatis, curę senatui futurum, ne socios fidei suæ pœniteret. Hetruscorum propediem eandem fortunam, quam Samnitium fore. Segnius tamen quod ad Hetruriam attinebat, acta res esset, ni Falisscos quoque, qui per multos annos in amicitia fuerant, allatum foret, arC ma Hetruscis iunxisse. Huius propinquitas populi acuit curam patribus, vt fœciales mittendos ad res repetendas censerent. Quibus non redditis, ex authoritate patrum, iussū populi, bellum Falisscis indictum est: iussiq; consules sortiri, vter ex Samnio in Hetruriam cum exercitu transiret. Iam Caruilius Volanam, & Palumbinum, & Herculaneum ex Samnitibus ceperat: Volanam intra paucos dies, Palumbinum eodem quo ad muros accessit ad Herculaneum bis etiā signis collatis ancipiti prælio, & cum maiore sua quā hostiū iactura dimicauit. castris deinde positis, mœnib. hostem inclusit: oppugnatum oppidū, captumq;. In his tribus vrbibus capta aut cæsa ad decem millia hominum: ita, vt paruo admodum numero plures caperentur. Sortientibus prouincias consulibus. Hetruria Caruilio euenit secundum vota militum, qui vim vigoris iam in Samnio non patiebantur. Papyrio ad Sepinum maior vis hostium restitit: sæpe in acie, sæpe in agmine, sæpe circa ipsam vrbem, aduersus eruptiones hostium pugnatum: neq; obsidio, neq; bellum ex æquo erat: non enim muris magis se Samnites, quam armis ac viris mœnia tutabantur, tandem pugnando in obsidionē iustam coegit hostes: obsidendoq; vi atq; operib. vrbem expugnauit. itaq; ab ira plus cædis editū capta vrbe: septem millia quadringenti cęsi, capta minus tria millia hominum: prædа, quæ plurima fuit, congestis Samnitium rebus in vrbes

paucas,

V.C. paucas, militi concessa est. Niues iam omnia oppleuerant, nec durari extra te- A
cta poterat: itaque consul de Samnio exercitum deduxit. Venienti Romam, tri-
umphus omnium consensu est delatus. triumphauit in magistratu, insigni, vt il-
lorum temporum habitus erat, triumpho, pedites equitesq; insignes donis trā-
sire, ac transuecti sunt: multæ ciuicæ coronæ vallaresq; ac murales conspectæ,
inspectata spolia Samnitium, & decore ac pulchritudine paternis spolijs, quæ
nota frequenti publicorum ornatu locorum erant, comprobantur. nobiles ali-
quot captiui, clari suis patrumque factis, ducti. æris grauis transuecta vicies cen-
tum millia, & quingenta triginta tria millia. id æs redactum ex captiuis dicebā-
tur. argenti quod captum ex vrbibus erat, P.M.C C C X X X. omne æs argen-
tumq; in ærarium conditum. militibus nihil datum ex præda est. auctaq; ea in-
uidia est ad plebem, quod tributum etiam in stipendium militum collatum est:
cum si spreta gloria fuisset captiuæ pecuniæ in ærarium illatæ, & militi tum da-
ri ex præda, & stipendium militare præstari potuisset. AEdem Quirini, quam in
ipsa dimicatione votam apud neminem veterem authorem inuenio (neq; her-
cule tam exiguo tempore perficere potuisset) ab dictatore patre votam filius
consul dedicauit, exornauitque hostium spolijs: quorum tanta multitudo fuit,
vt non templum tantum, forumque his ornaretur, sed socijs etiam coloniisque
finitimis ad templorum locorumque publicorum ornatum diuiderentur. A tri- B
umpho exercitum in agrum Vestinum, quia regio ea infesta ab Samnitibus e-
rat, hybernatum duxit. Inter hæc Caruilius consul in Hetruria Troilium pri-
mum oppugnare adortus, quadringentos septuaginta ditissimos pecunia gran-
di pactos vt abire inde liceret, dimisit: cæteram multitudinem oppidumq; ip-
sum vi cepit. inde quinque castella locis sita munitis expugnauit. Cæsa ibi ho-
stium duo millia quadringenti, minus duo millia capta. & Falisci pacem pe-
tentibus, annuas inducias dedit: pactus centum millia grauis æris, & stipendiū
eius anni militibus. His rebus actis ad triumphum decessit, vt minus clarum de
Samnitibus, quam collegæ triumphus fuerat: ita cumulo Hetrusci belli, æqua-
tum. æris grauis tulit in ærarium trecenta nonaginta millia: de reliquo ære æ-
dem Fortis fortunæ de manubiis faciendam locauit, prope ædem eidem deæ
ab rege Seruilio Tullo dedicatam: & militibus ex præda centenos binos asses,
& alterum tantum centurionibus atq; equitibus, malignitate collegæ gratius
accipientibus munus, diuisit. Fauor consulis tutatus ad populum est L. Posthu-
mium legatum eius: qui dicta die à M. Cancio Tribuno plebis fugerat in lega-
tionem (vt fama ferebat) populi iudicium: iactariq; magis quam peragi accu-
satio eius poterat. Exacto iam anno, noui tribuni plebis magistratum inierant:
ijsque ipsis, quia vitio creati erant, quinque post dies alij suffecti. Lustrum con- C
ditum eo anno est à P. Cornelio Aruina, C. Martio Rutilio, censoribus: censa
capitum millia ducenta sexaginta duo, trecenta viginti duo. Censores vicesimi
sexti à primis censoribus: lustrum vndeuicesimum fuit. Eodem anno coronati
primum ob res bello bene gestas, ludos Romanos spectauerunt: palmæq; tum
primum translato è Græcia more victoribus datæ. Eodem anno ab ædilibus
curulibus, qui eos ludos fecerunt, damnatis aliquot pecuariis, via à Martis fili-
ce ad Bouillas perstrata est. Comitia consularia L. Papyrius habuit: creauit
461. Consules Q. Fabium, Maximi filium Gurgitem, & D. Iunium Brutum Scæuam.
ipse Papyrius prætor factus. Multis rebus lætus annus, vix ad solatium vnius ma-
li, pestilentiæ vrentis simul vrbem atque agros, suffecit. portentoq; iam similis
clades erat. Et libri aditi, quinam finis, aut quod remedium eius mali ab diis
daretur. inuentum in libris: AEsculapium ab Epidauro Romam accersendum.
neque eo anno, quia bello occupati consules erant, quicquam de ea re actum,
præterquam quod vnum diem AEsculapio supplicatio habita est.

DECAD. I. FINIS.

DECA-

DECADIS SECVNDAE
LIB. I. EPITOME.

CVM Fabius Gurges consul male aduersum Samnites pugnasset: senatus de remouendo eo ab exercitu ageret: Fabius Maximus pater deprecatus hanc sibi ignominiam, eo maxime Senatum mouit: quod iturum se filio legatum pollicitus est: idq; præstitit, atque eius consilijs & opera filius consul adiutus, cæsis Samnitibus triumphauit: C. Pontium imperatorem Samnitium ductum in triumpho securi percussit. Cum ciuitas pestilentia laboraret: missis legatis, vt Aesculapij signum Romam ab Epidauro transferrent, anguem, qui se in nauem eorum contulerat, in quo ipsum numen esse constabat, deportauere: eoq; in insulam Tyberi egresso, eodem loco ædes Aesculapij constituta est. L. Posthumius consularis, quoniã cum exercitui præesset, opera militum in agro suo vsus esset, damnatus est. Cum Samnitibus pacem petentibus fœdus quarto renouatum est. Curius Dentatus consul Samnitibus cæsis, & Sabinis, qui rebellauerant, victis, & in deditionem acceptis, bis in eodem magistratu triumphauit. Coloniæ deductæ sunt, Castrum, Sena, Adria. Triumuiri capitales tunc primum creati sunt. Census actus est: lustrum conditum, censa sunt ciuium capita CCLXXIII. millia. Plebs propter æs alienum, post graues & longas seditiones, ad vltimum secessit in Ianiculum, vnde à Q. Hortensio dictatore deducta est: isque in ipso magistratu decessit. Res præterea contra Volsinienses gestas continet: item aduersus Lucanos, contra quos auxilium Tyrrhenis ferre placuerat.

LIB. II. EPITOME.

CVm legati Romanorum á Gallis Senonibus interfecti essent, bello ob id Gallis indicto, L. Cæcilius prætor cum legionibus ab ijs cæsus est. Cum à Tarentinis classis Romana direpta esset, duce, qui præerat classi, occiso, legati ad eos à senatu, vt de ijs iniurijs quererentur, missi, pulsati sunt. ob id bellum iis indictum est. Samnites defecerunt. Aduersus eos & Lucanos, & Brutios, & Hetruscos aliquot prælijs à cõsularibus ducibus bene pugnatum est. Pyrrhus Epirotarum rex, vt auxilium ferret Tarentinis, in Italiam venit. Cum in præsidium Rheginorum legio Campana cum præfecto Decio Iubellio missa esset, occisis Rheginis Rhegium occupauit.

LIB. III. EPITOME.

VAlerius Leuinus consul parum prospere aduersus Pyrrhum pugnauit, elephantorum maxime inusitata facie territis militibus. Post id prælium cum corpora Romanorum, qui in acie ceciderant, Pyrrhus inspiceret: omnia versa in hostem inuenit: populabundusq; ad vrbem Romam processit. C. Fabricius missus ad eum, de redimendis captiuis ageret: frustra vt patriam desereret à rege tentatus est. captiui sine pretio remissi sunt. Cyneas legatus à Pyrrho ad senatum missus petijt: vt concordiæ pacis causa rex in vrbem reciperetur. de qua re cum ad frequentiorem senatum referri placuisset: Ap. Claudius qui propter inualetudinem oculorum iam diu à consilijs publicis abstinuerat, venit in curiam & sententia sua tenuit. vt id Pyrrho negaretur. P. Domitius censor primus ex plebe lustrum condidit. censa sunt ciuium capita CCLXXVIII. millia, CCXXII. Iterum aduersus Pyrrhũ duobio euentu pugnatum est. Cum Carthaginiensibus quarto fœdus renouatum est. Cùm C. Fabricio consuli is, qui ad eum à Pyrrho transfugerat, polliceretur se regi venenum daturum, ea inducio ad regem remissus est. Res præterea contra Hetruscos, Lucanos, Brutios, & Samnites, prosperè gestas continet.

LIB.

LIB. IIII. EPITOME.

Pyrrhus in Siciliam traiecit. Cum inter alia prodigia fulmine deiectum esset in Capitolio Iouis signum, caput eius per aruspices inuentum est. Curius Dentatus, cùm delectum haberet: eius qui citatus non respondérat, bona vendidit. Pyrrhum iterum ex Sicilia in Italiam reuersum vicit, & expulit. Fabricius censor P. Cornelium Rufinum consularem senatu mouit, quod decem argenti pondo facti haberet. Lustro à censoribus condito, censa sunt capita ciuium CCLXXXI. millia, CCXXIIII. Cum Ptolemæo Aegypti rege societas iuncta est. Sextilia virgo Vestalis damnata incesti viua defossa est. Coloniæ deductæ sunt Possidonia, & Consa. Carthaginiensium classis Mamertinis venit. quo facto ab iis fœdus violatum est. Res præterea contra Lucanos, Samnites, & Brutios feliciter gestas, & Pyrrhi regis mortem continet.

LIB. V. EPITOME.

Victis Tarentinis pax & libertas data. Legio campana, quæ Rhegium occupauerat obsessa, deditione facta, securi percussa est. Cum legatos Appolloniatium ad senatum missos quidam iuuenes pulsassent: dediti sunt Appollonatibus. Picentibus victis pax data. Coloniæ deductæ: Ariminium in Piceno: Beneuentum in Samnio. Tunc primùm populus Romanus argento vti cœpit. Vmbri, & Salentini victi in deditionem accepti sunt. Quæstorum numerus ampliatus est.

LIB. VI. EPITOME.

Origo Carthaginiensium & primordia vrbis referuntur: contra quos & Hieronem regem Syracusanorum auxilium Mamertinis ferendum censuit senatus. Cum de ea re inter suadentes, vt id fieret: dissuadentesque contentio fuisset: transgressis tum primùm mare equitibus Romanis, aduersus Hieronem sæpius bene pugnatum. Petenti pax data est. Lustrum à censoribus conditum, censa sunt ciuium capita CCXCII. millia, CCXXIIII. D. Iunius Brutus munus gladiatorium in honorem defuncti patris edidit primus. Colonia Esernia deducta est. Res præterea contra Pœnos & Volscos prosperè gestas continet.

LIB. VII. EPITOME.

C. Cornelius cos. à classe Punica circumuentus, & per fraudem veluti in colloquium euocatus, captus est. Cn. Duillius cos. aduersus classem Pœnorum prosperè pugnauit, primusque omnium Romanorum ducum naualis victoriæ dux triumphum. ob quam causam ei perpetuus honos habitus est: vt reuertenti à cœna tibicines canerent: & funale præferretur. L. Cornelius cos. in Sardinia contra Sardos, Corsos, & Hannonem Pœnorum ducem feliciter pugnauit. Attilius Calatinus cos. cum in locum iniquum à Pœnis circumsessum temerè duxisset exercitum, M. Calpurnius tribunus militum virtute, & opera euasit. qui cum trecentis militibus eruptione facta hostes in se conuertit. Annibal dux Pœnorum victa classe, cui præfuerat, à militibus suis in crucem sublatus est. Attilius Regulus cos. victis nauali prælio Pœnis, in Africam traiecit.

LIB. VIII. EPITOME.

Attilius Regulus in Africa serpentem portentosæ magnitudinis cum maxima militum clade occidit. & cum aliquot prælijs aduersum Carthaginienses pugnasset: successorq; à senatu prosperè bellum gerenti non mitteretur: id ipse per literas ad senatum missas conquestus est. in quibus inter causas petendi succes-

ex

erat, quod agellus eius à mercenarijs deuastaretur. Querente deinde fortuna vt magnum virtutis casus exemplũ in Regulo prodereturaccersito a Carthaginiensibus Xantippo Lacedemoniorum duce victus in prælio, & captus est. Res deinde à ducibus Romanis omnibus terra mariq; prosperè gestas deformauere naufragia classium. T. Gorunicanius primus ex plebe pontifex maximus creatus est. M. Sempronius Sophus, Valerius Maximus censores cum senatum legerent: XIII senatu mouerunt: lustrum condiderunt quo censa sunt ciuium capita CCCXVIIImillia, CCXVII. Regulus missus à Carthaginiensibus ad senatum, vt de pace, & si eam minimè impetraret, de captiuis commutandis, ageret: iureiurando astrictus est, rediturum se Carthaginem, si commutati captiuos non placuisset vtrunque negandi autor senatui fuit: & cum fide custodita reuersus esset, supplicio à Carthaginiensibus de eo sumpto, periit.

LIB. IX. EPITOME.

CAecilius Metellus, rebus aduersus Pœnos prosperè gestis, speciosissimum egit triumphum: XIII. ducibus hostium, & centum viginti elephantis in eo ductis. Claudius Pulcher cos qui contra auspicia profectus iussit immergi pullos, qui cibari nolebant: infeliciter aduersus Carthaginienses classe pugnauit, & reuocatus à senatu, iussuque dictatorem dicere, C. Glauciam dixit, sortis vltimæ hominem: qui coactus abdicare se magistratu, postea ludos prætextatus spectauit. Attilius Calatinus primus dictator extra Italiam exercitum duxit. Cum Pœnis captiuorum commutatio facta est. Coloniæ deductæ sunt, Fregellæ, in agro Salentino Brundusium. Lustrum à censoribus conditum est censa sunt ciuium capita CCLI. millia, CCXII. Claudia soror P. Claudij, qui contemptis auspicijs male pugnauerat: à ludis diuertens, cùm turba premeretur, dixit: vtinã frater meus viueret, iterumq; classem duceret, ob eam causam mulctata est. Duo prætores primùm creati sunt Cæcilius Metellus pontifex maximus, A. Postumium consulem, quoniam idem flamen Martialis erat: cum ille ad bellum gerendum proficisci vellet, in vrbe tenuit, nec passus est à sacris recedere. Rebus aduersus Pœnos pluribus ducibus gestis, summam victoriæ C. Lutatius consul victa ad Ægates insulas classe Pœnorum, finem bello imposuit. petentibus Carthaginiensibus pax data est. Cum templum Vestæ arderet, Cæcilius Metellus Pontifex Maximus ex incendio sacra rapuit. Duæ tribus adiectæ sunt: Velina, & Esquilina. Falisci, cum rebellassent: sexto die domiti in deditionem venerunt.

LIB. X. EPITOME.

SPoletum colonia deducta est. Aduersus Ligures tunc primùm exercitus promotus est. Sardi & Corsi, cum rebellassent subacti sunt. Tutia virgo Vestalis incesti damnata est. Bellum Illyrijs propter vnum ex legatis, qui ad eos missi erant occisum indictum est: subactique in deditionem venerunt. Prætorum numerus ampliatus est, vt essent quatuor. Galli transalpini, qui in Italiam eruperant, cæsi sunt. Eo bello populus Romanus sociorum, Latinique nominis trecenta millia armatorum habuisse creditur. Exercitibus Romanis tum primùm trans Padum ductis, Galli Insubres aliquot bellis fusi in deditionem venerunt. M. Claudius Marcellus consul, Insubrium Gallorum duce Viridomaro occiso, opima spolia retulit. Istri subacti sunt. Item Illyrij cum rebellassent, domiti in deditionem venerunt. Lustrum à censoribus conditum est, quo censa sunt ciuium capita CCLXX millia. Libertini in quatuor tribus redacti sunt, cum antea dispersi fuissent, Esquilinam, Palatinam, Suburranam, Collinam. C. Flaminius censor viam Flaminiam muniuit: & circum Flaminium extruxit. Coloniæ deductæ sunt in agro de Gallis capto, Placentia, & Cremona.

FINIS.

RERVM ET VERBORVM PRIMAE TITI LIVII DECADIS INDEX.

Aborigines 7.a.b
Accensi 27.c
Accius Naxius augur 25.a
Accius Tullius 54.a.54.b.55.b
Acies Romana 69.c
ad Arma solenne in bellis proclamari 75.c.
Addictorum vincula 181.b
Abdicandi mos 176.b
Adria Tuscorum colonia 151.b
Adulationes odiosæ 242.c
Adulterij mulcta 277.c
Ædiles curules primi Romanorum 185.b
Aegeria Nymphæ 15.c.16.b
Aeneas 7.a.b
Aeneæ in excidio Troiano parsum 6.c
Aeneæ iactatio & in Italiam aduentus 7.a.
Aeneas Syluius 8.a
Aequicoli populi 22.c
Aequimelium 112.a
Aequi Latinos bello petunt 51.a. eorum fuga & clades 51.c. rebellio 52.a 125.c
Aequi sub iugum missi 79.c
Aes graue plaustris in ærarium conuectum ad militum stipendia 133.a
Aeris alieni inuidia 47.b.169.c
Ager populo diuisus 68.c
Agri diuisi inuidia 30.a.56.c.171.b
Agrorum modus præscriptus 180.b. eius excessus mulctatus 194.a
Agraria lex 56.c. 164.c. tribunitium venenum 62.b
Agrariæ legis dulcedo 56.c.57.a.b. promulgatio 56.c.140.c. stimuli 63.a. tumultus 67.a.124.c.126.c.128.c.129.a
Agrippa Tiberini filius 8.a
Agrippa Menenius 110.a. Lanatus 110.c.125.b.126.c
Acharna oppidum 273.c
Aius Locutius 160.c
Alba Latini fil. 8.a
Alba longa ab Ascanio condita 8.a.b. à Lauinio orta 17.a. diruta 21.a.b
Albana arx sacra Ibid.c.22.a.
Albani in Romanorũ imperiũ cedũt 18.c
Albani lacus prodigium 142.a
Albani montis sacra 160.b
Albanorũ cum Romanis bellũ 16.c.17.a
Albis equis vehendi magnificentia 146.b
Albula qui & Tiberis 8.a
Alexander Epiri rex 210.c.242.c. eius mors 222.c.223.c
Alexander magnus 210.c. eius mater Olympias 223.c. indoles 242.c. vitia Ibid. copiæ 243.c
Alexandria Aegypti 222.c
Allia 163.a
Allienſis dies 154.a. clades 163.a
Alisæ vrbs 223.c. capta 254.c
Alpinarum gentium origo 151.c
Ambari Galli Ibid.
Ambigatus Celtarum rex Ibid.
Ambitus lex 193.
Ameriola opp. 25
Amiternum opp. 282
Ancilia 16
Ancus Martius tertius Rom. rex 22
Anguis prodigiosus 34
Angues in bello prælati 19
Anienſis tribus 26
Annonæ caritas 53.a. 83.a. 286.b. litas 5
Anni principium olim calendis sextilibus 7
Annuli aurei à nobilibus positi 26
Anserum clangore seruatum capitol 157.c.
Antemnates populi
Antenor
Antepilani 18
Antium colonia deducta 68.c
Antij deditio 68.a.
Antiates 131.a.b.c. Romani dunt
Anxur colonia missa
Anxur nunc Tarracinæ 132.b. reptio
Apparitores
Appiolæ opp.
Appiorum pertinacia
Ap. Claudius Appij F. consul 41. vrbis præfectus
Ap. Claudius Crassus cos.

INDEX.

dictator 189.a. in carcerem coniectus 96.a. Xuir. 84.a. prætor 272.b. interrex 266.a
Ap. Claudius vnde cæcus factus 249.a. eius mors 96.c
Ap. Claudij ingenium 48.a. 94.a. ferocia 66.b. censura & alia opera 118.b. superbia 64.b. libido 89.a. sæuitia 65.c
Appio Claudio reo, gens Claudia vestem mutat 95.c. 96.b.c
Appius Herdonius 76.a. eius mores 76.c
Apollinis ædes dicata 118.a
Apollinis aureum donum ex decima prædæ conflatum 147.b.c
Apollinare sacrum 264.a
Apollinaris circus 99.a
Apologus Menenij Agrippæ 52.b
Apulum bellum 230.a
Apuli fusi 268.a
Apulia perdomita 244.b
Apulius Pansa cos. 263.a
Aquarum penuria 118.c
Aquilij fratres 38.c
Aquilonia Samnitium. 281.b. comburitur 285.a
Ara Herculis 9.b
Aræ celandi religio 281.c
Arbea colonia 103.a.b
Arbitrium defectio 104.b. 107.c
Argentum nondum signatum 133.a
Arcia oppugnata 44.a
Arcini fusi 217.b. in ciuitatem accepti 218.a
Arcisodemus tyrannus 47.a
Arniensis tribus 165.a
Arpi Romanis commeatum suppeditant 239.c
Arpinates ciues facti 269.c
Arpinum de Samnitibus captum 259.a
Arpinum pacem à Romanis petunt 280.c
Arretium Hetruriæ opp. 25.a
Arsia sylua 40.b
Arverni Galli 151.c
Arunci Clusinus Ibid. a. Porsenæ filius 7.a
Arx Tarquinius 29.a. eius mors 40.a
Arpices Hetrusci 142.b
Ascanius Aeneæ filius 7.c
Asylum Romulus aperit 10.b
Atria fl. 217.b
Atrium 187.a
Attilia lex Romam allata 83.c
Auba filius 8.a
Auaritiæ cæcitas 153.a
Audacia pauore tutior 239.b
Auentinum Poluorianis populis incolendum 23.b
Auentinum publicatur 83.a
Auentinus collis vnde dictus 8.a
Auium obseruatio in bello 113.a
Ausidena in Samnio capta 266.c
Auguralis artis assertio 25.a
Augures 119.a
Augurum authoritas 107. c. numerus 264.b. habitus ibid.a. sacerdotium 15.b 25.a
Augurij obseruatio in bello 113.b
Augusti contemporaneus Liuius 114.a
Aulerci Galli 151.c
A. Cornelius trib.mil. 181.a
A. Cornelius cos. 118.b. 130.c. 226.b. dictator 168.a. magist. equit. 149.b
A. Cornelius Pontifex Maximus 117.a
A. Cornelius quæstor 80.a
A. Manlius decemuir 84.a. tribunus milit. 114.a. 173.a. 180.c
A. Posthumius dictator 45.c. eius virtus 46.b.c
A. Posthumius Regillensis tribu. mil. 142. c. 173.c
A Posthumius Tubertus mag. eq. 115.b 116.c
A. Sempronius cos. 46.c. 53.b
A. Sempronius Atratinus tribu. mil. cos. pot. 107.c. 121.a. 125.a. 126.c
A. Seruilius dictator 114.c
A. Valerius Publicola trib. mil. 180.c
A. Virginius cos. 49.c. 67.a. trib. plebis 74.a. 87.c. triumuir 68.c
A. Virginij criminatio 77.c. 95.a
Auri inopia apud Romanos 147.b. 159.b
Aruncavrbs 218.b
Arunci à Romanis funduntur 45.a. 49.a
Aruncum bellum 200.a
Arunci oppidum suum deserunt 218.b
Aruncorum & Sidicinorum bellum ibid.
Ausones capti ibid.c
Auxilia vltima apud Romanos 236.b.c

B

Barbæ demulcendæ indignatio 155.b
Bellouesus ac Sigouesus fratres 151.c
Bellum quibus necessarium, iustũ 233.c
Belli iura vt pacis 148.b
Belli indicendi ritus 22.c. 23.a
Bello Actiaco finito Ianus clausus 15.c

INDEX.

Beneuentum oppidum olim Maleuentum 248.b
Bituriges Celtarum caput 151.c
Boïj Alpes transgressi 152.a
Bos fœmina locuta 71.a
Bouianum oppidum 284.b. captum 266 c
Bouilarum via silice strata 286.c
Brennus regulus Gallorum 153.b
Brutus cur dictus Iunius Tarquinius 34.a
Brutus libertatis vindex & custos 35.b.c 36.a. eius honos 38.c. ingenium nouum 36.a. eius mors 40.a
Busta Gallica 158.b

C

Cacus ab Hercule cæsus 9.c
Cædes primæ Romæ 19.a
Cælum ardens 71.a
Ceremoniarum cultus neglectus 143.a 184.c
Cerites Tarquiniensium consanguinei 161.c
Cæso duellius Xuir 85.a. triumuir coloniæ deducendæ 219.a
Cæso Fabius cos. 57.b.60.a
Cæso Quintius 74.a.75.b
Cæsonis filij laus 77.c
Cæsonis pater L. Quintius Cincinnatus cos. Ibid.
Cæsoniarum crimen 80.a
C.Aemylius trib.mil. 147.c. consul 261.a
C.Aquilius Cos. 56.b
C.Canuleius trib.pleb. 104.a.b
C.Claudius Appij fil. 75.c. Appij patruus 96.b
Claudius Cicero 83.b
C.Claudius Hortator mag.equit 218.b
C. Claudius precator pro Ap. Claudio 96.b
C.Claudius Regillensis 218.b
C.Curiatius 107.c
C.Fabius Ambustus Q. 130.a. 133.a trib. mil. 139.b. 146.c. magister equitum 245.b
C.Fabij strenuum factum 157.a. 160.b
C.Furius Pacilius consul 110.a
C.Genutius cos. 187.a. augur 264.c.
C.Hala magister equitum 130.c. trib. mil. 131.a
C.Horatij Puluilli aug.mors 83.c
C. Julius Xuir. 84.a. consul 100.a dictator 196.c
C.Iunius Bubulcus 248.b. dictator. ibid. 261.a mag.eq. 254.c
C.Iulius Tullus Rom.leg.92.b. trib.mil. 130.c.133.b
C.Lacerius trib.pleb. 139.c
C. Licinius trib.pleb.52.c. magister equitum 182.c
C.Licinius Caluus cos. 189.c
C.Licinus Stolo 179.c.186.c.194.c
C.Mænius cos.217.a.b dictator 247.a
C.Manlius cos.217.a. trib.mil. 177.c
C.Martius Rutilius censor 286.c.cos.200. b.dictator primus ex pleb.192.b.197.b 264.c Pontifex ibid.c
C.Martius trib.pleb. 162.c.249.b
C.Menenius cos. 83.c
C.Mutij adolescentis virtus 42.c
C.Petilius Balbis cos. 190.c.199.c
C.Plautius cos. 199.a
C.Quintius Cincinnatus 178.c
C. Sempronius Atratinus magi.equi.177.c
C.Sempronius cos.reus 124.a.125.a
C.Sergius trib.mil. 176.b
C. Seruilius cos. 61.b
C.Seruilius Hala. cos. 118.c. mag. equi. 111.a.trib mil. 130.c.138.b.139.a
C.Seruilius Q. Seruilij Prisci filius trib. mil. 125.c
C.Sextilius trib.mil. 177.c
C.Sincinius trib.pleb. 94.
C.Sulpitius Camerinus Censor 247.
C.Sulpitius cos.246.a.dictator.191.c.trib. mil. 173.
S.Sulpitij de Gallis triumphus 193.
C.Sulpitius Peticus cos. 194. c. 195. 196.c
C.Terentillus Arsa trib.ple. 72.
C.Trebonius trib.pleb. 139.
C.Trullius cos. 57.
C.Valerius Potitus trib.mil.127.b.131. 134.b.180.c
C.Veturius cos. 83. b. c. trib. m. 181.a
C.Vetusius cos. 4.
Cales vrbs capta. 218.c.21.
Callife Samnitium oppidum 22.
Calænus ager vastatus 27.
Camars opp. 27.
Cameria vrbs 2.
Camertes Vmbri 253.a.eorum fœdus c. Romanis a.
Camillus dictator 157.c. eiusdem vi. ibid.148.b.167.a. præstantia 165.a. triumphus 1.

INDEX.

Carnarum lucus 16.b
Campani à Samnitibus victi 200.b.c
Romanis seſe dedunt. 201.a
Campanorum cædes 215.b. laſciuia & luxus 200.c. ſtrages 216.b. eis ciuitas data ibid.
Campus Martius qui & vnde dictus 39.a
Cannuſini dediti pop.Rom. 244.a
Capenates Romanis infeſti 138.b. ſubacti 146.c
Capitolij inaugaratio 162.a
Capitolium à ſeruis occupatur 75.c
Capitolij limina ænea 227.c
Capitolij luſtratio 77.b
Capitolij Rom.capiendi difficultas 154.b. c. eiuſdem magnificentia 164. eius ſeruator de ſaxo Tarpeio præcipitatus. 173.a
Capitolini cognomen Manlio datũ 171.a
Capitolini ludi 160.c
Capua 221.c
Capua Annibali Carnæ ibid.
Capuæ voluptates 206.b
Capis Atys fi. 8.a
Carcer Romæ in media vrbe 23.c.62.b
Carceres in circo 220.c
Carceres priuati 181.b
Carmenta fatiloqua 9.c
Carnis pluuia 73.b
Carnutes Galli 151.c
Carſeoli colonia 261.c.266.c
Caruentana arx 129.b. 130.c
Caſinum colonia deducta 248.c
Caſinatis commendatio 30.a
Caſtoris ædes 57.a
Caudinæ furculæ 233.c.238.b
Caudina pax 234.b
Celeres cuſtodes corporis Romuli 14.a
Celæ populi 151.c
Cenonenſes populi 11.b
Cenon oppidum. 67.a
Cenſores primi Romæ 108.c
Cenſurę ratio 115.c
Centuriatis max.momentũ 79.c
Cenſus Romæ primus 27.b.115.a
Chalcis Euboica 221.c
Cornelius Palæpolitanus 224.a
Claſſis prima, ſecũda, tertia, quarta, quinta, & earum arma 27.c
Claudia gens patricia tus aſſertrix 183.b
peregrina 106.a
Claudiæ gentis nobilitas 96.b
Claudius Craſſus trib.mil 121.a
Clauũ figendi cauſa dictator dictus 187.b. 248.c
Cleonymus Lacedæmoniorum dux 261.a
eius fuga ibid.c
Cleopatra 223.c
Cloaca maxima Romæ 34.a
Cloacæ Romæ factæ 26.a
Cloacinæ ædes 91.a
Cloliæ virginis Rom. facinus memorabile 43.c
Cloliũ Albani 21.b
Cluilius & Cluilia foſſa 17.a
Cluſium Galli oppugnant 151. b. c idem & Camars 74.a
Cluſinorum potentia 41.b
Cluuianorum cædes 249.c
Cn.Cornelius Coſſus trib.mil. 127.c.130.c 133.b.139.b
Cn.& Q.Ogulnij ædiles 272.c
C.Fabius Vibulanus coſ. 124.b.trib.mil. 131.c
Cn Flauius C.F.ſcriba 259.c
Cn.Fuluius proprætor. 265.a
Cn.Genutius pl.tribu milit. 141.a.143.c
Cn.Iulius Mento coſ. 116.b
Cn.Manlius Capitolinus 200.a
Cn.Manlius coſ.191.b.193.c.eius virtus 59.b mors ibid.
Cn.Martius Coriolanus 52.c
Cn.Oguluius trib.pleb. 263.b
Cn.Plautius 220.c
Cn.Quintius Capitolinus primus ædilis Curulis 186.a
Cn.Sergius trib.mil. 161.a
Cn.Sergius coſ. ibid.
Cn.Siccius trib.mil. 65.a
Collatia vrbs Sabinis adempta 25.c
Collatinus Lucretiæ maritus 35.b
Collatinus Tarquinius Egerij filius 34.c
Columen locus 79.c
Concordiæ ædes 260.a
Concordiæ laus ibid.
Connubiales leges 106.b
Conſualia 10.c
Conſules quando cœperint 106.a
Conſules eligendi poteſtas vnde, & penes quem 104.b
Conſulare imperium annuum 38.b
Contenebra vrbs 160.b
Corbio oppidum 82.b.83.a
Coriolani oppugnantur. 52.c. capiuntur 53.b
Coriolanus Romanis infeſtus 62.b
Coriolani mors ibid.c

Corniculum 25.c
Corui cantus in prælij commissione 283.a
Coruus pro Romano aduersus Gallum pugnans 198.c
Cos nouacula discissa 25.a
Cremera fluuius 61.b
Cremerensis clades 254.c
Creusa Aeneæ vxor 7.c
Cristatæ galeæ ad quid 255.b.282.a
Cures Quirites dicti 12.c
Curiæ vnde dictæ ibid.
Curia Hostilia 21.b
Curiata lex 157.c
Curiatij Albani 21.b
Curiatij & Horatij fratres tergemini 17.b.c
Cursor cur dictus L. Papyrius 241.b
Curtius lacus 188.b
Curulis ædilitas quando instituta 186.a
Curulis sellæ honos 260.a
Cutina 225.a
Cyprius vicus 30.b.c
Cyrus vnde tam magnus fuerit 242.a

D

Decemuirorum creatio, & abrogatio 83.c 94.c.107.a. imperium 14.c.84. a. immane facinus 88.c.89.a
Decimatio militum 66.a
Decius consul se deuouet 214.b.c. idem facit eius filius 276.a.b
D. Iunius Brutus Scæua legatus consul. 286.c
Deditionis forma 25.c
Demarathus Corinthius 23.c
Deuotio Deciorum 215.c.275.a. eius faciendæ ritus 212.b
Diana Ephesia 28.c Romani ibid.
Dianium 30.b
Dictatoris primum creandi mentio 46.b 50.b. eius terror & potestas ibid. 227.a 228.c
Dictaturæ terror 230.c
Dictaturæ tempus 230.a
Dies religiosi 270.b.c
Disciplinæ militaris seueritas 213.b.228.c
Discordiæ malum 58.a. 100.a. 272.b
Diuerbia 186.c
Diuinatio ex insomnijs 54.a
Diuitiarū æstimatio apud antiquos 81.b
Diuitiarum malum 6.c
Duronia vrbs Samnitium expugnata 282.a
Duumuiri nauales 244.b. sacrorum faciendorum 184.c
Ducis amissi terror 276.c
Ducis amor milites facile allicit 273.c
Ducis boni munus 252.b. laus maxima 203.a
Ducum discordiæ malum 138.c. 139.a

E

Ecetra vrbs 73.b.178.b
Ecetrani 70.a
Egerius dictus Arunς 23.c. Tarquinij nepos 26.b.c
Elitorius 152.a
Empulum 194.c
Equitum centuriæ 13.a
Equus infrænis pugnantibus 120.b
Esquiliæ vrbi additæ 28.b
Euander Cretensis 8.c.10.a
Euganei ab Hennetis pulsi 7.a
Exercitus Rom. quo militum numero constet 213.c.214.a
Exodia 187.a
Exulum & seruorum coniuratio 75.c
Exulum fides 222.b

F

Fabiæ gentis gloria 59.b. sacrum 157.a 160.b. 162.c
Fabius Cæso & L. Valerius quæstores 57.a
Fabiæ gentis nomen plebi inuisum 57.a patribus gratum & illustre 58.a. populare 60.a
Fabia gens vltrò Veiens bellum sibi à senatu deposcit 60.c. eorum cædes 62.a
Fabius vnus ex Fabijs reliquus 68.c
Fabij tres trib. mil. consul. potest. 153.a
Fabij Maximi Rutilani virtus 225.a 226.c. criminatio 227.a
Fabius Pictor scriptorū antiquiss. 28.b
Fabius prænomine Q. Gallorum ducem legatum occidit 152.a
Fabij Ambusti prænomen M. filij 152.a
Fabraterni in fidem Roman. se dedunt 220.a
Fabrum centuriæ 28.a
Fabularum agendarum initium Rom. 187.a.b
Factionum intestinarum pernicies 175.a
Falernus ager 216.a
Falisius ager 266.a
Falisium bellum 194.a ibid.

Falisci cum Hetruscis iuncti ibid.
fœdus ab Romanis petunt 206.b. Romanis se dedunt 148.c
Faliscorum ager vastatus 196.a
Faliscorum cædes 148.a
Faliscorum ludi magistri proditio 148.a
Fame damnum maximum 103.c
Fames . 53.a.110.b.115.c.129.a
Fames Romanorum in Capitolio obsessorum, eiusque dissimulandæ æstus 158.b
Fari necessitas 27.b
Fata vitando incurruntur. 222.b
Faucia curia 254.c
Faustulus pastor 8.c
Feneclani campi 216.b
Ferentani Romanis dedici 241.a
Ferentinæ lucus 31.a
Ferentinates populi 258.c
Ferentini pacem petunt 259.c
Ferentinum opp. 189.c. desertum 278.c
à Romanis capitur 269.a
Feretrij Iouis templum 11.c
Feroniæ fanum 21.b
Fescennini versus 186.c
Festi diei negligentia 219.a
Ficana vrbs 28.b
Ficubnea vrbs 25.c
Ficulensis via 93.a
Ficus ruminalis 8.b.272.c
Fidene colonia. 20.b.112.b. à Rom. capta 114.c.115.a
Fidenarum obsidio 120.b
Fidenate bellum 13.c.113.a
Fidei solenne à Numa institutum 16.b
Fidei Martis 16.a Quirini. ibid. a
Flaminia prata, Flaminius circus 94.b
Flumentana porta 173.a
Fœcialium collegium 17.c
Fœdri rupti expiatio spreta 247.a & sequenti.
Fœderis ruptio 112.a.282.b.c
Fœdrum feriendorum ritus 17.c
Fœminarum virtus 44.a.b
Fœneratio vetita 208.c
Fœneratoribus dies dicta 272.c & mulcta ibid.
Fœmina in ludis spectandis 24.c in Circo facti 34.a
Fœmanis ciuitas data 218.a
Fœtes fortuna adiuuat 225.b
Fortune muliebris templum 56.b
Fossa Cluilia 17.a
Fregellæ occupantur 239.a.248.c
Fregellæ colonia deducta 231.c
Fresilia 262.a
Frusinates 260.c
Fulmine icti aliquot milites 277.c
Fundanis ciuitas data 218.a
Funebria iusta. 16.a

G

Gabinus cinctus 157.a
Gabij dolo capti 32.c à Romanis recepti 40.a.b
Galeæ 255.b
Galliæ fertilitas 151.c
Gallicum bellum 185.a.191.a.197.a
Gallicus tumultus 191.b.201.c.221.a. 265.b.275.a
Gallica arma, & armamenta, spolia. ibid. 190.c
Gallorum descriptio 160.a
Galli impetu feruntur, & morum impatientia 191.c pugnaces 198.a religiosi 157.b
Galli Brenno duce Romã capiunt. 157.c
Gallorum fuga & clades 191.a
Gaurus mons 202.b
Gellius Egnatius 269.b.270.b eius cædes 271.b
Geminius Metius 212.c
Gentilitia sacra 160.b
Germani alpes superant 151.a
Geryon ab Hercule cæsus 9.b
Gracchus Cluilius 80.a
Græciæ bella intestina 199.b
Græci lingua magis quam factis stremui 222.a
Græcorum leges sibi describendas Romani curant 84.a
Græcu literis instituebantur pueri Romani 253.a.b

H

Hala Seruilius mag.eq. 126.b
Heneti pop. 7.a
Hercules Alpes superat 151.c. Cacum occidit 9.c. in deorum numero 10.a
Herculis ædes rotunda 272.b ara maxima 249.a
Herculis simulachrum in Capitolio 259.a
Herculaneum captum 285.c
Hernicum bellum 189.a
Hernici victi 56.b.193.b.257.c
Hersilia Romuli coniunx. 11.c
Hetruriæ concilium 115.a. fertilitas 44.a. opes 161.c.7.b.c.

Hetruſcum bellum 195.b.253.b.269.b.272.a.
Hetruſci popul. 7.b. *auguriorum periti* 24.a. *ludiones* 186.c. *religionibus dedi.ti* 134.b.c. *eorum literis inſtituebantur pueri Romani* 253.a
Hiſpanicum bellum 190.c
Honos virtutem excitat 43.b
Honorum gradus Rom. 23.b.c
Horatia lex 94.c
Horatius Sororem interficit 19.a. *eius parricidij reus abſoluitur* 19.a.b
Horatiæ virginis cædes 19.a
Horatij Coclitis virtus 41.c.42.a
Horatij & Curiatij tergemini fratres 17.b.c. *eorum monomachia* 18.a.b
Horatij Puluilli conſtantia 41.a
Hortana vrbs 83.a
Hoſpitalitas Romanorum 44.b
Hoſtia in ore Tyberis condita 23.c
Hoſtem frangendi ratio 275.c. *in inſidias perlectandi ratio* 61.b.c
Hoſtius Hoſtilius 12.b
Hoſtius Lucretius 218.b

I

Ianiculum 23.b. *à Thuſcis captum* 62.a
Janus pacis ac belli index 15.b
Icilia familia patribus infenſa 130.a
Icilia lex 84.a
Imperia Manliana 213.b
Indiges Jupiter dictus Aeneas 7.c
Inducie centum annorum 13.c
Inſubres 151.a.b
Intercalares menſes 15.c
Interregnum Romæ primum 14.a.b.22.b.72.a.128.c.196.b
Interreges deinceps plurimi 143.b.210.c.219.b
Inuidiæ malum 168.a
Italia ſupero & infero mari tanquam inſula cingitur 151.b
Iuzum vt fiat 82.b. *eius ſubeundi ignominia* 234.b.241.a
Iuliæ alpes 151.a.b
Iuliæ gentis author 7.c
Julius qui & Aſcanius ibid.
Julius Tullus trib.mil 164.b
Junius Brutus Scæua Coſ. 225.b
Junij Bruti mors 40.a
Iuno Veijs delendis euocata 145.a. *in Auentinum tranſlata* 146.b
Junonis ædes 160.b
Junoni Monetæ ædes vota, & adificata 200.a
Jus ciuile Cneius Flauius ſcriba invulgauit 261.b
Iuris diuini condendi Numa 27.b
Juſtitium 69.c.200.a
Iupiter Elicius 22.a. *Feretrius* 11.c. 113.c.120.a *Stator* 280
Iupiter indiges dictus Aeneas 7.c
Iouis cella & quadrigæ 272.c
Iouis epulum 160.b
Iouis Tarpeij templum 33.b
Iuuentus in Capitolij inauguratione non mota 161.a

L

Labici Rom. adempti 55.b
Lacus Curty hiſtoria 188.c
Lacus Fucinus 186.b. *Regillus* 44.c.45.c.163.a.
Lacus Albanus 172.b.143.a.144.a
Lanuuium Admetium Ibid.
Lapidum pluuia 200.b
Lais ſeu Lars Tolumnius 112.b.132.a *eius ædes* 113.b
Lartes Porſena rex 41.b
Latinæ feriæ 144.a
Latini Priſci 25.c
Latinus rex Laurentum 7.a.b
Latinus Syluius rex Latinorum 8.a
Latinorum reg. genealogia Ibid.
Latinorum cum Romanis bella & abijs clades 23.a.25.c.45.b.46.c.46.a.175.b *fœdera.* 22.b.52.c.53.a
Latinum bellum 46.a
Latini agri diuiſio 216.a
Lauiti capti 126.a
Lauicana colonia deducta. Jbid.
Lauinia Aeneæ vxor 7.a
Lauinium opp. 7.b.17.a.55.a
Laureatæ literæ 149.a
Larens ager. 7.a
Laurentia Fauſtuli vxor 8.a
Lautula 207.a
Lectiſternium quando primùm in vſu factum 141.b. *inde ſæpe iteratum* 142.c.223.c
Lectorius legatus 6.a
Legatorum violatorum ſcelus 13.a. 152.c
Legio linteata 28.a
Leui Ligures pop. 15.a
Lex ſacrata 11.a
Leges à Græcis petunt Romani

INDEX.

Leges consulares 83.a.b. decemuirales 84.a. tribunitiæ 96.c
Leges Romanorum XII. tabula 163.a
Libri Lentei 110.c 181.c
Libui Galli. 152.a
Licinia lex 142.a.b
Liciniæ familiæ laus 145.a
Licinius Menenius 176,b.178.b
Liciniꝰ historici fides eleuata 189.c.190.a
Licinium genus 261.c
Lictorum numerus 10.a
Lingones 152.a
Linteata legio 282.a
Liparensium piratæ 148.c
Liris fl. 271.c
Lituus auguralis 15.b
Liuius quo tempore fuerit 114.a
Liuij seculum 6.c
Locutius deus 160.c
Longula opp. 52.c
Lua mater dea. 209.c
Lucanorum defectio 225.b seditiones compressæ 269.c
Luceres equites 13.a
Lucerina victoria 275.a
Lucius Valer. Flaccus mag.eq. 236.b
Lucretia terrore expugnata 35.a eius mors. ibid.
Lucretius vrbis præfectus 36.a
Lucretius Tricipitinus 160.b
Lucumo Aruntis Clusini vxorem corrumpit 150.b
Lucumo & Aruns Demerati FF 23.c
Lucumonis ambitio 24.a
Ludimagistri Falisci fraus ac proditio 185.a.b
Ludi magni 117.a instaurati 54.a
Ludi maximi 185.b
Ludi scenici quando primum facti 186.c
Ludorum celebritas 187.b initium Rome 186.b intermissorum indignatio 134.b
Lunarem annum describit Numa 15.c
Lupa meretrix 8.c
Lupercal ludicrum ibid.
Lupus Martius 275.b
Lustrale sacrificium 20.b
Lustrum conditum 28.b.80.b.265.a 286.

M

Macedonum arma 243.c. vires ac virtus 199.b
Maesia Sylua 23.c
Magister equitum de plebe primus 194.b
Magistratus patricij & plebeij 87.a
Magistratibus ineundis solẽnes Idus Maiæ 85.b
Magni ludi 117.a
Maiæ Idus Magistratibus ineundis solennes 85.b
Malicusa sylua 21.c
Mala præuisa minus terrere 126.a
Mamercus Aemylius dictator 112.c. 115.a.119.a
Mamilius Octauius Tuscus 44.c
Manium placandorum ritus 21.c
Manliana imperia 118.a.213.b seditio 258.a.b.c. 229.a.b
Manlij Capitolini popularitas 184.a.b 173.a
Manlius Næuius 263.b
Manumissorũ vicesimæ lex 194.c
Marcius Marci F. pont. 16.a
Marci prænomen de gente Manlia sublatum 173.a
Mare Adriaticum 151.b
Marrucini 259.c
Martis ædes 165.a
Martius campus 39.a
Martius Coriolanus 53.b exulat 53.c
Martius Rutilius 197.a
Marsi à Romanis deuicti 256.b.259.c
Massilienses 152.a
Matronarum honos 147.b.159.b
Matuta Mater 149.b. eius ædes 146.b 179.a.b
Mediolanum à quibus conditum 152.a
Meducacus fl. 261.b
Medullia opp. 25.c
Menenij Agrippæ honor 62.b. eius mors 53.a
Mercurij ædes 47.a
Metia tribus 219.b.c
Metilius trib.mil. 126.c
Metius Curtius 12.c
Metius Suffetius 17.a eius supplicium 20.c
Meuania vrbs 256.c
Mezentius 8.a
Militum decimatio 66.a
Minturnæ coloniæ 271.c
Minutia Vestalis 218.b
Monogamiæ honor apud Rom. 272 b.c.
Monomachiæ aliquot 190.b.c 214.b
Mortuorum laudationes 159.b

Mulierem

Mulierem quæ preces maximè moueant. 11.a.b
Mulierum honos apud Rom. 56.b
Mulieris fortunæ templum ibid.
Mulieris ambitio 179.c
Murtiæ deæ ædes 23.b.180.a
Murgantia vrbs 269.b
Mutia prata 43.c
Mutij prænomen C. facinus audax. ibidem.c

N

Narnia Rom. colonia 265.a
Neapolis & Thica Syracusarum regiones 22.c
Necessitas malum telum 117.c.234.c
Nepete 167.b. *colonia deducta* 173.b
Nequinum opp. 265.a
Nexi ob æs alienum 47.c
Nomentana via 93.a
Nomentani in ciuitatem accepti 218.a
Momentum opp. 25.c
Norba & Scotia Coloniæ Rom 209.a
Norbana Rom. 53.b
Nortia dea 187.b
Nouendiale sacrum 22.a
Noui hominis inuidia 260.a
Numa Pompilius 22.a. *eius religio & opera* ibid.b.15.a. *commentarij de rebus sacris* 22.a
Numerus Minervæ inuentum 187.b
Numicus fl. 7.c
Numisius dux 215.c
Numitori Albæ regnum restituitur 8.b
Nimphius Palæpolitanus 224.b

O

Ocij mala 117.c
Ocriculani 257.a
Octauius Mamilius 31.b.45.b
Octauius Metius 283.b
Offilius Calauius 236.a
Olympias Alexandri Epir. soror. 223.c
Opima spolia 113.c
Opiter Virginius Cos. 45.a.63.a
Oppia virgo Vestalis 57.b
Oraculum Delphicum 142.a.143.a
Osca lingua 271.a
Ostia condita in ore Tyberis 23.c
Ouius Paccius. 281.c.

P

Palæpolis vrbs 222.a
Palanteum vrbs 8.c
Palatinus seu palantius mons ibid.
Pallori ac pauori fana vota 20.a
Pan Lyceus 8.c
Patres vnde dicti, & qui patricij quando conscripti dici cæperint 10.c 37.c
Pater patratus 17.b
Patriæ amor 161.c.217.c
Pacis petendæ ritus 55.c
Pedani in ciuitatem accepti 218.a
Pedum opp. 55c.191.c.216.c.217.b.
Peligni 259.c
Pentri Samnites 249.c
Perusia Hetruriæ 254.a. *Romanis deditur* 256.a
Perusini inquieti 277.b. *eorum clades.* ibid.
Pestilentia Romæ 22.a.71.a.83.c.114.a b.115.c.141.b.150.b.173.a. 186.b.222 a.248.c.277.c
Pestilentiæ sedandæ sacrum 141.b.186.b *Aesculapius ab Epidauro accersendus* 286.c
Petelinus lucus 173.a
Petilius tri.pl. 110.a *dictator* 248.c
Piaculare sacrum 19.b
Pila Horatiæ ibid.
Pilum Romanum 243.c
Pinarij ac Potitij 10.a
Plebis iratæ commotio 53.b.c. *ad iram mouendæ actus* 54.a.b *continendæ ratio* 41.b.c
Plebis cum Patribus dissensio ac secessio 52.a.b.c.63.c.64.b.108.a.119.a. 128.c 130.c.
Plestina vrbs 262.a
Plustia capta 245.b
Pluuia carnea 73.b
Pollustia vrbs 55.b
Pomerium quid 28.b
Pompeius vnde natus 242.a
Pomptina tribus 193.a
Pons sublicius 23.b.41.c
Pontia colonia 248.c
Pontificis institutio 16.a
Pontifex sacrificulus rex factus 37.a
Pontifices de plebe primi 264.a
Pontij Cominij facinus 157.a
Populi diuisio in curias 13.a
Porcia lex 264.a
Porsena rex, eiusque beneuolentia 41.b 43.b
Porta Decumana 278.a
Porta Collina 92.a
Posthumia Vestalis rea 125.a
Posthu

INDEX.

Posthumius albus 69.c
Posthumius Cominius Cos 52.c
Posthumius Ebutius cornicen 109.c 114.c
Potitij ac Pinarij 10.a
Potitiorum interitus 249.a
Prænestinum bellum 173.c
Præneste 45.c
Prænestinorum defectio 173.b. fuga ac strages 177.b. rebellio 178.a
Prætor vrbanus primus Romæ 186.a
Prætura quando primùm instituta ibid.
Prata Quintia 81.b. Flaminia 94.b
Primipili ductor primus centurio 214.a
Principes in militia ibid.
Principalis porta 113.c
Priuernum oppidum, Priuernates 193.c 209.a.216.b.221.a.b
Procà rex 8.a
Proculus Virginius Cos. 56.b
Proculi Julij de Romulo testimonium 14.a
Prodigia 22.a.26.a.57.b.73.b.200.b
Prouerb. ad Triarios res rediit 214.a
Prouocationis lex 264.c
Pudicitiæ patriciæ & plebeiæ sacellum 272.c
Pudicitiæ violatæ vltio 40.b
Punicum primum bellum 243.c
Pythagoras Samius 15.a
Pythicum oraculum 142.c

Q

Quadruplatoris nomen infame 102.b
Quæstium in castris 278.b
Quæstores ex quibus crearentur 124.b
Quæstiones plebeij primum creati 130.a
Quæstorum numerus duplicatus 124.b
Quæsturæ honos, gradus ad maiores magistratus ibid.
Quietis fanum 123.c
Quintij Albani 21.b
Quintius Capitolinus 112.c
Quintius Cincinnatus ibid.
Quirinalis & Viminalis colles Romæ additi 28.b
Quirini ædes 114.a
Quirites vnde dicti 12.c
Quiritium fossa 23.b

R

Rapina 81.b
Ramnenses equites 25.a
Regia potestas Romæ non tam immunita consulatu inducto, quam velut annua facta 37.b. regij nominis & fastus inuidia apud Romanos 37.b.87.a
Religionis cura Romanis 142.a
Religionis neglectæ malum 22.a
Religiosi dies 163.a
Remus Romuli frater 9.a. eius cædes 9.b
Repetendarum rerum formula 22.c
Regis exemplum omnes sequi 16.b
Regem Romani petunt 14.b. omnino aduersantur 44.b
Regibus quandiu Roma paruerit 36.a
Rhamnenses equites 13.a
Romæ initia 161.b. situs ibid. Roma vt aucta 10.a.12.c.19.c. ambitus 10.a
Roma caput orbis 14.c. latij 157.b
Romæ vrbis reuerentia apud hostes 16.c odium apud vicinos 165.c
Roma aggere, & fossis ac muro cincta. 28.b
Roma à Gallis capta 154.a
Romanæ historiæ difficultas 6.a
Romanæ res multæ incendio vrbis periere 162.a
Romani nominis metus apud hostes 269.b
Romanum ciuem verberare aut necare vetitum 270.a
Romani imperij incrementum, adolescentia & velut interitus 106.a
Romani imperij constituendi difficultas. 93.b.
Romanorum arma 60.a.223.a
Romanorum benignitas 42.a. fœlicitas in bellis 190.a. gratitudo 44.c.42.a. humanitas 44.a.47.b
Romanorum ducum præstantissimorum catalogus 103.a
Romanorum clades 77.a.271.a. timor, trepidatio, anxietas ac suspensi animi 55.b..122.a.153 b.259.c.272.b
Romulus quot annos regnarit 16.c
Romuli casa 194.c
Romuli ac Remi imagines sub lupa iacentium 272.c
Romulea Samnitium capta 269.a
Rorarij 214.a
Rosellanus ager 280.c
Rostra in foro 218.b
Ruffrium 223.a
Ruminalis ficus 272.c
Rutulorum & Aboriginum bellum 7.b

INDEX.

S

Sabatina tribus 165.a
Sabellus ager 209.c
Sabini pop. 10.c
Sabinum bellum 12.a
Sabinarum raptus 11.a earundem audacia & prudentia 12.a
Sabinorum ac Romanorum conciliatio 12.b
Sabinorum veterum disciplina 15.a motus 12.b 45.b.49.a 62.c.81.a 82.b. clades 21.c 25.b.51.b 98.b
Sacer mons 75.c 93.a
Sacerdotum creandorum author Numa 16.a.eorum ornamenta ibid.
Sacrificulus rex 37.c
Sagmina fœcialium 17.c
Salinæ Romanæ 195.c
Salentinum bellum 257.a
Salij Martis 16.a
Salpinates 150.a
Salutis ædes Rom. 258.b.261.a
Salyum gens 152.a
Samniticũ belliũ 244.b c. 200.b 202.a.b.c
Samnium vastatur 230.b
Samnites triumphati 201.a
Samnitium clades & fuga 256.c.206.a. 230.a.b.233.c.239.b.246.b.248.a.256 b.258.a.268.b.c.269.b.c. 276.c.280.b. c. defectio 244.c. fraus 121. c. insolentia 201.a. 222.b
Sassula vrbs 195.b
Satricula 112.a
Satricum Rom.ademptum 55.b. expugnatum 198.c. dirutum 199.c
Satricanum bellum 239.a
Scævola vnde dictus 43.b
Scaptius 103.a
Sceleratus campus 218.c
Scenici ludi quando primum Romæ facti 186.c
Scholæ publicæ 15.a.b
Scutati 213.c
Sella curulis 10.b
Semosangus deus 221.a
Senonum Gallorum robur 152.a. Rom. capiunt 153.c
Sentinas ager 275.a
Sepinum 284.a
Sergij ac Virginij tribunorum militariũ criminatio 140.a.141.a
Seruius Cornelius Maluginensis 149.c 171.b.173.c
Seruius Sulpitius consul 45.c.72.a
Seruius Sulpitius Camerinus Cos. 73.b. 107.a.164.b.173.c.180.c
Seruius Tullius Cornicula princeps 26.b. Rom.rex.serua natus. 105.c.ei dormienti caput ardere visum 26.a. Tarquinij Prisci gener adsciscitur 26.b
Seruorum cædendorum mos 54.a
Seruile bellum 75.c
Seruilij Albani 21.b
Seruilij consulis labor in plebis miseria alleuanda 49.b
Seruilius Hala reus 114.b
Sextus Tullius militum princeps 192.a
Sextus primus è plebe Cos. 186.a
Sextus Furius 55.b
Sextus Furius Medullinus tribu. mil. 125.a
Sextus Iulius Tullus trib.mil. 121.a
Sextus Manlius trib.mil. 93.a
Sexti Tarquinij dolos in Gabios 32.c. eius libido 33.a. mors 35.a.36.b
Sextus Tempanius 123.a
Sexti Tempanij virtus 122.b
Sibyllæ in Italiam aduentus 9.c
Sibyllinorum librorum vsus 141.b.199.b
Siccij cædes 92.c
Sicinius plebi secessionis author 52.a. 52.c
ex Sicilia frumentum Romam portatum 53.b
Siciliæ tyranni 199.b
Sidicini pop. 200.c.204.c.218.b
Signina colonia 34.a
Sinuessa vrbs 271.c
Solonis leges Romanis descriptæ 83.c
Sorani deficiunt 256.c
Sora Rom.colonia 261.c
Sororium tigillum 19.
Sospitæ Iunonis lucus & ædes 218.
Spurius trib pleb. 123.
Statius Cellius 259.
Statius Egnatius 271.
Stellatus ager 258.
Stellatina tribus 164.
Stratagemata 18.b.67.b. 190.c. 214. 283.b
Suessa Pometia 27.a.32.b.48.
Suessa olim,nunc Aruncа 218.
Suessa Rom.colonia 248.
Superbus cur dictus Tarquinius 3.
Superstitionis malum 11.
Sue, oue, taurilibus lustratus exercitus 28.b

INDEX.

Sutrium bis eodem die captum 164.a. 167.b
Sutrium clauſtra Hetruriæ 66.c
Syluani vox 40.b
Syluius Aſcanij F. vnde dictus 8.a
Synope vrbs Græca 271.c

T

Tabernæ circa forum ædificatæ 24.c
Tabularum decem leges, fons omnis iuris 84.b.96.a
Talaſſius 11.a
Tanaquil Lucumoni 23.c.26.a.26.c
Tarento potiti Romani 178.a
Tarpeiæ virginis proditio 8.b
Tarpeio de ſaxo præcipitatus M. Manlius Capitolinus 173.a
Tarquinius Collatinus conſulari poteſtate exutus 38.a
Tarquinij opp. 24.a
Tarquinius Priſcus 26.b
Tarquinius ſextus Lucretiam violat 35.a Roma Gabios profugiens occiditur 36.b
Tarquinius cognomine Superbus 30.c. eius res 33.b. 36.b. mors ibid.
Tarquinienſes ſubacti 164.c
Tarquienſibus inducię XL. annorum datæ 197.a.164.c.256.a
Tatius prænomen T. Sabinorum rex 8.a. cum Rom. ſimul regnat 12.c.24.b. eius cædes ibid. c
Taurini ſaltus 151.b
Veieni capti 23.b
Tempanij 92.a.123.b
Templum primum Romæ 136.b
Terenina tribus 265.a
Terentillus Arſa 72.b
Terentilla lex 73.a
Tergemina porta 112.a
Tergemini fratres 171.b
Terminus deus ſede ſua non motus 33.c. 162.a
Terra omnium communis mater 35.c
Terræ motus inſignes & pernicioſi 73.b. 114.c
Terror panicus Romæ 23.b
Thalaſſius 11.a
Theanenſes in deditionem populi Rom. veniunt 244.a
Theates ibid.
Thuriæ captæ 241.b
Thuſcorum olim ingens imperium 150.c
Thuſcorum ſtrages 156.c
Tiberius Bruti F. 38.c.b
Tibicinum honos Romæ 187.a.249.b
Ticinus fluuius 152.a
Tifatæ colles 200.b
Tigillum ſororium 19.c
Timaſitheï Liparenſium religio 149.c
Titienſes equites 25.a
Trebia Romanis empta 55.b
Trebonia lex 139.c
Trebulani ciues Ro. facti 260.c
ad Triarios rem rediſſe quid 214.a
Tribuni militum primum creati decem 181.c. deinde ſenideni 249.b.c. eorum creandorum cauſa 181.b
Tribunatus militum conſulari poteſtate ſummum imperium 115. c. finitus 149.b. 180.b. 180.c
Tribunorum plebis creandorum initium 52.c.
Tribunorum plebis munus 72.c. numerus 52.c.83.a
Tribuni plebis ſacroſancti 94.b. 95.a. 107.b
Tribunitia comitia 83.b.125.a. leges 95.a.95.b
Tribus vnde dictæ 28.a
Tribus antiquæ, Ramnenſes, Titienſes, Luceres 263.b
Tribus additæ ad veteres 164.b.c. 260.b
Tribus vrbanæ ibid.
Tributa comitia 66.a
Tributi indictio 133.a
Tricaſtini pop. 151.b
Trifanum 216.a
Triumuiri coloniæ deducendæ creati 110.a
Troia altera, Troia tertia 7.a
Troia capta 6.c
Troianis, pagus 7.a
Troiæ decem annis oppugnatæ 136.a
Troſium opp. 286.b
Tubero hiſtoricus 115.a
Tulliæ duæ Seruij Tullij filiæ 29.b
Turnus rex 7.b
Turnus Herdonius 31.a
Tuſcus vicus 44.a
Tuſcorum opes 151.b. cædes ac ſtrages 60.a
Tuſculum 179.b
Tuſculana arx 79.c
Tiberinus Capeti F. 8.a
Tyberinus fluuius ibid.
Tyberis inundatio 187.a
Tyburtinum bellum 191.b

V

Vaccæ prata Romæ 220.b
Vadimonis lacus 258.a.b
Valeria lex 264.c
Valerij consulis invidia 40.b. prudentia 42.b. victoria ac triumphus 40.b
Valerius Flaccus 219.c
Valerius Potitus Cos. 129.b
Valerius Antias historicus 115.a
Vectij Mesij virtus 117.c
Veiens bellum 13.c.19.c.107.c
Veientium strages 20.a.40.a
Velia regio 40.c
Velitræ expugnatæ 177.c.181.a
Veliterna colonia Rom. 180.c.217.b
Velitras coloni missi 51.c
Veneti vnde 7.a
Venetorum angulus 151.b
Ventris ac cæterorum membrorum apologus 52.b
Veneris ædes 277.c
Verona ac Brixia à Germanis occupatur 152.a
Vescia vrbs 215.c
Vestæ ignes 160.b
Vestalis suspecta, viua sub terram defossa 218.b
Vestina vrbs 246.c
Vestina colonia 271.c
Vetelia Romanis adimitur 55.b
Vexillum quot hominib. constet 214.a
Vfens fluuius 152.a
Vfentina tribus 244.b
Via Nomentana 93.a
Victoriæ ædes Romæ 276.c
Vindicius 39.c
Vindictæ nomen vnde ibid.
Virginiæ cædes 96.c
Virginij quiritatio 92.a. clementia 96.b.c
Virginia Asli filia 272.b
Vitelliana colonia 149.b
Vitruuius Vaccus 220.b.221.a
Vmbri à Romanis fusi 255.a
Vnciarij fœnoris lex 193.c
Volæ receptæ 127.c
Volæna Samnitium 285.c
Volani pop. 128.a.b
Volero publius 63.c
Volscum bellum 47.a.73.c
Volscius falsus testis 82.c
Volsci à Romanis deficiunt 55.b.aduersus Romanos armantur 73.b.c.76.a 121.c.163.a. 167.c. à Romanis sub iugum missi 109.b
Volsci ardeam obsident ibid.a. Coriolanū belli ducem eligunt 55.a.b
Volsci & Aequi 73.b.75.c. casi & castris exuti 103.b
Volsci Romanos fundum fugantq; 65.c
Volsci Satrici 166.c
Volscorum fuga & cædes 48.b.c.52.c.63 a.b.72.b.72.b.79.b.102.b. 109.b.117 c.118.a.129.a. 166.b.c. 169.c. 174.c. 199.b.c
Volscorum oppressio ac deditio 163.c
Volscum nomen prope deletum 72.b
Volsinense bellum 15.b.c
Volscinij pacem à Romanis petunt 280.c
Volumnia Coriolani vxor 55.c
Voluminij & Appij consulum inter se discordia 217.b
Voluntarij milites, equites ac pedites 138.b
Voltumnæ fanum 115.b.143.b
Vopiscus Iulius Cos. 63.a
Vsuræ leuatio 195.b
Vulgi mutabilitas 40.b.c
Vultures Romulo ac Remo apparent 9.b
Vulturnum quæ & Capua, Hetruscorum vrbs 121.a
Vulturnus fluuius 216.b

FINIS.

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS TERTIÆ LIBER PRIMVS.

L. FLORI IN EVNDEM EPITOMÆ.

IN Italia belli Punici secundi acta narrantur: & Annibalis Pœnorum ducis contra fœdus per Iberum amnem transitus: à quo Saguntum sociorum populi Romani ciuitas octauo mense capta est. de quibus iniuriis missi legati ad Carthaginienses, qui quererentur, & cum satisfacere nollent, bellum iis indictum est. Annibal superato Pyrenæo saltu, per Gallias fusis Volscis, qui obsistere ei conati erant, ad Alpes venit: & laborioso per eas transitu cum montanos quoq; Gallos obuios aliquot prælijs repulisset, descendit in Italiam: & ad Ticinum amnem Romanos equestri prælio fudit: in quo vulneratum P. Cornelium Scipionem protexit filius: quæ Africani postea nomen accepit. iterumq; exercitu Romano ad flumen Trebiam fuso. Annibal Apenninum per maximam militum vexationem propter vim tempestatum transijt. Cn. Cornelius Scipio in Hispania contra Pœnos prospere pugnauit, duce hostium Magone capto.

IN parte operis mei licet mihi præfari, quod in principio summæ totius professi pleriq; sunt rerum scriptores, bellum maxime memorabile omnium quæ vnquam gesta sint, me scripturum, quod Annibale duce Carthaginienses cum populo Romano gesserc. nam neque validiores opibus vllæ inter se ciuitates gentesq; contulerunt arma: neque his ipsis tantum vnquam virium aut roboris fuit: & haud ignotas belli artes inter se, sed expertas primo Punico conserebant bello. & adeo varia belli fortuna, ancepsque Mars fuit, vt propius periculo fuerint, qui vicere, odiis etiam prope maioribus certarunt, quam viribus: Romanis indignantibus, quod victoribus victi vltro intulerant arma: Pœnis, quod superbe auareq; crederent imperitatum victis esse. Fama etiam est, Annibalem annorum ferme nouem pueriliter blandientem patri Amilcari, vt duceretur in Hispaniam, cum perfecto Africo bello exercitum traiecturus sacrificaret, altaribus admotum, tactis sacris iureiurando adactum, se cum primum posset, hostem fore populo Romano. Angebant ingenuis spiritus virum Sicilia Sardiniaque amissæ. nam & Siciliam nimis celeri desperatione rerum concessam, & Sardiniam inter modum Africæ fraude Romanorum, stipendio etiam super impositio, interceptam. His anxius curis ita se Africo bello, quod fuit sub recentem Romanam pacem, per quinque annos: inde deinde nouem annis in Hispania augendo Punico imperio gessit, vt appareret maius eum, quam quod gereret, agitare in animo bellum: & si diutius vixisset, Amilcare duce Pœnos arma Italiæ illaturos fuisse, quæ Annibalis ductu intulerunt. Mors Amilcaris peropportuna, & pueritia Annibalis, distulerunt diu. Medius Asdrubal inter patrem & filium octo ferme annos imperium obtinuit, flore ætatis (vti ferunt) primo Amilcari conciliatus: gener inde haud spernendam indolem profectus animi adscitus: & quia gener erat, factionis Barcinæ opibus, quæ apud milites plebemque plus quam modicæ erant, haud sine voluntate principum, in imperio positus. Is plura consilio quam vi gerens, dispiciis regulorum magis, conciliandisque per amicitiam principum nouis gentibus, quam bello aut armis rem Carthaginiensem auxit. Cæterum nihil

nihilo ei pax tutior fuit, barbarus cum quidam palam ob iram interfecti ab eo dominum obtruncauit: comprehensusque à circumstantibus haud alio quam si euasisset vultu, tormentis quoque cum laceraretur, eo fuit habitu oris, vt superante lætitia dolores, ridentis etiam speciem præbuerit. Cum hoc Asdrubale, quia miræ artis in solicitandis gentibus, imperioque iungendis suo fuerat, fœdus renouauerat populus Romanus, vt finis vtriusque imperij esset amnis Iberus, Saguntinisq; medijs inter imperia duorum populorum libertas seruaretur. In Asdrubalis locum haud dubia res fuit, quin prærogatiuam militarem, qua extemplo iuuenis Annibal intra prætorium delatus, imperatorque ingenti omnium clamore atq; assensu appellatus erat, fauor etiam plebis sequeretur. Hunc vix dum puberem Asdrubal literis ad se accersierat: actaque res in senatu fuerat: Barchinis nitentibus vt assuesceret militiæ Annibal, atque in
» paternas succederet opes. Hanno alterius factionis princeps: Et æquum po-
» stulare videtur, inquit, Asdrubal, & ego tamen non censeo, quod petit, tribuen-
» dum. Cum admiratione tam ancipitis sententiæ in se omnes conuertisset, flo-
» rem ætatis, inquit, Asdrubal, quem ipse patri Annibalis fruendum præbuit, iu-
» sto iure eum à filio repeti censet. nos tamen minime decet iuuentutem no-
» stram pro militari rudimento assuefacere libidini imperatorum. An hoc time-
» mus, ne Amilcaris filius nimis sero imperia immodica, & regni paterni speciem
» videat? & cuius regis genero hæreditarij sint relicti exercitus nostri, eius filio
» parum mature seruiamus? Ego istum iuuenem domi tenendum sub legibus,
» sub magistratib. docendum, viuere æquo iure cum cæteris censeo, ne quando-
» que paruus hic ignis incēdium ingens excitet. Pauci, ac ferme optimus quis-
» que Hannoni assentiebantur: sed (vt plerunque fit) maior pars meliorem vicit.
Missus Annibal in Hispaniam, primo statim aduentu omnem exercitum in se conuertit. Amilcarem viuentem reditum sibi veteres milites credere, eundem vigorem in vultu, vimq; in oculis, habitum oris, lineamentaque intueri. deinde breui effecit, vt patri in se minimum momentum ad fauorem conciliandum esset. Nunquam ingenium idem ad res diuersissimas, parendum atque imperandum, habilius fuit. itaque haud facile discerneres, vtrum imperatori an exercitui charior esset: neque Asdrubal alium quenquam præficere malle, vbi quid fortiter ac strenue agendum esset, neque milites alio duce plus confidere, aut audere. plurimum audaciæ ad pericula capessenda, plurimum consilij inter ipsa pericula erat. nullo labore aut corpus fatigari, aut animus vinci poterat. caloris ac frigoris patientia par: cibi potionisq; desiderio naturali, nō voluptate modus finitus. vigiliarum somnique nec die nec nocte discriminata tempora, id quod gerendis rebus superesset, quieti datum. ea neque molli strato, neque silentio accersita. multi sæpe militari sagulo opertum, humi iacentem inter custodias stationesque militum conspexerunt. vestitus nihil inter æquales excellens, arma atque equi conspiciebantur. equitum peditumque idem longe primus erat: princeps prælium inibat: vltimus conserto prælio excedebat. Has tantas viri virtutes, ingentia vitia æquabant: inhumana crudelitas, perfidia plus quam Punica, nihil veri, nihil sancti, nullus deum metus, nullum iusiurandum, nulla religio. Cum hac indole virtutum ac vitiorum triennio sub Asdrubale imperatore meruit: nulla re quæ agenda audendaque magno futuro duci esset, prætermissa. Cæterum ex quo die dux est declaratus, velut Italia ei prouincia decreta, bellumque Romanum mandatum esset, nihil prolatandum ratus, ne se quoq; vt patrem Amilcarem, deinde Asdrubalem, cunctantem casus aliquis opprimeret: Saguntinis inferre bellum statuit, quibus oppugnandis haud dubie Romana arma mouebantur. in Olcadum fines prius (vltra Iberum ea gens in parte magis quam in ditione Carthaginiensium erat) induxit exercitum, vt non petisse Saguntinos, sed rerum serie finitimis domitis gentibus, iungendisq; tractus ad id bellum videri posset. Carteiam vrbem opulentā caput gentis eius expugnat, diripitque, quo metu perculsæ minores ciuitates,

stipendio

A stipendio impositoimperium accepere. victor exercitus opulentusque præda V.C.
Carthaginem Nouam in hyberna est deductus. Ibi large partiendo prædam,
stipendia præterita cum fide exoluendo,cunctis ciuium suorum sociorumque
animis in se firmatis.Vere primo in Vaccæos promotum bellum. Hermandica
& Arbacala Carteiorum vrbes vi captæ . Arbacala & virtute & multitudine
oppidanorum diu defensa.Ab Hermandica profugi, exulib.Olcadum priore
ætate domitæ gentis,cum se iunxissent , concitant Carpetanos: adortique
Annibalem regressum ex Vacceis, haud procul Tago flumine agmen graue
præda turbauere.Annibal prælio abstinuit,castrisque super ripam positis, cum
prima quies silentiumq; ab hostib.fuit, agmen vado traiecit: valloque ita pro-
ducto,vt locum ad transgrediendum hostes haberent,inuadere eos transeun-
tes statuit.equitib.præcepit,vt cum ingressos aquam viderent, adorirentur pe-
ditum agmen: in ripa elephantos ad quadraginta disposuit. Carpetanorum
cum appendicib.Olcadum Vacceorumque centum millia fuere,inuicta acies,
si æquo dimicaretur campo.Itaque & ingenio feroces,& multitudine freti, &
quod metu cessisse credebant hostem: id morari victoriam rati.quod interesset
amnis,clamore sublato,passim sine vllius imperio,qua cuique proximum est,in
amnem ruunt.Et ex parte altera ripæ vis ingens equitum in flumen immissa,
B medioque alueo haud quaquam pari certamine concursum: quippe vbi pedes
instabilis,ac vix vado fidens,vel inermi equite equo temere acto peruerti pos-
set: eques corpore armisque liber equo vel per medios gurgites stabili, com-
minus eminusque rem gereret.Pars magna flumine absumpta,quidam vortico-
so amni delati in hostes,ab elephantis obtriti sunt.postremi,quibus ingressus in
suam ripam tutior fuit,ex varia trepidatione cum in vnum colligerentur,prius
quam tanto ex pauore reciperent animos: Annibal agmine quadrato amnem
ingressus,fugam ex ripa fecit :vastatisque agris,intra paucos dies Carpetanos
quoque in deditionem accepit.Et iam omnia trans Iberum, præter Saguntinos,Carthaginiensium erant.cum Saguntinis bellum nondum erat. cæterum
tam belli causa certamina cum finitimis ferebantur maxime Turdetanis. quos
cum adisset idem,qui litis erat sator: nec certamen iuris, sed vim quæri appa- 536.
reret: legati à Saguntinis Romam missi auxilium ad bellum iam haud dubie
imminens orantes.Consules tunc Romæ erant,P.Cornelius Scipio,& T. Sem-
pronius Longus. qui cum legatis in senatum introductis,de repub.retulissent,
placuissetque mitti legatos in Hispaniam ad res sociorum inspiciendas, quib.
C videretur digna causa,& Annibali denunciarent,vt ab Saguntinis sociis po-
puli Romani abstineret,& Carthaginem in Africam traiicerent, ac sociorum
populi Romani querimonias deferrent: hac legatione decreta, nec dum mis-
sa,omnium spe celerius Saguntum oppugnari allatum est. tunc delata ex inte-
gro res ad senatum.Alij prouincias consulib.Hispaniam atque Africam decer-
nentes,terra marique rem gerendam censebant.alij totum in Hispaniam An-
nibalemque intendebant bellum.erant qui non temere mouendam rem tan-
tam,expectandosque ex Hispania legatos censerent.Hæc sententia, quæ tutis-
sima videbatur,vicit.legatique eo maturius missi P.Valerius Flaccus & Q.Be-
bius Pamphilus Saguntum ad Annibalem: atque inde Carthaginem, si nõ ab-
sisteretur bello,ad ducem ipsum in pœnam fœderis rupti deposcendum. Dum
ea Romani parant consultantque iam Sanguntum summa vi oppugnabatur.
Ciuitas ea longe opulentissima vltra Iberum fuit,sita passus mille ferme à ma-
ri.oriundi à Zacyntho insula dicuntur: mistique etiam ab Ardea Rutulorum
quidã generis. cæterum in tantas breui creuerant opes, seu maritimis,seu ter-
restribus fructib.seu multitudinis incremento,seu sanctitate disciplinæ, qua fi-
dem socialem vsque ad perniciem suam coluerunt. Annibal infesto exercitu
ingressus fines,peruastatis passim agris,vrbem tripartito aggreditur. Angulus
muri erat in planiorem patentioremque quam cætera circa vallem vergens:
aduersus eum vineas agere instituit,per quas aries mœnibus admoueri posset.

Sed vt locus procul muro satis æquus agendis vineis fuit: ita haud quaquã pro- A
spere,postquam ad effectum operis ventum est,cœptis succedebat.& turris in-
gens imminebat: & murus,vt in suspecto loco, supra cæteræ modum altitudi-
nis emunitus erat: & iuuentus delecta,vbi plurimum periculi ac laboris osten-
debatur,ibi vi maiore obsistebant. ac primo missilibus sommouere hostem:
nec quicquam satis tutum munientib. pati.deinde iam non pro mœnibus mo-
do atque turri tela micare,sed ad erumpendum etiam in stationes operaque
hostium animus erat.quibus tumultuariis certaminibus haud ferme plures Sa-
guntini cadebant quã Pœni. Vt vero Annibal ipse,dum murum incautius sub-
it,aduersum femur tragula grauiter ictus cecidit: tanta circa fuga atque trepi-
datio fuit,vt non multum abesset,quin opera ac vineæ desererentur. Obsidio
deinde per paucos dies magis quam oppugnatio fuit, dum vulnus ducis cura-
retur.per quod tempus vt quies certaminum erat, ita ab apparatu operum ac
munitionum nihil cessatum.itaque acrius de integro obortum est bellum, plu-
ribusque partibus,vix accipientibus quibusdam opera locis, vineæ cœptę agi,
admouerique aries.Abundabat multitudine hominum Pœnus. ad centum e-
nim quinquaginta millia habuisse in armis creditur.Oppidani ad omnia tuen-
da atque obeunda multimoda arte destineri cœpti sunt : & non sufficie-
bant,iam enim feriebantur arietibus muri : quassatæ quoque multæ partes e- B
rant. vna continentibus ruinis nudauerat vrbem .tres deinceps turres,quan-
tumque inter eas muri erat, cum fragore ingenti prociderant: captumque
oppidum ea ruina crediderant Pœni, qua velut si pariter vtrosque murus tex-
isset, ita vtrinque in pugnam procursum est. Nihil tumultuariæ pugnæ simi-
le erat,quales in oppugnantibus vrbium per occasionem partis alterius cense-
ri solent: sed iustæ acies,velut patenti campo,inter ruinas muri tectaque vrbis
modico distantia intervallo constiterant.Hinc spes,hinc desperatio animos ir-
ritat.Pœno cœpisse iam se vrbem,si paululum adnitatur,credente: Saguntinis
pro nudata mœnib.patria corpora opponentibus: nec vllo pedem referente,
ne relicto à se loco hostem immitteret. Itaque quo acrius & confertim magis
vtrinque pugnabatur,eo plures vulnerabantur, nullo inter arma corporaque
vano intercidente telo.Falarica erat Saguntinis,missile telum hastili oblongo,
& cætera teriti,præterquam ad extremum, vnde ferrum extabat.id,sicut in pi-
lo,quadratum stuppa circumligabant,linebantque pice. ferrum autem tres is
longum habebat pedes,vt cum armis transigere corpus posset.sed id maxime
etiam si hæsisset in scuto,nec penetrasset in corpus, pauorem faciebat: quo
cum medium accensum mitteretur,conceptumque ipso motu multo maiorem
ignem ferret.arma omitti cogebat, nudumque militem ad insequentes ictu
prębebat.Cum ergo diu anceps fuisset certamen, & Saguntinis, quia præter
spem resistlerent, creuissent animi: Pœnus,quia non vicisset,pro victo esse
clamorem repente oppidani tollunt,hostemque in ruinas muri expellunt:
de impeditum trepidantemque exturbant : postremo fusum fugatumque
castra redigunt.Interim ab Roma legatos veniisse nunciatum est,quibus ob
am ad mare missi ab Annibale qui dicerent, nec tuto eos adituros inter tot
effrænatarum gentium arma: nec Annibali in tanto discrimine rerum opc
esse legationes audire.Apparebat non admissos protinus Carthaginem itur
literas igitur nuncios que ad principes factionis Barchinæ præmittit,vt præp
rarent suorum animos,ne quid pars altera gratificari pro Romanis posset.I
que preterquam quod admissi auditique non sunt, ea quoque vana atque
rita legatio fuit. Hanno vnus aduerso senatu causam fœderis rupti magno
lentio propter authoritatem suam, cum assensu audientium egit. Per d
„ fœderum arbitros ac testes monuisse, prædixisse se, ne Amilcaris progen
„ ad exercitum mitterent.non manes,non stirpem eius conquiescere viri :
„ vnquam,donec sanguinis nominisq; Barchini quisquam superstit,quietura
mana fœdera.Iuuenem flagrantem cupidine regni,viamq; vnam ad id cer

A tem,si ex bellis bella ſerendo,ſuccinctus armis legionibuſque viuat,velut materiam igni præbentes,ad exercitus miſiſtis.aluiſtis ergo hoc incendium, quo nunc ardetis. Saguntum veſtri circunſedent exercitus,vnde arcentur fœdere: mox Carthaginem circunſedebunt Romanæ legiones ducibus iiſdem diis,per quos priore bello rupta fœdera ſunt vlti.Vtrum hoſtem, an vos, an fortunam vtriuſq; populi ignoratis? Legatos ab ſociis,& pro ſociis venientes bonus imperator veſter in caſtra non admiſit,ius gentium ſuſtulit.hi tamen vnde ne hoſtium quidem legati arcentur, pulſi ad vos veniunt, res ex fœdere repetunt: publica fraus abſit: authorem culpæ,& reum criminis depoſcunt,quo leniùs agunt,ſegnius incipiunt: eo cum cœperint, vereor ne perſeuerantius ſæuiant. AEgates inſulas Erycemque ante oculos proponite, quæ terra marique per quatuor & viginti annos paſſi ſitis.Nec puer hic dux erat, ſed pater ipſe Amilcar.Mars alter,vt iſti volunt.ſed Tarento tum in Italiam non abſtinueramus ex fœdere:ſicut nunc Sagunto non abſtinemus.vicerunt ergo dij homineſque & id de quo verbis ambigebatur,vter populus fœdus rupiſſet: euentus belli,velut æquus iudex,vnde ius ſtabat,ei victoriam dedit.Carthagini nunc Annibal vineas turreſque admouit: Carthaginis mœnia quatit ariete. Sagunti ruinæ (falſus vtinam vates ſim) noſtris capitibus incident: ſuſceptumque cum Sagũtinis bellum, habendum cum Romanis eſt. Dedemus ergo Annibalem? dicet aliquis.Scio meam leuem eſſe in eo authoritatem,propter paternas inimicitias.ſed & Amilcarem eo periiſſe lætatus ſum, quod ſi ille viueret, bellum iam cum Romanis haberemus: & hunc iuuenem tanquam furiam facemq; huius belli odi ac deteſtor.nec dedendũ ſolum ad piaculũ rupti fœderis:ſed ſi nemo deposcat,deuehendum in vltimas maris terrarumque oras: ablegandumque eo,vnde nec ad nos nomen famaque eius accedere, nec ſolicitare quietę ciuitatis ſtatum poſſit.Ego autem ita cenſeo,legatos extemplo Romam mittendos,qui ſenatui ſatisfaciant: alios qui Annibali nuncient, vt exercitum ab Sagunto abducat: ipſumque Annibalem ex fœdere Romanis dedant. tertiam legationem ad res Saguntinis reddendas decerno. Cum Hanno peroraſſet,neminí omnium certare oratione cum eo neceſſe fuit.adeo prope omnis ſenatus Annibalis erat,infeſtiuſq; locutum arguebant Hannonem,quam Flaccum Valerium legatum Romanum. Reſponſum inde legatis Romanis eſt, bellum ortum ab Saguntinis, non ab Annibale eſſe.populum Romanum iniuſte facere, qui Saguntinos vetuſtiſſimæ Carthaginienſium ſocietati pręponat. Dum Romani tempus terunt legationibus mittendis, Annibal quia feſſum militem præliis operibusque habebat, paucorum ijs dierum quietem dedit,ſtationibus ad cuſtodiam vinearum aliorumque operum diſpoſitis, interim animos eorum, iuncta in hoſtes ſtimulando,nunc ſpe præmiorum accendit. vt vero pro concione prædam captæ vrbis edixit militum fore,adeo accenſi omnes ſunt, vt ſi extemplo ſignum datum eſſet, nulla vi reſiſti videretur poſſe. Saguntini, vt à præliis quietem habuerant, nec laceſſientes, nec laceſſiti per aliquot dies: ita ea nocte, non die vnquam ceſſauerant ab opere, vt nouum murum ab ea parte qua patefactum oppidum ruinis erat,reficerent. Inde oppugnatio eos aliquanto atrocior, quam ante, adorta eſt: nec qua primum aut potiſſimum parte ferrent opem, cum omnia varijs clamoribus ſtreperent, ſatis ſcire poterat.Ipſe Annibal,qua turris mobilis omnia munimenta vrbis ſuperans altitudine agebatur,hortator aderat. quæ cum admota catapultis baliſtiſq; per omnia tabulata diſpoſitis,muros defenſoribus nudaſſet,tum Annibal occaſionem datus, quingentos ferme Afros cum dolabris ad ſubruendum ab imo murum mittit. Nec erat difficile opus, quod cæmenta non calce durata erant, ſed interlita luto,ſtructuræ antiquæ genere itaq; ante quam cæderetur, ruebat: per patentia ruinis agmina armatorum in vrbem vadebant. locum quoque eum capiunt: collatiſque eo catapultis baliſtiſque, vt caſtellum in ipſa vrbe quod arcem imminentem haberent, muro circundant, & Saguntini murum

interiorem ab non dum capta vrbis parte ducunt. Vtrinque ſumma vi & muniunt, & pugnant, ſed interiora tuendo, minorem in dies vrbem Saguntini faciunt. ſimul creſcit inopia omnium longa obſidione, & minuitur expectatio externæ opis, cum tam procul Romani, vnica ſpes, circa omnia hoſtium eſſent. pauliſper tamen affectos animos recreauit repentina profectio Annibalis in Oretanos Carpetanoſque, qui duo populi delectus acerbitate conſternati, retentis conquiſitoribus, metum defectionis cum præbuiſſent, oppreſſi celeritate Annibalis, omiſerunt mota arma. Nec Sagunti oppugnatio ſegnior erat, Maharbale Himilconis filio, quem præfecerat Annibal, ita impigre rem agẽte, vt ducem abeſſe, nec ciues nec hoſtes ſentirent. Is & prælia aliquot ſecunda fecit, & tribus arietibus aliquantum muri diſcuſſit: ſtrataque omnia recentibus ruinis aduenienti Annibali oſtendit. Itaque ad ipſam arcem extemplo ductus exercitus, atroxque prælium cum multorum vtrinque cæde initum, & pars arcis capta eſt. Tentata deinde per duos exigua pacis ſpes, Alconem Saguntinum, & Alorcum Hiſpanum. Alcon inſciis Saguntinis, precibus aliquid moturum ratus, cum ad Annibalem noctu tranſiſſet, poſtquam nihil lachrymæ mouebant, conditioneſque triſtes, vt ab irato victore ferebantur, tranfuga ex oratore factus, apud hoſtem manſit, moriturum affirmans qui ſub conditionibus his de pace ageret. Poſtulabatur autem, redderent res Turdetanis: traditoque omni auro atque argento, egreſſi vrbe cum ſingulis veſtimẽtis, ibi habitarent, vbi Pœnus iuſſiſſet. Has pacis leges abnuente Alcone accepturos Saguntinos, Alorcus vinci animos, vbi alia vincantur, affirmans, ſe pacis eius interpretem fore pollicetur. Erat autem tum miles Annibalis: cæterum publice Saguntinis amicus atque hoſpes. Tradito palam telo cuſtodibus hoſtium, tranſgreſſus munimenta, ad prætorem Saguntiuum (& ipſe ita iubebat) eſt deductus. Quo cum extẽplo concurſus omnis generis hominum eſſet factus: ſummota cætera multitudine, ſenatus Alorco datus eſt, cuius talis oratio fuit: Si ciuis veſter Alcon, ſicuti ad pacem petendam ad Annibalem venit, ita pacis conditiones ab Annibale ad vos retuliſſet, ſuperuacaneum hoc mihi fuiſſet iter quo nec orator Annibalis, nec transfuga ad vos veniſſem. cum vero ille aut veſtra, aut ſua culpa manſerit apud hoſtem: ſi metum ſimulauit, ſua: veſtra, ſi periculum eſt apud vos vera referentibus: ego, ne ignoraretis eſſe aliquas & ſalutis & pacis vobis conditiones, pro vetuſto hoſpitio, quod mihi vobiſcum eſt, ad vos veni. Veſtra autem cauſa me, nec vllius alterius loqui, quæ loquor apud vos vel ea fides ſit, quod neq; dum veſtris viribus reſtitiſtis, neque dum auxilia ab Romanis ſperaſtis, pacis vnquam apud vos mentionem feci. poſtquam nec ab Romanis vobis vlla ſpes eſt, nec veſtra iam aut arma vos, aut mœnia ſatis defendunt, pacem affero ad vos magis neceſſariam quam æquam. cuius ita ali qua ſpes eſt. ſi eam quẽadmodũ, vt victor fert Annibal, ſic vos vt victi audiatis ſi non id quod amittitur, in damno, cum omnia victoris ſint: ſed quicquid relinquitur, pro munere habituri eſtis. Vrbem vobis, quam ex magna iam parte dirutam, captam fere totam habet, adimit: agros relinquit, locum aſſignaturus in quo nouum oppidum ædificetis: aurum argentumq; omne, publicum priuatumq; ad ſe iubet deferri: coniugum veſtraq; corpora, ac liberorũ veſtrorũ ſe nat inuiolata, ſi inermes cum binis veſtimentis velitis à Sagunto exire. Hæc victor hoſtis imperat. hæc quãquam ſint grauia atq; acerba, fortuna veſtra vobſuadet. Equidẽ haud deſpero, cum omnium poteſtas ei à vobis facta ſit, aliqu ex his rebus remiſſurum. Sed hæc patienda cenſeo potius, quam trucidanco pora veſtra, rapi trahiq; ante ora veſtra coniuges ac liberos belli iure ſina Ad hæc audienda cum circunfuſa paulatim multitudine, permiſtum ſena eſſet populi concilium: repente primores ſeceſſione facta, priuſquam reſpo ſum daretur, argentum aurumq; omne ex publico priuatoq; in forum colla in ignem ad id raptim factum conijcientes, eodem plerique ſemetipſos p cipitauerunt. Cum ex eo pauor ac trepidatio totam vrbem peruaſiſſet, a

inſu

A insuper tumultus ex arce auditur. Turris diu quassata prociderat: perque ruinam eius cohors Pœnorum impetu facto, cum signum imperatori dedisset, nudatam stationibus custodijsque solitis hostium esse vrbem, non cunctandum in tali occasione ratus Annibali, totis viribus aggressus vrbem, momento cepit: signo dato, vt omnes puberes interficerentur. quod imperium crudele, cæterum prope necessarium cognitum in ipso euentu est, cui enim parci potuit ex ijs, qui aut inclusi cum coniugibus ac liberis, domos super seipsos concremauerunt? aut armati nullum ante finem pugnæ, quam morientes fecerunt? Captum oppidum est cum ingenti præda. quanquam pleraque ab dominis de industria corrupta erant, & in cædibus vix vllum discrimen ætatis ira fecerat, & captiui militum præda fuerant: tamen ex precio rerum venditarum aliquantum pecuniæ redactum esse constat, & multam pretiosam supellectilem vestemque missam Carthaginem. Octauo mense, quam cœptum oppugnari, captum Saguntum quidam scripsere: inde Carthaginem Nouam in hyberna Annibalē concessisse: quinto deinde mense quam à Carthagine profectus sit, in Italiam peruenisse. Quæ si ita sunt, fieri non potuit, vt P. Cornelius, T. Sempronius Cos. fuerint. ad quos & in principio oppugnationis legati Saguntini missi sint: & qui in suo magistratu cum Annibale, alter ad Ticinum amnem, ambo aliquanto post B ad Trebiam pugnauerint, aut omnia breuiora aliquanto fuere: aut Saguntum principio anni, quo P. Cornelius, T. Sempronius Cos. fuerunt, non cœptum oppugnari est, sed captum. nam excessisse pugna ad Trebiam in annum Cn. Seruilij & C. Flaminij non potest. quia Flaminius Arimini consulatum inijt, creatus ab T. Sempronio consule: qui post pugnam ad Trebiam, ad creandos consules Romam cum venisset, comitijs perfectis, ad exercitum in hyberna redijt. Sub idem fere tempus & legati qui redierant à Carthagine, Romam retulerunt omnia hostilia esse: & Sagunti excidium nunciatum est: tantusque simul mœror patres misericordiaque sociorum peremtorum indigne, & pudor non lati auxilij, & ira in Carthaginienses, metusque de summa rerum cæpit, velut si iam ad portas hostis esset: vt tot vno tempore motibus animi turbati trepidarent magis quam consulerent. Nam neque hostem acriorem bellicosiorēque secum congressum: nec rem Romanam tam desidem vnquam fuisse atq; imbellem. Sardos Corsosque & Histros atque Illyricos lacessisse magis quam exercuisse Romana arma: & cum Gallis tumultuatum magis quam belligeratum. Pœnum hostem veteranum trium & viginti annorum militia durissima gentis Hispanas gentes semper victorem, primum Amilcare, deinde Asdrubale, nunc Annibale duce acerrimo assuetum, recentem ab excidio opulentissimæ vrbis Iberum transire; trahere secum tot excitos Hispanorum populos: concitaturum auidas semper armorum Gallicas gentes: cum orbe terrarum bellum gerendum in Italia, ac pro mœnibus Romanis esse. Nominatæ iam antea consulibus prouinciæ erant, tum sortiri iussi: Cornelio Hispania, Sempronio Africa cum Sicilia euenit. Sex in eum annum decretæ legiones, & sociorum quantum opus videretur, & classis quanta parari posset. quatuor & viginti peditum Romanorum millia sunt scripta, mille & octingenti equites: sociorum XLIIII. peditum, & IIII. equitum. naues CCXX. quinqueremes, celoces viginti decem. Latum inde ad populum, vellent, iuberent, populo Carthaginiensi bellum indici. eiusque belli causa supplicatio per vrbem habita, atque adorati dij, vt bene ac feliciter eueniret, quod bellū populus Romanus iussisset. Inter consules ita copiæ diuisæ: Sempronio datæ legiones duæ: ea quaterna millia erāt peditum, & trecenti equites: sociorum sexdecim millia peditum, equites mille octingenti, naues longæ CLX. celoces duodecim. Cum his terrestribus marinisque copiis T. Sempronius missus in Siciliam, ita in Africam transmissurus, si ad arcendum Italia Pœnum consul alter satis esset. Cornelio minus copiarum datum, quia L. Manlius prætor, & ipse cum haud inualido præsidio in Galliam mittebatur. Nauium maxime Cornelio numerus diminutus, sexaginta

quinqueremes datæ: (neque enim mari venturum, aut ea parte belli dimicaturum hostem credebant)& duæ Romanæ legiones cum suo iusto equitatu,& quatuordecim millibus sociorum peditum, equitibus mille ducentis. Duas legiones Romanas,& quatuordecim millia sociorum peditum, mille equites socios,sexcentos Romanos. Gallia prouincia eodem anno versa in Punicum bellum habuit.His ita comparatis,vt omnia iusta ante bellum fierent, legatos maiores natu, Q.Fabium, M. Liuium, L.Aemylium, C. Licinium, Q. Bæbium, in Africam mittunt, ad percontandos Carthaginienses, publicone consilio Annibal Saguntum oppugnasset:& si id quod facturi videbantur,faterentur,ac defenderent publico consilio factum,vt indicerent populo Carthaginensi bellum.Romani postquam Carthaginem venerunt, cum senatus datus esset,& Q. Fabius nihil vltra quam vnum,quod mandatum erat,percontatus esset,tum ex Carthaginiensibus vnus princeps: Vana Romani,inquit, & prior legatio fuit, cum Annibalem tanquam suo consilio Saguntum oppugnantē deposcebatis. cæterum hæc legatio verbis adhuc lenior est: re asperior. tunc enim Annibal & insimulabatur,& deposcebatur.nunc à nobis & confessio culpæ exprimitur: & vt à confessis res extemplo repetuntur. Ego autem non priuato publicone consilio Saguntum oppugnatum sit, quærendum censeo: sed vtrum iure an iniuria,nostra enim hæc quæstio atque animaduersio in ciuem nostrum est: nostro,an suo fecerit arbitrio,vobiscum vna disceptatio est, licueritne per fœdus fieri.Itaque quoniam discerni placet, quid publico consilio, quid sua sponte imperatores faciant: nobis vobiscum fœdus est à Luctatio Cos. ictum: in quo cauetur virorumq; socijs. nihil de Saguntinis (nec dum enim erant socij vestri) cautum est.At enim eó fœdere quod cum Asdrubale ictum est, Saguntini excipiuntur,aduersus quod nihil ego dicturus sum, nisi quod à vobis didici. vos enim quod C.Luctatius Cos. primo nobiscum fœdus icit: quia neq; authoritate patrum, nec populi iussiu ictum erat,negastis vos eo teneri. itaq; aliud de integro fœdus publico consilio ictum est.Si vos non tenent vestra fœdera, nisi aut ex authoritate aut iussu vestro icta:ne nos quidem Asdrubalis fœdus,quod nobis inscijs icit,obligare potuit. Proinde omittite Saguntini atq; Iberi mentionem facere: & quod diu parturit animus vester,aliquando pariat.Tum Romanus sinu ex toga facto:Hic,inquit,vobis bellum & pacem portamus: vtrum placet,sumite. Sub hanc vocem haud minus ferociter, daret vtrum vellet, succlamatum est,& cum is iterū sinu effuso bellū dare dixisset, accipere se omnes responderunt:& quibus acciperent animis,ijsdem se gesturos. Hæc directa percunctatio ac denunciatio belli magis ex dignitate P.R.visa est, quā de fœderū iure verbis disceptare,cum ante,tum maxime Sagunto excisa. nā si verborum disceptationis res esset, quod fœdus Asdrubalis cū Luctatij priore fœdere cōmutatum est,comparandū non erat: cum in Luctatij fœdere diserte additum esset,ita id ratum fore, si populus censuisset:in Asdrubalis fœdere nec exceptū tale quicquam fuerit,& tot annorum silentio ita viuo eo comprobatum sit fœdus.vt ne mortuo quidem authore quicquā mutaretur. quanquam & si priore fœdere staretur,satis cautum erat Saguntinis,sociis vtrorumque exceptis. nam neq; additum erat ijs,qui tunc essent: nec,qui postea assumerentur. & cum assumere nouos liceret socios,quis æquum censeret,aut ob nulla quenquam merita in amicitiam recipi? aut receptos in fidem, non defendi? tantum, ne Carthaginiensium socij aut soliçitarentur ad defectionem, aut sua sponte desciscentes reciperentur.Legati Romani ab Carthagine,sicut his Romæ imperatum erat,in Hispaniā,vt adirent ciuitates,vt in societatem pellicerent,aut auerterē à Pœnis, traiecerunt. Ad Barguſios primum venerunt: à quibus benigne excepti, quia tæbebat imperij Punici, multos trans Iberum populos ad cupidinem nouæ fortunæ erexerunt. Ad Volscianos inde est ventum: quorum celebre per Hispaniam responsum, cæteros populos à societate Romana auerti ita enim maximus natu ex ijs in concilio respondit. Quæ verecundia est vo

Roman

A Romani postulare, vti vestram Carthaginiensium præponamus amicitiæ, cum « qui id fecerunt, Saguntinos, crudelius quam Pœnus hostis perdidit, vos sociis « prodideritis? Ibi quæratis socios censeo, vbi Saguntina clades ignota est. His- « panis populis sicut lugubre, ita insigne documentum Sagunti ruinæ erunt, ne « quis fidei Rom. aut societati confidat. Inde extemplo abire finibus Volscia- « norum iussi, ab nullo deinde concilio Hispaniæ benigniora verba tulere, atque nequicquam peragrata Hispania in Galliam transeunt. In his noua terribilisque species visa est, quod armati (ita mos gentis erat) in concilium venerunt. Cum verbis extollentes virtutem gloriamque P. R. ac magnitudinem imperij, petissent, ne Pœno bellum Italiæ inferenti, per agros vrbesque suas transitum darent: tantus cum fremitu risus dicitur ortus, vt vix à magistratibus maioribusque natu iuuentus sedaretur. adeo stolida impudensque postulatio visa est, censere, ne in Italiam transmittant Galli bellum, ipsos id auertere in se, agrosque suos pro alienis depopulandos obijcere. Sedato tandem fremitu, responsum legatis est, neque Romanorum in se meritum esse, neque Carthaginiensium iniuriam, ob quæ aut pro Romanis, aut aduersus Pœnos sumant arma. Contra ea audire sese, gentis suæ homines agris finibusque Italiæ pelli à P. R. stipendiumq; pendere, & cætera indigna pati. Eadem fermè in cæteris Gal-
B liæ conciliis dicta auditaque, nec hospitale quicquam, pacatumue satis prius auditum, quam Massiliam venerunt, ibi omnia ab sociis inquisita cum cura ac fide, cognita præoccupatos iam ab Annibale Gallorum animos esse. sed ne illi quidem ipsi satis mitem gentem fore, (adeo ferocia atque indomita ingenia esse) ni subinde auro, cuius auidissima gens est, principum animi concilientur. Ita peragratis Hispaniæ & Galliæ populis, legati Romã redeunt, haud ita multo post quam Coss. in prouincias profecti erant, ciuitatem omnẽ in expectationem belli erectam inuenerunt: satis constante fama, iam Iberum Pœnos transisse. Annibal Sagunto capto Carthaginem Nouã in hyberna concesserat, ibique auditis quę Romę, quæq; Carthagine acta decretaq; forent, seq; non ducem solum, sed etiam causam esse belli, partitis diuenditisque reliquis prædæ, nihil vltra differendã ratus. Hispani generis milites conuocat: Credo ego vos, in- « quit, socij, & ipsos cernere, pacatis omnibus Hispaniæ populis, aut finiendam « vobis militiam, exercitusq; dimittendos esse, aut in alias terras transferendum « bellum. ita enim hæ gentes non pacis solum, sed etiam victoriæ bonis florebũt, « nec aliis gentibus prædam & gloriam quæremus. itaq; cum longinquo ab do- « mo stet militia, incertumque sit quando domos vestras, & quæ cuiq; ibi cara « sint, visuri sitis: si quis vestrum suos inuisere vult, commeatum do. primo vere « C edico adsitis: vt dijs bene iuuantibus, bellum ingentis gloriæ prædæq; futurum incipiamus. Omnibus fere visendi domos oblata vltro potestas grata erat, & iam desiderantibus suos, & longius in futurum prouidentibus desiderium. Per totum tempus hyemis quies inter labores aut iam exhaustos, aut mox exhauriendos, renouauit corpora animosq; ad omnia de integro patienda. vere primo ad edictum conuenere. Annibal cum recensuisset omnium auxilia gentium, Gadeis profectus, Herculi vota exoluit: nouitq; se obligat votis, si cætera prospere euenissent. Inde partiens curas simul inferendi atq; arcendi belli, ne iam ipse terrestri per Hispaniam Galliasq; itinere Italiam peteret, nuda aperta que Romanis Africa ab Sicilia esset, valido præsidio eam firmare statuit pro no supplementum ipse ex Africa, maxime iaculatorum leuium armis petiit: vt esset in Hispania, Hispani in Africa, melior procul ab domo futurus vterq; mi- es, velut mutuis pignorib. obligati stipendia facerent. Tredecim millia octingentos quinquaginta pedites cetratos misit in Africam, & funditores Baleares octingentos septuaginta, equites mistos ex multis gentibus mille ducentos. has copias partim Carthaginiẽ præsidio esse, partim distribui per Africam iubet. simul conquisitoribus in ciuitates missis, quatuor millia conscripta delectæ iuuentutis, præsidium eosdem & obsides duci Carthaginem iubet. Neque

Hiſpaniam negligendam ratus, atque ideo haud minus, quod haud ignarus e- A
rat, circuitam ab Romanis eam legatis ad ſolicitandos principum animos Aſ-
drubali fratri viro impigro eam prouinciam deſtinat: firmatque eum Africis
maxime præſidiis peditum Afrorum vndecim millibus octingentis quinqua-
ginta, Liguribus trecentis, Balearibus D. ad hæc peditum auxilia additi equi-
tes Libyphœnices miſtum Punicum Afris genus, trecenti, & Numidæ Mauri-
que accolæ Oceani ad mille octingentos, & parua Ilergetum manus ex Hiſpa-
nia ducenti equites: &, ne quod terreſtris deeſſet auxilij genus, elephanti qua-
tuordecim. claſſis præterea data ad tuendam maritimam oram, quia qua parte
belli viceranţ, ea tum quoque rem geſſuros Romanos credi poterat: quin-
quaginta quinqueremes, quadriremes duæ, triremes quinque: ſed aptæ inſtru-
ctæque remigio triginta & duæ quinqueremes erant, & triremes quinque. Ab
Gadibus Carthaginem ad hyberna exercitus redijt: atq; inde profectus prętor
Etouiſſam vrbem ad Iberum, maritimamq; oram ducit. Ibi fama eſt in quiete
viſum ab eo iuuenem diuina ſpecie, qui ſe ab Ioue diceret ducē in Italiam An-
nibali miſſum: proinde ſequeretur, neque vſquam à ſe deflecteret oculos. pa-
uidum primo nuſquam circunſpicientē aut reſpicientē ſecutum: deinde cura
humani ingenij, cum quidnam id eſſet quod reſpicere vetitus eſſet, agitaret
animo, temperare oculis nequiuiſſe. tum vidiſſe poſt ſe ſerpentem mira magni- B
tudine cum ingenti arborum ac virgultorum ſtrage ferri: ac poſt inſequi cum
fragore cœli nimbum. tum quæ moles ea, quidque prodigij eſſet, quærentem,
audiuiſſe, vaſtitatem Italiæ eſſe: pergeret porro ire, nec vltra inquirere: ſine-
retq; fata in occulto eſſe. Hoc viſu lętus, tripartito Iberum copias traiecit, præ-
miſſis, qui Gallorum animos qua traducendus exercitus erat, donis conciliа-
rent, alpiumque tranſitus ſpecularentur. nonaginta millia peditum, duodecim
millia equitum Iberum traduxit. Ilergetes inde, Barguſiosque & Auſetanos, &
Aquitaniam quæ ſubiecta Pyrenæis montibus eſt, ſubegit: oræque huic omni
præfecit Hannonem, vt fauces quæ Hiſpanias Gallijs iungunt, in poteſtate eſ-
ſent. Decem millia peditum Hannoni ad præſidium obtinendæ regionis data,
& mille equites. Poſtquam per Pyrenæum ſaltum traduci exercitus cœptus
eſt, rumorque per barbaros manauit certior de bello Romano: tria millia inde
Carpetanorum peditū iter auerrerunt. conſtabat non tam bello motos, quam
longinquitate viæ, inſuperabilique alpium tranſitu. Annibal quia reuocare
aut vi retinere eos anceps erat, ne cæterorum etiam feroces animi irritaren-
tur, ſupra ſeptem millia hominum domos remiſit, quos & ipſe grauari militia
cenſuerat, Carpetanos quoque ab ſe dimiſſos ſimulans. inde ne mora atq; oci-
um animos ſolicitarent, cum reliquis copijs Pyrenæum tranſgreditur: & ad C
oppidum Illiberim caſtra locat. Galli quanquam Italiæ bellum inferri audie-
bant: tamen quia vi ſubactos trans Pyrenæum Hiſpanos fama erat, præſidiaq;
valida impoſita, metu ſeruitutis ad arma conſternati, Ruſcionem aliquot po-
puli conueniunt, quod vbi Annibali nunciatum eſt, moram magis quam bel-
lum metuens, oratores ad regulos eorum miſit, colloqui ſemetipſum velle cum
his: & vel illi propius Illiberim accederent, vel ſe Ruſcionem proceſſurum, vt
ex propinquo congreſſus facilior eſſet. nam & accepturum eos in caſtra ſua ſe
lætum. nec cunctanter ſe ipſum ad eos venturum, hoſpitem enim ſe Gallię, non
hoſtem aduenisſe: nec ſtricturum ante gladium, ſi per Gallos liceat, quam in
Italiam veniſſet. Et per nuncios quidem hæc. Vt vero reguli Gallorum ca-
ſtris ad Illiberim extemplo motis, haud grauate ad Pœnum venerunt, capti
donis, cum bona pace exercitum per fines ſuos præter Ruſcionem oppidum
tranſmiſerunt. In Italiam interim nihil vltra quam Iberum tranſiſſe Annibа-
lem, à Maſſilienſium legatis Romam perlatum erat: cum perinde ac ſi alpes
iam tranſiſſet, Boij ſolicitatis Inſubribus defecerunt: nec tam ob veteres in P.
R. iras, quam quod nuper circa Padum, Placentiam, Cremonamque colonias in
agrum Gallicum deductas ægre patiebantur. Itaque armis repente arreptis,

in

A in eum ipsum agrum impetu facto, tantum terroris ac tumultus fecerunt, vt non agrestis modo multitudo, sed ipsi triumuiri Romani, qui ad agrum venerãt assignandum, diffisi Placentiæ mœnibus, Mutinam confugerint, C. Luctatius, A. Seruilius, T. Annius. Luctatij nomen haud dubium est, pro A. Seruilio, & T. Annio, Q. Acilium, & C. Herennium habent quidam annales: alij Publium Cornelium Asinam, & C. Papyrium Masonem. Id quoque dubium est, legati ad Boios ad expostulandum missi, violati sint: an in triumuiros agrum metantes impetus sit factus. Mutinæ cum obsiderentur, & gens ad oppugnandarum vrbium artes rudis, pigerrima eadem ad militaria opera, segnis intactis assideret muris, simulari cœptum de pace agi: euocatique ab Gallorum principibus legati ad colloquium, non contra ius modo gentium, sed violata etiam, quæ data in id tempus erat, fide, comprehenduntur: negantibus Gallis, nisi obsides sibi redderentur, eos se dimissuros. Cum hæc de legatis nunciata essent, & Mutina præsidiumque in periculo esset, L. Manlius Pr. ira accensus, effusum agmen ad Mutinam ducit. Syluæ tunc circa viam erant, plerisque locis incultis. ibi inexplorato profectus, in insidias præcipitatus, multaque cum cæde suorum ægre in apertos campos emersit. ibi castra communita: & quia Gallis ad tentanda ea defuit spes, refecti sunt militum animi, quanquam accisas res satis
B constabat. Iter deinde de integro cœptum: nec dum per patentia loca ducebatur agmen, cum apparuit hostis. vbi rursus syluæ intratæ, tum postremos adorti, cum magna trepidatione ac pauore omnium, octingentos milites occiderunt: sex signa ademere. Finis inde & Gallis territandi, & pauendi Romanis fuit, vt ex saltu inuio atque impedito euasere. inde apertis locis facile tutantes agmen Romani, Cannetum vicum propinquum Pado contendere. ipse se munimento ad tempus, commeatibusque fluminis, & Brixianorum Gallorum auxilio aduersus crescentem indies multitudinem hostium tutabantur. Qui tumultus repens postquam est Romam perlatus, & Punicum insuper Gallico bello auctum patres acceperunt: C. Attilium Pr. cum vna legione Romana, & quinque millibus sociorum delectu nouo à consule conscriptis, auxilium ferre Manlio iubent: qui sine vllo certamine (absscesserant enim metu hostes) Cannetum peruenit. Et Publius Cornelius in locum eius, quæ missa cum prætore fuerat transcripta legione noua profectus ab vrbe sexaginta longis nauibus, præter oram Hetruriæ Ligurumque, & inde Salyum, mox peruenit Massiliam: & ad proximum ostium Rhodani (pluribus enim diuisus amnis in mare decurrit) castra locat, vixdum satis credens Annibalem superasse Pyrenæos montes, quem vt de Rhodani quoque transitu agitare animaduertit, incertus quo-
C nam ei loco occurreret, nec dum satis refectis ab iactatione maritima militibus, trecentos interim delectos equites, ducibus Massilienssibus, & auxiliaribus Gallis, ad exploranda omnia, visendosque ex tuto hostes præmittit. Annibal cæteris metu aut precio pacatis, iam in Volcarum peruenerat agrum, gentis vallidæ: colunt autem circa vtranque ripam Rhodani: sed diffisi citeriore agro arceri Pœnum posse, vt flumen pro munimento haberent, omnibus ferme suis trans Rhodanum traiectis, vlteriorem ripam amnis obtinebant. Cæteros accolas fluminis Annibal, & eos ipsos qui ipsas sedes tenuerant, simul pellicit donis ad naues vndique contrahendas, fabricandasque: simul & ipsi traijci exercitum, leuarique quam primum regionem suam tanta vrgente hominum turba cupiebant. Itaque ingens coacta vis nauium est, lintriumque temere ad vicinalem vsum paratarum: nouasque alias primum Galli inchoantes cauabant ex singulis arboribus: deinde & ipsi milites simul copia maiera, simul facilitate operis inducti, alueos informes, nihil, dummodo innare aquæ, & capere onera possent, curantes, raptim faciebant, quibus se suaque transueherent. Iamque omnibus satis comparatis ad traijciendum, terrebant ex aduerso hostes omnem ripam equis virisque obtinentes. quos vt a-
peteret, Hannonem Bomilcaris filium vigilia prima noctis cum parte copiarum,

rum, maxime Hiſpanis, aduerſo flumine ire iter vnius diei iubet, & vbi primo A poſſit, quam occultiſſime traiecto amni, circunducere agmen: vt cum facto opus ſit, adoriatur ab tergo hoſtem. ad id dati duces Galli educunt inde millia quinque & viginti ferme ſupra paruæ inſulæ circumfulum amnem, latiorem vbi diuidebatur: eoque minus alto alueo tranſitum oſtendere. Ibi raptim cæſa materia, rateſque fabricatæ: in quibus equi virique, & alia onera traijcerentur. Hiſpani ſine vlla mole in vtres veſtimentis conjectis, ipſi cetris ſuppoſitis incubantes flumen tranſnatauere. Et alius exercitus ratibus iunctis traiectus, caſtris prope flumen poſitis, nocturno itinere atque operis labore feſſus, quiete vnius diei reficitur, intento duce ad conſilium opportune exequendum. Poſtero die profecti ex loco, prodito fumo ſignificant ſe tranſiſſe, & haud procul abeſſe. quod vbi accepit Annibal, ne tempori deeſſet, dat ſignum ad traijciendum. Iam paratas aptataſque habebat pedes lintres eques fere propter equos nantes nauium agmen ad excipiendum aduerſi impetum fluminis parte ſuperiore tranſmittens, tranquillitatem infra traijcientibus lintribus præbebat. equorum pars magna nantes loris à puppibus trahebantur, præter eos quos inſtructos, frænatoſque, vt extemplo egreſſo in ripam equiti ſui eſſent, impoſuerunt in naues. Galli occurſant in ripam cum varijs vlulatibus, cantuque moris ſui, quatientes ſcuta ſuper capita, vibranteſque dextris tela: quanquam & ex B aduerſo terrebat tanta vis nauium cum ingenti ſono fluminis, & clamore vario nautarum & militum, qui nitebantur perrumpere impetum fluminis, & qui ex altera ripa traijcientes ſuos hortabantur. Iam ſatis pauentes aduerſo tumultu, terribilior ab tergo adortus clamor, caſtris ab Hãnone capris. mox & ipſe aderat, ancepſq; terror circunſtabat: & è nauibus tanta vis armatorum in terram euadens, & à tergo improuiſa premebat acies. Galli poſt quam vim facere conati, vltra pellebantur: qua patere viſum maxime iter, perrumpunt: trepidiq; in vicos paſſim ſuos diffugiunt. Annibal cæteris copijs per ocium traiectis, ſperens iam Gallicos tumultus, caſtra locat. Elephantorum traijciendorum varia conſilia fuiſſe credo: certe variata memoria eſt actæ rei. quidam congregatis ad ripam elephantis, tradunt ferociſſimum ex ijs irritatum à rectore ſuo, cum refugientem in aquam natantem ſequeretur, traxiſſe gregem, vt quenque timentem altitudinem deſtituerat vadum, impetu ipſo fluminis in alteram ripam rapiente. Cæterum magis conſtat ratibus traiectos. id vt tutius conſilium ante rem foret: ita acta re, ad fidem pronius eſt. Ratem vnam ducentos longam pedes, quinquaginta latam, à terra in amnem porrexerunt: quam, ne ſecunda aqua deferretur, pluribus retinaculis validis parte ſuperiore ripæ relegatam, pontis in modum humo iniecta conſtrauerunt, vt beluæ audacter velut per ſolum ingrederentur. altera ratis, æque lata, longa pedes centum, ad traijciendum flumen apta, huic copulata eſt: cum elephanti perſtabilem ratem, tanquam viam, prægredientibus fœminis, acti, in minorem applicatam tranſgreſſi ſunt: ea extemplo reſolutis quibus leuiter annexa erat vinculis, ab actuarijs aliquot nauibus ad alteram ripam pertrahitur. ita primis expoſitis, alij deinde repetiti ac traiecti ſunt. nihil ſane trepidabant, donec continenti velut ponte agerentur. primis erat pauor, cum ſoluta ab cæteris rate in altum raperentur. ibi vrgentes inter ſe, cedentibus extremis ab aqua, trepidationem aliquantum edebant, donec quietem ipſe timor circunſpicientibus aquam feciſſet. excidere etiam ſæuientes quidam in flumen, ſed ponderc ipſo ſtabiles, deiectis rectoribus, quærendis pedetentim vadis in terrã euaſere. Dum elephanti traijciuntur, interim Annibal Numidas equites quingẽtos ad caſtra Romana miſerat ſpeculatum, vbi & quantæ copiæ eſſent, & quid parārent. huic alæ equitum, miſſi, vt ante dictum eſt, ab oſtio Rhodani trecenti Romanorum equites occurrunt. prælium atrocius quam pro numero pugnantium editur. nam præter multa vulnera, cædes etiam prope par vtrinque fuit: fugaque & pauor Numidarum Romanis iam admodum feſſis victoriam dedit victores

victores ad centum ſexaginta, nec omnes Romani, ſed pars Gallorum: victi amplius ducentis ceciderunt. Hoc principium, ſimulque omen belli, vt ſummæ rerum proſperum euentum, ita haud ſane incruentam, ancipitisque certaminis victoriam Romanis portendit. Re ita geſta, ad vtrunque ducem ſui rediere. Nec Scipionis ſtare ſententia poterat, niſi vt ex conſilijs cœptisque hoſtis & ipſe conatus caperet: & Annibalem incertum, vtrum cœptum in Italiam intenderet iter, an cum eo, qui primus ſe obtuliſſet Romanus exercitus, manus conſereret, auerterat à prælenti certamine Boiorum legatorum, regulique Matali aduentus: qui ſe duces itinerum ſocios periculi fore affirmantes, integro bello, nuſquam ante libatis viribus, Italiam aggrediendam cenſent. Multitudo timebat quidem hoſtes, nondum obliterata memoria ſuperioris belli: ſed magis iter immenſum alpesque, rem fama vtique inexpertis horrendam, metuebat. Itaque Annibal, poſtquam ipſi ſententia ſtetit pergere ire, atque Italiam petere, aduocata concione, varie militum verſat animos, caſtigando adhortandoque. Mirari ſe, quinam pectora ſemper impauida repens terror inuaſerit. per tot annos vincentes eos ſtipendia facere: neque ante Hiſpania exceſſiſſe, quam omnes gentesque & terræ eæ quas duo diuerſa maria amplectantur, Carthaginienſium eſſent. indignatos deinde, quod quicunque Saguntum obſediſſent, velut obnoxam ſibi dedi poſtularet P.R. Iberum traieciſſe ad delendum nomen Romanorum, liberandumque orbem terrarum. tum nemini viſum id longum, cum ab occaſu ſolis ad ortum intenderent iter. nunc, poſtquam multo maiorem partem itineris emenſam cernant, Pyrenæum ſaltum inter ferociſſimas gentes ſuperatum: Rhodanum tantum amnem, tot millibus Gallorum prohibentibus, domita etiam ipſius fluminis vi traiectum: in conſpectu alpes habeant, quarum alterum latus Italia ſit: in ipſis portis hoſtium fatigatos ſubſiſtere: quid aliud alpes eſſe credentes quam montium altitudines? fingerent altiores Pyrenæis iugis: nullas profecto tetras cœlum contingere, nec inexuperabiles humano generi eſſe. Alpes quidem habitari, coli, gignere atque alere animantes: peruias paucis eſſe, exercitibus inuias? eos ipſos, quos cernant, legatos non pennis ſublime elatos alpes tranſgreſſos: nec maiores quidem eorum indigenas, ſed aduenas Italiæ cultores, has ipſas alpes ingentibus ſæpe agminibus cum liberis ac coniugibus, migrantium modo, tuto tranſiſſe. Militi quidem armato, nihil ſecum præter inſtrumenta belli portanti, quidquam aut inexuperabile eſſe: Saguntum vt caperetur, quid per octo menſes periculi, quid laboris exhauſtum eſſe: Romam orbis terrarum caput petentibus, quicquam adeo aſperum atque arduum videri, quod incœptum moretur? cœpiſſe quondam Gallos ea, quæ adiri poſſe Pœnus deſperet; proinde aut cederent animo atque virtute genti per eos dies toties ab ſe victæ, aut certe finem ſperent campum interiacentem Tiberi ac mœnibus Romanis. His adhortationibus incitatos corpora curare, atque ad iter ſe parare iubet. Poſtero die profectus aduerſa ripa Rhodani, mediterranea Galliæ petit: non quia rectior ad alpes via eſſet, ſed quantum à mari receſſiſſet, minus obuiam ire Romanum credens: cum quo, prius quam in Italiam ventum foret, non erat in animo manus conſerere. Quartis caſtris ad inſulam peruenit: ibi Arar Rhodanusq; amnis diuerſis ex alpibus decurrentes, agri aliquantulum amplexi confluunt in vnum, medijs campis inſulæ nomen inditum. accolunt prope Allobroges, gens iam inde nulla Gallica gente opibus aut fama inferior: tum forte rerum erat. regni certamine ambigebant fratres. maior, & qui prius imperitarat, Brancus nomine, minore à fratre & cœtu iuniorum, qui iure minus, vi plus poterat, pellebatur. Huius ſeditionis peropportuna diſceptatio cum ad Annibalem reiecta eſſet, arbiter regni factus, quod erat ſenatus principumque ſententia futurum, imperium maiori reſtituit. ob id meritum commeatu copiaque rerum omnium & veſtimentis eſt adiutus, quæ in fames frigoribus alpes præparare cogebant. Sedatis certaminibus Allobrogum, cum iam

alpes

alpes peteret, non recta regione iter instituit, sed ad læuam in Tricastinos flexit: inde per extremam oram Vocontiorum agri tetendit in Tricorios: haud vsquam impedita via, prius quam ad Druentiam flumen peruenit. Is & ipse alpinus amnis longe omnium Galliæ fluminum difficilimus transitu est. nam cum aquæ vim vehat ingentem, non tamen nauium patiens est: quia nullis coercitus ripis, pluribus simul, neque ijsdem alueis fluens, noua semper vada nouosque gurgites faciens (& ob eadem pediti quoque incerta via est) ad hæc saxa glomerosa voluens, nihil stabilis nec tuti ingredienti præbet. & tum forte imbribus auctus, ingentem transgredientibus tumultum fecit, cum super cætera trepidatione ipsi sua, atque incertis clamoribus turbarentur. P. Cornelius Cos. triduo fere post quam Annibal abripa Rhodani mouit, quadrato agmine ad castra hostium venerat, nullam dimicandi moram facturus. cæterum vbi deserta munimenta, nec facile se tantum progressos assecuturum vidit, ad mare ad naues rediit, tutius faciliusque ita descendenti ab alpibus Annibali occursurus. Ne tamen nuda auxiliis Romanis Hispania esset, quam prouinciam sortitus erat, Cn. Scipionem fratrem cum maxima parte copiarum aduersus Asdrubalem misit: non ad tutandos tantummodo veteres socios, conciliandosq; nouos, sed etiam ad pellendum Hispania Asdrubalem. ipse cum admodum exiguis copiis Genuam repetit, eo qui circa Padum erat exercitu Italiam defensurus. Annibal ab Druentia campestri maxime itinere cum bona pace ad alpes incolentium ea loca Gallorum peruenit. Tum, quanquam fama prius, qua quidem incerta in maius vero ferri solent, percepta res erat: tamé ex propinquo visa montium altitudo, niuesq; cœlo prope immistæ: tecta informia imposita rupibus, pecora iumentaque torrida frigore, homines intonsi & inculti, animalia inanimaque omnia rigentia gelu, cætera visu quam dictu fœdiora, terrorem renouauere. Erigentibus in primos agmen cliuos apparuerunt imminentes tumulos insidentes montani: qui si valles occultiores insedissent, coorti in pugnam repente, ingentem fugam stragemque dedissent. Annibal consistere signa iubet: Gallisque ad visenda loca præmissis, postquam comperit transitum ea non esse, castra inter confragosa omnia præruptaque, quam extentissima potest valle, locat. Tum per eosdem Gallos, haud sane multum lingua moribusq; abhorrentes, cum se immiscuissent colloquiis montanorum, edoctus interdiu tantum obsideri saltum, nocte in sua quenq; dilabi tecta: luce prima subiit tumulos, vt ex aperto atq; interdiu viam per angustias facturus. die deinde, simulando aliud quam quod parabatur, consumpto, cum eodem quo constiterat loco castra communisset: vbi primum digressos tumulis montanos, laxatasque sensit custodias, pluribus ignibus quam pro numero manentium in speciem factis, impedimentisque cum equite relictis, & maxima parte peditum, ipse cum expeditis acerrimo quoque viro raptim angustias euadit: iisque ipsis tumulis, quos hostes tenuerant, consedit. Prima deinde luce castra mota, & agmen reliquum incedere cœpit. iam montani signo dato ex castellis ad stationem solitam conueniebant: cum repente conspiciunt alios arce occupata sua super caput imminentes, alios via transire hostes. vtraq; simul obiecta res oculis, animis immobiles parumper eos defixit. deinde vt trepidationem in angustiis, suoque ipso tumultu Annibalis miscerri agmen videre, equis maxime consternatis, quicquid adiecissent ipsi terroris satis ad perniciem fore rati, peruersis rupibus iuxta inuia ac deuia assueti discurrunt. Tum vero simul ab hostibus, simul ab iniquitate locorum Pœni oppugnabantur: pluſque inter ipsos, sibi cuique tendenti vt periculo prius euaderet, quam cum hostib. certaminis erat. equi maxime infestum agmen faciebant. qui & clamorib. dissonis, quos nemora etiam repercussæque valles augebant, territi trepidabant: & icti forte aut vulnerati, adeo consternati sunt, vt stragem ingentem simul hominum ac sarcinarũ omnis generis facerent. multosque turba, cum præcipites diruptæque vtrinque angustiæ essent, in im-

mensum

mensum altitudinis deiecit: quosdam & armatos. inde ruinæ maximæ, modo iumenta cum oneribus deuoluebantur. Quæ quanquam fœda visu erant, stetit parumper tamen Annibal, ac suos continuit ne tumultum ac trepidationem augeret. inde postquam interrumpi agmen vidit, periculumque esse, ne exutum impedimentis exercitum nequicquam incolumem traduxisset, decurrit ex superiore loco: & cum impetu ipso fudisset hostem, suis tumultum auxit. sed is tumultus momento temporis, postquam liberata itinera fuga montanorum erant, sedatur: nec per ocium modo, sed prope silentio mox omnes traducti. castellum inde, quod caput eius regionis erat, vicosque circumiectos capit, & captiuorum pecoribus per triduum exercitum aluit. & quia nec montanis primo perculsis, nec loco magnopere impediebantur, aliquantum eo triduo viæ confecit. Peruentum inde ad frequentem cultoribus alium, vt inter montana, populum, ibi non bello aperto, sed suis artibus, fraude, deinde insidiis est prope circumuentus. Magno natu principes castellorum oratores ad Pœnum veniunt: alienis malis, vt illi exemplo doctos, memorantes amicitiam malle quam vim experiri Pœnorum: itaque obedienter imperata facturos. commeatum, itinerisque duces, & ad fidem promissorum obsides acciperet. Annibal nec temere credendo, nec aspernendo, ne repudiati aperte hostes fierent, benigne cum respondisset: obsidibus quos dabant acceptis, & commeatu, quem in viam ipsi detulerant, vsus: nequaquam, vt inter pacatos, incomposito agmine duces eorum sequitur. Primum agmen elephanti & equites erant: ipse post cum robore peditum circumspectans solicitus omnia, incedebat. vbi in angustiorem viam ex parte altera subiectam iugo insuper imminenti ventum est, vndique ex insidijs barbari à fronte & à tergo coorti, comminus eminusque petunt, saxa ingentia in agmen deuoluunt. maxima ab tergo vis hominum vrgebat. in eos versa peditum acies, haud dubium fecit, quin nisi firmata extrema agmina fuissent, ingens in eo saltu accipienda clades fuerit. Tunc quoq; ad extremum periculi, ac prope perniciem ventum est. nam dum cunctaretur Annibal dimittere in angustias agmen, quia non vt ipse equitibus præsidio erat, ita peditibus quicquam ab tergo auxilij reliquerat: occursantes per obliqua montani, perrupto medio agmine viam insedere. noxque vna Annibali sine equitibus ac impedimentis acta est. Postero die iam segnius intercursantibus barbaris, iunctæ copiæ, saltusque haud sine clade, maiore tamen iumentorum quam hominum pernicie superatus. inde montani pauciores, iam, & latrocinij magis quam belli more concursabant, modo in primum, modo in nouissimum agmen: vt cuique aut locus opportunitatem daret, aut progressi morarive aliquam occasionem fecissent. Elephanti ficut præcipites per actas vias magna mora agebantur: ita tutum ab hostibus quacunque incederent, quia insuetis adeundi propius metus erat, agmen præbebant. Nono die in iugum alpium peruentum est, per inuia pleraque, & errores, quos aut ducentium errans, aut, vbi fides iis non esset, temere initæ valles à coniectantibus iter, faciebant. Biduum in iugis statiua habita: fessisque labore ac pugnando quies data militibus: iumentaque aliquot, quæ prolapsa in rupibus erant, sequendo vestigia agminis, in castra peruenere. Fessis tædio tot malorum, niuis etiam casus, occidente iam sidere Vergiliarum, ingentem terrorem adiecit. Iter omnia niue oppleta, quum signis prima luce motis segniter agmen incederet, pigritiaque & desperatio in omnium vultu emineret: prægressus signa Annibal, in promontorio quodam, vnde longe ac late prospectus erat, consistere iussis militibus Italiam ostentat, subiectosque alpinis montibus circumdatos campos: mœniaque eius tum transcendere non Italiæ modo, sed etiam vrbis Romæ: cetera plana, procliuia fore: vno, aut ad summum altero prœlio arcem & caput Italiæ in manu ac potestate habituros. Procedere inde agmen cœpit: iam nihil ne hostibus quidem præter parua furta per occasionem tentantibus. cæterum iter multo quam in ascensu fuerat, vt pleraq; alpium ab

Italia

Italia ſicut breuiora, ita arrectiora ſunt, difficilius fuit. omnis enim ferme via A
præceps, anguſta, lubrica erat, vt neque ſuſtinere ſe à lapſu poſſent: nec ſi qui
paululum titubaſſent, hærere afflicti veſtigio ſuo: alijq; ſuper alios, & iumenta
& homines occiderent. Ventum deinde ad multo anguſtiorem rupem, atque
ita rectis ſaxis, vt ægre expeditus miles tentabundus, manibuſque retinens vir-
gulta ac ſtirpes circa eminentes, demittere ſeſe poſſet. Natura locus iam ante
præceps, recenti terræ lapſu in pedum mille admodum altitudinem abruptus
erat. Ibi cum velut ad finem viæ equites conſtitiſſent, miranti Annibali quæ res
moraretur agmen, nunciatur rupem inuiam eſſe. digreſſus deinde ipſe ad lo-
cum viſendum: haud dubia res viſa, quin per inuia circa, nec trita antea quam-
uis lógo ambitu, circunduceret agmen. Ea vero via inſuperabilis fuit. nam cum
ſuper veterem niuem intactam noua modicæ altitudinis eſſet: molli, nec præ-
altæ niui facile pedes ingredientium inſiſtebant. vt vero tot hominum iumé-
torumque inceſſu dilapſa eſt, per nudam infra glaciem, fluentemque labem li-
queſcentis niuis ingrediebantur. tetra ibi luctatio erat, vt à lubrica glacie non
recipiente veſtigium, & in prono citius pede ſe fallente: & ſeu manibus in aſ-
ſurgendo, ſeu genu ſe adiuuiſſent, ipſis adminiculis prolapſi ſi iterum corruiſ-
ſent, nec ſtirpe circa radiceſve, ad quas pede aut manu quiſquam eniti poſſet,
erant. itaque leui tantum glacie tabitaq; niue voluntabantur iumenta: neca- B
bantur interdum, etiam tum infirmam ingredientia niuem: & prolapſa iac-
tandis grauius in continendo vngulis, penitus perfringebant: vt pleraque ve-
lut pedica capta hærerent indurata & alta concreta glacie. Tandem necquic-
quam iumentis atque hominibus fatigatis, caſtra in iugo poſita ægerrime ad
id ipſum loco purgato. tantum niuis fodiendum atque egerendum fuit. inde ad
rupem minuendā, per quam via vna eſſe poterat, milites ducti: eum cædendū
eſſet ſaxum, arboribus circa immanibus deiectis, detruncatiſq; ſtruem ingen-
tem lignorum faciunt, eamq;, cum & vis venti apta faciendo igni, coorta eſſet,
ſuccendunt, ardentiaque ſaxa infuſo aceto putrefaciunt. ita torridam incen-
dio rupem ferro pandunt, molliuntque anfractibus modicis cliuos. vt non iu-
menta ſolum, ſed elephanti etiam deduci poſſent. Quatriduum circa rupem
conſumptum, iumenta prope fame abſumebantur. nuda enim ferre cacumina
ſunt: & ſi quid eſt pabuli, obruunt niues. inferiora vallis apricos quoſdam col-
les habent, riuoſque prope ſyluas, etiam humano cultu digniora, loca. ibi iu-
menta in pubulum miſſa, & quies muniendo feſſis hominibus data triduo, inde
ad planum deſcenſum eſt etiam locis mollioribus, & accolarum ingeniis. Hoc
maxime modo peruentum eſt in Italiam quinto menſe à Carthagine Noua, vt
quidam authores ſunt, quinto decimo die Alpibus ſuperatis. Quantæ copiæ
tranſgreſſo in Italiam Annibali fuerint, nequaquam inter authores cōſtat. qui
plurimum, centum millia peditum, viginti equitum fuiſſe ſcribunt: qui mini-
mum, viginti millia peditum, ſex equitum. L. Cincius Alimentius, qui cap-
tum ſe ab Annibale ſcribit, maxime author moueret me, niſi confunderet nu-
merum, Gallis Liguribuſque additis. cum his ſcribit octoginta millia peditum,
decem equitum, adducta in Italiam (magis affluxiſſe veriſimile eſt, & ita qui-
dam authores ſunt) ex ipſo autem audiſſe Annibale, poſtquam Rhodanum
tranſierit, triginta ſex millia hominum, ingentemque numerum equorum &
aliorum iumentorum amiſiſſe in Taurinis: quę Gallis proxima gens erat, in
Italiam digreſſo. Id cum inter omnes conſtet, eo magis, miror ambigi, qua-
nam alpes tranſierit: & vulgo credere Pennino, atque inde nomen & iugo al-
pium inditum, tranſgreſſum. Cœlius per Cremonis iugum dicit tranſiſſe. qui
ambo ſaltus eum non in Taurinos, ſed per ſaltus montanos ad Libuos Gallos
deduxiſſent. Nec veriſimile eſt, ea tum ad Galliam patuiſſe itinera: vtique
cum quæ ad Penninum ferant, obſepta gentibus ſemigermanis fuiſſent. ne-
que hercule montibus his (ſi quem forte id mouit) ab tranſitu Penorum
vllo Veragri incolę iugi eius norunt nomen inditū: ſed ab eo quem in ſummo
ſacratum

ſacratum vertice Penninum montani appellant. Per opportunæ ad principia rerum Taurinis proximę genti aduerſus Inſubres motum bellum erat. ſed armare exercitum Annibal, vt parti alteri auxilio eſſet, in reficiendo maxime ſentientem contracta ante mala, non poterat: ocium etenim ex labore, copia ex inopia, cultus ex illuuie tabeque, ſqualida & prope efferata corpora varie mouebant. Ea P. Cornelij Coſ. cauſa fuit, cum Piſas nauibus veniſſet, exercitu à Manlio Attilioque accepto tyrone, & in nouis ignominijs trepido, ad Padum feſtinandi: vt cum hoſte nondum refecto manum conſereret, ſed cum Placentiam Coſ. venit, iam ex ſtatiuis mouerat Annibal: Taurinorumque vnam vrbem caput gentis eius, quia volens in amicitiam non veniebat, vi expugnarat: iunxiſſetque ſibi non metu ſolum, ſed etiam voluntate Gallos accolas Padi, ni eos circunſpectantes defectionis tempus, ſubito aduentus Coſ. oppreſſiſſet. Et Annibal mouit ex Taurinis, incertos quæ pars ſequenda eſſet, Gallos præſertim ſe ſecuturos ratus. Iam prope in conſpectu erant exercitus, conuenerantque duces, ſicut vterque inter ſe nondum ſatis noti, ita iam imbutus vterque quadam admiratione alterius. Nam Annibalis & apud Romanos iam ante Sagunti excidium celeberrimum nomen erat: & Scipionem Annibalem eo ipſo, quod aduerſus ſe dux potiſſimum lectus eſſet, præſtantem virum credebat: & auxerant inter ſe opinionem: Scipio quod relictus in Gallia, obuius fuerat in Italiam tranſgreſſo Annibali: Annibal, conatu tam audaci traijciendarum alpium, & effectu. Occupauit tamen Scipio Padum traijcere: & ad Ticinum amnem motis caſtris, prius quam induceret in aciem, adhortandorum militum cauſa talem orationem exorſus eſt: Si eum exercitum milites educerem in aciem, quē in Gallia mecum habui, ſuperſediſſem loqui apud vos: quid enim adhortari referret aut eos equites, qui equitatum hoſtium ad Rhodanū flumen egregie viciſſent? aut eas legiones, cum quibus fugientem hunc ipſum hoſtem ſecutus, confeſſionem cedentis ac detrectantis certamen pro victoria habui? Nūc quia ille exercitus Hiſpaniæ prouinciæ ſcriptus, ibi cum fratre Cu. Scipione meis auſpicijs rem gerit, vbi eam gerere ſenatus populuſque Romanus voluit: ego, vt Coſ. ducem aduerſus Annibalem ac Pœnos haberetis, ipſe me huic volūtario certamini obtuli. Nouo imperatori apud nouos milites pauca verba facienda ſunt. Ne genus belli, neve hoſtem ignoretis: cum ijs eſt vobis milites pugnandum, quos terra mariq; priore bello, viciſtis: à quibus ſtipēdium per viginti annos exegiſtis: à quibus capta belli præmia Siciliam ac Sardiniam habetis. Erit igitur in hoc certamine is vobis illisque animus, qui victoribus victis eſſe ſolet. Nec nunc illi quia audent, ſed quia neceſſe eſt, pugnaturi ſunt, niſi creditis, qui exercitu incolumi pugnam detrectauere, eos duabus pugnis peditum equitumque in tranſitu Alpium amiſſis, qui plures pene perierint, quam ſuperſint, plus ſpei nactos eſſe. At enim pauci quidē ſunt, ſed vigentes animis corporibuſq;, quorum robor ac vires vix ſuſtinere vis vlla poſſit. Effigies imo vmbræ hominum, fama, frigore, illuuie, ſqualore enecti, contuſi ac debilitati inter ſaxa rupeſq; ad hæc, peruſti artus, niue rigentes nerui, mēbra torrida gelu, quaſſata fractaq; arma: claudi ac debiles equi cum hoc equite, cum hoc pedite pugnaturi eſtis: reliquias extremas hoſtium, non hoſtes habetis. Ac nihil magis vereor, quā ne antequā vos cum hoſte pugnaueritis, alpes uicere Annibalē videantur. Sed ita forſitā decuit, cum fœderū ruptore duce ac impulo deos ipſos ſine vlla humana ope cōmittere ac profligare bellū: nos autem, qui ſecundū deos violati ſumus, cōmiſſum ac profligatum conficere. Non uereor, ne quis me hoc veſtri adhortandi cauſa magnifice loqui exiſtimet, ipſum aliter animo affectum eſſe. Licuit mihi in Hiſpaniam prouinciā meam ire, quo iam profectus eram cum exercitu meo, vbi & fratrem conſilij participem, & periculi ſocium haberem: & Aſdrubalem potius quam Annibalem hoſtē & maiorem haud dubie molem belli. tamen cum præterueherer nauibus Galliæ ora, ad famam huius hoſtis in terram egreſſus, præmiſſo equitatu ad Rho-

danum

» danum moui castra equestri prælio, qua parte copiarum conserendi manum &
» fortuna data est, hostem fudi, peditum agmen, quod in modum fugientium
» raptim agebatur, quia assequi terra non poteram, neque regressus ad naues e-
» rat: quanta maxime celeritate potui, tanto maris terrarumque circuitu in ra-
» dicibus alpium obuius fui. Huic timendo hosti virum cum declinarem certa-
» men, improuisus videor incidisse, an occurrere in vestigijs eius, lacessere ac
» trahere ad decernendum? Experiri iuuat, vtrũ alios certe repente Carthagini-
» enses per viginti annos terra ediderit: an ijdem sint, qui ad Agates pugnauere
» insulas: & quos ab Eryce duodeuicenis denarijs æstimatos emisistis. & vtrum
» Annibal hic sit æmulus itinerum Herculis, vt ipse fert: an vectigalis stipendiari-
» usq; & seruus populi Romani à patre relictus, quem nisi Saguntinũ scelus agi-
» taret, respiceret profecto, si non patriam victam, domum certe, pacemq;, & fœ-
» dera Amilcaris scripta manu: qui iussus à Cos. nostro præsidium deduxit ab Ery-
» ce: qui graues impositas victis Carthaginiensibus leges fremens mœrensque
» accepit: qui decedere Sicilia, qui stipendium populo Romano dare pactus est.
» Itaque vos ego milites, non eo solum animo, quo aduersus alios hostes soletis,
» pugnare velim: sed cum indignatione quadam atque ira, velut si seruos videa-
» tis vestros arma repente contra vos ferentes. Licuit, si voluissemus, ad Erycem
» clausos, vltimo supplicio humanorum, fame interficere, licuit classem victricem
» in Africam traijcere, atque intra paucos dies sine vllo certamine Carthagi-
» nem delere. Veniam dedimus precantibus: emisimus ex obsidione: pacem
» cum victis fecimus: tutelæ nostræ deinde duximus, cum Africo bello vrgeren-
» tur. Pro his imperitis furiosum iuuenem sequentes, oppugnatum patriam no-
» stram veniunt. Atque vtinam pro decore nobis hoc tantum, & non pro salute
» esset certamen. Non de possessione Siciliæ ac Sardiniæ, de quibus quondam
» agebatur: sed pro Italia nobis est pugnandum. nec est alius ab tergo exercitus,
» qui, nisi nos vincimus, hosti obsistat: nec alpes aliæ sunt, quas dum superat,
» comparari noua possint præsidia. Hic est obstandum milites, velut si ante Ro-
» mana mœnia pugnemus. Vnusquisque se non corpus suum, sed coniugem ac li-
» beros paruos armis protegere putet: nec domesticas solum agitet curas, sed
» identidem hoc animo reputet, nostras nunc intueri manus senatum populum-
» que Romanum: qualis nostra vis virtusq; fuerit, talem deinde fortunam illius
» vrbis ac Romani imperij fore. Hæc apud Romanos consul. Annibal rebus prius
quam verbis adhortandos milites ratus, circundato ad spectaculum exercitu,
captiuos montanos vinctos in medio constituit: armisque Gallicis ante eorum
pedes proiectis, interrogare interpretem iussit, Quis, si vinculis leuaretur, ar-
maque & equum victor acciperet, decertare ferro vellet? Cum ad vnum om-
nes ferrum pugnamque poscerent, & deiecta esset in id sors, se quisque eum
optabat, quem fortuna in id certamen eligeret. Vt cuiusque sors exciderat, a-
lacer inter gratulantes gaudio exultans, cum sui moris tripudijs arma rapiun
capiebat. vbi vero dimicarent, is habitus animorum non inter eiusdem modo
conditionis homines erat, sed etiam inter spectantes vulgo, vt non vincenti-
um magis quam bene morientium fortuna laudaretur. Dum sic aliquot spec-
tatis paribus affectos dimisisset, concione inde aduocata, ita apud eos locu-
» tus fertur: Si quem animum in alienæ sortis exemplo paulo ante habuistis,
» eundem mox in æstimanda fortuna vestra habueritis, vicimus milites. neque
» enim spectaculum modo illud, sed quædam veluti imago vestræ conditionis
» erat, ac nescio an maiora vincula, maioresque necessitates vobis quam capti-
» uis vestris fortuna circundederit. dextra læuaque duo maria claudunt, nullam
» ne ad effugium quidem nauem habentibus: circa Padus amnis, maior ac vio-
» lentior Rhodano: à tergo alpes vrgent, vix integris vobis ac vigẽtibus transitæ
» Hic vobis vincendum, aut moriendum milites est, vbi primum hosti occurristis
» & eadem fortuna, quæ necessitatem pugnandi imposuit, præmia vobis ea vic-
» toribus proponit, quibus ampliora homines ne à dijs quidem immortalibu-

optar

optare ſolent. Si Siciliam tantum ac Sardiniam parentibus noſtris ereptas, noſtra virtute recuperaturi eſſemus: ſatis tamen ampla precia eſſent. quicquid Romani tot triumphis partum congeſtumque poſſident, id omne noſtrum cum ipſis dominis futurum eſt. in hanc tam opimam mercedem agite cum dijs bene iuuantib. arma capite. Satis adhuc in vaſtis Luſitaniæ Celtiberiæque montibus pecora conſectando, nullum emolumentum tot laborum periculorumque veſtrorum vidiſtis: tempus eſt iam opulenta vos ac ditia ſtipēdia facere, & magna operæ precia mereri, tantum itineris per tot montes fluminaq; & tot armatas gentes emenſos. Hic vobis terminum laborum fortuna dedit: hic dignam mercedem emeritis ſtipendijs dabit. Nec quam magni nominis bellum eſt, tam difficilem exiſtimaueritis victoriam fore. Sæpe & contemptus hoſtis cruentum certamen edidit: & inclyti populi regeſque perleui momento victi ſunt. Nam dempto hoc vno fulgore nominis Romani, quid eſt quod illi vobis comparandi ſint? Vt viginti annorum militiam veſtram cum illa virtute, cum illa fortuna taceam, ab Herculis columnis, ab Oceano, terminiſque vltimis terrarum, per tot ferociſſimos Hiſpaniæ & Galliæ populos, vincentes huc perueniſtis: pugnabitis cum exercitu tyrone, hac ipſa æſtate cæſo, victo, circumſeſſo a Gallis, ignoto adhuc duci ſuo, ignoranteq; ducem. An me in prætorio patris clariſſimi imperatoris prope natum, certe educatum, domitorem Hiſpanię, Galliæq;, victorem eundem non alpinarum modo gentium, ſed ipſarum, quod multo maius eſt, alpium, cum ſemeſtri hoc conferam duce, deſertore exercitus ſui? cui ſi quis demptis ſignis Pœnos Romanoſque hodie oſtendat, ignoraturum certum habeo, vtrius exercitus ſit Cōſ. Non ego illud parui æſtimo milites, quod nemo veſtrum eſt, cuius non ante oculos ipſe ſæpe militare aliquod ediderim facinus, cui non idem ego virtutis ſpectator ac teſtis, notata temporibus locisque referre ſua poſſim decora: tum laudaſtis me milites, donaſtis. Alumnus prius omnium veſtrum, quam imperator procedam acie aduerſus ignotos inter ſe, ignoranteſque. Quoque circumtuli oculos, plena omnia video animorum ac roboris: veteranum peditem, generoſiſſimarum gentium equites frenatos & infrenatos, vos ſocios fideliſſimos fortiſſimoſque, vos Carthaginienſes tum ob patriam, tum ob iram iuſtiſſimam pugnaturos. Inferimus bellum, infeſtaque ſignis deſcendimus in Italiam, tanto audacius fortiuſq; pugnaturi, quā ua maior ſpes maiorque animus inferentis eſt vim, quam arcentis. Accendit præterea animos & ſtimulat dolor, iniuria, indignitas. Ad ſupplicium depoſcere me ducem primum, deinde vos omnes, qui Saguntum oppugnaſſetis, dedimos vltimis cruciatibus affecturi fuere. Crudeliſſima ac ſuperbiſſima gens ſua omnia, ſuique arbitrij facit: cum quibus bellum, cum quibus pacem habeamus, ſe modum imponere æquum cenſet: circumſcribit includitque nos terminatis montium fluminumque, quos ne excedamus, neque eos, quos ſtatuit, terminos obſeruat. Ne tranſieris Iberum: ne quid rei tibi ſit cum Saguntinis: ad Iberum eſt Saguntum: nuſquam te veſtigio moueris. Parum eſt, quod veterimas prouincias noſtras Siciliam ac Sardiniam ademit, niſi adimat etiam Hiſpaniam: & ſi inde ceſſero, in Africam tranſcendet. Tranſcendet autem dicet duos Coſſ. huius anni, vnum in Africam, alterum in Hiſpaniam miſere. nihil æquam nobis relictum eſt, niſi quod armis vindicauerimus. illis timidis & egentis licet eſſe, qui receptum habent, quos ſuus ager, ſua terra per tuta ac peruia itinera fugientes accipient: vobis neceſſe eſt fortibus viris eſſe, & omnibus inter victoriam mortemve certa deſperatione abruptis, aut vincere: ſi fortuna dubitabit, in prælio potius quam in fuga mortem oppetere. Si hoc bene fixum omnibus, deſtinatumque in animo eſt, iterum dicam, viciſtis. Nullum incitamentum ad vincendum homini a dijs immortalibus acrius datū eſt. His adhortationibus cum vtrinque ad certamen accenſi militum animi eſſent, Romani ponte Ticinum iungunt, tutandique pontis cauſa caſtellum ſuperimponunt. Pœnus opere occupatis hoſtib. Maharbalem cum ala Numidarum,

rum,equitibus quingentis,ad depopulandos ſociorum P.R. agros mittit: Gallis parci quam maxime iubet, principumq; animos ſolicitare ad defectionem. Ponte perfecto traductus Romanus exercitus in agrum Inſubrium, quinque millia paſſuum à vico tumulis conſedit.Ibi Annibal caſtra habebat,reuocatoque propere Maharbale,atque equitibus,cum inſtare certamen cerneret: nihil vnquam ſatis dictum præmonitumque ad cohortandos milites ratus,vocatis ad concionem certa præmia pronunciat,in quorum ſpem pugnarent.agrum ſeſe daturum eſſe in Italia, Africa, Hiſpania, vbi quiſque velit immunem ipſi qui accepiſſet,liberiſque : qui pecuniam quam agrum maluiſſet,ei ſe argento ſatisfacturum: qui ſociorum ciues,Carthaginienſes fieri vellent,poteſtatem facturũ: qui domos redire mallent,daturum ſe operã, ne cuius ſuorum populariũ mutatam ſecũ fortunã eſſe vellẽt: ſeruis quoq; dominos proſecutis libertatem promittit,binaque pro his mancipia dominis ſe redditurum.Eaque vt rata ſcirent fore,agnum læua manu,dextra ſilicem retinens,ſi falleret Iouem cæteroſque precatus deos,ita ſe mactarent,quemadmodum ipſe agnum mactaſſet: ſecundum precationem caput pecudis ſaxo eliſit.Tum vero omnes velut diis authoribus in ſpem ſuam quiſque acceptis,id moræ,quod nondum pugnarent,ad potienda ſperata rati : prælium vno animo & voce vna poſcunt. Apud Romanos haudquaquam tanta alacritas erat, ſuper cætera recentibus etiam territos prodigiis. nam & lupus intrauerat caſtra, laniatiſque obuiis,ipſe intactus euaſerat: & examen apum in arbore prætorio imminente conſederat.Quibus procuratis,Scipio cum equitatu iaculatoribuſq; expeditis profectus ad caſtra hoſtium,exq; propinquo copias,quantæ & cuius generis eſſent, ſpeculandas,obuius fit Annibali, & ipſi cum equitibus ad exploranda circa loca progreſſo.neutri alteros primo cernebant.denſior deinde inceſſu tot hominum equorumq; oriens puluis,ſignum propinquantium hoſtium fuit.Conſtitit vtrunq; agmẽ,& prælio ſeſe expediebãt.Scipio iaculatores & Gallos equites in frõte locat: Romanos,ſociorumque quod roboris fuit,in ſubſidiis.Annibal frenatos equites in medium accepit,cornua Numidis firmat.Vixdum clamore ſublato,iaculatores fugere inter ſubſidia ad ſecundam aciem.inde equitum certamen erat aliquandiu anceps.deinde quia turbabant equos pedites intermiſti,multis labentibus ex equis, aut deſilientibus, vbi ſuos premi circumuentos vidiſſent,iam magna ex parte anceps pugna erat : donec Numidæ, qui in cornibus erant,circumuecti,paululum ab tergo ſe oſtendere. Is pauor perculit Romanos: auxitque pauorem Coſ. vulnus, periculumque intercurſu tum primum pubeſcentis filij propulſatum.Hic erat iuuenis, penes quem perfecti huiuſce belli laus eſt.Afticanus ob egregiam victoriam de Annibale & de Pœnis appellatus. Fuga tamen effuſa iaculatorum maxime fuit,quos primos Numidæ inuaſerunt.Alius confertus equitatus Coſ.in medium acceptum,non armis modo,ſed etiam corporibus ſuis protegens,in caſtra, nuſquam trepide neque effuſe cedendo,reduxit. Seruati Coſ.decus Cœlius ad ſeruum, nationeLigurem,delegat.Malim equidem de filio verum eſſe,quod & plures tradidere authores: ſeruum fama obtinuit. Hoc primum cum Annibale prælium fuit: quo facile apparuit,& equitatu meliorem Pœnum eſſe: & ob id campos patentes,quales ſunt inter Padum alpeſque,bello gerendo Romanos aptos non eſſe.Itaque proxima nocte iuſſis militibus vaſa ſilentio colligere, caſtra a Ticino mota: feſtinatumque ad Padum eſt,vt ratibus,quibus iunxerat flumen nondum reſolutis, ſine tumultu atque inſectatione hoſtis,copias traijceret. Prius Placentiam peruenere,quam ſatis ſciret Annibal ab Ticino profectos. tamen aliquot moratorum in citeriore ripa ſegniter rate ſoluentes cepit: transire non potuit pontem,vt extrema reſoluta erant, tota rate in ſecundam aquam labente. Cœlius author eſt, Magonem cum equitatu & Hiſpanis peditibus flumen extemplo tranſnataſſe: ipſum Annibalem per ſuperiora pedi vada exercitum traduxiſſe,elephantis in ordinem ad ſuſtinendum impetu

flumi

fluminis oppositis. Ea periti amnis eius vix fecerint. nam neque equites armis equisque saluis tantam vim fluminis superasse verisimile est, vt iam Hispanos omneis inflati transuexerint vtres: & multorum dierum circuitu Padi vada petenda fuerint, qua exercitus grauis impedimentis traduci posset. Potiores apud me authores sunt, qui biduo vix locum rate iungendo flumini inuentum tradunt, ea cum Magone equites Hispanorum expeditos prœmissos. Dum Annibal citra flumen legationibus Gallorum audiendis moratus, traijcit grauius peditum agmen: interim Mago equitesque ab transitu fluminis diei vnius itinere Placentiam ad hostes contendunt. Annibal paucis post diebus sex millia à Placentia castra communiuit, & postero die in conspectu hostium acie directa, potestatem pugnæ fecit. Insequenti nocte cædes in castris Romanis, tumultu tamen quam re maior, ab auxiliaribus Gallis facta est. Ad duo millia peditum, & ducenti equites, vigilibus ad portas trucidatis, ad Annibalem transfugiunt: quos Pœnus benigne allocutus, & spe ingentium donorum accensos, in ciuitates quenq; suas ad solicitandos popularium animos dimisit. Scipio cædem eam signum defectionis omnium Gallorum esse ratus, contactosque eo scelere velut iniecta rabie ad arma ituros: quanquam grauis adhuc vulnere erat, tamen quarta vigilia noctis insequentis tacito agmine profectus ad Trebiam fluuium, in loca altiora, collesque impeditiores equiti castra mouet. Minus quam ad Ticinium fefellit. missisque Annibal primum Numidis, deinde omni equitatu, turbasset vtique nouissimum agmen, ni auiditate prædæ in vacua Romana castra Numidæ diuertissent. ibi dum perscrutantes loca omnia castrorum, nullo satis digno morę precio tempus terunt, emissus hostis de manibus est: & cum iam transgressos Trebiam Romanos, metantesque castra conspexissent, paucos moratorum occiderunt circa flumen interceptos. Scipio nec vexationem vulneris in via iactantis vltra patiens, & collegam (iam enim reuocatum ex Sicilia audierat) ratus expectandum, locum, qui prope flumen tutissimus statiuis est visus, delectum communiuit. Nec procul inde Annibal cum consedisset, quantum victoria equestri laetus, tantum anxius inopia, quæ per hostium agros euntem nusquam præparatis commeatibus maior indies excipiebat: ad Clastidium vicum, quo magnum frumenti numerum congesserant Romani, mittit. ibi cum vim paratam, spes facta proditionis: nec sane magno precio, nummis aureis quadringentis datis P. Brundusino præfecto præsidij corrupto, traditur Annibali Clastidium, id horreum fuit Pœnis sedentibus ad Trebiam. In captiuos ex tradito præsidio, vt fama clementiæ in principio rerum colligeretur, nihil sæuitum est. Cum ad Trebiam terrestre constitisset bellum, interim circa Siciliam insulasque Italiæ imminentes, & à Sempronio consule, & ante aduentum eius terra marique res gestæ. Viginti quinqueremes cum mille armatis ad depopulandam oram Italiæ à Carthaginiensibus missæ, nouem Liparas, octo insulam Vulcani tenuerunt, tres in fretum auertit æstus. Ad eas conspectas à Messana duodecim naues ab Hierone rege Syracusanorum missę, qui tum forte Messanæ erat, consulem Romanum opperiens, nullo repugnante captas naues Messanam in portum deduxerunt. Cognitum ex captiuis, præter viginti naues, cuius ipsi classis essent, in Italiam missas, quinque & triginta alias quinqueremes Siciliam petere ad solicitandos veteres socios. Lilybæi occupandi nequam curam esse, credere eadem tempestate qua ipsi disiecti forent, eam quoque classem ad AEgateis insulam deiectam. Hęc sicut audita erant, rex Messanæ AEmylio prætori, cuius Sicilia erat prouincia perscribit: monetq; Lilybętano tenere præsidio. Extemplo & circa prætorem ad ciuitates missi legatique tribunique, qui suos ad curam custodiæ intenderent: ante omnia Lilybętani generi ad apparatum belli: edicto proposito, vt socij nauales decem dierum cibaria ad naues deferrent: vbi signum datum esset, ne quid moram conscendendi facerent: perque omnem oram qui erant, ex speculis conspicerent

aduentantem hostium classem. Simul itaque, quanquam de industria morati à cursum nauium erant Carthaginienses, vt ante lucem accederent Lilybæum: præsensum tamen est quia & luna pernox erat, & sublatis armamentis veniebant, extemplo datum è speculis signum, & in oppido ad arma conclamatum est, & in naues conscensum. pars militum in muris portarumque stationibus, pars in nauibus erant. Et Carthaginienses, quia rem fore haud cum imparatis cernebant, vsque ad lucem portu se abstinuerunt: demendis armamentis eo tempore, aptandaque ad pugnam classe absumpto. Vbi illuxit, recepere classem in altum, vt spacium pugnæ esset, exitumque liberum è portu naues hostium haberent. Nec Romani detrectauere pugnam, & memoria circa ea ipsa loca gestarum rerum freti, & militum multitudine ac virtute. Vbi in altum euecti sunt, Romanus conserere pugnam, & ex propinquo vires conferre velle. contra eludere Pœnus, & arte non vi rem gerere, nauiumq; quam virorum aut armorum malle certamen facere. nam vt socijs naualibus affatim instructam classem, ita inopem milite habebat: & sicubi conserta manus esset, haudquaquam par numerus armatorum ex ea pugnabat. Quod vbi animaduersum est, & Romanis multitudo sua auxit animũ, & paucitas illis minuit. Extemplo septem naues Punicæ circunuentæ, fugam ceteræ ceperunt. Mille & DCC. fuere in nauibus capti milites nautæq;, in ijs tres nobiles Carthaginiensium. Classis Romana incolumis, vna tantum perforata naui, sed ea quoq; ipsa reduce, in portum redijt. Secundã hanc pugnam, nondum gnaris eis qui Messanæ erant, T. Sempronius Cos. Messanam venit, & fretum intranti rex Hiero classem ornatam obuiam duxit. transgressusque ex regia in prætoriam nauem, gratulatus sospitem cum exercitu & nauibus aduenisse, precatusq; prosperum ac felicem in Siciliam transitum, statum deinde insulæ, & Carthaginiensium conata exposuit: pollicitusque est, quo animo priore bello populo Romano iuuenis adiuuisset, eo senem adiuturum: frumenta vestimentaque se legionibus consulis sociisque naualibus gratis præbiturum: grande periculum Lilybæorum maritimisque ciuitatibus esse, quibusdam volentibus nouas res fe re. Ob hoc consuli nihil cunctandum visum, quin Lilybæum classe peteret: rex regiaq; classis vna profecti. nauigantes inde, pugnatum ad Lilybæum, fusaq; & captas hostium naues accepere. A Lilybæo Cos. Hierone cum classe regia dimisso, relictoq; prætore ad tuendam Siciliæ oram, ipse in insulam Melitam, quæ à Carthaginiensibus tenebatur, traiecit. Aduenienti Amilcar Gisgonis filius præfectus præsidij, cum paulo minus duobus millibus militum, oppidumque, cum insula traditur. inde post paucos dies reditum Lilybæum: capiuq; & à consule & à prætore, præter insignes nobilitate viros sub corona nierunt. Postquam ab ea parte satis tutam Siciliam censebat consul, ad insulam Vulcani, quia fama erat stare ibi Punicam classem, traiecit. nec quisquam stium circa eas insulas inuentus. iam forte transmiserant ad vastandam liæ oram: depopulatoque Vibonensi agro, vrbem etiam terrebant. Repetit Siciliam consuli, excursio hostium in agrum Vibonensem facta nunciatur teræque à senatu de transitu in Italiam Annibalis, & primo quoque tempore collegæ ferret auxilium, missæ traduntur. Multis simul anxius curis, ex tum extemplo in naues impositum Ariminum supero mari misit: Sex. Pomponio legato cum viginti quinque longis nauibus Vibonensem agrum mamq; oram Italiæ tuendam attribuit: M. Aemylio Pr. quinquaginta nauclassem expleuit: ipse compositis Siciliæ rebus, decem nauibus oram Italigens, Ariminum peruenit: inde cum exercitu suo profectus ad Trebiamen, collegæ coniungitur. Iam ambo consules, & quicquid Romanarum um erat, Annibali oppositum, aut illis copijs defendi posse Romanum rium, aut spem nullam aliam esse, satis declarabat. Tamen consul alequestri prælio vno & vulnere suo minutus, trahi rem malebat: recentmi alter, eoque ferocior, nullam dilationem patiebatur. Quod inter Tre

Padu

A Padumque agri est, Galli tum incolebant, in duorum præpotentium populorum certamine per ambiguum fauorem haud dubie gratiam victoris spectantes. Id Romani, ne quid modo mouerent, æquo satis, Pœnus periniquo animo ferebat, à Gallis accitum se venisse ad liberandum eos dictitans. Ob eam iram simul vt præda militem aleret, duo millia peditum & mille equites, Numidas plerosque, mistos quosdam & Gallos populari omnem deinceps agrum vsque ad Padi ripas iussit. Egentes ope Galli, cum ad id dubios seruassent animos, coacti ab authoribus iniuriæ ad vindices futuros declinant: legatisque ad consulem missis, auxilium Romanorum terræ ob nimiam cultorum fidem in Romanos laboranti, orant. Cornelio nec causa nec tempus agendæ rei placebat: suspectaque ei gens erat, tum ob infida multa facinora: tum, vt alia vetustate obsoleuissent, ob recentem Boiorum perfidiam. Sempronius contra, continendis in fide socijs maximum vinculum esse, primos qui coissent, ope defensos, censebat. Tum collega cunctante, equitatum suum, mille peditum iaculatoribus fenne adimistis, ad defendendum Gallicum agrum trans Trebiam mittit. hi sparsos & incompositos, oneratosque præda plerosque cum inopinantes inuasissent: ingentem terrorem, cædemque ac fugam vsque ad castra stationesq; hostium fecere: vnde multitudine effusa pulsi, rursus subsidio suorum prælium restituere. varia inde pugna sequentes, quanquam ad extremum æquassent certamen, maior tamen hostium Romanis fama victoriæ fuit. Cæterum nemini omnium maior iustiorq;, quam ipsi consuli videri. gaudio efferri, qua parte copiarum alter consul victus foret, ea se vicisse, restitutos ac refectos militum animos, nec quenquam esse præter collegam, qui dilatam dimicationem vellet. eum animo magis quam corpore ægrum memoria vulneris aciē ac tela horrere. sed non esse cum ægro senescendum. quid enim vltra differri, aut teri tempus? quem tertium consulem, quem alium exercitum expectari? castra Carthaginiensium in Italia, ac prope in conspectu vrbis esse. non Siciliam ac Sardiniam victis ademptas, nec cis Iberum Hispaniam peti: sed solo patrio terraque in qua geniti forent, pelli Romanos. Quantum ingemiscant, inquit, patres nostri circa mœnia Carthaginis bellare soliti, si videant nos, progeniem suam, duos consules consulareſque exercitus in media Italia pauentes intra castra? Pœnum, quod inter Alpes Apenninumque agri sit, suæ ditionis fe esse? Hæc assidens ægro collegæ, hæc in prætorio prope concionabundus ac passim stimulabat & tempus propinquum comitiorum, ne in nouos consules bellum differretur: & occasio in se vnum vertendæ gloriæ, dum æger collega erat. Itaque nequicquam dissentiente Cornelio, parari ad propinquum certamen militi iubet. Annibal cum quid optimum foret hosti, cerneret: vix vllam spem habebat, temere atque improuide quicquam consules acturos. sed cum alterius ingenium fama prius, deinde recognitum, percitum, ac ferox sciret esse feciosque factum ex prospero cum prædatorib. suis certamine crederet: adesse gerendæ rei fortunam haud diffidebat, cuius ne quod prætermitteret tempus, circumspiciusque & intentus erat, dum tyro hostium esset miles: dum meliorem ex locis inutilem vulnus faceret: dum Gallorum animi vigerent, quorum inconstantem multitudinem sciebat segnius secuturam, quanto longius ab domo moueretur. Cum ob hęc taliaque speraret propinquum certamen, & facessi cessaretur, cuperet: speculatoresque Galli ad ea exploranda quæ velocissimiores, quia in vtriusque castris militabant, paratos pugnæ esse Romanos dixissent: locum insidijs circumspectare Pœnus cœpit. Erat in medio riuus arduis vtrinq; clausus ripis, & circa obsitus palustrib. herbis, & quibus inculta ferme vestiuntur, virgultis vepribusque quem vbi ad equites quoque tegendis latebrosum locum circumuectus ipse oculis perlustrauit: Hic erit locus, Magoni fratri ait, quem teneas. delige centenos viros ex omni pedite atque equite: cum quibus ad me vigilia prima venias, nunc corpora curare tempus est. Ita præconium missum. mox cum delectis Mago aderat. Robora virorū cerno

cerno,inquit Annibal: sed vt & numero etiam,non animis modo valeatis, singulis vobis nouenos ex turmis manipulisque vestri similes eligite:Mago locum monstrabit,quem insideatis,hostem cæcum ad has belli artes habebitis. Ita mille equitibus Magon, mille peditibus dimissis,Annibal prima luce Numidas equites transgressos, Trebiam flumen obequitare iubet hostium portis, iaculandoq; in stationes elicere ad pugnam hostem: iniecto deinde certamine,cedendo tensim circa flumen pertrahere. Hæc mandata Numidis. cæteris ducibus peditum equitumque præceptum,vt prandere omnes iuberent: armatos deinde,instratisq; equis signum expectare. Sempronius ad tumultum Numidarum primum omnem equitatum,ferox ea parte virium, deinde sex millia peditum, postremo omnes copias ad destinatum locum iam ante consilio, auidus certaminis eduxit.Erat forte brumæ tempus, & niualis dies in locis alpibus Apenninoq; interiectis, propinquitate etiam fluminum ac paludum prægelidis. ad hæc raptim eductis hominibus atq; equis,non capto ante cibo,non ope vlla ad arcendum frigus adhibita, nihil caloris inerat: & quicquid auræ fluminis appropinquabat, afflabat acrior frigoris vis. vt vero refugientes Numidas insequentes aquam ingressi sunt:(& erat pectoribus tenus aucta nocturno imbri)tum vtique egressis rigere omnibus corpora, vt vix armorum tenendorum potentia essent: & simul procedente iam die, fame etiam deficere. Annibalis interim miles ignibus ante tentoria factis,oleoque per manipulos vt mollirent artus misso, & cibo per ocium capto, vbi transgressos flumen nunciatum est hostes, alacer animis corporibusque arma capit, atque in aciem procedit. Baleares locat ante signa, leuem armaturam, octo ferme millia hominum: deinde grauiorem armis peditem, quod virium, quod roboris erat: in cornibus circunfudit decem millia equitum, & ab cornibus in vtranque partem diuisos elephantos statuit. Consul effusos sequentes equites,cum ab resistentibus subito Numidis incauti exciperentur,signo receptui dato reuocatos circúdedit peditibus. Duodeuiginti millia Romanorũ erant,socium nominis Latini XX.auxilia præterea Cenomanorum, ea sola in fide manserant Gallica gens, his copijs concursum est. Prælium à Balearibus ortum est,quibus cum maiore robore legiones obsisterent, deductæ propere in cornua leues armaturæ sunt. quæ res effecit, vt equitatus Romanus extemplo vrgeretur. nam cum vix iam per se resisterent decem millibus equitum quatuor millia, & fessi Romani pleriſque integris Pœnis, obruti sunt insuper velut nube iaculorum à Balearibus coniecta. ad hoc elephanti eminentes ab extremis cornibus,equis maxime non visu modo,sed odore insolito territis, fugam late faciebant. Pedestris pugna par animis magis quam viribus erat, quas recentes Pœnus paulo ante curatis corporibns in prælium attulerat: contra,ieiuna fessaq; corpora Romanis,& rigentia gelu torpebant. restitissent tamen animis, si cum pedite solum foret pugnatũ: sed & Baleares pullo equite iaculabantur in latera,& elephanti iam in mediam peditum aciem sese tulerant:& Mago Numidæque,simul latebras eorum improuida præterlata acies est, exorti à tergo ingentem tumultum ac terrorem fecere. Tamen in tot circunstantibus malis mansit aliquandiu immota acies,maxime præter spem omnium aduersus elephantos, eos peditibus ad ipsum locati verutis coniectis &/auertere, & insecuti aduersos suis caudis qua maxime molli cute vulnera accipiunt, fodiebant. Trepidantes,propeque iam in suos consternatos media acie in extremam, ad sinistrum cornu aduersus Gallos auxiliares agi iussit Annibal. extemplo haud dubiam fecere fugam. additus quoque nouus terror Romanis, vt fusa auxilia sua viderunt.Itaq; cum iam in orbem vtrinque pugnarent, decem millia ferme hominum,cum alia euadere nequiuissent,media Afrorum acie,quæ Gallicis auxiliis firmata erat,cum ingenti cæde hostium perrupere. & cum neque in castra additus esset, flumine interclusis: neque præ imbri satis discernere possent quibus opem ferrent, Placentiam recto itinere perrexere.Plures deinde in omnem partem

A partes eruptiones factæ, & qui flumen petiere, aut gurgitibus absumpti sunt, V.C.
aut inter cunctationem ingrediendi ab hostibus oppressi. qui passim per agros
fuga sparsi erant, vestigia cedentis sequentes agminis Placentiam contende-
re. alijs timor hostium audaciam ingrediendi flumen fecit, transgressique in
castra peruenere. Imber niue mistus, & intoleranda vis frigoris, & homines
multos, & iumenta & elephantos prope omnes consumpsit. Finis insequendi
hostis Pœnis flumen Trebia fuit. & ita torpentes gelu in castra rediere, vt vix
lætitiam victoriæ sentirent. Itaque nocte insequenti cum præsidium Romano-
rum castrorum, & quod reliquum ex magna parte militum erat, ratibus Tre-
biam traijcerent: aut nihil sensere Pœni obstrepente pluuia: aut quia iam mo-
ueri præ lassitudine nequibant, ac vulneribus sentire sese dissimulauerunt:
quietisq; Pœnis, tacito agmine ab Scipione Cos. exercitu Placentiam est per-
ductus: inde Pado traiectus Cremonam, ne duorum exercitum hybernis vna
colonia premeretur. Romam tantus terror ex hac clade perlatus est, vt iam ad
vrbem Romam crederent infestis signis hostem venturum: nec quicquam spe
aut auxilij esse, quo portis mœnibusque vim arcerent. Vno consule ad Tici-
num victo, altero ex Sicilia reuocato, duobus consulibus, duobus consularibus
exercitibus victis, quos alios duces, quas alias legiones esse, quæ accerserен-
tur? ita territis Sempronius Cos. aduenit: ingenti periculo per effusos passim
ad prædandum hostium equites, audacia magis quam consilio aut spe fallendi
resistendive, si non falleret, transgressus. Id quod vnum maxime in præsentia
desiderabatur: comitijs consularib. habitis, in hyberna redijt. Creati consules
Cn. Seruilius & C. Flaminius. Cæterum ne hyberna quidem Romanis quieta e- 537.
rant, vagantibus passim Numidis equitibus, & quæ his impeditiora erant, Cel-
tiberis, Lusitanisque. Omnes igitur clausi vndique commeatus erant, nisi quos
Pado naues subuehrent. Emporium prope Placentiam fuit, & opere valido
& magno munitum præsidio. Eius castelli oppugnandi spe cum equitibus ac
leui armatura profectus Annibal, cum plurimum in celando incepto ad effec-
tum spei habuisset, nocte adortus non fefellit vigiles. tantus repente clamor est
sublatus, vt Placentiæ quoque audiretur. Itaque sub lucem cum equitatu con-
sederat, iussis quadrato agmine legionibus sequi. Equestre prælium interim
commissum: in quo, quia Annibal saucius pugna excessit, pauore hostibus in-
cto, defensum egregie præsidium est. Paucorum inde dierum quiete sumpta,
& vbi dum satis percurato vulnere, ad Vicunuias ire pergit oppugnandas. Id
emporium à Romanis Gallico bello fuerat munitum. inde locum frequentaue-
rant accolæ, misti vndiq; ex finitimis populis: & tum terror populationum eo
oleroſq; ex agris compulerat. Huius generis multitudo fama impigre defensi
d Placentiam præsidij accensa, armis arreptis obuiam Annibali procedit. Ma-
es agmine quam acie in via concurrerunt & cum ex altera parte nihil præter
conditam turbam esset, in altera & dux militi, & duci fidens miles: ad trigin-
quinq; millia hominũ à paucis fusa. Postero die deditione facta, præsidium
ra mœnia accepere: iussique arma tradere, cum dicto paruissent, signum re-
ctæ victoribus datur, vt tanquam vi captam vrbem diriperent. neq; vlla quæ
ali rememorabilis scribentibus videri solet, prætermissa clades est. adeo
is libidinis crudelitatisq; & inhumanæ superbiæ editum in miseros est ex-
plum. Hæ fuere hybernæ expeditiones Annibalis. Haud longis inde tem-
bus, dum intolerabilia frigora erant, quies militi data est: & ad prima ac
a signa veris profectus ex hybernis, in Hetruriam ducit, eam quoq; gentẽ,
Gallos Ligures q;, aut vi aut voluntate adiuncturus. Transeuntem Apẽni-
adeo atrox tempestas adorta est, vt alpium fœditatẽ prope superauerit.
to mistus imber cum ferretur in ipsa ora: primum, quia aut arma omitten-
erant, aut contra enitentes vortice intorti affligebantur, constitere. deinde
iam spiritum intercluderet, nec reciprocare animam sineret, auersi
to parumper consedere. Tum vero ingenti sono cœlum strepere, & inter

horrendos fragores micare ignes. capti auribus & oculis, metu omnes torpere. A Tandem effuso imbre, cum eo magis accẽsa vis venti esset, ipso illo quo deprehensi erant, loco castra ponere necessarium visum est. Id vero laboris velut de integro initium fuit. nam nec explicare quicquam, nec statuere poterant: nec quod statutum esset, manebat, omnia perscindente vento, & rapiente, & mox aqua leuata vento, cum super gelida montium cacumina concreta esset, tantum niuosæ grandinis deiecit, vt omnibus omissis procumberent homines, teg. minibus suis magis obruti, quam tecti. tantaq; vis frigoris insecuta est, vt ex illa miserabili hominum iumentorumq; strage, cum se quisque attollere ac lenare vellet, diu nequiret: quia torpentibus rigore neruis, vix flectere artus poterant. deinde vt tandem agitando sese mouere, ac recepere animos, & raris locis ignis fieri est cœptus: ad alienam opem quisque inops tendere. Biduum eo loco velut obsessi mansere multi homines, multa iumenta, elephanti quoque ex his qui prælio ad Trebiam facto superfuerant, septem assumpti. Digressus Apennino retro ad Placentiam castra mouit, & ad decem millia progressus consedit. Postero die XII. millia peditum, quinque equitum aduersus hostem ducit. Nec Sempronius Cos. (iam enim redierat ab Roma) detrectauit certamen. atque eo die tria millia passuum inter bina castra fuere. Postero die ingentibus animis, vario euentu pugnatum est. primo concursu adeo res Romana superior fuit, vt non acie vincerent solum, sed perculsos hostes in castra persequerentur: mox castra quoque oppugnarent. Annibal paucis propugnatoribus in vallo portisque positis, cæteros confertos in media castra recepit: intentosque signum ad erumpendum spectare iubet. Iam nona ferme diei hora erat, cum Romanus nequicquam fatigato milite, postquam nulla spes erat potiundi castris, signum receptui dedit. Quod vbi Annibal accepit, laxatamq; pugnam, & recessum à castris vidit, extemplo equitibus dextra læuaq; emissis in hostem, ipse cum peditum robore de his castris erupit. Pugna raro vlla magis sæua: & cũ vtriusque partis pernicie clarior fuisset, si extendi à die in longum spacium quiuisset. nox accensum ingentibus animis prœlium diremit. itaque acrior concursus fuit quam cædes. & sicut æquata ferme pugna erat, ita clade pari discessum est. ab vtraque parte sexcentis plus peditibus, & dimidium eius equitum cecidit. sed maior Roman. quam pro numero iactura fuit: quia equestris ordinis aliquot, & tribuni militum quinque, & præfecti sociorum tres sunt interfecti. Secundum eam pugnam Annibal in Ligures, Sempronius Lucam concessit. Venienti in Ligures Annibali, per insidias intercepti duo quæstores Romani, C. Fuluius & L. Lucretius cum duobus tribunis militum, & quinque equestris ordinis senatorum ferme liberis, quo magis ratam fore cum his pacem societatemque crederet, traduntur. Dum hæc in Italia geruntur, Cn. Scipio in Hispaniam cum classe & exercitu missus, cum ab ostio Rhodani profectus, Pyrenæosque montes circumuectus, Emporijs appulisset classem: expositoque exercitu, orsus ex Lacetanis, vsq; ad Iberum flumen, partim renouandis sociorum tatibus, partim nouis instituendis, Romanæ ditionis fecit. inde concepta clementiæ fama, non ad maritimos modo populos, sed in mediterranea quoque montanis ad ferociores iam gentes valuit: nec pax modo apud eos sed societas etiam armorum parata est: validæque aliquot auxiliorum cohortes ex ijs conscriptæ sunt. Hanno non inscius in Iberi prouincia erat. eum misquerat Annibal ad regionis eius præsidium, itaque priusquã alienarentur animi, obuiam eundum ratus, castris in conspectu hostium positis, in aciem exit. Nec Romano differendum certamen visum: quippe qui sciret cum Hannone & Asdrubale sibi dimicandum esse, malletque aduersus singulos separatim quam aduersus duos simul rem gerere. Nec magni certaminis ea dimicatio fuit. Sex millia hostium cæsa, duo capta cum præsidio castrorum: nam & castra expugnata sunt, atq; ipse dux militum cum aliquot præsidijs capitur: & haud sum propinquum castris oppidum expugnatur. cæterum præda oppidi pro-

pre-

preeij rerum fuit, ſupellex barbarica, ac vilium mancipiorum. caſtra militem ditauere, non eius modo exercitus, qui victus erat, ſed & eius qui cum Annibale in Italia militabat, omnibus fere caris rebus, ne grauia impedimenta ferentibus eſſent, circa Pyrenæum relictis. Priuſquam certa huius cladis fama accideret, trangreſſus Iberum Aſdrubal octo millibus peditum, mille equitibus tãquam ad primum aduentum Romanorum occurſurus, poſtquam perditas res, amiſſaq; caſtra accepit, iter ad mare conuertit. Haud procul Tarracone claſſicos milites naualesque ſocios vagos palanteſque per agros (quod ferme fit, vt ſecundæ res negligentiam creent) equite paſſim dimiſſo, cum magna cæde, maiore fuga ad naues compellit. nec diutius circa ea loca morari auſus, ne à Scipione opprimeretur, trans Iberum ſeſe recepit. Et Scipio raptim ad famam nouorum hoſtium agmine acto, cum in paucos præfectos paululum animaduertiſſet, præſidio Tarracone modico relicto, Emporias cum claſſe redijt. Vix dum digreſſo eo, Aſdrubal aderat: & Ilergetum populo, qui obſides Scipioni dederat, ad defectionem impulſo, cum eorum iplorum iuuentute agros fidelium Romanis ſociorum vaſtat. Excito deinde Scipione hybernis, toto cis Iberum rurſus cedit agro. Scipio relictam ab authore defectionis, Ilergetum gentem cum infeſto exercitu inuaſiſſet, compulſis omnibus, Athanagiam vrbem, quæ caput eius populi erat, circumſedit: intraque dies paucos pluribus quam ante obſidibus imperatis, Ilergetes pecunia etiam mulctatos in ius ditionemque recepit. inde in Auſetanos prope Iberum, ſocios & ipſos Pœnorum, procedit: atque vrbe eorum obſeſſa, Lacetanos auxilium finitimis ferentes, nocte haud procul iam vrbe, cum intrare vellent, excepit inſidijs. Cæſa ad duodecim millia, exuti pene omnes armis, domos paſſim palantes per agros diffugere. nec obſeſſos alia vlla res quam iniqua oppugnantibus hyems tutabatur. XXX. dies obſidio fuit, per quos raro vnquam nix minus quatuor pedes alta iacuit: adeoque pluteos ac vineas Romanorum operuerat, vt ea ſola, ignibus aliquoties coniectis ab hoſte, etiam tutamentum fuerit. poſtremo cum Amuſitus princeps eorum ad Aſdrubalem profugiſſet, viginti argenti talentis pacti deduntur. Tarraconem in hyberna reditum eſt. Romæ autem & circa vrbem multa ea hyeme prodigia facta: aut (quod euenire ſolet motis ſemel in religionem animis) multa nunciata, & temere credita ſunt. in queis infantem ſemeſtrem in foro olitorio triumphum clamaſſe: & foro boario bouem in tertiam contignationem ſua ſponte ſcandiſſe, atque inde tumultu habitatorum territum ſeſe deieciſſe. & nauium ſpeciem de cœlo affulſiſſe: & ædem Spei, quæ in foro olitorio eſt, fulmine ictam: & Lanuuij haſtã ſe commouiſſe: & coruum in ædem Iunonis deuolaſſe, atque in ipſo puluinario conſediſſe: & in agro Amiternio multis locis hominum ſpecies procul candida veſte viſas, nec tamen illis congreſſos: & in Piceno lapidibus pluiſſe: & Cęre ſortes extenuatas: & in Gallia lupum vigili gladium è vagina raptum abſtuliſſe. Ob cætera prodigia libros adire decemuiri iuſſi. quod autem lapidibus pluiſſet in Piceno, nouẽdiale ſacrum edictum: & ſubinde alijs procurandis propè ciuitas operata fuit. Iam primum omnium vrbs luſtrata eſt: hoſtiæq; maiores quibus edictum eſt dijs cæſæ: & donum ex auri pondo XL. Lanuuiam Iunoni portatum eſt: & ſignum æneum matronæ Iunoni in Auentino ædificauerunt: & lectiſternium Cære, vbi ſortes extenuatæ erant, imperatum: & ſupplicatio Fortunæ in Algido: Romæ quoque & lectiſternium Iuuentæ, & ſupplicatio ad ædem Herculis, nominatim deinde vniuerſo populo circa omnia puluinaria indicta: & Genio maiores hoſtiæ cæſæ quinque: & C. Attilius Serranus prætor vota ſuſcipere iuſſus: ſi in decem annos R. P. eodem ſtetiſſet ſtatu. Hæc procurata votaque ex libris Sibyllinis magna ex parte leuauerant animum religione. Conſulum deſignatorum alter Flaminius, cui eæ legiones quæ Placentiæ hybernabant, ſorte euenerant: edictum & literas ad conſulem miſit, vt is exercitus Idibus Martijs Arimini eſſet in caſtris. Huic in pro-

uincia

uincia consulatum inire consilium erat, memori veterum certaminum cum patribus, quæ tribunus plebis, & quæ postea consul, prius de consulatu qui abrogabatur, deinde triumpho habuerat: inuisus etiam senatui ob nouam legem, quam inique Q. Claudius tribunus plebis aduersus senatum, vno patrum adiuuante C. Flaminio, tulerat: ne quis senator, quive senatoris pater fuisset, maritimam nauem, quæ plus quam trecentarum amphorarum esset, haberet, id satis habitum ad fructus ex agris vectandos. Quæstus omnis patribus indecorus visus est. Res per summam contentionem acta, inuidiam apud nobilitatem suasori legis Flaminio, fauorem apud plebem, alterumque inde consulatum peperit. Ob hoc ratus auspicijs ementiendis, Latinarumque feriarum mora, & consularibus alijs impedimentis retenturos se in vrbe, simulato itinere priuatus clam in prouinciam abijt. ea res vbi palam facta est, nouam insuper iram infestis iam ante patribus mouit. non cum senatu modo, sed cum dijs immortalibus C. Flaminium bellum gerere consulem ante inauspicato factum, reuocantibus ex ipsa acie dijs atque hominibus non paruisse: & nunc conscientia præteritorum, & Capitolium & solennem votorum nuncupationem fugisse: ne die iniri magistratus Iouis Opt. Max. templum adiret: ne senatum inuisus ipsi, & sibi vni inuisum, videret, consuleretque: ne Latinas indiceret, Iouique Latiali solenne sacrum in monte Albano faceret: ne auspicato profectus in Capitolium ad vota nuncupanda, paludatus inde ad prouinciã iret, lixę modo sine insignibus, sine lictoribus profectum clam, furtim, haud aliter quam si exilij causa solum vertisset: magis pro maiestate videlicet imperij Arimini, quam Romæ magistratum initurum: & in diuersorio hospitali, quam apud penates suos prætextam sumpturum. Reuocandum vniuersi retrahendumque censuerunt: & cogendum omnibus prius præsentem in deos hominesque fungi officijs, quam ad exercitum & in prouinciam iret. In eam legationem (legatos enim mitti placuit) Q. Terentius & M. Antistius profecti, nihilo magis cum monere, quam priori consulatu literæ mouerant, à senatu missæ. Paucos post dies magistratum inijt: immolantique ei vitulus iam ictus è manibus sacrificantium, sese cum propipuisset, multos circunstantes cruore respersit. Fuga procul etiam maior apud ignaros quid trepidaretur, & concursatio fuit. id à plerisque in omen magni terroris acceptum. Legionibus inde duabus à Sempronio prioris anni consule, duabus à C. Attilio prętore acceptis, in Hetruriam iam per Apennini tramites exercitus duci est cœptus.

DECADIS TERTIÆ LIB. II.

EPITOME.

ANnibal per continuas vigilias in paludibus oculo amisso, venit in Hetruriam: per quas paludes quatriduo & tribus noctibus sine vlla requie iter fecit. C. Flaminius consul homo temerarius contra auspicia profectus, signis militaribus effossis, quæ tolli non poterant, & ab equo, quem conscenderat, per caput deuolutus, insidijs ab Annibale circumuentus, ad Thrasimenum lacum cum exercitu cæsus est. Sex millia, quæ eruperant, fide ab Maharbale data, perfidia Annibalis victa sunt. Cum ad nuncium cladis Romæ luctus esset, duæ matres insperato receptis filijs, gaudio mortuæ sunt. Ob hanc cladem ex Sybillinis libris ver sacrum votum. Cum deinde Q. Fabius Maximus dictator aduersus Annibalem missus nollet acie cum eo confligere: ne contra ferocem tot victorijs hostem territum aduersis prælijs militem pugnæ committeret, & opponendo se tantummodo conatus Annibalis impediret: M. Minutius magister equitum, ferox & temerarius, criminando dictatorem, tanquam timidum & segnem effecit: vt populi iussu ei imperium cum dictatore æquaretur, diuisoq; exercitu, cum iniquo loco conflixisset, & in maximo discrimine legiones eius essent: superueniente cum exercitu Fabio Maximo, ex discrimine liberatus est, quo beneficio victus,

castra

castra cum eo iunxit: & patrem eum salutauit: idemque milites facere commilitonibus iussit. Annibal vastata Campania inter Casilinum oppidum, & Calliculam montem à Fabio clausus, sarmentis ad cornua boum alligatis & incensis, præsidium Romanorum, quod Calliculam insidebat, fugauit: & sic transgressus est saltum. idemque Fabij Maximi dictatoris, cum circumposita vreret, agro pepercit: vt illum tanquam proditorem suspectum faceret. Aemylio deinde Paulo, & Terentio Varrone consulibus, & ducibus, cum maxima clade aduersus Annibalem ad Cannas pugnatum est, cæsaque eo prælio Romanorum quadraginta quinque millia cum Paulo consule. & senatoribus LXXX. consularibus atque prætorijs, aut ædilitijs triginta. Post quam cladem cum à nobilibus adolescentibus propter desperationem consilium de relinquenda Italia iniretur: P. Cornelius Scipio tribunus militum, qui postea Africanus nuncupatus est: stricto super capita deliberantium ferro, iurauit pro hoste se habiturum eum, qui in verba sua non iurasset, effecitque, vt omnes minime relictum iri à se Italiam iureiurando astringerentur. Præterea trepidationem vrbis & luctum, & res in Hispania meliore euentu gestas continet. Opimia & Feronia Vestales virgines incesti damnatæ sunt. Propter paucitatem vero militum seruorum octo millia armata sunt. captiui cum potestas esset redimendi, redempti non sunt. Varroni obuiam itum est: & gratiæ actæ, quod de repub. non desperasset.

IAM ver appetebat, cum Annibal ex hybernis mouit, & nequicquam ante conatus transcendere Apenninum intolerandis frigoribus, & cum ingenti periculo moratus, ac metu Galli, quos prædæ populationumque concinerat spes: postquam pro eo, vt ipsi ex alieno agro raperent agerentque, suas terras sedem belli esse, premique vtriusque partis exercitum viderent hybernis, verterunt retro ad Annibalem ab Romanis odia: petitusq; sæpe principum insidijs, ipsorumque inter se fraude, eadem leuitate qua consenserant, consensum indicantium, seruatus erat: & mutando nunc vestem, nunc tegumenta capitis, errore etiam sese ab insidijs munierat. cæterum hic quoque ei timor causa fuit maturius mouendi ex hybernis. Per idem tempus Cn. Seruilius Romæ Idibus Martijs magistratum iniit. Ibi cum de repub. retulisset, redintegrata in C. Flaminium inuidia est. duos sē consules creasse, vnum habere. quod enim illi iustum imperium, quod auspicium esset magistratus: id domo, publicis priuatisque penatibus, Latinis ferijs actis, sacrificio in monte facto, votis rite in Capitolio nuncupatis, secum ferre: nec priuatum auspicia sequi: nec sine auspicijs profectum in externo ea solo noua atque integra concipere posse. Augebant metum prodigia ex pluribus simul locis nuncciata: in Sicilia militibus aliquot spicula, in Sardinia autem in muro circumeunti vigilias equiti, Scipionem quem manu tenuerat, arsisse: & littora crebris ignibus fulsisse: & scuta duo sanguinem sudasse: & milites quosdam ictos fulminibus: & solis orbem minui visum: & Prænestæ ardentes lapides cœlo cecidisse: & Arpis palmas in cœlo visas, pugnantemque cum luna solem: & Capenæ duas interdiu lunas ortas: & aquas Cærete sanguine mistas fluxisse, fontemque ipsum Herculis cruentis manasse, sparsum maculis: & Antij messibus, cruentas in corbem spicas cecidisse: & Falerijs cœlum findi visum esse magno hiatu: quæque patuerit, ingens lumen effulsisse: sortes sua sponte enatas, vnamque excidisse ita scriptam: Mauors telum suum concutit. & eodem tempus Romæ signum Martis Appia via ad simulachra luporum sudasse: & Capuæ speciem cœli ardentis fuisse, lunæque inter imbrem candentem. Inde minoribus etiam dictu prodigijs fides habita: capras lanatas, quibusdam factas, & gallinam in marem, gallum in fœminam sese vertisse. His sicut enuntiata expositis, authoribusque in curiam introductis, consul de religione patres consuluit. Decretum, vt ea prodigia partim maioribus hostijs, partim lactantibus procurarentur: & vti supplicatio per triduum ad omnia pulvinaria haberetur. Cætera, cum decemuiri libros inspexissent, vt ita fierent, quemad-

quemadmodum cordi esse diui carminibus præfarentur. id decemuirorum A
monitu decretum est, Ioui primum donum fulmen aureum pondo quinqua-
ginta fieret: Iunoni Minernæque ex argento daretur: & Iunoni Reginæ in A-
uentino, Iunonique Sospitæ Lanuuij maioribus hostiis sacrificaretur: ma-
tronæq; pecunia collata, quantum conferre cuique commodum esset, donum
Iunoni Reginæ in Auentinum ferrent, lectisterniumque fieret: quin & liberti-
næ, & ipsæ, vnde Feroniæ donum daretur, pecuniam pro facultatibus suis
conferrent. Hæc vbi facta, decemuiri Ardeæ in foro maioribus hostiis sacri-
ficarunt, postremo ex libris Decembri iam mense ad ædem Saturni Romę im-
molatum est, lectisterniumque imperatum (& eum lectum senatores strauę-
runt) & conuiuium publicum, ac per vrbem Saturnalia die ac nocte clamatũ,
populusq; eum diem festum habere ac seruare in perpetuum iussus. Dum con-
sul placandis Romæ diis, habendoque delectu dat operam, Annibal profectus
ex hybernis, quia iam Flaminium consulem Arretium peruenisse fama erat:
cum aliud longius, cæterum cõmodius ostenderetur iter, propiorem viam per
paludem petit, qua fluuius Arnus per eos dies solito magis inundauerat. Hispa-
nos & Afros, & omne quod veterani erat robur exercitus, admistis ipsorum
impedimentis, nec vbi consistere coactis necessaria ad vsus deessent, primos
ire iussit, sequi Gallos, vt id agminis medium esset, nouissimos ire equites:
Magonem inde cum expeditis Numidis cogere agmen: maxime Gallos, si
tædio laboris, longæque viæ (vt est mollis ad talia gens) dilaberentur aut sub-
sisterent, cohibentem. Primi, qua modo præirent duces, per præaltas fluuij ac
profundas voragines hausti pene limo, immergentesq; se, tamen signa seque-
bantur. Galli neque sustinere se prolapsi, neque assurgere ex voraginibus po-
terant: aut corpora animis, aut animos spe sustinebant: alij fessa ægre trahen-
tes membra: alij vbi semel victis tædio animis procubuissent, inter iumenta
& ipsa iacentia passim morientes, maximeque omnium vigiliæ conficiebant,
per quatriduum iam & tres noctes toleratæ. Cum omnia obtinentibus aquis,
nihil vbi in sicco fessa sternerent corpora, inueniri posset, cumulatis in aquas
sarcinis insuper incumbebant. iumentorum itinere toto prostratorum passim
acerui tantum quod extaret aqua quærentibus ad quietẽ, parui temporis ne-
cessarium cubile dabant. Ipse Annibal æger oculis ex verna primum intempe-
rie variante calores frigoraq;, elephanto, qui vnus superfuerat, quod altius ex
aqua extaret, vectus: vigilijs tamen, & nocturno humore, palustriq; cœlo gra-
uante capur, & quia medendi nec locus nec tempus erat, altero oculo capicur.
Multis hominibus iumentisq; fœde amissis, cum tandem de paludibus emersis-
set, vbi primum in sicco potuit, castra locat: certumq; per præmissos explorato-
res habuit exercitum Romanum circa Arretij mœnia esse, consulis deinde cõ
silia atque animum, & situm regionum, itineraq;, & copias, atque cõmeatus ex
pediendos, & cætera quæ cognoscenda in re erant, summa omnia cum cur
inquirendo exequebatur. Regio erat in primis Italiæ fertilis, Hetrusci camp
qui Fesulas inter Arretiumque iacent frumenti ac pecoris, & omnium cop
rerum opulenti. Consul ferox ab consulatu priore, & non modo legum aut p
trum maiestatis, sed ne deorum quidẽ satis metuens erat hanc insitam ingen
eius temeritatem fortuna prospero ciuilibus bellicisq; rebus successu aluer
itaq; satis apparebat, nec deos nec homines consulentem, ferociter omnia
prepropere acturũ: quoque pronior esset in vitia sua, agitare eum atq; irrita
Pœnus parat: & leua relicto hoste, Fesulas petens, Hetruriæ agros prædatu
profectus. quantam maximam vastitatem potest, cædibus incendiisque con
li procul ostendit. Flaminius, qui ne quieto quidem hoste ipse quieturus era
tum vero posteaquam res sociorum ante oculos prope suos ferri agiq; vidit,
um id dedecus ratus, per mediam iam Italiam vagari Pœnum, atq; obsisten
nullo ad ipsa Romana mœnia ire oppugnanda: cæteris omnibus in consilio
lutaria magis quam speciosa suadentibus, collegã exspectandum, vt coniun
exercit

exercitibus communi animo consilioq; rem gererent, interim equitatu, auxiliisq; leuium armorum ab effusa prædandi licentia hostem cohibendum: iratus se ex consilio proripuit, signumq; simul itineris pugnæq; proposuit. Quinimo Aretij ante mœnia sedeamus, inquit: hic enim patria & penates sunt: Annibal emissus è manib. perpopuletur Italiam, vastandoq; & vrendo omnia, ad Romana mœnia peruenit. nec ante nos hinc mouerimus, quã, sicut olim Camillum ab Veiis, C. Flaminium ab Aretio patres acciuerint. Hæc simul increpans, cum ocius signa conuelli iuberet, & ipse in equũ insiluisset, equus repẽte corruit, consulemq; lapsum super caput effudit. Territis omnib. qui circa erant, velut fœdo omine incipiendæ rei, insuper nunciatur, signum omni vi moliente signifero conuelli ne quire. Conuersus ad nuncium: Num literas quoque inquit, ab senatu affers, quæ me rem gerere vetent? abi, nuncia, signum effodiant, si ad conuellendum manus præ metu obtorpuerint. Incedere inde agmen cœpit: primoribus, superquam quod dissenserant à consilio, territis etiam duplici prodigio: milite in vulgus læto ferocia ducis, cum spem magis ipsam quam causam spei intueretur. Annibal quod agri est inter Cortonam vrbem Thrasymenumque lacum omni clade belli peruastat, quo magis iram hosti ad vindicandas sociorum iniurias acuat. Et iam peruenerant ad loca insidijs nata, vbi maxime montes Cortonenses Thrasymenus subit. Via tantum interest per angusta, velut ad id ipsum de industria relicto spacio: deinde paulo latior patescit campus, inde colles assurgunt. Ibi castra in aperto locat, vbi ipse cum Afris modo Hispanisq; consideret, Baleares, cæteramq; leuem armaturã post montes circunducit: equites ad ipsas fauces saltus, tumulis apte tegentibus locat: vt vbi intrassent Romani, obiecto equitatu clausa omnia lacu ac montibus essent. Flaminius cum pridie solis occasu ad lacum peruenisset, inexplorata postero die vixdum satis certa luce angustiis superatis, postquam in patentiorem campum pandi agmen cœpit: id tantum hostium, quod ex aduerso erat aspexit: à tergo ac super caput detectæ insidiæ. Pœnus vbi id quod petierat, clausum lacu montibusque, & circunfusum suis copiis habuit hostem, signum omnibus dat inuadendi. Qui vbi qua cuique proximum fuit, decurrere: eo magis Rom. subita atque improuisa res fuit, quod orta ex lacu nebula, campo quam montibus densior sederat: agminaq; hostium ex pluribus vallibus ipsa inter se satis conspecta, eoque magis pariter decurrerunt. Romanus clamore prius vndique orto, quam satis cerneret, se circumuentum esse sensit: & ante in frontem lateraque pugnari cœptum est, quam satis instrueretur acies, aut expediri arma stringique gladij possent. Consul perculsis omnibus, ipse satis vt in trepida re impauidus, turbatos ordines, vertentesque se quoque ad dissonos clamores instruit, vt tempus locusque patitur: & quacunque potest, adhortatur, astare & pugnare iubet. Nec enim inde votis, aut imploratione deûm, sed vi ac virtute euadendum esse. per medias acies ferro viam fieri: & quo timoris minus sit, eo minus ferme periculi esse. Cæterum præ strepitu ac tumultu, nec consilium nec imperium accipi poterat: tantumque aberat, vt sua signa atque ordinem & locum nosceret miles, vt vix ad arma capienda aptandaque pugnæ competeret animus: opprimerenturque quidam onerati magis his quam tecti. Erat in tanta caligine maior vsus aurium quam oculorum ad gemitus vulnerum, ictusque corporum aut armorum, & mistos strepentium pauentiumque clamores circunferebant ora, oculosque. Alij fugientes pugnantium globo illati hærebant, alios redeuntes in pugnam auertebat fugientium agmen. Deinde vbi in omnes partes nequicquam impetus facti, & ab lateribus montes ac lacus, à fronte & à tergo hostium acies claudebat, apparuitque nullam nisi in dextra ferroq; salutis spem esse: tum sibi vnusquisq; dux adhortatorque factus ad rem gerendam, & noua de integro pugna exorta est, non illa ordinata per principes hastatosq; ac triarios: nec vt pro signis antesignanus, post signa alia pugnaret acies: nec vt in sua legione miles, aut cohorte, aut manipulo esset,

sors

sors conglobabat, & animus suus cuique ante aut post pugnandi ordinem da- A
bat: tantusq; fuit ardor animorum, adeo intentus pugnæ animus, vt cum ter-
ræ motum, qui multarum vrbium Italiæ magnas partes prostrauit, auertitque
cursu rapido amnes, mare fluminibus inuexit, montes lapsu ingenti prorui,
nemo pugnantium senserit. Tres ferme horas pugnatũ erat, & vbiq; atrociter,
circa consulem tamen acrior infestiorq; pugna est. cum & robora virorum se-
quebantur: & ipse quacunq; in parte premi ac laborare senserat suos, impigre
ferebat opem: insigniq; armis, & hostem summa vi petebat, & tuebatur suos
ciues: donec Insuber equum (Ducario nomen erat) faciemq; noscitans: Con-
sul, inquit, hic est, popularibus suis, qui legiones nostras cecidit, agrosque & vr-
bem est depopulatus. iam ego hanc victimam Manibus peremptorũ fœde ci-
uium dabo. subditisque calcaribus equo, per confertissimam hostium turbam
impetum facit: obtruncatoq; prius armigero, qui se infesto venienti obuiam
obiecerat, consulem lancea transfixit. spoliare cupientem, triarij obiectis cly-
peis arcuere. Magnæ partis fuga inde primum cœpit: & iam nec lacus nec
montes obstabant pauori. per omnia arcta præruptaq; veluti cæci euadunt: ar-
maque & viri super alium alij præcipitantur. pars magna vbi locus fugæ deest,
per prima vada paludis in aquam progressi, quoad capitibus humerisq; extare
possunt, sese immergunt. fuere quos inconsultus pauor nando etiam capesseret
fugam impulerit. quæ vbi immensa, ac sine spe erat, aut deficientibus animis
hauriebantur gurgitibus, aut vbi nequicquam festinauerant, retro ægerrime
terram repetebant, atq; ibi ab ingressis aquam hostium equitibus passim tru-
cidabantur, sex millia ferme primi agminis per aduersos hostes eruptione im-
pigre facta, ignari omnium quæ post se agerentur, ex saltu euasere. & cum in
tumulo quodam cõstitissent, clamorem modo ac sonum armorum audientes,
quæ fortuna pugnæ esset, neque scire, nec perspicere præ caligine poterant. In-
clinata ad iniqua re, cum calescente sole depulsa nebula aperuisset, diem tum
liquida iam luce montes campique perditas res, stratamque ostendere fœde
Romanam aciem. itaque ne in conspectos procul immitteretur eques: sublatis
raptim signis, quam citatissimo poterant agmine, sese abripuerunt. postero die
cum super cætera extrema fames etiam instaret: fidem dante Maharbale, qui
cum omnibus equestribus copijs nocte consecutus erat, si arma tradidissent,
abire cum singulis vestimentis pasiurum, sese dediderunt. quæ Punica religio-
ne seruata fides ab Annibale est, atque in vincula omnes coniecti. Hæc est no-
bilis ad Thrasymenum pugna, atque inter paucas memorata populi Roman
clades. Quindecim millia Romanorum in acie cæsa sunt: decem millia spar-
fuga per omnem Hetruriam diuersis itineribus Romam petiere. Mille &
quingenti hostium in acie, multi postea vtrinque ex vulneribus periere. Mul
tiplex cædes vtrinque facta traditur ab alijs. Ego præterquam quod nihil hau
stum ex vano velim, quo nimis inclinant ferme scribentium animi: Fabium
æqualem temporibus, huiusce belli potissimum authorem habui. Annibal cap
tiuorum qui Latini nominis essent, sine precio dimissis. Romanis in vincula da
tis, segregata ex hostium coaceruatorum cumulis corpora suorum cum sepel
ri iussisset, Flaminij quoque corpus funeris causa magna cum cura inquisitum
non inuenit, Romæ ad primum nuncium cladis eius, cum ingenti terrore ac tu
multu concursus in forum populi est factus. Matronæ vagæ per vias, quę reper
clades allata, quęvè fortuna exercitus esset, obuios percontantur. & cum fre
quentis concionis modo turba in comitium & curiam versa, magistratus voca
ret: tandem haud multo ante solis occasum M. Pomponius Pr. Pugna, inqui
magna victi sumus. & quanquam nihil certius ex eo auditum est, tamen alii
ab alio impleti rumoribus domos referunt: consulem cum magna parte cop
arum cæsum: superesse paucos, aut fuga passim per Hetruriam sparsos, aut ca
tos ab hoste. Quot casus exercitus victi fuerant, tot in curas dispertiti eorum
nimi erant, quorum propinqui sub C. Flaminio Cos. meruerant, ignorantiu
qui

quæ cuiusque suorum fortuna esset. nec quisquam satis certum habet, quid aut speret, aut timeat. Postero ac deinceps aliquot diebus ad portas maior prope mulierum quam virorum multitudo stetit, aut suorum aliquem, aut nuncios de his opperiens: circunfundebanturq; obuiis sciscitantes: neq; auelli vtiq; à notis, prius quam ordine omnia inquisissent, poterant. Inde varios vultus digredientium ab nuncijs cerneres, vt cuiq; aut læta aut tristia nunciabantur: gratulantésque aut consolantes redeuntibus domos circunfusos. Fœminarum præcipue & gaudia insignia erant, & luctus. Vnam in ipsa porta, sospite filio repente oblato, in conspectu eius expirasse ferunt: alterã, cui mors filij falso nunciata erat, mœstam sedentẽ domi, ad primum conspectum redeuntis filij gaudio nimio exanimatam. Senatum prætores per dies aliquot ab orto vsq; ad occidentem solem in curia retinent, consultantes, quonam duce, aut quibus copijs resisti victoribus Pœnis posset. Priusquam satis certa consilia essent, repens alia nunciatur clades: quatuor millia equitum C. Centronio proprætore missa ad collegam à Seruilio Cos. in Vmbria, quo post pugnã ad Thrasymenum auditam auertant iter, ab Annibale circunuenta. Eius rei fama varie homines affecit, pars occupatis maiore ægritudine animis, leuem ex comparatione priorũ ducere recentem equitum iacturam. pars nõ id quod acciderat, per se æstimare: sed vt in affecto corpore quamuis leuis causa magis quam valido, grauior sentiretur: ita cum ægræ & affectæ ciuitati quodcunque aduersi inciderit, non rerum magnitudine, sed viribus extenuatis, quæ nihil quod aggrauaret, pati possent, æstimandum esse. Itaque ad remedium iamdiu desideratum, nec adhibitum, dictatorem dicendum, ciuitas confugit: & quia & consul aberat, à quo vno dici posse videbatur: nec per occupatam armis Punicis Italiam facile erat aut nuncium aut literas mitti: nec dictatorem populus creare potest; quod nunquam ante eam diem factum erat, prodictatorem populus creauit Q. Fabium Maximum, & magistrum equitum M. Minutium Rufum. hisque negocium ab senatu datum, vt muros turresq; vrbis firmarent, & præsidia disponerent, quibus locis videretur, pontesq; rescinderent fluminum: ac tum pro penatibus, pro vrbe dimicandum esse, quando Italiam tueri nequissent. Annibal interim recto itinere per Vmbriam vsq; ad Spoletum venit. inde cum populato agro vrbem oppugnare adortus esset, cum magna cæde suorum repulsus, coniectans ex vnius coloniæ haud nimis prospere tentatæ viribus, quantas moles Romanæ vrbis esset, in agrum Picenum auertit iter, non copia solum omnis generis frugum abundantem, sed refertum præda, quam effuse auidi atque egentes rapiebant. ibi per dies aliquot statiua habita: refectusque miles longis itineribus ac palustri via, prælioq; magis ad euentum secundo quam satis facili, affectus. Vbi satis quieti datum, præda ac populationibus magis quam ocio aut requie gaudentibus, profectus, Prætutianum Adrianumque agrum, Marsos inde Marrucinosq; & Pelignos deuastat, circaq; Arpos & Luceriam proximam Apuliæ regionem. Cn. Seruilius Cos. leuibus prælijs cum Gallis Picentibusq; & vno oppido ignobili expugnato, postquam de collegæ exercitusq; cæde audiuit: iam mœnibus patriæ metuens, ne abesset in discrimine extremo, ad urbem iter intendit. Q. Fabius Maximus dictator, quo die magistratũ iniit, vocato senatu, ab dijs orsus, cum edocuisset patres, plus negligentia ceremoniarum auspiciorumq;, quam temeritate atque insciti peccatum à C. Flaminio esse: quæque piacula iræ deum essent, ipsos deos consulendos esse: peruicisse (quod non ferme decernitur, nisi cum terra prodigia nunciata sunt) decemuiros libros Sibyllinos adire iuberentur. qui inspectis fatalibus libris, retulerũt deos, quod eius belli causa votum Marti foret, id non rite factum, de integro atque amplius faciendum esse: & Ioui ludos magnos, & ædes Veneri Erycinæ ac Menti vouendas esse, & supplicationem lectisterniumq; habendum, & sacrum vouendũ: si bellatũ prospere esset, resq; publica in eodem quo ante bellum fuisset, statu permansisset. Senatus, quoniã Fabium belli cura occupatura

tura esset, M. AEmylium Pr. ex collegij pontificum sententia omnia ea vt ma-
ture fiant, curare iubet. His senatusconsultis perfectis, L. Cornelius Lentulus
Pon. Max. consulente collegio pontificum omnium primum populum consu-
lendum de vere sacro censet: iniussu populi vouerì non posse. Rogatus in hæc
» verba populus: Velitis iubeatisne hoc sic fieri? si res populi Rom. Quiritium
» ad quinquennium proximum, sicut velim eam, salua seruata erit hisce duellis,
» datum donum duit populus Roman. Quiritium, quod duellum pop. Rom. cum
» Carthaginiensi est: quæq; duella cum Gallis sunt, qui cis Alpes sunt: quod ver
» attulerit ex suillo, ouillo, caprino grege, quæque prophana erunt, Ioui fieri, ex
» qua die senatus populusq; iusserit. qui faciet, quando volet, queq; lege volet, fa-
» cito: quo modo faxit, probe factum esto, si id moritur, quod fieri oportebit, pro-
» phanum esto, neq; scelus esto. Si quis rumpet, occidetve insciens, ne fraus esto.
» si quis clepsit, ne populo scelus esto, neve cui cleptum erit. si atro die faxit in-
» sciens, probe factum esto. si nocte siue luce, si seruus siue liber faxit, probe fac-
» tum esto. si ante id ea senatus populusque iusserit fieri, ac faxit, eo populus solu-
» tus, liber esto. Eiusdem rei causa ludi magni voti eris C C C XXXIII. millib.
triente: præterea bubus Ioui C C C. multis alijs diuis bubus albis, atq; ceteris
hostijs. Votis rite nuncupatis, supplicatio edicta: supplicatumq; ijt cum coniu-
gibus ac liberis non vrbana multitudo tantum, sed agrestium etiam, quos in a-
liqua sua fortuna publica quoq; contingebat. Curatum lectisternium, & per tri-
duum habitum, decemuiris sacrorum curantibus. & puluinaria in conspectu fu-
ere, Ioui & Iunoni vnum: alterum Neptuno & Mineruæ: tertium Marti ac Ve-
neri: quartum Apollini ac Dianæ: quintum Vulcano ac Vestæ: sextum Mercu-
rio & Cereri. Tum ædes votæ. Veneri Erycinæ ædem Q. Fabius Maximus dicta-
tor vouit: quia ita ex fatalibus libris editum erat, vt is voueret, cuius maximum
imperium in ciuitate esset. Menti ædem Attilius prætor vouit. Ita rebus diuinis
peractis, tum de bello reque publica dictator retulit, quibus quotve legionibus
victori hosti obuiam eundum esse Patres censerent. Decretum, vt ab Cn. Seruì-
lio consule exercitum acciperet: scriberet præterea ex ciuibus sociisque, quan-
tum equitum ac peditum videretur: cætera omnia ageret faceretque, vt è re-
pub. duceret. Fabius duas legiones se adiecturum ad Seruilianum exercitum
dixit. his per magistratum equitum scriptis, Tybur diem ad conueniendũ edi-
xit. edictoque proposito, vt quibus oppida castellaque immunita essent, in loca
tuta commigrarent: ex agris quoq; vti demigrarent omnes regionis eius, qua
iturus Annibal esset: tectis prius incensis, ac frugib. corruptis, ne cuius rei copia
esset: ipse via Flaminia profectus obuiam consuli exercituiq;, cum ad Tyberim
circa Otriculum prospexisset agmen; consulemq; cum equitibus ad se progre-
dientem, viatorem misit, qui consuli nunciaret, vt sine lictoribus ad dictatorem
veniret. Qui cum dicto paruisset, congressusq; eorum ingentem speciem dicta-
turæ apud ciues sociosque, vetustate iam prope oblitos eius imperij, feciſſet, li-
teræ ab vrbe allatæ sunt, naues onerarias commeatum ab Hostia in Hispani-
am ad exercitum portantes, à classe Punica circa portum Cossanum captas es-
se. Itaque extemplo consul Hostiam proficisci iussus, nauibus quæ ad vrbem
Romanam aut Hostię essent, completis milite ac naualibus socijs, persequi hos-
stium classem, ac littora Italiæ tutari. Magna vis hominum conscripta Rom
erat. Libertini etiam quibus liberi essent, & ætas militaris, in verba iurauerant
Ex hoc vrbano exercitu qui minores quinque & triginta annis erant, in na
impositi: alij vt vrbi præsiderent, relicti. Dictator exercitu consulis accepto
Fuluio Flacco legato, per agrum Sabinum Tybur, quo diem ad conuenie
dum edixerat, nouis militibus, venit: inde Prænestę transuersis tramitib
in viam Latinam est regressus: vnde itineribus summa cum cura explorat
ad hostem ducit: nullo loco, nisi quantum necessiras cogeret, fortunæ se co
missurus. Quo primum die haud procul Arpis in conspectu hostium posuit c
stra, nulla mora facta, quin Pœnus educeret in aciem, copiamque pugnan
facer

faceret.sed vbi quieta omnia apud hostes,nec castra vllo tumultu mota videt: increpans quidem victos tandem Martios animos Romanorum,debellatumq; & concessum eis propalam de virtute ac gloria esse,in castra redijt: cæterum tacita cura animum incensus,quod cum duce haud quaquam Flaminio Sempronioque simili, futura sibi res esset: ac tum demum edocti malis Romani parem Annibali ducem quæsissent: & prudentiam quidem,non vim dictatoris extemplo timuit,constantiamque eius haud dum expertus,agitare ac tentare animum mouendo crebro castra,populandoq; in oculis eius agros sociorũ cœpit: & modo citato agmine è conspectu abibat,modo rèpète in aliquo fluexu viæ, si excipere digressũ in æquũ posset,occultus subsistebat.Fabi.per loca alta agmen ducebat,modico,ab hoste interuallo,vt neq; omitteret eum, neq; congrederetur. castrisnisi quantũ vsus necessario cogeret,tenebatur miles.pabulũ & ligna nec pauci petebant,nec passim.equitum leuisq; armaturæ statio cõposita instructaq; in subitos tumultus,& suo militi tuta omnia,& infesta effusis hostium populatoribus præbebat.neque vniuerso periculo summa rerum committebatur: & parua momenta leuium certaminum ex tuto cœptorum finitimorum receptu,assuefaciebant territum pristinis cladibus militem, minus iam tandem aut virtutis aut fortunę pœnitere suæ.Sed non Annibalem magis infestum tam sanis consilijs habebat,quam magistrum equitum,qui nihil aliud quam quod non imperabat, mora ad rempublicam præcipitandam habebat, ferox rapidusque in consilijs, ac lingua immodicus,primo inter paucos, dein propalam in vulgus pro cunctatore segnem,pro cauto timidum,affingens vicina virturib.vitia,compellabat :premendorumque superiorum arte,quæ pessima ars nimis prosperis multorum successibus creuit,sese extollebat. Annibal ex Arpis in Samnium transit,Beneuentanum depopulatur agrum, Telesiam vrbem capit: irritat etiam de industria ducem,si forte accensum tot indignitatibus cladibusque sociorum trahere ad æquum certamen possit. Inter multitudinem sociorum Italici generis, qui ad Thrasymenum capti ab Annibale dimissique fuerant, tres Campani equites erant,multis iam tum illecti donis promissisque Annibalis ad conciliandos popularium animos.Hi nunciãtes, si in Campaniam exercitum admouisset,Capuæ potiendę copiã fore: cum res maior quam authores esset,dubium Annibalem, alterniq; fidentem ac diffidentem,tamen vt Campanos ex Samnio peteret,mouerunt. Monitos vt etiam nũc etiam promissa rebus confirmarent, iussosq; cum popularibus & aliquib. principum redire ad se,dimisit.ipse imperat duci,vt se in agrum Casinatem ducat:eductus à peritis regionum,si eum saltum occupasset, exitum Romano ad opem ferendam socijs intercluſurum. Sed Punicum abhorrens ab Latino nomen,Casilinum pro Casino ducẽ accipere fecit: auersusq; ab itinere per Alifanũ,Calatinumq; & Calenum agrum,in campum Stellatẽ descendit.vbi cũ mõtibus fluminibusq; clausam regionem circunspexisset,vocatum ducẽ percontatur, vbi terrarũ esset.cum is Casilini eo die mansurum eum dixisset,tum demũ cognitus est error,& Casinum longe inde alia regione esse.virgisque cæso duce,& ad reliquorum terrorem in crucem sublato,castris cõmunitis, Maharbalem cum equitibus in agrum Falernum prædatum dimisit. Vsque ad aquas Sinuessanas populatio ea peruenit. ingentem cladem, fugam terroremque latius Numidæ fecerunt.nec tamen is terror,cum omnia bello flagrarent,fide socios dimouit,videlicet quia iusto,& moderato regebantur imperio: nec abnuebant,quod vnum vinculum fidei est melioribus parere. Vt vero ad Vulturnũ flumen castra sunt posita,exurebaturq; amœnissimus Italiæ ager,illeq; passim incendijs fumabant,per iuga Massici montis Fabio ducente,prope de integro est orta seditio,ac duces seditionis accensi quidam: fuerat enim silentium per paucos dies: quia cum celerius solito ductum agmen fuisset,festinari ad prohibendam populationibus Campaniam crediderant, vt vero in extrema iuga Massici montis ventum est,hostesque sub oculis erant, Falerni agri, colonorũ-

» que Sinuessa tecta vrentes, nec vlla erat mentio pugnæ: Spectatumne huc, in- A
» quit Minutius, ad rem fruendam oculis, sociorum cædes & incendia venimus:
» nec si nullius alterius nos, ne ciuium quidem horum pudet, quos in Sinuessam
» colonos patres nostri miserunt, vt ab Samnite hoste tuta hæc ora esset, quam
» nunc non vicinus Samnis vrit, sed Pœnus aduena, ab extremis orbis terrarum
» terminis nostra cunctatione & socordia iam huc progressus. Tantum (pro do-
» lor) degeneramus à parentibus nostris, vt præter quam oram illi Punicas vaga-
» ri classes, dedecus esse imperij sui duxerint: eam nos nunc plenam Numida-
» rum hostium, ac Maurorum iam factam videamus? Qui modo Saguntum op-
» pugnari indignando, non homines tantum, sed fœdera & deos ciebamus, ten-
» dentem ad mœnia Romanæ coloniæ Annibalem lenti spectamus? Fumus ex in-
» cendijs villarum agrorumq; in oculos atq; ora venit, strepunt aures clamorib,
» plorantium sociorum sæpius nos, quam deorum inuocantium opem. nos hic
» pecorum more per æstiuos saltus, deuiosq; colles exercitum ducimus, conditi
» nubibus, syluisq;. Si hoc modo peragrando cacumina saltusq; Furius recipere à
» Gallis vrbem voluisset, quo hic nouus Camillus nobis dictator vnicus in rebus
» afflictis quæsitus, Italiam ab Annibale recuperare parat, Gallorum Roma esset
» quam vereor ne sic cunctantibus nobis, Annibali ac Pœnis toties seruauerint
» maiores nostri. Sed vir, ac vere Romanus, quo die dictatorem eum ex authori- B
» tate patrum iussuq; populi dictum, Veios allatus est nuncius: cum esset latis al-
» tum Ianiculum, vbi sedens prospectaret hostem, descendit in æquum: atque illo
» ipso die media in vrbe, qua nunc busta Gallica sunt, & postero die circa Gabi-
» os cecidit Gallorum legiones. Quid post multos annos, cum ad furcas Caudi-
» nas ab Samnite hoste sub iugum missi sumus? vtrum tandem L. Papyrius Cursor
» iuga Samnij perlustrando, an Luceriam premendo, obsidendoque, & lacessen-
» do victorem hostem, depulsum ab Romanis ceruicibus iugum superbo Samni-
» ti imposuit? Modo consuli Luctatio quæ alia res, quam celeritas victoriã dediti
» quod postero die, quã hostẽ vidit, classem grauem cõmeatib. impeditã suo ip-
» sam instrumento atque apparatu, oppressit. Stultitia est, sedendo aut votis de-
» bellari credere posse: armari copias oportet, deducendas in æquum, vt vir cum
» viro congrediaris. Audendo, agendoque res Romana creuit, non his sensibus,
consilijsve, quæ timidi cauta vocant. Hęc velut concionanti Minutio circun-
fundebatur tribunorum equitumque Romanorum multitudo, & ad aures quo-
que militum dicta ferocia voluebantur: ac si militaris suffragij res esset, haud
dubie ferebant Minutium Fabio duci prælaturos. Fabius pariter in suos haud
minus quam in hostes intentus, prius ab alijs inuictum animum præstans, quã-
quam probe scire, nõ in castris modo suis, sed iam etiam Romę suam cunctati-
onem infamem esse, obstinatus tamen eodem consiliorum tenore, æstatis reli-
quum extraxit: vt Annibal destitutus ab spe summa appetiti certaminis, iam hy
bernis locum circumspectaret: quia ea regio præsentis erat copiæ, non perpe-
tuæ, arbusta vineæq;, & cõsita omnia magis amœnis quam necessarijs fructib.
Hac per exploratores relata fama Fabio, cum satis sciret per easdẽ angustias,
quibus intrauerat Falernum agrum, rediturum, Calliculam montem & Cassili-
num occupat modicis præsidijs: quæ vrbs Vulturno flumine dirempta, Faler-
num à Campano agro diuidit: ipse iugis ijsdem exercitũ reducit, missio explo-
ratum cum CCCC. equitibus sociorum L. Hostilio Mancino: qui ex turba iuue-
num audientium sæpe ferociter concionantem magistrum equitum, progressus
primo exploratoris modo, vt ex tuto specularetur hostem, vbi vagos passim
per vicos Numidas vidit, per occasionem etiam paucos occidit, extemplo oc-
cupatus certamine est animus, exciderunteque præcepta dictatoris: qui quam
tuto posset progressum prius recipere sese iusserat, quam in conspectum hosti-
um veniret. Numidæ alij atque alij occurrantes refugienteſq;, ad castra prope
ipsum cum fatigatione equorũ atq; hominum pertaxere. inde Cartalo, penes
quem summa equestris imperij erat, concitatis equis inuectus, cum prius quam

ad

ad coniectum teli veniret,auertisset hostem, quinque millia ferme continenti cursu secutus est fugientes Mancinus. postquam nec hostem desistere sequi, nec spem vidit effugiendi esse,cohortatus suos in præliũ redijt, omni parte virium impar.itaque ipse,& delecti equitum circumuenti occiduntur. cæteri effuso rursus cursu Cales primum,inde prope inuijs callibus ad dictatorem perfugerunt.Eo forte die Minutius se coniunxerat Fabio,missus ad firmandum præsidio saltum,qui super Taracinam in arctas coactus faces imminet mari,ne immunito Appiæ limite,Pœnus peruenire in agrum Romanum posset.Coniunctis exercitibus dictator ac magister equitum castra in viam deferunt, qua Annibal ducturus erat.duo inde millia hostes aberant. Postero die Pœni quod viæ inter bina castra erat,agmine compleuere.Cum Romani sub ipso constitissẽt vallo,haud dubie æquiore loco,succesſit tamen Pœnus cum expeditis equitib atq; ad lacessendum hostem raptim,& procursando,recipiendoq; sese,pugnauere.Restitit suo loco Romana acies,lenta pugna,& ex dictatoris magis quam Annibalis fuit voluntate.CC. ab Romanis, DCCC. hostium cecidere. Inclusus inde videri Annibal, & ad Casilinum obsessus: cum Capua,& Samnium,& tantum ab tergo diuitum sociorum Romanis commeatus subueheret: Pœnus contra intra Formiana saxa,ac Linterni arenas,stagnaque perhorrida situ,hybernaturus esset.nec Annibalẽ fefellit suis se artib.peti.itaq; cum per Casilinũ euadere non posset,petendique montes & iugum Calliculæ superandum esset: nec vbi Romanus inclusum vallibus agmen aggrederetur,ludibrium oculorum specie terribile ad frustrandum hostem commentus, principio noctis furtim succedere ad montes statuit.fallacis consilij talis apparatus fuit.Faces vndiq; ex agris collectæ,facesque virgarum atque arida sarmenta prẽligantur cornibus boum: quos domitos,indomitosque multos inter cæteram agrestem prædam agebat.ad duo millia ferme boum effecta: Asdrubalique negocium datum,vt primis tenebris noctis id armentum accensis cornibus ad montes ageret,maxime,si posset,super saltus ab hoste insessos. Primis tenebris silentio mota castra boues aliquanto ante signa acti.vbi ad radices montium,viasq; angustas ventum est, signum extemplo datur, vt accensis cornibus armenta in aduersos concitentur montes.& metus ipse relucentis flammæ ex capite, calorq; iam ad viuum, ad imaque cornuum aduenies, velut stimulatus furore agebat boues,quo repente discursu haud secus quam syluis montibusq; accensis,omnia circum virgulta ardere: capitumq; inquietatio excitans flammam, hominum passim discurrentium speciem præbebat. Qui ad transitus saltus insidendos locati erant,vbi in summis montibus,ac super se quosdã ignes conspexerũt circumuentos se esse rati,præsidio excessere:qua ingens emicabat flamma, velut tutissimum iter petentes summa montium iuga. tum in quosdam boues palantes à suis gregibus inciderunt: & primo cum procul cernerent,veluti flammas spirantiũ miraculo attoniti constiterũt. deinde vt humana apparuit fraus, tum vero insidias rati esse, cum multo maximoque strepitu concitant se in fugam,leuique armaturæ hostium incurrere. cæterum mox æquato timore neutros pugnam incipientes ad lucem tenuit.Interea toto agmine Annibal traducto per saltum, & quibusdam in ipso saltu hostium oppressis, in agro Alifano posuit castra. Hunc tumultum sensit Fabius: cæterum & insidias esse ratus, & ab nocturno vtiq; abhorrens certamine,suos munimentis tenuit. Luce prima sub iugo montis prælium fuit,quo intercluſam ab suis leuem armaturam facile (erenim numero aliquantum præstabant) Romani superassent, nisi Hispanorum cohors ad idipsum remissa ab Annibale, peruenisset. ea assuetior montibus, & ad concursandum inter saxa rupesque aptior ac leuior, cum velocitate corporum, tum armorum habitu, campestrem hostem grauem armis, statariumque pugnæ genere facile elusit. Ita haudquaquam pari certamine digressi Hispani fere omnes incolumes, Romani aliquot suis amissis,in castra contenderunt.Fabius quoq; mouit castra: transgressusq; saltum super Alifas loco alto

ac munito consedit. Tum per Samnium Romam se petere simulaus Annibal, A
vsque in Pelignos populabundus redijt. Fabius medijs inter hostium agmen vr-
bemq; Romã iugis nec absistens ducebat, nec congrediens. Ex Pelignis Pœnus
flexit iter, retroque Apuliam repetens, Gerionem peruenit, vrbem metu, quia
collapsa ruinis pars mœnium erat, ab suis desertam. Dictator in Larinate agro
castra communiit. inde sacrorum causa Romam reuocatus, non imperio modo,
sed consilio etiam, ac prope precibus agens cum magistro equitum, vt plus
consilio, quam fortunæ confidat: & se potius ducem, quam Sempronium Fla-
miniumque imitetur, ne nihil actum censeret, exacta prope æstate per ludi-
ficationem hostis: medicos quoque plus interdum quiete, quam mouendo
atque agendo proficere. haud paruã rem esse, ab toties victore hoste vinci de-
sisse, & ab continuis cladibus respirasse. Hæc nequicquam præmonito magi-
stro equitum, Romam est profectus. Principio æstatis qua hac gerebantur, in
Hispania quoque terra marique cœptum bellum est. Asdrubal ad eum naui-
um numerum, quem à fratre instructum, paratumque acceperat, decem ad-
iecit. quadraginta nauium classem Himilconi tradidit, atque ita Carthagi-
ne profectus nauibus prope terram, exercitum in littore ducebat, paratus cõ-
fligere quacunque parte copiarum hostis occurrisset. Cn. Scipioni, postquam
mouisse ex hybernis hostem audiuit, primo idem consilij fuit: deinde minus B
terra propter ingentem famã nouorum auxiliorum concurrere ausus, delecto
milite in naues imposito, quinque & triginta nauium classe ire obuiam hosti
pergit. Altero ab Tarracone die ad stationem X. millia passuum distantem ab
ostio Iberi amnis peruenit. inde duæ Massilienſium speculatoriæ præmissæ
retulerunt, classem Punicam stare in ostio fluminis, castraque in ripa posita.
Itaque vt improuidos incautosque vniuersos simul effuso terrore opprime-
ret, sublatis ancoris ad hostem vadit. Multas & locis altis positas turres His-
pania habet, quibus & speculis, & propugnaculis aduersus latrones vtuntur.
Inde primo conspectis hostium nauibus, datum signum Asdrubali est: tumul-
tusque prius in terra & castris, quam ad mare & ad naues est ortus, nondum
aut pulsu remorum, strepituque alio nautico exaudito, aut aperientibus clas-
sem promontoriis: cum repente eques alius super alium ab Asdrubale missus,
vagos in littore, quietosque in tentoriis suis, nihil minus quam hostem aut præ-
lium eo die expectantes, conscendere naues propere, atque arma capere iu-
bet. classem Romanam iam haud procul à portu esse. Hæc equites dimissi pas-
sim imperabant. mox Asdrubal ipse cum omni exercitu aderat: varioque om-
nia tumultu strepunt, ruentibus in naues simul remigibus militibusque, fugien-
tium magis è terra quam in pugnam euntium modo. Vix dum omnes conscen
derant, cum alij resoluunt oras, aut ancoram vellunt: alij, ne quid teneat, an-
coralia incidunt: raptimque omnia præpropere agendo, militum apparatu
nautica ministeria impediuntur, trepidatione nautarum capere & aptare ar-
ma miles prohibetur. Etiam Romanus non appropinquabat modo, sed direxe-
rat etiam in pugnam naues. itaq; non ab hoste & prælio magis Pœni, quam su-
omet ipsi tumultu turbabantur: & tentata verius pugna, quam inita, in fugam
auerterunt classẽ. & cum auersi, ac diuerso late agmine à tam multis simul ve-
nientibus haud sane impenetrabiles essent, in littus passim naues egerunt: atq;
alij vadis, alij sicco littore excepti, partim armati, partim inermes ad instructã
per littus aciem suorum perfugere. Duæ tamen primo concursu captæ erant
Punicę naues, quatuor suppressæ. Romani, quanquam terra hostium erat, arma-
tamq; aciem toto prætentam in littore cernebant, haud cunctanter tamen in
secuti trepidam hostium classem, naues omnes, quæ non aut perfregerant pro-
ras littore illisas, aut carinas fixerant vadis, religatas puppibus in altum ex-
traxere, ad V. & XX. naues ex XXX. cepere. Neque id pulcherrimum eius vic-
toriæ fuit, sed quod vna leui pugna toto eius oræ mari potiti erant. Itaque ad
Honoscam classe prouecti, exscensu nauibus in terram facto, cum vrbem vi
cepissent,

A cepissent, captamq; diripuissent, Carthaginem inde petunt: atque omnem agrum circa depopulati, postremo tecta quoque coniuncta muro, portisque incenderunt. Inde iam præda grauis ad Longunticam peruenit classis. vbi vis magna sparti fuit, ad rem nauticam congesta ab Asdrubale, quod satis in vsum fuit, sublato, cæterum omne incensum est. Nec continentis modo proiectas oras præteruecta, sed in Ebusum insulam transmissum. vbi vrbe, quæ caput insulæ est, biduum nequicquam summo labore oppugnata, vbi in spem irritam frustra teri tempus animaduersum est, ad populationē agri versi, direptis aliquot incensisque vicis, maiore quam ex continenti præda parta, cum in naues sese recipissent, ex Balearibus insulis legati pacem petentes ad Scipionem venerunt. Inde flexa retro classis, reditumque in citeriora prouinciæ: quo omnium populorum, qui Iberum incolunt, multorum & vltimæ Hispaniæ legati concurrerunt. Sed qui vere ditionis imperijque Romani facti sunt, obsidibus datis, populi amplius fuerunt centumviginti. Igitur terrestribus quoque copiis satis fidens Romanus, vsque ad saltum Castulonensem est progressus. Asdrubal in Lusitaniam, ac propius Oceanum concessit. Quietum inde fore videbatur reliquum æstatis tempus, fuissetque per Pœnum hostem: sed præterquam quod ipsorum Hispanorum inquieta auidaq; in nouas res sunt ingenia, Mandonius vir nobilis, qui antea Ilergetum regulus fuerat, postquam Romani ab saltu recessere ad maritimam oram, concitis popularibus, in agrum pacatum Romanorum sociorum ad populandum venit. Aduersus eos tribus millibus cum expeditis auxilijs à Scipione missis, leui certamine vt tumultuariam manum fudere, multis occisis, quibusdam captis, magnaque parte armis exuta. Hic tamen tumultus cedentem ad Oceanum Asdrubalem cis Iberum ad socios tutandos retraxit. castra Punica in agro Ilercaonensium, castra Romana ad nouam classem erant, cum fama repens alio vertit bellum. Celtiberi principes, qui regionis suæ legatos obsidesque dederant Romanis, nuncio misso à Scipione exciti arma capiunt, prouinciamque Carthaginiensium valido exercitu inuadunt: tria oppida vi expugnant. inde cum ipso Asdrubale duob. prælijs egregie pugnantes, XV. millia hostium occiderunt, quatuor millia cum multis militaribus signis capiunt. Hoc statu rerum in Hispania, P. Scipio in prouinciam venit, prorogato post consulatum imperio, ab Senatu missus cum XXX. longis nauibus, & octo millibus militum, magnoque commeatu aduecto. Ea classis ingens agmine onerariorum procul visa cum magna lætitia ciuium sociorumque, portum Tarraconis ex alto tenuit. ibi milite exposito, profectus Scipio fratri coniungitur: ac deinde communi animo consilioque gerebant bellum. Occupatis igitur Carthaginiensibus Celtiberico bello, haud cunc-
C tanter Iberum transgrediuntur: nec vllo viso hoste Saguntum pergunt ire, quod ibi obsides totius Hispaniæ custodiæ traditos ab Annibale, fama erat modico in arce custodiri præsidio. Id vnum pignus inclinatos ad Romanam societatem omnium Hispaniæ populorum animos morabatur, ne sanguine liberorum suorum culpa defectionis lueretur. Eo vinculo Hispaniam vir vnus soleri magis quam fideli consilio exoluit. Acedux erat Sagunti nobilis Hispanus, fidus ante Pœnis: tum (qualia pleraque sunt barbarorum ingenia) cum fortuna mutauerat fidem. cæterum transfugam sine magnæ rei proditione venientem ad hostes, nihil aliud quam vnum vile atque infame corpus esse ratus, id agebat, vt quam maximum emolumentum nouis sociis esset. circumspectis igitur omnibus quæ fortuna potestatis eius poterat facere, obsidibus potissimum tradendis animum adiecit: eam vnam rem maxime ratus conciliaturam Romanis principum Hispaniæ amicitiam. Sed cum iniussu Bostaris præfecti satis sciret nihil obsidum custodes facturos esse, Bostarem ipsum arte aggreditur. Castra extra vrbem in ipso littore habebat Bostar, vt aditum ex portu intercluderet Romanis. ibi eum in secretum abductum, velut ignorantem monet, in quo statu sit res. Metū continuisse ad eam diem Hispanorū animos,

quia procul Romani abeſſent : nunc cis Iberum caſtra Romana eſſe, arcem A
tutam,perfugiumq; nouas volentibus res. Itaq; quos metus non teneat,bene-
ficio & gratia deuinciendos eſſe. Miranti Boſtari,percontantiq; quodnam id
ſubitum tantæ rei donum poſſit eſſe : Obſides, inquit, in ciuitates remitte. id
priuatim parentibus, quorum maximum nomen in ciuitatibus eſt ſuis, & pub-
lice populis gratum erit. Vult ſibi quiſque credi , & habita fides ipſam plerun-
que obligat fidem. Miniſterium reſtituendorum domos obſidum,mihimet de-
poſco ipſe, vt opera quoque impenſa conſilium adiuuem meum, & rei ſuapte
natura gratæ, quantam inſuper gratiam poſſim, adijciam. Homini non ad cæ-
tera Punica ingenia callido vt perſuaſit,nocte clam progreſſus ad hoſtium ſta-
tiones, conuentis quibuſdam auxiliaribus Hiſpanis, & ab ijs ad Scipionẽ per-
ductus, quid afferret expromit . Fide accepta dataque , ac loco & tempore
conſtituto ad obſides tradendos,Saguntum redit. diem inſequentem abſump-
ſit cum Boſtare mandatis ad rem agendam accipiendis dimiſſus, cum ſe no-
cte iterum,vt cuſtodias hoſtium falleret, conſtituiſſet, ad compoſitam cum ijs
horam excitatis cuſtodibus puerorum profectus, veluti ignarus in præparatas
ſua fraude inſidias ducit. In caſtra Romana perducti,cætera omnia de reddẽ-
dis obſidibus , ſicut cum Boſtare conſtitutum erat, acta per eundem ordinem
quaſi Carthaginienſium nomine ſic agerentur. Maior aliquanto Romano- B
rum gratia fuit in re pari, quam quanta futura Carthaginienſium fuerat. illos
enim graues ſuperboſq; in rebus ſecundis expertos, fortuna & timor mitigaſſe
videri poterat. Romanus primo aduentu, incognitus ante, ab re clementi li-
beralique initium fecerat: & Acedux vir prudens haud fruſtra videbatur ſoci-
os mutaſſe. Itaq; ingenti conſenſu ad defectionem omnes ſpectare: armaque
extemplo mota forent, ni hyems quæ Romanos quoque & Carthaginienſes
concedere in tecta coegit,interueniſſet. Hæc in Hiſpania quoque ſecunda æ-
ſtate Punici belli geſta , cum in Italia paululum interualli cladibus Romanis
ſolers cunctatio Fabij feciſſet: quæ vt Annibalem non mediocri ſolicitum cu-
ra habebat, tandem eum militiæ magiſtrum delegiſſe Romanos cernentem,
qui bellum ratione, non fortuna gereret:ita contempta erat inter ciues armā-
tos pariter togatoſq;, vtiq; poſtquam abſente eo,temeritate magiſtri equitum
læto,vt verius dixerim,quam proſpero euentu,pugnatũ ferat.Acceſſerunt duæ
res ad augendam inuidiã dictatoris.vna fraude ac dolo Annibalis: quod cum
à perfugis eis monſtratus ager dictatoris eſſet,omnibus circa ſolo æquatis, ab
vno eo ferrum ignemq; & vim omnem hoſtium abſtineri iuſſit, vt occulti ali-
cuius pacti ea merces videri poſſet.altera ipſius facto,primo forſitã dubio quia
nõ expectata in eo ſenatus authoritas eſt: ad extremum haud ambigue in ma-
ximã laudẽ verſo,in permutãdis captiuis: quod ſicut primo Punico bello factũ
erat,conuenerat inter duces Romanos, Pœnumq;, vt quæ pars plus reciperet
quam daret, argenti pondo bina & ſelibras in militem præſtaret, CCXLVII.
cum plures Romanus quam Pœnus recepiſſet,argentumq; pro eis debitum ſæ-
pe iactata in ſenatu re,quoniam non conſuluiſſet patres,tardius rogaretur: in-
violatum ab hoſte agrum miſſo Romam filio vendidit, fidemq; publicam im-
pendio priuato exoluit.Annibal pro Gerionis mœnibus, cuius vrbis captæ at-
que incenſæ ab ſe in vſum horreorum,pauca reliquerat tecta,ſtatiua habebat.
inde frumentatum duas exercitus partes mittebat: cum tertia ipſa expedita
in ſtatione erat,ſimul caſtris præſidio, & circunſpectans nec vnde impetus in
frumentatores fieret. Romanus tunc exercitus in agro Larinati erat. præerat
Minutius magiſter equitum, profecto, ſicut ante dictum eſt, ad vrbem dictato-
re.Cæterum caſtra quæ in monte alto ac tuto loco poſita fuerant, iam in pla-
num deferuntur: agitabanturq; pro ingenio ducis conſilia callidiora,vt impe-
tus aut in frumentatores palantes,aut in caſtra relicta, cum leui manu præſidi-
oque fieret. Nec Annibalem fefellit, cum duce mutatam eſſe belli rationem,
& ferocius quam conſultius rem hoſtes geſturos. Ipſe autem (quod minime
quia

A quis crederet) cum hostis propius esset, tertiam partem militum frumentatum, duabus in castris retentis, dimisit: deinde castra ipsa propius hostem mouit, duo ferme à Gerione millia, in tumulum hosti conspectu: vt intentum sciret esse ad frumentatores, siqua vis fieret, tutandos. Propior inde ei atque ipsis imminens Romanorum castris tumulus apparuit: ad quem capiendum si luce palam iretur, quia haud dubie hostibus breuiore via præuentus esset, nocte clam missi Numidæ ceperunt. quos tenentes locum contempta paucitate Romani postero die cum eiecissent, ipsi eo transferunt castra. Tum itaque vt exiguum spacij vallum à vallo aberat, & id ipsum totum prope compleuerat Romana acies, simul & per auersa castra à castris Annibalis equitatus cum leui armatura emissus in frumentatores late cædem fugamque hostium palatorum fecit: nec acie certare Annibal ausus: quia tanta paucitate vix castra, si oppugnarentur, tutari poterat. iamque artibus Fabij pars exercitus aberat, iam ferme sedendo & cunctando bellum gerebat, receperatque suos in priora castra, quæ pro Gerionis mœnibus erant. Iusta quoque acie, & collatis signis dimicatum, quidam authores sunt. primo concursu Pœnum vsque ad castra fusum, inde eruptione facta repente versum terrorem in Romanos: Numerij Decimi Samnitis deinde aduentu prælium restitutum. hinc principem genere ac
B diuitiis non Bouiani modo, vnde erat, sed toto Samnio, iussu dictatoris octo millia peditum, & equites ducentos adducentem in castra, ab tergo cum apparuisset Annibali spem parti vtrique præbuisse noui subsidij: tumque Fabio ab Roma veniente, Annibalem insidiarum quoque aliquid timentem recepisse suos: Romanum insecutum adiuuante Samnite duo castella eo die expugnasse: sex millia hostium cæsa, quinque admodum Romanorum. tamen in tam pari prope clade famam egregiæ victoriæ cum vanioribus literis magistri equitum Romam perlatam. De his rebus persæpe & in senatu & in concione actum est. Cum læta ciuitate dictator vnus nihil nec famæ, nec literis crederet, vt si vera omnia essent, secunda se magis quam aduersa timere diceret: tum M. Metellus tribunus plebis id vnum enimuero ferendum esse negat, non præsentem solum dictatorem obstitisse rei bene gerendæ, sed absentem etiam gestæ obstare: & inducendo bello sedulo tempus terere, quo diutius in magistratu sit, solusque & Romæ & in exercitu imperium habeat. quippe consulum alterum inacie cecidisse, alterum specie classis Punicæ persequendæ procul ab Italia ablegatum. duos prætores Sicilia atque Sardinia occupatos, quorum neutra hoc tempore prouincia prætore egeat. M. Minutium magistrum equitum, ne hostem videret, ne quid rei bellicæ gereret, prope in custodia habitum. Itaque
C hercule, non Samnium modo, quo iam tanquam trans Iberum agros Pœnis concessum sit, sed Campanum Calenumque, & Falernum agrum peruastatos esse, sedente Casilini dictatore, & legionibus populi Romani agrum suum tutante: exercitum cupientem pugnare, & magistrum equitum, clausos prope intra vallum retentos, tanquam hostibus captiuis arma adempta. tandem vt abscesserit inde dictator, vt obsidione liberatos extra vallum egressos fudisse ac fugasse hostes. Quas ob res, si antiquus animus plebi Romanæ esset, audacter se laturum fuisse de abrogando Q. Fabii imperio. Nunc modicam rogationem promulgaturum de æquando magistri equitum & dictatoris iure: nec tamen, ne ita quidem prius dimittendum ad exercitum. Q. Fabium, quam consulem in locum C. Flaminij suffecissent. Dictator concionibus se abstinuit in actione minime popularis, ne in senatu quidem satis æquis auribus audiebatur, tunc cum hostem verbis extolleret, bienniique clades per temeritatem atq; inscitiam ducum acceptas referret: magistroque equitum, quod contra edictum suum pugnasset, rationem diceret reddendam esse. si penes se summa imperij consiliique sit, propediem effecturum, vt sciant homines, bono imperatori haud magni fortunam momenti esse: mentem rationemq; dominari. se eo tempore, & sine ignominia seruasse exercitum, quã multa millia hostium

occidisse,ducere maiorem gloriam esse. Huius generis orationibus frustra habitis, & consule creato M. Attilio Regulo, ne præsens de iure imperij dimicaret,pridie quam rogationis ferendæ dies adesset,nocte ad exercitum abiit.Luce orta, cum plebis concilium esset, magis tacita inuidia dictatoris, fauorque magistri equitum animos versabat, quam satis audebant homines ad suadendum, quod vulgo placebat, prodire : & fauore superante, authoritas tamen rogationi deerat. Vnus inuentus est suasor legis C.Terentius Varro,qui priore anno prætor fuerat,loco non humili solum,sed etiam sordido ortus.patrem lanium fuisse ferunt, ipsum institorem mercis filioque hoc ipso in seruili eius artis ministerio vsum, is iuuenis vbi ex eo genere quæstus pecunia à patre relicta, animum ad spem liberalioris fortunæ adiecit, togaque & forum placuere, proclamando pro sordidis hominibus, causisque aduersus rem & famam bonorum, primum in notitiam populi,deinde ad honorem peruenit. quæstura quoque,& duabus ædilitatibus,plebeia & curuli, postremo & prætura perfunctus. iam ad consulatus spem cum attolleret animos, haud parum callide auram fauorabilis populi ex dictatoria inuidia petijt: sicque plebis vnus gratiam tulit. Omnes eam rogationem, quique Romæ, quique in exercitu erant,æqui atque iniqui, præter ipsum dictatorem, in contumeliam eius latam acceperunt. ipse, qua grauitate animi criminantes se ad multitudinem inimicos tulerat, eadem & populi in se sæuientis iniuriam tulit : acceptisque in ipso itinere literis senatusconsulti de æquato imperio, satis fidens haud quaquam cum imperij iure artem imperandi æquatam, cumque inuicto à ciuibus hostibusque animo ad exercitum rediit. Minutius vero cum iam ante vix tolerabilis fuisset, secundis rebus, ac fauore vulgi : tum vtique immodice immodesteque non Annibale magis victo ab se, quam Fabio, gloriari. Illum in rebus asperis vnicum ac parem ducem quæsitum Annibali, maiorem minori, dictatorem magistro equitum, quod nulla memoria habeat annalium, iussu populi æquatum in eadem ciuitate, in qua magistri equitum virgas ac secures dictatoris tremere atque horrere soliti sunt.in tantum suam felicitatem virtutemque enituisse. ergo secuturum se fortunam suam, si dictatoris cunctatio in segnitie deorum hominumque iudicio damnata perstaret. Itaque quo die primum congressus est cum Fabio, statuendum omnium primum ait esse, quemadmodum imperio adæquato vtantur. se optimum ducere,aut diebus alternis, aut, si maiora interualla placerent, partitis temporibus alternis summum ius imperiumque esse, vt par hosti non solum consilio, sed viribus etiam esset, si quam occasionem rei gerendæ habuisset. Q.Fabio haudquaquam id placere: omnia enim fortunam habituram, quæcunq; temeritas collegæ habuisset: sibi communicatum cum illo,sed non ademtum imperium esse.itaque se nunquam volentem parte qua posset,rerum consilio gerendarum cessurum: nec se tempora aut dies imperij cum eo,sed exercitus diuisurum. suisque consiliis,quoniam omnia non liceret,quæ posset, seruaturum. Ita obtinuit, vt legiones, sicut consulib.mos esset,inter se diuiderét.prima & quarta Minutio, secunda & tertia Fabio euenerunt. item equites pari numero, sociumque & Latini nominis auxilia diuiserunt. castris se quoque separari magister equitum voluit. Duplex inde Annibali gaudium fuit (neque enim quicquam eorum quæ apud hostes agerentur, eum fallebat, & perfugis multa indicantibus, & per suos explorantem) nam & liberam Minutij temeritatem se suo modo captaturum, & solertiæ Fabij dimidium virium decessisse. Tumulus erat inter castra Minutij, Pœnorumque, eum qui occupasset, haud dubie iniquiorem erat hosti locum facturus. eum non tam capere sine certamine volebat Annibal, quanquam id operæprecium erat, quam causam certaminis cum Minutio, quem semper occursurum ad obsistendum satis sciebat, contrahere. Ager omnis medius erat prima specie inutilis insidiatori, quia non modo syluestre quicquam, sed ne vepribus quidé vellitá habebat : re ipsa natus tegendis insidiis eo magis,quod

in nuda valle nulla talis fraus timeri poterat. & erāt in anfractibus cauæ rupes, vt quædam earum ducenos armatos possent capere. In has latebras, quot quēque locum apte insidere poterant, quinque millia condūntur peditum equitumque. nec vbi tamen aut motus alicuius temere egressi, aut fulgor armorum fraudem in valle tam aperta detegeret, missis paucis prima luce ad capiendū quem ante diximus tumulum, auertit oculos hostium. Primo statim conspectu contempta paucitas, ac sibi quisque deposcere pellendos inde hosteis. ad locum capiendum dux ipse inter stolidissimos ferocissimosque ad arma vocat, & vanis animis & minis increpat hostem. Principio leuem armaturam dimittit, deinde conserto agmine mittit equites: postremo, cum hostibus quoque subsidia mitti videret, instructis legionib. procedit. Et Annibal laborantib. suis alia atque alia, crescente certamine, mittens auxilia peditum equitumq;, iam iustam expleuerat aciem, ac totis vtrinque viribus certabatur. Prima leuis armatura Romanorum præoccupatum inferiore loco succedens tumulum, pulsa detrusaque terrorem in succedentem intulit equitem, & ad signa legionum refugit. peditum acies inter perculsos impauida sola erat, videbaturque, si iusta aut si recta pugna esset, haud quaquam impar futura. tantum animorum fecerat prospere ante paucos dies res gesta. sed exorti repente insidiatores, eum tumultum terroremque in latera vtrinque, ab tergoque incursantes fecerunt, vt neque animus ad pugnam, neque ad fugam spes cuiquam superesset. Tunc Fabius primo clamore pauentium audito, dein conspecta procul turbata acie, Ita est, inquit, non celerius quam timui, deprehendit fortuna temeritatem. Fabio æquatus imperio, Annibalem & virtute & fortuna superiorem videt. sed aliud iurgandi succensendique tempus erit: nunc signa extra vallum proferte. victoriam hosti extorqueamus, confessionem erroris ciuibus. Iam magna ex parte cæsis aliis, aliis circumspectantibus fugam. Fabiana se acies repente velut cœlo demissa ad auxilium ostendit. itaque priusquam ad coniectum teli veniret, aut manum consereret, & suos à fuga effusa, & à feroci pugna hostes continuit. Qui solutis ordinibus vage dissipati erant, vndiq; cōfugerant ad integram aciem qui plures simul terga dederant, conuersi in hostem, volueteſque orbem, nunc sensim referre pedem, nunc conglobati restare. ac iam prope vna acies facta erat victi atque integri exercitus, inferebantq; signa ad hostem: cum Pœnus receptui cecinit, palam ferente Annibale, ab se Minutium, se à Fabio victum. Ita per variam fortunam diei maiore parte exacta, cum in castra reditum esset, Minutius conuocatis militibus, Sæpe ego, inquit, audiui, milites, eum primum esse virum, qui ipse consulat quid in rem sit: secundum, eum qui bene monenti obediat: qui nec ipse consulere, nec alteri parere scit, eum extremi ingenij esse. Nobis quoniam prima animi ingeniique negata sors est, secundam ac mediam teneamus, & cum imperare discimus, parere prudenti in animum inducamus. castra cum Fabio iungamus. ad prætorium eius signa cum tulerimus: vbi ego eum parentem appellauero, quod beneficio eius erga nos, ac maiestate eius dignum est: vos milites eos, quorum vos modo arma dextræque texerunt, patronos salutabitis: & si nihil aliud, gratorum certe nobis animorum gloriam dies hæc dederit. Signo dato, conclamatur inde vt colligantur vasa. profecti agmine incedentes, ad dictatoris castra, in admirationem, & ipsum, & omnes qui circa erant, conuerterunt. Vt constituta sunt ante tribunal signa, progressus ante alios magister equitum, cum patrem Fabium appellasset, circumfusosque militum eius totum agmen patronos consalutasset: Parentibus, inquit, meis, dictator, quibus te modo nomine, quo fando possum, æquaui, vitam tantum debeo: tibi cum meam salutem tum omnium horum. itaque plebiscitum, quo oneratus magis quam honoratus sum, primus antiquo, abrogoque: & quod tibi mihique, quod meo exercitui tuoq; conseruato ac conseruatori sit felix, sub imperium auspiciumque tuum redeo, & signa hæc legioneſque restituo, tu quæso placatus, me magistrum equitum, hos ordinibus

» ordinibus ſuis quenque teneri iubeas. Tum dextræ interiunctæ: militeſque A
concione dimiſſa à notis ignotiſque benigne atque hoſpitaliter inuitari: lætuſque dies ex admodum triſti paulo ante ac prope execrabili factus. Romæ, vt eſt perlata fama rei geſtæ, dein litires non magis ipſorum imperatorum, quam vulgo militum ex vtroque exercitu affirmata, pro ſe quiſque Maximum laudibus ad cœlum ferre. Par gloria apud Annibalem hoſteſq; Pœnos erat: ac tum demum ſentire, cum Romanis, atque in Italia bellum eſſe: nam biennio ante adeo & duces Romanos, & milites ſpreuerant, vt vix cum eadem gente bellum eſſe crederent, cuius terribilem eam famam à patribus accepiſſent. Annibalem quoq; ex acie redeuntem dixiſſe ferunt, tandem eam nubem, quæ ſederet in iugis montium, ſolicitatam procella imbrem dediſſe. Dum hæc geruntur in Italia: Cn. Seruilius Geminus conſul cum claſſe nauium circunuectus Sardiniæ & Corſicæ oram, & obſidibus vtrinque acceptis, in Africam tranſmiſit: & prius quam in continentem deſcenſiones faceret, Meninge inſula vaſtata, & ab incolentibus circa eam, ne & ipſorum vreretur diripereturque ager, decem talentis argenti acceptis, ad littora Africæ acceſſit, copiaſque expoſuit. Inde ad populandum agrum ducti milites, nauales que ſocij iuxta effuſi, ac ſi inſulas cultorum egentes prædarentur. itaque in inſidias temere illati, cum à frequentibus palantes, & locorum ignari circumuenirentur, cum multa cæde, ac fœda B
fuga retro ad naues compulſi ſunt. Ad mille hominum, cum his Sempronio Bleſo quæſtore amiſſo, claſſis à littoribus hoſtium plenis trepide ſoluta in Siciliam curſam tenuit: traditaque Lilybæi, T. Otacilio prætori, vt ab legato eius P. Sura Romam reduceretur. ipſe per Siciliam pedibus profectus, freto in Italiam traiecit: literiſque Q. Fabij accitus & ipſe, & collega eius Marcus Attilius, vt exercitum ab ſe exacto iam prope ſemeſtri imperio acciperent. Omnium prope annales Fabium dictatorem aduerſus Annibalem rem geſſiſſe tradunt. Cœlius etiam eum primum à populo creatum dictatorem ſcribit. Sed & Cœlium & cæteros fugit, vni conſuli Cn. Seruilio, qui tunc procul in Gallia prouincia aberat, ius fuiſſe, dicendi dictatoris: quam moram quia expectare territa iam clade ciuitas non poterat, eo decurſum eſſe, vt à populo crearetur, qui pro dictatore eſſet: res inde geſtas gloriamque inſignem ducis, & augendæ titulum imaginis poſteris, vt dictator pro dictatore diceretur, facile obtinuiſſe. Conſules M. Attilius Regulus, Cn. Seruilius Geminus, exercitu accepto, hybernaculis mature communitis (tum enim autumni erat tempus) Fabij artibus cum ſumma inter ſe concordia bellum geſſerunt. Frumentatum exeunti Annibali diuerſis locis opportune aderant, carpentes agmen, palantesque excipientes. in caſum vniuerſæ dimicationis, quam omnibus artibus petebat hoſtis, non veniebant. adeoque inopia eſt coactus Annibal, vt niſi tum fugæ ſpeciem abeundo timuiſſet, Galliam repetiturus fuerit: nulla relicta ſpe alendi exercitus in eis locis, ſi inſequentes conſules eiſdem artibus bellum gererent. Cum ad Gerionem iam hyeme impendente conſtitiſſet bellum, Neapolitani legati Romam venere. ab ijs quadraginta pateræ aureæ magni ponderis in curiam illatæ, atque ita verba facta, vt dicerent, ſcire ſe Romani populi ærarium bello exhauriri: & cum iuxta pro vrbibus agrisque ſociorum, ac pro capite atq; acre Italiæ vrbe Romana atque imperio geratur: æquum cenſuiſſe Neapolitanos: quod auri ſibi cum ad ipſorum ornatum, tum ad ſubſidium fortunæ à maioribus relictum foret, eo iuuare populum Romanum, ſi quam opem in ſeſe crederent, eodem ſtudio fuiſſe oblaturos. gratum ſibi patres Romanos populumque facturum, ſi omnes res Neapolitanorum ſuas duxiſſent: dignosque iudicauerint, à quibus donum animo ac voluntate eorum, qui libentes darent, quam re maius ampliusque, acciperent. Legatis gratiæ actæ pro munificentia curaque. patera, quæ ponderis minimi fuit, accepta. Per eoſdem dies ſpeculator Carthaginienſis, qui per biennium fefellerat, Romæ deprehenſus, præciſisq; manibus dimiſſus: & ſerui quinq; & viginti

in

in crucem acti, quod in campo Martio coniurassent. indici data libertas, & æris grauis viginti millia. Legati & ad Philippum Macedonum regem missi ad depoſcendum Demetrium Pharium, qui bello victus ad eum fugisset: alij in Ligures ad expoſtulandum, quod Pœnum opibus auxilijsque ſuis iuuiſſent: ſimul ad viſendum ex propinquo, quæ in Boijs atque Inſubribus gererentur. Ad Pinæum quoque regem in Illyricos legati miſſi ad ſtipendium, cuius dies exierat, poſcendum: aut, ſi diem proferre vellet, obſides accipiendos. adeo etſi bellum ingens in ceruicibus erat, nullius vſquam terrarum rei cura Romanos, ne longinqua quidem, effugiebat. in religionem etiam venit, ædem Concordiæ, quam per ſeditionem militarem biennio ante L. Manlius prætor in Gallia voueſſet, locatam ad id tempus non eſſe. itaque duumuiri ad eam rem creati ab AEmylio prætore vrbis, Cn. Pupius, & Cæſo Quintius Flaminius, ædem in arce faciendam locauerunt. Ab eodem prætore ex Senatuſconſulto literæ ad cõſules miſſæ, vt ſi iis videretur, alter eorum ad conſules creãdos Romã veniret: ſe in eam diem, qua iuſſiſſent, comitia edicturum. Ad hæc à conſulibus reſcriptum, ſine detrimento reipublicæ abſcedi non poſſe ab hoſte, itaque per interregem comitia habenda eſſe potius, quam conſulum alter à bello auocaretur. Patribus rectius viſum eſt, dictatorem à conſule dici comitiorum habendorum cauſa. Dictus L. Veturius Philo, M. Pomponium Mathonem magiſtrum equitum dixit. His vitio creatis, iuſſisque die quartodecimo ſe magiſtratu abdicare, ad interregnum res redijt. conſulibus prorogatum in annum imperium. interreges proditi à patribus, Cn. Claudius, Appij filius, Cento: inde Pũblius Cornelius Aſina. in eius interregno comitia habita magno certamine patrum ac plebis C. Terentium Varronem, ſui generis hominem, plebi, inſectatione principum, popularibusque artibus conciliatum, ab Q. Fabij opibus & dictatorio imperio concuſſis, aliena inuidia ſplendentem, vulgus etiam extrahere ad conſulatum nitebatur. patres ſumma ope obſtabant, ne ſe inſectando, ſibi æquari aſſueſcerent homines. Bebius Herennius tribunus plebis, cognatus C. Terentij, criminando non ſenatum modo, ſed etiam augures, quod dictatorem prohibuiſſent comitia perficere, per inuidiam eorum fauorem candidato ſuo conciliabat. Ab hominibus nobilibus per multos annos bellum quærentibus, Annibalem in Italiam abductum: ab iiſdem, cum debellari poſſe, fraude id bellum trahi. cum quatuor militum legionibus vniuerſis pugnari poſſe apparuiſſet, ac eo quod M. Minutius abſente Fabio proſpere pugnaſſet, duas legiones hoſti ad cædem obiectas: deinde ex ipſa cæde ereptas, vt pater patronusque appellaretur, qui prius vincere prohibuiſſet Romanos, quam vinci. Conſules deinde Fabianis artibus, cum debellari poſſet, bellum traxiſſe. Id fœdus inter omnes nobiles ictum: nec finem ante belli habituros, quam conſulem vere plebeium, id eſt, hominem nouum feciſſent. nam plebeios nobiles, iam eiſdem initiatos eſſe ſacris: & contemnere plebem, ex quo contemni deſierint à patribus, cœpiſſe. Cui non id apparet? id actum & quæſitum eſſe, vt interregnum iniretur: vt in patrum poteſtate comitia eſſent. id conſules ambos ad exercitum morando quæſiſſe. id poſtea, quia inuitis iis dictator eſſet dictus comitiorum cauſa, expugnatum eſſe, vt vitioſus dictator per augures fieret. Abhorrere igitur interregnum eos: conſulatum vnum certæ plebis Romanæ eſſe: populum liberius habiturum, ac daturum ei, qui magis vincere quam diu imperare malit. Cum his orationibus accenſa plebs eſſet, tribus patriciis petentibus, P. Cornelio Merenda, L. Manlio Volſone, M. AEmylio Lepido, duobus nobilibus iam familiaribus plebi, C. Attilio Serrano, & Q. AElio Pæto, quorum alter pontifex, alter augur erat, C. Terentius conſul primus creatur, vt in manu eius eſſent comitia rogando collegæ. Tum experta nobilitas parum fuiſſe virium in competitoribus eius, L. AEmylium Paulum, qui cum M. Liuio conſul fuerat, & damnatione collegæ, & ſua prope ambuſtus euaſerat, infeſtum plebi, diu ac multum recuſantem, ad petitionem compellit.

V.C. 538.

is

is proximo comitiali die, concedentibus omnibus qui cum Varrone certaue- A
runt, parque magis in aduersando quam collega, datur consuli. Inde prætoria comitia habita, creati M. Pomponius Matho, & P. Furius Philus. Romæ iuris dicundi vrbana sors Pomponio, inter ciues Romanos & inter peregrinos P. Furio Philo euenit. Additi duo prætores, M. Claudius Marcellus in Siciliam, L. Posthumius Albinus in Galliam. Omnes absentes creati sunt, nec cuiquam eorum præter Terentium consulem, erat mandatus honos, quem iam non antea gessisset, præteritis aliquot fortibus ac strenuis viris, quia in tali tempore nullus nouus magistratus videbatur mandandus. Exercitus quoque multiplicati sunt. Quantæ autem peditum equitumque additæ sint copiæ, adeo & numero, & genere copiarum variant authores, vt vix quicquam satis certum affirmare ausim. Decem millia nouorum militum alij scripta in supplementum, alij nouas quatuor legiones quinque legionibus additas, vt nouem legionibus rem gererent. numero quoque peditum equitumque legiones auctas, millibus peditum, & centenis equitibus in singulas adiectis: vt quina millia peditum, treceni equites essent: socij duplicem numerum equitum darent, pedites æquarent. Septem & octoginta millia armatorum, & ducentos in castris Romanis, cum pugnatum ad Cannas est, quidam authores sunt. Illud haud quaquam discrepat, maiore conatu atque impetu rem actam, quam prioribus annis, quia spem B
posse vinci hostem dictator præbuerat. Cæterum prius quam signa ab vrbe nouæ legiones mouerent, decemuiri libros adire atq; inspicere iussi, propter territos vulgo homines nouis prodigijs. nam & Romæ in Auentino, & Ariciæ, nunciatum erat, sub idem tempus lapidibus pluisse, & multo cruore, signa in Sabinis cædis, aquas è fonte calidas manasse. id quidem & quod sæpius acciderat, magis terrebat. & in via Fornicata, quæ ad campum erat, aliquot homines de cœlo tacti exanimatiq; fuerant. Ea prodigia ex libris procurata. Legati à Pesto pateras aureas Romam attulerunt. ijs sicut Neapolitanis, gratiæ actæ, aurum non acceptum. Per eosdem dies ab Hierone classis Hostiam cum magno cómeatu accessit. Legati Syracusani in senatum introducti, nunciarunt eædem C. Flaminij Cos. exercitusque allatam, adeo ægre tulisse regem Hieronem, vt nulla sui propria, regnique sui clade moueri magis potuerit. itaque, quanquam probe sciat magnitudinem populi Romani admirabiliorem prope aduersis rebus, quam secundis esse, missa tamen à se omnia, quibus à bonis fidelibusque socijs bella iuuari soleant. quæ ne accipere abnuant, magnopere se P. C. orare. Iam omnium primum ominis causa victoriam auream pondo CCCXX. afferre sese: acciperent eam, tenerentque, & haberent propriam & perpetuam. aduexisse etiam trecenta millia modium tritici, ducenta hordei, ne commeatus deessent. & quantum præterea opus esset, quo iussissent, subuecturos. Milite atque equite scire nisi Romano Latinique nominis non vti populum Romanum: leuium armatorum auxilia etiam externa vidisse in castris Romanis. itaque misisse mille sagittariorum ac funditorum, aptam manum aduersus Baleares ac Mauros, pugnacesque alias missili telo gentes. Ad ea dona consilium quoque addebant, vt prætor, cui prouincia Sicilia euenisset, classem in Africam traijceret: vt & hostes in terra sua bellum haberent, minusque laxamenti daretur ijs ad auxilia Annibali summittenda. Ab senatu ita responsum regi est: Virum bonum, egregiumq; socium Hieronem esse, atq; vno tenore, ex quo in amicitiam populi Romani venerit, fidem coluisse, ac rem Romanã omni tempore ac loco munifice adiuuisse: id, perinde ac deberet, pergratum populo Romano esse. Aurum & à ciuitatibus quibusdam allatum, gratia rei accepta, non accepisse populum Romanum: victoriam, omenque accipere, sedéque ei se diuæ dare, dicare Capitolium, templum Iouis Optimi Maximi. in ea arce vrbis Romæ sacratam, volentem propitiamque, firmam ac stabilem fore populo Romano. Funditores, sagittarijque, & frumentum traditum consulibus. Quinqueremes ad nauium classem, quæ cum T. Octacilio prætore in
Sicilia

Sicilia erant, quinque & viginti additæ: permissumque est, vt si è republica censeret esse, in Africam traijceret. Delectu perfecto, consules paucos morati dies, dum socij ab nomine Latino venirent. Milites tunc, quod nunquam antea factum erat, iureiurando à tribunis militum adacti, iussu consulum conuenturos, neque iniussu abituros. nam ad eam diem nihil præter sacramentum fuerat: & vbi ad decuriatum aut centuriatum conuenissent, sua voluntate ipsi inter se equites decuriati, centuriati pedites coniurabant, sese fugæ atque formidinis ergo non abituros, neque ex ordine recessuros, nisi teli sumendi, aut petendi, aut hostis feriendi, aut ciuis seruandi causa. id ex voluntario inter ipsos fœdere à tribunis ad legitimam iurisiurandi adactionem translatum. Conciones prius quam vrbe signa mouerentur, consulis Varonis multæ ac feroces fuere, denunciantes, bellum accersitum in Italiam ab nobilibus, mansurumque in visceribus reipublicæ, si plures Fabios imperatores haberet, se quo die hostem vidisset, profligaturum. Collegæ eius Pauli vna, pridie quam ex vrbe proficiscerentur, concio fuit, verior quam gratior populo, qua nihil inclementer in Varronem dictum, nisi id modo: Mirari se, quomodo quis dux, prius quam aut suum, aut hostium exercitum, locorum situm, naturam regionis nosset: iam nunc locatus in vrbe sciret, quæ sibi agenda armato forent: & diem quoque prædicere posset, qua cum hoste signis collatis esset dimicaturus. Se, quæ consilia magis res dent hominibus, quam homines rebus, ea ante tempus immatura non præcepturum. optare vt quæ caute atque consulte gesta essent, satis prospere euenirent. temeritatem, præterquam quod stulta sit, infelicem etiam ad id locorum fuisse. Eum sua sponte apparebat tuta celeribus consiliis prępositurum: & quo id constantius perseueraret, Q. Fabius Maximus sic eum proficiscentem allocutus fertur: Si aut collegam (id quod mallem) tui simi- "
lem L. AEmyli haberes, aut tu collegæ tui similis esses, superuacanea esset ora- "
tio mea. nam & duo boni consules etiam me tacente omnia è republica fide "
vestra faceretis: & mali nec mea verba auribus vestris, nec consilia animis "
reciperetis. nunc & collegam tuum, & te talem virum intuenti mihi, tecum "
omnis oratio est: quem video nequicquam & virum bonum, & ciuem fore, si "
altera parte claudicet respublica, malis consiliis idem ac bonis iuris & pote- "
statis erit. Erras enim L. Paule, si tibi minus certaminis cum C. Terentio, quam "
cum Annibale futurum censes. nescio an infestior hic aduersarius, quam ille "
hostis maneat. & cum illo in acie tantum, cum hoc omnibus locis ac tempo- "
ribus certaturus es, & aduersum Annibalem legionesque eius tuis equitibus ac "
peditibus pugnandum tibi est: Varro dux tuis militibus te est oppugnaturus. "
Omitto eti am tibi causa absit C. Flaminij memoria. tamen ille consul demum, "
& in prouincia, & ad exercitum cœpit furere: hic prius quam peteret consu- "
latum, deinde in petendo consulatu: nunc quoque consul, prius quam castra "
videat, aut hostem, insanit, & qui tantas iam nunc procellas, prælia atque a- "
gitatiactando inter togatos ciet, quid inter armatam iuuentutem censes fac- "
turum? & vbi extemplo verba res sequitur? Atqui, si hic, quod facturum se "
denunciat, extemplo pugnauerit: aut ego rem militarem, belli hoc genus, "
hostem hunc ignoro, aut nobilior alius Thrasymeno locus nostris cladi- "
bus erit. Nec gloriandi tempus aduersus vnum est: & ego contemnendo "
potius, quam appetendo gloriam, modum excesserim. sed ita res habet, vna "
ratio belli gerendi aduersus Annibalem est, qua ego gessi. nec euentus mo- "
do hoc docet. stultorum iste magister est: sed eadem ratio quæ fuit, futura- "
que, donec res eædem manebunt, immutabilis est. In Italia bellum gerimus, "
in sede ac solo nostro. omnia circa plena ciuium ac sociorum sunt, armis, viris, "
equis commeatibus iuuant, iuuabuntque: id iam fidei documentum in ad- "
uersis rebus nostris dederunt. meliores, prudentiores, constantiores nos "
tempus diesque facit. Annibal contra, in aliena, in hostili est terra, inter om- "
nia inimica infestaque, procul à domo, procul à patria. neque illi terra, neque "

mari

» mari est pax.nullæ eum vrbes accipiunt,nulla mœnia: nihil vsquam sui videt,in A
» diem rapto viuit. partem vix tertiam exercitus eius habet, quem Iberum am-
» nem traiecit.plures fames quam ferrum absumpsit: nec his paucis iam victum
» suppeditat.Dubitas ergo,quin eum sedendo superaturi simus,qui senescat in-
» dies? non commeatus,non supplementum, non pecuniam habeat? Quam diu
» pro Gerionis,castelli Apuliæ inopis, tanquam pro Carthaginis mœnibus pug-
» natum est? Sed ne aduersus te quidem ego gloriabor.Cn.Seruilius atque Atti-
» lius,proximi consules, vide quemadmodum eum ludificati sint. Hæc vna salu-
» tis est via,L.Paule,quam difficilem infestamque ciues sibi magis,quam hostes
» facient.Idem enim tui,quod hostium milites, volent: idem Varro consul Ro-
» manus,quod Annibal Pœnus imperator,cupiet. duobus ducibus vnus resistat
» oportet.resistes autem,aduersus famam rumoresque hominum, si satis firmus
» steteris:si te neq; collegæ vana gloria,neq; tua falsa infamia mouerit.A verita-
» te laborare nimis ius sæpe aiunt,extingui nunquã. Gloriam qui spreuerit,verã
» habebit.Sine timidum pro cauto,tardum pro considerato,imbellem pro peri-
» to belli vocent.malo te sapiens hostis metuat,quam stulti ciues laudent.omnia
» audentem contemnet Annibal: nil temere agentem metuet. nec ego, vt nihil
» agatur,moneo,sed vt agentem te ratio ducat,non fortuna. tuæ potestatis sem-
» per tuaq; omnia sint.armatus intentusq; sis, neque occasioni tuæ desis, neque B
» suam occasionem hosti des,omnia non properanti clara certaque erunt.festi-
» natio improuida est,& cæca. Aduersus ea oratio consulis haud sane læta fuit,
magis fatentis ea quæ diceret, vera, quam facilia factu esse. Dictatori magi-
strum equitum intolerabilem fuisse: quid consilij aduersus collegã seditiosum
ac temerarium virum,atque authoritatis fore? Se populare incendium priore
consulatu semisium effugisse,optare vt omnia prospere euenirẽt. at si quid ad-
uersi caderet: hostium se telis potius quam suffragiis iratorum ciuium caput
obiecturum.Ab hoc sermone profectum Paulum tradunt, prosequentibus pri-
moribus patrum Plebeiũ consulem sua plebs prosecuta,turba quam dignitate
conspectior. Vt in castra venerunt, permisto nouo exercitu ac vetere, castris
bifariam factis,vt noua minora essent propius Annibali,in veterib. maior pars
& omne robur virium esse:tum anni prioris consulem M. Attilium ætatem ex-
cusantem, Romam miserunt. Cn.Seruilium in minoribus castris legioni Ro-
manæ,& socium peditum equitumq; duob.millibus præficiunt.Annibal quan-
quam parte dimidia auctas hostium copias cernebat: tamen aduentu consulũ
mire gaudere. non solum enim nihil ex raptis in diem commeatibus superа-
bat,sed ne vnde raperet quidem,quicquam reliqui erat,omni vndique frumen-
to, posteaquam ager parum tutus erat, in vrbes munitas conuecto: vt vix de- C
cem dierum, quod compertum postea est, frumentum supereset: Hispanorũ-
que ob inopiam transitio parata fuerit, si maturitas temporis expectata foret.
Cæterum temeritati consulis,ac præpropero ingenio materiam etiam fortuna
dedit: quod in prohibendis prædatoribus tumultuario prælio,ac procursu ma-
gis militum,quam ex præparato, aut iussu imperatorum orto, haud quaquam
par Pœnis dimicatio fuit. Ad mille & septingentos cæsi: non plus centum Ro-
manorum sociorumque occisis. Cæterum victoribus effuse sequentibus, metu
insidiarum obstitit Paulus consul,cuius eo die (nam alternis imperitabant)im-
perium erat: Varrone indignante, ac vociferante, emissum hostem è manibus: debellarique, ni cessatum foret,potuisse. Annibal id damnum haud ægerrime pati: quin potius credere, velut inescatam temeritatem ferocioris consulis,ac nouorum maxime militum esse: & omnia ei hostium haud secus quam sua, nota erant: dissimiles discordesque imperitare, duas prope partes tyronum militum in exercitu esse. itaque locum & tempus insidijs aptum se habere ratus, nocte proxima nihil præter arma ferentes secum milites ducens, castra plena omnis fortunæ publicæ priuatæque relinquit: transque proximos montes lęua pedites instructos cõdit,dextra equites,impedimenta per cornua

in

in medium agmen traducit, vt diripiendis velut desertis fuga dominorum castris, occupatum impeditumque hostem opprimeret. Crebri relicti in castris ignes, vt fides fieret, dum ipse longius spacium fuga præriperet. falsa imagine castrorum, sicut Fabium priore anno frustratus esset, tenere in locis consules voluisse. Vbi illuxit, subductæ primo stationes, deinde propius adeuntibus insolitum silentium admirationem fecit. Iam satis comperta solitudine in castris, concursus fit ad prætoria Coss. nunciantium fugam hostium adeo trepidam, vt tabernaculis stantibus castra reliquerint: quoque fuga obscurior esset, crebros etiam relictos ignes. Clamor inde ortus, vt signa proferri iuberent, ducerentque ad persequendos hostes, ac protinus castra diripienda. Et Coss. alter velut vnus turbæ militaris erat. Paulus etiam atque etiam dicere, prouidendum præcauendumque esse. postremo cum aliter neq; seditionem, neq; ducem seditionis sustinere posset: M. Statilium præfectum cum turma Lucanorum exploratum misit. qui vbi adequitauit portis, subsistere extra munimenta ceteris iussis, ipse cum duobus equitibus vallum intrauit: speculatusque omnia cum cura, renunciat insidias profecto esse: ignes in parte castrorum, quæ vergat in hostem, relictos: tabernacula aperta, & omnia cara in promptu relicta: argentum quibusdam locis temere per vias velut obiectum ad prædam vidisse. Quæ ad detinendos à cupiditate animos nunciata erant, ea accenderunt: & clamore sublato à militibus, nisi signum detur, sine ducibus ituros: haudquaquam dux defuit. nam extemplo Varro signum dedit proficiscendi. Paulus, cum ei sua sponte cunctanti, pulli quoque auspicio non addixissent, obnunciari iam efferenti porta signa collegæ iussit. quod quanquam Varro ægre est passus: Flaminij tamen recens casus, Claudijque Cos. primo Punico bello memorata naualis clades religionem animo incussit, Dij prope ipsi eo die magis distulere, quam prohibuere imminentem pestem Romanis. nam forte ita euenit, vt cum referri signa in castra iubenti Cos. milites non parerent, serui duo, Formiani vnus, alter Sidicini equitis, qui Seruilio atque Attilio Coss. inter pabulatores excepti à Numidis fuerant, profugerent eo die ad dominos: qui deducti ad Cos. denunciant omnem exercitum Annibalis trans proximos montes sedere in insidijs. Horum opportunus aduentus Coss. imperij potentes fecit: cum ambitio alterius suam primum apud eos praua indulgentia maiestatem soluisset. Annibal posteaquam motos magis inconsulte Romanos, quam ad vltimum temere euectos vidit, nequicquam detecta fraude, in castra redijt. ibi pluris dies propter inopiam frumenti manere nequibat: nouaque consilia indies non apud milites solum mistos ex colluuione omnium gentium, sed etiam apud ipsum ducem oriebantur. nam cum initio fremitus, deinde aperta vociferatio fuisset, exposcentium stipendium debitum, querentiumq; annonam primo, postremo famem: & mercenarios milites, maxime Hispani generis, de transfitione cepisse consilium fama esset, ipse etiam interdum Annibal de fuga in Galliam dicitur agitasse: ita vt relicto peditatu omni, cum equitatu se propriperet. Cum hæc consilia atque hic habitus animorum esset in castris, mouere inde statuit in calidiora, atque eo maturiora messibus Apuliæ loca: simul vt a longius ab hoste recessisset, transfugia impeditiora leuibus ingenijs essent. Profectus est nocte, ignibus similiter factis, tabernaculisque paucis in speciem relictis, vt insidiarum par priori metus contineret Romanos. Sed per eundem Lucanum Statilium omnibus vltra castra, transque montes exploratis, cum recessum esset, visum procul hostium agmen: tum die sequenti, eius insequendi consilia agitari cœpta. Cum vtriusque Cos. eadem, quæ semper ante, fuisset sententia: cæterum Varroni fere omnes, Paulo nemo, præter Seruilium prioris anni Cos. assentiretur: maioris partis sententia ad nobilitandas clades Romana Cannas vrgente fato profecti sunt. Prope cum victum Annibal castra posuerat auersa à Vulturno vento, qui campis torridis siccitate nubes pulueris vehit: id cum ipsis castris percommodũ fuit, tum salutare præcipue futurum

rum erat, cum aciem dirigerent, ipsi auersi, terga tantum afflante vento, in ob- A
cæcatum puluere effuso hostem pugnaturi. COSS. satis exploratis itineribus
sequentes Pœnum, vt ventum ad Cannas est, vbi in conspectu Pœnum habe-
bant, bina castra communiunt eodem ferme interuallo, quoad Gerionem, sic-
ut ante, copijs diuisis. Aufidus amnis vtrisque castris affluens aditum aquatori-
bus ex sua cuiusque opportunitate haud sine certamine dabat. ex minoribus
tamen castris, quæ posita trans Aufidum erant, liberius aquabantur Romani,
quia ripa vlterior nullum habebat hostium præsidium. Annibal spem nactus lo-
ci, ad equestrem pugnam, qua parte virium inuictus erat, facturus copiam pug-
nandi consulibus, dirigit aciem, lacessitque Numidarum procursatione hostes.
Inde rursus solicitari seditione militari, ac discordia consulum Romana castra:
cum Paulus Sempronij & Flaminij temeritatem Varroni, Varro speciosum ti-
midis ac segnibus: ducibus exemplum Fabij obijceret: testareturque deos &
homines, hic nullam penes se culpam esse, quod Annibal iam velut suam cepis-
set Italiam, se constrictum à collega teneri, ferrum atq; arma iratis & pugnare
cupientibus adimi militibus: ille si quid proiectis ac proditis ad inconsultam
atque improuidam pugnam legionibus accideret, se omnis culpę exortem, om-
nis tamen euentus participem fore diceret. videret, vt quibus lingua prompta
ac temeraria esset, æque in pugnam vigerent manus. Dum altercationibus ma- B
gis quam consiliis tempus teritur, Annibal ex acie, quam ad multum diei te-
nuerat instructam, cum in castra cæteras reciperet copias, Numidas ad inua-
dendos ex minoribus castris Romanorum aquatores trans flumen mittit. quam
inconditam turbam cum vixdum in ripam egressi clamore ac tumultu fugas-
sent, in stationem quoq; pro vallo locatam, atq; ipsas prope portas euecti sunt.
Id vero indignum visum, ab tumultuario auxilio iam etiam castra Romana ter-
reri, vt ea modo vna causa, ne extemplo transirent flumen, dirigerentq; aciem,
tenuerit Romanos, quod summa imperij eo die penes Paulum fuerit. itaque
Varro postero die, cui sors eius diei imperij erat, nihil consulto collega signum
pugnæ proposuit, instructisque copijs flumen transiuit, sequente Paulo: quia
magis non probare, quam non adiuuare consilium poterat. Transgressi flumen,
eas quoque quas in castris minoribus habuerant copias, suis adiungunt: atque
ita instructa acie, in dextro cornu (id erat flumini propius) Romanos equites
locant, deinde pedites. læuum cornu extremi equites sociorum, intra pedites,
ad medium iuncti legionibus Romanis tenuerunt iaculatores. ex cæteris leui-
um armorum auxilijs prima acies facta. COS. cornua tenent: Terentius læ-
uum, AEmylius dextrum. Cn. Seruilio media pugna tuenda data. Annibal lu-
ce prima Balearibus leuique alia armatura præmissa, transgressus flumen, vt
quosque traduxerat, ita in acie locabat: Gallos Hispanosque equites prope ri-
pam læuo in cornu aduersus Romanum equitatum. dextrum cornu Numidis
equitibus datum, media acie peditibus firmata: ita vt Afrorum vtraq; cornua
essent. interponerentur his medij Galli atque Hispani. Afros Romanam ma-
gna ex parte crederes aciem: ita armati erant, armis & ad Trebiam, cæterum
magna ex parte ad Thrasymenum captis. Gallis Hispanisq; scuta eiusdem for-
mę fere erant: dispares ac dissimiles gladij: Gallis prolõgi, ac sine mucronibus
Hispano punctũ magis quàm cæsim assueto petere hostem, breuitate habiles
& cum mucronibus ante cęteros armati (is gentium harum habitus tum magni-
tudine corporum, tum specie terribilis erat) Galli super vmbilicum erant nudi.
Hispani linteis prætextis purpura tunicis candore miro fulgentibus consuetis
rant. Numerum omnium qui tum peditum equitumque in acie steterē, illus
ferunt, videlicet quadraginta peditum millia, decem equitum. Duces cornibus
præerant: sinistrum Asdrubal, dextrum regebat Maharbal: mediam aciem
Annibal ipse cum fratre Magone tenuit: sol seu de industria ita locatis, seu for-
ita stando, peropportune vtriq; parti obliquus erat, Romanis in meridiem, Pœ-
nis in septentrionem versis, ventus, quem Vulturnum incolæ regionis vocant,
aduersus

aduersus Romanos coortus, multo puluere in ipsa ora voluendo prospectum ademit. Clamore sublato procursum ab auxiliis, & pugna leuibus primum armis commissa: deinde equitum Gallorum Hispanorumque læuum cornu cum dextro Romano concurrit. minime equestris more pugnæ. frontibus enim aduersis concurrendum erat: quia nullo circa ad euagandum relicto spacio, hinc amnis, hinc peditum acies claudebant. indirectum vtrinque nitentes, stantibus ac confertis, postremo turbatis equis, vir virum amplexus detrahebat equo. pedestre magna iam ex parte certamen factum erat. acrius tamen quam diutius pugnatum est, pulsique Romani equites terga vertunt. Sub equestris finem certaminis coorta est peditum pugna, primo & viribus & animis pares constabant ordines Gallis Hispanisque. tandem Romani diu ac sæpe consilio agitabant, qua fronte acieque densa impellerent hostium cuneum nimis tenuem, eoque parum validum, à cæteris prominentem acie. impulsis deinde ac trepide referentibus pedem insistere, ac tenore vno per præceps pauore fugientium agmen, in mediam primam aciem illati, postremo nullo resistente ad subsidia Afrorum peruenerunt: qui vtrinque reductis alis constiterant. medijque Galli Hispaniq; steterunt aliquantum prominente acie. qui cuneus vt pulsus æquauit frõtem primũ, deinde nitendo etiam sinum in medio dedit, Afri circa iam cornua vim fecerant: irruentibusque incaute in medium Romanis circundedere alas: mox cornua extendendo, clausere & ab tergo hostes. Hinc Romani defuncti nequicquam prælio vno, omissis Gallis Hispanisque, quorum terga cęciderant, etiam aduersus Afros integram pugnam ineunt: non tantum eo iniquam, quod inclusi aduersus circunfusos, sed etiam quod fessi cum recentibus ac vegetis pugnabant. Iam & in sinistro cornu Romano, vbi sociorum equites aduersus Numidas steterant, consertum prælium erat, segne primo, & à Punica cœptum fraude. Quingenti ferme Numidæ præter consueta arma telaque, gladios occultos sub loricis habentes, specie transfugarum cum ab suis parmas post terga habentes, adequitassent: repente ex equis desiliunt, parmisque & inculis ante pedes hostium proiectis, in mediam aciem accepti, ductique ad vltimos, considere ab tergo iubentur. ac dum prælium ab omni parte conseritur, quieti manserũt. postquam omnium animos oculosque occupauerat certamen, tum arreptis scutis, quæ passim inter aceruos cæsorum corporum strata erant, auersam adoriuntur Romanam aciem: tergaque ferientes, ac poplites cædentes, stragem ingentem dederunt, ac maiorem aliquanto pauorem ac tumultum fecerunt. Cum alibi terror ac fuga, alibi pertinax in mala iam spe prælium esset: Asdrubal, qui ea parte præerat, subductos ex media acie Numidas, quia segnis eorum cum aduersis pugna erat, ad persequendos passim fugientes mittit. Hispanos & Gallos pedites Afris iam prope fessis cede magis quam pugna adiungit. Parte altera pugnæ Paulus, quanquam primo statim prælio funda grauiter ictus fuerat, tamen & occurrit sæpe cum confertis Annibali, & aliquot locis prælium restituit, protegentibus eum equitibus Romanis. omissis postremo equis. quia COS. ad regendũ equum, vires deficiebant. tum denuntiari cuidam iussisse COS. ad pedes descendere equites, dixisse Annibalem ferunt: Quam mallem victos mihi traderet. Equitum pedestre prælium, quale haud dubia hostium victoria fuit: cum victi mori in vestigio mallent, quam fugere: victores morantibus victoriam irati, trucidarent quos pellere non poterant: pepulerunt tamen iam paucos superatos, & labore ac vulnere defessos. inde dissipati omnes sunt, equosque ad fugam, qui poterant repetunt. Cn. Lentulus Tr. mil. cum præteruehens equo sedentem in saxo cruore fœdum COS. vidisset: L. AEmyli, inquit, quem vnum insontem culpæ cladis hodiernæ dij respicere debent, cape hunc equum, dum & tibi virium aliquid superest: comes ego te tollere possum ac protegere, ne funestam hanc pugnam feceris. COS. feceris. etiam sine hoc lacrymarum satis, luctusq; est. Ad ea COS. quidem Cn. Corneli macte virtute esto: sed caue frustra miserando exiguum

» um tempus è manibus hostium euadendi absumas. Abi, nuncia publice pa- A
» tribus vrbem Romam muniant, ac prius quam hostis victor adueniat, præsidijs
» firment: priuatimque Q. Fabio, L. AEmylium præceptorum eius memorem
» extitisse, & vixisse, & adhuc mori. & tu me in hac strage militum meorum pate-
» re expirare, ne vt reus inteream, cautaq; consulatus accusator collegæ existã,
» vt alieno crimine innocentiam meam protegam. Hæc exigentem prius turba
fugientium ciuium, deinde hostes oppressere COS. ignorantes quis esset, obru-
eruntque telis. Lentulum in tumulum abripuit equus: tum inde effuse fugiunt.
Septem millia hominum in minora castra, decem in maiora, duo ferme in vi-
cum ipsum Cannas perfugerunt: qui extemplo à Carthalone atque equitibus,
nullo munimento tegente vicum, circunuenti sunt. COS. alter, seu forte, seu cõ-
silio, nihil fugientium infestus agmini, cum quinquaginta fere equitibus, Ve-
nusiam profugit. Quadraginta millia peditum, duo millia septingenti equites,
& tanta prope ciuium sociorumque pars cæsi dicuntur. in his alter consulum,
quæstores L. Attilius & Furius Bibaculus: XXI. Tr. mil. consulares quidam, prę-
torijque & ædilitij: inter eos Cn. Seruilius, & C. Minutius Numatius, qui magi-
ster equitum priore anno aliquot diebus ante fuerat: LXXX. præterea senato-
res, aut qui eos magistratus gessissent, vnde in senatum legi deberent, cum sua
voluntate milites in legionibus facti essent. Capta eo prælio tria millia pedi-
tum, & equites trecenti dicuntur. Hæc est pugna Cannensi clade nobilitata,
par cætera Alliensi, vtque hæc illa ijs, quæ post pugnam accidere, leuior, quia
ab hoste cessatum est: sic strage exercitus grauior, fœdiorque fuit fuga. nanq;
ad Alliam fuga sicut vrbem prodidit, ita exercitum seruauit: Ad Cannas fugi-
entem COS. vix quinquaginta secuti sunt: alterius morientis prope totus ex-
ercitus fugit. Binis in castris cum multitudo semiermis sine ducibus esset, nun-
cium, qui maioribus præerant, mittunt: dum prelio, deinde ex lætitia epulis
fatigatos quies nocturna hostes premeret, vt ad se transirent: vno agmine Cã-
nusium abituros esse. Eam sententiam alij totam aspernari. cur enim illos, qui
se accersant, ipsos non venire, cum æque coniungi possent? quia videlicet ple-
na hostium omnia in medio essent: & aliorum quam sua corpora tanto pericu-
lo mallent obijcere. Alijs non tam sententia displicere, quam animus deesse. P.
Sempronius Tuditanus Tr. mil. Capi ergo mauultis, inquit, ab auariſſimo &
» crudelissimo hoste? æstimarique capita vestra precio? & exquiri ab interro-
» gantibus, Romanus ciuis sis, an Latinus socius? vt ex tua contumelia & miseria
» alteri honos quæratur, non tibi? Non vos quidem L. AEmylij, qui se bene mori
» quam turpiter viuere maluit: & tot fortissimorum virorum, qui circa eum cu-
» mulati iacent, similes estis. Sed antequam opprimat lux, maioraque hostium
» agmina obsepiant iter: per hos qui inordinati atque incomposiri obstrepun
» portis, erumpamus. Ferro atque audacia iter fit, quamuis per confertos hoste
» cuneo quidem hoc laxum atque solutum agmen, ac si nihil obstet, transibimu
» itaque ire mecum, qui & vosmetipsos & rempub. saluam vultis. Hæc vbi dix
» dedit, stringit gladium, cuneoque facto per medios vadit hostes: & cum in l
tus dextrum, quod patebat, Numidæ iacularentur, translatis in dextram pa
tem scutis, in maiora castra ad sexcentos euaserunt: atque inde protinus al
magno agmine adiuncto Cannusinm incolumes perueniunt. Hæc apud vi
tos magis impetu animorum, quem ingenium suum cuique aut sors dabat, q
ex consilio ipsorum, aut imperio cuiusquam agebantur. Annibali victori cu
cæteri circunfusi gratularentur, suaderentque vt tanto perfunctus bello, di
quod reliquũ esset, noctisq; insequentis, quietem & ipse sibi sumerer, & fes
» daret militibus, Maharbal præfectus equitum minime cessandum ratus: Imo
» quid hac pugna sit actum, scias, die quinta, inquit, victor in Capitolio epulab
» ris. sequere cum equite, vt prius te venisse, quam venturum sciant. Præceda
» Annibal inquit, nuncij, læta res est, sed via maior, quam vt eam statim ca
» re animo possim. itaque voluntatem se laudare Maharbalis ait, ad consili
pr

prensandum tempus opus esse. Tum Maharbal: Non omnia nimirum eidem « dij dedere. Vincere scis Annibal, victoria vti nescis. Mora eius diei satis credi « tur saluti fuisse vrbi atque imperio. Postero die vbi primum illuxit, ad spolia le- genda, fœdamque etiam hostibus spectandam stragem insistunt. Iacebant tot Romanorum millia, pedites passim equitesque, vt quem cuique fors aut pug- na iunxerat, aut fuga. assurgentes quidam ex strage media cruenti, quos stri- cta matutino frigore excitauerant vulnera, ab hoste oppressi sunt. Quosdam & iacentes viuos succisis feminibus poplitibusque inuenerunt, nudantes cer- uicem iugulumque, & reliquum sanguinem inuitantes haurire. Inuenti sunt quidam mersis in effossam terram capitibus, quos sibi ipsos fecisse foueas, ob- uentesque ora subiecta super humo iniecta intercluisse spiritum apparebat. Præcipue conuertit omnes substratus Numida mortuo superincumbenti Ro- mano viuus, naso auribusq; laceratis: cum manibus ad capiendum telum inu- silibus, in rabiem ira versus, laniando dentibus hostem expirasset. Spolijs ad multum diei lectis, Annibal ad minora ducit castra oppugnanda, & omnium primum brachio fluminis obiecto eos excludit. Cæterum ab omnibus, labore, vigilijs, vulneribus etiam fessis, maturior ipsius spe deditio est facta. Pacti vt ar- ma atq; equos traderent, in capita Romana trecentis nummis quadrigatis, in socios ducenis, in seruos centenis: & vt eo precio persoluto, cum singulis abi- rent vestimentis, in castra hostes acceperunt: traditiq; in custodiâ omnes sunt, sed seorsum ciues socijque. Dum ibi tempus teritur, interea cum ex maioribus castris, quibus satis virium aut animi fuit, ad quatuor millia hominum, & CC. equites, alij agmine, alij palantes passim per agros, quod haud minus tutum e- rat, Cannusium profugissent, castra ipsa ab saucijs timidisq; eadem conditione ma altera, tradita hosti. Præda ingens parta est: & præter equos virosque, & si quid argenti, quod plurimum in phaleris equorum erat: (nam ad vestiendum etiam perexiguo vtique militantes vtebantur) omnis cætera præda diripienda data est. Tum sepeliendi causa conferri in vnum corpora suorum iussit. Ad o- ctomillia fuisse dicuntur fortissimorum virorum. COS. quoque Romanum inquisitum sepultumq;, quidam authores sunt. Eos qui Cannusium perfuge- rant, muliercula nomine Busa, genere clara ac diuitijs, mœnibus tantum tec- tum à Cannusinis acceptos, frumento, veste, viatico etiam iuuit. pro qua ei munificentia postea bello perfecto ab senatu honores habiti sunt. Cæterum cum ibi tribuni militum quatuor essent, Fabius Maximus de legione prima, cu- ius pater priore anno dictator fuerat: & de legione secunda L. Publicius Bibu- lus, & P. Cornelius Scipio: & de legione tertia Ap. Claudius pulcher, qui proxi- me ædilis fuerat: omnium consensu ad P. Scipionem admodum adolescentem, ad Appium Claudium summa imperij delata est, quibus consultant bus inter cos de summa rerum, nunciat P. Furius Philus, consularis viri filius, nequic- quam eos consultare: perditam spem fouere: desperatam comploratamque esse publicam. nobiles iuuenes quosdam, quorum principem L. Cæcilium Metellum, mare ac naues spectare, vt deserta Italia ad regum aliquem trans- eant. Quod malum præterquam quod atrox super tot clades, etiam nouum, stupore ac miraculo torpidos defixisset: & qui aderant, consilium aduocâ- runt de eo censerent: negat consilij rem esse Scipio, inuenis fatalis dux hu- ius belli. audendum atque agendum, non consultandum ait in tanto ma- li. irent secum extemplo armati, qui rempublicam saluam vellent. nus- quam verius, quam vbi ea cogitentur, hostium castra esse. Pergit deinde ire se- cum paucis in hospitium Metelli. & cum concilium ibi iuuenum, de qui- bus actum erat, inuenisset: stricto super capita consultantium gladio: Ex mei « sententia, inquit, iuro, vt ego rempublicam non deseram, neque alium « ciuem Romanum deserere patiar. si sciens fallo, tum me Iupiter OPTIM. « MAX. domum, familiam, remque meam pessimo letho afficias. In hæc ver- « ba Cæcilij iures expostulo, cæterique qui adestis. qui non iurauerit, in se «

» hunc gladium strictum esse sciat. Haud secus pauidi, quam si victorem Anniba-
» lem cernerent, iurant omnes: custodiendosque semetipsos contra Anniba-
» lem Scipioni tradunt. Eo tempore quo hæc Cannusij agebantur, Venusiam ad
» Cos. ad quatuor millia peditum equitumque, qui sparsi fuga per agros fuerant,
» peruenere. Eos omnes Venusini per familias benigne accipiendos curandosq;
cum diuisissent: in singulos equites togas & tunicas & quadrigatos nummos
quinos vicenos, & pedibus denos, & arma quibus deerant, dederunt. cæteraque publice ac priuatim hospitaliter facta: certatumque, ne à muliere Cannusina populus Venusinus officijs vinceretur. Sed Cannusij grauius onus Busæ multitudo faciebat, & iam ad decem millia hominum erat. Appiusque & Scipio postquam incolumem esse alterum Cos. acceperunt, nuncium extemplo mittunt, quantæ secum peditum equitumque copię essent: sciscitatumque simul, vtrum Venusium adduci exercitum, an manere iuberet Cannusij. Varro ipse Cannusium copias traduxit. Et iam aliqua species consularis exercitus erat, mœnibusque se certe, si non armis, ab hoste videbantur defensuri. Romam ne has quidem reliquias superasse ciuium sociorumque, sed occidione occisum cum duobus exercitibus Cos. deletasq; omnes copias, allatum fuerat. Nunquam salua vrbe tantum pauoris tumultusq; intra mœnia Romana fuit. Itaque succumbam oneri, neque aggrediar narrare, quæ differendo minora vero facio. Consule exercituq; ad Thrasymenum priore anno amisso, non vulnus super vulnus, sed multiplex clades, cum duobus Coss. consulares exercitus amissi annunciabantur: nec vlla iam castra Romana, nec ducem, nec militem esse: Annibalis Apuliam, Samnium, ac iam prope totam Italiam factam. Nulla profecto alia gens tanta mole cladis non obruta esset. Comparem cladem ad AEgateis insulas Carthaginiensium prælio nauali acceptam? qua fracti, Sicilia ac Sardinia cessere: hinc vectigales ac stipendiarios fieri se passi sunt, aut pugnam aduersam in Africa? cui postea hic ipse Annibal succubuit. nulla ex parte comparandæ sunt: nisi quod minore animo latæ sunt. P. Furius Philus, & M. Pomponius, Prætores, senatum in curiam Hostiliam vocauerunt, vt de vrbis custodia consulerent. neque enim dubitabant, deletis exercitibus, hostem ad oppugnandam Romam, quod vnum opus belli restaret, venturum. Cum malis sicut ingentibus, ita ignotis, ne consilium quidem satis expedirent, obstreperetque clamor lamentantium mulierum: & nondum palam facti viui mortuique per omnes pene domos promiscue complorarentur: tum Fabius Maximus censuit equites expeditos & Appia & Latina via mittendos, qui obuiam euntes percontarentur aliquos profectos ex fuga, passim dissipatos, si forte referant, quæ fortuna consulum atque exercituum sit, & si quid dijimmortales miseri imperij reliquum Romano nomini fecerint: vbi eæ copiæ sint, quo se Annibal post prælium contulerit, quid paret, quid agat, acturusque sit. Hæc exploranda noscendaque per impigros iuuenes esse. Illud per patres ipsos agendum: quoniam magistratuum parum sit, vt tumultum ac trepidationem in vrbe tollant, matronas publico arceant, continerique intra suum quæque limen cogant: comploratus familiarium coerceant. silentium per vrbem faciant: nuncios rerum omnium ad Pr. deducendos curent: suæ quisque fortunæ domi authorem expectet: custodes præterea ad portas ponant, qui prohibeant quenquam egredi vrbem: cogantque homines nullam, nisi vrbe ac mœnibus saluis, salutem sperare: vbi conticuerit tumultus, recte tum in curiam patres reuocandos, consulendumque de vrbis custodia esse. Cum in hanc sententiam pedibus omnes issent, summotaque foro per magistratus turba, patres diuersi ad sedandos tumultus discessissent: tum demum literæ à Terentio COS. allatæ sunt, L. AEmylium COS. exercitumque cæsum: Cannusiique se esse, reliquias tantæ cladis velut ex naufragio colligentem: ad X. millia militum ferme esse incompositorum, inordinatorumque, sed Annibalem nunc sedere ad Cannas, in captiuorum precijs, prædaque alia victoriam nec victor animum

A animo, nec magni ducis more metientem. Tum priuatæ quoque per domos clades vulgatæ sunt: adeoque totam vrbem oppleuit luctus, vt sacrum anniuersarium Cereris intermissum sit: quia nec lugentibus id facere est fas, nec vlla in illa tempestate matrona expers luctus fuerat. Itaq; ne ob eandem causam alia quoque sacra publica aut priuata desererentur, senatusconsulto diebus XXX. luctus est finitus. Cæterum sedato vrbis tumultu, reuocati in curiam patres essent, aliæ insuper ex Sicilia literæ allatæ sunt ab T. Octacilio prætore, regnum Hieronis classe Punica vastari. cui cum opem imploranti ferre vellet, nunciatum sibi esse, aliam classem ad AEgates insulas stare paratam instructamque, vt vbi se versum ad tuendam Syracusanam oram Pœni sensissent, Lilybæum extemplo prouinciamque aliam Romanam aggrederentur. itaque classe opus esse, si regem socium Siciliamque tueri vellent. Literis Cos. prætoriisque lectis, M. Claudium, qui classi ad Ostium stanti præesset, Cannusium ad exercitum mittendum: scribendumq; consuli, vt cum prætori exercitum tradidisset, primo quoque tempore, quantum per commodum reipub. fieri posset, Romam veniret. Territi etiam super tantas clades, cum cæteris prodigiis, tum quod duæ Vestales eo anno, Opimia atq; Floronia, stupri compertæ: & altera sub terram, vt mos est, ad portam Collinam necata fuerat, altera sibimet ipsa mortem conscisuerat. L. Cantilius scriba pontificum, quos nunc minores pontifices appellant, qui cum Floronia stuprum fecerat, à PONT. MAX. eo vsque virgis in comitio cæsus erat, vt inter verbera expiraret. Hoc nefas cum inter tot, vt fit, clades, in prodigium versum esset: decemuiri libros adire iussi sunt. Et Q. Fabius Pictor Delphos ad oraculum missus est sciscitatum, quibus precibus supplicationibusque deos possent placare: & quænam futura finis tantis cladibus foret. Interim ex fatalibus libris sacrificia aliquot extraordinaria facta: inter quæ Gallus & Galla, Græcus & Græca in foro Boario sub terra viui demissi sunt in locum saxo conseptum, ibi ante hostiis humanis minime Romano sacro imbutum. Placatis satis, vt rebantur, deis, M. Claudius Marcellus ab Ostia mille & quingentos milites, quos in classem scriptos habebat, Romam, vt vrbi præsidio essent, mittit: ipse legione classis (ea tertia legio erat) cum tribuno milit. Theano Sidicino præmissa, classe tradita P. Furio collegæ, paucos post dies Cannusium magnis itineribus contendit. Dictator ex authoritate patrum dictus M. Iunius, & T. Sempronius magister equitum, delectu edicto, iuniores ab annis XVII. & quosdam prætextatos scribunt. quatuor ex his legiones, & mille equites effecti. item ad socios Latinumque nomen ad milites ex formula accipiendos mittunt: arma, tela, alia parari iubent. & vetera hostium spolia detrahunt templis, porticibusque. Et aliam formam noui delectus inopia liberorum capitum ac necessitas dedit: octo millia iuuenum validorum ex seruitiis, prius sciscitantes singulos, vellentne militare, empta publice armauerunt. Hic miles magis placuit, cum precio minore redimendi captiuos copia fieret. Namque Annibal secundum tam prosperam ad Cannas pugnam, victoris magis quam bellum gerentis intentus curis, cum captiuis productis, segregatisque sociis, eos, sicut ante ad Trebiam Thrasymenumque lacum, benigne allocutus, sine precio dimisisset: Romanos quoque vocatos, quod nunquam alias antea, satis miti sermone alloquitur. Non internecinum sibi esse cum Romanis bellum: de dignitate atque imperio certare, & patres virtuti Romanæ cessisse, & se id adniti, vt suæ inuicem simul felicitati & virtuti cedatur. itaque redimendi se captiuis copiam facere. precium fore in capita, equiti quingenos quadrigatos nummos, trecenos pediti, seruo centum. Quanquam aliquantum adiiciebatur equitibus ad id precium quod pepigerant dedentes se: læti tamen quamcumque conditionem pacisendi acceperunt. Placuit suffragio eorum decem deligi, qui Romam ad senatum irent. nec pignus aliud fidei, quam vt iurarent se redituros, acceptum. Missus cum his Carthalo nobilis Carthagi-

nienſis: qui,ſi forte ad pacem inclinarent animos, conditiones ferret. Cum e-
greſſi caſtris eſſent,vnus ex ijs minime Romani ingenij homo,velut aliquid ob-
litus,iuri ſiurandi ſoluendi cauſa cum in caſtra rediſſet, ante noctem comites
aſſequitur. Vbi eos Romam venire nunciatum eſt,Carthaloni obuiam lictor
miſſus,qui dictatoris verbis nũciaret,vt ante noctem excederet finibus Roma-
nis.Legatis captiuorum ſenatus ab dictatore datus eſt. Quorum princeps M.
» Iunius,P.C inquit,nemo veſtrum ignorat, nulli vnquam ciuitati viliores fuiſſe
» captiuos, quam noſtræ.cæterum, niſi nobis plus iuſto noſtra placet cauſa, nõ
» alij vnquam minus negligendi vobis,quam nos , in hoſtium poteſtatem vene-
» runt,non enim in acie per timorem arma tradidimus,ſed cum prope ad noc-
» tem ſuper ſtantes cumulis cæſorum corporum prælium extraxiſſemus, in caſ-
» tra recepimus nos.diei reliquum,ac noctem inſequentem feſſi labore ac vul-
» neribus vallum ſumus tutat. poſtero die cum circunſeſſi ab exercitu victore
» aqua arceremur, nec vlla alia iam per confertos hoſtes erumpendi ſpes eſ-
» ſet,nec eſſe nefas duceremus,quinquaginta millibus hominum ex acie noſtra
» trucidatis, aliquem ex Cannenſi pugna Romanum militem reſtare: tum de-
» mum pacti ſumus precium quo redempti dimitteremur: arma,in quibus nihil
» iam auxilij erat,hoſti tradidimus. Maiores noſtros quoque acceperamus,ſe à
» Gallis auro redemiſſe: & patres noſtros aſperrimos illos ad conditionẽ pacis,
» legatos tamen captiuorum redimendorum gratia Tarentum miſiſſe, atque
» in Italia cum Gallis, & ad Heracleam cum Pyrrho, vtraque non tam clade
» infamis, quam pauore & fuga, pugna fuit. Cannenſis campos acerui Roma-
» norum corporum tegunt: nec ſuperſumus pugnæ,niſi in quibus trucidandis &
» ferrum & vires hoſtem defecerunt. Sunt et iam de noſtris quidam, qui nec in
» acie quidem refugerunt: ſed præſidio caſtris relicti, cum caſtra traderentur,
» in poteſtatem hoſtium venerunt. Haud equidem vllius ciuis aut commi-
» litonis fortunæ aut conditioni inuideo, nec premendo alium, me extuliſ-
» ſe velim videri. ne illi quidem (niſi pernicitatis pedum, & curſus aliquod præ-
» mium eſt)qui plerique inermes ex acie fugientes,non prius quam Venuſiæ aut
» Cannuſij conſtiterunt, ſe nobis merito prætulerint: gloriatique ſint,in ſe plus
» quam in nobis præſidij reipub.eſſe.ſed illis vt bonis ac fortibus viris militibuſ-
» que vtemini: vt nobis iam promptioribus pro patria: quod beneficio veſtro
» redempti,atque in patriam reſtituti fuerimus. Delectum ex omni ætate & for-
» tuna habetis. octo millia ſeruorum audio armari: non minor numerus noſter
» eſt: nec maiori precio redimi poſſumus, quam hi emuntur. nam ſi conferam
» nos cum illis,iniuriam nomini Romano faciam. Illud etiam in tali conſilio a-
» nimaduertendum vobis cenſeam P. C ſi tam duri oris eſſe velitis, quod nullo
» noſtro merito faciatis: cui nos hoſti relicturi ſitis. Pyrrho videlicet? qui nos
» hoſpitum numero habuit captiuos, an barbaro ac Pœno? qui vtrum auarior
» an crudelior ſit, vix exiſtimari poteſt. Si videatis catenas, ſqualorem defor-
» mitatemque ciuium veſtrorum, non minus profecto vos ea ſpecies moueat
» quam ſi ex altera parte cernatis ſtratas Cannenſibus campis legiones veſtras
» Intueri poteſtis ſolicitudinem & lachrymas in veſtibulo curiæ ſtantium cog-
» natorum noſtrorum, expectantiumque reſponſum veſtrum. cum ij pro nobis
» proque ijs qui abſunt,ita ſuſpenſi ac ſoliciti ſint, quem cenſetis animum ipſo-
» rum eſſe, quorum in diſcrimine vita libertaſque eſt? Si medius fidius ipſe i
» nos mitis Annibal contra naturam ſuam eſſe velit: nihil tamen nobis vita c
» pus eſſe cenſeamus,cum indigni vt à vobis redimeremur, viſi ſumus. Redier
» Romam quondam remiſſi à Pyrrho ſine precio capti: ſed rediere cum legati
» primoribus ciuitatis ad redimendos ſeſe miſſis. Redeam ego in patriam tre
» centis nummis non æſtimatus ciuis? Suum quiſque habet animum P. C. ſcio i
» diſcrimine eſſe vitam corpuſque meum.magis me famæ periculum mouet, n
» à vobis damnati ac repulſi habeamur. neq; enim vos precio pepercisſe hom
» nes credent. Vbi is finem fecit,extemplo ab ea turba quæ in comitio erat, cl

mo

mor flebilis est sublatus, manusque ad curiam tendebant, orantes, vt sibi liberos, fratres, cognatos redderent. Fœminas quoque metus ac necessitas turbæ huic virorum in foro immiscuerat. Senatus summotis arbitris consuli cœptus. Ibi cum sententijs variaretur, & alij redimendos de publico, alij nullam publicam impensam faciendam, nec prohibendos ex priuato redimi: si quibus argentum in præsentia deesset, dandam ex ærario pecuniam mutuam, prædibusque ac prædijs cauendum populo, censerent: tum T. Manlius Torquatus, priscæ ac nimis duræ, vt plerisque videbatur, seueritatis, interrogatus sententiam, ita locutus fertur: Si tantummodo postulassent legati pro ijs qui in hostium potestate sunt, vt redimerentur, sine vllius insectatione eorum breui sententiam peregissem. quid enim aliud quam admonendi essetis vt morem traditum à patribus necessario ad rem militarem exemplo, seruaretis? nunc autem cum prope gloriati sint, quod se hostibus dediderint, præferriq; non captis modo in acie ab hostibus, sed etiam ijs qui Venusiã Cannusiumq; peruenerunt, atque ipsi C. Terentio Cos. æquum censuerint: nihil vos eorum P. C. quæ illic acta sunt, ignorare patiar. Atq; vtinam hæc, quæ apud vos acturus sum, Cānusij apud ipsum exercitum agerem, optimum testem ignauiæ cuiusque, & virtutis: aut vnus hic saltem adesset P. Sempronius, quem si isti ducem secuti essent, milites hodie in castris Romanis, non captiui in hostium potestate essent: & cum fessis pugnando hostibus, tum victoria lætis, & ipsis plerisque regressis in castra sua, noctem ad erumpendum liberam habuissent, & septena armatorum hominum millia erumpere etiam inter consertos hostes potuissent, neque enim per se ipsi id facere conati sunt, neq; alium sequi voluerunt: Nocte prope tota P. Sempronius Tuditanus non destitit admonere adhortarique eos, dum paucitas hostium circa castra, dum quies ac silentium esset, dum nox inceptum tegeret, se ducem sequerentur: ante lucem peruenire in tuta loca, in sociorum vrbes posse. Sicut auorum memoria P. Decius Tr. mil. in Samnio: sicut nobis adolescentibus priori Punico bello Calphurnius Flamma trecentis voluntarijs, cum ad tumulum eos capiendum, situm inter medios hostes, duceret, dixit: Moriamur milites, & morte nostra eripiamus ex obsidione circumuentas legiones: si hoc P. Sempronius diceret, nec viros quidem, nec Romanos vos duceret, si nemo tantæ virtutis existeret comes. Viam non ad gloriam magis quam ad salutem ferentem demonstrat: ducem se in patriam, ad parentes, ad coniuges ac liberos facit: vt seruemini, deest vobis animus. quid si moriendum pro patria esset, faceretis? Quinquaginta millia ciuium sociorumque circa vos eo ipso die cæsa iacent: si tot exempla virtutis non mouent, nihil vnquam mouebit: si tanta clades vobis vilem vitam non fecit, nulla faciet. Liberi atque incolumes desiderate patriam, imo desiderate dum patria est, dum ciues eius estis. sero nunc desideratis, diminuti capite, abalienati iure ciuium, serui Carthaginiensium facti. Precio redituri estis eo, vnde ignauia ac nequitia abistis? P. Sempronium ciuem vestrum non audistis arma capere, ac se iubentem sequi: Annibalem paulo post audistis, castra prodi, & arma tradi iubentem. Quam ego ignauiam istorum accuso, cum scelus possim accusare? non enim modo sequi recusarunt bene monentem, sed obsidere ac retinere conati sunt, ni strictis gladijs viri fortissimi inertes summouissent. prius inquam P. Sempronio per ciuium agmen, quam per hostium fuit erumpendum. Hos ciues patria desideret, quorum si cæteri similes fuissent, neminem hodie ex ijs qui ad Cannas pugnauerunt, ciuem haberet? Ex millibus septem armatorum trecenti exstiterunt, qui erumpere auderent, qui in patriam liberi atque armati redirent: neque ijs quadraginta millia hostium obstitere. quam tutum iter duarum prope legionum agmini futurum censetis fuisse? haberetis hodie viginti millia armatorum Cannusij, fortia, fidelia, P. C. Nunc autem quemadmodum hi boni, fideleſque (nam fortes ne ipsi quidem dixerint) ciues esse possunt? nisi quis credere potest fuisse, qui erumpentibus, quin erum-

» perent,obſiſtere conati ſunt: aut non inuidere eos cum incolumitati,tum glo- A
» riæ illorum per virtutem partæ, cum ſibi timorem ignauiamque ſeruitutis ig-
» nominioſæ cauſam eſſe ſciant. Maluerunt in tentorijs latentes ſimul lucem
» atque hoſtem expectare,cum ſilentio noctis erumpendi occaſio eſſet. At enim
» ad erumpendum è caſtris defuit animus, ad tutanda fortiter caſtra animum
» habuerunt. dies noctesque aliquot obſeſſi armati ſe ipſi tutati vallo ſunt: tan-
» dem vltima auſi, paſſique cum omnia ſubſidia vitæ deeſſent, affectisque fame
» viribus, arma iam ſuſtinere nequirent, neceſſitatibus magis humanis quam ar-
» mis victi ſunt. Orto ſole hoſtis ad vallum acceſſit. ante ſecundam horam nul-
» lam fortunam certaminis experti tradiderunt arma ac ſe ipſos.Hæc vobis ipſo-
» rum per biduum militia fuit. cum in acie ſtare ac pugnare decuerat, tum in
» caſtra refugerunt: cum pro vallo pugnandum erat,caſtra tradiderunt, neque
» in acie,neque in caſtris vtiles. Vos redimam? cum erumpere caſtris oportet,
» cunctamini, ac manetis. cum manere, & caſtra tutari armis neceſſe eſt, & ca-
» ſtra & arma & vos ipſos traditis hoſti. Ego non magis iſtos redimendos P. C.
» cenſeo, quam illos dedendos Annibali, qui per medios hoſtes è caſtris erupe-
» runt, ac per ſummam virtutem ſe patriæ reſtituerunt. Poſteaquam Manlius
» dixit: Quanquam patrum quoque pleroſque captiui cognatione attinge-
bant, præter exemplum ciuitatis minime in captiuos iam inde antiquitus in-
dulgentis, pecuniæ quoque ſumma homines mouit: quia nec ærarium exhau-
rire,magna iam ſumma erogata in ſeruos ad militiam emendos, armandoſque,
nec Annibalem maxime huiuſce rei, vt fama erat, egentem locupletari vole-
bant. cum triſte reſponſum,non redimi captiuos, redditum eſſet,nouusque ſu-
per veterem luctus tot iactura ciuium adiectus eſſet, cum magnis fletibus que-
ſtibusque legatos ad portam proſecuti ſunt. Vnus ex ijs domum abijt, quod
fallaci reditu in caſtra, iureiurando ſe exoluiſſet, quod vbi innotuit, relatum-
que ad ſenatum eſt: omnes cenſuerunt cõprehendendum,& cuſtodibus pub-
lice datis, deducendum ad Annibalem eſſe. Eſt & alia de captiuis fama,X.pri-
mos veniſſe. de eis cum dubitatum in ſenatu eſſet, admitterentur in vrbem
necne: ita admiſſos eſſe,ne tamen ijs ſenatus daretur. morantibus deinde lon-
gius omnium ſpe, alios tres inſuper legatos veniſſe, L.Scribonium, & Caium
Calpurnium, & Luciũ Manlium. tum demum ab cognato Scribonij Trib.pleb.
de redimendis captiuis relatum eſſe,nec cenſuiſſe redimendos ſenatum,& no-
uos legatos tres ad Annibalem reuertiſſe, decem veteres remanſiſſe, quod pe
cauſam recognoſcendi nomina captiuorum ad Annibalem ex itinere regreſſi
religione ſeſe exoluiſſent. de ijs dedendis magna contentione actum in ſena
eſſe: victoſque paucis ſententijs, qui dedendos cenſuerint. cæterum proxim
cenſoribus adeo omnibus notis ignominijſque confectos eſſe, vt quidam e
rum mortem ſibiipſi extemplo conſciuerint: cæteri non foro ſolum omni d
inde vita, ſed prope luce ac publico caruerint. Mirari magis, adeo diſcrepa
inter authores,quam quid veri ſit,diſcernere queas. Quanto autem maior h
clades ſuperioribus cladibus fuerit, vel ea res indicio eſt, quod qui ſociorum
ad eam diem firmi ſteterant, tum labare cœperunt: nulla profecto alia de re
quam quod deſperare cœperant de imperio. Defecere autem ad Pœnos
populi: Attellani,Calatini,Hirpini, Apulorum pars, Samnites, præter Pete
nos, Brutij omnes, Lucani: præter hos Surrentini, & Græcorum omnis fer
ora,Tarentini,Metapontini, Crotonienſes, Locrique, & Ciſalpini omnes G
li.nec tamen hæc clades defectiones que ſociorum mouerunt,vt pacis vnqu
mentio apud Romanos fieret, neque ante C o s.Romani aduentum,nec p
quam is redijt,renouauitque memoriam acceptæ cladis. quo in tempore
adeo magno animo ciuitas fuit, vt conſuli ex tanta clade, cuius ipſe max
cauſa fuiſſet,redeunti, & obuiam itum frequenter ab omnibus ordinibus ſit,
gratiæ actæ,quod de republica non deſperaſſet: cui,ſi Carthaginienſium du
tor fuiſſet,nihil recuſandum ſupplicij foret.

DECADI

DECADIS TERTIÆ LIB. III.

EPITOME.

CAmpani ad Annibalem defecere. Nuncius Cannensis victoriæ Mago Carthaginem missus, annulos aureos à digitis occisorum Romanorum detractos in vestibulo curiæ fudit: quos excessisse modij mensuram traditur. Post quem quidem nuncium Hanno, ex Pœnis vir nobilissimus, suadebat senatui Carthaginiensium: vt pacem à populo Romano peterent: nec tenuit, obstrepente Barchina factione. Cl. Marcellus prætor ad Nolam eruptione aduersus Annibalem ex oppido facta prospere pugnauit. Exercitus Annibalis per hyberna Capuæ ita luxuriatus est: vt corporum viribus atque animorum eneruaretur. Casilinum à Pœnis obsessum ita fame vexatum est: vt lora, & pelles scutis detractas, item mures essent: & nucibus per Vulturnum amnem à Romanis missis vixerint Senatus ex equestri ordine hominibus centum nonaginta septem suppletus est. L. Posthumius prætor à Gallis cum exercitu cæsus est. Cn. & P. Scipiones in Hispania Asdrubalem vicerunt: & Hispaniam suam fecerunt. Reliquiæ Cannensis exercitus in Siciliam relegatæ sunt: ne recederent inde nisi finito bello. Inter Philippum Macedonum regem & Annibalem societas iuncta est. Sempronius Gracchus Cos. Campanos cæcidit. Præterea in Sardinia feliciter à T. Manlio prætore aduersus Pœnos, Sardosque res gestas continet, á quo Asdrubal dux, & Mago, & Hanno capti. Claudius Marcellus prætor Annibalis exercitum ad Nolam prælio fudit, & vicit: primusque omnium tot cladibus fessis Romanis meliorem spem belli dedit.

ANNIBAL, post Cannensem pugnam, castra capta ac direpta, confestim ex Apulia in Samnium mouerat: accitus in Hirpinos à Statio, pollicente se Cossam traditurum. Cossanus erat Trebius, nobilis inter suos: sed premebat eum Cossanorum factio, familiæ per gratiam Romanorum potentis. Post famam Cannensis pugnæ, vulgatumque Trebij sermonibus aduentum Annibalis, cum Cossani vrbe excessissent, sine certamine tradita vrbs Pœno, præsidiumque acceptum est. Ibi præda omni atque impedimentis relictis, exercitu partito, Magonem regionis eius vrbes, aut deficientes ab Romanis accipere, aut detrectates cogere ad defectionem iubet, ipse per agrum Campanum mare inferum petit, oppugnaturus Neapolim, vt vrbem maritimam haberet. Vbi fines Neapolitanorum intrauit, Numidas partim in insidijs (& pleræque cauæ sunt viæ sinusque occulti) quacunque parte poterat, disposuit: alios præ se actam prædam ex agris ostentantes obequitare portis iussit. In quos, quia nec multi & incompositi videbantur, cum turma equitum erupisset, à cedentibus consulto tracta in insidias, circumenta est. nec euasisset quisquam, nisi mare propinquum, & haud procul littore naues piscatoriæ pleræque conspectæ peritis nandi dedissent effugium. aliquot tamen eo prælio nobiles iuuenes cæsi sunt: inter quos & Hegeas præfectus equitum intemperantius cedentes secutus, cecidit. Ab vrbe oppugnanda Pœnum absterruere conspecta mœnia, haudquaquam prompta oppugnanti. Inde Capuam flectit iter, luxuriantem longa felicitate atque indulgentia fortunæ: maxime tamen inter corrupta omnia licentia plebis sine modo libertatem exercentis, senatum & sibi & plebi obnoxium Pacuuius Calauius fecerat, nobilis idem, ac popularis homo, cæterum malis artibus nactus opes. Is cum eo forte anno, quo res male gesta ad Thrasymenum est, in summo magistratu esset: iam diu infestam senatui plebem, ratus per occasionem nouandi res magnum ausuram facinus, vt si in ea loca Annibal cum victore exercitu venisset, trucidato senatu traderet Capuam Pœnis improbus homo, sed non ad extremum perditus, cum mallet incolumi quam euersa rep. dominari, nullam autem incolumem esse orbatam publico consilio crederet, rationem inijt qua & senatum

seruaret,

seruaret,& obnoxinm sibi ac plebi faceret. Vocato senatu, cum sibi defectionis A
ab Romanis consilium placiturum nullo modo, nisi necessarium fuisset, præfatus esset: quippe qui liberos ex Appij Claudij filia haberet, filiamque Romæ nuptum Liuio dedisset: cæterum maiorem multo rem, magisque timendam instare. non enim per defectionem ad tollendum ex ciuitate senatum, plebem spectare: sed per cædem senatus vacuam rempub. tradere Annibali ac Pœnis velle. eo se periculo posse liberare eos, si se permittant sibi, & certaminum in
» repub. obliti credant. Cum omnes victi metu permitterent: Claudam in curi-
» am vos, inquit, & tanquam & ipse cogitati facinoris particeps, approbando
» consiliis, quibus nequicquam aduersarer, viam saluti vestræ inueniam. in hoc
» fidem, quam vultis ipsi, accipite. Fide data egressus, claudi curiam iubet, præsidiumq; in vestibulo reliquit, ne quis adire curiam iniussu suo, neve inde egredi
» possit. Tunc vocato ad concionem populo: Quod sæpe, inquit optastis Cam-
» pani, vt supplicij sumendi vobis ex improbo ac detestabili senatu potestas es-
» set, eam nunc non per tumultum expugnantes domos singulorum, quas præsi-
» diis clientium seruorumque tuentur, cum summo vestro periculo, sed tutam
» habetis, ac liberam. Clausos omnes in curiam accipite, solos, inermes: nequic-
» quam raptim aut forte temere egeritis, de singulorum capite vobis ius senten-
» tiæ dicendæ faciam, vt quas quisque meritus est pœnas pendat. Sed ante om- B
» nia ita vos iræ indulgere oportet, vt potiorem ira salutem atque vtilitatem ve-
» stram habeatis. Etenim hos (vt opinor) odistis senatores. nam senatum omnino
» non habere non vultis: quippe aut rex, quod abominandum: aut, quod vnum
» liberæ ciuitatis consilium est, senatus habendus est. Itaq; duæ res simul agen-
» dæ sunt vobis, vt & veterem senatum tollatis, & nouum cooptetis. Citari singu-
» los senatores iubebo: de quorum capite vos consulam: quod de quoq; cen-
» sueritis, fiet. Sed prius in eius locum, virum fortem ac strenuum nouum sena-
» torem cooptabitis, quam de noxio supplicium sumatur. Inde consedit, & no-
minibus in vrnam coniectis, citari quod primum sorte nomen excidit, ipsumque è curia produci iussit. Vbi auditum est nomen, malum improbum pro se
» quisque clamare, & supplicio dignum. Tum Pacuuius: Video quæ sententia de
hoc sit data: ejcitur pro malo atq; improbo. bonum senatorem, & iustum eligite. Primo silentiũ erat, inopia potioris subijciundi. deinde cum aliquis omissa verecundia quempiam nominasset, multo maior extemplo clamor oriebatur: cum alij negarent nosse, alij nunc probra, nunc humilitatem, sordidamq; inopiam, & pudendæ artis aut quæstus genus obijcerent. Hoc multo magis in secundo ac tertio senatore est factum, vt ipsius pœnitere homines appareret: quẽ autem in eius substituerent locum, deesse. quia nec eosdem nominari attine- C
bat, nihil aliud quam ad audienda probra nominatos: & multo humiliores obscurioresque cæteri erant eis, qui primi memoriæ occurrebant. Ita dilabi homines, notissimum quodque malum maxime tolerabile dicentes esse, iubentesque senatum ex custodia dimitti. Hoc modo Pacuuius cum obnoxium vitæ beneficio senatum multo sibi magis quam plebi feciisset, sine armis iam omnibus concedentibus dominabatur. Hinc senatores omissa dignitatis libertatisque memoria, plebem affari, salutare, benigne inuitare, apparatis accipere epulis, eius causas suscipere, ei semper parati adesse secundum eum in lite iudicem dare, qui magis popularis, aptiorq; in vulgus fauori conciliando esset. Iam vero nihil in senatu actum aliter, quam si plebis ibi esset concilium. Prona semper ciuitas in luxuriam, non ingeniorum modo vitio, sed affluenti copia voluptatum, & illecebris omnis amœnitatis maritimæ, terrestrisque: tum vero ita obsequio principum, & licentia plebis lasciuire, vt nec libidini nec sumptibus modus esset. ad contemptum legum, magistratuum, senatusque, accessit tum post Cannensem cladem: vt cuius aliqua erat verecundia, Romanorum quoque imperium spernerent. id modo erat in mora, ne id extemplo efficerent, quod conuubium vetustum multas familias claras ac potentes Romanis misc-

cuerat:

A cuerat: & quod, cum militarent aliquot apud Romanos, maximum vinculum erant trecenti equites, nobilissimus quisque Campanorum, in præsidia Sicularum vrbium delecti ab Romanis, ac missi. Horum parentes cognatique ægre peruicerunt, vt legati ad C O S. Romanum mitterentur. Ij nondum Cannusium profectum, sed Venusiæ cum paucis ac semermibus C O S. inuenerunt: quam poterat maxime miserabilem bonis socijs, superbis atque infidelibus, vt erant Campani, spernendum. Et auxit rerum suarum suique contemptum C O S. nimis detegendo cladem, nudandoque. nam cum legati ægre ferre senatum populumque Campanum aduersi quicquam euenisse Romanis, nunciassent, pollicerenturque omnia quæ ad bellum opus essent: Morem, « inquit, magis loquendi cum socijs seruastis Campani, iubentes quæ opus essent « ad bellum, imperare, quam conuenienter ad præsentem fortunæ nostræ sta- « tum locuti estis. quid enim nobis ad Cannas relictum est: vt quasi aliquid ha- « beamus, id quod deest, expleri ab socijs velimus? pedites vobis imperemus, « tanquam equites habeamus? pecuniam deesse dicamus, tanquam ea tantum « desit? Nihil, ne quod suppleremus quidem, nobis reliquit fortuna, legiones, « equitatus, arma, signa, equi virique, pecunia, commeatus, aut in acie, aut in « ruinis postero die omissis castris perierunt. Itaque non iuuetis nos in bello « B oportet Campani, sed cum Pœnis bellum pro nobis suscipiatis. Veniat in men- « tem, vt trepidos quondam maiores vestros intra mœnia compulsos, nec Samni- « tem modo hostem, sed etiam Sidicinum pauentes, receptos in fidem apud Sa- « triculam defenderimus, cœptumque propter vos cum Samnitibus bellum per « centum prope annos, variante fortuna euentum, tulerimus. Adijcite ad hæc, « quod fœdus æquum dedimus, quod leges nostras, quod ad extremum, id quod « ante Cannensem certe cladem maximum fuit, ciuitatem nostram magnæ per- « ti vestrum dedimus, communicauimusque vobiscum. Itaque communem vos « hanc cladem, quæ accepta est, credere Campani oportet, communem pa- « triam tuendam arbitrari esse. Non cum Samnite aut Hetrusco res est, vt quod « à nobis ablatum sit, in Italia tamen imperium maneat. Pœnus hostis, ne Afri- « cæ quidem indigenam, ab vltimis terrarum oris, freto Oceano, Herculisque « columnis, expertem omnis iuris & conditionis & linguæ prope humanæ, mili- « tem trahit. Hunc natura & moribus immitem ferumque, insuper dux ipse es- « ferauit, pontibus ac molibus ex humanorum corporum strue faciendis, & « (quod proloqui etiam piget) vesci humanis corporibus docendo. hos infan- « dis pastos epulis, quos contingere etiam nefas sit, videre atque habere domi- « nos, & ex Africa & à Carthagine iura petere, & Italiam Numidarum ac Mau- « C rorum pati prouinciam esse, cui non genito modo in Italia, destabile sit? Pul- « chrum erit Campani, prolapsum clade Romanum imperium, vestra fide, vestris « viribus retentum ac recuperatum esse. Triginta millia peditum, quatuor equi- « tum arbitror ex Campania vos scripsisse: iam pecuniæ affatim esse, frumentiq; « qui si parem fortunæ vestræ fidem habetis, nec Annibal se vicisse sentiret, nec « Romani, se victos esse. Hac oratione C o s. dimissis redeuntibusque domum le- « gatis, vnus ex ijs, Sabius Virius, tempus venisse ait, quo Campani non agrum so- « lum ab Romanis quondam per iniuriam ademptum recuperare, sed imperio « etiam Italiæ potiri possint. fœdus enim cum Annibale quibus velint legibus « facturos. neque controuersiam fore, quin ipse confecto bello Annibal victor in « Africam hinc decedat, exercitumque deportet: Italiæ imperium Campanis « relinquatur. Hæc Virio loquenti assensi omnes, ita renunciant legationem, vti « deletum omnibus videretur nomen Romanum. Extemplo plebes ad defectionem, ac pars maxima senatus spectare. extracta tamen authoritatibus seniorũ per paucos dies est res: postremo vicit sententia plurium, vt ijdem legati qui ad C o s. Romanum ierant, ad Annibalem mitterentur. Quo prius quam iretur, certumque defectionis consilium esset: Romam legatos missos à Campanis, in quibusdam annalibus inuenio, postulantes, vt alter C o s. Campanus fieret,

si rem Romanam adiuuari vellent. indignatione orta, summoueri à curia iussos esse: missumque lictorem, qui ex vrbe educeret eos, atque eo die manere extra fines Romanos iuberet. Quia nimis compar Latinorum quondam postulationi erat, Cœliusque & alij id haud sine causa prætermiserant scriptores, ponere pro certo sum veritus. Legati ad Annibalem venerunt, pacemque cum eo his conditionibus fecerunt, ne quis imperator magistratusve Pœnorum ius vllum in ciuem Campanum haberet, neve ciuis Campanus inuitus militaret, munusve faceret: vt suæ leges, sui magistratus Campanis essent: vt trecentos ex Romanis captiuos Pœnus daret Campanis, quos ipsi elegissent: cum quibus equitum Campanorum, qui in Sicilia stipendia facerent, permutatio fieret. Hæc pacta. Alia insuper, quam quæ pacta erant, facinora Campani ediderunt. nam præfectos socium, ciuesque Romanos alios, partim aliquo militiæ munere occupatos, partim priuatis negociis implicitos, plebs repente omnes comprehensos, velut custodiæ suæ causa balneis includi iussit: vbi feruore atque æstu anima intercluſa, fœdum in modum expirarent. Ea ne fierent, neu legatio mitteretur ad Pœnum, summa ope Decius Magius, vir cui ad summam authoritatem nihil præter sanam ciuium mentem defuit, restiterat. vt vero præsidium mitti. Ab Annibale audiuit: Pyrrhi superbam dominationem, miserabilemque Tarentinorum seruitutem, exempla referens, primo ne reciperetur præsidium, palam vociferatus est: deinde, vt receptum aut eiiceretur: aut, si malum facinus, quod à vetustissimis sociis consanguineisque defeciſſent, forti ac memorabili facinore purgare vellent, vt interfecto Punico Præsidio restituerent se Romanis. Hæc (neque enim occulte agebantur) cum relata Annibali essent: primo misit qui vocarent Magium ad se in castra. deinde cum is ferociter negasset se iturum (nec enim Annibali ius esse in ciuem Campanum) concitatus ira Pœnus, comprehendi hominem, vinctumque attrahi ad se iussit: veritus deinde, ne quid inter vim tumultus, atque ex concitatione animorum inconsulti certaminis oriretur, ipse præmisso nuncio ad Marium Blosium Pr. Campanum, postero die se Capuæ futurum, proficiscitur è castris cum modico præsidio. Martius concione aduocata edicit, vt frequentes cum coniugibus ac liberis obuiam irent Annibali. Ab aduersis id non obedienter modo, sed enixe, fauore etiam vulgi, & studio visendi tot iam victoriis clarum imperatorem, factum est. Decius Magius nec obuiam egressus est: nec, quo timorem aliquem ex conscientia significare posset, priuatim se tenuit. in foro cum filio clientibusq; paucis ocioſe inambulauit, trepidante tota ciuitate ad excipiendum Pœnum, visendumque. Annibal ingressus vrbem, senatum extemplo postulat. precantibusque inde primoribus Campanorum, ne quid eo die fere gereret, diemque vt ipse aduentu suo festum lætus ac libens celebraret: quanquam præceps ingenio in iram erat, tamen ne quid in principio negaret, visendo vrbem magnam diei partem consumpsit. Diuersatus est apud Munios Celeres, Stenium, Pacuuiumque inclytos nobilitate ac diuitiis. Eo Pacuuius Calauius, de quo ante dictum est, princeps factionis eius, quæ attraxerat rem ad Pœnos, filium iuuenem adduxit: abstractumque ab se à Decij ait latere, cum quo ferociſſime pro Romana societate aduersus Punicum fœdus steterat: nec eum aut inclinata in partem alteram ciuitas, aut patria maiestas sententia depulerat. Huic tum pater iuueni Annibalem deprecando magis quam purgando placauit. victusq; patris precibus, lachrymisq; etiam ad cœnam eum cum patre vocari iussit: cui conuiuio neminẽ Cãpanum, præterquam hospites, Iubelliumq; Tauream, insignem bello virũ, adhibiturus erat. Cœperunt epulari de die, & conuiuiũ non ex more Punico, aut militari disciplina esse: sed vt in ciuitate, atque etiam domo, diu ad varias omnium voluptatum illecebras instructum. Vnus nec dominorum inuitatione, nec ipsius interdum Annibalis, Calauij filius Perolla vinci potuit. ipsique valetudinem excusans patri, animi quoq; eius mirabilẽ interturbationem cum quæreret: ante solis ferme occasum

patrem

A patrem Calauium ex conuiuio egressum secutus filius, vbi in secretum (hortus erat posticis ædium partibus) peruenerunt: Consiliũ, inquit, affero pater, quo non veniam solùm peccati, quod defecimus ad Annibalẽ, impetraturi ab Romanis: sed in multo mãiore dignitate & gratia simus Campani, quam vnquam fuimus. Cum mirabundus pater, quidnam id esset consilij quæreret: toga reiecta ab humero, latus succinctum gladio nudat. Iam ego, inquit, sanguine Annibalis sanciam Romanum fœdus. te id prius scire volui, si forte abesse, dum facinus patratur, malles. Quæ vbi vidit audiuitq; senex, velut si iam agendis quæ audiebat, interesset, cum metu: Per ego te, inquit, fili, quæcunque iura liberos iungunt parentibus, precor, quæsoque, ne ante oculos patris facere & pati omnia infanda velis. paucæ horæ sunt, intra quas iurantes per quicquid deorũ est, dextras dextræ iungentes, fidem obstrinximus, vt sacratis de mensis esse-mus. Digressi à colloquio, extemplo in eum armamur? surgis ab hospitali mẽsa, ad quam tertius Campanorum adhibitus ab Annibale: eam ipsam mensam cruentare vis hospitis sanguine? Annibalem modo pater filio meo potui placare, filium Annibali non posiũm? Sed si nihil sancti, non fides, non religio, non pietas, audiantur infanda, si non perniciem nobis cum scelere afferunt. Vnus aggressurus es Annibalem? quid illa turba tot liberorum seruorumque?
B quid in vnum intenti omnium oculi? quid tot dextræ? torpescentne in amentia illa? vultum ipsius Annibalis, quem armati exercitus tremunt, quem horret populus Romanus, tu sustinebis? & si alia auxilia desint, meipsum ferire, corpus meum opponentem pro corpore Annibalis, sustinebis? atq; per meum pectus petendus ille tibi, transfigendusque est. deterreri hic sine te potius, quam illic vinci. valeant preces apud te meæ, sicut pro te hodie valuerunt. Lachrymantem inde iuuenem cernens, medium complectitur, atque osculo hærens, non ante precibus abstitit, quam peruicit vt gladium poneret, fidemque daret, nihil facturum tale. Tum iuuenis: Ego quidem, inquit, quam patriæ debeo pietatem, exoluam patri. tuam doleo vicem, cui ter proditæ patriæ sustinendum est crimen: semel, cum defectionem inisti ab Romanis: iterum, cum pacis cum Annibale fuisti author: tertio hodie, cum restituendæ Romanis Capuæ mora atque impedimentum tu es. O patria, ferrum, quo pro te armatus hanc arcem defendere volebam, hosti minime parcens, quando parens extorquet, recipe. Hæc cum dixisset, gladium in publicum trans maceriam horti abiecit: & quo minus res suspecta esset, se ipse conuiuio reddidit. Postero die senatus frequens datus Annibali. vbi prima eius oratio perblanda ac benigna fuit, qua gratias egit Campanis, quod amicitiam suam Romanæ societati præ-
C posuissent: & inter cætera magnifica promissa pollicitus, breui caput Italiæ omnium Capuam fore: iuraque inde cum cæteris populum Romanum etiam petiturum. Vnum esse exortem Punicæ amicitiæ, fœderisque secum facti, quem neque esse Campanum, neque dici debere, Magium Decium. eum postulare, vt sibi dedatur, ac se præsente de eo referatur, senatusq; consultum fiat. omnes in eam sententiam ierunt: quanquam magnæ parti & vir indignus ea calamitate, & haud paruo initio minui videbatur ius libertatis. Egressus curia, in templo magistratus consedit: comprehendique Decium Magium, atque ante pedes statutum causam dicere iussit. Qui cum manente ferocia animi negaret lege fœderis id cogi posse: tum iectæ catenæ, ducique ante lictorem in castra est iussus. Quod capite aperto est ductus, concionabundus incessit, ad circunfusam vndique multitudinem vociferans: Habetis eam libertatem Campani, quam petistis. foro medio, luce clara, videntibus vobis, nulli Campanorum secundus, vinctus ad mortem rapior, quid violentius Capua capta fieret? ite obuiam Annibali, exornate vrbem, diemq; aduentus eius consecrate, vt hunc triumphum de ciue vestro spectetis. Hęc eo vociferante cum moueri vulgus videretur, obuolutum caput est: ociusque rapi extra portam iussus, ita in castra perducitur: extemploque impositus in nauim, & Carthaginem missus,

missus,ne motu aliquo Capuę ex indignitate rei orto, senatum quoque pœni- A
teret dediti principis: & legatione missa ad repetendum eum,ne aut negando
rem, quam primum peterent,offendendi sibi noui socij, aut tribuendo,haben-
dus Capuæ esset seditionis ac turbarum author. Nauem Cyrenas detulit tem-
pestas,quæ tum in ditione regum erant.ibi cum Magius ad statuam Ptolemæi
regis confugisset, deportatus à custodibus Alexandriam ad Ptolemæum, dum
eum docuisset, contra ius fœderis vinctum se ab Annibale esse, vinculis libe-
ratur: permissumque vt rediret, seu Romam seu Capuam mallet. Nec Magi-
us Capuam sibi tutam dicere: & Romam eo tempore, quo inter Romanos
Campanosq; bellum sit,transfugæ magis quam hospitis fore domicilium: nus-
quam malle, quam in regno eius viuere, quem vindicem atque authorem ha-
beat libertatis.Dum hæc geruntur.Q.Fabius Pictor legatus à Delphis Romam
rediit,responsumq; ex scripto recitauit:(diui quoque in eo erant, quibus quo-
que modo supplicaretur.) Tum si ita faxitis Romani, vestræ res meliores fa-
cilioresque erunt: magis ex sententia respub.vestra vobis procedet: victoria-
que duelli populi Romani erit. Pythio Apollini, Repub.vestra bene gesta ser-
uataque, lucris meritis donum mittitote: deque præda, manubiis, spoliisque
honorem habetote. Hæc vbi ex Græco carmine interpretata recitauit: tum
dixit, se oraculo egressum extemplo, his omnibus diuis rem diuinam thure ac B
vino feciſse: iussumq; ab antistite, sicut coronatus laurea corona & oraculum
adisset,& rem diuinam fecisset,ita coronatum nauim ascendere, nec ante de-
ponere eam,quam Romam peruenisset.se quæcunq; imperata sint, cum sum-
ma religione ac diligentia executum, coronam Romæ in ara Apollinis depo-
suisse. Senatus decreuit, vt eæ res diuinæ, supplicationesque primo quoque
tempore cum cura fierent. Dum hæc Romæ atque in Italia geruntur, nuncius
victoriæ ad Cannas Carthaginem venerat.Mago Amilcaris filius, non ex ipsa
acie à fratre missus,sed retentus aliquot dies in recipiendis ciuitatib.Brutiorũ,
quæ deficiebant. Is cum ei senatus datus esset, res gestas in Italia à fratre ex-
posuit. Cum sex imperatoribus eum, quorum quatuor consules,duo dictator
ac magister equitum fuerint,cum sex consularibus exercitibus acie conflixisse,
occidisse supra ducenta millia hostium:supra L.millia cepisse.ex quatuor con-
sulibus duos occidisse.ex duobus saucium alterum,alterum toto exercitu amis-
so,vix cum L.hominibus effugisse.magistrum equitum,qui consularis potesta-
tis sit,fusum fugatumque, dictatorem,quia se in aciem nunquam commiseri t,
vnicum haberi imperatorem.Brutios Apulosq; partem Samnitum ac Lucano-
rum,defeciſse ad Pœnos.Capuam,quod caput non Campaniæ modo, sed post
afflictam rem Romanam Cannensi pugna,Italię sit,Annibali se tradidisse. Pro C
his tantis totq; victoriis verum sacrum diis immortalibus agi,haberique.Ad fi-
dem deinde tam lætarum rerum,effundi in vestibulo curiæ iussit annulos aure-
os.qui tantus aceruus fuit,vt metientibus dimidium super tres modios explesse,
sint quidã authores.Fama tenuit,quæ propior vero est,haud plus fuisse mo-
dio. Adiecit deinde verbis, quo maioris cladis indicium esset,neminem nisi e-
quitem,atq; eorum ipsorum primores id gerere insigne.Summa fuit orationis,
quo propius spes belli perficiendi sit, eo magis omni ope iuuandum Annibalẽ
esse.procul enim ab domo militiam esse,in media hostium terra, magnam vim
frumenti pecuniæq; absumi: & tot acies,vt hostium exercitus delesse,ita victo-
ris etiam copias parte aliqua minuisse. mittendum igitur supplementum esse,
mittendam in stipendium pecuniam, frumentumq; tam benemeritis de nomi-
ne Punico militibus.Secundum hæc dicta Magonis lætis omnibus, Himilco vir
» factionis Barchinæ,locum Hannonis increpandi esse ratus: Quid est Hanno?
» inquit, etiam nunc te pœnitet belli susceptiaduersus Romanos? iube dedi
» Annibalem: veta in tam prosperis rebus gratias diis immortalibus agi. audia-
» mus Romanum senatorem in Carthiginiensium curia. Tum Hanno: Tacuis-
» sem hodie Patres conscripti, ne quid in communi omnium gaudio, minus

lætum

A lætum quod esset vobis, loquerer. nunc interroganti senatori, pœniteatne me "
adhuc suscepti aduersus Romanos belli, si reticeam, aut superbus, aut obnoxius "
videar. quorum alterum est hominis alienæ libertatis obliti, alterum suæ. Re- "
spondeam igitur Himilconi, non desisse pœnitere me belli: neque desiturum "
ante inuictum nostrum imperatorem incusare, quam finitum aliqua tolerabili "
conditione bellum videro: nec mihi pacis antiquæ desiderium vlla alia res, "
quam pax noua finiet. Itaque ista quæ modo Mago iactauit, Himilconi cæte- "
risque Annibalis satellitibus iam læta sunt. mihi possunt læta esse, quia res bel- "
lo bene gestæ, si volumus fortuna vti, pacem nobis æquiorem dabunt. nam si "
prætermittimus hoc tempus, quo magis dare quam accipere possumus videri "
pacem: vereor, ne hæc quoque lætitia luxuriet nobis, ac vana euadat. quæ ta- "
men nunc quoque qualis est? Occidi exercitus hostium: mittite milites mihi. "
Quid aliud rogares, si esses victus? Hostium cepi bina castra, prædæ videlicet "
plena, & commeatuum: frumentum & pecuniam date. Quid aliud, inquam, si "
spoliatus, si exutus castris esses, peteres? Et ne omnia ipse mirer: (mihi quoque "
enim, quoniam respondi Himilconi, interrogare ius fasq; est) velim seu Himil- "
co, seu Mago respondeat: cum ad internecionem Romani imperij pugnatum "
ad Cannas sit, constetq; in defectione totam Italiam esse: primum ecquis La- "
B tini nominis populus defecerit ad nos? deinde ecquis homo ex V. & XXX. "
tribubus ad Annibalem transfugerit? Cum vtrinque Mago negasset: Hosti- "
um quidem ergo, inquit, adhuc multum supereſt: sed multitudo ea quid ani- "
morum, quidve spei habebat, scire velim. Cum id nescire se Mago diceret: "
Nihil facilius sciri est, inquit, ecquos legatos ad Annibalem Romani miserunt "
de pace? ecquam deniq; mentionem pacis Romæ factam esse, allatum ad vos "
est? Cum id quoq; negasset: Bellum igitur, inquit, tam integrum habemus, quã "
habuimus, qua die Annibal in Italiam est ingressus. Quam varia victoria prio- "
re Punico bello fuerit, pleriq;, qui meminerimus, supersumus. nunquam terra "
mariq; magis prosperæ res nostræ visæ sunt, quam ante consules C. Luctatium "
& A. Posthumium fuerunt, Luctatio & Posthumio Cos. deuicti ad AEgates insu- "
las sumus. Quod si (id quod dij omen auertant) nunc quoque fortuna aliquid "
variauerit, tum pacem speratis, quum vincimur: quam nunc cum vicimus, dat "
nemo? Ego, si quis de pace consulet, seu deferenda hostibus, seu accipienda: "
habeo quid sententiæ dicam. si de ijs quæ Mago postulat, refertis, nec victori- "
bus mitti attinere puto, & frustrantibus nos falsa atque inani victoria, multo "
minus censeo mittenda esse. Haud multos mouit Hannonis oratio. nam & si- "
multas cum familia Barchina leuiorem authorem faciebat: & occupati ani- "
mi præsenti lætitia, nihil quo vanius fieret gaudium suum, auribus admitte- "
bant: debellatumque mox fore, si adniti paululum voluissent, rebantur. itaque
ingenti consensu fit senatusconsultum, vt Annibali XL. Numidarum millia in
supplementum mitterentur, & XL. elephanti, & argenti multa talenta. Dicta-
torque cum Magone in Hispaniam præmissus est, ad conducenda XX. millia
peditum, quatuor equitum, quibus exercitus qui in Italia, quique in Hispania
erant supplerentur. Cæterum hæc, vt in secundis rebus, segniter ocioseque
gesta sunt. Romanos præter insitam industriam animis, fortuna etiam cunctari
prohibebat. nam nec consul vlli rei quæ per eum agenda esset, deerat: & dic-
tator M. Iunius rebus diuinis perfectis, latoq; (vt solet) ad populum, vt equum
ascendere liceret: præter duas vrbanas legiones, quæ principio anni à consu-
libus conscriptæ fuerant, & seruorum delectum, cohortesq; ex agro Piceno &
Gallico collectas, ad vltimum prope desperatę Reipub. auxilium, cum honesta
vilibus cedunt, descendit equo, dixitq;: Qui capitalẽ fraudem ausi, quiq; pe-
cuniæ iudicati in vinculis essent, qui eorum apud se milites fierent, eos noxa
pecuniaque se exolui iussurum. & sex millia hominum Gallicis spolijs, quæ
triumpho C. Flaminij translata erant, armauit. itaque cum XXV. millibus
armatorum ab vrbe proficiscitur. Annibal Capua recepta, cum iterum

Neapoli-

Neapolitanorum animos, partim ſpe, partim metu nequicquam tentaſſet, in agrum Nolanum exercitum traducit: & vt non hoſtiliter ſtatim, quia non deſperabat voluntariam deditionem: ita ſi morarentur ſpem, nihil eorum quæ pati aut timere poſſent, prætermiſſurus. Senatus, ac maxime primores eius, in ſocietate Romana cum fide perſtare. plebs nouarum (vt ſolet) rerum auida, atque Annibalis tota eſſe: metumque agrorum populationis, & patienda in obſidione multa grauia indignaque proponere animo, neque authores defectionis deerant. Itaque vbi ſenatum metus cepit, ſi palam contra tenderent, reſiſti multitudini concitatæ non poſſe, clam ſimulando dilationem mali inueniunt. placere enim ſibi defectionem ad Annibalem ſimulant: quibus autem conditionibus in fœdus amicitiamque nouam tranſeant, parum conſtare. Ita ſpacio ſumpto, legatos propere ad prætorem Romanum Marcellum Claudium, qui Cannuſij cum exercitu erat, mittunt: docentque quanto in diſcrimine ſit Nolana res. agrum Annibalis eſſe, & Pœnorum vrbem extemplo futuram, ni ſubueniatur. concedendo plebi ſenatum, vbi velint, defecturos ſe, ne deficere præfeſtinarent, effeciſſe. Marcellus collaudatis Nolanis, eadem ſimulatione extrahi rem in ſuum aduentum iuſſit: interim celari quæ ſecum acta eſſent, ſpemque omnem auxilij Romani. Ipſe à Cannuſio Calatiam petit: atque inde Vulturno amne traiecto, perque agrum Satriculanum Trebianumque ſuper Sueſſulam per montes Nolam peruenit. Sub aduentum prætoris Romani Pœnus agro Nolano exceſſit: & ad mare proxime Neapolim deſcendit cupidus maritimi oppidi potiundi, quo curſus nauibus tutus ex Africa eſſet. Cæterum poſtea quam Neapolim à præfecto Romano teneri accepit: (M. Iunius Syllanus erat, ab ipſis Neapolitanis accitus) Neapolim quoque, ſicut Nolam, non admiſſus, petit Nuceriam. Eam cum aliquandiu circumſediſſet: ſæpe vi, ſæpe ſolicitandis nequicquam nunc plebe, nunc principibus, fame demum in deditionem accepit, pactus, vt inermes cum ſingulis abirent veſtimentis: deinde, vt qui à principio mitis omnibus Italicis, præter Romanos videri vellet, præmia atque honores ijs qui remanſiſſent, ac militare vellent ſecum, propoſuit. nec ea ſpes quenquam tenuit. dilapſi omnes quocunque hoſpitia, aut fortuitus animi impetus tulit, per Campaniæ vrbes, maxime Nolam, Neapolimq; Cum ferme triginta ſenatores, ac forte primus quiſque Capuam petiſſent: excluſi inde, quod portas Annibali clauſiſſent, Cumas ſe contulerunt. Nuceriæ præda militi data eſt, vrbs direpta, atq; incenſa. Nolam Marcellus non ſui magis fiducia præſidij, quam voluntate principum habebat. plebs timebatur, & ante omnes L. Bantius, quem conſenſus attentatæ defectionis, ac metus à prætore Romano, nunc ad proditionem patriæ, nunc ſi ea die fortuna defuiſſet, ad transfugiendum ſtimulabat. Erat iuuenis acer, & ſociorum ea tempeſtate nobiliſſimus eques. ſeminecem eum ad Cannas in aceruo cæſorum corporum inuentum, curatumque benigne, etiam cum donis Annibal domum remiſerat, ob eius gratiam meriti, rem Nolanam in ius deditionemq; dare voluerat Pœno: anxiumque eum & ſolicitum cura nouandi res prætor cernebat. cæterum cum aut pœna cohibendus eſſet, aut beneficio conciliandus, ſibi aſſumpſiſſe, quam hoſti ademiſſe fortem ac ſtrenuum maluit ſocium, accitumque ad ſe benigne appellat. Multos eũ inuidos inter populares habere, inde exiſtimatu facile eſſe, quod nemo ciuis Nolanus ſibi indicauerit, quã multa eius egregia facinora militaria eſſent. ſed qui in Romanis militauerit caſtris, non poſſe obſcuram eius virtutem eſſe. multos ſibi qui cum eo ſtipendia fecerint, referre, qui vir eſſet ille: quæque & quoties pericula pro ſalute ac dignitate populi Romani adiſſet: vtique Cannenſi pugna non prius prælio abſtiterit, quam prope exanguis ruina ſuperincidentium virorum, equorum, armorumque ſit oppreſſus. Itaque macte virtute eſto, inquit, apud me tibi omnis honos, atque omne præmium erit: & quo frequentior mecum fueris, ſenties eam rem tibi dignitati atque emolumento eſſe. Lætoque iuueni promiſſis, equum eximium dono dat biga-

A bigatoſque quingentos quæſtorem numerare iubet: lictoribus imperat,vt eum ſe adire,quoties velit,patiantur.Hac comitate Marcelli, ferocis iuuenis animus adeo eſt mollitus,vt nemo inde ſociorum rem Romanam fortius ac fidelius iuuerit.Cum Annibal ad portas eſſet(Nolam enimrurſus à Nuceria mouerat caſtra)plebſque Nolana de integro ad defectionem ſpectaret: Marcellus ſub aduentum hoſtium intra muros ſe recepit,non caſtris metuens, ſed ne prodendæ vrbis occaſionem nimis multis in eam imminentibus daret. Inſtrui deinde vtrinque acies cœptę,Romanorum pro mœnibus Nolę,Pœnorum ante caſtra ſua.prælia hinc parua inter vrbem caſtraque,& vario euentu fiebant: quia duces nec prohibere paucos temere roganteis,nec dare ſignum vniuerſæ pugnæ volebant.in hac continua duorum exercituum ſtatinoe, principes Nolanorum nunciant Marcello,nocturna colloquia inter plebem ac Pœnos fieri: ſtatutumque eſſe,vt cum Romana acies egreſſa portis iret, impedimenta eorũ ac ſarcinas diriperent: clauderentque deinde portas,muroſque occuparent,vt potientes rerum ſuarum atque vrbis, Pœnum inde pro Romano acciperent. Hæc vbi nunciata ſunt Marcello,collaudatis ſenatoribus Nolanis, priuſquam aliquis motus in muris oriretur,fortunam pugnæ experiri ſtatuit. Ad treis portas in hoſtes verſas tripartito exercitum inſtruxit,impedimẽta ſubſequi iuſſit:
B calones,lixaſque & inualidos milites vallum ferre.media porta robora legionum,& Romanos equites,duabus circa portis nouos milites,leuemque armaturam,ac ſociorum equites ſtatuit.Nolani muros portaſque adire vetiti: ſubſidiaque deſtinata impedimentis data,ne occupatis prælio legionibus,in ea impetus fieret.ita inſtructi intra portas ſtabant. Annibali ſub ſignis (id quod per aliquot dies fecerat)ad multum diei in acie ſtanti,primo miraculo eſſe, quod nec exercitus Romanus porta egrederetur,nec armatus quiſquam in muris eſſet.ratus deinde prodita colloquia eſſe, metuque reſides factos,partem militum in caſtra remittit,iuſſos propere apparatum omnem oppugnandę vrbis in primam aciem afferre:ſatis fidens,ſi cunctantibus inſtaret,tumultum aliquem in vrbe plebem moturam.Moxque dum in ſua quiſque miniſteria diſcurſu trepidat ad prima ſigna, ſucceditque ad muros acies: patefacta repente porta, Marcellus ſigna canere,clamoremque tolli, ac pedites primum, deinde equites quanto maximo poſſent impetu in hoſtem erumpere iubet.Satis terroris tumultuſque in aciem mediam intulerant cum duabus circa portis P.Valerius Flaccus & C.Aurelius legati in cornua hoſtium erupere.Addidere clamorem lixæ caloneſque,& alia turba cuſtodiæ impedimentorum appoſita,vt paucitatem maxime ſpernentibus Pœnis ingentis repente exercitus ſpeciem fece-
C rint.Vix equidem auſim affimare,quod quidam authores ſunt, duo millia & CCC.hoſtium cæſos: non plus vno Romanos amiſſiſſe. Siue tanta,ſiue minor victoria fuit,ingens eo die res,ac neſcio an maxima illo bello geſta ſit.non vincere enim ab Annibale vincere ſolito,difficilius fuit,quam poſtea vincere.Annibal ſpe potiundæ Nolę adempta,cum Acerras receſſiſſet: Marcellus extemplo clauſis portis,cuſtodibuſque diſpoſitis,ne quis egrederetur,quæſtionem in foro de ijs qui clam in colloquijs hoſtium fuerant,habuit: ſupra LXX.damnatos proditionis ſecuri percuſſit,bonaque eorum iuſſit publica eſſe.& ſumma rerum ſenatui tradita, cum exercitu omni profectus ſupra Sueſſulam caſtris poſitis conſedit.Pœnus Acerras primum ad voluntariam deditionem conatus perlicere,poſteaquam obſtinatos vidit obſidere inde atque oppugnare parat. Cæterum Acerranis plus animi quam virium erat.itaque deſperata tutela vrbis,vt circumuallari mœnia viderunt,priuſquam continuarentur hoſtium opera, per intermiſſa munimenta,neglectaſque cuſtodias,ſilentio noctis dilapſi, per vias inuiaque qua quenque aut conſilium aut terror tulit,in vrbes Campaniæ,quas ſatis certum erat non mutaſſe fidem,perfugerunt.Annibal Acerris direptis atque incenſis, cum à Caſilino dictatorem Romanum legioneſque nuncij acciperunciaſſent, ne quis tam propinquis hoſtium caſtris Capuam quoque re-

currat, exercitum ad Casilinum ducit. Casilinum eo tempore quingenti Prænestini habebant, cum paucis Romanis, Latinique nominis, quos eodem audita Cannensis clades contulerat. Hi, non confecto Prænestæ ad diem delectu, serius profecti domo cum Casilinum ante aduersæ pugnæ famam veniissent, & aliis aggregarent sese Romanis sociisque, profecti à Casilino, cum satis magno agmine irent, auertit eos retro Casilinum nuncius Cannensis pugnæ: ibi cum dies aliquot suspecti Campanis, timentesque cauendis ac struendis inuicem insidiis traduxissent, iamque de Capuæ defectione agi, accipique Annibalem satis pro certo habuere: interfectis nocte oppidanis, parte urbis quæ citra Vulturnum est (eo enim diuiditur amni) occupauere. idque præsidium Casilini habebant Romani. Additur & Perusina cohors, homines CCCC. & LX. eodem nuncio, quo Prænestini paucos ante dies Casilinum compulsi. & satis ferme armatorum ad tam exigua mœnia, flumine altera parte cincta tuenda erat. penuria frumenti, nimium etiam vt videretur hominum, efficiebat. Annibal cum iam inde haud procul esset, Getulos cum præfecto nomine Isalca præmittit, ac primo si fiat colloquij copia, verbis benignis ad portas aperiendas, præsidiumque accipiendum perlicere iubet. sin in pertinacia perstent, rem gerere, ac tentare si qua parte inuadere urbē possit. Vbi ad mœnia accessere, quia silentium erat, solicitudo visa, metuque concessum barbarus ratus, moliri portas, & seras claustraque effringere parat: cum patefactis repente portis cohortes duæ ad idipsum instructæ intus, ingenti cū tumultu erumpunt, stragemque hostium faciunt. Ita primis repulsis, Maharbal cum maiore robore virorum missus, nec ipse eruptionem cohortium sustinuit. Postremum Annibal castris ante ipsa mœnia oppositis, paruam vrbem paruumque præsidium summa vi atque omnibus copiis oppugnare parat ac dum instat, lacessitque, corona vndique circundatis mœnibus, aliquot milites, & promptissimum quenque è muro turribusque ictos, amisit. Semel vltro irrumpentes agmine elephantorum oppositō prope intercluſit, trepidosque compulit in vrbem: satis multis, vt ex tanta paucitate, interfectis. plures cecidissent, ni nox prælio interuenisset. Postero die omnium animi ad oppugnandum accenduntur: vtique postea quam corona aurea muralis proposita est, atque ipse dux castelli plano loco positi segnem oppugnationem Sagunti expugnatoribus exprobrabat: Cannarum Thrasimenique & Threbiæ singulos admonens, vniuersosque. inde vineæ quoque cœptæ agi, cuniculique: nec ad varios conatus hostium aut vis vlla aut ars deerat. Socij Romanorum propugnacula aduersus vineas statuere, transuersis cuniculis hostium cuniculos excipere, & palam & clam cœptis obuiam ire, donec pudor etiam Annibalem ab incœpto auertit, castrisque communitis, ac præsidio modico impositō, ne omissa res videretur, in hyberna Capuam concessit. ibi partem maiorem hyemis exercitum in tectis habuit, aduersus omnia humana mala sæpe ac diu durantem, bonis inexpertum atque insuetum, itaque quos nulla male vicerat vis, perdidere nimia bona, ac voluptates immodicæ. & eo impensius, quo auidius ex insolentia in eas se immerserant. somnus enim, & vinum, & epulæ, & scorta, balneaque, & ocium consuetudine indies blandius, ita eneruauerunt corpora animosque, vt magis deinde præteritæ eos victoriæ quam præsentes tutarentur vires: maiusque id peccatum ducis apud peritos artium militarium haberetur, quam quod non ex Cannensi acie protinus ad vrbem Romam duxisset. illa enim cunctatio distulisse modo victoriam videri potuit: hic error vires ademisse ad vincendum. Itaq; here velut si cum alio exercitu à Capua exiret, nihil vsquam pristinæ disciplinæ nuit. nam & redierunt plerique scortis impliciti: & vbi primum sub pelli haberi cœpti sunt, viaque & alius militaris labor excepit, tyronum modo corporibus animisque deficiebant: & deinde per omne æstiuorum tempus maior pars sine commeatibus ab signis dilabebantur: neque aliæ latebræ quam Capua, desertoribus erant. Cæterum mitescente iam hyeme, ducto hyber

A hybernis milite, Casilinum redit. vbi quanquam ab oppugnatione cessatum erat, obsidio tamen continuata oppidanos præsidiumque ad vltimum inopiæ adduxerat. Castris Romanis T. Sempronius præerat, dictatore auspiciorum repetendorum causa profecto Romam. Marcellum & ipsum cupientem ferre auxilium obsessis, Vulturnus amnis inflatus aquis, & preces Nolanorum atque Acerranorum tenebāt, Campanos timentium, si præsidium Romanum abscessisset. Gracchus assidens tantum Casilino, quia prædictum erat dictatoris, ne quid absente eo rei gereret, nihil mouebat: quanquam quæ facile omnem patientiam vincerent, nunciabantur à Casilino. nam & præcipitasse se quosdam, non tolerantes famem, constabat: & stare inermes in muris, nuda corpora ad missilium telorum ictus præbentes. Ea ægre patiens Gracchus, cum neq; pugnam conserere dictatoris iniussu auderet: pugnandum autem esse, si palam frumentum importare vellet, videret: neque clam importandi spes esset: farre ex agris circa vndique conuecto, cum complura dolia complesset, nuncium ad magistratum Casilinum misit, vt exciperent dolia quæ amnis deferret. Insequenti nocte intentis omnibus in flumen, ac spem ab nuncio Romano factam, dolia medio missa amni defluxerunt: æqualiter inter omnes frumentum diuisum. id postero quoque die, ac tertio factum est, nocte & mittebantur, & perueniebant: eo custodias hostium fallebant. Imbribus deinde continuis citatior solito amnis, transuerso vertice dolia impulit ad ripam, quam hostes seruabant. ibi hærentia inter obnata ripis salicta conspiciuntur, nunciatumque Annibali est: & deinde intentiore custodia cautum, ne quid falleret Vulturno ad vrbem missum. Nuces inde fissæ ab Romanis castris, cum medio amni ad Casilinum defluerent, cratibus excipiebantur. Postremo ad id ventum inopiæ est, vt lora, detractaque scutis pelles, vbi feruida mollissent aqua, mandere conarentur: nec muribus, aliove animali abstinerent: & omne herbarum radicumq; genus aggeribus infimi muri eruerent. & cum hostes obarassent, quicquid herbidi terreni extra murū erat, raporum semen iniecerunt, vt Annibal, Eone vsq; dū ea nascantur, ad Casilinum sessurus sum? exclamaret. & qui nullā antea pactionem auribus admiserat, tum demum agi secum est passus de redemptione liberorum capitum. Septunces auri in singulos precium conuenit. fide accepta, sese tradiderunt. donec omne aurum persolutum est, in vinculis habiti. tum remissi Cumas cum fide. Id verius est, quam ab equite in abeuntes immisso interfectos. Prænestini maxima pars fuere. ex quingentis septuaginta, qui in præsidio fuerunt, minus dimidium, ferrum famesque absumpsit. cæterum incolumes Prænestę cum prætore suo Manitio (scriba is antea fuerat) redierunt. Statua eius indicio fuit Prænestę in foro statuta, loricata, amicta toga, velato capite? & tria signa cum titulo laminæ æneæ inscripto, Manitium prætorem militibus qui Casilini in præsidio fuerint, votum vouisse. Idem titulus trium signis in æde Fortunæ positis fuit subiectus. Casilinum oppidum redditum Campanis est, firmatum septingentorum militum de exercitu Annibalis præsidio: ne vbi Pœnus inde abscessisset, Romani oppugnarent. Prænestinis militibus senatus Romanus duplex stipendium, & quinquēnij militiæ vacationem dedit. ciuitate cum donarentur ob virtutem, non mutauerunt. Perusinorum res obscurior fama est, quia nec ipsorum monumento vllo est illustratus, nec decreto Romanorum. Eodem tempore Petellinos, qui vni ex Brutijs manserant in amicitia Romana: non Carthaginienses modo, qui regionem tenebant, sed Brutij quoque cæteri ob separata ab se consilia oppugnabant. cum obsistere malis nequirent Petellini, legatos Romam ad præsidium petendum miserunt. Quorum preces lachrymæque (in quæstus enim flebiles cum sibimetipsi consulere iussi sunt, sese in vestibulo curiæ profuderunt) tantem misericordiam patribus ac populo mouerunt. consultique iterum M. Æmylio prætore patres, circunspectis omnibus imperij viribus, fateri pudet, nihil iam longinquis socijs in se præsidij esse: redire domum, fideque

ad vltimum expleta, consulere sibimet ipsos in præsenti fortuna iusserunt. A
Hæc posteaquam renunciata legatio Petellinis est, tantus repente mœror pauorque senatum eorum cepit, vt pars, profugiendi qua quisque posset, ac deserendæ vrbis authores essent: pars, quando deserti à veteribus socijs essent, adiungendi se cæteris Brutijs, ac per eos dedendi Annibali. Vicit tamen ea pars, quæ nil raptim nec temere agendum, consulendumque de integro censuit. Relaxata postero die per minorē trepidationem, retinuerunt optimates, vt conuectis omnibus ex agris, vrbem ac muros firmarent. Per idem fere tempus literæ ex Sicilia Sardiniaque Romam allatæ. priores ex Sicilia Octacilij Propr. in senatu recitatæ sunt. L. Furium Pr. cum classe ex Africa Lilybæum venisse. ipsū grauiter saucium in discrimine vltimo vitæ esse. militi & naualibus socijs neq; stipendium neq; frumentum ad diem dari: neque vnde detur, esse: magnopere suadere, vt quamprimum ea mittantur: sibique, si ita videatur, ex nouis prætoribus successorem mittant. Eademq; ferme de stipendio frumentoque ab A. Cornelio Mammula Propr. ex Sardinia scripta. Responsum vtrisque, non esse vnde mitteretur, iussiq; ipsi classibus atq; exercitibus suis consulerent. Octacilius ad vincum subsidium populi Romani Hieronem legatos cum misset, in stipendium quantum argenti opus fuit, & sex mensium frumentum accepit. Cornelio in Sardinia ciuitates sociæ benigne contulerunt. Et Romæ quoque propter penuriam argenti triumuiri mensarij rogatione Minutij tribuni plebis facti, L. AEmylius, qui consul censorque fuerat: M Attilius Regulus, qui bis consul fuerat: & L. Scribonius Libo, qui tum tribunus plebis erat. Et duumuiri creati, M. & C. Attilij, ædem Concordiæ, quam L. Manlius Pr. vouerat, dedicauerunt. Et tres pontifices creati. Q. Cæcilius Metellus, Q. Fabius Maximus, & Q. Fuluius Flaccius in locum P. Scantinij demortui, & L. AEmylij Pauli COS. & Q. AElij Pæti, qui ceciderant in pugna Cannensi. Cum cætera quæ continuis cladibus fortuna minuerat, quantum consiliis humanis assequi poterant, patres expleſſent: tandem se quoque & solitudinem curiæ, paucitatemque conuenientium ad publicum consilium respexerunt. neque enim post L. Aemylium & C. Flaminium censores senatus lectus fuerat, cum tantum senatorum aduersæ pugnæ, ad hoc sui quenque casus per quinquennium absumpsissent. Cum de ea re M. Aemylius Pr. dictatore post Casilinum amissum profecto iam ad exercitum, exposcentibus cunctis retulisset. tum Spurius Cauilius, cum longa oratione non solum inopiam, sed paucitatem etiam ciuium, ex quibus in patres legerentur: conquestus esset, explendi senatus causa, & iungendi arctius Latini nominis pro magna re se suadere dixit, vt ex singulis populis Latinorum binis senatoribus, si patres Romani censuissent, ciuitas daretur: atque in demortuorum locum in senatum legerentur. Eam sententiam haud æquioribus animis, quam ipsorum quondam postulatum Latinorum patres audierūt. & cum fremitus indignantium tota curia esset: & præcipue Manlius esset etiam nunc stirpis eius virum diceret, ex qua quondam in Capitolio consul minatus esset, quem Latinum in curia vidisset, eum sua manu interfecturum: Quintus Fabius Maximus nunquam rei vllius alieniore tempore mentionem factam in senatu dixit, quam inter tam suspensos sociorum animos, incertamque fidem id tactum, quod insuper solicitaret eos. eam vnius hominis temerariam vocem silentio omnium extinguendam esse: & si quid vnquam arcani sanctive ad silendum in curia fuerit, id omnium maxime tegendum, occultandum, obliuiscendum, pro non dicto habendum esse. Ita eius rei oppressa mentio est. Dictatorem, qui censor ante fuisset, vetustissimusque ex ijs qui viuerent censores, creari placuit, qui senatum legeret: accirique Caium Terentium consulem ad dictatorem dicendum iusserunt. qui cum ex Apuleia, relicto ibi præsidio, magnis itineribus Romam redisset nocte proxima, vt mos erat, M. Fabium Buteonem ex S. C. sine magistro equitum dictatorem in sex menses dixit. is vbi cum lictoribus in rostra ascendit, neque duos dictatores tem-

pot

A pore vno, quod nunquam antea factum esset, probare se dixit : neque dictatorem se sine magistro equitum, nec censoriam vim permissam vni & eidem iterum: nec dictatori, nisi rei gerendæ causa creato, in sex menses datum imperium. quæ immoderata fors, tempus ac necessitas fecerint, ijs se modum impositurum. nam neque senatu quenquam moturum ex ijs quos C. Flaminius, L. AEmylius censores in senatum legissent: transcribi tantum recitarique eos iussurum, ne penes vnum hominem iudicium arbitriumque de fama ac moribus senatoris fuerit: & ita in demortuorum locum sublecturum. vt ordo ordini non homo homini prælatus videretur. Recitato vetere senatu, inde primum in demortuorum locum legit, qui post L. AEmylium & C. Flaminium censores curulem magistratum cepissent, nec dum in senatum lecti essent, vt quisque eorum senator primus creatus erat. tum legit qui ædiles, tribuni, prætores quæstoresve fuerant, tum ex eis qui spolia ex Romano hoste fixa domi haberent aut ciuicam coronam accepissent. Ita CLXXVII. cum ingenti approbatione omnium in senatum lectis, extemplo se magistratu abdicauit, priuatusque de Rostris descendit, lictoribus abire iussis: turbæque se immiscuit priuatas agentium res: tempus hoc sedulo terens, ne deducendi sui causa populum de foro abduceret. neque tamen elanguit cura hominum
B ea mora, frequentesque eum domum deduxerunt. Consul nocte insequenti ad exercitum redijt, non facto certiore senatu, ne comitiorum causa in vrbe retineretur. postero die consultus à M. Pomponi Pr. senatus decreuit dictatori scribendum, vti si è republica censeret esse, ad consules subrogandos veniret cum magistro equitum, & prætore M. Marcello, vt ex iis præsentibus noscere patres possent, quo statu respublica esset, consiliaque ex rebus caperent. Qui acciti erant, omnes venerunt, relictis legatis, qui legionibus præessent. Dictator de se pauca ac modice locutus, in magistrum equitum T. Sempronium Gracchum magnam partem gloriæ vertit: comitiaque edixit, quibus L. Posthumius III. absens, qui tum Galliam prouinciam obtinebat: & T. Sempronius Gracchus, qui tum magister equitum eo accurrerat, consules crearentur. Prætores inde creati, M. Valerius Læuinus, Appius Claudius Pulcher, Q. Fuluius Flaccus, Q. Mutius Scæuola. Dictator creatis magistratibus, Theanum in hyberna ad exercitum rediit, relicto magistro equitum Romæ: qui cum post paucos dies magistratum initurus esset, de exercitibus scribendis, comparandisque in annum, patres consuleret. Cum eæ res maxime agerentur, noua clades nunciata, alia super alia cumulante in eum annum fortuna: Posthumium consulem designatum, in Gallia ipsum at-
C que exercitum deletos. Sylua erat vasta (Litanam Galli vocant) qua exercitum traducturus erat. eius syluæ dextra læuaque circa viam Galli arbores ita inciderant, vt immotæ starent, momento leui impulsæ occiderent. Legiones duas Romanas habebat Posthumius: sociumque ab supero mari tantum conscripserat, vt XXV. millia armatorum in agros hostium induxisset Galli oras extremæ syluæ cum circunsedissent, vbi intrauit agmen saltum, tum extremas arborum succisarum impellunt. quæ alia in aliam instabilem per se ac male hærentem incedentes ancipiti strage arma, viros, equos obruerunt. vix decem homines effugerent. nam cum exanimati pleriq; essent arborum truncis, fragmẽtisq; ramorum: cæteram quoq; multitudinem inopinato malo trepidam, Galli saltum omnem armati circunsidentes interfecerunt: paucis è tanto numero captis, qui pontem fluminis petentes, obsesso ante ab hostibus ponte intercluſi sunt. Ibi Posthumius omni vi, ne caperetur, obnixus, occubuit. spolia corporis, caputque ducis præcisum Boij ouantes templo, quod sanctissimum est apud eos, intulere. purgato inde capite, vt mos ijs est, caluam auro cælauere. idque sacrum vas ijs erat, quo solennibus libarent: poculumque idem sacerdoti esse, ac templi antistibus. Præda quoque haud minor Gallis quam victoria fuit. nam etsi magna pars animalium strage syluæ oppressa erat: tamen cæteræ

res,quia nihil dissipatum fuga est,stratæ per omnem iacentis agminis ordinem inuentæ sunt. Hac nunciata clade, cum per dies multos in tanto pauore fuisset ciuitas, vt tabernis clausis, velut nocturna solitudine per vrbem acta, senatus ædilibus negocium daret,vt vrbem circumirent,aperirique tabernas,& mœstitiæ speciem publicæ vrbi demi iuberent : tum T. Sempronius senatum habuit,consolatusque patres est,& adhortatus,ne qui Cannensi ruinæ non succubuissent,ad minores calamitates animos summitterent. quod ad Carthaginienses hostes Annibalemque attinet: prospera modo esset, sicut speraret, fortuna: Gallicum bellum & omitti tuto,& differri posse: vltionem eam fraudis in deorum ac populi Romani potestate fore, de hoste Pœno, exercitibusque,per quos id bellum gereretur,consultandum atque agitandum. Ipse primum quid peditum equitumque,quid ciuium, quid sociorum in exercitu esset dictatoris, disseruit.Tum Marcellus suarum copiarum summam exposuit.Quid in Apulia cum C.Terentio consule esset,à peritis quæsitum est.duone consulares exercitus satis firmati tanto bello sufficerent,inibatur ratio. itaque Gallicam, quanquam stimulabat iusta ira, omitti eo anno placuit. Exercitus dictatoris consuli decretus est. De exercitu Marcelli qui ex fuga Cannensi essent, in Siciliam eos traduci, atque ibi militare, donec in Italia bellum esset, placuit. eodem ex dictatoris legionibus reiici militem minimi quenque roboris, nullo præstituto militiæ tempore, nisi quod stipendiorum legitimorum esset. Duæ legiones vrbanæ alteri consuli,qui in locum L.Posthumij suffectus esset, decretæ sunt: eumque cum primum saluis auspicijs posset, creari placuit. legiones præterea duas primo quoque tempore ex Sicilia acciri : atque inde consul, cui legiones vrbanæ euenissent, militum sumeret quantum opus esset.C.Terentio Cos.prorogari in annum imperium: neq; de eo exercitu,quem ad præsidium Apuliæ haberet,quicqnam minui. Dum hæc in Italia geruntur apparanturque, nihilo segnius in Hispania bellum erat, sed ad eam diem magis prosperum Romanis P.& Cn.Scipiones inter se partiti sunt copias, vt Cn. terra,P.mari nauibusque rem gereret. Asdrubal Pœnorum imperator neutri parti virium satis fidens,procul ab hoste interuallo, ac locis tutis tenebat se, cui multum ac diu obtestanti quatuor millia peditum & quingenti equites in supplementum missi ex Africa sunt. tum refecta tandem spe,castra propius hostem mouit: classemq; & ipse instrui parariq; iubet, ad insulas maritimamque oram tutandam. In ipso impetu mouendarum de integro rerum perculit eum præfectorũ nauium transitio,qui post classem ad Iberũ per pauorem desertam grauiter increpiti, nunquam deinde satis fidi aut duci aut Carthaginiensium rebus fuerant. Fecerant ij transfugæ motum in Capesiorum gente : desciuerantque ijs authoribus vrbes aliquot: vna etiam ab ipsis vi capta fuerat.In eam gentem versum ab Romanis bellum est: infestoq; exercitu Asdrubal ingressus agrum hostium, pro captæ ante dies paucos vrbis mœnibus Galbum, nobilem Carpesiorum ducem, cum valido exercitu castris se detinentem aggredi statuit. Præmissa igitur leui armatura, quæ eliceret hostes ad pugnam, peditum partem ad depopulandum per agros passim dimisit, vt palantes exciperent. simul & ad castra tumultus erat,& per agros fugaq; & cædes. deinde vndique diuersis itineribus cum in castra se recepissent, adeo repente decessit animis pauor, vt non ad munimenta modo defendenda satis animorum esset, sed etiam ad lacessendum hostem prælio. Erumpunt igitur agmine è castris tripudiantes more suo : repentinaq; eorum audacia terrorem hosti paulo ante victro lacessenti incussit. itaq; & ipse Asdrubal in collem satis arduum tutumque flumine etiam obiecto tum copias subducit, & præmissam leuem armaturam equitesque palatos eodem recepit : nec aut colli aut flumini satis fidens, vallo castra permunijt. In hoc alterno pauore certamina aliquot sunt contracta, nec Numida Hispano eques par fuit : nec iaculator Maurus cetrato, velocitate pari,robore animi viriumque aliquantum præstanti. Posteaquam neque elicere

A elicere Pœnum ad certamen obuersati castris poterant, neque castrorum oppugnatio facilis erat: vrbem Asenam, quo fines hostium ingrediens Asdrubal frumentum commeatusque alios conuexerat, vi capiunt, omnique circa agro potiuntur. nec iam auti n agmine, aut in castris vllo imperio contineri. Quam vbi negligentiam ex re (vt fit) bene gesta, orri senserat Asdrubal: cohortatus milites, vt palantes sine signis hostes aggrederentur, digressus colle pergit ire acie instructa ad castra. Quem vt adesse tumultuosi nuncij refugientes ex speculis stationibusque attulere, ad arma conclamatum est. Vt quisque arma ceperat, sine imperio, sine signo, incomposiți, inordinati in prælium ruunt. Iam primi conseruerant manus, cum alij cateruatim currerent, alij nondum è castris exissent. tum primo ipsa audacia terruere hostem. deinde rari in cõfertos illati, cum paucitas parum tuta esset, respicere alij alios, & vndique pulsi coire in orbem. & dum corporibus applicantur, armaque armis iungunt, in arctum compulsi, cum vix mouendis armis satis spacij esset, corona hostium cincti, ad multum diei cæduntur. Exigua pars, eruptione facta, syluas ac montes petit: parique terrore & castra sunt deserta, & vniuersa gens postero die in deditionem venit. nec diu impacato mansit. nam subinde ab Carthagine allatum est, vt Asdrubal primo quoque tempore in Italiam exercitum duceret. quæ vulgata res per Hispaniam, omnium ferme animos ad Romanos auertit. Itaque Asdrubal extemplo literas Carthaginem mittit, indicans, quanto fama profectionis suæ damno fuisset: Si vero inde pergeret, priusquam Iberum transiret, Romanorum Hispaniam fore. nam præterquam quod nec præsidium nec ducem haberet, quem relinqueret pro se, imperatores esse Romanos, quibus vix aquis viribus resisti possit. Itaque si vlla Hispaniæ cura esset, successorem sibi cum valido exercitu mitterent, cui si omnia prospere euenirent, non tamen ociosam prouinciam fore. Hæ literæ quanquam primo admodum mouerunt senatum: tamen quia Italiæ cura prior potiorque erat, nihil de Asdrubale neque de copijs eius mutatum est. Himilco cum exercitu iusto, & aucta classe ad retinendam terra marique, ac tuendam Hispaniam est missus, qui vt pedestres nauales que copias traiecit, castris communitis, nauibusque subductis, & vallo circundatis, cum equitibus delectis ipse, quantum maxime accelerare poterat, per dubios infestosque populos iuxta intentus ad Asdrubalem peruenit. Cum decreta senatus mandataque exposuisset, atque edidisset ipse inuicem, quemadmodum tractandum bellum in Hispania foret, retro in sua castra redijt: nulla re quam celeritate tutior. quod vndique abierat, antequam populi consentirent. Asdrubal priusquam moueret castra, pecunias imperat populis omnibus suæ ditionis: satis gnarus, Annibalem transitus quosdam precio mercatum: nec auxilia Gallica aliter quam conducta habuisse: inopem tantum iter ingressum, vix penetraturum ad alpes fuisse. pecunijs igitur raptim exactis, ad Iberum descendit. Decreta Cathaginiensium, & Asdrubalis iter, vbi ad Romanos sunt perlata, omnibns omissis rebus, ambo duces iunctis copijs ire obuiam cœptis, atque obsidere parant: rati, si Annibali vix per se ipsi tolerando Italiæ hosti, Asdrubal dux atque Hispaniensis exercitus esset iunctus, illico Romani finem imperij fore. His anxij curis ad Iberum contrahunt copias, & transito amne, cum diu consultassent, vtrum castra castris conferrent, an satis haberent sociis Carthaginiensium oppugnandis morari ab itinere proposito hostem: vrbem à propinquo flumine Iberam appellatam, opulentissimam tempestate regionis eius, oppugnare parant. quod vbi sensit Asdrubal, prope ferenda sociis pergit ire ad vrbem, deditam nuper in fidem Romanorum, oppugnandam. Ita iam cœpta obsidio omissa ab Romanis est, & in ipsum Asdrubalem versum bellum. Quinque millium interuallo castra distantia habuere paucos dies, nec sine leuibus prælijs, nec vt in aciem exirent. tandẽ vno eodemq; die velut ex composito vtrinq; signũ pugnę propositũ est: atq; omnibus copijs in campum descensum est. Triplex steterit Romana acies: peditum pars

ante ſigna locata, pars poſt ſigna accepta: equites cornua cinxere. Aſdrubal A
mediam aciem Hiſpanis firmat: in cornibus, dextro Pœnos locat, læuo Afros:
mercenariorumq; auxilia equitum, Numidas Pœnorum peditibus, cæteros A-
fros pro cornibus opponit. nec omnes Numidæ in dextro locati cornu, ſed qui-
bus deſultorum in modum binos trahentibus equos, inter acerrimam ſæpe
pugnam in recentem equum ex feſſo armatis tranſultare mos erat. tanta velo-
citas ipſis, tamque docile equorum genus eſt. Cum hoc modo inſtructi ſtarent,
imperatorum vtriuſque partis haud ferme diſpares ſpes erant. nam ne multum
quidem aut numero aut genere militum hi aut illi præſtabant. militibus longe
diſpar animus erat. Romanis enim, quanquam procul à patria pugnarent,
facile perſuaſerant duces pro Italia atque vrbe Roma eos pugnare. itaq; vel-
ut quibus reditus in patriam eo diſcrimine pugnæ verteretur, obſtinauerant
animis vincere aut mori. Minus pertinaces viros habebat altera acies. nam
maxima pars Hiſpani erant, qui vinci in Hiſpania, quam victores in Italiam
trahi, malebant. Primo igitur concurſu, cum vix pila coniecta eſſent, retulit
pedem media acies, inferentibusque ſeſe magno impetu Romanis terga ver-
tit. Nihilo ſegnius in cornibus prælium fuit. hinc Pœnus, hinc Aſer vrget: &
velut in circunuentos prælio ancipiti pugnant, ſed cum in medium tota iam
coiſſet Romana acies, ſatis virium ad dimouenda hoſtium cornua habuit. itaq; B
duo diuerſa prælia erant: vtroque Romani, vt qui pulſis tandem medijs, & nu-
mero & robore virorum præſtarent, haud dubie ſuperarunt. Magna vis homi-
num ibi occiſa, & niſi Hiſpani vix dum conſerto prælio tam effuſe fugiſſent,
perpauci ex tota ſuperfuiſſent acie. Equeſtris pugna nulla admodum fuit: quia
ſimul inclinatam mediam aciem Mauri Numidæque viderunt extemplo higa
effuſa nuda cornua, elephantis quoq; præ ſe actis, deſeruere. Et Aſdrubal vſque
ad vltimum euentum pugnæ moratus è media cæde cum paucis effugit. Ca-
ſtra Romani cepere atque inde diripuere. Ea pugna, ſi qua dubia in Hiſpania
erant, Romanis adiunxit: Aſdrubalique non modo in Italiam traducendi ex-
ercitus, ſed ne manendi quidem ſatis tuto in Hiſpania ſpem reliquit. Quæ po-
ſteaquam literis Scipionum Romæ vulgata ſunt, non tam victoria, quam prohi-
bito Aſdrubalis in Italiam tranſitu lætabantur. Dum hæc in Hiſpania gerun-
tur, Petellia in Brutijs aliquot poſt menſibus quam cœpta oppugnari erat, ab
Himilcone præfecto Annibalis expugnata eſt. multorumque ſanguine ac vul-
neribus ea Pœnis victoria ſtetit: nec vlla magis vis obſeſſos, quam fames ex-
pugnauit. abſumptis enim frugum alimentis, carniſque omnis generis qua-
drupedum, ſutrinæ poſtremo coriis, herbiſque, & radicibus, & corticibus tene-
ris, ſtrictiſque rubis vixere. nec ante quam vires ad ſtandum in muris ferenda-
que arma deerant, expugnati ſunt. Recepta Petellia, Pœnus ad Conſentiam
copias traducit quam minus pertinaciter defenſam, intra paucos dies in dedi-
tionem accepit. Iiſdem ferme diebus & Brutiorum exercitus Crotonem Græ-
cam vrbem circumſedit, opulentam quondam armis viriſque: tum iam adeo
multis magniſque cladibus afflictam, vt omnis ætatis minus viginti millia ciui-
um ſupereſſent. itaque vrbe defenſoribus vacua, facile potiti ſunt hoſtes: arx
tantum retenta, in quam inter tumultum captæ vrbis è media cæde quidam ef-
fugere. Et Locrenſes deſciuere ad Brutios Pœnoſque prodita multitudine à
principibus. Rhegini tantummodo regionis eius & fide erga Romanos, & po-
teſtatis ſuæ ad vltimum manſerunt. In Siciliam quoque eadem inclinatio ani-
morum peruenit: & ne domus quidem Hieronis tota à defectione abſtinuit.
namque Gelo maximus ſtirpis contempta ſimul ſenectute patris, ſimul poſt
Cannenſem cladem Romana ſocietate, ad Pœnos defecit. mouiſſetque in Si-
cilia res, niſi mors adeo opportuna, vt patrem quoque ſuſpicione aſpergeret,
armantem eum multitudinem, ſolicitantemque ſocios, abſumpſiſſet. Hæc eo
anno in Italia, in Africa, in Sicilia, in Hiſpania vario euentu acta. Exitu anni Q.
Fabius Maximus à ſenatu poſtulauit, vt ædem Veneris Erycinæ, quam dictator
vouiſſet,

A vouisset,dedicari liceret. Senatus decreuit,vt T.Sempronius C o s.designatus, cum primum magistratum iniisset, ad populum ferret, vt Fabium duumuirum esse iuberent ædis dedicandæ causa. Et M.Aemylio Lepido,qui bis consul augurque fuerat,filij tres, Lucius, Marcus, Quintus ludos funebres per triduum, & gladiatorum paria duo & X X.per triduum in foro dederunt. Aediles curules C.Lectorius,& T.Sempronius Gracchus C O S.designatus,qui in ædilitate magister equitum fuerat, ludos Romanos fecerunt, qui per triduum instaurati sunt. Plebeij ludi à M. Aurelio Cotta & M. Claudio Marcello ter instaurati sunt. Circumacto tertio anno Punici belli, T.Sempronius C O S.Idibus Martiis magistratum iniit. Prætoresque Q.Fuluius Flaccus, qui antea consul censorque fuerat,vrbanam,M.Valerius Leuinus peregrinam sortem in iurisdictione habuit.Ap.Claudius Pulcher Siciliam,Q.Mutius Scæuola Sardiniam,sortiti sunt. M. Marcello Proconſ. imperium esse populus iussit, quod post Cannensem cladem vnus Romanorum imperatorum in Italia prospere rem gessisset. Senatus quo die primum est in Capitolio consultus,decreuit vt eo anno duplex tributum imperaretur, simplex confestim exigeretur, ex quo stipendium præsens omnibus militibus daretur, præterquam qui milites ad Cannas fuissent. Inde de exercitibus ita decretum est,vt duabus legionibus vrbanis T.Sempro-
B nius C O S. Cales ad conueniendum diem ediceret. inde sex legiones in castra Claudiana supra Suessulam deducerentur. quæ ibi legiones essent (erant autem Cannensis maxime exercitus) eas Ap.Claudius Pulcher Pr.in Siciliam traiceret: quæque in Sicilia essent, Romam deportarentur.Ad exercitum cui ad conueniendum Cales edicta dies erat,M.Claudius Marcellus missus, isque iussus in castra Claudiana deducere vrbanas legiones. ad veterem exercitum accipiendum deducendumque in Siciliam, T. Metilius Croto legatus ab Ap. Claudio est missus. Taciti primo expectauerant homines, vti consul comitia collegæ creando haberet,deinde vbi ablegatum velut de industria M.Marcellum viderunt, quem maxime consulem in eum annum ob egregie in prætura res gestas creari volebant,fremitus in curia est ortus. Quod vbi sensit consul: Vtrunque,inquit,è republica fuit,Patres conscripti,& M.Claudium ad permutandos exercitus in Campaniam proficisci, & comitia non prius editi, quam isinde confecto quod mandatum est negocio reuertisset : vt vos consulem, quem tempus reipublicæ postularet, quemque maxime vultis, haberetis. Ita de comitiis, donec redijt Marcellus, silentium fuit. Interea duumuiri creati sunt Q.Fabius Maximus, & T.Octacilius Crassus, ædibus dedicandis, Menti Octacilius,Fabius Veneri Erycinæ.Vtraque in Capitolio est,canali vno discre-
C te. Et de trecentis equitibus Campanis,qui in Sicilia cum fide stipendiis emeritis Romam venerant,delatum ad populum, vt ciues Romani essent : item vt municipes Cumani essent , pridie quam populus Campanus à populo Romano defecisset. Maxime vt hoc ferretur, mouerat, quod quorum hominum essent, scire se ipsi negabant, vetere patria relicta, in eam in quam redierant, nondum adsciti. Posteaquam Marcellus ab exercitu redijt, comitia vni consuli rogando in locum L.Posthumij edicuntur. Creatur ingenti cõsensu Marcellus, qui extemplo magistratum occiperet. cui ineunti consulatum cum tenuisset, vocati augures vitio creatum videri pronunciauerunt, vulgoque patres ita fama ferebant,quod tum primum duo plebeij consules facti essent, id deis cordi non esse. In locum Marcelli, vbi is se magistratu abdicauit, suffectus Fabius Maximus tertium.Mare arsit eo anno : ad Sinuessam bos equuleum peperit : signa Lanuuij ab Iunonis Sospitæ cruore manauere: lapidibusq; circa id templum pluuit : ob quem imbrem Nouendiale, vt assolet, sacrum fuit: cæteraque prodigia cum cura expiata. Consules exercitus inter se diuiserunt. Fabio exercitus cui M.Iunius dictator præfuerat, euenit. Sempronio,volonum quod fuerat, & sociorum X X V. millia. M. Valerio Pr.legiones quæ ex Sicilia redissent, decretæ. M.Claudius Proconſ.ad eum exercitum, qui supra Suessulam

Iam Nolæ præsideret, missus. Prætores in Siciliam ac Sardiniam profecti. Consules edixerunt, quoties senatum vocassent, vti senatores, quibusque in senatu dicere sententiam liceret, ad portam Capenam conuenirent. Prætores quorum iurisdictio erat, tribunalia ad Piscinam publicam posuerunt. eo vadimonia fieri iusserunt: ibique eo anno ius dictum est. Interim Carthaginem, vnde Mago frater Annibalis XII. millia peditum, & mille quingentos equites, XX. elephantos, mille argenti talenta in Italia transmissurus erat cum præsidio LX. nauium longarum, nuncius affertur, in Hispania rem male gestam, omnesque ferme eius prouinciæ populos ad Romanos defeciſſe. Erant qui Magonem cum classe ea copijsque omissa Italia in Hispaniam auerterent, cum Sardiniæ recipiendæ repentina spes affulsit. Paruum ibi exercitum Romanum esse, veterem prætorem, inde Cornelium prouinciæ peritum decedere, nouum expectari. ad hoc, fessos iam animos Sardorum esse diuturnitate imperij: & proximo ijs anno acerbe atq; auare imperatum: graui tributo & collatione iniqua frumenti oppressos. nihil deesse aliud, quam authorem ad quem deficerent. Hæc clandestina legatio per principes missa erat. maxime eam rem moliente Harsicora, qui tum authoritate atque opibus longe primus erat. His nuncijs prope vno tempore turbati, erectique, Magonem cum classe sua copijsque in Hispaniam mittunt. in Sardiniam Asdrubalem cognomento Caluum deligunt ducem: & tantum ferme copiarum, quantum Magoni, decernunt. Et Romæ consules transactis rebus, quæ in vrbe agendæ erant, mouebant iam sese ad bellū. T. Sempronius militibus Sinuessam diem ad conueniendum edixit. & Q. Fabius, consulto prius senatu, vt frumenta omnes ex agris ante Calendas Iulias primas in vrbes munitas conuecherent. qui non inuexissent, eorum se agrum populaturum, seruos sub hasta venditurum, villas incensurum. Ne prætoribus quidem, qui ad ius dicendum creati erant, vacatio à belli administratione data est. Valerium prætorem in Apuliam ire placuit ad exercitum à Terentio accipiendum: cum ex Sicilia legiones veniſſent, ijs potissimum vti ad regionis eius præsidium: Terentianum mitti cum aliquo legatorum. Et XXV. naues M. Valerio datæ sunt, quibus oram maritimam inter Brundusium ac Tarentum tutari posset. Par nauium numerus Q. Fuluio Pr. vrbano decretus, ad suburbana littora tutanda. C. Terentio Procons. negocium datum, vt in Piceno agro conquisitionem militum haberet, locisque ijs præsidio esset. Et T. Octacilius Crassus posteaquam ædem Mentis in Capitolio dedicauit: in Siciliam cum imperio qui classi præesset, missus. In hanc dimicationem duorum opulentissimorū in terris populorum, omnes reges gentesque animos intenderant. inter quos Philippus Macedonum rex eo magis, quod propior Italiæ, ac mari tantum Ionio discretus erat. Is vbi primum fama accepit Annibalem alpes transgressum: vt bello inter Romanos Pœnumque orto lætatus erat: ita vtrius populi mallet victoriam esse, incertis adhuc viribus, fluctuatus animo fuerat: posteaquam tertia iam pugna, tertia victoria cum Annibale & Pœnis erat, ad fortunā inclinauit, legatosq; ad Annibalem misit: qui vitantes portus Brundusinum Tarentinumque, quia custodijs nauium Romanarum tenebantur: ad Liciniæ Iunonis templum in terram egressi sunt. inde per Apuliā petentes Capuam, media in præsidia Romana illati sunt, deductiq; ad M. Valerium Leuinum prætorem, circa Nuceriam castra habentem. Ibi intrepide Xenophanes legationis princeps à Philippo rege se missum ait, ad amicitiam societatemque iungendam cum populo Romano, mandata habere ad consules, ac senatū populumq; Romanum. Inter defectiones veterum sociorum Valerius noua societate tam clari regis lætus admodum, hostem pro hospite comiter accepit. dat qui prosequantur, itineraque cum cura demonstrent, quæ loca, quosq; saltus, aut Romani, aut hostes teneant. Xenophanes per præsidia Romana in Campaniam, inde qua proximum fuit, in castra Annibalis peruenit: fœdusq; cum eo, atq; amicitiam iungit legibus his, vt Philippus rex quam maxima classe (ducentas autem

naues

A naues videbatur effecturus)in Italiam traijceret,& vastaret maritimam oram, bellum pro parte sua terra mariq; gereret. vbi debellatum esset, Italia omnis cum ipsa vrbe Roma Carthaginiensiũ atq; Annibalis esset,prędaq; omnis Annibali cederet.perdomita Italia,nauigarent in Græciam,bellumq; cum quibus regibus placeret,gererent. quæ ciuitates continentis,quæ insulæ ad Macedoniam vergunt,eæ Philippi,regniq; eius essent.In has ferme leges inter Pœnum ducem,legatosq; Macedonum ictum fœdus, missiq; cum ijs ad regis ipsius firmandam fidem legati,Gisgo,& Bostar,& Mago,eodem ad Iunonis Laciniæ tẽplum,vbi nauis occulta in statione erat,perueniunt, inde profecti,cum iam altum tenerent,conspecti à classe Romana sunt, quæ præsidio erat Calabriæ littoribus. Q.Fuluius Flaccus Corcyræos ad persequendam retrahendamq; nauem cum misisset,primo fugere regij conati: deinde vbi celeritate victi cesserunt,tradunt se Romanis:& ad præfectum classis adducti, cum quæreret,qui,& vnde, & quo tenderent cursum: Xenophanes primo satis iam semel felix mendacium struere,à Philippo se ad Romanos missum,ad M.Valerium,ad quem vnum iter tutum fuerit, peruenisse: Campaniam superare nequisse, septam hostium præsidijs. deinde vt Punicus cultus habitusq; suspectos legatos fecit Annibalis,interrogatosque sermo prodidit: tum comitibus eorum seductis,ac metu territis, literæ quoque ab Annibale ad Philippum inuentæ de pace inter regem Macedonum, Pœnumque ducem. Quibus satis cognitis, optimum visum est,captiuos,comitesque eorum Romam ad senatum,aut ad consules,vbicunque essent,quamprimum deportare.ad id celerrimæ quinque naues delectę:ac L.Valerius Antias, qui præesset, missus: eiq; mandatum, vt in omnes naues legatos separatim custodiendos diuideret:daretq; operam,ne quod ijs colloquium inter se,neve communicatio consilij esset. Per idem tempus Romæ,cum A. Cornelius Mammula ex Sardinia prouincia decedens, retulisset qui status rerum in insula esset,ad bellum ac defectionem omnes spectare: Q.Mutium,qui successisset sibi,grauitate cœli aquarumque aduenientem exceptum, non tam in periculosum quam longum morbum implicitum, diu ad belli vim sustinendam inutilem fore: exercitumque ibi vt satis firmum pacatæ prouinciæ præsidem esse,ita parum bello,quod motum iri videretur: decreuerunt patres,vt Q. Fuluius Flaccus quinque millia peditum, quadringentos equites scriberet, eamque legionem primo quoque tempore in Sardiniam traijciendam curaret, mitteretque cum imperio quem ipsi videretur, qui rem gereret quoad Mutius conualuisset.Ad eam rem missus est T.Manlius Torquatus, qui bis consul censorque fuerat, subegeratque in consulatu Sardos. Sub idem fere tempus & à Carthagine in Sardiniam classis missa duce Asdrubale, cui Caluo cognomen erat,fœda tempestate vexata,ad Baleares insulas eijcitur.ibique(adeo non armamenta modo,sed etiam aluei nauium quassati erant) subductæ naues dum reficiuntur, aliquantum temporis triuerunt. In Italia cum post Cannensem pugnam fractis partis alterius viribus, alterius mollitis animis, segnius bellum esset: Campani per se adorti sunt rem Cumanam suæ ditionis facere, primo solicitantis vt ab Romanis deficerent. vbi id parum processit, dolum ad capiendos eos comparant. Campanis omnibus statum sacrificium ad Hamas: eo senatum Campanum venturum certiores Cumanos fecerunt: petieruntque, vt & Cumanus eo senatus veniret ad consultandum communiter,vt eosdem vterq; populus socios hostesq; haberet. præsidium ibi armatum sese habituros, ne quid ab Romanis noui periculi esset. Cumani, quanquam suspecta fraus erat,nihil abnuere,ita tegi fallax consiliũ posse rati.Interim T.Sempronius consul Romanus Sinuessæ,quoad conueniendum diem edixerat, exercitu lustrato transgressus Vulturnum flumen,circa Linternum castra posuit. Ibi,quia ociosa statiua erant, crebro decurrere milites cogebat,vt tyrones (ea maxima pars volonum erat)assuescerent signa sequi, & in acie agnoscere ordines suos,inter quæ concordiæ maxima erat cura duci. itaque legatis tribunisq; præceperat,

ne,

ne quam exprobratio cuiquam veteris fortunæ discordiam inter ordines sere- A
ret: vetus miles tyroni,liber voloni sese exęquari sineret.omnes satis honestos, generososque ducerent,quibus arma sua signaq; populus Romanus commisis- set. quæ fortuna coegisset ita fieri,eandem cogere tueri factum.Ea non maio- re cura præcepta ab ducibus sunt,quam à militibus obseruata, breuique tanta concordia coaluerant omnium animi, vt prope in obliuionem venirent, qua ex conditione quisq; esset miles factus.Hæc agenti Graccho, legati Cumani nunciarunt,quæ à Campanis legatio paucos ante dies venisset,& quid ijs ipsi respondissent.Triduum post eum diem festum esse:non senatum solum omnem ibi futurum,sed castra etiam,& exercitum Campanum. Gracchus iussis Cu- manis omnia ex agris in vrbem conuehere,& manere intra muros: ipse pridie quam statutum sacrificium Campanis esset,Cumas mouet castra. Hamæ inde tria millia passuum absunt.Iam Campani eo frequentes ex composito conue- nerant: nec procul inde in occulto Marius Alfius, qui summus magistratus e- rat Campanis,cum XIIII. millibus militum habebat castra, is sacrificio ap- parando, & inter id instruendæ fraudi aliquanto intentior, quam muniendis castris,aut vlli militari operi fuit.Triduum sacrificatum ad Hamas.nocturnum erat sacrum,ita vt ante mediam noctem compleretur. Huic Gracchus insidi- andum tempori ratus,custodibus ad portas positis,ne quis enunciare posset,à sexta ad decimam diei horam coactis militibus corpora curare,somnoq; ope- ram dare,vt primis tenebris conuenire ad signum possent,vigilia ferme prima tolli iussit signa.silentique profectus agmine,cum ad Hamas media nocte per- uenisset,castra Campana,vt in peruigilio neglecta,simul omnibus portis inua- dit,alios somno stratos,alios perpetrato sacro inermes redeuntes, obtruncat. Hominum eo tumultu nocturno cæsa plus duo millia cum ipso duce Mario Al- fio, capta sunt signa militaria quatuor & triginta.Gracchus minus centum mi- litum iactura castris hostium potitus, Cumas se propere recepit, ab Annibale metuens,qui super Capuam ad Tifata habebat castra. Nec eum prouida viri fefellit opinio.nam simul Capuam ea clades est nunciata,ratus Annibal ab re bene gesta insolenter lætum exercitum, tyronum magna ex parte seruorumq;, spoliantem victos,prædasque agentem ad Hamas se inuenturum, citatum ag- men præter Capuam rapuit: obuios; ex fuga Campanorum per duo præsidia Capuam duci,saucios vehiculis tolli,portariq; iubet. ipse ad Hamas vacua ab hostib. castra, nec quicquã præter recentis vestigia cædis, strataq; passim cor- pora sociorum,inuenit.Authores erant quidam,vt protinus inde Cumas duce- ret,vrbemq; oppugnaret.Id quanquã haud modice Annibal cupiebat, vt quia Neapolim non potuerat,Cumas saltem maritimã vrbem haberet: tamen quia præter arma nihil secum miles raptim acto agmine extulerat,retro in castra su pra Tifata se recepit.inde fatigatus Campanorum precibus,sequenti die cum omni apparatu oppugnandę vrbis, Cumas redit: populatoque agro Cumano mille passus ab vrbe castra locat. Tum Gracchus magis verecundia in tali ne cessitate deserendi socios implorantes fidem suam populiq; Romani,substitit quam satis fidens exercitui.Nec alter consul Fabius,qui ad Cales castra habe bat,Vulturnum traducere audebat exercitum: occupatus primo auspiciis re petendis Romę: dein prodigiis,quę alia super alia nunciabantur, expiantio ea haud facile litari aruspices respondebant. Hę causę cum Fabium teneren Sempronius in obsidione erat:& iam operib.oppugnabatur.Aduersus ligneam ingentem turrim admotam vrbi,aliã turrim ex ipso muro excitauit consul Ro manus,aliquanto altiorem: quia muro satis per se alto subiectis validis public pro solo vsus erat.inde primum saxis,sudibusq;, & cæteris missilibus propugna tores vrbem ac mœnia tuebantur: postremo vbi promouendo adiunctam v derunt turrim, facibus ardentibus plurimum simul ignem coniecerunt. qu incendio trepida armatorum multitudo cum de turri sese præcipitaret, ruptio ex oppido simul duabus portis facta, stationes hostium fudit, fug uitq

A uitque in castra, vt eo die obsesso quam obsidenti similior esset Pœnus. Ad mille CCCC. Carthaginiensium cæsi: vnde quadraginta viui capti, qui circa muros & in stationibus solute ac negligenter agentes, cum nihil minus quam eruptionem timuissent, ex improuiso oppressi sunt. Gracchus prius quam se hostes ab repentino pauore colligerēt, receptui signum dedit, ac suos intra muros recepit. Postero die Annibal elatū secunda re consulem, iusto prælio ratus certaturum, aciē inter castra atq; vrbē instruxit. cæterum posteaquā neminem moueri ab solita custodia vrbis vidit, nec committi quicquam temerariæ spei, ad Tifata redit, infecta re. Quibus diebus Cumæ liberatæ sunt obsidione, ijsdem diebus & in Lucanis ad Grumentum T. Sempronius, cui Longo cognomen erat, cum Hannone Pœno prospere pugnat. supra duo millia hominum occidit: & CCLXXX. milites amisit. signa militaria ad XLI. cepit. Pulsus finibus Lucanis Hanno, retro in Brutios sese recepit. Et ex Hirpinis oppida tria, quæ à populo Romano defecerant, vi recepta per M. Valerium prætorem. Vercellius, Siciliusque authores defectionis securi percussi. supra mille captiuorum sub hasta venierunt. præda alia militi concessa, exercitusque Cumas reductus. Dum hęc in Lucanis atque in Hirpinis geruntur, quinque naues, quæ Macedonum atq; Pœnorum captos legatos Romam portabant, à supero mari ad inferum circunuectæ, prope omnem Italiæ oram, cum præter Cumas velis ferrent ur, neq; hostium an sociorum essent satis sciretur, Gracchus obuiā ex classe sua naues misit. Cum percontando inuicem cognitū esset, consulem Cumis esse, naues Cumas appulsæ, captiuiq; ad consulem deducti, & literę datæ. Consul literis Philippi atq; Annibalis perlectis, consignata omnia ad senatū itinere terrestri misit: nauibus deuehi legatos iussit. Cum eodem fere die literæ legatiq; Romam veniissent, & percontatione facta, dicta cum scriptis congruerent, primo grauis cura patres incessit, cernentes quanta vix tolerantibus Punicum bellum, Macedonici belli moles instaret. cui tamen adeo non succubuerunt, vt extemplo agitaretur, quemadmodum vltro inferendo bello auerterēt ab Italia hostem. Captiuis in vincula conditis, comitibusq; eorum sub hasta vēditis, ad naues XXV. quibus Q. Fuluius Flaccus præfectus præerat, viginti paratas alias decernunt. His comparatis deductisque, & additis, quinq; nauibus, quæ aduexerant captiuos legatos, quinquaginta naues ab Ostia Tarentum profectæ: iussusq; Q. Fuluius militibus Varronianis, quibus L. Apustius legatus Tarenti præerat, in naues impositis, L. nauium classe non tueri modo Italiæ oram, sed explorare de Macedonico bello. si congruentia literis, legatorumque indiciis Philippi consilia essent, vt M. Valerium prætorem literis certiorem faceret, isq; L. Apustio legato exercitui præposito, Tarentum ad classem profectus, primo quoq; tempore in Macedoniam transmitteret: daretque operam, vt Philippum in regno contineret. Pecunia ad classem tuendam, bellumq; Macedonicum ei decreta est, quę Ap. Claudio in Siciliam missa erat, vt redderetur Hieroni regi. & hæc per L. Apustium legatum Tarentum est deuecta. simul ab Hierone missa ducenta millia modiū tritici, & hordei centum. Dum hęc Romani parant, aguntque, ad Philippum captiua nauis vna ex iis quę Romam missæ erant, ex cursu fugit: inde scitum, legatos cum literis captos. itaq; ignarus de iis quæ cum Annibale legatis suis conueniissent, queq; legati eius ad se allaturi fuissent, legationē aliam cum eisdem mandatis mittit. Legati ad Annibalē missi, Heraclitus, cui Scotino cognomē erat, & Crito Berreus, & Sositheus Magnes. prospere tulerunt ac retulerunt mandata. sed prius se æstas circumegit, quā mouere ac moliri quicquā rex posset. tantum nauis vna capta cum legatis momenti fecit ad dilationem imminentis Romanis belli. Et circa Capuam, transgresso Vulturnum Fabio post expiata tandē prodigia, ambo consules rem gerebant. Combulteriam, & Trebulam, & Austiculam vrbes, quæ ad Pœnum deflexerant, Fabius vi cepit: præsidiaq; in ijs Annibalis: Campani permulti capti. Nolæ, sicut priore anno, senatus Romanorū, plebs Annibalis erat, consiliaq;

occulta

occulta de cæde principum & proditione vrbis inibantur. Quibus ne incepta A
procederent, inter Capuam, castraq; Annibalis, quæ in Tifatis erant, traducto
exercitu, Fabius super Vesuuium in castris Claudianis consedit. inde M. Mar-
cellum proconsulem cum iis copiis quas habebat Nolam in præsidium misit.
Et in Sardinia res per T. Manlium prætorem administrari cœptę, quę omisse-
rant, posteaquam Q. Mutius prætor graui morbo est implicitus. Manlius na-
uibus longis ad Caraleis subductis, nauálibusq; sociis armatis, vt terra rem ge-
reret, & à prætore exercitu accepto, duo & viginti millia peditum, mille & du-
centos equites confecit. Cum his equitum peditumq; copiis profectus in agrũ
hostium, haud procul ab Harsicoræ castris castra posuit. Harsicora tum forte
profectus erat in Pellidos Sardos ad iuuentutem armandam, qua copias auge-
ret. Filius eius nomine Hiostus castris præerat. Is ádolescentia ferox, temere
prælio inito fusus, fugatusq;, ad XXX. millia Sardorum eo prælio cæsa. mille tre-
centi ferme viui capti. Alius exercitus primo per agros syluasq; fuga palatus:
dein, quo ducem fugisse fama erat, ad vrbem nomine Cornum caput eius regi-
onis, confugit. De bellatumq; eo prælio in Sardinia esset, ni classis Punica cum
duce Asdrubale, quę tempestate deiecta ad Baleares erat, in tempore ad spem
rebellandi aduenisset. Manlius post famam appulsæ Punicæ classis Caraleis se
recepit. ea occasio Harsicorę data Pœno se iungendi. Asdrubal copiis in terrâ B
expositis, & classe remissa Carthaginem, duce Harsicora ad sociorum populi
Rom. agrum populandum profectus, Caraleis peruenturus erat, ni Manlius ob-
uio exercitu ab effusa eum populatione continuisset. Primo castra castris mo-
dico interuallo sunt obiecta: deinceps procursationes, leuiaq; certamina va-
rio euentu inita, postremo descẽsum in aciem, signisq; collatis iusto prælio per
quatuor horas pugnatum. Diu pugnam ancipitem Pœni Sardis facile vinci as-
suetis, fecerunt: postremo & ipsi, cum omnia circa strage ac fuga Sardorum re-
pleta essent, fusi. cęterum terga dantes, circumducto cornu, quo pepulerat Sar-
dos, inclusit Romanus: cædes inde magis quam pugna fuit. Duodecim millia
hostium cæsa, Sardorum simul Pœnorumq; ferme III. millia, & DCC. capti, &
signa militaria septem & viginti. Ante omnia claram & memorabilem pugnam
fecit Asdrubal imperator captus, & Hanno & Mago, nobiles Carthaginienses.
Mago ex gente Barchina, propinqua cognatione Annibali iunctus: Hanno au-
thor rebellionis Sardis, bellique eius haud dubie concitator. Nec Sardorum
duces minus nobilem eam pugnam cladibus suis fecerunt. nam & filius Harsi-
coræ Hiostus in acie cecidit: & Harsicora cum paucis equitibus fugiens, vt
super afflictas res necem quoque filij audiuit: nocte ne cuiusquam interuentus
cœptum impediret, mortem sibi consciuit. Cæteris vrbs Cornus eadem, quæ
ante, fugæ receptaculum fuit, quam Manlius victore exercitu aggressus intra
paucos dies recepit. Deinde aliæ quoque ciuitates, quæ ad Harsicoram Pœ-
nosque defecerant, obsidibus datis, dediderunt sese, quibus stipendio frumen-
toq; imperato, pro cuiusq; aut viribus, aut delicto, Carales exercitum reduxit.
Ibi nauibus longis deductis, impositoque quem secum aduexerat milite, Ro-
mam nauigat, Sardiniamque perdomitam nunciat patribus: & stipendium
quæstoribus, frumentum ædilibus captiuosque Fuluio prætori tradidit. Per
idem tempus T. Octacilius prætor quinquaginta nauium ab Lilybæo classe in
Africam transuectus, depopulatusque agrum Carthaginiensem, cum Sardini-
am inde peteret, quo fama erat Asdrubalem à Balearibus nuper traiecisse,
classi Africam repetenti occurrit: leuique armatura certamine in alto com-
misso, septem inde naues cum sociis nauálibus cepit. cæteras metus haud se-
cus quam tempestas passim disiecit. Per eosdem forte dies & Bomilcar cum
militibus ad supplementum Carthagine missis, quadragintaq; elephantis, &
cõmeatu, Locros accessit. quem vt incautum opprimeret Ap. Claudius, per si-
mulationem prouinciæ circumeundæ, Messanam raptim exercitu ducto, æstu
secundo Locros traiecit. Iam inde Bomilcar ad Hannonem in Brutios pro-

fectus

A fectus erat, & Locrenſes portas Romanis clauſerunt. Appius magno co-
uatu nulla re geſta, Meſſanam repetit. Eadem æſtate Marcellus ab Nola, quã
præſidio obtinebat, crebras excurſiones in agrum Hirpinum & Samnites Can-
dinos fecit: adeoque omnia ferro atque igni vaſtauit, vt antiquarum cladium
Samnio memoriam renouaret. itaque extemplo legati ad Annibalem miſſi ſi-
mul ex vtraque gente, ita Pœnum allocuti ſunt: Hoſtes populi Romani, Anni- «
bal, fuimus primum per nos ipſi, quoad noſtra arma, noſtræ vires nos tutari «
poterant. poſteaquam ijs parum fidebamus, Pyrrho regi nos adiunximus: à «
quo relicti, pacem neceſſariam accepimus, fuimusque in ea per annos prope «
quinquaginta, ad id tempus quo in Italiam veniſti. Tua nos non magis virtus «
fortunaque, quam vnica comitas ac benignitas erga ciues noſtros, quos cap- «
tos nobis remiſiſti, ita conciliauit tibi, vt te ſaluo atque incolumi amico, non «
modo populum Rom. ſed ne deos quidem iratos (ſi dici fas eſt) timeremus. At «
Hercule non ſolum incolumi & victore: ſed præſente te, cum ploratum prope «
coniugum ac liberorum noſtrorum exaudire, & flagrantia tecta poſſes con- «
ſpicere: ita ſumus aliquoties hac æſtate deuaſtati, vt M. Marcellus, non Anni- «
bal viciſſe ad Cannas videatur: glorienturq; Romani, te ad vnum modo ictum «
vigentem, velut iaculo emiſſo torpere. Per centum prope annos cum populo «
B Romano bellum geſſimus, nullo externo adiuti nec duce, nec exercitu: niſi «
quod per Biennium Pyrrhus noſtro magis milite ſuas auxit vires, quam ſuis vi- «
ribus nos defendit. Non ergo ſecundis rebus noſtris gloriabimur: duos conſu- «
les, ac duos conſulares exercitus à nobis ſub iugum miſſos, & ſi qua alia aut læ- «
ta aut glorioſa nobis euenerunt. quæ aſpera aduerſaque tunc acciderunt, mi- «
nore indignatione referre poſſumus, quam quæ hodie eueniunt. Magni dicta- «
tores cum magiſtris equitum, bini conſules cum binis conſularibus exercitib. «
ingrediebantur fines noſtros ante explorato, & ſubſidijs poſitis, & ſub ſignis ad «
populandum ducebant. nunc prope vnius & parui ad tuendam Nolam præſidij «
præda ſumus. iam ne manipulatim quidem, ſed latronum modo percurſant to- «
tis finibus noſtris negligentius, quam ſi in Romano vagarentur agro. Cauſa au- «
tem hæc eſt, quod neque tu defendis: & noſtra iuuentus, quæ ſi domi eſſet, tu- «
taretur. omnis ſub ſignis militat tuis. Nec te, nec exercitum tuum norim, niſi à «
quo tot Romanas acies fuſas ſtrataſque eſſe ſciam, ei facile eſſe ducam oppri- «
mere populatores noſtros vagos, ſine ſignis, palatos, quo quemq; trahit quam- «
tuis vana prædæ ſpes. Numidarum paucorum illi quidem præda erunt: præſidi- «
umque miſſum nobis erit: & Nolæ ademeris, ſi modo quos, vt ſocios haberes, «
dignos duxiſti, haud indignos iudicas quos in fidem receptos tuearis. Ad ea «
Annibal reſpondit: Omnia ſimul facere Hirpinos, Samnitesque: & indicare «
clades ſuas, & petere præſidium: & queri indefenſos ſe, neglectorq;. Indican- «
dum autem fuiſſe primum, deinde petendum præſidium: poſtremo ni impetrare- «
tur, tum deniq; querendum fruſtra opem imploratam. Exercitum ſe non in a- «
grum Hirpinum, Samnitemve, ne & ipſe oneri eſſet: ſed in proxima loca ſocio-
rum populi Romani adducturum: iis populandis & militem ſuum repletum
præ, & metu procul ab iis ſummoturum hoſtes. Quod ad bellum Romanum attri-
neret: ſi Thraſimeni quam Trebiæ, ſi Cannarum quam Thraſimeni pugna no-
bilior eſſet: Cannarum ſe quoque memoriam obſcuram maiore & clariore
victoria facturum. Cum hoc reſponſo, muneribuſque amplis legatos dimiſit.
Ipſe præſidio modico relicto in Tifatis, profectus cum cætero exercitu ire No-
lam pergit. Eodem Hanno ex Brutiis cum ſupplemento Carthagine aduecto,
atque elephantis venit. ibi caſtris haud procul poſitis, longe alia omnia inqui-
renti comperta ſunt, quam quæ à legatis ſociorum audierat. Nihil enim Mar-
cellus ita gerebat, vt aut fortunæ aut temere hoſti commiſſum dici poſſet. ex-
plorato, cum firmisque præſidiis tuto receptu prædatum ierat: omniaque
velut aduerſus præſentem Annibalem cauta prouiſaque fuerunt. tum vbi ſenſit
hoſtem aduentare, copias intra mœnia tenuit: per muros inambulare ſena-

tores

tores Nolanos iussit,& omnia circa explorare,quæ apud hostes fierent. Ex ijs A
Hanno, cum ad murum successisset: Herennium Bassum, & Herium Petrium
ad colloquium euocatos, permissuque Marcelli egressos, per interpretem al-
loquitur. Annibalis virtutem fortunamque extollit: populi Romani obterit
senescentem cum viribus maiestatem. quæ si paria essent, vt quondam fuis-
sent, tamen expertis quam graue Romanum imperium socijs, quanta indul-
gentia Annibalis etiam in captiuos omnes Italici nominis fuisset: Punicam
Romanæ societatem atque amicitiam præoptandam esse. Si ambo consules
cum suis exercitibus ad Nolam essent, tamen non magis pares Annibali futu-
ros, quam ad Cannas fuissent: nedum prætor vnus cum paucis & nouis mili-
tibus Nolam tutari possit. ipsorum magis quam Annibalis interesse, capta, an
tradita Nola potiretur. potiturum enim, vt Capua Nuceriaque potitus esset,
sed quid inter Capuæ Nuceriæque fortunam interesset, ipsos prope in medio
sitos Nolanos scire. Nolle ominari quæ captæ vrbi cessura forent: sed potius
spondere, si Marcellum cum præsidio ac Nolam tradidissent, neminem alium
quam ipsos, legem qua in societatem amicitiamque Annibalis venirent, dic-
turum. Ad ea Herennius Bassus respondit: Multos annos iam inter Roma-
num Nolanumque populum amicitiam esse, cuius neutros ad eam diem pœ-
niteret. & sibi si cum fortuna mutanda fides fuerat, sero iam esse mutare eam
dedituris se Annibali, non fuisse accersendum Romanum præsidium. cum ijs
qui ad se tuendos venissent, omnia sibi & esse consociata, & ad vltimum fore.
Hoc colloquium abstulit spem Annibali per proditionem recipiendæ Nolæ.
itaque oppidum corona circundedit, vt simul ab omni parte mœnia aggrede-
retur. Quem vt successisse muris Marcellus vidit, instructa intra portam acie,
cum magno tumultu erupit. Aliquot primo impetu perculsi, cæsique sunt: de-
inde concursu ad pugnam facto, æquatisque viribus, atrox cœpit esse pugna:
memorabilisque inter paucas fuisset, ni ingentibus procellis effusus imber di-
remisset pugnantes. Eo die commisso modico certamine, atq; irritatis animis,
in vrbem Romani,Pœni in castra sese receperunt. tamen Pœnorum prima eru-
ptione perculsi ceciderunt haud plus quam triginta: Romanorum nullus. Im-
ber continens per noctem totam vsque ad horam tertiam diei insequentis te-
nuit: itaque quanquam vtraque pars auida certaminis erat, eo die tamen te-
nuerunt sese munimentis. tertio die Annibal partem copiarum prædatum in a-
grum Nolanum misit. Quod vbi animaduertit Marcellus extemplo in aciem
copias eduxit, neque Annibal detrectauit. Mille fere passuum inter vrbem e-
rant,castraq;.eo spacio(& sunt omnia campi circa Nolam)concurrerunt. Cla-
mor ex parte vtraque sublatus,proximos ex cohortibus ijs quæ in agros prę-
datum exierant, ad prælium iam commissum reuocauit. Et Nolani aciem Roma-
nam auxerunt.quos collaudatos Marcellus in subsidijs stare, & saucios ex acie
efferre iussit: pugna abstinerent, nisi ab se signum accepissent. Prælium erat
aneeps,summa vi & duces adhortabantur,& milites pugnabant. Marcellus vi
ctis ante diem tertium, fugatis ante paucos dies à Cumis, pulsis priore anno
ab Nola ab eodem se duce, milite alio, instare iubet. Non omnes esse in acie
prædantes vagari in agro, sed qui pugnent marcere Campana luxuria, vino
scortis, omnibusque lustris per totam hyemem confectos. abisse illam vim, vi
goremque: dilapsa esse robora corporum animorumque, quibus Pyrenæi A
piumque superata sint iuga. reliquias illorum virorum vix arma membraqu
sustinentes pugnare.Capuam Annibali Cannas fuisse,ibi virtutem bellicam,il
militarem disciplinam,ibi prēteriti temporis famam,ibi spem futuri extinctam
Cum hæc exprobrando hosti, Marcellus suorum militum animos erigere
Annibal multo grauioribus probris increpabat. Arma, signaque eadem
aiebat noscere, quæ ad Trebiam, Thrasymenumque, postremo ad Cannas v
derit, habueritque militem alium profecto se in hyberna Capuam duxisse, a
um inde eduxisse. Legatumne Romanum, & legionis vnius atque alæ magn
certami

certamine vix toleratis puguam quos binæ acies consulares nunquam sustinuerunt? Marcellus tyrone milite, ac Nolanis subsidiis inultus nos iam iterum lacessit? Vbi ille meus miles est, qui erepto ex equo C. Flaminio consuli caput abstulit? vbi, qui L. Paulum ad Cannas occidit? ferrum nunc hebet? aut dextræ torpent? an quid prodigij est aliud? qui pauci plures vincere soliti estis, nunc paucis plures vix resistitis? Romã vos expugnaturos si quis duceret, fortes lingua iactabatis. en nunc minor res est. hic experiri vim, virtutemque volo. expugnate Nolam campestrem vrbem, non flumine, non mari septam. hinc vos ex tam opulenta vrbe præda spoliisque onustos vel ducam quo voletis, vel sequar. Nec bene nec male dicta profuerunt ad confirmandos animos. Cum omni parte pellerentur, Romanisque crescerent animi, non duce solum adhortante, sed Nolanis etiam per clamorem fauoris indicem accendentibus ad ardorem pugnæ, terga Pœni dederunt, atque in castra compulsi sunt, quæ oppugnare cupientes milites Romanos, Marcellus Nolam reduxit cum magno gaudio, & gratulatione etiam plebis, quæ ante inclinatior ad Pœnos fuerat. Hostium plus mille cæsi eo die, capti mille D C. & signa militaria vndeviginti, & duo elephanti, quatuor in acie occisi. Romanorum minus mille interfecti. Posterum diem induciis datis, sepeliendo vtrinque cæsos in acie, consumpserunt. Spolia hostium Marcellus Vulcano votum cremauit. Tertio post die (ob iram credo aliquam, aut spem liberalioris militiæ) mille CCLXXII. equites missi Numidæ Hispaniq;, ad Marcellum tranfugerunt. eorum forti fideliq; opera in eo bello vsi sunt sæpe Romani. Ager Hispanis in Hispania, Numidis in Africa post bellum virtutis causa latus datus est. Annibal ab Nola remissos in Brutios Hannone, cum quibus venerat copiis, ipse Apuleiæ hyberna petit, circaque Arpos consedit. Q. Fabius vt profectum in Apuliam Annibalem audiuit, frumento ab Nola Neapolique in ea castra conuecto, quæ super Suessulam erant, munimentisque firmatis, & præsidio quod per hyberna ad tutandum locum satis esset, relicto, ipse Capuam propius mouit castra, agrumque Campanum ferro ignique est depopulatus: donec coacti sunt Campani nihil admodum viribus suis fidentes egredi portis, & castra ante vrbem in aperto communire. Sex millia armatorum habebant, peditem imbellem: equitatu plus poterant. Itaque equestribus præliis lacesiebant hostem. Inter multos nobiles equites Campanos acerrimus erat Iubellius, cognomine Taurea: cuius indidem erat, longe omnium Campanorum fortissimus eques: adeo ut cum apud Romanos militaret, vnus eum Romanus Claudius Asellus gloria equestri æquaret. Hunc Taurea cum diu perlustrans oculis obequitasset hostium turmis, tandem facto silentio, vbi esset Claudius Asellus, quæsiit: & quoniam verbis secum de virtute ambigere solitus esset, cur non ferro decerneret? daretque opima spolia victus? aut victor caperet? Hæc vbi Asello nunciata sunt in castra, id modo moratus, vt consulem percontaretur, licerne extra ordinem in prouocantem hostem pugnare: permissu eius arma exemplo cepit: prouectusque ante stationes equo, Taurcam homine compellauit, congredique vbi vellet iussit. iam Romani ad spectaculum pugnæ eius frequentes exierant: & Campani non vallum modo castrorum, sed mœnia iam vrbis prospectantes repleuerant. Cum iam ante ferocibus dictis rem nobilitassent, infestis hastis concitarunt equos, dein libero spacio inter se lucantes, sine vulnere pugnã extrahebant. Tum Campanus Romano: Equom, inquit, hoc non equitum erit certamen, nisi è campo in cauam hanc viam demittimus equos: ibi nullo ad euagandũ spatio comminus conferentur manus. Dicto prope citius equum in viam Claudius egit. Taurea verbis ferocior iam re: Minime vis, inquit, canterium in fossa. quæ vox in rusticum inde probrium prodita. Claudius cum ex via longe perequitasset nullo obuio hoste, in campum rursus euectus, increpans ignauiam hostis, cum magno gaudio & gratulatione victor in castra redit. Huic pugnę equestri rem, quam satis certã,

communis existimatio est, mirabilem certe, adiiciunt quidam annales, cum refugientem ad vrbem Tauream Claudius sequeretur, patenti hostium portæ inuectum, per alteram, stupentibus miraculo hostibus, intactum euasisse. Quieta inde statiua fuere, ac retro etiam consul mouit castra, vt sementem Campani facerent: nec ante violat agrum Campanum, quam iam altæ in segetibus herbæ pabulum præbere poterant. id conuexit in Claudiana castra super Suessulam, ibique hyberna ædificauit. M. Claudio proconsuli imperauit, vt retento Nolæ necessario ad tuendam vrbem præsidio, cæteros milites dimitteret Romam, ne oneri sociis, & sumptui reipublicæ essent. Et T. Gracchus à Cumis Luceriam in Apuliam legiones cum duxisset, M. Valerium inde prætorem Brundusium cum eo quem Luceriæ habuerat exercitu misit, tuerique oram agri Salentini, & prouidere quod ad Philippum bellumque Macedonicum attineret, iussit. Exitu æstatis eius qua hęc gesta perscripsimus, literæ à P. & Cn. Scipionibus venerunt, quantas, quamque prosperas in Hispania res gessissent: sed pecuniam in stipendium, vestimentaque & frumentum exercitui, & sociis naualibus omnia deesse. quod ad stipendium attineat, si ærarium inops esset, se aliquam rationem inituros, quo modo ab Hispanis sumant. cætera vtique ab Roma mittenda esse: nec aliter exercitum aut prouinciam retineri posse. Literis recitatis, nemo omnium erat, qui non & vera scribi, & postulari æqua fateretur. sed occurrebat animis, quantos exercitus terrestres naualesque tuerentur: quantaque noua classis mox paranda esset, si bellum Macedonicum moueretur. Siciliam ac Sardiniam, quæ ante bellum vectigales fuissent, vix præsides prouinciarũ exercitus alere: tributo sumptus suppeditari. verũ cum ipsum tributũ conferentium numerum, tantis exercituũ stragibus & ad Thrasymenum lacũ & ad Cannas imminutum: tum qui supersent pauci, si multiplici grauarentur stipendio, alia perituros peste. itaque nisi fide staret respublica, opibus non staturam. Prodeundum in concionem Fuluio prætori esse, indicandasq; publicas necessitates, exhortandosq; qui redempturis auxissent patrimonia, reipublicæ, ex qua creuissent, ad tempus commodarent: conducerentque ex lege præbenda, quæ ad exercitum Hispaniensem opus essent: vt cum pecunia in ærario esset, iis primis solueretur. Hæc prætor in concione edixit, quidie vestimenta, frumentum, Hispaniensi exercitui præbenda, quæque alia opus essent naualibus sociis, esset locaturus. Vbi ea dies venit, ad conducendum tres societates aderant hominum vndeuiginti, quorum duo postulata fuere vnum, ne alij triennio eo publicani essent: alterum, vt quæ in naues imposita essent, ab hostium tempestatisque vi publico periculo essent. Vtroque impetrato, conduxerunt, priuataque pecunia respub. administrata est. Hi mos eaque charitas patriæ per omnes ordines velut tenore vno pertinebat. Quadmodum conducta omnia magno animo sunt, sic summa fide præbita: quicquam desideratum, ac si ex opulento ærario, vt quondam, alerentur. Cum hi commeatus venerunt, Illiturgi oppidum ab Asdrubale ac Magone Amilcare Bomilcaris filio, ob defectionem ad Romanos, oppugnabatur. Inter hæc terna castra hostium Scipiones cum in vrbem sociorum magno certamine ac strage obsistentium peruenissent, frumentum, cuius inopia erat, aduexerunt. cohortatique oppidanos, vt eodem animo mœnia tutarentur quo prosequi pugnantem Romanum exercitum vidissent, ad castra maxima pugnanda, quibus Asdrubal præerat ducunt. Eodem & duo duces & duo exercitus Carthaginiensium, ibi rem summam agi cernentes, conuenerunt. Atque eruptione è castris pugnatum est. LX. hostium millia eo die in pugna fuerunt, sexdecim circiter Romanis. Tamen adeo haud dubia victoria fuit, vt plures numero, quam ipsi erant, Romani hostium occiderint, cepere amplius tria millia hominum, paulo minus mille equorum, vnde sexaginta militaria signa, elephantis V. in prælio occisis: terniisque castris eo die potiti sunt. Illiturgi obsidione liberato, ad Incibili oppugnandum Puni

ercitus traducti, suppletis copiis ex prouincia, vt quæ maxime omnium belli auida, modo præda aut merces esset, & tum iuuentute abundante. Iterum signis collatis eadem fortuna vtriusque partis pugnatum. supra XIII. millia hostium cæsa, supraque tria capta, cum signis duobus & XL. & nouem elephantis. tum vero omnes prope Hispaniæ populi ad Romanos defecerunt. multoque maiores ea æstate in Hispania quam in Italia res gestæ.

DECADIS TERTIÆ LIB. IIII.

EPITOME.

Hieronymus, Syracusanorum rex, cuius auus Hiero amicus populo Rom. fuerat: ad Carthaginienses defecit: & propter crudelitatem superbiamque à suis interfectus est. T. Sempronius proconsul prospere aduersus Pœnos, & Hannonem ducem ad Beneuentum pugnauit, seruorum maxime opera: quos liberos esse iussit. Cl. Marcellus Cos. in Sicilia, quæ prope tota ad Pœnos defecerat: Syracusas obsedit. Philippo Macedonum regi bellum indictum est: qui ad Apolloniam nocturno prælio oppressus fugatusque, in Macedoniam cum prope inermi exercitu perfugit. ad id bellum gerendum Valerius prætor missus est. Res præterea in Hispania à P. & Cn. Scipionibus aduersus Carthaginienses gestas continet. Syphax rex Numidarum in amicitiam ascitus contra Masamissam regem Massiliorum pro Carthaginiensibus pugnans, victus, in Hispaniam ad Scipionem cum maxima manu transiit contra Gades: vbi angusto freto Africa & Hispania dirimuntur. Celtiberi quoque in amicitiam recepti sunt: quorum auxilijs accitis, tunc primum mercenarium militem Romana castra habuerunt.

VT ex Campania in Brutios reditum est, Hanno adiutoribus & ducibus Brutijs Græcas vrbes tentauit: eo facilius in societate manentes Romana, quod Brutios, quos & oderant & metuebant, Carthaginiensium partis factos cernebant. Regium primum tentatum est. dieſque aliquot ibi nequicquam absumpti. Interim Locrenses frumentũ, gnaq;, & cætera necessaria vsibus ex agris in vrbem rapere, etiam ne quid rectum prædæ hostibus esset: & in dies maior omnibus portis multitudo effunpostremo ij modo relicti in vrbe erant, qui reficere muros ac portas, telaque propugnacula congerere cogebantur. In permistam omnium ætatum ordiq; multitudinem, & vagantem in agris magna ex parte inermem, Amilcar nus equites emisit. qui violare quenquam vetiti, tantum vt excluderent ab fuga dissipatos, turmas obiecere. Dux ipse loco superiore castra ponit, de agros vrbemque posset conspicere. Brutiorum cohortem adire muros que euocare principes Locrensium ad colliquium iussit, & pollicentes amiam Annibalis adhortari ad vrbem tradendam. Brutijs in colloquio nullius primo fides est: deinde vt Pœnus apparuit in collibus, & refugientes pauliam omnem multitudinem in potestate hostium esse afferebant, tum meiti, consulturos se populum responderunt. aduocataque extemplo concie, cum & leuissimus quisque nouas res, nouamque societatem mallet: & orum propinqui extra vrbem intercluſi ab hostibus erant, velut obsidibus is, pignoratos haberent animos: pauci magis taciti probarent constantem m, quam probatam tueri auderent: haud dubio in speciem consensu fit Pœnos deditio. L. Attilio præfecto præsidij, quique cum eo milites Romanant, clam in portum deductis, atque impositis in naues, vt Rhegium deerentur: Amilcarem, Pœnosque ea conditione, vt fœdus extemplo equis bus fieret, in vrbem acceperunt. Cuius rei prope non seruata fides dedi-st, cum Pœnus dolo dimissum Romanum incusaret, Locrenses profugisse n causarentur. Insecuti etiam equites sunt, si quo casu in freto æstus

morari,aut deferre naues in terram posset. & eos quidem quos sequebantur, non sunt adepti. alias à Messana traijcientes freto Rhegium naues conspexerunt. milites erant Romani à Claudio prætore missi ad obtinendam vrbem præsidio. Itaque Rhegio extemplo abscessum est. Locrensibus iussu Annibalis data pax, vt liberi suis legibus viuerent: vrbs pariter & portus in potestate Locrensium esset, societas eo iure staret, vt Pœnus Locrensem, Locrensisque Pœnum pace ac bello iuuaret. Sic à freto Pœni reducti, frementibus Brutiis, quod Rhegium ac Locros, quas vrbes direpturos se destinauerant, intactas reliquissent. Itaque per se ipsi conscriptis armatisque iuuentutis suæ XV. millibus, ad Crotonem oppugnandum pergunt ire, Græcam & ipsam vrbem, & maritimam: plurimum accessurum opibus, si in ora maris portum ac vrbem mœnibus validam tenuissent, credentes. Ea cura angebat, quod neque non accersere ad auxilium Pœnos satis audebant, ne quid non pro sociis egisse viderentur: & si Pœnus rursus magis arbiter pacis, quam adiutor belli fuisset, ne in libertatem Crotonis, sicut ante Locrorum, frustra pugnaretur. itaque optimum visum est, ad Annibalem mitti legatos: cauerique ab eo, vt receptus Croto Brutiorum esset. Annibal cum præsentium eam consultationem esse respondisset, & ad Hannonem eos reiecisset, ab Hannone nihil certi allatum. nec enim diripi volebant nobilem atque opulentam vrbem: & sperabant, cum Brutios oppugnaret, Pœnos nec probare nec iuuare eam oppugnationem appareret, eo maturius ad se defecturos. Crotone nec consilium vnum inter populares, nec voluntas erat. Vnus velut morbus inuaserat omnes Italiæ ciuitates, vt plebes ab optimatibus dissentirent: senatus Romanis faueret, plebs ad Pœnos rem traheret. Eam dissensionem in vrbe perfuga nunciat Brutiis: Aristomachum esse principem plebis, tradendæque authorem vrbis: & in vasta vrbe, lateque omnibus disiectis mœnibus partitas stationes custodiasque senatorum ac plebis esse. quacunque custodiant plebis homines, ea patere aditum. Authore ac duce perfuga Brutij corona cinxerunt vrbem, acceptique à plebe, primo impetu locos omnes, præter arcem, operę. Arcem optimates tenebant, præparato iam ante ad talem casum perfugio. Eodem Aristomachus perfugit, tanquam Pœnis, non Brutiis author vrbis tradendæ fuisset. Vrbs Croto murum in circuitu patentem XII. millia passuum habuit, ante Pyrrhi in Italiam aduentum. post vastitatem eo bello factam, vix pars dimidia habitabatur. flumen quod medio oppido fluxerat, extra frequentia tectis loca præterfluebat muros procul iis quæ inhabitabantur. sex millia aberat ab vrbe nobile templum, ipsa vrbe nobilius, Laciniæ Iunonis, sanctum omnib. circa populis. lucus ibi frequenti sylua, & proceris abietis arboribus septus. læta in medio pascua habuit, vbi omnis generis sacrum deæ pascebatur pecus sine vllo pastore: separatimque egressi cuiusque generis greges nocte remeabãt ad stabula, nunquam insidiis ferarum, non fraude violati hominum. magni igitur fructus ex eo pecore capti: columnaque inde aurea solida facta, & sacrata est: inclytumque templum diuitiis etiam, non tantum sanctitate fuit. Ac miracula aliqua affinguntur plerunque tam insignibus locis. Fama est aram esse in vestibulo templi, cuius cinerẽ nullus vnquam moueat ventus. Et arx Crotonis vna parte imminet mari, altera vergente in agrum, situ naturali quondam munita, postea & muro cincta, qua per auersas rupes ab Dionysio Siciliæ tyranno per dolum fuerat capta. Eam tum arcem satis, vt videbatur, tutam, Crotoniatum optimates tenebant, circumsedente cum Brutiis eos etiam plebe sua. Postremo Brutij cum suis viribus inexpugnabilem viderent arcem, coacti necessitate, Hannonis auxilium implorant. Is conditionibus ad deditionem compellere Crotoniatas conatus, vt coloniam Brutiorum eo deducti antiquamque frequentiam eorum recipere vastam ac desertam bellis vrbem paterentur, omnium neminem præter Aristomachum mouit. morituros se affirmabant citius, quam immisti Brutiis, in alienos ritus, mores, legesque ac

mos

A mox linguam etiam verterentur. Aristomachus vnus, quando nec suadendo ad deditionem satis valebat: nec sicut vrbem prodiderat, locum prodendæ arcis inueniebat, transfugit ad Hannonem. Locrenses breui post legati quum permissu Hannonis arcem intrassent, persuadent, vt traduci se in Locros paterentur, nec vltima experiri vellent. iam hoc vt sibi liceret, impetrauerant & ab Annibale, missis ad ipsum legatis. Ita Crotone excessum est: deductiq; Crotoniatæ ad mare, naues conscendunt. Locros omnis multitudo abeunt. In Apulia ne hyems quidem quieta inter Romanos atque Annibalem erat. Luceriæ Sempronius consul, Annibal haud procul Arpis hybernabat. Inter eos leuia prælia ex occasione aut opportunitate huius aut illius partis oriebantur: meliorque eis Romanus, & indies cautior tutiorque ab insidiis fiebat. In Sicilia Romanis omnia mutauerat mors Hieronis, regnumque ad Hieronymum nepotem eius translatum, puerum vix dum libertatem, nedum dominationem modice laturum. Læte id ingenium tutores atque amici ad præcipitandum in omnia vitia acceperunt. Quæ ita futura cernens Hiero, vltima senecta voluisse dicitur liberas Syracusas relinquere: ne sub dominatu puerili, per ludibrium, bonis artibus partum firmatumq; interiret regnum. Huic consilio eius summa ope obsistere filiæ, nomen regium penes puerum futurum ratæ, re-
B gimen rerum omnium penes se, viroſque suos Andronodorum, & Zoilum: nam ij tutorum primi relinquebantur. Non facile erat nonagesimum iam agenti annum, circunsesso dies noctesque muliebribus blanditijs, liberare animum, & conuertere ad publicam priuatamque curam. Itaque tutores numero quindecim puero reliquit, quos precatus est moriens, vt fidem erga populum Romanum quinquaginta annos ab se cultam, inuiolatam seruarent: iuuenemque suis potissimum vestigijs insistere vellent, disciplinæque in qua edoctus esset. Post hæc mandata cum expirasset, tutores prodeunt, testamento prolato, puerogue in concionem producto (erat autem XV. tunc ferme annorum) paucis, qui per concionem ad excitandos clamores dispositi erant, approbantibus testamentum, cæteris velut patre amisso in orba ciuitate omnia timentibus: futurus sit regium, magis amore ciuium & charitate, quam cura suorum celebre. Deinde cæteros tutores summouet Andronodorus: iuuenem iam esse dictitans Hieronymum, ac regni potentem: deponendoque tutelam, quæ ipsi cum pluribus communis erat, in se vnum omnium vires conuertit. Vix quidem vlli bono moderatoq; regi facilis erat fauor apud Syracusanos, succedendi tanta charitate Hieronis. verum enimuero Hieronymus, velut suis vitiis desiderabilem efficere vellet auum, primo statim conspectu omnia quam disparia essent, ostendit. nam qui per tot annos Hieronem, filium eius Gelonem, nec vestis habitu, nec alio vllo insigni differentes à cæteris ciuibus vidissent, conspexere purpuram, ac diadema, ac satellites armatos. quadrigisque etiam albarum equorum interdum ex regia procedentem, more Dionysij tyranni. Hunc tam superbum apparatum, habitumque, conuenientes sequebantur mores, contemptus omnium hominum, superbæ aures, contumelioſa dicta: aditus non alienis modo, sed tutoribus etiam difficilis: libidines nouæ, inhumana crudelitas. itaque tantus omnes terror inuaserat, vt quidam ex tutoribus aut morte voluntaria, aut fuga preuerterent metum suppliciorum. Tres ex ijs, quibus solis aditus in domum familiarior erat, Andronodorus & Zoilus, generi Hieronis, & Thraso quidam, de aliis quidem rebus haud magnopere audiebantur. Tendendo autem duo ad Carthaginienses, Thraso ad societatem Romanam, certamine ac studiis interdum in se conuertebant animum adolescentis. Coniuratio in tyranni caput facta indicatur per Calonem quendam æqualem Hieronymi, & iam inde à puero in omnia familiaria iura assuetum. Index vnus ex coniuratis Theodorum, à quo ipse appellatus erat, nominare potuit. qui comprehensus extemplo, traditusque Andronodoro torquendus, de se ipse haud cunctanter fassus, conscios celabat. postremo cum om-

nibus intolerandis patientiæ humanæ cruciatibus laceraretur, victum malis se simulans, auertit ab conſciis in inſontes indicium, Thraſonem eſſe authorem conſilij mentitus: nec niſi tam potenti duce confiſos, rem tantam auſuros, ab latere inde eos nominat tyranni, quorum capita viliſſima fingenti inter dolores gemituſque occurrere. Maxime animo tyranni credibile indicium Thraſo nominatus fecit. itaque extemplo traditur ad ſupplicium: adiectique pœnæ cæteri iuxta inſontes. Conſciorum nemo, cum diu ſocius conſilij torqueretur, aut latuit, aut fugit. tantum illis in virtute ac fide Theodori fiduciæ fuit: tantumque ipſi Theodoro virium ad arcana occultanda. Itaque quod vnum vinculum cum Romanis ſocietatis erat, Thraſone ſublato è medio, extemplo haud dubie ad defectionem res ſpectabat. legatique ad Annibalem miſſi: ac remiſſi ab eodem Annibale nobiles adoleſcentuli, Hippocrates & Epicides, nati Carthagine, ſed oriundi ab Syracuſis exule auo, Pœni ipſi materno genere. per hos iuncta ſocietas Annibali, ac Syracuſano tyranno: nec inuito Annibale apud tyrannum manſerunt. Appius Claudius prætor, cuius Sicilia prouincia erat: vbi ea accepit, extemplo legatos ad Hieronymum miſit, qui cum ſeſe ad renouandam ſocietatem, quæ cum auo fuiſſet, veniſſe dicerent, per ludibrium auditi, dimiſſique ſunt ab quærente per iocum Hieronymo, quæ fortuna eis pugnæ ad Cānas fuiſſet. vix credibilia enim legatos Annibalis narrare: velle quid veri ſit, ſcire, vt ex eo, vtram ſpem ſequatur, conſilium capiat. Romani, cum ſerio legationes audire cœpiſſet, redituros ſe ad eum dicentes eſſe: monito magis eo quam rogato, ne fidem temere mutaret, proficiſcuntur. Hieronymus legatos Carthaginem miſit ad fœdus ex ſocietate cū Annibale faciendū. Pacto conuenit, vt cum Romanos Sicilia expuliſſent (id autem breui fore, ſi naues atque exercitum miſiſſent.) Himera amnis, qui ferme inſulam diuidit, finis regni Syracuſani ac Punici imperij eſſet. Aliam deinde inflatus aſſentationibus eorum qui eum non Hieronis tantum, ſed Pyrrhi etiam regis materni aui iubebant meminiſſe, legationem miſit, quia æquum cenſebat, Siciliam ſibi omnem cedi: Italiæ imperium proprium quæri Carthaginienſi populo. Hanc leuitatem ac iactationem animi neque mirabantur in iuuene furioſo, neq; arguebant, dummodo auerterent eum ab Romanis. Sed omnia in eo præcipitia ad exitium fuerunt. nam cum præmiſſis Hippocrate atque Epicide cum binis millibus armatorum ad tentandas vrbes quæ præſidiis tenebantur Romanis, & ipſe in Leontinos cum cætero omni exercitu (erant autem ad XV. millia peditum equitumque) profectus eſſet: liberas ædes coniurati (& omnes forte militabant) imminentes viæ anguſtæ, qua deſcendere ad forum rex ſolebat, ſumpſerunt. ibi cum inſtructi armatique cæteri tranſitum expectantes ſtarent, vni ex eis (Indigemini fuit nomen) quia cuſtos corporis erat, partes datæ ſunt, vt cum appropinquaret ianuæ rex, per cauſam aliquam in anguſtiis ſuſtineret ab tergo agmen. Ita vt conuenerat, factum eſt. tanquam laxaret elatum pedem ab ſtricto nodo, moratus turbam Indigemines, tantum interualli fecit, vt cum in prætereuntem ſine armatis regem impetus fieret, confoderetur prius aliquot vulneribus, quàm ſuccurri poſſet. Clamore & tumultu audito, in Indigeminem iam haud dubie obſtantem tela conijciuntur: per quæ tamen, duobus acceptis vulneribus, euaſit. fuga ſatellitum, vt iacentem videre regem, facta eſt. interfectores pars in forum in multitudinem lætam libertate, pars Syracuſas pergunt ad præoccupanda Andronodori regiorumque aliorum conſilia. Incerto rerum ſtatu, Ap. Claudius bellum oriens ex propinquo cum cerneret, ſenatum literis certiorem fecit, Siciliam Carthaginienſi populo & Annibali conciliari. ipſe aduerſus Syracuſana conſilia, prouinciam regniq; fines, omnia conuertit præſidia. Exitu anni eius Q. Fabius ex authoritate ſenatus Puteolos, per bellum cœptum frequentari emporium, communiit, præſidiumq; impoſuit. inde Romam comitiorum cauſa veniens, in eum qui primum diem comitialem habuit, comitia edixit, atque ex itinere prætor vrbem

A vrbem in campum descendit. Eo die cum sors prærogatiuæ ante iuniorum exisset, eaque T. Octacilium & M. Aemylium Regillum consules diceret, tum Q. Fabius silentio facto tali oratione est vsus: Si aut pacem in Italia, aut bellū cum eo hoste haberemus, in quo negligentiæ aut errori locus esset: qui vestris studiis, quæ in campum ad mandandos quibus velitis honores affertis, moram vllam offerret, is mihi parum meminisse videretur vestræ libertatis. sed cum in hoc bello, cum hoc hoste nunquam ab vllo duce sine ingenti nostra clade erratum sit: eadem vos cura, qua in aciem armati descenditis, inire suffragium ad creandos consules decet, & sibi sic quenque dicere: Annibali imperatori parem consulem nomino. Hoc anno ad Capuam Iubellio Taureæ Campano summo equiti prouocanti, summus Romanus eques Asellus Claudius oppositus. Aduersus Gallum quondam prouocantem in ponte Anienis, Manlium fidentem & animo & viribus misere maiores nostri. Ob eandem causam haud multis annis post fuisse non negauerim, cur M. Valerio non diffideretur arma capienti aduersus similiter prouocantem ad certamen Gallum. Quemadmodum pedites equitesque optamus vt validiores, si minus, vt pares hosti habeamus: ita duci hostium parem imperatorem quæramus. Cum, qui est summus in ciuitate dux, eum legerimus: tum repente lectus, in annum creatus aduersus veterem ac perpetuum imperatorem comparabitur, nullis neque temporis neque iuris inclusum angustiis, quo minus ita omnia gerat administretque, vt tempora postulabunt belli. nobis autem in apparatu ipso, ac tantum inchoantibus res, annus circumagitur. Quoniam quales viros creare vos consules deceat, satis est dictum: restat vt pauca de eis, in quos prærogatiuæ fauor inclinauit, dicam. M. Aemylius Regillus flamen est Quirinalis, quem neque mittere à sacris, neque retinere possumus, vt non deum aut belli deseramus curam. Octacilius sororis meæ filiam vxorem, atque ex ea liberos habet. cæterum non ea vestra in me, maioresque meos merita sunt, vt non potiorem priuatis necessitudinibus rempublicam habeam. Quilibet nautarum vectorumq; tranquillo mari gubernare potest. vbi sæua orta tempestas est, ac turbato mari rapitur vento nauis: tum viro & gubernatore opus est. Non tranquillo nauigamus: sed iam aliquot procellis submersi pene sumus. itaque quis ad gubernacula sedeat, summa cura prouidendum ac præcauendum nobis est. In minore experti T. Octacili operam tuam sumus, haud sane cur ad maiora tibi fidamus, documenti quicquam dedisti. Classem hoc anno, cui tu præfuisti, trium rerum causa parauimus: vt Africæ oram popularetur: vt tuta nobis Italiæ littora essent: ante omnia, ne supplementum cum stipendio commeatuque ab Carthagine Annibali transportaretur. Create consulem T. Octacilium: non dico si omnia hęc, sed si aliquid eorum reipublicæ præstitit. Sin autem te classem obtinente, etiam velut pacato mari quælibet Annibali tuta atque integra ab domo venerunt: si ora Italiæ infestior hoc anno, quam Africæ fuit: quid dicere potes, cur te potissimum ducem Annibali hosti opponant? Si consul esses, dictatorem dicendum exemplo maiorum nostrorum censeremus. nec tu id insignari posses: aliquem in ciuitate Romana meliorem bello haberi, quam te. magis nullius interest, quam tua T. Octacili, non imponi ceruicibus tuis onus sub quo concidas. Ego magnopere suadeo. eodem animo, quo, si stantib. vobis in aciem armatis repente deligendi duo imperatores essent, quorum ductu atque auspicio dimicaretis, hodie quoque consules creetis, quibus sacramentum liberi nostri dicant: ad quorum edictum conueniant: sub quorum tutela atque cura militent. Lacus Thrasymenus, & Cannæ, triste ad recordationem exemplar: vt ad præcauendum simile, vtiles documento sunt. Prærogatiua iuniorum in suffragium reuocata, cum T. Octacilius ferociter eum continuare consulatum velle vociferaretur, atque obstreperet, lictores ad eum accedere consul iussit: & quia in vrbem non inierat, protinus in campum ex itinere profectus, admonuit, cum securibus sibi fasces præferri. Interim prærogatiua

ſuffragium init: creatiq; in ea conſules Q. Fabius Maximus quartum, M. Marcellus tertium. eoſdem conſules cæteræ centuriæ ſine variatione vlla dixerunt. & prætor vnus refectus, Q. Fuluius Flaccus, noui alij creati: T. Octacilius Craſſus iterum, Q. Fabius conſulis filius, qui tum ædilis curulis erat: P. Cornelius Lentulus. Comitijs prætorum perfectis, S.C. factum eſt, vt Q. Fuluio extra ordinem vrbana prouincia eſſet, isque potiſſimum conſulibus ad bellum profectis, vrbi præeſſet. Aquæ magnæ & niues eo anno fuerunt: Tyberisque agros inundauit cum magna ſtrage tectorum, pecorumque & hominum pernicie. Quinto anno ſecundi Punici belli Q. Fabius Maximus quartum, M. Claudius Marcellus tertium, conſulatum ineuntes, plus ſolito conuerterant in ſe ciuitatis animos, multis enim annis tale conſulum par non fuerat. Referebant ſenes, ſic Maximum Rullum cum P. Decio ad bellum Gallicum, ſic poſtea Papyrium & Caruilium aduerſus Samnites, Brutiosque, & Lucanum cum Tarentino populum conſules declaratos. Abſens Marcellus conſul creatus, cum ad exercitum eſſet: præſenti Fabio, atque ipſo comitia habente conſulatus continuatus. Tempus, ac neceſſitas belli, ac diſcrimen ſummæ rerum faciebant, ne quis aut in exemplum exquireret, aut ſuſpectum cupiditatis imperij conſulem haberet. quin laudabant potius magnitudinem animi: quod cum ſummo imperatore eſſe opus reipub. ſciret, ſeque eum haud dubie eſſe: minoris inuidiam ſuam, ſi qua ex re oriretur, quam vtilitatem reipub. feciſſet. Quo die magiſtratum inierunt conſules, ſenatus in Capitolio eſt habitus: decretumque omnium primum, vt conſules ſortirentur compararentve inter ſe, vter cenſoribus creandis comitia haberet, prius quam ad exercitum proficiſceretur. Prorogatum deinde imperium omnibus qui ad exercitus erant: iuſſique in prouinciis manere, T. Gracchus Luceriæ, vbi cum volonum exercitu erat, C. Terentius Varro in agro Piceno, M. Pomponius in Gallico ex prætoribus prioris anni propretor Q. Mutius obtineret Sardiniam, M. Valerius ad Brunduſiũ oræ maritimæ, intentus aduerſus omnes motus Philippi Macedonum regis, præeſſet. P. Cornelio Lentulo prætori Sicilia decreta prouincia, T. Octacilio claſſis eadem, quam aduerſus Carthaginienſes priore anno habuiſſet. Prodigia eo anno multa nunciata ſunt quæ, quo magis credebant ſimplices ac religioſi homines, eo etiam plura nunciabantur. Lanuuij in æde intus Soſpitæ Iunonis coruos nidum feciſſe. In Apulia palmam viridem arſiſſe. Mantuæ ſtagnum effuſum Mintio amni cruentum viſum. Et Calibus creta, & Romæ in foro Boario ſanguine pluuiſſe. Et in vico Iſtrico fontem ſub terra tanta vi aquarum fluxiſſe, vt ſerias doliæque quæ in eo loco erant, prouoluta velut impetus torrentis tulerit. Tacta de cœlo atrium publicum in Capitolio ædem in campo Vulcani, nucem in Sabinis, publicamq; viam, murum ac portam Gabiis. Iam alia vulgata miracula erant: haſtam Martis Prænesſte ſua ſponte promotam: bouẽ in Sicilia locutum: infantem in vtero matris in Marrucinis, Io triumphe, clamaſſe: ex muliere Spoleti virum factum: Hadriæ aram in cœlo, ſpecieſque hominum circum eam cum candida veſte viſas eſſe. Quin Romæ quoq; in ipſa vrbe ſecundum apum examen in foro viſum. quod mirabile eſt, quia rarum. affirmantes quidam legiones ſe armatas in Ianiculo videre, concitauerunt ciuitatem ad arma: qui cum in Ianiculum iniſſent, negarunt quenquam ibi, præter aſſuetos collis eius cultores apparuiſſe. Hæc prodigia hoſtiis maioribus procurata ſunt ex Aruſpicum reſponſo: & ſupplicatio omnibus diis, quorum puluinaria Romæ ſint, indicta eſt. Perpetratis quæ ad pacem deũm pertinebant, de republ. belloque gerendo, & quantum copiarum, & vbi quæque eſſent, Coſſ. ad ſenatum retulerunt. Duodeuiginti legionibus bellum geri placuit: binas Coſſ. ſibi ſumere: binas Galliam Siciliamque ac Sardiniam obtineri: duabus Q. Fabium prætorem Apuliæ, duabus volonum T. Gracchum circa Luceriam præeſſe, ſingulas C. Terentio Procoſ. ad Picenum, & M. Valerio ad claſſem circa Brunduſium, & duas vrbi præſidium relinqui. Hic vt numerus legionum expleretur, ſcr

A nouæ legiones erant ſcribendæ. Eas primo quoque tempore Coſſ. ſcribere iuſſi, & claſſem parare, vt cum eis nauibus, quæ pro Calabriæ littoribus in ſtatione eſſent, C.L. Longarum nauium claſſis eo anno expleretur. Delectu habito, & nauibus nouis deductis Q. Fabius comitia cenſoribus creandis habuit. creati M. Atilius Regulus, & P. Furius Philus. Cum increbreſceret rumor, bellũ in Sicilia eſſe: T. Octacilius eo cum claſſe proficiſci iuſſus eſt. Cum deeſſent nautæ, Coſſ. ex S.C. edixerunt, vt qui L. Aemylio, C. Flaminio cenſoribus, millibus æris quinquaginta ipſe, aut pater eius cenſus fuiſſet vſque ad centum millia, aut cui poſtea res tanta eſſet facta, nautam vnum cum ſex menſium ſtipendio daret. qui ſupra centum millia, vſque ad C C C. millia, tres nautas cum ſtipendio annuo: qui ſupra trecenta millia vſque ad decies æris, quinque nautas: qui ſupra decies, ſeptem: ſenatores, octo nautas cum annuo ſtipendio darent. Ex hoc edicto dati nautæ armati inſtructiq; ab dominis cum triginta dierum coctis cibarijs naues cõſcenderunt. Tum primum eſt factum, vt claſſis Romana ſocijs naualibus priuata impenſa paratis compleretur. Hic maior ſolito apparatus præcipue conterruit Campanos, ne ab obſidione Capuæ bellum eius anni Romani inciperent. itaque legatos ad Annibalem oratum miſerunt, vt Capuam exercitum admoueret. ad eam oppugnandam nouos exercitus ſcribi B Romæ, nec vllius vrbis defectioni magis infenſos eorum animos eſſe. Id quia tam trepidi nunciabant, maturandum Annibal ratus, ne præuenirent Romani: profectus Arpis, ad Tifata in veteribus caſtris ſuper Capuam conſedit. inde Numidis Hiſpaniſque ad præſidium ſimul caſtrorum, ſimul Capuæ relictis, cum cætero exercitu ad lacum Auerni per ſpeciem ſacrificandi, re ipſa, vt tentaret Puteolos, quique ibi præſidio erant, deſcendit. Maximus poſtquam Annibalem Arpis profectum, & regredi in Campaniã, allatum eſt, nec die nec nocte intermiſſio itinere, ad exercitum redit: & T. Gracchum ab Luceria Beneuentum copias admouere: Q. Fabium Pr. (is filius Coſ. erat.) Luceriam Gracho ſuccedere iubet. In Siciliam eodem tempore duo Prr. profecti: P. Cornelius ad exercitum, Octacilius, qui maritimæ oræ reique nauali præeſſet, & cæteri in ſuas quiſque prouincias profecti. & quibus prorogatum imperium erat: eaſdem quas priore anno regiones obtinuerunt. Ad Annibalem, cum ad lacum Auerni eſſet, quinque nobiles iuuenes ab Tarento venerunt, partim ad Thraſymenum lacum, partim ad Cannas capti, dimiſſique domos cum eadem comitate, qua vſus aduerſus omnes Romanorum ſocios Pœnus fuerat. Ii memores beneficiorum eius, perpũliſſe magnam partem ſe iuuentutis Tarentinæ referunt, vt Annibalis amicitiam ac ſocietatem quam P.R. mallent: legatoſque C ab ſuis miſſos rogare Annibalem, vt exercitum propius Tarentum admoueat. ſi ſigna eius, ſi caſtra conſpecta à Tarento ſint, haud vllam interceſſuram moram quin vrbs dedatur. in poteſtate iuniorum plebem. in manu plebis rem Tarentinam eſſe. Annibal collaudatos eos, oneratoſq; ingentibus promiſſis domũ ad cœpta maturanda redire iubet, ſe in tempore affuturum eſſe. Hac cum ſpe dimiſſi Tarentini, ipſum ingens cupido inceſſerat Tarenti potiundi. vrbem eſſe videbat cum opulentam nobilemque, tum maritimam, & in Macedoniam opportune verſam, regemq; Philippum hunc portum, ſi tranſiret in Italiam, cum Brunduſium Romani haberent, petiturum. Sacro inde perpetrato, ad quod venerat: & dum ibi moratur, peruaſtato agro Cumano vſq; ad Miſeni promontorium, Puteolos repente agmen cõuertit ad opprimendum præſidium Romanum. Sex millia hominum erant: & locus munimento quoq;, non natura modo tutus. Triduum ibi moratus Pœnus, ab omni parte tentato præſidio. deinde, vt nihil procedebat, ad populandum agrum Neapolitanum magis ira quam potiundæ vrbis ſpe proceſſit. Aduentu eius in propinquum agrum Nolana mota eſt plebs, iamdiu auerſa ab Romanis, & infeſta ſenatui ſuo. itaque legati ad accerſendum Annibalem cum haud dubio promiſſo tradendæ vrbis venerunt. Præuenit incœptum eorum Marcellus COS. à primoribus accitus. die vno

Sueſſulam

Sueſſulam à Calibus, tum Vulturnus amnis traijcientem moratus eſſet, contenderat. inde proxima nocte ſex millia peditum, equiteſque C C C. qui præſidio ſenatui eſſent, Nolam intromiſit. & vti à C O S. omnia impigre facta ſunt ad præoccupandam Nolam: ita Annibal tempus terebat, bis iam ante nequicquam tentata re ſegnior ad credẽdum Nolanis factus. Iiſdem diebus & Q. Fabius C O S. ad Caſilinum tentandum, quod præſidio Punico tenebatur, venit, & ad Beneuentũ velut ex compoſito parte altera Hanno ex Brutijs cum magna peditum equitumq; manu, altera T. Gracchus ab Luceria acceſſit, qui primo oppidum intrauit. deinde vt Hannonem tria millia ferme ab vrbe ad Calorem fluuium caſtra poſuiſſe, & inde agrum populari audiuit: & ipſe egreſſus mœnibus mille ferme paſſus ab hoſte caſtra locat: ibique concionem militum habuit. Legiones magna ex parte volonum habebat: qui iam alterum annum libertatem tacite mereri quam poſtulare palam maluerant. ſenſerat tamen hybernis egrediens murmur in agmine eſſe querentium, nunquamne liberi militaturi eſſent? ſcripſeratq; ſenatui, non tam quid deſiderarent, quam quid meruiſſent. bona fortiq; opera earum ſe ad eam diem vſum: neq; ad exemplum iuſti militis quicquam eis præter libertatem deeſſe. De eo permiſſum ipſi erat, faceret quod è rep. duceret eſſe. Itaque prius quam cum hoſte manum conſereret, pronunciat, tempus veniſſe eius libertatis, quam diu ſperaſſent, potiundæ. Poſtero die ſignis collatis dimicaturum puro ac patenti campo, vbi ſine vllo inſidiarum metu vera virtute geri res poſſet. Qui caput hoſtis retuliſſet, eum ſe extemplo liberum iuſſurum eſſe. qui loco ceſſiſſet, in eum ſeruili ſupplicio animaduerſurum. Suam cuique fortunam in manu eſſe. libertatis authorem eis non ſe fore ſolum, ſed. C O S. M. Marcellum, & vniuerſos patres, qui conſulti ab ſe de libertate eorum, ſibi permiſiſſent. Literas inde C O S. ac S. C. recitauit. Ad quæ clamor cum ingenti aſſenſu eſt ſublatus, pugnam poſcebant, ſignumq; vt daret extemplo, ferociter inſtabant. Gracchus prælio in poſterum diem pronunciato, concionem dimiſit. Milites læti, præcipue quibus merces nauatæ in vnum diem operæ, libertas furura erat: armis expediendis quod reliquum diei fuit, conſumpſerunt. Poſtero die vbi ſigna cœperunt canere, primi omnium parati inſtructique ad prætorium conueniunt. ſole orto Gracchus in aciem copias eduxit. Nec hoſtes moram dimicandi fecerunt. Decem & ſeptem millia peditum erant, maxima ex parte Brutij ac Lucani: equites M C C. inter quos pauci admodum Italici, cæteri Numidæ fere omnes, Maurique. Pugnatum eſt & acriter, & diu. quatuor horis neutro inclinata eſt pugna. nec alia magis Romanum impediebat res, quam capita hoſtium precia libertati facta. nam vt quiſque hoſtem impigre occiderat, primum capita ægre inter turbam tumultumq; abſcindendo, tempus terebat. deinde occupata dextra tenendo caput, fortiſſimus quiſque pugnator eſſe deſierat: ſegnibus ac timidis tradita pugna erat. Quod vbi tribuni mil. Graccho nunciarunt, neminem ſtantem iam vulnerari hoſtem, carnificari iacentes, & in dextris militum pro gladijs humana capita eſſe: ſignum dari propere iuſſit, proijcerent capita, inuaderentq; hoſtem, claram ſatis & inſignem virtutem eſſe: nec dubiam libertatem futuram ſtrenuis viris. Tum redintegrata pugna eſt, & eques etiam in hoſtem emiſſus. Quibus cum impigre Numidæ concurriſſent, nec ſegnior equitum quam peditum pugna eſſet, iterum in dubium adducta res: cum vtrinq; duces, Romanus Brutium Lucanumque toties à maioribus ſuis victos ſubactosque, Pœnus mancipia Romana, & ex ergaſtulo militem verbis obtereret. Poſtremo pronunciat Gracchus, eſſe nihil quod de libertate ſperarent, niſi eo die fuſi fugatique hoſtes eſſent. Ea demum vox ita animos accendit, atque renouato clamore velut alij repente facti, tanta vi ſe in hoſtem intulerunt, vt ſuſtineri vltra non poſſent. Primo anteſignani Pœnorum, deinde ſigna perturbata, poſtremo tota impulſa acies: inde haud dubie terga data, ruuntq; fugientes in caſtra adeo pauidi, trepidique, vt ne in portis quidem aut vallo quiſquam reſtiterit: ac prope continenti

agmine

A agmine Romani insecuti, nouum de integro prælium inclusi hostium vallo ediderint. ibi sicuti pugna impeditior in angustijs, ita cædes atrocior fuit: & adiuuere captiui, qui rapto inter tumultum ferro conglobati, & à tergo cæciderunt Pœnos, & fugam impedierunt. itaque minus duo millia hominum ex tanto exercitu, & ea maior pars equitum cum ipso duce effugerunt. alij omnes cæsi, aut capti. capta & signa duodequadraginta. Ex victoribus duo millia ferme cecidere. præda omnis, præterquam hominum captiuorum, militi concessa est. & pecus exceptum est, quod intra dies triginta domini cognouissent. Cum præda onusti in castra rediissent, quatuor millia ferme volonum militum, qui pugnauerant segnius, nec in castra eruperant simul, metu pœnæ collem haud procul castris cœperunt. postero die per Tr. mil. inde deducti, concione militum aduocata à Graccho, superueniunt: vbi cum proconsul veteres milites primum, prout cuiusque virtus atque opera in ea pugna fuerat, militaribus donis donasset: tunc quod ad volones attineret, omnes ait malle laudatos à se, dignos, indignosque, quam quenquam eo die castigatum esse. quod bonum, faustum, felixq; reipublicę ipsisq; esset, omnes eos liberos esse iubere. Ad quam vocem cum clamor ingenti alacritate sublatus esset: ac nunc complexi inter se, gratulantesque, nunc manus ad cœlũ tollentes, bona omnia P. R. Gracchoq; B ipsi precarentur. tum Gracchus: prius quam omnes iure libertatis æquasseni, inquit, neminem nota strenui aut ignaui militis notasse volui. nunc exsoluta iam fide publica, ne discrimen omne virtutis ignauiæque pereat, nomina eorum qui detrectatæ pugnæ memores, secessionem paulo ante fecerunt, referri ad me iubebo: citatosq; singulos iureiurando adigam, nisi quibus morbus causa erit, non aliter quam stantes cibum potumque, quoad stipendia facient, capturos esse. Hanc multam ita æquo animo feretis, si reputabitis, nulla ignauiæ nota leuiore vos designari potuisse. Signum deinde colligendi vasa dedit: militesq; prædam portantes agentesque, per lasciuiam ac iocum ita ludibundi Beneuentum rediere, vt ab epulis per celebrem festumq; diem actis, non ex acie reuerti viderentur Beneuentani omnes turba effusa cum obuiã ad portas exissent, complecti milites, gratulari, vocare in hospitium. Apparata conuiuia omnibus in propatulo ædium fuerant: ad ea inuitabant, Gracchumq; orabant, vt epulari permitteret militibus, & Gracchus ita permisit, in publico epularentur omnes. Ante suas quibusque fores prolata omnia, pileati, aut lana alba velatis capitibus volones epulati sunt, alij accubantes, alij stantes, qui simul ministrabant, vescebanturque. Digna res visa, vt simulachrum celebrati eius diei Gracchus, postquam Romam rediit, pingi iuberet in æde Libertatis, quam pater eius C in Auentino ex multatitia pecunia faciendã curauit, dedicauitq;. Dum hæc ad Beneuentum geruntur, Annibal depopulatus agrum Neapolitanum, ad Nolam castra mouet. Quem vbi aduentare C. O S. sensit: Pomponio prætore cum eo exercitu qui super Suessulam in castris erat, accito, ire obuiam hosti parat, ne moram dimicandi faceret. Claudium Neronem cum robore equitum silentio noctis per auersam maxime ab hoste portam emittit: circumuectumque occultè subsequi sensim agmen hostium iubet: & cum coortum prelium videret, ab tergo se objcere. Id errore viarum, an exiguitate temporis Nero exequi non potuerit, incertum est. Absente eo cum prælium commissum esset, superior quidem haud dubie Romanus erat. sed quia equites non affuere in tempore, ratio compositæ rei turbata est. Non ausus insequi cedentes Marcellus, vincẽtibus suis signum receptui dedit: plus tamen duo millia hostiũ eo die cæsa traduntur: Romanorum minus C C C C. Solis fere occasu Nero diem noctemq; nequicquam fatigatis equis hominibusq;, ne viso quidem hoste rediens, adeo grauiter est ab C O S. increpatus, vt per eum stetisse diceret, quo minus accepta ad Cannas redderetur hosti clades. Postero die Romanus in aciẽ descendit. Pœnus tacita etiam confessione victus, castris se tenuit. Tertio die silentio noctis, omissa spe Nolæ potiundæ, rei nunquam prospere tentatæ, Tarentum ad

certiorem

certiorem ſpem proditionis proficiſcitur. Nec minore animo res Romanæ domi quam militiæ gerebantur. Cenſores vacui ab operum locandorum cura propter inopiam ærarij: ad mores hominum regendos animum aduerterunt, caſtigandaque vitia: quæ, velut diutinis morbis ægra corpora exſeſe gignunt, nata bello erant. Primum eos citauerunt qui poſt Cannenſem puguam rempub. deſeruiſſe, Italiaque exceſſiſſe velle dicebantur. princeps eorum Lucius Cæcilius Metellus, qui quæſtor tunc forte erat. iuſſo deinde eo cæteriſq; eiuſdem noxæ reis cauſam dicere, cum purgari nequiſſent, pronunciarunt, verba orationemq; eos aduerſus rempub. habuiſſe quo coniuratio deſerendæ Italiæ cauſa fieret. Secundũ eos citati nimis callidi exoluendi iuriſiurandi interpretes: qui captiuorum ex itinere egreſſi clam in caſtra Annibalis, ſolutum quod iurauerant redituros, rebantur. His ſuperioribuſq; illis equi adempti, qui publicum equum habebant: tribuq; moti, ærarij omnes facti. Neq; ſenatu modo aut equeſtri ordine regendo cura ſe cenſorem tenuit. nomina omnium ex iuniorum tabulis excerpſerunt, qui quadriennio non militaſſent, quibus neque vacatio iuſta militiæ, neq; morbus cauſa fuiſſet. & ea ſupra duo millia nominũ in ærarios relata, tribuq; omnes moti: aditumq; inerti cenſoriæ notæ triſte ſenatuſconſultum, vt ij omnes quos cenſores notaſſent, pedibus mererent, mitterenturq; in Siciliam ad Cannenſis exercitus reliquias: cui militum generi non prius quam pulſus Italia hoſtis eſſet, finitum ſtipendiorum tempus erat. Cum cenſores ob inopiam ærarij ſe iam locationibus abſtinerent ædium ſacrarum tuendarum, curuliumq; equorum præbendorum, ac ſimilium his rerum: conuenere ad eos frequentes, qui haſtæ huius generis aſſueuerant: hortatiq; cenſores, vt omnia perinde agerent locarentque, ac ſi pecunia in ærario eſſet. neminem niſi bello confecto pecuniam ab ærario petiturum eſſe. Conuenere deinde domini eorum quos T. Sempronius ad Beneuentum manu emiſerat: accerſitoſq; ſe ab triumuiris menſariis eſſe dixerunt, vt precia ſeruorum acciperent. cæterum non ante quam bello confecto accepturos eſſe. Cum hæc inclinatio animorum plebis ad ſuſtinendã inopiam ærarij fieret: pecuniæ quoq; pupillares primo, deinde viduarum cœptæ conferri, nuſquam eas tutius ſanctiuſq; deponere credentibus, qui deferebant, quam in publica fide. inde ſi quid emptum paratumq; pupillis ac viduis foret, à quæſtore perſcribebatur. Manauit ea priuatorum benignitas ex vrbe etiam in caſtra, vt non eques, non centurio ſtipendium acciperent: mercenariumque increpantes vocarent, qui accepiſſet. Q. Fabius C O S. ad Caſilinum caſtra habebat, quod duum milliũ Campanorum, & ſeptingentorũ militum Annibalis tenebatur præſidio. præerat Statius Metius, miſſus ab Cn. Magio Atellano: qui eo anno Mediaſtuticus erat, ſeruitiaque & plebem promiſcue armabat, vt caſtra Romana inuaderet, intento C O S. ad Caſilinum oppugnandum. Nihil eorum Fabium fefellit. Itaq; Nolam ad collegam mittit, altero exercitu, dum Caſilinum oppugnatur, opus eſſe, qui Campanis opponatur. vel ipſe relicto Nolæ præſidio modico veniret: vel, ſi eum Nolæ teneret, & nec dum ſecuræ res ab Annibale eſſent, T. Gracchum Procoſ. à Beneuento acciturum. Hoc nuncio Marcellus duobus militum millibus Nolæ in præſidio relictis, cum cætero exercitu Caſilinũ venit, aduentuq; eius Campani iam mouentes ſeſe quieuerunt. ita à duobus C O S. Caſilinũ oppugnari cœptum. vbi cum multa ſuccedẽtes temere mœnibus Romani milites acciperent vulnera, neq; ſatis incœptis ſuccederet. Fabius omittendam rem paruam, ac iuxta magnis difficilem, abſcedendumq; inde cenſebat, cum res maiores inſtarẽt. Marcellus multa magnis ducibus ſicut non aggredienda, ita ſemel aggreſſis non dimittenda eſſe dicendo, quia magna famæ momenta in vtranq; partem fierent, tenuit ne incepto abiretur. Vineæ inde, omniaque alia operum machinationumque genera cum admouerentur, Campanique Fabium orarent vt abire Capuam tuto liceret, paucis egreſſis, Marcellus portam qua egrediebantur, occupauit: cædeſque promiſcue omnium circa portam primo, deinde

A deinde irruptione facta, etiam in vrbe fieri cœpta est. Quinquaginta fere primo egressi Campanorum cum ad Fabium confugissent, præsidio eius Capuam peruenerunt. Casilinum inter colloquia, cunctationemque petentium fidem, per occasionem captum est. captiui, quique Campanorum, quique Annibalis militum erant, Romam missi, atq; ibi in carcere inclusi sunt: oppidanorum turba per finitimos populos in custodiam diuisa. Quibus diebus à Casilino re bene gesta recessum est, eis Gracchus in Lucanis aliquot cohortes in ea regione cõscriptas cum præfecto sociorum in agros hostium prædatum misit. eos effuse palatos Hanno adortus, haud multo minorem, quam à Beneuento acceperat, reddidit hosti cladem: atque in Brutios raptim, ne Gracchus assequeretur, cõcessit. Cos. Marcellus retro vnde venerat Nolam redit: Fabius in Samnium ad populandos agros, recipiendaq; armis quæ defecerant vrbes, processit: Caudinus Samnis grauius deuastatus, perusti populatiq; late agri, prædæ pecudum hominumq; actę: oppida vi capta, Compulteria, Telesia, Cossa, Melæ, Fuisulæ, & Orbitanium. ex Lucanis Blandæ, Apulorum Ancæ oppugnatæ. Millia hostiũ in his vrbibus XXV. capta aut occisa: & recepti perfugæ CCCLXX. quos cũ Romam misisset Cos. virgis in comitio cæsi omnes, ac de saxo deiecti. Hæc à Q. Fabio, intra paucos dies gesta. Marcellum ab gerendis rebus valetudo aduersa
B Nolæ tenuit. Et à Pr. Q. Fabio, cui circa Luceriam prouincia erat, Accua oppidum per eos dies vi captum, stativaque ad Ardoneas communita. Dum hæc alijs locis ab Romanis geruntur: iam Tarentũ peruenerat Annibal cum maxima omnium, quacunque ierat, clade. in Tarentino demum agro pacatum incedere agmen cœpit. nihil ibi violatum, neque vsquam via excessum est. apparebatque, non id modestia militum aut ducis, nisi ad conciliandos Tarentinorum animos, fieri. Cæterum cum prope iam mœnibus accessisset, nullo ad conspectum primi agminis, vt rebatur, motu facto, castra ab vrbe ferme passus mille locat. Tarentum triduo antequam Annibal ad mœnia accederet, a M. Valerio Propr. qui classi ad Brundusium præerat, T. Valerius legatus missus. Is primorum iuuentute conscripta, dispositisq; ad omnes portas, circaq; muros, qua res postulabat, stationib. die ac nocte plurimum intentus, neq; hostibus neque dubijs sociis quicquam præbuit ad tentandum. Sicq; diebus aliquot frustra ibi absumptis Annibal, cum eorum nemo qui ad lacum Auerni adissent, aut ipsi venirent, aut nuncium literasve mitterent: vana promissa se temere secutum cernens, castra inde mouit. Tum quoq; intacto agro Tarentino, quanquam simulata lenitas nondũ profuerat: tamen spe labefactandæ fidei haud absistens, Salapiam tendit: eoq; frumentum ex agris Metapontino atq; Heracleensi (iam
C media æstas exacta erat, & hybernis placebat locus) comportat. Prædatum inde Numidæ Mauriq; per Salentinum agrum, proximosq; Apuliæ saltus dimissi: vnde cæteræ prædæ haud multum, equorum greges maxime abacti: e quibus ad quatuor millia domanda equitib. diuisa. Romani, cum bellum nequaquam contemnendum in Sicilia oriretur: morsq; tyranni duces magis impigros dedisset Syracusanis, quam causam aut animos mutasset: M. Marcello alteri consulum eam prouinciam decernunt. Secundum Hieronymi cædem primo tumultuatum in Leontinis apud milites fuerat, vociferatumq; ferociter, parentandum regi sanguine coniuratorum esse. deinde libertatis restitutæ dulce auditum nomen, crebro vsurpatum, spes facta ex pecunia regia largitionis militi, atque fungendi potioribus ducibus: & relata tyranni fœda scelera, fœdioresque libidines, adeo mutauere animos, vt insepultum iacere corpus paulo ante desiderati regis paterentur. Cum cæteri ex coniuratis ad exercitum obtinendum remansissent, Theodorus & Sosis regijs equis, quanto maximo cursu poterant, vt ignaros omnium regios opprimerent, Syracusas contendunt. cæterum præuenerat non fama solũ, qua nihil in talibus rebus est celerius, sed nuncius etiam ex regijs seruis. itaq; Andronodorus & insulam & arcem, & alia quæ poterat, quæque opportuna erant, præsidijs firmarat. Hexapylo Theodorus

ac

ac Sosis post solis occasum iam obscura luce inuecti, cum cruentam regiam A
vestem,atque insigne capitis ostentarent, transuecti per Thicam, simul ad li-
bertatem,simul ad arma vocantes,in Acradinam conuenire iubent.Multitudo
pars procurrit in vias, pars in ædium vestibulis stat, pars ex tectis fenestrisque
prospectant, & quid rei sit,rogitant. omnia luminibus collucent, strepituque
vario complentur.armati locis patentibus congregantur. inermes ex Olympij
Iouis templo spolia Gallorum Illyriorumque dono data Hieroni à P.R.fixa-
que ab eo,detrahunt,precantes Iouem,vt volens propitius præbeat sacra ar-
ma pro patria,pro deum delubris,pro libertate sese armantibus. Hæc quoque
multitudo stationibus per principes regionum vrbis dispositis adiungitur. In
insula inter cætera Andronodorus præsidiis firmat horrea publica. Locus la-
xo quadrato septus atque arcis in modum emunitus capitur ab iuuentute,
quæ præsidio eius loci attributa erat. mittuntque nuncios in Acradinam: hor-
rea frumentumque in senatus potestate esse. Luce prima populus omnis ar-
matus inermisque in Acradinam ad curiam conuenit. ibi pro Concordiæ ara,
quæ in eo sita loco erat,ex principibus vnus nomine Polyneus concionem &
liberam & moderatam habuit : Seruitudinis indignitatisque homines expers
tos aduersus notum malum irritatos esse. Discordia ciuilis quas importet cla-
des,audisse magis à patribus Syracusanos,quam ipsos vidisse. Arma quod im- B
pigre ceperint,laudare,magis laudaturum,si non vtantur nisi vltima necessita-
te coacti: in præsentia legatos ad Andronodorum mitti placere, qui denunci-
ent,vt in potestate senatus ac populi sit: portæ insulæ pateant, reddat præsidi-
um,si tutelam alieni regni suum regnum velit facere,eundem se censere multo
acrius ab Andronodoro,quam ab Hieronymo repeti libertatem. Ab hac con-
cione legati missi sunt. senatus inde haberi cœptus est: quod sicut regnante
Hierone manserat publicum consilium, ita post mortem eius ante eam diem
nulla de re neque conuocati neque consulti fuerant. Vt ventum ad Androno-
dorum est, ipsum quidem mouebat & ciuium consensus : & cum aliæ occupa-
tæ vrbis partes, tum pars insulæ velut munitissima prodita atque alienata: sed
euocatum eum ab legatis Demarata vxor, filia Hieronis, inflata adhuc regiis
animis,ac muliebri spiritu,admonet sæpe vsurpatæ Dionysij tyranni vocis:quę
pedibus tractum, non insidentem equo, relinquere tyrannidem dixerit debe-
re.facile esse momento quo quis velit, cedere possessione magnæ fortunæ:
facere & parare eam difficile atque arduum esse. paululum sumeret spacij ad
consultandum ab legatis. eo vteretur ad accersendos ex Leontinis milites.
quibus si pecuniam regiam pollicitus esset, omnia in potestate eius futura.
Hæc muliebria consilia Andronodorus neque tota aspernatus est, neque ex- C
templo accepit: tutiorem ad opes affectandas ratus esse viam, si in præsentia
tempori cessisset.itaque legatos renunciare iussit, futurum se in senatus ac po-
puli potestate.Postero die luce prima patefactis insulæ portis in forum Arca-
diæ venit. ibi in aram Concordiæ, ex qua pridie Polyneus concionatus erat,
ascendit: orationemque eam orsus est, qua primum cunctationis suæ veniam
petiuit.Se enim clausas habuisse portas , non separantem suas res à publicis,
sed strictis semel gladiis timentem,qui finis cædibus esset futurus:vtrum quod
satis libertatis fore, contenti necé tyranni essent: an quicunq; aut propinqui-
tate,aut affinitate,aut aliquibus ministeriis regiam contigissent: alienæ culpæ
rei trucidarentur. postquam animaduertit,eos qui liberasset patriam seruare
etiam liberatam velle,atq; vndique consuli in medium: non dubitasse, quin &
corpus suum,& cætera omnia quæ suę fidei tutelæque essent, quando cum qui
mandasset,suus furor absumpsisset,patriæ restitueret.Conuersus deinde ad in-
terfectores tyranni,ac nomine appellans Theodorũ ac Sosim : Facinus,inquit,
memorabile feciſtis.sed mihi credite,inchoata vestra gloria nondum perfecta
est : periculumque ingens manet,nisi communi concordiæ consulitis,ne libera
efferatur res. Post hanc orationem claues portarum pecuniæque regiæ ante
pedes

A pedes eorum posuit. atque illo quidem die dimissi ex concione læti circa omnia fana deûm supplicauerunt cum coniugibus ac liberis. postero die comitia Prr. creandis habita. creatus in primis Andronodorus: cæteri magna ex parte interfectores tyranni. duos etiam absentes Sopatrum ac Deomenem fecerunt. Qui auditis ijs quæ Syracusis acta erant, pecuniam regiam quæ in Leontinis erat, Syracusas deuectam, quæstoribus ad idipsum creatis tradiderunt, & ea quæ in insula erat, & Acradina, tradita est. muriq; ea pars quæ ab cætera vrbe nimis firmo munimento interscpiebat insulam, consensu omnium deiecta est. secutæ & cæteræ res hanc inclinationem animorum ad libertatem. Hippocrates atque Epicides audita morte tyranni, quam Hippocrates etiam nuncio interfecto celare voluerat: deserti à militibus, quia id tutissimum ex præsentibus videbatur, Syracusas rediere. vbi ne suspecti obseruarentur, tanquam nouandi res aliquam occasionem quærentes: prætores primum, dein per eo senatum adeunt. Ab Annibale se missos prædicant ad Hieronymum tanquam amicum ac socium, paruisse imperio eius, cuius imperator suus voluerit, velle ad Annibalem redire. cæterum cum iter tutum non sit, vagantibus passim per totam Siciliam Romanis armis, petere vt præsidij dent aliquid, quo Locros in Italiam perducantur. gratiam magnam eos parua opera apud Anni- B balem inituros. Facile res impetrata: abire enim duces regios, cum peritos militiæ, tum egentes eosdem atque audaces, cupiebant: sed quod volebant, non quam maturato opus erat, nauiter expediebant. Interim Iuuenes militares, & assueti militibus, nunc apud eos ipsos, nunc apud transfugas, quorum maxima pars ex naualibus socijs Romanorum erat: nunc etiam apud infimæ plebis homines crimina serebant in senatum optimatesq; : moliri clam eos, atque struere, vt Syracusæ perspeciem recõciliandæ societatis in deditione Romanorum sint: dein factio, & pauci authores fœderis renouati dominentur. His audiendis credendisque opportuna multitudo maior in dies Syracusas confluebat: nec Hippocrati & Epicidi solum spem nouandarum rerum, sed Andronodoro iam præbebat. Qui fessus tandum vxoris vocibus, monentis nunc illud esse tempus occupandi res, dum turbata omnia noua atq; incognita libertate essent, dum regiis stipẽdiis pastus obseruaretur miles, dum ab Annibale missi duces assueti militibus iuuare possent incœpta: cum Themistio, cui Gelonis filia nupta erat, rem consociatam, paucos post dies Aristoni cuidã tragico actori, cui & alia arcana committere assueuerat, incaute aperit. Huic & genus & fortuna honesta erant: nec ars, quia nihil tale apud Græcos pudori est, ea deformabat. itaq; fidem potiorẽ ratus, quam patriæ debebat, indicium ad Prr. defert. Qui vbi rem haud vanam esse certis indiciis cõpererunt: consultis senioribus, & authoritate eorum præsidio ad fores posito, ingressos curiam Themistium atq; Andronodorũ interfecerunt. & cum tumultus ab re in speciẽ atrociore causam alijs ignorantibus ortus esset: silentio tandem facto, indicem in curiam introduxerunt. Qui cum ordine omnia edocuisset: principium coniurationis factum ab Harmoniæ Gelonis filiæ nuptijs, quibus Themistio iuncta esset: Afrorum Hispanorumque auxiliares instructos ad cædem prætorum principumque aliorum: bonaque eorum prædæ futura interfectoribus pronunciatum: iam mercenariorum manum assuetam imperijs Andronodori paratam fuisse ad insulam rursus occupandam: singula deinde, quæ, per quosque gerentur, totamque viris armisq; instructam coniurationem ante oculos posuisset: senatui quidem tam iure cæsi, quam Hieronymus, videbantur. Ante curiam variæ atque incertæ rerum multitudinis clamor erat. quam ferociter mitandem in vestibulo curiæ corpora coniuratorum eo metu compresserunt, ut silentes integram plebem in concionem sequerentur. Sopatro mandatum ab senatu, & ab collegis, vt verba faceret. Is (tanquam reos agebat) ab antecta vita orsus, quæcunque post Hieronis mortem sceleste atque impie facta essent, Andronodorum ac Themistium arguit fecisse. Quid enim sua sponte

fecisse

feciſſe Hieronymum puerum, ac vixdum pubeſcentem facere potuiſſe? tuto- A
res ac magiſtratus eius ſub aliena inuidia regnaſſe. itaque aut ante Hieronymum, aut certe cum Hieronymo perire eos debuiſſe. At illos debitos iam morti deſtinatosque, alia noua ſcelera poſt mortem tyranni molitos. palam primo, cum clauſis Andronodorus inſulæ portis, hæreditatem regni creuerit: quæque procurator tenuerat, pro domino poſſederit. proditus deinde ab eis qui in inſula erant, circunſeſſus ab vniuerſa ciuitate, quæ Acradinam tenuerit: nequicquam palam atque aperte petitum regnum, clam & dolo affectare conatus ſit. & ne beneficio quidem atque honore potuerit vinci: cum inter liberatores patriæ inſidiator ipſe libertatis creatus eſſet Prætor. Sed animos eis regios regias coniuges feciſſe: alteri Hieronis, alteri Gelonis filias nuptas. Sub hanc vocem ex omnibus partibus concionis clamor oritur, nullam earum viuere debere, nec quenquam, ſupereſſe tyrannorum ſtirpis. Hæc natura multitudinis eſt: aut ſeruit humiliter, aut ſuperbe dominatur. libertatem, quæ media eſt, nec ſpernere modice, nec habere ſciunt, & non ferme deſunt irarum indulgentes miniſtri, qui auidos atque intemperantes plebeiorum animos ad ſanguinem & cædes irritent: ſicut tum extemplo Prætores rogationem promulgarunt. acceptaq; pene prius quam promulgata eſt, vt omnis regia ſtirps interficeretur, miſſique à Prr. Demarata Hieronis, & Harmoniam Gelonis filias, coniuges B
Andronodori & Themiſtij, interfecerunt. Heraclea erat filia Hieronis, vxor Soſippi: qui legatus ab Hieronymo ad regem Ptolemæum miſſus, voluntarium conſciuerat exilium. Ea cum ad ſe quoque venire præſciſſet, in ſacrarium ad penates confugit, cum duabus filiabus virginibus, reſolutis crinibus, miſerabilique alio habitu: & ad ea addidit preces, nunc per memoriam Hieronis patris, Gelonisque fratris, ne ſe innoxiam inuidia Hieronymi conflagrare ſinerent. nihil ſe ex regno illius, præter exilium viri habere. neque fortunam ſuam eandem viuo Hieronymo fuiſſe, quam ſororis: neque interfecto eo cauſam eandem eſſe. Quid, quod ſi Andronodoro conſilia proceſſiſſent: illa cum viro fuerit regnatura, ſibi cum cæteris ſeruiendum? Si quis Soſippo nunciet interfectum Hieronymum, ac liberatas Syracuſas, cui dubium eſſe, quin extemplo conſcenſurus ſit nauim, atque in patriam rediturus? Quantum ſpes hominem fallit: in liberata patria coniugem eius, ac liberos de vita dimicare? quid obſtantes libertati, aut legibus? quod ab ſe cuiquam periculum à ſola, ac prope vidua, & puellis in orbitate degentibus eſſe? At enim periculi quidem nihil ab ſe timeri: inuiſam tantum regiam ſtirpem eſſe. Ablegarent ergo procul ab Syracuſis, Siciliaque, & aſportari Alexandriam iuberent ad virum vxorem, ad patrem filias. Auerſis auribus animisque, caſſe ne tempus tereretur (ferrum enim quoſdam expedientes cernebat) tum omiſſis pro ſe precibus, puellis vt ſaltem parerent, orare inſtitit: à qua ætate etiam hoſtes irati abſtinerent, ne tyrannos vlciſcendo, quæ odiſſent ſcelera, ipſi imitarentur. Inter hæc abſtractam à penetralibus iugulant. in virgines deinde reſperſas matris cruore, impetum faciunt: quæ alienata mente ſimul luctu metuque, velut captæ furore occurſu ſe ex ſacrario proripuerunt, vt ſi effugium patuiſſet in publicum, impleturæ vrbem tumultu fuerint. tum quoque haud magno ædium ſpacio inter medios tot armatos aliquoties integro corpore euaſerunt: tenentibusque cum tot ac tam validæ eluctandæ manus eſſent, ſeſe eripuerunt. tandem vulneribus confectæ, cum omnia repleſſent ſanguine, exanimes corruerunt ca-
demque per ſe miſerabilem, miſerabiliorem caſus fecit: quod paulo poſt nun-
cius venit, mutatis repente ad miſericordiam animis, ne interficerentur. Ira de-
inde ex miſericordia orta: quod adeo feſtinatũ ad ſupplicium, neq; locus po-
nitendi, aut regreſſus ab ira relictus eſſet. itaq; fremere multitudo, & in locum
Andronodori ac Themiſtij (nam ambo Prr. fuerant) comitia poſcere, qu-
nequaquam ex ſententia prætorum futura eſſent. Statutus eſt comitijs die
quo nec opinantibus omnibus, vnus ex vltima turba Epicidem nominau-
tu

A tum inde alius Hippocratē: crebriores deinde eæ voces, & cum haud dubio assensu multitudinis esse. Et erat confusa concio, non populari modo, sed militari quoque turba, magna ex parte etiam perfugis, qui omnia nouare cupiebant, permistis. Prætores dissimulare primo, & trahendam rem esse: postremo victi consensu, seditionem metuentes, pronunciant eos prætores. Nec illi primo statim creati nudare quid vellent: quanquam ægre ferebant, & de inducijs dierum decem legatos isse ad Appium Claudium: & impetratis eis, alios qui de fœdere antiquo renouando agerent, missos. Ad Murgantiam tum classem nauium centum Romanus habebat, quo euaderent motus ex cædibus tyrannorum orti Syracusis, quove eos ageret noua atque insolita libertas, opperiens. Per eosdem dies cum ad Marcellum venientem in Siciliam legati Syracusani missi ab Appio essent, auditis conditionibus pacis: Marcellus posse rem conuenire ratus, & ipse legatos Syracusas, qui coram cum prætoribus de renouando fœdere agerent, misit. Et iam ibi nequaquam eadem quies & tranquillitas erat, postquam Punicam classem accessisse Pachynum allatum est: dempto timore Hipocrates & Epicides nunc apud mercenarios milites, nunc apud transfugas prodi Romanis Syracusas criminabātur. At vero Appius naues ad hostium portus, quid aliæ partis hominibus animi accederet, operiens, in statione habere cœpit. Ingens in speciem criminibus vanis accesserat fides: ac primo etiam tumultuose decurrerat multitudo ad prohibendos, si in terram egrederentur. In hac turbatione rerum, in concionem vocari placuit, vbi cum alij alio tenderent, nec procul à seditione res esset, Apollonides principum vnus orationem salutarem, vt in tali tempore, habuit: Nec spem salutis, nec perniciem propiorem vnquam ciuitati vlli fuisse. si enim vno animo omnes vel ad Romanos, vel ad Carthaginienses inclinent, nullius ciuitatis statū fortunatiorem, gratioremve fore. si alia alio trahat res, non inter Pœnos Romanosque bellum atrocius fore quam inter ipsos Syracusanos: cum intra eosdem muros pars vnaquæque suos exercitus, sua arma, suos habitura sit duces; itaque vt idem omnes sentiant, summa vi agendum esse, vtra societas sit vtilior, longe minoris adeo rem momenti consultatione esse, sed tamen Hieronis potius quam Hieronymi authoritatem sequendam in sociis legendis, vel quinquaginta annis feliciter expertam amicitiā, nunc incognitæ, quondam infideli, præferendam. Esse etiam momenti aliquid ad consilium, quod Carthaginiensibus ita pax negari possit, vt non vtique in præsentia bellum cum eis geratur: cum Romanis extemplo aut pacem aut bellum habendum. Quo minus cupiditatis ac studij visa est oratio habere, eo plus authoritatis habuit. Adiectum est prætoribus ac delectis senatorum militare etiam consilium, iussi & duces ordinum præfectique auxiliorum simul consulere. Cum sæpe acta res esset mediis certaminibus postremo, quia belli cum Romanis gerendi ratio nulla apparebat, pacem fieri placuit, mittique cum eis legatos ad rem confirmandam. Dies haud ita multi interceſserant, cum ex Leontinis legati præsidium finibus suis orantes venerunt. Legatio peropportuna visa ad multitudinem inconditam ac tumultuosam exonerandam, ducesque eius ablegandos. Hippocrates Pr. ducere eo transfugas iussis secuti multi ex auxiliis mercenariis, quatuor millia armatorum effecerunt. Et mittentibus & missis ea læta expeditio fuit. nam & illis, quod iam diu cupiebant, nouādi res occasio data est; & hi sententiam quandam vrbis rati exhaustam, lætabantur. cæterum leuauerunt modo in præsentia velut corpus agrum, quo mox in grauiorem morbum recideret. Hippocrates enim finitima prouinciæ Romæ primo furtiuis excursionibus vastare cœpit: deinde cum ad tuendos sociorum agros missum ab Appio præsidium esset, omnibus copiis impetum in oppositam stationem cum cede multorum fecit. Quæ cum essent nunciato Marcello, legatos extemplo Syracusas misit, qui pacis fidem ruptam esse dicerent: nec belli defuturam vnquam causam, nisi Hippocrates atque Epicides non ab Syracusis modo, sed tota

procul Sicilia ablegarentur. Epicides ne aut reus criminis abſentis fratris prę- A
ſens eſſet, aut deeſſet pro parte ſua concitando bello: profectus & ipſe in Leontinos, quia ſatis eos aduerſus P. R. concitatos cernebat: auertere etiam ab Syracuſis cœpit. Nam ita eos pacem pepegiſſe cum Romanis, vt quicunque populi ſub regibus fuiſſent, & ſuæ ditionis eſſent: nec iam libertate contentos eſſe, niſi etiam regnent ac dominentur. Renunciandum igitur eis eſſe, Leontinos quoque æquum cenſere liberos eſſe: vel quod in ſolo vrbis ſuæ tyrannus ceciderit: vel quod ibi primum conclamatum ad libertatem, relictiſque regiis ducibus, Syracuſas ſit concurſum. Itaque aut eximendum id de fœdere eſſe, aut legem eam fœderis non accipiendam. Facile multitudini perſuaſum. legatiſque Syracuſanorum & de cæde ſtationis Romanæ querentibus, & Hippocratem atque Epicidem abire, ſeu Locros, ſeu quo alio mallent, dummodo Sicilia cederent, iubentibus, ferociter reſponſum eſt: Neque mandaſſe ſeſe Syracuſanis vt pacem pro ſe cum Romanis facerent, neque teneri alienis fœderibus. Hæc ad Romanos Syracuſani detulerunt, abnuentes Leontinos in ſua poteſtate eſſe. itaq; integro ſecum fœdere, bellum Romanos cum jis geſturos, neq; ſeſe defuturos ei bello: ita, vt in poteſtatem redacti, ſuæ rurſus ditionis eſſent, ſicut pax conueniſſet. Marcellus cum omni exercitu profectus in Leontinos, Appio quoq; accito, vt altera parte aggrederetur. tanto ardore mili- B
tum eſt vſus ob iram inter conditiones pacis interfectæ ſtationis, vt primo impetu vrbem expugnarent. Hippocrates atq; Epicides, poſteaquam capi muros refringiq; portas viderunt, in aciem ſeſe cum paucis recepere. inde clam nocte Herbeſum perfugiunt. Syracuſanis octo millium armatorum agmine profectis domo, ad Mylam flumē nuncius occurrit, captā vrbem eſſe, cætera falſa miſta veris ferens: cædem promiſcuam militum atq; oppidanorum factā, nec quenquam puberem arbitrari ſupereſſe: direptam vrbem, bona locupletū donata. ad nuncium tam atrocem conſtitit agmen: concitatiſque omnib. duces (erant autem Soſis ac Dinomenes) quid agerent, conſultabāt. Erroris ſpeciem haud vanam mendacio præbuerant verberati ac ſecuri percuſſi transfugæ ad duo millia hominum. Cæterum Leontinorum militumq; aliorum nemo poſt captā vrbem violatus fuerat: ſuaq; omnia eis, niſi quę primus tumultus captæ vrbis abſumpſerat, reſtituebantur. Nec vt in Leontinos irent, proditos ad cædē commilitones quærentes perpelli potuere: nec vt eodem loco certiorem nuncium expectarent. Cum ad defectionem inclinatos animos cernerent Prr. ſed eum motum haud diuturnum fore, ſi duces amentiæ ſublati eſſent, exercitum ducunt Megaram. ipſi cum paucis equitib. Herbeſum proficiſcuntur, ſpe, terri- C
tis omnib. per proditionem vrbis potiundæ quod vbi fruſtra eis fuit incœptū, vt agendū rati, poſtero die Megaris caſtra mouent, vt Herbeſum omnib. copiis oppugnarent. Hippocrates & Epicides non tam tutū prima ſpecie, quam vnum ſpe, vndiq; abſciſſa, conſilium eſſe rati, vt ſe militibus permitterent, & aſſuetis magna ex parte ſibi, & tum fama cędis commilitonum accenſis, obuiam agmini procedunt. Prima forte ſigna ſexcentorum Cretenſium erant, qui apud Hieronymum meruerant ſub eis, & Annibalis beneficium habebant. capti ad Thraſymenum inter Romana auxilia, dimiſſiq;. quos vbi ex ſignis armorumq; habitu cognouere Hippocrates atq; Epicides, ramos oleæ, ac velamenta alia ſupplicum porrigentes: orare, vt reciperent ſeſe, receptoſque tutarentur. neu proderent Syracuſanis, à quibus mox ipſi trucidandi P. R. dederentur. enimuero conclamant, bonum vt animum haberent, omnem ſe cum illis fortunā ſubituros. Inter hoc colloquium ſigna conſtiterant, tenebatur q; agmen: nec dum quæ moræ cauſa foret, peruenerat ad duces. Poſtquam Hippocratem atque Epicidem adeſſe perſuaſit rumor, fremituſq; toto agmine erat, haud dubie approbantium aduentum eorum. extemplo Prr. citatis equis ad prima ſigna perrexerunt: qui mos ille, quæ licentia Cretenſium eſſet, rogitantes, colloquia ſerendi cum hoſte, iniuſſuque prætorum miſcendi eos agmini ſuo ſ

com-

comprehendi vincirique catenis iusserunt Hippocratem. ad quam vocem tantus extemplo primum à Cretensibus clamor est ortus, deinde exceptus ab aliis, vt facile, si vltra tenderent, appareret eis timendum esse. Soliciti incertique rerum suarum Megaram, vnde profecti erant, referri signa iubent, nunciosque de statu præsenti Syracusas mittunt. Fraudem quoque Hippocrates addit inclinatis ad omnem suspicionem animis: & Cretensium quibusdam ad itinera insidenda missis, velut interceptas literas, quas ipse composuerat, recitat. Prr. Syracusani Marcello suo S. Secundum salutem, vt assolet, scriptum erat. recte eum atque ordine feciisse, quod in Leontinis nulli pepercisset: sed omnium mercenariorum militum eandem esse causam: nec vnquam Syracusas quieturas, donec quicquam externorum auxiliorum, aut in vrbe aut in exercitu suo esset. Itaque daret operam, vt eos qui cum suis prætoribus castra ad Megaram haberent, in suam potestatem redigeret, ac supplicio eorum liberaret tãdem Syracusas. Hæc cum recitata essent, tanto clamore ad arma discursum est, vt prætores inter tumultum pauidi obequitauerint Syracusas. & ne fuga quidem eorum seditio compressa est, impetusque in Syracusanos milites fiebat. nec ab vllo temperatum foret, ni Epicides atque Hippocrates iræ multitudinis obuiam issent: non à misericordia, aut humano consilio: sed ne spem reditus præciderent sibi, & cum ipsos simul milites fidos haberent, simul obsides: tum cognatos quoq; eorum atque amicos tanto merito primum, dein pignore sibi conciliarent, expertique, quam vana aut leui aura mobile vulgus esset, militem nacti ex eo numero qui in Leontinis circumsessi erant, subornãt, vt Syracusas perferret nuncium conuenientem eis, quæ ad Mylam falso nunciata erant: authoremque se exhibendo, ac velut visa quæ dubia erant narrando, cõcitaret iras hominum. Huic non apud vulgum modo fides fuit, sed senatum quoque in curiam introductus mouit, vt vani quidam homines palam ferrent, perbene detectam in Leontinis esse auaritiam & crudelitatem Romanorum. eadem, si intrasient Syracusas, aut fœdiora etiam, quo maius ibi auaritiæ præmium esset, facturos fuisse. Itaque claudendas cuncti portas, & custodiendam vrbem censere. sed non ab eisdem omnes timere, nec eosdem odisse. apud militares pene omnes, partemq; magnam plebis inuisum esse nomen Romanum. prætores, optimatumq; pauci, quanquam inflati vano nuncio erant, tamen ad propius præsentiusq; malum cautiores esse. Et iam ad Hexapylum erant Hippocrates atque Epicides: serebanturq; colloquia per propinquos popularium qui in exercitu erant, vt portas aperirent, finerentque communem patriam defendi ab impetu Romanorum. Iam vnus foribus Hexapyli apertis, cœpti erant recipi, cum Prr. interuenerunt. & primo imperio minisque, deinde authoritate deterrendo, postremo, vt omnia vana erant, obliti maiestatis, precibus agebant, ne proderent patriam tyranni ante satellitibus, & tum corruptoribus exercitus. Sed surdæ adeo omnium aures concitatæ multitudinis erant, quod non minore intus vi, quam foris, portę effringerentur: effractisque omnibus tum in Hexapylo agmen receptum est. Prr. in Acradinam cum iuuentute populum confugiunt. mercenarij milites, perfugæque, & quicquid regiorum militum Syracusis erat, agmen hostium augent. Ita Acradina quoque primo impetu capitur, prætoresque, nisi qui inter tumultum effugerunt, omnes interficiantur. nox cædibus finem fecit. Postero die serui ad pyleum vocati, & paucere vincti, emissi, confusaque omnis multitudo Hippocratem atq; Epicidem creant prætores: Syracusæq;, cum breue tempus libertas affulsisset, in antiquam seruitutem reciderunt. Hæc nunciata cum essent Romanis, ex Leontinis mota sunt extemplo castra ad Syracusas. Et ab Appio legati per portum ipsi forte in quinqueremi erant. præmissa quadriremis cum intrasset fauces portas, capitur. legati ægre effugerunt. Et iam non modo pacis, sed ne belli quidem iura relicta erant: cum Romanus exercitus ad Olympium (Iouis id templum est) mille & quingentis passibus ab vrbe castra posuit. inde quoq; legatos

præmitti placuit. quibus, ne intrarent vrbem, extra portam Hippocrates atq; A
Epicides obuiam cum ſuis proceſſerunt. Romanus orator non bellum ſe Syra-
cuſanis, ſed opem auxiliumque afferre ait: & ijs qui ex media cæde elapſi per-
fugerint ad ſe, & eis, qui metu oppreſſi, fœdiorem non exilio ſolum, ſed etiam
morte ſeruitutem patiantur. Nec cædem nefandam ſociorum inultam Roma-
nos paſſuros. Itaq; ſi eis qui ad ſe perfugerunt, tutus in patriã reditus pateret,
ac cædis authores dedantur, & libertas legesque Syracuſanis reſtituantur,
nihil armis opus eſſe: ſi ea non fiant, quicunque in mora ſit, bello perſecutu-
ros. Ad ea Epicides, ſi qua ad ſe mandata haberent, reſponſum eis ait ſe datu-
ros fuiſſe. cum in eorum, ad quos venerint, manu res Syracuſana eſſet: tum re-
uerterentur. Si bello laceſſant, ipſa re intellecturos, nequaquam idem eſſe Sy-
racuſas ac Leontinos oppugnare. Ita legatis relictis portas clauſit. Inde terra
marique ſimul cœptæ oppugnari Syracuſæ: terra ab Hexapylo, mari ab Acra-
dina, cuius murus fluctu alluitur. & quia ſicut Leontinos terrore ac primo im-
petu ceperant, non diffidebant vaſtam diſiectamque ſpacio vrbem parte ali-
qua ſe inuaſuros, omnem apparatum oppugnandarum vrbium muris admoue-
runt. Et habuiſſet tanto impetu cœpta res fortunam, niſi vnus homo Syracu-
ſis ea tempeſtate fuiſſet. Archimedes is erat, vnicus ſpectator cœli, ſiderumq;:
mirabilior tamen inuentor ac machinator belliçorum tormentorum, operum- B
que quibus ea quæ hoſtes ingenti mole agerent, ipſe perleui momento ludifi-
caretur. Murum per inæquales ductum colles, pleraq; alta & difficilia aditu,
ſummiſſa quædam: & quæ planis vallibus adiri poſſent, vt cuiq; aptum viſum
eſt loco, ita omni genere tormentorum inſtruxit. Acradinæ murum, qui, vt ante
dictum eſt, mari alluitur, ex quinque remibus Marcellus oppugnabat. ex cæte-
ris nauibus ſagittarij funditoreſque, & velites etiam, quorum telum inhabile
ad remittendum imperitis eſt, vix quenquam ſine vulnere conſiſtere in muro
patiebantur. Hi, quia ſpacio miſſilibus opus eſt, procul muro tenebant naues,
iunctæ aliæ binæ ad quinqueremes, demptis interioribus remis, vt latus lateri
applicaretur: cum exteriore ordine remorum velut naues agerentur, turres
contabulatas, machinamentaque alia quatiendis muris portabant. Aduerſus
hunc naualem apparatum, Archimedes varię magnitudinis tormenta in muris
diſpoſuit, in eas quæ procul erant naues, ſaxa ingenti pondere emittebat: pro-
piores leuioribus, eoque magis crebris petebat telis. poſtremo vt ſui vulnere
intacti tela in hoſtem ingererent, murum ab imo ad ſummum crebris cubita-
libus fere cauis aperuit: per quæ caua pars ſagittis, pars ſcorpionibus modicis
ex occulto petebant hoſtem. Quæ propius quidem ſubibant naues, quo in-
teriores ictibus tormentorum eſſent: in eas tollendas deſuper murum emi-
nentem ferrea manus firmæ catenæ illigata, cum iecta prora eſſet, grauique
libramento plumbi recelleret ad ſolum, ſuſpenſa prora, nauim in puppim
ſtatuebat. dein remiſſa ſubito, velut ex muro cadentem nauim cum ingenti
trepidatione nautarum ita vndç affligebant, vt etiam ſi recta recideret, ali-
quantum aquæ acciperet. Ita maritima oppugnatio eſt eluſa, omniſque vis eſt
auerſa, vt totis viribus terra aggrederentur. ſed ea quoque pars eodem om-
nia apparatu tormentorum inſtructa erat, Hieronis impenſis curaque per mul-
tos annos, Archimedis vnica arte. natura etiam adiuuabat loci: quod ſax-
um, cui impoſita muri fundamenta ſunt, magna ex parte ita procliue eſt, vt
non ſolum miſſa ſed etiam quę pondere ſuo prouoluta eſſent, grauiter in hoſtes
inciderent. eadem cauſa ad ſubeundum arduum aditum, inſtabilemq; ingreſ-
ſum præbebat. Ita conſilio habito, cum omnis conatus ludibrio eſſet, abſi-
ſtere oppugnatione atque obſidendo tantum arcere terra marique commea-
tibus hoſtem placuit. Interim Marcellus cum tertia fere parte exercitus ad
recipiendas vrbes profectus, quæ in motu rerum ad Carthaginienſes defece-
rant, Pelorum atque Herbeſum dedentibus ipſis recepit. Megaram vi captam
diruit ac diripuit, ad reliquorum, ac maxime Syracuſanorum terrorem. Per
idem

A idem fere tempus & Himilco, qui ad Pachyni promontorium classem diu tenuerat, ad Heracleam, quam vocant Minoam, quinque & viginti millia peditum, tria equitum. XII. elephantos exposuit. Nequaquam cum tantis copiis ante tenuerat ad Pachynum classem: sed postquam ab Hippocrate occupatæ Syracusę erant, profectus Carthaginem, accitusq; ibi & ab legatis Hippocratis, & literis Annibalis, qui venisse tempus aiebant Siciliæ per summum decus repetendæ: & ipse haud vanus præsens monitor facile perpulerat, vt quantæ maximæ possent peditum equitumq; copiæ in Siciliam traijcerentur. Adueniens Heracleam, intra paucos dies inde Agrigentum recepit: aliarumq; ciuitatum quæ partis Carthaginiensium erant, adeo accensæ sunt spes ad pellendos Sicilia Romanos, vt postremo etiam qui obsidebantur Syracusis animos sustulerint, & parte copiarum satis defendi vrbem posse rati, ita inter se munera belli partiti sunt, vt Epicides præesset custodiæ vrbis: Hippocrates Himilconi coniunctus, bellum aduersus Cos. Romanos gereret. Cum decem millibus peditum, quingentis equitibus nocte per intermissa custodijs loca profectus, castra circa Accillas vrbem ponebat. Muniẽtibus superuenit Marcellus, ab Agrigento iam occupato, cum frustra eo peruenire hostem festinans tetendisset, rediens: nihil minus ratus, quam illo tempore ac loco Syracusanum sibi exercitum obuiam fore, sed tamen metu Himilconis Pœnorumque, vt quibus nequaquam eis copijs quas habebat, par esset, quam poterat maxime intentus, atque agmine ad omnes casus composito ibat. Forte ea cura, quæ erat aduersus Pœnos præparata, aduersus Siculos vsui fuit. Castris ponendis incompositos ac dispersos nactus eos, & plerosque inermes, quod peditum fuit, circunuenit. eques leui certamine inito cum Hippocrate Acras perfugit. Ea pugna deficientes ab Romanis cum cohibuisset Siculos, Marcellus Syracusas redijt: & post paucos dies Himilco adiuncto Hippocrate ad flumen Anatim octo ferme inde millia castra posuit. Sub idem fere tempus & naues longæ quinq; & quinquaginta Carthaginiensium cum Bomilcare classis præfecto in magnum portum Syracusas ex alto decurrere: & Romana item classis XXX. quinqueremes legionem primam Panormi exposuere: versumq; ab Italia bellum, adeo vterq; populus in Siciliã intentus fuisse videri poterat. Legionẽ Romanam, quę exposita Panormi erat, venientem Syracusas prædæ haud dubie sibi futuram Himilco ratus, via decipitur. mediterraneo namq; Pœnus itinere duxit: legio maritimis locis classe prosequente ad Appium Claudium Pachynum cum parte copiarum obuiam progressum, peruenit. Nec diutius Pœni Syracusis morati sunt. & Bomilcar simul parum fidens nauibus suis, duplici facile numero classe C aduentantibus Romanis, simul inutili mora cernens nihil aliud ab suis, quam inopia aggrauari socios, velis in altum datis in Africam transmisit. & Himilco secutus nequicquam Marcellum Syracusas, si qua prius quam maioribus copijs iungeretur, occasio pugnandi esset: postquam ea nulla contigerat, tutumque ad Syracusas & munimento & viribus hostem cernebat: ne frustra assidendo, spectandoque obsidionem sociorum, tempus tereret, castra inde mouit: vt quocunque vocasset defectionis ab Romanis spes, admoueret exercitum, ac præsens suas res fouentibus adderet animos. Murgantiam primum, prodito ab ipsis præsidio Romano, recepit: vbi frumenti magna vis, commeatusque omnis generis conuecti erant à Romanis. Ad hanc defectionem erecti sunt & aliarum ciuitatum animi: præsidiaque Romana aut pellebantur arcibus, aut prodita per fraudem opprimebantur. AEnna in excelso loco ac prerupto vndique sita, cum loco inexpugnabilis erat, tum præsidium in arce validum, præfectumq; præsidij haud sane opportunum insidiantibus habebat. L. Pinarius erat vir acer, & qui plus in eo, ne posset decipi, quam in fide Siculorũ reponeret. & tum intenderant eum ad cauendum omni cura tot auditæ proditiones defectionesque vrbium, & clades præsidiorum. itaque nocte dieq; iuxta parata instructaque omnia custodijs ac vigilijs erant: nec ab armis aut

loco ſuo miles abſcedebat. Quod vbi AEnnenſium principes iam pacti cum A
Himilcone de proditione præſidij, animaduerterunt, nulli occaſioni fraudis
Romanum patere, aperte ac propalam placuerat agendum. Vrbem arcemque
ſuæ poteſtatis aiunt debere eſſe, ſi liberi in ſocietatem, non ſerui in cuſtodiam
traditi eſſent Romanis. itaque claues portarum reddi ſibi æquum cenſent, bo-
nis ſocijs fidem ſuam maximum vinculum eſſe: & ita ſibi populum Romanum
ſenatumque gratias habiturum, ſi volentes, ac non coacti manſiſſent in amici-
tia. Ad ea Romanus, ſe in præſidio impoſitum eſſe dicere, ab imperatore ſuo:
claueſque portarum & cuſtodiam arcis ab eo accepiſſe, quæ nec ſuo, nec AEn-
nenſium arbitrio haberet, ſed eius qui commiſiſſet. præſidio decedere, apud
Romanos capitale eſſe: & nece liberorum etiam ſuorum eam legem parentes
ſanxiſſe. conſulem Marcellum haud procul eſſe: ad eum mitterent legatos, cu-
ius iuris atque arbitrij eſſet. Se vero negare illi miſſuros: teſtariq;, ſi verbis nihil
agerent, vindictam aliquam libertatis ſuæ quæſituros. Tum Pinarius ait illis, ſi
ad conſulem grauarentur mittere, ſibi ſaltem darent populi conſilium: vt ſci-
retur, vtrum paucorum ea denunciata, an vniuerſæ ciuitatis eſſent. Conſenſu
in poſterum diem concio edicitur. Poſtquam ab eo colloquio in arcem ſeſe
recepit, conuocatis militibus: Credo ego vos audiſſe milites, inquit, quem-
admodum præſidia Romana ab Siculis circumuenta & oppreſſa ſint per hos B
dies. eam vos fraudem, deûm primo benignitate, dein veſtra ipſi virtute, dies
noctesque perſtando ac peruigilando in armis, vitaſtis. vtinam reliquum tem-
pus nec patiendo infanda, nec faciendo traduci poſſit. Hæc, occulta fraude,
cautio eſt: qua, quia adhuc minus cuiquam ſucceſſit, aperte ac propalam cla-
ues portarum repoſcunt. quas ſimul tradiderimus, Carthaginienſium extem-
plo AEnna erit: fœdiusque hic trucidabimur, quam Murgantiæ præſidium in-
terfectum eſt. Noctem vnam ægre ad conſultandum ſumpſi, qua vos certiores
periculi inſtantis facerem. Orta luce concionem habituri ſunt ad criminan-
dum me, concitandumque in vos populum. itaque craſtino die, aut veſtro, aut
AEnnenſium ſanguine AEnna inundabitur. nec præoccupati, peculij: nec oc-
cupantes, periculi quicquam habebitis. qui prior ſtrinxerit ferrum, eius victoria
erit. Intenti ergo omnes, armatique ſignum expectabitis. ego in concione ero:
& tempus quo ad omnia inſtructa ſint, loquendo altercandoque traham. cum
toga ſignum dedero, tum mihi vndiq; clamore ſublato turbã inuadite, ac ſter-
nite omnia ferro: & cauete ne quiſquam ex ijs ſuperſit, à quibus aut vis aut
fraus timeri poſſit. Vos Ceres mater ac Proſerpina precor, cæteri ſuperni inferi-
niq; dij, qui hanc vrbem, hos ſacratos lacus lucoſque colitis, vt ita nobis volen-
tes propitij adſitis, ſi vitandæ, non inferendæ fraudis cauſa hoc conſilij capi-
mus. Pluribus vos milites hortarer, ſi cum armatis dimicatio futura eſſet. iner-
mes, incautos ad ſacietatem trucidabitis. Et conſulis caſtra in propinquo ſunt,
ne quid ab Himilcone & Carthaginienſibus timeri poſſit. Ab hac adhortatio-
ne dimiſſi, corpora curant. Poſtero die alij aliis locis ad obſidenda itinera, clau-
dendoſque oppidanis exitus, pars maxima ſuper theatrum circaque, aſſueti &
ante ſpectaculis concionum, conſiſtunt. Productus ad populum à magiſtrati-
bus præfectus Romanus, cum conſulis ea de re ius ac poteſtatem eſſe, non
ſuam, & pleraque eadem quæ pridie prius dixiſſet: primo ſenſim ac plures
reddere claues, dein iam vna voce id omnes iuberent, cunctantique ac dif-
ferenti ferociter minitarentur, nec viderentur vltra vim vltimam dilaturi: tum
præfectus toga ſignum, vt conuenerat, dedit. militesque intenti dudum ac
parati, alij ſuperne in aduerſam concionem clamore ſublato decurrunt, alij
ad exitus theatri conferti obſiſtunt. Cæduntur AEnnenſes cauea incluſi: coa-
ceruanturq; non cæde ſolum, ſed etiam fuga, cum alij ſuper aliorum capita ru-
erent, atq; integri ſaucijs, viui mortuis incidentes cumularentur. Inde paſſim
diſcurritur, & vrbis captę modo fugaq; & cædes omnia tenet: nihilo remiſſiore
militum ira, quod iure tubam inermem cædebant, quam ſi periculum par &

ardor

A ardor certaminis eos irritaret. Ita AEnna aut malo aut necessario facinore retenta, Marcellus nec factum improbauit, & prædam AEnnensium militibus cōcessit: ratus timore deterritos temperaturos proditionibus præsidiorum Siculos. Atque ea clades, vt vrbis in media Sicilia sitæ, claraeque vel ob insignem munimento naturali locum, vel ob sacrata omnia vestigijs raptæ quondam Proserpinæ, prope vno die omnem Siciliam peruasit. & quia cæde infanda rebantur non hominum tantum, sed etiam deorum sedem violatam esse: tum vero qui etiam ante dubij fuerant, defecere ad Pœnos. Hippocrates inde Murgantiam, Himilco Agrigentum sese recepit, cum acciti à proditoribus nequicquam ad AEnnam exercitum admouissent. Marcellus retro in Leontinos redit: frumentoq; & commeatibus alijs in castra connectis, præsidio modico ibi relicto, ad Syracusas obsidendas venit. inde Appio Claudio Romam ad consulatum petendum misso, T. Quintium Crispinum in eius locum classi castrisq; præfecit veteribus. ipse hybernacula quinque millia passuum ab Hexapylo (Leontiam vocant locum) communijt, ædificauitque. Hæc in Sicilia vsque ad principium hyemis gesta. Eadem æstate & cum Philippo rege, quod iam ante suspectum fuerat, motum bellum est. Legati ab Orico ad M. Valerium Pr. venerunt, præsidentem classi Brundusio, Calabriæque circa littoribus, nuncian-
B tes Philippum primum Apolloniam tentasse, leuibus biremibus C X X. flumine aduerso subuectum: deinde, vt ea res tardior spe fuerit, ad Oricum clam nocte exercitum admouisse: eamque vrbem sitam in plano, neque mœnibus, neque viris, neque armis validam, primo impetu oppressam esse. Hæc nunciantes, orabant vt opem ferret, hostemque haud dubium Romanis, terra aut maritimis viribus arceret, qui ob nullam aliam causam, nisi quod immineret Italiæ, peterentur. M. Valerius præsidio loci eius relicto T. Valerio legato, cum classe instructa paratáque, & quod longæ naues militum capere non poterant, in onerarias impositis, altera die Oricum peruenit: vrbemque eam leui tenente præsidio, quod recedens inde reliquerat Philippus, haud magno certamine recepit. Legati eo ab Apollonia venerunt nunciantes, in obsidione sese, quod deficere ab Romanis nollent, esse: neque sustinere vltra vim Macedonum posse, nisi præsidium mittatur Romanum. Facturum se quæ vellent pollicitus, mille delectorum militum nauibus longis mittit ad ostium fluminis cum
C præfecto sociūm Næuio Crispo, viro impigro, & perito militiæ. Is expositis in terram militibus, nauibusque Oricum retro vnde venerat ad cæteram classem remissis, milites procul à flumine per viam minime ab regijs obsessam duxit: & nocte, ita vt nemo hostiū sentiret, vrbem est ingressus. Die insequenti quieuere, dum præfectus iuuentutem Apolloniatūm, armaque, & vrbis vires inspiceret. vbi ea visa inspectaque satis animorum fecere, simulque ab exploratoribus comperit, quanta socordia ac negligentia apud hostes esset: silentio noctis ab vrbe sine vllo tumultu egressus, castra hostiū adeo neglecta atq; aperta intrauit, vt satis constaret prius plus mille hominum vallū intrasse, quam quisquam sentiret: ac si cæde abstinuissent, peruenire ad tabernaculum regium potuisse. Cædes proximorum portæ excitauit hostes. inde tantus terror pauorque omnes occupauit, vt non modo alius quisquam arma caperet, aut castris pellere hostem conaretur: sed etiam ipse rex, sicut somno excitus erat, prope seminudus fugiens, militi quoque nedum regi vix decoro habitu, ad flumen naueſq; perfugerit. eodem & alia turba effusa est. Paulo minus tria millia militum in castris aut capta, aut occisa. plus tamen hostium aliquanto captum, quam cæsum est. Castris direptis, Apolloniatæ catapultas, balistas, tormentaque alia, quæ oppugnandæ vrbi comparata erant, ad tuenda mœnia, si quando similis fortuna veniisset, Apolloniam deuexere. cætera omnis præda castrorum Romanis concessa est. Hæc cum Oricum essent nunciata, M. Valerius classem extēplo ad ostiū fluminis duxit, ne nauibus capessere fugā rex posset: itaq; Philippus neque terrestri neque nauali certamine satis forę

parem se videns, subductis aut incensis nauibus, terra Macedoniam petijt, magna ex parte inermi exercitu, spoliatoque. Romana classis cum M. Valerio Orci hybernauit. Eodem anno in Hispania variæ res gestæ. nam prius quam Romani amnem Iberum transirent, ingentes copias Hispanorum Mago & Asdrubal fuderunt. defecisseque ab Romanis vlterior Hispania, ni Publius Cornelius raptim traducto exercitu Iberum, dubijs sociorum animis in tempore aduenisset. Primo ad castrum Altum (locus est insignis cæde magni Amilcaris) castra Romani habuere. Arx erat munita, & conuexerant ante frumentum. tamen quia omnia circa hostium plena erant, agmenque Romanum impune incursatum ab equitib. hostium fuerat, & ad duo millia aut moratorum, aut palantium per agros interfecta: cessere inde Romani per prius pacata loca, & ad montem Victoriæ castra communiuere. Eo Cn. Scipio cum omnibus copijs, & Asdrubal Gisgonis filius, tertius Carthaginiensium dux, cum exercitu iusto aduenit: contraque castra Romana trans fluuium omnes consedere. P. Scipio cum expeditis clā profectus ad loca circa vitenda haud fefellit hostes: oppressissentq; eum in patentibus campis, ni tumulum in propinquo cepisset. ibi quoq; circumsessus aduentu fratris obsidione eximitur. Castulo vrbs Hispaniæ valida ac nobilis, & ad eo coniuncta societate Pœnis, vt vxor inde Annibali esset, ad Romanos defecit. Carthaginienses Illiturgum oppugnare adorti, quia præsidium ibi Romanum erat. videbanturque inopia eum locum maxime expugnaturi. Cn. Scipio vt socijs præsidioque ferret opem, cum legione expedita profectus, intra bina castra cum magna cæde hostium vrbem est ingressus. & postero die eruptione æque felici pugnauit. supra duodecim millia hominum cæsa duobus prælijs: plus decem millia capta, cum sex & triginta militaribus signis. ita ab Illiturgi recessum est obsidione. Bigerra inde vrbs (socia & hæc Romanorum erat) à Carthaginiensibus oppugnari cœpta est. Eam obsidionem sine certamine aduenies Cn. Scipio soluit. Ad Mundam exinde castra Punica mota. Et Romani eo confestim secuti sunt. Ibi signis collatis pugnatum per quatuor ferme horas, egregieque vincentibus Romanis signum receptui est datum; quod Cn. Scipionis femur tragula confixum erat: pauorque circa eum ceperat milites ne mortiferum esset vulnus. Cæterum haud dubium fuit, quin nisi ea mora interueniset, castra eo die Punica capi potuerint. iam enim non milites solum, sed elephanti etiam vsq; ad vallum acti erant, superque ipso nouem & triginta elephanti pilis confixi. Hoc quoq; prælio ad duodecim millia hominum dicuntur cæsa: prope tria millia capta, cum signis militaribus septem & quinquaginta. Ad Auringen inde vrbem Pœni recessere. & vt territis instaret, secutus Romanus. Ibi iterum Scipio lecticula in aciem illatus conflixit. nec dubia victoria fuit: minus tamen dimidio hostium, quam antea, quia pauciores superfuerant qui pugnarent, occisum. Sed gens nata instaurandis reparandisque bellis, Magone ad conquisitionem militum fratre misso, breui repleuit exercitum: animosque ad tentandum de integro certamen fecit. Alij plerique milites, sicut pro parte toties intra paucos dies victa, eisdem animis quibus prius, eodemque euentu pugnauere. plus octo millia hominum cæsa: haud multo minus quam mille capta: & signa militaria LVIII. & spolia plurima Gallica fuere: annuli aurei, torques, armillæque magnus numerus. duo etiam insignes reguli Gallorum (Mœnicapto & Ciuismaro nomina erant) eo prælio ceciderant. octo elephanti capti, tres occisi. Cum iam res prosperæ in Hispania essent, verecundia Romanos tandem cœpit: Suguntum oppidum quod causa belli esset, octauum iam annum sub hostium potestate esse. itaque id oppidum vi pulso præsidio Punico receperunt: cultoribusque antiquis, quos vis reliquerat belli, restituerunt. & Turdetanos, qui contraxerant eis cum Carthaginiensibus bellum, in potestatem redactos sub corona vendiderunt, vrbemque eorum deleuere. Hæc in Hispania Q. Fabio, M. Claudio Coss. gesta. Romæ cum tribuni plebis noui magistratum iniissent, extemplo censoribus P. Furio,

A P.Furio, & M. Attilio à L. Metello tribuno plebis dies dicta ad populum est. quæstorem eum proximo anno adempto equo tribu mouerant, atque ærarium fecerant, propter coniurationem deterendæ Italiæ ad Cannas factam. sed nouem tribunorum auxilio vetiti causam in magistratu dicere, dimissiq; fuerant. Ne lustrum perficerent, mors prohibuit P.Furij. M.Attilius magistratu se abdicauit. Consularia comitia habita à Q.Fabio Maximo Cos. creati consules ambo absentes, Q.Fabius Maximus consulis filius, & T.Sempronius Gracchus iterum. Prætores fiunt M.Attilius, & qui tum ædiles curules erant, P.Sempronius Tuditanus, & Cn.Fuluius Centimalus, & M.Aemylius Lepidus. Ludos scenicos per quatriduum eo anno primum factos ab curulibus ædilibus, memoriæ proditur. Aedilis Tuditanus hic erat, qui ad Cannas, pauore alijs in tanta clade torpentibus, per medios hostes erupit. Comitijs perfectis ab Q.Fabio Cos. designati consules Romam accersiti, magistratum inierunt: senatumque de bello ac prouincijs suis, prætorumque, & de exercitibus quibus quique præessent, consuluerunt. Itaque prouinciæ atque exercitus diuisi. Bellum vndecunque cum Annibale consulibus mandatum, & exercitus vnus quem ipse Sempronius habuerat, alter quem Fabius Cos. eæ binæ erant legiones. M.Aemylius Pr. cuius peregrina sors erat, iurisdictione Attilio collegæ prætori vrbano manda-B rat. Vt Luceriam prouinciam haberet, legionesque duas, quibus Q.Fabius qui tum consul erat, prætor præfuerat. prætori Sempronio prouincia Ariminum, Cn. Fuluio Suessula, cum binis item legionibus euenerunt, vt Fuluius vrbanas legiones duceret, Tuditanus à M.Pomponio acciperet. Prorogata imperia prouinciæque, M.Claudio Sicilia, finibus eis quibus regnum Hieronis fuisset. Lentulo Prop. prouincia vetus: T.Octacilio classis, exercitus nulli additi noui: M.Valerio Græcia Macedoniaque, cum legione & classe quam haberet: Q.Mutio cum vetere exercitu (duæ autem legiones erant) Sardinia. C.Terentio cum legione vna cui iam diu præerat, Picenum. Scribi præterea duæ legiones vrbanæ iussæ, & viginti millia sociorum. His ducibus, his copijs aduersus multa simul aut mota aut suspecta bella munierunt Romanũ imperium. Consules duabus vrbanis legionibus scriptis, supplementoque in alias lecto, prius quam ab vrbe mouerent, prodigia procurarunt, quæ nunciata erãt. Murus ac portæ tactæ: & Ariciæ etiam Iouis ædes de cœlo tacta fuerat. Et alia ludibria oculorum auriumque credita pro veris. nauium longarum species in flumine Tarracinæ, quæ nullæ erant, visæ. & in Iouis Vicilini templo, quod in Cossano agro est, arma concrepuisse: & flumen Amiterni cruẽtum fluxisse. His procuratis ex decreto pontificum, profecti consules, Sempronius in Lucanos, C in Apuliam Fabius. Pater filio legatus ad Suessulam in castra venit. cum obuiam filius progrederetur, lictoresque verecundiam maiestatis eius taciti anteirent, non summouentes patrem, præter vndecim fasces equo præuectus senex, vt consul animaduertere proximum lictorem iussit: & is vt descenderet ex equo, inclamauit. tum demum desiliens: Experiri, inquit, volui fili, satin' scires consulem te esse. In ea castra Crassius Altinius Arpinas clam nocte cum tribus seruis venit, promittens, si sibi præmio foret, se Arpos proditurum esse. Cum eã tunc rem ad consilium retulisset Fabius, alijs pro transfuga verberandus necandusque videri, ancipitis animi communis hostis: qui post Cannensem cladem, tanquam cum fortuna fidem stare oporteret, ad Annibalem discessisset, traxissetque ad defectionem Arpos: tum posteaquã res Romana contra spem votaque eius velut resurgeret, turpius videatur nouam referre proditionem: vt proditio pro septemuirali iudicio esset, semperque aliud sentiret. infidus socius vanus hostis ad Faleriorum Pyrrhive proditorem, tertiũ transfugis documentum esset. Contra ea consulis pater Fabius, temporum oblitos homines in medio ardore belli, tanquam in pace libera de quoque arbitrari & agere aiebat: cum illud potius agendum, atque eis cogitandum sit, si quomodo fieri possit, ne qui socij à populo Romano desciscant, & non vocitent. documentum

mentum autem ducant ſtatui oportere, ſi quis reſipiſcat, & antiquam ſocietatem reſpiciat. quod ſi abire ab Romanis liceat, redire ad eos non liceat, cui dubium eſſe, quin breui deſerta ab ſocijs Romana res, fœderibus Punicis omnia in Italia iuncta viſura ſit? Se tamen non eum eſſe, qui Altinio fidei quicquã cenſcat habendum, ſed mediam conſecuturum conſilij viam. neque eum pro hoſte, neque pro ſocio in præſentia habitum, libera cuſtodia haud procul à caſtris placere in aliqua fida ciuitate ſeruari per belli tempus. perpetrato bello, tum conſultandum, vtrum defectio prior plus merita ſit pœnæ, an hic reditus veniæ. Fabio aſſenſum eſt, cateniſque ligatus traditus & ipſe & comites: & auri ſatis magnum pondus, quod ſecum tum attulerat, ei ſeruari iuſſum. Calibus eum interdiu ſolutum cuſtodes ſequebantur, nocte clauſum aſſeruabant. Arpis domi primum deſiderari quærique eſt cœptus: dein fama per totam vrbem vulgata, tumultum pro principe amiſſo fecit: metuque rerum nouarum extemplo nuncij ad Annibalem miſſi. Quibus nequaquam offenſus Pœnus, quia & ipſum vt ambiguę fidei virum ſuſpectum iampridem habebat, & cauſam nactus erat tam ditis hominis bona poſſidendi, vendendique. cæterum vt iræ magis quam auaritiæ datum crederent homines, crudelitati quoque grauitatem addidit: coniugemque eius ac liberos in caſtra accitos, quæſtione prius habita, primum de fuga, deinde quantum auri argentique domi relictum eſſet: ſatis cognitis omnibus, viuos combuſſit. Fabius ab Sueſſula profectus, Arpos primum inſtitit oppugnare. vbi cum à mille fere paſſibus caſtra poſuiſſet, contemplatus ex propinquo ſitum vrbis, mœniaque: quæ pars tutiſſima mœnibus erat, qua maxime neglectam cuſtodia vidit, ea potiſſimum aggredi ſtatuit. Comparatis omnibus quæ ad vrbes oppugnandas vſui ſunt, centurionum robora ex toto exercitu delegit, tribunoſque viros fortes eis præfecit: & milites ſexcentos, quantum ſatis viſum eſt, attribuit: eoſque, vbi quartæ vigiliæ ſignum cecinisſet, ad eum locum ſcalas iuſſit ferre. Porta ibi humilis & anguſta erat, via infrequenti per deſertam partem vrbis, eam portam ſcalis prius tranſgreſſos, ad murum pergere, & ex interiore parte clauſtra refringere iubet: & tenentes partem vrbis cornu ſignum dare, vt cæteræ copiæ admonerentur. parata omnia atque inſtructa ſeſe habiturum. Ea impigre facta: & quod impedimentum agentibus fore videbatur, id maxime ad fallendum iuuit. Imber à nocte media coortus, cuſtodes vigilesque dilapſos è ſtationibus ſuffugere in tecta coegit: ſonituque primo largioris procellæ, ſtrepitum demolientium portam, exaudiri prohibuit. lentior deinde æqualiorque accidens auribus, magnam partem hominum ſopiuit. Poſteaquam portam tenuerunt, cornicines in via paribus interuallis diſpoſitos canere iubent, vt conſulem excirent. Id vbi factum ex compoſito eſt, ſigna efferri conſul iubet: ac paulo ante lucem per effractam portam vrbem ingreditur. Tum demum hoſtes excitati ſunt iam, & imbre conquieſcente, & propinqua luce. Præſidium in vrbe erat Annibalis, quinque millia ferme armatorum: & ipſi Arpini tria millia hominum armabant. eos primos Pœni, ne quid ab tergo fraudis eſſet, hoſti oppoſuerunt. Pugnatum primo in tenebris anguſtisque vijs eſt. cum Romani non vias tantum, ſed tecta etiam proxima portæ occupaſſent, ne peti ſuperne ac vulnerari poſſent. Cogniti inter ſe quidam Arpinique & Romani, atq; inde colloquia cœpta fieri: percunctantibus Romanis, quid ſibi vellent Arpini? quam ob noxam Romanorum, quod ob meritũ Pœnorum, pro alienigenis ac barbaris Italici aduerſus veteres ſocios Romanos bellum gererent? & vectigalem ac ſtipendiariam Italiam Africæ facerent? Arpinis purgantibus, ignaros omnium ſe venum à principibus datos, pene captos oppreſſosque à paucis eſſe. Initio orto plures cum pluribus colloqui. poſtremo prætor Arpinis ab ſuis ad conſulẽ deductus, fideq; data inter ſigna aciesq;, Arpini repente pro Romanis aduerſus Carthaginienſes arma verterunt. Hiſpani quoque paulo minus mille homines, nihil præterea cum conſule pacti, quam vt ſine fraude Punicum emi-

teretur

teretur præsidium, ad consulem transtulerunt signa. Carthaginiensibus portæ patefactæ, emissique cum fide incolumes ad Annibalem, Salapiam venerunt. Arpi sine cladē vllius, præterquam vnius veteris proditoris, noui perfugæ, restituti Romanis. Hispanis duplicia cibaria dari iussa, operaque eorum forti ac fideli persæpe respublica vsa est. Cum consulum alter in Apulia, alter in Lucanis esset: equites CXII. nobiles Campani per speciem prædandi ex hostium agro, permissu magistratuum ab Capua profecti, ad castra Romana, quæ super Suessulam erant, venerunt, stationi militum, qui essent, dixerunt, colloqui se cū prætore velle. Cn. Fuluius castris præerat. cui vbi nunciatum est, X. ex eo numero iussis inermibus deduci ad se, vbi quæ postularent audiuit: (nihil autem aliud petebant, quam vt Capua recepta, bona sibi restituerentur) in fidem omnes accepti. Et ab altero prætore Sempronio Tuditano oppidum Cliternum expugnatum. amplius septem millia hominum capta, & æris argentique signati aliquantum. Romæ fœdum incendium per duas noctes ac diem vnum tenuit. solo æquata omnia inter Salinas ac portam Carmentalem, cum AEquimelio Iugarioque vico. in templis Fortunæ ac matris Matutæ & Spei extra portam, late vagatus ignis sacra profanaque multa absumpsit. Eodem anno Publius & Cneius Cornelij, cum in Hispania res prosperæ essent, multosque & veteres reciperent socios, & nouos adijcerent, in Africam quoque spem extenderunt. Syphax erat rex Numidarum, subito Carthaginiensibus hostis factus. ad eum centuriones tres legatos miserunt, qui cum eo amicitiam societatemque facerent: & pollicerentur, si perseueraret vrgere bello Carthaginienses, gratam eam rem fore senatui populoque Romano: & adnixuros, vt in tempore, & bene cumulatam gratiam referant. Grata ea legatio barbaro fuit. collocutusque eum legatis de ratione belli gerendi, vt veterum militum verba audiuit, quam multarum rerum ipse ignarus esset, ex comparatione tam ordinatæ disciplinæ animaduertit. Tum primum, vt pro bonis ac fidelibus socijs facerent, orauit, vt duo legationem referrent ad imperatores suos: vnus apud sese magister rei militaris remaneret. rudem ad pedestria bella Numidarum gentem esse, equis tantum habilem. Ita iam inde à principijs gentis maiores suos bella gessisse, ita se à pueris insuetos: sed habere hostem pedestri fidentem marte, cui se æquari robore virium velit: & sibi pedites comparandos esse: & ad id multitudine hominum regnum abundare: sed armandi ornandique & instruendi eos artem ignorare. omnis, velut forte congregata turba sua inscia ac temeraria esset. Facturos se in præsentia quod vellet, legati responderunt: fide accepta, vt remitteret extemplo eum, si imperatores sui non comprobassent factum. Q. Statorio nomen fuit, qui apud regem remansit. Cum duobus Romanis relata Numidasque legatos in Hispaniam misit ad capiendam fidem ab imperatoribus Romanis. ijsdem mandauit, vt protinus Numidas qui intra portas, seu præsidia Carthaginiensium auxiliares essent, ad transitionem perlicerent. Et Statorius ex multa iuuentute regi pedites conscripsit: ordinatosque proxime morem Romanum instruendo, & decurrendo signa sequi, & seruare ordines docuit: & operi, alijsque institutis militaribus ita assuefecit, vt breui rex non equiti magis fideret, quam pediti: collatisque æquo campo signis, iusto prælio Carthaginiensem hostem superaret. Romanis quoque in Hispania legatorum regis aduentus magno emolumento fuit. namque ad famam eorum transitiones crebræ ab Numidis cœptæ fieri. Ita cum Syphace Romanis iuncta amicitia est. Quod vbi Carthaginienses acceperunt, extemplo ad Galā in parte altera Numidiæ (Massyla ea gens vocatur) regnantē, legatos mittunt. Filium Gala Masanissam habebat, septem & decem annos natum, cæterum iuuenem ea indole, vt iam tum appareret, eius regnum opulentius, quam quod accepisset, facturum. Legati, quoniam Syphax se Romanis iunxisset, vt potentior societate eorum aduersus reges populosq; Africæ esset, docent: melius fore Galæ quoq; Carthaginiensibus iungi quamprimum, antequā Syphax

in

in Hiſpaniam,aut Romani in Africam tranſeant:opprimi Syphacem,nihil dum præter nomen ex fœdere Romano habentem, poſſe. Facile perſuaſum Galæ, filio depoſcente id bellum,vt exercitum mitteret. Qui Carthaginienſium legionibus coniunctis, magno prælio Syphacem deuicit. XXX. millia eo prælio hominum cæſa dicuntur. Syphax cum paucis equitibus in Mauruſios ex acie Numidas (extremi prope Oceanum aduerſus Gadeis colunt)refugit: affluentibusque ad famam eius vndiq; barbaris,ingenteis breui copias armauit: cum quibus antequam in Hiſpaniam anguſto diremptam freto traijceret,Maſaniſſa cum victore exercitu aduenit. isque ibi cum Syphace ingenti gloria per ſe ſine vllis Carthaginienſium opibus geſſit bellum. In Hiſpania nihil memorabile geſtum præterquam quod Celtiberum iuuentutem eadem mercede, quæ pacta cum Carthaginienſibus erat,imperatores Romani ad ſe perduxerunt: & nobiliſſimos Hiſpanos ſupra C C C.inde in Italiam ad ſolicitandos populares, qui inter auxilia Annibalis erant,miſerunt. Id modo eius anni in Hiſpania ad memoriam inſigne eſt, quod mercenarium militem in caſtris neminem ante, quam tum Celtiberos,Romani habuerunt.

DECADIS TERTIÆ LIB. V.

EPITOME.

PVB. Cornelius Scipio, poſtea Africanus, ante legitimos annos ædilis factus eſt. Annibal vrbem Tarentum præter arcem per Tarentinos iuuenes, qui ſe noctu venatum ire ſimulauerant,cepit. Ludi Apollinares ex Marcij carminibus, quibus Cannenſis clades prædicta fuerat,inſtituti ſunt,à Q. Fuluio & Ap. Claudio COSS. aduerſus Hannonem Pœnorum ducem proſpere pugnatum eſt. T. Sempronius Gracchus proconſul ab hoſpite ſuo Lucano in inſidias ductus à Magone interemptus eſt. Centenius Penula,qui centurio militauerat: cum petiſſet à ſenatu, vt ſibi exercitus daretur: pollicituſque eſſet,ſi hoc impetraſſet: de Annibale victoriam: octo millibus acceptis militum dux factus,conflixit acie cum Annibale: qui cum exercitu eum cecidit. Cn. Fuluius prætor male aduerſus Annibalem pugnauit: in quo prælio hominũ ſexdecim millia ceciderunt,ipſe cum equitibus ducentis effugit. Capua obuia obſeſſa eſt à Q. Fuluio & ab Ap. Claudio C O S S. Cl. Marcellus Syracuſas expugnauit anno tertio: & ingentem ſe virum geſſit. in eo tumultu vrbis captæ Archimedes intentus formis,quas in puluere deſcripſerat,interfectus eſt. P. & Cn. Scipiones in Hiſpania tot tũ rarumque rerum feliciter geſtarum triſtem exitum tulerunt,prope cum totis exercitibus cæſi anno octauo, quam in Hiſpaniam iuerant. amiſſaque eius prouincia poſſeſſa foret: niſi L. Martij equitis Romani virtute & induſtria contractis exercituum reliquiis,eiuſdem hortatu bina caſtra hoſtium expugnata eſſent,ad triginta ſeptem millia cæſa,ex mille octingentis præda ingens capta dux Martius appellatus eſt.

DVM hæc in Africa atque in Hiſpania geruntur, Annibal in agro Tarentino æſtatem conſumpſit, ſpe per proditionem vrbis Tarentinorum potiundæ.ipſorum interim Salentinorum ignobiles vrbes ad eum defecerunt. Eodem tempore in Brutiis ex X I I. populis, qui anno priore ad Pœnos deſcriuerãt, Conſentini & Thurini in fidem populi Rom. redierũt. & plures redijſſent,ni L. Pomponius Veientanus præfectus ſociũm,proſperis aliquot populationibus in agro Brutio iuſti ducis ſpeciẽ nactus,tumultuario exercitu coacto cum Hannone conflixiſſet. Magna ibi vis hominũ,ſed inconditæ turbæ agreſtium ſeruorumq; cæſa aut capta eſt: minimũque iacturę fuit,quod præfectus inter cęteros eſt captus,& tum temerarię pugnę author,& ante publicanus omnib. malis artib. & reip. & ſocietatibus infidus damnoſuſq;. Sempronius Coſ. in Lucanis multa prælia parua haud vllũ dignũ memoratu fecit: & ignobilia oppida Lucanorum aliquot expugnauit. Qui

diutius

diutius trahebatur bellum, & variabant ſecundæ aduerſæq; res, non fortunam magis quam animos hominum: tanta religio, & ea magna ex parte externa, ciuitatem inceſſit, vt aut homines aut dij repente alij viderentur facti. nec iam in ſecreto modo atq; intra parietes ac poſtes contemnebantur Romani ritus, ſed in publico etiã ac foro Capitolioq; mulierum turba erat, nec ſacrificantium nec precantium deos patrio more. Sacrificuli ac vates ceperant hominum mentes, quorum numerum auxit ruſtica plebs, ex incultis diutino bello infeſtisque agris egeſtate & metu in vrbem compulſa: & quæſtus ex alieno errore facilis, quem velut ex conceſſæ artis vſu exercebant. Primo ſecretæ bonorum indignationes exaudiebantur, deinde ad Patres etiam & ad publicam querimoniam exceſſit res. Incuſati grauiter ab ſenatu ædiles triumuirique capitales, quod non prohiberent. cum emoueri eam multitudinem è foro, ac diſijcere apparatus ſacrorum conati eſſent, haud procul abfuit, quin violarentur. Vbi potentius iam eſſe id malum apparuit, quam vt minores per magiſtratus ſedaretur: M. AEmylio Pr. vrbis negotium ab ſenatu datum eſt, vt & his religionibus populum liberaret. Is & in concione ſenatuſconſultum recitauit, & edixit, vt quicunq; libros vaticinos precationeſve, aut artem ſacrificandi conſcriptam haberet, eos libros omnes literaſq; ad ſe ante Calend. Aprilis deferret: neu quis in publico ſacrove loco nouo aut externo ritu ſacrificaret. Et aliquot publici ſacerdotes mortui eo anno ſunt: L. Cornelius Lentulus PONT. MAX. & C. Papyrius C. F. Maſſo põtifex, & P. Furius Philus augur, & C. Papyrius L. F. Maſſo decemuir ſacrorum. In Lentuli locum M. Cornelius Cethegus, in Papyrij Cn. Seruilius Cepio, pontifices ſuffecti ſunt. augur creatus L. Quintius Flaminius, decemuir ſacrorum L. Cornelius Lentulus. Comitiorum conſularium iam appetebat tempus, ſed quia conſules à bello intentos auocare non placebat: T. Sempronius Conſul comitiorum cauſa dictatorem dixit C. Claudium Centonem. ab eo magiſter equitum eſt dictus Q. Fuluius Flaccus. Dictator primo comitiali die creauit cõſules Q. Fuluium Flaccum magiſtrum equitum, & Appium Claudium Pulcrum, cui Sicilia prouincia in prætura fuerat. Tum prætores creati Cneius Fuluius Flaccus, C. Claudius Nero, M. Iunius Syllanus, P. Cornelius Sulla. Comitijs perfectis, dictator magiſtratu abijt. AEdilis curulis fuit eo anno cum M. Cornelio Cethego P. Cornelius Scipio, cui poſt Africanus fuit cognomen. Huic petenti ædilitatem cum obſiſterent tribuni plebis, negantes rationem eius habendam eſſe, quod nondum ad petendum legitima ætas eſſet: Si me, inquit, omnes Quirites ædilem facere volunt, ſatis annorum habeo. Tanto inde fauore ad ſuffragium ferendum in tribus diſcurſum eſt, vt tribuni repente incepto deſtiterint. AEdilitia largitio hæc fuit. Ludi Romani pro temporis illius copijs magnifice facti, & diem vnum inſtaurati, & congij olei in vicos ſingulos dati. L. Villius Tappulus & M. Fundanius ædiles plebeij aliquot matronas apud populum probri accuſarunt: quaſdam ex eis damnatas in exilium egerunt. Ludi plebeij per biduum inſtaurati: & Iouis epulum fuit ludorum cauſa. Q. Fuluius Flaccus tertium, Ap. Claudius conſulatum ineunt. Et prætores prouincias ſortiti ſunt, P. Cornelius Sulla vrbanam & peregrinam, quæ duorum ante ſors fuerat: Cn. Fuluius Flaccus Apuliam, C. Claudius Nero Sueſſulam, M. Iunius Syllanus Thuſcos. Conſulibus bellum cum Annibale, & binæ legiones decretæ. alter à Q. Fabio ſuperioris anni conſule, alter à Fuluio Centimalo acciperet. Prætorum Fuluij Flacci, quæ Luceriæ ſub AEmylio Pr. Neronis Claudij, quæ in Piceno ſub C. Terentio fuiſſent, legiones eſſent. ſupplementum in eas quiſque ſcriberet ſibi. M. Iunio in Thuſcos legiones vrbanæ prioris anni datæ. T. Sempronio Graccho & P. Sempronio Tuditano imperium prouinciæque Lucani & Galliæ cum ſuis exercitibus prorogatæ. item P. Lentulo, qua vetus prouincia in Sicilia eſſet, M. Marcello Syracuſæ: & qua Hieronis regnum fuiſſet, T. Octacilio claſſis, Græcia M. Valerio, Sardinia Q. Mutio Scæuolæ. Hiſpaniæ P. & Cn. Cornelijs. Ad veteres exercitus duæ

V.C. 542.

duæ vrbanæ legiones à consulibus scriptæ, summaq; trium & viginti legionum A
eo anno effecta est. Delectum consulum M.Posthumij Pyrgensis cum magno
prope motu rerum factum impediit.Publicanus erat Posthumius,qui multis an-
nis parem fraude auaritiaque neminem in ciuitate habuerat, præter L.Pom-
ponium Veientanum,quem populantem temere agros in Lucanis,ductu Han-
nonis priore anno ceperant Carthaginienses. Hi, quia publicum periculum
erat à vi tempestatis in ijs quæ portarentur ad exercitus, & ementiri erant
facta naufragia, & ea ipsa quæ vera renunciauerant, fraude ipsorum facta e-
rant,non casu: in veteres quassatasque naues paucis, & parui precij rebus im-
positis,cum mersissent eas in alto,exceptis in præparatas scaphas nautis, mul-
tiplices fuisse merces ementiebantur.Ea fraus indicata M.AEmylio Pr. priore
anno fuerat, ac per eum ad senatum delata: nec tamen vllo senatusconsulto
notata: quia patres ordinem publicanorum in tali tempore offensum nole-
bant: populus seuerior vindex fraudis erat: excitatique tandem duo tribuni
plebis Sp. & L.Caruilij, cum rem inuisam infamemque cernerent, ducentum
millium æris multam M.Posthumio dixerunt. cuius certandæ cum dies adue-
nisset,conciliumque tam frequens plebis adesset,vt multitudinem area Capi-
tolij vix caperet: perorata causa, spes vna videbatur esse, si C.Seruilius Casca
tribunus plebis, qui propinquus cognatusque Posthumio erat, prius quam ad B
suffragium tribus vocarentur, intercessisset. Testibus datis, tribuni populum
summouerunt: sitellaque allata est, vt sortirentur, vbi Latini suffragium fer-
rent. Interim publicani Cascæ instare, vt consilio diem eximeret. populus
reclamare.& forte in cornu primus sedebat Casca, cui simul metus pudorque
animum versabat. Cum in eo parum præsidij esset, turbandæ rei causa publi-
cani per vacuum vi summo occupato loco in eos irruperunt, iurgantes simul
cum populo tribunisque.Nec procul dimicatione res erat, cum Fulnius consul
tribunis: Nonne videtis, inquit, vos in ordinem coactos esse? & rem ad sediti-
onem spectare, ni propere dimittitis plebis concilium? Plebe dimissa, senatus
vocatur: & consules referunt de concilio plebis turbato vi atq; audacia pub-
licanorum.M. Furium Camillum, cuius exilium ruina vrbis secuta fuerit,dam-
nari se ab ingratis ciuilibus passum esse: Decemuiros ante eum, quorum legi-
bus ad eam diem viuerent, multos postea principes ciuitatis iudicium de se
populi passos. Posthumium Pyrgensem suffragium populo per vim extorsisse,
concilium plebis sustulisse, tribunos in ordinem coëgisse, contra populum
Romanum aciem introduxisse, locum occupasse,vt tribunos à plebe intercl-
deret: tribus in suffragium vocari prohiberet. nihil aliud à cæde ac dimicati-
one continuisse homines, nisi patientiam magistratuum, quod cesserint in C
præsentia furori atque audaciæ paucorum: vinciq; se ac populum Romanum
passi sint: & comitia quæ reus vi atque armis prohibiturus erat, ne causa que-
rentibus dimicationem daretur, voluntate ipsius sustulerint. Hæc cum ab op-
timo quoque pro atrocitate rei acta essent, vimque eam contra rempublicam
pernicioso exemplo factam, senatus decerneret: confestim Caruilij tribuni
plebis omissa multæ certatione, rei capitalis diem Posthumio dixerunt, ac ni
vades daret, prehendi à viatore,atque in carcerem duci iusserunt. Posthumi-
us vadibus datis, non affuit, Tribuni vocauerunt plebem, quæ ita sciuit: Si
M.Posthumius ante Calend. Maias non prodisset, citatusque eo die non re-
spondisset,neq; excusatus esset,videri eum in exilio esse,bonaque eius venire,
ipsi aqua & igni placere interdici. Singulis deinde eorum qui turbæ ac tumul-
tus concitatores fuerant, rei capitalis diem dicere, ac vades poscere cœpe-
runt.primo non dantes, deinde etiam eos qui dare possent, in carcerem con-
ijciebant,cuius rei periculum vitantes pleriq; in exilium abierunt. Hunc fraus
publicanorũ,deinde fraudem audacia protegẽs,exitum habuit. Comitia inde
pontifici maximo creando sunt habita.Ea comitia nouus põtifex M.Cornelius
Cethegus habuit. Tres ingenti certamine petierunt:Q.Fulnius Flaccus. Cos.

qui

qui & ante bis consul & censor fuerat, & T. Manlius Torquatus, & ipse duobus consularibus & censura insignis: & P. Licinius Crassus, qui ædilitatem curulem petiturus erat. Hic senes honoratosque iuuenis in eo certamine deuicit. Ante hunc intra centum annos & viginti, nemo, præter Publium Cornelium Calussam pontifex maximus creatus fuerat, qui sella curuli non sedisset. Consules cum ægre delectum conficerent, quod inopia iuniorum non facile in vtrunque, vt & nouæ vrbanæ legiones, & supplementum veteribus scriberetur, sufficiebat: senatus absistere eos incœpto vetuit: & triumuiros binos creari iussit, alteros qui citra, alteros qui vltra quinquagesimum lapidē in plateis forisque & in conciliabulis omnem copiam ingenuorum inspicerent: & si qui roboris satis ad ferenda arma habere viderentur, etiam si nondum militari ætate essent, milites facerent. Tribuni plebis, si ijs videretur, ad populum ferrent, vt qui minores septem & decem annis sacramento dixissent, ijs perinde stipendia procederent, ac si septem & viginti annorum, aut maiores, milites facti essent. Ex hoc senatusconsulto creati triumuiri bini, conquisitionem ingenuorum per agros habuerunt. Eodem tempore ex Sicilia literæ M. Marcelli de postulatis militum, qui cum P. Lentulo militabant, in senatu recitatæ sunt. Cannensis reliquiæ cladis is exercitus erat, relegatus in Siciliam, sicut ante dictum est, ne ante Punici belli finem in Italiam reportaretur. Hi permissu Lentuli primores equitum centurionumque, & robora ex legionibus peditum legatos in hyberna ad M. Marcellum miserunt, è quibus vnus, potestate dicendi facta: Consulem, inquit, te M. Marcelle in Italiam adissemus, cum primum de nobis, etsi non iniquum, certe triste senatusconsultum factum est: ni si hoc speraſſemus, in prouinciam nos morte regum turbatam ad graue bellum aduersus Siculos, simul Pœnosque mitti, & sanguine nostro vulneribusque magistratibus satisfacturos esse: sicut patrum memoria, qui capti à Pyrrho ad Heracleam erant, aduersus Pyrrhum ipsum pugnantes satisfecerunt. quanquam quod ob meritum nostrum succensuistis, Patres conscripti, nobis, aut accensetis? Ambos mihi consules, & vniuersum senatum intueri videor, cum te M. Marcelle intueor: quem si ad Cannas consulem habuissemus, melior & reipub. & nostra fortuna esset. Sine quæso priusquam de cōditione nostra queror, noxam cuius arguimur, nos purgare. Si non deûm ira, nec fato, cuius lege immobilis rerum humanarū ordo seritur, sed culpa perijmus ad Cannas, cuius tandem ea culpa fuit? militum? an imperatorum? Equidem miles nihil vnquam dicam de imperatore eo, cui præsertim gratias sciam ab senatu actas, quod non desperauerit de republica, cui post fugam actam sit per omnes annos prorogatum imperium. Cæteros item ex reliquijs cladis eius, quos trium militum habuimus, honores petere & gerere, & prouincias obtinere sinebamus. An vobis vestrisque liberis ignoscitis facile Patres conscripti? in ignauia capita sæuitis? & consuli primoribusque alijs ciuitatis fugere, cum spes alia nulla esset, turpe non fuit? milites vtique morituros in aciem misistis? Ad Alliam prope omnis exercitus fugit: ad Furcas Caudinas ne expertus eiusdem certamen, arma tradidit hosti (vt alias pudendas clades exercituum taceam) tamen tantum abfuit ab eo, vt vlla ignominia ijs exercitibus inuretur, vt & vrbs Roma per eum exercitum qui ab Allia Veios transfugerat, recuperetur: & Caudinæ legiones, quæ sine armis redierant Romam, armatæ remissæ in Samnium, eundem illum hostem sub iugum miserint, qui hac sua ignominia lætatus fuerat. Cannensem vero quisquam exercitum fugæ, aut pauoris insimulare potest? vbi plus quinquaginta millia hominū ceciderunt? vnde consul cum equitibus quinquaginta fuit? vnde nemo superest, nisi quem hostis cedentem sinens reliquit? Cum captiuis redemptio negabatur, nos vulgo homines culpabant, quod reipub. nos seruassemus: quod ad consulem Venusiam redissemus, & speciem iusti exercitus fecissemus. Nunc deteriore conditione sumus, quam apud patres nostros fuerant captiui. quippe illis arma tantum

atque

» atque ordo militandi,locusque in quo tenderent, in castris est mutuatus, qua
» tamen semel nauata reipublicæ opera,& vno felici prælio recuperarunt.nemo
» eorum relegatus in exilium est: nemini spes emerendi stipendia adempta.ho-
» stis denique est datus, cum quo dimicantes, aut vitam semel, aut ignominiam
» finirent,Nos,quibus,nisi quod commisimus, vt quisquam ex Cannensi acie mi-
» les Romanus supereslet, nihil obijci potest: non solum à patria procul Italia-
» que,sed ab hoste etiam relegati sumus,vbi seneſcamus in exilio,ne qua spes,ne
» qua occasio abolendę ignominiæ,in qua placandæ ciuium irę,ne qua denique
» bene moriendi sit. Neque ignominiæ finem, nec virtutis præmium petimus:
» modo experiri animum, & virtutem exercere liceat.laborem & periculum pe-
» timus: vt virorum,vt militum officio fungamur. Bellum in Sicilia iam alterum
» annum ingenti dimicatione geritur, vrbes alias Pœnus, alias Romanus expug-
» nat.peditum & equitum acies concurrunt. ad Syracusas terra marique res
» geritur. clamorem pugnantium, crepitumque armorum exaudimus resides
» ipsi ac segnes, tanquam nec manus nec arma habeamus.Seruorum legionibus
» T.Sempronius Cos. toties iam cum hoste signis collatis pugnauit. operæ pre-
» cium habent, libertatem, ciuitatemque pro seruis saltem ad hoc bellum emp-
» tis nobis simul congredi cum hoste liceat, & pugnando quærere libertatem.
» Vis tu mari, vis terra,vis acie, vis vrbibus oppugnandis experiri virtutem? Af-
» perrima quæque ad laborem periculumque deposcimus, vt quod ad Cannas
» faciendum fuit,quamprimum fiat: quoniam quicquid postea viximus,id omne
» destinatum ignominiæ est: Sub hæc dicta ad genua Marcelli procubuerunt.
Marcellus id nec iuris nec potestatis suæ esse dixit,senatui scripturũ se,omnia
que de sententia Patrum facturum esse. Hæ literæ ad nouos consules allatæ,a
per eos in senatu recitatæ sunt, consultusque de his literis ita decreuit senatus
militibus qui ad Cannas commilitones suos pugnantes deseruissent,senatum
hil videri rempublicam committendam esse.si M.Claudio proconsuli aliter v
deretur, faceret quod è repub.fideque sua duceret, dum ne quis eorum mun
re vacaret, neu dono militari virtutis ergo donaretur, neu in Italiam report
retur, donec hostis intra Italiam esset. Comitia deinde à prætore vrbano
senatus sententia, plebisque scito sunt habita, quibus creati sunt quinqueu
muris turribusque reficiendis: & triumuiri bini, vni sacris conquirendis,don
que persignandis: alteri reficiendis ædibus Fortunæ & matris Matutæ int
portam Carmentalem: sed & Spei extra portam, quæ priore anno incend
consumptæ fuerant. Tempestates fœdæ fuere.In Albano monte biduum co
tinenter lapidibus pluit.tacta de cœlo multa: duæ in Capitolio ædes: vallum
castris multis locis supra Suessulam,& duo vigiles exanimati: murus turres
quædam Cumis non ictæ modo fulminibus,sed etiam decussæ.Reare saxum
gens visum volitare: sol rubere solito magis,sanguineoque similis.Horum p
digiorum causa diem vnum supplicatio fuit: & per aliquot dies consules re
diuinis operam dederunt: & per eosdem dies sacrum nouendiale fuit. C
Tarentinorum defectio iam diu & in spe Annibali, & in suspitione Romani
set: causa forte extrinsecus maturandæ eius interuenit. Phileas Tarenti
diu iam per speciem legationis Romæ cum esset, vir inquieti animi, & min
otium (quo tum diutino seneſcere videbatur) patientis, aditum sibi ad
des Tarentinos inuenit. Custodiebantur in atrio Libertatis minore cura:
nec ipsis, nec ciuitati eorum fallere Romanos expediebat. Hos crebris c
quijs solicitatos,corruptis ædituis duobus, cum primis tenebris custodia e
isset, ipse comes occulti itineris factus profugit. Luce prima vulgata pe
bem fuga est,emissique qui sequerentur,à Tarracina comprehensos omne
traxerunt. deducti in comitio,virgisque approbante populo cæsi, de saxo
ciuntur.Huius atrocitas pœnæ,duarum nobilissimarum in Italia Græcaru
uitatum animos irritauit, tum publice, tum etiam singulos priuatim, vt
que tam fœde interemptos aut propinquitate aut amicitia contingeba

A ijs tredecim fere nobiles iuuenes Tarenti coniurauerunt, quorum principes Nico & Philomenes erant. Hi prius quam aliquid mouerent, colloquendum cum Annibale rati, nocte per speciem venandi vrbe egressi ad eum proficiscũtur. & cum haud procul castris abessent, cæteri sylua prope viam sese occuluerunt. Nico & Philomenes progressi ad stationes, comprehensique, vltro id petentes ad Annibalem deducti sunt. Qui cum & causas consilij sui, & quid parent, exposuissent: collaudati, oneratique promissis, iubentur vt fidem popularibus facerent, prædandi causa se vrbe egressos: pecora Carthaginiensium, quæ pastum propulsa essent, ad vrbem agere. tuto ac sine certamine id facturos, promissum est. Conspecta ea præda iuuenum est: minusque iterum ac sæpius id eos audere miraculo fuit. Congressi cum Annibale rursus fide sanxerunt, liberos Tarentinos leges suaque omnia habituros, neque vllum vectigal Pœno pensuros, præsidiumve inuitos recepturos: prodita præsidia Carthaginiensium fore. Hæc vbi conuenerunt, tunc vero Philomenes consuetudinem nocte egrediundi, redeundique in vrbem frequentiorem facere (& erat venandi studio insignis) canesque & alius apparatus sequebatur: captumque ferme aliquid, aut ab hoste ex præparato ablatum reportando, donabat aut præfecto, aut custodibus portarum. nocte maxime commeare propter metum hostium credebant. Vbi iam eo consuetudinis adducta res est, vt quocunque noctis tempore sibilo dedisset signum, porta aperiretur: tempus agendæ rei Annibali visum est. Tridui via aberat: vbi, quo minus mirum esset vno eodemque loco statiua eum tandiu habere, ægrum simulabat. Romanis quoq; qui in præsidio Tarenti erant, suspecta esse iam segnis mora eius desierat. Cæterum posteaquam Tarentum ire constituit, decem millibus peditum atque equitum, quos in expeditione velocitate corporum ac leuitate armorum aptissimos esse ratus, electis, quarta vigilia noctis signa mouit: præmisissque octuaginta fere equitibus præcepit, vt discurrerent circa vias, perlustrarentque omnia oculis, nequis agrestium procul spectator agminis falleret, progressos retraherẽt, obuios occiderent, vt prædonum magis quam exercitus accolis species esset, ipse raptim agmine facto, quindecim ferme millium spacio castra ab Tarento posuit. & ne ibi quidem nunciato quo pergerent, tantum conuocatos milites monuit, via omnes irent: nec diuerti quenquã, aut excedere ordinem agminis paterentur: & in primis intenti ad imperia accipienda essent, neu quid nisi ducum iussu facerent. se in tempore editurum quæ vellet agi. Eadem ferme hora Tarentum fama peruenerat, Numidas equites paucos populari agros, terroremque late agrestibus iniecisse. Ad quem nuncium mihi vltra motus præfectus Romanus, quam vt partem equitum postero die luce prima iuberet exire ad arcendum populationibus hostem. interea adeo nihil obedienter curatum est, vt contra pro argumento fuerit illa procursatio Numidarum, Annibalem exercitumque castris non mouisse. Annibal concubia nocte mouit. dux Philomenes erat cum solito captæ venationis onere. cæteri proditores ea quæ composita erant, expectabant. Conuenerat autem vt Philomenes portula assueta venationem inferens, armatos induceret: parte alia portam Temenida adiret Annibal. Ea mediterranea regione orientem spectabat: aliquantum intra mœnia includitur. Cum portæ appropinquaret, editus ex composito ignis ab Annibale est, refulsitque idem reditum ab Nicone signum. extinctæ deinde vtrinq; flammæ sunt. Annibal silentio ducebat ad portam. Nico ex improuiso ad portas sopitos vigiles in cubilibus suis obtruncat, portamque aperit. Annibal cum peditum agmine ingreditur, equites subsistere iubet: vt quo res postulet, occurrere libero campo possent. Et Philomenes portulæ parte alia qua commeare assuerat, appropinquabat. nota vox eius, & familiare iam signum cũ excitasset vigilem, dicentis, vix sustinere grandis bestiæ onus, portula aperitur. infe-
rentes aprum duos iuuenes secutus ipse cum expedito venatore, vigilem incautius miraculo magnitudinis in eos qui ferebant, versum venabulo traij-

cit.ingressi deinde trigintá fere armati cæteros vigiles obtruncant, refringunt- A
que portam maximam: & agmen sub signis confestim irrupit. inde cum silen-
tio in forum ducti, Annibali sese coniunxerunt. Tum duo millia Gallorum Pœ
nus in tres diuisa partes per vrbem dimittit. Tarentinos & Afros quam maxime
frequentia occupare iubet. tumultu orto Romanos passim cædi, oppidanis par-
ci. sed vt fieri id posset, præcipit iuuenibus Tarentinis, vt vbi quem suorum pro-
cul vidissent, quiescere & silere, ac bono animo esse iuberent. Iam tumultus e-
rat, clamorque qualis esse in capta vrbe solet: sed quid rei esset, nemo satis
pro certo scire. Tarentini Romanos ad diripiendam vrbem credere coortos,
Romanis seditio aliqua cum fraude videri ab oppidanis mota. Præfectus
primo excitatus tumultu in portum effugit: inde acceptus scapha in arcem cõ-
fugit. Terrorem & tuba audita ex theatro faciebat. nam & Romana erat, à
proditoribus ad hoc ipsum præparata, & inscienter à Græco inflata, quis
aut quibus signum daret, incertum efficiebat. Vbi illuxit & Romanis Puni-
ca & Gallica arma cognita, tum dubitationem exemerunt: & Græci Romanos
passim cęde stratos cernentes, ab Annibale captam vrbem senserunt. Poste-
aquam lux certior erat, & Romani qui cædibus superfuerant, in arcem confu-
gerant, conticescebatque paulatim tumultus: tum Annibal Tarentinos sine ar-
mis conuocare iubet. Conuenere omnes præterquam qui cedentes in arcem B
Romanos ad omnem adeundam simul fortunam persecuti fuerant. Ibi Anni-
bal benigne allocutus Tarentinos, testatusque quæ præstitisset ciuibus eorum
quos ad Thrasymenum aut ad Cannas cepisset: simul in dominationem su-
perbam Romanorum inuectus, recipere se in domos suas quenque iussit, & fo-
ribus nomen suum inscribere, se domos eas quæ inscriptæ non essent, signo ex-
templo dato, diripi iussurum, si quis in hospitio ciuis Romani (vacuas autem
cernebat domos) nomen inscripsisset, cum se pro hoste habiturum. Concione
dimissa, cum titulis notatæ fores discrimen pacatæ ab hostili domo fecissent:
signo dato, ad diripienda hospitia Romana passim discursum est, & fuit prædæ
aliquantum. Postero die ad oppugnandam arcem ducit. quam cum & mari,
quo in peninsulæ modum pars maior circumluitur, & prærupt is rupibus, & ab
ipsa vrbe muro & fossa ingenti septam videret, eoque nec vi nec operibus ex-
pugnabilem esse, ne aut se ipsum cura tuendi Tarentinos à maioribus re-
bus moratetur, aut in relictos sine valido præsidio Tarentinos impetum ex ar-
ce cum vellent, Romani facerent: vallo vrbem arce intersepire statuit, non
sine vlla etiam spe, cum prohibentibus opus Romanis manum posse con-
seri: & si ferocius procurrissent, magna cæde ita attenuari præsidij vires, vt fa-
cile per se ipsi Tarentini vrbem ab iis tueri possent. Vbi cœptum opus est, pa- C
tefacta repente porta, in munientes impetum fecerunt Romani pellique se
statio passa est, quæ pro opere erat, vt successu cresceret audacia, plures que
& longius pulsos persequerentur. Tum signo dato coorti vndique Pœni sunt,
quos instructos ad hoc Annibal tenuerat. nec sustinuere impetum Romani, sed
ab effusa fuga loci angustiæ eos, impedimentaque alia opere iam cœpto, alia
apparatu operis, morabantur. plurimi in fossam præcipitati, occisique sunt plu
res in fuga quam in pugna. Inde & opus nullo prohibente fieri cœptum. fossa
ingens ducta, & vallum intra eam erigitur: modicoque post interuallo murum
etiam eadem regione addere parat, vt vel sine præsidio tueri se aduersus Ro-
manos possent. reliquit tamen modicum præsidium, vt simul in faciendo mu-
ro adiuuaret. ipse profectus cum cæteris copijs ad Galesum flumen (quinque
millia ab vrbe abest) posuit castra. Ex ijs stativis regressus ad inspiciendum o-
pus, quod aliquantum opinione eius celerius creuerat, spem cœpit etiam ar-
cem expugnari posse. Et est non altitudine, vt cætera, tuta, sed loco plano posi-
ta, & ab vrbe muro tantũ ac fossa diuisa. Cum iam machinationũ omni genere
& operibus oppugnaretur, missum à Metaponto præsidium Romanis fe-
cit animum, vt nocte ex improuiso opera hostium inuaderent. alia discesserũt,

alia

A alia igni corruperunt. isq; finis Annibali fuit ea parte arcem oppugnandi. Reliqua erat in obsidione spes, nec ea satis efficax: quia arcem tenentes, qua in peninsula posita imminet faucibus portus, mare liberum habebant: vrbs contra exclusa maritimis commeatibus: propiusque inopiam erant obsidentes, quam obsessi. Annibal conuocatis principibus Tarentinis, omnes præsentes difficultates exposuit: neq; arcis tam munitæ expugnandæ viam cernere, neque in obsidione quicquam habere spei, donec mari potiantur hostes. quod si naues sint: quibus commeatus inuehi prohibeant, extemplo aut abscessuros, aut dedituros se hostes. Assentiebantur Tarentini. cæterum ei qui consilium afferret, opem quoque in eam rem afferendam esse censebant. Punicas enim naues ex Sicilia accitas id posse facere: suas, quæ sinu exiguo intercluſæ essent, cum claustra portus hostis haberet, quemadmodum inde in apertum mare euasuras? Euadent, inquit Annibal, MVLTA quæ impedita natura sunt, consilio expediuntur. vrbem enim in campo sitam habetis: planæ & satis latæ viæ "
patent in omnes partes. via quæ in portum per mediam vrbem ad mare transmissa est, plaustris transueham naues haud magna mole. & mare nostrum erit, "
quo nunc hostes potiuntur: & illinc mari, hinc terra circunsedebimus arcem. "
imo breui aut relictam ab hostibus, aut cum ipsis hostibus capiemus. Hæc ora- "
B tio non spem modo effectus, sed ingentem etiam ducis admirationem fecit. "
Contracta extemplo vndique plaustra, iunctaque inter se: & machinæ ad subducendas naues admotæ, munitumque iter, quo facilioraplaustra, minorque moles in transitu esset. iumenta inde & homines contracti, & opus impigre cœptum: paucosque post dies classis instructa ac parata circumuehitur arcem, & ante ipsum portum anchoras iacit. Hunc statum rerum Annibal Tarentini reliquit, regressus ipse in hyberna. Cæterum defectio Tarentinorum vtrum priore anno, an hoc facta sit, in diuersum authores trahunt. plures propioresque ætate memoriæ rerum hoc anno tradunt factam. Romæ consules prętoresque vsque ante diem quintum Calendas Maias Latinæ tenuerunt. eo die perpetrato sacro in monte, in suas quisque prouincias proficiscuntur. Religio deinde noua obiecta est ex carminibus Martianis. Vates hic Martius illustris fuerat. & cum inquisitio priore anno ex senatusconsulto talium librorum fieret, in M. AEmylij prætoris vrbani, qui eam rem agebat, manus venerāt. is protinus nouo prętoris Sullæ tradiderat. Ex huius Martij duobus carminibus alterius postea aucta declarata authoritas euentu, alteri quoque cuius nondum tempus venerat, afferebat fidem. Priore carmine Cannensis prædicta clades in hæc ferme verba erat: Amnem Troiugena Cannam Romanæ fugæ, ne te alie- "
nigenæ cogant in campo Diomedis conserere manus. sed neque credes tu mi- "
hi, donec compleris sanguine campum: multaque millia occisa tua deferat "
amnis in pontum magnum ex terra frugifera, piscibus atque auibus ferisque, "
quæ incolunt terras, iis fiat esca caro tua. nam mihi ita Inpiter fatus est. Et Di- "
omedis Argiui campos, & Cannam flumen, qui militauerant in iis locis iuxta atque ipsam cladem agnoscebant. Tum alterum carmen recitatum, non eo tantum obscurius, quia incertiora futura pręteritis sunt, sed perplexius etiam scripturæ genere. Hostes Romani si expellere vultis, vomicamque, quæ gentium venit longe, Apollini vouendos censeo ludos: qui quotannis comiter A- "
pollini fiant: cum populus dederit ex publico partem, priuati vti conferant "
pro se suisque. Iis ludis faciendis præerit prætor is, qui ius populo plebique dabit summum. decemuiri Græco ritu hostiis sacra faciant. hæc si recte faxitis, "
gaudebitis semper, fietq; res vestra melior. nam is diuus extinguet perduelles "
vestros, qui vestros campos pascunt placide. Ad id carmē explanandum diem "
vnum sumpserunt. postero die senatusconsultum factum est, vt decemuiri li- "
bros de ludis Apollini, reque diuina facienda inspicerent. Ea cum inspecta relataque ad senatum essent, censuerunt Patres Apollini ludos vouendos faciendosque: & quando ludi facti essent, duodecim millia æris prætori ad rem

diuinam,& duas hostias maiores dandas. Alterum senatusconsultum factum A
est,vt decemuiri sacra Græco ritu facerent, ijsque hostijs Apollini boue aurato, & capris duabus albis auratis,Latonæ boue fœmina aurata. Ludos Prætor in circo maximo cum facturus esset, edixit vt populus per eos ludos stipem Apollini,quantam commodum esset, conferret.Hæc est origo ludorum Apollinariũ, victoriæ,non valetudinis ergo,vt pleriq; rentur,votorum factosq; populus coronatus spectauit: matronæ supplicauere. vulgo apertis ianuis in propatulo epulati sunt: celeberq; dies omni ceremoniarum genere fuit. Cum Annibal circa Tarentum,consules ambo in Samnio essent, sed circunsessuri Capuam viderentur: quod malum diuturnæ obsidionis esse solet,iam famem Campani sentiebant, quia sementem facere prohibuerant eos Romani exercitus, itaq; legatos ad Annibalem miserunt,orantes,vt prius quam consules in agros suos educerent legiones, viæq; omnes hostium præsidijs insiderentur,frumentum ex propinquis locis conuehi iuberet Capuam. Annibal Hannonẽ ex Brutijs cum exercitu in Campaniam transire,& dare operam,vt frumenti copia fieret Campanis,iussit.Hanno ex Brutijs profectus cum exercitu,vitabundus castra hostium,consulesque qui in Samnio erant,cum Beneuento iam appropinquaret,tria passuum millia ab ipsa vrbe loco edito castra posuit. inde ex sociis circa populis,quo æstate comportatum erat, deuehi frumentum in castra iussit, præsidijs datis,quæ commeatus eos prosequerentur. Capuam inde nuncium misit,qua die ad accipiendum frumentum præsto essent,omni vndique genere vehiculorum iumentorumque ex agris contracto. Id pro cetera socordia negligentiaq; à Campanis actum. paulo plus XL.vehicula missa,& pauca præterea iumenta.ob id castigatis ab Hannone, quod ne fames quidem, quæ mutas accenderet bestias, curam eorum stimulare posset: alia producta dies ad frumentum maiore apparatu petendum.Ea omnia,sicut acta erant,cum enunciata Beneuentanis essent,legatos decem extemplo ad coss. (circa Bouianum castra Romanorum erant)miserunt.Qui cum auditis quæ ad Capuam agerentur,inter se comparassent,vt alter in Campaniam exercitum duceret: Fuluius, cui ea prouincia euenerat,profectus nocte Beneuentum,mœnia est ingressus. Ex propinquo cognoscit,Hannonem cum exercitus parte profectum frumentatum: duo millia plaustrorum inconditam,inermemque aliam turbam aduenisse: per tumultum ac trepidationem omnia agi,castrorum q; formam, & militarem ordinem,immistis agrestibus ijs ex terris,sublatum. His satis compertis,consul militibus edicit,signa tantum armaque in proximam noctem expedirent: castra Punica oppugnãda esse.Quarta vigilia profecti,sarcinis omnibus impedimentisque Beneuenti relictis, paulo ante lucem cum ad castra peruenissent,tantum pauoris iniecerunt,vt si in plano castra posita essent, haud dubie primo impetu capi potuerint. altitudo loci,& munimẽta defenderunt,quæ nulla ex parte adiri,nisi arduo ac difficili ascensu poterãt.Luce prima prælio ingens accensũ est,nec vallum modo tutantur Pœni: sed,vt quibus locus æquior esset,deturbãt nitentes per ardua hostes.Vicit tamen omnia pertinax virtus,& aliquot simul partibus ad vallum ac fossas peruentum est, sed cum multis vulneribus, ac militum pernicie. Itaque conuocatis tribunis militum,consul absistendum temerario incœpto ait: tutius sibi videri, reduci eo die exercitum Beneuentum: dein postero castris se hostium iungi, ne exire inde Campani neve Hanno regredi posset.id quo facilius obtineatur,collegam quoque,& exercitum eius se acciturum,totumque eo versurum bellum. Hæc consilia duci cum iam receptui caneret,clamor militum aspernantium tam segne imperium discessum.Proxima portæ hostium erat cohors Peligna: cuius præfectus Vibius ereptum vexillum trans vallum hostium traiecit: execratus inde seque & cohortem,si eius vexilli hostes potiti essent: princeps ipse per fossam vallumque in castra irrumpit.Iamque intra vallum Peligni pugnabant, cum altera pars Valerio Flacco tribuno militum tertiæ legionis exprobrante Romanis ignauiam,

A uiam, qui ſocijs captorum caſtrorum concederent decus, T. Pedanius princeps primus centurio, cum ſignifero ſignum ademiſſet: Iam hoc ſignum, & hic centurio, inquit, intra vallum hoſtium erit: ſequantur qui capti ſignum ab hoſte prohibituri ſunt. Manipulares ſui primum tranſcenderunt foſſam, dein legio tota ſecuta eſt. Iam & conſul ad conſpectum tranſgredientium vallum mutato conſilio, ab reuocandis ad incitandos hortandoſq; verſus milites, oſtēdere in quanto diſcrimine ac periculo fortiſſima cohors ſociorum & ciuium legio eſſet. Itaq; pro ſe quiſq; omnes per æqua atque iniqua loca, cum vndiq; tela conijcerentur, armaque & corpora hoſtes obijcerent, peruadunt, irrumpuntque multi vulnerati, etiam quos vires ſanguiſque deſereret, vt intra vallum hoſtium caderent, nitebantur. Capta itaque momento temporis velut in plano ſita, nec permunita caſtra. Cædes inde, non iam pugna erat, omnibus intra vallum permiſtis. ſupra ſex millia hoſtium cæſa. ſupra ſeptem millia capiuntur, cum frumentatoribus Campanis, omniq; plauſtrorum & iumentorū apparatu. capta & alia ingens præda fuit, quā Hanno, populabundus paſſim cū eſſet ex ſociorum populi Romani agris traxerat. Inde deiectis hoſtium caſtris, Beneuentum reditum eſt: prædamque ibi ambo conſules (nam & Appius Claudius eo poſt paucos dies venit) vendiderunt, diuiſeruntque. & donati, quorum opera caſtra hoſtiū capta erant, ante alios Vibius Pelignus, & T. Pedanius princeps tertiæ legionis. Hanno ab Cominio Cerito, quo nūciata caſtrorū clades eſt, cum paucis frumentatoribus, quos forte ſecum habuerat, fugæ magis quam itineris modo in Brutios redijt. Et Campani audita ſua pariter ſociorumque clade, legatos ad Annibalem miſerunt, qui nunciarent, duos conſules ad Beneuentum eſſe diei iter à Capua: tantum non ad portas & muros bellum eſſe. ni propere ſubueniat, celerius Capuam quam Arpos, in poteſtatem hoſtium venturam. ne Tarentum quidem, non modo arcem, tanti debere eſſe, vt Capuam, quam Carthagini æquare ſit ſolitus, deſertam indefenſamque populo Romano tradat. Annibal curæ ſibi fore rem Campanam pollicitus, in præſentia duo millia equitum cum legatis mittit, quo præſidio agros populationibus poſſent prohibere. Romanis interim, ſicut aliarum rerum, arcis Tarentinæ, præſidijque quod ibi obſideretur, cura eſſe. C. Seruilius legatus ex authoritate patrum à P. Cornelio prætore in Hetruriam ad frumentum coemendum miſſus, cum aliquot nauibus onuſtis in portum Tarentinum inter hoſtium cuſtodias peruenit. Cuius aduentu, qui ante in exigua ſpe vocati ſæpe ad tranſitionem ab hoſtibus per colloquia erant, vltro ad tranſeundum hoſtes vocabant, ſolicitabantque. & erat ſatis validum præſidium, traductis ad arcem Tarenti tuendam, qui Metaponti erant, militibus. Itaque Metapontini extemplo metu quo tenebantur, liberati, ad Annibalem defecere. Hoc idem eadem ora maris & Thūrini fecerunt. mouit eos non Tarentinorum magis defectio, Metapontinorumque, quibus indidem ex Achaia oriundi etiam cognatione iuncti erant, quam ira in Romanos, propter obſides nuper interfectos. Eorum amici cognatiq; literas ac nuncios ad Hannonem Magonemq;, qui in propinquo in Brutijs erant, miſerunt, ſi exercitum ad mœnia admouiſſent, ſe in poteſtatē eorum vrbem tradituros eſſe. M. Atinius Thurinis cum modico præſidio præerat: quem facile elici ad certamen temere ineundum rebantur poſſe. non tam militum, quos perpaucos habebat, fiducia, quam iuuentutis Thurinæ. eam ex induſtria centuriauerat, armaueratq; ad tales caſus. Diuiſis copiis inter ſe duces Pœni cum agrum Thurinum ingreſſi eſſent, Hanno cum peditum agmine infeſtis ſignis ire ad vrbem pergit. Mago cum equitatu tectus, collibus ad tegendas inſidias oppoſitis, ſubſiſtit. Atinius peditum tantum agmine per exploratores comperto, in aciem copias educit, & fraudis inteſtinæ, & hoſtium inſidiarum ignarus. pedeſtre prælium fuit perſegne. paucis in prima acie pugnantibus Romanis, Thurinis expectantibus magis quam adiuuantibus, euentum: & Carthaginienſium acies de induſtria pedem referebat, vt ad terga

collis ab equite ſuo infeſſi hoſtem incautum pertraheret. Quo vbi ventum eſt, coorti cum clamore equites propere inconditam Thurinorum turbam, nec ſatis fido animo vnde pugnabat ſtantem, extemplo in fugam auerterunt. Romani quanquam circunuentos hinc pedes hinceques vrgebat, tamen aliquandiu pugnam traxere. poſtremo & ipſi terga vertunt, atque ad vrbem fugiunt. Ibi proditores conglobati cum popularium agmen patentibus portis accepiſſent: vbi Romanos fuſos ad vrbem ferri viderunt, conclamant inſtare Pœnum, permiſtoſq; hoſtes vrbem inuaſuros, ni propere portas claudant. ita excluſos Romanos præbuere hoſti ad cædem. Atinius tamen cum paucis receptus. Seditio inde pauliſper tenuit, cum alij vrbem tuendam, inde alij cedendum fortunæ, & tradendam vrbem victoribus centerent. cæterum, vt plerunq; fortuna, & conſilia mala vicerunt, Atinio cum ſuis ad mare ac naues deducto, magis quia ipſi ob imperium in ſe mite ac iuſtum conſultum volebant, quam reſpectu Romanorum, Carthaginienſes in vrbem accipiunt. Conſules à Beneuento in Campanum agrum legiones ducunt, non ad frumenta modo, quæ iam in hybernis erant, corrumpenda: ſed ad Capuam oppugnandam, nobilem ſe cõſulatum tam opulentæ vrbis excidio rati facturos: ſimul & ingens flagitium imperio dempturos, quod vrbi tam propinquæ tertium annum impunita defectio eſſet. Cæterum ne Beneuentum ſine præſidio eſſet, & vt ad ſubita belli, ſi Annibal (quod facturum haud dubitabant) ad opem ferendam ſociis Capuam veniſſet, equites vim ſuſtineri poſſent: T. Gracchum ex Lucanis cum equitatu, ac leui armatura Beneuentum venire iubent: legionibus, ſtatiuiſq; ad obtinendas res in Lucanis aliquem præficeret Graccho, priuſquam ex Lucanis moueret, ſacrificanti triſte prodigium factum eſt. ad exta ſacrificio perpetrato angues duo ex occulto allapſi edere iecur, conſpectique repente ex oculis abierunt. Id cum aruſpicum monitu ſacrificium inſtauraretur, atque intentius exta reſerata ſeruarentur, iterum ac tertium veniſſe tradunt, libatoq; iecinore intactos angues abijſſe. Cum aruſpices ad imperatorem id pertinere prodigium præmoniſſent, & ab occultis cauendum hominibus, conſilijſq;, nulla tamen prouidentia fatum imminens moueri potuit. Flauius Lucanus fuit caput partis eius Lucanorum, cum pars ad Annibalem defeciſſet, quæ cum Romanis ſtabat: & iam anno in magiſtratu erat, ab eiſdem illis creatus prætor. Is mutata repente voluntate locum gratiæ apud Pœnum quęrens, neque tranſire ipſe, neque trahere ad defectionem Lucanos ſatis habuit, niſi imperatoris & eiuſdem hoſpitis proditi capite ac ſanguine fœdus cum hoſtibus ſanxiſſet. ad Magonem qui in Brutijs præerat, clam in colloquiũ venit. fideq; ab eo accepta, ſi Romanum imperatorem ſibi tradidiſſet, liberos cum ſuis legibus venturos in amicitiã Lucanos, deducit Pœnum, in locum pacis Gracchum adducturus. Magonem ibi pedites equiteſq; armare, & capere eas latebras, vbi ingentem numerum occuleret, iubet. Loco ſatis inſpecto, atq; vndiq; explorato dies cõpoſita gerendæ rei eſt. Flauius ad Romanum imperatorem venit. Rem ſe ait magnam inchoaſſe, ad quam perficiendam ipſius Graecchi opera opus eſſet. omnium populorum prætoribus qui ad Pœnum in illo cõmuni Italiæ motu deſciſſent, perſuaſiſſe vt redirent in amicitiam Romanorum, quando res quoque Romana, quæ prope exitium clade Cannenſi veniſſet, indies melior atq; auctior fieret: Annibalis vis ſeneſceret, ac prope ad nihilum veniſſet. veteri delicto haud implicabiles fore Romanos: nullam vnquam gentem magis exorabilem, promptioremque veniæ dandæ fuiſſe. quoties rebellioni etiam maiorum ſuorum ignotum? Hæc ab ſe ait dicta. cæterum ab ipſo Graccho eadem hæc audire malle eos, præſentiſque contingere dextram: id pignus fidei ſecum ferre. Locum ſe conſilijs edixiſſe à conſpectu amotum, haud procul à caſtris Romanis. ibi paucis verbis tranſigi rem poſſe, vt omne nomen Lucanum in fide ac ſocietate Romana ſit. Gracchus fraudem & ſermoni & rei abeſſe ratus, ac ſimilitudine veri captus, cum lictoribus ac turma equitum è caſtris profectus, duce

hoſpite

hoſpite in inſidias præcipitatus. Hoſtes ſubito exorti: & ne dubia proditio eſſet, Flauius his ſe adiungit. tela vndique in Gracchum atque equites conijciuntur. Gracchus ex equo deſilijt, idem cæteros facere iubet: hortaturque, vt quod vnum reliquũ fortuna fecerit, id honeſtent virtute. reliquum autem quid eſſet paucis à multitudine in valle ſylua ac montibus ſepta circunuentis, præter mortem? id referre, vtrum præſenti torpore pecorum modo inulti trucidentur, an toto animo à patiendo expectandoque euentu in impetum atque iram verſo, agentes, audenteſque, perfuſi hoſtium cruore inter expirantium inimicorum cumulata armaq; & corpora cadant. Lucanum proditorem ac trãsfugam omnes peterent: qui eam victimam præ ſe ad inferos miſiſſet, eum decus eximium egregiumq; ſolatium ſuæ morti inuenturum. Inter hęc dicta paludamẽto circum læuum brachium intorto (nam ne ſcuta quidem ſecum extulerant) in hoſtes impetum fecit. Maior quam pro numero hominum editur pugna: iaculis maxime aperta corpora Romanorum, & cum vndiq; ex altioribus locis in cauam vallem coniectus eſſet, transfiguntur. Gracchum iam nudatum præſidio viuum capere Pœni nituntur. cæterum ille conſpicatus Lucanum hoſpitem inter hoſtes adeo infeſtus confertos inuaſit, vt parci ei ſine multorum pernicie non poſſet. Exanimem eum Mago extemplo ad Annibalem miſit, poniq; cum captis ſimul faſcibus ante tribunal imperatoris iuſſit. Hæc vera fama eſt. Gracchus in Lucanis ad campos, qui Veteres vocantur, perijt. Sunt qui in agro Beneuentano prope Calorem fluuium oſtendant à caſtris cum lictoribus ac tribus ſeruis lauandi cauſa progreſſum, cum forte inter ſalicta innata ripis latérent hoſtes, nudũ atq; inermem, ſaxiſque quæ voluit amnis, propugnantem interfectum. Sunt qui aruſpicum monitu quingentos paſſus à caſtris progreſſum, vti loco puro ea quæ ante dicta prodigia ſunt, procuraret, ab inſidentibus forte locum duabus turmis Numidarũ circumuentum ſcribant. adeo nęc locus, nec ratio mortis in viro tam claro & inſigni conſtat. Funeris quoq; Gracchi varia fama eſt. Alij in caſtris Romanis ſepultum ab ſuis: alij ab Annibale (& ea vulgatior fama eſt) tradunt in veſtibulo Punicorum caſtrorum rogum extructũ eſſe, armatum exercitum decurriſſe cum tripudijs Hiſpanorum, motibuſque armorum & corporum ſuæ cuiq; genti aſſuetis, ipſo Annibale omni rerum verborumq; honore exequias celebrãte. Hęc tradunt qui in Lucanis rei geſtę authores ſunt. Si illis qui ad Calorem fluuium interfectum memorant, credere velis, capitis tantum Gracchi hoſtes potiti ſunt. eo delato ad Annibalẽ, miſſus ab eo conſeſtim Carthalo, qui in caſtra Romana ad Cn. Corneliũ quæſtorem deferret. is funus imperatoris in caſtris, celebrantibus cum exercitu Beneuentanis, fecit. Conſules agrum Campanum ingreſſi, cum paſſim popularentur, eruptione oppidanorum & Magonis cum equitatu territi, ac trepidi ad ſigna milites palatos paſſim reuocarunt: & vix dum inſtructa acie fuſi, ſupra mille & quingentos milites amiſerunt. Inde ingens ferocia ſuperbæ ſuopte ingenio genti creuit: multiſq; prælijs laceſſebant Romanos: ſed intentiores ad cauẽdum cõſules vna pugna fecerat incaute atq; inconſulte inita. Reſtituit tamen his animos, & illis minuit audaciã parua vna res. Sed in bello nihil tam leue eſt, quod non magnæ interdum rei momentum faciat. T. Quintio Criſpino Badius Campanus hoſpes erat perfamiliari hoſpitio iunctus. creuerat conſuetudo, quod æger Romæ apud Criſpinum Badius ante defectionem Campanam liberaliter, comiterque curatus fuerat. Tum Badius progreſſus ante ſtationes, quæ pro porta ſtabant, euocari Criſpinum iuſſit. quod vbi eſt Criſpino nunciatum, ratus colloquium amicum ac familiare quæri, manente memoria etiam in diſſidio publicorum fœderum priuati iuris, paulum à cæteris proceſſit. Poſtquam in conſpectum venere: Prouoco te, inquit, ad pugnam Criſpine, Badius: conſcendamus equos, ſommotiſq; alijs, vter bello melior ſit, decernamus. Ad ea Criſpinus, nec ſibi nec illi, ait, hoſtes deeſſe, in quibus virtutẽ oſtendant: ſed ab eo, etiamſi in acie occurrat, declinaturũ, ne hoſpitali cæde dextrã violet.

conuersusque abibat. Enimuero ferocius tum Campanus increpare mollitiem A
ignauiamque,& se digna probra in insontem iacere,hospitalem hostem appellans,simulantemque parcere,cui sciat parem se non esse,si parum publicis fœderibus ruptis dirempta simul & priuata iura esse putet, Bacium Campanum T. Quintio Crispino Romano palam omnibus, duobus exercitibus audientibus,renunciare hospitium. nihil sibi cum eo cõsociatum,nihil fœderatum hospiti cum hoste, cuius patriam ac penates publicos priuatosq; oppugnatum venisset.si vir esset,congrederetur. Diu cunctantem Crispinum perpulere turmales,ne impune insultare Campanum pateretur.itaq; tantum moratus, dum imperatores consuleret, permitterentne sibi extra ordinem inprouocantem hostem pugnare: permissu eorum arma cepit, equumque conscendit, & Badium nomine compellans ad pugnã euocauit. Nulla mora à Campano facta est, infestis equis concurrere.Crispinus supra scutum sinistrum humerum Badio hasta transfixit: superq; delapsum cum vulnere ex equo desilijt, vt pedes iacentem conficeret. Badius priusquam opprimeretur,parma atque equo relicto,ad suos aufugit. Crispinus equum,armaq; capta, & cruentam cuspidem insignis spolijs ostentans,cum magna laude & gratulatione militum ad consules est deductus, laudatusq; ibi magnifice,& donis donatus. Annibal ex agro Beneuentano castra ad Capuam cum mouisset, tertio post die quam venit, copias in aciem e- B
duxit, haudquaquam dubius, quod Campanis abiente se paucos ante dies secunda fuisset pugna: quin multo minus se, suumque toties victorem exercitum sustinere Romani possent. Cæterum posteaquam pugnari cœptum est,equitũ maxime incursu cum iaculis obrueretur, laborabat Romana acies: donec signum equitibus datum est, vt in hostem admitterent equos. Itaque equestre prælium erat,cum procul visus Sempronianus exercitus,cui Cn.Cornelius quæstor præerat, vtrique parti parem metum præbuit, ne hostes noui aduentarent. velut ex composito vtrinque signum receptui datum: reductique in castra prope æquo marte discesserunt.plures tamen ab Romanis primo incursu equitum ceciderunt.Inde consules vt auerterent Capua Annibalem, nocte quæ secuta est, diuersi, Fuluius in agrum Cumanum,Claudius in Lucanos abierunt.Postero die cum vacua castra Romanorum nunciatum Annibali esset,& duobus agminibus diuersos abijsse: incertus primo vtrum sequeretur, Appium instituit sequi. Ille circunducto hoste qua voluit, alio itinere ad Capuam redijt. Annibali alia in ijs locis bene gerendæ rei fortuna oblata est. M.Centenius fuit cognomine Penula, insignis inter primipili centuriones & magnitudine corporis & animi.Is perfunctus militia,per P. Cornelium Sullam prætorem in Senatum introductus, petit à Patribus, vti sibi quinque millia militum darentur: se peritum & hostis & regionum,breui operæ precium facturum: & quibus artibus ad id locorum nostri & duces & exercitus capti forent, ijs aduersus inuentorem vsurum. Id non promissum magis stolide, quam stolide creditum: tanquam eædem militares,& imperatoriæ artes essent. Data pro quinque octo millia militum: pars dimidia ciues, pars socij, & ipse aliquantum voluntariorum itinere in agris conciuit: ac prope duplicato exercitu in Lucanos peruenit,vbi Annibal nequicquam secutus Claudium substiterat.Haud dubia res est: quippe inter Annibalem ducem & centurionem, exercitusque, alterum vincendo veteranum. alterum nouum totum, & magna ex parte etiam tumultuarium ac semiermem. Vt conspecta inter se agmina sunt, & neutra pars detrectauit pugnam, extemplo instructæ acies. pugnatum tamen, vt in nulla pari re, duas amplius horas, concitata etiam, donec dux stetisset, Romana acie. Posteaquam is non pro vetere fama solum, sed etiam metu futuri dedecoris, si sua temeritate contractæ cladi superesset, obiectans se hostium telis cecidit: fusa extemplo est Romana acies. sed adeo ne fugæ quidem iter patuit, omnibus viis ab equite insessis, vt ex tanta multitudine vix mille euaserint: cæteri passim alij alia peste absũpti sunt.Capua à consulib.interim summa vi obsideri
cœpta

A cœpta est: quæque in eam rem opus erant, comportabantur, parabanturque. Casilinum frumentum conuectum: ad Vulturni ostium, vbi nunc vrbs est, castellum communitum: (ante Fabius Maximus munierat) præsidium impositum, vt & mare proximum, & flumen in potestate essent. In ea duo maritima castella frumentum quod ex Sardinia nuper missum erat, quodque Mutius prætor ex Hetruria coemerat, ab Ostia conuectum est, vt exercitui per hyemem copia esset. Cæterum super eam cladem quæ in Lucanis accepta erat, volonum quoque exercitus qui viuo Graccho summa fide stipendia fecerat: velut exauthoratus morte ducis, ab signis decessit. Annibal non Capuam neglectam, neq; ita tanto discrimine desertos volebat socios, sed prospero ex temeritate vnius Romani ducis successu, in alterius ducis exercitusque opprimendi occasionem imminebat. Cn. Fuluium prætorem Apuli legati nunciabant, primo dum vrbes quasdam Apulorum, quæ ad Annibalem desciuissent, oppugnaret, intentius rem egisse: postea nimio successu & ipsum & milites præda impletos, in tantam licentiam socordiamque effusos, vt nulla disciplina militiæ esset. Annibal cum sæpe alias, tum paucis diebus ante expertus, qualis sub inscio duce exercitus esset, in Apuliam castra mouit. Circa Herdoniam Romanæ legiones & prætor Fuluius erant. quo vbi allatum est hostes aduentare: prope est factum, vt B iniussu prætoris signis conuulsis in aciem exirent: nec res vlla magis tenuit, quam spes haud dubia, suo id arbitrio, vbi vellent, acturos. Nocte insequenti Annibal, cum tumultuatum in castris, & plerosque ferociter signum vt daret institisse duci ad arma vocantes, sciret: haud dubius prosperæ pugnæ occasionem dari, tria millia expeditorum militum in villis circa, vepribusque & syluis disponit, qui signo dato simul omnes è latebris exilirent. & Magonem, ac duo ferme millia equitum, qua fugam inclinaturam credebat, omnia itinera insidere iubet. his nocte præparatis, prima luce in aciem copias educit. Nec Fuluius est cunctatus non tam sua vlla spe, quam militum impetu fortuito tractus. itaque eadem temeritate, qua processum in aciem est, instruitur ipsa acies ad libidinem militum forte procurrentium cõsistentiumq;, quo loco ipsorum, tulisset animus, deinde per libidinem aut metum deserentiũ locum. Prima legio & sinistra ala primo instructæ, & in longitudinem porrectæ acies, clamantibus tribunis, nihil introrsus roboris ac virium esse, & quacunq; impetum fecissent hostes, perrupturos. nil quod salutare esset, nõ modo ad animum, sed ne ad aures quidem admittebant. Et Annibal quidem haud quaquã simili exercitu, neq; ita instructo aderat. ergo ne clamorem quidem atq; impetum primum eorum Romani sustinuere. Dux stultitia & temeritate Centenio par, animo ne- C quaquã comparandus, vbi rem inclinatam, ac trepidantes suos vidit, equo arrepto cum ducentis ferme equitib. effugit, cætera à frõte pulsa, à tergo atq; alis circumuẽta acies eo vsq; est cæsa, vt ex duodeuiginti millibus hominum duo millia haud amplius euaserint. castris hostes potiti sunt. Hæ clades super aliam alia Romam cum essent nunciatæ, ingens quidẽ & luctus & pauor ciuitatem capit: sed tamen quia consules, vbi summa rerum esset, ad id locorum prospere gererent, minus his cladibus commouebantur. Legatos ad consules mittunt C. Lectorium, M. Mitilium: qui nunciarent, vt reliquias duorum exercituum cum cura colligerent, darentque operam ne per metum ac desperationem hosti se dederent (id quod post Cannensem accidisset cladem) & vt desertores de exercitu volonum conquirerent. Idem negotij P. Cornelio datum, cui & delectus mandatus erat. isq; per fora conciliabulaq; edixit, vt conquisitio volonum fieret, iiq; ad signa reducerentur. Hęc omnia intentissima cura acta. Ap. Claudius consul D. Iunio ad ostium Vulturni, M. Aurelio Cotta Puteolis præposito, qui, vt quęq; naues ex Hetruria ac Sardinia accessissent, extemplo in castra mitterent frumentum: ipse ad Campuam regressus Q. Fuluium collegã inuenit Casilino omnia importantem, molientemq; ad oppugnandam Capuam. Tum ambo consules circunsederunt vrbem, & Claudium Neronem prętorem ab Suessula

sula ex Claudianis castris exciuerunt. Is quoque modico ibi præsidio ad tuendum locum relicto, cæteris cum omnib. copiis ad Capuam descendit. ita tria prętoria circa Capuam erecta, tres exercitus diuersis partib. opus aggressi, fossa valloq; circundare vrbē parant: & castella excitant modicis interuallis: multisque simul locis cum prohibentibus opera Campanis eo euentu pugnant, vt postremo portis muroq; se contineret Campanus. Prius tamen quam hęc continuarentur opera, legati ad Annibalem missi, qui quererentur desertam ab eo Capuam, ac prope redditam Romanis: obtestarenturq;, vt tunc saltem opem non circunsessis modo, sed etiam circunuallatis ferret. Consulibus literæ à P. Cornelio prætore missæ, vt priusquam clauderent Capuam operibus, potestatem Campanis facerent. vt qui eorum vellent, exirent ab Capua, suasq; res secum auferrent, liberos fore, suaq; omnia habituros, qui ante Idus Martias exissent. post eam diē quiq; exissent, quiq; ibi mansissent, hostiū futuros numero. Ea pronunciata Cāpanis, atq; ita spreta, vt vltro dicerent contumelias minarenturq;. Annibal ab Herdonia Tarętum duxerat legiones, spe aut vi aut dolo arcis Tarentinæ potiundæ. quod vbi parum processit, ad Brundusium flexit iter, prodi id oppidum ratus. ibi quoque cum frustra tereret tempus, legati Campani ad eum venerunt, querentes simul, oranteśq;: quibus Annibal magnifice respondit, & antea soluisse obsidionem, & nunc aduentum suum consules non laturos. Cum hac spe dimissi legati, vix regredi Capuam iam duplici fossa valloque cinctam potuerunt. Cum maxime Capua circunuallaretur, Syracusarum quoque oppugnatio ad finem venit, præterquam vi ac virtute ducis exercitusque, intestina etiam proditione adiuta. Namque Marcellus initio veris incertus, vtrum Agrigentum ad Himilconem & Hippocratem verteret bellum, an obsidione Syracusas premeret: quanquam nec vi capi videbat posse inexpugnabilem terrestri ac maritimo situ vrbem, nec fame, quam prope liberi ab Carthagine commeatus alerent: tamen ne quid inexpertum relinqueret, transfugas Syracusanos (erant autem apud Romanos aliqui nobilissimi viri, inter defectionem ab Romanis, quia ab nouis consiliis abhorrebant, pulsi) colloquiis suæ partis tentare hominum animos iussit: & fidem dare, si traditæ forent Syracusæ, liberos eos ac suis legibus victuros esse. Non erat colloquij copia: quia multorum animi suspecti, omnium curam oculosque conuerterant: ne quid falleret tale admissum. Seruus vnus exulum pro transfuga intromissus in vrbem, conuentis paucis, initium colloquendi de tali re fecit. deinde in piscatoria quidam naui retibus operti, circunuectique ita ad castra Romana, collocutique cum transfugis. & idem sæpius eodem modo atq; alij: postremo ad octuaginta facti. & cum iam composita omnia ad proditionem essent, indicio delato ad Epicidem per Attalum quendam indignantem sibi rem creditam non esse, necati omnes, & cruciati sunt. Alia sub inde spes, postquam hæc vana euaserat, excepit. Damasippus quidam Lacedæmonius missus ab Syracusis ad Philippum regem, captus ab Romanis nauibus erat. huius vtiq; redimendi & Epicidi cura erat ingens: nec abnuit Marcellus, iam tum AEtolorum, cuius gentis socij Lacedæmonij erant, amicitiam affectantibus Romanis. Ad colloquium de redemptione eius missis medius maxime, atq; vtrisque opportunus locus ad portum Trogilorum, propter turrim quam vocant Galeagram, est visus, quo cum sæpius commearent, vnus ex Romanis ex propinquo murum contemplatus, numerando lapides, æstimandoque ipse secum, qui in fronte paterent: simul altitudinem muri, quantum proxime coniectura poterat, permensus: humilioremq; aliquanto pristina opinione sua, & cæterorum omnium ratus esse, & vel mediocribus scalis superabilem: ad Marcellum rem defert. Haud spernenda res visa, sed cum adiri locus, qui ob idipsum intentius custodiebatur, non posset, occasio quærebatur. quam obtulit transfuga, nuncians diem festum Dianæ per triduum agi: & quia alia in obsidione desint, vino largius epulas celebrari, & ab Epicide præbito vniuersæ

plebi,

A plebi,& per tribus à principibus diuiſo. Id vbi accepit Marcellus, cum paucis tribunorum militum collocutus, electiſque per eos ad rem tantam agendam audendamque idoneis centurionibus militibuſq;, & ſcalis in occulto comparatis,cæteris ſignum dari iubet,vt mature corpora curarent,quietique darent: nocte in expeditionem eundum eſſe. Inde vbi id temporis viſum,quo die epulatis iam,vinoq; ſatiatis principium ſomni eſſet, ſigni vnius milites ferre ſcalas iuſſit: & ad mille fere armati tenui agmine per ſilentium eo deducti. Vbi ſine ſtrepitu ac tumultu primi euaſerunt in murum,ſecuti ordine alij,cum priorum audacia dubijs etiam animum faceret. Iam mille armatorum ceperant partem,cum cæterę admotæ pluribuſq; ſcalis in murum euadebant,ſigno ab Hexapylo dato quo per ingentem ſolitudinem erat peruertum, quia magna pars in turribus epulati, aut ſopiti vino erant,aut ſemigraues potabant. paucos tamen eorum comprehenſos in cubilibus interfecerunt. Prope Hexapylon eſt portula ea magna vi refringi cœpta, & è muro ex compoſito tuba datum ſignum erat: & iam vndiq; non furtim,ſed vi aperte gerebatur res. quippe ad Epipolas,frequentem cuſtodiis locum,peruentum erat: terrendiq; magis hoſtes erant,quam fallendi: ſicut territi ſunt.Nam ſimul ac tubarum eſt auditus cantus,clamorque tenentium muros partemque vrbis: omnia teneri cuſtodes rati, alij per murum fugere, alij ſalire de muro, præcipitariq; turba pauentium, magna pars tamen ignara tanti mali erat, & grauatis omnibus vino ſomnioq;, & in vaſtæ magnitudinis vrbe partiũ ſenſu non ſatis pertinente in omnia. Sub luce Hexapylo effracto,Marcellus omnibus copiis vrbem ingreſſus. Excitauit conuertitque omnes ad arma capienda, opemque,ſi quam poſſent,iam captæ prope vrbi ferendam.Epicides ab inſula,quam ipſi Naſſon vocant, citato profectus agmine,haud dubius,quin paucos per negligentiam cuſtodũ transgreſſos murum expulſurus foret : occurrentibus pauidis tumultum augere eos dictitans, & maiora ac terribiliora vero afferre. poſtquam conſpexit omnia circa Epipolas armis completa, laceſſito tantum hoſte paucis miſſilibus,retro in Acradinam agmen conuertit, non tam vim multitudinemque hoſtium metuens,quam ne qua inteſtina fraus per occaſionem oriretur, clauſaſque inter tumultum Acradinæ atq; inſulæ inueniret portas Marcellus vt mœnia ingreſſus,ex ſuperioribus locis vrbem,omnium ferme illa tempeſtate pulcherrimam ſubiectam oculis vidit, illachrymaſſe dicitur, partim gaudio tantæ perpetratæ rei, partim vetuſta gloria vrbis. Athenienſium claſſes demerſæ, & duo ingentes exercitus cum duobus clariſſimis ducibus deleti occurrebant: & tot bella cum Carthaginienſibus tanto cum diſcrimine geſta, tot ac tam opulenti tyranni gregeſque : præter cæteros Hiero, cum recentiſſimę memorię rex, tum ante omnia quę virtus eius fortunaq; ſua dederat, beneficiis in populum Romanum.inſignis ea cum vniuerſa occurrerent animo,ſubiretque cogitatio,iam illa momento horæ arſura omnia,& ad cineres reditura : priuſquam ſigna Acradinæ admoueret,præmittit Syracuſanos, qui inter præſidia Romana, vt ante dictum eſt,fuerant, vt alloquio leni perlicerent hoſtes ad dedendam vrbẽ. Tenebant Acradinæ portas muroſq; maxime transfugę, quibus nulla erat per conditiones veniæ ſpes.ij nec adire muros,nec alloqui quenquam paſſi.itaque Marcellus poſtquam id inceptum irritum fuit,ad Euryalum ſigna referri iuſſit. Tumulus eſt in extrema parte vrbis verſus à mari, viæque imminens ferenti in agros, mediterraneaq; inſulæ, percommodus ad commeatus excipiendos. Præerat huic arci Philodemus Argiuus ab Epicide impoſitus.ad quem miſſus à Marcello Soſis, vnus ex interfectoribus tyranni cum longo ſermone habito dilatus per fruſtrationem eſſet, retulit Marcello, tempus eum ad deliberandum ſumpſiſſe. Cum is diem de die differret, dum Hippocrates atque Himilco admonerent caſtra legioneſque,haud dubius, ſi in arcem accepiſſet eos,deleri Romanum exercitum incluſum muris poſſe : Marcellus vt Euryalum neque tradi neque capi vidit poſſe, inter Neapolim & Thicam (nomina

mina partium vrbis,& instar vrbium sunt,posuit castra: timens ne si frequentia A intrasset loca, contineri à discursu miles auidus prædæ non posset. Legati eo ab Thica & Neapoli cum insulis & velamentis venerunt, precantes vt à cædibus & ab incendiis parceretur.De quorum precibus quam postulatis magis consilio habito,Marcellus ex omnium sententia edixit militibus,ne quis liberum corpus violaret,cætera prædæ futura.castraque tectis parietum pro muro septa,portis regione platearum patentibus stationes præsidiaque dispositi ne quis in discursu militum impetus in castra fieri posset. Inde signo dato milites discurrerunt: refractisque foribus cum omnia terrore ac tumultu streperent,à cædibus tamen temperatum est.Rapinis nullus ante modus fuit, quam omnia diuturna fœlicitate cumulata bona egessere. Inter hæc & Philodemus, cum spes auxilij nulla esset, fide accepta, vt inuiolatus ad Epicidem rediret, reducto præsidio tradidit tumulum Romanis. Auersis omnibus ad tumulum ex parte captæ vrbis, Bomilcar noctem eam nactus, qua propter vim tempestatis stare ad anchorã in salo Romana classis nõ posset, cum triginta quinque nauibus ex portu Syracusano profectus, libero mari vela in altum dedit, quinq; & quinquaginta nauibus Epicidæ & Syracusanis relictis, edoctisq Carthaginiensibus in quanto res Syracusana discrimine esset, cum C.nauibus post paucos dies redit, multis (vt fama est) donis ex Hieronis gaza ab Epicide B donatus. Marcellus Euryalo recepto, præsidioque addito, vna cura erat liber, ne qua ab tergo vis hostium in arcem accepta, inclusos impeditosque mœnibus suos turbaret. Acradinam inde ternis castris per idonea dispositis loca: spe ad inopiam omnium rerum inclusos redacturum se, circunsedit.Cum per aliquot dies quietæ stationes vtrinque fuissent, repente aduentus Hippocratis & Himilconis, vt vltro vndique oppugnarentur Romani, fecit. nam & Hippocrates castris ad magnum portum communitis, signoque ijs dato qui Acradinam tenebant, castra vetera Romanorum adortus est, quibus Crispinus præerat: & Epicides eruptionem in stationes Marcelli fecit, & classis Punica littori, quod inter vrbem & castra Romana erat, appulsa est, ne quid præsidij Crispino summitti à Marcello posset. Tumultum tamen maiorem hostes præbuerunt,quam certamen. nam & Crispinus Hippocratem non repulit tantum à munimentis,sed insecutus etiam est trepide fugientem: & Epicidem Marcellus in vrbem compulit. satisque iam etiam in posterum videbatur prouisum, ne quid ab repentinis eorum excursionibus periculi foret. Accessit & pestilentia,commune malum,quod facile vtrorumque animos auerteret à belli consiliis. nam tempore autumni, & locis natura grauibus, multo tamen magis extra vrbem quam in vrbe, intoleranda vis æstus per vtraque castra omni- C um ferme corpora mouit. & primo temporis ac loci vitio & ægri erant, & moriebantur. Postea curatio ipsa,& contactus ægrorum vulgabat morbos: vt aut neglecti desertique, qui incidissent, morerentur: aut assidentes curantesque eadem vi morbi repletos secum traherent:quotidianaque funera, & mors ob omnium oculos esset,& vndique dies noctesque ploratus audirentur.postremo ita assuetudine mali efferauerant animos,vt non modo non lachrymis, iustoq; comploratu prosequerentur mortuos,sed ne efferrent quidem aut sepelirent: iacerentq; strata exanima corpora in conspectu similem quoque mortem expectantium: mortuiq; ægros,ægri validos cum metu, tum tabe ac pestifero odore corporum conficerent:& vt ferro potius morerentur, ferro quidam inuadebant soli hostium stationes.Multo tamen maior vis pestis Pœnorum castra, quam Romana,diu circunsidendo Syracusas cæde aquisq; affecerat magis.ex hostium exercitu Siculi vt primum videre ex grauitate loci vulgari morbos, in suas quisq; propinquas vrbes dilapsi sunt.at Carthaginienses, quib.nusquã receptus erat,cum ipsis ducibus Hippocrate atq; Himilcone ad internecionem omnes perierunt. Marcellus, vt tanta vis ingruebat mali,adduxerat in vrbem suos:infirmaq; corpora tecta & vmbræ recreauerant.multi tamen ex Romano

exercitu

A exercitu eadem peſte abſumpti ſunt. Deleto terreſtri Punico exercitu, Siculi qui Hippocratis milites fuerant, haud in magna oppida, cæterum & ſitu & munimentis tuta: tria millia alterum ab Syracuſis, alterum quindecim ab oſtio, & commeatus è ciuitatibus ſuis comportabant, & auxilia accerſebant. Interea Bomilcar iterum cum claſſe profectus Carthaginem, ita expoſita fortuna ſociorum, vt ſpem faceret non ipſis modo ſalutarem opem ferri poſſe, ſed Romanos quoque in capta quodammodo vrbe capi: perpulit, vt onerarias naues quamplurimas omni copia rerum onuſtas ſecum mitterent, claſſemque ſuam augerent. Igitur centum triginta nauibus longis, & ſeptuaginta onerariis profectus Carthagine, ſatis proſperos ventos ad traijciendum in Siciliam habuit: ſed ijdem venti ſuperare eum Pachynum prohibebant. Bomilcaris aduentus fama primo, dein præter ſpem mora, cum gaudium & metum inuicem Romanis Syracuſaniſq; præbuiſſet: Epicides metuens, ne ſi pergerent ijdem qui tum tenebant, ab ortu ſolis flare per dies plures venti, claſſis Punica Africam repeteret: tradita Acradina mercenariorum militum ducibus, ad Bomilcarem nauigat, claſſem in ſtatione verſa in Africam habentem, atque timentem nauale prælium, non tam quod impar viribus aut numero nauium eſſet (quippe etiam plures habebat) quam quod venti aptiores Romanæ
B quam ſuæ claſſi flarent. perpulit tandem, vt fortunã naualis certaminis experiri vellet. Et Marcellus cum & Siculum exercitum ex tota inſula conciri videret, & cum ingenti commeatu claſſem Punicam aduentare, ne ſimul terra mariq; incluſus, vrbe hoſtium vrgeretur, quanquam impar numero nauium erat, prohibere aditu Syracuſarum Bomilcarem conſtituit. Duæ claſſes infeſtæ circa promontorium Pachynum ſtabant, vbi primum tranquillitas maris in altum euexiſſet, concurſuræ. Itaque cadente iam Euro, qui per dies aliquot ſæuierat, prior Bomilcar mouit: cuius prima claſſis petere altum viſa eſt, quo facilius ſuperaret promontorium. Cæterum poſtquam tendere ad ſe Romanas naues vidit, incertum qua ſubita territus re Bomilcar, vela in altum dedit: miſſiſque nunciis Heracleam, qui onerarias naues retro in Africam repetere iuberent, ipſe Siciliam præteruectus, Tarentum petit. Epicides à tanta repente deſtituus ſpe, ne in obſidionem magna ex parte captæ vrbis rediret, Agrigentum nauigat, expectaturus magis euentum, quam inde quicquam moturus. Quæ vbi in caſtra Siculorum ſunt nunciata, Epicidem Syracuſis exceſſiſſe, à Carthaginienſibus relictam inſulam, & prope iterum Romanis traditam: legatos de conditionibus dedendæ vrbis, explorata prius per colloquia voluntate eorum qui obſidebantur, ad Marcellum mittunt. Cum haud ferme diſcre-
C parer, quin quæ vbique regum fuiſſent, Romanorum eſſent: Siculis cætera cum libertate ac legibus ſuis ſeruarentur: euocatis ad colloquium iis, quibus ab Epicide credita res erat, miſſos ſe ſimul ad Marcellum, ſimul ab eo ad exercitum Siculorum aiunt, vt vna omnium qui obſiderentur, quique extra obſidionem eſſent, fortuna eſſet: neue alteri proprie ſibi paciſcerentur quicquam. Recepti deinde ab iis vt neceſſarios hoſpiteſque alloquerentur, expoſitis quæ pactam cum Marcello haberent, oblata ſpe ſalutis perpulere eos, vt ſecum præfectos Epicidis, Polycletum & Philiſtionem & Epicidem, cui Sydon cognomen erat, aggrederentur. Interfectis iis, & multitudine ad concionem conuocata: & inopiam, qua ipſi inter ſe fremere occulte ſoliti erant, conqueſti: & quanquam tot mala vrgerent, negarunt fortunam accuſandam eſſe, quod in ipſorum eſſet poteſtate, quandiu ea paterentur. Romanis cauſam oppugnandi Syracuſas fuiſſe charitatem Syracuſanorum, non odium: nam vt occupatas res ab ſatellitibus Annibalis, deinde Hieronymi, Hippocrate atq; Epicide audierint, tum bellum mouiſſe, & obſidere vrbem cœpiſſe: vt crudeles tyrannos eius, non vt ipſam vrbem expugnarent. Hippocrate vero interempto, Epicide intercluſo ab Syracuſis, & præfectis eius occiſis, Carthaginienſibus omni poſſeſſione Siciliæ terra marique pulſis: quam ſupereſſe cauſam

Romanis,

Romanis, cur non perinde ac si Hiero ipse viueret, vnicus Romanæ amicitiæ A
cultor, incolumes Syracusas esse velint? Itaque nec vrbi nec hominibus aliud
periculi, quam ab semetipsis esse, si occasionem reconciliandi se Romanis prætermisissent. Eam autem, qualis illo momento horæ sit, nullam deinde fore, si simul libertas ab impotentibus tyrannis apparuisset. Omnium ingenti assensu oratio audita est. prætores tamen prius creari quam legatos nominari placuit. ex ipsorum deinde prætorum numero missi oratores ad Marcellum: quorum
» princeps, Neque primo, inquit, Syracusani à vobis defecimus, sed Hierony-
» mus, nequaquam tam in vos impius, quam in nos: nec postea pacem tyranni
» cæde compositam Syracusanus quisquam, sed satellites regij Hippocrates at-
» que Epicides, oppressis nobis hinc metu, hinc fraude, turbauerunt. nec quis-
» quam dicere potest, aliquando nobis libertatis tempus fuisse, quod pacis
» vobiscum non fuerit. Nunc certe cæde eorum qui oppressas tenebant Syra-
» cusas, cum primum arbitrij nostri esse cœpimus, extemplo venimus ad traden-
» da arma, dedendos nos, vrbem, mœnia: nullam recusandam fortunam, quæ
» imposita à vobis fuerit. Gloriam captæ nobilissimæ pulcherrimæq; vrbis Græ-
» carum dij tibi dederunt Marcelle. quicquid vnquam terra mariq; memoran-
» dum gessimus, id tui triumphi titulo accedit. famæ ne credi malis, quanta vrbs
» à te capta sit, quam posteris quoque eam spectaculo esse. quo quisquis terra, B
» quisquis mari venerit: nunc nostra de Athenienſibus, Carthaginiensibusque
» trophæa, nunc tua de nobis ostendat, incolumesque Syracusas familiæ vestræ
» sub clientela nominis Marcellorum, tutelaque habendas tradas, ne plus apud
» vos Hieronimi, quam Hieronis memoria momenti faciat. diutius ille multo
» amicus fuit, quã hic hostis: & illius etiam benefacta persensisti, huius amen-
» tia ad perniciem tantum ipsius valuit. Omnia & impetrabilia & tuta erant a-
pud Romanos. inter ipsos plus belli ac periculi erat. namque transfugæ tradi se Romanis rati mercenariorum quoque militum auxilia in eundem compulere metum: arreptisque armis prætores primum obtruncant, inde ad cædem Syracusanorum discurrunt: quosque fors obtulit, irati interfecerunt: atq; omnia quæ in promptu erant, diripuere. tum ne sine ducibus essent, sex præfectos creauere, vt terni Acradinæ ac Nasso præessent. Sedato tandem tumultu exequentibus sciscitando mercenariis, quæ acta cum Romanis essent: dilucere id quod erat, cœpit: aliam suam ac transfugarum causam esse. in tempore legati à Marcello redierunt, falsa eos suspicione incitatos memorantes: nec causam expetendæ pœnæ eorum vllam Romanis esse. Erat ex tribus Acradinæ præfectus Hispanus, Mericus nomine. ad eum inter comites legatorũ de industria vnus ex Hispanorum auxiliaribus est missus: qui sine arbitris Mericũ nactus, primum quo in statu reliquisset Hispaniam (& nuper inde venerat) exponit. C
omnia Romanis ibi obtineri armis. posse eum, si operæprecium faciat, principem popularium esse: seu militare cum Romanis, seu in patriam reuerti libeat. contra, si malle obsideri pergat, quam sedem esse terra marique clauso? Motus his Mericus, cum legatos ad Marcellum mitti placuisset, fratrem inter eos mittit: qui per eundẽ illum Hispanum secretus ab alijs ad Marcellũ deductus, cum fidem accepisset, composuissetq; agendæ rei ordinem, Acradinam redit. Tum Mericus vt ab suspicione proditionis auerteret omniũ animos, negat sibi placere legatos cõmeare vltro citroq;: neq; recipiendum quenquam neq; mittendum. & quo intentius custodiæ seruentur, opportuna loca diuidenda præfectis esse, vt suæ quisque partis tutandæ reus sit. Omnes assensi sunt. Partibus diuidendis, ipsi regio euenit ab Arethusa fonte vsque ad ostium magni portus. id vt scirent Romani, fecit. Itaque Marcellus nocte nauim onerariam cum armatis remulco quadriremis trahi ad Acradinam iussit: exponitque milites regione portæ quæ prope fontem Arethusam est. Hoc cum quarta vigilia factum esset, expositosque milites porta, vt conuenerat, recepisset Mericus: luce prima Marcellus omnib. copijs mœnia Acradinæ aggreditur: ita vt

NON

non eos ſolum qui Acradinam tenebant,in ſe conuerteret,ſed ab Naſſo etiam agmina armatorum concurrerent,relictis ſtationibus ſuis, ad vim & impetum Romanorum arcendum. In hoc tumultu actuariæ naues inſtructæ iam ante, circumuectęque,ad Naſſum armatos exponunt,qui improuiſo adorti ſemiplenas ſtationes, & ad apertas fores portæ, qua paulo ante excurrerant armati, haud magno certamine Naſium cepere,deſertam trepidatione & fuga cuſtodum. neque vllis minus præſidij,aut pertinaciæ ad manendum,quam transfugis fuit: quia ne ſuis quidem ſatis credentes ſe, medio certamine effugerunt. Marcellus vt captam eſſe Naſſum didicit,& Acradinæ regionem vnam teneri, Mericumq; cum præſidio ſuis adiunctum,receptui cecinit,ne regiæ opes,quarum fama maior quam res erat,diriperentur. Suppreſſo impetu militum,& iis qui in Acradina erant transfugis ſpacium locusque fugæ datus eſt: & Syracuſani tandem liberi metu,portis Acradinæ apertis,oratores ad Marcellum mittunt,nihil petentes aliud, quam incolumitatem ſibi,liberisque ſuis. Marcellus concilio aduocato,& adhibitis etiam Syracuſanis, qui per ſeditiones pulſi ab domo inter præſidia Romana fuerant,reſpondit non plura per annos quinquaginta beneſacta Hieronis,quam paucis his annis maleficia eorum qui Syracuſas tenuerint, erga populum Romanum eſſe: ſed pleraque eorum quo debuerint, recidiſſe: fœderumque ruptorum ipſos ab ſe grauiores multo, quam populus Romanus voluerit,pœnas exegiſſe. Se quidem tertium annum circunſedere Syracuſas, non vt populus reſeruatã ciuitatem haberet,ſed ne transfugarum duces captam & oppreſſam tenerent. Quid poterint Syracuſani facere, exemplo vel eos Syracuſanorum eſſe, qui inter præſidia Romana fuerint: vel Hiſpanum ducem Mericum,qui præſidium tradiderit: vel ipſorum Syracuſanorum poſtremo ſerum quidem,ſed forte conſilium.Omnium ſibi laborum periculorumque circa mœnia Syracuſana terra mariq; tamdiu exhauſtorum, nequaquam tantum fructum eſſe,quam capere Syracuſas potuiſſe. Inde quæſtor cum præſidio ad Naſſum ad accipiendam pecuniam regiam cuſtodiendamq; miſſus,diripiendaq; vrbs militi data eſt,cuſtodib.diuiſis per domos eorũ qui intra præſidia Romana fuerunt. Cũ multa iræ,multa inuidiæ auaritiæq; fœda exempla ederentur: Archimedem memoriæ proditum eſt,in tanto tumultu,quãtum capta vrbs in diſcurſu diripientium militum ciere poterat, intentum formis,quas in puluere deſcripſerat,ab ignaro milite quis eſſet interfectum. ægre id Marcellum tuliſſe,ſepulturæque curam habitam: & propinquis etiam inquiſitis, honori præſidioque nomen ac memoriam eius fuiſſe. Hoc maxime modo Syracuſæ captæ: in quibus prædæ tantum fuit, quantum vix capta Carthagine tum fuiſſet, cum qua æquis viribus certabatur. Paucis ante diebus quam Syracuſæ caperentur, T. Octacilius cum quinqueremibus octoginta Vticam ab Lilybæo transmiſit. & cum ante lucem portum intraſſet, onerarias frumento onuſtas cepit: egreſſusque in terram, depopulatus eſt aliquantum agri circa Vticam: prædamque omnis generis retro ad naues egit. Lilybęum tertio die, quam inde profectus erat, cũm centum triginta onerariis nauibus frumento prædaque onuſtis rediit: idque frumentum extemplo Syracuſas miſit,quod ni tam in tempore ſubueniſſet, victoribus victisque pariter perniciosa fames inſtabat.Eadem æſtate in Hiſpania, cum biennio ferme nihil admodum memorabile factum eſſet, conſiliisque magis, quam armis bellum gereretur, Romani imperatores egreſſi hybernis copias coniunxerunt. ibi concilium adhibitum, omniumque in vnum congruerunt ſententiæ: quando ad id locorum id modo actum eſſet, vt Aſdrubalem tendentem in Italiam retinerent: tempus eſſe id iam agi, vt bellum in Hiſpania fineretur, & ſatis ad id viriũ credebant acceſſiſſe, triginta millia Celtiberorum ea hyeme ad arma excitata. Tres exercitus erant.Aſdrubal Giſgonis filius,& Mago cõiunctis caſtris quinq; ferme dierum iter ab Romanis aberant.Propior erat Amilcaris filius Aſdrubal, imperator in Hiſpania imperator. ad vrbẽ nomine Anitorgin exercitum habebat.

Eum

Eum volebant prius opprimi duces Romani: & spes erat satis superque adid virium esse. illa restabat cura, ne fuso eo perculsi, alter Asdrubal, & Mago, in a uios saltus montesq; recipientes sese, bellum extraherent. Optimum igitur rati diuisis bifariam copijs totius simul Hispaniæ amplecti bellum, ita inter se diui serunt, vt P. Cornelius duas partes exercitus Romanorum sociorumque aduersus Magonem, duceret, atque Asdrubalem. Cn. Cornelius, cum tertia parte veteris exercitus Celtiberis adiunctis cum Asdrubale Barchino bellum gereret, Vna profecti ambo duces, exercitusque, Celtiberis prægredientibus, ad vrbem Anitorgin in conspectu hostium, dirimente amne, ponunt castra. Ibi Cn. Scipio cum quibus ante dictum est copiis substitit, & P. Scipio profectus ad destinatã belli partem. Asdrubal postquam animaduertit exiguum Romanum exercitum in castris, & spem omnem in Celtiberorum auxilijs esse: peritus omnis barbaricæ & præcipuæ omninm earum gentium, in quibus per tot annos militabat, perfidiæ, facili linguæ commercio, cum vtraque castra plena Hispanorum essent, per occulta colloquia paciscitur magna mercede cum Celtiberorum principibus, vt copias inde abducant. Nec atrox visum facinus. non enim vt in Romanos verterent arma, agebatur: & merces, quanta vel pro bello satis esset, dabatur, ne bellum gererent: & cum quies ipsa, tum reditus domum, fructusque videndi suos suaque, grata vulgo erant. itaq; non ducibus facilius quam multitudini persuasum est: simul ne metus quidem ab Romanis erat, quippe tam paucis, se ne retinerent. Id quidem cauendum semper Romanis ducibus erit, exemplaq; hæc vere pro documentis habenda, ne ita externis credant auxilijs, vt non plus sui roboris, suarumq; proprie virium in castris habeant. Signis repente sublatis Celtiberi abeunt, nihil aliud quærentibus causam, obtestantibusq; vt manerent, Romanis respondentes, quam domestico se auocari bello. Scipio, postquam socij nec precibus nec vi retineri poterant, nec se aut parem sine illis hosti esse, aut fratri rursus coniungi vidit posse, nec vllum aliud salutare consilium in promptu esse: retro quantum posset, cedere statuit, in id omni cura intentus, nec vbi hosti æquo se committeret loco, qui transgressus flumen prope vestigijs abeuntium insistebat. Per eosdem dies P. Scipionem par terror, periculum maius ab nouo hoste vrgebat. Masanissa erat iuuenis, qui eo tempore erat socius Carthaginiensium, quem deinde clarum potentemq; Romana fecit amicitia. Is tum cum equitatu Numidarum & aduenienti P. Scipioni occurrit, & deinde assidue dies noctesq; infestus aderat: vt non vagos tantũ procul à castris lignatũ pabulatũq; progressos exciperet, sed ipsis obequitaret castris, inuectusq; in medias sæpe stationes, omnia ingenti tumultu turbaret noctibus quoq; sæpe incursu repentino in portis valloq; trepidatum est: nec aut locus aut tempus vllum vacuum à metu ac solicitudine erat, Romanis. cõpulsisque intra vallum, adempto rerum omnium vsu, cum prope iusta obsidio esset, futuramq; arctiorem eam appareret, si se Indibilis, quem cum septẽ millibus & quingentis Suessetanorum aduentare fama erat, Pœnis coniunxisset, dux cautus & prudens Scipio victus necessitatibus temerarium capit consilium, vt nocte Indibili obuiam iret, & quocunque occurrisset loco, prælium consereret. Relicto igitur modico præsidio in castris, præpositoque T. Fonteio Legato, media nocte profectus cum obuiis hostibus manus conseruit. Agmina magis quam acies pugnabant. superior tamen, vt in tumultuaria pugna, Romanus erat. Cęterum & equites Numidę repente, quos fefellisse se dux ratus erat, ab lateribus circunfusi magnum terrorem intulere. Contracto aduersus Numidas certamine nouo, tertius insuper aduenit hostis. ducès Pœni assecuti a tergo iam pugnantes, ancepsque prælium Romanos circumsteterat, incertum in quem potissimum hostem, quamue in partem conferti eruptionem facerent. Pugnanti, hortantiq; imperatori, & offerenti se vbi plurimus labor erat, lata dexterum lancea traijcitur: cuneusque is hostium qui in conferto circa ictum impetum fecerat, vt exanimem labentemque ex equo Scipionem vidi

alacres

A alacres gaudio cum clamore per totam aciem nunciantes discurrunt, imperatorem Romanum cecidisse. Hæc peruagata passim vox, vt & hostes haud dubie pro victoribus, & Romani pro victis essent, fecit. Fuga confestim ex acie duce amisso fieri cœpta est. Cæterum vt ad erumpendum inter Numidas, aliaque leuium armatorum auxilia haud difficilis res erat: ita effugere tantum equitum, æquantumque equos velocitate peditum, vix poterant: cæsiq; prope plures in fuga, quam in pugna sunt. nec superfuisset quisquam, ni præcipiti iam ad vesperum die nox interuenisset. Haud segniter inde duces Pœni fortuna vsi, confestim è prælio, vix necessaria quiete data militibus, ad Asdrubalem Amilcaris citatum agmen rapiunt, non dubia spe cum copias coniunxissét, debellari posse. Quo vbi est ventum, inter exercitus ducesque victoria recenti lætos gratulatio ingens facta, imperatore tanto cum omni exercitu deleto, & alteram pro haud dubio parem victoriam expectantes. Ad Romanos nondum quidem fama tantæ cladis peruenerat, sed tamen mœstum quoddam silentium erat, & tacita diuinatio, qualis iam præsagientibus animis imminentis mali esse solet. Imperator ipse, præterquam quod ab sociis se desertum, hostium tantũ auctas copias sentiebat, coniectura etiam & ratione ad suspicionem acceptæ cladis, quam ad vllam bonam spem pronior erat. Quonam modo enim
B Asdrubalem ac Magonem, nisi defuncto suo fratre bello, sine certamine adducere exercitum potuisse? quomodo autem non obstitisse? aut ab tergo non secutum fratrem? vt si prohibere quo minus in vnum coirent & duces & exercitus hostium non posset, ipse certe cum fratre coniungeret copias. His anxius curis, id modo esse salutare in præsens credebat, cedere inde quantum posset. & inde vna nocte ignaris hostibus, & ob id quietis, aliquantum ementus est iter. Luce, vt senserunt profectos hostes, præmissis Numidis, quam poterant maxime citato agmine sequi cœperunt. ante noctem assecuti Numidæ, nunc ab tergo nunc in latera concursantes. Consistere cœperunt, aut tutari agmen quantum possent: tamen tuto vt simul pugnarent procederentque, Scipio hortabatur, priusquam pedestres copiæ assequerentur. Cæterum nunc agendo, nunc sustinendo agmen, cum aliquandiu haud multum procederetur, & nox iam instaret, reuocat è prælio suos Scipio: & collectos in tumulum quendam, non quidem satis tutum, præsertim agmini perculso, editiorem tamen quam cætera circa erant, subducit. Ibi primo impedimentis & equitatu in medium receptis, circumdati pedites haud difficulter impetus incursantium Numidarum arcebant. dein postquam toto agmine tres imperatores cum tribus iustis exercitibus aderant, apparebatque parum armis ad tuendum locum sine munimento valituros esse, circunspectare atque agitare dux cœpit, si quomodo
C posset vallum circum iniicere. sed erat adeo nudus tumulus, & asperi soli, vt nec virgulta vallo cædendo, nec terra cespiti faciundo, aut ducendæ fossæ, aliue vlli operi apta inueniri posset: nec ferme quicquam satis arduum aut abscissum erat, quod hosti aditum ascensumve difficilem præberet. omnia fastigio leni subuexa, vt tamen aliquã imaginẽ valli obiicerent, clitellas illigatas onerib. velut struentes ad altitudinem solitam circundabant: cumulo sarcinarum omnis generis obiecto, vbi ad moliendum clitellæ defuerant. Punici exercitus postquam aduenere, in tumulum quidem perfacile agmen erexere: munitionis vero facies noua primo eos velut miraculo quodam tenuit, cum duces vndique vociferarentur, quid starent? & non ludibrium illud vix fœminis puerisve morandis satis validum distraherent diriperentque? captum hostem teneri latentem post sarcinas. Hæc contemptim duces increpabant: cæterum neque transilire, neque moliri onera obiecta, nec cedere stipatas clitellas, ipsisque obrutas sarcinis facile erat. Tardatis diu, cum amoliri obiecta onera, armatis dedissent viam, pluribusque idem partibus fieret, capta iam vndique castra erant: pauci à multis perculsique à victoribus passim cædebantur. Magna pars tamen militum, cum in propinquas refugisset syluas,

in castra P.Scipionis,quibus T.Fonteius legatus præerat,perfugerunt.Cn. Sci- A
pionem alij tumulo primo impetu hostium cæsum tradunt: alij cum paucis in
propinquam castris turrim perfugisse. hanc igni circundatam, atque ita exu-
stis foribus,quas nulla moliri potuerunt vi,captam: omnesque intus cum ipso
imperatore occisos.Anno sexto postquam in Hispaniam venerat Cn. Scipio,
vndetrigesimo die post fratris mortem est interfectus.Luctus ex morte eorum
non Romæ maior quam per totam Hispaniam fuit.quin apud ciues partem do
loris & exercitus amissi,& alienata prouincia,& publica trahebat clades. His-
paniæ ipsos lugebant desiderabantque duces, Cneium tamen magis, quod
diutius præfuerat ~~ priorque & fauorem occupauerat,& speciem iustitiæ
temperantiæque Romanæ primus dederat. Cum deletus exercitus, amissæ-
que Hispaniæ viderentur: vir vnus res perditas restituit. Erat in exercitu L.
Martius Septimij filius, eques Romanus,impiger iuuenis, animique & ingenij
aliquanto quam pro fortuna, in qua erat natus,maioris.ad summam indolem
accesserat Cn.Scipionis disciplina: sub qua per tot annos omnes militiæ arteis
edoctus fuerat.Hic & ex fuga collectis militibus, & quibusdam de præsidiis
deductis, haud contemnendum exercitum fecerat, iunxeratque cum T.Fon-
teio P.Scipionis legato. Sed tantum præstitit eques Romanus authoritate
inter milites atque honore, vt castris citra Iberum communitis, cum ducem B
exercituũ comitiis militaribus creari placuisset: subeuntes alij aliis in custodi-
am valli stationesque,donec per omnes suffragium iret, ad L. Martium cunc-
ti summam imperij detulerint. Omne inde tempus(exiguum id fuit)munien-
dis castris, conuehendisque commeatibus consumptum: & omnia imperia
milites cum impigre,tum haudquaquam abiecto animo exequebantur. Cæ-
terum postquam Asdrubalem Gisconis venientem ad reliquias belli delen-
das transisse Iberum,& appropinquare allatum est,signumque pugnæ propos-
tum ab nouo duce milites viderunt: recordati, quos paulo ante imperatores
habuissent, quibusque & ducibus & copiis freti prodire ad pugnam soliti es-
sent,fiere omnes repente,& offensare capita: & alij manus ad cœlum tendere
deos incusantes: alij strati humi suum quisque nominatim ducem implorare.
neque sedari lamentatio poterat, excitantibus centurionibus manipulares,
& ipso minitante & increpante Martio, quod in muliebres & inutiles se proi-
eciissent fletus, potius quam ad tutandos semetipsos & rempublicam secum
acuerent animos, & ne inultos imperatores suos iacere sinerent: cum subito
clamor tubarumque sonus (iam enim prope vallum hostes erant) exauditur.
inde verso repente in iram luctu, discurrunt ad arma: ac velut accensi rabie
discurrunt ad portas, & in hostem negligenter atque incomposite venientem C
incurrunt. Extemplo improuisa res pauorem incutit Pœnis: mirabundique
vnde tot hostes tam subito exorti prope deleto exercitu forent: vnde tanta
audacia,tanta fiducia sui victis ac fugatis: quis imperator duobus Scipionibus
cæsis extitisset: quis castris præesset: quis signum dedisset pugnæ: ad hæc tot,
iam nec opinata primo omnium incerti stupentesque referunt pedem: dein
valida impressione pulsi terga vertunt, & aut fugientium cædes fœda fuisset,
aut temerarius periculosusq; sequentium impetus,ni Martius propere recep-
tui dedisset signum,obsistensque ad prima signa,quosdam & ipse retinens, có-
citatam repressisset aciẽ.inde in castra auidos adhuc cædisque & sanguinis re-
duxit.Carthaginienses trepide primo ab hostium vallo acti,postquam neminẽ
insequi viderunt,metu substitisse rati,contemptim rursus & sedato gradu in ca-
stra abeunt.Par negligenta in castris custodiendis fuit. nam etsi propinquus
hostis erat: tamẽ reliquias eum esse duorum exercituum ante paucos dies de-
letorũ,succurrebat.Ob hoc cũ omnia neglecta apud hostes esient: exploratis
iis,Martius ad consilium prima specie temerariũ magis quã audax, animũ ad-
iecit,vt vltro castra hostium oppugnaret.simul facilius esse ratus vnius Asdru-
balis expugnari castra,quam si se rursus tres exercitus ac tres duces iunxissent,
sua

A sua defendi: simul, aut si successisset cœptis, recepturum se afflictas res: aut si pulsus esset, tamen vltro inferendo arma, contemptum sui dempturum. Ne tamen subita res, & nocturnus terror etiamnum suæ fortunæ consilium perturbaret: alloquendos adhortandosque sibi milites ratus, concione aduocata ita disseruit: Vel mea erga imperatores nostros viuos mortuosque pietas, vel præsens omnium nostrum, milites, fortuna, fidem cuiuis facere potest, mihi hoc imperium, vt amplum iudicio vestro, ita re ipsa graue ac solicitum esse. quo enim tempore, nisi metus mœrorem obstupefaceret, vix ita compos mei essem, vt aliqua solatia inuenire ægro animo possem: cogor vestram omnium vicem (quod difficillimum in luctu est) vnus consolari, & ne dum quidem, vbi quonam modo has reliquias duorum exercituum patriæ conseruare possim, cogitandum est: auertere animum ab assiduo mœrore libet. præsto est enim acerba memoria: & Scipiones me ambo dies noctesque curis insomniisque agitant, & excitant sæpe somno: neu se, neu inuictos per septem annos in iis terris milites suos, commilitones vestros, neu rempub. patiar inultam: & suam disciplinam suaque instituta sequi iubent. Et vt imperiis virorum nemo obedientior me vno fuerit: ita post mortem suam, quod quaque in re facturos illos fuisse maxime censeam, id optimum ducere vos quoque velim milites: non lamentis
B lachrymisque tanquam extinctos prosequi (viuunt enim, vigentque fama rerum gestarum) sed quotiescunque occurret memoria illorum, velut si adhortantes, signumque dantes videatis eos, ita prælia inire. Nec alia profecto species hesterno die oculis animisque vestris oblata memorabile illud edidit prelium: quo documentum dedistis hostibus, non cum Scipionibus extinctum esse nomen Romanum: & cuius populi vis atque virtus non obruta sit Cannensi clade, ex omni profecto sæuitia fortunæ emersuram esse. Nunc, qui tantum ausi estis sponte vestra, experiri libet quantum audeatis duce vestro authore. nõ enim hesterno die cum signũ receptui dedi, sequentib. effuse vobis turbatũ hostẽ frangere audaciam vestram, sed differre in maiorem gloriam atq; opportunitatem volui: vt postmodum præparati incautos, armati inermes, atq; etiam sopitos, per occasionem aggredi possetis. Nec huius occasionis spem milites forte temere, sed ex re ipsa conceptam habeo. A vobis quoq; profecto si quis quærat, quonam modo pauci à multis, victi à victoribus castra tutati sitis, nihil aliud respondeatis, quam idipsum timentes vos, omnia & operibus firmata habuisse, & ipsos paratos instructosq; fuisse. Et ita se res habet. Ad id quod ne timeatur, fortuna facit, minime cauti sunt homines: quia quod neglexeris, incautum atC q; apertum habeas. Nihil omnium nunc minus metuunt hostes, quam ne obsessi modo ipsi atq; oppugnati. castra sua vltro oppugnemus. Audeamus, quod credi non potest ausuros nos. eo ipso, quod difficillimum videtur, facillimum erit. Tertia vigilia noctis silenti agmine ducam vos, exploratũ habeo, non vigilarum ordinem, non stationes iustas esse. clamor in portis auditus, & primus impetus castra ceperit. tum inter torpidos somno, pauentesque ad nec opinatum tumultum, & inermes in cubilibus suis oppressos illa cædes edatur, à qua vos hesterno die reuocatos ægre ferebatis. Scio audax videri consilium, sed in rebus asperis & tenuibus fortissima quæque consilia tutissima sunt: quia si in occasionis momento, cuius præteruolat opportunitas, cunctatus paulum fueris, nequicquam mox omissã queraris. Vnus exercitus in propinquo est: duo haud procul absunt. nunc aggredientibus par aliqua opportunitas est: & iam tentatis vestras atq; illorum vires. si diem proferimus, & hesternæ eruptionis fama contenti desierimus, periculum est, ne omnes duces, omnesque copiæ conueniant. tres inde duces, tres exercitus sustinebimus hostium, quos Cn. Scipio incolumi exercitu non sustinuit: Vt diuidendo copias, periere duces nostri; ita separati ac diuisi opprimi possunt hostes. alia belli gerendi via nulla est. proinde nihil præter noctis proximæ opportunitatem expectemus. Ite dijs bene iuuantibus, corpora curate, vt integri vigentesq; eodem animo in castra

» hostium irrumpatis, quo vestra tutati estis. Læti & audiere ab nouo duce nouũ A
consilium: & quo audacius erat, magis placebat. reliquum diei expediendis armis, & curatione corporum consumptum: & maior pars noctis quieti data est. quarta vigilia mouere. Erant vltra proxima castra sex millium interuallo distantes aliæ copiæ Pœnorum. Vallis caua intererat, condensa arboribus. in huius syluæ medio ferme stadio cohors Romana arte Punica abitur, & equites. Ita medio itinere intercepto, cæteræ copiæ silenti agmine ad proximos hostes ductæ. & cum statio nulla pro portis, neque in vallo custodiæ essent, velut in sua castra, nullo vsquam obsistente, penetrauere. inde signa canunt, & tollitur clamor. pars semisopitos hostes cædunt. pars ignis escas stramenta arida tectis injiciunt. pars portas occupant, vt fugam intercludant. hostes simul ignis, clamor, cædes, velut alienatos sensibus, nec audire, nec prouidere quicquam sinunt, incidũt inermes inter cateruas armatorum. alij ruunt ad portas, alij obseptis itineribus super vallum saliunt: & vt quisque euaserat, protinus ad castra altera fugiunt. vbi a cohorte & equitibus ex occulto proruentibus circunuenti cæsique ad vnum omnes sunt. quanquam etiam, si quis ex ea cæde effugisset, adeo raptim captis propioribus castris in altera transcursum castra ab Romanis est, vt præuenire nuncius cladis non posset. Ibi vero quo longius ab hoste aberant, & quia sub lucem pabulatum, lignatum & prædatum quidam dilapsi fue- B
rant, neglecta magis omnia ac soluta inuenere: arma tantum in stationibus posita, milites inermes, aut humi sedentes accubantesque, aut obambulantes ante vallum portasque. Cum his tam securis solutisque Romani calentes adhuc ab recenti pugna, feroceque victoria prælium ineunt. itaque nequaquam resisti in portis potuit. intra portas concursu ex totis castris ad primum clamorem ex tumultu facto, atrox prælium oritur. diuque tenuisset, ni cruenta scuta Romanorum visa, indicium alterius cladis Pœnis, atque inde pauorem iniecissent. hic terror in fugã auertit omnes. effusique qua iter est, nisi quos cædes oppressit, exuuntur castris. Atque ita nocte ac die bina castra hostium expugnata ductu L. Martij. Ad triginta septem millia hostium cæsa, author est Claudius, qui annales Acilianos ex Græco in Latinum sermonem vertit: captos ad mille octingentos triginta: prædam ingentem partam: in ea fuisse clypeum argenteum pondo centum triginta octo, cum imagine Barchini Asdrubalis. Valerius Antias vna castra Magonis capta tradit: septem millia ferme cæsa hostium: altero prælio irruptione pugnatum cum Asdrubale, decem millia occisa: quatuor millia trecentos triginta captos. Piso quinque millia hominum, cum Mago cedentes nostros effuse sequeretur, cæsa ex insidijs scribit. Apud omnes magnum nomen Martij ducis est: & veræ gloriæ eius etiam miracula addunt: C
flammam ei concionanti fusam è capite sine ipsius sensu, cum magno pauore circumstantium militum: momentumque victoriæ eius de Pœnis vsque ad incensum Capitolium fuisse in templo clypeum, Martium appellatum, cum imagine Asdrubalis. Quietæ deinde aliquandiu in Hispania res fuere, vtrisque post tantas acceptas inuicem illataque clades cunctantibus periculum summæ rerum facere. Dum hæc in Hispania geruntur, Marcellus captis Syracusis, cum cætera in Sicilia tanta fide atque integritate composuisset, vt non modo suam gloriam, sed etiam maiestatem P. R. augeret: ornamenta vrbis, signa tabulasque, quibus abundabant Syracusæ, Romam deuexit: hostium quidem illa spolia, & parta belli iure. cæterum inde primum initium mirandi Græcarum artium opera, licentiæque hinc sacra profanaque omnia vulgo spoliandi, factum est. quæ postremo in Romanos deos, templum idipsum primum quod à Marcello eximie ornatum est, vertit. visebantur enim ab externis ad portam Capenam dedicata à Marcello templa, propter excellentia eius generis ornamenta, quorum perexigua pars comparet. Legationes omnium ferme ciuitatum Siciliæ ad eum conueniebant. dispar vt causa earum, ita conditio erat. Qui ante captas Syracusas aut non desciuerant, aut redierant in amicitiam,

vt

A vt ſocij fideles accepti cultiq;,quos metus poſt captas Syracuſas dediderat: vt V.C.
victi à victore leges acceperunt. Erant tamen haud paruæ reliquiæ belli circa Agrigentum Romanis, Epicides & Hanno,duces reliquiæ prioris belli, & tertius nouus ab Annibale in locum Hippocratis miſſus, Libyphœnicum generis Hipponiates (Mutinem populares vocabant)vir impiger,& ſub Annibale magiſtro omnes belli artes edoctus. Huic ab Epicide & Hannone Numidæ dati auxiliares,cum quibus ita peruagatus eſt hoſtium agros,ita ſocios ad retinendos in fide animos eorum, ferendumque in tempore cuique auxilium, adijt,vt breui tempore totam Siciliam impleret nominis ſui, nec ſpes alia maior apud fauentes rebus Carthaginienſium eſſet. Itaque incluſi ad tempus mœnibus Agrigenti dux Pœnus Syracuſanuſque, non conſilio Mutinis magis quam fiducia auſi egredi extra muros, ad Himeram amnem poſuerunt caſtra. Quod vbi perlatum ad Marcellũ eſt,extemplo copias mouit: & ab hoſte quatuor ferme millium interuallo conſedit, quid agerent pararentve, expecturus.Sed nullum neque locum neque tempus cunctationi conſiliove dedit Mutines, tranſgreſſus amnem, ac ſtationibus hoſtium cum ingenti terrore ac tumultu inuectus.Poſtero die prope iuſto prælio compulit hoſtem intra munimenta.inde reuocatus ſeditione Numidarum in caſtris facta,cum trecenti ferme eorum He-
B racleam Minoam conceſſiſſent, ad mitigandos reuocandoſque eos protectus, magnopere monuiſſe duces dicitur, ne abſente ſe cum hoſte manus conſererent. Id ambo ægre paſſi duces, magis Hanno, iam ante anxius gloria eius: Mutinem ſibi modum facere, degenerem Afrum imperatori Carthaginienſi miſſo ab ſenatu populoque. Is perpulit cunctantem Epicidem, vt tranſgreſſi flumen in aciem exirent. nam ſi Mutinem operirentur, & ſecunda pugnæ fortuna euenisſet: haud dubie Mutinis gloriam fore. Enimuero indignum ratus Marcellus, ſe, qui Annibalem ſubnixum victoria Cannenſi ab Nola repuliſſet: his terra matique victis ab ſe hoſtibus cedere, arma propere capere milites,& efferri ſigna iubet. Ad inſtruentem exercitum decem effuſis equis aduolant ex hoſtium acie Numidæ,nunciantes populares ſuos primum ea ſeditione motos, qua trecenti ex numero ſuo conceſſerint Heracleam: dein quod præfectum ſuum ab obtrectantibus ducibus gloriæ eius ſub ipſam certaminis diem ablegatum videant, quieturos in pugna. Gens fallax promiſſi fidem præſtitit. itaque & Romanis creuit animus, nuncio celeri per ordinem miſſo, deſtitutum ab equite hoſtem eſſe, quem maxime timuerant: & territi hoſtes, præterquam quod maxima parte virium ſuarum non iuuabantur, timore etiam incuſſo, ne à ſuo ipſi equite oppugnarentur. Itaque haud magna vis certa-
C minis fuit. Primus clamor atque impetus rem decreuit. Numidæ cum in concurſu quieti ſtetiſſent in cornibus, vt terga dantes ſuos viderunt,fugæ tantum parumper comites facti, poſtquam omnes Agrigentum trepido agmine petentes viderunt, ipſi metu obſidionis paſſim in ciuitates proximas dilapſi.Multa millia hominum cæſa captaque & octo elephanti. Hæc vltima in Sicilia Marcelli pugna fuit. victor inde Syracuſas redijt. Iam ferme in exitu annus erat. itaque ſenatus Romæ decreuit, vt P. Cornelius Pr. literas Capuam ad Coſſ. mitteret: dum Annibal procul abeſſet, nec vlla magni diſcriminis res ad Capuam gereretur: alter eorum,ſi ita videretur, ad magiſtratus ſubrogan- 543.
dos Romam veniret. Literis acceptis, inter ſe Coſſ. compararunt, vt Claudius comitia perficeret, Fuluius ad Capuam maneret.Coſſ. Claudius creauit Cn. Fuluium Centimalum, & Pub. Sulpitium ſerui filium, Galbam, qui nullum antea curulem magiſtratum geſſiſſet. Prr. deinde creati L. Cornelius Lentulus, M. Cornelius Cethegus, C.Sulpitius, C. Calpurnius Piſo. Piſoni iuriſdictio vrbana, Sulpitio Sicilia, Cethego Apulia, Lentulo Sardinia euenit. Conſulibus prorogatum in annum imperium eſt.

DECADIS TERTIÆ LIB. VI.

EPITOME.

ANnibal ad tertium ab vrbe Roma lapidem super Anienem castra posuit. ipse vero cum duobus millibus equitum vsque ad portam Capenam, vt vrbis situm exploraret, obequitauit. & cum per triduum in aciem vtrinque exercitus omnis descendisset: certamen tempestas diremit. nam cum in castra redijssent, statim serenitas erat. Capua capta est à Q. Fuluio & Ap. Claudio COSS. Principes Campani veneno sibi consciuerunt mortem. Cum senatus Campanorum deligatus esset ad palos: vt securi feriretur: literas à senatu missas Q. Fuluius COS quibus iubebatur parcere, antequam legeret, in sinu posuit: & lege agi iussit: & supplicium peregit. Cum in comitijs apud populum quæreretur: cui mandaretur Hispaniarum imperium: nullo id volente suscipere, Publius Scipio, Publij filius, qui in Hispania ceciderat: professus est se iturum. & suffragio populi, consensuque omnium missus, nouam Carthaginem vno die expugnauit: cum ageret vigesimum quartum annum: videreturque diuina stirpe creatus: quoniam & ipse posteaquam togam acceperat, quotidie in Capitolio erat: & in cubiculo matris eius anguis sæpenumero visus est. Res præterea in Sicilia gestas continet: & amicitiam cum Aetolis iunctam, bellumque gestum aduersus Acarnanes & Philippum Macedonum regem.

CN. Fuluius Centimalus, P. Sulpitius Galba Coss. cum Idibus Martijs magistratum iniissent: senatu in Capitolium vocato, de Rep. de administratione belli, de prouincijs exercitibusq; Patres consuluerunt. Q. Fuluio, & Appio Claudio prioris anni consulibus prorogatum imperium est, atque exercitus quos habebant, decreti: adiectumque, ne à Capua, quam obsidebant, abscederent, priusquam expugnassent. Ea tum cura maxime intentos habebat Romanos: non tam ob iram, quæ in nullam vnquam ciuitatem iustior fuit, quam quod vrbs tam nobilis ac potens, sicut defectione sua traxerat aliquot populos, ita recepta inclinatura rursus animos videbatur ad veteris imperij respectum. Et prætoribus prioris anni, M. Iunio in Hetruria, P. Sempronio in Gallia, cum binis legionibus, quas habuerant, prorogatum est imperium. Prorogatum & M. Marcello, vt proconsul in Sicilia reliquias belli perficeret eo exercitu quem haberet. si supplemẽto opus esset, supplere de legionibus, quibus P. Cornelius proprætor in Sicilia præesset: dum ne quem militem legeret ex eo numero quibus senatus missionem reditumque in patriam negasset ante belli finem. C. Sulpitio, cui Sicilia euenerat, duæ legiones, quas P. Cornelius habuisset, decretæ: & supplementum de exercitu Cn. Fuluij, qui priore anno in Apulia fœde cæsus fugatusq; erat. Huic generi militum senatus eundem, quem Cannensibus, finem statuerat militiæ. additum etiam vtrorumq; ignominiæ est, ne in oppidis hybernarent, neve hyberna propius vllam vrbem decem millibus passuum ædificarent. L. Cornelio in Sardinia duæ legiones datæ, quibus Q. Mutius præfuerat. supplementum, si opus esset, consules scribere iussi. T. Octacilio, & M. Valerio, Siciliæ Græciæq; ora cum legionibus classibusque quibus præerant decreta. Quinquaginta Græci cum legione vna, centum Siculi cum duabus legionibus habebant naues. Tribus & viginti legionibus Romanis eo anno bellum terra mariq; est gestum. Principio eius anni cum de literis L. Martij referretur, res gestæ magnificæ senatui visæ. titulus honoris, quod imperio non populi iussu, non ex authoritate patrum dato, Proprætor Senatui scripserat, magnam partem hominum offendebat. Rem mali exempli esse, imperatores legi ab exercitibus, & solenne auspicatorum comitiorum in castra & prouincias procul ab legibus magistratibusque ad militarem temeritatem transferri. & cum quidam referendum ad senatum censerent,

censerent,melius visum differri eam consultationem, donec proficiscerentur
A equites,qui ab Martio literas attulerant. Rescribi de frumento & vestimentis
exercitus placuit: vtranque rem eam curæ fore senatui. adscribi autem, Pro-
prætori L.Martio,non placuit: ne idipsum,quod consultationi reliquerant,pro
præiudicato ferrent.Dimissis equitibus, de nulla re prius consules retulerunt,
omniumque in vnum sententiæ congruebant,agendum cum tribunis plebis es-
se, primo quoque tempore ad plebem ferrent, quem cum imperio mitti pla-
ceret in Hispaniam ad eum exercitum, cui Cn. Scipio imperator præfuisset.Ea
res cum tribunis acta promulgataque est. Sed aliud certamen occupauerat a-
nimos. C.Sempronius Blæsus die dicta Cn.Fuluium ob exercitum in Apulia a-
missum in concionibus vexabat,multa imperatorem temeritate atque inscitia
exercitum in locum præcipitem perduxisse dictitans. Neminem, præter Cn.
Fuluium, ante corrupisse omnibus vitiis legiones suas, quam proderet. itaque
vere dici posse, prius eos perisse, quam viderent hostem: nec ab Annibale sed
ab imperatore suo victos esse. Neminē cum suffragium ineat, satis cernere,cui
imperium,cui exercitū permittat.Quid interfuisse inter T.Semproniums Cum
ei seruorum exercitus datus esset, breui effecisse disciplina atque imperio, vt
nemo eorum generis ac sanguinis sui memor in acie esset: præsidio sociis, ho-
B stibus terrori essent. Cum ad Beneuentum aliasque vrbes,eos velut è faucibus
Annibalis ereptos P.R.restituisset, Cn.Fuluium Quiritium Romanorum exer-
citum, honeste genitos, liberaliter educatos, seruilibus vitiis imbuisse. ergo
effecisse, vt feroces & inquieti inter socios,ignaui & imbelles inter hostes es-
sent: nec impetum modo Pœnorum,sed nec clamorem quidem sustinere pos-
sent. Nec hercule mirum esse milites in acie non stetisse,cum primus omnium
imperator fugeret.magis mirari se,aliquos stantes cecidisse,& non omnes co-
mites Cn.Fuluij fuisse pauoris ac fugæ. Cn.Flaminium, L.Paulum, L.Postumi-
um,Cn.ac P. Scipiones cadere in acie maluisse, quam deserere circunuentos
hostibus suos exercitus, Cn.Fuluium prope vnum nuncium deleti exercitus
Romam rediisse.Facinus indignum esse, Cannensem exercitum,quod ex acie
fugerit, in Siciliam deportatum, ne prius inde dimittatur, quam hostis ex Ita-
lia decesserit: & hoc idem in Cn.Fuluij legionibus nuper decretum,Cn.Fuluio
fugam ex prælio ipsius temeritate commisso,impunitam esse: & eum in ganea
lustrisq; vbi iuuentam egerit, senectutem acturum:milites,qui nihil aliud pec-
cauerint, quam quod imperatoris similes fuerint, relegatos prope in exilium,
ignominiosam pati militiam.adeo imparem libertatem Romæ diti ac pauperi,
honorato atque inhonoraro esse.Reus ab se culpam in milites transferebat. B-
C os ferociter pugnam poscentes productos in aciem,non eo,quo voluerint,quia
serum diei fuerit: sed postero die & tempore & loco æquo instructos, seu fa-
mam,seu vim hostium non sustinuisse.cum effuse omnes fugerent,se quoq; tur-
ba ablatum,vt Varronem Cannensi pugna, vt multos alios imperatores. Quid
autem solum se restantem prodesse reip.potuisse: nisi si mors sua remedio pub-
licis cladibus futura esse potuisset. Non se inopia commeatus, non in loca ini-
qua incaute deductum: non agmine inexplorato euntem insidiis circunuen-
tum: vi aperta,armis,acie victum: nec suorum animos,nec hostium in potesta-
te habuisse: suum cuique ingenium, audaciam aut pauorem facere. Bis est
accusatus: pecuniaque anquisitum, tertio testibus datis, cum præterquam
quod omnibus probris onerabatur, iurati permulti dicerent,fugæ pauorisq; in-
itium à prætore ortum:ab eo desertos milites: cum haud vanum timorē ducis
crederēt,terga dedisse: tanta ira accensa est,vt capite anquirendū concio suc-
clamaret. De eo quoq; nouum certamen ortū. nam cum tribunus bis pecunia
anquisisset,tertio capitis se anquirere diceret: tribuni plebis appellati,cū colle-
gę negarēt,se in mora esse,quo minus quod ei more maiorū permissum esset,
seu legib.seu morib.mallet,anquireret,quoad vel capitis, vel pecuniæ iudicas-
set priuato:tum Sempronius perduellionis se iudicare Cn.Fuluio dixit: diemq;

comitijs ab C.Calpurnio prætore vrbano petit. Inde alia ſpes ab reo tentata A
eſt,ſi adeſſet iudicio Q.Fuluius frater poſſet, florens tum & fama rerum geſta-
rum,& propinqua ſpe Capuæ potiundæ. Id cum per literas miſerabiliter pro
fratris capite ſcriptas petiſſet Fuluius,negaſſentque Patres è rep. eſſe abſcedi
à Capua,priuſquam dies comitiorum aderat: Cn. Fuluius exulatum Tarquinios abiit.id ei iuſtum exilium eſſe ſciuit plebs.Inter hæc vis omnis belli verſa in
Capuam erat.obſidebatur tamen acrius,quam oppugnabatur. nec aut famem
tolerare ſeruitia ac plebs poterant,aut mittere nuncios ad Annibalem per cu-
ſtodias tam arctas.Inuentus eſt tandem quidam Numida,qui acceptis literis e-
uaſurum ſe profeſſus, vt promiſſum præſtaret,per media Romana caſtra nocte
egreſſus,ſpem accēdit Campanis,dum aliquid virium ſupereſſet,ab omni par-
te eruptionem tentandi.Cæterum in multis certaminibus equeſtria prælia fer-
me proſpera faciebant: pedites ſuperabantur. ſed nequaquam tam lætum
vincere,quam triſte vinci vlla parte erat ab obſeſſo & prope expugnato hoſte.
Inita tandem ratio eſt,vt quod viribus deerat,arte æquaretur. Ex omnibus le-
gionibus electi ſunt iuuenes maxime vigore ac leuitate corporum veloces: eis
parmæ breuiores, quam equeſtres, & ſeptena iacula quaternos longa pedes
data,præfixa ferro,quale haſtis velitaribus ineſt.eos ſingulos in equos ſuos ac-
cipientes equites,aſſuefecerunt,& vehi poſt ſeſe,& deſilire perniciter, vbi da- B
tum ſignum eſſet. Poſtquam aſſuetudine quotidiana ſatis intrepide viſum eſt
fieri,in campum qui medius inter caſtra murumque erat, aduerſus inſtructos
Campanorum equites proceſſerunt.& vbi ad coniectum teli ventum eſt,ſigno
dato velites deſiliunt. pedeſtris inde acies ex equitatu repente in hoſtiū equi-
tes incurrit: iaculaque cum impetu alia ſuper alia emittunt : quibus plurimis in equos viroſque paſſim coniectis, permultos vulnerauerunt. pauoris tamen plus ex re noua atq; inopinata iniectum eſt.& in perculſum hoſtem equites inuecti, fugam ſtragemq; eorum vſque ad portas fecerunt. Inde equitatu
quoq; ſuperior Romana acies fuit. Inſtitutum vt velites in legionibus eſſent.
Authorē peditum equiti immiſcendorum centurionē Q. Nauium ferunt: honoriq; id ei apud imperatorem fuiſſe.Cum in hoc ſtatu ad Capuam res eſſent,
Annibalem in diuerſum Tarentinæ arcis potiundæ, Capuæque retinendæ trahebant curæ. vicit tamen reſpectus Capuæ, in quam omnium ſociorum hoſtiumq; conuerſos videbat animos, documento futuræ qualemcunq; euentū defectio ab Romanis habuiſſet. Igitur magna parte impedimentorum relicta in
Brutijs, & omni grauiore armatura, cum delectis perditum equitumq; quā poterat aptiſſimis ad maturandum iter, in Campaniam contendit, ſecuti tamen
tam raptim euntem tres & triginta elephanti.in valle occulta poſt Tifata mō- C
tem imminentem Capuæ conſedit.Adueniens cum caſtellum Galatiam,præſidio inde vi pulſo, cepiſſet, in circunſidentes Capuam ſe vertit: præmiſſis ante
nuntijs Capuam, quo tempore caſtra Romana aggreſſurus eſſet, vt eodem &
illi ad eruptionem parati portis omnibus ſeſe effunderent. Res nec explorata
Romanis ingentem prębuit terrorem. nam alia parte ipſe adortus eſt : alia
Campani omnes pedites equiteſque,& cum iis Punicum præſidium, cui Boſtar
& Hanno præerant,erupit. Romani,vt in re trepida,ne ad vnam concurrendo
partem,aliquid indefenſi relinquerent : ita inter ſe copias partiti ſunt.Appius
Claudius Campanis, Fuluius Annibali eſt oppoſitus. Claudius Nero propręt̄or
cum equitibus ſextæ legionis via quæ Sueſſulam fert: C.Fuluius Flaccus legatus cum ſociali equitatu conſtitit è regione Vulturni amnis. Prælium non ſolito modo clamore ac tumultu eſt cœptum, ſed ad alium virorum, equorum, armorumque ſonum diſpoſita in muris Campanorum imbellis multitudo tantum cum æris crepitu,qualis in defectu lunæ ſilenti nocte cieri ſolet,edidit clamorem: vt auerteret etiam pugnantium animos.Campanos facile à vallo Appius arcebat. Maior vis ab altera parte,Fuluium Annibal & Pœni vrgebāt. legio ibi ſexta loco ceſſit,qua pulſa cohors Hiſpanorū cum tribus elephātis vſq;

ad

A ad vallum peruaſit, ruperatque mediam aciem Romanorum: & in ancipiti ſpe ac periculo erat, vtrum in caſtra perrumperet, an intercluderetur à ſuis. Quem pauorem legionis, periculumque caſtrorum Fuluius vbi vidit, Q. Nauium primoreſque alios centurionum hortatur, vt cohortem hoſtium ſub vallo pugnantem inuadant ac trucident: in ſummo diſcrimine rem verti: aut viam dandam ijs eſſe: & minore conatu, quam condenſam aciem irrupiſſent, in caſtra irrupturos: aut conficiendos ſub vallo eſſe. nec magni certaminis rem fore: paucos eſſe, & ab ſuis intercluſos, & quæ dum paueat, Romanis interrupta acies videatur: etiam ſi ſe vtrinq; in hoſtem vertat, ancipiti pugna medios circumuenturam. Nauius vbi hæc imperatoris dicta accepit, ſecundi haſtati ſignum ademptum ſignifero in hoſtes infert, iacturum in medios eos minitans, ni ſe propere ſequantur milites, & partem capeſſant pugnæ. Ingens corpus erat, & arma honeſtabant, & ſublatum alte ſignum conuerterat ad ſpectaculum ciues hoſteſque. cæterum poſtquam iam ad ſigna peruenerat Hiſpanorum, tum vndique in eum tragulæ coniectæ, & prope tota in vnum acies verſa: ſed neque hoſtium multitudo, neque telorum vis arcere impetum eius viri potuerunt. Et M. Attilius legatus primi principis ex eadem legione ſignum inferri in cohortem Hiſpanorum coëgit. Et qui caſtris præerant, L. Porcius Licinius,
B & T. Popilius legati pro vallo acriter pugnant: elephantoſque tranſgredientes in ipſo vallo conficiunt. quorum corporibus cum oppleta eſſet foſſa, velut aggere aut ponte iniecto, tranſitum hoſtibus dedit. ibi per ſtragem iacentium elephantorum atrox edita cædes. Altera in parte caſtrorum iam pulſi erant Campani, Punicumque præſidium: & ſub ipſa porta Capuæ quæ ad Vulturnum fert, pugnabatur: neque tam armati irrumpentibus Romanis reſiſtebant, quam quod porta baliſtis ſcorpionibuſque inſtructa, miſſilibus procul hoſtes arcebat. & ſuppreſſit impetum Romanorum vulnus imperatoris Appij Claudij. cui ſuos ante prima ſigna adhortanti, ſub læuo humero ſummum pectus gæſo ictum eſt. magna tamen vis hoſtium ante portam eſt cæſa: cæteri trepidi in vrbem compulſi. Et Annibal poſteaquam cohortis Hiſpanorum ſtragem vidit, ſummaque vi caſtra hoſtium defendi: omiſſa oppugnatione recipere ſigna, & conuertere agmen retro peditum, obiecto à tergo equitatu, ne hoſtis inſtaret, cœpit. Legionum ardor ingens ad hoſtem inſequendum fuit: ſed Flaccus receptui cani iuſſit, ſatis ad vtrunque profectum ratus: vt & Campani quam haud multum in Annibale præſidij eſſet, & ipſe Annibal ſentiret. Cæſa eo die, qui huius pugnæ authores ſunt, octo millia hominum de Annibalis exercitu, tria ex Campanis tradunt: ſignaque Carthaginienſibus quin-
C decim adempta, duodeuiginti Campanis. Apud alios nequaquam tantam molem pugnæ inuenio, pluſq; pauoris quam certaminis fuiſſe, cum inopinato in caſtra Romana Numidæ Hiſpaniq; cum elephantis irrupiſſent: elephanti per media caſtra vadentes, ſtragem tabernaculorum ingenti ſonitu ac fuga abrumpentium vincula iumentorum facerent. fraudem quoque ſuper tumultum adiectam, immiſſis ab Annibale, qui (habuit aliquot) gnari Latinæ linguæ iuberent conſulum verbis, quoniam amiſſa caſtra eſſent, pro ſe quenque militum in proximos montes fugere: ſed eam celeriter cognitam fraudem, oppreſſamque magna cæde hoſtium. elephantos igni è caſtris exactos. Hoc vltimum, vt cunque initum finitumque eſt, ante deditionem Capuæ prælium fuit. Mediaſtuticus, qui ſummus magiſtratus apud Campanos eſt, eo anno Seppius Leſius erat, loco obſcuro, tenuique fortuna ortus. Matrem eius quondam pro pupillo eo procurantem familiare oſtentum, cum reſpondiſſet aruſpex, ſummum quod eſſet imperium Capuæ, peruenturum ad eum puerum: nihil ad eam ſpem agnoſcentem dixiſſe ferunt, tu perditas res Campanorum narras, vbi ſummus honos ad filium meum perueniet. Eà ludificatio veri, & ipſa in verum vertit. nam cum fame ferroque vrgerentur, nec ſpes vlla ſupereſſet: ijs qui nati in ſpē honorum erant, honores detrectantibus, Leſius querendo deſertam ac proditam

ditam à primoribus Capuam, ſummum magiſtratum vltimus omnium Campanorum cepit. Cæterum Annibal vt ne hoſtes elici amplius ad pugnam vidit, nec per Caſtra eorum perrumpi ad Capuam poſſe: ne ſuos quoque commeatus intercluderent noui cõſules, abſcedere irrito incœpto, & mouere à Capua ſtatuit caſtra. multa ſecum quo iam inde pergeret, voluenti, ſubiit animum impetus, caput ipſum belli Romam petendi, cuius rei ſemper cupitæ prætermiſſam occaſionem poſt Cannenſem pugnam, & alij vulgo fremebant, & ipſe non diſſimulabat: nec opinato pauore ac tumultu non eſſe deſperandum, aliquam partem vrbis occupari poſſe. Eo ſi Roma in diſcrimine eſſet, Capuam extemplo omiſſuros aut ambos imperatores Romanos, aut alterum ex iis, quiſi diuiſiſſent copias vtrunq; infirmiorem factum, aut ſibi, aut Campanis bene gerendę rei fortunam daturos eſſe. Vna ea cura angebat, ne vbi abſceſſiſſet extemplo dederentur Campani. Numidam promptum ad omnia audenda donis perlicit, vt literis acceptis, ſpecie tranſfugæ caſtra Romana ingreſſus, altera parte Capuam clam peruadat. Literæ autem erant adhortatione plenæ. Profectionem ſuam quæ ſalutaris illis foret, abſtracturam ad defendendam Romam ab oppugnanda Capua duces atque exercitus Romanos, ne deſponderent animos, tolerando paucos dies, totam ſoluturos obſidionem. Inde naues in flumine Vulturno comprehenſas duci Caſilinum, quod iam ante præſidij cauſa fecerat caſtellum, iuſſit. quarum vbi tantam copiam eſſe, vt vna nocte traijci poſſet exercitus, allatum eſt: cibariis decem dierum præparatis, deductas nocte ad fluuium legiones ante lucem traiecit. Id priuſquam fieret, ita futurum compertum ex tranſfugis Fuluius Flaccus ſenatui Romam cum ſcripſiſſet, varie hominum animi pro cuiuſque ingenio affecti ſunt. Vt in re tam trepida, ſenatu extemplo vocato, P. Cornelius, cui Aſinæ cognomen erat, omnes duces exercituſque ex tota Italia, neque Capuæ neque vllius alterius rei memor, ad vrbis præſidium reuocabat. Fabius Maximus abſcedi à Capua, terreriq; & circumagi ad nutus comminationeſque Annibalis, flagitioſum ducebat. Qui ad Cannas victor, ire tamen ad vrbem auſus non eſſet, eum à Capua repulſum, ſpem potiundę vrbis Romæ cepiſſe? non ad Romam obſidendam, ſed ad Capuam liberandam obſidione ire Romam cum eo exercitu, qui ad vrbem eſſet: Iouem fœderum ruptorum ab Annibale teſtem, deoſque alios defenſuros eſſe. Has diuerſas ſententias media ſententia P. Valerij Flacci vicit: qui vtriuſque rei memor, imperatoribus, qui ad Capuam eſſent, ſcribendum cenſuit, quid ad vrbem præſidij eſſet. quantas autem Annibal copias duceret, aut quanto exercitu ad Capuam obſidendam opus eſſet, ipſos ſcire. ſi & Romam è ducibus alter, & exercitus pars mitti poſſet, vt ab reliquo & duce & exercitu Capua recte obſideretur: inter ſe compararent Claudius Fuluiuſque, vtri obſidenda Capua, vtri ad prohibendam obſidione patriam, Romam veniendum eſſet. Hoc ſenatuſconſulto Capuam perlato, Q. Fuluius proconſul, cui collega ex vulnere ægro, eundum Romam erat: è tribus exercitibus milite electo, ad quindecim millia peditum, mille equites Vulturnum traducit. inde cum Annibalem Latina via iturum ſatis comperiſſet, ipſe per Appiæ municipia, quæque propter eam viam ſunt, Setiam, Soram, Lauinium præmiſit, vt commeatus paratos & in vrbibus haberent, & ex agris de viis in viam proferrent: præſidiaque in vrbes contraherent, vt ſua cuique reſpublica in manu eſſet. Annibal quo die Vulturnum eſt tranſgreſſus, haud procul à flumine caſtra poſuit. poſtero die præter Cales in agrum Sidicinum peruenit. ibi diem vnum populando moratus, per Sueſſulam Allifanumque & Caſinatem agrum via Latina ducit. ſub Caſinum biduo ſtatiua habita: & paſſim populationes factæ. Inde præter Interamnam Aquinumque in Fregellanum agrum ad Lirim fluuium ventum, vbi interciſum pontem à Fregellanis morandi itineris cauſa inuenit. Et Fuluium Vulturnus tenuerat amnis, nauibus ab Annibale incenſis, rates ad traijciendum exercitum in magna inopia materiæ ægre compa-

comparantem. traiecto ratibus exercitu, reliquum Fuluio expeditum iter, non per vrbes modo, sed circa viam expositis benigne commeatib. erat. alacresque milites alius alium, vt adderet gradum, memor ad defendendam ire patriam, hortabantur. Romam Fregellanus nuncius diem noctemque itinere continuato ingentem attulit terrorem. tumultuosius, quam allatum erat, cursus hominum affingentium vana auditis, totam vrbem conciuerat. ploratus mulierum non ex priuatis solum domibus exaudiebatur, sed vndique matronæ in publicum effusæ circa deûm delubra discurrunt, crinibus passis aras verrentes, nixæ genibus, supinas manus ad cœlum ac deos tendentes, oranteſque, vt vrbem Romam è manibus hostium eriperent: matresque Romanas, & liberos paruos inuiolatos seruarent. Senatus magistratibus in foro præsto est, si quid consulere velint: alij accipiunt imperia, discedunt q; ad suas quisque officiorum partes: alij offerunt se, si quo vsus operæ sit. præsidia in arce, in Capitolio, in muris, circa vrbem, in monte etiam Albano atque arce Tusculana ponuntur. Inter hunc tumultum Q. Fuluium Procos. profectum cum exercitu à Capua affertur. cui ne minueretur imperium, si in vrbem veniſſet, decreuit senatus, vt Q. Fuluio par cum consulibus imperium esset. Annibal infestius perpopulato agro Fregellano propter intercisos pontes, per Frusinatam Ferentinatemque & Anagninum agrum in Labicanum venit. inde Algido Tusculũ petijt: nec receptus mœnibus infra Tusculum dextrorsus Gabios descendit. inde in Pupiniã exercitu demisso, octo millia passuum à Roma posuit castra. Quo propius hostis accedebat, eo maior cædes fiebat fugientiũ, & præcedentibus Numidis: pluresque omnium generum atque ætatum capiebantur. In hoc tumultu Fuluius Flaccus porta Capena cum exercitu Romam ingressus, media vrbe per Carinas Exquilias contendit. inde egressus inter Exquilinam Collinamque portam posuit castra. AEdiles plebis commeatum eo comportarunt. Coss. senatusque in castra venerunt, ibi de summa reip. consultatum. Placuit Coss. circa portas Collinam Exquilinamq; ponere castra: C. Calpurnium Pr. vrbanum Capitolio atque arci præesse: & senatum frequentem in foro contineri, si quid in tam subitis rebus consulto opus esset. Inter hæc Annibal ad Anienem fluuium tria millia passuum ab vrbe castra admouit. ibi statiuis positis, ipse cum duobus millibus equitum ad portam Collinam, vsque ad Herculis templum est progressus: atque vnde proxime poterat, mœnia situmque vrbis obequitans contemplabatur. Id eum tam licenter atque ocioſe facere, Flacco indignum visum est. itaque immisit equites, submouerique, atque in castra redigi hostium equitatum iussit. Cum commissum prælium esset: Coss. transfugas Numidarum, qui tum in Auentino ad mille & CC. erant, media vrbe transire Exquilias iusserunt: nullos aptiores inter conualles tectaque hortorum, & sepulchra, & cauas vndique vias ad pugnandum futuros rati. quos cum ex arce Capitolioque cliuo publico in equis decurrentes quidam vidissent, captum Auentinum conclamauerunt. Ea res tantum tumultum ac fugam præbuit, vt nisi castra Punica extra vrbem fuissent, effusura se omnis pauida multitudo fuerit. Tunc in domos atque in tecta refugiebant: vagosq; in viis suos pro hostibus lapidibus telisq; incessabant. nec comprimi tumultus, apeririq; error poterat, refertis itineribus agrestiũ turba pecorumque, quę repentinus pauor in vrbem compulerat. Equestre prælium secundum fuit, summotiq; hostes sunt. & quia multis locis comprimendi tumultus erant, qui temere oriebantur, placuit, omnes qui dictatores, Coss. censoresve fuissent, cum imperio esse, donec recessisset à muris hostis. Et diei quod reliquum fuit, & nocte insequenti, multi temere excitati tumultus sunt, compressiq;. Postero die transgressus Anienem Annibal, in aciem omnes copias eduxit: nec Flaccus consulesque certamen detrectauere. Instructis vtrinq; exercitibus in eius pugnæ casum, in qua vrbs Romę victori pręmium esset, imber ingens grandine missus ita vtranq; aciem turbauit, vt vix armis retentis in castra sese receperint.

nullius

nullius rei minore quam hostium metu. Et postero die eodem loco acies in- A
structas eadem tempestas diremit. vbi recepissent se in castra, mira serenitas
cum tranquillitate oriebatur. In religionem ea res apud Pœnos versa est: audi-
taq; vox Annibalis fertur, potiundæ sibi vrbis Romæ modo mentem non dari,
modo fortunā. Minuere etiam spem eius & aliæ paruæ magnæque res, magna
illa, quod cum ipse ad mœnia vrbis Romæ armatus sederet, milites sub vexi-
lis in supplementum Hispaniæ profectos audiuit: parua autem, quod per eos
dies cum forte agrum in quo ipse castra haberet, venisse nihil ob id diminuto
pretio, cognitum ex quodam captiuo est. id vero adeo superbum atque indig-
num visum, eius soli quod ipse bello captum possideret haberetque, inuentum
Romæ emptorem: vt extemplo vocato præcone, tabernas argentarias, quæ
circa forum Romanum tunc essent, iusserit venire. His motus ad Turiam flu-
uium castra retulit, sex millia passuum ab vrbe, inde ad lucum Feroniæ per-
git ire, templum ea tempestate inclytum diuitijs. Capenates aliqui accolæ
eius erant, primitias frugum eo, donaque alia pro copia portantes, multo au-
ro argentoque id exornatum habebant. His omnibus donis tum spoliatum tē-
plum, æris acerui, cum rudera milites religione inducti iacerent, post profecti-
onem Annibalis magni inuenti. Huius populatio templi haud dubia inter scrip-
tores est. Cœlius Romam euntem ab Ereto diuertisse eo Annibalem tradit: B
iterque eius ab Reate, Cutilijsque, & ab Amiterno orditur, ex Campania in
Samnium, inde in Pelignos peruenisse: præterque oppidum Sulmonem in Ma-
rucinos transisse: inde Albensi agro in Marsos: hinc Amiterunm, Foruloscue
vicum venisse. Neque ibi error est, quod tanti exercitus vestigia intra tam bre-
uis æui memoriam potuerint confundi. isse enim ea constat. tantum id inter-
est, veneritne eo itinere ad vrbem, an ab vrbe in Campaniam redierit. Cæte-
rum non quantum pertinaciæ ad premendam obsidione Capuam Romanis
fuit, tantum ad defendendā Annibali. nanq; ex Lucanis in Brutium agrum, ad
fretum vero ac Rhegium eo cursu contendit, vt prope repentino aduentu in-
cautos oppresserit. Capua etsi nihilo segnius oppressa per eos dies fuerat, ta-
men aduentum Flacci sensit: & admiratio orta est, non simul regressum Anni-
balem. inde per colloquia intellexerunt relictos se desertosque, & spem Capuę
retinendæ deploratam apud Pœnos esse. Accessit edictum proconsulis ex S.C.
propositum vulgatumque apud hostes: vt qui ciuis Campanus ante certam
diem transisset, sine fraude esset, nec vlla facta est transitio, metu magis eos
quam fide continente: quia maiora in defectione deliquerant, quam quibus
ignosci posset. Cæterum quemadmodum nemo priuato consilio ad hostem
transibat, ita nihil salutare in medium consulebatur. Nobilitas rempub. dese- C
ruerat, neque in senatum cogi poterat. in magistratu autem erat, qui non sibi
honorem adiecisset, sed indignitate sua vim ac ius magistratui quem gerebat,
dempsisset. Iam ne in foro quidem, aut publico loco principum quisquam ap-
parebat. domibus inclusi patriæ occasum cum suo exitio indies expectabant.
summa curæ omnis in Bostarem Hannonemque præfectos præsidii Punici
versa erat, suo non sociorum periculo solicitos. Hi conscriptis ad Annibalem
literis, non libere modo, sed etiam aspere, quibus non Capuam solum traditam
in manum hostibus, sed se quoque & præsidium in omnes cruciatus proditos
incusabant: abiisse eum in Brutios, velut auertentem sese, ne Capua in oculis
eius caperetur. at hercule Romanos ne oppugnatione quidem vrbis Romæ
abstrahi à Capua obsidenda potuisse. tanto constantiorem inimicum Roma-
num, quam amicum Pœnum esse. Si redeat Capuam, bellumque omne eo
vertat: & se, & Campanos paratos eruptioni fore. Non cum Rheginis neque
Tarentinis bellum gesturos transisse Alpes. vbi Romanæ legiones sint, ibi &
Carthaginiensium exercitus debere esse. sic ad Cannas, sic ad Thrasymenum
rem bene gestam, coeundo, conferendo cum hoste castra, fortunam tentan-
do. In hanc sententiam literæ conscriptæ, Numidis proposita mercede iam
professis

professis operam, dantur. Hi specie transfugarum cum ad Flaccum in castra
venissent, vt inde tempore captato abirent: famesque, quæ tam diu Capuæ e-
rat, nulli non probabilem causam transitionis faceret, mulier repente Cam-
pana in castra venit, scortum transfugarum vnius: indicatque imperatori Ro-
mano, Numidas fraude composita transisse, literasque ad Annibalem fer-
re. Id vnum ex ijs qui sibi rem aperuisset, arguere sese paratam esse. Productus
primo, satis constanter ignorare se mulierem simulabat. paulatim deinde con-
uictus veris, cum tormenta posci & parari videret: fassus id ita esse, literæque
prolatæ: & additum etiam indicio, quod celebatur, & alios specie transfuga-
rum Numidas vagari in castris Romanis. Hi supra L X X. comprehensi, & cum
transfugis nouis mulctati virgis, manibusque præcisis Capuam rediguntur.
Conspectum tam triste supplicium fregit animos Campanorum. Concursus
ad curiam populi factus coëgit Lesium senatum vocare: & primoribus, qui iam-
diu publicis consilijs aberant, propalam minabantur, nisi venirent in senatu,
circa domos eorum ituros se, & in publicum omnes vi extracturos esse. Is timor
frequentem senatum magistratui præbuit. Ibi cum cæteri de legatis mitten-
dis ad imperatores Romanos agerent: Vibius Virius, qui defectionis ab Ro-
manis author fuerat, interrogatus sententiam, negat eos qui de legatis & de
pace ac dedirione loquantur, miminisse, nec quid facturi fuerint, si Ro-
manos in potestate habuissent, nec quid ipsis patiendum sit. Quid vos,
inquit, eam deditionem fore censetis, qua quondam, vt aduersus Samnites
auxilium impetraremus, nos nostraque omnia Romanis dedimus? Iam è me-
moria excessit, quo tempore, & in qua fortuna à P. R. defecerimus? iam quem-
admodum in defectione præsidium, quod poterat emitti, per cruciatum, & ad
contumeliam necauerimus? quoties in obsidentes quam inimici eruperimus?
castra oppugnauerimus? Annibalem vocauerimus ad opprimendos eos? hoc
quod recentissimum est, ad oppugnandam Romam hinc eum miserimus?
Age contra, quæ illi infeste in nos fecerint, repetite, vt ex eo quid speretis
habeatis. Cum hostis alienigena in Italia esset, & Annibal hostis, & cuncta
bello arderent: omissis omnibus, omisso ipso Annibale, ambos Coss. & duos
consulares exercitus ad Capuam oppugnandam miserunt. Alterum annum
circunuallatos inclusosq; nos fame macerãt, & ipsi nobiscum vltima pericula,
grauissimos labores perpessi, circa vallũ ac fossas sępe trucidati, & prope ad
extremum castris exuti. Sed omitto hæc. vetus atque vsitata res est, in oppug-
nanda hostium vrbe labores ac pericula pati: illud iræ atque odij execrabilis
indicium est. Annibal ingentibus copiis peditum equitumque castra oppug-
nauit, & ex parte cepit: tanto periculo nihil moti sunt ab obsidione. profectus
trans Vulturnum perussit Calenum agrum: nihil tanta sociorum clade auoca-
ti sunt. Ad ipsam vrbem Romam infesta signa ferri iussit: eam quoque tempe-
statem imminentem spreuerunt. Transgressus Anienem, tria millia passuum
ab vrbe castra posuit. postremo ad mœnia ipsa & ad portas accessit: Romam
se adempturum eis, nisi omitterent Capuam, ostendit: & non omiserunt. Fe-
ras bestias cæco impetu ac rabie concitatas, si ad cubilia & catulos earum
ire pergas, ad opem suis ferendam auertas. Romanos Roma circunsessa, con-
iuges, liberi, quorum ploratus hic quoque prope exaudiebantur: aræ, foci, de-
ũm delubra, sepulchra maiorum temerata ac violata, à Capua non auerterunt,
tanta auiditas supplicij expetendi, tanta sanguinis nostri hauriendi est sitis. nec
iniuria forsitan. nos quoque idem feciissemus, si data fortuna esset. Itaque
quando aliter diis immortalibus visum est, cum mortem ne recusare quidem
debeam: cruciatus contumeliasque quas sperat hostis, dum liber, dum mei
potens sum, effugere morte præterquam honesta, etiam leni possum. non vide-
bo Ap. Claudium & Q. Fuluium victoria insolenti subnixos: neque vinctus per
vrbem Romam triumphi spectaculum trahar, vt deinde in carcere, aut ad pa-
lum deligatus, lacerato virgis tergo, cervicem securi Romanæ subiiciam: nec

dirui

» dirui incendiq; patriam videbo: nec rapi ad ſtuprum matres Campanas, vir- A
» gineſq; & ingenuos pueros. Albam, vnde ipſi oriundi erant, à fundamentis pro-
» ruerunt, ne ſtirpis, ne memoria originum ſuarum extaret: nedum eos Capuæ
» parſuros credam, cui infeſtiores quam Carthagini ſunt. Itaque quibus veſtrum
» ante fato cedere, quam hæc tot & tam acerba videant, in animo eſt: ijs apud
» me hodie epulæ inſtructę parateque ſunt. ſatiatis vino ciboque, poculum idem
» quod mihi datum fuerit, circunferetur. ea potio corpus à cruciatu, animum à
» contumelijs, oculos, aures à videndis audiendiſque omnibus acerbis indigniſ-
» que, quæ manent victos vindicabit. parati erunt, qui magno rogo in propatulo
» ædium accenſo corpora exanima inijciant. Hęc vna via & honeſta & libera ad
» mortem. & ipſi virtutem mirabuntur hoſtes, & Annibal fortes ſocios ſciet ab
» ſe deſertos ac proditos eſſe. Hanc orationē Virij plures audierunt cum aſſen-
ſu, quam forti animo id quod probabant exequi potuerūt. Maior pars ſenatus
multis ſæpe bellis expertam populi Romani clementiam, haud diffidentes ſibi
quoque placabilem fore, legatos ad dedendam Romanis Capuam decre-
uerunt, miſeruntque. Vibium Virium ſeptem & viginti ferme ſenatores do-
mum ſecuti ſunt, epulatique cum eo, & quantum facere potuerant, alienatis
mentibus vino ab imminentis ſenſu mali, venenum omnes ſumpſerunt. inde
miſſo conuiuio dextris inter ſe datis, vltimoque complexu, collachryman- B
tes ſuum patriæque caſum, alij vt eodem rogo cremarentur manſerunt, a-
lij domos digreſſi ſunt. Impletæ cibis vinoque venæ minus efficacem in ma-
turanda morte vim veneni fecerunt, itaque noctem totam plerique eorum, &
diei inſequentis partem, cum animam egiſſent: omnes tamen prius quam a-
perirentur hoſtibus portæ, expirarunt. Poſtero die porta Iouis, quæ aduerſus
caſtra Romana erat, iuſſu proconſulis aperta eſt. ea intromiſſa legio vna, & duę
alæ cum C. Fuluio legato. Is cum omnium primum arma telaque quæ Capuę
erant, ad ſe conferenda curaſſet, cuſtodijs ad omnes portas diſpoſitis, ne quis
exire aut emitti poſſet, præſidium Punicum comprehendit: ſenatum Campa-
num iri in caſtra ad imperatores Romanos iuſſit. quo cum veniſſent, extem-
plo his omnibus catenæ iniectæ, iuſſiq; ad quæſtores deferre, quod auri argen-
tique haberent. auri pondo L X X. fuit, argenti tria millia pondo & C C. ſena-
tores quinque & viginti Cales in cuſtodiam, duodetriginta Theanum miſſi,
quorum de ſententia maxime deſcitum ab Romanis conſtabat. De ſupplicio
Campani ſenatus haudquaquam inter Fuluium Claudiumque conueniebat.
facilis impetrandæ veniæ Claudius, Fuluij durior ſententia erat. Itaque Appi-
us Romam ad ſenatum arbitrium eius rei totum reijciebat. percunctandi eti-
am æquum eſſe poteſtatem fieri Patribus, num communicaſſent conſilia cum C
aliquibus ſociorum Latini nominis municipiorum, & num ope eorum in bello
forent & municipiorum adiuti? id vero minime committendum eſſe, Fuluius
dicere, vt ſolicitarentur criminibus dubijs ſociorum fidelium animi, & ſubijce-
rentur indicibus, queis neq; quid facerent, neq; quid dicerent, quicquam vn-
quam penſi fuiſſet. itaque ſe eam quæſtionem oppreſſurum extincturumq;. Ab
hoc ſermone cum digreſſi eſſent: & Appius quamuis ferociter loquentem col-
legam, non dubitaret tamen literas ſuper tanta re ab Roma expectaturum:
Fuluius ne id ipſum impedimentum incœpto foret, dimittens prętorium, tribu-
nis militum ac præfectis ſociorum imperauit, vti duobus millibus equitum de-
lectis denunciarent, vt ad tertiam buccinam præſto eſſent. Cum hoc equitatu
nocte Theanum profectus, prima luce portam intrauit, atq; in forum perrexit:
concurſuque ad primum equitum ingreſſum facto, magiſtratum Sidicinum ci-
tari iuſſit: imperauitq; vt produceret Campanos quos in cuſtodia haberet. Pro-
ducti omnes, virgiſq; cæſi, ac ſecuri percuſſi. Inde citato equo Cales percurrit,
vbi cum in tribunali conſediſſet, productiq; Campani deligarentur ad palum:
eques citus ab Roma venit: literaſque à C. Calpurnio, populoque Romano Pr.
Fuluio cum tradidiſſet: murmur à tribunali totam concionem peruaſit, deferri
rem

rem integram ad patres de Campanis. Et Fuluius id ita esse ratus, acceptas literas neque resoluras cum in gremio reposuisset, preconi imperauit, vt lictorē lege agere iuberet. Ita de ijs quoque qui Calibus erant, sumptum supplicium. tum literæ lectæ, senatusque consultum, serum ad impediendam rem actam, quæ summa ope approperata erat, ne impediri posset. Consurgentem iam Fuluium Taurea Iubellius Campanus per mediam vadens turbam nomine inclamauit: & cum mirabundus quidnam sese vellet, resedisset Flaccus: Me quoq;, inquit, iube occidi: vt gloriari possis, multo fortiorem quam ipse es, virum abs te occisum esse. Cum Flaccus negaret profecto satis compotem mentis esse, modo prohiberi etiam se, si id vellet, S.C. diceret. tum Iubellius: Quandoquidem, inquit, capta patria propinquis amicisque amissis, cum ipse manu mea coniugem liberosque interfecerim, ne quid indigni paterentur, mihi ne mortis quidem copia eadem est, quæ his ciuibus meis: petatur à virtute inuisæ huius vitæ vindicta. atque ita gladio, quem veste texerat, per aduersum pectus transfixus, ante pedes imperatoris moribundus procubuit. Quia & quod ad supplicium attinet Campanorum, & pleraque alia, de Flacci vnius sententia acta erant. mortuum Appium Claudium sub deditionem Capuæ quidam tradunt. hunc quoque ipsum Tauream neque sua sponte venisse Cales, neque sua manu interfectum: sed dum inter cæteros ad palum deligatur, quia parum inter strepitus exaudiri possent quæ vociferabantur, silentium fieri Flaccum iussisse: tum Tauream illa quæ ante memorata sunt, dixisse virum se fortissimum à nequaquam pari ad virtutem occidi. sub hæc dicta iussu proconsulis præconem ita pronunciasse: Lictor viro forti adde virgas, & in eum primum lege age. Lectum quoque senatusconsultum, priusquam securi feriret, quidam authores sunt: sed quia adscriptum in senatusconsulto fuerit, si ei videretur, integram rem ad senatum reijceret, interpretatum esse, quid magis è republica duceret, æstimationem sibi permissam. Capuam à Calibus reditum est: Attellaque & Calatia in deditionem acceptæ. ibi quoque in eos qui capita rerum erant, animaduersum. ita ad LXXX. principes senatus interfecti, trecenti ferme nobiles Campani in carcerem conditi, alij per sociorum Latini nominis vrbes in custodias dati, varijs casibus interierūt. multitudo alia ciuium Campanorum venundata. De vrbe agroq; reliqua consultatio fuit: quibusdam delendam censentibus vrbem prævalidā, propinquam, inimicam. Cæterum præsens vtilitas vicit. nam propter agrum, quem omni fertilitate terræ satis constabat primum in Italia esse, vrbs seruata est, vt esset aliqua aratorum sedes. vrbi frequentandæ multitudo incolarum libertinorumque & institorum opificumque retenta. ager omnis & tecta publica populi Romani facta. Cæterum habitari tantum tanquam vrbem, Capuam, frequetarique placuit: corpus nullum ciuitatis, nec senatus, nec plebis concilium, nec magistratus esse: sine consilio publico, sine imperio multitudinem nullius rei inter se sociam ad consensum inhabilem fore, præfectum ad iura reddenda ab Roma quotannis missuros. Ita ad Capuam res compositæ, consilio ab omni parte laudabili, seuere & celeriter in maxime noxios animaduersum: multitudo ciuium dissipata in nullam spem reditus: non sæuitum incendijs ruinisque in tecta innoxia, murosque: & cum emolumento quæsita etiam apud socios lenitatis species incolumitate vrbis nobilissimæ opulentissimæque, cuius ruinis omnis Campania, omnes qui Campaniam circa accolunt populi ingemuissent: confessio expressa hosti, quanta vis in Romanis ad expetendas pœnas ab infidelibus socijs, & quam nihil in Annibale auxilij ad receptos in fidē tuendos esset. Romani proconsules perfuncti, quod ad Capuam attinebat cura, Claudio Neroni ex ijs duabus legionibus quas ad Capuam habuerat, sex millia peditum, & trecenos equites, quos ipse legisset, & socium Latini nominis peditum numerum parem, & octingentos equites decernunt. Eum exercitum Puteolis in naues impositum Nero in Hispaniam transportauit. Cum Tarraconem nauibus

veniisset,

veniſſet, expoſitiſque ibi copijs, & nauibus ſubductis, ſocios quoque nauales A
multitudinis augendæ cauſa armaſſet: profectus ad Iberum flumen, exercitum
ab T. Fonteio & L. Martio accepit. inde pergit ad hoſtes ire. Aſdrubal Amil-
caris ad Lapides atros caſtra habebat in Auſetanis, is locus eſt inter oppida
Illyturgin & Mentiſſam. huius ſaltus fauces Nero occupauit. Aſdrubal ne in
arcto res eſſet, caduceatorem miſit, qui promitteret, ſi inde miſſus foret, ſe om-
nem exercitum ex Hiſpania deportaturum. Quam rem cum læto animo Ro-
manus accepiſſet, diem poſterum Aſdrubal colloquio potiuit, vt Romani leges
conſcriberent de tradendis arcibus vrbium, dieque ſtatuenda, ad quam præſi-
dia deducerentur, ſuaque omnia ſine fraude Pœni deportarent. Quod vbi im-
petrauit, extemplo primis tenebris, atque inde tota nocte, quod grauiſſimum
exercitus erat, Aſdrubal quacunque poſſet, euadere è ſaltu iuſſit. data ſedulo
opera eſt, ne multi ea nocte exirent, vt ipſa paucitas tum ad hoſtem ſilentio
fallendum aptior, tum ad euadendum per arctas ſemitas ac difficiles eſſet.
Ventum inſequenti die ad colloquium eſt: ſed loquendo plura ſcribendoque
dedita opera, quæ in rem non eſſent, die conſumpto, in poſterum dilatum eſt.
addita inſequens nox ſpacium dedit & alios emittendi: nec poſtero die res fi-
nem inuenit. ita aliquot dies diſceptando palam de legibus, nocteſque emittē-
dis clam è caſtris Carthaginienſibus abſumptæ. & poſteaquam maior pars e- B
miſſa exercitus erat, iam ne ijs quidem quæ vltro dicta erant, ſtabatur: minuſ-
que ac minus, cum timore ſimul fide decreſcente, conueniebat. Iam ferme pe-
deſtres omnes copiæ euaſerant è ſaltu: cum prima luce denſa nebula ſaltum
omnem campoſq; circa intexuit. quod vbi ſenſit Aſdrubal, mittit ad Neronē,
qui in poſterum diem colloquium differret. illum diem religioſum Carthagini-
enſibus ad agendum quicquā rei, feriatum eſſe. Ne tum quidem ſuſpecta fraus,
cum data eſſet venia eius diei, extemplo Aſdrubal cum equitatu elephantiſq;
caſtris egreſſus, ſine vllo tumultu in tutum euaſit. Hora ferme quarta depulſa
ſole nebula aperuit diem, vacuaq; hoſtium caſtra conſpexerunt Romani. Tum
demum Claudius Punicam fraudem agnoſcens, vt ſe dolo captum ſenſit, profi-
ciſcentem inſtitit ſequi, paratus confligere acie: ſed hoſtis detrectabat pug-
nam. leuia tamen prælia inter extremum Punicum agmen, præcurſoreſq; Ro-
manorum fiebant. Inter hæc Hiſpaniæ populi, nec qui poſt cladem acceptam
defecerant, redibant ad Romanos, nec vlli noui deficiebant. Et Romæ ſena-
tui populoque poſt receptam Capuam non Italiæ iam maior quam Hiſpaniæ
cura erat. & exercitum augeri, & imperatorem mitti placebat. nec tamen quē
mitterent, ſatis conſtabat: quoniam illuc, vbi duo ſummi imperatores intra dies
XXX. cecidiſſent, qui in locum duorum ſuccederet, extraordinaria cura deli-
gendus eſſet. Cum alij alium nominarent, poſtremum eo decurſum eſt, vt po-
pulus proconſuli creando in Hiſpaniam comitia haberet. diemq; comitijs con-
ſules edixerunt. Primo expectauerant, vt quæ ſe tanto imperio dignos crede-
rent, nomina profiterentur. quæ vt deſtituta expectatio eſt, redintegratus luc-
tus acceptæ cladis, deſideriumque imperatorum amiſſorum. Mœſta itaque ci-
uitas prope inops conſilij, comitiorum die tamen in campum deſcendit. atque
in magiſtratus verſi, circumſpectant ora principum aliorum alios intuentium,
fremuntque, adeo perditas res, deſperatumque de rep. vt nemo audeat in Hi-
ſpaniam imperium accipere. Cum ſubito P. Cornelius illius qui in Hiſpania ce-
ciderat, filius, quatuor & viginti ferme annos natus, profeſſus ſe petere, in ſu-
periore vnde conſpici poſſet loco conſtitit. In quem poſtquam omnium ora
conuerſa ſunt, clamore ac fauore ominati extemplo ſunt felix fauſtumque
imperium. iuſſi deinde inire ſuffragium, ad vnum omnes non centuriæ modo
ſed etiam homines P. Scipioni imperium eſſe in Hiſpaniam iuſſerunt. Cæ-
terum poſt rem actam, vt iam reſederat impetus animorum ardorq; ſilentium
ſubito ortum, & tacita cogitatio, quidnam egiſſent noui, quod fauor plus va-
luiſſet, quam ratio ætatis, maxime pœnitebat. quidam fortunam etiam domū
horrebant

horrebant,nomenque,ex funestis duabus familiis,in eas prouincias, vbi inter sepulchra patris patruique res gerendæ essent,proficiscentis. Quam vbi ab re tanto impetu acta solicitudinem curamque hominum animaduertit, aduocata concione, ita de ætate sua, imperioque mandato, & bello quod gerendum esset,magno elatoque animo disseruit,vt ardorem eum qui residerat,excitaret rursus,innouaretque & impleret homines certiores spei, quam quantam fides promissi humani, aut ratio ex fiducia rerum subiicere solet. Fuit enim Scipio non veris tantum virtutibus mirabilis,sed arte quoque quadam ab iuuenta in ostentationem earum compositus: pleraq; apud multitudinem aut per nocturnas visa species,aut velut diuinitus mente monita,agens:siue & ipse capti quadam superstitione animi,siue vt imperia consiliaque, velut sorte oraculi missa,sine cunctatione assequeretur.ad hæc iam inde ab initio præparans animos, ex quo togam virilem sumpsit, nullo die prius vllam publicam priuatamque rem egit,quam in Capitolium iret,ingressusque ædem consideret: & plerunque tempus solus in secreto ibi tereret.Hic mos,qui per omnem vitam seruabatur,seu consulto seu temere vulgatæ opinioni fidem apud quosdã fecit, stirpis eum diuinæ virum esse: retulitque famam in Alexandro magno prius vulgatam,& vanitate & fabula parem: anguis immanis concubitu conceptum & in cubiculo matris eius pertæpe visam prodigij eius speciem,interuentuque hominum euolutam repente,atque ex oculis elapsam.His miraculis nunquam abipso elusa fides est: quin potius aucta arte quadam, nec abnuendi tale quicquam,nec palam affirmandi. Multa alia eiusdem generis, alia vera, alia assimulata,admirationis humanæ in eo iuuene excesserant modum, quibus freta tunc ciuitas, ætati haudquaquam maturæ tantam molem rerum, tantumque imperium permisit. Ad eas copias quas ex vetere exercitu Hispania haberat,quæque à Puteolis cum Claudio Nerone traiectę erant, decem millia peditum, & mille equites adduntur, & M. Iunius Syllanus Prætor adiutor ad res gerendas datus est. Ita cum XXX. nauium classe (omnes autem quinqueremes erant) ostiis Tyberinis profectus præter oram Tusci maris,Alpes atque Gallicum sinum, & deinde Pyrenes circunuectus promontoriũ,Emporiis vrbe Græca(oriundi & ipsi à Phocæa sunt)copias exposuit. indesequi nauibus iussis, Tarraconem pedib. profectus,conuentum omnium sociorum(etenim legationes ad famam aduentus eius ex omni se prouincia effuderant)habuit: naues ibi subduci iussit: remissis quatuor triremibus Massiliensium,quæ officij causa ab domo prosecutæ fuerant. Responsa inde legationibus suspensis varietate tot casuum dare cœpit: ita elato ab ingenti virtutum suarum fiducia animo,vt nullum ferox verbum excideret: ingensq; omnib.quæ diceret,cum maiestas inesset, tum fides. Profectus ab Tarracone,& ciuitates sociorum,& hyberna exercitus adiit,collaudauitq; milites, quod duabus tantis cladibus deinceps icti prouinciam obtinuissent: nec fructum secundarum rerũ sentire hostes passi,omni cis Iberum agro eos arcuissent,socios; cum fide tutati essent.Martium secũ habebat cum tanto honore, vt facile appareret,nihil minus eum vereri,quam ne quis obstaret gloriæ suæ.Successit inde Neroni Syllanus.& in hyberna noui milites deducti. Scipio omnibus quæ adeunda agendaque erant mature aditis peractisque, Tarracomen concessit. Nihilo minor fama apud hostes Scipionis erat,quam apud ciues socios; : & diuinatio quædam futuri,quo minus ratio timoris reddi poterat eo opportune maiorem inferens metum.In hyberna diuersi concesserant: Asdrubal Gisgonis vsque ad Oceanum & Gades : Mago in mediterranea,maxime supra Castulonensem saltum.Asdrubal Amilcaris filius proximus Ibero circa Saguntum hybernauit. Aestatis eius extremo,quo capta est Capua,& Scipio in Hispaniam venit: Punica classis ex Sicilia Tarentum accita ad arcendos commeatus præsidij Romani,quod in arce Tarentina erat,clauserat quidem omnes ad arcem à mari aditus: sed assidendo diutius arctiorem annonam sociis quam hosti faciebat.

non enim tantum subuehi oppidanis per pacata littora apertosq; portus præ- A
sidio nauium Punicarum poterat, quantum frumenti classis ipsa turba nauali
missa ex omni genere hominum absumebat: vt arcis præsidium etiam sine in-
uecto,quia ibi pauci erant, ex ante præparato sustentari posset: Tarentinis
classique ne inuectum quidem sufficeret: tandem maiore gratia quam vene-
rat,classis dimissa est.annona haud multum laxauerat: quia remoto maritimo
præsidio subuehi frumentum non poterat.Eiusdem æstatis exitu M. Marcellus
ex Sicilia prouincia cum ad vrbem venisset,à C.Calpurnio Pr.senatus ei ad æ-
dem Bellonæ datus est,ibi cum de rebus ab se gestis disseruisset,questus le-
niter non suam magis quam militum vicem. quod prouincia confecta exer-
citum deportare non licuisset, postulauit,vt triumphanti vrbem inire liceret,
id non impetrauit. Cum multis verbis actum esset,vtrum minus conueniret,
cuius nomine absentis ob res prospere ductu eius gestas supplicatio decre-
ta foret, & dis immortalibus habitus honos, ei præsenti negare trium-
phum: an quem tradere exercitum successori iussissent, quod nisi manente
in prouincia bello non decerneretur, eum quasi debellato triumphare, cum
exercitus testis meriti atque immeriti triumphi abesset: medium visum, vt o-
uans vrbem iniret. Tribuni plebis ex authoritate senatus ad populum tule-
runt,vt M. Marcello,quo die vrbem ouans iniret,imperium esset.Pridie quam B
vrbem iniret,in monte Albano triumphauit. inde ouans multam præ se præ-
dam in vrbem intulit. Cum simulacro captarum Syracusarum catapultę ba-
listæque, & alia omnia instrumenta belli lata,& pacis diuturnæ regiæque
opulentiæ ornamenta, argenti ærisque fabrefacta vasa, & alia suppellex,
preciosaque vestis: & multa nobilia signa, quibus inter primas Græciæ vr-
bes Syracusæ ornatæ fuerant. Punicæ quoq; victoriæ signum, octo ducti ele-
phanti.Et non minimum fuere spectaculum cum coronis aureis præcedentes
Sosis Syracusanus,& Mericus Hispanus,quorum altero duce nocturno Syracu-
sas introitum erat: alter Nassium,quodq; ibi præsidij erat,prodiderat. His am-
bobus ciuitas data, & quingenta iugera agri: Sosidi in agro Syracusano,qui
aut regius,aut hostium populi Romani fuisset, & ædes Syracusis cuius vellet
eorum,in quos belli iure animaduersum esset: Merico,Hispaniisq;, qui cum eo
transierant,vrbs agerque in Sicilia ex ijs, qui à populo Romano defecissent,
iussa dari.id M.Cornelio mandatũ,vt vbi ei videretur, vrbẽ agrumq; eis assig-
naret.In eodem agro,Belligeni, per quem illectus ad transitionem Mericus
erat,C C C C iugera agri decreta.Post profectionem ex Sicilia Marcelli Pu-
nica classis octo millia peditum, tria Numidarum equitum exposuit. Ad eos
Murgentinæ desciuerunt terræ,secutæ defectionem earum Hybla & Magella C
sunt,& ignobiliores quædam aliæ.Et Numidæ præfecto Mutinæ vagi per totã
Siciliam sociorum populi Romani agros vrebant. Super hæc exercitus Ro-
man. iratus, partim quod cum imperatore non deuectus ex prouincia es-
set, partim quod in oppidis hybernare vetiti erant, segni fungebantur mili-
tia: magisq eis author ad seditionem,quam animus deerat. Inter has difficul-
tates M. Cornelius Pr. & militum animos nunc consolando nunc castigando
sedauit: & ciuitates omnes quæ defecerant,in deditionem redegit: atque ex
his Murgantiam Hispanis,quibus vrbs agerq; debebatur,ex S.C. tribuit. Con-
sules cum ambo Apuliam prouinciam haberent, minusq; iam terroris à Pœnis
& Annibale esset, sortiri iussi Apuliam Macedoniamque prouincias: Sulpitio
Macedonia euenit,isque Leuino successit.Fuluius Romam comitiorum causa
accersitus,cum Comitia consulibus rogandis haberet: prærogatiua centuria
iuniorum declarauit T. Manlium Torquatum,& T.Octacilium. Manlius qui
præsens erat,gratulandi causa cum turba coiret, nec dubius esset consensus
populi,magna circunfusus turba ad tribunal consulis venit: petitq; vt pauca
sua verba audiret,centuriamque quæ tulisset suffragium,reuocari iuberet. E-
rectis omnibus expectatione quidnam postulaturus esset, oculorum valetudi-

nem

nem excusauit. Impudentem & gubernatorem & imperatorem esse, qui cum alienis oculis ei omnia agenda sint, postulet sibi aliorum capita ac fortunas committi, proinde si videretur, & redire in suffragium centuriam iuniorum iuberet: & meminisset in consulibus creandis belli, quod in Italia sit, temporumque reipublicæ. vix dum requiescere aureis à strepitu & tumultu hostili, quo paucos ante menses assederint prope mœnia Romana. Post hæc cum centuria frequens succlamasset, nihil se mutare sententiæ, eosdemque consules dicturos esse: tum Torquatus: Neque ego vestros, inquit, mores consul ferre potero, neque vos imperium meum. redite in suffragium, & cogitate bellum Punicum in Italia, & hostium ducem Annibalem esse. Tum centuria & authoritate mota viri, & admirantium circa fremitu, perit à consule, vt centuriam seniorum citaret. velle sese cum maioribus natu colloqui, & ex authoritate eorum consules dicere. Citatis centuriæ senioribus, datum secreto in ouili cum his colloquendi tempus. Seniores de tribus consulendum dixerunt esse: duobus iam plenis honorum, Q. Fabio & M. Marcello (& si vtique nouum aliquem aduersus Pœnos consulem creari vellent) M. Valerium Læuinum egregias aduersus Philippum regem terra marique res gessisse. Ita de tribus consulatione data, senioribus dimissis, iuniores suffragium ineunt, M. Claudium Marcellum fulgentem tum Sicilia domita, & M. Valerium absentem C o s s. dixerunt. authoritatē prærogatiuæ omnes centuriæ secutæ sunt. Eludant nunc antiqua mirantes. non equidem si qua sit sapientium ciuitas, quam docti fingunt magis quam norunt: aut principes grauiores temperantioresque à cupidine imperij, aut multitudinem melius moratam censeam fieri posse. centuriam vero iuniorum seniores consulere voluisse, quibus imperium suffragio mandaret, vix vt verisimile sit, parentum quoque hoc seculo vilis leuisque apud liberos authoritas fecit. Prætoria inde comitia habita, P. Manlius Volso, & L. Manlius Acidinus, & C. Lectorius, & L. Cincius Alimentius creati sunt. Forte ita incidit, vt comitijs perfectis nunciaretur T. Octacilium, quem T. Manlio, nisi interpellatus ordo comitiorum esset, collegam absentem daturus fuisse videbatur populus, mortuum in Sicilia esse. Ludi Apollinares & priore anno fuerant, & eo anno vt fierent, referente C. Calpurnio Pr. senatus decreuit, vt in perpetuum vouerentur. Eodem anno prodigia aliquot visa, nunciataque sunt. In æde Concordiæ Victoria quæ in culmine erat, fulmine icta decussaque ad Victorias quæ in ante fixæ erant, hæsit, neque inde procidit. & Anagniæ & Fregellis nunciatum est murum portasq; de cœlo tactas. & In foro Sudertano sanguinis riuos per diem totum fluxisse. & Ereti lapidibus pluuisse. & Reate mulā peperisse. Ea prodigia hostijs maioribus sunt procurata: & obsecratio in vnum diem populo indicta, & nouendiale sacrum. sacerdotes publici aliquot eo anno mortui sunt, nouique suffecti, in locum M. AEmilij Numidæ decemuiri sacrorum M. AEmilius Lepidus: in locum M. Pomponij Mathonis pontificis C. Liuius: in locum Sp. Caruilij Maximi auguris M. Seruilius. T. Octacilius Crassus pontifex, quia exacto anno mortuus erat, ideo nominatio in locum eius non est facta. C. Claudius flamen dialis quod exta perperam dederat, flaminio abijt. Per idem tempus M. V. Læuin. tentatis prius per secreta colloquia principum animis ad indictum ante ad idipsum concilium AEtolorum classe expedita venit. Vbi cum Syracusas Capuamque captas in fidem, in Italiaque rerum secundarum successum ostentasset: adiecisseque, iam inde à maioribus traditum morem Romanis colendi socios: ex quibus alios in ciuitatem, atque æquum secum ius accepissent: alios in ea fortuna haberent, vt socij esse quam ciues mallent: AEtolos eo in maiore futuros honore, quod gentium transmarinarum in amicitiam primi veniissent. Philippum eis & Macedonas graues accolas esse, quorum se vim ac spiritus etiam fregisse: & eo redactos esse, vt non ijs modo vtribus, quas per vim ademissent AEtolis, excedant: sed ipsam Macedoniam infestā habeant. Et Acernanas quos ægre ferrent Aetoli à corpore suo diremp-

tos,restituturum se in antiquam formulam,iurisq; ac ditionis eorum.Hæc dicta promissaque à Romano imperatore,Scopas,qui tum prętor gentis erat,& Dorimachus princeps AEtolorum affirmarunt authoritate sua, minore cum verecundia & maiore cum fide vim maiestatemque populi Romani extollentes, maxime tamen spes potiundæ mouebat Acarnaniæ. Igitur conscriptæ conditiones,quibus in amicitiam societatemque populi Romani venirent.additumq; vt si placeret vellentque,eodem iure amicitiæ Elei Lacedęmonijq;, & Attalus & Pleuratus & Scerdiletus essent: Asiæ Attalus,hi Illyriorum reges.Bellum vt extemplo AEtoli cum Philippo terra gererent.Nauibus ne minus viginti quinqueremibus adiuuaret Romanus.Vrbium Corcyra tenus ab AEtolia incipienti solum tectaque, & muri cum agris AEtolorum alia omnis præda populi Romani esset. Darentque operam Romani vt Acarnaniam AEtoli haberent. Si AEtoli pacem cum Philippo facerent, fœderi adscriberent: ita ratam eorum pacem,si Philippus arma ab Romanis socijsq;, quique eorum ditionis essent, abstinuisset. Item si populus Romanus fœdere iungeretur regi, vt caueret ne ius ei belli inferendi AEtolis socijsq;eorum esset. Hæc conuenerunt,conscriptaq; biennio post,Olympiæ ab AEtolis,in Capitolio ab Romanis, vt testata sacratis monumentis essent, sunt posita. Moræ causa fuerant retenti Romæ diutius legati AEtolorum. nec tamen impedimento id rebus gerendis fuit, & AEtoli extemplo mouerunt aduersus Philippum bellum: & Leuinus Zacynthum(parua insula est, propinqua AEtoliæ: vrbem vnam eodem quo ipsa est nomine habet,eam præter arcem vi cepit) & OEniada Naxumque Acarnanum captas AEtolis contribuit. Philippum quoque satis implicatum bello finitimo ratus, ne Italiam Pœnosq; & pacta cum Annibale posset respicere, Corcyram ipse se recepit.Philippo AEtolorum defectio Pellæ hybernanti allata est.itaque quia primo vere moturus exercitum in Græciam erat, Illyrios finitimasq; eis vrbes alieno metu quietas vt Macedonia haberet, expeditionē subitam in Oricinorum atque Appolloniatum fines fecit,egressosq; Apolloniatas cum magno terrore ac pauore compulit intra muros.vastatis proximis Illyrijs in Pelagoniam eadem celeritate vertit iter. inde Dardanorum vrbem sitam in Macedonia, transitum Dardanis facturam,cepit. His raptim actis, memor AEtolici iunctique cum eo Romani belli per Pelagoniam & Nymphæum & Boleam in Thessaliā descendit.ad bellum secum aduersus AEtolos capessēdum incitari posse homines credebat: & relicto ad fauces Thessaliæ Perseo cum quatuor millibus armatorum ad arcēdos aditu AEtolos,ipse priusquam maioribus occuparetur rebus, in Macedoniam atque inde in Thraciam exercitum ad Medos eduxit. Incurrere ea gens Macedoniam solita erat,vbi regem occupatū externo bello,ac sine præsidio esse regnum sensisset.Ad Phragandas igitur vastare agros,& vrbem Iamphorinam, caput arcemque Medicæ oppugnare cœpit.Scopas vbi profectum in Thraciam regem,occupatumque ibi bello audiuit,armata omni iuuentute AEtolorum,bellum inferre Acarnaniæ parat.Aduersus quos Arcarnum gens & virib. impar, & iam mœnia OEniadon Naxumque amissa cernens,Romanaque insuper arma ingruere,ira magis instruit,quā consilio bellum.coniugibus liberisque & senioribus supra LX. annos in propinquam Epirum missis,ab XV.ad LX.annos coniurant, nisi victores, se non redituros.qui victus acie excessisset,eum ne quis vrbe,tecto,mensa, lare reciperet, diram execrationem in populares, obtestationem quam sanctissimam potuerunt,aduersus hospites composuerunt: precatique simul Epirotas sunt vt qui suorum in acie cecidissent, eos vno tumulo contegerent, adhiberent humatis titulum: Hic siti sunt Acarnanes,qui aduersus vim atq; iniuriam AEtolorum pro patria pugnantes,mortem occubuerunt. Per hæc incitatis animis,castra in extremis finibus suis obuiam hosti posuerunt. nuncijs ad Philippum missis,quanto res in discrimine esse: omittere Philppum id quod in manibus erat, coegerunt bellum, Iamphorina per deditionem recepta,

prosper

prospero alio successu rerum. AEtolorum impetum tardauerat primo coniurationis fama Acarnanicæ: deinde auditus Philippi aduentus regredi etiam in intimos coegit fines. Nec Philippus, quamquam ne opprimerentur Acarnanes, itineribus magnis ierat: vltra Clinen est progressus. inde cum audisset reditum AEtolorum ex Acarnania, & ipse Pellam redijt. Læuinus veris principio à Corcyra profectus nauibus, superato Leucate promontorio, cum venisset Naupactum: Anticyram inde se petiturum edixit, vt præsto ibi Scopas AEtolique essent. Sita Anticyra est in Locride læua parte sinum Corinthiacum intrantibus. breue terra iter eo, breuis nauigatio ab Naupacto est. Tertio ferme post die vtrinque oppugnari cœpta est. grauior à mari oppugnatio erat: quia & tormenta machinæq; omnis generis in nauibus erant, & Romani inde oppugnabant. itaque intra paucos dies recepta vrbs per deditionem, AEtolis traditur. præda ex pacto Romanis cessit. Literæ Leuino redditæ, consulem eum absentem declaratum, & successorem venire P. Sulpitium. cæterum diuturno ibi morbo implicitus, serius spe omnium Romam venit. M. Marcellus cum Idibus Martijs consulatum iniisset, senatum eo die moris modo causa habuit, professus nihil se absente collega, neque de republica, neque de prouincijs acturum. Scire se frequentes Siculos prope vrbem in villis obtrectatorum suorum esse: quibus tantum abesse vt per se non liceat palam Romæ crimina edita fictaque ab inimicis vulgare: vt ni simularent aliquem sibi timorem absente collega dicendi de consule esse, ipse eis extemplo daturus senatum fuerit. vbi quidem collega venisset, non passurum quicquam prius agi, quam Siculi in senatum introducantur. delectum prope à M. Cornelio per totam Siciliam habitum, vt quamplurimi quæstum de se Romam venirent. eundem literis falsis vrbem implesse, bellum in Sicilia esse, vt suam laudem minuat. Moderati animi gloriam eo die adeptus consul senatum dimisit. ac prope iustitium omnium rerum futurum videbatur, donec alter consul ad vrbem veniisset. Otium, vt solet, excitauit plebis rumores, belli diuturnitate & vastatos agros circa vrbem, qua infesto agmine isset Annibal: & exhaustam delectibus Italiam, & pro republica Cannis exercitus cæsos querebantur: & consules bellicosos ambos viros acres nimis & feroces creatos: qui vel in pace tranquilla bellum excitare possent, nedum in bello respirare ciuitatem forent passuri. Interrupit hos sermones nocte, quæ pridie Quinquatrus fuit, pluribus simul locis circa forum incendium ortum. eodem tempore septem tabernæ, quæ postea quinque, & argentariæ, quæ nunc noui appellantur, arsere. comprehensa postea priuata ædificia (neque enim tum basilicæ erant) comprehensæ latumiæ forumque piscatorium, & atrium regium. ædes Vestæ vix defensa est, tredecim maxime seruorum opera, qui in publicum redempti, ac manumissi sunt. nocte ac die continuatum incendium fuit. nec vlli dubium erat, humana id fraude factum esse, quod pluribus simul locis, & in ijs diuersis, ignes coorti essent. Itaque consul ex authoritate senatus pro concione edixit, qui quorum opera id conflatum incendium profiteretur, præmium fore libero pecuniam, seruo libertatem. Eo præmio inductus Campanorum Calauiorum seruus (Manus ei nomen erat) indicauit, dominos, & quinque præterea iuuenes nobiles Campanos, quorum parentes à Quinto Fuluio securi percussi erant, id incendium fecisse: vulgoque facturos alia, ni comprehendantur. Comprehensi, familiæque eorum. & primo eleuabatur index, indiciumque: pridie eum verberibus castigatum ab dominis discessisse: per iram ac leuitatem ex re fortuita crimen cõmentum. cæterum vt coram coarguebantur, & quæstio ex ministris facinoris foro medio haberi cœpta est, fassi omnes, atque in dominos seruosque conscios animaduersum est. indici libertas data, & viginti millia æris. Consuli Leuino Capuam prætereunti circumfusa multitudo Campanorum est, obsecrantium cum lachrymis, vt sibi Romam ad senatum ire liceret oratum, si qua misericordia tandem flecti possent, ne se ad vltimum perditum irent, nomenq;

Campanorum à Q Flacco deleri ſinerent. Flaccus ſibi priuatam ſimultatem cum Campanis negare vllam eſſe, publicas inimicitias & hoſtiles eſſe: & futuras, quoad alieno animo in populum Romanũ eſſe ſciret. nullam enim in terris gentem eſſe, nullum infeſtiorem populum nomini Romano. ideo ſe mœnibus incluſos tenere eos: quia ſi qui euaſiſſent aliqua, velut feras beſtias per agros vagari, & laniare & trucidare quodcunque obuium detur. alios ad Annibalem transfugiſſe, alios ad Romam incendendam profectos. inuenturum in ſemiuſto foro conſulem veſtigia ſceleris Campanorum. Veſtæ ædem petitam, & æternos ignes, & conditum in penetrali fatale pignus imperij Romani. ſe minime cenſere tutum eſſe, Campanis poteſtatem intrandi Romana mœnia fieri. Leuinus Campanos iureiurando à Flacco adactos, quinto die quam à ſenatu reſponſum accepiſſent, Capuam redituros, ſequi ſe Romam iuſſit. Hac circumfuſus multitudine ſimul Siculis obuiam egreſſis, poteſtatem Romam adeundi fecit: clariſſimarum vrbium excidio celeberrimis viris victos bello accuſatores in vrbem adducens. De republica tamen primum ac de prouincijs ambo conſules ad ſenatum retulere. Ibi Leuinus quo ſtatu Macedonia, & Græcia, AEtoli, Acarnanes Locrique eſſent, quaſque ibi res ipſe egiſſet terra marique, expoſuit. Philippum inferentem bellum AEtolis, in Macedoniam retro abſe compulſum, ad intima penitus regni abijſſe, legionemque inde deduci poſſe. B claſſem ſatis eſſe ad arcendum Italia regem. Hæc de ſe, deque prouincia cui præfuerat. Conſulum de prouincijs communis relatio fuit. Decreuere patres, vt alteri conſulum Italia, bellumque cum Annibale, prouincia eſſet: alter claſſem cui T. Octacilius præfuiſſet: Siciliamque prouinciam cum L. Cincio prætore obtineret. Exercitus eis duo decreti, qui in Hetruria Galliaque eſſent: eæ quatuor erant legiones. vrbanæ duæ ſuperioris anni in Hetruriam: duæ quibus Sulpitius Coſ. præfuiſſet, in Galliam mitterentur. Galliæ & legionibus præeſſet, quem conſul cuius Italia prouincia eſſet, præfeciſſet. In Hetruriam C. Calpurnius poſt prætoram, prorogato in annum imperio miſſus. & Q Fuluio Capua prouincia decreta, prorogatumque in annum imperium. Exercitus ciuium ſociorumque minui iuſſus, vt ex duabus legionibus vna legio quinque millia peditum, & trecenti equites eſſent: dimiſſis qui plurima ſtipendia haberent: & ſociorum ſeptem millia peditum: & trecenti equites relinquerentur: eadem ratione ſtipendiorum habita in veteribus militibus dimittendis. Cn. Fuluio Coſ. ſuperioris anni, nec de prouincia Apulia, nec de exercitu quem habuerat, quicquam mutatum: tantum in annum prorogatum imperium eſt. P. Sulpitius collega eius omnem exercitum, prꝛter ſocios nauales, iuſſus, dimittere eſt. Item ex Sicilia exercitus cui M. Cornelius prꝛeſſet: vbi conſul in pro- C uinciam veniſſet, dimitti iuſſus. L. Cincio Pr. ad obtinendam Siciliam Cannenſes milites dati, duarum inſtar legionum. Totidem legiones in Sardiniam P. Manlio Volſoni Pr. decretæ: quibus L. Cornelius in eadem prouincia priore anno prꝛfuerat. Vrbanas legiones ita ſcribere conſules iuſſi, ne quem militem facerent, qui in exercitu M. Claudij, M. Valerij, Fuluijq; fuiſſent: neve eo anno plures quam vna & viginti Romanæ legiones eſſent. His ſenatusconſultis perfectis, ſortiti prouincias conſules. Sicilia & claſſis Marcello, Italia cum bello aduerſus Annibalem Leuino euenit. Quæ ſors velut iterũ captis Syracuſis ita exanimauit Siculos expectatione ſortis in conſulum conſpectu ſtantes, vt comploratio eorum flebileſque voces, & extemplo oculos hominum conuerterent, & poſtmodum ſermones prębuerint. Circumibant enim ſenatum cum veſte ſordida, affirmantes, ſe non modo ſuam quiſque patriam, ſed totam Siciliam relicturos, ſi eo Marcellus iterum cum imperio rediſſet. nullo ſuo merito eum ante implicabilem in ſe fuiſſe: quid iratum, quod Romam de ſe queſtum veniſſe Siculos ſciat facturum? obrui AEtnæ ignibus, aut mergi freto, ſatius illi inſulæ eſſe, quam velut dedi noxæ inimico. Hæ Siculorum querelæ per domos primum nobilium circumlatæ, celebrateque ſermonibus.

quos

A quos partim misericordia Siculorum, partim inuidia Marcelli excitabat, in se-
natum etiam peruenerunt. Postulatum à cõsulibus est, vt de permutandis pro-
uinciis senatum consulerent. Marcellus, si iam auditi ab senatu Siculi essent, a-
liam forsitan futuram fuisse sententiam suam, dicere nunc ne quis timore fre-
nari eos dicere posset, quo minus de eo libere quærantur, in cuius potestate
mox futuri sint: si collegæ nihil interesit, mutare se prouinciam paratum esse, de-
precari senatus præiudicium. nam cum extra sortem collegæ optionem dare
prouinciæ iniquum fuerit, quanto maiorem iniuriam, imo contumeliam esse,
sortem suam ad eum transferri? Ita senatus, cum quid placeret, magis osten-
disset, quam decreuisset, dimittitur. Inter ipsos consules permutatio prouincia-
rum, rapiente fato Marcellum ad Annibalem facta est: vt ex quo primus ad-
uersæ pugnæ gloriam ceperat, in eius laudem postremus Romanorum impera-
torum, prosperis tum maxime bellicis rebus, caderet. Permutatis pronuncijs,
Siculi in senatum introducti, multa de Hieronis regis fide perpetua erga po-
pulum Romanum verba fecerunt in gratiam publicam auertentes. Hieronymum ac postea Hippocratem & Epicidem tyrannos, cum ob alia, tum propter
defectionem ab Romanis ad Annibalem, inuisos fuisse sibi ob eam causam, &
Hieronymum à principibus iuuentutis prope publico consilio interfectum, &
B in Epicidis Hippocratisque cædem septuaginta nobilissimorum iuuenum con-
iurationem factam. quos Marcelli mora destitutos, quia ad prædictum tempus
exercitum ad Syracusas non admouisset, indicio facto, omnes ab tyrannis in-
terfectos. Eam quoque Hippocratis atque Epicidis tyrannidem Marcellum
excitasse Leontinis crudeliter direptis. Nunquam deinde principes Syracusa-
norum desisse ad Marcellum transire, pollicerique, se vrbem cum vellet, ei
tradituros: sed eum primo vi capere maluisse: dein cum id neque terra neque
mari omnia expertus potuisset, authores traditarum Syracusarum fabrum æ-
rarium Sosin, & Mericum Hispanum, quam principes Syracusanorum habere,
toties id nequicquam vltro offerentes, præoptasse, quo scilicet iustiore de
causa vetustissimos socios populi Romani trucidaret ac diriperet. Si non Hie-
ronymus ad Annibalem defecisset, sed populus Syracusanus & senatus: si por-
tas Marcello Syracusani publice: & non oppressis Syracusanis, tyranni eorum
Hippocrates & Epicides clausissent: si Carthaginiensium animis bellum cum
populo Romano gessissent: quid vltra quam quod fecerit, nisi vt deleret Syra-
cusas, facere hostiliter Marcellum potuisse? Certe præter mœnia & tecta
exhausta vrbis, & refracta deûm delubra, dijs ipsis ornamentisque eorum ab-
latis, nihil relictum Syracusis esse. bona quoque multis adempta: ita vt ne nu-
C do quidem solo, reliquijs direptæ fortunæ alere sese ac suos possent. orare se
Patres conscriptos, vt si nequeant omnia, saltem quæ compareant, cognosci-
que possint, restitui dominis iubeant. Talia conquestos cum excedere tem-
plo, vt de postulatis eorum patres consuli possent, Læuinus iussisset: Imo ma- "
neant, inquit Marcellus, vt coram his respondeam: quando ea conditione "
pro vobis Patres conscripti bella gerimus, vt victos armis accusatores habea- "
mus: duæ captæ hoc anno vrbes, Capua Fuluium reum, Marcellum Syracu- "
sæ habeant. Reductis in curiam legatis, tum consul: Non adeo maiestatis, "
inquit, populi Romani imperijque huius oblitus sum Patres conscripti, vt si de "
meo crimine ambigeretur, consul dicturus causam accusantibus Græcis fue- "
rim: sed non quid ego fecerim, in disquisitionem venit, quem quicquid in ho- "
stibus feci, ius belli defendit. sed quid isti pati debuerint. qui si non fuerunt "
hostes, nihil interest, nunc, an viuo Hierone Syracusas violauerim. sin autem "
eisciuerunt, legatos nostros ferro atque armis petierunt, vrbem ac mœnia "
dauserunt, exercitumque Carthaginiensium aduersus nos tutati sunt: quis "
passos esse hostilia cum fecerint indignatur? Tradentes vrbem principes Sy- "
racusanorum auersatus sum: Sosin & Mericum Hispanum, quibus tantam "
rem crederem, potiores habui? Non estis extremi Syracusanorum: quippe qui "

» aliis humilitatem obijciatis.quis est vestrum,qui se mihi portas aperturum,qui A
» armatos milites meos in vrbem accepturum promiserit? Odistis,& execrami-
» ni eos qui fecerunt: & ne hic quidem contumeliis in eos dicendis parcitis:
» tantum abest vt & ipsi tale quicquam facturi fueritis. Ipsa humilitas eorum,
» Patres conscripti, quam isti obiiciunt, maximo argumento est, me neminem
» qui nauatam operam reipublicæ nostræ velit,auersatum esse. Et antequam
» obsiderem Syracusas,nunc legatis mittendis, nunc ad colloquium eundo ten-
» tani pacem; & posteaquam neq; legatos violandi verecundia erat,nec mihi
» ipsi congresso ad portas cum princip.b.responsum dabatur: multis terra mari-
» que exhaustis laboribus, tandem vi atque armis Syracusas cepi. Quæ captis
» acciderint, apud Annibalem & Carthaginienses, victosque iustius quam apud
» victoris populi Romani senatum quærerentur. Ego,Patres conscripti,Syracu-
» sas spoliatas si negaturus essem: nunquam spoliis earum vrbem Romam exor-
» narem.quæ autem singulis victor aut ademi aut dedi,cum belli iure,tum ex cu-
» iusq; merito satis scio me fecisse.ea vos rata habeatis,Patres conscripti,necne,
» magis reipublicæ interest, quam mea.mea quippe fides exoluta est: ad rem-
» publicam pertinet,ne acta mea rescindendo, alios in posterum segniores du-
» ces faciatis.Etquoniam coram & Siculorum,& mea verba audistis,Patres con-
» scripti: simul templo excedemus,vt me absente liberius consuli senatus possit. B
» Ita demissis Siculis,& ipse in Capitolium ad delectum discessit. Cōsul alter de
postulatis Siculorum ad patres retul.t,Ibi cum diu de sententiis certatum es-
set: & magna pars senatus,principe eius sententiæ T. Manlio Torquato, cum
tyrannis bellum gerendum fuisse censerent, hostibus & Syracusanorum & po-
puli Romani: & vrbem recipi,non capi: & receptam legibus antiquis & liber-
tate stabiliri,non fessam miseranda seruitute,bello affligi: inter tyrannorum &
ducis Romani certamina præmium victoris in medio positam vrbem pulcher-
rimam ac nobilissimam perijsse,horreum atq; ærarium quondā populi Roma-
ni: cuius munificentia ac donis multis tempestatibus, hoc deniq; ipso Punico
bello adiuta ornataq; respublica esset.Si ab inferis existat rex Hiero,fidissimus
imperij Romani cultor,quo ore aut Syracusas, cum Romam ei ostendi posse?
cum vbi semirutam ac spoliatam patriam respexisset, ingrediens Romam in
vestibulo vrbis,prope in porta, spolia patriæ suæ visurus sit? Hæc taliaq; cum
ad inuidiam consulis miserationemque Siculorum dicerentur, mitius tamen
decreuerunt patres causa Marcelli. Quæ is gerens bellum,victorq; egisset,ra-
ta habenda esse, in reliquum curæ senatui fore rem Syracusanam, mandatu-
rosque consuli Lęuino,quoad sine iactura reipub.fieri posset,fortunis eius ciui-
tatis consuleret, Missis duobus senatoribus in Capitolium ad consulem, vti C
rediret in curiam, & introductis Siculis, senatusconsultum recitatum est, le-
gatique benigne appellati,ac dimissi, ad genua se Marcelli Cos. proiecerunt:
obsecrantes, vt quæ deplorandæ ac leuandæ calamitatis causa dixissent, ve-
niam eis daret, & in fidem & clientelam se vrbemq; Syracusas reciperet. post
hæc consul clementer appellatos eos dimisit. Campanis deinde senatus da-
tus est. quorum oratio miserabilior,causa durior erat.neque enim meritas pœ-
nas negare poterant, nec tyranni erant, in quos culpam conferrent: sed satis
pensum pœnarum, tot veneno absumptis, tot securi percussis senatoribus,cre-
debant.Paucos nobilium superstites esse,quos nec sua conscientia,vt quicquā
de se grauius consulerent, impulerit: nec victoris ira capitis damnauerit: eos
libertatem sibi suisque, & bonorum aliquam partem orare,ciues Romanos af-
finitatibus plerosque & propinquis iam cognationibus ex connubio vetusto
iunctos. Summotis deinde è templo, paulisper dubitatum, an accersendus à
Capua Q. Fuluius esset: (mortuus enim post captam Claudius consul erat)
vt corā imperatore qui res gessisset, sicut inter Marcellum Siculosq; disceptā-
tum fuerat,disceptaretur: dein cum M. Atilium, C.Fuluium fratrem Flacci,le-
gatos eius ac Q. Minutium & L. Veturium Philonem, item Claudij legatos,
qui

A qui omnibus gerendis rebus interfuerant, in senatu viderent: nec Fuluium a-
uocari à Capua, nec differri Campanos vellent: interrogatus sententiam M.
Attilius Regulus, cuius ex ijs qui ad Capuam fuerant, maxima authoritas erat:
In consilio, inquit, arbitror me fuisse consulibus Capua capta, cum quæreretur, ecquis Campanorum de repub. nostra benemeritus esset: duas mulieres compertum est, Vestiam Oppiam Atellanam, Capuæ habitantem, & Fauculâ Cluuiam, quæ quondam quæstum corpore fecisset: illam quotidie sacrificasse pro salute & victoria populi Romani: hanc captiuis egentibus alimenta clam suppeditasse: cæterorum omnium Campanorum eundem erga nos animum, quem Carthaginiensium, fuisse. securique percussos à Q. Fuluio fuisse magis, quorum dignitas inter alios, quam quorum culpa eminebat. Per senatum agi de Campanis, qui ciues Romani sunt, iniussu populi non video posse. idque & apud maiores nostros in Sutrianis factum est, cum defecissent. vt M. Antistius tribunus plebis prius rogationem ferret: sciretq; plebs, vti senatui de Sutrianis sententiæ dicendæ ius esset. Itaque censeo cum tribunis plebis agendum esse, vt eorum vnus pluresve rogationem ferant ad plebem, qua nobis statuendi de Campanis ius fiat. L. Attilius tribunus plebis ex authoritate senatus plebem in hæc verba rogauit: Omnes Campani, Atellani, Calatini, Sabatini, qui
B se dediderunt in arbitrium ditionemq; populi Romani Fuluio proconsuli, quęque vna secũ dediderunt, agrum vrbemque, diuina humanaque, vtensiliaque, siue quid aliud dediderunt: de iis rebus quid fieri velitis, vos rogo Quirites. Plebs sic iussit: Quod senatus maxima pars censeat, qui assidetis, id volumus iubemusque. Ex hoc plebiscito senatus consultus, Oppiæ Cluuiæque primum bona, ac libertatem restituit. si qua alia præmia petere à senatu vellent, venire eas Romam. Campanis in familias singulas decreta facta, quæ non operæpretium est omnia enumerare. Aliorum bona publicanda, ipsos liberosque eorum & coniuges vendendas, extra filias quæ nupsissent prius quam in populi Romani potestatem venirent. alios in vincula condendos, ac de his posterius consulendum. aliorum Campanorum summam etiam census distinxerunt, publicanda necne bona essent. pecora captiua, præter equos & mancipia, præter puberes virilis sexus, & omnia quæ solo non continerentur, restituenda censuerunt dominis. Campanos omnes, Atellanos, Calatinos, Sabatinos, extra quam qui eorum aut ipsi aut parentes eorum apud hostes essent, liberos esse iusserunt: ita vt nemo eorum ciuis Romanus, aut Latini nominis esset, neue quis eorum qui Capuæ fuissent, dum portæ clausæ in vrbe agrove Campano intra certam diem maneret: locus vbi habitarent, trans Tyberim, qui non contin-
C geret Tyberim, daretur. qui nec Capuæ nec in vrbe Campana, quæ à populo Romano defecisset, per bellum fuissent, eos cis Lirim amnem Romam versus: qui ad Romanos transfissent prius quam Annibal Capuam veniret, cis Vulturnum emouendos censuerunt: nequis eorum propius mare XV. millibus passuum agrum ædificiumve haberet. qui eorum trans Tyberim emoti essent, nec ipsi posterive eorum vspiam pararent haberentve, nisi in Veiente aut Sutrino Neposinove agro. dum ne cui maior quam quinquaginta iugerum agri modus esset. Senatorum omnium, quique magistratus Capuæ, Atellæ, Calatiæ gessissent, bona venire Capuæ iusserunt. libera corpora quæ venundari placuerat, Romam mitti, ac Romæ venire. Signa, statuas æneas, quæ capta de hostibus dicerentur, quæ eorum sacra ac profana essent, ad pontificum collegium reiecerunt. Ob hæc decreta mœstiores aliquanto quam Romam venerant, Campanos dimiserunt. nec iam Q. Fuluij sæuitiam in sese, sed iniquitatem deum, atque execrabilem fortunam suam incusabant. Dimissis Siculis Campanisque, delectus habitus. scripto deinde exercitu, de remigum supplemento agi cœptum. in quam rem cum neque hominum satis, nec ex qua pararentur, stipendiumq; acciperent, pecuniæ quicquam ea tempestate in publico esset: edixerunt consules, vt priuati ex censu ordinibusque sicut antea remiges

darent

darent cum ſtipendio cibariiſque dierum triginta. Ad id edictum tantus fremitus hominum, tantaque indignatio fuit, vt magis dux quam materia ſeditioni deeſſet. Secundum Siculos Campanoſque plebem Romanam perdendam, lacerandamque ſibi conſules ſumpſiſſe. per tot annos tributo exhauſtos, nil reliqui præter terram nudam ac vaſtam habere. tecta hoſtes incendiſſe, ſeruos agri cultores prætores abduxiſſe: nunc ad militiam paruo ære emendo, nunc remiges imperando. ſi quid cui argenti æriſve fuerit: ſtipendio remigum, & tributis annuis ablatum. ſe vt dent, quod non habent, nulla vi, nullo imperio cogi poſſe. bona ſua venderent: in corpora quæ reliqua eſſent, ſæuirent. ne vnde redimantur quidem quicquam ſupereſſe. Hæc non in occulto, ſed propalam in foro atque oculis ipſorum conſulum ingens turba circumfuſi fremebant: nec eos ſedare conſules nunc caſtigando, nunc conſolando poterant. Spacium deinde his tribuere ſe, dareque ad cogitandum dixerunt: quo ipſi ad rem inſpiciendam expediendamque vſi ſunt. Senatum poſtero die habuerunt de remigum ſupplemento. vbi cum multa diſſeruiſſent, cur æqua plebis recuſatio eſſet: verterunt orationem eo, vt dicerent: priuatis id, ſeu æquum, ſeu iniquum onus iniungendum eſſe. nam vnde, cum pecunia in ærario non eſſet, paraturos nauales ſocios? quomodo autem ſine claſſibus aut Siciliam obtineri, aut Italia Philippum arceri poſſe? aut tuta Italiæ littora eſſe? Cum in hac difficultate rerum conſilium hæreret, ac prope torpor quidam occupaſſet hominum mentes, tum Læuinus Coſ. Magiſtratus ſenatui, & ſenatus populo ſicut honore præſtet, ita ad omnia quæ dura atq; aſpera eſſent, ſubeunda ducem debere eſſe. ſi quid iniungere inferiori velis, id prius in te ac tuos ſi ipſe iuris ſtatueris, facilius omnes obedientes habeas. nec impenſa grauis eſt, cum ex ea plus quam pro virili parte ſibi quemque capere principum vident. Itaque vt claſſem habeat, quam ornare volumus, populus Romanus, priuatos ſine recuſatione remiges dare nobiſmetipſis primũ imperemus. aurum, argentũ, æs ſignatum omnes ſenatores craſtina die in publicum conferamus: ita vt annulos ſibi quiſq; & coniugi & liberis & filio bullã, & quibus vxor filiæve ſunt, ſingulas vncias auri pondo relinquant: argenti, qui curuli ſella ſederunt: equi ornamẽta & libras pondo, vt ſalinum patellamq; deorum cauſa habere poſſint. cæteri ſenatores librã argenti tantum, æris ſignati quina millia in ſingulos patres familiæ relinquamus. Cęterum omne aurum, argentum, æs ſignatum, ad triumuiros menſarios extemplo deferamus. nullo ante ſenatuſconſulto facto, vt voluntaria collatio, & certamen adiuuandæ reipublicæ excitet ad æmulandum animos primum equeſtris ordinis, dein reliquæ plebis. hanc vnam viam, multa inter nos collocuti conſules inuenimus. Ingredimini dijs bene iuuantibus, reſpub. incolumis & priuatas res facile ſaluas præſtat. publica perdendo, tua nequicquam ſerues. In hæc tanto animo conſenſum eſt, vt gratiæ vltro conſulibus agerentur. ſenatu inde miſſo, pro ſe quiſque aurum, argentum & æs in publicum conferunt, tanto certamine iniecto, vt prima inter primos nomina ſua vellent in publicis tabulis eſſe: vt nec triumuiri accipiendo, nec ſcribæ referendo ſufficerent. Hunc conſenſum ſenatus equeſter ordo eſt ſecutus, equeſtris ordinis plebs. ita ſine edicto, ſine cohortatione magiſtratus, nec remige in ſupplementum, nec ſtipendio reſpublica eguit: paratiſque omnibus ad bellum, conſules in prouincias profecti ſunt. Neque aliud magis tempus belli fuit, quo Carthaginienſes Romaniq; pariter varijs caſibus immiſtis, in anciputi ſpe ac metu fuerint. Nam Romanis & in prouincijs, hinc in Hiſpania aduerſæ res, hinc proſperæ in Sicilia, luctum & lætitiam miſcuerant: & in Italia, cum Tarentum amiſſum damno & dolori: tum arx cum præſidio retenta præter ſpem, gaudio fuit: & terrorem ſubitum pauoremque vrbis Romæ obieſſæ & oppugnatæ, Capua poſt dies paucos capta in lætitiam vertit. Tranſmarinæ quoq; res quadã vice penſatæ. Philippus hoſtis tempore haud ſatis opportuno factus: Aetoli noui adſciti ſocij, Attaluſq; Aſiæ rex, iam velut deſpondente fortuna

A tuna Romanis imperium orientis. Carthaginienſes quoque Capuam amiſſam, & Tarentum captum æquabant: & vt ad mœnia vrbis Romæ nullo prohibente ſe peruenisſe in gloria ponebant: ita pigebat irriti incœpti, pudebatque adeo ſe ſpretos, vt ſedentibus ipſis ad Romana mœnia, alia porta exercitus Romanus in Hiſpaniam duceretur. ipſæ quoque Hiſpaniæ quo propius ſpem venerant, tantis duobus ducibus exercitibusq; cæſis, debellatum ibi, ac pulſos inde Romanos eſſe, eo plus ab L. Martio tumultuario duce ad vanum & irritum victoriam redactam eſſe, indignationis præbebant. Ita æquante fortuna, ſuſpenſa omnia vtrinque erant, integra ſpe, integro metu, velut illo tempore primum bellum inciperent. Annibalem ante omnia angebat, quod Capua pertinacius oppugnata ab Romanis, quam defenſa ab ſe, multorum Italiæ populorum animos auerterat: quos neque omnes tenere præſidijs, niſi vellet in multas paruasque partes carpere exercitum (quod minime tum impediebat) poterat: nec deductis præſidijs ſpei liberam, vel obnoxiam timori ſociorum relinquere fidem. Præceps in auaritiam & crudelitatem animus, ad ſpolianda quæ tueri nequibat, vt vaſtata hoſti relinquerentur, inclinauit. Id fœdum conſilium cum incepto tum etiam exitu fuit. neque enim indigna patientium modo abalienabantur animi, ſed cæterorum etiam: quippe ad plures exemplum quam
B calamitas pertinebat. Nec conſul Romanus tentandis vrbibus, ſi unde ſpes aliqua ſe oſtendiſſet, deerat. Salapiæ principes erant Daſius & Blaſius: Daſius Annibali amicus, Blaſius quantum ex tuto poterat, rem Romanam fouebat. & per occultos nuncios ſpem proditionis fecerat Marcello. ſed ſine adiutore Dafio res tranſigi non poterat. Multum ac diu cunctatus, & tum quoque magis inopia conſilij potioris, quam ſpe effectus, Daſium appellabat. at ille cum ab re auerſus, tum æmulo potentatus inimicus, rem Annibali aperit. Accerſito vtroque, Annibal cum pro tribunali quædam ageret, mox de Blaſio cogniturus, ſtarentque ſummoto populo accuſator & reus: Blaſius de proditione Daſium appellabat. Enimuero ille velut in manifeſta re exclamat, ſub oculis Annibalis ſecum de proditione agi. Annibali, atque eis qui aderant, quo audacior res erat, minus ſimilis veri viſa eſt. æmulationem profecto atque odium eſſe: & id crimen afferri, quod quia teſtem habere non potuiſſet, liberius fingeretur. Ita inde dimiſſi ſunt. nec Blaſius ante abſtitit tam audaci incœpto, quam idem obtundendo, docendoque quam ea res ipſis patriæque ſalutaris eſſet, peruicit, vt præſidium Punicum (hi autem Numidæ erant) Sapaliaque traderetur Marcello. Nec ſine cæde multa tradi potuit. longe fortiſſimi equitum toto Punico exercitu erant. itaque quanquam improuiſa res fuit, nec vſus equorum in vrbe e-
C rat, tamen armis inter tumultum captis, & eruptionem tentauerunt: & cum euadere nequirent, pugnantes ad vltimum occubuerunt. nec plus quinquaginta ex his in poteſtatem hoſtium viui venerunt, plusque aliquanto damni hæc ala equitum amiſſa Annibali, quam Salapia fuit: nec deinde vnquam Pœnus, quo longe plurimum valuerat equitatu, ſuperior fuit. Per idem tempus cum in arce Tarentina vix inopia tolerabilis eſſet, ſpem omnem præſidium quod ibi erat Romanum, præfectusque præſidij atque arcis M. Liuius in commeatibus ab Sicilia miſſis habebant. qui vt tuto præterueherentur oram Italiæ claſſis viginti ferme nauium Rhegij ſtabat. Præerat claſſi commeatibusque D. Quintius obſcuro genere ortus, cęterum multis fortibus factis gloria militari illuſtris. primo quinque naues, quarum maximæ duæ triremes à Marcello ei traditæ erant, habuit: poſtea rem impigre ſępe gerenti tres additę quinqueremes: poſtremo ipſe à ſocijs, Rheginisque, & à Velia & Peſto, debitas ex fœdere exigendo, claſſem XX. nauium, ſicut ante dictum eſt, effecit. Huic ab Rhegio profectæ claſſi Democrates cum pari claſſe nauium Tarentinarum numero, quindecim millia ferme ab vrbe ad Sacriportum obuius fuit. Velis tum forte improuidus futuri certaminis Romanus veniebat: ſed circa Crotonem Sibarimque ſuppleuerat remigio naues: inſtructamq; & armatam egregie pro magnitudine

nauium

nauium classem habebat.& tum forte sub idem fere tempus & venti vis omnis A
cecidit,& hostes in conspectu fuere: vt ad componenda armamenta, expediendiumque remigem ac militem ad imminens certamen vix satis temporis esset.Raro alias tantis animis iustæ concurrerunt classes: quippe cum in maioris discrimen rei,quam ipsæ erant,pugnarent. Tarentini, vt recuperata vrbe ab Romanis post centensimum prope annum, arcem etiam liberarent: spem commeatus quoq; hostibus,si nauali prælio possessionem maris ademissent,intercluſuri:Romani vt retenta possessione arcis ostenderent,non vi,aut virtute, sed proditione ac furto Tarentum amissum. Itaq; ex vtraq; parte signo dato, cum rostris concurrissent, neque retro nauem inhiberent, nec dirimi ab se hostē paterentur,quam quis indeptus nauem erat,ferrea iecta manu: ita cōserebant ex propinquo pugnam, vt non missilibus tantum, sed gladiis etiam prope collato pede præliarentur.Proræ inter se iunctæ hærebant,puppes alieno remigio circumagebantur.ita in arcto stipatæ erant naues, vt vix vllum telum in mari vanum intercideret,frontibus velut pedestris acies vrgebant:perniæque naues pugnantibus erant. Insignis tamen inter cæteras pugna fuit duarum,quæ primę agminis concurrerant inter se.in Romana naue ipse Quintius erat,in Tarentina Nico,cui Perconi fuit cognomen, nō publico modo,sed priuato etiam odio inuisus atq; infestus Romanis: quod eius factionis erat, quæ B
Tarentum Annibali prodiderat. Hic Quintium simul pugnantem hortantemque suos,incautum hasta transfigit.Ille simul atq; præceps cum armis procidit ante proram.victor Tarentinus in turbatam duce amisso nauem impigre transgressus,cum summouisset hostes,& prora iam Tarentinorum esset,puppim male conglobati tuerentur Romani: repente & alia à puppi triremis hostium apparuit.ita in medio circumuenta Romana nauis capitur. hinc cæteris terror iectus, vt prætoriam nauem captam videre: fugientesq; passim, aliæ in alto mersæ, aliæ in terram remis abreptæ, mox prædæ fuere Thurinis Metapontinisq;. ex onerariis, quę cum commeatu sequebantur, perpaucæ in potestatem hostium venere: aliæ ad incertos ventos hinc atque illinc obliqua transferentes vela, in altum ductæ sunt. Nequaquam pari fortuna per eos dies Tarenti res gesta. nam ad quatuor millia hominum frumentatum egressa, cum in agris passim vagarentur: Liuius,qui arci præsidioque Romano præerat, intentus in omnes occasiones gerendæ rei,C.Persium impigrum virum cum duobus millib. armatorū ex arce emisit. qui vage effusos per agros, palatosq; adortus, cū diu passim cæcidisset: paucos ex multis trepida fuga incedentes semiapertis portarum foribus,in vrbem compulit: ne vrbs eodem impetu caperetur.Ita C
æquatæ res ad Tarentum,Romanis victoribus terra,Tarentinis mari. Frumenti spes quæ in oculis fuerat, vtrosque frustrata pariter. Per idem tempus Læuinus Cos. iam magna parte anni circumacta, in Siciliam veteribus nouisque socijs expectatus cum venisset, primum ac potissimum omnium ratus Syracusanis noua pace inconditas componere res: Agrigentum inde quod belli reliquum erat,tenebaturque à Carthaginensium valido præsidio, duxit legiones. & affuit fortuna incœpto. Hanno erat imperator Carthaginiensium, sed omnem in Mutina Numidisque spem repositam habebat. Per totam Siciliam vagus prædas agebat ex socijs Romanorum: neq; intercludi ab Agrigento vi aut arte vlla,nec quin irrumperet vbi vellet,prohiberi poterat. Hæc eius gloria quia iam imperatoris quoque famæ officiebat, postremo in inuidiam vertit: vt ne bene gestæ quidem res iam Hannoni propter authorem satis lætæ essent. propter quæ postremo præfecturam eius filio suo dedit, ratus cum imperio authoritatem quoque ei inter Numidas ereptūrum. quod longe aliter euenit.nam veterem fauorem eius sua insuper inuidia auxit.neq; ille indignitatem iniuriæ tulit: confestimq; ad Læuinum occultos nuncios misit de tradendo Agrigento.per quos vt est facta fides,compositusque rei gerendæ modus:portam ad mare ferentē Numidæ cum occupassent,pulsis inde custodibus

aut

A aut cæsis, Romanos ad idipsum missos in vrbem acciperunt. & cum agmine iam in media vrbis ad forum magno tumultu iretur: ratus Hanno non aliud quam tumultum ac secessionem (id quod & ante acciderat) Numidarum esse, ad comprimendam seditionem processit. atque ille, cum ei multitudo maior quam Numidarum procul visa, & clamor Romanus haud quaquam ignotus ad aures accidisset: prius quam ad ictum teli veniret, capessit fugam. per auersam portam emissus, assumpto comite Epicide, cum paucis ad mare peruenit: nactique opportune paruum nauigium, relicta hostibus Sicilia, de qua per tot annos certatum erat, in Africam traiecerunt. alia multitudo Pœnorum Siculorumq; ne tentato quidem certamine, cum cæci in fugam ruerent, clausique exitus essent, circa portas cæsa. Oppido recepto Læuinus qui capita rerum Agrigenti erant, virgis cæsos securi percussit: cæteros, prædamq; vendidit, omnem pecuniam Romam misit. Fama Agrigentinorum cladis Siciliam cum peruasisset, omnia repente ad Romanos inclinauerunt. Prodita breui sunt XX. oppida. sex vi capta, voluntaria deditione in fidem venerunt ad quadraginta. Quarum ciuitatum principibus cum pro cuiusq; merito consul præmia, pœnasque exoluisset, coegissetque Siculos positis tandem armis ad agrum colendum animos conuertere: vt esset non incolarum modo alimentis frugifera
B insula, sed vrbis Romæ, atque Italiæ (id quod multis sæpe tempestatibus fecerat) annonam leuaret: ab Agatirna inconditam multitudinem secum in Italiam transuexit. Quatuor millia hominum erant, misti ex omni colluuione, exules, obærati, capitalia ausi pleriq;, & cum in ciuitatibus suis, ac sub legibus vixerant: & postquam eos ex varijs causis fortuna similis conglobauerat, Agatirnæ per latrocinia ac rapinã tolerantes vitam. Hos neque relinquere Læuinus in insula, tum primum noua pace coalescente, velut materiam nouandis rebus, satis tutum ratus est: & Rheginis vsui futuri erant ad populandum Brutium agrum, assuetam latrocinijs quærentibus manum. Et quod ad Siciliam attinet, eo anno debellatum est. In Hispania principio veris P. Scipio nauibus deductis, euocatisque edicto Tarraconem sociorum auxilijs, classem onerariasque ostium inde Iberi fluminis petere iubet. eodem legiones ex hybernis conuenire cum iussisset, ipse cum quinque millibus sociorum ab Tarracone profectus ad exercitum est: quo cum venisset, alloquendos maxime veteres milites, qui tantis superfuerant cladibus, ratus, concione aduocata, ita disseruit: Nemo ante me nouus imperator militibus suis priusquam opera eorum "
vsus esset, gratias agere iure ac merito potuit. me vobis, prius quam prouin- "
ciam aut castra viderem, obligauit fortuna: primum, quod ea pietate erga pa- "
C trem patruumque meum, viuos mortuosque fuistis: deinde, quod amissam tan- "
ta clade prouinciæ possessionem, integram & populo Romano, & successori "
mihi virtute vestra obtinuistis. Sed cum iam benignitate deûm id paremus at- "
que agamus, non vt ipse maneamus in Hispania, sed ne Pœni maneant: nec vt "
pro ripa Iberi stantes arceamus transitum hostis, sed vt vltro transeamus, "
transferamusq; bellum: vereor ne cui vestrum maius id, audaciusq; consilium, "
quam aut pro memoria cladium nuper acceptarum, aut pro ætate mea videa- "
tur. Aduersæ pugnæ in Hispania nullius in animo quam meo, minus obliterari "
possunt. Quippe cui pater & patruus intra triginta dierum spacium, vt aliud su- "
per aliud cumularetur familiæ nostræ funus, interfecti sunt. sed vt familiares "
orbitas ac solitudo frangit animum: ita publica cum fortuna, tum virtus de- "
sperare de summa rerum prohibet, eo fato, quo donata nobis sors est, vt mag- "
nis omnibus bellis victi vicerimus. Vetera omitto, Porsenam, Gallos, Samnites: "
à Punicis bellis incipiam. Quot classes, quot duces, quot exercitus priore bello "
amissi sunt? iam quid hoc bello memorem? omnibus aut ipse adfui cladibus, "
aut quibus abfui, maxime vnus omnium eas sensi. Trebia, Thrasymenus, "
Cannæ. quid aliud sunt quam monumenta occisorum exercituum consulum- "
que Romanorum? adde defectionem Italiæ, Siciliæ, maioris partis Sardiniæ: "

adde

» adde vltimum terrorem ac pauorem, castra Punica inter Anienem & mœnia A
» Romana posita, & vilum prope in portis victorem Annibalem. In hac ruina
» rerum stetit vna integra atque immobilis virtus populi Romani. Hæc omnia
» strata humi erexit ac sustulit. Vos omnium primi milites post Cannensem cla-
» dem vadenti Asdrubali ad alpes Italiamq; (qui si se cum fratre coniunxisset,
» nullum iam nomẽ esset populi Romani) ductu auspicioq; patris mei obstitistis.
» & hæ secundæ res illas aduersas sustinuerunt. Nunc benignitate deum omni-
» um secunda prospera, in dies lætiora ac meliora in Italia Siciliaq; geruntur. In
» Sicilia Syracusæ, Agrigẽtumque captum, pulsi tota insula hostes, receptaque
» prouincia in ditionem populi Romani est. In Italia Arpi recepti, Capua cap-
» ta: iter omne ab vrbe Roma trepida fuga emensus Annibal, in extremum an-
» gulum agri Brutij compulsus, nihil iam maius precatur deos, quam vt incolumi
» cedere atque abire ex hostium terra liceat. Quid igitur minus conueniat mili-
» tes, quam cum aliæ super alias clades cumularentur, ac dij prope ipsi cum An-
» nibale starent, vos hic cum parentibus meis (æquentur enim ipsi etiam ho-
» nore nominis) sustinuisse labantem fortunam populi Romani? nunc eosdem,
» quia illic omnia secunda lætaque sunt, animis deficere? Nuper quoque quæ
» acciderunt, vtinam tam sine meo luctu, quam vestro transissent. Nunc dij im-
» mortales imperij Romani præsides qui centuriis omnibus, vt mihi imperium B
» iuberent dari, fuere authores, ijdem augurijs auspicijsque & per nocturnos eti-
» am visus omnia læta ac prospera portendunt, animus quoque meus, maximus
» mihi ad hoc tempus vates, præsagit nostram Hispaniam esse: breui extorre
» hinc omne Punicum nomen, maria terrasque fœda fuga impleturum. Quod
» mens sua sponte diuinat, idem subijcit ratio haud fallax. Vexati ab ijs socij no-
» stram fidem per legatos implorant. tres duces discrepantes, prope vt defece-
» rint alij ab alijs trifariam exercitum in diuersissimas regiones distraxere. Eadẽ
» in illos ingruit fortuna, quę nuper nos afflixit. nam & deseruntur ab sociis, vt
» prius ab Celtiberis nos: & diduxere exercitus, quæ patri, patruoq; mea causa
» exitij fuit. nec discordia intestina coire eos in vnum sinet, neq; singuli nobis re-
» sistere poterũt. Vos modo milites fauete nomini Scipionum, soboli imperato-
» rum vestrorũ, velut accisis recrescenti stirpibus. Agite milites veteres nouum
» exercitum, nouumq; ducem traducit Iberum: traducite in terras cum multis
» fortibus factis sæpe à vobis peragratas. Breui faciam, vt quemadmodum nunc
» noscitatis in me patris patruique similitudinem oris vultusque, & lineamenta
» corporis: ita ingenij, fidei, virtutisq; exemplum ac effigiem vobis reddam, vt
» reuixisse, aut renatum sibi quisq; Scipionem imperatorem dicat. Hac oratione
accensis militum animis, relicto ad præsidium regionis eius M. Syllano cum tri- C
bus millibus peditum, & trecentis equitibus, cæteras omnes copias (erant au-
tem viginti quinque millia peditum, duo millia & quingenti equites) Iberum
traiecit. Ibi quibusdam suadentibus, vt, quoniam in tres tam diuersas regiones
discessissent Punici exercitus, proximum aggrederetur: periculum esse ratus,
ne eo facto in vnum omnes contraheret, nec par esset vnus tot exercitibus,
Carthaginem Nouam interim oppugnare statuit: vrbem cum ipsam opulen-
tam suis opibus, tum hostium omni bellico apparatu plenam (ibi arma, ibi pe-
cunia, ibi totius Hispaniæ obsides erant) sitam præterea cum opportune ad
traijciendum in Africam, tum super portum satis amplum quantæuis classi, &
nescio an vnum in Hispaniæ ora, qua nostro adiacet mari. Nemo omnium quo
iretur sciebat, præter C. Lælium. Is classe circummissus ita moderari cursum
nauium iussus erat, vt eodem tempore Scipio ab terra exercitum ostenderet,
classis portum intraret. Septimo die ab Ibero Carthaginem ventum est. simul
terra mari q; castra ab regione vrbis, quam Septentrionem versa est, posita, his
ab tergo (nam frons natura tuta erat) vallum obiectũ. Etenim sita Carthago sic
est: Sinus est maris media fere Hispanię ora, maxime Africo vento oppositus,
& quingentos passus introrsus retractus, paululo plus passuum in latitudinem
patens,

A patens. huius in ostio sinus parua insula obiecta ab alto, portum ab omnibus ventis, præterquam Africo, tutum facit: ab intimo sinu peninsula excurrit, tumulus is ipse in quo condita vrbs est, ab ortu solis & à meridie cincta mari: ab occasu stagnum claudit, paulum etiam ad Septentrionem fusum, incertæ altitudinis vtcunque exæstuat aut deficit mare, continenti vrbem iugum ducentos fere & quinquaginta passus patens coniungit. Vnde cum tam parui operis munitio esset, non obiecit vallum imperator Romanus: seu fiduciam hosti superbe ostentans, siue vt subeunti sæpe ad mœnia vrbis recursus pateret. Cætera quæ munienda erant, cum perfecisset, naues etiam in portu, velut maritimam quoque ostentans obsidionem, instruxit: circunuectusque classem, cum mouisset præfectos nauium, vt vigilias nocturnas intenti seruarent (omnia vbique primo obsessum hostem conari) regressus in castra, vt consilij sui rationem, quod ab vrbe potissimum oppugnanda bellum orsus esset, militibus ostenderet, & spem potiundæ cohortando faceret, concione aduocata ita disserit: Ad vrbem vnam oppugnandum si quis vos adductos credit, is magis operis vestri, quam emolumenti rationem exactam milites habet. oppugnabitis « enim vere mœnia vnius vrbis, sed in vna vrbe vniuersam ceperitis Hispaniam. « Hic sunt obsides omnium nobilium regum populorumq; : qui simul in potesta- « B te vestra erunt, extemplo omnia quæ nunc sub Carthaginiensibus sunt, in ditio- « nem tradent. hic pecunia omnis hostium, sine qua neq; illi gerere bellum pos- « sunt, quippe qui mercenarios exercitus alant: & quæ nobis maximo vsui ad cō- « ciliandos animos barbarorum erit. hic tormenta, arma, armamenta, & omnis « apparatus belli est, qui simul & vos instruet, & hostes nudabit. Potiemur præte- « rea cum pulcherrima opulētissimaq; vrbe, tum opportunissima portu egregio: « vnde terra marique quæ belli vsus poscunt, suppeditentur. quæ cum magna ip- « si habebimus, tum dempserimus hostibus multo maiora. hæc illis arx, hoc hor- « reum, erarium, armamentarium, hoc omnium rerum receptaculum est. huc rec- « tus ex Africa cursus est. hæc vna inter Pyrenęum & Gades statio, hinc omnis « Hispania imminet Africæ. Sed quoniam vos instructos & ordinatos cognosco, « ad Carthaginem Nouam oppugnandam totis viribus, & bono animo transea- « mus. Cumque omnes vna voce hoc faciendum succlamarent, eos Carthaginem duxit. tum terra marique eam oppugnari iubet. Contra Mago Pœnorum dux, cum terra marique instrui oppugnationem videret, & ipse copias ita disponit. Oppidanorum duo millia ab ea parte qua castra Romana erant, opponit: quingentis militibus arcem insedit: quingentos tumulo vrbis in orientem verso imponit: multitudinem aliam quo clamor, quo subita vis aduocasset, re- C sistentem ad omnia occurrere iubet. Patefacta deinde porta eos quos in via ferente ad castra hostium instruxerat, mittit. Romani duce ipso præcipitēte parumper cessere, vt propiores subsidijs in certamine ipso summittēdis essent. Et primo haud impari stetere acie. subsidia deinde identidem summissa è castris non auertērūt solum in fugā hostes: sed adeo effusis institerunt, vt nisi receptui cecinisset, permisti fugientib. irrupturi fuisse in vrbē viderentur. Trepidatio vero non prælio maior quā tota vrbe fuit, multę stationes pauore atq; loca deserta sunt: relictiq; muri, cum qua cuiq; erat proximum, desiluissent. Quod vbi versus Scipio in tumulum, quem Mercurium Teutatem appellant, aduertit, multis partibus mutata defensoribus mœnia esse, omnes è castris excitos ire oppugnandum vrbem, & ferre scalas iubet: ipse trium præ se iuuenum validorum scutis oppositis (ingens enim iam vis omnis generis telorum è muris volabat) ad vrbem succedit. hortatur, imperat quæ in rem sunt: quodque plurimum ad accendendos militū animos intererat, testis spectatorq; virtutis atq; ignauię cuiusq; adest. Itaq; in vulnera ac tela ruunt: neq; illos muri, neq; superstantes armati arcere queunt, quin certatim ascendant. Et ab nauibus eodem tempore ea quæ mari alluitur pars vrbis oppugnari cœpta est. cæterum tumultus inde maior quam vis videri poterat. Dum applicant, dum partim exponunt scalas militeſ-

militesque, dum qua cuique proximum est, in terram euadere properant: ipsa festinatione & certamine alij alios impediũt. inter hæc repleuerat iam Pœnus armatis muros, & vix magna & ingens copia congesta telorum suppeditabat. Sed neque viri, nec tela, nec quicquam aliud æque quam mœnia ipsa sese defendebant. raræ enim scalæ altitudini æquari poterant: & quo quæq; altiores, eo infirmiores erant. itaque cum summus quisque euadere non posset, subirent tamen alij, onere ipso frangebantur. quidam stantibus scalis, cum altitudo caliginem oculis offudisset, ad terram delati sunt. Et cum passim homines scalæque ruerent, & ipso successu audacia atque alacritas hostium crescceret, signum receptui datum est, quod spem non præsentis modo ab tanto certamine ac labore quietis obsessis, sed etiam in posterum dedit, scalis & corona capi vrbem non posse: opera & difficilia esse, & tempus datura ad ferendam opem imperatoribus suis. Vix prior tumultus conticuerat, cum Scipio ab defessis iam vulneratisque recentes integrosq; alios accipere scalas iubet, & vi maiore aggredi vrbem. ipse, vt ei nunciatum est æstum decedere: quod per piscatores Tarraconenses, nunc leuibus cymbis, nunc vbi eæ sederent, vadis peruagatos per stagnum, compertum habebat, facilem pedibus ad murum transitum dari: eo armatos duxit. Médium ferme diei erat: & ad id, quod sua sponte cedente in mare æstu trahebatur aqua, acer etiam Septẽtrio ortus inclinatũ stagnum eodẽ quo æstus ferebat: & adeo nudauerat vada, vt alibi vmbilico tenus aqua esset, alibi genua vix superaret. Hoc cura ac ratione compertum, in prodigium ac deos vertens Scipio, qui ad transitũ Romanis mare verterent, & stagna auferrent, viasq; ante nunquam initas humano vestigio aperirent: Neptunum iubebat ducem itineris sequi, ac medio stagna euadere ad mœnia. Ab terra ingens labor succedentibus erat: nec altitudine tantum mœnium impediebantur: sed quod euntes ad ancipites vtrinq; ictus subiectos habebant Romanos: vt latera infestiora subeuntibus, quam aduersa corpora essent. At parte in alia quietus, & per stagnum facilis transitus, & in murum ascensus inde fuit. nam neque opere emunitus erat, vt vbi ipsius loci ac stagni præsidio satis creditum foret: nec vlla armatorum statio, aut custodia oppositа, intentis omnibus ad opem eo ferendam, vnde periculum ostendebatur. Vbi vrbem sine certamine intrauere, pergunt inde quanto maximo cursu poterant, ad eam portam circa quam omne contractum certamen erat, in quod adeo intenti omnium non animi solum fuerant, sed etiam oculi auresque oppugnantium, spectantiumque & adhortantium pugnantes, vt nemo ante ab tergo senserit captam vrbem, quam tela in auersos inciderunt, & vtrinque ancipitem hostem habebant. tunc turbatis defensoribus metu, & mœnia capta, & porta intus sorisq; pariter refringi cœpit: & mox cædendo confractis, ne iter impediretur, foribus, armati impetum fecerunt. Magna multitudo & muros transcendebat, sed hi passim ad cædem oppidanorum versi. illa quæ portam ingressa erat iusta acies, cum ducibus, cum ordinibus media vrbe in forum processit. Inde cum duobus itineribus fugientes videret hostes: alios ad tumulum in orientem versum, qui tenebatur quingentorum militum præsidio: alios in arcem, in quam & ipse Mago cum omnibus fere armatis qui muris pulsi fuerant, refugerat: partem copiarum ad tumulum expugnandum mittit, ipse ad arcem ducit. Et tumulus primo impetu est captus: & Mago arcem conatus defendere, cum omnia hostium plena videret, neque spem vllam esse, se arcemq; & præsidium dedidit. Quoad dedita arx est, cædes tota vrbe passim factæ: nec vlli puberum qui obuius fuit, parcebatur. Tum signo dato cædibus finis factus. ad prædam victores versi. quę ingẽs omnis generis fuit. Liberorum capitum virilis sexus ad X. millia capta. inde qui ciues nouæ Carthaginis erant, dimisit. vrbemque, & sua omnia quæ reliqua eis bellum fecerat, restituit. Opifices ad duo millia hominum erant. eos publicos fore populo Romano eduxit, cum spe propinqua libertatis, si ad ministeria belli enixe operam nauassent. cæteram multitudinem incolarum iuuenũ ac validorum

A dorũ seruorum in classem ad supplementum remigum dedit: & auxerat nauib. octo captiuis classẽ. Extra hanc multitudinẽ Hispanorum obsides erant: quorum perinde ac si sociorum liberi essent, cura habita. Captus & apparatus ingens belli, catapultæ maximæ ferme centum viginti, minores CCLXXXI. balistæ maiores XXIII. minores LII. scorpionum maiorum minorumque, & armorum telorumque ingens numerus. signa militaria LXXIIII. Et auri argentiq; relata ad imperatorem magna vis. pateræ aureæ fuerunt CCLXXVI. librales ferme omnes pondo: argenti facti signatique decem & octo millia, & CCC. pondo: vasorum argenteorum magnus munerus. Hæc omnia C. Flaminio quæstori appensa adnumerataque sunt. tritici XL. millia modiorum, hordei CCLXX. Naues onerariæ CXIII. in portu expugnatæ, captæque: quædam cum suis oneribus, frumento, armis, ære præterea, ferroq;, & linteis, & sparto, & nauali alia materia ad classem ædificandã, vt minimũ omniũ inter tantas opes bellicas Carthago ipsa fuerit. Eo die Scipio C. Lælio cum socijs naualib. vrbem custodire iusso, ipse in castra legiones reduxit, festioſque milites omnibus vno die belli operibus (quippe qui & acie dimicassent, & in capienda vrbe tantum laboris periculique adissent: & capta, cum ijs qui in arcem confugerant, iniquo etiam loco pugnassent) curare corpora iussit. Postero die militib. naualibusque socijs conuocatis, primum dijs immortalibus laudes gratiasq; e-
B git: qui se non vrbis solum opulentissimæ omnium in Hispania vno die compotem fecissent, sed ante eo congessisient omnis pene Africæ atque Hispaniæ opes, vt neque hostibus quicquam relinqueretur, & sibi ac suis omnia superessent. Militum deinde virtutem collaudauit, quod eos non eruptio hostium, nõ altitudo mœnium, non inexplorata stagni vada, non castellum in alto tumulo situm, non munitissima arx deterruisset, quo minus transcenderent omnia, perrumperentque. Itaq; quanquam omnibus omnia deberet: præcipuum tamen muralis coronæ decus eius esse, qui primus murum ascendisse se profiteretur, qui se dignum eo duceret dono. Duo professi sunt, Q. Trebellius centurio legionis quartę, & Sex. Digitius socius naualis. Nec ipsi tam inter se acriter contendebant, quam studia excitauerant vterque sui corporis hominum. socij C. Lælius præfectus classis, legionarijs M. Sempronius Tuditanus aderat. Ea contentio cum prope seditionem veniret: Scipio tres recuperatores cum se daturum pronunciasset, qui cognita causa, testibusque auditis, iudicarent, vter prior in oppidum transcendisset: C. Lęlio, & M. Sempronio aduocatis partis vtriusq; P. Cornelium Caudinum de medio adiecit: eosque tres recuperatores considere, & causã cognoscere iussit. Cum res eo maiore ageretur certamine, quod
C amoti tantæ dignitatis non tam aduocati, quam moderatores studiorum fuerant: C. Lælius relicto consilio, ad tribunal ad Scipionem accedit: eumque docet, rem sine modo ac modestia agi: ac prope esse, vt manus inter se conserant. Cæterum etiam si vis absit, nihilominus detestabili exemplo rem agi: quippe vbi fraude ac periurio decus petatur virtutis. Stare hinc legionarios milites, hinc classicos, per omnes deos paratos iurare magis quę velint, quam quæ sciant: vera esse, & obstringere periurio non se solum, suumque caput, sed signa militaria & aquilas, sacramentique religionem. Hæc se ad eum de sententia P. Cornelij & M. Sempronij deferre. Scipio collaudato Lælio, ad concionem vocauit, pronunciauitque, se satis compertum habere, Q. Trebellium & Sex. Digitium pariter in murum ascendisse: seque eos ambos virtutis causa coronis muralibus donare. Tum reliquos prout cuiusq; meritum virtusq; erat, donauit: ante omnes C. Lælium præfectum classis, & omni genere laudis sibimetipsi æquauit, & corona aurea ac XXX. bobus donauit. Tum obsides ciuitatum Hispaniæ vocari iussit, quorum quantus numerus fuerit, piget scribere: quippe cum alibi CCC. ferme, alibi DCCXXV. fuisse inueniam. AEque & alia inter authores discrepant. Præsidium Punicum alius X. alius VII. alius haud plus quam duum millium fuisse scribit. Capta alibi X. millia capitum, alibi

ſupra V. & XX. inuenio. Scorpiones maiores minoreſque ad L X. captas ſcripſerim, ſi authorem Græcum ſequar Silenum: ſi Valerium Antiatem, maiorum ſcorpionum VI. millia, minorum XIII. adeo nullus mentiendi modus eſt. Ne de ducibus quidem conuenit, plerique Lælium præfuiſſe claſſi, ſunt qui M. Iunium Syllanum dicant. Armen præfuiſſe Pœnico præſidio, deditumque Romanis, Antias Valerius: Magonem alij ſcriptores tradunt. Non de numero nauium captarum, non de pondere auri atque argenti, & redacta pecunia conuenit. Si aliquibus aſſentiri neceſſe eſt, media ſimilia veri ſunt. Cæterum Scipio vocatis obſidibus, primum vniuerſos bonum animum habere iuſſit. veniſſe eos in populi Romani poteſtatem, qui beneficio quam metu obligare homines malit: exteraſque gentes fide ac ſocietate iunctas habere, quam triſti ſubiectas ſeruitio. deinde acceptis nominibus ciuitatum, recenſuit captiuos, quot cuiuſque populi eſſent, & nuncios domum miſit, vt ad ſuos quiſque recipiendos veniret. ſi quarum forte ciuitatum legati aderant, eis præſentibus ſuos reſtituit, cæterorum curam benigne tuendorum C. Flaminio quæſtori attribuit. Inter hæc è media turba obſidum mulier magno natu, Mandonij vxor, qui frater Indibilis Ilergetum reguli erat, flens ad pedes imperatoris procubuit: obteſtarique cœpit, vt curam cultumque fœminarum impenſius cuſtodibus commendaret. Cum Scipio nihil profecto defuturum ijs diceret: tum rurſus mulier, Haud magni iſta facimus, inquit, quid enim huic fortunæ non ſatis eſt? alia me angit cura, ætatem harum intuentem: nam ipſa extra periculum iniuriæ muliebris ſum. ſimul ætate & forma florentes circa eam Indibilis filiæ erant, aliæque nobilitate pari, quæ omnes eam pro parente colebant. Tum Scipio: » Meæ, populique Romani diſciplinæ cauſa facerem, inquit, ne quid quod ſanctum vſquam eſſet, apud nos violaretur. nunc vt id cuſtem impenſius, veſtra » quoque virtus dignitaſque facit, quæ nec in malis quidem oblitæ decoris matronalis eſtis. Spectatæ deinde integritatis viro tradidit eas: tuerique haud ſecus verecunde ac modeſte, quam hoſpitum coniuges ac matres iuſſit. Captiua deinde à militib. adducitur ad eum adulta virgo, adeo eximia forma, vt quacũque incedebat, conuerteret omnium oculos. Scipio percontatus patriam, parenteſque, inter cætera accepit, deſponſatam eam principi Celtiberorum adoleſcenti, cui Allucio nomen erat. Extemplo igitur parentibus ſpõſoque ab domo accitis, cum interim audiret deperire eum ſponſę amore: vbi primum venit, accuratiore cum ſermone quam parentes alloquitur. Iuuenis, inquit, iuuenem appello, quo minus ſit inter nos huius ſermonis verecundia. Ego, cum ſpõſa tua capta à militib. noſtris ad me deducta eſſet, audiremq; eam tibi cordi eſſe, & forma faceret fidem: quia ipſe, ſi frui liceret ludo ætatis, præſertim recto & legitimo amore, & non reſpublica animum noſtrum occupaſſet: veniam mihi dari ſponſam impenſius amanti vellem: tuo, cuius poſſum, amori faueo. Fuit ſponſa tua apud me eadem qua apud ſoceros tuos parenteſque ſuos verecũdia: ſeruata tibi eſt, vt inuiolatum, & dignum me teque dari tibi donum poſſet. hanc mercedem vnam pro eo munere paciſcor: amicus populo Romano ſis. & ſi me virum bonum credis eſſe, quales patrem, patruumque meum iam ante hæ gentes norant: ſcias multos noſtri ſimiles in ciuitate Romana eſſe: nec vllum in terris populum hodie dici poſſe, quem minus tibi hoſtem tuiſque eſſe velis, aut amicum malis. Cum adoleſcens ſimul pudore gaudioq; perfuſus, dextram Scipionis tenens, deos omnes inuocaret ad gratiam illi pro ſe referendã, quoniam ſibi nequaquam ſatis facultatis pro ſuo animo, atq; illius erga ſe merito eſſet: parentes inde cognatiq; virginis appellati, qui quoniam gratis ſibi redderetur virgo, ad quam redimendam ſatis magnum attuliſſent auri pondus: orare Scipionem, vt id ab ſe donum acciperet, cœperunt: haud minorem eius rei apud ſe gratiam futuram affirmantes, quã redditæ inuiolatæ foret virginis. Scipio, quando tantopere peterent, accepturum ſe pollicitus, poni ante pedes iuſſit. vocatoq; ad ſe Allucio: Super dotẽ, inquit, quã acceptuus à ſocero

es

Aes,hæc tibi à me dotalia dona accedent. aurumque tollere,ac sibi habere iussit. His lætus donis honoribusque dimissus domum,impleuit populares laudibus & meritis Scipionis. Venisse diis simillimum iuuenem, vincentem omnia cum armis,tum benignitate ac beneficiis. Itaque delectu clientium habito, cum delectis mille & CCCC. equitibus intra paucos dies ad Scipionem reuertit.Scipio retentum secum Lælium, dum captiuos obsidesque & prædam ex consilio eius disponeret: rebus omnib.compositis,data quinquereme,captiuis cum Magone,& quindecim fere senatoribus,qui simul cum eo capti erãt, in naue impositis,nuncium victoriæ Romam mittit. ipse paucos dies, quibus morari Carthagine statuerat,exercendis naualibus pedestribusque copiis absumpsit.Primo die legiones in armis quatuor millium spacio decurrerunt. secundo die arma curare & tergere ante tentoria iussit, tertio die sudibus inter se in modum iustæ pugnæ concurrerunt: præpilatisque missilibus iaculati sunt. quarto die quies data.quinto iterum in armis concursum est. Hunc ordinem laboris quietisque quoad Carthagine morati sunt, seruauerunt. Remigio classici milites tranquillo in altũ euecti,agilitatem nauium simulacris naualis pugnæ experiebantur. Hæc extra vrbem terra mariq; corpora simul animosque ad bellum acuebant.Vrbs ipsa strepebat apparatu belli, fabris omnium generum in publica officina inclusis.dux cuncta pari cura obibat: nunc in classe ac nauali erat,nunc cũ legionibus decurrebat, nunc operib. aspiciendis tempus dabat,quæq; in officinis,quæq; in armamentario ac naualib. fabrorum multitudo plurima in singulos dies certamine ingenti faciebat.His ita inchoatis,refectisq; quos quassauerat muris, dispositisque præsidiis ad custodiam vrbis,Tarraconem est profectus, à multis legationibus protinus in via aditus: quas partim dato responso ex itinere dimisit,partim distulit Tarraconem, quo omnibus nouis veteribusque sociis edixerat conuentum. Et cuncti fere qui cis Iberum incolunt populi, multique etiam vlterioris Hispaniæ conuenerunt. Carthaginiensium duces primo ex industria famam captæ Carthaginis compresserant: deinde vt clarior res erat, quam vt tegi ac dissimulari posset, eleuabant verbis:nec opinato aduentu,ac prope furto vnius diei vrbem vnam Hispaniæ interceptam. cuius rei tam paruæ præmio elatum insolentem iuuenem immodico gaudio speciem magnæ victoriæ imposuisse. at vbi appropinquare tres duces,tres victores hostium exercitus audisset, occursuram ei extemplo domesticorum funerum memoriam. Hæc in vulgus iactabant, haud quaquam ipsi ignari, quantum sibi ad omnia virium Carthagine amissa decessisset.

DECADIS TERTIÆ LIB. VII.

EPITOME.

CN. Fulvius prætor cum exercitu ab Annibale cæsus est. Meliore euentu à Claudio Marcello Cos. aduersus eundem ad Numistronem pugnatum est. inde Annibal nocturecessit. Marcellus insecutus est: & subinde cedentem pressit, donec effugeret prior pugna Annibal superior fuit: Marcellus in sequenti. Fabius Maximus pater consilio Tarentinos per deditionem accepit. In Hispania ad Betulam Scipio cum Asdrubale Amilcaris conflixit, & vicit. inter alia captum puerum regalem eximiæ formæ ad auunculum Masanissam cum donis misit. Cl. Marcellus, T. Quint. Crispinus Coss. speculandi causa egressi è castris, insidijs ab Annibale circumuenti sunt. Marcellus occisus fuit: Crispinus fugit. Res præterea à P. Sulpitio prætore aduersus Philippum & Achæos gestas continet. Lustrum à censoribus conditum est: censa sunt ciuium capita centum triginta septem millia, centum & octo, quo numero apparuit, tantum hominum tot præliorum aduersa fortuna populi Romano abstulisset. Asdrubal quoq; cum exercitu nouo transcenderat Alpes: vt se Annibali coniungeret: cum

millibus hominum LVI. cæsus est. M. Liuij consulis ductu, non minore opera Claudij A
Neronis consulis, qui cum Annibali oppositus esset: relictis castris, ita vt inimicum
falleret, electa manu profectus, Asdrubalem circumuenit.

HIc status rerum Hispaniæ erat. In Italia consul Marcellus, Salapia per proditionẽ recepta, Maroneam & Meles de Samnitibus vi cepit. Ad tria millia militum ibi Annibalis, quæ præsidij causa relictæ erant, oppressa. prædæ aliquantum eius militi fuit concessum. tritici quoq; CCXL. millia modium, & CX. millia hordei inuenta. Cæterũ nequaquam inde tantũ gaudij fuit, quanta clades intra paucos dies accepta est haud procul ab Herdonea vrbe. Castra ibi Cn. Fuluius proconsul habebat, spe recipiundæ Herdoneæ, quæ post Cannensem cladem ab Romanis defecerat, nec loco satis tuto posita, nec præsidiis firmata. Negligentiam insitam ingenio ducis augebat spes ea, quod labare iis aduersus Pœnum fidem senserat. Postquam Salapia amissa excessisse his locis Annibalem in Brutios auditum est, ea omnia ab Herdonea per occultos nuncios delata Annibali, simul curam sociæ retinendæque vrbis, & spem fecere incautum hostem aggrediendi. Exercitu expedito, ita vt famam quoque præueniret, magnis itineribus ad Herdoneam contendit. & quo plus terroris hosti B obiiceret, acie instructa accessit. Par audacia Romanus consilio & viribus impar copijs raptim eductis conflixit: quinta legio & sexta alacriter pugnam inierunt. Cæterum Annibal signo equitibus dato, vt cum pedestres acies occupassent præsenti certamine oculos animosque, circumuecti, pars castra hostium, pars terga pugnantium inuaderent: ipse Cn. Fuluij similitudinem nominis, quod Cn. Fuluium prætorem biennio ante in ijsdem deuicerat locis, increpans, similem euentum pugnæ fore affirmabat. Neque ea spes vana fuit. nam cum comminus acie & peditum certamine multi cecidissent Romanorum, starent tamen ordines signaque: equestris tumultus à tergo, simul à castris clamor hostilis auditus, sextam ante legionem quæ in secunda acie posita prior ab Numidis turbata est: quintam deinde, atque eos qui ad prima signa erant, auertit. Pars in fugam effusi, pars in medio cæsi: vbi & ipse Cn. Fuluius cum duodecim tribunis militum cecidit. Romanorum sociorumque quot cæsa in eo prælio millia sint, quis pro certo affirmet, cum tredecim millia alibi, alibi haud plusquam septem inueniam? Castris, prædaque victor potitur. Herdoneam, quia & defecturam fuisse ad Romanos comperit, nec mansuram in fide si inde abscessisset, multitudine omni Metapontum ac Thurios traducta, incendit: principes qui cum Fuluio col C loquia occulta habuisse comperti sunt, perempti. Romani, qui ex tanta clade euaserant, diuersis itineribus semiermes ad Marcellum consulem in Samnium confugerunt. Marcellus nihil admodum tanta clade territus, literas Romam ad senatum de duce & exercitu ad Herdoneam amisso scribit. Cæterum eundem se, qui post Cannensem pugnam ferocem victoria Annibalem contudisset, ire aduersus eum, breuem illi lætitiam qua exultet facturum. Et Romæ quidem cum luctus ingens ex præterito, tum timor in futurum erat. Consul ex Samnio in Lucanos transgressus ad Numistronem in conspectu Annibalis loco plano, cum Pœnus collem teneret, posuit castra. addidit & aliam fidentis speciem, quod prior in aciem eduxit. Nec detrectauit Annibal, vt signa portis efferri vidit. Ita tamen aciem instruxerunt, vt Pœnus dextrum cornu in collem erigeret, Romani sinistrum ad oppidum applicarent. Ab hora tertia cum ad noctem pugnam extendissent, fessique pugnando primæ acies essent, ab Romanis prima legio & dextera alia, ab Annibale Hispani milites & funditores Baleares, elephanti quoque, commisso iam certamine, in prælium acti. Diu pugna neutro inclinata stetit. Primæ legioni tertia, dexteræ alæ sinistra subit. & apud hostes integri à fessis pugnam accepere. Nouum atq; atrox

pra lium

A prælium ex tam ſegni repente exarſit, recentibus animis corporibuſque: ſed nox incerta victoria diremit pugnantes. Poſtero die Romani ab ſole orto in multum diem ſtetere in acie: vbi nemo hoſtium aduerſus prodijt, ſpolia per ocium legere, & congeſtos in vnum locum cremauere ſuos. Nocte inſequenti Annibal ſilentio mouit caſtra, & in Apuliam abijt. Marcellus vbi lux fugam hoſtium aperuit, ſaucijs cum præſidio modico Numiſtrone relictis, præpoſitoque his L. Furio Pupurione tribuno militum, veſtigijs inſtitit ſequi. Ad Venuſiam adeptus eum eſt. Ibi per dies aliquot cum ab ſtationibus procurſaretur, miſta equitum peditumque tumultuoſa magis prælia quam magna, & ferme omnia Romanis ſecunda fuerunt. Inde per Apuliam ducti exercitus ſine vllo memorando certamine, cum Annibal nocte ſigna moueret, locum inſidijs quærens: Marcellus niſi certa luce, & explorato ante, non ſequeretur. Capuæ interim Flaccus dum bonis principum vendendis, agro qui publicatus fuerat, locando (locauit autem omnem frumento) tempus terit, ne deeſſet materia in Campanos ſæuiendi, nouum in occulto gliſcens per indicium protractum eſt facinus. milites ædificijs emotos, ſimul vt cum agro tecta vrbis fruenda locarentur: ſimul metuens ne ſuum quoque exercitum, ſicut Annibalis, nimia vrbi amœnitas emolliret: in portis muriſq; ſibimetipſos tecta militariter coegerat
B ædificare. erant autem pleraq; ex cratibus aut tabulis facta, alia arundine texta, ſtramento intecta omnia, velut de induſtria alimentis ignis. Hæc noctis vna hora vt omnia incenderent, CLXX. Campani principibus fratribus Bloſijs, coniurauerant, indicio eius rei ex familia Bloſiorum facto, portis repente iuſſu proconſulis clauſis, cum ad arma ſigno dato milites concurriſſent, comprehenſi omnes qui in noxa erant, & quæſtione acriter habita, damnati, necatique. indicibus libertas, & æris dena millia data. Nucerinos & Acerranos quærentes vbi habitarent non eſſe, Acerris ex parte incenſis, Nuceria deleta, Romam Fulvius ad ſenatum miſit. Acerranis permiſſum vt ædificarent quæ incenſa erant. Nucerrini Atellam quia id maluerant, Atellanis Calatiam migrare iuſſis, traducti. Inter multas magnaſque res quæ nunc ſecundæ, nunc aduerſæ occupabant cogitationes hominum, ne Tarentinæ quidem arcis excidit memoria. M. Ogulnius, & P. Aquilius in AEtoliam legati ad frumentum coemendum, quod Tarentum portaretur, profecti: & mille milites de exercitu vrbano, par numerus Romanorũ ſociorumq; eodem in præſidium cum frumento miſſi ſunt. Iam æſtas in exitu erat, comitiorumq; conſulariũ inſtabat tempus.
C ſed literæ Marcelli negantis è republica eſſe, veſtigium abſcedi ab Annibale. cui cedenti, certamenque abnuenti, grauius ipſe inſtaret: curam iniecerant, ne aut conſulem tum maxime res agentem à bello auocarent, aut in annum conſules deeſſent. optimum viſum eſt, quamquã extra Italiam eſſet, Valerium potius conſulem ex Sicilia reuocari. Ad eum literæ iuſſu ſenatus ab L. Manlio prætore vrbis miſſæ cum literis conſulis M. Marcelli: vt ex ijs noſceret, quæ cauſa patribus eum potius quam collegam reuocandi ex prouincia eſſet. Eo fere tempore legati ab rege Syphace Romam venerunt, quæ is proſpera prælia rex cum Carthaginienſibus feciſſet, memorantes. Regem nec inimiciorem vlli populo quam Carthaginienſi, nec amiciorem quam Romano affirmabant eſſe. miſiſſe eum antea legatos in Hiſpaniam ad Cn. & P. Cornelios Scipiones, imperatores Ro. nunc ab ipſo velut fonte petere Romanam amicitiã voluiſſe. Senatus non legatis modo benigne reſpondit, ſed & ipſe legatos cum donis ad regem miſit, L. Genutium, P. Petellium, P. Popilium. Dona tulere, togam & tunicam purpuream, ſellam eburneam, pateram auream ex quinque pondo factam. Protinus & alios Africæ regulos iuſſit adire. ijs quoq; quæ darentur, portata, togę prętextę, & ternum pondo pateræ aureę. Et Alexandriam ad Ptolemæum Cleopatramq; reges M. Attilius, & M. Acilius legati ad cõmemorandam renouandamq; amicitiam miſſi dona tulere: Regi togam & tunicã purpuream cum ſella eburnea: Reginæ pallam pictam cum amiculo purpureo.

Multa æstate qua hæc facta sunt, ex propinquis vrbibus agrisque nunciata sunt prodigia. Tusculi agnum cum vbere lactanti natum: Iouis ædis culmen fulmine ictum ac prope omni tecto nudatum. Iisdem ferme diebus Anagniæ terram ante portam ictam diem ac noctem, sine vllo ignis alimento arsisse: & aues ad compitum Anagninũ in luco Dianæ nidos in arboribus reliquisse. Tarracinę in mari haud procul portu angues magnitudinis miræ lasciuientium piscium more exultasse. Tarquiniis porcum cum ore humano genitum. Et in agro Capenate ad lucum Feroniæ IIII. sanguine multo diem ac noctem sudasse. Hæc prodigia hostiis maioribus procurata decreto pontificum: & supplicatio diem vnum Romæ ad omnia puluinaria, alterum in Capenate agro ad Feroniæ lucum indicta. M. Valerius consul literis excitus, prouincia exercituque mandato Cincio prætori, M. Valerio Messala prefecto classis cum parte nauium in Africam prædatum simul, speculatumque, quæ populus Carthaginiensis ageret pararetque, misso: ipse X. nauibus Romam profectus cum prospere peruenisset, senatum extemplo habuit. ibi de suis rebus gestis commemorauit. Cum annos prope LX. in Sicilia terra mariq; sæpe magnis cladibus bellatum esset, se eam prouinciam confecisse. neminem Carthaginiensem in Sicilia esse: neminem Siculum, qui metu inde fugati abfuerint, non esse. omnes in vrbes, agrosque suos reductos, arare, serere: desertam recoli tandem terram, frugiferam ipsis cultoribus, populoque Romano pace ac bello fidissimum annonæ subsidium. Exin Mutine, & si quorum aliorum merita erga populum Romanum erant, in senatum introductis, honores omnibus ad exsoluendam fidem consulis habiti. Mutines etiam ciuis Romanus factus, rogatione ab tribuno plebis ex authoritate patrum ad plebem lata. Dum hæc Romæ geruntur, M. Valerius Messala L. nauib. cum ante lucem ad Africam accessisset, improuiso in agrum Vticensem excursionem fecit: eumque late depopulatus, multis mortalibus cum alia omnis generis præda captis, ad naues rediit, atque in Siciliam transmisit: tertiodecimo die quam profectus inde erat, Lilybæum rectus. Ex captiuis quæstione habita, hæc comperta: consuliq; Lęuino omnia ordine perscripta, vt sciret in quo statu res Africæ essent. Quinque millia Numidarum cum Masanissa Galæ filio acerrimo iuuene Carthagine esse: & alios per totam Africam milites mercede conduci, qui in Hispaniam ad Asdrubalem traijcerentur, vt is quam maximo exercitu primo quoque tempore in Italiam transgressus iungeret se Annibali. in eo positam victoriam credere Carthaginienses. classem præterea ingentem apparari ad Siciliam repetendam, eamque se credere breui traiecturam. Hæc recitata à consule, ita mouere senatum, vt non expectanda comitia consulis censeret, sed dictatore comitiorum habendorum causa dicto, extemplo in prouinciam redeundum. Illa disceptatio tenebat, quod consul in Sicilia se M. Valerium Messalã, qui tum classi præesset, dictatorem dicturum esse aiebat: patres extra Romanum agrum (eum autem in Italia terminari) negabant dictatorem dici posse. M. Lucretius tribunus plebis cum de ea re consuleret, ita decreuit senatus, vt consul prius quam ab vrbe discederet, populum rogaret, quem dictatorem dici placeret: eumque quem populus iussisset, dictatorem diceret. si consul noluisset, prætor vrbanus populum rogaret: si neis quidem vellet, tum tribuni ad plebem ferrent. Cum consul se populum rogaturum negasset, quod suæ potestatis esset: prætoremque vetuisset rogare: tribuni plebis rogarunt, plebesque sciuit, vt Q. Fuluius qui tum ad Capuam erat, dictator diceretur. Sed quo die id plebis concilium futurum erat, consul clam nocte in Siciliam abiit, destituitque. patres literas ad M. Claudium mittendas censuerunt, vt desertæ à collega reipublicæ subueniret, diceretque quem populus iussisset, dictatorem. Ita à M. Claudio consule Q. Fuluius dictator dictus. & ex eodem plebiscito à Q. Fuluio dictatore P. Licinius Crassus pontifex maximus magister equitũ dictus. Dictator postea quam Romam venit, Cn. Sempronium Blesum legatum, quem ad

Capuam

A Capuam habuerat, in Hetruriam prouinciam ad exercitum misit, in locum C. Calpurnij prætoris: quem vt Capuæ exercituique suo præesset, literis excivit. ipse comitia quem diem primum potuit, edixit: quæ certamine inter tribunos dictatoremque iniecto, perfici non potuerant. Galeria iuniorum, quę sorte prærogatiua erat, Q. Fuluium & Q. Fabium consules dixerat. eodemque iure vocatæ reliquæ inclinassent, ni tribuni plebis C. & L. Ariani se interposuissent: qui neque magistratum continuari satis ciuile esse aiebant: & multo fœdioris exempli, eum ipsum creari qui comitia haberet. itaque si suum nomen dictator acciperet, se comitiis intercessuros: si aliorum præterquam ipsius ratio haberetur, comitiis se moram non facere. Dictator causam comitiorum authoritate Senatus, plebiscito, exemplisque tutabatur. Nam Cn. Seruilio Cos. cum Flaminius alter consul ad Thrasymenum cecidisset, ex authoritate patrum ad plebem latum, plebemque sciuisse, vt quoad bellum in Italia esset, ex ijs qui consules fuissent, quos & quoties vellet, reficiendi consules populo ius esset. exemplaque ea in re se habere, vetus L. Posthumij Megilli: qui interrex iis comitiis quæ ipse habuisset, Consul cum Cn. Iunio Bubulco creatus esset: recens Q. Fabij, qui sibi continuari consulatum, nisi id bono publico fieret, profecto nunquam siuisset. His orationibus cum diu certatum esset, postremo ita inter dictatorem ac tribunos conuenit, vt eo quod censuisset Senatus, staretur. Patribus id tempus reipublicæ visum est, vt per veteres & expertos, belliique peritos imperatores respublica gereretur: itaque moram fieri comitiis non placere. Concedentibus tribunis, comitia habita. Declarati consules Q. Fabius Maximus quintum, Q. Fuluius Flaccus III. Prætores inde creati, L. Veturius Philo, T. Quintius Crispinus, C. Hostilius Tubulus, C. Aurunculeius. Magistratibus in annum creatis, Q. Fuluius dictatura se abdicauit. Extremo æstatis huius classis Punica nauium XL. cum præfecto Amilcare in Sardiniam traiecta, Olbiensem primo, dein postquam ibi P. Manlius Volso prætor cum exercitu apparuit, circumacta inde ad alterum insulæ latus, Caralitanum agrum vastauit: & cum præda omnis generis in Africam rediit. Sacerdotes Romani eo anno mortui aliquot, suffectique. C. Seruilius pontifex factus in locum T. Octacilij Crassi. Decemuir item sacris faciundis in locum T. Sempronij T. F. Longi T. Sempronius C. F. Longus suffectus. M. Martius rex sacrorum mortuus est: & M. AEmylius Pappus maximus curio: neque in eorum locum sacerdotes eo anno suffecti. Et censores hic annus habuit L. Veturium Philonem, & P. Licinium Crassum pontificem maximum. Crassus Licinius nec consul nec prætor ante fuerat, quam censor est factus. ex C ædilitate gradum ad censuram fecit. Sed hi censores neque senatum legerunt, nec quicquam publicæ rei egerunt. mors diremit L. Veturij. inde & Licinius censura se abdicauit. Aediles curules L. Veturius, & P. Licinius Varus ludos Romanos diem vnum instaurarunt. Aediles plebis Q. Catius, & L. Porcius Licinius ex multatitio argento signa ænea ad Cereris dedere: & ludos pro temporis eius copia magnifice apparatos fecerunt. Exitu anni huius die IIII. & XXX. quam ab Tarracone profectus erat Lælius, Romam venit. isque cum agmine captiuorum ingressus vrbem magnum concursum hominum fecit. Postero die in senatum introductus, captam Carthaginem caput Hispaniæ vno die, receptasq; aliquot vrbes, quæ defecissent: nouasq; in societatem ascitas: exposuit. Ex captiuis comperta his fere congruentia, quę in literis fuerant M. Valerij Messalæ. Maxime mouit patres Asdrubalis transitus in Italiam, vix Annibali atque eius armis obsistentem. Productus in concionem Lælius eadem disseruit. Senatus ob res feliciter à P. Scipione gestas supplicationem in vnum diem decreuit. C. Lælium primo quoque tempore cum quibus venerat nauibus, redire in Hispaniam iussit. Carthaginis expugnationem in hunc annum conuli multis authoribus: haud nescius quosdam esse, qui anno insequenti captam tradiderint. Sed mihi minus simile veri visum est, annum integrum

V.C. 545.

Scipionem nihil gerendo in Hiſpania conſumpſiſſe. Q. Fabio Maximo quintum, Q. Fuluio Flacco quartum Coſſ. Idibus Martiis, quo die magiſtratum inierunt, Italia ambobus prouincia decreta: regionibus tamen partitum imperium, Fabius ad Tarentum, Fuluius in Lucanis ac Brutiis rem gereret. M. Claudio prorogatum in annum imperium. Prætores ſortiti prouincias: C. Hoſtilius Tubulus vrbanam: L. Veturius Philo peregrinam cum Gallia: T. Quintius Criſpinus Capuam: C. Aurunculeius Sardiniam. Exercitus ita per prouincias diuiſi. Fuluio duæ legiones, quas in Sicilia M. Valerius Læuinus haberet: Q. Fabio, quibus in Hetruria C. Calpurnius præfuiſſet, exercitus vrbanus vt in Hetruriam ſuccederet: C. Calpurnius eidem præeſſet prouinciæ, exercituique, quem Q. Fuluius habuiſſet, Capuam exercitumq; T. Quintius obtineret: C. Hoſtilius ab C. Lectorio proprætore prouinciam, exercitumque, qui tum iam Arimini erat, acciperet. M. Marcello, quibus conſul bene rem geſſerat, legiones decretæ: M. Valerio cum L. Cincio (his quoque eſt in annum prorogatum in Sicilia imperium) Cannenſis exercitus datus: eumque ſupplere ex militibus qui ex legionibus Cn. Fuluij ſupereſſent, iuſſi. Conquiſitos eos conſules in Siciliam miſerunt: additaque eadem militiæ ignominia, ſub qua Cannenſes militabant: quique ex prætoris Cn. Fuluij exercitu ob ſimilis iram fugæ miſſi eo ab ſenatu fuerant. Cn. Aurunculeio eædem in Sardinia legiones quibus P. Manlius Volſo eam prouinciã obtinuerat, decretæ. P. Sulpitio eadem legione, eademque claſſe Macedoniam obtinere iuſſo, prorogatum in annum imperium XXX. quinqueremes ex Sicilia Tarentum ad Q. Fabium conſulem mitti iuſſæ: cætera claſſe placere prædatum in Africam, aut ipſum M. Valerium Læuinum traijcere: aut mittere, ſeu L. Cinnium, ſeu M. Valerium Meſſalam vellet: Nec de Hiſpania quicquam mutatum, niſi quod non in annum Scipioni Syllanoque, ſed donec reuocati ab ſenatu forent, prorogatum imperium eſt. ita prouinciæ, exercituſque in eum annum partita imperia. Inter maiorum rerũ curas comitia maximi curionis, cum in locum M. Aemylij ſacerdos crearetur, vetus excitauerunt certamen, patricijs negantibus C. Manlij Attilij qui vnus ex plebe petebat, habendam rationem eſſe, quia nemo ante eum, niſi ex patribus, id ſacerdotium habuiſſet. Tribuni appellati, ad Senatum reiecerunt. Senatus populo poteſtatem fecit. Ita primus ex plebe creatus maximus curio C. Manilius Artellius. Et flaminem dialem inuitum inaugurari coegit. P. Licinius pontifex maximus C. Valerium Flaccum decemuir ſacris faciundis creatus in locum Q. Mutij, Scæuolæ demortui C. Lectorius. Cauſam inaugurari coacti flaminis libens reticuiſſem, ni ex mala fama in bonam vertiſſet. Ob adoleſcentiam negligentem luxurioſamque C. Flaccus flamen captus à P. Licinio Pontifice maximo erat, L. Flacco fratri germano, cognatiſq; alijs ob eadem vitia inuiſus. Is, vt animum eius cura ſacrorum & cæremoniarũ cepit, ita repente exuit antiquos mores, vt nemo tota iuentute haberetur prior: nec probatior primoribus patrum, ſuis pariter, alieniſque eſſet. Huius famæ conſenſu elatus ad iuſtam fiduciam ſui, rem intermiſſam per multos annos ob indignitatem flaminum priorum repetiuit, vt in Senatum introiret. Ingreſſum cum curiam, cum L. Licinius prætor inde eduxiſſet, tribus plebis appellauit flamen. Vetuſtum eius ſacerdotij repetebat: datum id cum roga prætexta, & ſella curuli C. Flaminio eſſe. Prætor non exoletis vetuſtate annaliũ exemplis ſtare ius, ſed recentiſſimæ cuiuſq; conſuetudinis vſu volebat, nec patrũ nec auorum, memoria dialem quenquam id ius vſurpaſſe. Tribuni rem inertia flaminum obliteratam, ipſis non ſacerdotio damno fuiſſe cum æquum cenſuiſſent, ne ipſo quidẽ contra tendente prætore, magno aſſenſu patrum plebiſq; flaminem in Senatum introduxerunt: omnibus ita exiſtimantibus, magis ſanctitate vitæ quam ſacerdotij iure rem eam flaminem obtinuiſſe. Conſules prius quam in prouincias irent, duas vrbanas legiones in ſupplementum quantum opus erat cæteris exercitibus militum, ſcripſerunt. Vrbanum veterem exercitum Fuluius conſul C. Fuluio

Flacco

A Flacco legato (frater hic consulis erat) in Hetruriam dedit ducendum: & legiones quæ in Hetruria erant, Romam deducendas. Et Fabius consul reliquias exercitus Fuluiani conquisitas (fuerunt autem ad tria millia CCCXXXVL) Q. Maximum filium ducere in Siciliam ad M. Valerium proconsulem iussit: atq; ab eo duas legiones, & triginta quinqueremes accipere. Nihil hæ eductæ ex insula legiones minuerunt nec viribus nec specie eius prouincię pręsidium. nã cum pręter egregie suppletas duas veteres legiones, transfugarum etiam Numidarum equitum peditumq; magnam vim haberet: Siculos quoq; qui in exercitu Epicidis aut Pœnorum fuerant, belli peritos viros milites scripsit. Ea externa auxilia quum singulis Romanis legionibus adiunxisset, duorum speciem exercituum seruauit. altero L. Cincium partem insulæ, qua regnum Hieronis, fuerat, tueri iussit: altero ipse cæteram insulam tuebatur, diuinam quondam Romani Punicique imperij finibus. Classis quoque nauium L X X. parata, vt omni ambitu littorum præsidio oræ maritimæ essent. Ipse cum Mutinis equitatu prouinciam peragrabat, vt viseret agros, cultaque ab incultis notaret: & perinde dominos laudaret, castigaretque. Ita tantum ea cura frumenti prouenit, vt & Romam mitteret, & Catanam conueheret, vnde exercitui qui ad Tarentum æstiua acturus esset, posset præberi. Cæterum transportati milites in B Siciliam (& erat maior pars Latini nominis, sociorumq;) prope magni motus causa fuere. adeo ex paruis sæpe magnarum momenta rerum pendent: fremitus enim inter Latinos socioſque in conciliis ortus. Decimum annum delectibus & stipendiis exhaustos esse. quotannis ferme clade magna pugnare: alios in acie occidi, alios morbo ablumi. magis perire sibi ciuem qui ab Romano miles lectus sit, quam qui à Pœno captus: quippe ab hoste gratis remitti in patriam, ab Romanis extra Italiam in exilium verius quam in militiam ablegari. Octauum iam ibi annum senescere Cannensem militem, moriturum ante quam Italia hostis (quippe nunc cum maxime florens viribus) excedat. si veteres milites non redeant in patriam, noui legantur, breui neminem superfuturum. Itaque quod propediem res ipsa negatura sit, prius quam ad vltimam solitudinem atque egestatem perueniant, negandum populo Romano esse. si consentientes in hoc socios videant Romani, profecto de pace cum Carthaginiensibus iungenda cogitaturos. aliter nunquam viuo Annibale sine bello Italiam fore. Hæc acta in conciliis. Triginta tum coloniæ populi Romani erant. ex iis duodecim cum omnium legationes Romæ essent, negauerunt consulibus esse vnde milites pecuniamque darent. Eæ fuere, Ardea, Nepete, Sutrium, Circeij, Alba, Carseoli, Suessa, Sora, Setia, Cales, Narnia, Interamna, C Noua re consules icti, cum absterrere eos à tam detestabili consilio vellent, castigando increpandoque plus quam leniter agendo profecturos rati, eos ausos esse consulib. dicere aiebant, quod consules in Senatu vt pronunciarent, in animum inducere non possent. non enim detrectationem eam munerum militiæ, sed apertam defectionem à populo Romano esse. Redirent itaque propere in colonias, & tanquam integra re locutj magis quam ausi tantum nefas, cum suis consulerent, admonerent. non Campanos, neque Tarentinos eos esse, sed Romanos: inde oriundos, inde in colonias atque in agrum bello captum stirpis augendæ causa missos: quæ liberi parentibus deberent, ea illos Romanis debere, si vlla pietas, si memoria antiquæ patriæ esset. Consulerent igitur de integro. nam tum quidem quæ temere agitassent, ea prodendi imperij Romani, tradendæ Annibali victoriæ esse. Cum alternis hæc consules diu iactassent, nihil moti legati, neque se quod domum renunciarent, habere dixerunt, neque senatum suum quid noui consuleret: vbi nec miles qui legeretur, nec pecunia quæ daretur in stipendium, esset. Cum obstinatos eos viderent consules, rem ad Senatum detulerunt, vbi tantus pauor animis hominum est iniectus, vt magna pars actum de imperio diceret. idem alias coloniasfacturas, idem socios consensisse omnes ad prodendam Annibali vrbem Romam.

Consules

Consules hortari & consolari Senatum: & dicere, alias colonias in fide atque officio pristino fore. eas quoque ipsas quæ officio decesserint, si legati circa eas colonias mittantur, qui castigent, non qui precentur, verecundiam imperij habituras esse. Permissum ab Senatu iis cum esset, agerent facerentque vt è republica ducerent: parentatis prius aliarum coloniarum animis, citauerunt legatos: quæsiueruntque ab iis, ecquid milites ex formula paratos haberent? Pro duodeuiginti coloniis M. Sextilius Fregellanus respondit: & milites ex formula paratos esse, & si pluribus opus esset, plures daturos: & quicquid aliud imperaret velletque populus Romanus, enixe facturos. ad id sibi neque opes deesse, animum etiam supereſſe. Consules sibi parum videri præfati pro merito eorũ, sua voce collaudari eos, nisi vniuersi patres in curia gratias egissent, sequi in Senatũ iusserunt. Senatus quam poterat honoratissimo decreto allocutus eos, mandat consulibus, vt ad populum quoq; eos producerent, & inter multa alia præclara, quæ ipsis maioribusque suis præstitissent, recens etiam meritum eorum in rempublicam commemorarent. Ne nunc quidem post tot secula sileantur, fraudenturve laude sua. Signini fuere, & Norbani, Satriculanique, & Brundusini, & Fregellani, & Lucerini, & Venusini, & Adriani, & Firmani, & Ariminenses: & ab altero mari, Pontiani, & Pæstani, & Cossani: & mediterranei, Beneuentani, & Essernini, & Spoletini, & Placentini, & Cremonenses. Harum coloniarum subsidio tum imperium populi Romani stetit: ijsque gratiæ & in Senatu & apud populum actæ. Duodecim aliarum coloniarum, quæ detrectauerunt imperium, mentionem fieri patres vetuerunt: neque illos dimitti, neque retineri, neque appellari à consulibus. Ea tacita castigatio maxime ex dignitate populi Romani visa est. Cætera expedientibus quæ ad bellum opus erant, consulibus, aurum viceſimarium, quod in sanctiore ærario ad vltimos casus seruaretur, promi placuit, prompta ad quatuor millia pondo auri. Inde quingena pondo data consulibus, & M. Marcello & P. Sulpitio Procoss. & L. Veturio prætori qui Galliam prouinciam sortitus erat. additumque Fabio Cos. C. pondo auri præcipuum, quod in arcem Tarentinam portaretur. cætero vsi sunt ad vestimenta præsenti pecunia locanda exercitui, qui in Hispania bellum secunda sua fama, ducisque gerebat. Prodigia quoque prius quam ab vrbe Coss. proficiscerentur, procurari placuit. In Albano monte tacta de cœlo erant, signum Iouis, arborque templo propinqua, & Ostiæ lacus, & Capuæ murus, Fortunæque ædes, & Sinuessę murus portaq;. Hęc de cœlo tacta. Cruentam etiam fluxisse aquam Albanam, quidam authores erant. Et Romæ intra cellam ædis Fortis Fortunæ de capite signum, quod in corona erat, in manus sponte sua prolapsum. Et Priuerni satis constabat bouem locutum, vulturemque frequenti foro in tabernam deuolasse. Et Sinuessæ natum ambiguo inter marem ac fœminam sexu infantem, quos androgynos vulgus, vt pleraque faciliore ad duplicanda verba Græco sermone, appellat: & lacte pluuisse, & cum elephanti capite puerum natum. Ea prodigia hostijs maioribus procurata, & supplicatio circa omnia puluinaria, & obsecratio in vnum diem indicta. & decretum, vt C. Hostilius prætor ludos Apollinis, sicut his annis voti factique erant, voueret faceretque. Per eos dies & censoribus creandis Quintius Fuluius consul comitia habuit. Creati censores, ambo qui nondum consules fuerant, M. Cornelius Cethegus, Publius Sempronius Tuditanus. Hi censores vt agrum Campanum fruendum locarent, ex authoritate patrum latum ad plebem est, plebesque sciuit. Senatus lectionem contentio inter censores de principe legendo tenuit. Sempronij lectio erat. Cæterum Cornelius morem traditum à patribus sequendum aiebat, vt qui primus censor ex iis, qui viuerent, fuissent, eum principem legerent. is Titus Manlius Torquatus erat. Sempronius, cui dij sortem legendi dedissent, & ius liberum eosdem dedisse eos, se id suo arbitrio facturum: lecturumque Quintum Fabium Maximum, quem tum principem Romanæ ciuitatis

A tatis esse, vel Annibale iudice victurus esset. Cum diu certatum esset verbis, concedente collega, lectus à Sempronio princeps in Senatu Quintus Fabius Maximus consul. Inde alius lectus senatus, octo præteritis, inter quos L. Cæcilius Metellus erat, infamis author deserendæ Italiæ post Cannensem cladem. In equestribus quoque notis eadem seruata causa. sed erant perpauci, quos ea infamia attingeret. Illis omnibus (& multi erant) adempti equi, qui Cannensium legionum equites in Sicilia erant. addiderunt acerbitati etiam tempus, ne præterita stipendia procederent ijs qui equo publico meruerant, sed dena stipendia equis priuatis facerent. Magnum præterea numerum eorum conquisiuerunt, qui equo merere deberent: atque ex ijs qui principio eius belli sexdecim annos nati fuerant, neque militauerant, omnes ærarios fecerunt. Locauerunt inde reficienda quæ circa forum incendio consumpta erant, VII. tabernas, macellum, atrium regium. Transactis omnibus quæ Romæ agenda erant, consules ad bellum profecti: prior Fuluius prægressus Capuam, post paucos dies consecutus Fabius, qui & collegam coram obtestatus, & per literas Marcellum, vt quam acerrimo bello detineret Annibalem, dum ipse Tarentum oppugnaret: ea vrbe adempta hosti vndique pulso, nec vbi consisteret, nec quid fidum respiceret habenti, ne morandi quidem causam in Italia
B fore. Rhegium etiam nuncium mittit ad præfectum præsidij, quod ab Læuino Cos. aduersus Brutios ibi locatum erat, octo millia hominum pars maxima ab Agatirna (sicut antea dictum est) ex Sicilia traducta, & rapto viuere hominum assuetorum additi erant Brutiorum indidem perfugæ, & audacia & audendi omnia necessitatibus pares. Hanc manum ad Brutium primum agrum depopulandum duci iussit, inde ad Cauloniam vrbem oppugnandam. Imperata non impigre solum, sed etiam auide executi, direptis fugatisque cultoribus agri, summa vrbem oppugnabant. Marcellus & consulis literis excitatus, & quia ita in animum induxerat, neminem ducem Romanum tam parem Annibali quam se esse: vbi primum in agris pabuli copia fuit, ex hybernis profectus, ad Cannusium Annibali occurrit. Solicitabat ad defectionem Cannusinos Pœnus. cæterum vt appropinquare Marcellum audiuit, castra inde mouit. Aperta erat regio sine vllis ad insidias latebris: itaque in loca saltuosa cedere inde cepit. Marcellus vestigijs instabat, castraque castris conferebat: & opere perfecto, extemplo in aciem legiones educebat. Annibal turmatim per equites, peditumque iaculatores leuia certamina serens, casum vniuersæ pugnæ non necessarium ducebat, tractus est tamen ad id, quod vitabat, certamen. Nocte prægressum eum assequitur locis planis ac patentibus Marcellus. castra in-
C de ponentem, pugnando vndique in munitores, operibus prohibet. Ita signa collata, pugnatumque totis copiis: & cum iam nox instaret, marte æquo discessum est. castra exiguo distantia spacio raptim ante noctem permunita. Postero die luce prima Marcellus in aciem copias eduxit. Nec Annibal detrectauit certamen, multis verbis adhortatus milites, vt memores Trasymeni Cannarumque, contunderent ferociam hostis: vrgere atq; instare eum: non iter quietos facere, non castra ponere pati, non respirare aut circumspicere. quotidie simul orientem solem, & Romanam aciem in campis videndam esse. si vno prælio haud incruentus abeat, quietius deinde tranquilliusque eum bellaturum. His irritati adhortationibus, simulque tædio ferociæ hostium quotidie instantium lacessentiumque acriter prælium ineunt. Pugnatum amplius duabus horis est. cedere inde ab Romanis dextera ala, & extraordinarij cœpere. quod vbi Marcellus vidit, duodeuicesimam legionem in primam aciem inducit. Dum alij trepide cedunt, alij segniter subeunt, turbata tota acies est: dein prorsus fusa, & vincente pudorem metu terga dabant. Cecidereque in pugna ad duo millia & septingenti ciuium sociorumque, in his quatuor Romani centuriones fuere: duo tribuni militum, M. Licinius & M. Fuluius. signa militaria quatuor de ala prima, quæ fugit: duo de legione quæ cedentibus sociis successerat,

ceſſerat,amiſſa. Marcellus, poſtquam in caſtra reditum eſt, concionem adeo A
ſæuam atque acerbam apud milites habuit,vt prælio per diem totum infeliciter tolerato,triſtior ijs irati ducis oratio eſſet. Diis immortalibus vt in tali re
» laudes gratesque,inquit,ago : quod victor hoſtis cum tanto pauore incidentibus vobis in vallum portasque,non ipſa caſtra eſt aggreſſus. deſeruiſſetis profecto eodem terrore caſtra,quo omiſiſtis pugnam. Qui pauor hic? qui terror?
» quæ repente,qui,& cum quibus pugnaretis, obliuio animos cepit? nempe ijdem ſunt ij hoſtes, quos vincendo, & victos ſequendo priorem ætatem abſumpſiſtis: quibus dies noctesq; fugientibus,per hos dies inſtitiſtis : quos leuibus præliis fatigaſtis,quos heſterno die nec iter facere,nec caſtra ponere paſſi
» eſtis. Omitto ea quibus gloriari poteſtis :cuius & ipſius pudere ac pœnitere
» vos oportet. nempe æquis manibus heſterna die diremiſtis pugnam.quid hæc
» nox? quid hęc dies abſtulit? veſtræ his copiæ imminutæ ſunt, an illorum auctæ? Non equidem mihi cum exercitu meo loqui videor,nec cum Romanis militibus corpora tantum atque arma eadem ſunt.an ſi eoſdem animos habuiſſetis,terga veſtra vidiſſet hoſtis? ſigna alicui manipulo,aut cohorti abſtuliſſet?
» Non adhuc cæſis Romanis legionibus gloriabatur? vos illi hodierno die primum fugati exercitus dediſtis decus. Clamor inde ortus, vt veniam eius diei
» daret,vbi vellet deinde experiretur militum ſuorum animos.Ego vero experi- B
» ar,inquit,milites,& vos caſtrina die in aciem educam, vt victores potius quam victi veniam impetretis,quam petitis. Cohortibus quæ ſigna amiſerant,hordeum dari iuſſit:centurionesque manipulorum quorum ſigna amiſſa fuerant, diſtrictis gladiis diſcinctos deſtituit: & vt poſtero die omnes pedites equitesque armati adeſſent,edixit.Ita concio dimiſſa fatentium iure ac merito ſeſe increpitos: neq; illo die virum quenquam in acie Romana fuiſſe, præter vnum ducem : cui aut morte ſatisfaciendum,aut egregia victoria eſſet. Poſtero die armati ornatiq; ad edictum aderant.Imperator eos collaudat:pronunciatque, à quibus orta pridie fuga eſſet, cohortesq; quę ſigna amiſiſſent,ſe in primam aciem inducturum.edicere etiam ſeſe, omnib.pugnandum ac vincendum eſſe: & adnitendum ſingulis vniuerſisq;,ne prius heſternę fugę,quam hodiernę victorię fama Romam perueniat. Inde cibo corpora firmare iuſſit, vt ſi longior eſſet pugna,viribus ſufficerent.Vbi omnia dicta factaq; ſunt quib. excitarentur animi militum,in aciem procedunt. Quod vbi Annibali nunciatum eſt : Cum eo nimirum, inquit, hoſte res eſt, qui nec bonam nec malam ferre fortunam poteſt.ſeu vicit,ferociter inſtat victis: ſeu victus eſt,inſtaurat cum victorib.certamen : Signa inde canere iuſſit,& copias educit.Pugnatum vtrinq; aliquanto quam pridie acrius eſt : Pœnis ad obtinendum heſternum decus adnitentibus: C
Romanis ad demendam ignominiam. Siniſtra ala ab Romanis & cohortes, quæ amiſerant ſigna, in prima acie pugnabant, & legio viceſima ab dextro cornu inſtructa. L. Cornelius Lentulus, & C. Claudius Nero legati cornibus præerant : Marcellus mediam aciem hortator teſtisque preſens firmabat. Ab Annibale Hiſpani primam obtinebant frontem,& id roboris in omni exercitu erat. Cum anceps diu pugna eſſet, Annibal elephantos in primam aciem induci iuſſit,ſi quem inijcere ea res tumultum ac pauorem poſſet. Et primo turbarunt ſigna ordinesq;,& partim occultatis,partim diſſipatis terrore qui circa erant,nudauerant vna parte aciem : latiusque fuga manaſſet, ni Cn.Decimius Flauus tribunus militum ſigno arrepto, primi haſtati manipulum eius ſigni ſe ſequi iuſſiſſet. duxit vbi maxime tumultum conglobatæ belluæ faciebant: pilaq; in eas coniici inſſit. Heſere omnia tela haud difficili ex propinquo in tanta corpora ictu,& tam conferta turba : ſed vt non omnes vulnerati ſunt, ita in quorum tergis infixa ſtetere pila,vt eſt genus anceps, in fugam verſi etiam integros auertere. Tum iam non vnus manipulus, ſed pro ſe quiſque miles, qui modo aſſequi agmen fugientium elephantorũ poterat, pila coniicere. eo magis ruere in ſuos belluæ, tantoque maiorem ſtragem edere, quam inter hoſtes

edide-

A ediderant, quanto acrius pauor consternatas agit, quam insidentis magistri imperio reguntur. In perturbatam transcursu belluarum aciem signa inferunt Romani pedites: & haud magno certamine dissipatos trepidantesque auertunt. Tum in fugientes equitatum immittit Marcellus. nec ante finis sequendi est factus, quam in castra pauentes compulsi sunt. nam super alia quę terrorem trepidationemq; facerent, elephanti forte duo in ipsa porta corruerant, coactiq; erant milites per fossam vallumq; ruere in castra. ibi maxima hostium cædes facta. Cæsa ad octo millia hominum, quinque elephanti. Nec Romanis incruenta victoria fuit. mille ferme & septingenti de duabus legionibus, & sociorum supra M. & C C C. occisi: vulnerati permulti ciuium, sociorumque. Annibal nocte proxima castra mouit. Cupientem insequi Marcellum prohibuit multitudo sauciorum. Speculatores, qui sequerentur agmen missi, postero die retulerunt Brutios Annibalem petere. Iisdem ferme diebus & ad Q. Fuluium consulem Hirpini, & Lucani, & Volscentes, traditis præsidiis Annibalis, quæ in vrbibus habebant, dedidernnt sese: clementerque à consule cum verborum tantum castigatione ob errorem præteritum accepti. Et Brutiis similis spes veniæ facta est, cum ab iis Vibius & Pactius fratres, longe nobilissimi gentis eius, eandem quæ data Lucanis erat, conditionem deditionis petentes venissent. Q. Fabius consul oppidum in Salentinis Manduriam vi cepit. ibi ad quaB tuor millia hominum capta, & cæterę prędæ aliquantum. Inde Tarentum profectus, in ipsis faucibus portus posuit castra. naues, quas Liuius tutandis cõmeatibus habuerat: partim machinationib. onerat, apparatuque mœnium oppugnandorũ: partim tormentis & saxis omniq; missilium telorum genere instruit: onerarias quoq;, non eas solum quæ remis agerentur, vt alij machinas scalasq; ad muros ferrent, alij procul ex nauibus vulnerarent mœnium propugnatores. Eæ naues ab aperto mari vt vrbem aggrederentur, instructæ paratæque sunt. Et erat liberum mare, classe Punica, cum Philippus oppugnare AEtolos pararet, Corcyram transmissa. In Brutiis interim Caulonię oppugnatores sub aduentum Annibalis, ne opprimerentur, in tumulum à præsenti impetu tutum, ad cætera inopem, concesiere. Fabium Tarentum obsidentem leue dictu momentum ad rem ingentem potiundam adiuuit. Præsidium Brutiorum datum ab Annibale Tarentini habebant. eius præsidij præfectus deperiebat amore mulierculæ, cuius frater in exercitu Fabij consulis erat. Is certior literis sororis factus de noua consuetudine aduenæ locupletis, atque inter populares tam honorati, spem nactus per sororem quolibet impelli amantem posse, quid speraret, ad consulem detulit. Quæ cum haud vana cogitatio visa esC set, perfuga iussus Tarentum transire, ac per sororem præfecto conciliatus, primo occulte animum eius tentando, dein satis explorata leuitate, blanditijs muliebribus perpulit eum ad proditionem custodię loci, cui prępositus erat. Vbi & ratio agendæ rei, & tempus conuenit, miles nocte per interualla stationum clàm ex vrbe emissus, ea quæ acta erant, quęq; vt agerentur conuenerant, ad consulem refert. Fabius vigilia prima dato signo ijs qui in arce erant, quique custodiam portus habebant, ipso circuito portu ab regione vrbis in orientem versa occultus consedit. Canere inde tubæ simul ab arce, & à portu & à nauibus, quæ aperto mari appulsæ erant: clamorque vndiq; cum ingenti tumultu, vnde minimum periculi erat, de industria ortus. Consul interim silentio continebat suos. Igitur Democrates, qui prefectus antea classis fuerat, forte illi loco præpositus, postquam quieta omnia circa se vidit, alias partes eo tumultu personare, vt captæ vrbis interdum excitaretur clamor: veritus ne inter cunctationem suam consul aliquam vim faceret, ac signa inferret, præsidium ad arcem, vnde maxime terribilis accidebat sonus, traducit. Fabius cum ex temporis spacio, & ex silentio ipso (quod vbi paulo ante strepebant excitantes vocãtesq; ad arma, inde nulla accidebat vox) deductas custodias sensisset, ferri scalas ad eam partem muri, qua Brutiorum cohortem præsidium agitare proditionis conciliator

conciliator pronunciauerat,iubet. Ea primum captus est murus,adiuuantibus A
recipientibusque Brutijs, & transcensum in vrbem est: deinde proxima re-
fracta porta, vt frequenti agmine signa inferrentur. Tùm clamore sublato
sub ortum ferme lucis nullo obuio armato in forum perueniunt: omnesq; vn-
dique, qui ad arcem portumque pugnabant, in se conuerterunt. Prælium in
aditu fori maiori impetu, quam perseuerantia commissum est. non animo,non
armis, non arte belli, non vigore aut viribus corporis par Romano Tarentinus
erat. Igitur pilis tantum coniectis, prius Pœni quam consererent manus, ter-
ga dederunt, dilapsique per nota vrbis itinera in suas amicorumq; domos.Duo
ex ducibus,Nico & Democrates,fortiter pugnantes cecidere.Philomenes qui
proditionis ad Annibalem author fuerat, cum citato equo ex prælio auectus
esset, vacuus paulo post equus erransque per vrbem cognitus, corpus nusquam
inuentum est. creditum vulgo est, in puteum apertum ex equo præcipitasse.
Carthalonem autem præfectũ Punici præsidij, cum commemoratione pater-
ni hospitij positis armis venientem ad consulem, miles obuius obtruncat.Alij
alios passim sine discrimine armatos inermesque cædunt, Carthaginienses
Tarentinosque pariter. Brutij quoque multi passim interfecti, seu per erro-
rem, seu vetere in eos insito odio, seu ad proditionis famam,vt vi potius atque
armis captum Tarentum videretur, extinguendam. Tum à cæde ad diripien- B
dam vrbem discursum. Triginta millia seruilium capitum dicuntur capta, in-
gens argenti vis facti signatique, auri octuaginta septem millia pondo. sig-
na tabulæque, prope vt Syracusarum ornamenta æquarent. Sed maiore a-
nimo generis eius præda abstinuit Fabius, quam Marcellus: qui interroganti
scribæ quid fieri de signis vellet (ingentis magnitudinis dij sunt, suo quisq; ha-
bitu in modum pugnantiũ formati) deos iratos Tarentinis relinqui iussit. Mu-
rus inde qui vrbem ab arce dirimebat,dirutus est ac dissectus. Dum hæc Tarẽ-
ti aguntur, Annibal ijs qui Cauloniam obsidebant, in deditionem acceptis,
audita oppugnatione Tarenti, dies noctesque cursim agmine acto cum festi-
nans ad opem ferendam,captam vrbem audisset. Et Romani,inquit,suum An-
nibalem habent.eadem,qua ceperamus, arte Tarentum amisimus. Ne tamen
fugientis modo conuertisse agmen videretur,quo constiterat loco,quinq; mil-
lia ferme ab vrbẽ posuit castra.ibi paucos moratus dies. Metapontum sese re-
cepit.Inde duos Metapontinos cum literis principum eius ciuitatis ad Fabi-
um Tarentum mittit,fidem ab consule accepturos,impunita priora fore,si Me-
tapontum ei cum præsidio Punico prodidissent. Fabius vera quæ afferrent esse
ratus,diem,qua accessurus esset Metapontum,constituit :literasque ad prin-
cipes dedit,quæ ad Annibalem delatæ sunt.Enimuero lætus successu fraudis,si C
ne Fabius quidem dolo inuictus esset,haud procul Metaponto insidias ponit.
Fabio auspicanti prius quam egrederetur ab Tarento, aues semel atq; iterum
non addixerunt.hostia quoque cæsa consulenti deos, aruspex cauendũ à frau-
de hostili,& ab insidijs,prædixit. Metapontini,postquam ad constitutam non
venerat diem, remissi vt cunctantem hortarentur, repente comprehensi metu
grauioris quæstionis detegunt insidias. AEstatis eius principio, qua hæc age-
bantur, P. Scipio in Hispania cum hyemen totam reconciliandis barbaro-
rum animis partim donis,partim remissione obsidum captiuorumque absump-
sisset: Edesco ad eum, clarus inter duces Hispanos,venit. Erant coniunx liberiq; eius apud Romanos, sed præter eam causam etiã velut fortuita inclinatio
animorum, quæ Hispaniam omnem auerterat ad Romanum à Punico impe-
rio,traxit eum. Eadem causa Indibili Mandonioq; fuit,haud dubie omnis His-
paniæ principibus,cum omni popularium manu relicto Asdrubale, secedendi
in imminentes castris eius tumulos,vnde per continentia iuga tutus receptus
ad Romanos esset. Asdrubal cum hostiũ res tacitis augescere incrementis cer-
neret,suas imminui,ac fore,vt nisi audendo aliquid moueret, qua cœpissent,
reuerent: dimicare quam primũ statuit. Scipio auidior etiã certamiuis erat,eũ
à

A à ſpe, quam ſucceſſus rerum augebat: tum quod prius quam iungerentur hoſtium exercitus, cum vno dimicare duce, exercituque, quam ſimul cum vniuerſis malebat. Cæterum etiam ſi cum pluribus pariter dimicandum foret, arte quadam copias auxerat. nam cum videret nullum eſſe nauium vſum, quia vacua omnis Hiſpaniæ ora claſſibus Punicis erat, ſubductis nauibus Tarraconem, nauales ſocios terreſtribus copijs addidit. Et armorum affatim erat captorum Carthagine: & quæ poſt captam eam fecerat, tanto opificum numero incluſo. Cum ijs Scipio veris principio ab Tarracone egreſſus (iam enim & Lælius redierat ab Roma, ſine quo nihil maioris rei motũ volebat) ducere ad hoſtem pergit. Per omnia pacata eunti, vt cuiuſque populi fines tranſiret, proſequentibus excipientibuſque ſocijs, Indibilis & Mandonius cum ſuis copijs occurrũt. Indibilis pro vtroq; locutus, haud quaquam vt barbarus ſtolide incauteq;, ſed potius cum verecunda grauitate: propiorq; excuſanti tranſitionem vt neceſſariam, quam glorianti ea velut ad primam occaſionem rapta. Scire enim ſe, transfugæ nomen execrabile veteribus ſocijs, nouis ſuſpectum eſſe. neque eum ſe reprehendere morem hominum, ſi tamẽ anceps odium cauſa, non nomen faciat. Merita inde ſua in duces Carthaginienſes commemorauit. auaritiam contra eorum, ſuperbiamque, & omnis generis iniurias in ſe atq; populares. Itaq; corpus duntaxat ſuum ad id tẽpus apud eos fuiſſe: animum iam pridẽ ibi eſſe, vbi ius ac fas crederet coli. ad deos quoq; confugere ſupplices, qui nequeant hominum vim atq; iniurias pati: ſe id Scipionem orare, vt tranſitio ſibi nec fraudi apud eum, nec honori ſit. quales ex ea die experiundo cognouerit, perinde operæ eorum precium faciat. Ita prorſus reſpondet facturum Romanus. nec pro transfugis habiturum, qui non duxerint ſocietatem ratam, vbi nec diuini quicquam, nec humani ſanctum eſſet. Productæ deinde in conſpectum eius coniuges, liberiq; lachrymantibus gaudio redduntur: atq; eo die in hoſpitium abducti. Poſtero die fœdere accepta fides, dimiſſiq; ad copias adducendas. Iiſdem deinde in caſtris tendebant, donec ducibus ijs ad hoſtem peruentum eſt. Proximus Carthaginienſium exercitus Aſdrubalis prope vrbẽ Betulam erat. pro caſtris equitum ſtationes habebat. In eas velites, anteſignanique, & qui primi agminis erant, adueniẽtes ex itinere, priuſquam caſtris locum caperent, adeo comtemptim impetum fecerunt, vt facile appareret quid vtrique parti animorum eſſet. In caſtra trepida fuga compulſi equites ſunt, ſignaq; Romana portis prope ipſis illata. Atque illo quidem die irritatis tantum ad certamen animis, caſtra Romani poſuerunt. Nocte Aſdrubal in tumulum copias recepit, plano campo in ſummo patentem: fluuius ab tergo, ante circaq; velut ripa præceps oram eius omnem cingebat. ſuberat & altera inferior ſummiſſa faſtigio planities, eam quoque altera crepido haud facilior in aſcenſum ambibat. In hunc inferiorem campum poſtero die Aſdrubal, poſtquam ſtantem pro caſtris hoſtium aciem vidit: equites Numidas, leuiumque armorum Baleares, & Afros demiſit. Scipio circumuectus ordines ſignaque, oſtendebat hoſtem, prædam nata ſpe æquo dimicandi campo, captantem tumulos loci fiducia, non virtutis aut armorum ſtare in conſpectu. ſed altiora mœnia habuiſſe Carthaginem, quæ tranſcendiſſet miles Romanus. nec tumulos, nec arcem ne mare quidẽ armis obſtitiſſe ſuis. ad id fore altitudines, quas cepiſſent, hoſtibus, vt per præcipitia & prærupta ſalientes fugerent: eam quoque ſe illis fugam clauſurum. Cohorteſq; duas, alteram tenere fauces vallis, per quam defertur amnis, iubet: alteram viam inſidere, quæ ab vrbe per tumuli obliqua in agros ferret. ipſe expeditos, qui pridie ſtationes hoſtium pepulerant, ad leuem armaturam infimo ſtantem ſupercilio ducit. Per aſpreta primum, nihil aliud quam via impediti iere: deinde vt ſub iactum venerunt telorum, primo omnis generis vis ingens effuſa eſt in eos. ipſi contra ſaxa, quæ locus ſtrata paſſim omnia ferme miſſilia præbet, ingerere. non milites ſolum, ſed etiam turba calonum immiſta armatis. Cæterum quanquam aſcenſus difficilis erat, &

prope

prope obruebantur telis saxisq; assuetudine tamen succedendi muros & per- A
tinacia animi subierunt primi. Qui simul cepere aliquid æqui loci, vbi firmo consisterent gradu, leuem & concursatorem hostem, atque interuallo tutum cum procul missilibus pugna eluditur, in stabilem eundem ad cominus conserendas manus expulerunt loco: & cæde magna in aciem altiori superstantem tumulo impegere. inde Scipio iussis aduersus mediam euadere aciem victoribus, cæteras copias cum Lælio diuidit: atq; eum parte dextra tumuli circumire, donec mollioris ascensus viam inueniret, iubet. ipse ab læua circuitu haud magno in transuersos hostes incurrit. inde primo turbata acies est, dum ad circumsonantem vndiq; clamorem flectere cornua, & obuertere ordines volunt. Hoc tumultu & Lælius subijt. & dum pedem referunt, ne ab tergo vulgo vulnerarentur, laxata prima acies, locusq; ad euadendum & mediis datus est: qui per tam iniquum locũ stantibus integris ordinibus, elephantisq; ante signa locatis, nunquã euasissent. Cum ab omni parte cædes fieret, Scipio, qui læuo cornu in dextrum incurrerat, maxime in nuda hostiũ latera pugnabat. Etiam ne fugæ quidem patebat locus. nam & stationes vtrinq; Romanæ, dextra lęuaque insederant vias: & portam castrorum ducis principumq; fuga clauserat, addita trepidatione elephantorum; quos territos ęque atq; hostes timebant. Cęsa igitur ad octo millia hominum. Asdrubal iam antequã dimicaret, pecunia rapta, B
elephantisque pręmissis, quam plurimos poterat de fuga excipiens, pręter Tagum flumen ad Pyrenæum tendit. Scipio castris hostium potitus, cum pręter libera capita omnem prędam militibus concessisset, in recensendis captiuis decem millia peditum, duo millia equitũ inuenit. ex ijs Hispanos sine precio omnes domum dimisit: Afros vendere quęstorem iussit. Circumfusa inde multitudo Hispanorum & ante deditorum, & pridie captorum, regem eum ingenti cõsensu appellauit. Tum Scipio silentio per preconem facto, sibi maximum nomen imperatoris esse dixit, quo se milites sui appellassent. regium nomen alibi magnum, Romæ intolerandum esse. regalem animum in se esse. si id in hominis ingenio amplissimũ ducerent, tacite iudicarent, vocis vsurpatione abstinerent. Sensere etiam barbari magnitudinem animi, cuius miraculo nominis alij mortales stuperent, id ex tam alto fastigio aspernantis. Dona inde regulis principibusque Hispanorum diuisa, & ex magna copia captorum equorum trecentos, quos vellet, eligere Indibilem iussit. Cum Afros venderet iussu imperatoris quæstor, puerum adultum inter eos forma insigni, cum audisset regij generis esse, ad Scipionem misit. quem cum percunctaretur Scipio, quis, & cuiãs, & cur id ætatis in castris fuisset? Numidam se esse ait. Massiuam populares vocare, orbum à patre relictum, apud maternum auum Galam regem Numidarũ edu C
catum. cum auunculo Masanissa, qui nuper cum equitatu subsidio Carthaginiensibus venisset, in Hispaniam traiecisse. prohibitum propter ætatem à Masanissa, nunquam ante prelium inijsse. eo die se, quo pugnatum cum Romanis esset, inscio auunculo clam armis equoq; sumpto in aciem exisse. ibi prolapso equo effusum in pręceps, captum ab Romanis esse. Scipio cum asseruari Numidam iussisset: quæ pro tribunali agenda erant, peragit. Inde cum se in prętoriũ recepisset, vocatum eum interrogat, vellet ne ad Masanissam reuerti? Cũ effusis gaudio lachrymis, cupere vero diceret, tum puero annulum aureum, tunicam lato clauo cum Hispano sagulo, & aurea fibula, equumq; ornatum donat: iussis prosequi quoad vellet equitibus, dimisit. De bello inde consilium habitum. & authoribus quibusdam vt confestim Asdrubalem persequeretur, anceps id ratus, ne Mago atque Asdrubal cum eo iungerent copias, præsidio tantum ad insidendum Pyrenæum misso, ipse reliquum æstatis recipiendis in fidem Hispaniæ populis absumpsit. Paucis post prelium factum ad Betulam diebus, cum Scipio rediens iam Tarraconem, saltu Castulonensi excessisset: Asdrubal Gisgonis filius & Mago imperatores ex vlteriore Hispania ad Asdrubalem venere, serum post male gestam rem auxilium, consilio in cætera exequenda belli haud

haud parum opportuni. Ibi conferentibus quid in cuiusque prouinciæ regione animorum Hispanis esset, vnus Asdrubal Gisgonis vltimam Hispaniæ oram, quæ ad Oceanum & Gades vergit, ignaram adhuc Romanorum esse, eoque Carthaginiensibus satis fidam censebat. Inter Asdrubalem alterum & Magonem constabat beneficijs Scipionis occupatos omnium animos publice priuatimque esse: nec transitionis finem ante fore, quam omnes Hispani milites aut in vltima Hispaniæ amoti, aut traducti in Galliam forent. Itaque etiam si senatus Carthaginiensium non censuisset, eundum tamen Asdrubali fuisse in Italiã, vbi belli caput & rerum summa esset, simul vt Hispanos omnes procul ab nomine Scipionis ex Hispania abduceret, exercitum eius cum transitionibus tum aduerso prælio imminutum, Hispanis repleri militibus. Et Magonem, Asdrubali Gisgonis filio tradito exercitu, ipsum cum grandi pecunia ad conducenda mercede auxilia in Baleares traijcere. Asdrubalem Gisgonis cum exercitu penitus in Lusitaniam abire: nec cum Romano manus conferere. Masanissæ ex omni equitatu quod roboris esset, tria millia equitum expleri: eumque vagum per citeriorem Hispaniam socijs opem ferre, hostium oppida atq; agros populari. His decretis, ad exequenda quæ statuerant duces digressi. Hæc eo anno in Hispania acta. Romæ fama Scipionis indies crescere. Fabio Tarentũ captum astu magis quam virtute, gloriæ tamen esse. Fuluij senescere famam. Marcellus etiam aduerso rumore esse, super quam quod primo male pugnauerat, quia vagante per Italiam Annibale, media æstate Venusiam in tecta milites abduxisset. Inimicus erat ei C. Publicius Bibulus tribunus plebis. Is iam à prima pugna, quæ aduersa fuerat, assiduis concionibus infamem inuisumque plebi Claudium fecerat: & iam de imperio abrogando eius agebat: cum tamẽ necessarij Claudij obtinuerunt, vt relicto Venusiæ legato, Marcellus Romam veniret, ad purganda ea quæ inimici objcerent, nec de imperio eius abrogando absente ipso ageretur. Forte sub idem tempus & Marcellus ad deprecandã ignominiam, & Q. Fuluius consul comitiorum causa Romam venit. Actum de imperio Marcelli in circo Flaminio est, ingenti concursu plebisque & omnium ordinum. Accusauit tribunus plebis non Marcellum modo, sed omnium nobilitatem. Fraude eorum & cunctatione fieri, vt Annibal decimum iam annum Italiam prouinciam habeat, diutius ibi quam Carthagine vixerit. habere fructum imperij prorogati Marcello populum Romanum. bis cæsum exercitum eius æstiua Venusiæ sub tectis agere. Hanc tribuni orationem ita obruit Marcellus commemoratione rerum suarum, vt non rogatio solum de imperio eius abrogando antiquaretur, sed postero die consulem eum ingenti consensu centuriæ omnes crearent. Additur collega T. Quintius Crispinus, qui tum prætor erat. Postero die prætores creati P. Licinius Crassus Dives, Pon. max. P. Licinius Varus, Sex. Iulius Cæsar, & Q. Claudius Flamen. Comitiorum ipsorum diebus solicita ciuitas de Hetruriæ defectione fuit. Principium eius rei ab Arretinis fieri, C. Calpurnius scripserat, qui eam prouinciam proprætor obtinebat. Itaque confestim eo missus Marcellus consul designatus, qui rem inspiceret, ac si digna videretur, exercitu accito bellum ex Apulia in Hetruriam transferret. Eo metu compressi Hetrusci quieuerunt. Tarentinorum legatis pacem petentibus cum libertate ac legibus suis, responsum ab senatu est, vt redirent cum Fabius consul Romam venisset. Ludi & Romani & plebeij eo anno in singulos dies instaurati. AEdiles curules fuere L. Cornelius Caudiuus, & Ser. Sulpitius Galba: plebeii, C. Seruilius, & Q. Cæcilius Metellus: Seruilium negabant iure aut tribunum plebis fuisse, aut ædilem esse, quod patrem eius, quem triumuirum agrarium occisum à Boijs circa Mutinam esse, opinio per decem annos fuerat, viuere atq; in hostiũ potestate esse satis constabat: Vndecimo anno Punici belli consulatum inierunt M. Marcellus quintum (vt numeretur consulatus quem vitio creatus non gessit) & T. Quintius Crispinus. Vtrique consulum Italia decreta prouincia est, & duo consulum prioris anni exercitus: tertius tum

V.C. 546.

erat Venusiæ,cui M.Marcellus præfuerat: ita vt ex tribus eligerent duos quos A
vellent,tertius ei traderetur, cui Tarentum & Salentini prouincia euenisset.
Cæteræ prouinciæ ita diuisæ prætoribus,P. Licinio Varo vrbana: P. Licinio
Crasio Pon.max.peregrina,& quo senatus censuisset: Sex. Iulio Cesari Sicilia:
Q.Claudio Flamini Tarentum.Prorogatum imperium in annum est Q.Fuluio
Flacco,vt prouinciam Capuâ,quæ T.Quintij prætoris fuerat cum vna legione
obtineret.Prorogatum & C. Hostilio Tubulo est, vt prætor in Hetruria ad
duas legiones succederet C.Calpurnio. Prorogatũ & L. Veturio Philoni est,vt
prætor Galliam eandem prouinciam cum ijsdem duabus legionibus obti-
neret,quibus prętor obtinuisset. Quod in L.Veturio, idẽ in C.Aurunculeio de-
cretum,ab senatu,latumque de prorogando imperio ad populum est, qui prę-
tor Sardiniam prouinciam cum duabus legionibus obtinuerat. additæ ei ad
prȩsidium prouinciæ quinquaginta longæ naues,quas P. Scipio ex Hispania
misisset.Et P.Scipioni,& M. Syllano suæ Hispaniæ,suique exercitus in annum
decreti.Scipio ex octuaginta nauibus, quas aut secum ex Italia adductas, aut
captas Carthagine habebat, quinquaginta in Sardiniam transmittere ius-
sus: quia fama erat, magnum naualem apparatum eo anno Carthagine
esse: C C. nauib. omnem oram Italiæ,Siciliæque ac Sardiniæ impleturos. Et
in Sicilia ita diuisa res est.Sex.Cæsari exercitus Cannensis est datus: M.Valeri- B
us Læuinus(ei quoq; enim in annum prorogatum imperiũ est) classem quæ ad
Siciliam erat,nauium L X X.obtineret,adderet eo X X X.naues,quæ ad Tarẽ-
tum priore anno fuerant,cum ea centum nauium classe,si videretur ei, præda-
tum in Africam traijceret: & P.Sulpitio,vt eadem classe Macedoniam Græci-
amque prouinciam haberet,prorogatum in annum imperium est. De duabus
quæ ad vrbem Romam fuerant legionibus nihil mutatum.Supplementum,quo
opus esset,vt scriberent,consulib. permissum. Vna & viginti legionibus eo an-
no defensum imperium Romanum est. Et P.Licinio Varo prætori vrbano ne-
gocium datum,vt naues longas X X X.veteres reficeret, quæ Hostiæ erant, &
viginti nouas naues socijs naualibus compleret,vt quinquaginta nauium clas-
se oram maris vicinam vrbi Romæ tueri posset.C. Calpurnius vetitus ab Arre-
tio mouere exercitum,nisi cum successor venisset.Idem & Tubulo imperatum
vt inde præcipue caueret ne qua noua consilia orirentur. Prætores in prouin-
cias profecti.Consules religio tenebat, quod prodigijs aliquot nunciatis, non
facile litabant. Ex Campania nunciata erant, Capuę duas ædes, Fortunæ &
Martis,& sepulchra aliquot de cœlo tacta: cum ijs (adeo minimis etiam rebus
prana religio inserit deos)mures in æde Iouis aurum rosisse: Cassini examen a-
pum ingens in foro consedisse: & Hostiæ murum,portamque de cœlo tactam: C
Cære vulturium volasse in ædem Iouis: Vulsinijs sanguine lacum manasse.Ho-
rum prodigiorum causa diem vnum supplicatio fuit. Per dies aliquot hostiæ
maiores sine litatione cæsæ. diuq; non impetrata pax deum,in capita consulũ,
repub.incolumi, exitiabilis prodigiorum euentus vertit. Ludi Apollinares Q.
Fuluio,Ap.Claudio Coss.à.Cornelio Sulla prætore vrbis primum facti erãt. in-
de omnes deinceps prætores vrbani fecerant :sed in vnum annum vouebant,
dieq; incerta faciebant. Eo anno pestilentia grauis incidit in vrbem,agrosque
quæ tamen magis in longos morbos quam in perniciales euasit. Eius pestilen-
tiæ causa & supplicatum per compita tota vrbe est,& P.Licinius Varus Prætor
vrbanus legem ferre ad populum iussus, vt hi ludi in perpetuum in statam di-
em vouerentur.Itaque ipse primus ita vouit,fecitq; ad I I I.Nonas Quintiles,
is dies deinde solennis seruatus. De Arretinis & fama indies grauior & cura
crescere patribus.Itaque C.Hostilio scriptum est, ne differret obsides ab Ar-
retinis accipere,cui traderet Romam deducendos, C. Terentius Varro cum
imperio missus: qui vt aduenit,extemplo Hostilius legionem vnam, quæ ante
vrbem castra habebat,signa in vrbem ferre iussit,præsidiaque locis idoneis di-
spposuit.tum in foro citatis senatoribus obsides imperauit.Cum senatus biduũ
ad

ad considerandum peteret tempus, aut ipsos extemplo dare, aut se postero die senatorum omnes liberos sumpturum, edixit: inde portas custodire iussit tribunos militum, præfectosque socium & centuriones, ne quis nocte vrbe exiret. Id segnius negligentiusque factum, septem principes senatus, priusquam custodiæ in portis locarentur, ante noctem cum liberis euaserunt. Postero die luce prima cum senatus in forum citari cœptus esset, desiderati, bonaque eorum venierunt. à cæteris senatoribus CXX. obsides liberi ipsorum accepti, traditique C. Terentio Romam deducendi. Is omnia suspectiora, quam ante fuerant, in senatu fecit. Itaque tanquam imminente Hetrusco tumultu, legionem alteram ex vrbanis Arretium ducere iussus ipse C. Terentius, eamq; habere in præsidio vrbis. C. Hostilium cum cætero exercitu placuit totam prouinciam peragrare, & cauere ne qua occasio nouare cupientibus res daretur. C. Terentius vt Arretium cum legione venit, claues portarum cum magistratus poposcisset, negantibus ijs comparere, fraude amotas magis ratus, quam negligentia intercidisse, ipse alias claues omnibus portis imposuit, cauitq; cum cura, vt omnia in potestate sua essent. Hostilium intentius monuit, vt in eo spem non moturos quicquam Hetruscos poneret, si ne quid mouere possent, præcauisset. De Tarentinis inde magna contentione in senatu actum coram Fabio, defendente ipso quos ceperat armis, alijs infensis, & plerisque æquantibus eos Campanorum noxæ, pœnæque. S. C. in sententiam M. Acilij factum est, vt oppidum præsidio custodiretur, Tarentinique omnes intra mœnia continerentur: res integra postea referretur, cum tranquillior status Italiæ esset. Et de M. Liuio præfecto arcis Tarentinæ haud minore certamine actum est, aliis sententijs notantibus præfectum, quod eius socordia Tarentum proditum hosti esset: alijs præmia decernentibus, quod per quinquennium arcem tutatus esset, maximeque vnius eius opera receptum Tarentum foret: mediis, ad censores, non ad senatum cognitionem de eo pertinere dicentibus. cuius sententiæ & Fabi. fuit. adiecit tamen, fateri se opera Liuij Tarentum receptum, quod amici eius vulgo in senatu iactassent. neque enim recipiendum fuisse, nisi amissum foret. Consulum alter T. Quintius Crispinus ad exercitum, quem Q. Fuluius Flaccus habuerat, cum supplemento in Lucanos est profectus. Marcellum aliæ atque aliæ obiectæ animo religiones tenebant, in quibus, quod cum bello Gallico ad Clastidium ædem Honori & Virtuti vouisset, dedicatio eius à pontificibus impediebatur: quod negabant vnam cellam amplius quam vni deo rite dedicari: quia si de cœlo tacta, aut prodigij aliquid in ea factum esset, difficilis procuratio foret: quod vtri deo diuina res fieret, sciri non posset. neque enim duobus, nisi certis deis rite vna hostia fieri. Ita addita Virtutis ædes approperato opere. neque tamen ab ipso ædes eæ dedicatæ sunt. Tum demum ad exercitum, quem priore anno Venusiæ reliquerat, cum supplemento proficiscitur. Locros in Brutijs Crispinus oppugnare conatus, quia magnam famam attulisse Fabio Tarentum ferebatur. omne genus tormentorum, machinarumque ex Sicilia accersierat: & naues indidem accitæ erant, quæ vergentem ad mare partem vrbis oppugnarent. Ea omissa oppugnatio est, quia Lacinium Annibal admouerat copias: & collegam eduxisse iam à Venusia exercitum fama erat, cui coniungi volebat. Itaque in Apuliam ex Brutijs reditum, & inter Venusiam Brutiamque minus trium millium passuum interuallo consules binis castris consederant. In eandem regionem & Annibal redijt, auerso ab Locris bello. Ibi consules ambo ingenio feroces prope quotidie milites in aciem excire haud dubia spe, si duobus exercitibus consularibus iunctis cõmisisset sese hostis, debellari posse. Annibal quia cum Marcello bis priore anno congressus vicerat, victusque erat: vt cum eodem si dimicandum foret, nec spem nec metum ex vario haberet: ita duobus consulibus haudquaquam sese parem futurũ credebat. itaq; totus in suas artes versus, insidijs locũ quærebat. Leuia tamẽ prælia inter bina castra vario euentu fiebant. quib. cum extrahi æstatem posse

consules crederent, nihilominus oppugnari Locros posse rati, L. Cincio, vt ex A
Sicilia Locros cum classe traijceret, scribunt. Et vt ab terra quoque oppug-
nari mœnia possent, ab Tarento partem exercitus qui in præsidio erat, duci eo
iusserunt. Ea ita futura per quosdam Thurinos comperta Annibali cum essent,
mittit ad insidendam ab Tarento viam. Ibi sub tumulo Petelliæ equitum duo,
peditum tria millia in occulto locata: in quæ inexplorato euntes Romani cum
incidissent, ad duo millia armatorum cæsa, & mille & C C. ferme viui capti. a-
lij dissipati fuga per agros saltusque Tarentum rediere. Tumulus erat syluestris
inter Punica & Romana castra, ab neutris primo occupatus: quia Romani
qualis pars eius, quæ vergeret in hostium castra, esset, ignorabant. Annibal
insidijs, quam castris aptiorem eum crediderat, itaque nocte ad id missas ali-
quot Numidarum turmas medio in saltu condiderat, quorum interdiu nemo
ab statione mouebatur, ne aut arma, aut ipsi procul conspicerentur. Freme-
bant vulgo in castris Romanis, occupandum eum tumulum esse, & castello fir-
mandum: ne, si occupatus ab Annibale foret, velut in ceruicibus haberent ho-
stem. Mouit ea res Marcellum. & collegæ: Quin imus, inquit, ipsi cum equiti-
bus paucis exploratum? subiecta res oculis certius dabit consilium. Adsenti-
ente Crispino, cum equitibus ducentis & viginti, ex quibus XL. Fregellani,
cæteri Hetrusci erant, proficiscuntur. Secuti M. Marcellus consulis filius, & A. B
Manlius, tribuni militum, simul & duo præfecti socium, L. Arennius, & M. Au-
lius. Immolasse eo die quidam memoriæ prodidere consulem Marcellum: &
prima hostia cæsa, iecur sine capite inuentum: in secunda omnia comparuisse
quæ assolent. Auctum etiam visum in capite: nec id sane aruspici placuisse,
quod secundum trunca & turpia exta, nimis læta apparuissent. Cæterum con-
sulem Marcellum tanta cupiditas tenebat dimicandi cum Annibale, vt nun-
quam satis castra castris collata duceret. Tum quoque vallo egrediens signum
dedit, vt ad locum miles esset paratus: si collis in quem speculatum irent, pla-
cuisset, vasa colligerent, ac sequerentur. Exiguum campi ante castra erat, inde
in collem aperta vndique & conspecta ferebat via. Numidis speculator nequa-
quam in spem tantæ rei positus, sed si quos vagos pabuli aut lignorum causa
longius à castris progressos possent excipere, signum dat vt pariter ab suis quis-
que latebris exorirentur. Non ante apparuere quibus obuijs ab iugo ipso con-
surgendum erat, quam circumire qui ab tergo intercluderent viam. Tum vn-
dique omnes exorti, & clamore subato impetum fecere. Cum in ea valle con-
sules essent, vt neque euaderent in iugum occupatum ab hoste, nec receptum
ab tergo circumuenti haberent: extrahi tamen diutius certamen potuisset, ni
cœpta ab Hetruscis fuga pauorem cæteris iniecisset. Non tamen omisere pug- C
nam deserti ab Hetruscis Fregellani, donec integri consules hortando, ipsique
ex parte pugnando rem sustinebant. Sed postquam vulneratos ambos consules
Marcellum etiam transfixũ lancea prolabentem ex equo moribundum vide-
re, tum & ipsi (perpauci autem supererant) cum Crispino consule duobus iacu-
lis icto, & Marcello adolescente, saucio & ipso, effugerunt. Interfectus A. Man-
lius tribunus militum: & ex duobus præfectis socium M. Aulius occisus: L. A-
rennius captus. & lictores consulum quinque viui in hostium potestatem ve-
nerunt. cæteri aut interfecti, aut cum consule effugerunt, equites tres & XL.
aut in prælio, aut in fuga ceciderunt: duodeuiginti viui capti. Tumultuatum
& in castris fuerat, vt consulibus irent subsidio: cum consulem, & filium alteri-
us consulis saucios, exiguasque infelicis expeditionis reliquias ad castra veni-
entes cernunt. Mors Marcelli cum alioqui miserabilis fuit, tum quod nec pro
ætate (maior iam enim LX. annis erat) neque pro veteris prudentia ducis,
tam improuide se collegamque, & prope totam rempub. in præceps dederat.
Multos circa vnam rem ambitus fecerim, si quæ de Marcelli morte variant
authores, omnia exequi velim. Vt omittam alios: L. Cælius triplicem gestæ rei
ordinem edit: vnam traditam fama: alteram scripta laudationç filij: qui rei
gestæ

A gestæ interfuerit: tertiam, quam ipse pro inquisita ac sibi comperta affert. Cæterum ita fama variat, vt tamen pleriq; loci speculandi causa castris egressum, omnes insidijs circúuentum tradant. Annibal magnum terroré hostibus morte consulis vnius, vulnere alterius, iniectum esse ratus, ne cui deesset occasioni, castra in tumulum, in quo pugnatum erat, extemplo transfert. ibi inuentum Marcelli corpus sepelit. Crispinus & morte collegæ, & suo vulnere territus, silentio insequentis noctis profectus, quos proximos nactus est montes, in ijs loco alto & tuto vndique castra posuit. Ibi duo duces sagaciter moti sunt, alter ad inferendam, alter ad cauendam fraudem. Annulo Marcelli simul cum corpore Annibal potitus erat. eius signi errore ne qui dolus necteretur à Pœno, metuens Crispinus, circa ciuitates proximas miserat nuncios, occisum collegam esse, annuloque eius hostem potitum: ne quibus literis crederent nomine Marcelli compositis. Paulo ante hic nuncius consulis Salapiam venerat, quam literæ ab Annibale allatæ sunt, Marcelli nomine compositæ: se nocte quæ diem illum secutura esset, Salapiam venturum. parati milites essent, qui in præsidio erant, si quo opera eorum opus esset. Sensere Salapiani fraudem: & ab ira non defectionis modo, sed etiam equitum interfectorum rati occasionē supplicij peti, remisso retro nuncio (perfuga autem Romanus erat) vt sine arbi-

B trio milites quæ vellent agerent, oppidanos per muros vrbisque opportuna loca in stationibus disponunt: custodias, vigiliasque in eam noctem intentius instruunt: circa portam qua venturum hostem rebantur, quod roboris in præsidio erat, opponunt. Annibal quarta vigilia ferme ad vrbem accessit. Primi agminis erant perfugæ Romanorum, & arma Romana habebant. ij vbi ad portam est ventum, Latine omnes loquentes excitant vigiles: aperirique portam iubent: consulem adesse. Vigiles velut ad vocem eorum excitati, tumultuari, trepidare, moliri, porta cataracta deiecta, clausa erat, eam partim vectibus leuant, partim funibus subducunt in tantum altitudinis, vt subire recti possent. vix dum satis patebat iter, cum perfugæ certatim ruunt per portam: & cum sexcenti ferme intrassent, remisso fune, quo suspensa erant cataracta, magno sonitu cecidit. Salapiani, alij perfugas negligenter ex itinere suspensa humeris, vt inter pacatos, gerentes arma, inuadunt: alij è turribus portæ murisque saxis, sudibus, pilis absterrent hostem. Ita inde Annibal suamet ipse fraude captus abijt: profectusque ad Locrorum soluendam obsidionem, quam L. Cincius summa vi, operibus, tormentorumque omni genere ex Sicilia aducto oppugnabat. Magoni iam haud ferme fidenti retenturum defensurumque se vrbem, prima spes morte nunciata Marcelli affulsit: secutus inde nuncius, An-

C nibalem Numidarum equitatu præmisso, ipsum quantum accelerare posset, cum peditum agmine sequi. Itaque vbi primum Numidas edito è speculis signo aduentare sensit, & ipse patefacta repente porta ferox in hostes erumpit. Et primo, magis quia improuiso id fecerat, quam quod par viribus esset, anceps certamen erat: deinde vt superuenere Numidæ, tantus pauor Romanis est iniectus, vt passim ad mare ac naues fugerent, relictis operibus machinisq;, quibus muros quatiebant. Ita aduentu Annibalis soluta Locrorum obsidio est. Crispinus postquam in Brutios profectum Annibalē sensit, exercitum cui collega præfuerat, M. Marcellum tribun. mil. Venusiam abducere iussit. ipse cum legionibus suis Capuam profectus, vix lecticæ agitationem præ grauitate vulnerum patiens, Romam literas de morte collegæ scripsit, quantoque ipse in discrimine esset. Se comitiorum causa non posse Romam venire: quia nec viæ laborem passurus videretur, & de Tarento solicitus esset, ne ex Brutijs Annibal eo conuerteret agmen. legatos opus esse ad se mitti viros prudenteis, cum quibus quæ vellet, de republica loqueretur. Hæ literæ recitatæ, & luctum magnum morte alterius consulis, & metum de altero fecerunt. Itaque & Q. Fabium filium ad exercitum Venusianum miserunt: & ad consulem tres legati missi: Sex. Iulius Cæsar, L. Lucinius Pollio, L. Cincius Alimentius, cum paucis

ante diebus ex Sicilia rediſſet. Hi nunciare conſuli iuſſi, vt ſi ad comitia ipſe A
Romam venire non poſſet, dictatorem in agro Romano diceret comitiorum
cauſa: ſi conſul Tarentum profectus eſſet, Q. Claudium Pr. placere in eam re-
gionem inde abducere legiones, in qua plurimas ſociorum vrbes tueri poſſet.
Eadem æſtate M. Valerius cum claſſe centum nauium ex Sicilia in Africam
tranſmiſit: & ad Clupeam vrbem exſcenſione facta, agrum late nullo ferme
obuio armato vaſtabat. inde ad naues raptim prædatores recepti, quia repen-
te fama accidit, claſſem Punicam aduentare. L X X X. erant & tres naues. Cum
ijs haud procul Clupea proſpere pugnat Romanus. Decē & octo nauibus cap-
tis, fugatis alijs, cum magna terreſtri naualique præda Lilybæum rediit. Ea-
dem æſtate & Philippus implorantibus Achæis auxilium tulit, quos & Macha-
nidas tyrannus Lacedæmoniorum finitimo bello vrebat: & AEtoli nauibus
per fretum quod Naupactum & Patras interfluit (Rhion incolæ vocant) exer-
citu traiecto, depopulati erant. Attalum quoque regem Aſiæ, quia AEtoli
ſummum gentis ſuæ magiſtratum ad eum proximo concilio detulerant, fama
erat in Europam traiecturum. Ob hæc Philippo in Græciam deſcendenti ad
Lamiam vrbem AEtoli duce Phyſia, qui prætor in eum annum cum abſente
Attalo creatus erat, occurrerunt. Habebant & ab Attalo auxilia ſecum: & mil-
le ferme ex Romana claſſe à P. Sulpitio miſſos. Aduerſus hunc ducem, atque
has copias Philippus bis proſpero euentu pugnauit: multos admodum hoſti- B
um vtraque pugna occidit. Inde cum AEtoli metu compulſi Lamiæ vrbis mœ-
nibus tenerent ſeſe, Philippus ad Phaleram exercitum reduxit. In Maliaco ſi-
nu is locus eſt, quondam frequenter habitatus propter egregium portum, tu-
taſque circa ſtationes, & aliam opportunitatem maritimam terreſtremque. Eo
legati ab rege Aegypti Ptolemęo Rhodijſque & Athenienſibus & Chijs vene-
runt, ad dirimendum inter Philippum atque AEtolos bellum. Adhibitus ab Ae-
tolis ex finitimis pacificator Aminander rex Athamanum. Omnium autem non
tanta pro AEtolis cura erat, ferocioribus, quam pro ingeniis Græcorum gen-
tis: quam ne Philippus regnumque eius graue libertati futurum, rebus Græciæ
immiſceretur. De pace dilata conſultatio eſt in concilium Achæorum: conci-
lioque ei & locus, & dies certa indicta. interim triginta dierum induciæ impe-
tratæ. Profectus inde rex per Theſſaliā Bœotiamq;, Chalcidem Eubœæ venit,
vt Attalum, quem claſſe Eubœam peritурum audierat, portubus & littorū ap-
pulſu arceret. Inde præſidio relicto aduerſus Attalum, ſi forte interim traieciſ-
ſet: profectus ipſe cum paucis equitum, leuiſq; armaturæ Argos venit. Ibi cura-
tione Hereorum Nemeorumq; ſuffragiis populi ad eum delata, quia ſe Mace- C
donum reges ex ea ciuitate oriundos referunt: Hereis peractis, ab ipſo ludicro
extemplo Rhium profectus eſt ad indictum multo ante ſociorum concilium.
Ibi de Aetolico finiendo bello actum, ne cauſa aut Romanis aut Attalo intran-
di Græciam eſſet. Sed ea omnia vix dum induciarum tempore circumacto, Ae-
toli turbauere: poſtquam & Attalum AEginam veniſſe, & Romanam claſ-
ſem ſtare ad Naupactum audiuere. Vocati enim in concilium Achorum, in
quo eædem legationes erant, quę ad Phaleram egerant de pace: primum que-
ſti ſunt quædam parua contra fidem conuentionis tempore inducarum facta:
poſtremo negarunt dirimi bellum poſſe, niſi Meſſeniis Achæi Pylum redde-
rent. Sationis reſtitueretur Athamanis, Scerdeleto & Pleurato Parthini. Id
vero indignum ratus Philippus, victos victori ſibi vltro conditiones ferre, ne
antea quidem ſe aut de pace audiſſe, aut inducias pepegiſſe dixit, ſpem vllam
habentem quieturos AEtolos: ſed vt omnes ſocios teſtes haberet, ſe pacis,
illos belli cauſam quæſiſſe. Ita infecta pace concilium dimiſit, quatuor milli-
bus armatorum relictis ad præſidium Achæorum, & quinq; longis nauibus ac-
ceptis. quas ſi adieciſſet miſſæ nuper ad ſe claſſi Carthaginienſium, & ex Bi-
thynia ab rege Pruſia venientibus nauibus, ſtatuerat nauali prælio laceſſere
Romanos, iamdiu in ea regione potentes maris: ipſe ab eo concilio Argos re-

greſſus,

A greſſus. iam enim Nemeorum appetebat tempus, quæ celebrari volebat præſentia ſua. Occupato rege apparatu ludorum, & per dies feſtos licẽtius quam inter belli tempora remittente animum, P. Sulpitius ab Naupacto profectus claſſem appulit inter Sicyonem & Corinthum, agrumque nobiliſſimæ fertilitatis effuſe vaſtauit. Fama eius rei Philippum ab ludis exciuit: raptimque cum equitatu profectus, iuſſis ſubſequi pedibus, palatos paſſim per agros, graueſque præda, vt qui nihil tale metuerent, adortus Romanos compulit ad naues. Claſſis Romana haud quaquam læta præda Naupactum redijt. Philippus ludorum quoque qui reliqui erant, celebritatem quantæcunque de Romanis tamen victoriæ partæ fama auxerat: lætitiaque ingenti celebrati feſti dies. eo magis etiam, quod populariter dempto capitis inſigni, purpura atque alio regio habitu, æquauerat cæteris ſe in ſpeciem: quo nihil gratius eſt ciuitatibus liberis. Præbuiſſetque haud dubiam eo facto ſpem libertatis, niſi omnia intoleranda libidine fœda ac deformia effeciſſet. vagabatur enim cum vno aut altero comite per maritimas domos dies noctesque: & ſubmittendo ſe in priuatum faſtigium, quo minus ſuſpectus, eo ſolutior erat: & libertatem cum alijs vanam oſtendiſſet, totam in ſuam licentiam verterat. Neque enim omnia emebat aut eblandiebatur, ſed vim etiam flagitijs adhibebat: periculoſumque & viris & parentibus erat, moram incommoda ſeueritate libidini regiæ feciſſe. vni etiam principi Achæorum Arato adempta vxor nomine Polycratia, ac ſpe regiarum nuptiarum in Macedoniam aſportata fuerat. Per hæc flagitia ſolenni Nemeorum peracto: pauciſque additis diebus, Dymas eſt profectus ad præſidium AEtolorum, quod ab Eleis accitum acceptumque in vrbem erat, eijciendum. Cycliadas (penes eum ſumma imperij erat) Achæique ad Dymas regi occurrere, & Eleorum accenſi odio, quod à cæteris Achæis diſſentirent: & infenſi AEtolis, quos Romanum quoq; aduerſus ſe mouiſſe bellum credebant. Profecti à Dymis coniuncto exercitu tranſeunt Lariſſum amnem, qui Eleum agrum ab Dymeo dirimit. Primum diem quo fines hoſtium ingreſſi ſunt, populando abſumpſerunt. Poſtero die acie inſtructa ad vrbem acceſſerunt, præmiſſis equitibus, qui obequitando portis promptum ad excurſiones genus laceſſerent AEtolorum. Ignorabant Sulpitium cum quindecim nauibus ab Naupacto Cyllenem traiecisse: & expoſitis in terram quatuor millibus armatorum ſilentio noctis, ne conſpici agmen poſſet, intraſſet Elim. Itaque improuiſa res ingentem iniecit terrorem: poſtquam inter AEtolos Eleoſque Romana ſigna atque arma cognouere. Et primo recipere ſuos voluerat rex: dein contracto iam inter AEtolos & Triballos (Illyriorum id genus eſt) certamine, cum vrgeri videret ſuos, & ipſe rex cum equitatu in cohortem Romanam incurrit. Ibi equus pilo traiectus cum prolapſum per caput regem effudiſſet, atrox pugna vtrinque accenſa eſt: & ab Romanis impetu in regem facto, & protegentibus regijs. Inſignis & ipſius pugna fuit, cum pedes inter equites coactus eſſet prælium inire. deinde cum iam impar certamen eſſet, caderentque circa eum multi, & vulnerarentur: raptus ab ſuis, atque alteri equo iniectus fugit. Eo die caſtra quinque millia paſſuum ab vrbe Eleorum poſuit. poſtero die omnes copias ad propinquum Eleorum caſtallum (Pyrgum vocant) duxit, quo agreſtium multitudinem cum pecoribus metu populationum compulſam audierat. eam inconditam inermemque multitudinem primo ſtatim terrore aduenies cepit: compenſaueratq; ea præda, quod ignominiæ ad Elim acceptum fuerat. Diuidenti prædam, captiuoſq; (fuerunt autem quatuor millia hominum, pecorumque omnis generis ad viginti millia) nuncius ex Macedonia venit, Eropum quendam corrupto arcis præſidijque præfecto, Lychnidum cepiſſe: tenere & Daſſaretiorum quoſdam vicos, & Dardanos etiam concire. Omiſſo igitur Achaico atq; AEtolico bello, relictis tamen duobus millibus & quingentis omnis generis armatorum, cum Menippo & Polyphante ducibus ad præſidium ſociorum profectus ab Dymis per Achaiam Bœotiamque & Bebœidem,

V.C. decimis castris Demetriadem in Thessaliam peruenit. Ibi alij maiorem afferentes tumultum nuncij occurrunt: Dardanos in Macedoniam effusos Oresti- A
dem iam tenere, ac descendisse in AEstræum campum: famamque inter Barbaros celebrem esse, Philippum occisum. Expeditione ea qua cum populatoribus agri ad Sycionem pugnauit: in arborem illatus impetu equi, ad eminentem ramum cornu alterum galeæ perfregit. id inuentum ab AEtolo quodam, perlatumq; in Aetoliam ad Scerdilætum, cui notum erat insigne galeæ, famam interfecti regis vulgauit. Post profectionem ex Achaia Philippi, Sulpitius Aeginam classe profectus cum Attalo sese coniunxit. Achæi cum Aetolis, Eleisque haud procul Messene prosperam pugnam fecerunt. Attalus rex, & P. Sulpitius AEginæ hybernarunt. Exitu huius anni T. Quintius Crispinus consul, dictatore comitiorum ludorumque faciendorum causa dicto L. Manlio Torquato, ex vulnere moritur. Alij Tarenti, alij in Campania mortuum tradunt. Id quod nullo ante bello acciderat: duo consules sine memorando prælio interfecti, velut orbam rempubl. reliquerant. Dictator Manlius magistrum equitum C. Seruilium (qui tum ædilis curulis erat) dixit. Senatus quo die primum est habitus, ludos magnos facere dictatorem iussit: quos M. AEmylius prætor vrbanus C. Flaminio, Cn. Seruilio consulibus fecerat, & in quinquennium vouerat. Tum dictator & ludos fecit, & insequens lustrum vouit. Cæterum cum duo con- B
sulares exercitus tam prope hostem sine ducibus essent: omnibus alijs omissis, vna præcipua cura Patres populumque incessit, consules primo quoque tempore creandi: & vt eos potissimum crearent, quorum virtus satis tuta à fraude Punica esset. Cum toto eo bello damnosa præpropera ac feruida ingenia imperatorum fuisse, tum eo ipso anno consules nimia cupiditate conserendi cum hoste manum, in nec opinatam fraudem lapsos esse. cæterum deos immortales misertos nominis Romani, peperc.sse innoxijs exercitibus, temeritatem
547. consulum ipsorum capitibus damnasse. Cum circumspicerent Patres, quosnam consules facerent: longè ante alios eminebat C. Claudius Nero. ei collega quærebatur, & virum quidem eum egregium ducebant: sed promptiorem acrioremque quam tempora belli postularent, aut hostis Annibal. temperandũ acre eius ingenium moderato & prudenti viro adiuncto collega censebant. M. Liuius erat multis ante annis ex consulatu populi iudicio damnatus, quam ignominiam adeo ægre tulerat, vt & rus migrarit, & permultos annos & vrbe, & omni cœtu caruerit hominum. octauo ferme post damnationẽ anno M. Claudius Marcellus, & M. Valerius Læuinus consules reduxerant eum in vrbem. sed erat veste obsoleta, capilloque & barba promissa, præferens in vultu habituq; insignem memoriam ignominiæ acceptæ. L. Veturius, & P. Licinius censores C
eum tondere, & squalorem deponere, & in senatum venire, fungique alijs publicis muneribus coegerunt. sed tum quoque aut verbo assentiebatur, aut pedibus in sententiam ibat: donec cognati hominis eum causa M. Liuij Macati, cum de fama eius ageretur, stantem coegit in senatu sententiam dicere. Tum ex tanto interuallo auditus conuertit ora hominum in se: causamque sermonibus præbuit, indigno iniuriam à populo factam: magnoque id damno fuisse, quod tam graui bello nec opera nec consilio talis viri vsa respublica esset. C. Neroni neque Q. Fabium, neq; M. Valerium Læuinum dari collegas posse: quia duos Patricios creari non liceret. eandem causam in T. Manlio esse: præterquam quod recusasset delatum consulatum: recusaturusque esset. egregium par consulum fore, si M. Liuium C. Claudio collegam adiunxissent. Nec populus mentionem eius rei exortam à patribus est aspernatus. Vnus eam rem in ciuitate, is cui deferebatur honos, abnuebat: leuitatem ciuitatis accusans. Sordidati rei non misertos candidã togam inuito offerre: eodem honores pœnasq; congeri. si bonum virum ducerent, quid ita pro malo ac noxio damnassent: si innoxium comperissent, quid ita male credito priore cõsulatu, alterum crederent? Hęc taliaque arguentem & querentem castigabant Patres: & M.

Furium

A Furium memorantes reuocatum de exilio, patriam pulsam sede sua restituis-
set: vt parentum sæuitiam, sic patriæ patiendo ac ferendo leniendam esse. Ad-
nixi omnes cum C. Claudio M. Liuium consulem fecerunt. Post diem tertium
eius diei prætorum comitia habita. Prætores creati L. Porcius Licinius, C.
Manlius, A. & C. Hostilij Catones. Comitijs perfectis, ludisque factis, dictator &
magister equitum magistratu abierunt. C. Terentius Varro in Hetruriam pro-
prætor missus: vt ex ea prouincia C. Hostilius Tarentum ad eum exercitũ iret,
quem T. Quintius consul habuerat. & L. Manlius trans mare legatus iret: vise-
retque, quæ res ibi gererentur: simul quod Olympiæ ludicrum ea ætate futu-
rum erat, quod maximo cœtu Græciæ celebraretur: vt si tutó per hostem pos-
set, adiret id concilium: vt qui Siculi bello ibi profugi, aut Tarentini ciues re-
legati ab Annibale essent, domos redirent: scirentque sua omnia, quæ ante
bellum habuissent, reddere populum Romanum. Quia periculosissimus an-
nus imminere videbatur, neque consules in republica erant: in consules de-
signatos omnes versi, quamprimum eos sortiri prouincias, & præscire quam
quisque eorum prouinciam, quem hostem haberet, volebant. De reconcilia-
tione etiam gratiæ eorum in senatu actum est: principio facto à Q. Fabio
Maximo. Inimicitiæ ante nobiles inter eos erant: & acerbiores eas, indignio-
B resque Liuio sua calamitas fecerat, quod spretum se in ea fortuna credebat.
itaq; is magis implacabilis erat: & nihil opus esse reconciliatione aiebat. acrius
& intentius omnia gesturos, timentes ne crescendi ex se inimico collegæ po-
testas fieret. Vicit tamen authoritas senatus, vt positis simultatibus, commu-
ni animo consilioque administrarent rempublicam. Prouinciæ iis non per-
missæ regionibus, sicut superioribus annis, sed diuersæ extremis Italiæ fini-
bus, alteri aduersus Annibalem Brutij, Lucani, alteri Gallia aduersus Asdruba-
lem, quem iam Alpibus appropinquare fama erat, decreta. Exercitum ex duo-
bus qui in Gallia, quiq; in Hetruria essent, addito vrbano, eligeret quem mal-
let, qui Galliam esset sortitus. Cui Brutij prouincia euenisset, nouis legionibus
vrbanis scriptis, vtrius mallet consulum prioris anni exercitum sumeret. Re-
lictum à consule exercitum Q. Fuluius proconsul acciperet: eique in annum
imperium esset. & C. Hostilio, cui pro Hetruria Tarentum mutauerant pro-
uinciam: pro Tarento Capuam mutauerunt. legio vna data, cui Fuluius proxi-
mo anno præfuerat. De Asdrubalis aduentu in Italiam cura indies crescebat.
Massilienſium primum legati nunciauerant, eum in Galliam transgres-
sum: erectosque aduentu eius, quia magnum pondus auri attulisse diceretur
ad mercede auxilia conducenda, Gallorum animos. missi deinde cum ijs
C legati ab Roma Sex. Antistius, & M. Retius ad rem inspiciendam, retulerant,
misisse se cum Massilienſibus ducibus, qui per hospites eorum principes Gal-
lorum omnia explorata referrent: pro comperto habere, Asdrubalem ingenti
iam coacto exercitu proximo vere Alpes traiecturum: nec tum eum quicquã
aliud morari, nisi quod clausæ hyeme Alpes essent. In locum M. Marcelli
L. Aquilius Pætus augur creatus, inauguratusque. Et Cn. Cornelius Dola-
bella rex sacrorum inauguratus est in locum M. Martij qui biennio ante
mortuus erat. Hoc eodem anno & lustrum conditum est à censoribus P. Sem-
pronio Tuditano, & M. Cornelio Cethego: Censa ciuium capita CXXXVII.
millia C. & VIII. minor aliquanto numerus, quàm qui ante bellum fuerat. Eo
anno primum ex quo Annibal in Italiam venisset, comitium rectum esse, me-
moriæ proditum est: & ludos Romanos semel instauratos ab ædilibus curuli-
bus Q. Metello, & C. Seruilio & plebijs ludis biduum instauratum ab Q. Man-
lio, & M. Cæcilio Metello ædilibus plebis. & tria signa ad Cereris ædem dede-
runt, & Iouis epulum fuit ludorum causa. Consulatum inde ineunt C. Claudius
Nero, & M. Liuius iterum: qui quia, iam designati prouincias sortiti erant,
prætores sortiri iusserunt. C. Hostilio vrbana iurisdictio euenit, addita &
peregrina, vt tres in prouincias exire possent. A. Hostilio Sardinia, C. Man-

lio

lio Sicilia, L. Porcio Gallia euenit. Summa legionum trium & XX. ita per A
prouincias diuisa: vt binæ consulum essent: quatuor Hispania haberet: tres
prætores binas, in Sicilia, in Sardinia,& Gallia: duas C. Terentius in Hetruria:
duas Q. Fuluius in Brutijs: duas Q. Claudius circa Tarentum & Salentinos:
vnam C. Hostilius Tubulus Capuæ: duæ vrbanæ vt scriberentur: primis quatu-
or legionibus populus tribunos creauit, in cæteras consules miserunt. Priu-
quam consules proficiscerentur, nouendiale sacrum fuit, quia Veiis de cœlo
lapidauerat. Sub vnius prodigij (vt fit) mentionem, alia quoque nunciata. Min-
turnis ædem Iouis,& Lucum Maricæ, item Atellæ murum, & portam de cœlo
tactam. Minturnenses terribilius quod esset, adijciebant ? sanguinis riuum in
porta fluxisse. & Capuæ lupus nocte portam ingressus, vigilem laniauerat. Hæc
procurata hostijs maioribus prodigia: & supplicatio diem vnũ fuit ex decreto
pontificum, inde iterum nouendiale instauratum, quod in Armilustro lapi-
dibus visum pluere. Liberatas religione mentes, turbauit rursus nunciatum,
Frusinone infantem natum esse, quadrimo parem: nec magnitudine tam mi-
randum, quam quod is quoque, vt Sinuessiæ biennio ante, incertus mas an
fœmina esset, natus erat. Id vero aruspices ex Hetruria acciti fœdum ac turpe
prodigium dicere: extorrem agro Romano procul terræ contactu alto mer-
gendum. viuum in arcam condidere, prouectumque in mare proiecerunt. De- B
creuere item pontifices, vt virgines ter nouenæ per vrbem euntes carmen ca-
nerent. Id cum in Iouis Statoris æde discerent conditum ab Liuio poeta car-
men, tacta de cœlo ædes in Auentino Iunonis reginæ. prodigiumque id ad
matronas pertinere aruspices cum respondissent, donoque diuam placandam
esse, ædilium curulium edicto in Capitolium conuocatæ, quibus in vrbe Roma,
intraque decimum lapidem ab vrbe domicilia essent, ipsæ inter se quinque &
viginti delegerunt, ad quas ex dotibus stipem conferrent. inde donum peluis
aurea facta, lataque in Auentinum, pureque & caste à matronis sacrificatum.
Confestim ad aliud sacrificium eidem diuæ ab decemuiris edicta dies, cu-
ius ordo talis fuit: Ab æde Apollinis boues fœminæ albæ duæ porta Carmen-
tali in vrbem ductæ. post eas duo signa cupressea Iunonis reginæ portabantur.
tum septem & viginti virgines longam indutæ vestem, carmen in Iunonem re-
ginam canentes ibant: illa rempestate forsitan laudabile rudibus ingenijs, nunc
abhorrens & inconditum, si referatur. Virginum ordinem sequebantur decem-
uiri coronati laurea, prætextatique, à porta Iugario vico in forum venere. in
foro pompa constitit. & per manus reste data, virgines sonum vocis pulsu pe-
dum modulantes incesserunt. inde vico Tusco, Velabroq; per Boarium forum
in cliuum Publicum, atque ædem Iunonis reginæ perrectum. ibi duæ hostiæ ab C
decemuiris immolatæ,& simulacra cupressea in ædem illata. Dijs rite placatis,
delectum consules habebant acrius intentiusque, quam prioribus annis quis-
quam meminerat habitum. nam & belli terror duplicatus noui hostis in Itali-
am aduentu: & minus iuuentutis erat, vnde scriberent milites. itaque colonos
etiam maritimos qui sacrosanctam vacationem dicebantur habere, dare mili-
tes cogebant. quibus recusantibus edixere in diem certam, vt quo quisque iu-
re vacationem haberet, ad senatum deferret. Ea die hi populi ad senatum ve-
nerunt: Hostienses, Alsienses, Antias, Anxuras, Minturnenses, Sinuessanus, & à
supero mari Senenses. Cum vacationes suas quisque populus recitaret, nullius,
cum in Italia hostis esset, præter Antiatem Hostiensemque, vacatio obseruata
est. & earum coloniarum iuniores iureiurando adacti, supra dies triginta non
pernoctaturos se esse extra mœnia coloniæ suæ, donec hostis in Italia esset.
Cum omnes censerent, primo quoque tempore consulibus eundum ad bellum
(nam & Asdrubali occurrendum esse descendenti ab Alpibus, ne Gallos cisal-
pinos, neve Hetruriam erectam in spem rerum nouarum solicitaret: & Anni-
balem suo proprio occupandum bello, ne emergere ex Brutijs, atque obui-
am fratri ire posset) Liuius cunctabatur, parum fidens suarum prouinciarum
exercitibus:

A exercitibus: collegam ex duobus consularibus egregijs exercitibus, & tertio cui Q. Claudius Tarenti præesset, electionem habere, intuleratque mentionem de Volonibus reuocandis ad signa. Senatus liberam potestatem Coss. fecit, & supplendi vnde vellent: & eligendi de omnibus exercitibus quos vellent, permutandique: & ex prouincijs, quos è republica censerent esse, traducendi. Ea omnia cum summa concordia consulum acta. Volones in vndevicesimam & vicesimam legiones scripti. magni roboris auxilia ex Hispania quoque à P. Scipione Liuio missa quidam ad id bellum authores sunt, octo millia Hispanorum Gallorumque, duo millia de legionibus militum, equitum ad mille octingentos, mistos Numidas Hispanosque. M. Lucretium has copias nauibus aduexisse: & sagittariorum funditorumque ad quatuor millia ex Sicilia C. Manlium misisse. Auxerunt Romæ tumultum literæ ex Gallia missæ ab L. Porcio prætore: Asdrubalem mouisse ex hybernis, & iam Alpes transire: octo millia Ligurum conscripta, armataque: coniunctaraque se transgresso in Italiam esse, nisi mitteretur in Ligures qui eos bello occuparet. se cum inualido exercitu, quoad tutum putaret, progressurum. Hæ literæ consules raptim confecto delectu maturius quam constituerant, exire in prouincias coegerunt: ea mente, vt vterque hostem in sua prouincia contineret, neque coniungi, aut
B conferre in vnum vires pateretur. Plurimum in eam rem adiuuit opinio Annibalis: quod & si ea æstate transiturum in Italiam fratrem crediderat, recordando quæ ipse in transitu nunc Rhodani nunc Alpium, cum hominibus locisque pugnando per quinque menses exhausisset, haudquaquam tam facilem maturumque transitum expectabat. ea tardius mouendi ex hybernis causa fuit. Cæterum Asdrubali & sua, & aliorum spe omnia celeriora atque expeditiora fuere. non enim receperunt modo Aruerni eum, dein cepsque aliæ Gallicæ atque Alpinæ gentes, sed etiam secutæ sunt ad bellum. & cum per munita pleraque transitu fratris, quæ antea inuia fuerant, ducebat: tum etiam duodecim annorum assuetudine peruijs Alpibus factis, inter mitiora iam hominum transibat ingenia. inusitati namq; antea alienigenis, nec videre ipsi aduenam in sua terra assueti, omni genere humano insociabiles erant. & primo ignari quo Pœnus pergeret, suas rupes suaque castella, & pecorum hominumq; prædam peti crediderant. fama deinde Punici belli, quo duodecimum annum Italia vrebatur, satis edocuerat, viam tantum Alpes esse: duas prævalidas vrbes, magno inter se maris terrarumq; spacio discretas, de imperio & opibus certare. Hæ causæ aperuerant Alpes Asdrubali. Cæterum quod celeritate itineris profectum erat, id mora ad Placentiam, dum frustra obsidet magis quam oppugnat,
C corrupit. Crediderat cāpestris oppidi facilem expugnationē esse: & nobilitas coloniæ induxerat eum, magnum se excidio eius vrbis terrorem cæteris iniecturum. Non ipse se solum ea oppugnatione impedijt, sed Annibalem post famā transitus eius tanto spe sua celeriorem, iam mouentem ex hybernis, continuerat: quippe reputantem non solum quam lenta vrbium oppugnatio esset, sed etiam quam ipse frustra eandem illam coloniam ab Trebia victor regressus tentasset. Consules diuersis itineribus profecti ab vrbe, velut in duo pariter bella distenderant curas hominum, simul recordantium quas primus aduentus Annibalis intulisset Italiæ clades: simul, cum illa angeret cura, quos tam propitios vrbi atque imperio fore deos, vt eodem tempore vtrobique respublica prospere gereretur. aduersa secundis pensando, rem ad id tempus extractam esse. cum in Italia ad Thrasymenum & Cannas præcipitasset Romana respublica, prospera bella in Hispania prolapsam eam erexisse. postea cum in Hispania alia super aliam clades duobus egregijs ducibus amissis, duos exercitus ex parte deleisset, secunda in Italia Siciliaq; gesta quassatam rempublicam excepisset: & ipsum interuallum loci, quod in vltimis terrarum oris alterum bellum gereretur, spacium dedisse ad respirandum. nunc duo bella in Italiam accepta, duos celeberrimi nominis duces circunstare vrbem Romam, & vnum in locū

totam

totam periculi molem, omne onus incubuisse. qui eorum prior vicisset, intra A
paucos dies castra cum altero iuncturum. Terrebat & proximus annus lugubris duorum consulum funeribus. His anxij curis homines digredientes in prouincias consules prosecuti sunt. Memoriæ proditum est, plenum adhuc ira in ciues M. Liuium ad bellum proficiscentem monenti Q. Fabio, ne priusquam genus hostium cognosset, temere manum consereret: respondisse, vbi primum hostium agmen conspexisset, pugnaturum. cum quæreretur, quæ causa festinandi esset: Aut ex hoste egregiam gloriam, inquit, aut ex ciuibus victis gaudium, meritum certe, & si non honestum, capiam. Priusquam Claudius consul in prouinciam perueniret, per extremum finem agri Larinatis, ducentem in Salentinos exercitum Annibalem, cum expeditis cohortibus adortus C. Hostilius Tubulus incomposito agmnini terribilem tumultum intulit. Ad quatuor millia hominum occidit, nouem signa militaria cepit. Mouerat ex hybernis ad famam hostis Q. Claudius, qui per vrbes agri Salentini castra dispositа habebat. Itaque ne cum duobus exercitibus simul confligeret Aunibal, nocte castra ex agro Tarentino mouit, atque in Brutios concessit. Claudius in Salentinos agmen conuertit. Hostilius Capuam petens, obuius ad Venusiam fit consuli Claudio. Ibi ex vtroque exercitu electa peditum quadraginta millia, duo millia & quingenti equites, quibus consul aduersus Annibalem rem gereret. reliquas copias Hostilius Capuam ducere iussus, vt Q. Fuluio proconsuli tradeB
ret. Annibal vndiq; contracto exercitu, quem in hybernis, aut in præsidiis agri Brutij habuerat, in Lucanos ad Grumentum venit, spe recipiendi oppida, quę per metum ad Romanos defeciissent. eodem à Venusia consul Romanus exploratis itineribus contendit, & mille fere & quingentos passus castra ab hoste locat. Grumenti mœnibus prope iunctum videbatur Pœnorum vallum. quingenti passus erant inter castra Punica & Romana. interiacebat campus, colles imminebant nudi, sinistro lateri Carthaginiensium, dextro Romanorum, neutris suspecti: quod nihil syluæ, neque ad insidias latebrarum habebant. In medio campo ab stationibus procursantes certamina haud satis digna dictu serebant. Id modo Romanum quærere apparebat, ne abire hostem pateretur. Annibal inde euadere cupiens, totis viribus in aciem descendebat. Tum consul ingenio hostis vsus, quo minus in tam apertis collibus timeri insidię poterant, quinq; cohortes additis quinq; manipulis, nocte iugũ superare, & in auersis vallibus considere iubet: tẽpus exurgendi ex insidijs, & aggrediendi hostem, T. Claudium Asellum tribunũ militum, & P. Claudiũ prefectum sociũ edocet, quos cum ijs mittebat. ipse luce prima copias omnes peditũ
equitumq; in aciẽ eduxit. Paulo post & ab Annibale signũ pugnæ propositum C
est: clamorq; in castris ad arma discurrentiũ est sublatus. inde eques, pedesq; certatim portis ruere, ac palati per campum properare ad hostes. Quos vbi effusos consul videt, tribuno militum tertiæ legionis C. Aurunculeio imperat, vt equites legionis quanto maximo impetu possit, in hostem emittat. ita pecorum modo incompositos toto passim campo fudisse, vt sterni opprimique, priusquam instruantur, possint. Nondum Annibal è castris exierat, cum pugnantium clamorem audiuit. itaque excitus tumultu raptim ad hostem copias agit. Iam primos occupauerat equestris terror. peditum etiam prima legio, & dextra ala prælium inibant: incompositi hostes, vt quemque aut pediti aut equiti casus obtulit, ita conserunt manus. crescit pugna subsidiis, & procurrentium ad certamen numero augetur. pugnantesque (quod nisi in veteri exercitu, & duce vetere haud facile est) inter tumultum ac terrorem instruxissent Annibal. ni cohortium ac manipulorum decurrentium per colles clamor ab tergo auditus metum, ne intercluderentur à castris, iniecisset. Inde pauor incussus: & fuga passim fieri cœpta est. minorque cædes fuit, quia propinquitas castrorum breuiorem fugam perculsis fecit. equites enim in tergo inhærebant: in transuersa latera inuaserant cohortes secundis collibus, via nuda

ac

A ac facili decurrentes. tamen supra octo millia hominum occisa: supra septingentos capti: signa militaria nouem adempta. elephanti etiam, quorum nullus vsus in repentina ac tumultuaria pugna fuerat, quatuor occisi, duo capti. Romanorum sociorumque ducenti ceciderunt. Postero die Pœnus quieuit. Romanus in aciem copijs eductis, posteaquam neminem signa contra efferre vidit, spolia legi cæsorum hostium, & suorum corpora collata in vnum sepeliri iussit. inde sequentibus continuis diebus aliquot ita institit portis, vt prope inferre signa videretur: donec Annibal tertia vigilia crebris ignibus tabernaculisque, quæ pars castrorum ad hostes vergebat, & Numidis paucis, qui in vallo portisque se ostenderent, relictis, profectus, Apuliam petere intendit. Vbi illuxit, successit vallo Romana acies: & Numidæ ex composito pauliſper in portis se valloque ostentauere: frustratique aliquandiu hostem, citatis equis agmen suorum assequuntur. Consul vbi silentium in castris, & ne paucos quidem qui prima luce obambulauerant, parte vlla cernebat: duobus equitibus speculatum in castra præmissis, posteaquam satis tuta omnia esse exploratum est, inferri signa iussit: tantumque ibi moratus, dum milites ad prædam discurrunt: receptui deinde cecinit: multoque ante noctem copias reduxit. Postero die prima luce profectus, magnis itineribus famā & vestigia agminis sequens,
B haud procul Venusia hostem assequitur. Ibi quoque tumultuaria pugna fuit. supra duo millia Pœnorum cæsa. Inde nocturnis, montanisq; itineribus Pœnus, ne locum pugnandi daret, Metapontum petijt. Hanno inde (is enim præsidio eius loci præfuerat) in Brutios cum paucis ad exercitum nouum comparandum missus. Annibal copijs eius ad suas additis, Venusiam retro quibus venerat itineribus repetit: atque inde Cannusium procedit. Nunquam Nero vestigijs hostis abstiterat: & Q. Fuluium, cum Metapontum ipse proficisceretur, in Lucanos, ne regio ea sine præsidio esset, accersierat. Inter hæc ab Asdrubale, postquam à Placentiæ obsidione abscessit, quatuor Galli equites, duo Numidæ cum literis ad Annibalem missi, cum per medios hostes totam ferme longitudinem Italiæ emensi essent: dum Metapontum cedentem Annibalem sequuntur, incertis itineribus Tarentum delati, à vagis per agros pabulatoribus Romanis ad Q. Claudium prætorem deducuntur. Eum primo incertis implicantes responsis, vt metus tormentorum admotus fateri vera coegit, edocuerunt literas se ab Asdrubale ad Annibalem ferre. Cum ijs literis, sicut erant, signatis, L. Virginio Tribuno militum ducendi ad Claudium consulem tradun-
C tur. duæ simul turmæ Samnitum præsidij causa missæ. Qui vbi ad consulem peruenerunt, literæque lectæ per interpretem sunt, & ex captiuis percunctatio facta: tum Claudius non id tempus esse reipublicæ ratus, quo consilijs ordinarijs prouinciæ suæ quisque finibus per exercitus suos cum hoste destinato ab senatu bellum gereret: audendum, ac nouandum aliquid improuisum, inopinatum, quod cœptum non minorem apud ciues, quam hostes terrorem faceret, perpetratum in magnam lætitiam ex magno metu verteret: literis Asdrubalis Romam ad senatum missis, simul & ipse Patres conscriptos, quid paret, edocet, vt cum in Vmbria se occursurum Asdrubal fratri scribat, legionem à Capua Romam accersant, delectum Romæ habeant, exercitum vrbanum ad Narniam hosti opponant. Hæc senatui scripta. Præmissi item per agrū Larinatem, Marrucinum, Ferentanum, Prætutianum, qua exercitum ducturus erat, vt omnes ex agris vrbibusque commeatus paratos militi ad vescendum in viam deferrent, equos iumentaque alia producerent, vt vehiculorum fessis copia esset. ipse de toto exercitu ciuium sociorumque quod roboris erat, delegit, sex millia peditum, mille equites, pronunciat, occupare se in Lucanis proximam vrbem. Punicumque in ea præsidium velle, vt ad iter parati omnes essent. profectus nocte flexit in Picenum. Et consul quidem, quantis maximis poterat itineribus, ad collegam ducebat, relicto Q. Tatio legato, qui castris præesset. Romæ haud minus terroris ac tumultus erat, quam fuerat biennio ante,

cum

cum castra Punica obiecta Romanis mœnibus portisque fuerant. neque satis A
constabat animis,tam audax iter consulis laudarent,vituperarentne. appare-
bat(quo nihil iniquius est)ex euentu famam habiturum. Castra prope Anni-
balem hostem relicta sine duce,cum exercitu cui detractum foret omne quod
roboris,quod floris fuerit: & consulem in Lucanos ostendisse iter, cum Pice-
num & Galliam peteret,castra relinquentem nulla alia re tutiora, quam erro-
re hostis,qui ducem inde atque exercitus partem abisse ignoraret. Quid futu-
rum,si id palam fiat? & aut insequi Neronem cum sex millibus armatorum pro-
fectum Annibal toto exercitu velit: aut castra inuadere prædæ relicta, sine
viribus, sine imperio, sine auspicio? Veteres eius belli clades, duo consules
proximo anno interfecti terrebant. & ea omnia accidisse, cum vnus imper-
tor,vnus exercitus hostium in Italia esset. nunc duo bella Punica facta, duos
ingentes exercitus,duos prope Annibales in Italia esse.quippe & Asdrubalem
patre eodem Amilcare genitum, æque impigrum ducem per tot in Hispania
annos Romano exercitum bello, gemina victoria insignem,duobus exercitib,
cum clarissimis ducibus deletis. nam itineris quidem celeritate ex Hispania,
concitatis ad arma Gallicis gentibus, multo magis quam Annibalem ipsum
gloriari posse: quippe in iis locis hunc coegisse exercitum, quibus ille maio-
rem partem militum fame ac frigore, quæ miserrima mortis genera sunt, ami- B
sisset.Adijciebant etiam periti rerum Hispaniæ,haud cum ignoto duce C.Ne-
rone congressurum,sed quem in saltu impedito deprehensus forte, haud secus
quam puerum,conscribendis fallacibus conditionibus pacis frustratus elusis-
set. Omnia maiora etiam vero præsidia hostium minora sua, metu interprete
semper in deteriora inclinato, ducebant. Nero postquã iam tantum intervalli
ab hoste fecerat,vt detegi cõsilium satis tutum esset,paucis milites alloquitur.
Negat vllius consilium imperatoris in speciem audacius, re ipsa tutius fuisse,
quam suum.Ad certam eos se victoriam ducere,quippe ad quod bellũ collega
non ante quam ad satietatem ipsius peditum atque equitum datæ ab senatu
copiæ fuissent, maiores instructioresq; quam si aduersus ipsum Annibalem iret,
profectus sit:eo ipsos quantumcunq; virium momentum addiderint,rem omnẽ
inclinaturos. auditum modo in acie (nam ne ante audiatur,daturum operam)
alterum consulem, & alterum exercitum adueniisse, haud dubiam victoriam
facturum. Famam bellum conficere, & parua momenta in spem metumq; im-
pellere animos. Gloriæ quidem ex re bene gesta partæ fructum prope omnem
ipsos laturos. Semper quod postremum adiectum sit,id rem totam videri trax-
isse. Cernere ipsos, quo concursu,qua admiratione,quo fauore hominum iter
suum celebretur.Et Hercule per instructa omnia ordinib.virorum mulierumq; C
vndique ex agris effusorum, inter vota ac preces & laudes ibant. illos præsi-
dia reipublicæ, vindices vrbis Romæ imperijque appellabant. in illorum ar-
mis dextrisque suam liberorumque suorum salutem ac libertatem repositam
esse. deos omnes deasque precabantur,vt illis faustum iter, felixq; pugna, ma-
tura ex hostibus victoria esset, damnarenturq; ipsi votorum quæ pro ijs susce-
pissent: vt quemadmodum nunc soliciti prosequerentur eos, ita paucos post
dies lęti ouantibus victoria obuiam irent.Inuitare inde pro se quisque,& offer-
re, & flagitare precibus, vt quæ ipsis iumentisque vsui essent, ab se potissimum
sumerent,benigne omnia cumulata dare.Modestia certare milites,ne quid vl-
tra vsum necessarium sumerent.nihil morari,nec ab signis absistere, cibum ca-
pirntes diem ac nocte ire.vix quod satis ad naturale desiderium corporum es-
set,quieti dare.Et ad collegam præmissi erant,qui nunciarent aduentum, per-
cunctarenturque,clam an palam,interdiu an noctu venire sese vellet,iisdem an
aliis confidere castris.Nocte clam melius ingredi visum est.Tessera per castra
ab Liuio consule data erat, vt tribunum tribunus,centurio centurionẽ, eques
equitem, pedes peditem acciperet. neque enim dilatari castra opus esse,
ne hostis aduentum alterius consulis sentiret: & coarctatio plurium in angusto

tenden-

A tendentium facilior futura erat, quod Claudianus exercitus nihil ferme præter arma secum in expeditionem tulerat. Cæterum in ipso itinere auctum voluntariis agmen erat, offerentibus sese vltro, & veteribus militibus perfunctis iam militia, & iuuenibus, quos certatim nomina dantes, si quorum corporis species, roburque virium aptum militiæ videbatur, conscripserat. Ad Senam castra alterius consulis erant. & quingentos inde ferme passus Asdrubal aberat. Itaque cum iam appropinquaret, tectus montibus substitit Nero, ne ante noctem castra ingrederetur. Silentio ingressi, ab sui quisque ordinis hominibus in tentoria adducti, cum summa omnium lætitia hospitaliter excipiuntur. Postero die concilium habitum, cui & L. Porcius Licinius prætor affuit. Castra iuncta consulum castris habebat: & ante aduentum eorum per loca alta ducendo exercitum, cum modo insideret angustos saltus, vt transitum clauderet, modo ab latere aut ab tergo carperet agmen, ludificatus hostem omnibus artibus belli fuerat. is tum in concilio aderat. Multorum eo inclinabant sententiæ, vt dum fessum via ac vigiliis reficeret militem Nero, simul & ad noscendũ hostem paucos sibi sumeret dies, tempus pugnandi differretur. Nero non suadere modo, sed summa ope orare instituit, ne consilium suum, quod tutum celeritas fecisset, temerarium morando facerent. Errore, qui non diuturnus futurus
B esset, velut torpentem Annibalem, nec castra sua sine duce relicta aggredi, nec ad sequendum se iter intendisse. antequam se moueat, delere exercitum Asdrubalis posse redireque in Apuliam. Qui prolatando spatium hosti det, eum & illa castra prodere Annibali, & aperire in Galliam iter, vt per ocium, vbi velit, Asdrubali cõiungatur. Extemplo signum dandum, & exeundum in aciem: abutendumque errore hostium absentium, præsentiumque: dum neque illi sciant cum paucioribus, nec hi cum plurib. & validioribus rem esse. Consilio dimisso signum pugnæ proponitur, confestimque in aciem procedunt. Iam hostes ante castra instructi stabant. Moram pugnę attulit, quod Asdrubal prouectus ante signa cum paucis equitibus scuta vetera hostiũ notauit, quæ ante non viderat, & strigosiores equos. multitudo quoq; maior solita visa est. Suspicatus, id quod erat, receptui propere cecinit, ac misit ad flumen vnde aquabantur: vbi & excipi aliqui possent, & notari oculis, si qui forte adustioris coloris, vt ex recenti via, essent. simul circumuehi procul castra iubet, specularique, num auctum aliqua parte sit vallum: & attendant, semel, bisne signum canat in castris. Ea cum ordine omnia relata essent, castra nihil aucta errorem faciebant. Bina erant, sicut ante aduentum consulis alterius fuerant, vna M. Liuij, altera
C L. Portij, neutris quicquam, quo latius tenderetur, ad munimenta adiectum. Illud veterem ducem assuetumque Romano hosti mouit, quod semel in prætoriis castris signum, bis in consularibus referebant cecinisse. duos profecto consules esse: & quonam modo alter ab Annibale abscessisset, cura angebat. minime id quod erat, suspicari poterat, tantę rei frustratione Annibalem elusum: vt vbi dux, vbi exercitus esset, cum quo castra collata haberet, ignoraret. profecto haud mediocri clade absterritum, insequi non ausum: magnopere vereri, ne perditis rebus serum ipse auxilium venisset. Romanisque eadem iam fortuna in Italia, quæ in Hispania esset, interdum literas suas ad eum non peruenisse, credere: interceptisq; ijs, consulem ad se opprimendum acceleraſſe. His anxius curis, extinctis ignibus, vigilia prima dato signo, vt taciti vasa colligerent, signa ferri iussit. In trepidatione & nocturno tumultu duces parum intente asseruati, alter in destinatis iam inde ante animo latebris subsedit, alter per vada nota Metaurum flumen tranauit. Ita desertum à ducibus agmen primo per agros palatur: fessiq; aliquot somno ac vigiliis sternunt corpora passim, atq; infrequentia relinquunt signa. Asdrubal dum lux viam ostenderet, ripa fluminis signa ferri iubet. & per tortuosi amnis sinus flexusque cum errore obiens, haud multum processisset: & vbi prima lux transitum opportunum ostendisset, transiturus erat: sed cum quantum à mari abscedebat, tanto

altiori-

altioribus coercentibus amnem ripis,non inueniret vada,diem terendo ſpacium dedit ad inſequendum ſeſe hoſti. Nero primum cum omni equitatu aduenit.Porcius deinde aſſecutus cum leui armatura. Qui cum feſſum agmen carperent ab omni parte,incurſarentque, & iam omiſſo itinere, quod fugæ ſimile erat,caſtra metari Pœnus in tumulo ſuper fluminis ripam vellet: aduenit Liuius peditum omnibus copijs, non itineri modo, ſed ad conſerendum extemplo prælium inſtructis,armatisque. Sed vbi omnes copias coniunxerunt, directaq; acies eſt,Claudius dextro in cornu,Liuius ab ſiniſtro pugnam inſtruit,media acies prætori tuenda datur. Aſdrubal omiſſa munitione caſtrorum, poſtquam pugnandum vidit,in prima acie ante ſigna elephantos locat.circa eos læuo in cornu aduerſus Claudium Gallos opponit, haud tantum eis fidens, quantum ab hoſte timeri eos credebat. ipſe dextrum cornu aduerſus M. Liuium ſibi atque Hiſpanis (& ibi maxime in vetere milite ſpem habebat) ſumpſit. Ligures in medio poſt elephantos poſuit: ſed longior quam latior acies erat. Gallos prominens collis tegebat. Ea frons quam Hiſpani tenebant, cum ſiniſtro Romanorum cornu concurrit, dextra omnis acies extra prælium eminens ceſſabat.collis oppoſitus arcebat,ne aut à fronte aut ab latere aggrederentur.Inter Liuium Aſdrubalemque ingens contractum certamen erat, atroxque cædes vtrinque edebatur. ibi duces ambo, ibi pars maior peditum equitumq; Romanorum,ibi Hiſpani,vetus miles,peritusq; Romanæ pugnæ,& Ligures, durum in armis genus. Eodem verſi elephanti,qui primo impetu turbauerant anteſignanos,& iam ſigna mouerant loco: deinde creſcente certamine & clamore, impotentius iam regi,& inter duas acies verſari,velut incerti quorum eſſent,haud diſſimiliter nauibus ſine gubernaculo vagis.Claudius,quid ergo præcipiti curſu tam longum iter emenſi ſumus? clamitans militibus cum in aduerſum collem fruſtra ſigna erigere conatus eſſet, poſtquam ea regione penetrari ad hoſtem non videbat poſſe, cohortes aliquot ſubductas è dextro cornu, vbi ſtationem magis ſegnem quam pugnam futuram cernebat,poſt aciem circumducit: & non hoſtibus modo, ſed etiam ſuis inopinantibus, in ſiniſtrum hoſtium latus incurrit: tantaque celeritas fuit,vt cum oſtendiſſent ſe in latere, mox in terga iam pugnarent,ita vt omnibus partibus, ab fronte, ab latere,ab tergo,trucidarentur Hiſpani Liguresque.Et ad Gallos iam cædes peruenerat. Ibi minimum certaminis fuit. nam & pars magna ab ſignis aberant, nocte dilapſi, ſtratique ſomno paſſim per agros: & qui aderant, itinere ac vigilijs feſſi, intolerantiſſima laboris corpora vix arma humeris gerebant.Et iam diei medium erat,ſitisque & calor hiantes cædendos capiendosq; affatim præbebat. Elephanti plures ab ipſis rectoribus quam ab hoſte interfecti. fabrile ſcalprum cum malleo habebant. id,vbi ſæuire belluæ ac ruere in ſuos cœperant, magiſter inter aures poſitum ipſa in compage, qua iungitur capiti ceruix, quanto maximo poterat ictu adigebat, ea celerrima via mortis in tantæ molis bellua inuenta erat, vbi regendi ſpem viciſſet. primusque id Aſdrubal inſtituerat, dux cum ſæpe alias memorabilis,tum illa præcipue pugna.ille pugnantes hortando,pariterq; obeundo pericula, ſuſtinuit: ille feſſos: abnuentesque tædio & labore, nunc precando,nunc caſtigando accendit: ille fugientes reuocauit.omiſſamq; pugnam aliquot locis reſtituit. Poſtremo cum haud dubia fortuna hoſtium eſſet, ne ſuperſtes tanto exercitui ſuum nomen ſecuto eſſet, concitato equo ſe in cohortem Romanam immiſit.ibi,vt patre Amilcare,& Annibale fratre dignum erat, pugnans cecidit.Nunquam eo bello vna acie tantum hoſtium interfectum eſt, redditaque æqua Cannenſi clades vel ducis vel exercitus interitu videbatur. Quinquaginta ſex millia hoſtium occiſa:capta quinque millia & quadringenti, præda alia magna tum omnis generis, tum auri etiam, argentique. ciuium etiam Romanorum qui capti apud hoſtes erant, ſuper quatuor millia capitum recepta,id ſolatij fuit pro amiſſis eo prælio militibus.Nam haudquaquā incruenta victoria fuit.octo ferme millia Romanorum ſociorumq; occiſa.Adeoque

etiam

A etiam victores sanguinis cædisque ceperat sacietas, vt postero die cum esset nunciatum Liuio consuli, Gallos Cisalpinos, Ligures que, qui aut prælio non affuissent, aut inter cædem effugissent, vno agmine abire sine certo duce, sine signis, sine ordine vllo aut imperio: posse si vna equitum ala mittatur, omnes deleri: Supersint, inquit, aliqui nuncij & hostium cladis, & nostræ virtutis. Nero ea nocte quæ secuta est pugnam, citatiore, quam inde venerat, agmine, die sexto ad statiua sua atque ad hostem peruenit. Iter eius freqentia minore (nemo enim præcesserat nuncius) lætitia vero tanta, vix vt compotes mentium gaudio essent, celebratum est. Nam Romæ neuter animi habitus satis dici narrarique potest, nec quo incerta expectatione euentus ciuitas fuerit, nec quo victoriæ famam acceperit. Nunquam per omnes dies ex quo Claudium consulem profectum fama attulit, ab orto sole ad occidentem, aut senator quisquã à curia atq; ab magistratibus abscessit, aut populus è foro. Matronæ, quia nihil in ipsis opis erat, in preces obtestationesque versæ, per omnia delubra vagæ supplicijs votisque fatigauere deos. Tam solicitæ ac suspensæ ciuitati fama incerta primo accidit, duos Narnienses equites in castra, quæ in faucibus Vmbriæ opposita erant, venisse ex prælio nunciantes cæsos hostes. & primo magis auribus quam animis id acceptum erat, vt maius lætiusq;, quam quod mente capere, aut satis credere possent. & ipsa celeritas fidem impediebat, quod biduo ante pugnatum dicebatur. Literæ deinde ab L. Manlio Acidino missæ ex castris afferuntur de Narnienſium equitum aduentu. Eæ literę per forum ad tribunal Prætoris latæ, senatum curia exciuerunt, tantoque certamine ac tumultu populi ad fores curię concursum est, vt adire nuncius non posset: trahereturque à percunctantibus, vociferantibusque, vt in Rostris priusquam in senatu literæ recitarentur. tandem summoti & coerciti à magistratibus: vixque seruari lætitia intra impotentes eius animos potuit. In senatu primum, deinde incõcione literę recitatæ sunt: & pro cuiusq; ingenio, aliis iam certum gaudium aliis nulla ante futura fides erat, quam legatos consulum, vt literas audisient. Ipsos deinde appropinquare legatos allatum est. Tum enimuero omnis ætas currere obuiam, primus quisque oculis auribusq; haurire tantum gaudium cupientes. Ad Miluium vsq; pontem continens agmen peruenit. Legati erant L. Veturius Philo, P. Licinius Varus, Q. Cęcilius Metellus. Circumfusi omnis generis hominum frequentia, in forum peruenerunt, cum alij ipsos, alij comites eorum, quę acta sint, percunctarentur: vt quisque audierat, exercitum hostium, imperatoremque occisum, legiones Romanas incolumes, saluos consules esse, extemplo alijs porro impertiebant gaudium suum. Cum ægre in curiam peruentum esset, multo ægrius summota turba, ne Patribus misceretur. literę in C senatu recitatæ sunt, inde traducti in concionem legati L. Veturius literis recitatis, planius omnia quę acta erant, exposuit cum ingenti assensu: postremo etiam clamore vniuersę concionis, cum vix gaudium animis caperent. Discursum inde ab aliis circa templa deum, vt grates agerent: ab aliis domos vt coniugibus liberisque tam lætum nuncium impertirent. Senatus, quod M. Liuius & C. Claudius consules incolumi exercitu, ducem hostium legionisque occidissent, supplicationem in triduum decreuit. Eam supplicationem C. Hostilius prætor pro concione edixit: celebrataqne à viris, fœminisque est. Omnia templa per totum triduum æqualem turbam habuere, cum matronę amplissima veste cum liberis, perinde ac si debellatum foret, omni solutæ metu deis immortalibus grates agerent. Statum quoque ciuitatis ea victoria mouit, vt iam inde haud secus, quam in pace, res inter se contrahere, vendendo, emendo, mutuum dando, argentum creditum soluendo auderent. C. Claudius consul cum in castra redisset, caput Asdrubalis, quod seruatum cum cura attulerat, proijci ante hostium stationes: captiuosque Afros vinctos, vt erant, ostendi: duos etiam ex iis solutos ire ad Annibalem, & expromere quæ acta essent, iussit. Annibal tanto simul publico familiarique ictus luctu, agnoscere

se fortunam Carthaginis fertur dixisse: castrisque inde motis vt omnia auxilia A
quæ diffusa latius tueri non potuerat, in extremum Italiæ angulum, Brutios
contaheret: & Metapontinos ciuitatem vniuersam, excitos sedibus suis, & Lu-
canorum qui suæ ditionis erant, in Brutium agrum traduxit.

DECADIS TERTIÆ LIB. VIII.

EPITOME.

RES in Hispania prospere gestæ à Syllano Scipionis legato, & L. Scipione fratre aduersus Pœnos, à Sulpitio procos. & ab Attalo rege Asiæ aduersus Philippũ regem Macedonum pro AEtolis referuntur. Cum M. Liuio, & Claudio Neroni. Coss. triumphus decretus esset, Liuius, qui in prouincia sua rem gesserat, quadrigis inuectus est: Nero, qui in Collegæ prouinciam, vt victoriam eius adiuuaret, venerat, equo est secutus: & in hoc habitu plus gloriæ, reuerentiæque habuit: nam & plus in bello, quam collega fecerat. Ignis in æde Vestæ negligentia virginis, quæ non custodierat, extinctus est. virgo cæsa est flagro. P. Scipio in Hispania cum Pœnis debellauit XIIII. eius anno belli, anno V. posteaquam erat: exclusisque in totum possessione eius hostibus, Hispaniam recepit: & à Tarracone in Africam ad Syphacem regem Numidarum duobus nauigijs transuectus, fœdus iunxit. Asdrubal Gisgonis ibi cum eo in B
eodem lecto accubit. munus gladiatorium in honorem patris, patruique Carthaginis Nouæ dedit, non ex gladiatoribus, sed ex ijs, qui aut in honorem ducis, aut ex prouocatione in certamen descendebant, in quo reguli fratres de regno ferro contenderunt. Cum Astapa vrbs ab Romanis oppugnaretur: oppidani liberos, & coniuges rogo extructo occiderunt, & se insuper præcipitauerunt. Ipse Scipio dum graui morbo implicitus esset: seditionem in parte exercitus motam confirmatus discussit: rebellantesque Hispaniæ populos coegit in deditionem venire. Et amicitia facta est cum Masanissa rege Numidarum: qui illi quidem auxilium, si in Africam traiecisset, pollicebatur. cum Gaditanis quoq; post discessum inde Magonis, cui ex Carthagine scriptũ erat, vt in Italiam traijceret, Romã reuersus, consulque creatus. Africam prouinciam petenti, cõtradixente Q. Fabio Maximo, Sicilia data est: permissumq;, vt in Africã traijceret, si ex rep. esse censeret. Mago Amilcaris filius à minore Baleari insula, vbi hyemarat, in Italiam traiecit.

CVm transitu Asdrubalis quantum in Italiam declinauerat, belli, tantum leuatæ Hispaniæ viderentur: renatum ibi subito par priori bellum est. Et Hispanias ea tempestate sic habebant Romani, Pœnique C
Asdrubal Gisgonis filius ad Oceanum penitus Gadesque conceserat. Nostri maris ora, omnisque ferme Hispania, qua in orientem vergit, Scipionis ac Romanæ ditionis erat. Nouus imperator Hanno in locum Barchini Asdrubalis nouo cum exercitu ex Africa transgressus, Magonique iunctus, cum in Celtiberia, quæ media inter duo maria est, breui magnum hominum numerum armasset: Scipio aduersus eum M. Syllanum cum decem millibus peditum, equitibus quingentis misit. Syllanus quantis maximis potuit itineribus (impediebant autem & asperitates viarum, & angustiæ saltibus crebris, vt pleraque Hispaniæ sunt, inclusæ) tamen non solum nuncios, sed etiam famam aduentus sui prægressus, ducibus indidem ex Celtiberia transfugis ad hostem peruenit. Eisdem authoribus compertum est, cum decem circiter millia ab hoste abessent: bina castra circa viam quairent, esse: læua Celtiberos, nouum exercitum supra nouem millia hominum, dextra Punica tenere castra. Hæc stationibus, vigilijs, omni iusta militari custodia tuta & firma esse: illa altera soluta neglectaque, vt barbarorum, & tyronum, & minus timentium, quod in sua terra essent. Ea prius aggredienda ratus Syllanus, signa quam maxime ad læuam iubebat ferri, nec vnde ab stationibus Punicis conspiceretur. ipse præmissis speculatoribus, citato agmine ad

hostem-

A hostem pergit. Tria millia ferme aberat, cum haud dum quisquam hostium sen-
serat. contragosa loca, & obsita virgultis tenebant colles. ibi in caua valle, at-
que ob id occulta, considere militem, & cibum capere iubet. interim specula-
tores transfugarum dicta affirmantes, venerunt. Tum sarcinis in medium con-
iectis, arma Romani capiunt, acieque iusta in pugnam vadunt. Mille passuum
aberant, cum ab hoste conspecti sunt, trepidarique repente cœptum. Mago ex
castris citato equo ad primum clamorem & tumultum aduehitur. Erant au-
tem in Celtiberorum exercitu quatuor millia scutatorum, & C C. equites. hanc
iustam legionem (& id ferme roboris erat) in prima acie locat: cæteros, leuem
armaturam, in subsidijs posuit. Cum ita instructos educeret castris, vix dum in
egressos vallo Romani pila coniecerunt. Subsidunt Hispani aduersus emis-
sa tela ab hoste, inde ad remittenda ipsi consurgunt. quæ cum Romani con-
ferti, vt solent, densatis excepissent scutis: tum pes cum pede collatus, & gla-
dijs geri res cœpta est. Cæterum asperitas locorum & Celtiberis (quibus in
prælio concursare mos est) velocitatem inutilem faciebat: & haud iniqua ea-
dem erat Romanis stabili pugnæ assuetis, nisi quod angustiæ & internata vir-
gulta ordines dirimebant: & singuli binique velut cum paribus conserere pug-
nam cogebantur, quod ad fugam impedimento hostibus erat, & ad cædem
B eos velut vinctos præbebat. Et iam ferme omnibus scutatis Celtiberorum in-
terfectis, leuis armatura, & Carthaginienses qui ex alteris castris subsidio ve-
nerant, perculsi cædebantur. Duo haud amplius millia peditũ, & equitatus om-
nis, vix inito prælio, cum Magone effugerunt. Hanno alter imperator cum eis
qui postremi iam profligato prælio aduenerant, viuus capitur. Magonem fugi-
entem equitatus ferme omnis, & quod veterum peditum erat, secuti, decimo
die in Gaditanam prouinciam ad Asdrubalem peruenerunt. Celtiberi, nouis
miles, in proximas dilapsi syluas inde domos diffugerunt. Peropportuna victo-
ria nequaquam tantum iam conflatum bellum, quanta futuri materia belli, si
licuisset ijs Celtiberorum gente excita, & alios ad arma solicitare populos, op-
pressérat. Itaque collaudato benigne Syllano, Scipio spem debellandi, si nihil
etiam ipse cunctando moratus esset, nactus, ad id quod reliquum belli erat, in
vltimam Hispaniam aduersus Asdrubalem pergit. Pœnus cum castra sua
forte in Betica ad sociorum animos continendos in fide haberet: signis re-
pente sublatis, fugæ magis quam itineris modo penitus ad Oceanum & Ga-
deis ducit. Cæterum quod aciem renuisset, propositum bello se fore ratus,
antequam freto Gadeis traijceret, exercitum omnem passim in ciuitates di-
misit: vt & muris se ipsi, & armis muros tutarentur. Scipio ibi animaduertit
C dissipatum passim bellum, & circunferre ad singulas vrbes arma, diutini magis
quam magni esse operis, retro vertit iter: ne tamen hostibus eam relinqueret
regionem, L. Scipionem fratrem cum decem millibus peditum, & mille equi-
tum ad oppugnandam opulentissimam in ijs locis vrbem, quam Oringin barba-
ri appellabant, mittit. sita in Melessum finibus est, Hispanæ gentis, ager frugi-
fer. argentum etiam incolæ fodiunt. Ea arx fuit Asdrubali ad excursiones circa
in mediterraneos populos faciendas. Scipio castris prope vrbem positis, prius
quam circumuallaret vrbem, misit ad portas, qui ex propinquo alloquio a-
nimos tentarent: suaderentque, vt amicitiam potius quam vim experiren-
tur Romanorum. Vbi nihil pacati respondebatur, fossa duplicique vallo cir-
cundata vrbe, in tres partes exercitum diuidit: vt vna semper pars, quietis in-
terim duabus, oppugnaret. Prima pars cum adorta oppugnare est, atrox sane &
anceps prælio fuit, non subire, non scalas ferre ad muros præ incidentibus telis
facile erat. & iam qui erexerant ad murum scalas, alij furcis ad id ipsum factis
detrudebantur, in alios lupi superne ferrei iniecti, vt in periculo essent, ne
suspensi in murum extraherentur. Quod vbi animaduertit Scipio, nimia pau-
citate suorum exæquatum certamen esse: & iam eo superare hostem, quod ex
muro pugnaret: duabus simul partibus, prima recepta, vrbẽ est aggressus. Quæ

res tantum pauoris iniecit fessis iam cum primis pugnando, vt & oppidani mœ- A
nia repentina fuga desererent: & Punicum præsidium metu, ne prodita vrbs
esset, relictis stationibus in vnum locum se colligeret. Timor inde oppidanos
incessit, ne si hostis vrbem intrasset, sine discrimine, Pœnus, an Hispanus esset,
obuij passim cæderentur. itaque patefacta repente porta, frequentes ex oppi-
do sese eiecerunt, scuta præ se tenentes, ne tela procul conijcerentur: dex-
tras nudas ostentantes, vt gladios abiecisse appareret. Id vtrum parum ex in-
teruallo sit conspectum, an dolus aliquis suspectus fuerit, incompertum est. Im-
petus hostilis in transfugas factus, nec secus quam aduersa acies cæsi. eadem-
que porta signa infesta vrbi illata. & alijs partibus securibus dolabrisque
cædebantur & refringebantur portæ, & vt quisque intrauerat eques, ad
forum occupandum (ita enim præceptum erat) citato equo pergebat. additũ
erat & triariorum equiti præsidium. legionarij cæteram partem vrbis perua-
dunt direptione & cæde obuiorum, nisi qui armis se tuebantur. Carthaginien-
ses omnes in custodiam dati sunt: oppidanorum quoq; CCC. ferme, qui clau-
serant portas: cæteris traditum oppidum, suæ redditæ res. Cecidere in vrbis e-
ius oppugnatione hostium duo millia ferme, Romanorum haud plus XC. Læta
& ipsis qui rem gessere, vrbis eius oppugnatio fuit: & imperatori, cæteroque
exercitui. Speciosum aduentum suum, ingentem turbam captiuorum præ se a- B
gentes fecerunt, Scipio collaudato fratre, cum quanto poterat verborum ho-
nore, Carthagini abse captæ captam ab eo Oringin æquasset: quia & hyems
instabat, vt nec tentare Gades, nec disiectum passim, per prouinciam exercitũ
Asdrubalis consectari posset: in citeriorem Hispaniam recipit exercitum: di-
missisque in hyberna legionibus. L. Scipione fratre Romam misso, & Hannone
hostium imperatore, cæterisque nobilibus captiuis, ipse Tarraconem concessit.
Eodem anno classis Romana cum M. Valerio Læuino proconsule ex Sicilia in
Africam transmissa, in Vticensi Carthaginiensique agro late populationes fe-
cit. extremis finibus Carthaginiensium, circa ipsa mœnia Vticæ prædæ actæ
sunt. Repetentibus Siciliam classis Punica (septuaginta erant longæ naues) oc-
currit. decem & septem naues ex ijs captæ sunt: quatuor in alto mersæ: cæ-
tera fusa ac fugata classis. Terra marique victor Romanus cum magna omnis
generis præda Lilybeum repetit. Toto inde mari pulsis hostium nauibus, mag-
ni commeatus frumenti Romam subuecti. Principio æstatis eius, qua hæc sunt
gesta, P. Sulpitius proconsul, & Attalus rex cum AEginæ (sicut ante dictum est)
hybernassent: Lemnum inde classe iuncta, Romanæ V. & XX. quinqueremes,
regiæ V. & XXX. transmiserunt. Et Philippus vt seu terra seu mari obuiam e- C
undum hosti foret, paratus ad omnes conatus esset, ipse Demetriadem ad ma-
re descendit: Larissam diem ad conueniendum exercitui edixit. Vndique ab
socijs legationes Demetriadem ad famam regis conuenerunt. Sustulerant e-
nim animos AEtoli, cum ob Romanam societatem, tum post Attali aduentum,
finitimosque depopulabantur. nec Acarnanes solum Bœotique & qui Eubœ-
am incolunt, in magno metu erant, sed Achæi quoque, quos super AEtolicum
Machanidas etiam Lacedæmonius tyrannus, haud procul Argiuorum fine
positis castris, terrebat. Hi omnes suis quisque vrbibus quæ pericula terra ma-
riq; portenderentur, memorantes, auxilia regem orabant. Ne ex regno quidẽ
ipsius tranquillæ nunciabantur res. & Scerdiletum Pleuratumque motos esse,
& Thracum maxime Medos, si quod longinquum bellum regem occupasset,
proxima Macedoniæ incursuros. Bœoti quidem ipsi, & interiores Græciæ po-
puli, Thermopylarum saltus, vbi angustæ fauces coarctant iter, fossa vallo-
que intercludi ab AEtolis nunciarant, ne transitum ad sociorum vrbes tuen-
das Philippo darent. Vel segnem ducem tot excitare tumultus circunfusi po-
terant. Legationes dimittit: pollicitus, prout tempus ac res sineret, omnibus
laturum auxilium. in præsentia quæ maxime vrgebant, res pararent. Tum præ-
sidium vrbi mittit, vnde allatum erat, Attalum ab Lemno classe transmissa,

omnem

A omnem circa vrbem agrum depopulatum. Polyphantem cum modica manu in Bœotiam, Menippum item quendam ex regijs ducibus cum mille peltatis (pelta cetræ haud dissimilis est) Chalcidem mittit. additi quingenti AEnianum: vt omnes insulæ partes tueri possent. ipse Scotusam est profectus: eodemque ab Larissa Macedonum copias traduci iussit. Eo nunciatum est, concilium Aetolis Heracleam indictum: regemque Attalum ad consultandum de summa belli venturum. Hunc conuentum vt turbaret subito aduentu, magnis itineribus Heracleam duxit: & concilio quidem dimisso iam venit: segetibus tamen quæ iam prope maturitatem erant, maxime in sinu AEniano euastatis, Scotusam copias reducit. ibi exercitu omni relicto, cum cohorte regia Demetriade sese recipit. Inde vt ad omnes hostium motus posset occurrere, etiam in Phocydem atque Eubœam & Peparethum mittit, qui loca alta eligerent, vnde editi ignes apparerent. ipse in Ciseo (mons est in altitudinem ingentem cacuminis editi) speculam posuit: vt ignibus procul sublatis signum, vbi quid molirentur hostes, momento temporis acciperet. Romanus imperator, & Attalus rex à Peparetho Niceam traiecerunt inde classem in Eubœam, ad vrbem Oreum transmittunt: quæ ab Demetriaco sinu Chalcidem & Euripum petenti ad lævam prima vrbium Eubœæ posita est. Ita inter Attalum ac Sulpitiũ cõuenit, vt Romani
B à mari, regij à terra oppugnarent. Quatriduo postquam appulsa classis est, vrbem aggressi sunt. Id tempus occultis cum Platore, qui à Philippo præpositus vrbi erat, colloquijs absumptum est. Duas arces vrbs habet: vnam imminentem mari, altera vrbis medio est: cuniculo indevia ad mare ducit, quam à mari turris quinque tabulatorum, egregium propugnaculum, claudebat. Ibi primo atrocissimum contractum est certamen, & turre instructa omni genere telorum, & tormentis machinisque ad oppugnandam eam ex nauibus expositis. Cum omnium animos oculosque id certamen auertisset: porta maritimæ arcis Plator Romanos accepit, momentoque arx occupata est. Oppidani pulsi inde in mediam vrbem, ad alteram tendere arcem. Et ibi positi erant, qui fores portæ obijcerent. ita excluſi in medio cæduntur, capiunturque. Macedonum præsidium conglobatum sub arcis muro stetit, nec fuga effuse petita, nec pertinaciter prælio inito. Eos Plator venia à Sulpitio impetrata, in naues impositos ad Demetrium Phthiotidis expositi: ipse ad Attalum se recepit. Sulpitius tam facili ad Oreum successu elatus, Chalcidem inde protinus victrici classe petit. vbi haudquaquam ad spem euentus respondit. Ex patenti vtrinque coactum in angustias mare, vt speciem intuenti primo gemini portus in ora duo versi præbuerit: sed haud facile alia infestior classi statio est. nam
C & venti ab vtriusque terræ præaltis montibus subiti ac procelloſi decidunt: & fretum ipsum Euripi non septies die, sicut fama fert, temporibus statis reciprocat: sed temere in modum venti nunc huc nunc illuc verso mari, velut monte præcipiti deuolutus torrens rapitur. ita nec nocte nec die quies nauibus datur. Cum classem tam infesta statio accepit, tum & oppidum alia parte clausum mari, alia à terra egregie munitum, præsidioque valido firmatum, & præcipue fide præfectorum principumque, quæ fluxa & vana apud Oreum fuerat, stabile atque inexpugnabile fuit. Id prudenter, vt in temere susceptra re, Romanus fecit: quod circunspectis difficultatibus, ne frustra tempus tereret, celeriter abstitit incœpto: classemque inde ad Cynum Locridis (emporium id est Opuntiorum, vrbis mille passuum à mari sitæ) traiecit. Philippum & ignes ab Oreo editi monuerant, sed serius Platoris fraude è specula elati: & impari maritimis viribus haud facilis erat in insulam classi accesius. Ita res per cunctationem omissa. ad Chalcidis auxilium vbi signum accepit, impigre est motus. nam & ipsa Chalcis quanquam eiusdem insulæ vrbs est, tamen adeo arcto Interscinditur freto, vt ponte continenti iungatur, terra aditum faciliorem quam mari habeat. igitur Philippus deiecto præsidio, fusis AEtolis, qui saltum Thermopylarum insidebant, cum ab Demetriade Scotusam inde tertia vigilia pro-

fectus trepidos hostes Heracleam compulisset, ipse vno die Phocidis Elatiam A
millia amplius L X. contendit. Eodem ferme die ab Attalo rege Opuntiorum
vrbs capta diripiebatur. concesserat eam prædam regi Sulpitius, quia Oreum
paucos ante dies ab Romano milite, expertibus regijs, direptum fuerat. Ro-
mana classis Oreum sese receperat, & Attalus ignarus aduentus Philippi pe-
cunijs à principibus exigendis terebat tempus: adeoque improuisa res fuit, vt
nisi Cretensium quidam forte pabulatum ab vrbe longius progressi agmen
hostium procul conspexissent, opprimi potuerit. Attalus inermis atque incom-
positus, cursu effuso mare ac naues petit: & molientibus ab terra naues Phi-
lippus superuenit, metumque etiam ex terra nauticis præbuit. inde Opuntem
rediit, deos homineſq; accusans, quod tantæ rei fortunam ex oculis prope rap-
tam amisisset: Opuntij quoq; ab eadem ira increpiti, quod cum trahere obsi-
dionem in aduentum suum potuissent, viso statim hoste prope in voluntariam
deditionem concessissent. compositis circa Opuntem rebus, Toronem est
profectus. Et Attalus primo Oreum se recepit. inde cum fama accidisset, Pru-
siam Bithyniæ regem in fines regni sui transgressum, omissis Romanis rebus,
atque AEtolico bello, in Asiam traiecit. Et Sulpitius AEginam classem reci-
pit, vnde initio veris profectus erat. Haud maiore certamine, quam Opuntem
Attalus ceperat, Philippus Toronem cepit. Incolebant vrbem eam profugi ab B
Thebis Phthioticis: vrbe sua capta à Philippo cum in fidem AEtolorum per-
uenissent, sedem eis AEtoli eam dederant, vrbis vastæ ac desertæ priore qui-
dem Philippi bello. Tum ab Torone, sicut paulo ante dictum est, recepta pro-
fectus, Tritonon, & Drymas, Doridis parua atq; ignobilia oppida cepit. inde E-
latiam iussis sibi se opperiri Ptolemæi Rhodiorumq; legatis, venit. vbi cum de
finiendo Aetolico bello ageretur (affuerant enim legati nuper Heracliæ con-
cilio Romanorum Aetolorumq;) nuncius affertur, Machanidam Olympiorum
solenne ludicrum paranteis Eleos aggredi statuisse. Præuertendum id ratus,
legatis cum benigno responso dimissis, se neque causam eius belli fuisse, nec
moram, si modo æqua & honesta conditione liceat, paci facturum: cum expe-
dito agmine profectus per Bœotiam Megaram, atq; inde Corinthum descen-
dit: vnde commeatibus sumptis, Phliunta Pheneunq; petit, & iam cum Eream
venisset, audita Machanidam fama aduentus sui territum refugisse Lacedæ-
monem, Aegium se ad concilium Achæorum recepit: simul classem Punicam,
vt mari quoque aliquid posset, accitam, ibi ratus se inuenturum. Paucis ante di-
ebus in Phoceas traiecerant Pœni: inde portus Acarnanum petierant, cum ab
Oreo profectum Attalum Romanosq; audissent, veriti, ne in se iretur, & intra
Rhium (fauces eæ sunt Corinthij sinus) opprimerentur. Philippus mœrebat C
quidem & angebatur, cum omnia ipse raptim isset, nulli tamen se rei in tem-
pore occurrisse & rapientem omnia ex oculis elusisse celeritatem suam fortu-
nam. In concilio tamen dissimulans ægritudinem, elato animo disseruit: testa-
tus deos homineſque, se nullo loco nec tempori defuisse, quin vbi hostium ar-
ma concrepuissent, eo quanta maxima posset celeritate contenderet: sed vix
rationem iniri posse, vtrum ab se audacius, an fugacius ab hostibus geratur
bellum: sic ab Opunte Attalum, sic Sulpitiũ à Chalcide, sic his ipsis diebus Ma-
chanidam è manibus suis elapsum. Sed non semper felicem esse fugam: nec
pro difficili id bellum habendum, in quo si modo congressus cum hoste sis,
viceris. quod primum esset, confessionem se hostium habere nequaquam pa-
res esse eos, breui & victoriam haud dubiam habiturum: nec meliore euentu
eos secum, quam spe pugnaturos. Læti regem socij audierunt. Reddit inde A-
chæis Ream & Triphyliam. Alipheram autẽ Megalopolitis, quod suorum ius
esse finium satis probabant, restituit. inde nauibus acceptis ab Achæis (erant au-
tem tres quadriremes, & biremes totidem) Anticyrum traiecit. inde quinque-
remibus septem, & lembis viginti amplius, quos vt adiungeret Carthaginien-
sium classi, miserat in Corinthium sinum, profectus ad Erythras AEtolorũ, quæ

prope

A prope Eupalium sunt, excensionem fecit. Haud fefellit AEtolos. nam hominum quod aut in agris, aut in propinquis castellis Protidaniæ ac Apolloniæ fuit, in syluas montesque refugit. Pecora, quæ inter festinationem abigi nequierant, sunt directa, & in naues compulsa. Cum his, cæteraque præda Nicia prætore Achæorum AEgium misso, cum Corinthum petisset, pedestres inde copias per Bœotiam terra duci iussit. ipse à Cenchreis præter Atticen super Sunium nauigans, inter medias prope hostium classes Chalcidem peruenit. inde collaudata fide ac virtute, quod neque timor neque spes flexissent eorum animos, hortatusque in posterum, vt eadem constantia permanerent in societate, si suam quam Oreanorum atque Opuntiorum fortunam mallent, ab Chalcide Oreum nauigat, principiumque ijs qui fugere capta vrbe, quam se Romanis tradere, maluerant, summa rerum & custodia vrbis permissa: ipse Demetriadem ab Eubœa, vnde primo ad opem ferendam socijs profectus erat, traiecit. Calandreæ deinde centum nauium longarum carinis positis, contractaque ad effectum eius operis multitudine fabrorum naualium, quia res in Græcia tranquillas & profectio Attali fecerat, & in tempore laborantibus socijs latum ab se auxilium, retro in regnum concessit, vt Dardanis bellum inferret. Extremo ætatis eius qua hæc in Græcia sunt gesta, cum Q. Fabius
B Maximus prætor legatus ab M. Liuio consule Romam ad senatum missus, nunciasset, consulem satis præsidij Galliæ prouincię credere L. Porcium cum suis legionibus esse, decedere se inde, ac deduci exercitum consularem posse patres non M. Liuium tantum redire ad vrbem, sed collegam quoque eius C. Claudium iusserunt. Id modo in decreto interfuit, quod M. Liuij exercitum reduci, Neronis legiones Annibali oppositas manere in prouincia iusserunt. Inter consules ita per literas conuenit, vt quemadmodum vno animo rempublicam gessissent: ita, quanquam ex diuersis regionibus conuenirent, vno tempore ad vrbem accederent. Præneste qui prior venisset, collegam ibi operiri iussus. Forte ita euenit, vt eodem die ambo Prænestę venirent. inde præmisso edicto, vt triduo post frequens senatus ad ædem Bellonæ adesset, omni multitudine obuiam effusa ad vrbem accessere. Non salutabant modo vniuersi, sed contingere pro se quisq; victrices dextras consulum cupientes: alij gratulabantur, alij gratias agebant, quod eorum opera incolumis respublica esset. In senatu cum more omnium imperatorum expositis rebus ab se gestis postulassent, vt pro republica fortiter fideliterque administrata, & dijs immortalibus haberetur honos, & ipsis triumphantibus vrbem inire liceret: se vero ea quæ postularent, decernere patres merito deorum primum, dein secundũ deos con-
C sulum, respõderunt, & supplicatione amborum nomine, & triumpho vtriq; decreto. Inter ipsos, ne cum bellũ communi animo gessissent, triumphum separarent, ita conuenit: quoniam in prouincia M. Liuij res gesta esset, & eo die quo pugnatum foret, eius forte auspicium fuisset: exercitus Liuianus deductus Romam venisset, Neronis de prouincia deduci non potuisset: vt M. Liuium quadrigis vrbem ineuntem milites sequerentur, C. Claudius equo sine militibus inueheretur. Ita consociatus triumphus, cum vtrique, tum magis ei qui quantum merito anteibat, tantum honore collegæ cesserat, gloriam auxit. Illum equitem aiebant sex dierum spacio transcurrisse longitudinem Italiæ: & eo die cum Asdrubale in Gallia signis collatis pugnasse, quo eum castra aduersus sese in Apulia posita habere Annibal credidisset. ita vnum consulem pro vtraque parte Italiæ aduersus duos duces, duos imperatores, hinc consilium suum, hinc corpus opposuisse, nomen Neronis satis fuisse ad continendum castris Annibalem: Asdrubalem vero qua alia re, quam aduentu eius obrutum atque extinctum esse? Itaque iret alter consul sublimis curru multijugis, si vellet, equis: vno equo per vrbem verum triumphum vehi: Neronemque etiam si pedes incedat, vel parta eo bello, vel spreta eo triumpho gloria, memorabilẽ fore. Hi sermones spectantium Neronem vsq; in Capitolium prosequuti

sunt. Pecuniæ in ærarium tulerunt sestertium tricies octoginta millia æris, militibus M. Liuius quinquagenos senos asses diuisit. tantundem C. Claudius absentibus militibus suis est pollicitus, cum ad exercitum rediisset. Notatum ea die plura carmina militaribus iocis in C. Claudium, quam in consulem suum iacta. equites L. Veturium & Q. Cæcilium legatos magnis tulisse laudibus: hortatosque esse plebem, vt eos consules in proximum annum crearent. adiecisse equitum prærogatiuæ authoritatem consules. postero die in concione quam forti fideliq; duorum præcipue legatorum opera vsi essent, commemorantes. Cum comitiorum tempus appeteret, & per dictatorem comitia haberi placuisset, C. Claudius consul M. Liuium collegam dictatorem dixit, Liuius Q. Cæcilium magistrum equitum. A. M. Liuio dictatore creati consules L. Veturius, Q. Cæcilius, is ipse qui tum erat magister equitum. Inde prætorum comitia habita. Creati C. Seruilius, M. Cæcilius Metellus, T. Claudius Asellus, Q. Manlius Thurinus qui tum ædilis plebis erat. Comitijs perfectis dictator magistratu abdicato dimissoque exercitu, in Hetruriam prouinciam ex S.C. est profectus ad quæstiones habendas, qui Hetruscorum Vmbrorumve populi defectionis ab Romanis ad Asdrubalem sub aduentũ eius consilia agitassent, quique eum auxilijs aut commeatu, aut ope aliqua iuuissent. Hæc eo anno domi militiæque gesta. Ludi Romani ter toti instaurati ab ædilibus curulibus Cn. Seruilio Cæpione, Ser. Cornelio Lentulo. Item ludi plebeij semel toti instaurati ab ædilibus plebis M. Pomponio Mathone, & Q. Manlio Thurino. Tertiodecimo anno punici belli, L. Veturio Philone & Q. Cæcilio Metello consulibus, Brutij, ambobus, vt cum Annibale bellum gererent, prouincia decreta. Prætores exinde sortiti sunt, M. Cæcilius Metellus vrbanam, Q. Manlius peregrinam, C. Seruilius Siciliam, T. Claudius Sardiniam. Exercitus ita diuisi: consulum alteri, quem C. Claudius prioris anni consul, alteri quem Q. Claudius proprætor (eæ binæ legiones erant) habuisset exercitum. In Hetruria duas Volonum legiones à C. Terentio proprætore M. Liuius proconsul, cui prorogatum in annum imperium erat, acciperet. & Q. Manlio vt collegæ iurisdictione tradita, Galliam cum exercitu, cui L. Portius proprætor præfuerat, obtineret, decretum est, iussusq; populari agros Gallorum, qui ad Pœnos sub aduentum Asdrubalis defecissent. C. Seruilio cum Cannensibus duabus legionibus, sicut P. Manlius tenuerat, Sicilia tuenda data. Ex Sardinia vetus exercitus, cui A. Hostilius præfuerat, deportatus. nouam legionem quam T. Claudius traijceret secum consules conscripserunt. Q. Claudio vt Tarentum, C. Hostilio Tubulo vt Capuam prouinciam haberet, prorogatum in annum imperium est. M. Valerius proconsul, qui tuendæ circa Siciliam maritimæ oræ præfuerat, XXX. C nauibus C. Seruilio traditis, cum cætera omni classe redire ad vrbem iussus. In ciuitate tanto discrimine belli solicita, cum omnium secundorum aduersorumque causas in deos verterent, multa prodigia nunciabantur. Tarracinæ Iouis ædem, Satrici matris Matutæ de cœlo tactam. Satricanos haud minus terrebant in ædem Iouis foribus ipsis duo prolapsi angues. Ab Antio nunciatũ est, cruentas spicas metentibus visas esse. Cære porcus biceps, & agnus masidemq; fœmina natus erat. Et Albę duos soles visos referebant, & nocte Fregellis lucem obortam. Et bos in agro Romano locutus, & ara Neptuni multo sudore manasse in circo Flaminio, dicebatur, & ædes Cereris, Salutis, Quirini, de cœlo tactæ. Prodigia consules hostijs maioribus procurare iussi, & supplicationem vnum diem habere. Ea ex senatusconsulto facta. Plus omnibus aut nunciatis peregre, aut visis domi prodigijs, terruit animos hominum ignis in æde Vestæ extinctus, ob quam causam cæsa flagro est vestalis, cuius custodia noctis eius fuerat, iussu P. Licinij pontificis. Id quanquã nihil portendentibus deis, cæterum negligentia humana acciderat: tamen & hostijs maioribus procurari, & supplicationem ad Vestæ haberi placuit. Priusquam proficiscerentur consules ad bellũ, admoniti ab senatu sunt, vt in agros reducendę plebis

curam

A curam haberent, deum benignitate ſummotum bellum ab vrbe Romæ & Latio eſſe: & poſſe ſine metu in agris habitari minime conuenire, Siciliæ quam Italiæ colendæ maiorem curam eſſe. Sed res haudquaquam erat populo facilis, & liberis cultoribus belli abſumptis, & inopia ſeruitiorum, & pecore direpto, villisq; dirutis aut incenſis: magna tamen pars authoritate conſulum compulſa in agros remigrauit. Mouerant autem huiuſce rei mentionem Placentinorum & Cremonenſium legati, quærentes agrum ſuum ab accolis Gallis incurſari ac vaſtari: magnamq; partem colonorum ſuorum dilapſam eſſe: & infrequentes ſe vrbes, agrum vaſtum ac deſertum habere. Manlio prætori mandatum, vt colonias ab hoſte tueretur. Conſules ex S.C. edixerunt, vt qui ciues Cremonenſes atq; Placentini eſſent, ante certam diem in colonias reuerterentur. principio deinde veris & ipſi ad bellum profecti ſunt. Q. Cęcilius conſul exercitũ ab C. Nerone, L. Veturius ab Q. Claudio propretore accepit, nouisq; militibus quos ipſe conſcripſerat, ſuppleuit. In Conſentinum agrũ conſules exercitum eduxerunt, paſſimq; depopulati, cũ agmen iam graue præda eſſet, in ſaltu anguſto à Brutijs iaculatoribusq; Numidis diſturbati ſunt, ita vt non præda tantum, ſed armati quoq; in periculo fuerint. maior tamen tumultus quam pugna fuit: & præmiſſa præda, incolumes legiones in loca tuta euaſere. inde in

B Lucanos profecti. Ea ſine certamine tota gens in ditionem populi Romani rediit. Cum Annibale nihil eo anno rei geſtum eſt. nam neq; ipſe ſe obtulit in tam recenti vulnere publico priuatoq;, neq; laceſſierunt quietum Romani: tantam ineſſe vim, etſi omnia alia circa eum ruerent, in vno illo duce cenſebant. Ac neſcio an mirabilior fuerit aduerſis quam ſecundis rebus: quippe qui cum & in hoſtium terra per annos tredecim, tam procul ab domo, varia fortuna bellum gereret exercitu non ſuo ciuili, ſed miſto ex colluuione omnium gentium, quibus non lex, non mos, nõ lingua communis, alius habitus, alia veſtis, alia arma, alij ritus, alia ſacra, alij prope dij eſſent: ita quondã vno vinculo copulauerit eos, vt nulla nec inter ipſos, nec aduerſus ducem ſeditio extiterit, cum & pecunia ſæpe in ſtipendium, & commeatus in hoſtium agro deeſſent: quorũ inopia priore Punico bello multa infanda inter duces militeſque commiſſa fuerant. Poſt Aſdrubalis vero exercitum cum duce, in quibus ſpes omnis repoſita victoriæ fuerat, deletum, cedendoque in angulum Brutium cætera Italia conceſſum, cui non videatur mirabile, nullum motum in caſtris factum? nam ad cætera id quoq; acceſſerat, vt ne alendi quidem exercitus, niſi ex Brutio agro ſpes eſſet, qui vt omnis coleretur, exiguus tamen tanto alendo exercitui erat: tum magnam partem iuuentutis abſtractam à cultu agrorum, bellũ occu-

C pauerat, & mos vitio etiam inſitus genti, inter latrocinia militiam exercendi. nec ab domo quicquam mittebatur, de Hiſpania retinenda ſolicitis, tanquam omnia proſpera in Italia eſſent. In Hiſpania res quadam ex parte eandẽ fortunam, quadã longe diſparem habebãt. eandem, quod prælio victi Carthaginienſes duce amiſſo, in vltimã Hiſpaniæ oram vſq; ad Oceanum compulſi erant: diſparem autem, quod Hiſpania non quã Italia modo, ſed quam vlla pars terrarũ bello reparando aptior erat locorum hominumq; ingenijs. Itaq; ergo prima Romanis intra prouinciarum, quæ quidem continentes ſint, poſtrema omnium noſtra demũ ætate ductis auſpicioq; Auguſti Cæſaris perdomita eſt. Ibi tum Aſdrubal Giſgonis filius, maximus clariſſimusque eo bello ſecundum Barchinos dux, regreſſus ab Gadibus, rebellandi ſpem adiuuante Magone Amilcaris filio, delectibus per vlteriorẽ Hiſpaniã habitis ad quinquaginta millia peditum, & quatuor mill. & quingentos equites armauit. De equeſtribus copijs ferme inter authores conuenit. peditum LXX. millia quidam adducta ad Silpiã vrbẽ ſcribunt. Ibi ſuper campos patentes duos duces Pœni ea mente, ne detrectarent certamen, conſederunt. Scipio cum ad eum fama tanti comparati exercitus perlata eſſet, neq; Romanis legionibus tantæ ſe parem fore multitudini ratus, vt non in ſpeciem ſaltem opponerentur barbarorum auxilia:

neque

neque in ijs tamen tantum virium ponendum, vt mutando fidem, quæ cladis A
causa fuisset patri patruoque, magnum momentum facerent: prætermisso Syllano ad Colcam duodetriginta oppidis regnantem, vt equites peditesque ab eo quos se per hyemem conscripturum pollicitus erat, acciperet: ipse a Tarracone profectus, protinus ab socijs qui accolunt viam, modica contrahendo auxilia, Castulonem peruenit. Eo adducta ab Syllano auxilia tria millia peditum, & quingenti equites. Inde ad Bætulam vrbem processum cum omni exercitu ciuium, sociorum peditum equitumque V. & X L. millibus. Castra ponentes eos Mago & Masanissa cum omni equitatu aggressi sunt: turbassentq; munientes, ni abditi post tumulũ, opportune ad id positi ab Scipione equites, improuiso in effusos incurrisient. Hi promptissimum quenq;, & proxime vallum, atq; in ipsos munitores primum inuectũ vixdum prælio inito fuderunt: cum cęteris, qui sub signis atq; ordine agminis incesserant, lõgior & diu ambigua pugna fuit. sed cum ab stationibus primum expeditæ cohortes, deinde ex opere educti milites, atq; arma capere iussi plures, & vsq; integri fessis subirent, magnumque iam agmen armatorum à castris in prælium rueret, terga haud dubie vertunt Pœni Numidæq;. Et primo turmatim abibãt, nihil propter pauorẽ festinationemve confusis ordinibus: dein postquam acrius vltimis incidebat Romanus, neq; sustineri impetus poterat, nihil iam ordinum memores, passim qua B
cuiq; proximũ fuit, in fugam effunduntur. Et quanquã eo prælio aliquantum & Romanis aucti, & diminuti hostibus animi erant, tamen nunquam per aliquot insequentes dies ab excursionibus equitum leuisq; armaturæ cessatum est. Vbi satis tentatæ per hæc leuia certamina vires sunt, prior Asdrubal in aciem copias eduxit, deinde & Romani processere: sed vtraq; acies pro vallo stetit instructa: & cum ab neutris pugna cœpta esset, iam die ad occasum inclinante, à Pœno prius, deinde ab Romano in castra copię reductę. Hoc idem per dies aliquot factũ, prior semper Pœnus copias castris educebat, prior sessis stãdo signũ receptui dabat. ab neutra parte procursũ, telumve missũ, aut vox vlla orta, mediã aciẽ hinc Romani, illinc Carthaginienses misti Afris, cornua socij tenebãt. erant autem vtrinque Hispani pro cornibus. ante Punicam aciem elephanti castellorum procul speciem præbebant. Iam hoc in vtrisque castris sermonis erat, ita vt instructi stetissent, pugnaturos. medias acies, Romanum Pœnumq;, quos inter belli causa est, pari robore animorum armorumque concursuras. Scipio vbi hæc obstinate credita animaduertit, omnia de industria in eum diem quo pugnatum erat, mutauit. Tesseram vesperi per castra dedit, vt ante lucem viri equique pransi essent, armatus eques frenatos stratosque teneret equos. Vixdum satis certa luce equitatum omnem cum leui armatura in stationes Punicas immisit: inde confestim ipse cum graui agmine legionum procedit, præter opinionem destinatam suorum hostiumq; Romano milite cornibus firmatis, socijs in mediam aciem acceptis. Asdrubal clamore equitũ excitatus, vt ex tabernaculo prosiluit, tumultumq; ante vallum, & trepidationẽ suorum, & procul signa legionum fulgentia, plenosq; hostium campos vidit, equitatum omnem extemplo in equites emittit: ipse cum peditum agmine castris egreditur, nec ex ordine solito quicquam acie instruenda mutat. Equitum iamdiu anceps pugna erat, nec ipsa per se decerni poterat, quia pulsis (quod prope inuicem fiebat) in aciem peditum tutus receptus erat: sed vbi iam haud plus quingentos passus acies inter sese aberant, signo receptui dato, Scipio, patefactis ordinibus, equitatum omnem leuemque armaturam in medium acceptam, diuisamque in partes duas in subsidijs post cornua locat, inde vbi incipiendæ iam pugnæ tempus erat, Hispanos (ea media acies fuit) presso gradu incedere iubet. ipse è dextro cornu (ibi nanq; præerat) nuncium ad Syllanum & Martium mittit, vt cornu extenderent in sinistra parte, quemadmodum se tendentem à dextra vidissent, & cum expeditis peditum equitumq; prius pugnam consererent cum hoste, quam coire inter se mediæ acies possent. Ita diductis
cornibus

A cornibus cum ternis peditum cohortibus, ternisque equitum turmis, ad hoc velitibus, citato gradu in hostem ducebant, sequentibus in obliquum alis. Sinus in medio erat, quia segnius Hispanorum signa incedebant: & iam conflixerant cornua, cum, quod roboris in acie hostium erat, Pœni veterani Afrique nondum ad teli coniectum venissent, neque in cornua, vt adiuuarent pugnantes, discurrere auderent, ne aperirent mediam aciem venienti ex aduerso hosti. Cornua anc:piti prælio vrgebantur. eques, leuisq; armatura, & velites circunductis alis, in latera incurrebant: cohortes à fronte vrgebant, vt abrumperent cornua à cætera acie. Et cum ab omni parte haudquaquam par pugna erat, tum quod turba lixarum tyronumque Hispanorum Romano Latinoque militi obiecta erat. Et procedente iam die, vires etiam deficere Asdrubalis exercitum cœperant, oppressos matutino tumultu, coactosq; priusquam cibo corpora firmarent, raptim in aciem exire. Ad id sedulo diem extraxerat Scipio, vt sera pugna esset. nam ab septima demum hora peditum signa cornibus concurrunt. ad medias acies aliquanto serius peruenit pugna, ita vt prius æstus à meridiano sole, laborq; standi sub armis, & simul fames sitisque corpora efficerent, quam manus cum hoste consererent. itaq; steterunt scutis innixi. nam super cætera elephanti etiam tumultuoso genere pugnæ equitum velitumq; & leuis armatu-

B ræ consternati, è cornibus in mediam aciem sese intulerant. Fessi igitur corporibus animisq; retulere pedem, ordines tamen seruantes haud secus quã si imperio ducis cederet integra acies. Sed cum eo ipso acrius, vbi inclinatã sensere, victores se vndiq; inuecherent, facile nec impetus sustineri posset: quanquã retinebat obsistebatq; cedentibus Asdrubal, ab tergo esse colles tutumque receptum, si modice se reciperent, clamitans: tamen vincente verecundiam metu, cum proximus quisq; hostem cæderet, terga extemplo data atque in fugam sese omnes effuderunt. Ac primo cõsistere signa in radicibus collium, ac reuocare in ordines militem cœperant, cunctantibus in aduersum collẽ erigere aciem Romanis. deinde vt inferri impigre signa viderunt, integrata fuga, in castra pauidi cõpelluntur. Nec procul vallo Romanus aberat: cepissetq; tanto impetu castra, nisi ex vehementi sole, qualis inter graues imbres nubes effulget, tãta vis aquę deiecta esset, vt vix in castra sua receperit se victor. quosdam etiam religio ceperat, vlterius quicquam eo die conandi. Carthaginienses, quanquam fessos labore ac vulneribus, nox imberq; ad necessariam quietem vocabat: tamen quia metus & periculum cessandi nõ dabat tempus, prima luce oppugnaturis hostibus castra, saxis vndiq; circa ex propinquis vallibus congestis augent vallum, munimento sese, quando in armis parum præsidij foret, defensuri. Sed

C transitio sociorum, fuga vt tutior mora videretur, fecit. principium defectionis ab Attane regulo Turdetanorum factum est. is cum magna popularium manu transfugit. inde duo munita oppida cum præsidijs tradita à præfectis Romano. Et ne latius, inclinatis semel ad defectionem animis, serperet res, silentio proximæ noctis Asdrubal castra mouet. Scipio vt prima luce qui in stationibus erant, retulerũt profectos hostes, præmisso equitatu, signa ferri iubet: adeoque citato agmine ducti sunt, vt si via recta vestigia sequentes issent, haud dubie assecuturi fuerint. ducibus est creditum, breuius aliud esse iter ad Bætim fluuium, vt transeuntes aggrederentur. Asdrubal clauso transitu fluminis ad Oceanum flectit. & iam inde fugientium modo effusi abibant, idque aliquantum ab legionibus Romanis interualli fecit eques, leuisq; armatura nunc ab tergo, nunc ab lateribus occurrendo, fatigabat morabaturque, sed cum ad crebros tumultus signa consisterent, & nunc equestria, nunc cum velitibus auxilijsque peditum prælia consererent, superuenerunt legiones. Inde non iam pugna, sed trucidatio velut pecorum fieri, donec ipse dux fugæ author in proximos colles cum septem millibus ferme semiermium euasit. cæteri cæsi captique. castra tumultuaria raptim Pœni tumulo editissimo communierunt, atque inde cum hostes nequicquam subire iniquo ascensu conati essent, haud difficulter

sese

sese tutati sunt. sed obsidio in loco nudo atque inopi vix in paucos dies tolerabilis erat: itaque transitiones ad hostes fiebant. postremo ipse dux nauibus acceptis (nec procul inde aberat mare) nocte relicto exercitu Gadeis perfugit. Scipio fuga ducis hostium audita, decem millia peditum, mille equites reliquit Syllano ad castrorum obsidionem: ipse cum cæteris copiis septuagesimis castris, protinus causis regulorum ciuitatumque cognoscendis, vt præmia ad veram meritorum æstimationem tribui possent, Terraconem rediit. Post profectionem eius Masanissa cum Syllano clam congressus, vt ad noua consilia gentem quoque suam obedientem haberet, cum paucis popularibus in Africam traiecit, non tam euidenti eo tempore subitæ mutationis causa, quam documento post id tempus constantissimæ ad vltimam senectam fidei, ne tum quidē eum sine probabili causa fecisse. Mago inde remissis ab Asdrubale nauibus, Gades petit. Cæteri deserti ab ducibus, pars transitione, pars fuga dissipati per proximas ciuitates sunt, nulla manus numero aut viribus insignis. Hoc maxime modo ductu atque auspicio P. Scipionis pulsi Hispania Carthaginienses sunt, tertiodecimo anno post bellum initum, quinto postquā P. Scipio prouinciam & exercitum accepit. Haud multo post Syllanus debellatum referens, Tarraconem ad Scipionem rediit. L. Scipio cum multis nobilibus captiuis nuncius receptæ Hispaniæ Romam est missus. Et cum cæteri lætitia gloriaque ingenti eam rem vulgo ferrent, vnus qui gesserat, inexplebilis virtutis vereque laudis, paruum instar eorum; quæ spe ac magnitudine animi concepisset, receptas Hispanias ducebat. iam Africam magnamq; Carthaginem, & in suum decus nomenq; velut consummatā eius belli gloriam spectabat. Itaque præmoliendas ibi ratus iam res, conciliandosque regum gentiumq; animos, Lyphacem primum regem statuit tentare. Masæsylorum is rex erat. Masæsyli gens affinis Mauris, regionem Hispaniæ, maxime qua sita Noua Carthago est, spectant. Fœdus ea tempestate regi cum Carthaginiensibus erat. quod haud grauius ei sanctiusq;, quam vulgo barbaris, quibus ex fortuna pendet fides, ratus fore, oratorem ad eum C. Lælium cum donis mittit. Quibus barbarus lætus, & quia res tum prosperē vbiq; Romanis, Pœnis in Italia aduersæ, in Hispania nullæ iam erant, amicitiam se Romanorum accipere annuit. firmandę eius fidem nec dare nec accipere, nisi cum ipso coram duce Romano. Ita Lælius in id modo fide ab rege accepta, tutum aduentū fore, ad Scipionem rediit. Magnum in omnia momentum Syphax affectanti res Africę erat, opulentissimus eius terræ rex, bello iam expertus ipsos Carthaginienses, finibus etiam regni apte ad Hispaniam, quod freto exiguo dirimuntur, positis. Dignam itaque rem Scipio ratus, quæ quoniā non aliter posset, magno periculo peteretur. L. Martio Tarracone, M. Syllano Carthagine Noua, quo pedibus ab Tarracone itineribus magnis erat, ad præsidium Hispaniæ relictis: ipse cum C. Lælio duabus quinqueremibus ab Carthagine profectus tranquillo mari plurimum remis, interdum & leni iuuante vento in Africam traiecit. Forte ita incidit, vt eo ipso tempore Asdrubal pulsus Hispania septem triremibus portum inuectus, anchoris positis, terræ applicaret naues: cum conspectę duę quinqueremes, haud cuiquā dubio, quin hostium essent, opprimiq; à pluribus, priusquam portum intrarent, possent: nihil aliud quam tumultum ac trepidationem simul militum ac nautarum, nequicquam armaque & naues expedientium, fecerunt. percussa enim ex alto vela paulo acriori vento, prius in portum intulerunt quinqueremes, quam Pœni anchoras molirentur. nec vltra tumultum agere quis quicquam in regio portu audebat. Itaque prior in terram Asdrubal, mox Scipio & Lælius egressi ad regem pergunt. Magnificumque id Syphaci (nec erat aliter) visum, duorum opulentissimorum ea tempestate ducum populorum vno die suam pacem amicitiamq; petentes venisse. Vtrunq; in hospitium inuitat. & quoniam fors eos sub vno tecto esse, atq; ad eosdem penates voluisset, contrahere in colloquium dirimendarum simultatum causa est conatus: Scipione abnuente,

A aut priuatim ſibi vllum cum Pœno odium eſſe,quod colloquendo finiret : aut de republica ſe quicquam cum hoſte agere iniuſſu ſenatus poſſe.Illud magnopere contendente rege,ne alter hoſpitum excluſus menſa videretur, vt in animum induceret ad eaſdem venire epulas, haud abnuit. cœnatumque ſimul apud regem eſt.eodem etiam lecto Scipio, atque Aſdrubal, quia ita cordi erat regi,accubuerunt. Tanta autem inerat comitas Scipioni,atque ad omnia natur alis ingenij dexteritas,vt non Syphacem modo barbarum, inſuetumq; moribus Romanis,ſed hoſtem etiam infeſtiſſimum, facunde alloquendo, ſibi cõciliarit: mirabilioremque ſibi eum congreſſo coram viſum præ ſe ferebat, quam bello rebus geſtis : nec dubitare, quin Syphax, regnum que eius in Romanorum eſſet poteſtate,eam artem illi viro ad conciliandos animos eſſe. Itaque non quo modo Hiſpania amiſſa ſit, quærendum magis Carthaginienſibus eſſe,quam quo modo Africam retineant,cogitandum.Non peregrinabundum, neque circa amœnas oras vagantem tantum ducem Romanum, relicta prouincia nouæ ditionis,relictis exercitibus,duabus nauibus in Africam traieciſſe,& commiſiſſe ſeſe in hoſtilem terram,in poteſtatem regiam, in fidem inexpertam,ſed potiundæ Africę ſpem affectantem.hoc eum iampridem volutare in animo,hoc palam fremere,quod non quemadmodum Annibal in Italia,
B ſic Scipio in Africa bellum gereret.Scipio fœdere icto cum Syphace , profectus ex Africa,dubiisque & plerunque ſæuis in alto iactatus ventis, die quarto Nouæ Carthaginis portum tenuit.Hiſpaniæ ſicut à bello Punico quietę erant, ita quaſdam ciuitates propter conſcientiam culpæ, metu magis quam fide, quietas eſſe apparebat: quarum maxime inſignes & magnitudine & noxa, Illiturgi & Caſtulo erant.Caſtulonenſes cum proſperis rebus ſocij fuiſſent, poſt cæſos cum exercitib. Scipiones defecerant ad Pœnos. Illiturgitani prodendis qui ex illa clade ad eos perfugerant,interficiendisq;, ſcelus etiam defectioni addiderant.In eos populos primo aduentu,cum dubię Hiſpanię eſſent,merito magis quam vtiliter ſæuitum foret.tunc iam tranquillis rebus,quia tempus expetendę pœnæ videbatur veniſſe,accitum ab Tarracone L.Martium cum tertia parte copiarum ad Caſtulonẽ oppugnandũ mittit.ipſe cum cætero exercitu quintis ferme ad Illiturgim caſtris peruenit. Clauſę erant portę, omniaque inſtructa & parata ad oppugnationẽ arcendam. adeo conſcientia quid ſe meritos ſcirent,proindicto eis bello fuerat. Hinc exhortari milites Scipio orſus eſt.Ipſos claudendo portas indicaſſe Hiſpanos, quid vt timerent meriti eſſent. itaq; multo infeſtiorib. animis cum eis quam cum Carthaginienſibus bellũ gerendum eſſe.Quippe cum illis prope ſine ira de imperio & gloria certari: ab ijs
C perfidiæ & crudelitatis & ſceleris pœnas expetendas eſſe.veniſſe tempus ,quo & nefandam cõmilitonum necem, & in ſemetipſos, ſi eodẽ fuga delati forent, inſtructam fraudem vlciſcerentur: & in omne tempus graui documento ſancirent, ne quis vnquam Romanum ciuem militemve in vlla fortuna opportunũ iniuriæ duceret. Ab hac exhortatione ducis incitati ſcalas electis per manipulos viris diuidunt. partito exercitu, ita vt parti alteri Lælius præeſſet legatus, duob.ſimul locis ancipiti terrore vrbem aggrediuntur. Non dux vnus aut plures principes oppidanos, ſed ſuus ipſorum ex conſcientia culpæ metus ad defendendam impigre vrbem hortatur. & meminerant, & admonebant alij alios,ſupplicium ex ſe,non victoriam peti: vbi quiſq; mortem oppeteret,id referre,vtrum in pugna & in acie, vbi Mars communis & victum ſæpe erigeret, & affligeret victorem: an poſtmodum cremata & diruta vrbe ante ora captarum coniugum liberorumque inter verbera & vincula, omni fœda, atque indigna paſſi expirarent. Igitur non militaris modo ætas, aut viri tantum, ſed fœminæ quoque puerique ſupra animi corporisque vires adſunt: propugnantibus tela miniſtrant, ſaxa in muros munientibus gerunt : non libertas ſolum agebatur, quæ virorum fortium tantum pectora acuit: ſed vltima omnibus ſupplicia, & fœda mors ob oculos erat . accendebantur animi & certamine laboris ac

periculi,

periculi,atq; ipso inter se conspectu. Itaque tanto ardore certamen initum est, A
vt domitor ille totius Hispaniæ exercitus ab vnius oppidi iuuentute sæpe repulsus à muris, haud satis decoro prælio trepidarit. Id vbi vidit Scipio, veritus ne vanis tot conatibus suorum, hostibus cresceret animus, & segnior miles fieret: sibimet conandum, ac partem periculi capessendam esse ratus, increpita ignauia militum, ferri scalas iubet: seipsum, si cæteri cunctentur, ascensurum minatur. Iam subierat haud mediocri periculo mœnia, cum clamor vndiq; ab solicitis vicem imperatoris militibus sublatus: scalæque multis simul partibus erigi cœptæ. Et ex altera parte Lælius instituit. Tum victa oppidanorum vis, dejectisque propugnatoribus occupantur muri. arx etiam ab ea parte quæ inexpugnabilis videbatur, inter tumultum capta est. Transfugæ Afri, qui tum inter auxilia Romana erant, & oppidanis in ea tuenda, vnde periculum videbatur, versis, & Romanis subeuntibus qua adire poterant: conspexerunt editissimam vrbis partem, quia rupe prælta tegebatur, neque opere vllo munitam, & ab defensoribus vacuam leuium corporum homines, & multa exercitatione pernicium, clauos secum ferreos portantes, qua per inæqualiter eminentia rupis poterant, scandunt. sicubi nimis arduum & leue saxum occurrebat: clauos per modica interualla figentes, cum velut gradus fecissent: primi insequentes extrahentes manu, postremi subleuantes eos qui præ se irent: in summum e- B
uadunt. inde decurrunt cum clamore in vrbem iam captam ab Romanis. Tum vero apparuit, ab ira & ab odio vrbem oppugnatam esse. nemo capiendi viuos, nemo patentibus ad direptionem omnibus, prædæ memor est. trucidant inermes iuxta atque armatos, fœminas pariter ac viros: vsque ad infantium cædem ira crudelis peruenit. ignem deinde tectis injiciunt, ac diruunt quæ incendio absumi nequeunt. adeo vestigia quoque vrbis extinguere ac delere memoriam hostium sedis cordi est. Castulonem inde Scipio exercitum ducit, quam vrbem non Hispani modo conuenæ, sed Punici etiam exercitus è dissipata passim fuga reliquiæ tutabantur: sed aduentum Scipionis præuenerat fama cladis Illiturgitanorum; terrorque inde ac desperatio inuaserat omnes, & in diuersis causis, cum sibi quisque consultum sine alterius respectu vellet, primo tacita suspicio, deinde aperta discordia secessionem inter Carthaginienses atque Hispanos fecit. His Cerdubellus propalam deditionis author, Himilco Punicis auxiliaribus præerat: quos vrbemque, clam fide accepta, Cerdubellus Romano prodit. Mitior ea victoria fuit, nec tantundem noxæ admissum erat, & aliquantum iræ lenierat voluntaria deditio. Martius inde in barbaros, si qui nondum perdomiti erant, sub ius ditionemque redigendos missus. Scipio Carthaginem ad vota soluenda dijs munusque gladiatorium, quod C
mortis causa patris patruique parauerat, edendum redijt. Gladiatorium spectaculum fuit non ex eo genere hominum, ex quo lanistis comparare mos est, seruorum delectu ac libertorum, qui venalem sanguinem habent. voluntaria omnis & gratuita opera pugnantium fuit. nam alij missi ab regulis sunt ad specimen insitæ genti virtutis ostendendum, alij ipsi professi se pugnaturos in gratiam ducis, alios æmulatio & certamen, vt prouocarent, prouocatique haud abnuerent, traxit. quidam quas disceptando controuersias finire nequiuerant, aut noluerant, pacto inter se, vt victorem res sequeretur, ferro decreuerunt. Neque obscuri generis homines, sed clari illustresque, Corbis & Orsua, patrueles fratres, de principatu ciuitatis, quam Ibem vocabant, ambigentes, ferro se certaturos professi sunt. Corbis maior erat ætate. Orsuæ pater princeps proxime fuerat, à fratre maiore post mortem eius principatu accepto. Cum verbis disceptare Scipio vellet, ac sedare iras, negatum id ambo dicere communibus cognatis: nec alium deorum hominumve, quam Martē se judicem habituros esse. Robore maior, minor flore ætatis ferox, mortem in certamine, quam vt alter alterius imperio subijceretur, præoptantes, quod ab tanta rabie dirimi nequirent, insigne spectaculum exercitui præbuere, documentumque,

A mentumque, quantum cupiditas imperij malum inter mortales esset. Maior vsu armorum & astu facile stolidas vires minoris superauit. Huic gladiatorum spectaculo ludi funebres additi pro copia,& prouinciali & castrensi apparatu. Res interim nihilo minus ab legatis gerebantur. Martius superato Bæte amni, quem incolæ Circium appellant, duas opulentas ciuitates sine certamine in deditionem accipit. Astapa vrbs erat, Carthaginiensium semper partis: neque id tam dignum ira erat, quam, quod extra necessitates belli præcipuum in Romanos gerebant odium. nec vrbem aut situ, aut munimento tutam habebant,quæ ferociores ijs animos faceret,sed ingenia incolarum latrocinio læta, vt excursiones in finitimum agrum sociorum populi Romani facerent,impulerant, & vagos milites Romanos, lixasque aut mercatores excipierent. magnum etiam comitatum, quia paucis parum tutum fuerat,transgredientem fines positis insidijs circumuentum iniquo loco interfecerant. Ad hanc vrbem oppugnandam cum admotus exercitus esset,oppidani conscientia scelerum,quia nec deditio tuta ad tam infestos videbatur: nec spes mœnibus aut armis tuendæ salutis erat, facinus in se ac suos fœdum ac ferum conscisc unt. Locum in foro destinant,quo precioſissima rerum suarum congererent. super eum cumulum coniuges ac liberos considere cum iussissent,ligna circa extru-
B unt, fasceſque virgultorum conijciunt. quinquaginta deinde armatis iuuenibus præcipiunt,vt donec incertus euentus pugnæ esset,præsidium eo loco fortunarum suarum corporumque, quæ cariora fortunis essent, seruarent, si rem inclinatam viderent,atq; in eo iam esse vt vrbs caperetur: scirent,omnes quos euntes in prælium cernerent, mortem in ipsa pugna obituros. illos se per deos superos inferosque orare, vt memores libertatis quæ illo die aut morte honesta,aut seruitute infami finienda esset,nil relinquerent in quod sæuire iratus hostis posset. ferrum ignemq; in manibus esse, amicæ, ac fideles potius ea quæ peritura forent,absumerent manus,quam insultarēt superbo ludibrio hostes. His adhortationibus execratio dira adiecta,si quem à proposito spes mollitiave animi flexisset. inde concitato agmine patentib. portis ingenti cum tumultu erumpunt. Neque erat vlla satis firma statio oppositа, quia nihil minus quam vt egredi mœnibus auderent,timeri poterat,perpaucæ equitum turmæ, leuisq; armatura repente castris ad ipsum immissa occurrit. Acrior impetu atq; animis,quam compositior ordine vllo pugna fuit. Itaq; pulsus eques qui primū hosti se obtulerat,terrorem intulit leui armaturæ. pugnatumque sub ipso vallo foret,ni robur legionum,perexiguo ad instruendum dato tempore, aciem direxisset. Ibi quoque trepidatum parumper circa signa est, cum cæsi furore in
C vulnera ac ferrum vecordi audacia ruerent: dein vetus miles aduersus temerarios impetus pertinax,cæde primorum insequentes suppressit. conatus paulo post vltro inferre pedem,vt neminem cedere, atque obstinatos mori in vestigio quenque suo vidit: patefacta acie,quod vt facere posset,multitudo armatorum facile suppeditabat,cornua hostium amplexus in orbem pugnantes ad vnum omnes occidit. Atque hæc tamen hostium iratorum, ac tum maxime dimicantium iure belli in armatos repugnanteſque edebantur. Fœdior alia in vrbe trucidatio erat, cum turbam fœminarum puerorumque imbellem inermem ciues sui cæderent, & in succensum rogum semianima pleraque inijcerent corpora, riuique sanguinis flammam orientem restinguerunt: postremo ipsi cæde miseranda suorum fatigati,cum armis medio incēdio se iniecerunt. Iam cædi perpetratæ victores Romani superuenerunt. ac primo conspectu tam fœdæ rei mirabundi parumper obstupuerunt. dein cum aurum argentumque cumulo rerum aliarum interfulgens auiditate ingenij humani rapere ex igne vellent, correpti alij flamma sunt, alij ambusti afflatu vaporis, cum receptis primis vrgente ab tergo ingenti turba non esset. Ita Astapa sine præda militum ferro ignique absumpta est. Martius cæteris eius regionis metu in deditione acceptis,victorem exercitum Carthaginem ad Scipionem reduxit. Per

eos

eos ipsos dies perfugæ à Gadibus venerunt, pollicentes, vrbem Punicumque A
præsidium quod in ea esset, & imperatorem præsidij cum classe prodituros es-
se. Mago ibi ex fuga substiterat: nauibusque in Oceano collectis aliquantum
auxiliorum & trans fretum Africæ oræ, & ex proximis Hispaniæ locis per Han-
nonem præfectum coegerat. Fide accepta dataq; perfugis, & Martius eo cum
expeditis cohortibus, & Lælius cum septem triremibus, & quinqueremi vna est
missus, vt terra mariq; communi consilio rem gererent. Scipio ipse graui mor-
bo implicitus, grauiore tamen fama, cum ad id quisque quod audierat, insita
hominibus libidine alendi de industria rumores, adijceret aliquid: prouinciam
omnem, ac maxime longinqua eius turbauit: apparuitq; quantam excitatura
molem vera fuisset clades, cum vanus rumor tantas procellas exciuisset. non
socij in fide, non exercitus in officio mansit. Mandonius & Indibilis, quibus,
quia regnum sibi Hispaniæ pulsis inde Carthaginiensibus destinarant animis,
nihil pro spe contigerat: concitatis popularibus (Lacertani autem erant) &
iuuentute Celtiberorum excitata, agrum Suessitanum Sedetanumque socio-
rum populi Romani hostiliter depopulati sunt. Ciuilis alius furor in castris ad
Sucronem ortus. Octo ibi millia militum erant, præsidium gentibus quæ cis
Iberum incolunt, impositum. Motæ autem eorum mentes sunt non tum cum
primum de vita imperatoris dubij rumores allati sunt: sed iam ante licentia ex B
diutino, vt fit, ocio collecta & nonnihil, quod in hostico laxius rapto suetis vi-
uere, arctiores in pace res erant. Ac primo sermones tantum occulti serebantur. si bellum in prouincia esset, quid sese inter pacatos facere? si debellatum
iam & confecta prouincia esset, cur in Italiam non reuehi? Flagitatum quoque
stipendium procacius, quam ex more & modestia militari erat, & à custodibus
probra in circumeuntes vigilias tribunos iacta? & noctu quidam prædatum
in agrum circa pacatum ierant: postremo interdiu ac propalam sine comme-
atu ab signis abibant. omnia libidine ac licentia militum, nihil instituto ac dis-
ciplina militiæ, aut imperio eorum qui præerant, gerebatur. forma tamen Ro-
manorum castrorum constabat vna ea spe, quod tribunos ex contagione furo-
ris haud expertes seditionis defectionisque rati fore, & iura reddere in prin-
cipijs sinebant, & signum ab eis petebant, & in stationes ac vigilias ordine i-
bant: & vt vim imperij abstulerant, ita speciem dicto parentium vltro ipsi im-
perantes seruabant. Erupit deinde seditio, postquam reprehendere atque im-
probare tribunos ea quæ fierent, & conari obuiam ire. & propalam abnuere
furoris eorum se futuros socios, senserunt. Fugatis itaque ex principijs, ac
paulo post è castris tribunis, ad principes seditiones gregarios milites, C. Al-
bium Calenum, & C. Atrium Vmbrum, delatum omnium consensu imperium C
est. qui nequaquam tribunitijs contenti ornamentis, insignia etiam sum-
mi imperij, fasces securesque attrectare ausi: neque ijs venit in mentem, suis
tergis, suis ceruicibus virgas illas securesque imminere, quas ad metum alio-
rum præferrent. Mors Scipionis falso credita occæcabat animos: sub cuius
vulgatam iam famam non dubitabant totam Hispaniam arsuram bello, in eo
tumultu & socijs pecunias imperari, & diripi propinquas vrbes posse, & tur-
batis rebus, cum omnia omnes auderent, minus insignia fore quę ipsi fecissent.
Cum alios subinde recentes nuncios non mortis modo, sed etiam funeris ex-
pectarent, neque superueniret quisquam, euanescereteque temere ortus ru-
mor: tum primi authores requiri cœpti. & subirascentes quoque, vt credi-
disse potius temere, quam finxisse rem talem videri possent: destituti duces
iam sua ipsi insignia, & pro vana imagine imperij quod gererēt, veram iustam-
que: mox in se versuram potestatem exhorrebant. Stupenti ita seditioni, cum
viuere primo, mox etiam valere Scipionem, certi authores afferrent: tribu-
ni militum septem ab ipso Scipione missi superuenerunt. Ad quorum pri-
mum aduentum exasperati animi: mox ipsis placido sermone permulcentibus
notos, cum quibus congressi erant, leniti sunt. circumeuntes enim tentoria
primo

A primo,deinde in principiis prętorioq; vbi ſermones interſe ſerentium circulos vidiſſent,alloquebantur: percunctantes magis,quæ cauſa iræ conſternationiſque ſubitæ foret,quam factum accuſantes. Vulgo ſtipendium non datum ad diem iactabatur: & cum eodem tempore,quo ſcelus Illiturgitanum extitiſſet, poſt duorum imperatorum duorumque exercituum ſtragem, ſua virtute defenſum nomen Romanum, ac retenta prouincia eſſet, Illiturgitanos pœnam noxæ meritam habere. ſuis recte factis gratiam qui exoluat non eſſe. Talia querentes,æqua orare,ſeque ea relaturos ad imperatorem reſpondebant.lætari,quod nihil triſtius nec inſanabilius eſſet: & P. Scipionem deum benignitate, & rempublicam eſſe gratiæ referendæ. Scipionem bellis aſſuetum,ad ſeditionum procellas rudem, ſolicitum habebat res,ne aut exercitus peccando,aut ipſe puniendo modum excederet.in præſentia,vt cœpiſſet, leniter agi placuit,& miſſis circa ſtipendiarias ciuitates exactoribus,ſtipēdij ſpem propinquam facere.Edictum ſubinde propoſitum, vt ad ſtipendium petendum conuenirent Carthaginem,ſeu carptim partes,ſeu vniuerſi mallent. Tranquillam ſeditionem iam per ſe langueſcentem repentina quies rebellantū Hiſpanorū fecit.redierant enim in fines omiſſo incœpto Mandonius & Indibilis, poſtquā viuere Scipionem allatum eſt. nec iam erat aut ciuis,aut externus,cum quo B furorem ſuum conſociarent. omnia circunſpectantes conſilia, nihil reliqui habebant, præter vulgatiſſimum à malis conſiliis receptum, vt imperatoris vel iuſtæ iræ, vel non deſperandæ clementiæ ſeſe committerent. etiam hoſtibus eum ignouiſſe,cum quib.ferro dimicaſſet:ſuam ſeditionem ſine vulnere, ſine ſanguine fuiſſe: nec ipſam atrocem,nec atroci pœna dignā:vtingenia humana ſunt ad ſuam cuiq; leuandam culpam nimio plus facunda. Illa dubitatio erat,ſingulæ ne cohortes,an vniuerſi ad ſtipendium petendum irent. inclinauit eo ſententia,quod tutius cenſebat vniuerſos ire. Per eoſdem dies quibus hęc illi conſultabant, conſilium de iis Carthagine erat: certaturque ſententiis, vtrum in authores tantum ſeditionis (erant autem hi numero haud plus quam quinque & triginta) animaduerteretur, an plurium ſupplicio vindicanda tam fœdi exempli defectio magis quam ſeditio eſſet. Vicit ſententia lenior,vt vnde orta culpa eſſet,ibi pœna conſiſteret.ad multitudinem caſtigationem ſatis eſſe. Concilio dimiſſo, vt id actum videretur: expeditio aduerſus Mandonium Indibilemque edicitur exercitui qui Carthagine erat,& cibaria dierum aliquot parare iubentur.tribunis ſeptem, qui & antea Sucronem ad leniendam ſeditionem ierant,obuiam excercitui miſſis,quina nomina principum ſeditionis edita ſunt, vt eos per idoneos homines benigno vultu ac ſermone in hoſpitium inuitatos,ſopitoſque vino vincerent. Haud procul C iam Carthagine aberant,cum ex obuiis auditum,poſtero die omnem exercitum,cum M.Syllano in Lacetanos proficiſci, non metu modo omni qui tacitus inſidebat animis, liberauit eos: ſed lætitiam ingentem fecit,quod magis habituri ſolum imperatorem,quam ipſi futuri in poteſtate eius eſſent. Sub occaſum ſolis vrbem ingreſſi ſunt, exercitumque alterum parantem omnia ad iter viderunt. Excepti ſermonib.de induſtria compoſitis, lætum opportunumq; aduentum eorum imperatori eſſe,quod ſub ipſam profectionem alterius exercitus veniſſent,corpora curant.à tribunis ſine vllo tumultu authores ſeditionis per idoneos homines inducti in hoſpitia, comprehenſi ac vincti ſunt. Vigilia quarta impedimenta exercitus,cui ſimulabatur iter, proficiſci cœpere, ſub lucem ſigna mota, & ad portam retentum agmen: cuſtodeſque circa omnes portas miſſi,ne quis vrbe egrederetur. Vocati deinde ad concionem qui pridie venerant,ferociter in forum ad tribunal imperatoris, vt vltro territuri ſucclamationibus,concurrunt. Simul & imperator in tribunal conſcendit, & reducti armati à portis inermi ſe concioni ab tergo circunfuderunt. tum omnis ferocia concidit, & (vt poſtea fatebantur) nihil æque eos terruit, quam præter ſpem robur & color imperatoris, quem affectum viſuros crediderant,

vultuſq; qualem ne in acie quidem aiebant meminiſſe. Sedit tacitus pauliſper, A
donec nunciatum eſt deductos in forũ authores ſeditionis, & parata iam omnia eſſe. Tum ſilentio per præconem facto, ita cœpit: Nunquam mihi defuturam orationem, qua exercitum meum alloquerer, credidi: non quo verba vnquam potius quam res exercuerim, ſed quia prope à pueritia in caſtris habitus aſſueueram militaribus ingeniis. apud vos quemadmodum loquar, nec conſilium nec oratio ſuppeditat: quos nec quo nomine quidem appellare debeam, ſcio. ciues? qui à patria veſtra deſciuiſtis. an milites? qui imperium auſpiciumque abnuiſtis, ſacramenti religionem rupiſtis. hoſtes? corpora, ora, veſtitum, habitum ciuium agnoſco: facta, dicta, conſilia, animos hoſtium video. Quid enim vos niſi quod Illergetes & Lacetani, aut optaſtis aliud, aut ſperaſtis? & illi tamen Mandonium atq; Indibilem, regiæ nobilitatis viros, duces futoris ſecuti ſunt: vos auſpicium & imperium ad Vmbrum Atrium, & Calenum Albinum detuliſtis. Negate vos id omnes feciſſe, aut factum voluiſſe milites. paucorum eum furorem atque amentiam eſſe, libenter credam negantibus. nec enim ea ſunt commiſſa, quæ vulgata in omnem exercitum ſine piaculis ingentibus expiari poſſint. inuitus ea tanquam vulnera attingo: ſed niſi tacta tractataque ſanari non poſſunt. Equidem pulſis Hiſpania Carthaginienſibus, nullum locum in tota prouincia, nullos homines credebam eſſe, vbi vita B
inuiſa eſſet mea. ſic me non ſolum aduerſus ſocios geſſeram, ſed etiam aduerſus hoſtes. In caſtris meis (en quantum me opinio fefellit) fama mortis meæ non accepta ſolum, ſed etiam ſperata eſt: non quod ego vulgari facinus per omnes velim: (equidem ſi totum exercitum meum mortem mihi optaſſe crederem, hic ſtatim ante oculos veſtros morerer: nec me vita iuuaret inuiſa ciuibus & militibus meis) ſed multitudo omnis, ſicut natura maris per ſe immobilis eſt, vt venti & auræ cient, aut tranquilli, aut procelloſi. Et cauſa in vobis atque origo omnis furoris penes authores eſt, vos contagione inſaniſtis. Quin mihi ne hodie quidem ſcire videmini, quo amentiæ progreſſi ſitis: quid facinoris in me, quid in patriã, parentesq; ac liberos veſtros, quid in deos ſacramenti teſtes, quid aduerſus auſpicia, ſub quibus militaſtis, quid aduerſus morem militiæ, diſciplinamque maiorum, quid aduerſus ſummi imperij maieſtatem auſi ſitis. De me ipſo taceo, temere potius quam auide credideritis: is denique ego ſum, cuius imperij tædere exercitum minime mirandum ſit: patria quid de vobis meruerat, quam cum Mandonio & Indibili conſociando conſilia prodebatis? quid populus Romanus? cum imperiũ ablatum ab tribunis ſuffragio populi creatis, ad homines prauatos detuliſtis? cum eo ipſo nõ cõtenti, ſi pro tribunis illos haberetis, faſces imperatoris veſtri ad eos, quibus ſer- C
uus, cui imperarent, nunquam fuerat, Romanus exercitus detuliſtis. In prætorio tetenderunt Albius & Atrius: claſſicum apud eos cecinit, ſignum ab iis petitum eſt: ſederunt in tribunali proconſulis Scipionis: lictor apparuit: ſubmouente eo inceſſerunt: faſces & ſecures prælatæ ſunt. Lapides pluere, & fulmina iaci de cœlo, & inſuetos fœtus animalia edere, vos portenta eſſe putatis? hoc eſt portentũ, quod nullis hoſtijs, nullis ſupplicationib. ſine ſanguine eorum qui tãtum facinus auſi ſunt, expiari poſſit. Atq; ego, quanquã nullum ſcelus rationem habet: tamen vt in re nefaria, quæ mens, quod conſilium veſtrum fuerit, ſcire velim. Rhegium quondam in præſidium miſſa legio, interfectis per ſcelus principibus ciuitatis, vrbem opulentam per decem annos tenuit. propter quod facinus tota legio, millia hominum quatuor, in foro Romæ ſecuri percuſſi ſunt. Sed illi primum non Atrium Vmbrum ſemilixam, nominis etiam abominandi ducem, ſed Decium Iubellium tribunum ſecuti ſunt: nec cum Pyrrho, nec cum Samnitibus aut Lucanis hoſtibus populi Romani ſe cõiunxerãt. vos cum Mandonio & Indibili conſilia communicaſtis, & arma conſociaturi fuiſtis. Illi, ſicut Campani Capuam Tuſcis veteribus cultoribus ademptam, Mamertini in Sicilia Meſſanã, ſic Rhegium habituri perpetuam ſedẽ erant:

A erant: nec populum Romanum, nec socios populi Romani vltro lacessituri bello. Sucronemne vos domicilium habituri eratis? vbi si vos decedens confecta prouincia imperator relinquerem, deum hominumque fidem implorare debebatis, quod non rediretis ad coniuges liberosque vestros. sed horum quoq; memoriam, sicut patriæ meique, eieceratis ex animis vestris. Viam consilij scelerati, sed non ad vltimum dementis exequi volo. Mene viuo, & cætero incolumi exercitu, cum quo ego die vna Carthaginem cepi: cum quo quatuor imperatores, quatuor exercitus Carthaginiensium fudi, fugaui, Hispania expuli: vos octo millia hominum, maioris certe omnes precij quam Albius & Atrius sunt, quibus vos subieciſtis, Hispaniam prouinciam populo Romano erepturi eratis? Amolior & amoueo nomen meum: nihil vltra facile creditam mortem meã à vobis violatus sim. quid? si ego morerer, mecum expiratura respublica, mecum casurum imperium populi Romani? ne istuc Iupiter Optim. Max. sinat, vrbem auspicato dijs authoribus in æternum conditam, fragili huic & mortali corpori æqualem esse. Flaminio, Paulo, Graccho, Posthumio Albino, M. Marcello, T. Quintio Crispino, Cn. Fulvio, Scipionibus meis, tot tam claris imperatorib. vno bello absumptis superstes est populus Romanus, eritq; mille alijs nunc ferro nunc morbo morientibus: meo vnius funere elata populi Ro-
B mani esset respublica? Vos ipsi hic in Hispania patre & patruo meo duob. imperatorib. interfectis, Septimium Martium ducem vobis aduersus exultãtes recenti victoria Pœnos delegistis. & sic loquor, tanquam sine duce Hispaniæ futuræ fuerint, M. Syllanus eodem iure, eodem imperio mecum in prouinciam missus, L. Scipio frater meus, & C. Lælius legati, vindices maiestatis imperij deessent? vtrum exercitus exercitui, an duces ducibus, an dignitas, an causa comparari poterat? quibus si omnib. superiores essetis, arma contra patriam, contra ciues vestros ferretis? Africam Italiæ, Carthaginem vrbi Romæ imperare velletis? quam ob noxam patriæ? Coriolanum quondam damnatio iniusta, miserũ & indignum exilium, vt iret ad oppugnandam patriam, impulit: rem cauit tamen à publico parricido priuata pietas. vos qui dolor, quæ ira incitauit, stipendiumne dieb. paucis imperatore ægro serius numeratum, satis digna causa fuit, cur patriæ indiceretis bellum? cur ad Illergetes desciſceretis à populo Romano? cur nihil diuinarum, humanarumve rerum inuiolatum vobis esset? Insaniſtis profecto milites: nec maior in corpus meum vis morbi, quam in vestras mentes inuasit. Horret animus referre, quid crediderint homines, quid sperauerint, quid optauerint. auferat omnia irrita obliuio, si potest: si non, vtcunque
C silentium tegat. Non negauerim, tristem atrocemque vobis visam orationem. quanto creditis facta vestra atrociora esse, quam dicta mea? & me ea quæ feciſtis, pati æquum censetis: vos ne dici quidem omnia æquo animo ferretis? sed ne ea quidẽ ipsa vltra exprobrabuntur. vtinã tam facile vos obliuiſcamini eorum, quam ego obliuiſcar. Itaq; quod ad vos vniuersos attinet, si erroris pœnitet, satis superque pœnarum habeo. Albius Calenus, & Atrius Vmber, & cæteri nefariæ seditionis authores sanguine luent quod admiserunt. vobis supplicij eorum spectaculum non modo non acerbum, sed lætum etiam, si sana mens rediit, debet esse. de nullis enim quam de vobis infestius aut iniquius consuluerunt. Vix finem dicendi fecerat, cum ex præparato simul omnium rerum terror oculis auribusque est offusus. Exercitus qui corona concionem circundederat, gladiis ad scuta concrepuit. præconis audita vox citantis nomina damnatorum in concilio. nudi in medium protrahebantur, & simul omnis apparatus supplicij expromebatur. deligati ad palum, virgisque cæsi, & securi percussi, adeo torpentibus metu qui aderant, vt non modo ferocior vox aduersus atrocitatem pœnæ, sed ne gemitus quidem exaudiretur. Tracti inde de medio omnes, purgatoque loco, citati milites nominatim apud tribunos militum in verba P. Scipionis iurarunt, stipendiumque ad nomen singulis persolutũ. Hunc finem exitumq; seditio militum cœpta apud Sucronẽ habuit. Per idem tempus

ad Bætim fluuium Hanno præfectus à Magone missus à Gadibus, cum parua manu Afrorum, mercede Hispanos solicitando, ad IIII. millia iuuenum armauit, castris deinde exutus ab L. Martio, maxima parte militum inter tumultum captorum castrorum, quibusdam etiam in fuga amissis, palatos persequẽte equite, cum paucis ipse effugit. Cum hæc ad Bætim fluuium geruntur, Lælius interim freto in Oceanum euectus, ad Carteiam classe accessit. Vrbs ea in ora Oceani sita est, vbi primum è faucibus angustis panditur mare. Gadeis sine certamine proditione recipiendi, vltro qui eam rem pollicerentur, in castra Romana venientibus, spes sicut ante dictum est, fuerat: sed patefacta immatura proditio est, comprehensosque omnes Mago Adherbali prætori Carthaginem deuehendos tradit. Adherbal coniuratis in quinqueremem impositis, premissaq; ea, quia tardior quam triremis erat, ipse cum octo triremibus modico interuallo sequitur. Iam fretum intrabat quinqueremis, cum Lælius & ipse in quinqueremi è portu Carteia sequentibus septem triremibus euectus, in Adherbalem ac triremes inuehitur, quinqueremem satis credens deprehensam, rapido in freto in aduersum æstum reciprocari non posse. Pœnus in re subita parumper incertus trepidauit, vtrum quinqueremem sequeretur, an in hostes rostra conuerteret. ipsa cunctatio facultatem detrectandæ pugnæ ademit. iam enim sub ictu teli erant, & vndiq; instabant hostes. æstus quoq; arbitrium moderandi naues ademerat. neque erat nauali pugna similis: quippe vbi nihil voluntarium, nihil artis aut consilij esset. vna natura freti æstusq; totius certaminis potens, suis alienis nauibus nequicquam remigio in contrariam tendentes inuehebat: vt fugientem videres retro vertice intortam victricibus illatam: & sequentem, si in contrarium tractum incidisset maris, fugientis modo sese auertentem. Iam in ipsa pugna hæc cum infesto rostro peteret hostium nauem, obliqua ipsa ictum alterius rostri accipiebat: illa cum transuersa obijceretur hosti, repente intorta in proram circumagebatur. Cum inter triremes fortuna regente anceps prælium misceretur, quinqueremis Romana, seu pondere tenacior, seu pluribus remorum ordinibus scindentibus vertices, cum facilius regeretur, duas triremes suppressit, vnius prælata impetu lateris alterius remos detersit. cæteraque, quas indepta esset, mulctasset, nisi cum reliquis quinque nauibus Adherbal velis in Africam transmisisset. Lælius victor Carteiam reuectus, auditis quæ acta Gadibus erant. patefactam proditionem, coniuratosque missos Carthaginem, spe in irritum redacta, qua venissent: nuncijs ad L. Martium missis, nisi terere frustra tempus sedendo ad Gadeis vellent, redeundum ad imperatorem esse: assentiente Martio, paucos post dies ambo Carthaginẽ rediere. Ad quorũ discessum non respirauit modo Mago, cum terra marique ancipiti metu vrgeretur: sed etiam audita rebellione Illergetum, spem recuperandæ Hispaniæ nactus, nuncios Carthaginem mittit ad senatum: qui simul seditionem ciuilem in castris Romanis, simul defectionem sociorum in maius verbis extollentes, hortarentur, vt auxilia mitterent, quibus traditum à patribus imperium Hispaniæ repeti posset. Mandonius & Indibilis in fines ingressi, paulisper, dum quidnam de seditione statueretur, scirent, suspensi quieuerunt: si ciuium errori ignosceretur, non diffidentes sibi quoque ignosci posse. postquam vulgata est atrocitas supplicij, suam quoque noxam pari pœna æstimatam rati, vocatis rursus ad arma popularibus, contractisque quæ ante habuerant auxiliis, in Sedetanum agrum, vbi principio defectionis statiua habuerant, cum XX. millibus peditum, duobus millibus equitum & quingentis transcenderunt. Scipio cum fide soluendi pariter omnib. noxis innoxiisque stipendij, tum vultu ac sermone in omnes placato facile reconciliatis militum animis, priusquam castra à Carthagine moueret, concione aduocata, multis verbis in perfidiam rebellantium regulorum inuectus, nequaquam eodem animo se ire professus est ad vindicandum id scelus, quo ciuilem errorem nuper sanauerit. Tum se haud secus, quã viscera secantem sua, cum gemitu

&

A & lachrymis triginta hominum capitibus expiasse octo millium seu imprudentiam seu noxam: nunc læto & erecto animo ad cædem Illergetum ire. non enim eos neque natos in eadem terra, nec vlla secum societate iunctos esse. eam, quæ sola fuerit, fidem atque amicitiam ipsos per scelus rupisse, in exercitu suo se, præterquam quod omnes ciues aut socios, Latinique nominis videat etiã eo moueri, quod nemo fere sit miles, qui nõ aut à patruo suo Cn. Scipione, qui primus Romani nominis in eam prouinciam venerit, aut à patre consule, aut à se sit ex Italia aduectus. Scipionum nomini auspicijsque omnes assuetos, quos secum in patriam ad meritum triumphum deducere velit: quos consulatum petenti, velut si omnium communis agatur honos, affuturos sperer. Quod ad expeditionem eam attineat, quæ instet, immemorem esse rerum suarum gestarum, qui id bellum ducat. Magonis hercle sibi, qui extra orbem terrarum in circunfusam Oceano insulam cum paucis perfugerit nauibus, maiorem curam esse, quam Illergetum. Quippe illic & ducem Carthaginiensem, & quantumcunque Punicum præsidium esse: hic latrones, latronumq; duces: quibus vt ad populandos finitimorum agros, tectaque vrenda, & rapienda pecora aliqua vis sit, ita in acie ac signis collatis nullam esse. magis velocitate ad fugam quam armis fretos, pugnaturos esse. Itaque non quòd vllum inde periculum, aut semen maioris belli videat, ideo se, priusquam prouincia decedat, op-
B primendos Illergetes duxisse. sed primum, ne impunita tam scelerata defectio esset: deinde, ne quis in prouincia simul virtute tanta & felicitate perdomita, relictus hostis dici posset. Proinde deis bene iuuantibus sequerentur, non tam ad bellum gerendum (neque enim cum pari hoste certamen esse) quam ad expetendas ab hominibus scelestis pœnas. Ab hac oratione dimissos ad iter se comparare in diem posterum iubet, profectusque decimis castris peruenit ad Iberum flumen. inde superato amni, die quarto in conspectu hostium posuit castra. Campus autem montibus circunseptus erat. in eam vallem Scipio cum pecora rapta pleraque ex ipsorum hostium agris, propelli ad irritandam feritatem barbarorum iussisset, velites subsidio misit. à quibus vbi per procursationem commissa pugna esset, Lælium cum equitatu impetum ex occulto facere iubet. mons opportune prominens equitum insidias texit. Nec vlla mora pugnæ facta est. Hispani in conspecta procul pecora, velites in Hispanos præda occupatos incurrere. Primo missilibus territauere: deinde missis leuibus telis, quæ irritare magis quam decernere pugnam poterant, gladios nudãt & collato pede res cœpta geri est: ancepsque pedestre certamen erat, ni e-
C quites superuenissent. neque ex aduerso tantum illati obuios obtriuere, sed circunuecti etiam quidam per infima cliui ab tergo se, vt plerosque intercluderent, obiecere. maiorque cædes fuit, quam quantam edere leuia per excursiones prælia solent. Ira magis accensa aduerso prælio barbaris est, quam imminuti animi. Itaque ne perculsi viderentur, prima luce postero die in aciem processere. Non capiebat omnes copias angusta, sicut ante dictum est, vallis: duæ ferme peditum partes, & omnis equitatus in aciem descendit: quod reliquum peditum erat, obliquo constituerunt colle. Scipio pro se esse loci angustias ratus, & quod in arcto pugna Romano aptior quam Hispano militi futura videbatur: & quod in eum locum detracta hostium acies esset, qui non omnem multitudinem eorum caperet: nouo etiam consilio adiecit animum, equitem nec se posse circundare cornibus in tam angusto spacio: & hosti, quem cum pedite eduxisset, inutilem fore: itaque imperat Lælio, vt per colles quam occultissimo itinere circunducat equites: segregetque, quantum possit, equestrem à pedestri pugna. ipse omnia signa peditum in hostes vertit: quatuor cohortes in fronte statuit, quia latius pandere aciem non poterat. moram pugnandi nullam fecit, vt ipso certamine auerteret à conspecto transeuntium per colles equitum. nec ante circunductos sensere, quam tumultum equestris pugnæ ab tergo accepere. ita duo diuersa prælia erant, duæ peditũ acies,

duo equitatus per longitudinem campi (quia miſceri ex genere vtroque præli- A
um anguſtiæ non patiebantur) pugnabant. Hiſpanorum cum neque pedes e-
quiti, nec eques pediti auxilio eſſet, pedes fiducia equitis temere commiſſus
campo cæderetur: eques circunuentus nec peditem à fronte (iam enim ſtra-
tæ pedeſtres copiæ erant) nec ab tergo equitem ſuſtineret: & ipſi cum diu in
orbem ſeſe ſtantibus equis defendiſſent, ad vnum omnes cæſi ſunt: nec quiſ-
quam peditum equitumve ſuperfuit, qui in valle pugnauerunt. Tertia pars, quæ
in colle ad ſpectaculum magis tutum quam ad partem pugnæ capeſſendam
ſteterat, & locum & tempus ad fugiendum habuit. inter eos & reguli ipſi fuge-
runt, priuſquam tota circumueniretur acies, inter tumultum elapſi. Caſtra e-
odem die Hiſpanorum præter cæteram prædam cum tribus ferme millibus
hominum capiuntur. Romani ſocijque ad mille CC. eo prælio ceciderunt, vul-
nerata amplius tria millia hominum. minus cruenta victoria fuiſſet, ſi paten-
tiore campo, & ad fugam capeſſendam facili foret pugnatum. Indibilis abie-
ctis belli conſiliis, nihil tutius afflictis rebus experta fide & clementia Scipio-
nis ratus, Mandonium fratrem ad eum emittit. Qui aduolutus genibus, fata-
lem rabiem temporis eius accuſat, cum velut contagione quadam peſtifera
non Illergetes modo & Lacetani, ſed caſtra quoq; Romana inſanierunt. ſuam
quidem & fratris, & reliquorum popularium eam conditionem eſſe, vt aut, ſi B
ita videatur, reddant ſpiritum Pub. Scipioni, ab eodem illo acceptum: aut
ſeruati bis vni debitam vitam pro eo in perpetuum deuouerant. antea in cauſa
ſua fiduciam ſibi fuiſſe, nondum experta clementia eius: nunc contra, nullam
in cauſa omnem in miſericordia victoris ſpem repoſitam habere. Mos vetuſtus
erat Romanis, cum quo nec fœdere nec æquis legibus iungerentur amicitiæ,
non prius imperio in eum tanquam pacatum vti, quam omnia diuina humana-
que dediſſet: obſides accepti, arma adempta, præſidia vrbibus impoſita fo-
rent. Scipio multis inuectus in præſentem Mandonium, abſentemque Indibi-
lem verbis, illos quidem merito perituros fuiſſe ipſorum maleficio, aut victu-
ros ſuo atque populi Romani beneficio. Cæterum ſe neque arma ijs adem-
turum: quippe ea pignora timentium rebellionem eſſe, ſe libera arma relin-
quere, ſolutosq; metu animos: neque ſe in obſides innoxios, ſed in ipſos ſi de-
fecerint, ſæuiturum: nec ab inermi, ſed ab armato hoſte pœnas expetiturum.
vtranque fortunam expertis permittere ſeſe, vtrum propitios, an iratos habere
Romanos mallent. Ita dimiſſus Mandonius, pecunia tantummodo imperata,
ex qua ſtipendium militi præſtari poſſet. Ipſe Martio in vlteriorem Hiſpani-
am præmiſſo, Syllano Tarraconem remiſſo, paucos moratus dies, dum impe-
ratam pecuniam Illergetes pernumerarent, cum expeditis Martium iam ap- C
propinquantem Oceano aſſequitur. Inchoata res iam ante de Maſaniſſa, alijs
atque alijs de cauſis dilata erat, quod Numida cum ipſo vtiq; congredi Scipi-
one volebat, atque eius dextra fidem ſancire. ea tum itineris tam longi ac tam
deuij cauſa Scipioni fuit. Maſaniſſa cum Gadibus eſſet, certior aduentare eum
à Martio factus, cauſando corrumpi equos incluſos in inſula, penuriamq; om-
nium rerum & facere cæteris, & ipſos ſentire, ad hoc equitem marceſcere deſi-
dia: Magonem perpulit, vt ſe traijcere in continentem ad depopulandos pro-
ximos Hiſpaniæ agros pateretur. Tranſgreſſus tres principes Numidarum præ-
mittit ad tempus locumque colloquio ſtatuendum: duos pro obſidibus reti-
neri à Scipione iubet: remiſſo tertio, qui quo iuſſus erat, adduceret Maſa-
niſſam: cum paucis in colloquium venerunt. Ceperat iam ante Numidam ex
fama rerum geſtarum admiratio viri: ſubſtitueratque animo ſpeciem quoque
corporis amplam ac magnificam. cæterum maior præſentis veneratio cepit,
& præterquam quod ſuapte natura multa maieſtas inerat, adornabat pro-
miſſa cæſaries, habitusque corporis non cultus munditiis, ſed virilis ac vere
militaris: & ætas erat in medio virium robore, quod plenius nitidiuſque ex
morbo velut renouatus flos iuuentæ faciebat. Prope attonitus ipſe congreſſu

Numida

A Numida gratias de fratris filio remisso agit. Ex eo tempore affirmat eam se quæsisse occasionem, quam tandem oblatam deum immortalium beneficio non omiserit. cupere se illi, populoque Romano operam nauare: ita vt nemo vnus externus magis enixe adiuuerit rem Romanam. id se, etiam si iampridem vellet, minus præstare in Hispania, terra aliena atque ignota potuisse: in qua autem genitus educatusque in spem paterni regni esset, facile præstaturum. si quidem eundem Scipionem ducem in Africam mittant Romani, satis sperare per breuis æui Carthaginem esse. Lætus eum Scipio vidit audiuitque, cum caput rerum in omni hostium equitatu Masanissam fuisse sciret, & ipse iuuenis specimen animi præse ferret. Fide data acceptaque, profectus retro Tarraconem est. Masanissa permissu Romanorum, ne sine causa traiecisse in continentem videretur: populatus proximos agros, Gades rediit. Magoni, desperatis in Hispania rebus, in quarum spem seditio primum militaris, deinde defectio Indibilis animos eius sustulerunt, paranti traiicere in Africam nunciatum ab Carthagine est, iubere senatum vt classem quam Gadibus haberet, in Italiam traiiceret: conductaque ibi Gallorum ac Ligurum quanta maxima posset iuuentute, coniungeret se Annibali: neu senescere bellum maximo impetu, maiore fortuna cœptum sineret. Ad eam rem & à Carthagine pecunia Magoni aduecta est, & ipse quantam potuit, à Gaditanis exegit: non ærario modo eo-
B rum, sed etiam templis spoliatis, & priuatim omnibus coactis aurum argentumque in publicum conferre. Cum præterueheretur Hispaniæ oram, haud procul Carthagine Noua expositis in terram militibus, proximos depopulatus agros, inde ad vrbem classem appulit. ibi cum interdiu milites in nauibus tenuisset, nocte in littus expositos ad partem eam muri, qua capta Carthago ab Romanis fuerat, ducit: nec præsidio satis valido vrbem teneri ratus, & aliquos oppidanorum ad spem nouandi res aliquid moturos. Cæterum nuncij ex agris trepidi simul populationem agrestiumque fugam, & hostium aduentum attulerant: & visa interdiu classis erat, nec sine causa electam ante vrbem stationem apparebat. itaque instructi armatique intra portam ad stagnum ac mare versam continebantur. Vbi effusi hostes, mista inter milites nauali turba, ad muros tumultu maiore quam vi subierunt: patefacta repente porta, Romani cum clamore erumpunt: turbatosque hostes, & ad primum incursum coniectumque telorum auersos vsque ad littus cum multa cæde persequuntur. nec nisi naues littori appulsæ trepidos accepissent, superfuisset fugæ aut pugnæ quisquam. In ipsis quoque trepidatum nauibus est, dum ne hostes cum suis simul irrumperent, trahunt scalas, pontes, oraque: & anchoras, ne in mo-
C liendo mora esset, præcidunt. multique adnantes nauibus, incerti præ tenebris quid aut peterent aut vitarent, fœde interierunt. Postero die cum classis inde retro ad Oceanum, vnde venerat, fugisset: ad octingentos homines cæsi inter murum littusque, & ad duo millia armatorum inuenta. Mago cum Gadeis repetisset, exclusus inde ad Cimbim (haud procul Gadibus is locus abest) classe appulsa, mittendis legatis, querendoque, quod portæ sibi socio atque amico clausæ forent: purgantibus iis, multitudinis concursu factum, infestæ ob direpta quædam ab conscendentibus naues militibus, ad colloquium Suffetes eorum, qui summus Pœnis est magistratus, cum quæstore elicuit, laceratosque verberibus cruci affigi iussit. inde nauibus ad Pityusam insulam centum millia ferme à continenti (Pœnitum eam incolebant) traiecit. itaque classis bona cum pace accepta est, nec commeatus modo benigne præbiti, sed in supplementum classis iuuentus, armaque data. quorum fiducia Pœnus in Baleares insulas (quinquaginta inde millia absunt) transmisit. Duæ sunt Baleares: maior altera, atq; opulentior armis virisque: & portum habet, vbi commode hybernaturum se (& iam extremum autumni erat) censebat. cæterum haud secus quam si Romani eam insulam incolerent, hostiliter classi occursum est. Fundis vt nunc plurimum, ita tunc solo eo telo vtebantur. nec quisquam

V.C. alterius gentis vnus tantum ea arte, quantum inter alios omnes Baleares excellunt. Itaq; tanta vis lapidum creberrimæ grandinis modo in propinquantem iam terræ classem effusa est, vt intrare portum non ausi, auerterent in altum naues. In minorem inde Balearum insulam traiecerunt, fertilem agro, viris armisque haud æque validam. itaq; egressi nauibus supra portum loco munito castra locant: ac sine certamine vrbe agroq; potiti, duobus millibus auxiliarium inde conscriptis, missisque Carthaginem ad hybernandum, naues subduxerunt. Post Magonis ab Oceani ora discessum Gaditani Romanis deduntur. Hæc in Hispania P. Scipionis ductu auspicioque gesta. Ipse L. Lentulo & L. Manlio Acidino prouincia tradita, decem nauibus Romam redijt. & senatu extra vrbem dato in æde Bellonæ, quas res in Hispania gessisset, disseruit: quoties signis collatis dimicasset, quot oppida ex hostibus vi cepisset, quas gentes in ditionem populi Romani redegisset. aduersus quatuor se imperatores, quatuor victores exercitus in Hispaniam iuisse, neminem Carthaginiensem in ijs terris reliquisse. Ob has res gestas magis tentata est triumphi spes, quam petita pertinaciter: quia neminem ad eā diem triumphasse, qui sine magistratu res gessisset, constabat. Senatu misso, vrbem est ingressus, argentiq; præ se in ærarium tulit quatuordecim millia pondo C C C X L I I. & signati argenti magnum numerum. Comitia inde creandis consulibus habuit L. Veturius Philo: centuriæque omnes ingenti fauore P. Scipionem consulem dixerunt. collega additur ei P. Licinius Crassus pontifex maximus. Cæterum comitia maiore quam vlla per id bellum celebrata frequentia, proditum memoriæ est. conuenerant vndique non suffragandi modo, sed etiam spectandi causa P. Scipionis: concurrebantque & domum frequentes, & in Capitolium ad immolantem eum, cum centum bobus votis in Hispania Ioui sacrificaret: despondebantque animis, sicut C. Luctatius superius bellum Punicum finisset, ita id quod instaret, P. Cornelium finiturum: atque vt Hispania omni Pœnos expulisset, sic Italia pulsurum esse. Africamq; ei, perinde ac debellatum in Italia foret, prouinciam destinabant. Prætoria inde comitia habita. creati duo, qui tū ædiles plebis erant, Sp. Lucretius & Cn. Octauius, & ex priuatis Cn. Seruilius Cœpio, & L. Aemylius Pappus. Quartodecimo anno Punici belli P. Cornelius Scipio & P. Licinius Crassus cōsulatum inierunt: nominatæ consulibus prouinciæ sunt: Sicilia Scipioni extra sortem, concedente collega, quia cura sacrorum pontificem maximum in Italia retinebat, Brutij Crasso. Tum prętorię prouinciæ in sortem coniectæ. vrbana Cn. Seruilio obtigit: Ariminum (ita Galliam appellabant) Sp. Lucretio, Sicilia L. Aemylio, Cn. Octauio Sardinia. Senatus in Capitolio habitus. ibi referente P. Scipione, senatus consultum factum est, vt quos ludos inter seditionem militarem in Hispania vouisset: ex ea pecunia quam ipse in ærarium detulisset, faceret. Tum Saguntinorum legatos in senatum introduxit.

A

542. B

C

» ex eis maximus natu: Et si nihil vltra malorum est P. C. quam quod passi sumus,
» vt ad vltimum fidem vobis præstaremus: tamen ea vestra merita, imperatorumque vestrorum erga nos fuerunt, vt nos cladium nostrarum non pœniteat.
» Bellum propter nos suscepistis: suscepti quartum decimum annum tam pertinaciter geritis, vt sæpe ad vltimum discrimen & ipsi veneritis, & populum
» Carthaginiensem adduxeritis. Cum in Italia tam atrox bellum & Annibalem
» hostem haberetis, consules cum exercitu in Hispaniam, velut ad colligendas
» reliquias naufragij nostri misistis. P. & Cn. Cornelij, ex quo in prouinciam venerunt, nullo tempore destiterunt, quæ nobis secunda, quæque aduersa hostibus nostris essent, facere. iam omnium primum oppidum nobis restituerunt:
» per omnem Hispaniam ciues nostros venundatos, dimissis qui conquirerent,
» ex seruitute in libertatem restituerunt. cum iam prope esset, vt optabilem ex
» miserrima fortunam haberemus: P. & Cn. Cornelij imperatores vestri, luctuosius nobis prope quam vobis perierunt. tum vero ad hoc retracti ex distantibus
» locis in sedem antiquam videbamur, vt iterum periremus, & alterum exci-

dium

A dium patriæ videremus : nec ad perniciem noſtram Carthaginienſi vtiq; aut « duce aut exercitu opus eſſe, ab Turdetanis veterrimis hoſtibus, qui prioris « quoq; excidij cauſa nobis fuerant, extingui poſſe : cum ex inſperato repente « miſiſtis nobis hunc Pub. Scipionem : quem, fortunatiſſimi omnium Saguntinorum « videmur, quia conſulem declaratum vidimus, ac vidiſſe nos, ciuibus noſtris « renunciaturi ſumus : ſpem, opem, ſalutem noſtram. qui cum plurimas hoſtium « veſtrorum cepiſſet in Hiſpania vrbes, vbique ex captorum numero excerptos « Saguntinos in patriam remiſit. poſtremo Turdetaniam adeo infeſtam « nobis, vt illa gente incolumi ſtare Saguntum non poſſet, ita bello afflixit, vt « non modo nobis (abſit verbo inuidia) ſed ne poſteris quidem timenda noſtris « eſſet. deletam vrbem cernimus eorum, quorum in gratiam Saguntum deleuerat Annibal. vectigal ex agro eorum capimus, quod nobis non fructu iucundius « eſt, quam vltione. Ob hæc, quibus maiora neque ſperare, neque optare « ab dijs immortalibus poteramus : gratias actum nos decem legatos Saguntinus « ſenatus populuſq; ad vos miſit : ſimul gratulatum, quod ita res per hos « annos in Hiſpania atque Italia geſſiſtis, vt Hiſpaniam non Ibero amne tenus, « ſed qua terrarum vltimus finis Oceanus, domitam armis habeatis : Italiæ, niſi « quatenus vallum caſtrorum cingit, nihil reliqueritis Pœno. Ioui Opt. Max. prę- « ſidi Capitolinę arcis non grates tantum ob hæc agere iuſſi ſumus : ſed donum « B hoc etiam, ſi vos permitteretis, coronam auream in Capitolium victoriæ ergo « ferre. Id vti permittatis, quæſumus : vtique, ſi vobis ita videtur, quæ nobis imperatores veſtri commoda tribuerunt, ea rata atque perpetua authoritate ve- « ſtra faciatis. Senatus legatis Saguntinis reſpondit, & dirutum & reſtitutum Saguntum, fidei ſocialis vtrinque ſeruatæ documentum omnibus gentibus fore, ſuos imperatores recte & ordine & ex voluntate ſenatus feciſſe, quod Saguntum reſtituerint, ciueſq; Saguntinos ſeruitio exemerint. quæq; alia eis benigne fecerint, ea ſenatum ita voluiſſe fieri. donum permittere vt in Capitolio ponerent. Locus inde lautiaq; legatis præberi iuſſa, & muneris ergo in ſingulos dari ne minus dena millia æris. Legationes deinde cæteræ in ſenatum introductæ auditæq;. Et petentibus Saguntinis, vt quatenus tuto poſſent, Italiam ſpectatum irent : duces dati, literæq; per oppida miſſæ, vt Hiſpanos comiter acciperent. Tum de republica, de exercitibus ſcribendis, de prouincijs relatum. Cum Africam nouam prouinciam extra ſortem P. Scipioni deſtinari, homines fama ferrent : & ipſe nulla iam modica gloria contentus, non ad gerendum modo bellum, ſed ad finiendum diceret ſe conſulem declaratum eſſe : neq; aliter finiri id poſſe, quam ipſe in Africã exercitum tranſportaſſet : & acturum ſe id per C populum aperte ferret, ſi ſenatus aduerſaretur : idq; conſilium haudquaquam primoribus patrum placeret : cæteriq; per metum aut ambitionem muſſarent. Q. Fabius Maximus rogatus ſententiam : Scio, inquit, multis veſtrum videri Pa- « tres cõſcripti, rem actam hodierno die agi, & fruſtra habiturum orationem, qui « tanquam de integra re, de Africa prouincia ſententiam dixerit. Ego autem pri- « mum illud ignoro, quemadmodum iam certa prouincia conſulis viri fortis ac « ſtrenui ſit, quam nec ſenatus cenſuit in hunc annum prouinciam eſſe, nec po- « pulus iuſſit. deinde, ſi eſt, conſulem peccare arbitror, qui de re tranſacta ſimulando ſe referre, ſenatum ludibrio habet : non ſenatorem, qui de quo conſulitur, ſuo loco dicit ſententiam. Atq; ego certum habeo, diſſentienti mihi ab iſta « feſtinatione in Africam traijciendi, duarum rerum ſubeundam opinionem eſſe : vnius, inſitæ ingenio meo cunctationis, quam metum pigritiamq; homines « adoleſcentes appellent, dum me non pœniteat : adhuc aliorum ſpecioſiora « primo aſpectu conſilia ſemper viſa, mea vſu meliora. alterius obtrectationis atq; inuidiæ aduerſus creſcentem indies gloriam fortiſſimi conſulis. A qua ſuſpicione ſi me neq; vita acta & mores mei, neq; dictatura cum quinq; conſulatibus, tantumque gloriæ belli domiq; partæ vindicat, vt propius faſtidium eius « ſim, quam deſiderium : ætas ſaltem liberat. quę enim mihi æmulatio cũ eo eſſe «

poteſt,

» poteſt, qui ne filio quidem meo æqualis ſit? Me dictatorem, cum vigerem ad- A
» huc viribus, & in curſu maximarum rerum eſſem, recuſantem nemo aut in ſe-
» natu, aut ad populũ audiuit, quo minus inſectanti me magiſtro equitum, quod
» fando nunquam auditum erat, imperium mecum æquaretur. rebus quam ver-
» bis aſſequi malui, vt qui aliorum iudicio mihi comparatus erat, ſua mox con-
» feſſione me ſibi præferret. ne dum ego perfunctus honoribus, certamina mihi
» atque æmulationes cum adoleſcente florentiſſimo proponam: videlicet vt
» mihi iam viuendo, non ſolum rebus gerendis feſſo, ſi huic negata fuerit, Africa
» prouincia decernatur. cum ea gloria quæ parta eſt, viuendum, atque morien-
» dum eſt. Vincere ego prohibui Annibalem, vt à vobis, quorum vigent nunc vi-
» res, etiam vinci poſſet. Illud te mihi ignoſcere P. Corneli æquum erit, ſi cum in
» me ipſo nunquam pluris famam hominum quam rempub. fecerim: ne tuam
» quidem gloriam bono publico præponam. quanquam ſi aut bellum nullum in
» Italia, aut is hoſtis eſſet, ex quo victo nihil gloriæ quæreretur: qui te in Italia
» retineret, & ſi id bono publico faceret, ſimul cum bello materiam gloriæ
» tuæ ire ereptum videri poſſet. cum vero Annibal hoſtis incolumi exerci-
» tu quartumdecimum annum Italiam obſideat, pœnitebit te P. Corneli glo-
» riæ tuæ, ſi hoſtem eum, qui tot funerum, tot cladium nobis cauſa fuit, tu
» conſul Italia expuleris? & ſicut penes C. Luctatium prioris Punici perpetra B
» ti belli titulus fuit, ita penes te huius fuerit? niſi aut Amilcar Annibali dux
» eſt præferendus, aut illud bellum huic, aut victoria illa maior clariorque, quam
» hæc (modo contingat, vt te conſule vindicamus) futura eſt. Ab Drepano atque
» Eryce detraxiſſe Amilcarem, quam Italia expuliſſe Pœnos atque Annibalem
» malis? Ne tu quidem, etſi magis partam quam ſperatam gloriam amplecteris:
» Hiſpania potius quã Italia bello liberata, gloriatus fueris. Nõdum is eſt Anni-
» bal, quem non magis timuiſſe videatur quam contempſiſſe, qui aliud bellum
» maluerit. Quin igitur ad hoc accingeris? nec per iſtos circuitus, vt cum in Afri-
» cam traieceris, ſecuturum te illuc Annibalem ſperes, potius quam recto hinc
» itinere, vbi Annibal eſt, eo bellum intendis? Egregiam iſtam palmam belli Pu-
» nici patrati petis? hoc & natura prius eſt, tua cum defenderis, aliena ire oppug-
» natum. Pax ante in Italia quam bellum in Africa ſit, & nobis prius decedat ti-
» mor quam vltro alijs inferatur. ſi vtrunq; tuo ductu auſpicioq; fieri poteſt: An-
» nibale hic victo, illic Carthaginem expugna. ſi alterutra victoria nouis conſu-
» libus relinquenda eſt: prior cum maior clariorque, tum cauſa etiam inſequen-
» tis fuerit. Nam nunc quidem præterquam quod & in Italia & in Africa duos
» diuerſos exercitus alere ærarium non poteſt, præterquam quod vnde claſſes
» tueamur, vnde commeatibus præbendis ſufficiamus, nihil reliqui eſt, periculi C
» tandem quantum adeatur, quem fallit? P. Licinius in Italia, P. Scipio bellum in
» Africa geret. Quid ſi (quod omnes dij omen auertant, & dicere etiam reformi-
» dat animus, ſed quæ acciderunt, accidere poſſunt) victor Annibal ire ad vrbem
» pergat: tum demum te conſulem ex Africa, ſicut Q. Fuluium à Capua accerſe-
» mus? Quid quod in Africa quoq; Mars communis belli erit? Domus tibi tua,
» pater patruusque intra triginta dies cum exercitibus cæſi, documento ſint, vbi
» per aliquot annos maximis rebus terra mariq; gerendis ampliſſimum nomen
» apud exteras gentes populi Romani veſtræque familiæ fecerant. Dies me de-
» ficiat, ſi res imperatoresq; temere in hoſtium terras tranſgreſſos cum maximis
» cladibus ſuis exercituumq; ſuorum enumerare velim. Athenienſes, prudentiſſi-
» ma ciuitas, bello domi relicto, authore æque impigro ac nobili iuuene, magna
» claſſe in Siciliam tranſmiſſa, vna pugna nauali florentem rempublicam ſuam
» in perpetuum afflixerunt. Externa & nimis antiqua repeto. Africa eadem iſta,
» & M. Attilius, inſigne vtriuſque fortunæ exemplum, nobis documento ſint. Ne
» tibi P. Corneli, cum ex Alto Africam conſpexeris, ludus, & iocus fuiſſe Hiſpa-
» niæ tuæ videbuntur. quid enim ſimile? Pacato mari præter oram Italiæ Galliæ-
» que vectus, Emporias in vrbem ſociorum claſſem appuliſti: expoſitos milites

per

A per tutissima omnia ad socios & amicos P. R. Tarraconem duxisti: ab Tarra-
cone deinde iter per præsidia Romana: circa Iberum exercitus patris patrui-
que tui, post amissos imperatores ferociores calamitate ipsa facti: & dux tu-
multuarius quidem ille L. Martius, & militari suffragio ad tempus electus, cęte-
rum si nobilitas ac iusti honores adornarent, claris imperatoribus qualibet arte
belli par: oppugnata per summum otium Carthago, nullo trium Punicorũ ex-
ercituum socios defendente. Cætera, neq; ea eleuo, nullo tamen modo Africo
bello comparanda: vbi non portus vllus classi nostræ apertus, non ager paca-
tus, non ciuitas socia, non rex amicus, non consistendi vsquam locus, non proce-
dendi. quacunque circunspexeris, hostilia omnia atq; infesta. An Syphaci Nu-
midisq; credis? satis sit semel creditum. non semper temeritas est felix, & fraus
fidem in paruis sibi præstruit, vt cum operæ pretium sit, cum mercede magna
fallat. Non hostes patrem patruumq; tuum armis prius quam Celtiberi socij
fraude circumuenerunt, nec tibi ipsi à Magone & Asdrubale hostium ducibus,
quantum ab Indibili & Mandonio in fidem acceptis, periculi fuit. Numidis tu
credere pores, defectionem militum tuorum expertus? Et Syphax & Masanis-
sa se quam Carthaginienses malunt potentissimos in Africa esse: Carthagini-
enses quam quenquam alium. nunc illos æmulatio inter se, & omnes causæ
B certaminum acuunt, quia procul externus metus est. ostende illis Romana ar-
ma, & exercitum alienigenam: iam velut ad commune restinguendum incen-
dium concurrent. Aliter ijdem illi Carthaginienses Hispaniam defenderunt:
aliter mœnia patria, templa deum, aras & focos defendent: cum euntes in prę-
lium pauida prosequetur coniunx, & parui liberi occursabunt. Quid porro si
satis confisi Carthaginienses consensu Africæ, fide sociorum regum, mœnibus
suis, cum tuo exercitusque tui præsidio nudatam Italiam viderint: ipsi vltro
nouum exercitum in Italiam aut ex Africa miserint? aut Magonem, quem à
Balearibus classe transmissa iam præter oram Ligurum Alpinorum vectari cō-
stat, Annibali se coniungere iusserint? nempe in eodem terrore erimus, in quo
nuper fuimus, cum Asdrubal in Italiam transcendit. quem tu, qui non solum
Carthaginem, sed omnem Africam exercitu tuo es clausurus, è manibus tuis in
Italiam emisisti. Victum à te dices: eo quidem minus vellem, & id tua, non rei-
publ. solum causa, iter datum victo in Italiam esse. Patere nos omnia quæ pros-
pera tibi ac reipub. in imperio euenere, tuo consilio assignare: aduersa casibus
incertis belli & fortunæ legare, quo melior fortiorq; es, eo magis talem præsi-
dem sibi patria, atq; vniuersa Italia retinet. Non potes ne ipse quidem dissimu-
lare, vbi Annibal sit, ibi caput atq; arcem huius belli esse. quippe qui præ te se-
C ras, eam tibi causam traijciendi in Africam esse, vt Annibalem eo trahas. Siue
igitur hic, siue illic, cum Annibale est tibi futura res. vtrum ergo tandem firmi-
or eris in Africa solus, an hic tuo collegæq; exercitu coniuncto? ne Claudius
quidem & Liuius Consules tam recenti exemplo, quantum id interfit, docu-
mento sunt? Quid? Annibalem vtrum tandẽ extremus angulus agri Brutij fru-
stra iamdiu poscentem ab domo auxilia, an propinqua Carthago, & tota socia
Africa potentiorem armis virisque faciet? Quod istuc consilium est, ibi malle
decernere, vbi tuæ dimidio minores copiæ sint, hostium multo maiores, quam
vbi duobus exercitibus aduersus vnum tot prælijs & tam diuturna ac graui mi-
litia fessum, pugnandum sit? Quam compar consilium tuum parentis tui con-
silio sit, reputa. ille consul profectus in Hispaniam, vt Annibali ab Alpibus de-
scendenti occurreret, in Italiam ex prouincia redijt: tu cum Annibal in Italia
sit, relinquere Italiam paras, non quia reipublicæ id vtile, sed quia tibi amplum
& glorioſum censes esse: sicut cum prouincia & exercitu relicto sine lege, sine
senatusconsulto, duabus nauibus populi Romani imperator fortunam publi-
cam & maiestatem imperij, quæ tum in tuo capite periclitabantur, commisisti.
Ego P. Cornelium P. C. reipublicæ nobisque, non sibi ipsi priuatim creatũ con-
sulem existimo: exercitusque ad custodiam vrbis atq; Italiæ scriptos esse, non

quos

» quos regio more per ſuperbiam conſules quo terrarum velint, traijciant. Cum A
» oratione ad tempus parata Fabius, tum authoritate & inueterata prudentiæ
» fama magnam partem ſenatus & ſeniores maxime mouiſſet: pluresque conſi-
» lium ſenis quam animum adoleſcentis ferocem laudarent. Scipio ita locutus
» fertur: Et ipſe Q. Fabius principio orationis P.C. commemorauit, in ſententia
» ſua poſſe obtrectationem ſuſpectam eſſe, cuius ego rei non tam ipſe auſim
» tantum virum inſimulare, quam quod ea ſuſpicio, vitio orationis an rei, haud
» ſane purgata eſt. ſic enim honores ſuos & famam rerum geſtarum extulit ver-
» bis ad extinguendum inuidiæ crimen, tanquam mihi ab infimo quoque pericu-
» lum ſit, ne mecum æmuletur: & non ab eo qui quia ſuper cęteros excellat, quo
» me quoq; niti non diſſimulo, me ſibi æquari nolit. ſic ſenem ſe perfunctum ho-
» noribus, & me infra ætatem filij ſui poſuit, tanquam non longius quam quan-
» tum vitæ humanæ ſpacium eſt, cupiditas gloriæ extendatur: maximaque pars
» eius in memoriam ac poſteritatem promineat. Maximo cuique id accidere a-
» nimo certum habeo, vt ſe non cum præſentibus modo, ſed cum omnis æui cla-
» ris viris comparet. Equidem haud diſſimulo, me tuas Q. Fabi laudes non aſſequi
» ſolum velle, ſed (bona venia tua dixerim) ſi poſſim, etiam exuperare. Illud nec
» tibi in me, nec mihi in minores natu animi ſit, vt nolimus quenquam noſtri ſi-
» milem euadere ciuem. Id enim non eorum modo, quibus inuiderimus, ſed B
» reipublicæ, & pene omnis generis humani detrimentum ſit. Commemorauit
» quantum eſſem periculi aditurus, ſi in Africam traijcerem: vt meam quoque
» non ſolum reipublicę & exercitus vicem videretur ſolicitus. Vnde hæc repen-
» te de me cura exorta? cum pater patruuſq; meus interfecti, cum duo exercitus
» eorum prope occidione occiſi eſſent: cum amiſſæ Hiſpaniæ, cum quatuor ex-
» ercitus Pœnorum, quatuorq; duces omnia metu, armiſq; tenerent: cum quæ-
» tus ad id bellum imperator nemo ſe oſtenderet præter me, nemo profiteri no-
» men auſus eſſet: cum mihi quatuor & viginti annos nato detuliſſet imperium
» populus Romanus: quid ita tum nemo ætatem meam, vim hoſtium, difficulta-
» tem belli, patris patruiq; recentem cladem commemorabat? vtrum maior ali-
» qua nunc in Africa calamitas accepta eſt, quam tunc in Hiſpania erat? an ma-
» iores nunc ſunt exercitus in Africa, duces plures melioresq;, quam tunc in Hi-
» ſpania fuerunt? an ætas mea tunc maturior bello gerendo fuit, quam nunc eſt?
» an cum Carthaginienſi hoſte in Hiſpania quam in Africa bellum geri aptius
» eſt? Facile eſt poſt fuſos fugatoſq; quatuor exercitus Punicos, poſt tot vrbes vi
» captas, aut metu ſubactas in ditionem, poſt perdomita omnia vſque ad Ocea-
» num, tot regulos, tot ſæuas gentes, poſt receptã totam Hiſpaniam, ita vt veſti-
» gium nullum belli reliquum ſit, eleuare meas res geſtas: tam hercule quam ſi C
» victor ex Africa redierim, ea ipſa eleuare, quę nunc retinendi mei cauſa, vt ter-
» ribilia eadem videantur, verbis extolluntur. Negat aditum eſſe in Africam, ne-
» gat vllos patere portus: M. Attilium captum in Africa commemorat, tanquam
» M. Attilius primo acceſſu ad Africam offenderit: neq; recordatur, illi ipſi tam
» infelici imperatori paruiſſe tamen portus Africæ, & res egregias primo anno
» geſſiſſe, & quantum ad Carthaginienſes duces attinet, inuictum ad vltimum
» permanſiſſe. nihil igitur me iſto exemplo terrueris: ſi hoc bello, non priore, ſi
» nuper, non annis ante quadraginta iſta clades accepta foret: qui ego minus in
» Africam Regulo capto, quam Scipionibus occiſis in Hiſpaniã traijcerem. nec
» felicius Xanthippum Lacedæmonium Carthagini, quam me patriæ meæ ſine-
» rem natum eſſe: creſceretq; mihi ex eo ipſo fiducia: quod poſſit in hominis v-
» nius virtute tantum momenti eſſe. At etiam Athenienſes audiendi ſunt, teme-
» re in Siciliam omiſſo domi bello tranſgreſſi. Cur ergo, quoniam Græcas fabulas
» narrare vacat, non Agathoclem potius Syracuſanum regem, cum diu Sicilia
» Punico bello vreretur, tranſgreſſum in hanc eandem Africam, auertiſſe eo bel-
» lum vnde venerat refers? Sed quid vltro metum inferre hoſti, & ab ſe remoto
» periculo alium in diſcrimen adducere, quale ſit, veteribus externisq; exemplis

admo-

A nere opus est? maius præsentiusve vllum exemplum esse quam Annibal potest? « Multũ interest, alienos populere fines, an tuos vri excindiq; videas. plus ani- « mi est inferenti periculum, quã propulsanti. ad hoc maior ignotarũ rerum est « terror, bona malaq; hostium ex propinquo ingressus fines aspicias. Non spera- « uerat Annibal fore, vt tot in Italia populi ad se deficerent, quot defecerũt post « Cannensem cladem: Quanto minus quicquam in Africa Carthaginiensibus « firmum ac stabile est, infidis socijs, grauibus ac superbis dominis? Adhæc, nos « etiam deserti ab socijs, viribus nostris, milite Romano stetimus. Carthagine ni- « hil ciuilis roboris est, mercede paratos milites habent, Afros Numidasq;, leuis- « sima fidei mutandæ ingenia. Hic modo nihil moræ sit, vna & traiecisse me au- « dietis, & ardere bello Africam, & molientem hinc Annibalem, & obsideri Car- « thaginẽ, lætiores & frequentiores ex Africa expectate nuncios, quam ex His- « pania accipiebatis. Has mihi spes subiicit fortuna populi Romani, dij fœderis « ab hoste violati testes, Syphax & Masamissa reges: quorum ego fidei ita innitor, « vt veriturus perfidiã sim: multa quæ nunc ex interuallo non apparent, bellum « aperiet. & id est viri & ducis, non deesse fortunæ præbenti se: & oblata « casu flectere ad consilium. Habebo Q. Fabi parem quidem Annibalem: « sed illum potius ego traham, quam ille me retineat. in sua terra cogã pugnare « B eum, & Carthago potius prẽmium victoriæ erit, quam semiruta Brutiorũ castel- « la. Ne quid interim dum traijcio, dum expono exercitum in Africam, dum ca- « stra ad Carthaginem promoueo, respublica hic detrimenti capiat: quod tu Q. « Fabi, cum victor tota Italia volitaret Annibal, potuisti præstare: hoc vide ne « contumelioſum sit, concusso iam & pene fracto Annibale, negare posse Pub. « Licinium consulem, virum fortissimum præstare. qui ne à sacris absit, pontifex « maximus, ideo in sortem tam longinquæ prouinciæ non venit. Si hercle nihilo « maturius hoc, quo ego censeo, modo perficeretur bellum: tamen ad dignita- « tem populi Romani famamque apud reges gentesq; externas pertinebat, non « ad defendendam modo Italiam, sed ad inferenda etiam Africæ arma, videri « nobis animum esse, nec hoc credi vulgarique, quod Annibal ausus sit, nemi- « nem ducem Romanorum audere: & priore Punico bello, tum cum de Sicilia « certaretur, toties Africam nostris exercitibus & classibus oppugnatam: nunc « cum de Italia certatur, Africam pacatam esse. Requiescat aliquando vexata « diu Italia, vratur, populeturq; inuicem Africa. castra Romana potius Carthagi- « nis portis immineant, quam nos iterum vallum hostium ex mœnib. nostris vi- « deamus. Africa sit reliqui belli sedes: illuc terror fugaq;, populatio agrorum, « defectio sociorum, cæteræ belli clades, quæ in nos per quatuordecim annos in- « C gruerunt, vertantur. Quæ ad rempublicam pertinent, & bellum quod instat, & « prouincias de quibus agitur, dixisse satis est. illa longa oratio nec ad vos perti- « nens sit, si quemadmodũ Q. Fabius meas res gestas in Hispania eleuauit, sic & « ego cõtra gloriam eius eludere, & meam verbis extollere velim. neutrum fa- « ciam P. C. & si nulla alia re, modestia certe & temperamento linguæ adoles- « cens senem vicero. ita & vixi & res gessi, vt tacitus ea opinione, quam vestra « sponte conceptam animis haberetis, facile contentus essem. Minus æquis ani- « mis auditus est Scipio, quia vulgatũ erat, si apud senatũ non obtinuisset vt pro- « uincia Africa sibi decerneretur, ad populũ extemplo laturum. Itaq; Q. Fuluius, « qui consul quater & censor fuerat. postulauit à consule, vt palam in senatu di- « ceret, permitteretne patribus, vt de prouincijs decernerent, staturusq; eo es- « set, quod censuissent, an ad populũ laturus? Cum Scipio respondisset, se quod « è republica esset, facturum. tum Fuluius: Non ego ignarus quid responsurus « facturusve esses, quæsiui: quippe cum præ te feras, tentare magis quam consu- « lere senatum: & ni prouinciam tibi quam volueris, extemplo decernamus. « paratam rogationem habebas. Itaque à vobis tribuni plebis postulo, in- « quit, vt sententiam mihi ideo non dicenti, quod si in meam sententiam disce- « datur, non sit ratum habiturus consul, auxilio sitis. Inde altercatio orta, cum «

consul

consul negaret æquum esse tribunos intercedere, quo minus suo quisque loco A
» senator rogatus sententiam diceret. Tribuni ita decreuerunt: Si consul sena-
» tui de prouincijs permittit, stari eo quod senatus censuerit, placet, nec de ea
» referri ad populum patiemur: si non permittit, qui de ea re sententiam re-
» cusabit dicere, auxilio erimus. Consul diem ad colloquendum cum collega
petiit, postero die permissum senatui est. Prouinciæ ita decretæ: Alteri consuli Sicilia, & triginta rostratę naues, quas C. Seruilius superiore anno habuisset: permissumq; vt in Africam, si id è repub. esse censeret, traiiceret. Alteri Brutii, & bellum cum Annibale cum eo exercitu quem L. Veturius aut Q. Cæcilius habuit, & vt L. Veturius & Q. Cæcilius sortirentur inter se, cõpararentve, vter in Brutiis duabus legionibus, quas consul reliquisset, rem gereret: imperiumq; in annum ei prorogaretur, cui ea prouincia euenisset. Et cæteris prætoribus consulibusque, qui exercitibus prouinciisque præfuturi erant, prorogata imperia. Q. Cæcilio sorte euenit, vt cum consule in Brutiis aduersus Annibalem bellum gereret. Ludi deinde Scipionis magna frequentia & fauore spectantium celebrati. Legati Delphos ad donum ex pręda Asdrubalis portandum missi, M. Pomponius Matho, & Q. Catulus, tulerunt coronam auream C C. pondo, & simulacra spoliorum ex M. pondo argenti facta. Scipio cum vt delectum haberet, neque impetrasset, neque magnopere tetendisset, vt voluntarios ducere B
sibi milites liceret, tenuit: & quia impensæ negauerat reipublicæ futuram classem, si, quæ à sociis darentur ad nouas fabricandas naues, acciperet. Hetruriæ primum populi pro suis quisque facultatibus consulem adiuturos polliciti. Cærites frumentũ sociis naualibus commeatumq; omnis generis, Populonienses ferrum, Tarquinienses lintea in vela, Volaterrani armamenta nauium & frumentum, Aretini X X X. millia scutorum, galeas totidem, pila, gæsa, hastas longas, millium quinquaginta summam pari cuiusque generis numero expleturos: secures, rutra, falces, alueolos, molas, quantum in XL. longas naues opus esset: tritici centum & X X. millia modium, in viaticum decurionibus remigibusque collaturos: Perusini, Clusini, Rusellani, abietem in fabricandas naues, & frumenti magnum numerum: abiete ex publicis syluis est vsus. Vmbriæ populi, Nursinique & Reatini, & Amiternini, Sabinusque omnis ager, milites polliciti. Marsi, Peligni Marruciniq; multi voluntarij nomina in classem dederunt. Camertes cum æquo fœdere cum Romanis essent, cohortem armatam sexcentorum hominum miserunt. X X X. nauium carinæ, X X. quinqueremes X. quadriremes cum essent positæ, ipse ita instituit operi, vt die quadrigesimoquinto quam ex syluis detracta materia erat, naues instructę armatæq; in aquam deductæ sint. profectus in Siciliam est X X X. nauibus longis, C
voluntariorum septem ferme millibus in naues impositis. Et P. Licinius in Brutios ad duos exercitus consulares venit, ex eis cum sibi sumpsit, quem L. Veturius Cos. habuerat. Metello, vt quibus præfuisset, legionibus, ijs præesset, facilius cum assuetis imperio rem gesturum ratus, permisit. Et prætores diuersi in prouincias profecti. Et quia pecunia ad bellum deerat, agri Campani regionẽ à Fossa Græca ad mare versam vendere quæstores iussi. indicio quoq; permisso, qui ager ciuis Campani fuisset, vt is publicus populi Romani esset: indici præmium constitutũ, quantæ pecuniæ ager indicatus esset, pars decima. Et Cn. Seruilio Pr. vrb. negotiũ datum vt Cãpani ciues vbi cuiq; ex. S. C. liceret, habitarent: animaduerteretq; in eos qui alibi habitarent. Eadem æstate Mago Amilcaris filius ex minore Balearium insula, vbi hybernarat, iuuentute lecta in classem imposita, in Italiam XXX. ferme rostratis nauibus, & multis onerariis, X I I. millia peditum, duo ferme equitum traiecit. Genuamque nullis præsidiis maritimam oram tutantibus repentino aduentu cepit: inde ad oram Ligurum Alpinorum, si quos ibi motus facere posset, classem appulit. Ingauni (Ligurum ea gens est) bellum ea tempestate gerebant cum Epanteriis mõtanis. Igitur Pœnus Sauone oppido Alpino prędа depositа, & decẽ longis nauib. in

A ſtatione ad præſidium relictis, cæteris Carthaginem miſſis ad tuendam maritimam oram, quia fama erat Scipionem traiecturum eſſe: ipſe ſocietate cum Ingaunis, quorum gratiam malebat, compoſita, montanos inſtitit oppugnare. Et creſcebat exercitus indies, ad famam nominis eius Gallis vndiq; cõfluentibus. Ea literis cognita Sp. Lucretij, ne fruſtra Aſdrubale cum exercitu deleto biennio ante forent lætati, ſi par aliud inde bellum duce tantum mutato oriretur, curam ingentem accenderunt Patribus. Itaque & M. Liuium Procos. ex Hetruria volonum exercitum admouere Ariminum iuſſerunt: & Cn. Seruilio prætori negotium datum, vt ſi è repub. cenſeret eſſe, duas vrbanas legiones, cui imperio videretur dato, ex vrbe duci iuberet. M. Valerius Læuinus Aretium eas legiones duxit. Eiſdem diebus naues onerariæ Pœnorum ad LXXX. circa Sardiniam ab C. Octauio, qui prouinciæ præerat, captæ. Eas Cælius frumento miſſo ad Annibalem, commeatuque onuſtas: Valerius prædam Hetruſcam Ligurumque montanorum captiuos Carthaginem portantes, captas tradit. In Brutijs nihil ferme anno eo memorabile geſtum eſt. peſtilentia inceſſerat pari clade in Romanos Pœnoſque, niſi quod Punicum exercitum ſuper morbum etiam fames affecit. Propter Iunonis Laciniæ templum æſtatem Annibal egit:
B ibique aram condidit, dedicauitque cum ingenti rerum abſe geſtarum titulo, Punicis Græciſque literis inſculpto.

DECADIS TERTIÆ LIB. IX.

EPITOME.

EX Sicilia C. Lælius in Africam à Scipione miſſus, ingentem prædam reportauit: & mandata Maſſaniſſæ Scipioni expoſuit, conquerentis, quod non exercitum in Africam traieciſſet. Bellum in Hiſpania finitii, victore Romano, quod Indibilis excitauerat, ipſe in acie occiſus: Mandonius expoſcentibus Romanis à ſuis deditus eſt. Magoni, qui in Galliam & Liguriam ierat, ex Africa & militum ampla manus miſſa, & pecuniæ, quibus auxilia cõduceret: præceptumq;, vt ſe Annibali iungeret. Scipio à Syracuſis in Brutios traecit: & Locros, pulſo Punico præſidio, fugatoq; Annibale recepit. Pax cũ Philippo facta eſt. Idæa mater deportata eſt Romã à Peſinunte oppido Phrygiæ, carmine in libris Sybillinis inuento: pelli Italia alienigenam hoſtem poſſe: ſi mater Idæa deportata Romam eſſet. tradita autẽ eſt Romanis
C *per Attalum regem Aſiæ. Lapis erat, quem matrem deum incoclæ dicebant. excepit P. Scipio Naſica, Cn. filius, eius qui in Hiſpania perierat, vir optimus à ſenatu iudicatus, adoleſcens nondum quæſtorius: quoniam ita reſponſum habebatur: vt numen id ab optimo viro reciperetur, conſecraretur que. Locrenſes legatos Romam miſerunt, qui de impotentia Q. Pleminij legati quererentur: quod pecuniam Proſerpinæ abſtulerat: & liberos eorum & coniuges ſtuprauerat. Pleminius in catenis Romam perductus, in carcere mortuus eſt. Cum falſus rumor de P. Scipione proconſule, qui in Sicilia erat, in vrbem perlatus eſſet, tanquam luxuriaretur: miſſis ob hoc legatis à ſenatu, qui explorarent, an ea vera eſſent: purgatus infamiæ Scipio in Africam traiecit ſenatus permiſſu. Syphax accepta in matrimonium Aſdrubalis Giſgonis filia, amicitiæ, quam cum Scipione ipſe iunxerat, renuntiauit. Maſaniſſa rex Maſæſylorum, dum pro Carthagine in Hiſpania militat: amiſſo patre Gala, de regno exciderat. quo per bellum ſæpe repetito, aliquot prælijs à Syphace rege Numidarum victus, in totum priuatus eſt: & cum ducentis equitibus exul Scipioni ſe iunxit: & cum eo primo ſtatim bello Hannonem Amilcaris filium cum ampla manu interemit. Scipio aduentu Aſdrubalis & Syphacis, qui prope cum centum millibus armatorum venerant: ab obſidione Vticæ depulſus, hyberna communiuit. Sempronius* Cos. *in agro Crotonienſi proſpere aduerſus Annibalem pugnauit: Luſtrum à cenſoribus conditum eſt. cenſa ſunt ciuium capita* CCLXV. *millia: Inter cenſores M. Liuium, & Claudium Neronem notabilis diſcordia fuit. nam & Claudius Liuio collegæ equum ademit,*

ademit, quod à populo Romano damnatus, actuq; in exilium fuerat: & Liuium Clau A
dio, quod falsum in se testimonium dixisset: quod minime bona fide secum in gratiam
redisset. idem omnes tribus, extra vnam, aerarias reliquit, quod & innocentem se dam-
nassent, & postea consulem censoremque fecissent.

SCIPIO posteaquam in Siciliam venit, voluntarios milites ordinauit centuriauitque. ex ijs trecentos iuuenes florentes ætate, & virium robore insignes circa se habebat, ignorantes quem ad vsum neque centuriati, neque armati seruarentur. tum ex totius Siciliæ iuniorum numero principes genere & fortuna trecentos equites, qui secum in Africam traijcerent, legit: diemq; ijs qua equis armisq; instructi atq; ornati adesſent, edixit. Grauis ea militia procul domo terra mariq; multos labores, magna pericula allatura videbatur: neq; ipsos modo, sed parentes cognatosq; eorum ea cura angebat. Vbi dies quæ edicta erat aduenit, arma equosq; ostenderunt. tum Scipio renunciari sibi dixit, quosdam equites Siculorum tanquam grauem & duram horrere eam militiam. si qui ita animati essent, malle eos sibi iam tunc fateri, quam postmodum querentes, segnes atque inutiles milites reipublicæ esse, expromerent quid sentirent. cum bona venia se auditurum. Vbi ex his vnus ausus est dicere, se prorsus, si sibi vtrum vellet liberum esset, nolle B militare. tum Scipio ei: Quando igitur adolescens quid sentires non dissimulasti, vicarium tibi expediam, cui tu arma equumq; & cætera instrumenta militiæ tradas, & tecum hinc extemplo domum ducas, exerceas, docendum cures, equo tradito armisque. Læto conditionem accipienti, vnum ex C C C. quos inermes habebat, tradit. Vbi hoc modo exauthoratum equitem cum gratia imperatoris cæteri viderunt: se quisque excusare, & vicariũ accipere. Ita trecentis Siculis Romani equites substituti sine publica impensa docendorum, atque exercendorum curam Siculi habuerunt. quia edictum imperatoris erat, ipsum militaturum, qui ita nõ fecisset. Egregiam hanc alam equitum euasisse ferunt, multisq; præliis rempub. adiuuisse. Legiones inde cum inspiceret, plurimorum stipendiorũ ex ijs milites delegit, maxime qui sub duce Marcello militauerant. quos cum optima disciplina institutos credebat, tum etiam ab longa Syracusarum obsidione peritissimos esse vrbium oppugnandarum. nihil enim paruum, sed Carthaginis iam excidia agitabat animo. Inde exercitum per oppida dispertit: frumentum Siculorum ciuitatibus imperat: ex Italia aduecto parcit: veteres naues reficit, & cum ijs C. Lælium in Africam prædatum mittit. nouas Panormi subducit, quia ex viridi materia raptim factæ erant, vt in sicco hybernarent. Præparatis omnibus ad bellum, Syracusas nondum ex magnis belli mo- C tibus satis tranquillas venit. Græci res à quibusdam Italici generis eadem vi, qua per bellum ceperant, retinentibus, concessas sibi ab senatu repetebant. Omnium primum ratus tueri publicam fidem, partim edicto, partim iudicijs etiam in pertinaces ad obtinendam iniuriam redditis, suas Syracusanis restituit. Non ipsis tantum ea res, sed omnibus Siciliæ populis grata fuit: eoque enixius bellum adiuuerunt. Eadem æstate in Hispania coortum ingens bellum, conciente Illergete Indibili nulla alia de causa, quam per admirationem Scipionis contemptu imperatorum aliorum orto. Eum superesse vnum ducem Romanis, cæteris ab Annibale interfectis, rebantur. eo nec in Hispaniam cæsis Scipionibus alium quem mitterent, habuisse: & posteaquam in Italia grauius bellum vrgeret, aduersus Annibalem eum accersitum, præterquam quod nomina tantum ducum in Hispania Romani haberent, exercitum quoque inde veterem deductum. trepida omnia & inconditam turbam tyronum esse. nunquam talem occasionem liberandæ Hispaniæ fore. seruitum ad eam diem, aut Carthaginiensibus, aut Romanis: nec inuicem his, aut illis, sed interdum vtrisq; simul. pulsos ab Romanis Carthaginienses: ab Hispanis, si consentirent, pelli Romanos posse: vt ab omni externo imperio soluta in perpetuum

Hispania

A Hiſpania in patrios rediret mores ritusque. Hæc taliaque dicendo, non populares modo ſed Auſetanos quoque vicinam gentem concitat, & alios finitimos ſibi atque illis populos. itaque intra paucos dies XXX. millia peditum, quatuor ferme equitum in Sedetanum agrum, quo edictum erat, conuenerunt. Romani quoque imperatores, L. Lentulus & L. Manlius Acidinus, ne gliſceret, prima negligendo, bellum: iunctis & ipſi exercitibus per agrum Auſetanum hoſtico tanquam pacato clementer ductis militibus, ad ſedem hoſtium peruenere: trium millium ſpacio procul à caſtris eorum poſuerunt caſtra. Primo per legatos nequicquam eſt tentatum, vt diſcederetur ab armis. deinde cum in pabulatores Romanos impetus repente ab equitibus Hiſpanis factus eſſet, ſummiſſo ab ſtatione Romana equitatu, prælium equeſtre fuit, haud ſane memorando in partem vllam euentu. Sole oriente poſtero die armati inſtructique omnes mille ferme paſſus procul à caſtris Romanis aciem oſtendere. Medij Auſetani erant, cornua, dextrum Illergetes, læuum ignobiles tenebant Hiſpani populi. inter cornua & mediam aciem interualla patentia ſatis late fecerũt, qua equitatum, vbi tempus eſſet, emitterent. Et Romani more ſuo exercitum cum inſtruxiſſent, id modo hoſtium imitati ſunt, vt inter legiones & ipſi patentes equiti relinquerent vias. Cæterum Lentulus ei parti vſum equitis fore ratus, quæ prior in dehiſcentem interuallis hoſtium aciem equites emiſiſſet: Ser. Cornelio tribuno militum imperat, equites per patentes in hoſtium acie vias immittere equos iubeat. ipſe cœpta parum proſpere pedeſtri pugna, tantum moratus, dum decenti duodecimæ legioni, quæ in læuo cornu aduerſus Illergetes locata erat, tertiamdecimam legionem ex ſubſidijs in primam aciem firmamentum ducit. poſteaquam æquata ibi pugna eſt, ad L. Manlium inter prima ſigna hortantem, ac ſubſidia quibus reſpoſtulabat locis, inducentem, venit. indicat, tuta ab læuo cornu eſſe: iam miſſum ab ſe Ser. Cornelium procella equeſtri hoſtes circunfuſurum. Vix hæc dicta dederat. cum Romani equites in medios inuecti hoſtes, ſimul pedeſtres acies turbarunt, ſimul equitibus Hiſpanorum viam immittendi equos clauſerunt. itaque omiſſa pugna equeſtri, ad pedeſtrem Hiſpani equites deſcenderunt. Romani imperatores, vt turbatos hoſtium ordines, & trepidationem pauoremque, & fluctuantia viderunt ſigna, hortantur, orant milites, vt perculſos inuadant, neu reſtitui aciem patiantur. Non ſuſtinuiſſent tam infeſtum impetum barbari, ni regulus ipſe Indibilis, cum equitibus ad pedes digreſſis ante prima ſigna peditum ſe obiecisſet. Ibi aliquandiu atrox pugna ſtetit. tandem poſtquam ij qui circa regem ſeminecem reſtantem, deinde pilo terræ affixum pugnabant, obruti telis occubuerunt, tum
C fuga paſſim cœpta, plures cæſi quia equos conſcendendi equitibus ſpacium non fuerat, & quia perculſis acriter inſiterunt Romani: nec ante abſceſſum eſt, quam caſtris quoque exuerunt hoſtem. Tredecim millia Hiſpanorum cæſa eo die, DCCC. ferme capti. Romanorum ſociorumque paulo amplius CC. maxime in læuo cornu ceciderunt. Pulſi caſtris Hiſpani, aut qui ex prælio effugerant, ſparſi primo per agros, deinde in ſuas quiſq; ciuitates redierunt. Tum à Mandonio euocati in concilium, conqueſtiq; ibi clades ſuas, increpitis authoribus belli, legatos mittendos ad arma tradenda, deditionemque faciendam cenſuerunt. Quibus culpam in authores belli Indibilem cæteroſque principes, quorum plerique in acie cecidiſſent, conferentibus, tradentibuſque arma, & dedentibus ſeſe reſpõſum eſt: in deditionem ita accipi eos, ſi Mandonium cæteroſq; belli concitatores tradidiſſent viuos: ſin minus, exercitum ſe in agrũ Illergetum Auſetanorumque, & deinceps aliorum populorum ducturos. Hæc dicta legatis, renunciataque in concilium. Ibi Mandonius cæterique principes comprehenſi, traditi ad ſupplicium. Hiſpanis populis reddita pax: ſtipendium eius anni duplex, & frumentum ſex menſium imperatum, ſagaq; & togæ exercitui: & obſides ab triginta ferme populis accepti. Ita Hiſpaniæ rebellantis tumultu haud magno metu, intra paucos dies concito & compreſſo, in Africam

omnis terror versus. C. Lælius nocte ad Hipponem Rhegium cum accessisset, A luce prima ad populandum agrum sub signis milites socioſque nauales duxit. Omnibus pacis modo incuriose agentibus, magna clades illata, nuncijque trepidi Carthaginem terrore ingenti compleuere, classem Romanam, Scipionemque imperatorem (& fama fuerat iam in Siciliam transgressum) aduenisse. Nec quot naues vidissent, nec quanta manus agros popularetur, satis gnari, omnia in maius metu augente accipiebant: itaque primo terror pauorque, deinde mœstitia animos incessit: tantum fortunam mutasse, vt qui modo ipsi exercitum ante mœnia Romana habuissent, victores stratis tot hostium exercitibus, omnes Italiæ populos aut vi aut voluntate in deditionem accepissent: ij verso Marte, Africę populationes, & obsidionem Carthaginis visuri forent, nequaquam pari ad patienda ea robore, ac Romani fuissent. Illis Romanam plebem, illis Latium iuuentutem præbuisse, maiorem semper frequentioremq; pro tot cæsis exercitib. suboleſcentem: cæterum suam plebem imbellē in vrbe, imbellē in agris esse: mercede parari auxilia ex Afris, gente ad omnem auram spei mobili atq; infida. iam reges, Syphacem post colloquium cum Scipione alienatum, Masanissam aperta defectione infestissimum hostem. nihil vsquam spei, nihil auxilij esse. nec Magonem ex Gallia mouere tumultus quicquam, nec coniungere se Annibali: & Annibalē ipsum iam & fama senescere, B & viribus. In hæc deflenda prolapsos ab recenti nuncio animos rursus terror instans reuocauit ad consultandum, quonam modo obuiam præsentibus periculis iretur. Delectus raptim in vrbe agrisque haberi placet, mittere ad conducenda Afrorum auxilia, munire vrbem, frumentum conuehere, tela, arma parare, instruere naues, ac mittere ad Hipponem aduersus Romanam classem. Iam hæc agentibus nuncius tandem venit, Lælium, non Scipionem, copiasq; quantæ ad incursiones agrorum satis sint, transuectas, summam belli molem adhuc in Sicilia esse. Ita respiratum, mittique ad Syphacem legationes, alioſq; reguloſ firmandæ societatis causa cœptæ. Ad Philippum quoque missi, qui ducenta argenti talenta pollicerentur, vt in Siciliam aut Italiam trajceret. Missi & ad suos imperatores in Italiam, vt omni terrore Scipionem retinerent. ad Magonem non legati modo, sed XXV. naues longæ, sex millia peditum, octingenti equites, septem elephanti, ad hęc magna pecunia ad conducenda auxilia, quib. fretus propius vrbem Romam exercitum admoueret, coniungeretque se Annibali. Hæc Carthagine parabant agitabantque, cum ad Lælium prædas ingentes ex agro inermi ac nudo præsidijs agentem Masanissa fama Romanæ classis excitus, cum equitib. paucis venit. Is segniter rem agi à Scipione quæstus, quod non iam exercitum in Africā traiecisset, perculsis Carthaginiensib. C Syphace impedito finitimis bellis: quē certum haberet, si spaciū ad sua vt velit cōponenda detur, nihil syncera fide cum Romanis acturum. Hortaretur ac stimularet Scipionem ne cessaret: se quanquam regno pulsus esset, cum haud cōtemnendis copijs affuturum peditum equitumque, nec ipsi Lælio morandum in Africa esse. classem credere profectam à Carthagine, cum qua absente Scipione non satis tutum esset cōtrahi certamen. Ab hoc sermone dimisso Masanissa, Lælius postero die naues præda onustas ab Hippone soluit: reuectusq; in Siciliā, mandata Masanissæ Scipioni exposuit. Eisdem ferme diebus naues quæ ab Carthagine ad Magonē missæ erāt, inter Albingaunos, Ligures Genuamq; accesserunt. In ijs locis tum forte Magonē tenebat classem. qui legatorū auditis verbis, iubentium exercitus quā maximos comparare, extemplo Gallorum & Ligurum (namq; vtriusq; gentis ingens ibi multitudo erat) concilium habuit & missum se ad eos vindicandos in libertatem ait: &, vt ipsi cernant, mitti sibi ab domo præsidia: sed quantis viribus, quanto exercitu id bellum gereretur, in eorum potestate esse. duos exercitus Romanos, vnum in Gallia, alterū in Hetruria esse, satis scire: Sp. Lucretium secum M. Liuio iuncturum, multa millia ipsis etiā armanda esse, vt duobus ducibus, duobus exercitib. Romanis resistatur.

Galli

A Galli ſummam ad id ſuam voluntatem eſſe dicere: ſed cum vna caſtra Romana intra fines, altera in finitima terra Hetruria prope in conſpectu habeant, ſi palam fiat, auxilijs adiutum ab ſeſe Pœnum, extemplo infeſtos vtrinque exercitus in agrum ſuum incurſuros. ea ab Gallis deſideraret, quibus occulte adiuuari poſſet. Liguribus, quod procul agro vrbibuſque eorum caſtra Romana ſint, libera conſilia eſſe: illos armare iuuentutem, & capeſſere pro parte bellum æquum eſſe. Ligures haud abnuere. tempus modo duorum menſium petere ad delectus habendos. Interim Mago milites, Gallis dimiſſis, clam per agros eorum mercede conducere, commeatus quoque omnis generis occulte ad eũ à Gallicis populis mittebantur. M. Liuius exercitum volonum ex Hetruria in Galliam traducit: iunctuſque Lucretio, ſi ſe Mago ex Liguribus propius vrbem moueat, obuiam ire parat: ſi Pœnus ſub angulo Alpium quietus ſe contineat, & ipſe in eadem ſtatione circa Ariminum Italiæ præſidio futurus. Poſt reditũ ex Africa C. Lælij, & Scipione ſtimulato Maſaniſſæ adhortationibus, & militibus prædam ex hoſtium terra cernentibus tota claſſe efferti, accenſis ad traijciendum quamprimum, interuenit maiori minor cogitatio. Locros vrbem recipiendi, quę ſub defectionem Italię deſciuerat & ipſa ad Pœnos. ſpes autem affectandę eius rei ex minima re affulſit, quod latrocinijs magis quam iuſto
B bello in Brutijs gerebantur res, principio ab Numidis facto, & Brutijs non ſocietate magis Punica quam ſuopte ingenio promptis in eum morẽ. Poſtremo Romani quoque milites iam contagione quadam rapto gaudentes, quantum per duces licebat, excurſiones in hoſtium agros facere. Ab ijs egreſſi quidam vrbe Locrenſes circumuenti, Rhegiumque abſtracti fuerant. in eo captiuorum numero fabri quidam fuere, aſſueti forte apud Pœnos mercede opus in arce Lucrorũ facere. ij cogniti ab Locrẽſium principib. qui exulabant Rhegij pulſi ab auerſa factione, quæ Annibali Locros tradiderat: cum cætera percunctantibus (vt mos eſt ijs qui diu abſunt) quæ domi agerentur, expoſuiſſent: ſpem fecerunt, ſi redempti ac remiſſi forent, arcem ſe iis tradituros, ibi ſe habitare, fidemque ſibi rerum omnium inter Carthaginienſes eſſe. Itaque vt qui ſimul deſiderio patriæ agerentur, ſimul cupiditate inimicos vlciſcendi arderent, redẽptis extemplo ijs remiſſiſque, cum ordinem agendæ rei compoſuiſſent, ſignaque quæ procul edita obſeruarent: ipſi ad Scipionem Syracuſas profecti, apud quẽ pars exulum erat, referentes ibi promiſſa captiuorũ, cum ſpem ab effectu haud abhorrentem conſuli feciſſent: tribuni militum cum ijs M. Sergius & P. Matienus miſſi: iuſſique ab Rhegio tria millia militum Locros ducere, & Q. Pleminio prætori ſcriptum, vt rei agendæ adeſſet. Profecti ab Rhegio, ſcalas ad
C dictam altitudinem arcis fabricatas portantes, media ferme nocte ex eo loco vnde conuenerat, ſignum dedere proditoribus arcis. qui parati intentique, & ipſi ſcalas ad idipſum factas cum demiſiſſent, pluribuſque ſimul locis ſcandentes accepiſſent, priuſquam clamor oriretur, in vigiles Pœnorum, vt in nullo tali metu ſopitos, impetus eſt factus. quorum gemitus primo morientium exaudi-
tus, deinde ſubita conſternatio ex ſomno & tumultus. cum cauſa ignoraretur, poſtremo certior res, aliis excitantibus alios, iamque ad arma pro ſe quiſque vocabat. hoſtes in arce eſſe, & cædi vigiles, oppreſſique forent Romani, nequaquam numero pares, ni clamor ab iis qui extra arcem erant ſublatus, incertus vnde accidiſſet, omnia vana augente, nocturno tumultu, feciſſet. Itaque velut plena iam hoſtium arce territi Pœni, omiſſo certamine in alteram arcem (duæ ſunt haud multum inter ſe diſtantes) confugiunt. Oppidani vrbem habebant, victoribus præmium in medio poſitam. Ex arcibus duabus præliis quotidie leuibus certabatur. Q. Pleminius Romano, Amilcar Punico præſidio præerat: & accerſentes ex propinquis locis ſubſidia, copias augebant. Ipſe poſtremo venebat Annibal. nec ſuſtinuiſſent Romani, niſi Locrenſium multitudo exacerbata ſuperbia atque auaritia Pœnorum, ad Romanos inclinaſſet. Scipioni vt nunciatum eſt, in maiore diſcrimine Locris rem verti, ipſumque An-

nnibalem aduentare: ne præsidium etiam periclitaretur, haud facili inde re- A
ceptu,& ipse à Messana,L.Scipione fratre in præsidio ibi relicto,cum primum æstu fretum inclinatum est, naues mari secundo transmisit. Et Annibal à Buthroto amni (haud procul is ab vrbe Locris abest) nuncio præmisso, vt sui luce prima summa vi prælium cum Romanis ac Locrensibus consererent, dum ipse auersis omnibus in eum tumultum ab tergo vrbem incautam aggrederetur: vbi luce cœptam inuenit pugnam,ipse nec in arcem se includere, tuba locum arctum impediturus, voluit: neque scalas, quibus scanderent muros, attulerant. sarcinis in aceruum coniectis,cum haud procul muris ad terrorem hostium aciem ostendisset, cum equitibus Numidis circumequitabat vrbem. dum scalæ,quæque alia ad oppugnandum opus erant, parantur, ad visendum qua maxime parte aggrederetur,progressus ad murum,scorpione ictus, qui proximus eum forte steterat.territus inde tam periculoso casu,receptui canere cum iussisset,castra procul ab ictu teli communijt. Classis Romana à Messana Locros multa die superante accessit.expositi omnes nauibus: & ante occasum solis vrbem ingressi sunt.Postero die cœpta ex arce à Pœnis pugna.& Annibal iam scalis,alijsque omnibus ad oppugnationē paratis,subibat muros, cum repente in eum nihil minus quam tale quicquam timentem, patefacta porta erumpunt Romani.ad C C. improuidos cum inuasissent,occidunt. cæteros An- B
nibal,vt consulem adesse sensit in castra recipit: nuncioque misso ad eos qui in arce erant, vt sibimetipsis consulerent,nocte motis castris abijt. Et qui in arce erant,igni iniecto tectis quæ tenebant, vt is tumultus hostem moraretur, agmen suorum fugæ simili cursu ante noctem assecuti sunt.Scipio vt & arcem relictam ab hostibus,& vacua vidit castra, vocatos ad concionem Locrenses grauiter ob defectionem incusauit: de authoribus supplicium sumpsit, bonaq; eorum alterius factionis principibus ob egregiam fidem aduersus Romanos concessit,publice nec dare nec eripere se quicquam Locrensibus dixit. Romā mitterent legatos quam senatus æquum censuisset, eam fortunam habituros, illud satis scire,& si male de populo Romano meriti essēt, in meliore statu subiratis Romanis futuros, quam sub amicis Carthaginiensibus fuerint. Ipse Q. Pleminio legato,præsidioque quod arcem ceperat,ad tuendam vrbem relicto, cum quibus venerat copijs,Messanam traiecit Ita superbe crudeliterq; habiti Locrenses à Carthaginiensib. post defectionem ab Romanis fuerant,vt modicas iniurias non æquo modo animo pati,sed prope libenti videri possent. verū enimuero tantum Pleminius Amilcarem præsidij præfectum,tantum præsidiarij milites Romani Pœnos scelere atq; auaritia superauerunt,vt non armis, sed vitiis videretur certari. nihil omnium quæ inopi inuisas opes potentioris faci- C
unt, prætermissum in oppidanos est ab duce,aut à militibus,in corpora ipsorū, in liberos, in coniuges infandæ contumeliæ editæ. Iam auaritia ne sacrorum quidem spolatione abstinuit: nec alia modo templa violata, sed Proserpinæ etiam intacti omni ætate thesauri: præterquam quod à Pyrrho, qui cum magno piaculo sacrilegij sui manubias retulit, spoliati dicebantur. Ergo sicut ante regiæ naues laceratæ naufragijs nihil in terram integri, præter sacram pecuniam deæ, quam asportabant,extulerunt: tum quoque alio genere cladis eadem illa pecunia omnibus contactis ea violatione templi furorem obiecit: atque inter se ducem in ducem, militem in militem, rabie hostili vertit. Summæ rei Pleminius præerat: militum pars sub eo,quam ipse ab Rhegio abduxerat,pars sub tribunis erat. Rapto poculo argenteo ex oppidani domo Pleminij miles fugiens,sequentibus quorum erat,obuius forte Sergio & Matieno tribunis militum fuit. cui cum iussu tribunorum ademptum poculum esset, iurgium inde & clamor,pugna postremo orta inter Pleminij milites tribunorumque,vt suis quisq; opportunus aduenerat,multitudine simul ac tumultu crescente. Victi Pleminij milites, cum ad Pleminium cruorem & vulnera ostentantes non sine vociferatione atque indignatione concurrissent, probra in eum ipsum

iactata

A iactata in iurgijs referentes, accensus ira domo sese proripuit: vocatosque tribunos nudari ac virgas expediri iubet. Dum spoliandis ijs (repugnabant enim, militumque fidem implorabant) tempus teritur, repente frequentes milites feroces recenti victoria ex omnibus locis, velut aduersus hostes ad arma conclamatum esset, concurrerunt. & cum violata iam virgis corpora tribunorum vidissent, tum vero multo impotentiorem subito rabiem accensi, sine respectu non maiestatis modo, sed etiam humanitatis in legatum impetum, lictoribus prius indignum in modum mulctatis, faciunt. tum ipsum ab suis interceptum & seclusum hostiliter laceran:, & prope exanguem, naso auribusque mutilatis, relinquunt. His Messanam nunciatis, Scipio post paucos dies Locros hexeri aduectus, cum causam Pleminij & tribunorum audisset, Pleminio noxa liberato, relictoque in eiusdem loci præsidio, tribunis sontibus iudicatis, & in vincula coniectis, vt Romam ad senatum mitterentur, Messanam atque inde Syracusas redit. Pleminius impotens iræ, neglectam ab Scipione & nimis leuiter latam suam iniuriam ratus: nec quemquam æstimare alium eam litem posse, nisi qui atrocitatem eius patiendo sensisset, tribunos attrahi ad se iussit: laceratosque omnibus, quæ pati corpus vllum potest, supplicijs, interfecit: nec satiatus viuorum pœna, insepultos proiecit. Simili crudelitate & in Locrensium
B principes est vsus, quos ad conquerendas iniurias ad Scipionem profectos audiuit, & quæ antea per libidinem atque auaritiam fœda exempla in socios ediderat, tunc ab ira multiplicia edere: infamiæ atque inuidiæ non sibi modo, sed etiam imperatori esse. Iam comitiorum appetebat tempus, cum à P. Licinio Cos. literæ Romam allatæ sunt: se, exercitumq; suum graui morbo afflictari: nec subsisti potuisse, nisi eadem vis mali, aut grauior etiam in hostes ingruisset. itaque quoniam ipse venire ad comitia non posset, si ita Patribus videretur, se Q. Cæcilium Metellum dictatorem comitiorum causa dicturum, exercitum Q. Cæcilij dimitti è republica esse. nam neque vsum eius vllum in præsentia esse, cum Annibal iam in hyberna suos receperit: & tantam incessisse in ea castra vim morbi, vt nisi mature dimittantur, nemo omnium superfuturus videatur. Ea consuli à patribus facienda vt è republica fideq; sua duceret, permissa. Ciuitatem eo tempore repens religio inuaserat, inuento carmine in libris Sibyllinis, propter crebrius eo anno de cœlo lapidatum inspectis. Quandocunq; hostis alienigena terræ Italiæ bellum intulisset, eum pelli Italia vincique posse, si mater Idæa Pessinunte Romam aduecta esset. Id carmen ab decemuiris inuentum eo magis Patres mouit, quod & legati qui donum Delphos portauerant, referebant: & sacrificantibus ipsis Pythio Apollini, omnia læta exta fuisC se: & responsum oraculo editum maiorem multo victoriam, quam cuius ex spolijs dona portarent, adesse populo Romano. In eiusdem spei summam conferebant P. Scipionis velut præsagientem animum de fine belli, quod depoposcisset prouinciam Africam. Itaq; quo maturius faustis omnibus oraculisq; portendentis sese victoriæ compotes fierent, id cogitare, quæ ratio transportandæ Romã deæ esset. nullas dum in Asia socias ciuitates habebat populus Roman. tamen memores, Aesculapium quoq; ex Græcia quondam haud dum vllo fœdere sociata, valetudinis populi causa accersitũ: & iam cum Attalo rege propter commune aduersus Philippum bellum cœptam amicitiam esse, facturum eum quæ posset, populi Romani causa: legatos ad eum decernunt, M. Valerium Lævinum qui bis consul fuerat, ac res in Græcia gesserat, M. Cæcilium Metellũ prætorium, Sulpitium Galbam ædilitium, duos quæstorios, C. Tremelium Flaccum, & M. Valetium Falconem. His quinque naues quinqueremes, vt ex dignitate populi Romani adirent eas terras, ad quas concilianda maiestas nomini Romano esset, decernunt. Legati Asiam petentes, protinus Delphos cum excendissent, oraculum adierunt, consulentes, ad quod negotium domo missi essent, perficiendi eius quam sibi spem populoq; Romano portenderet. Responsum esse ferunt, per Attalum regem compotes eius fore, quod peterent. cum

V.C. Romam deam deuexiſſent, tum curarent, vt eam qui vir optimus Romæ eſſet, hoſpitio acciperet. Pergamum ad regem venerunt. Is legatos comiter acceptos Peſſinuntem in Phrygiam deduxit: ſacrumque iis lapidem, quem matrem deûm incolæ eſſe dicebant, tradidit, ac deportare Romam iuſſit. Remiſſus ab legatis M. Valerius Falco nunciauit deam apportari, quærendum virum optimum in ciuitate eſſe, qui eam rite hoſpitio acciperet. Q. Cæcilius Metellus dictator ab conſule in Brutijs comitiorum cauſâ dictus, exercituſque eius dimiſſus, magiſter equitum L. Veturius Philo. Comitia per dictatorem habita. Con-
550. ſules facti M. Cornelius Cethegus. P. Sempronius Tuditanus abſens, cum prouinciam Græciam haberet. Prætores inde creati, T. Claudius Nero, M. Martius Ralla. L. Scribonius Libo, M. Pomponius Matho. Comitijs perfectis dictator ſeſe magiſtratu abdicauit. Ludi Romani ter, plebeij ſepties inſtaurati. Curules erant ædiles Cn. & L. Cornelij Lentuli. Lucius Hiſpaniam prouinciam habebat. abſens creatus, abſens eum honorem geſſit. T. Claudius Aſellus, & M. Iunius Pennus plebeij ædiles fuerunt. Aedem Virtutis eo anno ad portam Capenam M. Marcellus dedicauit, ſeptimodecimo anno poſtquam à patre eius primo conſulatu vota in Gallia ad Claſtidium fuerat. Et flamen Martialis eo anno eſt mortuus, M. Aemylius Regillus. Neglectæ eo biennio res in Græcia erât. Itaque Philippus Aetolos deſertos ab Romanis, cui vni fidebant auxilio, quibus voluit conditionibus ad petendam & paciſcendam ſubegit pacem. quod niſi omni vi perficere maturaſſet, bellantem eum cum Aetolis P. Sempronius procunſul, ſucceſſor imperij miſſus Sulpitio cum decem millibus peditum, & mille equitibus, & triginti quinque roſtratis nauibus, haud paruum momentum ad opem ferendam ſocijs, oppreſſiſſet. Vixdum pace facta nuncius regi venit, Romanos Dyrrachium, veniſſe: Parthinosque & propinquas alias gentes motas eſſe ad ſpem nouandi res: Dimallumque oppugnari. eo ſe auerterant Romani ab Aetolorum, quo miſſi erant, auxilio: irati, quod ſine authoritate ſua aduerſus fœdus cum rege pacem feciſſent. Ea cum audiſſet Philippus, ne qui motus maior in finitimis gentibus populiſque oriretur, magnis itineribus Apolloniam contendit, quo Sempronius ſe receperat, miſſo Lectorio legato cum parte copiarum & X V. nauibus in Aetoliam ad viſendas res pacemq;, ſi poſſet, turbandam. Philippus agros Apolloniatum vaſtauit, & ad vrbem admotis copijs, poteſtatem pugnæ Romano fecit. quem poſteaquam quietum muros tantummodo tueri vidit: nec ſatis fidens viribus vt vrbem oppugnaret, & cũ Romanis quoq; ſicut cũ Aetolis, cupiens pacem, ſi poſſet: ſin minus, inducias facere, nihil vltra irritatis nouo certamine odijs, in regnum ſe recepit. Per idem tempus tædio diutini belli Epirotæ, tentata prius Romanorum voluntate, legatos de pace communi ad Philippum miſere, ſatis confidere conuenturam eam affirmantes, ſi ad colloquium cum P. Sempronio imperatore Romano veniſſet. Facile impetratum (neque enim ne ipſius quidem regis abhorrebat animus) vt in Epirum tranſiret. Phœnice vrbs eſt Epiri, ibi prius collocutus rex cum Eropo, & Darda, & Philippo Epirotarum prætoribus, poſtea cum P. Sempronio congreditur. Affuit colloquio & Aminander Athamanum rex, & magiſtratus alij Epirotarum & Acarnanum. Primus Philippus prætor verba fecit, & petiit ſimul ab rege & ab imperatore Roma. vt finem belli facerent, darentq; eam Epirotis veniam. P. Sempronius conditiones pacis dixit, vt Parthini & Dimallum, & Bargulum, & Eugenium Romanorum eſſent. Atinranas miſſis Romam legatis ab ſenatu impetraſſe, vt Macedoni accederent. In eas conditiones cum pax cõueniſſet, ab rege fœderi aſſcripti, Pruſias Bithyniæ rex, Achæi, Bœoti, Theſſali, Acarnanes, Epirotæ: ab Romanis, Illienſes, Attalus rex, Pleuratus, Nabis Lacedæmoniorum tyrannus, Elei, Meſſenij, Athenienſes. Hæc conſcripta conſignataq; ſunt, & in duos menſes induciæ factæ, donec Romã mitterentur legati, vt populus in has conditiones pacẽ iuberet. Iuſſeruntq; omnes tribus, quia verſo in Africam bello omnibus aliis in præſentia leuari bellis volebant.

A bant. P.Sempronius pace facta ad consulatum Romam decessit. M.Cornelio, P.Sempronio consulibus (quintusdecimus is annus Punici belli erat) prouinciæ, Cornelio Hetruria cum vetere exercitu, Sempronio Brutij, vt nouas scriberet legiones, decretæ. Prætoribus, M.Martio vrbana, L.Scribonio Liboni peregrina,& eidem Gallia, M.Pomponio Mathoni Sicilia, T.Claudio Neroni Sardinia euenit.P.Scipioni cum eo exercitu,cumq; ea classe quã habebat,prorogatũ in annũ imperiũ est. Item P.Licinio, vt Brutios cum duabus legionibus obtineret,quoad eũ in prouincia cum imperio morari cõsuli è republica visum esset.Et M.Liuio,& Sp.Lucretio cũ binis legionibus, quibus aduersus Magonẽ Galliæ præsidio fuissent, prorogatum imperium est. Et Cn. Octauio, vt cum Sardiniam legionemque T. Claudio tradidisset, ipse nauibus longis X L. maritimam oram, quibus finibus senatus censuisset, tutaretur. M. Pomponio prætori in Sicilia Cannensis exercitus duæ legiones decretæ. T. Quintius Tarentum,C.Hostilius Tubulus Capuam, proprætores, sicut priore anno, cum vetere vterque præsidio obtinerent. De Hispaniæ imperio,quos in eam prouinciam duos consules mitti placeret, latum ad populum est. Omnes tribus eosdem L.Cornelium Lentulum,& L.Manlium Acidinum proconsules,sicut priore anno tenuissent,obtinere eas prouincias iusserunt. Consules delectum habere instituerunt, & ad nouas scribendas in Brutio legiones,& cæterorum (ita enim iussi ab senatu erant) exercituum supplementum. Quanquam nondum aperte Africa prouincia decreta erat, occultantibus id credo patribus,ne præscirent Carthaginienses: tamen in eam spem erecta ciuitas erat, in Africa eo anno debellatum iri, finemq; bello Punico adesse. Impleuerat ea res superstitione animos: proniq; & ad nuncianda & ad credenda prodigia erant.ea plura vulgabantur: duos soles visos: & nocte interluxisse: & facem Setiæ abortu solis in occidentem porrigi visam. Tarracinæ portam, Anagniæ & portam, & multis locis murum de cœlo tactum.in æde Iunonis Sospitæ Lanuuij cum horrendo fragore strepitum editum.eorum procurandorum causa diem vnum supplicatio fuit: & nouendiale sacrum,quod de cœlo lapidatum esset,factum. Eo accessit consultatio de matre Idæa accipienda. quam præterquam quod M. Valerius vnus ex legatis regressus, actutum in Italia fore nunciauerat, recens nuncius aderat, Tarracinæ iam esse. Haud paruæ rei iudicium senatum tenebat,qui vir optimus in ciuitate esset veram certe victoriam eius rei sibi quisq; mallet, quam vlla imperia, honoresve suffragio seu patrum seu plebis delatos. P.Scipionem Cn.filium, eius qui in Hispania ceciderat, adolescentem nõdum quæstorium,iudicauerunt in tota ciuitate virum optimum esse. Id quibus virtutibus inducti ita iudicauerint, sicut proditum memoriæ à primis temporum illorum scriptoribus, libens posteris tradiderim: ita meas opiniones, coniectando rem vetustate obrutam, non interponam. P. Cornelius cum omnibus matronis Ostiam obuiam ire deæ iussus: isque eam de naue acciperet, & in terram elatam traderet ferendam matronis. Postquam nauis ad ostium amnis Tyberini accessisset, sicut erat iussus, in salum naue euectus, ab sacerdotibus deam accepit, extulitque in terram,Matronæ primores ciuitatis,inter quas vnius Claudiæ Quintiæ insigne est nomen,accepere: cui dubia (vt traditur)ante fama, clariorem ad posteros tam religioso ministerio pudicitiam fecit. Eæ per manus succedentes deinceps aliæ alijs,omni effusa ciuitate obuiam,thuribulis ante ianuas positis,qua præferebatur: atque accenso thure, precantibus vt volens propitiaque vrbem Romam iniret, in ædem Victoriæ, quæ est in palatio, pertulere deam pridie Idus Aprilis: isque dies festus fuit. populus frequens dona deæ in palatium tulit,lectisterniumq;, & ludi fuere.Magalesia appellata.Cum de supplemento legionũ quę in prouincijs erãt, ageretur,tempus esse à quibusdã senatoribus subiectũ est,quæ dubijs in rebus vtcunque tolerata essent,ea dempto iam tandẽ deũm benignitate metu,nõ vltra pati.Erectis expectatione patribus subiecerunt colonias Latinas duodecim, quę Q.Fabio,&

B

C

Q. Fuluio conſulib. abnuiſſent milites dare, eas annum iam ferme ſextum vacationem militiæ, quaſi honoris & beneficij cauſa habere: cum interim boni obedientesq; ſocij pro fide atq; obſequio imperij Romani, continuis omnium annorum delectibus exhauſti eſſent. Sub hanc vocem non memoria magis patrib. renouata rei prope iam obliteratæ, quam ira irritata eſt. Ita nihil prius referre conſules paſſi, decreuerunt, vt cõſules magiſtratus, denosq; principes Nepete, Sutrio, Ardea, Calibus, Alba, Carſeolis, Sora, Sueſſa, Setia, Circeis, Narnia, Interamna (eæ namq; colonię in ea cauſa erant) Romã excirent: ijs imperarent, quantum quæq; earum coloniarum militum plurimũ dediſſet populo Romano, ex quo hoſtes in Italia eſſent, duplicatum eius ſummæ numerum peditũ daret, & equites centenos vicenos. ſi qua eum numerũ equitum explere non poſſet, pro equite vno tres pedites liceret dare. pedites equitesq; quã locupletiſſimi legerentur, mitterenturq; vbicunq; extra Italiam ſupplemento opus eſſet. ſi qui ex ijs recuſarent, retineri eius coloniæ magiſtratus legatosq; placere: neq; ſi poſtularent, ſenatum dari priuſquam imperata feciſſent. ſtipendiũ præterea ijs colonijs tria millia æris, aſſes ſingulos imperari, exigiq; quotannis: cenſumque in ijs colonijs agi ex formula ab Romanis cenſoribus data. dari autẽ placere eandem quam populo Romano: deferriq; Romam ab iuratis cenſoribus coloniarum, priuſquam magiſtratu abirent. Ex hoc ſenatuſconſulto accitis Romam magiſtratibus primoribusq; earũ coloniarum, conſules cũ milites ſtipendiumque imperaſſent, alij alijs magis recuſare ac reclamare negare tantũ militum effici poſſe: vix, ſi ſimplũ ex formula imperetur, enixuros. orare, atq; obſecrare, vt ſibi ſenatũ adire ac deprecari liceret: nihil ſe, quare perire merito deberent, admiſiſſe: ſed ſi pereundum etiam foret, neq; ſuum delictum, neq; iram populi Romani, vt plus militum darent quam haberent, poſſe efficere. Conſules obſtinati manere legatos Romæ iubent, magiſtratus ire domos ad delectus habendos: niſi ſumma militum quę imperata eſſet, Romam adducta, neminem ijs ſenatum daturum. Ita præciſa ſpe ſenatum adeundi deprecandiq;, delectus in ijs duodecim colonijs, per lõgam vacationem numero iuniorum auctо, haud difficulter eſt præfectus. Altera itidem res, prope æque longo neglecta ſilentio, relata à M. Valerio Læuino eſt, qui priuatis collatas pecunias ſe ac M. Claudio conſule, reddi tandem æquum eſſe dixit. nec mirari quenquam debere, in publica obligata fide ſuam præcipuam curam eſſe. nam præterquam quod aliquid proprie ad conſulem eius anni, quo collatæ pecuniæ eſſent, pertineret, etiam ſe authorem ita conferendi fuiſſe inopi ærario, nec plebe ad tributum ſufficiente. Grata ea patribus admonitio fuit. iuſſiſque referre conſulibus, decreuerunt, vt tribus penſionibus ea pecunia ſolueretur: primam prẽſentem ij qui tum eſſent, duas tertij, & quinti conſules numerarent. Omnes deinde alias curas vna occupauit, poſtquam Locrenſium clades, quæ ignotæ ad eam diem fuerant, legatorum aduentu vulgatæ ſunt. nec tam Q. Pleminij ſcelus, quam Scipionis in eo aut ambitio aut negligentia iras hominum irritauit. Decem legati Locrenſium obſiti ſqualore & ſordibus, in comitio ſedentibus conſulibus, velamenta ſupplicum, ramos oleæ (vt Græcis mos eſt) porrigentes, ante tribunal cum flebili vociferatione humi procubuerunt. Quærentibus conſulibus, Locrenſes ſe dixerunt eſſe, ea paſſos à Q. Pleminio legato Romaniſq; militibus, quæ pati ne Carthaginienſes quidem velit populus Romanus. orare, vt ſibi Patres adeundi, deplorandique ærumnas ſuas poteſtatem facerent. Senatu dato, » maximus natu ex ijs: Scio, inquit, quanti æſtimentur noſtræ apud vos querelæ » Patres conſcripti, plurimum in eo momenti eſſe, ſi probe ſciatis, & quomodo » proditi Locri Annibali ſint, & quomodo pulſo Annibalis præſidio, reſtituti in » ditionem veſtram. quippe ſi & culpa defectionis procul à publico conſilio abſit, & reditum in veſtram ditionem appareat non voluntate ſolum, ſed ope etiã » ac virtute noſtra, magis indignemini bonis ac fidelibus ſocijs tam atroces atq; » indignas iniurias ab legato veſtro militibuſq; fieri. Sed ego cauſam vtriuſq; defectionis

A fectionis noſtrę in aliud tempus differendam arbitror eſſe,duarum rerum gra- "
tia: vnius,vt coram P.Scipione, qui Locros recepit, quiq; omnium nobis recte "
perperamq; factorum eſt teſtis,agatur: alterius, quod qualeſcunq; ſumus, ta- "
men hęc quę paſſi ſumus,pati nō debuimus.Nō poſſumus diſſimulare P.C.nos, "
cum pręſidiū Punicum in arce noſtra haberemus,multa fœda,indigna & ā prę- "
fecto pręſidij Amilcare,& ab Numidis Afriſq; paſſos eſſe:ſed quid illa ſunt col- "
lata cum ijs quę hodie patimur? Cum bona venia quęſo audiatis P.C.id,quod "
inuitus eloquar. In diſcrimine eſt nunc humanum omne genus, vtrum vos, an "
Carthaginienſes principes orbis terrarū videat. ſed ſi ex ijs quę Locrenſes aut "
ab illis paſſi ſumus,aut à veſtro præſidio, nunc cum maxime patimur, æſtiman- "
dum Romanum ac Punicum imperium ſit,nemo non illos ſibi quam vos domi- "
nos præoptet.Et tamen videte quemadmodum Locrenſes in vos animati ſint. "
Cum à Carthaginienſibus iniurias multo minores acciperemus, ad veſtrū im- "
peratorem confugimus: cum à veſtro pręſidio pluſquā hoſtilia patiamur,nuſ- "
quam alio,quā ad vos querelas detulimus. Aut vos reſpicietis perditas res no- "
ſtras P.C.aut ne ab dijs quidē immortalibus quod precemur,quicquā ſupereſt. "
Q.Pleminius legatus miſſus eſt cum præſidio ad recuperandos à Carthagini- "
enſib.Locros,& cum eodem ibi relictus eſt præſidio. in hoc legato veſtro(dant "
B enim animum ad loquendum libere vltimę miſerię)nec hominis quicquam eſt "
P.C.pręter figuram & ſpeciem,neque Romani ciuis præter habitum & ſonum "
Latinæ linguæ. peſtis ac belua immanis, qualem fretum quondam, quo ab Si- "
cilia diuidimur, ad perniciem nauigantium circumſediſſe fabulæ ferunt. Ac ſi "
ſcelus, libidinem & auaritiam ſolus ipſe exercere in ſocios veſtros ſatis habe- "
ret,vnam profundam quidem voraginem tamen patientia noſtra expleremus. "
nunc omnes centuriones militeſq; veſtros (adeo in promiſcuo licentiam atq; "
improbitatem eſſe voluit)Pleminios fecit: omnes rapiunt, ſpoliant,verberāt, "
vulnerant,occidunt,conſtuprant matronas,virgines,ingenuos raptos ex com- "
plexu parentum.quotidie capitur vrbs noſtra, quotidie diripitur, dies nocteſ- "
que omnia paſſim mulierum puerorumque qui rapiuntur atque aſportantur, "
ploratibus ſonant.Miretur qui neſciat,quomodo aut nos ad patiendum ſuffi- "
ciamus: aut illos qui faciunt, nondum tantarum iniuriarum ſacietas ceperit. "
Neque ego exequi poſſum, nec vobis operæ eſt audire ſingula quæ paſſi ſu- "
mus.communiter omnia complectar.Nego domum vllam Locris, nego quen- "
quam hominem expertem iniurię eſſe: nego vllum genus ſceleris,libidinis, a- "
uaritiæ ſupereſſe,quod in vllo qui pati potuerit,prætermiſſum ſit.Vix ratio iniri "
poteſt,vter caſus ciuitatis ſit deteſtabilior: cum hoſtes bello vrbem ceperē,an "
C cum exitiabilis tyrannus vi atq; armis oppreſſit.omnia quę captę vrbes patiū- "
tur, paſſi ſumus,& nunc cum maxime patimur,P.C.omnia quæ crudeliſſimi at- "
que importuniſſimi tyranni ſcelera in oppreſſos ciues edunt,Pleminius in nos, "
liberoſque noſtros & coniuges edidit. Vnum eſt, de quo nominatim & nos "
quæri religio infixa animis cogat: & vos audire, & exoluere rempub. veſtram "
religione, ſi ita vobis videbitur, velimus P.C.Vidimus enim cum quanta cere- "
monia non veſtros ſolum colatis deos, ſed etiam externos accipiatis. Fanum "
eſt apud nos Proſerpinæ, de cuius ſanctitate templi credo aliquam famam ad "
vos peruenisſe Pyrrhi bello : qui cum ex Sicilia rediens Locros claſſe præter- "
ueheretur, inter alia fœda, quæ propter fidem noſtram erga vos in ciuitatem "
noſtram facinora edidit, theſauros quoque Proſerpinæ intactos ad eam diem "
ſpoliauit: atque ita pecunia in naues impoſita, ipſe terra eſt profectus. Quid "
ergo euenit P. C? claſſis poſtero die fœdiſſima tempeſtate lacerata: omneſq; "
naues quæ ſacram pecuniam habebant,in littora noſtra iectę ſunt.qua tanta "
clade edoctus tandem deos eſſe ſuperbiſſimus rex, pecuniam omnem inqui- "
ſitam in theſauros Proſerpinæ referri iuſſit. nec tamen illi vnquam poſtea pro- "
ſpere quicquā euenit: pulſuſque Italia,ignobili atq; inhoneſta morte remere "
nocte ingreſſus Argos occubuit. Hęc cum audiſſet legatus veſter, tribunique "

militum,

» militum,& mille alia,quæ non augendæ religionis causa,sed præsentis deæ nu- A
» mine sæpe comperta nobis maioribusque nostris,referebantur: ausi sunt nihi-
» lominus sacrilegas admouere manus, intactis illis thesauris: & nefanda præda
» seipsos ac domos contaminare suas,& milites vestros.quibus per vos fidemque
» vestram P.C.priusquam eorum scelus expietis, neque in Italia,neque in Africa
» quicquam rei gesseritis : ne quod piaculi commiserunt: non suo solum san-
» guine,sed etiam publica clade luant. Quanquam ne nunc quidem P.C. aut in
» ducibus,aut in militibus vestris cessat ira deę.aliquoties iam inter se signis col-
» latis concurrerunt. dux alterius partis Pleminius, alterius duo tribuni militum
» erant. non acrius cum Carthaginiensibus, quam ipsi inter se ferro dimicaue-
» runt: præbuissentque occasionem furore suo Locros recipiendi Annibali, ni
» accitus à nobis Scipio interuenisset. At hercule milites contactos sacrilegio
» furor agitat, in ducibus ipsis puniendis nullum deæ numen apparuit : imo ibi
» præsens maxime fuit. virgis cæsi tribuni ab legato sunt.legatus deinde insidijs
» tribunorum interceptus, præterquā quod toto corpore laceratus, naso quoq;
» auribusque decisis,exanguis est relictus.deinde legatus ex vulneribus,tribunos
» militum in vincula coniectos, dein verberatos, seruilibusque omnibus supplici-
» jis cruciatos occidit: mortuos deinde prohibuit sepeliri. Has dea pœnas à
» templi sui spoliatoribus habet : nec ante desinet omnibus eos agitare furijs, B
» quam reposita sacra pecunia in thesauris fuerit. Maiores quondam nostri
» graui Crotoniensium bello, quia extra vrbem templum est, transferre in vr-
» bem eam pecuniam voluerunt. nocte audita ex delubro vox est, abstinerent
» manus, deam sua templa defensuram, quia mouendi inde thesauros incussa
» erat religio, muro circundare templum voluerunt, ad aliquantum iam altitu-
» dinis excitata erant mœnia, cum subito collapsa ruina sunt. Sed & nunc,
» & sæpe alias dea suam sedem, suumque templum aut tutata est, aut à vio-
» latoribus grauia piacula exegit. nostras iniurias nec potest, nec possit
» alius vlcisci, quam vos P.C.ad vos, vestramq; fidem supplices confugimus. ni-
» hil nostra interest,vtrum sub illo legato,sub illo præsidio Locros esse sinatis,an
» irato Annibali & Pœnis ad supplicium dedatis. Non postulamus vt extemplo
» nobis,vt de absente,vt indicta causa credatis.veniat,coram ipse audiat,ipse di-
» luat. si quicquam sceleris, quod homo in homines edere potest,in nos præter-
» misit,non recusamus, quin & nos omnia eadem iterum,si pati possumus,patia-
» mur,& ille omni diuino humanoq; liberetur scelere. Hæc cum ab legatis dicta
» essent,quæsissetq; ab ijs Q. Fabius, detulissentne eas querelas ad P. Scipionē:
respondérunt,missos legatos esse,sed eum belli apparatu occupatum esse: & in
Africam aut iam traiecisse, aut intra paucos dies traiecturum. & legati gratia C
quanta esset apud imperatorem,expertos esse: cum inter eum & tribunos cog-
nita causa,tribunos in vincula coniecerit : legatum æque sontem,aut magis et-
iam in ea potestate reliquerit. Iussis excedere è templo legatis,non Pleminius
modo,sed etiam Scipio principum orationibus lacerari,ante omnes Q.Fabius
natum ad corrumpendam disciplinam militarē arguere. sic & in Hispania plus
prope per seditionem militum, quam bello amissum, externo & regio more &
indulgere licentiæ militum, & sæuire in eos. Sententiam deinde trucem orati-
oni adiecit : Pleminium legatum vinctum Romam deportari placere,& ex vin-
culis causam dicere : ac si vera forent, quæ Locrenses quererentur, in carcere
necari,bonaq; eius publicari.P.Scipionem,quod de prouincia decesserit inius-
su senatus, reuocari: agique cum tribunis plebis, vt de imperio eius abrogan-
do ferrent ad populum. Locrensibus coram senatum respondere : quas iniu-
rias sibi factas quererentur, neque senatum neque populum Romanum factas
velle. viros bonos, sociosq; & amicos eos appellari. liberos,coniuges,quæque
alia erepta essent, restitui. pecuniam, quanta ex thesauris Proserpinæ sublata
esset,conquiri: duplamque pecuniam in thesauris reponi : & sacrum piaculare
fieri : ita vt prius ad collegium pontificum referretur,quod sacri thesauri moti,

aperti,

A aperti,violatiq; essent,quæ piacula quibus dijs,quibus hostijs fieri placeret.mi-
lites qui Locris essent,omnes in Siciliam transportari: quatuor cohortes soci-
orum Latini nominis in præsidium Locros adduci. Perrogari eo die sententiæ
accensis studijs pro Scipione & aduersus Scipionem, non potuere. Præter Ple-
minij facinus, Locrensiumq; cladem, ipsius etiam imperatoris non Romanus
modo, sed ne militaris quidem cultus iactabatur, cum pallio crepidisq; inam-
bulare in gymnasio,libellis etiam palestræq; operam dare: æque segniter mol-
literque cohortem totam Syracusarum amœnitate frui: Carthaginem atque
Annibalem excidisse de memoria: exercitum omnem licentia corruptum,
qualis Sucrone in Hispania fuerit, qualis nunc Locris, socijs magis quam hosti
metuendus. Hæc quanquam partim vera,partim mista,eoq; similia veris iacta-
bantur, vicit tamen Q.Metelli sententia: qui de cæteris Maximo assensus, de
Scipionis causa dissensit. Qui enim conuenire, quem modo ciuitas iuuenē ad-
modum, vnum recuperandæ Hispaniæ delegerit ducem, quem recepta ab ho-
stibus Hispania ad imponendum Punico bello finem creauerit consulem, spe
destinauerit Annibalem ex Italia retracturum, Africam subacturum: eum re-
pente,tanquam Q.Pleminium,indicta causa prope damnatū ex prouincia re-
uocari? cum ea quę in se nefarie facta Locrenses quererentur,ne præsente qui-
B dem Scipione facta dicerent: neq; aliud quam patientia,aut pudor,quod lega-
to pepercisset,insimulari possit? sibi placere M.Pomponium prætorem,cui Si-
cilia prouincia sorte euenisset, triduo proximo in prouinciam proficisci: con-
sules decem legatos,quos ijs videretur, ex senatu legere, quos cū prętore mit-
terent,& duos tribunos plebis,atq; ædilem.cum eo consilio prætorem cognos-
cere, si ea quæ Locrenses facta quererentur,iussu aut voluntate Pub. Scipionis
facta essent,vt eum de prouincia decedere iuberent: si Pub.Scipio iam in Afri-
cam traiecisset, tribuni plebis, atque ædilis cum duobus legatis, quos maxime
prætor idoneos censuisset, in Africam proficiscerentur: tribuni atq; ædilis,qui
reducerent indè Scipionem: legati qui exercitui præessent, donec nouus im-
perator ad eum exercitum veniisset.sin M.Pomponius, & decem legati compe-
tissent,neque iussu neque voluntate Pub.Scipionis ea facta esse, vt in exercitu
Scipio maneret,bellumq; vt proposuisset,gereret. Hoc facto S.C.cum tribunis
plebis actum est,aut compararent inter se,aut sorte legerent,qui duo cum prę-
tore ac legatis irent. Ad collegium pontificum relatum de expiandis,quæ Lo-
cris in templo Proserpinæ tacta, violata, elataque inde essent. Tribuni plebis
cum prætore & decem legatis profecti, M.Claudius Marcellus, & M.Cincius
Alimentius,ijsq; ędilis plebis datus est:quem,si aut in Sicilia prætoris dicto au-
C diens non esset Scipio, aut iam in Africam traiecisset, comprehendere tribuni
iuberent,ac iure sacrosanctæ potestatis reducerent. Prius Locros ire quā Mes-
sanam,consilium erat. Cæterum duplex fama est,quod ad Pleminium attinet.
alij: auditis quæ Romæ acta essent,in exiliū Neapolim euntem,forte in Q.Me-
tellum vnum ex legatis incidisse,& ab eo Rhegiū vi retractum:alij,ab ipso Sci-
pione legatum cum triginta nobilissimis equitum missum, qui Q.Pleminium in
catenas,& cū eo seditionis prineipes conijcerent.Ij omnes,seu ante Scipionis,
seu cum prętoris iussu traditi in custodiā Rheginis sunt.Prætor legatiq; Locros
profecti,primam sicuti mandatū erat,religionis curam habuere. omnem enim
sacram pecuniam, quæq; apud Pleminium, quæq; apud milites erat,conquisi-
tam,cum ea quam ipsi secum attulerant,in thesauris reposuerunt,ac piaculare
sacrum fecerunt. Tum vocatos in concionem milites,prætor signa extra vrbē
efferre iubet: castraque in campo locat,cum graui edicto, si quis miles aut in
vrbe restitisset,aut secum extulisset,quod suum non esset: Locrensibus se per-
mittere,vt quod suum quisq; cognosceret,prehenderet: si quid non compare-
ret,repeteret.ante omnia corpora placere sine mora Locrensibus restitui:non
leui defuncturum pœna,qui non restituisset.Locrensium deinde concionē ha-
buit,atq; ijs libertatem,legesq; suas populum Romanum senatumq; restituere
dixit.

dixit.ſi qui Pleminium, aliumve quem accuſare vellet Rhegium ſe ſequeretur. A
ſi de P.Scipione publice queri vellem,ea quę Locris nefarie in deos hominęſ-
que facta eſſent, iuſſu aut voluntate P.Scipionis facta eſſe, legatos mitterent
Meſſanam.ibi ſe cum conſilio cogniturum.Locrenſes prætori legatisque,& ſe-
natui ac populo Romano gratias egere: ſe ad Pleminium accuſandum iturоſ.
Scipionem, quanquam parum iniurijs ciuitatis ſuæ doluerit, eum eſſe virum,
quem amicum ſibi quam inimicum malint eſſe.pro certo ſe habere,neque iuſ-
ſu neque voluntate P.Scipionis tot iam nefanda commiſſa : ſed aut Pleminio
nimium,aut ſibi parum creditum,natura inſitum quibuſdam eſſe,vt magis pec-
cari nolint, quam ſatis animi ad vindicanda peccata habeant. Et prætori &
conſilio haud mediocre onus demptum erat de Scipione cognoſcendi.Plemi-
nium & ad duos & triginta homines cum eo damnauerunt, atque in catenis
Romam miſerunt. ipſi ad Scipionem profecti ſunt. vt ea quoque, quę vulgata
ſermonibus erant,de cultu ac deſidia imperatoris, ſolutaque militiæ diſcipli-
na,comperta oculis perferrent Romam. Venientibus ijs Syracuſas, Scipio res
non verba ad purgandum ſe parauit: exercitumq; omnem eo conuenire,claſ-
ſem expediri iuſſit, tanquam dimicandum eo die terra mariq; cum Carthagi-
nienſibus eſſet. Quo die venerunt, hoſpitio comiter accepti.poſtero die ter-
reſtrem naualemq; exercitus non inſtructos modo,ſed hos decurrentes, claſ B
ſem in portu ſimulacrum,& ipſam edentem naualis pugnæ oſtendit: tum circa
armamentaria & horrea aliumq; belli apparatum viſendum,prætor,legatique
ducti: tantaq; admiratio ſingularum vniuerſarumq; rerum incuſſa,vt ſatis cre-
derent,aut illo duce atq; exercitu vinci Carthaginienſem populum, aut nullo
alio poſſe: iuberentque,quod dij bene verterent, traijceret, & ſpei conceptæ,
quo die illum omnes centuriæ priorem conſulem dixiſſent,primo quoq; tem-
pore compotem populum Romanum faceret,adeoq; lętis inde animis profec-
ti ſunt,tanquam victoriã, non belli magnificum apparatum nunciaturi Romã
eſſent. Pleminius, quiq; in eadem cauſa erant, poſtquam Romam eſt ventum,
extemplo in carcerem cõditi.ac primo producti ad populum ab tribunis apud
præoccupatos Locrenſium clade animos, nullum miſericordię locum habue-
runt.poſtea cum ſępius producerentur,iam ſeneſcente inuidia,molliebatur ira:
& ipſa deformitas Pleminij, memoriaq; abſentis Scipionis fauorẽ ad vulgum
conciliabat.mortuus tamen prius in vinculis eſt quam iudicium de eo perfice-
retur. Hunc Pleminium Clodius Licinius in libro tertio rerum Romanarũ re-
fert ludis votiuis, quos Romę Africanus iterum conſul faciebat,conatum per
quoſdam quos pręcio corruperat,aliquot locis vrbem incendere,vt frangendi
carceris fugiendiq; haberet occaſionem.patefacto dein ſcelere,delegatum in C
Tullianum ex S.C.De Scipione nuſquã niſi in ſenatu actum,vbi omnes legatiq;
& tribuni claſſem,exercitum,ducemq; verbis extollentes, effecerunt,vt ſena-
tus cenſeret primo quoq; tempore in Africam traijciendũ:Scipioniq; permit-
teretur,vt ex ijs exercitib.qui in Sicilia eſſent,ipſe eligeret quos in Africã ſecũ
traiiceret,quos prouinciæ relinqueret præſidio. Dum hæc apud Romanos ge-
runtur,Carthaginienſes quoque cum ſpeculis per promontoria omnia poſitis,
percunctantes pauenteſq; ad ſingulos nuncios ſolicitã hyemen egiſſent: haud
paruum & ipſi tuendę Africę momentum adiecerunt ſocietatẽ Syphacis regis,
cuius maxime fiducia traiecturum in Africã Romanum crediderunt. Erat Aſ-
drubali Giſgonis filio non hoſpitium modo cum rege, de quo ante dictum eſt,
cum ex Hiſpania forte in idem tempus Scipio atq; Aſdrubal conuenerunt: ſed
mentio quoq; inchoatæ affinitatis,vt rex duceret filiã Aſdrubalis.Ad eam rem
cõfirmandam,tempuſq; nuptijs ſtatuendum(iam enim nubilis erat virgo) pro-
fectus Aſdrubal,vt accenſum cupiditate (vt ſunt ante omnes barbaros Numi-
dæ effuſi in Venerem)ſenſit, virginem ab Carthagine accerſit, maturatq; nup-
tias:& inter aliam gratulationem,vt publicum quoq; fœdus priuato adiceretur,ſocietas inter populum Carthagenienſem regemq;,data vltro citroq; fide,

eoſdem

A eosdem amicos inimicosque habituros, iureiurando affirmatur. Cæterum Asdrubal memor & cum Scipione initæ regi societatis, & quam vana & mutabilia barbarorum ingenia essent: veritus, ne si traijceret in Africam Scipio, paruum vinculum eæ nuptiæ essent: dum accensum recenti amore Numidam habet perpellit, blanditijs quoque puellæ adhibitis, vt legatos in Siciliam ad Scipionem mittat, per quos moneat eum, ne prioribus suis promissis fretus in Africam traijciat. se & nuptijs ciuis Carthaginiensis filiæ Asdrubalis quem viderit apud se in hospitio, & publico etiam fœdere cum populo Carthaginiensi iunctum, hortari primum, vt procul ab Africa, sicut adhuc fecerint, bellum Romani cum Carthaginiensibus gerant, ne sibi interesse certaminibus eorum, armaque aut hæc aut illa abnuentem, alteram societatem sequi necesse sit. si non abstineat Africa Scipio, & Carthagini exercitum admoueat, sibi necessarium fore, & pro terra Africa, in qua & ipse sit genitus, & pro patria coniugis suæ, proque parente ac penatibus dimicare. Cum his mandatis ab rege legati ad Scipionem missi, Syracusis eum conuenerunt, Scipio quanquam magno momento rerum in Africa gerendarum, magnaque spe destitutus erat, legatis propere, priusquam res vulgaretur, remissis in Africam literas dat ad regem: quibus etiam atque etiam monet eum, ne iura hospitij secum, neu cum populo
B Romano initæ societatis, neu fas, fidem, dextras, deos testes atque arbitros conuentorum fallat. Cæterum quando neque celari aduentus Numidarum poterat (vagati enim in vrbe, obuersatique prætorio erant) & si fileretur quid petentes venissent, periculum erat, ne vera eo ipso quod celarentur, sua sponte magis emanarent: timorq; in exercitū incideret, ne simul cum rege & Carthaginiensibus foret bellandum: auertit à vero falsis præoccupando mentes hominum, & vocatis ad concionem militibus, non vltra esse cunctandum ait: instare, vt in Africam quamprimum traijciat, socios reges. Masanissam prius ipsum ad Lælium venisse, querentem quod cunctando tempus tereretur. nunc Syphacem mittere legatos, idem admirantem, quę tam diuturnæ morę sit causa: postulantemque, vt aut traijciatur tandem in Africam exercitus: aut si mutata consilia sint, certior fiat, vt & ipse sibi ac regno possit consulere. Itaq; iam satis omnibus instructis apparatisque, & re iam non vltra recipiente cunctationem, in animo sibi esse, Lilybæum classe traducta, eodemq; omnibus peditum equitumque copijs contractis, quę prima dies cursum nauibus daret, deis bene iuuantibus, in Africam traijcere. Literas ad M. Pomponium mittit, vt si ei videretur, Lilybæum veniret: vt communiter consulerent, quas legiones potissimū, & quantum militum numerum in Africam traijceret. item circum oram omnē
C maritimam misit, vt naues onerariæ comprehensæ Lilybæum omnes contraherentur. Quicquid militum, nauiumque in Sicilia erat, cum Lilybæum conuenissent, & nec vrbs multitudinem hominum, nec portus naues caperet, tantus omnibus ardor erat in Africam traiiciendi, vt non ad bellum duci viderentur, sed ad certa victoriæ præmia. præcipue qui superabant ex Cannensi exercitu milites, illo non alio duce credebant nauata reipublicæ opera finire se militiam ignominiosam posse. Et Scipio minime id genus militum aspernabatur, vt qui neq; ad Cannas ignauia eorum cladem acceptam sciret, neq; vllos æque veteres milites in exercitu Romano esse, expertosque non varijs prælijs modo, sed vrbibus etiam oppugnandis. Quinta & sexta Cannenses erant legiones. eas se traiecturum in Africam cum dixisset, singulos milites inspexit: relictisq; quos non idoneos credebat, in locum eorum subiecit, quos secum ex Italia adduxerat: suppleuitq; ita eas legiones, vt singulæ sena millia & ducenos pedites, trecenos haberent equites: sociorum item Latini nominis pedites equitesque de exercitu Cannensi legit. Quantum militum in Africam transportatum sit, non paruo numero inter authores discrepat. alibi decem millia peditum, duo millia & ducentos equites: alibi XV. millia peditum, mille & quingentos equites: alibi parte plus dimidia rem auctam, V. & XXX. millia

peditum

peditum equitumque in naues impoſita inuenio. quidam non adiecere nume- A
rum, inter quos me ipſe in re dubia poni malim. Cœlius vt abſtinet numero, ita
ad immenſum multitudinis ſpeciem auget. volucres ad terram delapſas cla-
more militum ait: tantamq; multitudinem conſcendiſſe naues, vt nemo mor-
talium aut in Italia aut in Sicilia relinqui videretur. Milites vt in naues ordine
ac ſine tumultu conſcenderent, ipſe eam ſibi curam ſumpſit. nauticos C. Lęli-
us, qui claſſis prefectus erat, nauibus ante cóſcendere coactos continuit. com-
meatus imponendi M. Pomponio prætori cura data V. & XL. dierum cibaria,
è quibus XV. dierum cocta, impoſita. Vt omnes iam in nauibus erant: ſcaphas
circummiſit, vt ex omnibus nauibus gubernatoreſque & Magiſtri nauium, &
bini milites in forum conuenirent ad imperia accipienda. Poſteaquam conue-
nerunt, primum ab iis quæſiuit: ſi aquam hominibus iumentiſque in totidem
dies, quot frumentum, impoſuiſſent. vbi reſponſum eſt, aquam dierum V. & XL.
in nauibus eſſe: tum edixit militibus, vt ſilentium quieti nautis ſine certamine
ad miniſteria exequenda bene obedientes præſtarent. cum XX. roſtratis ſe ac
L. Scipionem ab dextro cornu: ab læuo totidem roſtratis C. Lælium præfec-
tum claſſis cum M. Porcio Catone (quæſtor tum is erat) onerariis futurum
præſidio. lumina in nauibus ſingula roſtratæ, bina onerariæ haberent: in prę-
toria naue inſigne nocturnum trium luminum fore. Emporia vt peterent gu- B
bernatoribus edixit. Fertiliſſimus ager, eoque abundans omnium copia rerum
eſt regio, & imbelles (quod plerunque in vbere agro euenit) barbari ſunt: pri-
uſque quam à Carthagine ſubueniretur, opprimi videbantur poſſe. Iis editis
imperiis, redire ad naues iuſſi: & poſtero die, diis bene iuuantibus, ſigno dato
ſoluere naues. Multæ claſſes Romanæ è Sicilia atque ipſo illo portu profectæ
erant. cæterum non eo bello ſolum (nec id mirum, prædatum enim tantummo-
do plerę que claſſes ierant) ſed ne priore quidem vila profectio tanti ſpectacu-
li fuit. quanquam ſi magnitudine claſſes æſtimares: & bini conſules cum bi-
nis exercitibus ante traiecerant: & prope totidem roſtratæ in illis claſſibus fu-
erant, quot onerariis Scipio tum traijciebat. nam præter L. longas naues, qua-
dringentis ferme onerariis exercitum tranſuexit. ſed & bellum bello, ſecundũ
priore vt atrocius Romanis videretur, cum quod in Italia bellabatur, tum in-
gentes ſtrages tot exercituum ſimul cæſis ducibus effecerant. & Scipio dux
partim factis fortibus, partim ſuapte fortuna quadam ingenti, ad incrementa
gloriæ celebratus conuerterat animos: ſimul & mens ipſa traiiciendi, nulli an-
te eo bello duci tentata, quod ad Annibalem detrahendum ex Italia, transfe-
rendumque & ſiniendum in Africa bellum, ſe tranſire vulgauerat. Concurre-
rat ad ſpectaculum in portum omnis turba, non habitantium modo Lilybæi, C
ſed legationum omnium ex Sicilia: quæ & ad proſequendum Scipionem offi-
cij cauſa conuenerant, & prætorem prouinciæ M. Pomponium ſecutæ fue-
rant. ad hoc legiones quæ in Sicilia relinquebãtur, ad proſequendos commi-
litones proceſſerant. nec claſſis modo proſpectantibus è terra, ſed terra etiam
omnis circa referta turba ſpectaculo nauigantibus erat. Vbi illuxit, Scipio prę-
» toria naue ſilentio per præconem facto: Dij deæque, inquit, qui maria terra-
» que colitis, vos precor quæſoque, quæ in meo imperio geſta ſunt, geruntur,
» poſtque gerentur: ea mihi, populo plebique Romanæ ſociis nominiq; Latino,
» qui populi Romani, quiq; meam ſectam, imperium auſpiciumque terra, mari,
» amnibuſque ſequuntur, bene vertant: eaque vos omnia bene iuuetis: bonis
» auctibus auxitis: ſaluos incolumeſque victis perduellibus victores ſpoliis de-
» coratos, præda onuſtos, triumphanteſque mecum domos reduces ſiſtatis: ini-
» micorum hoſtiumque vleiſcendorum copiam faxitis: quæq; populus Cartha-
» ginienſis in ciuitatem noſtram facere molitus eſt, ea vt mihi populoq; Roma-
» no in ciuitatem Carthaginienſium exempla edendi facultatẽ detis. Secundũ
» eas preces cruda exta cęſa victima (vti mos) in mare proiecit, tubaq; ſignũ de-
» dit proficiſcendi. Vento ſecũdo vehementi ſatis profecti, celeriter è conſpectu

terræ

A terræ ablati sunt. & à meridie nebula occepit, ita vt vix concursus nauium inter se vitarent.lenior ventus in alto factus.noctem insequentem eadem caligo obtinuit:sole orto est discussa,& addita vis vento.Iam terram cernebant.haud ita multo post gubernator Scipioni ait, non plus quinque millia passuum Africam abesse,Mercurij promontorium se cernere. si iubeat eo dirigi,iam in portu fore omnem classem. Scipio vt in conspectu terra fuit, precatus deos,vti bono reipublicæ suoque Africam viderit,dare vela, & alium infra nauibus accessum petere iubet. vento eodem ferebantur. cæterum nebula sub idem ferme tempus,quo pridie,exorta conspectum terrę ademit,& vento premente nebula cecidit.nox deinde incertiora omnia fecit. itaque anchoras, ne aut inter se concurrerent naues,aut terrę inferrentur,iecere.vbi illuxit,ventus idem coortus,nebula disiecta aperuit omnia Africæ littora. Scipio quod esset proximum promontorium percunctatus, cum Pulchri promontorium id vocari audisset: Placet omen,inquit,huc dirigete naues. eo classis decurrit: copiæ omnes in terram expositæ sunt. Prosperam nauigationem sine terrore ac tumultu fuisse, permultis Græcis Latinisque authoribus credidi.Cœlius vnus præterquã quod non mersas fluctibus naues, cæteros omnes cœlestes maritimosque terrores, postremo abreptam tẽpestate ab Africa classem ad insulam AEgimurum,
B inde ægre correctum cursum exponit: & prope obrutis nauibus, iniussu imperatoris scaphis haud secus quam naufragos milites sine armis cum ingenti tumultu in terram euasisse.Expositis copijs Romani castra in proximis tumulis metantur. Iam non in maritimos modo agros conspectu primum classis, dein tumultu egredientium in terram, pauor terrorque peruenerat, sed in ipsas vrbes,neque enim hominum modo turba mulierum puerorumq; agminibus immista, omnes passim complerat vias, sed pecora quoque præ se agrestes agebant, vt relinqui subito Africam diceres: vrbibus vero ipsis maiorem quam quẽ secum attulerant, terrorẽ inferebant. Præcipue Carthagini prope vt captæ tumultus fuit.nam post M.Attilium Regulũ & L.Manlium Cos.annis prope
C quinquaginta nullum Romanum exercitum viderant,præter prędatorias classes, quibus excensiones in agros maritimos factę erant: raptisque quæ obuia fors fecerat,prius recursum semper ad naues,quam clamor agrestes conciret, fuerat. eo maior tum fuga pauorque in vrbe fuit. Et hercle neque exercitus domi validus, neque dux quem opponerent,erat. Asdrubal Giscgonis filius, genere fama,diuitijs,regia tum etiã affinitate longe primus ciuitatis erat,sed eum abillo ipso Scipione aliquot prælijs fusum,pulsumq; in Hispania meminerant: nec magis ducem duci parem, quam tumultuarium exercitum suum Romano exercitui esse. itaque velut si vrbem extemplo aggressurus Scipio foret, ita ad arma est conclamatum: portæque raptim clausæ, & armati in muris, vigiliæque & stationes dispositæ, ac nocte insequenti vigilatum est. Postero die quingenti equites speculatum ad mare,turbandosque egredientes ex nauibus missi, in stationes Romanorum inciderunt.iam enim Scipio classe Vticã missa, ipse haud ita multum progressus à mari, tumulos proximos ceperat, & equites in stationibus locis idoneis posuerat, & per agros miserat prædatum. Ii cum Carthaginiensi equitatu prælium cum commisissent, paucos in ipso certamine pleroscque fugientes persecuti, in quibus præfectum quoque Hannonem,nobilem iuuenem,occiderunt. Scipio non agros modo circa vastauit, sed vrbem etiam proximam Afrorum satis opulentam cepit. vbi præter cætera, quæ extemplo in naues onerarias imposita,missaqae in Siciliam erant, octo millia liberorum capitum seruorumq; sunt capta.Lętissimus tamen Romanis in principio rerum gerendarum aduentus Masanissæ fuit.quem quidam cum CC.haud amplius equitibus, plerique cum duum millium equitatu tradunt venisse. Cæterum cum longe maximus omnium ætatis suæ regum hic fuerit, plurimumque rem Romanam iuuerit: operæ precium videtur excedere paululum ad enarrandũ, quã varia fortuna vsus sit in amittendo recuperandoq; paterno

regno,

regno. Militante eo pro Carthaginiensibus in Hispania, pater eius moritur: A
(Galæ nomen erat)regnum ad fratrem regis Desalcem pergrandem natu(mos
ita apud Numidas est)peruenit.haud multo post Desalce quoque mortuo,ma-
ior ex duobus filijs eius Capusa, puero admodum altero, paternum imperium
accepit. Cæterum cum magis iure gentis, authoritate inter suos,quam viribus
obtineret regnum: extitit quidam Mezetullus nomine, non alienus sanguine
regibus, familiæ semper inimicæ, ac de imperio varia fortuna cum ijs qui tum
obtinebant, certantis. Is concitatis popularibus, apud quos inuidia regum
magnæ authoritatis erat,castris palam positis, descendere regem in aciem,ac
dimicare de regno coegit.in eo prælio Capusa cum multis principum cecidit,
gens Masæsylorum omnis in ditionem imperiumque Mezetulli concessit.regio
tamen nomine abstinuit: contentusque nomine modico tutoris, puerum La-
cumacen,qui stirpis regiæ supererat, regem appellat. Carthaginiensem nobi- B
lem fœminam, sororis filiam Annibalis, quæ proxime Desalci regi nupta fue-
rat, matrimonio sibi iungit, spe Carthaginiensium societatis: & cum Syphace
hospitium vetustum legatis missis renouat, omnia ea auxilia præparans aduer-
sus Masanissam. Et Masanissa audita morte patrui, dein nece fratris patruelis,
ex Hispania in Mauritaniam (Bocchar ea tempestate rex Maurorum erat)tra-
iecit. ab eo supplex infimis precibus auxilium itineri, quoniam bello non po- B
terat, quatuor millia Maurorum impetrauit. Cum ijs,præmisso nuncio ad pa-
ternos suosque amicos, cum ad fines regni peruenisset, quingenti ferme Nu-
midæ ad eum conuenerunt. Igitur Mauris inde, sicut conuenerat,retro ad re-
gem remissis,quanquam aliquanto minor spe multitudo,nec cum qua tantam
rem aggredi satis auderet, conueniret: ratus agendo ac moliendo vires quo-
que ad agendum aliquid collecturum, proficiscenti ad Syphacem Lacumaci
regulo ad Tapsum occurrit. trepidum agmen cum in vrbem refugisset, & vr-
bem Masanissa primo impetu capit, & ex regijs alios tradentes se recepit, ali-
os vim parantes occidit, pars maxima cum ipso puero inter tumultum ad Sy-
phacem, quo primum intenderant iter, peruenerunt. Fama huius modicæ rei
in principio rerum prospere actæ conuertit ad Masanissam Numidas. affluc-
bantque vndique ex agris vicisq; veteres milites Galæ,& incitabant iuuenem
ad recuperandum paternum regnum. Numero militum aliquantum Mezetul-
lus superabat. nam & ipse eum exercitum quo Capusam vicerat, & ex recep-
tis post cædem regis,aliquot habebat: & puer Lacumaces ab Syphace auxilia
ingentia adduxerat, quindecim millia peditum. Mezetullo decem millia e-
quitum erant. quibuscum Masanissa nequaquam tantum peditum equitumve
habens,acie conflixit. vicit tamen & veterum militum virtus, & prudentia in- C
ter Romana & Punica arma exercitati ducis. Regulus cum tutore & exigua
Masæsylorum manu in Carthaginiensium agrum perfugit.Ita recuperato reg-
no paterno Masanissa,quia sibi cum Syphace haud paulo maiorem restare di-
micationem cernebat: optimum ratus cum fratre patruele gratiam reconci-
liare, missis qui & puero spem facerent, si in fidem Masanissæ sese permisisset,
futurum in eodem honore,quo apud Galam Desalces quondam fuisset: & qui
Mezetullo præter impunitatem sua omnia cum fide restitui sponderent: am-
bos præoptantes exilio modicam domi fortunam,omnia, ne id fieret, Carthā-
giniensibus de industria agentibus, ad sese perduxit. Asdrubal tum forte cum
hæc gerebantur, apud Syphacem erat. qui Numidæ haud sane multum ad
se pertinere credenti, vtrum penes Lacumacem, an Masanissam regnum Ma-
sæsylorum esset, falli eum magnopere ait, si Masanissam eisdem contentum
fore, quibus patrem Galam,aut patruum eius Desalcem, credat, multo maio-
rem indolem in eo animi ingenijque esse, quam in vllo gentis eius vnquam
fuisset. sæpe eum in Hispania raræ inter homines virtutis specimen dedisse
socijs pariter hostibusque. & Syphacem & Carthaginienses, nisi orientem il-
lum ignem oppressissent, ingenti mox incendio, cum iam nullam opem ferre
possent,

A possent, arsuros, adhuc teneras & fragiles eius vires esse: vixdum coalescere
fouenti regnum. Instando stimulandoque peruicit, vt exercitum ad fines Ma-
sæsylorum admoueat: atque in agro de quo sæpe cum Galla non verbis mo-
do disceptatum, sed etiam armis certatum fuerat, tanquam haud dubie iuris
sui, castra loco ei: quis arceat, quod maxime opus sit, acie dimicaturum. sin per
metum agro cedatur, in medium regni eundum, aut sine certamine conces-
ros in ditionem eius Masæsylos, aut nequaquam pares futuros armis. His voci-
bus incitatus Syphax, Masanissæ bellum infert: & primo certamine Masæsy-
los fundit fugatque. Masanissa cum paucis equitibus ex acie in montem (Ba
bum incolæ voca t) perfugit. familiæ aliquot cum mapalibus pecoribusque
suis (ea pecunia illis est) persecuti sunt regem. cætera Masæsylorum multitudo
in ditionem Syphacis concessit. Quem ceperant exules montem, herbidus
aquosusque est: & quia pecori bonus alendo erat, hominum quo que carne ac
lacte vescentium abunde sufficiebat alimentis. Inde nocturnis primo ac furti-
uis incursionibus, deinde aperto latrocinio infesta omnia circa esse: maxime
vri Carthaginensis ager, quia & plus prædæ quam inter Numidas, & latrocini-
um tutus erat. iamque adeo licenter eludebant, vt ad mare deuectam prædam
venderent mercatoribus appellentibus naues ad id ipsum, plurisque quam ius-
B to sæpe in bello Carthaginiensium cæderentur caperenturque. Deplorabant
ea apud Syphacem Carthaginienses, infensumque & ipsum ad reliquias bel-
li persequendas instigabant. sed vix regium videbatur, latronem vagum in
montibus consectari. Bocchar ex præfectis regijs vir acer & impiger ad id
delectus. ei data quatuor millia peditum, duo equitum: præmiorumque in-
gentium spe oneratus, si caput Masanissæ retulisset, aut viuum (id vero inæ-
stimabile gaudium fore) cepisset. Palatos incuriosque agentes improuiso ad-
ortus, pecorum hominumque ingenti multitudine à præsidio armatorum ex-
clusa, Masanissam ipsum cum paucis in verticem montis compellit. inde pro-
pe vt iam debellato, nec præda modo pecorum hominumque captorum mis-
sa ad regem, sed copijs etiam vt aliquanto maioribus quam pro reliquijs belli
remissis, cum quingentis haud amplius peditibus, ducentisque equitibus de-
gressum iugis Masanissam persecutus in valle arcta, faucibus vtrinque obsessis,
inclusit. ibi ingens cædes Masæsylorum facta, Masanissa cum quinquaginta
haud amplius equitibus per anfractus montis ignotos sequentibus se eripuit.
Tenuit tamen vestigia Bocchar: adeptusque eum patentibus prope Clupeam
vrbem campis ita circundedit, vt præter quatuor equites, omnes ad vnum in-
terfecerit. cum ijs ipsum quoque Masanissam saucium prope è manib. inter tu-
C multum amisit. In cõspectu erant fugientes alæ equitum dispertæ lato campo,
quibusdam vt occurrerent per obliqua tendentibus, quacunque hostis flec-
tebat. amnis ingens fugientes accepit (neque enim cunctanter, vt quos ma-
ior metus vrgeret, immiserant equos) raptique gurgite, & in obliquum relati,
duobus in conspectu hostium in præruptum gurgitem haustis, ipse perisse cre-
ditus, duo reliqui equites cum eo virgulta interioris ripæ tenuerunt. Is finis
Bocchari sequendi fuit, nec ingredi flumen auso, nec habere credenti se iam
quem sequeretur. inde vanus author absumpti Masanissæ ad regem redit: mis-
sique qui Carthaginem gaudium ingens nunciarent: totaq; Africa fama mor-
tis Masanissæ repleta, varie animos affecit. Masanissa in spelunca occulta cum
herbis curaret vulnus, duorum equitum latrocinio per dies aliquot vixit. vbi
primum ducta cicatrix, patique posse visus est iactationem, audacia ingenti
pergit ire ad regnum repetendum. atque in ipso itinere haud plus XL. equiti-
bus collectis, cum in Masæsylos palam iam quis esset ferens venisset, tantum
motum cum fauore pristino, tum gaudio insperato, quod quem perisse credi-
derant, incolumem cernebant, fecit, vt intra paucos dies VI. millia peditum
armatorum, quatuor equitum ad eum conuenirent: atque non in possessione
modo paterni regni esset, sed etiam socios Carthaginiensium populos, Masæsy-

lorumque fines(id Syphacis regnum erat)vastaret. irrato ad bellum Syphace, A
inter Cirtham Hipponemque in iugis opportuniorum ad omnia montium
consedit. Maiorem igitur eam rem Syphax ratus, quam vt per præfectos age-
ret,cum filio iuuene(nomen Verminæ erat)parte exercitus missa,illum circun-
ducto agmine in se intentum hostem ab tergo inuadere iubet. Nocte profectus
Vermina,qui ex occulto aggressurus erat. Syphax autē interdiu aperto itinere,
vt qui signis collatis acie dimicaturus esset,mouit castra. Vbi tempus visum est
quo peruenisse iam circummissi videri poterant: & ipse leni cliuo ferente ad
hostem cum multitudine fretus,tum præparatis à tergo insidijs, per aduersum
montem erectam aciem ducit. Masanissa fiducia maxime loci, quo multo æ-
quiore pugnaturus erat,& ipse dirigit suos. Atrox prelium & diu anceps fuit:
loco & virtute militum Masanissam,multitudine quæ nimio maior erat,Sypha-
cem iuuante. Ea multitudo diuisa,cum pars à fronte vrgeret, pars ab tergo se
circumfudisset,victoriam haud dubiam Syphaci dedit. & ne effugium quidem
patebat,hinc à fronte,hinc à tergo inclusis. itaque cæteri pedites equitesque
cæsi aut capti. Ducentos ferme equites Masanissa circa se conglobatos, di-
uisosq; turmatim in tres partes erumpere iubet,loco prædicto in quem ex dis-
sipata conuenirent fuga. ipse qua intenderat,inter media tela hostium euasit,
duæ turmę hæsere. altera metu dedita hosti,altera pertinacior in repugnando B
telis obruta & confixa est. Verminam prope vestigiis instantem in alia atque
alia flectendo itinera eludens,tædio & desperatione tandem fessum absistere
sequendo coegit. ipse cum L X X. equitib. ad minorem Syrtim peruenit. ibi cū
conscientia egregie sæpe repetiti regni paterni inter Punica emporia,gentem-
que Garamantum omne tempus vsque ad C. Lælij classisque Romanę aduen-
tum in Africam consumpsit. Hęc animum inclinant,vt cum modico potius,quā
cum magno prędidio equitum ad Scipionem quoque postea venisse Masanis-
sam credam. quippe illa regnanti multitudo,hæc paucitas exulis fortunę con-
ueniens est. Carthaginienses ala equitum cum præfecto amissa alioque equi-
tatu per nouum delectum comparato,Hannonem Amilcaris filium præficiūt.
Asdrubalem subinde ac Syphacem per literas nuncioque postremo etiam per
legatos accersunt. Asdrubalē opem ferre prope circunsecę patriæ iubent: Sy-
phacem orant,vt Carthagini & vniuersę Africæ subueniat. Ad Vticā tum castra
Scipio ferme mille passus ab vrbe habebat, translata à mari,vbi paucos dies
statiua coniuncta classi fuerant. Hanno nequaquam satis valido non modo ad
lacessendum hostem,sed ne ad tuendos quidem à populationib. agros equita-
tu accepto,id omnium primum egit,vt per conquisitionē numerum equitū au-
geret. nec aliarum gentium aspernatus,maxime tamen Numidas(id longe pri- C
mum equitum in Africa est genus) conducit. Iam ad quatuor millia equitum
habebat,cum Saleram nomine vrbem occupauit,X V. ferme millia ab Roma-
nis castris. Quod vbi Scipioni relatum est, æstiua sub tectis agere equitatus:
Sint,inquit,vel plures,dum talem ducem habeant. eoque minus sibi cessandum
ratus,quo illi segnius rem agerent: Masanissam cum equitatu premissum por-
tis obequitare, atq; hostem ad pugnam elicere iubet. vbi omnis multitudo se
effudisset,grauiorque iam in certamine esset, quam vt facile sustineri posset,
cedere paulatim,se in tempore pugnę venturum. Tantum moratus, quantum
satis temporis prægresso visum ad eliciendos hostes,cum Romano equitatu se-
cutus,tegentibus tumulis,qui opportune circa viæ flexus oppositi erant,occul-
tus processit. Masanissa ex composito nunc terrentis nunc timentis modo, aut
ipsis obequitabat portis, aut cedendo cum timore simulato audaciam hosti
faceret,ad insequēdum temere eliciebat. Nondum omnes egressi erant,varie-
que dux fatigabatur: alios vino & somno graues arma capere,& frenare equos
cogendo: alijs,ne sparsi & inconditi sine ordine,sine signis omnibus portis ex-
currerent,obsistendo. Primo incaute se inuehentes Masanissa excipiebat: mox
plures simul conferti porta effusi æquauerant certamen: postremo iam omnis

equitatus

A equitatus prælio cum adesset, sustineri vltra nequiuere. Non tamen effusa fuga Masanissa, sed cedendo sensim impetus eorum excipiebat, donec ad tumulos tegentes Romanum equitatum pertraxit. Inde exorti equites & ipsi integris viribus, & recentibus equis, Hannoni Afrisque puguando ac sequendo fessis, se circunfundere: & Masanissa flexis subito equis in pugnam redijt. Mille ferme qui primi agminis fuerant, vt quibus haud facilis receptus fuit, cum ipso duce Hannone intercluſi atque interfecti sunt. cæteros ducis præcipue territos cæde effuse fugientes per tria millia passuum victores secuti, ad duo præterea millia equitum aut ceperunt, aut occiderunt. inter eos satis constabat, non minus ducentos Carthaginiensium equites fuisse, & diuitijs quosdam & genere illustres. Eodem forte quo hæc gesta sunt die, naues quæ prædam in Siciliam vexerant, cum commeatu rediere, velut ominatæ ad prædam alteram repetendam se esse venisse. Duos eodem nomine Carthaginiensium duces duobus equestribus prælijs interfectos, non omnes authores sunt: veriti credo ne falleret bis relata eadem res. Cœlius quidem & Valerius captum etiam Hannonem tradunt. Scipio præfectos equitesque prout cuiusque opera fuerat, & ante omnes Masanissam insignibus donis donat. & firmo præsidio Saleræ imposito, ipse cum cætero exercitu profectus, non agris modo quacunque incedebat, populatis,
B sed vrbibus etiam quibusdam viciisque expugnatis, late fuso terrore belli, septimo die quam profectus erat, magnam vim hominum & pecoris & omnis generis prædæ trahens in castra redit: grauesque iterum hostium spolijs naues dimittit. inde omissis expeditionibus paruis populationibusque, ad oppugnandam Vticam omnes belli vires conuertit: eam deinde, si cepisset, sedem ad cætera exequenda habiturus. Simul & à classe nauales socij, qua ex parte vrbs mari alluitur: simul & terrestris exercitus ab imminente prope ipsis mœnibus tumulo est admotus. tormenta machinasque & aduexerat secum, & ex Sicilia cum commeatu missæ erant: & nouæ in armamentario multis talium operum artificibus de industria inclusis, fiebant. Vticensibus tanta vndique mole circunsessis, in Carthaginiensi populo, Carthaginiensibus in Asdrubale, ita, si is mouisset Syphacem, spes omnis erat. sed desiderio indigentium auxilij tardius cuncta mouebātur. Asdrubal intentissima conquisitione cum ad XXX. millia peditum, tria equitum effecisset: non tamen ante aduentum Syphacis castra propius hostem mouere est ausus. Syphax cum quinquaginta millibus peditum, decem equitum aduenit: confestimque motis ab Carthagine castris, haud procul Vtica munitionibusque Romanis consedit. Quorum aduentus hoc tamen momenti fecit, vt Scipio, cum quadraginta ferme di-
C es nequicquam omnia experiens obsedisset Vticam, abscederet inde irrito incœpto, iam enim hyems instabat. castra hyberna in promontorio, quod tenui iugo continenti adhærens in aliquantum maris spacium extenditur, communit: vno vallo & naualia castra amplectitur, iugo medio legionum castris impositis, littus ad septentrionem versum subductæ naues naualesque socij tenebant, meridianam vallem ad alterum littus deuexam equitatus. Hæc in Africa vsq; ad extremum autumni gesta. Præter conuectum vndiq; ex populatis circa agris frumentum, commeatusque ex Sicilia atque Italia aduectos, Cn. Octauius Propr. ex Sardinia ab T. Claudio Pr. cuius ea prouincia erat, ingentem vim frumenti aduexit: horreaque non solum ea quæ iam facta erant, repleta, sed noua ædificata. Vestimenta exercitui deerant. id mandatum Octauio, vt cum prætore ageret, si quid ex ea prouincia comparari ac mitti posset. ea quoque haud segniter curata res. mille ducentæ togæ breui spacio, duodecim millia tunicarum missa. Aestate ea qua hæc in Africa gesta sunt, P. Sempronius Cos. cui Brutij prouincia erat, in agro Crotoniensi cum Annibale in ipso itinere tumultuario prælio conflixit. agminibus magis quam acie pugnatum est. Romani pulsi: & tumultu verius quam pugna ad mille & CC. de exercitu consulis interfectis, in castra trepidi rediere. neque oppugnare tamen ea hostes ausi.

Cæterum silentio proximæ noctis profectus inde consul, præmisso nuncio ad P. A
Licinium proconsulem, vt suas legiones admoueret, copias coniunxit. ita duo
duces, duo exercitus ad Annibalem redierunt, nec mora dimicandi facta est,
cum consuli duplicatæ vires, Pœno recens victoria animos faceret. In primam
aciem suas legiones Sempronius induxit: in subsidiis locatæ P. Licinij legio-
nes. Consul principio pugnæ ædem Fortunæ Primigeniæ vouit, si eo die hostes
fudisset: composque eius voti fuit. fusi ac fugati Pœni. supra quatuor millia ar-
matorũ cæsa: paulo minus trecenti viui capti: equi quadraginta, & vndecim mi-
litaria signa. Perculsus aduerso prælio Annibal, Crotonẽ exercitum abduxit. Eo-
dem tempore M. Cornelius Cos. altera parte Italiæ, non tam armis, quam iudi-
ciorum terrore Hetruriam continuit, totam ferme ad Magonem, ac per eum
ad spem nouandi res versam. Eas quæstiones ex senatusconsulto minime am-
bitiose habuit. multiq; nobiles Hetrusci, qui aut ipsi ierant, aut miserãt ad Ma-
gonem de populorum suorum defectione, primo erant præsentes condemnati:
postea conscientia sibimetipsi exilium conscribentes, cum absentes damnati
essent, corporibus subtractis, bona tantum quæ publicari poterant, pignoranda
pœnæ præbebant. Dum hæc consules diuersis regionibus agunt, censores inte-
rim Romæ M. Liuius & C. Claudius senatum recitarunt. princeps iterum lectus
Q. Fabius Maximus. notati septem, nemo tamen qui sella curuli sedisset. sarta B
tecta acriter & cum summa fide exegerunt. viam è foro Boario ad Veneris, &
circa foros publicos, & ædem Matris magnæ in palatio faciendam locaue-
runt. vectigal etiam nouum ex salaria annona statuerunt. sextante sal & Ro-
mæ, & per totam Italiam erat. Romæ precio eodem, pluris in foris & concilia-
bulis, & alio alibi precio præbendum locauerunt. Id vectigal commentum al-
terum ex censoribus satis credebant: populo iratũ, quod iniquo iudicio quon-
dam damnatus esset. & in precio salis maxime oneratas tribus, quarum opera
damnatus erat, credebant. Inde Salinatori Liuio inditum cognomen. Lu-
strum conditum serius, quia per prouincias dimiserunt censores, vt ciuium Ro-
manorum in exercitibus, quantus vbique esset, referretur numerus. Censa cũ
ijs C C L X V. millia hominum. condidit lustrum C. Claudius Nero. Duodecim
deinde coloniarum, quod nunquam antea factum erat, deferentibus censori-
bus, censum receperunt: vt quantum numero militum, quantum pecunia va-
lerent, in publicis tabulis monumenta extarent. Equitum deinde census agi
cœptus est. & ambo forte censores equum publicum habebant. cum ad tri-
bum Polliam ventum est, in qua M. Liuij nomen erat: & præco cunctaretur
citare ipsum censorem: Cita, inquit Nero, M. Liuium. & siue ex residua & ve-
tere simultate, siue intempestiua iactatione seueritatis inflatus, M. Liuium, C
quia populi iudicio esset condemnatus, equum vendere iussit. Item M. Liuius
cum ad tribum Narniensem & nomen collegæ ventum est, vendere equum
C. Claudium iussit, duarum rerum causa: vnius, quod falsum aduersus se testi-
monium dixisset: alterius, quod non syncera fide secum in gratiam redisset. Ita-
que ibi fœdum certamen inquinandi famã alterius cũ sue famæ damno factũ
est. Exitu censuræ cum in leges iurasset C. Claudius, & in ærarium ascendisset,
inter nomina eorum quos ærarios relinquebat, dedit collegæ nomen. Deinde
M. Liuius in ærarium venit, & præter Metiam tribum, quæ se nec condemnas-
set, neque condemnatum consulem aut censorem fecisset: populum Roma-
num omnem, quatuor & triginta tribus, ærarios reliquit: quod & innocentem
se condemnassent, & condemnatum consulem & censorem fecissent: neque
inficiari possent aut iudicio semel, aut comitijs bis ab se peccatum esse. inter
quatuor & triginta tribus & C. Claudium ærarium fore, quod si exemplum ha-
beret bis eundem ærarium relinquendi, C. Claudium nominatim se inter æ-
rarios fuisse relicturum. Paruum certamen notarum inter censores, castiga-
tio inconstantiæ populi censoria grauitate temporum illorum digna. In inui-
dia censores cum essent: crescendi ex his ratus esse occasionem Cn. Bebius
tribunus

A tribunus plebis, diem ad populum vtriq; dixit. Ea res consensu patrum discussa est, ne postea obnoxia populari aurę censura esset. Eadem æstate in Brutijs iam Petilia à consule vi capta, Consentia & Pandosia, & ignobiles aliæ ciuitates voluntate in deditionem venerunt. Et cum comitiorum iam appeteret tempus Cornelium potius ex Hetruria vbi nihil belli erat, Romam acciri placuit. Is Consules Cn. Seruilium Cæpionem, & Cn. Seruilium Geminum creauit. Inde prætoria comitia habita. Creati P. Cornelius Lentulus, P. Quintilius Varus, P. Aelius Pætus, P. Villius Tappulus. Hi duo cum ædiles plebis essent, prætores creati sunt. Consul comitijs perfectis ad exercitum in Hetruriam redijt. Sacerdotes eo anno mortui, atq; in locum eorum suffecti T. Veturius Philo flamen Martialis in locum M. Aemylij Regilli, qui priore anno mortuus erat, creatus, inauguratusque. & in M. Pomponij Mathonis auguris & decemuiri locum creati, decemuir M. Aurelius Cotta augur, T. Sempronius Gracchus admodum adolescens, quod tunc perratũ in mandandis sacerdotijs erat. Quadrigæ aureæ eo anno in Capitolio positæ ab ædilibus curulibus, C. Liuio & M. Seruilio Gemino. Et ludi Romani biduum instaurati. item per biduum plebeij ab ædilibus P. Aelio, P. Villio, & Iouis epulum fuit ludorum causa.

B

DECADIS TERTIÆ LIB. X.

EPITOME.

IN Africa Scipio Carthaginienses, & eundem Syphacem Numidarum regem, Asdrubalemque pluribus prælijs vicit, adiuuante Masanissa: binaque hostium castra expugnauit: in quibus XL. millia hominum ferro ignique consumpta sunt. Syphacem per C. Lælium & Masanissam cepit. Masanissa Sophonisbam vxorem Syphacis, filiam Asdrubalis, captam statim adamauit: & nuptijs factis vxorem habuit: castigatusq; à Scipione, venenum ei transmisit, quo quidem hausto illa decessit. Effectumq; est multis Scipionis victoriis, vt Carthaginienses in desperationem acti, in auxilium publicæ salutis Annibalem ex Italia reuocarent. isq; anno decimosexto Italia discedens, in Africam traiecit: tentauitq; per colloquium pacem cum Scipione componere: & cum de conditionibus pacis non conuenisset, acie victus est. Pax Carthaginiensibus data est petentibus. Annibal Gisgonem pacem dissuadentem manu sua detraxit: excusata deinde temeritate facti, ipse pacem suasit. Mago qui bello in agro Insubrium cum Romanis conflixerat, vulneratus, dum in Africam per legatos reuocatus reuerteretur, ex

C *vulnere mortuus est. Masanissæ regnum restitutũ est. Reuersus in vrbẽ Scipio, amplissimum nobilissimumq; egit triumphũ: quem Q. Terentius Culleo senator pileatus secutus est. Scipio Africanus (incertum militari prius fauore, an populari aura ita cognominatus sit) primus certe hic imperator victæ à se nomine gentis nobilitatus est.*

CN. Seruilius Cæpio, & C. Seruilius Geminus Coss. (sextusdecimus is annus belli Punici erat) cum de republica belloq; & prouinciis ad senatum retulissent: censuerunt patres, vt consules inter se compararent sortirenturve, vter Brutios aduersus Annibalem, vter Hetruriam ac Ligures prouinciam haberet: cui Brutij euenissent, exercitum à P. Sempronio acciperet. P. Sempronius (ei quoq; enim proconsuli imperium in annum prorogabatur) P. Licinio succederet, is Romam reuerteretur. Bello quoq; bonus habitus ad cætera, quibus nemo ea tempestate instructior ciuis habebatur, congestis omnibus humanis à natura fortunaq; bonis, nobilis idem ac diues erat, forma viribusq; corporis excellebat, facundissimus habebatur, seu causa oranda, seu in senatu & ad populum suadendi ac dissuadendi locus esset, iuris pontificij peritissimus. super hæc bellicæ quoque laudis consulatus compotem fecerat. Quod in Brutiis prouincia, idem in Hetruria ac Liguribus decretum. M. Cornelius nouo consuli tradere exercitũ iussus: ipse prorogato im-

to imperio Galliam prouinciam obtineret cum legionibus iis, quas prætor L. A
Scribonius priore anno habuisset. Sortiti deinde prouincias. Cæpioni Brutij,
Seruilio Gemino Hetruria euenit. Tum prætorum prouinciæ in sortem coniectæ. Iurisdictionem vrbanam P. Aelius, Sardiniam P. Lentulus, Siciliam P. Villius, Ariminum cum duabus legionibus (sub Spurio Lucretio eæ fuerant) Quintilius Varus est sortitus. Et Lucretio prorogatum imperium, vt Genuam oppidum à Magone Pœno dirutum exædificaret. P. Scipioni non temporis, sed rei gerendæ fine, donec debellatum in Africa foret, prorogatum imperium est: decretumq; vt supplicatio fieret, quod is in Africam prouinciam traiecisset, vt ea res salutaris populo Romano ipsiq; duci atq; exercitui esset. In Sicilia tria millia militum sunt scripta: & quia quod roboris ea prouincia habuerat, in Africã transuectum fuerat, ne qua classis ex Africa traijceret, XL. nauibus custodiri placuerat Siciliæ maritimam oram. Tredecim nouas naues Villius secum in Siciliam duxit, cæteræ in Sicilia veteres refectæ. Huic classi M. Pomponius prioris anni prætor prorogato imperio præpositus, nouos milites ex Italia aduectos in naues imposuit. Parem nauium numerum Cn. Octauio Pr. item prioris anni cum pari iure imperij ad tuendam Sardinij oram patres decreuerũt. Lentulus Pr. duo millia militum dare in naues iussus. Et Italiæ ora, quia incertum erat, quo missuri classem Carthaginienses forent: videbantur autem quicquid B
nudatum præsidijs esset, petituri: M. Martio Pr. prioris anni cum totidem nauibus tuenda data est, tria millia militum in eam classem ex decreto patrum cõsules scripserunt, & duas legiones vrbanas ad incerta belli. Hispaniæ cum exercitibus imperioq; veteribus imperatoribus, L. Lentulo & L. Manlio Acidino decretæ. Viginti omnino legionibus, & CLX. nauibus longis res Romana eo anno gesta. Prætores in prouincias ire iussi. Consulibus imperatum, vt priusquã ab vrbe proficiscerentur, ludos magnos facerent, quos T. Manlius Torquatus dictator in quintum annum vouisset, si eodem statu respublica staret. Et nouas religiones excitabant in animis hominum, prodigia ex pluribus locis nunciata. Aurum in Capitolio corui non laceraſſe tantum rostris crediti, sed etiam edisse. Mures Antij coronam auream arroserunt. Circa Capuam omnem agrum locustarum vis ingens, ita vt vnde aduenissent parum constaret, compleuit. Equuleus Reate cum quinque pedibus natus. Anagniæ sparsi primum ignes in cœlo, dein fax ingens arsit. Frusinonem arcus solem tenui linea amplexus: circulum deinde ipsum maior solis orbis extrinsecus inclusit: Arpini terra campestri agro in ingentem sinum consedit. Consulum alteri primam hostiam immolanti caput iecinori defuit. Ea prodigia maioribus hostiis procurata. editi à collegio pontificum dij, quibus sacrificaretur. Ijs transactis, consules præ C
toresque in prouincias profecti, omnibus tamen velut eam sortitis, Africæ cura erat: seu quia ibi summam rerum bellique verti cernebant, seu vt Scipioni gratificarentur, in quem tum omnis versa ciuitas erat. itaque non ex Sardinia tantum (sicut ante dictum) sed ex Sicilia quoque & Hispania vestimenta frumentumq;, & arma etiam ex Sicilia & omne genus commeatus eo portabantur. Nec Scipio vllo tempore hyemis belli opera remiserat, quæ multa simul vndiq; eum circunstabant. Vticã obsidebat, castra in conspectu Asdrubalis erant. Carthaginienses deduxerant naues, classem paratam instructamq; ad commeatus intercipiendos habebant. inter hæc ne Syphacis quidem reconciliandi curã ex animo dimiserat: si forte iam satietas amoris in vxore ex multa copia eum cepisset. Ab Syphace magis pacis cum Carthaginiensibus conditiones, vt Romani Africa, Pœni Italia excederent, quam si bellaretur, spes vlla desciturum afferebatur. Hæc per nuncios magis equidem acta crediderim (& ita pars maior authores sunt) quam ipsum Syphacem, vt Antias Valerius prodit, in castra Romana ad colloquium veniſſe. Primo eas conditiones imperator Romanus vix auribus admisit. postea vt causa probabilis suis commeandi foret in castra hostium mollius eadem illa abnuere: ac spem facere,

sæpius

A sæpius vltro citroq; agitantibus, rem conuenturam. Hybernacula Carthaginiensium, congesta temere ex agris materia exædificata, lignea ferme tota erat. Numidæ præcipue arundine textis storeaque pars maxima tectis, passim nullo ordine, quidam vt sine imperio occupatis locis, extra fossam etiam vallumque habitabant. Hæc relata Scipioni spem fecerant castra hostium per occasionem incendendi. Cum legatis quos mitteret ad Syphacem, calonum loco primos ordinis spectatæ virtutis atq; prudentiæ seruili habitu mittebat: qui dum in colloquio legati essent, vagi per castra alius alia, aditus exitusque omnes situm formamque & vniuersorum castrorum & partium, qua Pœni, qua Numidæ haberent, quantum interualli inter Asdrubalis ac regia castra esset, specularentur: moremque simul noscerent stationum vigiliarumque: nocte, an interdiu opportuniores insidiantibus essent. & inter crebra colloquia alij atque alij de industria, quo pluribus omnia nota essent, mittebantur. Cum sæpius agitata res certiorem spem pacis indies & Syphaci & Carthaginiensibus per eum faceret: legati Romani vetitos se reuerti ab imperatore aiunt, nisi certum responsum detur. proinde seu ipsi staret iam sententia, seu consulendus Asdrubal & Carthaginienses essent, consuleret. tempus esse aut pacem componi, aut bellum nauiter geri. Dum consulitur Asdrubal ab Syphace, ab Asdrubale
B Carthaginienses: & speculatores omnia visendi, & Scipio ad comparanda quę in rem opus erant, tempus habuit: & ex mentione ac spe pacis, negligentia, vt fit, apud Pœnos Numidasque orta cauendi ne quid hostile interim paterentur. Tandem relatum responsum, quibusdam, quia nimis cupere Romanus pacem videbatur, iniquis per occasionem adiectis, quæ peropportune cupienti tollere inducias, Scipioni causam præbuere. ac nuncio regis, cum relaturum se ad consilium dixisset: postero die respondit: se vno frustra tendente nulli alij pacem placuisse. renunciaret igitur, nullam aliam spem pacis, quam relictis Carthaginiensibus, Syphaci cum Romanis esse. Ita tollit inducias, vt libera fide incepta exequeretur. deductisque nauibus (& iam veris principium erat) machinas tormentaque, veluti à mari aggressurus Vticam imponit. duo millia militum ad capiendum, quem antea tenuerat, tumulum super Vticam mittit: simul vt ab eo quod parabat, in alterius rei curam conuerteret hostium animos: simul ne quà, cum ipse ad Syphacem Asdrubalemque profectus esset, eruptio ex vrbe & impetus in castra sua relicta cum leui præsidio fieret. His præparatis conuocatoque consilio, & dicere exploratoribus iussis: quæ comperta afferrent, Masanissaque, cui omnia hostium nota erant: postremo quid ipse pararet in proximam noctem proponit. tribunis edicit, vt vbi prætorio
C dimisso signa concinuissent, extemplo educerent è castris legiones. Ita vt imperauerat, signa sub occasum solis efferri sunt cœpta. ad primam ferme vigiliam agmen explicauerunt: media nocte (septem enim millia itineris erant) modico gradu ad castra hostium peruentum. Ibi Scipio partem copiarum Lælio Masanissamque ac Numidas attribuit: & castra Syphacis inuadere, igneſque cõiicere iubet. singulos deinde seperatim, Lelium ac Masanissam seductos obtestatur, vt quantum nox prouidentiæ adimat, tantum diligentia expleant curaque. se Asdrubalem Punicaque castra aggressurum. cæterum non ante cœpturum, quam ignem in regiis castris conspexisset. Neque ea res morata diu est, nam vt proximis castris iniectus ignis hæsit, extemplo proxima quæque, & deinceps continua amplexus, totis se passim dissipauit castris. & trepidatio quidem quanta necesse erat in nocturno effuso tam late incendio, orta est. cæterum fortuitum, non hostilem ac bellicum ignem rati esse, sine armis ad restinguendum incendium effusi, in armatos inciderunt hostes, maxime Numidas ab Masanissa notitia regiorum castrorum ad exitus itinerum idoneis locis dispositos. Multos in ipsis cubilibus semisomnes hausit flamma: multi in præcipiti fuga mentes super alios alij, in angustiis portarum obtriti sunt. Relucentem flammam primo vigiles Carthaginiensium, deinde excitati alij nocturno

tumultu cum conſpexiſſent, ab eodem errore credere & ipſi ſua ſponte incen- A
dium ortum: & clamor inter cædem & vulnera ſublatus, an ex trepidatione
nocturna eſſet confuſus, ſenſum veri adimebat. Igitur pro ſe quiſque inermes,
vt quibus nihil hoſtile ſuſpectum eſſet, omnibus portis qua cuique proximum
erat, ea modo quæ reſtinguendo igni forent portantes, in agmen Romanũ ru-
ebant. Quibus cæſis omnibus, præterquam hoſtili odio, etiam ne qui nuncius
effugeret: extemplo Scipio neglectas, vt in tali tumultu, portas inuadit. igni-
busq; in proxima tecta coniectis, effuſa flamma primo veluti ſparſa pluribus lo-
cis reluxit: dein per continua ſerpens vno repente omnia incendio hauſit. Am-
buſti homines iumentaq; fœda primũ fuga, dein ſtrage obruerant itinera por-
tarum, quos non oppreſſerat ignis, ferro abſumpti. binaq; caſtra vna die dele-
ta. duces tamen ambo, & ex tot millibus armatorum M M. pedirum, & quin-
genti equites ſemiermes, magna pars ſaucij, afflatiq; incendio effugerunt. Cæ-
ſa aũt hauſta flammis ad X L. millia hominũ ſunt: capti ſupra V I. millia, mul-
ti Carthaginienſium nobiles, X I. ſenatores, ſigna militaria C L X X V I I I. e-
qui Numidici ſupra I I. millia D C C. elephanti ſex capti: octo flamma ferroq;
abſumpti: magnaq; vis armorum capta. Ea omnia imperator Vulcano ſacrata
incendit. Aſdrubal ex fuga cum paucis Afrorum vrbem proximã petierat: eoq;
omnes qui ſupererant, veſtigia ducis ſequentes ſe contulerant. metu deinde B
ne dederetur Scipioni, vrbe exceſſit. Mox eodẽ patentibus portis Romani ac-
cepti, nec quicquam hoſtile, quia voluntate conceſſerant in ditionem, factum,
duæ ſubinde vrbes captæ direptęque. ea præda, & quæ caſtris incenſis ex igne
rapta erat, militi conceſſa eſt. Syphax octo millium ferme inde ſpacio loco mu-
nito conſedit. Aſdrubal Carthaginem contendit, ne quid per metum ex recen-
ti clade mollius conſuleretur. quo tantus primo terror eſt allatus, vt omiſſa V-
tica Carthaginem crederent extemplo Scipionem obſeſſurum. Senatum ita-
que Suffetes, quod velut conſulare imperium apud eos erat, vocauerunt. ibi
tribus dictis ſententiis, vna de pace legatos ad Scipionem decernebat: altera
Annibalem ad tuendam ab exitiabili bello patriam reuocabat: tertia Roma-
næ in aduerſis rebus conſtantiæ exemplo reparandum exercitum, Syphacem-
que orandum ne bello abſiſteret, cenſebat. Hæc ſententia, quia Aſdrubal prę-
ſens, Barchinæque omnes factionis bellum malebant, vicit. Inde delectus in
vrbe agriſq; haberi cœptus: & ad Syphacem legati miſſi, ſumma ope & ipſum
reparantem bellum: cum vxori iam non vt . nte blanditiis ſatis potentibus ad
animum amantis, ſed precibus & miſericordia valuiſſet, plena lachrymarum
obteſtans, ne patrem ſuum patriamque proderet: iiſdemque flammis Cartha-
ginem, quibus caſtra conflagraſſent: abſumi ſineret. Spem quoque opportune C
oblatam affe ebant legati, quatuor millia Celtiberorum circa vrbem nomine
Olbam ab conquiſitoribus ſuis conducta in Hiſpania, egregiæ iuuentutis, ſibi
occurriſſe: & Aſdrubalem propediem affore cum manu haudquaquam con-
temnenda. Is non benigne modo legatis reſpondit, ſed oſtendit etiam multi-
tudinem Numidarum agreſtium, quibus per eoſdem dies arma equoſque de-
diſſet, & omnem iuuentutem affirmat exciturum ex regno. ſcire incendio, non
prælio cladem acceptam. cum bello inferiorem eſſe, qui armis vincatur. Hæc
legatis reſponſa. Et poſt dies paucos rurſus Aſdrubal & Syphax copias iunxe-
runt: is omnis exercitus fuit X X X. ferme millium armatorum. Scipionem ve-
lut debellato iam, quod ad Syphacem Carthaginienſeſque attineret: Vticæ
oppugnandæ intentum, iamque machinas admouentem muris, auertit fama
redintegrati belli. modiciſq; præſidiis ad ſpeciem modo obſidionis terra ma-
rique relictis, ipſe cum robore exercitus ire ad hoſtes pergit. Primo in tumulo
quatuor ferme millia diſtante ab caſtris regiis conſedit. Poſtero die cum equi-
tatu in Magnos (ita vocant) campos ſubiectus ei tumulo digreſſus, ſuccedendo
ad ſtationem hoſtium, laceſſendoque leuibus præliis, diem abſumpſit. & per
inſequens biduum tumultuoſis hinc atque illinc excurſionibus inuicem nihil

dictu

A dictu satis dignum fecerunt. quarto die vtrinque in aciem descensum est. Romanus post principes hastatorum prima signa in subsidiis triarios constituit: equitatum Italicum ab dextro cornu, ab læuo Numidas Masanissamque opposuit. Syphax Asdrubalque Numidis aduersus Italicum equitatum, Carthaginiensibus contra Masanissam locatis, Celtiberos in mediam aciem in aduersa signa legionum accepere. Ita instructi concurrunt. Primo impetu simul vtraque cornua & Numidæ & Carthaginienses pulsi. nam neque Numidæ, maxima pars agrestis, Romanum equitatum: neque Carthaginienses, & ipse nouus miles, Masanissam recenti supra cætera victoria terribilem sustinuere. Nudata vtrinque cornibus Celtiberorum acies stabat: quod nec in fuga salus vlla ostendebatur locis ignotis: neque spes veniæ ab Scipione erat, quem benemeritum de se & de gente sua mercenariis armis in Africam oppugnatum venissent. Igitur circunfusis vndique hostibus, alij super alios cadentes obstinati moriebantur. omnibusque in eos versis, aliquantum ad fugam temporis Syphax & Asdrubal præceperunt: fatigatos cæde diutius quam pugna victores nox oppressit. Postero die Scipio Lælium Masanissamque cum omni Romano & Numidico equitatu, expeditissimisque militum ad persequendos Syphacem atque Asdrubalem mittit. ipse cum robore exercitus vrbes circa omnes quæ
B Carthaginiensium ditionis erant: partim vi, partim metu subegit. Carthagini quidem erat ingens terror: & circunferentem arma Scipionem, omnibus finitimis raptim perdomitis, ipsam Carthaginem repente aggressurum credebãt. Itaque & muri reficiebantur, propugnaculisque armabantur, & pro se quisque quæ diutinæ obsidioni tolerandæ sunt, ex agris co[illegible]uehebat. Rara mentio est pacis, frequentior legatorum ad Annibalem accersendum mittendorum. pars maxima classem quæ ad commeatus excipiendos parata erat, mittere iubent ad opprimendam stationem nauium ad Vticam incaute agẽtem: forsitan etiam naualia castra relicta cum leui præsidio oppressuros. In hoc consilium maxime inclinant, legatos tamen ad Annibalem mittendos censent: quippe classe vt felicissime geratur res, parte aliqua leuari Vticæ obsidionem: Carthaginem ipsam qui tueantur, neq; imperatorem alium quam Annibalem, neque exercitum alium quam Annibalis superesse. Deducte ergo postero die naues, simul & legati in Italiam profecti, raptimque omnia stimulante fortuna agebantur: & in quo quisque cessasset, prodi ab se salutem omnium rebatur. Scipio grauem iam spoliis multarum vrbium exercitum trahens, captiuis aliaque præda in vetera castra ad Vticam missis, iam in Carthaginem intentus occupat relictum fuga custodum Tuneta. (abest ab Carthagine XII.
C millia ferme passuum) locus cum operibus, tum suapte natura tutus, & qui ab Carthagine conspici, & præbere ipse prospectum cum ad vrbem, tum ad circumfusum mare vrbi posset. Inde cum maxime vallum Romani iacerent, conspecta classis hostium est Vticam Carthagine petens. Igitur omisso opere pronunciatum iter, signaque raptim ferri sunt cœpta, ne naues in terram & obsidionem versæ, ac minime nauali prælio aptæ opprimerentur. qui enim restitissent agili & nautico instrumento aptæ & armatæ classi, naues tormenta machinasque portantes, & aut in onerariarum vsum versæ, aut ita appulsæ muris, vt pro aggere ac pontibus prębere ascensum possent? Itaque Scipio postquam eo ventum est, contra quam in nauali certamine solet, rostratis quæ præsidio aliis esse poterant, in postremam aciem receptis prope terram, onerariarum quadruplicem ordinem pro muro aduersus hostem opposuit: easque ipsas, ne in tumultu pugnæ turbari ordines possent, malis antennisque de naue in nauem traiectis, ac validis funibus velut vno inter se vinculo illigatis comprehendit: tabulasque superstrauit, vt peruius in totum nauium ordo esset: & sub ipsis pontibus interualla fecit, qua procurrere speculatoriæ naues in hostem, ac tuto recipi possent. raptim pro tempore instructis mille ferme delecti propugnatores onerariis imponuntur: telorum maxime missilium, vt

quamuis

quamuis longo certamine sufficerent, vis ingens congeritur. ita parati atque A
intenti hostium aduentum opperiebãtur. Carthaginienses, qui si maturassent,
omnia permista turba trepidantium primo impetu deprehendissent: perculsi
terrestribus cladibus, atque inde ne in mari quidem, vbi ipsi plus poterant, sa-
tis fidentes, die segni nauigatione absumpto, sub occasum solis in portum (Ru-
scinona Afri vocant) classem appulere. postero die sub ortum solis instruxere
ab alto naues velut ad iustum prælium nauale, & tanquam exituris contra Ro-
manis. Cum diu stetissent, postquam nihil moueri ab hostibus viderunt, tum
demum onerarias aggrediuntur. Erat res minime certamini nauali similis,
proxime speciem muros oppugnantium nauium. altitudine aliquantum one-
rariæ superabant. ex rostratis Pœni vana pleraque, vt pote supino iactu, tela
in locum superiorem mittebant. grauior ac pondere ipso libratior seperne ex
onerariis ictus erat. speculatoriæ naues ac leuia ipsa nauigia, quæ sub constra-
tis pontium per interualla excurrebant, primo ipso tantũ impetu ac magnitu-
dine rostratarum obruebantur: deinde & propugnatoribus quoque incom-
modæ erant, quod permistæ cum hostium nauibus inhibere sæpe tela coge-
bant, metune ambiguo ictu suis inciderent: postremo asseres ferreo vnco præ-
fixi (harpagones vocant milites) ex Punicis nauibus iniici in Romanas cœp-
ti. quos cum neque ipsos, neque catenas quibus suspensi inijciebantur, inci- B
dere possent: vt quæque retro inhibita rostrata onerariam hærentem vnco
traheret, scindi videres vincula quibus aliis innexa erat: seriemque aliam si-
mul plurium nauium trahi. Hoc maxime modo laçerati quidem omnes pon-
tes, & vix transilicndi in secundum ordinem nauium spacium propugnato-
ribus datum est. Sex ferme onerariæ puppibus abstractæ Carthaginem sunt.
maior quam pro re lætitia, sed eo gratior, quod inter assiduas clades ac la-
chrymas vnum quantumcunque ex insperato gaudium affulserat, cum eo:
vt apparet haud procul exitio fuisse Romanam classem, ni cessatum à præ-
fectis suarum nauium forer, & Scipio in tempore subuenisset. Per eosdem for-
te dies cum Lælius & Masanissa quintodecimo ferme die in Numidiam per-
uenissent, Masæsyli regnum paternum Masanissæ, læti vt ad regem diu desi-
deratum, concessere. Syphax pulsis inde præfectis præsidijsque suis, vetere se
continebat regno, neutiquam quieturus. stimulabant ægrum amore vxor so-
cerque: & ita viris equisque abundabat, vt subiectæ oculis regni per multos
florentis annos vires, etiam minus barbaro atque impotenti animo spiritus
possent facere. Igitur omnibus qui bello apti erant, in vnum coactis, equos,
arma, tela, diuidit: equites in turmas, pedites in cohortes, sicut quondam ab
Romanis centurionibus didicerat, distribuit. Exercitu haud minore quam C
quem prius habuerat. cæterum omni prope nouo atque incondito ire ad hostes
pergit. Et castris in propinquo positis, primo pauci equites ex tuto speculantes
ab stationibus progredi, inde iaculis summoti recurrere ad suos: inde excursio-
nes inuicem fieri, & compulsos indignatio accenderet, plures subire: quod ir-
ritamentum certaminum equestrium est, cum aut vincentibus spes, aut pulsis
ira aggregat suos. Ita cum à paucis prælio accenso, omnes vtrinque postremo
equitum certaminis studium effudit. ac dum equestre prælium erat, multitudo
Masæsylorum, ingentia agmina Syphace emittente, sustineri vix poterat. dein-
de vt pedes Romanus repentino per turmas suas viam danteis intercursu sta-
bilem aciem fecit, absterruitque effuse inuehentem sese hostem: primo barba-
ri segnius permittere equos, dein stare ac prope turbari nouo genere pugnæ:
postremo non pediti solum cedere, sed ne equitem quidem sustinere peditis
præsidio audentem. Iam signa quoque legionum appropinquabant. tum ve-
ro Masæsyli non modo primum impetum, sed ne conspectum quidem sig-
norum atque armorum tulerunt. tantum seu memoria priorum cladium,
seu præsens terror valuit. Ibi Syphax dum obequitat hostium turmis, si pudo-
re, si periculo suo fugam sistere posset, equo grauiter icto effusus opprimitur

capitur-

A capiturque: & viuus, lætum ante omnes Masaniſſæ præbiturus ſpectaculum, ad Lælium pertrahitur. Cirtha caput regni Syphacis erat: eoque ſe ingens vis hominum ex fuga contulerat. Cædes in eo prælio minor quam victoria fuit, quia equeſtri tantummodo prælio certatum fuerat. non plus quinque millia occiſa, minus dimidium eius hominum captum eſt: impetu in caſtra facto, quo perculſa rege amiſſo multitudo ſe contulerat: Maſaniſſa Lælio dicere, ſibi quidem nihil eſſe in præſentia pulchrius, quam victorem recuperatum tanto poſt interuallo inuiſere receptum patrium regnum: ſed tam ſecundis, quam aduerſis rebus non dari ſpacium ad ceſſandum. ſi ſe Lælius cum equitatu victoque Syphace Cirtham præcedere ſinat, trepida omnia metu ſe oppreſſurum. Lælium cum peditibus ſubſequi modicis itineribus poſſe. Aſſentiente Lælio, prægreſſus Cirtham, euocari ad colloquium principes Cirthenſium iubet: ſed apud ignaros regis caſus, neque quæ acta eſſent promendo, nec minis nec ſuadendo ante valuit, quam rex vinctus in cõſpectum datus eſt. Tum ad ſpectaculum tam fœdum comploratio orta: & partim pauore mœnia ſunt deſerta, partim repentino conſenſu gratiam apud victorem quærentium patefactæ portæ. Et Maſaniſſa præſidio circa portas opportunaque mœnium dimiſſo, ne cui fugæ pateret exitus, ad regiam occupandam citato vadit equo. Intranti veſtibulum
B in ipſo limine Sophonisba vxor Syphacis, filia Aſdrubalis Pœni occurrit: & cum in medio agmine armatorum Maſaniſſam inſignem cum armis, tum cætero habitu conſpexiſſet, regem eſſe (id quod erat) rata, genibus aduoluta eius: Omnia quidem, inquit, vt poſſes in nos, dij tibi dederunt, virtusque & felicitas « tua, ſed ſi captiuæ apud dominum vitæ necisque ſuæ vocem ſupplicem mittere « licet: ſi genua, ſi victricem attingere dextram, precor quæſoque per maieſta- « tem regiam, in qua paulo ante nos quoque fuimus: perque gentis Numida- « rum nomen, quod tibi cum Syphace commune fuit: per huiuſce regiæ deos, « qui te melioribus ominibus accipiant, quam Syphacem hinc miſerunt: hanc « veniam ſupplici des, vt ipſe quodcunque fert animus, de captiua ſtatuas: neq; « in cuiuſquam Romani ſuperbum ac crudele arbitrium venire ſinas. ſi nihil a- « liud quam Syphacis vxor fuiſſem, tamen Numidæ, atque in eadem mecum A- « frica geniti, quam alienigenæ & externi fidem experiri mallem. quid Cartha- « ginienſi ab Romano, quid filiæ Aſdrubalis timendum ſit, vides. ſi nulla alia re « potes, morte me vindices ab Romanorum arbitrio, oro obteſtatorque. Forma « erat inſignis, & florentiſſima ætas. itaq; cum diu dextram amplectens in id, ne cui Romano traderetur, fidem expoſceret: propiusque iam blanditias oratio eſſet quam preces: non in miſericordiam modo prolapſus eſt animus victoris,
C ſed (vt eſt genus Numidarum in Venerem præceps) amore captiuæ victor captus, data dextera in id quod petebatur, obligandæ fidei in regiam concedit. Inſtitit deinde reputare ſecum ipſe, quemadmodum promiſſi fidem præſtaret. quod cum expedire non poſſet, ab amore temerarium atque impudens mutuatur conſilium. nuptias in eum ipſum diem repente parare iubet, ne quid relinqueret integri aut Lælio, aut ipſi Scipioni conſulendi velut in captiuam, quæ Maſaniſſæ iam nupta foret. Factis nuptijs ſuperuenit Lælius: & adeo non diſſimulauit improbare factum, vt primo etiam cum Syphace & cæteris captiuis detractam eam thoro geniali mittere ad Scipionem conatus ſit. victus deinde precibus Maſaniſſæ, orantis vt arbitrium vtrius regum duorum fortunæ acceſſio Sophonisba eſſet, ad Scipionem reijceret: miſſo Syphace & cæteris captiuis, cæteras vrbes Numidiæ quæ præſidijs regijs tenebantur, adiuuante Maſaniſſa recepit. Syphacem in caſtra adduci cum eſſet nunciatum, omnis velut ad ſpectaculum triumphi multitudo effuſa eſt. Præcedebat ipſe vinctus, ſequebatur grex nobilium Numidarum. tum quantum quiſque plurimum poſſet magnitudini Syphacis, famæque gentis, victoriam ſuam augendo, addebat. Illum eſſe regem, cuius tantum maieſtati duo potentiſſimi in terris tribuerint populi, Romanus Carthaginienſisque, vt Scipio imperator ſuus ad amicitiam

eius

eius petendam, relicta prouincia Hispania exercituque, duabus quinqueremibus in Africam nauigarit : Asdrubal Pœnorum imperator non ipse modo ad eum in regnum venerit, sed etiam filiam ei nuptum dederit. habuisse eum tempore vno in potestate duos imperatores, Pœnum Romanumque, sicut ab diis immortalibus pars vtraq; hostiis mactandis pacem petisset, ita ab eo vtrinque pariter amicitiam petitam. iam tantas habuisse opes, vt Masanissam regno pulsum eo redegerit, vt vita eius fama mortis & latebris, ferarum modo in syluis rapto viuentis, tegeretur. His sermonibus circumstantium celebratus rex, in prætorium ad Scipionē est perductus. Mouit & Scipionem cum fortuna pristina viri præsenti fortunę collata : tum recordatio hospitij, dextræque datæ, & fœderis publice ac priuatim iuncti. Eadem hæc & Syphaci animum dederunt in alloquendo victore : nam cum Scipio quid sibi voluisset quæreret, qui non societatem solum abnuisset Romanam, sed vltro bellum intulisset : tum ille peccasse quidem se, atque insanisse fatebatur : sed tum demum cum arma aduersus populum Romanum cepisset, exitum sui furoris fuisse, non principium. tunc se insanisse, cum hospitia priuata & publica fœdera omnia ex animo eiecisset : cum Carthaginiensem matronam domum acceperit, illis nuptialibus facibus regiam conflagrasse suam : illam furiam pestemque omnibus delinimentis animum suum auertisse atque alienasse : nec quieuisse, donec ipsa manibus suis nefaria sibi arma aduersus hospitem atque amicum induerit. perdito tamen atque afflicto sibi hoc in miseriis solatij esse, quod in omnium hominum inimicissimi sibi domum ac penates eandem pestem ac furiam, transisse videat. neque prudentiorem, neque constantiorem Masanissam quam Syphacem esse, etiam ab iuuenta incautiorem. certe stultius illum atque intemperantius eam, quam se duxisse. Hæc non hostili modo odio, sed amoris etiam stimulis, amatam apud æmulum cernens cum dixisset : non mediocri cura Scipionis animum pepulit, & fidem criminibus factæ prope inter arma nuptiæ, neque consulto neque expectato Lælio faciebant : tamque præceps festinatio, vt quo die captam reginam vidisset, eodem matrimonio iunctam acciperet : & apud penates hostis sui nuptiale sacrum conficeret. Et eo fœdiora hęc videbantur Scipioni, quod ipsum in Hispania iuuenem nullius forma pepulerat captiuæ. Hæc secum volutanti Lælius ac Masanissa superuenerunt quos cum pariter ambos & benigno vultu excepisset, & egregiis laudibus frequenti prętorio celebrasset, abductum in secretum Masanissam sic alloquitur : Aliqua te existimo Masanissa intuentem in me bona, & principio in Hispaniā ad iungendam mecum amicitiam venisse, & postea in Africa teipsum, spesq; omnes tuas in fidē meam cōmisisse. atqui nulla earū virtus est, propter quas appetendus tibi visus sim, qua ego æque atq; temperantia & continentia libidinū gloriatus fuerim. Hanc te quoq; ad ceteras tuas eximias virtutes, Masanissa adiecisse velim. nam non est (mihi crede) tantum ab hostib. armatis ætati nostrę periculi, quantum ab circumfusis vndiq; voluptatibus. qui ea sua temperantia frenauit ac domuit, multo maius decus maioremq; victoriam sibi peperit, quā nos Syphace victo habemus. Quę me absente strenue ac fortiter fecisti, libenter & cōmemorauit & memini : cętera te ipsum reputare tecū, quam me dicente erubescere malo. Syphax populi Rom. auspiciis victus captusque est. itaque ipse, coniunx, regnum, ager, oppida, homines qui incolunt, quicquid deniq; Syphacis fuit, pręda populi Romani est : & regem coniugemq; eius, etiā si non ciuis Carthaginiensis esset, etiam si non patrem eius imperatorem hostium videremus, Romam oporteret mitti : ac senatus populiq; Romani de ea iudicium atq; arbitrium esse, quæ regem nobis socium alienasse, atque in arma coegisse pręcipitem dicatur. Vince animum, caue deformes multa bona vno vitio, & tot meritorum gratiam maiore culpa, quam causa culpæ est, corrumpas. Masanissæ hæc audienti non rubor solum suffusus, sed lacrymæ etiam obortæ. & cum se quidem in potestate futurum imperatoris dixisset, orasseque, eum,

A eum, vt quanquam res sineret, fidei suæ temere obstrictæ consuleret (promisisse enim sese in nullius potestatem eam traditurum) ex prætorio in tabernaculum suum confusus concessit. Ibi arbitris remotis, cum crebro suspirio & gemitu, quod facile à circumstantibus tabernaculum exaudiri posset, aliquantum temporis consumpsisset: ingenti ad postremum edito gemitu, fido ex seruis vno accito, sub cuius custodia regio more ad incerta fortunæ venenum erat, ei mistum in poculo ferre ad Sophonisbam iubet, ac simul nunciare: Masanissam libenter primam ei fidem præstaturum fuisse, quam vir vxori debuerit. quoniam arbitrium eius, qui possint, adimant: secundam fidem præstare, ne viua in potestatem Romanorum veniat. memor patris imperatoris, patriæque, & duorum regum, quibus nupta fuisset, sibi ipsa consuleret. Hunc nuncium ac simul venenum ferens minister cum ad Sophonisbam venisset: Accipio, inquit, nuptiale munus, nec ingratum, si nihil maius vir vxori præstare potuit, hoc tamē nuncia, melius me morituram fuisse, si non in funere meo nupsissem. nec locuta est ferocius, quā acceptum poculum nullo trepidationis signo dato impauide hausit. Quod vbi nunciatum est Scipioni, ne quid æger animi ferox iuuenis grauius consuleret: accitum eum extemplo nunc solatur, nunc quod temeritatem temeritate alia luerit, tristioremque rem quam necesse fuit, fecerit, leniter
B castigat. Postero die vt à præsenti motu auerteret animum eius, in tribunal ascendit: & concionēm aduocari iussit. ibi Masanissam primum regem appellatum, eximijsque ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, sella curuli, & scipione eburneo, toga picta, & palmata tunica donat, addit verbis honorem, neque magnificentius quicquam triumpho apud Romanos, neque triumphantibus ampliorem eo ornatu esse, quo vnum omnium externorum dignum Masanissam populus Romanus ducat. Lælium deinde & ipsum collaudatum aurea corona donat. & alij militares viri, prout à quoque nauata opera erat, donati. Iis honoribus mollitus regis animus, erectusque in spem propinquam, sublato Syphace omnis Numidiæ potiundæ. Scipio C. Lælio cum Syphace alijsque captiuis Romam misso, cum quibus & Masanissæ legati profecti sunt, ipse ad Tuneta rursum castra refert: & quæ munimenta inchoauerat, permunijt. Carthaginienses non breui solum, sed prope vano gaudio ab satis prospera in præsens oppugnatione classis perfusi, post famam capti Syphacis, in quo plus prope quam in Asdrubale atque exercitu suo spei reposuerant, perculsi, iam nullo authore belli vltro audito, oratores ad pacem petendam
C mittunt XXX. seniorum principes, id erat sanctius apud illos consilium maximaq; ad ipsum senatum regendum vis. Qui vbi in castra Romana & prętorium peruenerunt, more adorantium (accepto credo ritu ex ea regione, ex qua oriundi erant) procubuerunt. Conueniens oratio tam humili adorationi fuit, non culpam purgantium, sed transferentium initium culpæ in Annibalem, impotentiæque eius fautores. veniam ciuitati petebant, ciuium temeritate bis iam ante euersæ, incolumi futuræ iterum hostium beneficio. imperium ex victis hostibus populum Romanum, non perniciem petere. paratis obedienter seruire, quæ vellet, imperaret. Scipio & venisse ea spe in Africam se ait, & spem suam prospero belli euentu auctam, victoriam se non pacem domum reportaturum esse. tamen cum victoriam prope in manibus habeat, pacem non abnuere: vt omnes gentes sciant populum Romanum & suscipere iusta bella, & finire. Leges pacis se has dicere: Captiuos & perfugas & fugitiuos restituant. exercitus ex Italia & Gallia deducant. Hispania abstineant. insulis omnibus quæ inter Italiam & Africā sunt, decedant. nanes longas, præter viginti, omnes tradant. tritici quingenta, hordei CCC. millia modium, pecuniæ summam quantā imperauerit, parum conuenit. alibi quinque millia talentum, alibi quinque millia pondo argenti, alibi duplex stipendium militibus imperatum inuenio. His conditionibus, inquit, placeatne pax, triduum ad consultandum dabitur: si placuerit, mecum inducias facite. Romam ad senatum mittite legatos.

Ita

Ita dimissi Carthaginienses, nullas recusandas conditiones pacis cum censu- A
issent (quippe qui moram temporis quærerent, dum Annibal in Africam trai-
cerent) legatos alios ad Scipionem, vt inducias facerent: alios Romam ad pa-
cem petendam mittunt, ducentes paucos in speciem captiuos perfugasque &
fugitiuos, quo impetrabilior pax esset. Multis ante diebus Lælius cum Syphace
primoribusque Numidarum captiuis Romam venit: quæq; in Africa gesta es-
sent, omnia exposuit ordine patribus, ingenti omnium & in præsens lætitia, &
in futurum spe. Consulti inde patres regem in custodiam Albam mittendum
censuerunt. Lælium retinendum, donec legati Carthaginienses venirent. Sup-
plicatio in quatriduum decreta est. P. Ælius prætor senatu misso, & concione
inde aduocata, cum C. Lælio in rostra ascendit. Ibi vero audientes fusos Car-
thaginiensium exercitus, deuictum & captum ingentis nominis regem, Numi-
diam omnem egregia victoria peragratam, tacitum continere gaudium non
poterant, quin clamoribus, quibusq; aliis multitudo solet, lætitiam immodicam
significarent. Itaque prætor extemplo edixit, vt ræditui ædes sacras omnes to-
ta vrbe aperirent, circumeundi, salutandique deos, agendique gratias per to-
tum diem populo potestas fieret. Postero die legatos Masanissę in senatum in-
troduxit. Gratulati primum senatui sunt, quod P. Scipio prospere res in Africa
gessisset: deinde gratias egerunt, quod Masanissam non appellasset modo re- B
gem, sed fecisset, restituendo in paternum regnum: in quo post Syphacem sub-
latum, si ita Patribus visum esset, sine metu & certamine esset regnaturus. de-
inde quod collaudatum pro concione amplissimis decorasset donis: quibus ne
indignus esset, & dedisse operam Masanissam, & porro daturum esse. petere, vt
regium nomen cæteraq; Scipionis beneficia & munera senatus decreto con-
firmaret: & nisi molestum esset, illud quoque petere Masanissam, vt Numidas
captiuos qui Romę in custodia essent, remitterent. id sibi amplum apud popu-
lares futurum esse. Ad ea responsum legatis. Rerum gestarum in Africa pro-
spere communem sibi cum rege gratulationem esse. Scipionem recte atque or-
dine videri fecisse, quod eum regem appellasset: & quicquid aliud feciſſet,
quod honori foret Masanissæ, ea Patres comprobare atque laudare. Munera
quæ legati ferrent regi, decreuerunt, sagula purpurea duo cum fibulis aureis
singulis, & lato clauo tunicis, & equos duos phaleratos, bina equestria arma
cum loricis: & tabernacula, militaremque suppellectilem, qualem præberi cō-
suli mos est. Hæc regi prætor mittere iussus. legatis in singulos dona ne minus
quinum millium, comitibus eorum millibus æris, & vestimenta bina legatis, sin-
gula comitibus, Numidisque qui ex custodia missi redderentur regi. ad hoc æ-
des, libera loca lautia legatis decreta. Eadem æstate qua hæc decreta Romæ, C
& in Africa gesta sunt, P. Quintilius Varus prętor, & M. Cornelius Procos. in a-
gro Insubrium Gallorū cum Magone Pœno signis collatis pugnauerunt. Prę-
toris legiones in prima acie fuerunt: Cornelius suas in subsidiis tenuit, ipse ad
prima signa equo aduectus proq; duobus cornibus prætor ac proconsul mili-
tes ad inferenda in hostes signa summa vi hortabantur. posteaquam nihil cō-
mouebant, tum Cornelio Quintilius: Lentior, vt vides, fit pugna inquit: & in-
duratus præter spem resistendo hostium timor: ac ne vertat in audaciam, pe-
riculum est. equestrem procellam excitemus oportet, si turbare ac statu mo-
uere volumus. itaque vel tu ad prima signa prælium sustine, ego inducam in
pugnam equites: vel ego hic in prima acie rem geram, tu quatuor legionum
equites in hostem emittito. Vtram vellet prætor muneris partem proconsule
accipiente, Quintilius prætor cum filio, cui Marco prænomen erat, impigro
iuuene ad equites pergit, iussosque ascendere in equos, repente in hostem e-
mittit. Tumultum equestrem auxit clamor ab legionibus additus: nec stetisset
hostium acies, ni Mago ad primum equitū motum paratos elephantos extęplo
in prælium induxisset, ad quorum stridorē odoremq; & aspectum territi equi,
vanum equestre prælium fecerunt. & vt permixtus, vbi cuspidevti & cōminus

gladio

A gladio posset, roboris maioris Romanus eques erat: ita in ablatum pauentibus procul equis melius ex interuallo Numidæ iaculabantur. simul & peditum legio duodecima magna ex parte cæsa pudore magis quam viribus tenebat locum: nec diutius tenuisset, ni ex subsidijs tertiadecima legio in primam aciem inducta prælium dubium excepisset, Magoque ex subsidijs Gallos integræ legioni opposuisset. quibus haud magno certamine fusis, hastati legionis vndecimæ conglobant sese, atque elephantos iam etiam peditum aciem turbantes inuadunt. in quos cum pila confertos coniecissent: nullo ferme frustra emisso, omnes retro in aciem suorum auerterunt. quatuor grauati vulneribus corruerunt. Tum prima commota hostium acies, simul omnibus peditibus, vt auersos videre elephantos, ad augendum pauorem ac tumultum effusis. sed donec stetit ante signa Mago, gradum sensim referentes ordines tenorem pugnæ seruabant. posteaquam femore transfixo cadentem auferriq; ex prælio prope exanguem videre: ex templo in fugā omnes conuersi. Ad V. millia hostiū eo die cęsa, & signa militaria duodeuiginti capta. nec Romanis incruenta victoria fuit. III. mil. & CCC. de exercitu prętoris, pars multo maxima ex legione XII. amissa. inde & tribuni militū duo, M. Cosconius, & M. Mœnius. tertiædecimæ quoq;
B legionis, quæ postremo prælio affuerat, Cn. Heluius tribunus militum in restituenda pugna cecidit, & duodeuiginti ferme equites illustres obtriti ab elephantis cum centurionibus aliquot perierunt. & longius certamen fuisset, ni vulnere ducis concessa victoria esset. Mago proximæ noctis silentio profectus, quantum pati viæ per vulnus poterat, itineribus extentis, ad mare in Ligures Ingaunos peruenit. ibi eum legati ab Carthagine paucis ante diebus in sinum Gallicum appulsis nauibus adierunt, iubentes primo quoque tempore in Africam traijcere. idem & fratrem eius Annibalem (nam ad eum quoq; isse legatos eadem iubentes) facturum. non in eo esse Carthaginiensium res, vt Galliam atque Italiam armis obtineant. Mago non imperio modo senatus, periculoque patriæ motus, sed metuens etiam, ne victor hostis moranti instaret: Liguresque ipsi relinqui Italiam à Pœnis cernentes, ad eos quorum mox in potestate futuri essent, deficerent: simul sperans leuiorem in nauigatione quā in via iactationem vulneris fore, & curationi omnia commodiora: impositis copijs in naues profectus, vixdum superata Sardinia ex vulnere moritur. naues quoque aliquot Pœnorum dissectæ in alto, à classe Romana, quæ circa Sardiniam erat, capiuntur. Hæc terra marique in parte Italiæ quæ iacet ad Alpes,
C gesta. Consul Cn. Seruilius nulla memorabili re in prouincia Hetruria, & Gallia (nam eo quoque processerat) gesta. patre Cn. Seruilio, & C. Luctatio patruo ex seruitute post decimum sextum annum receptis, qui ad vicum Tanetum à Boijs capti fuerant: hinc patre, hinc patruo latera circundantibus, priuato magis quam publico decore insignis Romam redijt. Latum ad populum est, ne Cn. Seruilio fraudi esset, quod patre, qui sella curuli sedisset, viuo cum id ignoraret, tribunus pl. atque ædilis pl. fuisset, contra quam sancitum legibus erat. Hac rogatione perlata, in prouinciam redijt. Ad Cn. Seruilium consulem, qui in Brutijs erat, Consentia, Vffugum, Hergæ, Besidiæ, Hetriculum, Sypheum, Argentanum, Dampetia, multique alij ignobiles populi senescere Punicum bellum cernentes, defecere. Idem consul cum Annibale in agro Crotoniensi acie conflixit. Obscura eius pugnæ fama est: Valerius Antias quinq; millia hostium cæsa ait. quę tanta res est, vt aut impudenter ficta sit, aut negligēter prætermissa. Nihil certe vltra rei in Italia ab Annibale gestū. nam ad eum quoque legati ab Carthagine vocantes in Africā ijs forte diebus, quibus ad Magonem, venerunt. Frendens gemensque ac vix lachrymis temperans, dicitur legatorum verba audisse. Posteaquam edita sunt mandata: Iam non perplexe, « inquit, sed palam reuocant, qui vetando supplementum, & pecuniam mitti, iam « pridem retrahebant. Vicit ergo Annibalem non populus Romanus toties cæ- « sus fugatusque, sed senatus Carthaginiensis obtrectatione, atque inuidia. neq; «

hac

hac deformitate reditus mei tam Pub. Scipio exultabit, atq; efferet ſeſe, quam A
Hanno, qui domum noſtram, quando alia re non potuit, ruina Carthaginis op-
preſſit. Iam hoc ipſum præſagiens animo, præparauerat ante naues itaque inu-
tili militum turba præſidij ſpecie in oppida Brutij agri, quæ pauca magis metu
quam fide continebantur, dimiſſa, quod roboris in exercitu erat, in Africam
tranſuexit: multis Italici generis, quia in Africam ſecuturos abnuentes, con-
ceſſerant in Iunonis Laciniæ delubrum, inuiolatum ad eam diem, in tem-
plo ipſo fœde interfectis. Raro quenquam alium patriam exilij cauſa relin-
quentem, magis mœſtum abiſſe ferunt, quam Annibalem hoſtium terra ex-
cedentem. reſpexiſſe ſæpe Italiæ littora, & deos hominesque acculantem, ſe
quoque ac ſuum ipſius caput execratum, quod non cruentum ab Cannenſi vic-
toria militem Romam duxiſſet. Scipionem ire ad Carthaginem auſum, qui cō-
ſul hoſtem in Italia Pœnum non vidiſſet: ſe centum millibus armatorum ad
Thraſymenum & Cannas cæſis, circa Caſilinum, Cumas, Nolamque conſeui-
iſſe. Hæc accuſans, querensque, ex diutina poſſeſſione Italiæ eſt detractus.
Romam per eoſdem dies, & Magonem & Annibalem profectos allatum eſt,
cuius duplicis gratulationis minuit lætitiam, & quod parum duces in retinen-
dis ijs, cum id mandatum ab ſenatu eſſet, aut animi, aut virium habuiſſe vide-
bantur: & quod ſoliciti erant, omni beili mole in vnum ducem exercitumque B
inclinata, quo euaſura eſſet res. Per eoſdem dies legati Saguntini venerunt,
comprehenſos cum pecunia adducentes Carthaginienſes, qui ad conducen-
da auxilia in Hiſpaniam traieciſſent. ducenta & quinquaginta auri, octingenta
pondo argenti, in veſtibulo curiæ poſuerunt. Hominibus acceptis, & in carce-
rem conditis, auro argentoque reddito, gratiæ legatis actæ: atque inſuper mu-
nera data, ac naues, quibus in Hiſpaniam reuerterentur. Mentio deinde ab ſe-
nioribus facta eſt, ſegnius homines bona quam mala ſentire. tranſitus Annibā-
lis in Italiam quantum terroris pauoriſq; iniecciſſet, ſeſe meminiſſe. quas dein-
de clades, quos luctus incidiſſe? viſa caſtra hoſtium è muris vrbis: quæ vota
ſingulorum vniuerſorumque fuiſſe? quoties in concilijs voces manus ad cœ-
lum porrigentium auditas? En vnquam ille dies futurus eſſet, quo vacuam ho-
ſtibus Italiam bona pace florentem viſuri eſſent? dediſſe tandem id deos ſex-
todecimo demum poſt anno: nec eſſe qui dijs gratias agendas cenſeat. Adeo-
ne aduenientem quidem gratiam homines benigne accipere, nedum vt præte-
ritæ ſatis memores ſint. Conclamatum deinde ex omni parte curiæ eſt, vti re-
ferret P. AElius prætor: decretumque, vt V. dies circa omnia puluinaria ſuppli-
caretur, victimæq; maiores immolarentur C X X. Iam dimiſſo Lælio, legatiſq;
Maſaniſſæ, cum Carthaginienſium legatos de pace ad ſenatum venientes Pu C
teolis viſos, inde terra venturos allatum eſſet: reuocari C. Lælium placuit, vt
coram eo de pace ageretur. Q. Fuluius Gillo legatus Scipionis Carthaginien-
ſes Romam adduxit: quibus vetitis ingredi vrbem, hoſpitium in villa publica,
ſenatus ad ædem Bellonæ datus eſt. Orationem eandem ferme, quam apud
Scipionem, habuerunt, culpam omnem belli à publico conſilio in Annibalem
vertentes. Eum iniuſſu ſenatus non Alpes modo, ſed Iberum quoque tranſgreſ-
ſum: nec Romanis ſolum, ſed ante etiam Saguntinis priuato conſilio bellum
intuliſſe. ſenatui ac populo Carthaginienſi, ſi quis vera æſtimet, fœdus ad eam
diem inuiolatum eſſe cum Romanis. itaque nihil aliud ſibi mandatum eſſe, vti
peterent, quam vt in ea pace quæ poſtremo cum conſule Luctatio facta eſſet,
manere liceret. Cum more tradito à patribus, poteſtatem interrogandi, ſi quis
quid vellet, legatis prætor feciſſet: ſenioresque qui fœderibus interfuerant,
alia alij interrogarent: nec meminiſſe ſe per ætatem (etenim omnes ferme iu-
uenes erant) dicerent legati: conclamatum ex omni parte curiæ eſt, Punica
fraude electos qui veterem pacē repeterent, cuius ipſi non meminiſſent. Emo-
tis deinde curia legatis, ſententiæ interrogari cœptæ. M. Liuius Cn. Seruilium
Coſ. qui propior eſſet, accerſendum, vt coram eo de pace ageretur, cenſebat. eſt
de

A de re maiore, quam quanta esset, consultatio incidere non posset: non videri sibi, absente consulum altero ambobusve eam rem agi, satis ex dignitate populi Romani esse. Q. Metellus, qui triennio ante consul dictatorque fuerat: cum P. Scipio cædendo exercitus, agros populando, in eam necessitatem compulisset hostes, vt supplices pacem peterent: & nemo omnium verius existimare posset, qua mente ea pax peteretur, quam is qui ante portas Carthaginis bellum gereret: nullius alterius consilio quam Scipionis, accipiendam abnuendamque pacem esse. M. Valerius Lævinus, qui bis consul fuerat, speculatores, non legatos venisse arguebat: iubendosque eos Italia excedere, & custodes cum ijs vsque ad naues mittendos. Scipionique scribendum, ne bellum remitteret Lælius Fuluiusque adiecerunt, & Scipionem in eo positam habuisse spem pacis, si Annibal & Mago ex Italia non reuocarentur. cæterum omnia simulaturos Carthaginienses, duces eos exercitusque exspectantes: deinde quamuis recentium fœderum, & deorum omnium oblitos, bellum gesturos. Eo magis in Lævini sententiam discessum. Legati pace infecta, ac prope sine responso dimissi. Per eos dies Cn. Seruilius consul, haud dubius quin pacatæ Italiæ penes se gloria esset, velut pulsum ab se Annibalem persequens, in Siciliam, inde in Africam transiturus traiecit. Quod vbi Romæ vulgatum est, primo censuerunt Patres, vt prætor scriberet consuli, senatum æquum censere, in Italiam
B reuerti eum: deinde, cum prætor spreturũ eum literas suas diceret, dictator ad idipsum creatus P. Sulpitius, pro iure maioris imperij consulẽ in Italiam reuocauit. reliquum anni cum M. Seruilio magistro equitum circumeundis in Italia vrbibus, quæ bello alienatæ fuerant, noscendisq; singularum causis consumpsit. Per inducíarum tempus & ex Sardinia ab Lentulo prætore centum onerariæ naues cum commeatu & viginti rostratarũ præsidio, & ab hoste & ab tempestatibus mari, tuto in Africam transmiserunt. Cn. Octauio C C. onerarijs, XXX. longis nauibus ex Sicilia traijcienti non eadem fortuna fuit. In conspectum ferme Africæ prospero cursu vectum primo destituit ventus, dein versus in Africam turbauit, ac passim naues disiecit. ipse cum rostratis per aduersos fluctus ingenti remigum labore enixus, Apollinis promontorium tenuit. onerariæ pars maxima ad AEgimurum insulam (ea sinum ab alto claudit, in quo sita Carthago est) XXX. ferme millia ab vrbe, aliæ aduersus vrbem ipsam ad calidas aquas delatæ sunt. Omnia in conspectu Carthaginis erant. itaque ex tota vrbe in forum concursum est, magistratus senatum vocare, populus in curiæ vestibulo fremere, ne tanta ex oculis manibusque amitteretur præda. Cum quidam pacis petitæ, alij inducíarum (nec dum enim dies exie-
C rat) fidem opponerent, postremo permisto pene senatus populique consilio, consensum est, vt classe quinquaginta nauium Asdrubal AEgimurũ traijceret, inde per littora portusque dispersas Romanas naues colligeret. Desertæ fuga nautarum primum ab Aegimuro, dein ab Aquis onerariæ Carthaginem pup-pibus tractæ sunt. Nondum reuerterant ab Roma legati, neq; sciebatur quæ senatus Romani de bello aut pace sententia esset: nec dum inducíarum dies exierat. eo indigniorem iniuriam ratus Scipio, ab ijs qui petissent pacem & inducias, spem pacis & fidem inducíarum violatam esse, legatos Carthaginem, L. Bebium, M. Seruilium, L. Fabium extemplo misit. Qui cum multitudinis concursu prope violati essent, nec reditum tutiorem futurum cernerent: petierunt à magistratibus, quorum auxilio vis prohibita erat, vt naues mitterent, quæ se prosequerentur. Datæ triremes duæ cum ad Bagradam flumen peruenissent, vnde castra Romana conspiciebantur, Carthaginem rediere. Classis Punica ad Vticam stationem habebat: ex ea tres quadriremes, seu clam misso à Carthagine nuncio vti fieret, seu Asdrubale qui classi præerat, sine publica fraude ausо facinus, quinqueremem Romanam superantem promontorium ex alto repente aggressę sunt, sed neq; rostro ferire celeritate subterlabentẽ poterant, neque transilire armati ex humilioribus in altiorem nauem. & defendebatur

egregie, quoad tela ſuppeditarunt, quibus deficientibus, cum iam nulla alia A
res eam, quam propinquitas terræ, multitudoque à caſtris in littus effuſa tueri
potuiſſet concitatam remis quanto maximo impetu poterant, in terram cum
immiſiſſent, nauis tantum iactura facta incolumes ipſi euaſerunt. Ita alio ſuper
aliud ſcelere cum haud dubie inducię ruptæ eſſent, Lælius Fuluiuſq; ab Roma
cum legatis Carthaginienſibus ſuperuenerunt. quibus Scipio, etſi non induci-
arum modo fides à Carthaginienſibus, ſed etiam ius gentium in legatis ſuis
violatum eſſet, tamen ſe nihil nec inſtitutis populi Romani, nec ſuis moribus
indignum in ijs facturum eſſe cum dixiſſet, legatis dimiſſis, bellum parabat. An-
nibale iam terræ appropinquante, iuſſus è nautis vnus aſcendere in malum, vt
ſpecularetur quam tenerent regionem: cum dixiſſet ſepulchrum dimtũ prorã
ſpectare, abominatus, præteruehi iuſſo gubernatore, ad Leptim appulit claſ-
ſem, atque ibi copias expoſuit. Hæc eo anno in Africa geſta. Inſequentia ex-
cedunt in eum annum, quo M. Seruilius Geminus, qui tum magiſter equitum
erat, & T. Claudius Nero cõſules facti ſunt. Cæterum exitu ſuperioris anni cum
legati ſociarum vrbium ex Græcia queſti eſſent, vaſtatos agros ab regijs præ-
ſidijs, miſſoſq; in Macedoniam legatos ad res repetendas, non admiſſos ad Phi-
lippum regem, ſimul nunciaſſent quatuor millia militũ cum Sopatro duce tra-
iecta in Africam duci, vt eſſent Carthaginienſibus præſidio, & pecuniæ aliquan. B
tum vna miſſum: legatos ad regem, qui hæc aduerſus fœdus facta videri pa-
tribus nunciarent, mittendos cenſuit ſenatus. Miſſi C. Terentius Varro, Cn. Man-
lius, M. Aurelius, ijs tres quinqueremes datæ. Annus inſignis incendio ingenti,
quo cliuus publicus ad ſolum exuſtus eſt & aquarum magnitudine, & annonæ
vilitate fuit, præterquã quod pace omnis Italia erat aperta, etiam quod mag-
nam vim frumenti ex Hiſpania miſſam M. Valerius Falco, & M. Fabius Buteo
ædiles curules quaternis æris vicatim populo deſcripſerunt. Eodem anno Q.
Fabius Maximus moritur, exactæ ætatis, ſiquidem verum eſt augurem duos &
quadraginta annos fuiſſe, quod quidã authores ſunt. Vir certe fuit dignus tãto
cognomine, vel ſi nouum ab eo inciperet. ſuperauit paternos honores, auitos
æquauit. pluribus victorijs, & maioribus prælijs auus inſignis Rullus, ſed omnia
æquare vnus hoſtis Hannibal poteſt. cautior tamen quam promptior hic habi-
tus fuit. & ſicut dubites, vtrum ingenio cunctator fuerit, an quia ita bello pro-
prie, quod tum gerebatur, aptum erat: ſic nihil certius eſt, quam vnum homi-
nem nobis cunctando rem reſtituiſſe, ſicut Ennius ait. Augur in locum eius in-
auguratus Q. Fabius Maximus, filius in eiuſdem locum pontifex, (nam duo ſa-
cerdotia habuit) Seruius Sulpitius Galba. Ludi Romani diem vnũ, plebeij ter
toti inſtaurati ab ædilibus. M. Seſtio Sabino, & Cn. Tremellio Flacco. Ii ambo C
prætores facti, & cum ijs C. Liuius Salinator, & C. Aurelius Cotta. Comitia eius
anni vtrum C. Seruilius conſul habuerit, an quia eum res in Hetruria tenuerit.
quæſtiones ex S.C. de coniurationibus principum habentẽ, dictator ab eo dic-
tus P. Sulpitius, incertum diuerſi authores faciunt. Principio inſequentis anni
M. Seruilius, T. Claudius ſenatu in Capitolium vocato de prouincijs retule-
runt. Italiam atq; Africam in ſortem conijci, Africam ambo cupientes, vole-
bant. cæterum Q. Metello maxime annitente, neq; data, neq; negata eſt Afri-
ca. Conſules iuſſi cum tribunis plebis agere, vt ſi ijs videretur, populum roga-
rent quem vellet in Africa bellum gerere. omnes tribus P. Scipionem iuſſerunt.
nihilominus conſules prouinciam Africam (ita enim ſenatus decreuerat) in
ſortem cõiecerunt. T. Claudio Africa euenit, vt quinquaginta nauium claſſem,
omnes quinqueremes, in Africam traijceret, parique imperio cum Scipione
imperator eſſet. M. Seruilius Hetruriam ſortitus. In eadẽ prouincia & Cn. Ser-
uilio prorogatum imperium, ſi cõſulem remorari ad vrbem ſenatui placuiſſet.
Prætores M. Seſtius Galliã eſt ſortitus, vt duas legiones prouinciamq; traderet
ei P. Quintilius Varus: C. Liuius Brutios cum duabus legionibus, quibus P.
Sempronius proconſul priore anno præfuerat; Cn. Tremellius Siciliam, vt

ab

A ab P. Villio Tappulo prætore prioris anni prouinciam & duas legiones acciperet. Villius proprætor cum XX. nauibus longis militibus mille oram Siciliæ tutaretur: inde M. Pomponius viginti nauibus reliquis mille & quingentos milites Romam deportaret. C. Aurelio Cottæ vrbana euenit, cæteris ita, vti quisque obtinebant prouincias exercitusque prorogata imperia. Sexdecim non amplius eo anno legionibus defensum imperium est. Et vt placatis dijs omnia inciperent, agerentque, quos Ludos M. Claudio Marcello, T. Quintio consulibus T. Manlius dictator, quasque hostias maiores vouerat, si per quinquennium illud respublica eodem statu fuisset, vt eos cõsules prius quam ad bellum proficiscerentur, facerent. Ludi in circo per quatriduum facti: hostiæq; quibus votę erant dijs cæsæ. Inter hæc simul spes, simul cura indies crescebat: nec satis certum constare apud animos poterat, vtrum gaudio dignius esset, Annibalem post sextum decimum annum ex Italia decedentem vacuam possessionẽ eius reliquisse populo Romano: an magis metuendum, quod incolumi exercitu in Africam traiecisset. Locum nimirum, non periculum mutatum: cuius tantæ dimicationis vatem, qui nuper decessisset, Q. Fabium haud frustra canere solitũ, grauiorem in sua terra futurum hostem Annibalem, quam in aliena fuisset. nec Scipioni aut cum Syphace, inconditæ barbariæ rege, qui stataríos semilixas duce
B re exercitus solitus sit, aut cum socero eius Asdrubale, fugacissimo duce rem futuram, aut tumultuarijs exercitibus ex agrestium semiermi turba subito collectis: sed cum Annibale, prope nato in prætorio patris fortissimi ducis, alito atq; educato inter arma, puero quondam milite, vix dum iuuene imperatore: qui senex vincendo factus, Hispanias, Gallias, Italiam ab Alpibus ad fretũ monumentis ingentium rerum complesset, ducere exercitum æqualem stipendijs suis, duratum omnium rerum patientia, quas vix fides fiat homines passos, perfusum millies cruore Romano, exuuias non militũ modo, sed etiam imperatorum portantem. multos occursuros Scipioni in acie, qui prætores, qui consules Romanos sua manu occidissent, muralibus vallaribusq; insignes coronis. peruagatos capta castra, captas vrbes Romanas. non esse hodie tot fasces magistratibus populi Romani, quot captos ex cæde imperatorum prę se ferre posset Annibal. Has formidines agitando animis, ipsi curas & metus augebant, etiam quod, cum assuessent per aliquot annos ad bellum ante oculos alijs atque alijs in Italię partibus, lenta spe in nullum propinquam debellandi finem gerere, exerexerant omnium animos Scipio & Annibal, velut ad supremum certamen cõparati duces. ij quoq; quibus ingens erat in Scipione fiducia, & victoriæ spes, quo magis in propinquam eam imminebant animis, eo curę intentiores erant.
C Haud dispar habitus animorum Carthaginiensibus erat: quos modo petisse pacem intuentes Annibalem, ac rerum gestarum eius magnitudinem, pœnitebat: modo, cum respicerent bis sese acie victos, Syphacem captum, pulsos se Hispania, pulsos Italia, atq; ea omnia vnius virtute & consilio Scipionis facta, velut fatalem eum ducem in exitium suum natum horrebant. Iam Asdrumetũ peruerneat Annibal, vnde ad reficiẽdum ex iactatione maritima militem paucis diebus sumptis, excitus pauidis nuncijs, omnia circa Carthaginem obtineri armis afferentium, magnis itineribus Zamam contendit. Zama quinq; dierũ iter ab Carthagine abest. inde præmissi speculatores, cum excepti à custodib. Roma. deducti ad Scipionẽ essent: traditos eos tribunis militũ, iussosq; omisso metu visere omnia, per castra, qua vellẽt, circunduci iussit: percunctatusq; satin' per cõmode omnia explorassent, datis qui prosequerentur, retro ad Annibalẽ dimisit. Annibal nihil quidẽ eorũ quę nunciabantur (nã & Masanissã cum sex millib. peditũ quatuor equitũ venisse eo ipso forte die afferebãt) lęto animo audiuit maxime hostis fiducia, quę nõ de nihilo profecto cõcepta est, perculsus itaq; quãquã & causa belli eius erat, & aduẽtu suo turbauerat pactas inducias, & spem fœderum: tamen si integer, quã si victus peteret pacem, æquiorem impetrari posse ratus, nuncium ad Scipionem misit, vt colloquẽdi secum potestatem

tem faceret. Id vtrum sua sponte fecerit, an publico consilio, neutrum, cur af- A
firmem, habeo. Valerius Antias primo prælio victum eum à Scipione, quo duodecim millia armatorum in acie sunt cæsa, mille & septingenti capti, legatum cum alijs decem legatis tradit in castra ad Scipionem venisse. Cæterum Scipio cum colloquium haud abnuisset, ambo ex composito duces castra protulerunt, vt coire ex propinquo possent. Scipio haud procul Nadagara vrbe, tum ad cætera loco opportuno, tum quod aquatio intra teli coniectum erat, consedit. Annibal tumulum à quatuor millibus inde, tutum commodumque alioqui, nisi quod longinquæ aquationis erat, cepit. ibi in medio locus conspectus vndique, nequid insidiarum esset, delectus. Summotis pari spacio armatis, cum singulis interpretibus congressi sunt, non suæ modo ætatis maximi duces, sed omnis ante se memoriæ omnium gentium cuilibet regum imperatorumve pares. Paulisper alter alterius conspectu admiratione mutua,
» prope attoniti conticuere. Tum Annibal prior: Si hoc ita fato datum erat,
» vt qui primus bellum intuli populo Romano, quique toties prope in manibus victoriam habui, is vltro ad pacem petendam venirem, lætor, te mihi potissimum datum, à quo peterem. Tibi quoque inter multa egregia non in vltimis laudum hoc fuerit, Annibalem, cui de tot Romanis ducibus victoriam dij
» dedissent tibi cessisse: teque huic bello vestris prius quam nostris cladibus in- B
» signi, finem imposuisse. hoc quoque ludibrium fortunæ casus edidit, vt cum patre tuo consule ceperim arma, cum eodem primum Romano imperatore signa contulerim, ad filium eius inermis ad pacem petendã veniam. Optimum quidem fuerat, eam patribus nostris mentem datam ab dijs esse, vt & vos Italiæ, & nos Africæ imperio contenti essemus. neque enim ne vobis quidem Sicilia atque Sardinia satis digna precia sunt pro tot classibus, tot exercitibus, tot tamque egregijs amissis ducibus. Sed præterita magis reprehendi possunt, quam corrigi. Ita aliena appetiuimus, vt de nostris dimicaremus. nec in Italia solum vobis bellum, nobis in Africa est: sed & vos in portis vestris prope ac mœnibus signa armaq; hostium vidistis: & nos ab Carthagine fremitum castrorum Romanorum exaudiuimus. Quod igitur nos maxime abominaremur, vos ante omnia optaretis, in meliore vestra fortuna de pace agitur: agimusque ij, quorum & maxime interest pacẽ esse, & qui quodcunq; egerimus, ratũ ciuitates nostræ habituræ sint. animo tantum nobis opus est, nõ abhorrente à quietis consilijs. Quod ad me attinet, iam ætas senem in patriam reuertentem, vnde puer profectus sim, iam secundæ, iam aduersæ res ita erudierunt, vt rationẽ sequi quam fortunam malim, tuam & adolescentiam, & perpetuam felicitatem ferociora vtraq;, quam quietis opus est consilijs, metuo. Non temere incerta C
» casuum reputat, quem fortuna nunquam decepit. Quod ego fui ad Thrasymenum, ad Cannas, id tu hodie es. vixdum militari ætate imperio accepto, omnia audacissime incipientem nusquam fefellit fortuna. patris & patrui persecutus mortem, ex calamitate vestræ domus insigne virturis pietatisq; eximiæ cepisti: amissas Hispanias recuperasti, quatuor inde Punicis exercitibus pulsis consul creatus, cum cæteris ad tutandam Italiam parum animi esset, transgressus in Africam, duobus hic exercitibus cæsis, binis eadem hora captis simul incensisque castris, Syphace potentissimo rege capto, tot vrbibus regni eius, tot nostri imperij ereptis me sextum decimum iam annum hærentem in possessione Italiæ detraxisti. Potest victoriam malle, quam pacem animus. Noui vobis spiritus magnos magis quam vtiles: & mihi talis aliquando fortuna affulsit. Quod si in secundis rebus bonam quoq; mentem darent dij non ea solum quæ euenissent, sed etiam ea quæ euenire possent, reputaremus. Vt omnium obliuiscaris aliorum, satis ego documenti in omnes casus sum, quem modo castris inter Anienem atque vrbem vestram positis, ac iam prope scandentem mœnia Romana videras, hic cernis duobus fortissimus viris fratribus, clarissimis imperatoribus orbatum ante mœnia prope obsessæ patriæ, quibus terrui vestram

vrbem

A vrbem,ea pro mea deprecantem. Maxime cuiq; fortunæ minime credendum « est. In bonis tuis rebus,noſtris dubijs tibi ampla ac ſpecioſa danti eſt pax: no- « bis petentibus magis neceſſaria,quam honeſta. Melior tutiorq; eſt certa pax, « quam ſperata victoria. hæc in tua,illa in deorum manu eſt. Ne tot annorum « felicitatem in vnius horæ dederis diſcrimen. cum tuas vires,tum vim fortunæ, « martemque belli communem propone animo. vtrinque ferrum corpora hu- « mana erunt,nuſquam minus quam in bello euentus reſpondent. Non tantum « ad id, quod data pace iam habere potes,ſi prælio vincas, gloriæ adieceris: « quantum ademeris,ſi quid aduerſi eueniat,ſimul parta ac ſperata decora vni- « us horæ fortuna euertere poteſt. omnia in pace iungenda tuæ poteſtatis ſunt « P. Corneli,tunc ea habenda fortuna erit,quam dij dederint. Inter pauca feli- « citatis virtutiſque exempla M. Atilius quondam in hac eadem terra fuiſſet, ſi « victor pacem petentibus dediſſet patribus noſtris: ſed non ſtatuendo tandem « felicitati modum,nec cohibendo efferentem ſe fortunã,quanto altius elatus « erat,eo fœdius corruit. Eſt quidem eius qui dat, non qui petit, conditiones di- « cere pacis. ſed forſitan non indigni ſimus, qui nobiſmetipſis multam irroge- « mus. Non recuſamus quin omnia propter quæ bellum initum eſt, veſtra ſint, « Sicilia,Sardinia,Hiſpania,quicquid inſularum toto inter Africam Italiamque « continetur mari: Carthaginienſes incluſi Africæ littoribus,vos,quando ita dijs « B placuit,externa etiam terra marique videamus regentes imperia. Haud nega- « uerim,propter nõ nimis ſyncere petitam aut expectatam nuper pacẽ, ſuſpectã « eſſe vobis Punicam fidem: multum per quos petita ſit,ad fidem tuendæ pacis « pertinet Scipio. veſtri quoq;(vt audio) patres nonnihil etiam ob hoc quia pa- « rum dignitatis in legatione erat,negauerunt pacem. Annibal peto pacem: qui « neq; peterem,niſi vtilem crederem: & propter eandẽ vtilitatem tuebor eam, « propter quam petij. & quemadmodum,quia à me bellũ cœptum eſt, ne quem « eius pœniteret,quoad ipſi inuidere ei,præſtiti: ita annitar, ne quem pacis per « me partæ pœniteat. Aduerſus hæc imperator Romanus in hanc fere ſenten- « tiã reſpondit. Non me fallebat Annibal,aduẽtus tui ſpe Carthaginiẽſes & præ- « ſentẽ inducíarum fidem,& ſpẽ pacis turbaſſe: neque tu id ſane diſſimulas, qui « de conditionibus ſuperioribus pacis omnia ſubtrahas, præter ea quæ iampri- « dem in noſtra poteſtate ſunt. cæterum ſicut tibi curæ eſt ſentire ciues tuos, « quanto per te onere leuentur: ſic mihi laborandũ eſt, ne quæ tunc pepigerunt « hodie ſubtracta ex cõditionibus pacis præmia perfidiæ habeant. Indigni qui- « bus eadẽ pateat conditio, vt etiam proſit vobis fraus, petitis. Neq; patres noſtri « priores de Sicilia,neq; nos de Hiſpania fecimus bellũ. & tunc Mamertinorũ ſo- « ciorum periculum, & nunc Sagunti excidium nobis pia ac iuſta induerunt ar- « ma. vos laceſſiſtis, & tu ipſe fateris, & dij teſtes ſunt: qui & illius belli exitum « C ſecundum ius faſque dederunt, & huius dant & dabunt. Quod ad me attinet, « & humanæ infirmitatis memini, & vim fortunæ reputo, & omnia quæcunq; agi- « mus, ſubiecta eſſe mille caſibus ſcio. cæterum quemadmodum ſuperbe & vio- « lenter me faterer facere, ſi priuſquam in Africam traiecissem, te tua voluntate « cedentem Italia, & impoſito in naues exercitu, ipſum venientem ad pacem « petendam aſpernarer: ſic nunc cum prope manu conſerta reſtitantem ac ter- « giuerſantẽ in Africã traduxerim, nulla ſum tibi verecundia obſtrictus, proinde « ſi quid ad ea, in quę tum pax conuentura videbatur (quę ſunt, noſti) mulctę na- « uium cum cõmeatu per inducias expugnatarum, legatorumq; violatorum, ad- « ijcitur, eſt quod referam ad cõſilium: ſin illa quoq; grauia videntur, bellũ pa- « rate, quoniam pacem pati non potuiſtis. Ita infecta pace ex colloquio ad ſuos « cum ſe recepiſſent, fruſtra verba pacata renunciant: armis decernendum eſſe, habendamq; eam fortunã, quam dij dediſſent. In caſtra vt eſt ventum, pronun- « ciant ambo, arma expedirent milites animoſq; ad ſupremum certamen, non in « vnum diem, ſed in perpetuum, ſi felicitas adeſſet, victores, Roma an Carthago « iura gẽtibus daret, ante craſtinã noctem ſcituros: neq; enim Africam, aut Ita-

liam,ſed orbem terrarum victorię præmium fore: par periculũ præmio,quibus A
aduerſæ pugnæ fortuna fuiſſet.Nam neq; Romanis effugium vllum patebat in
aliena ignotaq; terra, & Carthagini ſupremo auxilio effuſo adeſſe videbatur
præſens excidium.Ad hoc diſcrimen procedunt poſtero die duorum opulẽtiſ-
ſimorũ populorum duo longe clariſſimi duces,duo fortiſſimi exercitus, multa
ante parta decora aut cumulaturi eo die,aut euerſuri. Anceps igitur ſpes &
metus miſcebant animos:contemplantibuſq; modo ſuam,modo hoſtium aciẽ,
cum oculis magis quam ratione pẽlarent vires,ſimul læta, ſimul triſtia obuer-
ſabantur. quæ ipſis ſua ſponte non ſuccurrebant, ea duces admonendo atque
hortando ſubijciunt. Pœnus XVI.annorum in terra Italia res geſtas,tot duces
Romanos,tot exercitus occidione occiſos,& ſua cuiq; decora,vbi ad inſignem
alicuius pugnæ memoria militem venerat,referebat.Scipio Hiſpanias,& recẽ-
tia in Africa prœlia,& confeſſionem hoſtium,quod neq; non petere pacẽ prop-
ter metum, neque manere in ea præ inſita animis perfidia potuiſſent. ad hoc
colloquium Annibalis in ſecreto habitum,ac liberum fingenti,qua velit flecti:
ominatur(quibus quondam auſpicijs patres eorum pugnauerint ad Aegateis
inſulas,ea illis exeuntibus in aciem portendiſſe deos)adeſſe finem belli, ac la-
boris:in manibus eſſe prædam Carthaginis,reditum domum in patriam ad pa-
rentes,liberos,coniuges,penareſq; deos. Adeo celſus hæc corpore,vultuq; ita B
læto,vt viciſſe iam crederes,dicebat.Inſtruit deinde primos haſtatos,poſt eos
principes: triarijs poſtremam aciem clauſit.non confertas autem cohortes an-
te ſua quemq; ſigna inſtruebat,ſed manipulos aliquantum inter ſe diſtantes,
vt eſſet ſpacium,quo elephanti hoſtium accepti,nihil ordines turbarent. Læli-
um,cuius ante legati,eo anno quæſtoris extra ſortem ex ſenatuſconſulto ope-
ra vtebatur,cum Italico equitatu ab ſiniſtro cornu, Maſaniſſam Numidaſq; ab
dextro oppoſuit.vias patentes inter manipulos anteſignanorum velitibus (ea
tunc leuis armatura erat)compleuit:dato præcepto,vt ad impetum elephãto-
rum aut poſt rectos refugerent ordines,aut in dextram læuamq; diſcurſu ap-
plicãtes ſe anteſignanis,viam qua irruerẽt in ancipitia tela, belluis darent.An-
nibal ad terrorem primum elephantos(LXXX.autem erant,quot nulla vnquã
in acie ante habuerat)inſtruxit :deinde auxilia Ligurum Gallorumq; Balea-
bus Mauriſq; admiſtis ;in ſecunda acie Carthaginienſes Afroſq;, & Macedo-
num legionem : modico deinde interuallo relicto ſubſidiariam aciem Italico-
rum militum(Brutij pleriq; erant,vi ac neceſſitate plures quam ſua voluntate
decedentem ex Italia ſecuti) inſtruxit . equitatum etiam ipſum circundedit
cornibus.dextrũ Carthaginienſes,ſiniſtrum Numidę tenuerunt.Varia adhorta-
tio erat in exercitu inter tot homines,quibus non lingua, non mores, non lex, C
non arma,non veſtitus habituſq;, non cauſa militandi eadẽ eſſet. auxiliaribus
& præſens,& multiplicata merces ex præda oſtentatur.Galli proprio atq; inſi-
to in Romanos odio accenduntur.Liguribus campi vberes Italiæ deductis, ex
aſperrimis montibus in ſpem victoriæ oſtentantur. Mauros Numidaſq; impo-
tenti Maſaniſſæ futuro dominatu terret. alijs aliæ ſpes ac metus iactantur.
Carthaginienſibus mœnia patriæ, dij penates,ſepulchra maiorum, liberi cum
parentibus, coniugeſq; pauidæ, aut excidium ſeruitiumq;, aut imperium orbis
terrarum,nihil aut in merum aut in ſpẽ medium oſtentatur.Cum maxime hæc
imperator apud Carthaginienſes duces ſuarum gentium inter populares,ple-
raque per interpretes intermiſtos alienigenis ageret,tubæ cornuaque ab Ro-
manis cecinerunt: tantuſq; clamor ortus,vt elephanti in ſuos ſiniſtro maxime
cornu verterentur,Mauros ac Numidas.addidit facile Maſaniſſa perculſis ter-
rorem : nudauitq; ab ea parte aciem equeſtri auxilio. paucæ tamen beſtiarum
intrepidę in hoſtẽ actæ,inter velitum ordines cum multis ſuis vulneribus ingẽ-
tem ſtragem edebant. reſilientes enim ad manipulos velites, cum viam ele-
phantis,ne obtererentur, feciſſent, in ancipites ad ictum vtrinq; conijciebant
haſtas: nec pila ab anteſignanis ceſſabant, donec vndique incidentibus telis
exacti

A exacti Romana acie, hi quoq; in suo dextro cornu ipsos Carthaginiensium equites in fugam verterunt. Lælius vt turbatos vidit hostes, addit perculsis terrorem. Vtrinq; equite nudata erat Punica acies, cum pedes concurrit, nec spe, nec viribus iam par. adhoc, dictu parua, sed magni eadem in re gerenda momenti res, congruens clamor à Romanis. eoq; maior & terribilior: dissonæ illis, vt gentium multarum discrepantibus linguis, voces. pugna Romana stabilis & suo & armorum pondere incumbentiũ in hostem: concursatio & velocitas illinc maior quã vis. Igitur primo impetu extemplo mouere loco hostiũ aciem Romani: ala deinde & vmbonib. pulsantes, in summotos gradu illato, aliquantũ spacij velut nullo resistente, incessere: vrgentib. & nouissimis primos, vt semel motã aciem sensere, quod ipsum vim magnã ad pellendum hostem addebat. Apud hostes auxiliares cedentes secunda acies Afri & Carthaginienses adeo non sustinebant, vt contra etiam, ne resistẽtes pertinaciter primos cẽdendo ad se peruenirent hostis, pedem referrent. Igitur auxiliares terga dant repente: & in suos versi, partim refugere in secundam aciem: partim non recipientes cædere, vti paulo ante non adiuti, & tunc excluſi. & prope duo iam permista prælia erant: cum Carthaginienses simul cum hostibus, simul cum suis cogerentur conserere manus, non tamen ita perculsos iratosq; in aciem accepe-
B re, sed densatis ordinibus, in cornua, vacuũq; circa campum extra præliũ eiecere, ne pauidos fuga vulneribusq; milites in certam & integram aciem miscerent. Cæterum tanta strages hominum armorumque locum in quo steterant paulo ante auxiliares compleuerat, vt prope difficilior transitus esset, quã per confertos hostes fuerat: itaq; qui primi erant hastati, per cumulos corporum armorumque, & labem sanguinis, quà quisq; poterat, sequentes hostem, & signa & ordines confuderunt. principum quoq; signa fluctuare cœperant, vagam ante se cernentes aciem. Quod Scipio vbi vidit, receptui propere canere hastatis iussit: & sauciis in postremam aciẽ subductis, principes triariosq; in cornua inducit, quo tutior firmiorq; media hastatorum acies esset. Ita nouum de integro prælium ortũ est: quippe ad veros hostes peruentum erat, & armorũ genere & vsu militiæ, & fama rerum gestarũ, & magnitudine vel spei vel periculi pares. sed & numero Romanus superior erat, & animo: quod iam equites, iam elephantos fuderat. iam prima acie pulsa, in secundam pugnabat. In tempore Lælius & Masanissa pulsos per aliquantum spacij secuti equites, reuertentes in auersam hostium aciem incurrere. Is demũ impetus perculit hostem. multi circunuenti in acie cæsi: multi per patentẽ circa campũ fuga sparsi, tenente omnia equitatu, passim interierunt. Carthaginiensium sociorumque cæsa eo die
C supra millia viginti. par ferme numerus captus est, cum signis militaribus centum triginta tribus, elephantis vndecim. Victores ad duo millia cecidere. Annibal cum paucis inter tumultum elapsus, Adrumetum perfugit, omnia & in prælio, & ante aciem, priusquam excederet pugna, expertus: & confessione etiam Scipionis, omniumq; peritorum militiæ, illam laudem adeptus singulari arte etiam eo die instruxisse. elephantos in prima fronte: quorum fortuitus impetus, atq; intolerabilis vis, signa sequi, & seruare ordines, in quo plurimum spei ponerent, Romanos prohiberet. deinde auxiliares ante Carthaginiẽsium aciem ne homines misti colluuione omnium gentium, quos non fides teneret, sed merces liberum receptum fugæ haberent: simul primum ardorem atq; impetum hostium excipientes fatigarent: ac si nihil aliud, vulneribus suis ferrum hostile habetarent. tum, vbi omnis spes esset, milites Carthaginienses Afros, vt omnibus rebus aliis pares, eo quod integri cum fessis ac sauciis pugnarent, superiores essent. Italicos interuallo quoque diremptos, incertos socij an hostes essent, in postremam aciem, summotos. Hoc edito velut vltimo virtutis opere, Annibal cum Adrumetum refugisset: accitusq; inde Carthaginem sexto ac trigesimo post anno, quàm puer inde profectus erat, rediisset? fassus in curia est, non prælio modo se, sed bello victum: nec spem salutis alibi, quã in pace

impetranda esse. Scipio confestim à prælio expugnatis hostium castris, direp- A
tisque, cum ingenti præda ad mare ac naues rediit, nuntio allato, P. Lentulum
cum L. rostratis, C. onerarijs omni genere commeatus, ad Vticam accessisse.
Admouendum igitur vndiq; terrorem perculsæ Carthagini ratus, misso Lælio
Romam cum victoriæ nuncio. Cn. Octauium terrestri itinere ducere legiones
Carthaginem iubet. ipse ad suam veterem noua Lentuli classe adiuncta, pro-
fectus ab Vtica portum Carthaginis petit. Haud procul aberat, cùm velata in-
fulis ramisq; oleę Carthaginiensium occurrit nauis. decem legati erant princi-
pes ciuitatis, authore Annibale missi ad petendam pacem. qui cum ad puppim
prętoriæ nauis accessissent, velamenta supplicum porrigentes, orantes implo-
rantesq; fidem & misericordiam Scipionis: nullum ijs aliud responsum datum,
quàm vt Tunetem venirent, se eò moturum castra ipse ab contemplato situ
Carthaginis non tam noscendi in præsentia, quàm terrendi hostis causa, Vti-
cam, eodem & Octauio reuocato, rediit. Inde procedentibus ad Tunetē nun-
cius allatus: Verminam Syphacis filium cum equitibus pluribus quā peditibus
venire Carthaginiensibus auxilio. Pars exercitus cum omni equitatu missa, tur-
malibus primis in agmine, aggressa Numidas leui certamine fudit. exitu quoq;
fugæ intercluso, à parte omni circundatis equitibus XV. millia hominum cæsa,
mille & CC. viui capti sunt, & equi Numidici mille & D. signa militaria duo & B
septuaginta. Regulus ipse inter tumultum cum paucis effugit. Tum ad Tune-
tem eodem quo antea loco castra posita. legatique XXX. Carthagine ad Scipi-
onem venerunt, & illi quidem multo miserabilius quam ante, quo magis coge-
bat fortuna, egerunt: sed aliquanto minore cum misericordia ab recenti me-
moria perfidiæ auditi sunt. In concilio quanquam iusta ira omneis ad delen-
dam stimulabat Carthaginem: tamen cum & quanta res esset, & quàm longi
temporis obsidio tam munitæ & validæ vrbis, reputarent: & ipsum Scipionem
expectatio successoris, venturi ad paratā alterius labore ac periculo finiti belli
famam, solicitaret: ad pacem omnium animi versi sunt. Postero die reuocatis
legatis, & cum multa castigatione perfidię monitis, vt tot cladibus edocti, tan-
dem deos & iusiurandum esse crederent, conditiones pacis dictæ. Vt liberi le-
gibus suis viuerent, quas vrbes, quosq; agros, quibusq; finibus ante bellum te-
nuissent, tenerent, populandiq; finem eo die Romanus faceret: perfugas fugi-
tiosque, & captiuos omneis, & naues rostratas, præter decem triremes, trade-
rent: elephantosque, quos haberent domitos, neq; domarent alios, bellū neue
in Africa neue extra Africam iniussu populi Rom. gererent. Masanissæ res red-
derent, fœdusq; cum eo facerent, frumentum, stipendiumq; auxilijs donec ab
Roma legati rediissent, præstarent. XM. talentum argenti descripta pensionibus C
à suis in annos L. soluerent. obsides centum arbitratu Scipionis darent, ne mi-
nores XIIII. annis, neu XXX. maiores. inducias ita se daturum si per priores in-
ducias naues onerariæ quæque, captę fuissent in nauibus, restituerentur. aliter
nec inducias, nec spem pacis vllam esse. Has conditiones legati cum domū fer-
re iussi in concione ederent, & Gisgo ad dissuadendam pacem processisset,
audiretur q; à multitudine inquieta eadem & imbelli, indignatus Annibal dici
ea in tali tempore audiriq;, arreptum Gisgonē manu sua ex superiore loco de-
traxit. quæ insueta liberæ ciuitati species cum fremitū populi mouisset, pertur-
batus militaris vir vrbana libertate. Nouem, inquit, annorum à vobis profectus,
post sextum & tricesimum annū redij. militares artes, quas me à puero fortuna
nunc priuata nunc publica docuit, probè videor scire: vrbis ac fori iura, le-
ges, mores, vos me oportet doceatis. Excusata imprudentia, de pace multis
verbis disseruit, quam nec iniqua, & necessaria esset. Id omnium maxime diffi-
cile erat, quod ex nauibus per inducias captis nihil præter ipsas comparabat
naues: nec inquisitio erat facilis. Cum aduersantes paci arguerentur, placuit
naues reddi, & homines vtique inquiri: cætera quæ abessent, æstimanda Scipioni
permitti: atque ita pecunia luere Carthaginienses. Sunt qui Anni-

balem

A balem ex acie ad mare peruenisse, inde præparata naue ad regem Antiochum extemplo profectum tradant: postulantique ante omnia Scipioni vt Annibal sibi traderetur, responsum esse, Annibalem in Africa non esse. Posteaquam redierunt ad Scipionem legati, quæ publica in nauibus fuerant, ex publicis descripta rationibus quæstores: quæ priuata, profiteri domini iussi: pro ea summa pecuniæ xx v. millia pondo argenti præsentia exacta, induciæq; Carthaginiensibus datæ in tres menses. additum, ne per inducias tempus alio vsquam, quàm Romam mitterent legatos: & quicunq; legati Carthaginem venissent, ne ante dimitterent eos, quam Romanum imperatorem, qui & quæ petentes venissent, certiorem facerent. Cum legatis Carthaginiensibus Romam missi Liuius, Veturius Philo, & Marcus Martius Ralla, & L. Scipio, imperatoris frater. Per eos dies commeatus ex Sicilia Sardiniaq; tantam vilitatem annonæ effecerunt, vt pro vectura frumentum mercator nautis relinqueret. Romæ ad nuncium primum rebellionis Carthaginiensium trepidatum fuerat: iussusq; erat T. Claudius mature in Siciliam classem ducere, atque inde in Africam traiicere: & alter consul M. Seruilius ad vrbem morari, donec quo statu res in Africa essent, sciretur. Segniter omnia in comparanda deducendaq; classe ab T. Claudio consule facta erant, quod patres de pace Scipionis potius arbitrium esse,
B quibus legibus daretur, quam consulis, censuerãt. Prodigia quoq; nunciata sub ipsam famam rebellionis terrorem attulerant. Cumis solis orbis minui visus, & pluit lapideo imbri. & in Veliterno agro terra ingentibus cauernis consedit, arboresque in profundum haustæ. Ariciæ forum, & circa tabernæ, Frusinone murus aliquot locis, & porta de cœlo tacta: & in palatio lapidibus pluit. Id prodigium more patrio nouendiali sacro, cætera hostiis maioribus expiata. Inter quæ etiam aquarum insolita magnitudo in religionem versa. nam ita abundauit Tyberis, vt ludi Apollinares circo inundato, extra portã collinam ad ædes Erycinæ Veneris parati sint. cæterum ludorum ipso die serenitate subita orta, pompa duci cœpta ad portam Collinam, reuocata deductaque in circum est, cum decessisse inde aquam nunciatum esset: lætitiamq; populo, & ludis celebritatem addidit sedes sua solenni spectaculo reddita. Claudium Cos. profectum tandem ab vrbe inter portus Cossanum Lauretanumque atrox vis tempestatis adorta, in metum ingentem adduxit. Populonios inde cum peruenisset, stetissetq; ibi dum reliquũ tempestatis exsequiret: Iluã insulam, & ab Ilua Corsica, à Corsica in Sardiniã traiecit. ibi superantem insanos montes multo & sæuior & infestioribus locis tempestas adorta disiecit classem. multæ quassatæ, armamentisque spoliatæ naues: quędam fractæ. ita vexata ac lacerata classis
C Carales tenuit. vbi dum subductæ reficiuntur naues, hyems oppressit: circumactumq; anni tempus. & nullo prorogãte imperium, priuatus T. Claudius classem Romam reduxit. M. Seruilius, ne comitiorum causa ad vrbem reuocaretur: dictatore dicto Cn. Seruilio Gemino, in prouinciam est profectus. Dictator magistrũ equitum P. Aelium Pætum dixit. Sæpe comitia indicta perfici tempestates prohibuerunt. itaq; cum pridie Idus Martias veteres magistratus abissent, noui suffecti non essent, respub. sine curulibus magistratibus erat. L. Manlius Torquatus pontifex eo anno mortuus, in locum eius suffectus C. Sulpitius Galba. Ab L. Licinio Lucullo, & Q. Fuluio ædil. curul. ludi Romani tertio instaurati. Pecuniã ex ærario scribæ, viatoresq; ædilitij clam egessisse per indicem compertí, damnati sunt, non sine infamia Luculli ædilis. P. Aelius Tubero, & L. Lectorius ædiles plebis vitio creati, magistratu se abdicarunt, cum ludos, ludorumque causa epulum Ioui fecissent, & signa tria ex mulctatitio argento facta in Capitolio posuissent. Cereales ludos dictator & magister equitum ex senatusconsulto fecerunt. Legati ex Africa Romani simul Carthaginiensesque cum venissent Romam, senatus ad ædem Bellonæ habitus est. Vbi cum L. Veturius Philo pugnatum cum Annibale esse suprema Carthaginiensibus pugna, finemque tandem lugubri bello impositum, ingenti lętitia patrũ exposuisset, adiecit:

Verminam

Verminam etiam Syphacis filium, quæ non parua bene gestę rei accessio erat, A
deuictum, in concionem inde prodire iussus, gaudiumque id populo impertire.
Tum patefacta gratulatione omnia in vrbe templa, supplicationesq; in triduum decretæ. Legatis Carthaginiensium & Philippi regis (nam ij quoq; venerant) petentibus vt senatus sibi daretur, responsum iussu patrum à dictatore est, consules nouos eis senatum daturos esse. Comitia inde habita: creati cõsules Cn. Cornelius Lentulus, P. Aelius Pætus. Prætores M. Iunius Pennus, cui sors vrbana euenit. M. Valerius Falco Brutios, M. Fabius Buteo Sardiniam, P. Aelius Tubero Siciliam est sortitus. De prouincijs consulum nihil ante placebat agi, quam legati Philippi regis, & Carthaginiensium auditi essent. belli finem alterius, principium alterius prospiciebant animis. Cn. Lentulus cõsul cupiditate flagrabat prouinciæ Africæ: seu bellum foret, facilem victoriam: seu iam finiretur, finiti tanti belli se consule gloriam petens. negare itaq; prius quicquam agi passurum, quam sibi Africa decreta esset: concedente collega, moderato viro & prudenti: qui gloriæ eius certamen cum Scipione, præterquam quod iniquum esset, etiam impar futurum cernebat. Q. Minutius Thermus & M. Acilius Glabrio tribuni plebis rem priore anno nequicquam tentatam ab T. Claudio consule, Cn. Corneliũ tentare aiebant. ex authoritate patrum latũ ad populum esse, cuius vellent imperium in Africa esse, omnes V. & XXX. tribus B
P. Scipioni id imperium decreuisse. Multis contentionibus & in senatu & ad populum acta res: postremo eo deducta est, vt senatui permitterent. Patres igitur iurati (ita conuenerat) censuerunt, vti consules prouincias inter se compararent, sortirenturve, vter Italiam, vter classem nauium L. haberet. cui classis obuenisset, in Siciliam nauigaret. si pax cum Carthaginiensibus componi nequisset, in Africam traijceret: consul mari, Scipio eodem, quo adhuc, iure imperij terra rem gereret. si conditiones conuenirent pacis, tribuni plebis populum rogarent, vtrum consulem, an P. Scipionem iuberent pacem dare: & quem, si deportandus exercitus victor ex Africa esset, deportare. si pacem per P. Scipionem dari, atque ab eodem exercitum deportari iussissent, ne consul ex Sicilia in Africam traijceret. alter consul, cui Italia euenisset, duas legiones à M. Sestio prętore acciperet. P. Scipioni cum exercitibus quos haberet, in prouincia Africa prorogatum imperium. Prætori M. Valerio Falconi duæ legiones in Brutijs, quibus C. Liuius priore anno præfuerat, decretæ. P. Aelius prætor duas legiones in Sicilia ab Cn. Tremellio acciperet. Legio vna M. Fabio in Sardiniam quam P. Lentulus propretor habuisset, decernitur. M. Seruilio prioris anni cõsuli cum suis duabus item legionibus in Hetruria prorogatum imperium est. Quod ad Hispanias attineret, aliquot iam annos ibi L. Corneliũ Len- C
tulum, & L. Manlium Acidinum esse, vt ij consules cum tribunis agerent, si eis videretur, vt plebem rogarent, cui iuberent in Hispania imperium esse. is ex duobus exercitibus in vnam legionem conscriberet Romanos milites, & in xv. cohortes socios Latini nominis, quibus prouinciam obtineret. veteres milites L. Cornelius & L. Manlius in Italiam deportarent. Cornelio consuli L. nauium classis ex duabus classibus, Cn. Octauij, quæ in Africa esset, P. Villij, quæ Siciliæ oram tuebatur, decreta: vt quas naues vellet, deligeret. P. Scipio L. lõgas naues haberet, quas habuisset: quibus si Cn. Octauium: sicut prefuisset, pręesse vellet, Octauio propretori in eum annum imperiũ esset, si Lęlium pręficeret. Octauius Romam decederet: reduceretq; naues quibus proconsuli vsus non esset. Et M. Fabio in Sardiniam decem longæ naues decretę. Et consules duas legiones vrbanas scribere iussi, vt quatuordecim legionibus eo anno, centum nauib. longis respublica administraretur. Tum de legatis Philippi & Carthaginiensium actum. priores Macedonas introduci placuit, quorum varia oratio fuit: partim purgantium quę questi erant missi ad regem à Roma legati de populatione sociorum: partim vltro accusantium quidẽ & socios populi Romani, sed multo infestius M. Aurelium: quẽ ex tribus ad se missis legatis delectu habito substituisse,

&

A & se bello lacessisse contra fœdus,& sæpe cum præfectis suis signis collatis pugnasse,partim postulantium, vt Macedones duxque eorum Sopater, qui apud Annibalem mercede militassent, captiq; in vinculis essent, sibi restituerentur. Aduersus ea M. Furius missus ad idipsum ab Aurelio ex Macedonia, disseruit. Aurelium relictum,ne socij Populi Romani fessi populationibus atq; iniuria,ad regem deficerent,finibus sociorum non excessisse,dedisse operam, ne impune in agros eorum transcenderent populatores. Sopatrũ ex purpuratis & propinquis regis esse.eum cum quatuor millibus Macedonum & pecunia missum nuper in Africam esse Annibali Carthaginiensibusq; auxilio. De his rebus interrogati Macedones cum perplexe responderent, ipsi antè responsum tulerunt, bellum quærere regem,& si pergat, propediem inuenturum. Dupliciter ab eo fœdus violatum: & quod socijs populi Romani iniurias fecerit, bello armisq; lacessiuerit: & quod hostes auxilijs & pecunia iuuerit.& P.Scipionem recte atque ordine videri fecisse,& facere,quod eos qui arma contra populum Romanum ferentes capti sunt, hostium numero in vinculis habeat. & M.Aurelium è republica facere, gratumq; id senatui esse, quod socios populi Romani, quando iure fœderis non posset,armis tueatur.Cum hoc tam tristi responso dimissis Macedonibus,legati Carthaginienses vocati. quorum ætatibus dignitatibusq;
B conspectis(nam longe primi ciuitatis erant) tum pro se quisque dicere,vere de pace agi. Insignis tamen inter cæteros Asdrubal erat(Hædum populares cognomine appellabant)pacis semper author,aduersusq; factioni Barchinæ.eo tũ plus illi authoritatis fuit. belli culpam in paucorum cupiditatem à republica transferenti. Qui cum varia oratione vsus esset,nunc purgando crimina, nunc quædam fatendo,ne impudenter certa negantibus difficilior venia esset:nunc monendo etiam Patres conscriptos vt rebus secundis modeste ac moderate vterentur: Si se atq; Hannonem audissent Carthaginienses, & tempore vti voluissent, daturos fuisse pacis conditiones, quas nunc peterent. Raro simul hominibus bonam fortunam,bonamq; mentem dari. populum Romanum eo inuictum esse,quod in secundis rebus sapere,& consulere meminerit. & hercule mirandum fuisse,si aliter facerent,ex insolentia,quibus noua bona fortuna sit, impotentes lætitiæ insanire: populo Romano vsitata ac prope iam obsoleta ex victoria gaudia esse,ac plus pene parcendo victis quam vincendo imperium auxisse. Cæterorum miserabilior oratio fuit, commemorantium ex quantis opibus quo recidissent Carthaginiensium res. nihil eis, qui modo orbem propè terrarum obtinuissent armis, superesse, præter Carthaginis mœnia.ijs inclusos, non terra,non mari quicquam sui iuris cernere.vrbem quoq; ipsam,ac penates ita habituros, si non in ea quoque, quo nihil vlterius sit, sæuire populus Roma-
C nus velit. Cum flecti misericordia patres appareret,senatorum vnum infestum perfidiæ Carthaginiensium succlamasse ferunt: per quos deos fœdus icturi essent,cum eos per quos ante ictum esset,fefellissent? Per eosdem,inquit Asdrubal,qui tam infesti sunt fœdera violantibus. Inclinatis omnium ad pacem animis,Cn.Lentulus consul,cui classis prouincia erat,S.C.interceſſit.Tum M.Atilius & Q.Minutius tribuni plebis ad populum tulerunt: vellent iuberentne senatum decernere,vt cum Carthaginiensibus pax fieret? & quem eam pacem dare,quemq; ex Africa exercitus deportare iuberent? De pace vti rogatę omnes tribus erant,iusserunt pacem dare P.Scipionem,eundem exercitus deportare.Ex hac rogatione senatus decreuit, vt P.Scipio ex x. legatorum sententia pacem cum populo Carthaginiensi, quibus legibus ei videretur,faceret. Gratias deinde patribus egere Carthaginienses: petieruntq;,vt sibi in vrbem introire,& colloqui cum ciuibus suis liceret,qui capti in publica custodia essent.esse in ijs partim propinquos,amicosq; suos,nobiles homines,partim ad quos mandata à propinquis haberent. Quibus cõuentis cum rursus peterent,vt sibi quos vellent ex ijs redimendi potestas fieret, iussi nomina edere. & cum ducentos fermè ederent, senatusconsultum factum est, vt legati Romani ducentos ex

captiuis,

captiuis, quos Carthaginienſes vellent, ad P.Cornelium Scipionem in Afri- A
cam deportarent: nunciarentq; ei, vt ſi pax conueniſſet, ſine precio eos Car-
thaginienſibus redderet. Fœciales cum in Africā ad fœdus feriendum ire iu-
berentur, ipſis poſtulantibus ſenatuſconſultum in hæc verba factum eſt: Vt
priuos lapides ſilices, priuaſque verbenas ſecum ferrent: vti prætor Romanus
his imperaret vt fœdus ferirent, illi prætorem ſagmina poſcerent. Herbę id ge-
nus ex arce ſumptum dari fœcialibus ſolet. Ita dimiſſi ab Roma Carthagini-
enſes cum in Africam veniſſent ad Scipionem, quibus ante dictum eſt, legibus
pacem fecerunt. Naues longas, elephantos, perfugas, fugitiuos, captiuorū qua-
tuor millia tradiderunt. inter quos Q. Terētius Culleo ſenator fuit. Naues pro-
fectas in altum incendi iuſſit. Quingentas fuiſſe omnis generis, quæ remis age-
rentur, quidam tradunt. quarum conſpectum repente incendium tam lugubre
fuiſſe Pœnis, quam ſi ipſa Carthago arderet. De perfugis grauius, quam de fu-
gitiuis conſultum. nominis Latini qui erant, ſecuri percuſſi, Romani in crucem
ſublati. Annis ante quinquaginta pax cum Carthaginienſibus poſtremo facta
erat. Q. Luctatio, A. Manlio conſulibus. bellum initum annis poſt tribus & vi-
ginti Pub. Cornelio T. Sempronio conſulibus, finitum eſt decimo octauo an-
no, Cneio Cornelio, P. Aelio Pæto conſulibus. Sæpe poſtea ferunt Scipionem
dixiſſe T. Claudij primum cupiditatem, deinde C. Cornelij fuiſſe in mora, quo B
minus id bellum exitio Carthaginis finiret. Carthaginiēſibus cum prima col-
latio pecuniæ diutino bello exhauſtis difficilis videretur, mœſtitiaque & fletus
in curia eſſet ridentem Annibalem ferunt conſpectū. cuius cum Aſdrubal He-
dus riſum increparet in publico fletu, cum ipſe lachrymarum cauſa eſſet. Si
quemadmodum oris habitus cernitur oculis, inquit, ſic & animus intus cerni
poſſet, facile vobis apparet non læti, ſed prope amentis malis cordis hunc, quē
increpatis, riſum eſſe. qui tamen nequaquam adeo eſt intempeſtiuus, quam ve-
ſtræ iſtæ abſurdæ atq; abhorrentes lachrymæ ſunt. tunc fleſſe decuit, cum ad-
empta nobis arma, incenſæ naues, interdictum externis bellis. illo enim vulne-
re concidimus. nec tamen eſſe in vos odio veſtro conſultum ab Romis creda-
tis. Nulla magna ciuitas diu quieſcere poteſt. ſi foris hoſtem non habet, domi
inuenit: vt præualida corpora ab externis cauſis tuta videntur, ſed ſuis ipſa vi-
ribus onerantur. Tantum nimirum ex publicis malis ſentimus, quantum ad pri-
uatas res pertinet, nec in eis quicquam acrius, quam pecuniæ damnum ſtimu-
lat. Itaque cum ſpolia victæ Carthagini detrahebantur, cum inermem iam ac
nudam deſtitui inter tot armatas gentes Africæ cerneretis, nemo ingemuit,
nunc quia tributum ex priuato conferendum eſt, tanquam in publico funere
comploratis. quam vereor ne propediem ſentiatis leuiſſimo in malo vos hodie C
lachrymaſſe. Hæc Annibal apud Carthaginienſes. Scipio concione aduocata
Maſaniſſam ad regnum paternum Cirtha oppido, & cæteris vrbibus agriſque,
quæ ex regno Syphacis in populi Romani poteſtatem veniſſent, adiectis dona-
uit. Cn. Octauium claſſem in Siciliam ductam Cn. Cornelio conſuli tradere iuſ-
ſit. legatos Carthaginienſium Romam proficiſci, vt quæ ab ſe ex decem lega-
torum ſententia acta eſſent, ea patrum authoritate, populiq; iuſſu, cōfirmaren-
tur. Pace terra mariq; parta, exercitu in naues impoſito in Siciliam Lilybæum
traiecit, inde magna parte militum in nauibus miſſa, ipſe per lætam pace non
minus quam victoria Italiam, effuſis non vrbibus modo ad habendos honores,
ſed agreſtium etiam turba obſidente vias, Romam peruenit, triumphoq; omni-
um clariſſimo vrbem eſt inuectus. Argenti tulit in ærarium pondo centum mil-
lia xxiii. militibus ex præda quadragenos æris diuiſit. Morte ſubtractus ſpec-
taculo magis hominum, quam triumphantis gloria Syphax eſt. Tibure haud ita
multo ante mortuus, quo ab Alba traductus fuerat, conſpecta mors tamen ei-
us fuit: quia publico funere eſt elatus. Hunc regem in triumpho ductum Po-
lybius haud quanquam ſpernendus author tradit. Secutus Scipionem trium-
phantem eſt pileo capiti impoſito, Quintus Terentius Culleo, omniq; deinde

vita,

vita, vt dignum erat, libertatis authorem coluit. Africanum cognomen militaris prius fauor, an popularis aura celebrauerit, an sicuti Felicis Syllæ, Magniq; Pompeij patrum memoria cœptum ab assentatione familiari sit, parum compertum habeo. Primus certe hic imperator nomine victæ ab se gentis est nobilitatus: exemplo deinde huius nequaquam victoria pares, insignes imaginum titulos, claraq; cognomina familiæ fecere.

RERVM ET VERBORVM TERTIÆ TITI LIVII DECADIS INDEX.

A

Abietis in classe parandæ vsus 274.b
Acarnanes 198.c
Acarnanum eloquium 15.c
Acillæ 103.a
Accua opp. 95.a
Acedux 39.c
Acerræ incensæ 97.c. reædificatæ 167.b
Achaicum concilium 184.c
Aciliani annales 134.b
Acradina Syracusanorum 96.a. capitur 128.b. 129.c
Acradinæ præfecti proditio 129.b. 130.a
Acradinæ Syracusanæ munitio 126.a
Adherbal Carthaginiens. prætor 214.a
Adriani, coloni Romani 172.a
Adrumetum 261.c
Aedilis ante legitimam ætatem factus 111.b
Aediles curules & ædiles plebis 179.c
Aediles curules partim ædiles patricij, partim plebeij ibid.
Aegates insulæ 21.c. ad easdem accepta clades 18.a
Aegimurus ins. 259.b
Aegium opp. 200.b
Aemylius prætor 21.c
Aenianes 199.a
Aenna vrbs 103.c. 104.b. 105.a
Aerarium sanctius 172.b
Aerarij Rom inopia 94.b
Aerarij facti, & tribu moti ibid.
Aesculapius pestilentiæ ergo Romam aduectus 232.b
Aegestæus campus 186.a
Aetnæ ignes 232.c
Aetolorum cum Romanis fœdus 249.c
Aetolorum ferocia 184.b. concilium 149.b
Aetolicum bellum 198.a
Afri & Numidæ quales 228.a
Africæ prouinciæ difficultas 221.a
Africani cognomen vnde 20.c
Africi belli difficultas 221.a
Agathocles Syracusanus 222.c
Agatirna Siciliæ 173.b
Agri Romani terminus, Italiæ 160.a.b
Agnus idem mas & fœmina 202.c
Agrigentinum bellum 135.a
Agrigentii Himilco recipit 103.a. à Romanis proditur 158.c
Alba Rom. colonia 171.b. 234.a
Albij, & Caleni Atrij Vmbri exitus 213.c
Albis equis vehi magnificentiæ 87.c
Alcon Saguntinus 6.a
Alexander magnus 147.a
Allienſis clades 113.c
Allobrogum ſitus 13.c
Allucius 164.c
Alpes Gallos primum transisse 13.c. ab Annibale superatæ 16.a
Alpium horror 14.b. earum transitus difficultas ibid.
Animander 184.b
Amilcar Annibalis pater 1.c. mars alter 5.a. à Romanis victus 84.c
Amilcar Gisgonis F. Sempronio traditur 22.b. præfectus præsidij Locrensis 230.b. eius clades 105.b. progenies inquieta 5.b.
Amoris impotentia 175.b
Amusitus Ausetanorum princeps 27.b
Androgyni 173.a
Andronodorus Syracusanus 95.c
Angues piscium more lasciuientes 168.a
Anitorgis 130.c
Annibal Carthaginiens. dux 1.b. admirandus 203.b. altero oculo captus 30.b. Carthaginem reuocatus 36.a. cum Scipione congressus 20.b

An-

Annibal & Marcellus pares 181.c
Annibal Herculi vota exoluit 9.c
Annibal imperator primum salutatus 2.a. vulneratur 4.c. eius vitia 56.c. fraus, astutia & insidiæ 3.a. 10.c. 15.b. 36.a. 89.a. 176.b. perfidia 258.a. fuga & clades 21.b. 139.b. 175.a. 190.a. 246.a. 230.a. clementia 63.b. modestia 92.a. patientia 259.c. comitas 63.a
Annibalis copiæ, centum quinquaginta millia hominum 4.a
Annibalis de se iudicium 19.a
Annibalis errata 68.c
Annibalis exercitus malis indomitus luxuria emollitur ibid. fama Romæ 17.a
Annibalis in acie instruenda, peritia 265.c
Annibalis indoles 2.a. inopia 21.b. 44.c. 46.a
Annonæ vilitas 260.a.b
Annulorum aureorum modũ 64.c
Annulos gestare quibus permissum esset Romæ ibid.
Antycira 151.a
Apennini transitus difficilis 25.c
Apum prodigium 90.b. 180.b
Ap. Claudius Pulcher Coss. 111.b. trib. militum 53.b
Apollinis Delphici oraculum 231.c
Apollinis promontorium 259.b
Appollinares ludi 117.c. quando primum facti 149.a. 172.c
Apollonia castellum 201.a
Apolloniatæ obsidentur 105.a.c
Apuli ad Pœnos deficiunt 64.c
Apuliæ motus 87.a
Aquarum inundatio 260.b
Aquitaniam subigit Annibal 9.a
Araris ac Rhodani commixtio 13.c
Archimedis Syracusani industria 102.c. mors eius 129.c
Ardea colonia 171.b. 234.a
Arethusa fons 128.c
Argentanum opp. 257.c
Ariminum olim Gallia dicta 218.b
Aristomachus Crotensis 86.c
Ariston tragicus 97.b
Armes præfectus 164.a
Arnus fl. 30.a
Arpi Romanis restituti 108.c
Aruerni Galli 189.b
Asdrubal, Annibalis frater 10.a.c. capitur 80.b. cum exercitu deletus 203.b
Asdrubal Gisgonis, & Asdrubal Amilcaris 130.a
Asdrubal Hædus 269.b
Asdrubalis apothphegma 269.c
Asdrubalis Barchini Clypeus 134.b
Asdrubalis fraus & astutia 146.a. 74.b. 178.a. fuga 194.b. 203.b. 250.a. gloria 192.a. nobilitas 249.a. mors 194.c
Asena 73.a
Astapa sine præda militum ferro igniq; absumpta 209.c
Athanagia in deditionem recepta 27.a
Athenienses 233.b
Atrius umber 212.b.c
Attali fuga 200.a.b
Attanes regulus 205.c
Attellani liberi esse iussi 182.a
Attilius prætor Lilybæ. 44.a
Auaritia pernicioſa 209.c
Auerni lacus 91.b
Auium obseruatio in bello 176.c
Aufidus fl. 50.a
Augures sacerdotes 247.a
Auguriorum vsus 176.c
A. Cornelius Mammula propr. Sardiniæ 70.a. 77.b
A. Manlij trib. mil. mors 182.c
Aurinx vrbs 106.b
Aurum Iouis à muris rosum 180.c
Ausetani populi 227.a. Romanis dedunt. tur 27.b. ab Annibale subiguntur 10.b
Austicula vrbs 79.a
Auspiciorum religio 49.b

B

Badij ingratitudo 121.c. fuga 122.a
Bætis fl. 205.c. 209.a
Bagrada fl. 259.a
Baleares ins. 217.c
Baleares funditores 24.b
Balbus mons 241.a
Barbarorum fluxa fides 130.b
Barchina factio 1.c. 210.b
Barguſij 8.c
Belligenis honos 149.b
Bellonæ deæ ædes 148.a. 218.a
Belli alea varia ibid.
Belli iure multa perperam facta defendi 153.b. 154.b
Bella bene gesta pacẽ æquiorẽ dant 65.a
in Bello nihil tam leue est, quod non magnæ rei momentum faciat 121.c
Beneuentani coloni Rq. 72.b

INDEX.

Beneuentanorum humanitas erga milites Rom. 93.b
Betula vrbs 177.b
Bigerra vrbs 106.b
Blasius ac Dasius, Salapiæ principes 157.b
Blandæ opp. 95.a
Blosiorum fratrum coniuratio 167.b
Bochar Maurorum rex 241.a. præfectus regis Syphacis 243.b
Boiorum defectio 101.c
Bomilcaris classis fuga 126.a.127.a
Bostar Saguntinus 77.a.142.c
Bos equuleum pariens 75.c
Bos locutus 137.a
Boum cornibus faces ac fasces alligatæ, & incensæ 37.b
Brixiani Galli 11.b
Brutij 86.b. extremus Italiæ Angulus 196.a.213.b
Brutij Rom. dediti 175.a.b.270.a
Brutiorum à Romanis defectio 64.b. clades 176.a
Busa vaulier cula 53.b
Busta Gallica 36.a
Buthrotus fluuius 230.a

C

Cœlum ardens 29.c
Cœli chasma ibid.
Ceremoniarum cultus neglectus 34.a
C. Albius Calenus 210.c
C. Arrius Vmber 210.c
C. Attilius prætor 11.b.27.c
C. Aurelius Cotta prætor 260.c
C. Aurunculeius pr. 169.b. tertiæ leg. trib. 190.c
C. Centronius propr. 33.a
C. Calpurnius pr. 169.a
C. Cento dictator 111.b
C. Claudius Nero Cos. 253.c. Censor 186.b 246.b.c.247.a
C. Decimj Flaui virtus 240.c
C. Flaminius Cos. 7.b.47.c. quæstor 164.a. eius triumphus 65.c
C. Fuluius Flaccus legat 170.a. Capuam cepit 144.a. eius seueritas 145.a
C. Hostilius Tubulus pr. 169.b.195.c
C. Lelius orator ad Syphacem cum donis missus 206.c
C. Lectorius legat. 123.c.170.a
C. Luuius Salinator pr. 260.c
C. Luctatius 218.b.226.b
C. Manlius Attelius curio max. 170.b.
C. Minutij Numatij mors 52.b
C. Nero 192.b
C. Octauius 225.a
C. Papyrius C.F. sacerdos 111.a. L.F. Masso decemuir sacrif. ibid.
C. Sempronius Blæsus 137.a
C. Seruilius Casca tribunus plebis 112.a
C. Seruilius magister equitum 186.a
C. Seruilius Pr. 203.a
C. Sulpitius Galba pont. 267.c
C. Valerius Flaccus 170.b
Calatini liberi esse iussi 155.b
Calauij Campani incendiarij 151.c
Calos colonia deducta 227.b
Calicula mons 37.b
Calo coniurationis index 87.c
Calonij habitus exploratores missi 249.a
Calores fl. 92.a
Calpurnij Flammæ virtus 20.b
Campani Annibalem arcessunt 61.b.91.a. eorum coertio 91.a. fames 143.a. lasciuia ac luxuria 60.c. perfidia 143.a. socordia 118.a. strages 78.b
Canna vicus 50.a
Cannensis clades 52.a.61.a. Carthaginiensibus exponitur 64.a. excusatio 114.a. magnitudo 56.a.b.
Cannensis victoriæ elatio 65.a
Cantherius in fossa prouerb. 84.a
Capua à Romanis obsessa 138.b.c
Capua Annibalis Canna 124.a. Italiæ caput 118.b
Capuæ voluptates 145.c
Capuana coniuratio 167.a
Caraleis vrbs 80.a
Carpesiorum gentis defectio 72.c
Carpetani pop. 3.a
Carseoli Ro. coloni 171.b.234.a
Carteia opp. 214.a
Carthago noua 162.c.163.a.b. eiusdem vrbis oppugnatio ibid.
Carthaginienses Romanis inferiores 228.a
Carthaginiensium clades 106.c.250.b. 265.c. compensatæ 54.b
Carthaginiensium classis 21.c
Carthaginiensium & Romanorum res varius casibus mistæ 129.b.130.a
Carthaginiensium ingratitudo 174.b. rebellio 267.a. in acie perturbatio 265.a. superbia & crudelitas 222.c. 230.b. terror & pauor 228.a.241.b
Casca Seruilius 112.b
Casilinum oppidum oppugnatum 67.c. 69.b.95.a

Casi-

Casinas ager, & Casilinus 35.b
Cassij Alcinij dubia fides 107.c
Castulo vrbs 106.b.207.b
Castulonensium defectio. ibid. eorundem diuisio ibid.
Celtiberia 196.c
Celtibericum bellum 39.c
Celtiberi mercenarij milites 110.b.129.c
Cenchrea opp. 201.c
Censoria animaduersio vrbem vitijs purgat 94.a
Censurae ratio 246.c
Cerdubellus Castulonensis 208.b
Cerealia ludi 267.c
Cereris aedes 202.c
Chalcis vrbs 199.c. eius turbatio 198.c
Cimbri 217.c
Circeij Rom. colonia. 171.b
Circeis 234.a
Cirtha 253.a
Cisseus mons 199.a
Ciuismarus regulus 106.c
Classis Roman. in Africa expeditio. 224.a
Clastidium Annibali proditum 21.b
Claudiae Quintiae matronae pudicitia. 233.b
Claudij Aselli Romani virtus 83.c
Claudius historicus 134.b
Claudius Nero 93.c. eius laus 202.a
Cline vrbs 151.a
Cliternum opp. 109.a
Cluius publicus Rom. exustus 260.b
Clodius Licinius historicus 238.b
Clupea vrbs 184.a.243.b
Cn. Cornelius Dolabella rex sacrorū. 187.c
Cn. Cornelius Lentulus 268.a
Cn. Cornelij Lentuli tribuni militum nobilis animus 51.c
Cn. Cornelius Scipio 130.a
Cn. Cornelius Scipio, P. frater 14.a. vulneratur 131.a
Cn. Fuluius Centimalus 135.c.137.a
Cn. Fuluius pr. 166.b. proconsul. 166.a
Cn. Magius Atellanus 94.c
Cn. Octauius pr. 218.b
Cn. Pupius & Caeso Quintius Flaminus duumuiri 45.a
Cneius Scipio à Poenis obsessus 131.b. primus in Hispaniam profectus 214.c eius res 38.a. virtus 164.b. mors. 132.a
Cn. Sempronius Blesus 168.c
Cn. Seruilius Cos. 25.b
Cn. Seruilius Geminus Cos. 267.c.247.a
Cn. Seruilius Caepio pontifex 111.b. Pr. 218.b. Cos. 247.a
Cn. Siccius trib. pl. 59.a
Colcas Rom. socius 204.b
Compulteria vrbs 95.a
Cominium opp. 119.b
Concordiae aedes 45.a.70.b
Consentia vrbs 247.a. ad Rom. defecit 257.c. Samnitib. capta 74.c.202.c
Consulis dignitas 108.a
Corbis & Orsuae monomachia 208.c
Cornus opp. 80.a
Cortona vrbs 31.b
Corsus in puluinario Iouis sedens 27.c
Corui aurum edentes 248.b
Cossani coloni Rom. 172.b
Cremona colonia 10.c
Cremonenses coloni Rom. 172.b
Crispini Cos. mors 183.a.183.c
Crotoniense bellum 86.a.236.a.b
Cumani municipes Rom. 75.c
Curtonis maximi comitia 170.b
Cynium emporium 199.c
Cyrenae vrbs 63.c

D

Damasippus Lacedaemonius 131.b
Dampetia opp. 257.c
Dardanorum motus 185.c
Decius Jubellius tribun. mil. seditiosus. 212..c
Decius Magius 62.a.62.c.64.
D. Quintij mors 157
Delphorum oraculum 23.b
Demaratae Hieronis F. superbia & mors 96.c.98.b
Demetriacus sinus 199.a
Demetrias vrbs 198.c
Demetrius Pharius à Rom. victus 43.a
Democrates Annibalis praefectus 175.c 176.a
Democratis classis 138.a
Desalces 241.a
Diales flamines 170.b
Dimallum opp. 233.a
Dionysij tyranni luxuria 87.c. eius vota de retinenda tyrannide 96.c
Disciplina militaris soluta 210.b
Druentia fluuius 144.b
Dryme opp. 200.b
Dux itineris falsi. in crucem sublatus. 35.c
Ducis boni munus 145.b
Ducum discordiae malum 48.c
Dyma vrbs 183.b

E

Ebusa inſ. 39.a
Edeſco 176.c
Elatia vrbs 200.a
Elephanti Annibalis 174.c.175.a
Elephanti caſtellorum ſpeciem præbentes 204.b.
Elephanti in triumpho ducti, Punicæ victoriæ ſignum 148.b
Elephanti vt facile interimantur 194.c
Elephantorum conſternatio 264.b
Elephantorum ſtrages. & cæſorum moles 194.a.84.b
Elephantino capite puer 172.c
Elis ab Romanis occupata 185.b
Emporiæ vrbs 147.b
Emporium opp. 25.b
Epanterij 224.c
Epicides Sidon 102.a.126.a.128.a
Epulum Iouis 115.b.267.c
Equeſtres notæ 172.c
Equuleus cum quinque pedibus 248.b.c
Equi publici & priuati 173.a
Equorum alborum quadrigæ 87.c
Erea & tryphilia Achæis redditæ 200.c
Eropus. Lychnidum capit 185.c
Erythræ 200.c
ad Erycem montem calamitas Carthaginenſium 5.a.18.a
Eſſernini coloni Rom. 172.b
Etouiſſa vrbs 10.a
Eubœenſis 198.c
Euentus ſtultorum magiſter 47.b
Eugenium opp. 232.c
Euryalus 125.c

F

Fabij dictatoris, cognomine Cunctatoris, cum Annibale conflictationes 76.a. eius facetum dictum 181.b. dexteritas 43.b.c. amor patriæ 42.b. præclare geſta 219.c. criminatio 41.c
Fabius Maximus Fabij F. tribunil. Coſ. 53 b. 75.c. eius religio 176.c. abſtinentia 175.c. cunctatio 35.a.40.b. 219.c
Fabri Locrenſes capti 229.b
Fabulæ Græcæ 222.c
Folaricæ deſcriptio 4.c
Fama in maius omnia auget 210.a
Famæ celeritas 96.a
Fames 48.a.69.b. Capuanorum 143.a. exercitus Punici 110.b
Faſces ac ſecures in tergum vſurpatorium verſi 210.c
Fax in cœlo 233.b.50.b
Faucula Cluuia 155.a
Felix vnde dictus Sylla 242.a
Firmani coloni Rom. 172.a
Flaccus Valerius Rom. leg. 5.b
Flammarij cæſi corpus non inuentũ 32.c
Flauij Lucani defectio 120.a
Floronia & Opimia Veſtales ſtupri compertæ 55.b
Fons Herculis 29.c
Fons ſubterraneus 90.c
Formiana ſaxa 37.b
Fortis fortunæ ædes 172.b
Fortuna belli variæ 156.c
Fortuna primigenia 264.a
Fortunæ ædes 114.b
Forum piſcatorium 151.b
Forum Boarium 55.b
Foſſa Græca 62.a
Frogellani agri pop. 141.a.172.a
Fulmine icti aliquot homines 46.a
Fulmine tacta 114.c
Fuluius prætor 84.b
Fuſulæ oppid. 95.a

G

Gadibus excluſus Mago 217.c
Gaditana proditio 214.a
Gaditani 210. a. Romanis deduntur 217.c
Gala. 109.c. Numidarum rex 178.c
Galeagra turris 124.c
Galearia tribus 149.a
Galeſus fluuius 116.c
Gallia olim Ariminum dicta 218.b
Gallica ſpolia 65.c.106.c
Galli armorum auidi 7.c. auri auidi 9.b cantant & clamant in bello 12.a. intolerantiſſima laboris corpora 30.b
Galli Brixiani 11.b
Galli mercenarij milites 13.c.73.b.116.a. 134.b.225.a
Gallorum enſes 50.c
Gelo, Hieronis regis F. 74.c. eius mors 87.c
Genua exædificata 248.a. à Magone capitur 224.c
Gerion vrbs 50.a. horreum Annibalis 40.c
Giſgo legatus 77.a
Gloriæ cupiditas 82.202.a
Græciæ motus 184.b.199.a

H

Hamæ vrbs 78.a
Hannibalis negligentia 54.c. virtutes 2.b. vitia 2.c

Hanno Bomilcaris F. 158.c
Hanno captus 26.c. 78.b. *eius clades ac fuga* 79.a. *mors* 241.c. 245.a
Harmonia 97.a. *eius mors* 98.b
Harsicora Sardorum iuuentutem armat 80.b. *mortem sibi consciscit* ibid.
Heraclea Hieronis F. 98.b
Heraclea vrbs 135.a
Heracleense concilium 199.a
Heraclitus Scotinus 79.c
Herbesum receptum 102.c
Herdonea vrbs 166.a
Herea & Nemia ludicra 184.b
Herennius Bassus 82.a
Hermandica capta 3.a
Hetruriæ fertilitas 30.c
Hexapilum Syracusanum 95.c
Hiero rex 21.c. *à Pœnis vexatur* 46.b. *eius amor erga Romanos* 46.c. *beneuolentia* 22.a. *beneficentia* 79.b.c. *fides* 87.b. *obseruatio* 154.b. *charitas apud Syracusanos* 87.b. *testamẽtum publicè recitatum* 87.a.b. *memoria* 127.c
Hieronymus Syracusan. tyrannus 87.b 88.a. *eius mors* ibid.
Himera 88.b
Himilco 55.b. 126.c. *eius copiæ* 103.a. *mors* 127.a
Hiostius fusus fugatusque 80.a
Hippo regius 228.a
Hippocrates & Epicides 88.a.97.b
Hippocratis mors 126.c
Hipponiates 135.a
Hirpini ad Rom deficiunt 175.a
Hispania vsque ad Oceanum Romanis subdita 219.a
Hispanicæ res variæ 105.c.130.a.226.b
Hispanicum bellum 130.b.196.c
Hispaniensis gladius 50.c
Hispani fera & bellicosa gens 38.b. *inquieto & auido in nouas res ingenio* 39.b.c
Hispan. clades 105.c.106.a. 216.a. 227.c
Hispanorum ac Ligurum clades 194.b
Honori & Virtuti ædes vota 181.b
Honosca capta 38.c
Hordeum pro tritico militibus ignauis datum 174.b
Hospitij religio 6.b
Hostijs humanis sacrificatũ Romæ 55.b
Hostis contempti ac neglecti malũ 132.c
Hybla & Magella vrbes ad Pœnos deficiunt 148.c

J

Iamphorina 150.c
Ibe opp. 208.c
Ibera vrbs 73.a
Iberus flu. 2.b. *eam Annibal trajicit* 10.b
Idea mater 231.b. *vt à Romanis recepta* 233.b
Ilercaonenses pop. 39.b
Illergetes latrones 215.a. *eorum clades* 216.b
Illiberis opp. 10.c
Illiturgi 146.a.150.c
Illiturgitanorum defectio 207.b
Indigeminis fraus 88.c
Indibilis regulus 164.a. *eius fraus* 177.a.b. 161.c.162.a
Infans in vtero matris clamans 90.c
Ingauni Ligures 224.c
Insula, vbi Arar & Rhodanus confluunt 13.c
Interamna colonia Rom. 171.b.234.a
Invidiæ malum 158.b
Isalcæ 69.a
Italiæ aditus difficultas 189.b
Iubellius Taurea 62.a. *eius mors* 145.a
Iuliæ ante Calendas messis Romæ 76.b
Iunonis donum 27.c. *honos* ibid.
Iunonis Laciniæ templum 86.b.258.a
Junoni Laciniæ aram Annibal dedicat 225.a. *delubrum eius violat* 258.a
Iuno regina. Iuno hospita 30.a
Ius qua re constet 170.
Iurisiurandi ad altaria faciendi ac sine sacra tangendi ritus ib
Iouis ædes de cœlo tacta 107.b.168.a. *item signum* 172.b
Iouis epulum 111.c.191.a.247.a
Iouis porta Capuæ 144.b

L

Lacteæ pluuiæ 172.c
Lacetanorum clades 27.b
Laciniæ Junonis fanum 86.b
Lacinium opp. 164.a
Lacumanes regno pulsus 242.b
Lacus Octiæ 172.c
Lacus Thrasymenus 89.c
Lamia vrbs 184.a
Lapidum pluuia 27.c.46.b. 75.c.114.b. 188.a
Latomiæ seu Latumiæ 151.b
Latona 118.a
Laureæ coronæ gestandæ ritus 57.c
Lectisternium iteratum 27.c. 30.a.34.b
Lectorius legatus 233.a

Legati iure gentium sancti 236. a. eorum violatorum scelus 4.c.11.a
Legatorum admittendorum ius, gentium ius 5.a
Legio non eodem semper numero constabat 152.b
Lemnus ins. 198.b
Leontia vrbs 105.a
Leontinorum tumultus 95.c.99.c
Leuini consulis res gestæ 158.c
Libui Galli 16.c
Locrenses Romanis portas claudunt 81.a
Locrensibus libertas, leges, senatus, restituuntur 237.c
Locrorum obsidio, eiusque solutio 183.c
Longuntica opp. 39.a
Lucanorum deditio 175.a
Lucerini coloni Rom. 172.a
Luci & Iunonis Laciniæ mera pascua 86.b
Luctatij consulis in conficiendo bello celeritas 36.b
Ludi Apollinares 117.c.261.a
Ludi magni facti 189.b.247.a
Ludi plebij 75.a.111.c.187.c.202.b
Ludorum Apollinarium dies certus statutus 180.c
Lunæ duæ interdiu 29.c
Lupus in vrbem ingressus 27.c vigilem laniat 188.a
Lustratio vrbis 27.c
Lychnidum 185.c

M

Macedones, graues accolis 149.c. eorum clades & fuga 199.b
Macedonicum bellum 105.c
Machanidas Lacedæm. tyrannus 184.a. 198.c
Magella 148.c
Magister equitum dictatori imperio æquatus 42.b.43.c
Magistratuum electio vt fieri solita Romæ 168.b
Magius Decius 63.c
Magni campi in Africa 250.c
Magnus vnde dictus Pompeius 271.a
Mazo Amilcaris F. eiusque res gestæ 77.a. 80.b. 161.b.162.c.203.c. 214.c. 217.a.b.c.256.c.257 a.b.c
Maharbal Himilconis F. 6.a.53.a
Malacus sinus 184.b
Mamertinorum periculum 263.b
Mandonius 177.a.214.c.227.c
Manduria 175.b
Manitij virtus 69.c
Manni serui iudicium 151.c
Marcellus Claudius, eiusq; res gestæ 66.a 83.a.b.91.c.99.c.90.a. 128.c. 129.a. 134.b.c.153.a.153.b.c. 154.b.c. 166.c 173.b.c.174.a.179.b.c.182.c.226.b
Marius Alsius 78.a
Martis ædes de cœlo tacta 180.b.c
Martij equitis Rom. gloria ac prodigium 134.b.147.c
Martiana carminæ 117.b
Masanissa eiusq; res 110.a.168.b.178.c. 204.a.b.206.a.216.c.223.a.228.a.b.c. 243 a.b.252.b.253.c
Masæsylorum descriptio 206.b.143.b
Massilienses Romanorum socij 147.b
Massyla gens 109.c
Matalus regulus 13.a
Mater deûm 165. b. vt Rom. recepta, 233.b.c
Matuta mater 114.a
Marusij 110.a
Maximi cognomen 260.b
Mediastuticus 139.c
Megalesia ludi 233.c
Meles capta 166.a
Malesses pop. 181.c
Melita ins. 22.b
Menix ins. 44.a
Menippus dux. 185.c.199.a
Mentis ædes 34.a.75.b
Mentissa opp. 146.a
Mercenarium militem quando habere cœperint Romani 110.a
Mercurij promontorium 241.a
Mercurius Teutates 161.c
Merici proditio 128.a. 148.b
Metapontinorum fraus 119.c.176.b.c
Metaurus flu. 193.c
Metia tribus 246.c
Mezetullus 176.b
Militum modestia. 90.c.190.b.c. patientia & labor ibid.
Miluius pons 195.b
Mirutij cum Annibale pugna 42.b.45.b
Monomachiæ aliquot 83. b.89.a.120.a 208.c
Muliebris superbia 95.c
Mula pariens 149.c
Munda vrbs 106.b
Muribus aurum Iouis arrosum 180. b 248.b
Murgantia vrbs 148.c

Muralis coronæ certamen 163.*b*
Mutines, qui & Hipponiates 135.*a*. 158.*c*
Mutinæ obsidio 11.*a*.148.*c*
Mylas fluuius 100.*b*.

N

Nabis Lacedæmoniorũ tyrannus 232.*c*
Nadagara vrbs 262.*a*.
Næuius Crispus 105.*b*
Narnia Rom. colonia 171.*b*
Narniensis tribus 213.*c*
Nassus ins. 125.*b*
Nauale bellum 102.*b*. 157.*c*.252.*a*
Naues rostratæ onerariæ & longæ 180.*a*. 240.*a*
Naupactum vrbs 151.*a*
Neapolis & Thica Syracusarum regiones 125.*c*
Neapolim Annibal captat 66.*a*
Neapolitarum erga Romanos animus ac liberalitas 44.*c*
Nemeorum ludorum solennitas 184.*b*
Nepete colonia 171.*b*.234.*a*
Neptuni ara sudore manans 202.*c*
Neronis celeritas ac diligentia 195.*a*
Nicias Achæorum prætor 201.*a*
Nico Tarentinus 115.*a*.115.*c*
Nico percon. ibid eius mors 176.*a*
Norbana colonia Rom. 172.*a*
Nouendiale sacrum 188.*b*
Noua Carthago 206.*b*
Nuceria in deditionem accepta 66.*b*
Nucerini Calatia traducti 167.*b*
Numidæ 239.*b*. *fallaces* 135.*b.c*. *libidinosi* 221.*a*. 238.*c*.253.*b*. *strenui* 142.*c*.168.*a.b*

O

Ocij mala 151.*b*
Octauij propr. Siculi angustiæ 99.*c*
Olba vrbs 250.*c*
Olcades 2.*c*
Olympiorum solemne iudicrum 187.*a*
Opuntij direptio 200.*a*
Opuntiorum emporium *Ibid.*
Orbitanium opp. 95.*a*
Oretani 6.*a*
Oreum vrbs 199.*a.b.c*
Orestis vrbs 186.*a*
Oricum de Macedonibus receptum 105.*b*
Orinx 197.*c*.198.*b*

P

Pacuuij Calauij facinus 62.*c*
Padus Rhodano violentior 18.*c*
Pæstani coloni Rom. 172.*b*
Palmata tunica 255.*b*
Pandosia vrbs 247.*a*
Patriæ amor 253.*b*.62.*c*.84.*b*
Pedanij virtus 119.*a*
Peligna cohors 118.*c*
Penninus 16.*c*
Peparetum opp. 199.*a*
Perolla Calauij F. 62.*c*
Perseus rex, eius q. res claræ 150.*b*
Perusinorum clades 69.*c*
Pestanorum beneuolentia erga Romanos 46.*b*
Pesinute Romam aducta Idea mater 231.*b*
Pestilentia Romæ 126.*b*.182.*c*.231.*b*
Petellia seu Petilia vrbs 75.*a*
Petellini pop. 69.*c*
Pheneum oppidum 68.*b*
Philippus Macedon. rex eiusque res gestæ 45.*a*.76.*c*. 79.*b*.105.*c*. 150.*a*.175.*b*. 184.*b*.198.*c*.228.*b*
Philodamus Argiuus 126.*a*
Philomenes Tarentinus 115.*a*.122.*c*
Phenice vrbs 233.*b*
Phisias 184.*a*
Pilum Romanum 233.*c*
Pineus rex 45.*a*
Pityusa insula 217.*c*
Placentini, coloni Rom. 172.*b*
Plator 199.*b*
Pleminius legatus Rom. 230.*b*.231.*a*.235.*c*. *eius mors* 238.*b*
Pleuratus rex 173.*c*
Pluuia sanguine mista 29.*c*. *lapidea*. 29.*c* 75.*c*.114.*b*
Pœnorum clades 80.*b*.84.*b.c*.93.*a*.120.*b* 134.*a*.134.*c*.135.*a*.175.*a*.178.*a.b*.194.*c*.205.*a.b.c*.206.*c*.207.*a*.224.*b.c*.230.*a*.246.*a*.257.*a.b*
Pomponius proprætor 93.*c*
Pontia colonia Rom. 172.*b*
Porcus biceps 202.*c*. *cum humano ore.* 98.*c*
Posthumius Pyrgensis 112.*a*
Potidania vrbs 201.*a*
Prodigia 29.*c*. 55.*a*. 75.*c*. 107.*b*.114.*b*. 149.*b*.168.*a*.172.*b*.180.*b.c*.202.*c*.233.*b* 248.*b*
Prodigiorum procuratio atq; expiatio Romæ 27.*c*.29.*c*
Promontorium Mercurij Pulchri 241.*a*
Proserpinæ thesauri violati 230.*b*. *eius vltio* 235.*c*

INDEX.

Prusias rex 200.a.232.a
Ptolemæus & Cleopatra reges Alexandriæ 167.c
Publicanorum fraus 110.c
Publicanorum ordinem offendere senatus metuit 111.a
Pudicitiæ memorabile exemplum 164.b
Punica fides 32.b.146.b.258.c
Pyrenes promontorium 147.b
Pyrenæus saltus 10.c
Pyrgum castellum 138.b
Pyrrhi hospitalitas 81.a

Q

Quinquatrus.quinquatria 151.c

R

Regnandi libidinis malum 5.a
Religionis externæ inductio perniciosa 111.a
Religionis pravæ malum 180.b
Regis mali typus 86.c
Rhegynorum fides 74.c.85.b
Rhegyum opp. 212.c
Rhion, fretum inter Naupactum & Patras 184.a
Rhium 200.b
Rhodani ostia 9.b.10.c.11.b
Roma caput orbis 11.a
Romani imperium suum plus auxerunt parcendo victis, quam vincendo 240.b
Romanorum æquitas 167.c. 172.b. clementia, lenitas, & seueritas 199.b.172 b gratitudo. 172.a.b. 195.c. 256. a.b. 258.a.b integritas de maiestate nominis sui cura 231.c. munera ad exteras gentes 167.c. virtus inter aduersa 106.a.b
Romanorum ambitio 19.a. clades 21.a. 31.a. 32.a. 44.b. 95.b. 123.a. 123.c. 130.b.131.c. 195.b. 166.b. 173.b.c. 183.a.182.b.184.c. crudelitas & ambitio 19.b. superbia ac tyrannis. ibi. c. timor, trepidatio, anxietas ac suspensio animi 5.b. 25.b. 142.a. b. 190.a. 195.a
Rullus 260.b
Ruscino portus 8.c

S

Sabatini liberi esse iussi 155.b
Sacerdotij antiquum ius 170.c
Sacrum nouendiale 75.c.114.c
Sacra Romanorum 27.a
Sacri portus 157.c
Sagmina fœcialium 278.a
Sagunti situs 3.b
Sagũtina oppugnatio 4.a.6.c.13.a.219.a
Salinator vnde dictus 246.b
Salera vrbs 244.c
Sanctius erarium 172.b
Sanguinea pluuia 90.b
Sardorum defectio 75.c
Sardinia domita 80.c
Satriculani 172.a
Sauo opp. 224.c
Scerdiletus 186.a.198.c
Scipio Carthaginiensium fatalis hostis 261.b.c
Scipio facta sua recenset 213.a.b.c
Scipionis cum Fabio contentio 222.a
Scipionis iunioris Africam descriptio. 147.a.eiusque res 159.b. 161.c. 178.a 204.b.205.b.208.b. 212.c.inde vsq; ad 241.c. & mox. 254.a.263.a.b.265.b.
Scipionum clades in Hispania 159.b.c. 220.b
Scipionum fata 215.c. mors. 132.a. sepulchrum 147.a.211.a virtus 160.b.c.
Scotusa vrbs 199.a
Sedetani Rom. socij. 210.a
Sempronij Blesi mors 44.b
Sempronij Cos. acta 177.a
Seppius Lesius. 139.c
Septemuirale iudicium 107.c
Septimi Martij virtus 132.a.147.c.213.b
Sepulchrum diruutum, promontorium Africæ 153.b.c
Seruius Sulpitius Galba 179.c
Seruorum delectus 65.c
Setia colonia 212.b.234.a
Sextus Antistius legatus 187.c
Sextus Iulius Cæsar pr. 179.c.leg. Crispini Cos. 183.c
Sibyllinorum librorum vsus 27.c.34.b
Sicilia tota in ius Roman. ditionem venit 159.a
Siciliæ seruitus 168.b 171.a
ex Sicilia frumentum Romam portatum 198.a.b
Siculum fretum 152.c
Siculorum clades 103.a.b
Signina colonia 172.a
Silpia vrbs 203.c
Solis cum luna pugna 27.c
Solis orbis minui visus ibid.
Soles duo visi 202.c.233.b
Sopater Macedo 96.b
Sophonisba 253.b. eius mors 235.a
Sora.Rom. colonia 171.b.270.a
Sosis 179.b

INDEX.

Spei ædes 114.c
Statius Metius 94.b
Stellas campus 35.c
Stissium opp. 26.c
Stratagemæ 138.b
Stucro opp. 211.b.213.b
Suessa. Rō.colonia 171.c.233.b
Suessitani 210.a
Suessulæ opp. 201.a
Supplicatio belli ergo 7.c
Supplicationes tridui. 195. c. Iunoniæ. 188.b
Sutriani.Rom.deditī 181.b
Sutrium Rom.colonia 171.b.102.a
Syluæ Licaniæ fraus 71.c
Syphacis historiæ 109.c.228.b.238.c.245.b.250.b. cum Romanis fœdus 109.c 233.c.239.b.248.c
Sypheum opp. 257.c
Syracusarum obsidio & direptio 97. a 101.a.127.c.129.b.134.c.135.a. 148.b 237.b

T

Tagus fluuius 3.a
Tarentum. Liuius. amittit. 115. a. Fabius expugnat 175.b. recuperat. ibid.
Tarenti arx.116.b.158.a.opulētia 176.a
Tarento potiuntur Rom. 158.a
Tarentinorum fames 148.a. 157.c
Tarraconenſis conuentus 165.b
Taurini pop. 16.c
Taurinorum & insubrium bellum 17.a
Terentij Varronis temeritas 47.b
Tessera militaris 204.b
Theanus Sidicinus 55 b
Theodorus & Sosis Syracusani 95.c.96.a
Themistius 97.b
Thermopylarum saltus 198.c
Thraso 88.a
ad Thrasimenum lacum clades 91.b
Thuribulorum vsus apud Rom. 233. c
Thurini. 13.b
Tiberius Sempronius Gracchus augur 247.a
Ticinus ponte iunctus 21.b
Tifata colles 80.a
Togæ pictæ honos 236.b
Toron vrbs 200.a
Transfugarum proditio 143.a. supplicium 100.b
Trebeia fluuius 21.b
Trebienſis clades 24.c
Trebula vrbs 79.c
Triballi 185.b
Tribunalia prætorum ad Piscinam pubblicam posita 76.a
Trib.Rom.triginta quinque 246.a
Tributi indictio 75.a
Tricastini populi 14.a
Tricorij pop. ibid.
Tritonon.opp. 200.b
Triumuiri capitales 111. a. mensarij. 156.b. sacris conquirendis donis persignandis,reficiendis ædibus sacris 114.b
Trogilorum portus 124.c
Tullianum carcer 238.c
Turdetani sub corona venditi 219.a
Turia fluuius 142.a
Tyberis inundatio 90.a

V

Vacceos bello petit Annibal 3.a
Varronis Cos.arrogantia 47.a
Varro Cannensi pugna ablatus 137.c
Veneris Erycinæ ædes 33.c
Venusia 190.a
Venusini cola.Rom. 172.a
Ver sacrum votum 33.c
Veragri pop. 16.c
Vercellius & Sicilius 79.a
Vergæ opp. 257.c
Vergiliarum sidus 15.c
Vermina Masanissa F. 268. a. Syphacis 255.c. eius clades & fuga 253.c
Vestalis ignis extincti prodigium 202.c
Vestia Oppia 155.a
Vffugum.opp. 257.b
Vibij virtus 143.a concio 143.a
Vibius & Pactius Brutij fratres 175.a
Vicilinius Iupiter 167.b
Victoriæ sedes Capitolium 46.c
simulacrum fulmine ictum 149.b
Victoriæ mons 106.b
Vicuniæ 25.b
Vocontiorum ager 14.a
Volciani 8.c
Volontum legiones 188.c
Voluntarij milites,equites ac pedites 226.a
Vulcani ins. 21.c
Vulturnus. Fluuius 44.a.92.a
Ventus 50.c

X

Xenophanes 76.c

Z

Zacynthus ins. 150.b
Zama ins. 261.c
Zoilus. 87.b

FINIS.

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS QVRTÆ LIBER PRIMVS.

L. FLORI IN EVNDEM EPITOME.

BELLI aduersus Philippum Macedoniæ regem, quod intermissum erat, repetitæ causæ feruntur hæ: Tempore initiorum duo iuuenes Acarnanes, qui non initiati erant, Athenas venerunt: & in sacrarium Cereris cum alijs popularibus suis intrauerunt. ob hoc tanquam nefas summum commissent, ab Athenienſib. cæsi sunt. Acarnanes mortibus suorum commoti ad vindicandum illos auxilium à Philippo petierunt. Paucis mensibus post pacem Carthaginiensibus datam, quingentesimo quadragesimo anno ab vrbe condita, cum Atheniensium, qui obsidebantur à Philippo, legati auxilium à senatu petissent: & senatus id censuisset ferendum, plebe, quòd tot
B bellorum continuus labor grauis erat, dissentiente: tenuit authoritas patrum, vt sociæ ciuitati ferri opem populus quoque iuberet. Bellum id P. Sulpitio consuli mandatū est: qui exercitu in Macedoniā ducto, equestrib. prælijs cum Philippo prosperè pugnauit. Abydeni à Philippo obsessi, ad exemplum Saguntinorū suos seq; occiderunt. L. Furius prætor Gallos Insubres rebellantes, & Amilcarem Pœnū bellum in ea parte molientem acie vicit. Amilcar eo in bello occisus est, & millia hominum xxxv. Præterea expeditiones Philippi regis, & Sulpitij consulis, expugnationesq; vrbium ab vtroq; factas continet. Sulpitius Coss. adiuuantibus rege Attalo & Rhodijs bellum gerebat, triumphauit de Gallis L. Furius prætor.

ME quoque iuuat, velut ipse in parte laboris ac periculi fuerim, ad finem belli Punici peruenisse, nam etsi profiteri ausum, perscripturum res omnes Romanas, in partibus singulis tanti operis fatigari minime conuenit: tamē cum in mentem venit tres & LX. annos (tot enim sunt à primo Punico ad secundum bellū finitum) æque multa volumina occupasse mihi, quam occupârint quadringenti LXXXVIII. anni à condita vrbe ad Appium Claudium consulem, qui primus bellum Carthaginiensibus intulit. iam prouideo animo, velut qui proximis littori vadis inducti
C mare pedibus ingrediuntur: quicquid progredior, in vastiorem me altitudinē, ac velut profundum inuehi, & crescere pene opus, quod prima quæq; perficiendo minui videbatur. Pacem Punicam bellum Macedonicum excepit, periculo haudquaquā comparandum aut virtute ducis, aut militū robore: claritate regum antiquorum, vetustæq; fama gentis, & magnitudine imperij, quo multa quondam Europæ, maioremq; partem Asiæ obtinuerant armis, propè nobilius. Cæterum cœptum bellum aduersus Philippum decem ferme ante annis, triennio prius depositum erat: cum Aetoli & belli & pacis fuissent causæ. vacuos deinde pace Punica iam Romanos, & infensos Philippo, cum ob infidam aduersus Aetolos alioſq; regionis eiusdem socios pacem, tum ob auxilia cum pecunia nuper in Africam missa Annibali Pœnisque preces Athenienſium, quos agro peruastato in vrbem compulerat, excitauerunt ad renouandum bellum. Sub idē ferè tempus & ab Attalo rege & Rhodijs legati venerunt, nunciantes Asię quoq; ciuitates solicitari. His legationibus responsum est, curæ Asianā rem senatui fore. Consultatio de Macedonico bello integra ad cōsules, qui tunc in prælio cum Boijs erant, reiecta est. Interim ad Ptolemęum Aegypti regem legati tres missi, C. Claudius Nero, M. Aemilius Lepidus, P. Sempronius Tuditanus, vt & annunciarent victum Annibalem, Pœnosque: & gratias agerent

V.C regi,quòd in rebus dubijs, cum finitimi etiam ſocij Romanos deſerent, in fide A
manſiſſet: & peterent, vt ſi coacti iniurijs bellum aduerſus Philippum ſuſce-
piſſent, priſtinum animum erga populum Romanum conſeruaret. Eodem fere
tempore P.Aelius conſul in Gallia, cum audiſſet à Boijs ante ſuum aduentum
incurſiones in agros ſociorum factas: duabus legionibus ſubitarijs tumultus
eius cauſa ſcriptis, additisque ad eas quatuor cohortibus de exercitu ſuo, C.
Appium prefectum ſocium hac tumultuaria manu per Vmbriam,quam tribum
Sappiniam vocant,agrum Boiorum inuadere iuſſit. ipſe eodem aperto itinere
per montes duxit. Appius ingreſſus hoſtium fines, primo populationes ſatis
proſperè ac tuto fecit. delecto deinde ad caſtrum Mutilum ſatis idoneo loco
ad demetenda frumenta(iam enim maturę erant ſegetes)profectus neque ex-
plorato circa,nec ſtationibus ſatis firmis,quæ armatæ inermes atque operi in-
tentos tutarentur, poſitis, improuiſo impetu Gallorum cum frumentatoribus
eſt circumuentus.inde pauor fugaq; etiam armatos cepit.ad ſeptem millia ho-
minũ palata per ſegetes ſunt cæſa: inter quos ipſe C.Appius præfectus. cæteri
in caſtra metu compulſi,inde ſine certo duce conſenſu militari proxima nocte,
relicta magna parte rerum ſuarum,ad conſulem per ſaltus prope inuios perue-
nere. qui, niſi quod populatus eſt Boiorum fines, & cum Ingaunis Liguribus
fœdus icit: nihil,quod eſſet memorabile, aliud in prouincia cum geſſiſſet, Ro- B
mam redijt.Cum primum ſenatum habuit,vniuerſis poſtulantib.ne quam prius
rem quàm de Philippo, ſociorumq; querelis ageret, relatum extemplo eſt,de-
creuitque frequens ſenatus, vt P.Aelius Coſ.quem videretur ei, cum imperio
mitteret,qui claſſe accepta, quam ex Sicilia Cn.Octauius reduceret,in Mace-
doniam traijceret. M.Valerius Læuinus propr. miſſus, circa Vibonem duode-
quadraginta nauibus ab Cn. Octauio acceptis in Macedoniam tranſmiſit. ad
quem cum M.Aurelius legatus veniſſet,edocuiſſetque eum quantos exercitus,
quantum nauium numerum comparaſſet rex: & quemadmodum circa omnes
non continentis modo vrbes, ſed etiam inſulas, partim ipſe adeundo, partim
per legatos conciret homines ad arma: maiore conatu Romanis id capeſſen-
dum bellum eſſe,ne cunctantibus ijs auderet Philippus,quod Pyrrhus prius au-
ſus ex aliquanto minore regno eſſet: hęc eadem ſcribere Aurelium conſulibus
& ſenatui placuit. Exitu huius anni cum de agris veterum militum relatum eſ-
ſet, qui ductu atque auſpicio proconſulis Scipionis in Africa bellum perfeciſ-
ſent: decreuerunt patres, vt M.Iunius prætor vrbanus, ſi ei videretur, decem-
uiros agro Samniti,Apuloque,quod eius publicum populi Romani eſſet,meti-
endo diuidendoq; crearet. Creati P.Seruilius, Q.Cæcilius Metellus, Cn.& M.
Seruilij (Geminis ambobus cognomen erat)L.& A.Hoſtilij Catones,P.Villius C
554 Tappulus, M.Fuluius Flaccus, P.Aelius Pætus, Q.Flamininus. Per eos dies P.
Aelio coſ.comitia habente, creati Coſſ. P. Sulpitius Galba, C.Aurelius Cotta.
Prætores exinde facti Q.Minutius Rufus, L.Furius Purpurio,Q.Fuluius Gillo,
Cn.Sergius Plancus.Ludi Romani ſcenici eo anno magnificè apparatéq; facti
ab ædilibus curulibus L.Valerio Flacco,& T.Quintio Flaminio,biduum inſtau-
rati ſunt. frumentiq; vim ingentem quod ex Africa proconſul Scipio miſerat,
quaternis æris populo cum ſumma fide & gratia diuiſerunt. Et plebei ludi ter
toti inſtaurati ab ædilibus plebis L.Apuſtio Fullone,& Q.Minutio Rufo,qui ex
ædilitate prætor creatus erat.& Iouis epulum fuit ludorum cauſa. Anno quin-
genteſimo quadrageſimo quarto ab vrbe condita,P.Sulpitio Galba,C.Aurelio
conſulibus bellum cum rege Philippo initum eſt,paucis menſibus poſt pacem
Carthaginienſibus datam. Omnium primum eam rem Idibus Martijs, quo die
tum conſulatus inibatur, Pub. Sulpitius conſul retulit, ſenatuſque decreuit, vti
Coſſ.maioribus hoſtijs rem diuinam facerent, quibus dijs ipſis videretur, cum
precatione ea.Quam rem ſenatus populuſque Romanus de repub.deque ine-
undo nouo bello in animo haberet: ea res vti populo Rom.ſocijſque ac nomi-
ni Latino bene ac felicer eueniret,ſecundũ rem diuinam, precationemque,vt

de

A de repub. deque prouincijs senatum consulerent. Per eos dies opportunè irritandis ad bellum animis, & literæ à M. Aurelio legato, & M. Valerio Lęuino proprętore allatæ: & Athenienſium noua legatio venit, quæ regem appropinquare finibus ſuis nunciaret: breuiq; non agros modo, ſed vrbem etiam in ditione eius futurã, niſi quid in Romanis auxilij foret. Cum pronunciaſſent Coſſ. rem diuinam rite perfectam eſſe, & precationi annuiſſe deos, aruſpices reſpondêre: lætaq; exta fuiſſe, & prolationem finium victoriamq; & triumphum portendi: tum literæ Valerij Aurelijque lectæ, & legati Athenienſium auditi. Senatus inde conſultum factum eſt, vt ſocijs gratiæ agerentur, quòd diu ſolicitati, ne obſidionis quidem metu fide deceſſiſſent. de auxilio mittendo tum reſpondere, placere, cum conſules prouincias ſortiti eſſent: atque is conſul cui Macedonia prouincia euenſſet, ad populum tuliſſet, vt Philippo regi Macedonum indiceretur bellum, P. Sulpitio prouincia Macedonia ſorte euenit. iſque rogationem promulgauit: vellent iuberent Philippo regi Macedonibuſque, qui ſub regno eius eſſent, ob iniurias, armaque illata ſocijs populi Romani bellum indici? Alteri conſuli Aurelio Italia prouincia obtigit. Prætores exinde ſortiti ſunt, Cn. Sergius Plancus vrbanam: Q. Fuluius Gillo Siciliam: Q. Minutius Rufus Brutios, L. Furius Purpurio Galliam. Rogatio de bello Macedonico pri-

B mis comitijs ab omnibus ferme centurijs antiquata eſt. id cum feſſi diuturnitate & grauitate belli ſua ſponte homines tędio laborum periculorumq; fecerant: tum Q. Bebius tribunus plebis viam antiquam criminandi patres ingreſſus, incuſauerat, bella ex bellis ſeri, ne pace vnquam frui plebs poſſet. Aegrè eam rem paſſi patres: laceratuſq; probris in ſenatu tribunus plebis: & conſulẽ pro ſe quiſq; hortari, vt de integro comitia rogationi ferendæ ediceret, caſtigaretq; ſegnitiem populi: atque doceret, quanto damno dedecorique dilatio ea belli futura eſſet. Conſul in campo Martio comitijs habitis, priuſquam centurias in ſuffragium mitteret, concione aduocata: Ignorare, inquit, videmini " mihi Quirites, non vtrum bellum, an pacem habeatis, vos conſuli: (neque enim " liberum id vobis permittet Philippus, qui terra marique ingens bellum moli- " tur) ſed vtrum in Macedoniam legiones tranſportetis: an hoſtem in Italiam " accipiatis. hoc quantum interſit, ſi vnquam ante alias, Punico certe proximo " bello experti eſtis. Quis enim dubitat, quin ſi Saguntinis obſeſſis fidemque no- " ſtram implorantibus impigrè tuliſſemus opem, ſicut patres noſtri Mamertinis tulerant: totum in Hiſpaniam auerſuri bellum fuerimus, quod cunctando cum ſumma clade noſtra in Italiam accepimus? Ne illud quidem dubium eſt, quin

C hunc ipſum Philippum pactum iam per legatos literaſque cum Annibale in Italiã traijcere, miſſo cum claſſe Læuino, qui vltro ei bellum inferret, in Macedonia continuerimus. & quod tunc fecimus, cum hoſtem Annibalem in Italia haberemus: id nunc pulſo Italia Annibale, deuictis Carthaginienſibus, cunctamur facere? Patiamur expugnandis Athenis, ſicut Sagunto expugnãdo Annibalem paſſi ſumus, ſegnitiem noſtram experiri regem. non quinto inde menſe, quemadmodum ab Sagunto Annibal, ſed quinto inde die quàm ab Corintho ſoluerit naues, in Italiam perueniet. Ne æquauerit is Annibali Philippum: ne Carthaginienſibus Macedonas: Pyrrho certe æquabitis: dico quantum vel vir viro, vel gens genti præſtat. Minima acceſſio ſemper Epirus regno Macedoniæ fuit, & hodie eſt. Peloponneſum totam in ditione Philippus habet, Argoſque ipſos non vetere fama magis, quàm morte Pyrrhi nobilitatos. Noſtra nunc compara quanto magis florentem Italiam, quanto magis integras res ſaluis ducibus, ſaluis tot exercitibus, quos Punicum poſtea bellum abſumpſit: aggreſſus Pyrrhus tamen cõcuſſit, & victor prope ad ipſam vrbem Romam venit. nec Tarentini modo, oraque illa Italiæ, quam maiorẽ Græciam vocant: vt linguam, vt nomen ſecutos crederes: ſed Lucanus, & Brutius, & Samnis à nobis defecerunt. hæc vos, ſi Philippus in Italiam trãſmiſerit, quietura aut mãſura in fide creditis? manſerunt enim Punico poſtea bello. nunquam iſti populi,

niſi

niſi cum deerit ad quem deſciſcant, à nobis non deficient. Si piguiſſet vos in A- A
fricam traijcere, hodie in Italia Annibalem & Carthaginienſes hoſtes haberetis. Macedonia potius quàm Italia bellum habeat: hoſtium vrbes agriq; ferro atque igni vaſtentur. experti iam ſumus foris nobis, quàm domi feliciora potentioraque arma eſſe. Ite in ſuffragium bene iuuantibus dijs: & quę patres cenſuerunt, vos iubete. Huius vobis ſententiæ non conſul modo auctor eſt, ſed etiam dij immortales, qui mihi ſacrificanti, precantiq; vt hoc bellum mihi, ſenatui, vobiſq; & ſocijs ac nomini Latino, claſſibus exercitibuſque noſtris bene ac feliciter eueniret: læta omnia proſperaque portendere. Ab hac oratione in ſuffragium miſſi, vti rogaret, bellum iuſſerunt. Supplicatio inde à Coſſ. in triduum ex S. C. indicta eſt, obſecratique circa omnia puluinaria dij, quod bellum cum Philippo populus iuſſiſſet, id bene ac feliciter eueniret. conſultique fœciales ab Coſ. Sulpitio, bellum quod indiceretur regi Philippo, vtrum ipſi vtique nunciari iuberent: an ſatis eſſet, in finibus regni, quod proximum præſidium eſſet, eo nunciari. fœciales decreuerunt, vtrum eorum feciſſet, recte facturum. Conſuli à patribus permiſſum, vt quem videretur ex ijs qui extra ſenatum eſſent, legatum mitteret ad bellum regi indicendum. Tum de exercitibus conſulum prætorumq; actum. conſules binas legiones ſcribere iuſſi, veteres dimittere exercitus. Sulpitio, cui nouum ac magni nominis bellũ decretum erat, B
permiſſum, vt de exercitu quem P. Scipio ex Africa deportaſſet: voluntarios quos poſſet, duceret: inuitum ne quem militem veterem ducendi ius eſſet: Prætoribus L. Furio Purpureoni, & Minutio Rufo quina millia ſocium Latini nominis cõſul daret: quibus præſidijs alter Galliam, alter Brutios prouinciam obtineret. Q. Fuluius Gillo & ipſe iuſſus ex eo exercitu quem P. Aelius Coſ. habuiſſet: vt quiſq; minime multa ſtipendia haberet, legere, donec & ipſe quinque millia ſociũ ac nominis Latini effeciſſet: id præſidio Siciliæ prouincię eſſet. M. Valerio Falconi qui prętor priore anno Campaniã prouinciam habuerat, prorogatum in annum imperium eſt: vti proprætor in Sardiniam traijceret: atque de exercitu qui ibi eſſet, quinque millia ſocium nominis Latini, qui eorum minimè multa ſtipendia haberet, legeret. Et conſules duas vrbanas legiones ſcribere iuſſi: quæ ſi quò res poſceret, multis in Italia contactis gentibus Punici belli ſocietate, iraq; inde tumentibus, mitterentur. Sex legionibus Rom. eo anno vſura reſpub. erat. In ipſo apparatu belli legati ab rege Ptolemæo venerunt, qui nunciarunt, Athenienſes aduerſus Philippũ petiſſe ab rege auxilium. cæterum etſi communes ſocij ſint, tamen niſi ex auctoritate populi Rom. neque claſſem, neq; exercitum defendendi aut oppugnandi cuiuſquam cauſa regem in Græciam miſſurum eſſe, vel quieturum eum in regno, ſi populo C
Rom. ſocios defendere liceat: vel Romanos quieſcere, ſi malint, paſſurum: atq; ipſum auxilia, quæ facile aduerſus Philippum tueri Athenas poſſent, miſſurum. Gratiæ regi ab ſenatu actæ, reſponſumque, tutari ſocios populo Rom. in animo eſſe. ſi qua re ad id bellum opus ſit: indicaturos regi, regnique eius opes ſcire ſubſidia firma ac fidelia ſuæ reipub. eſſe. Munera deinde legatis in ſingulos quinum milliũ æris ex S. C. miſſa. Cum delectum conſules haberent, pararentq; quæ ad bellum opus eſſent: ciuitas religioſa, in principijs maximè nouorum bellorum, ſupplicationib. habitis iam, & obſecratione circa omnia puluinaria facta, ne quid prætermitteretur, quod aliquando factum eſſet: ludos Ioui, donumq; vouere conſulem, cui prouincia Macedonia eueniſſet, iuſſit. Moram voto publico Licinius pontifex maximus attulit: qui negauit ex incerta pecunia vouere debere, ſi ea pecunia non poſſet in bellũ vſui eſſe, reponi ſtatim debere: nec cum alia pecunia miſceri: quod niſi factum eſſet, votum ritè ſolui non poſſe. Quanquã & res, & auctor mouebat, tamen ad collegium pontificum referre conſul iuſſus: ſi poſſet rectè vot ũincertæ pecunię ſuſcipi poſſe, rectiusq; etiam eſſe pontifices decreuerunt. Vouit in eadem verba Coſ. præeunte maximo pontifice: quibus antea quinquennalia vota ſuſcipi ſolita erant: præter-

quam

A quam quod tanta pecunia, quantam tum cum ſolueretur, ſenatus cenſuiſſet: ludos, donaq; facturum vouit: toties ante ludi magni de certa pecunia voti erant: ij primi de incerta. Omnium animis in bellum Macedonicum verſis, repentè nihil minus eo tempore timentib. Gallici tumultus fama exorta eſt. Inſubres, Cenomaniq; & Boij excitis Sallyis Iluatibusque, & cæteris Ligufticis populis, Amilcare Pœno duce, qui in ijs locis de Aſdrubalis exercitu ſubſtiterat, Placentiã inuaſerant, & direpta vrbe, ac per iram magna ex parte incenſa, vix duobus millib. hominum inter incendia ruinaſq; relictis, traiecto Pado ad Cremonam diripiendã pergunt. Vicinæ vrbis audita clades ſpacium colonis dedit ad claudendas portas, pręſidiaq; per muros diſponenda: vt obſiderẽtur tamen prius quàm expugnarentur: nunciosq; mitterent ad populum Romanum. L. Furius Purpurio tum prouinciæ pręerat, cætero ex S.C. exercitu dimiſſo pręter quinque millia ſociũm ac Latini nominis: cum ijs copijs in proxima regione prouinciæ circa Ariminum ſubſiſterat. is tum ſenatui ſcripſit, quo in tumultu prouincia eſſet. duarum coloniarum, quæ ingentem illam tempeſtatem Punici belli ſubterfugiſſent: alteram captam ac direptam ab hoſtibus: alteram oppugnari. nec in exercitu ſuo ſatis præſidij colonis laborantibus fore: niſi quinque millia ſocium X L. millibus hoſtium (tot enim in armis eſſe) trucidanda ob-
B ijcere velit. & tanta ſua clade iam inflatos excidio coloniæ Romanæ augeri hoſtium animos. His literis recitatis decreuerunt, vt C. Aurelius Coſ. exercitum, cui in Hetruriam ad conueniendum diem edixerat, Arimini eadem die adeſſe iuberet: & aut ipſe, ſi per commodum reipub poſſet, ad opprimendum Gallicum tumultum proficiſceretur: aut L. Furio prætori ſcriberet, vt cum ad eum legiones ex Hetruria veniſſent: miſſis inuicem earum quinque millibus ſociorum, qui interim Hetruriæ præſidio eſſent: proficiſceretur ipſe ad coloniam liberandam obſidione. Legatos item mittendos in Africam cenſuerunt, eoſdem Carthaginem, eoſdem in Numidiam ad Maſaniſſam. Carthaginem, vt *nunciarent*, ciuem eorum Amilcarem relictum in Gallia, haud ſatis ſcire ex Aſ*drubalis* prius, an ex Magonis poſtea exercitu, bellum contra fœdus facere. exercitus Gallorum Ligurumq; exciuiſſe ad arma contra populum Romanum, eum ſi pax placeret, reuocandum illis, & dedendum populo Romano eſſe. ſimul nunciare iuſſi, perfugas ſibi non omnes redditos eſſe, magnam partem eorum palàm Carthagini obuerſari dici: quos comprehendi conquiriq; debere, vt ſibi ex fœdere reſtituantur. Hæc ad Carthaginienſes mandata Maſaniſſæ gratulari iuſſi, quòd non patrium modò recuperaſſet regnum, ſed parte florentiſſima Syphacis finium adiecta etiam auxiſſet. Nunciare præterea iuſſi bellũ cum rege Philippo ſuſceptum, quòd Carthaginienſes auxilijs iuuiſſet, iniuriaſq;
C inferendo ſocijs populi Romani flagrante bello Italia coëgiſſet claſſes exercitusq; in Græciam mitti, & deſtinendo copias, cauſa in primis fuiſſet ſerius in Africam traijciendi. peterent, vt ad id bellum mitteret auxilia Numidarum equitum. Dona ampla data, quæ ferrent regi: vaſa aurea argenteaque, toga purpurea, & palmata tunica cum eburneo Scipione, & toga prætexta cum curuli ſella. iuſſiq; polliceri, ſi quid ei ad firmandum augendumque regnum opus eſſe iudicaſſet, enixe id populum Rom. merito eius præſtaturum. Verminæ quoque Syphacis filij legati per eos dies ſenatum adierunt, excuſantes errorem adoleſcentiamq;, & culpam omnem in fraudem Carthaginienſium auertentes. Et Maſaniſſam Romanis ex hoſte amicum factum: Verminam quoque annixurum, ne officijs in populum Rom. aut à Maſaniſſa aut ab vllo alio vincatur petere, vt rex, ſociusq; & amicus ab ſenatu appellaretur. Reſponſum legatis eſt: & patrem eius Syphacem ſine cauſa ex ſocio & amico hoſtem repente populi Romani factum: & eum ipſum rudimentum adoleſcentiæ bello laceſſentem Romanos poſuiſſe. itaque pacem illi priùs petendam à populo Rom. eſſe, quàm vt rex ſociusq; & amicus appelletur. nominis eius honorem pro magnis ergaſe regum meritis dare populum Roman. conſueſſe. legatos Romanos in

Africa

Africa fore: quibus mandaturum senatum, vt Verminæ pacis dent leges: libe- A
rum arbitrium eis populo Romano permittente. si quid ad eas addi, demi, mu-
tarive vellet: rursus ab senatu ei postulandum fore. Legati cum ijs mandatis
in Africam missi: C. Terentius Varro, Sp. Lucretius, Cn. Octauius quinque-
remes singulis datæ. Literæ deinde in senatu recitatæ sunt Q. Minutij prę-
toris, cui Brutij prouincia erat: pecuniam Locris ex Proserpinæ thesauris noc-
te clam sublatam: nec ad quos pertineat facinus, vestigia vlla extare. Indigne
passus senatus non cessari ab sacrilegiis: & ne Pleminium quidem, tam clarũ
recensq; noxæ simul ac pœnæ exemplum homines deterrere. C. Aurelio con-
suli negocium datum, vt ad prætorẽ in Brutios scriberet: senatui placere quę-
stionem de expilatis thesauris eodẽ exemplo haberi, quo M. Pomponius prę-
tor triennio ante habuisset. quæ inuenta pecunia esset, reponi. si quo minus in-
uentũ foret, expleri: ac piaculari, si videretur, sicut ante pontifices censuissent,
fieri causa expiandæ violationis eius templi. Prodigia etiã sub idem tẽpus plu-
ribus locis nunciata acciderunt. In Lucanis cœlum arsisse afferebant. Priuerni
sereno per diem totum rubrum solem fuisse: Lanuuij templo Sospitæ Iunonis
nocte strepitum ingentem exortum. Iam animaliũ obscœni fœtus pluribus lo-
cis nunciabantur. In Sabinis incertus infans natus, masculus an fœmina esset,
alter sexdecim iam annorum item ambiguo sexu inuentus. Frusinone agnus B
cum suillo capite, Sinuessæ porcus cum capite humano natus: in Lucanis in a-
gro publico equuleus cum quinq; pedibus. Fœda omnia & deformia, errantis-
que in alienos fœtus naturæ visa. ante omnia abominati semimares: iussique in
mare extemplo deportari: sicut proxime C. Claudio, M. Liuio Coss. deportatus
similis prodigij fœtus erat. nihilominus decemuiros adire libros de portento
eo iusserunt. decemuiri ex libris res diuinas easdem, quæ proximæ secundum
id prodigium factæ essent, imperarunt. carmen præterea ab tem nouenis virgi-
nibus cani per vrbem iusserunt: donumq; Iunoni reginæ ferri. Ea vti fierent, C.
Aurelius Coss. ex decemuirorum responso curauit. carmẽ sicut patrum memo-
ria Liuius, ita tum condidit P. Licinius Tegula. Expiatis omnibus religionibus
(nam etiam Locris sacrilegium peruestigatum à Q. Minutio erat, pecunia-
que ex bonis noxiorum in thesauris reposita) cum consules in prouincias pro-
ficiscì vellent. priuati frequentes, quibus ex pecunia, quam M. Valerio & M.
Claudio Coss. mutuam dederant, tertia pensio debebatur eo anno, adierunt
senatum: quia consules, cum ad nouum bellum, quod magna classe magnisque
exercitibus gerendum esset, vix ærarium sufficeret: negauerant esse vnde ijs in
præsentia solueretur. Senatus querentes eos non sustinuit, si in Punicum bel-
lum pecunia data, in Macedonicum quoque bellum vti resp. vellet: alijs ex C
aliis orientibus bellis, quid aliud quam publicam pro beneficio tanquam ob
noxam suam pecuniam fore? Cum & priuati æquum postularent, nec tamen
soluendo ære alieno respub. esset, quod medium inter æquum & vtile erat, de-
creuerunt: vt quoniam magna pars eorũ agros vulgo venales esse diceret: & si-
bimet emptis opus esse: agri publici, qui intra quinquagesimũ lapidẽ esset, co-
pia ijs fieret. consules agrũ æstimaturos, & in iugera asses vectigales, testandi
causa publicũ agrum esse, imposituros: vt si quis, cum soluere posset populus,
pecuniam habere quam agrum mallet, restitueret agrũ populo. Læti eam con-
ditionem priuati accepere. Trientius, Tabuliusque is ager, quia pro tertia
parte pecuniæ datus erat, appellatus. Tum P. Sulpitius secundum vota in
Capitolio nuncupata, paludatus cum lictoribus profectus ab vrbe, Brundu-
sium venit: & veteribus militibus voluntariis ex Africano exercitu in legio-
nes descriptis, nauibusque ex classe consulis Cornelij lectis: altera die, quam
à Brundusio soluit, in Macedoniam traiecit. ibi ei præsto fuere Athenienſium
legati, orãtes, vt se obsidione eximeret. Missus extemplo Athenas est C. Clau-
dius Cento cum xx. longis nauibus, & militum copijs, neq; enim ipse rex Athe-
nas obsidebat. eo maxime tempore Abydum oppugnabat, iam cum Rhodijs &

Atta-

A Attalo naualibus certaminibus,neutro feliciter prælio vires expertus,sed animos ei faciebat præter ferociam insitam,fœdus ictum cum Antiocho Syrię rege : diuisæq; iam cum eo AEgypti opes : cui morte audita Ptolemæi regis ambo imminebant. Cõtraxerant autem cum Philippo bellum Athenienses haudquaquam digna causa : dum ex vetere fortuna nihil præter animos seruant. Acarnanes duo iuuenes per initiorum dies non initiati,templum Cereris imprudentes religionis cum cætera turba ingressi sunt.facile eos sermo prodidit,absurde quædam percunctantes, deductique ad antistites templi, cum palam esset per errorem ingressos,tanquam ob infandum scelus interfecti sunt. Id tam fœde atque hostiliter factum gens Acarnanum ad Philippum detulit : impetrauitq; ab eo,vt datis Macedonum auxiliis, bellum se inferre Athenienſibus pateretur. Hic exercitus primo terram Atticam ferro igniq; depopulatus, cum omnis generis præda in Acarnaniam rediit. & irritatio animorum ea prima fuit,poſtea iustum bellum decretis ciuitatis vltro indicendo factum. Attalus enim rex Rhodiique secuti cedentem in Macedoniam Philippum, cum AEginam venissent : rex Piræum renouandæ firmandæque cum Athenienſibus societatis causa traiecit. Ciuitas omnis obuiam effusa cum coniugibus ac liberis, sacerdotes cum insignibus suis intrantem vrbem, ac dij prope ipsi exciti sedibus suis acceperunt. In concionem extemplo populus vocatus:vt rex quę vel-
B let,coram ageret.deinde ex dignitate magis visum,scribere eum de quibus videretur,quam præsentem aut referendis suis in ciuitatem beneficijs erubescere,aut significationibus acclamationibusq; multitudinis, assentatione immodica pudorem onerantis. In literis autem quæ missæ in concionem,recitataeq; sunt,commemoratio erat beneficiorum,primum in ciuitatem sociam : deinde rerum quas aduersus Philippum gessisset,ad postremum adhortatio capessendi bellum,dum se,dum Rhodios,tum quidem dum etiam Romanos haberent, nequicquam postea, si tum cessassent, prætermissam occasionem quæsituros. Rhodij deinde legati auditi sunt,quorum receus erat beneficium, quod naues *longas quatuor* Athenienſium captas nuper à Macedonib.recuperatasque *remiserant*. Itaq; ingenti consensu bellum aduersus Philippũ decretum. Honores *regi* primum Attalo immodici,deinde & Rhodiis habiti.tum primum mẽtio illata de tribu quam Attalida appellarent,ad decem veteres tribus addenda,& Rhodiorum populus corona aurea virtutis ergo donatus, ciuitasq; Rhodiis data:quemadmodũ Rhodij prius Athenienſib.dederant. Secundum hæc rex Attalus AEginam ad classem se recepit. Rhodij Ceam ab AEgina, inde per insulas Rhodum nauigarunt, omnibus,præter Andrum,Parumq; & Cythnum, quæ præsidiis Macedonum tenebantur,in societatem acceptis. Attalum AEginæ missi in AEtoliam nuncij,expectatiq; inde legati aliquandiu nihil agentem
C tenuere,& neq; illos excire ad arma potuit, gaudentes vtcunq; cõposita cum Philippo pace:& ipse,Rhodiiq;, cum si institissent Philippo,egregium liberatæ per se Grecię titulum habere potuissent : patiendo rursus eum in Hellespontũ traijcere,occupantemq; Grecię opportuna loca vires colligere,bellum aluere gloriamq; eius gesti perfectiq; Romanis concesserunt. Philippus magis regio animo est vsus:qui cum Attalũ Rhodiosq; hostes non sustinuisset: ne Romano quidẽ quod imminebat,bello territus, Philocle quodam ex præfectis suis cum duob.millibus peditum,equitib.ducentis ad populandos Athenienſium agros missio,classe tradita Heraclidi,vt Maroneam peteret,ipse terra eodem cum expeditis duob.millibus peditum,equitib.ducentis pergit,& Maroneam quidem primo impetu expugnauit. AEnũ inde cum magno labore,postremo per proditionẽ Ganymedis prefecti Ptolemæi cepit. deinceps alia castella,Cypsela,& Doriscon,& Serrheum occupat.inde progressus ad Chersonesum, Eleunta, & Alopeconesum,tradentib.ipsis,recepit. Callipolis quoq;,& Maditos dedita, & castella quędã ignobilia. Abydeni ne legatis quidem admissis,regi portas clauserunt. ea oppugnatio diu Philippum tenuit, eripiq; ex obsidione, ni cessatum

ab

ab Attalo & Rhodijs foret,potuerunt.Attalus trecentos tantum milites in præ- A
sidium,Rhodij quadriremem vnam ex classe, cum ad Tenedum staret, misе-
runt. eodem postea cum iam vix sustinerent obsidionem, & ipse Attalus cum
traiecisset: spem tantum auxilij ex propinquo ostendit, neque terra,neq; ma-
ri adiutis socijs.Abydeni primo tormentis per muros dispositis, non terra modo
adeunteis aditu arcebant: sed nauium quoque stationem infestam hosti facie-
bant.Postea cum & muri pars strata ruinis,& ad interiorem raptim oppositum
murum cuniculis iam peruentum esset, legatos ad regem de conditionibus
tradendę vrbis miserunt.Paciscebantur autem, vt Rhodiam quadriremē cum
socijs naualibus, Attaliq; præsidium emitti liceret: atque ipsis vrbe excedere
cum singulis vestimentis.quibus cum Philippus nihil pacati,nisi omnia permit-
tentibus respondisset:adeo renunciata hæc legatio ab indignatione simul ac
desperatione iram accendit, vt ad Saguntinam rabiem versi,matronas omnes
in templo Dianæ, pueros ingenuos virginesq; infantes etiam cum suis nutri-
cibus in gymnasium includi iuberent: aurum & argentum in forum deferri:ve-
stem pretiosam in naues Rhodiā Cyzicenamq; quę in portu erant,conijci,sa-
cerdotes,victimasq; adduci: & altaria in medio poni. ibi delecti primum, qui
cæsam aciem suorum pro diruto muro pugnantem vidissent: extemplo coniu-
ges liberosq; interficerent: aurum,argentum,vestemq; quæ in nauibus esset,in B
mare deijcerent: tectis publicis priuatisque quamplurimis locis possent, ig-
nes subijcerent: & se facinus perpetraturos, præeuntibus execrabile carmen
sacerdotibus, iureiurando adacti: tum militaris ætas iurare neminem viuum,
nisi victorem, acie excessurum. Hi memores deorum adeo pertinaciter pug-
nauerunt,vt cum nox prælium direptura esset, rex prior territus rabie eorum,
pugna abstiterit.Principes quibus atrocior pars facinoris delegata erat: cum
paucos & confectos vulneribus ac lassitudine supersesse prælio cernerent, luce
prima,sacerdotes cum infulis ad vrbem dedendam Philippo mittunt.Ante de-
ditionem ex III.legatis Romanis, qui Alexandriam missi erant, M.AEmylius
duorum consensu,minimus natu,audita obsidione Abydenorum,ad Philippum
venit.qui questus Attalo Rhodijsque arma illata , & quod tum maxime Aby-
dum oppugnaret,cum rex ab Attalo & Rhodiis vltro se bello lacessitum dice-
ret: num Abydeni quoque,inquit,vltro tibi intulerunt arma? Insueto vera au-
» dire ferocior oratio visa est,quam quæ habenda apud regem esset. AEtas, in-
» quit,& forma, & super omnia Romanum nomen te ferociorem facit.ego au-
» tem primum velim vos fœderum memores seruare mecum pacem, si bello la-
» cesseritis, mihi quoque in animo est facere,vt regnum Macedonum nomenq;
» haud minus quam Romanum, nobile bello sentiatis.Ita dimisso legato Philip- C
» pus auro argentoque,quæ coaceruata erant,accepto, hominum prędam om-
nem amisit.tanta enim rabies multitudinem inuasit, vt repente proditos rati,
qui pugnantes morte occubuissent: periuriumq; alijs alijs exprobrantes,& sa-
cerdotibus maxime,qui quos ad mortem deuouissent, eorum deditionem vi-
uorum hosti fecissent: repente omnes ad cædem coniugum liberorumq; dis-
currerent: seq; ipsi per omnes vias lethi interficerent.Obstupefactus eo furo-
re rex suppressit impetū militum: & triduum se ad moriendum Abydenis dare
dixit: quo spacio plura facinora in se victi ediderunt, quam infesti edidissent
victores.nec nisi quem vincula,aut alia necessitas mori prohibuit:quisquam vi-
uus in potestatem venit. Philippus impositio Abydi præsidio, in regnū rediit.
Cum velut Sagunti excidium Annibali, sic Philippo Abydenorum clades ad
Rom.bellum animos fecisset: nuncij occurrerunt, consulem iam in Epiro esse,
& Apolloniam terrestres copias,nauales Corcyrā in hyberna deduxisse. Inter
hæc legatis qui in Africam missi erant de Amilcare Gallici exercitus duce, re-
sponsum à Carthaginiensib.est,nihil vltra se facere posse, quam vt exilio eum
mulctarent, bonaq; eius publicarēt.perfugas & fugitiuos,quos inquirendo ve-
stigare potuerint,reddidisse. & de ea re missuros legatos Romam, qui senatui

satis-

A satisfacerent. Ducenta millia modium tritici Romam,ducenta ad exercitum in Macedoniam miserunt. Inde in Numidiam ad res profecti legati,dona data Masaniſſæ, mandataque edita.Equites M.Numidæ,cum M.M.daret,acceptiipſe in naues imponendos curauit : & cum ducentis millibus modium tritici,ducentis hordei in Macedoniam misit.Tertia legatio ad Verminam erat. Is ad primos fines regni legatis obuiam progressus,vt scriberent ipsi quas vellent pacis conditiones permisit.omnem pacem bonam iustamq; fore sibi cum populo Rom.datæ leges pacis, iussusque ad eam confirmandam mittere legatos Romam.Per idem tempus L.Cornelius Lentulus proconsul ex Hispania rediit, qui cũ in senatu res ab se per multos annos fortiter feliciterq; gestas exposuisset,postulassetque vt triumphanti sibi inuehi liceret in vrbem : res triumpho dignas esse censebat senatus : sed exemplum à maioribus non accepisse,vt qui neq; dictator,neq; consul,neq; prætor res gessisset, triumpharet. proconsulem illum Hispaniam prouinciam,non consulem, aut prætorem obtinuisse. decurrebatur tamen eo,vt ouans vrbem iniret: intercedente T.Sempronio Longo tribuno pl.qui nihilo magis id more maiorum,aut vllo exemplo futurum diceret.postremo victus consensu patrum tribunus cessit: & ex S.C.Lentulus ouans vrbem est ingressus. Argenti tulit ex præda quadraginta quatuor millia pondo : auri duo millia quadringenta L.militibus ex præda centum XX.asses diui-
B sit.Iam exercitus consularis ab Aretio Ariminum traductus erat : & quinque millia socium Latini nominis ex Gallia in Hetruriam transierant.itaque L.Furius magnis itineribus ab Arimino aduersus Gallos Cremonam tum obsidentes profectus, castra mille quingentorum passuum interuallo ab hoste posuit. Occasio egregie rei gerendæ fuit, si protinus de via ad castra oppugnanda duxisset.palati passim vagabãtur per agros, nullo satis firmo relicto præsidio. lassitudini militum timuit: quod raptim ductum agmen erat. Galli clamore suorum ex agris reuocati,omissa præda,quæ in manibus erat,castra repetiuere.& postero die in aciem progressi, nec Romanus moram pugnandi fecit. sed vix *spacium instruendi* fuit: eo cursu hostes in prælium venerunt.Dextera ala(in *alas diuisum* socialem exercitum habebat) in prima acie locata est:in subsidiis duæ Romanæ legiones M.Furius dextrę alę,legionibus M.Cęcilius, equitibus, L.Valerius Flaccus (legati omnes erant)prępositi.Prætor secum duos legatos Cn.Lectorium,& P.Titinium habebat: cum quibus circumspicere, & obire ad omnes hostium subitos conatus posset. Primo,Galli omni multitudine in vnũ locum connixi,obruere atq; obterere sese dextram alam,quæ prima erat, sperarunt posse.vbi id parum procedebat,circumuenire à cornib.& amplecti hostium aciem, quod multitudini aduersus paucos facile videbatur,conati sunt.
C Id vbi vidit prætor,vt & ipse dilataret aciem,duas legiones ex subsidijs dextra læuaq; alæ,quæ in prima acie pugnabant,circumdat:ædemq; deo Ioui vouit,si eo die hostes fudisset. L. Valerio imperat, vt altera parte duarum legionum equites,altera sociorum equitatum in cornua hostium emittat,nec circumuenire eos aciem patiatur.simul & ipse, vt extenuatam mediam diductis cornib. aciem Gallorum vidit: signa inferre confertos milites, & perrumpere ordines iubet. & cornua ab equitibus, & medij à pedite pulsi ,ac repente, cum omni parte cæde ingenti sternerentur : Galli terga vertunt,fugaque effusa repetunt castra.fugientes persecutus eques : mox & legiones insecutæ in castra impetũ fecerunt. Minus sex millia hominum inde effugerunt.cæsa & capta supra quinque & XXX.millia cum signis militaribus LXX.carpentis Gallicis multa prę-da oneratis plus ducentis. Amilcar dux Pœnus eo prælio cecidit :& tres imperatores nobiles Gallorum Placentini captiui ad duo millia liberorum capitũ redditi colonis.Magna victoria lætitiaq; Romæ fuit literis allatis : supplicatio in triduum decreta est.Romanorũ, sociorumq; ad duo millia eo prælio ceciderunt:plurimi dexterę alę in quam primo impetu vis ingens hostium illata est.Quanquam à prętore prope debellatũ erat : consul quoq; C.Aurelius perfectis

fectis quæ Romæ agenda fuerant, profectus in Galliam victorem exercitum à A
prætore accepit. Consul alter, cum autumno fermè exacto in prouinciam ve-
nisset, circa Apolloniam hybernabat. ac classe quæ Corcyræ subducta erat, C.
Claudius, triremesque Romanæ (sicut ante dictum est) Athenas missæ cum Py-
ræeum peruenissent: despondentibus iam animos socijs spem ingentem attu-
lerant. nam & terrestres ab Corintho, quæ per Megaram incursiones in agros
fieri solitæ erant, non fiebant: & prædonum à Chalcide naues, quæ non ma-
re solùm infestum, sed etiam omnes maritimos agros Athenienſib. fecerant: non
modo Sunium superare, sed nec extra fretum Euripi committere aperto mari
se audebant. Superuenerunt his tres Rhodiæ quadriremes: & erant Atticę tres
apertę naues ad tuendos maritimos agros comparatę. Hac classe si vrbs agriq;
Athenienſium defenderentur, satis in præsentia existimanti Claudio esse, ma-
ioris etiam rei fortuna oblata est. Exules ab Chalcide regiorum iniurijs pulsi
attulerunt, occupari Chalcidem sine certamine vllo posse. nam & Macedonas,
quia nullus in propinquo sit hostium metus, vagari passim: & oppidanos præsi-
dio Macedonum fretos custodiam vrbis negligere. His auctoribus profectus,
quanquam Sunium ita maturè peruenerat, vt inde prouehi ad primas angusti-
as Eubœæ posset, ne superato promontorio conspiceretur, classem in statione
vsq; ad noctem tenuit. primis tenebris mouit: & tranquillo prouectus Chalci- B
dem, paulò ante lucē, qua infrequentissima vrbis sunt, paucis militibus turrim
proximam, murumq; circa scalis cepit: alibi sopitis custodibus, alibi nullo cu-
stodiente, progressi inde ad frequentia ędificijs loca, custodibus interfectis, re-
fractaq; porta, cæteram multitudinem armatorum acceperunt. inde in totam
vrbem discursum est: aucto etiam tumultu, quòd circa forum ignis tectis inie-
tus erat. conflagrarunt & horrea regia, & armamentarium cum ingenti appa-
ratu machinarum tormentorumque. cædes inde passim fugientium pariter ac
repugnantium fieri cœpta est. nec vllo iam qui militaris ætatis esset, non aut
cæso aut fugato: Sopatro etiam Acarnane præfecto præsidij interfecto, præda
omnis primò in forum collata, deinde in naues imposita. carcer etiam ab Rho-
dijs refractus, emissiq; captiui, quos Philippus tanquam in tutissimam custodiā
condiderat. statuis inde regis deiectis truncatisque, signo receptui dato, con-
scenderunt naues: & Pyręeum vnde profecti erant, redierunt. Quòd si tantum
militum Romanorum fuisset, vt & Chalcis teneri, & non deseri præsidiū Athe-
narum potuisset: magna res principio statim belli, Chalcis & Euripus ademp-
ta regi forent, nam vt terra Thermopylarum angustiæ Græciam, ita mari fre-
tum Euripi claudit. Demetriade tum Philippus erat. quò cum esset nunciata
clades sociæ vrbis, quanquā serum auxilium perditis erat, tamen quæ proxima C
auxilio est, vltionem petens, cum expeditis quinque millibus peditum, & CCC.
equitibus extemplò profectus, cursu prope Chalcidem contendit, haudqua-
quam dubius opprimi Romanos posse. à qua destitutus spe, nec quicquam ali-
ud, quàm ad deforme spectaculū semirutæ ac fumantis sociæ vrbis cum venis-
set: paucis vix qui sepelirent bello absumptos, relictis, æquè raptim ac venerat,
transgressus ponte Euripum per Bœotiam Athenas ducit, pari incœpto haud
disparem euentum ratus responsurum. & respondisset, ni speculator (hemero-
dromos vocant Græci, ingens die vno cursu emetientes spacium) cōtemplatus
regium agmen è specula quadam, prægressus nocte media Athenas peruenis-
set. idem ibi somnus eademq; negligentia erat, quæ Chalcidem dies ante pau-
cos prodiderat. Excitati nuncio trepido & prætor Athenienſium, & Dioxippus
præfectus cohortis mercede militantium auxiliorum, conuocatis in forum mi-
litibus, tuba signum ex arce dari iubent, vt hostes adesse omnes scirent, ita vn-
diq; ad portas, ad muros discurrunt. Paucas post horas Philippus aliquanto ta-
men ante lucem appropinquans vrbi, conspectis luminibus crebris, & fremi-
tu hominum trepidantium (vt in tali tumultu) exaudito, sustinuit signa: &
considere ac conquiescere agmen iussit, vi aperta pro palàm vsurus, quando

parum

A parum dolus profuerat,ad Dip
maior aliquanto patentiorque
viæ,vt & oppidani dirigere ac
le ferme passus in Academiæ
rum spacium præberet. Eo li
Dioxippi,acie intra portam
dit,habere se hostes in pote
carum ciuitatum infestior
pugnarent: scirentque ib
hostes equum,non ira ta
pletis etiam ad spectaculu
Aliquantum ante aciem cum
gentem cum suis ardorem, tum
comminus eminusque vulnerat
ipse, cum maiorem in angustijs tr
incœpto tutum tamen receptum h
sustinebant tela,ne in permistos hostib.
tenentibus milites Athenienſibus,Philippus sig
B nosarges(templum Herculis, gymnasiumq; & lucus e
sed & Cynosarges,& Lyceum,& quicquid sancti amœnive circ
incensum est,dirutaq; non tecta solum,sed etiam sepulchra: nec diuinum
nive iuris quicquã præ imporenti ira est seruatum. Postero die cum primo clau-
sæ fuissent portæ,deinde subito apertæ: quia præsidium Attali ab AEgina,Ro-
manique ab Pyræo intrauerant vrbem: castra ab vrbe retulit rex tria ferme
millia passuum. inde Eleusinem profectus spe improuiso templi castellique,
quod & imminet & circumdatum est templo,capiendi,cum haudquaquã ne-
glectas custodias animaduertisset,& classem à Pyræo subsidio venire: omisso
incœpto,Megaram,ac portinus Corinthum ducit:& cum Argis Achæorũ con-
ciliũ esse audisset: inopinantib. Achæis,concioni ipsi superuenit. Consultabant
de bello aduersus Nabin tyrannum Lacedęmoniorum: qui translato imperio
à Philopœmene ad Cycliadem nequaquã parem illi ducé, dilapsa cernens A-
chæorum auxilia,redintegrauerat bellum: agrosque finitimorem vastabat: &
iam vrbibus quoque erat terribilis. Aduersus hunc hostem cum quantum ex
quaq; ciuitatum militũ conscriberetur,consultarent: Philippus dempturum se
C eis curam,quod ad Nabin & Lacedæmonios attineret,pollicitus: nec tantum
agros sociorum populationibus prohibiturum,sed torrorem omnem belli in ip
sam Laconiã,ducto eo extemplo exercitu translaturum. hæc oratio cum ingen-
ti hominum assensu acciperetur: Ita tamen æquum est,inquit, me vestra meis «
armis tutari,ne mea interim nudentur præsidijs. itaq; si vobis videtur, tantum «
parate militum,quantum ad Oreum,& Chalcidem,& Corinthum tuenda satis «
sint: vt meis ab tergo tutis,securus bellum Nabidi inferam & Lacedęmonijs.
Non fefellit Achęos,quo spectasset tam benigna pollicitatio,auxiliumque ob-
latum aduersus Lacedæmonios: id quæri,vt obsidem Achæorum iuuentutem
educeret ex Peloponneso ad illigandam Romano bello gentem. & id quidem
coarguere Cycliades prætor Achęorum nihil attinere ratus,id modo cum dix-
isset,non licere legibus Achęorum de alijs rebus referre, quam propter quas
conuocati essent: decreto de exercitu parando aduersus Nabin facto concili-
um fortiter ac libere habitum dimisit,inter assentatores regios ante eam diem
habitus. Philippus magna spe depulsus,voluntarijs paucis militib. conscriptis,
Corinthum atq; in Atticam terram rediit. Per eos ipsos dies quibus Philippus
in Achaia fuit,Philocles præfectus regius ex Eubœa profectus,cum duob. mil-
lib. Thracũ Macedonumq; ad depopulandos Athenienſium fines,è regione E-
leusinis saltum Citharonis transcendit, inde dimidia parte militum ad præ-
dandum passim per agros dimissa, cum parte ipse occultus loco ad insidias op-

n prædantes ſuos impetus ſie. A
ecur. Non fefellere inſidiæ. itaq;
bus, inſtructiſque ad oppugnã.
inde vulneribus receſſit: Phi.
tata & ab ipſo rege oppugna-
entes, intromiſſumque præſi-
exercitu rex cum parte Phi-
pergit: vt dum Philocles
ntineret vrbe Athenien-
gnandi facultas eſſet. Cæ-
ere defendentib. oppug-
eruptione ſubita peditũ equi-
hijs duob. Piræum Athenis iun-
ſo cum Philocle rurſus exercitu;
populationem ſepulchris circa vr-
latum relinqueret, templa deſũ, quæ
incendi iuſſit. Exornata eo genere ope-
pia domeſtici marmoris, & ingenijs artificũ præ-
neque enim diruere modo ipſa templa, ac ſimulacra B
uauit: ſed lapides quoque, ne integri cumularent ruinas, fran-
gi iuſit. & poſteaquam non tam ira ſatiata, quam iræ exercendę materia hęc
deerat: agro hoſtium in Bœotiam exceſſit, nec aliud quicquam dignum me-
moria in Græcia egit. Conſul Sulpitius eo tempore inter Apolloniam ac Dyr-
rachium ad Apſum flumen habebat caſtra: quo accerſitum T. Apuſtium legatũ
cum parte copiarum ad depopulandos hoſtium fines mittit. Apuſtius extrema
Macedonię populatus, Corrhago, & Gerrhunio, & Orgeſſo caſtellis primo im-
petu captis, ad Antipatriam in faucibus anguſtis ſitam vrbem venit, ac primo
euocatos principes ad colloquium, vt fidei Romanorum ſe committerent, per-
licere eſt conatus: deinde vbi magnitudine ac mœnibus, ſituq; vrbis freti, dic-
ta aſpernabantur, vi atque armis adortus expugnauit: puberibuſque interfec-
tis, præda omni militibus conceſſa, diruit muros, atq; vrbem incendit. Hic me-
tus Codrionem, ſatis validum & munitum oppidum, ſine certamine vt dederetur Romanis effecit, præſidio ibi relicto, Ilion (nomen propter alteram in Aſia
vrbem, quam oppidum, notius) vi capitur. Reuertentem legatum ad Coſ. cum
ſatis magna præda Athenagoras quidam regius præfectus in tranſitu fluminis a
nouiſſimo agmine adortus, poſtremos turbauit: ad quorum clamorem & trepi-
dationem cum reuectus equo propere legatus ſigna conuertiſſet, conectiſque C
in medium ſarcinis aciem direxiſſet, non tulere impetum Romanorum mili-
tum regij, multi ex ijs occiſi, plures capti. Legatus incolumi exercitu reducto
ad Coſ. remittitur: inde extemplo ad claſſem. Hac ſatis felici expeditione bel-
lo commiſſo, reguli ac principes accolæ Macedonum in caſtra Romana veni-
unt, Pleuratus Scerdileti filius, & Aminander Athamanum rex, & ex Dardanis
Bato, Longari filius. Bellum ſuo nomine Longarius cum Demetrio Philippi
patre geſſerat. Pollicentibus auxilia reſpondit Coſ. Dardanorum & Pleurati o-
pera, cum exercitum in Macedoniam induceret, ſe vlurum. Aminandro AEto-
los concitandos ad bellum attribuit. Attali legatis (nam ij quoque per id tem-
pus venerant) mandat, vt AEginæ rex, vbi hybernabat claſſem Romanam ope-
riretur. qua adiuncta, bello maritimo, ſicut ante, Philipum vrgeret. Ad Rhodios
quoque miſſi legati, vt capeſſerent partem belli. Nec Philippus ſegnius (iam e-
nim in Macedoniam peruenerat) apparabat bellum. filium Perſea, puerum ad-
modum, datis ex amicorum numero qui ætatem eius regerent, cum parte co-
piarum ad obſidendas anguſtias quæ ad Pelagoniã ſunt, mittit. Sciathũ, & Pe-
paretum, haud ignobiles vrbes, ne claſſi hoſtium prædæ ac præmio eſſent, di-
ruit. Ad AEtolos mittit legatos, ne gens inquieta aduentu Rom. fidẽ mutaret.

Conci-

A Concilium AEtolorum statuta die, quod Pancœtolium vocant, futurum erat, huic vt occurrerent, & legati regis iter accelerarunt, & ab Cos. missus L. Furius Purpurio legatus venit. Athenienſium quoque legati ad id concilium occurrerunt. Primi Macedones, cum quibus recentiſſimum fœdus erat, auditi ſunt, qui nulla noua re nihil ſe noui habere, quod afferrent, dixerunt. quibus enim de cauſis, experta inutili ſocietate Rom. pacem cum Philippo feciſſent, compoſitam ſemel ſeruare eos debere. An imitari, inquit vnus ex legatis, Rom. licentiam, an leuitatem dicam, mauultis? qui cum legatis veſtris Romæ reſponderi ita iuſſiſient: quid ad nos venitis AEtoli, ſine quorũ authoritate pacem cum Philippo feciſtis? ijdem nunc, vt bellum ſecum aduerſus Philippum geratis, poſtulant, & antea propter vos, & pro vobis arma ſumpta aduerſus eum ſimulabant: nunc vos in pace eſſe cum Philippo prohibẽt. Meſſanæ vt auxilio eſſent, primo in Siciliã conſcenderunt: iterum, vt Syracuſas oppreſſas ab Carthaginenſibus in libertatem exinnerent. Et Meſſanam, & Syracuſas, & totam Siciliam ipſi habent: vectigalemque prouinciam ſecuribus & faſcibus ſubiecerunt. Scilicet ſicut vos Naupacti legibus veſtris per magiſtratus à vobis creatos concilium habetis, ſocium hoſtemque libere, quem velitis, lecturi, pacem ac bellum arbitrio habituri veſtro: ſic Siculorum ciuitatibus Syracuſas, aut Meſſanam aut Li-
B lybæum indicitur concilium. prætor Romanus conuentus agit, eo imperio euocati conueniunt. excelſo in ſuggeſtu ſuperba iura reddentem, ſtipatum lictoribus vident: virgæ tergo, ſecures ceruicibus imminẽt, & quotannis alium atque alium dominum ſortiuntur. Nec id mirari debent, aut poſſunt: cum Italiæ vrbes, Rhegyum, Tarentum, Capuam, ne finitimas nominem, quarum ruinis creuit vrbs Roma, eiuſdem ſubiectas videant imperio. Capua quidem ſepulchrum ac monumentum Campani populi, elato & extorri eiecto ipſo populo, ſupereſt vrbs truncа, ſine ſenatu, ſine plebe, ſine magiſtratib. prodigium, relicta crudelius habitanda, quam ſi deleta foret. Furor eſt, ſi alienigenæ homines plus lingua & moribus & legibus, quam maris terrarumq; ſpacio diſcreti, hæc tenuerint, ſperare quicquam eodem ſtatu manſurum. Philippi regnum officere aliquid videtur libertati veſtræ: qui cum merito veſtro vobis infeſtus eſſet: & nihil à vobis vltra quam pacem petijt, fidemque hodie pacis pactæ deſiderat. Aſſuefacite ijs terris legiones externas, & iugum accipite: ſero ac nequicquam, cum dominum Romanum habebitis, ſocium Philippum quæretis. Aetolos, Acarnanas, Macedonas eiuſdem linguæ homines leues ad tempus ortæ cauſæ diſiungunt: coniunguntq;. cum alienigenis, cum barbaris æternum
omnib. Græcis bellum eſt, eritq; natura enim quæ perpetua eſt, non mutabili-
C bus in diem cauſis hoſtes ſunt. Sed vnde cœpit oratio mea, ibi deſinet. Hoc eodem loco ijdem homines de eiuſdẽ Philippi pace triennio ante decreuiſtis, ijſdem improbantibus eam pacem Romanis, qui nunc pactam & compoſitam turbare volunt, in qua conſultatione nihil fortuna mutauit. cur vos mutetis, non video. Secundum Macedonas ipſis Romanis ita concedentib. iubentibuſque, Athenienſes qui fœda paſſi iuſtius in crudelitatem ſæuitiamq; regis inuehi poterant, introducti ſunt. Deplorauerunt vaſtationem populationemq; miſerabilem agrorum. Neq; id ſe queri, quod hoſtilia ab hoſte paſſi forent. eſſe enim quædam belli iura, quæ vt facere, ita pati ſit fas. ſata exuri, dirui tecta, prædas hominum pecorumq; agi, miſera magis quam indigna patienti eſſe. verũ enimuero id ſe queri, quod is qui Romanos alienigenas & barbaros vocet, adeo omnia ſimul diuina humanaque iura polluerit, vt priore populatione cum infernis dijs, ſecunda cum ſuperis bellum nefarium geſſerit: omnia ſepulchra monumentaque diruta eſſe in finibus ſuis, omnium nudatos manes, nullius oſſa terra tegi. delubra ſibi fuiſſe, quæ quondam pagatim habitantes in paruis illis caſtellis viciſque conſecrata, ne in vnam vrbem quidem contributi maiores ſui deſerta reliquerint. circa ea omnia templa Philippum infeſtos circumtuliſſe ignes: ſemuſta & truncata ſimulacra deſum inter proſtratos iacere

postes templorum. Qualem terram Atticam fecerit, exornatam quondam opulẽtamque: talem cum, si liceat, AEtoliam Græciamque omnem facturum. Vrbis quoque suæ similem deformitatem futuram fuisse, nisi Romani subuenissent. eodem enim scelere vrbem colentem hos deos, præsidemq; arcis Mineruam petitam: eodem Eleusinæ Cereris templum. eodem Piræei Iouem Mineruamque, sed ab eorum non templis modo, sed etiam mœnibus vi atque armis repulsum, in ea delubra quæ sola religione tuta fuerint, sæuisse. Itaque se orare atq; obsecrare AEtolos, vt miserti Athenienſium, ducibus diis immortalibus, deinde Romanis qui secundum deos plurimum possint, bellum susciperent. Tum Romanus legatus: Totam orationis meæ formam Macedones primum, deinde Athenienses mutarunt. nam & Macedones, cum ad cõquerendas Philippi iniurias in tot socias nobis vrbes venissem: vltro accusando Romanos, defensionem, vt accusatione potiorem haberem, effecerunt: & Athenienses in deos superos inferosq; nefanda atque inhumana scelera eius referendo, quid mihi aut cuiquam reliquerunt, quod obijcere vltra possim? Eadem Chios, Abydenos, AEneos, Maronitas, Thasios, Parios, Samios, Lariſſenſes, Messenios: hinc ex Achaia existimate queri grauiora etiam acerbioraque eos, quibus nocendi maiorem facultatem habuit. Nam quod ad ea attinet, quæ nobis obiecit: ni. si gloria digna sunt, fateor ea defendi non posse. Rhegyum & Capuam, & Syracusas nobis obiecit. Rhegyum Pyrrhi bello legio à nobis, Rhegynis ipsis vt mitteremus orantib. in præsidium missa, vrbem ad quam defendendam missa erat, per scelus possedit. comprobauimus ergo id facinus? an bello persecuti sceleratam legionẽ in potestatem nostram redactam, tergo & ceruicibus pœnas socijs pendere cum coëgissemus, vrbem, agros, suaque omnia cum libertate legibusque Rhegynis reddidimus? Syracusanis oppressis ab externis tyrannis, quod indignius esset, cum tulissemus opem, & fatigati prope per triennium terra marique vrbe munitissima oppugnanda essemus: cum iam ipsi Syracusani seruire tyrannis, quam capi à nobis mallent: captam ijsdem armis & liberatam vrbem reddidimus. neq; inficias imus, Siciliam prouinciam nostram esse, & ciuitates quæ in parte Carthaginiensium fuerunt, & vno animo cum illis aduersus nos bellum gesserunt, stipendiarias nobis ac vectigales esse. quin conra, hoc & vos, & omnes gentes scire volumus, pro merito cuiq; erga nos fortunam esse. An Campanorum pœnæ, de qua neq; ipsi quidem queri possunt, nos pœniteat? Hi homines, cum pro iis bellum aduersus Samnites per annos prope septuaginta cum magnis nostris cladibus gessissemus: ipsos fœdere primũ, deinde connubio, atq; inde cognationibus, postremo ciuitate nobis coniunxissemus: tempore nostro aduerso primi omnium Italiæ populorum, præsidio nostro fœde interfecto, ad Annibalem defecerunt: deinde indignati se obsideri à nobis, Annibalem ad oppugnandam Romam miserunt. Horum si neque vrbs ipsa, neque homo quisquam supereſſet: quis durius quam pro merito ipsorum statutum indignari posset? Plures sibimetipsi conscientia scelerum mortem conscisciuerunt, quam à nobis supplicio affecti sint. cæteris ita oppidum, ita agros ademimus, vt agrum locumque ad habitandum daremus: vrbem innoxiam stare incolumem pateremur, vt qui hodie videat eam, nullum oppugnatæ captæve ibi vestigium inueniat. Sed quid ego Capuam dico, cum Carthaginis victæ pacem ac libertatem dederimus? magis illud est periculum, ne nimis facile victis ignoscendo, plures ob idipsum ad experiendam aduersus nos fortunam belli incitemus. Hæc pro nobis dicta sunt, hæc aduersus Philippum, cuius domestica parricidia, & cognatorum amicorumque cædes, & libidinem inhumaniorem prope quam crudelitatem, vos, quo propiores Macedoniæ estis, melius nostis. Quod ad vos attinet Aetoli, nos pro vobis bellum suscepimus aduersus Philippum: vos sine nobis cum eo pacem fecistis. & forsitã dicatis bello Punico occupatis nobis, coactos metu vos leges pacis ab eo, qui tum plus poterat, accepisse. & nos cum alia maiora vrgerẽt, depositum à vobis bellum

A lum & ipsi omisimus. Nunc & nos deûm benignitate Punico perfecto bello, to- "
tis viribus nostris in Macedoniam incubuimus: & vobis restituendi vos in a- "
micitiam societatemq; nostram fortuna oblata est: nisi petire cum Philippo, "
quam vincere cum Romanis mauultis. Hæc dicta ab Romano cum essent, in-
clinatis omniũ animis ad Romanos, Damocritus prætor Aetolorum, pecunia,
vt fama est, ab rege accepta, nihil aut huic aut illi parti assensus, rẽ magni dis-
criminis consiliis nullam esse tam inimicam quam celeritatem dixit. celerem
enim pœnitentiam, sed eandẽ seram atq; inutilem sequi: cum præcipitata rap-
tim consilia neq; reuocari, neq; in integrum restitui possint. deliberationis au-
tem eius, cuius ipse maturitatem expectandã putaret, tempus ita iam nunc sta-
tui posse, cum legibus cautũ esset, ne de pace bellove, nisi in Panætolico & Py-
laico concilio ageretur, decernerent extemplo, vt prætor sine fraude, cum de
bello aut de pace agere velit, aduocet concilium: & quod tum referatur decer-
naturq;, vt perinde ius ratumq; sit, ac si in Panætolico aut Pylaico concilio ac-
tum esset. Dimissis ita suspensa re legatis, egregie consultum genti aiebat. nam
vtrius partis melior fortuna belli esset, ad eius societatem inclinaturos. Hæc in
concilio Aetolorum acta. Philippus impigre terra mariq; parabat bellum. na-
uales copias Demetriadem in Thessalia contrahebat. Attalum, Romanamque
B classem principio veris ab Aegina ratus moturos: nauibus maritimæq; oræ præ-
fecit Heraclidem, quem & ante præfecerat. ipse terrestreis copias comparabat, magna se duo auxilia detraxisse Romanis credens, ex vna parte Aetolos, ex altera Dardanos, faucibus ad Pelagoniam à filio Perseo intercluſis. Ab Coss. non parabatur, sed gerebatur iam bellum, per Dassaretiorum fines exercitum ducebat, frumentum quod ex hybernis extulerat integrum vehens, quod in vsum militi satis esset, præbentibus agris. oppida viciq; partim voluntate, partim metu se tradebant, quædam vi expugnata: quædam deserta, in montes propinquos refugientibus barbaris, inueniebantur. Ad Lingum statiua posuit prope flumen Beuum, inde frumentatum circa horrea Dassaretiorum mittebat. Philippus consternata quidem omnia circa, pauoremque ingentem hominum cernebat: sed parum gnarus quam partem petisset Cos. alam equitum ad explorandum, quonam hostes iter intendissent, misit. idem error apud Cos. erat. mouisse ex hybernis regem sciebat, quam regionem petisset ignorans. is quoq; speculatum miserat equites. Hæ duæ alæ ex diuerso, cum diu incertis itineribus vagatæ per Dassaretios essent, tandem in vnum iter conuenerunt. neutros fefellit, vt fremitus procul hominum equorumque exauditus est, hostes appropinquare. itaq; priusquam in conspectum venirent, equos armaq; expedierant: nec mora, vbi primum hostem videre, concurrendi facta est. Forte & numero
C & virtute, vtpote lecti vtrinq; haud impares, æquis viribus per aliquot horas pugnarunt: fatigatio ipsorum equorumque incerta victoria diremit prælium. Macedonum XL. equites, Romanorum quinq; & XXX. ceciderunt. Neque eo magis explorati quicquam, in qua regione castra hostium essent, aut illi ad regem, aut hi ad Cos. retulerunt, per transfugas cognitum est: quos leuitas ingeniorum ad cognoscendas hostium res in omnibus bellis præbet. Philippus aliquid & ad charitatem suorum, & vt promptius pro eo periculum adirent, ratus profecturum se, si equitum, qui ceciderant in expeditione, sepeliendorum curam habuisset: afferri eos in castra iussit, vt conspiceretur ab omnibus funeris honos. Nihil tam incertum, nec tam inæstimabile est, quam animi multitudinis. quod promptiores ad subeundam omnem dimicationem videbatur facturum, id metum pigritiamque incussit. nam qui hastis sagittisque, & rara lanceis vulnera facta vidissent, cum Græcis Illyriisque pugnare assueti: posteaquam gladio Hispaniensi detruncata corpora brachijs abscissis, aut tota ceruice desecta, diuisa à corpore capita patentiaque viscera, & fœditatem aliam vulnerum viderunt: aduersus quæ tela, quosque viros pugnandum esset, pauidi vulgo cernebant. ipsum quoque regem terror cepit, nondum iusto prælio cum

Romanis congressum.itaq; reuocato filio præsidioque,quod in Pelagoniæ fau- A
cibus erat: vt ijs copiis suas augeret: Pleurato Dardanisq; iter in Macedoniã
patefecit.Ipse cum X X.millibus peditum, quatuor millibus equitum, ducibus
transfugis ad hostem profectus,paulo plus ducentis passibus à castris Romanis
tumulum propinquum Athaco fossa ac vallo communiuit,ac subiecta cernens
Romana castra,admiratus esse dicitur,& vniuersam speciem castrorum, & de-
scripta suis quæque partibus,tum tendentium ordine,tum itinerum interuallis:
& negasse barbarorum ea castra vlli videri posse. Biduum Cos. & rex, alter
alterius conatus expectantes, continuere suos intra vallum. tertio die Roma-
nus omnes copias in aciem eduxit. Rex vero tam celerem aleam vniuersi cer-
taminis timens, quadringentos Triballos (Illyriorum id sicut alio diximus lo-
co,est genus)& Cretenses C C C.addito ijs peditib.pari numero equitum cum
duce Athenagora vno ex purpuratis ad lacessendos hostium equites misit. Ab
Romanis cum aberat acies eorum paulo plus quingentos passus, velites & e-
quitum duæ ferme alæ emissæ, vt numero quoq; eques pedesq; hostem æqua-
rent.Credidere regij genus pugnæ cui assuescuerant,fore,vt equites inuicem in-
sequentes refugientesq;nunc telis vterentur, nunc terga darent: Illyriorũ ve-
locitas ad excursiones,& impetus subitos vsui esset: Cretenses in inuehentem
se effuse hostem sagittas conijcerent.Turbauit hunc ordinem pugnandi non a- B
crior,quam pertinacior impetus Romanorum.nam haud secus quam si tota a-
cie dimicarent,& velites emissis hastis comminus gladiis rem gerebant: & e-
quites, vt semel in hostem euecti sunt,stantib. equis partim ex ipsis equis,par-
tim desilientes immiscentesq; se peditibus pugnabant. ita nec eques regius e-
quiti par erat, insuetus ad stabilẽ pugnam: nec pedes concursator & vagus &
prope seminudus genere armorum veliti Romano parmam gladiumq; haben-
ti,pariterq; & ad se tuendũ,& ad hostem petendum armato:non tulere itaq; di-
micationẽ,nec alia re quam velocitate tutantes se, in castra refugerunt. Vno
deinde intermisso die, cum omnibus copiis equitum leuisq; armaturæ pugna-
turus rex esset: nocte cetratos,quos peltastas vocant,loco opportuno inter bi-
na castra in insidiis abdiderat: præceperatq; Athenagoræ & equitib.vt si aper-
to prælio procederet res,vterentur fortuna: sin minus,cedendo sensim ad insi-
diarum locum hostem pertraherent. & equitatus quidem cessit. duces cetra
cohortis,non satis expectato signo ante tempus excitatis suis, occasionem be-
ne gerendæ rei amisere.Romanus & apertó prelio victor,& tutus à fraude insi-
diarum, in castra sese recepit. Postero die omnibus copiis Cos. in aciem des-
cendit,ante prima signa locatis elephantis. quo auxilio tum primum Romani,
quia captos aliquot bello Punico habebant, vsi sunt. vbi latentem intra val- C
lum sensit,exprobrans metum successit. Posteaquam ne tum quidem potestas
pugnandi dabatur,quia ex tam propinquis statiuis parum tuta frumentatio e-
rat,dispersos milites per agros equitibus extemplo inuasuris: octo ferme inde
millia interuallo tutiorem frumentationem habiturus, castra ad Octolophũ(id
est loco nomen) mouit. Cum in propinquo agro frumentarentur Romani,pri-
mo rex intra vallum suos tenuit,vt cresceret simul & negligentia cum audacia
hosti. vbi effusos vidit, cum omni equitatu & Cretensium auxiliaribus, quan-
tum equitem velocissimi pedites cursu æquare poterant, citato profectus ag-
mine, inter castra Romana & frumentatores constituit signa. inde copijs di-
uisis,partem ad consectandos vagos frumentatores emisit, dato signo, ne quẽ
viuum relinquerent: cum parte ipse substitit: itineraque quibus ad castra re-
cursuri videbantur hostes, obsedit. Iam passim cædes ac fuga erat, nec dum
quisquam in castra Romana nuncius cladis peruenerat: quia refugientes in re-
giam stationem incidebant: & plures ab obsidentibus vias, quam ab emissis
ad cædem interficiebantur tandem inter medias hostium stationes elapsi quí-
dam trepidi tumultum magis quam certum nuncium intulerunt castris.Consul
equitibus iussis,qua quisque posset, opem ferre laborantibus, ipse legiones è

castris

A castris educit,& agmine quadrato ad hostem ducit.Dispersi equites per agros quidam aberrarunt, decepti clamoribus alijs ex alio existētibus loco.pars obuios habuerunt hostes.pluribus locis simul pugna cœpit.Regia statio atrocissimum prælium edebat. Nam & ipsa multitudine equitum peditumq; prope iusta acies erat: & Romanorum,quia mediū obsederat iter,plurimi in eam inferebantur.Eo quoq; superiores Macedones erant,quod & rex ipse hortator aderat: & Cretensium auxiliares multos ex improuiso vulnerabant,conferti præparatique in dispersos & effusos pugnantes. Quod si modum in insequendo habuissent, non in præsentis modo certaminis gloriam, sed in summum etiam belli profectum foret. nunc auiditate cædis intemperantius insecuti, in prægressas cum tribunis militum cohortes Romanas incidere. & fugiens eques vt primo signa suorum vidit, conuertit in effusum hostem equos: versaque momento temporis fortuna pugnæ est, terga dantibus qui modo secuti erant. multi comminus congressi, multi fugientes interfecti: nec ferro tantum periere,sed in paludes quidam conjecti, profundo limo cum ipsis equis hausti sunt. Rex quoque in periculo fuit. nam ruente saucio equo præceps ad terram datus, haud multum abfuit quin iacens opprimeretur. saluti fuit eques, qui raptim ipse desiluit, pauidumque regem in equum subiecit. ipse cum pedes æ-

B quare cursu fugientes non posset equites, ab hostibus ad casum regis concitatis confossus perijt. Rex circunuectus paludes pernias inuiasque trepida fuga, castra tandem, iam desperantibus plerisque incolumem euasurum, peruenit. Ducenti Macedonum equites eo prælio periere,centum fermè capti, LXXX. admodum ornati equi,spoliis simul armorum relatis, abducti. Fuerunt qui hoc die regem temeritatis, consulem segnitiæ accusarent. nam & Philippo quiescendum fuisse, cum paucis diebus hostes exhausto circa omni agro ad vltimū inopiæ venturos sciret: & consulem, cum equitatum hostium, leuemque armaturam fudisset, ac prope regem ipsum cepisset, protinus ad castra hostium ducere debuisse. nec enim mansuros ita perculsos hostes fuisse, debellarique momento temporis potuisse.Id dictu,quam re,vt pleraq; facilius.nam si omnibus peditum quoq; copiis rex congressus fuisset, forsitan inter tumultum, cum omnes victi,metuq; perculsi ex prælio intra vallum,protinus inde superuadentem munimenta victorem hostem fugerent, exui castris potuerit rex. cum vero integræ copiæ peditum in castris mansissent, stationes ante portas, præsidiaque disposita essent: quid nisi vt temeritatem regis effuse paulo ante secuti perculsos equites imitaretur, profecisset? neque enim ne regis quidem primum consilium,quo impetum in frumentatores palatos per agros fecit,repre-

C hendendum foret, si modum prosperæ pugnæ imposuisset. Eo quoque minus est mirum,tentasse eum fortunam,quod fama erat Pleuratum Dardanosq; ingentibus copiis profectos domo,iam in Macedoniā transcendisse,quibus si vndiq; circunuentus copiis foret,sedentem Romanum debellaturum credi poterat.Itaque secundum duas aduersas equestres pugnes multo minus tutam moram in iisdem statiuis fore Philippus ratus,cum abire inde, & fallere abiēs hostem vellet: caduceatore sub occasum solis ad consulem misso, qui inducias ad sepeliendos equites peteret, frustratus hostem secundæ vigilia, multis ignibus per tota castra relictis,silenti agmine abiit.Corpus iam curabat Cos. cum venisse caduceatorem,& quid venisset,nunciatū est.Respōso tantū dato,mane postero die fore copiā cōueniendi,id quod quęsitum erat, nox,dieiq; insequētis pars ad pręcipiendum iter Philippo data est.montes, quā viam nō ingressurum graui agmine Romanum sciebat,petit. Cos.prima luce caduceatore datis induciis dimisso,haud ita multo post abisse hostē cum sensisset: ignarus qua sequeretur,iisdem statiuis frumētando dies aliquot consumpsit. Stuberā deinde petit,atq; ex Pelagonia frumentum,quod in agris erat, cōuexit.inde ad Pluuinam est progressus,nondum comperto quā regionē hostes petissent.Philippus cū primo ad Bruaniū statiua habuisset: profectus inde trāsuersis limitibus, ter-

rorem præbuit ſubitum hoſti. mouere itaque ex Pluuina Romani,& ad Oſphagum flumen poſuerunt caſtra. Rex haud procul inde & ipſe vallo ſuper ripam amnis ducto(Erigonum incolæ vocant)conſedit.inde ſatis comperto Erduæam perituros Romanos,ad occupãdas anguſtias,ne ſuperare hoſtes arctis faucibus incluſum aditum poſſent,prꝛceſſit. ibi alia vallo, alia foſſa,alia lapidũ cõgerie, vt pro muro eſſent: alia arboribus obiectis,ita vt locus poſtulabat,aut materia ſuppeditabat,opere permuniit,atq;(vt ipſe rebatur)viam ſuapte natura difficilem,obiectis per omnes tranſitus operibus inexpugnabilem fecit. Erant pleraque ſylueſtria circa,incommoda phalangi maxime Macedonum: quæ, niſi vbi prælongis haſtis velut vallum ante clypeos obiecit (quod vt fiat,libero campo opus eſt)nullius admodum vſus eſt.Thracas quoque rompheæ,ingentis & ipſæ longitudinis,inter obiectos vndique ramos impediebant. Cretenſium vna cohors non inutilis erat. ſed ea quoque ipſa,vt ſi quis impetum faceret,in patentem vulneri equum equitemque ſagittas coniicere poterat: ita aduerſus ſcuta Romana nec ad traiiciendum ſatis magnam vim habebat, nec aperti quicquã erat quod peteret. Itaq; id vt vanum teli genus ſenſerunt eſſe: ſaxis paſſim tota valle iacentibus inceſſebant hoſtem.ea maiore cum ſonitu quam vulnere vllo pulſatio ſcutorum parumper ſuccedentes Romanos tenuit. Deinde iis quoque ſpretis, partim teſtudine facta per aduerſos vadunt hoſtes: partim breui circuitu cum in iugum collis euaſiſſent,trepidos ex preſidiis ſtationibusq; Macedonas deturbant,& vt in locis impeditis difficili fugã,plerosq; etiam obtruncant.ita anguſtiæ minore certamine, quam quod animis propoſuerant,ſuperatæ: & in Erduæam peruentum: vbi peruaſtatis paſſim agris,in Elimeam ſe recepit. inde impetum in Oreſtidem fecit, & oppidum Celetrum eſt aggreſſus in peninſula ſitum.lacus mœnia cingit,anguſtis faucibus vnum ex continenti iter eſt. Primo ſitu ipſo freti, clauſis portis imperium abnuere: deinde poſtquam ſigna ferri ac teſtudine ſuccedi ad portam, obſeſſasq; fauces agmine hoſtium viderunt: priuſquam experirentur certamen,metu in deditionem venerunt.Ab Celetro in Daſſaretios proceſſit,vrbemq; Pelium vi cepit.ſeruitia inde cum cæteram præda abduxit, & libera capita ſine precio dimiſit,oppidumque iis reddidit, præſidio valido impoſito. nam & ſita opportune vrbs erat ad impetus in Macedoniam faciendos. Ita peragratis hoſtium agris, conſul in loca pacata ad Apolloniam, vnde orſus bellum erat,copias reduxit. Philippum auerterant Aetoli,& Athamanes, & Dardani, & tot bella repẽte alia ex aliis locis exorta. Aduerſus Dardanos iam recipientes ex Macedonia ſeſe, Athenagoram cum expeditis peditibus,ac maiore parte equitatus miſit,iuſſum inſtare ab tergo abeuntibus,& carpendo poſtremum agmen, ſegniores eos admouendos domo exercitus efficere Aetolos Damocritus prætor,qui morꝛ ad decernendum bellum ad Naupactum autor fuerat: idem proximo concilio ad arma conciuerat, poſt famam equeſtris ad Octolophum pugnæ, Dardanorumq; & Pleuraticum Illerris tranſitum in Macedoniam, ad hæc claſſis Romanæ aduentum in Oreum,& ſuper circunfuſas tot Macedoniæ gentes maritimam quoque inſtantem obſidionem. Hæ cauſæ Damocritum Aetoloſque reſtituerant Romanis: & Aminandro rege Athamanum adiuncto profecti Cercinium obſedere. Clauſerant portas,incertum vi an voluntate, quia regium habebant præſidium.cæterum intra paucos dies captum eſt Cercinium,atque incenſum.qui ſuperfuerãt è magna clade, liberi ſeruique inter cæteram prædam abducti. Is timor omnes, qui circuncolunt Bœben paludem, relictis vrbibus montes coegit petere. Aetoli inopia prædꝛ inde aduerſi in Perrœbiam ire pergunt,Cyretias ibi vi capiunt,fœdeq; diripiunt.qui Mallœam incolunt,voluntate in deditionem ſocietatemq;accepti. Ex Perrœbia Gomphos petendi Aminander author erat (& imminet Athamania huic vrbi,videbaturque expugnari ſine magno certamine poſſe)Aetoli campos Theſſaliæ opimos ad prꝛdã petiere:ſequente,quanquam non probante Aminãdro,nec effuſas populationes Aetolorum,nec caſtra quo

fors

A sors tulisset loco, sine vllo discrimine ac cura muniendi posita. itaq; ne temeritas eorũ negligentiaq; sibi ac suis etiam cladis alicuius causa esset, cum campestrib. locis subiicientes eos castra Phecado vrbi videret, ipse paulo plus quingentorum passuum inde tumulum suis, quamuis leui munimento tutum, cepit. Cum Aetoli, nisi quod populabantur, vix meminisse viderentur se in hostiũ agro esse, alij palati semiermes vagarẽtur, alij in castris sine stationibus per somnum vinumq; dies noctibus æquarent, Philippus inopinantib. aduenit. quẽ eum ade sse refugientes ex agris quidã pauidi nunciassent, trepidare Damocritus, ceteriq; duces. & erat forte meridianũ tempus, quo pleriq; graues cibo sopiti iacebãt. excitare igitur alij alios, iubere arma capere, alios dimittere ad reuocandos, qui palati per agros prędabantur. tãtaq; trepidatio fuit, vt sine gladiis quidam equitum exirent, loricas pleriq; non induerent. ita raptim educti cum vniuersi sexcentorum ægre simul equites peditesq; numerum explessent, incidunt in regium equitatum, numero, armis, animisq; pręstantem. itaq; primo impetu fusi, vix tentato certamine turpi fuga repetunt castra. cæsi captique quidam, quos equites agmine fugiẽtium intercluserẽt. Philippus suis iam vallo appropinquantibus receptui cani iussit. fatigatos enim equos virosq; non tã prælio, quam itineris simul longitudine, simul præpropera celeritate habebat. itaq;
B turmatim equites, invicemque manipulos leuis armaturę aquatum ire & prandere iubet: alios in statione armatos retinet, operiens agmen peditum tardius ductum propter grauitatem armorum. quod vbi aduenit, & ipsis imperatum, vt statutis signis, armisque ante se positis, raptim cibum caperent: binis, terniśve summum ex manipulis aquandi causa missis. interim eques cum leui armatura paratus instructusque stetit, si quid hostis moueret. Aetoli (iam enim & quæ per agros multitudo sparsa fuerat, receperat se in castra) vt defensuri munimẽta, circa portas vallumq; armatos disponunt, dum quietos hostes ipsi feroces ex tuto spectabant. posteaquam mota signa Macedonum sunt, & succedere ad vallum parati atque instructi cœpere: omnes repente relictis stationibus per auersam partem castrorum ad tumulum, ad castra Athamanum perfugiunt. multi in hac quoque tam trepida fuga capti cæsique sunt Aetolorum. Philippus, si satis diei supereſſet, non dubius quin Athamanes quoque exui castris potuissent: die per prælium, deinde per direptionem castrorum absumpto, sub tumulo in proxima planicie consedit, prima luce insequentis diei hostem aggressurus. Sed Aetoli eodem pauore, quo sua castra reliquerãt, nocte proxima dispersi fugerunt. Maxime vsui fuit Aminander, quo duce Athamanes itinerum
C periti summis montibus per calles ignotos sequentibus eos hostibus in Aetoliam perduxerunt. non ita multos in dispersa fuga error intulit in Macedonum equites, quos luce prima Philippus, vt desertum tumulum vidit, ad carpendum hostium agmen misit. Per eos dies & Athenagoras regius præfectus Dardanos recipientes se in fines adeptus, postremum agmen primo turbauit. dein posteaquam Dardani conuersis signis direxere aciem, æqua pugna iusto prælio erat. vbi rursus procedere Dardani cœpissent: equite & leui armatura regij nullum talis auxilij genus habentes, Dardanos, oneratos immobilibus armis vexabãt, & loca ipsa adiuuabant. Occisi perpauci sunt, plures vulnerati, captus nemo: quia non excedunt temere ordinibus suis, sed cõfertim & pugnant, & cedunt. Ita damna Romano accepta bello, duabus peropportunas expeditiones coercitis gentibus, restituerat Philippus incœpto forti, non prospero solum euentu. Minuit deinde ei forte oblata res hostium Aetolorum numerum. Scopas princeps gentis ab Alexandria magno cum pondere auri ab rege Ptolemæo missus, sex millia peditum, & equites mercede conductos Aegyptum auexit. nec ex iuuentute Aetolorum quenquã reliquisset, ni Damocritus nunc belli quod instaret, nunc futuræ solitudinis admonens (incertum cura gentis, an vt aduersaretur Scopæ, parum donis cultus) partem iuniorũ castigando domi cõtinuisset. Hęc ea ętate ab Romanis Philippoq; gesta erant. Classis Corcyra eiusdem

principio

principio æstatis cum L.Apustio legato profecta,Malea superata,circa Scylleū A
agri Hermionici Attalo regi coniuncta est.Tum vero Athenienſium ciuitas,cui
odio in Philip. per metum iam diu moderata erat, id omne in auxilij præſentis
ſpem effundit.Nec vnquam ibi deſunt linguę promptę ad plebē concitandam,
quod genus cum in omnib. liberis ciuitatib.tum præcipue Athenis, vbi oratio
plurimum pollet, fauore multitudinis alitur.Rogationem extemplo tulerunt,
plebeſq; ſciuit, vt Philippi ſtatuæ,imagines omnes,nominaq; earum,item ma-
iorum eius virilis ac muliebris ſexus omniū tollerentur,delerenturq; dies feſti,
ſacra, ſacerdotes, quæ ipſius maiorumve eius honoris cauſa inſtituta eſſent,
omnia profanarentur.loca quoq; in quibus poſitū aliquid inſcriptumve hono-
ris eius cauſa fuiſſet,deteſtabilia eſſe:neq; in iis quicquā poſtea poni dedica-
riq; placere eorū quæ in loco puro poni dedicariq; fas eſſet.ſacerdotes publi-
cos,quotieſcunq; pro populo Athenienſi,ſociiſq; ,& exercitibus,& claſſib.co-
rum precarentur,toties deteſtari atq; execrari Philip.liberos eius, regnumque
terreſtres,naualeſq; copias, Macedonum genus omne, nomenq; additumque
decreto, ſi quis quid poſtea quod ad notam ignominiamque Philippi perti-
neret, ferret, id omne populum Athenienſem iuſſurum: ſi quis contra igno-
miniam, prove honore eius dixiſſet, feciſſetve, qui occidiſſet eum, iure cæ-
ſurum.poſtremo incluſum, vt omnia quæ aduerſus Piſiſtratidas decreta quon- B
dam erant, eadem in Philippo ſeruarentur. Athenienſes quidem literis, ver-
biſque, quibus ſolis valent, bellum aduerſus Philippum gerebant. Attalus
Romanique cum Piræeum primo ab Hermione petiſſent : paucos ibi morati
dies, oneratique æque immodicis ad honores ſociorum, ac quæ in iram ad-
uerſus hoſtem fuerant, Athenienſium decretis,nauigant à Piræeo Andrum. &
cum in portu quem Gaureleon vocant, conſtitiſſent, miſſis, qui tentarent op-
pidanorum animos, ſi voluntate tradere vrbem, quam vim experiri mallent:
poſtquam præſidio regio arcem teneri,nec ſe poteſtatis ſuæ eſſe reſpondebāt:
expoſitis copijs,omnique apparatu vrbium expugnandarum, diuerſis partibus
rex & legatus Romanus ad vrbem ſubeunt. Plus aliquanto Græcos Romana
ſigna,armaq; non ante viſa, animiq; militum tam prompte ſuccedentiū muro,
terruere. itaq; fuga extemplo in arcem facta eſt, vrbe hoſtes potiti. & in arce
cum biduum loci ſe magis quam armorum fiducia tenuiſſent : tertio die pacti
ipſi præſidiumque, vt cū ſingulis veſtimentis Delium Bœotiæ tranſueherentur.
Ea ab Romanis regi Attalo conceſſa.prędam ornamentaq; vrbis ipſi auxerunt.
Attalus,ne deſertam haberet inſulam,& Macedonum fere omnibus,& quibuſ-
dam Andriorum vt manerent,perſuaſit. poſtea & ab Delio,qui ex pacto tranſ-
uecti eo fuerant: promiſſis regis cum deſiderium quoq; patriæ facilius ad cre- C
dendum inclinaret animos,reuocati. Ab Andro Cythnum traiecerunt. ibi dies
aliquot oppugnanda vrbe nequicquam abſumpti: & quia vix operæprecium e-
rat,abſceſſere. Ad Praſias(continentis Atticæ is locus eſt) Iſſæorum X X.lembi
claſſi Romanorum adiuncti ſunt. ij miſſi ad populandos Caryſtiorum agros,cę-
tera claſſis Geræſtum, nobilem Eubœæ portum,dum à Caryſto Iſſæi redirent,
tenuit.inde omnes velis in altum datis, maris medio pręter Scyrum inſulam I-
cum perueniere.ibi paucos dies ſæuiente Borea retenti,vbi prima tranquillitas
data eſt Sciathum traiecere vaſtatam vrbem,direptamq; nuper à Philippo.Per
agros palati milites,frumentum,& ſi qua alia vſui eſſe ad veſcendum poterant,
ad naues retulere.prędæ nec erat quicquam,nec meruerant Græci cur diripe-
rentur.Inde Caſandream petentes primo ad Mendin,maritimum ciuitatis eius
vicum,tenuere.inde cum ſuperato promontorio ad ipſa mœnia vrbis circuma-
gere claſſem vellent, ſæua coorta tempeſtate prope obruti fluctibus, diſperſi
magna ex parte amiſſis armamentis in terram effugerunt. Omen quoque ea
maritima tempeſtas ad rem terra gerendam fuit. nam collectis in vnum nau-
bus, expoſitisque copijs aggreſſi vrbem, cum multis vulneribus repulſi (& erat
validum ibi regium præſidium) irrito incepto regreſſi Canaſtæum Pallenes
traiecere.

A traiecere.inde ſuperato Toronæ promontorio, nauigantes Acanthum petiere. ibi primo ager vaſtatus,deinde ipſa vrbs vi capta ac direpta. nec vltra progreſſi (iam enim & graues præda naues habebant)retro vnde venerant,Sciathum,& ab Sciatho Euboeam repetunt. ibi relicta claſſe,decem nauibus expeditis ſinũ Maliacum intrauere ad colloquendum cum Aetolis de ratione gerendi belli. Sipyrrhicas Aetolus princeps legationis eius fuit, qui ad communi canda conſilia Heracleam cum rege & cum Romano legato venit.Petitum ex fœdere ab Attalo eſt,vt mille milites præſtaret. tantum enim numerum bellũ gerentibus aduerſus Philippum debebat. Id negatũ Aetolis, quod illi quoq; grauati prius eſſent ad populandam Macedoniam exire,quo tempore Philippo circa Pergamum vrente ſacra profanaque, abſtrahere eum inde reſpectu rerũ ſuarum potuiſſent.Ita Aetolicum ſpe magis, Romanis omnia pollicentibus, quã cum auxilio dimiſſi.Apuſtius cum Attalo ad claſſem rediit.inde cõſultari de Oreo oppugnando cœptum. Valida ea ciuitas & mœnibus,& quia ante fuerat tentata, firmo erat præſidio. Coniunxerant ſe ijs poſt expugnationem Andri cum præfecto Ageſimbroto X X.Rhodiæ naues,tectæ omnes.eam claſſem in ſtationem ad Zelaſium miſerunt (Iſthmiæ id ſuper Demetriadem promontorium eſt peropportune obiectum)vt ſi quid inde mouerent Macedonum naues,in præſidio
B eſſent.Heraclides præfectus regius claſſem ibi tenebat,magis per occaſionem, ſi quam negligentia hoſtium dediſſet,quam aperta vi quicquam auſurus: Oreum diuerſi Romani & rex Attalus oppugnabant: Romani à maritima arce,regij aduerſus vallem inter duas iacentem arces,qua & muro interſepta vrbs eſt. & vt loca diuerſa,ſic diſpari modo etiam oppugnabant: Romani teſtudinibus, & vineis,& ariete admouendo muris: regij baliſtis,catapultisque,& alio omni genere tormentorum tela ingerentes,& pondere ingenti ſaxa iacẽbant:& cuniculos,& quicquid aliud priore oppugnatione expertum profuerat. Cęterum non plures tantum Macedones quam ante tuebantur vrbem, ſed etiam præſentioribus animis,& caſtigationibus regis in admiſſa culpa, & ſimul minarum, ſimul promiſſionum in futurum memores: ita vt parum in expugnatione celeri ſpei eſſet. Interim & aliud agi poſſe ratus legatus,relictis quod ſatis videbatur ad opera perficienda,traijcit in proxima continentis: Lariſſamque, non illam in Theſſalia nobilem vrbem, ſed alteram quam Cremaſten vocant, ſubito aduentu,præter arcem,cepit. Attalus quoq; Aegeleon,nihil minus quã tale quicquam in alterius oppugnatione vrbis timentibus, oppreſſit. Et iam cum opera in effectu erant circa Oreum,tum præſidium quod intus erat,labore aſſiduo,vigilijs diurnis pariter nocturnisque,& vulneribus confectum. muri quoque pars
C ariete incuſſo ſubruta, multis iam locis prociderat,perq; apertũ ruina iter nocte Romani,quodq; ſuper portum eſt, in arcẽ perruperunt. Attalus luce prima, ſigno ex arce dato ab Romanis, & ipſe vrbem inuaſit, ſtratis magna ex parte muris: præſidium, oppidanique in alteram arcem perfugere: vnde biduo poſt deditio facta. vrbs regi, captiua corpora Romanis ceſſere. Iam autumnale æquinoctium inſtabat,& eſt ſinus Euboicus, quem Cæla vocant, ſuſpectus nautis,itaq; ante hyemales motus euadere cupientes. Piræum, vnde profecti ad bellum erant,repetunt. Apuſtius triginta nauibus ibi relictis, ſuper Maleam nauigat Corcyram. regem ſpacium initiorum Cereris, vt ſacris intereſſet, tenuit. ſecundum initia & ipſe in Aſiam ſe recepit, Ageſimbroto & Rhodijs domum remiſſis. Hæc ea æſtate terra marique aduerſus Philippum ſociosq; eius à conſule & legato Romanis, adiuuantibus rege Attalo & Rhodiis geſta. Conſul alter C. Aurelius ad confectum bellum cum in prouinciam veniſſet, haud clam tulit iram aduerſus prætorem,quod abſente ſe rem geſſiſſet. miſſo igitur eo in Hetruriam, ipſe in agrum hoſtium legiones induxit: populandoque cum præda maiore quam gloria bellum geſſit. L.Furius,ſimul quod in Hetruria nihil erat rei quod gereret: ſimul Gallico triumpho imminens, quem abſente conſule irato atque inuidente facilius impetrari poſſe ratus, Romam inopinato

cum

cum veniſſet, ſenatum in æde Bellonæ habuit: expoſitiſque rebus geſtis, vt triumphanti ſibi in vrbem inuehi liceret, petit. Apud magnam partem ſenatus, & magnitudine rerum geſtarum valebat, & gratia. maiores natu negabant triumphum: & quod alieno exercitu rem geſſiſſet, & quod prouinciam reliquiſſet auiditate rapiendi per occaſionem triumphi. id vero eum nullo exemplo feciſſe. conſulares præcipue expectandum fuiſſe conſulem dicebant, potuiſſe enim caſtris prope vrbem poſitis, tutanda colonia, ita vt acie non decerneret, in aduentum eius rem extrahere. & quod prætor non feciſſet, ſenatui faciendum eſſe. conſulem expectarent: vbi coram diſceptantes conſulem & prætorem audiſſent, verius de cauſa exiſtimaturos eſſe. Magna pars ſenatus nihil præter res geſtas, & an in magiſtratu ſuiſq; auſpicijs geſſiſſet, cenſebant ſpectare ſenatum debere. Ex duabus colonijs, quę velut clauſtra ad cohibendos Gallicos tumultus oppoſitę fuiſſent, cum vna direpta & incenſa eſſet, traiecturumque id incendium velut ex continentibus tectis in alteram tam propinquā coloniam eſſet, quid tandem prætori faciendum fuiſſe. nam ſi ſine conſule geri nihil oportuerit, aut ſenatū peccaſſe, qui exercitū prætori dederit (potuiſſe enim, ſi non cum prætoris, ſed conſulis exercitu rem geri voluerit, ita finire S. C. ne per prętorem, ſed per conſulem gereretur) aut conſulē, qui non cum exercitum ex Hetruria tranſire in Galliam iuſſiſſet, ipſe Arimini occurrerit, vt bello intereſſet, quod ſine eo geri fas non eſſet. Non expectare belli tempora moras & dilationes imperatorum. & pugnandū eſſe interdum, non quia velis, ſed quia hoſtis cogat: pugnam ipſam, euentumq; pugnæ ſpectari oportere. fuſos, cæſoſque hoſteis: caſtra capta ac direpta, coloniam liberatā obſidione: alterius colonię captiuos recuperatos, reſtitutoſq; ſuis, debellatum vno prælio eſſe. non homines tantum ea victoria lætatos, ſed dijs quoq; immortalibus per triduum ſupplicationes habitas, quod bene ac feliciter, non quod male ac temere reſpublica à L. Furio prætore geſta eſſet. data fato etiam quodā Furiæ genti Gallica bella. Huius generis orationibus ipſius amicorumque victa eſt præſentis gratia prætoris, abſentis conſulis maieſtas: triumphumq; frequentes L. Furio decreuerunt. Triumphauit de Gallis in magiſtratu L. Furius prætor. In ærarium tulit trecenta viginti millia æris, argenti C L X X. millia pondo. neq; captiui vlli ante currum ducti: neq; ſpolia prælata, neq; milites ſecuti. omnia præter victoriam, penes conſulem eſſe apparebat. Ludi deinde à P. Cornelio Scipione, quos cōſul in Africa vouerat, magno apparatu facti. Et de agris militum eius decretum, vt quot quiſq; eorum annos in Hiſpania aut in Africa militaſſet, in ſingulos annos bina iugera acciperet. eum agrum decemuiri aſſignarent. Triumuiri inde creati ad ſupplendum Venuſinis colonorum numerum, quod bello Annibalis attenuatæ vires eius coloniæ erant: C. Terentius Varro, T. Quintius Flaminius, P. Cornelius Cn. F. Scipio. ij colonos Venuſiam adſcripſerunt. Eodē anno C. Cornelius Cethegus, qui proconſul Hiſpaniam obtinebat, magnū hoſtium exercitum in agro Sedetano fudit. quindecim millia Hiſpanorum eo prælio dicuntur cæſa, ſigna militaria capta octo & L X X. C. Aurelius Coſ. cum ex prouincia Romam comitiorum cauſa veniſſet, non id quod animis præceperat, queſtus eſt, non expectatum ſe ab ſenatu, neq; diſceptandi cum prętore conſuli poteſtatem factam: ſed ita triumphum decreuiſſe ſenatum, vt nullius, niſi eius qui triumphaturus eſſet, haud eorum qui bello interfuiſſent, verba audiret. maiores ideo inſtituiſſe vt legati, Tr. mil. centuriones, milites deniq; triumpho adeſſent, vt veritas rerum geſtarum eius, cui tantus honos haberetur, publice videretur, ecquē ex eo exercitu qui cum Gallis pugnauerit, ſi non militē, lixam ſaltem fuiſſe, quem percunctari poſſet ſenatus, quid veri prętor vanive referret. Comitijs deinde diem indixit, quibus creati ſunt conſules L. Cornelius Lentulus, P. Villius Tappulus. Prætores inde facti L. Quintius Flaminius, L. Valerius Flaccus, & L. Villius Tappulus, C. Bæbius Pamphilus. Annona quoque eo anno peruilis fuit. frumenti vim magnam ex Africa aduectā ædiles curules M. Claudius

A dius Marcellus, & Sex. AElius Pætus binis æris in modios populo diuiserunt: & ludos Romanos magno apparatu fecerunt: diem vnum instaurarunt: signa ænea quinque ex multatitio argento in ærario posuerunt. Plebeij ludi ab ædilibus L. Terentio Massaliota, & C. Bæbio Pamphilo quem prætorem designauerant, ter toti instaurati. Et ludi funebres eo anno per quatriduum in foro, mortis M. Valerij Læuini causa à P. & M. filijs eius facti: & munus gladiatorium datum ab ijs. paria quinque & viginti pugnauerunt. M. Aurelius Cotta decemuir sacrorum mortuus: in eius locum M. Acilius Glabrio suffectus. Comitijs ædiles curules creati sunt forte ambo, qui statim accipere magistratum non possent. nam C. Cornelius Cethegus absens creatus erat, cum Hispaniã obtineret prouinciam: C. Valerius Flaccus, quem præsentem creauerant, quia flamen Dialis erat, iurare in leges non poterat: magistratum autem plus quinq; dies nisi qui iurasset in leges, non licebat gerere. Petente Flacco vt legibus solueretur, senatus decreuit, vt si ædilis qui pro se iuraret, arbitratu consulum daret: consules, si eis videretur, cum tribunis plebis agerent, vti ad plebem ferret. Datus qui iuraret pro fratre: L. Valerius Flaccus prætor designatus. tribuni ad plebem tulerunt, plebesque sciuit, vt perinde esset, ac si ipse ædilis iurasset. Et de altero ædile plebiscitum est factum, rogantibus tribunis, quos duos in Hispaniã cum
B imperio ad exercitus ire iuberent, vt C. Cornelius ædilis curulis ad magistratum gerendum veniret, & L. Manlius Acidinus decederet de prouincia multos post annos. plebes Cn. Cornelio Lentulo, & L. Stertinio proconsulibus imperium esse in Hispania iussit.

DECADIS QVARTÆ LIB. II.

EPITOME.

COmplura prodigia ex diuersis regionibus nunciata referuntur: inter quæ in Macedonia in puppi longæ nauis laureã esse natam. T. Quintius Flaminius Cos. aduersus Philippum feliciter pugnauit in faucibus Epiri: fugatumq; coegit in regnum reuerti. Ipse Thessaliam, quæ est vicina Macedoniæ, socius Aetolis, & Athamanibus, vexauit. L. Quintius Flaminius cõsulis fratre nauali prælio. Attalo rege. & Rhodiis adiuuantibus, Euboeam, & maritimam oram cepit. Achæi in amicitiam recepti sunt. Coniuratio seruorum facta de soluendis Carthaginiensibus obsidibus oppressa est. Prætorum numerus ampliatus est: vt seni crearentur. Cornel. Cethegus Cos. Gallos Insubres prælio fudit. Cum Lacedæmoniis, & tyranno eorum Nabide amicitia iuncta est. Præterea expugnationes vrbium in Macedonia referuntur.

C

COnsules prætoresq; cum Idibus Martiis magistratũ iniissent, prouincias sortiti sunt. L. Lentulo Italia, P. Villio Macedonia: prætoribus, L. Quintio vrbana, C. Bæbio Ariminum, L. Valerio Sicilia, L. Villio Sardinia euenit. Lenutlus Cos. nouas legiones scribere iussus: Villius à P. Sulpitio exercitum accipere in supplementum eius quantum militum videretur vt scriberet, ipsi permissum. Prætori Bæbio legiones quas C. Aurelius Cos. habuisset, ita decretæ, vt retineret eas donec consul nouo cum exercitu succederet in Gallia: vbi is venisset, omnes milites exauthorati domum dimitterentur, præter quinq; millia sociũm. his obtineri circa Ariminum prouinciam satis esse, prorogato imperio prætoribus prioris anni: Cn. Sergio, vt militibus qui in Hispania, Sicilia, Sardinia stipendia per multos annos fecissent, agrum assignandum curaret: Quinto Minutio, vt in Brutiis idem de coniurationibus quæstiones, quas prætor cum fide curaque exercuisset, perficeret: & eos quos sacrilegio compertos in vinculis Romam misisset, Locros mitteret ad supplicium: quæq; sublata ex delubro Proserpinæ essent, reponenda cum piaculis curaret. Feriæ Latinæ pontificum decreto instauratæ sunt, quod legati ab Ardea questi in senatu erant, sibi in monte Albano Latinis carnem, vt

assolet,

assolet,datam non esse. Ab Suessa nunciatum est, duas portas, quodque inter A
eas muri erat,de cœlo tactum.& Formiani legati,ædem Iouis: item Ostienses,
ædem Iouis: & Veliterni,Apollinis & Sangi ædes: & in Herculis æde capillum
enatum.& ex Brutiis ab Quinto Minutio prætore scriptum,equuleum cum
quinque pedibus,pullos gallinaceos tres cum ternis pedibus natos esse. inde à
P.Sulpitio proconsule ex Macedonia literæ allatę,in quibus inter cętera scrip-
tum erat,lauream in puppi nauis longæ enatam. Priorum prodigiorum causa
senatus censuerat, vt consul maioribus hostiis quibus diis videretur,sacrifica-
ret.ob hoc vnum prodigium aruspices in senatum vocati, atque ex responso
eorum supplicatio populo in diem vnum edicta,& ad omnia puluinaria res di-
uinæ factæ.Carthaginienses eo anno argentum in stipendium impositum pri-
mum Romam aduexerunt. id quia probum non esse quęstores renunciauerãt,
experientibusque pars quarta decocta erat, pecunia Romæ mutua sumpta,in-
tertrimentũ argenti suppleuerunt. Petentibus deinde,vt si iam videretur sena-
tui,obsides sibi redderentur. centum redditi obsides. de cæteris,si in fide per-
manerent,spes facta.Petentibus iisdem: qui non reddebantur obsides, vt ab
Norba,vbi parum commode essent,alio traducerentur, concessum vt Signiam
& Ferentinum transirent. Gaditanis item petentibus remissum, ne præfectus
Gadeis mitteretur,aduersus quos iis in fidem populi Romani venientibus cum B
L.Martio Septimio conuenisset. Et Narniensium legatis querentibus ad nu-
merum sibi colonos non esse, & immistos quosdam non sui generis pro colo-
nis se gerere, earum rerum causa triumuiros creare L. Cornelius Cos. iussus,
creati P. & Sex.AElij (Pætis fuit ambobus cognomen) & C. Cornelius Len-
tulus. Quod Narniensibus datum erat, vt colonorum numerus augeretur, id
Cossani petentes non impetrauerunt. Rebus, quæ Romæ agendæ erant, per-
fectis,consules in prouincias profecti. P.Villium, in Macedoniam cum venis-
set, atrox seditio militum iam ante irrita, nec satis in principio compressa, ex-
cepit.M M.ea militum fuere, quæ ex Africa post deuictum Annibalem in Sici-
liam, inde anno fere post in Macedoniam pro voluntariis transportata erant,
id voluntate factum negabant. ab tribunis recusantes in naues impositos, sed
vtcunque seu inuita seu suscepta foret militia,& eam exhaustam, & finem ali-
quam militandi fieri æquum esse. multis annis sese Italiam non vidisse, con-
senuisse sub armis in Sicilia, Africa, Macedonia: confectos iam se labore &
opere, exangues tot acceptis vulneribus esse. Consul causam postulandæ
missionis probabilem, si modeste peteretur, videri dixit, seditionis nec eam,
nec vllam aliam satis iustam causam esse. itaque si manere ad signa, & dicto
parere velint, se de missione eorum ad senatum scripturum. modestia facilius C
quam pertinacia quod velint impetraturos. Thaumacos eo tẽpore Philippus
summa vi oppugnabat aggeribus, vineisque: & iam arietem muris admotu-
rus erat. cæterum incœpto absistere eum coegit subitus AEtolorum aduen-
tus, qui Archidamo duce inter custodias Macedonum mœnia ingressi, nec
die nec nocte finem vllum erumpendi nunc in stationes, nunc in opera Ma-
cedonum faciebant. & adiuuabat eos natura ipsa loci. namque Thaumaci
à Pylis, sinuque Maliaco per Lamiam eunti, loco alto siti sunt, ipsis faucibus
imminentes,quam Cœlen vocant: Thessaliæque transeunti confragosa loca,
implicatasque flexibus vallium vias. vbi ventum ad hanc vrbem est, repente
velut maris vasti,sic immensa panditur planicies, vt subiectos campos termi-
nare oculis haud facile queas. ab eo miraculo Thaumaci appellati.nec altitu-
dine solum tuta vrbs, sed quod saxo vndique abscisso rupibus imposita est.Hæ
difficultates, & quod haud satis dignum tanti laboris periculique precium e-
rat,vt absisteret incepto Philippus effecerunt. hyems quoq; iam instabat,cum
inde abscessit,& in Macedoniam in hyberna copias reduxit.Ibi cęteri quidem
data quantacunque quiete temporis, simul animos, corporaque remiserant:
Philippum,quantum ab assiduis laboribus itinerum pugnarumque laxauerat
animum,

A animum,tanto magis intentum in vniuersum euentum belli curæ angunt: non hostes modo timentem, qui terra marique vrgebant,sed nunc sociorum, nunc etiam popularium animos,ne & illi ad spem amicitiæ Romanorum deficerent, & Macedonas ipsos cupido nouandi res caperet. itaq; & in Achaiam legatos misit, simul qui iusiurandum (ita enim pepigerant quotannis iuraturos in verba Philippi) exigerent: simul qui redderent Achæis Orchomenon,& Heream, & Triphyliam: Illis Alipheram contendentibus, nunquam eam vrbem fuisse ex Triphylia,sed sibi debere restitui: quia vna esset ex ijs quæ ad condendam Megalopolim ex concilio Arcadum contributę forent.Et cum Achæis quidem per hæc societatem firmabat. Macedonum animos sibi conciliauit cum Heraclide,nam cum eum maximæ inuidię sibi esse cerneret,multis criminibus oneratum in vincula coniecit, ingenti popularium gaudio. Bellum,si quando vnquam ante alias, cum magna cura apparauit,exercuitque in armis & Macedonas & mercenarios milites, principioque veris cum Athenagora omnia externa auxilia,quodq; leuis armaturæ erat,in Chaoniam per Epirum ad occupandas,quæ ad Antigoniã fauces sunt, (Sthena vocant Græci) misit.ipse post paucis diebus graniore secutus agmine, cum situm omnem regionis aspexisset: maxime idoneum ad muniendum locum credidit esse præter amnem Aoum. Is
B inter montes,quorum alterum AEropum,alterum Asnaum incolæ vocant, angusta valle fluit,iter exiguum super ripam præbens. Asnaum Athenagorã cum leui armatura tenere ac cõmunire iubet: ipse in AEropo posuit castra,qua abscissæ rupes erant,statio paucorum armatorum tenebat.quæ minus tuta erant, alia fossis, alia vallis, alia turribus muniebat. magna tormentorum etiam vis,vt missilibus procul arcerent hostem,idoneis locis dispositæ est.tabernaculum regium pro vallo in conspecto maxime tumulo, vt terrorem hostibus,suisque spem ex fiducia faceret,positum.Consul per Charopum Epirotem certior factus,quos saltus cum exercitu insedisset rex, & ipse cum Corcyræ hybernasset,vere primo in continentem trabeatus ad hostem ducere pergit.quinq; millia ferme ab regijs castris cum abesset,loco munito relictis legionibus,ipse cum expeditis progressus ad speculanda loca, postero die consilium habuit, vtrum per insessum ab hoste saltum, quanquam labor ingens periculumque proponeretur, transitum tentaret: an eodem iinere, quo priore anno Sulpitius Macedoniam intrauerat, circunduceret copias. Hoc consilium per multos dies agitanti nuncius venit,T. Quintium consulem factum,sortitumque prouinciam Macedoniam,maturato itinere iam Corcyram traiecisse. Valerius Antias intrasse saltum Villium tradit, quia recto itinere nequierit, omnibus à rege
C insessis, secutum vallem,per quam mediam fertur Aous amnis: ponte raptim facto in ripam, in qua erant castra regia, transgressum acie conflixisse: fusum fugatumque regem,castris exutum XII. millia hostium eo prælio cæsa, capta duo millia & ducentos,& signa militaria centum XXXII. equos CCXXX. ædem etiam Ioui in eo prælio votam,si res prospere gesta esset. Cæteri Græci Latinique authores,quorum quidem ego legi annales,nihil memorabile à Villio actum,integrumq; bellum insequentem consulem T.Quintiũ accepisse tradunt. Dum hæc in Macedonia geruntur, Consul alter L.Lentulus, qui Romæ substiterat,comitia censoribus creandis habuit. multis claris petentibus viris, creati censores P.Cornelius Scipio Africanus, & P.AElius Pætus.Hi magna inter se concordia & senatũ sine vllius nota legerunt: & portoria venalium Capuæ, Puteolisque item castrorum portorium, quo in loco nunc oppidum est, fruendum locarunt: colonosque eo trecentos (is enim numerus finitus ab senatu erat) adscripserunt, & sub Tifatis Capuæ agrum vendiderunt. Sub idem tempus L. Manlius Acidinus ex Hispania decedens, prohibitus à M. Porcio Lecca tribuno plebis, ne ouans rediret, cum à senatu impetrasset, priuatus vrbem ingrediens MCC. pondo argenti, XXX. pondo ferme auri in ærarium tulit.Eodem anno C.Bæbius Pamphilus,qui ab C.Aurelio consule anni prioris

prouinciam

V.C. prouinciam Galliam acceperat, temere ingressus Gallorum Insubrium fines, A
prope cum toto exercitu est circumuentus. supra sex millia & sexcētos milites
amisit. tanta ex eo bello, quod iam timeri desierat, clades accepta est. Ea res L.
Lentulum consulem ab vrbe exciuit, qui vt in prouinciam venit plenam tumul-
tus, trepido exercitu accepto, prætorem multis probris increpitum prouincia
decedere, atque abire Romam iussit. neque ipse consul memorabile quicquam
gessit, comitiorum causa Romam reuocatus, quæ ipsa per M. Fuluium & M. Cu-
rium tribunos plebis impediebantur: quod T. Quintium Flaminium consulatū
ex quæstura petere non patiebantur. Iam ædilitatem, prætūramq; fastidiri: nec
per honorum gradus documentū sui dantes nobiles homines tendere ad con-
sulatum, sed transcendendo media, summa imis continuare. Res ex campestri
certamine in senatum venit. Patres censuerunt, qui honorem, quem sibi cape-
re per leges liceret, peteret: in eo populo creandi quem velit, potestatem fie-
556. ri æquum esse. In authoritate patrum fuere tribuni. Creati Coss. Sex. AElius
Pætus, & T. Quintius Flaminius. Inde prætorum comitia habita. creati L. Cor-
nelius Merula, M. Claudius Marcellus, M. Porcius Cato, C. Heluius, qui ædiles
plebis fuerant. Ab ijs ludi plebeij instaurati. & epulum Iouis fuit ludorum cau-
sa. Et ab ædilibus curulibus C. Valerio Flacco flamine Diali, & C. Cornelio Ce-
thego ludi Rom. magno apparatu facti. Ser. Sulpitius, & L. Galba pontifices eo
anno mortui sunt. in eorum locum M. AEmilius Lepidus, & Cn. Cornelius Sci-
pio pontifices suffecti sunt. Sex. AElius Pætus, T. Quintius Flaminius consules
magistratu inito senatum in Capitolio cum habuissent, decreuerunt Patres, vt
prouincias Macedoniam atque Italiam consules compararent inter se, sorti-
renturve, vtri eorum Macedonia euenisset, in supplementū legionum tria mil-
lia militum Romanorum scriberet, & C C C. equites: item sociorum Latini no-
minis quinque millia peditum, quingentos equites. alteri consuli nouus omnis
exercitus decretus. L. Lentulo prioris anni consuli prorogatum imperium est:
vetitusque aut ipse prouincia decedere prius, aut veterem exercitum deduce-
re, quàm cum legionibus nouis consul venisset. Sortiti consules prouincias. AE-
lio Italia, Quintio Macedonia euenit. Prætores, L. Cornelius Merula vrbanam,
M. Claudius Siciliam, M. Porcius Sardiniam, C. Heluius Galliam est sortitus.
Delectus inde haberi est cœptus. nam præter consulares exercitus prætores
quoque iussi scribere milites erant. Marcello in Siciliam quatuor millia pedi-
tum socium Latini nominis, & C C C. equites: Catoni in Sardiniam ex eodem
genere militum tria millia peditum, C C. equites: ita vt hi prætores ambo cum
in prouincias venissent, veteres dimitterent pedites equitesque. Attali deinde
regis legatos in senatum consules introduxerunt. Hi regem classe sua, copijs C
que omnibus terra mariq; Romanam rem iuuare, quæque imperarent Roma-
ni consules, impigre atque obedienter ad eam diem fecisse cum exposuissent:
vereri dixerunt, ne id præstare ei per Antiochum regem vltra non liceret. va-
cuum namq; præsidijs nauali bus terrestribusq; regnum Attali Antiochum in-
uasisse. itaq; Attalum orare P. C. si sua classe, suaq; opera vti ad Macedonicum
bellum vellent, mitterent ipsi præsidium ad regnum eius tutandum: si id nol-
lent ipsum ad sua defendenda cum classe ac reliquis copiis redire paterentur.
Senatus legatis ita responderi iussit, quod rex Attalus classe copiisq; aliis du-
ces Romanos iuuisset, id gratum senatui esse. auxilia nec ipsos missuros Attalo
aduersus Antiochum socium & amicum populi Romani: nec Attali auxilia re-
tenturos vltra quam regi commodum esset. Semper populum Rom. alienis re-
bus arbitrio alieno vsum. & principium & finem in potestate ipsorum, qui ope
sua velint adiutos Romanos, esse. Legatos ad Antiochū missuros, qui nuncient,
Attali, nauiumq; eius & militum opera aduersus Philippum communē hostem
vti populum Romanum. gratum eum facturū senatui, si regno Attali abstineat,
belloque absistat. æquum esse socios & amicos populi Romani reges inter se
quoque ipsos pacem seruare, Consulem T. Quintium, ita habito delectu, vt eos

fere

A fere legeret, qui in Hiſpania aut Africa meruiſſent ſpectatæ virtutis milites, properantem in prouinciam, prodigia nunciata, atque eorum procuratio Romæ retinuerunt. De cœlo tacta erat, via publica Veiis, forum & ædes Iouis Lanuuij, Herculis ædes Ardeæ, Capuæ murus, & turres, & ædes quæ Alba dicitur. cœlum ardere viſum erat. Arretij terra Velitris trium iugerum ſpacio cauerna ingenti deſederat. Siueſſæ Aruncæ nunciabant agnum cum duobus capitib. natum, & Sinueſſæ porcum humano capite. Eorum prodigiorum cauſa ſupplicatio vnum diem habita, & conſules rebus diuinis operam dederunt: placatiſque diis, profecti in prouincias ſunt. AElius cum C. Heluio prætore in Galliam exercitumq; ab L. Lentulo acceptum, quem dimittere debebat, prætori tradidit, ipſe nouis legionib. quas ſecum adduxerat, bellum geſturus: neq; memorabilis rei quicquam geſſit. Et T. Quintius alter Coſ. maturius, quam priores ſoliti erant Coſſ. à Brunduſio cum tranſmiſiſſet, Corcyram tenuit cum octo millibus peditum, equitib. octingẽtis. à Corcyra in proxima Epiri quinqueremi traiecit: & in caſtra Romana magnis itinerib. contendit. inde Villio dimiſſo paucos moratus dies, dum ſe copiæ à Corcyra aſſequerentur, conſiliũ habuit, vtrum recto itinere per caſtra hoſtium viã facere conaretur: an ne tentata quidem re tanti laboris ac periculi, per Daſſaretios potius Lingumque tuto circuitu Macedoniam intraret. viciſſetq; ea ſententia, ni timuiſſet ne cum à mari longius receſſiſſet, miſſo è manib. hoſte ſi (quod antea fecerat) ſolitudinibus ſyluiſq; ſe tutari rex voluiſſet, ſine vllo effectu æſtas extraheretur. vtcunq; eſſet igitur, illo ipſo tam iniquo loco aggredi hoſtem placuit. ſed magis fieri id placebat, quam quo modo id fieret, ſatis expediebat: dieſq; XL. ſine vllo conatu ſedentes in conſpectu hoſtiũ abſumpſerãt. inde ſpes data Philippo eſt per Epirotarum gentem tentandæ pacis. habitoq; concilio delecti ad eam rem agendã Pauſanias prætor, & Alexander magiſter equitum, conſulem & regem, vbi in arctiſſimas ripas Aous cogitur amnis, in colloquium adduxerunt. Summa poſtulatorum conſulis erat, præſidia ex ciuitatib. rex deduceret: iis quorũ agros vrbeſq; populatus eſſet, redderet res quæ comparerent: cæterorum æquo arbitrio æſtimatio fieret. Philippus aliam aliarum ciuitatum conditionem eſſe reſpondit. quas ipſe cepiſſet, eas liberaturum. quæ ſibi traditæ a maiorib. eſſent, earum hæreditaria ac iuſta poſſeſſione non exceſſurum. ſi quas quererentur belli clades eæ ciuitates, cum quib. bellatum foret: arbitrio quo vellent populorũ, cum quibus pax vtriſque fuiſſet ſe vſurum. Conſul nihil ad id quidem arbitrio aut iudice opus eſſe dicere. cui enim non apparere, ab eo qui prior arma intuliſſet, iniuriã ortam? nec Philippum ab vllis bello laceſſitum, piorem vim omnibus feciſſe. Inde cum ageretur, quæ ciuitates liberandæ eſſent, Theſſalos primos omniũ nominauit conſul. ad id vero adeo accenſus indignatione eſt rex, vt exclamaret, Quid victo grauius imperares T. Quintio? atq; ita ſe ex colloquio proripuit. & temperatum ægre eſt, quin miſſilibus, quia dirempti medio amne fuerant, pugnam inter ſe conſererent. Poſtero die per excurſiones ab ſtationibus primo in planicie ſatis ad id patenti multa leuia commiſſa prælia ſunt: deinde recipientibus ſe regijs in arcta & confragoſa loca, auiditate accenſi certaminis eo quoque Romani penetrauere. pro his ordo, & militaris diſciplina, & genus armorum erat, aptum prælium gerentibus: pro hoſte loca, & catapultæ baliſtæque in omnibus prope rupibus quaſi in muris diſpoſitæ. multis hinc atq; illinc vulneribus acceptis, cum etiam vt in prælio iuſto aliquot cecidiſſent, nox pugnæ finem fecit. Cum in hoc ſtatu res eſſet, paſtor quidã à Charopo principe Epirotarum miſſus deducitur ad cõſulem. is ſe in eo ſaltu qui regijs tunc oneratus caſtris erat, armẽtum paſcere ait, omnes montium eorũ anfractus calleſq; noſſe, ſi ſecum aliquot mittere velit, non iniquo nec perdifficili aditu ſupra caput hoſtium deducturum. hæc Charopus renunciari iubet, ita crederet, vt ſuæ potius omnia, quam illius poteſtatis eſſent. Cum magis vellet credere quam auderet conſul, miſtumq; gaudio ac metu animũ gereret, authoritate

ritate motus Charopi,experiri ſpem oblatam ſtatuit.& vt auerteret rem a ſuſ- A
picione,biduo inſequenti laceſſere hoſtem, diſpoſitis ab omni parte copiis,
ſuccedentibuſq; integris in locum defeſſorum, non deſtitit.quatuor millia in-
de lecti peditum,& C C C.equites tribuno militum tradit: equites,quoad loca
patiantur,ducere iubet.vbi ad inuia equiti ventum ſit,in planicie aliqua locari
equitatum.pedites qua dux monſtraret viam,ire: vbi,vt polliceatur, ſuper ca-
put hoſtium peruentum ſit,fumo dare ſignum: nec ante clamorem tollere,quã
ab ſe ſigno accepto pugnam cœptam arbitrari poſſet,nocte itinera fieri iubet
(& pernox forte luna erat) interdiu cibi quietiſque ſumeret tempus. ducem
promiſſis ingentibus oneratum,ſi fides extet, vinctum tamen tribuno tradidit,
his copiis ita dimiſſis,eo intentius Romanus vndique inſtat capere ſtationes.
Interim die tertio cum verticem quem petierant, Romani cepiſſe,ac tenere ſe
fumo ſignificarent: tum vero trifariam diuiſis copijs, conſul valle media cum
militum robore ſuccedit: cornua dextra læuaq; admouet caſtris. nec ſegnius
hoſtes obuiã eunt.& dũ auiditate certaminis prouecti extra munitiones pug-
nant,haud paulo ſuperior eſt Romanus miles & virtute & ſcientia & armorum
genere.Poſteaquã multis vulneratis interfectiſq; recepere ſe regij in loca aut
muniméto aut natura tuta, verterat periculum in Romanos,temere in loca in- B
iqua,nec faciles ad receptum anguſtias progreſſos,neque impunita temerita-
te inde recepiſſent ſeſe ni clamor primum à tergo auditus, dein pugna etiam
cœpta amentes repentino terrore regios feciſſet. Pars in fugam effuſi ſunt,
pars quia magis locus fugæ deerat,quam quod animi ſatis eſſet ad pugnam,cũ
ſubſtitiſſent,ab hoſte & à fronte & à tergo vrgente circumuenti ſunt.Deleri to-
tus exercitus potuit,ſi fugientes perſecuti victores eſſent: ſed equitem anguſ-
tiæ locorumq; aſperitas,peditem armorum grauitas impedijt.Rex primo effu-
ſe ac ſine reſpectu fugit: dein quinque millium ſpacium progreſſus,cum exi-
quitate locorum,id quod erat,ſuſpicatus eſſet,ſequi non poſſe hoſtem,ſubſtitit
in tumulo quodam, dimiſitque ſuos per omnia iuga valleſque qui palatos in
vnum colligerent.Non plus duobus millib.hominũ amiſſis,cætera omnis mul-
titudo,velut ſignum aliquod ſecuta,in vnum cum conueniſſet, frequenti agmi-
ne petunt Theſſaliam.Romani quoad tutum fuit inſecuti,cædentes, ſpolian-
teſque cæſos,caſtra regia,etiam ſine defenſorib.difficili aditu,diripiunt: atque
ea nocte in ſuis caſtris manſerunt.Poſtero die conſul per ipſas anguſtias, qui
ſe inter valles flumen inſinuat,hoſtem ſequitur.Rex primo die ad caſtra Pyrri
peruenit.locus quem ita vocant,eſt in Triphylia terræ Melotidis.inde poſtero
die ingenti itinere agminis (& metus vrgebat) in montem Lingon perrexit.Ip-
ſi montes Epiri ſunt,interiecti Macedoniæ,Theſſaliæque: latus quod vergit in C
Theſſaliam,oriens ſpectat,ſeptentrio à Macedonia obijcitur.veſtiti frequen-
tibus ſyluis ſunt,iuga ſumma campos patentes,aquaſque perennes habent. I-
bi ſtatiuis rex per aliquot dies habitis,fluctuatus animo eſt, vtrum protinus in
regnũ ſe reciperet,an reuerti in Theſſaliam: præſtaret.inclinauit ſententia,ſu-
um in Theſſaliam agmen dimitteret. Tricam que proximis limitibus petit: in-
de obuias vrbes raptim peragrauit.homines qui ſequi poſſent, ſedibus exci-
bat,oppida incendebat,rerum ſuarum,quas poſſent,ferendarum ſecum domi-
nis ius fiebat,cætera militis præda erat.nec quod ab hoſte crudelius pati poſ-
ſent,reliqui quicquam fuit,quam quæ ab ſocijs patiebãtur. Hæc etiam facien-
ti Philippo acerba erant,ſed è terra mox futura hoſtium corpora ſaltem eripe-
re ſociorum volebat.ita euaſtata ſunt oppida,Phacium, Ireſiæ, Euhydriũ,Ere-
tria,Palæpharus.Pheras cum peteret,excluſus,quia res egebat mora ſi expug-
nare vellet,nec tempus erat omiſſo incœpto,in Macedoniam tranſcendit.nam
etiam Aetolos appropinquare fama erat,qui audito prælio quod circa amnẽ
Aoum factum erat,proximis prius euaſtatis circa Sperchias & Macram (quam
vocant)Comen, tranſgreſſi inde in Theſſaliam, Cymines & Angeas primo
impetu potiti ſunt. à Metropoli dum vaſtant agros, concurſu oppidanorum

A ad tuenda mœnia facto, repulsi sunt. Callithera inde aggressi, similem impetũ oppidanorum pertinacius sustinuerunt: compulsisque intra mœnia qui erupetant, contenti ea victoria, quia spes nulla admodum expugnandi erat, abscesserunt. Theuma inde & Calathana vicos expugnant, diripiuntque. Acharras per deditionem receperunt. Xyniæ simili metu à cultoribus deiertæ sunt. Hoc sedibus suis extorre agmen in præsidium incidit, quod Athamanum, quo tutior frumentatio esset, ducebatur. incondita inermisque multitudo, mista imbelli turba, ab armatis cæsa est. Xyniæ desertæ diripiuntur. Cyphara inde AEtoli capiunt, opportune Dolopiæ imminens castellum. Hæc raptim intra paucos dies ab AEtolis gesta. Nec Aminander atque Athamanes post famam prosperæ pugnę Romanorum quieuerunt. Cæterum Aminander quia suo militi parum fidebat, petito ab consule modico præsidio, cum Gomphos peteret: oppidum protinus nomine Phecam, situm inter Gomphos, fauceisque angustas, quæ ab Athamania Thessaliam dirimunt, vi cepit. inde Gomphos adortus, & per aliquot dies summa vi vrbem tuentes, cum scalas ad mœnia erexisset, eodem metu perpulit ad deditionem. Hæc deditio Gomphorũ ingentem terrorem Thessalis intulit. dedidere deinceps sese, qui Argenta, quiq; Pherinum, & Thimarum & Lisinas, & Stimonem, & Lampsum habent, aliaq; castella iuxta ignobilia. Dũ Athamanes AEtolique summoto Macedonum metu, in aliena victoria suam prædam faciunt: Thessaliaque à tribus simul exercitibus, incerta quem hostẽ, quemve socium crederet, vastatur: consul faucibus, quas fuga hostium aperuerat, in regionẽ Epiri transgressus, etsi probe scit cui parti, Charopo principe excepto, Epirotæ fauissent: tamen quia ab satisfaciendi quoque cura imperata enixe facere videt: ex præsenti eos potius quam ex præterito æstimat habitu, & ipsa facilitate veniæ animos eorum in posterum conciliat. Missis deinde nuncijs Corcyrã, vt onerariæ naues in sinum venirent Ambraciũ: ipse progressus modicis itinerib. quarto die in monte Cercetio posuit castra, eodem Aminandro cum suis auxiliis accito, non tam virium eius egens, quam vt duces in Thessaliam haberet. ab eodem consilio & plerique Epirotarum voluntarij inter auxilia accepti. Primam vrbium Thessaliæ Phaleriam est aggressus. duo millia Macedonum in præsidio habebat: qui primo summa vi restiterunt, quãtum arma, quantum mœnia tueri poterãt. sed oppugnatio continua non die, nõ nocte remissa, cum consul in eo verti crederet cæterorum Thessalorũ animos, si primi vim Romanam non sustinuissent, vicit pertinaciã Macedonum. Capta Phaleria, legati à Metropoli & à Piera dedentes vrbes venerunt. venia eisdem petentibus datur. Phaleria incensa ac direpta est. Inde Aeginium petit. quem locum cum vel modico præsidio tutum, ac prope inexpugnabilẽ vidisset, paucis in stationem proximam telis coniectis, ad Gomphorum regionem agmen vertit. digressusq; in cãpos Thessaliæ, cum iam omnia exercitui deessent, quia Epirotarum pepercerat agris: explorato ante, vtrum Leucadem, an sinum Ambracium onerariæ tenuissent, frumentatum Ambraciam inuicem cohortes misit. & est iter à Gomphis Ambraciam sicut impeditum ac difficile, ita spacio perbreui. intra paucos itaque dies, transuectis à mari commeatibus, repleta omni rerum copia sunt castra. Inde ad Rhagen est profectus. Decem ferme millia à Larissa abest, ex Perrœbia oriundi sunt: sita est vrbs super Peneum amnem. Nihil trepidauere Thessali ad primum aduentum Romanorum. Et Philippus sicut in Thessaliam ipse progredi non audebat, ita intra Tempe statiuis positis, vt quisq; locus ab hoste tentabatur, presidia per occasiones summittebat. Eodem fere tempus quo consul aduersus Philippum primũ in Epiri faucibus castra posuit: & L. Quintius frater consulis, cui classis cura, maritimæque oræ imperium mandatum ab senatu erat, cum duabus quinqueremibus Corcyram transuectus: postquam profectam inde classem audiuit, nihil morandum rebus, cum ad Zammam insulam, assecutus esset, dimisso L. Apustio, cui successerat: tarde indè ad Maleam trahendis plerunque remulco nauibus, quæ

cum commeatu sequebantur, peruenit. A Malea iussis cæteris quantum maxime possent maturate sequi, ipse tribus quinqueremibus expeditis Piræum pre- A
cepit, accepitq; naues ibi relictas ab L. Apustio legato ad præsidiũ Athenarum. Eodem tempore duæ ex Asia classes profectæ, vna cum Attalo rege (eæ quatuor & viginti quinqueremes erant) Rhodia altera XX. nauium tectarum. Agesimbrotus præerat. hæ circa Andrum insulam classes coniunctæ. Eubœam inde exiguo distantem freto, traiecerunt. Carystiorum primum agros vastarunt: deinde vbi Carystus præsidio à Chalcide raptim misso firma visa est, ad Eretriam accesserunt. Eodem & L. Quintius cum ijs nauibus, quæ Piræei fuerant, Attali regis aduentu audito venit, iussitque, vt quæ ex sua classe venissent naues, Eubœam peterent. Eretria summa vi oppugnabatur: nam & trium iunctarum classium naues omnis generis tormenta machinasq; ad vrbium excidia secum portabant: & agri affatim materiæ præbebant ad noua molienda opera. Oppidani primo haud impigre tuebantur mœnia: deinde fessi vulneratiq; aliquot cum & muri partem euersam operibus hostium cernerent, ad deditionem inclinarunt. sed præsidium erat Macedonum, quos non minus quam Romanos metuebant: & Philocles regius præfectus à Chalcide nuncios mittebat, se in tempore affuturum, si sustinerent obsidionem. Hæc mista metu spes vltra quam vellent aut quam possent, trahere eos tempus cogebat. deinde posteaquam B
Philoclem repulsum, trepidantemque refugisse Chalcidem acceperunt: oratores extemplo ad Attalum, veniam fidemque eius petentes miserunt. Dum in spem pacis intenti segnius munera belli obeunt, & ea modo parte qua murus dirutus erat, cæteris neglectis, stationes armatas opponunt: Quintius noctu ab ea parte, quæ minime suspecta erat, impetu facto, scalis vrbem cepit. oppidanorum omnis multitudo cum coniugibus ac liberis in arcem confugit: deinde in deditionem venit. pecuniæ, aurique & argenti haud sane multum fuit: signa, tabulæ priscæ artis, ornamentaque eius generis plura, quam pro vrbis magnitudine aut opibus cæteris inuenta. Carystus inde repetita. vnde, priusquam è nauibus copiæ exponerentur, omnis multitudo vrbe deserta in arcem confugit. inde ad fidem ab Romano petendam oratores mittunt. oppidanis extemplo vita ac libertas concessa est: Macedonibus trecenti nummi in capita statutũ est precium, & vt armis traditis abirent. hac summa redempti in Bœotiam inermes traiecti. Nauales copiæ duabus claris vrbib. Eubœę intra dies paucos captis circunuectæ Sunium Atticæ terræ promontorium, Cenchreas Corinthiorum emporium petierunt. Consul interim omnium spe longiorem atrocioremque oppugnationem habuit: & ea, qua minimum credidisset, resistebant C
hostes. nam omnem laborem in muro diruendo crediderat fore: si aditum armatis in vrbem patefecisset, fugam inde, cædemque hostium fore, qualis captis vrbib. fieri solet. cæterum posteaquam parte muri arietibus decussa, per ipsas ruinas transcenderunt in vrbem armati, illud principium velut noui atque integri laboris fuit. nam Macedones qui in præsidio erant, & multi & delecti, gloriam etiam egregiam rati, si armis potius & virtute, quam mœnibus vrbem tuerentur: conferti pluribus introrsus ordinibus acie firmata, cum transcendere ruinas sensissent Romanos, per impeditum ac difficilem ad receptum locũ expulerunt. Id consul ægre passus, nec eam ignominiã ad vnius modo expugnandæ moram vrbis, sed ad summã vniuersi belli pertinere ratus, quod ex momentis paruarum plerunq; rerum penderet: purgato loco, qui strage semiruti muri cumulatus erat, turrim ingentis alitudinis, magnam vim armatorum multiplici tabulato portantem, promouit: & chortes inuicem sub signis, quæ cuneum Macedonũ (phalangem ipsi vocant) si possent, vi perrumperent, emittebat. Sed ad loca angusta haud late patente interuallo diruti muri, genus armorum pugnaque hosti aptius erat. vbi conferti hastas ingentis lõgitudinis præ se Macedones obiecissent, velut in constructam densitate clypeorum testudinem Romani pilis nequicquam emissis, cum strinxissent gladios: neque con-

gredi

A congredi propius, neque præcidere haſtas poterant: & ſi quam incidiſſent aut prætregiſſent, haſtile fragmento ipſo acuto, inter ſpicula integrarum haſtarum velut vallum explebat. ad hoc & muri pars adhuc integra vtraq; tuta præſtabat latera: nec ex longo ſpacio aut cedendum, aut impetus faciendus erat: quæ res turbare ordines ſolet. acceſſit etiam fortuita res ad animos eorum firmandos. nam cum turris per aggerem parum denſati ſoli ageretur, rota vna in altiorem orbitam depreſſa, ita turrim inclinauit, vt ſpeciem ruentis hoſtib. trepidationemque inſanam ſuperſtantibus armatis præbuerit. Cum parum quicquam ſuccederet, conſul minime æquo animo comparationē militum generis armorumq; fieri patiebatur: ſimul nec maturam expugnandi ſpem, nec rationem, procul à mari, & in euaſtatis belli cladibus locis hybernandi vllam cernebat. itaq; relicta obſidione, quia nullus in tota Acarnaniæ atq; Aetolię ora portus erat, qui ſimul & omnes onerarias, quæ commeatum exercitui portabant, caperet: & tecta ad hybernandum legionibus præberet: Anticyra in Phocide in Corinthium verſa ſinum ad id opportuniſſime ſita viſa: quia nec procul Theſſalia, hoſtiumq; locis abibant: & ex aduerſo Peloponneſum exiguo maris ſpacio diuiſam, ab tergo Aetoliā Acarnaniamq;, ab lateribus Locridem ac Bœotiam habebant. Phocidis primo impetu Panopeam ſine certamine cepit.

B Anticyra haud multum in oppugnando præbuit moræ. Ambryſus inde Hyampoliq; receptæ. Daulis, quia in tumulo excelſo ſita eſt: nec ſcalis nec operibus capi poterat. laceſſendo miſſilibus eos qui in præſidio erant, cum ad excurſiones elicuiſſent, refugiendo inuicem, inſequendoque, & leuib. ſine effectu certaminibus, eo negligentiæ & contemptus adduxerunt, vt cum refugientibus in portam permiſti impetum Romani facerent. & alia ignobilia caſtella Phocidis terrore magis quam armis in poteſtatem venerunt. Elatia clauſit portas, nec niſi vi cogerentur, recepturi mœnib. videbantur aut ducem aut exercitum Romanū. Elatiam obſidenti conſuli rei maioris ſpes affulſit, Achæorum gentē ab ſocietate regia ad Romanam amicitiam auertendi. Cycliadem principem factionis ad Philippum trahentium res expulerant. Ariſthenus, qui Romanis gentem iungi volebat, prætor erat. Claſſis Romana cum Attalo & Rhodijs Cēchreis ſtabat, parabātq; communi omnes conſilio Corinthum oppugnare. Optimum igitur ratus eſt, priuſquam eam rem aggrederentur, legatos ad gentem Achæorum mitti: pollicentes, ſi ab rege ad Romanos defeciſſent, Corinthum ijs contributuros in antiquum gentis concilium. Authore conſule legati à fratre eius L. Quintio, & Attalo, & Rhodijs, & Athenienſibus ad Achæos miſſi. Sicyone datum ijs eſt conſilium. Erat autem non admodum ſimplex habitus animorum inter Achæos. terrebat eos Lacedæmonius, grauis & aſſiduus ho-

C ſtis: horrebant Romana arma: Macedonum beneficijs & veteribus & recentibus obligati erant: regem ipſum ſuſpectum habebant: pro eius crudelitate perfidiaq; ex ijs quæ tum ad tempus faceret, æſtimantes, grauiorem poſt bellum dominum futurum cernebant. neq; ſolum quid in ſenatu quiſq; ciuitatis ſuæ, aut in communibus conciliis gentis pro ſentētia diceret, ignorabant. ſed ne ipſis quidem ſecum cogitantibus, quid vellent, aut quid optarent, ſatis conſtabat. Ad homines ita incertos introductis legatis poteſtas dicendi facta eſt. Romanus primum legatus L. Calpurnius, deinde Attali regis legati poſt eos Rhodij diſſeruerunt. Philippi deinde legatis dicendi poteſtas facta eſt. poſtremi Athenienſes, vt refellerent Macedonum dicta, auditi ſunt, ij fere atrociſſime in regem, quia nulli nec plura, nec tam acerba paſſi erant, inuecti ſunt. Et illa quidem concio ſub occaſum ſolis, tot legatorum perpetuis orationib. die abſumpto, dimiſſa eſt. Poſtero die aduocatur conciliū: vbi cum per præconē, ſicut Græcis mos eſt, ſuadendi, ſi quis vellet, poteſtas à magiſtratib. facta eſſet: nec quiſquam prodiret: diu ſilentium aliorum alios intuentium fuit. neq; mirum, ſi quibus ſua ſponte volutantibus res inter ſe pugnantes obtorpuerant quodammodo animi: eos orationes quoque inſuper turbauerant, vtrinq; quæ difficilia

essent promendo, admonendoque per totum diem habitæ. Tandem Aristhe- A
» nus prætor Achæorum, ne tacitum concilium dimitteret: Vbi, inquit, illa cer-
» tamina animorum Achæi sunt, quibus inconuiuijs & circulis, cum de Philippo
» & Romanis mentio incidit, vix manib. temperatis? nunc in concilio ad rem v-
» nam indicto, cum legatorum vtrinq; verba audieritis, cum referant magistra-
» tus, cum præco ad suadendum vocet, obmutuistis. si non cura communis salu-
» tis, ne studia quidem, quæ in hanc aut illam partem animos vestros inclina-
» runt, vocem cuiquam possunt exprimere? cum præsertim nemo tam hebes sit,
» qui ignorare possit, dicendi ac suadendi quod quisque aut velit, aut optimum
» putet, nunc occasionem esse, priusquam quicquam decernamus vbi semel de-
» cretum erit, omnibus id, etiam quibus ante displicuerit, pro bono atque vtili
» fœdere defendendum. Hæc adhortatio prætoris non modo quenquam vnum
» elicuit ad suadendum: sed ne fremitum quidem, aut murmur concionis tantæ
» ex tot populis congregatæ, mouit. Tum Aristhenus prætor rursus: Non magis
» consilium vobis principes Achæorum deest, quam lingua. sed suo quisque peri-
» culo in commune consultum non vult. forsitan ego quoq; tacerem, si priuatus
» essem. nunc prætor video, aut non dandum concilium legatis fuisse, aut inde si-
» ne responso eos dimittendos non esse. respondere autem nisi ex vestro decre-
» to qui possum? & quando nemo vestrum, qui in hoc concilium aduocati estis, B
» pro sententia quicquam dicere vult, aut audet: orationes legatorum hesterno
» die dictas pro sententijs percenseamus, perinde ac non postulauerint, quæ ea re
» sua essent, sed suaserint quæ nobis censerent vtilia esse. Romani Rhodijque &
» Attalus societatem amicitiamq; nostra petunt, & in bello quod aduersus Phi-
» lippum gerunt, se à nobis adiuuari æquum censent. Philippus societatis secum
» admonet, & iurisiurandi: & modo postulat, vt secum stemus, modo ne interfi-
» mus armis, contentum ait se esse. Nulline venit in mentem, cur qui nondum
» socij sunt, plus petunt, quam socius? Non fit hoc neq; modestia Philippi, neque
» impudentia Romanorum. Achæi portus & dant fiduciam postulantibus, &
» demunt. Philippi præter legatum videmus nihil. Romana classis ad Cenchre-
» as stat, vrbium Eubœæ spolia præ se ferens: consulem, legionesque eius exiguo
» maris spacio disiunctas Phocidem ac Locridem peruagantes videmus. Mira-
» mini cur diffidenter Cleomedon legatus Philippi, vt pro rege arma capere-
» mus aduersus Romanos, modo egerit? qui si ex eodem fœdere ac iureiurando,
» cuius nobis religionem injiciebat, rogemus eum, vt nos Philippus & ab Nabi-
» de ac Lacedæmoniis, & ab Romanis defendat: non modo præsidium quo nos
» tueatur, sed ne quid respondeat quidem nobis, sit inuenturus: non hercle magis
» quam ipse Philippus priore anno, qui pollicendo se aduersus Nabidem bellum C
» gesturum, cum tentasset nostram iuuentutem hinc in Eubœam extrahere: po-
» steaquam nos neque decernere id sibi præsidium neque velle illigari Romano
» bello vidit, oblitus societatis eius, quam nunc iactat, vastandos depopulan-
» dosque Nabidi ac Lacedæmonijs reliquit. Ac mihi quidem minime conueni-
» ens inter se oratio Cleomedontis visa est. Eleuabat Romanum bellum, euen-
» tumque eius eundem fore, qui prioris belli, quod cum Philippo gesserint, dice-
» bat. Cur igitur nostrum ille auxilium absens petit potius, quam præsens nos ve-
» teres socios simul ab Nabide ac Romanis tueatur? nos dico? quid ita passus
» est Eretriam Carystumque capi? quid ita tot Thessaliæ vrbes? quid ita Locri-
» dem, Phocidemq; ? quid ita nunc Elatiam oppugnari patitur? cur excessit fau-
» cibus Epiri, clausitrisq; illis inexpugnabilibus super Aoum amnẽ, aut vi, aut me-
» tu, aut voluntate? relictoque quem insidebat saltu, penitus in regnum abiit? Si
» sua voluntate tot socios reliquit hostibus diripiendos, quid recusare potest,
» quin & socij sibi consulant? si metu, nobis quoque ignoscat timentibus. si
» victus armis cessit, Achæi nos arma Romana sustinebimus Cleomedon, quæ
» vos Macedones non sustinuistis? An tibi potius credamus, Romanos non ma-
» ioribus copiis, nec viribus nunc bellum gerere, quam antea gesserint: potius

quam

A quam res ipsas intueamur? Aetolos tum classe adiuuerunt, nec duce consu- "
lari, nec exercitu bellum gesserunt. sociorum Philippi maritimæ vrbes in ter- "
rore ac tumultu erant. mediterranea adeo tuta ab Romanis armis fuerunt, vt "
Philippus Aetolos nequicquam opem Romanorum implorantes depopulare- "
tur. nunc autem defuncti bello Punico Romani, quod per sexdecim annos ve- "
lut intra viscera Italiæ tolerauerunt: non præsidium Aetolis bellantib. mise- "
runt, sed ipsi duces belli arma terra mariq; simul Macedoniæ intulerũt. tertius "
iam cõsul summa vi gerit bellum. Sulpitius in ipsa Macedonia cõgressus, fudit "
fugauitq; regem, partem opulentissimã regni eius depopulatus. nunc Quintius "
tenentem claustra Epiri, natura loci, munimentis, exercituq; fretum, castris ex- "
uit: fugientem in Thessaliam persecutus, præsidia regia, sociasq; eius vrbes pro- "
pe in conspectu regis ipsius expugnauit. Ne sint vera quæ Athenienses modo "
legati de crudelitate, auaritia, & libidine regis dixerunt: nihil ad nos perti- "
neant quæ in terra Attica scelera in superos inferosq; deos sint admissa: multo "
minus, quam quæ Elæuntij, Abydenique, qui procul à nobis absunt, passi sunt: "
nostrorum ipsi vulnerum, si vultis, obliuiscamur: cædes, direptionesque bono- "
rum Messenæ in media Peloponneso factas, & hospitem Cypariſſiç Garitenem "
contra ius omne ac fas inter epulas prope ipsas occisum, & Aratum patrem fi- "
B liumq; Sicyonios, cum senem infelicem parentem etiam appellare solitus es- "
set, interfectos: filij etiam vxorem libidinis causa in Macedoniam asportaram: "
cætera stupra virginum matronarumq; obliuioni dentur. ne sint cum Philippo "
res, cuius crudelitatis metu obmutuistis omnes (nam quę alia tacendi aduoca- "
tis in cõciliũ causa est) cum Antigono mitissimo ac iustissimo rege & de nobis "
omnibus optime merito existimemus disceptationem esse: num id postularet "
facere nos, quod tum fieri non posset? Peninsula est Peloponnesus, angustis "
Isthmi faucibus continenti adhærens, nulli apertior atque opportunior quam "
nauali bello. si centum rectæ naues, & quinquaginta leniores apertæ, & tri- "
ginta Issaici lembi maritimam oram vastare, & expositas prope in ipsis litori- "
bus vrbes cœperint oppugnare, in mediterraneas scilicet nos vrbes recipie- "
mus? tanquam non intestino, & hærente in ipsis visceribus vramur bello? cum "
terra Nabis & Lacedæmonij, mari Romana classis vrgebunt: vnde regiam so- "
cietatem, & præsidium Macedonum implorem? an ipsi nostris armis ab hoste "
Romano tutabimur vrbes quæ oppugnabuntur? egregie enim Dymas priore "
bello sumus tutati. Satis exemplorum nobis alienæ clades præbent, ne quæra- "
mus quemadmodũ cęteris exemplo simus. nolite, quia vltra Romani petunt a- "
micitiam, id quod optandum vobis ac summa ope petẽdum erat, fastidire. me- "
C tu enim videlicet compulsi in aliena terra, quia sub vmbra auxilij vestri latêre "
volunt, in societatem vestram confugiunt, vt portubus vestris recipiantur, vt "
commeatibus vtantur. Mare in potestate habent: terras quascunq; adeunt, ex- "
templò ditionis suæ faciunt. quod rogant, cogere possunt, quia peperciſſe vo- "
lunt, committere vos cur pereatis, non patiuntur. Nam quod Cleomedõ modò "
tanquã mediam & tutissimam vobis viam consilij, vt quiescerętis, abstineretisq; "
armis ostendebat: ea non media, sed nulla via est. Etenim præterquam quòd "
aut accipienda, aut aspernanda vobis Romana societas est: quid aliud quàm "
nusquam gratia stabili, velut qui euentum expectauerimus, vt fortunę applica- "
remus nostra consilia: præda victoris erimus? Nolire, si quod omnibus votis "
petendum erat, vltro offertur, fastidire. non quemadmodum hodie vtrunq; vo- "
bis licet, sic semper liciturum est. nec sæpe, nec diu eadem occasio erit. Libera- "
re vos à Philippo iam diu magis votis quàm armis audetis. sine vestro labore "
& periculo, qui vos in libertatem vindicarent, cum magnis classibus exerciti- "
busq; mare traiecerunt. hos si socios aspernamini, vix sanæ mentis estis. sed aut "
socios, aut hostes habeatis oportet. Secundum orationẽ prætoris murmur or- "
tum aliorum cum assensu, aliorum inclementer assentientes increpantium: & "
iam non singuli tantum, sed populi vniuersi inter se altercabantur: tum inter

magistratus gentis (Demiurgos vocant, decem numero creantur) certamen ni- A
hilo segnius quàm inter multitudinem esse. quinque relaturos se de societate
Romana aiebant, suffragiumque daturos: quinque lege cautum testabantur,
ne quid quod aduersus Philippi societatem esset, aut referre magistratibus, aut
decernere concilio ius esset. Hic quoque dies iurgijs est consumptus. Superat vnus iusti concilij dies (tertio enim lex iubebat decretum fieri) in quem
adeo exarsere studia, vt vix parentes à liberis temperauerint. Rhisiasus Pelle-
neusis erat, filium Demiurgum nomine Memnonem habebat, patris eius quæ
decretum recitari, perrogariq; sententias prohibebat. is diu obtestatus filium,
vt consulere Achęos communi saluti pateretur: neu pertinacia sua gentem v-
niuersam perditum iret: posteaquā parum proficiebant preces, iuratus se eum
sua manu interempturum, nec pro filio, sed pro hoste habiturū: minis peruicit,
vt postero die coniungeret ijs se qui referebant. qui cum plures facti referrent,
omnibus fere populis haud dubiè approbantibus relationem, ac præ se feren-
tibus quid decreturi essent: Dymei, ac Megalopolitani, & quidam Argiuorum,
prius quam decretū fieret, consurrexerunt, ac reliquerunt concilium: neq; mi-
rante vllo, neq; improbante. Nam Megalopolitanos auorum memoria pulsos
ab Lacedæmonijs restituerat in patriam Antigonus. & Dymæis capris nuper,
direptisq; ab exercitu Romano, cum redimi eos vbicunq; seruirent, Philippus B
iussisset: non libertatem modo, sed etiam patriam reddiderat. iam Argiui præ-
terquā quòd Macedonum reges ab se oriundos credunt, priuatis etiam hospi-
tijs, familiarique amicitia pleriq; illigati Philippo erant. ob hæc concilio, quod
inclinauerat ad Romanam societatem ineundam, excesserunt. veniaq; ijs hu-
ius secessionis fuit, & magnis & recentibus obligatis beneficijs. Cæteri populi
Achæorum cum sententiæ perrogarentur, societatem cum Attalo ac Rhodijs
præsenti decreto confirmarunt. cum Romanis, quia iniussu populi non poterat
rata esse, in id tempus, quo Romam mitti legati possent, dilata est. in præsentia
tres legatos ad L. Quintium mitti placuit, & exercitum omnem Achæorum ad
Corinthum admoueri, captis Cenchreis, iam vrbem ipsam Quintio oppugnan-
te. Et ij quidem è regione portæ, quę fert Sicyonem, posuerunt castra. Romani
ad Cenchreas versam partem vrbis, Attalus traducto per Isthmum exercitu,
ab Lechæo alterius maris portu, oppugnabant primò segnius, sperantes sedi-
tionem intus fore inter oppidanos ac regiū prędium. Posteaquā vno animo
omnes, & Macedones tanquā communem patriam tuebātur, & Corinthij du-
cem præsidij Androsthenem haud secus quàm ciuem, & suffragio creatum suo
imperio iusto patiebantur: omnis inde spes pugnantibus in vi & armis & ope-
ribus erat: vndiq; aggeres haud facili aditu ad mœnia admouebantur. Aries ex C
ea parte quam Romani oppugnabant, aliquantum muri diruerat. in quem lo-
cum quia nudatus munimento erat, protegendum armis cum Macedones cō-
currissent, atrox prælium inter eos ac Romanos ortum est, ac primò multitudi-
ne facilè expellebantur Romani, assumptis deinde Achæorum Attaliq; auxi-
lijs, æquabant certamen: nec dubium erat, quin Macedonas Græcosq; facilè
loco pulsuri fuerint. Transfugarum Italicorum magna multitudo erat: pars ex
Annibalis exercitu metu pœnæ à Romanis Philippum secuti: pars nauales so-
cij relictis nuper classibus ad spem honoratioris militiæ transgressi. hos despe-
rata salus si Romani vicissent, ad rabiem magis quàm audaciam accendebat.
Promontorium est aduersus Sicyonem Iunonis, quam vocant Acræam, in al-
tum excurrens: traiectus inde Corinthum, septem millia fermè passuum. eò
Philocles regius & ipse præfectus, mille & quingentos milites per Bœotiā dux-
it. præstò fuere à Corintho lembi, qui præsidium id acceptum Lechæum traij-
cerent. Auctor erat Attalus incensis operibus omittendæ extemplò oppugna-
tionis, pertinacius Quintius in incœpto perstabat. is quoq;, vt pro omnib. por-
tis dispositā vidit præsidia regia, nec facilè erumpentium impetus sustineri
posse, in Attali sententiam concessit, ita irrito incepto dimissis Achęis, reditum

ad

A ad naues est. Attalus Piræum, Romani Corcyram petierunt. Dum hæc à nauali exercitu geruntur, Cos. in Phocide ad Elatiam castris positis, primò colloquijs rem per principes Elatiensium tentauit: posteaquam nihil esse in manu sua, & plures validioresque esse regios quàm oppidanos respondebatur: tum simul ab omni parte operib. armisq; vrbem est aggressus. Ariete admoto, quantum inter turres muri erat porutum, cum ingenti fragore ac strepitu nudasset vrbem: simul & cohors Romana per apertum recenti strage iter inuasit: & ex omnibus oppidi partibus, relictis suis quisque stationibus, in eum qui premebatur impetu hostium, locum concurrerunt. Eodem tempore Romani & ruinas muri superuadebant: & scalas ad stantia mœnia inferebant. & dum in vnã partem oculos animosque hostium certamen auerterat: pluribus locis scalis capitur murus, armatique in vrbem transcenderunt. Quo tumultu audito territi hostes, relicto quem conferti tuebantur loco, in arcẽ omnes metu, inermi quoque sequente turba, confugerunt. ita vrbe potitur Cos. qua direpta, missis in arcem, qui vitam regiis, si abire vellent inermes, libertatem Elatientibus pollicerentur, fidéque in hæc data, post paucos dies arcem recipit. Cæterùm aduentu in Achaiam Philoclis regij præfecti non Corinthus tantum liberata obsidione, sed Argiuorum quoq; ciuitas per quosdam principes Philocli prodita est, ten-

B tatis prius animis plebis. Mos erat, comitiorum die primo, velut ominis causa, prætores pronunciare Iouem Apollinemq; & Herculem. additum legi erat, vt ijs Philippus rex adiiceretur. cuius nomen, post pactam cum Romanis societatem quia præco non adiecit, fremitus primo multitudinis ortus, deinde clamor subiicientium Philippi nomen, iubentiumque legitimum honorem vsurpare, donec cum ingenti assensu nomen recitatum est. Huius fiducia fauoris Philocles accersitus nocte, occupat collem imminentẽ vrbi (Larisiani eam arcem vocant) positoque ibi præsidio, cùm lucis principio signis infestis ad subiectum arci forum vaderet, instructa acies ex aduerso occurrit. præsidium erat Achæorum nuper impositum, quingenti ferè iuuenes delecti omnium ciuitatũ. AEnesidemus Dymæus præerat. Adhortator à præfecto regio missus, qui excedere vrbe iuberet (neq; enim pares eos oppidanis solis, qui idem quod Macedones sentirent. nedum adiunctis Macedonib. esse: quos ne Romani quidem ad Corinthum sustinuissent) primo nihil nec ducem, nec ipsos mouit. Post paulo vt Argiuos quoq; armatos ex parte altera venientes magno agmine viderunt: certam perniciem cernentes, omnem tamen casum, si pertinacior dux fuisset, videbantur subituri. AEnesidemus, ne flos Achæorum iuuentutis simul cum vrbe amitteretur: pactus cum Philocle vt abire illis liceret, ipse quo loco

C steterat, armatus cum paucis clientib. non excessit. missus à Philocle qui quæreret, quid sibi vellet? nihil fatus, tantummodo cum proiecto præ se clypeo staret: in præsidio creditæ vrbis moriturum se armatum respondit. tum iussu præfecti à Thracibus coniecta tela, interfectique omnes. Et post pactam inter Achæos & Romanos societatem duæ nobilissimę ciuitates, Argi & Corinthus in potestate regis erant. Hæc ab Romanis ea æstate in Græcia terra marique gesta. In Gallia nihil sane memorabile ab Sex. AElio Cos. gestum. cum duos exercitus in prouincia habuisset: vnum retentum, quem dimitti oportebat: cui L. Cornelius Procos. præfuerat (ipse ei C. AElium prætorẽ præfecit) alterum quem in prouinciã adduxit: totum prope annum Cremonensibus Placentinisq; cogendis redire in colonias, vnde belli casib. dissipati erant, consumpsit. Quemadmodum Gallia præter spem quieta eo anno fuit: ita circa vrbẽ seruilis prope tumultus excitatus est. Obsides Carthaginiensiũ Setię custodiebantur: cum ijs vt principum liberis, magna vis seruorum erat. augebant eorum numerum, vt ab recenti Africo bello, & ab ipsis Setinis captiua aliquot nationis eius ex præda empta mancipia. Cum coniurationem fecissent, missis ex eo numero, qui in Setino agro, deinde circa Norbam & Circeios seruitia solicitarent: Satis iam omnibus præparatis, ludis, qui Setiæ propediem futuri erant, spectaculo

inten-

V.C. intentum populum aggredi ſtatuerant: Setia per cædem & repentinum tumultum capta, Norbam & Circeios occupare. Huius rei tam fœdæ indicium Romam ad L. Cornelium Lentulum prætorem vrb. delatum eſt. Serui duo ante lucem ad eum venerunt, atque ordine omnia quæ acta futuraque erant expoſuerunt, quibus domi cuſtodiri iuſſis, prætor ſenatui vocato, edoctoque, quæ indices afferrent, proficiſci ad eam coniurationem quærendam atq; opprimẽdam iuſſus. cum quinq; legatis profectus, obuios in agris ſacramento rogatos arma capere, & ſequi cogebat. Hoc tumultuario delectu duobus millibus ferme hominum armatis, Setiam, omnibus quo pergeret ignaris, venit. ibi raptim principibus coniurationis comprehẽſis, fuga ſeruorum ex oppido facta eſt. dimiſſi deinde per agros qui veſtigarent. Egregia duorum opera ſeruorum indicum, & vnius liberi fuit. ei centum millia grauis æris dari patres iuſſerunt: ſeruis, vicena quina millia æris, & libertatem. precium eorum ex ærario ſolutum eſt dominis. Haud ita multo poſt ex eiuſdem coniurationis reliquiis nunciatum eſt ſeruitia Prænesте occupatura. Eo L. Cornelius prætor profectus, de quingentis fere hominibus, qui in ea noxa erant, ſupplicium ſumpſit. In timore ciuitas fuit, obſides captiuoſque Pœnorum ea moliri. itaque & Romæ vigiliæ per vicos ſeruatæ: iuſſiq; circumire eas minores magiſtratus: & triumuiri carceris latomiarum intentiorem cuſtodiam habere iuſſi. & circa nomen Latinum à prætore literæ miſſæ, vt & obſides in priuato ſeruarentur, neque in publicum prodeundi facultas daretur: & captiui ne minus decem pondo compedibus vincti in nulla alia quam in carceris publici cuſtodia eſſent. Eodem anno legati ab rege Attalo coronã auream C C X L V I. pondo in Capitolio poſuerunt: gratiaſque ſenatui egerunt, quod Antiochus legatorum Romanorum auctoritate motus, finibus Attali exercitum deduxiſſet. Eadem æſtate equites ducenti, & elephanti decem, & tritici modium ducenta millia ab rege Maſaniſſa ad exercitum, qui in Græcia erat, peruenerunt. Item ex Sicilia Sardiniaque magnicommeatus, & veſtimenta exercitui miſſa. Siciliam M. Marcellus, Sardiniam M. Porcius Cato obtinebat, ſanctus & innocens, aſperior tamen in fœnore coercendo habitus. fugatique ex inſula fœneratores, & ſumptus, quos in cultum prætorum ſocij facere ſoliti erant, circumciſi, aut ſublati. Sex. AElius Coſ. ex Gallia comitiorum cauſa Romam cum rediſſet, creauit Coſſ. Cn. Cornelium
557. Cethegum, & Q. Minutium Rufum. Biduo poſt prætorum comitia habita. Sex prætores illo anno primùm creati, creſcentibus iam prouincijs, & latius pateſcente imperio. creati autem hi, L. Manlius Volſo, Cn. Sempronius Tuditanus, M. Sergius Silus, M. Heluius, M. Minutius Rufus, L. Acilius. Sempronius & Heluius ex ijs ædiles plebis erant. ædiles curules Q. Minutius Thermus, & T. Sempronius Longus. Ludi Romani eo anno quater inſtaurati. Cn. Cornelio, & Q. Minutio Coſſ. omnium primùm de prouincijs conſulum prætorumque actum. prius de prætoribus tranſacta res, quæ tranſigi ſorte poterat. vrbana Sergio, peregrina iuriſdictio Minutio obtigit. Sardiniam Acilius, Siciliam Manlius, Hiſpaniam Sempronius citeriorem, Heluius vlteriorem eſt ſortitus. Cõſulibus Italiam Macedoniamq; ſortiri parantibus, L. Oppius & Q. Fuluius Tribuni plebis impedimento erant, quòd longinqua prouincia Macedonia eſſet: neq; vlla alia res maius bello impedimentum ad eam diem fuiſſet: quam quod vixdum inchoatis rebus, in ipſo conatu gerendi belli prior Coſ. reuocaretur. Quartum iam annum eſſe ab decreto Macedonico bello, quærendo regem & exercitum eius, Sulpitium maiorem partem anni abſumpſiſſe. Villium congredientem cum hoſte re infecta reuocatum. Quintium rebus diuinis Romæ maiorem partem anni retentum, ita geſſiſſe tamen res, vt ſi aut matrius in prouinciam veniſſet, aut hyems magis ſera fuiſſet, potuerit debellare. nunc prope in hyberna profectum ita comparari dici bellum, vt niſi ſucceſſor impediat, perfecturus æſtate proxima videatur. His orationibus peruicerunt, vt conſules in ſenatus auctoritate fore dicerent ſe, ſi idem tribuni facerent. Permittentibus

A tentibus vtrisque liberam consultationem, patres consulibus ambobus Italiam prouinciam decreuerunt. T. Quintio prorogarunt imperium, donec successor ei venisset. Consulibus binæ legiones decretæ, & vt bellum cum Gallis cisalpinis, qui defecissent à populo Romano, gererent. Quintio in Macedoniam supplementum decretum peditum quinque millia & C C C. equites, & sociorum naualium tria millia. Præesse idem, qui præerat, classi L. Quintius Faminius iussus. Prætoribus in Hispanias octona millia peditum socium ac Latini nominis data: & quadringenti equites, vt dimitterent veterem ex Hispanijs militem. & terminare iussi, quà vlterior citeriorve prouincia seruaretur. Macedoniæ legatos P. Sulpitium, & P. Villum, qui Coss. in ea prouincia fuerant, adiecerunt. Prius quàm Coss. prætores q; in prouincias proficiscerentur, prodigia procurari placuit, quòd ædes Vulcani Summaniq; Romæ, quòd & Fregellis murus, & porta de cœlo tacta erant: & Frusinone inter noctẽ lux orta: & Asculo agnus biceps cum quinque pedibus natus: & Formijs duo lupi oppidum ingressi, obuios aliquot laniauerant: Romę non in vrbem solum, sed in Capitolium penetrauerat lupus. C. Acilius Trib. pleb. tulit, vt quinq; coloniæ in oram maritimam deducerentur: duæ ad ostia fluminum Vulturni Liternique: vna Puteolos, vna ad castrum Salerni. his Buxentum adiectum. tricenæ familiæ in singulas colonias iu-
B bebantur mitti. triumuiri deducendis ijs, qui per triennium magistratum haberent, creati, M. Seruilius Geminus, Q. Minutius Thermus, T. Sempronius Longus. Delectu rebusq; alijs diuinis humanisque, quæ per ipsos agendę erant, perfectis, Coss. ambo in Galliam profecti. Cornelius recta ad Insubres via, qui tum in armis erant, Cænomanis assumptis: Q. Minutius in læua Italiæ ad inferum mare flexit iter: Genuamque exercitu abducto, ab Liguribus orsus est bellum. Oppida Clastidium & Litubium, vtraque Ligurum, & duæ gentis eiusdem ciuitates, Celelates, Cerdiciatesq; sese dediderunt. Et iam omnia cis Padum, præter Gallorum Boios, Iluates Ligurum, sub ditione erant. quindecim oppida, hominum viginti millia esse dicebantur, quæ se dediderant. inde in agrum Boiorum legiones duxit. Boiorum exercitus haud ita multo ante traiecerat Padum, iunxeratque se Insubribus & Cænomanis: quòd ita acceperant, coniunctis legionibus Coss. rem gesturos, vt & ipsi collatas in vnum vires firmarent. Posteaquam fama accidit, alterum Cos. Boiorum vrere agros: seditio extemplo orta est. postulari Boij, vt laborantibus opem vniuersi ferrent. Insubres negare se sua deserturos. ita diuisæ copiæ: Boijsque in agrum suum tutandum profectis, Insubres cum Cenomanis super amnis Mincij ripas consederunt. Infra eum locum quinque millia passuum & Cos. Cornelius eidem flumini castra applicuit.
C inde mittendi in vicos Cænomanorum, Brixiamque, quæ caput gentis erat, vt satis comperit, non ex authoritate seniorum iuuentutem in armis esse, nec publico consilio Insubrium defectioni Cænomanos se adiunxisse. excitis ad se principibus, id agere ac moliri cœpit vt desciscerent ab Insubribus Cænomani, & signis sublatis aut domos redirent, aut ad Romanos transirent. & id quidem impetrari nequijt. in id data fides Cos. est, vt in acie aut quiescerent, aut si qua etiam occasio fuisset, adiuuarent Romanos. Hæc ita conuenisse Insubres ignorabant: suberat tamen quædam suspicio animis, labare fidem sociorum. Itaque cum in aciem eduxissent, neutrum ijs cornu committere ausi, ne si dolo cessissent, rem totam inclinarent: post signa in subsidijs eos locauerunt. Cos. principio pugnæ vouit ædem Sospitæ Iunoni, si eo die hostes fusi fugatiq; essent: à militibus clamor sublatus, compotem voti Cos. se facturos, & impetus in hostes est factus. non tulerunt Insubres primum concursum. Quidam, & à Cænomanis terga repente in ipso certamine aggressis tumultum ancipitem iniectum auctores sunt: cæsaque in medio V. & X X X. millia hostium, quinque millia & D C C. viuos captos: in ijs Amilcarem Pœnorum imperatorem, qui belli causa fuisset: signa militaria C X X X. & carpenta supra C C. Oppida quæ defectionem secuta erant, dediderunt se Romanis. Minutius Cos. primò

effusis

effusis populationibus peragrauerat fines Boiorum, deinde vt relictis Insubri- A
bus ad sua tuenda receperant sese, castris se tenuit, acie dimicandum cum ho-
ste ratus. Nec Boij detrectassent pugnã, ni fama victos Insubres allata animos
fregisset. itaq; relicto duce castrisque dissipati per vicos, sua vt quisque defen-
derent, rationem gerendi belli hosti mutarunt. omissa enim spe per vnam di-
micationem rei decernendæ. rursus populari agros, & vrere tecta, vicosq; ex-
pugnare cœpit. Per eosdem dies Clastidium incensum. inde in Ligusticos Illua-
tes, qui soli non parebant, legiones ductę. Ea quoq; gens, vt Insubres acie vic-
tos, Boios, ita vt tentare spem certaminis non auderent, territos audiuit, in de-
ditionem venit. Literæ consulum à Gallia de gestis prosperè sub idem tempus
Romam allatæ. M. Sergius Pr. vrbanus in senatu eas, deinde ex auctoritate pa-
trum ad populum recitauit. supplicatio in quatriduum decreta. Hyems iam eo
tempore erat. Cum T. Quintius capta Elatia in Phocide ac Locride hyberna
disposita haberet, Opunte seditio orta est. Factio vna AEtolos, qui propiores e-
rant: altera Romanos accersebat. AEtoli priores venerunt, sed opulentior fac-
tio exclusis AEtolis, missoq; ad imperatorem Romanum nuncio, vsque ad ad-
uentum eius tenuit vrbem. Arcem regium tenebat præsidium: neq; vt discede-
rent inde, aut Opuntiorum minis, aut auctoritate imperantis consulis Romani
perpelli potuerunt. Mora cur non extemplo oppugnarentur, ea fuit, quod ca- B
duceator ab rege venerat, locum ac tempus petens colloquio. Id grauate cõ-
cessum regi est: non quin cuperet Quintius per se partim armis, partim con-
ditionibus confectum videri bellum. Nec dum enim sciebat, vtrum successor
sibi alter ex nouis consulibus mitteretur: an, quod summa vi vt tenderent, ami-
cis & propinquis mandauerat, imperium prorogaretur. aptum autem fore col-
loquium credebat, vt sibi liberum esset, vel ad bellum manenti, vel ad pacem
decedenti rem inclinare. In sinu Maliaco prope Nicæam littus elegere. eo rex
ab Demetriade cum quinque lembis, & vna naue rostrata venit. Erant cum eo
principes Macedonum, & Achæorum exul vir insignis Cycliadas. Cum impe-
ratore Romano rex Animander erat, & Dionysodorus Attali legatus, & Age-
simbrotus præfectus Rhodiæ classis, & Phaneas princeps AEtolorum, & Achæi
duo, Aristhenus & Xenophon. Inter hos Romanus ad extremum littus progres-
sus, cum rex in proram nauis in anchoris stantis processisset. Commodius, in-
quit, si in terram egrediaris, ex propinquo dicamus inuicẽ, audiamusque. Cum
rex facturum se id negaret: Quem tandem, inquit Quintius, times? Ad hoc ille
superbo & regio animo: Neminem equidẽ timeo præter deos immortales, non
omnium autem credo fidei, quos circa te video, atq; omnium minime AEtolis.
Istud quidem, ait Romanus, par omnibus periculum est, qui cum hoste ad
colloquium congrediuntur, vt nulla fides sit. Non tamen inquit rex, T. Quin- C
ti, par perfidiæ præmium est, si fraude agatur, Philippus & Phaneas. neque
enim æque difficulter AEtoli prætorem alium, ac Macedones regem in meum
locum substituant. Secundum hæc silentium fuit. Cum Romanus eum æ-
quum censeret priorem dicere, qui petisset colloquium: rex, eius esse prio-
rem orationem, qui daret pacis leges, non qui acciperet: tum Romanus, sim-
plicem suam orationem esse. ea enim se dicturum, quæ ni fiant, nulla sit pa-
cis conditio. Deducenda ex omnibus Græciæ ciuitatibus regi præsidia esse.
captiuos & transfugas socijs populi Romani reddendos. restituenda Romanis
ea Illyrici loca, quæ post pacem in Epiro factam occupasset. Ptolomæo regi
AEgypti reddendas vrbes, quas post Philopatoris Ptolemæi mortem occupas-
set. Suas populiq; Romani conditiones has esse: cæterùm & sociorum audiri
postulata æquũ esse. Attali regis legatus naues captiuosque, quæ ad Chium na-
uali prælio capta essent, & Nicephorium, Veneriscque templum, quæ spoliasset
euastassetque pro incorruptis restitui: Rodij Peræam (regio est continentis ad-
uersus insulam, vetustę eorum ditionis) repetebant, postulabantq; præsidia de-
duci ab Iasso, & Bargyllis, & Euromensium vrbe, & in Hellesponto Sesto atq;
Abydo-

A Abydo: & Panopolin Byzantiis in antiqui formulam iuris reſtitui: & liberari omnia Aſiæ emporia portusque. Achæi Corinthum & Argos repetebant. Prętor AEtolorum Phaneas cum eadem ferè quæ Romani, vt Græcia decederetur poſtulaſſet: redderenturque AEtolis vrbes, quę quondam iuris aut ditionis eorũ fuiſſent: excepit oratione eius princeps AEtolorũ Alexander, vir (vt inter AEtolos) facundus. Iamdudum ſe reticere ait, non quò quicquam agi putet eo colloquio, ſed ne quem ſociorum dicentẽ interpellet. Neq; de pace cum fide Philippum agere, neque bella vera virtute vnquam geſſiſſe. in colloquijs inſidiari & captare: in bello non congredi æquo campo, neq; collatis ſignis dimicare ſed refugientem incendere ac diripere vrbes, & vincentium præmia victum corrumpere. At non ſic antiquos Macedonum reges, ſed acie bellare ſolitos: vrbibus parcere, quantum poſſent, quo opulentius imperium haberent. Nam de quorũ poſſeſſione dimicetur, tollentem nihil ſibi præter bellum relinquere, quod conſilium eſſe? Plures priore anno ſociorum vrbes in Theſſalia euaſtaſſe Philippum, quam omnes qui vnquã hoſtes Theſſaliæ fuerint. ipſis quoque AEtolis eum plura ſocium quam hoſtẽ ademiſſe. Lyſimachiam pulſo prætore & præſidio AEtolorum occupaſſe eum. Chium item ſuæ ditionis vrbem ſunditus euertiſſe, ac deleſſe. eadem fraude habere eum Thebas Phthias, Echi-
B num Lariſſam & Pharſalum. Motus oratione Alexandri Philippus, nauem, vt exaudiretur, propius terram applicuit. Orſum eum dicere in AEtolos maxime violenter Phaneas interfatus, non in verbis rem verti ait, aut bello vincendum, aut melioribus parendum eſſe. Apparet id quidẽ, inquit Philippus. etiam cæco. iocatus in valetudinem oculorum Phaneę. & erat dicatior natura, quam regem decet: & ne inter ſeria quidem riſu ſatis tẽperans. Indignari inde cœpit, AEtolos tanquam Romanos, decedi Græcia iubere: qui, quibus finibus Græcia ſit, dicere non poſſint. ipſius enim AEtoliæ Agræos Apodeotaſq; & Amphilochos, quæ permagna eorum pars ſit, Græciam non eſſe. An quod à ſocijs eorum non abſtinuerim, iuſtam querelam habent? cum ipſi pro lege hunc morem antiquitus ſeruent, vt aduerſus ſocios ipſi ſuos publica tantum auctoritate dempta iuuentutem ſuam militare ſinant: & contrariæ perſæpe acies in vtraque parte AEtolica auxilia habeant? Neq; ego Chium expugnaui: ſed Pruſiam ſocium & amicum oppugnantem adiuui: & Lyſimachiam ab Thracibus vindicaui: ſed quia me neceſſitas ad hoc bellum à cuſtodia eius auertit, Thraces habent. Et AEtolis hæc. Attalo autem Rhodijſque nihil iure debeo, non enim à me, ſed ab illis principium belli ortum eſt. Romanorũ autem honoris cauſa Peræam Rho-
C dijs, & naues Attalo cum captiuis, qui comparebunt, reſtituam. Nam quod ad Nicephorium Veneriſque templi reſtitutionem attinet: quid ea reſtitui poſtulantibus reſpondeam? niſi quo vno modo luci ſyluæque cæſæ reſtitui poſſunt, curam impenſamq; ſationis me præſtaturum: quoniam hæc inter ſe reges poſtulare & reſpondere placet. Extrema eius oratio aduerſus Achæos fuit: in qua orſus ab Antigoni primum, ſuis deinde erga eam gentem meritis recitari decreta eorum iuſſit, omnes diuinos humanoſque honores complexa. atq; ad ea adiecit recens de exercitu, quod ab ſe deſciuiſſet. inuectuſq; grauiter in perfidiam eorum. Argos tamen ſe redditurum eis dixit. de Corintho cum imperatore Romano deliberaturum eſſe, quæſiturumque ſimul ab eo, vtrum ijsne vrbibus decedere ſe æquum cenſeat, quas à ſeipſo captas iure belli habeat: an ijs etiam, quas à maioribus ſuis accepiſſet? Parantibus Achæis AEtoliſq; ad ea reſpondere, cum prope occaſum ſol eſſet, dilato in poſterũ diem colloquio, Philippus in ſtationem ex qua profectus erat, Romani ſocijq; in caſtra redierunt. Quintius poſtero die ad Nicæam (is enim locus placuerat) ad conſtitutum tẽpus venit. Philippi nullus vſquã nec nuncius ab eo per aliquot horas veniebat, & iam deſperantibus venturum repente apparuerunt naues. atq; ipſe quidem, cum tam grauia & indigna imperarentur, inopem conſilij diem ſe conſumpſiſſe deliberando aiebat. Vulgo credebatur de induſtria rem in ſerum tractam,

ne

ne tempus dati posset Achæis AEtolisque ad respondendum. & eam opinio- A
nem ipse affirmauit, petendo vt summotis aliis, ne tempus altercando tereretur, & aliquis finis rei imponi posset, cum ipso imperatore Romano liceret sibi colloqui. Id primo non acceptum, ne excludi colloquio viderentur socii: deinde cum haud abstisteret petere, ex omniũ consilio Romanus imperator cum Appio Claudio Tr.mil. cæteris summotis, ad extremum littus processit. Rex cum duobus, quos pridie adhibuerat, in terram est egressus. Ibi cum aliquandiu secreto locuti essent, quæ acta ad suos Philippus retulerit, minus compertum est. Quintius hæc retulit ad socios. Romanis eum cedere tota Illyrici ora, perfugas remittere, ac si qui essent captiui. Attalo naues, & cum ijs captos nauales socios, Rhodijs regionem quam Perçam vocant reddere: Iasso & Bargyllis non cessurum. AEtolis Pharsalum, Larissamq; reddere, Thebas non reddere. Achęis non Argis modo, sed etiam Corintho cessurum. Nulli omnium placere partium, quibus cessurus aut non cessurus esset, destinatio. plus enim amitti in ijs, quam acquiri: nec vnquam, nisi tota deduxisset Græcia præsidia, causas certaminum deponere. Cum hęc toto ex concilio certatim omnes vociferarentur, ad Philippum quoque procul stantem vox est perlata. Itaq; à Quintio petit, vt rem totam in posterum diem differret. profecto aut persuasurum se, aut persuaderi sibi passurum. Littus ad Thronium colloquio destinatur. eo ma- B
turè conuentum est. Ibi Philippus primo & Quintium, & omnes qui aderant, rogare, ne spem pacis turbare vellent: postremo petere tempus, quo legatos Romam ad senatum mittere posset. aut his conditionibus se pacem impetraturum, aut quascunque senatus dedisset leges pacis accepturum. Id cęteris haudquaquam placebat. nec enim aliud quam moram & dilationem ad colligendas vires quæri. Quintius verum id futurum fuisse, dicere, si æstas & tempus rerum gerendarum esset. nunc hyeme instante nihil amitti, dato spatio ad legatos mittendos. Nam neque sine auctoritate senatus quicquam eorum ratum fore, quæ cum rege ipsi pepigissent: & explorari, dum bello necessariam quietem ipsa hyems daret, senatus auctoritatem posse. In hanc sententiam & cæteri sociorum principes concesserunt, induciisque datis in duos menses, & ipsos mittere singulos legatos ad edocendum senatum, ne fraude regis caperetur, placuit. additum inducíarum pacto, vt regia præsidia Phocide ac Locride extemplo deducerentur. Et ipse Quintius cum sociorum legatis Aminandrum Athamanum regem, vtque speciem legationis adijceret, Q. Fabium (vxoris Quintij sororis filius erat) & Q. Fuluium, & Appium Claudium misit. Vt ventum Romam est, prius sociorum legati quam regis auditi sunt. cætera eorum oratio conuitiis regis consumpta est. Mouerunt eo maxime senatum, demon- C
strando maris terrarumq; regionis eius situm: vt omnibus appareret, si Demetriadem in Thessalia, Chalcidem in Eubœa, Corinthum in Achaia rex teneret, non posse liberam Græciam esse, & ipsum Philippum non contumeliosius quam verius compedes eas Græciæ appellare. Legati deinde regis intromissi, quibus longiorem exorsis orationem, breuis interrogatio, cessurusne iis tribus vrbibus esset, sermonem incidit, cum mandatum sibi de his nominatim negarent quicquam. Sic infecta pace regij dimissi. Quintio liberum arbitrium pacis ac belli permissum. Quod vt satis apparuit, non tædere belli senatum, & ipse victoriç quam pacis auidior, neque colloquium postea Philippo dedit, neque legationem aliam, quam quæ omni Grecia decedi nunciaret, admissurum dixit. Philippus cum acie decernendum videret, & vndique ad se contrahendas vires, maxime de Achaiæ vrbibus, regionis ab se diuersę, & magis tamen de Argis quam de Corintho solicitus, optimum ratus Nabidi eam Lacedæmoniorum tyranno velut fiduciariam dare, vt victori sibi restitueret: si quid aduersi accidisset, ipse haberet: Philocli, qui Corintho Argisque præerat, scribit, vt tyrannum ipse cõueniret. Philocles præterquã quod iam veniebat cum munere, adiecit ad pignus futuræ regi cum tyranno amicitiç, filias suas regẽ Nabidis

filijs

A filijs matrimonio coniungere velle. Tyrannus primo negare aliter vrbem eam se accepturum, nisi Argiuorum ipsorum decreto accersitus ad auxilium vrbis esset: deinde, vt frequenti concione non aspernatos modo, sed abominatos etiam nomen tyranni audiuit, causam se spoliandi eos nactum ratus tradere vbi vellet, vrbem, Philoclem iussit. Nocte ignaris omnibus acceptus in vrbem est tyrannus. prima luce occupat superiora omnia loca, portæque clausæ, paucis principum tumultum inter primum elapsis. eorum absentium direptæ fortunæ. præsentibus aurum atque argentum ablatum, pecuniæ imperatæ ingentes, qui non cunctanter contulere, sine contumelia & laceratione corporum sunt dimissi. quos occulere aut retrahere aliquid suspicio fuit, in seruilem modum lacerati atque extorti. Concione inde aduocata, rogationem promulgauit, vnam de tabulis nouis, alteram de agro viritim diuidendo, duas faces nouantibus res ad plebem in optimates accendendam. Posteaquam in potestate Nabidis Argiuorum ciuitas erat, nihil eius memor tyrannus, à quo eam ciuitatem, & quam in conditionem accepisset, legatos Elatiam ad Quintium & Attalum AEginæ hybernantem mittit, qui nunciarent, Argos in potestate sua esse. eo si veniret Quintius ad colloquium, non diffidere sibi omnia cum eo cõuentura. Quintius, vt eo quoq; præsidio Philippum nudaret, cum annuisset se venturum, mittit ad
B Attalum, vt ab Aegina Sicyonem sibi occurreret. ipse ab Anticyra decem quinqueremibus, quas ijs forte ipsis diebus L. Quintius frater eius adduxerat ex hybernis Corcyræ, Sicyonem transmisit. Iam ibi Attalus erat. qui quum tyrãno ad Romanum imperatorem, non Romano ad tyrannum eundum diceret: in sententiam suam Quintium traduxit, ne in vrbem ipsam Argos iret. Haud procul vrbe Mycenica vocatur. in eo loco vt congrederentur, conuenit. Quintius cum fratre & Trib. mil. paucis. Attalus cum regio comitatu, Nicostratus Achæorum Pr. cum auxiliaribus paucis venit. tyrannum ibi cum omnibus copijs opperientem inuenerunt. progressus armatus cum satellitibus armatis est in medium fere interiacentis campi. inermis Quintius cum fratre & duobus Trib. militum, inermes item regi Pr. Achæorum, & vnus ex purpuratis latus cingebant. Initium sermonis ab excusatione tyranni ortum, quod armatus ipse armatisque septus, cum inermes Romanum imperatorem regemque cerneret, in colloquium venisset. neq; enim se illos timere dixit, sed exules Argiuorum. Inde vbi de conditionibus amicitiæ cœptũ agi est, Romanus duas postulare res: vnam, vt bellum cum Achæis finiret: alteram, vt aduersus Philippum mitteret secum auxilia. Auxilia se missurum dixit. pro pace cum Achæis induciæ impetratæ, donec bellum cum Philippo finiretur. De Argis quoque disceptato ab Attalo rege est nata, cum fraude Philoclis proditam vrbem, vi ab eo teneri argueret: ille, ab ipsis Argiuis, vt se defenderet, accitũ. Concionem Argiuorum rex postulabat, vt id sciri posset. nec tyrãnus abnuere: sed deductis ex vrbe præsidijs liberam concionem, non immistis Lacedæmonijs, declaraturam quid Argiui vellẽt, præberi debere dicebat rex. Tyrannus negauit deducturum. Hæc disceptatio sine exitu fuit. de colloquio discessum: sexcentis Cretẽsibus ab tyranno datis Romano, inducijsq; inter Nicostratum Pr. Achæorum & Lacedæmoniorum tyrannum in quatuor menses factis. Inde Quintius Corinthum est profectus, & ad portam cum Cretensium cohorte accessit, vt Philocli præfecto vrbis appareret tyrannum à Philippo desciisse. Philocles & ipse ad imperatorem Romanum in colloquium venit, hortantiq; vt extemplo transiret, vrbemque traderet: ita respondit, vt distulisse rem magis quam negasse videretur. A. Corintho Quintius Anticyram traiecit: inde fratrem ad tentandam Acarnanum gentem misit. Attalus ab Argis Sicyonem est profectus. Ibi & ciuitas nouis honoribus veteres regis honores auxit, & rex ad id, quod sacrum Apollinis agrum grandi quondã pecunia redemerat eis, tum quoq; ne sine aliqua munificentia præteriret ciuitatem sociam atque amicam, decem talenta argenti dono dedit, & decem millia medimnum frumenti. atq; ita Cenchreas ad naues

redijt,

redijt. Et Nabis firmato prȩsidio Argis Lacedæmonem regressus, cum ipse viros spoliasset, ad fœminas spoliandas vxorem Argos remisit. Ea nunc singulas illustres, nunc simul plures genere inter se iunctas domum accersendo, blandiendoque ac minando, non aurum modò ijs, sed postremo vestem quoque mundumque omnem muliebrem ademit.

DECADIS QVARTÆ LIB. III.

EPITOME.

TItus Quintius Flamininus proconsul cum Philippo ad Cynoscephalas in Thessalia acie victo debellauit. L. Quintius Flamininus frater procos. Acarnanes, Leucade vrbe, quæ caput est Acarnaniæ, expugnata, in deditionem accepit. C. Sempronius Tuditanus prætor à Celtiberis cum exercitu cæsus est. Attalus à Thebis ob subitam valetudinem Pergamum translatus, decessit. Pax petenti Philippo, Græciæ libertas data est. L. Furius Purpureo & M. Claudius Marcellus Coss. Boios, & Insubres Gallos subegerunt. Marcellus triumphauit. Annibal frustra in Africa bellum molitus, & ob hoc Romanis per epistolas aduersæ factionis principum delatus, propter metum Romanorum, qui legatos ad Carthaginiensium senatum de eo miserant: profugus ad Antiochum regem Syriæ se contulit, bellum contra Romanos parantem.

* *

ijs partibus cohærens Acarnaniæ, quingentos ferme passus longę fauces erant, latæ haud amplius centum & viginti. in his angustijs Leucas posita est, colli applicata verso in orientem, & Acarnaniam ima vrbis plana sunt, iacentia ad mare, quo Leucadia ab Acarnania diuiditur. inde terra marique expugnabilis est. Nam & vada sunt stagno similiora quam mari, & campus terrenus omnis, operique facilis. itaq; multis simul locis aut subruti aut ariete decussi ruebant muri. Sed quam vrbs ipsa opportuna oppugnantib. erat, tam inexpugnabiles hostium animi, die ac nocte intenti reficere quassata muri, obstruere quę patefacta ruinis erant, prȩlia impigre inire, & armis magis muros, quam seipsos mœnibus tutari. diutiusque spe Romanorum obsidionem eam extraxissent, ni exules quidam Italici generis Leucade habitantes, ab arce milites accepissent. eos tamen ex superiore loco magno cum tumultu decurrentes acie in foro instructa iusto prælio aliquandiu Leucadij sustinuerunt. interim & scalis capta multis locis mœnia, & per stragem lapidum ac ruinas transcensum in vrbem. Iamque C ipse legatus magno agmine circumuenerat pugnantes. pars in medio cæsi, pars armis abiectis dediderunt sese victori. Et post dies paucos audito prælio quod ad Cynoscephalas pugnatum erat. omnes populi Acarnaniæ in deditionem legati venerunt. Ijsdem diebus, omnia simul inclinante fortuna, Rhodij quoq; ad vindicandum à Philippo continentem regionem (Perȩam vocant) possessam à maioribus suis, Pausistratum prętorẽ cum octingentis Achæis peditibus, mille & noningentis fere armatis ex vario genere auxiliorum collectis, miserunt. Galli, & Nisuetæ, & Pisuetæ, & Tamiani, & Arei ex Africa, & Laodiceni ex Asia erant. cum his copijs Pausistratus tendebat in Stratonicensi agro. locũ peropportunum, ignaris regijs qui tenuerant, occupauit. In tempore & ad idipsum exitum auxilium mille Achæi pedites cum centum equitibus superuenerunt. Theoxenus ijs præerat. Dinocrates regius præfectus recuperandi castelli causa primò castra ad ipsa tendebat. mouit inde ad alterum castellum. Item Stratonicensis agri: Astragon vocant. omnibusque ex præsidijs, quæ multifariam disiecta erant, deuocatis, & ab ipsa Stratonicea Thessalorũ auxiliaribus, Alabanda, vbi hostes erant, ducere pergit. Nec Rhodi pugnam detrectauerunt. atque castris in propinquum collatis, extemplo in aciem descensum

est.

A est. Dinocrates quingentos Macedonas dextro cornu, læuo Agrianos locat: in medium accipit contractos ex castellorum (Cares maxime erant) præsidijs, equites cornibus circundat. Cretensium auxiliares Thracumque Rhodia cohors dextro cornu, sinistro mercenarios milites, lectam peditum manum habuere: medios mista ex pluribus gentibus auxilia: equites, leuisq; armaturæ quod erat, cornibus circumiectum. Eo die steterunt tantum acies vtræque super ripam, qui tenui aqua interfluebat torrentis: pauciſque telis emissis, in castra receperunt sese. Postero die eodem ordine instructi maius aliquanto prælium quam pro numero edidere pugnantium. nec enim plus terna millia peditum fuere, & centeni ferme equites. cæterum non numero tantum, nec armorum genere, sed animis quoq; paribus, & æqua spe pugnarunt. Achæi primi torrente superato in Agrianos impetum fecere. deinde tota prope cursu transgressa amnem acies est. diu anceps pugna stetit. numero Achæi mille & ipsi quadringentos loco expulere. inclinat dein dextrum omne cornu. Macedones vsquedum ordine & velut stipata phalanx consistebat, moueri nequiuerunt. postquã læuo latere nudato circumiacere hastas in venientẽ ex transuerso hostem conati sunt, turbati extemplo tumultũ primo inter se fecerunt: terga deinde vertunt: postremo abiectis armis, in præcipitem fugam effusi, Bargyllas petentes
B fugerunt. Eodem & Dinocrates perfugit. Rhodij quantum diei superfuit secuti, receperũt sese in castra. Satis constat, si confestim victores Stratoniceam petissent recipi eam vrbẽ sine certamine potuisse. Prętermissa eius rei occasio est dum in castellis vicisque Perææ recipiendis tempus teritur. interim animi eorum qui Stratoniceam præsidio obtinebat, confirmati sunt. mox & Dinocrates cum ijs quæ prælio supererant copiis intrauit muros. neque quam inde obsessa oppugnataque vrbs est. recipi nisi aliquanto post per Antiochum non potuit. Hæc in Thessalia, hęc in Achaia, hęc in Asia per eosdem dies ferme gesta. Philippus cum audisset Dardanos transgressos fines regni, superiora Macedoniæ euastare, quamuis toto prope orbe terrarum vndiq; se suosq; profligante fortuna vrgebatur, tamen morte tristius ratus Macedoniæ etiam possessione pelli, delectu raptim per vrbes Macedonum habito, cum sex millibus peditum, & quingentis equitib. circa Stobos Pelagoniæ, improuiso hostes oppressit. Magna multitudo hominum in prælio, maior prædandi cupidine palata per agros eæsa est. quibus fuga expeditior fuit, ne tentato quidem casu pugnæ in fines suos redierunt. Ea vna expeditione non pro reliquo statu fortunæ facta, refectis suorum animis, Thessalonicam sese recepit. Non tam in tempore Punicum bellum terminatum erat, ne simul & cum Philippo foret bellandum, quam op-
C portune, iam Antiocho in Syria moliente bellum, Philippus est superatus. nam præterquam quod facilius cum singulis, quam si in vnum ambo simul contulissent vires, bellatum est: Hispania quoque sub idem tempus magno tumultu ad bellum consurrexit. Antiochus cum priore æstate omnibus quæ in Cœle Syria sunt ciuitatibus Ptolemæi in suam potestatem redactis, in hyberna Antiochiam concessisset: nihilo quietiores postea res habuit. omnibus enim regni viribus connixus, cum ingentes copias terrestres maritimasq; comparasset, principio veris præmissis terra cum exercitu filijs duobus Ardue ad Mithridate, iussisque Sardibus se opperiri, ipse cum classe centum tectarum nauium, ad hoc leuioribus nauigijs cercurisque ac lembis ducentis proficiscitur, simul per omnem oram Ciliciæq; & Cariæ tentaturus vrbes quę in ditione Ptolemęi essent; simul Philippum (necdum enim debellatum erat) exercitu nauibusque adiuturus. Multa egregia Rhodij pro fide erga P.R. proque vniuerso nomine Græcorum terra marique ausi sunt, nihil magnificentius, quam quod ea tempestate, non territi tanta mole imminentis belli, legatos ad regem miserunt: Nephelida (promontorium Ciliciæ est, inclytum fœdere antiquo Athenienſium) si eo non contineret copias suas, se obuiam ituros: non ab odio vllo, sed ne coniungi cum Philippo paterentur, & impedimento esse Romanis liberãtib. Græciã.

Coracesium eo tempore Antiochus operibus oppugnabat: Zephyrio, & Solis, A
& Aphrosiade, & Coryco,& superato Anemurio(promontorium id quoq; Ciliciæ est) Seliunte recepto,omnibus his alijsque eius oræ castellis aut metu aut voluntate sine certamine in deditionem acceptis, Coracesium præter spem clausis portis tenebat eum.ibi legati Rhodiorum auditi,& quanquam ea legatio erat, quæ accendere regium animum posset, temperauit iræ,& legatos se Rhodum missurum respondit, ijsque mandaturum, vt renouarent vetusta iura cum ea ciuitate, sua,maiorumque suorum: & vetarent eos aduentum pertimescere regis,nihil his aut socijs eorum noxę futurum,fraudive.Nam Romanorum amicitiam se non violaturum,argumento & suam recentem ad eos legationem esse,& senatus honorifica in se decreta responsaque. Tum forte legati redierunt ab Roma,comiter auditi dimissique, vt tempus postulabat,incerto adhuc aduersus Philippum euentu belli.Cum hæc legati regis in concione Rhodiorum agerent,nuncius venit,debellatum ad Cynoscephalas esse.Hoc nuncio accepto,Rhodijs,dempto metu à Philippo omni,erat consilium obuiam eundi classe Antiocho.illam alteram curam non omiserunt tuendæ libertatis ciuitatum sociarum Ptolemæi, quibus bellum ab Antiocho imminebat. Nam alias auxilijs iuuerunt, alias prouidendo ac præmonendo conatus hostis: causaq; libertatis fuerũt Caunijs,Myndijs,Halicarnassensibus, Samijsque. B
Non operæ est persequi,vt quæque acta in his locis sint,cum ad ea quæ proprie Romani belli sunt,vix sufficiam.Eodem tempore & Attalus rex æger Thebis Pergamum aduectus moritur, altero & septuagesimo anno, cũ quatuor & quadraginta annos regnasset.Huic viro præter diuitias nihil ad spem regni fortuna dederat.his simul prudenter,simul magnifice vtendo effecit, primum vt sibi,deinde vt alijs non indignus videretur regno.victis deinde prælio vno Gallis,quæ tum gens recenti aduentu terribilior Asiæ erat,regium asciuit nomen: cuius magnitudini semper animum æquauit.summa iustitia suos rexit, vnicam fidem socijs præstitit.Vxorem,ac liberos quatuor superstites habuit. mitis ac munificus amicus fuit.regnum adeò stabile ac firmum reliquit, vt ad tertiam stirpem possessio eius descenderit. Cum is status rerum in Asia Græciaque & Macedonia esset,vixdum terminato cum Philippo bello,pace certe nondum perpetrata,ingens in Hispania vlteriore coortum est bellum.M. Heluius eam prouinciam obtinebat.is literis senatum certiorem fecit Colcam & Luscinum regulos in armis esse: cum Colca decem & septẽ oppida,cum Luscino validas vrbes,Cardonem & Bardonem,& maritimam oram omnem,quæ nondum animos nudauerat,ad finitimorum motus consurrecturam.His literis à M. Sergio Pr.cuius iurisdictio inter ciues & peregrinos erat,recitatis, decreuerũt patres, C
vt comitijs prætorum perfectis, cui prætori prouincia Hispania obuenisset, is primo quoq; tempore de bello Hispaniæ ad senatum referret. Sub idem tempus Coss.Romam venerunt.quibus in æde Bellonæ senatum habentibus, postulantibusque triumphum ob res prospere bello gestas,C. Atinius Labeo,& C.Vrsanius Trr.pl.vt separatim de triumpho agerent,Coss.postularũt.communem se relationem de ea re fieri non passuros, ne par honos in dispari merito esset. Cumque Minutius vtrique prouinciam Italiam obtigisse diceret, communi animo consilioque se & collegam res gessisse, Cornelius adijceret: Boios aduersus se transgredientes Padum,vt Insubribus Cęnomanisque auxilio essent,depopulante vicos eorum atque agros collega,ad sua tuenda auersos esse: tribuni res tantas bello gessisse Cornelium fateri,vt non magis de triumpho eius,quam de honore dijs immortalibus habendo dubitari posset:non tamen nec illum,nec quenquem alium ciuẽ,tantum gratia atque opib. valuisse,vt cum sibimet triumphum impetrasset,collegæ eundem honorem impudẽter petenti daret.Q. Minutium in Ligurib,leuia prælia,vix digna dictu fecisse, in Gallia magnum numerũ militum amisisse,nominabant etiam tribunos militum T.Iuuentium,& Cneum Labeonis fratrem,qui aduersa pugna cum multis
alijs

A alijs viris fortibus ciuibus ac ſocijs cecidiſſent. oppidorum paucorum ac vico- V.C.
rum fallas,& in tempus ſimulatas,ſine vllo pignore deditiones factas eſſe. Hæ
inter conſules tribunoſque altercationes biduum tenuerunt,victique perſeue-
rantia tribunorum conſules ſeparatim retulerunt.Cn. Cornelio omnium con-
ſenſu decretus triumphus.& Placentini Cremonenſeſq; addiderunt fauorem
conſuli,gratias agentes,commemoranteſque,obſidione ſe eſſe ab eo liberatos
pleroſq; etiam, cum apud hoſtes eſſent,ſeruitute exceptos.Q.Minutius tenta-
ta tantum relatione,cum aduerſum omnem ſenatum videret,in monte Albano
ſe triumphaturum & iure imperij conſularis, & multorum clarorum virorum
exemplo dixit.Cn.Cornelius de Inſubribus Cænomaniſque in magiſtratu tri-
umphauit.multa ſigna militaria tulit, multa Gallica ſpolia captiuis carpentis
tranſuexit.multi nobiles Galli ante currum traducti.inter quos quidam Amil-
carem ducem Pœnorum fuiſſe authores ſunt. cæterum magis in ſe conuertit
oculos Cremonenſium Placentinorumque colonorum turba pileatorum cur-
rum ſequentium. Tulit in triumpho ducẽta triginta ſeptem millia quingentos,
argenti bigati ſeptuaginta nouem millia. ſeptuagenos æris militibus diuiſit,
duplex equiti,triplex centurioni.Q.Minutius Coſ.de Liguribus Boijſque Gal-
lis in monte Albano triumphauit. is triumphus vt loco & fama rerum geſta-
B rum,& quod ſumptum non erogatum ex ærario omnes ſciebant, inhonoratior
fuit: ita ſignis carpentiſque,& ſpolijs ferme æquabat.pecuniç etiam prope par
ſumma fuit.æris tranſlata ducenta & quinquaginta quatuor millia, argenti bi-
gati quinquaginta tria millia,& ducenti. militibus centurionibuſque & equi-
tibus item in ſingulos datum,quod dederat collega.Secundum triumphum cõ-
ſularia comitia habita.creati Coſſ. L. Furius Purpureo,& M.Claudius Marcel- 558,
lus.Prr.poſtero die facti Q.Fabius Bureo,T.Sempronius Longus,Q. Minutius
Thermus, M. Acilius Glabrio,L. Apuſtius Fullo, C. Lælius.Exitu eius anni li-
teræ à T.Quintio venerunt, ſe ſignis collatis cum rege Philippo in Theſſalia
pugnaſſe,hoſtium exercitum fuſum fugatumque. Hæ literæ prius in ſenatu à
Sergio Pr.deinde ex authoritate patrũ in concione ſunt recitatæ. Ob res pro-
ſpere geſtas in dies quinque ſupplicationes decretę. Breui poſt legati & à T.
Quintio,& ab rege venerunt. Macedones deducti extra vrbem in villam pub-
licam,ibiq; iis locus & lautia præbita:& ad ædem Bellonæ ſenatus eſt habitus.
C haud multa verba facta,cum Macedones,quæcunq; ſenatus cenſuiſſet,id regẽ
facturum eſſe dicerent. Decem legati more maiorum, quorum ex conſilio T.
Quintius imperator leges pacis Philippo daret,decreti: adiectumque vt in eo
numero legatorum P.Sulpitius & P.Villius eſſent,qui Coſſ.prouinciam Mace-
doniam obtinuiſſent.Coſſanis eo die poſtulantibus, vt ſibi colonorum nume-
rus augeretur,mille aſſcribi iuſſi,dum ne quis in eorum numero eſſet, qui poſt
M.Cornelium & P.Sempronium Coſſ. hoſtis fuiſſet. Ludi Romani eo anno in
circo ſcenáq; ab ædilibus curulibus L.Cornelio Scipione,& Cn.Manlio Volſo-
ne & magnificentius quam alias facti,& lætius, propter res bello bene geſtas,
ſpectati,totiq; ter inſtaurati.Plebeij ſepties inſtaurati.Acilius Glabrio, C.Læli-
us eos ludos fecerunt.ex argento multatitio tria ſigna ænea, Cereri Liberoq;
& Liberæ poſuerunt.L.Furius,& M. Claudius Marcellus conſulatu inito, cum
de prouincijs ageretur, & Italiam vtrique prouinciam ſenatus decerneret:
vt Macedoniam cum Italia ſortirentur, petebant. Marcellus prouinciæ cu-
pidior,pacem ſimulatam ac fallacem dicendo,& rebellaturum,ſi exercitus in-
de deportatus eſſet,regem, dubios ſententia patres fecerat.& forſitan obtinu-
iſſent Coſſ.ni Q.Martius Rex, & C.Atinius Labeo, Trr.plebis ſe interceſſuros
dixiſſent,ni prius ipſi ad plebẽ tuliſſent, vellent iuberentve cum rege Philippo
pacem eſſe? Ea rogatio in Capitolio ad plebem lata eſt, omnes quinque
& triginta tribus vti rogatæ iuſſerunt. Et quo magis pacem ratam eſſe in Ma-
cedonia vulgo lętarentur,triſtis ex Hiſpania nuncius allatus effecit,vulgatæq;
literę,Cn.Semproniũ Tuditanum prętorẽ in citeriore Hiſpania pręlio victum,

exercitum eius fusum fugatumque,& illustres viros in acie cecidisse. Tuditanum cum graui vulnere latum ex prælio haud ita multo post expirasse. Cos. Italia prouincia cum his legionibus quas superiores Cos. habuissent, decreta,& vt quatuor legiones nouas scriberent: duas quæ quo senatus censuisset,mitterentur.& T.Quintius Flaminius cum duabus legionibus prouinciam eodem exercitu obtinere iussus.imperium ei prorogatum.Prr.deinde prouincias sortiti,L.Apustius Fullo vrbanam iurisdictionem,M. Acilius Glabrio inter ciues & peregrinos,Q.Fabius Buteo Hispaniam vlteriorem,Q.Minutius Thermus citeriorem,C.Lælius Siciliam,T.Sempronius Longus Sardiniam,Q.Fabio Buteoni,& Q. Minutio, quibus Hispaniæ prouinciæ euenerant,Cos. legiones singulas ex quatuor ab se scriptis, quas viderentur vti darent, decretum est: socium ac nominis Latini quaterna millia peditum, trecenos equites, hique primo quoque tempore in prouincias ire iussi. Bellum in Hispania quinto post anno quam secundum bellum Punicum,finitum est. Priusquam hi prætores ad bellum prope nouum,quia tum primum suo nomine, nullo Punico exercitu aut duce ad arma ierant,proficiscerentur,aut ipsi Cos.ab vrbe mouerent: procurare,vt assolet,prodigia quæ nunciabantur,iussi L. Iulius equestris in Sabinos proficiscens fulmine ipse equusque exanimati fuerant. ædes Feroniæ in Capenate de cœlo tacta erat,ad Monetæ duarum hastarum spicula arserant. Iupus Esquilina porta ingressus frequentissima parte vrbis cum in forum decurrisset,Tusco vico atque inde Melio per portam Capenā prope intactus euaserat.Hæc prodigia maioribus hostijs sunt procurata. Ijsdem diebus Cn.Cornelius Lentulus,qui ante Semproniū Tuditanum citeriorem Hispaniam obtinuerat:cum ex S.C. vrbem esset ingressus,tulit præ se auri mille & quingenta pondo quindecim,argenti viginti millia,signati denarios triginta quatuor millia,& quingentos quadraginta. L.Stertinius ex vlteriore Hispania,ne tentata quidem triumphi spe,quinquaginta millia pondo argenti in ærarium tulit,& de manubiis duos fornices in foro Boario ante Fortunæ ædem & matris Matutæ,vnum in maximo circo fecit,& his fornicib.signa aurata imposuit. Hæc per hyemē ferme acta. Hybernabat eo tempore Athenis Quintius. à quo cum multa socij peterent,Bœoti petierunt impetraueruntq;,vt hi qui suæ gentis militassent apud Philippum sibi restituerentur.id à Quintio facile impetratum: non quia satis dignos eos credebat, sed quia Antiocho rege iam suspecto fauor conciliandus nomini Romano apud ciuitates erat. Restitutis,confestim apparuit quam nulla inita apud Bœotos gratia esset,nam & ad Philippum gratias agentes pro redditis hominibus, perinde atque ab ipso hi, & non à Q. & Rom.dati essent,miserunt: & comitiis proximis Bœotarchen nullam aliam ob causam Barcillam quendam, quam quod præfectus Bœotorum apud regem militantium fuisset,fecerunt,præteritis Zeusippo & Pisistrato, aliisque qui Romanæ societatis authores fuerunt. Id ægre & in præsentia hi passi,& in futurum etiam metum ceperunt.cum ad portas prope sedente exercitu Romano ea fierent: quidnam se futurum esset profectis in Italiam Romanis,Philippo ex propinquo socios adiuuante,& infesto his qui partis aduersæ fuissent.Dum Romana arma propinqua habebant, tollere Barcillam principem fautorum regis statuerunt. & tempore ad eam rem capto, cum in publico epulatus reuerteretur domum temulentus, prosequentibus mollibus viris, qui ioci causa conuiuio celebri interfuerant: ab sex armatis, quorum tres Italici, tres Aetoli erant,circumuentus occiditur.Fuga comitum & quiritatio facta: & tumultus tota vrbe discurrentium cum luminib. percussores proxima porta euaserunt. Luce prima concio frequens,velut extante indicio,ad vocem præconis conuocata in theatro erat. palam ab suo comitatu,& obscœnis illis viris fremebant interfectum: animis autem Zeusippum authorem destinabant cædis. in præsentia placuit comprehendi eos qui simul fuissent, quæstionemque ex his haberi. Qui dum quæruntur, Zeusippus consimili animo auertendi ab se criminis

causa

A causa in concionem progressus, errare ait homines, qui tam atrocem cædem pertinere ad illos semiuiros crederent. multaq; in eam partem probabiliter argumentatus: quibus fidem apud quosdam fecit, nunquam si conscius esset, oblaturum se multitudini, mentionemve cædis nullo lacessente facturum fuisse. alij non dubitare, obuiam eundo impudenter criminis suspicionem auerri. Torti post paulo insontes, cum scirent ipsi opinionē omnium, ea pro indicio vsi Zeusippum & Pisistratum nominauerunt, nullo adiecto, cur scire quicquam viderentur, argumento. Zeusippus tamen cum Stratonida quodam nocte perfugit Tanagram, suam magis conscientiam quam indicium hominum nullius rei conscrorum metuens. Pisistratus spretis indicibus Thebis mansit. Seruus erat Zeusippo, totius internuncius & minister rei. quem indicem Pisistratus timens, eo ipso tempore ad indicium protraxit. literas ad Zeusippum mittit, seruum conscium tolleret non tam idoneum ad celandam rem eum videri sibi, quam ad agendam fuerit. Has qui tulit literas iussit Zeusippo dare quamprimum. is, quia non sibi conueniendi eius copia fuit: ipsi illi seruo, quem ex omnibus domino fidissimum credebat, tradidit, & adiecit à Pisistrato de re magnopere pertinente ad Zeusippum esse. Conscientia ictus, cum e templo traditurum eas affirmasset, aperit. perlectis literis pauidus Thebis refugit. Et Zeusippus quiB dem fuga serui motus, Athenas, tutiorem exilio locum ratus, concessit. De Pisistrato aliquæ quæstiones tormentis habitæ, & sumptum supplicium est. Efferauit ea cędes Thebanos Bœotosque omnes ad execrabile odium Romanorum: Zeusippum principem gentis id facinus conscisse. ad rebellandum neque vires, neque ducem habebant. proximum bello quod erat, in latrocinium versi, alios hospites, alios vagos per hyberna milites ad varios commeantes vsus excipiebant. quidam in ipsis itineribus ad notas latebras insidiantibus, pars in deserta per fraudem diuersoria deuecti deductique opprimebantur. postremo non tantum odio, sed etiam auiditate prædæ ea facinora faciebant: quia negotiandi fremere causa argentum in zonis habentes in commeatibus erant. Cum primo pauci, deinde indies plures desiderarentur, infamis esse Bœotia omnis cœpit, & timidius quam in hostica egredi castris miles. tum Quintius legatos ad quærendum de latrociniis per ciuitates mittit. Plurimi pedites circa Copaidem paludem inuenti. ibi ex limo eruta extractaq; ex stagno cadauera, saxis aut amphoris, vt pondere traherentur in profundum, adnexa. multa facinora Acræphiæ & Coroneæ facta inueniebantur. Quintius primo noxios tradi sibi iussit, & pro quingentis militibus (tot enim intercepti erant) quingenta talenta Bœotos conferre: quorum neutrum cum fieret, verbis tantum ciuitaC tes excusarent, nihil publico consilio factum esse: missis Athenas & in Achaiam legatis, qui testarentur sociis, iusto pioque bello se persecuturum Bœotos, & cum parte copiarum P. Claudio Acræphiam ire iusso, cum parte Coroneam circunsedit, euastatis prius agris, quam ab Elatia duo diuersa agmina iere. Hac perculsi clade Bœoti, cum omnia terrore ac fuga complessēt, legatos mittunt, qui cū in castra non admitterentur, Achæi Athenienseſq; superuenerunt. Plus authoritatis Achæi habuere deprecantes: ac ni impetrassent pacem Bœotis, bellum simul gerere decreuerunt. Per Achæos Bœotis copia adeundi alloquēdique Romanum facta est. Iussisque tradere noxios & mulctæ nomine triginta talenta conferre, pax data, & ab oppugnatione recessum. Post paucos dies decem legati ab Roma venerunt, quorum ex consilio pax data Philippo in has leges est: omnes Græcorum ciuitates, quæ in Europa, quæq; in Asia essent, libertatem, ac suas leges haberent. quæ earum sub ditione Philippi fuissent, præsidia ex his Philippus deduceret: his quę in Asia essent, Euromo Pedasisq;, & Bargyllis, & Iasso, & Myrnia, & Abydo, & Thasso, & Perintho. eas quoq; enim placere liberas esse Decianorum libertate. Quintius Prusiæ Bithyniorum regi scriberet, quid senatui & decē legatis placuisset. captiuos, transfugasq; reddere Philippum Romanis, & naues omnes tectas tradere: quin & regiam vnam inhabilis

prope magnitudinis, quam ſexdecim verſus remorum agebant: ne plus A
quingentis armatorum haberet, neve elephantum vllum. bellum extra Macedoniæ fines ne iniuſſu ſenatus gereret. mille talentûm daret populo Romano, dimidium præſens, dimidium penſionibus decem annorum. Valerius Antias quaternûm millium pôdo argenti vectigal in decem annos, triginta quaterna millia pondo, & ducenta, præſens viginti millia pondo. idem nominatim adiectum ſcribit, ne cum Eumene Attali filio (nouus is tum rex erat) bellũ gereret. In hæc obſides accepti, inter quos Demetrius Philippi filius. Adijcit Valerius Antias, Attaló abſenti AEginam elephantosque dono datos, & Rhodijs Stratoniceam Cariæ, atq; alias vrbes, quas Philippus tenuiſſet: Athenienſibus inſulas datas, Paron, Imbrum, Delum, Scyrum. Omnibus Græciæ ciuitatibus hanc pacem approbantibus, ſoli AEtoli id decretum decem legatorum clam muſſantes carpebant. literas inanes vana ſpecie libertatis adumbratas eſſe. cur enim alias Romanis tradi vrbes, nec nominari eas? alias nominari, & ſine traditione iubere liberas eſſe? niſi vt quæ in Aſia ſint, liberentur longinquitate ipſa tutiores: quæ in Græcia ſint, ne nominatæ intercipiantur, Corinthus, & Chalcis, & Oreum, cum Eretria & Demetriade. Nec tota ex vano criminatio erat, dubitabatur enim de Corintho, & de Chalcide, & Demetriade, quia in S. C. quo
miſſi decem legati ab vrbe erant, cæteræ Græciæ atque Aſiç haud dubie libe- B
rabantur: de his tribus vrbibus legati, quod tempora reipub. poſtulaſſent, id è Republica fideque ſua facere ſtatuere iuſſi erant. Antiochus rex erat, quem tranſgreſſurum in Europam, cum primum ei res ſuç placuiſſent, non dubitabãt, ei tam opportunas ad occupandum patêre vrbes nolebant. Ab Elatia Anticyram cum decem legatis, inde Corinthum traiecit. ibi cõſilia decem legatorum tractabantur. Identidem Quintius: liberandam omnem Græciam, ſi AEtolorum linguas retunderet: ſi veram charitatem, maieſtatem apud omnes nominis Romani vellent eſſe: ſi fidem facere, ad liberandam Græciam, non ad transferendum à Philippo ad ſe imperium, ſe mare traieciſſe. Nihil cõtra ea de libertate vrbium alij dicebant. cæterum ipſis tutius eſſe, manere pauliſper ſub tutela præſidij Romani, quam pro Philippo Antiochum dominum accipi. Poſtremo ita decretum eſt: Corinthus redderetur Achçis, vt in Acrocorintho tamen præſidiũ eſſet: Chalcidem ac Demetriadem retineri, donec cura de Antiocho deceſſiſſet. Iſthmiorum ſtatum ludicrum aderat, ſemper quidem & alias frequens, cum propter ſpectaculi ſtudium inſitum genti, quo certamina omnis generis artium, viriumque ac pernicitatis viſuntur: tum quia propter opportunitatem loci per duo diuerſa maria omnium Græcorum vndique conuentus erat. Sed expectatione erecti, qui deinde ſtatus futurus Græciæ, quæ ſua fortu- C
na eſſet: alij non taciti ſolum opinabantur, ſed ſermonibus etiam ſerebant. Romani ad ſpectaculum conſederunt. & præco cum tubicine, vt mos eſt, in mediam arenam, vnde ſolenni carmine ludicrum indici ſolet, proceſſit: & tuba ſilentio facto, ita pronunciat: Senatus Romanus, & T. Quintius imperator, Philippo rege, Macedonibusque deuictis, liberos, immunes ſuis legibus eſſe iubet Corinthios, Phocenſes, Locrenſesque omnes, & inſulam Eubœam, & Magnetas, Theſſalos, Perrœbios, Achæos, Phthiotas. Percenſuerat omnes gentes quæ ſub ditione Philippi regis fuerant. Audita voce præconis, magis gaudiũ fuit, quam quod vniuerſum homines caperent. vix ſatis credere ſe quiſq; audiſſe: alij alios intueri mirabundi, velut ſomnij vanam ſpeciem: quod ad quenque pertineret, ſuarum aurium fidei minimum credentes, proximos interrogabant. Reuocatus præco cum vnuſquiſque non audire, ſed videre libertatis ſuæ nuncium aueret: iterum pronunciaret eadem. tum ab certo iam gaudio tantus cum clamore plauſus eſt ortus, totieſque repetitus, vt facile appareret, nihil omnino bonorum multitudini gratius, quam libertatem eſſe. Ludicrum deinde ita raptim peractum eſt, vt nullius nec animi, nec oculi ſpectaculo intenti eſſent. adeo vnum gaudiũ præoccupauerat omnium aliarum ſenſum voluptatũ. Ludis

vero

Avero dimissis, cursu prope omnes tendere ad imperatorem Romanum, vt ruente turba in vnum, adire, contingere dextram cupientium, coronas lemniscosq; iacentium, haud procul periculo fuerit. sed erat trium ferme & triginta annorum, & cum robur iuuentæ, tum gaudium ex tam insigni gloriæ fructu vires suppeditabant. nec præsens omnium modo effusa lætitia est, sed per multos dies gratis & cogitationib. & sermonibus reuocata. Esse aliquam in terris gentem, quę sua impensa, suo labore ac periculo bella gerat pro libertate aliorum. nec hoc finitimis, aut propinquæ vicinitatis hominibus, aut terris continenti iunctis præstet. maria traijciat: ne quod toto orbe terrarum iniustum imperium sit, & vbique ius, fas, lex, potentissima sint. vna voce præconis liberatas omnes Græciæ atq; Asiæ vrbes. hoc spe concipere, audacis animi fuisse: ad effectum adducere, virtutis, & fortunæ ingentis. Secundum ista iam Quintius, & decem legati legationes regum gentium ciuitatumq; audiuere. Primi omnium regis Antiochi vocati legati sunt. his eadem quæ fere Romæ erant verba sine fide retum iactantibus. nihil iam perplexe, vt ante cum dubiæ res incolumi Philippo erant: sed aperte pronunciatum, vt excederet Asiæ vrbibus quæ aut Philippi, aut Ptolemæi regum fuissent. abstineret liberas, omnesq; Græcas. ante omnia denunciatum, ne in Europam aut ipse transiret, aut copias traijceret. Dimis-
B sis regis legatis, conuentus gentium ciuitatumq; est haberi cœptus. eoq; maturius peragebatur, quod decreta decem legatorum ciuitates nominatim pronunciabant. Orestis (Macedonũ ea gens est) quod primi ab rege defecissent, suę leges redditæ. Magnetes, & Perrœbi, & Delopes liberi quoque pronunciati. Thessalorum genti præter libertatem concessam Achæi Phthiotæ dati, Thebis Phthioticis & Pharsalo excepto. Aetolos de Pharsalo & Leucade postulantes vt ex fœdere sibi restituerentur, ad senatum reiecerunt. Phocenses, Locrenses, & quæ sicut ante fuerant adiecta, decreti authoritate his contribuerunt. Corinthus & Triphylia, & Herea (Peloponnesi & ipsa vrbs est) reddita Achæis. Oreum & Eretriam decem legati Eumeni regi Attali filio dabãt. dissentiente Quintio, venit res in arbitrium senatus. senatus libertatem his ciuitatibus dedit, Carysto adiecto. Pleurato Lingus & Partheni dati. Illyriorum vtraq; gens sub ditione Philippi fuerat. Aminandrum tenere iusserunt castella, quæ per belli tempus Philippo capta ademisset. Dimisso conuentu decem legati partiti munia inter se, ad liberandas suę quisq; regionis ciuitates discesserunt: P. Lentulus Bargyllas: L. Stertinius Hephæstiá & Thassum & Thraciæ vrbes: P. Villius & L. Terentius ad regem Antiochum: Cn. Cornelius ad Philippum. Cui de minoribus rebus editis mandatis, percunctatus si consilium non vtile solum,
C sed etiam salutare admittere auribus posset: cum rex gratias quoque se acturum diceret, si quid quod in rem suam esset, expromeret: magnopere ei suasit, quoniam pacem impetrasset, ad societatem amicitiamq; petendam mitteret Romam legatos: ne, si quid Antiochus moueret, expectasse, & temporum opportunitates captasse ad bellãdum videri posset. Ad Tempe Thessalica Philippus est cõuentus. qui cum se missurum extemplo legatos respondisset, Cornelius Thermopylas, vbi frequens Græciæ statis diebus esse solet conuentus (Pylaicum appellant) venit. Aetolos præcipue monuit, vt constanter & fideliter in amicitia populi Romani permanerẽt. Aetolorũ principes alij interquesti sunt, quod non idem erga suam gentem Romanorum animus esset post victoriam, qui in bello fuisset: alij ferocius incusarunt, exprobraruntque, non modo vinci sine Aetolis Philippum, sed ne transire quidem in Græciam Romanos potuisse. Aduersus ea respondere, ne in altercationem excederet res, cum supersedisset Romanus, omnia eos æqua impetraturos. si Romam misissent, dixit. itaq; ex authoritate eius decreti legati sunt. Hunc finem bellum cum Philippo habuit. Cum hæc in Græcia Macedoniaq; & Asia gererentur, Hetruriam infestam prope coniuratio seruorum fecit. Ad quærendam opprimendamque eam M. Acilius prætor, cui inter ciues peregrinosque iurisdictio obtigerat, cum vna ex

duabus legione vrbana missus, alios iam congregatos pugnando vicit. ex his A
multi occisi, multi capti. alios verberatos crucibus affixit, qui principes coniurationis fuerant: alios dominis restituit. Consules in prouincias profecti sunt. Marcellum Boiorum ingressum fines, fatigato per diem totum milite via faciendā, castra in tumulo quodam ponentem, Corolamus regulus Boiorum cum magna manu adortus, ad tria millia hominum occidit: & illustres viri aliquot in illo tumultuario prælio ceciderunt, inter quos præfecti socium T. Sempronius Gracchus, M. Iunius Syllanus, & tribuni militum de legione secunda, A. Ogulnius & P. Claudius. castra tamen ab Romanis impigre permunita retentaque, cum hostes à prospera pugna nequicquam oppugnassent. Statuis deinde eisdem per dies aliquot sese tenuit, dum & saucios curaret, & tanto terrore animos militum reficeret. Boij, vt est gens minime ad moræ tædium patiens, in castella sua vicosq; dilapsi sunt. Marcellus Pado confestim traiecto, in agrum Comensem, vbi Insubres Comensibus ad arma excitis castra habebāt, ducit. legiones in ipso itinere prælium committunt. & primo adeo acriter inuaserunt, vt antesignanos impulerint. quod vbi animaduertit, veritus, ne moti semel pellerentur, cohortem Marsorum opposuit, & equitum Latinorum omnes turmas in hostem emisit. quorum cum primus secundusq; impetus retudisset inferentem se ferociter hostem, confirmata & reliqua acies Romana restitit primo. B
deinde signa acriter intulit. nec vltra sustinuerunt certamen Galli, quin terga verterent, atq; effuse fugerent. In eo prælio supra quadraginta millia hominum cæsa, Valerius Antias scribit, & quingenta septem signa militaria capta, & carpenta quadringenta triginta duo, & aureos torques multos, ex quibus vnum magni ponderis Claudius in Capitolio Ioui donum in æde positum scribit. Castra eo die Gallorum expugnata direptaque. & Comum oppidum intra dies paucos captum. castella inde duodetriginta ad consulem defecerunt. Id quoq; inter scriptores ambigitur, vtrum in Boios prius, an Insubres consul exercitum induxerit, aduersamque prospera pugna obliterauerit: an victoria ad Comum parta, deformata clade in Boiis accepta sit. Sub hæc tam varia fortuna gesta, L. Furius Purpureo alter consul per tribum Sappiniam in Boios venit. Iam castro Mutilo appropinquabat, cum veritus ne intercluderetur simul à Boiis Liguribusq; eadem via qua adduxerat, reduxit: & magno circuitu per aperta, eaque tuta loca ad collegam peruenit. Dein iunctis exercitibus primum Boiorum agrum vsque ad Felsinam oppidum populantes peragrauerunt. Ea vrbs cæteraq; castella, & Boij fere omnes, præter iuuentutem quæ prædandi causa in armis erat (tunc in deuias syluas recesserat) in deditionem venerunt. In Ligures deinde traductus exercitus. Boij negligentius coactum agmen Roma- C
norum, quia ipsi procul abesse viderentur, improuiso aggressuros se rati, per occultos saltus secuti sunt. quos nō adepti, Pado repente nauibus traiecto, Leuos Libuosq; cum peruastassent: redeuntes inde Ligurū extremo fine cum agresti præda in agmen incidunt Romanum. Celerius prælium acriusque commissum, quàm si tempore locoque ad certamen destinatis, præparatis animis concurrissent. Ibi quantam vim ad stimulandos animos ira haberet, apparuit. nam ita cædis magis quàm victoriæ auidi pugnauerunt Romani, vt vix nuncium cladis hosti relinquerent. Ob eas res gestas, consulum literis Romam allatis, supplicatio in triduum decreta est. Breui post Marcellus Romam venit, triumphusq; ei magno consensu patrum est decretus. Triumphauit in magistratu de Insubribus Comensibusque. Boiorum triumphi spem collegæ reliquit: quia ipsi proprie aduersa pugna in ea gente euenerat, collegæ secunda. Multa spolia hostiū captiuis carpētis traducta: multa militaria signa lata: æris trecenta viginti millia: argenti bigati ducenta triginta quatuor millia, in pedites singulos dati octingenti æris: triplex equiti centurionique. Eodē anno Antiochus rex cum hybernasset Ephesi, omnes Asiæ ciuitates in antiquā imperij formulam redigere est conatus: reliquas quidem, aut quia locis planis positę erant, aut quia parum

mœnibus

A mœnibus armisq; ac iuuẽtuti fidebant: haud difficulter iugũ accepturas. Smyrna & Lampsacus libertatẽ vsurpabant: periculumque erat, ne si concessum his foret quos metuebat, Smyrnam in Aeolide Ioniaque, Lampsacũ in Hellesponto, aliæ vrbes sequerentur. Igitur & ipse ab Epheso ad Smyrnam obsidendam misit: & quę Abydi copię erant, præsidio tãtum modico relicto, duci ad Lampsacum oppugnandum iussit: nec vi tantum terrebat, sed per legatos leniter alloquendo, castigandoq; temeritatem & pertinaciam spem conabatur facere, breui quę peterent habituros. & tum satis & ipsis, & omnibus aliis apparere, ab rege impetratam eos libertatem, non per occasionem raptam habere. Aduersus quæ respondebant, nihil neque mirari, neq; succensere Antiochum debere, si spem libertatis differri non satis æquo animo paterentur. Ipse initio veris nauibus ab Epheso profectus, Hellespõtũ petit. terrestreis copias ab Abydo traiicit Chersonesi vrbem, terrestri naualem exercitũ iunxit. & quia clauserant portas, circundedit mœnia armatis. & iam opera admouenti deditio est facta. Idẽ metus tum incolentes alias Chersonesi vrbes in deditionem dedit. Lysimachiam inde omnibus simul naualibus terrestribusq; copiis venit. quam cum desertam ac stratam prope ruinis inuenisset (ceperant autem, direptamq; incenderant Thraces paucis ante annis) cupido eum restituendi nobilem vrbem, & loB co sitam opportuno, cepit. itaq; omni cura simul est aggressus & tecta murosq; restituere: & partim redimere seruienteis Lysimachienses, partim fuga sparsos per Hellespontum Chersonesumque conquirere contrahereque: partim nouos colonos, spe commodorum proposita, ascribere, & omni modo frequentare, simul vt Thracum summoueretur metus ipse parte dimidia terrestrium copiarum ad depopulandum proxima Thraciæ est profectus. partem, naualesque socios omnes reliquit in operibus reficiendæ vrbis. Sub hoc tempus & L. Cornelius missus ab senatu ad dirimenda inter Antiochum Ptolemęumque reges certamina, Solymbriæ substitit: & decem legatorum P. Lentulus à Bargyllis, P. Villius & L. Terentius à Thasso Lysimachiam petierunt. eodem & à Selymbria L. Cornelius, & ex Thracia post paucos dies Antiochus conuenerunt. Primus congressus cum legatis, & deinceps inuitatio benigna & hospitalis fuit. vt de mandatis statuq; præsenti Asiæ agi cœptum est, animi exasperati sunt. Romani omnia acta eius, ex quo tẽpore è Syria classe soluisset, displicere senatui non dissimulabant: restituique Ptolemæo ciuitates omnes quæ ditionis eius fuissent, æquum censebant. nam quod ad eas ciuitates attineret, quas à Philippo possessas Antiochus per occasionem, auerso Philippo in Romanum bellum intercepisset: id vero ferendum non esse. Romanos per tot C annos terra marique tanta pericula ac labores exhausisse, Antiochum belli præmia habere. Sed vt in Asiam aduentus eius dissimulari ab Romanis, tanquam nihil ad eos pertinens, potuerit: quod iam etiam in Europam omnib. nauali bus terrestribusque copiis transierit, quãtum à bello aperto Romanis abesse? illum quidem etiam si in Italiam traiiciat, negaturum. Ad ea rex: Satis iam ante videre se, Romanos inquirere quid regi Antiocho faciendũ: at quousq; terra mariq; progrediendum fuerit ipsis, non cogitare. Asiam nihil ad populum Rom. pertinere: nec magis illis inquirendum esse, quid Antiochus in Asia, quam Antiocho quid in Italia populus Rom. faciat. Quod ad Ptolemæum attineat, cui ademptas ciuitates querantur: sibi cum Ptolemæo & amcitiã esse, & id agere se, vt breui etiam affinitas iungatur. Nec ex Philippi quidem aduersa fortuna spolia vlla se petisse: aut aduersus Romanos in Europam traiecisse. * fuerit, quo victo omnia quæ illius fuissent, iure belli Seleuci facta sint: existimare suę ditionis esse occupatis maioribus suis rerum aliarum alia cura, primo quædam ex his Ptolemæum, deinde & Philippũ vsurpando aliena possedisse: sicut quædam ex proxima Thracia, quæ indubitatè Lysimachi fuerint, ad ea facienda in antiquum venisse: & Lysimachiam deletam Thracum impetu, de integro condere, vt Seleucus filius eam sedẽ regni habeat. His disceptationib.

V.C. tationib.per dies aliquot habitis,rumor ſine vllo ſatis certo authore allatus de A
morte Ptolemæi regis, vt nullus exitus imponeretur ſermonibus. nam diſſimu-
labat pars vtraq; ſe audiſſe.& L.Cornelius,cui legatio ad duos reges Antiochũ
Ptolemçumq; mandata erat,ſpacium modici temporis ad conueniendum Pto-
lemæum petebat, vt priuſquam moueretur aliquid in noua poſſeſſione regni,
perueniret in Aegyptum.& Antiochus ſuam fore Aegyptum,ſi tum occaſio eſ-
ſet,cenſebat.itaq; dimiſſis Romanis, relictoque Seleuco filio cum terreſtribus
copiis ad reſtituendam,vt inſtituerat,Lyſimachiam: ipſe omni claſſe nauigans
Epheſum,legatis ad Quintium miſſis, qui ad fidem de ſocietate agerent, oram
Aſiæ legens peruenit in Lyciam. Patariſque cognito viuere Ptolemæum, na-
uigandi quidem in Aegyptum omiſſum conſilium eſt. Cyprum nihilominus
tendens, cum Chelidonium promontorium ſuperaſſet, pauliſper ſeditione re-
migum eſt retentus in Pamphylia circa Eurymedontem amnem. Inde profec-
tum eum ad capita (quæ vocant) Sari fluminis, fœda tempeſtas oborta prope
cum omni claſſe demerſit.multæ naues eiectæ: multæ ita hauſtæ mari,vt nemo
in terram enauerit.magna vis hominum ibi interiit, non remigum tantum,mi-
litumque ignotorum, ſed etiam inſignium amicorum. Collectis reliquiis nau-
fragij, cum res non in eo eſſet vt Cyprum tentaret, minus opulento agmine
quam profectus erat, Seleuciam redit. ibi ſubduci nauibus iuſſis (iam e- B
nim hyems inſtabat) ipſe in hyberna Antiochiam proceſſit. In hoc ſtatu regũ
erant res. Romæ eo primum anno triumuiri epulones facti, C.Licinius Lucul-
lus, T.Romuleius,qui legem de creandis his tulerat,& Pub.Porcius Lecca.His
triumuiris item vt pontifici lege datum togæ prætextæ habendæ ius. Sed mag-
num certamen cum omnibus ſacerdotibus eo anno fuit quæſtoribus vrbanis,
Quinto Fabio Labeoni, & L.Aurelio. Pecunia opus erat: quod vltimam pen-
ſionem pecuniæ in bellum collatæ perſoluere placuerat priuatis.quæſtores ab
auguribus, pontificibus, quod ſtipendium per bellum non contuliſſent, pete-
bant.ab ſacerdotibus tribuni nequicquam appellati,omniumque annorum per
quos non dederant,exactum eſt. Eodem anno duo mortui pontifices,nouique
in eorum locum ſuffecti: M. Marcellus conſul in locum T. Sempronij Tudita-
ni,qui prætor in Hiſpania deceſſerat: & L. Valerius in locum M. Cornelij Ce-
thegi. Et Quintus Fabius maximus augur mortuus eſt admodum adoleſcens,
priuſquam vllum magiſtratum caperet: nec eo anno augur in eius locum eſt
559. ſuffectus. Comitia inde conſularia habita à M.Marcello conſule.creati Coſſ.L.
Valerius Flaccus,M.Porcius Cato. Prætores inde facti C. Fabricius Luſcinus,
C.Atinius Labeo,Cn.Manlius Volſo,App.Claudius Nero,P.Manlius,P.Porcius
Lecca. AEdiles curules,M.Fuluius Nobilior,& C.Flaminius, tritici decies cen- C
tum millia binis æris populo diuiſerunt. id C.Flaminij honoris cauſa, ipſius pa-
trisque,aduexerant Siculi Romam. Flaminius gratiam eius communicauerat
cum collega. Ludi Romani & apparati magnificè ſunt, & ter toti inſtaurati.
AEdiles pl. Cn. Domitius AEnobarbus, & C. Scribonius Curio maximus mul-
tos pecuarios ad populi iudicium adduxerunt, tres ex his condemnati ſunt. ex
eorum mulctatitia pecunia ædem in inſula Fauni fecerunt. Ludi plebeij per bi-
duum inſtaurati,& epulum fuit ludorum cauſa. L.Valerius Flaccus, & M. Por-
cius quo die magiſtratum inierunt de prouincijs cum ad ſenatum retuliſſent,
patres cenſuerunt, cum in Hiſpania tantum gliſceret bellum, vt iam conſulari
& duce & exercitu opus eſſet.placere,conſules Hiſpaniam citeriorem & Itali-
am prouincias aut comparare inter ſe,aut ſortiri. vtri Hiſpania prouincia eue-
niſſet,eum duas legiones & quinque millia ſocium Latini nominis,& quingen-
tos equites ſecum portare, & naues longas viginti ducere. alter conſul duas
legiones ſcriberet. His Galliam prouinciam obtineri ſatis eſſe, fractis proxi-
mo anno Inſubrium & Boiorum animis. Cato Hiſpaniam,Valerius Italiam eſt
ſortitus. Prætores deinde prouincias ſortiti,C. Fabricius Luſcinus vrbanam,C.
Atinius Labeo peregrinam,C.Manlius Volſo Siciliam, Appius Claudius Nero
Hiſpaniam

A Hiſpaniam vlteriorem, P. Porcius Lecca Piſas, vt ab tergo Liguribus eſſet, P. Manlius in Hiſpaniam citeriorem adiutor conſuli datur. T. Quintio, ſuſpectis non ſolum Antiocho & AEtolis, ſed etiam Nabide Lacedæmoniorum tyranno, prorogatum in annum imperium eſt, duas legiones vt haberet, in eas ſi quid ſupplementi opus eſſet, conſules ſcribere, & mittere in Macedoniam iuſſi. Appio Claudio præter legionem quam Quintius Fabius habuerat, duo millia peditum & ducentos equites nouos conſcribere permiſſum. Par numerus peditum equitumque nouorum Pub. Manlio in citeriorem Hiſpaniam decretus, & legio eadem quæ fuerat ſub Minutio prætore, data. Et P. Porcio Leccæ ad Hetruriam circa Piſas ducenti peditum, & quingenti equites ex Gallico exercitu decreti. In Sardinia prorogatum imperium Sempronio Longo. Prouincijs ita diſtributis, conſules priuſquam ab vrbe proficiſcerentur, ver ſacrum ex pontificum iuſſu fecere, quod C. Cornelius Mammula prætor vouerat de ſenatus ſententia, populique iuſſu, Cn. Seruilio, C. Flaminio Coſſ. annis poſt vno & viginti factum eſt, quàm votum. Per eoſdem dies C. Claudius Appij filius, Pulcher, augur in Quinti Fabij Maximi locum, qui priore anno mortuus erat, lectus inauguratusq; eſt. Mirantibus iam vulgo hominibus quod Hiſpania mouiſſet bellum, negligi: literæ à Quintio Minutio allatæ ſunt, ſe ad Turbam op-
B pidum cum Budare & Beſaſide imperatoribus Hiſpanis ſignis collatis proſpere pugnaſſe: duodecim millia hoſtium cæſa: Budarem imperatorem captum, cæteros fuſos fugatosque. His literis lectis minus terroris ab Hiſpanis erat, vnde ingens bellum expectatum fuerat. Omnes curæ poſt aduentum vtique decem legatorum in Antiochum regem conuerſæ. Hi expoſitis prius quæ cum Philippo acta eſſent, & quibus legibus data pax, non minorem belli molem reſtare ab Antiocho docuerunt. Ingenti claſſe, egregio terreſtri exercitu in Europam eum traieciſſe, niſi auertiſſet vana ſpes ex vaniore rumore orta Aegypti inuadendæ, mox bello Græciam arſuram fuiſſe. neq; enim ne Aetolos quidem quieturos, cum ingenio inquietam, tum iratã Romanis gentem. hærere & aliud in viſceribus Græciæ ingens malum: Nabin nunc Lacedæmoniorũ, mox, ſi liceat, vniuerſæ Græciæ futuruũ tyrannum, auaritia & crudelitate omnes fama celebratos tyrannos æquantem. cui ſi Argos velut arcem Peloponneſo impoſitã tenere liceat, deportatis in Italiam Romanis exercitibus, nequicquam liberatam à Philippo Græciam fore. pro rege, ſi nihil aliud, longinquo vicinum tyrannum dominum habituram. Hæc cum iam ab grauibus authoribus, tum qui omnia per ſeipſos explorata referrent, audirent maiores: quod ad Antiochum attineret, maturanda his, cum rex quacunque de cauſa in Syriam conceſſiſſet, de
C tyranno conſultatio viſa eſt. Cum diu diſceptatum eſſet, vtrum iam cauſæ ſatis videretur, cur decerneretur, an permitterent T. Quintio, quod ad Nabin Lacedæmonium attineret, faceret quæ è republ. cenſeret eſſe, permiſerunt: eam rem eſſe rati, quę maturata dilatave non tam magni momenti ad ſummam rem populi Romani eſſet: magis id animaduertendum eſſe, quid Annibal & Carthagienſes, ſi cum Antiocho ortum foret bellum, acturi eſſent. Aduerſæ Annibali factionis homines principibus Romanis, amicis quiſque ſuis, identidem ſcribebant: nuncios literasque ab Annibale ad Antiochum miſſas, & ab rege ad eum clam legatos veniſſe. vt feras quaſdam nunquam miteſcere: ſic immitem implacabilemq; eius viri animum eſſe. marceſcere ocio ſituque ciuitatem queri eum, & inertia operis: nec ſine armorum ſonitu excitari poſſe. Hæc probabilia memoria prioris belli per vnum illum non magis geſti quàm moti faciebat. Irritauerat etiam recenti facto multorum potentium animos. Iudicũ ordo Carthagine ea tempeſtate dominabatur, eo maxime, quod iidem perpetui iudices erant. res, fama, vitaque omnium in illorum poteſtate erat. qui vnum eius ordinis, & omnes aduerſos habebat. nec accuſator apud iudices infenſos deerat. Horum in tam impotenti regno (neq; enim ciuiliter nimijs opibus vtebantur) prętor factus Annibal, vocare ad ſe quęſtorem. Idem pro nihilo habuit.

nam

nam & aduersæ factionis erat, & quia ex quæstura in iudices, potentissimum A
ordinem referebantur: iam pro futuris mox opibus animos gerebat. Enimue-
ro indignum id ratus Annibal, viatorem ad prehendendum quæstorem misit:
subductumque in concionem non ipsum magis quàm ordinem iudicum, præ
quorum superbia atq; opibus nec leges quicquam essent, nec magistratus, ac-
cusauit. & vt secundis auribus accipi orationem animaduertit, & infimorũ quo-
que libertati grauem esse superbiã eorum: legem extemplo promulgauit, per-
tulitq;, vt in singulos annos iudices legerentur, ne quis biennium cõtinuum iu-
dex esset. Cæterum quantam eo facto ad plebem inierat gratiã: tantum mag-
næ partis principum offendebat animos. Adiecit aliud, quod bono publico si-
bi proprias simultates irritauit. Vectigalia publica partim negligentia dilabe-
bantur: partim prędę ac diuisui principum quibusdam & magistratibus erant,
quin & pecunia quæ in stipendium Romanis suo quoq; anno penderetur, dee-
rat: tributumque graue priuatis imminere videbatur. Annibal postquam vec-
tigalia quãta terrestria maritimaq; essent, & in quas res erogarentur, animad-
uertit, & quid eorum ordinarij reipubl. vsus cõsumerent, quantum peculatus a-
uerteret: omnibus residuis pecuniis exactis, tributo priuatis remisso, satis locu-
pletem rempubl. fore ad vectigal præstandum Romanis pronunciauit in con-
cione, & præstitit promissum. Tum vero isti, quos pauerat per aliquot annos B
publicus peculatus, velut bonis ereptis, non furto eorum manibus extorto, in-
fensi & irati, Romanos in Annibalem, & ipsos causam odij quærentes, instiga-
bant. Itaque diu repugnante Scipione Africano, quia parum ex P. R. digni-
te esse ducebat subscribere odiis accusationibusque Annibalis, & factionibus
Carthaginiensium inserere publicam authoritatem, nec satis habere bello vi-
cisse Annibalem, nisi velut accusatores calumniam in eum iurarent, ac nomen
deferrent: tandem peruicerunt, vt legati Carthaginem mitterentur, qui apud
senatum eorum arguerent Annibalem cum Antiocho rege consilia belli faci-
di inire. Legati tres missi, C. Seruilius, M. Claudius Marcellus, Quintus Teren-
tius Culleo. qui cum venissent, ex consilio inimicorum Annibalis, quærentibus
causam aduẽtus, dici iusserunt, venisse ad controuersias, quæ cum Masanissa re-
ge Numidarum Carthaginiensibus essent, dirimendas. id creditum vulgo, An-
nibalem vnum se peti ab Romanis non fallebat, & ita pacem Carthaginiẽsibus
datam esse, vt inexpiabile bellum aduersus se vnum maneret. itaque cedere
tempori & fortunæ statuit. & præparatis iam omnibus antè ad fugam, obuersa-
tus eo die in foro auertendæ suspicionis causa, primis tenebris vestitu forensi
ad portam cum duobus comitibus ignaris consilij est egressus. Cum equi quo
in loco iussi erant pręstò fuissent, nocte via cita regionẽ quandam agri Vocani C
transgressus, postero die manè inter Acyllam & Thapsum ad suam turrim per-
uenit. ibi eum parata instructaq; remigio excepit nauis. ita Africa Annibal ex-
cessit, sæpius patriæ quàm suorum euentus miseratus. Eo die in Cercinam insu-
lam traiecit, vbi cum in portu naues aliquot Pœni onerarias cum mercibus in-
uenissent, & ad egressum eum è naue concursus salutantium esset factus: per-
contantibus legatum se Tyrum dici iussit. veritus tamen ne qua earum nauis
nocte profecta Thapsum aut Acyllam nunciaret se Cercinę visum, sacrificio ap-
parari iusso, magistros nauium mercatoresq; inuitari iussit, & vela cum antenis
ex nauibus corrogari, vt vmbra (etenim media æstas forte erat) cœnantibus in
littore fieret. quantum res & tempus patiebatur, apparatę celebrateq; eius diei
epulæ sunt: multoq; vino in serum noctis conuiuiũ productum. Annibal quum
primum fallendi eos qui in portu erant, tempus habuit: nauem soluit. cæteri
sopiti cum postero die tandem ex somno pleni crapulæ surrexissent, id quod se-
rum erat, aliquot horas remis in naues collocandis & aptandis armamentis ab-
sumpserunt. Carthagine & multitudinis assuetæ domum Annibalis frequen-
tare concursus ad vestibulum ædium est factus: & vt non comparere eum
vulgatum est, in forum turba conuenit principem ciuitatis quærentium. &
alij

A alii fugam conſciſſe (id quod erat) alij fraude Romanorum interfectum, idque magis ferebant: variosque vultus cerneres, vt in ciuitate aliorum alias partes fouentium factionibus. viſum deinde Cercinę eum, tandem allarum eſt. Romani legati cum in ſenatu expoſuiſſent, cõpertum patribus Romanis eſſe, & Philippum regem ante ab Annibale maxime accenſum, bellum populo Rom. feciſſe: & nunc literas nunciosque ab eo ad Antiochum regem profectos, haud quieturum ante, quàm bellum toto orbe terrarum conciſſet: ne his * debere impune eſſe, ſi ſatisfacere Carthaginienſes populo Romano vellent: nihil eorum ſua voluntate, nec publico conſilio factum eſſe, Carthaginienſes reſponderunt. quicquid æquum cenſuiſſent Romani, facturos eſſe. Annibal proſpero curſu Tyrum peruenit. exceptusque à conditoribus Carthaginis vt alia patria virtam clarus omni genere honorum, paucos moratus dies Antiochiam nauigat. ibi profectum iam regem cum audiſſet: filium eius ſolenne ludorum ad Daphnen celebrantem conueniſſet, comiter ab eo exceptus, nullam moram nauigandi fecit. Epheſi regem eſt conſecutus, fluctuantem adhuc animo, incertumq; de Romano bello, ſed haud parvum momentum animo eius ad moliendum aduentus Annibalis fecit. AEtolorum quoque eodem tempore alie-
B nati ab ſocietate Romana animi ſunt quorum legatos Pharſalum & Leucadem, & quaſdam alias ciuitates ex primo fœdere petentes, ſenatus ad Quintium reiecit.

DECADIS QVARTÆ LIB. IIII.

EPITOME.

LEx Oppia, quam C. Oppius tribunus plebis bello Punico de ſtringendis cultibus matronarum tulerat, cum maxima contentione abrogata eſt: cum Porcius Cato auctor fuiſſet, ne ea lex aboleretur. Is in Hiſpaniam profectus bello, quod Emporijs orſus eſt, citeriorem Hiſpaniam pacauit. T. Quintius Flamininus belli aduerſus Lacedæmonios, & tyrannum eorum Nabidem proſperè geſtum, data ijs pace qualem ipſe voluit: liberatiſq; Argis, qui ſub ditione tyranni erant: finiuit. Senatus tunc primũ ſecretus à populo ludos ſpectauit. vt id fieret, Sex. Aelius Pætus, & L. Cornelius Cethegus cenſores interuenerũt cũ indignatione plebis. Coloniæ plures deductæ ſunt. M. Portius Cato de Hiſpania triumphauit. Res præterea aduerſus Boios & Inſubres Gallos feliciter geſtæ
C *referũtur. T. Quintius Flamininus, qui Philippum Macedonũ regem, & Nabidem Lacedæmoniorum tyrannũ vicerat, Græciamq; omnẽ liberauerat: ob hanc rerum geſtarum multitudinem triduo triumphauit. Legati Carthaginienſium nunciauerunt, Annibalem, qui ad Antiochum cõfugerat, bellum cum eo moliri, tentauerat autẽ Annibal per Ariſtonem Tyrium, ſine literis Carthaginem miſſum, ad rebellandũ Pœnos concitare.*

INter bellorum magnorum, aut vixdum finitorum, aut imminentium curas, interceſſit res parua dictu, ſed quæ ſtudijs in magnum certamen exceſſerit. M. Fundanius, & L. Valerius tribuni plebis ad plebem tulerant de Oppia lege abroganda. Tulerat eam C. Oppius tribunus plebis, Q. Fabio, T. Sempronio Coſ. in medio ardore Punici belli: ne qua mulier plus ſemuncia auri haberet: neu veſtimento verſicolori vteretur: neu iuncto vehiculo in vrbe oppidove, aut propius inde mille paſſus, niſi ſacrorum publicorum cauſa, veheretur. M. & P. Iunij Bruti tribuni plebis legem Oppiam tuebantur: nec eam ſe abrogari paſſuros aiebant. Ad ſuadendum diſſuadendumque multi nobiles prodibant. Capitolium turba hominum fauentium aduerſantiumque legi complebatur. Matronæ nulla nec auctoritate, nec verecundia, nec imperio virorum contineri limine poterant: omnes vias vrbis, aditusque in forum obſidebant, viros deſcendentes ad forum orantes, vt floréte republica, creſcente indies priuata omnium fortuna, matronis quoq;

priſtinum

pristinum ornatum reddi paterentur. augebatur hæc frequentia mulierum A
indies: nam etiam ex oppidis conciliabulisque conueniebant. iam & consules
prætoresque, & alios magistratus adire & rogare audebant. cæterum minime
exorabilem alterum vtiq; consulem M. Porcium Catonem habebant: qui pro
» lege, ne abrogaretur, ita disseruit: Si in sua quisq; nostrum matre familiâs Qui-
» rites, ius & maiestatem viri retinere instituisset, minus cum vniuersis fœminis
» negocij haberemus. Nunc domi victa libertas nostra impotentia muliebri, hic
» quoque in foro obteritur & calcatur: & quia singulas sustinere non potuimus,
» vniuersas horremus. Equidem fabulam & fictam rem ducebam esse, virorum
» omne genus in aliqua insula coniuratione muliebri à stirpe sublatum esse. Ab
» nullo genere non eque summum periculum est, si cœtus & concilia & secretas
» consultationes esse sinas. Atq; ego vix statuere apud animum meum possum,
» vtrum pejor ipsa res, an peiore exemplo agatur. quorum alterum ad nos Coss.
» reliquosq; magistratus, alterum ad vos Quirites magis pertinet. Nam vtrum è
» repub. sit, necne, id quod ad vos fertur: vestra existimatio est, qui in suffragium
» ituri estis. Hæc consternatio muliebris, siue sua sponte, siue authorib. vobis M.
» Fundani & L. Valeri facta est, haud dubie ad culpam magistratuum pertinens,
» nescio vobis tribuni, an Coss. magis sit deformis vobis, si fœminas ad conci-
» tandas tribunitias seditiones iam adduxistis: nobis, si vt plebis quondam, sic B
» nunc mulierum secessione leges accipiendæ sunt. Equidem non sine rubore
» quodam paulo ante per medium agmen mulierum in forum perueni. quod nisi
» me verecundia singularum magis maiestatis & pudoris, quam vniuersarum re-
» nuisset, ne compellatæ à consule viderentur: dixissem, qui hic mos est in publi-
» cum procurrendi, & obsidendi vias, & viros alienos appellandi? istud ipsum su-
» os quoque domi rogare non potuistis? an blandiores in publico quam in priua-
» to, & alienis quam vestris estis? quanquam ne domi quidem vos, si sui iuris fini-
» bus matronas contineret pudor: quæ leges hic rogarentur abrogarenturve
» curare decuit. Maiores nostri nullam ne priuatam quidem rem agere fœmi-
» nas sine auctore voluerunt: in manu esse parentum, fratrum, virorum. nos
» (si diis placet) iam etiam rempub. capessere eas patimur: & foro quoque &
» concionibus & comitiis immisceri. quid enim nunc aliud per vias & compita
» faciunt, quam quod aliæ rogationes tribunorum plebis suadent: aliæ legem
» abrogandam censent? Date frenos impotenti naturæ, & indomito animali: &
» sperate ipsas modum licentiæ facturas, nisi vos faciatis. Minimum hoc eorum
» est, quæ iniquo animo fœminæ sibi aut moribus aut legibus iniunctum patiun-
» tur, omniũ rerum libertatem, imo licentiam, si vera dicere volumus desiderant.
» quid enim, si hoc expugnauerunt, non tentabunt? Recensete omnia muliebria
» iura, quibus licentiam earum alligauerint maiores nostri, per quæque subiece- C
» rint viris. quibus omnibus constrictas vix tamen continere potestis. quid si car-
» pere singula & extorquere, & exequari ad extremum viris patiemini: tolera-
» biles vobis eas fore creditis? extemplo simul pares esse cœperint, superiores
» erunt. At hercule ne quid nouum in eas rogetur, recusant: non ius, sed iniuriam
» deprecantur, imo vt quam accepistis, iussistis suffragiis vestris legem, quam vsu
» tot annorum & experiendo comprobastis, hanc vt abrogetis: id est vt vnam
» tollendo legem, cæteras infirmetis. Nulla lex satis commoda omnibus est, id
» modo quæritur. si maiori parti & in summam prodest. si quod cuiquam priua-
» tim officiet ius, id destruet ac demolietur: quid attinebit vniuersos rogare le-
» ges, quas mox abrogare, in quos latæ sunt, possint? Volo tamen audire quid
» sit propter quod matronæ consternatæ procurrant in publicum, ac vix foro se
» & concione abstineant vt captiui ab Annibale redimantur, parentes, viri, libe-
» ri, fratres earum? procul abest, absitque semper talis fortuna reipub. sed tamen
» cum fuit, negastis hoc piis precibus earum. At non pietas, nec solicitudo pro
» suis, sed religio congregauit eas. Matrem Idæam Pessinunte ex Phrygia veni-
» entem acceptura sunt. Quid honestum dictu saltem seditioni prætenditur mu-

liebri?

A liebris? Vt auro & purpura fulgeamus, inquiunt: vt carpentis festis profestisque
diebus velut triumphantes de lege victa & abrogata, & captis & ereptis suffra-
giis vestris, per vrbem vectemur: ne vllus modus sumptibus, nec luxuriæ sit. Sæ-
pe me querentem de fœminarum, sæpe de virorum, nec de priuatorum modo,
sed etiam magistratuum sumptibus audistis: diuersisque duobus vitiis, auaritia
& luxuria ciuitatem laborare: quæ pestes omnia magna imperia euerterunt.
Hæc ego quo melior lætiorque indies fortuna reipub. est, quo magis imperium
crescit, & iam in Græciam Asiamq; transcendimus, omnibus libidinum illece-
bris repletas, & regias etiam attrectamus gazas: eo plus horreo, ne illæ magis
res nos ceperint, quam nos illas. Infesta, mihi credite, signa ab Syracusis illata
sunt huic vrbi. iam nimis multos audio Corinthi & Athenarum ornamẽta lau-
dantes mirantesque, & antefixa fictilia deorum Romanorum ridentes. ego hos
malo propitios deos, & ita spero futuros, si in suis manere sedib. patiemur. Pa-
trum nostrorum memoria per legatum Cyneam Pyrrhus non virorum modo,
sed etiam mulierum animos donis tentauit. nondum lex Oppida ad coërcen-
dam luxuriam muliebrem lata erat: tamen nulla accepit. quam causam fuisse
censetis? eadem fuit, quæ maioribus nostris nihil de hac re lege sanciendi. Nul-
B la erat luxuria, quæ coërceretur. Sicut ante morbos necesse est cognitos esse,
quam remedia eorum: sic cupiditates prius natæ sunt, quam leges quæ iis mo-
dum facerent. Quid legem Liciniam excitauit de quingentis iugeribus, nisi in-
gens cupido agros continuandi? Quid legem Cinciam de donis & muneribus,
nisi quia vectigalis iam & stipẽdiaria plebs esse senatui cœperat? Itaq; minime
mirum est, nec Oppiam nec aliam vllam tum legem desideratam esse quæ mo-
dum sumptibus mulierum faceret, cum aurum & purpuram data & oblata vl-
tro non accipiebant. Si nunc cum illis donis Cyneas vrbem circumiret, stan-
tes in publico inuenisset quæ acciperent. Atq; ego nonnullarum cupiditatum
ne causam quidem aut rationem inire possum. Nam vt quod alij liceat, tibi non
licere, aliquid fortasse naturalis aut pudoris, aut indignationis habeat: sic æ-
quato omnium cultu, quid vnaquæque vestrûm veretur, ne in se conspiciatur?
Pessimus quidem pudor est vel parsimoniæ vel paupertatis, sed vtrunq; lex vo-
bis demit, cum id quod habere non licet, non habetis. Hanc, inquit, ipsam exæ-
quationem non fero, illa locuples, cur non insignis auro & purpura conspicior?
cur paupertas aliarum sub hac legis specie latet, vt quod habere non possunt,
habituræ, si liceret, fuisse videantur? Vultis hoc certamen vxoribus vestris inij-
C cere Quirites, vt diuites id habere velint, quod nulla alia possit? pauperes, ne
ob hoc ipsum contemnantur, supra vires se extendant? Ne simul pudere quod
non oportet, cœperit: quod oportet, non pudebit. Quæ de suo poterit, parabit:
quæ non poterit, virum rogabit. Miserum illum virũ, & qui exoratus, & qui non
exoratus erit, cum quod ipse non dederit, datum ab alio videbit. Nunc vulgo
alienos viros rogant, & quod maius est, legem & suffragia rogant, & à quibusdã
impetrant aduersus te & rem tuam & liberos tuos inexorabiles. simul lex mo-
dum sumptib. vxoris tuæ facere desierit: tu nunquã facies. Nolite eodem loco
existimare Quirites futuram rem, quo fuit antequam lex de hoc ferretur. & ho-
minem improbum non accusari tutius est, quam absolui: & luxuria non mota
tolerabilior esset, quam erit nunc ipsis vinculis, sicut fera bestia, irritata, deinde
emissa. Ego nullo modo abrogandam legem Oppiam censeo. vos quod faxitis,
deos omnes fortunare velim. Post hæc tribuni quoque plebis, qui se intercessu-
ros professi erant, cum pauca in eandem sententiam adiecissent, tum L. Valeri-
us prorogatione ab se promulgata ita distulit: Si priuati tantummodũ ad sua-
dendum dissuadendumque id quod à nobis rogatur, processissent, ego quoque
cum satis dictũ pro vtraq; parte existimarem, tacitus suffragia vestra expectas-
sem. Nunc cum vir grauissimus Cos. M. Porcius non auctoritate solum, quæ ta-
cita satis momenti habuisset, sed oratione etiã longa & accurata insectatus sit
rogationem nostram, necesse est paucis respondere. qui tamen plura verba in

castigan-

» castigandis matronis, quàm in rogatione nostra disiuadenda consumpsit. & A
» quidem vt in dubio poneret, vtrum id quod reprehenderet, matronæ sua spon-
» te, an nobis auctoribus fecissent. Rem defendam, non nos: in quos iecit magis
» hæc Cos. verbotenus, quam vt re insimularet. Cœtum & seditiones, & interdum
» secessionem muliebrem appellauit, quòd matronæ in publico vos rogassent, vt
» legem in se latam per bellum temporibus duris, in pace & florente ac beata re-
» pub. abrogaretis. Verba magna, quæ rei augendę causa conquirantur, & hæc &
» alia esse scio, & M. Catonem oratorem non solum grauem, sed interdum etiam
» trucem esse scimus omnes, cùm ingenio sit mitis. Nam quid tandem noui ma-
» tronæ fecerunt, quòd frequentes in causa ad se petinente in publicum proces-
» serunt? nunquam ante hoc tempus in publico apparuerunt? Tuas aduersus te
» Origines reuoluam, accipe quoties id fecerint, & quidem semper bono publi-
» co. Iam a principio regnante Romulo, cum Capitolio ab Sabinis capto, medio
» in foro signis collatis dimicaretur, nonne intercursu matronarum inter acies
» duas, prælium sedatum est? Quid regibus exactis, cùm Coriolano Martio duce
» legiones Volscorum castra ad quintum lapidem posuissent, nonne id agmen
» quo obruta hæc vrbs esset, matronæ auerterunt? Iam vrbe capta à Gallis, au-
» rum, quo vrbs redempta est, nempe matronæ consensu omnium in publicum
» contulerunt. Proximo bello (ne antiqua repetam) nonne & cum pecunia opus B
» fuit, viduarum pecuniæ adiuuerunt ærarium? & cum dij quoq; noui ad opem
» ferendam dubijs rebus accerserentur: matronæ vniuersæ ad mare profectæ
» sunt ad matrem Idæam accipiendam? Dissimiles, inquit, causæ sunt. nec mihi
» causas æquare propositum est. nihil noui factum purgare satis est. Cæterum
» quod in rebus ad omnes pariter viros fœminasq; pertinentibus feciſſe eas ne-
» mo miratus est, in causa proprie ad ipsas pertinente miramur feciſſe? Quid au-
» tem fecerunt? superbas medius fidius aures habemus, si cùm domini seruorum
» non fastidiant preces, nos rogari ab honestis fœminis indignamur? Venio nunc
» ad id de quo agitur: in quo duplex consulis oratio fuit. nam & legẽ vllam om-
» nino abrogari est indignatus, & eam præcipue legem, quæ luxuriæ muliebris
» coercendæ causa lata esset. & illa communis pro legibus visa consularis oratio
» est: & hæc aduersus luxuriam seueriſſimis moribus conueniebant. Itaque peri-
» culũ est, nisi quid in vtraq; vani sit docuerimus, ne quis error vobis offundatur.
» Ego enim quemadmodum ex his legibus, quæ non in tempus aliquod, sed per-
» petuæ vtilitatis causa in æternum latæ sunt, nullam abrogari debere fateor, nisi
» quam aut vsus coarguit, aut status aliquis reipub. inutilem fecit: sic quas tem-
» pora aliqua desiderarunt leges, mortales (vt ita dicam) & temporibus ipsis mu-
» tabiles esse video. quæ in pace latæ sunt, plerumq; bellum abrogat: quę in bel- C
» lo, pax: vt in nauis administratione alia in secunda, alia in aduersa tempestate
» vsui sunt. Hæc cùm ita natura distincta sint, ex vtro tandẽ genere ea lex esse vi-
» detur, quam abrogamus? Quid vetus regia lex, simul cum ipsa vrbe nata? aut
» (quod secundum est) à decemuiris ad condenda iura creatis in XII. tabulis
» scripta? sine qua cum maiores nostri non existimarint matronale decus seruari
» posse: nobis quoq; ferendum sit, ne cum ea pudorem sanctitatemq; fœminarũ
» abrogemus? Quis igitur nescit nouam istam legem esse, Q. Fabio, T. Sempronio
» consulibus XX. annis antè latam? sine qua cum per tot annos matronæ opti-
» mis moribus vixerint: quod tandem ne abrogata ea effundantur ad luxuriam,
» periculum est? Nam si ista lex ideo lata esset, vt finiret libidinem muliebrem,
» verendum foret, ne abrogata incitaret. cur sit autem lata, ipsum indicauit tem-
» pus. Annibal in Italia erat victor ad Cannas. iam Tarentum, iam Arpos, iam
» Capuam habebat: ad vrbem Romam admoturus exercitum videbatur, dese-
» cerant socij, non milites in supplementum, non socios nauales ad classem tuen-
» dam, non pecuniam in ærario habebamus. serui, quibus arma darentur, ita vt
» precium pro ijs bello perfecto dominis solueretur, emebantur, in eandem
» diem frumentum & cætera quæ belli vsus postulabant, præbenda publicani

se

A se conducturos professi erant: seruos ad remum, numero ex censu constituto cum stipendio nostro dabamus: aurum & argentum omne, à senatoribus eius rei initio orto, in publicum conferebamus. viduæ & pupilli pecunias suas in ærarium deferebant: cautum erat, quo ne plus auri & argenti facti, quo ne plus signati argenti & æris domi haberemus. Tali tempore in luxuria & ornatu matronæ occupatæ erant, vt ad eam coërcendam lex Oppia desiderata sit: cum quia Cereris sacrificium lugentibus omnibus matronis intermissum erat, senatus finiri luctum triginta diebus iussit. Cui non apparet, ob inopiam & miseriam ciuitatis, quia omnium priuatorũ pecuniæ in vsum publicum vertendæ erant, istam legem scriptam, tamdiu manuram, quamdiu causa scribendæ legis manisset? Nam si quæ tunc temporis causa aut decreuit senatus, aut populus iussit, in perpetuum seruari oportet: cur pecunias reddimus priuatis? cur publica præsenti pecunia locamus? cur serui qui militent non emuntur? cur priuati non damus remiges, sicut tunc dedimus? Omnes alij ordines, omnes homines mutationem in meliorem statum reipublicæ sentient: ad coniuges tantum nostras pacis & tranquillitatis publicæ fructus nõ perueniet? Purpura viri vtemur: prætextati in magistratibus, in sacerdotijs: liberi nostri prætextis purpura togis vtentur: magistratib. in colonijs municipijsque, hic Romæ infimo genere ma-

B gistris vicorum, togæ prætextæ habendæ ius permittemus: nec vt id viui solum habeant tantum insigne, sed etiam vt cum eo crementur mortui: fœminis dũtaxat purpuræ vsu interdicemus? & cum tibi viro liceat purpura in veste stragula vti, matrem familias tuam purpureum amiculum habere non sines? & equus tuus speciosius instratus erit, quam vxor vestita? Sed in purpura, quæ teritur, absumitur, iniustam quidem, sed aliquam tamen causam tenacitatis video: in auro vero, in quo præter manus precium nihil intertrimẽti fit, quæ malignitas est? præsidium potius in eo est & ad publicos, & ad priuatos vsus: sicuti experti estis. Nullam æmulationem inter se sigularum, quando nulla haberet, esse aiebat. At Hercule vniuersis dolor & indignatio est, cum sociorum Latini nominis vxoribus vident ea concessa ornamenta, quæ sibi adempta sint: cum insignes eas esse auro & purpura: cum illas vehi per vrbem: se pedibus sequi tanquam in illarum ciuitatibus, non in sua imperium sit. Virorum hoc animos vulnerare posset: quid muliercularum censetis, quas etiam parua mouent? Non magistratus, nec sacerdotia, nec triumphi, nec insignia, nec dona aut spolia bellica his contingere possunt: munditiæ, & ornatus, & cultus, hæc fœminarum insignia sunt: his gaudent & gloriantur, hunc mundum muliebrem appellarunt maiores nostri. Quid aliud in luctu, quam purpuram atque aurum

C deponunt? quid cum eluxerunt, sumunt? quid in gratulationibus supplicationibusque, nisi excellentiorem ornatum adijciunt? Scilicet si legem Oppiam abrogaueritis, non vestri arbitrij erit: si quid eius vetare volueritis, quod nunc lex vetat. Minus filiæ, vxores, sorores, etiam quibusdam in manu erunt. Nunquam saluis suis exuitur seruitus muliebris, & ipsæ libertatem, quam viduitas & orbitas facit, detestantur. In vestro arbitrio suum ornatum, quam in legis malunt esse, & vos in manu & tutela, non in seruitio debetis habere eas, & malle patres vos aut viros, quam dominos dici. Inuidiosis nominibus vtebatur modo consul seditionem muliebrem & secessionem appellãdo. Id enim periculum est, ne sacrum montem, sicut quondam irata plebs, aut Auentinum capiant. Patiendum huic infirmitati est quodcunque vos censueritis. quo plus potestis, eo moderatius imperio vti debetis. Hæc cum contra legem, proque lege dicta essent: aliquanto maior frequentia mulierum postero die sese in publicum effudit: vnoque agmine omnes Brutorum ianuas obsederunt, qui collegarum rogationi intercedebant: nec ante abstiterunt, quam remissa intercessio à tribunis est. Nulla deinde dubitatio fuit, quin omnes tribus legem abrogarent. annis viginti post abrogata est, quam lata. M. Porcius consul, posteaquam abrogata est Oppia lex, extemplo vigintiquinque nauibus

longis,quarum quinque ſociorum erant,ad Lunæ portum profectus,eodem ex- A
ercitu conuenire iuſſo,& edicto per oram maritimam miſſo nauibus omnis ge-
neris contractis,à Luna proficiſcens edixit vt ad portum Pyrenæi ſequerentur,
inde ſe frequenti claſſe ad hoſtes iturum.Præteruecti Liguſtinos mõtes,ſinum-
que Gallicum,ad diem quam edixerat, conuenerunt. Inde Rhodam ventum,
& præſidium Hiſpanorum, quod in caſtello erat,vi deiectum.ab Rhoda ſecun-
do vento Emporias peruentum.ibi copiæ omnes,præter ſocios nauales,in ter-
ram expoſitæ.Iam tunc Emporiæ duo oppida erant muro diuiſa. vnum Græci
habebant à Phocæa,vnde & Maſſilienſes oriundi : alterum Hiſpani, ſed Gre-
cum oppidum in mare expoſitum, totum orbem muri minus quadringentos
paſſus patentem habebat: Hiſpanis retractior à mari trium millium paſſuum in
circuitu murus erat. Tertium genus Romani coloni ab diuo Cæſare poſt deui-
ctos Pompeij liberos adiecti.nunc in corpus vnum cõfuſi omnes, Hiſpanis pri-
us,poſtremo & Græcis in ciuitatem Romanam adſcitis. Miraretur quis,cum
cerneret aperto mari ab altera parte,ab altera Hiſpanis,tam feræ & bellicoſæ
genti obiectos,quæ res eos tutaretur.diſciplina erat cuſtos infirmitatis, quam
inter validiores optime timor continet. Partem muri verſam in agros egregie
munitam habebant,vna tantum in eam regionem porta impoſita : cuius aſſi-
duus cuſtos ſemper aliquis ex magiſtratib.erat.nocte pars tertia ciuium in mu- B
ris excubabat: neque moris tantum aut legis cauſa,ſed quanta ſi hoſtis ad por-
tas eſſet,obſeruabant vigilias,& circumibant cura. Hiſpanum neminem in vr-
bem recipiebant. ne ipſi quidem temere vrbe excedebant. ad mare patebat
omnib.exitus.porta ad Hiſpanorum oppidum verſa nunquã niſi frequẽtes,pars
tertia fere,cuius proxima nocte vigiliæ in muris fuerant,egrediebantur. cauſa
exeundi hæc erat: commercio eorum Hiſpani imprudentes maris gaude-
bant: mercarique & ipſi ea quæ externa nauibus inueherentur, & agrorum
exhibere fructus volebant.huius mutui vſus deſiderium,vt Hiſpania vrbs Græ-
cis pateret, faciebat. Erant etiam eo tutiores, quod ſub vmbra Romanæ a-
micitiæ latebant, quam ſicut minoribus viribus quam Maſſilienſes, ita pari
colebant fide.tunc quoque conſulem exercitumque comiter ac benigne ac-
ceperunt.Paucos ibi moratus dies Cato, dum exploraret vbi & quantæ hoſti-
um copiæ eſſent,vt ne mora quidem ſegnis eſſet: omne id tempus exercendis
militib.conſumpſit.Id erat forte tempus anni,vt frumentũ in areis Hiſpani ha-
berent.Itaq; redemptorib. vetitis frumentum parare, ac Romã dimiſſis : Bellũ
inquit,ſeipſum alet.profectus ab Emporijs agros hoſtium vrit vaſtatq; : omnia
fuga & terrore cõplet.Eodem tempore M.Heluio decedenti ex vlteriore Hiſ-
pania cum præſidio ſex milliũ dato ab Appio Claudio prætore.Celtiberi agmi- C
ne ingẽti ad oppidum Iliturgi occurrerẽt.Viginti millia armatorum fuiſſe Va-
lerius ſcribit:duodecim millia ex ijs cæſa,oppidũ Iliturgi receptum,& puberes
omnes interfectos. Inde ad caſtra Catonis Heluius peruenit,& quia tuta iam
ab hoſtib.regio erat:præſidio in vlteriorẽ Hiſpaniam remiſſo,Romã eſt profec-
tus:& ob rem feliciter geſtã ouans vrbẽ eſt ingreſſus.Argenti infecti tulit in æra-
rium quatuordecim millia pondo ſeptingẽta triginta duo,& ſignati bigatorum
XVII.millia XXIII.& Oſcenſis argenti CXX.millia CCCCXXXVIII. Cauſa
triumphi negandi ſenatui fuit,quod alieno auſpicio,& in aliena prouincia pug-
naſſet.Cæterum biennio poſt redierat, cum prouincia ſucceſſori Q.Minutio
tradita,annum inſequentem retentus ibi longo & graui morbo fuiſſet. Itaque
duobus modo menſibus ante Heluius ouans vrbem eſt ingreſſus, quam ſucceſ-
ſor eius Q.Minutius triũpharet. Hic quoq; tulit argenti põdo triginta quatuor
millia octingenta, bigatorũ LXXVIII.millia,& Oſcenſis argẽti CCLXXVIII
millia.In Hiſpania interim conſul haud procul Emporijs caſtra habebat,eo le-
gati tres ab Illergetum regulo Biliſtage,in quib. vnus filius erat,venerunt,que-
rentes caſtella ſua oppugnari: nec ſpem vllam eſſe reſiſtendi,niſi præſidio Ro-
manus miles eſſet,V.millia militũ ſatis eſſe: nec hoſtes,ſi tanta manus veniſſet,

manſuros

A māsuros. Ad ea consul, moueri quidē se vel periculo eorum, vel metu dicere: sed sibi nequaquam tantum copiarum esse, vt cum magna vis hostium haud procul absit, cum qua mox signis collatis dimicandum sibi indies expectet: diuidendo exercitum, minuere tuto vires posset. Legati vbi hæc audiuerunt, flentes ad genua consulis prouoluuntur, orant, ne se in rebus tam trepidis deserat, quò enim se repulsos ab Romanis ituros? nullos se socios, nihil vsquam in terris aliud spei habere potuisse, se extra id periculum esse, si decedere fide, si coniurare cum cæteris voluissent. nullis minis, nullis terriculis se motos, sperantes satis opis & auxilij sibi in Romanis esse. id si nullum sit, si sibi a consule negetur, deos hominesque se testes facere, inuitos & coactos se, ne eadem quæ Saguntini passi sunt, patiantur, defecturos, & cum cæteris potius Hispanis quā solos perituros esse. Et illo quidem die sic sine responso dimissi. Consulem nocte quæ insecuta est, anceps cura agitare. nolle deterere socios, nolle minuere exercitum, quod aut morā sibi ad dimicandum, aut in dimicando periculū afferre posset. stat sententia nō minuere copias, ne quid interim hostes inferant ignominiæ: socijs spem pro re ostendendam censet. Sæpe vana pro veris, maxime in bello valuisse: & credentem se aliquid auxilij habere, perinde atque haberet, ipsa fiducia & sperando atque audendo seruatum. Postero die legatis

B respondit: quanquam vereatur, ne suas vires alijs eas commodando minuat, tamen illorum se temporis ac periculi magis quam sui rationem habere. denunciari militum parti tertiæ ex omnibus cohortibus iubet, vt cibum quem in naues imponant, mature coquant: nauesque in diem tertium expediri iussit: duos ex legatis Bilistagi atque Ilergetibus nunciare ea iubet: filium reguli comiter habendo, & muneribus apud se retinet. Legati non ante profecti quam impositos in naues milites viderunt: id pro haud dubio iam nunciantes. non suos modo, sed etiam hostes fama Romani auxilij aduentantis impleuerunt. Consul vbi satis quod in speciem fuit, ostentatum est, reuocari ex nauibus milites iubet, ipse cum iam id tempus anni appeteret, quo geri res possent: castra hyberna mille passuum ab Emporijs posuit: inde per occasiones nunc hac parte, nunc illa, modico præsidio castris relicto, prædatum milites in hostium agros educebat. Nocte ferme proficiscebantur, vt & quam longissimè a castris procederent, & inopinantes opprimerent, & exercebat ea res nouos milites, &

C hostium magna vis excipiebatur: nec iam egredi extra munimenta castellorum audebant. Vbi satis admodum & suorum & hostium animos est expertus, conuocari tribunos præfectosque, & equites omnes & centuriones iussit: Tempus, inquit, quod sæpe optastis, venit: quo vobis potestas fieret virtutem vestrā « ostendendi. Ad huc prædonum magis quam bellantium militastis more. Nunc « iusta pugna hostes cum hostibus conseretis manus. non agros inde populari sed vrbium opes haurire licebit. Patres nostri cum in Hispania Carthagi- « nienſium & imperatores ibi & exercitus essent: ipsi nullum imperatorem, nullos in ea milites haberent: tamen addere hoc in fœdere voluerunt, vt imperij sui Iberus fluuius esset finis. Nunc cum duo prætores, cum Cos. cum tres exercitus Romani Hispaniam obtineant: Carthaginiensium iam prope decem « annis nemo in his prouincijs sit: imperium nobis citra Iberum amissum est. « hoc armis & virtute recuperetis oportet: & nationem rebellantem magis te- « mere quam constanter bellantem, iugum quo se exuit, accipere rursus cogatis. In hunc modum maxime adhortatus, pronunciat se nocte ad castra hostium ducturum. Ita ad corpora curanda dimissi. Nocte media, cum auspicio operam dedisset, profectus, vt locum quem vellet, priusquam hostes sentirent, caperet: præter castra hostium circumducit: & prima luce acie instructa sub ipsum vallum tres cohortes mittit. Mirantes barbari à tergo apparuisse Romanum, discurrere ipsi ad arma. Interim cōsul apud suos: Nusquam nisi in virtute « spes est, milites, inquit, & ego sedulo, ne esset, feci. inter castra nostra & nos, « medij hostes: ab tergo hostium ager est. Quod pulcherrimum, idem tutissimū «

est in virtute spem positam habere. Sub hæc cohortes recipi iubet, vt barbaros A
simulatione fugæ eliceret. Id quod crediderat, euenit. pertinuisse & cedere rati Romanos, porta erumpunt: & quantum inter castra sua & hostium aciem relictum erat loci, armatis complent. Dum trepidant acie instruenda, consul iam paratis ordinatisque omnibus, incompositos aggreditur. equites primos ab vtroque cornu in pugnam induxit. sed in dextro extemplo pulsi, cedentesq; trepidi etiam pediti terrorem intulere. Quod vbi vidit Consul duas cohortes delectas ab dextro latere hostium circumduci iubet: & ab tergo se ostendere prius quam concurrerent peditū acies. Is terror obiectus hosti, rem metu Romanorum equitum inclinatam æquauit. tamen adeo turbati erant dextræ alæ equites peditesque, vt quosdam Cos. manu ipse reprehenderit, & aduersos in hostem verterit. ita & quamdiu missilibus pugnatum est, anceps pugna erat. & iam ab dextera parte, vnde terror & fuga cœperat, ægre Romanus resistebat. à sinistro cornu & ab fronte vrgebantur barbari, & cohortes ab tergo instantes pauidi respiciebant. Vt emissis soliferreis falaricisque gladios strinxerunt, tum velut redintegrata est pugna. non cæcis ictibus procul ex improuiso vulnerabantur: sed pede collato, tota in virtute ac viribus spes erat. Fessos iam suos Cos. ex secunda acie subsidiarijs cohortibus in pugnam inductis, accendit: noua acies facta, integri recentibus telis fatigatos adorti hostes, primum a- B
cri impetu velut cuneo perculerunt: deinde dissipatos in fugam auerterunt: effusoque per agros cursu, castra repetebantur. Vbi omnia fuga completa vidit Cato: ipse ad secundam legionem, quæ in subsidio posita erat, equo reuehitur: & signa præ se ferri, plenoq; gradu ad castra hostium oppugnanda succedere iubet. si quis extra ordinem auidius procurrit, & ipse interequitans sparo percutit, & tribunos centurionesq; castigare iubet. Iam castra hostium oppugnabantur: saxisq; & sudibus & omni genere telorum summouebantur à vallo Romani. vbi recens admota legio est, tum & oppugnantibus animus creuit, & infensius hostes pro vallo pugnabant. Cos. omnia oculis perlustrat: vt qua minima vi resistatur, ea parte irrumpat ad sinistram portam infrequentes videt: eo secundæ legiones principes hastatosq; inducit. Non sustinuit impetum eorum statio quæ portæ opposita erat. & cæteri posteaquam intra vallū hostes vident ipsis castris exuti, signa armaq; abijciunt. cæduntur in portis suo metipsi agmine in arcto hærentes. secundani terga hostium cædunt, cæteri castra diripiunt. Valerius Antias supra sexaginta millia hostium cæsa eo die scribit. Cato ipse haud sane detrectator laudum suarum multos cæsos ait, numerum nō ascribit. Tria eo die laudabilia fecisse putatur. Vnum, quod circumducto exercitu procul nauib. suis castrisque, vbi spem nisi in virtute haberent, inter medios hostes C
prælium cōmisit: alterum, quod cohortes ab tergo hostibus obiecit: tertium, quod secundam legionem, cæteris omnibus effusis ad sequendos hostes, pleno gradu sub signis compositam instructamq; subire ad portam castrorum iussit. Nihil deinde à victoria cessatum. cum receptui signo dato suos spolijs onustos in castra reduxisset, paucis horis noctis ad quietē datis, ad prædandum in agros duxit. effusius, vt sparsis hostib. fuga, prædati sunt. quæ res non minus quā pugna pridie aduersa Emporitanos Hispanos accolasq; eorum in deditionem compulit. multi & aliarum ciuitatum, qui Emporias perfugerant, dediderunt se. quos omnes appellatos benigne, vinoq; & cibo curatos, domos dimisit. Cōfestim inde castra mouit. & quacunq; incedebat agmen, legati dedentium ciuitates suas occurrebant. & cum Tarraconem venit, iam omnis cis Iberum Hispania perdomita erat, captiuiq; & Romani & sociūm ac Latini nominis varijs casibus in Hispania oppressi, domum Cos. à barbaris reducebantur. Fama deinde vulgatur, Cos. in Turdetaniam exercitum ducturum: & ad deuios montanos profecturum etiam falso perlatum est. Ad hunc vanum & sine auctore vllo rumorem Bergistanorum ciuitatis septem castella defecerūt, eos deducto exercitu Cos. sine memorando prælio in potestatem redegit. Haud ita multo

post

A post ijdem, regresso Tarraconem Cos. priusquam inde quoquam procederet, defecerunt. Iterum subacti: sed non eadem venia victis fuit. sub corona venire omnes, ne sæpius pacem solicitarent. Interim Pub. Manlius prætor, exercitu vetere à Q. Minutio, cui successerat, accepto, adiuncto & Ap. Claudij Neronis ex vlteriore Hispania vetere item exercitu, in Turdetaniã proficiscitur. Omniũ Hispanorum maxime imbelles habentur Turdetani, freti tamen multitudine sua, obuiam ierunt agmini Rom. Eques immissus turbauit extemplo aciem eorum. pedestre prælium nullius ferme certaminis fuit. milites veteres periti hostium bellique haud dubiam pugnam fecerunt. Nec tamen ea pugna debellatum est. X. millia Celtiberûm mercede Turdetani conducunt, alieniſque armis parabant bellum. Cos. interim rebellione Bergistanorum ictus, cęteras quoque ciuitates ratus per occasionem idem facturas, arma omnibus cis Iberum Hispanis ademit. quã rem adeo ægre passi, vt multi mortem sibimetipsi consciscerent: ferox gens nullam vitam rati sine armis esse. Quod vbi Cos. renunciatum est, senatores omnium ciuitatum ad se vocari iussit. atq; ijs: Non nostra inquit, « magis quam vestra refert vos non rebellare. siquidem id maiore Hispanorum « malo quam exercitus Romani labore semper adhuc factum est. id vt ne fiat, v- « no modo arbitror caueri posse, si effectum erit, ne possitis rebellare. volo id quã « B mollissima via consequi, vos quoq; in ea re consilio me adiuuate. nullum libentius sequar, quam quod vosmetipsi attuleritis. « Tacentib. spacium se ad deliberandum dierum paucorum dare dixit. cum reuocati secundo quoque concilio tacuissent, vno die muris omnium dirutis ad eos qui nondum parebant, profectus: vt in quanq; regionem venerat, omnes qui circa incolebant, populos in deditionem accepit. Segesticam tantum grauem atq; opulentam ciuitatem vineis & pluteis cepit. Eo maiorem habebat difficultatem in subigendis hostibus, quam qui primi venerant in Hispaniam, quod ad illos tædio, imperij Carthaginiensium Hispani deficiebant: huic ex vsurpata libertate in seruitutẽ velut asserendi erant. & ita mota omnia accepit. vt alij in armis essẽt, alij obsidione ad defectionẽ cogerentur: nec nisi in tempore subuentum foret, vltra sustentaturi fuerint. Sed in Cos. ea vis animi atq; ingenij fuit, vt omnia maxima minimaque per se adiret atq; ageret: nec cogitaret modo imperaretq; quæ in rem essent, sed pleraque ipse per se transigeret: nec in quenquam omnium grauius seueriusque, quam in semetipsum imperium exerceret: parsimonia & vigiliis & labore cum vltimis militum certaret: nec quicquam in exercitu suo præcipui, præter honorem atque imperium haberet. Difficilius bellum in Turdetania prætori Pub. Manlio Celtiberi mercede exciti ab hostibus, sicut ante dictũ est, C faciebant. itaque eò Cos. accersitus literis prætoris legiones duxit. Vbi eo venit (castra separatim Celtiberi & Turdetani habebãt) cum Turdetanis extemplo leuia prælia incursantes in stationes eorum Romani facere: semperq; victores ex quamuis temere cœpto certamine abire. Ad Celtiberos in colloquium tribunos militum ire Cos. atq; ijs trium conditionum electionem ferre iubet. Primam, si transire ad Romanos velint, & duplex stipendium accipere, quã quantum à Turdetanis pepigissẽt. alteram, si domos abire, publica fide acceptã, nihil eam rem noxæ futuram, quod hostibus se Romanorum iunxissent: tertiam, si vtique bellum placeat, diem locumque constituant, vbi secum armis decernant. A Celtiberis dies ad consultandum petita. concilium immistis Turdetanis habitum magno cum tumultu: eo minus decerni quicquam potuit. Cum incertum bellum an pax cum Celtiberis esset, commeatus tamen haud secus quam in pace, ex agris castellisq; hostium Romani portabant, dein sæpe munimenta eorum, velut communi pacto commercio priuatis indicijs ingredientes. Cos. vbi hostes ad pugnam elicere nequit, primùm prædatum sub signis aliquot expeditas cohortes in agrum integrę regionis ducit: deinde audito, Saguntiæ Celtiberûm omnes sarcinas impedimentaque relicta eo pergit ducere ad oppugnandum. Posteaquam nulla mouentur re, persoluto stipendio non

suis modo, sed etiam prætoris militibus, relictoque omni exercitu in castris A
prætorianis, ipse cum septem cohortibus ad Iberum est regressus. Ea tam exigua manu oppida aliquot cepit. defecere ad eum Sedetani, Ausetani, Suessetani, Lacetanos, deuiam & syluestrem gentem, cum insita feritas continebat in armis, tum conscientia, dum Cos. exercitusque Turdulo bello est occupatus, depopulatorum subitis incursionibus sociorum. Igitur ad oppidum eorum oppugnandum Cos. ducit non Romanas modo cohortes, sed iuuentutem etiam merito infensorum ijs sociorum. Oppidum longum in latitudinem haud quaquam tantundem patens habebant. Quadringentos inde ferme passus cõstituit signa. ibi delectarum cohortium stationem relinquens, præcipit eis, ne se ex eo loco ante mouerent, quam ipse ad eos venisset. cæteras copias ad vlteriorem partem vrbis circumducit. Maximum ex omnibus auxilijs numerum Suessetanæ iuuentutis habebat. eos ad murum oppugnandum subire iubet. Quorum vbi arma signaq; Lacetani cognouere: memores quam sæpe in agro eorum impune persultassent, quoties ipsos signis collatis fudissent fugassentq; : patefacta repente porta, vniuersi in eos eruumpunt. Vix clamorem eorum, ne dum impetum Suessetani tulere. quod posteaquam, sicut futurum ratus erat, Cos. fieri etiam vidit, equo citato subter murum hostium ad cohortes aduehitur: atq; eas arreptas, effusis omnibus ad sequendos Suessetanos, quà silentium ac solitudo B
erat, in vrbem inducit: priusquam omnia cepit, quam se reciperent Lacetani. Mox ipsos nihil præter arma habentes in deditionem accepit. Confestim inde victor ad Vergium castrum ducit. Receptaculum id maxime prædonum erat: & inde incursiones in agros pacatos prouinciæ eius fiebant. Transfugit inde ad Cos. princeps Vergestanus: & purgare se ac populares cœpit, non esse in manu ipsis rempublicam. prædones receptos totum suæ potestatis id castrum fecisse. Cos. eum domum redire. conficta aliqua probabili cur abfuisset causa, iussit. cum se muros subisse cerneret, intentosq; prædones ad tuenda mœnia esse: tum vti cum suæ factionis hominibus meminisset arcẽ occupare. Id vti præceperat, factum. repente anceps terror, hinc muros ascendentibus Romanis, illinc arce capta, barbaros circumuasit. Huius potitus loci Cos. eos qui arcem tenuerant, liberos esse cum cognatis, suaq; habere iussit: Vergestanos cæteros quæstori vt venderet, imperauit. de prædonibus supplicium sumpsit. Pacata prouincia, vectigalia magna instituit ex ferrarijs argentarijsque, quibus tum institutis locupletior indies prouincia fuit. Ob has res gestas in Hispania, supplicationem in triduum Patres decreuerunt. Eadem ætate alter Cos. L. Valerius Flaccus in Gallia cum Boiorum exercitu propter Litaniam syluam signis collatis secundo prælio conflixit. Octo millia Gallorũ cæsa traduntur. cæterio C
misso bello in vicos suos atq; agros dilapsi. Cos. reliquũ ætatis circa Padũ Placentiæ & Cremonæ exercitum habuit, restituitq; quæ in ijs oppidis bello diruta fuerant. Cum hic status rerũ in Italia Hispaniaq; esset, T. Quintio in Græcia ita hybernis actis, vt exceptis Aetolis, quib. nec prosperæ victoriæ præmia cõtigerant, nec diu quies placere poterat, vniuersa Græcia simul pacis libertatisque perfruens bonis, egregie statu suo gauderet: nec magis in bello virtutem Romani ducis, quã in victoria temperantiam iustitiamq; & moderationẽ miraretur: senatusconsultum, quo bellum aduersus Nabin Lacedæmonium decretum erat, affertur. quo lecto Quintius, conuentus Corinthum omnium sociarum ciuitatum legationibus in diem certam edicto, vbi frequentes vndiq; principes conuenerunt, ita vt ne AEtoli quidem abesient, tali oratione est vsus: Bellum aduersus Philippum non magis communi animo consilioque Romani & Græci gesserunt, quam vtrique suas causas belli habuerunt. Nam & Romanorum amicitiam, nunc Carthaginienses hostes eorum iuuando, nunc hic socijs nostris oppugnandis violauerat: & in vos tales fuit, vt nobis, etiam si nostrarum obliuisceremur iniuriarum, vestræ iniuriæ satis digna causa belli fuerint. Hodierna consultatio tota ex vobis pendet. Refero enim ad vos, vtrum

Argos,

A Argos, sicut scitis ipsi, ab Nabide occupatos, pati velitis sub ditione eius esse: an æquum censeatis, nobilissimam vetustissimamq; ciuitatem in media Græcia sitam, repeti in libertatem: & eodem statu, quo cæteras vrbes Peloponnesi & Græciæ esse. Hæc consultatio, vt videtis, tota de re pertinente ad vos est: Romanos nihil contingit, nisi quatenus liberatæ Græciæ vnius ciuitatis seruitus non plenam nec integram gloriam esse sinit. Cæterùm si vos nec cura eius ciuitatis, nec exemplum, nec periculũ mouet, ne serpat latius contagio eius mali: nos æqui boniq; facimus. de hac re vos consulo, staturus eo quod plures censueritis. Post orationẽ Romani imperatoris percensẽri aliorum sentẽtiæ cœptæ sunt. Cum legatus Athenienſium, quantum poterat, gratijs agendis Romanorum in Græciam merita extulisset, imploratos auxilium aduersus Philippum tulisse opem, non rogatos vltrò aduersus tyrannum Nabin offerre auxilium: indignatusq; esset hæc tanta merita sermonibus tamen aliquorum carpi, futura calumniantium, cum fateri potius præteritorum gratiam deberent: apparebat inceſſi Aetolos. Igitur Alexander princeps gentis inuectus primùm in Athenienses, qui libertatis quondam duces & auctores, assentationis propriæ gratia communem causam proderent: quæstus deinde Achæos Philippum quondam milites, postremùm ab inclinata eius fortuna transfugas, & Corinthũ recepisse, &

B id agere, vt Argos habeant: Aetolos primos hostes Philippi, semper socios Romanorum, pactos in fœdere suas vrbes agrosq; fore deuicto Philippo, fraudari Echino & Pharsalo: insimulauit fraudis Romanos, quod vano titulo libertatis ostentato, Chalcidem & Demetriadem præsidijs tenerent: qui Philippo cunctanti deducere inde præsidia, obijcere semper soliti sunt: nunquam, donec Demetrias Chalcisq; & Corinthus tenerentur, liberam Græciam fore: postremò, manendi in Græcia, retinendiq; exercitus Argos & Nabin causam facerent. Deportarent legiones in Italiam. Aetolos polliceri, aut conditionibus & volũtate sua Nabin præsidium Argis deducturum, aut vi atq; armis coacturos in potestate consentientis Græciæ esse. Hac vaniloquentia primùm Aristænum prę- «
torem Achæorum excitauit: Ne istuc, inquit, Iupiter Opt. Maxm. siuerit, Iuno- «
que regina, cuius in tutela Argi sunt, vt illa ciuitas inter tyrannũ Lacedæmoniũ «
& latrones Aetolos præmium sit posita in eo discrimine, vt miserius à nobis re- «
cipiatur, quã ab illo capta est. Mare interiectum ab istis prædonibus nõ tuetur «
nos T. Quinti: quid si in media Peloponneso arcem sibi fecerint, futurũ nobis «
est? Linguã tantùm Græcorum habent, sicut speciem hominum: moribus riti- «
busq; efferatioribus quã vlli barbari, imo quam rapacissimę belluę vtuntur. Ita- «
que vos rogamus Romani, vt & ab Nabide Argos recuperetis, & ita res Græciæ «
C cõstituatis, vt à latrocinio quoq; Aetolorum satis pacata hæc relinquatis. Ro- «
manus cunctis vndique increpantibus Aetolos, responsurum se fuisse ijs dix- «
it, nisi ita infensos omnes in eos videret, vt sedandi potius, quam irritãdi essent. «
contentum itaq; opinione ea quæ de Romanis Aetolisque esset, referre se dixit, quid de Nabidis bello placeret, nisi redderet Achæis Argos. Cum omnes bellum decreuissent, auxilia vt pro viribus suis quæque ciuitates mitterent, est hortatus. Ad Aetolos legatum etiam misit, magis vt nudaret animos, id quod euenit, quam spe impetrari posse. Tribunis militum vt exercitum ab Elatia accerserent, imperauit. Per eosdem dies & Antiochi legatis de societate agentibus respondit, nihil se absentibus decem legatis sententiæ habere, Romam eundum ad senatum ijs esse. Ipse copias eductas ab Elatia ducere Argos pergit. atq; ei circa Cleonas Aristenus prætor cum X. millibus Acheorum, equitibus mille occurrit. & haud procul inde iunctis exercitibus posuerunt castra. Postero die in campũ Argiuorũ descenderunt: & quatuor ferè millia ab Argis locum castris capiunt. Præfectus præsidio Laconum erat Pythagoras, gener idẽ tyranni, & vxoris eius frater: qui sub aduentum Romanorum, & vtrasque arces (nam duas habent Argi) & loca alia, quæ aut opportuna aut suspecta erant, validis præsidijs firmauit. sed inter agenda hęc pauorem iniectum aduẽtu

Romanorum dissimulare haudquaquam poterat : & ad externum terrorem A
intestina etiam seditio accessit. Damocles erat Argiuus, adolescens maioris animi quam cõsilii : qui primò, iureiurando interposito, de præsidio expellendo cum idoneis collocutus, dum vires adijcere coniurationi studet, incautior fidei æstimator fuit. colloquentem eum cum suis satelles à præfecto missus cum accerseret, sensit proditum consilium esse: hortatusq; coniuratos qui aderant, vt potius quam extorti morerẽtur, arma secum caperent: atque ita cum paucis in forum ire pergit, clamitans, vt qui saluam rempublicam vellent, auctorem & ducem se libertatis sequerentur. Haud sane mouit quenquam, quia nihil vsquã spei propinquæ, nedum satis firmi præsidij cernebant. Hæc vociferantem eum Lacedæmonij circumuentum cum suis interfecerunt. comprehensi deinde quidam & alij : ex ijs occisi plures, pauci in custodiam conjecti. multi proxima nocte funibus per murum demissi, ad Romanos transfugerunt. Quintius affirmantibus iis, si ad portas Romanus exercitus fuisset, non sine effectu futurum eum motum fuisse, & si propius castra admouerentur, non quieturos Argiuos: misit expeditos pedites equitesque, qui circa Cylarabin (gymnasium, id est, minus trecentos passus ab vrbe) cum erumpentibus à porta Lacedæmoniis prælium commiserunt, atque eos haud magno certamine compulerunt in vrbem, & castra eo ipso loco vbi pugnatum erat, imperator Romanus posuit. Diem B
inde vnum in speculis fuit, si quid noui motus oriretur. posteaquam oppressam metu ciuitatem vidit, aduocat concilium de oppugnandis Argis. Omnium principum Græciæ, præter Aristænum, eadem sententia erat, cum causa belli non alia esset, inde potissimum ordiendum bellum. Quintio id nequaquam placebat. sed Aristænum contra omnium consensum differentẽ cum haud dubia approbatione audiuit : & ipse adiecit: cum pro Argiuis aduersus tyrannum bellum susceptum sit, quid minus conueniens esse, quam omisso hoste Argos oppugnarisse vero caput belli Lacedæmonem & tyrannũ petiturum. Et dimisso concilio, frumentatum expeditas cohortes misit. quod maturi erat circa, demessum & connectum est. viride, ne hostes mox haberent, protritum & corruptum castra deinde mouit. & Parthenio monte superato, prẽter Tegeam tertio die ad Caryas posuit castra. ibi priusquam hostium intraret agrum, sociorũ auxilia expectauit. Venerunt Macedones à Philippo mille quingenti, & Thessalorum equites quadringenti. nec iam auxilia, quorum affatim erat, sed commeatus finitimis vrbibus imperati morabantur Romanũ. Nauales quoq; magnæ copiæ conueniebant. iam ab Leucade L. Quintius cum quadraginta nauibus venerat : iam Rhodiæ decem & octo tectæ naues : iam Eumenes rex circa
Cyclades insulas erat cum decem tectis nauibus, triginta lembis, mistisq; alijs C
minoris formæ nauibus, ipsorum quoq; Lacedæmoniorum exules permultis tyrannorum iniuria pulsi spe recuperandę patriæ in castra Romana conuenerãt. Multi autem erant iam per aliquot ætates, ex quo tyranni tenebant Lacedæmonem, alij ab alijs pulsi. princeps erat exulum Agesipolis, cuius iure gentis regnum Lacedæmone erat: pulsus infans ab Lycurgo tyranno post mortem Cleomenis, qui primus tyrannus Lacedæmone fuit. Cum terra mariq; tantum belli circunstaret tyrannum, & prope nulla spes esset vires suas hostiumq; æstimanti, non tamen omisit bellum: sed & à Creta mille delectos iuuentutis eorũ exciuit, cum mille iam haberet : & tria millia mercenariorum militum, X. millia popularium cum castellanis agrestibus in armis habuit: & fossa valloq; vrbem communiuit. & ne quid intestini motus oriretur, metu & acerbitate pœnarum tenebat animos. Quoniam vt saluum vellent tyrannum, sperare non poterat : cum suspectos quosdam ciuium haberet: eductis in campum omnibus copijs (Dromon ipsi vocant) positis armis, ad concionem vocari iussit Lacedæmonios, atque eorum concioni satellites armatos circundedit : & pauca præfatus cur sibi omnia timenti cauentique ignoscendum in tali tempore foret, & ipsorum referre, si quos suspectos status præsens rerum faceret, prohiberi potius ne
quid

A quid moliri possint, quàm puniri molientes. itaq; quosdam se in custodia habiturum, donec ea quę instet tẽpestas prætereat. hostib. repulsis, à quibus, si modo proditio intestina satis caueatur, minus periculi esse, extemplo eos emissurum. Sub hæc cirari nomina octoginta ferme principum iuuentutis iussi: atque eos, vt quisque ad nomen responderat, in custodiam tradidit: & nocte insequenti omnes interfecit. Illotarum deinde quidam (hi sunt iam inde antiquitus castellani, agreste genus) transfugere voluisse insimulati, per omnes vicos sub verberibus acti necantur. Hoc terrore obstupuerant multitudinis animi ab omni conatu nouorum consiliorum. Intra munitiones copias continebat, nec parem se ratus, si dimicare acie vellet: & vrbem relinquere tam suspensis & incertis omnium animis metuens. Quintius satis iam omnibus paratis profectus ab statiuis, die altero ad Sellasiam super Oenunta fluuium peruenit: quo in loco Antigonus Macedonum rex cum Cleomene Lacedæmoniorũ tyranno signis collatis dimicasse dicebatur. inde, cum audisset ascensum difficilis & arctæ viæ esse, breui per monteis circuitu, præmissis qui munirent viam, lato satis & patenti limite ad Eurotam amnem sub ipsis prope fluentem mœnibus, peruenit. vbi castra metãtes Romanos, Quintiumq; ipsum cum equitibus atq; expeditis prægressum auxiliares tyranni adorti, in terrorem ac tumultum coniece-
B runt, nihil tale expectantes: quia nemo his obuius toto itinere fuerat, ac veluti pacato agro transierant. Aliquandiu peditibus equites, equitibus pedites vocantibus, cum in se cuique minimum fiduciæ esset, trepidatum est. tandem signa legionum superuenerunt: & cum primi agminis cohortes inductæ in prælium essent, qui modò terrori fuerant, trepidantes in vrbem compulsi sunt. Romani cum tãtũ à muro recessissent, vt extra ictum teli essent, acie directa pauliper steterunt. posteaquam nemo hostium contra exibat, redierunt in castra. Postero die Quintius prope flumen prẽter vrbem sub ipsas Mænali montis radices ducere copias instructas pergit. primæ legionariæ cohortes ibant, leuis armatura & equites agmen cogebant. Nabis intra murum instructos paratosq; sub signis habebat mercenarios milites, in quibus omnis fiducia erat, vt ab tergo hostem aggrederetur. posteaquam extremum agmen præteriit, tum ab oppido eodem, quo pridie eruperant tumultu plurib. simul locis erumpunt. Ap. Claudius agmen cogebat: qui ad id quod futurum erat, ne inopinatum accideret, præparatis suorum animis, signa extemplo conuertit, totumque in hostem agmen circumegit. itaque velut rectæ acies concurrissent, iustum aliquandiu prælium fuit. tandem Nabidis milites in fugam inclinarunt. quæ minus infida ac trepida fuisset, ni Achæi locorum prudentes institissent: hi & cædem ingen-
C tem ediderunt, & dispersos passim fuga plerosq; armis exuerunt. Quintius prope Amyelas posuit castra. inde cum perpopulatus omnia circumiecta vrbi frequentis & amœni agri loca esset, nullo iam hostium porta excedente, mouit castra ad flumen Eurotam. inde vallem Taygeto subiectam, agrosque ad mare pertinentes euastat. Eodem fere tempore L. Quintius maritimæ oræ oppida partim voluntate, partim metu aut vi recepit. certior deinde factus, Gytheum oppidum omnium maritimarum rerum Lacedæmoniis receptaculum esse, nec procul à mari castra Romana abesse, omnibus id copiis aggredi cõstituit. Erat eo tempore valida vrbs & multitudine ciuium incolarumque, & omni bellico apparatu instructa. In tempore Quintio rem haud facilem aggredienti rex Eumenes & classis Rhodiorum superuenerunt. ingens multitudo naualium sociorum è tribus contracta classibus, intra paucos dies omnia quæ ad oppugnationem vrbis terra marique munitæ facienda opera erant, effecit. Iam testudinibus admotis, murus subruebatur: iam arietibus quatiebatur. itaq; vna crebris ictibus euersa est turris: quodque circa muri erat, casu eius prostratum. & Romani simul à portu, vnde aditus planior erat, vt distenderent ab apertiore loco hostes: simul per patefactum ruina iter irrumpere conabantur. nec multum abfuit, quin qua intenderant penetrarent, sed tardauit impetum eorũ spes obiecta

dedendæ

dedendæ vrbis, mox deinde eadem turbata. Dexagoridas & Gorgopas pari A
imperio præerant vrbi. Dexagoridas miserat nuncium ad legatum Romanum,
traditurum se vrbem. & cum ad eam rem tempus & ratio conueniſſet, à Gor-
gopa proditor interficicitur, intétiuſq; ab vno vrbs defendebatur: & difficilior
facta oppugnatio erat, ni T. Quintius cum quatuor millibus delectorum militũ
superueniſſet. is cum supercilio haud procul distantis tumuli ab vrbe instructã
aciem ostendiſſet, & ex altera parte L. Quintius ab operibus suis terra mariq;
instaret: tum vera desperatio Gorgopam quoq; coegit id consilij, quod in al-
tero morte vindicauerat, capere. & pactus vt abducere inde milites, quos præ-
sidij causa habebat, liceret, tradidit Quintio vrbem. Priusquam Gytheum tra-
deretur, Pythagoras præfectus Argis relictus, tradita custodia vrbis Timocra-
ti Pellenensi, cum mille mercenariis militibus, &, duobus millibus Argiuorum
Lacedæmonem ad Nabin venit. Nabis sicut primo aduentu Romanæ classis,
& traditione oppidorum maritimæ oræ conterritus erat: sic parua spe cum ac-
quieuiſſet, Gytheo ab suis retento posteaquam id quoque traditum Romanis
audiuit esse: cum ab terra omnibus circa hostilibus nihil spei esset, à mari quo-
que toto se intercluſum: cedendum fortunæ ratus, caduceatorem primum in
castra misit, ad explorandum, si paterentur legatos ad se mitti. qua impetrata
re, Pythagoras ad imperatorem venit nullis cum aliis mandatis, quàm vt ty- B
ranno colloqui cum imperatore liceret. Concilio aduocato, cum omnes dan-
dum colloquium censuiſſent: dies locusque constituitur. In mediæ regionis tu-
mulos modicis copiis sequentibus cum veniſſent: relictis ibi in statione con-
specta vtrinque cohortibus, Nabis cum delectis custodibus corporis, Quintius
cum fratre & Eumene rege, & Sosilao Rhodio, & Aristæno Achæorum præto-
re, tribunisque militum paucis descendit. ibi permisso vt seu dicere prius, seu
» audire mallet, ita cœpit tyrannus: Si ipse per me, T. Quinti, vosque qui adestis,
» causam excogitare, cur mihi aut indixisietis bellum, aut inferretis, possem, ta-
» citus euentum fortunæ meæ expectassem: nunc imperare animo nequiui, quin
» priusquam perirem, cur periturus essem scirem, & hercule si tales essetis, quales
» esse Carthaginienses fama est, apud quos nihil societatis fides sancti haberet:
» in me quoq; vobis quid faceretis, minus pensi esse, non mirarer. nunc cum vos
» intueor, Romanos esse video, qui rerum diuinarum fœdera, humanarum fidem
» socialem sanctissimam habeatis. cum me ipse respexi, eum esse spero, cui &
» publice, sicut cæteris Lacedæmoniis, vobiscum vetustissimum fœdus sit, & meo
» nomine priuatim amicitia ac societas nuper Philippi bello renouata. At enim
» ego eam violaui & euerti, quod Argiuorum ciuitatem teneo. Quomodo hoc C
» tuear? re an tempore? Res mihi duplicem defensionem præbet. nam & ipsis vo-
» cantibus ac tradentibus vrbem eam accepi, non occupaui: & accepi, cum Phi-
» lippi partium, non in vestra societate esset. Tempus autem eo me liberat, quod
» cum iam Argos haberem, societas mihi vobiscum conuenit: & vt vobis mitte-
» rem ad bellum auxilia: non vt Argis præsidium deducerẽ, pepigistis. At hercle
» in ea controuersia quæ de Argis est, superior sum, & æquitate rei, quod non ve-
» strum vrbem, sed hostium: quod volentem, non vi coactam accepi: & vestra
» confessione, quod in conditionibus societatis mihi Argos reliquistis. Cæterum
» nomen tyranni & facta me premunt, quod seruos ad libertatem voco, quod in
» agros inopem plebem deduco. De nomine hoc respondere possum: me, qualis-
» cunque sum, eundem esse, qui fui cum tu ipse mecum, T. Quinti, societatem pe-
» pigisti. tum me regem appellari à vobis memini: nunc tyrannum vocari video.
» itaque si ego nomen imperij mutassem mihi meæ inconstantiæ, cum vos mute-
» tis, vobis vestræ reddenda ratio est. Quod ad multitudinem seruis liberatis au-
» ctam, & egentibus diuisum agrum attinet: possum quidem & in hoc me iure
» temporis tutari. iam feceram hæc, qualiacunq; sunt, cum societatem mecũ pe-
» pigistis, & auxilia in bello aduersum Philippũ accepistis. sed si nunc ea feciſſem
» non dico, quid in eo vos lęsissem, aut vestram amicitiam violassem: sed illud, me

more

A more atq; instituto maiorum feciſſe. Nolite ad veſtras leges atq; inſtituta exi- "
gere ea quę Lacedęmone fiunt. nihil comparare ſingula neceſſe eſt. vos à cen- "
ſu equitem, à cenſu peditem legitis: & paucos excellere opibus. plebem ſubie- "
ctam eſſe illis vultis. noſter legum lator non in paucorum manu rempublicam "
eſſe voluit, quem vos ſenatum appellatis: nec excellere vnum aut alterũ ordi- "
nem in ciuitate: ſed per ęquationẽ fortunæ ac dignitatis fore credidit, vt multi "
eſſent qui arma pro patria ferrent. Pluribus me ipſe egiſſe quam pro patrię ſer- "
mone breuitatis, fateor, & breuiter peroratum eſſe potuit, nihil me, poſteaquã "
vobiſcum amicitiã inſtitui, cur eius vos pœniteret, commiſiſſe. Ad hæc impera- "
tor Romanus: Amicitia & ſocietas nobis nulla tecum, ſed cũ Pelope rege La- "
cedęmoniorum iuſto ac legitimo facta eſt. cuius ius tyranni quoque, qui poſtea "
per vim tenuerunt Lacedæmone imperium, quia nos bella nunc Punica, nunc "
Gallica, nunc alia ex alijs occupauerant, vſurparunt, ſicut tu quoq; hoc Mace- "
donico bello feciſti. nam quid minus conueniret, quam nos qui pro libertate "
Græciæ aduerſus Philippum gereremus bellum, cum tyranno inſtituere ami- "
citiam? & eo tyranno, quam qui vnquã fuit, ſæuiſſimo & violentiſſimo in ſuos? "
Nobis vero, etiamſi Argos nec cepiſſes per fraudem, nec teneres, liberantibus "
omnem Græciam, Lacedæmon quoq; vindicanda in antiquam libertatẽ erat, "
B atq; in leges ſuas: quarum modo, tanquã æmulus Lycurgi, mentionẽ feciſti. An "
vt ab Iaſſo & Bargyllis præſidia Philippi deducantur, curæ erit nobis: Argos & "
Lacedæmonem, duas clariſſimas vrbes, lumina quondam Græciæ, ſub pedibus "
tuis relinquemus, quæ titulum nobis liberatæ Gręciæ ſeruientes deforment? At "
enim cum Philippo Argiui ſenſerunt. Remittimus hoc tibi, ne noſtram vicem "
iraſcaris. ſatis compertum habemus, duorum aut ſummum trium in ea re, non "
ciuitatis culpam eſſe: tam hercle, quam in te tuoq; præſidio accerſendo acci- "
piendoque in arcem, nihil ſit publico conſilio actum. Theſſalos & Phocenſes "
& Locrenſes conſenſu omnium ſcimus partium Philippi fuiſſe. tamen cum cæ- "
teram liberauerimus Græciam: quid tandem cenſes in Argiuis, qui inſontes
publici conſilij ſint, facturos? Seruorum ad libertatem vocatorum, & egentibus
hominibus agri diuiſi crimina tibi obijci dicebas: non quidem nec ipſa media-
cria, ſed quid iſta ſunt præ iis quæ à te tuisque quotidie alia ſuper alia facinora
eduntur? exhibe liberã concionem vel Argis, vel Lacedæmone, ſi audire iuuat
vera dominationis impotentiſſimæ crimina. Vt omnia alia vetuſtiora omittã:
quam cædem Argis Pythagoras iſte gener tuus pene in oculis meis edidit? quã
tu ipſe, cum iam prope in finibus Lacedæmoniorum eſſem? Agedum quos in
concione comprehenſos, omnibus audientibus ciuibus tuis, in cuſtodia te ha-
C biturum eſſe pronunciaſti: iube vinctos produci, vt miſeri parentes, quos falſo
lugent, viuere ſciant. At enim vt iam ita ſint hæc, quid ad vos Romani? Hoc tu
dicas liberantibus Græciam? hoc ijs, qui vt liberare poſſent, mare traiecerunt,
terra mariq; geſſerunt bellum? Vos tamen, inquis, veſtramq; amicitiam ac ſo-
cietatem proprie non violaui: Quoties vis te id arguã feciſſe? ſed nolo pluribus:
ſummam rem complectar. Quibus igitur rebus amicitia violatur? nempe his
maxime duabus, ſi ſocios meos pro hoſtibus habeas, ſi cum hoſtibus te coniun-
gas. Vtrunque à te factum eſt. nam & Meſſenem vno atq; eodem iure fœderis,
quo & Lacedæmonem, in amicitiam noſtram acceptam, ſocius ipſe ſociam
nobis vrbem vi atque armis cepiſti: & cum Philippo hoſte noſtro non ſocieta-
tem ſolum, ſed ſi diis placet, affinitatem etiam per Philoclem præfectum eius
pepigiſti, & bellum aduerſum nos gerens, mare circa Maleam infeſtũ nauibus
piraticis feciſti: & plures prope ciues Romanos, quam Philippus cepiſti atque
occidiſti: tutiorq; Macedoniæ ora, quam promontorium Maleæ commeatus
ad exercitus noſtros portantibus nauibus fuit. Proinde parce ſic fidem ac iura
ſocietatis iactare: & omiſſa populari oratione, tanquam tyrannus & hoſtis lo-
quere. Sub hæc Ariſtænus nunc monere Nabin, nunc etiam orare, vt dum lice-
ret, dũ occaſio eſſet, ſibi ac fortunis ſuis conſuleret, referre deinde nominatim

tyrannos

tyrannos ciuitatum finitimarum cœpit,qui depoſito imperio,reſtitutaq; liber- A
tate ſuis,non tutam modo, ſed etiam honoratam inter ciues ſenectutem egiſ-
ſent.His dictis inuicem,auditiſque,nox prope diremit colloquium. Poſtero die
Nabis Argis ſecedere,ac deducere præſidium, quando ita Romanis placeret,
& captiuos & perfugas redditurum dixit. aliud ſi quid poſtularent, ſcriptum vt
ederent petiit,vt deliberare cum amicis poſſet. Ita & tyranno ad conſultan-
dum tempus datum eſt: & Quintius ſociorum etiam principibus adhibitis ha-
buit conſilium.Maximæ partis ſententia erat,perſeuerandum in bello eſſe, &
tollendum tyrannum:nunquã aliter tutam libertatem Græcię fore.ſatius mul-
to fuiſſe non moueri bellum aduerſus eum,quam omitti motum.& ipſum velut
comprobata dominatione firmiorem futurum,authore iniuſti imperij aſſump-
to P. R. & exemplo multos in aliis ciuitatibus ad inſidiandum libertati ciui-
um ſuorum incitaturum.Ipſius imperatoris animus ad pacem inclinatior erat,
videbat enim compulſo intra mœnia hoſte,nihil præter obſidionem reſtare: e-
am autem fore diuturnam. non enim Gytheum, quod ipſum tamen trãditum,
non expugnatum eſſet,ſed Lacedæmonem validiſſimam vrbem viris armiſque
oppugnaturos.vnam ſpem fuiſſe,ſi qua admouentibus exercitum, diſſenſio in-
ter ipſos ac ſeditio excitari poſſet, cum ſigna portis prope inferri cernerent,
neminẽ ſe mouiſſe. Adiiciebat & cum Antiocho infidam pacem Villium lega- B
tum inde redeuntem nunciare.multo maioribus quam ante, terreſtrib. nauа-
libuſq; copiis in Europam eum tranſiſſe. ſi occupaſſet obſidio Lacedæmonis
exercitum, quibus aliis copiis aduerſus regem tam validum ac potentem bel-
lum geſturos?Hæc propalam dicebat. illa tacita ſuberat cura,ne nouus conſul
Græciam prouinciam ſortiretur,& inchoati belli victoria ſucceſſori tradenda
eſſet. Cum aduerſus tendendo nihil moueret ſocios, ſimulando ſe tranſire in
» eorum ſententiam,omnes in aſſenſum conſilij ſui traduxit: Bene vertat,inquit,
» obſideamus Lacedæmonem, quando ita placet.cæterum cum res tam lenta,
» quam ipſi ſcitis,oppugnatio vrbium ſit, & obſidentib.prius ſæpe quam obſeſſis
» tædium afferat :iam nunc hoc ita proponere vos animis oportet: hybernandũ
» circa Lacedæmonis mœnia eſſe,quæ mora ſi laborẽ tantum,ac periculum ha-
» beret,vt & animis & corporibus ad ſuſtinenda ea parati eſſetis, hortarer vos,
» nunc impenſa quoq; magna eget in opera,in machinationes & tormenta,qui-
» bus tanta vrbs oppugnanda eſt,in cõmeatus nobis vobisq; in hyemem expe-
» diendos. Itaque ne aut repente trepidetis,aut rem inchoatã turpiter deſtitua-
» tis,ſcribendum ante veſtris ciuitatib. cenſeo,explorandumq; quid quæq; ani-
» mi,quid viriũ habeat.Auxiliorũ ſatis ſuperq; habeo,ſed quo plures ſumus plu-
» ribus rebus egebimus. nihil iam præter nudum ſolum ager hoſtium habet: ad C
» hoc hyems accedit ad cõportandum ex longinquo difficilis.Hęc oratio primũ
animos omniũ ad reſpicienda cuiq; domeſtica mala conuertit:ſegnitiem,inui-
diam & obtrectationẽ domi manentium aduerſus militantes, libertatem diffi-
cilem ad conſenſum,inopiam publicam,malignitatem conferendi ex priuato.
verſis itaq; ſubito voluntatib. facere quod è republica populi Rom. ſociorum-
que eſſe crederet,imperatori permiſerunt. Inde Quintius adhibitis legatis tã-
tum,tribunisq; militum, conditiones in quas cum tyranno pax fieret,has con-
ſcripſit.Sex menſium inducię vt eſſent Nabidi,Romanisque & Eumeni regi, &
Rhodiis.Legatos extemplo mitterent Romã T.Quint. & Nabis, vt pax ex au-
thoritate ſenatus cõfirmaretur.Ex qua die ſcriptę conditiones pacis editę Na-
bidi forent:ea dies vt inductarum principium eſſet,& vt ex ea die intra decimũ
diem ab Argis cęterisq; oppidis,quę in Argiuorum agris eſſent,præſidia omnia
deducerentur,vacuaq; & libera traderẽtur Romanis, & ne quod inde mancipiũ
regium publicumve aut priuatum educeretur:& ſi qua ante educta forent,
dominis recte reſtituerentur.Naues quas ciuitatib. maritimis ademiſſet,redde-
ret: neve ipſe nauem vllam prętęr duos lembos, qui non plusquam ſexdecim
remis agerentur,haberet,Perfugas & captiuos omnibus ſociis populi Romani

ciuitatibus

A ciuitatibus redderet,& Messeniis omnia quæ comparerent,quæq; domini cognoscerent. Exulibus quoq; Lacedæmoniis liberos & coniuges restitueret,quæ earum viros sequi voluissent:inuita ne qua exulis comes esset. Mercenariorum militum Nabidis, qui aut in ciuitates suas, aut ad Romanos transissent, ijs res suæ omnes recte redderentur. In Creta insula ne quam vrbē haberet:quas habuisset,redderet Romanis,ne quam societatem cum vllo Cretensium,aut quoquā alio institueret,neu bellū gereret. Ciuitatibus omnib.quas ipse restituisset, quæq; se suaq; in fidem ac ditionem populi Rom.tradidissent, omnia præsidia deduceret,seque ipse suosque ab his abstineret. Ne quod oppidum, ne quod castellum in suo alienove agro conderet. Obsides ea ita futura,daret quinque, quos imperatori Romano placuisset:filium in his suum, & talenta centum argenti in præsenti, & quinquaginta talenta in singulos annos per annos octo. Hęc conscripta castris propius vrbē motis,Lacedæmonem mittuntur,nec sane quicquam eorum satis placebat tyranno, nisi quod præter spem reducendorū exulum mentio nulla facta erat. maxime autem omnium ea res offendebat, quod & naues & maritimæ ciuitates ademptę erāt.fuerat autē ei magno fructui mare,omnem oram à Malea prædatoriis nauibus infestam habenti, iuuentutem præterea ciuitatum earum ad supplementū longe optimi generis militum habebat. Has conditiones, quanquam ipse in secreto volutauerat cum
B amicis: vulgo tamen omnes fama ferebant,vanis vt ad cæteram fidem, sic ad secreta tegenda satellitum regiorum ingeniis. Non tam omnia vniuersi, quam ea quæ ad quemq; pertinerent,singuli carpebant. qui exulum coniuges in matrimonio habebant, aut ex bonis eorū aliquid possederant, tanquam amissuri,non reddituri,indignabantur.seruis liberatis à tyranno, non irrita modo futura libertas,sed multa fœdior quā fuisset ante seruitus,redeuntib.in iratorum dominorum potestatem,ante oculos obuersabatur, mercenarij milites & precia militiæ cassura in pace ægre ferebant, & reditum sibi nullum esse in ciuitates videbant, infensas non tyrannis magis quam satellitibus eorum. Hæc inter se primo in circulis serentes fremere: deinde ad arma subito discurrerūt. quo tumultu cum per se satis irritatam multitudinē cerneret tyrannus,concionem aduocari iussit. ibi cum ea quæ imperarentur à Romanis, exposuisset: & grauiora atque indigniora quædam falso affinxisset, & ad singula nunc abuniuersis,nunc à partibus concionis acclamaretur,interrogauit,quid se respondere ad ea, aut quid facere vellent? prope vna voce omnes nihil respondere, bellum geri iusserunt: & pro se quisq; qualia multitudo solet, bonum animum
C habere, & bene sperare iubentes, fortes fortunam adiuuare aiebant. His vocibus incitatus tyrannus, & Antiochum AEtolosq; adiuturos pronunciat, & sibi ad obsidionem sustinendam copiarum affatim esse. Exciderat pacis mentio ex omnium animis,& in stationes non vltra quieturi discurrunt. Paucorum lacessentium excursio, & emissa iacula extemplo Romanis dubitationem quin bellandum esset, exemerunt. leuia deinde prælia per quatriduum primum sine vllo satis certo euentu commissa,quinto die prope iusta pugna adeo pauentes in oppidum Lacedæmonij compulsi sunt,vt quidam milites Romani terga fugientium cædentes,per intermissa, vt tunc erant, mœnia vrbem intrarint. Et tunc quidē Quintius satis eo terrore coercitis excursionibus hostium,nil præter ipsius oppugnationem vrbis superesse ratus,missis qui omnes nauales socios à Gytheo accerserent,ipse interim cum tribunis militum ad visendum vrbis situm mœnia circumuehitur. Fuerat quondam sine muro Sparta. tyranni nuper locis patentibus planisq; obiecerant murū: altiora loca,& difficiliora aditu,stationibus armatorum pro munimento obiectis tutabātur. Vbi satis omnia inspexit,corona oppugnandum ratus, omnibus copijs (erant autem Romanorum sociorumque,simul peditum equitumque,simul terrestriumque ac naualium copiarum ad quinquaginta millia hominum) vrbem cinxit. Alij scalas, alij ignem,alij alia quibus non oppugnarent modo,sed etiam terrerent,portabant.

iussi

iussi clamore sublato subire vndiq; omnes, vt qua primum occurrerent, quave opem ferrent, ad omnia simul pauentes Lacedæmonij ignorarent. Quod roboris in exercitu erat, trifariam diuisum. parte vna à Phœbeo, altera a Dictinneo, tertia ab eo loco quem Heptagonias appellant (omnia autem hæc aperta sine muro loca sunt) aggredi iubet. Cum tantus vndique terror vrbem circumuasisset: primo tyrannus & ad clamores repentinos, & ad nuncios trepidos motus, vt quisq; maxime laboraret locus, aut ipse occurrebat, aut aliquos mittebat. deinde circunfuso vndiq; pauore ita obtorpuit, vt nec dicere quod in rem esset, nec audire posset. nec inops modo consilij, sed vix mentis compos esset. Romanos primo sustinebant in angustijs Lacedæmonij, terneq; acies tempore vno locis diuersis pugnabant. deinde crescente certamine, nequaquam erat prælium par. missilib. enim Lacedęmonij pugnabant, à quibus se & magnitudine scuti perfacile Romanus tuebatur miles, & quod alij vani, alij leues admodũ ictus erant. nam propter angustias loci, confertamq; turbã, non modo ad emittenda cum procursu, quo plurimum cõcitantur tela, spacium habebant, sed ne vt de gradu quidem libero ac stabili conarentur. itaque ex aduerso missa tela nulla in corporibus, rara in scutis hærebant. à circunstantibus ex superioribus locis quidam vulnerati sunt: mox progressos iam etiam ex tectis non tela modo, sed tegulæ quoq; inopinantes perculerũt. sublatis deinde supra capita scutis, continuatisq; ita inter se, vt non modo ad cæcos ictus, sed ne ad inferendũ quidem ex propinquo telũ loci quicquam esset, testudine facta subibant. & primo angustię paulisper sua hostiumq; refertæ turba tenuerunt. posteaquã in patentiorem viam vrbis paulatim vrgentes hostem processere, non vltra vis eorũ atq; impetus sustineri poterant. Cum terga vertissent Lacedęmonij, & effusa fuga superiora peterent loca: Nabis quidem, vt capta vrbe trepidans, quanam ipse euaderet, circumspectabat. Pythagoras cum ad cætera animo officioque ducis fungebatur, tum vero vnus ne caperetur vrbs, causa fuit. succendi enim ædificia proxima muro iussit, quæ cum momento temporis arsissent, vt adiuuantibus ignem, qui alias ad extinguendum opem ferre solent ruere in Romanos tecta, nec tegularum modo fragmenta, sed etiam ambusta tigna ad armatos peruenire, & flammam late fundi, fumus terrorem etiam maiorem quam periculum facere. Itaq; & qui extra vrbem erant Romanorum, tum maxime impetus facientes recessere à muro: & qui iam intrauerant, ne incendio à tergo oriente intercluderentur à suis receperunt sese. & Quintius posteaquam quid rei esset, vidit: receptui canere iussit. ita iam à capta prope vrbe reuocati redierunt in castra. Quintius plus ex timore hostium quã ex re ipsa spei nactus, per triduum insequens territauit eos, nunc prœliis lacessendo, nunc operibus intersepiendo quædã, ne exitus ad fugam esset. cõminationib. compulsus tyrannus, Pythagoram rursus oratorem misit, quem Quintius primo aspernatus, excedere castris iussit: deinde suppliciter orantem, aduolutumq; genibus tandem audiuit. Prima oratio fuit omnia permittentis arbitrio Romanorum. dein cum ea velut vana & sine effectu nihil proficerẽt, eo deducta res est, vt his cõditionib. quæ ex scripto paucis ante diebus editæ erant, inducię fierent: pecuniæque & obsides accepti. Dum oppugnatur tyrannus, Argiui nunciis aliis prope super alios efferentibus, tantum non iam captam Lacedęmonem esse, erecti & ipsi simul eo quod Pythagoras cum parte validissima prœsidij excesserat, contempta paucitate eorum qui in arce erant, duce Archippo quodam prœsidium expulerunt. Timocratem Pellenensem, quia clementer præfuerat, viuum fide data, emiserunt. Huic lętitiæ Quintius superuenit, pace data tyranno, dimissisque ab Lacedęmone Eumene & Rhodiis, & L. Quintio fratre ad classem. Læta ciuitas celeberrimum festorum dierum ac nobile ludicrũ Nemeorum, die stata propter belli mala prætermissum, in aduentum Romani exercitus ducisque indixerunt, prœfeceruntque ludis ipsum imperatorem. Multa erant quæ gaudium cumularent. reducti ciues ab Lacedæmone erant, quos nuper Pythagoras,

quosque

A quosque ante Nabis abduxerant redierant, qui post compertam à Pythagora coniurationem,& cæde iam cœpta effugerant,libertatem ex longo interuallo, libertatisque authores Romanos, quibus causa bellandi cum tyranno ipsi fuissent,cernebant.testata quoq; ipso Nemeorum die voce præconis libertas est Argiuorum. Achæis quantum restituti Argi in communi Achaiæ concilium lætitiæ afferebant:tantum serua Lacedæmon relicta,& lateri adhærens tyrannus,non syncerum gaudium præbebant.AEtoli vero eam rem omnibus conciliis lacerare. Cum Philippo non ante desitum bellari,quam omnibus excederet Græciæ vrbibus.tyranno relictam Lacedæmonem.regem autem legitimũ, qui in Romanis fuerat castris,cæterosque nobilissimos ciues in exilio victuros. Nabidis dominantis satellitem factum populum Romanum.Quintius ab Argis Elatiam, vnde ad bellum Spartanum profectus erat,copias reduxit. Sunt qui non ex oppido proficiscentem bellum gessisse tyrannum trandant, sed castris aduersus Romana castra positis: diuq; cunctatum,cum AEtolorum auxilia expectasset, coactum ad extremum acie confligere, impetu in pabulatores suos ab Romanis facto.eo prælio victum,castrisque exutum,pacem petisse,cum cecidissent quindecim millia militum, capta plus quatuor millia essent. Eodem B fere tempore & à T.Quintio de rebus ad Lacedæmonem gestis, & ab M. Porcio Cos.ex Hispania literæ allatæ. vtriusque nomine ternos in dies supplicatio à senatu decreta est. L. Valerius Cos. cum post fusos circa Litanam syluam Boios quietam prouinciam habuisset, comitiorum causa Romam rediit : & 560.
creauit Cos. P. Cornelium Scipionem Africanum iterum, & T. Sempronium Longum. Horum patres primo anno secundi Punici belli Coss. fuerant. Prætoria inde comitia habita, creati P.Cornelius Scipio, & duo Cn. Cornelij, Merenda & Blasio,& Cn.Domitius Aenobarbus, & Sex.Digitius,& T.Iuuẽtius Talua.Comitiis perfectis Cos.in prouinciam rediit.Nouũ ius eo anno à Ferentinatibus tentatum,vt Latini qui in coloniam Romanam nomina dedissent,ciues Romani essent.Puteolos Salernumq; & Buxentum adscripti coloni qui nomina dederant. cum ob id se pro ciuibus Romanis ferrent, senatus iudicauit non esse eos ciues Romanos. Principio anni quo P. Scipio Africanus iterum, & T. Sempronius Longus Coss. fuerunt, legati Nabidis tyranni Romam venerunt duo,his extra vrbem in æde Apollinis senatus datus est. pax quæ cum T. Quintio conuenisset, vt rata esset,petierunt,impetrauerunt que.De prouinciis cum relatum esset, senatus frequens in eam sententiam ibat, vt quoniam in C Hispania & Macedonia debellatum foret, consulibus ambobus Italia prouincia esset. Scipio satis esse Italiæ vnum consulem censebat, alteri decernendã Macedoniam esse.bellum graue ab Antiocho imminere.iam ipsum sua sponte in Europam transgressum. quid deinde facturum censerent, cum hinc AEtoli haud dubie hostes vocarent ad bellum, illinc Annibal Romanis cladibus insignis imperator stimularet? Dum de prouinciis cõsulum disceptatur,prętores sortiti sunt.Cn.Domitio vrbana iurisdictio,T.Iuuentio peregrina euenit. Pub. Cornelio Hispania vlterior,Sex.Digitio citerior.Duobus Cn.Corneliis,Blasio Sicilia,Merendæ Sardiniam. In Macedoniã nouum exercitum transportari non placuit: eum qui esset ibi, reduci in Italiam à Quintio, ac dimitti. item eum exercitum dimitti,qui cum M.Porcio Catone in Hispania esset. cõsulibus ambobus Italiam prouinciam esse, & duas vrbanas eo legiones scribere,vt dimissis quos senatus censuisset exercitibus, VIII. omnino Romanæ legiones essent. Ver sacrum factum erat priore anno,M.Porcio,& L.Valerio consulibus. Id cum P.Licinius pontifex non esse recte factum collegio primum, deinde ex authoritate collegij patribus renunciasset:de integro faciendum arbitratu põtificum censuerunt,ludosq; magnos qui vna voti essent,tanta pecunia, quanta assoleret, faciendos. Ver sacrum videri pecus, quod natum esset inter Cal. Martias,& pridie Cal.Maias,P. Cornelio Scipione, & T. Sempronio Longo Cos. Censorum inde comitia habita sunt, creati censores Sex. AElius Pætus,&

C.Corne-

C.Cornelius Cethegus, principem ſenatus P.Scipionem conſulem, quem & A priores cenſores legerant, legerunt. tres omnino ſenatores, neminem curuli honore vſum, præterierunt.gratiam quoque ingentem apud eum ordinem pepererunt,quod ludis Romanis ædilibus curulibus imperarunt,vt loca ſenatoria ſecernerent à populo. nam antea in promiſcuo ſpectabant. equitibus quoque perpaucis adempti equi. nec in vllum ordinem ſæuitum. atrium Libertatis,& villa publica ab eiſdem refecta,amplificataque. Ver ſacrum,ludiq; votiui,quos vouerat Ser.Sulpitius Galba Coſ.facti.Cum ſpectaculo eorum occupati animi omnium eſſent, Q.Pleminius, qui propter multa in deos hominesque ſcelera Locris admiſſa in carcerem coniectus fuerat,comparauerat homines,qui plurimis ſimul locis vrbis nocte incendia facerent, vt in conſternata nocturno tumultu ciuitate refringi carcer poſſet.ea res indicio conſciorum palam facta dilataq; ad ſenatum eſt.Pleminius in inferiorem demiſſus carcerē eſt,necatusq;. Coloniæ ciuium Romanorum eo anno deductæ ſunt Puteolos, Vulturnum, Liternum, treceni homines in ſingulas. Item Salernum,Buxentumque Coloniæ ciuium Romanorum deductæ ſunt.deduxere triumuiri,T.Sempronius Longus, qui tum Coſ. erat : M. Seruilius, Q.Minutius Thermus. Ager diuiſus eſt, qui Campanorum fuerat. Sipontum item,in agrum qui Arpinorum fuerat,Coloniam ciuium Romanorum alij triumuiri,D.Iunius Brutus, M.Bæbius Pamphilus, & M. Helvius deduxerunt. Tempſam item, & Crotonem ciuium Romanorum Coloniæ deductæ. Tempſanus ager de Brutijs captus erat. Brutij Græcos expulerant. Crotonem Græci habebant. Triumuiri, Cn. Octauius, L. AEmylius Paulus, C.Pletorius Crotonem: Tempſam L. Cornelius Merula, & C. Saloninus deduxerunt. Prodigia quoque alia viſa eo anno Romæ ſunt, alia nunciata, in foro & comitio & Capitolio ſanguinis guttæ viſæ ſunt. & terra aliquoties pluit,& caput Vulcani arſit.nunciatum eſt, Interamnæ lac fluxiſſe: pueros ingenuos Arimini ſine oculis ac naſo : & in Piceno agro non manus, non pedes habentem natum. Ea prodigia ex pontificum decreto procurata, & ſacrificium nouendiale factum, quod Adriani nunciauerant in agro ſuo lapidibus pluiſſe. In Gallia L.Valerius Flaccus procoſ. circa Mediolanum cum Gallis Inſubribus, & Boijs qui Dorulaco duce ad concitandos Inſubres Padum tranſgreſſi erant,ſignis collatis depugnauit. X.millia hoſtium ſunt cæſa.Per eos dies collega eius M.Porcius Cato ex Hiſpania triumphauit. tulit in eo triumpho argenti infecti XXV. millia pondo, bigati centum viginti tria millia, Oſcenſis quingenta quadraginta : auri pondo mille quadringenta. militibus ex præda diuiſit in ſingulos ducenos ſeptuagenos æris,triplex equiti.T.Sempronius Coſ. in prouinciam profectus, in Boiorum primum agrum legiones duxit. Boiorix tum regulus eorum cum duobus fratribus tota gente concitata ad rebellandum,caſtra locis idoneis poſuit.vt appareret dimicaturos, ſi hoſtis fines intraſſet.Coſ.vbi quantæ copiæ,quanta fiducia eſſet hoſti ſenſit: nuncium ad collegam mittit,vt ſi videretur ei,maturaret venire,ſe tergiuerſando in aduentum eius rem extracturum.Quæ cauſa Coſ.cunctandi,eadem Gallis,præterquā quod cunctatio hoſtium animos faciebat,rei maturandæ erat, vt priuſquam coniungerentur conſulum copiæ, rem tranſigerent. per biduum tamen nihil aliud quam ſteterunt parati ad pugnam, ſi quis contra egrederetur,tertio ſubire ad vallum caſtraque ab omni ſimul parte aggreſſi ſunt.Coſ.extemplo arma capere milites iuſſit.armatos inde paulisper continuit,vt & ſtolidam fiduciam hoſti augeret,& diſponeret copias,quibus quæque portis erumperent,duæ legiones duabus principalib.portis ſigna efferre iuſſæ,ſed in ipſo exitu ita cōterti obſtitere Galli,vt clauderent viam. Diu in anguſtijs pugnatū eſt,nec dextris magis gladijsq; gerebatur res, quam ſcutis corporibusq; ipſis obnixi vrgebant: Romani,vt ſigna foras efferrent: Galli, vt aut ipſi in caſtra penetrarent, aut exire Romanos prohiberēt. nec ante in hanc aut illā partē moueri acies potuerunt, quā Q.Victorius primipili centurio,& C.Atinius Tr.mil.quarē hic,ille ſecundę

legionis

A legionis(rem in asperis prælijs sæpe tentatam)signa adempta signiferis in hostes iniecerunt,dum repetunt enixe signum,priores secundani se porta eiecere. Iam hi extra vallum pugnabant, quarta legione in porta hærente, cum alius tumultus ab aduersa parte castrorum est exortus.in portam quæstoriam irruperant Galli: resistentesq; pertinacius occiderant L.Posthumium quæstorem, cui Tympano fuit cognomen: & M.Atinium & T.Sempronium præfectos sociûm,& ducentos ferme milites.Capta ab ea parte castra erant, donec cohors extraordinaria missa à Cos.ad tuẽdam quæstoriam portã, & eos qui intra vallum erant,partim occidit,partim expulit castris,& irrumpentibus obstitit. Eodem fere tempore & quarta legio cum duabus extraordinarijs cohortib. porta erupit.ita simul tria prælia circa castra locis distantibus erant: clamoresq; dissoni ad incertos suorum euentus à præsenti certamine animos pugnantium auertebant. Vsq; ad meridiem æquis viribus,ac prope pari spe pugnatum est. labor & æstus mollia & fluida corpora Gallorum,& minime patientia sitis, cũ decedere pugna coegisset: in paucos restantes impetum Romani fecerunt,fusosq; compulerunt in castra.Signum inde receptui à Cos.datum est, ad quod pars maior receperunt sese,pars certaminis studio,& spe potiundi castris hostium,perstitit ad vallum eorum paucitate contempta,Galli vniuersi ex castris
B erumpunt,fusi inde Romani,quæ imperio Cos.noluerant,suo pauore ac terrore castra repetunt.ita varia hinc atq; illinc nunc victoria,nunc fuga fuit. Gallorum tamen ad XI.millia,Romanorum V.millia sunt occisa.Galli recepere in intima finium sese.Consul Placentiam legiones duxit.Scipionem alij coniuncto exercitu cum collega,Boiorũ Ligurumq; agros populatum isse,quoad progredi syluæ paludesq; passæ sint,scribunt: alij,nulla memorabili re gesta comitiorum causa redijsse Romam.Eodem hoc anno T.Quintius Elatiæ, quo in hyberna reduxerat copias,totum hyemis tempus iure dicundo consumpsit, mutandisq; ijs quæ aut ipsius Philippi,aut præfectorum eius licentia in ciuitatibus facta erant,cum suæ factionis hominum vires augendo, ius ac libertatem aliorum deprimeret.Veris initio Corinthum, conuentu edicto, venit. ibi omnium ciuitatum legationes in concionis modum circumfusas est allocutus, orsus ab inita primum Romanis amicitia cum Græcorum gẽte, & imperatorum qui ante se in Macedonia fuissent,suisque rebus gestis. Omnia cum approbatione ingenti sunt audita,præterquã cum ad mentionem Nabidis ventum esset, id minime cõueniens liberanti Græciam videbatur,tyrannum reliquisse, nõ suæ solum patriæ grauem,sed omnibus circa ciuitatibus metuendum,hærentem visceribus nobilissimæ ciuitatis.Nec ignarus huius habitus animorum Quintius si
C sine excidio Lacedæmonis fieri potuisset,fatebatur pacis cum tyranno mentionem admittendam auribus non fuisse: nunc cum aliter quam ruina grauissima ciuitatis opprimi non posset,satius visum esse,tyrannum debilitatum,ac totis prope viribus ad nocendum cuiquam ademptis, relinqui quam intermori vehemẽtiorib. quam quæ pati posset,remedijs ciuitatem sinere,in ipsa vindicta libertatis perituram.Præteritorum commemorationi subiecit,proficisci sibi in Italiam,atque omnem exercitum deportare, in animo esse. Demetriadis Chalcidisq; præsidia intra decimum diem audituros deducta: Acrocorinthum ipsis extemplo videntibus vacuam Achæis traditurum: vt omnes scirent, vtrũ Romanis an AEtolis mentiri mos esset,qui male commissam libertatem populo Romano sermonibus distulerint,& mutatos pro Macedonib. Romanos dominos.Sed illis nec quid dicerent,nec quid facerent,quicquam vnquam pensi fuisse.Reliquas ciuitates monere,vt ex factis non ex dictis amicos pensent, intelligantque quibus credendum,& à quibus cauendum sit, libertate modice vtantur.temperatam eam salubrem & singulis & ciuitatib.esse: nimiam & alijs grauem, & ipsis qui habeant, effrenatam & præcipitem esse.concordię in ciuitatibus principes & ordines inter se,& in commune omnes ciuitates consulerent,aduersus consentientes nec regẽ quenquã satis validum, nec tyrannũ

fore.discordiam & seditionem omnia opportuna insidianibus facere: cum A
pars quæ domestico certamine inferiorsit,externo potius se applicet,quam ci-
ui cedat.alienis armis partã, externa fide redditam libertatem,sua cura custo-
dirent seruarentque: vt populus Romanus dignis datam libertatem,ac munus
suum bene positum sciret.Has velut parentis voces cum audirent,manare om-
nibus gaudio lachrymę,adeo vt ipsum quoque confunderent dicentem. Pau-
lisper fremitus approbantium dicta fuit: monentiumq; aliorum alios,vt eas vo-
ces velut oraculo missas in pectora animosq; demitterent. silentio deinde fac-
to petijt ab ijs, vt ciues Romanos,si qui apud eos in seruitute essent, cõquisitos
intra duos menses mitterent ad se in Thessaliam,ne ipsis quidem honestum es-
se,in liberata terra liberatores eius seruire.Omnes acclamarunt, gratias se in-
ter cætera etiam ob hoc agere,quod admoniti essent,vt tam pio ac necessario
officio fungerẽtur.Ingens numerus erat bello Punico captorum,quos Annibal
cum à suis non redimerentur, venundederat.Multitudinis eorum argumentum
est, quod Polybius scribit, centum talentis eam rem Achæis stetisse: esi quin-
genos denarios precium in capita,quod redderetur dominis,statuissent. mille
enim ducentos ea ratione Achaia habuit.adijce nunc pro portione,quot veri-
simile sit totam Græciam habuisse.Nondum conuentus dimissus erat, cum re-
spiciunt præsidium ab Acrocorintho descendens protinus ad portam duci at- B
que abire.Quorum agmen imperator secutus,prosequentibus cunctis,seruato-
rem liberatoremque acclamantibus,salutatis dimissisq; eis, eadem qua vene-
rat via Elatiam redijt.inde cum omnibus copijs Ap.Claudium legatum dimit-
tit.per Thessaliam atque Epirum ducere Oricum iubet,atque ibi se operiri.in-
de nanque in animo esse exercitum in Italiam traijcere.& L.Quintio fratri le-
gato & præfecto classis scribit,vt onerarias ex omni Græciæ ora eodem cõtra-
heret.Ipse Chalcidem profectus,deductis non à Chalcide solum,sed etiam ab
Oreo atque Eretria præsidijs, conuentum ibi Euboicarum ciuitatum habuit,
commonitosq; in quo statu rerum accepisset eos,& in quo relinqueret, dimi-
sit.Demetriadem inde proficiscitur,deductoq; præsidio,prosequentib. cunctis,
sicut Corinthi & Chalcide,pergit ire in Thessaliam, vbi non liberandæ modo
ciuitates erant,sed ex omni colluuione & confusione in aliquam tolerabilem
formam redigendę.Nec enim temporum modo vitijs ac violentia, & licentia
regia turbati,erant,sed inquieto etiam ingenio gentis,nec comitia,nec conuẽ-
tum nec concilium vllum,non per seditionem ac tumultum, iam inde à prin-
cipio ad nostram vsque ætatem traducentes. A censu maxime & senatum &
iudices legit,potentioremque eam partem ciuitatum fecit,cui salua tranquil-
laque omnia magis esse expediebat. Ita cum percensuisset Thessaliam, per E- C
pirum in Oricum vnde erat traiecturus,venit.Ab Orico copiæ omnes Brundu-
sium transportatæ: inde per totam Italiam ad vrbem prope triumphantes,non
minore agmine rerum captarum,quam suo præ se acto venerunt. Posteaquam
Romam ventum est, senatus extra vrbem Quintio ad res gestas edisserendas
datus est: triumphusque meritus ab lubentibus decretus. Triduum triumpha-
uit.die primo arma,tela,signaq; ærea & marmorea transtulit,plura Philippo ad-
empta,quam quæ ex ciuitatib. ceperat. secundo die aurum argentumque,fac-
tum infectumque & signatum.infecti argenti fuit decem & octo millia pondo,
& ducenta L X X.facti.vasa multa omnis generis,cælata pleraque,quædam ex-
imiæ artis: & ex ære multa fabrefacta: ad hoc clypea argentea X.signati argen-
ti octoginta quatuor millia fuere Atticorum.tetradrachmam vocant,trium fe-
re denariorum in singulis argenti est pondus,auri pondo fuit tria millia septin-
genta quatuordecim, & clypeum ei vnum ex auro totum : & Philippei num-
mi aurei quatuordecim millia,quingenti X I I I I.tertio die coronæ aureæ,do-
na ciuitatum,translatæ C X I I I I.& hostiæ ductæ,& ante curtum multi nobi-
les captiui obsidesq;,inter quos Demetrius regis Philippi filius fuit:& Armenes
Nabidis tyranni filius,Lacedæmonius.ipse deinde Quint.in vrbem est inuectus.

milites

A milites secuti currum frequentes, vt omni ex prouincia exercitu deportato. his duceni quinquageni æris in pedites diuisi: duplex centurioni, triplex equiti. præbuerunt speciem triumpho capitibus rasis secuti, qui seruitute exempti fuerant. Exitu huius anni Q. AElius Tubero trib. pleb. ex S. C. tulit ad plebem plebesque sciuit, vt Latinæ duæ coloniç, vna in Brutios, altera in Thurinum agrum deduceretur. his deducendis triumuiri creati, quibus in triennium imperium esset: in Brutios Q. Nævius, M. Minutius Rufus, M. Furius Crassipes: in Thurinum agrum A. Manlius, P. AElius, L. Apustius, ea bina comitia Cn. Domitius prætor vrbanus in Capitolio habuit. AEdes eo anno aliquot dedicatæ sunt. vna Iunonis Sospitæ in foro olitorio, vota locataque quadriennio ante à C. Cornelio consule Gallico bello. censor idem dedicauit. altera Fauni. AEdiles eã biennio ante ex mulctatitio argento faciendam locarant, C. Scribonius, & Cn. Domitius, qui prætor vrbanus eam dedicauit & ædem Fortunæ Primigeniæ in colle Quirinali dedicauit Q. Martius Ralla, dummuir ad idipsum creatus. vouerat eã decem annis ante Punico bello P. Sempronius Sophus: locauerat idem censor, & in insula Iouis ædem C. Seruilius duumuir dedicauit. vota erat sex annis ante Gallico bello ab L. Furio Purpurione prætore: ab eodem postea consule locata. Hæc eo anno acta. P. Scipio ex prouincia Gallia ad consules subrogandos redijt. Comitia Coss. fuere, quibus creati sunt L. Cornelius Merula, & Q. Minutius Thermus. Postero die creati sunt prætores, L. Cornelius Scipio, M. Fuluius Nobilior, C. Scribonius, M. Valerius Messala, L. Porcius Licinius, & C. Flaminius. Megalesia, ludos scenicos, C. Attilius Seranus, L. Scribonius Libo ædiles curules primi fecerunt. Horum ædilium ludos Romanos primum senatus à populo secretus spectauit: præbuitq; sermones (sicut omnis nouitas solet) alijs tandẽ quod multo ante debuerit, tributum censentibus amplissimo ordini: alijs ademptum ex dignitate populi quicquid maiestati patrum adiectum esset, interpretantibus, & omnia discrimina talia, quibus ordines discernerentur, & concordiæ & libertati æque minuendæ esse. Ad D. quinquagesimum octauum annum in promiscuo spectatum esse. quid repente factum, cur immisceri sibi in cauea patres plebem nolientes? cur diues pauperem consessorem fastidiret? nouam & superbam libidinem ab nullius ante gentis senatu neque desideratam, neq; institutam. Postremo ipsum quoq; Africanũ, quod consul author eius rei fuisset, pœnituisse ferunt. Adeo nihil motum ex antiquo probabile est. veterib. nisi quæ vsus euidenter arguit, stari malunt. Principio anni, quo L. Cornelius, Q. Minutius Coss. fuerunt, terræ motus ita crebri nunciabantur, vt non rei tantum ipsius, sed feriarum quoq; obid indictarum homines tæderet. nam neq; senatus haberi, neq; Respub. administrari poterat, sacrificando expiandoq; occupatis consulibus. postremo decemuiris adire libros iussis, ex responso eorum supplicatio per triduum fuit. coronati ad omnia puluinaria supplicauerunt. edictumq; est, vt omnes qui ex vna familia essent, pariter supplicarent. item ex authoritate senatus consules edixerunt, ne quis quo die terræ motu nunciato feriæ indictæ essent, eo die alium terræmotum nunciaret. Prouincias deinde consules prius, tum prætores sortiti. Cornelius Galliam, Minutius Ligures, sortiti sunt. C. Scribonius vrbanam, M. Valerius peregrinam, L. Cornelius Siciliam, L. Porcius Sardiniam, C. Flaminius Hispaniam citeriorem, M. Fuluius Hispaniam vlteriorem. Nihil belli eo anno expectantibus Coss. literæ M. Cincij (præfectus in Pisis erat) allatæ. Ligurum XX. millia armatorum, coniuratione per omnia conciliabula vniuersæ gentis facta, Lunensem primum agrum depopulatos, Pisanum deinde finem transgressos, omnem oram maris peragrasse. Itaque Minutius Cos. cui Ligures prouincia euenerat, ex authoritate patrum in rostra ascendit: & edixit, vt legiones duæ vrbanæ quæ superiore anno conscriptæ essent, post diem decimum Arretij adessent. in earum locum se duas legiones vrbanas scripturum. item sociis, & Latini nominis magistratibus, legatisque eorum qui milites dare debebant, edixit, vt in Capitolio se adirent.

ex ijs XV.millia peditum,& quingentos equites pro numero cuiusque iunio- A
rum descripsit: & inde è Capitolio protinus ire ad portã,& vt maturaretur res,
proficisci ad delectum iussit.Fuluio Flaminiq; terna millia Romanorum pedi.
tum,& centeni equites in supplementum,& quina millia sociũm Latini nomi.
nis,& duceni equites decreti: mandatumque prætoribus, vt veteres dimitte.
rent milites cum in prouinciam venissent.Cum milites qui in legionib. vrbanis
erant,frequentes tribunos plebis adissent,vti causas cognoscerent eorum qui-
bus aut emerita stipendia,aut morbus causæ essent,quo minus militarent: eam
rem literæ T.Sempronij discussserunt,in quibus scriptum erat,Ligurum decem
millia in agrum Placentinum venisse:& eum vsque ad ipsa coloniæ mœnia,
& Padi ripas cum cædibus & incendijs perpopulatos esse. Boiorum quoque
gentem ad rebellionem spectare: ob eas res tumultum esse. Decreuit senatus,
tribunos plebis non placere causas militares cognoscere, quo minus ad edic-
tum conueniretur,adiecerunt etiam,vt socij nominis Latini, qui in exercitu P.
Cornelij,Tib.Sempronij fuissent,& dimissi ab ijs Coss.essent,ad quam diem L.
Cornelius Cos.edixisset,& in quem locum edixisset Hetruriæ,conuenirent:& vt
L.Cornelius Cos.in prouinciam proficiscens,in oppidis agrisq; qua iturus esset:
si quos ei videretur,milites scriberet armaretque,& duceret secum: dimitten-
dique ei quos eorum,quandoque vellet,ius esset.Posteaquam consules delec- B
tu habito profecti sunt in prouincias: tum T.Quintus postulauit, vt de his quæ
cum decem legatis ipse statuisset,senatus audiret: eaque si videretur, authori-
tate sua confirmaret.id eos facilius facturos,si legatorum verba qui ex vniuer-
sa Græcia & magna parte Asiæ,quiq; ab regib.venissent,audissent.Hæ legatio-
nes à C. Scribonio Pr.vrbano in senatũ introductæ sunt, benigneq; omnib.res-
ponsum cum Antiocho quia longior disceptatio erat,decem legatis, quorum
pars in Asia,aut Lysimachiæ apud regem fuerant,delegata est.Quintio manda-
tum,vt adhibitis ijs legatorum regis verba audiret: respondereteq; ijs, quæ ex
dignitate atq; vtilitate populi Romani responderi possent.Menippus & Hege-
sianax principes regiæ legationis erãt. ex ijs Menippus ignorare se dixit,quid-
nam perplexi sua legatio haberet, cum simpliciter ad amicitiã petendam, iun-
gendamq; societatem venissent.esse autem tria genera fœderum, quibus inter
se paciscerentur amicitias ciuitates regesq;.vnum,cum bello victis dicerentur
leges.vbi enim omnia ei qui armis plus posset,dedita essent: quæ ex ijs habere
victos,quibus mulctari eos velit,ipsius ius atq; arbitrium esse. alterum,cum pa-
res bello,æquo fœdere in pacẽ atq; amicitiam venirent. tunc enim repeti red-
diq; per conuentionem res: & si quarum turbata bello possessio sit, eas aut ex
formula iuris antiqui,aut ex partis vtriusq; commodo componi . tertium esse C
genus, cum qui hostes nunquam fuerint, ad amicitiam sociali fœdere interse
iungendam coeant.eos neq; dicere,neq; accipere leges.id enim victoris & vi-
cti esse.ex eo genere cum Antiochus esset, mirari se, quod Romani æquum cẽ-
seant ei leges dicere, quas Asiæ vrbium liberas & immunes,quas stipendiarias
esse velint, quas intrare præsidia regia regemque vetent.cum Philippo enim
hoste pacem, non cum Antiocho amico societatis fœdus ita sanciendum esse.
Ad ea Quintius: Quoniam vobis distincte agere libet, & genera iungendarum
» amicitiarum enumerare: ego quoq; duas conditiones ponam,extra quas nul-
» lam esse regi nuncietis amicitiæ cum populo Romano iungendæ. vnam, si nos
» nihil quod ad vrbes Asiæ attinet,curare velit,vt & ipse omni Europa absti neat
» alteram,si se ille Asiæ finib. non contineat,& in Europã transcendat,vt & Ro-
» manis ius sit Asię ciuitatum amicitias & tueri quas habeãt,& nouas complecti.
» Enimuero id auditu etiam dicere indignum esse Hegesianax,Thraciæ & Cher-
sonesi vrbibus arceri Antiochum, quæ Seleucus proauus eius,Lysimacho rege
bello victo, & in acie cæso,per summum decus parta liquerit: pari cum laude
eadem ab Thracibus possessa, partim armis receperit Antiochus: partim de-
serta, sicut ipsam Lysimachiam, & reuocatis cultoribus frequentauerit,& quæ

strata

A strata ruinis atque incendiis erant, ingentibus impensis ædificauerit. Quid igitur simile esse, ex ea possessione ita parta, ita recuperata deduci Antiochum, & Romanos abstinere Asia, quæ nunquam eorum fuerit? Amicitiam Romanorũ expetere Antiochum, sed quæ impetrata gloriæ sibi, non pudori sit. Ad hæc Quintius: Quandoquidem, inquit, honesta pensamus: sic, vt aut sola, aut prima certe pensari decet principi orbis terrarum populo, & tanto regi: vtrum tandẽ videtur honestius, liberas velle omnes quæ vbiq; sunt Græciæ vrbes, an seruas & vectigales facere? Si sibi Antiochus pulchrum esse censet, quas vrbes proauus belli iure habuerit, auus paterq; nunquam vsurpauerint, pro suis eas repetere in seruitutem: & populus Romanus susceptum patrocinium libertatis Græcorũ non deserere, fidei constantiæq; suæ ducit esse: sicut à Philippo Græciã liberauit, ita & ab Antiocho Asiæ vrbes, quæ Graij nominis sint, liberare in animo habet. neq; enim in AEolidem Ioniamq; colonię in seruitutem regiam missę sunt, sed stirpis augendę causa, gentisq; vetustissimę per orbem terrarum propagandæ. Cum hæsitaret Hegesianax, nec inficiari posset, honestiorem causam libertatis quam seruitutis prætexi titulo, Quin mittimus ambages? inquit Pub. Sulpitius, qui maximus natu ex decem legatis erat. alteram ex duabus conditionibus, quæ modo diserte à Quintio datæ sunt, legite, aut supersedete de amicitia agere. Nos vero inquit Menippus nec volumus nec possumus pacisci quicquã, quo regnum Antiochi minuatur. Postero die Quintius legationes vniuersas Græciæ Asiæque cum in senatum introduxisset, vt scirent quali animo populus Romanus, qualiq; Antiochus erga ciuitates Græciæ essent: postulata & sua & regis exposuit. Renunciarent ciuitatibus suis, populum Romanum qua virtute quaq; fide libertatem eorum à Philippo vindicauerit: eadem ab Antiocho, nisi decedat Europa, vindicaturum. Tum Menippus deprecari & Quintium & patres instituit, ne festinarent decernere, quo decreto turbaturi orbem terrarum essent. tempus & sibi sumerent, & regi ad cogitandum darent. cogitaturum cũ renunciatæ cõditiones essent, & impetraturũ aliquid, aut pacis causa cõsensurum. Ita integra dilata res est. Legatos mitti ad regem eosdem qui Lysimachię apud eum fuerant, placuit, P. Sulpitium, P. Villium, P. Aelium. Vixdum ij profecti erant, cum à Carthagine legati bellum haud dubie parare Antiochum Annibale ministro attulerunt: iniecerunt que curam, ne simul & Punicum bellum excitaretur. Annibal patria profugus peruenerat ad Antiochum, sicut ante dictum est: & erat apud regem in magno honore, nulla alia arte, nisi quod voluntati diu consilia de Romano bello, nemo aptior super tali re particeps sermonis esse poterat. Sententia eius vna atque eadem semper erat, vt in Italia bellum gereretur. Italiam & commeatus & militem prębituram externo hosti, si nihil ibi moueatur, liceatq; populo Romano viribus & copijs Italiæ extra Italiam bellum gerere: neq; regem neq; gentem vllam parem Romanis esse. Sibi centum tectas naues, XVI. millia peditum, mille equites deposcebat. ea se classe primum Africam petiturum. magnopere confidere & Carthaginienses ad rebellandum ab se compelli posse, si illi cunctentur, se aliqua parte Italiæ bellum excitaturum Romanis. Regem cum cæteris omnibus transire in Europam debere, & in aliqua parte Græciæ copias continere, neque traijcientem, & quod in speciem famamque belli satis sit, paratum traijcere. In hanc sententiam cum adduxisset regem, præparandos sibi ad id popularium animos ratus literas, ne quo casu interceptæ palam facerent conata, scribere non est ausus. Aristonem quendam Tyrium nactus Ephesi, expertusque solertiam leuioribus ministerijs, partim donis, partim spe præmiorum oneratum, quibus etiam ipse rex annuerat, Carthaginem cum mandatis mittit. edit nomina eorum, quibus conuentis opus esset, instruit etiam secretis notis, per quas haud dubie cognoscerent sua mandata esse. Hunc Aristonem Carthagine obuersantem, nõ serius amici quam inimici Annibalis, qua de causa veniisset, cognouerunt. Et primo in circulis conuiuiisque celebrata sermonibus res est. deinde in senatu

quidam nihil actum esse dicere exilio Annibalis: si absens quoq; nouas moliri res, solicitandoq; animos hominum, turbare statum ciuitatis posset. Aristonem quendam Tyrium aduenam, instructum mandatis ab Annibale & ab Antiocho rege venisse: certos homines quotidie cum eo secreta colloquia serere, & in occulto colloqui, quod mox in omnium perniciem erupturum esset. Conclamauere omnes, vocari Aristonem debere, & quæri quid venisset: & nisi expromeret, cum legatis Romam mitti. satis pro temeritate vnius hominis supplicium pensum esse. priuatos suo periculo peccaturos. Rempublicam non extra noxam modo, sed etiam extra famam noxæ conseruandam esse. Vocatus Ariston purgare sese, & firmissimo propugnaculo vti, quod nihil literarũ ad quenquam attulisset. cęterum nec causam aduentus satis expediebat, & in eo maxime hæsitabat, quod cum Barchinæ solum factionis hominib. collocutum eum arguebant. Orta deinde altercatio est, aliis pro speculatore comprehendi iam & custodiri iubentibus, aliis negantibus tumultuandi causam esse. mali rem exempli esse, de nihilo hospites corripi. idem Carthaginiensib. & Tyri, & in aliis emporiis in quæ frequenter commeent, euenturũ. Dilata eo die res est. Ariston Punico ingenio inter Pœnos vsus, tabellas conscriptas celeberrimo loco supra sedem quotidianam magistratus prima vespera suspendit. ipse de tertia vigilia nauem conscendit & profugit. Postero die cum Suffetes ad ius dicendum consedissent: conspectæ tabellæ, demptæq; & lectæ. scriptum erat, Aristonem priuatim ad neminem, publice ad seniores (ita senatum vocabant) mãdata habuisse. Publicato crimine minus intenta de paucis quæstio erat. mitti tamen legatos Romam, qui rem ad Coss. & senatum deferrent, placuit. simul qui de iniuriis Masanissæ quererentur. Masanissa posteaquam & infames Carthaginienses & inter se ipsos discordes sensit, principibus propter colloquia Aristonis senatui, senatu propter indicium eiusdem Aristonis populo suspecto, locum iniuriæ esse ratus, agrum maritimum eorum & depopulatus est, & quasdam vrbes vectigales Carthaginiensium sibi coegit stipẽdium pendere. Emporia vocant eam regionem. ora est minoris Syrtis, & agri vberis. vna ciuitas eius Leptis: ea singulis indies talenta vectigal Carthaginiensibus dedit. Hanc tum regionem & totam infestam Masanissa, & ex quadam parte dubiæ possessionis, sui regni an Carthaginiensium esset, effecerat. & quia simul ad purganda crimina, & questum de se Romam eos ituros comperit, qui & illa onerarent suspicionibus, & de iure vectigalium disceptarent, legatos & ipse Romam misit. Auditi de Tyrio aduena primum Carthaginienses curam iniecere patribus, ne cum Antiocho simul & Pœnis bellandum esset. maxime ea suspicio crimen vrgebat, quod quem comprehensum Romam mitti placuisset, nec ipsum nec nauem eius custodissent. De agro deinde cum regis legatis disceptari cœptum. Carthaginienses iure finium causam tutabantur, quod intra eos terminos esset, quibus P. Scipio victor agrum qui iuris esset Carthaginiensium, finisset, & confessione regis, qui cum Aphirem profugum ex regno suo cum parte Numidarum vagantem circa Cyrénas persequeretur: precario ab se iter per eum ipsum agrum, tanquam haud dubie Carthaginiensium iuris, petisset. Numidæ & de terminatione Scipionis mentiri eos arguebant, & si quis veram originem iuris exigere vellet, quem proprium agrorum Carthaginiensium in Africa esse? aduenis, quantum sedis bouis tergo ampecti loci potuerint, tantum ad vrbem communiendã precario datum. quicquid Byrsam sedem suam excesserint, vi atq; iniuria partum habere. Neq; enim de quo agatur, probare eos posse: non modo semper ex quo ceperint: sed ne diu quidem eos possedisse. per opportunitates nunc illos, nunc reges Numidarum vsurpasse ius: semperque penes eum possessionem fuisse, qui plus armis potuisset. Cuius conditionis res fuerit, priusquam hostes Romanis Carthaginienses socius atque amicus rex Numidarum esset: eius finere esse, nec se interponerent, quo minus qui possent, tenerent. Responderi legatis vtriusq; partis placuit: missuros se in Africam, qui inter populum Carthagi-

A enſem & regem in re preſenti diſceptarent. Miſſi P. Scipio Africanus, & C. Cornelius Cethegus, & M. Minutius Rufus: audita inſpectaq; re ſuſpenſa omnia, neutro inclinatis ſententijs, reliquere. Id vtrum ſua ſpōte fecerint, an quia mādatum ita fuerit, non tam certum eſt, quam videtur tempori aptum fuiſſe integro certamine eos relinqui. nam ni ita eſſet, vnus Scipio vel notitia rei, vel authoritate ita de vtriſque meritus, finire nutu diſceptationem potuiſſet.

DECADIS QVARTÆ LIB. V.

EPITOME.

PVB. Scipio Africanus legatus miſſus ad Antiochum, Epheſi cum Annibale. qui ſe Antiocho iunxerat, collocutus eſt: vt ſi fieri poſſet, metum vitæ, quem ex populo Romano conceperat, eximeret. Inter alia cum quæreret ab Annibale, quem fuiſſe maximū imperatorem, Annibal crederet, reſpondit: Alexandrū Macedonum regem, quod parua manu innumerabiles exercitus fudiſſet: quodq; vltimas oras, quas viſere ſupra fidem humanam eſſet, peragraſſet. quærenti deinde, quem ſecundum poneret, inquit Pyrrhum: eo quod caſtra metari docuiſſet: ad hæc neminem elegantius loca cepiſſe, præſidia diſpoſuiſſe. exequēti, quem tertiū diceret: ſemet dixit. ridens Scipio, quidnam iu diceres, ſi me, inquit, vicisſes? tunc vero, inquit, me & ante Alexandrū & ante Pyrrhum, & ante alios poſuiſſem. Inter alia prodigia, quæ plurima fuiſſe traduntur: bouem Cn. Domitio conſule, locutum, Roma caue tibi, refertur. Apparant in Antiochū bellum Romani. Nabis Lacedæmoniorum tyrannus incitatus ab Aetolis, qui & Philippum, & Antiochum ad inferendum bellum populo Rom. ſolicitabant, à populo Romano deſciuit, & bello aduerſus Philopœmenem Achæorum prætorem geſto, ab Aetolis interfectus eſt. Aetoli quoq; ab amicitia populi Romani defecerunt. cum quibus ſocietate iuncta Antiochus Syriæ rex, cum bellum Græciæ intuliſſet, complures vrbes occupauit: inter quas Chalcidem, & totam Euboeam. Res præterea in Liguribus geſtas, & apparatum belli ab Antiocho continet.

PRincipio anni quo hæc geſta ſunt, Sex Digitius prætor in Hiſpania citeriore cum ciuitatibus ijs, quæ poſt profectionem M. Catonis permultæ rebellauerant, crebra magis quā digna dictu prælia fecit: & adeo pleraque aduerſa, vt vix dimidium militum quam quod acceperat, ſucceſſori tradiderit. nec dubium eſt, quin omnis Hiſpania ſublatura animos fuerit: ni alter prætor P. Cornelius Cn. F. Scipio trans Iberum multa ſecunC da prælia feciſſet: quo terrore non minus quinquaginta oppida ad eum defecerunt. Prætor hæc geſſerat Scipio. Idem proprætor Luſitanos peruaſtata vlteriori prouincia cum ingenti præda domum redeuntes in ipſo itinere aggreſſus, ab hora tertia diei ad octauam incerto euentu pugnauit, numero militum impar, ſuperior alijs. nam & acie frequenti armatis aduerſus longum & impeditum turba pecorū agmen, & recenti milite aduerſus feſſos longo itinere concurrerat, tertia namq; vigilia exierant hoſtes: huic nocturno itineri tres diurnę horæ acceſſerant: nec vlla quiete data, laborem viæ prælium exceperat, itaq; principio pugnæ vigoris aliquid in corporibus animiſq; fuit. & turbauerant primo Romanos, deinde æquata pauliſper pugna eſt. In hoc diſcrimine ludos Ioui, ſi fudiſſet cecidiſſetq; hoſtes, proprætor vouit. tandem gradum acrius intulere Romani, ceſſitq; Luſitanus: deinde prorſus terga dedit. & cum inſtitiſſent fugientibus victores, ad XII. millia hoſtium ſunt cæſa: capti quingēti quadraginta, omnes ferme equites, & ſigna militaria capta centum triginta quatuor. De exercitu Rom. ſeptuaginta & tres amiſſi. Pugnatum inde haud procul Illipa vrbe eſt. eo victorem opulentum præda exercitum P. Cornelius reduxit. ea omnis ante vrbem expoſita eſt: poteſtaſq; dominis ſuas res cognoſcendi facta, cætera vendenda quęſtori data. quod inde effectum eſt, militi diuiſum. Non-

dum ab Roma profectus erat C. Flaminius prætor, cum hæc in Hiſpania gere- A
bantur. itaq; tam aduerſæ quam ſecundæ res per ipſum amicosq; eius magnis
ſermonibus celebrabantur. & tentauerat, quoniam bellum ingens in prouincia
exarſiſſet, & exiguas reliquias exercitus ab Sex. Digitio, atque eas ipſas plenas
pauoris ac fugæ accepturus eſſet, vt vnã ſibi ex vrbanis legionib. decernerent:
ad quam cum militem ab ſe ipſo ſcriptum ex ſenatuſconſulto adieciſſet: eli-
geret ex omni numero ſex millia & quingentos pedites, & equites trecentos
ea ſe legione (nam in Sex. Digitij exercitu haud multum ſpei eſſe) rem geſtu-
rum. Seniores negare ad rumores à priuatis temere in gratiam magiſtratuum
confictos, ſenatuſconſulta facienda eſſe. niſi quod aut prætores ex prouincijs
ſcriberent, aut legati renunciarent: nihil ratum haberi, debere ſi tumultus in
Hiſpania eſſet, placere tumultuarios milites extra Italiã ſcribi à prætore. Mens
ea ſenatus fuit, vt in Hiſpania tumultuarij milites legerentur. Valerius Antias &
in Siciliam nauigaſſe delectus cauſa C. Flaminium ſcribit: & ex Sicilia Hiſpa-
niam petentem tempeſtate in Africam delatum, vagos milites de exercitu P.
Africani ſacramento rogaſſe: his duarum prouinciarum delectibus tertium in
Hiſpania adieciſſe. Nec in Italia ſegnius Ligurum bellum creſcebat. Piſas iam
quadraginta millibus hominum, affluente quotidie multitudine ad famã belli
ſpemq; prædæ, circunſedebant. Minutius Coſ. Arretium die quem edixerat ad B
conueniendum militibus venit. inde quadrato agmine ad Piſas duxit. & cum
hoſtes mille paſſuum ab oppido trans fluuium mouiſſent caſtra, conſul vrbem
haud dubie ſeruatam aduentu ſuo eſt ingreſſus. Poſtero die & ipſe trans fluui-
um quingentos fere paſſus ab hoſte poſuit caſtra. inde leuibus præliis à popu-
lationibus agrum ſociorum tutabatur. in aciem exire non audebat, nouo mili-
te, & ex multis generib. hominum collecto, nec dum noto ſatis inter ſe, vt fidere
alij alijs poſſent. Ligures multitudine freti & in aciem exibant, parati de ſum-
ma rerum decernere: & abundantes militum numero, paſſim multas manus
per extrema finium ad prædandum emittebant: & cum coacta vis magna pe-
corum prædæque eſſet, paratum erat præſidium, per quod in caſtella eorum
vicoſque ageretur. Cum bellum Liguſtinum ad Piſas conſtitiſſet, con-
ſul alter L. Cornelius Merula per extremos Ligurum fines exercitum in agrum
Boiorum induxit. vbi longe alia belli ratio quam cum Liguribus erat. conſul in
aciem exibat: hoſtes pugnam detrectabant: prædatumq; vbi nemo obuiam
exiret, diſcurrebant Romani: Boij diripi ſua impunè quàm tuendo ea conſere-
re certamen malebant. Poſteaquam omnia ferro ignique ſatis euaſtata erant,
conſul agro hoſtium exceſſit, & ad Mutinam agmine incauto, vt inter pacatos,
ducebat. Boij vbi egreſſum è finibus ſuis hoſtem ſenſere: ſequebãtur ſilenti ag-
mine, locum inſidiis quærentes. nocte prætergreſſi caſtra Romana, ſaltum, quã C
tranſeundum erat Romanis, inſederunt. Id cum parum occultè feciſſent, con-
ſul qui multa nocte ſolitus erat mouere caſtra, ne nox terrorem in tumultuario
prælio augeret, lucem expectauit. & cum luce moueret, tamen turmam equi-
tum exploratum miſit. Poſteaquam relatum eſt, quãtæ copiæ & in quo loco eſ-
ſent, totius agminis ſarcinas in medium cõiici iuſſit, & triarios vallum circunii-
cere: cætero exercitu inſtructo ad hoſtẽ acceſſit. Idem & Galli fecerunt, poſt-
eaquam apertas eſſe inſidias, & recto ac iuſto prælio, vbi vera virtus vinceret,
dimicandum viderunt. Hora ſecunda fermè concurſum eſt ſiniſtra ſociorum e-
quitum ala, & extraordinarij primùm in acie pugnabant, præerant duo conſu-
lares legati, M. Marcellus, & T. Sempronius prioris anni cõſul. Nouus Coſ. nunc
ad prima ſigna erat: nunc legiones continebat in ſubſidiis, ne certaminis ſtu-
dio prius concurrerent, quàm datum ſignum eſſet. equites earum extra aciem
in locum patentem Q. & P. Minutios tribunos militum educere iuſſit: inde cum
ſignum dediſſet, impetum ex aperto facerent. Hæc agenti nuncius venit à T.
Sempronio Longo, non ſuſtinere extraordinarios impetum Gallorum, & cæſos
permultos eſſe: & qui ſuperſint, partim labore, partim metu remiſiſſe ardorem

pugnæ.

A pugnæ. Legionem alteram ex duabus, si videretur, summitteret priusquam ignominia acciperetur. Secunda legio missa est, & extraordinarij recepti. tum redintegrata est pugna, cum & recens miles & frequens ordinibus legio successisset: & sinistra ala ex prælio subducta est, dextra in primam aciem subiit. Sol ingenti ardore torrebat minime patientia æstus corpora Gallorum: densis tamen ordinibus nunc alij in alios, nunc in scuta incumbentes sustinebant impetus Romanorum. Quod vbi animaduertit Cos. ad perturbandos ordines eorum C. Liuium Salinatorem, qui præerat alariis equitibus, quàm concitatissimos equos immittere iubet: & legionarios equites in subsidiis esse. Hæc procella equestris primo confudit & turbauit, deinde dissipauit aciem Gallorum, non tamen vt terga darẽt. obstabant duces hastilibus cedentes terga trepidãtium, & redire in ordines cogentes. sed interequitantes alarij non patiebãtur. Consul obtestabatur milites, vt paulum adniterentur victoriam in manibus esse. dum perturbatos & trepidantes viderent, instarent. si restitui ordines siuissent, integro rursus eos prælio & dubio dimicaturos. Inferre vexillarios iussit signa. omnes connixi tandem auerterunt hostem. postquam terga dabant, & in fugam passim effundebantur, tum ad persequendos eos legionarij equites immissi. Quatuordecim millia Boiorum eo die cæsa sunt, viui capti mille nona-
B ginta duo, equites ducenti viginti vnus, tres duces eorum, signa militaria ducenta XII. carpenta LXIII. Nec Romanis incruẽta victoria fuit. supra quinque millia militum ipsorum aut sociorum sunt amissa, centuriones tres & XX. præfecti sociũm quatuor, & M. Genutius & M. Martius tribb. militum secundæ legionis. Eodem fere tempore duorum consulum literæ allatę sunt: L. Cornelij de prælio ad Mutinam cum Boiis facto, & Q. Minutij à Pisis, comitia suæ sortis esse. cæterum adeo suspensa omnia in Liguribus se habere, vt abscedi inde sine pernicie sociorum & damno reipubl. non possit. si ita videretur patribus, mitterent ad collegam, vt is qui profligatum bellum haberet, ad comitia Romam rediret. si id facere grauaretur, quod non suæ sortis id negotium esset: se quidem facturum quodcunque senatus censuisset. sed etiam atque etiam viderent: si magis è republ. esset, interregnum iniri, quàm ab se in eo statu relinqui prouinciam. Senatus C. Scribonio negotium dedit, vt duos legatos ex ordine senatorio mitteret ad L. Cornelium consulem, qui literas collegæ ad senatum missas deferrent ad eum: & nunciarent, senatum, ni is ad magistratus subrogandos Romam veniret, potius quàm Quint. Minutius à bello integro auocaretur, interregnum iniri passurum. Missi legati renunciarunt L. Cornelium ad magistratus subrogandos Romam venturum. De literis L. Cornelij, quas scrip-
C serat secundum prelium cum Boiis factum, disceptatio in senatu fuit: quia priuatim plerisq; senatoribus legatus M. Claudius scripserat, fortunæ populi Romani & militum virtuti gratiam habendam, quod res bene gesta esset. consulis opera & militum aliquantum amissum, & hostium exercitum, cuius delẽdi oblata fortuna fuerat, non deletum. milites eo plures periisse, quod tardius ex subsidiis qui laborantibus opem ferrent, successissent. hostes è manibus emissos, quod equitibus legionariis & tardius datum signum esset, & persequi fugiẽtes non licuisset. De ea re nihil temere decerni placuit: ad frequentiores cõsultatio delata est. instabat enim cura alia, quod ciuitas fœnore laborabat: & cum multis fœnebribus legibus cõstricta auaritia esset, via fraudis inita erat, vt in socios qui non tenerentur iis legibus, nomina transcriberent. ita libero fœnore obruebant debitores. cuius cernendi cum ratio quæreretur: diem finiri placuit, Fœneralia quæ proxime fuissent, vt qui post eam diem socij ciuibus Romanis credidissent pecunias, profiterentur, & ex ea die pecuniæ creditæ, quibus debitor vellet legibus, ius creditori diceretur. Deinde postea quã professionibus detecta est magnitudo æris alieni per hanc fraudem contracti, M. Sempronius tribunus plebis, ex authoritate patrum plebem rogauit, plebesque sciuit, vt cum sociis ac nomine Latino pecuniæ creditæ ius idem quod cum ciuibus

Romanis

Romanis esset. Hæc in Italia domi militiæque acta. In Hispania nequaquam A
tantum belli fuit, quãtum auxerat fama. C. Flaminius in citeriori Hispania op-
pidum Iluciam in Oretanis cepit: deinde in hyberna milites deduxit, & per
hyemem prælia aliquot nulla memoria digna aduersus latronum magis quàm
hostium excursiones, vario tamen euentu, nec sine militum iactura, sunt facta.
Maiores res gestæ à M. Fuluio. Is apud Toletum oppidum cum Vacceis Vecto-
nibusq; & Celtiberis signis collatis dimicauit: exercitum earum gentium fudit
fugauitq;: regem Hilermum viuum cepit. Dum hæc in Hispania gerebantur,
comitiorum iam appetebat dies, itaque L. Cornelius Cos. relicto ad exercitum
M. Claudio legato, Romam venit. Is in senatu cum de rebus à se gestis disse-
ruisset, quoue in statu prouincia esset: questus est cum patribus cõscriptis, quod
tanto bello vna secunda pugna tam feliciter perfecto, nõ esset habitus diis im-
mortalibus honos. postulauit deinde, vt supplicationem simul triumphumque
decernerent. Prius tamen quàm relatio fieret, Q. Metellus qui consul dictator-
que fuerat, literas eodem tempore dixit, & consulis L. Cornelij ad senatum, &
M. Marcelli ad magnam partem senatorum allatas esse inter se pugnantes: eo-
que dilatam esse consultationem, vt præsentibus authoribus earum literarum
disceptaretur. itaq; expectasse sese, vt consul qui sciret ab legato suo aduersus
se scriptum aliquid, cum ipsi veniendum esset, duceret cum secum Romam: B
cum etiã verius esset, T. Sempronio imperium habenti tradi exercitum, quàm
legato, nunc videri esse amotum de industria, ne ea quæ scripsisset, præsens di-
ceret, aut argueret coram: & si quid vani afferret, argui posset, donec ad liqui-
dum veritas explorata esset. itaq; nihil eorum quæ postularet Cos. decernendũ
in præsentia censere. Cum pergeret nihilo segnius referre, vt supplicatio decer-
neretur, triumphantiq; sibi in vrbem inuehi liceret, M. & C. Titinij tribuni ple-
bis se intercessuros, si de ea re fieret senatusconsultum, dixerunt. Censores erãt
priore anno creati Sex. Aelius Pætus, & Cn. Cornelius Cethegus. Cornelius lu-
strum condidit. censa sunt ciuium capita CXLIII. millia septingenta quatu-
or. Aquæ ingentes eo anno fuerunt: & Tyberis loca plana vrbis inundauit. cir-
ca portam Flumentanam etiam collapsa quædam ruinis sunt. & porta Cœli-
montana fulmine icta est, murusque circa multis locis de cœlo tactus, & Aritiæ
& Lanuuij & in Auentino lapidibus pluit. & à Capua nunciatum est examen
vesparum ingens in forum aduolasse, & in Martis æde consedisse. eas collectas
cum cura, & igni crematas esse. Horum prodigiorum causa decemuiri libros
adire iussi, & nouendiale sacrum factum, & supplicatio indicta est, atq; vrbs lu-
strata. Iisdem diebus ædiculam Victoriæ virginis prope ædem Victoriæ M. Por-
cius Cato dedicauit, biennio postquam vouit. Eodem anno coloniam Latinam
in agrum Perentinũ triumuiri deduxerunt. Cn. Manlius Volso, L. Apustius Ful- C
lo, P. Aelius Tubero, cuius lege deducebantur tria millia peditum fere, CCC.
equites: numerus exiguus pro copia agri. Dari potuere tricena iugera in pedi-
tes, sexagenta in equites. Apustio authore tertia pars agri dempta est: quo post-
ea si vellent, nouos colonos adscribere possent. vicena iugera pedites, quadra-
gena equites acceperunt. In exitu iam annus erat, & ambitio magis quam vn-
quam alias exarserat consularibus comitiis. multi & potentes petebant patricij
plebeiique: P. Cornelius, Cn. filius, Scipio, qui ex Hispania prouincia nuper de-
cesserat magnis rebus gestis: & L. Quintius Flamininus, qui classi in Græcia
præfuerat: & Cn. Manlius Volso: hi patricij: plebeij autem, C. Lælius, Cn. Domi-
tius, C. Liuius Salinator, M. Acilius. sed omnium oculi in Quintium Cornelium-
que coniecti. nam & in vnum locum petebant ambo patricij, & rei militaris
gloria recens vtrunq; commendabat. Cæterum ante omnia certamen accen-
debant fratres candidatorum duo clarissimi ætatis suæ imperatores. maior glo-
ria Scipionis, & quo maior, eo propior inuidiæ: Quintij recentior, vt qui eo an-
no triumphasset. Accedebat quod alter decimũ iam prope annum assiduus in
oculis hominũ fuerat: quæ res minus verendos magnos homines ipsa facietate

facit:

A facit: consul iterum post deuictum Annibalem censorq; fuerat.in Quintio no- V.C.
ua & recentia omnia ad gratiam erant.nihil nec petierat à populo post trium-
phum,nec adeptus erat.Pro fratre germano,non patruele se petere aiebat,pro
collega & participe administrati belli.se terra, fratrem mari rem gessisse.Is ob-
tinuit, vt præferretur candidato, quem Africanus fraterque ducebant: quem
Cornelia gens,Cornelio consule comitia habente: quem tantum præiudicium
senatus virum è ciuitate optimum iudicatum, qui matrem Idæam Pessinunte
venientem in vrbem acciperet. L.Quintius & Cn.Domitius Aenobarbus Coss.
facti. adeone in plebeio quidem Cos. cum pro C. Lælio niteretur, Africanus 562.
valuit. Postero die prætores creati L.Scribonius Libo,M.Fuluius Centimalus,
A.Attilius Seranus, M.Bæbius Pamphilus,L.Valerius Tappus, Q.Salonius Sar-
ra.AEdilitas insignis eo anno fuit M.AEmylij Lepidi,& L.AEmylij Pauli.Mul-
tos pecuarios damnarunt: ex ea pecunia clypea inaurata in fastigio Iouis æ-
dis posuerunt. porticum vnam extra portam Trigeminam, emporio ad Ty-
berim adiecto: alteram à porta Fontinali ad Martis aram,quà in campum iter
esset,perduxerunt. Diu nihil in Liguribus dignum memoria gestum erat.extre-
mo eius anni bis in magnum periculum res adducta est. nam & castra consu-
lis oppugnata ægre sunt defensa: & non ita multo post per saltum angustum
B cum duceretur agmen Romanum, ipsas fauces exercitus Ligurum insedit,
qua cum exitus non pateret, conuerso agmine redire instituit consul, & à tergo
fauces saltus occupatæ à parte hostium erant: Caudinæque cladis memoria
non animis modo, sed prope oculis obuersabatur. Numidas octingentos fer-
me equites inter auxilia habebat. Eorum præfectus consuli pollicetur,se parte
vtra vellet cum suis erupturum. tantum vti diceret vtra pars frequentior vicis
esset,in eos se impetum facturum, & nihil prius quàm flammam tectis iecturum,vt is pauor cogeret Ligures excedere saltu,quem obsiderent,& discurrere
ad opem ferendam suis. Collaudatum eum consul spe præmiorum onerat.Nu-
midæ equos conscendunt, & obequitare stationibus hostium neminem lacessentes cœperunt.Nihil primo aspectu contemptius. equi homines; paululi &
graciles: discinctus & inermis eques, præterquam quod iacula secum portat:
equi sine frenis,deformis ipse cursus rigida ceruice & extento capite currenti-
um.Hunc contemptum de industria augentes, labi ex equis, & per ludibrium
spectaculo esse,itaq; qui primo intenti paratiq;,si lacesserentur, in stationibus
fuerant: iam inermes,sedentesque pars maxima spectabant. Numidę adequi-
tare,dein refugere: sed propius saltum paulatim euehi,velut quos impotentes
regendi equi inuitos efferrent.postremo subditis calcaribus per medias statio-
C nes hostium erupere, & in agrum latiorem euecti, omnia propinqua viæ tecta
incendunt: proximo deinde vico inferunt ignem: ferro flammaq; omnia per-
uastant.Fumus primo conspectus deinde clamor trepidantium in vicis auditus,
postremo seniores pueriq; refugientes tumultum in castris fecerunt.itaq; sine
consilio,sine imperio pro se quisq; currere ad sua tutanda:momentoq; tempo-
ris castra relicta erant,& obsidione liberatus Cos.quo intẽderat,peruenit.Sed
neq; Boij,neq; Hispani,cum quibus eo anno bellatum erat,tam inimici infesti-
que erant Romanis,quàm AEtolorum gens. Ii post deportatos ex Græcia ex-
ercitus primo in spe fuerant,& Antiochum in vacuã Europę possessionẽ ventu-
rum: nec Philippum aut Nabin quieturos.vbi nihil vsquam moueri viderunt,a-
gitandum aliquid miscendumq; rati, ne cunctando senescerent consilia: con-
cilium Naupactum indixerunt. Ibi Thoas prætor eorum conquestus iniurias
Romanorũ,statumq; AEtoliæ,quod omnium Græciæ gentium ciuitatumq; in-
honoratissimi post eam victoriam essent,cuius causa ipsi fuissent: legatos cen-
suit circa reges mittẽdos,qui non solũ tentarent animos eorum, sed suis quen-
que stimulis mouerent ad Romanũ bellum. Damocritus ad Nabin, Nicander
ad Philippum, Dicæarchus frater prętoris ad Antiochum est missus. Tyranno
Lacedæmonio Damocritus ademptis maritimis ciuitatibus eneruatam tyran-
nidem

nidem dicere: inde militem, inde naues, naualesque socios habuisse: inclusum A
suis prope muris Achæos videre dominantes in Peloponneso, nunquam habiturum recuperandi sua occasionẽ, si eam quæ tum esset, prætermisisset, nullum exercitum Romanum in Græcia esse: nec propter Gytheum, aut maritimos alios Laconas dignam causam existimaturos Romanos, cur legiones in Græciam rursum transmittãt. Hęc ad incitandum animum tyranni dicebãtur, vt cum in Græciam Antiochus traiecisset, conscientia violatę per sociorum iniurias Romanæ amicitiæ coniungeret se cum Antiocho. Et Philippum Nicander haud dissimili oratione incitabat. erat etiam maior orationi materia, quo ex altiore fastigio rex quam tyrannus detractus erat, quoque plures ademptæ res, ad hoc vetusta regum Macedoniæ fama peragratusq; orbis terrarum victoriis eius gentis referebatur. Et tutum vel incœpto, vel euentu se consilium afferre. nam neq; vt ante se mouerat Philippus, quam Antiochus cum exercitu trensierit in Græciã, suadere: & qui sine Antiocho aduersus Romanos AEtolosq; tamdiu sustinuerit bellum, ei adiuncto Antiocho, sociis AEtolis, qui tum grauiores hostes quam Romani fuerint, quibus tandem viribus resistere Romanos posse? Adiiciebat de duce Annibale, nato aduersus Romanos hoste, qui plures & duces & milites eorum occidisset, quam quot superessent. Hęc Philippo Nicãder. Alia Dicęarchus Antiocho, & omniũ primum prędã de Phi- B
lippo Romanorum esse dicere, victoriã AEtolorum. & aditum in Greciam Romanis nullos alios quam AEtolos dedisse: & ad vincendũ vires eosdem prębuisse. deinde quantas peditum equitumq; copias prębituri Antiocho ad bellum essent: quæ loca terrestribus copiis, quos portus maritimis. Tum de Philippo & Nabide libero mendacio abutebatur: paratum vtrunque ad rebellandum esse, & primam quanqeu occasionem recuperandi ea quæ bello amisissent, arrepturos. Ita per totum simul orbem terrarum AEtoli Romanis concitabant bellum. reges tamen aut non moti, aut tardius moti sunt. Nabis extemplo circa omnes vicos maritimos dimisit ad seditiones in ijs miscendas, & alios principũ donis ad suam causam perduxit: alios pertinaciter in societate Romana manentes occidit. Achęis omnium maritimorum Laconum tuendorum à T. Quintio cura mandata erat. itaq; extemplo & ad tyrannũ legatos miserunt, qui admonerent fœderis eum Romani, denunciarentq;, ne pacem, quam tantopere petisset, turbaret: & auxilia ad Gytheum, quod iam oppugnabatur à tyranno, & Romam qui ea nunciarent, legatos miserunt. Antiochus rex ea hyeme Raphiæ in Phœnice Ptolemæo regi AEgypti filia in matrimonium data, cum Antiochiam se recepisset: per Ciliciam Tauro monte superato, extremo iam hye- C
mis Ephesum peruenit. inde principio veris, Antiocho filio misso in Syriam ad custodiã vltimarum partium regni, ne quid absente se à tergo moueretur: ipse cum omnibus terrestribus copiis ad Pisidas, qui circa Selgam incolunt, oppugnandos est profectus. Eo tẽpore legati Romani P. Sulpitius, & P. Villius, qui ad Antiochum (sicut ante dictum est) missi erant, iussi prius Eumenem adire, Elęã venere: inde Pergamum (ibi regia Eumenis fuit) ascẽderunt. Cupidus belli aduersus Antiochum Eumenes erat: grauem, si pax esset, accolã tanto potentiorem regem credens: eundem si motum bellum esset, non magis patem Romanis fore, quam Philippus fuisset: & aut funditus sublatum iri: aut si pax victo daretur, multa illi detracta, sibi accessura: vt facile deinde se ab eo sine vllo Romano auxilio tueri posset. etiam si quid aduersi casurum foret, satius esse Romanis sociis quamcumq; fortunam subire, quam solum aut imperium pati Antiochi, aut abnuentem vi atq; armis cogi. Ob hæc quantum authoritate, quantum consilio valebat, incitabat Romanos ad bellum. Sulpitius æger Pergami substitit. Villius cum Pisidiæ bello occupatum esse regem audisset, Ephesum profectus: dum paucos ibi moratur dies, dedit operam, vt cum Annibale, qui tum ibi forte erat, sæpe congrederetur, vt animum eius & tentaret, si qua posset, & metum demeret periculi ei quicquam ab Romanis esse. His colloquiis,
aliud

A aliud quidem actum nihil est: secutum tamen sua sponte est, velut consilio peritum esset, vt vilior ob ea regi Annibal & suspectior ad omnia fieret. Claudius secutus Græcos Acilianos libros P. Africanum in ea fuisse legatione tradit. eumq; Ephesi collocutum cum Annibale. & sermonem etiam vnum refert, quo quærenti Africano, quem fuisse maximum imperatorē Annibal crederet, respondisset, Alexandrum Macedonum regem: quod parua manu innumerabiles exercitus fudisset, quodq; vltimas oras, quas visere supra spem humanam esset, peragrasset, quærenti deinde, quem secundum poneret, Pyrrhum dixisse. castra metari primum docuisse: ad hoc neminē elegantius loca cepisse, præsidia disposuisse: artem etiam conciliandi sibi homines eam habuisse, vt Italicę gentes regis externi, quam populi. Rom. tam diu principis in ea terra, imperium esse mallent. exequenti quem tertium duceret, haud dubie semetipsum dixisse. tum risum obortum Scipioni, & subiecisse: Quidnam tu diceres, si me vicisses? tum me vero, inquit, & ante Alexandrum, & ante Pyrrhum, & ante omnes alios imperatores esse. & perplexum Punico astu responsum, & assentationis genus Scipionem mouisse, quod è grege se imperatorum velut inæstimabilem secreuisset. Villius ab Epheso Apameā processit. eo & Antiochus audito Romanorum legatorum aduentu occurrit. Apameæ cōgressis disceptatio eadem ferme fuit,
B quę Romæ inter Quintium & legatos regis fuerat. mors nunciata Antiochi filij regis, quem missum paulo ante dixerā in Syriam, diremit colloquia. Magnus luctus in regia fuit, magnumq; eius iuuenis desiderium. id enim iam specimen sui dederat, vt si vita longior contigisset, magni iustiq; regis in eo indolem fuisse appareret. Quo charior acceptiorque omnibus erat, eo mors eius suspectior fuit, grauem successorem eum instare senectuti suæ patrem credentē, per spadones quosdam, talium ministeriis facinorum acceptos regibus, veneno sustulisse. Eam quoq; causam clandestino facinori adiiciebant, quod cum Seleuco filio Lysimachiam dedisset: Antiocho quā similem daret sedē, vt procul ab se per honorem eum quoq; ablegaret, non habuisset. Magni tamen luctus species per aliquot dies regiam tenuit. legatusq; Romanus, ne alieno tempore incōmodus obuersaretur, Pergamum concessit. rex Ephesum omisso quod inchoauerat bello, rediit. ibi per luctum regia clausa, cum Minione quodam, qui princeps amicorum eius erat, secreta consilia agitauit. Minio ignarus omnium externorum, viresque æstimans regis ex rebus in Syria aut Asia gestis, non causa modo superiorem esse Antiochum, quod nihil æqui postularent Romani, sed bello quoq; superaturum credebat. Fugienti regi disceptationem cum legatis,
C seu iam experto eam minus prosperam, seu mœrore recenti confuso, professus Minio, se quæ pro causa essent dicturum, persuasit, vt à Pergamo accerserētur legati. Iam conualuerat Sulpitius, itaq; ambo Ephesum venerunt. rex à Minione excusatus, & absente eo res agi cœpta est. Ibi præparata oratione Minio: Specioso titulo, inquit, vti vos Romani Grecarum ciuitatum liberandarum video. sed facta vestra orationi non conueniunt: & aliud Antiocho iuris statuistis, « aliud ipsi vtimini. Qui enim magis Smyrnęi Lampsaceniq; Græci sunt, quam Neapolitani & Rhegini, & Tarentini, à quibus stipendium, à quibus naues exfœdere exigitis? Cur Syracusas atq; in alias Sicilię Græcas vrbes prætorem quotannis cum imperio & virgis & securibus mittitis? nihil aliud profecto dicatis, « quam armis superatis vos iis has leges imposuisse. Eandē de Smyrna & Lampsaco, ciuitatibusq; quę Ionię AEolidis sunt, causam ab Antiocho accipite. bello « superatas à maioribus, & stipendiarias ac vectigales factas, in antiquum ius « repetit, itaque ad hæc ei responderi velim, si ex æquo disceptatur, & non belli « causa quæritur. Ad ea Sulpitius: Fecit verecunde, inquit, Antiochus, qui si alia « pro causa eius nō erant quæ dicerentur, quemlibet ista quam se dicere maluit. « Quid enim simile habet ciuitatum earum quas cōparasti causa? Ab Rheginis « & Neapolitanis, & Tarentinis ex quo in nostram venerunt potestatē, vno & « perpetuo tenore iuris semper vsurpato, nunquam intermisso, quæ ex fœdere «

debent,

» debent,exigimus. Potesne tandem dicere, vt ij populi non per se,non per ali- A
» um quenquam fœdus mutauerint? sic Asiæ ciuitates,vt semel venerunt in ma-
» iorum Antiochi potestatem,in perpetua possessione regni vestri permansisse:&
» non alias earum in Philippi,alias in Ptolemæi fuisse potestate? alias permultos
» annos nullo ambigente libertatem vsurpasse? Nam si quod aliquando seruie-
» runt temporum iniquitate pressi,ius post tot secula asserendi eos in seruitutem
» faciet:quid abest quin actum nobis nihil sit,quod à Philippo liberauimus Gre-
» ciam:& repetant posteri eius Corinthum,Chalcidem,Demetriadem, & Thes-
» salorum totam gentem? Sed quid ego causam ciuitatum ago,quam ipsis agen-
» tibus & nos,& regem ipsum cognoscere æquius est? Vocari deinde ciuitatum
legationes iussit,præparatas iam ante & instructas ab Eumene: qui quantum-
cunq; virium Antiocho decessisset,suo id accessurum regno ducebat. Admissi
plures,dum suas quisque nunc querelas, nunc postulationes inserit. æqua ini-
quis miscentes,è disceptatione altercationem fecerunt.Itaque neque remissa
vlla re,neque impetrata,æque ac venerant omnium incerti legati Romam re-
dierunt. Rex dimissis iis,consilium de bello Romano habuit. Ibi alius alio fe-
rocius: quia quo quisq; asperius aduersus Romanos locutus esset,ea spes gra-
tiæ maior erat.alius superbiam postulatorum increpare, tanquam Nabidi vic-
to,sic Antiocho,maximo Asiæ regum,imponentium leges.quanquã Nabidita- B
men dominationẽ in patriam suam,& patriam Lacedæmonem remissam: An-
tiocho si Smyrna,& Lampsacus imperata faciant,indignum videri.alij paruas
& vix dictu dignas belli causas tanto regi eas ciuitates esse,sed initium semper
per ius iniusta impetrando fieri.nisi crederent,Persas cum aquam terramq; ab
Lacedæmoniis petierunt,gleba terræ & haustu aquæ eguisse.per similem ten-
tationem Romanis de duabus ciuitatibus agi. & alias ciuitates, simul duas iu-
gum exuisse vidissent,ad liberatorem populum defecturas.si non libertas serui-
tute potior sit,tamen omni præsenti statu spem cuique nouandi res suas blan-
diorem esse.Alexander Acarnan in concilio erat, Philippi quondam amicus,
nuper relicto eo secutus opulentiorem regiam Antiochi: & tanquam peritus
Græciæ,nec ignarus Romanorum,in eum gradum amicitiæ regis, vt consiliis
quoque arcanis interesset, acceptus erat. Is tanquam non vtrum bellandum
esset,nec ne,consuleretur: sed vbi,& qua ratione bellum gereretur, victoriam
se haud dubiam proponere animo affirmabat,si in Europam trãsisset rex,& in
aliqua Græciæ parte sedem bello cepisset. Iam primum Aetolos, qui vmbili-
cum Græciæ incolerent, in armis eum inuenturum, ante signanos ad asperri-
ma quæque belli paratos.in duobus velut cornibus Græciæ Nabin à Peloponne-
so concitaturum omnia,repetentẽ Argiuorum vrbem, repetentem mariti- C
mas ciuitates,quibus eum depulsum Romani Lacedæmonis muris inclusissent:
à Macedonia Philippum,vbi primum bellicum cani audisset, arma capturum.
nosse se spiritus eius,nosse animum: scire ferarum modo,quæ claustris aut vin-
culis teneantur, ingentes iamdiu iras eum in pectore voluere.meminisse etiam
se, quoties in bello precari omnes deos solitus sit, vt Antiochum sibi darent
adiutorem.cuius voti si compos nunc fiat,nullam moram rebellandi facturum.
tantum non cunctandum neque cessandum esse. In eo enim victoriam verti, si
& loca opportuna, & socij præoccuparentur. Annibalem quoque sine mora
mittendum in Africam esse ad distringendos Romanos. Annibal non adhibi-
tus est in consilium, propter colloquia cum Villio suspectus regi,& in nullo po-
stea honore habitus.Primo eam contumeliam tacitus tulit. deinde melius esse
ratus,& percunctari causam repentinæ alienationis,& purgare se tempore ap-
to, quæsita simpliciter iracundiæ causa,auditaque: Pater Amilcar,inquit, An-
» tioche paruum admodum me,cum sacrificaret, altaribus admotum iureiuran-
» do adegit,nunquam amicum fore pop.Rom.sub hoc sacramento sex & XXX.
» annos militaui:hoc me in pace patria mea expulit: hoc patria extorrem in tu-
» am regiam adduxit:hoc duce,si tu spem meam destitueris,vbicunq; vires, vbi

arma

A arma esse sciam, inueniam toto orbe terrarum quærens aliquos Romanis ho- «
stes. itaque si quibus tuorum meis criminibus apud te crescere libet aliam ma- «
teriam crescendi ex me quærant. odi, odioq; sum Romanis id me verum dice- «
re pater Amilcar, & dii testes sunt. proinde cum de bello Romano cogitabis, «
inter primos amicos Annibalem habeto. si qua res te ad pacem compellet, in «
id consilium alium cum quo deliberes, quærito. Non mouit modo talis oratio «
regem, sed etiam reconciliauit Annibali. Ex consilio ita discessum est, vt bel-
lum gereretur. Romæ destinabant quidem sermonib. hostem Antiochum, sed
nihil dum ad id bellum pręter animos parabant. Consulibus ambobus Italia
prouincia decreta est: ita vt inter se compararent, sortirenturve, vter comitiis
eius anni præesset: ad vtrum ea non pertineret cura, vt paratus esset, si quo eum
extra Italiam opus esset ducere legiones. Huic consuli permissum, vt duas le-
giones scriberet nouas, & socium ac Latini nominis XX. millia, & equites
DCCC. Alteri Cos. duæ legiones decretæ, quas L. Cornelius Cos. superioris
anni habuisset, & socium ac Latini nominis ex eodem exercitu pedites XV.
millia, & equites quingenti Q. Minutio cum exercitu quem in Liguribus habe-
bat, prorogatum imperium: additum in supplementum, vt IIII. millia peditum
Romanorum scriberętur, & CL. equites: & sociis eodem V. millia peditum im-
perarentur, CCL. equites Cn. Domitio extra Italiam, quo senatus censuisset,
prouincia euenit. L. Quintio Gallia & comitia prętorum habita. Prætores de-
inde prouincias sortiti: M. Fuluius Centimalus vrbanã, L. Scribonius Libo pe-
regrinã: L. Valerius Tappus Siciliam, Q. Salonius Sarro Sardiniam, M. Bæbius
Pamphilus Hispaniam citeriorẽ. A. Attilius Serranus vlteriorẽ. Sed his duobus
primum S.C. deinde plebis etiã scito permutatæ prouinciæ sunt. Attilio classis
& Macedonia, Bæbio Brutij decreti. Flaminio Fuluioq; in Hispanijs prorogatũ
imperium. Bæbio Pamphilo in Brutios duę legiones decretæ, quæ priore an-
no vrbanæ fuissent: vt & sociis eodẽ millia peditũ XX. imperarentur, & quingẽ-
ti equites. A. Attilius triginta naues quinqueremes facere iussus, & ex naualib.
veteres deducere, si quę vtiles essent, & scribere nauales socios. Et consulibus
imperatum, vt ei duo millia sociũm ac Latini nominis, & mille pedites darent
Romanos. Hi duo Prr. & duo exercitus, terrestris naualisq;, aduersus Nabin a-
perte iam oppugnantẽ socios P.R. dicebantur parari. cęterum legati ad Antio-
chum missi expectabantur: & priusquã ij redissent, vetuerat Cn. Domitiũ Cos.
senatus ab vrbe discedere. Prr. Fuluio & Scribonio, quib. vt ius dicerent Romę,
prouincia erat, negotium datum, vt præter eam classem cui Attilius præfuturus
erat, centum quinqueremes pararent. Priusquã Cos. prętoresq; in prouincias
C proficiscerẽtur, supplicatio fuit prodigiorũ causa. Capram sex hœdos vno fœtu
edidisse ex Piceno nunciatum est: & Arretij puerum natum vnimanũ. Amiterni
terra pluisse: Formiis portam murumq; de cœlo tacta, & (quod maxime ten-
bat Cos. Cn. Domitium) bouẽ locutum, Roma caue tibi. Cæterorum prodigio-
rum causa supplicatum est. bouem cum cura seruari aliq; aruspices iusserunt.
Tyberis infestiore quam priore impetu illatus vrbi, duos pontes, ædificia mul-
ta, maxime circa portã Flumentanam euertit. saxum ingens, siue imbribus, siue
motu terrę leniore, quam vt alioqui sentiretur, labefactatum, in vicum Iugariũ
ex Capitolio procidit, & multos oppressit. in agris passim inundatis pecua ab-
lata: villarum strages facta est. Priusquam L. Quintius Cos. in prouinciam per-
ueniret, Q. Minutius in agro Pisano cum Liguribus signis collatis pugnauit: no-
uem millia hostium occidit: cæteros fusos fugatosq; in castra compulit. ea vsq;
in noctem magno certamine oppuguata defensaque sunt. nocte clam profecti
Ligures, prima luce Romanus vacua castra inuasit: prędæ minus inuentum est,
quod subinde spolia agrorum capta domos mittebant. Minutius nihil deinde
laxamenti hostib. dedit. ex agro Pisano in Ligures profectus, castella vicosque
eorum igni ferroque peruastauit. ibi præda Hetrusca, quę missa à populatori-
bus fuerat, repletus est miles Romanus. Sub idme tempus legati ab regibus

Romam

V.C. Romam reuerterunt. qui cum nihil, quod satis maturam causam belli habéret, A
nisi aduersus Lacedęmonium tyrannum attulissent, quem & Achæi legati nun-
ciabant contra fœdus maritimam oram Laconum oppugnare: Attilius Pr. cum
classe missus est in Græciam ad socios tuendos. Coss. quando nihil ab Antiocho
instaret, proficisci ambos in prouincias placuit. Domitius ab Arimino, qua pro-
ximum fuit: Quintius per Ligures in Boios venit. Duo consulum agmina diuer-
sa latè agrum hostium peruastarunt. Primò equites eorum pauci cum præfec-
tis, deinde vniuersus senatus, postremo in quibus aut fortuna aliqua, aut digni-
tas erat, ad mille quingenti ad Coss. transfugerunt. Et in vtraq; Hispania eo an-
no res prosperè gestæ. Nam & C. Flaminius oppidum Litabrum munitum opu-
lentumq; vineis expugnauit, & nobilem regulum Corribilonem viuum cepit:
& M. Fuluius Procos. cum duobus exercitibus hostium duo secunda prælia fe-
cit: oppida duo Hispanorum, Vescelium Holonemque, & castella multa expu-
gnauit. alia voluntate ad eum defecerunt. tum in Oretanos progressus, & ibi
duobus potitus oppidis, Noliba & Cusibi, ad Tagum amnem ire pergit. Tole-
tum ibi parua vrbs erat, sed loco munita: eam cum oppugnaret, Vectonum
magnus exercitus Toletanis subsidio venit. cum his signis collatis prospere pu-
gnauit: & fusis Vectonibus, operib. Toletum cepit. Cæterum eo tempore mi-
nus ea bella, quæ gerebantur, curæ patribus erant quam expectatio nondum B
cœpti cum Antiocho belli. nam etsi per legatos identidem omnia explorabant-
tur, tamen rumores temere sine vllis auctorib. orti, multa falsa veris miscebant.
inter quę allatum erat, cum in AEtoliam venisset Antiochus, extemplo classem
eum in Siciliam missurum. Itaq; senatus etsi Pr. Attilium cum classe miserat in
Græciam, tamen quia non copijs modò, sed etiam auctoritate opus erat ad tu-
endos sociorum animos, T. Quintium & Cn. Octauiũ, & Cn. Seruilium, & P. Vil-
lium legatos in Græciam misit: & vt M. Bæbius ex Brutijs ad Tarentũ & Brun-
dusium promoueret legiones, decreuit: vt inde, si res poscceret, in Macedoniam
traijceret: & vt M. Fuluius Pr. classem nauium triginta mitteret ad tuendam
Siciliæ oram, & vt cum imperio esset, qui classem eam duceret (duxit L. Oppius
Salinator, qui priore anno ædilis plebis fuerat) & vt idem Pr. L. Valerio collegæ
scriberet periculum esse, ne classis regis Antiochi ex AEtolia in Siciliam traij-
ceret. Itaque placere senatui, ad eum exercitum quem haberet, tumultuario-
rum militum ad XII. millia pedites, & quadringentos equites scribere eum:
quibus oram maritimam prouinciæ qua vergeret in Græciam, tueri posset. E-
um delectum Pr. non ex Sicilia ipsa tantum, sed etiam ex circumiacentibus in-
sulis habuit: oppidaq; omnia maritima, quæ in Græciam versa erant, præsidijs
firmauit. Addidit alimenta rumoribus aduętus Attali, Eumenis fratris, qui nun- C
ciauit Antiochum regem Hellespontum cum exercitu transisse: AEtolos ita se
parare, vt sub aduentum eius in armis essent. Et Eumeni absenti, & præsenti At-
talo gratiæ actæ, & ędes liberæ, locus Attalo ac lautia decreta, & munera data,
equi duo, bina equestria arma, & vasa argentea centum pondo, & aurea viginti
pondo. Cum alij atque alij nuncij bellum instare afferrent, ad rem pertinere
visum est, Coss. primo quoq; tempore creari. itaq; S.C. factum est, vt M. Fuluius
Pr. literas extemplo ad Cos. mitteret, quibus certior fieret, senatui placere:
prouincia exercituq; tradito legatis, Romam reuerti eum, & ex itinere prę mit-
tere edictum quo comitia Coss. creandis ediceret. Paruit his literis Cos. & præ-
misso edicto, Romam venit. Eo quoque anno magna ambitio fuit, quòd patri-
cij tres in vnum locum petierunt, Pub. Cornelius Cn. F. Scipio, qui priore an-
563. no repulsam tulerat, & L. Cornelius Scipio, & Cn. Manlius Volso. P. Scipioni,
vt dilatum viro tali, non negatum honorem appareret, consulatus datus est.
additus ei de plebe collega, M. Acilius Glabrio. Postero die Prr. creati L. AE-
mylius Paulus, M. AEmylius Lepidus, M. Iunius Brutus, A. Cornelius Mammu-
la, C. Liuius, & L. Oppius. vtrique eorum Salinator cognomen erat. Oppius
is erat, qui classem triginta nauium in Siciliam duxerat. Interim dum noui

magistratus

A magistratus sortirentur prouincias, M. Bæbius à Brundusio cum omnibus copijs transire in Epirum est iussus, & circa Apolloniam copias continere: & M. Fuluio prætori vrbano negocium datum est, vt quinqueremes nouas quinquaginta faceret. Et populus quidem Romanus ita se ad omnes conatus Antiochi præparabat. Nabis iam non differebat bellum, sed summa vi Gytheum oppugnabat: & infestus Achæis, quod miserant obsessis præsidium, agros eorum vastabat. Achæi non antea ausi capessere bellum, quam ab Roma reuertissent legati, vt quid senatui placeret, scirent: post reditum legatorum, & Sicyonem cõcilium edixerunt, & legatos ad T. Quintium miserunt, qui consilium ab eo peterent. In concilio omnium ad bellum extemplo capessendum inclinatæ sententiæ erant: literæ T. Quintio cunctationem iniecerunt, quibus auctor erat prętorem classemque Romanam expectandi. Cum principum alij in sententia permanerent, alij vtendum eius, quem ipsi consuluissent, consilio censerent, multitudo Philopœmenis sententiam expectabat. Prætus tum erat, & omnes eo tempore & prudentia & auctoritate anteibat. Is præfatus, bene comparatum apud AEtolos esse, ne Pr. cum de bello cõsuluisset, ipse sententiam diceret: statuere quamprimum ipsos quid vellent, iussit. prætorem decreta eorum cum fide & cura executurum, annixurumq;, vt quantum in consilio humano positum
B esset, nec pacis eos pœniteret, nec belli. Plus ea oratio momenti ad incitandos ad bellum habuit, quam si aperte suadendo, cupiditatem res gerendi ostendisset. Itaque ingenti consensu bellum decretum est: tempus & ratio administrãdi eius libera prætori permissa sunt. Philopœmen præterquam quod ita Quintio placeret, & ipse existimabat classem Romanã expectandam, quæ à mari Gytheum tueri posset. sed metuens ne dilationem res nõ pateretur, & nõ Gytheum solũ, sed præsidium quoq; missum ad tuendam vrbẽ amitteretur: naues Achæorum deduxit. Comparauerat & tyrannus modicam classem ad prohibẽda, si qua obsessis mari summitterentur præsidia, tres tectas naues, & lembos pristeisque tradita vetere classe ex fœdere Romanis. harum nouarum nauium agilitatem, vt experiretur, simul vt omnia satis apta ad certamen essent, profectus in altum quotidie remigem militemque simulachris naualis pugnæ exercebat: in eo ratus verti spẽ obsidionis, si præsidia maritima intercluisset. Prætor Achæorum sicut terrestrium certaminum arte quemuis clarorum imperatorum, vel vsu vel ingenio æquabat: ita rudis in re nauali erat: Arcas mediterraneus homo, externorum etiam omnium, nisi quod in Creta præfectus auxiliorum militauerat, ignarus. Nauis erat quadriremis vetus, capta annis octoginta ante, cum Crateri vxorem Nicælam à Naupacto Corinthum veheret. huius
C fama motus (fuerat enim nobile in classe regia quondam nauigium) deduci ab AEgio putrem iam admodum, & vetustate dilabentem iussit. Hac tum prætoria naue præcedente classem, cum in ea Patrensis Tiso præfectus classis veheretur, occurrerunt à Gytheo Laconum naues: & primo statim incursu ad nouã & firmã nauem vetus, quæ per seipsa omnib. compagibus aquam acciperet, diuulsa est: captique omnes qui in naui erant. cętera classis prętoria naue amissa, quantum quæque remis valuit, fugerunt. ipse Philopœmen in leui piscatoria naue fuit: nec ante fugæ finem, quam Patras ventum sit, fecit. Nihil ea res animum militaris viri, & multos experti casus imminuit: quin contra, si in re nauali cuius esset ignarus, offendisset: eo plus in ea, quorum vsu calleret, spei nactus, breue id tyranno gaudium se effecturũ affirmabat. Nabis cum prospera elatus re, tũ spem etiã haud dubiã nactus, nihil iam à mari periculi fore, & terrestres aditus claudere opportune positis præsidijs voluit. tertia parte copiarũ ab obsidione Gythei abducta, ad Pleias posuit castra. Imminet is locus & Leucis & Acris, qua videbãtur hostes exercitum admoturi. Cum ibi statiua essent, & pauci tabernacula haberent, multitudo alia casas ex arundinibus textas, fronde quæ vmbrã modo præberet, texissent. priusquam in conspectum hostium veniret Philopœmen, nec opinantem eum improuiso genere belli aggredi statuit.

Nauigia parua in ſtationem occultam agri Argiui contraxit: in ea expeditos A
milites,cetratos pleroſque cum fundis & iaculis & alio leui genere armaturæ
impoſuit.inde littora legens,cum ad propinquum caſtris hoſtium promontori-
um veniſſet,egreſſus callib.notis,nocte Pleias peruenit: & ſopitis vigilib. vt in
nullo propinquo metu,ignem caſis ab omni parte caſtrorum iniecit.Multi pri-
us incendio abſumpti ſunt,quam hoſtium aduentum ſentirent: & qui ſenſerãt
nullam opem ferre potuerunt.ferro flammaq; omnia abſumpta, perpauci ta-
men ex tam ancipiti peſte ad Gytheum in maiora caſtra perfugerunt. Ita per-
culſis hoſtib.Philopœmen protinus ad depopulandam Tripolim Laconici agri
qui proximus finem Megalopolitarum eſt,duxit: & magna vi pecorũ hominũ-
que inde abrepta,priuſquam à Gytheo tyrannus præſidium agris mitteret, diſ-
ceſſit.idẽ Tegeam exercitu contracto,concilioq; eodem & Achæis & ſocijs in-
dicto,in quo & Epirotarum & Acarnanũ fuere principes,ſtatuit: quoniam ſatis
& ſuorum à pudore maritimæ ignominiæ reſtituti animi, & hoſtium conterriti
eſſent,ad Lacedæmonem ducere:eo modo vno ratus ab obſidione Gythei ho-
ſtem abduci poſſe.Ad Carias primum in hoſtium terra poſuit caſtra.Eo ipſo die
Gytheum expugnatum eſt,cuius rei ignarus Philopœmen caſtra ad Barboſt-
henem(mons eſt decem millia paſſuum ab Lacedæmone)promouit. Et Nabis
recepto Gytheo,cum expedito exercitu inde profectus,cum præter Lacedæ- B
monẽ raptim duxiſſet: Pyrrhi(quæ vocant)caſtra occupauit : quẽ peti locum
ab Achæis nõ dubitabat.inde hoſtib.occurrit.Obtinebãt autem longo agmine
propter anguſtias viæ prope quinq; millia paſſuum:cogebatur agmen ab equi-
tib.& maxime à parte auxiliorum, quod exiſtimabat Philopœmen tyrannum
mercenarijs militibus,quib.plurimum fideret,à tergo ſuos aggreſſurum. Duę
res ſimul inopinatę perculerunt eum: vna, præoccupatus quẽ petebat locus:
altera,quod primo agmine occurriſſe hoſtem cernebat: vbi cum per loca cõ-
fragoſa iter eſſet,ſine leuis armaturæ præſidio ſigna ferri non videbat poſſe. E-
rat autem Philopœmen præcipuæ in ducendo agmine lociſq; capiendis ſoler-
tię atq; vſus:nec belli tantum temporib.ſed etiã in pace ad id maxime animum
exercuerat.Vbi iter quopiam faceret,& ad difficilẽ tranſitu ſaltum veniſſet,cõ-
templatus ab omni parte loci naturam,cum ſolus iret,ſecum ipſe agitabat ani-
mo,cum comites haberet,ab ijs quærebat,ſi hoſtis eo loco apparuiſſet: quid ſi
à fronte,quid ſi ab latere hoc aut illo,quid ſi à tergo adoriretur,capiendum cõ-
ſilij foret?poſſe inſtructos recta acie,poſſe inconditum agmen,& tantummodo
aptum viæ,occurrere.quem locum ipſe capturus eſſet,cogitando aut quæren-
do exequebatur: aut quot armatis,aut quo genere armorum (plurimum enim
intereſſe)vſurus: quo impedimenta,quo ſarcinas , quo turbam inermem reij- C
ceret. quanto ea,aut quali præſidio cuſtodiret:& vtrum pergere qua cœpiſſet
ire,via,an eam qua veniſſet, repetere melius eſſet: caſtris quoq;, quem locum
caperet,quantum munimento amplecteretur loci : qua opportuna aquatio,
qua pabuli lignorumq; copia eſſet: qua poſtero die caſtra mouenti tutum ma-
xime iter,quæ forma agminis foret.His curis cogitationibuſq; ita ab ineunte
ætate animum agitauerat,vt nulla ei noua in tali re cogitatio eſſet.Et tum om-
nium primum agmen conſtituit: dein Cretenſes auxiliares,& quos Tarentinos
vocabant,equites binos ſecum trahentes equos ad prima ſigna miſit : & iuſſis
equitib.ſubſequi,ſuper torrentem,vnde aquari poſſent,rupẽ occupauit. eo im-
pedimenta omnia,& calonum turbam collectam armatis circumdedit, & pro
natura loci caſtra communiuit.tabernacula ſtatuere in aſpretis,& in æquabili
ſolo difficile erat.Hoſtes quingentos paſſus aberant,ex eodem riuo vtrinq; cũ
præſidio leuis armaturæ aquati ſunt: & priuſquam,qualia in propinquis caſtris
ſolent,contraheretur certamen,nox interuenit.poſtero die apparebat pugnã-
dum pro aquatorib.circa riuum eſſe.nocte in valle à conſpectu hoſtium auer-
ſa,quantam multitudinem locus occulere poterat,condidit cetratorum.Luce
orta Cretenſium leuis armatura,& Tarentini equites ſuper torrentem præliũ
commi-

A commiſerunt. Letemnaſtus Cretenſis popularib. ſuis, equitibus Lycortas Megalopolitanus præerat. Cretenſes & hoſtium auxiliares, equitumq; idem genus Tarentini præſidio aquatoribus erant, aliquandiu dubium prelium fuit, vt eodem ex parte vtraq; hominum genere, & armis parib. procedente certamine, & numero vicere tyranni auxiliares: quia ita preceptum à Philopœmene præfectis erat, vt modico edito prælio in fugam inclinarent, hoſtemq; ad inſidiarum locum pertraherent. effuſe ſecuti fugientes per conuallē pleriq; & vulnerati & interfecti ſunt, priuſquā occultum hoſtem viderent. Cetrati ita, quantū latitudo vallis patiebatur, inſtructi ſederant, vt facile per interualla ordinū fugientes ſuos acciperent. conſurgunt deinde ipſi integri, recentes, inſtructi, & in hoſtes inordinatos, effuſos, labore etiam & vulneribus feſſos impetum faciunt, nec dubia victoria fuit. extemplo terga dedit tyrānni miles, & haud paulo concitatiore curſu, quā ſecutus erat, fugiens in caſtra eſt cōpulſus. multi cæſi captiq; in ea fuga ſunt, & in caſtris quoq; foret trepidatū, ni Philopœmen receptui cani iuſſiſſet: loca magis confragoſa, & quacunq; temere proceſſiſſet, iniqua, quam hoſtem metuens. Inde & ex fortuna pugnæ, & ex ingenio ducis coniectans, in quo tum is pauore eſſet, vnum ex auxiliaribns ſpecie transfugæ mittit ad eum, qui pro comperto afferret, Achæos ſtatuiſſe poſtero die ad Eurotam amnem, qui prope ipſis affluit mœnibus, progredi: vt intercluderent iter, ne aut tyrannus cum vellet, receptum ad vrbem haberet: aut commeatus ab vrbe in caſtra portarentur: ſimul etiam tentaturos, ſi quorum animi ſolicitari ad defectionem à tyranno poſſent. Non tam fidem dictis perfuga fecit, quā perculſo metu relinquendi caſtra cauſam probabilem præbuit. Poſtero die Pythagorā cum auxiliaribus & equatu ſtationem agere pro vallo iuſſit. ipſe tanquā in aciem cum robore exercitus egreſſus, ſigna ocius ferre ad vrbem iuſſit. Philopœmen poſteaquam citatum agmē per anguſtam & procliuem viam duci raptim vidit, equitatum omnem & Cretenſium auxiliares in ſtationem hoſtium, quæ pro caſtris erat, emittit. Illi vbi hoſtes adeſſe, & à ſuis ſe deſertos viderunt, primo in caſtra recipere ſe conati ſunt: deinde poſteaquam inſtructa acies tota Achærorum admouebatur, metu ne cum ipſis caſtris caperentur, ſequi ſuorum agmen aliquantum pregreſſum inſiſtunt. Extemplo cetrati Achærorum in caſtra impetum faciunt, & diripiunt: cæteri ad perſequendos hoſtes ire pergunt. Erat iter tale, per quod vix tranquillū ab hoſtili metu agmen expediri poſſet. Vt vero ad poſtremos præliū ortum eſt, clamorq; terribilis à tergo pauentium ad prima ſigna eſt perlatus, pro ſe quiſq; armis abiectis, in circumiectas itinere ſyluas diffugiunt: momentoq; temporis ſtrage armorum ſepta via eſt, maxime haſtis, quæ pleræq; aduerſæ cadentes, velut vallo obiecto iter impediebant. Philopœmen vtcunq; poſſent, inſtare & perſequi auxiliaribus iuſſit (vtiq; enim equitibus haud facilem futuram fugam) ipſe grauius agmen via patētiore ad Eurotam amnē deduxit, ibi caſtris ſub occaſum ſolis poſitis, leuem armaturam, quā ad perſequendum reliquerat hoſtem, opperiebatur. qui vbi prima vigilia venerunt, nunciantes tyrannum cum paucis ad vrbem penetraſſe. Cæteram multitudinem inermem toto ſparſam vagari ſaltu, corpora curare eos iuber. ipſe ex cætera copia militum, qui, quia priores in caſtra venerant, refecti & cibo ſumpto & modica quiete erant: delectos, nihil præter gladios ſecum ferentes extēplo educit: & duarum portarum itineribus, quæ Phæras, quæq; Barboſthenē ferunt, eos inſtruxit, qua ex fuga recepturos ſeſe hoſtes credebat. Nec eū opinio fefellit. nam Lacedæmonij quoad lucis ſuperfuit quicquam, deuijs callibus medio ſaltu ſe recipiebant. Primo veſpere vt lumina in caſtris hoſtiūm conſpexere, è regione eorum occultis ſemitis ſe tenuerunt. vbi prætergreſſi ea ſunt, iam tutum rati, in patenteis vias deſcenderunt. ibi excepti ab inſidente hoſte, paſſim ita multi cæſi captiq; ſunt, vt vix quarta pars de toto exercitu euaſerit. Philopœmen incluſo tyranno in vrbem, inſequentes dies prope triginta vaſtātis agris Laconum abſumpſit: debilitatiſque ac prope fractis tyranni viribus

domum redijt, æquantibus eum gloria rerum Achęis imperatori Romano,& A
quod ad Laconicum bellum attineret,præferentibus etiam. Dum inter Achę-
os & tyrannum bellum erat,legati Romanorum circumire ſociorum vrbes ſo-
liciti,ne AEtoli partis alicuius animos ad Antiochum auertiſſent, minimum
operæ in Achæis adeundis conſumpſerunt: quos, quia Nabidi infeſti erant,ad
cætera quoq; ſatis fidos cenſebant eſſe.Athenas primum,inde Chalcidem,in-
de in Theſſaliam iere,allocutiq; concilio frequenti Theſſalos.Demetriadem i-
ter flexere.eo Magnetum cõcilium indictũ eſt.Accuratior ibi habenda oratio
fuit,quod pars principũ alienati à Romanis,totiq; Antiochi & AEtolorũ erant:
quia cum reddi filium obſidem Philippo allatum eſſet,ſtipendiumq; impoſitũ
remitti: inter cætera vana allatum erat, Demetriadem quoque ei reddituros
Romanos eſſe.id ne fieret,Eurylochus princeps Magnetum, factioniſque eius
quidem omnia nouari AEtolorum Antiochique aduentu malebant. Aduerſus
eos ita diſſerendum erat,ne timorem vanum ijs demendo, ſpes inciſa Philippũ
abalienaret: in quo plus ad omnia momenti, quam in Magnetibus eſſet. Illa
tantum commemorata, cum totam Græciam beneficio libertatis obnoxiam
Romanis eſſe,tum eam ciuitatem præcipue. Ibi enim non præſidium modo
Macedonium fuiſſe,ſed regiam exædificatam, vt preſens ſemper in oculis ha-
bendus eſſet dominus.Cæterum nequicquam ea facta,ſi AEtoli Antiochum in B
Philippi regiam adducerent,& nouus & incognitus pro vetere & experto ha-
bendus rex eſſet.Magnetarchen ſummum magiſtratum vocant.is tum Eury-
chus erat,ac poteſtate ea fretus,negauit diſſimulandũ ſibi & Magnetibus eſſe,
quæ fama vulgata de reddenda Demetriade Philippo foret.id ne fieret, om-
nia & conãda & audenda Magnetibus eſſe.& inter dicendi contentionem in-
conſultius euectus proiecit: tum quoq; ſpecie liberam Demetriadẽ eſſe,re vera
omnia ad nutum Romanorum fieri.Sub hanc vocem fremitus variantis multi-
tudinis fuit,partim aſſentientium,partim indignantium dicere id auſum eum.
Quintius quidem adeo exarſit ira,vt manus ad cœlum tendens,deos teſtes in-
grati ac perfidi animi Magnetum inuocaret.Hac voce perterritis omnibus,Ze-
no ex principibus vnus,magnę cum ob eleganter actam vitam auctoritatis,tum
quod ſemper Romanorum haud dubie partis fuerat: ab Quintio legatiſq; ali-
js flens petijt, ne vnius amentiam ciuitati aſſignarent, ſuo quemque periculo
furere. Magnetas non libertatem modo, ſed omnia quæ hominibus ſancta
charaque ſint, T. Quintio & populo Romano debere. Nihil quenquam à dijs
immortalibus precari poſſe,quod non Magnetes ab illis haberent.& in corpo-
ra ſua citius per furorem ſæuituros,quam vt Romanã amicitiam violarent.Hu-
ius orationem ſubſecutæ multitudinis preces ſunt.Eurylochus ex concilio in C
neribus occultis ad portam,atque inde protinus in AEtoliam profugit. Iam e-
nim,& id magis indies,AEtoli defectionem nudabant,eoq; ipſo forte tempore
Thoas princeps gentis,quem miſerant ad Antiochum,redierat: indeq; Menip-
pum ſecum adduxerat,regis legatum.qui,priuſquam concilium ijs daretur,im-
pleuerant omnium aures,terreſtres nauales q; copias commemorando, ingen-
tem vim peditum equitumq; venire,ex India elephantos accitos: ante omnia,
quo maxime moueri credebant multitudinis animos,tantum aduehi auri,vt ip-
ſos emere Romanos poſſit.Apparebat quid ea oratio in concilio motura eſſet.
Nam & veniſſe eos, & quæ agerent, omnia Romanis legatis deferebantur. &
quanquam prope abſciſſa res erat, tamen non ab re eſſe Quintio viſum eſt,ſo-
ciorum aliquos legatos intereſſe ei concilio, qui admonerent Romanæ ſocie-
tatis Aetolos,qui vocem liberam mittere aduerſus regis legatum auderent.A-
thenienſes maximè in eam rem idonei viſi ſunt, propter & ciuitatis dignitatẽ,
& vetuſtã ſocietatem cum AEtolis. ab ijs Quintius petijt,vt legatos ad Pana-
tolicum concilium mitterẽt. Thoas primus in eo concilio renunciauit legatio-
nem.Menippus poſt eum intromiſſus,optimũ fuiſſe omnibus,qui Græciam Aſi
amque incolerent,ait,integris rebus Philippi potuiſſe interuenire Antiochum
ſua

A sua quenq; habiturum fuisse, neq; omnia sub nutum ditionemque Romanam
peruentura. Nunc quoq; inquit: Si modo vos quæ inchoastis, consilia constan- "
ter perducitis ad exitum, poterit dijs iuuantibus, & Aetolis sociis, Antiochus "
quamuis inclinatas Græciæ res restituere in priſtinam dignitatem. ea autem "
in libertate posita est, quæ suis stat viribus, non ex alieno arbitrio pendet. Athe- "
nienses quibus primis post regiam legationem dicendi, quæ vellent potestas "
facta est, mentione omni regis prætermissa, Romanæ societatis Aetolos, meri- "
torumque in vniuersam Græciam T. Quintij admonuerunt, ne temere eam ce- "
leritate nimia consiliorum euerterent. Consilia callida & audacia prima spe- "
cie læta, tractatu dura, euentu tristia esse. legatos Romanos & in ijs T. Quinti-
um haud procul inde abesse, dum integra omnia essent, verbis potius de ijs quę
ambigerentur disceptarent, quam Asiam Europamque ad funestum armarent
bellum. Multitudo auida nouandi res, Antiochi tota erat, & ne admittendos
quidem in concilium Romanos censebant. principum maxime seniores autho-
ritate obtinuere, vt daretur ijs concilium. Hoc decretum Athenienses cum re-
tulissent, eundum in Aetoliam Quintio visum est. aut enim moturum aliquid,
aut omnes homines testes fore, penes Aetolos belli culpam esse, Romanos iu-
sta ac prope necessaria sumpturos arma. Posteaquam ventum est eo, Quintius
B in concilio orsus à principio societatis Aetolorum cum Romanis, & quoties ab
ijs fides mota fœderis esset, pauca de iure ciuitatum, de quib. ambigeretur, dis-
seruit. Si quid tamen æqui se habere arbitrarentur, quanto esse satius, Roman
mittere legatos, seu disceptare, seu rogare senatum mallent, quam pop. Rom
cum Antiocho admistis Aetolis, non sine motu magno generis humani, & per-
nicie Græciæ dimicare? nec vllos prius cladem eius belli sensuros, quã qui mo-
uisset. Hæc nequicquam vetuit vaticinatus Romanus. Thoas deinde cæterique
factionis eiusdẽ cum assensu omnium auditi, peruicerunt, vt ne dilato quidem
concilio, & absentib. Romanis decretum fieret, quo accerseretur Antiochus ad
liberandã Græciam, disceptandumq; inter Aetolos & Romanos. Huic tam su-
perbo decreto addidit propriam contumeliam Damocritus Pr. eorum. Nam cũ
idipsum decretum posceret cum Quintius, non veritus maiestatem viri, aliud in
præsentia, quod magis instaret, præuertendum sibi esse dixit: decretum, respon-
sum q; breui in Italia, castris super ripam Tyberis positis, daturum. tantus furor
illo tempore gentem Aetolorum, tantusq; magistratus eorum cepit. Quintius
C legatiq; Corinthum redierunt. Inde, vt quæq; de Antiocho nihil per se ipsi mo-
ti, & sedentes expectare aduentum viderentur regis, concilium quidem vniu-
ersæ gentis post dimissos Romanos non habuerunt. per apocletos autem (ita
vocant sanctius concilium, ex delectis constat viris) id agitabant, quonã modo
res in Græcia nouarentur. Inter omnes constabat, in ciuitatib. principes, & op-
timum quemq; Romanæ societatis esse, & præsenti statu gaudere multitudinẽ,
& quorum res non ex sententia ipsorum essent, omnia nouare velle. Aetoli cõ-
silium vno die spei quoq; non audacis modo, sed etiam impudentis ceperunt,
Demetriadem, Chalcidem, & Lacedæmonem occupandi. Singuli in singulas
missi sunt principes, Thoas Chalcidem, Alexãmenus Lacedæmonem, Diocles
Demetriadem. Hunc exul Eurylochus, de cuius fuga, causaq; fugæ ante dictum
est: quia reditus in patriam nulla spes alia erat, aduuit. Literis Eurylochi ad-
moniti propinqui amicique, & qui eiusdem factionis erant, liberos & coniugem
eius cum sordida veste tenentes velamenta supplicum concionem frequentẽ
adire iubent, singulos vniuersosq; obtestantes, ne insontem, indemnatum con-
senescere in exilio sineret. Et simplices homines misericordia, & improbos se-
ditiososq; immiscendi res tumultu Aetolico spes mouit. pro se quisq; reuocari
iubebant. His præparatis Diocles cum omni equitatu (& erat tunc præfectus e-
quitum) specie reducentis exulem hospitem profectus, die ac nocte ingens i-
ter emensus, cum millia sex ab vrbe abesset, luce prima tribus electis turmis,
cætera multitudine equitum subsequi iussa, præcessit. Posteaquã portę appro-

pinquabat, desilire omnes ex equis iussit, & loris ducere equos, itineris maxime modo solutis ordinibus, vt comitatus magis præfecti videretur, quam præsidium. Ibi vna ex turmis ad portam relicta, ne excludi subsequens equitatus posset, media vrbe ac per forum manu Eurylochum tenens, multis occurrentibus gratulantibusq; domum deduxit. mox equitum plena vrbs erat, & loca opportuna occupabantur. tum in domos missi, qui principes aduersæ factionis interficerēt. Ita Demetrias, Aetolorū facta est. Lacedæmone non vrbi vis afferenda, sed tyrannus dolo capiendus erat: quem spoliatum maritimis oppidis à Romanis, tunc intra mœnia etiam Lacedæmonis ab Achæis compulsū, qui occupasset occidere, cum totius gratiam rei apud Lacedæmonios laturum. Causam mittendi ad eum habuerunt, quod fatigabat precibus, vt auxilia sibi, cum illis auctoribus rebellasset, mitterentur. Mille pedites Alexameno dati sunt, & triginta delecti ex iuuentute equites. Ijs à Pr. Damocrito in concilio arcano gentis, de quo ante dictum est, denunciatū, ne se ad bellum Achaicum, aut rem vllā, quam sua quisq; opinione præcipere posset, crederēt missos esse. quicquid Alexamenum res mouisset subiti consilij capere, ad id quamuis inopinatum, temerariū, audax; obedienter exequendum parati essent: ac pro eo acciperent, tanquam ad id vnum agendum missos à domo se scirent. Cum his ita præparatis Alexamenus ad tyrannum venit, quem aduenies extemplo spei impleuit. Antiochū iam in Europam trāsisse, mox in Græcia fore, terras, maria armis viris completurum. non cum Philippo rem esse crediturus Romanos. Numerum iniri peditum equitumq; ac nauium nō posse: elephantorū aciem conspectu ipso debellaturam. Aetolos toto suo exercitu paratos esse venire Lacedæmonem, cū res poscat: sed frequentes armatos ostēdere aduenienti regi voluisse. Nabidi quoque & ipsi faciendum esse, vt quas haberet copias, non sineret sub tectis marcescere ocio: sed educeret, & in armis decurrere cogeret, simul animos acueret & corpora exerceret. consuetudine leuiorem laborē fore, & comitate ac benignitate ducis etiā non iniucundum fieri posse. Educi inde frequēter ante vrbē in campum ad Eurotā amnē cœpere. Satellites tyranni media fere in acie cōsistebant. Tyrannus cum tribus summum equitibus, inter quos plerumq; Alexamenus erat, ante signa vectabatur, cornua extrema inuisens. in dextro cornu Aetoli erant, & qui ante auxiliares tyranni fuerant, & qui venerant mille cum Alexameno. Fecerat sibi morem Alexamenus, nunc cum tyranno inter paucos ordines circumeundi, monendique eum quæ in rem esse videbantur: nunc in dextrum cornu ad suos adequitandi: mox inde, velut imperato quod res poposcisset, recipiendi se ad tyrannum. Sed quem diem patrando facinori statuerat, eo paulisper cum tyranno vectatus, cum ad suos concessisset, tum equitibus à domo secum missis. Agenda, inquit, res est iuuenes, audendaq;, quam me duce impigre exequi iussi estis. parate animos dextrasque, ne quis in eo, quod me viderit facientem, cesset. qui cunctatus fuerit, & suum consilium meo interponet, sciat sibi reditum ad penates non esse. Horror cunctos cepit, & meminerāt cum quibus mandatis exissent. Tyrannus ab læuo cornu veniebat. Ponere hastas equites Alexamenus iubet, & se intueri. colligit & ipse animum confusum tantæ cogitatione rei. Posteaquam appropinquabat, impetum facit: & transfixo equo, tyrannum deturbat. Iacentem equites confodiunt. multis frustra in loricam ictibus datis, tandē in nudum corpus vulnera peruenerunt, & priusquā à media acie succurreretur, expirauit. Alexamenus cum omnibus Aetolis citato gradu ad regiam occupandam pergit. Corporis custodes, cum res in oculis gereretur, pauor primo cepit: deinde posteaquam abire Aetolorū agmen videre, concurrunt ad relictum tyranni corpus. & spectatorum turba ex custodibus vitæ, mortisq; victoribus, est facta. nec mouisset se quisquam, si extemplo positis armis vocata concionem multitudo fuisset, & oratio habita tempori conueniens. Frequentes inde retenti in armis Aetoli, sine iniuria cuiusquam: sed, vt oportuit in consilio fraude cœpto, omnia in maturandam perniciem eorum qui

fecerant,

A fecerant, sunt acta. Dux regia inclusus, diem ac noctem in scrutandis thesauris tyranni consumpsit. Aetoli velut capta vrbe, quam liberasse videri volebant, in prædam versi. Simul indignitas rei, simul contemptus, animos Lacedæmonijs ad coeundum fecit. alij dicere, exturbandos Aetolos, & libertatem, cũ restitui videretur, interceptam repetendam: alij, vt caput agendæ rei esset, regij generis aliquem in speciem assumendum. Laconicus eius stirpis erat puer admodum, educatus cum liberis tyranni. eum in equum imponunt, & armis arreptis Aetolos vagos per vrbem cædunt. tum regiam inuadunt. Ibi Alexamenum cum paucis resistentem obtruncant. Aetoli circa Chalciœcon (Mineruæ est templum æreum) cõgregati cæduntur. Pauci armis abiectis, pars Thegeam, pars Megalopolin perfugiunt. ibi comprehensi à magistratibus, sub corona venerunt. Philopœmen audita cęde tyranni, profectus Lacedęmonẽ, cum omnia turbata metu inuenisset, euocatis principibus, & oratione habita, qualis habẽda ab Alexameno fuerat, societati Achęorum Lacedæmonios adiunxt: eo etiam facilius, quòd ad idẽ fortè tempus A. Attilius cum quatuor & viginti quinqueremibus ad Gytheum accessit. Ijsdem diebus circa Chalcidem Thoas per Euthymidam principem pulsum, opibus eorum qui Romanæ societatis erant, post T. Quintij legatorumq; aduentum, & Herodorum Cianum mercatorem,
B sed potentẽ Chalcide propter diuitias, præparatis ad proditionem ijs, qui Euthymidę factionis erant: nequaquã eandem fortunam, qua Demetrias per Eurylochum occupata erat, habuit. Euthymidas ab Athenis (cum domicilio delegerat locum) Thebas primùm, hinc Salganea processit. Herodorus ad Thronium, inde haud procul in Maliaco sinu duo millia peditum, & Thoas ducentos equites, onerarias leues ad triginta habebat. Eas cum sexcentis peditibus Herodorus traijcere in insulam Atalantam iussus: vt inde, cum pedestres copias appropinquare iam Aulidi atq; Euripo sensisset, Chalcidem traijceret. Ipsi cęteras copias nocturnis maximè itineribus, quanta poterant celeritate Chalcidem ducebant. Mictio & Xenoclides, penes quos tum summa rerum pulso Euthymida, Chalcide erat, seu ipsi per se suspicati, seu indicata re, primò pauidi, nihil vsquã spei, nisi in fuga ponebant: deinde posteaquã resedit terror, & prodi & deseri non patriã modò, sed etiã Rom. societatem cernebant, consilio tali animum adiecerunt. Sacrũ anniuersarium eo fortè tempore Eretriç Amarynthidis Dianæ erat: quod non popularium modò, sed Carystiorum etiã cœtu celebratur. Eò miserunt qui orarẽt Eretrienses Carystios q;, vt & suarum fortunarum in eadem insula geniti misererentur, & Romanã societatem respicerent, ne sinerent Aetolorum Chalcidem fieri. Eubœam habituros, si Chalcidem habuissent. graues fuisse Macedonas dominos, multo minus tolerabiles futuros
C Aetolos. Romanorum maximè respectus ciuitates mouit, & virtutem nuper in bello, & in victoria iustitiam benignitatemque expertas. Itaq; quod roboris in iuuentute erat, vtraq; ciuitas armauit, misitque. His tuenda mœnia Chalcidis oppidani cum tradidissent: ipsi omnibus copijs transgressi Euripum, ad Salganea posuerunt castra. inde caduceator primùm, deinde legati ad Aetolos missi percunctatum, quo suo dicto factoue socij atq; amici ad se oppugnandos venirent. Respõdit Thoas, dux Aetolorum, non ad oppugnandos, sed ad liberandos ab Romanis venire sese. Splendidiore nunc eos catena, sed multò graviore vinctos esse, quàm cum præsidium Macedonum arce habuissent. Se vero negare Chalcidenses aut seruire vlli, aut præsidio cuiusquã egere. Ita digressi ex colloquio legati ad suos. Thoas & Aetoli, vt qui spem omnem in eo, vt improuiso opprimerent, habuissent: ad iustum bellum oppugnationemq; vrbis mari ac terra munitæ haudquaquam pares, domum redire. Euthymidas posteaquã castra popularium ad Salganea esse, profectosq; Aetolos audiuit, & ipse à Thebis Athenas redijt. Et Herodorus cum per aliquot dies intentus ab Atalanta signum nequicquam expectasset, missa speculatoria naue, vt quid moræ esset, sciret: posteaquam rem omissam à socijs vidit, Thronium, vnde venerat, repetit,

Quintius quoque his auditis à Corintho veniens nauibus,in Chalcidis Euripo A
Eumeni regi occurrit.Placuit quingentos milites præsidij causa relinqui Chal-
cide ab Eumene rege,ipsum Athenas ire. Quintius quo profectus erat,Deme-
triadem contendit, ratus Chalcidem liberatam momenti aliquid apud Mag-
netas ad repetendam societatẽ Romanam facturam.& vt præsidij aliquid esset
suę partis hominib.Eunomo Pr.Thessalorum scripsit,vt armaret iuuentutem,&
Villium ad Demetriadem præmisit,ad tentandos animos, non aliter, nisi pars
aliqua inclinaret ad respectũ pristinę societatis, rem aggressurus.Villius quin-
queremi naue hostium portus est inuectus. Eo multitudo Magnetum omnis
cum se effudisset, quæsiuit Villius, vtrum ad amicos, an ad hostes sese veniss
mallent?Respondit Magnetarches Eurylochus,ad amicos veniss eum:sed ab-
stineret portu,& sineret Magnetas in concordia & libertate esse : nec per col-
loquij speciem multitudinem solicitaret. Altercatio inde,non sermo fuit,cum
Romanus vt integros increpareț Magnetas,imminentesq; prædiceret clades:
multitudo obstreperet,nunc senatum,nunc Quintium accusando.Ita irrito in-
cœpto Villius ad Quintium sese recepit.At Quintius nuncio ad Pr.misso,vt re-
duceret domum copias,ipse nauibus Corinthum rediit. Abstulerunt me velut
de spacio,& Græciæ res immistæ Romanis : non quia ipsas operæ precium es-
set perscribere,sed quia causę fuerunt cum Antiocho belli.Coss.designatis(in- B
de namq; diuerteram)L.Quintius,& Cn.Domitius.Coss.in prouincias profecti
sunt:Quintius in Ligures, Domitius aduersus Boios. Boij quieuerunt,atq; etiã
senatus eorum cum liberis, & prefecti cum equitatu (summa omnium mille &
quingenti)Cos.dediderunt sese.Ab altero Cos.ager Ligurum latè est vastatus,
castellaque aliquot capta : vnde non præda modò omnis generis cum capti-
uis parta,sed recepti quoq; aliquot ciues socijque, qui in hostiũ potestate fue-
rant.Eodem hoc anno Vibonem colonia deducta est ex S.C.plebisq; scito.tria
millia & septingenti pedites ierunt,trecenti equites.triumuiri deduxerunt eos,
Q.Nævius,M.Minutius,M.Furius Crassipes : quinadena iugera agri data in sin-
gulos pedites sunt,duplex equitibus. Brutiorũ proximè fuerat ager: Brutij ce-
perãt de Grecis. Romæ per idem tempus duo maximi fuerunt terrores,diutior
alter, sed segnior. terra dies duodequadraginta mouit. per totidem dies feriæ
in solicitudine ac metu fuere. in triduum eius rei causa supplicatio habita est.
alter non pauor vanus.sed vera multorũ clades fuit.incendio à foro Boario or-
to,diem noctemq; ædificia in Tyberim versa ruere,tabernęq; omnes cũ magni
precij mercibus conflagrauerunt.Iam ferè in exitu annus erat, & indies magis
fama de Antiochi bello & cura patrib. crescebat. itaq; de prouincijs magistra-
tuum designatorum,quò intentiores essent omnes,agitari cœptum est.Decre- C
uere,vt Coss.Italia, & quò senatus censuisset (jam esse bellum aduersus Anti-
chum regem omnes sciebant) prouinciæ essent.cuius ea sors esset,quatuor mil-
lia peditum ciuium Romanorum, & trecenti equites, sex millia sociũ Latini
nominis cum quadringentis equitibus sunt decreta. Eorũ delectum habere L.
Quint. Cos.iussus, ne quid moraretur quo minus Cos. nouus, quo senatus cen-
suisset,extemplo proficisci posset. Item de prouinciis prætorum decretum est,
prima vt sors duæ, peregrina vrbanaque, & inter ciues ac peregrinos iurisdic-
tio esset,secunda Brutij, tertia classis vt nauigaret quo senatus cẽsuisset,quarta
Sicilia,quinta Sardinia,sexta Hispania vlterior. Imperatũ prętereà L.Quintio
Cos.est,vt duas legiones ciuium Romanorum nouas conscriberet,& sociũm ac
Latini nominis viginti millia peditum, & octingentos equites. eum exercitum
prætori cui Brutij prouincia euenisset,decreuerunt.Aedes duæ Ioui eo anno in
Capitolio dedicatæ sunt. Vouerat L. Furius Purpurio prætor Gallico bello v-
nam, alteram Cos. dedicauit Q.Martius Ralla duumuir. Iudicia in fœnerato-
res eo anno multa seuere sunt facta, accusantibus priuatos ædilibus curulibus,
M.Tuccio,& P.Iunio Bruto.de mulcta damnatorum quadrigæ inauratæ in Ca-
pitolio positæ in cella Iouis supra fastigium ædiculæ,& XII.clypea inaurata,&
ijdem

A ijdem porticum extra portam Trigeminam inter lignarios fecerunt. Intentis in apparatum noui belli Romanis, ne ab Antiocho quidem ceſſabatur. Tres eum ciuitates tenebant, Smyrna & Alexandria, Troas, & Lampſacus: quas neq; vi expugnare ad eam diem poterat, neq; conditionibus in amicitiã perlicere: neq; à tergo relinquere traijciens ipſe in Europam volebat. Tenuit eum & de Annibale deliberatio: & primo naues apertę, quas cum eo miſſurus in Africam fuerat, moratæ ſunt: deinde an omnino mittendus eſſet, conſultatio mota eſt, maxime à Thoante Aetolo, qui omnibus in Gręcia tumultu completis, Demetriadem afferebat in poteſtate eſſe: & quibus mendacijs de rege, multiplicando verbis copias eius, erexerat multorum in Græcia animos: ijſdem & regis ſpem inflabat, omnium votis eum accerſiri, concurſum ad littora futurum, vnde claſſem regiam proſpexiſſent. Hic idem auſus de Annibale eſt mouere ſentẽtiam prope iam certam regis. nam neq; dimittendam partem nauium à claſſe regia cenſebat, neq; ſi mittendæ naues forent, minus quempiam ei claſſi, quam Annibalem præficiendum. Exulem illum, & Pœnum eſſe, cui mille in dies noua conſilia vel fortuna ſua, vel ingenium poſſit facere. & ipſam eam gloriam belli, qua velut dote Annibal concilietur, nimiam in præfecto regio eſſe. regem conſpici, regem vnum ducem, vnum imperatorem videri debere. Si claſſem, ſi ex-
B ercitum amittat Annibal, idem damni fore, ac ſi per alium ducem amittantur: ſi quid proſpere eueniat, Annibalis eam, non Antiochi gloriam fore. Si vero vniuerſo bello vincendi Romanos fortuna detur, quam ſpem eſſe, ſub rege victurum Annibalem vni ſubiectum, qui patriam prope non tulerit? non ita ſe à iuuenta eum geſſiſſe, ſpe animoq; complexum orbis terrarum imperium, vt in ſenectute dominum laturus videatur. Nihil opus eſſe regi Annibale duce, comite & conſiliario eodem ad bellum vti poſſe. modicum fructum ex ingenio tali neque grauem neque inutilem fore. ſi ſumma petantur, & dantem & accipientem prægrauatura. Nulla ingenia tam prona ad inuidiam ſunt, quam eorum qui genus ac fortunam ſuam animis non æquant: quia virtutem & bonum alienum oderunt. Extemplo conſilium mittendi Annibalis, quod vnum in principio belli vtiliter cogitarum erat, abiectum eſt. Demetriadis maxime defectione ab Romanis ad Aetolos elatus, non vltra differre profectionem in Græciam conſtituit. Priuſquam ſolueret naues, Ilium à mari aſcendit, vt Mineruæ ſacrificaret. Inde ad claſſem regreſſus, proficiſcitur X L. tectis nauibus, apertis L X. & ducentæ onerariæ cum omnis generis commeatu, bellicoq; alio apparatu ſequebantur. Imbrum primo inſulam tenuit, inde Scyathum traiecit. ibi
C collectis in alto quæ diſſipatæ erant nauibus, ad Pteleum primum continentis venit. Ibi Eurylochus ei Magnetarches, principeſque Magnetum ab Demetriade occurrerunt. quorum frequentia lætus, die poſtero in vrbis portum nauib. eſt inuectus. Copias haud procul inde expoſuit. X. millia peditum fuere, & quingenti equites, ſex elephanti: vix ad Græciam nudam occupandam ſatis copiarum, nedum ad ſuſtinendum Romanum bellum. Aetoli poſtea quam Demetriadem veniſſe Antiochum allatum eſt, concilio indicto decretum, quo accerſerent eum, fecerunt. Iam profectus ab Demetriade rex, quia ita decreturos ſciebat: Phaleram in ſinum Maliacum proceſſerat. inde decreto accepto Lamiam venit, exceptus ingenti fauore multitudinis cum plauſibus clamoribuſque, & quibus alijs lætitia effuſa vulgi ſignificatur. In concilium vt ventum eſt, à Phanea prætore principibuſque alijs introductus, facto ſilentio rex dicere orſus. Prima eius oratio fuit excuſantis, quod tanto minoribus ſpe atq; opinione omnium copijs veniſſet. Id ſuæ impenſæ erga eos voluntatis maximum debere indicium eſſe, quod nec paratus ſatis vlla re, & tempore ad nauigandum immaturo, vocantibus legatis eorum haud grauate obſecutus eſſet, credidiſſetq;, cum ſe vidiſſent Aetoli, omnia vel in ſe vno poſita præſidia exiſtimaturos eſſe. Cæterum eorum quoq; ſe, quorum expectatio deſtituta in præſentia videatur, ſpem abunde expleturum. nam ſimul primũ anni tempus nauigabile prębuiſſet

mare,

mare, omnem Græciam se armis,viris,equis,omnem oram maritimam classi- A
bus completurum. nec impensæ, nec labori,nec periculo parsurum, donec de-
pulso ceruicibus eorum imperio Romano,liberam vere Græciam, atque in ea
principes AEtolos fecisset. cum exercitibus commeatus quoq; omnis generis
ex Asia venturos.in præsentia curæ esse AEtolis debere,vt copia frumenti suis,
& annona tolerabilis rerum aliarum suppeditetur.In hanc sententiam rex cum
magno omnium assensu locutus discessit. Post discessum regis inter duos prin-
cipes Aetolorum,Phaneam & Thoantem,contentio fuit. Phaneas reconcilia-
tore pacis & disceptatore de ijs,quæ in controuersia cum populo Romano es-
sent,vtendum potius Antiocho censebat,quam duce belli. Aduentum eius &
maiestatem ad verecundiam faciendam Romanis vim maiorem habituram,
quã arma.Multa homines,ne bellare necesse sit,voluntate remittere,quæ bel-
lo & armis cogi non possint.Thoas negare,paci studere Phaneam:sed discute-
re apparatũ belli velle,vt tædio & impetus relanguescat regis,& Romani tem-
pus ad comparandum habeant. Nihil enim æqui ab Romanis impetrari posse,
toties legationib.missis Romam,toties cum ipso Quintio disceptando,satis ex-
pertũ esse.nec nisi abscisa omni spe, auxiliũ Antiochi imploraturos fuisse. quo
celerius spe omnium oblato, non esse elanguescendum. sed orandum potius
regem, vt quoniam,quod maximum fuerit,ipse vindex Græciæ venerit, copias
quoque terrestres naualesque accersat, armatum regem aliquid impetraturũ,
inermem non pro AEtolis modo,sed ne pro se quidem ipso momenti vllius fu-
turũ apud Romanos.Hæc vicit sententia,imperatoremq; regem appellandum
censuerunt,& XXX.principes,cum quibus si qua vellet,consultaret,delegerũt.
Ita dimisso concilio, multitudo omnis in suas ciuitates dilapsa est. Rex poste-
ro die cum apocletis eorum,vnde bellum ordiretur, consultabat. optimum vi-
sum est,Chalcidẽ frustra nuper ab AEtolis tentatam primum aggredi, & cele-
ritate in eam rem magis quam magno conatu & apparatu opus esse.Itaq; cum
mille peditibus rex, qui ab Demetriade secuti erant, profectus per Phocidem
est.& alio itinere principes Aetoli, iuniorũ paucis euocatis,ad Cheroniam oc-
currerunt,& X.constratis nauib.secuti sunt.Rex ad Salganea castris positis,na-
uibus ipse cum principibus Aetolorum Euripum traiecit. & cum haud procul
portu egressus esset,magistratus quoq; Chalcidensium & principes ante portã
processerunt.pauci vtrinq; ad colloquiũ congressi sunt.Aetoli magnopere sua-
dere,vt salua Romanorum amicitia regem quoq; assumerent socium atq; ami-
cum. Neq; enim eum inferendi belli,sed liberandæ Græciæ causa in Europam
traiecisse, & re liberandæ non verbis & simulatione, quod fecissent Romani.
Nihil autem vtilius Græciæ ciuitatibus esse,quam vtranque complecti amiciti- C
am.ita enim ab vtriusq; iniuria tutam alterius semper præsidio & fiducia fore,
nam si non recepissent regem, viderent quid patiendum ijs extemplo foret:
cum Romanorum procul auxilium hostis Antiochus, cui resistere viribus suis
non possent, ante portas esset. Ad hæc Mictio vnus ex principibus, mirari se
dixit,ad quos liberandos Antiochus relicto regno suo in Europam traiecisset.
nullam enim ciuitatem se in Græcia nosse, quæ aut præsidium habeat, aut sti-
pendiũ Romanis pendat,aut fœdere iniquo alligata,quas nolit,leges patiatur,
itaque Chalcidenses neq; vindice libertatis vllo indigere, cum liberi sint: ne-
que præsidio,cum pacem eiusdem P.R. beneficio & libertatem habeant. Ami-
citiam regis non aspernari, neq; ipsorum Aetolorum. id primum eos pro ami-
cis facturos,si insula excedant atque abeant. nam ipsis certum esse, non modo
non recipere mœnibus,sed ne societatem quidem vllam paciscí,nisi ex autho-
ritate Romanorum.Hæc renunciata regi ad naues,vbi restiterat,cum essent:in
præsentia (neq; enim ijs venerat copiis, vt viagere quicquam posset) reuerti
Demetriadem placuit. ibi,quoniam primum inane incœptum euasisset, consul-
tare cum Aetolis rex,quid deinde fieret.Placuit Achæos & Aminandrum regẽ
Athamanum tentare. Bœotiorum gentem auersam ab Romanis iam inde à

Barcillæ

A Barcillæ morte,& quę ſecuta eam fuerant,cenſebant. Achęorum Philopœmenem principem æmulatione gloriæ in bello Laconum,infeſtum inuiſumq; eſſe Quintio credebant.Aminander vxorem Apamiam filiam Alexandri cuiuſdam Megalopolitani habebat, qui ſe oriundum á Magno Alexandro ferens, filiis duobus Philippum atque Alexandrum, & filiæ Apamiam nomina impoſuerat, quam regiis inclytam nuptiis maior ex fratribus Philippus ſecutus in Athamaniam fuerat. Hunc forte ingenio vanum AEtoli & Antiochus impulerant in ſpem,quod is vere regum ſtirpis eſſet,regni Macedonię,ſi Aminandrum Athamanesq; Antiocho coniunxiſſet.& ea vanitas promiſſorum non apud Philippũ modo,ſed etiam apud Aminandrum valuit. In Achaia legatis Antiochi Aetolorumq; coram T. Quintio Aegij datum eſt concilium. Antiochi legatus prior quam Aetoli eſt auditus.Is vt pleriq; quos opes regiæ alunt,vaniloquus,maria terrasq; inani ſonitu verborum compleuit.Equitum innumerabilem vim traijci Helleſponto in Europam, partim loricatos, quos cataphractos vocant: partim ſagittis ex equo vtentes,& á quo nihil ſatis tecti ſit,auerſos refugiéte equo certius figentes.His equeſtribus copiis quanquam vel totius Europæ exercitus in vnum coacti obrui poſſent,adijciebat multiplices copias peditum, & nominibus quoq; gentium vix fando auditis terrebat: Dahas,Medos, Elymęosq; &
B Caduſios appellans, Naualium vero copiarũ quas nulli portus capere in Græcia poſſent, dextrum cornu Sidonios & Tyrios, ſiniſtrũ Aradios & ex Pamphylia Sidetas tenere. quas gentes nullæ vnquã nec arte nec virtute nauali æquaſſent.Iam pecuniam,iam alios belli apparatus referre ſuperuacaneum eſſe: ſcire ipſos,abundaſſe ſemper auro regna Aſiæ.Itaq; non cum Philippo,nec Annibale rem futuram Romanis,principe altero ciuitatis, altero Macedoniæ tantũ regni finib.incluſo: ſed cum magno Aſiæ totius,partisq; Europæ rege. Eum tamen quanquam ab vltimis orientis terminis ad liberandam Græciam veniat, nihil poſtulare ab Achæis,& in quo fides eorum aduerſus Romanos priores ſocios atque amicos lędatur. non enim vt ſecum aduerſus eos arma capiant, ſed vt neutri parti ſeſe coniungant,petere pacem vtriq; parti, quod medios deceat amicos,optent,bello ſe non interponant.Idem ferme & Aetolorum legatus Archidamus petijt,vt quę facillima & tutiſſima eſſet,quietem pręſtarent,ſpectatoresq; belli, fortunarum alienarũ euentum ſine vllo diſcrimine rerum ſuarũ opperirentur. Profectus deinde eſt intemperantia linguæ in maledicta, nunc communiter Romanorum, nunc proprie ipſius Quintij, ingratos appellans, & exprobrans non victoriam modo de Philippo, virtute Aetolorum partam, ſed etiam ſalutem: ipſumq; & exercitum ſua opera ſeruatos. Quo enim illum vn-
C quam imperatoris functum officio eſſe? auſpicantem immolantemque, & vota nuncupantem ſacrificuli vatis modo in acie vidiſſe, cum ipſe corpus ſuum pro eo telis hoſtium obiiceret. Ad ea Quintius: Coram quibus magis quam apud quos verba faceret, dicere Archidamum rationem habuiſſe. Achæos enim probe ſcire, Aetolorum omnem ferociam in verbis, non in factis eſſe, & in concilijs magis concionibusque,quam in acie apparere.itaq; parui Achęorum exiſtimationem quibus notos eſſe ſe ſcirent,feciſſe: legatis regis,& per eos abſenti regi eum ſe iactaſſe. Quod ſi quis antea ignoraſſet,quæ res Antiochum & Aetolos coniunxiſſet, ex legatorum ſermone potuiſſet apparere. mentiendo inuicem,iactandoq; vires quas nõ haberent,inflaſſe vana ſpe,atq; inflatos eſſe: dum ij ab ſe Philippum victum, ſua virtute protectos Romanos, & quæ modo audiebatis, narrant: vos,cæterasq; ciuitates & gentes, ſuam ſectam eſſe ſecuturos: rex contra peditũ equitumq; nubes iactat,& conſternit maria ſuis claſſibus. Eſt autem res ſimillima cœnæ Chalcidenſis hoſpitis mei, hominis & boni, & ſciti conuiuatoris. apud quem ſolſtitiali tempore comiter accepti cum miraremur, vnde illi eo tempore anni tam multa & varia venatio: homo non quam iſti ſunt glorioſus, renidens, condimentis ait varietatem illam & ſpeciem ferinæ carnis ex manſueto ſue factam. Hoc dici apte in copias regis, quæ

paulo

paulo ante iactatæ sint, posse, varia enim genera armorum, & multa nomina A
gentium inauditarum, Dahas, & Medos,& Caduſios, & Elymæos Syros omnes esse: haud paulo mancipiorum,melius propter seruilia ingenia, quam militum genus. Et vtinam subijcere oculis vestris Achæi possem concursationem regis magni ab Demetriade nunc Lamiam in conciliũ Aetolorum,nunc Chalcidem:videretis vix duarum male plenarum legiuncularum instar in castris regis.videretis regem nunc mendicantẽ prope frumentum ab AEtolis,quod militi admetiatur: nunc mutuas pecunias fœnore in stipendium quærẽtem: nunc ad portas Chalcidis stantem: & mox inde excluſum, nihil aliud quam Aulide atque Euripo spectatis, in AEtoliam redeuntem. Male crediderunt & Antiochus Aetolis,& Aetoli regiæ vanitati,quo minus vos decipi debetis, sed expertæ potius spectatæq; Romanorum fidei credere. Nam quod optimum esse dicant,non interponi vos bello,nihil tam vanum, imo tam alienum rebus vestris est. quippe sine gratia,sine dignitate præmium victoris eritis. Nec absurde aduersus vtrosq; respondisse visus est:& facile erat orationẽ apud fauentes æquis auribus accipi.nulla enim nec disceptatio,nec dubitatio fuit,quin omnes eosdem genti Achęorum hosteis & amicos, quos populus Rom. censuisset, iudicarent: bellumq; & Antiocho & AEtolis nunciari iuberent.Auxilia etiam quo censuit Quintius,quingentorum militum Chalcidem,quingentorum Piræum B
extemplo miserunt. Erat enim haud procul seditione Athenis res, trahentibus ad Antiochum quibusdam spe largitionum venalem precio multitudinem,donec ab ijs qui Romanæ partis erant,Quintius est accitus, & accusante Leonte quodã Apollodorus author defectionis damnatus, atq; in exilium est eiectus. Et ab Achæis quidem cum tristi responso legatio ad regem redijt.Bœoti nihil certi responderunt.Cum Antiochus in Bœotiam venisset,tum quid sibi faciendum esset, se deliberaturos esse. Antiochus cum ad Chalcidis præsidium & Achæos & Eumenem regem misisse audisset,maturandũ ratus,vt & præuenirent sui,& venientes,si possent, exciperent: Menippum cum tribus ferme millibus militum,& cum omni classe Polixenidam mittit: ipse paucos post dies sex millia suorum militum, & ex ea copia quæ Lamiæ repente colligi potuit, non ita multos AEtolos ducit. Achæi quingenti, ab Eumene rege modicum auxilium missum,duce Xenoclide Chalcidensi nondũ obsessis itineribus tuto transgressi Euripum,Chalcidem peruenerunt.Romani milites, quingẽti ferme & ipsi,cum iam Menippus castra ante Salganea ad Hermeum,qua transitus ex Bœotia in Eubœam insulam est,haberet,venerunt. Mictio erat cum ijs legatus à Chalcide ad Quintium ad idipsum præsidium petendum missus. qui postea quam obsessas ab hostibus fauces vidit,omisso ad Aulidem itinere,Delium conuertit, vt C
inde in Eubœam transmissurus.Templum est Apollinis Delium imminens mari, quinq; millia passuũ à Tanagra abest.minus quatuor millium inde in proxima Eubœę est mari traiectus.Vbi & in fano lucoque,ea religione & eo iure sancto quo sunt templa,quæ aſyla Græci appellant: & nondum aut indicto bello,aut ita commisso,vt strictos gladios,aut sanguinem vsquã factum audissent cum per magnum ocium milites, alij ad spectaculũ templi luciq; versi,alij in littore inermes vagarentur,magna pars per agros lignatum pabulatumq; dilapsa esset: repentè Menippus palatos passim aggressus eos cecidit, ad quinquaginta viuos cepit. perpauci effugerũt, in quibus Mictio parua oneraria naue exceptus. Ea res Quintio Romanisque sicut iactura militum molesta,ita ad ius inferendi Antiocho belli adiecisse aliquantum videbatur. Antiochus admoto ad Aulidẽ exercitu,cum rursus oratores partim ex suis, partim AEtolos Chalcidem misisset: qui eadem illa quæ nuper cum minis grauioribus agerent,nequicquã contra Mictione & Xenoclide tendentibus,facile tenuit, vt portæ sibi aperirentur. Qui Romanæ partis erant, sub aduentum regis vrbe excesserunt. Achæorum & Eumenis milites Salganea tenebant. Et in Euripo castellum Romani milites pauci custodiæ causa loci communiebant. Salganea Menippus, rex ipse
castellum

A castellum Euripi oppugnare est adortus. Priores Achæi & Eumenis milites pacti, vt sine fraude liceret abire, præsidio excesserunt. pertinacius Romani Euripum tuebantur. Hi quoq; tamen cum terra marique obsiderentur, & iam machinas tormentaq; comportari viderent, non tulere obsidionem. Cum id quod caput erat Eubœæ, teneret rex, ne cæteræ quidem eius insulæ vrbes imperium abnuerunt: magnoq; principio sibi orsus bellum videbatur, quod tanta insula & tot opportunæ vrbes in suam ditionem venissient.

DECADIS QVARTÆ LIB. VI.

EPITOME.

MArcus Acilius Glabrio Cos. Antiochum apud Thermopylas, Philippo rege adiuuante, victum Græcia expulit: idemq; Aetolos subegit. P. Cornelius Scipio Nasica Cos. ædem matris deûm, quam ipse in Palatium intulerat, vir optimus à senatu iudicatus, dedicauit: idemq; Boios & Gallos victos in deditionem accepit, & de ijs triumphauit. Præterea naualia certamina prospera aduersus præfectes Antiochi regis referuntur.

B PVblium Cornelium Cn. F. Scipionem & M. Acilium Glabrionem consules inito magistratu, patres priusquam de prouinciis agerent, res diuinas facere maioribus hostiis iusserunt in omnibus fanis, in quibus lectisternium maiore parte anni fieri solet: precarique, quod senatus de nouo bello in animo haberet, vt ea res senatui populoq; Romano bene atque feliciter eueniret. Ea omnia sacrificia læta fuerunt, primisque hostiis perlitatum est, & ita aruspices responderunt eo bello terminos populi Romani propagari, victoriam ac triumphum ostendi. Hæc cum renunciata essent, solutis religione animis, patres rogationem ad populum fieri iusserunt: vellent iuberentne cum Antiocho rege, quique sectam eius secuti essent, bellum iniri; si ea rogatio perlata esset: tum si ita videretur consulibus, rem integram ad senatum referrent. Publius Cornelius eam rogationem pertulit. tum senatus decreuit, vt consules Italiam & Græciam prouincias sortirentur. cui Græcia euenisset, vt præter eum numerum militum, quem L. Quintius in eam prouinciam ex authoritate senatus scripsisset, imperasset ve, eum exercitum acciperet, quem M. Bæbius prætor anno priore ex S. C. in Macedoniam traiecisset. & extra Italiam permissum, vt si res postulasset, auxilia ab sociis ne supra quinq;
C millium numerum acciperet. L. Quintium superioris anni consulem legari ad id bellum placuit. Alter Cos. cui Italia prouincia euenisset, cum Boijs iussus bellum gerere, vtro exercitu mallet ex duobus, quos superiores Coss. habuissent: alterum vt mitteret Romam, eaq; vrbanæ legiones essent, paratq; quo senatus cẽsuisset. His ita in senatu ad id, quæ cuius prouincia foret, decretis, tum demum sortiri consules placuit. Acilio Græcia, Cornelio Italia euenit. Certa deinde sorte senatusconsultum factum est, quod populus Rom. eo tempore duellum iussisset cum rege Antiocho esse, quiq; sub imperio eius essent, vt eius rei causa supplicationem imperarent consules: vtique M. Acilius Cos. ludos magnos Ioui voueret, & dona ad omnia puluinaria. Id votũ in hęc verba prę-eunte P. Licinio pontifice maximo consul nuncupauit. Si duellum, quod cum Antiocho rege sumi populus iussit, id ex sententia senatus populique Romani confectum erit, tum tibi Iupiter populus Romanus ludos magnos dies X. continuos faciet, donaque ad omnia puluinaria dabuntur de pecunia, quantam senatus decreuerit, quisquis magistratus eos ludos quando vbique faxit, hi ludi recte facti, donaque data recte sunto. Supplicatio inde ab duobus Coss. edicta per biduum fuit. Consulibus sortitis prouincias, extemplo & prætores sortiti sunt. M. Iunio Bruto iurisdictio vtraque euenit: A. Cornelio Mammulæ Brutij,

M.

M. AEmylio Lepido Sicilia, L. Oppio Salinatori Sardinia, C. Liuio Salinatori A
classis, L. AEmylio Paulo Hispania vlterior. His ita exercitus decreti. A. Cornelio noui milites, conscripti priore anno ex S. C. à L. Quintio consule dati sunt: iussusque tueri omnem oram circa Tarentum Brudusiumq;. L. AEmylio Paulo in vlteriorem Hispaniam præter eum exercitum, quem à M. Fuluio proprætore accepturus esset: decretum, vt nouorum militum tria millia duceret, & trecentos equites, ita vt in ijs duæ partes sociûm Latini nominis, tertia ciuiû Romanorum esset. Idem supplementi ad C. Flaminium, cui imperium prorogabatur, in Hispaniam citeriorem est missum. M. AEmilius Lepidus à L. Valerio cui successurus esset, simul prouinciam exercitumque accipere iussus: L. Valerium, si ita videretur, proprætorem in prouincia retinere, & prouinciam ita diuidere, vt vna ab Agrigento ad Pachynum esset: altera à Pachyno Tyndarium. eam maritimam oram L. Valerius X X. nauibus longis custodiret. Eidem prætori mandatum, vt duas decimas fruméti exigeret: id ad mare comportandum deuehendumque in Græciam curaret. Idem L. Oppido de alteris decimis exigendis in Sardinia imperatum. cæterum non in Græciam, sed Romam id frumentum portari placere. C. Liuius prætor, cui classis euenerat, cum XXX. nauibus paratis traiicere in Græciam primo quoque tempore iussus, & ab Artilio naues accipere. veteres naues quę in naualibus erant, vt reficeret & armaret, M. Iunio prætori negocium datum est, & in eam classem socios naules libertinos legeret. Legati terni in Africam ad Carthaginienses, & in Numidiam ad frumentum rogandum, quod in Græciam portaretur, missi. pro quo precium solueret populus Romanus. Adeoq; in apparatum curamq; eius belli ciuitas intenta fuit, vt P. Cornelius Cos. ediceret, qui senatores essent, quibusq; in senatu sententiam dicere liceret, quiq; minores magistratus essent, ne quis eorum longius ab vrbe Roma abiret, quam vnde eo die redire posset: neve vno tempore quinque senatores ab vrbe Roma abessent. In comparanda impigre classe C. Liuium prætorem contentio orta cum colonis maritimis paulisper tenuit: nam cum cogerentur in classem, tribunos plebis appellarunt. ab iis ad senatum reiecti sunt, senatus ita, vt ad vnum omnes consentirent, decreuit, vacationem rei naualis his colonis non esse. Hostia, & Fregena, & Castrum nouum, & Pyrgi, & Antium, & Tarracina, & Minturnæ, & Sinuessa fuerunt, quæ cum prętore de vacatione certauerunt. consul deinde M. Acilius ex S. C. ad collegium fœcialium retulit, ipsine vtiq; regi Antiocho indiceretur bellum? an satis esset ad præsidium aliquod eius nunciare? & num AEtolis quoque separatim indici iuberent bellum? & num prius societas eis & amicitia renuncianda esset, quam bellum indicendum? Fœciales responderunt, iam ante sese, cum de C
Philippo consulerentur, decreuisse: nihil referre, ipsi coram, an ad præsidium nunciaretur, amicitiam renunciatam videri, cum legatis toties repetentibus res, nec reddi nec satis fieri æquum censuissent. AEtolos vltro sibi bellum indixisse, cum Demetriadem sociorum vrbem per vim occupassent: Chalcidem terra marique oppugnatum issent: regem Antiochum in Europam ad bellum populo Romano inferendum traduxissent. Omnibus iam satis comparatis, M. Acilius Cos. edixit, vt quos L. Quintius milites conscripsisset, & quos sociis nominiq; Latino imperasset, quos secum in prouinciam ire oporteret, & tribuni militum legionis primæ & tertiæ, vti omnes Brundusium idib. Maiis conuenirent. ipse ad quintum nonas Maias paludatus vrbe egressus est. Per eosdem dies & prætores in prouincias profecti sunt. Sub idem tempus legati ab duobus regibus, Philippo & Ptolemæo AEgypti rege, Romã venerunt, pollicentes ad bellum auxilia, & pecuniam & frumentum. ab Ptolemæo etiam mille pondo auri, X X. millia pondo argenti allata. Nihil est acceptum, gratiæ regibus actæ. & cum vterq; se cum omnibus copiis in AEtoliam venturum, belloque interfuturum polliceretur, Ptolemæo id remissum, Philippi legatis responsum, gratum cum senatui populoque Romano facturum, si M. Acilio consuli non defuisset.

Item

A Item ab Carthaginienſibus & Maſaniſſa rege legati venerunt. Carthaginienſes tritici modiûm millia, hordei quingenta millia ad exercitum, dimidium eius Romam apportaturos polliciti ſunt:id vt ad ſe munus Romani acciperent, petere ſe,& claſſem ſuorum ſuo ſumptu cõparaturos,& ſtipendium quod pluribus penſionibus in multos annos deberent,preſens omne daturos. Maſaniſſæ legati quingenta millia modiûm tritici, trecenta hordei ad exercitum in Græciam, Romam trecenta millia modiûm tritici,C C. quingenta hordei, equites quingentos,elephantos X X.regem ad M.Acilium conſulem miſſurum.De frumento vtriſq; reſponſum, ita vſurum eo populum Romanum, ſi precium acciperent.De claſſe Carthaginienſibus remiſſum, præterquam ſi quid nauium ex fœdere deberent.de pecunia ita reſponſum,nullã ante diem accepturos.Cum hæc Romæ agebantur,Chalcide Antiochus ne ceſſaret per hybernorum tempus, partim ipſe ſolicitabat ciuitatũ animos mittendis legatis, partim vltro ad eum veniebant, ſicut Epirotæ communi gentis conſenſu, & Elei è Peloponneſo venerunt. Elei auxilium aduerſus Achæos petebant, quos poſt bellum non ex ſua ſententia indictum Antiochò,primũ ciuitatis ſuæ arma illaturos credebant.Mille ijs pedites cum duce Cretenſi Euphane ſunt miſſi. Epirotarum legatio erat minime in partẽ vllam liberi aut ſimplicis animi.Apud regem gratiam initam volebant,cum eo vt cauerent ne quid offenderent Romanos. pe- B tebant enim,ne ſe temere in cauſam deduceret,expoſitos aduerſus Italiam pro omni Græcia, & primos impetus Romanorum excepturos. ſed ſi ipſe poſſet terreſtribus naualibuſque copijs præſidere Epiro, cupidè eum omnes Epirotas & vrbibus & portubus ſuis accepturos. ſi id non poſſet, deprecari, ne ſe nudos atq; inermes Romano bello obijceret.Hac legatione id agi apparebat, vt ſiue (quod magis credebant) abſtinuiſſet Epiro,integra ſibi omnia apud exercitus Romanos eſſent, conciliata ſatis apud regem gratia, quod accepturi fuiſſent venientem.ſiue veniſſet,ſic quoq; ſpes veniæ ab Romanis foret, quod non expectato longinquo auxilio ab ſe, præſentis viribus ſuccubuiſſent. Huic tam perplexæ legationi quia non ſatis in promptu erat quid reſponderet,legatos ſe miſſurum ad eos dixit.qui de iis quæ ad illos ſeque communiter pertinerent,loquerentur.In Bœotiam ipſe profectus eſt, cauſas in ſpeciem iræ aduerſus Romanos eas quas ante dixi,habentẽ,Barcillę necem & bellum à Quintio Coroneę propter Romanorum militum cędes illatum:re vera per multa iam ſecula publice priuatimque labente egregia quondam diſciplina gentis, & multorum eo ſtatu, qui diuturnus eſſe ſine mutatione rerum non poſſet. Ob- C uiam effuſis vndique Bœotiæ principibus, Thebas venit. Ibi in concilio gentis,quanquã & ad Delium impetu in preſidium Romanum facto, & ad Chalcidem commiſerat,nec à paruis nec dubijs principijs bellum tamẽ eandem orationem exorſus, qua in colloquio primo ad Chalcidem, quaque per legatos in concilio Achæorum vſus erat, vt amicitiam ſecum inſtitui, non bellum indici Romanis poſtularet,neminem quid ageretur,fallebat.decretum tamen ſublevi verborum prætextu pro rege aduerſus Romanos factum eſt.Hac quoq; gente adiuncta Chalcidem regreſſus,præmiſſis inde literis, vt Demetriadem conuenirent principes Aetolorum,cum quibus de ſumma rerum deliberaret,nauibus eo ad diem indictam concilio venit. Et Amınander accitus ad conſultandum ex Athamania,& Annibal Pœnus iam diu non adhibitus,interfuit ei conſilio.Conſultatum de Theſſalorum gente eſt,quorum omnibus qui aderant,voluntas tentanda videbatur.in eo modo diuerſæ ſententiæ erant, quod alij extemplo agendũ,alij ex hyeme,quæ tunc ferme media erat,differendam in veris principium,& alij legatos tantummodo mittendos,alij cum omnibus copijs eundũ cenſebant,terrendoſq; metu,ſi cunctarentur.Cum circa hanc fere conſultationem diſceptatio omnis verteretur: Annibal nominatim interrogatus, ſententiam in vniuerſi belli cogitationem regem, atque eos qui aderant, tali oratione auertit: Si ex quo traiecimus in Græciam,adhibitus eſſem in conſiliũ, cum

» cum de Eubœa,de Achæis,de Bœotia agebatur,eandem ſententiam dixiſſem, a
» quam hodie cum de Theſſalis agitur,dicam. Ante omnia Philippum & Mace-
» donas in ſocietatem belli quacunque ratione cenſeo deducendos eſſe: nam
» quod ad Eubœam Bœotosque & Theſſalos attinet,cui dubium eſt quin vt qui-
» bus nullæ ſuæ vires ſint,præſentibus adulando ſemper,quem metum in conſilio
» habeant, eodem ad impetrandam veniam vtantur? ſimul ac Romanum exer-
» citum in Græcia viderint, ad conſuetum Imperium ſe auertant? nec iis noxæ
» futurum ſit,quod cum Romani procul abeſſent,vim tuam præſentis,exercitus-
» que tui experiri noluerint? Quanto igitur prius potiusq; eſt Philippum nobis
» coniungere, quam hos, cui ſi ſemel in cauſam deſcenderit, nihil integri futu-
» rum ſit: quique eas vires afferat, quæ non acceſſio tantum ad Romanum eſſe
» bellum,ſed per ſe ipſæ nuper ſuſtinere potuerint Romanos. Hoc ego adiuncto
» (abſit verbo inuidia) qui dubitare de euentu poſſim? cum quibus aduerſus Phi-
» lippum valuerint Romani,iis nunc fore videam vt ipſi oppugnentur. Aetoli qui
» Philippum (quod inter omnes conſtat) vicerunt,cum Philippo aduerſus Roma-
» nos pugnabunt. Aminander atque Athamanum gens, quorum ſecundum Ae-
» tolos plurima fuit opera in eo bello, nobiſcum ſtabunt. Philippus tum te quie-
» to totam molem ſuſtinebat belli: nunc duo maximi reges, Aſiæ Europæq; vi-
» bus aduerſus vnum populum, vt meam vtranque fortunam taceam, patrui
» certe ætate ne vni quidem Epirotarum regi parem,quicquid tandem erit, vo-
» biſcum comparatus,geretis bellum. Quæ igitur res mihi fiduciam præbet con-
» iungi nobis Philippum poſſe? vna,communis vtilitas,quæ ſocietatis maximum
» vinculum eſt: altera,authores vos Aetoli. veſter enim legatus hic Thoas inter
» cætera,quæ ad exciendum in Græciam Antiochum dicere eſt ſolitus: ante om-
» nia hoc ſemper affirmauit,fremere Philippum,& ægre pati ſub ſpecie pacis le-
» ges ſeruitutis ſibi impoſitas. ille quidē feriæ beſtiæ vinctæ aut clauſæ, & refrin-
» gere clauſtra cupienti,regis iram verbis æquabat: cuius ſi talis animus eſt, ſol-
» uamus nos eius vincula,& clauſtra refringamus,vt erumpere diu coercita ira in
» hoſtes cōmunes poſſit. Quod ſi nihil eum legatio noſtra mouerit: at nos,quo-
» niam nobis eum adiungere nō poſſumus, ne hoſtibus noſtris ille adiungi poſſit,
» caueamus. Seleucus filius tuus Lyſimachiæ eſt: qui ſi eo exercitu quem ſecum
» habet,per Thraciam proxima Macedoniæ cœperit depopulari,facile ab auxi-
» lio ferendo Romanis Philippum ad ſua potiſſimum tuenda auertet. De Philip-
» po meam ſententiam habes. De ratione vniuerſi belli quid ſentirem iam ab in-
» itio non ignoraſti. quod ſi tum auditus forem, non in Eubœa Chalcidem cap-
» tam, & caſtellum Euripi expugnatum Romani. ſed Hetruriam Ligurumque &
» Galliæ Cyſalpinæ oram bello ardere,& qui maximus iis terror eſt, Annibalem
» in Italia eſſe audirent. Nunc quoque accerſas cenſeo omnes nauales terre-
» ſtresque copias,ſequantur claſſem onerariæ cum commeatibus. nam hic ſine
» ad belli munera pauci ſumus, ſic nimis multi pro inopia commeatuum. cum
» omnes tuas cōtraxeris vires, diuiſa claſſe partem Corcyræ in ſtatione habebis,
» ne tranſitus Romanis liber ac tutus pateat: partem ad littus Italiæ,quod Sardi-
» niam Africamq; ſpectat, traiicies: ipſe cum omnibus terreſtribus copiis in By-
» lionum agrum procedes: inde Græciæ præſidebis, & ſpeciem Romanis traiec-
» turum te præbens,& ſi res poposcerit,traiecturus. Hæc ſuadeo,qui vt non om-
» nis peritiſſimus ſim belli, cum Romanis certe bellare bonis malisq; meis didi-
» ci. In quæ conſilium dedi,in eadem nec infidelem, nec ſegnem operam polli-
» ceor. Dij approbent eam ſententiam,quę tibi optima viſa fuerit. Hęc ferme An-
nibalis oratio fuit, quam laudarunt magis in præſentia qui aderant, quā rebus
ipſis executi ſunt. nihil enim eorum eſt factum, niſi quod ad claſſem copiasque
accerſendas ex Aſia Polyxenidam miſit. Legati Lariſſam ad concilium Theſſa-
lorum ſunt miſſi, & Aetolis Aminandroque dies ad conueniendum exercitui
Pheras eſt indictus: eodem & rex cum ſuis copiis confeſtim venit. Ibi dum o-
periretur Aminandrum atq; Aetolos, Philippum Megalopolitanū cum duobus
millibus

A millibus hominum ad legenda ossa Macedonum circa Cynoscephalas, vbi debellatum erat cum Philippo, misit: siue ab ipso quærente sibi commendationem ad Macedonum gentem, & inuidiã regi, quod insepultos miltes reliquisset, monitus, siue ab insita regibus vanitatẽ, ad consilium specie amplum, re inane, animo adiecto. Tumulus est in vnum ossibus, quæ passim strata erant, coaceruatis factus, qui nullam gratiam ad Macedonas, odium ingens ad Philippum mouit. Itaque qui ad id tempus fortunam esset in cõsilio habiturus, is extemplo ad M. Bæbium prætorem misit, Antiochum in Thessaliam impetũ feciſſe, si videretur ei, moueret ex hybernis se obuiam processurum, vt quid agendum esset, consultarent. Antiocho ad Pheras iam castra habenti, vbi coniunxerant ei se Aetoli & Aminander: legati ab Lariſſa venerunt, querentes quod ob factum dictumve Thessalorum bello lacesseret eos: simul orantes, vt remoto exercitu, per legatos, si quid ei videretur, secum disceptaret. Eodẽ tempore quingentos armatos duce Hippolocho Pheras in præsidium miserunt. hi excluſi aditu, iam omnia itinera obsidentibus regiis, Scotussam se receperunt. Legatis Lariſſæorum rex clementer respondit, non belli faciendi, sed tuendæ & stabiliendæ libertatis Thessalorũ causa se Thessaliã intrasse. Similia his qui cum Pheræis ageret, missus: cui nullo dato responso, Pheræi ipsi suum legatum ad regem, principem ciuitatis Pausaniam miserunt. Qui cum haud dissimilia his, vt in causa pari, quæ pro Chalcidensib. in colloquio ad Euripi fretum dicta erant, quædam etiam ferocius egisset: rex etiam atq; etiam deliberare eos iussos ne id consilij caperent, cuius dum in futurum nimis cauti & prouidi essent, extemplo pœniteret, dimisit. Hæc renũciata Pheras legatio cum esset, ne paulum quidẽ dubitarunt, quin pro fide erga Romanos, quicquid fors belli tulisset, paterentur. Itaq; & hi summa ope parabant se ad vrbem defendendã, & rex ab omni parte simul oppugnare mœnia est aggressus: & qui satis intelligeret (neque enim dubium erat) in euentu eius vrbis positum esse, quã primam aggressus esset: aut sperni deinde ab vniuersa gente Thessalorum, aut timere se omnem vndiq; terrorem obsessis iniecit. Primum impetum oppugnationis satis constanter sustinuerunt: deinde cum multi propugnãtes caderent aut vulnerarentur, labare animi cœpere. reuocati deinde castigationib. principum ad perseuerandum in proposito, relicto exteriore circulo muri, dificientib. iam copiis, in interiorem partem vrbis concesserunt, cui breuior orbis munitionis circumiectus erat, postremo victi malis, cum timerent ne vi captis nulla apud victorem venia esset, dediderunt sese. Nihil inde moratus rex, IIII. millia armatorum, dum recens terror esset, Scotussam misit. Nec ibi mora deditionis est facta, cernentibus Pheræorum recens exemplum: qui quod pertinaciter primo abnuerant, malo domiti tandem fecissent. cum ipsa vrbe Hippolochus Lariſſæorumque deditum est præsidium. Dimissi ab rege inuiolati omnes, quod eam rem magni momenti futuram rex ad conciliandos Lariſſæorum animos credebat. Intra decimum diem quam Pheras venerat, his perfectis Cranonem profectus cũ toto exercitu primo aduentu cepit. inde Cypærã & Metropolin & iis circuniecta castella recepit: omniaq; iam regionis eius, præter Atracẽ & Gyrtonem in potestate erant. Tum aggredi Lariſſam constituit, ratus vel terrore cæterarum expugnatarum, vel beneficio præsidij dimissi, vel exemplo tot ciuitatum dedentium sese, non vltra in pertinacia mansuros. Elephantis agi ante signa terroris causa iussis, quadrato agmine ad vrbem incessit, vt incerti fluctuarentur animi magnæ partis Lariſſæorum inter metum præsentem hostium, & verecundiam absentium sociorum. Per eosdem dies Aminander cum Athamanum iuuentute occupat Pellinæum, & Menippus cum tribus millibus peditum Aetolorum, & ducentis equitibus in Perrœbiam profectus, Mallœam & Cyretias vi cepit: depopulatusque est agrum Tripolitanum. His raptim peractis, Lariſſam ad regem redeunt: consultanti, quidnam agendum esset de Lariſſa, superuenerunt. Ibi in diuersum sententiæ tendebant: aliis vim adhibendam, &

non differendum censentibus, qui operibus ac machinis simul vndique mœ- A
nia aggrederentur vrbis sitæ in plano, a parte campestri vndique facilis aditu:
aliis nunc vires vrbis nequaquam Pheris conferendę memorantibus, nunc hy-
emem & tempus anni nulli bellicæ rei, minime obsidioni atque oppugnationi
vrbium aptum. Incerto regi inter spem metumque legati à Pharsalo, qui ad
dedendam vrbem suam forte venerant, animos auxerunt. M. Bæbius interim
cum Philippo in Dassaretiis congressus, Ap. Claudium ex communi consilio ad
præsidium Lariſsæ misit: qui per Macedoniam magnis itineribus in iugum mõ-
tium, quod super Gonnos est, peruenit. Oppidum Gonni X X. millia ab Lariſsa
abest: in ipsis faucibus saltus, quæ Tempe appellantur, situm. Ibi castrametatus
latius quam pro copiis, & plureis quam quot satis in vsum erant, ignes cum ac-
cendisset: speciem quam quæsierat, hosti fecit: omnem ibi Romanum exercí-
tum cum rege Philippo esse. Itaque hyemem instare apud suos causatus rex, v-
num tantum moratus diem ab Lariſsa recessit, & Demetriadem rediit. AEtoli;
& Athamanes in suos receperunt se fines. Appius & si cuius rei causa missus e-
rat, solutam cernebat obsidionem: tamen Lariſsam ad confirmandos in reliquũ
sociorum animos descendit: duplexque lætitia erat, quod & hostes excesserãt
finibus, & intra mœnia præsidium Romanum cernebant. Rex Chalcidem à
Demetriade profectus, amore captus virginis Chalcidensis Cleoptolemi filiæ: I
cum patrem, primo adlegando, deinde coram ipse rogando fatigasset, inuitum
se grauioris fortunę conditioni illigantem: tandem impetrata re, tanquam in
media pace nuptias celebrat, & reliquum hyemis, oblitus quantas simul duas
res suscepisset, bellum Romanum, & Græciam liberandam, omissa omnium re-
rum cura, in conuiuiis, & vinum sequentibus voluptatibus, ac deinde ex fatiga-
tione magis quam satietate earum in somno traduxit. Eadem omnis præfectos
regios, qui vbiq; ad Bœotiam maxime præpositi hybernis erant, cepit luxuria,
in eandem & milites effusi sunt, nec quisquam eorũ aut arma induit, aut stati-
onem aut vigilias seruauit, aut quicquam quod militaris operis aut muneris es-
ser, fecit. Itaque principio veris cum per Phocidem Cheroneam, quo conueni-
re omnem vndique exercitum iusserat, venisset: facile animaduertit nihilo se-
ueriore disciplina milites quã ducem hybernasse. Alexandrum inde Acarnanẽ
& Menippum Macedonum Stratum AEtoliæ copias ducere iussit: ipse Del-
phis sacrificio Apollini facto, Naupactum processit. concilio principũ AEtoliæ
habito, via quæ præter Chalcidem & Lysimachiam fert ad Stratum, suis qui
per Maliacum sinum veniebant, occurrit. Ibi Mnesilochus princeps Acarna-
num multis emptus donis, non ipse solum gentem regi conciliabat, sed Clytum
etiam prætorem, penes quem tum summa potestas erat, in suam sententiã ad-
duxerat. Is cum Leucadios, quod Acarnaniæ caput est, non facile ad defectio- C
nem posse cerneret impelli, propter metum Romanæ classis, quæ cum Attalo,
quæve circa Cephaleniam erat, arte eos est aggressus. nam cum in concilio
dixisset tuenda mediterranea Acarnaniæ esse, & omnib. qui arma ferrent, exe-
undum ad Medionem & Thyrreum, ne ab Antiocho aut AEtolis occuparen-
tur: fuere qui dicerent, nihil attinere omneis tumultuose concitari: satis esse
quingentorum hominum præsidium. eã iuuentutem nactus, trecentis Medione,
ducentis Thyrrhei in præsidio positis, id agebat, vt pro obsidib. futuri venirent
in potestatem regis. Per eosdem dies legati regis Medionẽ venerunt: quibus
auditis, cum in concione quidnam respondẽdum regi esset, consultaretur: & a-
lij manendum in Romana societate, alij non aspernandam amicitiã regis cen-
serent: media vita est Clyti sententia, eaq; accepta est: vt ad regẽ mitterent le-
gatos, peterentq; ab eo, vt Medeonios super tanta re cõsultare in cõcilio Acar-
nanum pateretur. In eam legationem Mnesilochus, & qui eius factionis erant,
de industria coniecti, clam missis qui regem admouere copias iuberent, ipsi te-
rebant tempus. itaque vix dum iis egressis legatis, Antiochus in finibus, & mox
ad portas erat: & trepidantib. qui expertes proditionis fuerant, tumultuoseq;
iuuen-

A iuuentutem ad arma vocãtibus,ab Clyto & Mneſilocho in vrbem eſt inductus: & aliis ſua voluntate affluentib. metu coacti etiam qui diſſentiebant, ad regẽ conuenerunt,quos placida oratione territos cum permulſiſſet,ad ſpem vulgatæ clementiæ aliquot populi Acarnaniæ defecerunt. Thyrrheum à Medeone profectus eſt,Mneſilocho eodem & legatis præmiſſis.Cæterum detecta Medeone fraus, cautiores, non timidiores Tyrrhenes fecit: dato ei haud perplexo reſponſo,nullam ſe nouam ſocietatem,niſi ex authoritate Romanorum imperatorum accepturos: portiſque clauſis,armatos in muris diſpoſuerunt. Et peropportune ad confirmandos Acarnanum animos Cn.Octauius miſſus à Quintio,cum præſidium & paucas naues ab A.Poſthumio, qui ab Attilio legato Cephaleniæ præpoſitus fuerat, accepiſſet: Leucadem venit,impleuitque ſpei ſocios: M. Acilium Coſ.iam cum legionib. mare traieciſſe, & in Theſſalia caſtra Romana eſſe.Hunc rumorem quia ſimilem veri tẽpus anni maturum iam ad nauigandum faciebat: rex præſidio Medione impoſito, & in quibuſdam aliis Acarnaniæ oppidis, Tyrrheo abſceſſit, & per AEtoliæ ac Phocidis vrbes Chalcidem rediit. Sub idem tempus M.Bæbius & Philippus rex iam ante per hyemem in Daſſaretis congreſſi,cum Ap.Claudium,vt obſidione Lariſſam exiineret,in Theſſaliam miſiſſent: quia id tempus rebus gerendis immaturum erat,in hyberna regreſſi,principio veris coniunctis copiis in Theſſaliam deſcenderunt. in Acarnania tum Antiochus erat. aduenientes Philippus Mallœam Perræbiæ,Bæbius Phacium eſt aggreſſus.quo primo prope impetu capto,Pheſtum eadem celeritate capit. Inde Atracem cũ ſe recepiſſet,Chyretias hinc & Eritium occupat,præſidiiſq; per recepta oppida diſpoſitis,Philippo rurſus obſidenti Mallœam ſe coniungit.Sub aduentum Romani exercitus, ſeu ad metum virium,ſeu ad ſpem veniæ cum dedidiſſent ſeſe: ad ea recipienda oppida, quæ Athamanes occupauerãt,vno agmine ierunt Erant autem hæc,AEginium,Ericinium,Gomphi,Silana,Tricca,Melibœa,Phaloria.Inde Pellinæum, vbi Philippus Megalopolitanus cum quingentis peditibus & equitib. XL. in præſidio erat,& circumſidunt:& priuſquam oppugnarent, mittunt ad Philippũ qui moneret,ne vim vltimam experiri vellet. Quibus ille ſatis ferociter reſpondit, vel Romanis vel Theſſalis ſe crediturum fuiſſe: in Philippi ſe poteſtatem commiſſurum non eſſe. Poſteaquam apparuit vi agendum, quia videbatur & Limnæã eodem tempore oppugnari poſſe, regem ad Limnæam ire placuit: Bæbius reſtitit ad Pellinæum oppugnandum.Per eos forte dies M. Acilius Coſ. cum decem millibus peditum,duob.millib. equitum,XV.elephantis mari traiecto,pedeſtres copias Lariſſam ducere delectos militum tribunos iuſſit.ipſe cum equitatu Limnçam ad Philippum venit. Aduentu conſulis deditio ſine cunctatione eſt facta,traditumq; præſidium regium,& cum ijs Athamanes.Ab Limnæa Pellinæum conſul proficiſcitur. Ibi primi Athamanes tradiderunt ſeſe : deinde & Philippus Megalopolitanus, cui decedenti de præſidio cum obuius forte fuiſſet Philippus rex, ad ludibrium regem eum conſalutari iuſſit: ipſe congreſſus fratrẽ haud ſane decoro maieſtati ſuæ ioco appellauit. deductus inde ad Coſ. cuſtodiri iuſſus: & haud ita multo poſt in vinculis Romam miſſus. cætera multitudo Athamanum aut militum Antiochi regis, quæ in præſidijs deditorum per eos dies oppidorum fuerat, Philippo tradita regi eſt. fuere autem ad tria millia hominum.Conſul Lariſſam eſt profectus, ibi de ſumma belli conſultaturus in itinere ab Pieria & Metropoli legati tradentes vrbes ſuas occurrerunt. Philippus Athamanum præcipue captiuis indulgenter habitis,vt per eos conciliaret gentem: nactus ſpem Athamaniæ potiundæ, exercitum eo duxit præmiſſis in ciuitates captiuis. Et illi magnam authoritatem apud populares habuerunt,clementiam erga ſe regis munificentiamque commemorantes: & Aminander cuius præſentis maieſtas aliquos in fide continuiſſet, veritus ne traderetur Philippo iam pridem hoſti, & Romanis merito tum propter defectionem infenſis,cum coniuge ac liberis regno exceſſit,Ambraciamque ſe

contulit.ita Athamania omnis in ius ditionemq; Philippi conceſſit. Conſul ad reficienda maxime iumenta,quæ & nauigatione & poſtea itineribus fatigata erant,paucos Latiſſæ moratus dies, velut reparato modica quiete exercitu, Cratonem eſt profectus. Venienti Pharſalus, Scotuſſa & Pheræ,quæque in eis præſidia Antiochi erant, deduntur.ex ijs interrogatis qui manere ſecum vellent,mille volentes Philippo tradit, cæteros inermes Demetriadem remittit. Proernam inde recepit, & quæ circa eam caſtella erant. Ducere tum porro in ſinum Maliacum cœpit. Appropinquante faucibus,ſuper quas ſiti Thaumacii ſunt, deſerta vrbe iuuentus omnis armata ſyluas & itinera inſedit,& in agmen Romanum ex ſuperioribus locis incurſauit. Conſul primo mittere qui ex propinquo colloquentes deterrerent eos à tali furore, poſteaquam perſeuerare in incœpto vidit, tribuno cum duorum ſignorum militibus circummiſſo, intercluſit ad vrbem iter armatis, vacuamque eam cepit, tum clamore ab tergo captæ vrbis audito, refugientium vndique ex ſyluis inſidiatorum cædes facta eſt. A Thaumacis altero die conſul ad Sperchium amnem peruenit, inde Hypatæorum agros vaſtauit. Cum hæc agebantur, Chalcide erat Antiochus: qui iam tum cernens nihil ſe ex Græcia præter amœna Chalcide hyberna & infames nuptias petiſſe, AEtolorum vana promiſſa incuſare, & Thoantem: Annibalem vero non vt prudentem tantum virum, ſed prope vatem omnium quæ tum euenirent, admirari. ne tamen temere cœpta ſegnitia inſuper euerteret,nuncios in AEtoliam mittit, vt omni contracta iuuentute conuenirent. Iam & ipſe eo decem millia fere peditum ex ijs qui poſtea venerant ex Aſia,expleta,& equites quingentos duxit.Quo cum aliquanto pauciores quam vnquam antea conueniſſent: & principes tantummodo cum paucis clientibus eſſent, atque ij dicerent omnia ſedulo abſe facta, vt quamplurimos ex ciuitatibus ſuis euocarent, nec authoritate nec gratia nec imperio aduerſus detrectantes militiam valuiſſe deſtitutus vndique & abſuis qui morabantur in Aſia, & abſociis qui ea in quorum ſpem vocauerant, non præſtabant, intra ſaltum Thermopylarum ſeſe recepit. Id iugum, ſicut Apennini dorſo Italia diuiditur, ita mediam Græciam dirimit, ante ſaltum Thermopylarum ſeptentrionem verſus Epirus & Perræbia & Magneſia & Theſſalia eſt, & Phthiotæ Achæi, & ſinus Maliacus intra fauces ad meridiem vergunt AEtoliæ, pars maior, & Acarnania, & cum Locride Phocis, & Bœotia, adiunctaque inſula Eubœa, & excurrente in altum velut promontorio Attica terra ſita ab tergo, & Peloponneſus. Hoc iugum ab Leucade & mari ad occidentem verſo per AEtoliam ad alterum mare orienti obiectum tendens, ea aſpreta rupeſque interiectas habet, vt non modo exercitus, ſed ne expediti quidem facile vllos ad tranſitum calles inueniant. extremos ad orientem montes Oetam vocant, quorum quod altiſſimum eſt, Callidromon appellatur: in cuius valle ad Maliacum ſinum vergente, iter eſt non latius quam ſexaginta paſſus. hæc vna militaris via eſt, qua traduci exercitus, ſi non prohibeantur, poſſint. ideo Pylæ, & ab aliis quia calidæ aquæ in ipſis faucibus ſunt, Thermopylæ locus appellatur, nobilis Lacedæmoniorum aduerſus Perſas morte magis memorabili quam pugna. Haud quaquam pari tum animo Antiochus intra portas loci eius caſtris poſitis, munitionibus inſuper ſaltum impediebat. & cum duplici vallo foſſaque, & muro etiam qua res poſtulabat, ex multa copia paſſim iacentium lapidum permuniſſet omnia: ſatis fidens, nunquam ea vim Romanum exercitum facturum, AEtolos ex IIII. millibus (tot enim conuenerant) partim ad Heracleam præſidio obtinendam, quæ ante ipſas fauces poſita eſt, partim Hypatam mittit: & Heracleam haud dubius conſulem oppugnaturum, & iam multis nunciantibus circa Hypatam omnia euaſtari. Conſul depopulatus Hypatenſem primo, deinde Heracleenſem agrum, inutili vtrobique auxilio AEtolorum, in ipſis faucibus prope fontes calidarum aquarum aduerſus regem caſtra poſuit.

A posuit. AEtolorum vtræque manus Heracleam sese incluserunt. Antiochum, cui priusquam hostem cerneret, satis omnia permunita & præsidijs obsepta videbantur: timor deinde incessit, ne quos per imminentia iuga calles inueniret ad transitum Romanus. nam & Lacedæmonios quondam ita à Persis circumitos fama erat, & nuper Philippum ab ijsdem Romanis. itaque nuncium Heracleam ad AEtolos mittit, vt hanc saltem sibi operam eo bello præstarent, vt vertices circa montium occuparent obsiderentque, ne qua transire Romanus posset. Hoc nuncio audito, dissensio inter AEtolos orta est. pars imperio parendum regis, atque eundum censebant: pars subsistendum Heracleæ ad vtranque fortunam, vt siue victus à consule rex esset, in expedito haberent integras copias ad opem propinquis ferendam ciuitatibus suis: siue vinceret, vt dissipatos in fugam Romanos persequerentur. Vtraque pars non mansit modo in sententia sua, sed etiam executa est consilium: duo millia Heracleæ substiterunt, duo trifariam diuisa, Callidromum & Rhoduntiam, & Tichiunta (hæc nomina cacuminibus sunt) occupauere. Consul posteaquam insessa superiora loca ab AEtolis vidi, t M. Porcium Catonem & L. Valerium Flaccum consulares legatos cum binis millibus delectorum peditum ad ca-
B stella AEtolorum, Flaccum in Rhoduntiam & Tichiunta, Catonem in Callidromum mittit. ipse priusquam ad hostem copias admoueret, vocatos in concionem milites, paucis est allocutus: Plerosque omnium ordinum, « milites, inter vos esse video, qui in hac eadem prouincia T. Quintij ductu « auspicioque militaueritis. Macedonico bello inexuperabilis magis saltus ad « amnem Aoum fuit, quam hic: quippe portæ sunt hæ: & vnus inter duo maria « clausis omnibus velut naturalis transitus est. munitiones & locis opportunio- « ribus tunc fuerunt, & validiores impositæ. exercitus hostium ille & numero « maior, & militum genere aliquanto melior: quippe illic Macedones Thra- « cesque & Illyrij erant, ferociſſimæ omnes gentes: hic Syri & Asiatici « Græci sunt, leuissima genera hominum, & seruituti nata: rex ille bellicosis- « simus, exercitatus iam inde ab iuuenta finitimis Thracum atque Illyriorum « & circa omnium accolarum bellis: hic, vt aliam omnem vitam omittam, is « est, qui cum ad inferendum populo Romano bellum ex Asia in Europam « transisset: nihil memorabilius toto tempore hybernorum gesserit, quam « quod amoris causa ex domo priuata & obscuri etiam inter populares ge- « neris vxorem duxit: & nouus maritus velut saginatus nuptialibus cœnis, «
C ad pugnam processit. Summa virium speique eius in AEtolis fuit, gente va- « nissima & ingratissima, vt vos prius experti estis, nunc Antiochus experitur. « nam nec conuenerunt frequentes, nec contineri in castris potuerunt, & in « seditione ipsi inter se sunt: & cum Hypatam tuendam Heracleamque depo- « poscissent, neutram tutati, pars refugerunt in iuga montium, pars Heracleæ « incluserunt sese. Rex ipse confessus nusquam æquo campo non modo con- « gredi se ad pugnam audere, sed ne castra quidem in aperto ponere, reli- « cta omni ante se regione ea quam se nobis ac Philippo ademisse gloriabatur, « condidit se intra rupes: ne ante fauces quidem saltus, vt quondam Lacedæ- « monios fama est, sed intra penitus retractis castris. quod quantum interest « ad timorem ostendendum, an muris alicuius vrbis obsidendum sese inclusе- « rit? Sed neque Antiochum tuebuntur angustiæ: nec AEtolos vertices illi quos « ceperunt. satis vndique prouisum atque præcautum est, ne quid aduersus vos « in pugna præter hostes esset. Illud proponere animo vestro debetis: non vos « pro Græciæ libertate tantum dimicare (quanquam is quoque egregius titulus « esset, liberatam à Philippo ante, nunc ab AEtolis & ab Antiocho liberare) « neque ea tantum in præmium vestrum cessura, quæ nunc in regijs castris « sunt: sed illum quoque omnem apparatum, qui indies ab Ephesio expecta- « tur, prædæ futurum: Asiam deinde Syriamque & omnia vsque ad ortus so- « lis ditissima regna imperio Romano aperturos. Quid deinde aberit quin ab «

» Gadibus ad mare rubrum Oceano fines terminemus, qui orbem terrarum A
» amplexu finit? & omne humanum genus secundum deos nomen Romanum
» veneretur? In hæc tanta præmia dignos parare animos, vt crastino die bene
» iuuantibus dijs acie decernamus. Ab hac concione dimissi milites, priusquam corpora curarent, arma telaque parant. Luce prima signo pugnæ proposito, instruit aciem consul arcta fronte, ad naturam & angustias loci. Rex posteaquam signa hostium conspexit, & ipse copias eduxit. Leuis armaturæ partem ante vallum in primo locauit, tum Macedonum robur, quos Sarissophoros appellabant, velut firmamentum circa ipsas munitiones constituit. his ab sinistro cornu iaculatorum sagittariorumque & funditorum manum sub ipsis radicibus montis posuit, vt ex altiore loco nuda latera hostium incesserent. ab dextro Macedonibus ad ipsum munimentorum finem, qua loca vsque ad mare inuia palustri limo & voraginibus claudunt, elephantos cum assueto præsidio posuit: post eos equites, tum modico interuallo relicto, cæteras copias in secunda acie. Macedones pro vallo locati, primo facile sustinebant Romanos, tentantes ab omni parte aditus: multum adiuuantibus qui ex loco superiore fundis, velut nimbum, glandes & sagittas simul ac iacula ingerebant. deinde vt maior nec iam toleranda vis hostium inferebat se, pulsi loco intra munimenta subductis ordinibus concesserunt. Inde ex vallo prope alterum vallum hastis præ se obiectis fecerunt. & ita modica altitudo valli erat, vt & locum superiorem ad pugnandum suis præberet: & propter longitudinem hastarum subiectum haberet hostem. Multi temere subeuntes vallum transfixi sunt: & aut incœpto irrito recessissent, aut plures cecidissent: ni M. Porcius ab iugo Callidromi, deiectis inde Aetolis, & magna ex parte cæsis (incautos enim & plerosque sopitos oppresserat) super imminentem castris collem apparuisset. Flacco non eadem fortuna ad Tichiunta & Rhoduntiam, nequicquam subire ad ea castella conato, fuerat. Macedones, quique alij in castris regijs erant, primo, dum procul nihil aliud quam turba & agmen apparebat: Aetolos credere vita procul pugna subsidio venire. cæterum vt primum signaque & arma ex propinquo cognita errorem apperuerunt, tantus repente pauor omnes cepit, vt abiectis armis fugerent. Et munimenta sequentes impedierunt, & angustiæ vallis per quam sequendi erant: & maxime omnium, quod elephanti nouissimi agminis erant, quos pedes ægre præterire, eques nullo poterat modo, timentibus equis, tumultuque inter se maiorem quam in prælio edentibus. aliquantum temporis & direptio castrorum tenuit. Lilæum tamen eo die persecuti sunt hostem. Multis in ipso itinere cæsis captisque, non equis virisque tantum, sed etiam elephantis, quos capere non potuerant, interfectis, in castra reuerterunt: quæ tentata eo die inter ipsum pugnæ tempus ab Aetolis Heracleam obtinentibus præsidio, sine vllo haud parum audacis incœpti effectu fuerant. Consul noctis insequentis tertia vigilia præmisso equitatu ad persequendum hostem, signa legionum prima luce mouit. Aliquantum viæ præceperat rex, vt qui non ante quam Elatiæ ab effuso constiterit cursu: vbi primum reliquijs pugnæque & fugæ collectis, cum perexigua manu semiermium militum Chalcidem se recepit. Romanus equitatus ipsum quidem regem Elatiæ assecutus non est, sed magnam partem agminis aut lassitudine subsistentis, aut errore, vt qui sine ducibus per ignota itinera fugerent, dissipatos oppresserunt. nec præter quingentos, qui circa regem fuerunt, ex toto exercitu quisquam effugit: etiam ex X. millibus militum, quos Polybio authore traiecisse secum regem in Græciam scripsimus, exiguus numerus. Quid si Antiati Valerio credamus, XL. millia militum fuisse in regio exercitu scribenti? XL. inde millia cecidisse? supra V. millia capta cum signis militaribus CCXXX? Romanorum CL. interfecti sunt. Consule per Phocidem & Bœotiam exercitum ducente, conscia defectionis ciuitates cum

velamentis

A velamentis ante portas ſtabant, metu ne hoſtiliter diriperentur: cæterum per omnes dies haud ſecus quàm in pacato agro ſine violatione vllius rei agmen proceſſit, donec in agrum Coronenſem ventum eſt. ibi ſtatua regis Antiochi poſita in templo Mineruæ Itoneæ iram accendit: permiſſumque militi eſt, vt circumiectum templo agrum popularetur. deinde cogitatio animum ſubijt, cum communi decreto Bœotiorum poſita eſſet ſtatua, indignum eſſe in vnum Coronenſem agrum ſæuire, reuocato extemplo milite finis populandi factus: caſtigati tantum verbis Bœoti ob ingratum in tantis, tamque recentibus beneficijs animum erga Romanos. Inter ipſum pugnæ tempus X. naues regiæ cum præfecto Iſidoro ad Thronium in ſinu Maliaco ſtabant. eo grauis vulneribus Alexander Acarnan nuncius aduerſæ pugnæ cum perfugiſſet, trepidæ inde recenti terrore naues Ceneum Eubœæ petierunt. Ibi mortuus ſepultuſque Alexander. Tres quæ ex Aſia profectæ eundem portum tenuerant naues, audita exercitus clade, Epheſum redierunt. Iſidorus ab Ceneo Demetriadem, ſi forte eo deferret fuga regem, traiecit. Per eoſdem dies A. Attilius præfectus Romanæ claſſis magnos regios commeatus iam fretum, quod ad Andrum inſulam eſt, præteruectos excepit. alias merſit, alias cepit naues, quæ nouiſſimæ agminis erant, curſum in Aſi-
B am verterunt. Attilius Piræum, vnde profectus erat, cum agmine captiuarum nauium reuectus, magnam vim frumenti & Athenienſibus & alijs eiuſdem regionis ſocijs diuiſit. Antiochus ſub aduentum conſulis à Chalcide profectus, Tenum primo tenuit, inde Epheſum tranſmiſit. Conſuli Chalcidem venienti portæ patuerunt, cum appropinquante eo Ariſtoteles præfectus regis vrbe exceſſiſſet, & cæteræ vrbes in Eubœa ſine certamine traditæ. paucoſque per dies omnibus perpacatis, ſine vllius noxa vrbis exercitus Thermopylas reductus, multo modeſtia poſt victoriam, quam ipſa victoria laudabilior. Inde conſul M. Catonem, per quem quæ geſta eſſent, ſenatus populuſque Romanus haud dubio authore ſciret, Romam miſit. Is à Creuſa (Theſpienſium emporium eſt, in intimo ſinu Corinthiaco retractum) Patras Achaiæ petit: à Patris Corcyram vſque AEtoliæ atque Acarnaniæ littora legit. atque ita ad Hydruntum Italiæ traiecit. quinto die inde pedeſtri itinere Romam ingenti curſu peruenit. ante lucem ingreſſus vrbem, à porta ad prætorem M. Iunium iter intendit. Is prima luce ſenatum vocauit. quo L. Cornelius Scipio aliquot diebus ante à conſule dimiſſus, cum aduenienſ audiſſet prægreſſum Catonem in ſenatu eſſe, ſuperuenit exponenti quæ geſta eſſent. Duo inde legati iuſſu ſenatus in concionem ſunt producti: atque ibi eadem quæ in
C ſenatu de rebus in AEtolia geſtis expoſuerunt. Supplicatio in triduum decreta eſt: & vt XL. hoſtijs maioribus prætor, quibus dijs ei videretur, ſacrificaret. Per eoſdem dies & M. Fuluius Nobilior, qui biennio ante prætor in vlteriorem Hiſpaniam erat profectus, ouans vrbem eſt ingreſſus. Argenti bigati præ ſe tulit CXXX. millia: & extra numeratum XII. millia pondo argenti: auri pondo CXXVII. Acilius conſul ab Thermopylis Heracleam ad Aetolos præmiſit: vt tunc ſaltem experti regiam vanitatem, reſipiſcerent: traditaque Heraclea, cogitarent de petenda ab ſenatu ſeu furoris ſui ſeu erroris venia. Et cæteras Græciæ ciuitates defeciſſe eo bello ab optime de ſe meritis Romanis: ſed quia poſt fugam regis, cuius fiducia ab officio deceſſiſſent, non addidiſſent pertinaciam culpæ, in fidem receptas eſſe. AEtolos quoque, quanquam non ſecuti ſint regem, ſed accerſierint, & duces belli non ſocij fuerint: ſi pœnitere poſſint, poſſe & incolumes eſſe. Ad ea cum pacati nihil reſponderetur, appareretque armis rem gerendam, & rege ſuperato bellum AEtolicum integrum reſtare, caſtra ab Thermopylis ad Heracleam mouit: eoque ipſo die, vt ſitum noſceret vrbis, ab omni parte equo mœnia eſt circunuectus. Sita eſt Heraclea in radicibus Oetæ montis: ipſa in campo, arcem imminentem loco alto & vndiq; præcipiti habet. Contemplatus

omnia quæ noſcenda erant, quatuor ſimul locis aggredi vrbem conſtituit. A flumine Aſopo, qua & gymnaſium eſt, L. Valerium operibus atque oppugnationi præpoſuit. arcem extra muros, quæ frequentius prope quam vrbs habitabatur, T. Sempronio Longo oppugnandam dedit, à ſinu Maliaco, quæ aditum haud facilem pars habebat, M. Bæbium: ab altero amniculo, quem Melana vocant, aduerſus Dianæ templum App. Claudium oppoſuit. Horum magno certamine intra paucos dies turres arietesque, & alius omnis apparatus oppugnandarum vrbium perficitur: & cum ager Heracliensis paluſter omnis, frequensque proceris arboribus benigne ad omne genus operum materiam ſuppeditabat, tum quia refugerant intra mœnia AEtoli, deſertaque in veſtibulo vrbis erant [illegible]ta, in varios vſus non tigna modo & tabulas, ſed laterem quoque & cæmenta & ſaxa variæ magnitudinis præbebant. Et Romani quidem operibus magis quam armis vrbem oppugnabant. AEtoli contra armis ſe tuebantur. nam cum ariete quaterentur muri, non laqueis, vt ſolet, exceptos declinabant ictus: ſed armati frequentes quidam ignes etiam, quos aggeribus injicerent, ferebant. fornices quoque in numero erant apti ad excurrendum: & ipſi cum pro dirutis reficerent muros, crebriores eos, vt pluribus erumperetur in hoſtem locis, faciebant. Hoc primis diebus, dum integræ vires erant, & frequentes & impigre fecerunt, indies deinde pauciores, & ſegnius. etenim cum multis vrgerentur rebus, nulla eos res æque ac vigiliæ conficiebant: Romanis in magna copia militum ſuccedentibus aliis in ſtationem aliorum, AEtolos propter paucitatem eoſdem dies noctesque aſſiduo labore vrgente. per IIII. & XX. dies, ita vt nullum tempus vacuum dimicatione eſſet, aduerſus quatuor è partibus ſimul oppugnantem hoſtem nocturnus diurno continuatus labor eſt. Cum fatigatos iam AEtolos ſciret Coſ. & ex ratione temporis, & quod ita tranſfugæ affirmabant, tale conſilium iniit. media nocte receptui ſignum dedit, & ab oppugnatione ſimul omnes milites deductos vſque ad tertiam diei horam quietos in caſtris tenuit: inde cœpta oppugnatio ad mediam rurſus noctem perducta eſt, intermiſſa deinde vſque ad tertiam diei horam. Fatigationem rati cauſam eſſe AEtoli non continuandæ oppugnationis, quæ & ipſos affecerat: vbi Romanis datum receptui ſignum eſſet, velut ipſi quoque hoc reuocati, pro ſe quiſque ex ſtationibus decedebant: nec ante tertiam diei horam armati in muris apparebant. Conſul cum nocte media intermiſiſſet oppugnationem, quarta vigilia rurſus ab tribus partibus ſumma vi aggreſſus, ab vna T. Sempronium tenere intentos milites, ſignumque expectare iuſſit: ad ea in nocturno tumultu, vnde clamor exaudiretur, haud dubie ratus hoſtes concurſuros. AEtoli pars ſopiti affecta labore ac vigilijs corpora ex ſomno moliebantur: pars vigilantes adhuc ad ſtrepitum pugnantium in tenebris currunt. Hoſtes partim per ruinas iacentis muri tranſcendere conantur, partim ſcalis aſcenſus tentant. aduerſus quos vndique ad opem ferendam concurrunt AEtoli. Pars vna in qua ædificia extra vrbem erant, neque defenditur neque oppugnatur: ſed qui oppugnarent, intenti ſignum expectabant, defenſor nemo aderat. Iam diluceſcebat, cum ſignum conſul dedit: & ſine vllo certamine partim per ſemiruta, partim ſcalis integros muros tranſcendere. Simul clamor index capti oppidi eſt exauditus, vndique AEtoli deſertis ſtationibus in arcem refugiunt. Oppidum victores permiſſu conſulis diripiunt: non tam ab ira, nec ab odio, quam vt miles coercitus in tot receptis ex poteſtate hoſtium vrbibus, aliquo tandem loco fructum victoriæ ſentiret. Reuocatos inde à medio ferme die milites cum in duas diuiſiſſet partes, vnam radicibus montium circunduci ad rupem iuſſit: quæ faſtigio altitudinis par, media valle velut abrupta ab arce erat: ſed adeo prope geminata cacumina eorum montium ſunt, vt ex vertice altero conjici tela in arcem poſſent, cum dimidia militum parte conſul ab vrbe aſcenſurus in arcem,

ſignum

A signum ab ijs qui ab tergo in rupem euasuri erant, expectabant. Non tulere qui in arce erant AEtoli, primum eorum qui rupem ceperant, clamorem, deinde impetum ab vrbe Romanorum: & fractis iam animis, & nulla ibi præparata re ad obsidionem diutius tolerandam: vtpote congregatis fœminis puerisque, & imbelli alia turba in arcem, quæ vix capere, nedum tueri multitudinem tantam posset. itaque ad primum impetum abiectis armis dediderunt se. Traditus inter cæteros principes AEtolorum & Damocritus est, qui principio belli decretum AEtolorum, quo accersendum Antiochum censuerant, T. Quintio poscenti responderat, in Italia daturum, cum castra ibi AEtoli posuissent. ob eam ferociam maius victoribus gaudium traditum fuit. Eodem tempore quo Romani Heracleam, Philippus Lamiam ex composito oppugnabat, circa Thermopylas cum consule redeunte ex Bœotia, vt victoriam ipsi populoque Romano gratularetur, excusaretque, quod morbo impeditus bello non interfuisset, congressus. inde diuersi ad duas simul oppugnandas vrbes profecti. intersunt septem millia ferme passuum. & quia Lamia posita est in tumulo: tum regionem ea maxime despectat oppidum, qua breue interuallum videtur, & omnia in conspectu sunt: cum enixe velut proposito certamine Romani Macedonesque diem ac noctem aut in operi-
B bus aut in præliis essent: hoc maior difficultas Macedonibus erat, quod Romani aggere & vineis, & omnibus supra terram operibus, subtus Macedones cuniculis oppugnabant: & in asperis locis silex sæpe impenetrabilis ferro occurrebat. & cum parum procederet incœptum, per colloquia principum oppidanos tentabat rex, vt vrbem dederent: haud dubius, quin si prius Heraclea capta foret, Romanis se potius quam sibi dedituri essent, suamque gratiam consul in obsidione liberanda facturus esset. Nec eum opinio est frustrata: confestim enim ab Heraclea capta nuncius venit, vt oppugnatione abstineret. AEquius esse, Romanos milites qui acie dimicassent cum AEtolis, præmia victoriæ habere. Ita recessum ab Lamia est, & propinquæ clade vrbis ipsi, ne quid simile paterentur, effugerunt. Paucis priusquam Heraclea caperetur diebus, AEtoli concilio Hypatam coacto, legatos ad Antiochum miserunt: inter quos & Thoas idem qui & antea missus est. mandata erant, vt ab rege peterent primum, vt ipse coactis rursus terrestribus naualibusque copiis in Græciam traiiceret: deinde si qua ipsum teneret res, vt pecuniam & auxilia mitteret. id cum ad dignitatem eius fidemque pertinere non prodi socios, tum etiam ad incolumitatem regni, non sinere Romanos omni cura vacuos, cum AEtolorum gentem sustulissent, omnibus copiis in Asiam
C traiicere. Vera erant quæ dicebantur: eo magis regem mouerunt. itaque in præsentia pecuniam, quæ ad vsus belli necessaria erat, legatis dedit: auxilia terrestria naualiaque affirmauit missurum. Thoantem vnum ex legatis retinuit, & ipsum haud inuitum morantem, vt exactor præsens promissorum adesset. Cæterum Heraclea capta fregit tandem animos AEtolorum: & post paucos dies quam ad bellum renouandum, accipiendumque regem, in Asiam miserant legatos: abiectis belli consilijs, pacis petendæ oratores ad consulem miserunt. Quos dicere exorsos consul interfatus, cum alia sibi præuertenda esse dixisset: redire Hypatam eos, datis dierum X. inducijs, & L. Valerio Flacco cum ijs misso iussit: ei quæ secum acturi fuissent, exponere: & si qua vellent alia. Hypatam vt est ventum, principes AEtolorum apud Flaccum concilium habuerunt, consultantes, quonam agendum modo apud consulem foret. Parantibus ijs antiqua iura fœderum ordiri, meritaque in populum Romanum, absistere iis Flaccus iussit, quæ ipsi violassent: confessionem ijs culpæ magis profuturam, & totam in preces orationem versam. nec enim in causa ipsorum, sed in populi Romani clementia spem salutis positam esse. & se suppliciter agentibus ijs adfuturum, & apud consulem, & Romæ in senatu. eo quoque enim mittendos fore legatos. Hæc vna via omnibus ad salutem

visa

visa est, vt in fidem se permitterent Romanorum. ita enim & illis violandi sup- A
plices verecundiam se imposituros: & ipsos nihilominus suæ potestatis fore, si
quid melius fortuna ostendisset. Posteaquam ad consulem ventum est, Phane-
as legationis princeps longam orationem, & varie ad mitigandam iram victo-
ris compositam, ita ad extremum finiuit, vt diceret, Aetolos se suaque omnia
» fidei populi Romani permittere. Id consul vbi audiuit. Etiam atque etiam
» videte, inquit, Aetoli, vt ita permittatis. Tum decretum Phaneas, in quo id
» diserte scriptum erat ostendit. Quando ergo, inquit, ita permittitis, postulo,
» vt mihi Dicæarchum ciuem vestrum, & Menetam Epirotam (Naupactum is
» cum præsidio ingressus ad defectionem compulerat) & Aminandrum cum prin-
» cipibus Athamanum, quorum consilio ab nobis defeciſtis, sine mora dedatis.
» Prope dicentem interfatus Romanum Phaneas: Non in seruitutem, inquit,
» sed in fidem tuam nos tradimus: & certum habeo te imprudentia labi,
» qui nobis imperes, quæ moris Græcorum non sint. Ad hæc Cos. Nec her-
» cule, inquit, magnopere nunc curo quid Aetoli satis ex more Græcorum
» factum esse censeant: dum ego more Romano imperium id habeam in de-
» ditos modo decreto suo, ante armis victos: itaque ni propere fit quod im-
» pero, vinciri vos iam iubeo. afferrique catenas, & circumsistere lictores
» iussit. Tum fracta Phaneæ ferocia, Aetolisque alijs est: & tandem cuiusl
conditionis essent, sensere. & se quidem Phaneas, & qui adsint Aetolo-
rum, scire facienda esse quæ imperentur, dixit: sed ad decernenda ea con-
cilio Aetolorum opus esse: ad id petere, vt decem dierum inducias daret.
Petente Flacco pro Aetolis, inducię datæ: & Hypatam reditum est. Vbi cum
in concilio delectorum, quos Apocletos vocant, Phaneas & quę imperaren-
tur, & quę ipsis prope accidissent, exposuisset: ingemuerunt quidem principes
conditioni suæ, parendum tamen victori censebant: & ex omnibus oppidis
conuocandos Aetolos ad concilium. Posteaquam vero omnis coacta multi-
tudo eadem illa audiuit, adeo sæuitia imperij atque indignitate exasperati
animi sunt: vt si in pace fuissent, illo impetu iræ concitari potuerint ad bel-
lum. Ad iram accedebat & difficultas eorum quæ imperarentur: quonam mo-
do enim vtique regem Aminandrum se tradere posse? & spes forte oblata,
quod Nicander eo ipso tempore ab rege Antiocho veniens impleuit expec-
tatione vana multitudinem, terra marique ingens parari bellum. Is duodecimo
die quam conscenderat nauem, in AEtoliam perfecta legatione rediens, Pha-
laram in sinu Maliaco tenuit. Inde Lamiam pecuniam cum deuexisset, ipse
cum expeditis vespera prima inter Macedonum Romanaque castra medio
agro dum Hypatam notis callibus petit, in stationem incidit Macedonum: de- C
ductusque ad regem est, nondum conuiuio dimisso. Quod vbi nunciatum est,
velut hospitis, non hostis aduentu motus Philippus, accumbere eum, epula-
rique iussit: atque inde dimissis aliis solum retentum, ipsum quidem de se
timere quicquam vetuit. AEtolorum praua consilia, atque in ipsorum caput
semper recidentia, accusauit: qui primum Romanos, deinde Antiochum in
Græciam adduxissent, sed præteritorum, quæ magis reprehendi quam corri-
gi possint, oblitum se, non facturum vt insultet aduersis rebus eorum. AEtolos
quoque finire tandem aduersus se odia debere: & Nicandrum priuatim eius
diei quo seruatus à se foret, meminisse. Ita datis qui in tutum eum proseque-
rentur, Hypatam Nicander consultantibus de pace Romana superuenit. M.
Acilius vendita aut concessa militi circa Heracleam præda, posteaquam
nec Hypatæ pacata esse concilia, & Naupactum concurrisse AEtolos, vt in-
de totum impetum belli sustinerent, audiuit: præmisso Ap. Claudio cum IIII.
millibus militum ad occupanda iuga, qua difficiles transitus montium erant,
ipse OEtam ascendit: Herculique sacrificium fecit in eo loco quem Pyram,
quod ibi mortale corpus eius dei sit crematum, appellant. inde toto exercitu
profectus, reliquum iter satis expedito agmine fecit. Vt ad Coracem est ven-

tum

A tum (mons est altissimus inter Callipolin & Naupactum) ibi & iumenta multa ex agmine præcipitata cum ipsis oneribus sunt, & homines vexati. & facile apparebat quam cum inerti hoste res esset, qui tam impeditum saltum nullo præsidio vt clauderet transitum, insedisset. Tum quoque vexato exercitu ad Naupactum descendit: & vno castello aduersus arcem posito, cæteras partes vrbis, diuisis copiis pro situ mœnium, circumsedit. nec minus operis laborisque ea oppugnatio quam Heracleæ habuit. Eodem tempore & Messene in Peloponneso ab Achæis, quod concilij eorum recusaret esse, oppugnari cœpta est. Etenim duæ ciuitates Messene & Elis extra concilium Achaicum erant, cum AEtolis sentiebant. Elei tamen post fugatum ex Græcia Antiochum, legatis Achæorum lenius responderant: dimisso præsidio regio cogitaturos se, quid sibi faciendum esset. Messenij sine responso dimissis legatis mouerant bellum: trepidique rerum suarum, cum iam ager effuso exercitu passim vreretur, castraque prope vrbem poni viderent: legatos Chalcidem ad T. Quintium authorem libertatis miserunt, qui nunciarent, Messenios Romanis, non Achæis, & aperire portas, & dedere vrbem paratos esse. Auditis legatis extemplo profectus Quintius, Megalopolim ad Diophanem Pr. Achæorum misit: qui extemplo reducere eum à Messene exercitum,
B & venire ad se iuberet. Dicto paruit Diophanes: & soluta obsidione expeditus ipse prægressus agmen, circa Andaniam paruum oppidum inter Megalopolim Messenemque positum, Quintio occurrit. & cum causas oppugnationis exponeret, castigatum leniter, quod tantam rem sine authoritate sua conatus esset, dimittere exercitum iussit: nec pacem omnium bono partam turbare. Messeniis imperauit vt exules reducerent, & Achæorum concilij essent: si qua haberent, de quibus aut recusare, aut in posterum cauere sibi vellent, Corinthum ad se venirent. Diophanem concilium Achæorum extemplo sibi præbere iussit. ibi de Zacyntho intercepta per fraudem insula questus, postulauit vt restitueretur Romanis. Philippi Macedonum regis Zacynthus fuerat: eam mercedem Aminandro dederat, vt per Athamaniam ducere exercitum in superiorem partem AEtoliæ liceret: qua expeditione fractis animis, AEtolos compulit ad petendam pacem. Aminander Philippum Megalopolitanum insulæ præfecit.: postea per bellum quo se Antiocho aduersus Romanos coniunxit, Philippo ad munia belli reuocato, Hieroclem Agrigentinum successorem misit. Is post fugam ab Thermopylis Antiochi, Aminandrumque à Philippo Athamania pulsum, missis vltro ad Diophanem prætorem Achæorum nunciis, pecuniam pactus, insulam Achæis tradidit. Id
C præmium belli suum esse, æquum censebant Romani. non enim M. Acilium Cos. legionesque Romanas Diophani & Achæis ad Thermopylas pugnasse. Diophanes aduersus hæc purgare interdum se se, gentemque: interdum de iure facti differere. Quidam Achæorum & initio eam se rem aspernatos testabantur, & tunc pertinaciam increpitabant prætoris: authoribusque iis decretum est, vt T. Quintio ea res permitteretur. Erat Quintius sicut aduersantibus asper, ita si cederes, idem placabilis. Omissa igitur contentione vocis vultusque: Si vtilem, inquit, possessionem eius insulæ censerem Achæis esse, au- «
thor essem senatui populoque Romano, vt eam vos habere sinerent. cæterum «
sicut testudinem, vbi collecta in suum tegimen est, tutam ad omneis ictus «
video esse, vbi exerit partes aliquas, quodcunque nudauit, obnoxium atque «
infirmum habere: haud dissimiliter vos Achæi clausos vndique mari, quæ in- «
tra Peloponnesi sint terminos, ea & iungere vobis, & iuncta tueri facile: simul «
auiditate plura amplectendi, hinc excedatis: nuda vobis omnia, quæ extra «
sint, & exposita ad omnes ictus esse. Assentiente omni concilio, nec Diopha- «
ne vltra tendere auso, Zacynthus Romanis traditur. Per idem tempus Philippus rex proficiscentem Cos. ad Naupactum percunctatus, si se interim quæ defecissent ab societate Romana vrbes, recipere vellet: permittente eo, ad

Demetri-

Demetriadem copias admouit, haud ignarus quanta ibi tum perturbatio ef- A
set. Destituti enim ab omni spe cum desertos se ab Antiocho, spem nullam in
AEtolis esse cernerent: dies noctesq; aut Philippi hostis aduentũ, aut infesti-
orem etiam, quo iustius irati erant, Romanorum expectabant. Turba erat ibi in-
condita regiorum, qui primo pauci in præsidio relecti, postea plures plerique
inermes ex prælio aduerso fuga delati, nec virium nec animi satis ad obsidio-
nem tolerandam habebant. itaque præmissis à Philippo, qui spem impetrabi-
lis veniæ ostendebant, responderunt patere portas regi. Ad primum eius in-
gressum principum quidam vrbe excesserunt: Eurylochus mortem sibi con-
sciuit. Antiochi milites (sic enim pacti erant) per Macedoniam Thraciamque,
prosequentibus Macedonibus, ne quis eos violaret, Lysimachiam deducti
sunt. Erant & paucæ naues Demetriade, quibus præerat Isidorus. eæ quoque
cum præfecto suo dimissæ sunt. Inde Dolopiam & Aperantiam & Perrhæ-
quasdam ciuitates recepit. Dum hæc à Philippo geruntur, T. Quintius recepta
Zacyntho ab Achaico concilio Naupactum traiecit, quæ iam per duos men-
ses (sed prope excidium erat) oppugnabatur: & si capta vi foret, omne ibi
nomen AEtolorum ad internecionem videbatur venturum. Cæterum quan-
quam merito iratus erat AEtolis, quod solos obtrectasse gloriæ suæ, cum li-
beraret Græciam, meminerat: & nihil authoritate sua motos esse, cum quæ
tum maxime acciderant, casura præmonens, à furioso incœpto eos deter-
reret: tamen sui maxime operis esse credens, nullam gentem liberatæ à se
Græciæ funditus euerti, obambulare muris, vt facile noscceretur ab AEto-
lis, cœpit. Confestim à primis stationibus cognitus est, vulgatumque per
omnes ordines Quintium esse. itaque concursu facto vndique in muros, ma-
nus pro se quisque tendentes, consonante clamore nominatim Quintium
orare, vt opem ferret ac seruaret. Et tum quidem, quanquam moueretur his
vocibus, manu tamen abnuit, quiduam opis in se esset. Cæterum postea-
» quam ad Cos. venit: Vtrum fallit, inquit, te M. Acili, quid agatur? an cum
» satis prouideas, nihil id magnopere ad summam reipublicæ pertinere cen-
» ses: Erexerat expectatione Cos. &, quin expromis, inquit, quid rei sit?
» Tum Quintius. Ecquid vides te deuicto Antiocho in duabus vrbibus oppug-
» nandis tempus terere, cum iam prope annus circumactus sit imperij tui?
» Philippum autem, qui non aciem, non signa hostium vidit: non solum vrbes,
» sed tot iam gentes, Athamaniam, Perræbiam, Aperantiam, Dolopiam sibi
» adiunxisse: atqui non tantum interest nostra AEtolorum opes ac vires mi-
» nui: quantum non supra modum Philippum crescere: & victoriæ tuæ præ-
» mium te militesque tuos nondum duas vrbes, Philippum tot gentes Græciæ C
» habere. Assentiebatur his Cos. sed pudor, si irrito incœpto abscederet obsidi-
one, occurrebat. tota inde Quintio res permissa est. Is rursus ad eam partem
muri, qua paulo ante vociferati AEtoli fuerant, redijt. ibi cum impensius o-
» rarent, vt misereretur gentis AEtolorum, exire aliquos ad se iussit. Phaneas ip-
» se principesque alij extemplo egressi sunt. quibus prouolutis ad pedes: For-
tuna, inquit, vestra facit, & iræ meæ & orationi temperem. euenerunt quæ
prædixi euentura: & ne hoc quidem reliqui vobis est, vt indignis accidisse
ea videantur: ego tamen sorte quadam nutriendæ Græciæ datus, ne ingra-
tis quidem benefacere absistam: mittite oratores ad Cos. qui inducias tan-
tum temporis petant, vt mittere legatos Romam possitis, per quos senatui de
vobis permittatis. ego apud Cos. deprecator defensorque vobis adero. Ita vt
censuerat Quintius, fecerunt: nec aspernatus est legationem Cos. induciis-
que in diem certam datis, qua legatio renunciari ab Roma posset: soluta
obsidio est, & exercitus in Phocidem missus. Cos. cum T. Quintio ad Achai-
cum concilium AEgium traiecit. ibi de Eleis & exulibus Lacedæmoniorum
restituendis actum: & neutra perfecta res: quia suæ gratiæ reseruari eam
Achæi, Elei per se ipsi, quam per Romanos maluerunt. Achaico contribui

A concilio. Epirotarum legati ad Cos. venerunt: quos non syncera fide in amititia fuisse satis constabat: militem tamen nullum Antiocho dederant: pecunia iuuisse eum insimulabantur: legatos ad regem ne ipsi quidem misisse inficiabantur. Iis petentibus, vt in amicitia pristina esse liceret: respondit Cos. se vtrum hostium, an pacatorum eos numero haberet, nondum scire, senatum eius rei iudicem fore, integram se causam eorum Romam reiicere: inducias ad id dierum X C. dare. Epirotæ Romam missi senatum adierunt, ijs magis quæ non fecissent hostilia referentibus, quam purgantibus ea de quibus arguebantur: responsum datum est, quo veniam impetrasse, non causam probasse videri possent. Et Philippi regis legati sub idem tempus in senatum introducti gratulantes de victoria: iis petentibus, vt sibi sacrificare in Capitolio, donumque ex auro liceret ponere in æde Iouis OPT. MAX. permissum ab senatu. C. pondo coronam auream posuerunt. Non responsum solum benigne legatis est, sed Philippi quoq; filius Demetrius, qui obses Romę erat, ad patrem reducendus legatis datus est. Bellum quod cum Antiocho rege in Græcia gestum est à M. Acilio Cos. hunc finem habuit. Alter Cos. P. Cornelius Scipio Galliam prouinciam sortitus, priusquam ad bellum quod cum Boijs gerendum erat, proficisceretur: postulauit ab senatu, vt pecu-
B nia sibi decerneretur ad ludos, quos Propr. in Hispania inter ipsum discrimen pugnæ vouisset. Nouum atque iniquum postulare est visus. censuerunt ergo, quos ludos inconsulto senatu ex sua vnius sententia vouisset: eos vel de manubijs, si quam pecuniam ad id reseruasset, vel sua ipse impensa faceret. Eos ludos per dies decem P. Cornelius fecit. Per idem fere tempus ædes matris magnæ Idææ dedicata est: quam deam is P. Cornelius aduectam ex Asia, P. Cornelio Scipione, cui post Africano fuit cognomen, P. Licinio Cos. in palatium à mari detulerat. Locauerant ædem faciendam ex S. C. M. Liuius, Claudius censores. M. Cornelio, T. Sempronio Coss. tredecim annis postquam locata erat, dedicauit eam M. Iunius Brutus: ludique ob dedicationem eius facti: quos primos scenicos fuisse Valerius Antias est author, Magalesia appellatos. Item Iuuentutis ædem in circo maximo C. Licinius Lucullus duumuir dedicauit. vouerat eam sexdecim annis ante M. Liuius Cos. quo die Asdrubalem exercitumque eius cecidit. idem censor eam faciendam locauit, M. Cornelio, T. Sempronio Coss. Huius quoque dedicandæ causa ludi facti: & eo omnia cum maiore religione facta, quod nonum cum Antiocho instabat bellum. Principio eius anni, quo hæc iam profecto ad bellum M. Acilio, manente adhuc Romæ P. Cornelio Cos. agebanC tur: boues duos domitos in Carinis per scalas peruenisse in tegulas ædificij, proditum memoriæ est. eos viuos comburi, cineremque eorum deijci in Tyberim aruspices iusserunt. Tarraciuæ & Amiterni nunciatum est, aliquoties lapidibus pluuisse. Minturnis ædem Iouis, & tabernas circa forum de cœlo tactas esse. Vulturni in ostio fluminis duas naues fulmine ictas conflagrasse. Eorum prodigiorum causa libros Sibyllinos ex S. C. decemuiri cum adissent, renunciarunt ieiunium instituendum Cereri esse: & id quinto quoque anno seruandum: & vt nouendiale sacrum fieret, & vnum diem supplicatio esset, coronati supplicarent: & Cos. P. Cornelius quibus dijs quibusque hostijs edidissent decemuiri, sacrificaret. Placatis dijs nunc votis rite soluendis, nunc prodigijs expiandis, in prouinciam proficiscitur Cos. atque inde Cn. Domitium Proconsulem dimisso exercitu Romam decedere iussit: ipse in agrum Boiorum legiones iuduxit. Sub idem fere tempus Ligures lege sacrata coacto exercitu, nocte improuiso castra Q. Minutij Procos. aggressi sunt. Minutius vsque ad lucem intra vallum militem instructum tenuit intentus, ne qua transcenderet hostis munimenta: prima luce duabus simul portis eruptionem fecit. Nec primo impetu, quod sperauerat, Ligures pulsi sunt: duas amplius horas dubium certamen sustinuere. postremo cum alia atque alia agmina

erumpe.

erumperent, & integri fessis succederent ad pugnam: tandem Ligures inter A
cætera etiam vigiliis confecti, terga dederunt. cæsa supra quatuor millia hostium: ex Romanis sociisque minus CCC. perierunt. Duobus fere post mensibus P. Cornelius Cos. cum Boiorum exercitu signis collatis egregie pugnauit. Duodetriginta millia hostium cæsa Antias Valerius scribit: capta tria millia & quadringentos: signa militaria CXXIIII. equos mille ducentos triginta: carpenta ducenta quadraginta septem: ex victoribus mille quadringentos octoginta quatuor cecidisse. Vbi, vt in numero scriptori parum fidei sit, quia in augendo eo non alius intemperantior est, magnam tamen victoriam fuisse apparet, quod & castra capta sunt, & Boij post eam pugnam extemplo dediderunt sese, & quod supplicatio eius victoriæ causa decreta ab senatu, victimæque maiores cæsæ. Per eosdem dies M. Fuluius Nobilior ex vlteriore Hispania ouans vrbem est ingressus. argenti transtulit decem millia pondo: bigati argenti CXXX. auri CXXVI. P. Cornelius Cos. primo obsidibus à Boiorum gente acceptis, agri parte fere dimidia eos mulctauit: quo si vellet, P. R. colonias mittere posset. inde Romam vt ad triumphum haud dubium decedens, exercitum dimisit: & adesse Romæ ad diem triumphi iussit. ipse postero die quam venit, senatu in ædem Bellonæ vocato, cum de rebus ab se gestis disseruisset, postulauit vt sibi triumphanti liceret in vrbem inuehi. P. Sempronius Blæsus tribunus plebis non negandum Scipioni, sed differendum honorem triumphi censebat. Bella Ligurum Gallicis semper iuncta fuisse: eas inter se gentes mutua ex propinquo ferre auxilia. Si P. Scipio deuictis acie Boiis, aut ipse cum victore exercitu in agrum Ligurum transisset, aut partem copiarum Quintio Minutio misisset, qui iam tertium ibi annum dubio detineretur bello, debellari cum Liguribus potuisse. Nunc ad triumphum frequentandum deductos esse milites, qui egregiam nauare operam reipublicæ potuissent: possent etiam, si senatus quod festinatione triumphi prætermissum esset, id restituere differendo triumpho vellet. Iuberent Cos. cum legionibus redire in prouinciam: dare operam vt Ligures subigantur, nisi illi cogantur in ius ditionemque P. R. ne Boios quidem quieturos, aut pacem, aut bellum vtrobique habenda. deuictis Liguribus, paucos post menses Procos. P. Cornelium multorum exemplo qui in magistratu non triumphauerunt, triumphaturum esse. Ad ea Cos. neque se Ligures prouinciam sortitum esse ait, neque cum Liguribus bellum gessisse, neque triumphum de ijs postulare. Quint. Minutium confidere breui subactis ijs meritum triumphum postulaturũ, atq; imperaturum esse. se de Gallis Boiis postulare triumphum, quos acie vicerit, castris exuerit, quorum gentem biduo post pugnam totam acceperit in deditionem: à quibus obsides abduxerit, pacis futuræ pignus. Verum enimuero illud multo maius esse, quod tantum numerum Gallorum cecideC rit in acie, quod cum tot millibus certe Boiorum nemo ante se imperator pugnauerit. plus partem dimidiam ex quinquaginta millibus hominum exsam, multa millia capta. senes pueroſque Boiis supereſſe. Itaque id quenquam mirari posse, cur victor exercitus, cum hostem in prouincia neminem reliquisset, Romam venerit ad celebrandum Cos. triumphum? Quorum militum si & in alia prouincia opera vti senatus velit: vtro tandem modo promptiores ad aliud periculum, nouumque laborem ituros credat, si persoluta ijs sine detrectatione prioris periculi laborisque merces sit? an si spem pro re ferentes dimittant, iam semel in prima spe deceptos? Nam quod ad se attineat, sibi gloriæ in omnem vitam illo die satis quæsitum esse, quo se virum optimum iudicatum ad accipiendam matrem Idæam misisset senatus, hoc titulo, etsi nec consulatus, nec triumphus addatur, satis honestam honoratamque P. Scipionis Naſicæ imaginem fore. Vniuersus senatus non ipse modo ad decernendum triumphum consensit, sed etiam Tr. pl. authoritate sua cõpulit ad remittendam intercessionem. P. Cornelius Cos.

trium-

triumphauit de Boijs.in eo triumpho Gallicis carpentis arma signaque & spolia omnis generis transuexit, & vasa ænea Gallica: & cum captiuis nobilibus equorum quoque captorum gregem traduxit: aureos torques transtulit MCCCCLXX. ad hæc auri pondo CCXLV. argenti infecti factique in Gallicis vasis non infabre suo more factis,duo millia CCCXL. pondo: bigatorum nummorum CCXXXIIII. militibus qui currum secuti sunt, trecenos vicenos quinos asses diuisit: duplex centurioni, triplex equiti. Postero die concione aduocata de rebus ab se gestis, & de iniuria tribuni bello alieno se illigantis, vt suæ victoriæ fructu se defraudaret, cum disseruisset, milites exauthoratos dimisit. Dum hæc in Italia geruntur, Antiochus Ephesi securus admodum de bello Romano erat, tanquam non transituris in Asiam Romanis, quam securitatem ei magna pars amicorum aut per errorem, aut assentando faciebat. Annibal vnus, cuius eo tempore maxima apud regem authoritas erat, magis mirari se aiebat, quod non iam in Asia essent Romani, quam venturos dubitare. Propius esse in Asiam ex Græcia, quam ex Italia in Græciam traijcere: & multo maiorem causam Antiochum quam AEtolos esse. neque enim mari minus quam terra pollere Romana arma. iam pridem classem circa Maleam esse. audire sese nuper nouas naues, nouumque imperatorem rei gerendæ causa ex Italia venisse. itaque desineret Antiochus pacem sibi spe vana facere in Asia, & de ipsa Asia breui terra marique dimicandum ei cum Romanis esse, & aut imperium adimendum orbem terrarum affectantibus, aut ipsi regnum amittendum. Vnus vera & prouidere & fideliter prædicere visus. itaque ipse rex nauibus quæ paratæ instructæque erant Chersonesum petit, vt ea loca, si forte terra venirent Romani, præsidiis firmaret. cæteram classem Polyxenidam parare & deducere iussit. speculatorias naues ad omnia exploranda circa insulas dimisit. C. Liuius præfectus Romanæ classis cum quinquaginta nauibus tectis profectus ab Roma Neapolim, quo ab sociis eius oræ conuenire iusserat apertas naues, quæ ex fœdere debebantur,Siciliam inde petit: fretoque Messanam præteruectus, cum sex Punicas naues ad auxilium missas accepisset, ab Rhegynis Locrisque, & eiusdem iuris sociis debitas exegisset naues, lustrata classe ad Lacinium altum petit. Corcyram, quam primam Græciæ ciuitatem adiit, cum venisset, percunctatus de statu belli(necdum enim omnia in Græcia perpacata erant)& vbi classis Romana esset, posteaquam audiuit circa Thermopylarum saltum in statione Cos.ac regem esse, classem Piræei stare, maturandum ratus omnium rerum causa, pergit protinus nauigare Peloponnesum: Samum, Zacynthumque, quia partis AEtolorum maluerant esse, protinus depopulatus, Maleam petit: & prospera nauigatione vsus, paucis diebus Piræum ad veterem classem peruenit. Ad Scyllæum Eumenes rex cum tribus nauibus occurrit. cum AEginæ diu incertus consilij fuisset, vtrum ad tuendum rediret regnum (audiebat enim Antiochum Ephesi nauales terrestresque parare copias) an nusquam abscederet ab Romanis,ex quorum fortuna sua penderet. A Piræo A. Attilius traditis successori quinque & XX.nauibus tectis,Romam est profectus. Liuius vna & LXXX. rostratis nauibus, multis præterea minoribus, quæ aut apertæ rostratæ,aut sine rostris speculatoriæ erant,Delum traiecit. Eo fere tempore Cos.Acilius Naupactum oppugnabat.Liuium Deli per aliquot dies(& est ventosissima regio inter Cycladas fretis alias maioribus,alias minoribus diuisas)aduersi venti tenuerunt. Polyxenidas certior per dispositas speculatorias naues, factus,Deli stare Romanam classem, nuncios ad regem misit:qui omissis quæ in Hellesponto agebat,cum rostratis nauibus,quantum accelerare potuit, Ephesum rediit, & consilium extemplo habuit, faciendumne periculum naualis certaminis foret. Polyxenidas negabat cessandum, & vtique prius confligendum, quam classis Eumenis, & Rhodiæ naues coniungerentur Romanis. ita numero non ferme impares futuros se, cæteris omnibus

supe-

superiores,& celeritate nauium,& varietate auxiliorum.nam Romanas naues, A
cum ipsas insciteſactas immobiles esse, tum etiam, vt quæ in terram hostium
veniant, oneratas commeatu venire: suas autem, vt pacata omnia circa se re-
linquentes,nihil præter militem atque arma habituras. multum etiam adiutu-
ram notitiam maris terrarumque & ventorum, quæ omnia ignaros turbatura
hostes essent.Mouit omnes author consilij,qui & re consilium executurus erat.
Biduum in apparatu morati, tertio die C.nauibus,quarum L X X.tectæ, ceteræ
apertę,minoris omnes formæ erant,profecti Phocæam petierunt.inde cum au-
disset appropinquare iam Romanam classem rex,quia non interfuturus nauali
certamini erat: Magnesiam quæ ad Sipylum est,concessit ad terrestres copias
comparandas. classis ad Cyssuntem portum Erythræorum,tanquam ibi aptius
expectatura hostem,contendit.Romani vbi primum aquilones (ij namque per
aliquot dies tenuerant) cecidere, ab Delo Phanas, portum Chiorum in Aege-
um mare versum, petunt. inde ad vrbem circumegere naues, commeatuque
sumpto,Phocæam traijciunt.Eumenes Elæam ad suam classem profectus,pau-
cis post inde diebus cum quatuor & viginti nauibus tectis, apertis pluribus,
paulo à Phocæa ad Romanos parantes instruentesque se,ad nauale certamen
redijt. Inde C.quinquaginta tectis nauibus, apertis ferme L.profecti, primo a-
quilonibus transuersis cum vrgerentur in terram, cogebantur tenui agmine
prope in ordinem singulæ naues ire: deinde vt lenita paulum vis venti est, ad
Corycum portum, qui super Cyssuntem est,conati sunt traijcere. Polyxenidas,
vt appropinquare hostes allatum est, occasione pugnandi lætus, sinistrum ipse
cornu in altum extendit, dextrum cornu præfectos nauium ad terram explica-
re iubet: & æqua fronte ad pugnam procedebat. Quod vbi vidit Romanus,
vela contrahit, malosque inclinat, & simul armamenta componens opperitur
insequẽtes naues.Iam ferme triginta in fronte erant: quibus vt æquaret lęuum
cornu,dolonibus erectis altum petere intendit: iussis, qui sequębantur,aduer-
sus dextrum cornu prope terram proras dirigere. Eumenes agmen cogebat:
cæterum vt demendis armamentis tumultuari primum cœptum est, & ipse
quanta maxima celeritate potest, concitat naues. Iam omnibus in conspectu
erant,duæ Punicæ naues antecedebant Romanam classem. quibus obuiæ tres
fuerunt regiæ naues: & vt in numero impari,duæ regiæ vnam circumsistunt.&
primum ab vtroque latere remos detergunt: deinde transcendunt armati,&
deiectis cæsisque propugnatoribus, nauem capiunt. Vna, quæ compari marte
concurrerat,postquam captam alteram nauem vidit,priusquam à tribus simul
circunueniretur,retro ad classem refugit. Liuius indignatione accensus,præto-
ria naue in hostes tendit. aduersus quam eadem spe duæ, quæ Punicam vnam C
nauem circunuenerant,cum inferrentur,demittere in aquam remos ab vtroq;
latere remiges stabiliendæ nauis causa iussit, & in aduenientes hostium naues
ferreas manus inijcere: & vbi pugnam pedestri similem feciſſet,meminisse Ro-
manæ virtutis,nec pro viris ducere regia mancipia. Haud paulo facilius,quam
ante duæ vnam, tunc vna duas naues expugnauit, cepitque. Et iam classes
quoque vndiq; concurrerant,& passim permistis nauibus pugnabatur. Eume-
nes,qui extremus commisso certamine aduenerat,vt animaduertit lęuum cor-
nu hostium ab Liuo turbatum,dextrum ipse,vbi ęqua pugna erat,inuadit.Nec
ita multo post primum ab lęuo cornu fuga cœpit. Polyxenidas enim vt virtute
militum haud dubie superari se vidit,sublatis dolonibus effuse fugere intendit.
mox idem & qui prope terram cum Eumene contraxerant certamen,fecerunt.
Romani & Eumenes,quoad sufficere remiges potuerunt, & in spe erant extre-
mi agminis vexandi,satis pertinaciter secuti sunt.postea quam celeritate nau-
ium, vtpote leuium, suas commeatu onustas eludi frustra tendentes viderunt,
tandem subsliterunt, X I I I.captis nauibus cum milite ac remige, X.demersis.
Romanæ classis vna Punica nauis in primo certamine ab duabus circumuenta
perijt. Polyxenidas non prius quam in portu Ephesi fugæ finem fecit. Romani

co

A eo die, vnde egressa regia classis erat, manserunt: postero die hostem persequi intenderunt. Medio fere incursu obuiæ fuere ijs V. & XX. tectæ Rhodiæ naues, cum Pausistrato præfecto classis. Ijs adiunctis Ephesum hostem persecuti, ante ostium portus acie instructa steterunt. Posteaquam cõfessionem victis satis expressserunt, Rhodij & Eumenes domos dimissi, Romani Chium petentes, Phœnicuntem primum portum Erythrææ terræ præteruecti, nocte anchoris iactis, postero die in insulã ad ipsam vrbem traiecerunt. vbi paucos dies remige maxime reficiendo morati, Phocæam transmittunt. ibi relictis ad præsidium vrbis IIII. quinqueremibus, ad Cannas classis venit, & cũ iam hyems appeteret fossa valloq; circũdatis naues subductę. Exitu anni comitia Romæ habita, quibus creati sunt Coss. L. Cornelius Scipio, & C. Lælius, intuentib. cunctis ad finiendum cum Antiocho bellum. postero die Prr. creati, M. Tuccius, L. Aurunculeius, Cn. Fuluius, L. AEmylius, P. Iunius, C. Atinius Labeo.

DECADIS QVARTÆ LIB. VII.

EPITOME.

L. Cornelius Scipio Cos. legato P. Scipione Africano, qui se fratris legatum futurum dixerat, si ei Græcia, & Asia prouincia decerneretur, cum C. Lælio qui multum in senatu poterat, ea prouincia dari videretur: profectus ad bellum aduersus Antiochum gerendum in Asiam primus omnium Romanorum ducum traiecit. AEmylius Regillus aduersus regiam classem Antiochi feliciter pugnauit ad Myonesum, Rhodijs adiuuantibus. Filius Africani ab Antiocho captus patri remissus est. M. Acilius Glabrio de Antiocho, quem Græcia expulerat, & de AEtolis triumphauit: Victo deinde Antiocho à L. Cornelio Scipione, adiunante Eumene rege Attali Pergameni filio, pax data, ea conditione, vt omnibus prouincijs citra Taurum montem cederet. Eumeni, quo iuuante Antiochus victus erat, regnum ampliatum: Rhodijs quoque qui & ipsi iuuerant, quædam ciuitates concessæ. Colonia deducta est Bononia. AEmylius Regillus, qui præfectos Antiochi nauali certamine vicerat: naualem triumphum duxit. L. Cornelius Scipio, qui cum Antiocho debellauerat, cognomine fratri coæquatus, Asiaticus appellatus est.

LVCIO Cornelio Scipione, & C. Lælio Coss. nulla prius secundum religiones acta in senatu res est, quam de AEtolis. & legati eorum institere, quia breuem induciarum diem habebant, & ab T. Quintio, qui tum Romam ex Græcia redierat, adiuti sunt. AEtoli vt quib. plus in misericordia senatus, quam in causa spei esset, suppliciter egerunt, veterib. benefactis noua pensantes maleficia. cæterum & præsentes interrogationib. vndique senatorum confessionem magis noxæ, quam responsa eximentium fatigati sunt: & excedere curia iussi, magnum certamen prębuere. Plus ira quam misericordia in causa eorum valebat: quia non vt hostibus modo, sed tanquam indomitæ & insociabili genti succensebant. Per aliquot dies cum certatum esset, postremo neque dari neque negari pacem placuit. duæ conditiones eius datæ sunt, vel senatui liberum arbitrium de se permitterent, vel mille talenta sibi darent, eosdemque amicos atque inimicos haberent. Exprimere cupientibus, quarum rerum in se arbitrium senatui permitterent, nihil certi responsum est. ita infecta pace dimissi, vrbe eodem die, Italia intra XV. dies excedere iussi. Tum de consulum prouincijs cœptum est agi. Ambo Græciam cupiebant. multum Lælius in senatu poterat. Is cum senatus aut sortiri aut comparare inter se prouincias consules iussisset, elegantius facturos dixit, si iudicio patrum, quam si sorti eam rem permisissent. Scipio responso

ad hoc dato, cogitaturum quid sibi faciendum esset, cum fratre vno locutus: A
iussusque ab eo permittere audacter senatui, renunciat collegæ, facturum se
quod is censeret. Cum res aut noua, aut vetustate exemplorum memoriæ iam
exoletæ, relata expectatione certaminis senatum erexisset, P. Scipio Africanus
dixit, si L. Scipioni fratri suo prouinciam Græciam decreuissent, se legatum itu-
rum. Hæc vox magno assensu audita sustulit certamen. Experiri libebat, vtrum
plus regi Antiocho in Annibale victo, an in victore Africano Cos. legionibus-
que Romanis auxilij foret, ac prope omnes Scipioni Græciam, Lælio Italiam
decreuerunt. Prr. inde prouincias sortiti, L. Aurunculeius vrbanam, Cn. Fuluius
peregrinam, L. Aemylius Regillus classem, P. Iunius Brutus Tuscos, M. Tutius
Apuliam & Brutios, C. Atinius Siciliam. Consuli deinde, cui Græcia prouincia
decreta erat, ad eum exercitum, quem à M. Acilio (duæ autem legiones erant)
accepturus esset, in supplementum addita peditum ciuium Romanorum tria
millia, equites centum, & sociûm Latini nominis quinque millia, equites CC.
& adiectum, vt cum in prouinciam venisset, si è republica videretur esse, exer-
citum in Asiam traijceret. Alteri Cos. totus nouus exercitus decretus, duæ legi-
ones Romanæ, & sociûm Latini nominis XV. millia peditum, equites sexcen-
ti. Exercitum ex Liguribus Q. Minutius (iam enim confectam prouinciã scrip-
serat, & Ligurum omne nomen in deditionem venisse) traducere in Boios & B
P. Cornelio Procos. tradere iussus. Ex agro quo victos bello mulctauerat Boi-
os, deductæ vrbanæ legiones, quæ priore anno conscriptæ erant, M. Tutio
Pr. datæ, & sociûm Latini nominis peditum XV. millia, equites sexcenti, ad A-
puliam Brutiosque obtinendos. A. Cornelio superioris anni Pr. qui Brutios cum
exercitu obtinuerat, imperatum, si ita consuli videretur, vt legiones in Aetoli-
am traiectas M. Acilio traderet, si is manere ibi vellet. si Acilius redire Ro-
mam mallet, vt A. Cornelius cum eo exercitu in AEtolia remaneret. C. Atini-
um Labeonem prouinciam Siciliam exercitumque à M. AEmylio accipere
placuit, & in supplementum scribere ex ipsa prouincia, si vellet, peditum duo
millia, & centum equites. P. Iunius Brutus in Tuscos exercitum nouum, legio-
nem vnam Romanam, & decem millia sociûm Latini nominis scribere, & qua-
dringentos equites: L. AEmylius, cui prouincia maritima erat, viginti naues
longas, & socios nauales à M. Iunio Pr. superioris anni accipere iussus, & scri-
bere ipse mille nauales socios, duo millia peditum. cum iis nauibus militibus-
que in Asiam proficisci, & classem à C. Liuio accipere. Duas Hispanias Sar-
diniamque obtinentibus prorogatum in annum imperium est, & ijdem exer-
citus decreti: Siciliæ Sardiniæque binæ eo anno decimæ frumenti imperatæ.
Siculum omne frumentũ in Aetoliam ad exercitum portari iussum: ex Sardinia C
pars Romam, pars in Aetoliam, eodem quo Siculum. Priusquam Coss. in prouin-
cias proficiscerentur, prodigia per pontifices procurari placuit. Romæ Iunonis
Lucinæ templum de cœlo tactum erat, ita vt fastigium valuæque deforma-
rentur. Puteolis pluribus locis murus, & porta fulmine icta, & duo homi-
nes exanimati. Nursiæ sereno satis constabat nimbum ortum, ibi quoque duo
os liberos homines exanimatos. Terra apud se pluuisse Thusculani nuncia-
bant, & Reatini mulam in agro suo peperisse. Ea procurata, Latinæque in-
stauratæ, quod Laurentibus carnis quæ dari deberet, data non fuerat. Suppli-
catio quoq; earum religionum causa fuit, quibus dijs decemuiri ex libris vt fie-
ret, ediderunt. decem ingenui, decem virgines, patrimi omnes matrimiq; ad id
sacrificium adhibiti, & decemuiri nocte lactentibus rem diuinam fecerunt. P.
Cornelius Scipio Africanus, priusquam proficisceretur, fornicem in Capitolio
aduersus viam qua in Capitolium ascenditur, cum signis septem auratis, duo-
bus equis, & marmorea duo labra ante fornicem posuit. Per eosdẽ dies princi-
pes Aetolorum tres & XL. inter quos Damocritus & frater eius erat, ab duo-
bus cohortibus missis à M. Acilio Romam deducti, & in Latomias cõiecti sunt.
cohortes inde ad exercitum redire L. Cornelius Cos. iussit. Legati ab Ptolemæo
&

A & Cleopatra regibus AEgypti,gratulantes quod M. Acilius Cos. Antiochum regem Græcia expulisset, venerunt, adhortantesque vt in Asiam exercitum traijcerent,omnia perculsa metu non in Asia modo, sed etiam in Syria esse.reges AEgypti ad ea quæ censuisset senatus, paratos fore. Gratiæ regibus actæ, legatis munera dari iussa, in singulos quaternum millium æris. L. Cornelius Cos. peractis quæ Romæ agenda erant, pro concione edixit, vt milites quos ipse in supplementum scripsisset, quique in Brutijs cum a Cornelio proprætore essent: vt hi omnes Idibus Quintilibus Brundusium conuenirent. item tres legatos nominauit, Sex. Digitium, L. Apustium, C. Fabricium Luscinum, qui ex ora maritima vndiq; naues Brundusium contraherent, & omnibus iam paratis, paludatus ab vrbe est profectus. Ad V. millia voluntariorum ex Romanis sociisque, qui emerita stipendia sub imperatore P. Africano habebant, præsto fuere exeunti Cos. & nomina dederunt. Per eos dies, quibus est profectus ad bellum Cos. ludis Apollinaribus,ad quintum Idus Quintiles cœlo sereno interdiu obscurata lux est, cum luna sub orbem solis subisset. Et L. Aemylius Regillus, cui naualis prouincia euenerat,eodem tempore profectus est. L. Aurunculeio negocium ab senatu datum est, vt XXX. quinqueremes, viginti triremes faceret: quia fama erat, Antiochum post prælium nauale maiorem classem aliquanto reparare. AEtoli posteaquam legati ab Roma retulerunt, nullam spem pacis esse,quanquã omnis ora maritima eorum, quę in Peloponnesum versum est, depopulata ab Achæis erat, periculi magis quam damni memores, vt Romanis intercluderent iter, Coracem montem occupauerunt. neque enim dubitabant, ad oppugnationem Naupacti eos principio veris redituros esse. Acilio,qui id expectari sciebat,satius visum est inopinatam aggredi rem, & Lamiam oppugnare.nam & à Philippo prope ad excidium adductos esse, & tunc eo ipso quod nihil tale timerent,opprimi incautos posse. Profectus ab Elatia,primum in hostium terra circa Sperchium amnem posuit castra: inde nocte motis signis,prima luce corona mœnia est aggressus. Magnus pauor ac tumultus, vt in re improuisa fuit: constantius tamen,quam quis facturos crederet in tam subito periculo,cum viri propugnarent,fœminæ tela omnis generis saxaq; in muros gererent,multifariam scalis appositis, vrbẽ eo die defenderũt. Acilius signo receptui dato, suos in castra medio ferme die reduxit,& tunc cibo & quiete refectis corporibus,priusquam prætorium dimitteret, denunciauit,vt ante lucem armati paratiq; essent: nisi expugnata vrbe se eos in castra non reducturum. Eodem tempore quo pridie pluribus locis aggressus, cum oppidanos iam vires, iam tela, iam ante omnia animus deficeret, intra paucas horas vrbem cepit. Ibi partim diuendita,partim diuisa præda,consilium habitum quid deinde faceret. Nemini ad Naupactum ire placuit, occupato ad Coracem ab AEtolis saltu. ne tamen segnia æstiua essent,& AEtoli non impetratam pacem ab senatu nihilo minus per suam cunctationẽ haberent,oppugnare Acilius Amphissã statuit,ab Heraclea per Oetã exercitus eo ductus. Cum ad Mœnia castra posuisset,non corona,sicut Lamiam, sed operibus oppugnare vrbem est adortus. Pluribus simul locis aries admouebatur: & cum quateretur muri, nihil aduersus tale machinationis genus parare, aut cõminisci oppidani conabantur. omnis spes in armis & audacia erat: eruptionibusq; crebris & stationes hostium, & eos ipsos qui circa opera & machinas erant, turbabant. Multis tamen locis murus decussus erat, cum allatum est,successorem Apolloniæ exposito exercitu,per Epirũ ac Thessaliã venire. Cum XIII. millibus peditũ & quingentis equitibus Cos. veniebat. Iam in sinum Maliacum venerat. & præmissis Hypatam,qui tradere vrbem iuberent,posteaquã responsum est, nihil nisi ex communi AEtolorũ decreto facturos,ne teneret se oppugnatio Hypatæ,nondum Amphissa recepta, præmisso fratre Africano Amphissam ducit. Sub aduentum eorum oppidani relicta vrbe (iam enim magna ex parte nudata mœnibus erat) in arcem, quam inexpugnabilem habent,omnes armati atq;

inermes conceſſere. Coſ. ſex millia ferme paſſuum inde poſuit caſtra. eo legati A
Athenienſes primum ad P. Scipionem prægreſſum agmen (ſicut ante dictum
eſt) deinde ad Coſ. venerunt, deprecantes pro Aetolis. Clementius reſponſum
ab Africano tulerunt, qui cauſam relinquendi honeſte Aetolici belli quærens,
Aſiam & regem Antiochum ſpectabat: iuſſeratq; Athenienſes non Romanis
ſolum, vt pacem bello præferrent, ſed etiam Aetolis perſuadere. Celeriter au-
thoribus Athenienſibus frequens ab Hypata legatio Aetolorum venit, & ſpem
pacis eis ſermo etiam Africani, quem priorem adierunt, auxit: commemoran-
tis multas gentes populoſque in Hiſpania prius, deinde in Africa in fidem ſu-
am veniſſe, in omnibus ſe maiora clementiæ benignitatisque, quam virtutis
bellicæ monumenta reliquiſſe. Perfecta videbatur res, cum aditus Coſ. idem
illud reſponſum retulit, quo fugati ab ſenatu fuerant. Eo tanquam nouo cum
icti AEtoli eſſent (nihil enim nec legatione Athenienſium, nec placido Afri-
cani reſponſo profectum videbant) referre ad ſuos dixerunt velle. Reditum
inde Hypatum eſt, nec conſilium expediebatur. Nam neque vnde mille ta-
lentûm daretur, erat: & permiſſo libero arbitrio, ne in corpora ſua ſæuire-
tur, metuebant, redire itaque eoſdem legatos ad Coſ. & Africanum iuſſe-
runt, & petere vt ſi dare vere pacem, non tantum oſtendere, fruſtrantes ſpem
miſerorum vellent: aut ex ſumma pecuniæ demerent, aut permiſſionem extra B
ciuium corpora fieri iuberent. Nihil impetratum vt mutaret Coſ. & ea quoq; ir-
rita legatio dimiſſa eſt. Secuti & Athenienſes ſunt: & princeps legationis eo-
rum Echedemus fatigatos tot repulſis AEtolos, & complorantes inutili la-
mentatione fortunam gentis, ad ſpem reuocauit, author inducias ſex menſium
petendi, vt legatos Romam mittere poſſent. dilationem nihil ad præſentia
mala, quæ vltima eſſent, adiecturam, leuari per multos caſus tempore interpo-
ſito præſentes clades poſſe. Authore Echedemo ijdem miſſi, prius P. Scipione
conuento, per eum inducias temporis eius quod petebant, à Coſ. impetrauer-
unt. & ſoluta obſidione Amphiſſæ, M. Acilius tradito conſuli exercitu pro-
uincia deceſſit. & Coſ. ab Amphiſſa Theſſaliam repetit, vt per Macedoniam
Thraciamque duceret in Aſiam. Tum Africanus fratri: Iter quod inſiſtis L. Sci-
pio, ego quoque approbo, ſed totum id vertitur in voluntate Philippi. qui ſi im-
perio noſtro fidus eſt, & iter, & commeatus, & omnia quæ longo itinere exer-
citus alunt iuuantque, nobis ſuppeditabit. ſi is deſtituat, nihil per Thraciam
ſatis tutum habetis. itaque prius regis animum explorari placet: optime ex-
plorabitur, ſi nihil ex præparato agentem opprimet qui mittetur. T. Sempro-
nius Gracchus longe tum acerrimus iuuenum ad id delectus, per diſpoſitos e-
quos prope incredibili celeritate ab Amphiſſa (inde enim eſt dimiſſus) die ter- C
tio Pellam peruenit. In conuiuio rex erat, & in multum vini proceſſerat. ea ipſa
remiſſio animi ſuſpicionem dempſit, nouare eum quicquam velle. Et tum qui-
dem comiter acceptus hoſpes, poſtero die commeatus exercitui paratos be-
nigne, pontes in fluminibus factos, vias vbi tranſitus difficiles erant, munitas vi-
dit. Hæc referens, eadem qua ierat celeritate Thaumacis occurrit conſuli. In-
de certiore & maiore ſpe lætus exercitus ad præparata omnia in Macedoniâ
peruenit. Venientes regio apparatu accepit & proſecutus eſt rex. Multa in eo
& dexteritas & humanitas viſa, quæ commendabilia apud Africanum erant,
virû ſicut ad cætera egregium, ita à comitate, quæ ſine luxuria eſſet, non auer-
ſum. Inde non per Macedoniam modo, ſed etiam Thraciam proſequente &
præparante omnia Philippo, ad Helleſpontum peruentum eſt. Antiochus poſt
naualem ad Coricum pugnam, cum totam hyemen liberam in apparatus ter-
reſtres maritimoſq; habuiſſet, claſſi maxime reparandæ, ne tota maris poſſeſſi-
one pelleretur, intentus fuerat. Succurrebat, ſuperatum ſe cum claſſis abfuiſſet
Rhodiorum, quod ſi ea quoq; (nec commiſſuros Rhodios vt iterum morarен-
tur) certamini adeſſet, magno ſibi nauium numero opus fore, vt viribus & mag-
nitudine claſſem hoſtium æquaret. Itaque & Annibalem in Syriam miſerat ad
Phœnicum

A Phœnicum accersendas naues: Polixenidam, quo minus prospere gesta res erat, eo enixius & eas quæ erant, reficere, & alias parare naues iussit. Ipse in Phrygia hybernauit. Vndique auxilia accersens, etiam in Gallograciam miserat. Bellicosiores ea tempestate erant, Gallicos adhuc, nondum exoleta stirpe gentis, seruantes animos. Filium Seleucum in AEolide reliquerat cum exercitu ad maritimas continendas vrbes, quas illinc à Pergamo Eumenes, hinc à Phocæa Erythrisque Romani solicitabant. Classis Romana, sicut ante dictum est, ad Canas hybernabat. eo media ferme hyeme rex Eumenes cum duobus millibus peditum, equitibus centum venit. Is cum magnam prædam agi posse dixisset ex hostium agro, qui circa Thyatira essent, hortando perpulit Liuium, vt quinque millia militum secum mitteret. missi ingentem prædam intra paucos dies auerterunt. Inter hæc Phocææ seditio orta, quibusdam ad Antiochũ multitudinis animos auocantibus. Grauia hyberna nauium erant, grauc tributum, quod togæ quingentæ imperatæ erant cum quingentis tunicis, grauis etiam inopia frumenti, propter quam naues quoque, & præsidium Romanum excessit. tum vero liberata metu factio erat, quæ plebem in concionibus ad Antiochum trahebat. senatus & optimates in Romana societate perstandum censebant, defectionis authores plus apud multitudinem valuerunt.

B Rhodij, quo magis cessatum priore æstate erat, eo maturius æquinoctio verno eundem Pausistratum classis præfectum cum sex & triginta nauibus miserunt. Iam Liuius à Canis cum XXX. nauibus, & VII. quadriremibus, quas secum Eumenes rex adduxerat. Hellespontum petebat, vt ad transitum exercitus, quem terra venturum opinabatur, præpararet quæ opus essent. In portum quẽ vocant Achæorum, classem primum aduertit: Inde Ilium ascendit, sacrificioque Mineruæ facto, legationes finitimas ab Eleunte & Dardano & Rhœteo, tradentes in fidem ciuitates suas benigne audiuit. inde ad Hellesponti fauces nauigat: & decem nauibus in statione contra Abydum relictis, cætera classe in Europam ad Sestον oppugnandam traiecit. Iam subeuntibus armatis muros fanatici Galli primum cum solenni habitu ante portam occurrunt, iussu se matris deûm famulos deæ venire memorant ad precandũ Romanum, vt parceret mœnibus, vrbique. Nemo eorum violatus est. mox vniuersus senatus cum magistratibus ad dedendam vrbem processit. Inde Abydum traiecta classis. vbi cum tentatis per colloquia animis nihil pacati responderetur, ad oppugnationem sese expediebant. Dum hæc in Hellesponto geruntur, Polyxenidas regius præfectus (erat autem exul Rhodius) cum audisset profectam ab domo

C populariũ suorum classem, & Pausistratum præfectum superbe quædam & contemptim in se concionantem dixisse, præcipuo certamine animi aduersus eum sumpto, nihil aliud dies noctesque agitabat animo, quam vt verba magnifica eius rebus confutaret. Mittit ad eum hominem & illi notum, qui diceret, & se Pausistrato patriæq; suæ magno vsui, si liceat, fore, & à Pausistrato se restitui in patriam posse. Cum quonã modo ea fieri possent, mirabundus Pausistratus percunctaretur, fidem petenti dedit agendæ communiter rei aut silentio tegendæ. Tum internuncius aperit, regiam classem aut totam aut maiorem eius partem Polyxenidam traditurum ei. preciũ tanti meriti nullum alium pacisci, quam reditum in patriam. Magnitudo rei, nec vt crederet, nec vt aspernaretur ducta, effecit. Panormũ Samiæ terræ petit, ibiq; ad explorandã rem quę oblata erat, subsistit. Vltro citroque nuncij cursare, nec fides ante Pausistrato facta est, quam coram nuncio eius Polixenidas sua manu scripsit, se ea quæ pollicitus esset, facturum: signoque suo impressas tabellas misit. eo vero pignore velut authoratum sibi proditorem ratus est. neque enim eum, qui sub rege viueret, commissurum fuisse, vt aduersus semetipsum indicia manu sua testata daret. Inde ratio simulatæ proditionis composita. Omnium se rerũ apparatum omissurum, Polyxenidas dicere: non remigem, non socios nauales ad classem frequentes habiturũ: subducturum per simulationem reficiendi quasdã naues,

alias in propinquos portus dimissurũ, paucas ante portum Ephesi in salo habiturum: quas, si exire res cogeret, obiecturus certamini foret. Quam negligentiam Polyxenidam in classe sua habiturum Pausistratus audiuit, eam ipse ex templo habuit. partem nauium ad commeatus accersendos Halicarnassum, partem Samum ad vrbem misit, vt paratus esset, cum signum aggrediendi à proditore accepisset. Polyxenidas augere simulando errorem subducit quasdam naues alias velut subducturus esset, naualia reficit. remiges ex hybernis non Ephesum accersit, sed Magnesiam occulte cogit. Forte quidam Antiochi miles, cum Samum rei priuatæ causa venisset, pro speculatore comprehensus, deducitur Panormum ad præfectum. is percunctanti quid Ephesi ageretur, incertum metu, an erga suos haud syncera fide, omnia aperit, classem instructam paratamque in portu stare, remigiumque omne Magnesiam ad Sipylum missum: perpaucas naues subductas esse, & naualia tegi, nunquam intentius rem naualem administratam esse. Hæc ne pro veris audirentur, animus errore & spe vana præoccupatus fecit. Polyxenidas satis omnibus comparatis, nocte remige à Magnesia accersito, deductisque raptim quæ subductæ erant nauibus, cum diem non tam in apparatu absumpsisset, quam quod conspici proficiscentem classem nolebat, post solis occasum profectus LXX. nauibus tectis, vento aduerso ante lucem Pygela portum tenuit, vbi cum interdiu ob eandem causam quieuisset, nocte in proxima Samiæ terræ traiecit. Hinc Nicandro quodam archipirata cum quinque nauibus tectis Palinurum iusso petere, atque inde armatos, qua proximum per agros iter esset, Panormum ad tergum hostium ducere, ipse interim classe diuisa, vt ex vtraque parte fauces portus teneret, Panormum petit. Plausistratus primo, vt in re nec opinata, turbatus parumper, deinde vetus miles celeriter collecto animo, terrâ melius arceri quam mari hostes posse ratus, armatos duobus agminibus ad promontoria, quæ cornibus obiectis ab alto portum faciunt, ducit: inde facile telis ancipitibus hostem summoturus. id incœptum eius Nicander à terra missus cum turbasset, repente mutato consilio, naues conscendere omnes iubet. Tum vero ingens pariter militum nautarumque trepidatio orta, & veluti fuga in naues fieri, cum se mari terraque simul cernerent circunuentos. Pausistratus vnam viam salutis esse ratus, si viam facere per fauces portus, atque erumpere in mare apertum posset: postea quam conscendisse suos videt, sequi cæteris iussis, ipse princeps concitata naue remis ad ostium portus tendit. Superantem iam fauces nauem eius, Polyxenidas tribus quinquerembus circumsistit. Nauis rostris icta supprimitur, telis obtuuntur propugnatores, inter quos & Pausistratus impigre pugnans interficitur. Nauium reliquarum ante portum aliæ, aliæ in portu deprehensæ: quædam à Nicandro, dum moliuntur à terra, captæ. Quinque tantum Rhodiæ naues cum duabus Cois effugerunt, terrore flammæ micantis via sibi inter confertas naues facta. contis enim binis à prora prominentibus truncis ferreis multum conceptum ignem præ se portabant. Erythrææ triremes, cum haud procul à Samo Rhodiis nauibus, quibus vt essent præsidio veniebant, obuiæ fugientibus fuissent, in Hellespontum ad Romanos cursum auerterunt. Sub idem tempus Seleucus proditam Phocæam porta vna per custodes aperta recepit, & Cymæ aliæque eiusdem oræ vrbes ad eum metu defecerunt. Dum hæc in Aeolide geruntur, Abydus cum per aliquot dies obsidionem toleraſſet, præsidio regio tutante mœnia, iam omnibus fessis, Philota quoque præfecto præsidij permittente, magistratus eorum cum Liuio de conditionibus tradendæ vrbis agebant. rem destinebat, quod vtrum armati, an inermes emitterentur regij, parum conueniebat. Hæc agentibus cum interueniſſet nuncius Rhodiorum cladis, emissa de manibus res est. metuens enim Liuius, ne successu tantæ rei elatus Polyxenidas, classem quæ ad Canas erat, opprimeret, Abydi obsidione, custodiaque Hellesponti extemplo relicta, naues quæ subductæ Canis erant, deduxit. Et Eumenes Elæam venit.

Liuius

A Liuius omni classe, cui adiunxerat triremes duas Mitylenæas, Phocæam petit. quam cum teneri valido regio præsidio audisset, nec procul Seleuci castra esse, depopulatus maritimam oram, & præda maxime hominum raptim in naues imposita, tantum moratus, dum Eumenes cum classe assequeretur, Samum petere intendit. Rhodiis primo audita clades simul pauorem, simul luctum ingentem fecit. nam præter nauium militumque iacturam, quod floris, quod roboris in iuuentute fuerat, amiserant: multis nobilibus secutis inter cætera authoritatem Pausistrati, quæ inter suos merito maxima erat. deinde quod fraude capti, quod à ciue potissimum suo forent, in iram luctus vertit. Decem extemplo naues, & diebus post paucis decem alias præfecto omnium Eudamo miserunt, quem aliis virtutibus bellicis haudquaquam Pausistrato parem, cautiorem, quo minus animi erat, ducem futurum credebant. Romani & Eumenes rex in Erythræam primum classem applicauerunt. ibi nocte vnam morati, postero die Corycum Teiorum promontorium tenuerunt. inde cum in proxima Samiæ vellent traiicere, non expectato solis ortu, ex quo statum cœli notare gubernatores possent, in incertam tempestatem miserunt. medio in cursu aquilone in septentrionem verso, exasperato fluctibus mari iactari cœperunt. Polyxenidas Samum petituros ratus hostes, vt se Rhodiæ classi B coniungerent, ab Epheso profectus primo ad Myonesum stetit, inde ad Macrin (quam vocant) insulam traiecit: vt præteruehentis classis si quas aberrantes ex agmine naues posset, aut postremum agmen opportune adoriretur. Posteaquam sparsam tempestate classem vidit, occasionem primo aggrediendi ratus, paulo post increbrescente vento, & maiores iam voluente fluctus, quia peruenire se ad eos videbat non posse, ad Aethaliam insulam traiecit, vt inde postero die Samum ex alto petentes naues aggrederetur. Romani pars exigua, primis tenebris portum Samiç desertum tenuerunt: classis cætera noctem totam in alto iactata in eundem portum decurrit. Ibi ex agrestibus cognito, hostium naues ad Aethaliam stare, consilium habitum, vtrum extemplo decernerent, an Rhodiam expectarent classem. dilata re (ita enim placuit) Corycum, vnde venerant, traiecerunt. Polyxenidas quoque cum frustra stetisset, Ephesum rediit. Tum Romanæ naues vacuo ab hostibus mari Samum traiecerunt. Eodem & Rhodia classis post dies paucos venit. Quam vt expectatam esse appareret, profecti extemplo sunt Ephesum, vt aut decernerent nauali certamine: aut si detrectaret hostis pugnam, quod plurimum intererat ad animos ciuitatum, timoris confessionem exprimerent. Contra fauces portus instructa in frontem nauium acie stetere. posteaquam nemo aduersus ibat, C classe diuisa, pars in salo ad hostium portus in anchoris stetit, pars in terram milites exposuit. In eos iam ingentem prædam late depopulato agro agentes, Andronicus Macedo, qui in præsidio Ephesi erat, iam mœnibus appropinquantes, eruptionem fecit, exutosque magna parte prædæ, ad mare ac naues redegit. Postero die insidiis medio ferme viæ positis, ad eliciendum extra mœnia Macedonum Romani ad vrbem agmine iere. inde, cum ea ipsa suspicio, ne quis exiret, deterruisset, redierunt ad naues: & terra mariq; fugientibus certamen hostibus, Samum, vnde venerat, classis repetit. inde duas sociorum ex Italia, duas Rhodias triremes cum præfecto Epicrate Rhodiorum ad fretum Cephaleniæ tuendum Pr. misit. Infestum id latrocinio Lacedœmonius Hybristas cum iuuentute Cephalenum faciebat, clausumque id mare commeatibus Italicis erat, Piræei L. Aemylio Regyllo succedēti ad nauale imperium Epicrates occurrit, qui audita clade Rhodiorum, cum ipse duas tātum quinqueremes haberet, Epicratem cum quatuor nauib. in Asiam secum reduxit. prosecutæ etiam aperte Athenienſium naues sunt. Aegeo mari traiecit. Eodem Timasicrates Rhodius cū duabus quadriremibus ab Samo nocte intempesta venit, deductusq; ad Aemyliū, præsidij causa se missum ait, quod eam oram maris infestam onerariis regiæ naues excursionibus crebris ab Hellesponto atque

Abydo facerent. Traiicienti Aemylio à Chio Samum duæ Rhodiæ quadriremes missæ obuiam à Liuio, & rex Eumenes cum duabus quinqueremibus occurrit. Samum posteaquam ventum est, accepta à Liuio classe, & sacrificio, vt assolet, rite facto, Aemylius concilium aduocauit. Ibi C. Liuius (is enim est primus rogatus sententiam) neminem fidelius dare posse consilium dixit, quam eum, qui id alteri suaderet, quod ipse, si in eodem loco esset, facturus fuerit. Se in animo habuisse tota classe Ephesum petere, & onerarias ducere multa saburra grauatas, atque eas in faucibus portus supprimere. & eo minoris molimenti ea claustra esse, quod in fluminis modum, longum & angustum & vadosum ostium portus sit. ita adempturum se maris vsum hostibus fuisse, inutilemque classem facturum. Nulli ea placere sententia. Eumenes rex quæsiuit, quid tandem vbi demersis nauibus frenassent claustra maris? vtrum libera sua classe abscessuri inde forent ad opem ferendam sociis, terroremque hostibus præbendum? an nihilominus tota classe portum obsessuri? si enim abscedant, cui dubium esse quin hostes extracturi demersas moles sint? & minore molimento aperturi portum quam obstruatur? sin autem manendum ibi nihilo minus sit, quid attinere claudi portum? Quin contra illos tutissimo portu, opulentissima vrbe fruentes, omnia Asia præbente, quieta æstiua acturos, Romanos aperto in mari fluctibus tempestatibusque obiectos, omnium inopes in assidua statione futuros, ipsos magis alligatos impeditosque, ne quid eorum quæ agenda sint, possint agere, quam vt hostes clausos habeant. Eudamus præfectus Rhodiæ classis magis eam sibi displicere sententiam ostendit, quam ipse quid censeret, faciendum dixit. Epicrates Rhodius, omissa in præsentia Epheso, mittendam nauium partem in Lyciam censuit, & Patara caput gentis in societatem adiungendam. in duas res magnas id vsui fore, & Rhodios pacatis contra insulam suam terris, totis viribus incumbere in vnius belli, quod aduersus Antiochum sit, curam posse: & eam classem quæ in Lycia compararetur, intercludi ne Polyxenidę cõiungatur. Hęc maxime mouit sententia. placuit tamen Rhegyllum tota classe euehi ad portum Ephesi, ad inferendum hostibus terrorem. C. Liuius cum duabus quinqueremibus Romanis, & quatuor quadriremibus Rhodiis, & duabus apertis Smyrnæis in Lyciam est missus. Rhodum prius iussus adire, & omnia cum iis communicare consilia. Ciuitates quas præteruectus est, Miletus, Myndus, Hilicarnassus, Cnidus, Cous, imperata enixe fecerunt. Rhodum vt est ventum, simul & ad quam rem missus esset, iis exposuit, & consuluit eos. Approbantibus cunctis, & ad eam quam habebat classem assumptis tribus quadriremibus nauigat Patara. Primo secundus ventus ad ipsam vrbem ferebat eos, sperabantque subito terrore aliquid moturos: posteaquam circumagente se vento fluctibus dubiis volui cœptum est mare, peruicerunt quidem remis, vt tenerent terram: sed neque circa vrbem tuta statio erat, nec ante hostium portus in salo stare poterant, aspero mari, & nocte imminente, præteruecti mœnia, portum Phœnicunta minus duum millium spacio inde distãtem petiere, nauibus à maritima vi tutum. sed altæ rupes insuper imminebant, quas celeriter oppidani assumptis regiis militibus quos in præsidio habebant. ceperunt, aduersus quos Liuius quanquam erant iniqua ac difficilia ad exitus loca, Issæos auxiliares, & Smyrnæorum expeditos iuuenes misit. Ij, dum missilibus primo, & aduersus paucos leuibus excursionibus, lacessebatur magis quam conserebatur pugna, sustinuerunt certamen. posteaquam plures ab vrbe affluebant, & iam omnis multitudo effundebatur, timor incessit Liuium, ne & auxiliares circunuenirentur, & nauibus etiam ab terra periculum esset. ita non milites solum, sed etiam nauales socios, remigum turbam, quibus quisque poterat telis, armatos in prælium eduxit. Tum quoq; anceps pugna fuit: neq; milites solum aliquot, sed L. Apustius tumultuario prælio cecidit. postremo tamen fusi fugatique sunt Lycij, atque in vrbem compulsi, & Romani cum haud incruenta victoria

ad

A ad naues redierunt, inde in Telmissicum profecti sinum, qui latere vno Cariam, altero Lyciam contingit, omissa Patara amplius tentandi spe Rhodij domum dimissi sunt. Liuius prꝛteruectus Asiam, in Græciam transmisit: vt cõuentis Scipionibus, qui tum circa Thessaliam erant, in Italiam traiiceret. Aemylius posteaquam omissas in Lycia res, & Liuium profectũ in Italiam cognouit, cum ipse ab Epheso repulsus tempestate irrito incœpto, Samum reuertisset, turpe ratus tentata frustra Patara esse, proficisci eo tota classe, & summa vi aggredi vrbem statuit. Miletum & cæteram oram sociorum prꝛteruecti, in Bargylletico sinu exscensionem ad Iassum fecerunt. Vrbem regium tenebat præsidium, agrum circa Romani hostiliter depopulati sunt. Missis deinde qui per colloquia principum & magistratuum tentarent animos, posteaquam nihil in potestate sua responderunt esse, ad vrbem oppugnandam ducit. Erant Iassensium exules cum Romanis, ij frequentes Rhodios orare institerunt, ne vrbem & vicinam sibi & cognatam innoxiam perire finerent: sibi exilij nullam aliam causam esse, quam fidem erga Romanos. eadem vi regiorum, qua ipsi pulsi sint, teneri eos qui in vrbe maneant: omnium Iassensium vnam mentem esse, vt seruitutem regiam effugere vellent. Rhodij moti precibus, Eumene etiam rege assumpto, simul suas necessitudines commemorando, simul obsessæ regio
B præsidio vrbis casum miserando, peruicerunt, vt oppugnatione abstineretur. Profecti inde pacatis cæteris, cum oram Asiæ legerent, Loryma (portus aduersus Rhodum est) peruenerunt. Ibi in principiis sermo primo inter tribunos militum secretus oritur, deinde ad aures ipsius Aemylij pernenit, abduci classem ab Epheso, ab suo bello, vt ab tergo liber relictus hostis in tot propinquas sociorum vrbes omnia impune conari posset. Mouere ea Aemylium, vocatosque Rhodios cum percunctatus esset, possetne Pataris vniuersa classis in portu stare? cum respondissent non posse, causam nactus omittendæ rei, Samum reduxit naues. Per idem tempus Seleucus Antiochi filius, cum per omne hybernorum tempus exercitum in Aeolide continuisset, partim sociis ferendo opem, partim quos in societatem pellicere nõ poterat, depopulandis: transire in fines regni Eumenis, dum is procul à domo cum Romanis & Rhodiis Lyciæ maritima oppugnaret, statuit. Ad Elæam primo infestis signis accessit: deinde omissa oppugnatione vrbis, agros hostiliter depopulatus, ad caput arcemque regni Pergamum ducit oppugnandam. Attalus primo stationibus ante vrbem positis, & excursionib. equitum leuisque armaturæ magis lacessebat quam sustinebat hostem: postremo cum per leuia certamina expertus nulla parte virium se parem esse, intra mœnia se recepisset, obsideri vrbs cœpta est. Eodem
C ferme tempore & Antiochus ab Apamea profectus: Sardibus primum, deinde haud procul Seleuci castris ad caput Caici amnis statiua habuit, cum magno exercitu misto variis ex gentibus. plurimum terroris in Gallorum mercede conductis quatuor millibus erat. hos, paucis admistis, ad peruastandum passim Pergamenum agrum misit. Quæ posteaquam Samum sunt nunciata, primo Eumenes auocatus domestico bello cum classe Elæam petit: inde cum præsto fuissent equites, peditumq; expediti: præsidio eorum tutus, priusquam hostes sentirent aut mouerentur, Pergamum contendit. ibi rursus leuia per excursiones prꝛlia fieri cœpta, Eumene summę rei discrimen haud dubie detrectante. Paucos post dies Romana Rhodiaq; classis, vt Regi opem ferrent, Elæam ab Samo venerunt. Quos vbi exposuisse copias Elææ, & tot classes in vnum conuenisse portum Antiocho allatum est: & sub idem tempus audiuit consulem cum exercitu iam in Macedonia esse, pararig; quæ ad transitum Hellespõti opus essent: tempus venisse ratus, prius quam terra mariq; simul vrgeretur, agendi de pace, tumulum quendam aduersus Elæam castris cepit. ibi peditum omnibus copijs relictis, cum equitatu (erant autem sex millia equitum) in campos sub ipsa Elææ mœnia descendit: misso caduceatore ad Aemylium, velle se de pace agere. Aemylius Eumene à Pergamo accito, adhibitis & Rhodijs, consilium

» silium habuit. Rhodij haud aspernari pacem. Eumenes nec honestum esse di- A
» cere, eo tempore de pace agi: nec exitum rei imponi posse. Qui enim, inquit,
» aut honeste inclusi mœnibus, & obsessi velut leges pacis accipiemus? aut cui
» rata ista pax erit, quam sine consule non ex authoritate senatus, non iussu po-
» puli Rom. peregerimus? Quæro enim, pace per te facta, redituruſne extemplo
» in Italiam sis? classem exercitumq; deducturus? an expectaturus quid de ea
» re consuli placeat? quid senatus censeat? aut populus iubeat? Restat ergo vt
» maneas in Asia, & rursus in hyberna copiæ reductæ, omisso bello, exhauriant
» commeatibus præbendis socios, deinde, si ita visum sit ijs, penes quos potestas
» fuerit, instauremus nouum de integro bellum, quod possumus, si ex hoc impetu
» rerum nihil prolatando remittitur, ante hyemem dijs volentibus perfeciſſe.
Hæc sententia vicit: responsumq; Antiocho est, ante consulis aduentum de pace agi non posse. Antiochus pace nequicquam tentata, vastatis Elæensium primum, deinde Pergamenorum agris, relicto ibi Seleuco filio, Adramitteum hostiliter itinere facto petit: agrum opulentum, quem vocant Thebes campum, carmine Homeri nobilitatum. neque alio vllo loco Asiæ maior regijs militibus parta est præda. Eodem Adramyteum, vt vrbi præsidio essent, nauibus circunuecti Aemylius & Eumenes venerunt. Per eosdem forte dies Elæam ex Achaia mille pedites cum centum equitibus, Diophane omnibus his copijs præposito, accersierunt: quos egressos nauibus obuiam missi ab Attalo nocte Pergamum deduxerunt, veterani omnes & periti belli erant, & ipse dux Philopœmenis, summi tum omnium Græcorum imperatoris, discipulus: qui biduum simul ad quietem hominum equorumque, & ad visendas hostium stationes, quibus locis temporibusq; accederent, reciperentq; sese, sumpserunt. Ad radices fere collis in quo posita est vrbs, regij succedebant: ita libera ab tergo populatio erat, nullo ab vrbe ne in stationes quidem, qui procul iacularetur, excurrente. postquam semel compulsi metu se mœnibus inclusserunt, contemptus eorum, & inde negligẽtia apud regios oritur. non stratos, non infrenatos magna pars habebant equos: paucis ad arma & ordines relictis. dilapsi ceteri sparserant se toto passim campo: pars in iuueniles lusus lasciuiamq; versi, pars vescentes sub vmbra, quidam somno etiam strati. Hæc Diophanes ex alta vrbe Pergama contemplatus, arma suos capere, & ad portã præsto esse iubet: ipse Attalum adijt, & in animo sibi esse dixit hostium stationem tentare. Aegre id permittente Attalo, quippe qui centum equitibus aduersus trecentos, mille peditibus cum quatuor millibus pugnaturum cerneret; porta egressus, haud procul statione hostium occasionẽ opperiens consedit. Et qui Pergami erant, amentiam magis quam audaciam credere esse: & hostes paulisper in eos ver- C
si, vt nihil moueri viderunt, nec ipsi quicquam ex solita negligentia, insuper etiam eludentes paucitatem, mutarunt. Diophanes quietos aliquandiu suos, velut ad spectaculum modo eductos, continuit: posteaquã dilapsos ab ordinibus hostes vidit, peditibus quantum accelerare possent, sequi iussis, ipse princeps inter equites cum turma sua quantum potuit effusissimis habenis, clamore ab omni simul pedite atque equite sublato stationem hostium improuiso inuadit. Non homines solum, sed equi etiam territi, cum vincula abrupissent, trepidationem & tumultum inter suos fecerunt. panci stabant impauidi equi: eos ipsos non sternere, non infrenare aut ascendere facile poterant: multo maiorem quam pro numero equitum terrorem Achæis inferentibus, pedites vero ordinati & præparati sparsos per negligentiam, & semisomnes prope adorti sunt. cædes passim fugaque per campos facta est: Diophanes secutos effusos quoad tutum fuit, magno Achæorum genti decore parto (spectauerant enim è mœnibus Pergami non viri modo, sed fœminæ etiam) in præsidium vrbis rediit. Postero die regiæ magis compositæ & ordinatæ stationes quingentis passibus longius ab vrbe posuerunt castra: & Achæi eodem ferme tempore atq; in eundem locum processerunt. Per multas horas intenti vtrinque velut iam futurum

impetum

A impetum expectauere: posteaquam haud procul occasu solis redeundi in castra tempus erat, regij signis collatis abire agmine ad iter magis quam ad pugnam composito cœpere. Quieuit Diophanes, dum in conspectu erant: deinde eodem quo pridie impetu in postremum agmen incurrit, tantumque rursus pauoris ac tumultus incussit, vt cum terga cęderentur, nemo pugnandi causa restiterit: trepidantesque, & vix ordinem agminis seruantes, in castra compulsi sunt. Hæc Achæorum audacia Seleucum ex agro Pergameno mouere castra coegit. Antiochus posteaquam Romanos & Eumenem ad tuendum Adramyteum venisse audiuit, ea quidem vrbe abstinuit. depopulatus agros. Pyræam inde coloniam Mitylenæorum expugnauit. Cotton & Corylenus & Aphrodisias & Prienne primo impetu captæ sunt. inde per Thyatira Sardeis rediit. Seleucus in maritima ora permanens, aliis terrori, aliis præsidio erat. Classis Romana cum Eumene Rhodiisque Mitylenem primo, inde retro vnde profecta erat Elæam rediit. Inde Phocæam petentes, ad insulam quam Bacchium vocant. (imminet vrbi Phocensium) appulerunt, & quibus ante abstinuerant templis signisque (egregie autem exornata insula erat) cum hostiliter diripuissent, ad ipsam vrbem transmiserunt. eam diuisis inter se partibus cum oppugnarent, & viderent sine operibus, armis, scalisq; capi non posse: missum ab An-
B tiocho præsidium trium milliuni armatorum cum intrasset vrbem, extemplo oppugnatione omissa, classis ad insulam se recepit: nihil aliud quam depopulato circa vrbem hostium agro. Inde placuit Eumenem domum dimitti, & præparare consuli atque exercitui quæ ad transitum Hellesponti opus essent: Romanam Rhodiamque classem redire Samum, atque ibi in statione esse, ne Polyxenidas ab Epheso moueret. Rex Elæam, Romani & Rhodij Samum redierunt. Ibi M. AEmylius frater prætoris decessit. Rhodij celebratis exequiis aduersus classem, quam fama erat ex Syria venire, XIII. suis nauibus, & vna Coa quinqueremi, altera Gnidia, Rhodum vt ibi in statione essent, profecti sunt. Biduo ante quam Eudamus cum classe à Samo veniret, XIII. à Rhodo naues cum Pamphilida præfecto aduersus eandem Syriacam classem missæ, assumptis nauibus quatuor quæ Cariæ præsidio erant, oppugnantibus regiis Dędala, & quædam alia parua castella obsidione exemerunt. Eudamum confestim exire placuit. additæ huic quoque sunt ad eam classem quam habebat, sex apertæ naues. Profectus, cum quantum accelerare poterat, maturasset: ad portum quem Megisten vocant, prægressos consequitur. inde vno agmine Phaselidem cum venissent, optimum visum est ibi hostem opperiri. In confinio Lyciæ &
C Pamphiliæ Phaselis est, prominet penitus in altum, conspiciturque prima terrarum Rhodum à Cilicia petentibus, & procul nauium præbet prospectum. eo maxime vt in obuio classi hostium essent, electus locus est. Cæterum quod non prouiderunt, & loco graui & tempore anni (medium enim æstatis erat) ad hoc insolito odore ingruere morbi vulgo, maxime in remiges cœperunt. cuius pestilentiæ metu profecti cum præterueherentur Pamphilium sinum, ad Eurymedontem amnem appulsa classe, audiunt ab Aspendiis ad Sidam iam hostes esse. Tardius nauigauerant regij aduerso tempore Etesiarum, quod velut statum fauoniis ventis esset. Rhodiorum duæ & triginta quadriremes, quatuor triremes fuere. Regia classis VII. & XXX. maioris formæ nauium erat, in quibus tres hepteres & quatuor hexeres habebat, pręter has decem triremes erant. & alij adesse hostes ex specula quadam cognouere. Vtraq; classis postero die luce prima, tanquam eo die pugnatura, è portu mouit: & posteaquam, superauere Rhodij promontorium, quod ab Sida prominet in altum, extemplo & conspecti ab hostibus sunt, & ipsi eos viderunt. Ab regio sinistro cornu quod ab alto obiectum erat, Annibal: dextero Apollonius purpuratorum vnus præerat. & iam in frontem directas habebant naues. Rhodij longo agmine veniebant. prima prætoria nauis Eudami erat: cogebat agmen Chariclitus: Pamphilidas medię classi pręerat. Eudamus posteaquam hostium aciem instructam

R

& paratam ad concurrendum vidit,& ipſe in altum euehitur,& deinceps quæ A
ſequebantur,ſeruantes ordinem in frontem dirigere iubet. Ea res primo tu-
multum præbuit.nam nec ſic in altum euectus erat, vt ordo omnium nauium
ad terram explicari poſſet: & feſtinans ipſe præpropere cum quinq; ſolis nau-
bus Annibali occurrit: cæteri quia in frontem dirigere iuſſi erant, non ſeque-
bantur: extremo agmine loci nihil ad terram relicti erat: trepidantibuſq; iis in-
ter ſe,iam in dextro cornu aduerſus Annibalẽ pugnabatur.Sed momento tem-
poris & nauium virtus & vſus rei maritimę terrorem omnem Rhodiis dempſit.
nam & in altum celeriter euectæ naues, locum poſt ſe quæq; venienti ad terrã
dedere, & ſi qua concurrerat roſtro cum hoſtium naui, aut proram lacerabat,
aut remos detergebat,aut libero inter ordines diſcurſu præteruecta, in puppim
impetũ dabat. Maxime exterruit hepteris regia à multo minore Rhodia naue
vno ictu demerſa. itaque iam haud dubie dexterum cornu hoſtium in fugam
inclinabat. Eudamum in alto multitudine nauium maxime Annibal, cæteris
omnibus longe præſtantẽ,vrgebat: & circumueniſſet, ni ſigno ſublato ex prę-
toria naue,quo diſperſam claſſem in vnum colligi mos erat,omnes quę in dex-
tro cornu vicerant naues, ad opem ferendam ſuis concurriſſent, tum & Anni-
bal,quæque circa eum erant naues, capeſſunt fugam: nec inſequi Rhodiis ex
magna parte ægris, & ob id celerius feſſis remigibus, potuerunt. Cum in
alto, vbi ſubſtiterant, cibo reficerent vires, contemplatus Eudamus hoſtes
claudas mutilataſque naues apertis nauibus remulco trahentes XX. paulo
amplius integras abſcedentes, è turri prætoria nauis ſilentio facto: Ex-
urgite, inquit, & egregium ſpectaculum capeſſite oculis. Conſurrexere om-
nes,contemplatique trepidationem fugamque hoſtium,prope vna voce excla-
mauere omnes, vt ſequerentur. Ipſius Eudami multis ictibus vulnerata nauis
erat. Pamphilidam & Chariclitum inſequi, quoad putarent tutum, iuſſit. Ali-
quandiu ſecuti ſunt: poſteaquam terræ appropinquabat Annibal, veriti ne
includerentur vento in hoſtium ora, ad Eudamum reuecti, Hepterem captam,
quæ primo concurſu icta erat, ægre Phaſelidem pertraxerunt. inde Rhodum
non tam victoria læti, quam alius alium accuſantes, quod cum potuiſſet, non
omnis ſummerſa aut capta claſſis hoſtium foret, redierunt. Annibal ictus vno
prælio aduerſo, ne tum quidem præteruehi Lyciam audebat, cum coniungi
veteri regiæ claſſi quam primum cuperet. Et id ne ei facere liberum eſſet,
Rhodij Chariclitum cum XX. nauibus roſtratis ad Patara & Megiſten por-
tum miſerunt. Eudamum cum VIII. nauibus maximis ex ea claſſe cui præfue-
rat,Samum redire ad Romanos iuſſerunt, vt quantũ conſilio,quantum autho-
ritate valeret,compelleret Romanos ad Patara oppugnanda. Magnam lætiti- C
am Romanis iam prius nuncius victoriæ, deinde aduentus attulit Rhodiorum.
& apparebat, ſi ea cura Rhodijs dempta eſſet, vacuos eos tuta eius regionis
maria præſtituros: ſed profecto Antiocho ab Sardibus, ne opprimerentur vr-
bes maritimæ, abſcedere cuſtodia Ioniæ atque AEolidis prohibuerunt. Pam-
philidam cum quatuor nauibus tectis ad eam claſſem quæ circa Patara erat,
miſerunt. Antiochus non ciuitatum modo quæ circa ſe erant, contrahebat
præſidia, ſed ad Pruſiam Bithyniæ regem miſerat legatos literaſque, quibus
tranſitum in Aſiam Romanorum increpabat. Venire eos ad omnia regna tol-
lenda, vt nullum vſquam orbis terrarum, niſi Romanum imperium eſſet. Phi-
lippum & Nabin expugnatos, ſe tertiũ peti. vt quiſque proximus ab oppreſſo
ſit, per omneis velut continens incendium peruaſurum. ab ſe gradum in Bi-
thyniam fore, quando Eumenes in voluntariam ſeruitutem conceſſiſſet. His
motum Pruſiam literæ Scipionis conſulis, ſed magis eius fratris Africani,à ſuſ-
pitione tali auerterunt, qui præter conſuetudinem perpetuam populi Roma-
ni, augendi omni honore regum ſociorum maieſtatem domeſticis ipſe exem-
plis Pruſiam ad promerendam amicitiam ſuam compulit. Regulos ſe accep-
tos in fidem, in Hiſpania reges reliquiſſe: Maſaniſſam non in patrio modo
locaſſe

A locasse regno, sed in Syphacis, à quo ante expulsus fuisset, regnum imposuisse: & esse eum non Africæ modo regum longe opulentissimum, sed toto in orbe terrarum cuiuis regum vel maiestate vel viribus parem. Philippum & Nabin hostes vt bello superatos ab T. Quintio, tamen in regno relictos: Philippo quidem anno priore etiam stipendium remissum, & filium obsidem redditum: & quasdam ciuitates extra Macedoniam, patientibus Romanis imperatoribus, recepisse eum. In eadem dignitate & Nabin futurum fuisse, nisi eum suus primo furor, deinde fraus AEtolorum absumpsisset. Maxime confirmatus est animus regis, posteaquam ad eum C. Liuius, qui prætor ante classi præfuerat, legatus ab Roma venit, & edocuit quanto & spes victoriæ certior Romanis quam Antiocho, & amicitia sanctior firmiorq; apud Romanos futura esset. Antiochus posteaquã à spe societatis Prusiæ decidit, Ephesum ab Sardibus est profectus ad classem, quæ per aliquot menses instructa ac parata fuerat, visendam, magis quia terrestribus copijs exercitum Romanum & duos Scipiones imperatores videbat sustineri non posse, quam quod res naualis ipsa per se aut tentata sibi vnquam feliciter, aut tunc magnæ & certæ fiduciæ esset. erat tamen momentum in præsentia spei, quod & magnam partem Rhodiæ classis circa Patara esse, & Eumenem regem cum omnibus nauibus suis consuli obB uiam in Hellespontum profectum audierat. aliquid etiam inflabat animos classis Rhodia ad Samum per occasionem fraude præparata absumpta. His fretus, Polyxenida cum classe ad tentandam omni modo certaminis fortunam misso, ipse copias ad Notium ducit: (id oppidum Collophonium mari imminens abest à vetere Colophone duo ferme millia passuum) & ipsam vrbem suæ esse potestatis volebat, adeo propinquam Epheso, vt nihil terra marive ageret, quod non subiectum oculis Colophoniorum, ac per eos notum extemplo Romanis esset: quos audita obsidione non dubitabat ad opem ferendam sociæ vrbi classem à Samo moturos: eam occasionem Polyxenidæ ad rem gerendam fore. Igitur operibus oppugnare vrbem aggressus, & ad mare partibus duabus pariter munitionibus deductis vtrinq; vineas & aggerem muro iniunxit, & testudinibus arietes admouit. Quibus territi malis Colophonij oratores Samum ad L. AEmylium fidem prætoris populique Romani implorantes, miserunt. AEmylium & Sami segnis diu mora offendebat, nihil minus opinantem quam Polyxenidam bis nequicquam ab se prouocatum potestatem pugnę, facturum esse. & turpe existimabat, Eumenis classem adiuuare consulem ad traiiciendas in Asiam legiones: se Colophonis obsessæ auxilio incertam finem habituro alligari. Eudamus Rhodius, qui & tenuerat eum Sami, cupientem proC ficisci in Hellespontum, cunctique instare & dicere: quanto satius esse vel socios obsidione eximere, vel victam iam semel classem vincere iterum, totamq; maris possessionem hosti eripere, quam desertis sociis, tradita Antiocho Asia, terra marique in Hellespontum, vbi satis esset Eumenis classis, à sua parte belli discedere. Profecti à Samo ad petendos commeatus, consumptis iam omnibus, Chium parabant traiicere. Id erat horreum Romanis, eoque omnes ex Italia missæ onerariæ dirigebant cursum. Circunuecti ab vrbe ad auersa insulæ obiecta aquiloni, ad Chium & Erythras sunt. Cum pararent traiicere, literis certior fit prętor, frumẽti vim magnam Chium ex Italia venisse: vinum portantes, naues tempestatibus retentas esse. simul allatum est Teios regiæ classi benigne commeatus præbuisse: quinque millia vasorum vini esse pollicitos. Teium ex medio cursu classem repente auertit: aut volentibus iis vsurus commeatu parato hostibus, aut ipsos pro hostibus habiturus. Cum direxissent ad terrã proras, quindecim ferme eius naues circa Myonesum apparuerunt. quas primo ex classe regia prætor esse ratus, instituit sequi: apparuit inde piraticas celoces & lembos esse. Chiorum maritimam oram depopulati, cum omnis generis præda reuertentes, posteaquã videre ex alto classem, in fugam verterunt, & celeritate superabant leuioribus & ad id fabrefactis nauigiis, & propiores

terræ

terræ erant.itaq; priusquam appropinquaret classis, Myonesum perfugerunt. A
vnde se à portu ratus abstracturum naues, ignarus loci sequebatur prætor. Myonesus promontorium inter Teium Samumque est: ipse collis est in modum metæ in acutum cacumen à fundo satis lato fastigiatus: à continenti arctæ semitæ aditum habet: à mari exesæ fluctibus rupes claudunt, ita vt quibusdam locis superpendentia saxa plus in altum quam quæ in statione sunt naues, promineant. Circa ea appropinquare non ausæ naues, ne sub ictu superstantium in rupibus piratarum essent, diem triuere: tandem sub noctem vano incepto cum abstitissent, Teium postero die accessere: & in portu qui à tergo vrbis est (Geræsticum ipsi appellant) nauibus constitutis prætor ad depopulandum circa vrbem agrum milites emisit. Teij cum in oculis populatio esset, oratores cum infulis & velamentis ad Romanum miserunt. Quibus purgantibus ciuitatem omnis facti dictique hostilis aduersus Romanos, & iuuisse eos commeatu classem hostium arguit, & quantum vini Polyxenidæ promisissent. quæ si eadem classi Romanæ darent, reuocaturum se à populatione militem: si minus, pro hostibus eos habiturum. Hoc tam triste responsum cum retulissent legati, vocatur in concionem à magistratibus populus, vt quid agerent, consultarent. Eo forte Polyxenidas cum regia classe à Colophone profectus, posteaquam mouisse à Samo Romanos audiuit, & ad Myonesum piratas persecutos Teiorum | agrum depopulari, naues in Geræstico portu stare: ipse aduersus Myonesum in insula (Macrin nautici vocant) anchoras portu occulto iecit. inde ex propinquo explorans quid hostes agerent, primo in magna spe fuit, quemadmodum Rhodiam classem ad Samum circunsessis ad exitum faucibus portus expugnasset, sic & Romanam expugnaturum. nec est dissimilis natura loci: promontoriis cocuntibus inter se ita clauditur portus, vt vix duæ simul inde naues possint exire. nocte occupare fauces Polyxenidas in animo habebat: & denis nauibus ad promontoria stantibus, quæ ab vtroque cornu in latera exeuntium nauium pugnarent: ex cætera classe, sicut ad Panormum fecerat, armatis in littora expositis, terra marique simul hostes opprimere. quod non vanum ei consilium fuisset, ni cum Teij facturos se imperata promisissent, ad accipiendos commeatus aptius visum esset Romanis, in eum portum qui ante vrbem est, classem transire. Dicitur & Eudamus Rhodius vitium alterius portus ostendisse, cum forte duæ naues in arcto ostio implicitos remos fregissent: & inter alia id quoque mouit prætorem vt traduceret classem, quod ab terra periculum erat, haud procul inde Antiocho statiua habente. Tradvcta classe ad vrbem, ignaris omnibus egressi milites nautæque sunt ad commeatus, & vinum maxime diuidendum in naues, cum medio forte diei agrestis quidam C ad prætorem adductus nunciat, alterum iam diem classem stare ad insulam Macrin: & paulo ante visas quasdam moueri tanquã ad profectionem naues. Re subita perculsus prætor tubicines canere iubet, vt si qui per agros palati essent, redirent. tribunos in vrbem mittit ad cogendos milites nautasq; in naues. Haud secus quam in repentino incendio aut capta vrbe trepidatur: aliis in vrbem currentibus ad suos reuocandos: aliis ex vrbe naues cursu repetentibus: incertisque clamoribus quibus ipsis tubæ obstreperent, turbatis imperiis tandem concursum ad naues est. Vix suam quisque noscere aut adire prætumultu poterat: trepidatumque cum periculo & in mari & in terra foret, ni partibus diuisis AEmylius cum prætoria nane primus è portu in altum euectus, excipiens insequenteis suo quanque ordine in frontem instruxisset: Eudamus Rhodiaq; classis substitissent ad terram, vt & sine trepidatione cõscenderent: & vt quæq; parata esset, exiret nauis. ita & explicuere ordinem primę in conspectu prætoris, & coactum agmen ab Rhodiis est: instructaq; acies velut cerneret regios, in altum processit. inter Myonesum & Corycum promontorium erant, cum hostem conspexere. Et regia classis binis in ordinem nauibus longo agmine veniens, & ipsa aciem aduersam explicuit, tantum læuo euecta cornu,

vt

A vt amplecti & circumire dexterum cornu Romanorum posset. quod vbi Eudamus qui cogebat agmen, vidit, non posse exæquare ordinem Romanos, & tantum non iam circumiri à dextro cornu: concitat naues (& erant Rhodię naues longe omnium celerrimæ tota classe) æquatoq; cornu, prętorię naui in qua Polyenidas erat, suam obiecit. Iam totis classib. simul ab omni parte pugna cõserta erat. Ab Romanis L X X X. naues pugnabant, ex quibus Rhodiæ quinque & X X. erant. Hostium classis vndenonaginta nauium fuit, & maximæ formæ naues, tres hexeres habebat, duas hepteres. Robore nauium & virtute militum Romani longe Rhodios præstabant: Rhodiæ naues agilitate, & arte gubernatorum, & scientia remigum. Maximo tamen hostibus terrori fuere, quæ ignes præ se portabant: & quod vnum ijs Panormum circumuentis saluti fuerat, id tum maximum momentum ad victoriam fuit. nam metu ignis aduersi regię naues, ne prora concurrerent, cum declinassent, neq; ipsæ ferire rostro hostẽ poterant, & obliquas se ipsæ ad ictus prębebãt: & si qua concurrerat, obruebatur infuso igni, magisq; ad incendium quam ad pręlium trepidabant. Plurimum tamen quæ solet militum virtus in bello valuit. mediam namque aciem hostium Romani cum rupissent, circumuecti ab tergo pugnantibus aduersus Rhodios regiis sese obiicere: momentoque temporis & media acies Antiochi, & læuo
B in cornu circunuentę naues mergebantur. Dextra pars integra sociorum magis clade quam suo periculo terrebatur. cæterum posteaquam alias circunuentas, prętoriam nauem Polyxenidæ relictis sociis vela dantem videre: sublatis raptim dolonibus (& erat secundus petentibus Ephesum ventus) capessunt fugam: quadraginta duabus nauibus in ea pugna amissis: quarum tredecim captæ in potestatem hostium venerunt, cæteræ incensæ aut demersæ. Romanorum duæ naues fractæ sunt, vulneratæ aliquot. Rhodia vna capta memorabili casu. nam cum rostro percussisset Sidoniam nauem, anchora ictu ipso excussa è naue sua, vnco dente velut manu ferrea iniecta, alligauit alterius proram: inde tumultu iniecto cum diuellere se ab hoste cupientes inhiberent Rhodij, tractum anchorale & implicitum remis latus alterum detersit: debilitatã ea ipsa quę icta cohęserat, nauim cepit. Hoc maxime modo ad Myonesum nauali prælio pugnatum est. Quo territus Antiochus, quia possessione maris pulsus, longinqua tueri diffidebat se posse: præsidium ab Lysimachia, ne opprimeretur ibi ab Romanis, deduci, prauo, vt res ipsa postea docuit, consilio iussit. non enim tueri solum Lysimachiam à primo impetu Romanorum facile erat: sed obsidionem etiam per totam hyemem tolerare, & obsidentes quoq; ad vltimã inopiam adducere extrahendo tempus, & interim spem pacis per occasiones
C tentare. Nec Lysimachiam tantum hostibus tradidit post aduersam naualem pugnam: sed etiam Colophonis obsidione abscessit, & Sardeis recepit se. atque inde in Cappadociam ad Ariarathen, qui auxilia accerserent, & quocunq; alio poterat ad copias contrahendas, in vnum iam consilium, vt acie dimicaret, intentus, misit. Regillus AEmylius post victoriam naualem profectus Ephesum, direptis ante portum nauibus, cum confessionem concessi maris vltimam hosti expressisset: Chium, quo ante nauale prælium cursum à Samo intenderat, nauigat. ibi naues in prælio quassatas cum refecisset, L. AEmelium Scaurum cum X X X. nauibus Hellespõtum ad exercitum traiiciendum misit: Rhodias parte prædæ & spoliis naualibus decoratas domum redire iubet. Rhodij impigre præuertere, ad traijciendasq; copias consulis iere: atq; eo quoque functi officio, tum demum Rhodum redire. Classis Romana ab Chio Phocęam traiecit. In sinu maris intimo posita hæc vrbs est, oblonga forma: duum millium & quingentorum passuum spacium murus amplectitur: coit deinde ex vtraque parte in arctiorem velut cuneum, Lamptera ipsi appellant. mille & ducentos passus ibi latitudo patet. inde in altum lingua mille passuum excurrens, medium fere sinum velut nota distinguit. vbi cohæret faucibus angustis, duos in vtranq; regionẽ versos portus tutissimos habet, qui in meridiẽ vergit,

Nau-

Nauſtathmos ab re appellatur, quia ingentem vim nauium capit. alter prope A
ipſum Lamptera eſt. Hos portus tutiſſimos cum occupaſſet Romana claſſis,
priuſquam aut ſcalis aut operibus mœnia aggrederetur, mittendos cenſuit
prætor, qui principum magiſtratuumque animos tentarent. poſteaquam obſti-
natos vidit, duobus ſimul locis oppugnare eſt adortus. Altera pars infrequens
ædificiis erat: templa deum aliquantum tenebant loci. ea prius ariete admo-
to, quatere muros turresq; cœpit. deinde cum eo multitudo occurreret ad de-
fendendum, altera quoque parte admotus aries: & iam vtrique ſternebantur
muri, ad quorum caſum cum impetum Romani milites per ipſam ſtragem rui-
narum facerent, alij ſcalis etiam aſcenſum in muros tentarent, adeo obſtinate
reſtiterunt oppidani, vt facile appareret plus in armis & virtute, quam in mœ-
nibus auxilij eſſe. coactus ergo periculo militum prætor receptui cani iuſſit,
ne obijceret incautos furentibus deſperatione ac rabie. Dirempto prælio, ne
tum quidem ad quietem verſi, ſed vndique omnes ad munienda & obmolien-
da quæ ruina ſtrata erant, concurrerunt. Huic operi intentis ſuperuenit Q. An-
tonius à prætore miſſus: qui caſtigata pertinacia eorum, maiorem curam Ro-
manis quam illis oſtenderet eſſe, ne in perniciem vrbis pugnaretur. ſi abſiſte-
re furore vellent, poteſtatem ijs dare eadem conditione qua prius C. Liuij in
fidem veniſſent, ſe tradendi. Hæc cum audiſſent, quinque dierum ſpacio ad de- I
liberandum ſumpto, tentata interim ſpe auxilij ab Antiocho, poſteaquam le-
gati miſſi ad regem, nihil in eo eſſe præſidij retulerant: tum portas aperuerunt,
pacti ne quid hoſtile paterentur. Cum ſigna in vrbem inferrentur, & pronunci-
aſſet prætor, parci ſe deditis velle: clamor vndique eſt ſublatus, indignum fa-
cinus eſſe Phocæenſes nunquam fidos ſocios, ſemper infeſtos hoſtes, impune
eludere. ab hac voce velut ſigno à prætore dato, ad diripiendam vrbem paſſim
diſcurrerunt. AEmylius primo reſiſtere & reuocare, dicendo captas, non dedi-
tas diripi vrbes, & in his tamen arbitrium eſſe imperatoris, non militum. poſte-
aquam ira & auaritia imperio potentiora erant: præconibus per vrbem miſſis,
liberos omnes in forum ad ſe conuenire iubet, ne violarentur: & in omnibus
quæ ipſius poteſtatis fuerunt, fides conſtitit prætoris. vrbem agrosq; & ſuas le-
ges ijs reſtituit: & quia iam hyems appetebat, Phoceæ portus ad hybernan-
dum claſſi delegit. Per idem fere tempus conſuli tranſgreſſo Aeniorum Maro-
nitarumq; fines nunciatur, victam regiam claſſem ad Myoneſum, relictamque
à præſidio Lyſimachiam eſſe. Id multo quam de nauali victoria lętius fuit: vtiq;
poſteaquam eo venerunt, refertaque vrbs omnium rerum commeatibus, velut
in aduentum exercitus præparatis, eos excepit: vbi inopiam vltimam laborem-
que in obſidenda vrbe ſibi propoſuerant. Ibi paucos dies ſtatiua habuere, vt
impedimenta ægriq; conſequerentur, qui paſſim per omnia Thraciæ caſtella C
feſſi morbis ac longitudine viæ relicti erant. Receptis omnibus ingreſſi rurſus
iter per Cherſoneſum, Helleſpontum perueniunt. vbi omnibus cura regis Eu-
menis ad traijciendum præparatis, velut in pacata littora nullo prohibente, a-
liis alio delatis nauibus, ſine tumultu traiecere. Ea vero res Romanis auxit ani-
mos, conceſſum ſibi tranſitum cernentibus in Aſiam, quam rem magni certa-
minis futuram crediderant. Statiua deinde ad Helleſpontũ aliquandiu habu-
erunt: quia dies forte quibus Ancilia mouentur, religioſi ad iter inciderant. ij-
dem dies P. Scipionem propiore etiam religione, quia Salius erat, diſiunxerant
ab exercitu: cauſaq; & is ipſe moræ erat, dum conſequeretur. Per eos forte di-
es legatus ab Antiocho in caſtra venerat, Byzantius Heraclides de pace affe-
rens mandata: quam impetrabilem fore, magnam ei ſpem attulit mora & cun-
ctatio Romanorum: quos ſimul Aſiam attigiſſent, effuſo agmine ad caſtra re-
gia ituros crediderat. Statuit tamen non prius adire conſulem, quam P. Scipio-
nem: & ita mandatum ab rege erat. in eo maximam ſpem habebat: prętereà
quod & magnitudo animi, & ſatietas gloriæ placabilem eum maxime faciebat:
notumq; erat gentibus, qui victor ille in Hiſpania, qui deinde in Africa fuiſſet:
etiam

etiam quod filius eius captus in potestate regis erat. Is vbi & quando & quo casu captus sit, sicut pleraque alia, parum inter authores constat. alij principio belli à Chalcide Oreum petentem circumuentum ab regijs nauibus tradunt: alij, posteaquam transitum in Asiam est: cum turma Fregellana missum exploratum ad regia castra, effuso obuiam equitatu cum reciperet sese, in eo tumultu delapso equo, cum duobus equitibus oppressum, ita ad regem deductum esse. Illud satis constat, si pax cum populo Romano maneret, hospitiumq; priuatim regi cum Scipionibus esset, neq; liberalius neque benignius haberi coliq; adolescentem, quam cultus est, potuisse. Ob hæc cum aduentum P. Scipionis legatus expectasset: vbi is venit, consulem adit, petitque vt mandata audiret. Aduocato frequenti concilio legati verba sunt audita. Is multis ante legationibus nequicquam vltro citroque de pace missis, eam ipsam fiduciam impetrandi sibi esse dixit, quod priores legari nihil impetrassent. Smyrnam enim & Lampsacum & Alexandriam Troadem, & Lysimachiam in Europa, iactatas in illis disceptationibus esse: quarum Lysimachia iam cessisse regem, ne quid in Europa habere eum dicerent: eas quæ in Asia sint ciuitates tradere paratum esse: & si quas alias Romani, quod suarum partium fuerint, vindicare ab imperio regio velint. impensæ quoq; in bellum factæ partem dimidiam regem præstiturum populo Romano. Hæ conditiones erant pacis. Reliqua oratio fuit, vt memores rerum humanarum & suæ fortunæ moderarentur, & alienam ne vrgerent: finirent Europa imperium, id quoque immensum esse: & parari singula acquirendo facilius potuisse, quam vniuersa teneri posse. Quod si Asiæ quoque partem aliquam abstrahere velint, dummodo non dubijs regionibus finiant: vinci suam temperantiam Romana cupiditate, pacis & concordiæ causa regem passurum. Ea quæ legato magna ad pacem impetrandam videbantur, parua Romanis visa. nam & impensam quæ in bellum facta esset, omnem præstare regem æquum censebant, cuius culpa bellum excitatum esset: & non Ionia modo atque AEolide deduci debere præsidia regia: sed sicut Græcia omnis liberata esset, ita quæ in Asia sint, omnes liberari vrbes. id aliter fieri non posse, quam vt cis Taurum montem possessione Asiæ Antiochus cedat. Legatus posteaquam nihil æqui in cõcilio impetrare se censebat, priuatim (sic enim imperatum erat) P. Scipionis tentare animum est conatus. Omnium primum filium ei sine precio redditurum regem dixit: deinde ignarus & animi Scipionis, & moris Romani, auri pondus ingens est pollicitus, & nomine tantum regio excepto, societatem omnis regni, si per eum pacem impetrasset. Ad ea Scipio: « C Quod Romanos omnes, quod me ad quem missus es, ignoras, minus miror, « cum te fortunam eius à quo venis, ignorare cernam. Lysimachia tenenda erat, « ne Chersonesum intraremus: aut ad Hellespontum obsistendum, ne in Asiam « traijceremus, si pacem tanquam à solicitis de belli euentu petituri eratis. con « cesso vero in Asiam transitu, & non solum frenis, sed etiã iugo accepto, quę dis- « ceptatio ex æquo, cum imperium patiendum sit, relicta est? ego ex munificẽ- « tia regia maximum donum filium habebo: alijs deos precor, ne vnquam fortu- « na egeat mea, animus certe non egebit. pro tanto in me munere gratum me es- « se in se sentiet, si priuatam gratiam pro priuato beneficio desiderabit. publice « nec habebo quicquam ab illo, nec dabo. quod in præsentia dare possim, fidele « consilium est. abi, nuncia meis verbis, bello absistat, pacis conditionem nullam « recusset. Nihil ea mouerunt regem, tutam fore belli aleam ratum, quando perinde ac victo iam sibi leges dicerentur. omissa igitur in præsentia mentione pacis, totam curam in belli apparatum intendit. Consul omnibus præparatis ad proposita exequenda, cum ex statiuis mouisset: Dardanum primum, deinde Rhœteum, vtraq; ciuitate obuiam effusa, venit. inde Ilium processit: castrisq; in campo, qui est subiectus mœnibus, positis, in vrbẽ arcemq; cum ascendisset, sacrificauit Mineruæ præsidi arcis, & Illiensibus in omni rerum verborumque honore ab se oriundos Romanos præferentibus, & Romanis lætis origine

sua. inde profecti sextis castris ad caput Caici amnis peruenerunt. Eo & Enmenes rex, conatus primo ab Hellesponto reducere classem in hyberna Elæam, aduersis deinde ventis cum aliquot diebus superare Lecton promontorium non potuisset, in terram egressus, ne deesset principijs rerũ, qua proximum fuit, in castra Romana cum parua manu contendit. Ex castris Pergamum remissus ad commeatus expediendos, tradito frumento quibus iusserat Cos. in eadem statiua redijt. inde plurium dierum præparatis cibarijs, consilium erat ire ad hostẽ priusquam hyems opprimeret. Regia castra circa Thyatira erant. ibi cũ audisset Antiochus P. Scipionem ægrum Elæam delatum, legatos qui filium ad eum reducerent, misit. Non solum animo patrio gratum munus, sed corpori quoque salubre gaudium fuit. satiatusq; tandem complexu filij, Renunciate, inquit, gratias regi me agere: referre gratiam aliam nunc non posse, quam vt suadeam, ne ante in aciem descendat, quam vt in castra me rediisse audierit. Quanquam L X. millia peditum, plus X I I. millia equitum animos interdum ad spem certaminis faciebant: motus tamen Antiochus tanti authoritate viri, in quo ad incertos belli euentus omnis fortunæ posuerat subsidia, recepit se transgressus Phrygium amnem: circaq; Magnesiam quæ ad Sipylum est, posuit castra. & ne si extrahere tempus vellet munimenta Romani tentarent: fossam sex cubitis altam, X I I. latam cum duxisset, extra duplex vallum fossæ circumdedit: interiore labro murum cum turribus crebris obiecit, vnde facile arceri transitu fossæ hostis posset. Consul circa Thyatira regem esse ratus, continuis itineribus quinto die ad Hyrcanum campum descendit. inde cum profectum audisset, secutus vestigia citra Phrygium amnem, quatuor millia ab hoste posuit castra. Eo mille ferme equites (maxima pars Gallogræci erant, & Dacæ quidam, aliarumq; gentium sagittarij equites intermisti) tumultuose amne traiecto, in stationes impetum fecerunt. Primo turbauerunt incompositos, deinde cum longius certamen fieret, Romanorum, ex propinquis castris facili subsidio, crescceret numerus: regij fessi iam, & plures non sustinentes, recipere se conati, circa ripam amnis priusquam flumen ingrederentur, ab instantibus tergo aliquot interfecti sunt. Biduum deinde silentium fuit, neutris trãsgredientibus amnem. tertio post die Romani simul omnes transgressi sunt, & duo millia ferme & quingentos passus ab hoste posuerunt castra. Metandis & muniendo occupatis tria millia delecta equitum peditumque regiorum magno terrore ac tumultu aduenere. aliquanto pauciores in statione erant: & tamen per se nullo à munimento castrorum milite auocato, & primo æquum prælium sustinuere, & crescente certamine pepulerunt hostes, centum ex his occisis, centum ferme captis. Per quatriduum insequens instructæ vtrinque acies pro vallo stetere. quinto die Romani processere in medium campi. Antiochus nihil promouit signa, ita vt extremi minus mille pedes à vallo abessent. Consul posteaquam detrectari certamen vidit, postero die in consilium aduocauit, quid sibi faciendum esset, si Antiochus pugnandi copiam non faceret. instare hyemem: aut sub pellibus habendos milites fore: aut si concedere in hyberna vellent, differendum esse in æstatem bellum. Nullum vnquã hostem Romani æque contempserunt. conclamatum vndique est, duceret extemplo, & vteretur ardore militum, qui tanquam non pugnandum cum tot millibus hostium: sed par numerus pecorum trucidandus esset, per fossas, per vallum castra inuadere parati erant, si in prælium hostis non exiret. Cn. Domitius ad explorandum iter, & qua parte adiri vallum hostium posset, missus, posteaquam omnia certa retulit, postero die propius castra admoueri placuit: tertio signa in medium campi prolata, & instrui acies cœpta est. Nec Antiochus vltra tergiuersandum ratus, ne & suorum animos minueret detrectando certamen, & hostium spem augeret, & ipse copias eduxit, tãtum progressus à castris, vt dimicaturum appareret. Romana acies vnius prope formæ fuit & hominum & armorum genere. duæ legiones Romanæ, duæ sociũm ac Latini nominis erant:

rant: quina millia & quadringenos singulæ habebant. Romani mediam aciem, cornua Latini tenuerunt: hastatorũ prima signa, deinde principum erant: triarij postremos claudebant. Extra hanc veluti iustam aciem à parte dextera consul Achæorum cetratis immissos auxiliares Eumenis tria millia ferme peditum æquata fronte instruxit: vltra eos equitum minus tria millia opposuit, ex quibus Eumenis octingenti, reliquus omnis equitatus Romanus erat: extremos Triballos & Cretenses (quingentorũ vtriq; numerum explebant) statuit. Içuum cornu non videbatur egere talibus auxilijs, quia flumẽ ab ea parte ripæque diruptæ claudebant: quatuor tamen inde turmæ equitum oppositæ. Hæc summa copiarum erat Romanis, & duo millia mistorũ Macedonum Thracumque, qui voluntate secuti erant. hi præsidio relicti sunt castris. Iexdecim elephantos post triarios in subsidio locauerunt. nam præterquã quod multitudinem regiorum elephantorum (erant autem quatuor & L.) sustinere non videbantur posse: ne pari quidem numero Indicis Africi resistunt: siue quia magnitudine (longe enim illi præstant) siue robore animorũ vincuntur. Regia acies varia magis multis gentibus, dissimilitudine armorum auxiliorumq; erat. X. & sex millia peditũ more Macedonum armati fuere, qui phalangitæ appellabantur. hęc media acies fuit in fronte in decẽ partes diuisa. partes eas interpositis binis elephantis distinguebat. à fronte introrsus in duos & X X X. ordines armatorum acies patebat. hoc & roboris in regijs copijs erat: & perinde cum alia specie, tum eminentibus tantum inter armatos elephantis magnum terrorẽ præbebat. Ingentes ipsi erant: addebant speciem frontalia & cristæ, & tergo impositæ turres, turribusque superstantes præter rectorem quaterni armati. Ad latus dexterum phalangitarum mille & quingentos equites Gallogræcorum opposuit. his tria millia peditum loricatorum (cataphractos ipsi appellant) adiunxit. addita his alia mille ferme equitum, agema eam vocabant. Medi erant lecti viri & eiusdem regionis misti multarum gentium equites. continens his grex X V I. elephantorum est oppositus in subsidijs. ab eadem parte paululum producto cornu regia cohors erat: Argyraspides à genere armorum appellabantur. Dacæ deinde equites sagittarij mille & ducenti, tum leuis armaturç triũ millium pari ferme numero, pars Cretenses, pars Tralles, duo millia & quingenti Mysi sagittarij adiuncti erant. Extremum cornu claudebãt quatuor milia misti Cyrræi funditores, & Elymæi sagittarij. Ab læuo cornu phalangitis adiuncti erant. Gallogræci equites mille & quingenti, & similiter his armati duo millia Cappadocum ab Ariarathe missi rege. inde auxiliares misti omnium generum duo millia & septingenti, & tria millia cataphractorum equitum, & mille alij equites, regia ala leuioribus tegumentis suis equorumque, alio haud dissimili habitu: Syri pleriq; erant Phrygibus & Lydis immisti. ante hunc equitatum falcatæ quadrigæ & cameli quos appellant dromadas. his insidebant Arabes sagittarij, gladios habentes tenues, longos quaterna cubita: vt ex tanta altitudine contingere hostem possent. inde alia multitudo par ei quæ in dextro cornu erat, primi Tarentini, deinde Gallogræcorum equitum duo millia & quingenti: inde Neocretes mille: & eodem armatu Cares & Cilices mille & quingenti, & totidem Tralles, & tria millia cetratorum: Pisidæ hi erant & Pamphylij & Lycij: tum Cyrtæorum & Elymæorum paria in dextro cornu locatis auxilia & X V I. elephanti modico interuallo distantes. Rex ipse in dextero cornu erat, Seleucum filium & Antipatrum fratris filium in læuo præposuit: media acies tribus permissa, Minioni & Zeusidi & Philippo magistro elephantorum. Nebula matutina crescente die leuata in nubes, caliginem dedit: humor inde ab austro velut perfudit omnia. quæ nihil admodum Romanis, eadem per incommoda regijs erant. nam & obscuritas lucis in acie modica Romanis non adimebat in omnes partes conspectum: & humor toto fere graui armatu nihil gladios aut pila hebetabat. regij tam lata acie, ne ex medio quidem cornua sua circunspicere poterãt, ne dum extremi inter se conspicerẽtur: & humor arcus

fundaſque, & iaculorum armenta emollierat. falcatæ quoque quadrigæ, quibus ſe perturbaturum hoſtium aciem Antiochus crediderat, in ſuos terrorē verterunt. Armatæ autē in hunc maxime modum erant, cuſpides circa temonē ab iugo decē cubita extantes, velut cornua habebant: quibus quicquid obuiū daretur, tranſigerent: & in extremis iugis binæ circa eminebant falces: altera æquata iugo, altera inferior in terram deuexa ita, vt quicquid ab latere obijceretur, abſcinderet: hæc, vt prolapſos ſubeunteſque contingeret, item ab axibus rotarum vtrinq; binæ eodem modo diuerſæ deligabantur falces. Sic armatas quadrigas, quia ſi in extremo aut in medio locatæ forent, per ſuos agendæ erant: in prima acie, vt ante dictum eſt, locauerat rex. Quod vbi Eumenes vidit, haud ignarus pugnæ, & quam anceps eſſet auxilij genus, ſi quis pauorem magis equis inijceret, quam iuſta adoriretur pugna: Cretenſes ſagittarios funditoreſque & iaculatores equitum non confertos, ſed quam maxime poſſent diſperſos excurrere iubet: ſimul omnibus partibus tela ingerere. Hæc velut procella partim vulneribus miſſilium vndique comiectorum, partim clamoribus diſſonis ita conſternauit equos, vt repente velut effrenati paſſim incerto curſu ferrentur: quorum impetus & leuis armatura & expediti funditores, & velox Cretenſis momento declinabant: & eques inſequendo, tumultum ac pauorem equis camelisque & ipſis ſimul conſternatis augebat, clamore & ab alia circunſtantium turba multiplici adiecto. Ita medio inter duas acies campo exiguntur quadrigæ: amotoque inani ludribrio, tum demum ad iuſtum prælium, ſigno vtrinque dato, concurſum eſt. Cæterum vana illa res veræ mox cladis cauſa fuit. auxilia enim ſubſidiaria, quæ proxima locata erant, pauore & conſternatione quadrigarum territa, & ipſa in fugam verſa, nudarunt omnia vſque ad cataphractos equites. ad quos cum diſſipatis ſubſidijs peruenisſet equitatus Romanus: ne primum quidem impetum pars eorum ſuſtinuerunt: alij fuſi ſunt, alij propter grauitatē tegumentorum armorumq; oppreſſi ſunt. totum deinde læuum cornu inclinauit: & turbatis auxiliaribus qui inter equitē, & quos appellant phalangitas, erant, vſque ad mediam aciem terror peruenit. Ibi ſimul perturbati ordines, & impeditus intercurſu ſuorum vſus prælongarū haſtarū (ſariſſas Macedones vocāt) intulere ſigna Ro. legiones, & pila in perturbatos coniecere. ne interpoſiti quidē elephanti militē Ro. deterrebāt, aſſuetū iam ab Africis bellis & vitare impetū belluæ, & ex trāſuerſo aut pilis inceſſere, aut ſi propius ſubire poſſet, gladio neruos incidere. Iā media acies fere omnis à frōte proſtrata erat: & ſubſidia circū ita à tergo cædebātur: cū in parte alia fugā ſuorū, & prope iā ad ipſa caſtra clamorē pauentium accepere, nāq; Antiochus à dextro cornu, cū ibi fiducia fluminis, nulla ſubſidia cerneret præter quatuor turmas equitū: & eas dū applicant ſe ſuis, ripā nudantes, impetum in eam partem cum auxilijs & cataphracto equitatu facit: nec à fronte tantum inſtabat: ſed circūuro à flumine cornu, iā ab latere vrgebat, donec fugati equites primū, deinde proximi peditum effuſo curſu ad caſtra compulſi ſunt. Præerat caſtris M. Aemilius tribunus militum, M. Lepidi filius, qui poſt annos paucos pontifex maximus factus eſt. is qua fugam cernebat ſuorum, cum præſidio omni occurrit: & ſtare primo, deinde redire in pugnā iubebat, pauorem & turpem fugam increpans, minæ exinde erant: in perniciem ſuam cæcos ruere, ni dicto parerent. poſtremo dat ſignum ſuis, vt primos fugientium cædant, turbam inſequentium ferro & vulneribus in hoſtes redigant. Hic maior timor minorem vicit. ancipiti coacti metu primo conſtiterunt, deinde & ipſi redierunt in pugnam: & Aemilius cum ſuo præſidio (erant autem duo millia virorum fortium) effuſe ſequenti regi acriter reſtitit: & Attalus Eumenis frater à dextro cornu, à quo læuum hoſtium primo impetu fugatum fuerat: vt ab ſiniſtro fugam ſuorum & tumultum circa caſtra vidit, in tempore cum ducentis equitibus aduenit. Antiochus poſteaquam & eos quorum terga modo viderat repetentes pugnam, & aliam à caſtris & ex acie affluentem turbam conſpexit, in fugam vertit equum. ita

vtroque

A vtroque cornu victores Romani, per aceruos corporum, quos in media maxime acie cumulauerant, vbi & robur fortissimorum virorum, & arma grauitate fugam impedierant, pergunt ad castra diripienda. equites primi omnium Eumenis, deinde & alius equitatus toto passim campo sequuntur hostem: & postremos vt quosque adepti sunt, cædunt. cæterum fugientibus maior pestis interm̃istis quadrigis elephantisque & camelis erat sua ipsorum turba: cum solutis ordinibus velut cæci super alios alij ruerent, & incursu beluarum obtererentur. In castris quoque ingens & maior prope quam in acie cædes est edita. nam & primorũ fuga in castra maxime inclinauit: & huius fiducia multitudinis, qui in præsidio erant, pertinacius pro vallo pugnarunt, retenti in portis valloq; quæ se impetu ipso capturos crediderãt Romani: postea quã tandẽ perruperũt, ab ira grauiorem ediderunt cædẽ. Ad quinquaginta millia peditũ cæsa eo die dicũtur: equitũ quatuor millia, mille & quadringenti capti. & quindecim cũ rectorib. elephanti Romanorũ aliquot vulnerati sunt: ceciderunt non plus CCC. pedites, quatuor & viginti equites, & de Eumenis exercitu quinq; & viginti. Et illo quidẽ die victores direptis hostiũ castris cum magna præda in sua reuerterunt. postero die spoliabant cæsorum corpora, & captiuos contrahebant. legati ab Thyatira & à Magnesia ad Sipylum ad dedendas vrbes venerunt. Antio-
B chus cum paucis fugiens, in ipso itinere pluribus congregantibus se modica manu armatorum media ferme nocte Sardeis concessit. inde cum audisset Seleucum filium & quosdam amicorum Apameam prægressos, & ipse quarta vigilia cum coniuge ac filia petit Apameam, Zenoni tradita custodia vrbis, Timone Lydiæ præposito. quibus spretis consensu oppidanorum & militum qui in arce erant, legati ad consulem missi sunt. Sub idem fere tempus, & ab Trallibus & à Magnesia quæ super Mæandrum est, & ab Epheso legati ad dedendas vrbes venerunt. Reliquerat Ephesum Polyxenidas audita pugna: & classe vsque ad Patara Lyciæ peruectus, metu stationis Rhodiarum nauium quæ ad Megisten erat, in terram egressus cum paucis itinere pedestri Syriam petijt. Asiæ ciuitates in fidem consulis ditionemque populi Romani sese tradebant. Sardibus iam consul erat: eo & P. Scipio ab Elæa, cum primum pati laborem viæ potuit, venit. Sub idem fere tempus caduceator ab Antiocho per P. Scipionẽ à consule petijt impetrauitq;, vt oratores mittere liceret regi. paucos post dies Zeusis, qui præfectus Lydiæ fuerat, & Antipater fratris filius, venerunt. hi prius Eumene conuento, quem propter vetera certamina auersum maxime à pace credebant esse, & placatiore eo & sua & regis spe inuento, tum P. Scipionem, & per eum Cos. adierunt, præbitoque ijs petentibus fre-
C quenti concilio ad mandata edenda: Non tam quid ipsi dicamus, habemus, « inquit Zeusis, quam ut à vobis quæramus Romani, quo piaculo expiare erro- « rem regis, pacem veniamque impetrare à victoribus possimus. Maximo sem- « per animo victis regibus populisque ignouistis. quanto id maiore & placatiore « animo decet vos facere in hac victoria, quæ vos dominos orbis terrarum fecit? « positis iam aduersus omnes mortales certaminibus, haud secus quã deos consulere & parcere vos generi humano oportet. Iam antequam legati venirent, decretum erat quid responderetur, respondere Africanum placuit. is in hunc modum locutus fertur: Romani ex ijs quæ in deũm immortalium potestate e « rant, ea habemus, quæ dij dederunt, animos, qui nostræ mentis sunt, eosdem in « omni fortuna gessimus gerimusque: neque eos secundæ res extulerunt, nec « aduersæ minuerunt. eius rei, vt alios omittam, annibalem vestrum vobis darem « testem, nisi vos ipsos dare possem. Posteaquam Hellespontum traiecimus, pri- « usquam castra regia, priusquam aciem videremus, cum communis mars, & in- « certus belli euentus esset, de pace vobis agentibus, quas pares paribus ferebamus cõditiones, easdem nunc victores victis ferimus. Europa abstinete, Asiaq; omni quæ cis Taurum montẽ est, decedite. pro impẽsis deinde in bellũ factis, XV. millia talentũm Euboicorum dabitis, quingenta præsentia, duo millia &

V.C. quingenta cum S.P.Q.R. pacem comprobauerint, mille deinde talentum per A
XII.annos. Eumeni quoq; reddi CCCC. talenta, & quod frumenti reliquum
ex eo quod patri debitum est, placet. Hæc cum pepigerimus, facturos vos vt
pro certo habeamus, erit quidem aliquod pignus si obsides viginti nostro ar-
bitratu dabitis. Sed nunquam satis liquebit nobis ibi pacem esse P.R. vbi An-
nibal erit. eum ante omnia deposcimus. Thoantem quoq; Aetolum, concita-
torem Aetolici belli, qui & illorum fiducia vos, & vestra illos in nos armauit,
dedetis, & cum eo Mnasimachum Acarnana, & Chalcidenses Philonem & Eu-
bulidam. In deteriore sua fortuna pacem faciet rex, quia serius facit quam fa-
cere potuit, si nunc moratus fuerit, sciat regum maiestatem difficilius ab sum-
mo fastigio ad medium detrahi, quam à medijs ad ima præcipitari. Cum his
mandatis ab rege missi erant legati, vt omnem pacis conditionem acciperent.
itaque Romam mitti legatos placuit. Cos. in hyberna exercitum Magnesiam
ad Mæandrum & Tralleis Ephesumque diuisit. Ephesum ad Cos. paucos post
dies obsides ab rege adducti sunt: & legati, qui Romam irent, venerunt. Eume-
nes quoq; eodem tempore profectus est Romam, quo legati regis. secutæ eos
sunt legationes omnium Asiæ populorum. Dum hæc in Asia geruntur, duo fere
sub idem tempus cum triumphi spe proconsules de prouincijs Romam redie- I
runt: Q. Minutius ex Liguribus, M. Acilius ex Aetolia. Auditis vtriusque rebus
gestis. Minutio negatus triumphus, Acilio magno consensu decretus: isq; tri-
umphans de rege Antiocho & Aetolis vrbē est inuectus. Prælata sunt in eo tri-
umpho signa militaria CCXXX. & argenti infecti tria millia pondo: signati
tetradrachmū Atticum CXIII. millia: cistophorum CCXLII. vasa argen-
tea cælata multa magniq; ponderis. tulit & supellectilē regiam, argenteam, ac
vestem magnificam, coronas aureas, dona sociarū ciuitatum, XLV. spolia om-
nis generis: captiuos nobiles, Aetolos, & regios duces sex & triginta duxit. Da-
mocritus Aetolorū dux paucos ante dies cum è carcere nocte effugisset in ripa
Tyberis consecutis custodibus, priusquam comprehenderetur, gladio se trans-
fixit. milites tantum, qui sequerentur currum, defuerunt: alioqui magnificus &
spectaculo, & fama rerum triumphus fuit. Huius triumphi minuit lætitiam nun-
cius ex Hispania tristis, aduersa pugna in Vascetanis ductu L. Aemylij propræ-
toris apud oppidum Liconem cū Lusitanis, sex milia de exercitu Romano ce-
cidisse: cæteros pauentes intra vallum compulsos ægre castra defendisse, & ad
modum fugientium magnis itineribus in agrū pacatum reductos. Hæc ex His-
pania nunciata. Ex Gallia legatos Placentinorum & Cremonensium L. Aurun- C
culeius prætor in senatum introduxit. Ijs querētibus inopiam colonorum, alijs
belli casibus, alijs morbo absumptis, quosdam tædio accolarum Gallorum reli-
quisse colonias: decreuit senatus, vti C. Lælius Cos. si ei videretur, sex millia fa-
miliarum conscriberet, quæ in eas colonias diuiderentur: & vt L. Aurunculeius
prætor triumuiros crearet ad eos colonos deducendos. Creati M. Attilius Se-
ranus, L. Valerius P.F. Flaccus, L. Valerius C.F. Tappo. Haud ita multo post
cum iam consularium comitiorum appeteret tempus: C. Lælius Cos. ex Gallia
Romam redijt. is non solum ex facto absente se S.C. in supplementum Cremo-
næ & Placentiæ colonos scripsit, sed vt nouæ coloniæ duæ in agrum qui Boio-
rum fuisset, deducerentur, & retulit, & authore eo patres censuerunt. Eodem
tempore L. Aemylij prætoris literæ allatæ de nauali pugna ad Myonesum fa-
cta, & L. Scipionem Cos. exercitum in Asiam traiecisse. Victoriæ naualis ergo
in vnum diem supplicatio decreta est: in alterum diem, quod exercitus Roma-
nus tum primum in Asia posuisset castra, vt ea res prospera & læta eueniret, vi-
cenis maiorib. hostijs in singulas supplicationes sacrificare Cos. est iussus. Inde
565. cōsulariacomitia magna cōtentione habita. M. Aemylius Lepidus petebat, ad-
uersa fama hominū, quod prouinciam Siciliā petendi causa, non cōsulto sena-
tu vt sibi id facere liceret, reliquisset. petebant cum eo M. Fulvius Nobilior, Cn.
Mālius Volso, M. Valerius Messala. Fuluius Cos. vnus creatur, cū cæteri cēturias

non

non expleſſent.iſque poſtero die Cn.Manlium,Lepido deiecto (nam Meſſala tacuit)collegam dixit.Prr. exinde facti, duo Q.Fabij, Labeo & Pictor(flamen Quirinalis eo anno inauguratus fuerat)M.Sempronius Tuditanus,Sp.Poſthumius Albinus,L.Plautius Hypſeus,L.Bæbius Dives.M.Fuluio Nobiliore,& Cn. Man.Volſone Coſſ.Valerius Antias autor eſt.rumorem celebrem Romæ fuiſſe, & pene pro certo habitum,recipiendi Scipionis adoleſcentis cauſa Coſ.L.Scipionem,& cum eo P.Africanum in colloquium euocatos regis, & ipſos comprehenſos eſſe.& ducibus captis confeſtim ad caſtra Romana exercitum ductum,eaque expugnata, & deletas omnes copias Romanorum eſſe: ob hæc AEtolos ſuſtuliſſe animos,& abnuiſſe imperata facere, principeſque eorum in Macedoniam & in Dardanos & in Thraciam ad conducenda mercede auxilia profectos: hæc qui nunciarent Romam, A.Terentium Varronem,& M.Claudium Lepidum ab Cornelio prætore ex AEtolia miſſos eſſe.Subtexit deinde fabulæ huic,legatos AEtolos in ſenatu inter cætera hoc quoque interrogatos eſſe. vnde audiſſent imperatores Romanos in Aſia captos ab Antiocho rege, & exercitum deletum eſſe? AEtolos reſpondiſſe,ab ſuis legatis ſe,qui cum Coſ. fuerint,certiores factos.Rumoris huius quia neminem alium authorem habeo neq; affirmata res mea opinione ſit,nec pro vana prætermiſſa.AEtoli legati in ſenatum introducti,cum & cauſa eos ſua & fortuna hortaretur, vt confitendo ſeu ſuæ culpæ,ſeu errori veniam peterent ſupplices: orſi à beneficijs in populũ Romanum,& prope exprobrantes virtutem ſuam in Philippi bello,& offenderunt aures inſolentia ſermonis: & eo, vetera & obliterata repetendo, rem adduxerunt,vt haud paulo plurium maleficiorum gentis,quam beneficiorum memoria ſubiret animos patrum,& quib.miſericordia opus erat,iram & odium irritarent.Interrogati ab vno ſenatore, permitterentne arbitrium de ſe populo Romano? deinde ab altero habiturine eoſdem,quos populus Romanus,ſocios & hoſtes eſſent? nihil ad ea reſpondentes egredi templo iuſſi ſunt. Conclamatum deinde prope ab vniuerſo ſenatu eſt,totos adhuc Antiochi AEtolos eſſe: & ex vnica ea ſpe pendere animos eorum.itaque bellum cum haud dubijs hoſtibus gerendum,perdomandoſque feroces animos eſſe. Etiam illa res accendit,quod eo ipſo tempore quo pacem ab Romanis petebant,Dolopiæ atq; Athamaniæ bellum inferebant.Senatuſconſultum in M. Acilij ſententiam, qui Antiochum AEtoloſque deuicerat factum eſt,vt AEtoli eo die iuberentur proficiſci ab vrbe,& intra quintum decimum diem Italia excedere.A. Terentius Varro ad cuſtodiendum iter eorum miſſus: denunciatumque,ſi qua deinde legatio ex AEtolis,niſi permiſſu imperatoris, qui eam prouinciam obtineret, & cum legato Romano veniſſet Romam,pro hoſtibus omnes futuros. Ita dimiſſi AEtoli.De prouincijs deinde Coſſ.retulerunt ſortiri,eos AEtoliam & Aſiã placuit.qui Aſiam ſortitus eſſet,exercitus ei quem L.Scipio haberet, eſt decretus, & in eius ſupplementum quatuor millia peditum Romanorũ, ducenti equites, & ſociorum ac Latini nominis octo millia peditum,& quadringenti equites:his copijs vt bellũ cum Antiocho gereret.Alteri Coſ.exercitus qui erat in Aetolia, eſt decretus: & vt ſupplementum ſcriberet,permiſſum ciuium ſociorumq; eundem numerum quem collega: naues quoque idem Coſ. quæ priore anno paratę erant,ornare iuſſus,ac ducere ſecum: nec cum AEtolis ſolum bellum gerere,ſed etiam in Cephaleniam inſulam traijcere.Mandatum eidem, ſi per cõmodum reipub.facere poſſet,vt ad comitia Romam rediret.nam præterquam quod magiſtratus annui ſubrogandi eſſent, cenſores quoque placere creari.ſi qua res eum teneret,ſenatũ certiorem faceret, ſe ad comitiorum tempus occurrere non poſſe.AEtolia M.Fuluio,Aſia Cn.Manlio ſorte euenit. Prætores deinde ſortiti ſunt, Sp. Poſthumius Albinus vrbanam, & inter peregrinos M. Sempronius Tuditanus Siciliam, Q. Fabius Pictor flamen Quirinalis Sardiniam, Q.Fabius Labeo claſſem, L. Plautius Hypſeus Hiſpaniam citeriorem, L.Bæbius Dives Hiſpaniam vlteriorem. Siciliæ legio vna,& claſſis quæ in ea

prouincia erat, decreta. & vt duas decimas frumenti nouus prætor imperaret A
Siculis. earum alteram in Asiam, alteram in AEtoliam mitteret. idem ab Sardis exigi, atque ad eosdem exercitus id frumentum, ad quos Siculum deportari iussum. L. Bæbio supplementum in Hispaniam datum mille Romani pedites, equites quinquaginta, & sex millia peditum Latini nominis, & CC. equites. Plautio Hypseo in Hispaniam citeriorem mille Romani dati sunt pedites, duo millia sociûm Latini nominis, & ducenti equites. cum his supplementis vt singulas legiones duæ Hispaniæ haberent. Prioris anni magistratibus C. Lælio cum suo exercitu prorogatum in annum imperium est. prorogatum & P. Iunio prætori in Hetruria cum eo exercitu qui in prouincia esset: & M. Tuccio prætori in Brutiis & Apulia. Priusquam in prouincias prætores irent, certamen inter P. Licinium pontificem maximum fuit, & Q. Fabium Pictorem flaminem Quirinalem, quale patrum memoria inter L. Metellum, & Posthumium Albinum fuerat. Cos. illum cũ C. Luctatio collega in Siciliam ad classem proficiscentem, ad sacra retinuerat Metellus Pont. Max. prætorem hunc, ne in Sardiniam proficisceretur, P. Licinius tenuit. & in senatu, & ad populum magnis contentionibus certatum est, & imperia inhibita vltro citroq;, & pignora capta, & mulctæ dictæ, & tribuni appellati, & prouocatum ad populum est. religio ad postremum vicit, & dicto audiens esse flamen pontifici iussus: & mulctæ ex B
iussu populi remissæ. Ira prouinciæ ereptæ prætorem magistratu abdicare se conantem, patres authoritate sua detetruerunt: & vt ius inter peregrinos diceret, decreuerunt. Delectibus deinde intra paucos dies (neque enim multi milites legendi erant) perfectis, Coss. prætoresq; in prouincias proficiscuntur. Fama deinde de rebus in Asia gestis temere vulgata sine autore: & post dies paucos nuncij certi, literæque imperatoris Romam allatæ, quæ non tantum gaudium ab recenti metu attulerant (desierant enim victam Aetoliam metuere) quã auerterunt famam, quod ineuntibus id bellum grauis hostis & suis viribus, & quod Annibalem rectorem militiæ haberet, visus fuerat. nihil tamen aut de Cos. mittendo in Asiam mutandum, aut minuendas eius copias censuerunt: metu, ne cum Gallis foret bellandum. Haud multo post M. Aurelius Cotta, legatus L. Scipionis, cum Antiochi regis legatis, & Eumenes rex Rhodijq;, Romam venerunt. Cotta in senatu primum: deinde in concione iussu patrum, quæ acta in Asia essent, exposuit. supplicatio inde in triduum decreta est: & XL. maiores hostiæ immolari iussæ. Tum omnium primum Eũmeni senatus datus est. Is cum breuiter & egisset gratias patribus, quod obsidione se ac fratrẽ exemissent, regnumque ab iniurijs Antiochi vindicassent: & gratulatus esset, quod mari terraq; prospere res gessissent: quodq; regẽ Antiochũ fusum fugatumq;, & exutum castris, prius Europa, post & Asia quæ cis Taurum montem est, ex C
pulissent: sua deinde merita malle eos ex imperatoribus suis legatisq;, quam se commemorante cognoscere dixit. Hæc approbantib. cunctis, iubentibusq; dicere ipsum omissa in id verecundia, quid sibi ab S.P.Q.R. tribui æquum censeret, propensius cumulatiusq;, si quo possit, prout eius merita sint, senatũ facturum. ad ea rex: Si ab alijs sibi premiorum optio deferretur, libenter, data modo facultate consulendi senatum Romanum, consilio amplissimi ordinis vsurum fuisse, ne quid aut immoderate cupisse, aut petisse parum modeste videri posset. verum enimuero cum ipsi daturi sint, multo magis munificentiam eorum in se fratresque suos ipsorum arbitrij debere esse. Nihil hac oratione eius P.C. deterriti sunt, quo minus dicere ipsum iuberent. & cum aliquandiu hinc indulgentia, hinc modestia, inter permittentes inuicem, non magis mutua quã inexplicabili facilitate certatum esset, Eumenes templo excessit. Senatus in eadẽ perstare sententia, vt absurdum esse diceret, ignorare regẽ quid sperans aut petens venerit, quæ commoda regno suo sint, ipsum optime scire: Asiam longe melius quã senatum nosse. reuocandum igitur, & cogendum, quæ vellet, quæque sentiret, expromere. Reductus à prætore in templum rex, & dicere iussus:

Perseue-

Perſeueraſſem, inquit, tacere P.C. niſi Rhodiorum legationem mox vocaturos « vos ſcirem, & illis auditis, mihi neceſſitatem fore dicendi, quæ quidem eo dif- « ficilior oratio erit, quod ea poſtulata eorum futura ſunt: vt non ſolum nihil, « quod contra me ſit, ſed ne quod ad ipſos quidem proprie pertineat, petere vi- « deantur. agent enim cauſam ciuitatum Græcarum, & liberari eas dicent de- « bere. quo impetrato, cui dubium eſt, quin & à nobis auerſuri ſint, nō eas modo « ciuitates quæ liberabuntur, ſed etiam veteres ſtipē diarias noſtras? ipſi autem « tanto obligatos beneficio, verbo ſocios, reuera ſubiectos imperio & obnoxios « habituri ſint? & (ſi dijs placet) cum has tantas opes affectabunt, diſſimulabunt « vlla parte id ad ſe pertinere: vos modo id decere, & conueniens eſſe ante fac- « tis dicent. Hæc vos ne decipiat oratio, prouidendum vobis erit, neve non ſolū « inæqualiter alios nimium deprimatis ex ſocijs veſtris, alios præter modum ex- « tollatis: ſed etiam ne qui aduerſus vos arma tulerint, in meliore ſtatu ſint quā « ſocij & amici veſtri. Quod ad me attinet, in alijs rebus ceſſiſſe intra finem iuris « mei cuilibet videri malim, quam nimis pertinaciter in obtinendo eo tetendiſ- « ſe. in certamine autem amicitiæ veſtræ, beneuolentiæ erga vos, honoris qui « à vobis habebitur, minime æquo animo vinci poſſum. Hanc ego maximam hę- « reditatem à patre accepi, qui primus omnium Aſiam Græciamque incolenti- « um in amicitiam veſtram venit, eamque perpetua & conſtanti fide ad extre- « mum finem vitæ perduxit: nec animum duntaxat vobis bonū ac fidelem prę- « ſtitit, ſed omnibus interfuit bellis quę in Græcia geſſiſtis, terreſtribus naualibuſ- « que: omni genere commeatuum ita, vt nemo ſociorum veſtrorum equari vlla « parte poſſet, vos adiuuit. poſtremo cum Bœotos ad ſocietatem veſtram hor- « taretur, in ipſa concione intermortuus, haud multo poſt expirauit. Huius ego « veſtigia ingreſſus, voluntati quidem & ſtudio in colendis vobis adijcere (ete- « nim inexuperabilia hęc erant) nihil potui: rebus ipſis meritiſq; & impenſis offi- « ciorum vt ſuperare poſſem, fortuna, tempora, Antiochus, & bellum in Aſia ge- « ſtum præbuerunt materiam. Rex Aſiæ, & partis Europæ Antiochus filiam « ſuam in matrimonium mihi dabat, reſtituebat extemplo ciuitates quæ defece- « rant à nobis, ſpem magnam in poſterum amplificandi regni faciebat, ſi ſecum « aduerſus vos bellum geſſiſſem. Non gloriabor eo, quod nihil in vos deliquē- « rim: illa potius, quæ vetuſtiſſima domus noſtræ vobiſcum amicitia digna ſunt, « referam. terreſtribus naualibuſq; copijs, vt nemo veſtrorum ſociorum æquipa- « rare poſſet, imperatores veſtros adiuui: commeatus terra marique ſuppedita- « ui: naualibus prælijs, quę multis locis facta ſunt, omnibus affui: nec labori meo, « nec periculo vſquam peperci: quod miſerrimum eſt in bello, obſidionem paſ- « C ſus ſum, Pergami incluſus cum diſcrimine vltimo ſimul vitæ regnique, libera- « tus deinde obſidione, cum alia parte Antiochus, alia Seleucus circa arcem « regni mei caſtra haberent, relictis rebus meis, tota claſſe ad Helleſpontum « L. Scipioni Coſ. veſtro occurri, vt eum in traijciendo exercitu adiuuarem. « Poſtquam in Aſiam exercitus veſter eſt tranſgreſſus, nunquam à Coſ. abſceſſi. « nemo miles Romanus magis aſſiduus in caſtris veſtris fuit, quam ego, fratreſq; « mei. nulla expeditio, nullum equeſtre prælium ſine me factum eſt. in acie ibi « ſteti, eam partem ſum tutatus, in qua me Coſ. eſſe voluit. Non ſum hoc dictu- « rus P.C. quis hoc bello meritis erga vos mecum comparari poteſt? ego nulli « omnium neq; populorū, neq; regum, quos in magno honore habetis, nō auſim « me comparare. Maſaniſſa hoſtis vobis antequam ſocius fuit: nec incolumi « regno cū auxilijs ſuis, ſed extorris, expulſus, amiſſis omnibus copijs, cum turma « equitum in caſtra confugit veſtra: tamen eum, quia in Africa aduerſus Sypha- « cem & Carthaginienſes fideliter atq; impigre vobiſcum ſtetit, non in patrium « ſolū regnum reſtituiſtis: ſed adiecta opulentiſſima parte Syphacis regni, præ- « potentem inter Africæ reges feciſtis. Quo tandem igitur nos præmio atq; ho- « nore digni apud vos ſumus, qui nunquam hoſtes, ſemper ſocij fuimus? Pater, « ego, fratreſque mei non in Aſia tantum, ſed etiam procul ab domo in Peloponneſo,

» neſo, in Bœotia, in Aetolia, Philippi, Antiochi, Aetolico bello, terra marique A
» pro vobis arma tulimus. Quid ergo poſtulas? dicat aliquis. Ego P.C. quoniam
» dicere vtique volentibus vobis parendum eſt: ſi vos ea mente vltra Tauri iu-
» ga Antiochum emouiſtis, vt ipſi teneretis eas terras: nullos accolas nec fini-
» timos habere, quam vos malo: nec vlla alia re tutius ſtabiliuſq; regnũ meum fu-
» turum ſpero, ſed ſi vobis decedere inde, atq; exercitus deducere in animo eſt:
» neminem dignioré eſſe ex ſocijs veſtris, qui bello à vobis parta poſſideat, quã
» me, dicere auſim. At enim magnificum eſt liberare ciuitates ſeruas. ita opinor,
» ſi nihil hoſtile aduerſus vos fecerunt: ſin autem Antiochi partis fuerunt, quan-
» to eſt veſtra prudentia & æquitate dignius, ſocijs benemeritis, quam hoſtibus
» vos cõſulere? Grata oratio regis patribus fuit, & facile apparebat munifice om-
nia & propenſo animo facturos. Interpoſita Smyrnęorũ breuis legatio eſt, quia
non aderant quidam Rhodiorum. Collaudatis egregie Smyrnęis, quod omnia
vltima pati, quam ſe regi tradere maluiſſent: introducti Rhodij ſunt. quorum
princeps legationis, expoſitis initijs amicitiæ cum P.R. meritiſq; Rhodiorũ Phi-
» lippi prius, deinde Antiochi bello: Nihil, inquit, nobis tota noſtra actione P.C.
» neque difficilius, neque moleſtius eſt, quam quod cum Eumene nobis diſcep-
» tatio eſt, cum quo vno maxime regum, & priuatum ſingulis, &, quod magis
» nos mouet, publicum ciuitati noſtræ hoſpitium eſt. cæterum non animi no- B
» ſtri P.C. nos, ſed rerum natura, quæ potentiſſima eſt, diſiungit, vt nos liberi eti-
» am aliorum libertatis cauſam agamus: reges ſerua omnia, & ſubiecta imperio
» ſuo eſſe velint. Vt cunq; tamen res ſe habet, magis verecundia noſtra aduerſus
» regem nobis obſtat, quam ipſa diſceptatio aut nobis impedita eſt, aut vobis
» perplexam deliberationem præbitura videtur. nam ſi aliter ſocio atque amico
» regi, & benemerito hoc ipſo in bello, de cuius præmijs agitur, honos haberi
» nullus poſſet, niſi liberas ciuitates ei in ſeruitutem traderetis: eſſet delibera-
» tio anceps, ne aut regem amicum inhonoratum dimitteretis, aut decederetis
» inſtituto veſtro, & gloriam Philippi bello paratam, nunc ſeruitute tot ciuitatũ
» deformaretis, ſed ab hac neceſſitate aut gratiæ in amicum minuendę, aut glo-
» riæ veſtræ, egregie vos fortuna vindicat. eſt enim deũm benignitate non glori-
» oſa magis quam diues victoria veſtra: quæ vos facile iſto velut ære alieno ex-
» oluat. nam & Lycaonia, & Phrygia vtraque, & Piſidia omnis, & Cherſoneſus,
» quæque circumiacent Europæ, in veſtra ſunt poteſtate: quarum vna quælibet
» regi adiecta multiplicare regnum Eumenis poteſt: omnes vero datæ, maximis
» eum regibus æquare. licet ergo vobis & præmiis belli ditare ſocios, & non de-
» cedere inſtituto veſtro: & meminiſſe quem titulum prætenderitis prius aduer-
» ſus Philippum, nunc aduerſus Antiochum belli: quid feceritis Philippo victo,
» quid nunc à vobis, non magis quia feciſtis, quam quia id vos facere decet, deſi- C
» deretur atq; expectetur. alia enim aliis & honeſta & probabilis eſt cauſa armo-
» rum. illi agrum, hi vicos, hi oppida, hi portus oramq; aliquã maris vt poſſideant:
» vos nec cupiſtis hæc antequam haberetis, nec nunc cum orbis terrarum in diti-
» one veſtra ſit, cupere poteſtis. pro dignitate & gloria apud omne genus huma-
» num, quod veſtrum nomen imperiumq; iuxta ac deos immortales iam pridem
» intuetur pugnaſtis, quæ parare & quærere arduum fuit, neſcio an tueri difficili-
» us ſit gentis vetuſtiſſimæ nobiliſſimæque vel fama rerum geſtarum, vel omni
» commendatione humanitatis doctrinarumque, tuendam ab ſeruitio regio li-
» bertatem ſuſcepiſtis. hoc patrocinium receptæ in fidem & clientelam veſtram
» vniuerſę gentis perpetuum vos præſtare decet. Non quæ in ſolo modo antiquo
» ſunt, Græcæ magis vrbes ſunt, quam coloniæ earum, illinc quondam profectæ
» in Aſiam: nec terra mutata mutauit genus aut mores. certare pio certamine
» cuiuſlibet bonæ artis ac virtutis auſi ſumus cum parentibus quæque ciuitas &
» conditoribus ſuis. Adiſtis Græciæ, adiſtis Aſiæ vrbes plerique. niſi quod longius
» à vobis abſumus, nulla vincimur alia re Maſſilienſes, quos, ſi natura inſita velut
» ingenio terræ vinci poſſet, iampridem efferaſſent tot indomitæ circunfuſæ
gentes:

gentes: in eo honore, in ea merito dignitate audimus apud vos esse, ac si medi- "
um vmbilicum Grçciæ incolerent. non enim sonum modo linguæ, vestitumque "
& habitum, sed ante omnia mores & leges & ingenium sincerum integrumq; "
à contagione accolarum seruarunt. Terminus est nunc imperij vestri mons "
Taurus. quicquid intra eum cardinem est, nihil longinquum vobis videri de- "
bet. quo arma vestra peruenerunt, eodem ius hinc profectum perueniat. Bar- "
bari, quibus pro legibus semper dominorum imperia fuerunt, quo gaudent re- "
ges habeant: Græci suam fortunam. vestros animos gerunt. domesticis quon- "
dam viribus etiam imperium amplectebantur. nunc imperium vbi est, ibi vt sit "
perpetuum, optant: libertatem vestris tueri armis habent, quoniam suis non "
possunt. At enim quædam ciuitates cum Antiocho senserunt: & aliæ prius "
cum Philippo, & cum Pyrrho Tarentini, ne alios populos enumerem, Cartha- "
go libera cum suis legibus est. Huic vestro exemplo quantum debeatis, videte "
P.C. inducetis in animum negare Eumenis cupiditati, quod iustissimæ iræ ve- "
stræ negatis. Rhodij & in hoc & in omnibus bellis quæ in illa ora gessistis, "
quam forti fidelique opera vos adiuuerimus, vestro iudicio relinquimus, nunc "
in pace id consilium afferimus, quod si comprobaueritis, magnificentius vos "
victoria vsos esse quam vicisse, omnes existimaturi sint. Apta magnitudini Ro- "
manæ oratio visa est. Post Rhodios Antiochi legati vocati sunt. Ij vulgato pe- "
tentium veniam more, errorem fassi regis, obtestati sunt P.C. vt suæ potius cle-
mentiæ, quam regis culpę, qui satis superque pœnarum dedisset, memores con-
sulerent: postremo pacem datam à L. Scipione imperatore, quibus legibus de-
disset, confirmarent authoritate sua. Et senatus eam pacẽ seruandam censuit: &
paucos post dies populus iussit. fœdus in Capitolio cum Antipatro principe le-
gationis, & eodem fratris filio regis Antiochi est ictum. Auditæ deinde & aliæ
legationes ex Asia sunt, quibus omnibus datum est responsum, decem legatos
more maiorum senatum missurum ad res Asię disceptandas componendaque:
summam tamen hanc fore, vt cis Taurum montem quę intra regni Antiochi fi-
nes fuissent, Eumeni attribuerentur, præter Lyciam Cariamque, vsq; ad Mę an-
drum amnem, ea ciuitatis Rhodiorum essent. cæteræ ciuitates Asię quæ Attali
stipendiariæ fuissent, eædem Eumeni vectigal penderent: quę vectigales Anti-
ochi fuissent, eæ liberæ atq; immunes esient. Decem legatos hos decreuerunt:
Q. Minutium Rufum, L. Furium Purpureonẽ, Q. Minutium Thermum. Ap. Clau-
dium Neronem, Cn. Cornelium Merulam, M. Iuuium Brutum, L. Aurunculei-
um, L. Aemylium Paulum, P. Cornelium Lentulum, P. AElium Tuberonem. His
quæ præsentis disceptationis essent, libera mandata. De summa rerum senatus
C constituit. Lycaoniam omnem, & Phrygiam vtramque, & Mysiam, regias syl-
uas, & Lydiæ Ioniæque, extra ea oppida quę libera fuissent, quo die cum rege
Antiocho pugnatum est, & nominatim Magnesiam ad Sipylum, & Cariam, quę
Hydrela appellatur, agrumq; Hydreletanum ad Phrygiam vergentem, & ca-
stella vicosque ad Mæandrum amnem, & oppida, nisi quæ libera ante bellum
fuissent: Telmissum item nominatim, & castra Telmissium, præter agrum qui
Ptolemæi Telmissij fuisset: hæc omnia quæ supra scripta sunt, regi Eumeni ius-
sa dari. Rhodijs Lycia data, extra eundem Telmissum, & castra Telmissium &
agrum qui Ptolemæi Telmissij fuisset: hæc & ab Eumene & ab Rhodijs excep-
ta. Ea quoque his pars data Cariæ, quæ propior Rhodum insulam trans Mę an-
drum amnem est: oppida, vici, castella, agri qui ad Pisidiam vergunt: nisi quæ
eorum oppida in libertate fuissent pridie quam cum Antiocho rege in Asia
pugnatũ est. Pro his cum gratias egissent Rhodij: de Solis vrbe, quæ in Cilicia
est, egerunt. Argis & illos, sicut sese, oriundos esse. ab ea germanitate fraternam
sibi cum ijs charitatem esse. petere hoc extraordinarium munus, vt eam ciui-
tatem ex seruitute regia eximerent. Vocati sunt regis Antiochi legati, actum-
que cum ijs est: nec quicquam impetratum, testante fœdera Antipatro: ad-
uersus quæ ab Rhodijs non Solos, sed Ciliciam peti, & iuga Tauri transcendi.

Reuocatis

Reuocatis in ſenatum Rhodiis, cum quantopere tenderet legatus regius, exposuiſſent patres, adiecerunt: ſi vtique eam rem ad ciuitatis ſuæ dignitatem pertinere cenſerent Rhodij, ſenatum omni modo expugnaturum pertinaciam legatorum. Tum vero impenſius quam ante Rhodij gratias egerunt: ceſſuroſque ſe potius arrogantiæ Antipatri, quam cauſam turbandæ pacis præbituros dixerunt. ita nihil de Solis mutatum eſt. Per eos dies, quibus hæc geſta ſunt, legati Maſſilienſium nunciauerunt, L. Bæbium prætorem in prouinciam Hiſpaniam proficiſcentem, ab Liguribus circumuentum, magna parte comitum cæſa. vulneratum ipſum cum paucis ſine lectoribus Maſſiliam perfugiſſe, & intra triduum expiraſſe. Senatus ea re audita decreuit, vti P. Iunius Brutus, qui proprætor in Hetruria eſſet, prouincia exercituque tradito vni cui videretur ex legatis, ipſe in vlteriorem Hiſpaniam proficiſceretur: eaque ei prouincia eſſet. Hoc S.C. literæque à Sp. Poſthumio prætore in Hetruriam miſſæ ſunt. profectuſq; in Hiſpaniam eſt P. Iunius proprætor, in qua prouincia prius aliquanto quam ſucceſſor veniret, L. AEmylius Paulus, qui poſtea regem Perſea magna gloria vicit, cum priore anno haud proſpere rem geſſiſſet: tumultuario exercitu collecto, ſignis collatis cum Luſitanis pugnauit. fuſi fugatiq; ſunt hoſtes, cæſa decem & octo millia armatorum, tria millia C C C. capti, & caſtra expugnata. Huius victoriæ fama tranquilliores in Hiſpania res fecit. Eodem anno ante diem tertium Calendas Ianuarias Bononiam Latinam coloniam ex S.C. L. Valerius Flaccus, M. Attilius Serranus, L. Valerius Tappo triumuiri deduxerũt. tria millia hominũ ſunt deducta, equitibus ſeptuagena iugera, cæteris colonis quinquagena ſunt data. ager captus de Gallis Boiis fuerat. Galli Tuſcos expulerant. Eodem anno cenſuram multi & clari viri petierunt, quæ res tanquam in ſe parum magni certaminis cauſam haberet: aliam contentionem multo maiorẽ excitauit. petebant T. Quintius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio, L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato, M. Claudius Marcellus, M. Acilius Glabrio, qui Antiochum ad Thermopylas AEtoloſq; deuicerat. in hunc maxime, quod multa congiaria habuerat, quibus magnam partem hominum obligarat, fauor populi ſe inclinabat. Id cum ægre parerentur tot nobiles, nonum ſibi hominem tantum præferri: P. Sempronius Gracchus, & C. Sempronius Rutilius tribuni plebis, ei diem dixerunt, quod pecuniæ regiæ prædæq; aliquantũ captę in Antiochi caſtris, neque in triumpho tuliſſet, neque in ærarium detuliſſet. Varia teſtimonia legatorum tribunorumq; militum erant. M. Cato ante alios teſtes conſpiciebatur: cuius authoritatem perpetuo tenore vitæ partam, toga candida eleuabat. is teſtis, quę vaſa aurea atque argentea captis caſtris inter aliam prædam regiam vidiſſet, ea ſe in triumpho negabat vidiſſe. poſtremo in huius maxime inuidiam deſiſtere ſe petitione Glabrio dixit: quando quod taciti indignarentur nobiles homines, id æque nouus competitor inæſtimabili periurio inceſſeret. centum millium multa irrogata erat. bis de ea re certatum eſt. tertio, cum de petitione deſtitiſſet reus: nec populus de multa ſuffragium ferre voluit: & tribuni eo negocio deſtiterunt. Cenſores T. Quintius Flamininus, M. Claudius Marcellus creati. Per eoſdem dies L. AEmylio Regillo, qui claſſe præfectum Antiochi regis deuicerat, extra vrbem in æde Apollinis cum ſenatus eſſet, auditis rebus geſtis eius, quantis cum claſſibus hoſtium dimicaſſet, quot inde naues demerſiſſet aut cepiſſet, magno conſenſu patrum triumphus naualis eſt decretus. Triumphauit Cal. Februariis. in eo triumpho vndequinquaginta coronæ aureæ tranſlatæ ſunt: pecunia nequaquam tanta pro ſpecie regij triumphi. tetradrachma Attica X X X I I I I. mille D C C. ciſtophorum C X X X I I. millia C C C. Supplicationes deinde fuerunt ex S. C. quod L. AEmylius Paulus in Hiſpania proſpere rem geſſiſſet. Haud ita multo poſt L. Scipio ad vrbem venit: qui ne cognomine fratri cederet, Aſiaticum ſe appellari voluit. & in ſenatu & in cõcione de rebus ab ſe geſtis diſſeruit. Erant qui fama id maius bellũ quam difficultate rei fuiſſe interpretarentur: vno memorabili

A morabili prælio debellatum, gloriamque eius victoriæ defloratam ad Thermopylas esse. Cæterum vere æstimanti, AEtolicum magis ad Thermopylas bellum quam regium fuit. quota enim parte virium suarum ibi dimicauit Antiochus? in Asia totius Asiæ steterunt vires, ab vltimis orientis omniũ gentium contractis auxiliis. Merito ergo & diis immortalibus, quantus maximus poterat, habitus est honos, quod ingentem victoriam facilem etiam fecissent: & imperatori triumphus est decretus. Triumphauit mense intercalario pridie Calen. Martias, qui triumphus spectaculo oculorum maior quam Africani fratris eius fuit: recordatione rerum, & æstimatione periculi certaminisque non magis comparandus, quam si imperatorem imperatori, aut Antiochum ducem Annibali conferres. Tulit in triumpho signa militaria CCXXXIIII. oppidorum simulachra CXXXIIII. eburneos dentes mille CCXXXI. aureas coronas CCXXXIIII. argenti pondo CXLVII. millia, & CCCCXX. tetradrachmûm Atticorum CCXXIIII. millia: cistophorum CCCXXXI. millia, & LXX. nummos aureos Philippeos CXL. millia: vasorum argenteorum (omnia cælata erant) mille pondo & CCCCXXIIII. aureorum mille pondo XXIIII. & duces regij præfecti, & purpurati duo & XXX. ante currum ducti. Militibus quiniuiceni denarij dati: duplex centurioni, triplex
B equiti, stipendium militare, & frumentum duplex post triumphum datum. prælio in Asia facto duplex dederat. Triumphauit anno fere posteaquam consulatu abiit. Eodem fere tempore & Cn. Manlius Cos. in Asiam, & Q. Fabius Labeo Pr. ad classem venit. cæterum Cos. non deerat cum Gallis belli materia. mare pacatum erat, deuicto Antiocho. cogitanti itaq; Fabio, cui rei potissimũ insisteret, ne ociosam prouinciam habuisse videri posset: optimum visum est in Cretam insulam traiicere. Cydoniatę bellum aduersus Gortynios Gnosiosque gerebant & captiuorum Romanorum atq; Italici generis magnus numerus in seruitute esse per totam insulam dicebatur, Classe ab Epheso profectus, cum primum Cretæ littus attigit, nuncios circa ciuitates misit, vt armis absisterent, captiuosq; in suis quæq; vrbibus agrisque conquisitos reducerent, & legatos mitterent ad se, cum quibus de rebus ad Cretenses pariter Romanosq; pertinentibus ageret. Nihil magnopere ea Cretenses mouerunt. captiuos, præter Gortynios, nulli reddiderunt. Valerius Antias ad quatuor millia captiuorum, quia belli minas timuerunt, ex tota insula reddita scripsit: eamq; causam Fabio, cum rem nullã aliã gessisset, naualis triumphi impetrandi ab senatu fuisse. A Creta Ephesum Fabius rediit, inde trib. nauib. in Thracię orã missis, ab AEno & Marona præsidia Antiochi deduci iussit, vt in libertate eæ ciuitates essent.

C

DECADIS QVARTÆ LIB. VIII.

EPITOME.

MArcus Fuluius Cos. in Epiro Ambracienses obsessos, per deditionem accepit: Cephaleniam subegit: AEtolis perdomitis pacem dedit, Cn. Manlius Cos. collegæ eius Gallogræcos, Tolistobogios, Tectosagos, & Thorcmos, qui Brenno duce in Asiam transierant, cum soli citra Taurum montem minime parerent, vicit. Eorum origo, & cum ea loca, quæ tenent, occupauerintque, referuntur. Exemplum quoq; virtutis & pudicitiæ in fœmina traditur. Quæ cum regis Gallogræcorum vxor fuisset, capta, centurionem, qui ei vim intulerat, occidit. Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt ciuium capita CCLVIII. *millia, &* CCCXXVIII. *cum Ariarathe rege Cappadociæ amicitia iuncta est. Cn. Manlius, contradicentibus decem legatis, ex quorum consilio fœdus cum Antiocho conscripserat: de Gallogræcis, acta pro se causa in senatu, triumphauit. Scipio Africanus, die ei dicta, vt quidam aiunt, à Q. Petilio ACreo tribuno plebis, vt quidam à Næuio, quod præda ex Antiocho capta ærarium fraudasset: postea quam is dies venit, euocatus in rostra, hac die, inquit, Quirites Carthaginem*

thaginem vici, & prosequente populo, Capitolium ascendit: inde, ne amplius tribuni A
tijs iniurijs vexaretur: in voluntarium exilium Liternum concessit, incertum ibi, an
Romæ defunctus. nam eius monumentum vtrobique fuit. L. Scipio Asiaticus, frater A-
fricani, eodem peculatus crimine accusatus, damnatusque, cum in vincula, & carcere
duceretur: Tib. Sempronius Gracchus tribunus plebis, qui antea Scipionis inimicus erat,
intercessit: & ob id beneficium Africani filiam duxit. Cum prætor quæstores in bona
eius publice possidenda misisset: non modo in ijs nullum vestigium pecuniæ regiæ ap-
paruit: sed nequaquam ante tantum in ærarium redactum, quantæ summæ erat damnatus: collatam à cognatis, & amicis innumerabilem pecuniam accipere noluit: quæ
necessaria ei erant ad cultum, retenta.

DVM in Asia bellum geritur, ne in AEtolia quidem quietæ res fuerant, principio à gente Athamanum orto. Athamania ea tempestate, pulso Aminandro, sub præfectis Philippi regio tenebatur præsidio, qui superbo atq; immodico imperio desiderium Animandri fecerant. Exulanti tum Aminandro in AEtolia, literis suorum, indicantium statũ Athamaniæ, spes recuperandi regni facta est. remissiq; nuncij ab eo ad principes Argitheam (id enim caput Athamaniæ erat) si populariũ animos satis perspectos haberet, impetrato ab AEtolis auxilio, in Athamaniam se ventum cum delectis AEtolorum, quod consilium esset gentis, & Nicandro pr. Quos vbi ad omnia paratos esse vidit, certiores subinde facit, quo die cum exercitu Athamaniam ingressurus esset. Quatuor primo fuere coniurati aduersus Macedonum præsidium. hi senos sibi adiutores ad rem gerendam assumpserunt. deinde paucitate parum freti, quæ celandæ rei quam agendæ aptior erat, parem priori numerum adiecerunt. ita duo & L. facti, quadrifariam se diuiserunt. pars vna Heracleam, altera Tetraphiliam petit, vbi custodia regiæ pecuniæ esse solita erat: tertia Theudoriam, quarta Argitheam. Ita inter omnes conuenit, vt primo quieti, velut ad priuatam rem agendam venissent, in foro obuersarentur: die certa multitudinem omnẽ conuocarent ad præsidia Macedonum arcibus expellenda. Vbi ea dies aduenit, & Aminander cum mille AEtolis in finibus erat: ex cõposito quatuor simul locis præsidia Macedonum expulsa, literæque in alias vrbes passim dimissæ, vt vindicarent sese ab impotenti dominatione Philippi, & restituerent in patrium ac legitimum regnum. Vndiq; Macedones expelluntur. Theium oppidum, literis à Zenone præfecto præsidij interceptis, & arce ab regiis occupata, paucos dies obsidentib. restitit: deinde id quoq; traditum Aminandro est, & omnis Athamania in potestate erat, præter Athenæum castellum, finibus Macedoniæ subiectum. Philippus audita de- C fectione Athamaniæ, cum sex millib. armatorum profectus, ingenti celeritate Gomphos peruenit. ibi relicta maiore parte exercitus (neq; enim ad tanta itinera suffecissent) cum duobus millib. Athenæum, quod vnum à præsidio suo retentũ fuerat, peruenit. inde proximis tentatis, cum facile animaduertisset cętera hostilia esse, Gomphos regressus, omnib. copiis simul in Athamaniam rediit. Zenonẽ inde cum mille peditibus præmissum Ethopiam occupare iubet, opportune Argitheæ imminentem: quam vbi teneri à suis locum vidit, ipse circa templum Ioui sacrum posuit castra. Ibi vnum diem fœda tempestate retentus, postero die ducere ad Argitheam intendit. Euntibus extemplo apparuere Athamanes, in tumulos imminenteis viæ discurrẽtes. ad quorum conspectum constitere prima signa, totoq; agmine pauor & trepidatio erat: & pro se quisque, quidnam futurum esse, cogitare, si in valles subiectas rupibus agmen foret demissum. Hæc tumultuatio regem cupientem, si se sequerentur raptim euadere angustias, reuocare primos, & eadem qua venerat via referre coegit signa. Athamanes primo ex interuallo quieti sequebantur. posteaquam AEtoli sese coniunxerunt, hos, vt ab tergo agmini instarent reliquerunt: ipsi à lateribus se circunfuderunt. quidam per notos calles breuiore via prægressi, transi-

tus

A tus insedere: tantumq; tumultus Macedonibus est iniectum: vt fugæ magis effusæ, quam itineris ordinati modo, multis armis virisq; relictis, flumen traiecerint. Hic finis sequendi fuit. inde tuto Macedones Gomphos, & à Gomphis in Macedoniam redierunt. Athamanes AEtoliq; Ethopiam ad Zenonem ac mille Macedonas opprimendos vndique concurrerunt. Macedones parum loco freti, ab Ethopia in altiorem diruptioremq; vndiq; tumulum concessere, quo pluribus locis aditu inuento, expulere eos Athamanes: dispersosq;, & per inuias atq; ignotas rupes iter fugæ non expedientes: partim ceperunt, partim interfecerunt. multi pauore in derupta præcipitati, præpauci cum Zenone ad regem euaserunt. postera die per inducias sepeliendi cæsos potestas facta est. Animander recuperato regno legatos & Romã ad senatum, & ad Scipiones in Asiam, Ephesi post magnũ cum Antiocho prælium morantes, misit. Pacẽ petebat, excusabatq; sese, quod per AEtolos recuperasset paternum regnum. Philippum incusabat. AEtoli ex Athamania in Amphilochos profecti sunt. & maioris partis voluntate in ius ditionemq; totam redegerunt gentem. Amphilochia recepta (nam fuerat quondam AEtolorum) eadẽ spe in Aperantiam trãscenderunt: ea quoq; magna ex parte sine certamine in deditionem venit. Dolopes nunquam AEtolorum fuerant. Philippi erant hi primum ad arma cõcur-

B rerunt: cæterum posteaquam Amphilochos cum AEtolis esse, fugamq; ex Athamania Philippi, & eẽdẽ præsidij eius accepere, & ipsi à Philippo ad AEtolos deficiunt. Quibus circunie ctis gentib. iam vndiq; se à Macedonibus tutos credentib. esse AEtolis, fama affertur Antiochũ in Asia victum ab Romanis. nec ita multo post legati ab Roma rediere sine spe pacis: Fuluiumq; Cos. nũciantes iam cũ exercitu traiecisse. His territi, prius ab Rhodo & Athenis legationibus excitis, vt per authoritatẽ ciuitatum earũ suę preces nuper repudiatę, faciliorem aditum ad senatum haberent: principes gentis ad tentandum vltimam spem Romã miserunt: nihilne bellũ haberent, priusquã pene in conspectũ hostis erat, præmeditati. Iam M. Fuluius Apolloniã exercitu traiecto cum Epirotarũ principib. consultabat, vnde bellũ inciperet. Epirotis Ambraciã placebat aggredi, quę tum contribuerat se AEtolis. siue ad tuendã eam venirent AEtoli, apertos circa campos ad dimicandũ esse: siue detrectarent certamẽ, oppugnationẽ fore haud difficilem. nam & copiam in propinquo materię ad aggeres excitandos & cętera opera esse: & Arethontẽ nauigabilem amnem opportunũ ad cõportanda quę vsui sint, prẽter ipsa mœuia fluere, & æstatẽ aptam rei gerendę adesse. His periuaserunt, vt per Epirũ duceret. Consuli ad Ambraciam aduenienti magni operis oppugnatio visa est. Ambracia tumulo aspero subiec-

C ta est. Perranthẽ incolę vocant: vrbs qua murus vergit in campos & flumẽ, occidentẽ: arx quę posita in tumulo est orientẽ spectat: amnis Arethon ex Acarnania fluens cadit in sinũ maris, ab nomine propinquę vrbis Ambraciũ appellatum: prætercquã quod hinc amnis munit, hinc tumuli. muro quoq; firmo septa erat, patente in circuitu paulo amplius tria millia passuũ. Fuluius bina à campo castra modico inter se distantia interuallo, vnũ castellum loco edito contra arcem obiecit: ea omnia vallo ac fossa ita iungere parat, ne exitus incluſus ab vrbe, neve aditus foris ad auxilia intromittenda esset. Ad famã oppugnationis Ambracię Stratũ iam edicto Nicandri Pr. cõuenerant AEtoli. inde primo copiis omnib. ad prohibendam obsidionẽ venire in animo fuerat: deinde posteaquã vrbẽ iam magna ex parte operib. septam viderunt, Epirotarũ trans flumẽ loco plano castra posita esse, diuidere copias placuit. cum mille expeditis Eupolemus Ambraciam profectus, per nondum cõmissa inter se munimenta vrbẽ intrauit. Nicandro cum cætera manu primo Epirotarum castra nocte aggredi consilium fuerat, haud facili ab Romanis auxilio, quia flumen intereat. deinde periculosum inceptum ratus, ne qua sentirent Romani, & regressus inde in tutum non esset, deterritus ab hoc consilio ad depopulandam Acarnaniam iter conuertit. Cos. iam munimentis, quibus sepienda vrbs erat, iam operibus

quæ

quæ admouere muris parabat, perfectis, quinque simul locis mœnia est aggres- A
sus: tria paribus interuallis faciliore aditu à campo aduersus Pyrrheum quod
vocant, admouit: vnum è regione Aesculapij, vnum aduersus arcem: arietibus
muros quatiebat, asseribus falcatis detergebat pinnas. Oppidanos primo & ad
speciem, & ad ictus mœnium cum terribili sonitu editus pauor ac trepidatio
cepit. deinde vt præter spem stare muros viderunt: collectis rursus animis, in
arietes tollenonibus libramenta plumbi aut saxorum, stipitesve robustos incu-
tiebant, falces anchoris ferreis iniectis in interiorem partem muri trahentes
asserem perfringebant: ad hoc eruptionibus & nocturnis in custodias operum,
& diurnis in stationes, vltro terrorem inferebant. In hoc statu res ad Ambraci-
am cum essent, iam AEtoli à populatione Acarnaniæ, Stratum redierant: inde
Nicander prætor spem nactus solpendæ incepto forti obsidionis, Nicodamum
quendam cum Aetolis quingentis Ambraciam intromittit. noctem certā tem-
pusq; etiam noctis constituit, quo & illi ab vrbe opera hostium, quæ aduersus
Pyrrheū erant, aggrederentur, & ipse ad castra Romana terrorem faceret: pos-
se ratus ancipiti tumultu, & nocte augente pauorem, memorabilem rem geri. Et
Nicodamus intempesta nocte, cum alias custodias fefellisset, per alias impetu
constanti erupisset, superato brachio in vrbem penetrat: animiq; aliquantum
ad omnia audenda, & spei obsessis adiecit: & simul constituta nox venit, ex cō- B
posito repente opera est aggressus. Id incœptum conatu quam effectu grauius
fuit, quia nulla ab exteriore parte vis admota est, seu metu deterrito prætore
Aetolorum, seu quia potius visum est Amphilochis opem ferre nuper receptis:
quos Perseus Philippi filius missus ad Dolopiam Amphilochosq; recipiendos,
summa vi oppugnabat. Tribus locis, sicut ante dictum est, ad Pyrrhæum opera
Romana erant: quæ omnia simul, sed nec apparatu, nec vi simili Aetoli aggressi
sunt. alij cum ardentibus facibus, alij stuppam picemq; & malleolos ferentes,
tota collucente flāmis acie, aduenere: multos primo impetu custodes oppres-
serunt. deinde posteaquam clamor tumultusque in castra est perlatus, datum-
que à Cos. signum, arma capiunt, & omnibus portis ad opem ferendam effun-
duntur. vno in loco ferro igniq; gesta res est à duobus irrito incœpto, cum ten-
tassent magis quam inissent certamen, AEtoli abscesserunt. atrox pugna in vnū
inclinauerat locum. ibi diuersis partibus duo duces Eupolemus & Nicodamus
pugnantes hortabantur, & propè certa fouebāt spe: iam Nicandrū ex compo-
sito affore, & terga hostium inuasurum. Hæc res aliquandiu animos pugnantiū
sustinuit. cæterum posteaquam nullum ex composito signum à suis accipie-
bant, & crescere numerum hostium cernebant, destituti segnius instare: postre-
mo re omissa, iam vix tuto receptu, fugientes in vrbem compelluntur, parte C
operum incensa, & pluribus aliquanto, quam ipsi ceciderant, interfectis. quod si
ex composito acta res fuisset, haud dubium erat expugnari vna vtique parte o-
pera cum magna cæde hostium potuisse. Ambracienses, quiq; intus erant Aeto-
li, non ab eius solum noctis incœpto recessere, sed in reliquum quoque tem-
pus, velut proditi à suis, segniores ad pericula erant. iam nemo eruptionibus, vt
ante, in stationes hostium, sed dispositi per muros & turres ex tuto pugnabant.
Perseus vbi adesse AEtolos audiuit, omissa obsidione vrbis quam oppugnabat,
depopulatus tantum agros, Amphilochia excessit, atque in Macedoniam redi-
it. Et AEtolos inde auocauit populatio maritimæ oræ. Pleuratus Illyriorum rex
cum L X. lembis Corinthum sinum inuectus, adiunctis Achæorum quæ patris
erant nauibus, maritima AEtoliæ vastabat. aduersus quos mille AEtoli missi,
quacunque se classis circumegerat, per littorum anfractus breuioribus semitis
occurrebant. Et Romani ad Ambraciam pluribus locis quatiendo arietibus
muros, aliquantum vrbis nudauerant: nec tamen penetrare in vrbem pote-
rant. nam & pari celeritate nouus pro diruto murus obijcebatur, & armati rui-
nis superstantes instar munimenti erant: itaque cum aperta vi parū procederet
Cos. res, cuniculum occultum, vineis ante contecto loco, agere instituit, & ali-

quandiu,

A quandiu, cum dies noctesque in opere essent, non solum sub terra fodientes, sed egerentes etiam humum, fefellere hostem. cumulus repēte terræ eminens, index operis oppidanis fuit. pauidiq; ne iam subrutis muris facta in vrbem via esset, fossam intra murum è regione eius operis, quod vineis contectum erat, ducere instituunt. cuius vbi ad tantam altitudinem, quantę esse solum infimum cuniculi poterat, peruenerunt: silentio facto pluribus locis aure admota sonitum fodientium captabant. quem vbi acceperunt, aperiunt rectam in cuniculum viam. nec fuit magni operis. momento enim ad inane, suspenso fulturis ab hostibus muro, peruenerunt. ibi commissis operibus, cum è fossa in cuniculum pateret iter, primo ipsis ferramentis quibus in opere vsi erant: dein celeriter armati etiam subeuntes occultam sub terrā ediderunt pugnam. segnior deinde ea facta est, intersepientibus cuniculum, vbi vellent, nunc cilicijs prętentis, nunc foribus raptim obiectis. Noua etiam haud magni operis aduersus eos qui in cuniculo erant, excogitata res est. dolium à fundo pertusum qua fistula modica inseri posset, & fistulam ferream, operculumque dolij ferreum, & ipsum pluribus locis perforatum fecerunt. hoc tenui pluma completum dolium ore in cuniculum verso posuerunt: per operculi foramina prælongæ hastę quas sarissas vocant, ad summouendos hostes eminebant. scintillam leuem
B ignis inditam plumæ, folle fabrili ad caput fistulæ impositio, stando accenderunt. inde non solum magna vis fumi, sed acrior etiam fœdo quodam nidore ex adusta pluma, cum totum cuniculum complesset, vix durare quisquam intus poterat. Cum in hoc statu res ad Ambraciam esset, legati ab Aetolis Phaneas & Damoteles cum liberis mandatis decreto gentis ad Cos. venerunt. nam Pr. eorum cum alia parte Ambraciam oppugnari cernęret, alia infestam oram nauibus hostium esse, alia Amphilochos Dolopiamq; à Macedonibus vastari, nec AEtolos simul ad tria diuersa bella occursantes sufficere: conuocato concilio AEtolos principes, quid agendum esset, cōsuluit. Omnium eo sententiæ decurrerunt, vt pax, si posset, æquis, si minus, tolerandis conditionibus peteretur. Antiochi fiducia bellum susceptum. Antiocho terra mariq; superato, & prope extra orbem terræ vltra iuga Tauri exacto, quam spem esse sustinendi belli? Phaneas & Damoteles, quod è re AEtolorum, vt in tali casu fideque sua esse censerent, agerent. quod enim sibi consilium, aut cuius rei electionem à fortuna relictam? Cum his mandatis legati missi orare Cos. vt parceret vrbi, misereretur gentis quondam sociæ, nolle dicere iniurijs, miserijs certe coactæ insanire. non plus mali meritos AEtolos Antiochi bello, quam boni ante, cum aduersus Phi-
C lippum bellatum sit, fecisse. nec tum large gratiam relatā sibi, nec nunc immodice pœnam iniungi debere. Ad ea C O S. respondit: Magis sæpe, quam vere vnquam Aetolos pacem petere. imitarentur Antiochum in petēnda pace, quem in bellum traxissent, non paucis vrbibus eum, de quarū libertate certatum sit, sed omni Asia cis Taurum montē, opimo regno excessisse. Aetolos nisi inermes de pace agentes non auditurum se. arma illis prius, equosq; omnes tradendos esse, deinde mille talentum argenti P.R. dandum, cuius summæ dimidium præsens numeretur, si pacē habere vellent. ad ea adiecturum etiam in fœdus esse, vt eosdem quos P.R. amicos atq; hostes habeant. Aduersus quę legati, & quia grauia erant, & quia suorum animos indomitos ac immutabiles nouerant, nullo reddito responso domū regressi sunt, vt etiam atq; etiam quid agendum esset, re integra prętorē & principes cōsulerent. Clamore & iurgio excepti, quod diu rem traherent. qualemcunq; pacem referri iussi, cum redirent Ambraciam Acarnanum insidijs prope viam positis, quibuscum bellū erat, circunuenti, Tyrrheum custodiendi deducuntur. Hęc mora iniecta est paci. Cum iam Atheniensium Rhodiorumq; legati qui ad deprecandum pro his venerant, apud C O S, essent: Aminander quoq; Athamanum rex fide accepta venerat in castra Romana, magis pro Ambracia, vbi maiorē partem temporis exulauerat, quam pro Aetolis solicitus. per hos certior factus C O S. de casu legatorum, adduci eos à

Tyrrheo iussit. quorum post aduentum agi cœptum est de pace. Aminander, A
quod sui maxime operis erat, impigre agebat, vt Ambracienses compelleret
ad deditionem.id cum per colloquia principum succedens muris parum proficeret: Postremo Cos. permissu ingressus vrbem,partim consilio, partim precibus euicit,vt permitterent se Romanis.Et Aetolos C.Valerius Læuini filius,qui cum ea gente primum amicitiam pepigerat, consulis frater, matre genitus eadem,egregie adiuuit.Ambracienses prius pacti, vt AEtolorum auxiliares sine fraude emitterent, aperuerunt portas. dein vt quingenta Euboica darent talenta,ex quibus C C.præsentia,C C C.per annos sex pensionib.æquis,captiuos perfugasque redderent Romanis. vrbem ne quam formulæ sui iuris facerent, quæ post id tempus quo T.Quintius traiecisset in Græciam,aut vi capta ab Romanis esset, aut voluntate in amicitiã venisset.Cephalenia insula vt extra ius fœderis esset.Hæc quanquam spe ipsorum aliquanto leuiora erant:petentibus AEtolis vt ad concilium referrent, permissum est. Parua disceptatio de vrbibus tenuit.quæ cum sui iuris aliquando fuissent,auelli velut à corpore suo egre patiebantur ad vnum tamen omnes accipi pacem iusserunt.Ambracienses coronam auream Cos. centum & quinquaginta pondo dederũt.signa ænea marmoreaque,& tabulæ pictæ,quibus ornatior Ambracia,quia regia ibi Pyrrhi fuerat,quam cæteræ regionis eius vrbes erant,sublata omnia auectaque.nihil præterea tactum,violatumve. Profectus ab Ambracia Cos.in mediterranea AEtoliæ, ad Argos Amphilochum (XXII.millia ab Ambracia abest) castra posuit. eo tandem legati Aetoli mirante Cos.quod morarẽtur,venerunt. Inde postea- B
quam approbasse pacem concilium Aetolorum accepit, iussis proficisci Romam ad senatũ,permissoque, vt & Athenienses & Rhodij deprecatores irent, dato qui simul cum ijs proficisceretur, C. Valerio fratre, ipse in Cephalenium traiecit.Præoccupatas aures animosq; principum Romæ criminibus Philippi inuenerunt,qui per legatos,per literas,Dolopas Amphilochosq; & Athamaniam ereptas sibi querens, præsidiaq; sua, postremo etiam filium Persea ex Amphilochis pulsum, auerterat senatum ab audiendis precibus eorum.Rhodij tamen & Athenienses cum silentio auditi sunt.Athenienſis legatus Leõ Icesiæ filius,eloquentia etiam dicitur mouisse. qui vulgata similitudine,mari trãquillo, quod ventis concitaretur,æquiparando multitudinem Aetolorum,vsus,cum in fide Romanæ societatis mansissent,insita gentis tranquillitate quiesse eos aiebat.posteaquam flare ab Asia thoas & Dicæarchus,ab Europa Menetas & Damocritus cœpissent: tum illam tempestatẽ coortam, quæ ad Antiochum eos, secuti in scopulum,intulisset. Diu iactati Aetoli,tandem vt conditiones pacis C
conuenirent,effecerunt.fuerunt autem hæ:Imperium maiestatemq; P.R.gens Aetolorum conseruato sine dolo malo. ne quem exercitum qui aduersus socios amicosq; eorum ducetur,per fines suos transire sinito, neve vlla ope iuuato. hostes eosdem habeto, quos P.R. armaq; in eos ferto,bellumq; pariter gerito. perfugas, fugitiuos captiuosq; reddito Romanis socijsque, præterquam si qui capti cum domos rediissent,iterum capti sunt:aut si qui eo tempore ex ijs capti sunt,qui tum hostes erãt Romanis,cum inter præsidia Romana Aetoli essent. aliorum qui comparebunt,intra dies centum Corcyræorum magistratibus sine dolo malo tradantur: qui non comparebunt,quando quisque eorum primum inuentus fuerit,reddatur.obsides XL.arbitratu Cos.Romanis dato:ne minores XII.annorum,neu maiores XL.obses ne esto prætor, præfectus equitum, scriba publicus,neu quis qui ante obses fuerit apud Romanos. Cephalenia extra pacis leges esto. De pecuniæ summa quã penderent,pensionibusq; eius nihil ex eo quod cum Cos.conuenerat,mutatum.pro argento si aurum dare mallent,darent,conuenit: dum pro argenteis decem aureus vnus valeret. Quæ vrbes, qui agri, qui homines AEtolorum iuris aliquando fuerunt, qui eorum T. Quintio,Cn.Domitio Coss.postue eos Coss. aut armis subacti, aut voluntate in ditionem P.R.venerunt,ne quem eorum Aetoli recepisse velint.Aeniadæ cum

A vrbe agrisque Acarnanum sunto. His legibus fœdus ictum cum Aetolis est. Eadem non æstate solum, sed etiam ijsdem prope diebus quibus hæc à M. Fulvio Cos. in Aetolia gesta sunt: Cos. alter Cn. Manlius in Gallogræcia bellum gessit, quod nunc ordiri pergam. Vere primo Ephesum Cos. venit, acceptisque copijs à L. Scipione & exercitu lustrato, concionem apud milites habuit. qua collaudata virtute eorum, quod cum Antiocho vno prælio debellassent: adhortatus eos ad nouum cum Gallis suscipiendum bellum, qui & auxilijs Antiochum iuuissent, & adeo indomita haberent ingenia, vt ne quicquam Antiochus emotus vltra iuga Tauri montis esset, nisi frangerentur opes Gallorum: de se quoq; pauca, nec falsa, nec immodica adiecit. Læti milites cum frequenti assensu Cos. audiuerunt, partim virium Antiochi fuisse Gallos credentes, rege superato nullum momentum in solis per se Gallorum copijs fore. Eumenem haud in tempore abesse (Tomæ tunc erat) credere Cos. ignarum locorum hominumque, & cuius interesset frangi Gallorum opes. Attalum igitur fratrem accersit à Pergamo, hortatusque ad capessendum secum bellum, pollicentem suam suorumq; operam, domum ad comparandum copias dimittit. Paucos post dies profecto ab Epheso Cos. ad Magnesiam occurrit Attalus cum mille peditibus: equitibus C C. Athenæo fratre iusso cum cæteris copijs subsequi: commendata ijs custodia Pergami, quos fratri regnoq; fidos credebat. Cos. collaudato iuuene, cum omnibus copijs ad Mæandrum progressus, castra posuit: quia vado superari amnis non poterat: & contrahendæ naues erant ad exercitum traijciendum. Transgressi Mæandrũ ad Hieran comen peruenerunt. Fanum ibi angustum Apollinis, & oraculum sortes versibus haud incõditis dare vates dicuntur. hinc alteris castris ad Harpasum flumen ventũ est. quo legati ab Alabãdis venerũt, vt castellũ quod ab ipsis nuper desciisset, aut authoritate aut armis cogerent iura antiqua pati. Eodem & Athenæus Eumenis & Attali frater cum Cretensi Leuso, & Corrago Macedone venit. mille pedites mistarum gentium, & trecentos equites secum adduxerunt. Consul tribuno militum misso cum modica manu, castellum vi receptum Alabandensibus reddit. ipse nihil via digressus, ad Antiochiam super Mæandrum amnem posuit castra. Huius amnis fontes Celenis oriuntur. Celenæ vrbs caput quondam Phrygiæ fuit. migratum inde haud procul veteribus Celenis: nouæq; vrbi Apameæ nomen inditum ab Apamea sorore Seleuci regis. Et Marsyas amnis haud procul à Mæandri fontibus oriens, in Mæandrum cadit. famaq; ita tenet, Celenis Marsyam cum Apolline tibiarum cantu certasse. Mæander ex arce summa Celenarum ortus, media vrbe decurrens per Caras primum, deinde Ionas, in sinum maris editur, qui inter Prienem & Miletum est. Ad Antiochiam in castra consulis Seleucus Antiochi filius ex fœdere icto cum Scipione ad frumentum exercitu dandum venit. parua disceptatio de Attali auxiliaribus orta est, quod Romano tantum militi pactum Antiochum vt daretur frumentum, Seleucus dicebat. discussa ea quoq; est constantia consulis, qui misso tribuno edixit, ne Romani milites acciperent, priusquam Attali auxilia accepissent. Inde ad Gordiutichos (quod vocant) processum est. ex eo loco ad Tabas tertijs castris peruentum. In finibus Pisidarum posita est vrbs in ea parte quæ vergit ad Pamphylium mare, integris viribus regionis eius feroces ad bellandum habebant viros. Tum quoq; equites, in agmen Romanum eruptione facta, haud modice primo impetu turbauere, deinde vt apparuit nec numero se nec virtute pares esse, in vrbem compulsi, veniam erroris petebant, dedere vrbem parati. V. & X X. talenta argenti, & X. millia medimnum tritici imperata. ita in deditionem accepti. Tertio inde die ad Chaum amnem peruentum. inde profecti Erizam vrbem primo impetu ceperunt. Ad Thabusion castellum imminens flumini Indo ventum est, cui fecerat nomẽ Indus ab Elephanto deiectus. Haud procul á Cibyra aberant, nec legatio vlla à Moagete tyrãno ciuitatis eius, homine ad omnia infido atq; importuno, veniebat. ad tẽtandũ eius animũ C. Heluiũ cũ quatuor millib. peditũ

& quingentis equitibus consul præmittit. Huic agmini iam fineis ingredienti A
legati occurrerunt, nunciantes paratum esse tyrannum imperata facere, orabant, vt pacatus fines iniret, cohiberetque à populatione agri militem. & ei coronam auream X V. talenta afferebant. Heluios integros à populatione agros seruaturum pollicitus, ire ad consulem legatos iussit. quibus eadem referentibus consul: Neq; Romani, inquit, bonæ voluntatis vllum signum erga nos tyranni habemus, & ipsum talem esse inter omnes constat, vt de pœna eius magis quam de amicitia nobis cogitandum sit. Perturbati hac voce legati, nihil aliud petere, quam vt coronam acciperet: veniendique ad eum potestatem tyranno, & copiam loquendi ac purgandi se faceret. Permissu consulis postero die in castra tyrannus venit, vestitus comitatusque vix ad priuati modice locupletis habitū. & oratio fuit summissa & infracta, extenuantis opes suas, vrbiumque suæ ditionis egestatem querentis. Erant autem sub eo præter Cibyram, Syleum, & quæ Alimne appellatur. ex his, vt se suosque spoliaret, V. & X X. talenta se confecturum, prope vt diffidens pollicebatur: Enimuero, inquit cōsul, ferri iam ludificatio ista non potest, parum est non erubuisse absentem, cum per legatos frustrareris nos, nisi præsens quoq; in eadem impudentia persistas? V. & X X. talenta tyrannidem tuam exhaurient? quingenta ergo talenta nisi triduo numeras, populationem in agris, obsidionem in vrbe expecta. Hac de- B
nunciatione conterritus, perstare tamen in pertinaci simulatione inopiæ, & paulatim illiberali adiectione, nunc per cauillationem, nunc precibus & simulatis lachrymis, ad centum talenta est perductus. adiecta X. millia medimnum frumenti. Hæc omnia intra sex dies exacta. A Cibyra per agros Sidensium exercitus ductus, transgressusque Caularem amnem, posuit castra. postero die est præter Caralit in paludem agmen ductum. ad Męandrum manserunt. inde progredientibus ad Lagon proximam vrbem, metu incolæ fugerunt. vacuum hominibus, & refertum rerum omnium copia oppidum diripuerunt. inde ad Lyci fluminis fontem, postero die ad Cobulatum amnem progressi. Termessenses eo tempore Hyriensium arcem vrbe capta oppugnabant: inclusi, cum alia spes auxilij nulla esset, legatos ad consulem orantes opem miserunt. cum coniugibus ac liberis in arce inclusos se mortem indies aut ferro aut fame patiendam expectare. Volenti consuli causa in Pamphyliam diuertendi oblata est. aduenientes obsidione Hyriensis exemit. Termesso pacem dedit, quinquaginta talentis argenti acceptis. item Aspendiis cæterisque Pamphyliæ populis. Ex Pamphylia rodiens ad flumen Taurum primo die, postero ad Xylinen (quam vocant) comen posuit castra. profectus inde continentibus itineribus ad Cormasam vrbem peruenit. Darsa proxima vrbs erat: eam metu incolarum de- C
sertam, plenam omnium rerum copia inuenit. Progredienti præter paludes legati ab Lysinia dedentes ciuitatem venerunt. Inde in agrum Sagalassenū, vberem fertilemque omni genere frugum, ventum est. Colunt Pisidæ, longe optimi bello regionis eius. cum ea res animos facit, tum agri fœcunditas & multitudo hominum, & situs inter paucas munitæ vrbis. Consul, quia nulla legatio ad fines præsto fuerat, prædatum in agros misit. tum demum fracta pertinacia est, vt referri agique res suas viderunt. legatis missis, pacti quinquaginta talentis, & X X. millibus medimnum tritici, & X X. hordei, pacem impetrauerūt. Progressus inde ad Obrimæ fontes, ad vicum quem Aporidos comen vocant, posuit castra. Eo Seleucus ab Apamea postero die venit. Aegros inde & inutilia impedimenta cum Apameam dimisisset, ducibus itinerum à Seleuco acceptis, profectus eo die in Metropolitanum campum, postero die Dinias Phrygiæ processit. inde Sinnada venit, metu omnibus circa oppidis desertis. quorum iam præda graue agmen trahens, vix quinq; millium die toto itinere perfecto, ad Beudos, quod vetus appellant, peruenit. ad Anaburum inde, & altero die ad Mæandri fontes, tertio ad Abassum posuit castra. ibi plures dies statiua habuit: quia peruentum erat ad Tolistobogiorum fines. Galli, magna homi-

A hominum vis,seu inopia agri,seu prædæ spe, nullam gentem per quas ituri essent,parem armis rati, Brenno duce in Dardanos peruenerunt. ibi seditio orta,& ad XX. millia hominum cum Lomnorio ac Lutario regulis, secessione facta à Brenno,in Thraciam iter auerterunt. vbi cum resistentibus pugnando, pacem petentibus stipendium imponendo, Byzantium cum peruenissent, aliquandiu oram Propontidis vectigalem habendo regionis eius vrbes obtinuerunt. Cupido inde eos in Asiam transeundi, audientes ex propinquo quanta vbertas terræ eius esset,cepit.& Lysimachia fraude capta, Chersonesoq; omni armis possessa,ad Hellespontum descenderunt. ibi vero exiguo diuisis freto cernentibus Asiam, multo magis animi ad transeundum accensi. nuncioſque ad Antipatrum præfectum eius oræ de transitu mittebant. quæ res cum lentius spe ipsorum traheretur,alia rursus noua inter regulos orta seditio est. Lomnorius retro, vnde venerat, cum maiore parte hominum repetit Byzantium. Lutarius Macedonibus per speciem legationis ab Antipatro ad speculandum missis,duas tectas naues,& tres lembos adimit, his alios atque alios dies noctesque transuehendo,intra paucos dies omnes copias traiecit. Haud ita multo post Lomnorius, adiuuante Nicomede Bithyniæ rege, à Byzantio transmisit. coeunt deinde in vnum rursus Galli,& auxilia Nicomedi dant,aduersus Zybœam partem tenentem Bithyniæ gerenti bellum. atque eorum maxime opera deuictus Zybœa est, Bithyniaque omnis in ditionem Nicomedis concessit. Profecti ex Bithynia in Asiam processerunt.non plus ex XX.millibus hominum quam decem armata erant,tamen tantum terroris omnibus quæ cis Taurum incolunt gentibus iniecerunt, vt quas adissent, quasque non adissent, pariter vltimæ propinquis imperio parerent. Postremo cum tres essent gentes, Tolistobogij,Trocmi, Tectosagi: in tres partes qua cuique populorum suorum vectigalis Asia esset,diuiserunt. Trocmis Hellesponti ora data,Tolistobogij Aeolida atque Ioniam,Tectosagi mediterranea Asiæ sortiti sunt,& stipendium tota cis Taurum Asia exigebant. sedem autem ipsi sibi circa Halyn flumen ceperunt,tantusque terror eorum nominis erat, multitudine etiam magna sobole aucta,vt Syriæ quoq; ad postremũ reges stipendium dare non abnuerent. Primus Asiam incolentium abnuit Attalus,pater regis Eumenis: audaciq; incepto præter omnium opinionem affuit fortuna:& signis collatis superior fuit.non tamen ita infregit animos eorum,vt absisterent imperio. Eisdem opes vsq; ad bellum Antiochi cum Romanis manserunt.tum quoq; pulso Antiocho, magnam spem habuerint,quia procul mari incolerent,Romanum exercitum ad se non peruenturum. Cum hoc hoste tam terribili omnibus regionis eius quia
C bellum gerendum erat, pro concione milites maxime in hunc modum allocutus est consul: Non me præterit, milites, omnium quæ Asiam colunt gentium, « Gallos fama belli præstare. inter mitissimum genus hominum ferox natio per- « uagata bello prope orbem terrarum, sedem cepit. procera corpora, promissæ « & rutilatæ comæ,vasta scuta,prælongi gladij: ad hoc cantus ineuntium præli- « um, & vlulatus,& tripudia,& quatientium scuta in patrium quendam morem « horrendus armorum crepitus : omnia de industria composita ad terrorem. « Sed hæc quibus insolita atque insueta sunt, Græci & Phryges & Cares time- « ant: Romanis Gallici tumultus assuetis etiam vanitates notæ sunt.Semel pri- « mo congressu ad Alliam eos olim fuderunt maiores nostri ex eo tempore per « ducentos iam annos pecorum in modum consternatos cædunt fugantque,& « plures prope de Gallis triumphi,quam de toto orbe terrarum acti sunt. Iam v- « su hoc cognitum est,si primum impetum, quem feruido ingenio & cæca ira ef- « fundunt,sustinueris: fluunt sudore & lassitudine membra, labant arma: mol- « lia corpora,molles,vbi ira consedit, animos, sol, puluis, sitis, vt ferrum non ad- « moueas, prosternunt. Non legionibus legiones eorum solum experti sumus, « sed vir vnus cum viro congrediendo, T. Manlius, M. Valerius, quantum « Gallicam rabiem vinceret Romana virtus, docuerunt. iam M.Manlius vnus «

" agmine scandentes in Capitolium Gallos detrusit. & illis maioribus nostris A
" cum haud dubijs Gallis in terra sua genitis res erat. hi iam degeneres sunt, mi-
" sti, & Gallograeci vere, quod appellantur. sicut in frugibus pecudibusque, non
" tantum semina ad seruandam indolem valent, quantum terrae proprietas, cae-
" li; sub quo aluntur, mutat. Macedones, qui Alexandriam in Aegypto, qui Se-
" leuciam ac Babyloniam, quique alias sparsas per orbem terrarum colonias ha-
" bent, in Syros, Parthos, Aegyptios degenerarunt. Massilia inter Gallos sita trax-
" it aliquantum ab accolis animorum. Tarentinis quid ex Spartana dura illa &
" horrida disciplina mansit? Generosius in sua quicquid sede gignitur, insitum
" alienae terrae in id quo alitur, natura vertente se degenerat. Phrygas igitur Gal-
" licis oneratos armis, sicut in acie Antiochi caecidistis, victos victores caedetis,
" Magis id vereor, ne parum inde gloriae, quam ne nimium belli sit. Attalus eos
" rex saepe fudit fugauitque. Nolite existimare, beluas tantum recens captas fe-
" ritatem illam syluestrem primo seruare: deinde cum diu manibus humanis a-
" lantur, mitescere: in hominum feritate mulcenda non eandem naturam esse.
" Eosdemne hos creditis esse, qui patres eorum auique fuerunt? extorres inopia
" agrorum profecti domo per asperrimam Illyrici oram, Poeniam inde & Thra-
" ciam, pugnando cum ferocissimis gentibus emensi, has terras ceperunt. duratos
" eos tot malis exasperatosque accepit terra, quae copia rerum omnium sagina- B
" ret. vberrimo agro, mitissimo caelo, clementibus accolarum ingenijs, omnis il-
" la cum qua venerant, mansuefacta est feritas. Vobis mehercule Martis viris
" cauenda ac fugienda quamprimum amoenitas est Asiae. tantum hae peregrinae
" voluptates ad extinguendum vigorem animorum possunt, tantum contagio
" disciplinae morisque accolarum valet. Hoc tamen feliciter euenit, quod sicut
" vim aduersus vos nequaquam, ita famam apud Graecos parem illi antiquae ob-
" tinent, cum qua venerunt: bellique gloriam victores eandem inter socios ha-
" betis, quam si seruantes antiquum specimen animorum Gallos vicissetis. Con-
cione dimissa, missisque ad Eposognatum legatis, qui vnus ex regulis & in Eu-
menis amicitia manserat: & negauerat Antiocho aduersus Romanos auxilia,
castra mouit. primo die ad Alandrum flumen, postero ad vicum quem vocant
Tyscon, ventum. Eo legati Oroandensium cum venissent amicitiam petentes
C C. talenta ijs sunt imperata: precantibusque vt domum renunciarent, pote-
stas facta. Ducere inde exercitum consul ad Plitendum, deinde ad Alyattos
castra posita. Eo missi ad Eposognatum, redierunt, & legati compulsi reguli,
orantes ne Tectosagis bellum inferrent: & ipsum in eam gentem iturum, & E-
posognatum persuasurumq; vt imperata faciant. Data venia regulo, duci inde C
exercitus per Axylon (quam vocant) terram, coeptus. Ab re nomen habet. non
ligni modo quicquam, sed ne spinas quidem, aut vllum aliud alimentum fert
ignis: fimo bubulo pro lignis vtuntur. Ad Cuballum Gallograeciae castellum ca-
stra habentibus Romanis apparuere cum magno tumultu hostium equites.
nec turbarunt tantum stationes Romanas repente inuecti, sed quosdam etiam
occiderunt. qui tumultus cū in castra perlatus esset, effusus repēte omnib. por-
tis equitatus Romanus fudit fugauitq; Gallos, & aliquot fugientes occidit. In-
de consul, vt qui iam ad hostes peruentum cerneret: explorato deinde, & cum
cura coacto agmine procedebat. & continentibus itineribus, cum ad Sangari-
um flumen peruenisset, pontem, quia vado nusquam transitus erat, facere insti-
tuit. Sangarius ex Adoreo monte per Phrygiam fluens, miscetur ad Bithyniam
Tymbri fluuio: inde maior iam geminatis aquis per Bithyniam fertur, & in
Propontidem sese effundit, non tamen tam magnitudine memorabilis, quam
quod piscium accolis ingentem vim praebit. Transgressis ponte perfecto flu-
men praeter ripā euntibus Galli matris magnae à Pessunte occurrere cum in-
signibus suis, vaticinantes fanatico carmine: deam Romanis belli & victoriam
dare, imperiumque eius regionis. Accipere se omen cum dixisset consul,
castra eo ipso loco posuit, postero die ad Gordium peruenit. Id haud mag-

num

A num quidem oppidum est, sed plusquam mediterraneum celebre & frequens emporium: tria maria ferme distantia interuallo habet. Hellespontum, ad Sinopen, & alterius oræ littora qua Cilices maritimi colunt, multarum magnarumq; præterea gentium fines contingit, quarum commercium in eum maxime locum mutui vsus contraxere. Id tum desertum fuga incolarum oppidum, refertum idem copia rerum omnium inuenerunt. Ibi statiua habentibus legati ab Eposognato venerunt, nunciantes profectum eum ad regulos Gallorum, nihil æqui impetrasse. ex campestribus vicis agrisque frequentes demigrare, & cum coniugibus ac liberis, quæ ferre atque agere possent, præ se agentes portantesque, Olympum montem petere, vt inde armis locorumq; situ sese tueantur. Certiora postea Oroandensium legati attulerunt. Tolistobogiorum ciuitatem Olympum montem cepisse. diuersos Tectosagos alium montem qui Magana dicatur, petisse. Trocmos, coniugibus ac liberis apud Tectosagos depositis, armatorum agmine Tolistobogiis statuisse auxilium ferre. Erant autem tunc trium populorum reguli Orgiago & Combolomarus, & Gaulotus. Iis hæc maxime belli ratio sumendi fuerat, quod cum montes editissimos eius regionis tenerent: conuectis omnibus quæ ad vsum quamuis longi temporis sufficerent, tædio se fatigaturos hostes censebant. nam neq; ausuros per tam B ardua atque iniqua loca subire eos: & si conarentur, vel parua manu prohiberi ac deturbari posse: nec quietos in radicibus gelidorum montium sedentes frigus, aut inopiam laturos. Et cum ipsa altitudo locorum eos tutaretur, fossam quoque & alia munimenta à verticibus iis quos insederant, circumiecere, minima apparatus missilium telorum cura fuit: quod saxa affatim prębituram asperitatem ipsam locorum credebant. Consul, quia non comminus pugnam, sed procul locis oppugnandis futuram præceperat animo: ingentem vim pilorum, velitarium hastarum, sagittarum, glandisque & modicorum qui funda mitti possent, lapidum parauerat. instructusque missilium apparatu ad Olympum montem ducit, & à quinq; ferme millib. locat castra. Postero die cum quadringentis equitib. & Attalo progressum eum ad naturam montis, situmq; Gallicorum castrorum visendum, equites hostium, duplex numerus effusi castri in fugam auerterunt. occisi quoq; pauci fugientium, vulnerati plures. Tertio die cum omnibus ad loca exploranda profectus, quia nemo hostium extra munimenta processit: tuto circumuectus montem, animaduertit meridiana regione terrenos, & placide accliuos ad quendam finem colles esse, ad septentrionē arduas & rectas prope rupes. atq; omnibus ferme aliis inuiis itinera tria esse: vnum medio monte, qua terrena erant: duo difficilia ab hyberno solis ortu, & ab æstiuo occasu. Hæc cōtemplatus eo die sub ipsis radicibus posuit castra. C postero die sacrificio facto, cum primis hostiis litasset, trifariam exercitum diuisum ducere ad hostem pergit. ipse cum maxima parte copiarum, qua æquissimum aditum præbebat mons ascendit. L. Maulium fratrem ab hyberno ortu, quoad loca patiantur, & tuto possit, subire iubet. si qua periculosa, & prærupta occurrant: non pugnare cum iniquitate locorum, neque inexuperabilib. vim afferre, sed obliquo monte ad se declinare, & suo agmini coniungi. C. Heluium cum tertia parte circumire sensim per infima montis: deinde ab æstiuo occasu erigere agmen. & Attali auxilia trifariam æquo numero diuisit: secum esse ipsum iuuenem iussit. equitatum cum elephantis in proxima tumulis planicie reliquit. edictum præfectis, vt intenti quid vbique geratur, animaduertant: opemque ferre, quo postulent res, properent. Galli duobus lateribus satis fidentes inuia esse, ab ea parte quæ in meridiem vergeret, vt armis clauderēt viam, quatuor ferme millia armatorum ad tumulum imminentem viæ minus M. passuū à castris occupandū mittunt: eo se rati velut castello iter impedituros. Quod vbi Romani viderunt, expediūt sese ad pugnā. ante signa modico interuallo velites eunt. & ab Attalo Cretenses sagittarij & funditores, & Triballi Thraces: signa peditum vt per arduū, leni gradu ducuntur, ita præ se habentiū

scuta,vt missilia tantum vitarent: pede collato non viderentur pugnaturi. Mis- A
silibus ex interuallo loci prælium commissum est, primo par, Gallos loco adiu-
uante, Romanos varietate & copia telorum. procedente certamine nihil jam
æqui erat. scuta longa,cæterum ad amplitudinem corporum parum lata, & ea
ipsa plana male tegebant Gallos. nec iam tela alia habebant præter gladios,
quorum, cum manum hostis non consereret, nullus vsus erat. Iaxis nec modi-
cis, vt quæ non præparassent, sed quod cuique temere trepidanti ad manum
venisset: vt insueti, nec arte nec viribus adiuuantes ictum, vtebantur. sagittis,
glande, iaculis incauti ab omni parte configebantur: nec quid agerent, ira &
pauore obcæcatis animis, cernebant. & erant deprehensi genere pugnæ, in
quod minime apti sunt. nam quemadmodum comminus, vbi inuicem pati &
inferre vulnera licet,accendit ira animos eorum: ita vbi ex occulto, & procul
leuibus telis vulnerantur: nec quo ruant cæco impetu, habent, velut feræ
transfixæ in suos temere incurrunt. Detegebat vulnera eorum, & quod nudi
pugnant,& sunt fusa & candida corpora: vt quę nunquam nisi in pugna nuden-
tur: ita & plus sanguinis è multa carne fundebatur, & fœdiores patebant pla-
gæ,& candor corporum magis sanguine atro maculabatur:sed non tam paten-
tibus plagis mouentur: interdum insecta cute, vbi latior quam altior plaga est,
etiam glorioſius se pugnare putant.iidem,cum aculeus sagittæ,aut glandis ab- B
ditæ introrsus tenui vulnere in speciem vrit: & scrutantes quæ vellant, telum
non sequitur: tum in rabiem & pudorē tam paruæ perimentis pectis versi,pro-
sternunt corpora humi,sic vt passim procumberent. alij ruentes in hostem vn-
diq; configebantur:& cum comminus venerant,gladijs à velitibus trucidaban-
tur.Hic miles tripedalem parmam habet,& in dextera hastas,quibus eminus v-
titur,gladio Hispanienſi est cinctus.quod si pede collato pugnandum est,trans-
latis in læuam hastis, stringit gladium. Pauci supererant iam Gallorum, qui
posteaquam ab leui armatura superatos se viderunt, & instare legionum sig-
na,effusa fuga castra repetunt,pauoris & tumultus iā plena:vt vbi fœminæ puę-
que,& alia imbellis turba permista esset.Romanos victores deserti,fuga hosti-
nū acceperunt tumuli.Sub idē tempus L.Manlius,& C.Heluius,cum quoad uiā
colles obliqui dederunt,ascendissent:posteaquam ad inuia ventum est,flexere
iter in partem montis, quæ vna habebat iter: & sequi consulis agmen mo-
dico vterque interuallo, velut ex composito cœperunt: quod primò optimum
factu fuisset, in id necessitate ipsa compulsi. subsidia enim in talibus iniquita-
tibus locorum maximo sæpe vsui fuerunt: vt primis forte deturbatis, secun-
di & tegant pulsos, & integri pugnam excipiant. Consul posteaquam ad
tumulos ab leui armatura captos prima signa legionum peruenerunt, respi- C
rare & conquiescere paulisper militem iubet, simul strata per tumulos cor-
pora Gallorum ostentat. & cum leuis armatura tale prælium ediderit,quid
ab legionibus, quid ab iustis armis, quid ab animis fortissimorum militum
expectari? castra illis capienda esse, in quæ compulsus ab leui armatura
hostis trepidet.præcedere tamen iubet leuem armaturam: quæ, cum staret
agmen,colligendis per tumulos telis, vt missilia sufficerent, haud segne id ip-
sum tempus consumpserat.Iam castris appropinquabant & Galli, ne parum
se munimenta sua tegerent,armati pro vallo constiterant.obruti deinde omni
genere telorum,cum quo plures ac densiores erant, eo minus vani quicquam
intercideret teli: intra vallum momento temporis compelluntur, stationibus
tantum firmis ad ipsos aditus portarum relictis. In multitudinem compulsam
in castra,vis ingens missilium telorum coniiciebatur,& vulnerari multos, cla-
mor permistus mulierum atque puerorum ploratibus significabat. In eos qui
portas stationibus suis clauserant,legionum antesignani pila cōiecerunt.hi ve-
ro non vulnerabantur,sed transuerberatis scutis plerique inter se conserti hæ-
rebant.nec diutius impetum Romanorum sustinuerunt.Patentibus iam portis
priusquam irrumperent victores,fuga è castris Gallorum in omnes partes facta
est.

A est.ruunt cæci per vias, per inuia: nulla præcipitia saxa, nullæ rupes obstant. nihil præter hostem metuunt: itaque plerique præcipites per vastam altitudinem prolapsi aut debilitati exanimãtur. Consul castris captis, direptione prædaque abstinet. militem sequi pro se quenq; & instare, & perculsis pauorem addere iubet. Superuenit & alterum cum L. Manlio agmen, nec eos castra intrare sinit. protinus ad persequendos hostes mittit. & ipse paulo post, tredita captiuorum custodia tribunis militum sequitur, debellatum ratus, si in illo pauore quam plurimi cæsi forent aut capti. Egresso consule, C. Helutus cum tertio agmine aduenit. nec continere suos à direptione castrorum valuit. prædaq; eorũ iniquissima sorte, qui pugnæ non interfuerant, facta est. Equites diu ignari & pugnæ & victoriæ suorum steterunt, deinde & ipsi, quantum equi in colles subire poterant: sparsos fuga Gallos circa radices montis consectati cæcidere aut cepere. Numerus interfectorum haud facile iniri potuit, quia lata inter omnes anfractus montium fugaq; & cædes fuit: & magna pars rupibus inuiis in profundæ altitudinis conualles delapsa est, pars in syluis vepribusq; occisa. Claudius qui bis pugnatũ in Olympo monte scribit, ad X L. millia hominũ cæsa, author est. Valerius Antias, qui magis immodicus in numero augendo esse solet, non plus decem millia. Numerus captiuorum haud dubie millia X L. expleuit:
B quia omnis generis ætatisque turbam secum traxerant. demigrantium magis quam in bellum euntium modo. Consul armis hostium in vno concrematis cumulo, cæteram prædam cõferre omnes iussit: & aut vendidit quod eius in publicum redigendum erat, aut cum cura, vt quam æquissima esset, per milites diuisit. Laudati quoque pro concione omnes sunt, donatique pro merito quisq;, ante omnes Attalus summo cæterorum assensu. nam singularis eius iuuenis cũ virtus & industria in omnibus laborib. periculisque, tum modestia etiam fuerat. Supererat bellum integrum cum Tectosagis. Ad eos profectus Cos. tertiis castris Ancyrã nobilem in illis locis vrbẽ, peruenit, vnde hostes paulo plus X. millia aberant. vbi cum stativa essent, facinus memorabile à captiua factum est. Orgiagõtis reguli vxor forma eximia custodiebatur inter plures captiuos. cui custodiæ centurio præerat, & libidinis & auaritiæ militaris. is primo eius animum tentauit: quem cum abhorrentem à voluntario videret stupro, corpori quod seruum fortuna erat, vim fecit, deinde ad leniendam indignitatem iniuriæ spem reditus ad suos mulieri facit: & ne eam quidem, vt amans, gratuitam,
C certo auri pondere pactus, ne quem conscium suorum haberet, ipsi permittit, vt quem vellet, vnum ex captiuis nuncium ad suos mitteret. locum prope flumen constituit: quo duo, ne plus, necessarij captiuæ cum auro venirent nocte insequenti ad eam accipiendam. Forte ipsius mulieris seruus inter captiuos eiusdem custodiæ erat, hunc nuncium primis tenebris extra stationes centurio educit. Nocte insequenti & duo necessarij mulieris ad constitutum locum, & centurio cum captiua venit. vbi cum aurum ostenderent, quod summam talẽti Attici (tanti enim pepigerat) expleret: mulier lingua sua, stringerent ferrum, & centurionem pensantem aurum occiderent, imperauit. Iugulati præcisum caput ipsa inuolutum veste ferens ad virum Orgiagontem, qui ab Olympo domum refugerat, peruenit. quem priusquam complecteretur, caput centurionis ante pedes eius abiecit: mirantique cuiusnam id caput hominis, aut quod id facinus haudquaquam muliebre esset, & iniuriam corporis, & vltionem violatæ per vim pudicitiæ, confessa viro est. aliaque (vt traditur) sanctitate & grauitate vitæ huius matronalis facinoris decus ad vltimũ cõseruauit. ad Ancyrã in stativa Tectosagum oratores ad consulem venerunt, petentes ne ante ab Ancyra castra moueret, quã collocutus cum suis regibus esset. nullas conditiones pacis iis non bello fore potiores. Tempus in posterum diem constituitur, locusque qui maxime medius inter castra Gallorum & Ancyram est visus. Quo cum cõsul ad tempus cum præsidio quingentorum equitum venisset, nec vllo Gallorũ ibi viso, regressus in castra esset: oratores iidem redeunt, excusantes, religione

obiecta

obiecta venire reges non posse. principes gentis, per quos æque res transigi A
posset, venturos. Consul se quoque Attalum missurum dixit. Ad hoc colloquiũ
vtrinque ventum est, trecentos equites Attalus præsidij causa cum adduxisset,
dictæ sunt pacis cõditiones. Finis rei quia absentib. ducib. imponi non poterat:
conuenit vti consul regesque eo loco postero die congrederentur. Frustratio
Gallorum eo spectabat, primum vt tererent tempus, donec res suas cum qui-
bus periclitari nolebant, cum coniugibus ac liberis trans Halyn flumen traii-
cerent: deinde quod ipsi consuli parum cauto aduersus colloquij fraudem
insidiabantur. Mille ad eam rem ex omni numero audaciæ expertæ delege-
runt equites, & successisset fraus, ni pro iure gentium, cuius violandi consilium
initum erat, stetisset fortuna. Pabulatores lignatoresque Romani in eam par-
tem, in qua colloquium futurum erat, ducti sunt: tutius id futurum tribunis
ratis, quia consulis præsidium & ipsum pro statione habituri erant, hosti oppo-
situm. suam tamen alteram stationem propius castra sexcentorũ equitum po-
suerunt. Consul affirmante Attalo venturos reges, & transigi rem posse, profec-
tus è castris, cum eodem quo antea præsidio equitum, quinque millia fere pro-
cessisset, nec multum à constituto loco abesset: repente concitatis equis cum
impetu hostili videt Gallos venientes. constituit agmen, & expedire tela ani-
mosque equitibus iussus. primo constanter initium pugnæ accepit, nec cessit: B
dein cum prægrauaret multitudo, cedere sensim, nihil confusis turmarum or-
dinibus, cœpit: postremo cum iam plus in mora periculi, quam in ordinib. con-
seruandis præsidij esset, omnes passim in fugam effusi sunt. tum vero instare
dissipatis Galli, & cædere. magnaque pars oppressa foret, ni statio pabulato-
rum sexcenti equites occurrissent. ij procul clamore pauido suorum exaudito,
cum tela equosque expedissent, integri profligatam pugnam acceperunt, ita-
que versa extemplo fortuna est, versus in victores à victis terror. & primo im-
petu fusi Galli sunt, & ex agris concurrebant pabulatores, & vndiq; obuius ho-
stis Gallis erat: vt ne fugam quidem facilem aut tutam haberent, quia recen-
tibus equis Romani fessos sequebantur. pauci ergo effugerunt. captus est ne-
mo. maior multo pars per fidem violati colloquij pœnas morte luerunt: Roma-
ni ardentibus ira animis postero die omnibus copiis ad hostem perueniunt. bi-
duum natura montis per seipsum exploranda, ne quid ignoti esset, absumpsit
consul. tertio die cum auspicio operam dedisset, deinde immolasset, in quatuor
partes diuisas copias educit: duas vt medio monte duceret, duas ab lateribus,
vt aduersus cornua Gallorum erigeret. Hostium quod roboris erat, Tectosagi
& Trocmi mediam tenebant aciem, millia hominum quinquaginta, equita-
tum, quia equorum nullus inter inæquales rupes vsus erat, ad pedes deduc C
tum, X. millia hominum, ab dextro locauerunt cornu. Ariaratis Cappadoces &
Morzi auxiliares in læuo quatuor ferme millium numerum explebant. Consul,
sicut in Olympo monte, prima in acie locata leui armatura, telorum omnis ge-
neris vt æque magna vis ad manum esset, curauit. Vbi appropinquarunt, om-
nia eadem vtrinque quæ fuerant in priore prælio, erant, præter animos & vic-
toribus ab re secunda auctos, & hostibus fractos: quia etsi non ipsi victi erant,
suæ gentis hominum cladem pro sua ducebant. itaque à paribus initiis cœpta
res, eundem exitum habuit. Velut nubes leuium telorum coniecta obruit aciẽ
Gallorum: nec aut procurrere quisquam ab ordinibus suis, ne nudaret vndi-
que corpus ad ictus, audebat: & stantes quo densiores erant, hoc plura velut de-
stinatum petentibus, vulnera accipiebant. Consul iam per se turbatis, si legio-
num signa ostendisset, versuros extemplo in fugam omnes ratus: receptis inter
ordines velitibus, & alia turba auxiliorum, aciem promouit. Galli & memoria
Tolistobogiorum cladis territi, & inhærentia corporibus gerentes tela, fessi-
que & stando & vulneribus, ne primum quidem impetum & clamorem Roma-
norum tulerunt. Fuga ad castra inclinauit: sed pauci intra munimenta se rece-
pere. pars maior dextra læuaque prælati, qua quenque impetus tulit, fugerunt:

victores

A victores vsque ad castra secuti cæciderunt terga. deinde in castris cupiditate prędę hęserunt, nec sequebatur quisquam. In cornibus Galli diutius steterunt, quia serius ad eos peruentum est, cæterum ne primum quidem coniectum telorum tulerunt. Consul, qui ingressos in castra ab direptione abstrahere non poterat, eos qui in cornibus fuerant, protinus ad sequendos hostes misit. per aliquantum spacium secuti, non plus tamen octo millia hominum in fuga (nam pugna nulla fuit) ceciderunt: reliqui flumen Halyn traiecerunt. Roma magna pars ea nocte in hostium castris mansit: cæteros in sua castra consul reduxit. postero die captiuos prædamque recensuit: quæ tanta fuit, quantam auidissima rapiendi gens, cum eis montem Taurum omnia armis per multos tenuisset annos, coaceruare potuit. Galli ex dissipata passim fuga in vnum locum congregati, magna pars saucij aut inermes, nudati omnibus rebus, oratores de pace ad consulem miserunt. Eos Manlius Ephesum venire iussit: ipse (iam enim medium autumni erat) locis gelidis propinquitate Tauri montis excedere properans, victorem exercitum in hyberna maritimæ oræ reduxit. Dum hæc in Asia geruntur, in cæteris prouinciis tranquillæ res fuerunt. Censores Romæ T. Quintius Flamininus & M. Claudius Marcellus senatum perlegerunt. princeps in senatu tertium lectus P. Scipio Africanus. quatuor soli præteriti sunt,
B nemo curuli vsus honore: & in equitatu recensendo mitis admodum censura fuit. substructionem super Aequimelium in Capitolio, & viam silice sternendam à porta Capena ad Martis locauerunt. Campani vbi censerentur, senatum consuluerunt. decretum, vti Romæ censerentur. Aquæ ingentes eo anno fuerunt. Tyberis duodecies campum Martium planaque vrbis inundauit. Ab Cn. Manlio consule bello in Asia cum Gallis perfecto, alter Cos. M. Fuluius perdomitis Aetolis, cum traiecisset in Cephaleniam, circa ciuitates insulæ misit percunctatum, vtrum se dedere Romanis, an belli fortunam experiri mallent? metus ad omnes valuit, ne deditionem recusarent. obsides inde imperator pro viribus inopis populi, vicenos Nesiotæ, Cranonij, Pallenses & Samæi dederunt. Insperata pax Cephaleniæ affulserat, cum repente vna ciuitas, incertum quam ob causam, Samæi desciuerunt. Quia opportuno loco vrbs posita esset, timuisse se aiebant, ne demigrare cogerentur ab Romanis. cæterum ipsine sibi eum finxerint metum, & timore vano quietem exuerint, an iactata sermonibus res apud Romanos, perlata ad eos sit, nihil comperti est, nisi quod datis iam obsidibus, repente portas clauserunt: & ne suorum quidem precibus (miserat enim sub muros consul ad tentandum misericordiam parentum populariumq;) desistere ab incœpto voluerunt. Oppugnari deinde,
C posteaquam nihil pacati respondebatur, cœpta vrbs est. apparatum omnem tormentorum machinarumq; transuectum ab Ambraciæ oppugnatione habebat: & opera quæ facienda erant, impigre milites perfecerunt. duobus igitur locis admoti arietes, quatiebant muros. Nec ab Samæis quicquam quo aut opera aut hostis arceri posset, prætermissum est. duabus tamen maxime resistebant rebus, vna, interiorem semper iuxta validum pro diruto nouum obstruentes murum: altera, eruptionibus subitis nunc in opera hostium, nunc in stationes: & plerunque iis præliis superiores erant. Vna ad coercendos inuenta haud magna memoratu res est. centum funditores ab Aegio & Patris & Dymis acciti. A pueris ij more quodam gentis, saxis globosis, quibus ferme arenæ immistis strata littora sunt, funda mare apertum incessentes exercebantur. itaque longius certiusque & validiore ictu quam Balearis funditor, eo telo vsi sunt. & est non simplicis habenæ, vt Balearica aliarumque gentium funda: sed triplex scutale crebris suturis duratum, ne fluxa habena volutetur in iactu glans, sed librata cum sederit, velut neruo missa excutiatur. coronas modici circuli magno ex interuallo loci assueti traiicere, non capita solum hostium vulnerabant, sed quem locum destinassent oris. Eæ fundæ Samæos cohibuerunt, ne tam crebro, neve tam audacter erumperent: adeo vt precarentur ex muris Achæos,

vt

vt parumper abscederent: & se cum Romanis stationibus pugnantes quiete A
spectarent. Quatuor menses obsidionem Samæi sustinuerunt. cum ex paucis
quotidie aliqui eorum caderent aut vulnerarentur: & qui supererant, fessi &
corporibus & animis essent: Romani nocte per arcem quam Cyatidem vo-
cant(nam vrbs in mare deuexa,in occidentem vergit)muro superato in forum
peruenerunt.Samæi posteaquam captam vrbis partem ab hostibus senserunt,
cum coniugibus ac liberis in maiorem refugerunt arcem: inde postero die de-
diti,direpta vrbe,sub corona omnes venierunt. Consul compositis rebus Ce-
phaleniæ,præsidio Samæ impositio, in Peloponnesum, iam diu accersentibus
AEgiensibus maxime ac Lacedæmoniis traiecit. AEgium à principio Achaici
concilij semper cõuentus gentis indicti sunt,seu dignitati vrbis id,seu loci op-
portunitati datum est.hunc morem Philopœmen eo primum anno labefacta-
re conatus,legem parabat ferre, vt in omnib. ciuitatibus quæ Achaici concilij
essent,inuicem conuentus agerentur, & sub aduentum consulis Damiurgis ci-
uitatum,qui summus est magistratus,AEgium euocantibus Philopœmen (præ-
tor tum erat)Argos conuentum edixit. quo cum apparet omnes fere conuen-
turos, consul quoque quanquam AEgiensium fauebat causæ, Argos venit.vbi
cum disceptatio fuisset, & rem inclinatam cerneret,incœpto destitit.Lacedę-
monij deinde eum in sua certamina auerterunt.Solicitam eam ciuitatem ex- B
ules maxime habebant. quorum magna pars in maritimis Laconicæ oræ ca-
stellis,quæ omnis adempta erat,habitabant.id ægre patientes Lacedæmonij,
vt aliquem liberum ad mare haberent aditum, si quando Romam,aliove quo
mitterent legatos: simulque vt emporium & receptaculum peregrinis mer-
cibus ad necessarios vsus esset,nocte adorti vicum maritimũ nomine Lan, im-
prouiso occupauere. Vicani quique ibi exules habitabant, primo inopinata
re territi sunt: deinde sub lucem congregati, leui certamine expulerunt La-
cedæmonios.terror tamen omnem maritimam oram peruasit: legatosq; com-
munitér & castella omnia vicique, & exules quibus ibi domicilia erant,ad A-
chæos miserunt. Philopœmen prætor, iam inde ab initio exulum causæ ami-
cus,& author semper Achæis minuendi opes & authoritatem Lacedæmonio-
rum, concilium quærentibus dedit.decretumq; eo referente factum est, cum
in fidem Achæorum tutelamq; T.Quintius & Romani Laconicæ oræ castella
& vicos tradidissent:& cum abstinere his ex fœdere Lacedæmonij deberent,
Las vicus oppugnatus esset,cædesq; ibi facta: qui eius rei authores affinesque
essent,nisi dederentur Achæis,violatqm videri fœdus.Ad exposcendos eos le-
gati extemplo Lacedæmonẽ missi sunt. Id imperium adeo superbum & indig- C
num Lacedæmoniis visum est,vt si antiqua ciuitatis fortuna esset, haud dubie
arma extemplo capturi fuerint.maxime autem consternauit eos metus, si se-
mel primis imperiis obediendo,iugum accepissent:ne id quod iamdiu moli-
retur Philopœmen, exulibus Lacedæmonem traderet. Furentes igitur ira, tri-
ginta hominibus ex factione, cum qua consiliorum aliqua societas Philo-
pœmeni atque exulibus erat,interfectis, decreuerunt renunciandam socie-
tatem Achæis: legatosque extemplo Cephaleniam mittendos,qui consuli M.
Fuluio,quiq; Romanis Lacedæmonẽ dederent: orarentque eum vt veniret in
Peloponnesum ad vrbem Lacedæmonẽ, in fidem ditionemq; pop.Rom.acci-
piendã. Id vbi legati ad Achæos retulerunt, omniũ ciuitatum quę eius cõcilij
erant, cõsensu bellum Lacedæmoniis indictum est.ne extemplo gereretur,hy-
ems impediit.incursionib.tamen paruis,latrocinij magis quam belli modo, nõ
terrã tantum,sed etiam nauib.à mari fines eorum vastati. Hic tumultus consu-
lem in Peloponnesum adduxit: iussuq; eius Elin cõcilio indicto,Lacedęmonij
ad disceptandum acciti.Magna ibi non disceptatio modo sed etiam altercatio
fuit.Cui consul cum alia satis ambitiose,partem vtranque fouendo,incerta re-
spondisset: vna denunciatione, vt bello abstinerent, donec Romam legatos
ad senatum misissent,finem imposuit.Vtrinq; legatio missa Romam est.exules

quoque

A quoque Lacedæmoniorum ſuam cauſam legationemque Achæis iniunxerunt. Diophanes & Lycortas, Megalopolitani ambo, principes legationis Achæorũ fuerunt, qui diſſidentes in Republica, tum quoq; minime inter ſe conuenientes orationes habuerunt. Diophanes ſenatui diſceptationem omnium rerum permittebat: eos optime controuerſias inter Achæos ac Lacedæmonios finituros eſſe. Lycortas ex præceptis Philopœmenis poſtulabat, vt Achæis ex fœdere ac legibus ſuis, quæ decreſſent, agere liceret: libertatemque ſibi illibatam, cuius ipſi authores eſſent, præſtarent. Magnæ authoritatis apud Romanos tum gens Achæorum erat: nouari tamen nihil de Lacedæmoniis placebat. Cæterum reſponſum ita perplexum fuit, vt & Achæi ſibi de Lacedęmone permiſſum acciperent: & Lacedæmonij non omnia conceſſa iis interpretarentur. Hac poteſtate immodice Achæi, ac ſuperbe vſi ſunt. Philopœmeni continuatur magiſtratus, qui veris initio exercitu indicto, caſtra in finibus Lacedæmoniorum poſuit. legatos deinde miſit ad depoſcendos authores defectionis: & ciuitatem in pace futuram, ſi id feciſſent, pollicens: & illos nihil indicta cauſa paſſuros. Silentium præ metu cæterorum fuit: quos nominatim depoſcerat, ipſi ſe ituros profeſſi ſunt: fide accepta ab legatis, vim abfuturam donec cauſam dixiſſent. Ierunt alij etiam illuſtres viri, & aduocati priua-
B tis: & quia pertinere cauſam eorum ad rempublicam cenſebant. Nunquam alias exules Lacedæmoniorum Achæi ſecum adduxerant in fines, quia nihil æque alienaturum animos ciuitatis videbatur. tunc exercitus totius prope anteſignani exules erant. Ij venientibus Lacedæmoniis, ad portam caſtrorum agmine facto occurrerunt. & primo laceſſere iurgijs, deinde altercatione orta cum accenderentur iræ, ferociſſimi exulum impetum in Lacedæmonios fecerunt. Cum illi deos & fidem legatorum teſtarentur: & legati & prętor ſummoueret turbas, & protegeret Lacedæmonios, vinculaque iam quoſdam iniicientes arceret, creſcebat tumultus concitata turba. Et Achæi ad ſpectaculum primo concurrerunt, deinde vociferantibus exulibus quæ paſſi forent, & orantibus opem, affirmantibusq; ſimul, nunquam talem occaſionẽ habituros, ſi eam prætermiſiſſent: fœdus quod in Capitolio, quod Olympiæ, quod in arce Athenis ſacratum fuiſſet, irritum per illos eſſe: priuſquam alio de integro fœdere obligarentur, noxios puniendos eſſe: accenſa his vocibus multitudo, ad vocẽ vnius, qui vt ferirent, inclamauit, ſaxa coniecit. atq; ita XVII. quibus vincula per tumultum iniecta erant, interfecti ſunt. LXIII. poſtero die comprehenſi, à quibus prętor vim arcuerat: nõ quia ſaluos vellet, ſed quia perire cauſa indicta nolebat: obiecti multitudini iratę, cum auerſis auribus pauca locuti ef-
C ſent, damnati omnes & traditi ſunt ad ſupplicium. Hoc metu iniecto Lacedęmoniis imperatum primum, vt muros diruerent, deinde vt omnes externi auxiliares, qui mercede apud tyrannos militaſſent, terra Laconica excederent: tũ vti quæ ſeruitia tyranni liberaſſent (ea magna multitudo erat) ante diem certam abirent: qui ibi manſiſſent, eos prehendendi, vendendi, abducendi Achęis ius eſſet. Lycurgi leges moresq; abrogarent. Achęorum aſſueſcerent legibus inſtitutiſq;. ita vnius eos corporis fore, & de omnib. rebus facilius conſenſuros, Nihil obedientius fecerunt, quam vt muros diruerent: nec ægrius paſſi ſunt, quam exules reduci. Decretum Tegeæ in concilio communi Achęorum de reſtituendis iis factum eſt, & mentione illata, externos auxiliares dimiſſos, & Lacedæmoniis aſcriptos (ita enim vocabant, qui à tyrannis liberati erant) vrbe exceſſiſſe, in agros dilapſos: priuſquam dimitteretur exercitus, ire prætorem cum expeditis, & comprehendere id genus hominum, & vendere iure prædæ placuit. multi cõprehenſi venierunt. porticus ex ea pecunia Megalopoli permiſſu Achæorum refecta eſt, quam Lacedæmonij diruerãt. Et ager Belbinatis, quem iniuria tyranni Lacedæmoniorum poſſederant, reſtitutus eidem ciuitati ex decreto vetere Achæorum: quod factum erat Philippo Amyntæ filio regnante. Per hæc velut eneruata ciuitas Lacedæmoniorum diu Achæis obnoxia fuit.

V.C. fuit, nulla tamen res tanto erat damno, quam disciplina Lycurgi, cui per A
octingentos annos assueuerant, sublata. A concilio, vbi apud consulem inter
Achæos Lacedæmonioſque disceptatum est, M. Fuluius, quia iam in exitu an-
nus erat, comitiorum causa profectus Romam, creauit consules M. Valerium
Messalam, & C. Liuium Salinatorem: cum M. Aemylium Lepidum inimicum eo
566. quoq; anno petentem deiecisset. Prætores inde creati Q. Martius Philippus, M.
Claudius Marcellus, C. Stertinius, C. Catinius, P. Claudius Pulcher, L. Manlius
Acidinus. Comitiis perfectis, consulem M. Fuluium in prouinciam & ad exerci-
tum redire placuit, eique & collegæ Cn. Manlio imperium in annum proroga-
tum est. Eo anno in ædem Herculis signum dei ipsius ex decemuirorum re-
sponso, & seiuges in Capitolio aurati ab Cn. Cornelio positi. consulem dedisse
inscriptum est. & duodecim clypea ærata ab ædilibus curulibus P. Claudio &
Ser. Sulpitio Galba sunt posita ex pecunia, qua frumentarios ob annonam cō-
pressam damnarunt. & ædilis plebis Q. Fuluius Flaccus duo signa aurata, vno
reo damnato (nam separatim accusauerant) posuit. collega eius A. Cæcilius ne-
minem condemnauit. Ludi Romani ter, plebeij quinquies toti instaurati. M.
Valerius Messala inde, & C. Liuius Salinator consulatum Idibus Martiis
cum inissent, de republica, deque prouincijs & exercitibus senatum con-
suluerunt. De Aetolia & Asia nihil mutatum est. Consulibus, alteri Pisæ cum B
Liguribus: alteri Gallia prouincia decreta est. comparare inter se aut sortiri
iussi: & nouos exercitus, binas legiones scribere: & vt sociis Latini nominis
quinadena millia peditum imperarent, & mille ducentos equites. Messalæ Li-
gures, Salinatori obtigit Gallia. Prætores inde sortiti sunt M. Claudio vrbana,
P. Claudio peregrina iurisdictio euenit. Q. Martius Siciliam, C. Stertinius
Sardiniam, L. Manlius Hispaniam citeriorem, C. Catinius vlteriorem est sorti-
tus. De exercitibus ita placuit. è Gallia legiones quæ sub C. Lælio fuerant,
ad M. Tuccium proprætorem in Brutios traduci. & qui in Sicilia esset, di-
mitti exercitum: & classem quę ibi esset, Romam reducere M. Sempronium
proprætorem. Hispanis legiones singulę, quę tum in ijs prouinciis erant, decre-
tæ: & vt terna millia peditum, ducenos equites ambo prætores in supplemen-
tum sociis imperarent, secumq; transportarent. Priusquam in prouincias noui
magistratus proficiscerentur, supplicatio in triduum pro collegio decemuiro-
rum imperata fuit in omnib. compitis: quod lucę inter horam tertiam ferme
& quartam tenebræ obortæ fuerant. & nouendiale sacrificium indictum est,
quod in Auentino lapidib. pluisset. Campani, cum eos ex senatusconsulto quod
priore anno factum erat, censores Romæ censeri coegissent (nam antea incer-
tum fuerat, vbi censerentur) petierunt, vt sibi ciues Romanas ducere vxores li- C
ceret: & si qui prius duxissent, vt habere eas: & ante eam diē nati, vt iusti sibi li-
beri hęredesq; essent. vtraq; res impetrata. De Formianis Fundanisq; muni-
cipibus, & Arpinatib. C. Valerius Tappo tribunus plebis promulgauit, vt ijs suf-
fragij latio (nam ante sine suffragio habuerant ciuitatem) esset. Huic rogationi
quatuor tribuni plebis, quia non ex authoritate senatus ferretur, cum intercē-
derent: edocti populi esse, non senatus ius, suffragiū quibus velit impartiri, de-
stiterunt incœpto. Rogatio perlata est, vt in Aemylia tribu Formiani & Funda-
ni, in Cornelia Arpinates ferrent. atq; in his tribub. tum primum ex Valerij ple-
biscito censi sunt. M. Claudius Marcellus censor, sorte superato T. Quintio, lu-
strum condidit. censa ciuiū capita CCLVIII. millia, CCCVIII. Lustro perfec-
to consules in prouincias profecti sunt. Hyeme ea qua hæc Romæ gesta sunt,
ad Cn. Manlium consulem primum, deinde proconsulem hybernantē in Asia
legationes vndiq; ex omnib. ciuitatibus gentibusq;, quę cis Taurum montē in-
colunt, conueniebant: & vt clarior nobiliorq; victoria Romanis de rege Anti-
ocho fuit quam de Gallis, ita lætior sociis erat de Gallis quam de Antiocho.
Tolerabilior regia seruitus fuerat, quam feritas immanium barbarorum: incer-
tusq; indies terror, quo velut tempestas eos populātes inferret. itaq; vt quibus

libertas

A libertas Antiocho pulso, pax Gallis domitis data esset, non gratulatum modo venerant, sed coronas etiam aureas pro suis quęq; facultatibus attulerant. Et ab Antiocho legati, & ab ipsis Gallis, vt pacis leges dicerentur: & ab Ariarate rege Cappadocum venerunt ad veniam petebam, luendamq; pecunia noxā, quod auxiliis Antiochum iuuisset. Ei C C. talenta argenti sunt imperata. Gallis responsum, cum Eumenes rex venisset, tum daturum ijs leges. ciuitatum legationes cum benignis responsis lætiores etiam quam venerant, dimissæ. Antiochi legati pecuniam in Pamphyliam, frumentumq; ex pacto cum L. Scipione fœdere iussi aduehere. eo se cum exercitu venturum. Principio deinde veris lustrato exercitu profectus, die octauo Apameam venit. ibi triduum statiuis habitis, tertiis rursus ab Apamea castris in Pamphyliam, quo pecuniam frumentumq; regios conuehere iusserat, peruenit. M. & D. talenta argenti accepta Apameam deportantur. frumentū exercitui diuiditur. Inde ad Pergā ducit: quæ vna in iis locis regio tenebatur præsidio, appropinquāti præfectus præsidij obuius fuit XXX. dierum tempus petens, vt regem Antiochum de vrbe tradenda consuleret. dato tempore, ad eam diem præsidio decessum est. à Perga L. Manlio fratre cum IIII. millib. militum Oroanda ad reliquum pecuniæ, ex eo quod pepigerant, exigendum misso. ipse, quia Eumenē regem & decem legatos ab
B Roma Ephesum venisse audierat, iussis sequi Antiochi legatis, Apameā exercitum reduxit. Ibi ex X. legatorū sententia fœdus in hæc verba fere cum Antiocho cōscriptum est: Amicitia regi Antiocho cum populo Rom. his legibus & conditionib. esto. Ne quem exercitum qui cum populo Rom. socijsve bellū gesturus erit, rex per fines regni sui, eorumve qui sub ditione eius erunt, transire « sinito, neu cōmeatu, neu qua alia ope iuuato. idem Romani socijq; Antiocho, « & iis qui sub imperio eius erunt, præstent. Belli gerendi ius Antiocho ne esto « cum ijs qui insulas colunt, neve in Europam trāseundi. Excedito vrbibus, agris, « vicis, castellis eis Taurum montem vsq; ad Tanaim amnem, & à valle Tauri vs- « que ad iuga qua in Lycaoniam vergit. Ne qua arma efferto ex ijs oppidis, a- « gris castelliſq; quibus excedat: si qua extulit, quæ quoq; oportebit, recte resti- « tuito. Ne militem, neu quem alium ex regno Eumenis recipito. Si qui earū vr- « biū ciues quæ regno abscedunt, cū rege Antiocho, intraq; fines eius regni sunt « Apameam omnes ante diem certam redeāt. Qui ex regno Antiochi apud Ro- « manos socios q; sunt, ijs ius abeundi manendiq; esto. Seruos, seu fugitiuos, seu « bello captos, seu qui liber captus aut transfuga erit, reddito Romanis sociisq;. « Elephantos tradito omnes, neque alios parato. Tradito & naues longas, arma- « mentaq; earum: neve plures quam decem naues actuarias, nulla quarū plus « C quam XXX. remis agatur, habeto, neve monerem ex belli causa quod ipse « illaturus erit, neve naugato citra Calycadnum, neve Sarpedonem, promon- « toria: extra quam si qua nauis pecuniam, stipendium, aut legatos, aut obsides « portabit. Milites mercede conducendi ex ijs gentibus, quæ sub ditione populi « Romani sunt, Antiocho regi ius ne esto, ne voluntarios quidem recipiendi. « Rhodiorum sociorumve quæ ædes ædificiaq; intra fines regni Antiochi sunt, « quo iure ante bellum fuerunt, eo Rhodiorum sociorumve sunto. Si quæ pecu- « niæ debentur, earum exactio esto. Si quid ablatum est, id conquirendi, cognos- « cendi, repetendiq; ius item esto. Si quas vrbes quas tradi oportet, ij tenēt qui- « bus Antiochus dedit, ex iis præsidia deducito, vtiq; recte tradantur, curato. Ar- « genti probi Attica talenta XII. millia dato intra duodecim annos pensionib. « æquis. talentum ne minus pondo LXXX. Romanis ponderibus pendat. & tri- « tici DXL. millia modium. Eumeni regi talenta CCCL. intra quinquennium « dato: & pro frumento quod æstimatione fiat: talenta CXXVII. Obsides Ro- « manis XX. dato, & pro triennio mutato, ne minores octonum denum annorum, « neu maiores quinumquadragenum. Si qui sociorum populi Romani vltro bel- « lum inferent Antiocho, vim vi arcendi ius esto: dum ne quam vrbem aut bel- « li iure teneat, aut in amicitiam accipiat. controuersias inter se iure ac iudicio «

discep-

» disceprent: aut si vtrisque placebit, bello. De Annibale Pœno, & AEtolo Tho- A
» ante, & Mnasimacho Acarnane, & Chalcidensibus Eubulo & Philone dedendis, in hoc quoque fœdere adscriptum est: & si quid postea addi mutarive placuisset, vt id saluo fœdere fieret. Consul iurauit in hoc fœdus: ab rege qui exigerent iusiurandum, profecti Q. Minutius Thermus, & L. Manlius: qui tum forte ab Oroandis rediit. & Q. Fabio Labeoni, qui classi præerat, scripsit: vt Patara extemplo proficiscerentur: quæque ibi naues regiæ essent, concideret cremaretque. Profectus ab Epheso quinquaginta tectas naues aut cõcidit aut incendit. Telmessum eadem expeditione, territis subito aduentu classis oppidanis recepit. Ex Lycia protinus, iussis ab Epheso sequi, qui ibi relicti erant, per insulas in Græciam traiecit. Athenis paucos moratus dies, dum Pyræum ab Epheso naues venirent, totam inde classem in Italiam reduxit. Cn. Manlius cum inter cætera quæ accipienda ab Antiocho erant, elephantos quoque accepisset, donoque Eumeni omnes dedisset: deinde causas ciuitatum, multis inter nouas res turbatis, cognouit. Et Ariarates rex, parte dimidia pecuniæ imperatæ Eumenis beneficio, cui desponderat per eos dies filiam, remissa, in amicitiam est acceptus. Ciuitatum autem cognitis causis, decem legati aliam aliarum fecerunt conditionem. Quæ stipendiariæ regi Antiocho fuerant, & cum populo Romano senserant, ijs immunitatem dederunt. quæ partium Antiochi fuerant, aut stipendiariæ Attali regis, eas omneis vectigal pendere Eumeni iusserunt, nominatim præterea Colophonijs qui in otio habitant, & Cymæis & Milesijs immunitatem concesserunt. Clazomenijs super immunitatem & Drymusam insulam dono dederunt, & Milesijs, quem sacrũ appellant, agrum restituerunt, & Ilienſibus Rhœteum & Gergithũ addiderunt, non tam ob recentia vlla merita, quã originum memoriam. eadem & Dardanum liberandi causa fuit. Chios quoq; & Smyrnæos & Erythræos pro singulari fide quam eo bello præstiterunt, & agro donarunt, & in omni præcipuo honore habuerunt. Phocæensibus & ager quem ante bellum habuerant, redditus: & vt legibus antiquis vterentur, permissum. Rhodiis affirmata, quæ data priore decreto erant. Lycia & Caria datæ vsq; ad Mæandrum amnem, præter Telmessum. Regi Eumeni Chersonesum in Europa, & Lysimachiam, castella, vicos, agros eius, quibus finibus tenuerat Antiochus, adiecerunt: in Asia Phrygiam vtramque: alteram ad Hellespontum, maiorem alteram vocant: & Mysiam quam Prusias rex ademerat ei, restituerunt: & Lycaoniam, & Myliada, & Lydiam, & nominatim vrbes Tralleis, atque Ephesum & Telmessum. De Pamphylia disceptatum inter Eumenem & Antiochi legatos cum esset, quia pars eius citra, pars vltra Taurum est: integra res ad senatum reijcitur. His fœderibus decretisque datis, Manlius cum decem C
» legatis, omnique exercitu ad Hellespontum profectus, euocatis eo regulis Gallorum, leges quibus pacem cum Eumene seruarent, dixit: denunciauitque, vt morem vagandi cum armis finirent, agrorumque suorum terminis se continerent. Contractis deinde ex omni ora nauibus, & Eumenis etiam classe per Athenæum fratrem regis ab Elæa adducta, copias omnes in Europam traiecit. inde per Chersonesum modicis itineribus graue præda omnis generis agmen trahens, Lysimachiæ statiua habuit: vt quam maxime recentibus & integris iumentis Thraciam, per quã iter vulgo horrebant, ingrederetur. Quo profectus est ab Lysimachia die, ad amnem Melana, quem vocant: inde postero die Cypsela peruenit. à Cypselis via decem millium fere syluestris, angusta, confragosa excipiebat. propter cuius difficultatem itineris, in duas partes diuisus exercitus, & præcedere vna iussa, altera magno interuallo cogere agmen, media impedimenta interposuit: plaustra cum pecunia publica erant, preciosaq; alia præda. Itaq; cum per saltum iret, Thracum decem haud amplius millia ex quatuor populis, Astij & Cæni & Maduareni & Cœletæ ad ipsas angustias viã circumsederunt. Opinio erat, non sine Philippi regis Macedonum fraude id factum. cum sciisse, non alia, quam per Thraciam redituros Romanos,

&

A & quantam pecuniam ſecum portarent. In primo agmine imperator erat ſolicitus propter iniquitatem locorum. Thraces nihil ſe mouerunt, donec armati tranſirent. poſteaquam primos ſuperaſſe anguſtias viderunt, poſtremos nondum appropinquantes, impedimenta & ſarcinas inuadunt. cæſiſque cuſtodibus, partim ea quæ in plauſtris erant, diripere, partim ſub oneribus iumenta abſtrahere. Vnde poſteaquam clamor primum ad eos qui iam ingreſſi ſaltum ſequebantur, deinde etiam ad primum agmen eſt perlatus, vtrinque in medium concurritur, & inordinatum ſimul pluribus locis prælium conſeritur. Thracas præda ipſa impeditos oneribus, & pleroſque, vt ad rapiendum manus vacuas haberent, inermes ad cædem præbet: Romanos iniquitas locorum barbaris per calles notos occurſantibus, & latentibus interdum per cauas valles, prodebat. ipſa etiam onera plauſtraque, vt ſors tulit, his aut illis incommode obiecta pugnantibus impedimento ſunt: alibi prædo, alibi prædæ vindex cadit. prout locus iniquus æquuſve his aut illis, prout animus pugnantium eſt, prout numerus (alii enim pluribus quam ipſi erant, alij paucioribus occurrerant) varia pugnæ fortuna eſt: multi vtrinque cadunt. Iam nox appetebat, cum prælio excedunt Thraces, non fuga vulnerum, aut mortis: ſed quia ſatis prædæ habe-
B bant. Romanorum primum agmen extra ſaltum circa templum Bendidium caſtra loco aperto poſuit: pars altera ad cuſtodiam impedimẽtorum medio in ſaltu duplici circundata vallo manſit. poſtero die prius explorato ſaltu, quam mouerunt, primis ſe coniungunt. In eo prælio, cum & impedimentorum pars, & calonum, & milites aliquot, cum paſſim toto prope ſaltu pugnaretur, cecidiſſent: plurimum Q. Minutij Thermi morte damni eſt acceptum, fortis ac ſtrenui viri. Eo die ad Hebrum flumen peruentum eſt, inde Aeniorum fines præter Apollinis, Zerinthium quem vocant incolæ, templum ſuperant. Aliæ anguſtiæ circa Tempyra excipiunt (hoc loco nomen eſt) nec minus confragoſæ, quam priores: ſed quia nihil ſylueſtre circa eſt: ne latebras quidem ad inſidiandum præbent. Huc ad eandem ſpem prædæ Thrauſi, gens & ipſa Thracum, conuenire: ſed quia nudæ valles, procul vt conſpicerent tr anguſtias obſidentes, efficiebant: minus terroris tumultuſq; fuit apud Romanos. quippe etſi iniquo loco, prælio tamen iuſto, acie aperta, collatis ſignis dimicandum erat. conferti ſubeuntes cum clamore impetu facto, primum expulere loco hoſtes, deinde auertere. fuga inde cædeſq; ſuis ipſos impedientib. anguſtijs fieri cœpta eſt. Romani victores ad vicum Maronitarum (Sarem appellant) poſuerunt caſtra. poſtero die patenti itinere Priaticus campus eos excepit, triduumq; ibi frumen-
C tum accipientes manſerunt, partim ex agris Maronitarum, conferentibus ipſis, partim ex nauibus ſuis, quæ cum omnis generis commeatu ſequebãtur. Abſtatiuis diei via Apolloniam fuit. hinc per Abderitarum agrum Neapolim peruentum eſt. Hoc omne per Græcorum colonias pacatum iter fuit. reliquum inde per medios Thracas dies noctesque, etſi non infeſtum, ſuſpectum tamẽ, donec in Macedoniam peruenerunt. Mitiores Thracas idem exercitus cum à Scipione eadem via duceretur, habuerat, nullam ob aliam cauſam, quam quod prædæ minus quod peteretur, fuerat. Quanquam tum quoq; Claudius author eſt, ad quindecim millia Thracum præcedenti ad exploranda loca agmen Mutini Numidæ occurriſſe, quadringẽtos equites fuiſſe Numidas, paucos elephantos. Mutinis filium per medios hoſtes cum centum quinquaginta delectis equitibus perrupiſſe. eundẽ mox, cum iam Mutines in medio elephantis collocatis, in cornua equitibus diſpoſitis, manum cum hoſte conſeruiſſet, terrorem ab tergo præbuiſſe: atque inde turbatos equeſtri velut procella hoſtes ad peditum agmen non acceſſiſſe. Cn. Manlius per Macedoniam in Theſſaliam exercitum traduxit. inde per Epirum Apolloniam cum peruenisſet, nondũ adeo hyberno contempto mari, vt traijcere auderet, Apolloniæ hybernauit. Exitu prope anni M. Valerius Coſ. ex Lyguribus ad magiſtratus ſubrogãdos Romã venit, nulla memorabili in prouincia re geſta, vt ea probabilis moræ cauſa eſſet, quod

V.C. 267. solito serius ad comitia veniſſet. Comitia Coſſ. rogandis fuerunt ad XII. Ca- A
lend. Martias. creati M. AEmylius Lepidus, C. Flaminius. Poſtero die Prr. facti
Ap. Claudius Pulcher, Ser. Sulpitius Galba, Q. Terentius Culleo, L. Terentius
Maſſaliota, Q. Fuluius Flaccus, M. Furius Craſſipes. Comitijs perfectis, quas
prouincias prætoribus eſſe placeret, retulit ad ſenatū conſul, decreuerunt duas
Romæ iuris dicundi cauſa, duas extra Italiam, Siciliam & Sardiniam: duas in
Italia, Tarentum & Galliam. & extemplo priuſquam inirent magiſtratum, ſor-
tiri iuſſi. Seruius Sulpitius vrbanam, Q. Terentius peregrinam eſt ſortitus. L. Te-
rentius Siciliam, Q. Fuluius Sardiniam, Ap. Claudius Tarentum, M. Furius Gal-
liam. Eo anno L. Minutius Myrtilus, & L. Manlius, quod legatos Carthaginien-
ſes pulſaſſe dicebantur, iuſſu M. Claudij Pr. vrbani per fœciales traditi ſunt le-
gatis, & Carthaginem auecti. In Liguribus magni belli, & gliſcentis indies ma-
gis, fama erat. itaque Coſ. nouis quo die de prouincijs & de Repub. retulerūt,
ſenatus vtriq; Ligures prouinciam decreuit. Huic S. C. Lepidus Coſ. intercede-
bat, indignum eſſe prędicans Coſ. ambos in valles Ligurum includi. M. Fuluium
& Cn. Manlium biennium iam, alterū in Europa, alterū in Aſia, velut pro Philip-
po atque Antiocho, ſubſtitutos regnare. ſi exercitus in his terris eſſe placeat,
Coſ. ijs potius quā priuatos præeſſe oportere. Vagari eos cum belli terrore pe
nationes, quibus bellum indictum non ſit, pacem precio venditantes. ſi eas pro-
uincias exercitibus obtinere opus eſſet, ſicut M. Acilio L. Scipio conſul, L.
Scipioni M. Fuluius & Cn. Manlius ſucceſſiſſent conſules: ita Fuluio Manlioq;
C. Liuium & M. Valerium conſules debuiſſe ſuccedere. nunc certe perfecto
Aetolico bello, recepta ab Antiocho Aſia, deuictis Gallis, aut Coſ. ad exercitus
conſulares mitti, aut reportari legiones inde, reddique tandem Reipubli-
cæ debere. Senatus his auditis in ſententia perſeuerauit: vt Coſ. ambobus Li-
gures prouincia eſſet: Manlium Fuluiumque decedere de prouincijs, & exer-
citus inde deducere, ac redire Romā placuit. Inimicitiæ inter M. Fuluium & M.
AEmylium Coſſ. erant, & ſupra cætera AEmylius serius biennio ſe Coſ. factum
M. Fuluij opera aiebat. itaque ad inuidiam ei faciendam legatos Ambra-
cienſes in ſenatum ſubornatos criminibus introduxit. qui ſibi, cum in pace eſ-
ſent, imperataque à prioribus Coſſ. feciſſent, & eadem præſtare obedienter
M. Fuluio parati eſſent, bellum illatum queſti. agros primum depopulatos, ter-
rorem direptionis & cædis vrbi iniectum, vt eo metu claudere cogerentur por-
tas. obſeſſos deinde & oppugnatos ſe, & omnia exempla belli edita in ſe, cæ-
dibus, incendijs, ruinis, direptione vrbis, coniuges, liberos in ſeruitium abſtrac-
tos: bona adempta: &, quod ſe ante omnia moueat, templa tota vrbe ſpoliata C
ornamentis. ſimulachra deum, deos demum ipſos conuulſos ex ſedibus ſuis ab-
latos eſſe. parietes poſteſq; nudatos, quos adorēt, ad quos precentur & ſuppli-
cent, Ambracienſibus non ſupereſſe. Hæc querentes interrogando criminoſe
ex cōpoſito Coſ. ad plura velut non ſua ſponte dicenda eliciebat. Motis patri-
bus, alter Coſ. C. Flaminius M. Fuluij cauſam excepit. qui veterē & obſoletam
» viam ingreſſos Ambracienſes dixit: Sic M. Marcellum à Syracuſanis, ſic Q.
» Fuluium à Campanis accuſatos. quin eadem opera T. Quintium à Philippo
» rege, M. Acilium, & L. Scipionem ab Antiocho, Cn. Manlium à Gallis, ipſum
» Fuluium ab AEtolis & Cephaleniæ populis accuſari paterentur? Ambraciam
» oppugnatam & captam, & ſigna inde ornamentaque ablata, & cætera facta,
» quæ captis vrbibus ſoleant, negaturum aut me pro M. Fuluio, aut ipſum M. Ful-
» uium cenſetis P. C. qui ob has res geſtas triumphum à vobis poſtulaturus
» ſit? Ambraciam captam: ſignaq; quæ ablata criminantur, & cætera ſpolia e-
» ius vrbis ante currum laturus, & fixurus in poſtibus ſuis? Nihil eſt, quod ſe ab
» AEtolis ſeparent. eadem Ambracienſium & AEtolorum cauſa eſt. Itaque col-
» lega meus vel in alia cauſa inimicitias exerceat, vel ſi in hac vtiq; mauult, re-
» tineat Ambracienſes ſuos in aduentū M. Fuluij. ego nec Ambracienſibus, nec
» de Aetolis decerni quicquā abſente M. Fuluio patiar. Cum AEmylius callidam

malitia

A malitia inimici, velut omnibus notam infimularet, tempus eum morando extracturum diceret, ne consule inimico Romam veniret, certamine consulum biduum absumptum est. nec præsente Flaminio decerni quicquam videbatur posse. captata occasio est, cum æger forte Flaminius abesset. & referēte Aemylio S.C. factum est, vt Ambracienſibus omnes suæ res redderentur: in libertate essent, ac legibus suis vterentur. portoria, quæ vellent, terra marique caperent, dum eorum immunes Romani ac socij Latini hominis essent. signa aliaque ornamenta, quæ quererentur ex ædibus sacris sublata esse: de ijs, cum M. Fuluius Romam reuertisset, placere ad collegium pontificum referri, & quod ij censuissent, fieri. Neque his contentus Cos. fuit, sed postea per infrequentiam adiecit S.C. Ambraciam non videri vi captam esse. Supplicatio inde ex decemuirorum decreto pro valetudine populi fuit per triduum: quia grauis pestilentia vrbem atque ægros vastabat. Latinæ inde fuerunt. Quibus religionibus liberati Coss. & delectu perfecto (nouis enim vterq; maluit vti militibus) in prouinciam profecti sunt: veteresque omnes dimiserunt. Post consulum profectionem Cn. Manlius Procos. Romam venit, cui cum ab Ser. Sulpitio pr. senatus ad ædem Bellonæ datus esset, & ipse commemoratis rebus ab se gestis postulasset, vt ob eas dijs immortalibus honos haberetur, sibique triumphanti vrbem inuehi liceret: contradixerunt pars maior decem legatorum, qui cum eo fuerant, & ante alios L. Furius Purpurio. & L. AEmylius Paulus: Legatos sese Cn. Manlio datos pacis cum Antiocho faciendæ causa, fœderisque & legum quæ cum L. Scipione inchoatæ fuissent, perficiendarū. Cn. Manlium summa ope tetendisse, vt eam pacem turbaret: & Antiochum, si sui potestatem fecisset, insidijs exciperet: sed illum cognita fraude Cos. cum sæpe colloquijs petitis captatus esset, non cōgressum modo, sed conspectum etiam eius vitasse cupientē transire Taurum, ægre omnium legatorum precibus, nec carminibus Sibyllæ prædictam superantibus terminos fatales cladem experiri veller, retentum. admouisse tamen exercitum, & prope ipsis jugis ad diuortia aquarum castra posuisse. cum nullam ibi causam belli inueniret, quiescentibus regijs circumegisse exercitum ad Gallogræcos. cui nationi non ex senatus authoritate, non populi iussu bellum illatum, quod quem vnquā de sua sententia facere ausum? Antiochi, Philippi, Annibalis, & Pœnorum recentissima bella esse. de omnibus his consultum senatum, populumq; iussisse. sæpe legatos ante missos, res repetitas: postremo qui bellum indicerent, missos. Quid eorum Cn. Manli factum est, vt istud publicum P.R. bellum, & non tuum priuatum latrocinium dicamus? At eo ipso contentus fuisti. recto itinere duxisti exercitum ad eos, quos tibi hostes desumpseras: an per omnes anfractus viarum, cum ad biuia consisteres, vt quo flexisset agmē Attalus Eumenis frater, eo Cos. mercenarius cum exercitu Romano sequereris, Pisidiæ Lycaoniæque & Phrygiæ rebellis omnes atque angulos peragrasti, stipem à tyrannis castellanisque deuijs colligens? quid enim tibi cum Oroandis? quid cum alijs æque innoxijs populis? Bellum autem ipsum cuius nomine triumphum petis, quomodo gessisti? loco æquo, tempore tuo pugnasti? Tu vero recte, vt dijs immortalibus honos habeatur, postulas. primum quod pro temeritate imperatoris nullo iure gentium bellum inferentis pœnas luere exercitum noluerunt: deinde, quod beluas, non hostes nobis obiecerunt. Nolite nomen tantum existimare mistum esse Gallogræcorum: multo ante & corpora & animi misti ac vitiati sunt. an si illi Galli essent, cum quib. millies vario euentu in Italia pugnatum est, quantum in imperatore nostro fuit, nuncius illinc redisset? bis cum ijs pugnatum est, bis loco iniquo subijt in valle inferiore pedibus pene hostium aciem subiecit, vt si non tela ex superiore loco mitterent: sed corpora sua nuda inijcerent, obruere nos potuerint. Quid igitur incidit? magna fortuna P.R. est, magnum & terribile nomen. recenti ruina Annibalis, Philippi, Antiochi, prope attonitæ erant tantæ corporū moles. fusis fugatisque in fugam consternatæ sunt. gladius in acie cruentatus

» non est Gallico bello: velut apium examina ad crepitum primum missilium A
» auolauere. At hercule nos ijdem, admonente fortuna, quid, si hostem habuisse-
» mus, casurum fuisset: cum redeuntes in latrunculos Thracas incidissemus: ce-
» si, fugati, exuti impedimentis sumus: Q. Minutius Thermus, in quo haud paulo
» plus damni factum est, quam si Cn. Manlius, cuius temeritate ea clades incide-
» rat, perisset: cum multis viris fortibus cecidit. exercitus spolia regis Antio-
» chi referens trifariam dissipatus, alibi primum, alibi postremum agmen, ali-
» bi impedimenta, inter vepres in latebris ferarum noctem vnam delituit. Pro
» his triumphus petitur? Si nihil in Thracia cladis ignominiæque foret acceptũ,
» de quibus hostibus triumphum peteres? de ijs, vt opinor, quos tibi hostes sena-
» tus, aut P.R. dedisset, sic huic L. Scipioni, sic illi M. Acilio de rege Antiocho, sic
» paulo ante T. Quintio de rege Philippo, sic P. Africano de Annibale & Pœnis
» & Syphace triumphus datus. & minima illa, cum iam senatus censuisset bel-
» lum, quæsita tamen sunt, quibus nunciandum esset? ipsis vtique regibus nun-
» ciaretur? an satis esset ad præsidium aliquod nunciari? Vultis ergo hæc omnia
» pollui & confundi? tolli fœcialia iura? nullos esse fœciales? fiat (pace deûm
» dixerim) iactura religionis: obliuio deorum capiat pectora vestra. num sena-
» tum quoque de bello consuli non placet? non ad populum ferri? velint, iubeb
» antne cum Gallis bellum geri? Modo certe Coss. Græciam atque Asiam vole-
» bant, tamen persequerantibus vobis Ligures prouinciam decernere dicto audi-
» entes fuerunt. merito ergo à vobis prospere bello gesto triumphũ petent, qui-
» bus authoribus gesserunt. Talis oratio Furij & AEmylij fuit. Manlium in hunc
» maxime modum respondisse accepimus. Tr. pl. antea solebant triumphum po-
» stulantibus aduersari P.C. quibus ego gratiam habeo, quod seu mihi, seu mag-
» nitudini rerum gestarum hoc dederunt, vt non solum silentio comprobarent
» honorem meum: sed referre etiam, si opus esset, viderentur parati esse,
» ex decem legatis, si dijs placet, quod consilium dispensandæ cohonestandæq;
» victoriæ imperatoribus maiores dederunt nostri: aduersarios habeo. L. Furius,
» L. Aemylius currum triumphalem me conscendere prohibent, coronam insig-
» nem capiti detrahunt. quos ego, si tribuni me triumphare prohiberent, testes
» citaturus fui rerum à me gestarum. Nullius equidem inuideo honori P.C. vos
» tribunos plebis nuper, viros fortes ac strenuos, impedientes Q. Fabij Labeo-
» nis triumphum, authoritate vestra deterruistis. triumphauit, quem non bellum
» iniussum gessisse, sed hostem omnino non vidisse, inimici iactabant. ego, qui
» cum centum millibus ferocissimorum hostium signis collatis toties pugnau: C
» qui plus L X. millia hominum cepi aut occidi, qui bina castra eorum expugna-
» ui, qui citra iuga Tauri omnia pacatiora, quam terra Italia est, reliqui: non tri-
» umpho modo fraudor, sed causam apud vos P.C. accusantibus meis ipse lega-
» tis dico. Duplex eorum, vt animaduertistis P.C. accusatio fuit. nam nec geren-
» dum mihi fuisse bellum cum Gallis, & gestum temere atq; imprudenter dixe-
» runt. Non erant Galli hostes, sed tu eos pacatos imperata facientes violasti.
» Non sum postulaturus à vobis P.C. vt quæ communiter de immanitate gentis
» Gallorum, de infestissimo odio in nomen Romanum scitis, ea de illis quoq; qui
» Asiam incolunt, existimetis. Gallos, remota vniuersæ gentis infamia atque inui-
» dia, per se ipsos æstimate. Vtinam rex Eumenes, vtinam Asiæ ciuitates omnes
» adessent, & illos potius querentes, quam me accusantem audiretis. mittite age-
» dum legatos circa omnes Asiæ vrbes, & quærite vtrum à grauiori seruitute, An-
» tiocho vltra Tauri iuga emoto, an Gallis subactis liberati sunt? quoties agri e-
» orum vastati sunt, quoties prædæ abactæ, referant: cum vix redimendi capti-
» uos copia esset, & mactatas humanas hostias immolatosque liberos suos audi-
» rent. Stipendium scitote pependisse socios vestros Gallis: & nunc liberatos
» per vos regio imperio, fuisse pensuros, si à me foret cessatum, quo longius An-
» tiochus emotus esset, hoc impotentius in Asia Galli dominarẽtur: & quicquid
» est terrarum citra Tauri iuga, Gallorum imperio, non vestro adiecissetis. At

enim

A enim sunt quidem ista vera. etiam Delphos, quondam commune humani ge-
neris oraculum, vmbilicum orbis terrarum, Galli spoliauerunt: nec ideo P. R.
his bellum indixit aut intulit. Equidem aliquid interesse rebar inter id tempus,
quo nondum in iure ac ditione vestra Gracia atque Asia erat, ad curandum a-
nimaduertendumque quid in his terris fieret, & hoc, quo finem imperij Rom.
Taurum montem statuistis: quo libertatem immunitatemve ciuitatibus datis,
quo alijs fines adijcitis, alias agro mulctatis, alijs vectigal imponitis, regna au-
getis, minuitis, donatis, adimitis: curæ vestræ censetis esse, vt pacem terra ma-
rique habeant. An nisi præsidia deduxisset Antiochus, quæ quieta in suis arci-
bus erant, non putaretis liberatam Asiam? si Gallorum exercitus effusi vaga-
rentur, rata dona vestra, quæ dedistis regi Eumeni, rata libertas ciuitatibus
esset? Sed quid ego hæc ita argumentor? tanquam non acceperim sed fece-
rim hostes Gallos? Te L. Scipio appello, cuius ego mihi, succedens in vicem
imperij tui, virtutem fœlicitatemque pariter non frustra ab dijs immortalibus
precatus sum: te P. Scipio, qui legati ius, collegæ maiestatem, & apud fratrem
Cos. & apud exercitum habuisti: sciatisne in exercitu Antiochi Gallorum
legiones fuisse? videritis in acie eos, in cornu vtroque (id enim roboris esse vi-
debatur) locatos? pugnaueritis vt cum hostibus iustis? cæcideritis? spolia eo-
rum retuleritis? Atqui cum Antiocho, non cum Gallis bellum his senatus de-
creuerat, & populus iusserat. Sed simul, vt opinor, cum his decreuerant, iusse-
rantq;, qui inter eius præsidia fuissent. ex quibus præter Antiochum, cum quo
pacem pepigerat Scipio, & cum quo nominatim fœdus vt fieret, mãdaueratis:
omnes hostes erant, qui pro Antiocho arma aduersus nos tulerunt. in qua cau-
sa cum Galli ante omnes fuissent, & reguli quidam & tyranni: ego tamen &
cum alijs pro dignitate imperij vestri coactis luere peccata sua, pacem pepi-
gi: & Gallorum animos, si possent mitigari a feritate insita, tentaui: & postea-
quam indomitos atq; implacabiles cernebam, tum demum vi atq; armis coer-
cendos ratus sum. Nunc quoniam suscepti belli purgatũ est crimen, gesti red-
denda est ratio, in quo considerem equidem causæ meæ, etiam si nõ apud Ro-
manum, sed apud Carthaginiensem senatum agerem: vbi in crucem tolli im-
peratores dicuntur, si prospero euentu, prauo consilio rem gesserunt. Sed ego
in ea ciuitate, quæ ideo omnibus rebus incipiendis gerendisque deos adhibet:
quia nullius calumniæ subijcit ea, quæ dij cõprobauerunt: & in solennibus ver-
bis habet, cum supplicationem aut triumphum decernit, quod bene ac felici-
ter Remp. administrarit: si nollem, si graue ac superbum existimarem virtute
gloriari: pro felicitate mea exercitusq; mei, quod tantam nationem sine vlla
militum iactura deuicimus, postularem, vt dijs immortalibus honos haberetur:
& ipse triumphans in Capitolium ascenderem, vnde votis rite nuncupatis pro-
fectus sum: negaretis hoc mihi cũ dijs immortalibus? Iniquo enim loco dimi-
caui. Dic igitur quo æquiore potuerim dimicare? cum montem hostes cepis-
sent, loco munito se tenerent? nempe eundum ad hostes erat, si vincere vellẽ.
Quid? si vrbem eo loco haberent? & mœnibus se tenerent? nempe oppug-
nandi erant. Quid? ad Thermopylas æquone loco M. Acilius cum rege Antio-
cho pugnauit? quid? Philippum non eodẽ modo super Aoum amnem iuga te-
nentem montium T. Quintius deiecit? Equidẽ adhuc qualem aut sibi fingant,
aut vobis videri velint hostem fuisse, non inuenio, si degenerem & emollitum
amœnitate Asiæ, quid periculi vel iniquo loco subeuntibus fuit? si timendum
& feritate animorum, & robore corporum: huic ne tantæ victoriæ triumphum
negatis? Cæca inuidia est P. C. nec quicquam aliud scit, quam detrectare virtu-
tes, corrumpere honores ac præmia earum. Mihi, quæso, ita ignoscatis P. C. si
longiorem orationem non cupiditas gloriandi de me, sed necessaria criminũ
defensio fecit. An etiam per Thraciam saltus patentes, qui angusti erant, & pla-
na ex arduis, & culta ex syluestribus facere potui? & præstare necubi notis sibi
latebris delitescerent latrones Thraces? ne quid sarcinarũ raperetur? ne quod

iumentum ex tanto agmine abstraheretur? ne quis vulneraretur? ne ex vulne- A
» re vir fortis ac strenuus Q. Minutius moreretur? In hoc casu, quo infeliciter in-
» cidit, vt talem ciuem amitteremus, hærent. quod saltu iniquo, loco alieno cum
» adortus hostis nos esset, duæ simul acies primi & nouissimi agminis hærentem
» ad impedimenta nostra exercitum barbarorum circunuenerunt: quod multa
» millia ipso die, plura multo post dies paucos ceciderunt & ceperunt. hoc si ipsi
» tacuerint, vos scituros, cum testis orationis meæ totus exercitus sit, non cre-
» dunt. Si gladium in Asia non strinxissem, si hostem non vidissem: tamen Procõ-
» sul triumphum in Thracia duobus prælijs merueram. Sed iam dictum satis
» est. quin pro eo quod pluribus verbis vos, quam volui, fatigaui: veniam à vo-
» bis petitam impetratamque velim. P. C. Plus crimina eo die, quam defensio, valuissent: ni altercationem in serum perduxissent. dimittitur senatus in ea opinione, vt negaturus triumphum fuisse videretur. Postero die & cognati amicig; Cn. Manlij summis opibus annixi sunt, & authoritas seniorum valuit, negantium exemplum proditum memoriæ esse, vt imperator qui perduellibus deuictis, confecta prouincia exercitum reportasset, sine curru & laurea priuatus inhonoratusq; vrbem iniret. hic pudor malignitatem vicit, triumphumq; frequentes decreuerunt. Oppressit deinde mentionem memoriamq; omnem B contentionis huius, maius, & cum maiore & clariore viro certamen ortum. P. Scipioni Africano (vt Valerius Antias author est) duo Q. Petilij diem dixerunt. id prout cuiusque ingenium erat, interpretabantur. Alij non tribunos pl. sed vniuersam ciuitatem, quæ id pati posset, incusabant. duas maximas orbis terrarum vrbes ingratas vno prope tempore in principes inuentas: Romam ingratiorem, siquidem victa Carthago victum Annibalem in exilium expulisset, Roma victrix victorem Africanum expellat. Alij, neminem vnum ciuem tantum eminere debere, vt legibus interrogari non possit. nihil tam æquandæ libertatis esse, quam potentissimum quenque posse dicere causam. quid autem tuto cuiquam, nedum summam Reipublicæ permitti, si ratio non sit reddenda? qui ius æquum pati non possit, in eum vim haud iniustam esse. hæc agitata sermonibus, donec dies dicendæ causæ venit. nec alius antea quisquam, nec ille ipse Scipio Cos. censorve maiore omnis generis hominum frequentia, quam reus illo die in forum est deductus. Iussus dicere causam, sine vlla criminum mentione orationem adeo magnificam de rebus ab se gestis est exorsus, vt satis constaret, neminem vnquam neq; melius, neque verius laudatum esse. dicebantur enim ab eodem animo ingenioque, à quo gesta erant. & aurium fastidium abe- C rat: quia pro periculo, non in gloriam referebantur. Tribuni pleb. vetera luxuriæ crimina Syracusanorum hybernorum, & Locris Pleminianum tumultum cum ad fidem præsentium criminum retulissent, suspicionibus magis quam argumentis pecuniæ captæ reum accusarunt. Filium captum sine precio redditum, omnibusque alijs rebus Scipionem, tanquam in eius vnius manu pax Romana bellumq; esset, ab Antiocho cultum dictatorem eum consuli, non legatum in prouincia fuisse, nec ad aliam rem eo profectum, quam vt id quod Hispaniæ, Galliæ, Siciliæ, Africæ iam pridem persuasum esset: hoc Græciæ Asiæq; & omnibus ad orientem versis regibus gentibusq; appareret: vnum hominem caput columenq; imperij Romani esse: sub vmbra Scipionis ciuitatem dominam orbis terrarum latere: nutus eius pro decretis patrum, pro populi iussis esse. Infamia intactum, inuidia qua possunt, vrgent. Orationibus in noctem perductis, producta dies est. vbi ea venit, tribuni in rostris prima luce consederunt. citatus reus magno agmine amicorum clientiumque per mediam concionem ad rostra subijt: silentioq; facto. Hoc, inquit, die Tribuni pleb. vosque Quirites,
» cum Annibale & Carthaginiensibus signis collatis in Africa bene ac feliciter
» pugnaui. itaque cum hodie litibus & iurgijs superfederi æquum sit: ego hinc
» extemplo in Capitolium ad Iouem Opt. Max. Iunonemque & Mineruam,
» cæterosque deos qui Capitolio atque arci præsident, salutandos ibo: hisque

gratias

gratias agam, quod mihi & hoc ipso die, & sępe alias egregie Reipublicę gerę- «
dæ mentem facultatemque dederunt, vestrum quoque quibus commodum est «
ite mecum Quirites, & orate deos, vt mei similes principes habeatis. ita, si ab «
annis septendecim ad senectutem semper vos ętatem meam honorib. vestris «
anteistis, ego vestros honores rebus gerendis præcessi. Ab rostris in Capitoli- «
um ascendit. simul se vniuersa concio auertit, & secuta Scipionem est: adeo
vt postremo scribæ viatoresque tribunos relinquerent, nec cum ijs præter ser-
uilem comitatum, & præconem, qui reum ex rostris citabat, quisquam esset.
Scipio non in Capitolio modo, sed per totam vrbem omnia templa deûm cum
P.R. circumijt. Celebratior is prope dies fauore hominum, & æstimatione veræ
magnitudinis eius fuit, quam quo triumphans de Syphace rege & Carthagini-
ensibus vrbem est inuectus. Hic speciosus vltimus dies P. Scipioni illuxit, post
quem cum inuidiam & certamina cum tribunis prospiceret, die longiore pro-
ducta in Liternum concessit, certo consilio ne ad causam dicendam adesset.
maior animus & natura erat, ac maiori fortunæ assuetus, quam vt reus esse sci-
ret & summittere se in humilitatem causam dicentium. Vbi dies venit, citariq;
absens est cœptus, L. Scipio morbum causæ esse cur abesset excusabat: quam
excusationem cum tribuni qui diem dixerant, non acciperent, & ab eadem su-
perbia nō venire ad causam dicendam arguerent, qua iudicium & tribunos pl.
& concionem reliquisset: & quibus ius de se dicendæ sententiæ & libertatem
ademisset, his comitatus, velut captos trahens, triumphum de P.R. egisset: se-
cessionemq; eo die in Capitolium à Trib. pl. fecisset: Habetis ergo temeritatis «
illius mercedem. quo duce & authore nos reliquistis, ab eo ipsi relicti estis. & «
tantum animorum indies nobis decrescit, vt ad quem ante annis XVII. exer- «
citum & classem habentem, tribunos plebis ædilemq; in Siciliam mittere ausi «
sumus, qui prehenderent eum, & Romam reducerent: ad eum priuatum ex vil- «
la sua extrahendum ad causam dicendam mittere non audeamus? Tribuni «
pleb. appellati ab L. Scipione ita decreuerunt: si morbi causa excusaretur, sibi «
placere accipi eam causam, diemq; à collegis produci. Tribunus pleb. eo tem- «
pore Tib. Sempronius Gracchus erat, cui inimicitiæ cum P. Scipione intercedebant: is cum vetuisset nomen suum decreto collegarum ascribi, tristioremque omnes sententiam expectarent: ita decreuit. Cum L. Scipio excuset morbum esse causæ fratri: satis id sibi videri, se P. Scipionem priusquam Romā rediisset, accusari non passurum: tum quoque, si se appellet, auxilio ei futurum, ne causam dicat, ad id fastigium rebus gestis, honoribus P.R.P. Scipionem deorū hominumq; consensu peruenisse: vt sub rostris reum stare, & præbere aures adolescentium conuincijs, populo Romano magis deforme, quam ipsi sit. Ad- «
iecit decreto indignationem. Sub pedibus vestris stabit tribuni domitor ille A- «
fricæ Scipio? ideo quatuor nobilissimos duces Pœnorum in Hispania, quatu- «
or exercitus fudit fugauitque: ideo Syphacem cepit, Annibalem deuicit, Car- «
thaginem vectigalem nobis fecit, Antiochum (recepit enim fratrem consor- «
tem huius gloriæ L. Scipio) vltra Tauri iuga emouit, vt duobus Petilijs succum- «
beret: vos de P. Africano palmam peteretis? nullisve meritis suis, nullis vestris «
honoribus vnquam in arcem tutam, & velut sanctam clari viri peruenient: v- «
bi si non venerabilis, inuiolata saltem senectus eorum considat? Mouit & de-
cretum, & adiecta oratio non cæteros modo, sed ipsos etiam accusatores: & de-
liberaturos se quid sui iuris & officij esset, dixerunt. Senatus deinde, concilio
plebis dimisso, haberi est cœptus. ibi gratiæ ingentes ab vniuerso ordine, præci-
pue à consularibus senioribusq; Tib. Graccho actæ sunt, quod Rempub priua-
tis simultatibus potiorem habuisset. & Petilij vexati sunt probris, quod splende-
re aliena inuidia voluissent, & spolia ex Africani triumpho peterent. Silentium
deinde de Africano fuit. vitam Literni egit sine desiderio vrbis. Morientem
rure eo ipso loco sepeliri se iussisse ferunt: monumentumque ibi ædificari, ne
funus sibi in ingrata patria fieret. Vir memorabilis, bellicis tamen quam «

» pacis artibus memorabilior prima pars vitæ, quam postrema fuit: quia in iu- A
» uenta bella assidue gesta: cum senecta res quoque defloruere, nec prębita est
» materia ingenio. quid ad primum consulatum secundus, etiam si censuram ad-
» ijcias? quid Asiatica legatio & valetudine aduersa inutilis, & filij casu deforma-
» ta, & post reditum necessitate aut iubeundi iudicij, aut simul cum patria dese-
» rendi? Punici tamen belli perpetrati, quo nullum neq; maius neq; periculosius
» Romani gessere, vnus præcipuam gloriam tulit. Morte Africani creuere inimi-
» corum animi: quorum princeps fuit M. Porcius Cato, qui viuo quoq; eo allatra-
» re eius magnitudinem solitus erat. hoc authore existimantur Petilij & viuo A-
» fricano rem ingressi, & mortuo rogationem promulgasse. Fuit autem rogatio
» talis. Velitis, iubeatis, quæratur, quæ pecunia capta, ablata, coacta ab rege Anti-
» ocho est, quique sub eius imperio fuerunt: quod eius in publicum relatum non
» est, vti de ea re Ser. Sulpitius Pr. vrbanus ad senatum referat? quem eam rem
» velit senatus quærere de ijs, qui prætores nunc sunt? Huic rogationi primo Q.
& L. Mummij intercedebant. senatum quęrere de pecunia non relata in pub-
licum, ita vt antea semper factum esset, æquum censebant. Petilij nobilitatem
& regnum in senatu Scipionum accusabant. L. Furius Purpurio consularis, qui
in decem legatis in Asia fuerat: latius rogandum censebat: non quæ ab Anti-
ocho modo pecuniæ captæ forent, sed quæ ab alijs regibus gentibusque, Cn. B
Manlium inimicum incessens. Et L. Scipio, quem magis pro se quam aduersus
legem dicturum apparebat, dissuasor processit. is post mortem P. Africani fra-
tris, viri omnium fortissimi clarissimiq; eam exortam rogationem est conque-
stus. parum enim fuisse, non laudari pro rostris P. Africanum post mortem,
nisi etiam accusaretur. & Carthaginienses exilio Annibalis contentos esse: po-
pulum Romanum ne morte quidem P. Scipionis exatiari: nisi & ipsius fama se-
pulti laceretur, & frater insuper accessione inuidiæ mactetur: M. Cato suasit
rogationē: extat oratio eius de pecunia regis Antiochi: & Mummios tribunos
authoritate deterruit, ne aduersarentur rogationi. Remittentibus ergo his
intercessionem, omnes trib. vti rogasset iusserunt. Ser. Sulpitio deinde referen-
te, quem rogatione Petilia quærere vellent, Q. Terentium Culleonem patres
iusserunt. Ad hunc prætorem adeo amicum Corneliæ familiæ, vt qui Romæ
mortuum elatumque P. Scipionem (est enim ea quoque fama) tradunt, pileatum,
sicut in triumpho ierat, in funere quoque ante luctum isse memoriæ prodiderint: & ad portam Capenam mulsum prosecutis funus dedisse: quod ab eo
inter alios captiuos in Africa ex hostibus receptus esset: aut adeo inimicum e-
undem, vt propter insignem simultatem, ab ea factione quæ aduersa Scipioni-
bus erat, delectus sit potissimum ad quæstionē exercendam: cæterum ad hunc C
nimis æquum aut iniquum prætorem reus extemplo factus L. Scipio: simul &
delata & recepta nomina legatorum eius, A. & L. Hostiliorum Catonum, & C.
Furij Aculeonis quæstoris: & vt omnia contracta societate viderentur, scribæ
quoque duo, & accensus. L. Hostilius, & scribæ & accensus, priusquam de Scipi-
one iudicium fieret, absoluti sunt: Scipio & A. Hostilius legatus, & C. Furius dā-
nati, quo commodior pax Antiocho daretur, Scipionem V I. millia pondo au-
ri, quadringenta octoginta argenti plus accepisse quam in ærarium retulerit:
A. Hostiliū L X X X. pondo auri, argenti C C C C I I I. Furium quæstorem au-
ri centum X X X. argenti C C. pondo. Has ego summas auri & argenti relatas
apud Antiatem inueni. In L. Scipione malim equidem librarij mendum, quā
mendacium scriptoris esse in summa auri atque argenti. similius enim veri est,
argenti quam auri maius pondus fuisse: & potius quadragies quam ducen-
ties quadragies litem æstimatam: eo magis, quod tantæ summæ rationem e-
tiam ab ipso P. Scipione requisitam esse in senatu tradunt: librumque ratio-
nis eius cum Lucium fratrem afferre iussisset, inspectante senatu suis ipsum
manibus concerpsisse, indignātem quod cum bis millies in ærarium intulisset,
quadragies ratio ab se poscceretur. ab eadem fiducia animi, cum quæstores

pecu-

A pecuniã ex ærario contra legem promere non auderent: popoſciſſe claues, & ſe aperturum ærarium dixiſſe, qui vt clauderetur effeciſſet. Multa alia in Scipionis exitu maxime vitæ, dieque dicta, morte, funere, ſepulchro in diuerſum trahunt: vt cui famæ, quibus ſcriptis aſſentiar, non habeam. Non de accuſatore conuenit. alij M. Næuium, alij Petilios diem dixiſſe ſcribunt. non de tempore quo dicta dies ſit, non de anno quo mortuus ſit: non vbi mortuus, aut elatus ſit. alij Romæ, alij Literni & mortuum & ſepultum. vtrobique monumenta oſtenduntur, & ſtatuæ. nam & Literni monumentum, monumentoque ſtatua ſuperimpoſita fuit: quam tempeſtate diſiectam nuper vidimus ipſi, & Romæ extra portam Capenam in Scipionum monumento tres ſtatuæ ſunt: quarum duæ P. & L. Scipionum dicuntur eſſe: tertia poetæ Q. Ennij. nec inter ſcriptores rerum diſcrepat ſolum, ſed orationes quoque (ſi modo ipſorum ſunt, quæ feruntur Pub. Scipionis & Tib. Gracchi) abhorrent inter ſe. Index orationis. P. Scipionis, nomen M. Næuij Tr. pl. habet: ipſa oratio ſine nomine eſt accuſatoris: nebulonem modo, modo nugatorem appellat. Ne Gracchi quidem oratio aut Petiliorum accuſatorum Africani, aut diei dictæ Africano vllam mentionem habet. alia tota ſerenda fabula eſt Gracchi orationi conueniens: & illi authores ſequendi ſunt: qui, cum L. Scipio & accuſatus & damnatus ſit pecu-
B niæ captæ ab rege, legatum in Hetruria fuiſſe Africanum tradunt. quo poſt famam de fratris caſu allatam, relicta legatione cucurriſſe eum Romam: & cum à porta recta ad forũ ſe contuliſſet: quod in vincula duci fratrem dictum erat, repuliſſe à corpore eius viatorem, & tribunis retinentibus magis pie quam ciuiliter vim feciſſe. hæc enim ipſe Gracchus queritur, diſſolutam eſſe à priuato tribunitiam poteſtatem, & ad poſtremum cum auxilium L. Scipioni pollicereturadijcit, tolerabilioris exempli eſſe à Tr. pl. potius quam à priuato victam videri & tribunitiam poteſtatem, & Rempub. eſſe: ſed ita hanc vnam impotentem eius iniuriam inuidia onerat, vt increpando quod degenerarit tantum à ſe ipſe, cumulatas ei veteres laudes moderationis & temperantiæ pro reprehenſione preſenti reddat. caſtigatum enim quondã ab eo populum ait, quod eum perpetuum conſulem & dictatorem vellet facere, prohibuiſſe ſtatuas ſibi in comitio, in roſtris, in curia, in Capitolio, in cella Iouis poni. prohibuiſſe ne decerneretur, vt imago ſua triumphali ornatu è templo Iouis Opt. Max. exiret. Hæc vel in laudatione poſita ingentem magnitudinem animi moderandis ad ciuilem habitum honoribus ſignificarent, quæ exprobrando inimicus fatetur. Huic Graccho minorem ex duabus filijs (nam maior P. Cornelio Naſicæ haud dubiæ à patre collocata erat) nuptam fuiſſe conuenit. illud parum conſtat, vtrũ
C poſt mortẽ patris & deſponſa ſit, & nuſperit: an veræ illæ opiniones ſint, Gracchum, cum L. Scipio in vincula duceretur, nec quiſquam collegarum auxilio eſſet, iuraſſe ſibi inimicitias cum Scipionibus, quæ fuiſſent, manere: nec ſe gratiæ quærendæ cauſa quicquam facere, ſed in quem carcerem reges & imperatores hoſtium ducentem vidiſſet P. Africanum, in eum ſe fratrem eius duci non paſſurum. Senatum eo die forte cœnantem in Capitolio conſurrexiſſe, & petiſſe, vt inter epulas Graccho filiam Africanus deſponderet. quibus ita inter publicum ſolenne ſponſalibus rite factis, cum ſe domum recepiſſet, Scipionem AEmylię vxori dixiſſe: filiam ſe minorem deſpondiſſe. cum illa muliebriter indignabunda nihil de communi filia ſecum conſultatum, adieciſſet: non ſi Tib. Graccho daret, expertem conſilij debuiſſe matrem eſſe: lætum Scipionem tam concordi iudicio, ipſi deſponſam reſpondiſſe. Hæc de tanto viro, quanquam & opinionibus & monumentis literarum variarent, proponẽda erãt. iudicijs à Q. Terentio Pr. perfectis, Hoſtilius & Furius damnati, prædes eodem die quæſtoribus vrbanis dederunt. Scipio cum contenderet, omnẽ quã accepiſſet pecuniam, in ærario eſſe, nec ſe quicquam publici habere, in vincula duci eſt cœptus. P. Scipio Naſica tribunos appellauit, orationemque habuit plenam veris decoribus, non communiter modo Corneliæ gentis, ſed proprie familiæ

familiæ ſuæ. Parentes ſuos & P. Africani, ac L. Scipionis qui in carcerem duce- A
retur, fuiſſe Cn. & P. Scipiones, clariſſimos viros. eos, cum per aliquot annos
in terra Hiſpania aduerſus multos Pœnorum Hiſpanorumque & duces & ex-
ercitus nominis Romani famam auxiſſent, non bello ſolum, ſed quod Roma-
næ temperantiæ fideique ſpecimen illis gentibus dediſſent, ad extremum am-
bos pro P. R. morte occubuiſſe, cum illorum tueri gloriam poſteris ſatis eſſet:
P. Africanum tantum paternas ſuperauiſſe laudes, vt fidem fecerit, non ſangui-
ne humano, ſed ſtirpe diuina ſatum ſe eſſe. L. Scipionem, de quo agatur, vt quæ
in Hiſpania, quæ in Africa, cum legatus fratris eſſet, geſſiſſet, prætereantur, con-
ſulem & ab ſenatu dignum viſum, cui extra ſortem Aſia prouincia, & bellum
cum Antiocho rege decerneretur: & à fratre, cui poſt duos conſulatus cenſu-
ramque & triumphum legatus in Aſiam iret. ibi ne magnitudo & ſplendor le-
gati laudibus Coſ. officeret, forte ita incidiſſe, vt quo die ad Magneſiam ſig-
nis collatis L. Scipio Antiochum deuiciſſet, æger P. Scipio Elææ dierũ aliquot
via abeſſet. non fuiſſe minorem eum exercitum, quam Annibalis, cum quo in
Africa eſſet pugnatum. Annibalem eundem fuiſſe inter multos alios regios du-
ces, qui imperator Punici belli fuerit. & bellum quidem ita geſtum eſſe, vt ne
fortunam quidem quiſquam criminari poſſit. in pace crimen queri, eam dici
veniſſe. hic X. legatos ſimul argui, quorum ex conſilio data pax eſſet. quin exti- B
tiſſe ex X. legatis, qui Cn. Manlium accuſarent: tamen non modo ad criminis
fidem, ſed ne ad moram quidem triumphi eam accuſationem valuiſſe. At Her-
cule in Scipione ipſas leges pacis, vt nimium accommodatas Antiocho, ſuſpe-
ctas eſſe. integrum enim ei regnum relictum, omnia poſſidere eum victum, quæ
ante bellum eius fuerint. auri & argenti cum vim magnam habuiſſet, nihil in
publicum relatum, omne in priuatum verſum. An non præter omnium oculos
tantum auri argentique in triumpho L. Scipionis, quantum non decem alijs
triumphis, ſi omne in vnum conferatur, ſit latum? Nam quid de finibus reg-
ni dicam? Aſiam omnem, & proxima Europæ tenuiſſe Antiochum: ea quanta
regio orbis terrarum ſit à Tauro monte in Ægeum vſque prominens mare?
quot non vrbes modo, ſed gentes amplectatur, omnes ſcire. hanc regionem di-
erum plus triginta in longitudinem, decem inter duo maria in latitudinem pa-
tentem, vſque ad Tauri montis iuga Antiocho ademptam, expulſo in vltimum
angulum orbis terrarum. Quid ſi gratuita pax eſſet, plus adimi ei potuiſſe? Phi-
lippo victo Macedoniam, Nabidi Lacedæmonem relictam, nec Quintio crimen
quæſitum. non enim habuiſſe eum Africanum fratrem: cuius cum gloria pro-
deſſe L. Scipioni debuiſſet, inuidiam nocuiſſe. tantum auri argentique iudica-
tum eſſe in domum L. Scipionis illatum, quantum venditis omnibus bonis re- C
digi non poſſit. vbi ergo eſſe regium aurum? vbi tot hæreditates acceptas? in
domo, quam ſumptus non exhauſerint, extare debuiſſe nouæ fortunæ cumu-
lum. At enim quod ex bonis redigi non poſſit, ex corpore & tergo per vexatio-
nem & contumelias L. Scipionis petituros inimicos: vt in carcerem inter fures
nocturnos & latrones vir clariſſimus includatur, & in robore & tenebris expi-
ret: deinde nudus ante carcerem proijciatur. Non id Corneliæ magis familiæ,
quam vrbi Romanæ fore erubeſcendum. Aduerſus ea Terentius Pr. rogatio-
nem Petiliam, & ſenatuſconſultum, & iudicium de L. Scipione factum recita-
uit. ſe, ni referatur pecunia in publicum quæ iudicata ſit, nihil habere quod fa-
ciat, niſi vt prehendi damnatum, & in vincula duci iubeat. Tribuni cum in con-
ſilium ſeceſſiſſent, paulo poſt C. Faunius ex ſua collegarumque aliorum, præter
Gracchum, ſententia pronunciauit, prætori non intercedere tribunos quo mi-
nus ſua poteſtate vtatur. Tib. Gracchus ita decreuit. Quo minus ex bonis L. Sci-
pionis quod iudicatum ſit, redigatur, ſe non intercedere prætori. L. Scipionem,
qui regem opulentiſſimum orbis terrarum deuicerit, imperium P. R. propaga-
uerit in vltimos terrarum fines, regem Eumenem, Rhodios, alias tot vrbes Aſiæ
deuinxerit P. R. beneficijs: plurimos duces hoſtium in triumpho ductos carcere

inclu-

A incluſerit,non paſſurum inter hoſtes P.R. L.Scipionem in carcere & in vinculis eſſe,mittique eum ſe iubere. Tanto aſſenſu auditum eſt decretum, adeo dimiſſum L.Scipionem læti homines viderunt,vt vix in eadem ciuitate videretur factum iudicium. In bona deinde L. Scipionis poſſeſſum publicæ quæſtores prętor miſit.neque in ijs non modo veſtigium vllum comparuit pecuniæ regiæ, ſed nec tantum redactum eſt, quantæ ſummæ damnatus fuerat. Collata pecunia à cognatis amicisque & clientibus eſt L. Scipioni: vt ſi acciperet eam,locupletior aliquanto eſſet, quam ante calamitatem fuerat. nihil accepit : quæ neceſſaria ad cultum erant,redempta ei à proximis cognatis ſunt.verteratque Scipionum inuidia in prætorem,& conſilium eius,& accuſatores.

DECADIS QVARTÆ LIB. IX.

EPITOME.

M. *Aemylius Coſ.Liguribus ſubactis, viam à Placentia vſque Ariminum perductam Flaminiæ iunxit. Initia luxuriæ introducta ab exercitu Aſiatico*
B *referuntur.Ligures,quicunque citra Apenninum erant,ſubacti ſunt. Bachanalia ſacrum Græcum,& quidem nocturnum, ſcelerum omnium maximum ſeminarium,cum ad ingentis turbæ coniurationem peruenisſet :à conſule inuestigatum,& multorum pœna ſublatum eſt. A cenſoribus L.Valerio Flacco,& M.Porcio Catone,viro & belli & pacis artibus maximo motus eſt ſenatu L.Quintius Flamininus, T.Quintij frater, eo quod cum Galliam prouinciam Coſ.obtinuerat, rogatus à Philippo Pœno, quem amabat, ſcorto nobili, Gallum quendam ſua manu occiderat : ſiue, vt quidam tradiderunt, vnum damnatorum ſecuri percuſſerat, rogatus à meretrice Placentina, cuius amore deperibat. Extat in eum M. Catonis oratio. Scipio Liturni deceſſit. Et tanquam iungente fortuna, circa id tempus duo funera maximorum virorum, Annibal à Pruſia Bithyniæ rege, ad quem victo Antiocho confugerat, cum dederetur Romanis : qui ad expoſcendum illum T. Quintium Flamininum miſerant : veneno ſibi mortem conſciuit. Philopœmen quoque dux Achæorum, vir maximus eſt à Meſſenijs interemptus veneno, cum ab ijs bello captus eſſet. Coloniæ Pollentia, & Piſaurum, & Mutina & Parma,deductæ ſunt.Præterea res aduerſum Celtiberos proſpere geſtas, & initia, cauſasque belli Macedonici continet, cuius origo inde venit, quod Philippus ægre ferebat regnum ſuum minui à Romanis, eo quod cogeretur à Thracibus, alijsque locis præſidia deducere.*

C DVm hæc (ſi modo hoc anno acta ſunt) Romæ aguntur.Coſſ.ambo in Liguribus gerebant bellum. Is hoſtis velut natus ad continendam inter magnorum interualla bellorum Romanis militarem diſciplinam erat:nec alia prouincia militem magis ad virtutẽ acuebat.nam Aſia & amœnitate vrbium,& copia terreſtriũ maritimarumq; rerum, mollitia hoſtium,regiisq; opib.ditiores quam fortiores exercitus faciebat.præcipue ſub imperio Cn.Manlij ſolute ac negligenter habiti ſunt. itaque aſperius paulo iter in Thracia,& exercitatio hoſtis magna clade eos caſtigauit. In Liguribus omnia erant quæ militem excitarent: loca montana & aſpera, quæ & ipſis capere labor erat, & ex pręoccupatis deiicere hoſtem : itinera ardua,anguſta,infeſta inſidijs: hoſtis leuis,& velox & repentinus,qui nullum vſquã tempus, nullum locum quietum aut ſecurum eſſe ſineret: oppugnatio neceſſaria munitorum caſtellorum,laborioſa ſimul,periculoſaque: inops regio,quæ parſimonia aſtringeret milites, prędę haud multum pręberet, itaq; non lixa ſequebatur, non iumentorum longus ordo agmen extendebat. nihil præter arma & viros omnem ſpem in armis habentes,erat.nec deerat vnquam cum iis vel materia belli,vel cauſa:quia propter domeſticam inopiam vicinos agros incurſabant: nec tamen in diſcrimen ſummæ rerũ pugnabatur. C.Flaminius Coſ.cum

Friniatibus

Friniatibus Liguribus in agro eorum pluribus prælijs secundis factis,in deditionem gentem accepit, & arma ademit: & quia non syncera fide tradebant, cum castigarentur,relictis vicis in montem Auginum confugerunt. confestim secutus est Cos.cæterum effusi rursus,& pars maxima inermes, per inuia & rupes diruptas præcipitantes fugerunt, qua sequi hostis non posset. ita trans Apenninum abierunt.qui castris se tenuerant,circunsessi & expugnati sunt.Inde trans Apenninum ductæ legiones.ibi montis quem ceperant, altitudine pauliſper se tutati,mox in deditionem concesserunt.tum conquisita cum intentiore cura arma,& omnia adempta.Translatum deinde ad Apuanos Ligures bellum,qui in agrum Pisanum Bononiensemque ita incursauerant,vt coli non posset.his quoque perdomitis,Cos.pacem dedit finitimis.& quia à bello quieta vt esset prouincia,effecerat: ne in otio militem haberet,viam à Bononia perduxit Arretium.M.AEmylius alter Cos.agros Ligurum vicosque,qui in campis aut vallibus erant,ipsis montes duos Balliſtam Suismontiumque tenentibus, deussit,depopulatusque est.deinde eos qui in montibus erant adortus, primo leuibus prælijs fatigauit:postremo coactos in aciem descendere,iusto prælio deuicit,in quo & ædem Dianæ vouit. Subactis cis Apenninũ omnibus,tum transmontanos adortus: in his & Frisinates Ligures erant,quos non adierat C.Flaminius.omnes AEmylius subegit,armaque ademit, & de montibus in campos multitudinem deduxit. Pacatis Liguribus,in agrum Gallicum exercitum duxit,viamq; ab Placentia,vt Flaminiæ committeret, Ariminum perduxit. prælio vltimo quo cum Liguribus signis collatis conflixit,ædem Iunoni reginæ vouit. Hæc in Liguribus eo anno gesta. In Gallia M. Furius Pr.insontibus Cænomanis, in pace speciem belli quærens, ademerat arma. id Cænomani conquesti Romæ apud senatum,reiectique ad Cos.AEmylium,cui vt cognoscceret statueretq; senatus permiserat,magno certamine cum prætore habito,tenuerũt causam.arma reddita Cænomanis,decedere è prouincia Pr.iussus.Legatis deinde sociorum Latini nominis,qui toto vndiq; ex Latio frequentes conuenerant,senatus datus est: his quærentibus magnam multitudinem ciuium suorum Romã commigrasse,& ibi censos esse.Q.Terentio Culleoni Pr.negocium datum est, vt eos conquireret,& quem C.Claudio, M.Liuio censoribus,postve eos censores,ipsum parentemve eius apud se censum esse probassent socij,vt redire eo cogeret,vbi censi essent.Hac conquisitione XII.millia Latinorum domos redierunt,iam tum multitudo alienigenarum vrbem onerante. Priusquam Cos. redirent Romam,M. Fuluius Procos. ex AEtolia rediit. isque ad ædem Apollinis in senatu cum de rebus in AEtolia Cephaleniaque ab se gestis disseruisset, petiit à patribus, vt æquum censerent ob Rempublicam bene ac feliciter gestam,& diis immortalibus honorem haberi iubere,& sibi triumphum decernere.M.Aburius Tr.pl.si quid de ea re ante M.AEmylij Cos.aduentum decerneretur,intercessurum se ostendit.eum cõtradicere velle,proficiscentemq; in prouinciã ita sibi mandasse,vt ea disceptatio integra in aduentum suum seruaretur.Fuluium temporis iacturam facere.senatum etiam præsente Cos.quod vellet,decreturum.M.Fuluius: Si aut simultas M.AEmylij secum ignota hominibus esset,aut quam is eas inimicitias impotenti ac prope regia ira exerceret: tamen non fuisse ferendum, absentẽ Cos.& deorum immortalium honori obstare, & meritum debitumq; triumphum morari: imperatorem rebus egregie gestis,victoremq; exercitum cum præda ac captiuis ante portas stare, donec Cos.ob hoc ipsum moranti redire Romam libitum esset.Verum enimuero cum sint notissimæ sibi cum Cos.inimicitiæ, quid ab eo quenquã posse æqui expectare? qui per infrequentiam furtim S.C.factum ad ærarium detulerit: Ambraciam non videri vi captam,quæ aggere ac vineis oppugnata sit,vbi incensis operibus alia de integro facta sint,vbi circa muros supra subterq; terram per dies quindecim pugnatũ: vbi à prima luce, cum iam transcendissent muros miles, vsq; ad noctem diu anceps prælium tenuerit: vbi plus tria millia hostium sint

cæsa.

A cæsa. Iam de deorũ immortalium templis spoliatis in capta vrbe, qualem ca V.C.
lumniam ad pontifices attulerit? nisi Syracusarum cæterarumq; captarum ci-
uitatum ornamentis vrbem exornari fas fuerit, in Ambraciam vnam captam
non valuerit belli ius. se & P. C. orare, & à tribunis petere, ne se superbissimo
inimico ludibrio esse sinant. Vndique omnes alij deprecari tribunum, alij ca-
stigare. Tib. Gracchi collegæ plurimum oratio mouit, ne suas quidem simulta-
tes pro magistratu exercere boni exempli esse: alienarum vero simultatum
Tr. pl. cognitorem fieri, turpe & indignum collegij eius potestate & sacratis
legibus esse. suo quemq; iudicio & homines odisse aut diligere, & res probare
aut improbare debere: non pendere ex alterius vultu ac nutu, nec alieni mo-
mentis animi circumagi, astipularique irato consuli tribunum pl. & quid priua-
tim M. Aemylius mandauerit, meminisse. tribunatum sibi à P. R. mandatum ob-
liuisci. & mandatum pro auxilio ac libertate priuatorum, non pro consulari
regno. ne hoc quidem cernere eum, fore vt memoriæ ac posteritati mandetur,
eiusdem collegij alterum è duobus Tr. pl. suas inimicitias remisisse reipublicę,
alterum alienas & mandatas exercuisse. His victus castigationibus tribunus
cum templo excessisset, referente Ser. Sulpitio Pr. triumphus M. Fuluio est de-
cretus. Is cum gratias P. C. egisset, adiecit, ludos magnos se Ioui Op. Max. eo die
B quo Ambraciam cepisset, vouisse. in eam rem sibi centum pondo auri à ciui-
tatibus collatam. petere vt ex ea pecunia quam in triumpho latam in ærario
positurus esset, id aurum secerni iuberent. Senatus pontificum collegium con-
suli iussit, num omne id aurum in ludos consumi necessum esset? Cum pon-
tifices negasient ad religionẽ pertinere quanta impensa in ludos fieret: sena-
tus Fuluio, quantum vellet, impenderet, permisit, dum ne summam octogin-
ta millium excederet. Triumphare mense Ianuario statuerat. sed cum audisset
Cos. Aemylium literis Aburij Trib. plebis acceptis de remissa intercessione, ip-
sum ad impediendum triumphum Romam venientem ægrum in via substitisse,
ne plus in triumpho certaminum, quam in bello haberet, prætulit triumphi die-
em. Triumphauit ad X. Cal. Ianuarias de AEtolis, & de Cephalenia. Aureę co-
ronę centum XII. pondo ante currũ latę sunt, argenti pondo millia LXXXIII.
auri pondo CCXLIII. auri tetradrachma Attica CXVIII. millia. Philip-
pei nummi XII. millia CCCCXXII. signa ænea CCLXXXV. signa mar-
morea CCXXX. arma, tela, cętera spolia hostium magnus numerus. ad hęc ca-
tapultæ, balistæ, tormenta omnis generis: duces aut Aetoli & Cephalenes, aut
regij ab Antiocho ibi relicti ad septem & XX. Multos eo die, priusquam in vr-
bem inueheretur, in circo Flaminio tribunos, præfectos, equites, centuriones,
C Romanos sociosq; donis militaribus donauit, militib. ex præda vicenos quinos
denarios diuisit, duplex centurioni, triplex equiti. Iam consularium comitiorũ
appetebat tempus, quibus quia M. Aemylius, cuius sortis ea cura erat, occurre-
re non potuit, C. Flaminius Romam venit. ab eo creati Coss. Sp. Posthumius Al-
binus: Q. Martius Philip. Prr. inde facti T. Mænius, P. Cornelius Sulla, C. Calpur- 567.
nius Piso, M. Licinius Lucullus, C. Aurelius Scaurus, L. Quintius Crispinus. Ex- 186
tremo anni magistratibus iam creatis, ad tertium Nonas Martias Cn. Manlius
Volso de Gallis qui Asiam incolunt triumphauit. serius ei triumphandi causa
fuit, ne Q. Terentio Culleone prætore causam lege Petilia diceret, & incendio
alieni iudicij, quo L. Scipio damnatus erat, conflagraret: eo infensioribus in se,
quam in illum iudicibus, quod disciplinam militarem seuere ab eo conseruatã
successor ipse omni genere licentię corruperat. neq; ea sola infamiæ erant, quę
in prouincia procul ab oculis facta narrabantur: sed etiam magis quę in militi-
bus eius quotidie conspiciebantur. Luxuriæ enim peregrinę origo ab exercitu
Asiatico inuecta in vrbem est. ij primum lectos æratos, vestem stragulam pre-
ciosam, plagulas, & alia textilia, & quæ tum magnificæ supellectilis habeban-
tur, monopodia, & abacos Romam aduexerunt. tunc psaltriæ sambucistriæq;
& conuiualia ludionum oblectamenta addita epulis: epulæ quoque ipsæ

epulis &

V.C. & cura & sumptu maiore apparari cœptæ. tum coquus, vilissimum antiquis A
mancipium & æstimatione & vsu, in precio esse: & quod ministerium fuerat,
ars haberi cœpta. vix tamen illa quæ tum conspiciebantur, semina erant futu-
rę luxuriæ. In triumpho tulit Cn. Manlius coronas aureas C C. duodecim pon-
do: argenti pondo C C X X. millia: auri pondo M M C I I I. tetradrachmum
Atticum C X X V I I. millia. Cistophorum C C L. Philippeorum aureorũ num-
morum sedecim millia C C C X X. & arma spoliaque multa Gallica carpentis
transuecta. duces hostium duo & quinquaginta ducti ante currum. Militibus
quadragenos binos denarios diuisit, duplex centurioni, & stipendium duplex
in pedites dedit, triplex in equites. Multi omnium ordinum donati militaribus
donis currum secuti sunt. carminaque à militibus ea in imperatorem dicta, vt
facile appareret in ducem indulgentem ambitiosumque ea dici, triumphum
esse militari magis fauore quam populari celebrem. Sed ad populi quoq; gra-
tiam conciliandam amici Manlij valuerunt. quibus annitentibus S. C. factum
est, vt ex pecunia quæ in triumpho translata esset, stipendium collatum à po-
pulo in publicum, quod eis solutum antea non esset, solueretur. vicenosquinos
& semisses in millia æris quæstores vrbani cum fide & cura soluerunt. Per idẽ
tempus Tr. mil. duo ex duab. Hispaniis cum literis C. Catinij & L. Manlij, qui
eas prouincias obtinebant, venerunt. ex ijs literis cognitum est: Celtiberos B
Lusitanosque in armis esse, & sociorum agros populari. de ea re consultationẽ
integram senatus ad nouos magistratus reiecit. Ludis Romanis eo anno, quos
P. Cornelius Cethegus, A. Posthumius Albinus faciebant, malus in circo insta-
bilis in signum Pollentiæ procidit, atque id deiecit. ea religione moti Patres, &
diem vnum adijciendum ludorum celebritati censuerunt, & signa duo pro v-
no reponenda, & nouum auratum faciendum. Et Plebeij ludi ab ædilibus C.
Sempronio Blæso, & M. Furio Lusco diem vnum instaurati sunt. Insequens an-
nus Sp. Posthumium Albinum, & Q. Martium Philippum Coss. ab exercitu, bel-
lorumque & prouinciarum cura ad intestinæ coniurationis vindictam auer-
tit. Prr. prouincias sortiti sunt: T. Mænius vrbanam, M. Licinius Lucullus inter
ciues & peregrinos: C. Aurelius Scaurus Sardiniam, P. Cornelius Sulla Sicili-
am, L. Quintius Crispinus Hispaniam citeriorem, C. Calpurnius Piso Hispaniã
vlteriorem. Coss. ambobus quæstio de clandestinis cõiurationibus decreta est.
Græcus ignobilis in Hetruriam primum venit, nulla cum arte earum quas mul-
tas ad animorum corporumque cultum nobis eruditissima omnium gens in-
uexit, sed sacrificulus & vates: nec is qui aperta religione propalam & quæstũ
& disciplinam profitendo, animos errore imbuere, sed occultorum antistes sa-
crorum. Initia erant quæ primo paucis tradita sunt: deinde vulgari cœpta per C
viros mulieresque. additæ voluptates religioni vini & epularum, quo plurium
animi illicerentur. cum vinum animos & nox, & misti fœminis mares, ætatis
teneræ maioribus, discrimen omne pudoris extinxissent: corruptelæ primum
omnis generis fieri cœptæ: cum ad id quisque, quo natura pronioris libidinis
268. esset, paratam voluptatem haberet: nec vnum genus noxæ stupra promiscua
ingenuorum fœminarumq; erant, sed falsi testes, falsa signa testimoniaque &
iudicia ex eadem officina exibant. venena indidem, intestinęq; cędes, ita vt ne
corpora quidem interdum ad sepulturam extarent. multa dolo, pleraque per
vim audebantur. occulebat vim, quod præ vlulatibus, tympanorumq; & cym-
balorum strepitu, nulla vox quiritantium inter stupra & cædes exaudiri pote-
rat. Huius mali labes ex Hetruria Romam velut contagione morbi penetra-
uit. primo vrbis magnitudo capacior patientiorq; talium malorum ea celauit.
tandem indicium hoc maxime modo ad Posthumium consulem peruenit. P. E-
butius, cuius pater publico equo stipendia fecerat, pupillus relictus, mortuis,
deinde tutoribus, sub tutela Duroniæ matris & vitrici T. Sempronij Rutilij e-
ducatus fuerat, & mater dedita viro erat: & vitricus, quia tutelam ita gesserat,
vt rationem reddere non posset: aut tolli pupillum, aut obnoxium sibi vinculo

aliquo

A aliquo fieri cupiebat. via vna corruptelæ Bacchanaliũ erant: mater adolescentulum appellat, se pro ægroto vouisse, vbi primum cõualuisset, Bacchis eum se initiaturam. damnatam voti deum benignitate exoluere id velle. X. dierum castimonia opus esse: decimo die cœnatum, deinde pure lautum in sacrarium deducturam. Scortum nobile libertina Hispala Fecenia, non digna quæstu, cui ancillula assueuerat, etiam postquam manumissa erat, eodem se genere tuebatur. huic consuetudo iuxta vicinitatem cum Ebutio fuit, minime adolescentis aut rei aut famæ damnosa. vltro enim amatus appetituſq; erat: & maligne omnia præbentibus suis, meretriculæ munificentia sustinebatur. quin eo processerat consuetudine capta, vt post patroni mortem, quia in nullius manu erat: tutore à tribunis & prætore petito, cum testamentum faceret, vnum Ebutium instituere hæredem. Hæc amoris pignora cum essent, nec quicquam secretum alter ab altero haberent, per iocum adolescens vetat eam mirari, si per aliquot noctes secubuisset: religionis se causa, vt voto pro valitudine sua facto liberetur, Bacchis initiari velle. Id vbi mulier audiuit, perturbata, Dij meliora, inquit, mori & sibi & illi satius esse, quam id faceret, & in caput eorum detestari minas periculaque, qui id suasissent. Admiratus eum verba, tum perturbationem tantam adolescens, parcere execrationibus iubet: matrem id sibi assenti-

B ente vitrico imperasse. Vitricus ergo, inquit, tuus (matrem enim insimulare forsitan fas non sit) pudicitiam, famam, spem, vitamque tuam perditum ire hoc facto properat? Eo magis mirabundo, quærentiq; quid rei esset, pacem veniamq; precata deorum dearumq;, si coacta charitate eius silenda enunciasset: ancillam se ait dominæ comitem id sacrariũ intrasse, liberam nunquam eo accessisse. scire corruptelarũ omnis generis eam officinam esse: & iam biennio constare, neminẽ initiatum ibi maiorem annis XX. vt quisq; introductus sit, velut victimam tradi sacerdotibus. eos deducere in locum qui circumsonet vlulatibus, cantuq; symphoniæ, & cymbalorũ & tympanorũ pulsu, ne vox quiritãtis cum per vim stuprum inferatur, exaudiri possit. Orare deinde atq; obsecrare vt eam rem quocunque discenteret modo: nec se eo præcipitaret, vbi omnia infanda patienda primum, deinde facienda essent: neque ante dimisit eum, quã fidem dedit adolescens, ab his sacris se temperaturum. Posteaquam domum venit, & mater mentionem intulit: quid eo die, quid deinceps cæteris quæ ad sacra pertinerent, faciendum esset, negat eorum se quicquam factutũ, nec initiari sibi in animo esse. aderat sermoni vitricus, confestim mulier exclamat, Hispalæ concubitu carere eum decem noctes non posse. illius excetræ delinimentis & venenis imbutũ, nec parentis, nec vitrici, nec deorũ verecundiam

C habere: iurgantes hinc mater, hinc vitricus, cum quatuor eum seruis domo exegerunt. Adolescens inde ad Ebutiã se amitam cõtulit, causamq; ei cur esset à matre eiectus, narrauit. deinde ex authoritate eius postero die ad Cos. Posthumium, arbitris remotis, rem detulit. Consul post diem tertium ad se iussum redire dimisit. ipse Sulpitiam graue fœminam, socrum suam percunctatus est, ecquam anum Ebutiam ex Auentino nosset? cum ea nosse probam, & antiqui moris fœminam respondisset: opus esse sibi ea conuenta dixit: mitteret nuncium ad eam, vt veniret. Ebutia accita ad Sulpitiam venit: & consul paulo post, velut forte interuenisset, sermonẽ de Ebutio fratris eius filio infert. Lachrymæ mulieri obortæ, & miserari casum adolescentis cœpit: qui spoliatus fortunis, à quibus minime oporteret, apud se tunc esset: eiectus à matre, quod probus adolescens (dij propitij essent) obscœnis, vt fama esset, sacris initiari nollet. Satis de Ebutio exploratum ratus consul, non vanum authorem esse: dimissa Ebutia, socrũ rogat vt Hispalam indidem ex Auentino libertinã non ignotam vicinię accerseret ad sese. eam quoq; esse quę percunctari vellet. Ad cuius nuncium perturbata Hispala, quod ad tam nobilem & graue fœminam ignara causę accerseretur: posteaquã lictores in vestibulo, turbamq; consularem & consulem ipsum conspexit, prope exanimata est. In interiorem partem ædium abductam

socru

ſocru adhibita conſul, ſi vera dicere inducere in animum poſſet, negat pertur- A
bari debere. fidem vel ab Sulpitia tali fœmina, vel ab ſe acciperet, expromeret
ſibi quæ in luco Similæ Bacchanalibus in ſacro nocturno ſolerent fieri. Hoc vbi
audiuit, tantus pauor tremorque omnium membrorum mulierem cepit, vt diu
hiſcere non poſſet, tandem confirmata puellam admodum ſe ancillam initia-
ta cum domina ait. aliquot annis, ex quo manumiſſa ſit, nihil quid ibi fiat, ſcire.
Iam idipſum conſul laudare, quod initiatam ſe non inficiaretur: ſed & cætera
eadem fide expromeret. neganti vltra quicquam ſcire, non eandem dicere, ſi
coarguatur ab alio, ac per ſe fatenti, veniam aut gratiam fore. eum ſibi omnia
expoſuiſſe, qui ab illa audiſſet. Mulier haud dubie, id quod erat, Ebutium indi-
cem arcanum rata eſſe, ad pedes Sulpitię procidit, & eam primo orare cepit,
ne mulieris libertinæ cum amatore ſermonem, in rem non ſeriam modo, ſed
capitalem etiam verti vellet. ſe terrendi eius cauſa, non quod ſciret quicquam,
eam locutam eſſe. Hic Poſthumius accenſus ira, tum quoq; ait eam cum Ebu-
tio ſe amatore cauillari credere, non in domo grauiſſimæ fœminæ, & cum con-
ſule loqui. & Sulpitia attollere pauentem, ſimul illam adhortari, ſimul iram ge-
neri lenire. Tandem cõfirmatã, multum incuſata perfidia Ebutij, qui optimi in
eo ipſo meriti talem gratiam retuliſſet: magnum ſibi metum deorum quorum
occulta enunciaret: maiorem multo dixit hominum eſſe, qui ſe indicẽ manibus
ſuis diſcerpturi eſſent. itaq; hoc ſe Sulpitiam, hoc conſulẽ orare, vt ſe extrã Ita-
liam aliquo amandarent, vbi reliquũ vitæ degere tuto poſſet. Bono animo eſſe
iubere eam conſul, & ſibi curæ fore dicere, vt Romæ tuto habitaret. Tum Hiſ-
pala originem ſacrorum expromit. Primo ſacrarium id fœminarum fuiſſe, nec
quenquam virum eo admitti ſolitum, tres in anno ſtatos dies habuiſſe. quibus
interdiu Bacchis initiarentur. ſacerdotes inuicem matronas creari ſolitas. Pa-
cullam Miniam Campanam ſacerdotem omnia tanquam deum monitu immu-
taſſe. nam & viros eam primam ſuos filios initiaſſe, Minium & Herennium Cer-
rinios, & nocturnum ſacrum ex diurno, & pro tribus in anno diebus, quinos ſin-
gulis menſibus dies initiorum feciſſe. ex quo in promiſcuo ſacra ſint, & permi-
ſti viri fœminis & noctis licentia acceſſerit: nihil id facinoris, nihil flagitij præ-
termiſſum. plura virorum inter ſeſe, quam fœminarum eſſe ſtupra. ſi qui mi-
nus patientes dedecoris ſint, & pigriores ad facinus, pro victimis immolari, ni-
hil nefas ducere, hanc ſummam inter eos religionem eſſe. viros velut mente
capta cum iactatione fanatica corporis vaticinari. matronas baccharum habi-
tu crinibus paſſis cum ardentibus facibus decurrere ad Tyberim: demiſſasque
in aquam faces, quia viuum ſulphur cum calce inſit, integra flamma efferre.
Raptos á dijs homines dici, quos machinæ illigatos ex conſpectu in abditos
ſpecus abripiant. eos eſſe, qui aut coniurare, aut ſociari facinoribus, aut ſtuprũ C
pati noluerint. Multitudinem ingentem, alterum iam prope populum eſſe: in
his nobiles quoſdam viros fœminasque biennio proximo inſtitutũ eſſe, ne quis
maior XX. annis initiaretur. captari ætates & errores & ſtupri patiẽtes. Peracto
indicio aduoluta rurſus genibus, preces eaſdem, vt ſe ablegaret, repetiuit. Con-
ſul rogat ſocrum, vt aliquam partem ædium vacuam faceret, quo Hiſpala in-
migraret. cœnaculum ſuper ędes datum eſt, ſcalis ferentibus in publicum obſe-
ratis, aditũ in ædes verſo. res omnes Feceniæ extemplo tranſlatæ, & familia ac-
cerſita. & Ebutius migrare ad conſulis clientem iuſſus. Ita cum indices ambo
in poteſtate eſſent, rem ad ſenatum Poſthumius defert. Omnibus ordine expo-
ſitis, quæ delata primo, quæ deinde ab ſe inquiſita forent, Patres pauor ingens
cepit: cum publico nomine, ne quid eę coniurationes cœtuſq; nocturni fraudis
occultæ aut periculi importarent, tum priuatim ſuorum quiſque vicem, ne quis
affinis ei noxæ eſſet. Cenſuit autem ſenatus gratias conſuli agendas, quod eam
rem & cum ſingulari cura, & ſine vllo tumultu inueſtigaſſet. quæſtionem dein-
de de Bacchanalibus ſacrisq; nocturnis extra ordinem conſulibus mandat. in-
dicibus Ebutio ac Feceniæ ne fraudi ea res ſit, curare, & alios indices præmiis

inuitare

A inuitare iubet. sacerdotes eorum sacrorũ, seu viri seu fœminę essent, non Romę modo, sed per omnia fora & conciliabula conquiri, vt in consulum potestate essent. edici præterea in vrbe Roma, & per totam Italiam edicta mitti, ne quis qui Bacchis initiatus esset, coisse aut conuenisse causa sacrorum velit, neu quid talis rei diuinæ fecisse. ante omnia vt quæstio de his habeatur, qui coierint coniurauerintve quo stuprum flagitiumve inferretur. Hæc senatus decreuit. Consules ædilibus curulibus imperarunt, vt sacerdotes eius sacri omnes conquirerent, comprehensosque libero conclaui ad quæstionem seruarent. ædiles plebis videre, ne qua sacra in operto fierent. triumuiris capitalibus mandatum est, vt vigilias disponerent per vrbem, seruarentque, ne qui nocturni cœtus fierent: vtque ab incendijs caueretur, adiutores triumuiris quinq; viri dati, vti cis Tyberim suæ quisque regionis ædificijs præessent. Ad hæc officia dimissis magistratibus, consules in rostra ascenderunt: & concione aduocata cum solenne carmen precationis, quod præfari priusquam populum alloquantur, magistratus solent, peregisset consul, ita cœpit: Nulli vnquam concioni Quirites, tam " non solum apta, sed etiam necessaria hæc solennis deorum comprecatio fuit, " quæ vos admoneret hos esse deos, quos colere, venerari, precariq; maiores ve- " stri instituissent: non illos qui prauis & externis religionibus captas mentes ve- " B lut furialibus stimulis ad omne scelus & ad omnem libidinem agerent. Equidẽ " nec quid taceam, nec quatenus proloquar invenio. si aliquid ignorabitis, ne " locum negligentiæ dem: si omnia nudauero, ne nimium terroris offundam vo- " bis vereor. quicquid dixero, minus quam pro atrocitate & magnitudine rei dictum scitote esse. vt ad cauendum satis sit, dabitur opera à nobis Bacchanalia " tota iampridem Italia, & nunc per vrbem etiam multis locis esse, non fama " modo accepisse vos, sed crepitibus etiam vlulatibusque nocturnis qui perso- " nant tota vrbe, certum habeo. cæterum quæ ea res sit, ignorare: alios deorum " aliquem cultum, alios concessum ludum & lasciuiam esse credere: & quale- " cunque sit, ad paucos pertinere. quod ad multitudinem eorum attinet, si dixe- " ro multa millia hominũ esse, illico necesse est exterreamini, nisi adiunxero qui " qualescunq; sint. Primũ igitur mulierum magna pars est, & is fons mali huiusce " fuit. deinde simillimi fœminis mares stuprati & cõstupratores, fanatici, vigiles, " vino, strepitibus, clamoribusq; nocturnis attoniti. Nullas adhuc vires cõiuratio: " cæterum incrementum ingens virium habet, quod indies plures fiunt. Maiores " vestri ne vos quidem, nisi cum aut vexillo in arce posito comitiorum causa " exercitus edictus esset, aut plebi concilium tribuni edixissent, aut aliquis " ex magistratibus ad concionẽ vocasset, forte temere coire voluerunt: & vbi- " C cunq; multitudo esset, ibi & legitimum rectorẽ multitudinis censebant debere " esse. Quales primũ nocturnos cœtus, deinde promiscuos mulierum ac virorum " esse creditis? Si quibus ætatibus initientur mares, sciatis non misereat vos eo- " rum solum, sed etiam pudeat. Hoc sacramento initiatos iuuenes milites faci- " endos censetis Quirites? ijs ex obscœno sacrario eductis arma committenda? " hi cooperti stupris suis alienisq; pro pudicitia coniugum ac liberorum vestrorũ " ferro decernent? Minus tamẽ esset, si flagitijs tantũ effœminati forent (ipsorũ " id magna ex parte dedecus erat) à facinoribus manus, mentem à fraudibus ab- " stinuissent. Nunquã tantum malum in Rep. fuit, nec ad plures, nec ad plura per- " tinens. Quicquid ijs annis libidine, quicquid fraude, quicquid scelere peccatũ " est, ex illo vno sacrario scitote ortum esse. Necdũ omnia in quę coniurauerunt, " edita facinora habent. adhuc priuatis noxijs, quia nondum ad rempl. oppri- " mendam satis virium est, coniuratio sese impia tenet. crescit & serpit quotidie " malum: iam maius est, quam vt capere id priuata fortuna possit: ad summam " Reip. spectat. nisi præcauetis Quirites, iam huic diurnæ legitime ab cõsule vo- " catæ par nocturna concio esse poterit: nunc illi vos singuli vniuersos concio- " nantes timent. iam vbi vos dilapsi domos & in rura vestra eritis, illi coierint: " consultabunt de sua salute simul ac vestra pernicie, tum singulis vobis vniuersi "

timendi erunt. Optare igitur vnusquisq; vestrum debet, vt bona mens suis om- A
nibus fuerit. si quē libido, si furor in illum gurgitem abripuit, illorum eum cum
quibus in omne flagitium & facinus coniurauit, non suum iudicet esse. Ne quis
etiam errore labatur vestrum quoque, non sum securus. nihil enim in speciem
fallacius est, quam praua religio. vbi deorum numen prætenditur sceleribus,
subit animum timor, ne fraudibus humanis vindicandis, diuini iuris aliquid im-
mistum violemus. Hac vos religione innumerabilia decreta pontificum, sena-
tusconsulta, aruspicum denique responsa liberant. Quoties hoc patrum auo-
rumq; ætate negocium est magistratibus datū, vt sacra externa fieri vetarent?
sacrificulos vatesque foro, circo, vrbe prohiberent? vaticinos libros conquire-
rent, comburerentque? omnem disciplinam sacrificandi, præterquā more Ro-
mano, abolerent? Iudicabant enim prudentissimi viri omnis diuini humanique
iuris, nihil æque dissoluēdæ religionis esse, quam vbi non patrio, sed externo ri-
tu sacrificaretur. Hæc vobis prædicenda ratus sum. ne qua superstitio agitaret
animos vestros, cum demolientes nos Bacchanalia, discutientesque nefarios
cœtus cerneretis. omnia dijs propitijs volentibusq; ea faciemus. qui quia suum
numen sceleribus libidinibusq; cōtaminari indigne ferebant, ex occultis ea te-
nebris in lucem extraxerunt: nec patefieri vt impunita essent, sed vt vindica-
rentur & opprimerentur, voluerunt. Senatus quæstionem extra ordinem de ea
re mihi collegæque meo mandauit: nos quæ ipsis nobis agenda sunt, impigre
exequemur. vigiliarum nocturnarum curam per vrbem minoribus magistrati-
bus mandauimus. vos quoque æquum est quæ vestra munia sunt, quo quisque
loco positus erit, quod imperabitur, impigre præstare, & dare operam, ne quid
fraude noxiorum periculi aut tumultus oriatur. Recitari deinde senatuscon-
sulta iusserunt, indicique præmium proposuerunt: si quis quem ad se deduxis-
set, nomenve absentis detulisset, qui nominatus profugisset, diem certā se fini-
turos, ad quam nisi citatus respondisset, absens damnaretur. si quis eorum qui
tum extra terram Italiam essent, nominaretur, ei laxiorem diem daturos, si ve-
nire ad causam dicendam vellet. Edixerunt deinde, ne quis quid fugę causa vē-
didisse, neve emisse vellet: ne quis reciperet, celaret, ope vlla iuuaret fugiētes.
Concione dimissa terror magnus vrbe tota fuit, nec mœnibus se tantum vrbis,
aut finibus Romanis cōtinuit, sed passim per totam Italiam literis hospitum de
senatusconsulto & concione & edicto cōsulum acceptis, trepidari cœptum est.
Multi ea nocte quę diem insecuta est, quo in cōcione res palam facta est, custo-
dijs circa portas positis, fugientes à triumuiris cōprehensi & reducti sunt, mul-
torum nomina delata. quidam ex ijs viri fœminæq; mortem sibi conscisuerunt.
Coniurasse supra VII. millia virorum ac mulierum dicebantur: capita autem C
coniurationis constabat esse, M. & L. Catinios de plebe Romana, & Falisco L.
Opiternium, & Minium Cerrinium Campanum. ab his omnia facinora & flagi-
tia orta. eos maximos sacerdotes conditoresq; eius sacri esse. data opera est,
vt primo quoq; tempore comprehenderētur. Adducti ad Cos. fassiq; de se nul-
lam moram iudicio fecerunt. Cæterum tanta fuga ex vrbe facta erat, vt quia
multis actiones & res peribant, cogerentur prætores T. Mænius & M. Licinius
per senatum res in diem tricesimum differre, donec quæstiones à Coss. perfice-
rentur. Eadem solitudo, quia Romæ non respondebant, nec inueniebantur,
quorum nomina delata erant, coegit consules circa fora proficisci, ibique quę-
rere, & iudicia exercere. Qui tantum initiati erant, & ex carmine sacro, præeun-
te verba sacerdote, precationes fecerant, in quibus nefanda coniuratio in om-
ne facinus ac libidinem continebatur: nec earum rerum vllam rem, in quas iu-
reiurando obligati erant, in se aut alios admiserant, eos in vinculis relinque-
bant. qui stupris aut cædibus violati erant, qui falsis testimonijs, signis adulteri-
nis, subiectione testamentorum, fraudibus alijs contaminati, eos capitali pœ-
na afficiebant. plures necati, quam in vincula coniecti sunt. magna vis in vtra-
que causa virorum mulierumque fuit. Mulieres damnatas cognatis, aut in quo-

rum

rum manu essent, tradebant, vt ipsi in priuato animaduerterent in eas. si nemo erat idoneus supplicij exactor, in publico animaduertebatur. datū deinde consulibus negocium est, vt omnia bacchanalia Romę primū, deinde per totā Italiam diuerent: extra quam si qua ibi vetusta ara, aut signum consecratum esset. in reliquum deinde S. C. cautum est, ne qua bacchanalia Romæ, neve in Italia essent. si quis tale sacrum solenne & necessarium duceret, nec sine religione & piaculo se id omittere posse, apud prætorem vrbanum profiteretur, prætor senatum consuleret. si ei permissum esset, cum in senatu centum non minus essent, ita id sacrum faceret, dum ne plus quinque sacrificio interessent: neu qua pecunia communis, neu quis magister sacrorum, aut sacerdos esset. Aliud deinde huic coniunctum, referente Q. Martio Cos. S.C. factum est, vt de ijs quos pro indicibus cōsules habuissent, integra res ad senatum referretur, cum Sp. Posthumius quæstionibus perfectis Romam rediisset, Minium Cerrinium Campanum Ardeam in vincula mittendum censuerunt, magistratibusque Ardeatium prædicendum, vt in intentiore eum custodia asseruarent, non solum ne effugeret, sed ne mortis consciscendæ locum haberet. Sp. Posthumius aliquanto post Romam venit. eo referente de P. Ebutij & Hispalæ Feceniæ præmio, quod eorum opera indicata bacchanalia essent, S. C. factum est, vt singulis his centena millia æris quæstores vrbani ex ærario darent: vtiq; Cos. cum tribunis plebis ageret, vt ad plebem primo quoq; tempore ferrent: vt P. Ebutio emerita stipēdia essent, ne inuitus militaret, neue censor ei equum publicum assignaret: vtique Feceniæ Hispalæ datio, diminutio, gentis enuptio, tutoris optio item esset, quasi ei vir testamento dedisset: vtique ei ingenuo nubere liceret: neu quid ei qui eam duxisset, ob id fraudi ignominiæve esset: vtiq; consules prætoresq; qui nunc essent, quive postea futuri essent, curarent, ne quid ei mulieri iniuriæ fieret, vtique tuto esset, senatum velle & æquum censere, vt ita fieret. Ea omnia lata ad plebem, factaq; sunt ex S. C. & de cæterorū indicum impunitate præmijsque consulibus permissum est. Et iam Q. Martius quæstionibus suæ regionis perfectis, in Ligures prouinciam proficisci parabat, tribus millibus peditum Romanorum, C L. equitibns, & quinque millibus Latini nominis peditum, ducentis equitibus in supplementum acceptis. Eadem prouincia, idem numerus peditum equitumque & collegæ decretus erat. Exercitus acceperunt, quos priore anno C. Flaminius & M. Aemylius Coss. habuerunt. duas præterea legiones nouas ex S.C. scribere iussi sunt. & X X. millia peditum socijs & nomini Latino imperarunt, & equites mille trecentos, & tria millia peditum Romanorum, C C. equites. totum hunc exercitum, præter legiones in supplementum Hispanienſis exercitus duci placebat. itaq; consules dum ipsi quæstionibus impedibantur, T. Mænium delectui habendo præfecerunt. Perfectis quæstionib. prior Q. Martius in Ligures Apuanos est profectus. Dum penitus in abditos saltus, quæ latebræ receptaculaque semper illis fuerant, persequitur: in præoccupatis angustijs loco iniquo est circumuentus. quatuor millia militum amissa, & legionis secundæ signa tria, vndecim vexilla sociūm ac Latini nominis in potestatem hostium venerunt: & arma multa, quæ quia impedimento fugientibus per syluestres semitas erant, passim iactabantur. nec prius sequendi Ligures finem quā fugæ Romani fecerunt. Consul vbi primum ex hostium agro euasit, ne quātum diminutæ copiæ forent, appareret, in locis pacatis exercitum dimisit. non tamen obliterare famam rei male gestæ potuit. nam saltus vnde eum Ligures fugauerant, Martius est appellatus. Sub hunc nuncium ex Liguſtinis vulgatum literæ ex Hispania mistam gaudio tristitiam afferentes, recitatæ sunt. C. Catinius, qui biennio ante prætor in eam prouinciam profectus erat, cum Lusitanis in agro Astensi signis collatis pugnauit. ad sex millia hostium sunt cæsa: cæteri fusi, fugati, castrisque exuti. ad oppidum deinde Astam oppugnandum legiones ducit. id quoque haud multo maiore certamine cepit quam castra, sed dum incautius subit muros, ictus ex

vulnere post dies paucos moritur. Literis de morte proprætoris recitatis, sena- A
tus censuit mittendum, qui ad Lunæ portum C. Calpurnium prætorem conse-
queretur, nunciaretque senatum æquum censere, ne sine imperio prouincia
esset, maturare eum proficisci. Quarto die, qui missus erat, Lunam venit. paucis
ante diebus Calpurnius profectus erat. Et in citeriore Hispania L. Mālius Aci-
dinus, qui eodem tempore quo C. Catinius in prouinciam ierat, cum Celtibe-
ris acie conflixit. incerta victoria discessum est, nisi quod Celtiberi castra inde
nocte proxima mouerunt. Romanis & suos sepeliendi, & spolia legendi ex ho-
stibus potestas facta est. Paucos post dies coacto maiore exercitu Celtiberi ad
Calagurrim oppidum vltro lacessiuerunt prælio Rom. Nihil traditur, quæ cau-
sa numero aucto infirmiores eos fecerit. superati prælio sunt. ad XII. millia
hominum cęsa, plus duo capta, & castris Rom. potitus. & nisi successor aduentu
suo inhibuisset impetum victoris, subacti Celtiberi forent. Noui pr. ambos ex-
ercitus in hyberna deduxerunt. Per eos dies quibus hæc ex Hispania nunciata
sunt, ludi Taurilia per biduum facti religionis causa. apparatos deinde ludos
M. Fuluius, quos vouerat Aetolico bello, fecit. Multi artifices ex Græcia vene-
rant honoris eius causa. athletarum quoq; certamen tum primo Rom. spec-
taculo fuit, & venatio data leonum & pantherarū, & prope huius seculi copia ac
varietate ludicrum celebratum est. Nouendiale deinde sacrum tenuit, quod in B
Piceno per triduum lapidibus pluerat, igneisq; cœlestes multifariam orti adus-
sisse complurium leui afflatu vestimenta maxime dicebantur. Addita & vnum
diem supplicatio est ex decreto pontificum, quod ædes Opis in Capitolio de
cœlo tacta erat. hostijs maioribus consules procurarunt, vrbemq; lustrauerunt.
Sub idem tēpus & ex Vmbria nunciatū est, semimarē duodecim ferme annos
natum inuentum. id prodigium abominantes, arceri Rom. agro, necarique
quamprimum iusserunt. Eodem anno Galli transalpini transgressi in Ve-
netiam sine populatione aut bello, haud procul inde vbi nunc Aquileia est,
locum oppido condendo ceperunt. Legatis Rom. de ea re trans Alpes missis
responsum est: neque profectos ex authoritate gentis eos, nec quid in Italia
facerent, se scire. L. Scipio ludos eo tempore quos bello Antiochi vouisse sese
dicebat, ex collata ad id pecunia ab regibus ciuitatibusque, per dies decem
fecit. Legatum eum post damnationem & bona vendita, missum in Asiam ad
dirimenda inter Antiochum & Eumenem reges certamina, Valerius Antias est
author. tum collatas ei pecunias, congregatosque per Asiam artifices: & quo-
rum ludorum post bellum, in quo votos diceret, mentionem non feciisset, de ijs
post legationem demum in senatu actum. Cum iam in exitu annus esset. Q.
Martius absens magistratu abiturus erat. Sp. Posthumius quæstionibus, cum C
summa fide curaq; perfectis, comitia habuit. Creati sunt consules Ap. Claudius
Pulcher, M. Sempronius Tuditanus. Postero die prætores facti P. Cornelius
Cethegus, A. Posthumius Albinus, C. Afranius Stellio, C. Attilius Serranus, L.
Posthumius Tempsanus, M. Claudius Marcellus. Extremo anni, quia Sp. Post-
humius Cos. renunciauerat, peragrantem se propter quæstiones vtrunque lit-
tus Italiæ, desertas colonias Sipontum supero, Buxentum infero mari inueniss-
se, triumuiri ad colonos eo scribendos ex S. C. ab T. Mænio prætore vrbano
creati sunt, L. Scribonius Libo, M. Tuccius, Cn. Bæbius Pamphilus. Cum Perseo
rege & Macedonibus bellum quod imminebat, non vnde plerique opinantur,
nec ab ipso Perseo causas cepit. inchoata initia à Philippo sunt. & is ipse, si diu-
tius vixisset, id bellum gessisset. Vna eum res cum victo leges imponerentur,
maxime angebat, quod qui Macedonum ab se defecerant in bello, in eos ius
sæuiendi ademptum ei ab senatu erat: cum quia rem integram Quintius in
conditionibus pacis distulerat, non desperasset impetrari posse. Antiocho rege
deinde bello superato ad Thermopylas, diuisis partibus, cum per eosdem dies
consul Acilius Heracleam, Philippus Lamiam oppugnasset: capta Heraclea
quia iussus abscedere à mœnibus Lamiæ erat, Romanisque oppidum deditum
est,

A est,ægre eam rem tulerat. permulsit iram eius consul,quod ad Naupactum ipse festinans,quo se ex fuga Aetoli contulerant: Philippo permisit vt Athamaniæ & Aminandro bellum inferret, & vrbes quas Thessalis Aetoli ademerant, regno adijceret.Haud magno certamine & Aminandrum Athamania expulerat,& vrbes aliquot ceperat.Demetriadem quoque vrbem validam,& ad omnia opportunam,& Magnetum gentem suæ ditionis fecit. inde & in Thracia quasdam vrbes nouæ atque insuetæ libertatis vitio, seditionibus principum turbatas,partibus quæ domestico certamine vincerentur, adiungendo se, cepit.His sedata in præsentia regis ira in Romanos est: nunquam tamen remisit animum à colligendis in pace viribus,quibus quandocunq; data fortuna esset, ad bellum vteretur.Vectigalia regni non fructibus tantum agrorum, portorijsque maritimis auxit, sed metalla etiam & vetera intermissa recoluit, & noua multis locis instituit.vt vero antiquam multitudinem hominum,quæ belli cladibus amissa erat, restitueret: non sobolem tantum stirpis parabat, cogendis omnibus procreare atque educare liberos, sed Thracum etiam magnam multitudinem in Macedoniam traduxerat: quietusque aliquandiu à bellis, omni cura in augendas regni opes intentus fuerat. Rediere deinde causæ, quæ de integro iram mouerent in Romanos. Thessalorum & Perræborum querelæ de
B vrbibus suis ab eo possessis, & legatorũ Eumenis regis de Thracijs oppidis per vim occupatis,traductaque in Macedoniã multitudine,ita auditæ erant, vt eas non negligi satis appareret. Maxime mouerat senatum, quod iam Aeni & Maroneæ affectari possessionem audierant,minus Thessalos curabant. Athamanes quoq; legati venerunt.non partis amissæ, non finium iacturam querentes, sed totam Athamaniam subius iudiciumque regis venisse. Et Maronitarum exules erant pulsi,quia libertatis causam defendissent,ab regio præsidio,ij non Maroneam modo,sed etiam Aenum in potestate nunciabant Philippi esse.Venerant & à Philippo legati ad purganda ea, qui nihil nisi permissu Romanorum imperatorum factum affirmabant: ciuitates Thessalorum & Perræborum & Magnetum, & cum Animandro Athamanum gentem, in eadem causa qua Aetolos,fuisse.Antiocho rege pulso, occupatum oppugnandis Aetolicis vrbibus consulem ad recipiendas eas ciuitates Philippum misisse, armis subactos parere.Senatus ne quid absente rege statueret, legatos ad eas controuersias disceptandas misit,Q. Cæcilium Metellum, M. Bæbium Pamphilum, T.Sempronium. Quorum sub aduentum, ad Thessalica Tempe omnibus ijs ciuitatibus,quibus cum rege disceptatio erat,concilium indictum est, ibi cum Romani legati disceptatorum loco,Thessali Perræbiq; & Athamanes haud dubij ac-
C cusatores,Philippus ad audienda crimina tanquam reus,consedissent: pro ingenio quisque eorum qui principes legationum erant, & gratia cum Philippo aut odio,acerbius leniusve egerunt. In controuersiam autem veniebant, Philippopolis,Tricca, Phaloria,& Eurymenæ, & cætera circa eas oppida: vtrum Thessalorum iuris,cum vi ademptæ possessæque ab Aetolis forent: (nam Philippum Aetolis ademisse eas constabat) an Aetolica antiquitus ea oppida fuissent. ita enim Acilium regi concessisse, si Aetolorum fuissent: & si voluntate, non vi atque armis coacti,cum Aetolis essent.Eiusdem formulæ disceptatio de Perræborum Magnetumque oppidis fuit. omnium enim iura possidendo per occasiones Aetoli miscuerant. Ad hæc quæ disceptationis erant, querelæ Thessalorum adiectæ, quod ea oppida, si iam redderentur sibi spoliata ac deserta redditurus esset. nam præter belli casibus amissos, quingentos principes iuuentutis in Macedoniam abduxisse,& opera eorum in seruilibus abuti ministerijs:& quæ reddiderit coactus Thessalis,inutilia vt redderet,curasse.Thebas Phthias vnum maritimum emporium fuisse quondam Thessalis quæstuosum & frugiferum.ibi nauibus onerarijs comparatis,regẽ, quæ prçter Thebas Demetriadem cursum dirigerent,negotiationẽ maritimam omnem eo auertisse.Iam ne à legatis quidem,qui iure gentium sancti sint, violandis abstinere, insidias

positas euntibus ad T. Quintium. itaque ergo in tantum metum omnes Thessa- A
los coniectos, vt non in ciuitatibus suis, non in communibus gentis concilijs
quisquam hiscere audeat. procul enim abesse libertatis authores Romanos, la-
teri adhærere grauem dominum, prohibentem vti beneficijs populi Romani.
quid autem si vox libera non sit, liberum esse? nunc se fiducia & præsidio lega-
torum ingemiscere magis quam loqui, nisi prouideant aliquid Romani, quo &
Græcis Macedoniam accolentibus metus & audacia Philippi minuatur, ne-
quicquam & illum victum, & se liberatos esse: vt equum tenacem non paren-
tem, frenis asperioribus cathigandũ esse. Hæc acerbe postremi, cum priores le-
niter permulsissent ira eius, petentes vt ignosceret pro libertate loquentibus:
& vt deposita domini acerbitate, assuesceret socium atq; amicum sese præsta-
re, & imitaretur populum Romanum, qui charitate quam metu adiungere sibi
socios mallet. Thessalis auditis, Perræbi Connocondylum, quod Philippus O-
lympiadem appellauerat, Perræbiæ fuisse, & vt sibi restitueretur, agebant. & de
Mallœa & Ericinio eadem postulatio erat. Athamanes libertatem repetebãt,
& castella Athenæum & Petneum. Philippus, vt accusatoris potius quam rei
speciem haberet, & ipse à querelis orsus, Menelaidem in Dolopia quæ regni
sui fuisset, Thessalos vi atq; armis expugnasse questus est. item Petram in Pie-
ria ab ijsdem Thessalis Perræbisq; captam. Xynias quidem haud dubie Aetoli B
cum oppidum sibi eos contribuisse: & Parracheloida, quæ sub Athamania esset
nullo iure Thessalorum formulæ factam. Nam quæ sibi crimina obijciantur de
insidijs legatorum, & maritimis portubus frequẽtatis aut desertis, alterum de-
ridiculum esse, se reddere rationem quos portus mercatores aut nautici petãt:
alterum mores suos respuere. tot annos esse, per quos nunquã cessauerint le-
gati nunc ad imperatores Romanos, nunc Romam ad senatum crimina de se
referre. quem vnquam verbo violatum esse? semel ad Quintium euntibus insi-
dias dici factas. sed quid ijs accideret, non adijci, quærentium quod falso obij-
ciant: cum veri nihil habeant, ea crimina esse. insolenter & immodice abuti
Thessalos indulgentia populi Romani, velut ex diutina siti nimis auide meram
haurientes libertatem: ita seruorum modo præter spem repente manumissorũ
licẽtiam vocis & linguæ experiri, & iactare sese insectatione & conuicijs domi-
norum. Elatus deinde ira adiecit, nondũ omniũ dierum solem occidisse. Id mi-
naciter dictum non Thessali modo in sese, sed etiam Romani acceperunt. &
cum fremitus post eam vocem ortus, & tandem sedatus esset: Perræborum in-
de Athamanumq; legatis respondit, eandem de quib. illi agant, ciuitatum cau-
sam esse. consulem Acilium & Romanos sibi dedisse eas, cum hostium essent, si
suum munus qui dedissent, adimere velint, scire se cedendum esse: sed meliori C
ac fideliori amico in gratiam leuium & inutilium sociorum iniuriam eos esse
facturos. nec enim vllius rei minus diuturnam ẽsse gratiã quam libertatis: præ-
sertim apud eos qui male vtendo eam corrupturi sint. Causa cognita pronun-
ciauerunt legati, placere deduci præsidia Macedonum ex ijs vrbibus, & anti-
quis Macedoniæ terminis regnum finiri. de iniurijs quas vltro citroque illatas
querantur, quo modo inter eas gentes & Macedonas disceptetur, formulam
iuris exequendi constituendam esse. Inde grauiter offenso rege, Thessalonicen
ad cognoscẽdum de Thraciæ vrbibus proficiscuntur. Ibi legati Eumenis, Si li-
beras esse Aenum & Maroneam velint Romani, nihil sui pudoris esse vltra di-
cere, quã vt admoneant: re, non verbo eos liberos relinquant, nec suum munus
intercipi ab alio patiantur: sin autem minor cura sit ciuitatum in Thracia po-
sitarum, multo verius esse, quæ sub Antiocho fuerint, præmia belli Eumenem
quam Philippũ habere: vel pro patris Attali meritis bello, quod aduersus Phi-
lippũ ipsum gesserit populus Romanus: vel suis, quod Antiochi bello terra ma-
riq; laborib. periculisq; omnib. interfuerit. Habere eũ præterea decem legato-
rum in eam rem præiudicium. qui cum Chersonesum Lysimachiamq; dederint,
Maroneam quoque atque Aenum profecto dedisse, quæ ipsa propinquitate
regionis

A regionis velut appendices maiores muneris essent. Nam Philippum quidem quo aut merito in populum Romanum, aut iure imperij, cum tam procul à finibus Macedoniæ absint, ciuitatib.his præsidia imposuisse? vocari Maronitas iuberet.ab iis certiora omnia de statu ciuitatum earum scituros.Legati Maronitarum vocati, non vno loco tantum vrbis præsidium regiũ esse, sicut in aliis ciuitatibus,dixerunt: sed pluribus simul,& plenam Macedonum Mareoncam esse.itaq; dominari assentatores regios: his solis loqui & in senatu & in cõcionibus licere: eos omnes honores & capere ipsos,& dare aliis. optimum quenque, quibus libertatis, quibus legum cura sit,aut exulare pulsos patria, aut inhonoratos & deterioribus obnoxios silere. De iure etiam finium pauca adiecerunt.Q.Fabium Labeonem,cum in regione ea fuisset,direxisse finem Philippo veterẽ viam regiam,quæ ad Thracię Paroreiam subeat,nusquã ad mare declinantem: Philippum nouam postea deflexisse viam, qua Maronitarum vrbes agrosque amplectatur. Ad ea Philippus longe aliam quam aduersus Thessalos Perræbosq; nuper,ingressus disserendi viam. Non cum Maronitis, inquit,mihi " aut cum Eumene disceptatio est, sed iam vobiscum Romani, à quibus nihil æ- " qui me impetrare iamdiu animaduerto. Ciuitates Macedonum quæ à me in- " ter inducias defecerant,reddi mihi æquum censebant: non quia magna acces- " B sio ea regni futura esset(sunt enim & parua oppida,& in finibus extremis posi- " ta)sed quia multum ad reliquos Macedonas continendos exemplum pertine- " bat,negatũ est mihi. Bello Aetolico Lamiam oppugnare iussus à consule M.Acilio,cum diu fatigatus ibi præliis operibusq; essem: transcendentẽ me iam muros,à capta prope vrbe reuocauit cõsul,& abducere copias inde coegit.ad huius solatium iniuriæ permissum est,vt Thessaliæ Perrębiæq; & Athamanum reciperem quædam castella magis quam vrbes. ea quoq; ipsa vos mihi Q.Cęcili paucos ante dies ademistis.Pro nõ dubio paulo ante,si diis placet,legati Eumenis sumebant, quæ Antiochi fuerunt. Eumenẽ æquius esse quam me habere. Id ego aliter longe iudico esse. Eumenes enim, non nisi vicissent Romani, " sed nisi bellum gessissent, manere in regno suo non potuit. itaq; ille vestrũ meritum habet,non vos illius,mei autem regni tantum aberat, vt vlla pars in discrimine fuerit, vt tria millia talentum, & quinquaginta tectas naues, & omnes " Græciæ ciuitates,quas antea tenuissem,pollicentem vltro Antiochum in mercedem societatis sim aspernatus, hostemq; ei me esse prius etiam quam M. Acilius exercitum in Græciam traiiceret, præ me tuli : & cum eo consule belli " partem quamcumq; mihi delegauit,gessi,& insequenti consuli L.Scipioni,cum " C terra statuisset ducere exercitum ad Hellespontum, non iter tantum per regnũ " nostrum dedi,sed vias etiam muniui, pontes feci, commeatus præbui: nec per " Macedoniam tantum, sed per Thraciam, vbi etiam inter cætera pax quoque " præstanda à barbaris erat. Pro hoc studio meo erga vos, ne dicam merito, v- " trum adiicere vos Romani aliquid , & amplificare & augere regnum meum " munificentia vestra oportebat? an quæ haberem aut meo iure, aut beneficio " vestro, eripere? id quod nunc facitis. Macedonum ciuitates, quas regni mei " fuisse fatemini,non restituuntur.Eumenes tãquam ad Antiochum spoliandum " me venit: & si diis placet, X. legatoru n decretum calumniç impudentissimæ " prætendit, quo maxime & refelli & coargui potest. disertissime enim planissimeque in eo scriptum est,Chersonesum & Lysimachiam Eumeni dari.vbi tandem Aenus & Maronea & Thraciæ ciuitates assoriptæ sunt? Quod ab illis ne " postulare quidem est ausus, id apud vos tanquam ab illis impetrauerit, obti- " nebit? Quo in numero me apud vos esse velitis, referte. si tanquam inimicum " & hostem insectari propositum est: pergite vt cœpistis, facere: sin aliquis re- " spectus est mei, vt socij atque amici regis, deprecor ne me tanta iniuria dig- " num iudicetis. Mouit aliquantum oratio regis legatos. itaque medio responso rem suspenderunt. si decem legatorum decreto Eumeni datæ ciuitates eæ essent, nihil se mutare. si Philippus bello cepisset eas, præmium victoriç iure

belli habiturum. ſi neutrum eorum foret, placere cognitionem ſenatui reſeruari: & vt omnia in integro manerent, præſidia quæ in iis vrbibus ſint, deduci. Hæ cauſæ maxime animum Philippi alienarunt ab Romanis, vt non à Perſeo filio eius nouis cauſis motum, ſed ob has à patre bellum relictum filio videri poſſit. Romæ nulla belli Macedonici ſuſpicio erat. L. Manlius proconſul ex Hiſpania redierat: cui poſtulanti ab ſenatu in æde Bellonæ triumphum, rerum geſtarum magnitudo impetrabilem faciebat, exemplum obſtabat. quod ita comparatum more maiorum erat, ne quis qui exercitum non deportaſſet, triumpharet, niſi perdomitam pacatamque prouinciam tradidiſſet ſucceſſori: medius tamen honos Manlio habitus, vt ouans vrbem iniret. Tulit coronas aureas quinquaginta duas: auri pręterea pondo CXXXII. argenti XVI. millia CCC. & pronunciauit in ſenatu, decem millia pondo argenti, & LXXX. auri Q. Fabium quæſtorem aduehere. id quoq; ſe in ærariũ illaturum. Magnus motus ſeruilis eo anno in Apulia fuit. Tarentum prouinciam L. Poſthumius prętor habebat. is de paſtorum coniuratione, qui vias latrociniis paſcuaque publica infeſta habuerant, quæſtionem ſeuere exercuit. ad ſeptem millia hominum condemnauit: multi inde fugerunt. de multis ſumptum eſt ſupplicium. Conſules diu retenti ad vrbem delectibus, tandem in prouincias profecti ſunt. A

Eodem anno in Hiſpania prætores C. Calpurnius & L. Quintius, cum primo vere ex hybernis copias eductas in Beturia iunxiſſent, in Carpetaniam vbi hoſtium caſtra erant, progreſſi ſunt, communi animo conſilioq; parati rem gerere. Haud procul Hippone & Toleto vrbibus inter pabulatores pugna orta eſt: quibus dum vtrinq; ſubuenitur à caſtris, paulatim omnes copiæ in aciem eductæ ſunt. in eo tumultuario certamine & loca ſua, & genus pugnæ pro hoſte fuere. duo exercitus Romani fuſi, atque in caſtra compulſi ſunt: non inſtitere perculſis hoſtes. Prætores Romani, ne poſtero die caſtra oppugnarentur, ſilentio proximæ noctis tacito ſigno exercitum abduxerunt. Luce prima Hiſpani acie inſtructa ad vallum acceſſerunt: vacuaque præter ſpem caſtra ingreſſi, quæ derelicta inter nocturnam trepidationem erant, diripuerunt: regreſſiq; in ſua caſtra, paucos dies quietis ſtatiuis manſerunt. Romanorum ſociorum in prælio fugaque ad quinq; millia occiſa: quorum ſe ſpoliis hoſtes armarunt: inde ad Tagum flumen profecti ſunt. Prætores interim Romani omne id tempus contrahendis ex ciuitatibus ſociis Hiſpanorum auxiliis, reficiendiſque ab terrore aduerſæ pugnæ militum animis conſumpſerunt, vbi ſatis placuere vires, & iam miles quoque ad delendam priorem ignominiam hoſtem poſcebat. XII. millia paſſuum ab Tago flumine poſuerunt caſtra. inde tertia vigilia ſublatis ſignis, quadrato agmine principio lucis ad Tagi ripam peruenerunt. Trans fluuium in colle hoſtium caſtra erant: extemplo qua duobus locis vada nudabat amnis, dextera parte Calpurnius, læua Quintius exercitum traduxerunt, quieto hoſte, dum miratur ſubitum aduentum, conſultatque, qui tumultum iniicere trepidantibus in ipſo tranſitu amnis potuiſſet. interim Romani impedimentis quoq; omnibus traductis contractiſq; in vnum locum, quia iam moueri videbant hoſtem, nec ſpacium erat caſtra communiendi, aciem inſtruxerunt. in medio locatæ, quinta Calpurnij legio, & octaua Quintij: id robur totius exercitus erat. campum apertum vſque ad hoſtium caſtra habebant, liberum à metu inſidiarum. Hiſpani poſteaquam in citeriore ripa duo Romanorum agmina conſpexerunt, vt priuſquam ſe iungere atque inſtruere poſſent, occuparent eos, caſtris repente effuſi curſu ad pugnam tendunt. Atrox in principio prælium fuit, & Hiſpanis recenti victoria inflatis, & inſueta ignominia milite Romano accenſo, acerrime media acies, duæ fortiſſimæ legiones dimicabant: quas cum aliter moueri loco non poſſe hoſtis cerneret, cuneo inſtitit pugnare: & vſque plures confertioreſque medios vrgebant. Ibi poſteaquam laborare aciem Calpurnius prætor vidit, T. Quintilium Varum & L. Iuuentium Talnam legatos ad ſingulas legiones adhortandas propere mittit, docere & monere B

jubet;

A iubet, in illis ſpem omnem vincendi & retinendæ Hiſpaniæ eſſe. ſi illi loco ce- V.C.
dant, neminem eius exercitus non modo Italiam, ſed ne Tagi quidem vlteriorẽ
ripam vnquam viſurum. ipſe cum equitib. duarum legionum paululum circun-
uectus, in cuneum hoſtium, qui mediã vrgebat aciem, ab latere incurrit. Quin-
tius cum ſuis equitib. alterum hoſtium latus inuadit: ſed longe acrius Calpur-
niani equites pugnabant, & prætor ipſe ante alios. nam & primus hoſtem per-
cuſſit, & ita ſe immiſcuit mediis, vt vix vtrius partis eſſet, noſci poſſet. & equites
prætoris eximia virtute, & equitum pedites accenſi ſunt. pudor mouit primos
centuriones, qui inter tela hoſtium prætorem conſpexerunt. itaque vrgere ſig-
niferos pro ſe quiſque, iubere inferre ſigna, & confeſtim militem ſequi. renó-
uatur ab omnibus clamor. impetus fit velut ex ſuperiore loco. haud ſecus er-
go quam torrentis modo fundunt ſternuntque perculſos: nec ſuſtinere alij ſu-
per alios inferentes ſeſe poſſunt. fugientes in caſtra equites perſecuti ſunt, &
permiſti turbæ hoſtium intra vallum penetrauerunt, vbi ab relictis in præſidio
caſtrorum prælium inſtauratum: coactique ſunt Romani equites deſcendere
ex equis. dimicantib. iis legio quinta ſuperuenit: deinde, vt quęq; potuerant,
copiæ affluebant. Cæduntur paſſim Hiſpani per tota caſtra, nec plus quã qua-
tuor millia hominũ effugerunt. inde tria millia fere qui arma retinuerant, mõ-
B tem propinquum ceperunt. mille ſemiermes maxime per agros palati ſunt. ſu-
pra XXXV. millia hoſtium fuerant, ex quibus tam exigua pars pugnæ ſuper-
fuit. ſigna capta CXXXIIII. Romani ſociiq; paulo plus ſexcenti, & prouin-
cialium auxiliorum CL. ferme ceciderunt. tribuni militum quinque amiſſi, &
pauci equites Romani, cruentæ maxime victoriæ ſpeciem fecerunt. In ca-
ſtris hoſtium, quia ipſis ſpacium ſua communiendi non fuerat, manſerunt. Pro
cõcione poſtero die laudati, donatiq; à C. Calpurnio equites phaleris, pronun-
ciauitque, eorum maxime operã hoſtes fuſos, caſtra capta & expugnata eſſe.
Quintius alter prætor ſuos equites catellis ac fibulis donauit, donati & centu-
riones ex vtriuſque exercitu permulti, maxime qui mediam aciem tenuerunt.
Conſules delectibus, aliiſq; quę Romę agendę erant, peractis rebus, in Ligures
prouinciã exercitum duxerunt. Sempronius à Piſis profectus in Apuanos Ligu-
res, vaſtando agros, vrendoq; vicos & caſtella eorum, aperuit ſaltum vſque ad
fluuium Macram, & Lunæ portum. Hoſtes montem antiquam ſedem maiorum
ſuorum, ceperunt. & inde ſuperata locorum iniquitate prælio deiecti ſunt. Et
Ap. Claudius felicitatem virtutemque collegæ in Liguribus Ingaunis æquauit
ſecundis aliquot prælijs: ſex præterea oppida eorum expugnauit. multa millia
C hominum in iis cepit. belli authores III. & X L. ſecuri percuſſit. Iam comitio-
rum appetebat tempus. prior tamen Claudius quam Sempronius, cui ſors co-
mitia habendi obtigerat, Romam venit: quia P. Claudius frater eius conſula-
tum petebat. Competitores habebat patricios, L. Aemylium, Q. Fabiũ Labeo-
nem, Ser. Sulpitium Galbam, veteres candidatos, & ab repulſis eo magis debi-
tum, quia primo negatus erat, honorem repetentes: etiã quia plus quam vnum
ex patriciis creari non licebat, arctior petitio quatuor petentibus erat. Plebeij
quoque gratioſi homines petebant, L. Porcius, Q. Terentius Culleo, Cn. Bæ-
bius Pamphilus, & ij repulſi, in ſpem impetrandi tandem aliquando honoris
dilati. Claudius vnus ex omnibus nouus candidatus erat. Opinione hominum
haud dubie deſtinabantur Q. Fabius Labeo, & L. Porcius Licinius, ſed Claudi-
us conſul ſine lictoribus cum fratre toto foro volitando, clamitantibus aduer-
ſariis, & maiore parte ſenatus, meminiſſe eum debere prius ſe conſulem popu-
li Romani, quam fratrem P. Claudij eſſe: quin ille ſedens pro tribunali aut ar-
bitrum, aut comitiorum tacitum ſpectatorem ſe præberet? coerceri tamen ab
effuſo ſtudio nequiit. Magnis contentionib. tribunorum quoque plebis, qui
aut contra conſulem, aut pro ſtudio eius pugnabant, comitia aliquoties tur-
bata, donec peruicit Appius, vt deiecto Fabio fratrem traheret. Creatus P. 570.
Claudius Pulcher, præter ſpem ſuã & cæterorum: locum ſuum tenuit L. Porcius
Licinius,

Licinius, quia moderatis ſtudiis non vi Claudiana inter plebeios certatum eſt. A
Prætorum inde comitia ſunt habita. C. Decimius Flauus, P. Sempronius Longus, P. Cornelius Cethegus, Q. Næuius Matho, C. Sempronius Blæſus, A. Terentius Varro, prætores facti. Hęc eo anno quo Ap. Claudius, M. Sempronius conſules fuerunt, domi militiæque geſta. Principio inſequentis anni, quo P. Claudius, L. Porcius conſules erant: cum Q. Cæcilius, M. Bæbius & T. Sempronius, qui ad diſceptandum inter Philippum & Eumenem reges, Theſſalorumque ciuitates miſſi erant, legationem renunciaſſent: regum quoque eorum ciuitatumque legatos in ſenatum introduxerunt. Eadem vtrinque iterata, quæ dicta apud legatos in Græcia erant. Aliam deinde legationem nouam patres, cuius princeps Ap. Claudius fuit in Macedoniam & in Græciam decreuerunt ad viſendum, redditæ ne ciuitates Rhodiis & Theſſalis & Perræbis eſſent. Iiſdem mandatum, vt ab Aeno & Maronea præſidia deducerentur, maritimaq; omnis Thraciæ ora à Philippo & Macedonibus liberaretur. Peloponneſum quoq; adire iuſſi, vnde prior legatio diſceſſerat incertiore ſtatu rerum, quam ſi non veniſſent. nam ſuper cætera etiam ſine reſponſo dimiſſi, nec datum petentibus erat Achæorum concilium. de qua re querente grauiter Q. Cæcilio, ſimul Lacedæmonijs deplorantibus mœnia diruta, abductam plebem in Achaiam & venundatam, ademptas quibus ad eam diem ciuitas ſtetiſſet, Lycurgi B leges: Achæi maxime cõcilij negati crimen excuſabant, recitando legem, quę niſi belli paciſve cauſa, & cum legati ab ſenatu cum literis, aut ſcriptis mandatis venirent, vetaret indici concilium. Ea ne poſtea excuſatio eſſet, oſtendit ſenatus curæ ijs eſſe debere, vt Romanis legatis ſemper adeundi concilium gentis poteſtas fieret: quemadmodum & illis, quoties vellent, ſenatus daretur. Dimiſſis ijs legationibus, Philippus à ſuis certior factus, cedẽdum ciuitatibus, deducendaque præſidia eſſe, infenſus omnibus, in Maronitas iram effundit. Onomaſto, qui præerat maritimæ oræ, mandat, vt partis aduerſæ principes interficeret. Ille per Caſandrum quendam vnum ex regijs, iam diu habitantem Maroneæ, nocte Thracibus intromiſſis, velut in bello capta vrbe, cædem fecit. Id apud Romanos legatos querentes tam crudeliter aduerſus innoxios Maronitas, tam ſuperbe aduerſus populum Romanum factum, vt quibus libertatem reſtituendam ſenatus cenſuiſſet, ij pro hoſtibus trucidarentur: abnuebat quicquam eorum ad ſe, aut quenquam ſuorum pertinere. ſeditione inter ipſos dimicatum, cum alij ad ſe, alij ad Eumenem ciuitatem traherent. id facile ſcituros eſſe, ſi percunctarentur ipſos Maronitas: haud dubius, perculſis omnibus terrore tam recentis cædis, neminem hiſcere aduerſus ſe auſurum. Negare Appius, rem euidentem pro dubia quærendam: ſi ab ſe culpam remouere vellet, C
Onomaſtum & Caſandrum, per quos acta res diceretur, mitteret Romam, vt eos ſenatus percunctari poſſet. Primo adeo perturbauit ea vox regem, vt non color, non vultus ei conſtaret: deinde collecto tandem animo, Caſandrum qui Maroneæ fuiſſet, ſi vtique vellent, ſe miſſurum dixit: ad Onomaſtum quidem quid eam rem pertinere? qui non modo Maroneæ, ſed ne in regione quidem propinqua fuiſſet. Et parcebat magis Onomaſto honoratiori amico, & eundem indicem haud paulo plus timebat: quia & ipſe ſermonem cum eo contulerat, & multorum talium miniſtrum & conſcium habebat. Caſander quoque miſſis, qui per Epirum ad mare proſequerentur eum, ne qua indicium emanaret, veneno creditur ſublatus. Et legati à Philippi colloquio ita digreſſi ſunt, vt præ ſe ferrent nihil eorum ſibi placere: & Philippus minime quin rebellandum eſſet dubius, quia tamen immaturæ ad id vires erant, ad moram interponendam Demetrium minorem filium mittere Romam ſimul ad purganda crimina, ſimul ad deprecandam iram ſenatus ſtatuit: ſatis credens ipſum etiam iuuenem, quod Romæ obſes ſpecimen regiæ indolis dediſſet, aliquid momenti facturum. Interim per ſpeciem auxilij Byzantijs ferendi, re ipſa ad terrorem regulis Thracum injciendum profectus, perculſis ijs vno prælio, &

Amadoco

A Amadoco duce capto, in Macedoniam rediit: missis ad accolas Istri fluminis barbaros, vt in Italiam irrumperent, solicitandos. Et in Peloponneso aduentus Romanorum legatorum, qui ex Macedonia in Achaiam ire iussi erant, expectabatur. aduersus quos vt pręparata consilia haberent, Lycortas prætor concilium indixit. Ibi de Lacedęmoniis actum. Ex hostibus eos accusatores factos. & periculum esse, ne victi magis timendi forent, quam bellantes fuissent: quippe in bello sociis Romanis Achæos vsos, nunc eosdem Romanos æquiores Lacedęmoniis quam Achæis esse: vbi Areus etiam & Alcibiades, ambo exules suo beneficio restituti, legationem Romam aduersus gentem Achæorũ ita de ipsis meritam suscepissent: adeoq; infesta oratione vsi essent, vt patria pulsi, non restituti in eam viderentur. Clamor vndiq; ortus, referret nominatim de ijs. & cũ omnia ira, non consilio gererentur capitis damnati sunt. Paucos post dies Romani legati venerunt. his Clitore in Arcadia datum est concilium. Priusquam agerent quicquam, terror Achęis iniectus erat, & cognitio, quam non ex æquo disceptatio futura esset: quod Areum & Alcibiadem capitis ab se in concilio proximo damnatos cum legatis videbant: nec hiscere quisquam audebat. Appius ea quæ apud senatum questi erant Lacedęmonij, displicere senatui ostendit: cædem primum ad conflictum factam eorum, qui à Philopœmene ad cau-

B sam dicendam euocati venissent: deinde cum in homines ita sęuitum esset, ne in vlla parte crudelitas eorum cessaret: muros diutos vrbis nobilissimæ esse, leges vetustissimas abrogatas, inclytamq; per gentes Lycurgi disciplinam sublatam. Hæc cum Appius dixisset, Lycortas, & quia prætor, & quia Philopœmenis authoris omnium quæ Lacedæmone acta fuerant, factionis erat, ita respondit. Difficilior nobis Ap. Claudi apud vos oratio est, quam Romæ nuper apud « senatum fuit. tunc enim Lacedæmonijs accusantibus respondendum erat: « nunc à vobis ipsis accusati sumus, apud quos causa dicenda est. quam iniquita- « tem conditionis subimus illa spe, iudicis animo te auditurum esse, posita con- « tentione qua paulo ante egisti. Ego certe cum ea quę & hic antea apud Q. Cę- « cilium, & postea Romæ questi sunt Lacedæmonij, à te paulo ante relata sint: « non tibi, sed illis me apud te respondere credam. Cædem obijcitis eorum qui à « Philopœmene prætore euocati ad causam dicendam, interfecti sunt. hoc ego « crimen non modo non à vobis Romani, sed ne apud vos quidem nobis obijci- « endum fuisse arbitror. quid ita? quia in vestro fœdere erat, vt maritimis vrbibus « abstinerent Lacedęmonij. Quo tempore armis captis vrbes à quibus abstinere « iussi erant, nocturno impetu occupauerunt: si T. Quintius, si exercitus Roma- « nus, sicut antea, in Peloponneso fuisset, eo nimirum capti & oppressi confugis- «

C sent. cum vos procul essetis, quo alio nisi ad nos socios vestros, quos antea Gy- « theo opem ferentes, quos Lacedæmonem vobiscum simili de causa oppug- « nantes viderant, confugerent? Pro vobis igitur iustum piumq; bellum suscepi- « mus. quod cum alij laudent, reprehendere ne Lacedæmonij quidem possint, & « dij quoq; ipsi comprobauerint, qui nobis victoriam dederunt: quonam modo « ea quæ belli iure acta sunt, in disceptationem veniunt? quorum tamen maxi- « ma pars nihil pertinet ad nos. nostrum est, quod euocauimus eos ad causam di- « cendam, qui ad arma multitudinem exciuerant, qui expugnauerant maritima « oppida, qui diripuerant, qui cædem principum fecerant. quod vero illi venien- « tes in castra interfecti sunt: vestrum est Areu & Alcibiade, qui nunc nos, si di- « is placet, accusatis, non nostrum. Exules Lacedæmoniorum, quo in numero ij « quoque duo fuerunt, & tunc vobiscum erant: quod domicilio sibi delegerant « maritima oppida: se petitos credentes, in eos quorum opera patria extorres, « ne in tuto quidem exilio posse consenescere se indignabantur, impetum fece- « runt. Lacedæmonij igitur Lacedæmonios, non Achæi interfecerunt. nec iure, « an iniuria cæsi sint, argumentari refert. At enim illa certe vestra sunt Achæi, « quod leges disciplinamque vetustissimam Lycurgi sustuliistis, quod muros di- « ruistis. quæ vtraque ab iisdem obijci qui possunt? cum muri Lacedæmonijs «

non

» non ab Lycurgo,ſed paucos ante annos ad diſſoluendam Lycurgi diſciplinam A
» extructi ſint? tyranni enim nuper eos arcem & munimentum ſibi, non ciuitati
» parauerunt. & ſi exiſtat hodie ab inferis Lycurgus,gaudeat ruinis eorum,&
» nunc ſe patriam & Spartam antiquã agnoſcere dicat. Non Philopœmenã ex-
» pectare,nec Achæos ſed vos ipſi Lacedæmonij veſtris manib, amoliri & diru-
» ere omnia tyrannidis veſtigia debuiſtis.veſtræ enim illæ deformes veluti cica-
» trices ſeruitutis erant.& cum ſine muris per octingentos prope annos liberi,a-
» liquando etiam principes Græciæ fuiſſetis:muris velut compedibus circunda-
» tis vincti per centum annos ſeruiſtis.Quod ad leges ademptas attinet, ego an-
» tiquas Lacedæmoniis leges tyrannos ademiſſe arbitror: nos non ſuas ademi-
» ſe, quas non habebant,ſed noſtras leges dediſſe: nec male conſuluiſſe ciuita-
» ti,cum concilij noſtri eam fecerimus,& nobis miſcuerimus,vt corpus vnum &
» concilium totius Peloponneſi eſſet.tunc opinor, ſi aliis ipſi legibus viueremus,
» alias iſtis iniunxiſſemus,queri ſe iniquo iure eſſe,& indignari poſſent. Scio ego
» Appi Claudi hanc orationem,qua ſum adhuc vſus, neque ſociorum apud ſo-
» cios,neque liberæ gentis eſſe: ſed ſeruorum verius diſceptantium apud domi-
» nos. nam ſi non vana illa vox præconis fuit,qua liberos eſſe omnium primos A-
» chæos iuſſiſtis: ſi fœdus ratum eſt, ſi ſocietas & amicitia ex æquo obſeruatur,
» cur ego quid Capua capta feceritis Romani, non quæro? vos rationem repo- B
» ſcitis,quid Achæi Lacedæmoniis bello victis fecerimus? Interfecti aliqui ſunt,
» finge,à nobis. quid? vos ſenatores Campanos ſecuri non percuſſiſtis? muros
» diruimus: vos non muros tantum,ſed vrbem & agros ademiſtis. Specie,inquit,
» æquum eſt fœdus apud Achæos, re precaria libertas: apud Romanos etiam
» imperium eſt.Sentio Appi: & ſi non oportet,non indignor: ſed oro vos,quan-
» tum libet interſit inter Romanos & Achæos, modo ne in æquo hoſtes veſtri
» noſtriq; apud vos ſint, ac nos ſocij: imo ne meliore iure ſint.nam vt in æquo
» eſſent,nos fecimus, cum leges iis noſtras dedimus: cum vt Achæi concilij eſ-
» ſent,effecimus. Parum eſt victis, quod victoribus ſatis eſt: plus poſtulant ho-
» ſtes,quam ſocij habent.quæ iureiurando,quę monumentis literarum in lapide
» inſculptis in æternam memoriam ſancta atque ſacrata ſunt: ea cum periurio
» noſtro tollere parant.Veremur quidem vos Romani: &, ſi ita vultis,etiam ti-
» memus.ſed plus & veremur & timemus deos immortales. Cum aſſenſu maxi-
» mæ partis eſt auditus: & locutum omnes pro maieſtate magiſtratus cenſebãt:
vt facile appareret, molliter agendo dignitatem ſuam tenere apud Romanos
non poſſe.Tum Appius ſuadere ſe magnopere Achæis dixit,vt dum liceret vo-
luntate ſua facere,gratiam inirent,ne mox inuiti & coacti facerent. Hæc vox
audita quidem cum omnium gemitu eſt, ſed metum iniecit imperata recuſan-
di.id modo petierunt,vt Romani,quæ viderentur de Lacedæmoniis mutarent: C
nec Achæos religione obſtringerent, irrita ea quæ iureiurando ſanxiſſent, fa-
ciendi.damnatio tantum Arei & Alcibiadis, quæ nuper facta erat, ſublata eſt.
Romæ principio eius anni cum de prouinciis cõſulum & Prr.actum eſſet: Coſſ.
Ligures,quia bellum nuſquam alibi erat,decreti.Prr.C.Decimius Flauus vrba-
nam, P.Cornelius Cethegus inter ciues & peregrinos ſortiti ſunt: C. Sempro-
nius Blæſus Siciliam, Q. Nævius Matho Sardiniam, & vt idem de veneficiis
quæreret: A.Terentius Varro Hiſpaniam citeriorem, P.Sempronius Longus
Hiſpaniam vlteriorem. De ijs duabus prouinciis legati per id fere tempus L.
Iuuentius Talua,& T. Quintius Varus venerunt, qui quantum bellum iam pro-
fligatum in Hiſpania eſſet, ſenatu edocto, poſtularunt ſimul, vt pro rebus tam
proſpere geſtis diis immortalibus haberetur honos,& vt prætoribus exerci-
tum deportare liceret. Supplicatio in biduum decreta eſt. de legionibus de-
portandis,cum de conſulum prætorumq; exercitibus ageretur, rem integram
referri iuſſerunt. Paucos poſt dies Coſſ. in Ligures binæ legiones, quas Ap.
Claudius & M.Sempronius habuerant, decretę ſunt. De exercitibus Hiſpani-
enſibus magna contentio fuit inter nouos Prr.& amicos abſentium Calpurnij

Quin-

A Quintijque,vtraque cauſa tribunum plebis,vtraq; conſulem habebat. ij ſe interceſſuros S.C. ſi deportandos cenſerent exercitus, denunciabant. illi ſi hæc interceſſio fieret,nullam rem aliam ſe decerni paſſuros.Victa poſtremo abſentium gratia eſt: & S.C.factum,vt Prr.IIII.millia peditũ Rom.ſcriberent,quadringentos equites, & V.millia ſociorum peditum Latini nominis, quingentos equites,quos ſecum in Hiſpaniã portarent.cum eas legiones quatuor deſcripſiſſent,quod plus quam quina millia peditum, treceni equites in ſingulis legionibus eſſet,dimitterent:eos primum qui emerita ſtipendia haberent,deinde vt cuiuſq; fortiſſima opera Calpurnius & Quintius in prælio vſi eſſent. Hac ſedata contentione,alia ſubinde C.Decimij Pr.morte exorta eſt.Cn.Sicinius, & L. Puppius,qui ædiles proximo anno fuerunt,& C.Valerius flamen Dialis, & Q. Fuluius Flaccus: is quia ædilis curulis deſignatus erat, ſine toga candida, ſed maxima ex omnibus contentione petebat: certamenque ei cum flamine erat. & poſteaquam primo æquare,mox ſuperare etiam eſt viſus: pars tribunorum plebis negare rationem eius habendam eſſe, quod duos ſimul vnus magiſtratus,præſertim curules,neque capere poſſet, nec gerere: pars legibus eum ſolui æquum cenſere,vt quem vellet Pr.creandi populo poteſtas fieret. L. Porcius Coſ.primo in ea ſententia eſſe, ne nomen eius acciperet: deinde vt ex authoritate ſenatus idem faceret: conuocatis patribus referre ſe ad eos dixit, B quod nec iure vllo, nec exemplo tolerabili liberæ ciuitati ædilis curulis deſignatus præturam peteret: ſibi,niſi quid aliud ijs videretur,in animo eſſe à lege comitia habere.Patres cenſuerunt vti L.Porcius Coſ.cum Q.Fuluio ageret, ne impedimento eſſet quo minus comitia Pr. in locum C. Decimij ſubrogandi è lege haberentur.Agenti Coſ.ex S.C.reſpondit Flaccus, nihil quod ſe indignum eſſet, factum. Medio reſponſo ſpem ad voluntatem interpretantibus fecerat,ceſſurum patrum authoritati eſſe. comitiis acrius etiam quam ante petebat,criminando extorqueri ſibi à Coſ. & ſenatu P.R.beneficium: & inuidiam geminati honoris fieri: tanquam non apparet,vbi deſignatus Pr. eſſet, extemplo ædilitate ſe abdicaturum. Coſ.cum & pertinaciam petentis creſcere, & fauorem populi magis magisq; in eum inclinari cerneret, dimiſſis comitiis ſenatum vocauit. cenſuerunt frequentes, quoniam Flaccum authoritas patrum nihil mouiſſet, ad populum cum Flacco agendum. Concione aduocata cum egiſſet Coſ.ne tum quidem de ſententia motus, gratias P. R. egit, quod tanto ſtudio, quotieſcunque declarandæ voluntatis poteſtas facta eſſet, Pr. ſe voluiſſet facere. ea ſibi ſtudia ciuium ſuorum deſtituere non in animo eſſe. Hæc vero tam obſtinata vox tantum ei fauorem accendit, vt haud C dubius Pr.eſſet,ſi Coſ.accipere nomen vellet. Ingens certamen tribunis & inter ſeipſos, & cum Coſ.fuit: donec ſenatus à Coſ.eſt habitus,decretumq; quoniam prætoris ſubrogandi comitia ne legibus fierent,pertinacia Q.Flacci, & praua ſtudia hominum impedirent, ſenatum cenſere ſatis prætorum eſſe: P. Cornelius vtranq; in vrbe iuriſdictionẽ haberet,Apolliniq; ludos faceret. His comitiis prudentia & virtute ſenatus ſublatis, alia maioris certaminis, quo & maiore de re,& inter plures potentioreſq; viros,ſunt exorta. Cenſurã ſumma contentione petebant L.Valerius Flaccus,P.& L.Scipiones,Cn.Manlius Volſco,L.Furius Purpurio,patricij:plebeij autem, M.Porcius Cato,M.Fuluius Nobilior,T.& M.Sempronij,Longus & Tuditanus.ſed omnes patricios plebeioſq; nobiliſſimarum familiarum M.Porcius longe anteibat.In hoc viro tanta vis animi ingeniiq; fuit,vt quocunq; loco natus eſſet,fortunam ſibi ipſe facturus fuiſſe videretur. nulla ars neq; priuatę neq; publicę rei gerendę ei defuit. vrbanas ruſticasq; res pariter callebat. ad ſummos honores alios ſcientia iuris, alios eloquentia,alios gloria militaris prouexit. huic verſatile ingeniũ ſic pariter ad omnia fuit,vt natum ad id vnum diceres,quodcunq; ageret.in bello manu fortiſſimus,multiſq; inſignibus clarus pugnis: idẽ poſteaquam ad magnos honores peruenit,ſummus imperator:idem in pace,ſi ius conſuleres,peritiſſimus:

ſi

si causa oranda esset,eloquẽtissimus,nec is tantũ,cuius lingua viuo eo viguerit, A
monumentũ eloquentiæ nullũ extet. viuit imo,vigetq; eloquentia eius,facta
ta scriptis omnis generis,orationes & pro se multæ, & pro alijs,& in alios. nam
non solum accusando,sed etiam causam dicendo fatigauit inimicos.simultates
nimio plures & exercuerunt eum,& ipse exercuit eas.nec facile dixeris, vtrum
magis presserit eum nobilitas,an ille agitauerit nobilitatem.Asperi procul du-
bio animi,& linguæ acerbæ,& immodice liberæ fuit: sed inuicti cupiditatibus
animi,& rigidæ innocentiæ,contemptor gratiæ, diuitiarum: in parsimonia, in
patientia laboris periculique,ferrei prope corporis animique:quem ne senec-
tus quidem,quæ soluit omnia, fregerit: qui sextum & octogesimum annum a-
gens causam dixerit,ipse pro se orauerit, scripserit q;, nonagesimo anno Sergi-
um Galbam ad populi adduxerit iudicium. Hunc sicut omni vita, ita tum pe-
tentem premebat nobilitas: consenserantq; præter L.Flaccum,qui collega in
consulatu fuerat,candidati omnes ad deiiciendum honore eum, non solum vt
ipsi potius adipiscerentur,nec quia indignabantur nouum hominem censorem
videre:sed etiam quod tristem censuram,periculosamq; multorum fame,& ab
læso à plerisq;, & lædendi cupido expectabant. etenim tum quoq; minitabun-
dus petebat,refragari sibi qui liberam & fortem censuram timerent,criminan-
do.& simul L.Valerio suffragabatur:illo vno collega castigare se noua flagitia, B
& priscos mores reuocare posse.His accensi homines,aduersa nobilitate, non
M.Porcium modo censorem fecerunt, sed etiam collegam ei L.Valeriũ Flac-
cum adiecerunt.Secundum comitia censorum Coss. prætoresq; in prouincias
profecti sunt, præter Q.Næuium.quem quatuor non minus menses,priusquam
in Sardiniam iret,quæstiones veneficij,quarum magnam partem extra vrbem
per municipia conciliabulaq; habuit,quia ita aptius visum erat, tenuerunt. Si
Antiati Valerio credere libet,ad duo hominum millia damnauit.Et L.Postho-
mius Pr.cui Tarentum prouincia euenerat, magnas pastorum coniurationes
vindicauit,& reliquias bacchanalium quęstionis cum omni executus est cura.
multos qui aut citati non affuerant, aut vades deseruerant, in ea regione Ita-
liæ latentes, partim noxios iudicauit, partim comprehensos Romam ad sena-
tum misit.in carcerem omnes à P.Cornelio coniecti sunt. In Hispania vltcrio-
ore,fractis proximo bello Lusitanis,quietæ res fuerunt.In citeriore A.Terenti-
us in Suessetanis oppidum Corbionem vineis & operibus expugnauit,captiuos
vendidit. quieta deinde hyberna & citerior prouincia habuit. Veteres Prr. C.
Calpurnius Piso.& L.Quintius Romam redierunt: vtriq; magno patrum con-
sensu triumphus est decretus. prior C. Calpurnius de Lusitanis & Celtiberis
triumphauit.coronas aureas tulit LXXXIII. & duodecim millia pondo ar- C
genti.paucos post dies L. Quintius Crispinus ex iisdem Lusitanis Celtiberisq;
triumphauit.tantundem auri atq; argenti in eo triumpho translatum. Censo-
res M.Porcius & L.Valerius metu mista expectatione senatũ legerunt.septem
mouerunt senatu: ex quibus vnum insignem & nobilitate & honoribus, L.
Quintium Flamininum cõsularem,patrum memoria institutum fertur, vt cen-
sores motis è senatu asscriberent notas.Catonis,& aliæ quidem acerbæ orati-
ones extant in eos, quos aut senatorio loco mouit,aut quibus equos ademit.
longe grauissima in L. Quintium oratio est: qua si accusator ante notam, non
censor post notam vsus esset, retinere Quintium in senatu, ne frater quidem
T.Quintius,si tum censor esset,potuisset. Inter cætera obiecit ei Philippũ Pœ-
num,carum ac nobile scortum ab Roma in Galliam prouinciam spe ingenti-
um donorum perductum.eum puerum,per lasciuiam cum cauillaretur,expro-
brari consuli persæpe solitum, quod sub ipsum spectaculum gladiatorium ab-
ductus ab Roma esset, vt obsequium amatori iactaret. forte epulantibus ijs,
cum iam vino incaluissent,nunciatum in conuiuio esse,nobilem Boium cum li-
beris transfugam venisse.conuenire Cos.velle,vt ab eo fidem præsens accipe-
ret.introductum in tabernaculum, per interpretem alloqui Cos.cepisse. inter

cuius

cuius ſermonem Quintius ſcorto: Vis tu, inquit, quoniam gladiatorium ſpectaculum reliquiſti, iam hunc Gallum morientem aſpicere? Et cum is vix dum ſerio annuiſſet, ad nutum ſcorti Coſ. ſtricto gladio, qui ſuper caput pendebat, loquenti Gallo caput primum percuſſiſſe, deinde fugienti, fidemq; P.R. atq; eorum qui aderant imploranti, latus transfodiſſe. Valerius Antias, vt qui nec Catonis oratione legiſſet, & fabulæ tantum ſine authore editæ credidiſſet, aliud argumentum, ſimile tamen & libidine & crudelitate, peragit. Placentię formoſam mulierem, cuius amore deperiret, in conuiuium accerſitam ſcribit. ibi iactantē ſeſe ſcorto inter cætera retuliſſe, quam acriter quæſtiones exercuiſſet, & quam multos capitis damnatos in vinculis haberet, quos ſecuri percuſſurus eſſet. tum illam infra eum accubantē negaſſe, vnquam vidiſſe quenquam ſecuri feriente: & peruelle id videre. hic indulgentem amatorem vnum ex illis miſeris attrahi iuſſum ſecuri percuſſiſſe. Facinus ſiue eo modo quo cēſor obiecit, ſiue vt Valerius tradit, commiſſum eſt, ſæuum atq; atrox: inter pocula atq; epulas, vbi libare dijs dapes, vbi bene precari mos eſſet, ad ſpectaculum ſcorti procacis in ſinu Coſ. recubantis, mactatam humanam victimam eſſe, & cruore menſam reſperſam. In extrema oratione Catonis conditio Quintio fertur, vt ſi id factum negaret, cæteraq; quæ obieciſſet, ſponſione defenderet ſeſe: ſin fateretur, ignominiane ſua quenquam dolitum cenſeret, cum ipſe vino & Venere amens, ſanguine hominis in cōuiuio luſiſſet? In equitatu recognoſcendo L. Scipioni Aſiatico ademptus equus, in cenſib quo accipiendis triſtis & aſperæ in omnes ordines cenſura fuit. ornamenta & veſtem muliebrem & vehicula, quæ pluris quam quindecim millium æris eſſent, in cenſum referre viatores iuſſi. item mancipia minora annis XX. quæ poſt proximum luſtrum X. millibus æris, aut eo pluris venijſſent, vti ea quoque decem tanto pluris quam quanti eſſent, æſtimarentur, & his rebus omnibus terni in millia æris attribuerentur. Aquam publicam omnem in priuatum ædificium aut agrum fluentem ademerunt. & quæ in loca publica inædificata, immolitave priuati habebant, intra dies XXX. demoliti ſunt. opera deinde facienda ex pecunia in eam rem decreta, lacus ſtemendos lapide, detergendaſque qua opus eſſet cloacas in Auentino, & in aliis partibus, qua nondum erant, faciendas locauerunt. & ſeparatim Flaccus molem ad Neptunias aquas, vt iter populo eſſet, & viam per Formianum montem. Cato atria duo, Mænium & Titium in latomiis, & quatuor tabernas in publicum emit: baſilicamq; ibi fecit, quæ Porcia appellata eſt. & vectigalia ſummis preciis, yltro tributa infimis locauerunt. Quas locationes cum ſenatus precibus & lachrymis publicanorum victus induci, & de integro locari iuſſiſſet: cenſores edicto ſummotis ab haſta qui ludificati priorem locationem erant, omnia eadem paulum imminutis preciis locauerunt. Nobilis cenſura fuit, ſimultatumq; plena: quæ M. Porcium, cui acerbitas ea aſſignabatur, per omnem vitam exercuerunt. Eodem anno coloniæ duę, Pollentia in Picenum, Piſaurum in Gallicum agrum deductæ ſunt. ſena iugera in ſingulos data diuiſerunt agrum, coloniaſq; deduxerunt ijdē triumuiri, Q. Fabius Labeo, & M. & Q. Fuluij, Flaccus & Nobilior. Coſſ. eius anni nec domi, nec militię memorabile quicquam egerunt. in inſequentem annum crearunt Coſſ. M. Claudium Marcellum, Q. Fabium Labeonem. M. Claudius, Q. Fabius Idibus Martijs, quo die conſulatum inierunt, de prouincijs ſuis prætorumque retulerunt. Prætores creati erant, C. Valerius flamen Dialis, qui & priore anno petierat: & Sp. Poſthumius Albinus, & P. Cornelius Siſenna, L. Puppius, L. Iulius, Cn. Sicinius. Conſulibus Ligures cum iiſdem exercitibus, quos P. Claudius & M. Porcius habuerant, prouincia decreta eſt. Hiſpanię extra ſortem prioris anni prætoribus cum ſuis exercitibus ſeruatæ. Prætores ita ſortiri iuſſi, vti flamini Diali vtique altera iuris dicendi Romę prouincia eſſet: peregrinā eſt ſortitus. Siſennæ Cornelio vrbana, Sp. Poſthumio Sicilia, L. Puppio Apulia, L. Iulio Gallia, Cn. Sicinio Sardinia euenit. L. Iulius proficiſci mature eſt iuſſus. Galli trāſalpini per ſaltus

ignotæ

ignotæ antea viæ (vt ante dictum est) in Italiam transgressi, oppidum in agro A
qui nunc Aquileiensis est, ædificabant. id eos vt prohiberet, quoad eius fine
bello posset, prætori mandatum est. si armis prohibendi essent, Coss. certiores
faceret. ex his placere alterum aduersus Gallos ducere legiones. Extremo pri-
oris anni comitia auguris creandi habita erant. in demortui Cn. Cornelij Len-
tuli locũ creatus erat Sp. Posthumius Albinus. Huius principio anni P. Licinius
Crassus Pon. Max. mortuus est: in cuius locum M. Sempronius Tuditanus pon-
tifex est cooptatus. Pont. Max. est creatus C. Seruilius Geminus. P. Licinij fune-
ris causa visceratio data, & gladiatores CXX. pugnauerunt. & ludi funebres
per triduum facti: post ludos epulum. in quo, cum toto foro strata triclinia es-
sent, tempestas cum magnis procellis coorta coegit plerosq; tabernacula sta-
tuere in foro, eadem paulo post, cum vndiq; conserenasset, sublata. defunctosq;
vulgo ferebant, quod inter fatalia vates cecinissent, necesse esse tabernacula
in foro statui. Hac religione leuatis altera iecta, quod sanguine per biduum
pluuisset in area Vulcani: & per decemuiros supplicatio indicta erat eius pro-
digij expiandi causa. Priusquã Coss. in prouincias proficiscerentur, legationes
transmarinas in senatum introduxerunt: nec vnquam ante tantum regionis e-
ius hominum Romæ fuerat. nam ex quo fama per gentes quæ Macedoniã ac-
colunt, vulgata est, crimina querimoniasq; de Philippo nõ negligenter ab Ro- B
manis audiri, multis operæ precium fuisse queri, pro se quęq; ciuitates gentes-
que, singuli etiam priuatim (grauis enim accola omnibus erat) Romam aut ad
spem leuandæ iniuriæ, aut ad defiendæ solatium venerunt. Et ab Eumene rege
legatio cum fratre eius Athenæo venit ad querendum simul, quod non dedu-
cerentur ex Thracia præsidia: simul quod in Bithyniam Prusię bellum aduersus
Eumenem gerenti auxilia missa forent. Respondendum ad omnia iuueni tum
admodum Demetrio erat: cum haud facile esset, aut ea quæ obijcerentur, aut
quæ aduersus ea dicenda erant, memoria complecti. nec enim multa solum, sed
etiam pleraq; oppido quam parua erant: de controuersia finium, de hominibus
raptis, pecoribusque abactis, de iure aut dicto per libidinem, aut non dicto, de
rebus per vim aut per gratiam iudicatis. nihil horum neq; Demetrium docere
dilucide, nec se satis liquido discere ab eo senatus cum cerneret posse: simul
& tyrocinio & perturbatione iuuenis moueretur: quæri iussit ab eo, ecquem de
his rebus commentarium à patre accepisset? cum respondisset accepisse se,
nihil prius nec potius visum est, quam regis ipsius de singulis responsa accipere.
librum extemplo poposcerunt: deinde vt ipse recitaret, permiserunt. Erant au-
tem de rebus singulis in breue coactę causæ: vt alia feciisse se secundum decre-
ta legatorum doceret: alia non per se stetisse quo minus faceret, sed per eos ip- C
sos qui accusarent, interposuerat & querelas de iniquitate decretorum, & quã
non ex æquo disceptatum apud Cæcilium foret: indigneque sibi, nec vllo suo
merito insultatum ab omnibus esset. Has notas irritati eius animi collegit sena-
tus. cæterum alia excusanti iuueni, alia recipienti futura ita, vt maxime vellet
senatus, responderi placuit. Nihil patrem eius neq; rectius, nec magis quod ex
voluntate senatus esset, feciisse, quam quod vtcunq; ea gesta essent, per Deme-
trium filiũ satisfieri voluisset Romanis. multa, & dissimulare, & obliuisci & pati
prętérita senatum posse, & credere etiã Demetrio credendum esse. obsidem e-
nim se animum eius habere, etsi patri corpus reddiderit. & scire quantum salua
in patrem pietate possit, amicum eum P.R. esse honorisq; eius causa missuros in
Macedoniam legatos: vt si quid minus factum sit quã debuerit, tum quoq; fine
piaculo rerum prętermissarũ fiat. velle etiam sentire Philippum, integra omnia
sibi cum P.R. Demetrij filij beneficio esse. Hæc quę augendę amplitudinis eius
causa facta erant, extemplo in inuidiam, mox etiam in perniciem adolescenti
verterunt. Lacedæmonij deinde introducti sunt. Multæ & paruæ disceptatio-
nes iactabantur: sed quæ maxime rẽ continerent, erant: vtrum restituerentur
quos Achæi dãnauerant, nec ne: inique, aut iure occidissent, quos occiderant.

A vertebatur & vtrum manerent in Achaico concilio Lacedæmonij, an vt ante fuerat, ſecretum eius vnius in Peloponneſo ciuitatis ius eſſet. Reſtitui, iudiciaque facta tolli placuit: Lacedęmonem manere in Achaico concilio ſcribique id decretum, & conſignari à Lacedæmonijs & Achæis. Legatus in Macedoniam Q. Martius eſt miſſus, iuſſus idem in Peloponneſo ſociorũ res aſpicere. nam ibi quoq; & ex veteribus diſcordijs reſidui motus erant: & Meſſenij deſciuerãt à concilio Achaico. cuius belli & cauſas & ordinem ſi expromere velim, immemor ſim propoſiti, quo ſtatui non vltra attingere externa, niſi qua Romanis cohærerent rebus. Euentus memorabilis eſt, quod cum bello ſuperiores eſſent Achæi, Philopœmen prætor eorum capitur ad præoccupandam Coronen, quam hoſtes petebant: in valle iniqua cum equitibus paucis oppreſſus. Ipſum potuiſſe effugere Thracum Cretenſiumque auxilio tradunt, ſed pudor relinquendi equites nobiliſſimos gentis, ab ipſo nuper lectos, tenuit. quibus dum locum ad euadendas anguſtias cogendo ipſe agmen præbet, ſuſtinens impetus hoſtium: prolapſo equo, & ſuo ipſe caſu, & onere equi ſuper eum ruentis haud multum abfuit, quin exanimaretur, ſeptuaginta annos iam natus, & diutino morbo, ex quo tum primum reficiebatur, viribus admodum attenuatis. Iacentem hoſtes ſuperfuſi oppreſſerunt: cognitumque primum à verecundia

B memoriaq; meritorum haud ſecus quam ducem ſuum attollunt, reficiuntque, & ex valle deuia in viam portant: vix ſibimetipſi præ nec opinato gaudio credentes. pars nuncios Meſſenen præmittunt, debellatum eſſe, Philopœmenem captum adduci. Primum adeo incredibilis viſa res, vt non pro vano modo, ſed vix pro ſano nuncius audiretur: deinde vt ſuper alium alius idem omnes affirmantes veniebant, tandem facta fides. & priuſquam appropinquare vrbi ſatis ſcirẽt, ad ſpectaculum omnes ſimul liberi ac ſerui, pueri quoq; cum fœminis effunduntur. itaq; clauſerat portam turba: dum pro ſe quiſque, niſi ipſe oculis ſuis credidiſſet, vix pro comperto tantam rem habiturus videretur. AEgre ſummouentes obuios intrare portam, qui adducebant Philopœmenem, potuerunt: atq; turba cõferta iter reliquum clauſerat. & cum pars maxima excluſa à ſpectaculo eſſet, theatrum repente, quod viæ propinquum erat compleuerunt: & vt eo in conſpectum populi adduceretur, vna voce omnes expoſcebant. Magiſtratus & principes veriti ne quem motum miſericordia præſentis tanti viri faceret, cum alios verecundia priſtinæ maieſtatis collata præſenti fortunæ, alios recordatio ingentium meritorum motura eſſet, procul in conſpectu eum ſtatuerunt: deinde raptim ex oculis hominum abſtraxerunt: Pr. Dinocrate dicẽ-

C te, eſſe quæ pertinentia ad ſummam belli percunctari eum magiſtratus vellent, inde adducto eo in curiam, & ſenatu vocato, conſultari cœptum. Iam inueſperaſcebat, & non modo cætera, ſed ne in proximã quidem noctem, vbi ſatis tuto cuſtodiretur, expediebant. obſtuperant ad magnitudinem priſtinę eius fortunę virtutiſque, & neq; ipſi domum recipere cuſtodiendum audebant, ne cuiquam vni cuſtodiã eius ſatis credebant. admonent deinde quidam, eſſe theſaurum publicum ſub terra, ſaxo quadrato ſeptũ: eo vinctus demittitur, & ſaxum ingẽs, quo operitur, machina ſuperimpoſitum eſt. ita loco potius quam homini cuiquam credendam cuſtodiam rati, lucem inſequentem expectauerunt. Poſtero die multitudo quidem integra, memor priſtinorum eius in ciuiuatem meritorum, parcendum, ac per eum remedia quærenda eſſe præſentium malorum, cenſebant: defectionis authores, quorum in manu reſpublica erat, in ſecreto conſultantes omnes ad necem eius conſentiebant: ſed vtrum maturarent, an differrent, ambigebatur. vicit pars auidior pœnæ: miſſuſq; qui venenum ferret. Accepto poculo nihil aliud locutum ferunt, quam quæſiſſe ſi incolumis Lycortas (is alter imperator Achæorum erat) equiteſq; euaſiſſent. poſteaquã dictum eſt, incolumes eſſe: Bene habet, inquit, & poculo impauide exhauſto, haud ita multo poſt expirauit. Nec diuturnum mortis eius gaudium authoribus crudelitatis fuit. victa namq; Meſſene bello expoſcentibus Achęis noxios dedit, oſſaq;

reddita Philopœmenis sunt:& sepultus ab vniuerso Achaico est concilio,adeo A
omnibus humanis congestis honoribus, vt ne diuinis quidem abstineretur. Ab
scriptoribus rerum Græcis Latinisq; tantum huic viro tribuitur,vt à quibusdam
eorum velut ad insignem notam huius anni memoriæ mandatum sit,tres cla-
ros imperatores eo anno decessisse, Philopœmenem, Annibalem, P. Scipio-
nem, adeo in æquo eum duarum potentissimarum gentium summis impera-
toribus posuerunt. Ad Prusiam regem legatus T. Quintius Flamininus venit,
quem suspectum Romanis & receptus post fugam Antiochi Annibal,& bellum
aduersus Eumenem motum faciebat.ibi seu quia à Flaminino inter cætera ob-
iectum Prusiæ erat, hominem omnium qui viuerent infestissimum P. R. apud e-
um esse: qui patriæ suæ primum, deinde fractis eius opibus, Antiocho regi
author belli aduersus P.R. fuisset: seu quia ipse Prusias, vt gratificaretur præ-
senti Flaminino Romanisque, per se necandi aut tradendi eius in potestatem
consilium cepit: à primo colloquio Flaminini milites extemplo ad domũ An-
nibalis custodiendam missi sunt. Semper talem exitum vitæ suæ Annibal pro-
spexerat animo,& Romanorum inexpiabile odium in se cernens, & fidei regũ
nihil sane confisus.Prusiæ vero leuitatem etiam expertus erat.Flaminini quoq;
aduentum velut fatalem sibi horruerat.ad omnia vndiq; infesta vt iter semper
aliquod præparatum fugæ haberet,septẽ exitus è domo fecerat,& ex ijs quol- B
dam occultos,ne custodia sepirẽtur.sed graue imperium regum nihil inexplo-
ratum,quod inuestigari volunt,efficit, totius circuitum domus ita custodijs cõ-
plexi sunt, vt nemo inde elabi posset. Annibal, posteaquam est nunciatum
milites regios in vestibulo esse,postico,quod deuium maxime atq; occultissimi
exitus erat, fugere conatus,vt id quoque occursu militum obseptum sensit,&
omnia circa clausa custodijs dispositis esse : venenum quod multo ante præ-
» paratum ad tales habebat casus poposcit. Liberemus, inquit, diuturna cura
» P. R. quando mortem senis expectare longum censent. nec magnam,nec me-
» morabilem ex inermi proditoq; Flamininus victoriam feret. mores quidem P.
» R. quantum mutauerit, vel hic dies argumento erit. Horum patres Pyrrho re-
gi hosti armato exercitum in Italia habenti,vt à veneno caueret,prædixerunt:
hi legatum consularem,qui author esset Prusiæ per scelus occidendi hospitis,
miserunt. Execratus deinde in caput regnumq; Prusiæ, & hospitales deos vio-
latæ ab eo fidei testes inuocans,poculũ exhausit.Hic vitę exitus fuit Annibalis.
Scipionem & Polybius & Rutilius hoc anno mortuum scribunt.Ego neque his,
neq; Valerio assentior: his,quod censoribus M.Porcio,L.Valerio principem se-
natus ipsum L.Valerium censorem lectum inuenio,cum superioribus tribus lu-
stris Africanus fuisset: quo viuo, nisi vt ille senatu moueretur,quam notam ne- C
mo memoriæ prodidit,alius princeps in locum eius electus non esset.Antiatem
authorem refellit tribunus plebis M. Nævius: aduersus quem oratio inscripta
P. Africani est. Hic Nævius in magistratuum libris est tribunus pl. P. Clau-
dio, L. Porcio Coss. sed inijt tribunatum Appio Claudio, M.Sempronio Coss.
ad quartum Idus Decembres,inde tres menses ad Idus Martias sunt quibus P.
Claudius,L.Porcius consulatũ inierunt.ita & vixisse in tribunatu Nęuij videtur:
diesq; ei dici ab eo potuisse: decessisse autem ante L.valerij & M.Porcij censu-
ram.Trium clarissimorum suæ cuiusq; gentis virorum non magis tempore con-
gruente comparabilis mors videtur esse,quam quod nemo eorum satis dignũ
splendore vitæ exitum habuit. iam primum omnes non in patrio solo mortui,
nec sepulti sunt.veneno absumpti Annibal & Philopœmẽ: exul Annibal prodi-
tus ab hospite:captus Philopœmẽ in carcere & in vinculis expirauit.Scipio,etsi
non exul,neq; damnatus,die tamen dicta, ad quam non affuerat, reus absens
citatus voluntarium non sibimet ipse solum, sed etiam funeri suo exilium in-
dixit. Dum ea in Peloponneso, à quibus diuertit oratio, geruntur: reditus
in Macedoniam Demetrij legatorumque aliter aliorum affecerat animos.vul-
gus Macedonum, quos belli ab Romanis imminentis metus terruerat, Deme-

trium

trium vt pacis authorem cum ingenti fauore conſpiciebant: ſimul & ſpe haud dubia regnum ei poſt mortem patris deſtinabant. nam etſi minor ætate quam Perſeus eſſet, hunc tamen iuſta matrefamilias, illum pellice ortum eſſe. illum, vt ex vulgato corpore genitum, nullam certi patris notam habere: hunc, inſignem Philippi ſimilitudinem præ ſe ferre. ad hoc, Romanos Demetrium in paterno ſolio locaturos: Perſei nullam apud eos gratiam eſſe. Hæc vulgo loquebantur. itaque & Perſea cura angebat, ne parum pro ſe vna ætas valeret, cum omnibus alijs rebus frater ſuperior eſſet: & Philippus ipſe, vix ſui arbitrij fore quem hæredem regni relinqueret, credens, ſibi quoq; graviorem eſſe quã vellet, minorem filium cenſebat. offendebatur interdum concurſu Macedonum ad eum: & alteram iam ſe viuo regiam eſſe indignabatur. Et ipſe iuuenis haud dubie inflatior redierat, ſubnixus erga ſe judicijs ſenatus, conceſſiſq; ſibi, quæ patri negata eſſent. & omnis mentio Romanorum quantam dignitatem ei apud cæteros Macedonas, tantam inuidiam non apud fratrem modo, ſed etiam apud patrem conciliabat. vtique poſteaquam alij legati Romani venerunt, & cogebatur decedere Thracia, præſidiaq; deducere, & alia aut ex decreto priorum legatorum, aut ex noua conſtitutione ſenatus facere. ſed omnia mœrens quidem & gemens, eo magis, quod filium frequentiorem prope cum illis, quam ſecum cernebat: obedienter tamen aduerſus Romanos faciebat, ne quam mouendi extemplo belli cauſam præberet. auertendos etiam animos à ſuſpicione talium conſiliorum ratus, mediam in Thraciam, exercitum in Odryſas & Dentheletas & Beſſos duxit. Philippopolin vrbem fuga deſertam oppidanorum, qui in proxima montium iuga cum familijs receperant ſeſe, cepit: campeſtreſque barbaros, depopulatus agros eorum, in deditionem accepit. relicto inde ad Philippopolin præſidio, quod haud multo poſt ab Odryſis expulſum eſt, oppidum in Deuriopo condere inſtituit. Pœoniæ ea regio eſt prope Erigonum fluuium, qui ex Illyrico per Pœoniã fluens in Axium amnem editur. Haud procul Stobis, vetere vrbe, nouam vrbem Perſeida, vt is filio maiori haberetur honos, appellari iuſſit. Dum hæc in Macedonia geruntur, Coſſ. in prouincias profecti. Marcellus nuncium præmiſit ad L. Porcium proconſulem, vt ad nouum Gallorum oppidum legiones admoueret. aduenienti conſuli Galli ſeſe dediderunt. duodecim millia armatorum erant. plerique arma ex agris rapta habebant. ea ægre patientibus ijs adempta, quæq; alia aut populantes agros rapuerant, aut ſecum attulerant. de his rebus qui quererentur, legatos Romam miſerunt. Introducti in ſenatum à C. Valerio Pr. expoſuerunt: ſe, ſuperante in Galliam multitudine, inopia coactos agri & egeſtate, ad quærendam ſedem Alpes tranſgreſſos quæ inculta per ſolitudines viderent, ibi ſine vllius iniuria conſediſſe. oppidum quoque ædificare cœpiſſe: quod indicium eſſet, nec agro nec vrbi vlli vim allaturos veniſſe. nuper M. Claudium ad ſe nuncium miſiſſe, bellum ſe cum ijs, ni dederentur, geſturum. ſe certam, etſi non ſpecioſam pacem, quam incerta belli præoptantes, dediſſe ſe prius in fidem, quam in poteſtatem populi Romani. poſt paucos dies iuſſos & agro & vrbe decedere, ſeſe tacitos abire quo terrarum poſſent, in animo habuiſſe. arma deinde ſibi, & poſtremo omnia alia quæ ferrent agerentve, adempta. orare ſe S.P.Q.R. ne in ſe innoxios deditos acerbius quam in hoſtes ſæuirent. Huic orationi ſenatus ita reſponderi iuſſit. Neque illos recte feciſſe, cum in Italiam venerint, oppidumq; in alieno agro, nullius Romani magiſtratus, qui ei prouinciæ præeſſet, permiſſu ædificare conati ſint: neq; ſenatui placere deditos ſpoliari. itaq; ſe cum ijs legatos ad Coſſ. miſſuros: qui ſi redeant vnde venerint, omnia ijs ſua reddi iubeant: quiq; protinus eant trans Alpes, & denuncient Gallicis populis, multitudinem ſuam domi contineant. Alpes prope inexuperabilem finem in medio eſſe. non vtique ijs melius fore, quam qui eas primi peruias feciſſent. Legati miſſi L. Furius Purpurio. Q. Minutius, L. Manlius Acidinus. Galli redditis omnib. quę ſine cuiuſquam iniuria habebant, Italia exceſſerunt. Legatis Romanis tranſalpini

V.C. populi benigne responderunt. seniores eorum nimiam lenitatem populi Romani castigarunt, quod eos homines, qui gentis iniussu profecti occupare agrũ imperij Romani, & in alieno solo ædificare oppidum conati sunt, impunitos dimiserint: debuisse grauem temeritatis mercedem statui. quod vero etiam sua reddiderint: vereri ne tanta indulgentia plures ad talia audenda impellantur. Et exceperunt & prosecuti cum donis legatos sunt. M. Claudius Cos. Gallis ex prouincia exactis, Istricum bellum moliri cœpit: literis ad senatum missis, vt sibi in Istriam traducere legiones liceret. Id senatui placuit. Illud agitabant, vti colonia Aquileiam deduceretur. nec satis constabat, vtrum Latinam, an ciuium Romanorum deduci placeret. Postremo Latinam potius coloniam deducendam patres censuerunt. triumuiri creati sunt P. Scipio Nasica. C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Eodem anno Mutina & Parma coloniæ Romanorum ciuium sunt deductæ. bina millia hominum in agro qui proxime Boiorum, ante Tuscorum fuerat, octona iugera Parmæ, quina Mutinæ acceperunt. deduxerunt triumuiri M. Aemylius Lepidus, T. Ebutius Carus, L. Quintius Crispinus. Et Saturnia colonia ciuium Romanorum in agrum Caletranum est deducta. deduxerunt triumuiri Q. Fabius Labeo, C. Africanus Stellio, Tib. Sempronius Gracchus. iugera in singulos data decem. Eodem anno A. Terentius propr. haud procul flumine Ibero in agro Ausetano & prælia secunda cũ Celtiberis fecit, & oppida quæ cõmunierant, aliquot expugnauit. Vlterior Hispania eo anno in pace fuit: quia & P. Sempronius proprætor diutino morbo est implicitus, & nullo lacessente peropportune quieuerunt Lusitani. Nec in Liguribus memorabile quicquam à Q. Fabio Cos. gestum. M. Marcellus ex Istria reuocatus, exercitu dimisso Romam comitiorum causa redijt. Creauit Cos. Cn.
572. Bæbium Pamphilum, & L. AEmylium Paulum. Cum M. AEmylio Lepido hic ædilis curulis fuerat, à quo consule quintus annus erat, cum is ipse Lepidus post duas repulsas Cos. factus esset. Prr. inde facti Q. Fuluius Flaccus. M. Valerius Læuinus, L. Manlius iterum, M. Ogulnius Gallus, L. Cæcilius Denter, C. Terentius Istra. Supplicatio extremo anno fuit prodigiorum causa, quod sanguinem per biduum pluuisse in area Concordiæ satis credebant: nunciatumque erat, haud procul Sicilia insulam quæ non ante fuerat, nouam editam è mari esse. Annibalem hoc anno Antias Valerius decessisse author est: legatis ad eam rem ad Prusiam missis præter T. Quintium Flaminium, cuius in ea re celebre est nomen, L. Scipione Asiatico, & P. Scipione Nasica.

DECADIS QVARTÆ LIB. X.

EPITOME.

CVm Philippus liberos eorum quos in vinculis nobilissimorum quidem hominum habebat, conquiri ad mortem iussisset: Theoxena pro liberis suis & sororis admodum pueris regis verita libidinem, prolatis in medium gladijs, & poculo quo erat venenum, suasit ijs, vt imminens ludibrium morte effugerent: & cum persuasisset, ipsa etiam se interemit. Certamina inter Philippi Macedoniæ regis liberos Perseum & Demetrium referuntur: & vt fraude fratris sui Demetrius confictis criminibus, inter quæ accusatione parricidij, & affectati regni, primum petitus: ad vltimum, quoniam populi Romani amicus erat, veneno necatus est: regnumque Macedoniæ mortuo Philippo ad Perseum deuenit. Item res in Liguribus, & Hispania contra Celtiberos à compluribus feliciter gestas continet. Libri Numæ Pompilij in agro L. Petilij scribæ sub Ianiculo à cultoribus agri, in arca lapidea clausi & Græci & Latini, inuenti sunt, in quibus plura quæ dissoluendarum religionum erant, prætor ad quem delati erant, cum legisset: iurauit senatui contra rempub. esse vt legerentur, seruarentur que: & ex S.C. in comitio exusti sunt. Colonia Aquileia deducta est. Philippus egritudine animi confectus, quod Demetrium filium falsis Persei alterius filij in eundem delati-

A delationibus impulsus veneno sustulisset: & de pœna Persei cogitauit: voluitque Antigonum potius amicum suum successorem regni sui relinquere. sed in hac cogitatione morte raptus est: regnum Perseus accepit.

PRincipio insequentis anni Coss. prætoresque sortiti prouincias sunt. consulibus nulla præter Ligures quæ decerneretur, erat. Iurisdictio vrbana M. Ogulnio Gallo, inter peregrinos M. Valerio euenit. Hispaniarum Q. Fuluio Flacco citerior, P. Manlio vlterior, L. Cæcilio Dentri Sicilia, C. Terentio Istræ Sardinia. Coss. delectus habere iussi. Q. Fabius ex Liguribus scripserat, Apuanos ad rebellionem spectare, periculumque esse ne impetum in agrum Pisanum facerent. Et ex Hispanijs citeriorem in armis esse, & cũ Celtiberis bellari sciebant: in vlteriore, quia diu æger prætor esset, luxuria & otio solutam disciplinã militarem esse. Ob eam nouos exercitus conscribi placuit, quatuor legiones in Ligures, vti singulæ quina millia & ducentos pedites, trecentos haberẽt equites: ijsdem Latini nominis X V. millia peditum addita, & octingenti equites: hi duo consulares exercitus essent. scribere præterea iussi septem millia peditum sociorum ac Latini nominis, & quadringentos equites, & mittere ad M. Marcellum in Galliam: cui ex consulatu prorogatum imperium erat: in Hispaniam etiam vtranque quæ decerentur, quatuor millia peditum ciuium Romanorum, & C C. equites, & sociorum septem millia peditum cum C C C. equitibus scribi iussa. & Q. Fabio Labeoni cum exercitu quem habebat in Liguribus, prorogatum in annum imperium est. Ver procellosum eo anno fuit. Pridie Parilia medio ferme die atrox cum vento tempestas coorta, multis sacris prophanisque locis stragem fecit. signa ænea in Capitolio deiecit: forem ex æde Lunæ, quæ in Auentino est, raptam tulit, & in posticis parietibus Cereris templi affixit: signa alia in Circo maximo cum columnis quibus superstabant, euertit: fastigia aliquot templorum à culminibus abrupta fœde dissipauit. itaque in prodigium versa ea tempestas, procuratique aruspices iusserunt. simul procuratum est, quod tripedem mulum Reate natum nunciatum erat: & à Formijs ædem Apollinis ac Caietæ de cœlo tactam. ob ea prodigia X X. hostijs maioribus sacrificatum est, & diem vnum supplicatio fuit. Per eosdem dies ex literis A. Terentij proprætoris cognitum, P. Sempronium in vlteriore prouincia, cum plus anno æger fuisset, mortuum esse. eo maturius in Hispaniam Prr. iussi proficisci. Legationes transmarinæ deinde in senatũ introductæ sunt. prima Eumenis & Pharnacis regum, & Rhodiorũ querentium de Sinopensium clade. Philippi quoque legati & Achæorum & Lacedæmoniorum sub idem tempus venerunt. ijs prius Martio audito, qui ad res Græciæ Macedoniæque visendas missus erat, responsa data sunt. Asię regibus ac Rhodijs responsum est, legatos ad eas res visendas missurum senatum. De Philippo auxerat curam Martius. nam ita feciſſe eum quæ senatui placuissent, fatebatur, vt facile appareret, non diutius quam necesse esset, facturum. neque obscurum erat, rebellaturum: omniaq; quæ tunc ageret diceretq; eo spectare. Iam primum omnem fere multitudinem ciuium ex maritimis ciuitatibus cum familijs suis in Emathiam, quæ nunc dicitur, quondam appellata Pœonia est, traduxit: Tracibusque & alijs barbaris vrbes tradidit habitandas: fidiora hæc genera hominum fore ratus in Romano bello. Ingentem ea res fremitum in tota Macedonia fecit. relinquentesque penates suos, cum coniugibus ac liberis pauci tacitum dolorem continebant: execrationesque in agminibus proficiscentium in regem, vincente odio metum, exaudiebantur. His ferox animus omnes homines, omnia loca temporaque suspecta habebat. postremo negare propalã cœpit, satis tutum sibi quicquã esse, nisi liberos eorũ quos interfeciſſet comprehensos in custodia haberet, & tempore alium alio tolleret. Eam crudelitatem fœdam per se, fœdiorem vnius domus clades fecit. Herodicum principem Thessalorum multis ante annis occiderat, generos quoque eius postea

interfecit, in viduitate relictæ filiæ, singulos filios paruos habentes. Theoxena A
& Archo nomina his mulieribus erant. Theoxena multis petentibus aspernata
nuptias est: Archo Poridi cuidam longe principi gentis Aenianum nupsit: &
apud eum plures enixa partus, paruis admodum relictis omnibus decessit.
Theoxena, vt in suis manibus liberi sororis educarentur, Poridi nupsit: &
tanquam omnes ipsa enixa foret, suum sororisque filios in eadem habebat cu-
ra. posteaquam regis edictum de comprehendendis liberis eorum qui inter-
fecti essent, accepit: ludibrio futuros non regis modo, sed custodum etiam libi-
dinis rata, ad rem atrocem animum adiecit, ausaque est dicere, se sua manu po-
tius omnes interfecturam, quam in potestatem Philippi venirent. Poris abomi-
natus mentionē tam fœdi facinoris, Athenas deportaturum eos ad fidos hospi-
tes dixit, comitemq; ipsum fugæ futurum esse. Proficiscuntur ab Thessalonica
Aeniam ad statum sacrificium, quod conditori Aeneæ, cum magna ceremonia
quotannis faciunt. ibi die per solennes epulas consumpto, nauem præparatam
à Poride sopitis omnib. de tertia vigilia conscendunt, tanquā redituri in Thes-
salonicam, sed traijcere in Eubœam erat propositum. cæterum in aduersum vē-
tum nequicquam eos tendentes prope terram lux oppressit. & regij qui præ-
rant custodiæ portus, lembum armatum ad pertrahendam eam nauim misērūt,
cum graui edicto, ne reuerterentur sine ea. Cum iam sappropinquabant, Poris B
quidem ad hortationem remigum nautarumq; intentus erat: interdum manus
ad cœlum tendens, opem vt dij ferrent, orabat. ferox interim fœmina ad multo
ante præcogitatum reuoluta facinus, venenum diluit, ferrumq; promit. & posi-
to in conspectu poculo, strictisq; gladijs: Mors, inquit, vna vindicta est. viæ ad
mortem hæ sunt, qua quemq; animus fert, effugite superbiam regiam. agite iu-
uenes mei, primum qui maiores estis, capite ferrum: aut haurite poculum si
segnior mors iuuat. Et hostes aderant & autor mortis instabat. alij alio letho
absumpti semianimes è naue præcipitantur. ipsa deinde virum comitē mortis
cōplexa in mare sese deiecit. naue vacua dominis regij potiri sunt. Huius atro-
citas facinoris nouam velut flammam regis inuidiæ adiecit, vt vulgo ipsum li-
berosq; eius execrarentur. quæ diræ breui ab omnibus dijs exauditæ, vt sæuiret
ipse in suum sanguinem, effecerunt. Perseus enim, cum indies magis cerneret
fauorem dignatemq; Demetrij fratris apud Macedonum multitudinem cres-
cere, & gratiā apud Ro. sibi spem nullā regni superesse, nisi in scelere ratus, ad
id vnum omnes cogitationes intendit. cæterum cum se ne ad id quidem, quod
muliebri cogitabat animo, satis per se validū crederet: singulos amicorū patris
tentare sermonibus perplexis instituit. & primo quidam ex his, aspernantiū tale
quicquam speciem præbuerunt, quia plus in Demetrio spei ponebant. deinde C
crescente indies Philippi odio in Romanos, cui Perseus indulgeret, Demetrius
summa ope aduersaretur: prospicientes animo exitum incauti à fraude fra-
terna iuuenis, adiuuandum quod futurum erat rati, fouendamq; spem poten-
tioris, Perseo se adiungunt. cætera in suum quæq; tēpus agenda differūt. in præ-
sentia placet, omni ope in Rom. accendi regem, impellique ad consilia belli,
ad quæ iam sua sponte animum inclinasset. simul vt Demetrius indies suspectior
esset, ex composito sermones ad spem Ro. trahebāt. ibi cum alij mores institua
eorum, alij res gestas, alij speciem ipsius vrbis nondum exornatæ neq; publicis
neq; priuatis locis, alij singulos principū eluderent: iuuenis incautus & amore
nominis Ro. & certamine aduersus fratrem, omnia tuendo suspectum se patri,
& opportunum criminibus faciebat. itaque expertem eum pater omnium de
reb. Romanis consiliorum habebat. totus in Persea versus, cum eo cogitatio-
nes eius rei dies ac noctes agitabat. Redierant, quos forte miserat in Bastarnas
ad accersenda auxilia: adduxerantque inde nobiles iuuenes, & regij quosdā
generis, quorum vnus sororem suam in matrimonium Philippi filio pollicebā-
tur: erexeratque consociatio gentis eius animum regis. Tum Perseus: Quid
ista prosunt? inquit. nequaquam tantum in externis auxilijs est præsidij,

quantum

A quantum periculi fraude domestica proditorem nolo dicere, certe speculatorem habemus in sinu: cuius ex quo obses Romæ fuit, corpus nobis reddiderunt Romani, animum ipsi habent. Omnium pene Macedonum in eum ora conuersa sunt, nec regem se alium habituros aiunt, quam quem Rom. dedissent. His per se ægra mens senis stimulabatur, & animo magis quam vultu ea crimina accipiebat. Forte lustrandi exercitus venit tempus: cuius solenne est tale: Caput mediæ canis præcisæ, & prior pars ad dexteram cum extis, posterior ad læuã viæ ponitur. inter hanc diuisam hostiam copiæ armatæ traducuntur. præferuntur primo agmini arma insignia omnium ab vltima origine Macedoniæ regum, deinde rex ipse cum liberis sequitur. proxima est regia cohors, custodesque corporis: postremum agmen Macedonum cætera multitudo claudit. latera regis duo filij iuuenes cingebant, Perseus iam tricesimum annum agens, Demetrius quinquenio minor, medio iuuentæ robore ille, hic flore: fortunati patris matura soboles, si mens sana fuisset. Mos erat lustrationis, sacro peracto exercitum decurrere, & diuisas bifariam duas acies concurrere ad simulachrum pugnæ. regij iuuenes duces ei ludicro certamini dati. cæterum non imago fuit pugnæ, sed tanquam de regno dimicaretur, ita concurrerunt: multaque vulnera iudib. facta, nec præter ferrum quicquam defuit ad iustam belli speciem.

B Pars ea quæ sub Demetrio erat, longe superior fuit. id ægre patiente Perseo, lætari prudentes amici eius, eamque rem ipsam dicere præbituram causam criminandi iuuenis. Conuiuium eo die sodalium qui simul decurrerant, vterq; habuit: cum vocatus ad cœnam ab Demetrio Perseus negasset, festo die inuitatio benigna & hilaritas iuuenilis vtrosque in vinum traxit. commemoratio ibi certaminis ludicri, & iocosa dicta in aduersarios: ita vt ne ipsis quidem ducibus abstineretur, iactabãtur. ad has excipiendas voces speculator ex cõuiuis Persei missus, cum incautior obuersaretur, exceptus à iuuenibus forte tiiclinio egressis male mulctatur. Huius rei ignarus Demetrius, quin cõessatum inquit, ad fratrem imus? & iram eius, si qua ex certamine residet, simplicitate & hilaritate nostra lenimus? omnes se ire conclamarunt, præter eos qui speculatoris ab se pulsati præsentem vltionem metuebant. cum eos quoque Demetrius traheret, ferrum veste abdiderunt, quo se tutari, si qua vis fieret, possent. Nihil occulti esse in intestina discordia potest: vtraque domus speculatorum & proditorum plena erat. præcurrit index ad Persea, ferro succinctos nuncians cum Demetrio quatuor adolescentes venire. etsi causa apparebat (nam ab ijs pulsatum conuiuam suum audierat) tamen infamandæ rei causa ianuam obserari iubet: & ex parte superiore ædium, versisque in viam fenestris, comessatores tanquam ad cædem suam venientes aditu ianuæ arcet. Demetrius per

C vinum quod excluderetur paulisper vociferatus, in conuiuium redit, totius rei ignarus. Postero die Perseus quum primum conueniendi potestas patris fuit, regiam ingressus, perturbato vultu in conspectu patris tacitus procul constitit. cui cum pater: Satin' saluæ? & quænam ea mœstitia esset? interrogaret eum, De ludicro tibi, inquit, viuere me scio. iam non occultis a fratre perimur insidijs. nocte cum armatis domum ad interficiendum me venit: clausisque foribus, parietum præsidio me à furore eius sum tutatus. Cum pauorẽ mistum admiratione patri iniecisset: Atqui si aures præbere potes, inquit, manifestam rem teneas, faciam. Enimuero se Philippus dicere auditurum, vocarique extẽplo Demetrium iussit: & seniores duos amicos, expertes inter fratres certaminum, infrequentes iam in regia, Lysimachum, & Onomastum accersit, quos in consilio haberet. Dum veniunt amici, solus filio procul stante, multa secum animo volutans inambulauit. posteaquam venisse eos nunciatum est. secessit in partem interiorem cum duobus amicis, totidem custodibus corporis. filijs vt ternos inermes secum introducerent, permisit. Ibi cum consedisset: Sedeo, « inquit, miserrimus pater iudex inter duos filios accusatorem parricidij, « & reum, aut confecti aut admissi criminis labem apud meos inuenturus. «

» Iampridem quidem hanc procellam imminentem timebam, cum vultus inter A
» vos minime fraternos cernerem, cum voces quasdã exaudirem: sed interdum
» spes animum subibat, deflagrare iras vestras, purgari suspiciones posse. etiam
» hostes armis positis fœdus iciisse, & priuatas multorum simultates finitas. sub-
» ituram vobis aliquando germanitatis memoriam, puerilis quondam simplicita-
» tis consuetudinisq; inter vos, meorum deniq; præceptorum: quę vereor ne vana
» surdibus auribus cecinerim. Quoties ego audientib. vobis detestatus exempla
» discordiarum fraternarũ, horrẽdos euentus eorum retuli? quibus se, stirpemq;
» suam, domos, regna funditus euertissent? meliora quoque exempla parte alte-
» ra posui. sociabilem consortionem inter binos Lacedæmoniorum reges, salu-
» tarem per multa secula ipsis patrięque. eandem ciuitatem, postea quam mos si-
» bi cuiq; rapiendi tyrãnidem, exortus sit, euersam. iam hos, Eumenem Attalum-
» que fratres, à quam exiguis rebus, prope vt puderet regij nominis: mihi, Antio-
» cho, & cuilibet regum huius ætatis, nulla re magis quam fraterna vnanimitate
» regnum æquasse. ne Romanis quidem exemplis abstinui, quæ aut visa, aut au-
» dita habebam: T. & L. Quintiorum, qui bellum mecum gesserunt: P. & L. Sci-
» pionum, qui Antiochum deuicerunt: patris patruiq; eorum, quorum perpetu-
» am vitæ concordiam mors quoq; miscuit: neque vos illorum scelus, similisque
» sceleri euentus deterrere à vecordi discordia potuit: neq; horum bona mens, B
» bona fortuna, ad sanitatem flectere. Viuo, & spirante me hæreditatem meam
» ambo & spe & cupiditate improba creuistis, eousque me viuere vultis, donec
» alterius vestrum superstes, haud ambiguum regem alterum me morte faciam,
» nec fratrem nec patrem potestis pati. nihil chari, nihil sancti est, in omnium vi-
» cem regni vnius insatiabilis amor successit. Agite conscelerate aures pater-
» nas: decernite criminibus, mox ferro decreturi: dicite palam quicquid aut ve-
» ri potestis, aut comminisci libet. reseratæ aures sunt, quæ posthac secretis alte-
» rius ab altero criminibus claudentur. Hæc furens ira cum dixisset, lacrymæ
» omnibus obortę, & diu mœstum silentium tenuit. Tum Perseus: Aperienda ni-
» mirum nocte ianua fuit, & armati comessatores accipiendi, præbendumq; fer-
» ro iugulum, quando non creditur nisi perpetratum facinus, & eadem petitus
» insidijs audio, quæ latro atq; insidiator. non nequicquam isti vnum Demetrium
» filium te habere, me subditum, & pellice genitum appellant. nam si gradum,
» si charitatem filij apud te haberem: non in me querentem deprehensas insi-
» dias, sed in eum qui fecisset, sæuires: nec adeo tibi vilis vita esse nostra, vt nec
» præterito periculo meo mouereris, neq; futuro, si insidiantibus sit impune. ita-
» que si mori tacitum oportet, taceamus, precati tantum deos, vt à me cœptum
» scelus in me finem habeat, nec per meum latus tu petaris. sin autem, quod cir- C
» cunuentis in solitudine natura ipsa subijcit, vt hominum quos nunquam vide-
» rint, fidem tamen implorent: mihi quoque ferrum in me strictum ceruenti,
» vocem mittere liceat, per te, patriumq; nomen, quod vtri nostrum sanctius sit,
» iampridem sentis. ita me audias precor, tanquã si voce & comploratione noc-
» turna excitus mihi quiritanti interuenisses: Demetrium cum armatis nocte
» intempesta in vestibulo meo deprehendisses. quod tum vociferarer in re præ-
» senti pauidus, hoc nunc postero die queror. Frater, non comessantium in vi-
» cem iamdiu viuimus inter nos. regnare vtique vis, huic spei tuæ obstat ætas
» mea, obstat gentium ius, obstat vetustus Macedoniæ mos, obstat vero etiam
» patris iudicium. huc transcendere nisi per meum sanguinem non potes. omnia
» moliris & tentas. adhuc seu cura mea, seu fortuna restitit parricidio tuo. He-
» sterna die in lustratione & decursu & simulachro ludicro pugnæ funestũ prope
» prælium feci sti. nec me aliud à morte vindicauit, quam quod me ac meos vinci
» passus sum. ab hostili prælio tanquã fraterno lusu pertrahere me ad cœnam vo-
» luisti, Credis me pater inter inermes conuiuas cœnaturum fuisse, ad quem ar-
» mati comessatum venerunt? credis nihil à gladijs nocte periculum fuisse, quem
» sudibus te inspectante prope occiderunt? Quid hoc noctis, quid inimicus ad

iratum,

A iratum, quid cum ferro succinctis iuuenibus venis? conuiuam me tibi committere ausus non sum, comessatorem te cum armatis venientem recipiam? Si aperta ianua fuisset, funus meum parares hoc tempore pater, quo querentem audis. Nihil ego si tanquam accusator criminose, nec dubia argumentis colligendo ago. quid enim? negat se cum multitudine venisse ad ianuam meam? an ferro succinctos secum fuisse? quos nominauero, accerse. possunt quidem omnia audere, qui hoc ausi sunt, non tamen audebunt negare. si deprehensos intra limen meum cum ferro ad te deducerem, pro manifesto haberes: fatentes pro deprehensis habe. Execrare nunc cupiditatem regni, & furias fraternas coneita. sed ne sint cæcæ pater execrationes tuæ, discerne & dispice insidiatorem, & petitum insidijs: noxiũ huic esse caput, qui occisurus fratrem fuit, habeat etiã iratos paternos deos: qui periturus fraterno scelere fuit, perfugium in patris misericordia & iustitia habeat. quo enim alio confugiam? cui non solẽne lustrale exercitus tui, nõ decursus militum, non domus, non epulæ, non nox ad quietem data naturę beneficio mortalibus, tuta est? si iero ad fratrẽ inuitatus, moriendum est. si recepero intra ianuã comessatum fratrem, moriendũ est. nec eundo, nec manendo insidias euito. quo me conferam? nihil præter deos pater & te colui, non Romanos habeo, ad quos confugiam. perisse expetunt,
B quia tuis iniurijs doleo, quia tibi adempras tot vrbes, tot gentes, modo Thracię maritimam orã indignor. nec me nec te incolumi Macedoniam suam futuram sperant: si me scelus fratris, te senectus absumpserit, aut nec ea quidem expectata fuerit, regem regnumque Macedoniæ sua futura sciunt. Si quid extra Macedoniam tibi Romani reliquissent, mihi quoque id relictum crederem receptaculum. At in Macedonibus satis præsidij est. Vidisti hesterno die impetum in me militum. quid illis defuit, nisi ferrum? quod illis defuit interdiu, conuiuæ fratris noctu assumpserunt. Quid de magna parte principum loquar? qui in Romanis spem omnem dignitatis & fortunę posuerunt, & in eo qui omnia apud Romanos potest. neq; Hercule istum mihi tantum fratri maiori, sed prope est vt tibi quoque ipsi regi & patri præferant. iste enim est, cuius beneficio pœnam tibi senatus remisit, qui nunc te ab armis Romanis protegit, qui tuam senectutem obligatam & obnoxiam adolescentiæ suæ esse æquum censet. pro isto Romani stant, pro isto omnes vrbes tuo imperio liberatæ. pro isto Macedones, qui pace Romana gaudent: mihi præter te pater, quid vsquam aut spei aut præsidij est? Quo spectare illas literas ad te nunc missas T. Quintij credis? quib. & bene te consuluisse rebus tuis ait, quod Demetrium Romam miseris: & hortatur vt iterum & cum pluribus legaris, & primoribus quoq; Macedonum remittas eum. T. Quintius nunc est author omnium rerum isti & magister. eum
C sibi, te abdicato patre, in locum tuum substituit. illic ante omnia clandestina concocta sunt consilia. quæruntur adiutores consilijs, cum te plures & principes Macedonum cum isto mittere iubet. qui hinc integri & synceri Romam eunt, Philippum regem se habere credentes, imbuti illinc & infecti Romanis delinimentis, redeunt. Demetrius ijs vnus omnia est, eum iam regẽ viuo patré appellant. Hæc si indignor, audiendum est statim non ab alijs solum, sed etiam à te pater, cupiditatis regni crimen. ego vero, si in medio ponitur, non agnosco. quem enim suo loco moueo, vt ipse in eius locum succedam? vnus ante me pater est, & vt diu sit, deos rogo superstes ei ita sim, si merebor vt ipse me esse velit: hæreditatem regni si pater tradet, accipiam. Cupit regnum, & quidẽ scelerate cupit, qui transcendere festinat ordinem ætatis, naturæ, moris Macedonum, iuris gentium. Obstat frater maior, ad quem iure, voluntate etiam patris, regnum pertinet, tollatur. non primus regum fraterna cæde periero. pater senex, & filio solus orbatus, de se magis timebit, quam vt filij necem vlciscatur. Romani lætabuntur, probabunt, defendent factum. Hæ spes incertæ pater, sed non inanes sunt. ita enim res se habet: periculum vitæ propellere à me potes puniendo eos qui ad me interficiendum ferrũ sumpserunt: si facinori eorũ

» succeſſerit,mortem meam idem tu perſequi non poteris. Poſteaquam dicendi A
finem Perſeus fecit,conięcti eorum qui aderant oculi in Demetrium ſunt, vel-
ut confeſtim reſponſurus eſſet.deinde diu ſilentium fuit. Cum perfuſum fletu
appareret omnibus loqui non poſſe,tandem vicit dolorem ipſa neceſſitas,cum
» dicere iuberent.atque ita orſus eſt.Omnia quæ reorum antea fuerant auxilia,
» pater,præoccupauit,accuſator.Simulatis lachrymis in alterius perniciem, ve-
» ras meas lachrymas ſuſpectas tibi fecit,cum ipſe ex quo ab Roma redij,per oc-
» culta cum ſuis colloquia dies noctęſque inſidietur, vltro mihi non inſidiatoris
» modo,ſed latronis manifeſti & percuſſoris ſpeciem induit. Periculo ſuo te ex-
» terret,vt innoxio fratri per eundem te maturet,perniciem perfugium ſibi nuſ-
» quam gentium eſſe ait,vt ego ne apud te quidem quicquā ſpei reliquæ habe-
» am,circunuentum, ſolum, inopem, inuidia gratiæ externæ, quæ obeſt potius
» quam prodeſt,onerat.Iam illud quam accuſatorie? quod nocte huius crimen
» miſcuit cum cætera inſectatione vitæ meæ? vt & hoc,quod iam quale ſit ſcies,
» ſuſpectum alio vitæ noſtræ tenore faceret,& illam vanam crimi nationem ſpei,
» voluntatis,conſiliorum meorum, nocturno hoc ficto & compoſito argumento
» fulciret.ſimul & illud quæſiuit,vt repentina & minime præparata accuſatio vi-
» deretur: quippe ex noctis huius metu & tumultu repentino exorta. Oportuit
» autem Perſeu,ſi proditor ego patris regnique eram,ſi cum Romanis, ſi cum a- B
» lijs inimicis patris iuieram conſilia,non expectatam fabulam noctis huius eſſe,
» ſed proditionis meæ ante me accuſatum: ſi illa ſeparata ab hac vana accuſatio
» erat,inuidiamque tuam aduerſus me magis quam crimen meum indicatura,
» hodie quoque eam aut prætermitti, aut in aliud tempus differri: vt perſpice-
» retur, vtrum ego tibi,an tu mihi,nouo quidem & ſingulari genere odij,inſi-
» dias feciſſes.ego tamen quantum in hac ſubita perturbatione potero,ſeparabo
» ea quæ tu confudiſti,& noctis huius inſidias aut tuas aut meas detegam.Oeci-
» dendi ſui conſilium meminiſſe videri vult,vt ſcilicet maiore fratre ſublato, cu-
» ius iure gentium,more Macedonum,tuo etiam,vt ait,iudicio regnum eſt futu-
» rum:ego minor in eius quem occidiſſem,ſuccederem locum.quid ergo illa ſibi
» vult pars altera orationis, qua Romanos à me cultos ait,atq; eorum fiducia in
» ſpem regni me veniſſe? nam ſi & in Romanis tantum momenti eſſe credebam,
» vt quem vellent,imponerent Macedoniæ regem,& meæ tantum apud eos gra-
» tiæ confidebam, quid opus parricidio fuit? an vt cruentum fraterna cæde dia-
» dema gererem? vt illis ipſis, apud quos aut vera, aut certe ſimulata probitate
» partam gratiam habeo, ſi quam forte habeo, execrabilis & inuiſus eſſem? ni-
» ſi T.Quintium credis, cuius virtute & conſilijs me nunc arguis regi, cum & ip-
» ſe tali pietate viuat cum fratre,mihi fraternæ cædis fuiſſe authorem. Idem non C
» Romanorum ſolum gratiam, ſed Macedonum iudicia, ac pene omnium deo-
» rum hominumque conſenſum collegit, per quæ omnia ſe mihi parem in certa-
» mine non futurum crediderit: idem tanquam in alijs omnibus rebus inferior
» eſſem,ad ſceleris ſpem vltimam confugiſſe me inſimulat. Vis hanc formulā co-
» gnitionis eſſe, vt vter timuerit, ne alter dignior videretur regno, in conſilium
» opprimendi fratris cepiſſe iudicetur? Exequamur tamen quocunq; modo con-
» ficti ordinem criminis. Pluribus modis ſe petitum criminatus eſt,& omneis in-
» fidiarum vias in vnū diem contulit. volui interdiu eum poſt luſtrationem,cum
» concurrimus,& quidem,ſi dijs placet,luſtrationum die occidere. volui cum ad
» cœnam inuitaui, veneno ſcilicet tollere. volui,cum comeſſatum gladijs accin-
» cti me ſecuti ſunt, ferro interficere. tempora quidem qualia ſint ad parricidi-
» um electa,vides: luſus,conuiuij, comeſſationis: quis dies? qualis? quo luſtra-
» tus exercitus,quo inter diuiſam victimam prælatis omnium qui vnquam fuere
» Macedoniæ regum armis regijs, duo ſoli tua tegentes latera pater præuecti
» ſumus, & ſecutum eſt Macedonum agmen. hoc ego etiam ſi quid ante admi-
» ſiſſem piaculo dignum,luſtratus & expiatus ſacro,tum cum maxime in holliam
» itineri noſtro circundatam intuens, parricidium, venena, gladios in comeſſa-

tionem

A tionem præparatos volutabam in animo: vt quibus aliis deinde sacris contaminatam omni scelere mentem expiarem? sed cæcus criminandi cupiditate animus, dum omnia suspecta efficere vult, aliud alio confundit. nam si veneno te inter cœnam tollere volui, quid minus aptum fuit, quam pertinaci certamine & concursu iratum te efficere? vt merito, sicut fecisti, inuitatus ad cœnam abnueres? cum autem iratus negasses, vtrum vt placarem te, danda opera fuit, vt aliam quærerem occasionem, quoniam semel venenum paraueram: an ab illo consilio velut transiliendum ad aliud fuit, vt ferro te, & quidem eo die per speciem comessationis occiderem? quo deinde modo, si te metu mortis credebam cœnam euitasse meam, non ab eodem metu comessationem quoq; euitaturum existimabam? Non est res qua erubescam pater, si die festo inter æquales largiore vino sum vsus: tu quoque velim inquiras, qua lætitia, quo lusu apud me celebratum hesternum conuiuium sit, illo etiam (prauo forsitan) gaudio prouehente, quod in iuuenili armorum certamine pars nostra non inferior fuerat. miseria hæc & metus crapulam facile excusserunt: quæ si non interuenissent, insidiatores nos sopiti iaceremus. Si domum tuam expugnaturus, capta domo dominum interfecturus eram, non temperassem vino in vnum diem? non milites abstinuissem meos? Et ne ego me solus nimia simplicitate tuear,
B ipse quoque minime malus ac suspicax frater, nihil aliud scio, inquit, nihil arguo, nisi quod cum ferro comessatum venerunt. si quæram vnde idipsum scieris, necesse erit te fateri, aut speculatorum tuorum plenam domum fuisse meam, aut illos ita aperte sumpsisse ferrum, vt omnes viderent. Et ne quid ipse aut prius inquisisse, aut nunc criminose argumentari videretur, te quærere ex ijs quos nominasset, iubebat, an ferrum habuissent? vt tanquam in re dubia cum id quæsisses, quod ipsi fatentur, pro conuictis haberentur. Quin tu illud quæri iubes, num tui occidendi causa ferrum sumpserint? num me authore & sciente? hoc enim videri vis, non illud quod fatentur. & palam est, & sui se tuendi causa sumpsisse dicunt. recte an perperam fecerint, ipsi sui facti rationem reddent. meam causam quæ nihil eo facto contingitur, ne miscueris: aut explica, vtrum aperte an clam te aggressuri fuerimus? si aperte, cur non omnes ferrum habuimus? cur nemo præter eos qui tuum speculatorem pulsarunt? si clam, quis ordo consilij fuit? conuiuio soluto cum comessator ego discessissem, quatuor substitissent, vt sopitum te aggrederentur? quomodo fefellissent, & alieni, & mei, & maxime suspecti, quia paulo ante in rixa fuerant? quomodo autem trucidato te ipsi euasuri fuerint? quatuor gladiis domus tua capi & expugnari potuit? Quin tu omissa ista nocturna fabula, ad id quod doles, quod in-
C uidiam vrit, reuerteris, cur vsquam regni tui mentio Demetri? cur dignior patris fortunæ successor quibusdam videris quam ego? cur spem meam, quæ si tu non esses, certa erat, dubiam & solicitam facis? Hæc sentit Perseus, & si non dicit: hæc istum inimicum, hæc accusatorem faciunt, hæc domum, hæc regnum tuum, criminibus & suspicionibus replent. Ego autem pater, quemadmodum nec nunc sperare regnum, nec ambigere vnquam de eo forsitan debeam, quia minor sum, quia tu me maiori cedere vis: sic illud nec debui facere, nec debeo, vt indignus te patre, indignus omnibus videar. id enim vitijs meis, non cedendo cui ius fasq; est, non modestia consequar. Romanos obijcis mihi, & ea quæ gloriæ esse debent, in crimen vertis. ego nec obses Romanis vt traderer, nec vt legatus mitterer Romam, petij. à te missus ire non recusaui, vtroq; tempore ita me gessi, ne tibi pudori, ne regno tuo, ne genti Macedonũ essem. itaq; mihi cum Romanis amicitiæ causa tu fuisti pater, quoad tecum illis pax manebit, mecum quoque gratia erit. si bellum esse ceperit, qui obses, qui legatus pro patre non inutilis fui, idem hostis illis acerrimus ero. Nec hodie vt profit mihi gratia Romanorum, postulo: ne obsit, tantum deprecor. nec in bello cœpit, nec ad bellum reseruatur. pacis pignus fui, ad pacem retinendam legatus missus sum. neutra res mihi nec gloriæ nec crimini sit. Ego si quid impie in te

pater,

» pater, si quid scelerate in fratrem admisi, nullam deprecor pœnam. si inno- A
» cens sum, ne inuidia conflagrem, cum crimine non possim, deprecor. Non ho-
» die me primum fratrem accusat: sed hodie primum aperte, nullo meo in se me-
» rito. Si mihi pater succenseret, te maiorē fratrem pro minore deprecari opor-
» tebat: te adolescentiæ, te errori veniam impetrare. in eo vbi præsidium esse
» oportebat, ibi exitium est. E cōuiuio & comessationib. prope semisomnus rap-
» tus sum ad causam parricidij dicendam, sine aduocatis, sine patronis ipse pro
» me dicere cogor. si pro alio dicendum esset, tempus ad meditandum & com-
» ponendā orationem sumpsissem cum quid aliud quam ingenij fama periclita-
» rer? ignarus quid accersitus essem, te iratum & iubentem dicere causam, fra-
» trem accusantem audiui. ille diu ante præparata, meditata in me oratione est
» vsus: ego id tantum temporis quo accusatus sum, ad cognoscendum quid age-
» retur habui. vtrum momento illo horæ accusatorem audirem? an defensionem
» meditarer? attonitus repentino atq; inopinato malo, vix quid obijceretur, in-
» telligere potui, nedum satis sciam quo modo me tuear. Quid mihi spei esset, nisi
» patrem iudicem haberem? apud quem etiam si charitate à fratre maiore vin- B
» cor, misericordia certe reus vinci nō debeo, ego enim vt me mihi tibiq; seruet,
» precor: ille vt me in securitatem suam occidas, postulat. quid eum cum regnū
» ei tradideris, facturum credis in me esse, qui iam nunc sanguine meo sibi indul-
» geri æquum censet? Dicenti hæc lachrymæ simul spiritum & vocem intercluserunt. Philippus summotis ijs, paulisper collocutus cum amicis, pronunciauit, non verbis se, nec vnius horæ disceptatione causam eorum dijudicaturum, sed inquirendo in vtriusq; vitam, mores, & dicta factaq; in magnis paruisq; rebus obseruando: vt omnibus appareret, noctis proximę crimen facile reuictum, suspectam nimiam cum Romanis Demetrij gratiam esse. Hæc viuo Philippo velut semina iacta sunt Macedonici belli, quod maxime cum Perseo gerendum erat. Consules ambo in Ligures, quæ tum vna consularis prouincia erat, proficiscuntur. & quia prospere ibi res gesserunt, supplicatio in vnum diem decreta est. Ligurum duo millia fere ad extremum finem prouinciæ Galliæ, vbi castra Marcellus habebat, venerunt, vti reciperentur orantes. Marcellus operiri eodem loco Liguribus iussis, senatum per literas consuluit. senatus rescribere M. Ogulnium prætorem Marcello iussit, verius fuisse, consules quorum prouincia esset, quam se, quid è republica esset, decernere. tum quoque non placere sibi, per deditionem Ligures recipi, & receptis arma adimi. itaq; eos ad consulem mitti senatum æquum censere. Prætores eodem tempore, P. Manlius in vlteriorem Hispaniam, quam & priore prætura prouinciam obtinuerat, Q. Fuluius Flaccus in citeriorem peruenit, exercitumq; à Terentio accepit. nam vlterior C morte P. Sempronij proprætoris sine imperio fuerat. Fuluium Flaccum oppidum Hispanum, Vrbicuam nomine, oppugnantem Celtiberi adorti sunt. dura ibi prælia aliquot facta, multi Romani milites & vulnerati & interfecti sunt. vicit perseuerantia Fuluius, quod nulla vi abstrahi ab obsidione potuit. Celtiberi fessi præliis variis abscesserunt. vrbs amoto auxilio eorum intra paucos dies capta & direpta est. prædam militibus prætor concessit. Fuluius hoc oppido capto, P. Manlius exercitu tantum in vnum coacto qui dissipatus fuerat, nulla alia memorabili gesta re, exercitus in hyberna deduxerunt. Hæc ea æstate in Hispania gesta. Terentius, qui ex ea prouincia decesserat, ouans vrbem inijt. translatum argenti pondo I X. millia C C C X X. auri L X X X. pondo, & duæ coronæ aureæ pondo L X V I I. Eodem anno inter populum Carthaginiensem & regem Masanissam in re presenti disceptatores Romani de agro fuerunt, ceperat eum ab Carthaginiensibus pater Masanissę Gala. Galam Syphax inde expulerat: postea in gratiam soceri Asdrubalis Carthaginiensibus dono dederat. Carthaginienses eo anno Masanissa expulerat. Haud minore certamine animorum, quam cum ferro & acie dimicarunt, res acta apud Romanos. Carthaginienses, quod primo maiorum suorum fuisset, deinde à Syphace ad

se

A se peruenissẽt, repetebant. Masanissa paterni regni agrum se & recepisse, & habere, iure gentium aiebat, & causa & possessione superiorem esse. nihil aliud se in ea disceptatione metuere, quam ne pudor Romanorum, dum verentur ne quid socio atque amico regi aduersus communes suos atq; illius hostes indulsisse videantur, damno sit. Legati possessionis ius non mutarunt. causam integram Romam ad senatum reiecerunt. In Liguribus nihil postea gestum. recesserant primum in deuios saltus, deinde demisso exercitu, passim in vicos castellaque sua dilapsi sunt. Consules quoque dimittere exercitum voluerunt, ac de ea re patres consuluerunt. Alterum ex his dimisso exercitu ad magistratus in annum creandos venire Romam iusserunt, alterum cum legionibus suis Pisis hyemare. Fama erat, Gallos transalpinos iuuentutem armare: nec in quã regionem Italiæ effusura se multitudo esset, sciebatur. ita inter se consules cõpararunt, vt Cn. Bæbius ad comitia iret, quia M. Bæbius frater eius consulatum petebat. Comitia Consulibus rogandis fuere. Creati P. Cornelius Cethegus, M. Bębius Pamphilus. Prętores inde facti duo Q. Fabij, Maximus & Buteo, T. Claudius Nero, Q. Petilius Spurinus, M. Pinarius Posca, L. Duronius. his inito magistratu prouinciæ ita sorte euenerunt. Ligures consulibus: prætoribus, Q. Petilio vrbana, Q. Fabio Maximo peregrina, Q. Fabio Buteoni Gallia, T. Claudio Neroni Sicilia. M. Pinario Sardinia. L. Duronio Apulia, & Istri adiecti, quod Tarentini Brunduſinique nunciabant, maritimos agros infestos transmarinarum nauium latrociniis esse. eadem Massilienses de Ligurum nauibus querebantur. Exercitus inde decreti, quatuor legiones consulibus, quæ quina millia ducenos Romanos pedites, trecenos haberent equites. & quindecim millia sociũm ac Latini nominis, octingentos equites. In Hispaniis prorogatum veteribus prætoribus imperium est cum exercitibus quos haberent, & in supplementum decreta tria millia ciuium Romanorum, ducenti equites, & sociũm Latini nominis sex millia peditum, trecenti equites. Nec rei naualis cura omissa, duumuiros in eam rem consules creari iussi, per quos naues viginti deductæ naualibus sociis ciuibus Romanis, qui seruitutem seruissent, cõplerentur: ingenui tantum in ijs præessent. Inter duumuiros ita diuisa, tuenda denis nauibus maritima ora, vt promontorium iis Mineruæ velut cardo in medio esset: alter in dexteram partem vsque ad Massiliam, læuam alter vsque ad Barium tueretur. Prodigia multa fœda & Romæ eo anno visa, & nunciata peregre. In area Vulcani & Concordiæ sanguine pluit, & pontifices hastas motas nunciauere, & Lanuuij simulachrum Iunonis Sospitę lachrymasse. & pestilentia in agris, forisque, & conciliabulis, & in vrbe tanta erat, vt libitina tunc vix sufficeret. His C prodigiis cladibusque anxij patres decreuerunt, vt & consules, quibus diis videretur, hostiis maioribus sacrificarent, & decemuiri libros adirent. eorum decreto supplicatio circa omnia puluinaria Romæ in diem vnum indicta est. iisdem authoribus & senatus censuit, & consules edixerunt, vt per totam Italiam triduum supplicatio & feriæ essent. Pestilentiæ tanta vis erat, vt cum propter defectionem Corsorum, bellumque ab Ilienſibus concitatum in Sardinia, octo millia peditum ex sociis Latini nominis scribi placuisset, & C C C. equites, quos M. Pinarius prætor secum in Sardiniam traiiceret, tantum hominum demortuum esset, tantum vbique ægrorum consules renunciauerint, vt is numerus effici militum non potuerit. quod deerat militum, sumere à Cn. Bæbio proconsule, qui Pisis hybernabat, iussus prætor, atq; inde in Sardiniã traijcere. L. Duronio prætori, cui prouincia Apulia euenerat, adiecta de bacchanalibus quæstio est. cuius residua quædam velut semina ex prioribus malis iam priore anno apparuerant, sed magis inchoatæ apud L. Puppium prætorem quæstiones erant, quam ad exitum vllum perductæ. id persecare nouum prætorem ne serperet iterum latius, patres iusserunt. Et leges de ambitu consules ex authoritate senatus ad populum tulerunt. Legationes deinde in senatum introduxerunt, regum primas, Eumenis & Ariaratis Cappadocis, & Pharnacis

V.C. 573.

Pontici.

Pontici .nec vltra quicquam iis reſponſum eſt, quam miſſuros,qui de contro- A
uerſiis eorum cognoſcerent ſtatuerentque.Lacedæmoniorum deinde exulum
& Achęorum legati introducti ſunt.& ſpes data exulibus eſt,ſcripturum ſena-
tum Achæis.vt reſtituerentur.Achæi de Meſſene recepta,compoſitiſq; ibi re-
bus cum aſſenſu patrum expoluerunt, & à Philippo rege Macedonum duo le-
gati venerunt,Philocles & Apelles nulla ſuper re quæ ab ſenatu petenda eſſet,
ſpeculatum magis inquiſitumque miſſi,de iis quorum Perſeus Demetrium inſi-
mulaſſet ſermonum cum Romanis maxime cum T.Quintio aduerſus fratrem
de regno habitorum.Hos tanquam medios,nec in alterius fauorem inclinatos
miſerat rex.erant autem & hi Perſei fraudis in fratrem miniſtri & participes,
Demetrius omnium,præterquam fraterni ſceleris quod nuper eruperat, igna-
rus,primo neq; magnam, neq; vllam ſpem habebat, patrem ſibi placari poſſe,
minus deinde indies patris animo fidebat, cum obſideri aures à fratre cerne-
ret. itaq; circumſpiciens dicta factaq; ſua, ne cuius ſuſpiciones augeret,maxi-
me ab omni mentione & contagione Romanorum abſtinebat : vt neq; ſcribi
ſibi vellet,quia hoc præcipue criminum genere exaſperari animum ſentiebat.
Philippus ſimul ne ocio miles deterior fieret,ſimul auertendæ ſuſpicionis cauſa
quicquam à ſe agitari de Romano bello, Stobos Pæoniæ exercitu indicto, in
Mædicam ducere pergit. Cupido eum ceperat in verticem AEmi montis aſ- B
cendendi,quia vulgatæ opinioni crediderat : Ponticum ſimul & Adriaticum
mare,& Iſtrum amnem,& Alpeis conſpici poſſe. ſubiecta oculis ea haud parui
ſibi momenti futura ad cogitationem Romani belli.Percunctatus regionis pe-
ritos de aſcenſu AEmi,cum ſatis inter omnes conſtaret,viam exercitui nullam
eſſe,paucis & expeditis per difficilimum aditū : vt ſermone familiari minorem
filium permulceret, quem ſtatuerat non ducere ſecum, primum quærit ab
eo,cum tanta difficultas itineris proponatur, vtrum perſeuerādum ſit in in-
cœpto ? an abſtinendum ? ſi pergat tamen ire,non poſſe obliuiſci ſe in talibus
rebus Antigoni,qui ſæua tempeſtate iactatus, cum in eadem naue ſecum ſuos
omnes habuiſſet,præcepiſſe liberis diceretur, vt & ipſi meminiſſent,& ita po-
ſteris proderent , ne quis cum tota gente ſimul in rebus dubiis periclitari au-
deret.memorem ergo ſe præcepti eius,duos ſimul filios non commiſſurum in
aleam eius qui proponeretur caſus.& quoniā maiorem filium ſecum duceret,
minorem ad ſubſidia ſpei,& cuſtodiā regni remiſſurum in Macedoniam eſſe.
Non fallebat Demetrium,ablegari ſe,ne adeſſet conſilio:cum in conſpectu lo-
corum conſultaret,qua proxime itinera ad mare Adriaticum atq; Italiā duce-
rent,quęq; belli ratio eſſet futura,ſed non ſolum parendum patri tum,ſed etiā
aſſentiendum erat,ne inuitum parere ſuſpicionē faceret. Vt tamen iter ei tu- C
tum in Macedoniam eſſet,Didas ex prætorib.regiis vnus, qui Pęonię præerat,
iuſſus eſt proſequi eum cum modico præſidio.Hunc quoque Perſeus,ſicut ple-
roſq; patris amicorum,ex quo haud dubiū cuiquam eſſe cœperat, ad quem ita
inclinato regis animo hæreditas regni pertineret, inter coniuratos in fratris
pernicię habuit.in præſentia dat ei mandata,vt per omne obſequium inſinua-
ret ſe in quam maxime familiarē vſum, vt elicere omnia arcana ſpecularique
abditos eius ſenſus poſſet.ita degreditur Demetrius cum infeſtioribus,quam ſi
ſolus iret,præſidiis.Philipp.Mædicam primū, deinde ſolitudines interiacentes
Mędicę atq; Aemo tranſgreſſus,ſeptimis demū caſtris ad radices montis per-
uenit.ibi vnum moratus diem ad deligendos quos duceret ſecū,tertio die iter
eſt ingreſſus.Modicus primo labor in imis collib. fuit.quantum in altitudinem
egrediebantur,magis magiſq; ſyluęſtria & pleraq; inuia loca excipiebāt.per-
uenere deinde in tam opacum iter,vt præ denſitate arborū immiſſorumq; ali-
orum in alios ramorum perſpici cœlum vix poſſet. vt vero iugis appropinqua-
bant,quod rarū in aliis locis eſſet,adeo omnia contecta nebula, vt haud ſecus
quam nocturno itinere impedirētur.tertio demum die ad verticem peruentū.
nihil vulgatę opinioni digreſſi inde detraxerunt:magis credo ne vanitas itine-

ris

A ris ludibrio esset, quam quod diuersa inter se maria montesq; & amnes ex vno loco conspici potuerint. Vexati omnes, & ante alios rex ipse, quo grauior ætate erat, difficultate viæ est. duabus aris ibi Ioui & Soli sacratis cum immolasset (quatriduo ascenderat) biduo est digressus, frigora nocturna maxime metuens, quę caniculę ortu similia brumalibus erant. Multis per eos dies difficultatib. conflictatus, nihilo lętiora in castris inuenit: vbi summa penuria erat, vt in regione quam ab omni parte solitudines clauderent. itaq; vnum tantum moratus diem quietis eorũ causa, quos habuerat secum, itinere inde simili fugę in Dentheletas transcurrit. Socij erant, sed propter inopiã haud secus quam hostium fines Macedones populati sunt. rapiendo enim passim villas primum, dein quosdam vicos etiam euastarunt, non sine magno pudore regis: cum sociorum voces nequicquã deos sociales nomenque suum implorantes audiret. Frumento inde sublato in Mędicam regressus, vrbẽ quam Petram appellant, oppugnare est adortus. ipse à campestri aditu castra posuit. Perseum filiũ cum modica manu circumm isit, vt à superiorib. locis vrbẽ aggrederetur. Oppidani, cum terror vndiq; instaret, obsidib. datis, in prędentia dediderunt sese. iidẽ, posteaquam exercitus recessit, obliti obsidum, relicta vrbe, in loca munita & montes refugerunt. Philippus omni genere laboris sine vllo effectu fatigatis militibus. & fraude prętoris Didę auctis in filium suspicionibus. in Macedoniã

B rediit. Missus hic comes (vt ante dictum est) cum simplicitatẽ iuuenis incauti, & suis haud immerito succensuris, assentando, indignandoq; & ipse vicem eius, captaret: in omnia vltro suam offerens operam, fide data arcana eius elicuit. Fugam ad Romanos Demetrius meditabatur. cui consilio adiutor deũ beneficio oblatus videbatur Pęonię prætor: per cuius prouinciã spem ceperat elabi tuto posse. Hoc consiliũ extemplo & fratri proditur, & authore eo indicatur patri. Literę primũ ad obsidentem Petram allatæ sunt. inde Herodorus (princeps hic amicorum Demetrii erat) in custodiam est cõiectus, & Demetrius dissimulanter asseruari iussus. Hęc super cætera tristem aduentum in Macedoniã regi fecerunt. mouebant eum & præsentia crimina. expectandos tamen quos ad exploranda omnia Romam miserat, censebat. His anxius curis cum aliquot menses egisset, tandẽ legati, iam ante prędmeditatis in Macedonia quę ab Roma renunciarent, venerunt. qui super cætera scelera falsas etiam literas signo adulterino T. Quintij signatas reddiderunt regi. deprecatio erat in literis: si quid adolescens cupiditate regni prolapsus secum egisset, nihil eũ aduersus suorum quenquam facturum: neq; eum sese esse, qui illius impij consilij author futurus videri possit. Hę literę fidem Persei criminib. fecerunt. itaq; Hę-

C rodorus extemplo diu excruciatus sine indicio rei vllius in tormentis moritur. Demetriũ iterum ad patrem accusauit Perseus de fuga per Pęoniã præparata. arguebant eum corrupti quidã, vt comites itineris essent. maxime falsę literę T. Quintij vrgebant, nihil tamen palã grauius pronunciatum de eo est, vt dolo potius interficeretur. nec id cura ipsius, sed ne pœna eius consilia aduersus Romanos nudaret. Ab Thessalonica Demetriadẽ ipsi cum iter esset, ad Aestreum Pæoniæ Demetrium mittit cum eodẽ comite Dida: Perseum ad Philippopolin ad obsides Thracum accipiendos. digredienti ab se Didæ mandata dedisse dicitur de filio occidendo. Sacrificium ab Dida, seu institutum seu simulatum est, ad quod celebrandum inuitatus Demetrius ab Aestreo Heracleã venit. in ea cœna dicitur venenum datum. poculo epoto extemplo sensit. & mox coortis doloribus, relicto cõuiuio, cum in cubiculum recepisset sese, crudelitatẽ patris conquerens, parricidiũ fratris, ac Didę scelus incusans, torquebatur. intromissi deinde Thyrsis quidã Stubaręus, & Berreus Alexander, iniectis tapetib. in caput fauces; spiritum intercluserunt. ita innoxius adolescens cum in eo ne simplici quidem genere mortis contenti inimici fuissent, interficitur. Dum hæc in Macedonia geruntur, L. Aemylius Paulus prorogato ex consulatu imperio, principio veris in Ligures Ingaunos exercitum introduxit. Vbi primum in

hostium

hostium finibus castra posuit: legati ad eum per speciem pacis petendæ specu- A
latum venerunt. neganti Paulo nisi cum deditis pacisci se pacem, non tam id
recusabant, quam tempore opus esse aiebant, vt generi agresti hominum per-
suaderetur. ad hoc decem dierum induciæ cum darentur, petierunt deinde ne
trans montes proximos castris pabulatũ lignatumq; milites irent. culta ea loca
suorum finium esse. id vbi impetrauere, post eos ipsos montes vnde auerterant
hostem, exercitu omni coacto, repente multitudine ingenti castra Romanorũ
oppugnare simul omnibus portis aggressi sunt. summa vi totum vnum diem op-
pugnarunt, ita vt ne efferendi quidem signa Romanis spacium, nec ad expli-
candam aciem locus esset. conferti in portis obstando magis quam pugnando
castra tutabantur. sub occasum solis cum recessissent hostes, duo equites ad M.
Bæbium consulem cum literis Pisas mittit, vt obsessio sibi per inducias quam-
primum subsidio veniret. Bæbius exercitum M. Pinario prætori eunti in Sardi-
niam tradiderat. cæterum & senatum literis certiorem fecit, obsideri à Liguri-
bus L. Aemylium: & M. Claudio Marcello, cuius proxima inde prouincia erat,
scripsit, vt si videretur ei, exercitũ ex Gallia traduceret in Ligures, & L. Aemy-
lium liberaret obsidione. Hæc sera futura auxilia erant. Ligures postero die ad
castra redeunt. Aemylius cum & venturos sciisset, & educere in aciem copias
potuisset, intra vallum suos tenuit, vt extraheret rem in id tempus, quo Bæbius B
cum exercitu venire à Pisis posset. Romę magnam trepidationem literæ Bębij
fecerunt, eo maiorem, quod paucos post dies Marcellus tradito exercitu Fabio
Romam cum venisset, spem ademit, cum qui in Gallia esset exercitum in Li-
gures traduci posse, quia bellum cum Istris esset, prohibentibus coloniã Aqui-
leiam deduci. eo profectum Fabium, neq; inde regredi bello inchoato posse. V-
na, & ea ipsa tardior quam tempus postulabat, subsidij spes erat, si cõsules ma-
turassent in prouinciam ire. id vt facerent, pro se quisq; patrum vociferari. Cõ-
sules nisi confecto delectu negare se ituros, nec suam segnitiem, sed vim morbi
in causa esse, quo serius perficeretur. non tamen potuerunt sustinere consen-
sum senatus, quin paludati exirent, & militibus, quos conscriptos haberent, diẽ
edicerent, quo Pisas conuenirent. permissum vt qua irent, protinus subitarios
milites scriberent, ducerentq; secum. Et prętoribus Q. Petilio & Q. Fabio impe-
ratum est, vt Petilius duas legiones ciuium Romanorum tumultuarias scribe-
ret, & omnes minores quinquaginta annis sacramento rogaret: Fabio vt sociis
Latini nominis quindecim millia peditum, octingentos equites imperaret. Du-
umuiri nauales creati C. Matienus & C. Lucretius, nauesq; ijs ornatæ sunt. Ma-
tienoq; cuius ad Gallicum sinum prouincia erat, imperatum, vt classem primo
quoq; tempore duceret in Ligurum oram, si quo vsui esse L. Aemylio atque eius C
exercitui posset. Aemylius postea quam nihil vsquam auxilij ostendebatur, in-
terceptos credens equites, non vltra differendum ratus quin per se fortunam
tentaret, priusquam hostes venirent, qui iam segnius socordiusq; oppugnabant,
ad quatuor portas exercitum instruxit: vt signo dato simul ex omnibus parti-
bus eruptionem facerent. quatuor extraordinariis cohortibus duas adiunxit,
præposito M. Valerio legato: erumpere extraordinaria porta iussit. ad dexte-
ram principalem hastatos legionis primæ instruxit: principes ex eadem legio-
ne in subsidijs posuit. M. Seruilius & L. Sulpitius Tribb. mil. his præpositi. tertia
legio aduersus principalem sinistram portam instructa est. id tantum mutatum:
principes primi, & hastati in subsidijs locati: Sex. Iulius Cęsar & L. Aurelius
Cotta tribb. mil. huic legioni prępositi sunt. Q. Fuluius Flaccus legatus cũ dex-
tra ala ad quæstoriam portam positus, duæ cohortes & triarij duarum legio-
num in præsidio castrorum manere iussi. Omnes portas concionabundus ipse
imperator circumijt, & quibuscunque irritamentis poterat, iras militum acue-
bat: nunc fraudem hostium incusans, qui pace petita, inducijs datis, per ipsum
induciarum tempus contra ius gentium ad castra oppugnanda venissent. nunc
quantus pudor esset edocens, ab Liguribus latronibus verius quam hostibus
iustis

A iuſtis Romanum exercitum obſideri. Quo ore quiſquam veſtrum, ſi hinc alieno
præſidio, non veſtra virtute euaſeritis, occurret, non dico eis militibus, qui An-
nibalem, qui Philippum, qui Antiochum maximos noſtræ ætatis reges duceſ-
que vicerunt, ſed ijs qui hos ipſos Ligures aliquoties pecorum modo fugientes
per ſaltus inuios conſectati cæciderunt? quod Hiſpani, quod Galli, quod Ma-
cedones Pænive non audeant, Liguſtinus hoſtis vallum Romanum ſubit, obſi-
det vltro & oppugnat, quem ſcrutantes antea deuios ſaltus, abditum & laten-
tem vix inueniebamus? Ad hæc conſentiens reddebatur militum clamor, nul-
lam militum culpam eſſe, quibus nemo ad erumpendum ſignum dediſſet. da-
ret ſignum intellecturum eoſdem qui antea fuerint, & Romanos & Ligures eſ-
ſe. Bina cis montes caſtra Ligurum erant. ex ijs primis diebus ſole orto pari-
ter omnes compoſiti & inſtructi procedebant: tum niſi exſatiati cibo vinoque
arma non capiebant. diſperſi, inordinati exibant, vt quibus pro ſpe certum eſ-
ſet, hoſtes extra vallum ſigna non elaturos. Aduerſus ita incompoſitos eos ve-
nientes, clamore pariter omnium qui in caſtris erant, calonum quoq; & lixa-
rum ſublato, ſimul omnibus portis Romani eruperunt. Liguribus adeo impro-
uiſa res fuit, vt perinde ac ſi inſidijs circumuenti forent, trepidarent. Exiguum
tẽporis aliqua forma pugnæ fuit. fuga deinde effuſa, & fugientium paſſim cæ-
B des erat, equitibus dato ſigno, vt cõſcenderent equos, nec effugere quenquam
ſinerent, in caſtra omnes trepida fuga compulſi ſunt: deinde ipſis exuti caſtris.
Supra quindecim millia Ligurum eo die occiſa: capta duo millia & quingen-
ti. Triduo poſt Ligurum Ingaunorum omne nomen obſidibus datis in deditio-
nem venit: gubernatores nautæq; conquiſiti, qui, prædatores fuiſſent nauibus,
atque omnes in cuſtodiam conjecti. Et a C. Matieno duumuiro naues eius ge-
neris in Liguſtina ora XXXII. captæ ſunt. Hæc qui nunciarent, literaſque ad
ſenatum ferrent, L. Aurelius Cotta, C. Sulpitius Gallus Romam miſſi: ſimulque
peterent, vt L. Aemylio confecta prouincia decedere, & deducere ſecum mili-
tes liceret, atq; dimittere. Vtrunq; permiſſum ab ſenatu. & ſupplicatio ad om-
nia pulumaria per triduum decreta: iuſſiq; prætores, Petilius vrbanas dimitte-
re legiones, Fabius ſocijs atq; nomini Latino remittere delectum: & vti præ-
tor vrbanus conſulibus ſcriberet ſenatũ æquum cenſere, ſubitarios milites tu-
multus cauſa conſcriptos, primo quoq; tempore dimitti. Colonia Grauiſcæ eo
anno deducta eſt in agrum Hetruſcum, de Tarquinienſibus quondam captum:
quina iugera agri data. Triumuiri deduxerunt, C. Calpurnius Piſo, P. Claudius
Pulcher, C. Terentius Iſtra. Siccitate & inopia frugum inſignis annus fuit. ſex
menſes nunquam pluuiſſe memoriæ proditũ eſt. Eodem anno in agro L. Petilij
C ſcribæ ſub Ianiculo, dum cultores agri altius moliuntur terrã, duæ lapideæ ar-
cæ octonos ferme pedes longæ, quaternos latæ, inuenta ſunt, operculis plumbo
diuinctis, literis Latinis Græciſque vtraq; arca inſcripta erat: in altera Numã
Pompilium Pomponis filium regem Romanorũ ſepultum eſſe: in altera libros
Numæ Pompilij ineſſe. Eas arcas cum ex amicorũ ſententia dominus aperuiſ-
ſet, quæ titulũ ſepulti regis habuerat, inanis inuenta, ſine vllo veſtigio corporis
humani, aut vllius rei, per tabem tot annorum oſſibus abſumptis. in altera duo
faſces candelis inuoluti ſeptenos habuere libros, non integros modo, ſed re-
centiſſima ſpecie. ſeptẽ Latini de iure pontificio erant: ſeptem Græci de diſ-
ciplina ſapientiæ, quæ illius ætatis eſſe potuit. Adijcit Antias Valerius, Pitha-
goricos fuiſſe, vulgatæ opinioni, qua creditur Pythagoræ auditorem fuiſſe Nu-
mam, mendacio probabili accõmodata fide. Primo ab amicis qui in re preſenti
fuerunt libri lecti, mox pluribus legentibus cum vulgarentur, Q. Petilius prætor
vrbanus ſtudioſus legendi, eos libros à L. Petilio ſumpſit: & erat familiaris vſus,
quod ſcribã eum quæſtor Q. Petilius in decuriã legerat. Lectis rerum ſummis,
cum animaduertiſſet pleraq; diſſoluendarum religionũ eſſe, L. Petilio dixit, ſe
ſe eos libros in ignem conjecturum eſſe. prius quam id faceret, ſe ei permittere
vti, ſi quod ſeu ius, ſeu auxilium ſe habere ad eos libros repetẽdos exiſtimaret,

experiretur: id integra sua gratia eum facturum. Scriba tribunos plebis adit, A
ab tribunis ad senatum res est relecta. prætor se iusiurandum dare paratum es-
se aiebat, libros eos legi seruarique non oportere. Senatus censuit satis haben-
dum, quod prætor iusiurandū polliceretur. libros primo quoq; tempore in co-
mitio cremandos esse. precium pro libris quantū Q. Petilio prætori maiorique
parti tribunorū plebis videretur, domino esse soluendū. id scriba non accepit.
libri in comitio igne à victimarijs facto, in conspectu populi cremati sunt. Mag-
num bellū ea æstate coortum in Hispania citeriore. Ad V. & XXX. millia homi-
num, quantum nunquā ferme antea, Celtiberi comparauerant. Q. Fuluius Flac-
cus eam obtinebat prouinciā, is quia armare iuuentutē Celtiberos audierat, &
ipse quanta poterat à socijs auxilia contraxerat: sed nequaquā numero militū
hostem æquabat. Principio veris exercitū in Carpetaniā duxit, & castra loca-
uit ad oppidum Eburam, modico præsidio in vrbe posito. Paucis post diebus
Celtiberi millia duo ferme inde sub colle posuerunt castra. quos vbi adesse
prætor Romanus sensit, M. Fuluium fratrē cum duabus turmis sociorū equitum
ad castra hostium speculatū misit, quam proxime succedere ad vallum iussum,
vt viseret quanta essent. pugna abstineret, reciperetq; se se, si hostium equita-
tum exeuntem vidisset. Ita vt præceptum erat, fecit. per dies aliquot nihil vltra
motum, quam vt hæ duæ turmæ ostenderentur: deinde subducerentur, vbi B
equitatus hostium castris procurrisset. Postremo & Celtiberi omnibus simul
peditū equitumq; copijs castris egressi, acie directa, medio ferme spacio inter
bina castra constiterunt. Campus erat planus omnis, & aptus pugnæ. ibi stetere
Hispani hostem expectantes. Romanus intra vallum suos continuit per quatri-
duum continuum, & illi eodem loco aciem instructam tenuerunt. Ab Romanis
nihil motum. inde quieuere in castris Celtiberi, quia pugnæ copia non fiebat.
equites tantum in stationem egrediebantur, vt parati essent si quid ab hoste
moueretur. pone castra vtriq; pabulatum & lignatum ibant, neutri alteros im-
pedientes. Prætor Romanus vbi satis tot dierum quiete credidit spem factam
hosti, nihil se priorē moturum, L. Acilium cum ala sinistra, & sex millibus pro-
uincialiū auxiliorum circumire montem iubet, qui ab tergo hostibus erat: inde
vbi clamorē audisset, decurrere ad castra eorū. nocte profecti sunt, ne possent
conspici. Flaccus luce prima C. Scribonium præfectum socium ad vallū cum e-
quitibus extraordinarijs sinistræ alæ mittit. quos vbi & propius accedere, & plu-
res quam soliti erant, Celtiberi conspexerunt, omnis equitatus effunditur ca-
stris: simul & peditibus signum ad exeundum datur. Scribonius, vti præceptum
erat, vbi primum fremitum equestrium audiuit, auertit equos, & castra repetit:
eo effusius sequi hostes. primo equites, mox & peditum acies aderat, haud du- C
bia spe castra eo die se oppugnaturos. quingentos passus, non plus à vallo abe-
rant. Itaque vbi Flaccus satis abstractos eos à præsidio castrorum suorum ra-
tus est, intra vallum exercitu instructo, tribus partibus simul erumpit: clamore
non tantum ad ardorem pugnæ excitandum sublato, sed etiam vt qui in mon-
tibus erant, exaudirent, nec morati sunt quin decurrerent, sicut imperatum e-
rat, ad castra: vbi quingentorum armatorum, non amplius, relictum erat præ-
sidium: quos cum & paucitas sua, & multitudo hostium, & improuisa res terru-
isset, prope sine certamine capiuntur castra. castris, quæ pars maxime à pug-
nantibus conspici poterat, iniecit Acilius ignem, postremi Celtiberorum qui in
acie erant, primi flammam conspexere: deinde per totam aciem vulgatū est,
castra amissa esse, & tum cum maxime ardere, vnde illis terror, inde Romanis
animus creuit. iam clamor suorū vincentium accidebat, iam ardentia hostiū
castra apparebant. Celtiberi parumper incertis animis fluctuati sunt. cæterum
posteaquam receptus pulsis nullus erat: nec vsquā nisi in certamine spes: per-
tinacius de integro capessunt pugnam. Acie media vrgebantur acriter à quin-
ta legione aduersus læuum cornu, in quo sui generis prouincialia auxilia in-
struxisse Romanos cernebant, cum maiore fiducia intulerunt signa. Iam prope

erat

erat vt sinistrum cornu pelleretur Romanis, ni septima legio successisset. simul ab oppido Ebura, qui in præsidio relicti erant, immedio ardore pugnæ aduenerunt, & Acilius ab tergo erat. Diu in medio cæsi Celtiberi. qui supererant, in omnes passim partes capessunt fugam: equites bipartito in eos emissi, magnam cædem edidere. ad viginti tria millia hostium eo die cæsa. capta quatuor millia. & D C C C. cum equis plus quingentis, & signa militaria L X X X V I I I. Magna victoria, non tamen incruenta fuit. Romani de duabus legionibus milites paulo plus C C. socium Latini nominis D C C C. triginta, externorũ auxiliarium duo millia ferme & quadringenti ceciderunt. Pr. in castra victorem exercitum reduxit. Acilius manere in castris ab se captis iussus. postero die spolia de hostibus lecta: & pro concione donati, quorum virtus insignis fuerat. Saucijs deinde in oppidum Eburam deuectis, per Carpetaniam ad Contrebiam ductæ legiones. ea vrbs circunsessa cum à Celtiberis auxilia accersisset, morantibus ijs, non quia ipsi cunctati sunt, sed quia profectos à domo inexplicabiles continuis imbribus viæ, & inflati amnes tenebant, desperato auxilio suorum in deditionem venit. Flaccus quoque tempestatibus fœdis coactus, exercitum omnem in vrbem introduxit. Celtiberi, qui domo profecti erant, deditionis ignari, cum tandem superatis, vbi primum remiserunt imbres, amnibus Contrebiam venissent: posteaquam castra nulla extra mœnia viderunt, aut in alteram partem translata rati, aut recessisse hostes. per negligentiam effusi ad oppidum accesserunt. In eos duabus portis Romani eruptionem fecerunt, & incompositos adorti fuderunt: quæ res ad resistendum eos, & ad capessendam pugnam impedijt. quod non vno agmine, nec ad signa frequentes veniebant, eadem magnę parti ad fugam saluti fuit: sparsi enim toto passim campo se diffuderunt, nec vlquam confertos eos hostis circumuenit. tamen ad duodecim millia sunt cæsa. capta plus quinque millia hominum, equi quadringenti, signa militaria L X I I. qui palati è fuga domum se recipiebant, alterum agmen Celtiberorum venientium, deditionem Contrebiæ & suam cladem narrando, auerterunt. extemplo in vicos castellaq; sua omnes dilapsi. Flaccus à Contrebia profectus, per Celtiberiam populabundus ducit legiones. multa castella oppugnauit, donec maxima pars Celtiberorum in deditionem venit. Hæc in citeriore Hispania eo anno gesta. Et in vlteriore Manlius Pr. secunda aliquot prælia cum Lusitanis fecit. Aquileia colonia Latina eodem anno in agro Gallorum est deducta. tria millia peditum, quinquagena iugera, centuriones centena, centena quadragena equites acceperunt. triumuiri deduxerunt P. Cornelius Scipio Nasica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Aedes duæ eo anno dedicatæ sunt: vna Veneris Erycinæ ad portam Collinam. dedicauit L. Porcius L. F. Licinius duumuir. vota erat ab eo. L. Porcio Liguſtino bello. altera in foro olitorio Pietatis. eam ædem dedicauit M. Acilius Glabrio duumuir, statuamq; auratam, quæ prima omnium in Italia statua aurata est, patri Glabrioni posuit. Is erat, qui ipse eam ædem vouerat, quo die cum rege Antiocho ad Thermopylas depugnasset, locaueratq; idem ex S. C. Per eosdem dies, quibus hæ ædes dedicatæ sunt, L. Aemylius Paulus procos. ex Ligurib. Ingaunis triumphauit. Transtulit coronas aureas quinque & viginti. nec præterea quicquam auri argentique in eo triumpho latum. captiui multi principes Ligurum ante currum ducti. æris trecenos militibus diuisit. Auxerunt eius triumphi famã legati Ligurum, pacem perpetuam orantes. ita in animum induxisse Ligurum gẽtem, nulla vnquam arma, nisi imperata à P. R. sumere. Responsum à Q. Fabio Pr. est Liguribus iussu senatus, orationem eam non nouam Liguribus esse: mens vero vt noua & orationi conueniens esset, ipsorum id plurimum referre. ad Coss. irent, & quæ ab ijs imperata essent, facerent. nulli alij quam consulibus senatum credituꝝ esse, syncera fide in pace Ligures esse. Pax in Liguribus fuit. In Corsica pugnatum est cum Corsis. ad duo millia eorum M. Pinarius Pr. in acie occidit. qua clade cõpulsi, obsides dederũt, & cẽtũ millia põdo.

V.C. inde in Sardiniam exercitus ductus, & cum Ilienſibus, gente ne nunc quidem A
omni parte pacata, ſecunda prælia facta, Carthaginienſibus eodem anno C.
obſides redditi: pacemque cum ijs P. R. non abſe tantum, ſed ab rege etiam
Maſaniſſa præſtitit, qui tum præſidio armato agrum, qui in controuerſia erat,
obtinebat. Ocioſam prouinciam Coſſ. habuerunt. M. Bæbius comitiorum cau-
574. ſa Romam reuocatus Coſſ. creauit: A. Poſthumium Albinum Luſcum, & C.
Calpurnium Piſonem. Prr. exinde facti Tib. Sempronius Gracchus, L. Poſthu-
mius Albinus, P. Cornelius Mamercus, T. Minutius Molliculus, A. Hoſtilius
Mancinus, C. Mænius. ij omnes magiſtratum Idibus Martijs inierunt. Prin-
cipio eius anni, quo A. Poſthumius Albinus, & C. Calpurnius Piſo Coſſ. fue-
runt, ab A. Poſthumio Coſ. in ſenatum introducti qui ex Hiſpania citeriore
venerant à Q. Fuluio Flacco, L. Minutius legatus, & duo Trr. mil. T. Mænius, &
L. Terentius Maſſaliota. hi cum dua ſecunda prælia, deditionem Celtiberiæ,
confectam prouinciam nunciaſſent, nec ſtipendio quod mitti ſoleret, nec fru-
mento portato ad exercitum in eum annum opus eſſe, petierunt ab ſenatu
primum, vt ob res proſpere geſtas dijs immortalibus honos haberetur: deinde
vt Q. Fuluio decedenti de prouincia, deportare inde exercitum, cuius forti
opera & ipſe, & multi ante eum Prr. vſi eſſent, liceret. quod fieri, præterquam
quod ita deberet, etiam prope neceſſarium eſſet. ita enim obſtinatos eſſe mi- B
lites, vt non vltra retineri poſſe in prouincia viderentur, iniuſſuque abituri inde
eſſent, ſi non dimitterentur: aut in pernicioſam, ſi quis impenſe retineret, ſedi-
tionem exarſuri. Coſſ. ambobus prouinciam Ligures eſſe ſenatus iuſſit. Prr. inde
ſortiti ſunt: A. Hoſtilio vrbana, T. Minutio peregrina obuenit, P. Cornelio Si-
cilia, C. Mænio Sardinia. Hiſpanias ſortiti, L. Poſthumius vlteriorẽ, Tib. Sem-
pronius citeriorem. Is quia ſucceſſurus Q. Fuluio erat, ne vetere exercitu pro-
„ uincia ſpoliaretur: Quæro, inquit, de te L. Minuti, cum confectam prouinciam
„ nuncies, exiſtimeſne Celtiberos perpetuo in fide manſuros, ita vt ſine exer-
„ citu ea prouincia obtineri poſſit? ſi neque de fide barbarorum quicquam re-
„ cipere aut affirmare nobis potes, & habendum illic vtique exercitum cenſes,
„ vtrum tandem author ſenatui ſis ſupplementum in Hiſpaniam mittendi? vt ij
„ modo, quibus emerita ſtipendia ſint, milites dimittantur. veteribus militibus
„ tyrones immiſceantur? an deductis de prouincia veteribus legionibus nouas
„ conſcribendi & mittendi, cum contemptum tyrocinium etiam mitiores bar-
„ baros excitare ad rebellandum poſſit? dictu quam re facilius ſit prouinciam
„ ingenio ferocem, rebellatricem confeciſſe. Paucæ ciuitates, vt quidem ego
audio, quas vicina maxime hyberna premebant, in ius ditionemq; venerunt,
vlteriores in armis ſunt. quæ cũ ita ſint, ego iam hinc prædico P. C. me exercitu C
eo qui nunc eſt, Rempub. adminiſtraturum. ſi dẽducat ſecum Flaccus legiones
loca pacata me ad hybernacula electurum, neq; nouum militem ferociſſimo
hoſti obiecturum. Legatus ad ea quæ interrogatus erat, reſpondit. neque ſe,
neque quenquam alium diuinare poſſe, quid in animo Celtiberi haberent, aut
porro habituri eſſent. itaq; negare non poſſe, quin rectius ſit etiam ad pacatos
barbaros, nondum ſatis aſſuetos imperio, exercitum mitti. nouo autem, an ve-
tere exercitu opus ſit, eius eſſe dicere, qui ſcire poſſit qua fide Celtiberi in pa-
ce manſuri ſint, ſimul & qui illud exploratum habeat, quieturos milites, ſi diu-
tius in prouincia retineantur. ſi ex eo quod aut inter ſe loquantur, aut ſuccla-
mationibus apud concionantem imperatorem ſignificent, quid ſentiant con-
iectandum ſit, palam vociferatos eſſe, aut imperatorem in prouincia retentu-
ros, aut cum eo in Italiam venturos eſſe. Diſceptationem inter prætorem le-
gatumque conſulum relatio interrupit, qui ſuas ornari prouincias priuſ-
quam de prętoris exercitu ageretur, æquum cenſebant. Nouus omnis exercitus
conſulibus eſt decretus: binæ legiones Romanæ cum ſuo equitatu, & ſocium
Latini nominis, quantus ſemper numerus, XV. millia peditum, & DCCC. e-
quites. cum hoc exercitu Apuanis Liguribus vt bellum inferrent, mandatum
eſt.

A est.P.Cornelio & M.Bæbio prorogatum imperium: iussique prouincias obtinere,donec Coss.veniissent. tum imperatum,vt dimisso quem haberent exercitu reuerterentur Roma. de Tib. Sempronij deinde exercitu actum est.nouam legionem ei quinq; millium & ducentorum peditum cum equitibus C C C C. consules scribere iussi,& mille præterea peditum ciuium Romanorum,quinquaginta equites,& socijs à nomine Latino imperare septem millia peditum, C C C. equites. cum hoc exercitu placuit ire in Hispaniam citeriorem Tib. Sempronium. Q.Fuluio permissum, vt qui milites ante Sp. Posthumium & Q. Martium Coss.ciues Romani socijve in Hispaniã transportati essent: & præterea supplemento adducto,quod amplius duabus legionibus quam X. millia & C C C C. pedites,sexcenti equites essent,& socium Latini nominis X I I. millia.D C.equites : quorum forti opera duobus aduersus Celtiberos prælijs vsus Q.Fuluius esset : eos,si videretur,secum deportaret. Et supplicationes decretæ, quod is prospere rempub.gessisset. & cæteri prætores in prouincias missi. Q.Fabio Buteoni prorogatum in Gallia imperium est. Octo legiones præter exercitum veterem, qui in Liguribus in spe propinqua missionis erat, eo anno esse placuit.& is ipse exercitus ægre explebatur propter pestilẽtiam,quę iam tertium annum vrbem Roman. atq; Italiam vastabat. Prætor T.Minutius,

B & haud ita multo post Cos.C.Calpurnius moritur, multiq; alij omnium ordinum illustres viri. postremo prodigij loco ea clades haberi cœpta est. C. Seruilius Pont.Max.piacula iræ deum conquirere iussus,decemuiri libros inspicere: consul Apollini,Aesculapio,Saluti dona vouere & dare signa inaurata,quę vouit,deditque. Decemuiri supplicationem in biduum valetudinis causa in vrbe,& per omnia fora conciliabulaq; edixerunt, maiores duodecim annis omnes coronati,& lauream in manu.tenentes supplicauerunt. Frandis quoq; humanæ insinuauerat suspicio animis. & veneficij quæstio ex S. C. quod in vrbe,propiusue vrbẽ decem millibus passuum esset cõmissum.C.Claudio prætori,qui in locum T.Minutij erat suffectus,vltra decimum lapidem per fora cõciliabulaque. C.Mænio,priusquã in Sardiniam prouinciam traijceret,decreta. Suspecta Cos.erat mors maxime. necatus à Quarta Hostilia vxore dicebatur, vt quidem filius eius Q.Fuluius Flaccus in locum vitrici Col.est declaratus:aliquanto magis infamis mors Pisonis cœpit esse: & testes existebant, qui post declaratos Coss.Albinum & Pisonem,quibus comitijs Flaccus tulerat repulsam,& exprobratum ei à matre dicerent,quod iam ei tertium negatus consulatus petenti esset:& adiecisse pararet se ad petendũ,intra duos menses effecturam vt Cos.fieret.inter multa alia testimonia ad causam pertinentia,hæc quo-

C que vox nimis vero euentu comprobata valuit,cur Hostilia damnaretur.Veris principio huius dum Coss. nouos delectus Romæ tenet: mors deinde alterius, & creandi comitia consulis in locum eius,omnia tardiora fecerint, interim P. Cornelius & M.Bæbius,qui in consulatu nihil memorabile gesserant,in Apuanos Ligures exercitum induxerunt.Ligures qui ante aduentum in prouinciam consulum nõ expectassent bellum,improuiso oppressi,ad duodecim millia hominũ dediderunt se.Eos,consulto per literas prius senatu, deducere ex montibus in agros campestres,procul ab domo,ne reditus spes esset, Cornelius & Bæbius statuerunt,nullum alium ante finem rati fore Ligustini belli.Ager publicus pop.Romani erat in Samnitibus,qui Taurasinorum fuerat. in eum cum traducere Ligures Apuanos vellent, edixerunt Ligures ab Anido montibus descendere cum liberis coniugibusque : sua omnia secum portarent. Ligures sæpe per legatos deprecati ne penates,sedem in qua geniti essent, sepulchra maiorum cogerentur relinquere : arma, obsides pollicebantur. post eaquam nihil imperabant,neq; vires ad rebellandũ erant,edicto paruerunt. Traducti sunt publico sumptu,ad quadraginta millia liberorum capitum cum fœminis puerisque.argenti data centũ & quinquaginta millia H S.vnde in nouas ædes cõpararent,quę opus essent.agro diuidendo dandoq; ijdem qui traduxerant,

Cornelius & Bæbius præpoſiti: poſtulantibus tamen ipſis quinq; viri ab ſena- A
tu dati, quorum ex conſilio agerent. Tranſacta re cum veterem exercitum Ro-
mam deduxiſſent, triumphus ab ſenatu eſt decretus. Hi omnium primi nullo
bello geſto triumpharunt. tantum hoſtes deducti ante currum: quia nec quid
ferretur, neq; quid duceretur captum, neq; quid militibus daretur, quicquam
in triumphis eorum fuerat. Eodem anno in Hiſpania Fuluius Flaccus prætor, quia ſucceſſor in prouinciam tardius veniebat, educto exercitu ex hyber-
nis vlteriorem Celtiberiæ agrum, vnde ad deditionem non venerant, inſtitit
vaſtare: qua re irritauit magis quam conterruit animos barbarorum: & clam
comparatis copijs ſaltum Manlianum, per quem tranſiturum exercitum Rom.
ſatis ſciebant, obſederunt. In Hiſpaniam vlteriorem eunti L. Poſthumio Albi-
no collegæ Gracchus mandauerat, vt Q. Fuluium certiorem faceret, Tarraco-
nem exercitum adduceret. ibi dimitti veteranos, ſupplementumq; diſtribuere,
& ordinare omnem exercitum ſeſe velle: dies quoque & ea propinqua edita
Flacco eſt, qua ſucceſſor eſſet venturus: Hæc noua allata res, omiſſis quæ age-
re inſtituerat, Flaccum raptim deducere exercitum ex Celtiberia cum coegiſ-
ſet, barbari cauſæ ignari ſuam defectionem, & clam comparata arma ſenſiſſe
eum, & pertimuiſſe rati, eo ferocius ſaltum inſederunt. Vbi eum ſaltum prima B
luce agmen Romanum intrauit, repente ex duabus partibus ſimul exorti ho-
ſtes Romanos inuaſerunt: quod vbi videt Flaccus, primos tumultus, in agmi-
ne per centuriones ſtare omnes ſuo quenque loco, & arma expedire iubendo,
ſedauit: & ſarcinis iumentiſque in vnum locum coactis, copias omnes partim
ipſe, partim per legatos tribunoſq; militum, vt tempus & locus poſtulabat, ſine
vlla trepidatione inſtruxit: cum his deditis rem eſſe admonens, ſcelus & per-
fidiam illis, non virtutem nec animũ acceſſiſſe. reditum ignobilem in patriam,
clarum ac memorabilem eos ſibi feciſſe: cruentos ex recenti cæde hoſtium
gladios, & manantia ſanguine ſpolia, Romã ad triumphum delaturos. Plura di-
ci tempus non patiebatur. inuehebant ſe hoſtes, & in partibus extremis iam
pugnabatur: deinde acies concurrerunt. atrox vbiq; prælium, ſed varia fortuna
erat. egregie legiones, nec ſegnius duæ aliæ pugnabant: externa auxilia ab ſi-
mili armatura, meliore aliquantũ militũ genere vrgebantur, nec locũ tueri po-
terãt. Celtiberi vbi ordinata acie & ſignis collatis ſe non eſſe pares legionibus
ſenſerunt, cuneo impreſſionem fecerunt: quo tantum valent genere pugnæ, vt
quacunq; parte perculere impetu ſuo, ſuſtineri nequeant. tunc quoq; turbatæ
legiones ſunt, prope interrupta acies. Quam trepidationẽ vbi Flaccus cõſpexit
equo aduehitur ad legionarios equites: & ecquid auxilij in vobis eſt? actum C
iam de hoc exercitu erit? cum vndiq; acclamaſſent, quin ederet quid fieri ve-
lit, non ſegniter imperium executuros. Duplicate turmas, inquit, duarũ legionũ
equites, & permitte equos in cuneum hoſtium, quo noſtros vrgent: id cum ma-
iori vi equorum facietis, ſi effrenatos in eos equos immittitis, quod ſæpe Ro.
equites cum magna laude feciſſe ſua, memoriæ proditum eſt. Dicto paruerunt,
detractiſq; frenis bis vltro citroq; cum magna ſtrage hoſtium infractis omni-
bus haſtis tranſcurrerunt. Diſſipato cuneo, in quo omnis ſpes fuerat, Celtiberi
trepidare, & prope omiſſa pugna, locum fugæ circumſpicere. Et alarij equites
poſtquam Romanorum equitum tam memorabile facinus videre, & ipſi vir-
tute eorum accenſi, ſine vllius imperio, in perturbatos iam hoſtes equos im-
mittunt. Tunc vero Celtiberi omnes in fugam effunduntur: & imperator Ro-
manus auerſos hoſtes contemplatus, ædem Fortunæ equeſtri, Ioui que Opt.
Max. ludos vouit. Cæduntur Celtiberi per totum ſaltum diſſipati fuga, decem
& ſeptem millia hoſtium cæſa eo die traduntur. viui capti plus tria millia, du-
centis ſeptuaginta ſeptẽ cum ſignis militaribus, equis prope mille centũ, nullis
caſtris eo die victor exercitus manſit. victoria non ſine iactura militum fuit.
quadringenti LXXII. milites Romani, ſocium ac Latini nominis mille de-
cem & nouem, cum his tria millia militum auxiliariorum perierunt, ita victor

exer-

A exercitus renouata priore gloria Tarraconem est perductus. Venienti Fuluio Tib. Sempronius prætor, qui biduo ante venerat, obuiam processit: gratulatusque est, quod rempublicam egregie gessisset. cum summa concordia quos dimitterent, quosq; retinerent milites composuerunt. Inde Fuluius exauthoratis militib. in naues impositis, Romam est profectus. Sempronius in Celtiberiã legiones duxit. Coss. ambo in Ligures exercitus induxerunt diuersis partibus. Posthumius prima & tertia legione Balistam Suismontiumq; montes obsedit: & premendo præsidijs angustos saltus eorum, commeatus intercluſit, inopiaq; omnium rerum eos perdomuit. Fuluius secunda & quarta legione, adortus à Pisis Apuanos Ligures qui eorum circa Macram fluuium incolebant, in deditionem acceptos ad septem millia hominum in naues impositos, præter oram Hetrusci maris Neapolim transmisit. inde in Samnium traducti, agerque his inter populares datus est. Montanorum Ligurum ab A. Posthumio vineæ cæsæ, frumentaque deusta, donec cladibus omnibus belli coacti in deditionem venerunt, armaq; tradiderunt. Nauibus inde Posthumius ad visendam oram Ingaunorum Intemeliorumque Ligurum processit. priusquam hi Coss. venirent ad exercitum qui Pisas inductus erat, præerant A. Posthumius, & frater Q. Fuluij M. Fuluius Nobilior. secundæ legionis Fuluius tribunus militum erat.

B is mensib. suis dimisit legionem, iureiurando adactis centurionibus, æs in ærarium ad quæstores esse delaturos. Hoc vbi Placentiam (nam eo forte erat profectus) Fuluio nunciatum est: cum equitibus expeditis secutus dimissos, quos eorum potuit assequi, deduxit castigatos Pisas, de cæteris Cos. certiorem fecit. eo referente S.C. factum est, vt M. Fuluius in Hispaniam relegaretur vltra nouam Carthaginem. Literæque ei datæ sunt à Cos. ad P. Manlium in Hispaniam vlteriorem deferendæ. milites iussi ad signa redire. causa ignominiæ, vti semestre stipendium in eum annum esset ei legioni, decretum. qui miles ad exercitum non rediisset, eum ipsum, bonaque eius vendere Cos. iussus. Eodem anno L. Duronius, qui prætor anno superiore ex Illyrico cum decem nauibus Brundusium redierat: inde in portu relictis nauibus cum venisset Romam, inter exponendas res quas ibi gessisset, haud dubie in regem Illyriorum Gentiũ latrocinij omnis maritimi causam auertit. ex regno eius omnes naues esse, quę superi maris oram depopulatæ essent. de his rebus se legatos misisse, nec conueniendi regis potestatẽ factam. Venerant Romam legati à Gentio, qui quo tempore Romani conueniendi regis causa venissent, ægrum forte eum in vltimis partibus fuisse regni dicerent. petere Gentium ab senatu, ne crederent confictis criminibus in se, quæ inimici detulissent. Ad ea Duronius adiecit, mul-

C tis ciuibus Romanis & socijs Latini nominis iniurias factas in regno eius, & ciues Romanos dici Corcyræ retineri. eos omnes Romam adduci placuit. C. Claudium prætorem cognoscere: neq; ante Gentio regi legatisue eius respõsum reddi. Inter multos alios, quos pestilentia eius anni absumpsit, sacerdotes quoq; aliquot mortui sunt. L. Valerius Flaccus pontifex mortuus est. in eius locum suffectus est Q. Fabius Labeo. P. Manlius, qui nuper ex vlteriore Hispania redierat, triumuir epulo, Q. Fuluius, M. F. in locum eius triumuir cooptatus, tum prætextatus erat. de rege sacrificio sufficiendo in locum C. Cornelij Dolabellæ contentio inter C. Seruilium Pont. Max. fuit, & L. Cornelium Dolabellam duumuirum nauale, quem vt inauguraret pontifex, magistratu se abdicare iubebat, recusantique id facere: ob eam rem multa duumuiro dicta à pontifice, deque ea cum prouocasset, certatum ad populum. eum plures iam tribus intro vocatæ dicto esse audientem pontifici duumuirum iuberent, multamq; remitti, si magistratu se abdicasset: vitium de cœlo quod comitia turbaret interuenit. religio inde fuit pontificibus inaugurandi Dolabellæ. P. Clœlium Siculum inaugurarunt: qui secundo loco inauguratus erat. Exitu anni & C. Seruilius Geminus Pon. Max. decessit. idem decemuir sacrorũ fuit. pontifex in locum eius à collegio cooptatus est Q. Fuluius Flaccus: in pontificem maximum

Aemylius Lepidus, cum multi clari viri petiſſent. & decemuir ſacrorũ Q. Martius Philippus in eiuſdem locum eſt cooptatus, & augur Sp. Poſthumius Albinus deceſſit, in locum eius P. Scipionem filium Africani augures cooptarunt. Cumanis eo anno petentib. permiſſum, vt publice Latine loquerẽtur, & præconib. Latine vendendi ius eſſet. Piſanis agrum pollicẽtibus, quo Latina colonia deduceretur, gratiæ ab ſenatu actę. triumuiri creati ad eam rem Q. Fabius Bruteo, M. & P. Popilij Lenates. A. C. Mænio prętore, cui prouincia Sardinia cum euenisſet, additum erat, vt quæreret de veneficijs longius ab vrbe decem millib. paſſuum: literæ allatæ, ſe iam tria millia hominum damnaſſe, & creſcere ſibi quæſtionem indicijs. aut eam ſibi eſſe defendendam, aut prouinciam dimittendam. Q. Fuluius Flaccus ex Hiſpania redijt Romam cum magna fama geſtarum rerum. qui cum extra vrbem triumphi cauſa eſſet, Coſ. eſt creatus cum L. Manlio Acidino. & poſt paucos dies cum militibus, quos ſecum deduxerat, triumphans vrbem eſt inuectus. Tulit in triumpho coronas aureas centum viginti quatuor: præterea auri pondo triginta vnum, & ſignati Oſcenſis nummum centum ſeptuaginta tria millia ducentos. militib. de præda quinquagenos denarios dedit. duplex centurionibus, triplex equiti: tantundem ſocijs Latini nominis, & ſtipendium omnibus duplex. Eo anno rogatio primum lata eſt ab L. Iulio tribuno plebis, quot annos nati quenq; magiſtratum peterent caperentque. inde cognomen familiæ inditum, vt Annales appellarentur. Prętores quatuor poſt multos annos lege Bæbia creati, quę alternis quaternos iubebat creari. Hi facti, C. Cornelius Scipio, L. Valerius Lęuinus, Q. & M. Mutij Scæuolę. Q. Fuluio & L. Manlio Coſſ. eadem prouincia, quæ ſuperioribus, pari numero copię peditum, equitum, ciuium ſociorum decretę. In Hiſpanijs duabus Tib. Sempronio & L. Poſthumio cum iiſdem exercitib. quos haberent, prorogatum imperium eſt, & in ſupplementum Coſſ. ſcribere iuſſi ad tria millia peditũ Romanorum, CCC. equites: quinq; millia ſociorum Latini nominis, & quadringentos equites. P. Mutius Scæuola vrbanam ſortitus prouinciam eſt: & vt idem quæreret de veneficijs in vrbe, & propius vrbem decẽ millia paſſuum. C. Cornelius Scipio peregrinã, Q. Mutius Scæuola Siciliam, L. Valerius Lætinus Sardiniam. Q. Fuluius Coſ. priuſquã vllam rem publicam ageret, liberare & ſe & rempub. religione votis ſoluendis dixit velle. vouiſſe ſe, quo die poſtremum cum Celtiberis pugnaſſet, ludos Ioui Opt. Max. & ædem equeſtri Fortunæ ſeſe facturum: in eas res pecuniam collatam eſſe ab Hiſpanis, ludi decreti: & vt duumuiri ad ædem locandam crearentur. De pecunia finitur, ne maior cauſa ludorum conſumeretur, quã quanta Fuluio Nobiliori poſt Aetolicum bellum ludos facienti decreta eſſet, neue quod ad eos ludos arceſſeret, cogeret, acciperet, faceret aduerſus id S. C. quod L. Aemylio, Cn. Bębio Coſſ. de ludis factũ eſſet. Decreuerat id ſenatus propter effuſos ſumptus factos in ludos T. Sempronij ædilis, qui graues non modo Italiæ ac ſocijs Latini nominis, ſed etiã prouincijs externis fuerant. Hyems eo anno niue ſæua & omni tempeſtatum genere fuit. arbores quæ obnoxiæ frigoribus ſunt, deuſſit cunctas, & ea tum aliquanto quam alias lõgior fuit. itaq; Latinas mox ſubito coorta, & intolerabilis tempeſtas in monte turbauit inſtauratæq; ſunt ex decreto pontificum. Eadem tempeſtas & in Capitolio aliquot ſigna conſtrauit, fulminibuſq; complura loca deformauit. ædẽ Iouis Tarracinæ, ædem albã Capuæ, portamq; Romanam, muri pinnas aliquot locis decuſſit. Hęc inter prodigia nunciatum: & ab Reate, tripedẽ natum mulum. Ob ea decemuiri iuſſi adire libros, edidere quib. dijs, & quot hoſtijs ſacrificaretur: & ab fulminib. complura loca deformata, ad ædem Iouis vt ſupplicatio diem vnum eſſet. Ludi deinde votiui Q. Fuluij Coſ. per dies decem magno apparatu facti. Cenſorũ inde comitia habita. creati M. Aemylius Lepidus Pont. Max. & M. Fuluius Nobilior, qui ex Aetolis triumphauerat. Inter hos viros nobiles inimicitiæ erant, ſæpe multis & in ſenatu, & ad populũ atrocib. celebratæ certaminib. Comitijs cõfectis, vt traditũ antiquitus eſt, cẽſores in campo

A po ad aram Martis sellis curulib. consederunt. quo repente principes senatorum cum agmine venerunt ciuitatis: inter quos Q.Cęcilius Metellus verba fecit. Non obliti sumus censores, vos paulo ante ab vniuerso P.R.morib.nostris præpositos esse: & nos à vobis & admoneri & regi, non vos à nobis debere. indicandum tamen est, quod omneis bonos in vobis aut offendat, aut certe mutatum malint.Singulos cum intuemur M.Aemyli, M.Fului,neminē hodie in ciuitate habemus.quem si reuocemur in suffragium, velimus vobis prælatum esse.ambo cum simul aspicimus,non possumus non vereri,ne male comparati sitis: nec tantum reipublicæ prosit, quòd omnib. nobis egregie placetis: quam quod alter alteri displicetis, noceat. Inimicitias per annos multos vobis ipsis graues & atroces geritis: quę periculū est,ne ex hac die nobis & Reip.quā vobis grauiores fiant. De quib.causis hoc timeamus,multa succurrunt quæ dicerentur: nisi forte implacabiles vestræ iræ implicauerint animos vestros.Has vt hodie,vt in isto templo finiatis simultates,quęsumus vos vniuersi :& quos coniunxit suffragijs suis P.R. hac etiā reconciliatione gratiæ cōiungi à nobis sinatis,vno animo, vno consilio legatis senatum, equites recensеatis, agatis censum, lustrum condatis: quod omnib. fere precationib. nuncupabitis verbis, vt ea res mihi collegæque meo bene & feliciter eueniat: ita,vt vere, vt ex animo
B velitis euenire: efficiatisque, vt quod deos precati eritis, id vos velle etiā homines credamus. T.Tatius & Romulus, in cuius vrbis medio foro acie hostes concurrerant,ibi concordes regnarunt.Non modo simultates,sed bella quoq; finiuntur. ex infestis hostibus plerunque socij fideles, interdum etiam ciues fiunt. Albani diruta Alba Romam traducti sunt: Latini, Sabini in ciuitatem accepti.Vulgatum illud quia verum erat,in prouerbium venit: Amicitias immortaleis,inimicitias mortales debere esse. Fremitus ortus cum assensu,deinde vniuersorum voces idem petentium confusæ in vnum , orationē interpellarunt. Inde Aemylius questus cum alia, tum bis à L.Fuluio se certo consulatu deiectum.Fuluius contra queri,se ab eo semper lacessitum,& in probrum suum spōsionem factam: tamen ambo significare,si alter vellet,se in potestate tot principum ciuitatis futuros. Omnibus instantibus qui aderant, dexteras fidemque dedere, mittere vere ac finire odium. deinde collaudantibus cunctis deducti sunt in Capitolium. & cura super tali re principum , & facilitas censorum egregie comprobata ab senatu & laudata est. Censoribus deinde postulantibus, vt pecuniæ summa sibi,qua in opera publica vterentur,attribueretur,vectigal annuum decretum est. Eodem anno in Hispania L.Posthumius, & Tiberius Sempronius prætores comparauerunt ita inter se, vt in Vacceos per
C Lusitaniam iret Albinus,inde in Celtiberiā reuerteretur. Gracchus quod maius ibi bellum esset, in vltima Celtiberiæ penetrauit. Mundam vrbem primum vi cepit, nocte ex improuiso aggressus. acceptis deinde obsidib. præsidioque impositо , castella oppugnare, agros vrere , donec ad prævalidam aliam vrbem (Certimam appellant Celtiberi) peruenit : vbi cum iam opera admoueret, veniunt legati ex oppido : quorum sermo antiquæ simplicitatis fuit , non dissimulantium bellaturos, si vires essent. petierunt enim vt sibi in castra Celtiberorum ire liceret ad auxilia accipienda : si non impetrassent , tum separatim eos ab illis se consulturos.Permittente Graccho ierunt,& post paucis diebus alios decem legatos secum adduxerunt. Meridianum tempus erat. nihil prius petierunt à prætore,quam vt bibere sibi iuberet dari. epotis primis poculis, iterum poposcerunt , magno risu circumstantium in tam rudibus, & moris omnis ignaris ingenijs. tum maximus natu ex ijs : Missi sumus, inquit,à gente nostra,qui scisciteremur, qua tandem re fretus, arma nobis inferres ? Ad hanc percunctationem Gracchus, exercitu se egregio fidentem venisse respondit: quem si ipsi visere velint, quo certiora ad suos referant, potestatem se eis facturum esse. tribunisq; mil. imperat, vt ornari omnes copias peditum equitumque & decurrere iubeant armatas. Ab hoc spectaculo legati missi deterrue-

runt

runt ſuos ab auxilio circumſeſſæ vrbi ferendo. Oppidani cum ignes nocte tur- A
ribus nequicquam (quod ſignum conuenerat) ſuſtuliſſent, deſtituti ab vnica
ſpe auxilij, in deditionem venerunt. ſeſtertium nummum quater & vicies ab ijs
eſt exactum: quadraginta nobiliſſimi equites, nec obſidum nomine (nam mili-
tare iuſſi ſunt) & tamen re ipſa vt pignus fidei eſſent. Inde iam duxit ad Alcen
vrbẽ, vbi caſtra Celtiberorum erant, à quibus venerant nuper legati. eos cum
per aliquot dies armaturam leuem immittendo in ſtationes laceſſiſſet paruis
prælijs. indies maiora certamina ſerebat, vt omnes extra munitiones eliceret.
Vbi quod petebatur ſenſit effectũ, auxiliorum præfectis imperat, vt contracto
certamine tanquã multitudine ſuperarentur, repente tergis datis ad caſtra ef-
fuſe fugerent: ipſe intra vallũ ad omnes portas inſtruxit copias. Haud multum
temporis interceſſit, cum ex compoſito refugientiũ ſuorum agmen, poſt effuſe
ſequentes barbaros conſpexit, inſtructam ad hoc ipſum intra vallum habebat
aciem. itaq; tantum moratus, vt ſuos refugere in caſtra libero introitu ſineret,
clamore ſublato, ſimul omnib. portis erupit. Non ſuſtinuere impetum nec o-
pinatum hoſtes qui ad caſtra oppugnanda venerant, ne ſua quidem tueri po-
tuerunt. nam extemplo fuſi, fugati, mox intra vallum pauentes compulſi, po-
ſtremo exuuntur caſtris. Eo die nouem millia hoſtium cæſa: capti viui trecenti
viginti, equi centũ duodecim, ſigna militaria triginta ſeptem. De exercitu Ro- B
mano centum nouem ceciderunt. Ab hoc prælio Gracchus duxit ad depopu-
landum Celtiberiam legiones. & cum ferret paſſim cuncta, atq; ageret, popu-
liq; alij voluntate, alij metu iugũ acciperent, CIII. oppida intra paucos dies
in deditionem accepit. præda potitus ingenti eſt. Conuertit inde agmen re-
tro, vnde venerat ad Alcen, atq; eam vrbẽ oppugnare inſtitit. Oppidani primũ
impetum hoſtium ſuſtinuerunt, deinde cum iam non armis modo, ſed etiam
operib. oppugnarentur, diffiſi præſidio vrbis in arcem vniuerſi conceſſerunt:
poſtremo & inde præmiſſis oratoribus, in ditionem ſeſe ſuaq; omnia Romanis
permiſerunt. Magna inde præda facta eſt: multi captiui nobiles in poteſtatem
venerunt: inter quos & Thurri filij duo, & filia. Regulus hic earum gentium e-
rat, longe potentiſſimus omnium Hiſpanorum. Audita ſuorum clade, miſſis qui
fidem venienti in caſtra ad Gracchum peterent, venit. & primum quæſiuit ab
eone liceret ſibi ac ſuis viuere? cum prætor victurum reſpondiſſet: quęſiuit ite-
rum, ſi cum Romanis militare liceret? id quoq; Graccho permittente, Sequar,
inquit, vos aduerſus veteres ſocios meos, quoniam illos ad me *propiunt ſuſpi-
cere. Secutus eſt inde Romanos, fortique ac fideli opera multis locis rem Ro-
manã adiuuit. Ergauia inde nobilis, & potens ciuitas, aliorum circa populorum
cladibus territa, portas aperuit Romanis: eam deditionem oppidorum haud C
cum fide factam quidam authores ſunt. è qua regione abduxiſſet legiones ex-
templo inde rebellatum, magnoq; eum poſtea prælio ad montem Chaunum
cum Celtiberis à prima luce ad ſextam horã dici, ſignis collatis pugnaſſe: mul-
tos vtrinq; cecidiſſe, nec aliud magnopere victores fuiſſe Romanos, niſi quod
poſtero die manentes intra vallum prælio laceſſierint: poſtero die ſpolia per
totum diem legiſſe. tertio die prælio maiore iterum pugnatum: & tum demum
haud dubie victos Celtiberos, caſtraq; eorum capta & direpta eſſe. viginti duo
millia hoſtium eo die eſſe cæſa, plus trecentos captos: patem fere equorũ nu-
merum: & ſigna militaria ſeptuaginta duo inde debellatum, veramq; pacẽ non
fluxa, vt ante, fide Celtiberos feciſſe. Eadem ęſtate & L. Poſthumiũ in Hiſpania
vlteriore bis cum Vacceis egregiè pugnaſſe ſcribunt, ad triginta & quinq; mil-
lia hoſtium occidiſſe, & caſtra oppugnaſſe. Propius vero eſt, ſerius in prouinci-
am peruenisſe, quam vt ea æſtate potuerit res gerere. Cenſores fideli concor-
dia ſenatum legerunt. Princeps electus eſt ipſe Cenſor M. Aemylius Lepidus
Pont. Max. tres eiecti de ſenatu. retinuit quoſdam Lepidus à collega præteri-
tos. Operæ ex pecunia attributa diuiſaq; inter ſe, hæc confecerunt. Lepidus
molem ad Tarracinam, ingratum opus, quod prædia habebat ibi, priuatamque
publicæ

A publicæ rei impensam insuerat. Theatrum & proscenium ad Apollinis ædē Iouis in Capitolio, columnasq; circa poliendas albo locauit. & ab his columnis, quæ incommode opposita videbantur signa, amouit: clypeaq; de columnis, & signa militaria affixa omnis generis dempsit. M. Fuluius plura, & maioris locauit vsus. portum, & pilus pontis in Tyberim, quibus pilis fornices post aliquot annos P. Scipio Africanus, & L. Mummius censores locauerunt imponendos: basilicam post argentarias nouas, & forum piscatorium circundatis tabernis, quas vendidit in priuatum: & forum & porticum extra portam Trigeminam, & aliam post naualia, & ad fanum Herculis, & post spei ad Tyberim, ædem Apollinis medici. habuere & in promiscuo prætores pecuniam: ex ea communiter locarunt aquam adducentem, fornicesq; faciendos, impedimento operi fuit M. Licinius Crassus, qui per fundum suum duci non est passus. Portoria quoque, & vectigalia ijdem multa instituerunt. complura sacella publicaq; occupata à priuatis, publicaq; sacra, vt paterent, essentq; populo, curarunt. mutarunt suffragia: regionatimq; generib hominum, causisq; & quæstibus, trib. descripserunt. Et alter ex cēsorib. M. Aemylius petijt ab senatu, vt sibi dedicationis templorum reginę Iunonis & Dianę, quę bello Ligustino ante annis octo vouisset, pecunia ad ludos decerneretur. viginti millia æris decreuerunt. Dedicauit eas

B ædes vtramq; in circo flaminio. ludosq; scenicos triduum post dedicationem templi Iunonis, biduum post Dianæ, & singulos dies fecit in circo. Idem dedicauit ædem Larium per marinum in campo. vouerat eam annis duodecim ante L. Aemylius Regillus, nauali prælio aduersus præfectos regis Antiochi. ℣. valuas templi tabula cum titulo hoc fixa est: Duello magno regibus dirimendo caput subigendis patrandæ pacis hæc pugna exeunti L. Aemylio M. Aemylij filio, auspicio, imperio, felicitate ductuq; eius inter Ephesum Camuchumque inspectante Cos. ipso Antiocho, exercitu omni, equitatu, elephantisque classis regis Antiochi antea sic victa, fusa, contusa fugataq; est: ibiq; eo die naues longæ cum omnibus socijs captæ quadraginta duæ. ea pugna pugnata rex Antiochus, regnumq; eius. Eius rei ergo ædem Laribus per matinis vouit. Eodem exemplo tabula in ęde Iouis in Capitolio supra valuas fixa est. Biduo quo senatum legerunt censores, Q. Fuluius Cos. profectus in Ligures per inuios mōtes vallesq; saltus cum exercitu transgressus, signis collatis cum hoste pugnauit: neq; tantum acie vicit, sed castra quoque eodem die cepit. Tria millia ducenti hostium, omnisq; ea regio Ligurum. in deditionem venit. Cos. deditos in Campestreis agros deduxit præsidiaq; mōtib. imposuit. Celeriter & ex prouincia literæ Romam venerunt, supplicationes ob eas res gestas in triduum decretæ sunt. Prætores quadraginta hostijs maiorib. per supplicationes rem diui-

C nam fecerunt. Ab altero Cos. L. Manlio nihil memoria dignum in Ligurib. est gestum. Galli transalpini tria millia hominum in Italiam transgressi, neminem bello lacessentes, agrum à Cos. & senatu petebant, vt pacati sub imperio P. R. essent. eos senatus excedere Italia iussit, & Cos. Q. Fuluiū quærere, & animaduertere in eos qui principes & authores transcendendi Alpes fuissent. Eodem anno Philippus rex Macedonum senio & mœrore consumptus, post mortem filij decessit. Demetriade hybernabat, cum desiderio anxius filij, tum pœnitentia crudelitatis suæ, quæ stimulabat animum: & alter filius haud dubie & sua & aliorum opinione rex, conuersique in eum omnium oculi, & destituta senectus, alijs expectantib. suam mortem, alijs ne expectantib. quidem quo magis angebatur: & cum eo Antigonus Echecratis filius, nomen patrui Antigoni ferens, qui tutor Philippi fuerat, regiæ vir maiestatis, nobili etiam pugna aduersus Cleomenem Lacedæmonium clarus. tutorem eum Græci, vt cognomine à cæteris regibus distinguerent, appellarunt. Huius fratris filius Antigonus ex honoratis Philippi amicis vnus incorruptus permanserat: eiq; ea fides nequaquā amicum Persea, inimicissimum fecerat is prospiciens animo, quanto cum periculo suo hæreditas regni ventura esset ad Persea, vt primum labare animum

mum regis,& ingemiſcere interdum filij deſiderio ſenſit: nunc præbendo au- A
res,nunc laceſſendo etiam mentionem rei temere actæ,ſæpe querenti querens
& ipſe aderat,& cum multa adſoleat veritas præbere veſtigia ſui, omni ope
adiuuabat,quo maturius omnia emanarent. Suſpecti & miniſtri facinoris, A-
pelles maxime,& Philocles erant,qui Romam legati fuerant, literasq; exitia-
les Demetrio ſub nomine Flaminini attulerant,eas falſas eſſe,& à ſcriba vitia-
tas,ſignumq; adulterinum, vulgo in regia fremebant. Cæterum cum ſuſpecta
magis quam manifeſta eſſet res,forte Xychus obuius fit Antigono: cõprehen-
ſusq; ab eo in regiam eſt productus.relicto eo cuſtodib. Antigonus ad Philip-
» pum proceſſit:Multis,inquit,ſermonib.intellexiſſe videor,magno te æſtimatu-
» rum,ſi ſcire vera omnia poſſis de filiis tuis,vter ab vtro petitus fraude & inſidiis
» eſſet.homo vnus omnium,qui nodum huius erroris exoluere poſſit,in poteſta-
» te tua eſt Xychus.forte vocatum perductumque in regiam,vocari iuberet.Ad-
ductus,primo ita negare inconſtanter, vt,paruo metu admoto, paratum indi-
cem eſſe appareret conſpectum tortoris verberumq; non ſuſtinuit:ordinemq;
omnem facinoris legatorum miniſteriiq; ſui expoſuit. Extemplo miſſi qui lega-
tos comprehenderent.Philoclem,qui præſens erat,oppreſſerunt. Apelles miſ-
ſus ad Chæream quendam perſequendum, indicio Xychi audito,in Italiam
traiecit.De Philocle nihil certi vulgatum eſt.alij primo audaciter negantem, I
poſtquam in conſpectum adductus ſit Xychus,non vltra tetendiſſe: alij tormẽ-
ta etiam inficiantem perſpeſſum affirmant. Philippo redintegratus eſt luctus,
geminatuſque:& in felicitatẽ ſuam in liberis grauiorẽ,quod alter periſſet,cen-
ſebat.Perſeus certior factus omnia detecta eſſe,potentior quidẽ erat,quam vt
fugam neceſſariam duceret:tantũ vt procul abeſſet,curabat:interim velut ab
incendio flagrantis iræ,dum Philippus viueret, ſe defenſurus.qui ſpe potiundi
ad pœnam corporis eius amiſſa,quod reliquum erat,id ſtudere,ne ſuper impu-
nitatẽ etiam prẽmio ſceleris frueretur.Antigonum igitur appellat, cui ad pala
facti parricidij gratia obnoxius erat,neq; pudendum aut pœnitendum eum re-
gem Macedonibus,propter recentem patrui Antigoni gloriam fore cenſebat.
Quando in eam fortunam veni,inquit,Antigone,vt orbitas mihi,quam alij de-
teſtantur parentes,optabilis eſſe debeat:regnum quod à patruo tuo forti, non
ſolum fideli tutela eius cuſtoditum & auctum etiam accepi: id tibi tradere in
animo eſt.Te vnum habeo quem dignum regno iudicem ,ſi neminem haberẽ,
perire & extingui id mallem,quam Perſeo ſceleſtę fraudis præmium eſſe. De-
metrium excitatum ab inferis, reſtitutumq; credam mihi, ſi te,qui morti inno-
centis,qui meo infelici errori, vnus in lachrymaſti, in locum eius ſubſtitutum
relinquam. Ab hoc ſermone omni genere honoris producere eum non deſti- C
tit,cum in Thracia Perſeus abeſſet:circumire Macedoniæ vrbes,principibuſq;
Antigonum commendare,& ſi via longior ſuppetiſſet,haud dubium fuit, quin
eum in poſſeſſione regni relicturus fuerit.Ab Demetriade profectus, Theſſalo-
nicæ plurimum temporis moratus fuerat.inde cum Amphipolin veniſſet,grau
morbo eſt implicitus.Sed animo tamen ægrum magis fuiſſe quam corpore cõ-
ſtas:curiſq; & vigiliis, cum identidem ſpecies & vmbræ inſontis interempti fi-
lij eum diris agitarent,extinctum eſſe cum exercitationibus alterius.admoueri
tamen potuiſſe Antigonus, ſi haud ſtatim palam facta eſſet mors regis. Me-
dicus Calligenes,qui curationi prẽerat,nõ expectata morte regis,à primis de-
ſperationis notis nuncios prædiſpoſitos,ita vt conuenerat,miſit ad Perſeum:&
mortem regis in aduentũ eius omnes qui extra regiam erant,cælauit. Oppreſ-
ſit igitur nec opinanteis ignarosque omnes Perſeus,& regnum ſcelere partum
inuaſit.Peropportuna mors Philippi fuit ad dilationem, & ad vires bello con-
trahendas.nam poſt paucis diebus gens Baſtarnarum diu ſolicitata ab ſuis ſe-
dibus magna peditum equitumque manu Iſtrum traiecit. inde prægreſſi qui
nunciarent regi,Antigonus & Cotto.nobilis is erat Baſtarna. de ea re Antigo-
nus ſæpe inuitus cum ipſo Cottone legatus ad concitandos Baſtarnas miſſus,

haud

A haud procul Amphipoli famę incerti nuncij occurrerũt, mortuum esse regem. V.C.
quę res omnem ordinem concilij turbauit. Compositum autem sic fuerat: trã-
situm per Thraciam tutum, & commeatus Bastarnis, vt Philippus præstaret, id
vt facere posset regionum principes donis coluerat, fide sua obligata: pacato
agmine transituros Bastarnas. Dardanorum gentem delere propositum erat,
inq; eorum agro sedes dare Bastarnis. duplex inde erat commodum futurum,
si & Dardani, gens semper infestissima Macedoniæ, temporibusq; iniquis re-
gum imminens, tolleretur: & Bastarnæ relictis in Dardania coniugibus liberis-
que, ad populãdam Italiam possent mitti. per Scordiscos iter esse ad mare A-
driaticum Italiamque: alia via traduci exercitum non posse, facile Bastarnis
Scordiscos iter daturos. nec enim aut lingua aut moribus æquales abhorrere.
& ipsos adiuncturos se, cum ad prædam opulentissimę gentis ire vidissent. Inde
in omnem euentum consilia commodabantur. siue cæsi ab Romanis forent
Bastarnæ, Dardanos tamen sublatos, prædamque ex reliquiis Bastarnarum, &
possessionem liberam Dardaniæ, solatio fore. siue prospere gessissent: Roma-
nis auersis in Bastarnarum bellum, recuperaturum se in Græcia quæ amisis-
set. Hæc Philippi consilia fuerant. Ingressi sunt pacato agmine, fide Cottonis &
Antigoni: sed haud multo post famam mortis Philippi, neque Thraces com-
B mercio faciles erant, neque Bastarnę empto contenti esse poterant, aut in ag-
mine contineri, ne decederent via. Inde iniuriæ vltro citroque fieri: quarum
indies incremento bellum exarsit. Postremo Thraces, cum vim ac multitudi-
nem sustinere hostium non possent, relictis campestribus vicis in montem in-
gentis altitudinis (Donucam vocant) concesserunt. Quo vbi ire Bastarnæ vel-
lent: quali tempestate Gallos spoliantes Delphos fama est peremptos esse, ta-
lis tum Bastarnas nequicquam ad iuga montium appropinquantes oppressit.
Neque enim imbre tantum effuso, dein creberrima grandine obruti sunt, cum
ingenti fragore cœli tonitribusque & fulguribus præstringentibus aciem ocu-
lorum: sed fulmina etiam sic vndique micabant, vt peti viderentur corpora:
nec solum milites, sed etiam principes icti caderent. itaque cum præcipiti fu-
ga per rupes præaltas, improuidi sternerentur ruerentque, instabant quidem
perculsis Thraces: sed ipsi deos authores fugæ esse, cœlumq; in se ruere aie-
bant. Dissipati procella, cum tanquam ex naufragio plerique semiermes in ca-
stra vnde profecti erant, redissent, consultari quid agerent cœptũ. inde orta
dissensio: aliis redeundum, aliis penetrandum in Dardaniam censentibus. Tri-
ginta ferme millia hominum (Clondico duce profecti erant) peruenerunt. cæ-
C tera multitudo retro qua venerat, transdanubianam regionem repetijt. Perse-
us potitus regno, interfici Antigonum iussit, & dum firmaret res, legatos Romã
ad amicitiam paternam renouandam, petendumque, vt rex ab senatu appel-
laretur, misit. Hæc eo anno in Macedonia gesta. Alter consulum, Q. Fuluius ex
Liguribus triumphauit. quem triumphum magis gratiæ, quam rerum gesta-
rum magnitudini datum constabat. Armorum hostilium magnam vim transtu-
lit: nullam pecuniam admodum. diuisit tamen in singulos milites tricenos æ-
ris, duplex centurionibus, triplex equiti. Nihil in eo triumpho magis insigne
fuit, quam quod forte euenit, vt eodem die triumpharet, quo priore anno ex
prætura triumphauerat. Secundum triumphum comitia edixit, quibus creati
Coss. sunt M. Iunius Brutus, A. Manlius Volso. Prætorum inde tribus creatis, 576.
comitia tempestas diremit. postero die reliqui tres facti, ante diem quartum
Idus Martias, M. Titinius Curuus, T. Claudius Nero, T. Fonteius Capito.
Ludi Romani instaurati ab ædilibus curulibus, Cn. Seruilio Cæpione, App.
Claudio Centone, propter prodigia quæ euenerant. Terra mouit, in foris pub-
licis, vbi lectisternium erat, deorum capita, quæ in lectis erant, auerterunt se:
lanaque cum integumentis, quæ Ioui opposita fuit, decidit, de mensa oleas
quoque prægustasse mures, in prodigium versum est. Ad ea expianda nihil vl-
tra quam vt ludi instaurarentur, actum est.

RERVM

RERVM ET VERBORVM QVARTÆ TITI LIVII DECADIS INDEX.

A

ABaſi Romam aduecti 183.c
Abaſſium oppid. 158.c
Abydum oppugnatur 6.c.8.a
Academiæ gymnaſium 11.a
Acanthum oppidum captum 21.a
Acarnania in poteſtatem Rom. redacta 42.b
Acarnaniam AEtoli populantur 41.a. 154.a
Achæi funditores 165.c
Achæi Phthiotæ Theſſalis dati 49.b
Achæi Zacynthum recipiunt 118.a
Achæorum cum Nabide bellum 91.a
Achæorum portus 127.b
Achaicum concilium 118.c
Acilius 116.c. in AEtolia expeditiones 125.c
Aciliani annales 87.a
Acræa promontorium 34.c
Adoreus mons 160.c
Adramyteum vrbs 132.a
AEgoleos vrbs oppreſſa 21.b
Agienſes funditores 165.c
AEginium oppid. 29.b. recipitur 109.b
AEgium opp. 166.b
AEnus mons 216.c
AEmylius Regulus 137.c
AEneſidemi obſtinatio in oppetenda morte 35.b
de AEno & Maronea vrbibus controuerſia. 192.c
AEolis & Ionia Toliſtobogijs attributa 159.b
AEropus mons 25.b
AEſculapium propugnaculum 154.a
AEſtreum Pæoniæ vrbs 218.c
AEthalia inſ. 136.a
AEtoli quales 21.b.64.c.65.b.111.b
AEtoli in vmbilico Græciæ 88.b
AEtolorum ferocia 73.a
Ageſimbrotus 21.c.38.b
Ageſipolis exul 38.a
Ager ſacer 170.b
Ager veteranis militibus aſſignatus 2.c
Agnus biceps cum quinque pedibus 37.a 27.a. cum ſuillo capite 6.a
Alabundorum legati 157.b
Alander fluuius 160.b
Albani Romam traducti 227.b
Alce vrbs 228.a
Alcibiades & Areus capitis damnati 197.a
Alexamenus AEtolus 96.b
Alexander Acarnan. 88.b. eius mors 113.a
Alexander AEtolus 39.a.65.a
Alexander Berræus 217.c
Alexandri Magni præſtantia ac virtus 87.a
Allienſis clades 159.c
Alimne vrbs 158.a
Aliphera vrbs 25.a
Alopeconneſium Philippus recipit 7.c
Alpes Gallorum terminus 205.c
Amadocus dux. 215.a
Amarinthus Dianæ 97.b
Ambitus lex 215.c
Ambracia oppidum 29.c.153.b.obſidetur ibid.b.vi capta ibid.
Ambracius ſinus 29.b
Ambryſius vrbs 31.b
Amicitiæ quibus rebus violetur 69.a
Amicitiæ immortales, inimicitiæ mortales eſſe debent 227.b
Amilcar Annibalem iureiurando adigit hoſtem Romani populi fore 88.c
Amilcaris clades 37.c. mors 9.c
Amoris impotentia 118.c
Amphilochia recipitur 156.b
Amphiſſa AEtoliæ oppugnata 125.c
Anemurium promontorium 44.a
Ancyra opp. 163.c
Andania opp. 117.a
Androgyni 6.b
Andronicus Macedo. 136.b
Annibal quot annis in Italia fuerit 1.c
Annibalis apud Antiochum purgatio 94.a. eius mors 204.b
Annonæ vilitas 22.c
Antigonus 229.c.Macedoniæ rex 33.b. eius mors 67.a.231.c
Antiochus pacis cupidus 138.c. 143.a. 144.a.b
Antiochus ſocius populi Rom. 46.b
Antiochus Syriæ rex 7.a

de

INDEX.

de Antiocho triumph. 144.a
Antiochi ocium & securitas 126.a. clades 140.c.143.a. expeditiones 43.c.44.a. mollities 112.a.b
Antipatria diruta 12.b
Antipater 141.c
Aous amnis 25.a
Apamea vrbs 87.a
Aperantia vrbs 118.a
Aphir rex 80.c
Aphrodisius castellum 44.a.133.a
Antipatria diruta 12.b
Antipater 141.c
Antiochi cum Annibale coniunctio 54.a.b
Appius Claudius Pulcher Cos. 40.a
Apollo medicus 229.a
Apollo Zerinthius 171.b
Apuani Ligures 225.a
Apsus fluuius 12.b
Aquarum inundatio 84.b.89.c.172.a
Aquationis ergo pugna 92.c
Aquileia colonia 206.a.221.b
Aradij 101.b
Arcæ lapideæ è terra effossæ 219.c
Archidamus dux 24.c
Archiopus Argiuorum dux 72.c
Archo matrona 208.a
Ardues Antiochi F 43.c
Arethon fluuius 153.b
Areus & Alcibiades capitis damnati 197.a.absoluti 224.a
Argentum bigatum 50.c
Argi in tutela Iunonis 65.b
Argorum nobilitas 3.c
Argiuorum proditio 35.a
Argiuis libertas per Romanos restituta 73.a
Argubea vrbs 152.c
Argos Amphilochium 156.a
Argyraspides 141.b
Ariarates rex 137.c.169.a
Aristhenus 31.b.65.b.c
Aristonis astutia 79.c
Aristoteles Antiochi regis præfectus 113.b
Armenes Nabidis F. 76.c
Asiæ ingenia 159.c. opulentia 101.b. vbertas & amœnitas 159.a
Asinus mons 25.a
Asylorum religio 102.c
Asopus fluuius 117.a
Aspendiis pax data 158.b
Astij Thraces 170.c
Astrages castellum 42.c
Atalanta ins. 97.c
Athacum vrbs 16.a
Athamanes deducuntur 109.b
Athamaniæ tumultus 153.a.b
Athenagoras præfectus 12.b. dux 25.a
Athenæus 157.a
Athenarum periculum 6.c.10.c
Athenienſium erga Romanos gratitudo & beneuolentia 65.b
Atrace vrbs 107.c
Attalis tribus 7.b
Attalus Eumenis frater 90.c
Attali munificentia 41.b. classis 29.c mors 44.b
Attica terra 110.b
Auginus mons 182.a
Aulis opp. 102.c
A. Acilij triumphus 144.b
A. Posthumius Albinus Luscus Cos. 222.a
Aurata statua quando primum in Italia posita 221.c
Ausetani ad Catonem deficiunt 64.a
Axius fluuius 205.b
Alyati opp. 160.b

B

Bacchanalierum ortus, ac scelera 185.a. 186.a
Baccharum sacrum 185.a.186.a
Balliſta mons 182.a.228.b
Barcillas Bœtarches 46.c. eius cades 101.a
Bardo & Cardo oppida 44.b
Bargylleticus sinus 131.a
Basilica Porcia 228.a
Bastarnæ 208.c
Bato Longari F. 12.c
Bebia lex 226.b
Belbinatis ager 167.c
Bellum in hostico magis quam in suis finibus gerendum 4.a
Belli indicendi ritus 4.a
Bello à maioribus subacta, aniure repetant filij 87.b
Beneficij memoria hosti grata 34.a
Bergistani in potestatem Rom. acti 62.c
Besti opp. 205.b
Beudos vetus 158.c
Beuus fluuius 15.b
Bigatum argentum 45.b
Bilistages regulus 60.c
Bœte palus 18.c

INDEX.

Bœtarches magistratus 46.c
Bœotorum animus à Rom. alienus 46.c. 47.b. eorum castigatio 113.c
Bœotorum cum Antiocho conciliatio. 105.a.b
Boïi 83.b.120.a
Boïi Romanos cædunt 50.a. Romanis se dedunt 98.b. triumphantur 120.c
in Boiorum agrum coloniæ deductæ 144.c
à Bononia ad Aretium vsque via perducta 182.a
Brennus regulus 159.a
Brixia Cenomanorum caput 37.c.
Budares 53.b
Buxentum 37.a
Buxenti colonia instaurata 188.a
Byzantium Galli tenent 159.a

C

Caduceatoris mittendi fraus 17.c
Cœlum ardens 6.a.27.a
Cœlo mutato mores non mutari 155.b
Caicus fluuius 131.c
C. Appius præfectus 2.a
C. Atinius Labeo pr. 123.a. trib.pl. 44.c
C. Aurelius Cotta Cos. 2.c.21.c.pr.172.a
C. Bæbius Pamphilus pr. 23.a.25.c
C. Calpurnius Piso Cos. 219.b.223.b
C. Calpurnij pr. virtus aduersus Hispanos 194.c. triumphus 200.c
C. Catinij mors 190.a
C. Claudius Appij F. augur 53.a
C. Cornelij Cethegi virtus 22.c
C. Flaminij res in citeriori Hispania 73.b in Liguria 182.a
C. Lælius 123.a
C. Liuij expeditiones 121.b.127.b
C. Oppij tribuni pleb. lex de ornatu muliebri 55.c
C. Scribonius Curio maximus 52.b
C. Seruilij Gemini Pont. maxim. mors 225.c
C. Terentij Istræ ouatio 215.c
C. Valerius Leuinus F. 156.a
Calaurij fluuius 158.b
Celetranus ager 206.b
Callidromus Oetæ vertex 110.c.111.a
Calligenis medici astutia 230.c
Callipolis Philippo deditur 7.c
Callithera opp. 29.a
Campani Rom. censiti 171.c
Campanis Romanas vxores ducere permissum 168.b
Capitolij signa tempestate deiecta 226.c
Capra sex hædos pariens 89.c
Capitum radendorum mos 77.a
Caralitus palus 158.b
Cardo & Bardo opp. 44.b
Carpetania regio 220.a
Carthaginis ingratitudo aduersus Annibalem 176.b
Carystus vrbs 30.b
Carystij pop 97.b
Casander proditor 196.c
Castrum Mutilum 2.a
Cato orator 58.a
Catonis de Hispanis victoria 62.b. encomium 62.c. in bello virtus ibid.
Catonis Porcij laus 199.c. eius sanctitas 36.b. seueritas in luxu 57.a. triumphus 74.b
Caunij pop. 44.b
Celelates Rom. dediti 37.b
Celene vrbs 157.b
Celetrum opp. 18.b
Celoces piraticæ 135.a
Celtiberorum cædes ac fuga 190.a.211.a.224.c.
Cenchreæ captæ 34.b
Ceneum vrbs 113.a
Cenomani 37.b.c.38.a
Cephalenia ins. 144.b. eiusdem fretum 136.b. vrbs 108.c
Circina ins. 51.c
Circetius mons 29.b
Cereris sacrum intermissum 59.a
Cereris templum non initiatis ingredi illicitum 7.a
Chalcidis turbatio 97.a.105.c
Chalcis Euboica 40.c
Chariclitus Rhodius 122.a.c
Charopus Epirotes 21.b
Chaus fluuius 156.b
Chersonesus Romanis subiecta 138.c. 154.c
Chium 135.c
Chyretiæ Thess. à Romanis captæ 109.b
Cinciæ legis ortus 57.b
Clastidium se Rom. dedit. 37.b. incensum 38.a
Clazomenij immunitate donati 170.b
Cleomedon legatus 32.a
Cleomenes Lacedæmoniorum tyrannus 66.c
Cleone opp. 65.c
Clytus Acar prætor 109.a
Cn. Bæbius Pamphilus 206.b
Cn. Cornelius Cethegus consul 36.b

Cn. Cornelius Lentulus consul 46.b
Cn. Domitius AEnobarbus ædilis 52.b
Cn. & P. Scipionum laus 179.c.180.a
Cn Manlius Volso Cos. 144.c
Cn. Sergius Plancus Pr. 2.b
Cobulatus fluuius 158.b
Codrio oppid. 12.b
Cœletæ Thraces 170.c
Colophon oppid. 135.b
Colophonij 170.b
Colophoniorum situs 135.b
Combolomarus regulus 161.a
Comensis ager bello infestatus 50.b
Comenses triumphati 50.c
Comessandi mos à conuiuio 209.b
Conciliabula Romæ interdicta 187.b
Connocondylum 192.a
Contrebia vrbs 221.a
Coquus quando precio haberi cœptus 184.a
Coracesium vrbs 44.a
Corax mons 116.c
Corinthus Achaicæ 40.c.48.a
Corinthi oppugnatio 34.b. eius splendor 57.a
Cormasa vrbs 158.c
Corneliæ & Fabiæ splendor 180.c
Cornelia tribus 168.c
Corribilio regulus 90.a
Corsorum cædes 221.e
Coricum promont. 136.a
Corylenus vrbs 133.a
Cossana colonia aucta 45.b
Cotton vrbs 133.a
Cranon opp. 107.c
Crononij pop. 172.a
Cremona periclitatur 4.c
Cremonensis colonia aucta 144.c
Cremonis iugum 5.a
Cretenses sagittarij 16.a.18.a.161.c
Creusa emporium 113.b
Crotonem colonia deducta 74.b
Cuballum castellum 160.c
Culca & Lucinus reguli 44.b
Cycliadas AEtolorum princeps 31.b. 28.b
Cydoniatæ aduersus Gortynios & Gnosios 151.b
Cylarabis gymnasium 66.a
Cymæ ad Seleucum deficiunt 128.a
Cymei immunitate donati 170.b
Cymines & AEgeas opp. 28.c
Cynosarges 11.a
Cynoscephalæ 42.c
Cyretiæ captæ & direptæ 18.c
Cytheronis saltus 11.c
Cythnum opp. 20.c

D

Dahæ milites 101.a
Damoclis temeritas 66.a
Damocritus prætor 15.a.18.c.19.c.95.b. gladio se transfigit 144.b
Dardanum vrbs 139.c
Dardanorum pugnandi mos 19.b.c
Darsa vrbs 158.c
Dassaritij pop. 15.b
Daulis vrbs 30.b
Demiurgi magistratus Achæorum 35.c
Dedala castrum 133.b
Deli regio ventosissima 121.c
Delium Apollinis templum 102.c
Delium Bœotiæ 20.b
Delphi vmbilicus orbis 175.a
Demetrius vrbs 40.a.94.a
Demetrij Philippi præstantia 48.a.76.c. 196.c.202.b.204.c
Dentheleta opp. 205.b
Dexagoridas 68.a
Diaphanes Achæorum prætor 108.b. 167.a
Didas Pæon 216.b
Dinocrates prætor 203.b
Diocles 95.c
Diniæ vrbs 158.c
Dionisodorus 38.b
Dioxippus 10.c
Disciplina militaris soluta 218.b
Diuitiarum malum 44.b
Dolopes liberi facti 49.b.155.a
Domini nomen odiosum 192.a
Doriscon 7.c
Dorulacus dux 74.b
Drymusa ins. 170.b
Duronia 184.c
Dymenses funditores 172.a

E

Ebutia annus 185.c
Ebura opp. 220.a
Elatiæ obsidio 31.b. expugnatio 35.a.b
Elea vrbs 122.a
Eleensium vexatio 132.a
Eleorum de Aliphera vrbe contentio 25.a
Elephanti Afri Indicis inferiores 141.a. Antiochi 169.b
Eleusine castellum 11.b.12.a
Elimea vrbs 18.b

Elimæi sagittarij 141.b
Emathia 207.c
Emporiæ regio 61.b. vrbs 60.a
Emporitani Hispani 6.c
Ennij statua 179.a
Ephesus Eumeni attributa 170.a. eius oppugnandæ consilium 182.a.b
Epicrates ibid.
Epirus 3.c.110.b
Eposognatus regulus 161.a
Epulum Iouis 26.a
Equites legionarij alarij 224.c
Equuleus cum quinque pedibus 24.a. 6.b
Equorum dispositorum celeritas 126.b.c
Erduæa vrbs 18.b
Eretriæ opp. 28.c
Ergauia Romanis dedita 228.b
Ericinium opp. 109.b
Erigonus fluuius 18.a
Erittium opp. 109.b.205.b
Eriza vrbs 157.c
Ethopia 152.c
Euboea ins. 102.b.113.b.
Euboicarum ciuitatum conuentus 76.b
Euboicus sinus Cæla dictus 21.c
Eudamus Rhod. classis præfectus 135.c. 134.b.137.a
Euhydrium opp. 28.c
Eumenes Attali F. 48.a. Antiochi hostis 86.b. Ariaratis filiam vxorem ducit 170.a. Liuio aduersus Antiochū se sociat 119.a
Eumenis ab Rom. honos 170.a. in Romanos beneficentia 146.c
Eumeni Asia attributa 194.a
Eunomus prætor 98.a
Eupolemus dux 153.c
Euripi fretum 10.b
Euromensium vrbs 38.c
Erotus fluuius 67.a
Eurilochus exul. 95.c. Antiochi fautor 99.b. eius mors 118.a
Eurimedon fluuius 52.a
Euthymidas 97.a
Eurimene vrbs 191.c
Exercitus ex varij generis hominibus conscriptus non satis fidus 82.a
Exulum inuidia 166.c

F

Factionum intestinorum pernicies 113.a
Falcatæ quadrigæ 14.c
Fauni ædes 52.c.77.a
Fessina oppid. 50.b
Feneraliæ 83.c
Flamen dialis 23.a
Flumentana porta 84.b
Fœcialium collegium 104.b. ius 174.a.
Fœderum tria genera 78.b
Fœminarum concitatio Romæ de Oppia lege 55.c
Fœnebres leges 83.c
in Fœneratores iudicia exercita 98.c
Fontinalis porta 85.a
Formiani suffragij ius accipiunt 168.c
Fortuna Primigenia 77.a
Fraternæ discordiæ malum 209.b.c
Friniates 182.a
Friniates subacti 175.c
Fulminis prodigia 24.a
Furiæ genti Gallica bella fatalia 26.c

G

Gallogræci milites 141.b. 157.a. 164.b. 173.c
Gallorum tria genera 159.a
Galli animis indomitis 157.a. æstus impatientes 75.a.83.a. 159.c. bellicosi 127.a. feroces 124.a. impetu feruntur ac moræ impatientia 82.c. 159.c nudātur in bello 162.a. 173.c. intolerantissima laboris corpora 75.a. magno corpore 161.c. 159.c. robusti 159.a.174.c. terribiles 159.c
Galli Boij triumphati 120.b. ad Dardanos penetrant 159.a
Galli Delphos spoliare volentes tempestate repulsi 94.b
Galli insubres 26.b.50.a.74.b
Galli fanatici deum matris sacerdotes 160.c
Galli mercenarij milites 42.c.174.c
Galli transalpini 190.b.c
Gallorum fuga ac clades 64.c.160.b.162.a.171.c
Ganymedes proditor 7.c
Garitenis mors 33.a
Gaulotus regulus 161.a
Gaureolon portus 20.b
Gentius rex 225.b
Geræstus portus 20.c
Geræsticus 136.b
Gergithum Iliensibus attributum 170.b
Gerrhunium castellum 12.b
Gladiatorum munus 23.a
Gomphi pop. 109.b
Gonni opp. 108.a
Gordiutichos 157.c

Gordium opp. 160.c
Gorgopas 68.a
Græcia maior 3.c
Græciæ compedes 40.c
Grauiscæ colonia 219.b
Gyrto vrbs 107.c
Gytheum opp. 71.c. à Nabide oppugnatum 92.a

H

Halicarnassenses 44.b
Halis fluuius 159.b
Heorus fluuius 171.b
Hellespontus Trocmis attributus 138.c
Hellespontum Rom. traijciunt ibid.
Hepteres & Hexeres naues 133.a
Heraclides leg. 138.c
Herculis corpus crematum 116.c
Herculis signum 168.a
Herea vrbs 49.b
Herodici calamitas 207.c
Herodor. in carcere necatus 217.b
Hiera come 157.b
Hierocles præfectus 117.b
Hispaniæ res variæ 49.c. 144.c
Hispanicum bellum 45.c
Hispanicus gladius 141.b
Hispani gens fera & bellicosa 60.a. 63.a.b
Hispanorum clades 33.b. 195.a
Holo opp. 90.a
ab Hospite proditus Annibal 204.a
Hostem in insidias prolectandi ratio 220.a.b
Hostes in patriam admittas, an in hostium legiones inducas, multum interest 3.b
Hostilis colloquij nulla fides 38.c
Humanis hostijs sacrificatum 174.c
Hyampolis vrbs 31.b
Hybristas pirata 136.b
Hydrela caria 149.c
Hydrontum opp. 113.b
Hypata vrbs 110.c. 126.a
Hypatei pop. 110.c
Hyrcanus campus 140.c

I

Idæa mater 119.b
Ieiunij inductio ibid.
Illyrici feroces 111.b
Iluates Rom. infensi 5.b
Imbrum inf. 99.b
Inina Cereris 7.a. 21.c
Insubres à Cenomanis falluntur 37.b
Insubrium clades 37.c
Insubres triumphati 50.c
Intermelij Ligures 225.a
Iræ vis 50.c
Iresiæ oppidum 28.c
Isidorus præfectus 113.a
Isseorum lembi 20.c
Isthmiorum ludicrum 48.b
Istricum bellum 218.b
Itineris dux vinctus 28.a
Iunonis Laciniæ templum de cœlo tactum 124.b
Iunonis sospitæ simulachrum lachrymans 215.b
Junoni sospitæ ædes votæ 77.a
Iuramenti in fœderibus interponendi ritus 103.b
Iouis Lanuuij ædes de cœlo tacta 27.a

L

Lacedæmon oppugnata 70.b. 71.c. 72.b
Lacedæmoniorum clades 93.c. 97.a
Lacetani 64.b
Laconica 11.b. 103.b
Lagos vrbs 158.b
Lamia vrbs 115.a. 125.c
Lampsacus 87.c
Lampter Phocæa vrbs 138.a
Lapidum pluuia 84.b. 119.a. 102.a. 190.b
Larium permarinum ædes 229.b
Larissa arx. 35.b
Larissa Thess. caput. 107.c
Las vicus 166.b
Latinæ coloniæ deductæ 77.a
Latinæ feriæ 23.c. 171.c
Latomiæ seu Latumiæ 124.c
Lectisternium 231.b
Legionum robur 162.b
Lembi piraticæ 135.c
Leon Icesiæ F. 156.b
Leptis ciuitas 80.b
Letemnastus dux 93.c
Leucadia 42.b
Leucadis situs ibid.
Leucadij 108.c
Leusus Cretensis 157.a
Lex regia 63.c
Libri Numæ Pompilij in arca lapideæ sub terra inuenti 219. c. in comitio publice combusti 219.c. 220.a
Licinius Crassus 4.c
Ligures Apuani 225.a
Ligures subacti 120.b
Ligurum cædes & fuga 89.b.c. 120.a 219. a. celeritas 181. c. aduersus Ro-

Romanos fraus 218.b
Ligustini montes 60.a
Lilæum 112.c
Limna vrbs recipitur 109.b
Lingos mons 28.b
Litabrum opp. 90.a
Litana sylua 64.b.73.b
Liternum colonia deducta 74.a
Liternus fluuius 37.c
Litubium ibid.
Lomnorius ac Lutarius reguli 159.a
Loryma portus 131.b
Luci ac fana sacrosancta 102.c
Ludi Ioui votiui facti, & eorum sumptus 226.b
Ludi magni 5.a
Ludi Rom. 2.c. 23.a. 26.a. 52.c. scenici quando primum facti 119.b
Ludi Taurilia 190.a
Ludi votiui per decem dies facti 226.c
Ludorum sumptus circunscriptus 226.b
Luna, Lunæ portus 220.a
Lunæ ædes in Auentino 207.b
Lunensis ager 77.c
Lupus vrbem ingressus 46.b
Luscinus & Culca reguli 44.b
Lusitanorum clades 81.c. 189.c. victoria 156.a
Lustrum conditum 168.c
Lutarius ac Lomnorius reguli 159.c
Lycaonia Rom. subiecta 154.a
Lycia occupata 169.c
Lyceum incensum 11.b
Lycij Rhodijs attributi 136.b
Lyciorum fuga 170.b
Lyco opp. 144.b
Lycorias 93.a.197.b
Lycurgus tyrannus 66.c. eius disciplina octingentis annis obseruata, abrogatur 167.c.197.b. de ea re querela 197.a. 198.a
Lycus fluuius 158.b
Lydia & Jonia Eumeni datæ 194.c
Lysimachia vrbs 39.a
Lysimachia fraude capta 159.a
Lysimachiæ claustra 80.a.139.a
Lysimachus à Seleuco victus & cæsus 78.c
Lysiones vrbs se Romanis dedit 158.c

M

Macedones feroces 111.b
Macedonum clades ac fuga 17.a.112.b. 153.a
Macedonicũ Antiochi bello maius 111.c
Macra come opp. 28.c
Macris inf. 136.b
Mæandri fluuius 157.b
de Maronea & Aeno vrbibus controuersia 192.c
Mænalus mons 67.b
Mænium atrium 155.b
Magnetarches magistratus 94.b
Magnetes liberi facti. 49.b. ingrati erga Romanos 94.b
Magnetum concilium ibid.a
Magnesia 110.b.128.a
Maleæ promontorium 69.c
Maliacus sinus 176.c
Maliœa vrbs. 19.a.109.b
Manicipiorum censura 223.a
Manlianus saltus 224.c
Maronea capta. 203.c. expugnata 7. c præsidijs Antiochi liberata 151.b
Maronitæ pop. 201.a
Martius saltus 189.c
Marsias fluuius 157.b
Masanissa 5.b.80.b.105.a. 134.c.154.a
Massilienses 148.c
Medio vrbs 109.a
Megalesia 119.b
Megalopolitani restituti 34.a
Megestes portus 133.b
Melan fluuius 114.a.170.c
Melibœa opp. 109.b
Menelais vrbs 192.a
Memppus dux 78.b.92.c.107.c
Messenes Peloponnesicæ vrbis expugnatio 33.a.117.a
Messeniorum ab Rom. defectio 203.a
Metropolis Thessaliæ Rom. deditur 29.b
Metropotis castellum 107.c.109.c
Miccius seu Miction 97.b.102.b.c
Militum seditio 24.b
Mincius amnis 37.b
Minerua Itonea 113.a. præses arcis Athenienſis 14.a.& Elienſis 139.c
Mineruæ promontorium 215.b
Minio 87.c.74.b
Minius Cerrinius 186.b.189.a
Mithridates Antiochi F. 43.c
Monopodiorum vsus quando Romæ caperit 184.a
Mortuorum cremandorum mos Roma. 59.b
Mulierum secessio 55.c
Mulus tripes 208.a.226.c
Munda vrbs capta 227.c
Mundus muliebris qui olim 59.b

INDEX.

Mutina colonia 206.a
Mycenica 41.b
Myndij pop. 44.b
Myonesius promont. 129.b.136.a
Mysi sagittarij 141.b
Mysia 149.c

N

Nabis 40.c.41.a.53.a.65.b.67.b. 68.b 71.a.86.b.89.b.91.c.96.b.134.c.135.b
Naualis pugnæ descriptio 135.b. triumphi 151.a
Naupactum vrbs 85. c. eius defectio. 117.a.obsidio ibid.
Naustathmos 138.a
Neapolitani à Romanis quomodo tractati 87.c
Nemeorum ludorum solennitas 72.c
Neocretes 141.c
Nephelis promont 43.c
Nesiote pop. 172.a
Nicæa vrbs 39.c
Nicander archipirata. 116.c.128.b
Nicephorium 39.c
Nicomedes rex 159.a
Nicostratus 41.b
Noiba opp. 90.a
Notium opp. 135.b
Noui hominis inuidia 150.b
Numæ Pompilij commentaria publice combusta. 220.a

O

Œtolophum 16.c
Odryse opp. 205.c
Oroandenses 160.b
Oeta mons 110.c
Ogulnij cædes 50.a
Olympias, olim connocondylum 192.a
Olympus mons 161.a
Opis ædes 190.b
Oppiæ legis contentiones 55.c
Opuntis vrbis seditio 38.a
Oraculum Apollinis 157.b
Orchomenos Achais reddita 25.a
Oretani 21.a.90.a
Orestis vrbs. 18.b. gens 49.b
Orgessum castellum 12.b
Orziagon regulus 161.a
Originum Catonis 58.a
Oroanda opp. 169.a
Oroandenses pop. 161.a
Osphagus fluuius 18.a

P

Patula minia Campania 186.b
Palæpharus opp. 28.c
Palinurum promont 128.b
Pallenses populi 172.a
Pamphilia 133.b
Pamphilius sinus ibid.
Panætolium 13.a
Panopea vrbs 31.a
Panopolis 39.a
Panormum 127.c
Parma colonia deducta 206.a
Paroria Thraciæ 193.a
Paros insul. 48.a
Parthenius mons 66.b
Patara 135.a
Pausanias 27.b.107.b
Pausistratus 42.c.127.c.cædes 128.b
Pellinæum oppidum 109.b
Pelops rex 69.a
Peloponnesius peninsul. 110.b
Peneus fluuius 29.c
Peparethum oppidum 12.c
Peræa regio 42.c
Perga vrbs 169.a
Pergamum, Eumenis regia 86.c.131.c 133.a
Peritus Græciæ 88.b
Perræbia, Perræbi 49.b.110.b
Perranthe 153.b
Perseus rex, eiusque res præclaræ 12.c 154.b
Persei vrbs 205.b
Pestilentia Romæ 133.c
Petilia lex 183.c
Petra opp. 192.a
Phacium opp. 29.b
Phalangitæ 141.b
Phalanx Macedonica 18.a.30.c
Phalara, seu phalera 99. c
Phaleria 29.b
Phaloria opp. 109.b
Phaneas 99.c.116.a.118.c
Pharsalus 110.a
Phaselis vrbs 133.c
Phere opp. 110.a
Philippopolis 191.c.225.b
Philippus Macedon. rex eiusque res gestæ 3.c.13.b.19.a
Philip. Megalopolitanus 109.b.c
Philippus magister elephantorum Antiochi 141.c
Philippei nummi 151.a
Philocles 30.b.35.a.40.c.230.a
Philopœmen 11.b.91.a
Philo 137.b
Phocæa insula 133.a

Phocis Cheronea 108.b
Phrygia duplex 148.b.82.b
Phrygius amnis 140.b
Pieria 30.a.192.b
Pisæ obsessæ 82.b
Pisaurum colonia 201.c
Pisidæ pop. 86.c
Pisidia Ro. subiecta 148.b
Pisistrati pertinacia.47. a. supplicium. ibidem.
Pisistratidarum execrationes 20.b
Pisuetæ pop. 42.c
Platentiæ direptio 5.a
Placentini coloni Rom. 144.b
Pleuæ opp. 92.a
Pleuratus rex 154.c
Pluuina vrbs 17.c
Pollentia colonia 201.c
Polyxenidas exul. 106.c.127.c. 137.b 143.b. 136.b
Portia Basilica 201.b
Porcus cum humano capite 6.b.27.a
Portoria instituta 229.a
Prætextæ honos apud Rom. 59.b
Prodigia 6.a.24.a.27.a. 37.a.46.b.74.b 84.b.124.c.215.b.c.226.c.231.b
Proerna vrbs 110.a
Proserpinæ vltio. 6.a.23.c
Prouerb. Non omnium dierum sol occidit 192.b
Prasiæ 20.c
Psaltriæ quando Romæ in precio 183.c
Prelium opp. 99.c
Ptolemæus & Cleopatra reges Alexandriæ 124.c.125.a
Ptolemæus Aegypti rex 4.b. 43.b. 51.c 104.c
Pudicitiæ violatæ vltio 109.c. 163.c
Puer sine oculis ac naso 74.b. vnimanus 89.c
Pulli gallinacei ternorum pedum 24.a
inter Punicum primum bellum, & secundum finitum L X. anni. 1.b
Purpuræ precium & honos apud Romanos 61.a
Puteolorum colonia 74.a
Pylæ & Thermopylæ vnde dictæ 141.c
Pyra locus 117.a
Pyrenæi portus 60.a
Pyrrheum propugnaculum 154.a
Pyrrhi audacia & virtus 35.a. 87. a. castra 92.b
Pythagoræ auditorem fuisse Numam 219.c
Pythagoras Nabidis gener 69.b
Pythagoras Quinctio supplex 72.a

Q

Quadrigarum falcatarum Antiochi descriptio 141.c
Quintij honos apud Græcos 49.a. eiusdē expeditiones 98.c.99.a.101.b

R

Rabies Saguntina & Abydena 8.a
Raphia 86.b
Rasi capitis symbolum apud Rom. 76.c
Regnandi libidinis malum 205.a
Religionis externæ inductio perniciosa. 187.a
Regis & tyranni discrimen 67.c
Regis exemplum omnes sequi 108.b
Rhagæ vrbs 29.c
Rhisiasi cum filio dissidium 34.a
Rhodia classis 30.a. clades 128.b
Rhodiorum cum Antiochore 44.a.b
Rhodiorum virtus & peritia rei maritimæ 134.a
Rhodiuntia 111.a
Rhœteum opp. 139.c
Romanæ reip. institutio 68.a
Romani Imperij dilatatio 57.a.b. propagatio à Gadibus vsque ad mare rubrum 111.c.112.a
Romani imperij fines ac terminus 175.a
Romanorum ordo in bellis 15.b.c
Romanorum æquitas 14.a

S

Sabini in ciuitatem accepti 217.b
Sacrilegij vltio 23.c
Salæ asseuus ager 158.c
Salernum colonia 74.a
Salyauea opp. 97.b.102.b
Sanctius concilium 95.c
Sangarius fluuius 160.c
Sangi sacellum de cœlo tactum 24.a
Sanguinea pluuia 215.b.202.a
Sare 171.b
Sarissa Macedonum 142.a
Saturnia colonia 206.a
Scæuolæ Q. & M. prætores 227.c
Scenici ludi quando primum Romæ facti 119.b
Sciatum opp. 12.c. vastatum 21.a
Samæi sub corona venditi 165.c
Scipionis iunioris res gestæ. 143.b.c.177.a 175.a. exilium & mors 203.b.c
Scipi-

Scipionum fratrum triumphi 150.b
Scipionum monumenta 178.b
Secundani milites 62.b
Secundani priores 75.a
Segestica expugnatio 63.b
Seleucus Antiochi F. 87.b.131.b.133.a
Selybria vrbs 51.b
Seniores, ijdem & Senatus 80.a
Serrheum castellum 8.b
Sextus Aelius Pœtus cos. 25.c
Sexti Digitij virtus 81.b
Sibyllæ carmina de termino fatali. 173.b
Sibyllinorum librorum vsus 119.c
Sicyone vrbs 41.c
Sida opp. 133.c
Silana vrbs 109.b
Simulæ lucus 186.a
Sindensium ager 158.b
Sinnas vrbs 158.c
Sinopensium clades 208.a
Sipontum colonia 95.a.23.a
Syphyrricas Aetolus 21.a
Soli pop. 150.a
Sopatri mors 10.b
Spadonum ministeria regib. 87.b
Sparta quondam sine muro 71.c
Spechiæ opp. 28.c
Sperchius fluuius 110.a
Stobi opp. 205.b
Stragulæ vestis vsus quando primum Romæ 183.c
Stratagemata 136.b.c
Stratonicea vrbs 44.b
Stratonicensis ager 42.c
Stratum vrbs 108.b
Stubera vrbs 17.b
Suessetani ad Catonem deficiunt 64.a
Suismontium mons 225.a
Sunium opp. 10.a
Syracusarum obsidio 14.a
Syri 111.b

T

Tabæ vrbs 157.c
Talentum Euboicum 143.c
Tanagra vrbs 102.c
Tarento potiuntur Rom. 87.c
Taurasinorum ager 223.c
Taurialia ludi 231.a
Taurus fluuius 157.b.mons.143.c.174.c
Tecto sagi Galli. 159.b.161.a.163.a
Tegea 167.c
Telmessicus sinus 131.a
Telmessium 149.c
Tempe 29.c
Tempsam colonia deducta 74.b
Tempyrorum angustiæ 171.b
Termessenses Hierensium arcem oppugnant 158.b
Termesso pax data ibid.
Terræ motus pernicioſi. 77.b.89.b.98.b
Terræ pluuia 74.b.124.b
Thabusion castellum 157.c
Thaumaci. 24.b. eorum clades 110.a
Thebes campus 132.c
Thebæ Phthioticæ. 49.b
Theoxenæ virtus 208.a
Thermopylarum saltus 10.b
Thessaliæ vastatio 28.c
Theudoria vrbs 152.b
Theuma & Calathana vici expugnati 29.a
Thronium opp. 97.b.113.a
Thurinus ager. 77.a
Thurrus regulus 231.a
Tichius 111.a
Timocrates Pillenensis 68.a.72.c
Timon Lydiæ præpositus 143.b
Tiso Patrensis 91.c
Titium atrium 201.b
Toletum 84.a.90.a
Tolistobogij Galli. 159.b
Toronæ promontorium 21.a
Tralles sagittarij. 141.c. Romanis dediti 143.b
Transfugarum leuitas 15.b
Trausi 171.b
Triballi 16.a
Tricca vrbs 28.b.109.b.175.a
Trientius ager. 6.a
Trigemina porta 85.a
Triphylia 28.c
Tripolis 92.a
Tritici in populum diuisio 52.b
Trocmi Galli 159.b.161.a
Tyberis inundatio 172.a
Tymbretis fluuius 160.c
Tyrrheum opp. 109.a
Tyscos vicus 160.b

V

Vacceos bello petit Annibal 84.a
Vacceorum cædes 169.b
Valerius Antias 163.a.190.b
Valerius Tappus prætor 85.a
Vescetani pop. 84.a

INDEX.

Volciones pop. 84.a. *fusi* 9.a
Velitum arma 22.c
Venetia prope Aquileam 190.b
Venusini coloni 22.c
Ver sacrum factum 74.a
Ver sacrum quid 73.c
Vascelia expugnata 90.a
Vibonem colonia deducta 98.b
Vmbria, tribus Sappinia 2.a
Vrbicua opp. 214.c
Vulcani caput ardens 74.b
Vulgi studia inconsulta 71.b
Vulturnum colonia deducta 74.a
Vulturnus fluuius 87.a

X

Xychicus index 230.a
Xyniæ direptæ 29.b

Z

Zeno 94.c
Zeusippus Bœtus 47.a
Zeusis. 143.b

FINIS.

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS QVINTÆ LIBER PRIMVS.

L. FLORI IN EVNDEM EPITOME.

IGNIS in æde Vestæ extinctus est. Tib. Sempronius Gracchus proconsul Celtiberos victos in deditionem accepit: monimentumq; operum suorum, Gracchurium oppidum in Hispania constituit. A. Posthumio Albino proconsule Vaccei, ac Lusitani subacti sunt. de utriſque triumphauit. Antiochus Antiochi filius obses Romanis à patre datus, mortuo fratre Seleuco, qui patri defuncto succesſerat, in regnum Syriæ ab vrbe dimiſſus. Luſtrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCLXXIII. millia, CCXLIIII. Q. Volumnius Saxa tribunus plebis legem tulit, ne quis hæredem mulierem inſtitueret. ſuaſit legem M. Cato. extat oratio eius. Præterea res contra Ligures, Iſtros, Sardos, & Celtiberos à compluribus ducibus geſtas continet. & initia belli Macedonici, quod Perſeus Philippi filius moliebatur: miſerat enim ad Carthaginienſes legationem, & ab ijs nocte audita erat. ſed & alias Græciæ ciuitates ſolicitabat, qui præter religionem, quod quam multa templa magnifica multis locis erexit: Athenis Iouis Olympij, & Antiochiæ Capitolini, viliſſimum regem egit.

Acephalus.

* *

à patre in pace habitam armaſſe, eoque iuuentuti prædandi cupidæ pergratus eſſe dicebatur. Conſilium de Hiſtrico bello cum haberet cõſul, alij gerendum extemplo, antequam contrahere copias hoſtes poſſent, alij conſulendum prius ſenatum cenſebant. Vicit ſententia, quæ diem non proferebat. Profectus ab Aquileia conſul, caſtra ad lacum Timaui poſuit. Imminet mari is lacus. Eodem decem nauibus C. Furius duumuir naualis venit. Aduerſus Illyriorum claſſem creati duumuiri nauales erant. qui tuendam viginti nauibus mari ſuperiore Anconam velut cardinem haberent: inde L. Cornelius dextra littora vſque ad Tarentum, C. Furius læua vſque ad Aquileiam tueretur. Eæ naues ad proximum portum in Hiſtriæ fines cum onerarijs & magno commeatu miſſæ. ſecutuſq; cum legionibus conſul, quinq; ferme millia à mari poſuit caſtra. In portu emporium breui per frequens factum, omniaq; hinc in caſtra ſupportabantur: & quo id tutius fieret, ſtationes ab omnibus caſtrorum partibus circundatæ ſunt: in Hiſtriamque ſuum præſidium ſtatiuum, repentina cohors Placentina interpoſita inter mare & caſtra. & vt idem aquatoribus ad fluuium eſſet præſidium, M. Ebutius tribunus militum ſecundæ legionis duos manipulos militum adijcere iuſſus eſt. T. & C. Aelij tribuni militum legionem tertiam, quæ pabulatores & lignatores tueretur, via quæ Aquileiam fert, duxerant. Ab eadem regione mille ferme paſſuum caſtra erant Gallorum: Carmelus pro regulo erat tribus aut amplius millibus armatorum. Hiſtri vt primum ad lacum Timaui caſtra ſunt Romana mota, ipſi poſt collem occulto loco conſederunt: & inde obliquis itineribus agmen ſequebantur, in omnem occaſionem intenti: nec quicquam eos quæ terra marique agerentur, fallebat. Poſtquam ſtationes inualidas eſſe pro caſtris, eorum turba inermis frequens, inter caſtra & mare mercantium, ſine vllo terreſtri aut maritimo munimento viderunt, duo ſimul præſidia, Placentinæ cohortis, & manipulorum ſecundæ legionis aggrediuntur.

grediuntur. Nebula matutina texerat inceptum: qua dilabente ad primum A
teporem solis, per lucens iam aliquid, incerta tamen vt solet lux speciem
omnium multiplicem intuenti reddens, tum quoque frustrata Romanos, mul-
to maiorem ijs quam erat hostium aciem ostendit: qua territi vtriusque sta-
tionis milites ingenti tumultu cum in castra confugissent, haud paulo ibi plus
quàm quod secum ipsi attulerant, terroris fecerunt. Nam neque dicere quid
fugissent, nec percontantibus reddere responsum poterant: & clamor in por-
tis, vt vbi nulla esset statio quæ sustineret impetum, audiebatur: & concursatio
in obscuro incidentium aliorum in alios incertum fecerat, an hostis intra vallũ
esset. Vna vox audiebatur, ad mare vocantium. Id forte temere ab vno excla-
matum, totis passim personabat castris. Itaque primo velut iussi id facere, pau-
ci armati, maior pars inermes, ad mare decurrunt: dein plures, postremo pro-
pe omnes: & ipse consul, cum frustra reuocare fugientes conatus, nec impe-
rio, nec authoritate, nec precibus ad extremum valuisset, vnus remansit. M. Li-
cinius Strabo tribunus militum tertię legionis, cum tribus signis ab legione sua
relictus. Hunc in vacua castra impetu facto Histri, cum alius armatus ijs nemo
obuiam isset, in prætorio instruentem atq; adhortantem suos oppresserũt. Prę-
lium atrocius quam pro paucitate resistentium fuit: nec ante finitum est, quam
tribunus militum: quiq; circa eum constiterant, interfecti sunt. Prætorio deie- I
cto, direptis quæ ibi fuerunt, ad quæstorium forum, quintanamq; hostes perue-
nerunt. Ibi cum omnium rerum paratam expositamque copiam, & stratos lec-
tos in quæstorio inuenissent, regulus accubans epulari cœpit: mox idem cæ-
teri omnes armorum hostiumque obliti faciunt: & vt quibus insuetus liberă-
lior victus esset, auidius vino ciboque corpora onerant. Nequaquam eadem est
tum rei forma apud Romanos: terra mari trepidatur. nautici tabernacula de-
tendunt, commeatumque in littore expositum in naues rapiunt. milites in sca-
phas & mare territi ruunt. nautæ metu ne compleantur nauigia, alij turbæ ob-
sistunt, alij ab littore naues in altum expellunt: inde certamen, mox etiam pug-
na cum vulneribus & cæde inuicem militum nautarumq; oritur: donec iussu
consulis procul à terra classis submota est. Seeernere inde inermes ab armatis
cœpit. vix M C C. ex tanta multitudine qui arma haberent, perpauci equites
qui equos secum eduxissent, inuenti sunt: cætera deformis turba, velut lixarum
calonumque, pręda vere futura, si belli hostes meminissent. Tunc demum nun-
cius ad tertiam legionem reuocandam & Gallorum præsidium opprimendum
venit: & simul ex omnibus locis ad castra recipienda, demendamque ignomi-
niam rediri cœptum est. Tribuni militum tertiæ legionis pabulum lignaq; pro-
ijcere iubent. centurionibus imperant, vt grauiores ætate milites binos in ea C
iumenta, ex quibus onera deiecta erant, imponant: equites vt singulos è iuue-
nibus pedites secum in equos tollant. egregiam gloriam legionis fore, si castra
metu secundanorũ amissa, sua virtute recipiant: & recipi facile esse, si in præ-
da occupati barbari subito opprimantur: sicut ceperint, posse capi. Summa mi-
litũ alacritate adhortatio audita est. Ferunt citati signa: nec signiferos armati
morantur. priores tamen consul copięque, quæ à mari reducebantur, ad vallũ
accesserunt. L. Atius tribunus primus secundæ legionis non hortabatur modo
milites, sed docebat etiam: si victores Histri quibus armis cepissent castra, ijs-
dem capta retinere in animo haberent, primum exutum castris hostem ad ma-
re persęcuturos fuisse: deinde stationes certe pro vallo habituros: vino som-
noq; verisimile esse mersos iacere. Sub hæc A. Bæculonium signiferum suum,
notæ fortitudinis virum, inferre signum iussit. Ille si vnum se sequerentur, quo
celerius fieret, facturum dixit: connixusq; cum trans vallum signum traiecisset,
primus omnium portã intrauit. Et parte alia T. & C. Aelij. Trr. mil. tertię legio-
nis cũ equitatu adueniunt: confestim & quos binos oneraria in iumenta impo-
suerant secuti, & Cos. cum toto agmine. At Histrorum pauci, qui modice vinosi
erant, memores fuerunt fugę: alijs somno mors continuata est, integraque sua
omnia

omnia Romani, præterquam quid vini cibique absumptum erat, receperunt. Aegri quoque milites, qui in castris relicti fuerant, postquam intra vallum suos senserunt, armis arreptis cædem ingentem fecerunt. Ante omnes insignis opera fuit C. Popilij equitis: Sabello cognomen erat, is pede saucio relictus, longe plurimos hostium occidit. Ad octo millia Histrorum sunt cæsa, captus nemo: quia ira & indignatio immemores prædæ fecit. Rex tamen Histrorum temulentus ex conuiuio raptim à suis in equum impositus fugit. ex victoribus CCXXXVII. milites perierunt: plures in matutina fuga, quam in recipiendis castris. Forte ita euenit, vt Cn. & L. Gauillij, nouelli Aquileienses cum commeatu venientes, ignari prope in capta castra ab Histris inciderent. Ij cũ Aquileiam relictis impedimentis refugissent, omnia terrore ac tumultu, nõ Aquileiæ modo, sed Romæ quoq; post paucos dies impleuerunt: quo non capta tantum castra ab hostibus, nec fuga quæ vera erat, sed perditas res, deletumq; exercitum omnem allatum est. Itaq; quod in tumultu fieri solet, delectus extra ordinem, non in vrbe tantum, sed tota Italia indicti. Duæ legiones ciuium Romanorum conscriptæ, & decem millia peditum cum equitibus D. socijs nominis Latini imperata. M. Iunius consul transire in Galliam, & ab ciuitatibus prouinciæ eius, quantum quæq; posset, militum exigere iussus. Simul decretum, vt T. Claudius prætor militibus legionis quartæ, & socium Latini nominis V. millibus, equitum C C L. Pisas vt conuenirent ediceret: eamque prouinciam dum consul inde abesset, tutaretur. M. Titinius Pr. legionẽ primam, parem numerum sociorum peditum equitumq; Ariminum conuenire iuberet. Nero paludatus Pisas in prouinciam est profectus. Titinius C. Cassio Tr. mil. Ariminum, qui præesset legioni misso, delectum Romæ habuit. M. Iulius Cos. ex Liguribus in prouinciam Galliam transgressus, auxilijs protinus per ciuitates Galliæ, militibusque colonis imperatis Aquileiam peruenit. Ibi certior factus exercitum incolumem esse, scriptis literis Romam, ne tumultuarentur, ipse remissis auxilijs, quæ Gallis imperauerat, ad collegam est profectus. Romæ magna ex nec opinato lætitia fuit. delectus omissus est, exauthorati qui sacramento dixerant, & exercitus, qui Arimini pestilentia affectus erat, domum dimissus. Histri magnis copijs cum castra haud procul consulis castris haberent, postquam alterum consulem cum exercitu nouo aduenisse audierunt, passim in ciuitates dilapsi sunt. consules Aquileiam in hyberna legiones reduxerunt. Sedato tandem Histrico tumultu S. C. factum est, vt Cos. inter se compararent vter eorum ad comitia habenda Romam rediret. Cum absentem Manlium Tr. pl. A. Licinius Nerua, & C. Papyrius Turdus in concionibus lacerarent, rogationemque promulgarent, ne Manlius post Idus Martias (prorogatæ nanque consulibus iam in annum prouinciæ erant) imperium retineret, vti causam extemplo dicere, cum abisset magistratu, posset: huic rogationi Q. Aelius collega intercessit, magnisque contentionibus obtinuit ne perferretur. Per eos dies Tib. Sempronius Gracchus, & L. Posthumius Albinus, ex Hispania Romam cum reuertissent, senatus ijs à M. Titinio Pr. datus in æde Bellonæ ad differendas res quas gessissent, postulandosque honores meritos, vt dijs immortalibus haberetur honos. Eodem tempore & in Sardinia magnum tumultum esse, literis T. Ebutij Pr. cognitum est, quas filius ad senatum attulerat. Ilienses adiunctis Balarorum auxilijs pacatam prouinciam inuaserant: nec eis inualido exercitu, & magna parte pestilentia absumpto, resisti poterat. Eadem & Sardorum legati nunciabant, orantes vt vrbibus saltem (iam enim agros deploratos esse) opem senatus ferret. Hæc legatio, totumq; quod ad Sardiniam pertinebat, ad nouos magistratus reiectum est. Aeque miserabilis legatio Lyciorum, qui crudelitatem Rhodiorum, quibus ab L. Cornelio Scipione attributi erant, querebantur, fuisse sub ditione Antiochi: eam regiam seruitutem collatam cum præsenti statu, præclaram libertatem visam. Non publico tantum se premi imperio, sed singulos iustum pati seruitium; iuxta se coniuges liberosq; vexari: in corpus, in

tergum

tergum ſæuiri: famam quod indignum ſit, maculari dehoneſtarique, & palam A
res odioſas fieri, iuris etiam vſurpandi cauſa, ne pro dubio habeant, nihil inter
ſe & argento parata mancipia intereſſe. Motus his ſenatus, literas Lyciis ad
Rhodios dedit: nec vllos alicui, quam qui nati liberi ſint, in ſeruitutem dari
placere. Lycios ita ſub Rhodiorum ſimul imperio & tutela eſſe, vt in ditione P.
R. ciuitates ſociæ ſint. Triumphi deinde ex Hiſpania duo continui acti. Prior
Sempronius Gracchus de Celtiberis ſociiſq; eorum: poſtero die L. Poſthumius de Luſitanis, aliiſq; eiuſdem regionis Hiſpanis triumphauit. XL. millia pondo argenti Tib. Gracchus tranſtulit, X X. millia Albinus. Militibus denarios
quinos vicenos, duplex centurioni, triplex equiti, ambo diuiſerunt: ſociis tantundem quantum Romanis. Per eoſdem forte dies M. Iunius Coſ. ex Hiſtria
comitiorum cauſa Romam venit. Eum cum in ſenatu fatigaſſent interrogatio-
nibus Tr. pl. Papyrius & Licinius, de his quæ in Hiſtria eſſent acta, in concionē
quoq; produxerunt. Ad quæ cum conſul, ſe dies non plus XI. in ea prouincia
fuiſſe, reſponderet: quæ ſe abſente acta eſſent, ſe quoque, vt illos, fama com-
perta habere: exequebantur deinde, quærentes, quid ita non potius A. Manli-
us Romam veniſſet, vt rationem redderet P. R. cur ex Gallia prouincia, quam
ſortitus eſſet, in Hiſtriam tranſiſſet: quando id bellum ſenatus decreuiſſet,
quando id bellum P. R. iuſſiſſet. At hercule priuato quidem conſilio bellum
ſuſceptum eſſe, ſed geſtum prudenter fortiterque. Imo vtrum ſuſceptum
ſit nequius, an inconſultius geſtum dici non poſſe. Stationes duas nec opi-
nantes ab Hiſtris oppreſſas, caſtra Romana capta, quod peditum, quod e-
quitum in caſtris fuerit. cæteros inermes fuſosque, ante omnes conſulē ipſum
ad mare ac naues fugiſſe. priuatum rationem redditurum earum rerum eſſe,
quoniam conſul noluiſſet. Comitia deinde habita: Cōſules creati C. Claudius
Pulcher, Tib. Sēpronius Gracchus. Et poſtero die prętores facti, P. AElius Tu-
bero iterum, C. Quintius Flamininus, C. Numiſius, C. Mummius, Cn. Cornelius
Scipio, C. Valerius Læuinus. Tuberoni vrbana iuriſdictio, Quintio peregrina
euenit, Numiſio Sicilia, Mummio Sardinia. ſed ea propter belli magnitudi-
nem prouincia conſularis facta. Gracchus eam ſortitur, Hiſtriam Claudius,
Scipio & Læuinus Galliā in duas diuiſam prouincias ſortiti ſunt. Idibus Mar-
tiis, quo die Sempronius Claudiuſq; conſulatum inierunt, mentio tantum de
prouinciis Sardinia Hiſtriaq;, & vtriuſq; hoſtib. fuit, qui in his prouinciis belli
conſciuiſſent. Poſtero die legati Sardorum, qui ad nouos magiſtratus delati e-
rant, L. Minutius Thermus, qui legatus Manlij conſulis in Hiſtria fuerat in ſe-
natū venit. Ab his edoctus eſt ſenatus, quantum belli eę prouinciæ haberent.
Mouerunt ſenatum & legationes ſociū nominis Latini, quæ & cenſores & pri- C
ores conſules fatigauerunt, tandem in ſenatum introductæ. Summa querelarū
erat, ciues ſuos Romę cenſos pleroſq; Romam cōmigraſſe, quod ſi permitta-
tur, perpaucis luſtris futurum, vt deſerta oppida, deſerti agri, nullum militē da-
re poſſent. Pregellas quoq; millia I I I I. familiarium tranſiſſe ab ſe Samnites
Peligniq; querebantur: neq; eo minus aut hos aut illos in delectum militū da-
re. Genera autem fraudis duo mutandę viritim ciuitatis inducta erant. Lex ſo-
cijs ac nominis Latini, qui ſtirpē ex ſeſe domi relinquerent, dabat, vt ciues Ro-
mani fierent. Ea lege male vtendo, alij ſociis, alij populo Rom. iniuriam facie-
bant. Nam & ne ſtirpem domi relinquerent, liberos ſuos quibuſquibus Roma-
nis in eam conditionē vt manumitterentur, mancipio dabant, libertiniq; ciues
eſſent: & quibus ſtirpes adeſſet quam relinquerent, vt ciues Romani fiebant.
Poſtea his quoq; imaginibus iuris ſpretis, promiſcue ſine lege, ſine ſtirpe, in ci-
uitatē Romanam per migrationem & cenſum tranſibant. Hæc ne poſtea fie-
rent, petebāt legati, & vt redire in ciuitates iuberent ſocios, deinde vt lege ca-
uerent, ne quis quem ciuitatis mutandæ cauſa ſuum faceret, neve alienaret: &
ſi quis ita ciuis Rom. factus eſſet, ciuis non eſſet. Hæc impetrata ab ſenatu. Pro-
uinciæ deinde quę in bello erant, Sardinia atq; Hiſtria decretæ. in Sardiniam

duæ

duæ legiones ſcribi iuſſæ: quina millia in ſingulas, duceni pedites, treceni equites,& duodecim millia peditũ ſociorũ ac Latini nominis,& D C.equites. & X.quinqueremes naues,ſi deducere ex naualibus vellet. Tantundem peditum equitumque in Hiſtriam,quantum in Sardiniam decretum. Et legionem vnam cum equitibus C C C. & quinque millia peditum ſociorum, & C C L.mittere equites in Hiſpaniam conſules ad M. Titinium iuſſi. Priuſquam conſules prouincias ſortirentur,prodigia nunciata ſunt:lapidem in agro Cruſtumino in lacum Martis de cœlo cecidiſſe. puerũ trunci corporis in agro Romano natum, & quadrupedem anguem viſum: & Capuæ multa in foro ædificia de cœlo tacta: & Puteolis duas naues fulminis ictu concrematas eſſe. Inter hæc quæ nunciabantur, lupus etiam Romæ interdiu agitatus, cum Collina porta intraſſet, per Aeſquilinam magno conſectantium tumultu euaſit Eorum prodigiorũ cauſa conſules maiores hoſtias immolarunt: & diem vnum circa omnium pului-naria ſupplicatio fuit. Sacrificijs rite perfectis,prouincias ſortiti ſunt. Claudio Hiſtria,Sempronio Sardinia obuenit. Legem deinde ſocijs C.Claudius tulit S. C. & edixit,qui ſocij ac nominis Latini,ipſi maioreſve eorum M. Claudio, T. Quintio cenſoribus, poſtq; ea apud ſocios nominis Latini cenſi eſſent, vt omnes in ſuam quiſq; ciuitatem ante Cal. Nouembres redirent. Quæſtio, qui ita non rediſſent,L.Mummio prætori decreta eſt. Ad legem, & edictum Coſ. S.C. adiectũ eſt,vt dictator,Coſ.interrex,cenſor,Pr. qui nunc eſſet apud forum, darent operam, vt qui manumitteretur,in libertatem vindicaretur, vt iuſiurandũ daret: qui eum manumitteret,ciuitatis mutandę cauſa manu non mittere,qui id non iuraret, eum manumittendum non cenſuerunt. Hæc in poſterum cauſa iuriſq; dictio C.Claudio Coſ.decreta eſt.Dum hæc Romæ geruntur, M. Iunius, & A. Manlius qui priore anno conſules fuerant, cum Aquileiæ hybernaſſent, principio veris in fines Hiſtrorum exercitum introduxerunt: vbi cum effuſe popularẽtur,dolor magis & indignatio diripi res ſuas cernentes Hiſtros,quam certa ſpes ſatis ſibi virium aduerſus duos exercitus exciuit,concurſu ex omnibus populis iuuentutis facto,repentinus & tumultuarius exercitus acrius primo impetu quam perſeuerantius pugnauit. Ad quatuor millia eorum in acie cæſa,cæteri omiſſo bello in ciuitates paſſim diffugerunt.Inde legatos primum ad pacem petendam in caſtra Romana, deinde obſides imperatos miſerunt. Hæc cum Romæ cognita literis proconſulum eſſent, C.Claudius conſul veritus ne forte ea res prouinciam exercitumq; ſibi adimerent, non votis nuncupatis,non paludatis lictoribus,vno omnium certiore facto collega, nocte profectus præceps in prouinciam abiit: vbi inconſultius quam venerat, ſe geſſit. Nam cum cõcione aduocata fugam è caſtris A.Manlij aduerſis aurib.militum quippe qui primi ipſi fugiſſent, iactaſſet, ingeſſiſſet probra M.Iunio, quod ſe dedecoris ſocium collegæ feciſſet,ad extremum vtrunq; decedere prouincia iuſſit.Quod cum milites conſulis imperio dicto audientes futuros ſeſe dicerẽt, cum is more maiorum ſecundum vota in Capitolio nuncupata, lictoribus paludatis profectus ab vrbe eſſet,furens ira,vocatum qui pro quæſtore Manlij erat,catenas poposcit,vinctos ſe Iunium Manliumq; minitans Romam miſſurũ. Ab eo quoq; ſpretum conſulis imperium eſt, & circunfuſus exercitus fauens imperatorum cauſæ,& conſuli infeſtus,animos ad non parendum addebat.Poſtremo fatigatus conſul,& contumeliis ſingulorum,& multitudinis (nam inſuper irridebant)ludibriis,naue eadem qua venerat,Aquileiam rediit.Inde collegæ ſcripſit,vt militum nouorum ei parti,quæ ſcripta in Hiſtriam prouinciam eſſet,ediceret,Aquileiam vt conueniret,ne quid ſe Romæ teneret, quo minus votis nuncupatis paludatus ab vrbe exiret. Hæc collegæ obſequenter facta breuiſque dies ad conueniendum edicta eſt.Claudius prope conſecutus eſt literas ſuas.Concione aduenien s de Manlio & Iunio habita, non vltra triduum moratus Romæ,paludatis lictoribus, votisq; in Capitolio nuncupatis, in prouinciam æque amplius præcipiti celeritate abit. Paucis ante diebus Iunius Manli-

Manliusque oppidum Nesatium, quo se principes Histrorum & regulus ipse A
AEpulo receperat, summa vi oppugnat. Eo Claudius duabus legionibus nouis adductis, vetere exercitu cum suis ducibus dimisso, ipse oppidum circunsedit, & vineis oppugnare intendit: amnemq; prȩter fluentem mœnia, qui & impedimento oppugnantibus erat, & aquationem Histris præbebat, multorum dierum opere exceptum, nouo alueo auertit. Ea res barbaros miraculo terruit absciſſæ aquæ, & ne tum quidem memores pacis, in cædem coniugum ac liberorum versi, etiam vt spectaculo hostibus tam fœdum facinus esset, palam in muris trucidatos præcipitabant. Inter simul complorationem fœminarum puerorumq;, simul nefandam cædem, milites transgressi murum oppidum intrarunt. Cuius capti tumultum, vt ex pauido clamore fugientium accepit rex, traiecit ferro pectus, ne viuus caperetur: cæteri capti aut occisi. Duo deinde oppida Mutila & Faueria vi capta & deleta. Præda, vt in gente inopi, spe maior fuit, & omnis militibus concessa est. V. millia capitum DCXXXII. sub corona venierunt. authores belli virgis cæsi, & securi percussi. Histria tota trium oppidorum excidio, & morte regis pacata est: omnesque vndiq; populi obsidibus datis in ditionem venerunt. Sub Histrici finem belli, apud Ligures cõsilia de bello haberi cœpta. T. Claudius procõsul, qui Pr. priore anno fuerat, cum præsidio legionis vnius Pisis præerat, cuius literis senatus certior factus: eas ipsas literas ad
C. Claudium (nam alter Cos. iam in Sardiniam traiecerat) deferendas censet: & adiicit decretum, quoniam Histria prouincia confecta esset, si ei videretur, exercitum traduceret in Ligures. Simul ex literis Cos. quas de reb. in Histria gestis scripserat, in biduum supplicatio decreta. Et ab altero Cos. Tib. Sempr. in Sardinia prospere res gestæ. Exercitum in agrum Sardorum Ilienſium induxit. Balarorum magna auxilia Ilienſibus venerant. Cum vtraq; gente signis collatis conflixit. Fusi fugatiq; hostes, castrisque exuti. XII. millia armatorum cæsa. Postero die arma lecta coniici in aceruum iussit consul: sacrumq; id Vulcano cremauit. Victorem exercitum in hyberna sociarũ vrbium reduxit. Et C. Claudius literis T. Claudij & S. C. accepto, ex Histria legiones in Ligures trãsduxit. Ad Scultennam flumen in campos progressi castra habebant hostes. Ibi cum his acie dimicatum XV. M. cæsa: plus DC C. aut in prælio, aut in castris, (nam ea quoq; expugnata sunt) capti, & signa militaria vnum & L. capta. Ligures reliquiæ cædis in monteis refugerunt passim: populantique campestreis agros consuli nulla vsquam apparuerunt arma. Claudius duarum gentium vno anno victor, duabus (quod raro alius) in consulatu pacatis prouincijs, Romam reuertit. Prodigia eo anno nunciata: in Crustumino auem sangualem (quam vocant) sacrum lapidem rostro cecidisse. bouem in Campania locutum. vac. cam æneam Syracusis ab agresti tauro, qui pecore aberrasset, initam, ac semine aspersam. In Crustumino diem vnum in ipso loco supplicatio fuit. & in Campania bos alenda publice data: Syracusanumque prodigium expiatum, editis ab aruspicibus diis, quibus supplicaretur. Pontifex eo anno mortuus est M. Claudius Marcellus, qui consul censorque fuerat. In eius locum suffectus est pontifex filius eius M. Marcellus. Et Lucam coloniam eodem anno MM. ciuium Romanorum sunt deducta. Triumuiri deduxerunt, P. AElius, L. Egilius, Cn. Sicinius. Quinquagena & singula iugera & semisses agri in singulos dati sunt. De Ligure captus is ager erat: Hetruscorum ante, quam Ligurum fuerat. C. Claudius C O S. ad vrbem venit: cui, cum in senatu de rebus in Histria Liguribusque prospere gestis disseruisset, postulanti triumphus est decretus. triumphauit in magistratu de duabus simul gentibus. Tulit in eo triumpho denarium C C C V I I. millia: & victoriatum L X X X V. millia D C C I I. militibus in singulos quinideni denarij dati, duplex centurioni, triplex equiti: sociis dimidio minus, quam ciuibus datum. Itaque taciti, vt iratos esse sentires, secuti sunt currum. Dum is triumphus de Liguribus agebatur, Ligures postquam senserunt non consularem tantum exercitum Romam adductum,

sed

ſed legionem ab T.Claudio Piſis dimiſſam, ſoluti metu clam exercitu indicto, V.C.
per tranſuerſos limites ſuperatis montibus in campos digreſſi, agrum Muti-
nenſem populati,repentino impetu coloniam ipſam ceperunt. Id vbi Romam
allatum eſt, ſenatus C. Claudium conſulem comitia primo quoque tempore
habere iuſſit: creatisque in annum magiſtratibus in prouinciam redire,& co-
loniam ex hoſtibus eripere. Ita vti cenſuit ſenatus comitia habita. Coſ. creati 578.
Cn.Cornelius Scipio Hiſpalus,Q.Petilius Spurinus.Prætores inde facti,M.Po-
pilius Lænas, P.Licinius Craſſus, M.Cornelius Scipio, L.Papyrius Maſo, M.A-
purius, L.Aquilius Gallus. C.Claudio Coſ. prorogatum in annum imperium,
& Gallia prouincia. Et ne Hiſtri quoque idem, quod & Ligures facerent,ſoci-
is nominis Latini in Hiſtriam mitteret, quos triumphi cauſa de prouincia de-
luxiſſet.Cn.Cornelio,& Q.Petilio Coſſ, quo die magiſtratum inierunt,immo-
lantibus Ioui ſingulis bubus, vti ſolet, in ea hoſtia, qua Q.Petilius ſacrificauit,
iecinore caput non inuentum: Id cum ad ſenatum retuliſſet, boue perli-
rare iuſſus. De prouincijs deinde conſultus ſenatus Piſas & Ligures prouinci-
is conſulibus decreuit. Cui Piſæ prouincia obueniſſet,cum magiſtratuum cre-
andorum tempus eſſet, ad comitia reuerti iuſſit. Additum decreto,vt binas le-
giones nouas ſcriberent, & C C C.equites: & dena millia peditũ ſocijs nomi-
niq; Latino,& D C.imperarent equites. T.Claudio prorogatum eſt imperium
in id tempus,quo in prouinciam Coſ.veniſſet. Dum de his rebus in ſenatu agi-
tur, Cn.Cornelius euocatus à viatore, cum tẽplo egreſſus eſſet,paulo poſt re-
diit confuſo vultu: & expoſuit patribus conſcriptis, bouis feſcenaris quem im-
molauiſſet, iecur defluxiſſe: id ſe victimario nuncianti parum credentem, ip-
um aquã effundi ex olla vbi exta coquerentur,iuſſiſſe: & vidiſſe cæteram in-
tegram partem extorum, iecur omne inenarrabiliter abſumptum. Territis
eo prodigio patribus, & alter Coſ. curam adiecit, qui ſe quod caput iecino-
ris defuiſſet, tribus bubus perlitaſſe negauit. Senatus maioribus hoſtijs vſque
ad litationem ſacrificari iuſſit. Cæteris dijs perlitatum ferunt. Saluti Petili-
um perlitaſſe negant. Inde conſules prætoresque prouincias ſortiti. Piſæ Cn.
Cornelio, Ligures Petilio obuenerunt. Præcores L. Papyrius Maſo vrbanam,
M. Aburius inter peregrinos ſortiti ſunt. M. Cornelius Scipio Maluginenſis
Hiſpaniam vlteriorem,L.Aquilius Gallus Siciliam habuit.Duo deprecati ſunt,
ne in prouincias irent: M.Popilius in Sardiniam. Gracchum eam prouinciam
procare, & T.Ebutium Pr. adiutorem ab ſenatu datum eſſe. Interrumpi teno-
rem rerum, in quibus peragendis continuatio ipſa efficaciſſima eſſet, minime
conuenire.inter traditionem imperij, nouitatemque ſucceſſoris,quæ noſcen-
dis prius quam agendis rebus imbuenda ſit,ſæpe bene gerendæ rei occaſiones
intercidere.Probata Popilij excuſatio eſt. P.Licinius Craſſus ſacrificiis ſe im-
pediri ſolemnibus excuſabat,ne in procinciam iret. Citerior Hiſpania obue-
nerat. Cæterum aut ire iuſſus, aut iurare pro concione ſolenni ſacrificio ſe
prohiberi. Id vbi in P. Licinio ita ſtatutũ eſt,& ab ſe vti iuſiurandum accipe-
rent,M.Cornelius poſtulauit,ne in Hiſpaniam vlteriorem iret.Prætores ambo
eadem verba iureiurarunt. M. Titinius & T. Fonteius proconſules manere
in eodem imperij iure in Hiſpania iuſſi:& vt in ſupplementum his tria millia
ciuium Romanorum cum equitibus C C. V. millia ſociũm Latini nominis,&
CC.equites mitterentur.Latinę ferię fuere ad diẽ III. Non.Maij:in quibus
dia in vna hoſtia magiſtratus Lanuuinus precatus nõ erat,P.R.Quiritiũ, reli-
oni fuit.Id cum ad ſenatum relatum eſſet,ſenatuſq; ad pontificum collegiũ
decciſſet,pontificibus,quia non rite factæ Latinæ eſſent, inſtauratis Latinis,
iecuit Lanuuinos quorum opera inſtauratæ eſſent, hoſtias præbere. Ac-
ceſſerat ad religionem quod Cn.Cornelius Coſ.ex monte Albano rediens, cõ-
cidit,& parte membrorum captus, ad aquas Cumanas profectus, ingraueſ-
cente morbo, Cumis deceſſit: ſed inde mortuus Romam allatus, & funere
magnifico elatus ſepultuſque eſt. Pontifex idem fuerat Coſ. Q. Petilius, cum

pri-

primum per auſpicia poſſet, collegæ ſubrogando comitia habere iuſſus, & Latinas edicere: comitia in diem III. nonas Sextiles, Latinas in diem III. Idus Sextiles, edixit. Plenis religionum animis prodigia inſuper nunciata: Thuſculi facem in cœlo viſam: Gabijs ædem Apollinis & priuata ædificia complura, Grauiſcis murum portamque de cœlo tacta. Ea patres procurari, vti pontifices cenſuiſſent, iuſſerunt. Dum Coſ. primum religiones, deinde alterum alterius mors, & comitia, & Latinarum inſtaurationes impediunt: interim C. Claudius exercitum ad Mutinam, quam Ligures priore anno ceperant, admouit. Ante triduum quam oppugnari cœperat, receptam ex hoſtibus colonis reſtituit, VIII. millia ibi Ligurum intra muros cęſa, literæque Romam extemplo ſcriptæ, quibus non modo rem exponeret: ſed etiam gloriaretur, ſua virtute ac felicitate neminem iam cis Alpeis hoſtem P.R. agrique aliquantum captum qui multis millibus hominum diuidi viritim poſſet. Et Tib. Sempronius eodem tempore in Sardinia multis ſecundis prælijs Sardos perdomuit. XV. millia hoſtium ſunt cæſa. Omnes Sardorum populi qui defecerant, in ditionem redacti. Stipendiarijs veteribus duplex vectigal imperatum exactumque: ceteri frumentum contulerunt. Pacata prouincia, obſidibusque ex tota inſula CCXXX. acceptis, legati Romam qui ea nunciarent, miſſi: quique ab ſenatu peterent, vt ob eas res ductu auſpicioque Tib. Sempronij proſpere geſtas dijs immortalibus honos haberetur, ipſiq; decedenti de prouincia exercitum ſecum deportare liceret. Senatus in æde Apollinis legatorũ verbis auditis, ſupplicationem in biduum decreuit, & XL. maioribus hoſtijs conſules ſacrificare iuſſit: Tib. Sempronium proconſulem exercitumq; eo anno in prouincia manere. Comitia deinde conſulis vnius ſubrogandi, quæ ad diem III. nonas Sextiles edicta erant, eo ipſo die ſunt confecta. Q. Petilius Coſ collegam, qui extemplo magiſtratum occiperet, creauit M. Valerium Læuinum. Is iam diu cupidus prouinciæ, cum opportunæ cupiditati eius literæ allatæ eſſent, Ligures rebellaſſe, nonis Sextilibus paludatus, literis auditis, tumultus eius cauſa legionem tertiam ad C. Claudium proconſulem in Galliam proficiſci iuſſit: & duumuiros nauales cum claſſe Piſas ire, qui Ligurum oram maritimum quoque terrorem admouentes, circumuectarentur. Eodem & Q. Petilius Coſ. ad conueniendum exercitui diem edixerat. Et C. Claudius proconſul audita rebellione Ligurum, præter eas copias, quas ſecum Parmæ habebat, ſubitarijs collectis militibus, exercitum ad fines Ligurum admouit. Hoſtes ſub aduentum C. Claudij, à quo duce ſe meminerant nuper ad Scultennam flumen victos fugatosque, locorum magis præſidio aduerſus infeliciter expertam vim quam armis ſe defenſuri, duos montes Letum & Baliſtam ceperunt: muroque inſuper amplexi, tardius ex agris demigrantes, oppreſſi ad M. & D. perierunt. Cæteri montibus ſe tenebant, & ne in metu quidem feritatis ingenitæ obliti, ſæuiunt in prædam, quæ Mutinæ parta erat: captiuos cum fœda laceratione interficiunt: pecora in fanis trucidant verius paſſim, quam rite ſacrificant. Satiati cæde animantium quæ inanima erant, parietibus affigunt, vaſa omnis generis vſui magis quam ornamento in ſpeciem facta. Q. Petilius Coſ. ne abſente ſe debellaretur, literas ad C. Claudium miſit, vt cum exercitu ad ſe in Galliam veniret, campis Macris ſe eum expectaturum. Literis acceptis Claudius ex Liguribus caſtra mouit, exercitumque ad Campos Macros conſuli tradidit. Eodem paucis poſt diebus C. Valerius conſul alter venit. Ibi dimiſſis copijs, priuſquam degrederentur, communiter ambo exercitus luſtrauerunt, tum ſortiti, quia non ab eadem vtrunque parte aggredi hoſtem placebat, regiones quas peterent. Valerium auſpicato ſortitum conſtabat, quod in templo fuiſſet: in Petilio id vitio factum. poſtea augures reſponderunt, quod extra templum ſortem in ſitellam in templum latam, foris ipſe poſuerit. Profecti inde in diuerſas regiones. Petilius aduerſus Baliſtæ & Leti iugum, quod eos montes perpetuo dorſo inter ſe iungit, caſtra habuit. Ibi adhortantem eum pro

concione

A concione milites, immemorem ambiguitatis verbi ominatum ferunt, se eo die Letum capturum esse. Duabus simul partibus subire in aduersos montes cepit. Ea pars in qua ipse erat, impigre succedebat. Alteram hostes cum propulissent, vt restitueret rem inclinatam, consul equo aductus, suos quidem à fuga reuocauit: ipse dum incautius ante signa obseruatur, missili traiectus cecidit. Nec hostes ducem occisum senserunt, & suorum pauci qui viderant, haud negligenter, vt qui in eo victoriam verti scirent: corpus occultauere. Alia multitudo peditum equitumque, deturbatis hostibus montes sine duce cepere. Ad V. millia Ligurum occisa, ex Romano exercitu duo & quinquaginta ceciderunt. Super tam euidentem tristis ominis euentum etiam ex pullario auditum est, vitium in auspicio fuisse, nec id consulem ignorasse. C. Valerius audita.

* *

deduxit. Cis Apenninum Garuli & Lapicini, & Hercates, trans Apenninum Brinniates fuerant. Inter Audenam amnem Q. Mutius cum ijs qui Lunam Pisasque depopulati erant, bellum gessit, omnibusque in ditionem redactis arma ademit. Ob eas res in Gallia Liguribusque gestas duorum consulum ductu auspicioque, senatus in triduum supplicationes decreuit, & X L. hostijs sacrificari iussit. Et tumultus quidem Gallicus & Ligustinus, qui in principio eius anni exortus fuerat, haud magno conatu breui oppressus erat. Belli Macedonici subibat iam cura, miscente Perseo inter Dardanos Bastarnasque certamina: & legati qui missi ad res visendas in Macedoniam erant, iam reuerterant Romam, renunciauerantque bellum in Dardania esse. Simul venerant & ab rege Perseo oratores, qui purgarent, nec accitos ab eo Bastarnas, nec authore eo quicquam facere. Senatus nec liberauit eius culpæ regem, neque arguit: moneri eum tantummodo iussit, vt etiam atque etiam curaret, vt sanctum haberet fœdus, quod ei cum Romanis esse videri posset. Dardani cum Bastarnas non modo non excedere finibus suis, quod sperauerant, sed grauiores fieri indies cernerent, subnixos Thracum aecolarum & Scordiscorum auxilijs audendum aliquid vel temere rati, omnes vndique armati ad oppidum, quod proximum castris Bastarnarum erat, conueniunt. Hyems erat, & id anni tempus elegerant, vt Thraces Scordiscique in fines suos abirent. Quod vbi ita factum, & solos iam esse Bastarnas audierunt, bifariam diuidunt copias: pars vt recto itinere ad lacessendum ex aperto iret, pars deuia saltum circumducta, ab tergo aggrederetur. Cæterum priusquam circumire castra hostium possent, C pugnatum est: victique Dardani compelluntur in vrbem, quæ fere X I I. millia ab castris Bastarnarum aberat. Victores confestim circunsidunt vrbem, haud dubie postero die aut metu dedituris se hostibus, aut vi expugnaturi. Interim Dardanorum altera manus quæ circunducta erat, ignara cladis suorum, castra Bastarnarum sine præsidio relicta.

* *

more sella eburnea posita ius dicebat, discepta batque controuersias minimarum rerum: adeoque nulli fortunæ adhærebat animus per omnia genera vitæ errans, vti nec sibi nec alijs, quinam homo esset, satis constaret. Non alloqui amicos, vix notis familiariter arridere. munificentia inæquali se aliosque ludificari: quibusdam honoratis, magnoque æstimantibus se, puerilia, vt cicæ aut lusus, munera dare: alios nihil expectantes ditare. Itaque nescire quid sibi vellet, quibusdam videri. quidam ludere eum suppliciter, quidam haud dubie insanire aiebant. In duabus tamen magnis honestisque rebus vere regius erat animus, in vrbium donis & deorum cultu. Megalopolitanis in Arcadia murum se circundaturum vrbi est pollicitus: maioremq; partem pecuniæ dedit. Tegeæ theatri magnificum è marmore facere instituit. Cyzici in prytaneum, id est, penetrale vrbis, vbi publice quibus is honos datus est, vescuntur: vasa aurea mensæ vnius posuit. Rhodijs nihil vnũ insigne, ita omnis generis, vt quæque vius eorum postulauerunt, dona dedit. Magnificentiæ vero in deos, vel

V.C. Iouis Olympij templum Athenis, vnum in terris inchoatum pro magnitudine A
dei, poteſt teſtis eſſe. Sed & Delon maris inſignibus, ſtatuarumque copia exornauit: & Antiochiæ Iouis Capitolini magnificum templum non laqueatum auro tantum, ſed parietibus totis lamina inauratum, & alia multa in alijs locis pollicitus, quia perbreue tempus regni eius fuit, non perfecit. Spectaculorum quoque omnis generis magnificentia ſuperiores reges vicit, reliquorum ſui moris & copia Græcorum artificum, gladiatorum munus Romanæ conſuetudinis, primo maiore cum terrore hominum inſuetorum ad tale ſpectaculum, quam voluptate dedit: deinde ſæpius dando & modo vulneribus tenus, modo ſine miſſione etiam, & familiare oculis gratumque id ſpectaculum fecit, & armorum ſtudium pleriſque iuuenum accendit. Itaq; qui primo ab Roma magnis præmijs paratos gladiatores accerſere ſolitus erat, iam.

* *

580. Scipio inter peregrinos. M. Attilio Pr. prouincia Sardinia obuenerat: ſed cum
legione noua quam Coſſ. conſcripſerant, quinque millibus peditum, CCC. equitibus in Corſicam iuſſus eſt tranſire. Dum is ibi bellum gereret, Cornelio prorogatum imperium, vbi obtineret Sardiniam. Cn. Seruilio Cæpioni in Hiſpaniam vlteriorem, & P. Furio Philo in citeriorem tria millia peditum Romanorum, equites C L. & ſociũm Latini nominis quinq; millia peditum, CCC. equites, Sicilia L. Claudio ſine ſupplemento decreta. Duas præterea legiones Coſſ. ſcribere iuſſi, cum iuſto numero peditum equitumque, & decẽ millia peditum ſocijs imperare, & DC. equites. Delectus conſulibus eo difficilior erat, quod peſtilentia quæ priore anno in boues ingruerat, eo verterat in hominum morbos. qui inciderant, haud facile ſeptimum diem ſuperabant: qui ſuperauerant, longinquo maximæ quartanæ implicabantur morbo. Seruitia maxime moriebantur, eorum ſtrages per omnes vias inſepultorum erat. Ne liberorum quidem funeribus libitina ſufficiebat. Cadauera intacta à canibus ac vulturibus tabes abſumebat, ſatiſque conſtabat nec illo nec priore anno in tanta ſtrage boum, hominumque vulturium vſquam viſum. Sacerdotes publici ea peſtilentia mortui ſunt. Cn. Seruilius Cæpio pontifex pater prætoris, & T. Sempronius T. F. Longus Xuir ſacrorum, & P. AElius Pætus augur, & T. Sempronius Gracchus, & C. Atrilius AEmylius curio maximus, & M. Sempronius Tuditanus pontifex. Pontifices ſuffecti ſunt, C. Sulpitius Galba in locum Tuditani. Augures ſuffecti ſunt: in Gracchi locum T. Veturius Gracchus Sempronius, in P. AElij Q. AElius Pætus. Xuir ſacrorum C. Sempronius Longus, curio maximus, C. Scribonius curio ſufficitur. Cum Peſtilentiæ finis non fieret, ſenatus decreuit, vt Xuiri libros Sibyllinos adirent. Ex decreto eorum di- C
em vnum ſupplicatio fuit. & Q. Martio Philippo verba præeunte, populus in foro votum concepit, ſi morbus peſtilentiaque ex agro Romano emota eſſet, biduum ferias ac ſupplicationem ſe habiturum. In Veienti agro biceps natus puer, & Sinueſſæ vni manus, & Oximi puella cum dentibus, & aſeus interdiu ſereno cœlo ſuper ædem Saturni in foro Romano intentus, & tres ſimul ſoles effulſerunt, & faces eadem nocte plures per cœlum lapſæ ſunt in Lanuuino, Cæriteſque anguem in oppido ſuo iubatum aureis maculis ſparſum apparuiſſe affirmabant, & in agro Campano bouem locutum eſſe ſatis conſtabat. Legati Nonis Iulij ex Africa redierunt, qui conuento prius Maſaniſſa rege Carthaginem ierant: cæterum certius aliquanto quæ Carthagine acta eſſent, ab rege reſcierant, quam ab ipſis Carthaginienſibus compertum tamẽ affirmauerunt. legatos ab rege Perſeo veniſſe, ijſque noctu ſenatum in ædẽ AEſculapij datum eſſe. ab Carthagine legatos in Macedoniam miſſos, & rex affirmauerat, & ipſi parum conſtanter negauerant. In Macedoniam quoque mittendos legatos ſenatus cẽſuit. Tres miſſi ſunt, C. Lælius, M. Valerius Meſſala, Sex. Digitius. Perſeus per id tempus, quia quidam Dolopum non parebant, & de quibus ambigebatur rebus, diſceptationem ab rege ad Rom. reuocabant, cum exercitu

profectus,

A profectus, sub ius iudiciumque suum totam coegit gentem. Inde per Oetæos montes transgressus, religionibus quibusdam animo obiectis oraculum aditurus Delphos ascendit. Cum in media repente Græcia apparuisset, magnum non finitimis modo vrbibus terrorem præbuit, sed in Asiam quoque ad regem Eumenem nuncius tumultus eius venit. Triduum non plus Delphis moratus, per Phthiotidem Achaiam, Thessaliamque sine damno iniuriaque agrorum per quos iter fecit, in regnum redijt. Nec earum tantum ciuitatum, per quas iturus erat, satis habuit animos sibi conciliare, sed aut legatos aut literas dimisit, petens ne diutius simultatũ quæ cum patre suo fuissent, meminissent: nec enim tam atroces fuisse eas, vt non cum ipso potuerint ac debuerint finiri: secum quidem omnia illis integra esse ad instituendam fideliter amicitiam. Cum Achæorum maxime gente reconciliandæ gratiæ viam quærebat. Hæc vna ex omni Græcia gens, & Athenienſium ciuitas, eo processerat irarum vt finibus interdiceret Macedonibus. Itaque seruitijs ex Achaia fugientibus receptaculum Macedonia erat: quia cum finibus suis interdixissent, intrare regni terminos ipsi non audebant. id cum Persius animaduertisset, comprehensis omnibus literas ad Achæos misit, quibus se, seruos eorum, qui ad se transfugerant, benigne remittere, illis scripsit. Cæterum ne similis fuga seruorum postea fieret, cogitandum & illis esse. Recitatis his literis per Xenarchum pr. qui priuatæ gratiæ aditum apud regem quærebat: & plerisque moderate & benigne scriptas esse censentibus literas, atque his maxime qui præter spem recepturi essent amissa mancipia: Callicrates ex ijs qui in eo verti salutem gentis crederent, si cum Romanis inuiolatum fœdus seruaretur: Parua, inquit, aut mediocris res, Achæi quibusdam videtur agi: ego maxime grauissimam omnium, non agiq; tantum arbitror, sed quodam modo actam esse. Nam qui regibus Macedonum Macedonibusq; ipsis, finibus interdixissemus, manereq; id decretum voluimus, scilicet ne legatos, ne nuncios admitteremus regum, per quos aliquorum ex nobis animi solicitarentur: ij concionantem quodam modo absentem audimus regem, & si dijs placet, orationem eius probamus: & cum feræ bestiæ cibum ad traudem suam positum plerunq; aspernentur & refugiant, nos cæci specie parui beneficij inascamur: & seruulorum minimi precij recipiendorum spe, nostram ipsorum libertatẽ subrui & tentari patimur. Quis enim non videt, viam regiæ societatis quæri, qua Romanorum fœdus, quo nostra omnia continentur, violetur? Nisi hoc dubium alicui est, bellandum Romanis Perseo esse: & quod viuo Philippo expectatum morte eius interpellatum est, id post mortem Philippi futurum. Duos, vt scitis, habuit filios Philippus, Demetrium & Persea. Genere materno, virtute, ingenio, fauore Macedonum, longe præstitit Demetrius. Sed quia in Romanos odij regnum posuerat præmium, Demetrium nullo alio crimine quam Romanæ amicitiæ initæ, occidit: Persea quem P. R. prius pœnæ quam regni hæredem futurum sciebat, regem fecit. Itaque quid hic post mortem patris egit aliud, quam bellum parauit? Bastarnas primum ad terrorem omnium Dardaniam immisit: qui si sedem eam tenuissent, grauiores eos accolas Græcia habuisset, quam Asia Gallos habeat. Ea spe depulsus, non tamen belli consilia omisit; imo si vera volumus dicere, iam inchoauit bellum. Dolopiam armis subegit, nec prouincijs de controuersis ad disceptationem P. R. reuocantem audiuit. inde transgressus Oetam, vt repente in medio vmbilico Græciæ conspiceretur, Delphos ascendit. Hæc vsurpatio itineris insoliti quo vobis spectare videtur? Thessaliam deinde peragrauit, quod sine vllius eorũ quos oderat noxia, hoc magis tentationem metuo. Inde literas ad nos cum muneris specie misit, & cogitare iubet quo modo in reliquum hoc munere non egeamus, hoc est, vt decretum quo arcentur Peloponneso Macedones, tollamus: rursus legatos regios, & hospitia cum principibus, & mox Macedonũ exercitus, ipsum quoq; à Delphis (quantũ enim interluit fretum?) traijcientem in Peloponnesum videamus. Immisceamur

mur Macedonibus armantibus se aduersus Romanos. Ego nihil noui censeo A
decernendum, seruandaque omnia integra, donec ad certum dirigantur: va-
nusne hic timor noster, an verus fuerit, si pax inuiolata inter Macedonas Ro-
manosque manebit, nobis quoq; amicitia & commercium sit. nunc de eo cogi-
tare periculosum & immaturum videtur. Post hunc Arco frater Xenarchi pre-
toris ita disseruit: difficilem orationem Callicrates & mihi, & omnibus qui ab
eo dissentimus, fecit: agendo enim Romanæ societatis causam ipse, tentariq;
& oppugnari dicendo, quam nemo neq; tentat neq; oppugnat: efficit, vt qui ab
se dissentiret, aduersus Romanos dicere videretur. Ac primum omnium tan-
quam non hic nobiscum fuisset, sed aut ex curia P.R. veniret, aut regum arcanis
interesset, omnia scit & nunciat quæ occulte facta sunt: diuinat etiam quæ fu-
tura fuerant, si Philippus vixisset: quid ira Perseus regni hæres sit, quid parent
Macedones, quid cogitent Romani. Nos autem, qui nec ob quam causam,
nec quemadmodum perierit Demetrius, scimus, nec quid Philippus si vixisset,
facturus fuerit: ad hæc quæ palam geruntur, consilia nostra accommodare
oportet. Ac scimus Persea regno accepto ad legatos Romanos venisse, ac
regem Persea à P. R. appellatum: audiuimus legatos Romanos venisse ad
regem, & eos benigne exceptos. Hæc omnia pacis equidem signa esse iudico,
non belli: nec Rom. offendi posse, si vt bellum gerentes eos secuti sumus, nunc B
quoq; pacis authores sequamur. Cur quidem nos inexpiabile omnium soli bel-
lum aduersus reguum Macedonũ geramus, non video. Opportuni propinqui-
tate ipsa Macedoniæ sumus: an infirmissimi omnium, tanquã quos nuper sub-
iecit Dolopes? Imo contra ea vel viribus nostris deum benignitate, vel regio-
nis interuallo tuti. Sed sumus æque subiecti ac Thessali Aetolique. nihilo plus fi-
dei authoritatisq; habemus aduersus Rom. qui semper socij atq; amici fuimus,
quã Aetoli, qui paulo ante hostes fuerunt. Quod Aetolis, quod Thessalis, quod
Epirotis, omni deniq; Græciæ cum Macedonibus iuris est, idem & nobis sit. cur
execrabilis ista nobis solis velut desertio iuris humani est? Fecerit aliquid
Philippus, cur aduersus eum armatum bellum gerentem hoc decerneremus?
quid Perseus nouus rex, omnis iniuriæ insons, suo beneficio pater-
nas simultates obliterans meruit? cur soli omnium hostes ei sumus? Quan-
quam & illud dicere poteram, tanta priorum Macedoniæ regum merita
erga nos fuisse, vt Philippi vnius iniurias, si quæ forte fuerunt, * vtique post
mortem. cum classis Rom. Cenchris staret, Cos. cum exercitu Velatiæ esset, tri-
duum in concilio fuimus consultantes, vtrum Rom. an Philippum sequeremur.
nonnihil metus præsens ab Romanis sententias nostras inclinarit: fuit certe
tamen aliquid, quod tam longam deliberationem fecerat, id quod erat vetusta C
coniunctio cum Macedonibus, vetera & magna in nos regum merita. Valeant
& nunc eadem illa, non vt præcipue amici, sed ne præcipue inimici simus. Ne id
quod non agitur, Callicrates simulauerimus, nemo nouæ societatis aut noui
fœderis, quo nos temere illigemus, conscribendi est autho. Sed commercium
tantum iuris præbendi repetendiq; sit, ne interdictione finium nostrorũ & nos
quoque regno arceamus. Ne seruis nostris aliquo fugere liceat, quid hoc ad-
uersus Roma. fœdera est? Quid rem paruam & apertam, magnam & suspectam
facimus? Quid vanos tumultus ciemus? Quid vt ipsi locum assentandi Roma.
habeamus, suspectos alios ac inuisos efficimus? Si bellum erit, ne Perseus qui-
dem dubitat, quin Rom. secuturi simus: in pace etiam si non odia finiuntur, in-
termittantur. Cum ijdem huic orationi, qui literis regis adsentierant, adsenti-
rentur, indignatione principum, quod quam rem ne legatione quidem dig-
nam iudicasset Perseus, literis paucorum versuum imperaret, decretum differ-
tur. Legati deinde postea missi ab rege, cum Megalopoli concilium esset: da-
taq; opera est ab ijs qui offensionem apud Rom. timebant, ne admitterentur.
Per hæc tempora Aetolorum in semetipsos versus furor, mutuis cædibus ad
internecionẽ adducturus videbatur gentem. Pessi deinde & Romã vtraq; pars
miserunt

A miserunt legatos,& inter se ipsi de reconcilianda concordia agebant: quæ nouo facinore discussa res, veteres etiam iras excitauit. Exulibus Hypateis qui factionis Proxeni erant,cum reditus in patriam promissus esset, fidesque data per principem ciuitatis Eupolemum,LXXX. illustres homines,quibus redeuntibus inter cæteram multitudinem Eupolemus etiam obuius exierat, cum salutatione benigne excepti essent,dextræque datæ,ingredientes portam,fidē datam deosque testes nequicquam inuocantes,interfecti sunt. Inde grauius de integro bellū exarsit. C. Valerius Læuinus,& App. Claudius Pulcher,& C. Memmius,& M. Popilius,& L. Canuleius missi ab senatu venerant. Apud eos cum Delphis vtriusque partis legati magno certamine egerint, Proxenus maxime cum causa,tum eloquentia præstare visus est: qui paucos post dies ab Orthobula vxore veneno est sublatus,damnataque eo crimine in exilium abijt. Idem furor & Cretenses lacerabat. aduentu deinde Q. Minutij legati, qui cum decē nauibus missus ad sedanda eorum certamina erat, in spem pacis venerant: cæterum inducię & antea sex mensium fuerunt: inde multo grauius bellum exarsit. Lycij quoque per idem tempus ab Rhodijs bello vexabantur. Sed externorum inter bella,quo quæque modo gesta sunt,persequi non operæ est, satis superque oneris sustinenti res à populo Romano gestas scribere. Celtiberi in Hispania,qui bello domiti se Tib. Graccho dediderant, pacati manserant, M. Titinio Pr. obtinente prouinciam rebellarunt sub aduentum Ap. Claudij: orsique bellum sunt ab repentina oppugnatione castrorum Romanorum. Prima lux ferme erat,cum vigiles in vallo,quique in portarum stationibus erant,cum vidissent procul venientem hostem,ad arma conclamauerunt. App. Claudius signo proposito pugnæ,ac paucis adhortatus milites, tribus simul portis eduxit. Obsistentibus ad exitum Celtiberis, primo par vtrinque prælium fuit,quia propter angustias non omnes in faucibus pugnare poterant Romani. vrgentes deinde alij alios secuti euaserunt extra vallum, vt pandere aciem & exæquari cornibus hostibus,quibus circumibantur, possent: ita repente eruperunt, vt sustinere impetum eorum Celtebri nequirent: Ante horam secundam pulsi sunt. ad XV. millia cæsa aut capta: signa adempta duo & XXX. castra etiam eo die expugnata, debellatumque, nam qui superfuere prælio, in oppida sua dilapsi sunt: quieti deinde paruerunt imperio. Censores eo anno creati Q. Fuluius Flaccus,& A. Posthumius Albinus legerunt senatum, princeps lectus M. Aemylius Lepidus PONT. MAX. De senatu nouem eiecerunt. Insignes notæ fuerunt M. Cornelij Maluginensis,qui bienno ante Pr. in Hispania fuerat,& L. Cornelij Scipionis Pr. cuius tum inter ciues & peregrinos iurisdictio erat, & L. Fuluij,qui frater germanus,& vt Valerius Antias tradit,consors etiā censoris erat,Coss. votis etiā in Capitolio nuncupatis,in prouincias profecti sunt. Ex ijs M. Aemylio senatus negocium dedit, vt Patauinorum in Venetia seditionem comprimeret: quos certamine factionum ad intestinum bellum exarsisse & ipsorum legati attulerant. Legati qui in Aetoliam ad similes motus comptimendos ierant,renuntiarunt coerceri rabiem gentis non posse. Patauinis saluti fuit aduentus consulis: neque aliud quod ageret in prouincia cum habuisset, Romam redijt. Censores vias sternendas silice in vrbe, glarea extra vrbem substruendas marginandasque primi omnium locauerunt: pontesque multis locis faciendos,& scenam ædilibus prætoribusque præbendam, & carceres in circo,& oua ad notas curriculis numerandas,& * dam,& metas trans * & caueas ferreas pe * intromitterentur * ferreis in monte Albano consulibus. & cliuum Capitolinum silice sternendum curauerunt: & porticum ab æde Saturni in Capitolium ad senaculum. ac super id curiam. & extra portam Trigeminam emporium lapide strauerunt stipitibusque sepserunt, & porticum Aemyliam reficiendam curarunt, gradibusque ascensum ab Tyberi in emporium fecerunt: & extra eandem portam in Auentinum porticum silice strauerunt & eo publico ab æde Veneris fecerunt. Iidem Calatiæ & Oximi muros

faciendos locauerunt: venditisque ibi publicis locis, pecuniam quæ redacta e- A
rat, tabernis vtrique foro circundandis consumpserunt. & alter ex ijs Fuluius Flaccus (nam Posthumius nihil nisi senatus Romani, populive iussu se locaturum ipsorum pecunia) Iouis ædem Pisauri & Fundis, & Pollentiæ etiam aquam adducendam, & Pisauri viam silice sternendam, & Sinuessam à ga * auiariæ. In his & clo*um circunducend * & forum porticib. taberniscque claudendum, & Ianos treis faciendos. Hæc ab vno censore opera locata cum magna gratia colonorum. Moribus quoque regendis diligens & seuera censura fuit, multis equi adempti. Exitu prope anni diem vnum supplicatio fuit, ob res prospere gestas in Hispania, ductu auspicioque Ap. Claudij proconsulis, & maioribus hostijs XX. sacrificatum, & alterum diem supplicatio ad Cereris Liberi Liberæq; fuit, quod ex Sabinis terræmotus ingens cum multis ædificiorum ruinis nunciatus erat. Cum Ap. Claudius ex Hispania Romam rediisset, decreuit senatus, vt ouans vrbem iniret. Iam consularia comitia appetebant: quibus magna contentione habitis propter multitudinem petentium, creati L. Posthumius Albinus, & M. Popilius Lænas. Prætores inde facti, Cn. Fabius Buteo, M. Matienus C. Cicereius, M. Furius Crassipes iterum, A. Attilius Serranus iterum, C. Cluuius Saxula iterum. Comitijs perfectis Ap. Claudius Cento ex Celtiberis ouans cum in vrbem iniret, decem millia pondo argẽti, quinq; millia auri in ærarium B
tulit. Flamen dialis inauguratus est Cn. Cornelius. * Eodem anno tabula in ædem Matris Matutæ cum indice hoc posita est: Tib. Sempronij Gracchi consulis imperio auspicioque legio exercitusque P. R. Sardiniam subegit. In ea prouincia hostium cæsa aut capta supra LXXX. millia. Rep. felicissime gesta, atque liberatis vectigalibus restitutis exercitum salium atque incolumen plenissimum præda domum reportauit, iterum triumphans in vrbem Romam redijt: cuius rei ergo hanc tabulam donum Ioui dedit. Sardiniæ insulæ forma erat, atque in ea simulacra pugnarum picta. Munera gladiatorum eo anno aliquot parua alia data. vnum ante cætera insigne fuit T. Flaminij, quod mortis causa patris sui cum visceratione epuloq; & ludis scenicis quatriduum dedit. magni tamen muneris ea summa fuit, vt per triduum quatuor & septuaginta homines pugnarint.

DECADIS QVINTÆ LIB. II.

EPITOME.

QVintus Fuluius Flaccus censor templum Iunonis Laciniæ tegulis marmoreis C spoliauit: vt ædem, quam dedicauerat, tegeret, tegulæ ex S.C. reportatæ. Eumenes Asiæ rex in senatu de Perseo Macedoniæ rege questus est, cuius iniuriæ in populum Romanum referuntur. ob quas bello ei indicto, P. Licinius Crassius Coss. cui Macedonia decreta erat in Macedoniam transiit: leuibusque expeditionibus, equestribus prælijs in Thessalia cum Perseo felici euentu pugnauit. Inter Masanissam, & Carthaginenses de agro fuit dies ad disceptandum à senatu datus. Legati missi ad ciuitates socias, & reges rogandos, vt in fide permanerent: dubitantibus Rhodijs. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCLVII. millia CCXXXI. Res præterea aduersus Corsos & Ligures prospere gestas continet.

LVcius Posthumius Albinus, M. Popilius Lænas, cum omnium primum de prouincijs exercitibusque ad senatum retulissent, Ligures vtrique decreti sunt: vt nouas ambo quib. eam prouinciam obtinerent legiones (binæ singulis decretæ) & socium Latini nominis dena millia peditum, & DC. equites, & supplementum Hispaniæ III. millia peditum Romanorum scriberent, & CC. equites. Ad hoc mille & D. pedites Romani cum centum equitibus scribi iussi, cum quibus Pr. cui Sardinia obtigisset. in

Corsi-

A Corſicam tranſgreſſus bellum gereret: interim M. Attilius vetus prætor prouinciam obtineret Sardiniam. Prætores deinde prouincias ſortiti ſunt, A. Attilius Serranus vrbanam, C. Cluuius Saxula inter ciues & peregrinos, Cn. Fabius Buteo Hiſpaniã citeriorem, M. Matienus vlteriorem, M. Furius Craſſipes Siciliam, C. Cicereius Sardiniam. Priuſquam magiſtratus proficiſcerentur, ſenatui placuit L. Poſthumium C O.* ad agrũ publicũ à priuato terminandum, in Campaniam ire: cuius ingentem modũ poſſidere priuatos, paulatim proferendo fines, conſtabat. Hic iratus Prænestinis, quod cum eo priuatus ſacrificij in templo Fortunæ faciundi cauſa profectus eſſet, nihil in ſe honorifice, neq; publice, neque priuatim factum à Prænestinis eſſet: priuſquam ab Roma proficiſceretur literas Prænestę miſit, vt ſibi magiſtratus obuiam exiret, locum publice pararet, vbi diuerteretur: iumentaque cum exiret inde, præſto eſſent. Ante hunc Coſ. nemo vnquã ſociis in vlla re oneri aut ſumptui fuit: ideo magiſtratus mulis tabernaculiſque, & omni alio inſtrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent ſociis. priuata hoſpitia habebant: ea benigne comiterque colebant: domuſq; eorum Romæ hoſpitibus patebant, apud quos ipſis diuerti mos eſſet. Legati qui repente aliquo mitterentur, ſingula iumenta per oppida iter qua faciendum erat, imperabant. aliam impenſam ſocij in magiſtratus Roma-
B nos non faciebant. Iniuria Coſ. etiam ſi iuſta, non tamen in magiſtratu exercenda, & ſilentium nimis aut modeſtum aut timidum Prænestinorum, ius, velut probato exemplo, magiſtratibus fecit grauiorum indies talis generis imperiorum. Principio huius anni, legati qui in Aetoliam & Macedoniam miſſi erãt, renuntiarunt: ſibi conueniendi regis Perſei, cum alij abeſſe eum, alij ægrum eſſe, falſo vtrunque fingerent, poteſtatem non factam, facile tamen apparuiſſe ſibi, bellum parari, nec vltra ad arma ire dilaturum. Item in Aetolia ſeditionẽ gliſcere indies: neq; diſcordiarum principes authoritate ſua coerceri potuiſſe. Cum bellum Macedonicum in expectatione eſſet, priuſquam id ſuſciperetur, prodigia expiari, pacemq; deum peti precationibus quæ editæ ex fatalibus libris eſſent, placuit. Lanuuij claſſis magnæ ſpecies in cœlo viſæ dicebantur, & Priuerni lana pulla terra enata, & in Veienti apud Remẽtẽ lapidatũ: Pomptinum omne velut nubibus locuſtarum coopertum eſſe, in Gallico agro, qua induceretur aratrum, ſub exiſtentibus glebis piſces emerſiſſe. Ob hæc prodigia libri fatales inſpecti, editumque ab decemuiris eſt, & quibus diis, quibuſq; hoſtiis ſacrificaretur, & vt ſupplicatio prodigiis expiãdis fieret. altera quę priore anno valetudinis populi cauſa vota eſſet, ea vti feriæque eſſent. Itaq; ſacrificatum eſt, vt decemuiri ſcriptum ediderunt. Eodem anno ædes Iunonis Lacinię detecta. Q. Fuluius Flaccus cenſor ædem Fortunæ equeſtris, quam in Hiſ-
C pania Pr. bello Celtiberico vouerat, faciebat enixo ſtudio, ne vllum Romę amplius aut magnificentius templum eſſet. Magnum ornamentũ ſe templo ratus adiecturum, ſi tegulæ marmoreę eſſent. profectus in Brutios ædem Iunonis Laciniæ ad partem dimidiam detegit, id ſatis fore ratus ad tegendum quod ædificaretur. Naues paratæ fuerunt quæ tollerent atque aſportarent, authoritate cenſoria ſociis deterritis id ſacrilegium prohibere. Poſtquam cenſor rediit, tegulæ expoſitæ de nauibus ad templum portabantur. quanquam vnde eſſent ſilebatur: non tamen celari potuit. Fremitus igitur in curia ortus eſt: ex omnibus partibus poſtulabatur vt conſules eam rem ad ſenatum referrent. Vt vero accerſitus in curiam cenſor venit, multo infeſtius ſinguli vniuerſiq; præſentem lacerare, templum auguſtiſſimum regionis eius, quod non Pyrrhus, non Annibal violaſſent, violare parum habuiſſe, niſi detexiſſet fœde, ac prope diruiſſet. Detractum culmen templo, nudatum tectum patere imbribus putrefaciendum. cenſorem morib. regendis creatum, cui ſarta tecta exigere ſacris publicis, & loca tuenda more maiorum traditum eſſet, eum per ſociorum vrbes diruentem templa, nudantemque tecta ędium ſacrarum vagari: & quod ſi in priuatis ſociorum ædificiis faceret, indignum videri poſſet, id deum immortalium

demolientem facere,& obſtringere religione P.R.ruinis templorum templa e- A
dificantem: tanquam non iidem vbiq; dij immortales ſint,ſed ſpolijs aliorũ alij
colendi exornandiq;. Cum priuſquam referretur,appareret quid ſentirent pa-
tres,relatione facta in vnam omnes ſententiam ierunt:vt hę tegulę reportandę
in templum locarentur, piacularíaq; Iunoni fierent. Quę ad religionem perti-
nent,cum cura facta: tegulas religatas in area templi,quia reponendarum nemo
artifex inire rationem potuerit,redemptores nunciarunt. Ex prętoribus qui in
prouincias ierant, Cn. Fabius Maſſiliæ moritur, cum in citeriorem Hiſpaniam
iret. Itaq; cum id nunciatum à Maſſilienſib.legatis eſſet, ſenatus decreuit,vt P.
Furius & Cn.Seruilius,quibus ſuccedebatur,inter ſe compararent aut ſortiren-
tur,vter citeriorem Hiſpaniam prorogato imperio obtineret. Sors opportuna
fuit.P.Furius idem,cuius ea prouincia fuerat,remaneret.Eodem anno cum agri
Liguſtini & Gallici quod bello captum erat, aliquantum vacaret, S.C. factum,
vt is ager viritim diuideretur. Decemuiros in eam rem ex S.C.creauit A.Attili-
us Pr.vrbanus, M.Aemylium Lepidum,C. Caſſium, T.Ebutium Parrum,C.Tre-
mellium, P.Cornelium Cethegum, Q.& L.Apuleios, M. Cæcilium, C. Saloni-
um, C. Munatium. Diniſerunt dena iugera in ſingulos, ſociis nominis Latini
terna. Per idem tempus quo hæc agebantur, legati ex Aetolia Romam vene-
runt de diſcordiis ſeditionibusq; ſuis, & Theſſali legati,nunciantes quæ in Ma- B
cedonia gererentur. Perſeus iam bellum viuo patre cogitatum in animo vol-
uens,omneis non genteis modo Grecię,ſed ciuitates etiam,legationib.mitten-
dis,pollicendo plura quam pręſtando,ſibi conciliabat.Erant tamen magna ex
parte hominum ad fauorem eius inclinati animi: & aliquanto quam in Eume-
nem propenſiores,cum Eumenis beneficiis muneribusq; omnes Grecię ciuita-
tes & pleriq; principum obligati eſſent,& ita ſe in regno ſuo gereret,vt quę ſub
ditione eius vrbes eſſent,nullius liberæ ciuitatis fortunam ſecum mutatam vel-
lent. Contra Perſea fama erat poſt patris mortem vxorem manu ſua occidiſ-
ſe, Apellem miniſtrum quondam fraudis in fratre tollendo, atque ob id requi-
ſitum à Philippo ad ſupplicium, exulantem accerſitum poſt patris mortem in-
gentibus promiſſis ad præmia tantæ perpetratæ rei, clam interfeciſſe. Inteſti-
nis externiſq; præterea multis cædibus infamem,nec vllo commendabilẽ me-
rito,præferebant vulgo ciuitates tam pio erga propinquos,tam iuſto in ciues,
tam munifico erga omnes homines, regi: ſeu famæ & maieſtate Macedonum
regum præoccupati ad ſpernendũ originem noui regni, ſeu mutationis rerum
cupidi,ſeu quia eum obiectum eſſe Romanis volebant. Erant autẽ non Aetoli
modo in ſeditionib. propter ingentem vim æris alieni, ſed Theſſali etiam: ea
contagione velut tabes in Perræbiam quoque id peruaſerat malum. Cum C
Theſſalos in armis eſſe nunciatum eſt, Ap. Claudium legatum ad eas res aſpi-
ciendas componendaſque ſenatus miſit. Qui vtriuſque partis principibus ca-
ſtigatis, cum iniuſto fœnore grauatum æs alienum, ipſis magna ex parte con-
cedentib. qui onerarant, leuaſſet, iuſti crediti ſolutionem in annorum penſio-
nes diſtribuit. Per eundem Appium eodemque modo compoſitæ in Perræbia
res. Aetolorum cauſas Marcellus Delphis per idem tempus hoſtilibus actas a-
nimis, quas inteſtino geſſerant bello, cognouit.Cum certatum vtrinque teme-
ritate atque audacia cerneret, decreto quidem ſuo neutram partem aut le-
uare, aut onerare voluit: communiter ab vtriſque periit, abſtinerent bel-
lo, & obliuione præteritorum, diſcordias finirent.Huius reconciliationis inter
ipſos fides obſidibus vltro citroque datis firmata eſt. Corinthum,vt ibi depo-
nerentur obſides,conuenitur. A Delphis & Aetolico concilio Marcellus in Pe-
loponneſum traiecit,quo Achæis edixerat conuentum, Vbi collaudata gente,
quod conſtanter vetus decretum de arcendis aditu finium regibus Macedonũ
tenuiſſent,inſigne aduerſus Perſea odium Romanorum fecit: quod vt matu-
rius erumperet, Eumenes rex, commentarium ferens ſecum, quod de appara-
tibus belli omnia inquirens fecerat, Romam venit. Per idem tempus quinque

legati

legati ad regem missi,qui res in Macedonia aspicerent.Alexandriam ijdem ad Ptolemæum renouandæ amicitiæ causa proficisci iussi.Legati erant hi,C. Valerius,Cn.Lutatius Cereo,Q.Bæbius Sulca,M.Cornelius Mammula,M. Cæcilius Denter. Et ab Antiocho rege sub idem tempus legati venerunt, quorum princeps Apollonius in senatum introductus,multis iustisque causis regem excusauit,quod stipendium serius quoad diem præstaret, id se omne aduexisse, ne cuius nisi temporis gratia regi foret.donum præterea afferre,vasa aurea quingentum pondo.petere regem,vt quę cum patre suo societas atque amicitia fuisset, ea secum renouaretur, imperaretque sibi P.R. quæ bono fidelique socio regi essent imperanda: se nullo vsquam cessaturum officio.Ea merita in se senatus fuisse cum Romæ esset, eam comitatem iuuętutis,vt pro rege non pro obside omnibus ordinibus fuerit. Legatis benigne responsum, & societatem renouare cum Antiocho, quæ cum patre eius fuerat. A.Attilius Pr. vrb.iussus. Quæstores vrbani stipendium,vasa aurea censores acceperunt: eisque negocium datum est,vt ponerent ea in quibus templis videretur: legatoque centũ millium æris munus missum,& ædes liberæ hospitio datæ, sumptusque decretus,donec in Italia esset.Legati qui in Syria fuerant,renunciauerunt, in maximo eum honore apud regem esse,amicissimumq; P.R. In prouincijs eo anno hęc.C.Cicereius Pr.in Corsica signis collatis pugnauit: septem millia Corsorũ cęsa.capti amplius M.& D C C.Vouerat in ea pugna prętor ædẽ Iunonis Monetæ.Pax deinde data petentibus Corsis,& exacta ceræ ducena millia pondo. Ex Corsica subacta Cicereius in Sardiniam transmisit. Et in Liguribus in agro Statellati pugnatum ad oppidum Carystum: eo se magnus exercitus Ligurum contulerat.Primo sub aduentum M.Popilij consulis mœnibus sese continebãt, deinde postquam oppidum oppugnaturum Romanum cernebant, progressi ante portas aciem struxerunt: nec consul,vt qui id ipsum oppugnatione comminanda quęsisset,moram certamini fecit. Pugnatum est amplius tres horas, ita vt neutro inclinaret spes. Quod vbi consul vidit, nulla parte moueri Ligurum signa, imperat equitibus vt equos conscendant, ac tribus simul partibus in hostes quanto maximo possent tumultu incurrant.pars magna equitum mediam traiecit aciem, & ad terga pugnantium peruasit. Inde terror iniectus Liguribus: diuersi in omnes partes fugerunt: perpauci retro in oppidũ,quia inde se maxime obiecerat eques.& pugna tam peruicax multos absumpserat Ligurũ,& in fuga passim cęsi sunt.X.millia hominũ cęsa tradũtur,amplius DCC.passim capti.Signa militaria relata L X X X I I.nec incruenta victoria fuit. amplius tria M.militum amissa, cum cedentibus neutris ex parte vtraq; primores caderent.Post hanc pugnã ex diuersa fuga in vnum collecti Ligures,cum maiorẽ multo partẽ ciuium amissam, quã supereſſe cernerent, (nec enim plus decem millia hominum erãt)dediderunt sese,nihil quidẽ illi pacti, sperauerant tamen nõ atrocius, quã superiores imperatores Cos.in se sęuiturum. At ille arma omnibus ademit, oppidũ diruit, ipsos bonaq; eorum vendidit, literasq; senatui de rebus ab se gestis misit.Quas cum A.Attilius Pr.in curia recitasset, (nã Cos.alter Posthumius agris recognoscendis in Campania occupatus aberat) atrox res visa senatui, Statellates, qui vni ex Ligurum gente non tulisient arma aduersus Romanos,tum quoque oppugnatos,non vltro inferentes bellum, dedjtos in fidem populi Romani, omni vltimæ crudelitatis exemplo laceratos ac deletos esse: tot millia capitum innoxiorum, fidem implorantia populi Romani,ne quis vnquã se postea dedere auderet,pessimo exemplo venisse,& distractos passim,iustis quõdam hostibus P.R.pacatis seruire.Quas ob res S.C.factum est,placere senatui,M.Popilium Cos.Ligures precio emptoribus reddito, ipsos restituere in libertatẽ, bonaq; vt iis, quicquid eius recuperari possit, reddantur curare: arma primo quoq; tempore fieri in ea gente: cos.de prouincia decedere,cum deditos in sedem suam Ligures restituisset: claram victoriã vincendo oppugnanteis nõ sęuiẽdo in afflictos fieri. Cos.qua ferocia animi vsus

erat

V.C. erat in Liguribus, eandem ad non parẽdum ſenatui habuit. legionibus extemplo Piſas in hybernacula miſſis, iratus patribus, infeſtus prætori Romã rediit, ſenatuq; extẽplo ad ædem Bellonę vocato, multis verbis inuectus eſt in prętorem: qui cum ob rem bello bene geſtam, vti diis immortalibus honos haberetur, referre ad ſenatũ debuiſſet, aduerſus ſe pro hoſtibus S.C. feciſſet, quo victoriã ſuam ad Ligures transferret: dediq; iis prope conſulẽ prætor iuberet. Itaq; mulctam ei ſe dicere: à patribus poſtulare, vt S.C. in ſe factum tolli iuberẽt, ſupplicationemque, quã abſentes ex literis, de bene geſta repub. miſſis decernere debuerint, præſentes honoris deorum primum cauſa, deinde & ſui aliquo tandem reſpectu decernerent. Nihilo lenioribus quã abſens ſenatorum aliquot orationibus increpitus, neutra impetrata re in prouinciam redit. Alter Coſ. Poſthumius conſumpta æſtate in recognoſcendis agris, ne viſa quidem
582. prouincia ſua, comitiorum cauſa Romã rediit, Coſ. C. Popilium Lęnatẽ, P. Aelium Ligurem creauit. Prætores exinde facti, C. Licinius Craſſus, M. Iunius Pęnus, Sp. Lucretius, Sp. Cluuius, Cn. Sicinius, C. Memmius iterũ. Eo anno Luſtrũ conditum eſt. Cenſores erant Q. Fuluius Flaccus, & L. Poſthumius Albinus. Poſthumius condidit. Cenſa ſunt ciuium Romanorum capita CCLXIX. millia, & XV. Minor aliquanto numerus, quia L. Poſthumius Coſ. pro concione edixerat, qui ſociũm Latini nominis ex edicto C. Claudij Coſ. redire in ciuitates ſuas debuiſſent, ne quis eorum Romę, ſed omnes in ſuis ciuitatib. cenſerentur. Concors & è repub. cẽſura fuit. Omnes quos ſenatu mouerunt, quibuſq; equos ademerunt, ærarios fecerunt & tribu mouerunt, neque ab altero notatum alter probauit. Fuluius ædem Fortunæ equeſtris, quam proconſul in Hiſpania dimicans cum Celtiberorum legionibus vouerat, annos ſex poſtquam vouerat dedicauit, & ſcenicos ludos per quatriduum, vnum diem in circo fecit. L. Cornelius Lentulus X vir ſacrorum eo anno mortuus eſt: in locum eius ſuffectus A. Poſthumius Albinus. Locuſtarum tantæ nubes à mari vento repentè in Apuliam illatæ ſunt, vt examinibus ſuis agros late operirent. Ad quam peſtẽ frugum tollendam Cn. Sicinius Pr. deſignatus cum imperio in Apuliã miſſus ingenti agmine hominum ad colligendas eas coacto, aliquatũ temporis abſumpſit. Principium inſequentis anni, quo C. Popilius & P. Aelius fuerunt. Coſ. reſiduas contentiones ex priore anno habuit. Patres referri de Liguribus, renouariq; S.C. volebant, & Coſ. Aelius referebat. Popilius & collegam & ſenatum pro fratre deprecabatur, & præ ſe ferens ſi quid decernerent, interceſſurum collegam deterruit. patres eo magis vtrique pariter Coſſ. infenſi, incœpto perſtabant. Itaq; cum de prouinciis ageretur, & Macedonia, iam imminente Perſei bello, peteretur, Ligures ambobus conſulibus decernuntur. Macedoniam decreturos negant, ni de M. Popilio referretur. Poſtulantibus deinde vt nouos exercitus ſcribere aut ſupplementum veteribus liceret, vtrumq; negatum eſt. Prætoribus quoque in Hiſpaniam ſupplementum petentibus negatum: M. Iunio in citeriorem, Sp. Lucretio in vlteriorem, C. Licinius Craſſus vrbanam iuriſdictionem, Cn. Sicinius inter peregrinos erat ſortitus, C. Memmius Siciliam, Sp. Cluuius Sardiniam. Coſſ. ob ea irati ſenatui, Latinis ferijs in primam quanque diem indictis, in prouinciam abituros ſe denunciarunt, nec quicquam reipub. acturos, prętęrquam quod ad prouinciarum adminiſtrationem attineret. Attalum regis Eumenis fratrem legatum veniſſe Romam Valerius Antias his Coſſ. ſcribit, ad deferenda de Perſeo crimina, indicandosque apparatus belli. Plurium annales, & quibus credidiſſe malis, ipſum Eumenem veniſſe tradunt. Eumenes igitur vt Romam venit, exceptus cum tanto honore, quantum non meritis tantum eius, ſed beneficiis etiam ſuis, ingentia quæ in eum congeſta erant, exiſtimaret deberi P. R. in ſenatum eſt introductus. Caulam veniendi ſibi Romam fuiſſe dixit, prętęr cupiditatem viſendi deos hominesque quorum beneficio in ea fortuna eſſet, ſupra quam ne optare quidem auderet, etiam vt coram moneret ſenatum, vt Perſei conatis obuiam iret. Orſus inde à Philippi

conſilijs,

consilijs,necem Demetrij filij retulit,aduersantis Romano bello. Bastarnarum gentem excitam sedibus suis, quorum auxilijs fretus in Italiam transiret. Hæc cum volutantem in animo oppressum fato regnum ei reliquisse, quem infestissimum esse sensisset Romanis. Itaq; Persea hæreditarium à patre relictum bellum,& simul cum imperio traditum, iam iam primum alere ac fouere omnibus consilijs. florere præterea iuuentute,quam stirpem longa pax ediderit: florere opibus regni,florere etiam ætate. Quæ cum corporis robore ac viribus vigeat, animum esse inueteratum diutina arte atque vsu belli.Iam inde à puero,patris contubernio, Romanis quoq; bellis, non finitimis tantum assuetum,missum à patre in expeditiones multas variasque. Iam ex quo ipse accepisset regnum, multa quæ non vi, non dolo, Philippus omnia expertus potuisset moliri, admirando rerum successu tenuisse.accessisse ad vires eam, quę lõgo tempore,multis magnisq; meritis pareretur, authoritatem. Nam apud Græciæ atque Asiæ ciuitates, vereri maiestatem eius omnes. nec pro quibus meritis, pro qua munificentia tantum ei tribuatur,cernere: nec dicere pro certo posse, vtrum felicitate id quadam eius accidat: an,quod ipse vereatur dicere,inuidia aduersus Romanos,fauorem illi conciliet. Inter ipsos quoq; reges ingentem authoritate,Seleuci filiam duxisse eum non posentem,sed petitum vltro: sororem dedisse Prusiæ precanti ac oranti: celebratas esse vtrasq; nuptias gratulatione donisq; innumerabilium legationum: & velut auspicibus nobilissimis populis deductas esse. Bœotorum gentem captatam Philippo, nunquam ad scribendum amicitiæ fœdus adduci potuisse: tribus nunc locis cum Perseo fœdus incisum literis esse: vno Thebis, altero ad Sidenũ augustissimo & celeberrimo in templo,tertio Delphis. In Achaico concilio vero, nisi discussa res per paucos Romanum imperium intentantes esset,eo rem prope adductam, vt aditus & in Achaiam daretur. At hercule suos honores, cuius merita in eam gentem priuatim an publice sint maiora,vix dici posset, partim desertos per incultum ac negligentiam,partim hostiliter sublatos esse.Iam Aetolos quem ignorare in seditionibus suis non ab Romanis,sed à Perseo præsidium petijsse. His eum fultum societatibus atq; amicitijs, eos domesticos apparatus belli habere, vt externis non egeat. XXX.millia peditum, V.millia equitum,in decem annos frumentum præparare: vt abstinere & suo & hostium agro frumentandi causa possit. Iam pecuniam tantã habere, vt X.millia mercenariorum militum præter Macedonum copias, stipendium in totidem annos præparatum habeat, præter annuum,quod ex metallis regijs capiat vectigal. Arma vel tribus tantis exercitibus in armamentaria congessisse. Iuuentutem,vt iam Macedoniam deficiat, velut ex perenni fonte vnde hauriat, Thraciam subiectam esse. Reliquum orationis adhortatio fuit: Non ergo hæc,inquit, incertis iactata rumoribus,& cupidius credita, quia vera esse de inimico crimina volebam, adfero ad vos P.C. sed comperta & explorata, haud secus quam si speculator missus à vobis subiecta oculis referrem.Neq; relicto regno meo,quod amplum & egregium vos fecistis,mare tantum traiecissem,vt vana ad vos afferendo,fidem abrogarem mihi. Cernebam nobilissimas Asiæ & Greciæ ciuitates indies magis denudantes iudicia sua: mox si permitteretur,eo processuras, vnde receptum ad pœnitendum non haberent.Cernebam Persea non continentem se Macedoniæ regno, alia armis occupantem,alia quæ vi subigi non possunt, fauore ac beneuolentia complectentem, videbam quam impar esset sors, cum ille vobis bellum, vos ei securam pacem præstaretis. Quanquam mihi quidem non parare, sed gerere pene bellum videbatur. Abrupolim socium atque amicum vestrum regno expulit, Artetarum Illyricum, quia scripta ab eo quædam vobis comperit, socium item atque amicum vestrum, interfecit. Euersam & Callicritum Thebanos, principes ciuitatis, quia liberius aduersus eum in concilio Bœotorum locuti fuerant, delaturosque ad vos quæ agerentur,professi erant,tollendos curauit. Auxilium Byzantijs aduersus fœdus tulit.Dolopiæ bella intulit. Thessaliam &

Doridem

» Doridem cum exercitu peruaſit, vt in bello inteſtino deterioris partis auxilio
» meliorem affligeret. Confudit & miſcuit omnia in Theſſalia Perræbiaque ſpe
» nouarum tabularum, vt manu debitorum obnoxia ſibi optimates opprimeret.
» Hæc cum vobis quieſcentibus & patientibus fecerit, & conceſſam ſibi Græci-
» am eſſe à vobis videat, pro certo habet, neminem ſibi antequam in Italiã tra-
» iecerit, armatum occurſurũ. Hoc quam vobis tutum aut honeſtum ſit, vos vide-
» ritis: ego certe nihil turpe eſſe duxi, prius Perſea ad bellum inferendum, quam
» me ſocium ad prædicendum vt caueretis, venire in Italiam. Functus neceſſario
» mihi officio, & quodammodo liberata atque exonerata fide mea, quid vltra fa-
» cere poſſum, quam vti deos deaſq; precer, vt vos & veſtræ reipublicæ, & nobis
» ſociis atq; amicis, qui ex vobis pendemus conſulatis? Hæc oratio mouit patres
conſcriptos: cæterum in præſentia nihil, præterquam fuiſſe in curia regem, ſci-
re quiſquam potuit, eo ſilentio clauſa curia erat. Bello deniq; perfecto, quęque
dicta ab rege, quęq; reſpõſa eſſent, emanauere. Perſei deinde regis legatis poſt
paucos dies ſenatus datus eſt. Cæterum præoccupatis non auribus magis quã
animis ab Eumene rege, omnis & defenſio & deprecatio legatorum reſpuebatur: & exaſperauit animos ferocia animi Harpali, qui princeps legationis erat.
Is velle quidẽ & laborare dixit regem, vt purganti ſe nihil hoſtile dixiſſe aut
feciſſe, fides habeatur: cæterum, ſi perũcacius cauſam belli quæri videat, fortẽ
animo defenſurum ſe. Martem communem eſſe, & euentum incertum belli.
Omnibus ciuitatibus Græciæ atq; Aſiæ curæ erat, quid Perſei legati, quid Eumenes in ſenatu egiſſet: & propter aduentum eius, quem moturum aliquid rebantur, miſerant pleræq; ciuitates alia in ſpeciem præferenteis legatos: & legatio Rhodiorum erat, ac Satyrus princeps, haud dubius quin Eumenes ciuitatem quoq; ſuam Perſei criminib. iunxiſſet. Itaq; omni modo per patronos hoſpiteſq; diſceptandi cum rege locum in ſenatu quęrebat. Quod cum contigiſſet, libertate intemperantius inuectus in regem, quod Lyciorum gentẽ aduerſus Rhodios concitaſſet, grauiorq; Aſiæ eſſet, quam Antiochus fuiſſet: popularem quidẽ ac gratam populis Aſiæ (nam eo quoq; iam fauor Perſei venerat) orationẽ habuit: cæterum inuiſam ſenatui, inutilemq; ſibi & ciuitati ſuæ. Eumeni vero conſpiratio aduerſus eum, fauorem apud Romanos fecit: ita omnes ei
honores habiti, donaq; quam ampliſſima data, cum ſella curuli, atq; ęburneo
ſcipione. Legationib. dimiſſis, cum Harpalus, quãta eximia celeritate poterat,
regreſſus in Macedoniam, nunciaſſet regi, nondum quidem paranteis bellum
reliquiſſe ſe Romanos, ſed ita infeſtos, vt facile appareret non dilaturos: & ipſe, præter quam quod & ita credebat futurum, iam etiam volebat, in flore virium ſe credens eſſe. Eumeni ante omnes infeſtus erat: à cuius ſanguine ordiens
bellum, Euandrum Cretenſem ducẽ auxiliorum, & Macedonas tres aſſuetos
miniſteriis talium facinorum, ad cędẽ regis ſubornat, literaſq; eis dat ad Praxo
hoſpitam, principem authoritate & opibus Delphorum. Satis cõſtabat, Eumenem vt ſacrificaret Apollini, Delphos aſcenſurum. Progreſſi cum Euandro inſidiatores, nihil aliud ad peragendum inceptum, quã loci opportunitatem omnia circumeuntes quęrebant. Aſcendentib. ad templum à Cirra, priuſquã perueniretur ad frequentia ædificiis loca, maceria erat ab læua ſemitæ paulum
extans à fundamento, qua ſinguli tranſirent. dextra pars labe terræ in aliquantum altitudinis diruta erat. poſt maceriam ſe abdiderunt, gradibus aſtructis, vt
ex ea velut è muro tela in prætereuntem cõijcerent. Primo à mari circunfuſa
turba amicorum ac ſatellitum procedebat: deinde extenuebant paulatim angustiæ agmen. Vbi ad eum locum ventum eſt, qua ſingulis eundum erat, primus
ſemitam ingreſſus Pantaleon Aetoliæ princeps, cum quo inſtitutus regi ſermo
erat. Tum inſidiatores exorti ſaxa duo ingentia deuolunt: quorũ altero caput
ictum eſt regi, altero humerus ſopitus, ex ſemita procliui in decliue multis ſuper prolapſum iam ſaxis congeſtis. & cæteri quidem etiam amicorum & ſatellitum poſtquam cadentem videre, diffugiunt. Pantaleon conſtanter impauidus

dus manſit ad protegendum regem. Latrones cum breui circumitu maceriæ decurrere ad conficiendum ſaucium poſſent, velut perfecta re in iugum Parnaſi refugerunt eo curſu, vt cum vnus, non facile ſequendo per inuia atque arduа, moraretur fugam eorum, ne comprehenſo indicium emanaret, occiderint comitem. Ad corpus regis primo amici, deinde ſatellites ac ſerui concurrerunt, tollentes ſopitum vulnere, ac nihil ſentientem: viuere tamen ex calore & ſpiritu remanente in præcordiis ſenſerunt, victurum exigua ac prope nulla ſpes erat. Quidam ex ſatellitibus ſecuti latronũ veſtigia, cum vſq; ad iugum Parnaſi nequicquam fatigati peruenisſent, re infecta redierunt. Aggreſſi facinus Macedones vt inconſulte, ita audacter cœptum, nec conſulte & timide reliquerunt. Compotem iam ſui regem amici poſtero die deferunt ad naues: inde Corinthum, à Corintho per Iſthmi iugum nauibus traductis, Aeginã traiiciunt. Ibi adeo ſecreta eius curatio fuit, admittentibus neminem, vt fama mortuum in Aſiam perferret. Attalus quoq; celerius, quam dignum concordia fraterna erat, credidit: nam & cum vxore fratris, & præfecto arci, tanquam iam haud dubius regni hæres eſt locutus. Quæ poſtea nõ fefellere Eumenẽ: & quãquam diſſimulare, & tacite habere id patiq; ſtatuerat, tamen in primo cõgreſſu non temperauit, quin vxoris petendæ præmaturã feſtinationem fratri obiiceret. Romam quoq; fama de morte Eumenis perlata eſt. Sub idem tempus C. Valerius ex Græcia, qui legatus ad viſendũ ſtatum regionis eius, ſpeculandaq; conſilia Perſei regis miſſus erat, rediit: congruentiaq; omnia criminib. ab Eumene allatis referebat, ſimul & adduxerat ſecũ Praxo à Delphis, cuius domus receptaculum latronum fuerat: & L. Rammium Brunduſinum, qui talis indicij delator erat. Princeps Brunduſij Rammius fuit: hoſpitio quoq; & duces Rom. omnes, & legatos exterarum quoq; gentium inſignes præcipue regios accipiebat. ex eo noticia ei cum abſente Perſeo fuerat: literiſq; ſpem amicitiæ interioris, magnæq; inde fortunæ facientibus, ad regem profectus, breui perfamiliaris haberi, trahiq; magis quã vellet in arcanos ſermones, eſt cœptus. Promiſſis enim ingentibus præmiſſis petere inſtitit ab eo rex, quoniam duces omnes legatiq; Rom. hoſpitio eius vti aſſueſſent, quibus eorum ipſe ſcripſiſſet, vt venenũ dandum curaret. Cuius ſcire ſe cõparationem plurimum difficultatis & periculi habere, pluribus conſcijs comparari: euentu præterea incerto eſſe, vt aut ſatis efficacia ad rem peragendã, aut tuta ad rem celandam dentur, ſe daturum, quod nec in dando, nec datum, vllo ſigno deprehendi poſſet. Rammius veritus ne ſi abnuiſſet, primus ipſe veneni experimentum eſſet, facturũ pollicitus profiſciſcitur: nec Brunduſiũ ante redire, quam cõuento C. Valerio legato, qui circa Chalcidem eſſe dicebatur, voluit. Ad eum primum indicio delato, iuſſu eius Romam ſimul venit. introductus in curiam, quæ acta erant, expoſuit. Hęc ad ea quæ ab Eumene delata erant acceſſere, quo maturius hoſtis Perſeus iudicaretur: quippe quem non iuſtum modo apparare bellum regio animo, ſed per omnia clandeſtina graſſari ſcelera latrociniorum ac veneficiorum cernebãt. Belli adminiſtratio ad nouos Conſules reiecta eſt: in præſentia tamen Cn. Sicinium Pr. cuius inter ciues & peregrinos iuriſdictio erat, ſcribere milites placuit, quã Brunduſium ducti, primo quoque tempore Apolloniam in Epirum traiicerentur, ad occupandas maritimas vrbes: vbi Coſ. cui prouincia Macedonia obuenieſſet, claſſem appellere tuto, & copias percommode exponere poſſet. Eumenes aliquandiu AEginæ retentus periculoſa & difficili curatione, cum primum tuto potuit profectus Pergamum, præter priſtinum odium recenti etiam ſcelere Perſei ſtimulante, ſumma vi parabat bellum. Legati eo ab Roma gratulantes quod è tanto periculo euaſiſſet, venerunt. Cum Macedonicum bellum in annum dilatum eſſet, cæteris Prr. iam in prouincias profectis, M. Iunius & Sp. Lucretius, quibus Hiſpaniæ prouinciæ obuenerant, fatigato ſæpe idem perendo ſenatu, tandem peruicerunt, vt ſupplementum ſibi ad exercitum darẽtur. tria millia peditum, centum & quinquaginta equites in Romanas legiones,

ones, in ſocialem exercitum quinque millia peditum, & CCC. equites imperare ſociis iuſſi. Hoc copiarum in Hiſpanias cum Prr. nouis portatum eſt. Eodem anno, quia per recognitionem Poſthumij Coſ. magna pars agri Campani, quem priuati ſine diſcrimine paſſim poſſederant, recuperata in publicum erat. M. Lucretius Tr. pl. promulgauit, vt agrum Campanum cenſores fruendum locarent. quod factum tot annis poſt captam Capuam non fuerat, vt in vacuo vagaretur cupiditas priuatorum. Cum expectatione ſenatus eſſet, bello & ſi non indicto, tamen iam decreto, qui regum ſuam, Perſei qui ſecuturi amicitiã eſſent, legati Ariaratis, puerum filium regis ſecum adducentes, Romam venerunt. Quorum oratio fuit, regem educandum filium Romam miſiſſe, vt iam inde à puero aſſueſceret moribus Romanis hominibuſque. petere, vt eum non ſub hoſpitum modo priuatorum cuſtodia, ſed publicę etiam curæ ac velut tutelæ vellent eſſe. Ea regis legatio grata ſenatui fuit. Decreuerunt vt Cn. Sicinius præter ædeis inſtructas locaret, vbi filius regis comiteſq; eius habitare poſſent. Et Thracum legatis apud ſe diſceptantibus, & ſocietatem amicitiamque petentibus, & quod petebant datum eſt: & munera binum millium æris ſummę in ſingulos miſſa. Hos vtiq; populos, quod ab tergo Macedoniæ Thracia eſſet, aſſumptos in ſocietatem gaudebant. Sed vt in Aſia quoq; & inſulis explorata omnia eſſent, T. Claudium Neronem, M. Decimium legatos miſerunt. Adire eos Cretam & Rhodum iuſſerunt, ſimul renouare amicitiã, ſimul ſpeculari, num ſolicitati animi ſociorum ab rege Perſeo eſſent. In ſuſpenſa ciuitate ad expectationem noui belli, nocturna tempeſtate columna roſtrata in Capitolio, bello Punico priore poſita à M. AEmylio Coſ. cui collega Ser. Fuluius fuit, tota ad imum fulmine diſcuſſa eſt. Ea res prodigij loco habita, ad ſenatum relata eſt. Patres ad aruſpices referre, & X. viros adire libros iuſſerunt. X. viri luſtrandum oppidum, ſupplicationem obſecrationemq; habendam, victimis maioribus ſacrificandum, & in Capitolio Romæ, & in Campania ad Mineruę promontorio renuntiarunt: ludos per X. dies Io. O. M. primo quoq; die faciendos. Ea omnia cum cura facta. aruſpices in bonum verſurum id prodigium, prolationemque finium, & interitum perduellium portendi reſponderunt: quod ex hoſtibus ſpolia fuiſſent ea roſtra, quæ tempeſtas diſiecciſſet. Acceſſerunt quæ cumularent religiones animis. Saturniæ nunciatum erat ſanguine per triduum in oppido pluiſſe: Calatiæ aſinum tripedem natum, & taurum cum quinque vaccis, vno ictu fulminis exanimatos: Oximi terra pluuiſſe. Horum quoque prodigiorum cauſa, res diuinæ factæ, & ſupplicatio vnum diem, feriæque habitę. Conſules ad id tempus in prouincias non exierant: quia neque vti de M. Popilio referrent, ſenatui obſequebantur, & nihil aliud decernere prius, ſtaturum patribus erat. Aucta etiam inuidia eſt Popilij, literis eius, quibus iterum cum Statellatibus Liguribus proconſul pugnaſſe ſe ſcripſit, ac ſe decem millia eorum occidiſſe: proper cuius iniuriam belli, cæteri quoq; Ligurum populi ad arma iterunt. Tum vero non abſens modo Popilius, qui deditis contra ius ac fas bellum intuliſſet, & pacatos ad rebellium incitaſſet: ſed Coſſ. quod non exirent in prouinciam, in ſenatu increpiti. Hoc conſenſu patrum accenſi M. Martius Sermo, & Q. Martius Scylla tribuni plebis & Coſſ. mulctam ſe dicturos, niſi in prouinciam exirent, denunciarunt: & rogationem quam de Liguribus deditis promulgare in animo haberent, in ſenatu recitarunt. Sanciebatur, vt qui ex Statellis deditis in libertatem reſtitutus ante calendas Sextiles primas non eſſet, cuius dolo malo is in ſeruitutẽ veniſſet, vt iuratus ſenatus decerneret, qui eam rem quæreret animaduerteretque. Ex authoritate deinde ſenatus eam rogationem promulgarunt. Priuſquam proficiſcerentur Coſſ. C. Cicereio prætori prioris anni ad ædem Bellonæ ſenatus datus eſt. Is expoſitis, quas in Corſica res geſſiſſet, poſtulatoque fruſtra triumpho, in monte Albano, quod iam in morem venerat, vt ſine publica authoritate fieret, triumphauit. Rogationem Martiam de Liguribus magno conſenſu plebs ſciuit iuſſitque. ex eo plebeſcito

C.

C.Licinius Pr.consuluit senatum,quē quærere ex rogatione vellet. Patres ipsam cum quærere iusserunt.Tum demum Coss.in prouinciam profecti sunt, exercitumque à M.Pompilio ceperunt: neque tamen M.Popilius reuerti Romā audebat,ne causam diceret,aduerso senatu infestiore populo,apud Pr. qui de quæstione in se posita senatum consuluisset. Huic detrectationi eius Trr. pl. alterius rogationis denunciatione occurrerunt: vt si non ante Idus Nouembres in vrbem Romam introisset,de absente eo C.Licinius statueret ac indicaret.Hoc tractus vinculo cum rediisset,ingenti cum inuidia in senatum venit.Ibi cum laceratus iurgiis multorum esset,S.C.factum est, vt qui Ligurum post Q. Fulvium, L.Manlium Coss.hostes nō fuissent,vt eos C.Licinius,Cn.Sicinius Prr. in libertatem restituendos curarent: agrumque iis trans Padum Cos. Popilius daret. Multa millia hominū hoc S. C. restituta in libertatem,transductisq; Padi ager est assignatus. M.Popilius rogatione Martia his apud C. Liciniū causam dixit:tertio Pr.gratia Cos.absentis,& Popiliæ familiæ precibus victus. Idib. Martiis adesse reum iussit,quo die noui magistratus inituri erant honorem, ne liceret ius,qui priuatus futurus esset.Ita rogatio de Liguribus arte fallaci eluta est.Legati Carthaginienses eo tempore Romæ erant,& Gulussa filius Masanissæ: inter eos magnæ contentiones in senatu fuere. Carthaginienses querebantur, præter agrum,de quo ante legati ab Roma,qui in re præsenti cognoscerent, missi essent, amplius L X X. oppida castellaque agri Carthaginensis biennio proximo Masanissam vi atque armis possediisse. Id illi, cui nihil pensi sit,facile esse: Carthaginienses fœdere illigatos silere: prohiberi enim extra fines efferre arma. Quanquam sciant in suis finibus, se inde Numidas pellerēt, se gesturos bellum:illo haud ambiguo capite fœderis deterreri,quo diserte vetentur cum sociis populi Romani bellum gerere. Sed iam vltra superbiam crudelitatemque & auaritiam eius non pati posse Carthaginienses:missos esse qui orarent senatum,vt triumharum rerum vnam ab se impetrari sinerent: vt vel ex æquo apud socium populum, quid cuiusque esset,disceptarent, vel permitterent Carthaginiensibus vt aduersus iniusta arma pio iustoque se tutarentur bello: vel ad extremum, si gratia plus quam veritas apud eos valeret, semel statuerent, quid donatum ex alieno Masanissæ vellent.Modestius certe daturos eos, & scituros quid dedissent: ipsum nullum præterquam suæ libidinis arbitrio finem facturum. Horum si nihil impetrarent, & aliquod suum post datam à P.Scipione pacem delictum esset, ipsi potius animaduerterent in se.Tutam seruitutem se sub dominis Romanis, quam libertatem expositam ad iniurias Masanissæ malle. Perire nanque semel ipsis satius esse, quam sub acerbissimi carnificis arbitrio spiritum ducere. Sub hæc dicta lachrymantes procubuerunt, stratique humi non sibi magis misericordiam quam regi *. interrogari Gulussam placuit, quid ad ea responderet: aut si prius mallet, exprometret super qua re Romam veniisset, Gulussa neque sibi facile esse dixit de ijs rebus agere, de quibus nihil mandati à patre haberet: neque patri facile fuisse mandare, cum Carthaginienses nec de qua re acturi essent, nec omnino ituros se Romam indicauerint. In æde Aesculapij clandestinum eos per aliquot noctes concilium principum habuisse, vnde præterea legatos occultis iam mandatis Romam mitti. Eam causam fuisse patri mittendi se Romam,qui deprecaretur senatum, ne quid communibus inimicis criminantibus se crederent, quem ob nullam aliam causam nisi propter constantem fidem erga populum Romanum odissent. His vtrinque auditis,senatus de postulatis Carthaginiensium consultus respondere ita iussit: Gulussam placere extemplo in Numidiam proficisci, & nuntiare patri, vt de ijs, de quibus Carthaginienses querantur, legatos quam primum ad senatum mittat, denuntietque Carthaginiensibus, vt ad disceptandum veniant. Si aliquid possent Masanissæ honoris causa,& feciisse,& facturos esse. ius gratiæ non dare:agrum qua cuiusq; sit,possideri velle: nec nouos statuere fines, sed veteres obseruari in animo habere.

Cartha-

Carthaginiensibus victis se & vrbes & agros concessisse, non vt in pace eripe-
rent per iniuriam, quæ iure belli non ademissent. Ita regulus Carthaginienes-
que demissi. munera ex instituto data vtrisque, alia hospitalia comiter conser-
uata. Sub idem tempus Cn. Seruilius Cæpio, Ap. Claudius Cento, T. Annius
Luscus legati, ad res repetendas in Macedoniam, renuntiandamq; amicitiam
regis missi, redierunt: qui iam sponte infestum Persei senatum insuper acce-
derunt, relatis ordine quæ vidissent, quæque audissent. vidisse se per omnes vr-
bes Macedonum summa vi parari bellum. Cum ad regem peruenissent, per
multos dies conueniendi eius potestatem non factam. Postremo, cum despe-
rato iam colloquio profecti essent, tum demum se ex itinere reuocatos, & ad e-
um introductos esse. Suæ orationis summam fuisse, fœdus cum Philippo ictum,
cum ipso eo post mortē patris renouatum: in quo diserte prohiberi eum extra
fines arma efferre. prohiberi socios P.R. lacessere bello. Expositа deinde abs-
ordine, quæ ipsi nuper in senatu Eumenem vera omnia & comperta referentē
audissent. Samothraciæ præterea permultos dies occultum consilium cum le-
gationibus ciuitatum Asię regem habuisse. Pro his iniurijs satisfieri senatum q;
quum censere, reddiq; sibi res sociisq; suis, quas contra ius fœderis habeat. Re-
gem ad ea primo accensum ira, inclementer locutum, auaritiam superbiamq;
Romanis obijcientem frequenter, quod alij super alios legati venirent, specu-
lari dicta factaque sua, quod se ad nutum imperiumque eorum omnia dicere ac
facere æquum censerent. Postremo multum ac diu vociferatum, reuerti poste-
ro die iussisse, scriptum se responsum dare velle: tum ita sibi scriptum tradi-
tum esse: Fœdus cum patre ictum, ad se nihil pertinere. Id se renouari, non
quia probaret, sed quia in noua possessione regni patienda omnia essent, pas-
sum. Si nouum fœdus secum facere vellent, conuenire prius de conditionibus
debere: & si in animum inducerent, vt ex æquo fœdus fieret, & se visurum quid
sibi faciundum esset, & illos credere reipub. consulturos. Atque ita se prompe-
isse, & summoueri è regia omnes cœptos: tum se amicitiam & societatem re-
nuntiasse. Qua voce cum accensum restitisse, atque voce clara denuntiasse ei
bi, vt triduo regni sui decederent finibus. Ita se profectos, nec sibi aut venien-
bus, aut manentibus quidquam hospitaliter aut benigne factum. Thessali dein-
de Aetolię; legati auditi. Senatui, vt scirent quam primum quibus ducibus vti
ra respub. esset, literas mitti Coss. placuit, vt vter eorū esset, Rom. ad magistra-
tus creandos veniret. Nihil magnopere quod memorari attineat reipub. eo an-
no Coss. gesserant: magis è repub. erat visum comprimi ac sedari exasperat
Ligures, cum Macedonicum bellum expectaretur. Gentium quoq; Illyriorum
regem suspectum Issenses legati fecerunt: simul questi fines suos secundo po-
pulatum: simul nuntiantes vno animo viuere Macedonum atque Illyriorum
regem, communi consilio parare Romanis bellum: & specie legatorum Illy-
rios speculatores Romæ esse, Perseo authore missos, vt quid ageretur scirent.
Illyrij vocati in senatum: qui cum legatos se esse missos ab rege dicerent ad
purganda crimina, si qua de rege Issenses deferrent: quæsitum ecquid ita non
adissent magistratum, vt ex instituto loca lautia acciperent: scirетur denique
venisse eos, & super qua re venissent. Hæsitantibus in responso, vt curia exce-
derent dictum: responsum tanquam legatis, vti qui adire senatum non postu-
lassent, dari non placuit: mittendosque ad regem legatos censuerunt: qui nun-
tiarent, qui socij quererentur apud senatum exulsum à rege agrum, non
æquum eum facere: qui ab socijs suis non abstineret iniuriam. In hanc lega-
tionem missi, A. Terentius Varro, C. Plętorius, C. Cicereius. Ex Asia qui circa
socios reges missi erant legati redierunt, qui renuntiarent Eumenem in ea, An-
tiochum in Syria, Ptolemæum in Alexandria sese conuenisse. Omnes solicitos
legationibus Persei, sed egregie in fide permanere, pollicitosq; omnia quę po-
pulus Romanus imperasset, præstituros, & ciuitates socias adisse: cæteras fati-
fidas, solos Rhodios fluctuanteis & imbutos Persei consilijs inuenisse. venerant
legati

legati Rhodij ad purganda ea quæ vulgo iactari de ciuitate sciebant: cæterum V.C.
senatum ijs dari, cum noui consules magistratum inissent, placuit. Belli apparatum non differendum censuerunt. C. Licinio prætori negotium datur, vt ex veteribus quinqueremibus in naualibus Romæ subductis, quæ possent vsui esse reficeret, pararetque naues quinquaginta. Si quid ad eum numerum explendum deesset, C. Memmio collegæ in Sicilia scriberet, vt eas quæ in Sicilia naues essent, reficeret atque expediret, vt Brundusium primo quoque tempore mitti possent. Socios nauales libertini ordinis in viginti & quinque naues ex ciuibus Romanis Cn. Licinius prætor scribere iussus: in quinque & viginti parem numerum Cn. Sicinius sociis imperaret: idem prætor peditum VIII. millia, CCCC. equites à socijs Latini nominis exigeret. Hunc militem qui Brundusij acciperet, atque in Macedoniam mitteret, A. Attilius Serranus, qui priore anno prætor fuerat deligitur: Cn. Siccinius prætor qui exercitum paratum ad traijciendum haberet. C. Popilio Cos. ex authoritate senatus C. Licinius prætor scribit, vt & legionem secundam, quæ maxime veterana in Liguribus erat: & socios Latini nominis quatuor M. peditum, C C. equites idibus Februarij, Brundusij adesse iuberet. Hac classe & hoc exercitu Cn. Sicinius prouinciam Macedoniam obtinere, donec successor veniret, iussus, prorogato in annum imperio. Ea omnia quæ senatus censuit, impigre facta sunt. Duodequadraginta quinqueremes ex naualibus deductæ: qui deduceret eas Brundusium, L. Porcius Licinius præpositus: duodecim ex Sicilia missæ. Ad frumentum classi exercituique coemendum in Apuliam Calabriamque tres legati missi, Sex. Digitius, T. Iuuentius, M. Cæcilius. Ad omnia præparata Cn. Sicinius prætor paludatus ex vrbe profectus, Brundusium venit. Exitu prope anni C. Popilius Cos. Romam redijt, aliquanto serius quam senatus censurat: cui primo quoque tempore magistratus creare, cum tantum bellum immineret, iussum erat. Itaque non secundis auribus patrum auditus est Cos. cum in æde Bellonæ de rebus in Liguribus gestis dissereret: succlamationes frequentes erant interrogationesque, cur scelere fratris oppressos Ligures in libertatem non restituisset. Comitia consularia in quã edicta erant diem ad XII. calendas Martias sunt habita. Creati Cos. P. Licinius Crassus, C. Cassius Longinus. Postero die prætores facti, C. Sulpitius Galba, L. Furius Philus, L. Canuleus Dives, C. Lucretius Gallus, C. Caninus Rebilus, L. Iunius Annalis. His prætoribus prouinciæ decretę, duę iure Romæ dicendo, Hispania, & Sicilia, & Sardinia, vt vni sors integra esset, quo senatus censuisset. Cos. designatis imperauit senatus, vt qua die magistratum inissent, hostijs maioribus rite mactatis precarentur, vt quod bellum P. R. in animo haberet gerere, vt id prosperum eueniret. Eodem die decreuit senatus, vt C. Popilius Cos. ludos per dies X. Ioui Opt. Max. voueret, donaque circa omnia pulvinaria dari, si respub. X annos in eodem statu fuisset. Ita vt censuerant, in Capitolio vouit Cos. ludos fieri, donariaque dari, quanta ex pecunia decressent senatus. cum centum & quinquaginta non minus adessent, præeunte verba Lepido pontifice maximo id votum susceptum est. Eo anno sacerdotes publici mortui, L. AEmylius Pappus Xuir sacrorum, & Q. Fuluius Flaccus pontifex, qui priore anno fuerat censor. Hic fœda morte perijt. Ex duobus filijs eius, qui tum in Illyrico militabant, nunciatum alterum decessisse, alterum graui & periculoso morbo ægrum esse. Obruit animum simul luctus metusque: mane ingressi cubiculum serui, laqueo dependentem inuenere. Erat opinio, post censuram minus compotem fuisse sui. vulgo Iunonis Laciniæ iram ob spoliatum templum alienasse mentem ferebant. Suffectus in AEmylij locum Xuir M. Valerius Messala, in Fuluij pontifex Cn. Domitius Aenobarbus, opido adolescens sacerdos lectus. P. Licinio, C. Cassio Coss. non vrbs tantum Roma, nec terra Italia, sed omnes reges ciuitatesque quæ in Europa, quæq; in Asia erant, conuertebant animos in curã Macedonici ac Romani belli. Eumenẽ cum vetus odium stimulabat, tum recens ira, quod 580.

scelere eius prope vt victima mactatus Delphis esset. Prusias Bithyniæ rex sta- A
tuerat abstinere armis, euentumq; expectare. Nam neq; pro Romanis se æquũ
censere aduersus fratrem vxoris arma ferre: & apud Persea victorem veniam
per sororem impetrabilem fore. Ariarates Cappadocum rex præterquã quod
Romanis suo nomine auxilia pollicitus erat, ex quo est iunctus Eumeni affini-
tate: in omnia belli pacisque se consociauerat consilia. Antiochus imminebat
quidem AEgypti regno, & pueritiam regis, & inertiam tutorum spernens, &
ambigendo de Cœlesyria, causam belli se habiturum existimabat: gesturum-
que sine vllo impedimento occupatis Rom. in Macedonico bello, id bellum:
tamen omnia & per suos legatos senatui, & ipse legatis eorum eximie pollici-
tus erat. Ptolemæus propter ætatem alieni etiam tum arbitrij erat: tutores &
bellum aduersus Antiochum parabant, quo vindicarent Cœlesyriam, & Rom.
omnia pollicebantur ad Macedonicum bellum. Masanissa & frumento iuua-
bat Rom. & auxilia cum elephantis: Misagenemque filium mittere ad bellum
parabat. Consilia autem in omnem fortunam ita disposita habebat. Si penes
Rom. victoria esset, suas quoque in eodem statu mansuras res, neq; vltra quic-
quam mouendum: non enim passuros Rom. vim Carthaginiensibus afferre. Si
fractæ essent opes Romanorum, quæ tum protegerent Carthaginienses, suam
omnem Africam fore. Gentius rex Illyriorum fecerat potius, cur suspectus es- B
set Romanis, quam satis statuerat vtram foueret partem: impetuq; magis quã
consilio ijs aut illis se adiuncturus videbatur. Cotys Thrax Odrysarum rex eui-
denter Macedonum partis erat. Hæc sententia regibus cum esset de bello, in
liberis gentibus populisque, plebs vbiq; omnis ferme, vt solet, deterioribus erat
ob regem Macedonesq; inclinata: principum diuersa cerneres studia. Pars ita
in Romanos effusi erant, vt authoritatem immodico fautore corrumperent:
pauci ex ijs iustitia imperij Romani capti: plures ita si præcipuam operam na-
uassent, potentes sese in ciuitatibus suis futuros rati. Pars altera regiæ adulati-
onis erat, quos æs alienum & desperatio rerum suarum eodem manente statu,
præcipites ad nouanda omnia agebat: quosdam ventosum ingeniũ, quia Per-
seus magis auræ popularis erat. Tertia pars, optima eadem & prudentissima, si
vtiq; optio domini potioris daretur, sub Romanis quam sub rege malebat esse.
si liberum inde arbitrium fortunæ esset, neutram partem volebant potentiorẽ
altera oppressa fieri: sed illibatis potius viribus vtriusq; partis, pacẽ ex eo ma-
nere: ita inter vtrosq; optimam conditionem ciuitatum fore, protegente alte-
ro semper inopem ab alterius iniuria. Hæc sentientes, certamina fautorum
vtriusque partis taciti ex tuto spectabant. Coss. quo die magistratum inierunt
ex S.C. cum circa omnia fana in quibus lectisternium maiorem partem anni es- C
se solet, maioribus hostijs immolassent, inde preces suas acceptas ab dijs im-
mortalibus ominati, senatui rite sacrificatum, precationemq; de bello factam
renunciarunt. Aruspices ita responderunt, si quid rei nouæ inciperetur, id ma-
turandum esse: victoriam, triumphum, prorogationem imperij portendi. Pa-
tres quod faustum felixq; P.R. esset, centuriatis comitijs primo quoq; die fer-
re ad populum Coss. iusserunt, vt quod Perseus Philippi filius Macedonum
rex aduersus fœdus cum patre Philippo ictum, & secum post mortem eius re-
nouatum, socijs P.R. arma intulisset, agros vastasset, vrbesq; occupasset: quod-
que belli parandi aduersus P.R. consilia iniisset, arma, milites, classem eius rei
causa comparasset: vt nisi de ijs rebus satis feciisset, bellũ cum eo iniretur. Hæc
rogatio ad populũ lata est. S.C. inde factum est, vt consules inter se prouincias
Italiam & Macedoniam compararent sortirenturve. Cui Macedonia obue-
nisset, vt is regem Persea, quique eius sectam secuti essent, nisi P.R. satisfeciissent
bello persequeretur. Legiones quatuor nouas scribi placuit, binas singulis
Coss. Id præcipue prouinciæ Macedoniæ datum, quod cum alterius Cos. le-
gionibus quina millia & duceni equites ex vetere instituto darentur in singu-
las legiones: in Macedoniam sena millia peditum scribi iussa, equites trecenti

æquali-

A æqualiter in singulas legiones, & in sociali exercitu consuli alteri actus numerus, XVI. millia peditum, DCCC. equites, præter eos quos Cn. Sicinius duxisset DC. equites, in Macedoniam traijceret. Italiæ satis visa XII. millia sociorum peditum, DC. equites. Illud quoque præcipuum datum sorti Macedoniæ, vt centuriones militesq; veteres scriberet, quos vellet Cos. vsq; ad quinquaginta annos. In tribunis militum nouatum eo anno propter Macedonicum bellum, quod Cos. ex S. C. ad populum tulerunt, ne tribuni militum eo anno suffragijs crearentur, sed Cos. prætorumq; in ijs faciendis iudicium arbitriumque esset. Inter prætores ita partita imperia. Prætorem cuius sors fuisset, vt iret quo senatus censuisset, Brundusium ad classem ire placuit: vtq; ibi recognosceret socios nauales: dimissisque, si qui parum idonei essent, supplementum legeret ex libertinis: & daret operam, vt duæ partes ciuium Romanorum, tertia sociorum esset. Commeatus classi legionibusq; vt ex Sicilia Sardiniaq; subueherentur: prætoribus qui eas prouincias sortiti essent, mandari placuit, vt alteras decumas Siculis Sardisque imperarent, vtq; id frumentum ad exercitum in Macedoniam portaretur. Siciliam C. Caninius Rebilus est sortitus, L. Furius Philus Sardiniam, L. Canuleius Hispaniam, C. Sulpitius Galba vrbanam
B iurisdictionem, L. Iunius Annalis inter peregrinos. C. Lucretio Gallo, quo senatus ceusuisset, sors euenit. Inter Cos. magis cauillatio quam magna contentio de prouincia fuit. Cassius sine sorte se Macedoniam oppugnaturum dicebat: nec posse collegam saluo iureiurando secum sortiri. Prætorem eum, ne in prouinciam iret in concione iurasse, se stato loco statisq; diebus sacrificia habere, quæ absente se recte fieri non possent: quæ non magis Cos. quã prætore absente recte fieri possent. Si senatus non quid vellet in consulatu potius, quam quid in prætura iurauerit P. Licinius, animaduertendũ esse censeat: se tamen futurum in senatus potestate. Consulti patres, cui consulatum P. R. non negasset, ab se prouinciam negari superbum rati, sortiri Coss. iusserunt. P. Licinio Macedonia, C. Cassio Italia obuenit. Legiones inde sortiti sunt: prima & tertia in Macedoniam traijcerentur, secunda & quarta vt in Italia remanerent. Delectus Coss. multo intentiorem quam alias curam habebant. Licinius veteres quoque scribebat milites centurionesque: & multi voluntate nomina dabant, quia locupletes eos videbant, qui priore Macedonico bello, aut aduersus Antiochum in Asia stipendia fecerant. Cum tribuni militum centurionẽs, sed primum quemque citarent, tres & XX. centuriones qui primos pilos duxerant, ci-
C tati Trr. pl. appellarunt. Duo ex collegio, M. Fuluius Nobilior, & M. Claudius Marcellus ad Cos. reijciebant. Eorum cognitionem esse debere, quibus delectus quibusq; bellum mandatum esset. Cæteri cognituros se de quo appellati essent, aiebant: & si iniuria fieret, auxilium ciuibus laturos. Ad subsellia Trr. res agebatur. Eo. M. Popilius consularis aduocatus, centuriones, & Cos. venerunt. Cos. inde postulanti vt in concione ea res ageretur, populus in concionem aduocatus. Pro centurionibus M. Popolius, qui biennio ante Cos. fuerat, ita verba fecit: Militares homines, & stipendia iusta, & corpora & ætate & assiduis laboribus confecta habere: nihil recusare tamen: quo minus operam reipub. dent: id tantum deprecari, ne inferiores ijs ordines, quam quos cum militassent habuissent, attribuerẽtur. P. Licinius Cos. S. C. recitari iussit. Primum, quod bellum senatus Perseo iussisset: deinde quod veteres centuriones quam plurimum ad id bellum scribi censuisset: nec vlli, qui non maior annis quinquaginta esset, vacationem militiæ esse. Deprecatus est deinde, ne nouo bello, tam propinquo Italiæ, aduersus regem potentissimum, aut tribunos militum delectum habentes impedirent, aut prohiberent. Cos. quem cuique ordinem assignari è repub. esset, eum assignare. si quid in ea re dubium esset, ad senatum reijcerent. Postquam Cos. quæ voluerat dixit, Sp. Ligustinus ex eo numero, qui Trr. pl. appellauerant, à consule & ab tribunis petijt: vt sibi paucis ad populum agere liceret. Permissu omnium ita locutus fertur: Sp. Ligustinus tribus Crustu-

» minæ ex Sabinis ſum oriundus, Quærites. Pater mihi iugerum agri reliquit, & A
» paruum tugurium, in quo natus educatuſque ſum, hodieque ibi habito. Cum
» primum in ætatem veni, pater mihi vxorem fratris ſui filiam dedit: quæ ſe-
» cum nihil attulit, præter libertatem pudicitiamque, & cum his fœcunditatem,
» quanta vel in diti domo ſatis eſſet. Sex filij nobis, duæ filiæ ſunt, vtræque iam
» nuptæ. Filij quatuor togas viriles habent, duo prætextati ſunt. Miles ſum factus
» P. Sulpitio, C. Aurelio Coſſ. In eo exercitu qui in Macedoniam eſt tranſporta-
» tus, biennium miles gregarius fui aduerſus Philippum regem: tertio anno vir-
» tutis cauſa mihi T. Quintius Flaminius decumum ordinem haſtatum aſſignauit.
» Deuicto Philippo Macedonibuſque, cum in Italiam portati ac dimiſſi eſſemus,
» continuo miles voluntarius cum M. Porcio Coſ. in Hiſpaniam ſum profectus.
» Neminem omnium imperatorum qui viuant, acriorem virtutis ſpectatorem ac
» iudicem fuiſſe ſciunt, qui & illum & alios duces longa militia experti ſunt. Hic
» me imperator dignum iudicauit, cui primum haſtatum prioris cẽturiæ aſſigna-
» ret. Tertio iterum voluntarius miles factus ſum in eum exercitum, qui aduerſus
» Aetolos & Antiochum regẽ eſt miſſus, à M. Acilio mihi primus princeps prioris
» centuriæ eſt aſſignatus. Expulſo rege Antiocho, ſubactis Aetolis reportati ſu-
» mus in Italiam: & deinceps his quæ annua merebant legiones ſtipendia feci.
» Bis deinde in Hiſpania militaui, ſemel Fulvio Flacco, iterũ T. Sempronio Grac B
» cho Pr. à Flacco inter cæteros quos virtutis cauſa ſecũ ex prouincia ad trium-
» phum deducebat, deductus ſum: à Tib. Graccho regatus in prouinciã ij. Qua-
» ter intra paucos annos primum pilum duxi. quater & tricies virtutis cauſa do-
» natus ab imperatoribus ſũ. ſex ciuicas coronas accepi. XXII. ſtipendia annua
» in exercitu emerita habeo, & maior annis ſum quinquaginta. Quod ſi mihi nec
» ſtipendia omnia emerita eſſent, nec dum ætas vacationẽ daret, tamẽ cum qua-
» tuor milites pro me vno vobis dare P. Licini poſſem, æquũ erat me dimitti. Sed
» hæc pro cauſa mea dicta accipiatis velim: ipſe me quo ad quiſquam qui exer-
» citus ſcribit, idoneum militem iudicabit, nunquam ſum excuſaturus. Ordinem
» quo me dignum iudicent Tribb. militum, ipſorum eſt poteſtatis: ne quis me
» virtute in exercitu præeſſet, dabo operam, vt ſemper ita feciſſe me & imperato-
» res mei, & qui vna ſtipendia fecerunt, teſtes ſunt. Vos quoque æquum eſt com-
» militones, & ſi appellationis vobis vſurpatis ius, cum adoleſcentes nihil ad-
» uerſus magiſtratuum ſenatuſque authoritatem vſquam feceritis, nunc quoque
» in poteſtate ſenatus ac conſulum eſſe, & omnia honeſta loca ducere, quibus
» rempub: defenſuri ſitis. Hæc vbi dixit, collaudatum multis verbis Coſ. ex con-
» cione in ſenatum duxit. Ibi quoque ei ex authoritate ſenatus gratiæ actæ, tri-
buniq; militares in legione prima primum pilum virtutis cauſa ei aſſignarunt. C
Cæteri centuriones omiſſa appellatione, ad delectum obedienter reſponde-
runt. Quo maturius in prouincias magiſtratus proficiſcerentur, Latinæ calen-
dis Iunijs fuere: eoque ſolenni perfecto C. Lucretius prætor omnibus quæ ad
claſſem opus erant præmiſſis, Brundu ſium eſt profectus. Præter eos exercitus
quos Coſſ. comparabant, C. Sulpitio Galbæ prætori negocium datum, vt qua-
tuor legiones ſcriberet vrbanas, iuſto numero peditum equitumque: ijſque
quatuor Trr. mil. ex ſenatu legeret, qui præeſſent. ſocijs Latini nominis impe-
raret quindecim millia peditum, mille & C C. equites. Is exercitus vti paratus
eſſet, quo ſenatus cenſuiſſet. P. Licinio Coſ. ad exercitum ciuilem ſocialemque
petenti addita auxilia, Ligurum duo millia, Cretenſes ſagittarij incertus nume-
rus, quantum rogati auxilia Cretenſes miſiſſent. Numidæ item equites elephã-
tique. In eam rem legati ad Maſaniſſam Carthaginienſeſq; miſſi, L. Poſthumius
Albinus, Q. Terentius Culleo, C. Aburius. In Cretam itẽ legatos tres ire placuit,
A. Poſthumium Albinum, C. Decium, A. Licinium Neruam. Per idem tempus
legati ab rege Perſeo venerunt. Eos in oppidum intromitti non placuit, cum
iam bellum regi eorum & Macedonibus & ſenatus decreſſet, & populos iuſſiſ-
ſet. in ædem Bellonæ in ſenatum introducti, ita verba fecerunt: Mirari Perſea

regem

regem, quid in Macedoniam exercitus transportati essent: Si impetrari à senatu posset, vt ij reuocentur, regem de iniurijs, si quas socijs factas quererentur, arbitratu senatus satisfacturum esse. Sp. Caruilius ad eam ipsam rem ex Græcia remissus ab Cn. Sicinio in senatu erat. Is Perræbiam expugnatam armis, Thessaliæ aliquot vrbes captas, cætera, quæ aut ageret aut pararet, rex cum argueret. respondere ad ea legati iussi, post quā hæsitabant, negantes sibi vltra quidquam mandatum esse: iussi renunciare regi, Cos. P. Licinium breui cum exercitu futurum in Macedonia esse. Ad eum, si satisfacere in animo esset, mitteret legatos: Romam quod præterea mitteret, non esse: neminem eorum per Italiam ire liciturum. Ita demissis, P. Licinio consuli mandatum, intra vndecimum diem iuberet eos Italia excedere: & Sp. Caruilium mitteret, qui donec nauem conscendissent, custodiret. Hæc Romę acta nondum profectis in prouinciam Coss. Iam Cn. Sicinius, qui priusquam magistratu abiret, Brundusium & ad classem & ad exercitum præmissus erat, traiectis in Epirum quinque M. peditum, C C C. equitibus, ad Nymphæum in agro Apolloniati castra habebat. Inde tribunos cum duobus millibus militum, ad occupanda Dassaretiorum & Illyriorum castella, ipsis accersentibus præsidia, vt tutiores à finitimorum impetu Macedonum essent, misit. Paucis post diebus Q. Martius, A. Attilius, & P. & Ser. Cornelij Lentuli, & L. Decimius, legati in Græciam missi, Corcyram peditum mille secum aduexerunt. ibi inter se & regiones quas obirent, & milites diuiserunt. Decimius missus est ad Gentium regem Illyriorum: quem, si aliquem respectum amicitiæ eum habere cerneret, tentare, aut etiam ad belli societatem pellicere, iussus. Lentuli in Cephaleniam missi, vt in Peloponnesum traijcerent, oramque maris in occidentem versi ante hyemem circumirent. Martio & Attilio Epirus, Aetolia & Thessalia circumeundæ assignantur. Inde Bœotiam atque Eubœam aspicere iussit: tum in Peloponnesum traijcere: ibi congressurus se cum Lentulis constituunt. Priusquam digrederentur à Corcyra, literæ à Perseo allatæ sunt: quibus quærebat, quæ causa Romanis aut in Græciam traijciendi copias, aut vrbes occupandi esset. Cui rescribi nihil placuit, nuncio ipsius qui literas attulerat, dici, præsidij causa ipsarum vrbium Rom. facere. Lentuli circumeuntes Peloponnesi oppida, cum sine discrimine omnes ciuitates adhortarentur, vt quo animo, qua fide adiuuissent Rom. Philippi primum, deinde Antiochi bello, eodem aduersus Perseā iuuarent, fremitum in concionibus audiebant: Achæis indignantibus eodem se loco esse, qui omnia à principijs Macedonici belli præstitissent Romanis, & Macedonum Philippi bello hostes fuissent, quo Messenij atque Elij, qui pro Antiocho hoste arma aduersus P. R. tulissent: ac nuper in Achaicum contributi concilium, velut præmium belli se victoribus Achæis tradi quærerentur. Martius & Attilius ad Gitanas Epiri oppidum decem millia ab mari cum ascenderent, concilio Epirotarum habito, cum magno omnium assensu auditi sunt: & quadringentos iuuentutis eorum in Orestas, vt præsidio esset liberatis ab se Macedonibus, miserunt. Inde in Aetoliam progressi: ac paucos ibi morati dies, dum in prætoris mortui locum alius sufficeretur, & Lyciſco prætore facto, quem Rom. fauere rebus satis compertum erat, transierunt in Thessaliam. Eo legati Acarnanum, & Bœotorum exules venerunt. Acarnanes nunciare iussi, quæ Philippi primum, Antiochi deinde bello, decepti pollicitationibus regis, aduersus populum Rom. commisissent, eam corrigendi occasionem illis oblatam. Si male meriti clementiam P. R. experti essent, bene merendo liberalitatem experirentur. Bœotis exprobratum, societatem eos cum Perseo iunxisse, ijs, culpam in Ismeniam principem alterius partis conferrent, & quasdam ciuitates dissentientes in causam deductas: appariturum id esse Martius respondit. Singulis enim ciuitatibus de seipsis consulendi potestatem facturos. Thessalorum Lariſſæ fuit concilium. Ibi & Thessalis benigna materia gratias agendi Romæ pro libertatis munere fuit: & legatis, quod & Philippi prius, & post Antiochi

bello enixe adiuti à gente Theſſalorum eſſent. hac mutua commemoratione A
meritorum accenſi animi multitudinis ad omnia decernenda, quæ Romani
vellent. Secundum hoc concilium legati à Perſeo rege venerunt, priuati maxi-
me hoſpitij fiducia, quod ei paternum cum Martio erat. Ab huius neceſſitudi-
nis commemoratione orſi, petierunt legati, in colloquium veniendi regi pote-
ſtatem faceret. Martius & ſe ita à patre ſuo accepiſſe dixit, amicitiam hoſpiti-
umque cum Philippo fuiſſe: minime immemorem neceſſitudinis eius legati-
onem eam ſuſcepiſſe. Colloquium, ſi ſatis commode valeret, non fuiſſe dilatu-
rum. nunc, vbi primum poſſet, ad Peneum flumen, qua tranſitus ab Omolio
Dium eſſet, præmiſſis qui nunciarent regi, venturos. Et tum quidē ab Dio Per-
ſeus in interiora regni recepit ſe, leui aura ſpei obiecta, quod Martius ipſius
cauſa ſuſcepiſſe ſe legationem dixiſſet. Poſt dies paucos ad cōſtitutum locum
venerunt. Magnus comitatus fuit regius, cum amicorum, tum ſatellitum turba
ſtipante, non minore agmine legati venerunt: & ab Lariſſa multis proſequen-
tibus, & legationibus ciuitatum, quæ conuenerant Lariſſam, & renunciare
domum certa quæ audiſſent, volebant. Inerat cura inſita mortalibus videndi
congredientes, nobilem regē & populi principis terrarū omnium legatos. Poſt-
quam in conſpectu ſteterunt dirimente ſa.ne, pauliſper internunciando cun-
ctatio fuit, vtri tranſgrederentur, aliquid illi regię maieſtati, aliquid hi P.R.
nomini, cum preſertim Perſeus petiſſet colloquium, exiſtimabant deberi. io-
co etiam Martius cunctantes mouit. Minor, inquit, ad maiorem, & (quod Phi-
lippo ipſi cognomen erat) filius ad patrem tranſeat. Facile perſuaſum id regi
eſt. Aliud deinde ambigebatur, cum quam multis tranſiret. Rex cum omni co-
mitatu tranſire æquum cenſebat: legati vel cum tribus venire iubebant, vel ſi
tantum agmen traduceret, obſides daret. nihil fraudis fore in colloquio.
Hippian & Pantaucum, quos & legatos miſerat, principes amicorum obſides
dedit: nec tam in pignus fidei obſides deſiderati erant, quam vt appareret ſo-
cijs, nequaquam ex dignitate pari congredi regem cum legatis. Salutatio non
tanquam hoſtium, ſed hoſpitalis ac benigna fuit, poſitiſque ſedibus conſede-
runt. Cum pauliſper ſilentium fuiſſet. Expectari nos, inquit Martius, arbitror, vt
reſpondeamus literis tuis, quas Corcyram miſiſti: in quibus quæris, quid ita le-
gati cum militibus venerimus, & præſidia in ſingulas vrbes dimittamus. Ad hāc
interrogationem tuam & non reſpondere vereor, ne ſuperbum ſit: & vera reſ-
pondere, ne nimis acerbum audienti tibi videatur. Sed cum aut verbis caſti-
gandus aut armis ſit, qui fœdus rumpit: ſicut bellum aduerſus te alij quam mi-
» hi mandatum malim: ita orationis acerbitatem aduerſus hoſtem, vtcunque
» eſt, ſubibo: ſicut medici cum ſalutis cauſa triſtiora remedia adhibent. Ex quo
» regnum adeptus es, vnam rem te quæ facienda fuerit, ſenatus feciſſe cenſet.
» quod legatos Romam ad renouandum * iudicat potius quam cum renouatum
» eſſet violandum. Abrypolim ſocium atque amicum populi Romani regno ex-
» puliſti. Arte tari interfectores, vt cæde (nequid vltra dicam) lætatum ap-
» pareret, recepiſti: qui omnium Illyriorum fidiſſimum Romano nomini re-
» gulum occiderant. Per Theſſaliam & Malienſem agrum cum exercitu contra
» fœdus Delphos iſti. Byzantij item contra fœdus miſiſti auxilia: cum Bœotijs ſo-
» cijs noſtris ſecretam tibijpſi ſocietatem, quam non licebat, iureiurando repi-
» giſti. Thebanos legatos Euerſam & Callicritū venientes à nobis, quærere ma-
» lo quis interfecerit, quā arguere. In Aetolia bellum inteſtinum & cædes prin-
» cipū per quos, niſi per duos factæ videri poſſūt? Dolopes à te ipſo euaſtati ſunt.
» Eumenes rex ab Rom. cū in regnū rediret, prope vt victima Delphis in ſacrato
» loco ante aras mactatus, quē inſimulet, piget referre. Quæ hoſpes Brunduſinus
» occulta facinora indicet, certū habeo, & ſcripta tibi omnia ab Roma eſſe, & le-
» gatos tuos renuntiaſſe. Hæc ne dicerentur à me, vno modo vitare potuiſti, non
» quærendo quā ob cauſam exercitus in Macedoniam traijcerentur, aut præſi-
» dia in ſociorum vrbes mitteremus. Quærenti tibi ſuperbius tacuiſſemus,

quam

quam vera respondimus. Equidem pro paterno nostro hospitio faueo orationi tuæ: & opto vt aliquam mihi materiam præbeas agendæ tuæ apud senatum causæ. Ad ea rex: Bonam causam, si apud iudices æquos ageretur, apud eosdē & accusatores & iudices agam. Eorum autem quæ obiecta sunt mihi, partim ea sunt quibus nescio an gloriari debeam, partim quæ fateri non erubescam, partim quæ verbo obiecta, verbo negare sit. Quid enim, si legibus vestris hodie reus sim, aut index Brundusinus, aut Eumenes mihi obijciat vt accusare potius vere, quam conuitiari videantur? Scilicet nec Eumenes, cum tam multis grauis publice ac priuatim sit, alium quam me inimicum habuit: neque ego potiorem quemquam ad ministeria facinorum, quam Rammium, quem neque vnquam ante videram, nec eram postea visurus, inuenire potui: & Thebanorum, quos naufragio periisse constat, & Artetari cædis mihi reddenda ratio est: in qua tamē nihil vltra obijcitur, quam interfectores eius in regno exulasse meo. Cuius conditionis iniquitatem ita non sum recusaturus, si vos quoque accipitis, vt quicunque exules in Italiam aut Romam se contulerunt, his facinorum, propter quæ damnati sunt, authores vos fuisse fateamini. Si hoc & vos recusabitis, & omnes aliæ gentes, ego quoque inter cæteros ero. Et hercule quid attinet cuiquam exilium patere, si nusquam exuli futurus locus est? Ego tamen istos, vt primum in Macedonia esse admonitus à vobis comperi, requisitos abire ex regno iussi, & in perpetuum interdixi finibus meis. Et hæc quidem mihi tanquam causam dicenti reo obiecta sunt: illa tanquā regi, & quæ de fœdere, quod mihi est vobiscū, disceptationem habeant. Nam si est in fœdere ita scriptum, vt ne si bellum quidem quis inferat, tueri me regnumque meum liceat: mihi fatendū est, quod me armis aduersus Abrypolim sociū populi Romani defenderem, fœdus violatum esse. Sin autem hoc & ex fœdere licuit, & iure gentium ita comparatum est, vt arma armis propulsentur, quid tandem me facere decuit, cum Abrypolis fines mei regni vsq; ad Amphipolim peruastasset: multa libera capita, magnam vim mancipiorum, multa millia pecorum abegisset? Quiescerem & paterer, donec Pellam & in regiam meam armatus peruenisset? At enim bello quidem iusto sum persecutus: sed vinci non oportuit eum, neq; ea quæ victis accidunt, pati: quorum casum cum ego subierim, qui sum armis lacessitus, quid potest quæri sibi accidisse, qui causa belli fuit? Non sum eodem modo defensurus Romani, quod Dolopas armis coercuerim: quia etsi nō merito eorum, iure feci meo: cum mei regni, meæ ditionis essent, vestro decreto patri attributi meo. Nec, si causa reddenda sit, non vobis nec fœderatis, sed ijs qui ne in seruos quidem sæua atque iniusta imperia probant, plus æquo & bono sæuisse in eos videri possum: quippe Euphranorum præfectum à me impositum ita occiderunt, vt mors pœnarum eius leuissima fuerit. At cum processissem inde ad visendas Larissam & Antrona & Pylleon, quo in propinquo multo ante debita vota persoluerem, Delphos sacrificandi causa ascendi. Et hic criminis augendi causa cum exercitu me fuisse adijcitur: scilicet, vt quod nunc vos facere queror, vrbes occuparem, arcibus imponerem præsidia. vocate in concilium Græciæ ciuitates, per quas iter feci: queratur vnusquilibet militis mei iniuriam: non recusabo quin simulato sacrificio aliud petisse videar. Aetolis & Byzantijs præsidia misimus, & cum Bœotis amicitiā fecimus. Hęc qualiacunque sunt, per legatos meos non solum indicata, sed etiam excusata sunt, sæpe in senatu vestro: vbi aliquos ego disceptatores, non tam æquos, quam te Quinti Marci, paternum amicum & hospitem, habebam. Sed nondum Romam accusator Eumenes venerat: qui calumniando omnia detorquendoque suspecta & inuisa efficeret: & persuadere vobis conaretur, non posse Græciam in libertate esse, & vestro munere frui, quoad regnum Macedoniæ incolume esset. Circumagetur hic orbis: erit mox qui arguat, nequicquā Antiochum vltra iuga Tauri remotum: grauiorem multo Asiæ, quam Antiochus fuerit, Eumenem esse, nec conquiescere socios vestros posse, quoad regia Pergami

sit: eam arcem supra capita finitimarum ciuitatum impositam. Ego hæc Q. A
Marci & A. Attili, quæ vt à vobis obiecta, aut purgâta à me sunt, talia esse scio,
vt aures, vt animi audientium sint: nec tam referre quid ego aut qua mente fe-
cerim, quam quomodo id vos factum accipiatis. Conscius mihi sum, nihil me
scientem deliquisse: & si quid fecerim imprudentia lapsus, corrigi me & emen-
dari castigatione hac posse. Nihil certe insanabile, nec quod bello & armis
persequendum esse censeatis, commisi. Aut frustra clementiæ grauitatisque
vestræ fama vulgata per gentes est, si talibus de causis, quæ vix querela & ex-
postulatione dignæ sunt, arma capitis, & regibus socijs bella infertis. Hæc di-
centi tum assensus Martius, author fuit mittendi Romam legati, cum experi-
enda omnia ad vltimum, nec prætermittendum spem vllam censuisset, reliqua
consultatio erat, quonam modo tutum iter legatis esset. ad id cum necessaria
petitio induciarum videretur, cuperetque Martius, neque aliud colloquio pe-
tisset, grauate & in magnam gratiam petentis concessit. Nihil enim satis para-
tum ad bellum in præsentia habebant Rom. non exercitum, non ducem. cum
Perseus, ni spes vana pacis occæcasset consilia, omnia præparata atque instru-
cta haberet, & suo maxime tempore atque alieno hostibus, incipere bellum
posset. Ab hoc colloquio, fide induciarum interposita, legati Romani in Bœo-
tiam comparati sunt. Ibi iam motus cœperat esse, discedentibus à societate B
communis consilij Bœotorum quibusdam populis: ex quo renunciatum erat
respondisse legatos, apparituru quibus populis propriè societatem cum rege
iungi displicuisset. Primi à Cheronia legati, deinde à Thebis in ipso itinere oc-
currerunt, affirmantes non interfuisse se quo societas ea decreta esse concilio:
queis legati nullo in præsentia responso dato, Chalcidē se sequi iusserunt. The-
bis magna contentio orta erat ex alio certamine. Comitiis prætorijs Bœotorū
victa pars iniuriam persequens, coacta multitudine decretum fecit. Thebis ne
Bœotarchæ vrbibus reciperentur. Exules Thespias vniuersi concesserunt: inde
(recepti enim sine cunctatione erant) Thebas iam mutatis animis reuocati,
decretum faciunt, vt XII. qui priuati cœtum & concilium habuissent, exilio
multarentur. Nouus deinde pr. Ismenias, is erat vir nobilis ac potens, capita-
lis pœnæ absentes eos decreto damnat. Chalcidem fugerant: inde ad Roma.
Lariſſam profecti, causam cum Perseo societatis in Ismeniam contulerant. Et
contentione ortum certamen: vtriusq; tamen partis legati ad Rom. venerunt,
& exules accusatoresq; Ismenię, & Ismenias ipse. Chalcidē vt ventum est, alia-
rum ciuitatum principes, id quod maxime gratum erat Romanis, suo quiq; pro-
prio decreto Persei societatē aspernati, Romanis se adiungebant: Ismenias
gentem Bœotorum in fidem Romanorum permitti æquum censebat. Inde cer- C
tamine orto, nisi in tribunal legatorum perfugisset, haud multum abfuit, quin
ab exulibus fautoribusq; eorum interficeretur. Thebæ quoq; ipsæ, quod Bœo-
tiæ caput est, in magno tumultu erant: alijs ad regem trahentibus ciuitatem,
alijs ad Romanos: & turba Coronęorum Haliatriorumque conuenerat ad de-
fendendum decretum regiæ societatis. Sed constantia principum, docentium
cladibus Philippi Antiochiq; quanta esset vis & fortuna imperij Romani, victa
eadem multitudo, & vt tolleretur regia societas, decreuit: & eos qui authores
paciscendæ amicitiæ fuerant, ad satis faciendum legatis Chalcidem misit, fi-
deiq; legatorum commendari ciuitatem iussit. Thebanos Martius & Attilius
læti audierunt, authoresque & his separatim singulis fuerunt ad renouandam
amicitiam mittendi Romam legatos. Ante omnia exules restitui iusserunt, &
authores regiæ societatis decreto suo damnarunt. Ita, quod maxime volebant,
discusso Bœotico concilio, Peloponnesum proficiscuntur. Ser. Cornelio Chal-
cidem accersito, Argis præbitum est ijs concilium: vbi nihil aliud à gente A-
chæorum petierunt, quam vt mille milites darent. Id præsidium ad Chalcidē
tuendam, dum Romanus exercitus in Græciam traijceretur, missum est. Mar-
cius & Attilius, peractis quæ agenda in Græcia erant, principio hyemis Romam
redierunt.

redierunt. Inde legatio sub idem tempus in Asiam circum insulas missa. Tres erant legati, T. Claudius, P. Posthumius, M. Iunius: ij circumeuntes, hortabantur socios ad suscipiendum aduersus Persea pro Romanis bellum: & quo quæque opulentior ciuitas erat, eo accuratius agebant, quia minores secuturæ maiorum authoritatem erant. Rhodij maximi ad omnia momenti habebantur, quia non fauere tantum, sed adiuuare etiam viribus suis bellum poterant, XL. nauibus authore Hegesilo comparatis: qui cum in summo magistratu esset (Prytanin ipsi vocant) multis rationibus peruicerat Rhodios, vt omissa, quã sæpe vanam experti essent, regum fouendorum spe, Romanam societatem, vnam tum in terris vel viribus vel fide stabilem, retinerent. Bellum imminere cum Perseo. desideraturos Romanos eundem nauale apparatum, quem nuper Antiochi, quem Philippi ante bello vidissent: trepidaturos tum repente paranda classe cum mittenda esset, nisi reficere naues, nisi instruere naualibus socijs cœpissent. Ideo magis enixe faciendum esse, vt crimina delata ab Eumene, fide rerum refellerent. His incitati, XL. nauium classem instructam, ornatamque legatis Romanis aduenientibus, vt non expectatam adhortationẽ esse appareret, ostenderunt. Et hæc legatio magnum ad conciliandos animos ciuitatum Asiæ momentum fuit. Decimius vnus sine vllo effectu captarum etiam pecuniarum ab regibus Illyriorum suspicione infamis, Romam redijt: Perseus cum à colloquio Romanorum in Macedoniam recepisset sese, legatos Romã de inchoatis cum Martio conditionibus pacis misit, & Byzantium & Rhodum literas legatis ferendas dedit. In literis eadẽ sententia ad omnes erat, collocutum se cum Romanorum legatis. quæ audisset, quæque dixisset, ita disposita, vt superior fuisse in disceptatione videri posset. Apud Rhodios legati addiderũt, confidere pacem futuram, authoribus enim Martio atque Attilio missos Romam legatos. Si pergerent Romani contra fœdus mouere bellum, tum omni gratia, omni ope enitendum fore Rhodiis, vt reconcilient pacem: si nihil deprecando proficiant, id agendum, ne omnium rerum ius ac potestas ad vnũ populum perueniat. Cum cæterorum id interesse, tum præcipue Rhodiorum, qui plus inter alias ciuitates dignitate atq; opibus excellant: quæ serua atque obnoxia forent, si nullus alio sit, quam ad Romanos respectus. Magis & literæ & verba legatorum benigne sunt audita, quam momentum ad mutandos animos habuerunt. potentior esse partis melioris authoritas ceperat. Responsum ex decreto est, optare pacem Rhodios: si bellum esset, ne quid ab Rhodiis speraret aut peteret rex, quod veterem amicitiam, multis magnisque meritis pace belloq; partam, adiungeret sibi ab Romanis. Ab Rhodo redeuntes, Bœotiæ quoq; ciuitates & Thebas, & Coroneã, & Haliartum adierunt: quibus expressum inuitis existimabatur, vt relicta regia societate, Romanis adiungerentur. Thebani nihil moti sunt, quanquam nonnihil & damnatis principibus, & restitutis exulibus, succensebant Romanis. Coronæi & Haliartij fauore quodam insito in reges, legatos in Macedoniam miserunt, præsidium petentes, quo se aduersus impotentem superbiam Thebanorum tueri possint. Cui legationi responsum ab rege est, præsidium se propter inducias cum Romanis factas mittere non posse: tamen suadere ita à Thebanorum iniuriis qua possent, vt se vindicarent, ne Romanis præberent causam in se sæuiendi. Martius & Attilius Romam cum venissent, legationem in capitolio ita renunciarunt, vt nulla re magis gloriarentur, quam decepto per inducias & spem pacis rege. Adeo enim apparatibus belli fuisse instructum ipsis nulla parata re, vt omnia opportuna loca præoccupari ante ab eo potuerint, quam exercitus in Græciam traijceretur. Spacio autem inducíarum sumpto, venturum illum nihilo paratiorem, Romanos omnibus instructiores rebus cœpturos bellum: Bœotorum quoque se concilium arte distraxisse, ne coniungi amplius vllo consensu Macedonibus possent. Hæc, vt summa ratione acta, magna pars senatus approbabat: veteres, & moris antiqui memores, negabant se in ea legatione Romanas

agno-

agnoſcere artes. Non per inſidias & nocturna prælia, nec ſimulatam fugam, improuiſoſque ad incautum hoſtem reditus, nec vt aſtu magis quam vera virtute gloriarentur, bella maiores geſſiſſe. Indicere prius quam gerere ſolitos bella: denuntiare etiam, interdum locum finire, in quo dimicaturi eſſent. Eadem fide indicatum Pyrrho regi medicum vitæ eius inſidiantem, eadem Falliſcis vinctum traditum proditorem liberorum regis. Hæc Romana eſſe, non verſutiarum Punicarum, neque calliditatis Græcæ, apud quos fallere hoſtem, quam vi ſuperare glorioſius fuerit. Interdum in præſens tempus plus profici dolo quam virtute: ſed eius demum animum in perpetuum vinci, cui confeſſio expreſſa ſit: ſe neque arte, neque caſu, ſed collatis comminus viribus, iuſto ac pio bello eſſe ſuperatum. Hæc ſeniores, quibus noua hæc minus placebat ſapientia: vicit tamen ea pars ſenatus, cui potior vtilis quam honeſti cura erat, vt comprobaretur prior legatio Martij: & eodem rurſus in Græciam cum quinqueremibus remitteretur, iubereturque cætera, vti è repub. maxime viſum eſſet, agere. A. quoque Attilium miſerunt ad occupandam Lariſſam in Theſſalia, timentes, ne ſi A
induciarum dies exiſſet, Perſeus præſidio eo miſſo, caput Theſſaliæ in poteſtate haberet. duo millia peditum Attilius ab Cn. Sicinio accipere ad eam rem agendam iuſſus: & P. Lentulo, qui ex Achaia redierat, C C C. milites Italici generis dati, vt Thebis daret operam, vt in poteſtate Bœotia eſſet. His præparatis, quanquam ad bellum conſilia erant deſtinata, ſenatum tamen præbere legatis placuit. Eadem fere quæ in colloquio ab rege dicta erant, relata ab legatis. Inſidiarum Eumeni factarum crimen, & maxima cura, & minime tamen probabiliter (manifeſta enim res erat) defenſum. Cætera deprecatio erat: ſed non eis animis audiebantur, qui aut doceri aut flecti poſſent. Denunciatum extemplo mœnibus vrbis Romæ, Italia intra X X X. diem excederent. P. Licinio, deinde Coſ. cui Macedonia prouincia obuenerat, denunciatum, vt exercitui diem primam quanque diceret ad conueniendum. C. Lucretius Pr. cui claſſis prouincia erat, cum X L. quinqueremib. ab vrbe profectus, nam ex refectis nauibus alias in alium vſum retineri ad vrbem placuit. Præmiſius à prætore eſt frater Lucretius cum quinquereme vna, iuſſusq; ab ſocijs ex fœdere acceptis nauibus ad Cephaleniam claſſi occurrere, ab Rheginis triremi vna, ab Locris duabus, ab Vritibus quatuor, præter oram Italiæ ſuperuectus Calabriæ extremum promontorium in Ionio mari Dyrrachium traijcit. Ibi decem ipſorũ Dyrrachinorum, X I I. Iſſæorum, L I I I I. Gentij regis lembos nactus, ſimulans ſe credere eos in vſum Romanorũ comparatos eſſe, omnibus abductis, die tertio Corcyram, inde protinus in Cephaleniam traijcit. C. Lucretius Pr. ab Neapoli profectus, ſuperato freto, die quinto in Cephaleniam tranſmiſit. Ibi ſtetit claſ- C
ſis, ſimul operiens, vt terreſtres copiæ traijcerentur, ſimul vt onerariæ ex agmine ſuo per altum diſſipatæ conſequerentur. Per hos forte dies P. Licinius Coſ. votis in Capitolio nuncupatis, paludatus ab vrbe profectus eſt. Semper quidem ea res cum magna dignitate ac maieſtate geritur: præcipue tamen conuertit oculos animosque, cum ad magnum nobilemq; aut virtute aut fortuna hoſtem, euntem Coſ. proſequuntur. Contrahit enim non officij modo cura, ſed etiam ſtudium ſpectaculi, vt videant ducem ſuum, cuius imperio conſilioq; ſummam remp. tuendã permiſerunt. Subit deinde cogitatio animum, qui belli caſus, quam incertus fortunę euentus, cõmunisq; Mars belli ſit aduerſa, ſecunda, quęq; inſcitia & temeritate ducum clades ſæpe acciderint, quæ contra bona prudentia & virtus attulerit. Quem ſcire mortalium, vtrius mentis, vtrius fortunæ Coſ. ad bellum mittant: triumphantemne mox cum exercitu victore ſcandentem Capitolium ad eoſdem deos à quibus proficiſcatur, viſuri: an hoſtibus eam præbituri lætitiam ſint. Perſeo autem regi aduerſus quem ibatur, famam, & bello clara Macedonũ gens, & Philippus pater, inter multa proſpere geſta Romano etiam nobilitatus bello, præbebat: tum ipſius Perſei nunquam, ex quo regnum accepiſſet, deſitum belli expectatione celebrari nomen. cum

his

his cogitationib. omnium ordinum homines proficiſcentem conſulem proſecuti ſunt. Duo conſulares tribuni militum cum eo miſſi, C. Claudius, Q. Mutius, & tres illuſtres iuuenes, P. Lentulus, & duo Manlij Accidini: alter M. Manlij, alter L. Manlij filius erat. Cum ijs conſul Brunduſium ad exercitum, atque inde cum omnibus copijs tranſuectus ad Nymphæum in Apolloniati agro poſuit caſtra. Paucos ante dies Perſeus, poſtquam legati ab Roma regreſſi præciderant ſpem pacis, conſilium habuit. Ibi aliquam diu diuerſis ſententijs certatum eſt. Erant quibus vel ſtipendium pendendum ſi iniungeretur, vel agri parte cedendum ſi mulctarent: quicquid denique aliud pacis cauſa patiendum eſſet, non recuſandum videretur: nec cõmittendum vt in aleam tanti caſus ſe regnumq; daret. Si poſſeſſio haud ambigua regni maneret, multa diem tempusq; afferre poſſe: quibus non amiſſa modo recuperare, ſed timendus vltro ijs eſſe, quos nunc timeret, poſſet. Cæterum multo maior pars ferocioris ſententiæ erat: Quicquid ceſſiſſet cum eo ſimul regno protinus cedendum eſſe affirmabant. Neque enim Rom. pecunia aut agro egere: ſed hoc ſcire, cum omnia humana, tum maxima quæque & regna & imperia ſub caſibus multis eſſe. Carthaginienſium opes fregiſſe ſeſe, & cerui cibus eorum præpotentem finitimum regem impoſuiſſe: Antiochum progeniemque eius vltra iuga Tauri remotum. Vnum eſſe Macedoniæ regnum, & regione propinquum, & quod ſicubi P. R. ſua fortuna labet, antiquos animos regibus ſuis videatur poſſe facere. dum integræ res ſint, apud animum ſuum Perſea debere ſtatuere, vtrum ſingula concedendo, nudatus ad extremum opibus extorrisq; regno, Samothraciam aliamve quam inſulam petere ab Romanis, vbi priuatus ſuperſtes regno ſuo in contemptu atque inopia conſeneſcat, malit: an armatus vindex fortunæ dignitatisque ſuæ, ita vt viro forti dignum ſit, patiatur quodcunque caſus belli tulerit: aut victor liberet orbem terrarum ab imperio Romano. Non eſſe admirabilius Romanos Græcia pelli quam Annibalem Italia pulſum eſſe. neque hercule videre, qui conueniat fratri affectanti per iniuriam regnum, ſumma vi reſtitiſſe, alienigenis bene parto eo cedere. Poſtremo ita bello & pace quæri, vt inter omnes conueniat, nec turpius quicquam eſſe, quam ſine certamine ceſſiſſe regno: nec præclarius quicquam, quam pro dignitate ac maieſtate omnem fortunam expertum eſſe. Pellæ in vetere regia Macedonum hoc conſilium erat. Geramus ergo, inquit, dijs bene iuuantibus, quando ita videtur, bellum: literisq; circa præfectos dimiſſis Citium (Macedoniæ oppidum eſt) copias omnes contrahit. Ipſe centum hoſtijs ſacrificio regaliter Mineruæ, quam vocant Alcidam, confecto, cum purpuratorum & ſatellitum manu profectus Citium eſt. C Eo iam omnes Macedonum externorumque auxiliorum conuenerant copiæ. Caſtra ante vrbem ponit, omnesque armatos in campo ſtruxit. Summa omnium quadraginta millia armata fuere, quorum pars ferme dimidiæ phalangitæ erant: Hippias Bereus præerat. Delecta deinde & viribus & robore ætatis ex omni cetratorum numero duo erant agemata, hanc ipſi legionem vocabant: præfectos habebant Leonatum & Thraſipum Eulyeſtas. Cæterorum cetratorum trium ferme millia hominum dux erat Antiphilus Edeſſæus Pæones, & ex Parorea & Parſtrymonia (ſunt autem ea loca ſubiecta Thraciæ) & Agrianes admixtis etiam Thracibus incolis trium millium ferme & ipſi expleuerunt numerum. Armauerat contraxeratq; eos Dida Pæon, qui adoleſcentem Demetrium occiderat. Et armatorum duo millia Gallorum erant præfecto Aſclepiodoto. Ab Heraclea ex Sintijs tria millia Thracum liberorum ſuum ducem habebant. Cretenſium par pene numerus ſuos duces ſequebatur, Suſum Phalaſarneum, & Syllum Gnoſium. Et Leonides Lacedæmonius quingentis ex Græcia, miſto generi hominum, præerat. Regij is generis ferebatur, exul damnatus frequenti conſilio Achæorum literis ad Perſea deprehenſis. Aetolorum & Bœotorum, qui non explebant plus quam quingentorum omnes numerum, Lyco Achæus præfectus erat. Ex his mixtis tot populorum, tot gentium auxilijs,

auxiliis, duodecim millia armatorum ferme efficiebantur. Equitum ex tota A
Macedonia contraxerat I I I. millia. Venerat eodem Cotys Seuthæ filius rex
gentis Odrysarum, cum mille delectis equitibus, pari ferme peditum numero.
Summa totius exercitus XXXIX. millia peditum erant, quatuor equitum. Satis
constabat secundum eum exercitum, quem Magnus Alexander in Asiam tra-
iecit, nunquam vllius Macedonum regis copias tantas fuisse. Sextus & vicesi-
mus annus agebatur, ex quo petenti Philippo data pax erat: per id omne tem-
pus quieta Macedonia, & progeniem ediderat, cuius magna pars matura mili-
tiæ esset, & leuibus bellis Thracum accolarum, quæ exercerent magis quam
fatigarent, sub assidua tamen militia fuerat: & diu meditatum Philippo pri-
mo, deinde & Persi Romanum bellum, omnia vt instructa parataque essent ef-
fecerat. Mota parumper acies, non iusto decursu tamen, ne stetisse tantum in
armis viderentur: armatosq; sicut erant, ad concionem vocauit. Ipse constitit
in tribunali, circa se habens filios duos, quorum maior Philippus natura frater,
adoptione filius: minor quem Alexandrum vocabant, naturalis erat. Cohorta-
tus est milites ad bellum: iniuriam P. R. in patrem seque commemorauit. Illum
omnibus indignitatib. compulsum ad rebellandum, inter apparatum belli fato
oppressum: ad se simul legatos, simul milites ad occupandas Græciæ vrbes mis-
sos. Fallaci deinde colloquio per speciem reconciliandæ pacis extractam hye- B
mem, vt tempus ad comparandum haberent. Consulem nunc venire cum dua-
bus legionibus Romanis, quæ trecenos equites habeant, & pari ferme nume-
ro sociorum peditum equitumque. Eo vt accedant regum auxilia Eumenis &
Masanissæ, non plus V I I. millia peditum, I I. equitum futura. Auditis hostium
copiis, respicerent suum ipsi exercitum, quantũ numero, quantum genere mi-
litum præstarent, tyronibus raptim ad id bellum conscriptis, ipsi à pueris eru-
diti artibus militiæ, tot subacti atque durati bellis. Auxilia Romanis Lydos, &
Phrygas & Numidas esse: sibi Thracas Gallosque, ferocissimas gentium. Arma
illos habere ea, quæ sibi quisq; parauerit pauper miles: Macedonas prompta
ex regio apparatu, per tot annos patris sui cura & impensa facta. Commeatum
illis cum procul, tum omnibus sub casibus maritimis fore: se & pecuniam & fru-
mentum, præter reditus metallorum, in decem annos sepositum esse. Omnia quæ
deorum indulgentia, quæ regia cura præparanda fuerant, plena cumulataque
habere Macedonas: animum habendum esse, quem habuerint maiores eo-
rum, qui Europa omni domita transgressi in Asiam, incognitum famæ aperue-
rint armis orbem terrarum: nec ante vincere desierint, quam rubro mari inclu-
sis, quod vincerent, defuerit. At hercule nunc non de vltimis Indiæ oris, sed
de ipsius Macedoniæ possessione certamen fortunam indixisse. Cum patre suo C
gerentes bellum Romanos, specioſum Græciæ liberandæ tulisse titulum: nunc
propalam Macedoniam in seruitutem petere, ne rex vicinus imperio sit Ro-
mano, ne gens bello nobilis arma habeat. Hęc enim tradenda superbis domi-
nis esse cum rege regnoque, si absistere bello, & facere imperata velint. Cum
per omnem orationem satis frequenti assensu succlamatum esset, tum vero ea
vociferatio simul indignantium minitantiumque, partim iubentium bonum a-
nimum habere regem, exorta est, vt finem dicendi faceret, tantum iussis ad iter
parari: iam enim dici, mouere castra ab Nymphæo Romanos. Concione di-
missa ad audiendas legationes ciuitatum Macedoniæ se cõtulit. Venerant au-
tem ad pecunias pro facultatib. quęq; suis, & frumentum pollicendum ad bel-
lum. Omnibus gratię actę, remissum omnibus, satis regios apparatus ad ea dic-
tum sufficere: vehicula tantum imperata, vt tormenta, telorumq; missilium in-
gentem vim pręparatam, bellicumq; aliud instrumentum veherent. Profectus
inde toto exercitu Eordeam petens, ad Begorritem quem vocant lacũ posi-
tis castris, postero die in Elimeam ad Haliacmona fluuiũ processit. Deinde sal-
tu angusto superatis montibus, quos Cambunios vocant, descendit ad (Tripo-
lim vocant) Azorum, Pythoum, & Dolichen incolentes. Hæc tria oppida pau-
lisper

lisper cunctata, quia obsides Larisseis dederant, victa tamen præsenti metu in deditionem concesserunt. Benigne his appellatis, haud dubius Perræbos quoque idem facturos, vrbem nihil cunctatis qui incolebant, primo aduentu recipit. Cyretias oppugnare conatus, primo etiam die acri concursu ad portas armatorum est repulsus: postero die omnibus copiis adortus, in deditionem omnes ante noctem accepit. Myle proximum oppidum ita munitum, vt inexuperabilis monumenti spes incolas ferociores faceret, non portas claudere regi satis habuerunt: sed probris quoq; in ipsum Macedonasq; procacibus iaculati sunt. Quæ res cum infestiorem hostem ad oppugnandum fecisset, ipsos desperatione veniæ ad tuendos sese acrius accendit. Itaque per triduum ingentibus vtrinq; animis & oppugnatæ sunt, & defensæ. Multitudo Macedonum ad subeundum inuicem prælium haud difficulter succedebat: oppidanos diem noctẽ eosdem tuentes mœnia, non vulnera modo, sed etiam vigiliæ & continens labor conficiebat. Quarto die cum & scalæ vndique ad muros erigerentur, & porta vi maiore oppugnaretur, oppidani depulsi muris ad portam tuendam concurrunt, eruptionemque repentinam in hostes faciunt: quæ cum iræ magis inconsultę, quam verę fiducię virium esset, pauci & fessi ab integris pulsi terga dederunt, fugientesque per patentem portam hostes acceperunt. Ita capta vrbs, ac direpta est: liberâ quoq; corpora, quę cædibus superfuerunt, venundata. Diruto magna ex parte & incenso oppido, profectus ad Phalannã castra mouit: inde postero die Gyrtonem peruenit. Quo cum T. Minutium Rufum & Hippiam Thessalorum Prr. cum præsidio intrasse accepisset, ne tentata quidem oppugnatione prętergressus, Elatiam & Connum, perculsis inopinato aduentu oppidanis, recepit. Vtraque oppida in faucibus sunt, quæ Tempe adeunt, magis Connus: itaq; & firmiore id pręsidio turum equitum, peditumq;, ad hoc fossa triplici ac vallo munitum reliquit. Ipse ad Sycurium progressus, operiri ibi hostium aduentum statuit: simul & frumentari passim exercitum iubet, in subiecto hostium agro. Namq; Sycurium est sub radicibus Ossæ montis, qua in meridiem vergit, subiectos habet Thessaliæ campos, ab tergo Macedoniam atq; Magnesiam. Ad has opportunitates accedit summa salubritas & copia, pluribus circumiectis fontibus perennium aquarũ. Cos. Romanus per eosdem dies Thessaliam cum exercitu petens, iter expeditum primo per Epirum habuit: deinde postquã in Athamaniã est transgressus, asperi ac prope inuij soli, cum ingenti difficultate paruis itinerib. ægre Gomphos peruenit: cui si vexatis hominibus equisq; tyronem exercitum ducenti acie instructa & loco suo & tempore obstitisset rex, ne Romani quidem abnuunt magna sua cum clade fuisse pugnaturos. Postquam Gomphos sine certamine ventũ est, præter gaudiũ periculosi saltus superati, contemptus quoque hostium adeo ignorantium opportunitates suas accessit. Sacrificio rite perfecto Cos. & frumento dato militibus, paucos ad requiem iumentorum hominumque moratus dies, cum audiret vagari Macedonas effusos per Thessaliam, vastariq; sociorum agros, satis iam refectum militem ad Larissam ducit. Inde cum III. millia ferme abesset à Tripoli (Sceam vocant) super Pæneum amnẽ posuit castra. Per idem tempus Eumenes ad Chalcidem nauibus accessit cum Attalo atque Athenæo fratribus, Philetero fratre relicto Pergami ad tutelam regni. inde cum Attalo & quatuor millibus peditum, mille equitum ad Cos. venit. Chalcide relicta duo millia peditum, quibus Athenæus præpositus. Et alia eodem auxilia Romanis ex omnibus vndiq; Græciæ populis cõuenerunt, quorum pleraq; (adeo parua erant) in obliuionem adducta. Apolloniatæ CCC. equites, centum pedites miserunt. AEtolorum alæ vnius instar, quantum in tota gente equitum erat, venerant. & Thessalorum omnis equitatus separatus erat: non plus quam CCC. erant equites in castris Romanis. Achęi iuuentutis suæ, Cretico maxime armatu, ad mille dederunt. Sub idem tempus & C. Lucretius Pr. qui nauibus pręerat ad Cephaleniam, M. Lucretio fratre cum classe super Maleam Chalcidẽ iusso

petere,

petere,ipſe triremem conſcendit, ſinum Corinthium petens ad præoccupandas in Bœotia res. tardior ei nauigatio propter infirmitatem corporis fuit. M. Lucretius Chalcidem aduenies, cum à P.Lentulo Haliartum oppugnari audiſſet,núcium Pr.verbis,quia abſcedere eum inde iuberet,miſit.Bœotorum iuuentute,quæ pars cum Romanis ſtabat,eam rem aggreſſus legatus à mœnibus abſceſſit.Hæc ſoluta obſidio locum alteri nouæ obſidioni dedit: nanq; extemplo M.Lucretius cum exercitu nauali X. millibus armatorum, ad hoc duobus millibus regiorum,qui ſub Athenæo erant,Haliartum circunſedit: parantibuſque iam oppugnare ſuperuenit à Creuſa Pr. Ad idem fere tempus & ab ſociis naues Chalcidem conuenerunt: duæ Punicæ quinqueremes, duæ ab Herculea ex Ponto triremes,quatuor Chalcedone,totidem Samo, tum quinq; Rhodiæ quadriremes.Pr.quia nuſquam erat maritimum bellum,remiſit ſociis:& Q. Martius Chalcidem nauibus venit. Halope capta,Lariſſa,quæ Cremaſte dicitur,oppugnata.Cum hic ſtatus in Bœotia eſſet, Perſeus cum ad Sycurium(ſicut ante dictum eſt)ſtatiua haberet,frumento vndiq; circa ex agris conuecto, ad vaſtandum agrum Pheræorum miſit: ratus ad iuuandas ſociorum vrbes, longius ab caſtris abſtractos deprehendi Rom.poſſe. Quos cum eo tumultu nihil motos animaduertiſſet, prædam quidem præterquam hominum, pecora autem maxime omnis generis fuere,diuiſit ad epulandum militibus. Subidem deinde tempus concilium & conſul & rex habuerunt,vnde bellum ordirentur. Regis creuerunt animi vaſtatione conceſſa ſibi ab hoſte Pherçi agri. itaque eundum inde ad caſtra,nec dandum vltra ſpatium cunctandi cenſebat.& Rom. cenſebant cunctationem ſuam infamem apud ſocios eſſe, maximopere indigne ferentes non latam Pheræis opem conſultantibus quid agerent, aderant autem Eumenes & Attalus in concilio: trepidus nuntius affert,hoſtem magno agmine adeſſe. Concilio dimiſſo, ſignum extemplo datur, vt arma capiant. Interim placet ex regiis auxiliis centum equites & parem numerum iaculatorum peditum exire, Perſeus hora ferme diei quarta cum paulo plus mille paſſus abeſſet à caſtris Rom. conſiſtere ſigna peditum iuſſit: prægreſſus ipſe cum equitibus,ac leui armatura,& Cotys cum eo ducesque aliorum auxiliorum præceſſerunt. Minus quingentos paſſus ab caſtris aberant, cum in conſpectu fuere hoſtium equites. duæ alæ erant magna ex parte Gallorum, Caſſignatus præerat: & leuis armaturæ centum fere & quinquaginta Myſi aut Cretenſes. Conſtitit rex, incertus quantum eſſet hoſtium. Duas inde ex agmine turmas Thracum, duas Macedonum,cum binis Cretenſium cohortib. & Thracum miſit.Prælium,cum pares numero eſſent,neq; ab hac aut illa parte noua auxilia ſubuenirent,incerta victoria finitum eſt.Eumenis ferme XXX. interfecti: inter quos Caſſignatus dux Gallorum cecidit.& tunc quidem Perſeus ad Sycurium copias reduxit: poſtero die circa eandem horam in eundem locum rex copias admouit,plauſtris cum aqua ſequentibus: nam XII. millium paſſuum via omnis ſine aqua & plurimi pulueris erat: affectosque ſiti, ſi primo in conſpectu dimicaſſent, pugnaturos fuiſſe apparebat. Cum Rom. quieſſent,ſtationibus etiam intra vallum reductis,regij quoque in caſtra redeunt.Hoc per aliquot dies fecerunt, ſperantes fore vt Rom.equites abeuntium nouiſſimum agmen aggrederentur: inde certamine orto,cum longius à caſtris eos elicuiſſet, facile vbiubi eſſent, ſe, qui equitatu & leui armatura plus poſſent,conuerſuros aciem. Poſtquam inceptum non ſuccedebat,caſtra propius hoſtem mouit rex,& à quinq; millibus paſſuum communiit.Inde luce prima in eodem,quo ſolebat,loco peditum acie inſtructa, equitatum omnem leuemq; armaturam ad caſtra hoſtium ducit. Viſus & plurium & propior ſolito puluis trepidationem in caſtris Rom.fecit:& primo vix creditum nuntianti eſt, quia prioribus continuis diebus nunquam ante horam quartam hoſtis apparuerat, tum ſolis ortus erat. Deinde vt plurium clamore & curſu à portis dubitatio exempta eſt, tumultus ingens oboritur. tribuni præfectiq; & centurio-

nes

es in prætorium,miles ad sua quisq; tentoria discurrit.Minus quingentos pas-
us à vallo instruxerat Perseus suos,circa tumulum, quem Calicinum vocant.
æuo cornu Cotys rex præerat cum omnibus suæ gentis, equitum ordines le-
is armatura interposita distinguebat. In dextro cornu Macedones erant e-
uites, intermixti turmis eorum Cretenses. Huic armaturæ Midon Bereus, e-
uitibus & summæ partis eius Meno Antigonensis præerat: Proximi cornibus
onstiterant regij equites, & mixtum genus delecta plurium gentium auxi-
a:Patrocles Antigonensis hic,& Pęonię prefectus Didas,erant prępositi.Me-
ius omnium rex erat:circa eum agema quod vocant,equitumq; sacræ alę.an-
e se statuit funditores iaculatoresq;. quadringentorũ manus vtraq; numerum
xpleuerat.Ionem Thessalonicensem & Timanora Dolopem iis prefecit. Sic
egij constiterant.Consul intra vallum peditum acie instructa, & ipse equitatũ
mnẽ cũ leui armatura misit.pro vallo instructi sunt.Dextro cornu prępositus
C.Licinius Crassus Cos.frater,cũ omni Italico equitatu,velitibus intermixtis:
inistro M.Valerius Leuinus sociorũ ex Græcis populis equites habebat, eius-
em gentis leuem armaturam. Mediam autem aciem cum delectis equitibus
xtraordinariis tenebat Q.Mutius.CC.equites Galli ante signa horũ instructi,
& de auxiliis Eumenis Cyrtiorum gentis CCC. Thessali CCCC. equites par-
o interuallo super læuum cornu locati. Eumenes rex Attalusque cum omni
anu sua ab tergo inter postremam aciem ac vallum steterunt. In hunc mo-
lum maxime instructæ acies, par ferme vtrinque numerus equitum ac leuis
rmaturæ concurrunt, à funditoribus iaculatoribusque qui pręcesserunt, præ-
o orto. Primi omnium Thraces haud secus quam diu claustris retentæ ferę,
ocitati cum ingenti clamore in dextrum cornu Italicos equites incurrerunt,
t vsu belli & ingenio impauida gens turbaretur. gladiis hastas petere pedi-
es,nunc succidere crura equis,nunc illa suffodere. Perseus in mediam inuec-
us aciem,Græcos primo impetu auertit: quibus cum grauis ab tergo instaret
hostis,Thessalorum equitatus, qui à læuo cornu breui spacio disiunctus in sub-
sidiis fuerat, extra concursum primo spectator certamini, deinde inclinata re
maximo vsui fuit. Cedentes enim sensim integris ordinibus, postquam se Eu-
menis auxiliis adiunxerunt,& cum eo tutum inter ordines suos receptum soci-
s fuga dissipatis dabant: & cum minus conferti hostes instarent, progredi et-
iam ausi,multos fugientium obuios exceperunt. Nec regij sparsi iam ipsi pas-
sim sequendo,cum ordinatis & certo incedentibus gradu manus conserere au-
debant: cum victor equestri prælio rex paruo momento si adiuuisset, debella-
tum esset.opportune adhortanti superuenit phalãx,quam sua sponte,ne auda-
ci cœpto deesset,Hippias & Leonatus raptim adduxerant,postquam prospere
pugnasse equitem acceperunt. Fluctuante rege inter spem metumq; tantæ rei
conandæ,Cretensis Euander,quo ministro Delphis ad insidias Eumenis regis
vsus erat,postquam agmen impeditum venientium sub signis videt, ad regem
accurrit,& monere instituit,ne elatus felicitate summam rerum temere in non
necessariam aleam daret.Si contentus bene re gesta quiesset eo die, vel pacis
honestæ conditionem habiturum, vel plurimos belli socios, qui fortunam se-
querentur,si bellare mallet.In hoc consilium pronior erat animus regis. Itaq;
collaudato Euandro,signa referri, peditumq; agmen redire in castra iubet, e-
quitibus receptui canere.cecidere eo die ab Romanis C C. equites, I I.millia
haud minus peditum, capti ferme C C. equites: ex regiis autem X X.equites,
XL.pedites interfecti. Postquam redire in castra victores,omnes quidem lę-
ti, ante alios Thracum insolens lætitia eminebat. cum cantu enim superfixa
capita hostium portantes redierunt. Apud Romanos non mœstitia tantum ex
male gesta re,sed pauor etiã erat,ne extemplo castra hostis aggrederetur.Eu-
menes suadere,vt trans Peneum transferret castra,vt pro munimento amnem
haberet,dum perculsi milites animos colligerent. Cos.moueri flagitio timoris
fatendi, victus tamen ratione, silentio noctis transductis copiis, castra in

vlteri-

vlteriore ripa communit. Rex postero die ad lacessendos prælio hostes pro-
gressus, postquam trans amnem in tuto posita castra animaduertit, fatebatur
quidem peccatum, quod pridie non institisset victis: sed aliquando maiorem
culpam esse, quod nocte foret cessatum. Nam vt neminem alium suorum mo-
ueret, leui armatura immissa, trepidantium in transitu fluminis hostium deleri
magna ex parte copias potuisse. Romanis quidem presens pauor demptus erat,
in tuto castra habentibus: damnum inter cætera præcipue famæ mittebat. &
in consilio apud Cos. pro se quisque in Aetolos conferebant causam: ab ijs fu-
gæ terrorisq; principium ortum: secutus pauorem Aetolorum & ceteros socios
Græcorum populorum. Quinque principes Aetolorum primi terga vertentes
conspecti dicebantur. Thessali pro concione laudati, ducesq; eorum etiam vir-
tutis causa donati. Ad regem spolia cæsorum hostium referebantur: donaret
his alijs arma insignia, alijs equos, quibusdam captiuos dono dabat. Scuta e-
rant supra M D. loricæ thoracesq; M. amplius summam explebant, galearum
gladiorumq; & missilium omnis generis maior aliquanto numerus. Hæc per se
ampla, pleraque multiplicata verbis regis, quæ ad concionem vocato exercitu
habuit: Prçiudicatum euentum belli habetis: meliorem partem hostium, equi-
tatum Romanum, quo inuictos se esse gloriabantur, fudistis. Equites enim illis
principes iuuentutis, equites seminarium senatus: inde lectos in patrum nu-
merum consules, inde imperatores creant. Horum spolia paulo ante diuisimus
inter vos. Nec minorem de legionibus peditum victoriam habetis, quæ noc-
turna fuga vobis subtractæ, naufragorum trepidatione passim natantium flu-
men compleuerunt. Sed facilius nobis sequentibus victos Penæum superare
erit, quam illis trepidantibus fuit: transgressique extemplo castra oppugna-
bimus, quæ hodie cepissemus, ni fugissent. Aut si acie decernere volent, eundē
pugnæ pedestris euentum expectate, qui equitum in certamine fuerit. Et qui
vicerant, alacres spolia cæsorum hostium humeris gerentes ante ora sua, audi-
uere ex eo quod acciderat, spem futuri præcipientes: & pedites aliena gloria
accensi, præcipue qui in Macedonum phalangis erant, sibi quoque & nauandæ
regi operæ, & similem gloriam ex hoste patiendi occasionem optabant. Con-
cione dimissa, postero die profectus inde ad Mopselum posuit castra: tumulus
hic inter Tempe & Larissam medius est. Romani non abscedentes ab ripa Pe-
næi, transtulerunt in locum tutiorem castra. Eo Misagenes Numida venit cum
mille equitibus, pari peditum numero, ad hoc elephantis duobus & X X. Per e-
os dies consilium habenti regi de summa, cum iam consedisset ferocia ab re
bene gesta, ausi sunt quidam amicorum consilium dare, vt secunda fortuna in
conditione honestæ pacis vteretur potius, quam spe vana euectus in casum in-
reuocabilem se daret. Modum imponere secundis rebus, nec nimis credere se-
renitati præsentis fortunæ, prudentis hominis & merito felicis esse. Mitteret ad
Cos. qui fœdus in easdem leges renouarent, quibus Philippus pater eius pacem
à T. Quintio victore accepit. neque finiri bellum magnificentius, quam à tam
memorabili pugna: neq; spem firmiorem pacis perpetuo dari, quam quæ per-
culsos aduerso prælio Romanos molliores factura sit ad paciscendum. Quod si
Romani tum quoq; insita pertinacia æqua aspernarentur, deos hominesque,
& moderationis Persei, & illorum peruicacis superbiæ futuros testes. Nunquam
ab talibus consilijs abhorrebat regis animus. itaque plurium assensu compro-
bata est sententia. Legati ad Cos. missi, adhibito frequenti consilio auditi sunt.
Pacem petere, vectigal quantum Philippus pactus esset, daturum Persea Ro-
manis pollicentes: vrbibus, agris locisque quibus Philippus cessisset, cessurum
Perseum. Hæc legati. Summotis his, cum consultarent, Romana constantia
vicit in concilio. Ita tum mos erat, in aduersis vultum secundæ fortunæ gere-
re, moderari animos in secundis. Responderi placuit, ita pacem dari, si de sum-
ma rerum liberum senatui permittat rex de se, deque vniuersa Macedonia sta-
tuendi ius. Hæc cum renunciassent legati, miraculo ignaris moris pertinacia
Romanorum

A Romanorum esse: & plerique vetare amplius mentionem pacis facere. vltro mox quæsituros quod oblatum fastidiant. Perseus hanc ipsam superbiam, quippe ex fiducia virium esse, timere: & summam pecuniæ augens, si pretio pacem emere posset, non destitit animum Cos. tentare. Postquam nihil ex eo, quod primo responderat, mutabat: desperata pace ad Sycurium, vnde profectus erat, redijt, belli casum de integro tentaturus. Fama equestris pugnæ vulgata per Græciam, nudauit voluntates hominum. non enim solum qui partis Macedonum erant, sed plerique ingentibus Romanorum obligati beneficijs, quidam vim superbiamque experti, læti eam famam accepere: non ob aliam causam quam prauo studio, quo etiam in certaminibus ludicris vulgus vtitur, deteriori atque infirmiori fauendo. Eodem tempore in Bœotia summa vi Haliartum Lucretius Pr. oppugnarat, & quanquã nec habebant externa auxilia obsessi, præter Coronçorum iuniores, qui prima obsidione mœnia intrauerant, neque sperabant: tamen ipsi animis magis quam viribus resistebant. Nam & eruptiones in opera crebro faciebant, & arietem admotum, libramento plumbi grauatum ad terram vrgebant: & si qua declinarent qui agebant ictum, pro diruto muro nouum tumultuario opere, raptim ex ipsa ruinæ strage congestis saxis, extruebant. Cum operibus oppugnatio lentior esset, scalas per manipulos diuidi prætor iussit, vt corona vndique mœnia aggressurus: eo magis suffecturam ad id multitudinem ratus, quod qua parte palus vrbem cingit, nec attinebat oppugnari, nec poterat. Ipse ab ea parte qua duæ turres, quodq; inter eas muri protutum fuerat, duo M. militum delectorum admouit, vt eodem tempore quo ipse transcendere ruinas conaretur, concursu aduersus se oppidanorum facto, scalis vacua defensoribus mœnia capi parte aliqua possent. Haud segniter oppidani vim eius arcere parant. Nam super stratum ruinis locum fascibus aridis sarmentorum iniectis, stantes cum ardentibus facibus accensuros ea se sępe minabantur, vt incendio intercepti ab hoste spacium ad obijciendum interiorem murum haberent. quod inceptum eorum fors impedijt. Nam tantus repẽte effusus est imber, vt nec accendi facile pateretur & extingueret accensa. Itaque & transitus per distracta fumantia virgulta patuit, & in vnius loci præsidium omnibus versis, mœnia quoque pluribus simul partibus scalis capiuntur. In primo tumultu captæ vrbis seniores impubesque, quos casus obuios obtulit, passim cæsi: armati in arcem confugerunt: & postero die cum spei nihil supereesset, deditione facta sub corona venierunt. fuerunt autem M M. ferme & D. ornamenta vrbis, statuæ & tabulæ pictæ, & quicquid pretiosæ prædæ fuit, ad naues delatum: vrbs diruta à fundamẽtis. Inde Thebas ductus exercitus: quibus sine certamine receptis, vrbem tradidit exulibus, & qui Romanorũ partis erant: aduersæ factionis hominum, fautorumq; regis ac Macedonum familias sub corona vendidit. His gestis in Bœotia, ad mare ac naues redijt. Cum hæc in Bœotia gererentur, Perseus ad Sycurium statiua dierum aliquot habuit. Vbi cum vidisset raptim Romanos circa ex agris demessum frumentum cõuehere, deinde ante sua quenque tentoria spicas fascibus desecantem, quo purius frumentum tereret, ingenteis aceruos per tota castra stramentorum feciſſe: ratus incendio opportuna esse, faces tædamque & malleolos stuppæ illicitos pice parari iubet: atque ita media nocte profectus, vt prima luce aggressus falleret, nequicquam primæ stationes oppressæ tumultu ac terrore suo cæteros exciuerunt: signumq; datum est arma extemplo capiendi, simulque in vallo ad portas miles instructus erat, & intentus propugnationi castrorum. Perseus & extemplo circumegit aciem, & prima impedimenta ire, deinde peditum signa ferri iussit. Ipse cum equitatu & leui armatura substitit ad agmen cogendum, ratus id quod accidit, insecuturos ad extrema ab tergo carpenda hostes. Breue certamen leuis armaturæ maxime cum procursatoribus fuit, equites peditesq; sine tumultu in castra redierunt. Demessis circa segetibus, Romani ad Crannonium intactum agrum castra mouent. Ibi cum securi &

propter castrorum longinquitatem, & viæ inopis aquarum difficultatem, quæ A
inter Sycurium & Crannona est, statiua haberent, repente prima luce in immi-
nentibus tumulis equitatus regius cum leui armatura visus ingentem tumultũ
fecit. Pridie per meridiem profecti ab Sycurio erant. peditum agmen sub lu-
cem reliquerat in proxima planitie. Stetit paulisper in tumulis, elici posse ra-
tus ad equestre certamen Romanos, qui postquam nihil mouebant, equitem
mittit, qui pedites referre ad Sycurium signa iuberet, ipse mox insecutus. Ro-
mani equites modico interuallo insequentes, sicubi sparsos ac dissipatos in-
uadere possent, postquam confertos abire signa atque ordines seruantes vi-
derunt, & ipsi in castra redeunt. Inde offensus longinquitate itineris rex ad
Mopselum castra mouit. & Romani demessis Crannonis segetibus in Phalan-
neum agrum transeunt. Ibi cum ex transfuga cognouisset rex, sine vllo armato
præsidio passim vagantes per agros Romanos metere, cum M. equitibus, duo-
bus millibus Thracum & Cretensium profectus, cum quantum accelerare po-
terat effuso agmine issent, improuiso aggressus est Romanos. Iuncta vehicula,
pleraque onusta mille admodum capiuntur, D C. ferme homines. Prædam cu-
stodiendam ducendamq; in castra C C C. Cretensium dedit. Ipse reuocato ab
effusa cæde equite & reliquis peditum, ducit ad proximum præsidium, ratus
haud magno certamine oppimi posse. L. Pompeius Tr. mil. præerat, qui per- B
culsos milites repentino hostium aduentu, in propinquum tumulum recepit,
loci se præsidio, quia numero & viribus impar erat, defensurus. Ibi cum in or-
bem milites coegisset, vt densatis scutis ab iactu sagittarum & iaculorum se se
tuerentur, Perseus circundato armatis tumulo, alios ascensum vndique tenta-
re iubet, & cominus prælium conserere, alios eminus tela ingerere. Anceps
Romanos terror circumstabat: nam neque conferti pugnare, propter eos qui
ascendere in tumulum conabantur, poterant: & vbi ordines procursando sol-
uissent, patebãt iaculis sagittisve. Maxime cestrosphendonis vulnerabãtur. hoc
illo bello nouum genus teli inuentum est. Bipalme spiculum hastili semicubi-
tali infixum erat, crassitudine digiti. huic ad libramen pinnæ tres, velut sa-
gittis solent, circundabantur: funda media, duo funalia imparia habebat. cum
maiori sinu libratum funditor habena rotaret, excussum velut glans emicabat.
Cum & hoc alio omni genere telorum, pars vulnerata militum esset, nec fa-
cile iam arma fessi sustinerent: instare rex vt dederent se, fidem dare, premit
interdum polliceri: nec cuiusquam ad deditionem flectebatur animus, cum ex
insperato iam obstinatis mori spes affulsit. Nam cum ex frumentatoribus re-
fugientes quidam in castra nunciassent Cos. circunsideri præsidium: motus
periculo tot ciuium (nam D C C C. ferme & omnes Romani erant) cum e-
quitatu ac leui armatura (accesserant noua auxilia Numidæ pedites equite-
que & elephanti) castris egreditur: & tribunis militum imperat, vt legionum
signa sequantur. Ipse velitibus ad firmanda leuium armatorum auxilia ad-
iectis, ad tumulum præcedit. Consulis latera tegunt, Eumenes, Attalus &
Misagenes regulus Numidarum. Cum in conspectu prima signa suorum cir-
cunsessis fuerunt, Romanis quidem ab vltima desperatione recreatus est ani-
mus. Perseus, cui primum omnium fuerat, vt contentus fortuito successu, cap-
tis aliquot frumentatoribus occisisque, non tereret tempus in obsidione præ-
sidij, secundum, ea quoq; tentata vtcunque, cum sciret nihil roboris secum es-
se, dum liceret intacto abire, & ipse hostium aduentum elatus successu manif-
& qui phalangem accerserent, propere misit: qua & serius quam res postula-
bat, & raptim acta, turbati cursu aduersus instructos & præparatos erant ad-
uenturi. Cos. anteueniens, extemplo prælium conseruit. Primo resistere Ma-
cedones, deinde vt nulla re pares erant, amissis C C C. peditibus, X X I I I. pri-
moribus equitum ex ala, quã Sacram vocant, inter quos Antimachus etiã præ-
fectus alæ cecidit, abire conantur. Cæterum iter prope ipso prælio tumultu-
sius fuit. Phalanx abs trepido nuncio accita cum raptim duceretur, primo

in anguſtijs captiuorum agmini oblata vehiculiſque frumento onuſtis: ijs cæſis, ingens ibi vexatio partis vtriuſque fuit, nullo expectante vtcunq; explicaretur agmen: ſed armatis detrudentibus per præceps impedimenta (neque enim aliter via aperiri poterat) iumentis cum ſtimulatētur in turba fæuientibus. Vix ab incondito agmine captiuorum expedierant ſeſe, cum regio agmini perculſiſque equitibus occurrunt. Ibi vero clamor iubentium referre ſigna, ruinæ quoque prope ſimilem trepidationem fecit: vt ſi hoſtes introire anguſtias auſi longius inſecuti eſſent, magna clades accipi potuerit. Coſ. recepto ex tumulo præſidio, contentus modico ſucceſſu, in caſtra copias reduxit. Sunt qui eo die magno prælio pugnatum authores ſint, VIII. millia hoſtium cæſa. in his Sopatrum & Antipatrum regios duces: viuos captos circiter MMCCCC. Signa militaria capta XXVII. Nec incruentam victoriam fuiſſe: ſupra quatuor millia & CCC. de exercitu conſulis cecidiſſe, ſigna ſiniſtræ alæ quinq; amiſſa. Hic dies & Romanis refecit animos, & Perſea perculit, vt dies paucos ad Mopſelum moratus ſepulturæ maxime militum amiſſorum cura, præſidio ſatis valido ad Connum relicto, in Macedoniā reciperet copias. Timotheum quendam ex regijs præfectis cum modica manu relinquit ad Philam, iuſſum Magnetas & propinquos tentare. Cum Pellam veniſſet, exercitu in hyberna dimiſſo, ipſe cum Cotye Theſſalonicam eſt profectus. Eo fama affertur, Atlesbium regulum Thracum & Corragum Eumenis præfectum, in Cotyis fines impetum feciſſe: & regionem Marenen (quam vocant) cepiſſe. Itaq; dimittendū Cotyn ad ſua tuenda ratus magnis proficiſcentem donis proſequitur. CC. talenta, ſemeſtre ſtipendium equitatui numerat, cum primo annuum dare conſtituiſſet. Coſ. Poſtquam profectum Perſea audiuit, ad Connum caſtra mouet, vt potiri oppido poſſet. Ante ipſa Tempe in faucibus ſitum, Macedoniæ claustra tutiſſima præbet, & in Theſſaliam opportunum Macedonibus decurſum. Tum & loco & præſidio valido inexpugnabilis res eſſet, abſtitit incepto. In Perrhæbiam flexis itineribus Mallœa primo impetu capta ac direpta, Tripoli aliaq; Perrhæbia recepta, Lariſſam redijſſet: inde Eumene atque Attalo domum reuiſis, Miſagenem Numidaſq; in hyberna in proximis Theſſalis vrbibus diſtribuit, & partem exercitus ita per totā Theſſaliam diuiſit, vt & hyberna commoda omnes haberent, & præſidio vrbibus eſſent. Q. Mutium legatum cum duobus millibus ad obtinendam Ambraciam miſit. Græcarum ciuitatum ſocios omnes præter Achæos dimiſit. cum exercitus parte profectus in Achaiā Phthiotim, Pteleum deſertum fuga oppidanorum diruit à fundamentis. Antrona voluntate colentium recepit. Ad Lariſſam deinde exercitum admouit: vrbs deſerta erat. in arcem omnis multitudo conceſſerat: eam oppugnare aggreditur, primi omnium Macedones regium præſidium metu exceſſerant: à quibus relicti oppidani, in deditionem extemplo veniunt. Dubitari inde, vtrum Demetrias prius aggredienda foret, an in Bœotia aſpiciēdæ res. Thebani vexantibus eos Coronæis in Bœotiam accerſebant: ad horum preces, quia hybernis apparor regio, quam Magneſia erat, in Bœotiam duxit.

DECADIS QVINTÆ LIB. III.

EPITOME.

DRætores nonnulli, eo quod auare & crudeliter prouincias adminiſtraſſent, damnati ſunt. P. Licinius Craſſus proconſul complures in Græcia vrbes expugnauit, & crudeliter diripuit. ob id captiui, qui ab eo venierant, ex S. C. poſtea reſtituti ſunt. A præfectis claſſium Romanarum multa impotenter in ſocios facta. Res præterea per ſeo rege in Thracia proſpere geſtas continet: victis Dardanis, & Illyrico, cuius erat Gentius. Motus, qui in Hiſpania ab Olonico factus erat: ipſo interempto conſtitutus. M. Aemylius Lepidus à cenſoribus princeps in ſenatu lectus.

EADEM æstate, qua in Thessalia equestri pugna vicere Romani, legatus in Illyricum à Cos. missus, opulenta duo oppida vi atque armis coegit in deditionem: omniaque ijs sua concessit, vt opinione clementiæ eos, qui Carnuntem munitam vrbem incolebant, alliceret. Postquam nec vt dederent se compellere, neque capere obsidendo poterat: ne duabus oppugnationibus nequicquam fatigatus miles esset, quam prius intactam vrbem reliquerat, diripuit. Alter Cos. C. Cassius nec in Gallia, quam sortitus erat, memorabile quicquam gessit: & per Illyricum ducere legiones in Macedoniã vano incepto est conatus. Ingressum hoc iter cõsulem, senatus ex Aquileiensium legatis cognouit: qui querentes coloniam suã nouam & infirmã, necdum satis munitã inter infestas nationes Histrorum & Illyriorũ esse, cum peterent vt senatus curæ haberet quomodo ea colonia muniretur, interrogati vellentne eam rem C. Cassio Cos. mandari, responderunt Cassium Aquileiam indicto exercitu, profectum per Illyricum in Macedoniã esse. Ea res primo incredibilis visa, & pro se quisq; credere, Carnis forsitan aut Histris bellum illatum. Tum Aquileienses, nihil se vltra scire, nec audere affirmare, quam XXX. dierum frumentum militi datum: & duces qui ex Italia itinera in Macedoniam nossent, conquisitos abductosque. Enimuero senatus indignari, tantum consulẽ ausum, vt suam prouinciam relinqueret, in alienã transiret, exercitũ nouo periculoso itinere inter exteras gẽtes ducere, viam tot nationibus in Italiam aperire. Decernunt frequentes, vt C. Sulpitius prætor tres ex senatu nominet legatos, qui eo die proficiscantur ex vrbe, & quantum accelerare possent, Cassium Cos. vbicunq; sit, persequantur: nuncient ne bellũ cum vlla gente moueat, nisi cum qua senatus gerendum cẽsuerat. Legati III. profecti, M. Cornelius Cethegus, M. Fuluius, P. Martius Rex. Metus de consule atq; exercitu distulit eo tempore muniendæ Aquileiæ curam. Hispaniæ deinde vtriusque legati aliquot populorum in senatum introducti. Ii de magistratuum Romanorum auaritia superbiaque conquesti, nixi genibus ab senatu petierunt ne se socios fœdius spoliari vexarique quam hostes patiantur. Cum & alia indigna quererentur, manifestum autẽ esset pecunias captas, L. Canuleio prætori, qui Hispaniam sortitus erat, negocium datum est, vt in singulos, à quibus Hispani pecunias peterent, quinos recuperatores ex ordine senatorio daret: patronosq; quos vellent sumendi potestatem faceret. Vocatis in curiam legatis, recitatum est S. C. iussique nominare patronos, quatuor nominauerunt, M. Porcium Catonem, P. Cornelium Cn. F. Scipionem, L. AEmylium, M. F. Paulum C. Sulpitium Gallum. Cum M. Titinio primum, qui Pr. A. Manlio, M. Iunio Cos. in citeriore Hispania fuerat, recuperatores sumserunt. Bis ampliatus, tertio absolutus est reus. Dissensio inter duarum prouinciarum legatos est orta: citerioris Hispaniæ populi M. Catonem & Scipionem, vlterioris L. Paulum & Gallum Sulpitium patronos sumpserunt. Ad recuperatores adducti à citerioribus populis P. Furius Philus, ab vlterioribus, M. Matienus. Ille Sp. Posthumio, Q. Mutio Coss. triennio ante, hic biennio prius L. Posthumio, M. Popilio Coss. prætor fuerat. Grauissimis criminibus accusati ambo ampliatique, cum dicenda de integro causa esset, excusati exilij causa solum vertisse. Furius Præneste, Matienus Tibur exulatum abierunt. Fama erat, prohiberi à patronis nobiles ac potentes compellare: auxitque eam suspicionẽ Canuleius prætor, quod omissa ea re, delectum habere instituit: dein repente in prouinciam abijt, ne plures ab Hispanis vexarentur. Ita præteritis silentio obliteratis, in futurum consultũ ab senatu Hispanis, quod impetrarunt ne frumenti æstimationem magistratus Rom. haberet, neve cogeret vicesimas vendere Hispanos quãti ipse vellet, & ne præfecti in oppida sua ad pecunias cogẽdas imponerẽtur. Et alia noui generis hominum ex Hispania legatio venit. Ex militib. Romanis, & ex Hispanis mulieribus, cum quibus connubium nõ esset, natos se memo-

A memorantes, supra quatuor millia hominum, orabant, vt sibi oppidum in quo habitarent, daretur. senatus decreuit, vti nomina sua apud L. Canuleium profiterentur: eorumque, si quos manumisisset, eos Carteiam ad Oceanum deduci placere. Qui Curteiensium domi manere vellent, potestatem fore, vti numero colonorum essent, agro assignato. Latinam eam coloniam fuisse, libertinorumque appellari. Eodem tempore ex Africa & Gulussa Masanissæ regis filius legatus patris, & Carthaginienses venerunt. Gulussa prior in senatum introductus, & quæ missa erant ad bellum Macedonicum à patre suo, exposuit: & si qua præterea vellent imperare, præstaturum merito P.R. est pollicitus: & monuit patres conscriptos vt à fraude Carthaginiensiũ cauerent. Classis eos magnæ parandæ cõsiliũ cepisse, specie pro Romanis, & aduersus Macedonas: vbi ea parata instructaq; esset, ipsorum fore potestatis, quẽ hostem aut socium habeãt.

* *

tantum pauorem ingressi castra ostentantes capita fecerunt, vt si admotus extemplo exercitus foret, capi castra potuerint. Tum quoque fuga ingens facta est: & erant qui legatos mittendos ad pacem precib. petendã, censerent: ciuitatesque complures eo nuncio audito in deditionem venerunt. Quibus purgantibus sese, culpamque in duorum amentiam conferentibus, qui se vltro ad pœnam ipsi obtulissent, cum veniam dedisset prætor: profectus extemplo ad alias ciuitates, omnib. imperata facientib. quieto exercitu pacatum agrum, qui paulo ante ingenti tumultu arserat, peragrauit. Hęc lenitas prętoris, qua sine sanguine ferocissimam gentem domuerat, eo gratior plebi patribusq; fuit, quo crudelius auariusq; in Græcia bellatum & ab Cos. Licinio, & ab Lucretio prætore erat. Lucretium tribuni plebis absentem concionibus assiduis lacerabãt, cum reipublicæ causa abesse excusaretur: sed tum adeo vicina etiã inexplorata erant, vt is eo tempore in agro suo Antiati esset, aquamq; ex manubijs Antiũ ex flumine Loracinæ duceret. Id opus centum triginta millibus æris locasse dicitur. tabulis quoq; pictis ex præda fanum Aesculapij exornauit. Inuidiam infamiamq; ab Lucretio auerterunt in Hortensium successorem eius Abderitæ legati, flentes ante curiam, querentesque oppidum suum ab Hortensio expugnatum ac direprum esse. Causam excidij fuisse vrbi, quod cum centum millia denarium, & tritici quinquaginta millia modium imperaret, spacium petierunt quo de ea re & ad Hostilium consulem & Romam mitterent legatos. vix dum ad consulem se peruenisse, & audisse oppidum expugnatum, principes securi percussos, sub corona cæteros venisse. Indigna senatui visa: decreueruntque eadem de Abderitis, quæ de Coronæis decreuerant priore anno: eademque pro concione edicere Q. Mænium prætorem inferunt. Et legati duo, C. Sempronius Blesus, Sex. Iulius Cæsar, ad restituendos in libertatem Abderitas, missi. Iisdem mandatum, vt & Hostilio consuli & Hortensio prætori nunciarent, senatum Abderitis iniustum bellum illatum, conquirique omnes qui in seruitute sint, & restitui in libertatem, æquum censere. Eodem tempore de C. Cassio, qui Cos. priore anno fuerat, tum tribunus militum in Macedonia cum A. Hostilio erat, querelæ ad senatum delatæ sunt: & legati regis Gallorum Cincibili venerunt. Frater eius verba in senatu fecit, questus Alpinorum populorum atros sociorum suorum depopulatum C. Cassium esse, & inde multa millia hominum in seruitutem abripuisse. Sub idem tempus Carnorum Histrorumq; & Istrorum legati venerunt, duces sibi ab consule Cassio primum imperatos, qui in Macedoniam ducenti exercitum iter monstrarent, pacatum ab se tanquam ad aliud bellũ gerendum abisse: inde ex medio regressũ itinere, hostiliter peragrasse fines suos: passim rapinasq; & incendia facta: nec se ad id locorum scire, propter quã causam consuli pro hostibus fuerint. Et regulo Gallorum absenti, his populis responsum est, senatum ea quæ facta querantur, neq; scisse futura, neque si sint facta, probare: sed indicta causa damnari absentem consularem

Omissus hoc loco videtur C. Hostilij Mãcini & A. Atilij Serrani consulatus.

virum,iniurium esse,cum is reipublicæ causa absit. Vbi ex Macedonia rediſſet A
C.Cassius,tum si coram eum arguere vellent, cognita re senatum daturum o-
peram vti satis fiat.Nec responderi tantum ijs gentibus,sed legatos mitti,duos
ad regulum trans Alpes, tres circa eos populos placuit, qui indicarent, quæ
patrum sententia esset.Munera mitti legatis ex binis millibus æris censuerunt:
duobus fratribus regulis hæc præcipua , torques duo ex quinque pondo auri
facti,& vasa argentea quinque & viginti pondo,& duo equi phalerati cum a-
gasonibus,& equestria arma ac sagula, & comitibus eorum vestimenta liberis
seruisque.Hæc missa,illa petentibus data,vt denorum equorum ijs commerci-
um esset,educendiq; ex Italia potestas fieret.legati cum Gallis missi trans Al-
pes C.Lælius,M.Aemylius Lepidus: ad cæteros populos C.Sicinius,P.Corneli-
us Blasio,T.Memmius,multarum simul Græciæ Asiæque ciuitatum legati Ro-
mam conuenerunt.Primi Athenienses introducti: ijse quot nauium habuerint
militumque P.Licinio Cos. & C. Lucretio prætori misisse exposuerunt,quibus
eos non vsos,frumenti sibi centum millia imperasse. quod quanquam sterilem
terram arent, ipsosque etiam agrestes peregrino frumento alerent, tamen ne
deessent officio,confeciſſe:& alia quæ imperarentur,præstare paratos esse.Mi-
lesij nihil præstitisse memorantes , si quid imperare ad bellum senatus vellet,
præstare separatos esse polliciti sunt. Alabandēses templum vrbis Romæ se fe- B
cisse commemorauerunt,ludosq; anniuersarios ei diuæ instituisse : & coronam
auream quinquaginta pondo, quam in Capitolio ponerent, donum Ioui Opt,
Max.attulisse : & scuta equestria C C C.ea cui iussissent tradituros. Donum vt
in Capitolio ponere & sacrificare liceret,petebant Hoc Lampsaceni L XXX.
pondo coronam afferentes petebant. commemorantes discessisse se à Perseo,
postquam Romanus exercitus in Macedoniam venisset, cum sub ditione Per-
sei,& ante Philippi fuissent. Pro eo,& quod imperatoribus Roma. omnia præ-
stitissent,id se tantum orare,vt in amicitiam populi Romani reciperentur. & si
pax cum Perseo fieret,exciperentur,ne in regiam potestatē reciperentur.Cæ-
teris legatis comiter responsum. Lampsacenos in sociorum formulam referre
Q.Mænius prætor iussus.munera omnib. in singulos binum millium æris data,
Alabandenses scuta reportare ad A.Hostilium consulem in Macedoniam iussi,
Et ex Africa legati simul Carthaginiensium tritici decies centū millia & hor-
dei quingenta,indicantes se ad mare deuecta habere, vt quo senatus censuis-
set,deportarent. Id munus officiumque suum scire minus esse, quam pro meri-
ris populi Romani & voluntate sua : sed sæpe alias bonis in rebus vtriusque
populi se gratorum fideliumque socium muneribus functos esse. Item Masa-
nissæ legati tritici eandem summam polliciti, & mille & C C. equites, X II. C
elephantes.& si quid aliud opus esset, vti imperaret senatus,æque propenso a-
nimo,ac quæ ipse vltro pollicitus sit,præstaturum esse.Gratię & Carthaginien-
sibus,& regi actæ,rogatique vt ea quæ pollicerentur, ad Hostilium consulem
in Macedoniam deportarent.Legatis in singulos binum millium æris munera
missa.Cretensium legatis commemorantibus se quantum sibi imperatum à P.
Licinio consule esset, sagittariorum in Macedoniam misisse : cum interrogati
non inficiarentur, apud Persea maiorem numerum sagittariorum, quam
apud Roma. militare, responsum est : si Cretenses bene , & gnauiter de-
stinarent potiorem populi Romani quam regis Persei amicitiam habere,
senatum quoq; Romanum ijs tanquam certis socijs responsum daturum esse.
interea nunciarent suis, placere senatui,dare operam Cretenses, vt quos mili-
tes intra præsidia regis Persei haberent, eos primo quoque tempore domū re-
uocarent.Cretensibus cum hoc responso dimissis,Chalcidenses vocati: quorū
legatio ipso introitu,ob id quod Miccion princeps eorum pedibus captus lecti
ca est introlatus, vltimæ necessitatis extemplo visa res: in qua ita affecto ex-
cusatio valetudinis,aut ne ipsi quidē petenda visa foret, aut data petenti non
esset.Cum sibi nihil viui reliquum,præterquā linguā ad deplorandas patriæ suę

calami-

A calamitates, præfatus esset, exposuit ciuitatis primum suæ benefacta & vetera, & ea quæ Persei bello præstitissent ducibus exercitibusq; Rom. tum quę primo C. Lucretius in populares suos prætor Rom. superbe, auare, crudeliter feciſſet: deinde quæ tum, cum maxime L. Hortensius faceret. Quemadmodum omnia sibi, etiam ijs quæ patiantur, tristiora, patienda esse ducant, potius quam se dedant Persi. quod ad Lucretium Hortēsiumq; attineret: scire tutius fuisse claudere portas, quā in vrbem eos accipere. Qui exclusissent eos, Emathiam, Amphipolim, Maroneam, Aenum, incolumes esse: apud se templa omnibus ornamentis compilata spoliataq; sacrilegijs, C. Lucretium nauibus Antium deuexisse: libera corpora in seruitutem abrepta, fortunas sociorum populi Rom. direptas esse, & quotidie diripi. Nam ex instituto C. Lucretij Hortensium quoq; in tectis hyeme pariter atque æstate naualeis socios habere, & domos suas plenas turba nautica esse: versari inter se coniuges liberosque suos, quibus nihil neq; dicere pensi, neq; facere. Accersere in senatum Lucretium placuit, vt disceptaret coram, purgaretq; sese. Cæterum multo plura præsens audiuit, quam in absentem iacta erant, & grauiores potentioresq; accessere accusatores duo tribuni plebis, M. Iuuentius Talua, & Cn. Aufidius. Ii non in senatu modo eum laceraruntsed in concionē etiam pertracto, multis obiectis probris diem dixe-
B runt. Senatus iussu Chalcidensibus Q. Mænius prætor respondit: quæ bene meritos sese, & ante, & in eo bello quod geratur, de populo Rom. dicant, ea & scire vera eos referre senatum, & perinde ac debeant grata esse. Quæ facta à C. Lucretio, fierique ab L. Hortensio Prr. Rom. querantur: ea neque facta, neq; fieri voluntate senatus, quem non posse existimare, qui sciat bellum Persei & ante Philippo patri eius intulisse P. R. pro libertate Græciæ, non vt ea à magistratibus socijs atq; amicis paterentur. Literas se ad L. Hortensium prætorem daturos esse: quæ Chalcidenses querantur acta, ea senatui non placere. Si qui in seruitutem liberi venissent, vt eos conquirendos primo quoq; tempore restituendosq; in libertatem curaret. Sociorum naualium neminem præter magistros in hospitia deduci æquum censere. Hæc Hortensio iussu senatus scripta. Munera binū millium æris legatis missa, & vehicula Miccioni publice locata, quę eū Brundusium commode peruecherent. C. Lucretiū vbi dies quę dicta erat, venit, tribuni ad populum accusarunt, mulctamque decies centum millium æris dixerunt. Comitijs habitis omnes V. & XXX. tribus eum condemnarunt. In Liguribus eo anno nihil memorabile gestum. Nam nec hostes mouerunt arma, neq; consul in agrum eorum legiones induxit: & satis explorata pace eius
C anni, milites duarum legionum Romanarum intra dies LX. quam in prouinciam venit, dimisit: sociorū nominis Latini exercitu mature in hyberna Lunam & Pisas deducto, ipse cum equitibus Galliæ prouinciæ pleraque oppida adijt. Nusquam alibi quā in Macedonia bellum erat, suspectum tamen & Gentium Illyriorum regē habebant. itaq; & octo naues ornatas à Brundusio senatus cēsuit mittendas ad C. Furium Issam, qui cum præsidio duarum Issensium nauium insulæ præerat. duo millia militum in eas naues sunt imposita. Quæ Q. Mænius pr. ex S. C. in ea parte Italiæ, quæ obiecta Illyrico est, conscripsit, & Cos. Hostilius Ap. Claudium in Illyricum cum quatuor millibus peditum misit, vt accolas Illyrici tutarentur. qui non contentus ijs quas adduxerat copijs, auxilia ab socijs corrogando, ad VIII. millia hominum vario genere armauit: peragrataque omni ea regione ad Lycnidū Dassaretiorum consedit. Haud procul inde Vscana oppidum, finium plerunq; Persei erat. X. millia ciuium habebat & modicum custodiæ causa Cretensium præsidium. Inde nuncij ad Claudium occulti veniebant, si propius copias admouisset, paratos fore qui proderent vrbem: & operæ precium esse, non se amicosq; tantum, sed etiam milites præda expleturum. Spes cupiditati admota ita occęcauit animum, vt nec ex ijs qui venerunt, quenquā retineret, nec obsides pignus futuros furto & fraude agendæ rei posceret, nec mitteret exploratum, nec fidem acciperet. die tantum

V.C. ſtatuta profectus à Lycnido, duodecim millia ab vrbe ad quam tendebat, po. A
ſuit caſtra. Quarta inde vigilia ſigna mouit, mille ferme ad præſidium caſtro-
rum relictis: incompoſiti longo agmine effuſi, infrequentes, cum nocturnus er-
ror diſſiparet, ad vrbem peruenerunt. Creuit negligentia, poſtquam neminem
armatum in muris viderunt. Cæterum vbi primum ſub iactu teli fuerunt, dua-
bus ſimul portis erumpitur: & ad clamorem erumpentium ingens ſtrepitus è
muris ortus, vlulantium mulierum cum crepitu vndiq; æris, & incondita multi-
tudo, turba immixta ſeruili, varijs vocibus perſonabat. Hic tam multiplex vndi-
que obiectus terror effecit, nẽ ſuſtinere primam procellã eruptionis Rom. poſ-
ſent. Itaque fugientes plures, quam pugnantes interempti ſunt: vix duo millia
hominum cum ipſo legato in caſtra perfugerunt. Quo longius iter in caſtra e-
rat, eo plures feſſos conſectandi hoſtibus copia fuit. ne moratus quidem in ca-
ſtris Appius, vt ſuos diſſipatos fuga colligeret: quæ res palatis per agros ſaluti
fuiſſet: ad Lycnidum protinus reliquias cladis reduxit. Hæc & alia haud proſ-
pere in Macedonia geſta, ex Sexto Digitio tribuno militum, qui ſacrificij cauſa
Romam venerat, ſunt audita. Propter quæ veriti patres ne quæ maior ignomi-
nia acciperetur, legatos in Macedoniam M. Fuluium Flaccum & M. Caninium
Rebilum miſerunt, qui comperta quæ agerentur referrent: & vt A. Hoſtilius
Coſ. comitia conſulibus ſubrogandis ita ediceret, vti menſe Ianuario comitia B
haberi poſſent: & vt primo quoq; tempore in vrbem rediret. Interim M. Recio
Pr. mandatum, vt edicto ſenatores omnes ex tota Italia, niſi qui reipub. cauſa
abeſſent, Romam reuocaret: qui Romæ eſſent, ne quis vltra mille paſſuum ab
Roma abeſſet. Ea vti ſenatus cenſuit, ſunt facta. Comitia conſularia ad V. Ca-
585. lend. Sept. fuere. creati Coſſ. ſunt Q. Martius Philippus iterum, & Q. Seruilius
Cæpio. Poſt diem tertium Prr. ſunt facti, C. Decimius, M. Claudius Marcellus,
M. Sulpitius Gallus, C. Martius Figulus, Ser. Cornelius Lentulus, M. Fonteius
Capito. Deſignatis Prr. præter duas vrbanas, quatuor prouinciæ ſunt decretæ,
Hiſpania, & Sardinia, & Sicilia, & claſſis. Legati ex Macedonia exacto admo-
dum menſe Februario redierunt. Hi quas res ea æſtate proſpere rex Perſeus,
referebant: quantuſq; timor ſocios populi Rom. cepiſſet, tot vrbibus in pote-
ſtatem regis redactis. Exercitum cõſulis infrequentẽ commeatibus vulgo datis
per ambitionẽ eſſe: culpã eius rei cõſulem in tribunos militum, contra illos in
conſulem conferre. Ignominiã Claudij temeritate acceptã eleuare eos patres
acceperunt, qui perpaucos Italici generis, & magna ex parte tumultuario de-
lectu conſcriptos ibi milites amiſſos referebant. Conſules deſignati vbi primũ
magiſtratũ iniſſent, de Macedonia referre ad ſenatum iuſſi: deſtinataq; pro-
uinciæ iis ſunt, Italia & Macedonia. Hoc anno intercalatum eſt: tertio die poſt C
Terminalia calendæ intercalares fuere. Sacerdotes intra eum annum mortui
L. Flamininus, augur. pontifices duo deceſſerunt, L. Furius Philus, & C. Liui-
us Salinator. In locum Furij, T. Manlinm Torquatum, in Liuij M. Seruiliũ pon-
tifices legerunt. Principio inſequẽtis anni cum Coſſ. noui Q. Martius & Q. Ser-
uilius de prouinciis retuliſſent, primo quoque tempore aut comparare eos in-
ter ſe Italiam & Macedoniam, aut ſortiri placuit. Priuſquam id ſors cerneret,
in incertum, ne quid gratia momenti faceret, in vtranque prouinciam, quod
res deſideraret ſupplementi decerni. In Macedoniam peditum Roma. ſex
millia, ſociorum nominis Latini ſex millia: equites Romanos C C L. ſo-
cios C C C. veteres milites dimitti, ita vt in ſingulas Rom. legiones ne plus
ſena millia peditum, C C C. equites eſſent. Alteri Coſ. nullus certus finitus
numerus ciuium Romanorum, quem in ſupplementum legeret: id modo fini-
tum, vt duas legiones ſcriberet, quæ quina millia peditum & ducenos habe-
rent, equites trecenos. Peditum Latinorum maior quam collegæ decretus nu-
merus: Peditum X. millia, & D C. equites. quatuor præterea legiones ſcribi
iuſſæ, quæ ſi quo opus eſſet educerentur. Tribb. mill. non permiſſum vt Coſſ.
facerent, populus creauit. Sociis nominis Latini X V I. millia peditum, &

mille

A mille equites imperati. Hunc exercitum parari tantum placuit, vt exiret si quo
res posceret. Macedonia maxime curam præbebat: in classem mille socij na-
uales ciues Romani, libertini ordinis ex Italia scribi iussi: totidem vt ex Sicilia
scriberentur: & cui ea prouincia euenisset, mandatum vt eos in Macedoniam,
vbicunque classis esset, deportandos curaret. In Hispaniam tria millia pedi-
tum Romanorum in supplementum, C C C. equites decreti. Finitus ibi quoque
in legiones militum numerus, peditum quina millia, trecenti & X X X. equites.
Et sociis imperare prætor, cui Hispania obuenisset, iussus, quatuor millia pedi-
tum, & C C C. equites. Non sum nescius, ab eadem negligentia, qua nihil deos
portendere vulgo nunc credant, neque nunciari admodum nulla prodigia in
publicum, neque in annales referri. Cæterum & mihi vetustas res scribenti,
nescio quo pacto antiquus fit animus: & quædam religio tenet, quæ illi pru-
dentissimi viri publice suscipienda censuerint, ea pro dignis habere, quæ in me-
os annales referam. Anagnia duo prodigia eo anno sunt nunciata: facem in
cœlo conspectam: & bouem fœminam locutam publice ali. Minturnis quo-
que per eos dies cœli ardentis species affulserat. Reate imbri lapidauit. Cu-
mis in arce Apollo triduum ac tres noctes lachrymauit. in vrbe Romana duo
æditui nunciarunt, alter in æde Fortunæ anguem iubatum à compluribus visum
B esse, alter in æde Primigenæ Fortunæ, quæ in colle est, duo diuersa prodigia:
palmam in area enatam, & sanguine interdiu pluuisse. Duo non suscepta pro-
digia sunt, alterum quod in priuato loco factum esset: palmam enatam impluuio
suo T. Martius Figulus nunciabat. alterum, quod in loco peregrino: Fre-
gellis in domo L. Atrei hasta quam filio militi emerat, interdiu plus duas ho-
ras arsisse, ita vt nihil eius amburet ignis, dicebatur. Publicorum prodigio-
rum causa libri à decemuiris aditi, X L. maioribus hostiis, quibus diis Coss. sa-
crificarent. & addiderunt vti supplicatio fieret, cunctiq; magistratus circa om-
nia puluinaria victimis maioribus sacrificarent, populusque coronatus esset.
Omnia vti Xuiri præierunt, facta. Censoribus deinde creandis comitia edicta
sunt. Petierunt censuram principes ciuitatis C. Valerius Læuinus, L. Posthu-
mius Albinus, P. Mutius Scæuola, C. Iunius Brutus, C. Claudius Pulcher, Tib.
Sempronius Gracchus. Hos duos censores creauit populus Romanus. Cum
delectus habendi maior quam alias propter Macedonicum bellum cura esset,
Coss. plebem apud senatum accusabant, quod & iuniores non responderent:
aduersus quos C. Sulpitius & M. Claudius tribuni plebis causam egerunt. Non
consulibus, sed ambitiosis consulibus delectum difficilem esse: neminem in-
uitum militem ab iis fieri. Id ita vt esse scirent & patres conscripti: præto-
C res, quibus & vis imperij minor & authoritas esset, delectum, si ita senatui
videretur, perfecturos esse. Id prætoribus magna patrum consensione non
sine suggillatione consulum mandatum est. Censores vt eam rem adiuuarent,
ita in cõcione edixerunt: legem censui censendo dicturos esse, vt præter com-
mune omnium ciuium iusiurãdum hæc adiurarent: Tu minor annis sex & qua-
draginta es, tuque ex edicto C. Claudij, Tib. Sempronij censorum ad delectum
prodito: & quotiescunque delectus erit, quem hic censores magistratum ha-
bebunt, si miles factus non eris, in delectum prodibis. Item quia fama erat, mul-
tos ex Macedonicis legionibus, incertis commeatibus per ambitionem impe-
ratorum ab exercitu abesse, edixerunt de militib. P. Aelio, C. Popilio Coss. po-
stue eos Coss. in Macedoniam scriptis: vt qui eorum in Italia essent, intra dies
X X X. censi prius apud sese, in prouinciam redirent. qui in patris aut aui pote-
state essent, eorum nomina ad se ederentur. Missorum quoq; causas sese cog-
nituros esse: & quorum ante emerita stipendia gratiosa missio sibi visa esset,
eos milites fieri iussuros. Hoc edicto literisq; censorum per fora & conciliabu-
la dimissis, tanta multitudo iuniorum Romam conuenit, vt grauis vrbi turba
insolita esset. Præter delectum eorum, quos in supplementum mitti oportebat,
quatuor à C. Sulpitio. Pr. scriptæ legiones sunt, intraque vndecim dies delectus

est

est perfectus. Consules deinde sortiti prouincias sunt: nam Prr. propter iurisdictionem maturius sortiti erant. Vrbana C. Sulpitio, peregrina C. Decimio obtigerat. Hispaniam M. Claudius Marcellus, Siciliam Ser. Cornelius Lentulus, Sardiniam P. Fonteius Capito, classem C. Martius Figulus erat sortitus. Coss. Q. Seruilio Italia, Q. Martio Macedonia obuenit: Latinisque actis Martius extemplo est profectus. Cepione deinde referente ad senatum, quas ex nouis legionibus duas legiones secum in Galliam duceret, decreuere patres, vt C. Sulpitius, M. Claudius prætores, ex his quas scripsissent legionibus, quas videretur consuli darent. Indigne patiente prætorum arbitrio consulem subiectum, dimisso senatu ad tribunal prætorum stans postulauit, ex S. C. destinarent sibi duas legiones. prætores consuli in eligendo arbitrium fecerunt. Senatum deinde censores legerunt: M. Aemylius Lepidus princeps ab tertiis iam censorib. lectus, Septem è senatu electi sunt. In censu accipiendo populi, milites ex Macedonico exercitu, qui quam multi essent ab signis, census docuit, in prouinciam cogebant: causas stipendiis missorum cognoscebant, & cuius nondum iusta missio visa esset, ita iusiurandum adigebant. Ex tui animi sententia tu ex edicto C. Claudij, Tib. Sempronij censorum in prouinciam Macedoniam redibis: quod sine dolo malo facere poteris. In equitibus recensendis tristis admodum eorum atque aspera censura fuit. multis equos ademerunt. in earte cum equestrem ordinem offendissent, flammam inuidiæ adiecere edicto, quo edixerunt, ne quis eorum, qui Q. Fuluio, A. Posthumio censoribus publica vectigalia aut vltro tributa conduxissent, ad hastam suam accederet, sociusve aut affinis eius conductionis esset. Sæpe id querendo veteres publicani, cum impetrare nequissent ab senatu, vt modum potestati censoriæ imponerent, tandem Trib. pleb. P. Rutilium ex rei priuatæ contentione iratum censoribus, patronum causæ nacti sunt. Clientem libertinum parietem in Sacra via aduersus ædes publicas demoliri iusserunt, quod publico inædificatus esset, appellatis priuato tribuni, cum præter Rutilium nemo intercederet, censores ad pignora capienda miserunt, mulctamque pro concione priuato dixerunt. Hinc contentione orta, cum veteres publicani se ad tribunum contulissent, rogatio repente sub vnius tribuni nomine promulgatur. Quæ publica vectigalia, vltro tributa, C. Claudius & Tib. Sempronius locassent, ea rata locatio ne esset: de integro locarentur, & vt omnibus redimendi & conducendi promiscue ius esset. Diem ad eius rogationem concilio Trib. pleb. dixit. Qui postquam venit, vt censores ad dissuadendum processerunt, Graccho dicente silentium fuit: cum Claudio obstreperetur, audientiam facere præconem iussit. Eo facto auocatam à se concionem tribunus questus, & in ordinem se coactum, ex Capitolio, vbi erat concilium, abiit. Postero die ingentes tumultus ciere. Tib. Gracchi primum bona consecrauit, quod in mulcta pignoribusque eius, qui tribunum appellasset, intercessioni non parendo, se in ordinem coegisset. C. Claudio diem dixit, quod concionem ab se auocasset: & vtrique censori perduellionem se iudicare pronuntiauit, dieique comitiis à C. Sulpitio Pr. vrbano petiit. Non recusantibus censoribus, qui minus primo quoque tempore iudicium de se populus faceret, in ante dies VIII. & VII. Calend. Octobr. comitiis perduellionis dicta dies. Censores extemplo in atrium Libertatis ascenderunt, & ibi signatis tabellis publicis, clausoque tabulario, & dimissis seruis publicis, negarunt se prius quidquam publici negotij gesturos, quam iudicium populi de se factum esset. Prior Claudius causam dixit: & cum ex XII. centuriis equitum VIII. censorem condemnassent, multæque aliæ primæ classis, extemplo principes ciuitatis in conspectu populi annulis aureis positis vestem mutarunt, vt supplices plebem circumirent. Maxime tamen sententiam vertisse dicitur Tib. Gracchus, quod cum clamor vndiq; plebis esset, periculum Graccho non esse conceptis verbis iurauit: si collega damnatus esset, non expectato de se iudicio, comitem exilij eius futurum. Adeo tamen ad extremum spei venit reus, vt

vt octo centuriæ ad damnationem defuerint. Absoluto Claudio tribunus plebis negauit se Gracchum morari. Eo anno postulantibus à senatu Aquileiensium legatis vt numerum colonorum augeret, M.& D.familiæ ex S.C.scriptæ: triumuirique, qui eas deducerent, missi sunt, T.Annius Luscus, P.Decius Subulo, M. Cornelius Cethegus. Eodem anno C. Popilius & Cn. Octauius legati,qui in Græciam missi erant,S.C.Thebis primum recitatum,per omnes Peloponnesi vrbes circumtulerunt, ne quis vllam rem in bellum magistratibus Romanis conferret,præterquam quod senatus censuisset. Hoc fiduciam in posterum quoque præbuerat, leuatos se oneribus impensisque, quibus alia alijs imperantibus exhauriebantur. Achaio concilio Argis agitato benigne locuti auditique, egregia spe futuri status fidissima gente relicta in Aetoliam traiecerunt. ibi nondum quidem seditio erat, sed omnia suspecta, criminumq; inter ipsos plena: ob quæ obsidibus postulatis, neque exitu rei imposito,in Acarnaniam inde profecti legati sunt. Tyrrei concilium legatis Acarnanes dederunt. Ibi quoq; inter factiones erat certamen. quidam principum postulare,vt præsidia in vrbes suas inducerentur, aduersus amentiam eorum qui ad Macedonicam gentem trahebant: pars recusare, ne quod bello captis & hostibus mos esset, id pacatæ, & sociæ ciuitates ignominiæ acciperent. Iusta deprecatio hæc visa. Lariſſam ad Hostilium procos. ab eo enim missi erant, legati redierunt.Octauium retinuit secum. Popilium cum mille ferme militibus in hyberna Ambraciam misit. Perseus principio hyemis egredi Macedoniæ finibus non ausus,ne qua in regnum vacuum irrumperent Romani sub tempus brumæ,cum inexuperabiles ab Thessalia montes niuis altitudo facit, occasionem esse ratus frangendi finitimorum spes animosque,ne quid auerso se in Romanum bellum periculi subesset. Cum à Thracia pacem Cotys, ab Epiro Cephalus repentina defectione à Rom.præstarent. Dardanos recens domuisset bello: solum infestum esse Macedoniæ latus,quod ab Illyrico pateret,cernens, neque ipsis quietis Illyriis,& aditum præbentib. Rom.si domuisiet proximos Illyriorum,Gentium quoque regem iam diu dubium in societatem perlici posse: cum decem millibus peditum, quorum pars phalangitæ erant, & duobus millibus leuium armatorum & quingentis equitibus profectus, Stuberam venit. Inde frumento complurium dierum sumpto, iussoque apparatu oppugnandarum vrbium sequi,tertio die ad Vscanam (Penestianæ terræ ea maxime vrbs est) posuit castra: prius tamen, quam vim admoueret, missis qui tentarent nunc præfectorum præsidij,nunc oppidanorum animos: erat autem ibi cum iuuentute Illyriorum Romanum præsidium,postquam nihil pacati referebant, oppugnare est adortus, & corona eam capere conatus est. Cum sine intermissione interdiu noctuque alij alijs succedentes,pars scalas muris,ignem portis inferrent, sustinebant tamen eam tempestatem propugnatores vrbis: quia spes erat, neque hyemis vim diutius pati Macedonas in aperto posse, nec ab Romano bello tantum regi laxamenti fore, vt posset morari. Cæterum postquam vineas agi, turresque excitari viderunt, victa pertinacia est. Nam præterquam quod aduersus vim pares non erant, ne frumenti quidem aut vllius alterius rei copia intus erat, vt in nec opinata obsidione. Itaq; cum spei nihil ad resistendum esset,C.Caruilius Spoletinus,& C.Afranius à præsidio Romano missi,qui à Perseo peterent: primo,vt armatos suaque secum ferentes abire sineret: dein,si id minus impetrarent, vitæ tantum libertatisq; fidem acciperent. Promissum id benignius est ab rege,quam præstitum: exire enim sua secum efferentibus iussis, primum arma ademit. His vrbe egressis, & Illyriorum cohors (quingenti erant)& Vscanenses se vrbemq; dediderunt. Perseas præsidio Vscanæ imposito multitudinem omnem deditorum,quę prope numero exercitum æquabat,Stuberam abducit. Ibi Romanis, quatuor millia autem hominum erant, præter principes,in custodiam ciuitatum diuisis, Vscanensibus Illyriisque venditis, in Penestiam exercitum reducit ad Oæneum oppidũ in potestatem redigendum,

&

& alioqui opportune ſitum: & tranſitus ea eſt in Labeates, vbi Gentius regnabat. Prætereunti frequens caſtellum Draudacum nomine peritorum quidam regionis eius, nihil Oæneo capto opus eſſe ait, niſi in poteſtate & Draudacum ſit: opportunius etiam ad omnia poſitum eſſe. Admoto exercitu omnes extemplo dediderunt ſeſe. Qua ſpe celeriore deditione erectus, poſtquam animaduertit quantus agminis ſui terror eſſet, vndecim alia caſtella eodem metu in poteſtatem redigit. Ad perpauca vi opus fuit: cætera voluntate dedita, & in his recepti M. & D. diſpoſiti per præſidia milites Romani. Magno vſui Caruilius Spoletinus erat in colloquiis, dicendo nihil in ipſos ſæuitum. Ad Oæneum peruentum eſt, quod ſine iuſta oppugnatione capi non poterat: & maiore aliquanto quam cætera iuuentute, & validum oppidum mœnibus erat: & hinc amnis Artatus nomine, hinc mons præaltus & aditu difficilis cingebat. Hæc ſpem ad reſiſtendum oppidanis dabant. Perſeus circunuallato oppido aggerem à parte ſuperiore ducere inſtituit, cuius altitudine muros ſuperaret. Quod opus dum perficitur, crebris præliis interim, quibus per excurſiones & mœnia ſua oppidani tutabantur, & opera hoſtium impediebant, magna eorum multitudo variis caſibus abſumpta eſt: & qui ſupererant, labore diurno nocturnoque & vulneribus inutiles erant. Vbi primum agger iniunctus muro eſt, & cohors regia, quos Nicatoras appellant, tranſcendit: & ſcalis multis ſimul partibus impetus in vrbem eſt factus. Puberes omnes interfecti ſunt: coniuges liberosque eorum in cuſtodiam dedit: prædæ alia militum ceſſere. Stuberam inde victor reuertens ad Gentium legatos, Pleuratum Illyrium exulantem apud ſe, & Aputeum Macedonem à Berœa, mittit. Iis mandat vt exponerent æſtatis eius hyemisque acta ſua aduerſus Romanos Dardanoſque: adiicerent recentia in Illyrico hybernæ expeditionis opera: hortarentur Gentium in amicitiam ſecum & cum Macedonibus iungendam. Hi tranſgreſſi iugum Scordi montis, per Illyrici ſolitudines, quas de induſtria populando Macedones fecerant, ne tranſitus faciles Dardanis in Illyricum aut Macedoniam eſſent, Scodram labore ingenti tandem peruenerunt. Liſſi rex Gentius erat. eo acciti legati mandata exponentes benigne auditi ſunt. Qui reſponſum ſine effectu tulerunt, voluntatem ſibi non deeſſe ad bellandum cum Romanis: cæterum ad conandum id quod velit, pecuniam maxime deeſſe. Hæc Stuberam retulere regi tum maxime captiuos ex Illyrico vendenti. Extemplo ijdem legati addiro Glautia ex numero cuſtodum corporis, remittuntur. ſine mentione pecuniæ, qua vna barbarus inops impelli ad bellum poterat. Ancyram inde populatus Perſeus, in Peneſtas rurſum exercitum reducit: firmatisque Vſcanæ, & circa eam per omnia caſtella quæ receperat, præſidiis in Macedoniam ſeſe recipit. L. Cœlius legatus Romanus præerat Illyrico: qui moueri non auſus, cum in iis locis rex eſſet, poſt profectionem demum eius conatus in Peneſtis Vſcanam recipere, à præſidio, quod ibi Macedonum erat, cum multis vulneribus repulſus Lycnidum copias reduxit. Inde poſt dies paucos M. Trebellium Fregellanum cum ſatis valida manu in Peneſtas miſit, ad obſides ab his vrbibus, quæ in amicitia cum fide permanſerant, accipiendos. Procedere etiam in Partinos (ij quoque obſides dare pepigerant) iuſſit: ab vtraque gente ſine tumultu exigi. Peneſtarum obſides Apolloniam, Partinorum Dyrrachium (tum Epidamni magis celebre nomen Græcis erat) miſſi. Ap. Claudius acceptam in Illyrico ignominiam corrigere cupiens, Phanotem Epiri caſtellum adortus oppugnare, & auxilia Athamanum Theſprotorumque præter Romanum exercitum ad ſex millia hominum ſecum adduxit: neque operæprecium fecit, Cleua qui relictus à Perſeo erat cum valido præſidio, defendente. Et Perſeus in Elimeam profectus, & circa eam exercitu luſtrato, ad Stratum vocantibus Epirotis ducit. Stratus validiſſima tum vrbs AEtoliæ erat. Sita eſt ſuper Ambracium ſinum prope amnem Acheloum. Cum decem millibus

peditum

peditum eo profectus est, & equitibus trecentis, quos pauciores propter angustias viarum & asperitatem duxit. Tertio die cum peruenisset ad Citium montem, vix transgressus propter altitudinem niuis, locum quoq; castris ægre inuenit. Profectus inde, magis quia manere non poterat, quam quod tolerabilis aut via aut tempestas esset, cum ingenti vexatione, præcipue iumentorum, altero die ad templum Iouis, quem Niceum vocant, posuit castra. Ad Arachthum inde flumen itinere ingenti emenso, retentus altitudine amnis mansit. Quo spacio temporis ponte perfecto, traductis copiis diei progressus iter obuium Archidamum principem Aetolorum, per quem ei Stratus tradebatur, habuit. Eo die ad finem agri Aetoli castra posita. Inde altero die ad Stratum peruentum: vbi prope Acheloum amnem castris positis, cum expectaret effusos omnibus portis Aetolos in fidem suam venturos, clausas portas, atque ipsa ea nocte qua venerat, receptum Romanum præsidium cum C. Popilio legato inuenit. Principes qui præsentis Archidami authoritate compulsi regem accersserant, obuiam egresso Archidamo certiores facti, locum aduersę factioni dederant ad Pompiliũ cum mille peditibus ab Ambracia accersendum. In tempore & Dinarchus præfectus equitum gentis Aetolorum cum DC. peditibus & equitibus C. venit. Satis constabat, eum tanquam ad Persea tendentem Stratum venisse: mutato deinde cum fortuna animo, Romanis se, aduersus quos venerat, iunxisse. Nec Popilius securior quam debebat esse, inter tam mobilia ingenia erat: claues portarum custodiamque murorum suæ extemplo potestatis fecit. Dinarchum Aetolosqne cum iuuentute Stratiorum in arcem per præsidij speciem amouit. Perseus ab imminentibus superiori parti vrbis tumulis tentatis colloquiis, cum obstinatos, atque etiam telis procul arcentes videret, quinque millia passuum ab vrbe trans Petitarum amnem posuit castra. Ibi concilio aduocato, cum Archidamus Epirotarumque transfugę retinerent, Macedonum principes non pugnandum cum infesto tempore animi censerent, nullis præparatis commeatibus: cum inopiam prius obsidentes quam obsessi, sensuri essent, maxime quod hostium haud procul inde hyberna erant, territus in Aperantiam castra mouit. Aperantij cum propter Archidami magnam in ea gente gratiam authoritatemque, consentu omnium acceperunt. is ipse cum octingentorum militum præsidio his est præpositus. Rex cum minore vexatione iumentorum hominumque quam venerat, in Macedoniam rediit. Appium tamen ab obsidione Phanotis fama ducentis ad Stratum Persei summouit. Cleuas cum præsidio impigrorum iuuenum insecutus, sub radicibus prope inuis montium ad mille hominum ex agmine impedito occidit, ad ducentos cepit. Appius superatis angustiis in campo quem Eleona vocant, statiua dierum paucorum habuit. Interim Cleuas assumpto Philostrato, qui Epirotarum gentem habebat, in agrum Antigonensem transcendit. Macedones ad depopulationem profecti, Philostratus cum cohorte sua in insidiis loco obscuro consedit. In palatos populatores cum erupissent ab Antigonea armati, fugientes eos persequentes effusius in vallem insessam ab hostibus præcipitant. ibi ad M. occisis, centum ferme captis, vbique prospere gesta re, prope statiua Appij castra mouent, ne qua vis sociis suis ab Romano exercitu inferri possit. Appius nequicquam in his locis terens tempus, dimissis Chaonumque, & si qui alij Epirotæ erant, præsidiis, cum Italicis militibus in Illyricum regressus, per Partinorum socias vrbes in hyberna militibus dimissis, ipse Romam sacrificij causa rediit. Perseus ex Penestrarum gente M. peditęs, C C. equites reuocatos Cassandriam præsidio vt essent, misit. Ab Gentio eadem adferentes redierunt. Nec deinde alios atque alios mittendo tentare eum destitit, cum appareret, quantum in eo præsidij esset: nec tamen impetrare ab homine possęt, vt impensam in rem maximi ad omnia momenti faceret.

DECADIS QVINTÆ LIB. IIII.

EPITOME.

QVintus Martius Philippus per inuios saltus penetrauit in Macedoniam, complureſque vrbes occupauit. Rhodij miſere legatos Romam, minantes, vt Perſeo eſſent auxilio: niſi populus Romanus cum eo pacem atque amicitiam coniungeret. indigne id latum. Cum id bellum L. Aemylio Paulo ſequentis anni conſuli iterũ mandatum eſſet, Paulus in concione precatus eſt, vt quidquid diri populo Romano immineret, ſupra domum ſuam conuerteretur: & in Macedoniam profectus Perſeum vicit: vniuerſamq; Macedoniam in poteſtatem redegit. antequam conſligeret, C. Sulpitius Gallus tribunus militum prædixit exercitui, ne miraretur, quod luna nocte proxima defectura eſſet. Gentius quoq; rex Illyriorum, cum rebellaſſet, ab Anicio prætore victus venit in deditionem: & cum vxore, & liberis, & propinquis Romam miſſus. Ab Alexandria legati à Cleopatra, & Ptolemæo regibus venerunt, querentes de Antiocho rege Syriæ, quod his bellum inferret. Perſeus ſolicitatis in auxilium Eumene rege Pergami, & Gentio rege Illyriorum, quia is pecuniam, quam promiſerat, minime dabat: ab eis relictus eſt.

PRincipio veris, quod hyemem eam, qua hæc geſta ſunt inſecutum eſt, ab Roma profectus Q. Martius Philippus conſul cum quinq; milibus, quod in ſupplementum legionum ſecum traiecturus erat, Brunduſium peruenit, M. Popilius conſularis, & alij pari nobilitate adoleſcentes Trr. mil. in Macedonicas legiones conſulem ſecuti ſunt. Per eos dies & C. Martius Figulus prætor, cui claſſis prouincia euenerat, Brunduſium venit, & ſimul ex Italia profecti, Corcyram altero die, tertio Actium Acarnaniæ portum tenuerunt. Inde conſul ad Ambraciam egreſſus, itinere terreſtri petit Theſſaliam. Prætor ſuperato Leucato Corinthium ſinum inuectus, & Creuſe relictis nauibus, terra & ipſe per mediam Bœotiam diei vnius expedito itinere, Chalcidem ad claſſem contendit. Caſtra eo tempore A. Hoſtilius in Theſſalia circa Palæpharſalum habebat, ſicut nulla re bellica memorabili geſta, ita ad cunctam militarem diſciplinam ab effuſa licentia formato milite, & ſociis cum fide cultis, & ab omni genere iniuriæ defenſis. Audito ſucceſſoris aduentu, cum arma, viros, equos cum cura * inexiſſet, ornato exercitu obuiam venienti conſuli proceſſit. Et primus eorum congreſſus ex dignitate eorum ipſorum ac Romani nominis, & in rebus deinde gerendis. Proconſul enim ad exercitum, paucis poſt diebus conſul concionem apud milites habuit. orſus à C parricidio Perſei perpetrato in fratrem, cogitato in parentem: adiecit poſt, ſcelere partum regnum, veneficia, cædes, latrocinio nefando petitum Eumenem, iniurias in P. R. direptiones ſociarum vrbium contra fœdus: ea omnia quam diis quoque inuiſa eſſent, ſenſurum in exitu rerum ſuarum. Fauere enim pietati fideique deos, per quæ P. R. ad tantum faſtigij venerit. Vires deinde P. R. iam terrarum orbem complectentis cum viribus Macedoniæ, exercitus cum exercitibus comparauit. Quanto maiores Philippi Antiochiq; opes non maioribus copiis fractas eſſe? Huius generis adhortatione accenſis militum animis, cõſultare de ſumma gerendi belli cœpit. Eo & Cn. Martius Pr. à Chalcide claſſe accepta venit. Placuit non vltra morando in Theſſalia tempus terere, ſed mouere extemplo caſtra, atque pergere inde in Macedoniam: & prætorem dare operam vt eodem tempore claſſis quoque inuehatur hoſtium littoribus. Prætore dimiſſo, conſul menſtruum iuſſo milite ſecum ferre, profectus decimo poſt die, quam exercitum acceperat, caſtra mouit: & vnius diei progreſſus iter, conuocatis itinerum ducibus, cum exponerent in concilio iuſſiſſet, qua quiſque ducturus eſſet, ſummotis ijs, qua potiſſimuum petere, retulit ad con-

concilium. Aliis per Pythoum placebat via: aliis per Cambunios montes, qua priore anno duxerat Hostilius Cos. aliis præter Ascuridem paludem, restabat aliquantum viæ communis: itaq; in id tempus, quo prope diuortium itinerum castra posituri erant, deliberatio eius rei differtur. In Perræbiam inde ducit, & inter Azorum & Dolichem statiua habuit. ad consulendum rursus quam potissimum capesseret viam. Per eosdem dies Perseus, cum appropinquare hostem sciret, quod iter petiturus esset ignarus, omnes saltus insidere præsidiis statuit. In iugum Cambuniorum montium (Volustana ipsi vocant) X. millia leuis armaturæ iuuenum cum duce Asclepiodoto mittit: ad castellum quod super Ascuridem paludē erat (Lapathus vocatur locus) Hippias tenere saltum cum XII. millium Macedonum præsidio iussus. Ipse cum reliquis copiis primo circa Dium statiua habuit: deinde, adeo vt obtorpuisse inops consilij videretur, cum equitibus expeditis littore nunc Heracleam, nunc Philam percurrebat, eodem inde cursu Dium repetens. Interim Cos. sententia stetit eo saltu ducere, vbi propter Octolophum diximus regis castra Philippi fuisse. Præmitti tamen IIII. M. armatorum ad loca opportuna præoccupanda placuit, queis præpositi sunt M. Claudius & Q. Martius Cos. filius: confestim & vniuersæ copiæ sequebantur. Cæterum adeo ardua & aspera, & confragosa via fuit, vt præmissi expediti biduo quindecim millium passuum ægre itinere confecto, castra posuerint: turrim Eudieru, quem cepere locum appellāt. Inde postero die VII. M. progressi, tumulo haud procul hostium castris capto, nuncium ad Cos. remittunt, peruentum ad hostem esse, loco se tuto & ad omnia opportuno consedisse: vt quantum extendere iter posset, consequeretur. Sollicito consuli & propter itineris difficultatem, quod ingressus erat, & eorū vicem, quos paucos inter media præsidia hostium pręmiserat, nuncius ad Ascuridem paludem occurrit. Addita igitur & ipsi fiducia est, coniunctisq; copiis, castra tumulo qui tenebatur, qua aptissimum ad loci naturam erat, sunt acclinata. Non hostium modo castra, quę paulo plus mille passuum aberant, sed omnis regio ad Dium & Philam, oraq; maris, late patente ex tam alto iugo prospectu, oculis subiicitur. Quæ res accēdit militi animos, postquam summam belli, ac regias omnes copias terramq; hostilem tam è propinquo conspexerunt. Itaq; cum alacres, protinus duceret ad castra hostium, consulem hortarentur, dies vnus fessis labore viæ ad quietem datus est. Tertio die parte copiarum ad prę-sidium castrorum relicta, consul ad hostem ducit. Hippias nuper ad tuendum saltum ab rege missus erat: qui ex quo castra Romana in tumulo conspexit, præparatis ad certamen animis suorū, venienti agmini Cos. obuius fuit, & Romani expediti ad pugnā exierant, & hostes, leuis armatura erat, promptissimū genus ad lacessendum certamen. Congressi igitur extemplo tela coniecerunt: multa vtrinque vulnera temerario incursu & accepta & illata, pauci vtriusque partis ceciderunt. Irritatis in posterum diem animis, maioribus copiis atque infestius concursum ab illis, si loci satis ad explicandam aciem fuisset: iugum montis in angustū dorsum cuneatum, vix ternis ordinib. armatorum in fronte patuit. Itaque paucis pugnantibus, cætera multitudo, præcipue qui grauium armorum erant, spectatores pugnæ stabant: leuis armatura etiam per anfractus iugi procurrere, & ab lateribus cum leui armatura conserere, per iniqua atque æqua loca pugna petere: ac pluribus ea die vulneratis quam interfectis, prælium nocte diremptum est. Tertio die egere consilio Rom. imperator: nam neque manere in iugo inopi, neque regredi sine flagitio atque etiam periculo, sed cedenti ex superioribus locis instare hostis poterat: nec aliud restabat, quam audacter commissum, pertinaci audacia, quæ prudens interdum in exitu est, corrigere. Ventum quidem erat eo, vt si hostem similem antiquis Macedonum regibus habuisset consul, magna clades accipi potuerit. Sed cum ad Dium per littora cum equitibus vagaretur rex, & ab XII. M. prope clamorem & strepitum pugnantium audiret, nec auxit copias,

integros fessis submittendo, neq; ipse, quod plurimum intererat, certamini af-
fuit, cum Roma. imperator maior LX. annis & prægrauis corpore, omnia mili-
taria munera ipse impigre obiret: egregie ad vltimum in audacter commisso
perseuerauit: & Popilio relicto in custodia iugi, per inuia transgressus, premis-
sis qui repurgarent iter: Attalum & Misagenem, cum suę gentis vtrunque auxi-
liaribus præsidio esse saltum aperientibus iubet. Ipse equites impedimentaque
præ se habens, cum legionibus agmen cogit. Inenarrabilis labor descendenti-
bus cum ruina iumentorum sarcinarumq; progressis, vix dum IIII. millia pas-
suum nihil optabilius esset, quam redire qua venerant, si possent. Hostilem pro-
pe tumultum agmini elephanti præbebant: qui vbi ad inuia venerant, deiectis
rectoribus cum horrendo stridore pauorem ingentem equis maxime incute-
bant, donec traducendi eos ratio inita est. Per procliue sumpto fastigio, longi
duo validi asseres ex inferiore parte in terra defigebantur, distantes inter se
paulo plus quam quanta beluæ latitudo est: in eos transuersi incumbentes ti-
gni ad tricenos longi pedes, vt pons esset, iniungebantur: humusq; insuper in-
ijciebatur. modico deinde infra interuallo, similis alter pons: inde tertius, &
plures ex ordine, qua rupes abscissæ erant, fiebant. Solido præcedebat elephas
in pontem: cuius priusquam in extremum procederet, succisis asserib. collapsus
pons vsque alterius initium pontis prolabi eum leuiter cogebat. alij elephanti
pedibus insistentes, alij clunibus subsidentes prolabebantur. vbi planicies alte-
ra pontis excepisset eos, rursus simili ruina inferioris pontis deferebantur, do-
nec ad æquiorem vallem peruentum est. Paulo plus VII. millia die Romani
processerunt. minimum pedib. itineris confectum: plerunque prouoluentes si
simul cum armis aliisque oneribus, cum omni genere vexationis processerunt:
adeo vt ne dux quidem & author itineris inficiaretur, parua manu deleri om-
nem exercitum potuisse. Nocte ad modicam planiciem peruenerunt: neque
an infestus is locus esset, septus vndique circumspiciendi spatium fuit. vix tan-
dem ex insperato stabilem ad insistendum nactis locum, postero quoque die in
tam caua valle operiri Popilium ac relictas cum eo copias necesse fuit: quos
& ipsos cum ab nulla parte hostis terruisset, locorum asperitas hostiliter vexa-
uit. Tertio die coniunctis copiis eunt per saltum quem incolæ Callipeucen ap-
pellant. quarto inde die per æque inuia, sed assuetudine peritius, & meliore
cum spe, quod nec hostis vsquam apparebat, & mari appropinquabat, digressi
in campos, inter Heracetum & Libethrum posuerunt castra peditum, quorum
pars maior tumulos tenebat: ij vallem, campi quoq; partem vbi eques tende-
ret, amplectebantur. Lauanti regi dicitur nunciatum hostes adesse: quo nuntio
cum pauidus exiluisset è solio, victum se sine prælio clamitans proripuit, &
subinde per alia atque alia pauida consilia & imperia trepidans, duobus exa-
micis Pellam alterum Asclepiodotum, vbi pecunia depositа erat, ex præsidijs
reuocat, omnesq; aditus aperit bello. Ipse ab Dio auratis statuis omnibus rap-
tim, ne præda hosti essent, in classem cōgestis, ocyus demigrare Pydnam cogit:
& quæ temeritas consulis videri potuisset, quod eo processisset, vnde inuito ho-
ste regredi nequiret, eam non inconsultam audaciam fecit. Duos enim saltus,
per quos inde euadere possent, habebant Roma. vnum per Tempe in Thessali-
am, alterum in Macedoniam præter Dium: quæ vtraq; regiis tenebantur præ-
sidiis. Itaque si dux intrepidus X. dies primam speciem appropinquantis terro-
ris substinuisset, neque receptus Rom. per Tempe in Thessaliam, neq; comme-
atibus peruehendis eo patuisset iter. Sunt enim Tempe, saltus, etiam si non bel-
lo fiat, infestus, transitu difficilis: nam præter angustias per quinque millia qua
exiguum iumento onusto iter est, rupes vtrinque ita abscissæ sunt, vt despici vix
sine vertigine quadam simul oculorum animique possit. terret & sonitus & al-
titudo per mediam vallem fluentis Penei amnis. Hic locus tam suapte natura
infestus, per quatuor distantia loca præsidiis regis fuit insessus: vnum in primo
aditu ad Connum erat: alterum Condylon castello inexpugnabili: tertium

circa

circa Lapathunta, quem Characa appellant: quartum, viæ ipſi, qua & media & anguſtiſſima vallis eſt, impoſitum: quam vel decem armatis tueri facile eſt. Intercluſo per Tempe ſimul aditu commeatibus, ſimul reditu, ipſi montes per quos deſcenderant, repetendi erant: quod vt furto fefellerant, ita propalam, tenentibus ſuperiora cacumina hoſtibus, non poterant: & experta difficultas ſpem omnem incidiſſet. Supererat nihil aliud in temere commiſſo, quam in Macedoniam ad Dium per medios euadere hoſtes: quod niſi dij mentem regi ademiſſent, ipſum ingentis difficultatis erat. Nam cum Olympi radices montis paulo plus quam mille paſſuum ad mare relinquant ſpacium, cuius dimidium loci occupat oſtium late reſtagnans Baphyri amnis: partem planitiæ aut Iouis templum aut oppidum tenet: reliquum per exiguum foſſa modica valloque claudi poterat. & ſaxorum ad manum ſylueſtriſque materiæ tantum erat, vt vel murus obijci, turreſq; excitari potuerint. Quorum nihil cum diſpexiſſet cæcata mens ſubito terrore, nudatis omnibus præſidijs, patefactiſque bello, ad Pydnam refugit. Coſ. plurimum & præſidij & ſpei cernens in ſtultitia & ſegnitie hoſtis, remiſſo nuncio ad Sp. Lucretium Lariſſam, vt caſtella relicta ab hoſte circa Tempe occuparet: præmiſſo Popilio ad explorandos tranſitus circa Dium: poſtquam patere omnia in omnes partes animaduertit, ſecũdis caſtra peruenit ad Dium, metariq; ſub ipſo templo, ne quid ſacro in loco violaretur, iuſſit. Ipſe vrbem ingreſſus, ſicut non magnam, ita exornatam publicis locis & multitudine ſtatuarum, munitamq; egregie, vix ſatis credere in tantis rebus ſine cauſa relictis non aliquem ſubeſſe dolum. vnum diem ad exploranda circa omnia moratus caſtra mouet, ſatiſque credens paratam frumenti copiã fore. Eo die ad amnem nomine Mityn proceſſit. Poſtero die progreſſus Agaſſam vrbem tradentibus ſeſe ipſis recepit: & vt reliquorum Macedonum animos ſibi conciliaret, obſidibus cõtentus ſine præſidio relinquere ſe eis vrbem, immuneſq; ac iuis legibus victuros eſt pollicitus. Progreſſus inde diei iter, ad Aſcordum flumen poſuit caſtra: & quantum procedere longius à Theſſalia, eo maiorem rerum omnium inopiam ſentiens, regreſſus ad Dium eſt: dubitatione omnibus exempta, quid intercluſo ab Theſſalia patiendum fuiſſet, cui procul inde abſcedere tutum non eſſet. Perſeus contractis in vnum omnibus copijs ducibuſque, increpare præfectos præſidiorum, ante omnes Aſclepiodotum atq; Hippiam: ab his dicere clauſtra Macedoniæ tradita Romanis eſſe: cuius culpæ reus nemo iuſtius, quam ipſe fuiſſet. Conſuli poſtquam ex alto cõſpecta claſſis ſpem fecit cum commeatu naues venire (ingens enim caritas annonæ, ac prope inopia erat) ab inuectis iam portum audit, onerarias naues Magneſiæ relictas eſſe. Incerto inde quidnam agendum foret (adeo ſine vlla ope hoſtis quæ aggrauaret, cum ipſa difficultate rerum pugnandum, erat) peropportune literæ à Sp. Lucretio allatæ ſunt: caſtella ſe, quæ ſuper Tempe eſſent, & circa Philam tenere omnia, frumentique in ijs & aliarum in vſum rerum copiam inueniſſe. His magnopere lætus Coſ. ab Dio ad Philan ducit: ſimul vt præſidium eius firmaret, ſimul vt militi frumentum, cuius tarda ſubiectio erat, diuideret. Ea profectio famam haud quaquã ſecundam habuit. nam alij metu receſſiſſe eum ab hoſte ferebãt, quia manenti imperatori prælio dimicandum foret: alij ignarum belli, quæ indies fortuna nouaret: vt qui offerentibus ſeſe rebus omiſiſſet è manibus ea, quæ mox repeti non poſſent. Simul enim ceſſit poſſeſſione Dij, excitauit hoſtem, vt tunc tandem ſentiret recuperanda eſſe quæ prius culpa amiſſa forent. Audita enim profectione Coſ. regreſſus Dium, quæ diſiecta ac vaſtata ab Romanis erant, reficit: pinnas mœnium decuſſas reponit, ab omni parte muros firmat: deinde V. millia paſſuum ab vrbe citra ripam Enipei amnis caſtra ponit, amnem ipſum tranſitu perdifficilem pro munimento habiturus. Fluit ex valle Olimpi montis, æſtate exiguus, hybernis idem incitatus pluuijs: & ſupra rupes ingentes gurgitibus facit: & intra prorupta in mare euoluendo terram præaltas voragines, cauatoque medio

alueo ripas vtrinque præcipites. Hoc flumine Perſeus ſeptum iter hoſtis ere- A
dens, extrahere reliquum tempus eius æſtatis in animo habebat. Inter hæc
conſul à Phila Popilium cum duobus millibus armatorum Heracleam mittit.
Abeſt à Phila V.M. ferme paſſuum, media regione inter Dium Tempeque, in
rupe amni imminente poſitum. Popilius priuſquam armatos muris admoue-
ret, miſit qui magiſtratibus principibuſq; ſuaderent, fidem clementiamque Ro-
manorum, quam vim experiri mallent. Nihil ea conſilia mouerunt, quia ignes
ad Enipeum ex regis caſtris apparebant. Tum terra marique (& claſſis appulſa
ab littore ſtabat) ſimul armis, ſimul operibus machiniſq; oppugnari cœpti. Iu-
uenes etiam quidam Romani, ludicro Circenſi ad vſum belli verſo, partem hu-
millimam muri ceperunt. Mos erat tum, nondum hac effuſione inducta be-
ſtijs omnium gentium circum complendi, varia ſpectaculorum conquirere ge-
nera: nec ſemel quadrigis, ſemel deſultore miſſo, vix vnius horę tempus vtrun-
que curriculum complebat. Inter cætera ſexageni ferme iuuenes, interdū plu-
res, ab apparitoribus ludi armati inducebantur. Horum inductio in parte ſimu-
lachrum decurrentis exercitus erat, ex parte elegantioris exercitij quam mili-
taris artis, propiorque gladiatorium armorum vſum. Cum alios decurſus edi-
diſſent motus, quadrato agmine facto, ſcutis ſuper capita denſatis ſtanti-
bus primis, ſecundis ſummiſſioribus, tertijs magis & quartis, poſtremis etiam
genu nixis, faſtigiatam ſicut tecta ædificiorum ſunt, teſtudinem faciebant. Hinc
L. ferme pedum ſpacio diſtantes duo armati procurrebant, comminatique in-
ter ſe ab ima in ſummam teſtudinē per denſata ſcuta cum euaſiſſent, nunc ve-
lut propugnantes per oras extremæ teſtudinis, nunc in media inter ſe concur-
rentes, haud ſecus quam ſtabili ſolo perſultabant. Huic teſtudini ſimillima
parti muri admota, cum armati ſuperſtantes ſubiſſent, propugnatoribus mu-
ri faſtigio altitudinis æquabantur, depulſiſque ijs, in vrbem duorum ſignō-
rum milites tranſcenderunt. Id tantum diſſimile fuit, quod & in fronte ex-
trema, & ex lateribus, ſoli non habebant ſuper capita elata ſcuta, ne nuda-
rent corpora: ſed prætecta pugnantium more: ita nec ipſos tela ex muro
miſſa ſubeunteis læſerunt, & teſtudini iniecta imbris in modum lubrico faſti-
gio innoxia ad imum labebantur. Et Coſ. capta iam Heraclea caſtra eo promo-
uit, tanquam Dium, atque inde ſummoto rege, in Pieriam etiam progreſſurus.
Sed hyberna iam pręparans, vias commeatibus ſubuehendis ex Theſſalia mu-
niri iubet, & eligi horreis opportuna loca, tectaque ædificari, vbi diuerſari por-
tantes commeatus poſſent. Perſeus tandē pauore eo quo attonitus fuerat, re-
cepto animo, mallet imperijs ſuis non obtemperatum eſſe, cum trepidans, ga-
zam in mare deijci Pellæ, Theſſalonicæ naualia iuſſerat incendi. Andronicus C
Theſſalonicam miſſus traxerat tempus ipſum quod accidit, pœnitentiæ relin-
quens locum. Incautior Nicias Pellæ proijciendo pecuniæ partem, quod fue-
rat nactus: ſed in rem emendabilē viſus lapſus eſſe, quod per vrinatores omne
ferme extractū eſt: tantuſque pudor regi pauoris eius fuit, vt vrinatores clam
interfici iuſſerit: deinde Andronicum quoque & Nician, ne quis tam demen-
tis imperij conſcius exiſteret. Inter hæc C. Martius cum claſſe ab Heraclea
Theſſalonicam profectus, & agrum pluribus locis expoſitis per littora arma-
tis late vaſtauit: & procurrentes ab vrbe ſecundis aliquot prælijs trepidos in-
tra mœnia compulit. iamque ipſi vbi terribilis erat, cum diſpoſitis omnis ge-
neris tormentis, non vagi modo circa muros temere appropinquantes, ſed etiā
qui in nauibus erant, ſaxis tormento emicantibus percutiebantur. Reuoca-
tis igitur in naues militibus, omiſſaq; Theſſalonicæ oppugnatione, AEniam in-
de petunt XV. millia paſſuum ea vrbs abeſt, aduerſus Pydnam poſita, fertili a-
gro. Peruaſtatis finibus eius, legentes oram Antigoneam perueniunt. Ibi egreſ-
ſi in terram primo & vaſtarunt agros paſſim, & aliquantum prædæ contule-
runt ad naues. dein palatos eos adorti Macedones mixti pedites equiti-
que fugientes effuſe ad mare perſecuti, D. ferme occiderūt, & non minus cepe-

runt.

runt. nec aliud quam vltima neceſſitas, cum recipere ſe tuto ad naues prohiberentur, animos militum Romanorum ſimul deſperatione alia ſalutis, ſimul indignitate irritauit, redintegrata in litore pugna eſt: adiuuere, & qui in nauibus erant. Ibi Macedonum ducẽti ferme cæſi, par numerus captus. Ab Antigonea claſſis profecta ad agrum Pallenenſem, exſcentionem ad populandum fecit. Finium is ager Caſſandrenſium erat, longe fertiliſſimus omnis oræ quam prẽteruecti fuerant. Ibi Eumenes rex XX. tectis nauibus ab Elea profectus obuius fuit, & quinq; miſſæ à Pruſia rege tectæ naues. Hac virium acceſſione animus creuit pr. vt Caſſandream oppugnaret. Condita eſt à Caſſandro regẽ in ipſis faucibus, quæ Pallenenſem agrum cæteræ Macedoniæ iungunt, hinc Toronaico, hinc Macedonico ſepta mari. Eminet nanque in altum lingua, in qua ſita eſt: nec minus quam in altum magnitudine Atho mons excurrit, obuerſa in regionem Magneſiæ duobus imparibus promontorijs, quorum maiori Poſideum eſt nomen, minori Canaſtreum. Diuiſis partibus oppugnare adorti. Romanus ad Clitas quas vocant, munimenta ceruis etiam obiectis vt viam intercluderet, à Macedonico ad Toronaicum mare perducit. Ab altera parte Euripus eſt, inde Eumenes oppugnabat. Romanis in foſſa complenda, quam nuper obiecerat Perſeus, plurimum erat laboris. Ibi quærenti Pr. quia nuſquam tumuli apparebant, quo regeſta è foſſa terra foret, monſtrati ſunt fornices, non ad eandem craſſitudinem qua veterem murum, ſed ſimplici laterum ordine ſtructos eſſe. Conſilium igitur cepit, transfoſſo pariete iter in vrbem patefacere. Fallere autem ita ſe poſſe, ſi muros à parte alia ſcalis adortus, tumultu iniecto in cuſtodiam eius loci propugnatores vrbis auertiſſet. Erant in præſidio Caſſandreæ præter non contemnendam iuuentutem oppidanorum DCCC. Agrianes & duo millia Peneſtarũ Illyriorũ à Pleurato inde miſſi, bellicoſum vtrunq; genus. His tuentibus muros, cum ſubire Rom. ſumma vi niterentur, momento temporis parietes fornicum perfoſſi vrbem patefecerunt. quod ſi qui irrupere, armati fuiſſent, extemplo cepiſſent. Hoc vbi perfectum eſſe opus militibus nunciatum eſt, clamorem alacres gaudio repente tollunt, alijs parte alia in vrbem irrupturis. Hoſteis primum admiratio cepit, quidnam ſibi repentinus clamor vellet. Poſtquam patere vrbem accepere præfecti præſidij, Pytho, & Philippus Proco, qui occupaſſet aggredi opus factum eſſe rati, cum valida manu Agrianum Illyriorumq; erumpunt: Romanoſq;, qui alij aliunde coibant conuocabanturq; vt ſigna in vrbem inferrent, incompoſitoſq; atq; inordinatos fugant, perſequunturq; ad foſſam: in qua compulſos ruina cumulant. DC. ferme ibi interfecti, omneſq; prope qui inter murum foſſamq; deprehenſi erant, vulnerantur. Ira ſuo ipſe conatu perculſus prætor, ſegnior ad alia factus conſilia erat: & ne Eumeni quidem, ſimul à mari, ſimul à terra aggredienti, quicquam latis procedebat. Placuit igitur vtriq; cuſtodijs firmatis, ne quod præſidium ex Macedonia intromitti poſſet, quoniam vis aperta non proceſſiſſet, operibus mœnia oppugnare. Hæc parantibus his, X. regij lembi ab Theſſalonica cũ delectis Gallorum auxiliaribus miſſi, cum in ſalo ſtantes hoſtium naues conſpexiſſent, ipſi obſcura nocte ſimplici ordine quam poterant proxime littus tenentes, intrarunt vrbem. Huius noui præſidij fama abſiſtere oppugnatione ſimul Romanos regemq; coegit. circunuecti promõtorium ad Toronem claſſem appulerunt. Eam quoq; oppugnare adorti, vbi valida defendi manu animaduertunt, irrito incepto Demetriadem petunt. Ibi cum appropinquantes repleta mœnia armatis vidiſſent, præterueeti ad Iolcon claſſem appulerunt, inde agro vaſtato Demetriadem quoque aggreſſuri. Inter hæc & Coſ. ne ſegnis ederet tantum in agro hoſtico, M. Popilium cum V. millibus militum ad Meliboeam vrbẽ oppugnandum mittit. Sita eſt in radicibus Oſſæ montis, qua parte in Theſſaliam vergit, opportune imminens ſuper Demetriadem. Primus aduẽtus hoſtium perculit incolas loci: collectis deinde ex nec opinato pauore animis, diſcurrunt armati ad portas ac mœnia qua ſuſpecti aditus erant: ſpemque

extemplo inciderunt, capi primo impetu posse. Obsidio igitur parabatur, & A opera oppugnationum fieri cœpta. Perseus cum audisset simul Melibœam à consulis exercitu oppugnari, simul classem Iolci stare, vt inde Demetriadem aggrederetur: Euphranorem quendam ex ducibus cum delectis duobus millibus Melibœam mittit. eidem imperatum, vt si à Melibœa submouisset Romanos, Demetriadem prius occulto itinere intraret, quam ab Iolco ad vrbem castra mouerent Romani, & ab oppugnatoribus Melibœæ cum in superioribus locis repente apparuisset, cum trepidatione multa relicta opera sunt, igniq; iniectus. Ita à Melibœa abscessum est. Euphranor soluta vnius vrbis obsidione, Demetriadem extemplo ducit. Nec tum mœnia modo, sed agros etiam confiderunt, se à populationibus tueri posse: & eruptiones in vagos populatores non sine vulneribus hostium factæ sunt. Circunuecti tamen mœnia sunt Pr. & rex, situm vrbis contemplantes, si qua parte tentare aut opere aut vi possent. Fama fuit per Cydam Cretensem & Antimachũ qui Demetriadi pręerat, tractatas inter Eumenem & Persea & conditiones amicitiæ: ab Demetriade certe abscessum est. Eumenes ad Cos. nauigat: gratulatus quod prospere Macedoniam intrasset, Pergamum in regnum abijt. Martius Figulus Pr. parte classis in hyberna Sciathum missa, cum reliquis nauibus Oreum Bœotię petit: eam vrbem aptissimam ratus, vnde exercitibus, qui in Macedonia, quiq; in Thessalia erant, committi commeatus possent. De Eumene rege longe diuersa tradunt. Si Valerio Antiati credas, nec classe adiutum ab eo prætorem esse, cum sæpe eum literis accersisset, tradit: nec cum gratia ab consule profectum in Asiam. indignatum quod vt ijsdẽ castris tenderet, permissum non fuerit: ne vt equites quidẽ Gallos, quos secum adduxerat, relinqueret, impetrari ab eo potuisse. Attalum fratrem eius, & remansisse apud consulẽ: & synceram eius fidem æquali tenore, egregiamq; operam in eo bello fuisse. Dum bellũ in Macedonia geritur, legati transalpini ab regulo Gallorum (Balanos ipsius traditur nomen, gentis ex qua fuerit, non traditur) Romã venerunt pollicẽtes ad Macedonicum bellum auxilia. Gratiæ ab senatu actæ muneraq; missa, torquis aureus duo pondo, & pateræ aureæ quatuor pondo, equus phaleratus armaq; equestria. Secundum Gallos Pamphili legati coronam auream ex X X. millib. Philippeorum factam, in curiam intulerunt: petentibusq; ijs, vt id domum in cella I.O.M. ponere, & sacrificare in Capitolio liceret, permissum: benigneq; amicitiam renouare volentib. legatis responsum: & binum millium æris singulis missum munus. Tum ab rege Prusia, & paulo post ab Rhodijs de eadem re longe aliter differentes legati auditi sũt. vtraq; legatio de pace recõciliãda cũ rege Perseo egit. Prusiæ preces magis quam postulatio fuere, profitentis & ad id tempus se cum Romanis stetisse, & quo ad bellum foret, staturum. Cæterum cũ ad se à Perseo legati venissent de finiendo cum Romanis bello, & ijs pollicitum deprecatorẽ apud senatum futurum, petere, si possent inducere in animum, vt finiant irã, se quoq; in gratia reconciliatæ pacis posse vti. Hæc regij legati. Rhodij superbe commemoratis erga populũ Roma. beneficijs, & pene victoriæ vtiq; de Antiocho rege maiore parte à se vindicata, adiecerunt cum pax inter Macedonas Romanosq; esset, sibi amicitiam cum rege Perseo cœptam. eam se inuitos, nullo eius in se merito, quoniam ita Romanis visum sit, in societatẽ belli trahere, interrupisse. Tertium se annum multa eius incommoda belli sentire, mari intercluso inopia insulam premi, amissis maritimis vectigalibus atq; commeatibus. Cum id vltra pati non possent, legatos alios ad Persea in Macedoniam misisse, qui ei denunciarent, Rhodijs placere pacem eũ componere cũ Romanis: se Romanos eadẽ nunciatum missos: per quos stetisset quo minus belli finis fieret: aduersus eos quid sibi faciundum esset, Rhodios consideraturos esse. Ne nunc quidem hæc sine indignatione legi audirive posse certum habeo: inde existimari potest, qui habitus animorum audientibus ea patribus fuerit. Claudius nihil responsum author est: tantum S.C. recitatum, quo Caras & Lycios liberos esse iubent

iuberet P.R. literaſque extemplo ad vtranq; gentem ſcirent indicatum mitti. *V.C.*
Qua audita re principem legationis, cuius magniloquentiam vix curia paulo ante ceperat, corruiſſe. Alij reſponſũ eſſe tradunt: P.R. & principio huius belli, haud vanis authoribus cõpertum habuiſſe, Rhodios cum Perſeo rege aduerſus Remp. ſuam occulta conſilia iniſſe: & ſi id ante dubium fuiſſet, legatorum paulo ante verba ad certum redegiſſe: & plerunq; ipſam ſe fraudem, etiã ſi inirio cautior fuerit, detegere. Rhodios nuncio in orbe terrarũ arbitria belli paciſq; agere: deorum nutu arma ſumpturos poſituroſq; Romanos eſſe. Iam non deos fœderum teſteis, ſed Rhodios habituros. Itane tandem ijs pareatur, exercituſq; de Macedonia deportentur? Viſuros eſſe quid ſibi faciendum ſit, quid Rhodij viſuri ſint, ipſos ſcire: populum certe Romanum deuicto Perſeo, quod propediem ſperent fore, viſurum, vt pro meritis cuiuſque in eo bello ciuitatis gratiã dignam referat. Munus tamen legatis in ſingulos binũ millium æris miſſum eſt: quod ij nõ acceperunt. Literæ deinde recitatæ Q. Martij conſulis ſũt, quemadmodum ſaltu ſuperato in Macedoniam tranſiſſet, & ibi & ex alijs locis commeatus à pr. proſpectos in hyemem habere, & ab Epirotis X X. millia modium tritici, X. hordei ſumpſiſſe, vt pro eo frumento pecunia Romæ legatis eorum curaretur. Veſtimenta militibus ab Roma mittenda eſſe: equis C C. ferme opus eſſe, maxime Numidis, nec ſibi in his locis vllam copiam eſſe. S. C. vt ea omnia ex literis conſulis fierent, factum eſt. C. Sulpitius prætor V I. M. togarum, X X X. tunicarum, & equos, deportanda in Macedoniam, præbendaq; arbitratu conſulis locauit: & legatis Epirotarum pecuniam pro frumento ſoluit. & Oneſimum Pythonis filium nobilem Macedonem in ſenatum introduxit. Is pacis ſemper author regi fuerat, monueratq;, ſicut pater eius Philippus inſtitutũ vſque ad vltimum vitæ diem ſeruabat, quotidie bis in die fœderis ictι cum Romanis perlegendi, vt eum morem, ſi non ſemper, crebro tamen vſurparet. Poſtquam deterrere eum à bello nequijt, primo ſubtrahere ſeſe per alias atq; alias cauſas, ne intereſſet ijs quæ non probabat, cœpit: poſtremo cum ſuſpectum ſe eſſe cerneret, & proditionis interdum crimine inſimulari, ad Romanos tranſfugit: magnoq; vſui Coſ. fuit. Ea introductus in curiam cum memoraſſet, ſenatus in formulam ſociorum eum referri iuſſit: locum lautia præberi: agri Tarentini, qui publicus populi Romani eſſet, ducenta iugera dari, & ædes Tarenti emi: vti ea curaret, C. Decimo prætori mandatum. Cenſores cenſum Idib. Decẽbrib, ſeuerius quam ante habuerunt: multis equi adempti, inter quos P. Rutilio, qui tribu. pleb. eos violẽter accuſarat, tribu quoq; is motus, & operarius factus ad opera publica facienda. Cum eis dimidium ex vectigalibus eius anni attributum ex S.C. à quæſtoribus eſſet, T. Sempronius ex ea pecunia, quæ ipſi attributa erat, ædes P. Africani pone veteres ad Vortumni ſignũ, laneaſq; & tabernas coniunctas in publicum emit: baſilicamque faciendã curauit, quæ poſtea Sempronia appellata eſt. Iam in exitu annus erat, & propter Macedonici maxime belli curam, in ſermonibus homines habebant, quos in annum Coſſ. ad finiendum tandẽ id bellum crearent. Itaq; S.C. factum eſt, vt Cn. Seruilius primo quoq; tempore ad comitia habẽda veniret. S. C. Sulpitius Pr. ad Coſ. poſt paucos dies recitauit, quibus ante diem in vrbem venturum, & Coſ. maturauit: & comitia eo die qui dictus erat, ſunt perfecta. Conſules creati L. Aemylius Paulus iterum, ſeptimodecimo anno poſtquã primo Coſ. fuerat, & C. Licinius Craſſus. Prætores poſtero die facti, Cn. Bæbius Pamphilus, L. Anicius Gallus, Cn. Octauius, P. Fonteius Balbus, M. Ebutius Helua, C. Papyrius Carbo. Omnia vt maturius agerentur, belli Macedonici ſtimulabat cura. Itaque deſignatos extemplo ſortiri placuit prouincias, vt vtri Macedonia conſuli, cuiq; prætori claſſis euenisſet, ſciretur: vt iam inde cogitarent pararentq; quæ bello vſui forent: renatumq; conſulerent, ſi qua re conſulto opus eſſet. Latinas, vbi magiſtratum iniſſent, quod per religiones poſſet, primo quoq; tempore fieri placere: neque conſulem, cur eundũ in Macedoniã eſſet, teneri. His decretis, cõſulib. Italia & 586.

Macedonia,prætoribus præter duas iurisdictiones in vrbe, classis, & Hispania, A
& Sicilia, & Sardinia prouinciæ nominaræ sunt. Consulum Aemylio Macedo-
nia,Licinio Italia euenit. Prætores Cn. Bæbius vrbanam, L. Anicius peregri-
nam,& si quo senatus censuisset,Cn. Octauius classem, P.Fonteius Hispaniam,
M.Ebutius Siciliam, C. Papyrius Sardiniam est sortitus . Extemplo apparuit
omnibus non segniter id bellum L.Aemylium gesturum, præterquam quod a-
lius vir erat,etiam quod dies noctesq; intentus,ea sola quæ ad id bellũ pertine-
rent, animo agitabat. Iam omnium primum à senatu petit,vt legatos in Ma-
cedoniam mitterent ad exercitus visendos classemque, & comperta referen-
da,quid aut terrestribus aut nauallibus copijs opus esset. Præterea vt explora-
rent copias regias,quantum possent,quaque prouincia nostra,qua hostium fo-
ret:vtrum intra saltus castra Romani haberent, an iam omnes angustiæ exu-
peratæ,& in æqua loca peruenissent :qui fideles nobis socij,qui dubij, suspen-
sæq; ex fortuna fidei,qui certi hostes viderentur:quanti præparati commeatus
& vnde terrestri itinere,vnde nauibus supportarẽtur: quid ea æstate terra ma-
riq; rerum gestarum esset:ex his bene cognitis certa in futurum consilia capi
posse ratus.Senatus Cn.Seruilio Cos.negocium dedit,vt is in Macedoniã quos
L.Aemylio videretur,legaret.Legati biduo post profecti, Cn.Domitius Aeno-
barbus,A.Licinius Nerua,L.Bæbius.Bis in exitu anni eius lapidatum esse nun- B
ciatum est in Romano agro: simul in Veientibus nouendiale sacrum factũ est.
Sacerdotes eo anno mortui sunt, P. Quintilius Varus flamen Martialis, & M.
Claudius Marcellus Xuir : in cuius locum Cn.Octauius suffectus. Et iam mag-
nificentia crescente notatum est, ludis Circensibus P.Cornelij Scipionis Na-
sicæ, & P. Lentuli ædilium curulium L. XIII. Africanas, & XL. vrsos & ele-
phantos lusisse.L. Aemylio Paulo,C.Licinio Cos. Idibus Martijs principio in-
sequentis anni, cum in expectatione patres fuissent, maxime quidnam consul
de Macedonia,cuius ea prouincia esset, referret, nihil se habere Paulus quod
referret,cum nondũ legati rediissent,dixit. Cæterum Brundusij legatos iã esse,
bis ex cursu Dyrrachiũ iectos.Cognitis mox,quæ nosci prius in rem esset,rela-
turum: id fore intra perpaucos dies.Et ne quid profectionẽ suam teneret, pri-
die Idus Apriles Latinis esse cõstitutam diem.Sacrificio rite perfecto se & Cn.
Octauium simul senatus censuisset exituros esse: C. Licinio collegæ suo fore
curæ se absente,vt si qua parari mittive ad id bellum opus sit, parentur mittã-
turq;. Interea legiones exterarum nationum audiri posse. Sacrificio rite per-
fecto,primi Alexandrini legati ab Ptolemæo & Cleopatra regibus vocati sũt.
Sordidati,barba & capillo promisso, cum ramis oleæ ingressi curiam, procu-
buerunt:& oratio quam habitus fuit miserabilior.Antiochus Syriæ rex,qui ob- C
ses Romæ fuerat,per honestam speciem maioris Ptolemæi reducendi in reg-
num,bellũ cum minore fratre eius,qui tum Alexandriam tenebat,gerens:& ad
Pelusiũ nauali prælio victor fuerat, & tumultuario opere põte per Nilum facto
transgressus cum exercitu, obsidione ipsam Alexandriam tenebat: nec procul
abesse,quin potiretur regno opulentissimo,videbatur.Ea legati querentes ora-
bant senatum,vt opem regno regibusq; amicis imperio ferrent.Ea merita P.R.
in Antiochum,eam apud omnes reges gentesq; authoritatem esse,vt si legatos
mississent,qui denunciarent non placere senatui socijs regibus bellum fieri:ex-
templo abscessurus à mœnibus Alexandriæ,abducturusq; exercitum in Syriam
esset.Quod si cunctentur facere,breui extorres regno Ptolemæum & Cleopa-
tram Rom.venturos cum pudore quodã P.R.quod nullam opem in vltimo dis-
crimine fortunarũ tulissent.Moti patres precibus Alexandrinorum, extemplo
C.Popilium Lenatem,& C. Decimum, & C.Hostilium, legatos ad finiendum
inter reges bellum miserunt.Prius Antiochum, dein Ptolemæum adire iussi, &
nunciare, ni absistatur bello, per vtrum stetisset, eum non pro amico nec pro
socio habituros esse.His intra triduum simul cũ legatis Alexandrinis profectis,
legati ex Macedonia quinquatribus vltimis adeo expectati venerunt, vt nisi
vesper-

vesper esset,extemplo senatum vocaturi consules fuerint. Postero die senatus fuit,legatique auditi sunt. Ii nunciant,maiore periculo quam emolumento exercitum per inuios saltus in Macedoniam inductum. Pieriam,quo processisset, regem tenere: castra castris prope ita collata esse,vt flumine Enipeo interiecto arceantur: neq; regem pugnandi potestatem facere,nec nostris vim ad cogendum esse: hyemem etiam asperā rebus gerendis interuenisse: in ocio militem ali,nec plus quam VI.dierum frumētum habere. Macedonum dici XXX. millia armatorum esse. Si Ap. Claudio circa Lycnidum satis validus exercitus foret, potuisse ancipiti bello destinere regem: nunc & Appium, & quod cū eo presidij sit, in summo periculo esse: nisi propere aut iustus exercitus eo mittatur, aut illi inde deducantur. Ad classem se ex castris profectos, sociorum naualiū partem morbo audisse absumptam, partem, maxime qui ex Sicilia fuerunt, domos suas abisse, & homines nauibus deesse: qui sint,neq; stipendium accepisse,neq; vestimenta habere. Eumenem classemq; eius, tanquā vento allatas naues, sine causa & venisse, & abisse: nec animum eius regis constare satis visum. Sicut omnia de Eumene dubia, Attali egregie constantem fidē nunciabāt. Legatis auditis tunc de bello referre sese L. Aemylius dixit. Senatus decreuit vt in octo legiones parem numerū tribunorū consules & populus crearent: creari autem neminem eo anno placere, nisi qui honorem gessisset. Tum ex omnibus Trr.mil. vti L. Aemylius in duas legiones in Macedoniā, quos eorum velit, eligat: & vt solenni Latinarum perfecto, L. Aemylius Cos. Cn. Octauius Prr. cui classis obtigisset, in prouinciam proficiscantur. Additus est his tertius L. Ancius Pr. cuius inter peregrinos iurisdictio erat. Eum in prouinciā Illyricū circa Lycnidum Ap. Claudio succedere placuit. Delectus cura C. Licinio Cos. impositā. is VII. millia ciuium Romanorum & equites CC. scribere iussus, & socijs nominis Latini septem millia peditum imperare, CCCC. equites, & Cn. Seruilio Galliā obtinenti prouinciā literas mittere, vt DC. equites conscriberet. hunc exercitum ad collegā primo quoq; tempore mittere in Macedoniā iussus, neq; in ea prouincia plus quam duas legiones esse. eas repleri, vt sena millia peditum, trecenos haberent equites. cæteros equites peditesq; in præsidijs disponi. qui eorum idonei ad militandum non essent, dimitti. X. præterea millia peditū imperata socijs, & DCCC. equites. Id presidij additum Anicio præter duas legiones, quas portare in Macedoniā est iussus, quina millia peditum, & ducenos habentes, trecenos equites: & in classem V. millia naualium socium sunt scripta. Licinius consul duabus legionibus obtinere prouinciam iussus, eo addere sociorum X. millia peditum, & DC. equites. S. C. perfectis, L. Aemylius Cos. è curia in concionem processit, orationemq; talem habuit: Animaduertisse vi- "
deor, Quirites, maiorem mihi sortito Macedoniam prouinciam gratulationem "
factam, quam cum aut consul essem consalutatus, aut quo die magistratum in- "
issem: neq; id ob aliam causam, quam quia bello in Macedonia, quod diu tra- "
ctatur, existimastis dignū maiestate P.R. exitum per me imponi posse. deos quo- "
que huic fauisse sorti spero, eosdemq; in rebus gerēdis affuturos esse. Hæc partim opinari, partim sperare possum. illud affirmare pro certo habeo audeoq;, "
me omni ope adnisurum esse, ne frustra vos hanc spē de me conceperitis. Quæ "
ad bellum opus sunt, & senatus decreuit, & (quoniam extemplo proficisci placet, neque ego in mora sum) C. Licinius collega, vir egregius, æque enixe pa- "
rabit, ac si ipse id bellum gesturus esset. Vos, quæ scripsero senatui aut vobis "
credite: rumores credulitate vestra ne alatis, quorum author nemo extabit. "
Iam nunc quidem quod vulgo fieri hoc præcipue bello animaduerti, nemo "
tam famæ contemptor est, cuius non debilitari animus possit. In omnibus ci- "
uilis, atq; etiam (si dijs placet) in conuiuijs sunt, qui exercitum in Macedoniam "
ducant: vbi castra locanda sint sciant, quæ loca præsidijs occupanda, quando "
aut quo saltu intranda Macedonia, vbi horrea ponenda, qua terra, mari subue- "
hantur commeatus, quādo cum hoste manus cōserendę, quādo quiescendum "

» sit. Nec quid melius faciendum sit, modo statuunt, sed quidquid aliter quam A
» ipsi censuere, factum est, consulem veluti dicta die accusant. Hęc magna impe-
» dimenta res gerentibus sunt. Neque enim omnes tam firmi & constantis animi
» contra aduersum rumorem esse possunt, quam Fabius fuit: qui suum imperi-
» um minui per vanitatem populi maluit, quam secunda fama male rem gerere.
» Non sum is, qui non existimē admonendos duces esse, imo eum qui de sua vnius
» sententia omnia gerat, superbum iudico magis quā sapientem. Quid ergo est?
» Primum à prudentib. & proprie rei militaris peritis, & vsu doctis monendi im-
» peratores sunt: deinde ab his qui intersunt gerendis rebus, qui loca, qui hostē,
» qui temporum opportunitatem vident, qui in eodem velut nauigio participes
» sunt periculi. Itaq; si quis est, qui quod è Repub. sit suadere se mihi in eo bello,
» quod gesturus sum, confidat, ne degener operam reip. & in Macedoniā mecum
» veniat: naue, equo, tabernaculo, viatico etiam à me iuuabitur. Si quē id facere
» piget, & ocium vrbanum militiæ laboribus præoptat, è terra ne gubernauerit.
» Sermonum satis ipsa præbet vrbs: loquacitatem suam contineat, nos castrensi-
» bus consilijs contentos futuros esse sciat. Ab hac concione, Latinis quæ pridie
Calend. April. fuerunt, in monte sacrificio rite perpetrato, protinus inde & Cos.
& Pr. Cn. Octauius in Macedoniam profecti sunt. Traditum est memoriæ, maio-
re quam solita frequentia prosequentium consulē celebratum, ac prope certa B
spe ominatos esse homines, finem esse Macedonico bello, maturumq; reditum
cum egregio triumpho consulis fore. Dum hęc in Italia geruntur, Perseus quod
iam inchoatum perficere, quia impensa pecuniæ facienda erat, non inducebat
in animum, vt Gentium Illyriorum regem sibi adiungeret: hoc postquam in-
trasse saltum Rom. & adesse discrimen vltimum belli animaduertit, non vltra
differendum ratus, cum per Hippiam legatum C C C. argenti talenta pactus
esset, ita vt obsides vltro citroque darentur, Pantaucum misit ex fidissimis ami-
cis ad ea perficienda. Medeone Labeatidis terræ Pantaucus regi Illyrio oc-
currit: ibi & iusiurandum ab rege & obsides accepit. Missus & à Gentio est le-
gatus nomine Olympio, qui iusiurandū à Perseo obsidesq; exigeret. Cum eo-
dem ad pecuniam accipiendam missi sunt, & authore Panthauco, qui Rhodum
legati cum Macedonibus irēt, Parmenio & Morcus destinatur. Quibus ita mā-
datum, vti iureiurādo obsidibusq; & pecunia accepta, tum demum Rhodū pro-
ficiscerentur. Duorum simul regum nomine incitari Rhodios ad bellum Rom.
posse. Adiunctam ciuitatem, penes quam vnam tum rei naualis gloria esset,
nec terra, nec mari spem relicturam Rom. Venientibus Illyrijs, Perseus ab E-
nipeo amni ex castris cum omni equitatu profectus, ad Dium occurrit. Ibi ea
quæ conuenerunt circunfuso agmine equitum facta, quos adesse fœderi sanci- C
tæ cum Gentio societatis volebat rex, aliquantum eam rem ratus animorum
ijs adiecturam. & obsides in conspectu omnium dati acceptique: & Pellam ad
thesauros regios missis, qui pecuniam acciperent, qui Rhodum irent cum Illy-
rijs legatis, Thessalonicæ conscendere iussi. Ibi Metrodorus erat, qui nuper
ab Rhodo venerat, authoribusque Dione & Poliarato principibus ciuitatis e-
ius affirmabat Rhodios paratos ad bellum esse. Is princeps iunctæ cum Illyrijs
legationis datus est. Eodem tempore ad Eumenem & ad Antiochum commu-
nia mandata, quæ subijcere conditio rerum poterat. Natura inimica inter se
esse liberam ciuitatem & regem. Singulos populum Rom. aggredi, & quod in-
dignius sit, regum viribus reges oppugnare. Attalo adiutore patrem suum op-
pressum: Eumene adiuuante & quadam ex parte etiam Philippo patre suo,
Antiochum oppugnatum: in se nunc & Eumenem & Prusiam armatos esse. Si
Macedoniæ regnum sublatum foret, proximam Asiam esse, quam iam ex parte
sub specie liberandarum ciuitatum suam fecerint: deinde Syriam. Iam Prusi-
am Eumeni honore præferri, iam Antiochum victorem præmio belli ab Ae-
gypto arceri. Hæc cogitantem prouidere iubebat, vt aut ad pacem secum fa-
ciendā compelleret Rom. aut persecuerantes in bello iniusto cōmunes duceret

omnium

omnium regum hostes. Ad Antiochum aperta mandata erant, ad Eumenem per speciem captiuorum redimendorum missus legatus erat: verum occultiora quædam agebantur, quæ in præsentia inuisum quidem & suspectum Rom. Eumenem *falsis grauioribus. Proditor enim ac prope hostis habitus, dum inter se duo reges captantes fraude & auaritia certant. Cydas erat Cretensis ex intimis Eumenis: hic prius ad Amphipolim cum Chimaro quodam populari suo militante apud Persea, inde postea ad Demetriadē semel cum Menecrate quodam, iterum cum Antiocho regijs ducibus sub ipsis mœnibus vrbis collocutus fuerat. Eropon quoque, qui tum missus est, duabus ad eundem Eumenem iam ante legationibus functus erat, quæ colloquia occulta, & legationes infames quidem erant, sed quid actum esset, quidve inter reges conuenisset, ignorabatur. Res autem ita se habuit. Eumenes neq; fauit victoriæ Persei, neq; bello eum inuadere in animo habuit, nō tam quia paternæ inter eos inimicitiæ erant, quā ipsorum odijs inter se accensę. Non ea regum æmulatio, vt æquo animo Persea tantas adipisci opes tantamq; gloriam, quanta Romanis victis eum manebat, Eumenes visurus fuerit. Cernebat & Persea iam inde ab initio belli omni modo spem pacis tentasse, & indies magis quo propior admoueretur terror, nihil neque agere aliud, neque cogitare. Romanos quoque, quia traheretur diutius spe ipsorum bellum, & ipsos duces & senatum non abhorrere à finiendo tam incommodo ac difficili bello. Hac vtriusque partis voluntate explorata, quod fieri etiam sua sponte tædio validioris, metu infirmioris credebat posse, in eo suam operam venditare concilianda gratia magis cupijt. Nam modo ne iuuaret bello Romanos terra marique, modo pacis patrandæ cum Rom. paciscebatur mercedem, ne bello interesset: M. & D. talenta. in vtroq; nō fidem modo se, sed obsides quoque dare paratum esse ostendebat. Perseus ad rem inchoandam promptissimus erat cogente metu, & de obsidibus accipiendis sine dilatione agebat, conueneratque vt accepti Cretam mitterentur, vbi ad pecuniæ mentionem ventum erat, ibi hæsitabat, & vtiq; alteram in tanti nominis regibus turpem ac sordidam, & danti & magis accipienti mercedem esse. Malebat in spem Romanę pacis non recusare impensam, sed eam pecuniam perfecta re daturum: interea Samothracæ in templo depositurum. Ea insula cum ipsius ditionis esset, videre Eumenes nihil interesse an Pellę pecunia esset: id agere vt partem aliquam præsentem ferret. Ita nequicquam inter se captari nihil præter infamiam mouere. Nec hæc tantum Perseo per auaritiam est dimissa res, cum pecuniam tutam & pacem habere per Eumenem, quæ vel parte regni redimenda esset, ac receptus protrahere inimicum mercede onustum, & hostes merito ei Rom. posset facere. Sed etiam Gentij regis parata socieatas, & tum Gallorum effusorum per Illyricum ingens agmen oblatum auaritia dimissum est. Veniebant decem millia equitum, par numerus peditum, & ipsorum iungentium cursum equis, & in vicem prolapsorum equitum vacuos capientium ad pugnā equos. Hi pacti erant, equos denos præsentes aureos, pedes. quinos, mille dux eorum. Venientibus his Perseus ab Enipeo ex castris profectus obuiam cum dimidia copiarum parte, denuntiare per vicos vrbesq; quę viç propinquę sunt cœpit, vt commeatus expedirent, frumenti, vini, pecorum vt copia esset. Ipse equos phaleraſque & sagula donum principibus ferre, & parum auri quod inter paucos diuideret, multitudinem credens trahi spe posse. Ad Alamanam vrbem peruenit, & in ripa fluminis Axij posuit castra, circū Desudabam in Medica exercitus Gallorum consederat, mercedem pactam operiens. Eo mittit Antigonū ex purpuratis vnū, qui iuberet multitudinem Gallorum ad Bylazora (Pæoniæ locus est) castra mouere, principes ad se venire frequentes. L X X V. millia ab Actio flumine, & castris regis aberant: Hęc mandata ad eos cum pertulisset Antigonus, adiecisseq; per viā quanta omnium præparata cura regis copia multitudini foret, quibusq; muneribus principes aduenientes vestis, argenti, equorumque excepturus rex esset: de his quidem se coram

coram cognituros respondent. Illud quod præsens pepigissent, interrogant, A ecquid aurum quod in singulos pedites equitesq; diuidendum esset, secum adduxisset. Cum ad id nihil responderetur, Clondicus regulus eorum, Abi, renuntia ergo, inquit, regi, nisi aurum obsidesq; accepissent, nusquam inde Gallos lõgius vestigiũ moturos. Hæc relata regi cum essent, aduocato consilio, cum quid omnes suasuri essent appareret, ipse pecuniæ quam regni melior custos, instituit de perfidia & feritate Gallorum disserere. Multorum iam ante cladibus expertum, periculosum esse tantam multitudinem in Macedoniam accipere, ne grauiores eos socios habeant, quam hostes Rom. Quinque millia equitum sat esse, quibus & vti ad bellum possent, & quorum multitudinem ipsi non timeãt. Apparebat in omnibus mercedem multitudinis timere, nec quidquam aliud: sed cum suadere consulenti nemo auderet, remittitur Antigonus, qui nuntiaret quinque millium equitum opera tantum vti regem, cõtemnere multitudinem aliam. Quod vbi audiuere barbari, cæterorum quidem fremitus fuit indignantium se frustra excitos sedibus suis: Clondicus rursus interrogat, ecquid ipsis quinque millibus quod conueniisset numeraret? Cum aduersus id quoque misceri ambages cerneret, inuiolato fallaci nuncio (quod vix sperauerat ipse posse contingere) retro ad Histrum, per populati Thraciam, qua vicina erat viæ, redierunt. Quæ manus quieto sedente rege ad Enipeum, aduersus Roma- B nos Perræbiæ saltum in Thessaliam traducta, non agros tantum nudare populando potuit, ne quos inde Romani commeatus expectarent. sed ipsas excindere vrbes, tenente ad Enipeum Perseo Romanos, ne vrbib. sociis opitulari possent. Ipsis quoque Romanis de se cogitandum fuisset: quando neque manere amissa Thessalia, vnde exercitus alebatur, potuissent, neque progredi, cum ex aduerso castra Macedonum, * qui ea pependerãt spe, haud mediocriter debilitauit. Eadem auaritia Gentium regẽ sibi alienauit. Nam cum C C C. talenta Pellæ missis à Gentio numerasset, signare eos pecuniam passus est. Inde X. talenta ad Pantaucum missa, eaq; præsentia dari regi iussit: reliquã pecuniam signatam Illyriorum signo portantibus suis præcipit paruis itineribus veherẽt: dein cum ad finem Macedoniæ ventum esset, subsisterent ibi, ac nuncios ab se opperirentur. Gentius exigua parte pecuniæ accepta, cum assidue à Pantauco ad lacessendos hostili facto Romanos stimularetur, M. Perpennam & L. Petilium legatos, qui tum forte ad eum venerant, in custodiam coniecit. Hoc audito Perseus, contraxisse eum necessitates ratus ad bellum vtiq; cum Romanis, ad reuocandum qui pecuniam portabat, misit, velut nihil aliud agens, quam vt quanta maxima posset præda ex victo Romanis reseruaretur. Et ab Eumene Eropon, ignotis quę occulte acta erant, redit. De captiuis actum esse & ipsi euul- C gauerant: & Eumenes Cos. vitandæ suspicionis causa certiorem fecit. Perseus post reditum ab Eumene Eropontus spe deiectus, Antenorem & Calippum prefectos classis cum X L. lembis (adiectæ ad hunc numerum quinque prístes erãt) Tenedum mittit, vt inde sparsæ per Cycladas insulas naues, Macedoniam cum frumento petentes, tutarentur. Cassandreæ deductæ naues in portus primum qui sub Atho mõte sunt, inde Tenedum placido mari cum traiecissent, stantes in portu Rhodias apertas naues, Eudamumq; prefectum earum, inviolatas, atq; etiam benigne appellatos dimiserunt. Cognito deinde in latere altero quinquaginta onerarias suarum, stantibus in ostio portus Eumenis rostratis, quibus Damius prerat, inclusas esse: circumuectus propere, ac summoris terrore hostium nauibus, onerarias, datis qui prosequerentur X. lembis, in Macedoniam mittit, ita vt in tutum prosecuti redirent Tenedum. Nono post die ad classem iam ad Sigium stantem redierunt. Inde Subota (insula est interiecta Eleę & Atho) traijciunt. Forte postero die quam Subota classis tenuit, quinque & X X X. naues, quas Hippagogos vocant, ab Elea profectæ cum equitibus Gallis equisque, Phanas promontoriũ Chiorum petebant, vnde transmittere in Macedoniam possent, Attalo ab Eumene mittebantur. Has naues per altum

altum ferri cum ex ſpecula ſignum datum Antenori eſſet, profectus à Subotis, inter Erythratum promontorium Chiumque, qua arctiſſimum fretum eſt, ijs occurrit. Nihil minus credere præfecti Eumenis, quam Macedonum claſſem in illo vagari mari: nunc Romanos eſſe, nunc Attalum aut remiſſos aliquos ab Attalo ex caſtris Rom. Pergamum petere. Sed cum iam appropinquantium forma lemborum haud dubia eſſet, & concitatio remorum, directæque in ſe proræ, hoſtes apparuiſſet, tunc iniecta trepidatio eſt, cum reſiſtendi ſpes nulla eſſet, inhabilique nauium genere, & Gallis vix quietem ferentibus in mari. Pars eorum qui propiores continenti littori erant, in Erythream enarunt: pars velis datis ad Chium naues eiecere, relictisque equis effuſa fuga vrbem petebant. Sed propius vrbem lembi acceſſuque commodiore cum expoſuiſſent armatos, partim in via fugientes Gallos adepti Macedones cæciderunt, partim ante portam excluſos (clauſerant enim Chij portam) ignari qui fugerent aut ſequerentur. D C C C. ferme Gallorum occiſi, C C. viui capti, equi pars in mari fractis nauibus aſſumpti, partim neruos ſuccciderunt in littore Macedones. XX. eximiæ equos formę cum captiuis, eoſdem X. lembos, quos ante miſerat, Antenor deuehere Theſſalonicam iuſſit, & primo quoque tempore ad claſſem reuerti: Phanis ſe eos expectaturum. Triduum ferme claſſis ad vrbem ſtetit. Phanas inde progreſſi ſunt, & ſpe celerius reuerſis X. lembis, euecti Aegeo mari Delum traiecerunt. Dum hæc geruntur, legati Rom. C. Popilius & C. Decimius, & C. Hoſtilius à Chalcide profecti tribus quinqueremibus Delum cum veniſſent, lembos ibi Macedonum X L. & V. regis Eumenis quinqueremes inuenerunt. Sanctitas templi inſulæque inuiolatos præſtabat omnes. Itaq; permixti Romanique & Macedones, & Eumenis nauales ſocij, in templo, inducias religione loci præbente, verſabantur. Antenor Perſei præfectus, cum aliquas alto præferri onerarias naues ex ſpeculis ſignificatum foret, parte lemborum ipſe inſequens, parte per Cyclades diſpoſita, præterquam ſi quæ Macedoniam peterent, omnes aut ſupprimebat, aut ſpoliabat naues: quibus poterat Popilius aut Eumenis naues, ſuccurrebat: ſed vecti nocte binis aut ternis plerunque lembis Macedones fallebant. Per id fere tempus legati Macedones Illyriique ſimul Rhodum venerunt: quibus authoritatem addidit, non lemborum modo aduentus paſſim per Cycladas atq; Aegeum vagantium mare, ſed etiam coniunctio ipſa regum Perſei Gentijque, & fama cum magno numero peditum equitumq; venientium Gallorum. Et iam cum acceſſiſſent animi Dromi ac Polyarato, qui Perſei partium erant, non benigne modo reſponſum regibus eſt, ſed palam pronunciatum, bello finem authoritate ſua impoſituros eſſe. itaque ipſi quoq; reges æquos adhiberent animos ad pacē accipiendam. Iam veris principium erat, nouiq; duces in prouinciam venerant: Coſ. Aemylius in Macedoniam, Octauius Oreum ad claſſem. Anicius in Illyricum, cui bellandum aduerſus Gentium. Patre Pleurato rege Illyriorum, & matre Eurydica genitus, fratres duos Platorem vtroq; parente, Carauantium matre eadem natum habuit. Hoc propter ignobilitatem paternam minus ſuſpecto, Platorem occidit, & duos amicos eius, Et Tritum & Epicadum, impigros viros, quo tutius regnaret. Fama fuit Honuni Dardanorum principis filiam Etutam pacto fratri eum inuidiſſe, tanquam his nuptijs adiungenti ſibi Dardanorum gentem. & ſimilius id vero fecit ducta ea virgo. Platore interfecto grauis deinde dempto fratris metu popularibus eſſe cœpit. & violentiam inſitam ingenio intemperantia vini accendebat. Cæterum, ſicut ante dictum eſt, ad Romanum incitatus bellum, Liſſum omnes copias contraxit, X V. M. armatorum fuerunt. Inde fratre in Cauiorum gentem vi aut terrore ſubigendam cum mille peditibus & quinquaginta equitibus miſſo, ipſe ad Baſſaniam vrbem quinque millia ab Liſſo ducit. Socij erat Romanorum: itaque per miſſos nuntios prius tentari, obſidionem pati quam dedere ſeſe maluerunt. Carauantium in Cauijs Durnium oppidū aduentem benigne accepit: Carauantis altera vrbs excluſit: & cum agros eorū effuſe

effuſe vaſtaret, aliquot palati milites agreſtium concurſu interfecti ſunt. Iam A & Ap. Claudius, adſumptis ad eum exercitum quem habebat, Bullianorum & Apolloniatium & Dyrrhachinorum auxiliis, profectus ex hybernis circa Genuſuum amnem caſtra habebat. audito fœdere inter Perſea & Gentium, & legatorum violatorum iniuria accenſus, bellum haud dubie aduerſus eum geſturus, Anicius Pr. eo tempore Apolloniæ auditis quæ in Illyrico gererentur, prœmiſſiſque ad Appium literis, vt ſe ad Genuſuum operiretur, triduo & ipſe in caſtra venit: & ad ea quæ habebat auxilia, aſſumptis Partinorum iuuentutis duobus millibus peditum, & equitibus C C. peditibus Epicadus, equitibus Agalſus præerat. Parabat ducere in Illyricum, maxime vt Baſſanitas ſolueret obſidione. renuit impetum eius fama lemborum vaſtantium maritimam oram. LXXX. erant lembi authore Pantauco miſſi à Gentio ad Dyrrhachinorum & Apolloniatium agros populandos. Tum claſſis ad

* *

to eo tradiderunt ſe: deinceps & vrbes regionis eius idem faciebant, adiuuante inclinationem animorum clementia in omnes & iuſtitia prætoris Romani. Ad Scodram inde ventum eſt: id quod belli caput fuerat, non eo ſolum quod Gentius eam ſibi ceperat velut regni totius arcem, ſed etiam quod Labeatium gentis munitiſſima longe eſt, & difficilis aditu. Duo cingunt eam flumina, B Clauſula latere vrbis quod in orientem patet præfluens, Barbana ab regione occidentis ex Labeati de palude oriens. Hi duo amnes confluentes incidunt Oriundi flumini: quod ortum ex monte Scodro, multis & aliis auctum aquis mari Adriaco infertur. Mons Scodrus longe altiſſimus regionis eius, ab oriente Dardaniã ſubiectam habet, à meridie Macedoniam, ab occaſu Illyricũ. Quanquam munitum ſitu naturali oppidum erat, genſque id tota Illyriorum & rex ipſe tuebatur, tamen prætor Romanus, quia prima ſucceſſerant proſpere, fortunam totius rei principia ſecuturam eſſe ratus, & repentinum valiturum terrorem, inſtructo exercitu ad mœnia ſuccedit. quod ſi clauſis portis muros portarumque turres diſpoſitis armatis defendiſſent, vano cum incœpto mœnibus pepuliſſent Romanos. Nunc porta egreſſi prœlium loco æquo maiore animo commiſerunt quam ſuſtinuerunt. Pulſi enim & fuga conglobati, cum C C. amplius in ipſis faucibus portæ cecidiſſent, tantum intulerunt terrorem, vt oratores extemplo ad prætorem mitteret Gentius Teuticum & Bellum principes gentis, per quos inducias peteret, vt deliberare de ſtatu rerum ſuarum poſſet. Triduo in hoc dato, cum caſtra Romana quingentos ferme paſſus ab vrbe abeſſent, nauem conſcendit, & flumine Aarbana nauigat in lacum Labeatum, velut ſecretum locum petens ad conſultandum: ſed, vt apparuit, falſa ſpe C excitus, Carauantium fratrem multis millibus armatorum actis ex ea regione, in quam miſſus erat, aduentare. qui poſtquam euanuit rumor, tertio poſt die nauem eandem ſecundo amni Scodram demiſit: præmiſſiſque nuntiis vt ſibi appellandi prætoris poteſtas fieret, copia facta in caſtra venit. Et principium orationis ab accuſatione ſtultitiæ orſus ſuæ, poſtremo ad preces lachrymaſq; effuſus, genibus prætoris accidens, in poteſtatem ſeſe dedit. Primo bonum animum habere iuſſus, ad cœnam etiam inuitatus, in vrbem ad ſuos rediit, & cum prætore eo die honorifice eſt epulatus: deinde in cuſtodiam C. Caſſio Tr. militum traditus, vix gladiatorio accepto X. talentis ab rege rex, vt in eam fortunam recideret. Anicius Scodra recepta, nihil prius quam requiſitos Petilium Perpennamque legatos ad ſe duci iuſſit, quibus ſplendore ſuo reſtituto, Perpennam extemplo mittit ad comprehendendos amicos cognatoſq; regis: qui Medeonem Labeatium gentis vrbẽ profectus, Et Leuam vxorem cum filiis duobus Scerdileto Pleuratoque, & Carauantium fratrem Scodram in caſtra adduxit. Anicius bello Illyrico intra XXX. dies perfecto, nuncium victoriæ Perpennam Romam miſit: & poſt dies paucos Gentium regem ipſum cum parente coninge ac liberis ac fratre aliiſque principibus Illyriorum.

Hoc

A Hoc vnum bellum prius perpetratum quam cœptum Romę auditum est. Quibus diebus hæc agebantur, Perseus quoque in magno terrore erat, propter aduentum simul AEmylij noui consulis, quem cum ingentibus minis aduentare audiebat, simul Octauij Pr. Nec minus terroris à classe Romana & periculo maritimæ oræ habebat. Thessalonicæ Eumenes & Athenagoras præerant cum paruo præsidio M. M. cetratorum. Eo & Androclen præfectum mittit iussum sub ipsis naualibus castra habere. Aeneam M. equites cum Antigono misit ad tutandam maritimam oram, vt quocunq; littore applicuisse naues hostium audissent, extemplo ferrent agrestibus opem. V. M. Macedonum missa ad præsidium Pythoi & Petræ, quibus prępositi erant Histiæus & Theogenes & Midon. His profectis ripam munire Enipei fluminis aggressus est: quia sicco alueo trāsiri poterat. Huic vt omnis multitudo vacaret, fœminæ ex propinquis vrbib. coactæ cibaria in castra afferebant. miles iussus ex propinquis syluis

* * *

postremo sequi se vtrarios ad mare, quod minus C C C. passus aberat, iussit, & in littore alios alibi modicis interuallis fodere. montes ingentis altitudinis spem faciebant, eo magis, quia nullos apertos euergerent riuos, occultos cōtinere latices, quorum venæ in mare permanantes vndæ miscerentur. Vix deducta summa arena erat, cum scaturigines turbidæ primo & tenues emicare, dein liquidam multamq; fundere aquam velut deūm dono cœperunt. Aliquātum ea quoq; res duci famæ & authoritatis apud milites adiicit. Iussis deinde militibus expedire arma, ipse cum tribunis primisque ordinibus vadit ad contemplandos transitus: qua descensus facilis armatis, qua in vlteriorem ripam minime iniquus ascensus esset. His satis exploratis, illa quoq; primum vt ordine ac sine tumultu omnia in agmine ad nutum imperiumq; ducis fierent prouidit. Vbi omnibus simul pronunciaretur quod fieret, neque omnes exaudirent, incerto imperio accepto alios ab se adiicientes, plus eo quod imperatum sit, alios minus facere: clamores deinde dissonos oriri omnibus locis, & prius hostes quam ipsos quid paretur scire. Placere igitur, Tr. militum primo pilo legionis secretum edere imperium: illum & dein singulos proximo cuique in ordine centurioni dicere, quid opus facto sit, siue à primis signis ad nouissimum agmen, siue ab extremis ad primos perferendum imperium sit. Vigiles etiam nouo more scutum in vigiliam ferre vetuit: non enim in pugnam vigilē ire vt armis vtatur, sed ad vigilandum, vt cum senserit hostium aduentum, recipiat se, excitetq; ad arma alios. Scuto præ se erecto stare galeatos: deinde vbi fessi sint, innixos pilo, capite super marginem scuti posito sopitos stare: vt fulgentibus armis procul conspici ab hoste possit, ipse nihil prouideat. Stationum quoque morem mutauit. armati omnes, & frenatis equis equites diem totum perstabant. Id cum æstiuis diebus vrente assiduo sole fieret, tot horarum æstu & languore ipsos equosq; fessos integri sępe adorti hostes vel pauci plures vexabant. Itaque ex matutina statione ad meridiem decedi, & in post meridianam succedere alios iussit: ita nunquam fatigatos recens hostis aggredi poterat. Hæc cum ita fieri placere concione aduocata pronunciasset, adiecit vrbanæ concioni conuenientem orationem. Vnum imperatorem in exercitu prouidere & consulere quid agendum sit debere, nunc per se, nunc cum iis quos aduocauerit in consilium: qui non sint aduocati, eos nec palā nec secreto iactare consilia sua. Militem hæc tria curare debere, corpus vt quam validissimum & perniciissimū habeat, arma apta, animum paratum ad subita imperia: cætera scire de se diis immortalibus & imperatori suo curæ esse. In quo exercitu milites consul & imperator rumoribus vulgi circumagatur, ibi nihil saluare esse. Se, quod sit officium imperatoris, prouisurum, vt bene gerendę rei occasionem eis præbeat. illos nihil quod futurum sit quærere: vbi datum signum sit, tum militarem operā nauare. Ab his pręceptis concionem dimisit, vulgo etiam veteranis fatentib. se illo primum die tanquā tyrones quid agendum esset

in

in re militari,didiciſſe. Non ſermonibus tantum his, cum quanto aſſenſu audiſſent verba conſulis,oſtenderunt,ſed rerũ præſens effectus erat. Neminẽ totis mox caſtris quietũ videres:acuere alij gladios,alij galeas buculaſq;,ſcuta alij loricaſq; tergere,alij aptare corpori arma, expeririq; ſub his membrorũ agilitatem: quatere alij pila,alij micare gladijs,mucronemq; intueri: vt facile quis cerneret,vbi primũ conſerendi manum cum hoſte data occaſio eſſet, aut victoria egregia, aut morte memorabili inituros bellum.Perſeus quoque,cum aduentu conſulis ſimul & veris principio ſtrepere omnia moueriq; apud hoſtes velut nouo bello cerneret,mota à Phila caſtra in aduerſa ripa poſita,nunc ad contemplanda opera ſua circumire ducem, haud dubie tranſitus ſpeculantẽ.

* *

norum eſſe. Quæ res Romanis auxit animos: Macedonibus regique eorum haud mediocrem attulit terrorem.Et primo ſupprimere in occulto famam eius rei eſt conatus,miſſis qui Pantaucum inde venientem appropinquare caſtris vetarent: ſed iam & pueri quidam viſi ab ſuis erant inter obſides Illyrios ducti: & quo quæque accuratius curantur, eo facilius loquacitate regiorum miniſtrorum emanant.Sub idem tempus Rhodij legati in caſtra venerunt,cum ijſdem de pace mandatis, quæ Romæ ingentem iram patrum excitauere. Multo iniquioribus animis à caſtrenſi conſilio auditi ſunt. Itaque cum alij præcipites ſine reſponſo agendos caſtris, pronunciauit poſt diem quintumdecimum ſe reſpõſum daturum. Interim, vt appareret quantum pacificantium Rhodiorum authoritas valuiſſet, conſultare de ratione belli gerendi cœpit. Placebat quibuſdam & maxime maioribus natu,per Enipei ripam munitionesque vim facere: confertis & vim facientibus reſiſtere Macedonas non poſſe: ex tot caſtellis aliquanto altioribus ac munitioribus, quæ validis præſidijs inſediſſent,priore anno deiectos.Alijs placebat Octauium cum claſſe Theſſalonicam petere: & populatione maritimæ oræ diſtringere copias regias,vt altero ab tergo ſe oſtendente bello, circumactus ad interiorem partem regni tuendam,nudare aliqua parte tranſitus Enipei cogeretur.Ipſi natura & operib. inexuperabilis ripa videbatur, & præterquam quod tormenta vbiq; diſpoſita eſſent,miſſilib.etiam melius & certiore ictu hoſtes vti audierat. Alio ſpectabat mens tota ducis, dimiſſoq; concilio Perrẽbos mercatores Scœnum & Menophilum,notæ & fidei iam ſibi & prudentiæ homines,accerſito ſecreto percunctatur,quales ad Perræbiam tranſitus ſint.Cum loca non iniqua eſſe dicerent, præſidijs autem regis obſideri: ſpem cepit,ſi nocte improuiſo valida manu aggreſſus nec opinantes eſſet,deiici præſidia poſſe.Iacula enim & ſagittas & cætera miſſilia in tenebris,vbi quid petatur procul prouideri nequeat, inutilia eſſe: gladio comminus geri rem in permixta turba,quo miles Romanus vincat. His ducibus vſurus prætorem Octauium accerſitum,expoſito quid pararet,Heracleam cum claſſe petere iubet,& mille hominibus decem dierum coacta cibaria habere.Ipſe P. Scipionem Naſicam, Q.Fabium Maximum filium ſuum cum quinq; delectis millibus Heracleam mittit,velut claſſem conſcenſuros ad maritimam oram interioris Macedoniæ, quod in concilio agitatum erat, vaſtandam. Secreto indicatum cibaria his præparata ad claſſem eſſe, ne quid eos moraretur. Inde iuſſi duces itineris ita diuidere viam,vt quarta vigilia tertio die Pythoum adoriri poſſent. Ipſe poſtero die, vt diſtineret regem ab circumſpectu rerum aliarum, prima luce medio in alueo cum ſtationibus hoſtium prelium commiſit: pugnatumq; vtrinque eſt leui armatura: nec grauioribus armis in tam inæquali alueo pugnari poterat. Deſcenſus ripæ vtriuſque in alueum trecentorum ferme paſſuum erat: medium ſpacium torrentis alibi aliter cauati paulo plus quam mille paſſus patebat: ibi in medio ſpectantibus vtrinq; ex vallo caſtrorum,hinc rege;hinc Coſ.cum ſuis legionibus pugnatum eſt. Miſſilibus procul regia auxilia melius pugnabant, comminus ſtabilior & tutior aut parma, aut ſcuto Liguſtino Romanus erat. Meridie fere recepta cæ-

cani ſuis Coſ. iuſſit. ita eo die diremptum prælium eſt, haud paucis vtrinque interfectis. Sole orto poſtero die, irritatis certamine animis, etiam acrius concurſum eſt: ſed Romani non ab his tantum, cum quibus contractum certamen erat, ſed multo magis ab ea multitudine quæ diſpoſita in turribus ſtabat, omni genere miſſilium telorum ac ſaxis maxime vulnerabantur. Vbi propius ripam hoſtium ſubiſſent, tormentis miſſa etiam ad vltimos perueniebant. Multo pluribus eo die amiſſis, conſul paulo ſerius recepit ſuos. Tertio die prælio abſtinuit, digreſſus ad imam partem caſtrorum, velut per deuexum in mare brachium tranſitum tentaturus. Perſeus quod in oculis erat

* *

anni poſt circumactum ſolſtitium erat, hora diei iam ad meridiem vergebat, iter multo puluere & incaleſcente ſole factum erat. laſſitudo & ſitis iam ſentiebatur, & meridie inſtante magis acceſiurum vtrunque apparebat. Statuit ſic affectos recenti atq; integro hoſti non obiicere. Sed tantus ardor in animis ad dimicandum vtrinq; erat, vt conſuli non minore arte ad ſuos eludendos quam ad hoſtes opus eſſet. Nondum omnibus inſtructis, inſtabat tribunis militum vt maturarent inſtruere: circumibat ipſe ordines, animos militum hortando in pugnam accendebat. Ibi primo alacres ſignum poſcebant: deinde quantum increſceret æſtus, & vultus minus vigentes, & voces ſegniores erant, & quidam incumbentes ſcutis nixiq; pilis ſtabant. Tum iam aperte primis ordinibus imperat, metarentur frontem caſtrorum, & impedimenta conſtituerent. Quod vbi fieri milites ſenſere, alij gaudere palam, quod feſſos viæ labore, flagrantiſſimo æſtu non coegiſſet pugnare. Legati circa imperatorem ducesque externi erant, inter quos & Attalus, omnes approbantes, cum pugnaturum conſulem credebant. Neque enim ne his cunctationem aperuerat ſuam. Tunc mutatione conſilij ſubita cum alij ſilerent, Naſica vnus ex omnibus auſus eſt monere conſulem, ne hoſtem quidem ludificatos priores imperatores, fugiendo certamen manibus emittere, vereri ne nocte abeat, ſequendus maximo labore ac periculo in intima Macedoniæ, exercituſque, ſicut prioribus ducibus, per calles ſaltuſque Macedonicorum montium vagando circumagatur. Se magnopere ſuadere, dum in campo patenti hoſtem habeat, aggrediatur, nec obtatam occaſionem vincendi amittat. Conſul nihil offenſus libera admonitione tam clari adoleſcentis. Et ego, inquit, animum iſtum habui Naſica, quem tu nunc habes: & quem ego nunc habeo, tu habebis. Multis belli caſibus iudici, quando pugnandum, quando abſtinendum pugna ſit. Non operæ eſt ſtanti nunc in acie docere, quibus de cauſis hodie quieſſe melius ſit: ratio nes alias repoſcito, nunc authoritate veteris imperatoris contentus eris. Cõcuit adoleſcens, haud dubie videre aliqua impedimenta pugnæ conſulem, quæ ſibi non apparerent. Paulus poſtquam metata caſtra, impedimentaque collata animaduertit, ex poſtrema acie triarios primos ſubducit: deinde principes, ſtantibus in prima acie haſtatis, ſi quid hoſtis moueret: poſtremo haſtatos, ab dextro primum cornu ſingulorum paulatim ſignorum milites ſubtrahens. Ita pedites equitibus cum leui armatura ante aciem hoſti oppoſitis, ſine multu abducti, nec ante quam prima frons valli ac foſſa perducta eſt, ex ſtatione equites reuocati ſunt. Rex quoque, cum ſine detrectatione paratus pugnare eo die fuiſſet contentus, quod per hoſtem morã fuiſſe pugnę ſcirent, & ipſe in caſtra copias reduxit. Caſtris permunitis C. Sulpitius Gallus tribunus militum ſecundæ legionis, qui prætor ſuperiore anno fuerat, conſulis permiſſu in concionem militibus vocatis pronunciauit, nocte proxima, ne quis id pro portento acciperet, ab hora ſecunda vſq; ad quartam horam noctis lunam defecturam eſſe. id quia naturali ordine ſtatis temporibus fiat, & ſcire ante & prædici poſſe. Itaque quemadmodum, quia certi ſolis lunæque & ortus & occaſus ſint, nunc pleno orbe, nunc ſeneſcente exiguo cornu fulgere lunã non mirarentur: ita ne obſcurari quidem, cum condatur vmbra terræ, trahere in

prodigium

prodigium debere. Nocte, quam pridie nonas Septembris insecuta est dies, e- A
dita hora luna cum defecisset, Romanis militibus Galli sapientia prope diuina
videri: Macedonas vt triste prodigium occasum regni perniciemque gentis
portendens mouit, nec aliter vates clamor vlulatusq; castris Macedonum fuit,
donec luna in suam lucem emersit. Postero die tantus vtrique ardor exercitui
ad concurrendum fuerat, vt & regem & consulem suorum quidam, quod sine
prælio discessum esset, accusarent. Regi prompta defensio erat, non eo solum
quod hostis prior aperte pugnam detrectans, in castra copias reduxisset: sed
etiam quod eo loco signa constituisset, quo phalanx, quam inutilem vel medi-
ocris iniquitas loci efficeret, promoueri non posset. Consul ad id quod pridie
prætermisisse pugnandi occasionem videbatur, & locum dedisse hosti, si nocte
abire vellet, tunc quoq; per speciem immolandi terere videbatur tempus, cum
luce prima signum propositum pugnæ ad eundum in aciem fuisset. Tertia
demum hora, sacrificio rite perpetrato, concilium aduocauit: atque ibi, quod
rei gerendæ tempus esset, loquendo & intempestiue consultando videbatur
„ quibusdam extrahere: post sermones tamen Cos. orationem habuit. P. Nasica
„ egregius adolescens, ex omnibus vnus quibus hesterna die pugnari placuit, de-
„ nunciauit mihi suum consilium: idem postea, ita vt transisse in sententiam me-
„ am videri posset, tacuit. Quibusdam alijs absentem carpere imperatorem qui
„ præsentem monere, melius visum est. & tibi P. Nasica, & quicunque idem quod
„ tu occultius senserunt, non grauabor reddere dilatæ pugnæ rationem. Nam
„ tantum abest vt mé hesternæ quietis pœniteat, vt seruatum à me exercitum eo
„ consilio credam. In qua me opinione esse, ne quis sine causa vestrum cre-
„ dat, recognoscat agedum mecum, si videtur, quam multa pro hoste, & ad-
„ uersus nos fuerint. Iam omnium primum quantum numero nos præstent, ne-
„ minem vestrum nec ante ignorasse, & hesterno die implicatam intuentes ac-
„ em, animaduertisse certum habeo. Ex hac nostra paucitate, quarta pars mi-
„ litum præsidio impedimentis relicta erat: nec ignauissimum quemque relinqui
„ ad custodiam sarcinarum scitis. Sed fuerimus omnes, paruum hoc tandem esse
„ credimus, quod ex his castris in quibus hac nocte mansimus, exituri in acien
„ hodierno aut summum crastino die, si ita videbitur, dijs bene iuuantibus, su-
„ mus? nihil ne interest, vtrum militem, quem neq; viæ labor hodie, neq; operis
„ fatigauerit, requietum, integrum in tentorio suo arma capere iubeas, atque in
„ aciem plenum virium vigentem & corpore & animo educas, an longo itinere
„ fatigatum, & onere fessum, madentem sudore: ardentibus siti faucibus, ore at-
„ que oculis repletis puluere, torrentem meridiano sole, hosti obijcias recenti,
„ quieto, qui nulla re ante consumptas vires ad prælium adferat? Quis, prode-
„ um fidem, ita comparatus vel iners, atque imbellis fortissimum virum non vi-
„ cerit? Quid quod hostes per summum ocium instruxerant aciem, reparauerãt
„ animos, stabant compositi suis quisque ordinibus: nobis tunc repente trepi-
„ dandum in acie instruenda erat, & incõpositis concurrendum? At hercule a-
„ ciem quidem inconditam inordinatamque habuissemus, castra munita, pro-
„ uisam aquationem, tutum ad eum iter præsidijs impositis explorata circa
„ omnia: an nihil nostri habentes præter nudum campum in quo pugnare-
„ mus? Maiores vestri castra munita, portum ad omnes casus exercitus duce-
„ bant esse, vnde ad pugnam exirent, quo iactati tempestate pugnæ receptum
„ haberent. Ideo cum munimentis ea sepissent, præsidio quoq; valido firmabant
„ quod qui castris exutus erat, etiamsi pugnando acie vicisset, pro victo habere-
„ tur. Castra sunt victori receptaculum, victo perfugium. Quam multi exercitus,
„ quibus minus prospera pugnæ fortuna fuit intra vallum compulsi, tempore su-
„ interdum momento post emptione facta victorem hostem pepulerunt? Patria
„ altera est militaris hæc sedes, vallumque pro mœnibus, & tentorium suum cu-
„ que militi domus ac penates sunt. Sine vlla sede vagi dimicassemus, vt quo vi-
„ tores nos reciperemus? His difficultatibus & impedimentis pugnæ illud op-

ponitur

ponitur: Quid si hostis hac interposita nocte abisset, quantum rursus sequendo eo penitus in vltimam Macedoniam exhauriendum laboris erat? Ego autem neque mansurum eum, neque in aciem copias educturum fuisse certum habeo, si cedere hinc statuisset. Quanto enim facilius abire fuit cum procul abessemus, quam nunc cum in ceruicibus sumus? Nec falleret nos, nec interdiu, nec nocte abeundo. Quid autem est nobis optatius, quam vt quorum castra præalta fluminis ripa tutata, vallo insuper septa ac crebris turribus, oppugnare adorti sumus, eos relictis munimentis agmine effuso abeuntes in patentibus campis ab tergo adoriamur? Hæ dilatæ pugnæ ex hesterno die in hodiernum causæ fuerunt. Pugnare enim & ipsi mihi placet: & ideo quia per Enipeum amnem septa ad hostem via erat, alio saltu deiectis hostium præsidijs nouum iter aperui, neque priusquam debellauero, absistam. Post hanc orationem silentium fuit, partim traductis in sententiam eius, partim verentibus nequicquam offendere in eo, quod vtcunque prætermissum reuocari non posset. Ac ne illo ipso quidem die aut consule aut rege optante pugnatum est: rege, quod nec fessos vt pridie ex via, neque trepidanteis in acie instruenda, & vix dum compositos aggressurus erat: consule, quod in nouis castris non ligna, non pabulum conuectum erat, ad quæ petenda ex propinquis agris magna pars militum è castris exierat: neutro imperatorum volente, fortuna quæ plus consilijs humanis pollet, contraxit certamen. Flumen erat haud magnum propius hostium castris, ex quo & Macedones & Romani aquabantur, præsidijs ex vtraque ripa positis, vt id facere tuto possent. Duæ cohortes à parte Roma. erant, Marrucina & Peligna: duæ turmæ Samnitium equitum, quibus præerat M. Sergius Sylus legatus: & aliud pro castris statiuum erat præsidium. sub C. Cluuio legato tres cohortes, Firmana, Vestina, Cremonensis: duæ turmæ equitum, Placentina & Esernina. Cum otium ad flumen esset neutris laccessentibus, hora circiter quarta iumentum à manibus curantium elapsum, in vlteriorem ripam effugit. Quod cum per aquam ferme genutenus altam tres milites sequerentur, Thraces duo id iumentum ex medio alueo in suam ripam trahentes: altero eorum occiso, receptoque eo iumento ad stationem suorum se recipiebant. Octingentorum Thracũ præsidium in hostium ripa erat: ex his pauci primo ægre passi popularem in suo conspectu cæsum, ad persequendos interfectores fluuium transgressi sunt: dein plures, postremo omnes, & cum præsidio

* *

prælium ducit. Mouebat imperij maiestas, gloria viri, ante omnia ætas, quod maior LX. annis iuuenum munia in parte præcipua laboris periculiq; capessebat. Interuallum quod inter cetratos & phalanges erat, impleuit legio, atq; aciem hostium interrupit. A tergo cetratis erat, frontẽ aduersus clypeatos habebat: aglaspides appellabantur. Secundam legionem L. Albinus consularis ducere aduersus leucaspidem phalangem iussus: ea media acies hostium fuit. In dextrum cornu, vnde circa fluuium commissum prælium erat, elephantes inducti, & ala sociorum: & hinc primum fuga Macedonum est orta. Nam sicut pleraq; noua commenta mortalium in verbis vim habent extemplo, cum agi, non quemadmodum agantur, edisseri oportet, sine vllo effectu euanescunt: ita tum elephanti in acie nomen tantum sine vsu fuerunt. Elephantorum impetum subsecuti sunt socij nominis Latini, pepuleruntque læuum cornu. In medio secunda legio missa dissipauit phalangem: neque vlla euidentior causa victoriæ fuit, quã quod multa passim prælia erant, quæ fluctuantẽ turbarunt primo, deinde discecerunt phalangem: cuius confertæ & intentis horrentis hastis intolerabiles vires sunt. Si carptim aggrediendo circumagere immobilem longitudine & grauitate hastã cogas, confusa strue implicantur: si vero & ab latere aut à tergo aliquid tumultus increpuit, ruinę modo turbantur: sicut tum aduersus vicatim incurrentes Romanos & interrupta multifariam acie obuiam ire cogebantur: & Romani quacunq; data interualla essent, insinuabant ordines

suos. Qui si vniuersa acie in frontem aduersus instructam phalangem concurrissent, quod Pelignis principio pugnæ incaute congressis aduersus cetratos euenit, induissent se hastis: nec confertam aciem sustinuissent. Cæterum sicut peditum passim cædes fiebant, nisi qui abiectis armis fugerant, sic equitatus prope integer pugna excessit. Princeps fugæ rex ipse erat. iam à Pydna cum sacris alijs equitum Pellam petebat. confestim Cotocus sequebatur, Odrysarumque equitatus. cæteræ quoque Macedonum alæ integris abibant ordinibus: quia interiecta peditum acies, cuius cædes victores tenebant, immemores fecerat sequendi equites. Diu phalanx à fronte, à lateribus, ab tergo cæsa est: postremo qui ex hostiũ manibus elapsi erant, inermes ad mare fugientes, quidam aquam etiam ingressi, manus ad eos qui in classe erant tendentes, supplici ter vitam orabant. & cum scaphas concurrere vndiq; ab nauibus cernerent, ad excipiendos sese venire rati, vt caperent potius quam occiderent: longius in aquam quidã etiam natantes progressi sunt. Sed cum hostiliter è scaphis caderentur, retro qui poterant nando repetentes terram, in aliam fœdiorẽ pestẽ incidebant: elephanti enim ab rectoribus ad littus acti, exeunteis obterebant elidebantque. Facile conueniebat Roma, nunquam vna acie tantum Macedonum interfectum: cæsa enim ad X X. millia hominum sunt, ad sex M. qui Pydnam ex acie perfugerant, viui in potestatem peruenerunt: & vagi è fuga V. M. hominum capta. Ex victoribus ceciderant non plus centum, & eorum multo maior pars Peligni: vulnerati aliquanto plures sunt. Quod si maturius pugnari cœptum esset, vt satis diei victoribus ad persequendum superesset, deletæ omnes copiæ forent: nunc imminens nox & fugientes texit, & Romã pigritiam ad sequendum locis ignotis fecit. Perseus ad Pieriam syluam via militari frequenti agmine equitum & regio comitatu fugit. Simul in syluam ventum est, vbi plures diuersæ semitæ erant, & nox appropinquabat, cum perpaucis maxime fidis via diuertit. Equites sine duce relicti alij alio in ciuitates suas dilapsi sunt: perpauci inde Pellam celerius quam ipse Perseus, quia recta expedita via ierant, peruenerunt. Rex ad mediã ferme noctem terrore & varijs difficultatibus viæ vexatus est. In regia Perseo qui Pellæ præerat Eutus regijque pueri præsto erant: contra ea amicorũ qui alij alio casu seruati ex prælio Pellam venerant, cum sæpe accersiti essent, nemo ad eum venit. Tres erant tantũ cum eo fugæ comites, Euãder Cretensis, Neon Bœotius, & Archidamus Aetolus. Cum ijs iam metuens ne qui venire ad se abnuerent, maius aliquid mot auderent, quarta vigilia profugit. Secuti eum sunt admodum D. Cretenses: petebant Amphipolim, sed nocte à Pella exierat, properans ante lucem Axium amnem traijcere: eum finem sequendi propter difficultatem transitus fore ratus Romanis. Cos. cum se in castra victor recepisset, ne sincero gaudio fruerẽtur, cura de minore filio stimulabat. P. Scipio is erat, Africanus & ipse postea deleta Carthagine appellatus, naturalis consulis Pauli, adoptione Africani nepos. Is decimum septimum tunc annum agens, quod ipsum curã augebat, dum effuse sequitur hostes in partem aliam turba ablatus erat. & serius cum rediisset, tunc demum recepto sospite filio, victoriæ tantæ gaudium consul sensit. Amphipolim cum iam fama pugnæ peruenisset, concursusque matronarum in templum Dianæ, quam Tauropolon vocant, ad opem exposcendã fieret, Diodorus qui præerat vrbi, metuens ne Thraces, quorum duo millia in præsidio erant, vrbem in tumultu diriperent, ab subornato ab se per fallaciam tabellarij specie, literas in foro medio accepit. Scriptũ in ijs erat, ad Emathiam classem Roman. appulsam esse, agrosq; circa vexari: orare præfectos Emathiæ vt præsidium aduersus populatores mittat. His lectis hortatur Thracas, vt ad tuendam Emathiæ oram proficiscantur: magnam eos cædem prædamque palatos passim per agros Roman. facturos, simul eleuat famam aduersæ pugnæ: quæ vera foret, alium super alium recentes ex fuga venturos fuisse. Per hanc cautionem Thracibus ablegatis, simul transgressos eos Strymonẽ vidit, portas clausas

Terra

Tertio die Perſeus quam pugnatum erat, Amphipolim venit: inde oratores cum caduceo ad Paulũ miſit. Interim Hippias & Midon & Pantaucus principes amicorũ regis Beroeam, quo ex acie confugerant, ipſi ad cõſulem profecti Romanis dedunt: hoc idem & aliæ deinceps metu perculſæ parabãt facere. Coſ. nuncijs victoriæ Q. Fabio filio, & L. Lentulo, & Q. Metello cum literis Romam miſſis, ſpolia iacentis hoſtium exercitus peditibus conceſſit: equitibus prædã circumiecti agri, dum ne amplius duabus noctibus à caſtris abeſſent. Ipſe propius mare ad Pydnã caſtra mouit. Beroea primum, deinde Theſſalonica & Pella, & deinceps omnis ferme Macedonia intra biduum dedita. Pydnæi qui proximi erant, nondum miſerant legatos: multitudo incondita plurium ſimul gentium, turbaq; quæ ex acie fuga in vnum cõpulſa erat, conſiliũ & conſenſum ciuitatis impediebat: nec clauſæ modo portæ, ſed etiã inædificatæ erant. Miſſi Midon & Pantaucus ſub muros ad colloquium Solonis, qui præſidio erat; per eum emittitur militaris turba, oppidũ deditum militibus datur diripiendũ. Perſeus vna tantum ſpe Biſaltarum auxilij tentati, ad quos nequicquam miſerat legatos, in concionem proceſſit, Philippum ſecum filium habens, vt & ipſos Amphipolitanos, & equitum peditumq; qui aut ſemper ſecuti, aut fuga eodem delati erant, adhortando animos confirmaret. Sed aliquotiens dicere incipientẽ cum lachrymæ præpediſſent, quia ipſe dicere nequijt, Euandro Cretenſi editis quæ agi cum multitudine vellet, de templo deſcendit. Multitudo ſicut ad conſpectum regis fletumque tam miſerabilem & ipſa ingemuerat lachrymaueratque, ita Euandri orationem aſpernabatur: & quidam auſi ſunt media ex concione ſuccłamare, Abite hinc, ne qui pauci ſuperſumus, propter vos pereamus. Horum ferocia vocem Euandri clauſit. Rex in domum ſe recepit, pecuniaq; & auro argentoque in lembos qui in Strymone ſtabant, delatis, & ipſe ad flumen deſcendit. Thraces nauibus ſe committere non auſi, domos dilapſi, & aliæ militaris generis turbæ: Cretenſes ſpem pecuniæ ſecuti. & quoniam in diuidendo plus offenſionum quam gratiæ erat, L. talenta ijs poſita ſunt in ripa diripienda. Ab hac direptione cum per tumultum naues conſcenderent, lembum vnum in oſtio amnis multitudine grauatam merſerunt. Galipſum eo die, poſtero Samothracam quam petebant, perueniunt: ad duo millia talentum peruecta eo dicuntur. Paulus per omnes deditas ciuitates dimiſſis qui præeſſent, ne qua iniuria in noua pace victis fieret, retentiſq; apud ſe caduceatoribus regis, P. Naſicam ignarus fugæ regis Amphipolim miſit cum modica peditum equitumque manu, ſimul vt Sinticen euaſtaret, & ad omnes conatus regis impedimento eſſet. Inter hæc Meliboea à Cn. Octauio capitur diripiturque: ad Aeginium, ad quod oppugnandum Cn. Anicius legatus miſſus erat, CC. eruptione ex oppido facta amiſſi ſunt, ignaris Aegineenſibus debellatum eſſe. Coſ. à Pydna profectus cum toto exercitu die altero Pellam peruenit: & cum caſtra M. paſſus inde poſuiſſet, per aliquot dies ibi ſtatiua habuit, ſitum vrbis vndiq; aſpiciens, quã non ſine cauſa delectã eſſe regiam aduertit. Sita eſt in tumulo vergẽte in occidentẽ hybernum: cingunt paludes inexuperabilis altitudinis æſtate & hyeme, quas reſtagnantes faciunt lacus. In ipſa palude quæ proxima vrbi eſt, vt inſula eminet aggeri operis ingẽtis impoſita: qui & murum ſuſtineat, & huiore circumfuſæ paludi nihil lædatur. Muro vrbis coniuncta procul videtur: diuiſa eſt intermurali amni, & eadem ponte iuncta: vt nec oppugnãte externo latitum ab vlla parte habeat, nec ſi quẽ ibi rex includat, vllũ niſi per facillimæ cuſtodiæ pontem effugium. Et gaza regia in eo loco erat: ſed tum nihil præter CC. talenta, quæ miſſa Gentio regi, deinde retenta fuerant, inuentũ eſt. Per paucos dies ad Pellã ſtatiua fuerunt, legationes frequẽtes, quę ad gratulãdũ conuenerãt, maxime ex Theſſalia, auditæ ſunt. Nuncio deinde accepto, Perſea Samothraciã traieciſſe, profectus à Pella cõſul quartis caſtris Amphipolim peruenit. Effuſa omnis obuiã turba, cuiuis indicio erat, non bono ac iuſto rege ob ra-

DECADIS QVINTÆ LIB. V.

EPITOME.

PErseus ab AEmylio Paulo in Samothracia captus est. Cum Antiochus Syriæ rex Ptolemæum & Cleopatram, AEgypti reges obsideret: & missis ad eum a senatu legatis, qui iuberent, ab obsidione socij regis absisteret: editisque mandatis consideraturum se ille, quid faciundum esset, respondisset: vnus legatorum Popilius virga regem circunscripsit: iussitq; antequam circulo excederet, responsum daret. qua asperitate effecit, vt Antiochus bellum omitteret. Legationes gratulantium populorum, ac regum in senatum admissæ. Rhodiorum, quia eo bello contra populum Romanum fuerant, exclusa. postero die cum de eo quæreretur, vt ijs bellum indiceretur: causam in senatu patriæ suæ legati egerunt: nec tanquam hostes, nec tanquam socij dimissi. Macedonia in prouinciæ formam redacta est. AEmylius Paulus repugnantibus militibus sui propter minorem prædam, & contradicente Seruio Sulpitio Galba triumphauit: & Perseum cum tribus filijs ante currum duxit. Cuius triumphi lætitia, ne solida ei contingeret, duorũ filiorum funeribus insignita est. quorum alterius mors patrij triumphũ præcessit: alterius secuta est. Lustrum conditum est à censoribus. Censa sunt ciuium capita CCCXII. *millia,* DCCCV. *Prusias Bithyniæ rex Romam, vt senatui gratularetur ob victoriam ex Macedonia partam, venit, & Nicomedem filium suum senatui commendauit: rex plenus adulationis, libertum se populi Romani esse dicebat.*

VICTORIAE nuntij Quintus Fabius, & Lucius Lentulus, & Quintus Metellus, quanta potuit adhiberi festinatio, celeriter Romam cum venissent, præcerptam tamen eius rei lætitiam inuenerunt. Quarto post die quam cum rege est pugnatum, cum in circo ludi fierent, murmur repente populi tota spectacula peruasit, pugnatũ in Macedonia, & deuictum regẽ esse: dein fremitus increbuit: postremo clamor plaususq; velut certo nuncio victoriæ allato est exortus. Mirari magistratus & quærere authorem repentinæ lætitiæ: qui postquam nullus erat, euanuit quidem tanquam incertæ rei gaudium, omen tamen lætũ insidebat animis. Quod postquam veris nuntijs Fabij Lẽtulique & Metelli aduentu firmatum est, cum victoria ipsa, tum augurio animorum suorum lætabantur. Et aliter traditur Circensis turbæ non minus similis veri lætitia. ad X. Calend. Octobr. ludorum Romanorum secundo die, C. Licinio cos. ad quadrigas mittendas exscendenti, tabellarius qui se ex Macedonia venire diceret, reddidisse laureatas literas dicitur. quadrigis missis consul currum conscendit: & cum per circum reueheretur ad foros publicos, laureatas tabellas populo ostendit. Quibus conspectis, repente immemor spectaculi populus in medium decurrit: eo senatum consul vocauit, recitatisque tabellis, ex authoritate patrum pro foris publicis, denunciauit populo, L. Aemylium collegam signis collatis cum rege Perseo pugnasse: Macedonum exercitum cæsum fusumque regem cum paucis fugisse: ciuitates omnes Macedoniæ in ditionem P.R. venisse. His auditis clamor cum ingenti plausu ortus: ludis relictis, domus magna pars hominum ad coniuges liberosque lętum nuncium portabant. Tertius decimus dies erat, ab eo quo in Macedonia pugnatum est. Postero die senatus in curia habitus, supplicationesque decretæ: & S. C. factum est, vt consul quos præter milites socios naualesque coniuratos haberet, dimitteret: de militibus sociisque naualibus dimittendis referretur, cum legati ab L. Aemylio consule, à quibus præmissus tabellarius esset.* Ad VI. Calen. Octob. hora fere secunda legati vrbem ingressi sunt: ingentem secum occurrentium quacunq; ibant prosequentium trahentes turbã, in forum ad tribunal perrexerunt. Senatus forte in curia erat: eo legatos Cos. introduxit. Ibi tantum temporis retenti, dũ exponerent quãtæ

regiæ

regiæ copiæ peditum equitumque fuissent, quot millia ex his cæsa, quot capta forent, quam paucorum militum iactura, tanta hostium strages facta, quam cum paucis rex fugisset: existimari Samothraciam petiturum, paratam classem ad persequendum esse: neque terra neque mari elabi posse. eadem hæc paulo post in concionem traducti exposuerunt, renouataque lætitia, cum Cos. edixisset, vt omnes ædes sacræ aperirentur, pro se quisque ex concione ad gratias agendas ire dijs: ingentiq; turba non virorum modo, sed etiam fœminarũ, conferta tota vrbe deorum immortalium templa adierunt. Senatus reuocatus in curiam, supplicationes ob rem egregie gestam ab L. Aemylio Cos. in quinq; dies circa omnia puluinaria decreuit, hostijsq; maioribus sacrificari iussit. Naues quæ in Tyberi paratæ instructæq; stabant, vt si rex posset resistere, in Macedoniam mitterentur, subduci, & in naualibus collocari. socios nauales annuo stipendio dimitti & cum his omnes qui in consulis verba iurauerant: & quod militum Corcyræ, Brundusii, ad mare Superum, aut in agro Larinati esset (omnibus his locis dispositus exercitus fuerat, cum quo si res posceret, C. Licinius collegæ ferret opem) hos omnes milites dimitti placuit. Supplicatio pro concione populi indicta est ex ante ad V. Idus Octob. cum eo die in quinque dies. Ex Illyrico duo legati C. Licinius Nerua, & P. Decius nunciarunt, exercitum Illyriorum cæsum, Gentium regem captum in ditione P. R. & Illyricum esse. Ob eas res gestas ductu auspicioque L. Anicij Pr. senatus in triduum supplicationes decreuit, vt Latinæ edictæ à Coss. sunt, in ante diem IIII. & III. & prid. Id. Nouemb. Tradidere quidam legatos Rhodios nondum missos, post victoriam nunciatam, velut ad ludibrium stolidæ superbiæ, in senatum vocatos esse. Ibi Agepolim principem eorum ita locutum, missos esse legatos ab Rhodijs ad paceminter Romanos & Persea faciendam, quod id bellum graue atq; incommodum Græciæ omni, sumptuosum ac damnosum ipsis Romanis esset. Fortunam perbene feciſſe, quando finito aliter bello gratulandi sibi de victoria egregia Romanis opportunitatem dedisset. Hæc ab Rhodio dicta. Responsum ab senatu esse. Rhodios nec vtilitatum Græciæ, neque cura impensarum P. R. sed pro Perseo legationem eam misisse. Nam si ea tuisset cura quæ simularetur, tum mittendos legatos fuisse, cum Perseus in Thessaliam exercitu inducto per biennium Græcas vrbes alias obsideret, alias denunciatione armorum terreret. Tum nullam pacis ab Rhodijs mentionem factam: postquam superatos saltus transgressosque in Macedoniam Romanos audirent, & inclusum teneri Persea, tunc Rhodios legationem misisse, non ad vllam aliam rem, quam ad Persea ex imminenti periculo eripiẽdum. Cum hoc responso legatos dimissos. Per eosdem dies & M. Marcellus ex prouincia Hispania decedens, Marcolica nobili vrbe capta, X. pondo auri & argenti ad summam sestertium decies in ærarium retulit. Paulus Aemylius Cos. cum castra, vt supra dictum est, ad Syras terræ Odomantidicæ haberet, cum literas ab rege Perseo per ignobiles tres legatos cerneret, & ipse illachrymasse dicitur sorti humanæ, quod qui paulo ante non contentus regno Macedoniæ Dardanos Illyriosque oppugnasset, Bastarnarum sciuisset auxilia: is tum amisso exercitu, extorris regno, in paruam insulam compulsus, supplex, fani religione, nõ viribus suis tutus esset. Sed postquam regem Persea consulii Paulo S. legit, miserationem omnem stultitia ignorantis fortunam suam exemit. Itaq; quamquam in reliqua parte literarum minime regiæ preces erant, tamẽ sine responso ac sine literis ea legatio dimissa est. Sensit Perseus cuius nominis obliuiscendum victo esset: itaq; alteræ literæ cum priuati nominis titulo missæ & petiere & impetrauere, vt aliqui ad eum mitterentur, cum quibus loqui de statu & conditione suæ fortunæ posset. Missi sunt tres legati, P. Lentulus, A. Posthumius Albinus, A. Antonius. nihil ea legatione perfectum est, Perseo regium nomen omni vi amplectente, Paulo, vt se suaq; omnia in fidem & clementiam P. R. permitteret, contendẽte. Dum hæc aguntur, classis Cn. Octauij Samothraciam est appulsa. Is quoque præ-

sentia admoto terrore, modo minis, modo spe perlicere vt se traderet, cum co- A
naretur, adiuuit in hoc eum res seu casu contracta, seu consilio. L. Attilius illu-
stris adolescens cum in concione esse populum Samothracum animum ad-
uertisset, à magistratibus petijt, vt sibi paucis alloquendi populi potestatem
facerent. Permisso, vtrum nos, hospites Samothraces, vere accepimus, an falso
sacram hanc insulam & augusti totam atque inuiolati soli esse? Cum creditæ
sanctitati assentirentur omnes, Cur igitur, inquit, pollutam homicida sanguine
regis Eumenis violauit? & cum omnis præfatio sacrorum eos quibus non sunt
puræ manus, sacris arceat, vos penetralia vestra contaminari cruento latro-
nis corpore sinetis? Nobilis fama erat apud omnes Græciæ ciuitates, Eume-
nis regis per Euandrum Delphis prope perpetrata cædes. Itaque præterquam
quod in potestate Romanorum sese insulamque totam & templum cernebant
esse, ne immerito quidem ea sibi exprobrari rati, Theondam, qui summus ma-
gistratus apud eos erat (regem ipsi appellant) ad Persea mittunt, qui nunciaret
argui cædis Euandrum Cretensem: esse autem iudicia apud sese more maio-
rum comparata, de ijs qui incestas manus intulisse intra terminos sacratos
templi dicantur. Si confideret Euander, innoxium se rei capitalis argui: veni-
ret ad causam dicendam: si committere se iudicio non auderet, liberaret reli-
gione templum, ac sibimet ipse consuleret. Perseus euocato Euandro, iudici- B
um subeundi nullo pacto author esse: nec causa, nec gratia parem fore. Sube-
rat & ille metus, ne damnatus authorem se nefandi facinoris protraheret. Re-
liqui quid esset, nisi vt fortiter moriatur. Nihil palam abnuere Euander, sed
cum veneno se malle mori quam ferro dixisset, occulte fugam parabat. Quod
cum renunciatum regi esset, metuens ne tanquam à se subtracto pœnæ reo,
iram Samothracum in se conuerteret, interfici Euandrum iussit. Qua perpetra-
ta temere cæde, subijt extemplo animum, in se nimirum receptam labem quæ
Euandri fuisset: ab illo Delphis vulneratum Eumenem, ab se Samothracæ E-
uandrum occisum: ita duo sanctissima in terris templa, se vno authore sangui-
ne humano violata. Huius rei crimen corrupto pecunia Theonda auertitur, vt
renunciaret populo Euandrum sibi ipsum mortem consciscisse. Cæterum tan-
to facinore in vnicum relictum amicum, ab ipso per tot casus expertum, prodi-
tumque, quia non prodiderat, omnium ab se abalienauit animos, pro se quisq;
transire ad Romanos: fugęque consilium capere solum prope relictum coe-
gerunt: Oroandemque Cretensem, cui nota Thraciæ ora erat, quia mercatu-
tas in ea regione fecerat, appellat, vt se sublatum in lembum ad Cotym deue-
heret. Demetrium est portus in promontorio quodam Samothraceæ: ibi lem- C
bus stabat. Sub occasum solis deferuntur quæ ad vsum necessaria erant, de-
fertur & pecunia quanta clam deferri poterat. Rex ipse nocte media cum tri-
bus conscijs fugæ per posticum ædium in propinquum cubiculo hortum, atq;
inde maceriam ægre transgressus, ad mare peruenit. Oroandes iam tum dum
pecunia deferretur, primis tenebris soluerat nauem, ac per altum Cretam pe-
tebat. Postquam in portu nauis non inuenta est, vagatus Perseus aliquandiu in
littore, postremo timens lucem iam appropinquantem, in hospitium redire nó
ausus, in latere templi prope angulum obscurum delituit. Pueri regij apud Ma-
cedonas vocabantur principum liberi, ad ministerium electi regis. ea cohors
persecuta regem fugientem, ne tum quidem abscedebat, donec iussu Cn. O-
ctauij pronunciatum est per præconem, regios pueros Macedonasque alios
qui Samothracæ essent, si transirent ad Romanos, incolumitatem libertatem-
que, & sua omnia seruaturos, quæ aut secum haberent, aut in Macedonia reli-
quissent. Ad hanc vocem transitio omnium facta est, nominaque dabant ad C.
Posthumium tribunum militum. Liberos quoq; paruos regios Ion. Thessalo-
nicensis Octauio tradidit: nec quisquam præter Philippum maximum natu è
filijs cum rege relictus. Tum sese filiumq; Octauio tradidit, fortunam deosque
quorum in templo erant, nulla ope supplicem iuuantes accusans. In prætoriam
nauem

nauem imponi iussus, eodem & pecunia quæ superfuit, delata est, extemploq; classis Amphipolim repetit. Inde Octauius regem in castra ad Cos. misit, præmissis literis vt in potestate eum esse, & adduci sciret. Secundam eam Paulus, sicut erat, victoriam ratus, victimas cæcidit eo nuncio: & concilio aduocato literas Pr. cum recitasset, Q. Aelium Tuberonē obuiam regi misit, cæteros manere in prætorio frequentes iussit. Non alias ad vllum spectaculum tanta multitudo accurrit. Patrū ætate Syphax rex captus in castra Romana adductus erat: præterquā quod nec sua, nec gentis fama comparandus, tunc quoq; accessio Punici belli fuerat, sicut Gentius Macedonici. Perseus caput belli erat, nec ipsius tantum, patris auiq; quos sanguine ac genere contingebat, fama conspectū eum efficiebat: sed effulgebant Philippus ac Magnus Alexander, qui summum imperium in orbe terrarum Macedonum fecerant. Pullo amictus pallio Perseus ingressus est castra, nullo suorum alio comite, qui socius calamitatis miserabiliorē eum faceret. progredi præ turba occurrentium ad spectaculum nō poterat, donec Cos. lictores misisset, qui summouendo iter ad prætorium facerēt. Consurrexit Cos. & iussis sedere alijs, progressusq; paulum introeunti regi dextram porrexit, summittentemq; se ad pedes sustulit: nec attingere genua passus, introductum in tabernaculum aduersus aduocatos in consilium considere iussit. Prima percontatio fuit, qua subactus iniuria contra P.R. bellum tam infesto animo suscepisset, quo se regnumq; suum ad vltimum discrimen adduceret. Cum responsum expectantibus cunctis, terram intuens diu tacitus fieret, rursum Cos. Si iuuenis regnum accepisses, minus equidem mirarer ignorasse te quam grauis aut amicus aut inimicus esset P. R. nunc vero cum & bello patris tui, quod nobiscum gessit, interfuisses, & pacis postea, quā cum summa fide aduersus eum coluimus, meminisses, quod consilium, quorum & vim bello, & fidem in pace expertus esses, cum ijs tibi bellum esse, quam pacem malle? Nec interrogatus, nec accusatus cum responderet. Vtcumque tamen hęc, siue errore humano, seu casu, seu necessitate inciderunt, bonum animum habe, multorum regum, populorum casibus cognita P. R. clementia non modo spem tibi, sed prope certam fiduciam salutis præbet. Hæc Græco sermone Perseo, Latine deinde suis. Exemplum insigne cernitis, inquit, mutationis rerum humanarum. vobis hoc præcipue dico iuuenes: ideo in secundis reb. nihil in quenquam superbe ac violenter consulere decet, nec præsenti credere fortunæ, cum quid vesper ferat, incertum sit. Is demum vir erit, cuius animum nec prospera flatu suo efferet, nec aduersa infringet. Consilio dimisso, tuendi cura regis Q. AElio mandatur. Eo die & inuitatus ad consulem Perseus, & alius omnis ei honos habitus est, qui haberi in tali fortuna poterat. Exercitus deinde in hyberna dimissus est. maximam partem copiarum Amphipolis, reliquas propinquę vrbes acceperunt. Hic finis belli, cum quadriennium continuum bellatum esset inter Romanos ac Persea, fuit: idemq; finis inclyti per Europæ plerunq; atq; Asiam omnem regni. Vicesimum ab Carano qui primus regnauit, Persea numerabāt. Perseus Q. Fuluio, L. Manlio Coss. regnum accepit: à senatu rex est appellatus M. Iunio, A. Manlio Coss. regnauit XI. annos. Macedonum obscura admodum fama vsq; ad Philippum Amyntæ filium fuit: inde ac per eum crescere cum cœpisset, Europæ se tamen finibus continuit, Græciam omnem & partem Thraciæ atq; Illyrici amplexa. Superfudit deinde se in Asiam: & XIII. annis, quibus Alexander regnauit, primum omnia, qua Persarum prope immenso spacio imperium fuerat, suæ ditionis fecit. Arabas hinc Indiamque, qua terrarum vltimus finis rubrum mare amplectitur, peragrauit. Tum maximum in terris Macedonum regnum nomenque, inde morte Alexandri distractum in multa regna: dum ad se quisque opes rapiunt lacerantes viribus, à summo culmine fortunæ ad vltimum finem centum quinquaginta annos stetit. Victoriæ Romanæ fama cū peruasisset in Asiam, Antenor qui cum classe lemborū ad Phanas stabat, Cassandriam inde traiecit. C. Popilius qui ad Delum præsidio nauibus

Macedoniam petentibus erat, postquam debellatum in Macedonia, & statione summotos hostium lembos audiuit, dimissis & ipse Atticis nauibus, ad susceptam legationem peragendam nauigare Aegyptum pergit: vt prius occurrere Antiocho posset, quam ad Alexandriæ mœnia accederet. Cum præterueherentur Asiam legati, & Loryma venissent, qui portus XX. paulo amplius millia ab Rhodo abest, ex aduerso vrbi ipsi positus: principes Rhodiorum occurrunt (iam enim eo quoq; victoriæ fama perlata erat) orantes vt Rhodum deueherentur: pertinere id ad famam salutemq; ciuitatis, noscere ipsos omnia quæ acta essent agerenturq; Rhodi, & comperta per se, non vulgata fama Romam referre. Diu negantes perpulerunt, vt moram nauigationis breuem pro salute sociæ vrbis paterentur. Postquam Rhodum ventum est, in concionem quoque eos ijdem precibus pertraxerunt. Aduentus legatorum auxit potius timorem ciuitati quam minuit. omnia enim Popilius, quæ singuli vniuersique eo bello hostiliter dixerant fecerantque, retulit: & vir asper ingenio augebat atrocitatem eorum quæ dicerentur, vultu truci, & accusatoria voce: vt cum propriæ simultatis nulla causa cum ciuitate esset, ex vnius senatoris Romani acerbitate, qualis in se vniuersi senatus animus esset, coniectarent. C. Decimij moderatior oratio fuit: qui in plerisq; eorum quæ commemorata à Popilio essent, culpam non penes populum, sed penes paucos concitatores vulgi esse dixit: eos venalem linguam habentes, decreta plena regiæ assentationis fecisse, & eas legationes misisse, quarum Rhodios semper non minus puderet quam pœniteret: quæ omnia, si potestas populo foret, in capita noxiorum versura. Cum magno assensu auditus est, non magis eo quod multitudinis noxam eleuabat, quã quod culpam in authores verterat. Itaque cum principes eorum Romanis responderent, nequaquam tamen tam grata oratio eorum fuit, qui quæ Popilius obiecerat, diluere vtcunque conati sunt, quam eorum qui Decimio in authoribus ad piaculum noxæ obijciendis assensi sunt. Decretum igitur extemplo, vt qui pro Perseo aduersus Romanos dixisse quid aut fecisse conuincerentur capitis condemnarentur. Excesserunt vrbe sub aduentum Romanorum quidam, alij mortem sibi consciuerunt. Legati non vltra quam quinque dies Rhodi morati, Alexandriam proficiscuntur. Nec eo segnius iudicia ex decreto coram his facto Rhodi exercebantur, quam perseuerantiam in exequenda re Decimij lenitas afferebat. Cum hæc gererentur, Antiochus frustra tentatis mœnibus Alexandriæ abscesserat: cæteraque AEgypto potitus, relicto Memphi maiore Ptolemæo, cui regnum quæri suis viribus simulabat, vt victorem mox aggrederetur, in Syriam exercitum abduxit. Nec huius voluntatis eius ignarus Ptolemæus, dum conterritum obsidionis metu minorem fratrem haberet, posse se recipi Alexandriæ & sorore adiuuante, & non repugnantibus fratris amicis, ratus: primum ad sororem, deinde ad fratrem amicosque eius non prius destitit mittere, quam pacem cum ijs confirmaret. Suspectũ Antiochum effecerat, quod cætera Aegypto sibi tradita, Pelusij validum relictum erat præsidium: apparebat claustra AEgypti teneri, vt cum velit rursus exercitum induceret. Bello intestino cum fratre eum exitum fore, vt victor fessus certamine nequaquam par Antiocho futurus esset. Hæc prudenter animaduersa à maiore, cum assensu minor frater, quiq; cum eo erant acceperunt: soror plurimum adiuuit, non consilio modo, sed etiam precibus. Itaq; consentientibus cunctis pace facta Alexandriam recipitur, ne multitudine quidem aduersante: quæ in bello non per obsidionem modo, sed etiam postquam à mœnibus abscessum est, quia nihil ex Aegypto subuehebatur, omnium rerũ attenuata inopia erat. His cum lætari Antiochum conueniens esset, si reducendi eius causa exercitũ AEgyptũ induxisset, quo specioso titulo ad omnes Asiæ & Græciæ ciuitates legationibus recipiendis, literisque dimittendis vsus erat: adeo est offensus, vt multo acrius infestiusq; aduersus duos, quam ante aduersus vnum pararet bellum. Cyprum extemplo classem misit: ipse primo vere cum exercitu

AEgyptum

A Aegyptum petens in Cœlen Syriam proceſſit. Circa Rhinocolura Ptolemęi legatis agentibus gratias, quod per eum regnum patrium recepiſſet, petentibuſque vt ſuum munus tueretur, & diceret potius quid fieri vellet, quam hoſtis ex ſocio factus, vi atq; armis ageret, reſpondit, non aliter neque claſſem reuocaturum, neq; exercitum reducturum, niſi ſibi & tota Cypro & Peluſio agroque, qui circa Peluſiacum oſtium Nili eſſet, cederet, diemque præſtituit, intra quã de conditionibus peractis reſponſum acciperet. Poſtquam dies data inducijs præterijt, nauigãtibus oſtio Nili ad Peluſium per deſerta Arabiæ ad Memphim incolebant, & ab cæteris Aegyptijs partim voluntate, partim metu, ad Alexandriam modicis itineribus deſcendit. Ad Leuſinum tranſgreſſo flumen, qui locus quatuor millia ab Alexandria abeſt, legati Romani occurrerunt. Quos cum aduenientes ſalutaſſet, dextramque Popilio porrigeret, tabellas ei Popilius ſcriptum habentes tradit, atque omnium primum id legere iubet. Quibus perlectis, cum ſe conſideraturum adhibitis amicis quid faciendum ſibi eſſet, dixiſſet. Popilius pro cætera aſperitate animi, virga, quam in manu gerebat, circumſcripſit regem, ac, prius quam hoc circulo excedas, inquit, redde reſponſum ſenatui quod referam. Obſtupefactus tam violento imperio parumper cũ hæſitaſſet, Faciam, inquit, quod cenſet ſenatus. Tum demum Popilius dextram B regi tanquam ſocio atque amico porrexit. Die deinde finita cum exceſſiſſet Aegypto Antiochus, legati concordia etiam authoritate ſua inter fratres firmata, inter quos vixdum conuenerat, pars Cyprum nauigant: & inde quę iam vicerat prælio Aegyptias naues claſſem Antiochi dimittunt. Clara ea per gentes legatio fuit, quod haud dubie adempta Antiocho Aegyptus habenti iam, redditumq; patrium regnum ſtirpi Ptolemæi fuerat. Coſ. eius anni ſicut alterius clarus conſulatus inſigni victoria, ita alterius obſcura fama: quia materiam res gerendi non habuit. Iam primum cum legionibus ad conueniendum diem dixit, non auſpicato templum intrauit: vitio diem dictam eſſe augures, cum ad eos relatum eſt, decreuerunt. Profectus in Galliam circa Macros campos ad montes Siciminam & Papinum ſtatiua habuit: deinde circa eadem loca cũ ſocijs nominis Latini hybernabat. Legiones Romanæ, quod vitio dies exercitui ad conueniendum dicta erat, Romæ manſerant. Et Prr. præter C. Papirium Carbonem, cui Sardinia euenerat, in prouincias iere: eum ius dicere Romæ (nam eam quoq; ſortem habebat) inter ciues & peregrinos patres cenſuerant. Et Popilius, & ea legatio quæ miſſa ad Antiochum erat, Romam redijt: retulit controuerſias inter reges ſublatas eſſe, exercitumq; ex Aegypto in Syriam reC ductum. Poſt ipſorum regum legati venerunt: Antiochi legati referentes omni victoria potiorem pacem regi, quæ ſenatui placuiſſet, viſam: eumque haud ſecus quam deorum imperio legatorum Rom. iuſſis paruiſſe. Gratulati deinde victoriam ſunt, ad quam ſumma ope ſi quid imperatum foret, adfuturum regem fuiſſe. Ptolemęi legati comuni nomine regis & Cleopatrę gratias egerũt. plus eos S P. Q R. quã parentibus ſuis, plus quam dijs immortalib. debere: per quos obſidione miſerrima liberati eſſent, regnũ patrium prope amiſſum recepiſſent. Reſpõſum ab ſenatu eſt, Antiochũ recte atq; ordine feciſſe, quod legatis paruiſſet, gratumq; id eſſe S P. Q R. Regibus Aegypti Ptolemęo Cleopatręque, ſi quid per ſe boni commodiq; euenisſet, id magnopere ſenatũ lætari, daturumq; operam, vt regni ſui maximum ſemper præſidium poſitum eſſe in fide populi Romani ducant. Munera legatis vt ex inſtituto mittenda curaret, C. Papirio prętori mandatum. Literæ deinde Macedonia allatę, quę victoriæ lætitiam geminarent: Perſea regem in poteſtatem Coſ. veniſſe. Dimiſſis legatis, diſceptatum inter Piſanos Lunenſeſq; legatos: Piſanis querentibus agro ſe à colonis Rom. pelli: Lunenſeſq; affirmantibus, eum de quo agatur, à triumuiris agrum ſibi aſſignatum eſſe. Senatus qui de finib. cognoſcerent ſtatuerentque, quinqueuiros miſit, Quintum Fabium Buteonẽ, P. Corneliũ Blaſionem, T. Sempronium Muſcam, L. Nęuium Balbum, B. Apuleium Saturninum. Et ab Eumene

&

& ab Attalo & ab Athenæo fratribus communis legatio de victoria gratulatum venit. Et Masgabæ regis Masanissæ filio Puteolis nauem egresso præsto fuit obuiam missus cum pecunia L. Mālius quæstor, qui Romā eum publico sumptu perduceret. Aduenienti extemplo senatus datus est. Is adolescens ita locutus est, vt quæ rebus grata erant, gratiora verbis faceret. Commemorauit quot pedites equitesque, quot elephantos, quantum frumenti eo quadriennio pater suus in Macedoniam misit. Sed duas res ei robori fuisse: vnam, quod rogasset eum per legatos senatus quæ ad bellum opus esset, & non imperasset: alterā quod pecuniam ei pro frumento misisset. Masanissam meminisse regnum à populo Romano partum auctumq; & multiplicatum habere: vsu regni contentum, scire dominium & ius eorum qui dederint esse. Sumere itaque eosdem, non se rogare æquum esse: neq; emere ea ex fructibus agri ab se dati, quæ ibi proueniant. Id Masanissæ satis esse, & fore, quod populo Romano superesset. Cum ijs mandatis à patre profectum, postea consecutos equites, qui deuictam Macedoniam nunciarent: gratulatumq; senatui iuberent indicare, tantæ eam rem lætitiæ patri suo esse, vt Romam venire velit, Iouiq; Opt. Max. in Capitolio sacrificare, & grates agere: id, nisi molestum sit, vt ei permittatur, ab senatu petere. Responsum regulo est: facere patrem eius Masanissam, quod virum gratum bonumq; facere deceat, vt pretium honoremq; debito beneficio addat. B Et populum Romanum ab eo bello Punico forti fidelique opera adiutum, & illum fauente populo Romano regnum adeptum: æquitate sua postea trium regum bellis, deinceps omnibus functum officijs. Victoria vero populi Romani lætari eum regem mirum non esse, qui sortem omnem fortunæ regnique sui cum rebus Romanis immiscuisset. Grates dijs pro populi Romani victoria apud suos penates ageret, Romæ filium pro eo acturum. Gratulatum quoq; satis suo ac patris nomine esse. Ipsum relinquere regnum, & Africa excedere, præterquam quod illi inutile esset, non è republica P.R. senatum censere, petēti Masgabæ vt Hanno Amilcaris filius * obses in locum exigeret. Munera ex senatusconsulto emere regulo quęstor iussus ex C. pondo argenti, & prosequi eum Puteolos, omnemque sumptum quoad in Italia esset, præbere, & duas naues conducere, quibus ipse comitesque regis in Africam deueherentur: & comitibus omnibus liberis seruisque vestimenta data. Haud ita multo post de altero Masanissæ filio Misagene literæ allatæ sunt, missum eum ab L. Paulo post deuictum Perseā in Africam cum equitibus suis: nauigantem dispersa classe in Adriatico mari Brundusium tribus nauibus ægrum delatum. Ad eum cum ijsdem muneribus quæ data Romæ fratri eius erant, L. Sterninius quæstor Brundusium missus, iussusque curare, vt ædes hospi- C

* *

In quatuor vrbanas tribus descripti erant libertini, præter eos quibus filius quinquenni maior ex S. C. esset. Eos, vbi proximo lustro censi essent, censeri iusserunt: & eos qui prædium prædiave rustica pluris sestertiūm XXX. millium haberent, censendi ius factum est. Hoc cum ita seruatum esset, negabat Claudius suffragij lationem iniussu populi censorem cuiquam homini, ne dum ordini vniuerso adimere posse. Neque enim si tribu mouere posset, quod sit nihil aliud quam mutare iubere tribum, ideo omnibus V. & XXX. tribubus emouere posse: id est, ciuitatem libertatemque eripere, non vbi censeatur finire, sed censu excludere. Hæc inter ipsos disceptata: postremo eo descensum est, vt ex quatuor vrbanis tribus vnam palam in atrio Libertatis sortirentur, in quam omnes qui seruitutem seruissent, conijcerent. Exquilinæ sors exijt: in ea Tiberius Gracchus pronuntiauit, libertinos omnes censeri placere. Magno ea res honori censoribus apud senatum fuit. gratiæ actæ & Sempronio, qui in bene cœpto perseueraſſet: & Claudio, qui non impediſſet. Plures quam à superioribus & senatu emoti sunt, & equos vendere iussi: omnes ijdem ab vtroque & tribu remoti & ærarij facti: neque vllius quem alter notaret, ab altero leuata ignomi-

ignominia. Petentibus vt ex instituto ad sarta tecta exigenda, & ad opera quæ locassent probanda, anni & bimensis tempus prorogaretur: Cn. Tremellius tribunus, quia lectus non erat in senatum, intercessit. Eodē anno C. Cicereius ædē in Monte Albano dedicauit, quinquennio postquam vouit. Flamen Martialis inauguratus est eo anno L. Posthumius Albinus. Q. Aelio, M. Iunio Coss. de prouincijs referentibus, censuere patres duas prouincias Hispaniam rursus fieri, quæ vna per bellum Macedonicum fuerat: & Macedoniam Illyricumque eosdem L. Paulum & L. Anicium obtinere, donec de sententia legatorum & res bello turbatas, & statum alium eius regni formando composuissent, Cos. Pisæ & Gallia decretæ cum binis legionibus peditum, & equitum quadringentenis. Prætorum sortes fuere, Q. Cassij vrbana, M. Iuuentij Taluæ inter peregrinos, Tib. Claudij Neronis Sicilia, Cn. Fuluij Hispania citerior, C. Licinij Neruæ vlterior. A. Manlio Torquato Sardinia obuenerat. nequijt ire in prouinciam, ad res capitaleis quærendas ex S. C. retentus. De prodigijs deinde nunciatis senatus est consultus. Aedes deorum Penatium in Velia de cælo tacta erat, & in oppido Mineruio duæ portæ, & muri aliquantum. Anagniæ terra pluerat, & Lanuuij fax in cœlo visa erat. Et Calatiæ in publico agro M. Valerius ciuis Romanus nuntiabat è focorum sanguine per triduum & duas noctes manasse. Ob id maxime decemuiri libros adire iussi, supplicationem in diem vnum populo edixerunt, & L. capris in foro sacrificauerunt: & aliorum prodigiorum causa diem alterum supplicatio circa omnia puluinaria fuit, & hostijs maioribus sacrificatum est, vt vrbs lustrata. Inde quod ad honorem deûm immortalium pertineret, decreuit senatus, vt quoniam perduelles superati Perseus & Gentius reges cum Macedonia atque Illyrico in potestate populi Romani essent: vt quanta dona Ap. Claudio, M. Sempronio Coss. ob deuictum Antiochum regem data ad omnia puluinaria essent, tanta Q. Cassius & M. Iuuentius Prr. curarent danda. Legatos deinde, quorum de sententia impp. L. Paulus, L. Anitius, componerent res, decreuerunt: decem in Macedoniam, quinque in Illyricum. In Macedoniam sunt hi nominati, A. Posthumius Luscus, C. Claudius, ambo censorij. C. Licinius Crassus collega in consulatu Pauli, tum prorogato imperio prouinciam Galliam habebat. His consularibus addidere Cn. Domitium Aenobarbum, Ser. Cornelium Syllam, L. Iunium, C. Antistium Labeonem, T. Numisium Tarquinienſem, A. Terentium Varronem. In Illyricum autem hi nominati, P. Aelius Ligus Consularis, C. Cicereius, & Cn. Bæbius Pamphilus (hic priore anno, Cicereius multis ante annis Pr. fuerat) P. Terentius Tusciuicanus, P. Manlius. Moniti deinde Coss. à patribus, vt quoniam alterum ex his succedere C. Licinio, qui legatus nominatus erat, in Galliam oporteret: primo quoque tempore prouincias aut compararent inter se, aut sortirentur. sortiti sunt, M. Iunio Pisæ obuenerunt, (quem priusquam in prouinciam iret, legationes quæ vndiq; Romam gratulatum conuenerunt, introducere in senatum placuit) Q. Aelio Gallia. Cæterum quanquam tales viri mitterentur, quorum de consilio sperare posset, impp. nihil indignum nec clementia nec grauitate P. R. decreturos esse: tamen in senatu quoq; agitata est summa consiliorum: vt inchoata omnia legati ab domo ferre ad imperatores possent. Omnium primum liberos esse placebat Macedonas atq; Illyrios, vt omnibus gentibus appareret, arma P. R. non liberis seruitutem, sed contra seruientibus libertatem afferre: vt & in libertate gentes, quæ essent, tutam eam sibi, perpetuamq; sub tutela P. R. esse: & quæ sub regibus viuerent, & in præsens tempus mitiores eos iustioresq; respectu P. R. habere se: & si quando bellū cum P. R. regibus fuisset suis, exitum eius victoriam Romanis, sibi libertatem allaturum crederent. Metalli quoq; Macedonici, quod ingens vectigal erat, locationesq; prædiorum rusticorum tolli placebat. Nam neq; sine publicano exerceri posse: & vbi publicanus est, ibi aut ius publicū vanum, aut libertatem socijs nullam esse. Ne ipsos quidē Macedonas idem exercere posse. vbi in medio præda

admini-

administrantibus esset, ibi nunquam causas seditionum & certaminis defore. A
Commune consilium gentis nullum esse,ne improbum vulgus à senatu aliquã-
do libertatem salubri moderationi datam, ad licentiam pestilentem traheret.
In quatuor regiones describi Macedoniam,vt suum quæque concilium habe-
ret,placuit: & dimidium tributi quam quod regibus ferre soliti erant, populo
Romano pendere.Similia his & in Illyricum mandata: cætera ipsis imperato-
ribus legatisque relicta,in quibus præsens tractatio rerum certiora subiectura
erat consilia.Inter multos regum gentiumq; & populorum legationes Attalus
frater regis Eumenis maxime conuertit in se omnium oculos animosque.ex-
ceptus enim est ab his qui simul eo bello militauerunt, haud paulo benignius
quam si ipse rex Eumenes venisset. Adduxerant eum duæ in speciem honestæ
res,vna gratulatio conueniens in ea victoria quam ipse adiuuisset: altera que-
rimonia Gallici tumultus, Aduersæque gladiis regnum in dubium adductum
esse. Suberat & secreta spes honorum præmiorumque ab senatu,quę vix salua
pietate eius contingere poterant. Erant enim quidam Romanorum quoque
non boni authores, qui spe cupiditatem eius elicerent,eam opinionem de At-
talo & Eumene Romæ esse, tanquam de altero Romanis certo amico, altero
nec Romanis, nec Persi fido socio. Itaque vix statui posse, vtrum quæ pro se,
an quæ contra fratrem petiturus esset,ab senatu magis impetrabilia forent,a-
deo vniuersos omnia & huic tribuere,& illi vero negare.Eorum hominum (vt
res docuit) Attalus erat,qui quantum spes spopondisset, cuperent,ni vnius a-
mici prudens monitio velut frenos animo eius gestienti secundis rebus impo-
suisset. Stratius cum eo fuit medicus, ad id ipsum à non securo Eumene Ro-
mã missus speculator rerũ quæ à fratre agerentur,monitorq; fidus si decidi fi-
de vidisset.Is ad occupatas iam aures,solicitatumque iam animum cum venis-
set, aggressus tempestiuis temporibus rem prope prolapsam restituit: aliis a-
lia regna creuisse rebus dicendo: regnum eorum nouum,nullis vetustis funda-
tum opibus fraterna stare concordia : quod vnus nomen regium, & præcipu-
um capitis insigne gerat,omnes fratres regnent.Attalum vero, qui ætate pro-
ximus, quis non pro rege habeat? neque eo solum quia tantas præsentes eius
opes cernat, sed quod haud ambiguum prope diem regnaturum eum in-
firmitate ætateque Eumenis esset nullam stirpem liberum habentis:(necdum
enim agnouerat eum, qui postea regnauit.) Quid attineret vim afferre rei sua
sponte mox ad eum aduenturæ? Accessisse etiam nouam tempestatem regno
tumultus Gallici, cui vix consensu & concordia regum resisti queat. Si vero
ad externum bellum domestica seditio adijciatur, sisti non posse : nec aliud
ad eum quam ne frater in regno moriatur, sibi ipsi spem propinquam regni
erepturum. Si vtraque glorioſa res esset, & seruasse fratri regnum & eripuisse:
seruati tamen regni, quæ iuncta pietati sit, potiorem laudẽ fuisse.Sed enimue-
ro cum detestabilis altera res, & proxima parricidio sit, quid ad deliberatio-
nem dubij superesse? Vtrum enim partem regni petiturum esse,an totum ere-
pturum? si partem,ambos infirmos distractis viribus,& omnibus iniuriis obnoxi-
os fore. Si totum, priuatumne ergo maiorem fratrem, an exulem illa ætate,
illa corporis infirmitate, an vltimum mori iussurum? Egregium enim,vt fa-
bulis traditus impiorum fratrum euentus taceatur. Persei exitum videri: qui
ex fraterna cæde raptum diadema in templo Samothracũ, velut præsentibus
diis exigentibus pœnas, ad pedes victoris hostis prostratus posuerit.Eos ipsos,
qui non illi amici, sed Eumeni infesti,stimulent eum, pietatem,cõstantiamque
laudaturos, si fidem ad vltimum fratri præstitisset. Hæc plus valuere in At-
tali animo. Itaque introductus in senatum gratulatus victoriam, & sua me-
rita eo bello fratrisuq;(si qua erant)& Gallorum defectionẽ,quæ nuper ingen-
ti motu facta erat,exposuit. Petiit vt legatos mitteret ad eos quorum auth-
ritate ab armis auocarentur.His pro regni vtilitate editis mandatis. AEnũ sibi
& Maroneam petiit. Ita destituta eorum spe,qui fratre accusato partitionem
regni

regni petiturum crediderant, curia excessit. Vt raro alius quisquam rex aut priuatus tanto fauore, tantoque omnium assensu est auditus omnibus honoribus muneribusque & præsens est cultus, & proficiscentem prosecuti sunt. Inter multas Asiæ Græciæque legationes, Rhodiorum maxime legari ciuitatem conuerterunt. Nam cum primo in veste candida visi essent, quod & gratulanteis decebat, & si sordidam vestem habuissent, lugentium Persei casum præbere speciem poterant: postquam consulti ab Marco Iunio Cos. patres, stantibus in comitio legatis, an locum, lautia senatumque darent, nullum hospitale ius in ijs seruandum censuerunt: egressus è curia Cos. cum Rhodij gratulatum se de victoria, purgatumque ciuitatis criminia dicentes veniisse. petissent vt senatus sibi daretur, pronuntiat: sociis & amicis, & alia comiter atque hospitaliter præstare Romanos & senatum dare consueisse: Rhodios non ita meritos eo bello, vt amicorum sociorum numero habendi sint. His auditis prostrauerunt se omnes humi, consulemque & cunctos qui aderant orantes, ne noua falsaque crimina plus obesse Rhodiis æquum censerent quam antiqua merita, quorum ipsi testes essent. Extemplo veste sordida sumpta, domos principum cum precibus ac lachrymis circumibant, orantes vt prius cognoscerent causam, quam condemnarentur. Marcus Iuuentius Talua prætor, cuius inter ciues & peregrinos iurisdictio erat, populum aduersus Rhodios incitabat: rogationemque promulgauerat, vt Rhodiis bellum indiceretur, & ex magistratibus eius anni deligerent qui ad id bellum cum classe mitteretur, se eum sperans futurum esse. Huic actioni M. Antonius, & Marcus Pomponius tribuni plebis aduersabantur. Sed & prætor nouo maloq; exemplo rem ingressus erat, quod ante non consulto senatu, non consulibus certioribus factis, de sua vnius sententia rogationem ferret: vellent iuberentne Rhodiis bellum indici: cum antea semper prius senatus de bello cõsultus esset, deinde ad populum latum. & tribuni plebis: cum ita traditum esset, ne quis prius intercederet legi, quam priuatis suadendi dissuadendiq; legem potestas facta esset: eoq; per sæpe euenisset, vt qui non professi essent se intercessuros, animaduersis vitiis legis ex ratione dissuadentium, intercederent: & qui ad intercedendum veniissent, desisterent victi authoritatib. suadentium legem. Tum inter prætorem tribunosq; omnia intempestiue agendi certamen erat. Tribuni festinationem prætoris ante tempus intercedendo in aduentum imperatoris

* * *

peccauerimusne adhuc dubium est: pœnas, ignominias omnes iam patimur. « Antea Carthaginiensibus victis, Philippo, Antiocho superatis cum Romam ve- « niissemus, ex publico hospitio in curiam gratulatum vobis patres conscripti, « ex curia in Capitolium ad deos vestros dona ferentes veniebamus: nunc ex « sordido diuersorio vix mercede recepti, ac prope hostium more extra vrbem « manere iussi, in hoc squalore venimus in curiã Romanam Rhodij, quos prouin- « cijs nuper Lycia atq; Caria, quos præmijs atq; honoribus amplissimis donastis. « Et Macedonas Illyriosq; liberos esse, vt audiuimus, inbetis, cum seruierint ante « quem vobiscum bellarent (nec cuiusquã fortunæ inuidemus, imo agnoscimus « clementiam populi Romani) Rhodios, qui nihil aliud quam quieuerunt hoc « bello, hostes ex socijs facturi estis? Certe quidem vos estis Romani, qui ideo « felicia bella vestra esse, quia iusta sint, præ vobis fertis: nec tam exitu eorum « quod vindicatis, quã principijs, quod nS sine causa suscipiatis gloriamini. Mes- « sana in Sicilia oppugnata: Carthaginienses, Athenæ oppugnatæ: & Græcia in « seruitutem petita, & adiutus Annibal pecunia, auxilijs Philippum hostem fece- « runt. Antiochus ipse vltro ab Aetolis hostibus vestris accersitus ex Asia classe « in Græciam traiecit, Demetriade & Chalcide & saltu Thermopylarũ occupa- « to, de possessione imperij vos deijcere conatus. Cum Perseo, socij vestri oppug- « nati, alij interfecti reguli principesque gentium aut populorum, causa belli vo- « bis fuere. Quem tandem titulũ nostra calamitas habitura est, si perituri sumus? «

Nondum

» Nondum ſegrego ciuitatis cauſam à Polyarato & Dione ciuibus noſtris, & iis A
» quos vt traderemus vobis adduximus. Si omnes Rhodij æque noxij eſſemus,
» quod noſtrum in hoc bello crimen eſſet? Perſei partibus fauimus: & quemad-
» modum Antiochi Philippique bello, pro vobis aduerſus reges, ſi nunc pro rege
» aduerſus vos ſtetimus. Quemadmodum ſoleamus ſocios iuuare, & quam impi-
» gre capeſcere bella, Caium Liuium, L. AEmylium Regillum interrogate, qui
» claſſibus veſtris in Aſia præfuerunt. Nunquam veſtræ naues pugnauere ſine no-
» bis: noſtra claſſe pugnauimus ſemel ad Samum, iterum in Pamphilia aduer-
» ſus Annibalem imperatorem: quę victoria nobis eo glorioſior eſt, quod cum ad
» Samum magnam partem nauium aduerſa pugna, & egregiam iuuentutem a-
» miſiſſemus, ne tanta quidem clade territi, iterum auſi ſumus regiæ claſſi ex Sy-
» ria venienti obuiam ire. Hęc non gloriandi cauſa retuli, neq; enim ea nunc no-
» ſtra eſt fortuna: ſed vt admonerem quemadmodum adiuuare ſocios ſolerent
» Rhodij. Præmia Philippo & Antiocho deuictis, ampliſſima accepimus à vobis.
» Si quæ veſtra nunc eſt fortuna deûm benignitate, & virtute veſtra, ea Perſei fu-
» iſſet, & præmia petitum ad victorem regem veniſſemus in Macedoniam, quid
» tandem diceremus? Pecuniane à nobis adiutum, an frumento auxiliis terreſtri-
» bus, an naualibus? quod præſidium tenuiſſe nos? vbi pugnaſſe, aut ſub illius du-
» cibus, aut per nos ipſos? Si quæreret vbi nauiles noſter, vbi nauis intra præſidia
» ſua fuiſſet, quid reſponderemus? Cauſam fortaſſe diceremus apud victorem,
» quemadmodum apud vos dicimus. Hoc enim legatos vtroq; de pace mitten-
» do conſecuti ſumus, vt ne ab vtraq; parte gratiam iniremus, ab altera etiã cri-
» men & periculum eſſet. Quanquam Perſeus vere obiiceret, id quod vos non
» poteſtis, patres conſcripti: nos principio belli miſiſſe ad vos legatos, qui polli-
» cerentur vobis quæ ad bellum opus eſſent: naualibus armis, iuuentute noſtra,
» ſicut prioribus bellis, ad omnia paratos fore, ne præſtaremus per vos ſtetit, qui
» de quacunq; cauſa tum aſpernati noſtra auxilia eſtis. Neq; fecimus igitur quic-
» quam tanquam hoſtes, neq; bonorum ſociorum defuimus officio, ſed à vobis
» prohibiti præſtare fuimus. Quid igitur? nihilne factum neq; dictum eſt in ciui-
» tate veſtra, Rhodij quod nolletis, quo merito offenderetur populus Romanus?
» Hinc iam non quod factum eſt defenſurus ſum, non adeo inſanio, ſed publici
» cauſam à priuatorum culpa ſegregaturus. Nulla enim eſt ciuitas quæ nõ & im-
» probos ciues aliquando, & imperitam multitudinem ſemper habeat. Etiam a-
» pud vos fuiſſe audiui, qui aſſentando multitudini graſſarentur: & ſeceſſiſſe ali-
» quando à vobis plebem, ne in poteſtate veſtra populum Rom. fuiſſe. Si hoc in
» hac tam bene morata ciuitate accidere potuit, mirari quiſquã poteſt aliquos
» fuiſſe apud nos, qui regis amicitiam petentes, plebem noſtram conſiliis depra-
» uarent? qui tamen nihil vltra valuerunt, quam vt in officio ceſſaremus. Non
» præteribo id quod grauiſſimum eſt in hoc bello, crimen ciuitatis noſtrę. Lega-
» tos eodẽ tempore & ad vos & ad Perſea de pace miſimus. quod infelix conſi-
» lium furioſus (vt poſtea audiuimus) orator ſtultiſſimum fecit, quem ſic locutum
» conſtat, tanquam C. Popilius legatus Romanus, quem ad ſummouendos à bel-
» lo Antochum & Ptolemæum regis miſiſtis, loqueretur. Sed tamen ea ſiue ſu-
» perbia, ſiue ſtultitia appellanda eſt, eadem quę apud vos, & apud Perſea fuit.
» Tam ciuitatum quam ſingulorum hominum mores ſunt: gentes quoq; alię ira-
» cundæ, aliæ audaces, quædã timidæ: in vinum, in venerem proniores alię ſunt.
» Athenienſium populum fama eſt celerem, & ſupra vires audacem eſſe ad co-
» nandum: Lacedæmoniorum cunctatorem, & vix in ea quibus fidit, ingredien-
» tem. Non negauerim & totam Aſiæ regionẽ inaniora parere ingenia: & noſtro-
» rum tumidiorem ſermonẽ eſſe: quod excellere inter finitimas ciuitates videa-
» mur, & id ipſum non tam virib. noſtris, quam veſtris honoribus ac iudiciis. Satis
» quidem & tunc in præſentia caſtigata illa legatio erat, cum tam triſti reſponſo
» veſtro dimiſſa. ſi tum parũ ignominiæ penſum eſt, hæc certe tam miſerabilis ac
» ſupplex legatio, etiã inſolentioris quam illa fuit, legationis ſatis magnum pia-

culum

culum esset. Superbiam, verborum præsertim, iracundi oderunt, prudentes irrident: vtiq; si inferioris aduersus superiorem est: capitali pœna nemo vnquã dignam iudicauit. Id vero periculum erat, ne Romanos Rhodij contemnerẽt: etiam deos aliqui verbis ferocioribus increpant, nec ob id quenquam fulmine ictũ audiuimus. Quid igitur superat quod purgamus? si nec factũ hostile vllum nostrum est: & verba tumidiora legati offensionem aurium, non perniciem ciuitatis meruerunt? Voluntatis nostræ tacite velut litem æstimari vestris inter vos sermonibus audio P. C. fauisse nos regi, & illum vincere maluisse: ideo bello persequendos esse credunt. Alij vestrum, voluisse quidem nos hoc, non tamen ob id bello persequendos esse: neq; moribus, neq; legibus vllius ciuitatis ita comparatum esse, vt si quis vellet inimicum perire, si nihil fecerit quo id fiat, capitis damnetur. His qui nos pœna non crimine liberant, gratiam quidẽ habemus: ipsi nobis hanc dicimus legem, si omnes voluimus quod arguimur, non distinguimus voluntatem à facto, omnes plectamur. Si alij principum nostrorum vobis, alij regi fauerunt: non postulo vt propter nos, qui partium vestrarum fuimus, regis fautores salui sint. Illud deprecor, ne nos propter illos pereamus. Non estis vos illis infestiores, quam ciuitas ipsa: & hoc qui sciebant, plerique eorum aut profugerunt, aut mortem sibi consciuerunt: alij damnati à nobis in potestate vestra erunt. Patres conscripti. Cęteri Rhodij, sicut gratiam nullam meriti hoc bello, ita ne pœnam quidem sumus. Priorum nostrorum benefactorum cumulus, hoc quod nunc cessatum in officio est, expleat. Cum tribus regibus gessistis bella per hos annos: ne plus obsit nobis quod vno bello cessauimus, quam quod duobus bellis pro vobis pugnauimus. Philippum, Antiochum, Persea tanquam tres sententias ponite: duę nos absoluunt, vna dubia est, vt grauior sit. Illi de vobis si iudicarent, damnati essemus. vos iudicate Patres conscripti, sit Rhodus in terris, an funditus deleatur. Non enim de bello deliberatis Patres conscripti, quod inferre potestis, gerere non potestis: cum nemo Rhodiorũ arma aduersus vos laturus sit. Si perseuerabitis in ira, tempus à vobis petemus, quo hanc funestam legationem domum referamus: omnia libera capita quicquid Rhodiorum virorum fœminarum est, cum omni pecunia nostra naues conscendemus: ac relictis penatib. publicis priuatisq; Romã veniemus: & omni auro & argento, quicquid publici, quicquid priuati est, in comitio in vestibulo curię vestrę cumulato corpora nostra cõiugumq; ac liberorum vestrę potestati permittemus, hic passuri quodcunq; patiendũ erit. procul ab oculis nostris vrbs nostra diripiatur, incẽdatur. Hostes Rhodios esse Rom. iudicare possunt: est tamen & nostrũ aliquod de nobis iudicium, quod nunquã iudicauimus nos vestros hostes, nec quicquam hostile, etiã si omnia patiemur, faciemus. Secundũ talem orationẽ vniuersi rursus prociderunt, ramosq; oleæ supplices iactantes, tandem excitati curia excesserunt. Tunc sententiæ interrogari cœptæ. Infestissimi Rhodiis erant, qui cõsules prętoresve aut legati gessérant in Macedonia bellum. Plurimũ causam eorum diuuit M. Porcius Cato, qui asper ingenio, tum lenẽ mitemq; senatorem egit. Non inserã simulachrum viri copiosi quæ dixerit referẽdo, ipsius oratio scripta extat, Originum quinto libro inclusa. Rhodiis respõsum ita redditũ, vt nec hostes fierent, nec socij permanerent. Philocrates & Astymedes principes legationis erant. partẽ cum Philocrate renunciare Rhodum legationẽ placuit, parẽm cum Astymede Romę subsistere: quęq; agerentur sciret, certioresq; suos faceret. In pręsentia deducere ante certã diem ex Lycia Cariaq; iusserũt prętectos. Hęc Rhodũ nuntiata, quę per se tristia fuissent: quia maioris mali leuatus erat timor cum bellũ timuissent, in gaudiũ renunciata verterunt. Itaq; exemplo coronam XX. millibus aureorum decreuerunt. Theodotum prętectum classis in eam legionem miserunt. Societatem ab Romanis ita volebant peti, vt nullum de ea re scitum populi fieret, aut literis mandaretur: quod nisi impetrarent, maior repulsis ignominia esset. Præfecti classis id vnius erat ius, vt agere

de

de ea re sine rogatione vlla perlata posset. Nam ita per tot annos in amicitia A
fuerant, vt sociali fœdere se cum Romanis non illigarent: ob nullam aliã cau-
sam, quam ne spem regibus abscinderent auxilij sui, si cui opus esset, neu sibi ip-
sis fructus ex benignitate & fortuna eorum percipiendi. Tunc vtiq; petenda so-
cietas videbatur, non quæ tutiores eos ab alijs faceret, (nec enim timebant
quenquam præter Romanos) sed quæ ipsis Romanis minus suspectos. Sub idẽ
fere tempus & Caunij desciuere ab his, & Mylassenses Euromensium oppida
occuparunt. Non ita fracti animi ciuitatis erant, vt non sentirent, si Lycia &
Caria ademptæ ab Romanis forent, cætera aut se ipsa per defectionem libera-
rent, aut á finitimis occuparentur: includi se insulæ paruæ & sterilis agri lito-
ribus, quæ nequaquam alere tantę vrbis populum posset. Missa igitur iuuenta-
te propere, & Caunios, quanquam Cybiratarum asciuerant auxilia, coegerunt
imperio parere: & Mylassenses Alabandenosque, qui Euromensium prouincia
adempta, ad ipsos coniuncto exercitu venerũt, circa Orthosiam acie vicerunt.
Dum hęc ibi, alia in Macedonia, alia Romę geruntur, interim in Illyrico L. Ani-
cius rege Gentio, sicut ante dictum est, in potestatẽ redacto, Scodræ quæ regia
fuerat, præsidio imposito Gabiniũ præfecit Rhizoni & Olcinio vrbibus oppor-
tunis C. Licinium. Præpositis his Illyrico, cum reliquo exercitu in Epirũ est pro-
fectus. Vbi prima Phanota ei dedita, tota multitudine cum insulis obuiam effu-
sa. Hic præsidio imposito, in Molossidem transgressus: cuius oppidis præter Pas-
saronem & Tegmonem, & Phylacen, & Horreum receptis, primum ad Passaro-
nem ducit. Antincus & Theodotus principes eius ciuitatis erant, insignes & fa-
uore Persei, & odio aduersus Romanos, ijdem vniuersæ genti authores desci-
scendi ab Romanis. Hi conscientia priuatę noxę, quia ipsis nulla spes venię erat,
vt communi ruina patriæ opprimerentur, clauserunt portas, multitudinem vt
mortem seruituti præponerent hortantes. Nemo aduersus præpotentes viros
hiscere audebat. Tandem Theodotus quidam nobilis & ipse adolescens, cum
» maior à Romanis metus timorem à principibus suis vicisset. Quæ vos rabies,
» inquit, agitat, qui duorum hominum noxæ ciuitatis accessionem facitis? Equi-
» dem pro patria qui lethum oppetissent, sępe fando audiui: qui patriã pro se pe-
» rire æquum censerent, hi primi inuenti sunt. Quin aperimus portas, & imperium
» accipimus, quod orbis terrarum accepit? Hęc dicentem cum multitudo sequere-
retur, Antinous & Theodotus in primam stationẽ hostium irruperunt, atq; ibi
offerentes se ipsi vulneribus interfecti, vrbs dedita est Romanis. Simili pertina-
cia Cephalonis principis clausum Tegmonem, ipso interfecto per deditionẽ
recepit. Nec Phylace nec Horreum oppugnationem tulerunt. Pacata Epiro,
diuisisque in hyberna copijs per opportunas vrbes regressus ipse in Illyricum,
Scodræ, quo quinq; legati ab Roma venerant, euocatis ex tota prouincia prin-
cipibus cõuentum habuit. Ibi pro tribunali pronunciauit de sententia consilij,
S.P.Q.R. Illyrios esse liberos iubere præsidia ex omnibus oppidis, arcibus &
castellis se deducturum. non solum liberos, sed etiam immunes fore Issenses &
Taulantios, Dassaretiorũ Tirustas, Rhizonitas, Olciniatas, quod incolumi Gen-
tio ad Romanos defecissent. Daorseis quoq; immunitatem dare, quod relicto
Carauantio cum armis ad Romanos transissent. Scodrensibus & Dassarensibus
& Selepitanis cæterisq; Illyriis vectigal dimidium eius quod regi pendissent.
Inde in tres partes Illyricum diuisit. vnam eam fecit quæ supra dicta est, alterã
Labeatas omnes, tertiam Agrauonitas, & Rhizonitas, & Olciniatas, accolasq;
eorum. Hac formula dicta in Illyrico, ipse in Epiri Passaronẽ in hyberna redit.
Dum hęc in Illyrico geruntur, Paulus ante aduentum decem legatorum Quin-
tum Maximum filium iam ab Roma regressum, ad Aeginium & Agassas dirip-
piendas mittit: Agassas, quod cum Martio Cos. tradidissent vrbem, petita vltro
societate Romana, defecerant rursus ad Persea: Aeginienses nouum crimen
erat: famę de victoria Romanorum fidem non habentes, in quosdam militum
vrbem ingressos hostiliter sæuierant. Ad Aeniorum quoque hostiliter vrbem
diripiendam

A diripiendam L. Posthumium misit, quod pertinacius quam finitimæ ciuitates in armis fuerat. Autumni fere tempus erat, cuius temporis initio circumeundã Græciam, visendaq; quæ nobilitata fama magis auribus accepta sunt, quam oculis noscuntur, vt statuit: præposito castris C. Sulpitio Gallo, profectus cum haud magno comitatu, tegentibus latera Scipione filio & Athenæo Eumenis regis fratre, per Thessaliam Delphos petit inclytum oraculum. Vbi sacrificio Apollini facto, inchoatas in vestibulo columnas, quibus imposituri statuas regis Persei fuerant, suis statuis victor destinauit. Lebadiæ quoque templum Iouis Trophonis adit: ibi cum vidisset os specus, per quod oraculo vrentes scisciratum deos descendunt, sacrificio Ioui Hercinnæq; facto, quorum ibi templũ est, Chalcidem ad spectaculum Euripi, æuoque ante insulæ ponte continenti iunctæ descendit. A Chalcide Aulidem traijcit trium millium spacio distantem portum inclytum statione quondam mille nauium Agamemnoniæ classis, Dianæque templum, vbi nauibus cursum ad Troiam, filia victima aris admota rex ille regum petijt. Inde Oropum Atticæ ventum est: vbi pro deo vates Amphilochus colitur, templumq; vetustum est fontibus riuisq; circa amœnum. Athenas inde, plenas quidem & ipsas vetustate famæ, multa tamen visenda habentes: arcem, portus, muros Pyræum vrbi iungentes, naualia magnorum imperatorum, simulachra deorum hominumque omni genere & materiæ & artium insignia. Sacrificio Mineruæ præsidi arcis in vrbe facto profectus, Corinthũ altero die peruenit. Vrbs erat tunc præclara ante excidium, arx quoq; & Isthmus præbuere spectaculum: arx inter omnia in immanem altitudinem edita, scatens fontibus: Isthmus duo maria ab occasu & ortu solis finitima, arctis faucibus dirimens. Sycionem inde & Argros nobiles vrbes adit: inde haud parem opibus Epidaurum, sed inclytã AEsculapij nobili templo, quod V. millibus passuum ab vrbe distans, nunc vestigijs reuulsorum donorum, tum donis dues erat, quæ remediorum salutarium ægri mercedem sacrauerant deo. Inde Lacedæmonem adit, non operum magnificentia, sed disciplina institutisque memorabilem: vnde per Megalopolim Olympiam ascendit, vbi & alia quidem spectanda visa, & Iouem velut præsentem intuens, motus animo est. Itaq; haud secus quã si in Capitolio immolaturus esset, sacrificium amplius solito apparari iussit. Ita peragrata Græcia, vt nihil eorum quæ quisq; Persei bello priuatim ac publice sensisset, inquireret, ne cuius metu sollicitaret animos sociorũ: Demetriadem cum reuertit, in itinere sordidata turba AEtolorum occurrit. mirantique & percunctanti quid esset. defertur D L. principes ab Lyciſco & Tisippo circunsesso senatu per milites Romanos missos à Bębio prędide interfectos: alios in exiliũ actos esse, bonaq; eorũ, qui interfecti essent, & exulũ possidere qui arguebant. Iussis Amphipolim adesse, ipse conuento Cn. Octauio Demetriade, postquam fama accidit traiecisse iam mare X. legatos, omnibus alijs omissis Apolloniam ad eos pergit. Quo cum Perseus obuiam Amphipoli nimis soluta custodia processisset (id diei iter est) ipsum quidẽ benigne allocutus est: cęterum postquam in castra ad Amphipolim venit, grauiter increpuisse traditur C. Sulpitium: primum quod Persea tam procul à se vagari per prouinciam passus est: deinde quod adeo indulsissent militibus, vt nudare tegulis muros vrbis ad tegenda hybernacula sua pateretur: referrique tegulas, & resarciri tecta sicut fuerant, iussit. Et Persea quidem cum maiore filio Philippo traditos A. Posthumio in custodiam misit: filiam cum minore filio à Samothrace accitos Amphipolim, omni liberali cultu habuit. Ipse vbi dies venit quo adesse Amphipoli denos principes ciuitatum iusserat, literasq; omnes quæ vbiq; depositæ essent, & pecuniam regiam conferri, cum X. legatis circunfusa omni multitudine Macedonum, in tribunali consedit. Assuetis regio imperio, tamen nouam formam terribilem præbuit tribunal, summotor aditus, præco accensus, insueta omnia oculis auribusque, quę vel socios, ne dum hostes victos terrere possent. Silentio per præconem facto, Paulus Latine quæ senatui, quæ sibi ex consilij sententia

visa essent, pronunciauit: ea Cn. Octauius Pr. (nam & ipse aderat) interpretata A
sermone Græco referebat. Omnium primum liberos esse iubere Macedonas,
habentes vrbes easdem agrosque, vtentes legibus suis, annuos creantes magi-
stratus, tributũ dimidium eius quod pependissent reg bus, pendere P.R. Dein-
de in IIII. regiones diuidi Macedoniam. vna fore & primam partem, quod a-
gri inter Strymonem & Nessum amnem sit: accessurum huic parti trans Nes-
sum ad orientem versum, qua Perseus tenuisset vicos, castella, oppida, præter
Aenum & Maroneã & Abdera: trans Strymonem autẽ vergentia ad occasum,
Bisaltică omnem cum Heraclea, quã Synticen appellant. Secundã fore regio-
nem quam ab ortu Strymo amplecteretur amnis, præter Synticen, Heracleã &
Bisaltas: ab occasu qua Axius terminaret fluuius, additis Pęonis, qui prope Axi-
um flumen ad regionem orientis colerent. Tertia pars facta, quam Axius ab o-
riente, Peneus amnis ab occasu cingunt. ad septentrionem Bora mons obji-
tur. adiecta huic parti regio Pæoniæ, qua ab occasu præter Axium amnẽ por-
rigitur. Edessa quoq; & Beræa eodem cõcesserunt. Quarta regio trans Boram
montem, vna parte confinis Illyrico, altera Epiro. Capita regionũ vbi concilia
fierent, primę regionis Amphipolim, secundę Thessalonicen, tertię Pellã, quar-
tę Pelagoniam fecit. Eo cõcilia suę cuiusq; regionis indici, pecunia conferri, ibi
magistratus creari iussit. Pronunciauit deinde neq; connubiũ, neq; commerci- B
um agrorũ ædificiorumq; inter se placere cuiquam extra fines regionis suæ es-
se. Metalla quoq; auri atq; argenti non exerceri: ferri & æris permitti: vectigal
exercentibus dimidium eius impositum quod pependissent regi. Et sale inuecto
vti vetuit. Dardanis repetentibus Pęoniam, quod & sua fuisset, & cõtinens esset
finibus suis, omnibus dare libertatem pronunciauit, qui sub regno Persei fu-
issent. Post non impetratam Pæoniam, salis commercium dedit. tertiæ regio-
ni imperauit, vt Stobos Pæoniæ deuecherent, præciumque statuit. Nauale
materiam & ipsos cædere, & alios pati vetuit. Regionibus, quæ affines barba-
ris essent (excepta autem tertia omnes erant) permisit, vt præsidia armata in-
finibus extremis haberent. Hæc pronunciata primo die conuentus varie affece-
runt animos. Libertas præter spem data arrexit, & leuatum annuum vectigal
regionatim commercijs interruptis ita videri lacerata, tanquam animalia in
artus alterum alterius indigentes distracta: adeo quanta Macedonia esset,
quam diuisui facilis, & à se ipsa quæque contenta pars esset, Macedones quo-
que ignorabant. Pars prima Bisaltas habet fortissimos viros (trans Nessum am-
nem incolunt, & circa Strymonem) & multas frugum proprietates, & metalla,
& opportunitatem Amphipolis, quæ obiecta claudit omnes oriente sole in
Macedoniam aditus. Secunda pars celeberrimas vrbes Thessalonicen & Cas- C
sandriam habet, ad hoc Pallenem fertilem ac frugiferam terram: maritimas
quoq; opportunitates ei prębent portus ad Toronen ac montem Atho (Aenę
vocant hunc) alij ad insulã Eubœam, alij ad Hellespontũ opportune versi. III.
regio nobiles vrbes Edessam & Berœam & Pellam habet, & Vetiorum bellico-
sam gentem: incolas quoque permultos Gallos & Illyrios impigros cultores.
IIII. regionem Hordei & Linceste & Pelagones incolunt: iuncta his Atinta-
nia & Stymphalis & Elimiotis. Frigida hæc omnis, duraque cultu & aspera pla-
ga est: cultorum quoque ingenia terræ similia habet. ferociores eos & accolæ
barbari faciunt, nunc bello exercentes, nunc in pace miscentes ritus suos. Di-
uisæ itaq; Macedoniæ partium vsibus separatis, quanta vniuersos teneat Ma-
cedonas formula dicta, cum leges quoq; se daturum ostendisset. Aetoli deinde
citati: in qua cognitione magis vtra pars Romanis, vtra regi fauisset, quæsitum
est, quam vtri fecissent iniuriam, aut accepissent. Noxa liberati interfectores,
exiliũ pulsis æque ratum fuit, ac mors interfectis. A. Bæbius vnus est damnatus,
quod milites Romanos præbuisset ad ministerium cædis. Hic euentus Aetolo-
rum causæ in omnibus Græciæ gentibus populisq; eorum, qui partis Romanorũ
fuerant, inflauit ad intolerabilẽ superbiam animos, & obnoxios pedibus eorũ
subiecit,

subiecit, quos aliqua parte suspicio fauoris in regem contigerat. Tria genera principum in ciuitatibus erant: duo quæ adulando aut Romanorum imperium aut amicitiam regum sibi priuatim opes oppressis faciebant ciuitatibus: medium vnum vtrique generi aduersum, libertatem & leges tuebatur. His vt maior apud suos charitas, ita minor apud externos gratia erat. Secundis rebus elati Rom. partis eius fautores, soli tum in magistratibus, soli in legationibus erant. Hi cum frequentes & ex Peloponneso & ex Bœotia, & ex alijs Græciæ concilijs adessent, impleuere aures decem legatorum: non eos tantum qui se propalam per vanitatem iactassent tanquam hospites & amicos Persei, sed multo plures alios ex occulto fauisse: reliquos per speciem tuendæ libertatis in concilijs aduersus Romanos omnia instruxisse: nec aliter eas mansuras in fide gentes, nisi fractis animis partium aleretur, confirmareturque authoritas eorum, qui nihil præter imperium Romanorum expectarent. Ab his editis nominibus, euocatis literis imperatoris ex AEtolia Acarnaniaque & Epiro & Bœotia, qui Romam ad causam dicendam sequerentur: in Achaiam ex decem legatorum numero profecti duo, C. Claudius, & Cn. Domitius, vt ipsi edicto euocarent. Id duabus de causis factum, vna quod fiduciæ plus animorumque esse Achæis ad non parendum credebant, & forsitan etiã in periculo fore Callicratem & cæteros criminum authores delatoresque: altera cur præsentes euocarent causa erat, quod ex alijs gentibus principum literas deprehensas in commentarijs regijs habebant: in Achæis cæcum erat crimen, nullis eorum literis inuentis. AEtolis dimissis, Acarnanum citata gens: in his nihil nouatum, nisi quod Leucas exempta est Acarnanum concilio. Quærendo deinde latius, qui publice aut priuatim partium regis fuissent, in Asiam quoque cognitionem extendere: & ad Antissan in Lesbo insula diruendam, traducendos Methymnam Antissæos, Labeonem miserunt: quod Antenorem regium præfectum, quo tempore cum lembis circa Lesbum est vagatus, portu receptum commeatibus iuuissent. Duo securi percussi viri insignes, Andronicus, Andronici filius Aetolus, quod patrem secutus arma contra populum Rom. tulisset, & Neo Thebanus, quo authore societatem cum Perseo iunxerant. His rerum externarum cognitionibus interpositis, Macedonum rursus aduocatum concilium: pronuntiatum, quod ad statum Macedoniæ pertinebat: senatores, quos Synedros vocant, legendos esse, quorum consilio respublica administraretur. Nomina deinde sunt recitata principum Macedonum, quos cum liberis maioribus quam XV. annos natis præcedere in Italiam placeret. Id prima specie sæuum, mox apparuit multitudini Macedonum pro libertate sua esse factum. Nominati sunt enim regis amici purpuratique duces exercituum, præfecti nauium aut præsidiorum, seruire regi humiliter, alijs superbe imperare assueti: prædites alij, alij quos fortuna non æquarent his sumptibus pares: regius omnibus victus vestirusque, nulli ciuilis animus neque legum neque libertatis æque patiens. Omnes igitur qui in aliquibus ministerijs regijs, etiam qui in minimis legationibus fuerant, iussi Macedonia excedere, atque in Italiam ire: qui non paruisset imperio, mors denuntiata. Leges Macedoniæ dedit cum tanta cura, vt non hostibus victis, sed socijs benemeritis dare videretur: & quas ne vsus quidem longo tempore, qui vnus est legum corrector, experiendo argueret, ab seriis rebus ludicrum, quod ex multo ante præparato, & in Asiæ ciuitates, & ad reges missis qui denuntiarent, & cum circumiret ipse Græciæ ciuitates, indixerat principibus magno apparatu Amphipoli fecit. Nam & artificum omnis generis, qui ludicram artem faciebant, ex toto orbe terrarum multitudo, & athletarum & nobilium equorum conuenit: & legationes cum victimis, & quicquid aliud deorum hominumque causa fieri magnis ludis in Græcia solet. Ita factum est, vt non magnificentiam tantum, sed prudentiam in dandis spectaculis, ad quæ rudes tum Romani erant, admirarentur. Epulæ quoque legationibus paratæ & opulentia & cura eadem. Vulgo dictum ipsius ferebant,

& conuiuium instruere, & ludos parare, eiusdem esse, qui vincere bello sciret. A Edito ludicro omnis generis, clypeisque æreis in naues impositis, cætera omnis generis arma cumulata in ingentem aceruum, precatus Martem, Mineruam Lunamque matrem & cæteros deos, quibus spolia hostium dicare ius fasq; est, ipse imp. face subdita succendit: deinde circunstantes tribuni militum pro se quisque ignes coniecerunt. Notata est in illo cõuentu Europæ Asiæque, vndique partim ad gratulationem, partim ad spectaculum contracta multitudine, tantis naualibus terrestribusq; exercitibus, ea copia rerum, ea vilitas annonæ, vt & priuatis & ciuitatibus, & gentibus dona data pleraque eius generis sint ab imperatore, non in vsum modo præsentem, sed etiam quod domos auecherent. Spectaculum fuit ei quæ venerat turbæ, non scenicum magis ludicrum, non certamina hominum aut curricula equorum, quam præda Macedonica omnis vt viseretur exposita, statuarum tabularumque, textilium & vasorum ex auro & argẽto & ære & ebore factorum ingenti cura in ea regia, vt non in præsentem modo speciem qualibus referta regia Alexandriæ erat, sed in perpetuum vsum fierent. Hæc in classem imposita, deuehenda Romam Cn. Octauio data. Paulus benigne legatis dimissis, transgressus Strymonem, mille passuum ab Amphipoli castra posuit: inde profectus, Pellam quinto die peruenit. Prætergressus vrbem, ad Spelæum (quod vocant) biduum moratus, P. Nasicam & Q. Maximum filium cum parte copiarum ad depopulandos Illyrios qui Perseæ iuuerant bello, misit, iussos ad Oricum sibi occurrere. Ipse Epirum petens quintis decimis castris Passaronem peruenit. Haud procul inde Anacij castra aberant. ad quem literis missis, ne quid ad ea quæ fierent, moueretur: senatum prædam Epiri ciuitatum, quæ ad Perseam defecissent, exercitui dedisse: summissis centurionibus in singulas vrbes, qui se dicerent ad præsidia deducenda venisse, vt liberi Epirotæ sicut Macedones essent, denos principes ex singulis euocauit ciuitatibus. Quibus cum denunciasset, vt aurũ atq; argẽtum in publicum proferretur, per omnes ciuitates cohortes dimisit. ante in vlteriores quam in propiores profecti, vt vno die in omnes peueniretur. Edita tribunis centurionibusque erant quæ agerentur, mane omne aurum argentumque collatum: hora quarta signum ad diripiendas vrbes datum est militibus: tantaque præda fuit, vt in equitem C C C C. denarij, peditibus duceni diuiderentur, centum quinquaginta millia capitum humanorum abducerentur. Muri deinde direptarum vrbium diruti sunt: ea fuere oppida circa L X X. vendita præda omnium, de ea summa militi numeratum est. Paulus ad mare Oricum descendit, nequaquam vt ratus erat, expletis militum animis, qui tanquã nullum in Macedonia gessissent bellum, expertes regiæ prædæ esse indignabantur. Oriei cum missas cum Scipione Nasica Maximoque filio copias inuenisset, exercitu in naues impositio in Italiam traiecit. Et post paucos dies Anicius conuentu reliquorum Epirotarum Acarnanumq; acto iussisq; in Italiam sequi principibus, quorum cognitionem causæ reseruaret: & ipse nauibus expectatis, quibus vsus Macedonicus exercitus erat, in Italiam traiecit. Cum hæc in Macedonia Epiroque gesta sunt, legati qui cum Attalo ad finiẽdum bellum inter Gallos & regem Eumenem missi erant, in Asiam peruenerunt. Inducijs per hyemem factis, & Galli domos abierant, & rex in hyberna concesserat Pergamum, grauique morbo æger fuerat. Ver primum ex domo exciuit: iamque Synnada peruenerant, cum Eumenes ad Sardeis vndique exercitum contraxerat. Ibi & Romani Solouettium ducẽ Gallorum Synnadis allocuti, & Attalus cum eis profectus: sed castra Gallorũ intrare eum nõ placuit, ne animi ex disceptatione irritarentur. P. Licinus cum regulo Gallorũ est locutus, retulitq; ipsum rocioreẽ eum deprecando factum. vt mirũ videri posset, inter opulentos reges Antiochũ Ptolemæumq; tãtum legatorum Roma. verba valuisse, vt extẽplo pacem facerent: apud Gallos nullius momenti fuisse. Romã primum reges capti sunt Perseus & Gentius in custodiam, cum liberis abducti, dein turba alia captiuorum

tiuorum: tum quibus Macedonum denunciatum erat, vt Romam venirent: principumque Græciæ. nam hi quoq; non ſolum præſentes exciti erant, ſed etiam ſi qui apud reges eſſe dicebantur, literis accerſiti ſunt. Paulus ipſe poſt dies paucos regia naue ingentis magnitudinis, quam XXI. verſus remorum agebant, ornata Macedonicis ſpolijs, non inſignium tantum armorum, ſed etiam regiorum textilium, aduerſo Tyberi ad vrbem eſt ſubuectus, completis ripis obuiam effuſa multitudine. Paucos poſt dies Anicius & Octauius claſſe ſua aduecti. Tribus ijs omnibus decretus eſt ab ſenatu triumphus: mandatumque Q. Caſſio prætori, cum tribunis plebis ex authoritate patrum ageret, rogationem ad plebem ferrent, vt ijs quo die vrbem triumphantes inuecherentur, imperium eſſet. Intacta inuidia media ſunt, ad ſumma ferme tendit. Nec de Anicij, nec de Octauij triumpho dubitatum eſt. Paulum, cui ipſi quoque ſe comparare erubuiſſent, obtrectatio carpſit. Antiqua diſciplina milites habuerat: de præda parcius quam ſperauerant, ex tantis regijs opibus dederat, nihil relicturus, ſi auditati indulgeretur, quod in ærarium deferret. totus Macedonicus exercitus imperatori erat negligenter adfuturus comitijs ferendæ legis: ſed eos Seruius Sulpitius Galba, qui tribunus militum ſecundæ legionis in Macedonia fuerat, priuatim imperatori inimicus, prenſando ipſe, & per ſuæ legionis milites ſolicitando, ſtimulauerat vt frequentes ad ſuffragium adeſſent, imperioſum ducem & malignum, antiquando rogationem quæ de triumpho eius ferretur, vlciſcerentur. plebem vrbanam ſecuturam eſſe militum iudicia: pecuniam illum dare non potuiſſe, militem honorem dare non poſſe: ne ſperaret ibi fructum gratiæ, vbi non meruiſſet. His incitatis, cum in Capitolio rogationem eam T. Sempronius tribunus plebis ferret, & priuatis lege dicendi locus eſſet ad ſuadendum, vt in re minime dubia, ſi quiſquam procederet: Seruius Galba repente proceſſit, & à Tr. poſtulauit, vt quoniam hora iam octaua diei eſſet, nec ſatis temporis ad demonſtrandum haberet, cur L. Aemylium non iuberent triumphare, in poſterum diem differrent, & mane eam rem agerent. Integro ſibi die ad cauſam eam orandam opus eſſe. Cum tribunus dicere eo die ſi quid vellet, iuberet: in noctem rem dicendo extraxit, referendo admonendoque exacta acerbe munia militiæ: plus laboris, plus periculi quam deſiderasſet res, iniunctum: contra in præmijs, in honoribus, omnia arctata: militiamque, ſi talibus ſuccedat ducibus, horridiorem aſperioremq; bellantibus, eandē victoribus inopem atq; inhonoratam futuram. Macedonas in meliori fortuna, quā milites Romanos eſſe. Si frequentes poſtero die ad legem antiquandam adeſſent, intellecturos potentes viros, non omnia in ducis, aliquid & in militum manu eſſe. His vocibus incitati, poſtero die milites tanta frequentia Capitolium compleuerunt, vt aditus nulli præterea ad ſuffragium ferendum eſſet. Intro vocatę primæ tribus cum antiquarent, concurſus in Capitolium principum ciuitatis factus eſt, indignum facinus eſſe clamitantium, L. Paulū tanti belli victorē diſpoliari triumpho: obnoxios imperatores tradi licētiæ atq; auaritiæ militari: in vno nimis ſe per ambitionē peccare. Quid ſi domini milites imperatoribus imponantur? In Galbā pro ſe quiſq; probra ingerere. Tandē hoc tumultu ſedato, M. Seruilius qui Coſ. & magiſter equitum fuerat, vt de integro eam rem ageret, ab tribunis petere, dicendiq; ad populum poteſtatem facerent. Tribuni cum ad deliberandum ſeceſſiſſent, victi anthoritatibus principum, de integro agere cœperunt: reuocaturoſque ſe eaſdem tribus renunciarunt, ſi M. Seruilius aliiq; priuati qui dicere vellent, dixiſſent. Tum Seruilius: Quantus imp. L. Aemylius fuerit Quirites, ſi ex alia re nulla æſtimari poſſit, vel hoc ſatis erat, quod cum tam ſeditioſos & leues milites, tam nobilem, tam temerarium, tam eloquentem ad inſtigandam multitudinem inimicum in caſtris haberet, nullā in exercitu ſeditionem habuit. Eadem ſeueritas imperij quam nunc oderunt tunc eos continuit. Itaq; antiqua diſciplina habiti neq; fecerunt. Seruius quidē Galba, ſi in L. Paulo accuſādo tyrocinium ponere, & documentū eloquētię dare voluit,

non triumphum impedire debuit: quem si nihil aliud, senatus iussu esse iudica- A
uerat: sed postero die quam triumphatum est, priuatum cum visurus esset, no-
men deferret, & legib. interrogaret: aut serius paulo, cum primum magistratus
ipse cepisset, diem diceret, inimicum ad populum accusaret, ita & precium
recte facti triumphum haberet L. Paulus pro egregie bello gesto: & pœnam, si
quid & vetere gloria sua & noua indignum fecisset. Sed videlicet cui crimen
nullum probrum dicere poterat, eius obtrectare laudes voluit. Diem integrum
hesterno die ad accusandum L. Paulum petijt: quatuor horas quantum tuperat
erat diei, dicendo absumpsit. Quis vnquam tam nocens reus fuit, cuius vitia
» vitæ tot horis expromi non possent? Quid interim obiecit quod L. Paulus, si
» causam dicat, negatum velit? Duas mihi aliquis conciones parumper faciat,
» vnam militum Macedonicorum, puram alteram integrioris iudicij & à fauore
» & odio: vniuerso iudicante P. R. apud concionem togatam & vrbanam prius
» reus agatur. Quid apud Quirites Romanos Serui Galba diceres? Illa enim
» tibi tota abscissa oratio esset. In statione seuerius & intentius institisti: vigiliæ
» acerbius & diligentius circumitæ sunt: operis plus, quam antea feceris, cum ip-
» se imperator & exactor circumires. Eodem die & iter fecisti, & in aciem exiti-
» nere duxisti. Ne victorem quidem te acquiescere patius est, statim ad perse-
» quendos hostes duxit. Cum te præda parienda locupletem facere posset, pe- B
» cuniam regiam translaturus in triumpho est, & in ærarium laturus. Hæc sicut
» ad militum animos stimulandos aliquem aculeum habent, qui parum licen-
» tiæ, parum auaritiæ suæ inseruitum censent: ita apud P. R. nihil valuissent, qui
» vt vetera atque audita à parentibus suis non repetat, quæ ambitione impera-
» torum clades acceptæ sint, quæ seueritate imperij victoriæ partæ: proximo
» certe Punico bello, quid inter M. Minutium Magistrum equitum, & Q. Fabium
» Maximum dictatorem interfuerit, meminit. Itaq; accusatorē id scire potuisse,
» & superuacaneam defensionem Pauli fuisse. Transeatur ad alteram concionē,
» nec Quirites vos, sed milites videor appellaturus, si nomē hoc saltem ruborem
» incutere, & verecundiam aliquam imperatoris violādi afferre possit. Equidem
» ipse aliter affectus animo sum, qui apud exercitum mihi loqui videar, quā pau-
» lo ante eram cum ad plebem vrbanam spectabat oratio. Quid etiam dicitis
» milites? Aliquis est Romæ, præter Persea, qui triumphari de Macedonibus no-
» lit: & eum non ijsdem manibus discerpitis, quibus Macedonas vicistis? Vince-
» re vos prohibuisset, si potuisset, qui triumphantes vrbem inire prohibet. Erra-
» tis milites, si triumphum imperatoris tantum, & non militum quoq; & vniuersi
» P. R. esse decus censetis. Non vnius hoc Pauli. Multi etiam qui ab senatu non
» impetrarunt triumphum, in monte Albano triumpharunt. Nemo L. Paulo ma- C
» gis eripere decus perfecti belli Macedonici potest, quam C. Luctatio primu
» Punici belli, quam P. Cornelio secundi, quam illis* qui triumphauerunt. Nec L.
» Paulum minorem aut maiorem imperatorem triumphus faciet: Militum ma-
» gis in hoc vniuersiq; P. R fama agitur: primum ne inuidiæ & ingrati animi ad-
» uersus clarissimum quenque ciuem opinionem habeat, & imitari in hoc popu-
» lum Athenien sem lacerantem inuidia principes suos videatur. Satis peccatum
» in Camillo à maioribus vestris est, quem tamen ante receptam per eum à Gal-
» lis vrbem violarunt. satis insuper vobis in P. Africano, Literni domicilium &
» sedem fuisse domitoris Africæ, Literni sepulchrum ostendi. Erubescamus, glo-
» ria si par illis viris L. Paulus iniuria vestra exæquetur. Hæc igitur primum infa-
» mia deleatur, fœda apud alias gentes, damnosa apud nostros. Quid enim aut
» Africani aut Pauli similis esse in ingrata & inimica bonis ciuitate velit? Si infa-
» mia nulla esset, & de gloria tantum ageretur, qui tandem triumphus non com-
» munem nominis Romani gloriam habet? Tot de Gallis triumphi, tot de Hispa-
» nis, tot de Pœnis, ipsorum tantum imperatorum, an populi Romani dicuntur?
» Quemadmodum non de Pyrrho modo, nec de Annibale, sed de Epiroris
» Carthaginiensibusque triumphi acti sunt: sic non M. Curius tantum, nec

P.

P.Cornelius, ſed Romani triumpharunt. Militum quidem propria eſt cauſa, qui & ipſi laureati, & quiſque donis quibus donati ſunt inſignes, triumphum nomine cient: ſuaſque & imp.laudes canentes per vrbem incedunt. Si quando non deportati ex prouincia milites ad triumphum ſint, fremunt: tamen ſuum quoq; ſe abſentes, quod ſuis manib. parta victoria ſit, triumphare credunt. Si quis vos interroget milites, ad quam rem in Italiam deportati, & non ſtatim confecta prouincia dimiſſi ſitis: quid Romam frequentes ſub ſignis veneritis, quid moremini hic, & non diuerſi domos quiſque abeatis veſtras: quid aliud reſpondeatis, quam vos triumphantes videri velle? Vos certe victores conſpici velle debeatis. Triumphatum nuper de Philippo patre huius & de Antiocho eſt. ambo regnabant cum de his triumphatum eſt. De Perſeo capto in vrbem cum liberis abducto non triumphabitur? Quod ſi in curru ſcãdentes Capitolium auratos purpuratoſque, ex inferiore loco Lucius Paulus in turba togatorum vnus priuatus interroget: Luci Anici, Cn. Octaui, vtrum vos digniores triumpho eſſe, an me cenſetis: currum ei ceſſuri, & præ pudore videntur inſignia ipſi ſua tradituri: & vos Gentium quam Perſea duci in triumphum mauultis Quirites, & de acceſſione potius belli quam de bello triumphari? Et legiones ex Illyrico laureatæ vrbem inibunt, & nauales ſocij? Macedonicę legiones ſuo abrogato triumphos alienos ſpectabunt? Quid dein de tam opimæ prædæ, tam opulentæ victoriæ ſpoliis fiet? Quonam abdentur illa tot millia armorum detracta corporibus hoſtium? an in Macedoniam remittentur? Quo ſigna aurea, marmorea, eburnea, tabulæ pictæ, textilia, tantum argenti cęlati, tantum auri, tanta pecunia regia? an noctu tanquam furtiua in ærarium deportabuntur? Quid illud ſpectaculum maximum? nobiliſſimus opulentiſſimuſque rex captus vbi victori populo oſtenditur? Quos Syphax rex captus, acceſſio Punici belli, concurſus fecerit, plerique meminimus. Perſeus rex captus, Philippus & Alexander filij regis, tanta nomina ſubtrahentur ciuitatis oculis? Ipſum L. Paulum bis Coſ. domitorem Græciæ, omnium oculi conſpicere vrbem curru ingredientem auent. Ad hoc fecimus conſulem, vt bellum per quadriennium ingenti etiã pudore noſtro tractum perficeret: cui ſortito prouinciam, cui proficiſcenti præſagientibus animis victoriam triumphumq; deſtinauimus, ei victori triumphum negaturi? & quidem non homines tantum, ſed deos etiam ſuo honore fraudaturi? diis quoque enim, non ſolum hominib. debetur. Vtrum maiores veſtri omnium magnarum rerum & principia exorſi ab diis ſunt, & finem eum ſtatuerunt? Conſul proficiſcens prætorve paludatis lictoribus in prouinciam & ad bellum, vota in Capitolio nuncupat: victor perpetrato eodem, in Capitolio triumphans, ad eoſdem deos, quibus vota nuncupauit, merita dona populi Romani traducit. Pars non minima triumphi eſt, victimæ præcedentes, vt appareat diis grates agentem imperatorem ob rempub. bene geſtam redire. Omnes illas victimas quas traducendas in triumpho vindicauit, alias alio cædente mactate. illas quidem epulas ſenatus, quæ nec priuato loco, nec publico profano, ſed in Capitolio eduntur: vtrum hominum voluptatis cauſa, an deorum hominumque, authore Seruio Galba turbaturi epulis? L. Pauli triumpho portæ claudentur? rex Macedonum Perſeus cum liberis & turba alia captiuorum, ſpolia Macedonum circa flumen relinquentur? L. Paulus priuatus tanquam rure rediens à porta domum ibit? Et tu centurio, miles, quid de imp. Paulo ſenatus decreuit, potius quam quid Seruius Galba fabuletur, audi: & hoc dicere me potius quam illum audi. Ille nihil prętterquam loqui, & ipſum maledice ac maligne didicit. Ego ter & vicies cum hoſte per prouocationem pugnaui. ex omnibus cum quibus manum conſerui ſpolia retuli, inſigne corpus honeſtis cicatricib. omnibus aduerſo corpore excepti habeo. Nudaſſe deinde ſe dicitur, & quo quæque bello vulnera accepta eſſent, retuliſſe. Quæ dum oſtentat, adapertis forte quæ velanda erant, tumor inguinum proximis riſum mouit. tum, hoc quoque quod ridetis, inquit, in

» equo dies noctesque perſedendo habeo: nec magis me eius quam cicatricum A
» harum pudet pœnitetque: quando nunquam mihi impedimento ad rempub.
» bene gerendam domi militiæque fuit. Ego hoc ferro ſæpe vexatum corpus ve-
» tus miles adoleſcentibus militibus oſtendi. Galba nitens & integrum denu-
» det. Reuocate, ſi videtur, tribuni ad ſuffragium tribus: ego ad vos milites

ſummam omnis captiui auri argentique tranſlati H S. millies ducenties fuiſſe, Valerius Antias tradit: quæ haud dubie maior aliquanto ſumma ex numero plauſtrorum ponderibusq; auri argenti generatim ab ipſo ſcriptis efficitur. Alterum tantum aut in bellum proximum abſumptum, aut in fuga cum Samothracem peteret diſſipatum, tradunt: eoque id mirabilius erat, quod tantum pecuniæ intra XXX. annos poſt bellum Philippi cum Romanis, partim ex fructu metallorum, partim ex vectigalibus alijs coaceruatum fuerat. Itaque admodum inops pecuniæ Philippus, Perſeus contra prædiues, bellare cum Romanis cœpit. Ipſe poſtremo Paulus in curru, magnam cum dignitate alia corporis, tum ſenecta ipſa maieſtatem præ ſe ferens, poſt currum inter alios illuſtres viros filij duo, Q. Maximus & P. Scipio, deinde equites turmatim, & cohortes peditum ſuis quæque ordinibus. Pediti in ſingulos dati centeni, duplex centurioni, triplex equiti: tantum pediti daturum fuiſſe credunt, & pro rata B alijs, ſi aut non refragati honori eius fuiſſent, aut benigne hac ipſa ſumma nunciata acclamaſſent: Sed non Perſeus tantum per illos dies documentum humanorum caſuum fuit, in catenis ante currum victoris ducis per vrbem hoſtium ductus, ſed etiam victor Paulus auro purpuraq; fulgens. Nam duobus è filijs, quos duobus datis in adoptionem, ſolos nominis ſacrorum familiæq; hæredes retinuerat domi, minor ferme XII. annos natus, quinque diebus ante triumphum, maior XIIII. annorum triduo poſt triumphum deceſſit, quos prætextatos curru vehi cũ patre, ſibi ipſos ſimiles prædeſtinantes triumphos oportuerat. Paucis pòſt diebus data à M. Antonio tribuno plebis concione, cum de ſuis rebus geſtis more cæterorum imperatorum diſſeruiſſet, memorabilis eius
» oratio, & digna Romano principe fuit: Quanquam & quàm feliciter Rempub.
» adminiſtrauerim, & quod duo fulmina domum meam per hos dies perculerint,
» non ignorare vos Quirites arbitror, cum ſpectaculo vobis nunc triumphus me-
» us, nunc funera liberorum meorum fuerint: tamen paucis quæſo ſinatis me
» cum publica felicitate comparare eo quo debeo animo priuatam meam for-
» tunam. Profectus ex Italia claſſem à Brunduſio ſole orto ſolui: nona diei ho-
» ra cum omnibus meis nauibus Corcyrã tenui. Inde quinto die Delphis Apolli-
» ni pro me exercitibus & claſſibus veſtris luſtra ſacrificaui. A Delphis quinto C
» die in caſtra perueni: vbi exercitu accepto, mutatis quibuſdam, quæ magna
» impedimenta victoriæ erant, progreſſus, quia in expuguabilia caſtra hoſtium e-
» rant, neq; cogi pugnare poterat rex, inter præſidia eius ſaltum ad Petram eua-
» ſi: & ad pugnam rege coacto aciẽ vici: Macedoniam in poteſtatẽ populi Ro-
» mani redegi. & quod bellum per quadriennium quatuor ante me conſules ita
» geſſerunt, vt ſemper ſucceſſori traderẽt grauius, id ego quindecim diebus per-
» feci. Aliarum deinde ſecundarum rerum velut prouentus ſecutus, ciuitates om-
» nes Macedoniæ ſe dediderunt: gaza regia in poteſtatem venit. rex ipſe, tradẽ-
» tibus propè ipſis dijs, in templo Samothracum cum liberis eſt captus. Mihi
» quoque ipſi nimia iam fortuna mea videri, eoque ſuſpecta eſſe. Maris pericula
» timere cœpi in tanta pecunia regia in Italiã traijciẽda, & victore exercitu trã-
» ſportando. Poſtquã omnia ſecundo nauium curſu in Italiam peruenerunt, neq;
» erat quod vltra precarer, illud optaui, vt cum ex ſummo retro volui fortuna cõ-
» ſuiſſet mutationem eius domus mea potius quàm reſpublica ſentiret. Itaq; de-
» functam eſſe fortunam publicam mea tam inſigni calamitate ſpero, quòd tri-
» umphus meus, velut ad ludibrium caſuum humanorum, duobus funeribus libe-
» rum meorum eſt interpoſitus. Et cum ego & Perſeus nunc nobilia maximè

sortis mortalium exempla spectemur, ille qui ante se captiuos captiuus ipse du- «
ci liberos vidit, incolumes tamen eos habet: ego qui de illo triumphaui, ab al- «
terius funere filij curru ex Capitolio ad alterum prope iam expirantem veni: «
neq; ex tanta stirpe liberum supereſt, qui Lucij Amylij Pauli nomen ferat. Du- «
os enim tanquam ex magna progenie liberorum in adoptionē datos Cornelia «
& Fabia gens habent, Pauli in domo præter se nemo supereſt. Sed hanc cladē «
domus meæ, vestra felicitas & secunda fortuna publica consolatur. Hæc tāto «
dicta animo magis confudere audientium animos, quām si miserabiliter orbi-
tatem suam deflendo locutus esset. Cn. Octauius Calend. Decembribus de rege
Perseo naualem triumphum egit. Is triumphus sine captiuis fuit, sine spolijs.
Dedit socijs naualibus in singulos denarios septuagenos quinq;: gubernatori-
bus, qui in nauibus fuerant duplex, magistris nauium quadruplex. Senatus de-
inde habitus est, patres censuerunt vt Q. Casius Persea regem cum Alexandro
filio Albam in custodiam duceret. comites, pecuniam argentum, instrumētum
quod haberet. Bitis regis Thracum filius cum obsidibus in custodiā Carseolos
est missus. Cæteros captiuos, qui in triumpho ducti erant, in carcerem condi
placuit. Paucos post dies quam hæc acta, legati ab Cotye rege Thracum vene-
runt, pecuniā ad redimendum filium alioſq; obsides apportantes. Eis in senatū
introductis, & idipsum argumenti prætendentibus orationis, non sua voluntate
Cotyn bello iuuisse Persea, quòd obsides dare coactus esset, orantibusq; vt eos
precio quantum ipsi statuissent patres, redimi paterentur: respōsum ex autori-
tate senatus est, P. R. meminisse amicitię, quę cū Cotye maioribusq; eius & gē-
te Thracum fuisset. obsides datos crimen non criminis defensionem esse, cum
Thracum genti ne quietus quidem Perseus, nedum bello Romano occupatus,
timendus fuerit. Cæterùm etsi Cotys Persei gratiam prætulisset amicitiæ po-
puli Romani magis quid se dignum esset, quam quid merito eius fieri posset,
æstimaturum: filium atque obsides ei remissurum. Beneficia gratuita esse po-
puli Romani, præciū eorum malle relinquere in accipientium animis, quā præ-
sens exigere, Legati nominati. T. Quintius Flamininus, Cn. Licinius Nerua. M.
Caninius Rebilus, qui obsides in Thraciā reducerent: & Thracibus munera da-
ta in singulos binūm milliū æris. Bitis cum cæteris obsidibus à Carseolis acces-
situs, ad patrem cum legatis missus. Naues regiæ captæ de Macedonibus inu-
sitatæ ante magnitudinis in campo Martio subductæ sunt. Hærente ad huc non
in animis modò, sed penè in oculis memoria Macedonici triumphi, L. Anicius
Quirin[illegible]is triūphauit de rege Gētio, Illyrijsq;. Similia omnia magis visa homi-
nibus q[illegible]m paria: minor ipse imperator & nobilitate Anicius cū Aemilio, &
iure imperij prætor cū cos. collatus: nō Gentius Perseo, nō Illyrij Macedoni-
bus, nō spolia spolijs, nō pecunia pecunię, non dona donis comparari poterāt.
Itaque sicut prefulgebat huic triumphus recens, ita apparebat ipsum per se in-
tuentibus nequaquam esse contemnendum. Perdomuerat intra paucos di-
es terra marique ferocem, lociſq; munitis fretam gentem Illyriorum: regem
regiæq; omnes stirpis ceperat: transtulit in triumphum multa militaria signa,
spoliaq; alia, & supellectilem regiam: auri pondo X X. & V I I. argenti X. & I X.
pondo denarium tria millia & C X X. millia, Illyrici argenti. Ante currum ducti
Gentius rex cum coniuge & liberis, & Carauantius frater regis, & aliquot no-
biles Illyrij. De præda militibus in singulos quadragenos quinos denarios, du-
plex centurioni, triplex equiti socijs nominis Latini quantum ciuibus & socijs
naualibus, dedit quantum militibus. Lætior hunc triumphum est secutus mi-
les, multisq; dux ipse carminibus celebratus. H S. ducenties ex ea præda redac-
tum esse author est Antias. præter aurum argentumque quod in ærarium sit la-
tum. quod quia vnde redigi potuerit non apparebat, authorem pro re posui.
Rex Gentius cum liberis & coniuge & fratre Spoletium in custodiam ex sena-
tusconsulto ductus: cæteri captiui Romæ in carcerem coniecti, recusantibus-
que custodiam Spoletinis Igituruium reges traducti. Reliquum ex Illyrico

prædæ

prædæ C C X X. lembi erant: de Gentio rege captos eos Corcyreis & Apollo A
niatibus & Dyrrachinis Q. Cassius ex senatusconsulto tribuit. Coss. eo anno a-
gro tantùm Ligurum populato cum hostes exercitus nunquam eduxissent, nul-
la re memorabili gesta, Romam ad magistratus subrogandos redierunt: & pri-
mo comitiali die Coss. crearunt, M. Claudium Marcellum, C. Sulpitium Gal-
lum. deinde prætores postero die, L. Livium, L. Apuleum Saturninum, A. Licí-
nium Neruam, P. Rutilium Caluum, P. Quintilium Varum, M. Ponteium. His
prætoribus duæ vrbanæ prouinciæ sunt decretæ, duæ Hispaniæ Sicilia ac Sar-
dinia. Inter Calatum eo anno, postridie Terminalia inter alacres fuerunt. au-
gur eo anno mortuus est C. Claudius: in eius locum augures legerunt T. Quin-
tium Flaminium, & flamen Quirinalis mortuus M. Fabius Pictor. Eo anno rex
Prusias venit Romam cum filio Nicomede. Is magno comitatu vrbem in-
gressus, ad forum à porta tribunalque Q. Cassij prætoris perrexit: concursu-
que vndique facto, deos qui vrbem Romam incolerent, senatumque & popu-
lum Romanum salutatum se dixit venisse: & gratulatum quòd Persea Genti-
umque reges vicissent, Macedonibusque & Illyrijs in ditionem redactis auxis-
sent imperium. Cum prętor senatum ei si velit, eo die daturum dixisset, biduum
petijt, quo templa deûm vrbemque & hospites amicosq; viseret. Datus qui cir-
cumduceret eum L. Cornelius Scipio quæstor, qui & Capuam ei obuiam mis- B
sus fuerat: & ædes, quæ ipsum comitesque eius benignè reciperent conduc-
tæ. Tertio pòst die senatum adit, gratulatus victoriam est: merita sua in eo
bello commemorauit: petijt vt votum sibi soluere, Romæ in Capitolio X. ma-
iores hostias, & Prænestę vnam Fortunæ liceret: ea vota pro victoria populi
Rom. esse. Et vt societas secum renouaretur: agerque sibi de rege Antiocho
captus, quem nulli datum à populo Rom. Galli possiderent, daretur. Filium
postremò Nicomedē senatui commēdauit. Omnium qui in Macedonia impe-
ratores fuerunt, fauore est adiutus. Itaq; cætera quę petebat concessa: de agro
responsum est, legatos ad rem inspiciendam missuros. Si ager P. R. fuisset,
nec cuiquam datus esset, dignissimum eo dono Prusiam habituros esse. Si au-
tem Antiochi non fuisset, eo ne populi quidem Romani factum apparere. aut
si datus Gallis esset, ignoscere Prusiam debere, si ex nullius iniuria quicquam
ei datum vellet P. R. Ne quod detur quidem, gratum esse donum posse, quòd
eum qui det, vbi vellet ablaturum esse sciat. Facile Nicomedis commendati-
onem accipere. Quanta cura regum amicorum liberos tueatur P. R. docu-
mento Ptolemæum Aegypti regem esse. Cum hoc responso Prusias est dimis-
sus. Munera ei ex sestertijs iusta dari, & vasorum argenteorum pondo L. & C
filio regis Nicomedi ex ea summa munera dari censuerunt, ex qua Masgabæ
filio regis Masanissæ data essent. & vt victimæ aliaque quæ ad sacrificium per-
tinerent, seu Romæ, seu Prænestę immolare vellet, regi ex publico sicut magi-
stratibus Romanis præberentur: & vt classe quæ Brunduśij esset, naues longæ
viginti assignarentur, quibus vteretur donec ad classem dono datam ei res
peruenisset, L. Cornelius Scipio ne ab eo abscederet, sumptumque ipsi &
comitibus præberet donec nauem conscendisset. Mirè lætum, & ea benigni-
tate in se populi Romani regem fuisse ferunt: munera sibi ipsum emisse fili-
um iussisse donum P. R. accipere. Hæc de Prusia nostri scriptores. Polybius
eum regem indignum maiestate nominis tanti tradit: pileatum capite raso
obuiam ire legatis solitum, libertumque se populi Romani ferre, & ideo in-
signia ordinis eius gerere. Romæ quoque cum veniret in curiam. summisisse
se, & osculo limen curiæ contigisse, & deos seruatores suos senatum appel-
lasse: aliamque orationem non tam honorificam audientibus quam
sibi deformem habuisset. Moratus circa vrbem X X X.
haud amplius dies in regnum est
profectus.

L. FLORI IN RELIQVOS TITI LIVII LIBROS, QVI DESIDERANTVR, EPITOME.

LIB. VI.

EVMENES Rex Romam venit: qui quia Macedonico bello se medium egerat: ne aut inimicus indicatus videretur, si exclusus esset: aut liberatus crimine, si admitteretur: in comitio lex lata est, ne cuiquam regi Romam venire liceret. Claudius Marcellus cos. alpinos Gallos. Sulpitius Gallus Ligures subegit. Legati Prusiæ regis conquesti sunt de Eumene: quod fines suos depopularetur: dixeruntque, eum conspirasse cum Antiocho contra populum Romanum. Societas cum deprecantibus Rhodijs iuncta est. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCXXVII. millia, XXII. Princeps Senatus lectus M. Aemylius Lepidus. Ptolemæus Aegyptiorum rex à minore fratre è regno pulsus, missis ad eum legatis in regnum restitutus est. Ariarathe Cappadociæ rege mortuo, filius eius Ariarathes accepit regnum: & amicitiam per legatos cum populo Rom. renouauit. Res præterea aduersus Ligures, Corsos, & Lusitanos vario euentu gestas, & motus Syriæ mortuo Antiocho, qui filium Antiochum puerum admodum reliquerat, continet. Hunc Antiochum puerum cum Lysia tutore Demetrius, Seleuci filius, qui Romam obses missus fuerat: clam, quia minime dimittebatur à Romanis, interemit: & ipse in regnum receptus. L. Aemylius Paulus, qui Perseum vicerat, mortuus: cuius tanta abstinentia fuit: vt cùm ex Hispania, & Macedonia maximas opes retulisset: vix ex auctione bonorum eius redactum sit, vnde dos vxori eius redderetur. Pomptinæ paludes à Cornelio Cethego consule, cui ea prouincia euenerat, siccatæ, agerq; ex ijs factus.

LIB. VII. EPITOME.

CN. Tremellio trib. pleb. mulcta dicta est: quòd cum M. Aemilio Lepido pontifice maximo iniuriosè contenderat, sacrorum quoque magistratuum ius potentius fuit. Lex de ambitu lata. Lustrum à censoribus conditum est, censa sunt ciuium capita CCCXXVIII. millia CCCXIIII. Et princeps senatus lectus Aemylius Lepidus. Inter Ptolemæos fratres, qui dissidebant, fœdus ictum, vt alter in Aegypto, alter Cyrenis regnaret. Ariarathes Cappadociæ rex consilio Demetrij regis Syriæ, & viribus pulsus regno à senatu restitutus est. Missi à senatu legati, qui inter Masanissam, & Carthaginienses de agro iudicarent. C. Martius Cos. aduersum Dalmatas parum prosperè primùm, postea feliciter pugnauit, cum quibus bello confligendi causa fuit, quòd Illyrios populi Romani socios vastauerant, eandemq; gentem Cornelius Nasica cos. domuit. Q. Opimius cos. transalpinos Ligures, qui Massiliensium oppida Antipolim & Niceam vastabant, subegit. Præterea in Hispania à compluribus parum prosperè res gestas continet. Consules anno quingentesimo XCVIII. ab vrbe condita magistratum, peractis comitijs, insequentisq; anni consulibus creatis, inire cœperunt. Mutandi comitia causa fuit, quòd Hispani rebellabant. Legati ad disceptandum inter Masanissam, & Carthaginienses missi, nunciauerunt, vim nauali materiæ se Carthagine deprehendisse. Quidam prætores à prouincijs auaritiæ nomine accusati & damnati sunt.

LIB. VIII. EPITOME.

LVstrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCXXIIII. millia. Semina tertij belli Punici referuntur. Cum in finibus Carthaginiensium maximus Numidarum exercitus, Archobarzane duce Syphacis nepote, diceretur esse, M. Porcius Cato suasit, vt Carthaginiensibus, qui exercitum specie contra Masanissam regem, sed re vera contra Romanos accitum in finibus haberent, bellum indiceretur, contradicente P. Cornelio Nasica, placuit legatos mitti Carthaginem, qui specularentur, quid ageretur. Castigato senatu Carthaginiensium, quòd contra

fœdus

fœdus exercitum & nauales materias haberent, pacem inter Masanissam, & eos facere voluerunt: Masanissa agro, de quo lis erat, cedente: sed Gisgo, Amilcaris filius, homo seditiosus, qui tunc in magistratu erat, cum senatus parituru se iudicio legatorum dixisset, ita bellum aduersus Romanos suadendo concitauit, vt legatos, quo minus violarentur, fuga explicuerit. Id nuncitates infestum iam senatum Carthaginiensibus infestiorem fecerunt. M Portius Cato funus mortui filij in prætura tenuissimo, vt valuit (nam pauper erat) sumptu fecit. Andriscus, qui se Persei filium, regis quondam Macedoniæ, ingenti asseueratione mentiretur, Romã missus. M. Aemylius Lepidus, qui princeps ab senatu sextis iam censoribus erat lectus, antequam expiraret, præcepit filijs, lecto se strato sine lenteis, sine purpura efferrent, in reliquum funus ne plusquam aeris denos consumerent: imaginum specie, non sumptibus nobilitari maximorum virorum funera solere. De veneficiis quæsitum. Publilia, & Licinia nobiles fœminæ, quæ viros suos necasse insimulabantur, cognita causa, cum prætori prædes, vadesque dedissent, cognatorum decreto necatæ sunt. Gulussa Masanissæ filius denuntiauit Carthagine delectus agi, classem comparari, & haud dubium bellum strui. Cum Cato suaderet, vtij bellum indiceretur, P. Cornelio Nasica dicente, nihil temere faciundum, placuit decem mitti legatos exploratum. L. Licinius Lucullus, A. Posthumius Albinus Coss. cum delectum seuere agerent, nec quenquam gratia dimitterent, à tribunis plebis, qui pro amicis suis vacationem impetrare non potuerunt, in carcerem conjecti sunt. Hispaniense bellum cum parum prospere aliquoties gestum ita confudisset ciuitatem Romanã, vt ne ij quidem inuenirentur, qui aut tribunatum exciperent, aut legati ire vellent, P. Cornelius Aemylianus processit, & excepturum se militiæ genus, quodcunque imperatum esset, professus est, quo exemplo ad militandi studium omnes incitauit. L. Lucullus Cos. cui Claudius Marcellus successerat, peccasse omnes Celtiberiæ populos cum videretur: Vacceos, Cantabros, & alias regiones, & iterum alias incognitas nationes in Hispania subegit. Ibi P. Cornelius Africanus Scipio Aemylianus, L. Pauli filius, Africani nepos, sed adoptiuus prouocatorem barbarum tribunus militum occidit, & in expugnatione captæ vrbis maius multo etiam periculum adijt: nam murum primus omnium transcendit. Seruius Sulpitius Galba prætor male aduersus Lusitanos pugnauit. Cum legati ex Africa cum Carthaginiensium oratoribus, & Gulussa Masanissæ filio rediissent, dicerentque: se & exercitum & classem Carthagine deprehendisse, perrogari sententiam placuit, Catone, & alijs principibus senatus suadentibus, vt in Africam confestim transportaretur exercitus. Quia vero Cornelius Nasica dicebat, nondum satis iustam causam belli videri placuit vt bello desisteretur: si Carthaginienses classem exussissent, & exercitum dimisissent: si minus, proximi consules de bello Punico referrent. Cum locatum à censoribus theatrum extrueretur, P. Cornelio Nausica author, tanquam inutile, & nociturum publicis moribus, ex S.C. destructum est: populusque aliquandiu stans ludos spectauit. Carthaginienses, cum aduersum fœdus bellum Masinissæ intulissent: victi ab eo nonagesimũ secundum annum habente, & sine pulpamus mandare, & gustare cibum tantummodo solito, insuper Romanum bellum meruerunt.

LIB. IX. EPITOME.

TErtij Punici belli initium altero & sexcentesimo anno ab vrbe condita: intra quintum annum quam erat cœptum, consummatum omnino est. Inter M. Portium Catonem, & Scipionem Nasicam, quorum alterum sapientissimum virum in ciuitate habebant: alter vir optimus à senatu iudicatus erat diuersis certatum est sententijs: Catone suadente bellum & vt omnino deleretur Carthago, Nasica dissuadente: Placuit nihilominus, eo quod contra fœdus naues haberent, & extra fines exercitum duxissent: quodque socio populi Romani & amico Masanissæ arma intulissent, & quod filium eius Gulussam, qui cum legatis Romanis erat, in oppidum minime recepissent, bellum ijs indici. Prius quam vllæ copiæ in naues imponerentur. Vticenses legati Romam venerunt, se suaque omnia dedentes. Ea legatio veluti maximum belli omen grata patribus, acerba Carthaginiensibus fuit. Diti patri ludi ad Tarentum ex præscripto Librorum Sibyllinorum facti, qui anno primo primi Punici belli quingentesimo

altero anno ab vrbe condita facti erant. Legati triginta Romam venerunt, per quos Carthaginienses: se dedebant. Catonis sententia pervicit, vt decreto perstaretur, & vt consules quamprimum proficiscerentur ad bellum. Qui vbi in Africam transierunt, acceptis, quos impetrauerant, trecentis obsidibus, & armis omnibusque instrumentis belli, si qua Carthagine erant, tunc cum ex authoritate patrum iuberent, vt in alio loco procul à mari decem millia passuum, nec minus remoto, oppidum facerent indignitate rei ad bellandum Carthaginienses compulerunt. Obsideri, oppugnarique cœpta est Carthago à L. Marcio, M. Manlio consulibus. In qua oppugnatione, cum neglectos ab vna parte muros duo tribuni temere cum cohortibus irrupissent, & ab oppidanis grauiter cæderentur: à Scipione Africano expliciti sunt. Per quem & castellum Rom. quod nocte oppugnabant, paucis equitibus iuuantibus liberatum est, castrisque, quæ Carthaginienses omnibus copiis pariter ab vrbe egressi oppugnabant, liberatis, is præcipuam gloriam tulit. Præterea cum ab irrita oppugnatione, Carthaginis Cos. (alter enim Romam ad comitia erat) exercitum ducere aduersus Asdrubalem vellet: qui cum altera manu iniquum saltum insederat: suasit primo consuli, ne tam iniquo loco confligeret. victus deinde complurium, qui & prudentiæ eius, & virtuti inuidebant, sententijs & ipse saltum ingressus est. Cumque, sicut prædixerat, fusus fugatusque esset Romanus exercitus: & duo cohortes ab hoste obsiderentur, cum exiguis equitum turmis in saltum reuersus liberauit eas, & incolumes reduxit. Quam virtutem eius & Cato vir promptioris multo ad vituperandum linguæ, in senatu sic prosecutus est, vt diceret: reliquos, qui in Africa militarent vmbras militare, Scipionem vigere: & populus Romanus eo fauore illum complexus est, vt comitijs complurimæ eum tribus consulem scriberent, cum hoc per ætatem minime liceret. Cum L. Scribonius tribunus pleb. rogationem promulgasset, vt Lusitani, ex fœdere populo Romano dediti à Sergio Galba in Galliam venissent, in libertatem restituerentur, M. Cato acerrime suasit, extat oratio in annalibus eius inclusa. Q. Fuluius Nobilior etiam ab eo in senatu laceratus respondit pro Galba, ipse quoque Galba cum se damnari videret complexus duos filios prætextatos, & filium Caij Sulpitij, cuius tutor erat, ita miserabiliter pro se locutus est, vt rogatio antiquaretur. Extant tres orationes eius duæ aduersum Libonem trib. pleb. rogationesque eius habitas de Lusitanis, vna contra L. Cornelium Cethegum, in qua Lusitanos prope sese castra habentes cæsos fatetur, quod compertum habuerit, equo atque homine suo ritu immortalitatis per speciem pacis adoriri exercitum suum in animo habuisse. Andriscus quidam vltimæ sortis homo, Persei regis se filium ferens, & mutato nomine Philippus vocatus, cum ab vrbe Roma quod illum Demetrius Syriæ rex ob hoc ipsum mendacium miserat, clam profugisset, multis ad falsam eam fabulam velut ad veram eunitibus contracto exercitu, totam Macedoniam aut voluntate incolentium, aut armis occupauit. Fabulam autem huiusmodi finxerat. Ex pelliceo se Perse rege ortum, traditum educandum Cyrthesæ cuidam esse, vt in belli casus, quod ille cum Romanis ageret, aliquod velut semen stirpis regiæ extaret. Perseo demortuo, Adramitti se educatum vsque ad duodecimum annum ætatis: patrem eum esse credentem, à quo educaretur, ignarum generis fuisse sui: affecto deinde eo, cum prope vitæ finem vltimum esset, detectam tandem sibi originem suam, falsæque matri libellum datum signo Persei regis signatum, quam sibi traderet, cum ad puberem ætatem venisset, obtestationesque vltimas adiectas, vt res in occulto ad id tempus seruaretur, pubescenti libellum tradidit, in quo relicti sibi duo thesauri à patre dicerentur. tum scientem mulierem, subditum se esse, veram stirpem ignoranti edidisse genus, atque obtestatam, vt prius quam ad Eumenem manaret res, Perseo inimicum, excederet ijs locis, ne interficeretur: eo se exterritum, simul sperantem aliquod auxilium à Demetrio, in Syriam se contulisse, atque ibi primum quis ipse omnino esset, palam expromere ausum.

LIB. X. EPITOME.

THessalia, cum & illam inuadere armis, atque occupare Pseudophilippus vellet: per Romanorum legatos auxilijs Achæorum defensa est. Prusias rex Bythiniæ omnium humillimorum fautor, atque vitiorum, à Nec medio filio, adiuuante

Attalo

Attalo rege Pergami occisus est. Habebat alium filium, qui pro superiore ordine dentium enatum habuisse vnum os continens dicitur. Cum legatos ad pacem inter Nicomedem & Prusiam faciendam Romani misissent, & vnus ex ijs caput multis cicatricibus sparsum haberet, alter pedibus æger esset, tertius ingenio socors haberetur, dixit Cato: eam legationem nec caput, nec pedes, nec cor habere. Si Syria, quæ eo tempore ex stirpe generis Persei regis Macedonum inertia socordiaq; similem Prusiæ regem habebat; iacente eo in ganeo & lustris, Ammonius regnabat, & per quem & amici omnes regis, & Laodice regina, & Antigonus Demetrij filius, occisi. Masanissa Numidiæ rex maior nonaginta annis vir insignis decessit. Inter cætera opera iuuenilia, quæ ad vltimum edidit: adeo etiam versus in senectam viguit, vt post sextum & octogesimum annum genuerit vnum filium. Inter tres liberos, maximum natu Mycipsam, Gulussam, & Manastabalem, qui etiam Græcis literis erat eruditus, P. Scipio Aemylianus, cum commune eis pater regnum reliquisset & diuidere eos arbitrio Scipionis iussisset, administrationem regni diuisit. Item Phaniæ Hmilconis præfecto equitum Carthaginiensium, viro forti, & cuius opera præcipue Pœni vtebantur, suasit, cum equitatu suo ad Romanos transire. Trium legatorum, qui ad Masanissam missi fuerant, Claudius Marcellus coorta tempestate fluctibus obrutus est. Carthaginienses Asdrubalem Masanissæ nepotem, quem prætorem habebant, proditionis suspectum, in curia interemerunt. quæ suspicio inde emanauit, quod propinquus esset Gulussæ, auxilia Romanorum iuuantis. P. Scipio Aemylianus cum ædilitatem peteret, consul à populo dictus, quoniam per decem annos consulem fieri minime licebat, cum maximo certamine suffragantibus plebeis, & repugnantibus aliquantum patribus, legibus solutis, & Cos. creatus est. M. Aemylius nonnullas vrbes circumpositas Carthagini expugnauit. Pseudophilippus in Macedonia, cæso cum exercitu M. Iuuentio prætore à Q. Cæcilio victus, captusq; est, relicta Macedonia.

DECADIS VI. LIB. I.

EPITOME.

Carthago viginti tria millia quidem passuum in circuitu labore maximo obsessa, & per partes capta est, primum a Mancino legato, deinde à Scipione consule cui extra sortem prouincia Africa data est. Carthaginienses portu nouo quia verus à Scipione erat obstructus, facto, & contracta exiguo tempore ampla classe, nauali prælio infeliciter pugnauerunt. Asdrubalis quoque eorum ducis castra ad Nesentem oppidum loco difficillimo sita, cum exercitu deleta sunt à Scipione, qui tandem vrbem expugnauit septingentesimo anno quam erat condita. spoliorum maior pars Siculis, quibus ablata erant, reddita. Vltimo vrbis excidio cum se Asdrubal Scipioni dedisset: vxor eius, quæ paucis ante diebus de marito minime impetrare potuerat vt ad victorem transfugeret, se flagrantis in medium vrbis incendium duobus cum liberis ex arce præcipitauit. Scipio exemplo patris sui Aemylij Pauli qui Macedoniam vicerat, ludos fecit, transfugas, atque fugitiuos bestiis obiecit. Belli Achaici semina referuntur hæc, quod legati populi Romani ab Achaicis pulsati sunt. Corinthum missi erant vt eas ciuitates quæ sub ditione Philippi fuerant, ab Achaico concilio secernerent.

LIB. II. EPITOME.

Cvm Achæis, qui in auxilium Bœotos, & Chalcidenses habebant, Q. Cæcilius Metellus ad Thermopylas bello conflixit, quibus victis, dux eorum Critolaus veneno sibi mortem consciuit, in cuius locum Drachus Achaici motus primus author ab Achæis dux creatus, ad Istmon à L. Mummio consule victus est: qui omni Achaia in deditionem accepta, Corinthum ex S.C. diruit, quia ibi legati Romanorum violati erant. Thebæ quoq;, & Chalcis, quæ auxilio fuerant, dirutæ. Ipse L. Mummius se abstinentissimum virum egit, nec quicquam ex ijs opibus ornamentisq; quæ prædiues

Corin-

Corinthus habuit, in domum eius peruenit. Q. Cæcilius Metellus de Andrisco triumphauit. P. Cornelius Scipio Africanus Aemylianus de Carthagine & Asdrubale. Viriatus primum in Hispania ex pastore venator, & ex venatore latro, mox iusti quoque exercitus dux factus, vniuersam Lusitaniam occupauit, M. Vetilium prætorem fuso eius exercitu, cepit. Post quem C. Plautinus prætor nihilo felicius rem gessit, tantumq; terrorem is hostis intulit, vt aduersus eum consulari opus esset & duce & exercitu. Prætera motus Syriæ, & bella inter reges gesta referuntur. Alexander homo ignotus, & incerte stirpis, occiso (sicut ante dictum est) Demetrio rege, in Syria regnabat. Hunc Demetrius, Demetrij filius, qui à patre quondam ob incertos belli casus ablegatus in Gnidon fuerat, contempta socordia inertiaque eius, adiuuante Ptolemæo Aegypti rege, cuius filiam Cleopatram acceperat in matrimonium, bello interemit. Ptolemeus in cubiculo grauiter vulneratus, inter curationem, dum ossa medici terebrare contendunt, expirauit: atque in locum eius frater minor Ptolemæus, qui Cyrenis regnabat, successit. Demetrius ob crudelitatem, quam per tormenta in suos exercebat, a Diodoro quodam vno ex subiectis, qui Alexandri filio bimulo admodum regnum asserebat, bello superatus, Seleuciam fugit. L. Mummius de Achæis triumphauit, signa ærea, marmoreaque, & tabulas pictas in triumpho tulit.

LIB. III. EPITOME.

AP. Claudius Cos. Salassos, gentem alpinam, domuit. Alter Pseudophilippus in Macedonia à L. Tremelio quæstore cum exercitu cæsus est. Q. Cæcilius Metellus proconsul Celtiberos cecidit. à Q. Fabio proconsule pars maxima Lusitaniæ expugnatis multis vrbibus recepta est. C. Iulius senator Græcè res Romanas scripsit.

LIB. IIII. EPITOME.

QVintus Pompeius Cos. in Hispania Termestinos subegit, cum eisdem quidem, & Numantinis pacem ob infirmitatem fecit: Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCC XXVIII. millia, CCCXLII. Cum Macedonum legati conquestum venissent de Iunio Syllano prætore, quod acceptis pecuniis prouinciam spoliasset, & senatus de querelis eorum vellet cognoscere: T. Manlius Torquatus, Syllani pater, petiit, impetrauitque, vt sibi huiusmodi cognitio mandaretur, & domi causa cognita, filium condemnauit, abdicauitque, ac ne funeri quidem eius, cum suspendio vitam finisset, interfuit, sedensque domi potestatem consultantibus ex instituto fecit. Q. Fabius proconsul, rebus in Hispania prospere gestis labem imposuit, pace cum Viriato æquis conditionibus facta. Viriatus à proditoribus consilio Seruilij Cepionis interemptus est & ab exercitu eius multum imploratus, ac nobilissime tumulatus, vir duxque maximus per quatuordecim annos, quibus cum Romanis bellum gessit, frequentius superior.

LIB. V. EPITOME.

PVblio Cornelio Nasica cui cognomen Scipioni fuit, ab irridente Curiatio tribuno plebis imposito, & D. Iunio Bruto Coss. delectum habentibus in conspectu tyronum res saluberrimi exempli facta est. nam C. Matienus accusatus est apud tribunos plebis, quod exercitum in Hispania deseruisset, damnatusque sub furca diu vir cæsus est, & sestertio nummo venijt. Tribuni plebis, quia non impetrarent vt sibi tribunos, quos vellent, milites eximere liceret, consules in carcerem mitti iusserũt. Iunius Brutus Cos. in Hispania ijs, qui sub Viriato militauerant, agros, oppidumque dedit, quod Valentia vocatum est. M. Popilius à Numantinis, cum quibus pacem factam senatus irritam fieri censuerat, cum exercitu fusus fugatusq;. C. Hostilio Mancino consule sacrificante, pulli ex cauea euolauerunt, conscendenti deinde in nauim, vt in Hispaniam proficisceretur, accidit audiri: mane mane Mancine, Mancino auspicia tristia fuisse probatum est. Victus enim à Numantinis, & castris exutus, cum spes nulla seruandi exercitus esset, pacem cum eis fecit, ignominiosam, quam ratam esse senatus vetuit. Triginta millia Romanorum à Numantinorum millibus quatuor victa fugit. D. Iunius Lusitaniam vrbium expugnationibus vsq; ad Oceanum perdomuit: &

cum

cùm fluuium Obliuionem transire nollent, raptum signifero signum ipse transtulit, & sic vt transgrederentur milites persuasit. Alexandri filius rex Syriæ, decem annos admodum habens, à Diodoro, qui Triphon cognominabatur, tutore suo per fraudem occisus est: corruptis quidem medicis, qui eum calculi dolore consumi ad populum mentirentur, dum secant illum, occiderunt.

LIB. VI. EPITOME.

D. Iunius Brutus in vlteriore Hispania feliciter aduersus Gallecios pugnauit, dissimili euentu M. Aemilius Lepidus proconsul aduersus Vacceos rem gessit, clademq; similem Numantinæ passus est. Ad exoluendum Numantini foederis religione populum Mancinus, cum huius rei autor fuisset, deditus Numantinis minime est receptus. Lustrum à censoribus conditũ est. Censa sunt ciuiũ capita CCCXXIII. millia. Fuluius Flaccus Cos. Vardeos in Illyrico subegit. M. Cæsonius prætor in Thracia cum Scordiscis prospere pugnauit. Cùm vitio ducum bellum Numantinum non sine publico pudore duraret: delatus est vltro Scipioni Africano à senatu, populoq; Romano consulatus, quem cum ille capere ob legem, quæ vetabat, quenquam intra decem annos iterum consulem fieri licere, minime vellet, sicuti priori consulatu, legibus solutus est. Bellum seruile in Sicilia ortum, cum opprimi à prætoribus minime valuisset, C. Fuluio consuli mandatum est, cuius belli initium fuit Eunus seruus, natione Syrus, qui contracta agrestium seruorum manu, & solutis ergastulis, iusti exercitus numerum implebat. Cleon quoque alter seruus ad LXX. millia seruorum contraxit, & copijs iunctis contra populum Romanum, exercitumque eius bellum sæpenumero gesserunt.

LIB. VII. EPITOME.

Scipio Africanus Numantiam obsedit, & corruptum licentia luxuriaq; exercitum ad generosissimam militiæ disciplinam reuocauit: omnia enim deliciarum instrumenta recidit, duo millia scortorum à castris reiecit, militem omni die in opere habuit, & triginta dierum frumentum ad septenos vallos ferre cogebat, ægrè propterea incedenti, dicebat, cum gladio te vallare scieris, vallum ferre desinito. Alijs nimirum parum habiliter scutum ferenti eum scutum amplius iusto ferre iussit, neque id se reprehendere quoniam melius scuto, quam gladio vteretur. Quem militem extra ordinem deprehendit, si Romanus esset, virgis, si extraneus, virgis cecidit. Fumenta quidem omnia, ne exonerarent milites, vendit. Multoties contra hostium eruptiones feliciter pugnauit. Vaccei obsessi, liberis & coniugibus trucidatis, ipsi se interemerunt. Scipio amplissima munera sibi ab Antiocho rege Syriæ missa, cum celare alijs imperatoribus regum munera mos esset, pro tribunali accepturum se esse dixit: eaque omnia referri quæstorem in publicas tabulas iussit, ex ijs viris fortibus munera se daturum. Cum vndique Numantiam obsidione clausisset, & oppressos fame videret vigeri, hostes qui postulatum exierant, vetuit interimi, quòd diceret, velocius eos absumpturos frumentum, quod haberent, si plures quidem fuissent.

LIB. VIII. EPITOME.

Tib. Sempronius Gracchus tribunus plebis cum agrariam legem ferret aduersus voluntatem senatus, & equestris ordinis, ne quis ex publico agro plus quam centum iugera possideret, in eum furorem exarsit, vt M. Octauio collegæ causam aduersæ partis defendenti potestatem lege lata abrogaret, seq; & fratrem Gracchum, Ap. Claudium socerum triumuiros ad diuidendum agrum crearet. Promulgauit aliam legem agrariam: qua si quis latius agrum patefaceret, vt ijdem omnino triumuiri iudicarent quà publicus ager, quà priuatus esset: deinde cùm minus agri esset quàm quod diuidi posset, sine offensa etiam plebis, quoniam eos ad cupiditatem ampliori modo sperandi incitauerat, legem se promulgaturum ostendit, ob id, vt ijs, qui Semproniia lege agrum accipere deberent, pecunia, quæ regis Attali fuisset, diuideretur. Habendem autem populum Romanum reliquerat Attalus, rex Pergami, Eumenis filius. [illegible] indignationibus commotus grauiter senatus, ante omnes C. Antonius Cos. qui [illegible] senatu in Gracchum peroraſſet, raptus ab eo ad populum, delatusque plebi, ru[illegible]

eum pro rostris concionatus est. Cum iterum tribunus plebis creari vellet Gracchus, authore P. Cornelio Nasica in Capitolio à primatibus occisus est, ictus primum fragmentis subselliorum, & inter alios, qui in eadem seditione occisi erant, insepultus est in flumen proiectus. Res praeterea in Sicilia vario euentu aduersum fugitiuos gestas continet.

LIB. IX. EPITOME.

NVmantini fame maximè coacti, ipsi se per vices trucidauerunt. Captam vrbem Scipio Africanus deleuit, & de ea triumphauit: quartodecimo anno post Carthaginem deletam. P. Attilius cos. in Sicilia cum fugitiuis debellauit. Aristonicus, regis Eumenis filius Asiam occupauit, cum testamento Attali regis legata populo Romano libera esse deberet. Aduersus eum P. Licinius Crassus cos. cum idem Pontifex maximus esset, quod nunquam antea factum erat, extra Italiam profectus, praelio victus, & interemptus est. M. Perpenna cos. victum Aristonicum in deditionem accepit. Q. Pompeius, & Q. Metellus tunc primum vterque ex plebe censores facti. Lustrum à censoribus est conditum. Censa sunt capita CCCXIII. millia DCCCXXIII. praeter pupillos & viduas. Q. Metellus censor censuit, vt ducere vxores omnes omnino cogerentur liberorum creandorum causa. extat oratio eius, quam Augustus Caesar, cum de maritandis ordinibus ageret, velut eo tempore scriptam in senatu recitauit. C. Attinius Labeo tribunus plebis Q. Metellum censorem, à quo in senatu legendo praeteritus erat, de saxo deijci iussit, quod ne fieret, ceteri tribuni plebis auxilio quam maximè fuerunt. Cum Carbo tribunus plebis rogationem tulisset, vt eundem tribunus plebis quoties quidem vellet, creari liceret, rogationem eius P. Africanus grauissima oratione dissuasit, in qua dixit: T. Gracchum iure caesum videri. Gracchus contrà suasit rogationem, sed Scipio tenuit. Bella inter Antiochum regem Syriae, & Phraatem Parthorum regem gesta, nec magis quietae res Aegypti referuntur. Ptolomaeus Euergetes cognominatus, ob nimiam eius crudelitatem suis inuisus, incensa à populo regia clam in Cyprum profugit, & cum sorori eius Cleopatrae, quam eius virgine filia per vim compressa, & in matrimonium ducta, repudiauerat, regnum à populo datum esset, infensus filium, quem ex illa habebat, in Cypro occidit, caputq; eius, & manus, & pedes matri misit. Seditiones à triumuiris Fuluio Flacco, C. Gracchо, & C. Carbone de agro diuidundo creatis excitatae, quibus cum P. Scipio Africanus aduersaretur, fortisq; ac validus pridie domum se recepisset, mortuus in cubiculo inuentus est. Suspecta fuit, tanquam venenum ei dedisset Sempronia vxor: hinc maxime, quod soror esset Gracchorum, cum quibus simultas Africano fuerat: de morte tamen eius nulla quaestio acta, quo defuncto, seditiones triumuirales acrius exarserunt. C. Sempronius cos. contra Lapidas primo rem male gessit, mox victoria cladem acceptam emendauit, virtute C. Iunij Bruti, eius qui Lusitaniam subegerat.

LIB. X. EPITOME.

AVrelius cos. Sardos subegit. Fuluius Flaccus primus omnium transalpinos Ligures bello domuit: missus in auxilium Massiliensibus aduersus Saluios Gallos, qui populabantur fines Massiliensium. L. Opimius praetor Fregellanos, qui defecerant, in deditionem accepit, Fregellas diruit. Pestilentia in Africa à maxima multitudine locustarum, & deinde necatarum strage fuisse traditur. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCXC. millia, DCCXXXVI. C. Gracchus, Tiberij frater tribunus plebis eloquentior quam frater pernicioſas aliquas leges tulit, inter quas frumentariam, vt semisse & triente frumentum plebi daretur: alteram legem agrariam, quam frater eius tulerat: tertiam qua equestrem ordinem cum senatu consentientem corruperat, vt sexcenti ex equitibus in curiam sublegerentur, cum ea illis temporibus trecenti senatores erant, sexcenti equites vt trecentis senatoribus miscerentur, id est, vt equester ordo bis tantum virium in senatu haberet, & continuato in alterum annum tribunatu, legibus agrarijs latis effecit, vt complures coloniae in Italia deducerentur, & vna in solo dirutae Carthaginis, quo ipse triumuir creatus coloniam deduxit. Praetereares à Q. Metello consule aduersus Baleares gestas continet, quas Graeci Gymnesias appellant, quia aetatem nudi exigant. Baleares à teli missu

appellati, vel à Baleo Herculis comite ibi relicto tunc, cum Hercules ad Geryonem nauigaret. Motus quoque Syriæ referuntur, in quibus Cleopatra Demetrium virum suum, & Seleucum filium, multum indignata, quod occiso patre eius à se, iniussu suo diadema sumpsisset, interemit.

DECADIS VII. LIB. I.

EPITOME.

CAius Sextius proconsul victa Salyorum gente, coloniam Aquas Sextias condidit, ob aquarum copiam & calidis & frigidis fontibus, atque à nomine suo ita appellatas. Cn. Domitius proconsul contra Allobroges ad Oppidum Vindalium multum feliciter pugnauit. Quibus bellum inferendi causa fuit, quod Teutomalium Salyiorum regem fugientem recepissent, & omni ope iuuissent, quodque Heduorum agros, sociorum populi Romani vastauissent. C. Gracchus seditioso tribunatu acto, cum Auentinum armata quoque multitudine occupauisset, à L. Opimio consule, ex S.C. vocato ad arma populo, pulsus, interemptus est, & cum eo Fuluius Flaccus socius eiusdem. Q. Fabius Maximus cos. Pauli nepos, aduersus Allobroges, & Bituitum Aruernorum regem feliciter pugnauit. Ex Bituitii exercitu cæsa millia hominum centum viginti, & cum ipse ad satisfaciendum senatui Romam profectus esset, Albæ custodiendus datus est, quia contra pacem videbatur, vt in Galliam remitteretur, decretum quoq; est, vt Congentiatus, filius eius, comprehensus Romam mitteretur. Allobroges in deditionem accepti. Lucius Opimius accusatus apud populum à Quinto Decio tribuno plebis, quod indemnatos ciues interemisset coniecisset, liberatus est.

LIB. II. EPITOME.

CN. Martius cos. Sarinos gentem Alpinam expugnauit. Micipsa Numidarum rex mortuus, regnum tribus filijs reliquit, Adherbali, Hyempsali, & Iugurthæ fratris filio, quem in filium adoptauerat. L. Cæcilius Metellus Dalmatas obsedit. Iugurtha Hyempsalem fratrem bello petijt, quem victum interemit. Adherbalem regno expulit, qui à senatu restitutus est. L. Cæcilius Metellus, Cn. Domitius Aenobarbus censores, duos & triginta senatu mouerunt. Præterea motus Syriæ regum continet.

LIB. III. EPITOME.

CAto Portius cos. in Thracia malè aduersus Scordiscos pugnauit. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCXCIIII. millia, CCCXXXVI. Aemilia, Licinia, & Marcia virgines Vestales incesti damnatæ sunt. idque incestum quemadmodum commissum, deprehensum, & iudicatum sit, refertur. Cimbri gens vaga populabundi in Illyricum venerunt, ab ijs Papyrius Carbo cos. cum exercitu fusus est. Liuius Drusus consul aduersus Scordiscos gentem à Gallia oriundam in Thracia feliciter pugnauit, magnumque honorem tulit.

LIB. IIII. EPITOME.

ADherbal bello petitus à Iugurtha, & in oppido Cirta obsessus, contra denunciationem senatus ab eo occisus est. Ob hoc ipsi Iugurthæ bellum indictum, idque etiam Calpurnius Bestia cos. gerere iussus, pacem cum Iugurtha inuisso populi & senatus fecit. Iugurtha fide publica euocatus ad indicandum consiliorum auctores, quod multos pecunia in senatu corrupisse dicebatur, Romam venit, propter cædem demissam in regulum quendam nomine Massiuam, qui regnum eius populo Romano inuisi appetebat, interfectum Romæ cùm periclitaretur, causam capitis dicere iussus clam profugit, & descendens vrbe fertur dixisse: O vrbem venalem, & citò perituram, si emptorem inueniret: A Posthumius legatus infeliciter prælio aduersus Iugurtham gesto: pacemque etiam multum ignominiosam adiecit, quam quidem minimè esse ratificandam senatus censuit.

LIB.

Q. Cæcilius Metellus cos. duobus prælijs Iugurtham fudit, & vniuersam Numidiam vastauit. M. Iunius Syllanus cos. aduersum Cimbros infeliciter pugnauit, legatis Cimbrorum sedem & agros, in quibus considerent, postulantibus senatus negauit. M. Minucius proconsul contra Thracas feliciter quidem pugnauit. L. Cassius cos. à Tigurinis Gallis pago Heluetiorum, quia ciuitate secesserant, in finibus Allobrogum cum exercitu cæsus est, milites qui ex ea clade superauerant, obsidibus datis, & dimidia rerum omnium parte, vt incolumes dimitterentur, cum hostibus pacti sunt.

LIB. VI. EPITOME.

IVgurtha pulsus à C. Mario ex Numidia, auxilio Bocchi Maurorum regis adiutus est, & cæsis prælio Bocchi quoque copijs, nolente Boccho bellum infeliciter susceptum diutius sustinere, vinctus ab eo, & traditus Mario est, in qua re præcipua opera L. Cornelij Syllæ, quæstoris Marij fuit.

LIB. VII. EPITOME.

AVrelius Scaurus legatus consulis à Cimbris fuso exercitu, captus: & cum in consilium ab ijs euocatus deterreret eos, ne alpes transirent Italiam petituri, eò quod diceret Romanos vinci minimè posse, à Bolorege feroce iuuene occisus est. Ab ijsdem hostibus C. Manlius, & Qu. Seruilius Cepio proconsules victi prælio, castrisque binis exuti sunt: octoginta millia militum occisa, calonum ac lixarum quadraginta millia. Secundum populi Romani iussionem Cepionis, cuius temeritate clades accepta erat, damnati bona publicata sunt, primoque post regem Tarquinium imperium ei abrogatum. In triumpho C. Marij ductus ante currum eius Iugurtha cum duobus filijs, & in carcere necatus. Marius triumphali veste in senatum venit, quod nemo ante eum fecerat, eique propter Cimbrici belli metum continuatus per complures annos magistratus est: consulatus secundo & tertio absens cos. creatus, quartum consulatum dissimulanter captans consecutus est. Cn. Domitius pontifex maximus, populi suffragio creatus est. Cimbri, vastatis omnibus, quæ circa Rhodanum & Pyrenæum sunt, per saltum in Hispaniam transgressi: ibique multa loca populati à Celtiberis fugati sunt, reuersique in Galliam bellicosis quidem se Theutonis coniunxerunt.

LIB. VIII. EPITOME.

ANtonius prætor in Sicilia maritimos prædones persecutus est. C. Marius cos. summa vi oppugnata à Teutonis & Ambronibus castra defendit: duobus deinde prælijs circa Aquas Sextias eos hostes deleuit, in quibus cæsa traduntur [illegible]lium ducenta millia, capta nonaginta. Marius absens quintum cos. creatus est, triumphum oblatum, donec Cimbros vinceret distulit. Cimbri repulso ab alpibus fugatoq; [illegible]u. Catulo proconsule, qui fauces alpium obsederat, & ad flumen Athesim castellum [illegible]tum insederat, reliqueratq; vbi virtute sua explicata fugientem proconsulem, exer[illegible]umq; prosecuti in Italiam traiecissent, iunctis eiusdem Catuli, & C. Marij exercitibus, prælio victi sunt ab eis, in quo cæsa traduntur hominum centum quadraginta millia, capta sexaginta. Marius totius ciuitatis consensu receptus, pro duobus triumphis qui offerebantur, vno contentus fuit. Primores ciuitatis, qui aliquantulum, vt nobilis omni ad tantos honores euecto, inuiderant, conseruatam ab eo Rempub. fatebantur. P. Malleolus matre interempta, primus omnium insutus culleo in mare præcipitatus est. Ancylia cum strepitu mota esse antequã Cimbricum bellum consummaretur, audiuntur. Bella præterea inter Syriæ reges gesta continet.

LIB. IX. EPITOME.

L. N. Apuleius Saturnius adiuuante C. Mario, & per milites occiso A. Numio competitore, tribunus plebis per vim creatus non minus violenter tribunatum, quàm petierat, gessit. Et cùm legem Agrariam per vim tulisset, Metello Numidico quòd in eam minimè iurasset, diem dixit qui cum à bonis ciuibus defenderetur, ipse malorum certaminum esset, in voluntarium exilium Rhodum profectus est, ibiq;

ibique legendo,& audiendis viris vacabat. Profecto, C. Marius seditionis author, qui sextum quidem consulatū per tribus sparsa pecunia emerat, aqua & igni interdixit. Idem Apuleius Saturnius tribunus plebis C. Memmium candidatum consulatus petitorem, quem maximè aduersarium actionibus suis timebat, interemit. Quibus rebus concitato quam plurimum senatu in eius causam, & C. Marius homo mutabilis & varij consilij ingenijque, qui semper secundam fortunam transierat, cum eum tueri minimè posset, oppressus armis cum Glaucia prætore, & alijs eiusdem furoris socijs à Rabirio quodam interfectus est. Qu. Cæcilius Metellus ab exilio ingenti totius fauore ciuitatis reductus est. M. Aquilius consul in Sicilia bellum seruile concitatum confecit.

LIB. X. EPITOME.

CVm M. Aquilius de pecunijs repetundis causam diceret, ipse rogare iudicem noluit. M. Antonius, qui pro eo perorabat, tunicam à pectore eius discidit, vt honestas cicatrices ostenderet, quibus conspectis, indubitanter absolutus est. Cicero eius rei solus author. Didius proconsul aduersum Celtiberos feliciter pugnauit. Ptolomæus Cyrenarum Rex cui cognomētum Apionis fuit, mortuus hæredem populum Romanum reliquit, & eius regni ciuitates senatus liberas esse iussit. Ariobarzanes in regnum Cappadociæ à L. Cornelio Sylla reductus est. Parthorum legati à rege Arsace missi ad Syllam venerunt, vt amicitiam à populo Romano peterent. P. Rutilius vir summæ innocentiæ, qui legatus C. Marij proconsulis a publicanorū iniurijs Asiam defenderat, inuisus equestri ordini, penes quem iudicia erant, repetundarum damnatus in exilium missus est. C. Geminius prætor contra Thracas infeliciter pugnauit. Senatus cum impotentiam equestris ordinis in iudicijs exercendis ferre nollet, omni vi niti cœpit, vt ad se iudicia transferrentur, sustinente causam eius M. Liuio Druso tribuno plebis, qui, vt vires sibi acquireret, pernicioſa spe largitionis plebem concitauit. Præterea motus Syriæ regum continet.

DECADIS VIII. LIB. I.

EPITOME.

MArcus Liuius Drusus tribunus plebis vt maioribus viribus senatus causam susceptam tueretur: socios & Italicos populos, spe ciuitatis Romanæ solicitauit: ijsque adiuuantibus vim legibus agrarijs frumentarijsque latis, legem quoque iudicialem tulit, vt æqua parte iudicia penes senatum, & equestrem ordinem essent. Cum deinde promissa socijs ciuitas præstari non posset: irati Italici defectionem cœperunt agitare. eorum coitus, coniurationes, orationesque in consilijs principum referuntur. propter quæ Liuius Drusus etiam senatu inuisus factus, velut socialis belli autor, incertum à quo, domi occisus est.

LIB. II. EPITOME.

ITalici populi defecerunt, Picentes, Vestini, Marsi, Peligni, Marrucini, Lucani, Samnites: initio belli à Picentibus moto. Qu. Seruilius proconsul in oppido Asculo cum omnibus ciuibus Romanis, qui in eo oppido erant, occisus est: saga populus sumpsit. Seruius Galba à Lucanis comprehensus, vnius fœminæ opera, ad quam diuertebatur, captiuitate exemptus est. Esernia, & Alba coloniæ ab Italicis obsessæ sunt. Auxilia domum Latini nominis, externarumque gentium missa populo Rom. & expeditiones hinc, vrbiumque expugnationes referuntur.

LIB. III. EPITOME.

L. Cæsar cos. malè aduersus Samnites pugnauit. Nola colonia in potestatem Samnitium cum L. Posthumio prætore venit, qui ab ijs interemptus est. Complures populi ad hostes defecerunt. Cum P. Rutilius cos. parum prosperè cōtra Marsos pugnasset, & in prælio cecidisset: C. Marius legatus eius meliore quidem euentu cum hostib

hostibus conflixit. Ser. Sulpicius Pelignos fudit. Qu. Cepio legatus Rutilij cum obsessus prosperè in hostes erupisset: & ob eum successum æquatum ei cum C. Mario esset imperium, temerarius factus, & circumuentus insidijs, fuso exercitu, cecidit. L. Cæsar cos. feliciter contra Samnites pugnauit, ob eam victoriam Romæ saga posita sunt, & vt varia belli fortuna esset. Esernia colonia cum M. Marcello in potestatem Samnitium venit. Sed & C. Marius prælio Marsos fudit: Hirmio Asinio prætore Marrucinorum occiso, C. Cæcilius in Gallia transalpina Saluios rebellantes vicit.

LIB. IIII. EPITOME.

CN. Pompeius Picentes prælio fudit, & obsedit, propter quam victoriam Romæ prætextæ, aliaque magistratuum ornamenta insignia sumpta sunt. C. Marius cum Marsis dubio euentu pugnauit. Libertini tum primum militare cœperunt. A. Plotius legatus Vmbros, L. Porcius prætor Marsos, cum vterque populus defecisset, prælio vicerunt. Nicomedes in Bithyniæ, Ariobarzanes in Cappadociæ regna reducti sunt. Cn. Pompeius cos. Marsos acie vicit. Cùm ære alieno oppressa esset ciuitas, A. Sempronius Asellius prætor, quoniam secundum debitores ius dicebat, ab ijs, qui fœnerabantur in foro occisus est. Præterea incursiones Thracum in Macedoniam populationesque continet.

LIB. V. EPITOME.

A. Posthumius Albinus legatus in obsidione castrorum hostilium cecidit. Sulpitius legatus, cum classi præesset, infamis crimine proditionis ab exercitu suo interfectus. L. Cornelius Sylla legatus Samnites prælio vicit, & bina castra eorum expugnauit. Cn. Pompeius Vestinos in deditionem accepit. L. Portius cos. rebus prosperè gestis, fusisque aliquoties Marsis, dum castra eorum expugnat, cecidit. Eare s hostibus victoriam eius prælij dedit. Cosconius, & Luceius Samnites acie vicerunt, Marium Egnatium, nobilissimum hostium ducem occiderunt, compluraque eorum oppida in deditionem acceperunt. L. Sylla Hirpinos domuit, Samnites multis prælijs fudit, aliquot populos recepit, quantisque rarò quisquam ante consulatum rebus gestis, ad petitionem consulatus Romam est profectus.

LIB. VI. EPITOME.

A. Gabinius legatus, rebus aduersum Lucanos prosperè gestis, multis oppidis expugnatis, in obsidione castrorum hostilium cecidit, Sulpitius legatus Marrucinos cæcidit, vniuersamque eam regionem recepit. Cn. Pompeius proconsul Vestinos & Pelignos in deditionem accepit. Marsi quoq; à L. Murena, & Cæcilio Pinna legatis aliquot prælijs fracti pacem petierunt. Asculum à C. Pompeio captum est. cæsis à Mamerco Aemylio legatis Italicis. Silo Popedius, dux Marsorum, author huius rei in prælio cecidit. Ariobarzanes Cappadociæ, Nicomedes Bithyniæ regno à Mithridate Ponti rege pulsi sunt. Præterea incursiones Thracum in Macedoniam populationesque continet.

LIB. VII. EPITOME.

CVm P. Sulpitius tribunus plebis autore C. Mario, pernicioſas leges promulgasset, vt exules reuocarentur, & noui ciues, libertinique distribuerentur in tribus, & vt Marius aduersus Mithridatem Ponti regem dux crearetur: & aduersantibus cos. Qu. Pompeio, & L. Syllæ vim intulisset, occisoque Pompeij consulis filio, genero Syllæ: L. Sylla consul cum exercitu in vrbem venit, & aduersus factionem Sulpitij & Marij in ipsa vrbe pugnauit: eamque expulit, ex qua duodecim à senatu hostes, inter quos C. Marius pater & filius iudicati sunt. P. Sulpicius cum in quadam villa lateret: indicio serui sui retractus et occisus est. seruus, vt præmium promissi iudicij haberet, manumissus est: & ob scelus domini proditi de saxo deiectus est. C. Marius filius in Africam traiecit. C. Marius pater, cum in paludibus Minturnensium lateret, extractus est ab oppidanis. & cum ad occidendum eum missus seruus natione Gallus maiestate uiri perterritus recessisset: impositus publicè in nauim delatus est in Africam L. Sylla ciuitatis statum ordinauit: exinde colonias deduxit. Q. Pompeius cos. ad capiendũ

à Cn. Pompeio pro consule exercitum profectus, consilio eius occisus est. Mithridates Ponti rex Bithynia & Cappadocia occupatis, & pulso Aquilio legato, Phrygiam prouinciam populi Romani cum ingenti exercitu intrauit.

LIB. VIII. EPITOME.

MIthridates Asiam occupauit: Qu. Oppium proconsulem, item Aquilium legatum in vincula coniecit: iussuque eius quicquid ciuium Romanorum in Asia fuit, uno die trucidatum est. urbem Rhodum, quæ sola in fide permanserat, oppugnauit: & aliquot prælijs nauali bus victus recessit. Archelaus præfectus regis in Græciam cum exercitu venit, Athenas occupauit. Præterea trepidationem urbium, insularumque, alijs ad populum Romanum ciuitates suas trahentibus continet.

LIB. IX. EPITOME.

COrnelius Cinna cùm pernicioſas leges per vim ferret: pulsus urbe à Cn. Octauio collega cum Sextio tribuno plebis: imperioque ei abrogato, corruptum Ap. Claudij exercitum in potestatem suam redegit, & bellum urbi intulit, accersito C. Mario cum alijs exulibus ex Africa in quo bello duo fratres, alter ex Pompeij exercitu, alter ex Cinnæ ignorantes concurrerunt, & cum victor mortuum spoliaret, agnito fratre ingenti lamentatione edita, rogo ei extructo ipse supra rogum se transfodit, & eodem igni consumptus est. Et cum opprimi inter initia potuisset, Cn. Pompeij fraude, qui utranque partem fouendo, uires Cinnæ dedit, nec nisi profligatis optimatium rebus auxilium tulit, & consulis segnitie, confirmati Cinna & Marius quatuor exercitibus, quorum duo Qu. Sertorio, & Carboni dati sunt, urbem circunsederunt. Ostiam coloniam Marius expugnauit, & crudeliter diripuit.

LIB. X. EPITOME.

ITalicis populis à senatu ciuitas data est. Samnites, qui soli arma recipiebant, Cinnæ & Mario se coniunxerunt, ab ijs Plaucius cum exercitu cæsus est. Cinna & Marius cum Carbone & Sertorio Janiculum occupauerunt, & fugati ab Octauio consule recesserunt. Marius Antium quidem, & Ariciam, & Lauinium colonias deuastauit. Cum nulla omnino spes esset optimatibus resistendi propter segnitiem & perfidiam ducum, & militum, qui corrupti aut pugnare nolebant, aut ad diuersas partes transibant: Cinna & Marius in urbem recepti sunt, qui uelut captam eam cædibus & rapinis uastarunt. Cn. Octauio consule occiso, & omnibus aduersæ partis nobilibus trucidatis, inter quos M. Antonio eloquentissimo viro, & C. Cæsare, quorum Capita in rostris posita sunt. Crassus filius ab equitibus Fimbriæ interemptus, pater Crassus, ne quid indignum virtute sua pateretur, gladio se transfixit. Et citra ulla comitia consules insequentem annum seipsos renunciauerunt, eodem die, quo magistratum inierant. Marius Sex. Licinium senatorem de saxo deijci iussit, editisque multis sceleribus Idibus Ianuarijs decessit, uir cuius si examinentur cum virtutibus uitia, haud facilè sit dictu, utrum bello melior, an pace pernicioſior fuerit, adeò quam rempublicam armatus seruauit, eam primò togatus omni genere fraudis, postremo armis hostiliter euertit.

DECADIS IX. LIB. I.

EPITOME.

LUcius Sylla Athenas, quas Archelaus præfectus Mithridatis occupauerat, circunsedit, & cum maximo labore expugnauit, urbi libertatem, & ciuibus quam habuerant, reddidit. Magnesia, quæ sola in Asia ciuitas in fide manserat, summa virtute aduersus Mithridatem defensa est. Præterea à Thracia Macedonia gesta continet.

Sylla copias regis, quæ Macedonia occupata in Thessaliam venerant, prælio vicit, cæsis hostium centum millibus, castris quoq; expugnatis, renouato deinde bello, iterum exercitũ eius fudit ac deleuit. Archelaus cum classe regia Syllæ se tradidit. L. Valerius Flaccus cos. collega Cinnæ missus, vt Syllæ succederet, propter auaritiam inuisus exercitui suo à C. Fimbria legato ipsius, vltimæ audaciæ homine occisus est: & imperiũ ad Fimbriũ translatum. Præterea expugnatæ in Asia vrbes à Mithridate, & crudeliter directa prouincia: incursionesque Thracum in Macedoniam referuntur.

LIB. III. EPITOME.

Caius Fimbria in Asia fusis aliquot copijs Mithridatis, vrbem Pergamum cepit; obsessumq; regem non absuit multum quin caperet: vrbem Ilion; quæ se potestati Syllæ reseruabat, expugnauit ac deleuit, & magnã partem Asiæ recepit. Sylla multis prælijs Thracas cæcidit. Cum L. Cinna, & Cn. Papyrius Carbo à se ipsis consules per biennium creati bellum contra Syllam pararent: effectum quidem est per L. Valerium Flaccum principẽ senatus, qui orationem in senatu habuit: & per eos, qui concordiæ studebant: vt legati ad Syllam de pace mitterentur. Cinna ab exercitu suo, quem inuitum cogebat naues conscendere, & aduersus Syllam proficisci, interemptus est. Consulatum Carbo solus ipse gessit. Sylla cum in Asiam traiecisset, pacem cum Mithridate fecit: ita, vt is cederet prouincijs, Asia, Bithynia, Cappadocia, Fimbria desertus ab exercitu, qui ad Syllam transierat: ipse se percussit, impetrauitque à seruo, præbens ceruicem, vt se omnino interficeret.

LIB. IIII. EPITOME.

Sylla legatis, qui à senatu missi erant, futurum se in potestate senatus respondit, si ciues qui à Cinna pulsi ad se confugerant, restituerentur. quæ conditio cum iusta senatui videretur, per Carbonem factionemq; eius cui bellum videbatur vtilius, ne conueniret, effectum est. Idem Carbo, cum ab omnibus oppidis Italiæ obsides exigere vellet, vt fidem illorum contra Syllam obligaret, consensu senatus prohibitus est. Nouis ciuibus S.C. suffragium datum est. Qu. Metellus Pius, qui partes optimatium secutus erat, cum in Africa bellum moliretur, à C. Fabio prætore pulsus est, senatusque consultum per factionem Carbonis, & Marianarum partium factum est, vt omnes vbique exercitus dimitterentur. Libertini in quinq; & triginta tribus distributi sunt. Præterea belli apparatum contra Syllam, quod plurimum excitabatur, continet.

LIB. V. EPITOME.

Sylla in Italiam cum exercitu traiecit: missisque legatis, qui de pace agerent, & à consule Cn. Carbone, & Cn. Norbano violatis, eundem Norbanum prælio vicit: Et cum L. Scipionis alterius consulis, cum quo per omnia id egerat, vt pacem iungeret, nec potuerat: castra oppugnaturus esset, vniuersus exercitus consulis solicitatus per emissos à Sylla milites signa ad Syllam transtulit: Scipio, cum interimi posset, dimissus est. Cn. Pompeius, Cn. F. eius qui Asculum ceperat, conscripto quidem volunteriorum exercitu, cum tribus legionibus ad Syllam venerat, ad quem se nobilium omnis conferebat, ita vt deserta vrbe ad castra veniretur. Præterea expeditiones per vniuersam Italiam vtriusque partis ducum referuntur.

LIB. VI. EPITOME.

Cum C. Marius, C. Marij filius cos. ante annos viginti per vim creatus esset. C. Fabius in Africa propter crudelitatem & auaritiam in prætorio suo vitam exuit. L. Philippus legatus Syllæ Sardiniam, Qu. Antonio prætore pulso & occiso, occupauit. Sylla cum Italicis populis, ne timeretur ab ijs velut erepturus ciuitatem, & magnus nuper datum fœdus percussit. idemque ex fiducia iam certæ victoriæ litteras, à quibus adhibebantur vadimonia, Romam deferre iussit. Cum à parte diuersa vrbs adhuc teneretur. L. Damasippus prætor ex voluntate C. Marij consulis, cum se contraxisset, omnem, quæ in vrbe erat, nobilitatem trucidauit, ex cuius quidem

numero Qu. Mutius Scæuola pontifex maximus fugiens in vestibulo ædis Vestæ occisus est. Præterea bellum à L. Murena aduersus Mithridatem in Asia renouatum continet.

LIB. VII. EPITOME.

Sylla C. Marium, exercitu eius fuso deletoq; ad sacri portum, in oppido Prænestæ obsedit: vrbem Romam ex inimicorum manibus recepit, Marium erumpere tentantem repulit. Præterea res à legatis eius eadem vbiq; fortuna partium gestas continet.

LIB. VIII. EPITOME.

Sylla Carbonem, exercitu eius ad Clusium, ad Fauentiam Fidentiamq; cæso, Italia expulit: cum Samnitibus, qui soli Italicorum populorum nondum arma deposuerant, iuxta vrbem Romani ante portam Collinam debellauit: recuperataq; republ. pulcherrimam victoriam crudelitate, quanta in nullo homine vnquam fuit, exsuperauit. Octo millia deditorum in via publica trucidauit: tabulam proscriptionis posuit: vrbem & vniuersam Italiam cædibus repleuit: inter quos omnes Prænestinos inermes interimi iussit. Marium senatorij ordinis virum cruribus brachijsq; fractis auribus præfectis, & effossis oculis necauit. C. Marius Prænestæ obsessus à Lucretio Asella, Sylla narum partium viro, cum per cuniculum captaret euadere, septus ab exercitu, mortem sibi consciuit in ipso cuniculo, cum sentiret se euadere minimè posse: cum Pontio Thelesino fugæ comite stricto vtrinque gladio concurrit. quem cum occidisset, ipse saucius à seruo impetrauit, vt se occideret.

LIB. IX. EPITOME.

Brutus à Cn. Papyrio Carbone, qui Corcyram appulerat, missus naue piscatoria Lilybæum, vt exploraret, an ibi Pompeius esset, & circumuentus à nauibus, quas Pompeius miserat, in se mucrone verso ad transtrum nauis obnixus corporis pondere occubuit. Cn. Pompeius in Siciliam cum imperio à senatu missus Cn. Carbonem qui flens muliebriter mortem tulit, captum occidit. Sylla dictator factus, quod nemo quidem vnquam fecerat, cum fascibus viginti quatuor processit, rebusque nouis Reip. statum confirmauit. tribunorum plebis potestatem minuit: & omne ius legum ferendarum ademit: pontificum augurumq; collegium amplauit, vt essent quindecim: senatum ex equestri ordine suppleuit: proscriptorum liberis ius petendorum honorum eripuit, & bona eorum vendidit. ex quibus primò multa rapuit. redactum est sestertium ter millies quingentiesque. Lucretium Asellum consulatum contra voluntatem suam petere ausum iussit interimi in foro: & cum indignè ferret populus Romanus, concione vocata se iussisse dixit. Cn. Pompeius in Africa Cn. Domitium proscriptum, & Hieram regem Numidarum bellum molientes, victos interemit: & IIII. & XX. annos natus adhuc eques Romanus, quod quidè nemini cõtigerat ex Africa triumphauit. Cn. Norbanus consularis proscriptus in vrbe Rhodo, cum comprehenderetur, se ipse interemit. Metellus ex proscriptis vnus clàm capite adoperto ad postem cum ædis Bastiæ vxoris cùm accessisset: admissus minimè est, quia illum proscriptum diceret. itaque se transfodit, & sanguine suo fores vxoris respersit. Sylla Nolam in Samnio recepit. XLVII. legiones in agros captos deduxit, & eos ijs diuisit. Volaterras, quod oppidum adhuc in armis erat, obsessum in deditionem accepit. Mitylena quoque in Asia quæ sola vrbs post victum Mithridatem arma retinebat, expugnata diruteque sunt.

LIB. X. EPITOME.

Sylla decessit, honosq; ei à senatu habitus est, vt in campo Martio sepeliretur. M. Lepidus, cum acta Syllæ tentaret rescindere, bellum excitauit, & à Q. Catulo collega Italia pulsus est, & in Sardinia frustra bellum molitus periit. M. Brutus, qui Cisalpinam Galliam tenebat, à Cn. Pompeio occisus est. Q. Sertorius proscriptus in vlteriore Hispania ingens bellum excitauit. L. Manlius proconsul, & M. Antonius legatus ab Hirtuleio quæstore prælio victi sunt. Præterea à P. Seruilio proconsule aduersus Cilicas res gestas continet.

DECA

DECADIS X. LIB. I.

EPITOME.

CN. Pompeius, cum adhuc quæstor esset: cum imperio consulari aduersus Sertorium missus est. Sertorius aliquot vrbes expugnauit, plurimasq; ciuitates in potestatem suam redegit. Ap. Claudius proconsul Thracas pluribus prælijs vicit. Qu. Metellus proconsul L. Hirtuleium quæstorem Sertorij omni cum exercitu cæcidit.

LIB. II. EPITOME.

CN. Pompeius adhuc dubio euentu cum Sertorio pugnauit, ita vt singula ex vtraq; parte cornua vicerint. Qu. Sertorius Metellum & Perpennam cum duobus exercitibus prælio fudit. cuius victoriæ partem cupiens auferre Pompeius parum prosperè pugnauit. obsessus deinde Calagurij Sertorius assiduis eruptionibus non leuia damna obsidentibus intulit. Præterea a Curione proconsule in Thracia res gestas aduersus Dardanos, & Qu. Sertorij multa crudelia in suos facta continet, qui plurimos amicorum, & secum proscriptorum crimine proditionis insimulatos interemit.

LIB. III. EPITOME.

P. Seruilius procōsul in Cilicia Isauros domuit, & aliquot vrbes piratarum expugnauit. Nicomedes Bithyniæ rex moriens populum Romanum fecit hæredem, regnumq; eius in prouinciæ formā redactum est. Mithridates, fœdere cum Sertorio icto, bellum populo Romano intulit. Apparatus deinde regiarum copiarum pedestrium naualiumque, & occupata Bithynia. M. Aurelius Cotta cos. ad Chalcædonem prælio a rege victus est, rexque à Pompeio & Metello victus. & vt contra Sertorium egerunt, qui omnibus belli militiæque artibus par fuit. quos etiam ab obsidione Calagurij oppidi depulsos coēgit diuersas regiones petere, Metellum vlteriorem Hispaniam, Pompeium Galliam.

LIB. IIII. EPITOME.

L. Vcullus cos. aduersus Mithridatem equestribus prælijs feliciter pugnauit: & expeditiones aliquot prosperas fecit, poscentesque pugnam milites a seditione inhibuit: Deiotarus Gallogræciæ tetrarches præfectos Mithridatis belli in Phrygia mouentes cæcidit. Præterea res à Pompeio in Hispania contra Sertorium prosperè gestas continet.

LIB. V. EPITOME.

CAius Curio proconsul Dardanos in Thracia domuit. Quatuor & septuaginta gladiatores Capuæ ex ludo Lentuli profugerunt, & congregata seruorum & ergastulorum multitudine, Chryso, et Spartaco ducibus bello excitato, Claudium Pulchrum legatum, & P. Vorenum prætorem prælio vicerunt. L. Lucullus proconsul ad Cyzicum vrbem exercitum Mithridatis fame ferroque deleuit, pulsumque à Bithynia regem varijs belli ac naufragiorum casibus fractum coēgit in Pontum profugere.

LIB. VI. EPITOME.

QVintus Arius prætor Chrysum, fugitiuorum ducem, cum viginti millibus hominū cæcidit. C. Lentulus cos. male aduersus Spartacū pugnauit. Ab eodē L. Gellius, cōsul. & Q. Arius prætor acie victi sunt. Sertorius à M. Antonio, et M. Perpenna, & alijs coniuratis in conuiuio interfectus est, octauo ducatus sui anno magnus dux, & aduersus duos imperatores, Pompeium & Metellum sæpe par, vt frequentius victor, ad vltimum desertus & proditus. Imperium partium ad Marium translatum est, quem Cn. Pompeius victum captumque interemit, ac recepit Hispanias decimo ferè anno, quàm cœptum est bellum. C. Cassius proconsul, Cn. Manlius prætor malè aduersus Spartacum pugnauerunt, idque bellum M. Crasso prætori mandatum est.

LIB.

LIB. VII. EPITOME.

MArcus Crassius prætor primum cum parte fugitiuorum quæ ex Gallis Germanisque constabat, feliciter pugnauit, cæsis inimicorum 35 millibus, & duce eorum Granico. Cum Spartaco dein debellauit, cæsis cum ipso millibus quadraginta. M. Antonius prætor belliū aduersus Cretenses parum prosperè gestum morte sua finiuit. M. Lucullus proconsul Thracas subegit. L. Lucullus in Ponto aduersus Mithridatem feliciter pugnauit, cæsis hostium amplius quàm sexaginta millibus. M. Crassius & Cn. Pompeius coss. facti sunt. * vt Crassius ex prætura, sic Pompeius antequam quæsturam gereret, ex equite Romano, tribunitiam potestatem restituerunt. Iudicia quoq; per M. Aurelium Cottam prætorem ad equites Romanos translata sunt. Mithridates desperatione rerum suarum coactus, ad Tigranem Armeniæ regem confugit.

LIB. VIII. EPITOME.

LAchares filius Mithridatis, Bospori rex, à L. Lucullo in amicitiam receptus est. C. Lentulus, & L. Gellius censores asperam censuram egerunt, quatuor & sexaginta senatu motis, à quibus lustrum conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCC L. millia. L. Metellus prætor in Sicilia aduersum piratas prosperè rem gessit. Templum Iouis in Capitolio, quod incendio consumptum erat, refectum à Qu. Catulo dedicatum est. L. Lucullus in Armenia Mithridatem & Tigranem, & immensas vtriusq; regis copias multis certaminibus fudit. Q. Metellus proconsul, bello sibi aduersum Cretenses mandato, Cydoniam vrbem obsedit. C. Triarius legatus Luculli aduersus Mithridatem parum prosperè pugnauit. Lucullum, ne persequeretur Mithridatem ac Tigranem siuumamq; victoriæ imponeret, seditio militum tenuit, qui sequi nolebant: qua legiones Valerianæ, impleta à se stipendia dicentes, Lucullum reliquerunt.

LIB. IX. EPITOME.

QVintus Metellus proconsul Gnosson, & Lictum, & Cydoniam, & alias plurimas ciuitates expugnauit. L. Roscius tribunus plebis legem tulit, vt equitibus Romanis in theatro quatuordecim gradus proximi assignarentur. C. Pompeius lege ad populum lata persequi piratas iussus, qui commercium annonæ intercluserant, intra quadragesimum diem toto mari eos expulit, belloq; cum ijs in Cilicia confecto, acceptis in deditione piratis, agros & vrbes dedit. Præterea res gestas à Qu. Metello aduersus Cretenses continet, & epistolas Metelli, & Cn. Pompeij inuicem missas: queritur Metellus gloriam rerum à se gestarum à Pompeio sublatā præteriri, qui in Cretam miserit legatum suum ad accipiendas vrbium deditiones. Pompeius Romæ rationem reddidit, hoc se facere debuisse.

LIB. X. EPITOME.

CAius Manlius tribunus plebis indignatione maxima nobilitatis legem tulit, vt Pompeio bellum Mithridaticum mandaretur. Concio eius bona. Qu. Metello domitis Cretensibus, liberæ in id tempus insulæ leges tulit. Cn. Pompeius adgerendum bellum aduersus Mithridatem profectus, cum rege Parthorum Phraate amicitiam renouauit: equestri prælio Mithridatem vicit. Præterea bellum inter Phraatem regem Parthorum, & Tigranem Armeniorum regem, ac demum inter filium Tigranem, patremq; gestum continet.

DECADIS XI. LIB. I.

EPITOME.

CNEIVS Pompeius Mithridatem nocturno prælio victum coegit Bosphoron profugere: Tigranem in deditionem accepit, eique adempta Syria, Phœnicia, & Cilicia, regnum Armeniæ restituit. Coniuratio eorum, qui in petitione consulatus ambitus damnati erant, facta de interficiendis cos. oppressa

oppressa est. Cn. Pompeius cum Mithridatem persequeretur, in vltimas ignotasq; gentes penetrauit: Iberos, Albanos, qui transitum minimè dabant, prælio vicit. Præterea fugam Mithridatis per Colchos, Heniochosque, & res ab eo in Bosphoro gestas continet.

LIB. II. EPITOME.

CN. Pompeius in prouinciæ formam Pontum redegit. Pharnaces filius Mithridatis bellum patri intulit. ab eo Mithridates obsessus in regia, cùm veneno sumpto parum profecisset ad mortem à milite Gallo, nomine Bithoco, à quo vt inuaderetur petierat, interfectus est. Cn. Pompeius Iudæos subegit. fanum eorum Hierosolymæ inuiolatum ante id tempus cepit. L. Catilina bis repulsam in petitione consulatus passus, cum Lentulo prætore & Cethego & pluribus alijs coniurauit, de cæde consulum & senatus, incendijs vrbis, opprimenda republica: exercitu quoque in Hetruria comparato. Ea coniuratio industria M. Tullij Ciceronis eruta est, Catilina vrbe pulso: de reliquis coniuratis omnino sumptum supplicium est.

LIB. III. EPITOME.

CAtilina à C. Antonio proconsule cum exercitu cæsus. P. Clodius accusatus, quòd in mulieris habitu sacrarium, in quod virum intrare nefas est, intrasset, cùm vxorem Metelli Pontificis stuprauisset, absolutus. Cn. Potinius prætor Allobroges, qui rebellauerant, ad Solonem domuit. P. Clodius ad plebem transijt. C. Cæsar Lusitanos subegit. eoque consulatus candidato, & captante rempublicam inuadere, conspiratio inter tres principes ciuitatis facta est, Cn. Pompeium, M. Crassum, & C. Cæsarem. Leges agrariæ à Cæsare consule cum maxima contentione, inuito senatu ab altero consule M. Bibulo, latæ sunt. C. Antonius proconsul in Thracia parum prosperè rem gessit. M. Cicero lege à P. Clodio tribuno plebis lata, quia indemnatos ciues necauisset, in exilium missus est. Cæsar in prouinciam Galliam profectus Heluetios, gentem vagam, domuit, quæ sedem quærens per prouinciam Cæsaris Narbonem iter facere volebat. Præterea situm Galliarum continet. Pompeius de liberis Mithridatis, Tigrane & Tigranis filio triumphauit: Magnusq; à tota concione consalutatus est.

LIB. IIII. EPITOME.

PRima pars libri situm Germaniæ moresque continet. C. Cæsar contra Germanos, qui Ariouisto duce in Galliam descenderant: cum exercitum duceret, rogatus ab Heduis & Sequanis, quorum ager possidebatur: trepidationem militum propter metum nouorum hostium ortam allocutione exercitus inhibuit, & victos prælio Germanos Gallia omni expulit. M. Cicero, Pompeio inter alios orante & T. Annio Milone tribunis plebis agente ingenti gaudio senatus, ac vniuersæ Italiæ ab exilio reductus est. C. Pompeio per quinquennium annonæ cura mandata est. Cæsar Ambianos, Suessiones, Viromanduos, Atrebates, Belgarum populos, quorum quidem maxima multitudo erat, prælio victos in deditionem accepit: ac deinde contra Neruios vnam harum ciuitatum cum maximo discrimine pugnauit, eamque gentem deleuit, quæ bellum gessit, donec ex sexaginta millibus armatorum trecenti supererent, ex nonaginta quinque senatoribus tres tantummodo euaderent. Lege lata de redigenda in prouinciæ formam Cypro, & publicanda pecunia regia, M. Catoni administratio eiusdem rei mandata est. Ptolemæus Aegypti rex ob iniurias, quas patiebatur, à suis regno pulsus Romam venit: C. Cæsar gentem Oceano iunctam, Venetos, nauali prælio vicit. Præterea à legatis eius eadem fortuna res gestas continet.

LIB. V. EPITOME.

CVm M. Catonis tribuni plebis intercessionibus comitia tollerentur, senatus vestem mutauit. M. Cato in petitione præturæ prælato Vatinio repulsam tulit. Idem cum legem impediret, qua prouinciæ consulibus in quinquennium, Pompeio Hispaniæ, Crasso Syria & Parthicum bellum, Cæsari Gallia & Germania dabantur, à C. Trebonio tribuno plebis legis authore in vincula ductus est. A. Gabinius proconsul

consul Ptolemæum in regnum reduxit Aegypti, reiecto Archelao quem sibi regem asciuerant. Cæsar, victis Germanis, & in Gallia cæsis, Rhenum transcendit, & proximam partem Germaniæ domuit, ac deinde Oceano in Britanniã parum prospere tempestatibus aduersis traiecit: iterumq; parum felicius, maxima q; hominum multitudine cæsa, reliquam partem insulæ in potestatem redegit.

LIB. VI. EPITOME.

IVlia Cæsaris Filia Pompeij vxor, decessit, honorisq; maximus ei à populo habitus est, vt in Campo Martio sepeliretur. Gallorum multi populi Ambiorige duce Eburonum defecerunt, à quibus Cotta, & T. Aurunculeius legati Cæsaris insidijs circumuenti, cum exercitu, cui præerant, cæsi sunt, & cum aliarum quoq; legionum castra oppugnata maximo labore defensa essent, interq; eos, qui in Treueris præerat, Q. Cicero, ab ipso Cæsare hostes prælio fusi sunt. M. Crassus bellum Parthis illaturus, Euphratem fluuium transiuit, victusq; prælio, in quo & filius cecidit, cum reliquas exercitus in collem retulisset, euocatus in colloquium ab hostibus, vt de pace actum, quorum dux erat Surena, comprehensus, & ne quid viuus pateretur repugnans interemptus est, & ita periit.

LIB. VII. EPITOME.

CAEsar Treueris in Gallia victis, iterum in Germaniam transit, nulloque ibi inuento hoste, reuersus in Galliam Eburones, & alias ciuitates, quæ conspirauerant, vicit, vt regem Ambiorigem in fuga persecutus. P. Clodij à T. Annio Milone, candidato consulatus, in Appia via ad Bouillas occisi corpus plebs in curia cremauit. Cum seditiones inter candidatos consulatus Hypsæum, Scipionem, & Milonem essent, qui armis ac vi contendebant, ad comprimendas eas Cn. Pompeius legatus à senatu consul tertium factus est absens, & solus, quod nemini vnquam contigit. Quæstione decreta de morte P. Clodij, Milo iudicio damnatus in exilium actus est. Lex lata est, vt ratio absentis Cæsaris in petitione consulatus haberetur, inuito & contradicente M. Catone. Præterea res gestas à C. Cæsare aduersum Gallos, qui prope vniuersi Vercingetorige Aruerno duce, defecerunt, & laboriosas obsidiones vrbium continet, inter quas Auarici Biturigum, Gergouiæ Aruernorum.

LIB. VIII. EPITOME.

CAius Cæsar Gallos ad Alexiam vicit, omnesq; Galliæ ciuitates, quæ in armis fuerant, in deditionem accepit. C. Cassius quæstor M. Crassi Parthos, qui in Syriam transcenderant, cæcidit. In petitione consulatus M. Cato repulsam tulit, creati Coss. Ser. Sulpitio, & M. Marcello. C. Cæsar Bellouacos cum alijs Gallorũ populis domuit. Præterea contentiones inter Coss. de successore C. Cæsari mittendo agente in senatu M. Marcello consule, vt Cæsar ad petitionem consulatus veniret, cum is, lege lata in id tempus consulatus, prouincias obtinere deberet, resq; à M. Bibulo gestas in Syria cũcta.

LIB. IX. EPITOME.

CAusæ ciuilium armorum & initia referuntur, contentionesque de successore C. Cæsari mittendo, cum se dimissurum exercitum negaret, nisi à Pompeio dimitteretur, & C. Curionis tribuni plebis primum aduersus Cæsarem, deinde pro Cæsare actiones continet. Cum S. C. factum esset, vt successor Cæsari mitteretur. M. Antonio & Qu. Cassio tribunis plebis, quoniam intercessionibus id S. C. impediebant, vi pulsis, mandatũ à senatu consulibus, & Cn. Pompeio, vt viderent ne quid resp. detrimenti caperet. C. Cæsar bello inimicos persecutus cum exercitu in Italiam venit: Corfiniũ cum C. Domitio, & L. Lentulo cæpit, eosque dimisit. Cn. Pompeium, vniuersosq; eius partis Italia expulit.

LIB. X. EPITOME.

CAius Cæsar Massiliam, quæ portas ipsi clauserat, obsedit, & relictis in obsidione C. Trebonio, & D. Bruto, profectus in Hispaniam L. Afranium, & M. Petreium legatos, Cn. Pompeij duces, septem legionibus ad Ilerdam in deditionem accepit, omnes

omnesq; incolumnes dimisit. Varrone quoq; legato Pompeij cum exercitu in potestatem suam redacto. Gaditanis ciuitatem dedit. Massilienses duobus naualibus prælijs victi post longam obsidionem in potestatem Cæsaris se permiserunt. C. Antonius legatus Cæsaris male contra Pompeianos pugnauit, & in Illyrico captus est. in quo bello Opitergini transpadani Cæsaris auxiliares rate sua ab hostilibus nauibus clausa, potius quam in potestatem inimicorum venirent, inter se concurrentes occubuerunt. C. Curio legatus Cæsaris in Africa, cum prospere aduersus Pompeianarum partium ducem Varum pugnasset: à Iuba rege Mauritanię cum exercitu cæsus est. Cæsar in Græciã traiecit.

DECADIS XII. LIB. I.

EPITOME.

CAius Cæcilius Rufus prætor cum seditiones in urbe quam maxime concitaret, nouarum tabularum spe plebe solicitata, abrogato magistratu, pulsus urbe Miloni exuli, qui fugitiuorum exercitum contraxerat, se coniunxit. vterq; cum bellum molirentur, interempti sunt. Cleopatra Aegypti regina à Ptolemæo fratre regno pulsa est. Propter Q. Catuli prætoris auaritiam crudelitatemq; Cordubenses in Hispania cum duabus Varianis legionibus à partibus Cæsaris desciuerunt. Cn. Pompeius ad Brunduſium obsessus à Cæsare, & præsidijs eius cum magna clade diuersæ partis expugnatis, obsidione liberatus, translato in Thessaliã bello, apud Pharsaliam acie victus est. Cicero in castris remansit, vir nihil minus, quam ad bella natus, omnibusq; aduersarium partium, qui se potestati victoris permiserunt, Cæsar ignouit.

LIB. II. EPITOME.

TRepidatio victarum partium per diuersas orbis terrarum partes, & fuga referuntur. Cn. Pompeius, cum Aegyptum petisset, iussu Ptolemæi regis Pupilli authore Theodoro præceptore, cuius apud regem maxima erat autoritas: & Photino occisus est ab Achilla, cui delegatum id facinus erat in nauicula, antequã in terram exiret. Cornelia uxor, & Sex. Pompeius filius in Cyprum refugerunt. Cæsar post tertium diem insecutus, cum ei Theodorus caput Pompeij, & annulum obtulisset, infensus est, & illachrymauit, sine periculo Alexandriam tumultuantem intrauit. Cæsar dictator creatus Cleopatram in regnum Aegypti reduxit, & inferentem bellum ijsdem authoribus Ptolemæum, quibus Pompeium interfecerat, cum maximo suo discrimine vicit. Ptolemæus, dum fugit, in Nilo nauicula subsedit. Præterea laboriosum M. Catonis in Africa per deserta cum legionibus iter, & bellum à Cn. Domitio contra Phraatem Partum prospere gestum continet.

LIB. III. EPITOME.

COnfirmatis in Africa Pompeianis partibus, earum imperium P. Scipioni delatũ est, Catone cui ex æquo deferebatur imperium, cedente. Et cum de diruenda urbe Utica propter fauorem ciuitatis eius in Cæsarem deliberaretur, idq; ne fieret, M. Cato renuisset: Iuba suadente, vt diueretur, tutela eius & custodia mãdata est Catoni. Pompeij magni filius in Hispania contractis viribus quarum ducatum nec Afranius, nec Petreius excipere volebant, bellum aduersus Cæsarem renouauit. Pharnaces Mithridatis filius, rex Ponti, sine vlla belli mora victus est. Cum seditiones Romæ à P. Dolabella tribuno plebis legem ferente de nouis tabulis excitatæ essent, & ex ea causa plebs tumultuaretur, inductis à M. Antonio magistro equitum in urbem militibus, ducenti è plebe cæsi sunt. Cæsar veteranis cum seditione missionem postulantibus dedit: & cum in Africam traiecisset, contra copias Iubæ regis cum discrimine maximo pugnauit.

LIB. IIII. EPITOME.

BEllum in Syria Cæcilius Bassus eques Romanus Pompeianarum partium excitauit, & relicto à legione Sexto Cæsare, quæ ad Bassum transierat, occisoque eo, Cæsar Scipionem prætorem, Afranium, Iubamq; vicit ad Tapsum, castris eorum

expug-

pugnatis. Cato audita re cum se percussisset Uticæ & interueniente filio curaretur, inter ipsam curationem rescisso vulnere expirauit, anno ætatis quadragesimo nono. Petreius Iubam, seq; interemit. P. Scipio in naue circunuentus honestæ morti vocem quoq; adiecit: quærentibus enim hostibus imperatorem, dixit: Imperator bene se habet. Faustus & Afranius occisi, Catonis filio venia data. Brutus legatus Cæsaris in Gallia Bellouacos rebellantes vicit.

LIB. V. EPITOME.

CAEsar quatuor triumphos duxit, ex Gallia, ex Aegypto, ex Ponto, & Africa, epulum, & omnis generis spectacula edidit. M. Marcello consulari, senatu rogante, concessit reditum, qui Marcellus beneficio eius frui minime potuit, à P. Magio Chilone cliente suo Athenis occisus. Et censum egit, quo censa sunt ciuiũ capita centum quinquaginta millia. Profectus in Hispaniam contra Sext. Pompeium vtriq; multis expeditionibus factis, & aliquot vrbibus expugnatis, summam victoriam cum maximo discrimine ad Mundam vrbem consecutus est. Pompeius Sext. effugit.

LIB. VI. EPITOME.

CAius Cæsar ex Hispania quintum triumphum egit, & cum multi quam maximiq; honores ei à senatu decreti essent, inter quos, vt pater patriæ appellaretur, & sacrosanctus, ac dictator in perpetuum esset, inuidiæ causam aduersum eum præstitere, quod senatui deferenti hos honores, cum ante ædem Veneris genetricis sederet, minime assurrexit, & quod M. Antonio consule collega suo inter Lupercos currente, diadema capiti suo impositum in sella reposuit, & quod Epidio Marullo, & Cæsetio Flauo tribunis plebis inuidiam ei tanquam regnum affectanti mouentibus potestas abrogata est. Ex ijs causis conspiratione in eum facta, cuius capita fuerunt, M. Brutus & C. Trebonius, & C. Cassius, & ex Cæsaris partibus D. Brutus, in curia Pompeij occisus est. 23. vulneribus, occupatumq; ab interfectoribus eius Capitolium. Obliuione deinde eorum eius à senatu decreta, obsidibus Antonij, & Lepidi liberis acceptis, contrarati à Capitolio descenderunt. Testamento Cæsaris hæres ex parte dimidia institutus C. Octauius ex sorore nepos, & in nomen adoptatus est. Cæsaris corpus cum in campum Martium ferretur, à plebe ante rostra crematum est. Dictaturæ honos in perpetuum sublatus est. C. Amatius humillimæ sortis homo, qui se C. Marij filium ferebat, cum apud credulam plebem seditiones moueret, interfectus est.

LIB. VII. EPITOME.

COctauius Romam ex Epiro venit: eo enim illum Cæsar præmiserat bellum in Macedonia gesturus, omnibusq; prosperus exceptus etiam nomen Cæsaris sumpsit: in confusione rerum, ac tumultu Lepidum pontificẽ maximum interemit. Sed M. Antonius Cos. cum impotenter dominaretur, legemq; de prouinciarum permutatione tulisset per vim, & Cæsarem quoq; perenniẽ, vt sibi aduersum auunculi percussores adesset, magnis iniurijs affecit. Cæsar, & sibi & Reipub. vires contra eum paraturus, deductos in colonias veteranos excitauit. Legiones quoq; quarta & Martia signa ab Antonio ad Cæsarem tulerunt: deinde plures seruitia M. Antonij passim in Castra suis trucidati, quia & suspecti erant, & ad Cæsarem desciuerunt. D. Brutus, vt peteret Ciſalpinam Galliam Antonio obsisteret, Mutinam cum exercitu occupauit. Prætereà discursus vtriusq; partis virorum ad accipiendas prouincias, apparatusq; belli continuatus.

LIB. VIII. EPITOME.

M. Brutus in Græcia sub prætextu Reipublicæ, & suscepti contra M. Antonium belli, exercitum, cui Vatinius præerat, cum prouincia in potestatem suam redegit. C. Cæsari, qui primus Reipub arma sumpserat pro populo Rom. imperium à senatu datum est cum consularibus ornamentis, adiectumq;, vt senator esset. M. Antonius D. Brutum Mutinæ obsedit, missiq; ad eum legati à senatu de pace, parum ad eam componendam valuerunt. Populus Romanus saga sumpsit. M. Brutus in Epiro C. Antonium prætorem cum exercitu potestati suæ subegit.

LIB.

C. Trebonius in Asia fraude P. Dolabellæ occisus est, ob id facinus Dolabella à senatu hostis iudicatus est. Cum Pansa Cos. male aduersus Antonium pugnasset: A Hircius Cos. cum exercitu superueniens, fusis M. Antonij copijs, fortunam vtriusq; partis æquauit. Victus deinde ab Hircio & Cæsare Antonius in Galliam confugit, & M. Lepidum cum legionibus, quæ sub ipso erant, sibi iunxit, hostisq; à senatu cum omnibus, qui intra præsidia eius erant, iudicatus est. A Hircius qui post victoriã in ipsis inimicorũ castris ceciderat, & L. Pansa è vulnere, quod in aduerso prælio exceperat, defunctus, in Campo Martio sepulti sunt. Aduersus C. Cæsarem, qui solus è ducibus supererat, parum gratus senatus fuit, qui D. Bruto obsidione Mutinensi à Cæsare liberato, honore triumphi decreto Cæsaris, militumq; eius mentionem non satis gratam habuit, ob quæ C. Cæsar reconciliata per M. Lepidum cum M. Antonio gratia, Romam cum exercitu venit, & perculsis aduentu eius ijs, qui in eum iniqui erant, cum annos XVIII. haberet Cos. creatus est.

LIB. X. EPITOME.

C. Cæsar Cos. legem tulit de quæstione habenda in eos, quorum opera pater occisus esset. postulatiq; ea lege M. Brutus, C. Cassius, D. Brutus absentes damnati sunt. Cum M. Antonio vires Asinius quoq; Pollio, & Munacius Plancus cum exercitibus suis adiuncti amplias sent, & D. Brutus, cui senatus vt persequeretur Antonium, mandauit relictus à legionibus suis profugisset, iussu Antonij, in cuius potestatem venerat à Capeno Sequano interemptus est. C. Cæsar pacem cum Antonio & Lepido fecit ita, vt tres viri Reipub. constituendæ quidem per quinquennium præessent. ipse Lepidus, & Antonius statuerunt, vt suos quisque inimicos proscriberent, in qua proscriptione plurimi equites, C XXX. senatorum nomina fuerunt, & inter eos L. Pauli fratris M. Lepidi, & L. Cæsaris Antonij auunculi, M. Ciceronis, cuius occisi à Popilio legionario milite, cum haberet annos LXIII. caput quoq; cum manu dextra in rostris positum est. Præterea res à M. Bruto in Græcia gestas continet.

DECADIS XIII. LIB. I.

EPITOME.

CAssius, cui mandatum à senatu erat, vt Dolabellam inimicum iudicatum bello persequeretur: autoritate Reipub. adiutus Syriã cum tribus exercitibus qui in eadem prouincia erant, in potestatem suam redegit: Dolabellam in vrbe Laodicia obsessum mori coëgit. M. quoq; Bruti iussu C. Antonius captus, occisus est.

LIB. II. EPITOME.

MArcus Brutus aduersus Thracas parum prospere rem gessit, omnibusq; transmarinis prouincijs, exercitibusq; in potestatem eius, & C. Cassij redactis, coierunt Smyrnæ vterq; ad ordinanda futuri belli consilia. M. Messalæ Publicolæ fratre iunctum communi consilio condemnauerunt.

LIB. III. EPITOME.

Ext. Pompeius, Magni filius, lectis ex Epiro proscriptis ac fugitiuis, cum exercitu diu sine vlla loci cuiusquam possessione prædatus in mari, Messanam oppidum in Sicilia primum, deinde totam prouinciam occupauit: occisoq; à Pompeio A. Bithyniæ prætore, Saluidienum legatũ Cæsaris nauali prælio vicit. Cæsar & Antonius cum exercitibus in Græciam traiecerunt, bellum contra Brutum, & Cassium gesturi. Quintilicius in Africa, T. Sestium Cassianarium partium ducem prælio vicit.

LIB. IIII. EPITOME.

Acius Cæsar & Antonius apud Philippos vario euentu contra Brutum & Cassium pugnauerunt, ita, vt vtriusq; dextra cornua vicerint, & castra quoque vtrinque ab ijs, qui viceram expugnarentur. Sed inæqualem fortunã partiũ mors qui-

quidem Cassij fecit, qui cùm in eo cornu fuisset, quod pulsum erat : totum exercitum fusum ratus, mortem sibi consciuit. Altero deinde prælio victus M. Brutus, & ipse vitam finiuit, exorato Stratone fugæ comite, vt sibi gladium adijceret, annorum erat circiter ætatis XL. inter quos Qu. Hortensius occisus est.

LIB. V. EPITOME.

CAius Cæsar, relicto Antonio (transmarinæ prouinciæ ex parte imperium ei cessit) reuersus in Italiam veteranis agros diuisit, seditiones exercitus sui, quas corrupti à Fuluia M. Antonij vxore milites contra imperatorem suum conciauerant, tum grandi periculo inhibuit. L. Antonius cos. M. Antonij frater, eadem Fuluia consulente, bellum Cæsari intulit : receptis in partes suas populis, quorum agri veteranis assignati erant, & M. Lepido, qui custodiæ vrbis cum exercitu præerat, scisso, hostiliter in vrbem irrupit.

LIB. VI. EPITOME.

CAius Cæsar, cum esset annorum XXIII. obsessum in oppido Perusia L. Antonium, conatumque aliquoties erumpere, & repulsum fame coëgit in deditionem venire, ipsique & omnibus quidem militibus eius ignouit : Perusiam diruit, redactis in potestatem suam omnibus diuersæ partis exercitibus, bellum citra vllum sanguinem confecit.

LIB. VII. EPITOME.

PArthi, Labieno, qui Pompeianarum partium fuerat, duce, in Syriam irruperunt victoque Didio Saxa M. Antonij legato, vniuersam eam prouinciam occupauerunt. M. Antonius cum ad bellum contra Cæsarem gerendum incitaretur, vxorem Fuluiam dimissa, ne concordiæ ducum obstaret : pace facta cum Cæsare, sororem eius Octauiam in matrimonium duxit. Qu. Saluidienum consilia nefaria contra Cæsarem molitum indicio suo detexit : isq; damnatus mortem sibi conscinit. P. Vendidius Antonij legatus Parthos prælio victos Syria expulit : Labieno eorum duce occiso. Cum vicinus Italiæ hostis Sext. Pompeius Siciliam teneret, & annonæ commeatum impediret, cum eo postulatam pacem Cæsar : & Antonius quidem fecerunt, ita vt Siciliam prouinciam haberet. Præterea motus Africæ, & bella gesta continet.

LIB. VIII. EPITOME.

CVm Sext. Pompeius rursum latrocinijs mare infestum redderet, nec pacem, quã acceperat, præstaret : Cæsar necessario bello contra eum suscepto, duobus nauali bus prælijs dubio euentu pugnauit. L. Ventidius legatus M. Antonij Parthos in Syria vicit, regemq; eorum interemit. Iudeorum quoq; legati ab Antonio interempti sunt. Præterea belli Siculi apparatum continet.

LIB. IX. EPITOME.

ADuersus Sext. Pompeium vario euentu naualibus certaminibus pugnatum est, ita : vt duarum classium, Cæsaris altera, cui Agrippa præerat, vinceret : altera, quam Cæsar duxerat, delata, expositi in terram, in quam maximo periculo essent : victus deinde Pompeius in Siciliam profugit. M. Lepidus, ex Africa velut ad societatem belli contra Sext. Pompeium à Cæsare gerendi traiecerat, ei belli cùm Cæsar quoq; inferret, relictus ab exercitu, abrogato triumuiratus honore, vitam impetrauit. M. Agrippa Nauali corona à Cæsare donatus est, qui honos nemini ante eum habitus est.

LIB. X. EPITOME.

MArcus Antonius, dum cum Cleopatra luxuriaretur : Mediam prouinciam ingressus bellum, cum legionibus XVIII. & XVI. millibus equitum Parthis intulit, & cũ duabus legionibus amissis, nulla re prosperè cedente retro redire, ex[illegible]

insecutis subinde Parthis, & ingenti trepidatione, & magno totius exercitus periculo, in Armeniam reuersus est, XXI. die trecenta millia fuga emensus, circa octo millia hominum tempestatibus amisit: tempestates quoque infestas super infeliciter susceptum Parthicum bellum culpa sua passus est: quia hyemare in Armenia nolebat, dum ad Cleopatram festinat.

DECADIS XIIII. LIB. I.

EPITOME.

SExt. Pompeius, cum in fidem M. Antonij veniret, bellum aduersus eum in Asia moliens à legatis eius oppressus est. Cæsar seditionem veteranorum cum magna pernicie motam inhibuit: Iapidas, Dalmatas, & Pannoneos subegit. Antonius Artauasdem Armeniæ regem fide data perductum in vincula conijci iussit, regnumque Armeniæ filio suo ex Cleopatra nato dedit, quam vxoris loco iampridem captus amore eius habere cœperat.

LIB. II. EPITOME.

CAius Cæsar in Illyrico Dalmatas domuit. Cum M. Antonius ob amorem Cleopatræ, ex qua duos filios habebat, Philadelphum, & Alexandrum, neq; in vrbem venire vellet, neque finito eius tempore triumuiratus imperium deponere, bellumq; moliretur, quod vrbi Italiæq; inferret, ingentibus tam naualibus, quam terrestribus copijs ob hoc contractis, remissoque Octauiæ sorori Cæsaris repudio, Cæsar in Epirum cum exercitu traiecit. Pugnæ deinde nauales & prælia equestria secunda Cæsaris referuntur.

LIB. III. EPITOME.

MArcus Antonius ad Actium classe victus Alexandriam profugit, obsessusque à Cæsare, in vltima rerum desperatione, præcipuè occisæ Cleopatræ falso rumore impulsus, seipse interemit, Cæsaris Alexandria in potestatem redacta. Cleopatra ne in arbitrium victoris veniret, voluntaria morte occubuit. In vrbem reuersus tres triumphos egit, vnum ex Illyrico, alterum ex Actiaca victoria, tertium ex Cleopatra, imposito fine ciuilibus bellis altero & trigesimo anno. M. Lepidus, qui Lepidi triumuiri fuerat filius, coniuratione contra Cæsarem facta, bellum moliens oppressus, & occisus est.

LIB. IIII. EPITOME.

CAius Cæsar rebus compositis, & omnibus prouincijs in certam formam redactis, Augustus quoque cognominatus est: & mensis Sextilis in honorem eius appellatus est. Cum ille conuentum Narbonæ egit, census à tribus Gallijs, quas Cæsar pater vicerat, actus. Bellum contra Bastarnas, & Mœsos, & alias gentes à M. Crasso refertur.

LIB. V. EPITOME.

BEllum à M. Crasso aduersus Thraces, & à Cæsare aduersus Hispanos gestum refertur, & Salassi gentes Alpinæ, perdomui.

LIB. VI. EPITOME.

RHetia à Tiberio Nerone, & Druso Cæsaris priuigno domita, Agrippa Cæsaris gener mortuus, & à Druso census actus est.

LIB. VII. EPITOME.

CIuitates Germaniæ cis Rhenum, & trans Rhenum positæ oppugnantur à Druso, & tumultus, qui ob censum exortus in Gallia erat, compositus. Ara Cæsari ad confluentem Araris & Rhodani dedicata, sacerdoteque creato C. Iulio Vercondari dubio Heduo.

THraces domiti à Scipione: item Cheruſci, Tenchateri, Cauci, aliæque Germanorum trans Rhenum gentes ſubactæ à Druſo referuntur. Octauia ſoror Auguſti defuncta, ante amiſſo filio Marcello, cuius monimenta ſunt theatrum & porticus, eius nomini dicata.

LIB. IX. EPITOME.

BEllum contra tranſrhenanas gentes à Druſo geſtum refertur: in quo inter primores pugnauerunt, Seneƈtius & Aneƈtius, tribuni ciuitatis Neruiorum. Dalmatas & Pannonios Nero frater Druſi ſubegit. Pax cum Parthis facta eſt, ſignis à rege eorum, quæ ſub Craſſo & poſtea ſub Antonio capta erant, redditis.

LIB. X. EPITOME.

BEllum aduerſus Germanorum trans Rhenum ciuitates geſtum à Druſo refertur, ipſe ex fraƈtura equo ſuper crus eius collapſo, XXX. die quam id acciderat, mortuus eſt: corpus à Nerone fratre, qui nuncio valetudinis euocatus raptim occurrerat, Romam reueƈtum, & in C. Julii tumulo conditum. Laudatus à Ceſare Auguſto vitrico, & ſupremis illius funeribus, plures honores additi.

FINIS.

RERVM

RERVM ET VERBORVM QVINTÆ TITI LIVII DECADIS INDEX.

A

Abdera vrbs 45.c
Abrupolis regno expulsus 19.c
Archelous fluuius 52.c
Actium Acarnaniæ portus 54.b
Aegimium opp. diripitur 88.c
Aesculapij templum Epidauri 89.b
Africanæ LXIII. ludis circensibus exhibitæ 62.b
Agamemnonia classis 91.a
Agassa vrbs Romanis dedita 57.b
Agassæ insulæ 88.c
Agrauentæ Illyrici ibid.
Agrianes pop. 35.c
Ala sacra 39.a.42.c
Alabandensium erga Ro. obseruatio 46.b
Alexandri præstantia ac virtus 79.c
Androcles 69.a
Andronici Macedonis prudentia 58.c 91.b
Anguis prodigiosus 49.a
Anicius 93.a. eiusdem de Illyrijs victoria ibid. triumphus ibid.
Annonæ vilitas 92.a
Antenor 66.c.79.c
Antiochus Rex virga circunscriptus à Popilio legato Romano 81.b
Antipatris præfecti Persei mors 43.a
Antissa diruta 91.b
Apellis mors 16.b
Appij Claudij prudentia ibid.
Arconis oratio 12.a
Archidamus Aetolorum dux 53.a
Ariarates 26.a
Artatus fluuius 52.a
Artetarius 19.c
Ascelepiodotus 55.a
Ascordus 57.b
Ascurus palus 55.a
Asinus tripes 22.b
Astronomicæ peritiæ vtilitas 71.c
Athenæus Eumenis regis frater 89.a
Athenienſium erga Rom. gratitudo 46.a
Athos mons 90.c
Atintania ibid.
Atali constantia 82.a
Athenæ 9.a
Athlidis portus 89.a

Aelius Ligur consul 22.c
A. Hostilij militaris disciplina 54.b
A. Postumius Albinus censor 13.b
Axius fluuius 65.c.90.a
Axorum opp. 36.c

B

Balanus regulus 60.b
Ballistæ nons 8.c
Baphyrus fluuius 57.a
Barbæ & capilli promissio, supplicum habitus 62.b
Barbanus fluuius 68.b
Bassaniæ 68.a
Bastarnarum potentia 9.b.77.c
Begocrites lacus 36.c
Beræa vrbs. 90.a. Rom. dedita 75.a
Bisaltæ 75.a
Bœotiæ motus 35.c
Bœotorum cum Perseo conciliatio 19.b
Bora mons 90.a
Bos loquutus 10.c
Brunniates populi 9.a
Brundysium, idem quod & Brundusium 27.a
Bulliani pop. 68.a
Bylazora 65.c

C

C. Cassius Longinus cos. 25.b. 45.c
C. Cicerij victoria 17.b
C. Claudius Pulcher 4.b.5.b
C. Licinius Crassus 61.c.63.b
C. Luctatius 94.c
C. Martius Figulus. pr. 54.b
C. Popilius Lenas cos. 18.b
C. Sulpitius Gallus tribun. milit. 71.c
Calatiæ muri facti 13.c
Callicratis oratio 11.b
Callepeuce salius 56.b
Cambunij montes 55.a.36.c
Campi Macri 8.c
Canastreum promont. 59.a
Carauantis & Carauantium vrbes 67.c
Carauantius 68.c
Carææ liberi esse iussi 60.c
Carni populi 45.c
Carnus vrbs 44.a
Carteia oppidum 45.a
Carystius vrbs 27.b

INDEX.

Cassignatus alæ Gall. præf. cæsus 38.b
Caunij pop. 88.a
Cauiorum pop. 67.c
de Celtiberis triumphatum 4.a
Cædes ac fuga 10.b.13.b
Cephalo 88.b
Cestrophendonis telum 42.b
Chium promontorium 67.a
Circenses 62.b
Citium opp. 35.b
Cittus mons 53.a
Classis in aëre visa 15.b
Clausula fl. 68.b
Cleopatra Ptolemæorum soror 81.c
Cleua præfectus 52.c
Clitæ vrbs 59.a
Concordiæ bonum 84.b
Corinthij splendor 89.b
Coronei pop. 33.c
Coragus Macedo 43.b
Costoci fuga 74.a
Cotys rex 26.b
Creusa oppidum 54.b
Cydas Cretensis 65.a
Cyrætiæ Persei deditæ 37.a

D

Daorsei immunes esse 88.c
Dardani à Bastarnis victi 9.b.c
Demetrium portus 78.b
Desudaba vrbs 65.c
Dianæ Tauropolis 74.c
Diodori prudentia ibid.
Dium opp. 57.a.b
Doliche opp. 36.c
Draudacum castellum 52.a
Dyrrhachium 52.c

E

Edessa 90.c
Eleon campus 53.b
Elimiotis Macedoniæ regio 90.c
Enipeus fluuius 57.c.73.a
Eordia vrbs 36.c
Eordij pop. 90.c
Epidamnus olim Dyrrhachium 52.c
Epidaurum oppidum 88.b
Erythrarum promontorium 67.a
Euander Cretensis 39.c
Eudieru turris 55.b
Euersa & Callicritus Thebani à Perseo sublati 19.c
Eumenes mortuus creditus 21. b. 78.a
Persea Romanis ipse defert 39. c. vt victima prope cæsus 78.a. solicitatur vt à Romanis deficiat 64.c.65.a
Eumenis acta bello Macedonico 64.c
Eumenis casus ac vulnus 20.b
Eumenis inconstantia 63.a
Euphranor dux 60.a. eius mors 31.b.c.

F

Fatales libri 15.b
Fax in cœlo 49.a
Faueria oppidum 6.a
Fortuna Primigenia 49.b
Fortunæ equestris ædes 15.c.18.b

G

Gallorum fuga & clades 66.c
Galli mercenarij milites 65.c.38.b
Galli feroces 38.b
Galli Asiæ incolæ 44.a. Macedoniæ accolæ 92.c
Galli cisalpini 60.b
Garuli pop. 9.a
Gaza Persei in mare deiecta 58.c. per vrinatores extracta ibid.
Gentij maiores 68.a
Gentius rex Romanis suspectus 77.a. eiusdem regia. 52.a

H

Harpali legati ferocia 20.a
Hastati 28.a
Hegesili prudentia 33.a
Heraclea quæ & Sintice, regio 90.a
Hercates pop. 9.a
Hercynnæ templum 89.a
Hippagogi naues 66.c
Hippias Berreus 35.c.55.b
Hispani triumphati 4.a
Histrorum clades 2.c.3.a
Homicidij abominatio apud veteres 78.a
Honunes 6.a
Horreum oppidum Romanis deditur 88.b
Hospitij necessitudo 32.a

I

Ilienses fusi fugatq; 63.
Illyriorum descriptio 83.c.88.

INDEX.

Illyrici solitudines 52.b
Imperatoris munus 69.c
Intercalatum & intercalares calendæ 48.c
Ion Thessalonicensis 78.c
Issenses & Talancij immunes 88.c
Ismenias pr. 32.b
Iunonis Laciniæ templum semidetectum 16.a.eius spoliati vltio 25.c

L

Labeates Illyrici 88.c
Lamissa à Romanis capta 43.b
Latinæ feriæ 7.c.28.c
Laureatæ Literæ & tabellæ 76.c
Legio non eodem semper numero constabat 48.c
Leonatus & Thrasippus duces 33.c
Leucadij 91.b
Leusines situs 81.a
Liberi & liberæ ædes 14.a
Lyciorum quercla de Rhodijs apud Romanos 3.c
Ligures triumphati 6.c
Ligurum cædes & fuga 7.a.b. 8.a.17.b 22.c
Locustarum nubes 15.b
Loryma portus 80.a
Lucam colonia deducta 6.c
Lucretij prætorij inuadia, apud trib. pl. 45.b
Ludorum apud priscos consuetudo 58.a
Ludi magni 92.a
Lunæ eclipsin futuram prædicit Sulpitius Gallus 71.c
Lunensium & Pisanorum de agro contentio 81.c
Lustrum conditum 18.a

M

Macedonicum mare 59.a
Macedonum clades 42.c.58.c
Macedonum armæ 37.a
Macri campi 81.b
Marcolica vrbs 77.c
Maxene regio 43.b
Martius vates 30.b
Masanissa, eiusq; res 23.b. 26.a. 46.b 81.a
Masgaba 82.a
Metrodorus Rhodius 64.c
Miccius seu Miction 46.c
Minerua Alcis 35.b
Massagenes Masanissæ fil. 26.a.82.b
Mytis fluuius 57.b
Molossis regio 88.b
Mopselus tumulus 40.b
Mutila & Fauerin oppida vi capta 6.a
Mylæ 37.a
Mylassenses 88.a

N

Naualis triumphi descriptio 97.a
Necessitas maximum telum 64.a
Nesattium opp. 6.a
Licatores 52.a

O

Odemantidica terra 77.c
Oæneum opp. 51.c
Oetæi montes 11.a
Olcinium opp. 88.a
Olympij Iouis excellentia 10.a.89.b
Olympio legatus 64.b
Onesimus 61.b
Oreon vrbs 60.a
Oriondes fluuius 68.b
Orthobula 13.a
Ossa mons 37.b
Oximi muri facti 13.c

P

Pæonia 90.b
Palæpharsalus oppidum 54.b
Pallenensis agri fertilitas 59.a
Pamphilus legatus 60.b
Pandaleontis fides 20.c
Pantaucus 64.b
Papinus mons 81.b
Passaro vrbs 88.b
Patauinorum seditio 13.c
Paulus Aemylius eiusque præclara famæ 62.b
Pella Macedoniæ vrbs 90.a
Pelusium 62.c.80.c
Penestia regio 51.b
Peneus fluuius 30.a.56.c
Perduellionem iudicare 50.c
Perduelles hostes 50.a
Perræbia & perræbi 37.a.43.b
Perseus rex 29.c.79.c
Pestilentiæ sedandæ sacrum 80.a
Petrarus fluuius 53.b
Phalanna opp. 37.a
Phanæ 66.c
Phanota 52.c.88.a
Phila 58.a
Philippus Macedonum Rex 79.c
Philacæ oppidum 88.b

INDEX.

Pieria sylua 74.b
Pireum Athenarum 89.a
Pisces aratro eruti 15.b
Plator 67.c
Polaratus 67.b
Popilij obstinatia 81.b
Porticus Romæ 13.c
Posideum promontorium 59.a
Praxo delphus 20. c. latronum receptor 21.a
Proxenus 13.a
Prusias rex 59.a.60.b
Prytaneum Cizyci. 9.c
Pteleum oppidum 43.b
Ptolemæus maior 81.a.b
Ptolemæus & Cleopatra reges Alexandriæ 62.b.c.81.c
Puer sine manibus & pedibus 10.c.biceps vnimanus ibid.
Punica versutia 34.a
Pytho Macedo 59.b
Pythoum epidum 36.c

R

Rhinocolura vrbs 81.a
Rhizonitæ 88.a
Rhodij nec socij neq; hostes ab Romanis habendi censentur 87.b
Rhodiorum auxilia socijs 87.c. eorundem sermo arrogans & tumidus 4.a. 60.b.86.b
Romanorum equitas 42. a. animus indomabilis, ibid. authoritas 81.b
Romanorum bella quare felicia.86.a.eorum authoritas contempta 93.a.clades 39.c.60.c. ingratitudo 94.b. superbia ca tyrannis 36.c

S

Sacer lapis 6.c
Sacrilegij vltio 25.c
Samothracæ religio 65.b.78.a
Sanguinea pluuia 22.b.49.b
Sangualis auis 6.b.c
Sardi domiti 8.a
Scerdilius 68.c
Scodra vrbs 52.b.68.a
Scodrus mons 68.b
Scultenna fluuius 6.b
Serui publici 50.c
Sicimina mons 81.b
Siritice regio 90.a
Syræ oppidum 78.c
Soles tres simul visi 10.c
Solouertius dux 92.c
Sopatri mors 43.a
Stratagemata 2.b
Stratij medici prudentia 84.b
Strymo fluuius 90.a
Stubera vrbs 51.b
Stymphalis 90.c
Subota insula 66.c
Summa primi Pontificis aduersus Pauli Aemylium inuidia 93.c
Sycurium oppidum 37.b
Synedri magistratus 91.b

T

Tabularium 50.a
Tempe 56.c
Terminalia facta 48.a
Theondas magistratus 78.a
Thessalonicæ expugnatio 58.c. deditio. 78.c
Tiberius consul.4.b.censor 82.c. eius virtus 8.a
Tiraste populus 88.c
Toro mons 90.c
Toronacium mare 59.a
Toron vrbs 59.c
Tribuni plebis sacrosancti 50.b
Tribu mouere quid 82.c
Tripolis 36.c.43.b
Triumphus ad quos pertineat 94.c
Trophonis specus 89.a

V

In Venetia Patauinorum seditio compressa 13.c
Vettij gens bellicosa 90.c
Victoria vera quæ 32.b
Volustani montes 55.a
Vorumni signum 61.c
Vscana vrbs. 51.b

X

Xenarchus prætor. 12.b

FINIS.

CHRONOLOGIA IN TITI LIVII HISTORIAM, ACCOMMODATA AD TABVLAS CAPITOLINAS VERRII Flacci, annotationibus vtiliſſimis varietatem ſeu diſſenſionem authorum circa conſulum Romanorum nomina demonſtrantibus illuſtrata.

1589

CLARISSIMO VIRO, GENERE, VIRTVTE AC ERVDITIONE PRAESTANTI DOMINO LEONMANNO SCHILler ab Herdern, Juris vtriusq; doctori, ac Camerae Imperialis Spirae Assessori: domino & patrono suo colendo, Ioachimus Grellius S. P. D.

VT MEDENDI scientia, architectonica, agricultura, aliæque artes ad vitam hominum regendam atque seruandam comparatæ, idonea, vera, certaque temporum obseruatione indigent, adeo, vt quotidiana experientia attestante, temporum ratione in ijs neglecta, sæpius plus detrimenti, quam commodi rebus humanis adferre conspiciantur: ita & historiæ, quæ vita memoriæ, lux veritatis, nuntia vetustatis, & vitæ magistra prædicatur, temporum certa & apta distributio, ad rerum gestarum integram notitiam tantopere necessaria est habita, vt viri doctissimi eam vnicam historiæ lucem, cynosuram in vasto cæcoque historiæ pelago nauigantibus, filumque Thesei certissimum ad effugiendos implicitos Labyrinthi errores dicere non dubitarint. Etsi enim historiarum cognitione nec in Ecclesia nec in Repub. magis necessarium, nec ornamento vel decore præstantius, nec vbertate emolumentorum vtilius, nec ad delectationem voluptatemque accommodatius quicquam reperiatur, tamen cum homines, eorumque actiones, quæ in historijs describuntur, non solum tempore tanquam certa mensura contineantur, sed & eo, tanquam sole quodam in orbe illuminentur, quis id, quod mensura dirigitur, absque metiente recte definiri, vel luminis egens absque eo probe inspici atque discerni posse dixerit? Id itaque populi prudentia clari & viri ingenio doctrinaque præstantes perspicientes, nec sumptibus, nec laboribus in compendiosa veraque temporum descriptione pepercere. Siquidem apud Hebræos, quorum Respubl. ab ipso Deo instituta est, prophetæ verba dierum (sic etenim Hebræi ea vocant) id est, annales & fastos conscribere sunt soliti, & inde cum ad alias gentes Orientales, vt pote Chaldæos, Aegyptios, & Persas, tum denique ad Romanos hoc idem institutum defluxit, vt libri fastorum, in quos cuiuslibet anni res insigniores, cum mensis atque diei notatione referrentur, à pontificibus vel sacerdotibus conficerentur. Postea vero id sapientissimorum populorum institutum viri docti secuti, rem eo deduxere, vt nulla fere ciuitas vel Respublica extiterit, cui sui antiquorum temporum obseruatores, fastorumq; scriptores non fuerint. Sic Asia Charaxē Pergamenum, Ephesiumque Andronem, Persia Merasthenem, Aegyptus Appionem, Iudæa Philonem, Aphrica Eratosthenem, Græcia Archilochum, Peloponnesus Hippiam, Lesbus Theophrastum, Athenæ Dexippum & Apollodorum habuisse leguntur. Nec minus hac parte sapientiæ, quam alijs artibus quam plurimi apud Romanos claruere. Nam vt nominibus eorum abstinem, qui historijs scriptis earum occasione tempora notarunt, fastosque magistratuum digesserunt, quorum prolixus admodum est numerus: Sane tot in hoc studio versati fuerunt, vt cum cæteris gentibus omnibus hac in parte certare queant. Non eos à prima vrbis origine repetere libet, at cum hæc ad fastigium peruenisset, vt & imperij magnitudo, & Imperatorum felicitas, populique Romani virtus, ingenijs præclaris amplissimam scribendi materiam suppeditarent, reperti tamen fuere, qui ex temporum notatione non minus laudis quam historiarum conscriptione se adepturos esse arbitrarentur. Siquidem ipse Cicero, tunc quum Respublica Romana florentissima esset, se tres libros versibus de suis temporibus scripsisse gloriatur. Et quantis idem laudibus

dibus Atticum ſuum extollit, qui magna cura notatis obſeruatiſque temporibus ſeptingentorum annorum curſum vno libro collegerit? Præclara quidem dignaque laude hæc Attici opera, at non leuior Verrij Flacci cenſenda, qui ſub Auguſto, faſtis præcipuorum magiſtratuum à ſe ordinatis, marmoreoque parieti inciſis, ibidem loci iuxta Veſtæ ædem ſtatuam meruit, alioſque poſt ſe ad ſimilis argumenti tractationem inuitauit. Nam hunc cum alij, tum M. Aurelius Creator Antonini libertus eſt & Chryſorus imitati nomina & tempora annuorum magiſtratuum vſque ad ſuam ætatem perpetuauere, ſicuti & hos ſubſecuti Auſonius, Aurelius, Caſſiodorus, alijque nonnulli, itidem non ſine laude fecerunt: id præcipue ſpectantes vt hiſtoria Romana certa veraque temporum ratione conſtaret, nec horum incertitudine perturbata, cæca mutilaue efficeretur.

Verum enimuero etſi tanta populorum, vt certam temporum deſcriptionem haberent, cura fuerit, doctique in ea eruenda & adornanda omni ſtudio laborarint, tamen vel quod plerique res citra publicam & probatam fidem, vt Metaſthenes exiſtimat, vel per opinionem atque auditum conceptas memoriæ prodiderint, factum eſt, vt nulla prope ſcientia maiori temporum obſcuritate, ambiguitate, ac incertitudine inuoluta obductaque ſit quam illa ipſa antiquitatis, temporumque notatrix hiſtoria. Quam plurimis id tam ſacris quam prophanis exemplis probari poſſet, verum cum id ab alijs luculenter ſit factum, nec mei propoſiti ſit, integram de temporum varietate, confuſione ac diſcrepantia diſputationem inſtituere, id vnius Liuij vel authoritate vel exemplo oſtendiſſe ſufficiet. An non is ſubinde magiſtratuum conſulumque confuſionem reprehendit, & temporum ignorantiam, authorumque varietatem deplorat? Libro ſecundo ab vrbe condita, pugna ad Regillum lacum commemorata, Tanti (inquit) errores implicant temporum, aliter apud alios ordinatis magiſtratibus, vt nec qui conſules ſecundum quoſdam, nec quid quoque anno actum ſit, in tanta vetuſtate non rerum modo, ſed etiam authorum digerere poſſit. Et rurſus de varia authorum opinione libro 22. conquerens, Mirari (inquit) magis adeo diſcrepare inter ſe autores, quam quid veri ſit diſcernere queas. Tales loci quam plurimi apud Liuium inueniuntur. Verum, vt iuſtiſſimas eius querelas ac reprehenſiones eſſe fatendum, ſic ſunt, qui quod ipſe in alijs reprehenderit in eo ipſum & arguendum iudicent, cum præterquam, quod interdum dubia, incerta, manca, atque acciſa tradiderit, etiam tempora ea, qua par fuiſſet, diligentia, minime digeſſerit. Quorum reprehenſio quam iuſta ſit, non huius loci eſt diſquirere. Cæterum ſi quid horum ab optimo Romanæ hiſtoriæ authore admiſſum ſit, æquiſſimum arbitror, vt is qui horum quid in ipſo deſiderat, perpendat eum hominem, vt & nos ſumus, fuiſſe, nec omnibus quæ literis mandarit interfuiſſe, vel intereſſe potuiſſe: verum ex priſcis hiſtoricis & annalibus, ipſum, vt in præfatione fatetur, hiſtorias ſuas traduxiſſe & veluti mutuaſſe, quemadmodum nobis iam ab ipſis veluti per manus tradita, ea ſumere neceſſe eſt. Si quid itaque diſcrepans, ambiguum, vel incertum nonnunquam eius ſcriptis irrepſerit, quis id potius benigne excuſare, quam ſupercilioſe exagitare non vellet? Quoties ipſe teſtatur ſe non poſſe multa pro certo affirmare, vt libro tertio, vbi ſic inquit: Difficile ad fidem eſt, in tam antiqua re, quot pugnauerint, ceciderintve exacte affirmare, & quinto ſic ait: in rebus tam antiquis, ſi quæ ſimilia veris ſint, pro veris accipiantur. Septimò vero ita ſcribit: Cura non deeſſet, ſi qua ad verum via inquirentem ferret, nunc famæ rerum ſtandum eſt, vbi certam deroget vetuſtas fidem: Quid hiſce Liuij locis clarius, ipſum curæ inueſtigandæ antiquitatis laborantem, ad eius notitiam peruenire non potuiſſe? Ad hæc hiſtoriam ſenex idque priuatus ſcripſiſſe dicitur, non igitur mirum, ſi in ſumma hiſtoricorum, annalium, ac commentariorum penuria, quæ tunc non ſint

magna

magno sumptu atque labore describebantur, nonnulla interdum omiserit, vel memoria lapsus, diuersa ac prope contraria scripserit. Nullus author adeo magnus est, qui alicubi non labatur. Errare humanum est, & nemo adeo prouidus ac circumspectus existit, qui alicubi non impingat, idque cum in aliis, tum maxime historicis videre est. Complures ante Timæum Tauromenitem celebres historici vixere, sed omnes qui ante ipsum res gestas literis tradidissent, acerbissime, vt Suidas inquit, reprehendit. Sic Athenæus ipsum Platonem atque Xenophontem accusat, quod quorundam tempora falso & imperite notauerunt, vt & Thucydides Hellanicum alioqui laudatum historicum, Halycarnasseus Fabium Pictorem, Licinium, reliquosque eius ætatis authores, & alij alios. In eundem quoque modum Aristoteles in politicis, eos qui Lycurgum Theletis auditorem fuisse astruerent, grauiter obiurgat, & Cicero scriptores quosdam, qui Numam Pythagoræ discipulum fuisse dicerent, cum Pythagoras aliquot post Numam seculis primum natus sit. Quin imo tam fœdi tantique errores historiam contaminarunt, vt castor Rhodius Chronica ἀγνοήμασι composuisse legatur, quibus ignorantiam superiorum seculorum refellit & emendauit. In tanta itaque errandi procliuitate, moleque laboris maxima, si præstantissimus author, deque Romana historia optime meritus, humani quid passus sit, ac velut longo itinere defessus pede altero impegerit, venia id ac benigna interpretatione quam insectatione dignius erit. Nam, vt est in veteri versiculo:

Οὐδεὶς ἀνθρώπων ἐστὶν ἅπαντα σοφός.

Cum vero historia, ex Annij sententia, tunc demum integra atque certa censeatur, si narratione, Topographia, & Chronographia, id est, certa temporum & locorum descriptione constet. Ideo docti quamplurimi magistratuum Romanorum descriptionem aliquibus in partibus apud Liuium imperfectam, & supputationem annorum, quibus quisque ab vrbe condita Reipublicæ præfuisset, interdum claudicantem, interdum ab alijs dissentientem animaduertentes ne quid authori Latinæ historiæ principi deesset, hunc vtilissimum laborem susceperunt, vt temporum atque annorum seriem annotatis consulum nominibus, ex his, quæ relicta sunt, antiquitatum monumentis accurate colligerent atque discernerent. Inter quos, vt quatuor Itali Bartolomæus Marlianus Mediolanensi, Onuphrius Panuinius Veronensis, Carolus Sigonius Mutinensis, & Franciscus Robortellus Vtinensis, merito laudandi sunt, qui magistratuum Romanorum descriptionem ad lapides marmoreos Verrij Flacci (vt existimatur) Romæ inter forum & sacram viam sub pontificatu Pauli tertij anno quadragesimo sexto effossos, atque in Capitolio expositos, tanquam ad Lydium lapidem accommodantes, non solum magistratibus Romanis pro annorum ratione descriptis, sed & toti historiæ Romanæ incredibilem lucem attulerunt? Sic & vir doctissimus, Henricus Glareanus, sua laude minime fraudandus est, qui ardenti antiquitatis studio antequam Capitolinæ tabulæ erutæ fuissent, anno quadragesimo fastos consulares, librorum tantum subsidio adiutus, ad sextum vsque Tiberij annum deduxit, quorum veluti ductu alijs postea via ad meliora quærenda, & Romanæ vetustatis decus recuperandum monstrata est, ita vt qui eius laborem & insignem voluntatem in antiquis historijs restituendis & vendicandis non agnoscat, vel liuidi, vel ingrati animi morbum minime obscure prodat.

Tot itaque doctorum virorum opera Liuij historia in multis partibus illustrata, cum viri optimi ac rei literariæ iuuandæ cupidissimi, Sigismundus Feyrabendus & Georgius Coruinus typographi Francofurtenses, de ea in his prælijs exprimenda cogitarent, multorum consilijs disquisitis, eam rationem sibi sequendam putarunt, qua Liuianæ historiæ editionem omnibus probare, gratamque reddere possent. Cum ergo nihil eorum quod reli-

quæ

quæ editiones habent, sibi omittendum esse ducerent, sed suam omnium aliarum dote condecoratam cuperent, ac prius Lugdunensi, & Basiliensi editioni Henrici Glareani, Venetæ Caroli Sigonij Chronologia adiuncta fuisset, ipsi, quibus doctis vtramque probatam esse constaret, sed simul huic operi adiicere incommodum esset, ne quid hic desideraretur, curarunt, vt ambæ quasi in vnam conflarentur, & anni nominaque consulum, ad Panuinij & Sigonij imitationem, Tabulis Capitolinis, quoad id fieri posset, accommodarentur, & quæ Glareanus interdū de consulum nominibus variantibus obiter annotasset, ea luculentius fusiusq; ex certis historiarum monumentis explicarentur. Quæ res quantum vtilitatis secum latura sit, quam plurimis exponi posset, verum quum verear ne si id faciam, non tam instituti huius fructus lectori ostendere, quam meam operam efferre videar, ab eo libens abstineo, optans, vt lector vtilitates re ipsa potius experiatur, quam ex mea commemoratione intelligat.

Cum vero pro veteri more, de patrono huic opellæ deligendo dispicerem, atque de eo auunculi mei, collegæ tui, consilium exquirerem, eo iubente vt nulli alij quam tuæ Excellentiæ eius patrocinium deferrem, id minime vel recusare, vel detrectare volui. Nam etsi me tuæ Excellentiæ ignotum esse fatear, atque vel importunitatis vel impudentiæ argui posse videam, qui eam publice compellare non dubitem, tamen cum id auunculi mei de tua excellenti virtute iudicium sit, vt statuat te benigne humaniterque huius opellæ patrocinium recepturum esse, in spem optimam venio, me id, si non merito meo, saltem sua intercessione citra repulsæ periculum, à tua excellenti virtute impetraturum esse, idq; vel ob id, quod hæc opella talium rerum tractationem prosequatur, quas præstantissimi veteres iureconsulti à sua professione minime alienas arbitrati sunt. Siquidem P. Mutium Scæuolam, Rutilium Ruffum, Cælium Antipatrum, Fustidium, Tuberonem, alioſq; complures Iurisprudentes, non solum iuris scientia, sed & historiarum descriptione claruisse constat. Nec recentior Iureconsultorum ætas eius generis exemplis caret. Celebris auorum memoria Iureconsultus Claudius Seisellus natione Gallus fuit, cuius in ius ciuile Commentaria in quanto precio sint, excellentiam tuam minime fugit. At hic studio iuridico historiæ cognitione adiuncta, non minorem ex hac quam illo laudem retulit. Nam & Thucydidem, & Diodorum Siculum, & quædam Xenophontis, aliaque multa Gallice vertit, & quidem adeo feliciter, vt etiam ij qui Græcæ linguæ magnum vsum habent, plurimum ei tribuant. Quid dicam de Alciato, qui vt veteribus Iureconsultis iuris cognitione haud dubie est cōparandus, sic suum in historiis cognoscendis studium declarare non erubuit, eruditissimis annotationibus in Cornelij taciti augustam historiam conscriptis, quod ea clarior intellectuque facilior per docta hominum ora volitaret. Sed quid externa exempla commemorare necesse est, cum nostratia suppetant? Ante aliquot annos vir doctissimus Vvolffgangus Hungerus Spiræ ad tribunal iuri dicundo totius terrarum orbis amplissimum sedit. Is, vt docti attestantur, quoties per negocia licuit, non solum sibi vacationem ad historicorum lectionem desumpsit, sed & cum Cuspiniani Cęsares multis in locis aliena culpa deprauatos cerneret, eorum restituendorum laborem, magno cum studiosorū fructu suscepit, crebro affirmare solitus, Iuris ciuilis prudentiam historiarumque cognitionem, habita præsertim iusta ac diligenti temporum interse, ac studij vtriusque collatione, ad efficiendum hominem politicum, reique publicæ maxime idoneum gubernatorem pariter currere debere. Vt itaq; excellentia tua ad horum imitationem sese componens, tantam sibi iuris scientiam comparauit, vt in amplissimo Cameræ Imperialis iudicio iuri dicundo præficeretur, sic minime ambigo eam eorundem exemplo cognitione historiarum delectari, ac seuerioribus iuris studiis defatigatam ad amœna historiarum vireta diuerti, ac inde animi recreationem petere. Etsi ergo in spem optimam inducor, Excellentiam tuam huius opellæ defensione minime grauatim

susceptura̅m, tamen officiose eam oro, vt audaciam hanc in ea compellanda tenuique opella ei offerenda, probare, meam de eius virtute & humanitate opinionem benigne admittere, meque numero eorum aggregare velit, qui eam omni studio obseruantiaque colere ac venerari ex animo cupiunt. Ad extremum, vt me tuæ Excellentiæ, sic eius valetudinem ac prosperitatem Optimo Max. Deo commendo.

Datæ Calend. Nouemb. Anno 3567.

CHRO.

CHRONOLOGIA IN TITI LIVII HISTORIAM, ACCOMMODATA AD TABVLAS CAPITOLINAS VERRII FLACCI, ANNOTATIONIBVS VTILISSIMIS, VARIETATEM SEV DISSENSIONEM authorum circa consulum Romanorum nomina demonstrantibus, illustrata.

DE CAVSIS DISSENSIONIS SEV PVGNANtiæ historicorum in numerandis ac digerendis annis ab vrbe condita.

EXPOSITVRI fastos cõsulares historiæ Liuianæ, incertitudine, obscuritate, ac discrepantia temporum ita inuolutos atque obtectos, vt non solum huius seculi in historijs exercitatissimi viri, sed & præstantissimi historiæ Romanæ scriptores vetustiores, de ea subinde conquerantur, rem ab instituto nostro minime alienam facturos nos arbitramur, si breuiter causas huius dissensionis inquiramus, quo ijs cognitis, eam temporis suppputationem sequamur, quæ historicæ veritati maxime congruere & probatissimorum scriptorum autoritate ac testimonio niti putatur. Nam cum historia testis sit temporum, vt Cicero verissime dixit: quid magis abest alienum est, quam si id, quod præcipuum in ea est, desideretur, ac quid prius, quid posterius gestum sit, nulla adhibita diligenti ratione, nescire? Diuersitatis itaq; in suppputandis ac digerendis consulum Romanorum annis tres præcipuæ causæ esse videntur.

Prior quòd annis quo primi consules magistratum inierunt ab historicis Romanis non eodem modo, sed varie numeretur. Dionysius enim rerum Romanorum diligentissimus scriptor, libro primo, in fine quarti, & initio quinti, reges annos CCXLIIII. regnasse scribit. Quod etiam ex Varronis annorum summa elicitur, & aliorum authoritate comprobatur. Messala enim anno ab vrbe condita CCXLIIII. pulsis regibus, sub consulibus annuo imperio iura Romana fuisse tradit. Cui sententiæ & Liuius in fine libri primi accedit. Regnatum (inquiens) Romæ ab condita vrbe ab liberatam annos ducentos quadraginta quatuor. At Eutropius lib. 1. Romæ per septem reges annis ducentis XLIII. regnatum scribit, totidemque annos numerat. Sextus Ruffus in sua Epitoma, in qua varietate id animaduertendum est, hosce ex singulorum regum quos enumerant, annorum summa, annis regum, interregni annum eximere, quem Dionysius, Liuius, Messala & alij interponunt. Idq; recte. Uno enim anno fuit interregnum post mortem Romuli: Re itaq; diligenter inspecta, in enumerandis singulorum regum annis, tot eis Eutropius & Sextus Ruffus annos regni tribuunt, quot Dionysius, Liuius & ceteri, nec hæc dissensio magna est: Alij vero vt est apud Eusebiũ in Chronicis CCXLIII. annos tantum cum interregno reges regnasse scribunt, quorum sententiam secuti videntur Orosius, Iornandes, & Beda. Orosius enim lib. 2. ca. 5. anno ipso CCXLIIII. Brutum consulem de filijs supplicium sumpsisse scribit. Idem Beda cap. 66. & Iornandes confirmant. Huius autem varietatis causa est, quod cum reges non ita certos ac præfinitos annos regnarint, sed aliqui (vt Romulus) aliquot menses & dies excesserint, Dionysius & Liuius eos pro integro anno computantes Tarquinio Prisco attribuerunt. Hi, quos diximus, cum Eusebio, quia integrum annum non efficiebant, eos omiserunt, solum XXXVII. annis Prisco regi assignatis.

Huic alia eiusdem fere formæ succedit, quod vt annum & mensem, sic & diem quo primi consules inierint diuersi autores incertum faciant. Plutarchus siquidem in problematis primos consules Kal. Ianuarij iniisse scribit. Macrobius vero lib. 1. Satur. ca. 7. Kal. Iunij eos iniisse innuere videtur, ex aliorum opinione tradens, Junium à Iunio Bruto

Bruto dictum, quod hoc mense, id est Kal. Junijs, pulso Tarquinio sacrum Carneæ deæ in Cœlio monte voti reus fecerit. Alij autem VI. Kal. Martij id factum fuisse scribunt, freti antiquis lapideis fastis & autoritate Ouidij lib. 2. fastorum scribentis.

Tarquinius cum prole fugit, capit annua consul
Jura, dies regnis illa suprema fuit.

Sunt etiam qui Kal. Quintil. id est, Julij eos iniisse putent, quorum sententiæ videretur accedere Joachimus Perionius li. 3. de magistratib. Græcorum. In hac itaq; opinionum diuersitate quæ sequenda sit summopere ambigitur. Plutarchi quidem à viris doctissimis Onuphrio Panuinio, & Sigonio iampridem luculenter & erudite est refutata, quod anno tantum sexcentesimo ab vrbe condita consules Kal. Januarij primum inire cepisse constet. At in diei certi constitutione nec inter ipsos conuenit, Sigonio post Marianum eo inclinante, vt diem primum initi consulatus VII. Kal. Iunij statuat. Panuinio vero primos consules VI. Kal. Martij creatos esse existimante. Nec solum in die initi primi consulatus hæc varietas deprehenditur, sed & quo subsequenti tempore cuiusq; mensis die cõsules magistratum inire sint soliti, vsq; ad annũ sexcentesimum vix quidquam certi reperire licebit. Anno quidem quarto & quadragesimo postquam exacti reges fuissent. Kal. Sextiles solennes magistratibus ineundis fuisse docet Liuius, quot autem annos ille mos deinceps seruatus, vel quo tempore immutatus fuerit, non tradit vsq; ad annum CCCII. quo ait Idus Maias solennes fuisse ineundis magistratibus, lib. 3. his verbis: Idus tum Maiæ solennes ineundis magistratibus erant. Hoc certe intelligi potest, cum hoc tempus dicat fuisse solenne, non duobus aut tribus annis id obseruatum esse, sed pluribus. Solenne enim dicitur id, quod legitimum est, & fieri solet. Rursus mutatum tempus initio fere quinti legitur. Nam cum solennes dies ineundis magistratibus essent Nonæ decembres, cum mutatum esse dicit his verbis: Primores patrum, siue culpa, siue infelicitate imperatorum tam ignominiosa clades accepta esset, censuere non expectandum iustum tempus comitiorum, sed extemplo nouos Tribunos militum creandos esse, qui Kal. Octobribus magistratum acciperent. In quam sententiam cum pedibus iretur, cæteri Tribuni militum nihil contra ire. At enim vero Sergius Virginiusque propter quos pœnitere magistratuum eius anni Senatum apparebat, primo deprecari ignominiam, deinde intercedere Senatusconsulto, negare se ante Idus Decembres solennem ineundis magistratibus diem, honore abituros esse. Paulo infra eadem pagina, ex Idibus Decembribus in Kal. Octobres mutatum esse diem solennem ineundis magistratibus docet. Cum omnium consensu approbata esset oratio, gauderentque patres sine Tribunitiæ potestatis terriculis inuentam esse alienam vim maiorem ad coërcendos magistratus, victi consensu omnium, comitia Tribunorum militum habuere, qui Kal. Octobribus magistratum occiperent, seque ante eam diem magistratu abdicauere. Paucis annis hic dies seruatus fuit. Nam sexto fere anno post, quod consules morbo implicati essent, placuisse Calendas Quintiles solennes esse, dicit: Consulibusque morbo implicitis placuit per interregnum renouari auspicia. Hunc etiam diem in alium etsi incertum, mutatum inuenio, neq; etenim dies nominatur. Hoc autem anno CCCCXIII. post vrbem conditam accidisse reperio. Quod Liuius initio fere lib. 8. docet his verbis: Missique ante tempus consulibus abdicare se magistratu, quo maturius noui consules aduersus tantam molem belli crearentur, religio incessit, ab eis quorum culpa immutatum esset, comitia haberi. His enim verbis, quo maturius, &c. mutatum fuisse solennem tum diem ineundis magistratibus indicat. Vt autem hic incertus est dies, sic certus est is, qui paulo post, id est, octauo inde anno statutus est Kal. Quintilium. Extemplo creatur, inquit, noui Cõsules L. Aemylius Marmercus & Cn. Plautius eo die Kal. Quintilibus quo magistratus inierunt comparare inter se prouincias iussi. Mensem autem hunc diutissime comitia sunt habita. Februarium fuisse legimus, & Idus Martias diem solennem ineundis magistratibus. Semper enim tenuit bello Punico secundo, & bello Macedonico atq; eo diutius. Idque Liuius docet multis locis quos ascribere superuacaneum esset, vt initio li. 6 de bello Punico secundo initio lib. 1. de bello Macedonico. Ex quibus quis non perspicit magnã mẽsis atq; diei quo magistratus inire sunt soliti, varietatẽ? Cum vero omnis supputandi temporis certitudo ab exacta, firma, stataq; annorum,

rum, mensium atq; dierum rationem pendeat, nec quo anno, mense, vel die magistratus inire sint soliti, certè in historia Liuiana reperiatur, vel quando ea ratio mutata sit exprimatur, imò nihil labantius inconstantiusque vsque ad annum DXXX. fuerit quàm solennis ineundo magistratui dies, quis miretur dissensionem inter autores in temporum supputatione esse, hoc anni initium ab hoc mense illo ab altero inchoante, & vno magistratus creatos huic anno ascribente, altero eos ad alium annum referente? Tertiò cùm inter Dionysium & Liuium tam temporum atque annorum, quàm rerum gestarum ratione, magna sit dissensio, hæc inde nata videtur, quòd minimè Liuij propositum fuerit, vetustissima quæque populi Romani gesta accurata explicatione prosequi, quæ à multis diligentissimè descripta & edita iam antè erant, sed ea potissimùm literarium monumentis mandare, quæ paulò ante bellum Punicum secundum ad suam vsque ætatem à populo Romano gesta fuissent. Quia verò vt grauissimè Polybius scribit, per particularem historiam vniuersa neutiquam intelligi possunt, & historici studium potius in vniuersali quam particulari historia occupari debet, ideò ne tantum opus principio carens mancum mutilumq; esset, breuiter & exiliter 20. libris prioribus ab vrbe condita vsque ad initium secundi belli Punici populi Romani gesta perduxit. At Dionysius ex professo descriptione antiquissimarum rerum Romanorum suscepta, nihil memoratu dignum prætermittendum duxit, sed quæ cum ad rerum gestarum tam temporum expositionem pertinerent diligentissimè est consectatus, ita vt quæ Liuius vix tribus libris comprehendit, ipse vndecim enarrarit. Hinc si quis veterem Romani imperij originem apud Dionysium legat, temporumq; rationem apud ipsum examinet, ac cum Liuij breuitate comparet; haud dubiè illius diligentiam huius festinationi præponet. At vtriusque instituto considerato, vtrique suam laudem æquus lector deferet, ac si Liuius tanquam ad alia festinans, nonnulla vel omiserit, vel negligentius tradiderit, id excusatione potius, quàm insectatione dignum iudicabit.

Hisce tribus & aliæ adiungi possunt, vt constitutio annorum Romuli, & varietas de anno vrbis conditæ, sed hasce attigisse, quasiq; digito monstrasse satis est. Hoc verò obiter lectorem admonere volumus, nos licet tabulas lapideas Verrij Flacci in digerendis consulibus nobis sequendas proposuerimus, & ad eas supputationem annorum accommodauerimus: tamen ijs annum quem Verrius ante annum vrbis CCL. cum altero reiecit, apposuisse, vt Varronis annorum summæ conueniret. Id quod & antè vir doctissimus Onuphrius Panuinius in suis fastis fecit, existimans, alterum quem Verrius eumque secuti expunxerunt, fuisse CDXXI. quem ob id sine consulibus ex fastis Capitolinis apposuit.

DE RATIONE NVMERANDI TEMPORA APVD Romanos obseruari solita, & de anno vrbis conditæ.

ALiæ atque aliæ apud antiquos annorum supputationes fuerunt: Achæi ab astrorum reuolutione eas accepisse leguntur. Argiui à sacerdotibus fœminis, vt si sacris hoc anno præfecta fuisset Chrysis, à Chryside annorum numerum accipiebant. Multi vero rerum gestarum seriem ab annis ante Troiam conditam, vel post captam deduxere. Anno vero ab eius captiuitate CCCCVIII. olympico certamine, quod Hercules in honorem ataui materni instituisset, per filium eius Iphiclum, vel vt alij volunt, Iphitum restaurato, ex eo tempore per olympiades anni numerari cœpti sunt, maxime apud Græcos, quorum historiam ab olympiadis primæ tempore tantum creditam affirmat Eusebius. Hebrei vt alij orientales populi, anni nomenclaturâ à regibus suis sumpsere. Athenienses ab Eponimis, (vt vocarunt) ni quod in ἀρχαιρεσίαις, id est, magistratuum electione sub anni principio fieri ad aliquot dies solita ita supputabant, ὅτι πρὸ τῆς πρυτανείας τῇ δεκάτῃ ἢ ἑνδεκάτῃ, primæ prytaniæ decima aut vndecima. Ac inde, τῶν ἐπωνύμων nomen sumptum esse videtur, quasi vnde res gestæ rationem temporis, nomenque acciperent: Ad Athenienſium exemplum, vt & aliorum fastorum seriem, rerumque gestarum memoriam Romani à consulibus notarunt, annum vrbis conditæ interdum adijcientes. De eo verò multò maior quàm quo primi consules inierint apud authores dissensio est. Cum verò eius rei expositio ab hoc loco minimè sit aliena, breuiter, quæ authorum de vrbis conditæ tempore opinio fuerit, enumerabimus.

Timæus itaque Siculus, vt ab ijs qui communi aliorum sententia remotius eam conditam fuisse scripserunt, incipiam, nescio qua ductus ratione, vrbem ipsam à Romulo ædificatam retulit, eodem ferè tempore, quo à Tyrijs Carthago in Africa, octauo & trigesimo ante primam olympiadem anno.

L. Cincius vir Senatorius anno quarto duodecimæ olympiadis.

Q. Fabius Pictor rerum Romanarum grauissimus & antiquissimus scriptor, anno primo octauæ olympiadis.

Polybius Megalopolitanus & Diodorus Siculus olympiadis septimæ anno secundo.

Apollodorus, Q. Lutatius Catulus, C. Cornelius Nepos, Eratosthenes, M. Portius Cato, Dionysius Halicarnasseus, & Theophilus Antiochenus olympiadis septimæ anno primo.

M. Verrius Flaccus author tabularum Capitolinarum. T. Liuius, C. Iulius Solinus, Clemens Alexandrinus, & alij olympiadis sextæ anno quarto.

L. Taruntius Firmanus, M. Terentius Varro: T. Pomponius Atticus. M. Tullius Cicero, Augustus Cæsar, C. Velleius Paterculus, Tiberius Claudius Cæsar Augustus, C. Plinius secundus, Plutarchus Cheronæus, Domitianus Cæsar Augustus, P. Cornelius Tacitus, Cassius Dio, A. Gellius, L. Septimius, Seuerus Augustus, Censorinus, M. Iulius Philippus Augustus, Eusebius Pamphili Cæsariensis, Eutropius, Paulus Orosius, Paulus Diaconus Longobardus, & post C. Cæsaris Dict. tempora communis populi Romani sententia, quam nos quoque sequimur olympiadis sextæ anno 3. vrbem conditam esse volunt.

Quibus verò rationibus persuasi singuli harum de vrbe condita opinionum authores sententias suas confirmauerint, minimè necessarium est hoc loco demonstrare: cum quòd hoc alterius negotij sit speculari, tum etiam, quòd post Plutarchum in Romulo, Soliuum cap. 1. in Polyhistore, atque ibidem Cameratium in annotationibus ab Onuphrio Panuinio lib. 1. Fastorum id ita sit peractum, vt nulla amplius examinatione egeat.

Dies autem, quo vrbis fundamenta iacta à Romulo fuerunt, fuit XI. Kal. Maij, qui Parilia vel Palilia appellabantur. Hæc autem erant Pales pastorum

deæ festa,quæ à pastoribus XI.Kal.Maij in agris celebrabãtur,ad lupos arcendos,morbosq; à pecore pellendos,seu pro partu pecorum,vnde & Parilia dicta,de hac re Propertius lib.4.

Vrbi festus erat dixêre Palilia patres,
Hic primus cœpit mœnibus esse dies.

Ouidius quoque IIII.Fastorum ait.

Apta dies legitur qua mœnia signet aratro,
Sacra Pales aderat,inde mouetur opus.

Idem confirmant M.Tullius,Plutarchus,Solinus,& alij: Palilia autem celebrari solita fuisse,XI.Kal. Maij habetur ex antiquis marmoreis Romanis Kalendarijs,ijsdemque qui citati sunt,authoribus.

DE PRIMIS VRBIS ROMAE MAGISTRATIBUS,nimirum Regibus,quorum septem fuerunt.

QVæ Reipub. administrandæ genera à veteribus commemorantur, ea vrbs Roma siue fatali necessitate, siue perturbatione quadam singula pertulit, ita vt nulla ferè Respub. inueniatur, in qua ea sibi ita successerint,atque in ipsa vrbe Roma. Initio namque eam gubernarunt reges,ijs verò propter immoderatam quandam in ciues libidinem atq; audaciam exactis, consules & inde tribuni militum consulari potestate imperium tenuere,postea optimo Reipub.statu duorum Gracchorum,Saturnini ab Drusi, amentia perturbato,trib.pleb.donec quod eorum potestate à Sylla cõuulsa, ac plebe agris pulsa ac trucidata, optimatibus Reipub. gubernatio est restituta : Tandem verò ea rursus per ciuile Pompeij ac Cæsaris bellum oppressa, Respublica ad vnius Cæsaris dominatum recidit,in quo etiam paucis annis triumuirorum nefaria libidine exagitata,eo vsque quo penitus collaberetur, permansit,Nos itaque ea,qua sibi hæc genera serie successerunt,breuiter persequemur,à regibus initium facientes.

Romulus.

37. VRbis conditor imperium tenuit annos XXXVII. Tot enim ei tribuit Liuius. Itidem Dionysius in primo,id quod & libro secundo repetit, à quibus Plutarchus in Numa non discrepat, licet in Romulo trigesimo octauo ætatis anno è vita migrasse scribat. Solinus itidem res eius gestas commemorans ei XXXVII. annos tribuit, Solus Eutropius lib. 1. cap. 4. annos ei XXXIX. assignat, sed corruptum esse exemplar Cuspinianus non male existimat. Hic verò cùm ex communiori autorum sententia, annos XXXVII. regnasset, atque imperium Romanum multis præclaris legibus ac institutis fundasset,domesticamque disciplinam ac militarem stabilisset,Nonis Quintilibus mortuus est, qui dies Nonæ Caprotenæ,quòd is ad Caprę paludem exercitum recensens non comparuerit, ac populi fuga ob consternatum repentina regis morte populũ,Plutarcho & Dionysio testibus,postea appellatus est. Idem post consecrationem Quirinus dictus, cuius cognominis has causas reddit in Fastis Ouid.

Siue quòd hasta Quiris prisci est dicta Latinis,
Bellicus à telo venit in arma Deus.
Siue suo regi nomen posuere Quirites,
Seu quia Romanus vicerat ille Cures.

Hunc verò incerto patre natum,& spurium fuisse cùm alijs placet autor eum maximè Plutarcho in Theseo, vetus tamen opinio fuit eum ex Martia Ilia siue Rhea,siue Siluia (hæc enim omnia eius nomina traduntur)Vestali virgine, furtiuo fuisse concubitu genitum, eundemque à ruma, id est, vbere primùm.deinde blandiendi causa,Romulum appellatum.

Interreges. 1.

ANnum: Post Romuli mortem, patrum animos certamen regni ac cupido versare ceperunt, ne dum autem ad singulos, quia nemo magnopere eminebat in nouo populo, peruenerant factiones, inter ordines certabatur. Ornundi à Sabinis, quia post Tatij mortem ab sua parte non erat regnatum in æqua societate, ne possessionem imperij amitterent, sui corporis creari regem volebant. Romani veteres peregrinum regem aspernabantur. In varijs tamen voluntatibus regē omnes volebant, libertatis dulcedine nondū experta. Timor deinde patres incessit, vt ciuitatem sine imperio, exercitū sine duce, multarū circa ciuitatum irritatis animis, vis aliqua externa adoriretur, ita rem inter se ducenti patres decē decurijs factis, singuliſq; in singulas decurias creatis, qui summæ rerum præessent, consociarunt. Eos autem tunc centum Senatores, Liuius, Plutarchus centum & quinquaginta, Dionysius verò CC. fuisse scribunt. centum videlicet ex Sabinis, & totidem ex Romanis, postea autem sorte missa, eorum decuria cui primò sors obtigisset, vrbi imperitabat, non autem simul omnes decem. sed vnus tantùm, cum insignibus imperij & lictoribus erat: quinque dierum spatio finiebatur imperium, ita vt vniuscuiusque decuriæ patres quinquaginta dies vrbi præessent. Quinque enim diebus exactis, is cui primùm in ea decuria imperij sors obtigerat, secundo tradebat cum imperij insignibus potestatem, atque ille tertio alijs quinq; diebus finitis: atq; ita vsque ad decimum, elapso primis decem interregibus quinquaginta dierum spatio, alia senatorum decuria eadem ratione alios L. dies vrbi præerat, ac per omnes in orbem ibat, donec annuum interuallum regni exactum fuit. Id ab re, quod postea quoque tenuit nomen interregnum appellatum est, hominesque ipsi interreges. Hoc itaque anno primo apud Romanos Interregis magistratus inuentus est. Non autem solùm mortuo Romulo ad interregnum ventū est, sed etiam post Numæ, Tullij, & Ancī regum excessum. Itemq; Reipub. tempore post annuorum magistratuum tempus exactum, ante nouorum creationē quam sæpissimè. Quibus comitia habentibus, noui magistratus à populo creabantur. Interregis autem munus erat per omnes dies interregni sui, qui ex more veteri quinque dierum non excedebant, ea omnia obire, quæ vel Regum vel consulum in vrbe fuissent. Perinde ac ius dicere, Rempub. administrare, Senatum habere, ad eumq; de rebus referre, surrogandisque magistratibus comitia habere: Plura de Interregum origine Dionysius lib. 2. Liuius lib. 1. Plutarchus in Numa. Eutropius, Sextus Ruffus, Eusebius, & alij veteres scriptores, quæ prodidere.

NVMA POMPILIVS REX SECVNdus, regnauit annos. 42.

NNo interregni finito, cum grauis populo Romano videretur ea regnandi ratio, plebs enim fremere multiplicatam seruitutem, ducentos pro vno dominos factos: patres id sentientes, in hoc tandem conuenere veteres Senatores regem crearent, quem vellent, præterquam sui corporis. Quare Numa Pompilius quòd æquitate & prudentia omnes excelleret, ex vrbe Sabinorum in regnum vocatus est. Eum autem regnasse annos XLIII. omnes conueniunt præter Eutropium, Eusebium & Cassiodorum reliquos scriptores, qui XLI. produnt, vt Onuphrius & Sigonius annotarunt. Dionysius li. 2. Liuius li. 1. Solinus ca. 2. Plutarchus, Plinius, & Eutropius, in Numa, itemq; Valerius Maximus pleraq; prodidere. Obijt autem non longe Romulo maior, vt inquit Plutarchus, natus enim erat eodem teste, eo die quo Romulus vrbē condiderat. Videlicet IX. Cal. Maij. Ad nomen verò Numæ

quod attinet, sunt qui volunt esse Pompilij prænomẽ. Sed ex verbis Sexti Pompeij apparet Tullium & Numam non esse prænomina, idque etiam inde conijcere licet, quod filiæ Numæ alijs, varijsque, quam familiæ nominibus à Dionysio appellantur. Errant itaq; qui existimant Numam, vt Ancum, Aruntem, Voluſum, Druſum, Fauſtum, Iulum, Mamurium, & alia quædam cognomina, prænomina esse, prout Marlianus in suis annalibus rectè aunotauit.

32. *TVLLVS HOSTILIVS III. ROMANORVM rex, regnauit annos*

POst mortem Numæ quum ad interregnum ventum esset, factum est S.C. in quo approbante plebe, authoribus patribus rex Romanorum tertius creatus est Tullus Hostilius, anno vrbis conditæ 38. qui Alba euersa Albanos Romam transire iussit. plebi ciuitate data, ac primoribus in patres lectis. Hunc post Numam annos 32. regnasse, omnes scriptores constantissimè tradunt. Extinctus autem est, Dionysio teste, incensa domo cum vxore & filijs atque alia familiari turba omni, igne comprehensa. Succensam eius domum, alij dicunt per fulmen ira Dei, ob quorunda[illegible] sacrorum intermissionem, alij insidijs Anci Martij, qui post eum regnauit. De quo Dionysius in tertio. Hosti prænomen eum tulisse inde apparet, quòd pater, & auus idem tulerint. Rex verò fuit non solum Numæ dissimilis, sed etiam Romulo ferociqr.

24. *ANCVS MARTIVS IIII. ROMANORVM Rex, regno præfuit annos*

POst Tulli Regis obitum Interrex à patribus proditus est, quo comitia habente anno vrbis conditæ CXIIII. Ancum Martium quartum Romanorum regem populus creauit, patres autores fuere. Hic Hostiam sextodecimo milliari ab vrbe condidit, & septem bella gessit. Annos XXIIII. Liuius, Dionysius, atque Solinus, ei tribuunt: Eusebius vero, Eutropius, & Cassiodorus XXIII. Qua morte perierit nec Liuius in primo, nec Dionysius in tertio explicant, vbi tamen copiosissimè res eius gestæ enumerantur. Ancus verò, vt Sextus Pompeius tradidit, appellatur, qui aduncum brachium habet, vt exporrigi non possit.

38. *LVCIVS TARQVINIVS PRISCVS QVINtus Romanorum rex, regno præfuit annos.*

HIc Anco moriente, cum tutor liberis suis relictus esset, regnum ambitiosè primus, & ad conciliandos animos oratione habita intercepit, prioris Anci filijs interregni tempore tanquam venatum ablegatis. Rex autem ab interrege iussu populi, patribus authoribus proditus est, anno vrbis conditæ 228. Olympiade 41. Postremò vero bellica virtute & pacis artibus clarus octogenario maior, insidijs duorum Anci Marcij Regis filiorum extinctus est, Anno regni duodequadragesimo, vt Liuius & Dionysius, quorum sententiam secuti sumus, tradunt, vel XXXVII. vt Solinus, Messala, Ruffus, Eutropius, Cassiodorus, Eusebius, & Bedas, prout & antè exposuimus. Priscus ita dictus quia prius fuit quàm Superbus, inquit Sextus Pompeius, cui assentitur Dionysius & Laurentius Valla, scribens nomen Prisci non à sui temporis hominibus sed à posteriori seculo inditum fuisse. Liuius autem cognomen Prisci et [illegible] inditum iam tum, cum primùm venit in vrbem, apertè ostendit, & sic [illegible] quàm Superbus nasceretur. Hic antea Lucumo vocabatur Demarathi Corinthij filius ex Brachadium familia oriundus.

SERVI

SERVIVS TVLLIVS ROMANORVM REX Sextus: regnauit annos. 44.

CAEso Prisco Tarquinio, statim iniussu populi, patrum tamen consensu primus regnum Romanũ suscepit Seruius Tullius Anno vrbis CLXXVI. De cuius conceptione non prætereundum est quod tradit Plinius lib. 36. Tarquinio Prisco regnante, repentè in foco comparuisse genitale masculini sexus, eamq; quæ ibi sederat Tanaquilis reginæ ancillam Ocrisiam captiuam consurrexisse grauidam, ita Seruium Tullium natum, qui regno successit. Inde & in regia cubanti puero caput arsisse visum, creditumq; Laris familiaris filium, ob id compitalia & ludos Laribus primum instituisse. Plura de eius genere Pluta. in lib. de fortuna Rom. Tanaquillidis vero astu socrus suæ regnum adeptus est, quarto olympiadis quinquagesimæ anno, quadraginta verò quatuor annos gubernans, insidijs Tarquinij generi & Tulliæ filiæ impiè occisus est, in Vico à re ipsa scelerato dicto: De annis huius regis nonnihil controuersiæ inter scriptores est. Liuius enim, Dionysius, & Solinus, quos hic secuti sumus, eum annos XLIIII. regnasse scribunt. Messala verò Coruinus, Sextus Rufus, Eutropius, Eusebius, Cassiodorus, & Beda, tantum XXXIIII. verùm eos decem, postea Tarquinij regno adiungentes nihil annorum huic summæ officiunt. Nam quos Liuius, Dionysius, & Solinus XXV. faciunt, eos XXXV. scribunt. Seruius hic à fortuna propria, quòd eum seruiens peperisset Ocrisia captiua, pulcherrima prudentissimaque Corniculana mulier. Tullius vero à cognatione nomine patris dictus est, vt Dionysius in quarto, res eius gestas plures enumerans scribit.

L. TARQVINIVS SVPERBVS VII. Romanorum rex, regnauit annos. 25.

ANno vrbis conditæ CCXX. occiso Seruio Tullio rege, non per interregem, legumq; iure, sed armorum vi regnũ Romanum L. Tarquinius Iunior inuasit. Superbus dictus à morum acerbitate, quia soceri à se occisi corpus sepulturæ mandari vetuisset, Romulum quoque insepultum perijsse dictitans. Eum L. Tarquinij Prisci regis Filium fuisse prodiderunt Q. Pictor, Cn. Gellius, Licinius Macer, Verrius Flaccus, & Liuius, Dionysius tamen ex L. Pisone Censorio in annalibus firmissimis certissimisque rationibus errorem illorum coarguit, idq; haud fieri potuisse ex certa annorũ ratione ostendit. Nepotem autem Prisci fuisse ex filio, qui Prisco viuente obijt: Regnauit autem annos XXV. vt Liuio lib. 1. Dionysio in quarto, & Solino in Polyhistore suo placet: Cassiodorus autem, Eusebius, Eutropius, & Beda ei XXXV. ascribunt, X. annos quos Seruio Tullio abstulerunt, huic addentes, & per hoc iunioribus errandi occasionem præbentes. De eo plura scripsere Dionysius, Liuius, vterq; Plinius, Valerius Maximus, Gellius, Macrobius & Eutropius. His ergo Regum annis in vnum collectis, ex ijs numerus annorum CCXLIIII. resultabit.

DE CONSVLIBVS PRIMVM CREATIS.

HAec est secunda mutatio Reipublicæ, qua Superbo rege cùm propter regnandi impotentiam, tum propter stuprum Lucretiæ à regis filio Sexto illatum, exacto, & libertate recuperata, imperium duobus viris annuum mandatum est, qui initio prætores quod populo præessent, deinde iudices, quod controuersias ciuium dijudicarent: postremo vero consules, quod reip. consulerent, nominati sunt, vt Cicero lib. 3. de legib. docet his verbis: Regio imperio duo sunto, ijsq; præeundo, iudicando, & consulendo Prætores,

Iudices, Consules appellanto, militiæ summum ius habento. Creati autem sunt primi Cos. siue prætores à Sp. Lucretio, Lucretiæ patre interrege, comitijs centuriatis ex commentarijs Serui Tullij regis. Omnia iura, omnia insignia regum primi consules habuere, id modò cautum est, ne si ambo fasces haberent, duplicatus terror videretur, patritij autem ambo creari sunt, quod idcirco admoneo, vt progressus Reipub. cognoscatur, cum post etiam ex plebe sint creari cœpti. Porrò verò de anno, mense, & die, quo primi consules inierint, nonnulla hic dicenda essent, quia autem supra de varietate & dissensione, quæ de hoc inter authores est, diximus, ideo his prætermissis ad ipsos consules accedamus, qui primi fuisse omnium testimonio perhibentur.

245. *L. Iunius Brutus. L. Tarquinius Collatinus.*

NEmo non prodit L. Iunium Brutũ & L. Tarquinium Collatinum primos consules seu prætores populi fuisse, qui in fine anni vrbis CCXLIIII. Cal. Martij regibus Tarquinijs patre scilicet & filijs vrbe exactis, centuriatis comitijs renunciati sunt. At cum Brutus Tarquinium collegam suum consulatu se abdicare coegisset, vel quòd propter affinitatem, & nomen Tarquiniorum suspectus esset, vt L. Piso apud Gellium lib. 15. cap. 29. Liuius, Plutarchus, ac Cicero lib. 3. Officiorum scribunt, vel ob ortam inter Brutum, & Collatinum dissensionem, de sororis Collatini filijs puniendis, vt Dionysius tradit, in eius locum P. Valerium Volusi F. Volusium, cuius præcipuè opera in expellendis regibus vsus fuerat, subrogauit. Cuius consulatus meminere Polyb. lib. 3, Dionysius, Liuius, Valerius Max. li. 4. ca. 4. Plutarchus in Poplicola, Plinius li. 36. cap. 15, Valerius verò Bruto in magistratu ab Arunte superbi regis filio (mouerat enim rex Romanis bellum) interfecto: comitijs centuriatis habitis Spurium Lucretium Tricipitinum patrem Lucretiæ sibi cooptauit: eique vt natu grandiori fasces dedit, mox quum iam ætate confectus esset, eo intra paucos dies mortuo, M. Horatium Puluillum collegam sibi in consulatu assumpsit: Hic Valerius Poplicola vocatus est, quòd in magistratu leges tulit valde populares, vt de prouocatione à consulibus ad populum, & de imperio à populo accipiendo, vt Liuius & Dionysius auctores sunt. In vulgaribus tum in antiquis manuscriptis codicibus, (erroréne an studio, incertum est) Publicola semper legitur, eadem certè significatione, verùm ijs literis aliquantulum variatis, quæ nihilominus maximam inter se affinitatem habent, vt scribit Quintilianus, vt O cũ V, & P cum B. legitur enim in antiquis inscriptionibus, sæpe poplicus pro publico. Primo itaque anno post exactos reges: Romæ consules hi fuere. L. Iunius Brutus, L. Tarquinius Collatinus, P. Valerius Poplicola, S. Lucretius Tricipitinus, M. Horatius Puluillus.

246. *P. Valerius II. T. Lucretius.*

AVtores de horum consulatu sunt Dionysius, Liuius, & Cassiodorus, Onuphrius. Panuinius Lucretio nomẽ Tricipitini adiungit, tum quòd familiæ proprium fuerit, tum quod ab antiquo Fastorum scriptore qui est in Cuspiniani commentario Tricipitinus appelletur. Publij verò autore Scato, etymologia duplex est. Nam alij qui publicè educatus sit, alij vero qui primi fuit pupillus, quàm prænomen haberet, Publium vocant.

247. *P. Lucretius. P. Valerius Poblicola III.*

LIuius hunc Lucretium P. alij vero codices T. Lucretium nominant, Dionysius P. Valerium Poblicolam tertium, & M. Horatium iterum, consules fuisse scribit. Plutarchus de tertio tantùm P. Valerij consulatu mentionem facit. Onuphrius & Sigonius Dionysium sequuntur. In Cassiodoro desunt ibi consules.

Sp.Lartius. T.Herminius. 248.

POst Poblicolam III. & Puluillum II.consules Dionysius posuit Sp.Lartium, & T.Herminium,idem facit Cassiodorus,& liber incerti autoris qui à Cuspaniano citatur: in quo ita est Poplicola III.& Puluillo.

Ruso & Aquilino.

Valerio & Tuberto.

Liuius hos omittit, atque M.Valerium & P. Posthumium subijcit: sed vt Sigonius existimat vitio librariorum.

Huius quoque anni interpositionem necessariam esse ex Marci Ciceronis Bruto existimat Onuphrius: Nec hos consules à Verrio Flacco respui in tabulis Capitolinis satis constat. Lartius autem nomen à Larte deriuatum est,atq; ita scribi debet, non Largus, vt deprauatè in nonnullis Liuij & Dionysij libris extat, Herminij autem cognomen esse Esquilinum existimat Onuphrius, tum quòd eius cognominis mentio extet in fragmento tabularum Capitolinarum, tum quòd cuius familiæ fuerit,à nullo vnquam sit proditum.Sp.autem Lartius frater fuit T.Lartij primi dictatoris,vt scribit Dionysius.

M.Valerius. P.Postumius. 249.

PLutar. M. Valerium Poblicolæ fratrem tradit: vt & Dionysius & Liuius, ergo rectè Volusi filius. Postumius cognomine vsus est Tuberto, Zonaras,Plutarchus in Poplicola,Dionysius lib.5.& 6. Hunc Quinti filium vocat Dionysius vbi de legatis consularibus agit ad plebem missis anno CCIX. Postumium autem, vt admonet Onuphrius, sine aspiratione ideo à veteribus scriptum est,vel quod à postea postumus,postimius, deinde postumius deriuetur, vel quòd antiqui Vmus sine aspiratione scriberent. Dicitur autem Postumius, qui postremo loco natus est, authore Cesellio in Com. lectionum antiqui. Iureconsulti tamen vocabulum aspirantes eum solum qui post mortem patris natus est,Posthumium vocant,quorum opinioni assentitur Varro,& Plutarchus in vita Syllæ.

P.Valerius IIII. T.Lucretius. 250.

DIonysius,Liuius,Plutarchus,& Cassiodorus, hos cõsules in hunc annum produnt. Fasti Cuspiniani Poplicolam IIII. & Tricipitinum edunt. Val.Max.lib.4.cap.4.Valerius Publicola,inquit,consulatus initium cum Bruto auspicatus est, idemque postea tres consulatus acceptissimos populo Romano gessit.

Agrippa Menenius. P.Postumius. 251.

DIonysius hoc anno habet consules Agrippam Menenium Lanatum, P. Postumium iterum,Liuius,Cassiodorus,liber Cuspiniani, & Fasti Græci non dissentiunt. Valerius lib.4.cap.4. eum M.Menenium Agrippam viosè nominat. Agrippæ autem nominantur, qui cum labore matris eduntur, hoc est,per pedes contra naturam,non per caput,ægro partu.

Opiter Verginius. Sp.Cassius. 252.

LIuius,Zonaras, & Cassiodorus, hos ita simpliciter nominant: Dionysius vberior est,habens, Sp.Cassius Vscelinus, & Opiter Virginius Tricostus. Quem autem Dionysius ὀσκελῖνον. Cicero in Lælio Cassium Becillinum,

Fasti Cuspiniani Viscellinum vocant, vt à Visco Viscellus, deinde Viscellinus deriuent. Opiter verò vt & id obiter annotemus, inquit Sext. Pompeius, est, cuius pater auo viuo mortuus est, ducto vocabulo, aut quòd post obitum patris genitus sit, aut quòd auum ob patrem, id est, pro patre habeat.

353. *Postumius Cominius. T. Lartius.*

SIc Liuius, Dionysius, Zonaras, Cassiodorus, simpliciter hos nominant. Fasti Cuspiniani, Postumo Aurunci, Lartio Ruffi cognomen tribuunt. Quos autem liber Cuspiniani Ruffos dicit, eos Fasti Græci diuersa voce, sed eodem significatu Flauos appellant.

354. *Seruius Sulpitius. M. Tullius.*

NVlla his Liuius & Cassiodorus cognomina tribuunt, Siculi Fasti Sulpitium Camerinum, vt & Fasti Cuspiniani, Tullium verò Longum, vt & Dionysius, cognominant: qui Manium Tullium in magistratu mortuum esse scribit, neque in eius locum quenquam, quia prope in fine annus erat, subrogatum. M. Tullij consulis meminit Cicero in Bruto, cum ait: Vt si me à M. Tullio dicerem, qui patricius anno x. post reges exactos cum Ser. Sulpitio Cos. fuit. Manius verò, vt inquit Sext. Pomp. prænomen dictum est ab eo, quod manè quis initio natus sit, vt Lucius qui luce, & alibi Manius agrum Nemorensem cõsecrauit, à quo multi & clari viri orti sunt, & per multos annos fuerunt. Vnde prouerbium: Multi Manij Ariciæ. Seruius autem is dicebatur, cuius parentes vel alter ipsorum in seruitute eum genuisset, vel qui in vtero matris ea mortua, seruatus esset.

355. *C. Vetusius. T. Aebutius.*

VEturij prænomen in quibusdam Liuij codicibus, vt Marlianus in annalib. consulum admonet, est Caius, in alijs Cneus, in Cassiodoro Lucius, in Dionysio Publius, Dionysius Veturium Geminum, T. Aebutium Heluam, alibi quoq; Ἑλαίλιον, sed Mendosè cognominat. Nam Heluæ ei cognomen esse Latini quoq; scriptores asserunt. Fasti quoq; Græci Heluam & Geminum habent. Porrò qui Vetusium scribunt antiquam consuetudinem imitantur, qua S. pro R. ponebatur, vt quum Fusios, Valesios, Papisios, dicebant, qui Veturium recentem vsum. Hac de re Liuius in anno CCXCII.

356. *Q. Clœlius. T. Lartius.*

ITa Liuius & Cassiodorus: Dionysius T. Lartium Flauum, Q. Clœlium Siculum, cui respondent Fasti Cuspiniani & Siculi, T. Lartius est idem qui ante consul fuit ex Dionysio, ideo recte nomen Flaui additum Clœliorum familiam, vt Iuliorum, Seruiliorum, Geganiorum, Curiatiorum, & Quintiliorum, ab Albanis originem duxisse scribit Dionysius.

357. *A. Sempronius. M. Minutius.*

HOs consules ita edunt Liuius & Cassiodorus. Fasti Cuspiniani cum Siculis Atratinum & Augurinum. At Dionysius A. Sempronium Atratinum & M. Minutium Augurium, quanquam Augurini cognominis non meminit nisi in secundo Minutij consulatu. Aulus verò is erat, qui dijs alennibus natus esset.

358. *A. Postumius. T. Virginius.*

SIc hi consules referuntur à Dionysio, Liuio, & Cassiodoro. Ijs cognomina addunt Fasti quidam Græci, Albus & Cœlimõtanus. Liber verò Cuspinia-

ni Regillensis & Tricostus, ita vt sint A. Postumius Albus Regillensis, & T. Virginius Tricostus Cœlimontanus.

Ap. Claudius. P. Seruius. 259.

Iuius & Cassiodorus hos consules in hunc annum produnt, Fasti Cuspiani & Siculi Sabinum & Priscum. At Dionysius Ap. Claudium Sabinum, P. Seruilium Priscum. Hic verò Ap. Claudius princeps est gentis Claudiæ, Actius Clausus primùm, pòst Ap. Claudius appellatus, qui ex Sabinorum vrbe Regillo (vnde Sabinus Regillensis dictus) commigrauit anno ab vrbe condita CCL. atq; in patricios ascriptus est. Liuius, Dionysius, Suetonius in Tiberio autores. Hic auus decemuiri Ap. Claudij fuit, de prænomine eius dissensio est, de qua videre licet Onuphrium & Marlianum in Fastis.

A. Virginius. T. Vetusius. 260.

HI, vt nominati sunt à Liuio & Cassiodoro, commemorantur. Dionysius A. Virginium Montanum, T. Veturium Geminum, Fasti Cuspiniani Mõtanum & Geminum. Siculi Cœlimontanum & Geminum, qui autem Montanus idem etiam Cœlimontanus fuit. Pedianus in Cornelianam A. Virginium Tricostum, L. Veturium Cicurinum appellat, ex quo intelligi potest vtrumque horum duo prænomina tulisse Tricostum Cœlimontanum, & Geminum Cicurinum, sic enim alio loco alij: Cuspinianus annotat Cicurinum alias Coturnium quoque dici.

Sp. Cassius. Postumus Cominius. 261.

SIc Liuius & Dionysius, eorũdẽ meminit Cicero pro Cornelio, Cuspiniani Fasti Viscellinum edunt & Auruncum. Siculi Auruncum & Vitellinum. Eosdem vnà etiam consules fuisse, hoc verò anno K. Sept. citius quàm consuetudo erat, inijsse author est Dionysius.

T. Geganius. P. Minutius. 262.

DIonysius initio libri septimi in hunc annum Coss. edit T. Geganium Macerinum & P. Minutium. Idem Liuius lib. 2. Cassiodorus, Eutropius & Orosius li. 2. cap. 5. referunt præter alterius cognomen. Vtrique verò cognomina, Fasti Græci & libri Cuspiniani tribuunt, alteri Macerini, alteri Augurini. Sunt autem hæc cognomina hoc Minutiorum, illud Geganiorum.

M. Minutius. A. Sempronius. 263.

SIc Liuius & Cassiodorus cognomina omittentes, & notam II. Dionysius à Sempronium Atratinum II. M. Minutium Augurinum II. Fasti Siculi cum Cuspiniani libro Atratinum & Augurinum. Hunc annum XIX. nũcupat Dionysius, ex quo Poblicola Cos. legem de prouocatione tulit.

Sp. Nautius. Sext. Furius. 264.

A Sempronio, M. Minutio consulibus, cõsules suggerit Dionysius. Q. Sulpitium Camerinum, Sp. Lartium Flauum iterum: Fasti Cuspiniani Cornutum & Flauum, Siculi Camerinum & Flauum. Est autem & Cornus Sulpitiorum cognomen, vt ex tabulis Capitolinis intelligi potest. Non ẽ autem hos consules omittendos, ad Capitolinam rationem seu Varronis norum summam digerendam docet triumphus Pu. Valerij, qui in annum LXXIX. non caderet, si hos consules subtraheremus.

T. Sicinius

265. *T.Sicinius. C.Aquilius.*

POst superiores consules Dionysius C.Iulium Iulum, P.Pinarium Rufum Coss.suggerit,Fasti Cuspiniani Iulum & Mamercinum, Græci Iulum & Rufum.Esse autem Mamercum Pinariorum cognomẽ alio loco apparet. Hos quoque consules vt priores omittit Liuius apud quem, qui tabulas Capitolinas explicandas susceperunt, duorum annorum consules desiderari annotarunt,ita vt de ipso idem dici posse videatur,quod ipse lib.9.de Pisone scribit: Hos consules Piso Q.Fabio & P.Decio suggerit,biennio exempto quo Claudium Volumniumq; & Cornelium cum Martio consules factos tradidimus, memoriáne fugerit in annalibus dirigendis,an consultò binos consules factos ratus transcenderit incertum est. Porrò cognomen C.Iulij in Tullum, & Tullium passim se transformarat,sed Iulum legendum esse Marlianus,& post eum Panuinius ostendit. Hoc enim Iuli cognomen ab Ascanio Aeneæ filio deriuatum est,& ab eodem cognomine familiæ nomen, propterea Virgilius inquit:

Iulius à magno demissum nomen Iulo.

Et Liuius de eodem: Quem Iulum eundem Iulia gens authorem nominis nuncupat.

266. *Sp.Cassius. Proculus Virginius.*

HIsce omissis,Sp.Nautius, & Sex. Furius hoc anno digeruntur à Dionysio,Liuio & Cassiodoro. In Fastis Cuspiniani est Rutilus,quod est Nautij cognomen: & Vilcellinus. In Siculis Nautius & Fusus.

267. *Seruius Cornelius. Q.Fabius*

AVtore Liuio hoc anno consules fuerunt T.Sicinius,& C.Aquilius. Quos Dionysius & Cassiodorus vocant T.Siccium, & C. Aquilium. Horum cognomina ex Fastis Græcis, & Cuspiniani fuerunt Tuscus & Sabinus. Aquilius verò, vt Marlianus admonet,is dicebatur,qui erat aquilo, hoc est,nigro colore.

268. *L. Aemylius. K. Furius.*

LIuius in hunc annum Coss.edit Sp.Cassium,& Proculum Virginium. Dionysius Sp.Cassium tertium,Proculum Virginium. Diodorus lib.11.Virginio Tricosti nomen adiungit, Fasti Græci & liber Cuspiniani Rutilum & Vilcellinum. Ad Proculi nomen autem quod attinet, sunt qui credunt Proculos dictos,quòd parentibus iam senibus,quasi procul progressus ætate,nati sint.

269. *M. Fabius. Lucius Valerius.*

DIodorus lib. 11. Q.Fabium Vibulanum,& Seruium Cornelium Cossos consules in hunc annum prodit, eosdem Dionysius, Liuius, & Cassiodorus edunt, sed cognomina omittunt. Porro verò, vt de Seruij Cornelij cognomine constet, à veteribus Cossi homines rugosi corporis dicebantur, similitudine cossorum, qui vermes sunt è ligno editi. Plinius lib.17.cap.24. luxuria Cossos roborum delicatiores adhibere cœpit cibo. Hinc Hieronymus contra Iouinianum, in Ponto, inquit, & Phrygia, luxuria est comedisse Xylophagion.Sic enim appellat Cossos,vermes obesos,ex lignorum carie enascentes, qui apud illos à patrefamilias in magnis reditibus computabantur. Hi fuerunt Romæ Cossi,Cossitij,Cossunij,& Cossutiani appellati.

Q. Fabius. C. Iulius. 270.

L. Aemylius Mamerci filius, & Cæso Fabius Cæsonis filius hoc anno consules referuntur à Dionysio. Liuius, Cassiodorus itemque Diodorus, qui L. Aimylio Mamerci nomen adiungit, eosdem produnt. patrum tamen prænomina omittunt. Fasti Græci habent Mamercum & Fabium, quod cognomen etiam Dionysius ipsi Aemylio in eius tertio consulatu addidit. Porrò Sext. Pomp. tradit Aemyliam gentem appellatam à Mamerco Pythagoræ Philosophi filio, cui propter vnicam humanitatem cognomen fuerit Aemylius. Sed Aemylius est nomen non cognomen vt ipse ait. Fuit autem Aemylius Mam. F. vt testatur Dionysius.

K. Fabius. Sp. Furius. 271.

Diodorus hoc anno habet M. Fabium Vibulanum, & L. Valerium Potitum. Dionysius, Liuius & Cassidorus M. Fabium, & L. Valerium, Fasti Græci, Fabium & Volusium. Liber Cuspiniani Fabium & Potitum.

M. Fabius. Cn. Manlius. 272.

Dionysius in hunc annum consules comparat C. Iulium, & Q. Fabium. Liuius cum Cassiodoro Q. Fabium, C. Iulium, Fasti Siculi & Cuspiniani Iulum, & Fabium.

K. Fabius. T. Virginius. 273.

Dionysius Cæsonem Fabium II. & Sp. Furium Medullinum hoc anno consules scribit. Q. Fabium, C. Iulium cum Liuio subijcit Cassiodorus. Iulum & Fabium Fasti Siculi & Cuspiniani.

L. Aemylius. C. Seruilius. 274.

Dionysio teste consules subsequuti sunt M. Fabius II. & C. Manlius. Diodorus verò, Liuius, & Cassiodorus M. Fabium & Cn. Manlium consules produnt. Fabium II. & Cincinnatum. Fasti Græci & liber Cuspiniani Vibulanum II. lapis Capitolinus Cn. Manlium P. F.

C. Horatius. T. Menenius. 275.

Cæsonem Fabium memorant in hunc annum cum T. Virginio consulem Liuius, Cassiodorus, Diodorus, & Dionysius. Fabium cum Rutilo Fasti Siculi. Cæsonem fratrem consulis abdicantis tertiùm hoc anno consulem factum notat Dionysius. T. Virginium Rutilum anno CCXC. in pestilentia mortuum Liuius.

A. Virginius. Sp. Seruilius. 276.

Iuio, Dionysio, & Cassiodoro consules huius anni sunt L. Aemylius & C. Seruilius. Diodorus L. Aemylium Mamercum cum C. Cornelio Lentulo edit, Fasti Siculi Aemylium cum Esquilino, fragmentum Capitolinum altera tantùm Structum Ahalam cum suffecto ei Esquilino, porro Mamercus vt habit Sextus Pompeius prænomen Oscum est, qui tradit Aemyliam gentem appellatam à Mamerco Pythagoræ Philosophi filio, cui propter vnicam humanitatem cognomen fuerit Aemylius.

C.

277. *C. Nautius. P. Valerius.*

TMenenium, C. Horatium c o s s. ſuggerit Liuius, Caſſiodorus, Dionyſius, Diodorus. Hic Puluillum cognomen addit Horatio, Menenio Lanatum lapis Capitolinus. Itaque in Faſtis Cuſpiniani & Siculis eſt etiam Lanatus & Puluillus. Horum conſulum meminit Gellius lib. 17. cap. 21. ſed non ſine menda.

278. *L. Furius. A. Manlius.*

A. Virginium, Sp. Seruilium ſubdit Coſſ. Liuius, Caſſiodorus, & Dioneſius. A. Virginium Tricoſtum, C. Seruilium Structum, Diodorus. In Faſtis Cuſpiniani eſt cognomen Rutilus, quod eſt Virginij. in Capitolinis Structus, quod eſt Seruilij, in Siculis vtrunque.

279. *L. Aemylius. Opiter Virginius, vel Vopiſcus Iulius.*

P. Valerium, C. Nautium conſules in hunc annum nuncupant Liuius, & Caſſiodorus. P. Valerium Poplicolam & C. Nautium Dionyſius. P. Valerium Poplicolam & C. Nautium Rufum Diodorus: Nautium & Poplicolam Faſti Siculi, Poplicolam & Rufum Cuſpiniani, pro Rufo Rutilum, habent Capitolini, vt Dionyſius ante in Lartio pro Rufo Flauum.

280. *L. Pinarius. P. Furius.*

DIodorus hoc anno Coſſ. prodit L. Furium Medullinum, & M. Manlium Volſonem: Liuius & Caſſiodorus L. Furium & C. Manlium, Dionyſius A. Manlium, L. Furium: Marlianus vero admonet Vulſonem non Volſonem legendum eſſe.

281. *Appius Claudius App. F. T. Quintius.*

DIonyſius in hunc annum conſules prodit L. Aemylium Mamercum, III. cum Vopiſco Iulio, Liuius L. Aemylium & Opitrem Virginium, ſed in quibuſdam annalibus ait ſe inueniſſe, pro Virginio Vopiſcum Iulium, quos ſecuti ſunt Diodorus, Faſti Græci, & authores conſularium tabularũ quæ in Capitolio ſunt, in quarum fragmentis huius anni eſt Iulus, quod cognomen eſt Iulorum. Itaque in Faſtis Siculis eſt Aemylius & Iulius, in Cuſpiniani Mamercus & Vopiſcus, Caſſiodorus Liuium ſecutus eſt. Porro Appius peculiare Claudiorum fuit nomen, quod nullus ciuis Romanus vſurpauit, quia peregrinum erat.

282. *Lucius Valerius, T. Aemylius.*

LIuius, Dionyſius, & Caſſiodorus, conſules hoc anno nominant L. Pinarium, L. Furium, Diodorus L. Penarium Mamercinum, P. Furium πίεζονα mendoſe, vt Sigonius & Onuphrius putant. Horum Coſſ. apud Macrobium primo Saturnalium meminit M. Varro.

283. *T. Numicius Priſcus. A. Virginius.*

DIonyſius cõſules in hunc annum prodit Ap. Claudium App. F. Sabinum, & T. Quintium Capitolinum, Liuius cognomina omittit, Diodorus & Caſſiodorus App. Claudium, T. Quintium Capitolinum, T. Quintio præter Capitolini Barbati quoq; cognomen apponendum eſſe docet Zonaras.

T. Quintius. P. Seruilius. 284.

CONsules in hunc annum ſuggerunt Liuius & Caſſiodorus T. Aemylium, L. Valerium, Diodorus L. Valerium Poplicolam, T. Aemylium Mamercum. Dionyſius L. Valerium II. T. Aemilium. Faſti Siculi nihil, niſi omnia ſuggerunt Aemylium & Valerium, Cuſpiniani Potitum, & Mamercum.

T. Aemylius. Q. Fabius. 285.

APud Dionyſium conſules hoc anno ſunt, A. Virginius Montanus, quem Faſti Græci vocant Cœlimontanum, & T. Numicius Priſcus, Diodorus Liuius & Caſſiodorus cognomina ſilent. Quem Siculi Faſti Cœlimontanum. Cuſpiniani Nomentanum.

Q. Seruilius. Sp. Poſthumius. 286.

APud Dionyſium conſules hoc anno ſunt T. Quintius Capitolinus, Q. Seruilius Priſcus, Liuius & Caſſiodorus cognomina tacẽt, Diodorus T. Quintium, Q. Seruilium Structum, Faſti Cuſpiniani Capitolinum & Priſcum, Siculi Cœlimontanum & Priſcum.

Q. Fabius. T. Quintus. 287.

LIuius & Caſſiodorus in hunc annum conſules comparant: T. Aemilium II. Q. Fabium: Dionyſius T. Aemylium, II. Q. Fabium: Faſti Siculi Aemylium, & Vibulanum: Cuſpiniani Mamercum, & Vibulanum. Diodorus Aemylium Mamercum, Q. Fabium Vibulanum. Is autem Fabius is eſt, qui poſtea quater conſul fuit, Fabiis ad Cremeram interfectis ſuperſtes. non puber vt Liuius, ſed ad res gerendas idoneus, & manu promptus vt Dionyſius prodit, Marci viri conſularis filius.

A. Poſthumius Albus. Sp. Furius Fuſus. 288.

HIc annus cõſules habuit Q. Seruilium, Sp. Poſthumium, vt Liuius & Caſſiodorus tradunt. Priſcum, & Albinum, vt Faſti Cuſpiniani: ac vt Dionyſius Sp. Poſthumium Albinum, Q. Seruilium Priſcum, II. vt Diodorus Q. Seruilium, Sp. Poſthumium Albinum. In fragmento tamen Capitolino Sp. Poſthumius Albus Regillenſis vocatur, non Albinus: Atque ita legendum eſſe cenſet Marlianus.

L. Aebutius. P. Seruilius. 289.

TQuintium: Q. Fabium Liuius: Caſſiodorus T. Quintium II. Q. Fabium II. Diodorus T. Quintium Capitolinum Q. Fabium, Dionyſius T. Quintium Capitolinum III. Q. Fabium Vibulanum II.

L. Lucretius Tricipitinus. T. Veturius Geminus. 290.

APoſthumius ex tabula Capitolina, & P. Furius Fuſus ex Dionyſio, Liuio & Caſſiodoro ſunt notati, Diodorus Furio alterum gentile cognomen Medullinum addit pro Fuſo, Hic vero A. Poſthumius A. Poſthumij dictatoris filius fuit.

P.

291. *P.Volumnius. Ser.Sulpitius.*

P. Seruilium Cos.in hunc annum subsecutum scribit Liuius & Cassiodorus. Dionysius L.Aebutium,P.Seruilium Priscum : Diodorus L.Ebutium Eluam,P.Seruilium Structum. Fasti Siculi Priscum & Flauum, Cuspiniani Eluam & Priscum: Lapis Capitolinus P.Seruilium,Sp.F.P:N.Priscum.

292. *C.Claudius Ap.F. P.Valerius Poplicola.*

L. Lucretium Tricipitinum, T.Veturium siue Vetusium Geminum edit cōsules in hunc annum Liuius,Cassiodorus, & Dionysius. Ac Diodorus L. Lucretium,T.Veturium Cicurinum:Fasti Cuspiniani Geminum & Tricipitinum : Siculi Tricipitinum & Veturium: Capitolini L.Lucretium,Tricipitinum.

293. *Q.Fabius Vibulanus III. L.Corn.Maluginensis.*

P. Volumnium :Ser. Sulpitium Coss. in hunc annum profitetur Liuius & Cassiodorus: P.Volumnium,Ser.Sulpitium Camerinum Dionysius:P.Volumnium Amintinum Gallum Capitolini.Eorundem consulum meminit Valerius lib.1.cap.6.

294. *L.Minutius. C.Nautius.*

P. Valerium Poplicolam, C. Claudium Sabinum Coss. nominant in hunc annum Liuius & Dionysius:P.Valerium Poplicolam,C.Claudium Regillanum Diodorus: Poplicolam & Sabinum Fasti Siculi & Cuspiniani:P. Valerium P.F. Volusi N.Poplicolam,lapis Capitolinus: Cæterum P. Valerium Cos. in pugna contra seruos qui hoc anno Ap.Herdonio Sabino Capitolium occuparunt,cecidisse,inq; eius locum L.Quintium Cincinnatū suffectum,Liuius,Dionysius,Orosius,& ij qui cōsules Capitolinos digesserunt,prodiderunt.

295. *Q.Minutius. C.Horatius Pulvillus.*

Q. Fabium III.L.Cornelium Maluginensem Coss.Liuius hoc anno suggerit,& Cassiodorus.Dionysius Q.Fabium Vibulanum III. Cornelium Diodorus Q.Fabium Vibulanum,L.Cornelium χαρπανὸν. Vibulandum & Maluginensem Fasti Siculi & Cuspiniani.Q.Fabium Vibulanum III. lapis Capitolinus.

296. *M.Valerius. Sp.Virginius.*

L. Minutium,C.Nautium Coss. suggerit Liuius & Cassiodorus. L.Minutium C.Nautium iterum Dionysius. L.Minutium χαρπανὸν, C.Nautium Rutilium Diodorus.C.Nauticum Rutilium II. lapis Capitolinus. Quid cognominis sit χαρπανὸς Sigonius & Onuphrius se non intelligere fatentur: & pro eo ἀγυρτὸν legendum esse existimant. Valerius Max.lib.v. cap.II.de gratis deprauate hos Consules Q.pro Nautio & Minutium scribit.

297. *T. Romilius. Sp.Veturius.*

CONsules in hunc annum nominant Liuius & Cassiodorus Q.Minutium, M.Horatium Puluillum,sed mendose, vt Sig. & Onuphrius arbitrantur. Nam anno CCCII. C.Horatium Puluillum augurem mortuum idem scribit.Diodorus L.Posthumium M.Horatium,Dionysius C.Horatium, Q. Minutium,Fasti Capitolini,C.Horatium Puluillum, Fasti Siculi Puluillum & Augurinum.

Sp.

Sp.Tarpeius. A.Aterius. 298.

IN hunc annum apud Liuium, Cassiodorum, Dionysium, Cos. Inueniuntur M. Valerius cum Sp. Virginio. At apud Diodorum lib. 12. M. Valerius Lactuca, Sp. Virginius Tricostus. In Fastis Cuspiniani Maximus & Cœlimontanus, in Siculis Maximus & Virginius, Capitolinis Valerius Maximus. Lactucinum cognomen esse Valeriorum docet Plinius. Horum etiam Consulum meminit Censorinus de ludis secularibus.

P.Curatius. Sext.Quintilius. 299.

C Veturius, T. Romilius apud Liuium, Cassiodorum, & Dionysium, consulatum hoc anno ineunt. C. Veturium Cicuuum, T. Romilium Vaticanum edit Diodorus. Geminum & Vaticanum Fasti Cuspiniani, Rocum & Veturium Siculi, T. Romilium T. F. T. N. Rocum, Vaticanum Capitolini. Eiusdem Romulij meminit etiam Plinius lib. 7. cap. 28.

T.Menenius. P.Sestius Capitolinus. 300.

SP. Tarpeium M. F. M. N. Montanum Capitolinum edunt Fasti Verrij Flacci. cuius Diodorus, Dionysius, Liuius, Pedianus in Cornelianam, & Cassiodorus exceptis cognominibus, meminerũt. Liber Cuspiniani & Fasti Græci Capitolinum habent. De collega eius inter se variant. Diodorus enim eum A. Asterium Fontinalem. Dionysius vero A. Termenium. Liuius & Plinius lib. 7. cap. 27. A. Aeternium. Solinus cap. 4. Gellius lib. 1. cap. 11. A. Thermum, Cassiodorus postremo A. Aterium: quem Sigonius & Onuphrius sequuntur.

Ap.Claudius. T.Genutius. 301.

LIuius, itemque Cassiodorus, consules memorant in hunc annum Sext. Quintilium, & P. Curiatium: Dionysius Sext. Quintilium & P. Horatium. Diodorus Sext. Quintilium Tergeminum. Sext. Quintilium Sex. F. P. N. lapis Capitolinus. Est autem Tergeminus tam Horatiorum quam Curiatiorum cognomen. Horatium tamen magis probant Sigonius & Onuphrius.

Sext. Quintilius Sext.F.P.N. 302.

CVi ex Fastis Græcis Vari cognomen attribuitur, refertur à tabulis Capitolinis. Eundem Diodorus, Dionysius, Liuius, & Cassiodorus præter cognomen produnt. Collega eius in ambiguo est. Nam à Dionysio. P. Horatius, à Liuio & Cassiodoro P. Curiatius, à Diodoro Tergeminus, quod tam Curiatiorum quam Horatiorum cognomen est proditur, Onuphrius Curiatium probat magis.

Decemuiri consulares. 303.

COnsules in hunc annum designatos fuisse Ap. Claudium & T. Genutium. verum decemuirũ creandorum causa abdicasse Liuius cum Dionysio & Capitolini scriptores, quantum ex tabularum fragmento intelligi potest, prodiderunt. Decemuiratum autem in rempub. intulit lex Terentia quam C. Terentius Arsa tribunus plebis de quinqueuiris creandis, qui leges Consulari imperio scriberent, promulgauit, plebs enim nimium esse & intolerabile consulare imperium querebatur, idq; imminui, & moderatius fieri postulabat.

Quæ

Quæ lex cum sex annos à tribunis frustra iactata, atque pro concessa sibi duplicandorum tribunorum potestate, tandem refrixisset, postea Romilio Veturioque Coss. in plebem militiam detrectantem impotentius se gerentibus, acrius etiam quam ante relata est. Igitur incertis quid agerent patribus, placuit ea sententia, cuius princeps T. Romilius fuisse dicitur, vt legumlatores crearentur, qui iura patribus plebique scriberent, quæque ab ijs essent decreta, ea plebem & patres tenerent. Plebe autem assentiente mittuntur legati tres in Græciam, qui Athenienſium & aliarum Græciæ ciuitatum instituta, mores & iura noscerent, eaque Romam deferrent: Sp. Posthumius Albus, A. Manlius Vulso, Ser. Sulpitius Camerinus. Missi autem Tarpeio, Aterioque Coss. tertio anno post, cum legibus reuertuntur Sestio & Menenio consulibus. Cum autem instarent tribuni, vt tandem legum scribendarum initium fieret, iamque in hunc annum designati Coss. essent Ap. Claudius & T. Genutius, tum in Ap. Claudij sententiam senatus consultum factum est, vt reliquis abrogatis magistratibus decemuiri crearentur cum imperio consulari, ac regio sine prouocatione, qui ex patrijs moribus, & peregrinis legibus optimas seligentes, & reipublicæ maximè vtiles iura P. R. constituerent, quæque ij præscripsissent, si senatus populusque Romanus probasset, ea in perpetuum populum ipsum Romanum tenerent. Quo senatusconsulto à plebe comprobato Coss. abdicarunt. In eorum locum decemuiri consulares facti sunt, quorum nomina hæc sunt: App. Claudius, T. Genutius, qui consulatu abierant, Sp. Postumius, Ser. Sulpitius, A. Manlius, qui consulares legati Athenas iuerant, T. Romilius, C. Iulius, P. Sestius, P. Horatius omnes consulares. Præterea Sp. Veturius, Liuio, Dionysio & Diodoro authoribus, quanquam Dionysius Postumium Publium non Spurium, vt Liuius & Diodorus vocat, & Veturium, Liuius Lucium, Dionysius Titum, Diodorus & Capitolini lapides Spurium nominant. Hos decemuiros anno ab vrbe condita trecentesimo altero inijsse Liuius scribit, & eum secutus Cassiodorus, Capitolini authores anno CCCII. & cum ijs etiam Solinus Varro, quem sequitur Onuphrius anno CCCIII. Hi decimo die ius populo singuli reddebant. Eo die penes præfectum iuris XII. fasces erant, collegis nouem singuli accensi apparebant, & vnica Concordia inter ipsos, qui consensus priuatis interdum vtilis esset, summa aduersus alios æquitas erat.

IAm plebs præterquam quod Coss. nomen haud secus quàm regum perosa erat: ne tribunitium quidem auxilium. cedentibus inuicem appellationem decemuiris, quærebat. Magno itaque patrum plebisque studio in hunc annum cons. potestate sine prouocatione creati sunt App. Claudius II. Q. Fabius
304. qui quater cos. & M. Cor. Maluginēsis frater L. Cornelij, qui cos. anno CCXCV fuerat. M. Sergius, L. Minutius, T. Antonius Merenda, M. Rabuleius. Itemque tres ex plebe Q. Petilius, K. Duilius, Sp. Oppius Cornicen, vt autores sunt Diodorus, Dionysius & Liuius, quamuis horum pleraque nomina apud Diodorum desiderentur.

305. CVm maior pars anni superioris processisset, & duabus tabulis ad decemadiectis nihil supereſſet, si hæ quoque tabulæ centuriatis comitijs perlatæ essent, cur decemuiris reipub. opus esset, expectaretq; populus quamox Coss. creandis comitia indicerentur, tum decemuiri nulla comitiorum mentione facta, iuuenum patriciorum cateruis stipati, superbius atque intentius se in vnumquenque gerebant. Cæterum nondum finito anno, ob Ap. Claudij libidinem, Virginiam plebeiam virginem in seruitutem asserere conantis, vt latius tradit Liuius, & secessionem plebis in Auentinum, decemuiri se magistratu abdicarunt, & Q. Furio pontifice maximo comitia habente tribuni plebis iterum creati sunt, & comitijs consularibus per interregem habitis consules creati.

L

L.Valerius Potitus. M.Horatius Barbatus.

HOS in tertium decemuirorum annum conijcit Onuphrius, quanquam Liuius dissentire videatur, vt Capitolinæ summæ quam Varronis quoque esse existimat, conueniat. Nam horum Coss. triumphi in tabulis Capitolinis hoc ipso anno, id est, CCCIIII. ex eorundem calculis exarati sunt, ita vt manifestum sit huius anni partem à decemuiris, partem à consulibus expletas fuisse. Tacitus & Rufus biennio tantùm Decemuiros fuisse scribunt.

COnsules suggerit Liuius Sp. Herminium, T.Virginium Cœlimontanum 306.
L.Herminium, T.Virginium. Cassiodorus λάρον ἑρμινίον. τὶ τον ϑεργίνιον Dionysius: λαρῖνον ἑρμινίον, τὶ τν ϑεργίνιον γρέκλον, Diodorus. Fasti Græci Herminium Tricostum. Vnde Onuphrius veretur, ne apud Diodorum mendose pro Tricosto sit Structus. Nam Structus Seruiliorum cognomen fuit, non Virginiorum: Porro eius collegam Lartem Hermium esse dicendum præter Diodorum & Dionysium docet Valerius lib. 10. vbi ita scribit, Lartis, prænomen esse sumptum à Laribus.

M.Geganius Macerinus. C.Iulius.

HI hoc anno consules referuntur à Liuio. Macerinum cognomen silet Cassiodorus & Diodorus, qui etiam L. Iulium scribit. Dionysij hic aliquot paginæ desiderantur. Fasti Cuspiniani pro Macerino Macrinum legunt. 307.

T.Quintius Capitolinus IIII. Agrippa Furius. 308.

DIonysius & Liuius T.Quintium Capitolinum IIII. & Agrippam Furium consules edunt, vt Fasti Cuspiniani. Diodorus & Cassiodorus cognomen & notam IIII. silent. Fasti Græci habent Furium & Capitolinum. Onuphrius Furio auitæ cognomina adiunxit. Medullinus Fusus.

M.Genutius. C.Curtius. 309.

LIuius M.Genutium & P. Curiatium hoc anno consules edit, Cassiodorus M.Genutium & P.Curiatium. Dionysius M. Genutium & C. Quintium, M.Genutium Agrippam Curtium Chilonem edit Diodorus. Sed vt Sigonius & post eum Onuphrius annotauit, mendose apud Liuium Curiatius pro Curtio legitur, idque authoritate Varronis de lingua Latina, itaque etiam in Fastis Siculis est Genutius & Curtius.

A.Sempronius Atratinus. T.Clœlius. L.Atilius. } Trib. milit. cons. potestate, quibus se abdicantibus in eorum locum facti sunt consules: 310.

L.Papirius Mugillanus. L.Sempronius Atratinus.

CVm C. Canuleius tribunus plebis priore anno legem alteram promulgasset, vt consul alter ex plebe crearetur, in quo patriciorum dignitas minuebatur, patres veriti ne se inuitis lex perferretur, in eam sententi- mierunt, cuius author C. Claudius fuisse dicitur, vt pro consulibus crearentur es tribuni militum ex patricijs totidemque ex plebe, ijque consulari potesta- ornati rempub. regerent. Eorum autem annuo imperio finito, rursus sena- & plebs consuleretur, Coss. ne an tribunos mallent. Qui verò placuissent fi- ent. His rebus decretis tres tantùm ex patricijs creati sunt, plebe contenta od sui ratio in comitijs habita fuisset. Verùm non pro firmato eorum ius

ſtetit, quia tertio menſe quam inierunt augurum decreto perinde ac vitio creati honore abiere, ac interrex T. Quintius Barbatus dictus Conſules creat L. Papirium Mugillanum, L. Sempronium Atratinum. Hi conſules in Faſtis Siculis præteriti ſunt. Itaque rectè addit Liuius hos conſules neque in annalibus priſcis neque in libris magiſtratuum inueniri. Horum conſulum meminit Cicero in epiſtola ad Papirium Petum.

311. *M. Geganius Macerinus II. T. Quintius Capitolinus V.*

HOs conſules in hunc annum profitentur Dionyſius & Caſſiodorus, quorum ille eos menſe Decembri inijſſe tradit. Caſſiodorus vtraque cognomina. Diodorus Capitolinum ſilent. Faſti Græci Macrinum II. & Capitolinum V. Zonaras Macrinum edit & Barbatum.

312. *M. Fabius Vibulanus. Poſtumius Aebutius Cornicen.*

LIuius in hunc annum edit nominatos Coſſ. Diodorus & Caſſiodorus cognomina ſilent. Faſti Græci habent Vibulanũ & Heluam. Diodorus Aebutium ὄυλικον cognominat, quod quale ſit cognomen Sigonius incertum habet, ac legendum eſſe arbitratur ὁ ἴλβας,

313. *C. Furius Pacilus. M. Papirius Craſſus.*

HI à Liuio & Caſſiodoro ita eduntur cõſules. A Diodoro verò Q. Fũrius Fuſus, Manius Papirius Craſſus. A Faſtis autem Græcis Pacilus & Craſſus.

314. *Proculus Geganius Macerinus. L. Menenius Lanatus.*

LIuius & Caſſiodorus Coſſ. memorant Proculum Geganium Macerinum, L. Menenium Lanatum. Diodorus T. Menenium, & Proculum Geganium Maccinum, Macerinum & Lanatum Faſti Siculi.

315. *T. Quintius Capitolinus VI. Agrippa Menenius Lanatus.*

HIc annus conſules hos habuit Liuio & Caſſiodoro authoribus. Diodoro autem T. Quintium, T. Menenium, Faſtis Siculis Menenium & Capitolinum.

316. *Mam. Aemylius.*
L. Quintius Cincinnati F.
L. Iulius.
} Trib. milites coſ. poteſtate.

TRibuni plebis peruicerunt, vt tribunorum militum potius quàm conſulum comitia haberentur, non dubij, quin ſex lectis (tot enim iam creari licebat) ex plebeis aliqui profitendo ſe fore Melianæ cædis vltores, crearentur, plebs tamen nec plures quàm tres tribunos conſulari poteſtate creauit, & in ijs L. Quintium Cincinnati filium prælatus ſuffragijs Quintio Mamercus Aemylius vir ſummæ dignitatis: Lucium Iulium tertium creant. Idem Diodorus tres tribunos militares in hunc annum edit Manium Aemylium Mamercum, C. Iulium, L. Quintium.

317. *M. Geganius Macerinus III. L. Sergius Fidenas.*

AD curam ſummæ rerum quieta plebe, tribuniſque eius nihil controuerſiæ fuit, quin conſules crearentur, M. Geganius Macerinus tertium & L. Sergius. Hæc Liuius. Caſſidorus etiam, qui niſi nomina conſulum apponit M. Geganium III. & L. Sergium. conſ. edit. Diodorus idem. M. Geganium L. Sergium Faſti Cuſpiniani & Siculi Macerinum, & Fidenatem. Hunc etiam Sergium Fidenatem à bello Fidenati geſto vocatum tradit Liuius.

M.Cornelius Maluginenſis. L. Papirius Craſſus. 318.

LIunius & Caſſiodorus conſules in hunc annum memorant præſcriptos. Diodorus L.Papirium,A.Cornelium Macerinum vitioſe ſine dubio vt exiſtimat Sigonius. Siquidem eſt etiam in Faſtis Cuſpiniani & Siculis Maluginenſis & Craſſus.

C.Iulius.I I. L.Virginius. 319.

HI conſules in hunc annum apud Liuium & Caſſiodorum inueniuntur, apud Diodorum verò eſt. C.Iulius,Proculus Virginius Tricoſtus. In Faſtis Cuſpiniani & Siculis Iulius & Virginius.

C.Iulius I I I.vel M.Manlius. L.Virginius I I.vel Q.Sulpitius. 320.

EOſdem cõſules in ſequenti anno refectos Iulinũ I I I.Virginium I I.apud Licinium Macrum inuenio. Valerius Antias, & Q.Tubero M. Manlium & Q. Sulpitium conſules in hunc annum edunt. Cæterum in tam diſcrepanti editione & Tubero, & Macer libros linteos authores profitentur,neuter tribunos militum eo anno fuiſſe traditum à ſcriptoribus antiquis diſſimulat,Licinio libros haud dubiè ſequi lintei placet. & Tubero incertus veri eſt. Sed inter cætera vetuſtate incomperta, hoc quoque in incerto poſitum, ita Liuius. Diodorus verò pro conſulibus tres tribunos militum edit,M.Manlium, Q.Sulpitium Prætextatum. Seruium Cornelium Coſſum. Faſti Græci Antiatem & Tuberonem ſecuti Capitolinum & Camerinum attulere.

M.Fabius Vibulanus.
L.Sergius Fidenas. } Trib.mil.conſ.Poteſtate. 321.
M.Foſlius.

TRibuni plebis aſſiduis concionibus prohibendo conſularia comitia, cum res propè ad interregnum perducta eſſet, euicere tandem vt tribuni militares conſulari poteſtate crearentur.Victorię præmium,quod petebatur,vt plebeius crearetur,nullum fuit,omnes patricij creati ſunt, M.Fabius Vibulanus,M.Fosbius,L.Sergius Fidenas. Sic Liuius, Diodorus item edit M.Fabium,M. φαλίνιον L. Seruilium,ſed mendosè. Feſtius Flaccinator alibi in lapidibus Capitolinis ſcribitur, non Folius, vt in vulgatis libris Liuianis quem mendosè φαλίνιον vocat Diodorus.

L.Pinarius Mamercus.
L.Furius Medullinus. } Trib. mil. conſul. poteſtate. 322.
Sp.Poſthumius Albus.

COnſularium comitiorum nulla mentio habita eſt, tribuni militares cõſulari poteſtate omnes creati ſunt, L. Pinarius Mamercus, L. Furius Medullius,Sp.Poſthumius Albus,ita Liuius.Diodorus nominat L.Furium Sp.....Pinarium Mamercum.

T.Quintius,L. F. Cincinnatus Pennus. C.Iulius Mento. 323.

SEnatus conſultum factum eſt,vt comitia conſularia haberentur T. Quintius L.Filius Cincinnatus eidem & Penno cognomen additur,& C.Iulius Mento Coſſ. facti, ita Liuius. Eoſdem conſules edit & Caſſiodorus, Faſti Græci Pennum & Mentonem habent.Diodorus verò T.Quintium,C.Iulium.

L.Papirius Craſſus. L. Iulius. 324.

AGitatum in vrbe à tribunis plebis,vt tribuni militum conſulari poteſtate crearentur, nec obtineri potuit. conſules fiunt L. Papirius Craſſus & L.

Iulius. Sic Liuius & Cassiodorus. At Diodorus mendose habet C. Papirium, L. Iunium, Fasti Græci Crassum & Iulum.

325. *L. Sergius Fidenas II. Hostus Lucretius Tricipitinus.*

CONsules hoc anno apud Cassiodorum L. Sergius, Hostus Lucretius, apud Diodorum Opiter Lucretius, L. Sergius Fidenas apud Liuium. L. Sergius Fidenas II. Hostus Lucretius Tricipitinus. In Fastis Siculis Tricipitinus & Fidenas. Horum meminit Valerius in Epitoma

326. *A. Cornelius Cossus. T. Q. Pennus II.*

HI consules hoc anno memorantur à Liuio & Cassiodoro, at Diodorus L. Quintium. A. Sempronium, idque mẽdose vt Sigonius & Onuphrius arbitrantur. Est enim in Fastis Siculis Cossus, & Pennus Cornelij & Quintij cognomen. Horum consulum etiam meminit. Liuius supra anno CCCXVI.

327. *C. Seruilius Ahala. L. Papirius Mugillanus.*

LIuius & Cassiodorus consules hoc anno scribunt C. Seruilium Ahalam, L. Papirium Mugillanum: Diodorus pro Ahala Structum edit, fieri enim potest, vt Structus Ahala sit dictus.

328. *T. Quintius Pennus.* *C. Furius.*
M. Posthumius. *A Cornelius Cossus.*

PLebs tenuit, ne consules in hunc annum crearentur, tribuni militum consulari potestate quatuor creati sunt, T. Quintius Pennus ex consulatu, C. Furius, M. Posthumius, A. Cornelius Cossus, hæc Liuius. Eosdem nominat Diodorus.

329. *A. Sempronius Atratinus.* *L. Furius Medullinus.*
L. Quintius Cincinnatus. *L. Horatius Barbatus.*

HIc annus tribunos militum consulari potestate habuit prædictos, vt refert Liuius. Diodorus omnium cognomina & L. Horatium omittit.

330. *Ap. Claud. Crass. decemuiri F.* *L. Sergius Fidenas.*
Ap. Nautius Rutilus. *S. Iulius Iulus.*

HOs tribunos militum consulari potestate in hunc annum edit Liuius. Eosdem prodit & Diodorus præter cognomina & Ap. Claudium quem T. vocat. Duos autem Sp. Nautios Rutilos tribunos per hæc tempora prodit Liuius, haud dubiè vt Onuphrius putat, errore codicum, vnum qui nunc est primum, iterum verò anno 338. alterum qui primùm est anno 335. Iterum verò 350. Eosdem etiam tabulæ Capitolinæ habent, verùm vnum semel, alterum ter tribunum fuisse tradunt.

331. *C. Sempronius Atratinus.* *Q. Fabius Vibulanus.*

CONsules hoc anno creati sunt authoribus Liuio & Cassiodoro, C. Sempronius Atratinus & Q. Fabius Vibulanus. Diodorus eos præterit, qui Idib. Decembris inijsse tradit Liuius. De C. Sempronio Atratino ea mentionem facit Valerius lib. 6 cap. 5. quem vocat L. lib. verò 3. cap. 2. vtriusque consulis meminit, sed mendose Q. Fabium vocat Q. Catulum.

L. Mar

L. Manlius Capitolinus. *L. Papirius Mugillanus.*
Q. Antonius Merenda. *L. Seruilius Structus.* 332.

SEnatus cùm odio Sempronij consulare nomen offenderet, tribunos militares consulari potestate creari iussit. Creati L. Manlius Capitolinus, Q. Antonius Merenda, L. Papirius Mugillanus. Hęc Liuius, apud quem desideratur nomen quarti tribuni L. Seruilij Structi, qui anno 337. iterum tribunus militum in tabulis Capitolinis inciſus eſt. De his Diodorus nihil, in fragmento Capitolino extat cognomen Mugillani, quod eſt L. Papirij.

T. Quintius Capitolinus. *N. Fabius Vibulanus.* 333.

HIc annus consules habuit, N. Fabium Vibulanum, & T. Quintium Capitolinum, vt Liuius & Cassiodorus scribunt. Diodorus hos omittit. Fasti autem Siculi non item. In fragmento autem Capitolino est T. Quintius Capitolinus Barbatus, N. Fabius. Hic Fabius filius fuit Q. Fabij decemuiri, qui c c c. ad Cremeram Fabijs interfectis superfuit, primusque in gente Fabia Numerij prænomine vsus est, vt Valerius lib. 10. & Sext. Pompeius referunt. T. Quintium eius Capitolini qui sexies consul fuit, filium fuisse Liuius scribit.

Interregnum. 334.

QVum maior pars anni per nouos tribunos plebis, & aliquot interreges certaminibus extracta esset, prohibentibus tribunis patricios coire ad prodendum interregem, modò interregem interpellantibus, ne S. C. de comitijs consularibus faceret. Postremò L. Papirius Mugillanus interrex castigando nunc patres, nunc tribunos plebis obtinuit, vt tribunitia comitia haberentur. Creati tribuni cõsulari potestate omnes patritij T. Quintius Cincinnatus 111. L. Furius Medullinus, M. Manlius, L. Sẽpronius Atratinus. Liuius hæc.

Agrippa Menenius Lanatus. *P. Lucretius Tricipitinus.* 335.
Sp. Nautius. *C. Seruilius.*

TRibuni militum consulari potestate à Liuio hoc anno digeruntur Agrippa Menenius Lanatus, P. Lucretius Tricipitinus, Sp. Nautius. Desideratur autem nomen quarti tribuni. Is fuit C. Seruilius Q. F. C. N. Axilla qui anno sequenti in tabulis Capitolinis tribunus militum numeratur cum nota 11. ita vt hoc anno primùm fuerit necesse est, cum nullus præterea aptus locus relictus sit. Diodorus Sp. Veturium nominat.

L. Sergius Fidenas.
M. Papyrius Mugillanus, } Trib. mil. potestate. 336.
C. Seruilius, Prisci F.

HOs tribunos militari potestate hoc anno Liuius nominat, C. Seruilius, Axilla nuncupatur à Verrio Flacco. Diodorus hos L. Sergium, M. Seruilium, & M. Papirium vocat. M. Papirius autem filius fuit L. Papirij Mugillani primi censoris.

Agrippa Menenius Lanatus. *L. Seruilius Structus.*
P. Lucretius Tricipitinus. *Sp. Veturius Crassus.* 337.

HOs omnes tribunos militum hoc anno memorat Liuius. Ex his L. Seruilius Structus primùm fuit anno 332. librariorum culpa in Liuio præteritus. Diodorus eosdem tribunos habet præter cognomina, & L. Seruilium eum Caium appellat. In tabula Capitolina. P. Lucretius Hosti F. & Agrippa Menenius T. F. Agrippæ N. exarati sunt.

338. *A.Sempronius Atratinus III. Sp.Nautius Rutilus II.*
M.Papirius Mugillanus II.

HI referuntur à Liuio, præteritum esse à librarijs Qu.Fabium Q.F.M.N. Vibulanum quartum huius anni tribunum lapis Capitolinus, Diodorus & ipsemet Liuius ostendit, qui Q. Fabium tribunum militum II. esse scribit, anno CCCXL. neque quo anno primùm fuerit apud eum liquet. Cæterum A.Sempronius L.F.A.N. dicitur à Verrio Flacco, Diodorus omnes quatuor enumerat, verùm cognomina tacet.

339. *C.Cornelius Cossus.* *Quintius Cincinnatus,*
C.Valerius Potitus, *N.Fabius Vibulanus,*

HOs tribunos militum consulari potestate edit Liuius: Diodorus P. Cornelium C....Fabium. Tabula Capitolina P.Cornelium...., F.P.N.C.Valerium L.F.Volusi N.Quintij prænomen incognitum.

340. *Cn.Cornelius Cossus.* *L.Valerius Potitus.*
Q. Fabius Vibulanus II. *L.Posthumius Regillensis.*

HOs in hunc annum profitetur Liuius. At Diodorus Tit. Posthumium. C. Cornelium. C.Valerium. Cæsonem Fabium: P Posthumius A.F.A.N. dicitur à Verrio Flacco. Quem propter crudelitatem ab exercitu suo lapidibus obrutum scribit Liuius.

341. *Cn.Cornelius Cossus.* *L.Furius Medullinus.*

DEinde patres vicere vt consules crearentur, Q. Fabio Vibulano comitia habente. Consules creati sunt M. Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus, eosdem consules præter cognomina scribunt Diodorus & Cassiodorus. Fasti Græci habent Cossus & Medullinus.

342. *Q.Fabius Ambustus.* *C.Furius Pacilus.*

LIVIVS & Cassiodorus hos consules edunt: Diodorus cognomina silet.

343. *M.Papyrius,* *C.Nautius Rutilus.*

LIuius & Cassiodorus consules hoc anno referunt M. Papirium & C. Nautium Rutilum. Diodorus cognomen tacet. Liber Cuspiniani Mugillanum & Rutilum.

344. *M.Aimilius.* *C.Valerius.*

MAimylius & C. Valerius consules appellantur à Liuio & Cassiodoro. Diodorus Manium habet pro M. Hic Aimylius in tabula Capitolina in primo & tertio tribunatu dicitur M. Aimylius Mani F. M.N. Mamercinus.

345. *Cn.Cornelius Cossus.* *L.Furius Medullinus II.*

LIuius hoc anno consules hos prodit, Cassiodorus cognomina & notam præterit. Diodorus L. Furium, Cn. Pompeium. Cn. autem Cornelius descriptus est ex extremitate fragmenti Capitolini, L. Furius ex eius tribunatibus Capitolinis.

C.Iulius Iulus.
P.Cornelius Cossus. } Trib.mil.conſ.Poteſtate. 346.
C.Seruilius Ahala.

HI tribuni militum hoc anno ſuggeruntur à Liuio, Diodorus cognomina ſilet,quæ tabulæ Capitolinæ ſubijciunt.C.Seruilius. P.F.N.Ahala in ſecundo tribunatu Capitolino ſcribit.

L.Furius Medullinus II. *C.Valerius Potitus II.* 347.
N.Fabius Vibulanus II. *C.Seruilius Ahala.II.*

LIuius quatuor tribunos omnes patritios, atq; eo honore functos refert hoc anno factos fuiſſe L. Furium Medullinum, C.Valerium Potitum, N.Fabium Vibulanum, & C. Seruilium Ahalam: huncque refectum continuato honore, tum ob alias virtutes, tum ob recentem fauorem vnica moderatione partum.Diodorus C Furium,C.Seruilium,C.Valerium: N.Fabium habet.In tabulis Capitolinis Potitus Voluſus II. & Medullinus, reliqui duo integrè deſcripti.Ex his apparet Liuium,vt Onuphrius annotat,lapſum.Nam Medullinus non II.ſed primùm hoc anno Tribunus militum eſt,hoc anno eſt,qui ante bis conſul fuit,& poſtea ſepties tribunus militum erit.

P.Cornelius Coſſus. *N.Fabius Ambuſtus.*
Cn.Cornelius Coſſus. *L.Valerius Potitus.* 348.

EX quatuor Tribunis militum L.Valerius & N.Fabius notati ſunt in tabulis Capitolinis reliqui duo, vt ex eorundem fragmento Liuio, & Caſſiodoro conſtat, fuerunt P. Cornelius A.F.M.N.Rutilus Coſtus deſcriptus ex eius dictatura: Diodorus quartum Tribunum enumerat Terentium Maximum.

T.Quintius Capitolinus. *A.Manlius.*
Q.Quint.Cincinnatus. *L.Furius Medullinus III.* 349.
C.Iulius Iulus II. *M.Aemylius Mamercinus.*

TRibunos militum ſex hoc anno creatos ait Diodorus, verùm non niſi T. Quintium, C.Iulium, & A.Manlium nominat. Liuius omnes enumerat prout hic poſiti ſunt, Lapis Capitolinus habet Iulum II. Capitolinum Barbatum,Cincinnatum, & reliquos tres.Et hic annus primus ſex tribunos militum habuit,quod lege cautum fuerat,vt fieret iam tùm cum primum de tribunis creandis latum fuerat.quo anno Veij primùm obſeſſi ſunt.

C.Valerius Potitus III. *Cn.Cornelius Coſſus.*
M.Sergius Fidenas. *K.Fabius Ambuſtus.* 350.
P.Cornelius Maluginenſis *Sp.Nautius Rutilus II.*

HOs eoſdem quos Liuius, Diodorus, præter cognomina & Cn. Cornelium quem mendosè vocat Iunum Lucullum,edit.In tabulis Capitolinis eſt Maluginenſis,Coſſus II. Ambuſtus & reliqui tres integri Nautium Rutilium II.Liuius,Verrius Flaccus III.nominat.

M.Aemylius Mamercus II. *M.Quintilius Varus.*
L.Valerius Potitus III. *L.Iulius Iulus.*
Ap.Claudius Craſſus. *M.Poſtumius.* 351.
M.Furius Camillus. *M.Poſtumius Albinus.*

Iuius tribunorum militum numerum à Romanis auctum, atque octo, quot nunquam antea creatos ſcribit nominibus quæ appoſuimus, apud Diodorum autem hæc nomina ſunt Manius Claudius,M.Quintilius,

L.Iulius,M.Furius,L.Valerius,quanquam autem desint apud eum aliqui tribuni, ipsum tamen eos non octo sed sex edidisse existimet Onuphrius, & cum eo Sigonius.Quod etiam Verrius Flaccus in tabulis Capitolinis obseruauit.

	C.Seruilius Ahala III.	*Q.Sulpitius.*
352.	*Q.Seruilius.*	*A.Manlius II.*
	L.Virginius.	*M.Sergius II.*

APud Liuium tribuni consulari potestate sunt C. Seruilius Ahala III.Q. Seruilius, & L.Virginius, reliqui vt in tabulis Capitolinis præter prænomina : Q.Seruilium Liuius Fidenatem vocat, in alijs sequentibus eius tribunatibus quos sex geret. L.Virginio Onuphrius Tricostum gentilitiũ cognomen adiungit. Ab horum serie non discedit Diodorus,sed mendosè apud eum vt Sigonius annotat κλαύδιος μάρκος ἄγκος. In fragmento Capitolino nominantur Q.Sulpitius Ser.F. Ser.N. Camerinus Cornut. A. Manlius. A.F.C.N. Vulso Capitolinus II. M.Serg.L.F.L.N.Fidenas II.

	L.Valerius Potitus IIII.	*Cn.Cornelius Cossus.*
353.	*M.Furius Camillus.*	*K.Fabius Ambustus.*
	M.Aemylius Mamercinus III.	*L.Iulius Iulus.*

HOs omnes tribunos Liuius hoc anno enumerat, Diodorus L.Iulium,M. Furium,Aemylium Mamercum, C.Cornelium,Cæsonem Fabium. παύλον σίξτον vitio. In Capitolino fragmento est. L.Iulius, L.F.Vopisci.N. Iulus.M.Aemylius Man.F.M.N.Mamercus. K.Fabius. M.F. Q.N.Ambustus II. Hi Kalend.Octobribus inire iussi,cum Idus Decembris ante solennes essent,ob cladem à M. Sergio priore anno ad Veios acceptam : Camillus in Falisços, Cornelius in Capenates, Valerius in Volscos ad Anxur recipiendũ, Aemylius & Fabius ad Veios obsidendos profecti.

	P.Licinius Caluus.	*P.Mænius.*
354.	*T.Titinius.*	*P.Mælius.*
	L.Eurius Metullinus.	*L.Publius Vulscus.*

HI à Liuio Tribuni militum hoc anno produntur, Diodorus verò tres tantum enumerat Tribunos militum,P.Mælium,Sp.Mænium,L.Furium. Cæterùm Onuphrius non L.Furium sed Sp.Furium legendum arbitratur. Idem P. Licinio Cælium nomen adiunxit, quem primùm è plebe tribunis militum tradit Liuius vsurpandi iuris causa creatum.

	M.Veturius.	*M.Pomponius.*
355.	*C.Duilius.*	*Volero Publilius.*
	Cn.Genutius.	*L.Atilius.*

HOs tribunos edit Diodorus. Liuius autem M. Veturium vnum patricium, reliquos plebeios, M.Pomponium, C.Duilium Voleronem Publilium, C. Genutium, L.Atilium.Liber Cuspiniani, qui nisi duo Tribunorum nomina quotannis prodit. Augurium habet & Longum, hoc Atilij, illud Genucij cognomina.

	L.Valerius Potitus V.	*L.Furius Medullinus.*
356.	*M.Valerius Maximus.*	*Q.Seruilius Fidenas II.*
	M.Furius Camillus II.	*Q.Sulpitius Camerinus.*

HI patritij omnes in hunc annum Tribuni militum creati sunt vt Liuius scribit, nec dissentit Diodorus quamuis duo nomina deprauata referat κλαυδιὸς ἄγων,μάριος ἄπιτος Camilli II. Tribuni militum meminit etiam Plutarchus in eius vita.Medullini II I.lapis Capitolinus.

L.Iulius

L.Iulus Iulius. *A.Posthumius Regillensis.*
L.Furius Medullinus IIII. *P.Cornelius Maluginensis.* 357.
L.Sergius Fidenas. *A.Manlius.*

ITa hos Liuius enumerat: At Diodorus L. Sergium, A Posthumium, P. Cornelium, σέξτον κένσορον, Q.Manlium, ἀνύπατον κομιλὸν. Est autem annotantibus Sigonio & Onuphrio in duobus menda grauissima.

P.Licinius P.F.Caluus. *L.Titinius II.*
P.Mænius II. *P.Mælius II.* 358.
Cn.Genutius II. *L.Atilius II.*

EA ratione à Liuio hi tribuni militum eduntur. Diodorus autem prodit L. Titinium, P.Licinium, P.Mælium, Q.Mænium, Cn.Genutium, L.Atilium. Hi omnes, vt ait Liuius, præter L.Licinium P.F. paulò antè tribunatum gesserunt, qui Genutium etiam in prælio cecidisse aduersus Faliscos scribit.

C.Cornelius Cossus. *P.Cornelius Scipio.*
K.Fabius Ambustus III. *L.Furius Medullinus V.* 359.
M.Valerius Maximus II. *Q.Seruilius III.*

POst captos Veios hic annus præcedentes tribunos militum consulari potestate habuit. Diodorus P.& Ser.Cornelios Cossos vocat, in reliquis exceptis cognominibus (quæ silet) conuenit.

L.Furius Medullinus VI. *Sp.Postumius.* 360.
C.Aemylius. *P.Cornelius II.*
L.Valerius Poplicola. *M.Furius Camillus.*

LIuius hos hoc anno memorat. Diodorus M.Furium C.Aemylium, κάτλον βέργον mendosè, Camillus nunc est III. P. Cornelium Scipionem, non Cossum, intelligendum putant Sigonius & Onuphrius. Hoc anno Camillus tribunus militum Faliscos iustitia in ditionem populi Romani redegit, remisso ad Faliscos puerorum magistro proditore, Liuius & Plutarchus. Valerius non sine suspicione erroris hanc rem à Camillo consule actam tradit, lib.6 Cum Plutarchus eum nunquam consulem fuisse tradat.

L.Lucretius Flauus. *Seruius Sulpitius Camerinus.* 361.

LIuius post x v. annum (inquit) creati consules sunt L.Lucretius Flauus, Seruius Sulpitius Camerinus, Diodorus & Cassiodorus cognomina præterierunt. Fasti Siculi Flauum & Camerinum profitentur.

L.Valerius Potitus, *Manlius Capitolinus.* 362.

L. Valerius Potitus, M.Manlius, cui postea Capitolino cognomen fuit, consules hoc anno referuntur à Liuio. Dionysius lib.1. horum consulum meminit, & L.Valerium, Potitum T. Manlium Capitolinum nominat Cassiodorus, L.Valerium, M.Manlium Diodorus, L.Valerium, A.Manlium. Fasti Siculi Potitum, & Capitolinum.

L.Lucretius. *L.Furius Medullinus VII.*
Ser.Sulpitius. *Agrippa Furius.* 363.
M.Aemylius. *C.Aemylius.II.*

Consulibus morbo implicatis, placuit per interregnum renouari auspicia, ita cum ex S. C. consules abdicassent, ab interrege hi sex tribuni militum

tum consulari potestate creati sunt, qui Cal. Quintilibus magistratum occepêre, vt ait Liuius. Diodorus quatuor tantùm edit: L.Lucretium, Ser. Sulpitium, C.Aemylium, L.Furium: Sulpitium Zonaras Rufum appellat, quod etiam cognomen addidit Onuphrius.

364. *Q.Fabius Ambustus.* *Q.Sulpitius Longus.*
Duo fratres Q.Fabij Amb. *Q.Seruilius IIII.*
Seruil.Corn.Maluginensis.

HI à Liuio tribuni militum potestate consulari referuntur. At Diodorus Q.K. & C. Fabios & reliquos tres enumerant. Q.Sulpitij Tribuni militum Plutarchus in Camillo, Gellius ex Verrio Flacco lib. 5. cap.17.& Macrob.lib.1.Saturnalium meminerunt.

365. *L.Valerius Poplicola II. A* *A.Manlius.*
L.Virginius. *L.Aemylius.*
P.Cornelius. *L.Postumius.*

HI post vrbem captam apud Liuium Tribuni militum creati sunt. Apud Diodorum P.Cornelius, L.Virginius, L.Valerius, A.Manlius, L.Postumius. Horum Tribunorum meminit Macrobius lib.1.Saturn.

366. *T.Quintius Cincinnatus.* *L.Aquilius Corvus.*
Q.Seruilius Fidenas V. *L.Lucretius Tricipitinus.*
L.Iulius Iulus. *Ser.Sulpitius Rufus.*

HOs ita prodit Liuius hoc anno Tribunos militum consulari potestate, Diodoro autem tribuni sunt T. Quintius L. Seruilius, L. Iulius Aquilius, L.Lucretius ἄγνως, Seruilius Sulpitius.

367. *L.Papyrius.* *C.Sergius.*
L.Aemylius II. *C.Cornelius.*
L.Menenius. *L.Valerius Poplicola III.*

HOs Liuius hoc anno Tribunos militum consulari potestate prodit. At Diodorus L.Papyrium, C.Cornelium, L.Menenium, C.Seruilium, A Valerium, & Q.Fabium edit. Deest autem apud Liuium Sexti tribuni nomen, quem ex Diodoro Sigonius & Onuphrius apposuere C. Cornelium, Diodorus etiam pro Sergio Seruilium habet, & Aemylium pro Fabio.

368. *M.Furius Camillus.* *L.Horatius Pulvillus.*
Sex. Cornelius Maluginensis. *L.Quintius Cincinnatus.*
Q.Seruilius Fidenas VI. *P.Valerius.*

REs ad Camillum Tribunum militum consulari potestate rediit, collegæ additi quinque hic memorati. Diodorus verò quatuor creatos scribit M.Cornelium, Q.Seruilium, M.Furium, L.Quintium. Hoc anno M.Camillus oblata dictatura non esse opus dixit, & vnà cùm collegis tribunis Volscos, Antiates atque Etruscos rebellantes vicit.

369. *A.Manlius.* *L.Quintius Capitolinus.*
P.Cornelius. *L.Papyrius Cursor II.*
T.Quintius Capitolinus. *C.Sergius II.*

ITa Liuius habet, Diodorus autem creatos quatuor tantùm prodit, L.Papirium, Q.T. & L.Quintios. Ex quibus A.Manlius cum Tribunus fuerit anno CCCLXV. anno vero CCCLXXI. III. nunc profectò est iterum.

Ser.Cornelius Maluginenſis III.	*P.Valerius Potitus II.*	
M.Furius Camillus V.	*Ser.Sulpitius Rufus II.*	370.
C.Papirius Craſſus.	*T.Quintius Cincinnatus II.*	

SIc hi à Liuio Tribuni militum poteſtate conſulari referuntur, Diodorus tantum (vt eius conſuetudo eſt) quatuor edit, Seruium Sulpitium, L. Papirium, M. Cornelium, T. Quintium. Hoc anno M. Manlius crimine affectati regni damnatus è ſaxo deiectus eſt, Liuius, Plutarchus & Valerius.

L.Valerius IIII.	*L.Lucretius.*	
A.Manlius III.	*L.Aemylius.*	371.
Ser.Sulpitius III.	*M.Trobonius.*	

HOs in hunc annum digerit Liuius, Diodorus quatuor edit L. Valerium Criſpum (quod Trebonij nomen eſt) A. Manlium, Ser. Sulpitium Criſpum, alij Flauum vocant.

Sp.Papirius.	*Q.Seruilius.*	
L.Papirius.	*C.Sulpitius.*	372.
Ser.Cornelius IIII.	*L.Aemylius IIII.*	

HI authore Liuio tribuni militum poteſtate conſulari hoc anno creati ſunt. Cornelio vt ante vidimus cognomen fuit Maluginenſi. Diodorus quatuor ſcribit Q. Seruilium, Sp. Papirium, Cornelium, φάβιον ἄλλον mendoſe.

M.Furius Camillus VI.	*L.Furius.*	
A.Poſthumius Regillenſis.	*L.Lucretius.*	373.
L.Poſthumius Regillenſis.	*M.Fabius Ambuſtus.*	

TA vt hoſce collocauimus, Liuius, Diodorus M. & L. Furios, A. Poſtumium, L. Lucretium, M. Fabium, & L. Poſtumium nominat. Plutarchus quoque hoc anno tribunum militum Camillum vt vocat, quo anno vicit Prænestinos & Volſcos, & Tuſculanos, quibus bellum indictum erat, quòd in bello Prænestinorum affuiſſent.

L.Valerius V.	*L.Menenius II.*	
L.Valerius III.	*P.Papirius.*	374.
C.Sergius III.	*S.Cornelius Maluginenſis.*	

HI ſex à Liuio deſcripti ſunt, à Diodoro verò octo memorantur, L. & P. Valerij, C. Terentius, L. Menenius, C. Sulpitius, T. Papirius, L. Aimylius, M. Fabius.

P.Manlius.	*C.Sextilius.*	
C.Manlius.	*M.Albinus.*	375.
L.Iulius.	*L.Antiſtius.*	

COmitia inde habita tribunorum militum conſulari poteſtate, quibus æquatus patriciorum plebeiorumque numerus. Ex patribus creati P. & C. Manlij cum L. Iulio, plebes C. Sextilium, M. Albinum, L. Antiſtium dedit, Liuius. At Diodorus octo prodit, ac numeratis addit, C. Herenutium, & P. Bonium. Sextilium quoque Sextium nominat.

Sp.

	Sp.Furius.	*P.Clœlius.*
376.	*Q.Seruilius II.*	*M.Horatius.*
	C.Licinius.	*L.Geganius.*

HI consulari potestate tribuni militum à Liuio hoc anno referuntur. est autem apud Liuium pro L.Menenio III. C. Licinius legendum, vt in Scholijs Liuianis demonstrauit Sigonius,& in Fastis approbat Onuphrius. A Diodoro vero quatuor tantum, Q. Seruilius, L. Furius, C. Licinius, P. Cœlius.

	L.Aemylius.	*Ser.Sulpitius.*
377.	*P.Valerius IIII.*	*L.Quintius Cincinnatus.*
	C.Veturius.	*C.Quintius Cincinnatus.*

HOs Tribunos militares patritios omnes plebs coacta principum opibus fecit Liuio authore. Quos etiam excepto C.Quintio edit Diodorus, quem C.Cornelium vocat. Seruio Sulpitio Prætextato nomen fuit. Zonaras eum Rufum vocauit.

378.	*C.Licinius Stolo.*	} Tribuni plebis per annos v.
379.	*L.Sextilius.*	
380.		
381.		
382.		

HOc anno quartum mutata est respub. Romana, à tribunis enim militum consulari potestate ad tribunos plebis administratio reipub. recidit. Huius mutationis authores à Liuio traditi sunt C.Licinius Stolo, & L.Sextius trib.pleb. qui cum anno priore leges tres aduersus patritiorum opes pro commodis plebis promulgassent: Vnam de ære alieno, alteram de modo agrorum, tertiam ne tribunorum militum comitia fierent, & consulum vtique alter ex plebe crearetur, neque eas ferre per collegarum intercessiones quos de industria patres comparauerant, potuissent, tum irati, comitia prætet Aedilium tribunorumque plebis, nullos curules magistratus creari passi sunt. Eaque magistratuum solitudo, plebe reficiente duos tribunos, & his perpetua & inuicta intercessione tribunorum militum comitia tollentibus, per quinquennium vrbē tenuit ita Liuius. Hanc autem magistratuum solitudinem Diodorus appellat, Ἀναρχίαν, atque in priorem annum reijcit. Sextus autem Rufus, Eutropius, Calsiodorus, & Zonaras, non quinquennio sed quadrienio Rempub. obtinuisse scribunt. Sigonius & Onuphrius in Fastis suis Liuium sequuntur, cuius annales sequuti Capitolini scriptores videntur. Liuius etiam lib. 16. cap. 4. meminit anni CCCLXXIX. ab vrbe condita, qui fuit sine magistratibus quo anno Romæ Loton fuisse ait in Lucinæ area æde condita.

383.	*L.Furius.*	*Ser.Cornelius.*
	A.Manlius.	*P.Valerius.*
	Ser.Sulpitius.	*C.Valerius.*

IN hunc annum Tribunis plebis C.Licinio, & L. Sextio intercessionem remittentibus comitiisq; ab interrege habitis, Tribuni militum authore Liuio, prædicti creati fuerunt. Hos Diodorus ita vocat L.Papyrium, L.Menenium, Ser.Cornelium, Seruium Sulpitium, & post hos iterum magistratuum solitudinem fuisse scribit, qua sublata deinceps creatos A.Manlium, L.Furium, Ser.Sulpitium: Ser.Cornelium. Est enim in eo tum eius vitio, tum librariorum negligentia annuorum magistratuum perturbatio.

Q.Seruilius.	*M.Cornelius.*	
C.Veturius II.	*Q.Quintius.*	384.
A.Cornelius.	*M.Fabius.*	

ET hic annus authore Liuio hos Tribunos militum consulari potestate habuit. Diodorus vero Q.Ser.C.Veturium: A. Cornelium, M.Cornelium & M.Fabium edit. & Q.Cincinnatum potius quam Capitolinum Sigonius vocat. Reliqua ex fragmentis Capitolinis fidem habent, in quibus est Cos.... Maluginensis.... Cincinnatus.... M.Fabius Ambustus. Est autē M. Fabius Ambustus is, qui filias duas collocauerat, vnum C.Licinio Stoloni, alterā Seruio Sulpitio prætextato, vt scribit Liuius.

L.Quintius.	*Ser.Cornelius.*	
Ser.Sulpitius.	*Sp.Seruilius.*	385.
L.Papyrius.	*L.Veturius.*	

HOs sex hoc anno Tribunos militum Liuius prodit. Tres tantum refert Diodorus T.Quintium, Seruium Cornelium, Seruium Sulpitium. Hi vero omnes quibus cognominibus, ac quæ numerorum in multiplicatis honoribus nota signandi sint, Capitolina fragmenta docent, in quibus est Capitolinus..... Maluginensis II. prætextatus IIII. Sp. Seruilius Structus, L. Papyrius Crassus, L.Veturius Crassus Cicurinus.

Duo dictatores sine curilibus magistratibus. 386.

PRincipio statim anni ad vltimam dimicationem de legibus à Licinio & Sextio promulgatis ventum est, & cum tribus vocarentur nec intercessio collegarum latoribus obstaret, trepidi patres ad duo vltima auxilia summum imperium, summumque ciuem decurrunt. Dictatorem dici placet, dicitur L.Furius Camillus, qui Magistrum equitum L.Aimylium cooptat. Cæterum cum plebis duces acrius contra Camillum agerent, vt Liuius scribit, is se dictatura abdicauit, vt etiam Plutarchus testatur causam abdicationis, quam Liuius refutare conatur affirmans. In locum Camilli abdicantis dictatorem alterum suffectum fuisse, Liuius & Plutarchus scribunt. Liuius P.Manlium vocat, Plutarchus nomen tacet. Magistrum vero equitum C. Licinium fuisse vterque scribit. Verum non eundem vterque intelligit. Liuius enim eum esse dicit, qui tribunus militum consulari potestate fuerat, & recte. Plutarchus seditionis quarumque legum authorem, & male. Nam seditionis dux hoc anno nonum tribunus plebis refectus est, eodem vero tempore tribunus plebis, & magister equitum esse non poterat. Quare Onuphrius eum filium existimat P.Licinij qui tribuni militum. Nepotem vero eius P.Licinij, qui primus è plebe tribunus militaris fuerit, de quo plura apud ipsum in Fastis suis.

A.Cornelius II.	*M.Cornelius II.*	
L.Veturius,	*M.Geganius.*	387.
Iulus P.Manlius.	*P.Valerius VI.*	

Iuius hoc anno tribunos militares iam nominatos prodit, quos præterit Diodorus. Horum cognomina multiplicatorum honorum notæ in fragmentis Capitolinis sunt ita, Cossus II.....Maluginensis II..... Macerinus, Veturius Crassus Cicurinus II.....P.Valerius Potitus Poblicola VI. P.Manlius Capitolinus II.

L.Sextius.	*L.Aimylius.*	388.

IM L. Sextius & C. Licinius tribuni plebis decimum refecti acrius de legibus ferendis pugnarent, Dictatoris tandem & Senatus authoritas vi ribu-

tribunitia victa est, ac omni aduersante nobilitate, vt comitia cõsulum fierent, atq; alter ex pleb. Cos. crearetur legibus latis obtinuerunt. Quibus L Sextius primus de plebe Cos. factus est. Quum autem patricij se huius rei authores futuros omnino negarent, ac res ad secessionem plebis spectaret, per dictatorem sedatæ discordiæ sunt. Concessusque à nobilitate plebi consul plebeius. A plebe vero nobilitati prætor vnus, qui ius in vrbe diceret ex patribus creandis. Ijdem etiam ædiles curules duos ex patricijs vt fierent, primum obtinuerunt. Plebs consulatum L. Sextio, cuius lege partus erat dedit, ei collega ex patribus datus Luc. Aimylius Mamercus. Hęc Liuius & Plutarchus, qui cum Cassiodoro consules edit L. Aemylium ex Patriciis, L. Sextium ex plebe. Quos Diodorus vocat L. Aemylium Mamercum, Lucium Lateranũ. Est autem Lateranus Sexti cognomen, vt est in tabula Capitolina, in qua Mamercinus & L. Sextius Sextinus Lateranus in lib. de viris illustribus scriptum est, non L. Sextius, sed C. Licinium Stolonem primum è plebe consulem factum.

389. *L. Genutius. Q. Seruilius.*

DIodorus, Liuius & Cassiodorus consules edunt, L. Genutium Q. Seruilium, quorum Orosius quoque & Eutropius mentionem faciunt. Q. Seruilius Q. F. Q. N. Ahala scribitur in hoc consulatu Capitolino, L. Genutius. M. F. Cn. N. Anentinensis in secundo. In Fastis autem Siculis est Genutius & Curtius, vt opinatur Sigonius per mendam.

390. *C. Sulpitius Peticus. C. Licinius Stolo.*

HI consules memorantur à Liuio & Cassiodoro. Diodorus cognomina silet. Eorundem meminit Valerius lib. 2. cap. 1. & Plutarchus in Promblematis. Quem autem cæteri Stolonem, Capitolini scriptores Caluum appellant, itemque Siculi, qui horum cognomina edunt Peticum & Caluum.

391. *L. Aemylius Mamercus II. Cn. Genutius.*

LIuius & Cassiodorus hos cõsules edunt, quos Diodorus lib. 16. Cn. Genutium, L. Aimyliũ vocat. In tabulis Capitolinis.... Mamercinus 11. Cn. Genutius. M. F. M. N. Anentinensis, in Fastis Siculis est Mamercinus & *vide*

Q. Seruilius Ahala. L. Genutius II.

392. DIodorus in hunc annum consules prodit Q. Seruilium & Q. Genutium. Fasti Siculi Ahalam & Genutium. Liuius & Cassiodorus Q. Seruilium Ahalam, L. Genutium. Hi sunt, qui triennio etiam ante inter se collega comparati fuerunt.

393. *C. Sulpitius. C. Licinius. Caluus.* ſ

HOs in hunc annum memorat Liuius, Cassiodorus C. Sulpitium 11. & C. Licinium. Diodorus C. Sulpitium & C. Licinium, Sigonius eosdem esse putat qui triennio ante collegæ etiam fuerunt. Licinium Fasti Siculi, non Caluum vt ante, sed Stolonis cognomine afficiunt, vt Sulpitium Petici.

C. Pœtelius Libo. M. Fabius Ambustus.

394. CPœtelium Balbum, M. Fabium Ambustum, consules in hunc annum tradit Liuius & Cassiodorus. At Diodorum M. Fabium & C. *Φάβιον* mendose pro *Φοιτέλιον*. Alia cognomina tradunt Capitolini scriptores C. Pœtelij quam Liuius, illi enim Libonem Visolum, hi Balbum. Cum Capitolinis faciunt Siculi

M.Popilius Lænas. Cn.Manlius. 395.

HOc nomine Liuius & Cassiodorus consules produnt in hunc annum, Diodorus M.Popilium Lænatem,& Cn.Manlium Imperiosum. Primus è Popilijs hic fuit,qui Lænas dictus sit,cuius causam in Bruto exponit Cicero, M. Popilius(inquiens)cum consul esset,eodemque tempore sacrificium publicum cum læna faceret,quod erat flamen Carmentalis,plebis contra patres concitatione & seditione nuntiata,vt erat læna amictus,ita venit in concionem seditionemque,tum authoritate,tum oratione sedauit.

C.Fabius. C.Plautius. 396.

LIuius & Cassiodorus consules memoratos hoc anno habent,apud Diodorum sunt M.Fabius,C.Plotius. In Fastis Siculis est Ambustus & Proculus In Capitolinis.... Ambustus C.Plautius Proculus.

C.Martius. Cn.Manlius. 397.

DIodorus,Liuius & Cassiodorus,consules hoc anno produnt, C.Martium & Cn.Manlium,Cn.Manlius biennio ante primum consul fuit. Liber Cuspiniani & Fasti Græci Rutilum & Capitolinum habent.

M.Fabius Ambustus II. M.Popilius Lænas II. 398.

HOc nomine à Liuio & Cassiodoro huius anni consules memorantur, Diodorus cognomina & numeros præteriit. Liber Cuspiniani & Fasti Græci Ambustum II.& Lænatem edunt.

C.Sulpitius Peticus III. M.Valerius Poplicola. 399.

QVadringentesimo anno quàm vrbs condita erat, quinto & tricesimo quam à Gallis recepta,ablato post XI.annum à plebe consulatu, patricij consules ambo ex interregno magistratum inierunt,C.Sulpitius Peticus III.M.Valerius Poplicola,Liuius.Eosdem consules referunt Diodorus & Cassiodorus & Fasti Siculi, cur dissentiat Liuiana summa ab hac digestione explicant Sigonius & Onuphrius in suis Fastis.

M.Fabius Ambustus III. T.Quintius vel M.Popilius. 400.

HOc etiam anno consules ambo ex Liuio patricij fuerunt M.Fabius Ambustus III.T. Quintius, quamuis in quibusdam annalibus pro T.Quintio M.Popilium Coss.se inuenisse scribat.Liuio assentiuntur Diodorus,Cassiodorus,itemq; Solinus,qui cap.41.ex Cornelio Nepote Alexandri natalem M. Fabio Ambusto, T.Quintio Capitolino Coss.scribit. Liber Cuspiniani Ambustum & Capitolinum edit.Hi consules cum ijs qui sequuntur, in Fastis Siculis detecti sunt.

C.Sulpitius Peticus IIII. M.Valerius Poplicola III. 401.

COnsules ambo patricij hoc anno creati,qui hic notantur,authoribus Liuio & Cassiodoro. Diodorus cognomina & numeros omittit, subijciens prioribus Coss.M.Valerium,C.Sulpitium.

P.Valerius Poplicola. C.Martius Rutilus. 402.

Valerio Poplicolæ datus est à plebe collega C.Martius Rutilus in hunc annum vt ait Liuius.Hos vocat Cassiodorus P.Valerium, C. Martium Rutilum II.Diodorus M.Fabium, P.Valerinm. Fasti Siculi hos cum interstitibus confundunt,qui Rutilum & Pennum inter se comparant.

C.

403. *C.Sulpitius Peticus.... T.vel K.vel C.Quintius Pennus.*

CReati in hunc annum consules C.Sulpitius Peticus, T.Quintius Pennus, quidam Cæsonem, alij Caium nomen Quintio adijciunt. Sic Liuius, Cassiodorus, C.Sulpitium Peticum, T.Quintium Pennum edit. Diodorus C. Sulpitium & C.Quintium.

404. *M.Popilius Lænas. L.Cornelius Scipio.*

MPopilium Lænatem à plebe consulem in hunc annum à patribus L. Cornelium Scipionem datum scribit Liuius. Cassiodorus M. Popilium Lænatem III. L. Cornelium Scipionem edit. Diodorus C.Cornelium, M.Popilium. Fasti Siculi Scipionem & Lænatem.

405. *L.Furius Camillus. P.Claudius Crassus.*

DIctator L. Furius Camillus reddidit patribus pristinam possessionem consulatus, ipse ob id meritum ingenti patrum studio creatus Consul collegam P. Claudium Crassum dixit, Liuius: ijdem consules prodiuntur à Cassiodoro. Diodorus Aemylium T.Quintium edit. Fasti Siculi Camillum & Crassum. Horum consulum meminit Cicero in Catone, cum ait, Platonem Tarentum venisse L.Camillo ac P.Claudio consulibus, & Gellius lib.9.cap.11.

406. *M.Valerius Coruus. M.Popilius Lenas IIII.*

DIctator M.Manlius Torquatus absentem M. Valerium Coruum, id enim illi (deinde cognomen fuit) summo fauore populi tres & viginti annos natum Consulem renuntiauit, Collega Coruo de plebe M. Popilius Lenas III. Consul datus est, ita Liuius & Cassiodorus. Diodorus triennio pòst M.Valerium, & M.Popilium edit. In fragmento Capitolino est tantùm M.Valerius F.M.N.Coruus consul. In Fastis Siculis Coruinus & Lænas.

407. *V.Manlius Torquatus. C.Plautius.*

HOs Liuius & Cassiodorus huius anni consules edunt. Fasti Cuspiniani & Siculi Torquatum, & Vennonem. In Capitolino fragmento extant cognomina Manlij Imperiosus Torquatus.

408. *M.Valerius Coruus II. C.Pætelius.*

HI consules memorantur à Liuio & Cassiodoro. Fasti Cuspiniani & Sic. Consules profitentur Coruinum & Libonem: C.Pœtelius ex dictatura C. pitolina anno CDXL. gesta descriptus est. Nam in fragmento huius consulatus extat tantùm cognomen eius alterum Visolus.

409. *M.Fabius. Dorso. Ser.Sulpitius Camerinus.*

HI Consules in hunc annum creati autor Liuius & Cassiodorus, Diodorus iam quanquam non suo loco M.Fabium, & Ser. Sulpitium consules pro. Fasti Siculi Dorsonem & Camerinum. Hi ambo consules patritij fuerunt quod omisit Liuius.

410 *C.Mærtius Rutilus III. T.Manlius Torquatus II.*

LIuius & Cassiodorus Consules hos hoc anno profitentur: Diodorus edit C.Martium, C.Manlium Torquatum. Fasti Siculi Rutilum & Torquatum: Eorundem etiam meminit Frontinus lib.1. Stratagematum.

M.Valerius Coruus III. A.Cornelius Cossus. 411.

HOs creatos in hunc annum cum Liuio Cassiodorus tradit: M. Valerium & A.Cornelium edit Diodorus: Cicero de diuinatione & Frontinus Valerium & Cossum, Fasti Siculi vterque patritius est. Is verò qui scripsit de viris illustribus Valerium Maximum & Cornelium Cossum vocat.

C.Martius Rutilus IIII. Q.Seruilius. 412.

LIuius & Cassiodorus consules in hunc annum produnt, C.Martium, & Q. Seruilium: Diodorum Q. Seruilium, Martium Rutilum: Ahalam & Rutilum Fasti Siculi, Q.Seruilius Ahalais est, qui magister equitum fuit anno CDIII.

C.Plaudius II. L.Aemylius Mamercinus. 413.

COnsules subsecuti sunt C. Plautius II. & L. Aemylius Mamercus, teste Liuio & Cassiodoro. Diodoro autem, L.Aemylius C.Plotius: Fastis Siculis Venno & Mamercinus. Cuspiniani Fasti in hunc annum Vennonem II.& Mamercinum edunt.

T.Manlius Torquatus III. P.Decius Mus. 414.

TItus Manlius Torquatus III. P.Decius Mus hoc anno cōsulatum gesserunt, authore Liuio & Cassiodoro: Diodorus edit T. Manlium Torquatum, P.Decium: Siculi Fasti Torquatum & Murem: Zonaras Torquatum III. & Decium: Eorundem consulum meminit Plinius lib.22. cap.5. Valerius lib.1.cap.5.vna cum alijs.

T.Aemylius Mamercinus. Q.Publilius Philo. 415.

COnsules hoc anno T. Aemylius Mamercus, Q. Publilius Philo à Liuio & Cassiodoro memorantur, Diodorus præterit Cognomina, Fasti Græci Mamercinum & Philonem edunt. Philo ex tabulis Capitolinis descriptus est.

L.Furius Camillus. C.Mænius. 416.

ITa Liuius & Cassiodorus: Diodorus L.Furium, & C. μέλιον mendosè: Camillum & Mœnium Fasti Siculi: L.Furium Camillum, C.Mænium triumphi Capitolini. C.Mœnij consulis meminit Plinius lib.34.cap.5

C.Sulpitius Longus. P.Aelius Pætus. 417.

Equutos hos esse consules scribit Liuius & Cassiodorus: Diodorus prodit C.Sulpitium & L.Papirium: Longum & Pætum Fasti Siculi.

L.Papyrius Crassus. K.Diutius. 418.

Papyrius Crassus, K.Diutius consules in hunc annum autores Liuius, Cassiodorus, & exempto Crassi cognomine Diodorus: Crassus & Diutius est in Fastis Siculis. His de cōsulibus sic Cicero ad Pœtum: L.Papy. Crassus quadriennio postquā dictator fuit, consul factus est cum K.Diutio.

M.Valerius Coruus IIII. M.Atilius Regulus. 419.

HOc anno cum Ausones, qui Cales vrbem incolebant Sidicinis arma iunxissent M.Valerius Coruus maximus Imp. consul IIII. est factus, cui collega additus M. Atilius Regulus, ita Liuius. Eos quoque consules odorus, & præter cognomina Diodorus edunt. Cognomina autem extant stis Siculis.

420. *T.Veturius. Sp. Posthumius.*

DIctatore comitia habente hi creati sunt consules, vt ait Liuius. Eosdem consules edit Cassiodorus & Diodorus. Zonaras Tiberium Caluinum & Sp.Posthumium, & rectè, vt Sigonius sentit. Fuit enim Tiberius Veturiorum prænomen: Fasti Græci & liber Cuspiniani Albinum & Caluinum edunt.

421. *Interreges anno I.*

HOc anno ex summa annorum Capitolina annum sine consulibus Sigonius & Onuphrius interponunt, quamuis huius rei neque apud Liuium, neque alium quenquam mentionem extare viderint, idq; vt rationem habeant summæ annorum Varronis. Hoc autem potissimum tempore eum annum interponi debere docent tabulæ Capitolinæ. Nam Quum in ijs M.Valerius Coruus Cos. I I I I. exaratus sit anno vrbis CDXIX. L. autem Aimylius & C.Plautius anno vrbis CDXIIII. vt hæc inter se consentiant annũ intercidere oportet. Eo enim prætermisso & L.Aimylius consul in annum CDXIIII. incideret. & tota annorum summa, quæ apud M.Varronem, & in tabulis Capitolinis est labefactaretur. Quòd autem hoc potissimum anno annus hic sit interijciendus, diu ante ipsos vidit Gregorius Haloander, qui Chronologiam consulum scriptam reliquit: nam hunc omnino annum sine consulibus notatum præterijt. Parant verò Sigonius & Onuphrius hoc anno magistratuum solitudinem, & sine consulibus Rempub. fuisse pestilentiæ causæ, de qua Liuius scribit.

422. *A.Cornelius I I. Cn.Domitius.*

ACornelius I I. Cn. Domitius consules referuntur à Liuio & Cassiodoro. Diodorus A.Cornelium & C. Domitium edit Caluinum & Cossum. Fasti Siculi.

423. *M.Claudius Marcellus. C.Valerius Flaccus.*

CReati inde consules M. Claudius Marcellus: C. Valerius, author Liuius & Cassiodorus. Apud Diodorum sunt etiam C. Valerius, M.Clodius, Liuius Flaccum Potitumque variè in annalibus cognomen Valerij reperire ait, Orosius Claudium Marcellum Fasti Siculi, Sigonius & Onuphrius cognomen retinens, vt Potito antiquo Valeriæ gentis cognomini, nouum Flacci cognomen adiunctum esse videatur.

424. *L.Papyrius Crassus I I. L.Platius Venno.*

HI Coss. hoc anno referuntur à Liuio & Cassiodoro. Diodorus cognomen silet. Crassum & Vennonem produnt Fasti Siculi.

L.Aimylius Mamercinus. C.Plautius.

COnsules deinde, authore Liuio & Cassiodoro, creati L. Aimylius Mamercus & C.Plautius. Diodorus cum L. Plotio L. Papirium edit, Fasti Siculi Mamercinum & Decianum. Vterq; horum quomodo desertus sit triumphus eorum Capitolinus apertè docet. Hi consules K.Quinctilis magistratum inierunt.

425. *P.Plautius Proculus. P.Cornelius Scapula.*

COnsules subijcit Liuius & Cassiodorus P. Plautium Proculum & P. Cornelium Scapulam. Diodorus P. Cornelium & Posthumium. Fasti Siculi Vennonem & Scipionem, Onuphrius hunc non P. sed C. Plautium tradit, qui postea in censura quam cum Appio Cæco gessit, ob inquisitas (vt Frontinus scribit) aquæ venas Venox est appellatus.

L.Cornelius Lentulus. Q.Publius Philo II. 426.

L. Cornelium Lentulum, Q. Publium Philonem consules in hunc annum comparat Liuius & Cassiodorus. Diodorus L.Cornelium & Q. Publium. Fasti Siculi Lentulum & Philonem.

L.Papyrius Mugillanus.Cursor. C.Pætilius 428.

C. Pætelius & L. Papirius Cos. hoc anno memorantur à Liuio, C. Pætelius III.& L. Papirius Mugillanus à Cassiodoro. Horum consulum meminit Solinus cap. 35. Papyrium quidem Liuius hic Mugillanum vocat, sed in alijs Annalibus se Cursorem inuenire ait. In Fastis Græcis est Libo & Cursor. Cæterùm C. Pætelius III non III I.scribendus est, vt admonent Sigonius & Onuphrius. Non enim est idem qui consul fuit anno CCCXCIII. sed eius filius.

L.Furius Camillus II. Iunius Brutus Scæua. 429.

Consules suggerit Liuius & Cassiodorus L.Furium Camillum II.Iunium Brutum Scæuam. Diodorus L.Furium, D.Iunium. Fasti Siculi Camillum & Brutum.

L. Furium, cui Samnium prouincia euenerat, morbo implicitum fortuna bello subtraxit, iussusq; Dictatorem dicere, rei gerendæ causa dixit L.Papyrium Cursorem longe clarissimum bello ea tempestate, à quo Q. Fabius Maximus Rullianus magister Equitum dictus est, Huic postea Cursor, quia iussu suo, se Romam ad Auspicia repetenda profecto, cum Samnitibus prospere pugnarat, Magisterium equitum abrogauit, & in eius locum L.Papyrium assum sibi cooptauit. Hæc Liuius, Eutropius, Valerius libro 2. 430.

C.Sulpitius Longus II. Q.Aemylius. L.Aulius Cerretanus. 431.

L. Papyrius Dictator antequam magistratu abiret consules creauit C. Sulpitium Longum II. Q. Aimylium Cerretanum, Aulium quidam annales habent, ita Liuius. Fasti item Siculi Longum & Cerretanum habent. Dionysius mendose pro Aulio Aelium habet.

Q.Fabius. L. Fuluius. 432.

Q. Fabium, L. Fuluium consules in hunc annum produnt Liuius & Cassiodorus, Quos Q. Fabium Maximum Rullianum, L. Fuluium Curuum nominant Capitolini triumphi. Mirum itaque in Fastis Siculis suggeri Rem C. Syllam.

T.Veturius Caluinus. S.Postumius. 433.

Hoc anno T. Veturium Caluinum, & Sp. Postumium consules edunt Liuius & Cassiodorus. Cicero III. de officijs eos II. consules esse scribit. Zonaras alterum T. Caluinum vocat familiari gentis Veturiæ prænomine. Græci Caluinum & Albinum produnt. Horum consulum & Caudinæ paciminerunt Cicero de Senectute, Plinius de viris illustribus, Gellius lib. 17. Florus lib. 1. cap. 16. Orosius lib. 3. cap. 15.

L.Papyrius Cursor II. Q.Publilius Philo. 434.

Liuius & Cassiodorus consules in hunc annum produnt Q. Publilium Philonem, L. Papyrium Cursorem II. Fasti Siculi Cursorem & Philonem. Cæterum Philonem nunc III. consulem esse superiores consules ostendunt.

435. *L. Papirius Curſor vel Mugillanus. Q. Aulius Cerretanus II.*

LIuius ambigi ait Curſorne Papirius hoc anno cũ Q. Aemylio Cerretano iterum ob rem bene geſtam Luceriæ continuato magiſtratu conſul tertium creatus ſit, an L. Papirius Mugillanus, & in eo cognomine erratum ſit. Caſſiodorus L. Papirium, Q. Aulium Cerretanum edit, Papyrium & Cerretanum Faſti Siculi. Curſorem autem Mugillanum probat Capitolinus eius triumphus. Autor libri Cuſpiniani alios annales ſecutus Mugillanum edit.

436. *M. Foſtius. Flaccinator. L. Plautius Venno.*

QVum duodecim ſequentibus annis integras habeamus tabulas Capitolinas, non erit multum laborandum in magiſtratuum nominibus reſtituendis. Eæ verò & Liuius & Caſſiodorus in hunc annum conſules edunt M. Foſſium Flaccinatorem, L. Plautium Vennonem. Diodorus L. Plotium, μέγιστον φύλλιον, Vennonem & Flaccum Faſti Siculi.

437. *C. Iunius Bubulcus. Q. Aemilius Barbula.*

COnſules ſuggerit Caſſiodorus. C. Iunium, Q. Aemylium, Liuius C. Iunium Bubulcum, Q. Aemylium Barbulam, Capitolinus lapis Q. Aemylium Barbulam, C. Iunium Bubulcum Brutum.

438. *Sp. Nautius. M. Popylius.*

DEinceps Sp. Nautium, M. Popylium, conſules edunt Liuius & Caſſiodorus. Rutilus & Lænas eorum cognomina à Sigonio reſtituta ſunt, quæ eadem quoque extant in Faſtis Siculis.

439. *L. Papyrius Curſor IIII. Q. Publius Philo IIII.*

NOmina conſulum huius anni librariorum culpa exciderunt apud Liuium. Ea vero ſunt L. Papyrius IIII. Q. Publilius Philo VI. vt apud Caſſiodorum & in tabulis Capitolinis, & in libro Cuſpiniani ſcriptum, vbi eſt Curſor & Philo. Faſtis Siculis eſt Curſor & Lenas.

440. *M. Pœtelius. C. Sulpitius.*

C. Sulpitium, M. Pœtelium conſules memorat in hunc annum Liuius. Caſſiodorus. Diodorus autem C. Sulpitium & μέγιστον πόλιον memorat pro ποιτέλιον. Capitolini ſcriptores M. Pœtelium Libonem. C. Sulpitium Longum III. Siculi Longum, & σαμνήτην. Sed vt rectè Sigonius pro mendam.

441. *L. Papirius Curſor. V. C. Iunius Bubulcus II.*

L. Papirium Quintum, C. Iunium Coſſ. in hunc annum edit Diodorus. Curſorem & Bubulcum Faſti Siculi. Liuius autem & Caſſiodorus L. Papirium Curſorem V. C. Iunium Bubulcum II. Horum etiam conſulum meminit Feſtus lib. 18.

442. *M. Valerius. P. Decius.*

M. Valerium Maximum, Pub. Decium, conſules inſecutos eſſe Liuius, M. Valerium, P. Decium Caſſiodorus ſcribunt. Frontinus ductibus horum conſulum meminit. Quos XXX. annis poſt belli Samnitici fuiſſe ſcribit P. Decium Murem, poſt vocat Liuius, Murem & Murem Faſti Siculi.

C. Iunius Bubulcus II. Q. Aemylius Barbula II. 443.

CONsules hoc anno apud Liuium reperiuntur C. Iunius Bubulcus III. Q. Aemylius Barbula II. itidem apud Cassiodorum. Apud Diodorum C. Iunius, Q. Aemilius, in Fastis Siculis est Bubulcus & Barbula. Eadem nomina sunt etiam in Capitolinis quæ apud Liuium.

C. Martius Rutilus. Q. Fabius. 444.

C. Martius Rutilus Q. Fabius consules sunt in hunc annum apud Liuium. Apud Cassiodorum, C. Martius Rutilus, Q. Fabius II. apud Diodorum C. Martius, Q. Fabius iterum, in Fastis Siculis Rullus & Ruti[illegible], Capitolinis Q. Fabius, Max. Bullianus II. C. Martius Rutilus, qui postea [illegible]nsorinus in secunda Censura anno CDXCXIII. appellatus est.

Sine consulibus. Dictatore II. L. Papyrio Dictatore. 445.

HVnc quoque sine consulibus annum interponit Verrius Flaccus, in quo L. Papirium Dictatorem cum C. Iunio Bubulco Bruto II. mag. Eq. tradit. Eum autem Diodorus, Liuius, Fasti Græci, liber Cuspiniani & Cassiodo- transcendunt. Nam Liuius scribit L. Papyrium Cursorem C. Iunio Bubulco, Cos. dictum, quod res non satis prosperè à C. Martio Cos. in Samnitibus es- gestæ. Hanc anni interpositionem Onuphrius probauit, vt annorum Var- is summa, quæ tabulis Capitolinis annum addit, constet, cuius sententiam os sequi voluimus.

Q. Fabius. P. Decius. 446.

Abio continuatum consulatum ob egregiè domitam Hetruriam, eun- demque Decio collegam datum prodit Liuius. Cassiodorus consules Q. Fabium III. P. Decium II. Profitetur. Diodorus P. Decium, Q. Fabium, Siculi Murem & Rullum. Capitolini P. Decium Murem II. Q. Fabium imum Rullianum III.

Appius Claudius. L. Volumnius. 447.

DEinceps secutos consules Appium Claudium, & L. Volumnium prodit Liuius. Cassiodorus & Diodorus Appium & Violentem. Fasti Siculi Appium Claudium Cæcum, L. Volumnium, Flammam Violentem Ca- ni. Violénsne an Violensis in alterius consulis cognomine dicendum sit, duertendum monet Onuphrius. Lapis Capitolinus semper Violens scri- Fasti Græci Appium & βιολέντος edunt quasi Violensem.

Q. Martius Tremulus. P. Cornelius Aruina. 448.

nsules in hunc annum edunt Q. Martium Tremulum cum collega ad- ncto, Liuius & Cassiodorus, Q. Martium. P. Cornelium Diodorus, Tremu- m & Aruinam Fasti Siculi.

L. Postumius. T. Minutius. 449.

ostumius, T. Minutius consules referuntur à Diodoro, Liuio & Cassio- oro. Liber Cuspiniani Megellum edit & Augurinum. Hos consules L. so, Q. Fabio & P. Decio suggerit, biennio exempto quo Claudium Coss. sse tradidimus, memoriane fugerit in ann alibus digerendis, an consul- rit, duos consules falsos ratus transcenderit incertum est, ita Liuius, anno Megellum Postumij cognomen, & Tiberium Minutij, Marcum nomina edit fragmentum Capitolinum, Fuluij cognomina fuerunt, Pœtinus, vt scriptum est in triumpho eius.

450. *P. Sempronius Sophus. P. Sulpitius Sauerrio.*

CONsules insecuti sunt. P. Sulpitius Sauerrio, P. Sempronius Sophus, authores Liuius & Cassiodorus. Apud Diodorum P. Sulpitius, P. Sempronius, in Fastis Siculis Sempronius & Sauerrio. Horum consulum meminit Plinius lib. 33. Sed Sempronium Longum vocat. Ambo ex eorum triumphis Capitolinis descripti sunt, in consulatu enim tantum extat Sophus & Publius.

451. *L. Genutius. Ser. Cornelius.*

DIodorus, Liuius, & Cassiodorus, consules hoc anno memorant L. Genutium, & Seruium Cornelium. Auentinensem & Lentulum Fasti Siculi. Cornelio etiam cognomen Lentulum adijciunt Capitolini scriptores.

452. *M. Liuius Denter. M. Aemylius.*

CONsules hoc anno nominat Liuius M. Liuium, C. Aemylium, Cassiodorus M. Liuium, L. Aemylium. Diodorus M. Liuium, M. Aemylium. De praenomine Aemilij Diodoro potius credendum Sigonius & Onuphrius existimant, quàm alijs, praesertim cum apud Liuium mentio fit anno sequenti M. Aemylij Pauli magistri equitum, quem eundem cum hoc consule esse ducunt. M. Liuius Denter scribitur in Fastis Capitolinis, quod cognomen etiam adijciunt Liuijs alio loco Liuius. Cuspiniani item liber Dentrem & Aemyliũ Fasti Siculi.

453. *Duo dictatores sine consulibus.*

ET hunc annum quoque duorum dictatorum sine consulibus Fastis inserit ex Capitolinorum tamen fragmentorum authoritate interponit Onuphrius, vt Varronis annorum summa omnino conueniat, quae hoc praeterito tota laberetur, quamuis Diodorus, Liuius & Cassiodorus, dissentiant, nullumque hunc omnino praetereant. De quo latius vide Onuphrium in Fa... anno CDLIII.

454. *M. Valerius. Q. Appuleius Pansa.*

M. Liuio & M. Aimilio duorum dictatorum sine coss. anno praeterito. Liuius & Cassiodorus consules suggerunt M. Valerium, & Q. Appuleium Pansam. Fasti Graeci Coruinum & Pansam. M. autem Valerium Maximum videtur intelligere Liuius, quòd eum ex dictatura consulem factum. Dictatorem autem M. Valerium Maximum superiori anno aperte scribit.

455. *M. Fuluius Paetus. T. Manlius Torquatus.*

IN hunc annum consules profitentur Liuius, Cassiodorus, M. Fuluium Paetum, T. Manlium Torquatum. Paetinum & Torquatum Fasti Siculi. Liuius Fabium consulatum sibi non petenti oblatum ait recusasse. Caeterum Manlio consuli Etruria, quae aduersus inducias bellum parabat, euenit. Ipse tem vixdum ingressus hostium fines, cum exerceretur inter equites ab aequo cursu circumagendo equo effusus extemplo prope expirauit, tertius aberat su dies vitae fuit. M. Valerium omnes centuriae dixere, quem senatus Dictatorem iussurus erat. Haec Liuius. M. autem Valerium Coruum intelligit, quem Cicero de senectute, Valerius Maximus libro octauo, lib. 7. cap. 48. Plutarchus C. Mario VI. consulem fuisse scribunt, cuius inter primum & VI. consulatum XLVI. annos fuisse, quanquam Plutarchus XLV. scribit. Omnes Coruinum, non Coruum appellant.

L.Cornelius Scipio. Cn. Fuluius. 456.

CN.Fuluius,& L.Cornelius Scipio conſules memorantur à Liuio & Caſſiodoro,Scipio & Centumalus à libro Cuſpiniani.Scipio & Maximus à Faſtis Græcis.

Q.Fabius Maximus. IIII. P.Decius Mus.III. 457.

LIuius & Caſsiodorus conſules in hunc annum profitentur Q.Fabium Maximum IIII. & P.Decium Murem III. Eoſdem referunt liber Cuſpiniani & Faſti Græci,P.Decij ter conſulis meminit author de viris illuſtribus,& Frontinus in libro Stratagematum.

L.Volumnius. Ap.Claudius. 458.

LVolumnius de plebe, Ap. Claudius ex patribus conſul in hunc annum factus, qui priore conſulatu inter ſe item comparati fuerunt. Liuius & Caſſiodorus. In faſtis etiam Siculis eſt Claudius & violens. Cicero autem in Catone author eſt,inter duos App. Cæci conſulatus annos decem interfuiſſe.

Q.Fabius V. P. Decius IIII. 459.

DEinceps ſubſecutos conſules eſſe Q. Fabium V. P. Decium IIII. qui iam duobus conſulatibus & cenſura collegæ fuerant,author eſt Liuius & Caſſiodorus.Rullum & Murem Faſti Siculi, quorum conſulum meminerunt Cicero ſæpiſſime,Valerius Maximus,Paterculus,Plutarchus,Frontinus primo Stratagematum,Author de viris illuſtribus,Eutropius, Oroſius,& alii omnes referunt, P.Decium Coſ.patris exemplum ſecutum,ſe pro legionibus deuouiſſe, atque morte ſua victoriam egregiam populo Romano attuliſſe.

L.Poſthumius Megellus. M.Attilius.Regulus. 460.

INſequuti deinceps conſules ſunt L. Poſthumius Megellus, Attilius Regulus,author Liuius & Caſſiodorus. In Faſtis Siculis ſunt cognomina Megelli & Reguli.

L.Papyrius Curſor. Sp.Caruilius. 461.

IN hunc annum conſules fuerunt L.Papirius Curſor,& Sp.Caruilius,authore Liuio & Caſſiodoro. Curſor & Maximus Faſtis Siculis, Lapis Capitolinus Papirij L.F.Sp.N. Curſoris meminit, quem Liuius Papirij V. Coſ.filium ait. Horum conſulum meminerunt Plinius Veronenſis libro ſeptimo, cap. Valerius Maximus libro ſeptimo,cap.1.Velleius lib.2.Et idem Lucius in annalibus.

DLVI.

Q.Fabius Gurges Max.Decius Iunius Brutus,Scænalini F. 462.

Sequens annus conſules habuit Q.Fabium Gurgitem.D.Iunium Brutum, Scæuam,teſte Liuio & Caſſiodoro. Iunium Brutum, Quintum Fabium & Maximum, Zonaras. Maximum & Scæuam Faſti Cuſpiniani, Brutum & Iunium Sieuli, Fabium Q.Maximi Rulliani, quinquies antè conſulis filium fuiſſe, Plinius lib.7.Capitolinæ tabulæ & Zonaras prodiderunt.

FINIS CONSVLVM PRIMAE DECADIS.

463. *L.Posthumius. C.Iunius.*

CVm ex hoc consulatu Liuij libri x. intercideriṇt, quem locupletissimum authorem huius historiæ huc vsque habuimus, iamque maximis annalium præsidijs prope destituti simus, Diodori, Dionysij & Liuij. Ab hinc Cassiodori, Fastis Siculis, & libro Cuspiniani in primis authoribus vtemur in annis per consules digerendis, neque verò interea si quid ab alijs nobis adiumenti suppeditabitur reijciemus. In hunc igitur annum consules creatos esse L. Postumium, & C. Iunium scribit Cassiodorus, quorum cognomina Megellum & Brutum Bubulcum, ne Fasti quidem Cuspiniani & Siculi omiserunt. Meminit horum Liuius lib. 28. quum ait, Lucius Posthumius Megellus interrex ijs comitijs quæ ipse habuit, cum C. Bubulco Cos. creatus est.

464. *P.Cornelius Rufinus. M.Curius Dentatus.*

COnsules hoc anno digeruntur à Cassiodoro P. Cornelius Rufinus & M. Curius Dentatus, pro quibus in Fastis Siculis Maximus III. & Mus VI. Horum vero consulum meminit Cicero in Catone. Paterculus libro primo. Valerius Max. libr. 6. capite tertio. Plinius lib. 7. cap. 50. M. verò Curius Dentatus appellatus est, vt Plinius scribit lib. 6. cap. 16. quòd cum dentibus natus esset.

465. *M.Valerius. Q.Cædicius.*

MValerius, Q. Cædicius, postea consules fuerunt, authore Cassiodoro. Liber antiquus Cuspiniani cognomina addit Coruini & Noctuæ, quæ in Fastis Siculis prætereuntur. Fasti Græci Maximum & Muremlegunt. Nam Valeriorum Coruinorum Maximus quoque cognomen est.

466. *Q.Martius. P.Cornelius.*

CAssiodorus hoc anno consules edit Q. Martium, P. Cornelium. Liber Cuspiniani & Fasti Græci cognomina addunt, Tremulum II. & Aruinum II. qui vna consules antea fuerunt.

467. *M.Marcellus. Sp.Nautius.*

CAssiodorus consules in hunc annum profitetur, Marcellum, Cn. Nautium: Fasti Græci & liber Cuspiniani Marcellum & Rutilum.

M.Valerius. C.Aelius.

468. MValerius, C. Aelius consules digeruntur hoc anno à Cassiodoro: Maximum & Pætum edit liber Cuspiniani. Fasti verò Græci Potitum & Pætum. Est autem tam Maximus quam Potitus Valeriorũ cognomen.

469. *C.Claudius. M.Aemylius.*

CAssiodorus consules edit C. Claudium, M. Aemylium. Fasti Græci & liber Cuspiniani Caninam & Lepidum, quorum illud Claudij, hoc Aemylij cognomen est.

470. *C.Seruilius. L.Cæcilius.*

CSeruilius L. Cæcilius Metellus consules digeruntur à Cassiodoro. Nam quod in quibusdam Cassiodori codicibus pro L. Cæcilio sit Cœlius, id mendum est, vt Sigonius & Onuphrius annotarunt. Seruilio consuli Fasti Græci cognomen Tuccam adijciunt, quem cum Dentone consulem edunt pro Dentre, vt Sigonius cum Onuphrio existimat. Est enim Denter etiam cognomen Cæciliorum, vt ex Liuio apparet.

P.Cornelius Dolabella. Cn.Domitius. 471.

P Cornelium Dolabellam, Cn. Domitium consules suggerit Cassiodorus, Dolabellam & Caluum Fasti Cuspiniani. Dolabellam Maximum Siculi. Maximum autem Dolabellæ cognomen putant quidam, quod ex Gallici belli parta laude sibi videtur comparasse.

C.Fabritius. Q.Aemylius. 472.

C Fabritium, Q.Aemylium. consules subijcit Cassiodorus, Luscinum & Papum Fasti Siculi. Horum autem sic meminit Cicero in Lælio: Vidimus Papum Aemilium C. Luscino familiarem fuisse, sic à patribus accepimus, bis vna consules & collegas in censum. Præterea C.Fabritij & Q.Aemilij Papi meminit etiam Valerius capite de paupertate, Aemilium mendosè Paulum vocat Plutarchus in Parallelis.

L.Aemilius. Q.Martius 473.

C Onsules secuti sunt, authore Cassiodoro, L.Aimilius & Q.Martius, quibus liber Cuspiniani & Fasti Græci addunt cognomina Barbulam & Philippum, idque ex eorum triumphis Capitolinis intelligi potest.

P.Valerius. Tit.Coruncanius. 474

P Valerius & Tit.Coruncanius consules hoc anno digeruntur à Cassiodoro: Fasti Græci, liber Cuspiniani, Florus, Orosius, Eutropius, Valerio Læuini cognomen addunt: Plutarchus ἀλεῖνον habet pro λεπτῖνον.

P.Sulpitius. P.Decius. 475.

D Einceps P.Sulpitium cum P.Decio consules suggerit Cassiodorus, Sauenionem & Murem Fasti Siculi P.Decium P.Decij qui se Samnitico & Gallico bello deuouit, filium fuisse author est Cicero, lib.2.de finibus & in Tusculanis disputationibus.

C.Fabritius, Q.Aemilius. 476.

C Fabritium, & Q.Aemylium consules suggerit Cassiodorus, quos liber Cuspiniani & Fasti Græci Luscinum II.& Papum vocant. Eos autem vnà ante in consulatu collegas fuisse scribit Cicero in Lælio. Eorundem meminerunt Plutarchus in Pyrrho, Gellius lib.3.cap.8.Eutropius & Zonaras.

P.Cornelius. C.Iunius. 477.

P Cornelius & C.Iunius consules hoc anno memorantur à Cassiodoro. Liber Cuspiniani Rufinum II.& Brutum: Fasti Græci Rufinum & Bubulcum, Zonaras Rufinum & Iunium edunt. Publij Rufini II. Consulis meminerunt Cicero 2.de oratore, Valerius Max.lib.3.cap.4. Gellius lib.4.cap.8. & lib.17.cap.21.Frontinus in lib.Stratagematum.

Q.Fabius. C.Genutius. 478.

Q Fabium C.Genutium cõsules suggerit Cassiodorus, Gurgitem & Clepsinam Fasti Siculi, Horum consulum sic meminit Orosius, Fabio Gurgite II. C.Genutio Clepsina consulibus, pestilentia grauis vrbem & fines eius inuasit.

M.Curius. L.Lentulus. 479.

D Einceps M.Curium, L.Lentulum, subicit consules Cassiodorus & Eutropius: Dentatum & Lentulum Fasti Siculi. Hic est tertius M. Curij

con.

consulatus,qui vna cum Lentuli consulatu ex Capitolino huius anni triumpho descriptus est.

480. *Seruius Cornelius. M.Curius.*

SEruium cornelium, & M.Curium consules hoc anno, Cassiodorus profitetur: Merendam & Dentatum III. liber Cuspiniani & Fasti Græci: M. Curius nunc IIII. Cos.est,ter enim ante fuit. De Seruio Cornelio Merenda Plinius mentionem facit, scribens eum à L.Lentulo consule, anno priore capto Samnitium oppido coronam ex auro accepisse.

481. *C.Fabritius. C.Claudius.*

CAssiodorus suggerit consules C.Fabritium,C.Claudium. Fasti Siculi Licinium & Caninam.Cuspiniani Licinium & Cinnam.Eutropius Fabium Licinium & C. Claudium Caninam. Velleius Fabium Dorsonem & Cl. Caninam. Ex quo intelligi potest hos consules vocatos C. Fabium Dorsonem Licinum: & C.Claudium Caninam. Nam Dorso antiquum fuit Fabiorum cognomen.

482. *L.Papyrius Cursor. Sp.Caruilius.*

SP.Caruilium,L.Papyrium Cursorem, consules deinceps prodit Cassiodorus. Cursorem & Maximum Fasti Siculi & Cuspiniani. Hi ambo iterum consules fuerunt,quod ex Capitolinis eorum triumphis liquet. Meminit horum Frontinus de aquæ ductibus,& Liuius lib.24.

483. *C.Quintius. L.Genutius.*

CQuintium & L.Genutium consules prodit Cassiodorus, liber Cuspiniani & Fasti Græci cognomina addunt Claudum & Clepsinam: Liuius lib.7.T.Quintij meminit altero pede claudi,à quo forte hoc cognomen tractum.

484. *C.Genutius. Cn.Cornelius.*

CAssiodorus hoc anno Consules tradit C.Genutium, Cn. Cornelium. Quorum cognomina Clepsina & Blasio, vt est in libro Cuspiniani. C. Genutius est idem,qui antea Consul fuit, Cn.Blasio ex Capitolina censura descriptus est. Hos prætereunt Fasti Græci.

485. *P.Sempronius. Appius Claudius. Alij.*
Q.Ogulphius. Fabius Pictor.

CAssiodorus Cornelio,& Genutio consulibus, P.Sempronium & Appium Claudium suggerit. Atque Quintium Gulonem,Fabium Pictorem consulto transcendit. Liber vero Cuspiniani,& Fasti Greci Gallum & Pictorem,Zonaras Q.Gallum & C.Fabium edunt: Quorum meminit Eutropius cum ait, Q.Gulone, Fabio Pictore consulibus Picentes bellum commouere, & ab insequentibus consulibus Publio Sempronio,Ap.Claudio victi sunt. Et Plinius lib.33.cap.3. Q.Fabio consule, inquit, argentum signatum annis quinque ante Punicum bellum. Hos etiam numerat Velleius lib.1. Cæterum Sigonius & Onuphrius admonent librum Eutropij in altero horum consulum graue mendum habere, & pro Quintio Gulone Q. Ogulphium reponendum, Gulonis enim nullibi præterea mentio est vt sit Q.Ogulphius L. F. A.N. Gallus, qui paulo ante legatus ad Ptolemæum missus est. Cadit autem præclare vt Ogulnius plebeius cum Fabio patricio comparent: Et Ogulnij nomen in vetustissimis Eutropij manuscriptis codicibus inueniri Onuphrius testatur: Cumque hu[ius] sententi[æ]

sententiæ tam Fasti Græci quàm Zonaras. & emendatiora antiquioraque Eutropij exemplaria adstipulentur, illam quoque Hubertus Goltzius in suis consulum Fastis amplectitur maximè, quum & nummi antiqui huic suffragentur. Interim verò & hoc obseruandum, sæpe in antiquissimis nummis pro G. litera C. scribi, vt hic in Oguluij Ocul. pro Ogul. Cal. pro Galba.

P. Sempronius. Appius Claudius. 486.

PRioris anni consulatum Oguluio & Fabio Pictori ex authoritate Eutropij, Fastorum Græcorum, Cuspiniani, Zonaræ, aliorumque cum Onuphrio tribuentes: P. Sempronium & App. Claudium huius anni consules statuemus: quos Velleius libro primo Sempronium Sophum & Appium Cæci filium vocat. Fasti Græci Sempronium & Rufum Sophum, & Rufum liber Cuspiniani. Porro hoc quoque Goltzius admonet, Sempronij cognomen in antiquis numismatibus sine aspiratione scribi Sopus, quod nec ipsum in antiquis numismatibus infrequens est: Legimus enim & in alijs Pilippus, Tampilus, Graccus, pulcer, triumpus: pro Philippus, Tamphilus, Gracchus, pulcher, triumphus, & similia.

M. Atilius. L. Iulius Libo. 487.

MAtilium L. Iulium Libonem suggerit Eutropius. Regulum & Libonem Fasti Siculi. M. Atilium L. Iulium, Cassiodorus, vterque ex triumphis Capitolinis descriptus est.

D. Iunius. N. Fabius. 488.

DIunium & N Fabium consules hoc anno edit Cassiodorus: Peram & Pictorem Fasti Siculi. D. Iunium D. F. D. N. Peram N. Fabium C. F. M. N. Pictorem Capitolini triumphi. Vnde hi Fabij Pictoris cognomen tulerint refert Plinius lib. 35. cap. 4. Fabium Gurgitem & N. Fabium Pictorem eodem tempore vixisse innuit Val. Max. lib. 4. cap. 3.

Q. Fabius Maximus. L. Mamilius Vitulus. 489.

CAssiodorus & hunc quoque annum præterit. Fasti Græci Maximum & Vitulum, Zonaras Q. Fabium & Aemylium, haud dubie codicũ errore pro Mamilio. Cuspinianus ex antiquis codicibus Q. Fabium Maximum, & L. Mamilium coss. edit. Onuphrius Q. Fabium Maximum Gurgitem I I I. esse existimat.

App. Claudius. M. Fuluius. 490.

HOrum coss. præter tabulas Capitolinas meminerunt Polybius libr. 1. Gellius, qui App. Claudium Cæci fratrem Caudidicem & M. Fuluium Flaccum vocat. Itemque Liuius, Paterculus, Plinius de viris illustribus, Appianus, Florus, Frontinus libr. 1. Stratagem. Eutropius, Orosius, & Cassiodorus.

M. Valerius. M. Otacilius. 491.

MValerius, M. Otacilium coss. suggerunt Cassiodorus atque Eutropius. Valerium Maximum & Otacilium Crassum Zonaras. Maximum Messalam & Crassum Fasti Cuspiniani & Siculi. De his consulibus mentionem faciunt Verrius Flaccus, Polybius, Cassiodorus, Eutropius, & ex Varrone Macrobius, qui etiam causam reddit cur M. Valerius in hoc honore Messala appellatus sit. Item Plinius lib. 6. & 35. cap. 60. & 4.

L.

492. *L.Postumius. Q.Mamilius.*

CONsules subdunt Cassiodorus & Polybius L.Postumium, Q.Mamilium, Zonaras Postumium Albinum,& Q. Mamilium, Fasti Siculi Albinum & Vitulum.At Capitolini L.Postumium L.F.L.N.Megellum.Q.Mamilium, Q.F.M.N.Vitulum.

493. *L.Valerius. T.Otacilius.*

L. Valerium,T.Otacilium,consules comparant inter se in hunc annum Polybius & Cassiodorus.Valerij cognomen est Flaccus Otacilij Crassus,vt est in Capitolinis tabulis,itemq; Siculis.

494. *Cn.Cornelius. C.Duilius.*

CONsules suggerit Cassiodorus & Zonaras Cn.Cornelium,C.Duilium.Item etiam Polybius.Præterquã quod λίσιον habet pro δυίλιον.Scipionẽ & Duiliũ Fasti Siculi Cn. Cornelius Scipio Asina nominatur à Capitolinis scriptoribus Orosio,Eutropio,& Valerio li.6.ca.10. de quo cognomine sic Macrobius lib.1. Saturni Asinæ cognomen Cornelijs datum est, quoniam princeps Corneliæ gentis empto fundo,seu filia data matrimonio, cum sponsores abeo solenniter poscerentur,Asinam eum pecuniæ onere produxit in forum, quasi pro sponsoribus præsens pignus.

495. *C.Aquilius M.F. L.Cornelius L.F.*

C. Aquilium, L.Cornelium consules Cassiodorus, Florum & Scipionem, Fasti Siculi.C.Florum,L.Scipionem Zonaras, C.Aquilium Florum, L. Cornelium Scipionem,Eutropius & Orosius suggerunt. Hos præmittit Polybius.Tabulæ Capitolinæ cum annalibus Eutropij & Orosij consentiunt.

496. *A.Atilius Calatinus. Q.Sulpitius.*

A. Atilium,C.Sulpitium consules edit in hunc annum Polybius. A.Atilium Calatinũ,C.Sulpitium, Cassiodorus, Calatinum Paterculum Fasti Siculi & Cuspiniani.A.Atilium Calatinum, C.Sulpitium Paterculum, Capitolini.Atilium Calatinum.C.Sulpitium,Zonaras. De his consulibus Polybius,Cicero,Valerius,Florus,Frontinus in Stratag.Plinius Iunior, Gellius, Eutropius & Cassiodorus mentionem faciunt. Cæterum in prænomine Sulpitij Paterculi ipsæ inter se tabulæ Capitolinæ discrepant,illæ scilicet in quibus triumphi annotati sunt,à tabulis consulatuum & reliquorum magistratuum. In his enim Quintus, in illis Caius vocatur. vndeGoltzius conijcit, non eundem fuisse autorem tabularum Triumphalium & Consularium.

497. *Cn.Cornelius. C. Atilius.*

CN.Cornelium,C.Atilium,Seranum consules prodit Cassiodorus: C.Atilium Polybius.C.Atilium Regulum Capitolinæ tabulæ. Regulũ & Blasionem iterum Fasti Cuspiniani & Siculi.Cæterum vnde Atilius Seranus dictus sit docet Plinius lib.18. inquiens, ipsorum tunc manibus imperatorum colebantur agri(vt fas est credere)gaudente terra vomere laureato, & triumphali aratore,serentem inuenerunt,dati honores Serano:vnde cognomen. Ad Blasionem vero quod attinet:Cuspiniani sententiã reliqui fere omnes sequuntur:At Goltzius putat eum ab isto qui prius consuluit, diuersum esse, ideoque hunc Cn.filium L.Nepotem scribit,non addito I I.

Q.Cæditius. L.Manlius. 498.

Q Cæditium,L.Manlium consules edit deinceps Cassiodorus: Vulsonem & Cæditium Fasti Siculi M.Regulum, L.Manlium Zonaras,M.Attilium Regulum,L.Manlium Volsonem Eutropius,M.Atilium, L.Manlium Polybius.Horum consulum meminit Insenus lib. 41. Est autem intelligendum Q.Cæciditium in magitu mortuum,M.Atilium in eius locum subrogatum atque iterum factum esse,quod ex Capitolinis Tabulis patet,in quibus est L. Manlius Vulso Longus,& in locum Q.Cæditij M. Attilius Regulus I I. & ex libro Cuspiniani,apud quem est Longus & Regulus.

M.Aemilius Paulus. Ser.Fuluius Nobilior. 499.

SEruium Fuluium, M.Aemylium,consules in hunc annum prodit Polybius, Nobiliorem & Paulum Fasti Cuspiniani :|Pætinũ & Paulum Siculi. Seruium Fuluium Nobiliorem,M|Aemilium Paulum Cassiodorus,& cum Fastis Capitolinis Eutropius.

Cn.Cornelius. A.Atilius. 500.

CN.Cornelium, A.Atilium consules memorat in hunc annum Cassiodorus & Polybius.A.Atilium Calatinum I I.Cn. Cornelium Scipionem Asinam II.scribunt Capitolini authores.De Cn.Cornelio Asina Cos. II. sic scribit Valerius lib.6. Cn. Cornelius Scipio Asina, qui consul à Pœnis apud Liparas captus fuit,cum belli iure omnia perdidisset, cuncta recuperauit, consul iterũ creatus.ita ex consule captiuus,ex captiuo iterum consul factus.

C.Seruilius. C.Sempronius. 501.

COnsules suggerit Cassiodorus & Polybius Cn. Seruilium. C. Sempronium Cæpionem,& Blæsum Fasti Siculi, Seruilium Cæpionem, & C.Semproniũ Zonaras,Cn.Seruilium Cæpionem,C.Sempronium Blæsum, Eutropius & Orosius.Eorundem etiam meminit Solinus cap 30.& lapis Capitolinus.

C.Aurelius Cotta. P.Seruilius. 502.

COnsules subiicit Cassiodorus C.Aurelium Cottam,& P.Geminum, Cottã, & Geminum Fasti Siculi,C.Aurelium Cottam,P.Seruilium Geminum Capitolini,P.Seruilium, C.Aurelium Zonaras. Cicero in Lucullo C.Cottam cum P.Seruilio Gemino bis consulem fuisse scribit.C.Cottæ consulis in Sicilia meminit etiam Frontinus lib.4 de Stratagematis,& Orosius.

L.Cæcilius Metellus. C.Furius. 503.

LCæcilium Metellum,Cn. Furium consules Polybius suggerit.Metellum & Pacilum Fasti Siculi,Cæcilium Metellum,C.Furium Zonaras, L.Cæcilium,C.Furium Cassiodorus.L.Cæcilium Metellum,Cn.Furium Pacilum Eutropius,Orosius, & lapis Capitolinus. Hic est L.Metellus bis consul, & Pont.Max.de quo Plinius lib.7.cap.43.

C.Atilius Regulus. L.Manlius. 504.

CAtilium L.Manlium consules edit hoc anno Polybius. C.Atilium Regulũ, L.Manlium Cassiodorus,C.Atilium Regulum,L.Manlium Vulsonem ambos iterum,Orosius & lapis Capitolinus, C.Atilium Reguli fratrem, & L. Manlium Zonaras.Regulum & Volsonem Fasti Siculi.

P.

505. *P.Claudius. L.Iunius.*

CONsules subiicit P.Claudium, L. Iunium Cassiodorus & Polybius. L. Iunium Claudium Pulchrum Zonaras, Claudium Pulchrum Florus, & Suetonius in Tiberio, Iunio Pullum Censorinus cognomina adiiciunt, quę eadem etiam sunt in Siculis & Capitolinis tabulis. Hunc P. Claudium Cicero de diuinatione & de natura deorum, App. Cæci filium, Plinius lib. 7. cap. 43. nepotem vocant, cum Cicerone stant Capitolini scriptores. Eorundem consulum meminit Valerius lib. 1. cap. 4.

P.Seruilius. C.Aurelius.

506. PSeruilium C. Aurelium consules suggerit Cassiodorus. Hos bis consules fuisse scribit in Lucullo Cicero. Quod etiam ex Capitolinis & Siculis tabulis intelligitur. In quibus cognomina horum sunt Geminus II. & Cotta II.

L.Cæcilius. N.Fabius.

507. LCæcilium N. Fabium consules in hunc annum edit Cassiodorus. Cæcilium Metellum & Numerium Fabium Zonaras, Metellum II. & Buteonem II. Fasti Cuspiniani & Siculi L. Cæcilium Meteilum II. N. Fabium Buteonem II. Capitolinæ. Metellum bis consulem fuisse tradit etiam Plinius lib. 7.

M.Fabius. M.Otacilius.

508. MFabium, M. Otacilium consules suggerit Cassiodorus, Crassium, & Licinium Fasti Siculi, Fabium Licinium & Otacilium Crassum, Gellius lib. 10. cap. 6. M. Fabium Licinium, M. Otacilium Crassum Capitolini lapides. Meminit horum consulum præter Geilium loco præallegato, & ex Liuio Florus in Epitoma XIX. & Suetonius in Tiberio.

M.Fabius. C.Atilius.

509. MFabium C. Atilium consulem in hunc annum memorat Cassiodorus, Buteonem & Bulbũ Siculæ tabulę, M. Fabium Buteonem, C. Attilium Bulbum Capitolinæ. De Fabij cõsulis naufragio tradit Florus ex Liuij lib. 19.

A.Manlius. C.Sempronius.

510. CAssiodorus consules prodit A. Manlium, C. Sempronium, Torquatum & Blesum Fasti Siculi: Atticum & Blesum liber Cuspiniani. A. Manlium Torquatum Atticum, C. Sempronium Blesum II. Capitolini

C.Fundanius. C.Sulpitius.

511. CFundanium, C. Sulpitium consules subdit Cassiodorus, Fundulum & Gallum Siculi scriptores. Caium Fundanium Fundulum, C Sulpitium Gallum Capitolini, horum præterea meminit nemo.

C.Lutatius Catulus. A.Posthumius.

512. COnsules in hunc annum prodit Cassiodorus C. Lutatium Catulum & Albinum Fasti Siculi, C. Lutatium Catulum, A. Postumium Albinum Eutropius & Capitolini.

Q.Lutatius Cerco. A.Manlius.

513. QLutatium, A. Manlium consules in hunc annum edunt Cassiodorus, Eutropius & Orosius, Cerconem & Torquatum Fasti Siculi, Q. Lutatii Cerco.

Cerconem, A. Manlium Torquatum, Atticum 11. Capitolini. C. Lutatius Cerco legatus lib. 42. nominatur à Liuio.

C. Claudius Centho. M. Sempronius. 514

HIc annus consules habuit C. Claudium Centhonem, M. Sempronium Tuditanum, Cassiodoro & Capitolinis tabulis authoribus, eorundem cognominum Fasti Siculi meminerunt. Ac horum consulum præter Capitolinum scriptorem meminerunt etiam Cicero in Catone, & in Bruto, vbi hunc annum ex Attici sententia vocat DXIIII. vrbis conditæ cum Varrone. Et in Tusculana prima. Gellius lib. 17. cap. 21. Cassiodorus.

C. Mamilius. Q. Valerius. 515.

COnsules deinceps secuti sunt, teste Cassiodoro C. Mamilius, Q. Valerius: Turrinus & Falco Siculis tabulis C. Mamilius Turrinus, Q. Valerius Falco Capitolinis tabulis. Horum consulum præter Verrium Flaccum & Cassiodorum meminit Gellius lib. 17. cap. 21. Cicero in Bruto & Tusculanis quæstionibus, quo anno Ennium Poëtam natum fuisse tradunt.

T. Sempronius. P. Valerius. 516.

COnsules in sequentem annum sunt apud Cassiodorũ Titus Sempronius, P. Valerius Gracchus, & Falco in Fastis Cuspiniani & Siculis. Sempronium Gracchum & P. Valerium prodit Zonaras. T. Sempronium Gracchum, P. Valerium Falconem scriptores Capitolini. Meminit horum consulum Orosius.

L. Cornelius. Q. Fuluius. 517.

DEinceps L. Cornelium, Q. Fuluium consules profitetur Cassiodorus, L. Lentulum, Q. Flaccum Zonaras, L. Cornelium Lentulum, Q. Fuluium Flaccũ Eutropius, Capitolini scriptores Lentulo Candenum cognomẽ adijciunt. Itaque in Fastis Cuspiniani est Candinus & Flaccus, hi Coss. in Fastis Siculis prætereuntur.

C. Licinius. P. Cornelius. 518.

CAssiodorus consules subijcit C. Licinium, P. Cornelium, Zonaras P. Lentulum, Licinium Varum. Capitolini scriptores C. Licinium Varum, P. Cornelium, Lentulum Claudinum. Itemq; Censorinus, qui hunc annum ab V.C. numerat DXVIII. Varronianam, Ciceronianam & Plinianã secutus summam. Caudinum & Varum Fasti Cuspiniani cum Siculis.

T. Manlius Torquatus. C. Atilius. 519.

COnsules hic annus habuit, authore Cassiodoro, T. Manlium Torquatum C. Atilium: Torquatum & Bulbum, Fastis Siculis: Eutropio vero & Orosio, & Capitolinis tabulis, T. Manlium Torquatum C. Atilium Bulbum, Bulbo 11. adijciunt Capitolinæ. T. Manlio Torquato, C. Atilio Bullo 11. vt Verrius Flaccus, Eutropius Orosius & Cassiodorus scribunt, pace toto imperio parta, templum Iani iterum clausum fuisse docent Plutarchus in Numa, Liuius, Velleius, Eutropius & Orosius.

L. Postumius. Sp. Caruilius. 520.

COnsules nominat in hunc annum Cassiodorus, L. Postumium Sp. Caruilium, Albinum & Rugam Fasti Siculi, Postumium Albinum, Sp. Caruilium Zonaras. L. Postumium Albinũ, Sp. Caruilium Maximum, Capitolini scripto-

scriptores. Rugam autem esse Caruilij cognomen ex Gellio apparet, qui Sp. Caruilij Rugæ meminit, qui hoc tempore prius diuortium cum vxore fecit.

521. *Q. Fabius. P. Pomponius.*

Q. Fabium, M. Pomponium, consules suggerit Cassiodorus. Maximum & Mathonem Fasti Siculi. Q. Fabium Maximum Verrucosum, M. Pomponium Mathonem Capitolini. Q. Fabium Maximum, Manium Pompeium, Zonaras. Maximi cognomen Fabius ab auo accepit, non ipse primus inuenit, contra quam scribit Polybius lib. 3. Verrucosus à Verruca in labris dictus, Plutarchus author, qui scripsit de viris illustribus.

522. *M. Lepidus. M. Poplicius.*

M. Lepidum, M. Poplicium, consules in hunc annum suggerit Cassiodorus. Lepidum & Malleolum Fasti Siculi. M. Malleolum & M. Aemylium Zonaras, & M. Aemylium Lepidum, M. Poplicium Malleolum tabulæ Capitolinæ.

523. *C. Papyrius. M. Pomponius.*

INsequens annus consules habuit C. Papirium, M. Pomponium, authore Cassiodoro & Zonara, & Dionysio lib. 2. Masonem & Mathonem, Fastis Siculis, C. Papirium Masonem, M. Pomponium Mathonem Capitolinis. De C. Papirio C. F. Masone pontifice Liuius in anno DXL.

524. *M. Aemylius. M. Iunius.*

M. Aemylium, Iunium, consules suggerit Cassiodorus & Zonaras. Barbulam & Peram Fasti Siculi. M. Aemylium Barbulam, M. Iunium Peram, Capitolini.

525. *L. Postumius. Cn. Fuluius.*

L. Postumium, Cn. Fuluium, consules subijcit Cassiodorus. Albinum & Centumalum Fasti Siculi. L. Postumium Albinum, Cn. Fuluium Centumalum, cum Eutropio Capitolini. Polybius. Cn. Fuluium, A. Postumium nominat.

526. *Q. Fabius II. Sp. Caruilius.*

CAssiodorus consules suggerit, Q. Fabium Maximum II. & Sp. Caruilium Maximum, & Rugam, Fasti Siculi. Adijciunt etiam iterati honoris tam Caruilio Maximo Capitolini scriptores. Meminit horum consulum Cicero in Catone, & de inuentione libro 2. Valerius capite de pietate erga parentes.

527. *P. Valerius. M. Atilius.*

P. Valerium, M. Atilium, consules in hunc annum prodit Cassiodorus. Flaccum & Regulum Fasti Siculi. P. Valerium Flaccum, M. Atilium Regulum Capitolini. Eorum meminit Gellius lib. 4. cap. 3.

528. *L. Apustius. M. Valerius.*

L. Apustium, M. Valerium, consules subdit Cassiodorus, Maximum & Apustium Siculæ tabulæ. L. Apustium Fullonem, M. Valerium Messalam Capitolinæ.

C.Atilius. L.Aimylius. 529.

DEinceps secuti sunt consules, C.Attilius, L. Aimilius, authore Cassiodoro & Polybio. Quos C.Atilium Regulum, L. Aemylium Papum vocant Capitolini scriptores. Regulum & Papum Fasti Siculi. Regulum & Aimylium Zonaras. Horum etiam consulum meminit Orosius, & Plinius lib. 3. cap.20.vbi Paulus pro Papo mendose legitur.

T.Manlius. Q.Fuluius. II. 530.

COnsules insequens annus habuit, T.Manlium, Q.Fuluium II, authore Cassiodoro & Polybio. T. Manlium Torquatum. Q.Fuluium Flaccum, Orosio Cuspinianæ tabulæ cum Capitolinis, Torquatum II. & Flaccum Horum consulum cognomina edunt.

C.Flaminius. P.Furius Philus. 531.

CAssiodorus consules suggerit, C.Flaminium P.Furium, itemque Polybius, Flaminium & Furium Zonaras, & Plutarchus in Marcello. Flaminium & Philum, Siculæ, tabulæ C. Flaminium & P. Furium Philum, Capitolinæ.

M.Marcellus. Cn.Cornelius. 532.

DEinceps consules nominat Cassiodorus M. Marcellum & Cn. Cornelium. Polybius M. Claudium, Cn. Cornelium. Fasti Siculi Scipionem & Marcellum. Claudium Marcellum & Cn. Scipionem Zonaras. Eutropius M. Claudium Marcellum, Cn. Cornelium Scipionem, Capitolinæ tabulæ M. Claudium Marcellum, Cn. Cornelium Scipionem Caluum. Hic est Marcellus, qui post quinquies consul fuit. Scipio, qui postea in Hispania ab Asdrubale Pœno occisus est cum fratre P. Scipione.

P.Cornelius. M.Minutius. 533.

CAssiodorus in hunc annum prodit consules, P. Cornelium, M. Minutium, & Zonaras. Scipionem & Rufum Fasti Siculi, Eutropius P. Cornelium, M. Minutium Rufum. Liber Cuspiniani Asinam & Rufum, Sigonius cum Onuphrio existimat P. Cornelium Scipionem Asinam eius filium esse, qui bis Cos. bello Punico primo fuit. Sanè Liuius in anno DXLIII. P. Cornelij Asinæ consularis senatoris meminit.

L.Veturius. C.Lutatius. 534.

LVeturium, C. Lutatium consules edit in hunc annum Cassiodorus & Zonaras, Philonem & Catulum Fasti Siculi. Liber Cuspiniani Philonem & Scævolam.

M.Liuius. L.Aimilius. 535.

COnsules subsecuti sunt. M. Liuius, L. Aimylius, Cassiodoro teste. Liber Cuspiniani & Fasti Græci Salinatorem & Paulum edunt. Zonaras M. Liuium & Aimilium Paulum. Horum consulum meminit Plinius lib. cap.1.

P.Cornelius Scipio. T.Sempronius Longus. 536.

COnsules subijcit Cassiodorus & Polybius P. Cornelium T. Sempronium. Zonaras Sempronium Longum & P. Scipionem Longum, & Scipionem Fasti Siculi, P. Cornelium Scipionem, T. Sempronium Longum. Liuius Eutropius, Probus, Orosius, Pædianus. Hisce consulibus bellum Punicum secundum excitatum fuisse authores prodiderunt.

537. *Cn.Seruilius Geminus. C.Flaminius.*

CONsules inde subsecuti Cn. Seruilius cum C.Flaminio, vt author est Polybius.Cassiodorus & Liuius, qui duo cum Fastis Siculis Seruilio cognomen Geminum adiecerunt C.Flaminius II. consul eadem, qua antè superbia vsus, magistratum Idibus Martijs non Romæ, sed Arimini inijt. Idem neglectis auspicijs cum se Hannibali in Italiam venienti ad lacum Thrasimenum obiecisset,collatis signis exercitu amisso occisus est. In cuius locum M. Attilius Regulus,qui antea Cos.fuerat,surrogatus est.Ex Liuio & Polybio.

538. *C.Terentius Varro. L.Aemylius Paulus.*

DEinceps consules suggerit Polybius L.Aimilium, C.Terentium,Paulum & Varronem Fasti Siculi. Plutarchus in Paulo, Terentium Varronem, Aemylium Paulum. Liuius Cassiodorus,alij C. Terentium Varronem,L. Aemylium Paulum. Goltzius annotat C. Terentij Varronis patrem fuisse Aulum,ab alijs præteritum.

539. *L.Postumius Albinus III. T.Sempronius Gracchus.*
M.Claudius Marcellus.
Q.Fabius Maximus III.

LIuius Coss.in hunc annum designatos fuisse M. Iunio dictatore comitia habente, L.Postumium III.qui tum prouinciam Galliam obtinebat, & T.Sempronium Gracchum, qui magister equitum erat, Postumiumque antequam iret in Galliam Hannibalis insidijs circumuentum occisum tradit, in cuius locum M.Marcellus II.subrogatus est,qui cum eum augures vitio creatum pronunciassent,abdicauit, vulgoque patres ita ferebant, quòd tum primum duo plebeij consules facti essent, id Deis cordi non esse, in locum Marcelli suffectus, Quintus Fabius Maximus III.ita Liuius & Plutarchus scribunt. Atque ob hanc causam Cassiodorus,Orosius,Eutropius, T. Sempronium & Q. Fabium consules in hunc annum edunt.

540. *Q.Fabius IIII. M.Claudius Marcellus III.*

LIuius,Plutarchus, & Cassiodorus, consules hoc anno suggerunt Q. Fabium Maximum IIII. & M. Claudium Marcellum III. Horum consulum præterea Cicero sæpe & Frontinus 2.Stratagematum meminerunt.

541. *Q.Fabius Max.Verrucosi F. T.Sempron.Gracchus II.*

IN hunc annum creati consules ambo absentes Q.Fabius Maximus Verrucosi filius, & T. Sempronius Gracchus iterum, Liuius autor & cum Fastis Siculis Cassiodorus. Fabius priore anno prætor fuerat,Gracchus biennio antè consul. Hos consules A. Gellius ex Quadrigario lib.2.cap.2.Cicero & Valerius memorant.

542. *Appius Claudius Pulcher. Q.Fuluius Flaccus III.*

CONsules in hunc annum à Dictatore creati Q. Fuluius Flaccus III. qui tum erat magister equitum, & Appius Claudius Pulcher cui in prætura Sicilia prouincia obuenerat, teste Liuio, Plutarcho in Fabio, Cassiodoro & Festo lib.17.

543. *P.Sulpitius Galba. Cn.Fuluius Centumalus.*

LIteris acceptis inter se consules compararunt,vt Claudius comitia perficeret, Fuluius ad Capuam maneret. Consules Claudius creauit Q. Fuluium Centumalum,& P.Sulpitium Ser. F. Galbam, qui nullum antè curulem magistratũ gessissent.Hæc Liuius. Eosdem consules quoq; edit Cassiodorus

dorus, Orosius, & Festus lib. 17. Galbam & Centumalum Siculi profitentur. Seruius Sulpitius Ser. F.P. N. Galba Maximus appellatur in secundo eius consulatu Capitolino.

M.Val.Læuinus II. M.Claudius Marcellus IIII.

544. Liuius, Sextus Pomponius, Valerius Maximus, Plutarchus, Florus, Eutropius, & Orosius, M.Claudium Marcellum,& M.Valerium Læuinum,consules in hunc annum profitentur. Est autem Marcellus IIII. vt Plutarchus & Liuius tradunt. Cassiodorus vocat IIII.& M.Valerium Læuium omisso consulatu, quem vitio creatus non gessit, qui vnus ex quinque est quos ipse gessisse fertur, Liuius lib.29.& 30. M.Valerium Læuinum bis fuisse Cos. scribit. Itemque hoc anno liber Cuspiniani Marcellum IIII. & Læuinum II. edit, quare Onuphrius suspicatur eum primùm consulem fuisse anno DXXXIIII. nunc II. Eius autem Polybius & Cicero meminerunt.

Q.Fabius Maximus V. Q.Fuluius Flaccus.

545. Consules in hunc annum creati Q. Fabius V. Q.Fuluius Flaccus IIII. idem qui dictator comitia habebat. Liuio autore & Cassiodoro. Fabium & Flaccum edunt quoque Fasti Siculi. His consulibus Cicero contra Rullum Capuam receptam scribit,quod biennio antè factum prodidit Liuius.Horum consulum præterea meminerunt Valerius, Plutarchus, Eutropius, Orosiusque.

M.Claudius Marcellus V. T. Quintius Crispinus. 546.

VNdecimo anno belli Punici consulatum inierunt M. Marcellus V. (vt numeretur consulatus quem vitio creatus non gessit) & T.Quintius Crispinus, ita Liuius, Plutarchus quoque Marcellum v. & Crispinum, Cassiodorus vero Marcellum IIII. & Crispinum edit præterito vitioso consulatu. Hos præterea consules memorant Cicero,Valerius,Plinius Iunior,Probus,Eutropius & Orosius, à quibus etiam proditur ambos ex insidijs ab Hannibale circumuentos,Ita vt Marcellus statim occisus sit,Quintius saucius fugerit

C.Claudius Nero. M.Liuius Salinator II. 547.

Vm circumspicerent patres,quósnam coss.facerent,longè ante alios eminebat C.Claudius Nero,ei collega datus est M. Liuius, multis antè annis ex consulatu populi iudicio damnatus, ac octauo fermè anno post damnationem à M.Marcello & M. Læuino consulibus in vrbem reductus. Nero- item cum Salinatore Fasti Siculi suggerunt, C.Claudium Neronem cum Liuio Salinatore II. Capitolini.

Q.Cæcilius Metellus. L.Veturius Philo. 548.

Veturium Philonem.Q Cæcilium Metellum,consules suggerit in hunc annum Liuius,Cassiodorus cum Capitolinis,Festis Metellum & Philo- nem Siculi. De quibus præterea sæpe Cicero, Valerius, Plutarchus in cano,Appianus in Iberico,Plinius lib.7 cap.43.mentionem faciunt.

P.Cornelius Scipio. P.Licinius Crassus. 549.

Omitia creandis consulibus habuit, L.Veturius Philo, centuriæque omnes genti fauore P.Scipionem consulem dixerunt,collega additur ei P.Licinius Crassus,Pontifex Maximus. Hæc Liuius, Scipionem cum Crasso Sibullæ. P. Cornelium Scipionem, qui postea Africanus appellatus est, Licinio Crasso diuite,Capitolinæ edunt. De quibus item Cassiodorus Cicero in Bruto.

550. *M.Cornel.Cethegus. P.Sempronius Tuditanus.*

P Sempronium Tuditanum, M. Cornelium Cethegum, consules in hunc annum produnt Liuius, Cassiodorus, & Fasti Capitolini. Cethegum & Tuditanum, Siculi, quorum Cicero in Bruto, Plutarchus, Eutropius, & Cassiodorus sæpe mentionem faciunt. Hoc anno P. Scipio Nasica vir optimus à Senatu iudicatus matrem Idæam suscipit.

551. *Cn.Seruilius Cæpio. C.Seruilius.*

LIuius & Cassiodorus vna cum Fastis Siculis & Capitolinis consules suggerunt, Cn.Seruilium Cæpionem, C.Seruilium, quorum Cæpio prætor fuerat anno DXLVIII. Seruilius anno DXLVII. Hoc anno Q.Fabius Max.obijt, & Annibal ex Italia mœstus ac dolens in Africam legatorum iussu discessit, anno belli Punici secundi XVII.

552. *Tib.Claudius Nero. M.Seruilius Geminus.*

M. Seruilium Geminum, Tib.Claudium Neronem, consules in hunc annum produnt Liuius, Cassiodorus, & Fasti Capitolini, in quibus Seruilius, Pulex Geminus nominatur, Neronem cum Seruilio Siculi: Hisce consulibus Hannibale in Africa à Scipione victo, iterum pax cum Pœnis facta est, vt Polybius, Liuius, Plutarchus, Appianus, & Eutropius tradunt.

553. *Cn.Cornelius Lentulus. P.Aelius Pætus.*

IN hunc annum creati consules Cn. Cornelius Lentulus, P. Aelius Pætus author Liuius Cassiodorus, & Plinius lib.18.cap.18. in fragmento Capitolino est Lentulus, & P.Ailius, in Fastis Siculis Lentulus & Pætus. Hi ambo Prætores fuerunt anno DL.

554. *P.Sulpitius Galba. C.Aurelius Cotta.*

P Sulpitium Galbam, C. Aurelium Cottam, consules suggerunt Liuius & Cassiodorus. P.Sulpitius anno DXLII. primum consul fuit, C. Cotta biennio ante prætor. Idem consules sunt in Capitolinis tabulis, Galba & Cotta in Siculis.

555. *L.Cornelius Lentulus. P.Villius Tappulus.*

HIc annus consules habuit, L.Cornelium, P.Villum authore Cassiodoro. Liuio autem & Capitolinis Lentulum & Tappulum: Siculis L.Cornelium Lentulum, P.Villium Tappulum: P.Vilij consulis meminit etiam Plutarchus in Quintio.

T.Quintius Flaminius. Sext.Aelius Pætus.

556. TQuintium Flaminium, Sext.Aelium Pætum, consules suggerunt Liuius, Cassiodorus, & Capitolinæ, vna cum Plutarcho in Quintio. Flaminium & Pætum Siculæ tabulæ. Plinius de viris illustribus hunc Flaminium non sine errore C.Flaminij, qui ad Trasimenum interfectus est, filium tradit: cum tamen hic è gente Quintia patritia fuerit, ille è Flaminia plebeia: Sextus verò Aelius Pætus est is, de quo Cicero egregiè cordatus homo, Catus Aelius Sextus ex Ennio. Itaque in tabulis Capitolinis Pætus Catus vocatur.

557. *C.Cornelius Cethegus. Q.Minutius Rufus.*

HOc anno C.Cornelius Cethegus, Q.Minutius, fuerunt consules, vt Liuius, Cassiodorus, Cap.Tabul. eorum cognomina Cethegus & Rufus sunt in Siculis: & meminit Cicero in Bruto.

L.Furius Purpureo. M.Claudius Marcellus. 558.

HIc annus consules habuit L. Furium Purpureonem, M. Claudium Marcellum, Liuius, Cassiodorus, Capitolinæ tabulæ. Porphyreonem, & Marcellum edunt Siculæ.

M.Portius Cato. L.Valerius Flaccus. 559.

M. Portius Cato & L. Valerius Flaccus consules hoc anno digeruntur à Verrio Flacco, Cicerone multis in locis, Liuio, Plutarcho, Plinio, Valerio, Probo, Eutropio, Orosio, & Cassiodoro.

P.Corn.Scipio Africanus II. T.Sempronius Longus. 560.

P. Cornelium Scipionem Africanum II. T. Sempronium Longum Consules in hunc annum comparant Liuius & Cassiodorus, cum Siculis & cum Capitolinis tabulis. Horum etiam meminit Cicero pro Cornelio Perduellionis reo apud Pœdianum.

L.Cornelius Merula. Q.Minutius Thermus. 561.

LIuius, Cassiodorus, & Capitolini authores consules in hunc annum surrogatos scribunt L. Cornelium Merulam, & Quintum Minutium Thecinum. Eadem cognomina in Fastis Siculis inueniuntur. Meminit horum Probus in Hannibale. Frontinus in lib. Stratag.

L.Quintius Flaminius. Cn.Domitius Aenobarbus. 562.

L. Quintius Flaminius, Cn. Domitius Aenobarbus, hoc anno consules fuerunt, author Liuius, Cassiodorus, Capitolinæ tabulæ, quorum cognomina quoque suggerunt Siculæ.

M.Acilius Glabrio. P.Cornelius Scipio Nasica. 563.

IN hunc annum consules creati, P. Cornelius Scipio Nasica, Cn. F. M. Acilius Glabrio, autore Liuio, Cassiodoro, Capitolinis Fastis, Plutarcho in Quintio, Appiano in Syriaca historia. Glabrio & Nasica Siculis: Quibus consulibus bellum Antiocho Syriæ regi & Aetolis indictum fuisse authores ijdem sunt, quod Antiochum in tabulis Capitolinis. à Paterculo & Macrobio, Syriacum vero à Floro, Plinio Iuniore in Catone appellatur. Hunc annum ab vrbe condita fuisse DLXII. refert primo Saturnalium Macrobius.

L.Cornelius Scipio. C.Lælius. 564.

L. Cornelium Scipionem, C. Lælium, consules subijciunt in hunc annum Cassiodorus, Liuius & tabulæ Capitolinæ. Scipionem & Lælium Siculæ. Eosdem Gellius lib. 16. cap. 4. C. Lælium C. F. L. Scipionem P. F. vocat Plinio cognomen Africani adijcit solus Cassiodorus. Hic L. Scipio Asiaticus non Africani fuit.

Cn.Manlius Vulso. M.Fulvius Nobilior. 565.

Cn. Manlius Vulso, M. Fuluius Nobilior, in hunc annum consules nominantur à Liuio, Cassiodoro, & Capitolinis Siculisque tabulis, quorum Manlius prætor fuit anno DLXVII. Fuluius anno DLX.

C.Liuius Salinator. M.Valerius Messala. 566.

Hinceps consules insecuti M. Valerius Messala, C. Liuius Salinator, author Liuius, Cassiodorus, & cum Siculis tabulis Capitolinæ.

567. *M. Aemylius Lepidus. C. Flaminius.*

CONsules inde M. Aimylius Lepidus, C. Flaminius, teſtes ſunt Liuius, Caſſiodorus, Zonaras, Strabo lib. 5. Siculæ & Capitolinæ tabulæ. Horum meminit Valerius lib. 6. Et hic eſt M. Lepidus Pontifex Max. bis conſul, cenſor, princeps, Senatus ſextis cenſoribus lectus, C. verò Flaminius Senatu à Catone cenſore poſtea motus.

568. *Sp. Poſtumius Albinus. Q. Marcius Philippus.*

SP. Poſtumium Albinum, Q. Martium Philippum, conſules in hunc annum prodit Liuius, Caſſiodorus, Eutropius, & tabulæ Capitolinæ. Albinum & Philippum, Siculæ. Horum meminit Valerius lib. 6. cap. 3. & Plinius lib. 33. cap. 10.

569. *Appius Claudius Pulcher. M. Sempronius Tuditanus.*

HIc annus conſules habuit Ap. Claudium Pulchrum, M. Sempronium Tuditanum: author Liuius, Caſſiodorus, & tabulæ Capitolinæ, Pulcher & Tuditanus in Faſtis Siculis, &c.

570. *P. Claudius Pulcher. L. Porcius Licinius.*

P. Claudius Pulcher, L. Porcius Licinius conſules ſecuti ſunt in hunc annum, teſtes Liuius, Caſſiodorus, Capitolinæ tabulæ. Pulcher & Licinius eſt in tabulis Siculis.

Q. Fabius Labeo. M. Claudius Marcellus.

571. IN hunc annum creati cōſules M. Claudius Marcellus, Q. Fabius Labeo, ex Liuio, Caſſiodoro, lapidibus Capitolinis, cognomina quoque eorum in Siculis tabulis reperiuntur. Hiſce conſulibus, referente Probo in Annibale, Atticus mortuum Annibalem eſſe tradidit.

572. *L. Aemylius Paulus. Cn. Bebeius Tamphilus.*

CN. Bæbius Tamphilus, L. Aemylius Paulus in hunc annum conſules creati fuerunt, author Liuius, Caſſiodorus, Capitolinæ tabulæ, & ſi cognominum tantum rationem habens etiam Siculæ. L. Aemylius, L. Aemylij, qui ad Cannas perijt, eſt filius, teſte Plutarcho & Velleio.

573. *P. Cornelius Cethegus. M. Bæbius Tamphilus.*

P. Cornelius Cethegus, M. Bœbeius Tamphilus, conſules hoc anno ſubſequuntur apud Liuium, Caſſiodorū, & tabulas Capitolinas. Cethegus & Tamphilus apud Siculas. P. Cornelij, M. Bæbij conſulum meminit Plutarchus in Numa. P. Cornelij. M. Bæbij Tamphili Valerius lib. 1. cap. 1. P. Cornelij Lentuli, M. Bæbij Tamphili lib. 11. cap. 1. Plinius autem lib. 13. cap. 13. P. Cornelium, L. F. Cethegum, M. Bæbium, Q. F. Tamphilum vocat.

574. *A. Poſtumius Albinus. C. Calpurnius Piſo.*

A. Poſtumium Albinum, C. Calpurnium Piſonem, conſules ſuggerunt hunc annum Liuius, Caſſiodorus, & Capitolinæ tabulæ Albinum & Piſonem Siculæ. Piſo Prætor fuit anno DLXVII. Albinus anno DLXVIII. Cum autem peſtilentia tertium iam annum vrbem Romanam atque Italiam vaſtaret. C. Calpurnium extincto, non ſine ſuſpicione quod Quarta Hoſtilia necatus eſſet, in eius locum declaratus eſt Q. Fuluius Flaccus vitricus eius.

L. Ma

L.Manlius Acidinus. Q.Fuluius Flaccus. 575.

L. Manlium Acidinum, Q. Fuluium Flaccum, consules edunt in hunc annum Liuius, Cassiodorus, tabulæ Capitolinæ, Acidinum cum Flacco Siculæ. Acidini consulis meminit Cicero 2.de Oratore. Et fratres Germanos fuisse hos consules notatum est in Capitolinis,& id memorię prodidit Velleius lib.2. Atque propterea factum est, vt L. Manlius Acidinus Fuluianus ex adoptiorum ratione in tabulis Capitolinis nominetur.

M.Iunius Brutus. A.Manlius Vulso. 576.

Deinceps M.Iunius Brutus, A.Manlius Vulso, consules creati sunt, authore Liuio, Cassiodoro, & Capitolinis tabulis, Brutus & Vulso Siculis. Brutus anno DLXII. Prætor fuit Vulso DLXXI.

C.Claudius Pulcher. T.Sempronius Gracchus. 577.

C. Claudius Pulcher, T.Sempronius Gracchus, consules in hunc annum comparantur à Verrio Flacco, Liuio, & Cassiodoro. De Tiberio Gracho Cicero primo de diuinatione,& Frontinus primo Stratagematum, mentionem fecere.

C.Cornelius Scipio Hispalus. Q.Petilius Spurinus. C.Valerius Leuinus. 578.

CN.Cornelium Scipionem Hispalum. Q.Petilium Spurinum, Coss. prodidere Liuius, Cassiodorus,& tabulæ Capitolinæ. Scipionem & Petilium Siculæ. Cæterum cum Scipio ex monte Albano rediens cõcidisset,& parte memborum captus, ad aquas Cumanas profectus, morbo ingraescente Cumis decessisset, Q. Petilius consul collegam, qui extemplo magistratum occiperet, creauit C.Valerium Leuinum, ita Liuius.

P.Mutius Scæuola. M. Aemylius Lepidus II. 579.

Consules suggerunt Orosius Lepidum & Mutium, Cassiodorus & Obsequens, M.Lepidum, P.Mutium. Siculæ tabulæ Lepidum & Scæuolam. Capitolinæ P.Mutium Scæuolam, M.Aemylium Lepidum II. Consularia huius anni comitia apud Liuium interciderunt. M.Aemylium Lepidum hunc bis consulem fuisse scribit etiam Cicero de prouincijs,& Valerius lib.6.cap.6.

Sp.Postumius Albinus. Q.Mutius Scæuola. 580.

Consules subijcit Cassiodorus, Sp. Postumium, Q.Mutium, Capitolinæ tabulæ Sp. Postumium Albinum Paulum, Q.Mutium Scæuolam. Paulum & Scæuolam liber Cuspiniani. Horum meminit Plinius lib.2.cap.31. Comitia huius anni consularia apud Liuium exciderunt,&c.

L.postumius Albinus. M. Popilius Lænas. 581.

In hunc annum creati consules L.Postumius Albinus, M. Popilius Lænas, autor Liuius, Cassiodorus, tabulæ Capitolinæ. Albinus & Lænas in Siculis suggeruntur. His consulibus, Floralia instituta esse docet Ouidius Fast.V.

C. Popilius Lænas, P. Aelius Ligur. 582.

Popilium Lenatem, P.Aelium Ligurem, consules hic annus habuit, Liuio, Cassiodoro, & Capitolinis tabulis testibus. Lænatem & Aelyum Siculis. Huiusque plebeij consules in eundem annum nulli sunt comparati. Hoc in anno primùm ex plebe ambo consules facti sunt, quemadmodum notatum est in tabulis Capitolinis. Itaq; posthac patritij consules ambo nunquam, ambo sæpe, plebeius & patritius sæpissime.

583. *P.Licinius Crassus. C.Cassius Longinus.*

CONsules in hunc annum subsequuti P. Licinius Crassus, C.Cassius Longinus, vt est apud Liuium, Cassiodorum, Orosium, & in tabulis Capitolinis. Nam in Siculis tantum est Crassus & Longus. Eorundem meminit Plinius lib.7. Gellius lib.9.cap.4.Hisce consulibus bellum à populi Romano cum Perseo Macedonum rege Philippo filio susceptum est, quod Florus & Eutropius cum Orosio Macedonicum secundum vocant, de quo plura Liuius & Plutarchus scribunt.

584. *A.Hostilius Mancinus. A.Atilius Serranus.*

CONsules subijcit Cassiodorus C. Hostilium Mancinum, C.Atilium. Siculæ tabulæ Mancinum & Serranum, Capitolinæ A. Hostilium Mancinum, & A.Atilium Serranum. Horum comitia consularia & res gestæ exciderunt in Liuianis Annalibus.

585. *Q.Martius Philippus II. Cn.Seruilius Cæpio.*

QMartium Philippum iterum, Cn.Seruilium Cępionem, consules in hunc annum comparant Liuius, Cassiodorus, & tabulæ Capitolinæ, Philippum & Cæpionem Siculæ. Cicero in Bruto & Catone hisce consulibus, Ennium mortuum fuisse scribit.

586. *L.Aemylius Paulus II. C.Licinius Crassus.*

CONsules subsecuti L. Aemylius Paulus iterum, septimo decimo anno, postquam primùm consul fuerat, C.Licinius Crassus, author Liuius, Cassiodorus, tabulæ Capitolinæ, Paulus item est & Crassus in Siculis. De secundo consulatu L. Pauli Plutarchus, Velleius, Orosius, Eutropius, Florus, Iustinus libro 33. Plutarchus adijcit, Paulum LX. annos natum consulem iterum esse factum.

587. *Q.Aelius Pætus. M.Iunius.*

LIuius consules subdit, Q.Aelium, M.Iunium. Fasti Siculi Pętum & Pennum. Obsequens & Cassiodorus Q.Aelium Pœtum, M.Iunium Pennum. Cicero item in Bruto M.Iunij Penni, qui cum Q.Aelio consul fuit, meminit. Et post hæc tempora nobis deest Liuiana historia.

588. *M.Marcellus. C.Sulpitius.*

CONsules in hunc annum prodit Liuius cum Capitolinis tabulis, M.Claudium Marcellum, C.Sulpitium Gallum. Obsequens & titulus Andriæ Terentianæ M.Marcellum, C.Sulpitium. Hic est Marcellus, qui postquam [illegible] consul fuit, in mari perijt, nepos M.Marcelli quinquies consulis, vt tradit Pedianus. De hisce consulibus Iustinus, Plinius lib.2.& pleriq; alij meminere.

589. *Cn.Octauius. T.Manlius.*

CONsules subdit Cassiodorus & Obsequens, Cn. Octauium & T.Manlium. Siculę tabulę Octauium & Torquatum, Capitolinę Cn. Octauium, T.Manlium Torquatum. Eorundem consulum mentio est in titulo Hecyræ Terentianæ. Titi Torquati, qui cum Cn.Octauio consul fuit, meminit Cicero [illegible] finibus primo, itidem aliis compluribus locis.

590. *A.Manlius. Q.Cassius.*

CAssiodorus consules comparat in hunc annum, A.Manlium, Q.Cassium. Fasti Siculi, Torquatum & Longinum. Capitolini. A.Manlium Torq[illegible]

tum, Q.Cassium Longinum, qui in magistratu mortuus est. Hi in prætura etiam collegæ fuerunt, anno DLXXXVI. teste Liuio.

T.Sempronius. M.Iuuentius. 591.

T Sempronius, M. Iuuentius, consules in hunc annum sunt Cassiodoro. Apud Obsequentem Tiberius Graechus, M.Iuuentius. In tabulis Capitolinis, T.Sempronius Gracchus II. M.Iuuentius Thalua. In Fastis Siculis Dolabella cum Thalua an rectè, dubitatur. De Tiberio Graccho II. consule, Cicero, Valerius & Plutarchus meminerunt. M.Vero Iuuentium in magistratu mortuum fuisse scribunt Plinius lib.7.& Valerius.

P.Cornelius Scipio Nasica. C.Martius. 592.

CIcero primo secundoque de natura deorum, Verrius Flaccus, Obsequens & Cassiodorus P. Cornelium Scipionem Nasicam, & C.Martium Figulum memorant. Qui cum vitio creati abdicassent, ijsdem, Valerio, Plutarcho & Plinio autoribus, in eorum locum facti sunt, P.Cornelius Lentulus, Cn.Domitius Aenobarbus.

M.Messala. C.Fannius. 593.

M Messalam, C.Fannium, consules suggerit Cassiodorus Messalam & Strabonem Capitolinæ, & titulus Phormionis Terentiani. Horum consulum meminit Suetonius de claris Rhetoribus. Cicero in Bruto, Plinius lib.10.cap.50. Gellius lib.2.

L.Anicius. M.Cornelius Cethegus. 594.

L Anicium, M.Cornelium, consules subijcit Cassiodorus, & titulus Adelphorum Terentianorum. Siculæ & Capitolinæ tabulæ cognomina ijs adiiciunt Gallum & Cethegum. Anicij consulis meminit Cicero in Cethegi Epitoma XLVI. His consulibus L.Paulum, qui Persen vicerat, mortuum constat.

Cn.Cornelius Dolabella. M.Fuluius. 595.

INsequens annus consules habuit, teste Cassiodoro, Cn.Cornelium Dolabellam, M.Fuluium. Siculis Fastis Dolabellam & Fuluium Capitolinis C. Cornelium Dolabellam, M. Fuluium Nobiliorem. Idem est in vita Terentij, quibus consulibus mortuum Terentium scriptum est.

M.Aemylius. C.Popilius. 596.

DEinceps consules, M.Aemylius, C.Popilius, vt ait Cassiodorus Lepidum & Lænatem edunt Siculæ tabulæ M.Aemylium Lepidum & C.Popilium Lænatem II. Capitolinæ. Eorundem meminit Censorinus capite de distinctionibus ætatum.

Sextus Iulius. L.Aurelius. 597.

SExtum Iulium, L.Aurelium, consules prodit deinceps Cassiodorus, hic cognomina addunt Iulio Cæsarem, Aurelio Orestem, Siculæ & Capitolinæ tabulæ. De his meminit Plinius. lib.33.

L.Lentulus. C.Martius. 598.

LEntulum, C.Martium, consules memorant in hunc annum Cassiodorus & Obsequens. Lentulum & Figulum Siculæ tabulæ. L.Cornelium Lentulum Lupum, C.Martium Figulum II. Capitolinæ tabulæ. Meminerunt horum Cicero in Bruto. De Figulo II. consule Valerius cap. de ira.

P.

599. *P.Scipio Nasica. M.Claudius.*

PScipionem M.Claudium, consules subdit Cassiodorus, Nasicam & Marcellum Fasti Siculi, P.Cornelium Scipionem Nasicam II. M.Claudium Marcellum II.Capitolini. Hunc Marcellum ter consulem fuisse Pædianus. P. vero Scipionem Nasicam Corculum appellatum, bis consulem, censoremque fuisse scribit in Bruto Cicero.

602. *L.Postumius. Q.Opimius.*

HIc annus consules habuit L.Postumium, Q.Opimium, authore Cassiodoro & Obsequente, Siculis tabulis Opimium & Albinum. Capitolinis autem Q.Opimium, L. Postumium Albinum. Q.Opimij consulis mentio fit à Cicerone in Bruto, & in Epitoma XLVII. Cæterum Postumium in magistratu mortuum fuisse, præter Verrium Flaccum, docet etiam Obsequens, in cuius locum M.Acilius Glabrio factus est.

601. *Q.Fuluius. T.Annius.*

COnsules subsecuti sunt Q.Fuluius, T.Annius, autore Cassiodoro. In fragmentis Capitolinis est Nobilior, & T.Annius, in Siculis Nobilior & Luscus. Cicero in Bruto Q.Nobiliorem M.F.& T.Annium Luscum consules memorat. Fasti Græci & liber Cuspiniani Nobiliorem & Luscum edunt.

602. *M.Marcellus. L.Valerius.*

HIc annus consules habuit, M.Marcellum, L.Valerium, Cassiodoro teste. Marcellum & Flaccum, Siculis Fastis, M.Claudium Marcellum, L. Valerium Flaccum, Obsequenti. Hic Marcellus ter consul fuit, author Pædianus in orat.pro Scauro. Cicero de diuinatione & de fato.

603. *L.Licinius Lucullus. A.Postumius Albinus.*

LLucullum, A.Postumium Coss.subdit Cassiodorus. Lucullum & Albinum Siculæ tabulæ. Lucullum & A.Postumium A. F. Capitolina fragmenta. L.Licinium Lucullum, A.Postumium Albinum cum Epitoma XLVIII. Orosius. Eorundem meminit Cicero in Bruto & in Lucullo.

604. *T.Quintius. M.Acilius.*

COnsules hic annus habuit L.Quintium, M.Acilium, authore Cassiodoro, quos Plinius lib.7.cap.36. C.Quintium M.Acilium vocat. Cicero in Catone & Epistolarum ad Atticum lib.12. T.Flaminium, M.Acilium, eosque vndeuigesimo post Ennij mortem anno ait factos. Siculæ tabulæ Flaminium & Balbum. Capitolina fragmenta Flaminium, M.Acilium Balbum.

605. *L.Martius. M.Manilius.*

IN hunc annum consules profitetur Cassiodorus L.Martium, M.Manlium, itemque Epitoma XLIX. Censorini & M. Manilij Cicero in Lucullo meminit. Censorini & Manilij lib.12.ad Atticum. Eosdem nominat Appianus in Libyca, L.Martium Censorinum, M.Manlium, itemque Censorinus de die natali. Censorinum & Manilium Fasti Siculi. Censorinum, M.Manlium P.F.P.N. Capitolini. Hisce Coss. tertium inter populum Romanum & Carthaginienses bellum exortum fuisse, præter Verrium Flaccum, Florus Epitoma XLIX. Solinus qui anno DCIIII.cum Verrio Flacco, Cicero Philippica XI. Eutropius & Orosius memorant.

Sp. Postumius. L. Piso. 606.

DEinceps consules creati sunt Sp. Postumius, & L. Piso, Cassiodoro & Obsequente authoribus. In fragmentis Capitolinis est Albinus Magnus, L. Calpurnius C.F.C. N. Piso, Cæsoninus. In Cuspiniani Magnus & Cæsoninus, in Siculis Albinus & Piso. Sunt autem illa Postumij hæc Calpurnij cognomina. Hoc anno cum Andrisco, qui & Pseudophilippus est dictus, bellum populus Romanus suscepit, quod Macedonicum tertium vocant, vt authores sunt Florus & Eutropius.

P. Africanus. C. Liuius. 607.

OBsequens & Cassiodorus consules in hunc annum edunt P. Africanum, & C. Liuium, in Fastis Siculis Scipio & Drusus, in Capitolinis autem fragmentis Africanus Aemylianus. C. Liuius, M. Aemyliani F. M. N. Drusus. Hic P. Cornelius Pauli, qui Persen Macedonum regem vicerat filius fuit, datus in adoptionem P. Cornelio Scipionis Africani filio, quare P. Cornelius P.F.P.N. Scipio Africanus minor & Aemylianus appellatus est: vt autor est Velleius & alij: eius quoque duo extrema cognomina sunt, in tabulis Capitolinis, ex quibus quoque integra M. Liuij Drusi nomenclatura formata est: De his consulibus sæpe Cicero, Valerius Paterculus, Appianus, Plutarchus, Florus, Iterque Plinius, Eutropius & Orosius.

Cn. Cornelius. L. Mummius. 608.

DEinceps secuti sunt consules Cn. Cornelius, L. Mummius teste Cassiodoro, Cn. Cornelius Lẽtulus, L. Mummius Orosio, Velleio, Censorino, Cicerone libr. 13. Epistolarum ad Atticum, in Fastis Siculis est Lentulus & Mummius. in fragmentis Capitolinis Lentulus, L. Mummius L.N.L. Mummius hoc magistratu ex Achaica victoria Achaici cognomen inuenit, Plutarchus Mario & Velleius autores.

Q. Fabius Maximus. L. Hostilius. 609.

Cassiodorus hoc anno consules edit, Q. Fabium Maximum, cum L. Hostilio: Q. Maximum Scipionis fratrem, L. Mancinum Cicero in Lælio & Plinius lib. 35. cap. 4. De Q. Fabio Maximo Aemyliano Valerius lib. 2. cap. 1. Q. Fabius Pauli Aemylij filius fuit adoptatus à Q. Fabio Maximo Verrucosi filio, autor Appianus in Hispanensi, & idcirco in tabulæ Capitolinæ fragmento est alterum cognomen Aimilianus, Plinius lapsus lib. 31. cap. 11. fratrem Scipionis Q. Allobrogicum vocat qui fuit huius Fabij filius.

Ser. Galba. L. Aurelius. 610.

Consules hic annus habuit Ser. Galbam, L. Aurelium, autore Cassiodoro: quos Seruium Sulpitium Galbam & L. Aurelium Cottam vocat Valerius lib. 6. Galbam & Cottam Fasti Siculi. Galbam & L. Valerium Cottam fragmenta Capitolina. Hic est Sulpitius Galba, qui prætor autore Suetonio Viriatum ante bellum excitauit, orator vehemens, cuius sæpe meminit Cicero. Item Cotta ille est, quem postea ab Africano accusatum Q. Metellus Macedonicus defendit. Cicero in Bruto, pro muræna in Verrem: Meminit horum Frontinus primo de aquæductibus.

Appius Claudius. Q. Metellus. 611.

Appium Claudium Q. Metellum nominat in hunc annum consules Cassiodorus: App. Claudium, Q. Cæcilium Metellum Orosius: Claudium Metellum Fasti Siculi: Pulchrum & Q. Cæcilium Macedonicum fragmenta Capitolina: Eorundẽ meminit de aquæductib. Valerius lib. 7. Metellus autem

autem is est, qui in prętura Macedonas atque Achæos fregit, vnde Macedonicus dictus fuit, quem L.F.Q.N. esse docet Plinius lib.7.

612. *L.Metellus. Q.Maximus.*

CONsules Cassiodorus suggerit L.Metellum Q.Maximum. Fasti Siculi Metellum, & Maximum. Orosius L.Cæcilium Metellum, Q.Fabium Maximum Seruilianum: fragmenta item Capitolina Caluum & Seruilianum. Hic Seruilianus frater est germanus Q. Seruilij Cæpionis biennio post consulis, authore Appiano, adoptiuus Q.Fabij Aemiliani, ambo enim à Q.Fabio Maximo Verrucosi filio adoptati fuerunt, alter ex gente Aemilia, alter ex Seruilia, L. Metellus frater est Q.Metelli Macedonici, vt tradit Valerius de testibus.

613. *Cn.Cæpio. Q.Pompeius.*

CN.Cæpio & Q.Pompeius consules referuntur à Cassiodoro. Velleius lib.2. seu duæ, seu tres Pompeiorum familiæ fuerunt, primus è Pompeiis cum Cn.Seruilio Cos. fuit. De hoc Q.Pompeio Cicero sæpe meminit, quem humili atque obscuro loco natum scribit. Hunc Valerius capite de testibus Anfidum vocat librariorum vitio pro A. filium. Eadem ratione Appianus in Hispanensi eum Q.Pompeium Aulum vocat pro Auli filium. Cn. & Q. Seruilios Cæpiones fratres fuisse docet Cicero in Verrinis & in Fonteiana, ac Valerius cap. de testibus.

614. *Q.Cæpio. C.Lælius.*

DEinceps consul factus Q.Cępio cum C.Lęlio, autor eum Fastis Siculis Cassiodorus & Obsequens. Frontinus de aquæductibus. Hic Lælius, vt Cicero in Philip. II. & Velleius tradunt, Filius fuit eius Lęlij, qui consul fuit anno DLXIIII. qui sapientis cognomen prius tulit ex Cicerone lib.2. officiorum atque in Lælio, cuius rationem affert Plutarchus in Gracchis.

615. *Cn.Piso. M.Popilius.*

CAssiodorus in hunc annum consules prodit Cn. Pisonem cum M.Popilio. M. Popilium Lænatem Appianus & Epitoma: M.Popilium Lænatem L. Calpurnium, Valerius libro primo, cum ait, Cornelius Hispalus prætor peregrinus M.Popilio Lænate, L. Calpurnio Coss. edicto Chaldeos citra decimum diem abire ex vrbe atque Italia iussit.

616. *P.Scipio. D.Brutus.*

PScipio, D.Brutus consules memorantur hoc anno à Cassiodoro, Flor. Epitoma L.V.P.Cornelio Nasica (cui cognomen Serapionis fuit ab imp. dente C.Curiatio tribuno plebis impositum) & Decio Iunio Bruto Co. delectum habentibus. Hic Scipio filius fuit eius Nasicæ, qui Corculum fuit a. pellatus, atque bis consul & Censor fuit, eius qui vir optimus à Senatu iudic. tus est nepos, pater vero eius qui Iugurthę bellum intulit, vt ait Velleius. Dec. um Brutum Cicero in Bruto M.F. vocat qui consulatum gessit anno DXCV. atq; in tabulis Capitolinis Pennus appellatur. De his consulibus præterea C. cero sæpissime, Valerius lib.3.cap.7. & lib.5.cap.3. & lib.9.cap.15. Plinius lib. & Frontinus, mentionem faciunt.

617. *M.Aemilius. C.Hostilius. Mancinus.*

CONsules comparant in hunc annum Cassiodorus & Obsequens, M.Aem. um, C.Hostilium Mancinum: Lepidum & Mancinum Fasti Siculi. Oro. & Appianus M.Aemilium Lepidum, & C.Hostilium Mancinum: Man. consulis etiam in fragmentis Capitolinis vestigia extant: Lepidi meminit

Cicero, cum alibi, tum in Bruto Valerius, Florus, Paterculus, & Plinius de viris illustribus.

P. Furius. Sex. Atilius Serranus. 618.

CONsules suggerit Cassiodorus P. Furium, Sex. Atilium Serranum: Cicero li. 3. de officiis L. Furium, Sex. Atilium: Obsequens L. Furium, Atilium Serranum: Fasti Siculi Philum & Serranum. De Furio Cicero sic in Bruto, L. Furius, Philus perbene loqui putabatur, literatiusque quam cæteri. In fragmentis Capitolinis vestigium etiam apparet Serrani consulis.

Ser. Fuluius. C. Calpurnius. 619.

DEinceps consules subijcit Cassiodorus & Obsequens Ser. Fuluium, Q. Calpurnium. Fasti Siculi Flaccum & Pisonem. Orosius Seruium Fuluium Flaccum, Q. Calpurnium Pisonem: Fragmenta Capitolina Pisonem: Fuluij Flacci consulis mentio est in Epitoma L V I. & apud Appianum in Illyrica, Calpurnij Pisonis in Hispanensi.

P. Africanus. C. Fuluius Flaccus. 620.

INsequens annus P. Africanum, C. Fuluium Flaccum, consules habuit, vt scriptum est apud Cassiodorum & Obsequentem: vt autem in Fastis Siculis Scipionem & Flaccum: quem eundem Flaccũ suggerunt Capitolina fragmenta. C. Fuluij mentio est etiam in Epitoma LVI. Africani 11. consulis, apud Appianum in Hispanensi, Orosium, Florum, Valerium lib. 2.

P. Mucius. L. Calpurnius. 621.

HIc annus consules habuit P. Mucium, L. Calpurnium, autore Cassiodoro: Scæuolam & Calpurnium Fastis Siculis: Velleio autem P. Mucium Scæuolam & L. Calpurnium: Horum sic meminit Pædianus in Verrinas, Scæuola iuris peritissimus cum L. Pisone consul fuit, quo anno Tib. Gracchus occisus est. In fragmentis Capitolinis est L. Calpurnius Piso frugi recte. Scribit enim Cicero in Verrem, & pro Fonteio primum hunc è Pisonibus esse frugi vocatum. Idem tribunus plebis legem tulit de repetundis, Martio & Manilio consulibus, & annales Romanos scripsit Cicero in Bruto.

P. Popilius. P. Rupilius. 622.

IN hunc annum creati consules fuerunt, authore Cassiodoro, P. Popilius, P. Rupilius: Lænas & Rupilius Fastis Siculis. Eorum meminit Cicero lib. 13. ad Atticum & in Verrem. In fragmentis etiam Capitolinis est P. Popilius C. F. Rupilius, P. F. P. N. Rupilium & Popilium consules nominat Veleius lib. 2. Rupiliũ & Lænatẽ Cicero in Lælio. P. Rupilij mentio etiã est in Epitoma LIX.

P. Crassus. L. Valerius. 623.

CONsules suggerit in hunc annum Cassiodorus, P. Crassum, L. Valerium, Crassum & Flaccum Fasti Siculi. Cicero Philippica X I, L. Valerium Flaccum, P. Licininm Crassum. P. Licinij Crassi consulis meminerunt omnes, & de bello Aristonici scripserunt. Hic P. Crassus Dives Scæuolæ frater dicitur à Cicerone in libris de Oratore, & in Bruto, vnde eum Mutianum vocat Veleius lib. 2. vt adoptatum ex gente Mutia in Crassorum familiam notet. Idẽ disertissimus, nobilissimus, eloquentissimus, iurisconsultissimus, Pontifex Maximus esse scribitur à Gellio lib. 1. cap. 23.

C. Claudius M. Perpenna. 624.

APpius Claudius, M. Perpenna, consules in hunc annum comparantur ab Obsequente & Cassiodoro. Liber Cuspiniani & Fasti Græci, Lentulũ &

& Perpennam edunt, forte hic Claudius in familiam Corneliam adoptatus fuit. Cæterum Cicero lib. 3. de legibus, & pro Plancio, hunc C. Claudium vocat, Id etiam cõfirmat vulgata vetus lapidea tabula, in qua est C. Claudio, M. Perpenna consulib. Quam inscriptionem Sigonius & Onuphrius secuti C. Claudium non Appium nominant: De M. Perpenna mentionem fecerunt omnes qui bellum Aristonici descripserunt, in his fuere Valerius lib. 3. cap. 4. Velleius, Strabo, Orosius & Eutropius.

625. *C. Sempronius. M. Aquilius.*

HIc Coss. habuit M. Aquilium, C. Sempronium autore Cassiodoro. Aquilium & Tuditanum Fastis Siculis. Orosio autem C. Sempronium Tuditanũm. M. Aquilium. Horum meminit Cicero de natura deorum, & ad Q. fratrem, Paterculus lib. 2. Strabo lib. 14. Appianus lib. 1. Vterq; ex triumphis eorum Capitolinis descriptus est.

626. *Cn. Octauius. T. Annius.*

DEincep; Cn. Octauius, T. Annius consules secuti, autor Cassiodorus, preter eum nemo. Octauium & Rufum liber Cuspiani & Fasti Siculi: Plutarchus etiam T. Annium quendam narrat cum Tiberio Graccho in seditione cõtendisse, Cn. Octauius, Cn. F. est eius qui consul fuit anno DCLXXXVIII.

627. *L. Cassius. L. Cinna.*

L. Cassium, L. Cinnam, consules in hunc annum edit Cassiodorus, Longinum & Cinnam Fasti Siculi. Libri Cuspiniani Rullam mendose pro Rauilla & Cinnam edunt. Hic L. Cassius ab eo genitus est, qui consulatum gessit anno DXC. qui postea Censor fuit DCXXIX. & Rauilla cognominatur à Frontino.

628. *M. Aemilius. L. Aurelius.*

MAemylium L. Aurelium consules in hunc annum memorat Cassiodorus & Obsequens. Lepidum & Orestem Fasti Siculi. M. Aemiliũ Lepidum, L. Aurelium Orestem Censorinus, M. Lepidum, L. Orestem Cicero in Bruto.

629. *M. Plautius. M. Fuluius.*

M. Plautium, M. Fuluium consules in hunc annum profitentur Cassiodorus & Obsequens. Hypsæum & Flaccum Fasti Siculi. M. Plautiũ Hypsæum, M. Fuluium Flaccum Orosius, & Frontinus de aquæductibus. Meminit eorum etiam Valerius cap. de Superbia.

630. *C. Cassius Longinus. C. Sextius.*

COnsules subsecutos tradit Cassiodorus & Obsequens, C. Cassium Longinum & C. Sextium. Longinum & Caluinum Fasti Siculi, Velleius Cassio & Caluino Fabrateriam coloniam deductam scribit. C. Sexti Calui meminit Cicero in Bruto. Eutropius consules edit. C. Cassium Longinum, & Sex. Domitium Caluinum, non sine mendi suspicione.

631. *Q. Cæcilius. T. Quintius.*

QCæcilium T. Quintium in hunc annum prodit consules Cassiodorus Metellum & Flaminium Fasti Siculi Q. Cæcilium Metellum, T. Quintium Flaminium, Eutropius & Orosius. T. Flaminium Q. Metellum, dicat Cicero pro domo Q. Metellus maximus natu est è filijs quatuor Macedonici, quem à deuictis in hoc honore Balearibus Q. Metellum Balearicum vocat Plutarchus de fortuna Romanorum.

Cn. Domitius. C. Fannius. 632.

CN. Domitium, C. Fannium consules comparant in hunc annum Cassiodorus & Obsequens. Aenobarbum & Fannium Fasti Siculi. Eorum meminit Cicero in Bruto, & Plinius lib. 2. cap. 32. Lunæ, inquiens, trinæ Cn. Domitio & C. Fannio consulib. apparuere, quos pleriq; appellarunt soles nocturnos.

L. Opimius. Q. Maximus. 633.

L. Opimium, Q. Maximum, Coss. hic annus habuit, autore Cassiodoro, Opimium & Maximum Fastis Siculis, Obsequente vero, L. Opimium, Q. Fabium Maximum. Horum meminit Plinius lib. 2. cum ait, Circa solem arcus apparuit L. Opimio, Q. Fabio Coss. Hic Q. Fabius Maximus Pauli nepos, Fabijque Aemiliani filius, & recte dicitur à Cicerone in Bruto, Floro in Epitoma, Velleio li. 2. & Pædiano in Vetrinas. Ita coargui possunt Strabo, Appianus, & Plinius, qui hunc cum Aimiliano patre confundunt, qui eodem Cicerone & Plinio authoribus Allobrogicus ex Allobrogum victoria appellatus est, L. Lucij Opinij consulis, vnde Opinianum vinum dictum est, Plinius lib. 14. cap. 4. & Plutarchus in C. Graccho, & velleius lib. 2.

Pub. Manlius. C. Papyrius. 634.

PVb. Manlium, C. Papirium, consules subdit in hunc annum Cassiodorus, Manlium & Carbonem Fasti Siculi, C. Papyrius Carbo is est, qui tribunus plebis Claudio & Perpenna Coss. post triumuir agris diuidundis à C. Gracchio designatus est, quique primum plebis partes secutus, post ad optimates se contulit, de quo cum alias sæpe Cicero, tum in secundo de oratore meminit.

L. Cæcilius. L. Aurelius. 635.

L. Cæcilium, L. Aurelium, cõsules suggerit Cassiodorus & Obsequens. Metellum & Cottam Fasti Siculi. Cæcili Metelli & Cottæ consulum memi-nit Plutarchus in Mario, quem Marium his Coss. tribunatum plebis gessisse, Metellumq; consulem in carcerem coniecisse scribit. Hic est Cotta ille, in cuius consularis locum C. Cæsarem Flaminem dialem esse factum tradit Vel-

M. Cato. Q. Martius. 636.

annus consules habuit, M. Catonem, Q. Martium, teste Cassiodoro & Obsequente. Catonem & Martium Fasti Siculi, Eutropio autem M. Portium Catonem, & Q. Martium. Eorum meminit Valerius lib. 5. & Plinius lib. 31. Gellius lib. 13. cap. 19.

L. Cæcilius. Q. Mutius. 637.

sules deinceps tradit Cassiodorus, L. Cæcilium & Q. Mutium Metellum Scæuolam Fasti Siculi. L. Cæcilium Metellum, Q. Mutium Scæuolam Eutropius. Est autem hic L. Cæcilius Metellus, qui postea Dalmatis victis Macedonicus est appellatus, què Plutarchus in Coriolano, & in libro de fortuna Romanorum diadematum vocat, quod vlceris causa diademate diu frontem obligasse, hinc Pompeio candida fascia crus alligatum habenti, Fauonius non reprehendit) qua in parte corporis sit diadema, exigui panni appellatione regiæ vestis exprobrans. Quintius vero Mutius Scæuola augur est, de quo Cicero, & lib. 1. de Oratore,

C.

638. *C.Licinius Geta. Q.Maximus.*

CAssiodorus Coss. in hunc annum comparat, C. Licinium & Q.Maximum, Fasti Græci, Getam & Maximum, liber Cuspiniani Getam & Eburnum. De Quinto Maximo loquitur Cicero pro Muræna. Fuisse autem hunc è Fabijs, Eburni cognomen indicat, de quo Festus, Pullus Iouis dicebatur Q.Fabius, cui Eburno cognomen erat, propter candorem, quod eius natis fulmine icta esset. Fabium Eburnum filium impudicum, cognita domi causa necasse tradit Quintilianus declam.3. quem Q.Fabium Seruilianum vocat Valerius. Licinij patris nomen hactenus obscurum ex nummo antiquo reposuit Goltzius, in quo C.Licinium Getam Publij filium fuisse diserte perscriptum ait.

639. *M.Metellus. M.Scaurus.*

COnsules subsecuti sunt authore Cassiodoro M.Metellus, M.Scaurus: Caterum Metellus tertius est ex filijs Macedonici. De Marco autem Scauro, quem autor libri de viris illustribus M. Aimilium Scaurum vocat, ita scribit Pædianus: M.Scaurus ita fuit Patricius vt tribus supra eum ætatibus incuerit eius domus fortuna, nam neque pater neque auus, neque proauus propter tenues opes & nullam vitæ industriam honores adepti sunt. De eo præterea sæpe Cicero pro Muræna & in Bruto, Valerius lib.5.cap.8. & Plinius lib.2. cap.36.

640. *M.Acilius Balbus. C.Cato.*

MAtilium Balbum, C. Catonem consules suggerit Cassiodorus, Balbum & Catonem Fasti Siculi: M.Acilium, C.Portium Obsequens, eorundem meminit Plinius lib.2.cap.29.& 58. Acilium prænomine Manij afficit Plutarchus in Mario. C. Cato frater est M.Catonis, eius, qui quadennio antè consul fuit, nepos M.Catonis, Censorij atque Africani sororis filius vt ait Velleius: Cicero in Verronem & in Bruto.

641. *C.Cæcilius. Cn.Papyrius.*

CCæcilium Cn.Papyrium consules subdit Cassiodorus & Obsequens. Metellum & Carbonem Fasti Siculi. C.Cæcilium Metellum & Cn.Carbonem. Eutropius, eosdem anno 640. ab V.C. consulatum gessisse tradit Tacitus de moribus Germanorum: quo anno populum Romanum primùm cum Cimbris & Teutonibus bellare cœpisse, ipse cum Obsequente scribunt, C.Metellus est quartus C. Metelli Macedonici filius, quem moriens prætorium & candidatum consulatus reliquit. Hunc cognomen ex contumelia traxisse autor Cicero de Orat.lib.2. cognomen autem fuit Caprarius, vt ait Plutarchus de Gesta Romanorum.

642. *M.Liuius Drusus. L.Piso.*

MLiuium Drusum, L. Pisonem consulem, in hunc annum commentum Cassiodorus, Drusum & Pisonem Fasti Siculi, L.Piso Cæsonius consoris occisus postea est à Tigurinis, L.Cassio consule, author Orosius.

643. *P.Scipio. L.Calpurnius Bestia.*

COnsules edit in hunc annum Cassiodorus, P. Scipionem, L. Calpurnium Bestiam, Fasti Siculi Nasicam & Bestiam. Obsequens P.Scipionem, L. Calpurnium. Salustius, Eutropius, & Orosius, P.Scipionem Nasicam, & L. Calpurnium Bestiam. P.Nasicæ Scipionis, & L.Bestiæ consulum meminit Val.lib.1.cap.6. Cicero autem P.Scipionem, P.Scipionis Serapionis filium, Bestiæ collegam in consulatu mortuum esse tradit in Bruto: Bestiæ mentio fit in fragmento Capitolino.

Sp. Postumius. M. Minutius. 644.

SP. Postumium. M. Minutium, consules Cassiodorus suggerit Albinum & Rufum Fasti Siculi, Sp. Albinum, Q. Minutium Rufum Salustius. M. Minutij meminit etiam Velleius & Epitoma LXV.

Q. Metellus. M. Silanus. 645.

COnsules subsecutos tradit Cassiodorus, Q. Metellum & M. Silanum: Fasti Siculi Metellum, & Silanum, Q. Cæcilium Metellum Numidicum, M. Iunium Silanum, Pædianus & Eutropius. Eorum etiam memi. nit Cicero in Bruto. Metellus à Numidia victa Numidicus dictus, authore Velleio.

Ser. Galba. M. Scaurus. 646.

SEruium Galbam, M. Scaurum prodit in hunc annum consules Cassiodorus & Obsequens. Sulpitium & Scaurum Fasti Siculi. Seruium Galbam consularem fuisse Mario. VI. consule scribit pro Rabirio Cicero. M. Scau. consulibus meminit Velleius & Tacitus. Hic est M. Aurelius Scaurus, qui post gatus à Cimbris est interfectus, vt est in Epitoma 67.

L. Cassius. C. Marius. 647.

LCassium, C. Marium consules in hunc annum comparat Cassiodorus. Longinum & Marium, liber Cuspiniani & Fasti Siculi. Eorum etiam meminit Plinius lib. 10. cap. 13. C. Marium duabus repulsis ædilitatis aptis consulem esse factum, scribit Cicero pro Plancio, & Plutarchus in Ma. & rursus Cicero libro 3. de officijs.

Q. Seruilius Cæpio. C. Atilius. 648.

OBsequens & Cassiodorus consules in hunc annum comparant Q. Seruilium Cæpionem, & C. Attilium Sarranum. Cæpionem & Serranum Fasti Siculi. Hoc anno III. Nonas Ianuarij natum esse M. Tullium Cionem, Gellius lib. 15. cap. 28. scriptum reliquit. Horum consulum multa apud cronem, & alios veteres scriptores mentio est.

P. Rutilius Rufus. C. Manilius. 649.

Rutilius Rufus, & C. Manilius consules in hunc annum suggeruntur ab Obsequente & Cassiodoro P. Rutilium, M. F. vocat Cicero in Bruto. In altero consule variant annales, alij enim Caium, alij Cneium, alij Mar. Manlium, Mallium vel Manilium vocant. Cæterum totam hanc controuersiam dirimit lapis antiquus Puteolanus, cuius inscriptio continet Pub. Rutilij & Cn. Mallij consulum nomen, vt & Fastorum Siculorum, in quibus est Rutilius Mallius. Eius Cicero pro Plancio & Muræna, Valerius, Salustius, Tacitus, Eutropius & Orosius meminerunt. Atque eum non solum ignobilem, sine virtute, sine ingenio, vita etiam contempta fuisse scribit Cicero Plancio. Vnde facile apparet, Mallios gentem esse à Manlijs diuersos. Non de Cn. Manlio patritio eoque nobilissimo ita loqueretur Cicero.

C. Marius II. C. Flauius Fimbria. 650.

Einceps C. Marium II. C. Flauium Fimbriam, consules suggerit Cassiodorus, C. Marium, C. Flauum, Obsequens. Marium & Fimbriam Fasti Siculi, C. Marium II. C. Fimbriam item C. Marium, C. Flauium, Pædia. Cornel. Horum præterea consulum sæpe Cicero, Velleius, Valerius, Plu. & alij mentionem faciunt.

651. *C.Marius III. L.Aurelius Oreſtes.*

C Marium III. Aurelium Oreſtem, tradit in hunc annum conſules Caſſiodorus. Marium & Oreſtem Faſti Siculi. Marius abſens etiam III. conſul eſt factus metu Cimbrici belli, quod differebatur, autor Velleius, Eutropius, Epitoma, Cicero de prouincijs.

652. *C.Marius IIII. Q.Lutatius.*

INde C.Marium IIII. Q.Lutatium, Coſſ. Caſſiodorus & Obſequens ſuggerit. Marium & Catulum faſti Siculi, C.Marium IIII. & Q. Lutatium Catulũ Plutarchus, & Eutropius. De his præterea Cicero ſæpe & Plinius mentionem faciunt.

653. *M.Marius V. M.Aquillius.*

CONſules deinde fuerunt, Caſſiodoro teſte, C.Marius V. & M.Aquillius. De C.Mario V.Coſ. Plutarchus & Florus. Cicero vero 2.de Oratore, C.Marij V.conſulis collegam vocat M.Aquillium, de quo Plutarchus in Mario, qui eum μάγιστον ἀχύλλιον vocat, vt & Appianus in Mithridatica. Eſt autem M.Aquillius conſularis ille, qui poſt legatus à Mithridate rege captus, atque per contumeliam excruciatus eſt.

654. *C.Marius VI. L.Valerius Flaccus.*

CAſſiodorus & Obſequens, hoc anno edunt conſules, C.Marium VI. L. Valerium Flaccum. Marium & Flaccum Faſti Siculi. Hic L.Flaccus poſtea cenſor, princeps ſenatus & magiſter equitum Syllæ dictatoris fuit. Horum verò cõſulum Cicero ſæpiſſimè vt in Bruto, pro Rabirio, in Catilinam, in Antonium, pro Plancio, Plinius lib.2. Velleius, Pædianus in Piſoniana. Plutarchus & alij plerique meminerunt. Hoc anno IIII. Idus Quintiles C.Cæſar poſtea dictator natus eſt, authore Macrobio.

655. *M.Antonius. A.Poſtumius.*

MAntonium, A. Poſtumiũ, conſules in hunc annum produnt Caſſiodorus & Obſequens. Antonium & Albinum Faſti Siculi. In fragmento Capitolino etiam eſt mentio A.Poſt. Liber Cuſpiniani & Faſti Græci Antonium & Albinum. Horum conſulum meminit Cicero in oratione poſt reditum ad Quirites. Plinius libro 8.cap.7. vbi hunc annum DCLV. vocat Gellius libro 4.cap.6.

656. *Q.Metellus. T.Didius.*

QMetellus, T.Didius, conſules ſubſequuntur in hunc annum, auctore Caſſiodorus & Obſequens. Hos etiam memorat Pædianus in Corneliana, Q.Metellum nepotem, inquit, Balearici F. Macedonici nepotem, qui conſul fuit cum T.Didio, Curio accuſauit. Meminit etiam eiuſdem oratione poſt reditum.

657. *Cn.Lentulus. P.Craſſus.*

CN. Lentulum, P. Craſſum, cum Faſtis Siculis Caſſiodorus, Cn.Cornelius P.Licinium, Obſequens in hunc annum commemorat conſules. Meminit eorum Plinius lib.10 cap.1.& lib.35.capite ſecundo.

658. *Cn.Domitius. C.Caſſius.*

CN.Domitium, C. Caſſium, hic annus habuit, authore Caſſiodoro & Obſequente. Liber Cuſpiniani & Faſti Græci profitentur Aenobarbum & Virginum. Verrij Flacci fragmentum Aenobarbum & C.Caſſium L.F. Meminit eorum Pædianus in Corneliana, &c.

L.Crassus. Q.Scævola. 659.

CO nsules subsecuti, L. Crassus & Q. Scævola, authores Cassiodorus & Obsequens. In fragmento Capitolino consulari est Crassus, Quintius, in Censorio est, L.Licinius L. F. Crassum oratorem omnes magistratus gessisse cum Q. Scævola pontifice Max. Præter tribunatum plebis & censuram scribit Cicero in Bruto, ijsdemque consulibus, Q. Hortensium in foro primum dixisse. L. Licinij Crassi oratoris, & Quinti. Mutij Scævolæ pontificis Maximi & Oratoris ac Iurisconsulti, consulum meminit Pædianus in Corneliana.

C.Cælius. L.Domitius. 660.

C Cælium, L.Domitium, consules edunt in hunc annum Cassiodorus & Obsequens. Caldum & Aenobarbum Fasti Siculi. In fragmento Capitolino est Caldus & L. Domitius Cn. F. Caldus autem est cognomen Cælij. Meminit enim etiam Velleius Cælij cuiusdam Caldi sub Augusto. Itidem Cicero in lib. de petit. consul. pro Muræna. Pædianus in Corneliana. Rursus Cicero in Bruto proximè ante Herennium.

C.Valerius Flaccus. M.Herennius. 661.

COnsules in hunc annum comparant, C. Valerium Flaccum, M. Herennium, Cassiodorus & Obsequens. Flaccum & Herennium Fasti Siculi. Flaccum, M. Herennium Capitolinum fragmentum. Horum quoq; meminit Plinius lib. 29. cap. 3. Cicero pro Muræna & in Bruto.

C.Claudius Pulcher. M.Perpenna. 662.

COnsules hoc anno fuerunt C. Claudius Pulcher, M. Perpenna Cassiodorus author & Obsequens. In fragmento item Capitolino est Pulcher, M. Perpenna, itemque in Fastis Siculis. Huius Claudij prætoris Siciliæ meminit Cicero in Ver. 4. ædilis curulis, lib. 2. offic. Plinius. lib. 8.

L.Martius. Sext.Iulius. 663.

Vcium Martium, Sext. Iulium, consules in hunc annum Cassiodorus & Obsequens. Philippum, & Cæsarem Fasti Siculi. Eutropius & Orosius Sext. Iulium Cæsarem. L. Martium Philippum, fragmentum Capitolinum ippum, Sext. Iulium C. F. edunt. Horum meminit Plinius lib. 2. cap. 8. & lib. ap. 3. Itidem Cicero sæpe Valeriusque.

L.Iulius Cæsar. P.Rutilius Lupus. 664.

Onsules in hunc annum sunt apud Cassiodorum & Obsequentem, L. Iulius Cæsar, Pub. Rutilius Lupus, itemque apud Pædianum Velleium & in Epitoma LXXIII. & apud cæteros qui de bello Marsico scripserunt, in ento Capitolino Cæsar P. Rutilius L. F. in Siculis Fastis Cæsar & Lupus. nit etiam eorum Cicero de diuinatione. L. Cæsarem autem in ædilitate itum, consulem factum scribit in Plantiana.

L.Portius. Cn. Pomponius. 665.

Portium, Cn. Pompeium, consules in hunc annum edit Cassiodorus; Cn. Pompeium Strabonem, L. Portium Catonem, Pædianus in Corneliana. Strabonem & L. Portium fragmenta Capitolina. Strabonem & Catonem Siculi, Horum consulum meminerunt Appianus, Orosius, & alij, qui Marsicum literis prodidérunt. Cn. Pompeius hic pater Cn. Pompeij fuit authore Appiano & Pædiano in Pisonianam.

666. *L.Sylla. Q.Pempeius.*

CONsules edit in hunc annum Cassiodorus, L. Syllam & Q. Pompeium, idem est scriptum apud Obsequentem, Velleium, Eutropium, Orosium, Appianum, Plutarchum & alios. Syllam & Rufum Fasti Siculi. Sylla post victoriam ciuilem Fœlicem se appellari voluit. Itaque Pædianus & Capitolini authores in hoc consulatu referendo ita scribunt, L.Sulla, qui postea Felix est appellatus. Idem in secundo consulatu Capitolino L.F.P.N. dicitur. De Q.autem Pompeio in Rufo loquitur etiam Cicero in Bruto.

667. *L.Cornelius Cinna. Cn.Octauius.*

CONsules in hunc annum commemorat in Fastis Siculis Cassiodorus L. Cinnam, Cn. Octauium, L.Cornelium Cinnam, Cn. Octauium, Appianus, Velleius & cæteri qui huius temporis historiam literis prodiderunt, L.Cinnam scribit Plutarchus consulem à L.Sulla ex inimica factione ea conditione creatum, vt Sullæ actionibus non aduersaretur, vbi primum magistratum iniuit, præsentem Reip.statum perturbare adortum. Sullæ etiam accusationem per Virginium tribunum plebis comparasse, Sullam autem Virginio contempto aduersus Mithridatem mouisse.

668. *L.Cinna II. C.Marius VII.*

INde C.Marius VII. L. Cinna II. consules Siculis Fastis, Cassiodoro & iis qui de bello ciuili scripserunt autoribus, Plutarchus Marium primum fuisse tradit, qui septimum Romæ consulatum ceperit. Cæterum, quod apud Appianum & in Epitomis extat, L. Cinna, C. Marius nullis habitis comitiis consules se in hunc annum renunciarunt, eodemque die quo magistratum inierunt, Marius Sext.Licinium senatorem de saxo dejici iussit: editisque multis sceleribus . Idibus Ianuarijs decessit, in eius locum suffectus est L.Valerius Flaccus, is vt putant, qui ante cum C.Mario VI.consule consul fuit, de quo Cicero pro Flacco eius filio dicens mentionem facit.

669. *L.Cinna III. Cn.Papirius.*

L. Cinnam III. Cn. Papirium consules subsecutos in hunc annum testatur Cassiodorus, Cinnam & Carbonem Fasti Siculi. In Epitoma 83.scriptum est, L.Cinnam & Cn.Papirium Carbonem consules semet per biennium creasse. & in libro de viris illustribus Cinnam iterum & tertium consulem fecisse. Horum meminit etiam Plutarchus in Sulla, Appianus in Mithridatico atque in primo bellorum ciuilium.

670. *L.Cinna IIII. Cn.Papirius II.*

DEinceps L.Cinna IIII. Cn. Papirius II. consules author Cassiodorus & Epitoma. Cinnæ IIII.consulis meminit Cicero in Tusculanis, Suetonius in Cæsare, Cn.Papirij Carbonis II. Capitolinæ tabulæ. Siculæ non sine errore suspicione consules suggerunt Carbonem & Scribonium.

671. *L.Scipio. C.Norbanus.*

CONsules inde L. Scipio & C. Norbanus testis cum Siculis tabulis Cassiodorus, Obsequens, Appianus, Eutropius, Florus & Tacitus lib.19. Capitolinis fragmentis est L.Cornelius L.F.L.N.Scipio Asiaticus.

672. *C.Marius. Cn.Carbo III.*

DEinceps C. Marium Cn.Carbonem III. consules inuenio apud Cassiodorum, Appianum, Velleium & alios, C.Marium fratris filium, Cicero septies consulis Appianus, & Velleius, Plutar. Eutropius, & alij C.

filium prodiderunt, fortasse autem à C. Mario adoptatus fuit, in Capitolinis certè tabulis C.Marius C.F.C.N.appellant. Horum consulum meminit Cicero contra Rullum,Plinius lib.7.& hi qui bella ciuilia Syllana scripserunt.

M.Tullius. Cn.Dolabella. 673.

INdem.Tullium Cn.Dolabellam consules subijcit Cassiodorus.Deculam & Dolabellam Fasti Siculi: Tradit etiam Appianus Sillam dictatorem,vt speciem quandam antiquæ dignitatis Respublica retineret, Consules creari permisisse M. Tullium & Cornelium Dolabellam, atque ipsum more regio supra eos sedisse.M.Tullij & Cn. Cornelij Coss.meminit Cicero contra Rullum & Gellius lib.15.cap.33.In Capitolino fragmento M.Tullius M.F.A.N.Decula appellatur.

L.Sulla II. Q.Metellus. 674.

CAssiodorus cum Fastis Siculis consules suggerit L.Syllam II.Q.Metellum: Appianus addijcit, Syllam quanquam Dictator erat, tamen vt aliquam speciem respub habere videretur,se cum Q.Metello Pio consulem renunciari voluisse. Horum consulum Cicero in Verrem & alibi Gellius lib.15. cap. 28.& Cassiodorus meminerunt: Metello Pij cognomen fuit: Et est is qui Hispanias & Sertorianum bellum sortitus est: Numidici filius.

P.Seruilius. App.Claudius. 675.

INde consules P.Seruilius Ap.Claudius autor Cassiodorus. Eorum cognomina Vatia & Pulcher extant in tabulis Siculis, de quibus ita Appianus: Pop.Rom. vt Syllæ dictatori obsequeretur, ab eo vt consulatum continuaret,petijt, cui aduersatus Sylla Seruilium Isauricum & Claudium Pulchrum consules renunciandos curauit. In fragmento Capitolino est,P.Seruilius Vatia,qui postea Isauricus est appellatus. Isaurici verò cognomen accepit ab Isauris Ciliciæ populis deuictis,Pædianus in Verrinas. Strabo lib.14. Marcellinus lib.14.cum alijs.

M. Lepidus. Q.Catulus. 676.

MLepidus, Q.Catulus consules in hunc annum à Cassiodoro referuntur.Plutarchus author est,cum L.Sylla dictatura abdicasset, & comitiorum consularium potestatem pop. Rom. reddidisset M.Lepidum Syllæ inimicum, hominem audacem, ante Catulum, Cn. Pompeio annitente, consulem renunciatum.Horum consulum meminit Plinius lib.36.vbi eos anno vrbis conditæ 676.fuisse scribit: Cicero pro Cornelio.Florus ex Liuio,Valerius lib.3. cap.3.Eutropius.

M.Aemilius. D.Brutus. 677.

MAimilium D. Brutum consules hic annus habuit autore Cassiodoro & Obsequente. Meminit horum Macer tribunus plebis apud Salustium,cum plebem à patribus oppressam queritur. Itidem Cicero in Bruto & in II.de officijs, Valerius lib.7.cap.7. M. Aimilius Lepidi & Liuiani cognomen habuit.Nam ex familia Liuiorum à Mam. Lepido adoptatus fuit, rectè Mam. filius.

Cn.Octauius. C.Curio. 678.

VErrius Flaccus consules edit Cn. Octauium M.F. C.N.C. Scribonium Curionem,Eosdem etiam Cicero in Bruto,Salustius,Obsequens,Lactantius lib.1.Plinius lib.2.cap.35.memorat,Cicero in Bruto & Plinius lib.7. cap.II.tres C.Curiones oratores produnt Patrem,filium,& nepotem.

679. *L. Octauius. C. Cotta.*

L. Octauium C. Cottam consules, Cassiodorus in hunc annum consules suggerit, C. Aurelium L. Octauium Obsequens: L. Octauij, C. Aurelij consulum meminit Plinius lib. 2. cap. 35. Cicero III. & V. in Verrem: In fragmētis Capitolinis, L. Octauius Cn. F. Cn. N. & C. Aurelius eduntur. Hūc annum transcendunt Fasti Siculi, Pædianus tres Cottas fratres consulares hoc tempore fuisse scribit, Caium, Marcum & Lucium.

680. *L. Licinius Lucullus. M. Cotta.*

L. Lucullum, M. Cottam consules in hunc annum prodit Cassiodorus: Lucullum & Cottam Fasti Siculi: L. Licinium Lucullum M. Aurelium Cottam Eutropius. Appianus in Mithridatica, Plutarchus in Lucullo. Horum mentio est apud Ciceronem in Verrem & in Epitoma 93. & 94. L. Lucullus annum habuit qui consul fuit cum A. Albino, Cicero & Plutar. autores.

681. *M. Lucullus. C. Cassius.*

M. Lucullum, C. Cassium consules, autore Cassiodoro, hic annus habuit. Marcellum & Cassium Siculis, quos Cicero in Verrem M. Terentium & C. Cassium, legemque ab his latam Terentiam & Cassiam vocat. Fuit enim quantum ex fragmentis Capitolinis augurari licet, M. Licinius Lucullus à M. Terentio Varrone adoptatus, ac propterea M. Terentius Varro Lucullus appellatus, L. Lucullum & M. Lucullum, Cicero in Lucullo & Plutarchus fratres vocant: quos Eutropius consobrinos nominat. Cassij cognomē fuisse Varum docet plumbeus tubulus Romæ inuentus, & quod Appianus etiam lib. 4. C. Cassium Varum consularem è triumuiris proscriptum fuisse scribit.

682. *L. Gellius. Cn. Lentulus.*

L. Gellius Cn. Lentulus consules subsecuti, vt ait Cassiodorus. Itidem meminit eorum Cicero pro Balbo, & alibi, Plutarchus in Crasso, Eutropius, & Orosius. Liber Cuspiniani Poplicolam & Lentulum. Fuit vero L. Gellij Poplicolæ cognomen, vt ostendit Onuphrius.

683. *Cn. Aufidius. P. Lentulus.*

CN. Aufidium P. Lentulum consules prodit in hunc annum Cassiodorus: Lentulum & Orestem Fasti Siculi, Cornelium Lentulum, Cn. Aufidium Orestem, Eutropius, Cn. Aufidium Orestem cum trib. plebis esse non potuisset consulem factum scribit Cicero pro Plancio. Est autem hic P. Lentulus Sura is, qui post consularis & prætor I I. strangulatus est, consule Cicerone, quod cum Catilina coniurauerat, cuius auus fuit P. Lentulus, princeps Senatus, vt ait Cicero pro domo, & in Catilinam, & Prædianus.

684. *Marcus Crassus. Cn. Pompeius.*

INde M. Crassum, Cn. Pompeium Coss. edunt Cassiodorus, Plutarchus, Appianus, Siculi Fasti, Magnum & Diuitem eorum cognomina fuisse satis constat. Ac omnium veterum scriptorum annalibus celebratur hic primus eorum consulatus. Plutarchus Licinium Crassum opera Pompeij consulis consulatum adeptum fuisse refert. Horum prætere a consulum Cicero, Sallustius, Pædianus in Cornelianam, & omnes alij meminerunt.

Q. Metellus. Q. Hortensius.

685. INde consules Q. Metellus Q. Hortensius, testis cum Fastis Siculis Cassiodorus. Pædianus Q. Metellum Creticum cū Q. Hortensio oratore compu[t]at, itemque Iosephus lib. antiquit. Iudaic. 14. Q. Hortensium L. F. Cicero ro[g]

in Bruto, Q. Metellus qui postea à Creta deuicta Creticus est appellatus, filius fuit L. Dalmatici, vt ex Pædiano in diuinationem elicitur.

L. Metellus. Q. Martius. 686.

PAedianus in Pisonianam, Dio & Cassiodorus consules in hunc annum comparant L. Cæcilium Metellum, & Q. Martium Fasti Græci Martium Regem & Metellum: Quem scribit Dio mortuum magistratus initio, qui autem in eius locum suffectus fuit, eum antequam iniret obijsse, ac propterea neminem surrogari placuisse, Q. Martium solum magistratum gessisse, quem regis nomine afficit Salustius, L. Metellus frater fuit, Q. Cretico, autore Pædiano.

C. Piso. M'Glabrio. 687.

INde C. Piso, M'Glabrio consules apud Cassiodorum & Fastos Siculos: Manius Acilius C. Piso apud Dionem subsequuntur, C. Pisonis, & M'Acilij Glabrionis consularium meminit Cicero li. 12. ad Atticum, C. Pisonis consulis & legis Calpurniæ de ambitu ab eo latæ Pædianus in Cornelianam, scribit etiam de his Valerius lib. 4.

M'Lepidus. L. Volcatius. 688.

MAn. Lepidum, L. Torquatum mendose suggerit Cassiodorus, Fasti Græci Volcatium Tullum. Dio L. Tullum Aimilium Lepidum. Salustius in Catilina L. Tullum, M. Lepidum. Pedianus in Cornelianam, M'Lepidum, L. Volcatium. Cicero pro Sulla, L. Volcatium Fullum ita vt sit, M. Aimilius Lepidus, & L. Volcatius Tullus.

L. Cotta. L. Torquatus. 689.

IN hunc annum designati consules erant L. Autronius Pætus, (vt est in triumpho Tabulæ Capitolinæ, non Autronius vt vulgo legitur) & P. Cornelius Sulla. Qui cum ambitus damnati pœnas dedissent, in eorum locum facti sunt qui eos accusauerant, L. Aurelius, M. F. Cotta, & L. Manlius, L. F. Torquatus. Salustio, Dione, Pædiano in orationem pro Cornelio & in toga candida, & Tranquillo in Cæsarem authoribus.

L. Cæsar. C. Figulus. 690.

COnsules insequens annus habuit autore Cassiodoro, & Pædiano, & Siculis Fastis L. Cæsarem & C. Figulum, quos Dio vocat L. Cæsarem C. Martium, C. F. Figulum. Cicero pro Sulla L. Iulium, C. Figulum, itemque Salustius in Catilina, L. Iulius Cæsar eius L. Iulij filius est, qui bello Marsico Consul fuit.

M. Cicero. C. Antonius. 691.

COnsules hoc anno fuerunt M. Tullius, M. F. Cicero & C. Antonius, M. F. Dione lib. 37. Cassiodoro, Salustio in Catilinario, Velleio lib. 2. Ioseph. antiq. 14. cap. 8. Plinio lib. 8. cap. 53. Tranquillo in vita Augusti, Appiano, Eutropio, Pædiano, alijsque authoribus.

D. Silanus. L. Muræna. 692.

COnsules subsecuti sunt D. Silanus, L. Muræna, authore cum Siculis Cassiodoro & Salustio. Dio D. Iunium, M. F. Silanum L. Licinium, L. F. Murænam edit. Eutropius D. Iunium Silanum, & L. Licinium, L. Muræna, L. Murænæ filius est eius qui de Mithridate propr. triumphauit, vt ait Cicero pro ipso Mureana ambitus reo. His comitijs iterum repulsam tulit L. Sergius Catilina cuius dolore ad coniurationem exarsit, & Ser. Sulpitius Rufus Iurisconsultus qui post Murænam ambitus accusauit.

693. *M.Pupius. M.Valerius.*

CAssiodorus hoc anno Coss.subijcit M. Pupium, M. Valerium, Pisonem & Messalam Fasti Siculi. Dio M.Pupium M.F.Pisonem, & M.Valerium,M.F. Messalam Nigrum. Messalæ Nigri etiam est mentio apud Pædianum in oratione pro Scauro,M.Messalæ,& M.Pisonis apud Plinium lib.7.cap.26.lib.37. cap.2.lib.8.cap.26.Cæsarem lib.1.de bello Gallico. De M.Pisone etiam Pedianus in Pisonianam.

694. *Q.Metellus. Q.Africanus.*

COnsules edit in hunc annum Cassiodorus cum Siculis, Q. Metellum, L.Afranium,item Obsequens,& Cicero lib.1.Epist.ad Atticum. Dio L.Afranium.L.F.Q Cæcilium, & Q.F.Metellum Celerem. Vterq; horum Pompeij opera consulatum, teste Dione,consecutus est, eius enim legati ambo fuerunt in Asia.

695. *C.Cæsar. M.Bibulus.*

CCæsarem, M. Bibulum in hunc annum consules comparant cum Siculis Cassiodorus,Suetonius & Epitoma.C.Iulium,C.F.Cæsarem,M.Calpurnium Dio, C.Iulium Cæsarem Calpurnium Bibulum Plutarchus & Appianus, quanquam hic vt & Orosius.& Eutropius L.Bibulum vocat, Cæsaris & Bibuli consulis meminit Cicero ad Lentulum Epist.lib.1.

696. *I.Piso. A.Gabinius.*

LPisonem,L.Gabinum,in hunc annum consules edunt Cassiodorus & Fasti Siculi. L.Calpurnium, L.F.Pisonem, A.Gabinium, A.F.Dio.L.Pisonem,A. Gabinium,Cæsar,Cicero,Plutarchus & Cassiodorus. Meminit horum Cæsar lib.1.de bello Gallico, Plutarchus in Catone minore. Cicero in Pisonem pro Sextio.Pisonem Cæsonium vocant Cicero & Pedianus,quo nomine etiam auus eius vsus est, vt apparet in Capitolinis tabulis anno DCVI.

697. *P.Lentulus. Q.Metellus.*

COnsules subsequuntur in hunc annum apud Cassiodorum & in Fasti Siculis P. Lentulus Q.Metellus, apud Dionem P.Cornelius, P.F.Lentulus Spinther,Q.Cæcilius Q.F.Metellus nepos.Horum meminit Valer. lib.9.Lentulus,inquiens,& Metellus in consulatu collegæ ambo in scena propter similitudinem histrionum spectati sunt, sed alter ex quodam affecla cognomen Spintheris traxit,alter nisi Nepotis à moribus accepisset,Pamph Retiarij, cui simillimus esse ferebatur, habuisset. De eisdem Cicero in pr Epistolarum, & in orationibus sæpissime, Plinius lib.7.cap.2. Plutarchus in cerone,& alij omnes.

698 *C.Lentulus. L.Philippus.*

COnsules suggerit Cassiodorus, Cn.Lentulum, L.Philippum. Fasti Si Marcellum & Philippum. Dio Cn. Cornelium P.F.Lentulum Marc num,L.Martium L.F.Philippum.Lentuli & Marcellini Coss.memini cero in Epistolis ad Lentulum, Martij Philippi consulis Plutarchus in Ca Cn.Lentulus eius P.Lentuli filius est, qui fuit M.Marcelli filius,à P.Lent doptatus, vt ait Cicero in Bruto. Est autem Marcellinus non Claudian pellatus,vt intelligeretur ex qua Claudiorum familia ortus est.

699. *Cn.Pompeius. M.Crassus.*

CVm C.Catonis tribuni plebis intercessionibus comitia tollerentur tus vestem mutauit. Consules ex interregno facti sunt, Cn. Pom M.Crassus iterum,vt Plutarchus, Dio,& Appianus authores sunt,

mitius Aenobarbus, quem Cato ac boni omnes deducebant foro, per vim pulsus, Cato ipse vulneratus est. Hos consules Dio vocat Cn. Pompeium, Cn.F. Magnum II.M.Licinium, P.F.Crassum II. quorum Pædianus, Eutropius, Fasti Siculi, & alij, meminerunt.

Appius Claudius. L.Domitius. 700.

DIo li.39. Anno vrbis conditæ D C C. Varronis supputationem secutus, consules edit, App.Claudium, Ap.F.Pulchrum, & L.Domitium, Cn.filium Aenobarbum. Cassiodorus & Obsequens, App. Claudium, L. Domitium memorant, quos Siculi Fasti nominant Pulchrum & Aenorbarbum. Pædianus in oratione pro Scauro, L.Domitium Aenobarbum, App.Claudium Pulchrum, L. Domitij Cn.F.Aenobarbi meminit quoq; Cœlius in 8.Epistolarum.

Cn.Domitius. M.Messala. 701.

IN hunc annum consulatum petierunt magna contentione atque ambitu C.Memius, Cn.Domitius, M.Messala, M.Scaurus, vt scribit Cicero ad Q.fratrem. Facti autem sunt ex interregno, septimo huius anni mense, M.Messala & Cn. Domitius, qui ne tum quidem creati fuissent, nisi Q.Pompeius Rufus trib.plebis, qui intercessionibus comitia tollebat, ex senatusconsulto in carcerem coniectus fuisset, atque idem se de cæteris facturum, qui comitia impedissent, senatus ostendisset. hæc Dio. Appianus octo menses rempub. sine magistratibus fuisse. Plutarchus in tanto rerum discrimine legem à Lucilio trib.plebis latam de dictatore Cn.Pompeio creando qui rempub.constitueret scribit, ac Catone repugnante nihil effectum. Dio non solum de Dictatore, sed etiam de Tribunis militum consulari potestate creandis mentionem à tribunis plebis illatam ait, consules autem Messalam & Caluinum, Pompeio annitente esse creatos, quę eadem cognomina in Fastis etiam Siculis prodita sunt. Cn.Domitius Caluinus, M.F.M.N. in Capitolinis tabulis scribitur anno D C C V I I I. ab D C C X V I I.

Cn.Pompeius. Q.Metellus. 702.

QVum propter potentissimorum competitorum contentiones Kal. Ianuarij consules adhuc creati non essent, facto in M. Bibuli sententiam Senatusconsulto Cn.Pompeius ab interrege Seruio Sulpitio V.Ka.Mar. Cos.III. sine collega primus creatus est, statimque consulatum inijt. Verum inuidiam vitaret in quinque menses extremos, Q.Cęcilium Metellum Pium Scipionem socerum sibi collegam surrogauit. Hæc Pædianus in Milonianam. Plutarchus, Appianus & Dio. Hic Marcellus Pius Scipio, P.Cornelius Scipio Nasica dicebatur, Nasicæ Scipionis filius, qui à Q.Metello Pio adoptatus, Q. Cecilius, Q.F.Q.N.Metellus Pius Scipio vocatur à Cœlio in epistolis familiaribus.

Mar.Marcellus. Ser.Sulpitius. 703.

IN hunc annum consules creati sunt M. Marcellus, Ser. Sulpitius autore Cassiodoro, Plutarcho, Appiano, quos Fasti Siculi vocant Rufum, & Marcellum. Dio Seruum Sulpitium. Q.F.Rufum, M.Claudium, M.F.Marcellum. Horum consulum meminit etiam Suetonius in Cæsare. Cicero in epistolis, & Varro ab vrbe condita C X V I I I. Hic Marcellus eius Marcelli qui anno sequenti consulatum gessit patruelis, eius vero qui cum Lentulo biennio post, frater Germanus, vt ex Verrio Flacco, Dione, & Suetonio intelligitur.

L.Paulus, C.Marcellus. 704.

NUnc de L.Paulus, C.Marcellus, consules subsecuti sunt, authore cum Siculis Fastis Cassiodoro, Dione, Suetonio, & Hirtio, lib.8. Horum alter L.Aemylius, M. L.Paulus à Dione, alter C.Claudius C.F.Marcellus à Cicerone in Epistolis nomi-

nominatur. Dio hunc ab alijs ἀνέψιον ab alijs ἀδελφὸν, M. Marcelli traditum, Suetonius patruelem fuisse apertè scribit.

705. *L. Lentulus. C. Marcellus.*

HIc annus consules habuit, L. Lentulum, C. Marcellum, author Cassiodorus, Appianus, Plutarchus, Hirtius, Florus, Cicero in Epistolis. Dio hos consules vocat, L. Cornelium, P. F. Lentulum, C. Claudium, M. F. Marcellum. In fragmentis Capitolinis est etiam C. Claudius M. F. M. N. Marcellus. Hic est L. Lentulus Crus. qui autore Cœlio prioribus comitijs repulsam tulit, Flamen Martialis dictus à Cicerone in Vatinium.

706. *C. Cæsar. P. Seruilius.*

DIctatore Cæsare extremo superioris anni tempore comitia habente consules creantur, C. Iulius, C. F. Cæsar, & P. Seruilius P. F. Isuricus. Is enim erat annus, quo per leges ei consulem fieri liceret. Ita enim in eius commentarijs lib. 3. ipse, Dio lib. 41. Plutarchus, Tranquillus, Appianus & Cassiodorus tradunt. Legem autem intelligit eam qua vetabatur, ne quis intra decem annos iterum consul fieret, P. Seruilius, P. Seruilij fuit filius, eius qui primus Isaurici cognomen inuenit, qui hoc anno consulatum Romæ, Cæsare in Macedonia rem gerente, administrauit.

707. *Q. Fusius Calenus. P. Vatinius.*

POpulus Romanus (inquit Dio) audita Cn. Pompeij cæde enixe operam dedit, vt Cæsari victori honorificentissima decreta fierent. Ergo consulatum in quinque deinceps annos, dictaturam, non in sex menses, vt ante, sed in annum, tribunitiam potestatem in perpetuum ei mandauit. Cæsar autem quamuis extra Italiam esset, dictaturam statim inijt, cum magistrum equitum, M. Antonium nondum Prætorium sibi subrogasset, ex tabulis Capitolinis, Dione, Plutarcho, & Cicerone II. Philippica. Quo autem titulo hanc dictaturam & sequentes Cæsar ceperit, M. Antonius in Cæsaris laudatione apud Dionem ostendit. In qua ille Dictatorem aduersus hostes Cæsarem creatum ait. Ergo rei gerendæ causa factus fuit. Aliam etiam ob causam Cæsarem dictaturam accepisse constat, ea fuit, vt illa potestate, quæ summa erat, omnia ad se vnum ius reipub. traheret, quod ante multorum erat. Cæterum hoc anno ineunte addit Dio nullos, neque prætores, neque consules designatos fuisse. Nam enim Antonius magister equitum, purpurea veste, & sex lictoribus vsus, speciem quandam antiquæ libertatis referebat. Is paulo post vrbe profectus, Praefectum vrbis reliquit, L. Cæsarem senem, quod nunquam antea factum fuerat à magistro equitum. Cæterum exitu anni Aegypto recepta, rege Ptolemæo occiso, Pharnace Ponti rege victo consules creati sunt, Q. Fusius Q. F. Calenus, & P. Vatinius P. F. quos tabulæ Capitolinæ & Cassiodorus edunt. De P. Vatinio consule mentionem facit Macrobius lib. 2.

708. *C. Cæsar. M. Lepidus.*

COnsules tantum sine Dictatore hoc anno edit in tabulis Capitolinis Verrius Flaccus, & C. Iulium Cæsarem III. & M. Aimilium Lepidum Lapis Colotianus, de quo hic Onuphrius. Dio vero lib. 43. Postero vero anno (inquit) Dictaturam quoque vna cum consulatu vtrumque tertium gessit collega sibi in vtroque magistratu cooptato M. Aimilio Lepido. Idem sentire videtur Tranquillus in Cæsare cap. 76. Item Hirtius lib. 5. Cæterum cum Hirtium, Tranquillum & Dionem errasse existimat Onuphrius. Nam cum tabulis Capitolinis, Plutarchus quoque & Eutropius consentiunt, qui Cæsarem hoc anno consulem tertium cum M. Lepido: Dictatorem vero iterum scribunt.

C.Cæſar. Q.Maximus. 709.

CAeſarem Dictatorem III. cum M. Lepido magiſtro equitum in hunc annum produnt ij, qui tabulas Capitolinas exararunt, à quibus diſſentit Dio, qui hoc anno Cæſarem Dictatorem IIII. Lepidum magiſtrum equitum II.tradit,atque ipſum Lepidum in conſulatu, quem cum Cæſare geſſit,ſeipſum magiſtrum equitum contra leges renunciaſſe.Hæc de dictatore.De conſulibus vero in indice Dionis ſcriptum extat, in eundem annum Cæſarem dictaturam quartam, & conſulatum quartum ſine collega geſſiſſe, ac apparet in ea hiſtoria Cæſarem quartum conſulatum ſtatim inijſſe,neque tamen vſque ad extremum annum geſſiſſe. Verum vbi in vrbem ex Hiſpania venerit, abdicaſſe,ac Q.Fabium Maximum, & C.Trebonium ſibi in reliquum anni ſuffecit-ſe. Cum Dione conueniunt ea quæ in fragmentis Capitolinis ſcripta ſunt, in quibus videre eſt Cæſarem IIII. conſulem fuiſſe, idque ſine collega, vt Sigonius interpretatus eſt. Nam & Faſti Cuſpiniani cum Siculis Cæſarem etiam IIII. conſulem ſolum produnt. Appianus item & Plutarchus meminerunt Cæſaris,qui IIII.conſul deſignatus in Hiſpaniam duxit exercitum,Q.Fabium trimeſtrem conſulem vocat Suetonius. Addit præterea Dio,Cæſarem mortuo Q.Fabio conſule vltimo anni die in reliquas horas, C.Caninium conſulem declaraſſe. De qua re Cicero lib.7.ad Curium, Macrobius lib.2.Saturnal. Tacitus lib.18.Plinius lib.7.Suetonius in Cæſare meminerunt.

C.Cæſar. M.Antonius. 710.

DIo in hunc annum Cæſarem dictatorem V. cum M. Aemylio Lepido magiſtro equitum edit, tabulæ autem Capitolinæ eum dictatorem IIII.profitentur. Eundem ſe cum M.Antonio conſulem creaſſe Dio & Appianus ſcribunt. Item in hunc annum Cæſarem V. & M.Antonium, prodit in Faſtis Siculis Caſſiodorus. Eorum meminit quoque libro primo Macrobius. In Capitolinis præterea & Colotianis tabulis ſcriptum eſt,C.Cæſarem V. cum M.Antonio M.F.conſulem fuiſſe.Cæſari autem ſuffectum P.Cornelium P. Hic autem fuit P.Cornelius Dolobella,quem etiam Cæſar, ſi vixiſſet,ſibi fuit ſtituturus.Tradit Plutarchus Cæſarem V.conſulem,M.Antonium ſibi collegam cooptaſſe,cum autem ſibi Dolabellam ſufficere vellet,eaque de re ad ſenatum retuliſſet, Antonium oratione obſtitiſſe, poſt autem cum iterum Cæſar nuntiari Dolabellam conſulem iuſſiſſet, obnunciante Antonio, Cæſarem inperato deſtitiſſe. Interfecto autem Cæſare,Antonium,ſcribit Dio,Dolabellam legam ſibi adiunxiſſe,veritum,ne ſeditio oriretur,ſi eum repudiaſſet. Appianus Dolabellam Cæſare occiſo,ſtatim ait inijſſe. Itidem Velleius. Et hoc quidem anno C.Cæſar conſpiratione in eum facta, cuius capita fuerunt M. & D. Brutus, C.Trebonius & C.Caſſius, Idibus Martij, in curia Pompeij dum ſenatum haberet, tribus & viginti vulneribus confoſſus eſt, occupatumque ab inſectoribus eius Capitolium,& C.Octauius ſororius Cæſaris nepos,teſtamento Cæſaris hæres ex parte dimidia inſtitutus, & in nomen adoptatus Romam ex Epiro,quo eum Cæſar præmiſerat bellum Parthis illaturus, omnibusq; ſuis ex teſtamento nomen Cæſaris aſſumpſit.

C.Panſa. A.Hirtius. 711.

DIo,Caſſiodorus, & cæteri conſules in hunc annum profitentur, C.Vibium Panſam Capronianum,& A.Hirtium,A.F.liber Cuſpiniani Cretonianum & Hirtium edit. Ex qua re intelligi poteſt, Cretonianum cognomen Panſæ fuiſſe, forte corruptum pro Caproniano. C.Vibius C.F. & A.Hirtius A.F. dicuntur in tabula Colotiana. Hirtius vnus extitit ex filijs proſcriptorum Sulla, quos Cæſar, vt tradit Dio,ad honores euexit. Hi & ſequentis anni magiſtratus ante à Cæſare deſignati fuerunt,quam interficeretur. Ex his Hirtium

in

in prælio ciuili Mutinensi contra Antonium, Pansam vero aliquot diebus post ex vulnere in eodem bello accepto, Bononiæ mortuos, Dio appianus, & alij referunt. In locum Pansæ XIIII. Kalend. Septemb. huius anni C. Octauius suffectus est, qui in Hirtij locum collegam sibi Q. Pedium cooptauit.

712. *M. Lepidus. L. Plancus.*

CAssiodorus cum Fastis Siculis consules subijcit, M. Lepidum, L. Plancum, Dio, M. AEmylium Lepidum II. L. Munatium. L. F. Plancum. Horum meminit Suetonius in Tiberio, cum ait: Tiberium M. AEmylio Lepido II. Munatio Planco Coss. post bellum Philippense natum. In hunc autem etiam annum consules iam ante à Cæsare designati fuerant, authore Dione, D. Brutus & L. Plancus, verum Bruto priore anno lege Pedia damnato, ac post occiso & occupata à triumuiris repub. placuit M. Lepidum triumuirum, qui antea etiam cum Cæsare III. consul fuerat, cum Planco, qui & ipse secutus Antonium, à repub. desciuerat, consulatum administrare. Cæterum Brutus ipse à Plutarcho, Appiano, Dione, Zonara, Albinus vocatur, credo quod è Brutis fuerit in Albinos adoptatus. Hoc anno bello ciuili Philippensi Brutus & Cassius interfecti sunt, vt authores sunt Dio, Plutarchus, Appianus, & alij.

713. *P. Seruilius. L. Antonius.*

COnsules in hunc annum comparant tabulæ Colotianæ, Dio & Cassiodorus, L. Antonium, M. F. Pietatem, P. Seruilium, P. F. Isauricum II. Horum cōsulum in Tiberio meminit Suetonius, Pub. Seruilius primum consul fuit cum Cæsare II. cuius patrem Isauricum paulo ante mortuum fuisse Dio & Eusebius tradunt, L. Antonius à Dione Pietas dicitur, quod consul vna cum Fuluia Marci fratris vxore rempub. eo animo tractauerit, quasi pro fratre III. vir laboraret, atque propter pietatem illam cognomen Pietatis sibi vendicauit.

714. *Cn. Domitius. C. Asinius.*

TAbula Colotiana, Dio & Cassiodorus, consules in hunc annum comparant, Cn. Domitium, M. F. Caluinum II. C. Asinium, Cn. F. Pollionem. Horum meminit Iosephus antiquitatum lib. 14. cap. 23. Exitu autem anni hos consules se magistratu abdicasse scribit Dio: alios q; consules in paucos dies suffectos esse, quorum vnus fuit L. Cornelius Balbus Gaditanus. Quare tabula Colotiana suffecti consules notati sunt L. Cornelius L. F. P. Canidius F. De P. Cornelio Balbo consule, Plinius lib. 7. cap. 43. & Velleius lib. 2.

715. *L. Censorinus. C. Caluisius.*

COnsules suggerit Cassiodorus L. Censorinum C. Caluisium. Cēsorinum Sabinum Fasti Siculi. Dio L. Marcium, C. Sabinum: C. Caluisius, C. F. Sabinus dicitur à Dione in indice, quamquam Asinius ibi vulgo per mendam legitur.

716. *A. Claudius. C. Norbanus.*

COnsules subsecuti sunt Appius Claudius, C. Norbanus, vt ait Cassiodorus, vt Fasti Siculi, Censorinus & Sabinus, vt Dio, Ap. Claudius C. F. Pulcher. Norbanus C. F. Flaccus. De Tedio Afro consule suffecto designato, qui antequam iniret se ipse præcipitauit, minis C. Cæsaris exterritus, vide Tranquillum in Augusto.

617. *M. Agrippa. L. Caninius.*

MAgrippam, L. Caninium consules suggerit Cassiodorus, Agrippam Gallum Fasti Siculi: Dio M. Vipsanium L. F. Agrippam, L. Caninium L. F. Gallum: M. Agrippam & C. Canidium Gallum consules Iosep

Ioſephus lib.15.antiquitatum, Vipſanium item Agrippam vocat Nepos in vita Attici. In Capitolinis lapidibus, aliiſque veteribus Romæ monumentis gentile nomen eius præteritur: vt in fronte templi quod Pantheon dictum eſt, M. Agrippa L.F.Coſ.tertium. Meminit etiam de Agrippa Tacitus, lib.1.

L.Gellius. M.Cocceius. 718.

CAſſiodorus conſules in hunc annum profitetur L. Gellium, M.Cocceium Poplicolam, & Neruam Faſti Siculi: Dio L. Gellium L.F. Poplicolam, M.Cocceiũ Neruam. Ex Capitolinis fragmentis apparet L.Gellium L.F.L.N.eſſe, L.Gellius frater proditur à Dione M.Valerij Meſſalæ. Eſt enim is, cui à M.Bruto venia ante data eſt, ex quo intelligi poteſt, Poplicolam cognomen eſſe adoptionis, non enim Gellij ſed Valerij Poplicolę cognomen tulerunt. Eundem Gellium abdicaſſe, in eius locum alterum ſuffectum eadem fragmenta docent. Is forte fuit L.Munatius L.F.L.N. Plancus quem Plinius li. 13.cap.3.bis conſulem fuiſſe ait, neq; quo anno iterum fuerit reperias.

Sex.Pompeius. L.Cornificius. 719.

SExt.Pompeium, L.Cornificium conſules prodit in hunc annum cum Siculis Caſſiodorus, L.Cornificium, L.F. Sextum Pompeium, Sex.F.Dio. Hoc anno Sext.Pompeius Cn.F.occiſus eſt.

M.Antonius. L.Scribonius Libo. 720.

COnſules ſuggerit Caſſiodorus L.Scribonium, L.Atratinum. Antonium & Libonem Faſti Siculi: M.Antonium M.F.II. L.Scribonium L.F. Libonem Dio. Adiicit idem Dio M.Antonium III. virum magiſtratu ipſis al.Ianuariis ſe confeſtim abdicaſſe, ac ſibi L. Sempronium Atratinum ſuffe-iſſe, multoſq; propterea eſſe, qui non Antonium, ſed Atratinum cum Libone onſules hoc anno edant. Conſules quoque in anni partem ſuffectos inuenitur ud quoſdam Faſtorum municipalium autores: Sane etiam Pauli AEmylij nſulis in parte anni meminit Dio, eumque porticum ſuis ſumptibus exædifi-ſſe ait, & in conſulatu dedicaſſe.

C.Cæſar. L.Volcatius. 721.

CAſſiodorus C.Cæſarem, L.Volcatium conſules ſuggerit. Dio Cæſarem III.L.Volcatium L.F.Tullum. Qui Siculos Faſtos digeſſerunt, parum ſcite Cæſarem & Ciceronem in hunc annum edunt. De hoc Cæſaris con-atu Suetonius, & Dio, commemorantes quod eum pauciſſimis horis geſſe-vt ante quoq; facerat Antonius. In locũ Cæſaris facti L.Antonius multique in parte anni qui in libro Veterum inſcriptionum hoc modo numerantur:

Imp.Cæſar II. L.Volcatius.
K.Ian.L.Antonius.
K.Maij.L.Flauius.
K.Iulij, M.Atilius.
C.Fomeius.
K.Sept.L.Vinucius.
K.Octob.L.Lænonius.

Flauij conſulis à M.Antonio facti & abdicati meminit etiam Dio.

Cn.Domitius. C.Soſius. 722.

N.Domitium, C.Soſium, conſules nominat in hunc annum Caſſiodorus, AEnobarbum & Soſium Faſti Siculi. Dio Cn. Domitium Cn.F. Cn. Nep.

AEnobar-

AEnobarbum. C. Sosium C.F.N.Nepos scribit Atticum Cn.Domitio, C.Sosio consulibus mortuum.

743. *C.Cæsar II. M.Messala.*

CAssiodorus C.Cæsarem I I. M.Messalam consules in hunc annum profitetur.Fasti Siculi Octauianum & Coruinum, Dio Cæsarem III. M. Valerium M.F.Messalam Coruinum & recte, neq; enim Cassiodorus rationem habet consulatus eius quem cum Q.Pedio gessit, quia suffectus fuit. Dio autem & Appianus authores sunt Cæsarem & Antonium ambos III. in hunc annum consules comparatos fuisse,tum cum pace cum Sext. Pompeio facta consules in octo annos insequentes designarunt, verum abrogatum fuisse priore anno ei à populo consulatum,& bellum vna cum Cleopatra indictum, ac pro eo M. Messalam consulem declaratum.De suffectis hoc anno consulibus sic in veteribus inscriptionibus :

Imperator Cæsar.III.M.Valerius.
K.Maij,M.Titius.
K.Octobrib.Cn.Pompeius.

744. *C.Cæsar III. M.Crassus.*

CAssiodorus consules in hunc annum nominat C.Cæsarem III. M.Crassum:Fasti Siculi Octauianum & Crassum,Dio Cæsarem IIII. M.Licinium M.F. Crassum. Addit idem Cæsar media hyeme traiecit in Italiam ex Macedonia,qua ipse quartum consul cum M.Crasso fuit, Orosius item notat Cæsarem VI.Imperatorem appellatum cum M.Liuio Crasso Cos. fuisse.De consulibus suffectis M.Licinio sic in veteribus inscriptionibus :

Imp.Cæsar IIII. M.Licinius.
Kal.Iulij. C.Antistius.
Id.Sept. M.Tullius.
Kal.Non. L.Senius.

DEm.Tullio consule cum Augusto meminit in exponendis huius anni rebus Dio.Plin.lib.22.cap.6.Plutarchus in Cicerone.Antistio Veteris: Senio Sæuini cognomen ex Velleio & Tacito adiectum est.

745. *C.Cæsar IIII. Sext.Apuleius.*

COnsules apud Cassiodorum C.Cæsar IIII.Sext.Apuleius apud Dionem Cæsar V.Sextus Apuleius Sext.F. In Fastis Siculis Octauianus & Appuleius.In veteribus inscriptionibus Impe.Cæsar V.Sext. Apuleius. Hunc annum vocat Dio ab vrbe condita 725.Cæsare V.consule extat egigramma iusmodi vetus :

Senatus populusque Romanus.
Imp.Cæsari Diui Iulij F.Cos.Quinc.
Cos.Desig.Sext.Imp.Sept.
Republica conseruata.

746. *C.Cæsar V. M.Agrippa II.*

CAssiodorus in hunc annum consules nominat Cæsarem V.M.Agrippam II.Orosius cum Siculis Fastis Cæsarem V I. Agrippam II.Dio Cæsarem VI.M.Vipsanium Agrippam I I I. Est tamen legendum I I. vt admonet Sigonius, vt sit sequenti anno I I I. Hoc indicat inscriptio templi, quod

fecit,& Pantheon nominauit, M.Agrippa L. F.tertium consul fecit, hoc enim templum Dio completum scribit biennio postquam consul fuit cum Cæsare VII.quo anno ipse tertium,non quartum consulatum gessit, alioquin in fronte templi inscripsisset quartum consul.

C.Cæsar VI. M.Agrippa. 727.

INde Cæsarem sextum,M.Agrippam III.consules prodit Cassiodorus,Cæsarem VII.Agrippam IIII.Dio,quid vero de vtroque sentiendum, ex ijs quæ ante dicta sunt,apparet.In Fastis certis Siculis est Octauianus VII. & Agrippa III.

C.Augustus Cæsar VII. T.Statilius. 728.

COnsules Cassiodorus suggerit Cæsarem Augustum VII. T.Statilium: Fasti Siculi, Octauianum VIII. & Taurum. Dio Cæsarem Augustum VIII. Seruilium Taurum II. Fuit autem anno 77. in parte anni primum consul. hic nunc est II. De quo ita Suetonius in Nerone: Nero duxit vxorem Statiliam Messalinam Tauri bis Cos.& triumphalis abneptem. Qui etiam Augustum VIII.& IX.consulatum Tarracone inijsse scribit.

C.Cæsar Augustus VIII. M.Silanus. 729.

DEinceps Cæsarem Augustum VIII. M. Silanum Cassiodorus consules subijcit.Dio & Fasti Siculi Augustum IX.M.Silanum: Fragmentum Capitolinum Imp.Cæsarem Augustum IX.M.Iunium Silanum. Hoc anno Augustus Imperator VIII.appellatus est,& templum Iani, quod aliquot bellorum causa aperuerat,quarto clausit: Dio.

C.Cæsar Augustus IX. C.Norbanus. 730.

CAEsarem Augustum IX. C.Norbanum consules suggerit in hunc annum Cassiodorus. Augustum X.& Flaccum Fasti Siculi. Augustum X. C.Norbanum Flaccum Dio & Capitolinum fragmentum: Norbanus C. Norbani consulis anno 716.esse videtur,neq; enim iterati honoris notam habet.

C.Cæsar Augustus X. Cn.Piso. 731.

CAEsarem Augustum X.Cn.Pisonem consules Cassiodorus,Augustum XI.& Pisonem Fasti Siculi: Augustum XI.Cn.Calpurnium, Cn.F. Pisonem Dio subijcit. Ex fragmento autem Capitolino apparet Augustum XI. A. Tetium Varronem Murænam vna inijsse: Murænam mortuum in magistratu, ius locum factum esse Cn. Calpurnium Pisonem, & Augustum abdicasse. dere sic Dio: Augustus in Albanum profectus consulatu abdicauit. Nam & ipse,ex quo respub.constituta est, & multi alij annuos magistratus gesnt,ab eo sibi in posterum abstinendum esse putauit, vt consulatus pateret plurimis,idq; extra vrbem fecit,ne impediretur,& in sui locum substituSestium, qui Bruti studiosissimus fuerat,atque etiam de eius laudibus scrit.

M.Marcellus. L.Arruntius. 732.

nsules,vt ait Cassiodorus,hic annus habuit M.Marcellum,L.Arruntium: Dio,M.Claudium M.F.Marcellum,AEserninum L.F. In Capitolino lade,hi consules ita descripti sunt,L.Arruntius L.F.L.N.M. Claudius, M.F. ex quibus intelligi potest, in Fastis Siculis parum scite consules suggeri anum XII.& Arruntium: Hoc anno Fannij Cæpionis & Varronis Muconiuratio in Augustum patefacta, ædes Iouis Tonantis dicata est, Dio.

M.

733. *M.Lollius. Q.Lepidus.*

LApis Colotianus & Cassiodorus, consules in hunc annum profitentur, Q. Aemylium Lepidum & M.Lollium. Dio scribit, Quum Augustus in Sicilia esset, populus Romanus in comitijs consularibus seditionem excitauit. Nam M. Lollius solus iniuit, quod locus alter Augusto seruabatur, quo recusante Q. Lepidus creatus est. De his consulibus Horatius primo Epistolarum ita scribit:

Me quater vndenos sciat impleuisse Decembres,
Collegam Lepidum, quo dixit Lollius anno.

734. *M.Appuleius. P.Silius.*

COnsules in hunc annum subsequuntur apud Cassiodorum M. Appuleius, P.Silius, apud Dionem M.Appuleius Sex.F.P.Silius, P.F.Nerua. In Fastis Siculis Appuleius & Nerua.

735. *S.Sentius. Q.Lucretius.*

LApis Colotianus, Eusebius, de temporibus, Dio, Cassiodorus, consules edunt, C.Sentium C.F.Saturninum & Q.Lucretium Q.F.Vispillonem. De huius anni consulibus ita scribit Dio: Consul erat C.Sentius, quia vero collega ei dandus erat. atque Augustus consulatus locum alterum qui ei seruabatur, repudiabat, coorta seditio est, donec Augustus alterum ex legatis Q. Lucretium, quem Senatus ad se seditionis sedandæ causa miserat, quanquam olim proscriptum consulem declarauit. Idem scribit Velleius lib.2. Sentio autem Saturnino consulem suffectum in fragmento Colotiano legitur M.Vinucium, M.F. Velleius Vinucio collegam addit Agrippam. Hoc anno finito primo decennio, quo Augustus primo Censoriam potestatem cum Agrippa susceperat, iterum præfectus moribus à populo in quinquennium creatus est, ac censoriam potestatem in idem tempus accepit, consularem in perpetuum, ita vt semper & vbique ei XII. fasces præferrentur, ac inter consules assideret.

736. *Cn.Lentulus. P.Lentulus.*

PCornelius P.F.Lentulus Marcellinus, & Cn.Cornelius, L.F. consules sufgeruntur à tabula Colotiana, Dione, & Cassiodoro: Hoc anno M.Agrippa Tribunitiam potestatem à S.P.Q.R. ex autoritate Imperatoris Cæsaris Augusti in quinquennium adeptus est.

737. *C.Furnius. C.Silanus.*

CFurnius, C.Silanus deinceps consules sequuntur apud Casiodorum: Furnius C.F.C. Iunius C. F.Silanus apud Dionem. In fragmento autem Colotiano C.Furnius C.F.C. Iun. C.Furnio & C. Iunio Silano coss. seculares quintos factos esse ab Augusto, tradit Censorinus & Dio.

738. *L.Domitius. P.Scipio.*

LDomitium, P.Scipionem coss. suggerit Casiodorus: Aenobarbum & Cornelium Fasti Siculi. L.Domitium Cn.F.L.N. Aenobarbum, P.Cornelium P.F.P.N.Scipionem, Dio & tabula Colotiana, in qua P.Cornelio suffectus est L.Ta. id est, Taurius, de quo Plinius lib.18.cap.7. L.Taurius Rufus infimarum talium humillitate consulatum militari industria meritus est sub diuo Augusto. His consulibus solenne quinquennale actum scribit Dio ob imperium Augusto Agrippa vno ex quindecemuiris curante.

M.Druſus. L.Piſo. 739.

DEinde M.Druſum L. Piſonem conſules nominat Caſſiodorus. Libonem & Piſonem Faſti Siculi. M. Liuium L.F.Druſum Libonem, L. Calpurnium L.F.Piſonem Dio: M.Druſum M.F.L.fragmentum Colotianum.

Cn.Lentulus. M.Craſſus. 740.

CNeum Lentulum, M. Craſſum, inſequens annus conſules habuit autore cum Siculis Caſſiodoro. Quos Dio vocat M.Licinium M.F.Craſſum, Cn. Cornelium, Cn. F. Lentulum, fragmentum autem Colotianum, M. Licinium M.F.

T.Nero. P.Quintilius. 741.

TIB. Nero, P.Quintilius conſules hoc anno fuerunt, apud Caſſiodorum. Nero & Varus in Faſtis Siculis. Quos Dio nominat T.Claudium Tib. F. Neronem, P.Quintilium Sex.F. Varum. Fragmentum Colotianum, Ti. Claudium, T. F. Tiberium primum conſulatum paucis diebus geſſiſſe author eſt Suetonius. Hic eſt enim Tib. Nero, Auguſti priuignus, qui mortuo Auguſto imperium obtinuit, cum ante ab eo fuiſſet adoptatus.

M.Meſſala. P.Sulpitius 742.

MMeſſalam, P.Sulpitium, Coſſ. ſuggerit Caſſiodorus, Meſſalam & Quirinum Faſti Siculi. M. Valerium M. F. Meſſalam Barbatum. P. Sulpitium P.F. Quirinum Dio, de quibus Suetonius in Claudio & Tacitus lib. Porro hic eſt Sulpitius Quirinus qui conſularis dicitur à Ioſepho lib. 17. antiuit. cap. 1. Syriæ legatus. Quo tempore dominus noſter Ieſus Chriſtus Redemptor & Saluator generis humani natus eſt. De quo S. Lucas mentionem cit, cum ait: hæc deſcriptio prima facta eſt à præſide Syriæ Quirino. His conſulibus alios ſuffectos indicat Lapis Colotianus, in quo eſt ita:

M.Valerius M.F.
C.Valgius C.F.
Suff. C.Caninius.

In Faſtis etiam Cuſpiniani ita hi conſules ſuis nominibus efferuntur.

Meſſala Quirino.
Rebilo Saturnino.
Maximo Tuberone.

Ex quo apparet Rebilum & Saturninum Caninij & Valgij cognomina eſ. ex fragmento autem Capitolino patet AEmylianum Valerij, Rufum Valgij, ilum Caninij fuiſſe cognomina, atque vt Valerio Rufum, ſic Rufo Rebilum ſubrogatum, Rebili & Saturnini in Faſtis Siculis extat etiam memoria. Hoc Auguſtum iterum in quinque annos præfectum moribus fuiſſe, eamque ſtatem per interualla temporum, vt etiam imperium accepiſſe, M. Agrippam obijſſe refert Dio.

Paulus Fabius. Q.Aelius. 743.

Aulum Fabium, Q. AElium, Conſules prodit in hunc annum Caſſiodorus, Paulum Fabium Q. F. Maximum, Q. AElium. Q.F. Tuberonem Dion, Maximum & Tuberonem liber Cuſpiniani. Q. AElij Tuberonis, P. Fabij ni, conſulum ſæpe meminit Frontinus de aquæ ductibus & Plinius lib. 8. Q. Tuberone, Fabio Maximo theatrum Marcelli dedicatum ſcribit.

744. *Iulius Antonius. Q. Fabius.*

CONsules Iulium Antonium Africanum, Q. Fabium edit in hunc annum Cassiodorus. Iulium Antonium Africanum. Q. Fab. Q. F. Maximum Dio, Africanum & Maximum Fasti Siculi & Cuspiniani. Dio, Iulium Antonij filium nominat, ad hunc scribit Horatius ita:

Pindarum quisquis studet æmulari
Iule, cæratis ope Dedalæa
Nititur pennis.

Et post:

Tendit Antoni quoties in altos
Nubium tractus.

745. *Drusus Nero. T. Quinctius.*

INde Drusus Nero, T. Quintius, apud Cassiodorum. Nero Claudius Tib. F. Drusus, T. Quintius, T. F. Crispinus apud Dionem. Drusus & Crispinus in Fastis Cuspiniani & Siculis. Hic Drusus, T. Neronis frater, Augusti priuignus fuit, quem Cos. in Germania mortuum, atq; ipsum cum filijs Germanicum appellatum Dio tradit, quod cognomen ei primum senatum à prouincia imposuisse ait Eutropius, Liuiana historia huius Drusi morte expletur, sic enim est in Epitoma vltima, Bellum aduersus Germanorum trans Rhenum ciuitates gestum à Druso refertur, ipse ex fractura equo super crus collapso, 30. die, quam ei accidit, mortuus est, corpus à Nerone fratre, qui nuncio valetudinis eius euocatus raptim accurrerat, Romam peruectum, & in C. Iulij tumulo conditum laudatus est à Cæsare Augusto vitrico, & supremis illius funeribus plures honores additi.

Hic finiente Historia Liuiana, cuius gratia confectio huius Chronologiæ suscepta est, hæc quoque finem accipit.

FRA

FRANCISCI ROBORTELLI VTINENSIS DE CONVENIENTIA SVPPVTATIONIS LIuianæ Annotat. cum marmoribus Rom. quæ in Capitolio sunt.

A REGIBVS VSQVE AD COSS.

INter Liuium & Dionysium videtur dissentio esse, nam Dionysius ait anno 244. Consules primum post exactos Reges creari cœpisse. Apud Liuium autem sub finem libri primi scriptum est, Reges Romæ regnasse annis 244. Ideo Sigonius orditur Liuianam Chronologiam suam ab anno 245. Marmorum vero Rom. siue fastorum Capitolinorum supputatione orditur ab anno 244. Ita fit, vt differant anno vno. Ego eas inter se consentire existimo, & ostendo Sigonium deceptum esse, ac pueriliter omnia scribere. Primum illum annum quo creati sunt Coss. Romæ post exactos ges scribit Dionysius quatuor mensium fuisse extremorum, sed continuatum que ad initium insequentis: ita completum annum spatio 16. mensium. Cum alicarnasseo autem consentiunt & marmora Rom. nam etiam ipsa ordiuntur anno 244. Etsi enim fracta sunt eo loco, ex numero tamen annorũ, qui postea noratus visitur, id colligi potest. Liuius annos quibus Romæ regnatum fuit, enumerat:

mulus regnauit	annos XXXVII.	
errreges	annos I.	
ma	annos XLIII.	
llus Hostilius	annos XXII.	
cus	annos XXIIII.	
rquinius Priscus	ann. XXXVIII.	Sed Liuius ait, duodequadragesimo fere anno, quod ita accipiendum est, vt numeres tantum annos 37. Nam rereliqui, qui superfuerant menses connumerari cœperunt cum insequenti anno, qui fuit, vt ex Dionysio retuli mensium XVI.
.Tullius	ann. XLIIII.	
quin. Superb.	annos XXV.	

Summa hæc, si numeres annos, us regnauit Priscus, XXXVII. inebit annos CCXLIII.

igonius in Chronologia Liuiana Prisco assignat annos 38. nec animad. t Liuium scribere duodequadragesimo fere anno, quod ita debet accipi, ulo ante dixi. Ita nulla controuersia fuerit inter Liuium & Halicarnasseque Rom. marmora de annis Regum, vsque ad primos Coss.

A COSS. PRIMIS VSQVE AD XVIRIS.

ia supputatio Rom. marmorum, & Halicarnassei habet duos consulatus nno scilicet 264. & 265. qui à Liuio videntur prætermissi, putat Sigonius pare Liuium etiam à marmoribus Romanis, & ab Halicarnasseo annis , qui additi ad illum primum conficiunt annos tres. Ita à primis coss. vsdecemuiros differunt inter se supputationes prædictæ, si Sigonio cretribus.

Sed illi duo consulatus, an. 264. & 265. vbi de rebus à Coriolano gestis loquitur: omnino sunt reponendi apud Liuium. nam culpa librariorum prætermissi fuerunt, quo autem loco reponi debeant, ego facile perpexi: nam mutilus esse videbatur contextus. Id ab hinc paucis mensibus post omnes intelligent, cum legent Liuium à me emendatum, & digestum in annos, vna cum Chronologia alia longe ratione confecta, quam Sigonius confecit. Est. n. iam sub prælo, & instant impressores, vt quam primũ edatur. Fuit. n. necesse, vt, si, quantum in me est, studiosorum, antiquitatis commoditati consulere vellem, reiectis pluribus quã mille in locis emendationibus Sigonij, eum pristino nitori redderem. Sed redeo ad rem, Nec me mouet Cassiodorus. Is. n. fortasse aut suo iudicio sustulit, quem cæteri postea secuti sunt, aut incidit in libros, in quibus omissa illorum Cos. fuerant nomina. De numeris annorum, qui sunt apud Liuium, nunc sollicitus non sum, nam ostendam postea quomodo sese res habeat. A primis igitur Coss. vsque ad decemuiros, nihil fuerit controuersiæ inter Liuianam summam, & marm. Romanorum atque Halicarnassei. Quod inseri debeant illi duo consulatus in Chronologiam Liuianam patet ex eo, qnod postea ait Liuius anno trecentesimo altero primos decemuiros Consulares inijsse magistratum, & octauo anno post tribunos militares cons. pot. creatos, trecentesimo decimo: si enim de medio tollantur illi consulatus, vt Sigonius censet, aliam supputationem Liuianam statuens ab ea, quæ est Halicarnassei, & marmorum Romanorum, quomodo ille numerus bene se habebit.

Q. Minutio, C. Horatio Coss. apud Liuium scriptum est, trib. pl. decem factos esse an. 36. post primos, qui creati fuerunt anno. 260. Coss. A. Virginio & T. Veturio. Sed quia interseri debent illi duo consulatus anno 263. & 264. scribe anno 38. post primos, qui creati fuerunt: & ille annus 297. debet appellari.

Liuius ait decemuiros creatos Ap. Claudio, T. Genutio Coss. anno 302. Vide quam recte Liuio cum marmoribus conueniat, nam trecentesimo altero tandem est, ac si dicas 302. & hic modus loquendi non percipitur à Sigonio, putat enim significare 301. quod est falsum.

A XVIRIS VSQVE AD TRIBB. MIL.

Liuius annum primum Xuirorũ vocat 302. Postea ait, octauo anno post tribunos militares inijsse magistratum, trecentesimo decimo. In sua Chronologia Sigonius pag. 97. post scholia Liuiana, ait: " Nullus est locus apud Liuium, in quo minus quid sequar, aut sentiam, possim dicere, quam in hoc, quem nunc tracto: est enim necesse annum interponere, vt numerorum Liuianorum summa constet. paulo post: Neque vero dici potest numerum posteriorem esse mendosum: nam in omnibus vetustis libris ita est. Et si eum numerum mutes, qui deinceps ab eo nominantur, omnes erunt mutandi, & mira numerorum orietur confusio. Miror autem Liuium in tam paucis annis rectam supputationem tenere non potuisse, & reliqua. Risi cum primum vidi laborantem hoc loco Sigonium. Dij boni, quam desudat, nec tamen efficit quod vult. Liuium accusat etiam, cum sum. Sic solent indocti homines, cum se extricare nesciunt: Ego trecentesimo altero affirmo idem significare ac 302. Sicque sæpe loqui solitos veteres, vt alibi demonstratum est à me. Octauo anno post, ait Liuius, hoc est trecentesimo decimo Tribb. militares inijsse magistratum. Recte sane, nam si ad 302. addas octo, erunt 310. Quid ais ô Sigoni? Videsne iam quam sis imperitus, & nullo dicio præditus in veterum scriptis perpendendis. Omnia vero conueniunt, & quadrant cum supputatione marmorum Romanorum, nam 300. annus scriptus ibi est. SEX. QVINCTILIVS SEX. F. P. N. duobus autem annis post, i d est, vt Liuius loquitur, trecentesimo altero ibidem est. Consules dicasse se, & DECEMVIROS CONSVLARES. creatos.

Hæc annus consentiunt mar. Rom. cum Liuio. Sigonius cum trecentesimo

altero non intelligeret CCCII. id est, duos significare, cogitur paulo post, vt tueatur illum locum apud Liuium, vbi ait, trecentesimo decimo anno creatos Tribb. militares, id est, anno octauo post, interserere continuationem consulatus, quem gesserunt, L. Valerius, & M. Horatius, his verbis, in Chronologia Liuiana ann. 305. ijdem consules continuasse videntur in hunc annum. Dij boni quale somnium est hoc? quam inane? quam falsum? nec alia de causa excogitatum, nisi vt adderet annum vnum, quod necesse non erat, si intellexisset loquendi illam formam, vt toties dixi. Vbique damnosa est inscitia, sed præsertim in Chronologijs & supputationibus annorum: si enim vno numero decidas, maxima consequantur errata est necesse.

Nunc à tribb. militaribus primis ann. 310. vsque ad ann. 440. quo coss. fuerunt L. Papirius S.P.F.L.N. Cursor V.C. Iunius C.F.C.N. Bubulcus Brutus 2. (nam ibi in margine scalptus est annus 440.) ostendo non dissentire Liuium à marmoribus Romanis.

Hi sunt omnes anni 130. qui si totidem erunt apud Liuium, satis erit apertum, Liuium consentire cum Ro. marmorib. agedum igitur ostendamus.

A. Sempronius Atratinus
CCCX. T. Clœlius Siculus
L. Atilius Longus

Hi primi fuerunt Tribuni mil. cos. potestate.

Coss. L. Papyrius Mugillanus, L. Sempronius Atratinus vitio facti abdicarunt in E.L.F. &c.

Hunc annum Sigonius 309. appellat falso, quia putat Liuium lapsum, vt in sua Chronologia asserit pag. 97. post Scholia in Liuium. Verum ego hunc errorem ante satis demonstraui. Idem Sigonius, vt est imperitus nulloque iudicio præditus, in supplendis marmoribus Ro. numero 310. vsque ad numerum 320. collocauit consulatus decem, cum tantum nouem essent collocandi, ita factum est, vt vnus supersit, hic sc.

C. IVLIVS	Iulus	IIII.
L. VIRGINIVS	Tricostus	II.

Hic consulatus additus præter rationem facit, vt numeri annorum sibi non constent, nec adæquari possint numeris antiquis, qui scalpti in margine adhuc visuntur. Quare ego censeo hunc consulatum tollendum. Nec vero auctoritate illius idonei auctoris innixus hunc interposuit Sigon. Nam Liu. de eo ita scribit: Eosdem coss. insequenti anno refectos Iulium tertium, Virginium iterum, apud Macrum Licinium inuenio. Valerius Antias, & Q. Tubero M. Manlium, & Q. Sulpitium coss. in eum annum edunt, cæterum in tam discrepanti editione & Tubero, & Macer libros linteos auctores profitentur. Neuter tribunos militum eo anno fuisse traditum à superioribus antiquis dissimulat. Licinio libros haud dubie sequi linteos placet, & Tubero incertus veri est: sed inter cætera vetustate incomperta hoc quoque in incerto positum. Hæc sunt ipsius verba, ex quibus facile quiuis intelligere possit Liuium non probare hunc consulatum. Diodorus Siculus homo Græcus arripiens illa nomina Manlium, & Sulpitium, quæ in ambiguo ponit Liuius, & addens tertium Maluginensem, hoc anno nō consules, sed tribb. mil. recenset. Id tamen falsum est, nec Liuius probasse videtur. Cassiodor. coss. ipsos nominat C. Iulium Iulum 3. & L. Virginium Tricostum. Ait Sigonius in com. suis in fastos & triumphus, se secutum autoritatem Cassiodori hos supplesse in Fastis Ro. Itane vero Sigoni? ita es addictus Cassiodoro, vt quid Liuius dicat non attendas. Non animaduertit Cassiodorus Liuium eos non reposuisse, sed recitare opinionem veterem historicorum, qui posuerant. Ita Cassiodorus impulit Sigonium in errorem tam magnum. Vide ne ô Sigoni verum esse, quod toties dixi, te nullo iudicio in literis esse præditum. Tolli debent igitur hi consules ex Chronologia Liuiana, etiam ex marmoribus Ro. Patet. n. si interserantur supereſſe annum vnum. Quod si tollatur, etiam Liuius censet, belle conueniet Liuio cum marmorib. ipsis.

Nunc operæ precium me facturum existimo, si hic subscripsero veluti in tabula numerum annorum, res vt tota perspici possit.

CCC. Sex. Quinctilius Sex. F. P. N. in M. ME.
in ipsis mar. P. Horatius Tergeminus.
1 P. Sestius Q. F. Vibi. N. Capitolinus, T. Menenius T. F. Agripp. N. Lanatus.
2 Ap. Cl. Ap. F. M. N, Crassinus. T. Genutins Augurinus, abdicarunt. Eodem anno Decemuiri legùm ferendarum causa creati.
3 Decemuiri, quorum nomina vide in historia. 1
4 Decemuiri, quorum nomina vide in historia.* 2

* Liuius ait trecentesimo altero anno creatos Decemuiros 1. CC. 1.

Hæc enumeratio facit vt cognoscas octo annos post Decemuiros creatos tribb. milit.

Digredi libet aliquantum hoc loco, li. 3. de Xuiris agit Liuius, vbi errat Sigonius, quia verba Latina non satis percipit, & locum emendando corrumpit. Verba Liuij sunt hæc, vbi loquentem facit M. Cornelium. Cæterum neminem maiore cura occupatis animis verum esse præiudicium tantæ rei afferre. Ita enim se habent in veteribus libris, quorum verborum hæc est sententia. Non esse verum, id est non esse æquum afferre præiudicium tantæ rei, ita proferunt loquendi hanc formulam omnes veteres, Horatius, Cæsar, Cicero, & alij, vt notum est: id non intelligens Sigonius, meras affert nugas, vt quilibet videre potest, nam ita emendat: Cæterum neminem maiore, cura occupatis animis verum esse: præiudicium rei tantæ differri posse, sibi posse paulo post, i. neminem vere sentiat dicere, quid afferret in medium Sigonius contra hæc, aut quomodo iam inficiari poterit, se indoctum esse? nam locum hunc ita explicat, neminem in senatu, cum occupati sint animi maiore cura, dicere, quid vere sentiat. Eodem li. 3. paulo ante. Sigonius corrumpit locum hunc, nam legit* Et in vnica concordia inter ipsos, qui consensus in priuatis interdum consilijs vtilis, summa aduersus alios æquitas erat. Verba autem ipsius in scholijs pag. 10. nu. 42. hæc sunt. Vetus liber vnus habet, in priuatis, alter priuatis consilijs interdum vtilis, vt videatur legendum esse. Qui consensus in priuatis interdum consilijs vtilis esset. Hæc ille. Sed omnes vetusti libri, quos ego hactenus vidi, manuscripti, & is, qui à Vendelino impressus fuit 1470. ex Victorini Feltrensis exemplari, in quo fere vbique antiquæ lectionis veritas, aut saltem vestigia apparent ita habent. Et in vnica concordia inter ipsos, qui consensus in priuatis interdum inutilis esset, summa aduersus alios æquitas erat, vnde pulcherrima elicitur sententia. Si inter se consentiant priuati homines: interdum id magno aliorum malo fieri.

5 COSS. L. Valerius M. Hortatius. 3
6 Lar. Herminius T. Virginius Cœlimontanus. 4
7 M. Geganius C. Iulius. 5
8 T. Quinctius Agrip. Furius. 6
9 M. Genutius C. Curtius. 7

A Sempronius. Trib. mil. primi Liuius ait tribb. mil. creCCCX. T. Cloelius. cõsulari potestate. tos anno 310. id est, octL. Atilius. uo anno post decemuiros.

Vitio facti abdicarunt in E. L. F.

COSS. L. Papirius Mugillanus. L. Sempronius Atratinus.
1 M. Geganius. T. Quinctius.
2 M. Fabius. Posthumius Aebutius.
3 C. Furius. M. Papirius.
4 Proculus Geganius. L. Menenius.
5 T. Quinctius. Agrip. Menenius.
Mam. Aemilius.

6 L.Quinctius. Trib.mil.
L.Iulius.
7 M.Geganius L.Sergius.
8 M.Cornelius L.Papirius.
9 C.Iulius L.Virginius.

Pòst hos Coss.Sigonius collocat,

* C.Iulus III. L.Virginius Tricostus II.
M. Fabius.
CCCXX. M. Fostlius. Tribuni militum.
L. Sergius.

Ita numerauit annos Sigonius à 310.vsque ad 320. sed quis non videt ipsum decipi,pluresq; quàm decem esse,vnumq; supereſſe, id est, C.Iulius Iulus III. L.Virginius II.vt antè demonstrauit. Ego igitur hos Coss.delendos puto. Sed etiam in alijs decem,qui consequuntur enumerandis lapsus est Sigonius.

Anno 420.A.Cornelius Cossus II.Cn.Domitius: Ibi signat annum Sigonius, sed si numeres vsque ad alium numerum denarium 430. non inuenies plures quàm VIII. consulatus, ita vnus deerit. Ego igitur censeo annum 420. collocari debere anno vno antè,vbi ait,Hoc anno sine Coss.resp.fuit.

Nam si in Chronologia Liuiana collocat interreges hoc anno,nescio cur in Capitolinis marmoribus hunc annum omittere velit: Ita si faciat,ipse dici poterit distraxisse in diuersas partes supputationes Liuij, & marmorum alioqui inter se consentientes, data opera, vt assereret, quod non est. Reliqui omnes anni benè se habent vsque ad 440. quem numerum mihi proposueram ab initio tanquam metam, quia ipse est scalptus in marmoribus Romanis,quæ reliqua sunt,& ex eo dijudicari possunt, qui, & quot sint antè supplendi. Sigonius ergo ab initio cum non intelligeret an.310. esse collocandos primos Trib.mil. ex sententia Liuij, & collocasset trecentesimo nono,coactus fuit, consulatum, qui neque à Liuio recipitur,neq; à marmoribus inserere, vt annum illum suppleret,præter omnem rationem antiquitatis,& fidem historiæ. Ita error ex errore deinceps prouenit,si quis in numeris semel labitur. Quare nihil magis est in Chronologia vitandum. Ostendi hactenus à 310.anno, qui à Liuio nominatur, cum Trib. mil. creati sunt consulari potestate vsque ad Coss. L. Papyrium Cursorem V.C. Iunium Brutum II. quæ nomina iam non in supplementis, sed in ipsis marmoribus Rom.scalpta visuntur,è quorum regione in margine etiam scalptus est annus 440. numerari annos 430. in ipsa supputatione marmorum Rom.Nunc ostendendum totidem numerari in supputatione Liuiana, vt conuenire hanc cum illa cognosci possit, quod ab initio mihi proposui declarandum.

CCC. Annum ab vrbe condita ego colloco,ex priore supputatione.
COSS. P.Curatio.
Sex.Quinctilio.
CCCII. Id est, trecentesimum alterum, quo anno creati sunt Decemuiri.
COSS. Ap.Claudio.
T.Genucio.
A.Sempronio.
T.Cloelio primis Trib.mil.
CCCX. L.Atilio.

Sic enim Liuius scribit.

M.Fabio.
CCCXX. L.Sergio· Trib.mil.
M.Fostlio.
CCCXXX. COSS. C.Sempronio Atratino.
Q.Fabio Vibulano.

Sigonius præcurrit hanc nostram summã anno vno, quia præter omnẽ fidem historię inserere voluit annum 305. his verbis, Idem Coss. continuasse videntur in hunc annum: quare autem hoc somnium excogitare sit coactus, dixi ante.

C,CCXL. COSS. A.Cornelio Cosiò.
L.Furio Medullino.

Sigonius intra illos numeros denarios collocat annum 334. quem ego tollendum puto. nam ait: Interreges vno anno regnarunt. Non debet autem interponi hic annus, quia Liuius ita scribit: " Cum maior pars anni per nouos tribb.pleb.& aliquot interreges certaminibus extracta esset. Paulo post, Papirius Mugillanus Interrex obtinuit, vt tribunitia comitia haberentur. Hæc verba certe non significant illum annum sine magistratu fuisse, imò longè aliter. Miror Sigonium tam nullo iudicio esse præditum.

Sustulimus iam annos duos ex Chronologia Liuiana Sigonij, qui totam summam perturbabant, & faciebant, vt Liuius falsò præcurreret annis duobus summam Marm.Romanorum.

	M.Aimilio	M.Quinctilio Varo.	
CCCL.	L. Valerio	L.Iulio Iulo.	Tribunis mil.
	Ap.Claudio	M.Posthumio.	

Nam alij duo tribb. addi non debent, & si Liuius asserit octo eo anno creatos: Quis enim non videt Liuium deceptum fuisse? dum non animaduerteret in fastis Rom. illos duos, quos addit ad sex tribb.M.Furium, scilicet Camillum, M.Posthumium censores fuisse: fortasse in illis fastis, quos inspexit Liuius, propter vetustatem erat deleta illa dictio C E S, vel C E N S. quæ censores è regione posita, sicuti fit, significabat.

CCCLX.	COSS.	L.Lucretio Flauo.	
		Ser.Sulpitio Camerino.	
		Ser.Cornelio III.	P.Valerio II.
CCCLXX.		M.Furio Camillo V.	Ser.Sulpicio II. Trib.
		C.Papirio.	T.Quinctio II. mil.
		L.Sextio.	trib.pleb.
CCCLXXX.		C.Licinio Stolone	anno III.
		L.Aimilio.	II.
CCCXC.	COSS.	Cn.Genucio.	
		C.Sulpitio Petico.	IIII.
CCCC.	COSS.	M.Valerio Poplicola.	III.
		M.Valerio Coruo.	III.
CDX.	COSS.	A Cornelio Cosso.	III.
CDXX.		Interregnum fuit pestilentiæ causa.	

Ita Liuius, quare ex ipsius sententia ego annum hunc reponendum sentio, nec verum est, quod scribit Sigonius de eo Liuium non esse locutum. Quid enim apertius his verbis? Et quia pestilentia insecuta est, velut omnibus contactis auspicijs res ad interregnum redijt. Ad interregnum addi potest etiam dictatura, quæ præcesserat eodem anno. Ita annus postea sine Coss. fuit, sed numerandus omnino, ac laudandus Haloander, qui hoc primum animaduertit ex Liuij verbis.

CDXXIX. Debet reponi dictatura Papirij. Sine coss. & miror cur Sigonius cum in tabulis Capitolinis supplendis hanc dictaturam reposuerit pro vno consulatu: in Chronologia Liuiana id prætermiserit, cum satis verba Liuij ostendant esse annumerandum. Glareanus & Haloander viri doctissimi in suis Chronologijs hoc multo antè animaduerterunt, quàm marmora Rom. effoderentur, Liuium & alios secuti.

CDXXX. Consequitur ergo, vt hic annus notari debeat cum
C.Sulpitio II.
Q.Aimilio, vel Aulio Ceretano.

CDXI

CDXL. COSS. L.Papirius Cursor. V.
C.Iunius Bubulcus. II.

Ex his, opinor, satis patet, verum esse id quod ab initio diximus, Liuianam summam conuenire cum Roman. marmoribus ab anno 310. vsque ad annum 440. qui numerus scalptus visitur in ipsis marmoribus.

CDXLI. M.Valerius. P.Decius.
CDXLII. C.Iunius Bubulc. III. Q.Aimilius II.
CDXLIII. C.Martius Rutilus. Q.Fabius.

Post hos consules debet inseri dictatura Papirij, nam fuit annus sine coss. & miror Sigonium in Chronologia Liuiana hunc prætermisisse, nã ex Liuio id elici facilè potest, nec me mouet quòd eodem anno cos. Fabium dimicasse cum Etruscis. Et paulò post: Fabio continuatum consulatum ait, nam consul vocatur vt proximi anni, & continuatus dicitur consulatus, fuerat enim interiecta dictatura tantum Papirij vno anno, & rectè continuatus dici potuit.

CDLI. M.Liuius Denter, M.Aemylius.

Post hos coss. debet omnino reponi dictatura duplex. Altera consulatus eius anni tempore, quæ breuis fuit Iunij Bubulci. Altera sine coss. pro anno vno. M. Valerij Maximi, in qua non Q.Fabium Maximum magistrum equitum (neque enim par erat hominem ea ætate, & honoribus illi subiectum esse) habuit, sed M.Aimilium. Hæc est Liuij sententia, & annus fuerit hic 452. hoc est.

CDLII. ita duæ dictaturæ erunt. Altera anno 451. vnà cum coss. connumerata. Altera 452. sine coss. Sed hæc posterior ambigitur an fuerit gesta à Q.Fabio Max. an à Valerio Max. Et sane marmora Capitolina quamuis fracta numero, 7. (qui numerus debet postponi octauo) nam sequor Marliani dispositionem per numeros ita signatam, videntur dictatorem præ se ferre Q.Fabium Maximum non Valerium. Verùm esto, de nominibus nunc non laboro, nam sæpè video dissentire Liuium à cæteris: sed de annis mihi propositum est quærere. Vel igitur Valerius fuerit, vel Q.Fabius dictator, satis constat eum annum connumerari debere pro vno consulatu, & satis id demonstrat Liuius, cum per interregem comitia habita ait, & ipsum dictatorem absentem creatum Consulem, quod in M.Valerio Coruo erit verum, in Q.Fabio non erit.

Iam verò Liuij decem libri primi, qui vulgò dictam primam conficiunt decadem, clauduntur consulatu. Q.Fabij Gurgitis qui est & Iunij Scæuæ annus 471. Nec est vlla dissensio inter ipsum, & fragmenta, quæ extant, marmorum, in quibus perspiciuntur & Consulum, & Censorum nomina, etsi non integra. Quare patet summam Liuianam & marmorum Romanorum eandem esse.

Correctio numerorum apud Liuium.

CVm hæc ita sese habeant, corrigendi numeri apud Liuium, & primùm lib. 10. vbi ait: Supersunt etiam nunc Samnitium bella, quæ cõtinua per quartum iam volumen, annumq; sextum, & quadragesimum à M.Valerio, A. Cornelio Coss. qui primi Samnio arma intulerunt, agimus. Erat autem is consulatus Q.Fabij Max. V. & P. Decij IIII. quo anno se deuouit. Legendum non annum 46. sed 49. vel 48. Fuerunt enim à librarijs corrupti hi numeri, vel potius à Cassiodoro, & alijs, qui Liuij summam non exquisitè collegerunt.

Sigonius totum se addixit Cassiodoro, & si velit, nolit, cogitur interdum à eo discedere. Memini cum totum se addixerat Eusebio, ac Venetias cum aliquando veniisset, me non sine admiratione audijsse illum, dum mecum colloqueretur numerantem annos ad normam Eusebij Chronologiæ, monuisse ne ne id faceret, quia sciebam esse corruptissimum illius librum. Moriar, si vera non narro. Omninò Cassiodori Chronologia minus est corrupta, sed & ea iudicio opus est. Potuit enim is in enumerandis annis labi, nihil enim

difficilius,

difficilius,quàm ex Liuio annos exquisitè colligere,quia non exprimit singulos semper,nec appellat euidenter, potuisſetque faciliorem viam inire ad conficiendos annales: sed veritus est, credo, ne historia videretur esse, si eam non intexeret ambitu verborum, verùm insisteret, breuiterque, ac concisè loqueretur,vt in fastis fiebat,vbi breuiter erant omnia annotata.

Apud Liuium etiam Coss. M. Fabio Ambusto III. T.Quinctio, numeratur annus post Romam captam 35.sed corrigendus locus, & legendum 31.

Romam captam scriptum est apud Liuium 365.Tu emenda ex priore nostra supputatione 353. Fuit autem capta Tribb.mil.cos.pot. Q.Fabio Ambusto, Q. Sulpitio Longo. Itidem altero Ambusto Fabio fratre,& alijs.

Apud Liuium Coss. Q.Seruilio Ahala nominatur
L.Genutio II. annus post

Romam captam 25.ibi emendandum & legendum 23.

Et hæc hactenus à nobis dicta sunt de cõuenientia annorum Liuianę Chronologiæ cum marmoribus Rom.vsque ad annum 471. quo finiuntur decem libri ab vrbe cond.à Liuio scripti,qui extant.

Liuij alteram decadem librorum quam vocant.vsque ad 20.non habemus: Quare plura non dicam,tantùm hoc,conserre Liuium cum mar.Rom.de initio primi belli Punici & exitu: nam de exitu locus est lib.29. sub finem his verbis: Annis ante 40. pax cum Carthaginiensibus postremò facta erat Q.Luctatio,M.Manlio Coss. Bellum initum annis post tribus & 20. P.Cornelio, T.Sempronio Coss.Finitum est 17.anno Cn.Cornelio,P.Pęto Coss.

Annis ante 40.] diligenter si supputes,anni sunt 41.Quare ita emenda,quia videtur Liuius exquisitam summam sequi.

Bellum initum annis post tribus & 20.] Hic numerus recte se habet.

Pinitum est 17.anno] & hic numerus rectè se habet.

Verba Liuij in procœmio libri 31. siue primi de bello Maced.sunt hæc: Cum in mentem mihi venit tres & 60.annos(tot enim sunt à primo Punico ad secundum bellum finitum) æquè multa volumina occupasse mihi,quàm occuparint 478.anni ab vrbe cond. ad Appium Claudium Coss. qui primus Carthaginiensibus intulit bellum.

63.annos] & hic numerus rectè se habet.

378.] Emenda 488.ab vrbe cond. vsque ad Appium.

Sigonius perperam in suo emendat 86.suam secutus summam.

Nihil autem certius his numerorum emendationibus esse potest, nam ipsa marmora integra sunt,vbi horum annorum Coss.scalpti sunt,& denarij numeri ipsorum annorum,ex quibus reliquos,qui pauci desunt, facile supplere est.

COSS. D. Iunius annum 485. vocat Sigonius in Liuiana
N. Fabius Chronologia.

COSS. Ap.Claudius annum hunc ibidem vocat Sigonius 486.
M. Fuluius.

In medio horum duorum consulatuum collocat Sigonius.

COSS. Q.Fabium. quos Cassiodorus omittit, & reprehenditur à Si-
P.Decium. gonio in comment. fastorum. cur igitur omiserit in Liuiana Chronologia satis mirari non possum. Etsi enim eam describit ex Cassiodori præscripto, non debet tamen illum sequi, vbi errasse animaduertit. Sed ego insero,& tres illos consulatus ita adnoto deinceps,487.488.489.aliter, quàm Sigonius.

COSS. P.Claudius. Vocatur in vulgatis Liuij libris annus hic 501. Tu
L.Iunius. emenda ex nostra & marmorum summa quæ
COSS. C.Lutatius. eadem est cum Liuiana 504. finis primi belli
A.Postumius. Punici.
COSS. P.Valerius hunc annũ videas vocari apud A. Gelliũ in vulga-
M.Atilius tis libris.522. Tu emenda ex nostra summa 526.

COSS.

COSS. P.Cornelius Scipio. T.Sépronius Lõgus. hoc anno ait Liuius confectum II.bellum Pun.anno 23.post pacem datam Coss.Lutatio: Id verum est etiam in mea summa.

COSS. Cn.Cornelius Lentulus. P.Aelius Pætus. hi consules nominantur à Liuio, nam eo anno ait finitum bellum II. Punicum.63. annis à primo bello Pun. Id verum est etiam in mea summa.

COSS. P.Sulpitius Galba. C.Aurelius Cotta. His Coss. bellum extitit Macedonicum contra Philippum,anno,si Sigonio credas,550.sed marmora Rom statuunt anno 553.nec dissentit Liuius de initio huius belli,nam lib.31.ijs consulibus ait susceptum.

De bello itidem Antiocheno, quando geri cœperit, quando desierit: marmora consentiunt cum Liuio, nam susceptum est M. Acilio Glabrione, & P. Cornelio Nasica, debellatum autem post duos annos à Scipione Asiatico.

M.Iunius Brutus, A. Manlius Vulso. His consulibus clauditur vltimus liber Liuij de bello Macedonico,ann.575.

COSS. L.Martius Censorinus. M.Manlius. Annus hic est 604. In epitome Liuiana scribitur, lib. 49. initium tertij belli Pun. anno altero & sexcentesimo, id est, 602. sed scribendum est anno 604. vt alibi etiam dicemus demonstrando hunc errorem à librarijs proueniſſe.

Quo loco Liuius lib.34.annum, quo P.Africanus Cos.fuit,vocat DVIII.vt est in vulgatis,non vt emendat Sigonius in Chronologiæ suæ scholijs DLVI. sed DLIX. legendum est, error autem ita ortus fuit, DVIII. scripserunt librarij, omittentes quinquagesimum,id est, L.vt etiam antè. Has numerorum emendationes ratione factas, & si quiuis cognoscere potest, demonstrabo tamen ego copiosius in mea Chronologia, nam omnis error in his scribendis fluxit à Cassiodoro, & alijs, qui Liuianos annos non exquisitè numerarunt: ideo coacti sunt ad suam summam numeros immutare, & si non omnes immutarunt, obliti opinor, vnde cognosci potest,id ita factum.

FINIS.

IN TITI LIVII

PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA LIBROS, QVI QVIDEM EXTANT, OMNES, OBSERVATIONES, ex varijs autorum ſcriptis collectæ, per Vuilhelmum Godeleuæum:

1589.

IN PRIMVM LIBRVM HISTORIARVM T. LIVII PATAVINI ANNOTATIONES, EX VARIIS DOCTORVM LVCVBRATIONIBVS COLLECTÆ.

ESTINANTIBVS ad hæc noua] Respexisse videtur ad illud Homericum Odyss. 1. Τῷ γὰρ ἀοιδῷ μᾶλλον ὑποκλείουσ' ἀῢθρωποι ἥτις ἀκουόντεσσι νεωτάτη ἀμφιφέληται. quos sic Erasmus Latine reddidit: *Noua veteribus gratiora.*

Cantio enim hæc hominum longe est celeberrima vulgo, & gratissima, quæ nuperrima venit ad aures. Accinit huic Pindarus Olymp. Hymno 9. Αἶνει καὶ παλαιὸν μὲν ὄινον, ἄνθεα δ' ὕμνων νεωτέρων. sentiens gratiores esse hymnos, qui res nuper gestas celebrant, quam qui prisca tractant.

Quæ ante conditam] Magnæ magnorum virorum super hoc loco contentiones fuerunt, idq; non sine causa, vt Petrus Nannius lib. 5. συμμίκτων siue Miscellaneorum refert. Nam cum duo tempora Liuius significet, in vnam tamen vicem ambo incidere videntur, siue enim dicas ante conditam, siue ante condendam, vtroq; modo tempus, quod natalem vrbis anteceſſit, innuitur. Verum Nannius aliorum opinionibus commemoratis, censet, conditam esse præteriti temporis, condendam præsentis, vt primum interuallum temporis ea habeat, quæ antequam vrbs existeret, secundum, quæ in ipsa constituenda vrbe dum conditur, obtigerunt, atq; ita in vicibus nulla erit perturbatio, nec exiguo fine distinctæ erunt. Participia autem in dus esse præsentis temporis, ac passiuæ indolis, docetur à Thoma Linacro ex isto Virgilij:

Turne quod optanti diuûm promittere nemo
Auderet, volvenda dies en attulit vltro.

Vbi non diem quæ volvetur, & adhuc in futurum imminet, sed præsentem diem quæ iam volueretur indicauit.

Hoc illud est præcipue in cognitione] Historiæ vtilitas præcipua, periculis aliorum sine suo periculo cautum sapientemq; fieri, exempla inde capere omnigena quæ ad vsum tuum qualibet in re traducas. Translatus autem hic locus videtur à Polybio, qui in principio libri primi ait esse ἀληθινωτάτην παιδείαν καὶ γυμνασίαν πρὸς τὰς πολιτικὰς πράξεις τὴν ἐκ τῆς ἱστορίας μάθησιν. ἐναργεστάτην δ' ἐμοὶ δοκεῖν διδάσκαλον, τὸ δυνάσθαι τὰς τῆς τύχης μεταβολὰς ἠρεμαίως ὑποφέρειν τὴν τῶν ἀλλοτρίων περιπετειῶν ὑπόμνησιν, id est, historiā veram disciplinam exercitationemq; ad res ciuiles esse, eamq; solam ob exempla alienorum incommodorum effectricem & magistram, vt quis possit fortunæ varietatem æquo animo ferre. *Historiæ vtilitas.*

Nobis quoq; mos esset] Innuit non itidem historicis, vt poëtis, in more esse, vt in initio operis Deos inuocent. Aut alios autores in alia sententia fuisse, ex eorum monumentis apparet. Nam Charondas Chathanæus in principio legum suarum statuit, τοὺς βουλομένους καὶ προάγοντας τι ἀπὸ θεῶν ἄρχεσθαι χρή. τὸ δ' ἄριστον ὥσπερ αἱ παροιμίαι φασὶ τὸν θεὸν ἡμῖν αἴτιον πάντων τέτυχεν. Consultantes agentesq; aliquid à diis auspicari debent. Optimū enim est, vt paræmiæ dicunt, deum causam & authorem esse illorum omnium, prout Stobæus refert de legibus & consuetudinibus sermone 42. Huic subscribens Xenophon lib. 1. de Cyropædia Cyri ait, πολλὰ γὰρ μοι δοκοῦντες ὑπίστευσαν, οὐ μόνον τὰ μεγάλα, ἀλλὰ καὶ τὰ μικρὰ πειρώμενον ἀπὸ θεῶν ὁρμᾶσθαι ἀεί. Illud minime ignoratis me non solum in magnis rebus, sed etiam in paruis semper à dijs immortalibus inchoasse facere. Et rursus in Oeconomico:

Καλῶς

Καλῶς μοι δοκεῖς λέγειν, κελεύων πανὸς ἄρχεσθαι παντὸς ἔργου, ὡς τῶν θεῶν κυρίων ὄντων, εἴδ' ἧττον τῶν εἰρηνικῶν ἢ τῶν πολεμικῶν ἔργων. Id est, rectè tu quidem mones omnem à Dijs actionem potissimum auspicari oportere, tanquam pacis ac belli studijs imperantibus. Et veteres omnibus rebus agendis deos præfari solitos Plato quoque testatur, Θεὸν δὴ πρὸς τῶν τῆς πόλεως καταστατῶν ὀπτέον, ὁ δ' ἀκούσεταί τε, καὶ εὐμενὴς ἵλεως ὀμοῦ τε ἡμῖν ἐλθὼν συνδιακοσμήσων τήνδε πόλιν καὶ τοὺς νόμους. Id est, deum ad ciuitatis constitutionem inuocemus, ille vero nos audiat, exoratusq; propitius ac beneuolus adsit, vnà nobiscum ciuitatem ac leges constituturus. Et Aratus in Phænomenis: ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα τὸν οὐδέποτ' ἄνδρες ἐῶμεν ἄρρητον. Quem Cicero lib.2.de legibus imitatus, A Ioue Musarum primordia sumenda tradit.

Ius belli abstinuisse] Aeneam hic nulla proditæ patriæ nota à Liuio aspergi contra Seruium Grammaticum Christophorus Landinus & post eum Glareanus hic in annotationibus ostenderunt, at non prætereundum id quod Cœlius tradit, Aeneam pietate in Deos ac parentem insita clementer humaniterque à victoribus Græcis tractatum, ac liberum abire cum domesticis permissum bonis. De quo plura Cœlius lib.19.cap.23.

Aborigines. Latinus rex Aborigines q;] Aborigines appellati sunt, quod errantes conuenerint in agrum, qui nunc est populi Romani. Fuit enim gens antiquissima Italiæ: Athenis quosdam profectos Sicionem Thespiasque, ex quibus porro ciuitatibus, ob inopiam domiciliorum complures profectos in extremas regiones, delatos in Italiam, eosq; multo errore nominatos Aborigines, author est Festus Pompeius. Obtinentibus autem regionem Aboriginibus, primi eorum cohabitatores fiunt Pelasgi errabundi, profugique ex ea quæ tunc Aemonia dicebatur, nunc Thessalia, in qua tempus quoddam habitarunt. Hæc ex Dionysio in principio. Diodorus Siculus in 5.dicit eo tempore quo Hercules ad eum locum venit, vbi nunc Roma est, Aborigines tenuisse, quod nunc palatium appellant, vrbem penitus paruulam incolentes. Porro & id existimat Dionysius libro 1.Aborigines dictos ἀπὸ τῦ ὄρεος, id est, à monte, quòd montes ipsi incoluerint.

Cære vrbs Agilla. Qui Cęre] Hanc vrbem alio nomine Agillam vocatam Cato & alij tradunt. Cur verò Cære sit dicta, refert Seruius libro 8.Aeneidos: Agilla (inquit) ciuitas est Thusciæ, à conditore appellata, cui ex insciția Romana aliud est inditum nomen. Nam cùm Romani euntes per Thusciam interrogarent Agellinos quæ diceretur ciuitas, & illi vtpote Græci, quid audirent ignorantes, & optimum dicentes si prius eos salutarent, dixerunt χαῖρε, quam salutationem Romani ciuitatis nomen esse arbitrati sunt, & detracta aspiratione eam Cære vocarunt. Citat Iginum authorem in vrbibus Italicis.

Aeneas à Latino in somnijs suscipi iubetur. Aborigines Troianis] Dionysius lib.1.longè aliter hanc historiã refert. Latinus (inquit) Aboriginum rex nouorum aduenarum commotus aduentu, bellum Troianis inferre decreuit. Sed per somnium à loci genio commonitus est vt eos aduenas in patria regione suscipiat. E diuerso dij patrij Aneã monent vt amicè à Latino se in ea regione suscipi postulet. Longo vltro citroq; sermone habito inter Aborigines atq; Troianos huiusmodi sunt icta fœdera, &c.

Situs & Siticines. Situs est quemcunq;] Non temerè est illa Liuij ὕλαξεσια, vt Nannius libr. συμμίκτων existimat, exhorrentis nomen Aeneæ in diuos recepti, euulgari. Summa autem proprietate de sepulto situm dixit. Hinc etenim Siticines dicti quod apud sitos, hoc est, sepultos canere solebant, idq; ex antiquitate Capionis Attæi, vt in nostris Atticis ab Aulo Gellio memoratum inuenitur, lib. cap.2.Nefas verò olim fuit, indigitati & inter diuos recepti nomen edere, quia illis à consecratione nouum indi solet, neque fas erat mortali diuinis nominibus vti, quod Iudæi seruant in suo tetragrammate, quod ab ipsis ἀνεκφώνητον dictum, id enim mysterijs latere debet. Quamobrem olim taciti templa Herum præterire solent, iram offensi Herois metuentes nisi id facerent.

Ioue

Iouem indigetem appellant] indigetes Dei antiquis vocati. Seruius in 12. Aeneidos duplici ratione indigetes dici asseuerat, vel secundum Lucretium, quod nullius rei egeant, vel certè (ait) indigetes Dei sunt ex hominibus facti & dicti indigetes. Alij, quasi in deis agentes, qui ex hominibus ad diuinitatem peruenissent. Fuere qui indigetes putarent eos, quos indigitari, hoc est, vocari & nuncupari nefas esset, atque hos eos Deos fuisse, in quorum custodia essent vrbes gentesque. Alij dicunt, si indigitare inuocare est, deos illos indigetes esse potuisse, qui inuocati faciles sint, & præsto adsint. Alij sunt qui putant Indigetes appellari, quasi in loco vel geniti vel degentes, & magis propitij patriæ, loco & ciuibus. Cyraldus de historia deorum Syntagmate 1. *Iupiter Indiges. Indigetes.*

Albula quē nunc Tyberim vocant] Albula ab aquarū colore. Deinde à Tybri Tuscorū rege ibi occiso Tyberis. Vide Plinij lib. 3. cap. 5. & lib. 36. cap. 9. Cornelium Tacitum lib. 1. Annalium. Virgilium lib. 8. Ouidium lib. 2. Fastorum: *Albula quem Tyberis.* *Albula Tyberis.*

Rheæ Syluiæ cum Vestalem eam legisset] Syluiæ cognomē ab Ascanij filio, qui in syluis natus erat, accepisse constat, à quo omnes qui Albanorum regnum obtinuerunt, Syluij dicti sunt. Quanquam Virgilius in 6. regibus Albanis à Syluio posthumo hoc cognominis datum putet. Cæterum ad Vestam quod attinet, ea Saturni ex ope filia fuit, dea virginitatis, cui Aeneas post Troianum incendium, condito Lauinio, ædem sacrauit. Postea Ascanius condita Alba, templum quoque in montis Albani vertice dicauit. De qua re Plinius lib 16. cap. 2. lib. 28. cap. 2. lib. 34. cap. 5. Cicero lib. 2. de natura deor. Gellius lib. 1. cap. 12. Alexander ab Alexandro lib. 5. cap. 12. Cælius Rhodiginus lib. 15. cap. 16. 17. & 18. Flauius Blondus lib. 1. Romæ triumphantis. Seruius lib. 11. AEneidos, Ouidius lib. 6. Fastorum. Lucretius lib. 2. *Syluia Vestalis. Vesta.*

Auentino fulmine ictus] Vnde mons Auentinus dictus sit, nondum inter authores constat. Næujus ab auibus dictum scripsit, quæ à Tyberi in hunc montem cubitum volarint. Itidem Virgilius scribit, quod id nomen ante Euandri & Herculis in Italiam aduentum habuerit, alij vt refert Varro, in libris de gente populi Romani, ab Auente Sabinorum fluuio vocatum volunt, quibus in vrbem susceptis, Romulus Auentinum habitandum concessit. Varro ab aduectu dictum asserit, hic enim mons ab alijs montibus & ciuitate olim paludibus & Tyberi exclusus fuit, vnde qui hunc montem adire volebant, ratibus aduehebantur. Sunt qui ab aduentu quoque dictum putarint, quod Dianæ templum in eo sacrum Latini frequentarent. Sextus Pompeius hunc montem aliquando Murcium vocatum sic scribit: Murciç Deæ sacellum erat sub monte Auentino, qui postea Murcius vocabatur. In eius summo locus erat, qui Remoria dicebatur, vbi Remus de vrbe condenda fuerat auspicatus. Quem montem Romulus nemini passus est habitare, sed sacrum fratri esse voluit vsque ad Hylernam. Appellatus quoque est à Dianæ templo collis Dianæ, Martialis lib. 12. *Auentinus.* *Murcius mons.* *Remoria.* *Collis Dianæ*

Cum tu forsitan inquietus erras
Clamosa Iuuenalis in Suburra,
Aut collem dominæ teris Dianæ.

Vi compressa Vastalis] Dionysius ita ait, cum Ilia Vestalis (sic enim alij appellant eam, quæ Liuio dicitur Rhea Syluia) ad Martis lucum iuissiet aquæ hauriendæ causa, in templo compressa est. Sunt qui putent ab aliquo ex locis, nec desunt qui dicant ab Amulio ipso patruo armato, qui cum amore eius captus esset, Martis specie armatus, & incognitus cum ea rem habuit. Alij genio loci, alij vero à sacerdote aliquo seu pontifice compressam asserunt. Euphrius Panuinius Romulum militis cuiusdā filium fuisse credit, & quia missus sub Marte esse existimantur, idcirco Romuli patrem Martem dictum: Nec mirum à Marte compressam virginem ita finxisse veteres, vt minor turpitudinis nota esset, & humanus quoque animus diuinæ stirpis fiducia res magis audacius aggrederetur. Martis congressum graphice depingit Naso lib. 3. *Romuli pater.*

Fast.Cic.vero lib.1. de natura Deor.vt fabulosum derideat.

Vestalium delinquentium pœna.

Sacerdos vincta] Quidam virgis prius cæsam & deinde secundum legem delinquentium Vestalium viuo corpore sepultam esse prodiderunt.De qua lege & consuetudine Plutarchus par.96.Problematum.Alexander ab Alex.lib.5. cap.12.Cœlius lib.17.cap.19.

Aquam mitti iubet] Fabius Pictor & Dionysius famulis exportandos dedisse scribunt more veterum gentilium, qui infantes de quorum vita, moribus, rebus denique gestis siniſtra habuerunt præsagia,clam exposuerunt, quò futurum euitaretur malum, quorum Catalogum lege apud Higinum fabula 252. Sabellicum lib.1.cap.1.exemplorum.

Defungi imperio.

Defuncti regis imperio] Defunctos regis imperio dixit eos,qui imperio regis satisfeciſſent, de qua loquendi forma Budæus eleganter in prioribus annotat.ad pandectas.

Ficus Ruminalis.

Ficus Ruminalis] Ficus Ruminalis ideo sic dicta, vel quod æstate sub ea pecora frigora captantia,herbasque vellentia ruminabant,vel à rumine,id est, mamma, quam antiqui rumen dixere: quod sub ea pueri Romulus & Remus Lupæ rumina suxerint.Vnde Ouidius 2.Fastorum.

Arbor erat,remanent vestigia,quæque vocatur
Romula nunc ficus,ruminalis ficus erat.

De hac Plinius lib.15.cap.18.Plutarchus in Romulo. Tacitus lib.4. annalium. Publius Victor de regionibus vrbis,reg.8.Marlianus lib.2.cap.13.Annotatum autem est, hanc arborem ruminalem quæ in Comitio annis octingentis ac quadraginta & amplius virens perseuerarat, Nerone imperante, ramalibus emortuis visam exaruisse. Quod & in prodigium abijt, donec in nouos reuiresceret fœtus.Cœlius lib.11.cap.12.lectionum antiquarum.

Alueus pro naugio.

Fluitantem alueum] Alueum hic pro nauigio rudi & quocunq; modo confecto capi tradidit Giraldus in lib.de nauigijs,& quem alueum hoc loco Liuius,Plutarchus scapham vocat,sic Propertius:

Aut quidnam fracta gaudes Neptune carina?
Portabat sanctos alueus ille viros.

Lupam inter pastores] Lupam voraciſſimum animal infantibus vbera præbuisse scribunt Fabius Pictor,Lucius Cincius,Portius Cato, Calphurnius Pisa, Dionysius Halicarnasseus,Plutarchus,Florus,Huginus, Fab.252 Virgilius lib.8. circa finem. Propertius lib.2.Eleg.6. Ouidius lib.2. Fastorum. & lib.2. à principio, testatur quoque lupæ huius statua in templo Romuli de quo Pomponius Lætus par.99. Marlianus lib. 2.cap.7. & lib.2.cap.12.Sed præter Liuium, hæc quoque fabulosa videntur Eusebio in Chronicis,Lactantio lib.1.cap. 20. diuinarum institutionum: Eutropio & alijs asserentibus Laurentiam pastoris vxorem, ob corporis quæstum Lupam, hoc est, meretricem fuisse. Vnde & hodie meretricum cellulę lupanaria dicuntur.Picum etiam auem Marti sacratam infantibus cibum dedisse legimus apud Plutarchum,& Ouid.lib.3.Fastorum.

Faustulus quis.

Magister regij pecoris] Itidem Dionysius scribit. Plutarchus vero Amulij seruum fuisse putat,Cæterum quisquis fuerit,statuam Romæ meruit teste Marliano lib.3.cap.17.

Laurentia vxor Faustuli vxor.

Laurentiæ vxori] Ab hac eadem deinde post aliquot annos Romulus [illegible] cea coronatus est,vt apud Plinium lib.15.cap.18. legimus. Eius sepulchrum [illegible] Velabro Valerius Antias & Marlianus lib.4.cap.4.fuisse ferunt.Plura de ea [illegible] apud Gellium lib.6.cap.7.Verum quæ Romanorum Historiæ de immodesta huius mulieris libidine scribunt,ad Floram insignem meretricem referre videtur Boccatius,de claris mulieribus,cap.62.

Palatinus mons.

In Palatino monte] Variæ de Palatini montis denominatione sententiæ sunt. Varro lib.4.de lingua Latina dictum putat, quod Palantes cum Euandro istuc venerint,aut quod Palatini,qui & Aborigines ex agro Reatino, quod appellatur palatium,ibi consederint.Sed hoc alij à Palatia vxore Latini putant.

Exodus

Eundem hunc locum à pecore dictum putant quidam, inter quos Sextus Pompeius, quod ibi pecus pascens balare consueuerit, vel quod palare, id est, errare ibi pecudes solerent, quod Propertius & Ouidius affirmant. Alij quod Hyperborei filia in Palatio habitauerit, quæ ex Hercule Latinum peperit. Alij eundē quod Pallas ibi sepultus sit, existimant appellari. Dionysius vero libro primo eum à Palantio, vel vt Liuius & Virgilius, à Palanteo Arcadum metropoli ab Euandro vocatum scribunt, post corrupte Palatium dictum. Solinus autem: Palatium vero nemo dubitauit, quin Arcadas habeat authores, à quibus primum Palanteum oppidum conditum, quod aliquandiu Aborigines habitarunt: Sunt qui velint eum dictū à balatibus ouium mutata litera, vel à Pale Pastorali Dea, aut vt Silenus probat, à Palante Hiperborei filia, quam Hercules ibidem compressit, nomen monti datum. Polybius eum à Palante Euandri filio dictum fuisse scribit. Nunc Palatiū maius dicitur. Huius montis pars Germali nomē habuit, alia vero Velia, in qua vbi postea deûm penatiū ędes facta est, habitauit Tullus Hostilius rex. In hoc monte fuit sedes imperij Romani, domusq; Augustana.

Lupercal ludicrum] Intelligit locum sub Palatino monte sacratum ab Euandro Pani Deo, qui Lyceus vocatur. Luperci autem qui & Fauiani & Quintiliani appellabantur, autore Sexto Pompeio, à Fauio & Quintilio Præpositis suis, sacerdotes omnium vetustissimi fuerūt, solenni ex Arcadia trāslato in Palatino monte instituti. De quibus Dionysius lib. 2. Iusti. lib. 43. Varro lib. 4. de lingua latina. Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. Lupercalia itaq; erant Festa, quibus ad expiandos manes Pani Lyceo iuuenes Romani nudi canem & capram immolabant. Deinde facie sanguine fædata, se his pellibus cingebant, lorisque pelle factis currebant nudi, circa Palatium obuios quosque corijs illis verberantes, & præsertim mulieres grauidas, quæ vltro obuiam occurrebant, faciem partum percussione sperantes. De qua re Ouidius Fasto. 2. Meminit Lupercalium etiam Plutarchus in Romulo. Complura de hisce habet Gyraldus Historiæ Deorum Syntag. 17. sub capite de celebritatibus & Festis. *Lupercal. Luperci.*

Romani vocant Inuum] Idem quod hic Liuius, scribit quoque Probus in commentarijs Georgicorum. Pana Latinis Inuum dictum, eiusq; ex Arcadia religionem ab Euandro illatam. Gyraldus Syntag. 15. Inuum dictum putat ab eundo passim cum omnibus animalibus. Omnium verò vetustissimi ante vrbem conditam, ab Euandro Arcadum rege solenni ex Arcadia translato, Inui sacerdotes, nouissimi omnium Anastasio Imperatore, & Theodorico Amalorum Gothorum rege in Italia regnante, aboliti circiter annū Christi CDXCV. Eorum meminit Varro lib. 3. de lingua Latina. Dionys. lib. 1. Ouid lib. 2. Fast. Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. Iustinus lib. 43. *Inuus.*

solenne votum esset] Sic legendum esse, Robortellus libro 2. emendationum cap. 56. annotauit, & hic solenne substantiuum esse, vt & tertio ante versu: quo vide eundem.

vrbis condendæ] Et de authore & tempore vrbis conditæ, tam variæ multæque historicorum sententiæ extant, vt quam quis amplecti debeat, me dubitare possit. Quas qui videre voluerit, adeat commentaria Onuphrij Panuinij ad Fastos consulum Romanorum, & commentaria eiusdem de Republica Romana. Non condemnenda quoque tradit de primordijs vrbis Solinus, Polyhistor. Cuius tamen opinionem de motu siderum in natalitio vrbis die, refellit Ioachimus Vadianus in Pomponij Melæ lib. 2. cap. 1. Commentarijs. *Tempus vrbis conditæ.*

templa capiunt] Templa regiones sunt aut agri, certo carmine ab augure finiti & notati, vnde in omnes cœli partes ad augurium captandum liber inspectus, in tantum, vt interdum augures ea, quorum altitudo auspicijs obstaret, demoliri iuberent. Ideoque summissiorem alijs ædem Honoris C. Marius dedicauit, ne si fortè officeret publicis auspicijs, augures eam demoliri cogerent. *Templa augurijs quid.*

vultures] In augurijs vulture plurimùm vsi veteres, cùm auium ferè omnium innocentissimus, cùm non ex his quæ seruntur aut plantantur, sed *Vultur auis augurijs ac-*

commoda. ex cadaueribus tantùm sibi victum quærat, & hinc Herculem quoque lætari solitum apud Herodotum legimus, si in re gerenda vultures sese ostendissent. De quorum augurio Cælius lib.28.cap.8. Plinius lib.10.cap.6. & lib.20. cap.7. Alexander ab Alexandro lib.5.cap.13. Volaterranus lib.25.cap.10. Vectij vaticinium autem de Romani imperij perseuerantia ex vulturum duodetim vaticinatione ex Varronis antiquitatibus refert Cælius lib.27.cap.8.

In turba ictus Remus cecidit] Idque, vt Dionysius ait, Fabio Celere murorum præside, aut vt Plutarchus Romuli duce. Alij Remum in contentione auguriorum interfectum, alij ab ipso Romulo confossum esse, memoriæ prodiderunt. Plinius de viris illustribus, a Fabio Celere interfectũ scribit, cui astipulantur Plurarchus, Eutropius, Messala, Coruinus & Ouidius libro 4. Fastorum. Sed quocunque demum casu interierit, nouæ vrbis munitionem authore Romulo sanguine suo consecrauit, vt canit Lucanus lib. Pharsaliæ 1.

Fraterno primi maduerunt sanguine muri.

Transiliet mœnia mea] Hanc legem ex honestatis fonte nequaquam fluxisse, Cicero lib.3.officiorum ostendit copiosissime, cùm magis vtilitatis, quàm honestatis causa lata esse videatur.

Romę nomen vnde. Vrbs conditoris nomine appellata] Recte quidem hęc omnia. Romam autem, & non Romulam, id circo vrbem Romulus vocauit, vt ampliore vocabuli significatu prosperiora patriæ suæ ominaretur. Alterum quoque vrbs nomen proprium habuit, vt Plinius & Solinus scripserunt, quod publicari vetitum est: quandoquidem quo minùs id enunciaretur, ceremoniarum arcana sanxerunt, vt hoc pacto notitiam eius aboleret fides placitę taciturnitatis. Valerium quoque Soranum, quod optima atq; salutari fide abolitum, atque contra interdictum euulgare id ausus foret, ob meritũ profanæ vocis pœnas luisse. Onuphrius.

Cacus. Nomine Cacus] Caci huius historiam siue mauis fabulam scribunt Dionysius lib.1. Strabo lib.5. Virgilius 8. Aeneidos. Ouidius 1. Fastorum. Propertius lib.4. Eum Diodorus lib.5. Lacinium furem appellat. Columella autem malum vicinum, vide Seruium 8. Aeneidos.

Carmenta. Carmentæ matris] Hæc ab oraculis Παπωδὸς Græcè dicta teste Dionysio, Latinè verò Carmentis, vnde Ouidius in Fastis,

Ipsa mone quæ nomen habes de carmine ductum,

De hac Dionysius Halicarnasseus in primo historiarum ait, Euandro & Carmenti quotannis sacra facta fuisse, Carmenti quidem sub Capitolio ad Carpentalem portam, Euandro vero in Auentino à porta Trigemina non procul. Hæc eadem & Nicostrata & Themis dicta fuit.

Potitij & Pinarij. Ijsque exta apponerentur] Petrus Nannius lib.5. συμμίκτων ex Burdigalensi & Atrebatensis exemplarium authoritate legendum putat, ijsque exta ponerentur, Pinarij ad cæteram dapem venirent. Eamque lectionem omninò caligatiorem arbitratur. Per tropum enim ἐτυμολογικὸν originationes eorum fabulorum doceri existimat. Nimirum quòd alteri à potiendo Potitij sint dicti, alteri ἀπὸ τῆς πεινᾶν. Nec remorari nos debere putat, quod alterum sit Græcum, alterum Latinum. Verisimile.n. esse aduenas & sua & indigenarum linguæ cultos esse, vt fere sẽper fieri solet. Alij Potitius à potando, id est, ἀπὸ τῆς πο- dictos tradunt, sicuti Pinarios ἀπὸ τῆς πείνης. Pinariorum enim familia tam- ministra erat, epulantibus Potitijs & complentibus sacra. Porrò autem cu- do omne genus Potitiorum interierit, docet Liuius lib.9. & Valerius li.1.c.

Terræ filij. Natam è terra sibi prolem] Terræ filios ignobiles, & quorum genus ig- retur appellari Cæcilius, Minutianus, Apuleius in libro de Orthographia bit. Florens Septimius in Apologetico terræ filios dictitari vulgo asseri- rum sit incertum genus, sicuti ignotos item aut ex inopinato apparen- cœlo superueniſse dicunt, de quo plura Cælius lib.20. capitul.28. lect. an-

Asylum. Asylum] Primum Cadmus dum Thebas conderet inter Græcos asy- peruisse fertur, ad quod fugiẽtes sine discrimine serui aut liberi ab omni

tuti erant. Nonnulli à prognatis Herculis Asylum Athenis primo institutum ferunt, ad quod à patribus oppressis confugere fas erat, de quo Herodotus libro 2. Post quod in Rhætæo littore Aiacis fuit Asylum, & in Sigæo Achillis, quorum exemplo Romulus suum asylum aperuit ad lucum opacum & vallem inter Capitolium & arcem, meminit eius præter Liuium Dionysius libro 2. Lactantius libro 2. cap. 7. Eutropius lib. 1. cap. 4. Alexander ab Alexan. lib. 3. ca. 20. Volaterranus lib. 19. cap. 2. Virgilius lib. 8. Ouidius lib. 3. Fastor. Iuuenalis Satyra 8. Propertius lib. 4. eleg. 1. Horatius lib. 1. Od. 12. Hoc autem Romuli asylum malefaciendi ansam ratus Tyberius postea irritum fecit.

Præterquam legibus coalescere poterat] Nulla re magis societas hominum conseruatur, & tranquilla est, quam iustitia, vt in Protagora dicitur: Ζεὺς δείσας περὶ τῷ γένει ἀνθρώπων μὴ ἀπόλοιτο πᾶν, δικαιοσύνην ἀνθρώποις αἰδῶτε καὶ δίκλω, ἵν' εἶεν πόλεων κόσμοιτε καὶ δέσμοι φιλίας συνάγωγοι. hoc est, Deus metuens, ne totum genus humanum interiret, donauit hominibus pudorem & iustitiam, vt essent ciuitatum ornamenta, & vincula, & amicitiæ conciliatrices. Et in quinto de legib. iustitiam nominat, ἔρμα πόλεως, hoc est, fulcrum seu ancoram, quæ sustentat ciuitatem. *Iustitia & legibus ciuitates coalescunt.*

Patres certe ab honore] Plutarchus in vita Romuli alias causas, cur senatores patres appellati sint, commemorat, nimirum quod vel liberorum legitimorum patres essent, vel quod ipsi suos patres ostendere possent, id quod non multi eorum qui primi in ciuitatem confluxêre potuerunt. Quidam à patronatu nomen dictum existimant. Sic enim tunc vocabant præfecturam, & nunc etiam vocant. Dionysius autem scribit illustriores genere, spectatæ virtutis, dignioresque ac natu grandiores patres Romulum appellasse. Patres autem dictos ob ætatem, nam ex populo seniores erant, vel ob curæ similitudinem, vel quia agrorum partem tribuebant tenuioribus, perinde ac liberis proprijs, & eos suæ curæ commendatos atque in clientelam susceptos tanquam patres tuebantur. Horum autem progenies patritij dicti, perinde ac plebeiorum patritij. Porro ex patribus hac ratione centum legit Senatores, quorum consilio Rempub. administraret. Primò tres ex singulis curijs, quæ triginta erant, lecti, factique nonaginta, deinde tres ex singulis tribubus, & vnus à Romulo nominati, qui centum numerum explerunt. Centum autem ideo tantum creauit, vel quia is numerus satis erat nouæ & paruæ ciuitati, siue quia soli centum erant qui creari senatores possent. Senatores autem propter senectutem, cum vetustissimi patritiorum essent, siue ab honore & virtute appellauit. De Romano senatu ex Fastoribus, vel nouis hominibus collecto ita scribit Propertius: *Patres cur dicti senatores?*

Curia prætexto quæ nunc nitet alta Senatu,
Pellitos habuit, rustica corda patres.
Buccina cogebat priscos ad verba Quirites,
Centum illis in prato sæpè Senatus erat.

Centum senatores, Senatores cur ita dicti.

Patritiorum autem & Senatorum numerum Sabinis intra vrbem receptis, centum ex eisdem additis Romulus duplicauit, ducentosque Senatores fecit. Hæc autem non est prætereunda, quæ inter Dionysium & Liuium est controuersia. Dionysius enim ait Romulum patritios primò, deinde centum ex patritiorum primoribus, qui numero longe plures erant, Senatores fecisse, ita, vt merito dici posset, Senator est, ergo patritius: non è contrà patritius, ergo Senator, quum ex Dionysio non omnes facti patritij Senatores lecti essent. Quorum ipse numerum Sabinis intra vrbem receptis duplicasse idem scribit. Liuius verò centum tantum patritios à Romulo factos fuisse, prodit, quos etiam Senatores fuisse refert, Romulique secundam ex Sabinis lectionem omittit. Hos quidem à Romulo prima lectione patritios creatos, eos esse constat, qui maiorum gentium dicti sunt. Qui verò à reliquis regibus, Brutoque primo consule minorum gentium. De quo plura Onuphrius Panuinius in commentario lib. 1. de Patritijs & Senatoribus. *Patritiorum & senatorũ differentia.*

Consualia. Consualia vocat] Fuit Consus consilij Deus, cuius ara in Circo maximo vndique aggesta humo abdita erat, quod arcanum esse consilium putarent, quam aram cùm ludos celebrarent, omnibus adire fas erat, in qua Romani sacrificijs igneis alijsque solennibus festos dies agere consueuerunt, quæ feriæ publicæ dictæ sunt. Erat autem is ludus, vt equi & muli iuncti & soluti in circo maximo, magno spectantium studio currerent. Indicta verò fuisse consualia finitimis populis à Romulo anno Imperij quarto Dionysius Halicarnasseus tradit, eosque etiam sua ætate ludos fieri solitos dicit. Lucius Tarquinius annuos eos fecit, qui ijdem & magni & Romani vocantur. De qua re Terentius Varro lib. 5. de lingua Latina. Alexander ab Alex. lib. 5. cap. 26. Blondus lib. 2. Romæ triumph. Volaterranus lib. 29. cap. 11. Ouid. lib. 3. Fastorum. Notandum tamen pleróque esse qui dum dijs Laribus Romani ludos celebrarint, Romulum Sabinas rapuisse dicant.

Ludi Romani magni.

Signoque dato] Erat autem signum, aggrediendæ rei opportunitatem adesse, cum Romulus assurgens, purpuram in sinus contractam explicaret, vt apud Plutarchum legimus. Sextius verò Syllus Carthaginiensis Thalassij nomẽ direptionis signum fuisse prodidit.

Raptus virginum. Rapiendas virgines] Hinc à Romulo institutum videtur, vt postea non vero, sed simulato quodam raptu omnis legitimi connubij ritus perageretur. Id quod innuisse videtur Festus, cùm scribit: Rapi simulatur virgo ex gremio matris, aut si ea non est, ex proxima necessitudine, cùm ad virum trahitur, quod videlicet ea res feliciter Romulo cessit. Rapiundæ autem vi simulata virginis, quinam olim ritus fuerit, eleganter ex libro 4. Apuleij de asino aureo exposuit Iacobus Renardus ad leges XII. tabularum. cap. 21. Porrò qui fuerit raptarum numerus inter authores non conuenit. Quidam enim non vltra triginta fuisse tradunt, quæ curijs nomina dederint. Nonnulli quingentas, plerique septem & viginti, vt Valerius Antias. Alij sexcentas & tres supra octuaginta, vt Iubas & Dionysius. De hoc autem facto præter citatos lege Orosium lib. 2. cap. 4. Plinium 15. cap. 29. Augustinum lib. 2. cap. 17. & lib. 3. cap. 13. de ciuitate Dei. Virgil. lib. 8. Ouidium lib. 3. Fastorum, Alexandrum ab Alex. lib. 5. cap. 26. Strabonem lib. 5.

Reptarum numerus.

Thalassius. Thalasij] Iuuenis, vt Plutarchus ait, probi & splendidi, Romulique ducis.

Nuptialem hanc vocem] Sicuti Græci ὑμὴν ὦ ὑμέναε ὦ ὑμὴν, qui scribunt, felices coniugio fuere. De qua Romanorum consuetudine, vide Plutarchum quoque in Cneo Pompeio, & Problemate 30. Blondum lib. 8. Romæ triumphantis. Alexand. ab Alex. lib. 2. cap. 5.

Acron rex. Regem in prælio obtruncat] Acronem nimirum hominem vehementem & rebus bellicis pariter audacem, qui magna militum copia in Romanum agrum impetum fecerat, de quo lege Plinium Secundum, de viris illustribus, Valerium Mximum lib. 3. cap. 2. Volaterranum lib. 16. cap. 1. Anthropolog.

Iupiter Feretrius. Iupiter Feretri] Diuersas huius cognominis rationes adferunt. Alij enim ferendo cognominatum putant, alij à feriendo, id quod Propertius in quarto ostendit. Plutarchus à feriendo hostem. Festus Feretrium dictum putat, quia pacem ferre putaretur, cum ex templo eius sumerent sceptrum, per quod iurarent, & lapidem silicem, quo fœdus ferirent. Oliuerius Arziganensis in Valerii Maximi commentarijs à feretro instrumento, quo spolia opima suspenderentur, dictum putat. Alij, quod per eius sceptrum & silicem iurantes, Romanam pacem referre soliti sint. De qua consuetudine Alexander ab Alex. lib. 1. cap.

Opima spolia. Opimis spolijs] Opima spolia, vel ab opibus, vt ait Varro, vel ab inuisendo pere, cùm victoribus tãtum laudis accesserit, nomina sumpsere, seu quod propius est, opima ampla dici, sicut opimã prædam & opimum boué dicimus. Quæ nisi duces regesque, quorum auspicio res geruntur, suismet corporibus micantes, hostium ducibus detraxerint, necemq; & exitium intulerint, quaquam opima dici voluere. Ter autem opima spolia delata sunt tan-

Primò à Romulo, deinde à Cornelio Cosso. Tertio à Claudio Marcello. Qua de re Plutarchus, & Alexander ab Alexandro, libro 1. cap. 14.

Templi origo] Fuit verò Feretrij Iouis templum in vertice Capitolini mõtis, exiguũ sanè & angustum, sed religione sanctissimum, cuius tecta multos post annos ob vetustatem & Romanorum negligentiã collapsa restituit Augustus, ampliauit etiam post Romulum Ancus Martius. Vide Marlianum li. 2. cap. 3. *Iouis Feretrij templum.*

Capitolium ascendit] Capitolium à capite hominis à Tarquinio Prisco ibi inuento dictum est. De cuius diuersis nominibus & structura Plinius lib. 19. cap. 1. & lib. 7. cap. 28. & lib. 36. cap. 6. Publius Victor de regionibus vrbis reg. 8. Alexander ab Alexandro lib. 6. cap. 11. Cælius lib. 23. cap. 6. *Capitolium.*

Sabinis] Sabini Italiæ populus à Deorum cultu nomen accipiens, quasi Sebini, ἀπὸ τῦ σέβειν, vel à Sabo duce, vt est apud Silium Italicum lib. 8. Vide Plinium lib. 3. cap. 12. & lib. 36. cap. 15. Volaterranum lib. 6. cap. 2. Alexandrum ab Alexandro lib. 5. cap. 26. Cælium li. 7. cap. 9. *Sabini vnde dicti.*

Filiam virginem] Vestalem, quam Dionysius Spurij Tarpeij Capitolini prę-fidis filiam, Antigonus verò & alij quidam, Sabinorum regis filiam fuisse tradiderunt, cuius factum describunt Aristides Melisseus, de rebus Italicis. Plutarchus cap. 31. Paral. Valerius Maximus li. 9. cap. 6. Volaterranus li. 18. cap. 2. Virgil. li. 8. Ouidius li. 1. Fastorum. Propertius li. 4. eleg. 4. *Tarpeia Virgo.*

Aquam] Ad fontem videlicet Vestalibus sacrum, ex quo aquam hauriens sacrificia mundant, manus & pedes lauant, aditumque aspergunt. Qua de re Plutarchus in vita Numæ Pompilij. Qua ratione autem, quibusve ceremonijs aqua sacrificijs adhibita sit, docet Alexander ab Alex. li. 4. cap. 17.

Prodendi exempli causa] Proditio ex genere earum quæ malæ prouerbiater appellantur. De qua vide Erasmum in Prouerbijs: Mala proditio. Tarpeię uero virginis factum alij in malam, alij in bonam partem interpretantur. Fabius Pictor enim & Cincius auri cupidine motam, illud quod sinistris manibus habebant, petijsse ferunt. Lucius verò Piso Censorius, Clypeos, quos contra in hostium sinistris manibus tenebant, efflagitasse existimat, vt nudatos iam hostes suis interficiendos traderet. Vtrum autem verius sit, ex eo colligimus, quòd non tantùm honestissimè à Romanis, vt Plutarchus scribit, sepulta, verum etiam Tarpeius mons ab ea denominatus. Qua de re Plutarchus, Dionysius & Marlianus lib. 2. cap. 1. Porrò Petrus Nannius lib. 5. Miscellaneorum pro correto, directo legit ex libro Eussidiano, eamq; lectionem veram arbitratur. Opponitur enim hæc dictio ambagiosæ illi petitioni, qua vel arma, vel armillas petere videbatur, dum paciscitur, vt id sibi traderent, quod in sinistris manibus habebant. Nunc autem planè explicitis verbis arma petijt, quamobrem suspecta, sed insidiosa est habita, tanquã quæ illos nudos hosti obijcere vellet. *Proditio mala.* *Tarpeius mons.*

Aureas armillas] Armillæ ab armo dictæ suprema brachij parte in humerum collumque vergente, quam partem argenteis aureisque tegminibus fabre milites ornabant, quod in statuis nunc marmoreis & alijs veterum sculp apparet. Sic legimus infrà lib. 10. Papyrium cursorem consulem. Papyrium item quatuor centuriones, maniplumque hastatorum armillis, aureisq; donasse. *Armillæ.*

Sinistris manibus esset] Græcos olim annulos in digito, qui minimo proximus est sinistræ manus habuisse legimus, quòd in sectis humanis corporibus nerum quendam tenuissimum ab eo digito ad cor hominis tendere animaduerterint. Vnde quòd quasi connexus esse cum principatu cordis videretur, hunc sinistræ manus digitum tali honore decorandum veteres putarunt, cuius rei author est Appion in libris Aegyptiacis. Gellius lib. 10. cap. 10. Plinius lib. 28. cap. 1.

Quos necauere] Huc pertinent Octauiani Augusti, & Antigoni quoque a-ctorum stigmata, qui dicebant proditores quidẽ dum proderent amandos, post uerò summo odio prosequendos esse. Significantes his qui proditione *Proditores regibus ingrati.*

profuerunt,nihil deberi gratiæ,licet officium quod præstant,pro tempore gratum sit. Similem autem de pœna proditionis historiam ex Clitophontis libro rerum Gallicarum primo leges apud Plutarchum cap.30.Paral.

Hostius Hostilius.

Hostius Hostilius] Tulli Hostilij tertij Romanorum regis auus & Hersiliæ maritus.

Cecidit] Apud portam veterem Palatij quidam cecidisse scribunt. Plutarchus verò apud lacum Curtium,qui fuit in medio foro iuxta Domitiani postea equum.Vide Marlianum lib.3.cap.18.Topograph.& Pub.Victorem in regione octaua vrbis.

Jupiter stator.

Statori Ioui] Iouem statorem plerique à stando dictum volunt,hoc est,erigendo, conciderant enim in ea clade plane Romanorum animi. Diuus autem Hieronymus contra Iouinianum,quòd nunquam ociosus sedeat, sed ad ferendam opem omnibus paratus sit. Seneca verò libro de beneficijs tertio, ideo quòd eius beneficio stent omnia, statoris nomen sibi vendicare existimat. De qua re Laurentius Valla lib.5.cap.6. elegantiarum multa.

Templum] In Palatini montis radicibus è regione ędis Concordiæ,olimq; Ciceronis domus,quę iussu Clodij demolita,& in porticum libertatis translata fuit,cuius templi etiam hodie spondę murorum altissimę videntur.De quo Plinius lib.34.cap.6.Alexander ab Alexandro lib.6.cap.11.Ouid lib.6.Fastorum.

Sabinæ mulieres pacis conciliatrices.

Sabinæ mulieres] Sabinarum virginum orationem vt doctam, ita commiseratione & affectibus plenam pete ex Plutarchi Romulo, Nasonis præterea lib.3. Fastorum. Similem autem muliebris fortitudinis historiam legimus de Celticis mulieribus, quæ per media hostium agmina irruentes, precibus & lachrymis pacem conciliarunt suis,apud Plutarchum cap.6.de claris mulierib.

Fœdus faciendum] In via sacra,Carinis & viæ Suburræ proxima, explicatio verò fœderis, quod erectis aris iuramento firmarunt, est apud Dionysium, Plutarchum, & Eutropium lib.1.cap.4. à quibus in eo tantum dissentit Liuius, quòd Romulum & Tatium in ipso belli ardore congressos, & de pace collocutos arbitratur.

Quirites vnde?

Quirites à Curibus] Curibus metropoli Sabinorum olim, teste Volaterrano lib.6.cap.2.Geographiæ,patria quoque Tatij & Numæ.

Curiarũ nomina vnde?

Nomina eorum curijs imposuit] Hanc opinionem Liuij, nimirum quòd curiæ à raptis mulieribus Sabinis nominatæ sint, autore Varrone. Dionysius, post eum Plutarchus ita refutarunt,vt eas partim à locorum,partim à virorum nominibus appellatas esse apparcat. Quare, qui vlterius quid cognoscere cupit,eos authores adeat. Varro autem de curiarum nominib. diuersa prodidit, eos secutus,qui prius hæc nomina indita fuisse putarunt.

Centuriæ equitum.

Centuriæ tres equitum] Quarum opera in omni Repub.vteretur. Erat autem equestris ordo, etsi Senatorio minor,magnæ tamen amplitudinis & virtutis,vt legimus apud Dionysium, Ser.lib.9.Asconium, Pædianum in secunda actione Verrina.Alex.ab Alex.lib.2.cap.29.

Luceres vnde dicti?

Lucerum nominis] Autor de viris illustribus à Lucumone Thusco, qui Romulo aduersus Tatium Sabinorum regem pugnanti auxilium tulisse fertur, Luceres appellatos putat.Sed Festus ait quosdam fuisse,qui non tam à Lucumone,quàm à Luco,in quo vrbs Roma,aut prima eius pars asylum fuit conditos existiment.In qua sententia etiam est Pædianus, qui Luceres à Lucumone asyli dictos scribit. Conjecti enim erant in hanc centuriam Thusci,Latini,&c. liqui omnes qui ad Asylum confugerant, vt etiam præter Pædianum, Plutarchus testatur. Sunt præterea qui à Lucæo Ardeæ rege Luceres dictos putent. Quòd verò Liuius Lucerum nominis & originis incertam esse causam putet, Sigonius ita accipiendum arbitratur, non quòd nullam ipse tenuerit, sed quòd incertam eam diuersos fecisse authores existimarit.

Quiq; cum eo equites erant] Petrus Nannius li.5.συμμίκτων,annotat in quibusdam vetustis libris legi,quiq; cũ eo equis ierant,eaq; lectio ei paulò vetustior vi-

Viribus nulla parte adiutis] Nannius loco præallegato, nulla arte adiutis legendum arbitratur, vt intelligas Romulum aperta vi, sine vllo stratagemate hostem vicisse. Facilis siquidē in tam affinibus vocibus parte,& arte, lapsus fuit.

Celeres appellauit.] Celeres vocati vt plures scribunt ab exequendi ministerij celeritate. Prompti enim veloces q; ad opera erāt, quos Romani Celeres. Vt autem Valerius Antias memoriæ prodidit dicti fuere Celeres à primo eorum duce Fabio Celere. Præerat namq; ipsis dux etiam clarissimus, cui tres suberant centuriones,& sub eis alij inferiores magistratus, qui per vrbem sequētes eum cum telis, ministri eorum quæ iubebantur, erant. Fabio verò Celeris cognomen ideo datum volunt, quòd Remo occiso celerrimè in Hetruriam aufugit, ne à Remi fautoribus quoque interficeretur. Hic enim vt Dionysius ait, murorum vrbis Romæ præses, aut, vt Plutarchus, Romuli dux Remum, contra edictum Romuli, muros vrbis transilientem, rastro fertur occidisse, vnde profugus factus, à celeritate Celeris nomen commeruit. Sic & à velocitate Metellus Celer cognominatus est, vt legere est apud Plutarchum in Metello,& Cœlium quoq; li. 24. ca. 6. Porro hosce Celeres à Numa, teste Plutarcho, sublatos alij reges restituisse videntur. Siquidem L. Brutus L. Superbo regi præfectus Celerum fuisse traditur. Hos autem Flexumines postea, inde Trossulos tū equites dictos ex Festo & Plinio apparet, verba Festi hæc sunt: Celeres antiqui dixerūt, quos nunc equites dicimus, à Celere interfectore Remi, qui initio à Romulo ijs prępositus fuit, qui primitùs electi fuerunt ex singulis curijs deni, ideoq; omnino recenti fuere. Et alio loco Trossuli equites dicti, quòd oppidum Thuscorum Trossulum sine opera peditum ceperint. Plinij verò lib. 33. hæc: Equitum nomen sæpe variatum est in ijs quoque, qui ad equitatum trahebantur. Celeres sub Romulo, regibusq; appellati sunt, deinde Flexumines, postea Trossuli, cum oppidum in Thuscis citra Volsinios passuum nouem millia sine vllo peditum adiumento cepissent eius vocabuli, idque durauit vltra C. Gracchum, Iunius certè qui ab amicitia eius Gracchanus appellatus est, scriptum reliquit his verbis: Quod ad equestrem ordinem attinet, antea Trossulos vocabant, nunc equites vocant, ideo quia non intelligunt Trossulos nomen, quid valeat, multos pudet eo nomine appellari,& causam quæ suprà indicata est exponit, inuitosque etiamnum tamen Trossulos vocari. Hæc Plinius.

Celeres.

Fabius Celer.

Trossuli quis?

Capræ paludem] Quam in campo Martio fuisse Marlianus ait lib. 6. cap. 9.

In terris Romulus fuit] Non vna est autorum de morte Romuli opinio, sunt quidam qui victis Fidenatib. & Veientibus Romulum à primoribus interfectum, exporeque in minutissimas partes dissecto, occultè sub vestibus per partes asportatum scribant. Aristobulus verò Italicarum rerum lib. 2. Dionysius Halicarnass. lib. 2. Val. Max. lib. 5. cap. 3. Augustinus lib. 3. cap. 15. eius parricidij nonnullos ciues authores fuisse memorant, apud Capream autem paludem cùm concionem haberet, à Marte patre nimbo ablatum cum Liuio affirmarunt Plinius Secundus de viris illustribus, Plutarchus in Romulo & Numa Pompilio, Florus, Messala Coruinus, Sabellicus lib. 1. cap. 8. Ethnicorum exemplorum, Ouidius quoque lib. 2. Fastorum.

Capræ palus. Romuli mors.

Proculus Iulius] Plutarchus in Parallelis Aetium Proculum ex Aristobuli sententia vocat virum primarium & à Romulo plurimùm dilectum. Proculi autem dicuntur qui foris agente patre, nati sunt, vt testatur Alex. ab Alex. li. 1. c. 9.

Proculus.

Roma caput orbis] Romani imperij magnitudinem & excellentiam legesque tum apud alios, tum apud Plinium lib. 3. cap. 4. Solinum in præfatione Pomponij. Virgil. 1. Aeneidos, Romanos rerum dominos, & lib. 6. Imperium terris. Ouid. 2. Fastorum. Hic vbi nunc Roma: Claudianus lib. 3. De laudibus Stilichonis. Cœlius Rhodiginus lib. 18. cap. 25. qui ex Græco quodam authore orbis Epitomen Romam vocat.

Interregnum appellatum] Est enim interregnum spacium temporis à rege defuncto, vsq; ad creationem sequentis,& qui præest hoc temporis spacio, cum regia

Interregnū.

regia potestate & insignibus, interrex erat. De cuius officio & potestate Fenestella cap.4. Blondus lib. 3. Romæ triumphantis. Alexander ab Alex.lib.5. cap.6.omnium copiosissime.

Autorem fieri quid?

Patres authores fierent] Quid sit autorem fieri, tradit Paulus in L. Etiamsi ff. de autoritate tut. Etiamsi, inquit, non interrogatus tutor author fuerit, valet authoritas eius, cùm se id probare dicit, quod agitur, hoc est enim autorem fieri. Sic antiqui vocabant autores mulierum, sine quorum consensu, quæcunque egissent mulieres, rata non erant, vt scribunt Liuius lib.37. Cicero pro Flacco & A. Cecinna. Similiter quoque id iuris patres habebant, vt tum demum rata essent, quæ populus iusserat, si patres autores fierent. Id est, cum rem factam probarent. Sic Liuius lib.6. Et ne is quidem finis certaminum fuit, quia Patritij se autores fore negabant. Et Victorinus ait, sine autoritate & consensu Senatus nullam legem olim ferri potuisse, vbi autoritas intelligenda, non opinio grauitatis, prudentiæ ac magnitudinis cuiusdam, quam in magnis ac claris viris esse credimus, sed consensus maioris vel prudentioris alicuius, sine quo res actæ nihil valent.

Samium Pythagoram] Varia de Pythagoræ temporibus & Numę Pompilij doctrina ab antiquis tradita fuisse ostendit Franciscus Floridus Sabinus lib. 1. succisiuarum lectionum cap.13. Librorum autem Numæ Pompilij mentionē etiam facit Liuius infrà lib.40. Vide & Gellium noctium Atticarum lib.17.

Capite eius velato] Ita legendum esse, ne Numæ caput obtectum fuisse intelligatur, sed auguris, annotat Cœlius, lib.20.cap.12.lectionum antiquarum.

Lituus.

Lituum appellauerunt] De lituo vide Macrobium lib.6. Saturnalium cap. 8. Gellium lib.5.cap.8.

Prospectu in vrbem agrumque capto] Sic Cicero lib. 2. De legib. Augures vrbemque & agros, & templa liberata & effata habento. Vrbana siquidem auspicia definiebantur pomerio, & ex arce in vrbe sæpe augures augurium agebant. Ijdem quinque agrorum genera ex auspicijs distinguebant, Romanum, Gabinum, Peregrinum, Hosticum, Incertum.

Auspicia vrbana.

Auspicia agrorum.

Dextra & Sinistra quæ?

Dextras ad meridiem partes] Hanc distinctionem ridet Arnobius libro aduersus gentes quarto, scribitq; pro ratione situs corporis variare mundi partes, vel læuas vel dextras. Nam quidquid teres est, & ex omni parte rotundi rate solida conuexum, definiri aliqua finis aut initij portione non potest. De quo vide notata ab Adriano Iunio lib.3. animaduersorum cap.3. Cælio lectionum antiquarum lib.1.cap.10. Solinus verò dextra in mundo vocat septentrionalia, læua meridionalia, cum de Taprobanæ incolis loquitur. Aristoteli dextra sunt exortiua, læua occidua, Plinio contrà læua exortiua, dextra occidua. Antica ad meridiem, postica ad septentrionem. Varroni quoque sinistra ab oriente sunt in templis effandis, dextra ab occasu, antica ad meridiem, postica ad septentrionem. prout Tornebus annotauit, lib.18.cap.35. animaduersorum.

Templum quid?

De templo descendit] Templo, id est, loco augurij. Templum enim, vt tradit Varro lib.6. de lingua Latina, tribus modis dicitur, ab natura, ab auspicio, a similitudine, ab natura in cœlo, ab auspicijs in terra, ab similitudine, sub terra. Templa ergo in augurali scientia regiones sunt, aut agri, certo carmine ab augure lituo finiti & notati. Vnde in omnes cœli partes ad augurium capiendum liber erat aspectus. Nam in templis, liber quoquo versum aspectus erat, vt interdum augures ea quorum altitudo auspicijs obesset, demoliri iuberent. Ideoque submissiorem alijs ædem honoris C. Marius fecit, ne si fortè officeret publicis auspicijs, augures eam demoliri cogerent.

Ianus.

Ianum ad infimum Argiletum] Alij Tatium & Romulum templi eius auctorem referunt, vt qui cum fœdus inter eos ictum esset, communem Deum, tanquam fœderis testem inter duos reges & duos populos Ianum bifrontem consenserint, atq; idem hoc templum in eodem loco, vbi nunc ruinæ S. Cath[illegible] rinæ ædis cōspiciuntur, constituisse. Alij insuper Cn. Duilium vouisse, Tiberi[illegible] ve[illegible]

vero ædificasse asserunt. Verum diuersæ hæ authorum sententiæ inde natæ videntur, quod apud posteros plures Ianos fuisse cultos, certo constat, cum apud veteres vnus sit creditus. Tu vide ea quæ sunt apud Plinium lib. 34. cap. 4. Plutarchum in vita Numæ, & libro de fortuna Roma. Virgil. libr. 7. Sunt geminæ. Claudianum lib. 2. de laudibus Stilliconis. Porro vt de authore templi Iani scriptores variant, sic cur bifrons Ianus à veteribus fingatur, diuersę sunt rationes. Plutarchus ideo quidem, quod ferum & sylvestrem cultum in vrbanum ciuilemq; mutauerit, & tanquam alteram ex altera formam, dispositionemque reddiderit. Fulgentius in Mythol. quod præterita & futura respiciat. Alij Ianum solem esse putarunt, geminum finxerunt, quod vtriusq; Ianuæ cœlestis potens, exoriens aperiat, occidens claudat. Alij mundum intelligunt vel cœlum, & quasi Eanum dictum putarunt ab eundo, vt inquit Cicero libro de natura Deorum 2. quod mundus semper eat, dum in orbem voluitur, & ex se initium faciens in se reuertitur. Alij deinde, quod superorum & inferorum Ianitor extiterit, nuncupatum crediderunt. Tu vide Plutarchum Problemate 21. Plinium lib. 38. cap. 7. & 36. cap. 5. Augustinum lib. 3. cap. 9. de ciuitate Dei. *Ianus cur bifrons?*

Omnium primum] Institutę religionis exemplum, quo docemur gentilium etiam principes, quibus veri Dei nulla erat cognitio, imperia tamen sua à diuinarum rerum obseruatione & cultu auspicatos esse.

Simulat sibi cum Dea Egeria] Nimirum Minois astutiam secutus, qui se in antrum Iouis recipiebat, diuq; ibi moratus leges sibi à Ioue traditas afferebat, et suos ad obsequium non modo imperio, sed etiam religione constringeret, quam ex Strabone historiam recitat Volaterranus lib. 34. Philologiæ, Val. lib. 1. cap. 3. Cæterũ fuerint hæc an altera Egeria non satis liquet, quæ à mulieribus doleretur, quod eam opitulari credebant partui egerendo vnde & illi nomen. Plutarchus in Numa de Egeria scribit, quæ & ab alijs traduntur. Sed illud præterea addit, quomodo huiusmodi Dearum congressus fieri cum hominibus existimarentur à gentibus. Meminere porro Egerię Lactantius lib. 1. cap. 22. diuinarum instit. Aug. lib. 7. cap. 1. & lib. 7. cap. 35. Ciuitatis Dei. Cicero lib. 1. de leg. Valerius Max. lib. 1. cap. 3. Ouid. lib. 3. Fastor. Sabellicus lib. 3. Ennead. & lib. 8. cap. 2. Ethnicorum exemplorum. Acron in lib. 2. cap. 2. Epist. Horatij. Et Ennius de Egeriæ cum rege Numa colloquio in annalibus scripsit: *Numæ cum Egeria congressus.* *Egeria Dea.*

Olli respondet suauis sonus Egeriai.

Duodecim menses] Romulus enim antea decem tantum mensium spacio annum finire voluit. Nec nouo quidem exemplo, cum longe minorem mensium numerum Barbarorum quidam & Græcorum habuerint. Apud Aegyptios tres quatuor mensibus, apud Arcades tribus, Arcananas sex finiebatur annus. De qua re multa lege apud Plutarchum lib. 2. cap. 32. de placitis Philosoph. Xenophontem in æquiuocis. Censorinum cap. 15. Strabonem lib. 17. Plinium lib. 7. cap. 8. & lib. 18. cap. 25. Solinum cap. 3. Polyhist. Macrobium lib. 2. in somnium Scipionis cap. 11. & lib. 1. cap. 12. Saturnal. Alexander ab Alex. lib. 3. cap. 24. Cę. Rhodig. lib. 18. cap. 37. & lib. 24. cap. 12. Ouidius lib. 1. Fastorum, & ex Nepotis quoque Ringelbergium in lib. de tempore.

Solstitiali] Id est, solari. Nam etsi solstitialis à Solstitio deducitur, tamen in plerumq; penumero solis tantum significatio attenditur, vt solstitialis idem sit quod solaris. Sic Solinus: Qua solstitiali plagæ obuia est, id est, solari plagæ & meridi. Adrianus Tornebus lib. 24. anniuersariorum cap. 38. *Solstitialis, i. solaris.*

mensibus interponendis] Nannius lib. 5. Miscellaneorum legit interponendis non ascripturus nisi inter Macrobium, (qui hunc locum loco præallegato non ex professo interpreratur) & M. Ciceronem in quarta Verrinarum actione. Vbi tam ingens esset discordia. Nam apud Macrobium singulis octennijs apud Romanos terni menses intercalantur. Contra apud Ciceronem non menses intercalantur, sed mensibus dies aliquot per intercalationem inseruntur.

Fastos fecit] Fasti duobus modis intelliguntur. Fastos enim dies interdum *Fasti dies.*

dum festos dici Festus Pompeius author est, quomodo accipi videntur in libris Ouidij, qui Fasti inscribuntur. His enim in libris festa solum quæ sunt singulis mensibus exponit. Alio autem modo Fasti dies intelliguntur, in quibus hæc tria verba: Do, dico, addico, prætori fari licebat. Sic enim veteres omnes, vt Varro

Nefasti. Ouidius, Festus Pompeius, & Macrobius explicant. Nefasti contrarij erant, in quibus ea verba prætor fari non poterat. Nec vero si feriis ac festis hæc tria verba prætori fari non licebat, idcirco festi dies erant nefasti. Nam & nefasti omnes profesti sunt, & cum in festis illa tria verba fari non posset, id ad Deorum cultum referebatur. Quid autem illa tria verba, Do, dico, addico, signifi-

Tria verba. rent, quoniam multi de eo dubitare possunt, dicamus. Prætor quidem hoc loco intelligitur, qui inter ciues peregrinosque ius dicit. Eius autem omnis iurisdictio & potestas tribus reb. continebatur, & concedenda agendi potestate ei qui petiuisset, & iure inter aduersarios dicundo, & re de qua agitur adiudicanda. Primum illud dicebatur dare agendi potestatem, secundum ius dicere ac reddere, tertium addicere, id est, adiudicare.

Reges sacerdotes. Ipse plurima sacra obibat] Vsitatũ enim tam apud Græcos quam Romanos fuit, reges sacerdotia obire. Vnde Virgilius de rege Deli Anio loquens, ita ait:

Rex Anius, Rex idem hominum, Phœbique sacerdos.

Ac idem lib. 2. & 5. Dionysius refert.

Flamines qui? Dialem flaminem pertinent] De flaminum institutione parum inter authores conuenit. Plutarchus enim in Numa ita scribit: Iouisque Martisque sacerdotibus à Romulo constitutis, tertium ipse Romuli constituit, quem flamine Quirinalem vocauit. Vocabant & sacerdotes antea constitutos flamines, à pileis, quibus ad tegenda capita vtebãtur, quasi pilamines quidam essent. E contra Dionysius & Liuius Flaminum omnium originem Numæ tribuunt. Erat autem Flamen sacerdotis nomen, qui alicui Deo peculiariter consecratus, ei vni sigillatim sacra faciebat, à quo & nomen obtinebat, vt is qui Iouis sacra curabat, vel Martis, aut Quirini, is flamen Dialis, Martialis & Quirinalis vocabatur. Nominis autem ratio tracta est à filo, quo caput cinctum habebant, prout docent Varro lib. 4. de lingua Latina, & Seruius super Virgilium. Nam nudis pertus capitibus eos incedere nefas erat. Vnde à filo quo vtebantur flamines dicti, quasi filamines. Plutarchus in Numa eos à Pileo Pilamines primo, post flamines dictos putat, quod non placet, nam & pontifices & alij sacerdotes pileum gerebant, & tamen flamines non sunt appellati. Sunt qui eos à sacris infulis flamines dictos putant, quas in capite gestabant, quę ab antiquis Flamę dicebatur, siue à flameo, quod genus est tegminis capitis, quod potius mulierum quam virorum.

Flamen Dialis. Dialem Flaminem] Hic Dionysio & Liuio authoribus à Numa, vel vt Plutarchus tradit à Romulo ipso Ioui institutus fuit. Dictus autem est Dialis ἀπὸ τοῦ Διὸς, hoc est, à Ioue, qui Διὸς dicitur, quasi Iouialis, à quo vita dari putatur hominibus. Cui Flamini cęremonias multas impositas fuisse liquet, quas Fabio Pictore, Massurio Sabino, M. Varrone, Plutarcho in Problematibus, Gellio lib. 10. cap. 15. cæterisque libris, qui de sacerdotibus publicis conscripti excerpsit. Onuphrius Panuinius in libro de ciuitate Romana, sub capite de nomine Diali.

Flamen Martialis. Marti vnum] Hunc quidem à Numa institutum Liuius & Dionysius dunt. At Plutarchus à Romulo, quod Romuli vrbis conditoris Mars pater ditus sit. Hic patricius & maior flamen erat.

Flamen Quirinalis. Quirinus Romulus. Alterum Quirino] Et hic flamen maior & patritius in honorem Romuli Numa institutus est, quod Romulus parens & vrbis conditor Quirinus appellatus fuisset, siue ab hasta quę Sabinorum lingua quiris dicitur, siue quod bello vicerit, siue à Marte patre, qui etiam Quirinus, dum arma abiecit, est. De quo vide Plutarchum in Romulo, Eutropium libr. primo. cap. 4. lib. 3. Enn. Ouidium lib. 3. Fastorum. Solebant autem veteres mortuis

tis immutare nomina, hanc nimirum ob causam, ne quis homines fuisse existimet, sed Deos potius immortales, & humanarum rerum curatores. Sic quoque Læda Nemensis, Circe Marica, & Ino, posteaquam se præcipitauit Leucothea nominata est, de qua consuetudine Lactantius lib. 1. instit diuin. cap. 21. Cælius lib. 11. cap. 19. Inde vero ab Homero vsque opinio fuit, aliis res vocabulis apud Deos esse, alijs apud homines, hinc illud Homeri:

Ξανθὸν μὲν καλέουσι θεοὶ ἄνδρες σκάμανδον,
Χαλκίδα δ' αὖ καλέουσι θεοὶ ἄνδρες δὲ κύμινδιν.

Virgines q; Vestæ legit] Geganniam scilicet & Beremiam, quibus deinde addiderunt Camilliam, Tarpeiam, & alias, quarũ officium erat, impolluta virginitate perpetuum custodire ignem, qui si forte negligentia extingueretur: magris pœnas luebant. Cæterum de virginum Vestalium institutione autores, t & de aliis variant. Dionysius lib. 2. & Plutarchus in Romuli & Numæ vitis e- m Numæ tribuunt. Alij vero (vt tradit Plutarchus) inter quos Virgilius est, ve- ustius id institutum putant. Easque ex Troianis ad Lauinios primum, deinde lbanos, postremo ad Romanos commigrasse, Virgil. 2. AEneidos:

Vestæ virgines.

Sic ait & manibus vittas, Vestamque potentem,
Aeternumque adytis effert penetralibus ignem.

Vestæ enim ignis perpetuus dicatus erat, à sacris virginibus custoditus. Eam utem terram esse quidam credunt, alij vero Vestam nihil aliud esse, quam pum ignem arbitrantur. Alij porro eandem, quę & Opis & Cybile omnium Derum mater dicitur, esse opinati sunt. Cuius sacra, vigilem scilicet ignem, cum irginibus, Penatibus, & Palladio AEneas ex Troia in Latium tulit, & condito auinio, Vestæ ædem sacrauit, in qua etiam hæc sacra condidit. De quo vide ura apud Onuphrium in ciuitate Romana, sub cap. de Virginibus Vestalibus.

Vesta quæ.

Salios item duodecim Marti Gradiuo legit] Virg. li. 8. AEneid. Salios Herli tribuit, qui hic Liuio sunt Martis Gradiui. Sic enim scribit:

Salij qui, & vnde.

Tum Salij ad'camus incensa altaria circum,
Populeis ibant euincti tempora ramis.

Salij vero vocati sunt, vt Plutarchus in Numa tradit, non à viro Samothrace Mantineo Salo nomine, sed ab ipso potius tripudio saltatorio, quod vehentius robustiusq; per vrbem euntes, subsaltant, quum ad mensem Martium ra scuta, quæ ancilia dicebantur, suspicerent, induti puniceis tunicis, æneoltheis latisq; succincti, æneas in capite galeas portantes, & paruis gladiis na pulsantes. Idem fere scribit Dionysius lib. 2. Simul quoq; Varro à saltandictos existimat cum Festo Pompeio. Cæterum numerum duodenarium, nde Tullius Hostilius duplicasse fertur, & ita quidem, vt quatuor & viginti li paciscq; temporib. cooptarẽtur, & hinc quoq; Appius Claudius triumpha- Scipio Africanus & L. Bibaculus inter Salios esse, & hæc sacra attrectare riæ duxêre. De hisce præter alios vide Tornebum lib. 13. animaduersionem .8.

Salij duodecim.

ncilia appellantur] De ancilijs hæc produnt Dionysius & Plutarchus. Anam iam octauum regnante Numa, morbus inuaserat ciuitatem cunctis vero rentibus, traditur scutum æneum è cœlo delapsum in Numæ manibus desse. Quod in vrbis salutem missum Egeriam sibi retulisse Numa tradidit, ocreq; id asseruari, aliis vndecim ad illius figuram, magnitudinem, formameffectis, quo dubium ob similitudinem esset, cœlestis illius adipiscendi. Adque Numa se à Musis cognouisse, eam vrbem, vbi id Ancile asseruaremnium potentissimam futuram. Quo facto, cum pestis cessasset, scutum m ex eius imperio cum effingere artifices certassent, diffidentibus ac denntibus cæteris. Mamurium Veturium præstantissimum artis eius opifi- vsque adeo eius similitudinem effinxisse, struxisseque omnia similia, vt uma quidem id cognosceret. Horum vero scutorum custodes Salios legit, quot fuerant fabrefacta scuta, à quibus sacris anniuersarijs efferren-

Ancilia.

Mamurius Veturius.

rentur per vrbem. Id autem scutum breue fuit, ideoque ancile appellatum, quod ex vtroq; latere esset recisum, & summum infimumque eius latus medio pateret. Mamurius autem XI. anciliorum à se factorum præmij loco poposcit, vt suum nomen inter carmina Salij cantarent. Ideo Mamurij Veturij nomen in cantibus Salij Romani maxime frequentabant.

Saliorum carmen.

Carmina cum tripudiis] Carmen Saliorum initium Poëtices apud Romanos Varro dicit, quod obscurissimum erat. Eius meminit Flaccus, Iam Saliare Numæ carmen. Erant & axamenta carmina, quæ à Saliis componebantur in honorem singulorum Deorum, vt Ianualij versus, Iunonij, Mineruij ab axo, quod est nomino, appellata, Tornebus lib. 22. aduersariorum ca. 24. Licet Panuinius axamenta vocata existimet, quæ essent in memoriam hominum composita, vt Mamurij & Volumniæ. Nam in Deos singulos versus ficti à nominib. eorum appellabantur. Salij autem non à populo, sed à Magistris collegij legi solebant Patritij adolescentes, quorum vterq; parens viueret, nec in magistratu esset. Lege quoq; cautum erat, vt Salij liberi essent.

Axamenta carmina.

Pontifex Maximus.

Pontificem Maximum] Vt qui maximarum rerum in cultu diuino dominus esset, sacra dijudicaret, in rebus ad Deos spectantibus leges statueret, quibus aris, quibus Dijs, quibusq; hostijs, quibus diebus, & ad quæ templa sacrificeri deberent, aliis indicaret. De quorum electione, officio & dignitate Dionysius, Plutarchus, Liuius, Blondus lib. 2. Romæ triumphantis, Alexander ab Alexandro, lib. 2. cap. 8. lib. 5. cap. 10. Fuit vero hic Marcius Marci filius, & ipsius Numæ gener, cui omnia publica & priuata subiecit sacra.

Martius Numæ gener.

Ioui Elicio] Is sic dictus est, ab eliciendo, vel extrahendo, vt Varro ait, cuius ara in Auentino fuit. Ouid. 3. Fastor.

Eliciunt cœlo te Iupiter, vnde minores
Nunc quoq; te celebrant, Eliciumq; vocant.

Iupiter Elicius.

Solennibus enim quibusdam verbis pronunciatis, Iouem de cœlo ad sua sacrificia educi posse putabant veteres, de qua re Cælius Rhodiginis li. 16. ca. 1[illegible] ex Pisone vetustissimo authore. Arnobius in quinto ex secundo historiarũ Antiatis libro. Plutarchus autem Elicium Iouem videtur à Græca voce ἐλίσσω, id est, propitio deducere, ipsum in vita Numæ legito. Legimus & apud Hesychium in Cypro εἰλήνιον, Iouem cultum.

Propulso legum ac pœnarum metu] Nannius libro 5. Miscellaneorum suorum persuadet legendum, pro ipso non propulso, vt pro ipso corruptum sit in propulso. Nimirum religionem successisse in vicem metus legum ac pœnarum. Verum autem suam diuinationem sequitur, non testimonia Codicum, sic ea diuinatio Fabij Pictoris simili sententia iuuatur, cum libro primo sic ait: Nullo tunc vinculo aut metu, sed sua sponte retinebant fidem & rectum.

Marcium Marci filium] Mira hic est in scriptis libris diserepantia, vt Nannius loco præallegato admonet. Alij enim habent Marcum Flauium, alij Fuluium, nonnulli M. Furium. Quid vero melius sit in medio disceptandum relinquit.

Et cum ipsi homines in Regis veluti vnici exempli] Præclara γνώμη, cui aliæ similes cum alibi, tum apud Claudianum ad Honorium extant, cum elegantissime scribit:

Componitur orbis
Regis ad exemplum: nec sic inflectere sensus
Humanos edicta valent, quam vita regentis.

Nec contemnenda est Nazianzeni sententia scribentis: Sicut per principem cum benefacit plurimorum vitæ & saluti consulitur, ita & errorem principis ad multorum perniciem pertinere.

Egeria an Dea an nympha.

Quod earum sibi consilia] Nannius lib. 5. Miscellaneorum, etsi scripti codices cum vulgatis consentiant, pro sibi inibi legendum arbitratur, & eo lucum illum Musis esse dicatum, quod ibi colloquia vxori eius cum Dea[illegible]

sent. Sub nomine autem Dearum Musas intelligit Liuius, quas Theocritus perpetuo Nymphas appellat. Habet enim id magnificentiam, cum genus pro specie subiicitur. Et ita dirimi posse videtur disputatio, quæ est inter Dionysium lib. 2. scribentis: Egeriam Nympham fuisse, & alios docentes non Nympham, sed Musarum vnam, prout refert Gyraldus Syntagmate 5. sub titul. de Nymphis. Porro Luci syluæ erant in conspectu villæ fundiq; inceduę Diis consecratæ, quas ferro temerare nefas erat, Plinius de arboribus. Hæc fuere numinum templa, priscoq; ritu simplicia rura, etiamnum Deo præcellentem arborem dicans, nec magis auro fulgentia atq; ebore simulachra, quam lucos & in iis silentia ipsa adoramus, erant enim in vrbe luci, non tantum in agris. *Lucus quis?*

Argeos pontifices vocant] Ridiculum existimat Nannius loco præallegato interpretationem eorum, qui putant Argeos Scyrpeos, hic esse homines, qui cum facibus de ponte deiiciebantur ex instituto Herculis. Nam ipsa sacra, & loca, vbi sacris operam dabant, à pontificibus Argei dicebantur. Sacra ob antiquitatem cum suis ritibus iampridem abolita sunt. Loca multa Romæ Argeorum nomen retinent, vt videre est apud Varronem lib. 4. de lingua Latina, qui nunc quintum, nunc sextum, Argeorum sacrarium citatur. Fabius Pictor versum campum septem collibus subdens, vsq; ad Tyberim duplici nomine Argeum vocat. *Argei quis?*

Albani] Qui vrbem Albam ab Ascanio olim conditam inhabitabant, quæ vrbe distabat, si Eutropio fides adhibēda est, duodecim milliaribus, & 300. annis caput regni fuerat, vel secundum alios quingentis minus tredecim. Hinc autē ciuitatem alij ab Albano monte, vbi sita est, dictam putant. Marcus Varro propter colorem suis, cui astipulatur quoq; liber tertius AEneidos, liber octauus, vbi hæc carmina repetuntur. Vide quoq; Plin. lib. 3. cap. 5. *Albani.*

Bellum indixit] Diserte enim in Romuli cum Albanis fœdere expressum est, vt neutra ciuitatum bellum inchoaret, atq; vtra se læsam aliquando quereretur, ab iniuriæ authoribus iusta reciperet, quod si non redderentur, tum denuncio necessario ruptis fœderibus indiceretur bellum. Albani igitur cum agrū Romanum latrociniis inuasissent, nec petentibus iusta reddidissent, iure bello indixerunt. Cuius rei verba & ceremonias lege apud Alexandrum ab Alex. lib. 1. cap. 14.

Lauinium ab Troia] AEneas enim Lauinia Latini regis filia in vxorē ducta, Lauinium condidit, & de vxoris nomine dixit. Ascanius vero mortuo patri succedens, tricesimo post conditum Lauinium anno, maiorem vrbem condidit ab Albano monte, eamq; à situ Albam longam vocauit, coloniamque eo Troiorum, Deosq; penates ab AEnea delatos deduxit. *Lauinium.* *Alba longa.*

Metium Suffetium] Quem omnes fere Romanorum historiæ virum, neque satis idoneum, neq; pacis firmum custodem appellant.

Fecialis regem] Varro fœciales inquit dicti, quod fidei publicæ inter populos præerant. Nam per hos fiebat, vt iustū conciperetur bellum, & vt fœdere pax constitueretur, & ex his mittebant, antequam conciperetur qui res repeterent. Dionysius eos dici Græce putat εἰρηνοδίκας, & à Numa institutos scribit, sumpto ab Equicolis exemplo, apud quos, vt Valerius scribit, primus Resius ius Fęciale instituit. Meminit eorundem Varro libro tertio. Sextus Pompeius Fęciales inquit à faciendo sunt dicti, apud hos enim belli, paciscendæ ius est. Munera eorum præcipua Dionysius describit, & Cicero de legibus. Quot eorum fuerint, ambigit Tornebus in annotationibus suis ad locum Ciceronis locum. Fuisse autem eorum collegium ex Liuio cognoscit, qui infra libro 36. scribit: Consul inde M. Acilius ex S C. ad collegium Fęcialium retulit, ipsi ne vtiq; regi Antiocho bellum indiceretur. Porro vnus Fęcialium pater patratus dicebatur, cuius munus erat, quum pax aut fœdus ciunda esset, verba facere. *Fœcialis.* *Εἰρηνοδίκαι.* *Pater patratus.*

Sagmina inquit, te rex posco] De Sagminibus Plinius lib. 22. Hæc etiam herba *Sagmina.* *Verbenaca.*

herba verbenaca vocatur Latine, à Græcis ἱεροβοτάνη dicta, hoc est, sacra herba, vt idem Plinius docet lib. 25. annotauit id Budæus in annotationibus prioribus ad Pandectas.

Capillosque tangens] Buslidianus codex, vt Nannius libro 5. Miscellaneorum annotat, non tangens, sed tegens habet. In sacris Deorum caput operiri & tegi solet, & apud Plutarchũ in vita Numę, Numa capite operto sedet, cum de eo in regem creando auguria captantur, quod tamen rectius Nannius non audet definire. Id ad vtilitatem rudiorum hic adijciendum. Fraudem appellari hic malitiosam fœderis interpretationem, cum sententia violata verbis satisfacimus, vt ille qui cum certos dies inducijs ascripserat, noctu hostilia fecit, quasi de noctibus nihil omnino cautum esset. Pulchre admodum hæc distinguit Paulus Iureconsultus. ff. de legib. & Senatusconsultis. Contra legem facit qui id facit, quod lex prohibet. In fraudem vero legis, qui saluis verbis legis sententiam eius circumuenit.

Fraus quid?

Sine fraude mea] Hoc est saluo meo aliorumq; iure. Ita interpretatur Budæus in prioribus annotationibus ad Pandectas.

Haud displicet res Tullo] Boni ducis exemplum est Hostilius, qui dum suis parcit militibus, salutem quoq; hostium quærit, consultando, quo pacto bellum atrocissimum, paucorum cæde dirimi possit. Non fortassis immemor Mityleni dicterij, qui probabat victorias sine sanguine partas, magno autem ciuium cruore emptas, hoc est, Cadmeas, non victorias existimabat.

Vniuersis solus nequaquam par] Verissimum enim est illud Homeri, lib. v. Odyss. χαλεπὸν γὰρ ἐρυκακέειν ἑνὶ πολλούς. Difficile ac durum est vnum compescere multos. Qui etiam Iliados 1. & Aeneam alioqui strenuum stetisse fugit, cum aduersus duos dimicandum esset, quo docere voluit, neminem vsquam adeo excellere viribus, vt vnus pluribus par esse possit.

Capessit fugam] Astus in fallendo hoste. Huc autem illud Antigoni Imperatoris pertinet, qui cum aliquando cederet hostibus imminentibus, se nequaquam fugere, sed vtilitatem à tergo sitam, persequi dicebat, sentiens non turpe fugere, quoties expedit hosti dare locum, ad suum vsque tempus.

Victori obijcitur hosti] Militaris fortitudinis exemplum. Similem ac hist historiam ex Demarati secundo rerum Arcadicarum libro, apud Plutarch 32. cap. Parall. legimus.

Paludamentum.

Paludamento sponsi] Paludamentum vestem esse Imperatorum, scr Tranquillus in Cæsare, Blondus libro 9. Romæ triumphantis, Alexander ab lexandro libro 3. cap. 3. & libro quinto, cap. 18. Festus tamen omnia mil ornamenta paludamenta dici, in libris auguralibus affirmare videtur. Pl chus in Philopœmene tunicas equestres vocat, in Lucullo ἱματίδια, vt op pro paludamento posuit, in Crasso vero φοινικίδα pro paludamento purp dixit. Quo genere vestis etiam Græci equites vtebantur, quam ἐφαπλίδα næus in quinto vocat. Paludamenti autem picturam ad viuum ex Roman marmoribus expressam inuenies apud Lazarum Baisium in fin. capitis in L. Vestis. ff. de auro & argen. legato.

Flebiliter sponsum mortuum] Vestesque præ mœrore animi omnes rans. Cuius orationem patheticam, qua in fratrem inuehitur, vide apu nysium. Est autem coniugalis amoris notatu dignum exemplum.

Abi cum immaturo] Exemplum præclarum salutem patriæ longi fil strorum præferendam esse. Historiam copiosius describunt Valerius Ma lib. 6. cap. 3. & lib. 8. cap. 1. Plutarchus cap. 33. Paral. Augustinus lib. 3. cap uitatis. Volaterranus lib. 17. cap. 3. Anthropol.

Duumuiri.

Duumuiros inquit] Hos primum in iudicio perduellionis à Tullo ex hoc Liuij loco apparet. Eorum vero etiam post meminit in iudicio M lij de affectata tyrannide, sed hos cum raro creatos, tum postremo vsu tenuisse comperio, nisi quod in cõsulatu Ciceronis C. & L. Cæsares cre

idque non à populo, sed vt tum mos erat, à prætore (sic enim narrat Dio) vt C. Rabirio, qui Saturninum Tribunum plebis sua manu necarat, perduellionem iudicarent, à quibus damnatus, cum ad populum prouocasset, nobili, quæ extat, oratione à consule Cicerone defensus, est absolutus. De horum origine & officio lege Festum Festellam cap. 5. Pomp. Lætum cap. 6. de Roman. mag. Blondum libro 4. Romæ triumphantis. Alexander ab Alexandro lib. 3. cap. 16.

Soluit crines] Ad veterem morem hoc referendum est, quo in signum tristitiæ crines soluebantur. Meminit eius moris & Ouid. lib. 3. Fast. *Soluere crines.*

Si qua tamen grauida est, resoluto crine precetur,
Vt soluat partus molliter illa suos.

Et Tristium lib. 1. Eleg. 3.

Illa etiam ante lares sparsis prostrata capillis,
Contigit extructos ore tremente focos.

Perduellionem iudicent] Quos nos hostes dicimus, eos veteres perduelles appellarunt, teste Caio sub tit. de verbor. significatione, per eam adiectionem indicantes, cum quibus bellum esset. Idque etiam Varro de lingua Latina lib. 4. & Festus lib. 8. de verbor. significatione testati sunt. Multa verba, inquit Varro, aliud nunc ostendunt, aliud ante significabant, vt hostis. Nam tum eo verbo significabant peregrinum qui suis legibus vteretur, nunc dicunt eum quem tum dicebant perduellem. Et Festus: Hostis, inquit, apud antiquos peregrinus dicebatur, & qui nunc hostis perduellis. Ex quibus quidem Varronis & Festi locis, recte colligi potest, non vt olim, sic nunc hostes populi Romani perduelles vocari, Siquidem vt Vlpianus ait: is duntaxat perduellis nunc dicendus est, qui hostili animo aduersus rempublicam vel principem suum animatus est, L. fin. ff. ad l. Iul. maiest. Igitur qui eo nomine accusatur, is recte perduellionis reus fieri nunc intelligitur, quemadmodum olim qui hostis iudicabatur, illi perduellio iudicari dicebatur. Proinde sic Liuius intelligendus, vt contenderit, eis qui horrendum aliquod crimen commiserant, perduellionem eo tempore solere iudicari, quo moris fuisse apud Romanos videtur, vt ciui Romano, de cuius capite iudicium erat, ante perduellio iudicaretur, hoc est, ciuium exemptus numero patriæ hostis pronunciaretur, quâ capitale sumi de ciue Romano supplicium posset, prout tradit Iacobus Ræuardus cap. 27. ad leges XII. tabularum. Et hæc quidem interpretatio eo veri similior videtur, quod filium suum Horatium populi fauore absolutum, pater quibusdam sacrificijs piacularibus peractis, veluti sub iugum miserit. Quia igitur præter hostes illi sub iugum mitti consueuerant, hinc recte ratiocinabimur, ideo missum fuisse sub iugum, quia Horatio duumuiri perduellionem iudicauerant, hoc est, quia inter perduelles populi Romani Horatium referendum esse, deinde perduellem interimendum pronunciauerant. Paulus vero Manutius libro de legibus Romanis, ideo Horatij factum, quod parricidium fuerit, lege perduellionis iudicatum existimat, vel quia Numa vir sanctissimus parricidium ne voluerit esse perduellionem, vel quia si non omne parricidium, saltem id quod in cognatos affinesve committeretur. Sigonius libro 2. cap. 18. de antiquo iure ciuium Romanorum minimè Liuij sententiam probat, qui iudicium hoc perduellionis vocarit, nisi fortè perduellionem appellemus, non quod sororem, id enim parricidium erat, sed quod hominem in conspectu vel tecti populi Romani interfecerat, in quo maiestatem ciuitatis diminuerat. De perduellione autem inquisitum esse credit in Iunios, Vitellios & Aquilios, qui de prodenda regibus patria, nefaria & scelerata consilia habuerant, quos Brutus primus consul supremo supplicio affecit. Porrò lege perduellionis primum duumuiri iudicabant, deinde ad populum prouocatio erat. Declarat hoc Cicero pro Rabirio perduellionis reo. *Perduelles qui?*

horrendi carminis erat] Ita legendum esse, & non criminis, multis authoribus ostendit Cœlius lectionum antiquarum lib. 10. cap. 7.

Infœlix arbor. Infœlici arbori reſte ſuſpendito] Tornebus li.4.cap.3. Infœlicem arborem intelligit ſtipitem & furcam, de qua ſontes ſuſpenduntur. Neque enim vlla arbor, aut vllum lignum infœlicius eſt. Fœlices autem arbores Cato dixit, quæ fructum ferunt, infœlices quæ non ferunt. Plinius autor eſt infœlices exiſtimari, damnataſq; religione, quę neq; ſeruntur vnquam neq; fructum ferunt. At Veranius de verbis pontificalibus, Fœlices (inquit) arbores putantur, quercus, æſculus, ilex, ſapinus, fagus, corylus, ſorbus, ficus, alba, pyrus, malus, vitis, prunus, De quo latius Cœlius lib.10.cap.7. lect.antiq. Brodæus lib.4.Miſcel.cap.6.

Fœlix arbor.

Patrio iure in filium] Indicat hic locus Numam ius necis, & ſeuerioris in filios animaduerſionis non penitus ademiſſe parentibus, licet omne ius vendendi filios connubio conſenſu iunctos, parentibus expreſſa lege ademerit, vt Dionyſius ſcribit.

Imperatum patri] Dioniſius id negotium pontificibus datum prodidit, qui duas eſſe extructas aras ait: Iunoni vnam, cui ius ſororium curæ eſſet, Iano alteram, ad quas Curiatiorum & Horatiæ interfectæ manes ſint vocati.

Tigillum quid? Tranſmiſſo per viam tigillo] Cuius hæc forma fuit, vt duo recta tigilla defixa ſtarent, tertiumque ſupernè duobus illis tranſuerſum imponeretur. Dionyſius verò ait, aduerſis parietibus ſuffultum fuiſſe Hoſtilij tigillum. Quomodo autem ſub iugum miſſi ſint ſæpè milites, docet Liuius hoc eodem lib. & lib. 9. vbi Samnites ſub iugum miſſi ſunt.

Pauoris & Palloris templum. Pauori & pallori] Id Auguſtinus his verbis luculentius explicat: Hoſtilius certè rex, Deos & ipſe nouos Pauorem atque Pallorem propiciandos non introduceret, ſi fœlicitatem deam noſceret & coleret, &c. Ita verò accidit, cum commiſſo inter Romanos & Veientes prælio nunciatum eſſet Tullo Hoſtilio regi, Albanos deſciſcere, pallereque & pauere ob eam rem Romanos videret, ipſe in re trepida templum vouit Pallori & Pauori.

Sacrificium luſtrale. Sacrificium luſtrale] Varia luſtrationum genera fuere apud Romanos: S vero exercitus luſtrandus eſſet, in campo Martio exercitus inſtruebatur, & fuc aut hirco, oue & tauro luſtrabatur. Milites ipſi lauro coronati, rem diuinam fa ciebant, ſub diuo, & hunc luſtrandi morem Seruium regem primum inſtitui ferunt. Alij hanc exercitus luſtrationem ita peragebant, ſuem, ouem, taurum qui puri eſſent, ter circum acies inſtructas præcedente pompa ducebant, Ma tique Deo immolabant.

Ducis perfidia exercitus præſentiſſimum venenum. Dimicatio maior ac periculoſior] Hinc itaque diſces, ducis improbitatem præſentiſſimum exercitus venenum eſſe. Probe igitur Pauſanias percunctan quo pacto debellari Thraces poſſent, reſpondit: Si qui vir optimus eſt, ea belli ducem delegerimus: Admonens plurimum ad victoriam momenti in i peratore eſſe. Quemadmodum in omni negotio magni refert, quales ſint, q bus rei gerendæ creditur authoritas.

Populum omnem Albanum Romam traducere] Exemplum pietatis in h ſtes. Albanos enim ciues non tantũ in vrbẽ recepit Hoſtilius, ſed eos quoq; genere & opibus illuſtres erant, in patres elegit, vtpote Iulios, Seruilios, Ge nios, Curiatios, Clœlios, Quintilios. Item decem quoq; ex his equitum tur fecit, veteresque legiones ſuppleuit, qua de re copioſè Dionyſium leges.

Quadrigariũ ſupplicium. Duabus admotis quadrigis] De hac re lege Alexarchum lib.3. rerum I carum: Plutarchum cap. 14. Paral. Gellium libro 20. cap. 1. Virgilium lib. neidos: Claudianum in Gild. Hoc autem ſupplicij genus ab Hercule in tum eſſe conſtat, qui florenti adhuc ætate regem Eubœæ Pyrechmen be Bœotijs inferentem vicit, victumque pullis equinis ita alligauit, vt in duas pertiretur partes, vt refert Plutarchus cap. 13. Paral.

Deuictos hoſtes gratulatur] Aſſentationis & adulationis exemplum rùm Dionyſius ſcribit Tullum Hoſtilium Veientibus aſtutias, leuitatem & ditionem luculentiſſima oratione aperuiſſe, & deinde militibus circum tum, coram omnibus lictoribus tradidiſſe.

Curia Hostilia] Curia Hostilia duobus in locis Romæ fuit. Altera namque in foro ad pacis templum, vbi Hostilius rex prius habitauit, de qua Marlianus lib.3.cap.17. Altera in eo loco, vbi postea Diui Iohannis & Pauli templum est constitutũ, de qua idem lib.4.cap.19. In rostris quoq; Curiam Hostiliam conditam fuisse, Varro scribit, cuius Marlianus de antiquitatibus vrbis non meminit. *Hostilia Curia.*

Feroniæ fanum] Meminit huius Feroniæ Dionysius lib. 2. & rursus lib. 3. Virgilius lib. 8. AEneidos, & rursus lib. 7. vbi inquit, Et viridi gaudens Feronia luco. Vbi Seruius commentator ait, Feroniam virginem existimatam, veluti Iouem Anxurum, id est, sine nouacula, & perinde nondum abrasum qui colerentur Terracinæ, quæ etiam aliquando Anxur fuit. Vide de eadem & Strabonem lib. 5. *Feronia.*

Patrio ritu Albani sacra facerent] Id sacrũ Albanum vel Latinas ferias appellatum putat Perionius lib.3.de magist.Romanorum, quod omnes Latini ab Alba oriundi erant, vel cum Latinis ferijs esse coniunctã. De quibus infrà li.42. *Albanum sacrum.*

Nouendiale sacrum publicè susceptum] Cœlius libro 17.cap.21.tradit Nouendialium sacrorum consuetudinem inde natam, quod moris Ethnicorum fuerit diebus nouem mortuos flere. Dupliciter vero Nouendiale sacrum actum est apud Romanos, vno modo cum defunctis parentabant, seque lustrabãt. Altero cum prodigium aliquod accidisset, quod nouendiali sacro expiare solebant. Ita vero perficiebatur, vt doctis placet: Nouem dies assiduè Dei sacrũ faciebant, quod sacrũ indici solebat, vel à Pontifice Maximo, vel à Prętore vrbano ex Senatus decreto, prout tradit Gyraldus historiæ deorũ Syntagmate 17. *Nouendiale sacrum.*

Ioui Elicio facta] Cui Numa Pompilius aram in Auẽtino erexerat. Vide sup.

Fulmine ipsum cum domo] Contemptæ religionis pœna. Scribit enim Plutarchus in vita Numę, Hostilium honesta Numę facinora, & potissimum pietatem in Deos, irrisionibus & contumelijs infectatum esse, vt res muliebres inertes. Hoc igitur prodigium etiam extat apud Plinium lib.2.cap.55. & lib. 2.cap.2. Val.Max.lib.9.cap.12. Cœlium lib.16.ca.14. Sabellicum lib. 2.cap.5. Multis verò persuasum est, Hostilium humana fraude perijsse, Ancique Martij, qui post eum rex fuit, insidijs oppressum, vt cum procelloso die Rex domi sacra faceret, sit ille regiam ingressus, ibique Hostilio cum vxore & liberis interfecto domum incenderit. Vide Dionysium lib.3.ea de re copiosissimè. *Hostilij mors.*

Ancum Martium] Dictus est Ancus ἀπὸ τῦ ἀγκῶνος, i. a cubito, quem inusum habuit, teste Zonara, Tomo 2. annalium, Seruio in 6. Aeneidos. *Ancus.*

Ex filia] Pompilia videlicet, quæ Martio pontifici nupsit, Hanc filiã non ex Tatia, sed ex altera Lucretia natã esse Plutarch.in vita Pompilij scribit. *Pompilia, Numæ filia.*

Suæ gloriæ memor] Liberi enim plerunque vel parentes, vel sui generis imagines referre solent. Vnde prouerbiũ vulgò iactatur: τὸ πατρὸς ἐστὶ τὸ παῖ, patris est filius. Et illud quoq; Horatij, Fortes creantur fortibus & bonis.

Quod nunc feciales habent] De hac re copiosè Plutarch.in vita Camilli, Liuius lib.2. Gellius lib.16.cap.4. Seruius lib.9. Aeneid. Principium pugnæ Blondus lib.4. Romæ triumph. Cœlium Rhodigin.lib.21.cap.5. *Ius feciale.*

Descripsit] Ius feciale quo tempore, vel à quo inuentum sit, inter authores non constat. Fecialis enim sacerdotij vsum omnium vetustissimum apud Romanos fuisse, Feneſtella docet, cum Tulli Hostilij tempore fuerit, cui tamen inuentionem aquam ascribit, sed Alexander ab Alexandro à Tullo Hostilio, seu Ancio, vt verò alij, à Numa Pompilio, feciales institutos putauit, qui ab Equicolis] Equicoli Vmbriæ populus in quarta regione Italiæ, quæ hodie Ducatus Spoletanus appellatur, & Marsis finitimus inter Samnites & Peligni. Volaterranus lib.6.cap.4. Geographiæ, hanc gentem, quæ ad Marsos habitabat, ait simul cum Clastidio interijsse, & ex horum ruinis noua & vicina oppida excitata esse. *Equicoli.*

Iusta bella. Iuste pieque legatus venio] Hinc iusta bella sunt (quæ & pia dicebantur) quæ indicebantur rebus repetitis, non ex libidine sumpta. Cum autem iusta bella susceptа sunt, sunt etiam iuste gerenda, non perfidiosè, non fœdifragè, non acerbe, non ad internecionem.

Quirinus. Quirine] Romulum intelligit vel Martem, qui & ipse Quirinus dictus fuit, vt suprà annotatum est.

Hastæ emissio. Hastam in fines] Multis gentibus id solenne fuisse legitur, vt bellum indicturæ hastam mitterent. Sic de Rhodijs id narrat Polibius lib. 4. Scimus præterea Carthaginienses, cum bellum vellent, Romam hastam misisse, Cœlius lib. 21. cap. 16. lect. antiq.

Cõceptis verbis iurare. Concipiendique iurisiurandi] Conceptis verbis iurare ad discrimen dicitur eius iurisiurandi, quod sermoni subinde nostro inteximus & inserimus, vt cum medius fidius, me hercule, ita Iupiter me amet, ædepol: dicimus, aut vltro sponteque Sacramentum fidei, aut adseuerationis religiosæ addimus. Verbis enim cõceptis iuratur, id est, verbis certa comprehensis formula. Nam concipere comprehendere est. Hoc verò iusiurandum multò religiosius erat quam reliqua. Huius generis erat & pręiuratio, cum quis ante cõceptis verbis iurabat, post quem alter in eadẽ verba iurans, tantummodo dicebat: idem in me. Huic igitur pręiurationi, quã species est iurisiurandi cõceptis verbis, addebatur execratio, eam enim verbum idem in me, continet. Tornebus lib. aduersar. 3. c. 10.

Murtia Venus. Ad Murtiæ datæ sedes] Venus primùm Murtea postea Murtia vocata est. Plinius lib. 15. Quin & ara vetus fuit Veneri Myrteæ, quam nunc Murtiam vocant. Est & Arnobio Murcea segnium dea. Murciæ meminit Tertullianus in libro de spectaculis, quam esse dicit marmoris deam. Vbi marcoris scribendum recte existimat Tornebus lib. 22. cap. 16. aduersariorum. Meminit & Murceæ Augustinus lib. 4. de ciuitate Dei, Cœlius lib. 18. cap. 12. antiq. lect. Sed Giraldus historiæ deorum, Syntagmate 13. tradit Murceam deam socordiæ, aliam esse à Murtia Venere.

Ianiculus. Ianiculum] Montem editum trans Tyberim positum: Dictus verò est Ianiculus, ab Iano, qui in eo habitauit, & postea sub eo sepultus est. De huius magnitudine, & diuersis quoque nominibus, vide Marlianum lib. 1. cap. 1. & c. vbi non contemnenda tradit de vrbis vario & læpè mutato ambitu.

Pons sublicius. Ponte sublicio] Sublicius pons dictus est à sublicibus, id est, magnis trabibus, quibus conficiebatur. Primùm enim ligneus ab Anco Martio, absque vllo ferreo, & fulturis, contignatione sola ita compactus est, vt belli tempore adimi posset. Eum deinde Aemilius Lepidus lapideum fecit, & ex suo nomine Aemilium denominauit. Postmodum verò Antonius Pius Imperator marmoreum fecit, cuius vestigia esse tenemus, quæ hinc ad primas Auentini radices inde ad nostram ætatem naualia cernuntur. Vide Plinium lib. 34. cap. 5. & lib. 36. cap. 15. Marlianum lib. 7. cap. 7 & Blondum lib. 1. Romæ instauratæ.

Aemilius pons.

Sylua Mæsia. Sylua Mæsia] In qua nunquam glires nisi in partu reperiri, Plinius lib. 8. cap. 58. scriptum reliquit.

Hostia vrbs. Hostia vrbs] XVI. milliaribus ab vrbe distans, de qua Plinius lib. 3. cap. & lib. 36. cap. 15. Marlianus lib. 7. cap. 18. Florus ait, quasi præsagio magnitudinis motum Martium, vt eo ipso loco fundaret vrbem, quo totius mundi & commeatus reciperentur hospitio, maximo vrbis fœnore.

Carcer ædificari ceptus. Carcer ad terrorem] Ancum Martium Romæ primum carcerem ædificasse ferè omnes scribunt, excepto Eutropio, qui lib. 1. cap 10. L. Tarquinium Superbum primò vincula, taureas, fustes, compedes, cathenas, exilia, carcerem que inuenisse dicit. Vide Polydorum quoque Virgilium libro de rerum inuentoribus 2. cap. 3.

Tullianum. Imminens foro] In radicibus Capitolij versus ortum brumalem. Ancus deinde Tullius rex eam partem, quæ sub terra est, & carceri vt Tullianum vocetur, nomen dedit, Vide Marlianum lib. 3. cap. 15.

Tarquinijs] Tarquinij Hetruriæ à Tarconte ædificata ciuitas, de qua Strabo lib.5.Plinius lib.3.cap.5.Cuius veſtigia à mari paululum remota, etiam hodie viſuntur, nomen priſcum adhuc retinentia, cuius rei teſtis eſt Volaterranus lib.5.cap.1.Geographi. *Tarquinij ciuitas.*

Demarati Corinthij] Rectè adijcit Corinthij, fuit enim & Demaratus Lacedæmoniorum dux, qui, dum exularet, in patriam impius fuit, de quo Herodotus lib.5.& Oroſius lib.2.cap.9. Hic vero Corinthius ex Bachiadarum familia ortus, mercator fuit ditiſſimus. De quo Plinius lib.35.cap.3.& lib.36.cap.12.Plutarchus de fortuna Alexan.Val.Max.lib.3.cap.4. *Demaratus*

Ob ſeditiones] Autor de viris illuſtribus eum Cypſeli Corinthij tyranni dem fugiſſe ſcribit: De quo Plinius lib.35.cap.3.Fulgoſius Oenuenſis lib.9.cap. 1. de dictis factiſque memoral.

Duos filios] Itidem Dionyſius ſcribit Demaratum in vrbe Tarquinijs duos ex nobiliſſima vxore ſuſcepiſſe filios, quibus Hetruſca nomina impoſuerit, & Arnatem alterum ſeniorem natu, alterum Lucumonem vocarit. A quo poſtea Lucumedi, vt quidem volunt, appellati, qui poſtea Lucrenſes ſunt dicti. Sed Lucumedorum nomen vetuſtiſſimum eſſe ſatis conſtat. *Lucumo.* *Lucumedi.*

Tanaquil] De qua Plutarchus de virtutibus mulierum in præfatione, & de fortuna Romanorum in fine. Plinius lib.36.cap.27.Volaterranus lib. 19. cap.2. Anthiopol. *Tanaquil.*

Humiliora ſineret] Integer hic locus prima ſpecie videtur, & approbatur omnium conſenſu. Nannius tamen lib.5. Miſcellaneorum hic hulcus ſubeſſe putat, (Reddit enim illud ſineret in ſentiret, mutandum, vt idem ſit cum τῷ φρονεῖν, nimirum eam pares animos ſuis natalibus & opibus habere. Porrò & id auctarij loco adijcit Lucumones dici ſolitos reges Hetruſcorum, qui duodecim erant, ſecundum duodecim populos, qui autem iſtis omnibus imperitabat, Lartem appellabant. Vnde adhuc Angli ſatrapas ſuos Lordas vocant. *Sinere pro ſentire.* *Lucumones qui?* *Lartes qui?*

Perita vt vulgo Hetruſci] Augurandi enim ars antiquiſſima primùm à Chaldæis ad Græcos, apud quos Amphiaraus, Mopſus, & Calchas ſummi auures habiti ſunt, à Græcis deinde ad Hetruſcos venit, penes quos ea diſciplipræcipua ac longè peculiaris fuit. Vnde Naſo libro ſecundo Faſtorum ſcrit, Virum quendam exulem Hetruria Romam veniſſe, cuius opera Romulum Remum vſos exiſtimant, cùm de imponendo vrbi nomine contenderent. Et demũ augurandi diſciplinã ad Romanos peruenisſe conſtat, de qua re mul. Pomponius Lætus cap.5. Feneſtella capite quarto, de ſacerdotijs Romanis. *Augurandi ars vetuſtiſſima.* *Hetruſci Augures.*

Aquila ſuſpenſis] Aquila cùm rex omnium auium meritò ſit, quas altiſſivolando, alijſque virtutibus longè ſuperat, primùm Troianorum inſigne at, vt teſtis eſt Mapheus Laudenſis, de factis poſt cladem Turni. Et hinc apud manos in auſpicijs imperium portendere viſum eſt. Sic enim & Romæ Clauin forum eunti aquila dextro humero inſedit, imperium oſtendens. Romagitur etiam hodie aquilæ inſignia habent, teſte Plinio lib.10. cap.4.& Alex. Alexan.lib.4.cap.2. *Aquila Troianorum inſigne.*

Reponit] Hoc eſt, reſtituit, veluti ſui miniſterij conſcia, quod cũ fœliciter quinio ceſſiſſet, ſũptis imperatorijs ornamẽtis, ſẽper in eburnei ſceptri vertã, aquilæ figurã habuiſſe dicitur, cuius rei teſtis eſt Alex. ab Alex.li.1.ca.28.

Notiamq; eam] Ampliſſimas enim ex hæreditate paterna diuitias cùm haret, in commune deponere voluit: Deinde Anco Marcio regi ampliſſimas neceſſitate pecunias dono dedit, in vſus bellicos quantiſcunq; indigeret unijs, exhibuit, patritiorum multos beneficijs deuinxit, populare quoque citudinem argento ſibi conciliauit. Verè igitur in Phœniſſis Euripides: τὰ χρήματα ἀνθρώποισιν τιμιώτατα, δύναμίν τε πλείστην τῶν ἐν ἀνθρώποις ἔχει, Id Mortalibus nil charius pecunia, atq; inter homines vita plurimùm valet.

Cum filij propè puberem ætatem] Duos tantùm filios reliquit Ancus Marrex, alterum puerilis ætatis, alterum maiorem natu iam pubeſcentem.

Tarquinius instare] Discrepat hoc loco à Liuio Dionysius, qui scribit, defuncto iam Anco. Senatum primum pro more interregem creasse, & deinde statim comitijs habitis, multitudinem, regem Tarquinium Priscum elegisse, confirmantibus quoque ea auspicijs, quæ populus indicauerat. Est autem libidinis regnandi notatu dignum exemplum.

Domi militiæque] Secretioribus namque consilijs domi militiæq; adhibitis, equitum deinde præfecturam adeptus est.

Patres minorum gentiũ.

Centum in patres legit] Senatores à Romulo centum creatos fuisse, qui ob honorem patres, ob ætatem senatores dicti sunt, dictũ est superius. Deinde communicata vrbe cum Sabinis & Tatio, idem Romulus alios centum legit, vt est apud Liuium, explens numerum ducentorum. Nunc Tarquinius Priscus in orbitate Senatus legisse centum alios, scribitur minorum gentium appellatos, tametsi à Bruto familias minorum gentium inuentas nonnulli credant, Onuphrius Panuinius in sua ciuitate Romana, Sabinis in vrbẽ æquo iure susceptis, ex illustriorib. familijs viros centum curiarum suffragijs, veteribus Senatoribus ascriptos, & Senatorum ordinem auctum existimat. Et hinc potius patritiorũ minorum gentium, & patrum conscriptorum originem manasse credit, quam quod Liuius, Plutarchus, & Tacitus tradunt sub L. Bruto primo consule, & sub Tarquinio Prisco, patritios minorum gentium primum appellatos. Nam eos tantùm patritios, qui à Romulo primùm lecti sunt maiorum gentium fuisse, vel sequentis lectionis patritiorum testimonio confirmari posset, qui eorum ratione habita, non nisi minorũ gentium seipsos esse profiterentur. Fuerunt equidem, & hi maiorum gentium, si ijs, qui à sequentibus regibus lecti sunt, conferantur, ita vt à Romulo lecti ita sint ita maiorum gentium, vt minorum esse nõ possint. Nouissimi verò à Bruto creati, ita sint minorum, vt maiorum appellationem obtinere nequeant, medij verò à regibus allecti, modò maiorum, modò minorum dici possint, maiorum quidem inferiorum, minorum vero superiorum patritiorum habita ratione. Sunt autem qui maiorum gentium appellatos putent, quos Romulus tantùm prima lectione ex Albanis adlegit, reliquos inde, & quos ipse, & quos alij reges deinde asciuerunt, minorum, vt tradit Sigonius libro 1. de antiquo iure Quiritum, capite septimo. De patribus verò conscriptis, eos primum conscriptos esse credendum, qui primo ordini iam instituto inserti sunt, & reliqui omnes qui varijs temporibus in eum ordinem sunt collocati. Nam si conscriptum esse, idem est, quod allectum, cur hi qui in ordinem iam institutum cooptati sunt, conscripti non sunt appellandi?

Patres conscripti qui?

Dij maiorum & minorum gentium.

Deinde minorum gentium] Id deinde Pitheus lib. 2. aduers. subsec. cap. 7. interpretatur scilicet à L. Bruto authoritate Taciti lib. 11. Ex hac vero differentia Senatorum, translatione quadam ex dijs Tullius eleganter quosdam maiorum, quosdam minorum gentium dixit lib. 1. Tusculanarum: Maiorum gentium appellans eos, qui cœlestes habiti sunt semper, & ab antiquis selecti dicti sunt, vt & eos Augustinus libro 7. de ciuitate Dei præcipuos & selectos vocat: Minorum verò gentium Dij ab eodem appellantur ascriptitij quidem, & allecti in Deorum numerum, qui ex hominib. diuinos honores meruerant, prout elegãter tradit Budæus in prioribus annot. ad Pandectas.

Circus.

Circo qui nunc maximus dicitur] Circus apud Romanos dicebatur is locus vbi ludicra fiebant certamina, & ob hoc quidem quod in circuitu spectaculis ædificatis, ibi ludi fierent, & quod illic circum metas ferretur pompa, & equi currerent Erat autem forma oblonga instar arcus, in circuitu habens gradus spectatoribus apta sedilia, ne alter alterius prospectum impediret, cuius descriptionem pete ex Marliani lib. 4. cap. 10. Topographiæ.

Circus Maximus.

Qui nunc maximus dicitur] inter Palatium montem & Auentium non procul à templo Herculis, cuius pauimentum fecit ex Chrysocolla, hoc est omnium durissima materia, quæ nascitur postquam aurum effossum est. Fuit autem fundamenta tantùm huius circi Tarquinius, quẽ Cæsar deinde

dens magnificentiam, ampliauit. Cum enim longus fuerit stadiorum trium cum dimidio, latus quatuor iugerum, Cæsarem in eam amplitudinem extendisse, & non Tarquinium volunt: Id quod verisimile est, cum Tarquinij temporibus ciuitas adhuc tam populosa non esset, neque in tantum dedita spectaculis, ergo non tanto opus erat spacio, vt Cæsaris ætate. Reliqua vide apud Dionysium, Plinium lib. 36. cap 15. Marlianus lib. 4. cap. 11. Topograph. Volaterranum lib. 29. cap. 11. & lib. 6. cap. 1.

Romani magnique] Romani ergo & Magni ludi ijdem fuerunt, ijque annui ex Liuij sententia. Quod verumne sit dubitat Perionius libro 3. De magistratibus Romanis, adductus eo quòd interdum facti inueniantur prodigiorum causa, & interdum religione iniecta, vt Liuius lib. 22. tradit de Q. Fabio Maximo, & lib. 25. de Publ. Cornelio Scipione, Aedile ante legitimam ætatem creato. Inter ludos verò, qui plurimi Romæ fuerunt, spectatissimi fuerunt Romani, à regibus primùm instituti, Ioui, Iunoni, & Mineruæ celebres. Nam singulis dijs singuli dicati ludi erant, quos ad placanda numina cum sacrificijs, cumque cantu & tibia celebrabant, prætoris edicto id decernente. Tarquinius igitur Priscus cùm ludos Magnos opulentius, instructiusque instituisset, quàm priores fuissent, Magni dicti sunt, in eos enim ducenta millia nummûm impensa sunt. Vnde deinde quoq; post pugnam ad Thrasymenum celebrati sunt ludi Magni, æris 333. millibus, bobus albis 4co. multisque alijs hostijs & diuitijs, in quorum celebritate, præcipua per singula puluinaria mittebantur munera. Verùm de Romanorum ludis & spectaculis Plinius lib. 7. cap. 56. lib. 36. cap. 15. Blondus li. 2. Romæ triumphantis. Alexander ab Alex. li. 6. cap. 19. Volaterranus lib. 22. cap. 11. & alij. *Ludi Romani magni.*

Muro lapideo] Marlianus Tarquinium Superbum, ciuitatem prius ruderibus, vilibusq; structuris munitam, muro ex lapidibus primùm inclusisse, li. 1. cap. 45. scribit, vbi multa de ambitu & mœnibus vrbis sæpe restauratis legere licet.

Accius Nauius] Fuit Accius Nauius primò tenuis fortunæ homo referente Cicerone libro de Diuinatione primo. Quum enim olim ob paupertatem sues pasceret, vna ex his amissa, vouisse dicitur, si recuperasset, vnam se Deo daturum, quæ maxima esset in vinea. Itaque sue inuenta, ad meridiem spectans, in ea media constitisse dicitur, cumque in quatuor partes vineam diuisisset, easque partes aues obduxissent, quarta parte quæ erat reliqua regione districta, mirabili magnitudine vuam inuenit: qua re celebrata cum vicini omnes eum de rebus suis referrent, tantum demum nomen tantamque in auguran- authoritatem assecutus est. *Accius Nauius.*

Discidisse cotem ferunt] Cotem autem illam & nouaculam defossam in cotio, supraque impositum puteal accepimus. Hanc historiam leges apud Dionysium. Plinium lib. 34. cap. 5. Lactantium li. 1. cap. 8. Val. Maximum li. 1. cap. 4. Gundum li. 1. Romæ triumphantis. Volaterranum li. 3. cap. 1. & li. 14. cap. 3. Cœlium Rhodiginum lib. 10. cap. 17.

Numero tantum alterum adiecit] Vt Nannius li. 5. Miscellaneorum annotat Atrebatensis Codex habet numero tantùm alteram adiecit. Bussidianus alterum tamen alterum adiecit. Sed vulgata lectio probatior est, indicat enim numerum in centurijs equitum duplicatum esse. Hac forma loquendi Cicero de oratore perfecto vsus est. Pes qui adhibetur ad numeros, partitur in eos vt necesse sit partem pedis aut æqualem esse alteri parti, aut altero tanto, aut sesquialtero maiorem esse, ita sit æqualis Dactylus. Alterum tantum dicimus, cùm tantundem adhuc semel est, quantum antea in numero aut magnitudine fuit. Græca autē est ea forma loquendi à Demosthene contra Midiam, vbi inquit: *Δι' ὃ ἀνδρὶ ἀθλητῇ συμπαγῆναι δίκαιόν ἐστι παλαίοντι ἑτερομήκη, καὶ σκίτινον τοιοῦτον ἕτερον.* Cæterùm de his centurijs præter Liuium, vide Dionysium lib. 2. Pomponium Lætum in Cellam cap. 2. de magistratibus Rom. Blondum lib. 3. Romæ triumphantis. Alex. ab Alex. lib. 2. cap. 29. *Alterũ tantum quid significet?*

Deditionis formula. Deditosq; Collatinos] Deditionis formula. De qua Alciat. lib.1. παρεργῶν cap.14.vbi docet qui deditij in iure vocentur.

Seruius vnde dictus. Seruio Tullio] Dionysius ait ideo Seruium appellatum, quòd ab Ocrisia serua natus esset.

Puero dormienti] De Seruij Tullij parentibus & conceptu mirabili, Plinius lib.26.cap.17.

Ignis duæ virtutes. Arsisse ferunt] Et ita quidem,vt qui forte aderant,perculsi aquam è proximo peterent, flammam extincturi. Duæ autem sunt virtutes ignis vt Plato testatur: Altera edax & peremptoria, vt suprà de Tullo Hostilio, qui fulmine ictus cum regia flagrarit. Altera mulcebris & innoxio lumine, ac quasi lambens flamma. Sic ignis Ascanium fatalis exilij cum patre discrimina subeuntem, de cœlo quasi succenso capite illustrauit, vt apud Virgilium lib.2. Ecce leuis. De præsenti verò prodigio Plinius lib.2.cap.110. & lib.36.cap.27. Valerius Maximus lib.1.cap.16.Cicero lib.1.de diuinatione.

Ignis in prodigijs. Columen quondam rebus nostris dubijs] Ignis enim in prodigijs apud veteres si vrendo non noceret,semper celebritatis gloriam afferebat, cuius quoque rei exemplum legas apud Claudianum de quarto consulatu Honorij, Apparet quid signa.

Subito ictu] Accepto à percussoribus filiorum Anci Martij. Est autem muliebris astutiæ memoratu dignum exemplum.

Liuius contra Vallam defensus ab Alciato. Interim Seruio Tullio] Qua ratione factum sit,vt Prisco successerit Seruius Tullius excluso Superbo,docet Alciatus lib.parergôn cap.8.vbi Liuium contra Vallam defendit,& huius rationes aduersus Liuium inductas,diluit.

Censum enim instituit] Eadem quæ hic Liuius, Dionysius quoq; tradidit, etsi alijs verbis lib.4.Vbi tamen à Liuio in census summa non in paucis discrepat.Quare ille omnino ad huius loci verum intellectum adiungatur.

Ciuium Romanorum distinctio varia. Ex ijs qui centum millium æris] Ex hoc loco satis apparet multiplicem ciuium Romanorum inter se distinctionem fuisse. Nam censu,ordinib.ætate descriptos præter Liuium lib.3.de legibus Cicero testatur, vbi de centuriatis comitijs loquitur.Censu,id est,per classes,quæ cēsu inter se distinctæ erant. Ordinib.id est, per centurias equitum & peditum.ætate, id est, per Seniorum Iuniorumque centurias, quæ postrema distinctio vt intelligenda sit ex Tuberone,explicat Gellius lib.10.cap.28. nimirum quod Seruius Tullius quos Reipub.idoneos esse arbitraretur,ab anno 17. vsq; ad annum quadragesimum sextum Iuniores,supraq; eum annum seniores appellarit, de eo verò,quod de cēsu primæ classis hic Liuius scribit,non bene inter scriptores veteres conuenisse videtur.Plinius enim lib.33.cap.3. dicit primæ classis censum sub Seruio fuisse centum ac decem millium æris , Gellius lib. 7. cap. 13. dicit centum & viginti quinque millium æris classicorum censum fuisse. Ita vt quid in hac re sequendum non habeamus.AEs autem apud Romanos, quod verbum hic & à veterib.sæpè vsurpatur,eiusdem precij & ponderis fuisse, cuius minā apud Athenienses tradit præter alios Ioachimus Perionius lib 2.de magistratib.Ro. Per dena autem millia æris,Budæus lib.5.de asse intelligit centenos aureos.

Iuniores qui? Seniores qui?

Classis primæ census.

Aes quod apud Romanos.

Verutum. Verutum datum] Verutum teli genus,simile veru,à quo nomen ei adhæsit, meminit eius Lucretius lib.3.Vix etiam cursus quingentos sæpè Veruti ,& Salustius lib.3.Historiarum manebant in modum veruti militaris.

Accensi. In his accensi] Marcellus scribit accensos genus militiæ esse,administrantibus proximi,dicti quod ad necessarias res sæpius accirentur velut accersiti. Sextus verò Pompeius,Accensi(inquit) dicebantur, qui in locum mortuorum militum subrogabantur,& ad censum adijcebantur.Idem lib.1. Ascriptitij velut quidam scripti dicebantur,qui supplendis legionib. adscribebantur, hos & accensos dicebant.Sed Varro rectius,qui docet accensos administratores fuisse magistratuum ab acciendo dictos, id est, vocando, nam accensus instar præconis acciebat iussu consulis Quirites ad concionem, quę sententia Ro-

bortello

bortello lib 2.emendationũ ca.21. & Onuphrio Panuinio in ciuitate Romana placet.Plinius lib.7.Adiectus est & meridies accenso consulum id pronunciante.Erant singulis præsidibus proumciarum accensi,quod munus nemini nisi libertis deferebatur,vt scribit Cicero ad Q.fratrem.Asconius autem sic: Accensus est nomen ordinis & promotionis in militia, & nunc dicitur princeps, vel commentariensis,aut Cornicularius.

Hoc minor census reliquam] Liuius quidem quinque classes à Seruio institutas minimè obscure prodit. Ad sextam Proletariorum & capite censorum fuisse authores alij memoriæ prodiderunt, quanquam huius non sit habita ratio,id quod ostendit Tubero apud Gellium loco prælegato, & Liuius cùm ait, Tribunos plebis decem creatos binos ex singulis classibus, & Asconius qui in commentario Cornelianæ quinque primum Tribunos creatos prodit,binos ex singulis classibus. Cæterum non eosdem fuisse proletarios, & capite censos,quos sextam expleuisse classem,authores prodiderunt,testis huius rei est diligentissimus Gel.lib.16.ex Iulij Pauli sententia.Nam,qui in plebe, inquit,Romana tenuissimi, pauperrimique erant, neque amplius, quam quingentûm æris in censum deferebant,proletarij appellati sunt. Qui verò nullo, aut perquàm paruo ære censebantur,capite censi vocabantur, extremus autẽ census capite censorum æris fuit CCCLXXV.

Proletarij qui?

Capite censi qui?

Hæc omnia in dites à pauperibus inclinata onera] Nam si quando ei opus esset militum decem millibus,aut viginti,diuisa in centum nonaginta tres centurias ciuitate,prout Dionysius tradit,per centurias imperabatur quantum dare militum quenque oporteret. Tum inita ratione pecuniarum, quæ exercitui ducendo opus esset,populus in centum nonaginta tres centurias diuidebatur,& quid quamque centuriam conferre oporteret imperabat. Qua ratione fiebat,vt qui maximo censuerant, cùm & pauciores essent, & in plures diuisi centurias,sæpius ac fere continenter ferrent onus militiæ, & de suis facultatibus plus in commune conferrent,atque vt ait hic Liu. à pauperibus inclinata onera,qui enim in medio censu erant,quia plures erant,& in pauciores centurias distributi, nec ita sæpe militabant,nec magno tributo grauabantur, qui vero infimo censu erant,omnino onere immunes fuerunt, vt hoc explicat Onuphrius in ciuitate Rom.sub titulo de censu.

Deinde est honos additus] Dominatio nimirum in comitijs,quibus res maximæ à populo sciscebantur.Nam ex veteri lege tria erant,vt populi potestate magistratus omnes creare, leges condere aut abrogare, bellum indicere aut pacem facere.Hæc verò à populo ita peragi solita erant, vt per curias diuisus suffragium ferret. Erantq; tunc pauperes diuitib.suffragio ferendo pares.Quin etiam,quia multo pauciores erant diuites pauperibus,ita fiebat vt vis suffragiorum esset penes pauperes.Quo à Seruio Tullio animaduerso in diuites transtulit potestatem suffragiorum,quando enim volebat vel magistratus creare, aut leges ferre,aut bellum indicere, centuriata comitia pro curiatis vocabat, ac primùm quidem ad suffragium ineundum vocabat centurias maximi census in quibus erant 18.centuriæ equitum,& peditum XXC.Hæc octo & nonaginta centuriæ quæ reliquam multitudinem tribus centurijs superabant, si cõuenissent,reliquas vincebant,omninoque quod statuissent obtineri oportebat. At si omnes illæ non conuenissent,tunc vocabat secundæ classis 20.vel 22.centurias,quod si harum rursus diuersæ sententiæ fuissent,vocabantur centuriæ viginti tertiæ classis,mox quartæ XX.Idque eo vsque faciebat donec XCVII. centuriæ conuenirent,quod si vocata etiam quarta classe id nondum ita accidisset,sed suffragiorũ multitudine pares essent XCII.centuriaũ sententiæ, tũ vltimam centuriam sextæ classis vocabat,quæ cui parti se addidisset ea vincebat,id quod ratò aut nunquã vsu venit,ferè enim à prima classe omnia transibantur,raro ad quartã peruentum.Quinta verò classis ac postrema nullius fere momenti erant.Atq; ille quidem ordine instituendo,quo tantum authori-

Suffragiorũ ratio sub Seruio Tullio.

tatis

tatis dabatur ditioribus, vt penè exacti Reipub. administratione pauperes viderentur, tantũ adhibuit calliditatis vt plebi infimę fraus non appareret. Omnes enim se æquabiliter Remp. gerere censebant, quòd viritim rogabantur in suis singulis centurijs. At decipiebantur, partim quòd vniuersæ centuriæ vnum esset suffragium, siue plurimos siue paucos ciues complecteretur, partim quòd primę suffragiũ ferrent eæ centurię, quę erant maximi census, quę & plures erant numero, reliquis omnibus & pauciores, tamen homines singulę cõtinebãt.

Suffragiorũ ferendorum triplex ratio.

Ibi si variaret] Ex his Liuij verbis triplicem fuisse ferendorum suffragiorum rationem intelligimus, primam eam quã Romulus instituit, de qua paulò ante dictum est, alteram eam cuius Seruius Tullius autor fuit & inuentor, vt gradus essent ij quos hìc Liujus exposuit, tertiam, quam sua ætate ab superioribus diuersam esse affirmat. Cur autem instituta à Seruio ratione, nisi variaretur sententijs inter equites & primæ classis pedites infrà non descenderetur, Liuius non exponit, sed nos ex Dionysio iam ostendimus, nimirum hoc idcirco fieri solitum, quòd illi vniuersi reliquas tribus centurijs superarent. Id quòd tamen Ioachimo Perionio li. 3. de magistratibus Romanis non longe à principio falsum videtur. Nam cum secundæ classis viginti essent centuriæ, tertiæ 50. quartę 25. quintæ 30. efficitur profectò maiorem harum numerum esse, quàm equitum & primæ classis, quæ ex ipsius Dionysij sententia decem & octo centurias explebant. Itaque magis adducitur vt credat, hunc honorem equitibus & primæ classis peditibus tributum esse, vt si in ferendis suffragijs vnum idemq; sentirent, eorum valeret sententia, non diffitetur tamẽ Dionysij rationem sententiæ eius de numero centuriarum conuenire. Equites enim facit explentes decem & octo centurias primam classem octoginta, secundam duas & viginti adiunctis fabris, tertiam viginti, quartam duas & viginti, quintam 30.

Tribus sub Seruio.

Quadrifariam enim vrbe diuisa] Scilicet à Seruio Tullio, vt & author de viris illustribus in vita Seruij cap. 7. tradit: Eo enim vsque trium tantum tribuum fuerat: Et vnam quidem Palatinam, aliam Suburanam, tertiam Collatinam, quartam Esquilinam vocauit. De hisce autem vide Blondum lib. 3. Rom. triumph. Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 16.

Tribus vnde dictæ?

Tribus vt ego arbitror à tributo] Non sine causa hoc Liuius adijcit (vt ego arbitror) Nam Varronis sententia, verbum tribus à tribus est nominatum, quòd ager Romanus in tres partes diuisus esset, Tatienses, Ramnenses, Lucerenses, quam etiam Plutarchus & Dionysius secuti sunt, tribum à numero dictam putantes, sicuti ab Athenienſibus φυλὴ est appellata ἀπὸ τῶν φυλῶν, id est, à tribus, eamq; veriorem existimat Perionius li. 2. de magistratibus Romanorum. Verò Liuius in hoc à Varrone dissentit, sic nec quos Varro tribus vocat, eodem nomine appellat Liuius, sed centurias, easq; equitũ. Tribus verò à centurijs differre hic Liuij locus luculenter testatur, dum primum duplicatũ fuisse numerum tribuum, quas tempore suo 35 fuisse scribit. Quod si duplicatæ fuerunt, ipse vult, & curiæ eædem sunt, quæ tribus certè cum dicat curias à Romulo 30 fuisse non solum essent quinq; & triginta tribus, sed sexaginta duplicatæ. Deinde tribus à tributo appellatas confirmat, cuius conferendi Seruius rationem inierit, quod si quatuor tantùm erant tribus à Seruio institutę, Curię autem triginta, quas Romulus, vt vult, instituerit, certè aliud tribuum, aliud curiarum nomine intelligi conuenit. Liuio suffragatur Dionysius Halicarnassæus lib. 2. antiquit. Roman. & Plutarchus & in vita Romuli, qui melius accommodatius quàm ipso Liuio horum verborum dissimilitudinem exposuisse videntur. Eorum enim sententia vnaquæq; tribus curias decem continebat. Liuius autem non adeò obscuram hanc quęstionem reddidit, dum solus centurias vocat, quas tribus cæteri appellant, & curias 30. à Romulo institutas esse dicit, easque à tribubus seiungit, & à curijs triginta, quas Halicarnasseus & Plutarchus ponunt, vt Perionius loco præallegato fateatur se prorsus ignorare quid Liuius curias appellarit. Itidem de obscuritate huius loci Nicolaus Gruchius libro 1.

Tribus an eædem cum centurijs?

Tribus decem curias continet.

Conu

Comitijs Romanorum conqueritur, licet li. 3. cap. 1. tandem cum Budęo in posterioribus annotationibus in Pandectas statuat, Curias Romę fuisse populi tales quasdam partes, quales sunt in vrbibus nostris parœciæ. Vt etenim hæ habent destinatas quasdam domos, in certa quadam vrbis parte sitas, quæ cõmunia sacra, ędem sacram communem, sacrorum communem administrũ habent, ita curiæ erant incolarum vrbis partes, non modò loco, sed etiam sacris peculiaribus sibi distinctæ, sed & distributionem tribuum secundum loca & regiones vrbis fuisse Dionysius Halicarnassæus testatur, qui eam vocat τοπικὴν, sicuti distributionem in classes & centurias γενικὴν: prout & Gellius idem fere docet lib. 15. cap. 27. Porro autem Varro, curiam non eodem modo quo Dionysius atque Plutarchus appellare videtur. In libro enim de Latina lingua duo genera curiarum facit his verbis: Curia duorum generum, nam & vbi curarent sacerdotes res diuinas, vt curiæ veteres, & vbi Senatus humanas, vt curia Hostilia, quam primus ædificauit Hostilius. In eodem: Curia vbi Senatus Rempublicam curat, illa etiam curia dicitur, vbi cura sacrorum publica, ab his curiones. Varro itaq; nomen curiæ ad loci appellationem refert superioribus verbis, de qua significatione Dionysius loquitur libro secundo. Ijs autem quæ ad Deorũ cultores pertinent constitutis tempus diuisit, curijsq; singulis binos deos quos colerent assignarunt, decreuitque ad sacra sumptus, qui publicè præberentur, quæ autem vnà cum sacerdotibus curiæ faciebant, festisque diebus in curiali festa omnes epulabantur. Erat enim suum cuique curiæ triclinium, in quo sacra fiebant, vt apud Græcos in Prytaneis. Porro etsi hæc ad intelligendum huius locum sufficere videri possent: tamen quia tribuum cognitio, res vt vtilis & necessaria, ita difficilis & obscura hactenus fuerit, mihi ipsi constitui hoc loco, quo Ser. Tullij gesta scribuntur à viris doctissimis, hinc inde tradita, maxime verò ab Onuphrio Panuinio ascribere de ijsdem, atque quantum rei difficultas permittet, obscura quæque explanare, verumque x x x v. tribuum numerum, & nomina atque quid de eis, quæ superfluæ videntur, sentiendum sit, aperire. Cuius rei tractationem, quò distinctius intelligi possit, à Romulo paulo altius repetam. Nam is primus tres constituit tribus.

Curiæ quæ fuerint?

Curiæ duorũ generum.

Vesta curialis.

DE PRIMIS TRIBVS ROMVLI TRIBVBVS.

Rbem Romam & agrum in tres partes, quas etiã tribus appellauit, & XXX. curias, primus Romulus diuisit, vt M. Varro libro quarto de lingua Latina, alij veteres scriptores tradunt: Ager Romanus (inquit Varro) primùm diuisus in partes tres, à quo tribus appellatę, Tatiensium, Ramnensium, Lucerum, nominatæ (vt ait Ennius) Tatienses à Tatio, Ramnenses à Romulo, Luceres (vt quidam) à Lucumone, sed omnia hæc vocabula Tusca, vt Velumnius, qui libros Tuscas scripsit, dicebat. Dionysius libro secundo: Diuisa in tres partes omni multitudine, singulis partibus præfectum constituit eum, quem illustrissimum ac nobilissimum censebat. Tum singulas trium partium rursus in totidem partes distribuit, totidemque singulis præfectos dedit, qui essent fortissimi ac maiores quidem partes, tribus, minores curias appellauit, vt etiam ad hanc vsque ætatem vocantur. Qui tribubus, tribuni, qui curijs præerant, curiones vocati: diuisæque sunt rursus curiæ in decurias, vocabaturque singularum præfectus decurio. Postquam autem hoc modo omnes in tribus & curias scripti sunt, agrum vrbanum omnem in triginta æquales partes distribuit, singulis curijs suam partem attribuit. Liuius libro decimo: Quum inter auctores constet imparem numerum esse debere, vt tres antiquæ tribus, Ramnenses, Tatienses, Luceres, suum quæq; augurem habeant. Pędianus oratione I I I. quarum. Tribus principio tres fuerunt, Tatiensis vna à Tatio rege, Ramnensis altera à Romulo, Luceres altera à Lucumone, siue Lucretino, siue à luco,

quem

quem lucum asylum vocauerat Romulus. Obtinuerunt autem nomen, aut à tributo dando, aut quia primo tres fuerunt, vnde etiam tribuni dicti. Plutarchus in Romulo: Eodem tempore in tres tribus tota ciuitas diuisa: Ramnenses à Romulo, à Tatio Tatienses appellatos, tertiæ tribus homines Luceres dicti, à luco Asyli, in quem multi fuga delati, ciuitate donati sunt. Tribus autem tres ipsas fuisse numero, nomen ipsum indicat, quibus qui præerant, tribunos vocabant. Singulæ autem tribus decem continebant curias. Pomponius Læt. Dicti tribuni, quod olim in tres patres populus diuisus erat, & ex singulis singuli creabantur, vel quia tribuum suffragio creabantur. Et Propertius lib. 4. Eleg. 1.

Prima Galeritus posuit prætoria Lygmon,
Magnaque pars Tatio rerum erat inter oues.
Hinc Tities, Ramnesque viri, Luceresque coloni,
Quatuor hinc albos Romulus egit equos.

Et Sex. Pompeius: Titiensis tribus à prænomine T. Tatij regis appellata videtur. Pediani & Plutarchi sententiam de Lucerum appellatione, qui Luceres à luco Asyli dictos fuisse scribunt, maxime probo, veram enim eam esse existimo. Nam hi, qui cum Romulo primò vrbem condiderunt, vt pastores, Albani, aliquot Græcanici generis, qui tum Palatium & Capitoliũ habitabant. Ramnenses à Romulo nominati fuerunt, qui Palatium, & montem Cælium post conditam vrbem coluerunt. Tatienses autem fuerunt Sabini, & quotquot ab ea regione, vel cum T. Tatio, vel postea venerunt, hi Capitolium & Quirinalẽ coluerunt. Cæteri aduentitij, vt Etrusci & Latini, & perfugæ omnes, qui ad Asylum confugerant. Luceres à Luco Asyli denominati sunt. Hi loca inter Palatium & Capitolium plana, atque circum forum tenuere. Et quanquam authores habeam, qui tertiam tribum Lucerum à Lucumone Etrusco, qui Romulo bello laboranti contra Sabinos præsto fuit, dictam velint, quemadmodum Cælium montem ab altero Tuscorum duce Vibenna Cælio appellatum fuisse scribunt: magis tamen Pædiani & Plutarchi sententia adducor, vt probem, quod Lucerum à luco appellatio longe amplior sit, atq; plus comprehendat, quam à Lucumone deriuata. Liuius lib. 1. has tribus centurias equitum vocat, quod ex singulis ijs tribubus centum equites scripti essent. Eodem (inquit) tempore & centuriæ tres equitum conscriptæ sunt, Ramnenses à Romulo, ab T. Tatio Tatienses appellati, Lucerum nominis & originis causa incerta. Sex. Pompeius: Turmam equitum dictam esse ait Curiatius, quasi terimam, quod terdeni equites ex tribus tribubus, Tatiensium, Ramnensium, Lucerum fiebant. Itaque primi singularum decuriarũ decuriones dicti, qui ex eo in singulis turmis sunt, etiam nunc terni. Etenim Varro libro quarto: Tribuni militũ dicti, quod terna tribus tribubus, Ramnensium, Lucerum, Tatiensium olim ad exercitum, mittebantur. Porro autem hæ tres tribus vsque ad Tarquinij (vt opinor) Prisci tempora permanserunt: Nam cum sub Tullo Hostilio Albani in Ramnensium tribum adscripti, cæterique omnes populi, qui sub regibus Romam venerunt ad habitandum, præter Sabinos, Lucerum tribuni inclusi fuissent, vrbeque multum aucta, hæ tres tribus non sufficerent, L. Tarquinius Priscus sub ijsdem, quibus inauguratæ erant, nominibus eas duplicauit, primosque & secundos Tatienses, Ramnenses & Luceres constituit, quod idem etiam de equitum centuriis Liuio & Dionysio auctoribus fecit. Cuius rei ita meminit Sex. Pompeius: Sex Vestæ sacerdotes constitutæ erant, vt populus pro sua quisque parte haberet ministram sacrorum, quia ciuitas Romana in sex erat distributa partes, in primos secundosque Tatienses, Ramnenses & Luceres. Et Liuius lib. 1. Nequitum Tarquinius de equitum centuriis quicquam mutauit numero, tantum alterum adiecit, vt mille octingenti equites in tribus centurijs essent, posteriores modo sub ijsdem nominibus, qui additi erant, appellati sunt, quas nunc quia geminatæ sunt, sex vocant centurias. Ita autem hæ tribus fuerunt vsque ad Ser. Tullium.

DE TRIBVBVS SERVII TVLLII REGIS.

LVcerum multitudine crescente, cum ea vna aduentitiorum tribus mirum in modum aucta esset, ita vt ea sola reliquas duas longe superaret, aucta quoque ciuitate, cum vrbis mœnia septem montibus occupatis, ampliata fuissent, Ser. Tullius rex vrbem denuo in quatuor, agrum vero Romanorum in quindecim, vel vt alijs placet XVII. partes, quas Romuli exemplo tribus appellauit, diuisit. Ex quibus quatuor, quæ intra vrbem erant vrbanas, reliquas vero, quæ in agro, rusticas appellauit. Tribus autem vrbanas quatuor, non vt Romulus ab authore, vel gentis origine siue casibus, sed à locis, quos colebant, Seruius appellauit. In primam enim tribum vel regionem coniecit omnes, qui montem Cælium, & finitima loca plana habitarent, Orientẽ versus quam Suburanam nominauit, quod esset sub antiqua vrbe vel à pago Sucusano, vt scribit Varro. Secunda tribus vel regio dicta est Esquilina, hæc Esquilias continebat. Tertia regio duos colles comprehendebat, Quirinalem & Viminalem, à quibus Collina appellata. Quarta regio sola complectebatur fere totum id spacium, quod antiquæ tres sub Romulo continebat enim Palatium, forum & Capitolium, dictaq; Palatina à Palatio ipso, tanquam primo colle, in quo vrbs cõdita esset. Ab his igitur regionibus tribus quoque quatuor vrbanæ appellatæ sunt. M. Varro ab hoc quoq; (inquit) quatuor partes vrbis tribus dictæ: & ab locis Suburana, Esquilina, Collina, Palatina. Sext. Pompeius, Vrbanas tribus appellabant, in quas vrbs erat dispartita à Ser. Tullio rege, id est, Suburana, Palatina, Esquilina, Collina. Et Liuius lib. 1. Quadrifariam vrbe diuisa ab Ser. Tullio, quæ habitabantur partes, tribus eas appellauit. Et Dionys. lib. 3. Ser. igitur Tullius, vbi muro septem colles complexus est, in quatuor partes vrbem diuisit, & cognomina cuique parti imposuit ex collibus. Vnam quidem vocans Palatinã, aliam Suburanã, tertiam Collinam, & quartã Esquilinam, quatuorq; tribuum fecit vrbem, quæ eo vsq; fuerat trium, neq; amplius tres tribus generis siue originis, vt antea, sed quatuor à locis à se designatis dictas esse voluit, creauitq; partibus singulis principes tribuum siue vicorum præfectos, quos scire iussit vbi quisque habitaret, statuitq; homines, qui vnamquamque partem abituri essent, tanquam eius loci incolas in nullam aliam transferri posse habitationem, nulloq; alio loco vel tribu nomina in militia darent, vel tributum penderent quam in ea, in qua conjecti & descripti fuerant, tribu. Hæ autem sunt causæ & origo quatuor primarum tribuum, quas, quod intra vrbem essent, vrbanas appellauit. Quo tempore alius factus est tribuum, alius vero curiarum ordo, nam tribus locis, curiæ vero quibusdam sacris tantum conueniebant. Subsequenti tempore nobiles omnes, qui in tribus vrbanas coniecti fuerant à Ser. Tullio rege, paulatim in rusticas sese transtulerunt, atque vrbanæ tribus humiles admodum, & non nisi tenuiorum hominum esse cœperunt, sed & hæc latius post. Expeditis, quæ ad tribus vrbanas in vniuersum pertinent, nunc de iis singulatim est modo disputandum.

Prima tribus Suburana.

Inter quatuor tribus vrbanas, in quas Ser. Tullius rex vrbem diuisit, M. Varro primum enumerat Suburanam, à Subura appellatam, sic Reliqua vrbis loca olim discreta, vt Argeorum sacraria, in septem & viginti partes vrbis sunt disposita, è queis prima est scripta regio Suburana, secunda Esquilina, tertia Collina, quarta Palatina. Et paulo post: Eidem regioni attributa Subura, quod sub muro terreo Carinarum esset: vel vt Iunius scripsit, ab eo, quod fuerit sub antiqua vrbe, cui testimonium potest esse, quod subest ei loco, qui terreus murus vocatur: sed ego à pago potius Sucusano dictam puto Sucusam. Nunc scribitur tertia litera B. non C. pagus Sucusanus, quod succurrit carineis. Ita Varro lib. quarto de lingua Latina. Sextus Pompeius: Suburam, Verrius alio libro

à pago Sucusano dictam ait. Hoc vero maxime probat eorum authoritatem, qui aiunt ita appellatam,& regionem vrbis & tribum à statiuo præsidio,quod solitum sit succurrere Esquiliis infestantibus eam partem vrbis Gabinis, indicioq; esse,quod adhuc ea tribus per C.literam, non B.scribatur. Quintilianus quoq; lib. 1.ca.22.Subura cum tribus notatur C. tertiam ostendit. Hæc(vt dixi) Cælium montem & circum adiacentia loca complectebatur.

Secunda tribus Esquilina.

Inter vrbanas secunda tribus scribitur à Varrone Esquilina,quod in Esquilino monte esset appellata. De Esquiliis vero satis supra dixit.

Tertia tribus Collina.

Tertia tribus Collina,vt tradit Varro, à collibus Quirinali, & Viminali, in quibus sita erat,appellata est. De qua Iosephus lib.14. cap.17. sic meminit L. Coponius.L.F.Collina.

Quarta trib. Palatina.

Inter vrbanas quarta fuit trib.Palatina,authore Varrone,à Palatino monte denominata, quem cum foro & Capitolio obtinebat.De qua sic Cicero scribit oratione quarta in Verrem:C.Claudius C.F.Palatina.Et Asconius eo loco sic: Alibi ait L.Claudium Palatina.Hæ itaque sunt quatuor vrbanę tribus, in quas quanquam ab initio nobiles omnes coniecti fuissent,paulatim tamen posteasse subduxerunt,& in rusticas relati sunt, cum forensi turbæ, & tenuioris fortunæ hominib.vrbanas reliquissent.Vnde Plinius lib.18.ca.tertio ita scripsit: Rusticæ tribus laudatissimæ,eorũ qui rura haberent, vrbanæ vero in quas transferri ignominiæ esset,desidiæ probro.Itaq; quatuor solæ erant à partib.vrbis in quibus habitabãt:Suburana,Palatina,Collina,Esquilina.Liuius li.9. Quin.Fabius censor, ne humillimorũ in manu essent, omnem forensem turbam excretã, in quatuor trib.coniecit, vrbanasq; eas appellauit, Maximi cognomen adeptus est. Florus ex Liuio in epitoma libr.20. Libertini in quatuor tribus redacti sunt,cum antea dispersi fuissent,Esquilinam, Palatinam, Suburam & Collinã. Asconius in oratione pro Milone: Libertini (inquit)in vrbanis tribubus suffragium ferebant. Quæ præcipua causa fuit, vt nobiles ex vrbanis sese subduxerint,& in rusticas,quæ horum hominum colluuie carebant,transierint.

De tribubus rusticis.

De tribuum rusticarum numero à Ser.Tullio instituto parum inter vetustissimos authores conuenit.Fabius enim Pictor tradidit, agrum Romanum inse & viginti partes,quas tribus appellauit,Ser.Tullium diuisisse:quibus cum quatuor vrbanas addidisset,omnium numerum ad 30.auxit. Venonius vero agrum omnem in vnam & 30.tribus ab eodem rege diuisum scripsit,ita,vt quatuor vrbanis additis quinq; & triginta,tribuum numerum,qui posterioribus temporibus fuit,ipse expleuerit.Cato autem longè omnium diligentissimus certũ earundem numerum non edidit.Dionysius 17.rusticas,& quatuor vrbanas ab ipso rege factas fuisse innuere videtur,qui vbi iudicium Coriolani describit, vnus & viginti tribuum numerum tantum tunc fuisse retulit.Liuius verò haudlõge post reges exactos Ap.Claudio & P.Seruilio Coss.tribuum 21.numerum factum tradit,vt 15.rusticis à Ser.Tullio institutis,tum duæ fortè additæ sint,atq; 17.factæ.Quibus si quatuor vrbanas addiderimus,omnes erunt 21. Catonis primis,post Dionysij sententiam,sequentium tribuũ 14.adiunctio, quę à Liuio accurate refertur,confirmare videtur: præsertim cum Dionysius adeo rerum Romanarum scriptor diligens nullam 21. tribuum explicationis mentionem faciat post reges exactos, eas tantum Coriolani iudicio 21. fuisse scribit. Hæ omnia,vt Dionysij,Catonis, & forte Liuij sententias confirmant,ita Pictoris & Venonij refellunt.Pictor quidẽ multa præterea scripsisse traditur, à vero haud parum abhorrentia,& à Polybio sæpe negligentiæ reprehenditur.Venonij verò opinionem omnino falsam fuisse,non est,quod demonstrẽ:cum liquido constet,quibus temporibus 14.tribus antiquis 21.singillatim additæ fuerint.Quamob rem ego in tanta authorum diuersitate Dionysium in primis, & à quo parum Liuius abhorrere videtur, sequar,atque à Ser. Tullio 21.tribus fuisse credam. Nam quod post reges exactos ad 21.auctæ fuerint, cum id à Dionysio præteratur,à Liuio autem ita concisè & obscure tradatur,vt ne earundem quidem

vt eius consuetudo est, nomina afferant, non suspiciam. Hanc eandem sententiam accuratiore alia ratione paulo infra confirmabo, cum de 14. quæ veteribus 21. additæ fuerunt, verba faciam. Superest igitur, vt à Ser. Tullio septendecim rusticas tribus, & quatuor vrbanas factas fuisse dicamus, atq; ab eo 21. numerum auctum. Suggerit lib. 4 Dionysius. Tullius igitur cum in totidem partes agrum omnem Romanum diuisisset, qui eo tempore ab Oriente agris, Gabino & Tuburtino, ab Occidente vero & Septentrione paulo vltra Tyberim & Anienem, à meridie autem mari terminabatur, neque ab vlla parte plus quam 18. millia passuum se extendebat, prope montes, rupes, specus, & perfugia Collinis securitatem allatura præparauit, quæ pagos appellauit, quo se ex agris omnes recipiebant, cum hostium incursiones fierent, atque in eis sæpe pernoctabant. Erant quoq; & pagorum magistri, quibus nomina Colonorum scire cura erat, qui eidem pago attributi erant, atq; in eius iurisdictione prædia haberent, & cum opus esset rusticos ad arma vocari, aut viritim tributa redimi, hi & homines adducebant, & pecunias exigere soliti erant. Ac ne eorum multitudo difficilis inuentu esset, sed facile numerari & cognosci posset, aras eos erigere iussit, diis pagi inspectoribus & tutelaribus, quos hostijs publicis magistros pagi cum omni paganorum multitudine singulis annis honorare constituit, & hoc solenne inter cætera admodum honorabile instituit, quæ Paganalia vocantur. Ac leges eorundem sacrificiorum edidit, quas adhuc Romani obseruant. Iussit autem omnes, qui conuentui & sacris Paganalibus interessent, vt per capita singula nummum soluerunt, alium quidem viros, alium fœminas, alium impuberes, ex quibus à Pagi magistris numeratis, cuiusuis sexus & ætatis numerus manifestus erat. Hæc autem sunt, quæ de tribubus rusticis vniuersali quadam ratione inueni, nunc eas singulas describendas aggrediar.

Tribus omnes rusticæ, quemadmodum & vrbanæ, initio à locis in quibus collocatæ fuerant, nomina acceperunt, nam quòd à familijs quædam earum nomina habeant, id non sub Ser. Tullio, sed postea factum est, vt ex Liuio demonstrabo. Quod autem à locis rusticæ tribus initio nomen habuerint, his verbis indicat M. Varro libro 4. de lingua Latina: Ab hoc quoque quatuor partes agri tribus dictæ, & ab locis Suburana, Esquilina, Collina & Palatina. Quinta post sub Roma Romilia. Sic reliquæ extra ab ijs rebus, de quibus in tribuum nominis scripsi. Ex quibus verbis colligimus, & tribus à locis dictas fuisse, & tribum Romiliam, quam quintam appellat, quod sub Roma esset, vocatam. Hanc autem eam agri Romani partem obtinuisse crediderim, quæ in Tuscia prope Romæ mœnia inchoans, secundum flumen vsque ad maris ostia trans Tyberim extendebatur. Quod ex Sex. Pompeio intelligitur, qui de hac tribu sic memini: Romilia tribus dicta, quod ex agro censebantur, quem Romulus ceperat de Veientibus. Eum porro agrum, quem Romulus de Veientibus cepit trans Tyberim in Tuscia fuisse, atque ea parte à Ianiculo, vel Vaticano vsq; ad mare extendisse, referunt Dionysius & Strabo. Cicero oratione secunda in Verrem: Fortem amicum ex eadem familia Q. Verrem Romilia. Ascanius ibidem: Romilia nomen est ablatiui casus, vt sit ex Romilia. Cicero in Rullum: A Romulia tribu se initium facturum, populi pars amputetur, ordo tamen negligatur. Ante rusticis detur ager, qui habent, quam vrbanis. *Trib. quinta, Romilia.*

Clustumina tribus, alias Crustumina (vtroque enim modo in vetustis inscriptionibus extare animaduerti) à Tuscorum vrbe Clustumina dicta est. Ita Sex. Pompeius: Crustumeriã autem in Sabinis potius, quam in Tuscis fuisse crediderim, haud procul ab vrbe Anienem versus. De qua tribu sic Liuius libro 2. scribit: Postquam consul, quæ voluerat, dixit, Sp. Liguſtinus ex eo numero, qui tribunos plebis appellauerant, à consule, & à tribunis petijt, vt sibi ius ad populum agere liceret. Permissu omnium ita loquutus fertur. Sp. Liguſtinus trib. Crustuminæ ex Sabinis sum oriundus Quirites. Huius tribus Cicero pro Planco, & pro Balbo sic meminit: In tribum Crustuminam peruenit *Trib. sexta, Clustumina.*

L. Cornelius Balbus legis de ambitu præmio.

Tribus septima, Lemonia

Sext. Pompeius: Lemonia (inquit) tribus à Pago Lemonio appellata est, qui est à porta Capena via Latina. Cicero in Antonium Ser. Sulpitij. Q. F. Lemonia Rufi meminit. Idem pro Planco: Quid Planco cum Lemonia?

Trib. octaua, Pupinia.

Tribum Pupinianam in vetustis epigrammatibus P V P. P O P. PVPINIAM ET POPINIAM exaratam fuisse notaui: magna enim, teste Quintiliano, inter O & V affinitas est. Sic Popillia & Pupillia, Poblilia & Publilia scribi animaduerti. De hac ita scribit Sex. Pompeius: Pupinia tribus ab agro Pupino. Hic ager in Latio cis Tyberim ad mare vergens, haud longe ab vrbe erat. Quod Liuius lib. 26. his verbis aperte docet: Hannibal infestius perpopulato agro Fregellano propter interciſos pontes, per Frusinatem, Ferentinatemque, & Anagninum agrum in Labicanum venit. Inde Algido Tusculum petijt, nec receptæ mœnibus infra Tusculum dextrorsus Gabios descendit. Inde in Pupiniam exercitu dimisso octo millia passuum à Roma posuit castra. Valerius Maximus libro 4. cap. 4. Illi etiam prædiuites, qui ab Aratro accersebantur, vt Cos. fierent, voluptatis causa sterile, atque æstuosissimum Pupiniæ solum versabant. Et paulo post: Atilius consulibus scripsit, villicum in agello, quem septem iugerum Pupiniana habebat, mortuum esse. Cicero Epistol. famil. 8. C. Lucretij C. F. Pup Iuri: & ad Q. fratrem libro 1. Cn. Nerij Pupinia meminit: De tribu Veientina Cic. pro Cn. Plancio meminit ita: Quid Plancio cum Lemonia? Quid cũ Veientina? Hæc autem ab agri Veientis parte appellata fuit. Qui trans Tyberim Thuscia super vrbem Veios versus erat, de Veientibus à Romulo captus, na agrum à Vaticano mare versus tribus Romilia obtinebat.

Tribus nona, Veientina.

Tribus decima, Galeria.

Cum animaduerterim vnam & viginti tribus à Ser. Tullio additas, omn aut locis, aut nobilissimis familijs nominatas fuisse, in hanc deueni sententiam, vt Galeria, Pollia & Voltinia, quæ in earum numero fuerunt, à locis qu que appellationem obtinuissent, quorum tamen apud nos memoria omn interciderit, nam eas familias neque etiam Plebeias, nec dum patritias fu hac potissimum ratione suspicatus sum, quod nullam earundem mentio vnquam fieri cognoui, quemadmodum aliarum familiarum, quæ postea tri bus nomina reliquerunt, vt Aemyliæ, Corneliæ, Fabiæ, Horatiæ, Meneniæ, pyriæ, Sergiæ & Veturiæ. Nam illud dici non posse existimo, eas quidem fam as fuisse, verum priscis illis temporibus extinctas: quod non statim, vt tribus ctæ sunt, familiarum nomina, sed longo tempore post à nobilissimis fami obtinuerint. Quod si hæ ignobiles, vel deperditæ familiæ fuissent, nulla ratio credendum est, eas tribubus nomina sua indidisse. Tribus igitur Galeria, & sequentes à locis nomina sortitæ sunt, nobis modo incognita, nisi eam à Ga so flumine dictam velimus Galesam, post Galeriam, cuius fluminis mem Virg. qui in Tuscia erat: de qua Liu. lib. 27. ita scribit: Galeria iuniorum, sorte prærogatiua erat, Q. Fuluium, & Q. Fabium consules dixerat, eodem iure vocatæ inclinasient, &c. Et Plinius lib. 7. cap. 48. M. Mutium, M. F. Ga Felicem commemorat.

Trib. vndecima, Pollia.

De tribu Pollia Liuius lib. 8. ita meminit: Tribus omnes præter Polliam, tiquarunt legem in Tusculanos latam. Memoriamq; eius iræ Tusculanis in næ tam atrocis authores mansisse ad patrum ætatem constat, nec quen ferme ex Pollia tribu candidatum Papiriam ferre solitum. Et lib. 39. Cu tribum Polliam ventum est, in qua M. Liuij nomen erat, & præco cuncta citare ipsum censorem, cita, inquit Nero, M. Liuium, &c. Vtriusq; etiam re minit Valerius lib. 2. cap. 4. & lib. 9. cap. 10.

Trib. duodecima, Voltinia.

De hac tribu Cicero pro Plancio sæpe mentionem facit, ita enim ait: tribus edidisti: Terentinam credo, aut Voltiniam? & paulo post: Volti bus ab hoc corrupta, Terentinam habuerat Venalem, quid diceret apud tinienses, aut tribulos suos iudices? & alibi: Plures te testes habere de nia, quam quod in ea tribu puncta tuleris.

Sequ

Sequentes nouem tribus, quæ familiarum nomina habent, à locis antea appellatas fuisse, præter Varronis authoritatem, testimonio etiam esse potest tribus Claudia, quæ cum vetus esset, aliudque nomen à loco proculdubio haberet, à gente Claudia in eam relata nouum nomen assumpsit. Quod his verbis docet libro secundo Liuius: Publ. Valerio IIII. T. Lucretio II. Cos. seditio inter belli pacisque authores orta in Sabinis aliquantulum inde virium transtulit ad Romanos. Namque Actius Claudius, cui postea Appio Claudio fuit Romæ nomen, quum pacis ipse auctor, à turbatoribus belli premeretur, nec par factioni esset, ab Regillo magna clientium comitatus manu Romam transfugit, his ciuitas data, agerque trans Anienem. Vetus Claudia tribus additis postea nouis tribubus, quæ ex eo venerant agro, appellata. Appius inter patres lectus haud ita multo post in principum dignationem peruenit. Idem tradit Dionysius libro 5. his verbis: Claudius opibus & amicis assumptis ex Sabinis Romam migrauit. Quem S.P.Q.R. in Patritios conscripsit, locumque in vrbe pro domo construenda concessit. Agrum quoque ei publicum tradidit, qui inter Fidenas & Piculiam erat, quem posset suis diuidere, à quibus tribus facta est Claudia vocata, quæ vsque ad mea tempora manet, idemque nomen seruat. Et Virgil. libro 7. Claudia nunc à quo diffunditur & tribus & gens. Et Pædianus pro Scauro cuiusdam Seruilij Claudiæ Glauciæ meminit. *Trib. decimatertia, Claudia.*

Claudiæ exemplum multæ præterea tribus secutæ sunt: hæ antiquis nominibus, quæ à locis acceperant, dimissis, nobilissimarum gentium, quæ in singulas sese transtulerant, nomina acceperunt, vt AEmilia, Cornelia, Fabia, Horatia, Menenia, Papiria, Sergia, & Veturia. Hæ enim familiæ, circa tempora primæ libertatis, Patritiæ & celeberrimæ in vrbe erant. Nam eas primo in quatuor vrbanas coniectas fuisse, aperte indicat Dionysius, quandoquidem omnes, qui vrbem habitarent, ex instituto Seruij Tullij, principio vnam ex his quatuor vrbanis tribubus obtinere necesse esset, sicut qui agros, rusticas. Verum cum ob forensem turbam in eas coniectam, viles haberi cœpissent, factum est, vt illustres familiæ in eas passim tribus nomina darent, seque transferendas curarent, in quas agros suos habuissent, eisque noua nomina tribuerent. Ita igitur gens AEmilia, Cornelia, Fabia, & reliquæ omnes, Claudiæ forte exemplo, vetera nomina tribubus, in quas translatæ erant, immutarunt, nouaque abs se addiderunt. Qua re factum fuisse opinor, vt multæ tribus fuerint quæ plures haberent appellationes, quod ita fuisse etiam paulo post ostendam. Vna igitur ex antiquis Seruij Tullij rusticis tribubus fuit, quæ postea Aimilia appellata est ab Aimilia gente, quæ Romæ fuit nobilissima, de qua tribu Liuius tricesimo octauo sic meminit. Rogatio perlata est, vt in Aimilia tribu Formiani ac Fundani, in Cornelia Arpinates ferrent, atque in his tribubus tum primum ex Valerio Plebiscito censi sunt. De eadem Cicero ad Atticum Epistolarum lib. 2. ita mentionem facit: Formianorum tribum AEmilianam. *Tribus detimaquarta, Claudia.*

De tribu Cornelia, quæ & ipsa à nobilissima gente Cornelia nomen obtinuit, Liuius lib. 38. vbi de AEmilia. *Trib. decimaquinta, Cornelia.*

Et hæc tribus à Fabia gente, quæ in eam relata fuit, nomen obtinuit, de qua Suetonius in Augusto cap. 40. Fabianis & Scaptiensibus tribulub. suis die congiorum singula millia nummum à se diuidebat. Et Horat. lib. 1. Epistol. 6. Hic est tum in Fabia valet, ille Velina. *Trib. decimasexta, Fabia.*

Horatiæ tribus nullam apud veteres authores mentionem adhuc fieri inuenio, quanquam marmoreæ inscriptiones frequenter eius meminerint. Quum item aliquot tribuum nomina præter 35. in antiquis monumentis extare manifestum sit, vt Ocriculanæ, Cluentiæ, Cluuiæ, AEliæ, Papiæ, & aliarum quarundam, quas omnes paulo post enumerabo, hanc potissimum multas ob causas præ cæteris elegi, quæ 35 numerum expleret. Primo quia nulla earum veterum scriptorum authoritatem habet. Deinde quia (quanquam nec Horatiæ veterum scriptorum meminerit) ipsa à nobilissima gente nomen obtinuit, *Trib. decimaseptima, Horatia.*

vt pleræque aliæ. Quæ nisi priscis his temporibus denominata sit, non video quanam ratione posterioribus seculis tribus nomen obtinere potuerit, quum ea gens circa quadringentesimum ab vrbe condita annum memorari desinat. Cæterarum enim extra 35. numerum origo aliqua ratione conijci potest, quod de Horatia dici omnino nequit, quæ omnia ex aliarum disputatione apertiora fient, postremo quod nullam inuenerim tribum, præter Horatiam, quæ si eam in 35. numerum constituamus, aliquid controuersiæ non patiatur. Hæc autem ex cęterarum examinatione longe facilius demonstrari poterunt. Inter omnes enim tribus, quæ 35. superfluunt, auctoresque non habeant, sed ex lapidibus acceptæ sunt, vna tantum Ocriculana, quæ & ipsa scriptorum testimonio careret, Horatiæ loco reponi posset. Sed eam inter 21. priores nulla ratione constitui posse, cum de ea verba faciam, ostendam.

Trib. decima octaua, Menenia.

Menenia tribus, quæ ex hoc corrupto Iosephi loco antiquitatum libro 13. L. Manlius, L. F. Mentina: in Mentinam se transformauerat, nunc demum vetustæ inscriptionis auxilio, quæ Feltriæ extat prope Ecclesiam Cathedralem, pristino splendori restituta est, quanquam enim frequens de ea in antiquis epigrammatibus mentio esset, tamen quia nunquam, non nisi hac nota MEN. exarata fuerat, res dubia & anceps fuit, quum tamen Mentina, quam Menenia interpretari posset, Mentinamque Iosephi testimonium confirmaret. Quod erratum esse, multis adducor rationibus, vt credam, primum, quia vox Mentina nullam habet significationem, deinde quia facilis lapsus fuit a MEN. vel etiam MENENIA in Mentinam, & præsertim in Græco scriptore, si tamen id vitium, quod vix credo, admiserit, librariique erratum non fuerit: Ad hæc tribum MEN. quæ frequens est, pro Menenia interpretari posse ex Feltria inscriptione didicimus, quod si Menenia tribus fuit, procul dubio ob easdem rationes, quas de Horatia attuli ex antiquis 21. fuit, quo tempore gens Menenia, à qua tribus nomen accepit, maxime florebat, cuius postea memoria (incredibile dictu) quam cito defecit. Postremo est hic Ciceronis locus Epist. famil. lib. 13. sic scriptus. P. Rupilius, P. F. Men. qui in vetustis codicibus modo Menenius, modo Menius legitur, nunquam Mentinus: ita vti facilis lapsus fuerit ex Menenia, Menenius.

Tribus decima nona Papiria.

Et hæc tribus à gente Papiria nomen accepit. De qua ita tradit Sext. Pomp. Festus: Papiria tribus à Papirio vocata. Liuius libro 8. Memoriamque eius apud Thusculanis mansisse ad patrum ætatem constat, nec quenquam fermè de Pollia tribu candidatum Papiriam ferre solitum.

Tribus vigesima Sergia.

De tribu Sergia, quæ & ipsa à gente eiusdem nominis appellationem obtinuit, Prædianus in Cornelianam ita meminit: Sergia & Quirina damnauerunt. Et Frontinus lib. 2. de aquæductibus. Verba legis: T. Quintius Crispinus C. populum iure rogauit, populusque iure sciuit in foro pro rostris ædis Diui Iulij populi Romani, & Iulijs, tribus Sergia principium fuit, pro tribus Sext.

Tribus vigesima prima, Veturia.

Agente Veturia & hæc tribus nomen, vetere relicto, mutuata est, vt plerique aliæ, de qua Liuius lib. 36. ita scribit: Fuluius Romam comitiorum causa accersitus, cum comitia consulibus rogandis haberet, prærogatiua tribu Iuniorum declarauit T. Manlium Torquatum, & T. Otacilium. Paulo post: Et redire in suffragium Veturiam Iuniorum iuberet. Et ita. Tum Veturia & auctoritate mota viri, & admirantium circa se fremitu, postquam consulis, vt Veturiam seniorum citaret, velle sese cum maioribus natu loqui, & ex authoritate eorum consules dicere. Citatis Veturiæ senioribus, tum secreto in ouili cum his colloquendi tempus, seniores de tribus consulibus esse dixerunt. Hæc porro sunt vnius & viginti tribuum nomina, quas à Tullio factas fuisse existimo. De quibus libro decimo, vbi de iudicio Camilli agitur, ita scribit Dionysius: Vbi vero vlere omnes tribus suffragium, prorsus calculis, non magni diferimè apparuit. Vna enim & viginti cum [illegible] tribus, quibus calculi dati sunt, nouem eum absoluerunt, ita vt si eis [illegible]

tribus accessissent ex suffragiorum æqua parte, ex lege absolui posset. Quosdam vero, atque etiam meipsum mouent verba Liuij libro 2. App. Claudio, P. Seruilio Coss. Romæ tribus vna & viginti factæ. Quod si eo anno, non igitur a Ser. Tullio factæ sunt. Si autem Liuij verborum rationem habere velimus (quanquam de ea re nihil apud Dionysium reperiatur) decem & nouem tribus à Seruio factas dicemus, atq; hoc anno duabus additis ad vnam & viginti auctas. In his autem alteram esse Clustuminã suspicari ex eo possumus, quod quadriennio ante T. AEbutio, & C. Vetusio Cos. Crustumeria capta ab eodem Liuio referatur. Quæ vero altera esse potuerit, ne diuinando quidẽ consequi potui. Cæterum ego vnius & viginti tribuum institutionẽ integram Seruio tribuere malim, quam has duas hoc tempore factas affirmare. Vtcunq; res sit, illud satis constat, vnã & viginti tribus hoc tempore Romæ fuisse, quę omnes, aut à locis in quibus erant, aut à nobilissimis Romanis gentibus nomina adeptæ sunt.

Quatuordecim deinceps tribuum, quæ quinque & triginta numerum supplerunt, adiectio, & quo quæque anno addita sit, aperte ex Liuio deinceps intelligemus. Anno enim post vrbem conditam 365. altero post eum à Gallis captam in ciuitatem accepti, qui Veientium, Capenatiumque, ac Falisco rum per ea bella transfugerant ad Romanos, agerque ijs nouis ciuibus assignatus, ita Liuius libr. 6. Et biennio post lustro 19. tribus quatuor ex nouis ciuibus à censoribus additæ, Stellatina, Tormentina, Sabatina, Arniensis, eæque viginti quinque numerum expleuere. Hæ vero tribus non ita necessario (vt multi existimarunt) appellatæ sunt, quod ipsarum ager ad campum Stellatem & Trotentũ, vel lacum Sabatem, aut prope Arnum esset. Ea enim loca longe extra agrum Romanum erant, qui nunquam ad Arnum se extendit, sed quod ij, qui illis regionibus Romam venerant, atque ciuitate & agris donati fuerant, illi agri Romani partibus quas sortiti essent, nomina ea tribuerint, ab ijs scilicet regionibus, vnde ipsi commigrauerant. Quod ita esse, latius paulo post aperiã. Quum autem propter nouos ciues Thuscos hæ tribus additæ sint, vero simile est, eas omnes in Tuscia fuisse. Ex quibus prima Stellatina, non in Campania vbi erat campus, qui Stellas appellabatur, sed in Etruria fuit. Hoc enim tempore Romanorum imperium Capuam vsque non extendebatur, nec vllum inter Romanos, Campanosque fœdus adhuc intercesserat. In Etruria ergo fuit, sed ex Sexti Pompeij fragmento liquet sic: Stellat.....eo, qui in Campania sed eo, qui .....pena. Ex quo Tusci profecti ..... in campum appellauerunt. Hæ verba sic ego restituerem: Stellatina tribus dicta non est à campo eo, qui in Campania est, sed eo, qui in Etruria, regione Capena, ex quo Tusci profecti in Stellatem campum appellauerunt. Hæc autem sic restitui, quod in Tuscia Stellates erant populi ad lucum Feroniæ, & inter Tuscos populos Stellates quoque enumerentur.

Tribus vigesima secunda Stellatina.

Tormentina tribus à campo Tromento dicta. Sextus Pompeius. Is campus in Tuscia fuit, ex quo quum aliquot Romam perfugissent, & ciuitate donati, in easdemque tribus coniecti, & agri populi Romani partem obtinuissent, vni illi Tromentinæ nomen posuerunt. Tromentum autem campum in Tuscia incerti authoris libro satis liquet. Hæc tribus cum Stellatina addita est anno vrbis 367.

Tribus vigesimatertia, Tromentina.

Sabatina tribus à lacu Sabate dicta. Ita Sext. Pompeius. Sabatis autem lacus in Tuscia fuit, atq; nostra ætate appellatur Anguillaria. Hæc cum duabus reliquis tribus propter nouos ciues addita est.

Tribus vigesimaquarta, Sabatina.

Arniensis tribus in vetustis monumentis & Arnensis & Arnienſis appellatur: quæ postea in Narniensẽ se transformauerat, cum Arniensem legendum sit. Dicta est ab Arno Tusciæ amne, cum tribus superioribus, Liuio libro 6. authore, propter nouos ciues anno vrbis 368. à Censoribus addita. De hac tribu Cicero quoque ita meminit: A Suburana vsque ad Arniensem, & Liuius lib. 29. C. Claudius Nero censor ex tribu Arniense. Idem Valerius lib. 2. cap. 4. tradit.

Tribus vigesima quinta, Arniensis.

Tribus vigesimasexta, Pomptina.

Post superiores tribus additas, ipso loco sequitur Liuius. De agro Pomptino à L. Sicinio tribuno plebis auctum ad frequentiorem iam populum, mobiliorem que ad cupiditatem agri quam fuerat: cura maioris belli, quod Etruria in armis erat, dilata res est, &c. Hic ager Anxur, quæ nunc Tarracinæ sunt anno 348. capta, Volscis ereptus fuerat. Suggerit Liuius libro 6. Anno vrbis 371. Hostes noui præter Volscos, veluti sorte quadam prope in æternum exercendo Romano militi datos, Circeosque & Velitras colonias iam diu molientes defectionem, & suspectum Latium, Lanuini etiam, quę fidelissima vrbs fuerat, subito exorti. Id patres rati contemptu accidere, quod Veliternis ciuibus suis tam diu impunita defectio esset, decreuerunt, vt primo quoque tempore ad populum ferretur, de bello eis indicendo, ad quã militiam, quod paratior plebs esset, quinque viros Pomptino agro diuidendo, & tres viros Nepet colonię deducendæ, creauerunt. Propter hanc causam annis aliquot post, C. Fabio Ambusto, & C. Plautio Proculo Coss. anno vrbis 396. à Censorib. M. Fabio, &.... duæ tribus additæ sunt, Pomptina & Popilla, alias Popillia, in quas, tum qui agrum Pomptinum sortiti erant, tum noui alij ciues qui indies ciuitate donabantur, conecti sunt. Sext. enim Pomp. Pomptinam tribum à Pontia vrbe dictam scribit, à qua & ager Pomptinus appellatus est. Hæc in Volscis erat prope Tarracinas. De hac tribu Cic. Epist. 4. ad Attic. Trib. habet Pomptinam. Velinam & Mæciam. Et 8. Epist. Fam. lib. L. Iulius, L. F. Pom. Annalis.

Tri. XXVII. Popilla, alias Popillia, alias Poblilia.

In Sext. Pompeij fragmento scriptum est: Popilia tribus.....buum, tot enim fu.....lici nomine à.....Pinaria à sorori.....mine: Paulus pontifex eius abbreuiator, Popilla tribus (inquit) à progenitrice traxit vocabulum. His animaduersis in eam deueni sententiam, vt hæc tribus non à gente Popillia nomen acceperit, sed à loco, qui forte in Volscis prope Pontinam erat. Neque enim vlla quatuordecim harum tribuum, quæ à Liuio primis 21. additæ referuntur, à familia nomen obtinuit, neque verisimile est, gentem Popilliam, quæ & plebeia fuit, & tantum hoc tempore cognita tribui nomen dedisse. Illud adde, quod præter Papiriæ nullius tribus Festus mentionem facit, quæ à gente deriuetur, tanquam quod eorum nomina manifesta sint. Hæc igitur tribus Popilla & Popillia primo appellata fuit, non à gente Popillia, sed à loco nomen adepta, cuius in antiquis marmoreis monumentis ita mentionem fieri inueni: POP. POPIL. PVP. PVPIL. Magna enim Quinctiliano authore, inter O & V affinitas est, vt Poblicus Publicus, Pullius & Pollius, Poblicola, & Publicola. De hac tribu ita scribit Valerius lib. 9. cap. 10. Quam ob causam Popillia tribus, in qua plurimum postea Tusculani in ciuitatem recepti, potuerunt, neminem vnquam candidatum Polliæ tribus fecit magistratum. Hanc tribum Liuius Publiliam vocat lib. 7. sic: Eodem anno duæ tribus Pomptina & Publilia additæ. Hanc procul dubio eandem cum Popillia esse existimo, nam processu temporis, cum iam illud obrepsisset, vt gentes tribubus nomina darent, factũ est propter literarum affinitatem, vt Popilla, vel Popillia tribus in Publiliam paulatim uersa sit, nomine à familia Poblilia accepto, quæ posterioribus temporibus quanquam plebeia, nobilis fuit. Hæc tribus in vetustis monumentis omnium frequentissima est.

Tribus XXVIII. Mæcia.

Latinis & Campanis, qui rebellauerant, à Titio Manlio consule in deditionem anno vrbis CDXIIII. redactis, res omnis ita à consule composita est, vt tradit libro 8. Liuius, Latini Campanique agro multati, Latinis agerPuernati addito agro, & Falernus, qui populi Campani fuerat, vsque ad Vulturnum flumen plebi Romanæ diuiditur. Extra pœnam fuere Latinorum Laurentes, Campanorumque equites, qui non defciuerant. Cum Laurentibus renouari fœdus iussum, equitibus Campanis ciuitas data. Et paulo post: Anno vrbis CDXVI. L. Furio, & C. Mænio Coss. post Latinum bellum confectum. Adiecit Liuius Lanuuinis ciuitas data. Aricini, Nomentani, Pedani eodem iure, quo Lanuuini in ciuitatem accepti, Tusculanis ciuitas seruata, quam habebat

bant. Campanis equitibus honoris causa, quia cum Latinis rebellare noluissent Fundanis & Formianis ciuitas sine suffragio data. Et haud multo post suggerit Liu. Anno CDXXII. A Cornelio II. & Cn. Domitio Coss. Eodem anno census actus, nouique ciues censi, tribus propter eos additæ Mæcia & Scaptia, Censores addiderunt Q. Publilius Philo Sp. Posthumius. Ita vt ex his Liuij locis hoc scitu dignum animaduertere possumus. Dare ciuitatem ius pop. Romani fuisse, quotiescunque illi libuisset. Verum nouos ciues in tribum conijcere, quod erat supremum ciuis Rom. priuilegium, vt in illa, vel in illa, suffragium ferrent, hoc munus Censorum esse, censusque & lustri tempus expectari oportere, atque ob eam causam legimus aliquoties censores ante quinquennij tempus creatos, vt in commentarijs Fastor. animaduerti. Cæterum propter nouos (vt dixi) ciues, Lanuuinos, Aricinos, Nomentanos, & Pedanos, quibus suffragij ius diu ante datum erat, hoc anno à Censoribus duæ tribus additæ sunt, Mæcia & Scaptia. Ex quibus Mæcia tribus, auctore Sext. Pompeio, à quodam castro sic appellata est. Hoc autem Mæcium fuit, quod Latinorum erat. De hac tribu ita scribit Cicero ad Atticum libr. 4. Tribus habet Pomptinam, Velinam & Mæciam. Et pro Plancio: Quid Plancio cum Lemonia? Quid cum Veientina? Quid cum Cristumina? Nam Mæciam, quæ non iudicaret, sed quæ reijcerentur, esse voluisti. Et Liuius li. 29. Deinde M. Liuius in ærarium venit, & præter Mæciam tribum, quæ se neq; condemnasset neq; condemnatum consulem aut censorem fecisset, populum Romanum omnem, 34. tribus ærarios reliquit, &c. Idem tradit Valer. li. 2. cap. 4. de censoria nota.

Trib. XXIX. Scaptia.

Tribus Scaptia eo anno, & eam ob causam, qua Mæcia, teste Liuio, addita fuit. De qua Sex. Pompeius: Scaptia tribus nomine Scaptiæ vrbis appellatur. Tranquil. in Augusto cap. 40. Fabianis & Scaptiensibus tribulib. suis die comitiorum singula millium nummûm à se diuidebat. Duas enim tribus Augustus, & pleriq; alij aliquando obtinebant, alteram, quam sibi nascendi sors dedisset, alteram vero, vel iure adoptionis, aut in accusationis de repetundis præmium, aut emptam, vt quis maiorem in distributionibus partem haberet.

Tribus XXX Oufentina.

Crescente ob nouos ciues, qui in dies addebantur, vrbis frequentia, anno CDXXXV. Plautio, & M. Fossio Coss. Duæ Romæ, Liuio lib. 8. autore, additę tribus Oufentina, & Falerina. Eas addiderunt Censores L. Papirius Crassus, & C. Mænius. Quod Liuius omisit. Hi enim eo anno censores relati sunt à Verrio Flacco in tabulis Capitolinis. De Oufentina tribu sic scribit Sex. Pōpeius: Oufentinæ tribus initio causa fuit, flumen Oufens, qui est in agro Priuernate inter mare & Tarracinas. Lucretius: Priuerno Oufentina venit, flauoque Oufente. Postea à censoribus alij quoq; diuersarum ciuitatum eidē tribui sunt ascripti.

Trib. XXXI. Falerina.

Falerina tribus eo anno, quo Oufentina, Liuio auctore, addita est, ab agro Falerno in Cāpania vt existimo, dicta, nam ea parte & Oufentina fuit. De hac tribu Iosephus lib. 13 c. 16. antiquitatū meminit ita: C. Sēpronius C. F. Falerina.

Tri. XXXII. Anienſis.

Ob eam, qua superiores, causam anno vrbis CDLV. M. Fuluio, & T. Manlio Coss. Liuio lib. 10 auctore, condito lustro à censoribus P. Sempronio Sopho, & P. Sulpitio Sauerrione, tribus additæ duæ Anienſis ac Terentina. Ex quibus Anienſis ab Aniene amne (vt puto) dicta est, in Sabinis enim fuit. De hac tribu Cic. Epist. Fam. lib. 8. mentionem facit sic: L. Atteius, L. F. An. Capito, & pro Plancio eandem commemorat.

Tribus XXXIII. Terentina.

De tribu Terentina, quæ cum Anienſi addita est, Cicero pro Plancio meminit sic: Quas tribus edidisti? Terentinam credo? Et paulo post: Prioribus comitijs Anienſem à Plotio, Terentinam à Plancio tibi esse concessam. Et post: Altinas præfectura, ex qua Cn. Plancius fuit ex tribu Tarentina. Idem Epistol. Famil. lib. 8 M. Oppius M. F. Tarentina. Hanc à Tarento (is locus in campo Martio erat) dictam puto.

Tribus XXXIIII. Velina.

Tribus Velina à lacu Velino dicta, Floro ex Liuio in Epitoma libro 19. auctore, addita fuit cum Quirina anno vrbis DXIII. A. Manlio II. & Q. Lutatio Coss.

Coss. Eas addiderunt censores C. Aurelius Cotta, & N. Fabius Buteo, hæque 35. numerum expleuerunt. De hac Cicero Epist. lib. 4. ad Atticum sic scribit: Trib. habet Pomptinam, Velinam & Næciam. Idem in Bruto: T. Annius Velina. Et Hor. li. 1. Epist. 6. Hic multum in Fabia valet, ille Velina. Et Pers. quoq; Satyr. 5.

Libertate opus est, non hac vt quisque Velina
Publius emeruit scabiosum tesserula far.

Nec vt dixi, à lacu Velino potius dicta est, quam à Velia. Est enim is lacus in Sabinis, à quibus sequens quoq; tribus appellata est. Velia vero vrbs Lucaniæ longe ab vrbe distans.

Trib. XXXV Quirina.

Tribus Quirina (quæ eo anno, quo Velina addita est) à Curensibus Sabinis videtur appellationem traxisse, Sex. Pompeius. Cicero Epist. famil. lib. 8. C. Septimius T. F. Quirina. Et pro Quinctio: L. Albius Sext. F. Quirina. Asconius in Cornelianam: Duæ solæ tribus, Sergia, & Quirina damnauerunt Iosephus antiquitat. lib. 14. cap. 17. Papirij Quirini meminit. Velina & Quirina tribus 35. numerum expleuere, post quas is numerus amplius mutatus non est, vsque ad bellum Marsicum, in quo cum Tuscis, Vmbris, Gallis, & reliquis Cispadinis populis lege Iulia ciuitas data esset, octo nouæ tribus, vt Paterculus, vel decem, vt Appianus tradit, in quas noui ciues conijcerentur. à Censoribus P. Licinio Crasso, & L. Iulio Cæsare additæ sunt, ann. vrbis DCLXV. Cn. Pompeio Strabone, & M. Porcio Catone Coss. In eadem bello Marsico confecto, reliqui Italici ciuitate donati sunt, præter Lucanos, & Samnites relati. Quanquam & hi paulo post eandem sunt consequuti. Atque 43. & 45. tribuum numerus factus fuerat, qui cum annos prope quatuor mansisset, postremo nouis ciuib. in 35. tribus à Censuribus L. Marcio Philippo, & M. Perperna, auctore L. Cinna cõsule distributis, denuo 35. numerus restitutus est. Qui idem Ciceronis tempore, vt ex eius orationibus in Rullum, in Verrem, in Antonium, & alijs locis liquet, fuit. Triginta quinq; tribuum etiam extat mentio in Traiani Imperatoris duabus inscriptionibus. Hæ itaque sunt 35. tribus, in quas vniuersus populus Romanus dispartitus erat, quarum aliquam, vt ait Asconius, necesse erat, vt cuiuscunque esset ordinis, ciuis Romanus obtineret. Qui enim pleno iure ciues Romani erant, id est, cum iure suffragij, quod erat supremum ciuis Romani ius, is in vna harum 35. tribuum vt esset, necesse erat, quam si antiquus ciuis hæreditate, si nouus à populo ciuitate donatus, à Censoribus obtinebat, in qua suffragium ferret. Ex quibus quatuor, vt dixi, vrbanæ, in quas transsern ignominiæ esset, reliquæ omnes rusticæ laudatissimæ, eorum qui rura haberent, quæ propriæ ingenuorum erant, cum vrbanæ forensis turbæ vt proletariorum, capite censorum, & libertinorum essent, vt auctores sunt Cicero primo de Oratore, Valerius, Asconius, Plinius, & Florus.

DE IIS QVÆ SVPERFLVVNT TRIBVVM NOMINIBVS.

MVltarum tribuum nomina, quæ in vetustis epigrammatibus & forte apud antiquos auctores, præter 35. reperiuntur, multam & magnam dubitandi occasionem attulerunt. Nam præter relatas in antiquis inscriptionibus, Camillæ, Cluentiæ, Cluuiæ, Dumiæ, Minuciæ, Ocriculanæ, Papiæ, Vot.... Cassiæ, Taur... Iuliæ, Flauiæ, Vlpiæ, Aeliæ, apud Liuium Sapiniæ, & Festum Pinariæ mẽtionem quoque fieri inueni. De quibus quid existimem probabiliter disputaturus, nihil enim certi, quod afferam, habeo, primum rationem reddam, cur nullam earum in 35. numerum collocarim, deinde quanam ratione constitutæ esse potuerint. Etenim in 35. primis tribubus digerendis illud præcipue obseruaui, vt eas tribus in earum numerum collocarem, quæ tam veterum auctorum, quam lapidum testimonia haberent. Quod etiam in omnibus, præter vnam tantum Horatiam, præstiti. Nam & auctores, & lapides, quibus earum

earum numerum confirmarem citaui. Horatiam autem potius, quæ vna ex his est, quæ scriptorum testimonijs caret, quam vllam aliarum paulo ante recitatarum tribuum interserui, tum ob eas, quas dixi rationes, cum de ea disputaui, tum quod nullæ etiam harum testimonium vllum antiquum habeant, præter Ocriculanam, quæ vna tantum sine controuersia, quando Horatia delenda esset è numero 35. eius locum obtinere posset, tum quod multos lapides etiam ipsa habeat, tum quod, quanquam mendose, de ea Marcus Cicero oratione secunda in Rullum mentionem faciat sic: Ab Ocriculana ad Arniensem. Nam in antiquis scriptis codicibus Vsurana legitur, vt sit Suburana: Deinde si Ocriculanam, & non Suburanam legere voluerimus, Ciceronis sententiam labefactabimus, qui illarum duarum tribuum enumeratione vniuersas tribus comprehendere voluit, à prima ad nouissimam, à Suburana scilicet, quæ inter vrbanas prima est, ad nouissimam Arniensem: quomodo nouissimam? non quidem ratione temporis, nam vigesima quinta fuit, sed loci, omnium enim remotissima ab vrbe erat. Quæ quum ita sint, relinquitur, vt Ciceronis locus corruptus sit, & pro Ocriculana Suburana legendum. Est & alius Ciceronis locus in oratione pro Quinct. Roscio ita: Quinct. Luscius Ocrea Senator. In quo cognomen id Ocrea Ocric. id est, Ocriculana, pro tribu interpretari posset, sed quum res & obscura & incerta sit, visum est potius Horatiam, quam Ocriculanam tribum in 35. numerum referre, præsertim cum si Ocriculana vna ex 35. tribubus esset (hoc autem maxime me argumentum mouit) vt ex 21. his, quas Ser. Tullius fecit, fuisset, necesse est, præsertim cum 14. sequentium numerus manifestus sit. Cæterum nulla ratione fieri potest, vt ex primis 21. tribubus sit, cum hæ omnes ab agri Romani locis à Seruio denominatæ fuerint. Ocriculum autem, à quo hanc tribum dictam fuisse crediderim, longe ab agro Romano situm erat. Quod si quispiam eam non ab oppido Ocriculo, sed ab Ocriculis, id est, montibus appellatam assereret. Vt collina à collibus vna quidem ex 21. esse posset, verum cum euidentiora argumenta non habeam, Horatiam excludere Ocriculanæ causa nolui, quandoquidem si Horatia tribus fuit, vt omnino fuisse credo, non nisi ijs temporibus addita esse potuerit, cum CD. anno post vrbem conditam ea gens, quæ sub regibus & post reges exactos primis Reipublicæ temporibus quam maxime in vrbe floruit, vix amplius ab historicis nominetur.

Quid ergo eam esse dicemus? Ego igitur eam quidem vnam ex 35. tribubus rocul dubio fuisse existimo, sed quænam ex supra relatis fuerit, incertum. Quandoquidem vnam tribum plura nomina habere potuisse, immo habuisse tis demonstrauerim. Vna enim ex antiquis Serui Tullij tribubus, siue à gen-, siue à loco appellata fuerit, esse potuit, in quam Ocriculani in ciuitatem repti, à censoribus relati fuerint: A quibus ea tribus, vel antiquo nomine muto, nouum Ocriculanæ assumpserit, vel vtraque simul retinuerit. Nam eam bum fuisse, in dubium venire non potest, cùm pleraque saxa viderim, quæ e- mentionem faciebant.

Tribus extra numerum Ocriculana.

Hæc si tribus fuit (eius enim tanquam tribus meminit Sext. Pompeius sic: pillia tr.... buum, tot enim fu.... lici nomine. à ..... Pinaria sorori.... mine) pro- dubio vna ex 21. à Seruio Tullio factis fuit, puta Clustummia, Lemonia, Pu- ia, aut Verentina. Cui gens Pinaria patritia maiorum gentium & vrbe vetur nomen suum imposuit, vt de Aemilia, Tabia, Cornelia, & Papiria factum sse scripsi. Sed hanc tribum merito illud suspectum facit, quod saxorum prorreget testimonio.

Tribus extra numerum Pinaria.

Huius quoque tribus nullum vnquam Epigramma vidi, neque qui se vidisse oui, quamobrem dubium esse potest, an Romana fuerit, quanquam de ea rte bis, terve Linius in libris de bello Macedonico mentionem faciat, vt o tricesimoprimo sic: Eodem tempore Pub. Aelius consul C Oppium prætum socium, hac tumultuaria manu per Vmbriam, quam tribum Sappiniam ant, agrum Boiorum inuadere iussit. Et lib. 33. Sub hæc tam varia fortuna

Tribus extra numerum Sappinia.

gesta, L. Furius Purpureo alter consul tribum Sappiniam in Boios venit, &c.

Reliquæ tribus incertæ.

Reliquarum nouem vel decem tribuum nomina si modo vel tribus fuerint, vel error fabrilis non sit (omnium enim in vetustis marmoreis inscriptionibus mentionem extare didici) diu multumque me torserunt, vt Camilla, Cluentia, Cluuia, Dumia, Minucia, Papia, Vot.... Cestia, & Taur..... Nam etsi facile concederem quasdã ex ijs errore fabrili ortas esse potuisse, vt MIN. pro MEN. VOT. pro VET. vel VOLT. & similes, id tamen de omnibus dici nulla ratione posse existimo, & præsertim Papiæ, cuius duodecim inscriptiones extare vidi, Cluentiam quoq; & Cluuiam ex Clustumina errore fabrili ortas existimassem, nisi eas integras sic: Cluentia & Cluuia exaratas fuisse inspexissem. Cuius rei occasione, CAM. Camillam, DVM. Dumiam, MIN. Minutiam, CES. Cestiam, quæ concisæ in lapidibus scalptæ erant, interpretatus sum. VOT. enim & TAVR. si tribuum nomina fuere, interpretari nescire me fateor, nisi Votiuam & Tauriam dicamus. Quod si error fabrilis fuit, & Vot. pro Vet. vel Voturiam pro Veturia interpretari voluerimus, quomodo Voturios pro Veturios dictos apud Sosipatrum legimus, non erit, quod in eius alia interpretatione laboremus. Porro autem cum quasdam ex his tribubus omnino fuisse mihi persuasissem, & in his Cluentiam, Cluuiam, & Papiam, fui suspicatus, hæc nomina aliquot earum octo, vel decem tribuum fuisse, quæ bello Marsico, cum Italis ciuitas data est, à Licinio & Iulio censoribus additæ sunt, quod vt existimarem, duabus potissimum rationibus adductus sum: Primum quod eas aliquas ex antiquis 35. tribubus esse non posse semper existimarim. Non enim verisimile videtur, vt antiquis illarum nominibus mutatis, Cluuiæ, Papiæ, & Cluentiæ, quæ familiarum, plebeiarum, & nouarum nomina sunt, assumpserint. Deinde quia animaduerterim ab Appiano, libro primo de bello ciuili, inter præcipuos duces Italicos, qui contra populum Romanum bello Marsico arma sumpserunt, Papium Mutilum, & L. Cluentium, nominari. Quæ familiæ postea in ciuitatem receptæ, nobiles euaserunt, summosq; honores Romę adeptę sunt, vt præturam, & consulatum. In fastis enim consularibus Papij Mutili mentio est. Cluuia quoque est oppidi in Samnio nomen, à quo, quando cum cæteris Italicis populis Samnites ciuitate donati sunt, tribus Cluuia facile appellari potuit. Quod de his tribus dixi, idem de Camilla aut Camillia, Dumia, Minucia, Cestia, Taur.....& Vot.....Si Veturiam interpretari voluerimus, & forte Aelia suspicari poterit. Nam Iuliam, Flauiam, & Vlpiam in Augusti, Vespasiani, & Traiani memoriam additas, vel ex veteribus ita appellatas fuisse, ex Dione libro 44. intelligi potest. Nec me mouet, quod nouis ciuibus ex illis octo, aut decem detractis in 35. postea tribus distributi sint, atq; tempore M. Tullij tantum 35. nominentur. Nam posteaquam ciues ex ijs excepti sunt, Republica stante, eas nihil fuisse existimo. Verum post Augusti tempora, cum integris prouincijs extra Italiam etiam ciuitas dari cœpisset, eas sub ijsdem, quibus institutæ fuerant, nominibus, ab aliquo Imperatore restitutas fuisse puto, atque ad 43. vel 45. numerum iterum auctas. Quæ nihilominus ob antiqui numeri religionem semper 35. appellatæ fuerunt, quanquam 43. aut 45. essent, vt centurijs & tribubus Romuli sub Tarquinio Prisco, centumuiris, qui centum quinque, Sexto Pompeio, & quindecim viris sacris faciundis, qui 60. Seruio auctoribus fuerunt, accidit. Nec vlla difficultas fuit, quæ nouas tribus addere sub Imperatoribus prohiberet, præsertim quum ciues Romani in eas non distribuerentur amplius, vt suffragium ferrent, vel aliquid comitijs agerent, quæ omnia in principis vnius potestate erant, sed tantum in eas tribus ciuitate donati referebantur, vt id signum quoddam esset, eos esse ciues Romanos, omnibusque priuilegijs potiri posse, quæ libertate oppressa sub Cæsarum Imperio ciues Romani potiri ex legibus consueuerant. De quibus alio loco disputabo.

Anno ab vrbe condita DCLXIIII. L. Iulio Cæsare, & P. Rutilio Lupo Coss. bello Marsico maxime vigente (omnis enim Italia auctoribus Picēnō Tu

Tuſcis, Vmbris, & Gallis exceptis, arma contra Romanos ob non adeptum iu[s] ciuitatis aſſumpſerat) quum ijdem Tuſci, Vmbri, ob eandem cauſam defectionem molirentur, veritus Senatus, ne hoſtibus omni ex parte orientibus, vrbem minus tueri poſſet, mare omne à Cumis ad vrbem vſque libertis communiuit, eis tunc primum ad militiam ob virorum inopiam accitis. Italos vero omnes adhuc in fide permanentes (lege ab altero conſulũ, quæ Iulia appellata) quod maxime exoptabant, ciuitate donauit, inter quos Tuſci, Vmbri, & Galli fuêre. Hac igitur liberalitate vſus Senatus, ex amicis longe amiciores fecit, & qui dubij erant in fide confirmauit. Nouos vero hos ciues Romani haud ſtatim eorum tribubus, quæ 35. numero fuêre, miſcuerunt. Verum decem alias tribus addidêre, in quibus ipſi ſuffragium nouiſſimi ferrent, & plerunque ſuffragium eorum nullius fere erat momenti, cum quinque & triginta in primis vocarentur, quæ ſupra dimidium reliquas excederent, quod à principio efflagitantibus Italis latuit. Quum vero res cognita fuiſſet, alterius ſeditionis occaſionem præbuit. Et paulo poſt. Et hæc quidem per Italiam ſociali bello geſta ſunt, quod eum in maius augeretur Italia omni ciuitate donata, Lucanis & Samnitibus eo tempore exceptis, quieuit. Nam & hi eandem paulo poſt aſſequuti ſunt, & inter tribus, quemadmodum ſuperiores, ſeparatim lecti, ne, ſi antiquis ciuibus miſcerentur, eos in comitijs ſuperarẽt, cum eſſent numero longe plures. Hoc eſt, quod ex Liuio ſcribit Florus in Epitoma lib. 80. Italicis populis à Senatu ciuitas data, & lib. 94. Nouis ciuibus ex Senatuſconſulto ſuffragium datum. Paterculus autem lib. 2. hanc rem aliter tradere videtur. Non enim nouas tribus additas fuiſſe ſcribit, ſed octo ex veteribus acceptas, in quibus Italici ſuffragium ferrent. Ait enim: Non erat Mario & Sulpitio Cinna temperatior. Itaque cum ita ciuitas Italiæ data eſſet, vt in octo tribus contribuerentur noui ciues, ne potentia eorum, & multitudo veterum ciuium dignitatem frangerent, pluſque poſſent recepti in beneficium, quam auctores beneficij, Cinna in omnibus tribubus ſe eos diſtributurum pollicitus eſt, quo nomine ingentem totius Italiæ frequentiam in vrbem acciuerat, è qua pulſus collegæ, optimatiumque viribus, cum in Campaniam tenderet, conſulatus ei abrogatus eſt, ſuffectuſq; in eius locum L. Cornelius Merula flamen Dialis. Ita Velleius. Appiani autem ſententiam magis vt approbem, duo faciunt. Primum eſt antiquorum exemplum, qui propter nouos ciues, nouas etiam tribus addere ſolebant: nunc enim tota Italia ciuitate donata veriſimile etiam viſum eſt, vt eas decem tribus adderent. Alterum eſt octo aut decem tribuum, quæ mox referam, nomina, quæ procul dubio veræ tribus aliquando, & non ex 35. numero, fuerunt. Hoc quidem anno à cenſoribus Iulio & Licinio propter nouos ciues additæ, & quadriennio poſt à Marcio & Perperna, cenſoribus, cum in 35. tribus Italici omnes diſtribuiſſent, diſſolutæ, & poſtremo poſt Auguſti tempora, cum integris extra Italiam prouincijs ciuitas dari cæpiſſet, & forte à Claudio Imperatore in cenſura, quam cum L. Vtellio anno vrbis D C C C. geſſit, denuo additæ.

Porro inter ipſas nouas tribus has fuiſſe exiſtimo, Tribus Camillia ſeu Camilla, cuius mentionem fieri in quinque antiquis inſcriptionibus animaduerſic: C A M. C A M I L. Cæterum vrbem C A M I L. pro Camilla, & Camilna interpretari poteſt. Cauſa autem cur neque huius, neque nouem ſequenum nemo meminit, eſt, quod paulo poſt, quã inſtitutæ ſunt, tractę fuerunt, poſt Claudij autẽ Imperatoris tẽpora haud multos integros hiſtoricos habeamus. *Tribus Camillia, alias Camilla.*

Tribus Ceſ. quam in aliquot lapidibus ſe vidiſſe vir fide dignus mihi retulit, o Ceſtia ego interpretor, gente poſt legem Iuliam Romæ nobili & conſula- C. Ceſtij enim conſulis ſub Tiberio Cæſare cum Cn. Seruilio mentio eſt ad Tacitum, & in faſtis conſularibus, eiuſdem vt puto 7. viri epulonum in veſta pyramide prope portam Oſtienſem. *Trib. Ceſtia.*

Tribus Cluentij bello Italico contra Romanos ducis, Appianus meminit. entẽ etiam Cluentiã Romę nobilem Auguſti tempore fuiſſe, eamq; à Troia- *Trib. Cluentia.*

nis,

nis, & Cloantho comite Aeneæ descendisse Virgil. lib. 5. sic.... genus vnde tibi Romane Cluenti. Ab hac facile fieri posset, vt tribus Cluētia nomē obtinuerit.

Tribus Cluuia. Hæc tribus à Cluuia Samnitium vrbe, de qua meminit Liu. nomen obtinere potuit, in qua Samnites, in ciuitatem recepti, coniecti fuerint.

Tribus Dumia. Tribus quæ in vetustis lapidibus D V M. notatur, ego Dumiam interpretor, de qua præterea nihil, quod afferam, habeo.

Tribus Minucia. Minuciam gentem Romæ nobilissimam & vetustissimam fuisse, satis cōstat. Hæc cum priscis temporibus à patribus ad plebem transijsset, paulo ante bellum Marsicum adhuc florebat, quo tempore duos consulares, & alterum ex iis triumphalem, Minucios habuit. De hac tribu absurdum esset, tribum Minuciam deriuatam esse dicere.

Trib. Papia. Frequentissima mentio est huius tribus in vetustis marmoreis monumentis ita vt hæc vna reliquis fidem facere queat, plures quam 35. tribus fuisse: Hæc forte à gente Papia dicta est, Italicarum nobilissima. Nam inter primos belli socialis duces, à Paterculo, & Appiano, Papius Mutilus refertur, cuius gens postea in ciuitatem accepta, consularis fuit. Papiorum enim Mutili & Secundini consulum sub Augusto in Fastis mentio est. Item legis Papiæ & Poppeæ. T. quoque Annius Milo oratione Ciceronis celebratus à gente Papia fuit, à qua procul dubio hæc tribus nomen accepit.

Trib. Taur... Tribum Taur... neque ego vnquam vidi, neq; qua ratione interpretari possit, nisi Tauria dicamus, scio. Vir tamen doctus, & fide plenus, se hanc in antiquis tabulis marmoreis vidisse pro certo affirmauit.

Trib. Vot.... Huius tribus in duabus omni ex parte absolutis, elegantissimisque inscriptionibus mentionem extare vidi. Hæc autem (si error fabrilis est, quod minime existimo) tam pro Veturia, quam pro Voltinia interpretari potest. Quanquam apud Sosipatrum Voturios pro Veturios aliquando dictum legimus. Ita vt Veturia dicendum sit. Quod si neque error fabrilis sit, neque Veturia legendum, quid plane dici possit ignoro, nisi Votiua, vel Votinia interpretemur, quorum neutrum tamen placet.

Trib. Aelia. Postremam omnium Aeliam tribum, quæ decem numerū expleret, suggessit, quod parum compertum habeam, an à gente antiqua Aelia nobili, quanquam plebeia, an ab Hadriano Imperatore, qui ex gente Aelia fuit, dicta sit, quemadmodum Iulia, Fabia & Vlpia: quæ ab Augusto, Vespasiano, & Traiano nomen adeptę sunt. Huius tribus lapidem nullū adhuc vidi, sed se vidisse, vir quidā doctus, & cui facile credo, mihi retulit. Hæc autem si omnium tribuum bello Marsuo additarum esse potuerunt. De quibus prēterea, quid afferam, non habeo.

Tribus Iulia. Tribum Iuliam scribit Dio lib. 44. in Augusti honorem à Senatu appellatam fuisse, vnam ex veteribus, non de nouo, additam. Quæ autem ea fuerit, incertum. De hac tribu duas inscriptiones extare vidi.

Trib. Flauia. Et hæc tribus aut à Vespasiano, aut ab altero filiorum Tito, vel Domitiano nominata fuit, quandoquidem hi ex gente Flauia fuerunt. De qua trib. vnicam vidi inscriptionem Romæ.

Trib. Vlpia. Hæc in Traiani Imperatoris memoriam denominata est, de qua antiquum epigramma ego aliquando vidi, quod modo ad manus non est. Atque hæc sunt omnium tribuum nomina, quæ ego vnquam extare in antiquis tam librorum quam lapidum monumentis, didici. Quas ego hac ratione digessi, atque de ea ita disputaui, vt probabiliter potius, & disputandi more disseruerim, quam omnino fuisse mihi persuadeam. Quæ ego attuli, harum rerum studiosi accurate examinabunt, si quod mihi proposui, consequutum me esse existimabunt, non parum mihi in lucro tulisse videbor, sin autem liberum erit cuique, quæ rebus adeo nostra ætate, & forte antiquorum etiam obscuris tractaui, ad suam ipsorum sententiam, dum meliora & certiora afferant, omnino reuoluere, & distinctiora, & illustriora reddere, quod enim potui, præstiti, neque quicquam laboris, quo omnia clarissima facerem, reliqui.

A tribubus comitia fiunt tributa, quemadmodum à curijs curiata, & centu-
ijs centuriata. Ea erant, autore Gellio, quum ex regionibus & locis, id est, per
ribus suffragium ferebatur. Erant enim tribus populi Romani partes distinctæ
ocis in vrbe diuersis, & regionibus vndique circa vrbem per Italiam dispersis.
tque hactenus de tribubus Romanis, &c. nunc cæterorum Liuij locorum ex-
licationem obiter prosequamur.

Metu legis de incensis latæ] Dionysius pœnam incensi fuisse lege Seruij *Incensorum pœna.*
ullij tradit, vt publicatis bonis verberatus veniret: Zonaras, qui se aut bona
a in censum non detulissent, ipsos à consulibus, bona à censoribus venunda-
scribit, & Vlpianus maximam capitis imminutionem esse per quam ciuitas
libertas amittitur, ait, vt cum incensus aliquis venierit.

In campo Martio] Campum Martium describit Liuius libro 2. Fuit autem *Campus Martius.*
er Tarquiniorum, qui inter vrbem & Tyberim fuit, Marti consecratus, vnde
uet quicquid inter Capitolium & Tyberim interfuit, fuisse campum Marti-
. Nam vrbs prima ad capitolium finiebatur, quod idem Ouidius ostendit,
urnæ ædem describens, quam vult fuisse in ea parte, qua Campus Martius *Futurnæ ædes.*
ginia ambitur aqua. Verum de Campo Martio, Plinius libro 36. capitul. 10.
rlianus libro primo, cap. primo, & libro sexto, cap. 12. Blondus libro primo,
mæ triumphant, & libro secundo, de Roma instaurata.

ue, oue, tauro] Has hostias, cum eas prius ter circum exercitum circumdu- *Solitaurilia.*
ffisset immolans. Vnde & id genus sacrificij Solitaurilia, & Sueouitaurilia
runt. Hinc Festus, Solitaurilia hostiarum trium diuersi generis immolatio- *Solum quid. Lingua Tuscorum.*
signant, Tauri, arietis, verris, quod omnes integri solidiq; sint corporis, so-
enim lingua Tuscorum significat totum, & solidum, hæc Festus: Sed &
ci totum ὅλον dicunt integrum. Porro de Solitaurilibus præter Liuium, As-
ius, Quintilianus, alijque meminere.

ustrauit] Id est, expiauit à luendo, id est, soluendo & liberando, vt apud *Lustrare quid?*
ilium: & cum lustrabimus agros.

illia LXXX.] Dionysius 84. millia fuisse prodit, idque ex tabulis censori-
accepisse scribit, & cum eo sentit Eutropius. Quum vero institutum fuerit, *Lustrum quid?*
into quoq; anno exacto fieret census, lustrumve conderetur, hinc lustrum
uinquennali spacio sumptum esse constat, idque à luendo dictum scribit *Lustrum vnde?*
lib. 5. de lingua Latina, quod quinto quoque anno vectigalia & alia tri-
per censores persoluerentur, tametsi vltra quinquennij tempus, vel bello,
omesticis discordijs, vel alio casu sæpe productum in septem, decem, &
ando septemdecim annos fuisse lustrum ex Fastis constet. Magistratus
huic muneri præfuit primum, qui summus in vrbe fuit, reges, eiectis regi-
onsules, deinde cum consules bellis impedirentur, censores, qui ab re no-
cceperunt. Censum autem in foro primum, deinde in villa publica (locus
in Campo Martio) fieri institutum, lustrum vero semper in Campo Mar-
ditum. Hoc quoq; animaduertendum, vt docet Robortellus lib. 1. emen-
um cap. 15. Censum aliquando sine lustro fieri solitum, cum præsertim
esset funestus ob mortem consulis, vt declarat Liuius lib. 3. vbi ait: Cen-
s eo anno, lustrum propter Capitolium captum, consulem occisum,
eligiosum erat. Census itaq; sine lustro fieri, non autem vicissim è con-
ustrum sine censu condi poterat. Hinc liquet legendum esse: Idq; con-
ustrum appellatum, quia in censendo finis factus est.

inalem] Qui ambitum fere habet 3000. passuum. Dictus est autem *Quirinalis mons.*
lis vel à fano Quirini, vel à Quiritibus, qui cum Tatio Curibus venien-
castra posuerunt. Velut Marcus Cato in libro Originum scriptum reli-
unone Sabinorum Dea, quam illi Curitim, id est, Hastatam Iunonẽ vo-
is enim simul & Hetruscis non erat litera Q. De ambitu vero & magni-
ius collis, vide Marlianum lib. 5. cap. 21. Alexan. ab Alex. lib. 5. cap. 11. *Viminalis mons.*
alemq;] Collem Viminalem Varro inter Esquilinas commemorat,

&

& à Ioue Vimineo,cuius aræ in eodem monte erant, vel à viminum illic cre-
centium multitudine dictum putat.Respicit ab occasu Quirinalem,interiacē-
te circa stadium Suburbana plana, à Septentrione vallem habet Quirinalem,
inter eosdem colles quatuor iugerum latitudo, stadiorum vero duorum cu
dimidio longitudo.Vide Marliannm lib.1.ca.1.& lib.5.cap.19.Terentium Va-

Esquilie. tonem de lingua Latina,Alexandrum ab Alex.lib.6.cap.11.

Auget Esquilias] Esquilias duos vrbis montes esse, ex Varrone docem
celebrior tamen pars Esquilinus mons dictus est, vel ab auium excubiis ve
pud Ouidium lib.1.Fastor.legimus.Vel ab aucupibus, quod eo loco quisquil
proiectis auibus illuderent, hic ex vrbis collibus solus duplici iugo & agge
munitur,cum reliqui singulis contenti sunt, ex quibus alter Cespius nuncup
tur,alter Oppius.Qua de re vide Marlianum lib.1.& li.5.ca.6. Alexandrum
Alex.vbi supra. Nostra autem tempestate Esquiliæ incipiunt à templo S.Pe
ad vincula,& protenduntur vsq; ad Ecclesiam S.Crucis,inde ad Thermas D
ocletianas: includitq; Ecclesiam S.Mariæ Maioris,& S.Praxedis.

Pomœrium quid? Pomœrium profert] De hoc multa dici possent,sed breuitati consulen
Pomœrium locus erat, tam intra quam extra murum vrbis, quem antiqui
condendis vrbibus augurato consecrabant, neque in eo vllum fieri ædifici
patiebantur.Dictum autem est pomœrium,vt author est Varro lib.4.de ling

Pomœrij Etymologia. Latina,quasi post mœrium. Nam quem antiqui merum dicebant,nos mur
dicimus,vnde ita nonnulli apud Virgilium legunt,libro decimo.Atq; ipsis p

Mœrus antiquis quid. lia miscent Aggeribus mœrorum.Iulius Pollux libro nono, intra muros sol
Pomœrium locat, inquiens, ex interprete: ingressis vero omne illud Pom
um dicitur,intra muros,intra mœnia,interius autem plateæ. Plutarchus et
in Romulo,quod intra lineam murum diffinientem relinquitur,Pomœrium
se dictum ait,detractis per Syncopā ē medio literis,quasi pone murum. A
nius Vrbicus in Commentarijs in Iulium Frontinum,in vniuersum Pomœ
extra muros vrbes habuisse dicit,aliquas vero intra.Pomœrium autem,in
vrbis est,quod ante muros spaciumest sub certa mensura dimissum.Sed
quibus vrbibus,& intra muros simili modo est statutum, propter custo
fundamentorum,quod à priuatis operibus obtineri non oportebit. Hic
est qui à publico nullo iure poterit amoueri. Liuius hic & intra & extra
pomœrium agnoscit: Gellius autem lib.13.cap.14. ex libris Augurum, p
Romani Pomœrium esse dicit locum intra agrum effatum per totius vrb
cuitum pone muros,regionibus certis determinatum,qui faciebat finem
ni auspicij,antiquum autem Pomœrium,quod à Romulo institutum fuit,

Cippi qui. tini montis radicis terminum habuisse,cui astipulatur Tacitus inquiens,
spaciis à Romulo interiectos fuisse lapides per ima montis Palatini, &c
cet ad significandos Pomœrij terminos,quos Varro cippos vocat, aras
quasdam his terminis addens.Terminorum intra muros nulla fit mentio
opinor, de causa,quod non sit relictum intra muros Pomœrium. Quam
apud eundem Gellium lib.15.cap.27. ex verbis Lælij Fœlicis contrarium
suspicari possit.Sed ea me minime mouent, cum Pomœrium vrbis appe

Pomœrium vnum. ne,tametsi extra vrbem sit,comprehendatur.Equidem libris Augurum,
ni,& Tacito(vt de Vrbico Christiano homine nec adeo antiquo autore
loquar)magis quam Liuio,Plutarcho,& Polluci crediderim, ideoque a
vnum duntaxat apud priscos fuisse Pomœrium,idque post muros, id e
muros,eamq; ob rem Plutarchum qui de antiquo Pomœrio loquatur,
item Pollucem, qui exterius Pomœrium non agnoscat : Postea vero
muros relinqui consueuisse. Quod spectat ad Pomœrij etymologia
quasi post murum dictum significare videtur,inquiens:Quod erat post
Pomœrium dictum,eiusq;(terminis)auspicia vrbana finiuntur.Cuius lo
nam Hieronymus Magius explet, voce Terminis lib.3. Miscellaneor
Atq; eodem authore, Liuius Pomœrium quasi polst mœnium quosda

tari scribit(Varronem haud dubie intelligens)quasi post mœnia id est,post
rum Pomœrium sit,sed male vt ipsi videtur,siquidem cum primum hęc vox
orta inditaq; loco est,vnum duntaxat, idq; extra muros erat in vsu Pomœri-
.Verum nec Varronem primi nominis in etymologiarum indagine autho-
,Pomœrium quasi post mœnium dictum sensisse arbitratur,sed magis qua- *Mœri anti-*
post mœnium.Muri enim antiqua voce Latina, qua Lucretius vsus est mœri *quis muri.*
ebantur,ita namq; hic inquit lib.7.

Frigus vt à fluuijs,calor à sole,æstus ab vndis
Aequoris exesor mœrorum littora propter.

Minime vero probanda videtur etymologia quæ à Pompeio affertur lib.14.
is verbis, prosimurium pontificale pomœrium vbi pontifices auspicaban-
dictum autem Pomœrium quasi promurum,id est,proximum muro.Hęc il-
Primus autem qui Pomœria docuerit Ianus fuit,si Fabio Pictori lib.1. credi-
.De Pomœrij productione Tacitus lib.12.Gellius li.13.cap.14. Aliam item
hanc cognitionem spectantia,vide apud Marlianum lib.1.cap.3.& li.1.ca.7.
xand.ab Alex.li.6.cap.14.Blondum lib.1.Romæ instauratæ à principio : la-
me autem Onuphrium Panuinium in Commentario de vrbe Roma. Po-
rium vero proferre nihil aliud est,quam ampliare mœnia vrbis.

anum Dianæ] AEdificatum est Dianæ templum in montis Auentini ver- *Dianæ tem-*
Tyberim versus,in quo templo Idibus Augusti Romæ seruis dies festus es- *plum Rom.*
onsueuit,cum eo ipso die Seruius noster è serua natus, hanc ædem conse-
set,& diem sacrum seruis,& qui in eius tutela sint,vouisset.Sed alij ab Anco
c ædem ædificatam existimant, ex pecunia quam ciues nuper Politorio
uicti contulerant.Fuit autem eo ipso in loco,vbi hodie D. Sabinæ templum
este Marliano lib.5.cap.2.& li.4.ca.18.De Dianæ autem Ephesinæ templo
alege apud Plinium lib.36.ca.14.li.14.ca.1.li.2.ca.87.lib.16.cap.42.lib.36.
5.

uidam patrifamilias] Andronium Coratium Plutarchus problemate 5. *Andronius*
uba & Varrone vocat. *Coratius.*

i fore Imperium] A quadrupedibus animalibus diuersis auspicia sume- *Bouis aspe-*
Romani.Ex bouis autem aspectu plerunq; prospera pronũciabant augu- *ctus.*
ic quoq; L.Aurelio & L.Octauio Coss.ad immolandum bos de montibus
ostium classem adnatauit, seque ad aras percutiendum obtulit, de quo
igio Iulius Obsequens cap.59.

ntistes Romanus] Quem Cornelium Plutarchus vocat.

uo perfunderis flumine] Nefas enim erat illotis manibus tractare sacra, *Manuum lo-*
nc Hesiodus vetat,nequis mane Ioui libet vinum χέρσιν ἀνίπτοις, id est, il- *tio.*
manibus,vnde etiam χερνιβεῖον apud Homerum crebra mentio,quę vox per-
sonat,quasi dicas manuũ lotionẽ, à qua rem diuinam antiquitus auspica-
, vt docerent deos immortales puris rantũ sacrificiis delectari & placari.

erea Romanus] Varro hanc fallaciam non Cornelio sacerdoti, sed æ-
ascribit.Refertur autem hæc historia inter vafre dicta & facta apud Va-
n Maximum lib.7.cap.3.

ntrahit similitudo eos] Semper enim,vt Aristo.lib.8.Ethicorũ ait,ὅμοιον *Similitudo*
ὁμοίῳ ἐφίεται, simile appetit simile, de simili matrimonio canit Martialis: *morum.*

Vxor pessima,pessimus maritus,
Miror non bene conuenire vobis.

lum malo aptissimum] Refertur inter similitudinis prouerbia, sicut &
nalus cum malo colliquescit voluptate,de quo Eras.in prouerbijs.

n sibi defuisse] Luculentissima oratio apud Dionysium lib.4. Est autem
is regnandi elegantissimum exemplum.

liebri dolo] Buslidianus codex, vt annotat Nannius lib.5. Miscellane-
pro dolo,dono habet,vt id regnum,quod à Senatu & populo dari solet,
fuit doni fecerit,quod ipse omnino genuinum arbitratur, Sermo enim

ex

ex contentione ἀνηθίσεως acrior est,& de Tullia æmula Tanaquilis paulo ante hæc verba fecit,nec conquiescere ipsa potest,&c.

Sceleratus vicus.

Sceleratum vicum vocant] Ob perpetuam crudelissimi sceleris memoriam.Sic etiam Carmentalis porta, eo quod per eam trecenti Fabij cum clientum quinq; millibus egressi aduersus Hetruscos, ad amnem Cremeram interfecti sunt,etiam scelerata dicta est,item scelerata via, quod ibi Vestales ob incestum damnatæ sepelirentur,teste Marliano lib.5.cap.23.

Sceleratæ via.

Carpentum quid?

Per patris corpus carpentum egisse] Hoc est super cadauer currum vel vehiculum duxisse,scabello aurigam vel mulionem frenum inhibentem percutiens. Est autem carpentum vehiculi genus,petorito prope simile,dictum quasi carmentum, mutatione vnius literæ à Carmenta Euandri matre, Vnde Ouid. lib.1.Fastorum:

Nam prius Ausonias matres carpenta vehebant,
Hæc quoq; ab Euandri dicta parente reor.

Sic quoq; Cornelius Tacitus scribit, Agrippinam carpento in Capitolium vehi voluisse,qui mos sacerdotibus & sacris antiquitus concessus fuit. Verum de hac impietate & crudelitate Tullię in suum parentem præter Liuium & Dionysium, Florum lib.1. cap.6. Augustinum lib.3 cap.15.lege Valerium Maximum lib.9.cap.11. Ouid.lib.6.Fastorum.Volaterranum libr.19. cap.2. Alexandrum ab Alexandro lib.2.cap.6.

Virtus nobilitati aut opibus munime astricta.

Difficilis esset æmulatio] Virtus igitur, cui vt inuidia, ita etiam plerunq; fama comes esse solet,vt se nullis contineri vinculis ostendat,non semper nobilitatem aut opes sequitur, sed velut tori humanæ amica naturę eam quærentes amplectitur, & persæpe ad eos profecta, qui humili plane loco nati sunt claros facit,atq; ad summum sæpe honoris fastigium euehit.

Cognomina à factis.

Cognomen facta indiderunt] Sic multis Romanorum aut virtus aut vitium,aut alij deniq; casus,pro consuetudine appellationē dederunt. Quæ de Plutarchus in Coriolano,Plinius lib.16.ca.16.Alexander ab Alex,lib.1.cap. Sabel.lib.6.per totum cap.4.exemplorum.

Lucum Ferentinæ conueniant] Vide notata infra lib.5. de Latinis sed vbi nonnulla ad huius loci illustrationem facientia inuenies.

Vulgo dici quid sit.

Clam quidam mussitantes] Hic locus Nannio,vt li.5.Miscellaneorum fatetur,perpetuo suspectus fuit,neque sine causa,vt ait. Pugnante enim inter quosdam clam mussitantes, & vulgo eum appellasse Superbum. Vulgo enim dicitur quod à nemine non iactatur, à quibusdam dicitur,quod à paucis.Recte igitur ad istum modum liber Buslidianus eo autore.Iam enim quidem clam ita mussitantes,vulgo tamen eum appellabant,dictione quidā, mutata in quidem,vt intelligamus clam quidem ita eum vocitari,sed tamen passim.

Necari sub crate.

Crate superne iniecta] Sic & infra libr.4. Ad vociferationem eorum qui necari sub crate iusserat, quæ verba Tacitus in opusculo de moribus Germanorum explicare videtur ignauos & imbelles,& corpore infames,cœno aut lude,iniecta insuper crate,mergunt.Plautus in Pœnulo: Sub cratim vt iubeo sese supponi,atq; eo lapides imponi multos,vt sese neces.Hoc supplicij genus Carthaginiensibus peculiare fuisse,memoria à nonnullis proditur.Brodæus 1.Miscellaneorum cap.28.

Volsci qui?

Volscis] Latij vel Campaniæ populis, de quibus Plinius lib.3.cap.5.& cap.19.& Pomponius Mela lib.2.cap.4. Terminant autem Septentrionem re cum Marsis.

Volscum bellum.

In ducentos amplius] Durauit enim post Tarquinium tot annis. Signiā eos,post superatos ad Regillum Latinos,vicit quoq; Appius Claudius, qui sul cum Publio Seruilio fuit, rursusque rebellantes idem compescuit, dire Suessa Pometia. De his etiam M.Valerius Publicolæ frater & dictator tri phauit.Deinde simul Volsci & Equi,à L.AEmylio, qui consul cum Fabio sone fuit: postmodum L.Lucretio & T. Veturio, rursusque Quintio

ruilio consulibus victi sunt. Præterea Q. Fabius Cæso consul, demum Pub. alerius Potius consul apud Algidum, & post eum M. Geganius etiam consul, cto Ciuilio duce Volscorũ ante currum, triumpharunt, vt suis locis scribunt uius, Dionysius, Orosius, Eutropius, Volaterranus lib. 38. cap. 8. Paralip.

Suessamq; Pometiam] Pometiæ vrbis & agri frequens apud authores sit entio, quæ tamen iamdudum & ante Dionysij Halicarnassei tempora interi- cuius coloni Suessam migrarunt, vnde & Suessa Pometia dicta est. Vide Pli- um li. 3. c. 5. Plutarchum in Hannibale. Volaterranum lib. 6. c. 1. *Pometiæ vrbs.*

Gabios propinquam vrbem] Volscorum vrbem septuaginta millibus pas- um ab vrbe sitam, quæ à Galacto & Bio fratribus Siculis condita est, vt scri- Solinus, Sed si Straboni credimus, est in via Prænestina, distatq; centum ab estadiis, quam hodie Zagarulum quidam existimant, quod doctis nõ pro- tur, cum Gabij propinquiores vrbi ex Strabonis authoritate deprehendãt. his præterea lege Volaterranũ lib. 6. c. 1. Vrbanorum commentariorum. *Gabij.*

Transfugit ex composito] Vide quoq; Valerium Max. li. 7. ca. 4. Frontinum ca. 1. Volaterranum lib. 38. cap. 8. Vrban. Com. Ouid. lib. 2. Fastorum.

Non motam termini sedem] Numa Pompilius cum publicum agrum po- o Romano, & priuatum certis limitibus terminisq; definiuisset, sacellum e- sse Termino Deo traditur, in colle Tarpeio, cui nihil animatum sacrifica- ur, sed liba tantum, pultes, & frugum primitiæ, qua de re Dionysius lib. 2. sta- que Numa eum, qui Terminum exarasset, & ipsum, & bouem sacros esse. um vero fuit hic Deus, vnde & Termini agrorum publicorum & priuatorũ s fuerunt, licet & postea, stipes & arbor, & tegula etiam pro Termino posi- actantius in primo existimat terminum eum fuisse lapidem, quem pro Io- cuorauit Saturnus; subiungẽs Tarquinium cum Capitolium facere vellet, ultorum Deorum in eo loco sacella essent, consuluisse, vtrum Ioui cede- ellent, cedentibus cæteris, solus Terminus mansit, qui noluit cedere. e illum poëta Maro Capitoli immobile saxum dixit, & pluribus Serui- ius vero Augustinus in 4. de ciuitate Dei aliter recitat fabulam: quem vi- æterum vt inaugurare templa est ea augurijs sanctiora reddere, sic exau- re est ea profana facere, prout hic Liuij locus ostendit & annotat Gyral- istoriæ Deorum syntagmate 17. cap. 1. *Terminus Deus.* *Exaugurare quid?*

aput humanum] Recenti tabo & sanguine aspersum. Huius prodigij vero ionem faciunt, & Plinius lib. 2. cap. 2. Plutarchus in Camillo. Portius Cato riginum. Terentius Varro de lingua Latina. Marlianus lib. 2. cap. 1. & cap. exander ab Alexandro, lib. 6. cap. 11. Cæterum Plutarchus in Camillo ab scis vatibus responsum datum esse ait, non gentium sed Italiæ caput fu- . Huc vero pertinent poëtarum quoque diuersa testimonia & præsertim Martialis lib. 12. Terrarum Dea, gentiumq; Roma. Cui par est nihil, & ni- undum. Virg. lib. 1. Æneidos: His ego nec metas. Ouid. lib. 2. Fastorum: bus est alijs tellus data. *Caput hominis in Capitolio condendo inuentũ.*

acamque maximam] Erat hæc Cloaca ad Iouis Statoris ædem in tres diuisa, quorum duo postmodum clausi sunt, tertius per lacum Curtium o Romano, per Palatini montis radices, in Velabrum aqua limpidissima , & inde canali è saxis quadratis extructo in Tyberim effluebat. Id ero notandum est, plures olim Romæ fuisse cloacas, easq; publicas. Verum bs à Gallis capta atq; incensa esset, & quisq; domicilium sibi reædifica- um esse, vt quæq; domus hodie suam ferme & propriam cloacam ha- ide Plinium lib. 36. c. 15. Marlianum lib. 3. c. 18. *Cloaca maxima.*

entum terribile visum] Dionysius autem ait: Aquilas in palma quę re- mbebat, nihil habuisse, vbi illis absentibus implumes pulli subito vul- ncursu discerpti sint, quod mali imminentis prodigium esse putabant.

hos ad maxime inclitum] De huius oraculi origine, cultu, religione & is copiose leges Herodotum libro 1. Diodorum Siculum de gestis Phi- *Delphi.*

lippi,

lippi, Plutarchum in oratione consolatoria ad Apollonium. De sera numinis vindicta in Pericle. Iustinum lib.24. Sabellicum lib.5. Ennead.1. Alexandrum ab Alexandro lib.6. cap.2. à principio. Ouidium 2. Fastorum, Consulitur Phœbus.

Brutus. Bruti quoque haud abnuit cognomen] Brutus enim idem est, quod stupidus, grauis & tardus. Hinc Cyprianus ad Demetrianum scribens ait: Nullius affectus offert lumen cæco, sermonem surdo, sapientiam bruto, cum nec sentire brutus possit, nec cæcus lumen admittere, nec surdus audire. De ficta eius stultitia Ouidius lib.2. Fastorum scribit:

Brutus erat stulti sapiens imitator, vt esset
Tutus ab insidijs (dire Superbe) tuis.

Tarquinia sorore] Id & alij prodiderunt, inter quos & Plinius de viris illustribus. At Tarquiniæ filium ex Prisco Tarquinio Iunium Brutum fuisse Dionysius ait.

Ludibrium verius] Vtpote, quem vt morionem pro libitu conuicijs & contumelijs afficerent.

Corneo cauato] Plinius de viris illustribus sambuceo ait.

Muneribus Dij etiam capiuntur. Donum tulisse] Pro responsorio munere. Muneribus. n. etiam Dij capiuntur, quod Euripides in Medea vulgi sermone celebratum fuisse ostendit, cum ait: πείθει δώρα καὶ θεοὺς λόγος. Et Ouidius:

Munera (crede mihi) placant homineśq; Deosque,
Flectitur iratus Iupiter ipse datis.

Celebratur & hic versiculus:

Δῶρα θεοὺς πείθει καὶ, ἀιδοίους βασιλῆας.

Oraculorum obscuritas. Osculum matri tulerit] Notandum est Apollinem Delphicum semper di bia dedisse, & obscura responsa, vt in quamcunq; partem se fortuna inclinare veritatem dixisse videretur, cum ex sua natura, veritatis hostis esset, vtpote S tanas ipse, prout tradit Augustinus lib.3. cap.7. Ciuitatis. Simile exemplum Ennio allegat Cicero de diuinatione lib.2. Herodotus lib.1. Item obscurum raculum Siphnijs datum leges apud eundem lib.3. Spartanis lib.1. Argiuis lib

Velut si prolapsus cecidisset] Id vbi in terram Italicam & natale solum dijsset, factum esse scribunt, ac procidisse quasi pedem offendisset.

Terra cõmunis mater. Communis mater] Aegyptij, vt apud Diodorum Siculum lib.1. de fabulo antiquorum gestis legimus, terram tanquam vas aliquod eorum quæ fiere putantes, matrem appellarunt. A Græcis similiter terra mater, mutato dein paululum verbo δημήτηρ est dicta, vt Orpheus testis est, qui terram omniũ trem dixit, diuitias largientem. Cui astipulatur quoque Marcus Varro de re stica lib.3. & Plinius lib.2. cap.25. Huc quoque pertinet Cæsaris somnium, qu somno, matri stuprum intulisse visus est, quo admonebatur, futurum esse, vt bem terrarum subigeret, per matrem enim terram quoque intelligebat, v apud Suetonium in eius vita. Verum Bruti historiam leges quoque apud P um lib.15. cap.30. Valerium Max. lib.7. cap.3. Ouidium lib.2. Fastorum.

Ardea ciuitas. Ardeam Rutuli habebant] Dicta est hæc Latij ciuitas, vel ab regionis uore, vt astipulatur Martialis:

Ardea solstitio, Pestanaque rura petantur,
Quique Cleonæo sydere feruet ager.

Vt ab augurio auis ardeæ, quæ altissima quæque volando petit, quæ Gr ἐρῳδιὸς, vt Virg. lib.7.

Quam dicitur vrbem
Acrisioneis Danae fundasse colonis,
Præcipiti delata noto, locus Ardea quondam
Dictus, auis & nunc magnum manet Ardea nomen.

De hac ciuitate lege Strabonem, & Plinium lib.3. cap.5. & lib.35. cap.

Ardeæ obsidionis causa. minit etiam eius Mela lib.2. cap.4.

Eaq; ipsa causa] Dionysius Tarquinium prętendisse scribit, ideo bell

motum quod Romanos exules ſuſcepiſſent, & cum eis de reditu cõſpiraſſent.

Suam quiſq; laudare] Notabis ex hoc loco aulicorum mores & vitam, qui quam primum conueniunt, & liberius bibunt, & bene poti liberrime quidquid animo reconditum eſt, effutiunt. Vnde probe Athenæus de potatoribus diſſerens huiuſmodi prouerbium eleganter vulgò dici ſolere ſcribit, τὸν οἶνον οὐκ ἔχειν κλεῖδα, id eſt, Vinum non habere clauum. Propterea quod ebrietas nihil conſulte, neque moderate, vel dicat vel faciat. Obruitur quippe ratio, quæ claui vice ſobrios moderatur atque gubernat. *Aulicorum mos.* *Vinum non habet clauũ.*

Pergunt inde Collatiam] Ciuitatem, quæ non procul ab vrbe in via Tiburtina erat, de qua Plinius lib. 3. ca. 5. Volaterranus lib. 6. cap. 1. Vrbanorum commen. cuius hodie ne murorum quidem veſtigia extant. *Collatia ciuitas.*

Lanæ inter lucubrantes ancillas] Honeſtæ matronæ & matris familias notatu dignum exemplum. Quippe apud matronas quondam lanificium magnæ laudi fuit, lanamq; feciſſe mulierem, pudicitiæ & probitatis ſignum erat. Quo enim tempore inter Romanos & Sabinos fœdus ictum eſt cum Romulo & Tatio conuenit, vt Sabinæ ab omni opere, præterquam lanificio immunes forent, vt apud Plutarchum in Problematis legimus. Præterea Pagani, vt lanificium veteribus cordi fuiſſe oſtenderent, ſponſam nuptiarum die, colum comptam, & fuſum cum ſtamine ad virum adferre iuſſere. Quem morem etiam hodie apud multos, & præcipuè apud Iberos coli, obſeruarique legimus apud Alexandrum ab Alex. lib. 4. cap. 8. Meminit Plinius lib. 29. cap. 2. *Lanificium honeſtiſſimũ apud Romanos habitũ.*

Cultrum quem ſub veſte] Apud Romanos namque priſcos laude dignum erat, in re honeſta, & reipub. vtili ſibi ipſi inferre manus. Apud Thebanos tamen, qui mortem ſponte oppeteret nulla omnino laude dignus erat, quin potius crimini dabatur, eoque facinore pudendam inſcitiam coarguebat ſuam, velut ſui carnifex immaniſque naturæ foret. Athenienſes vero cum necem ſibi quiſque manu conſciuiſſet, defuncto cadaueri mãnum tanquam facinoroſam abſcindebant, illamque diuiſam à corpore, inhumatam relinquebant. Quod Platonis documentum fuit, qui cenſuit, optimum quemque infracto animo vim fortunæ & calamitatum incurſus potius ferre, & niſi cum dies promiſſus aduenerit, neminẽ iniuſſu Dei mortem ſibi conſciſcere oportere. idq; magnificentius præclariuſque multo videri. *Mors ſponta-nea.*

Exuleſque eſſe iuberet] Tarquinio enim clauſæ ſunt vrbis portæ atque exilium publice indictũ: Eius filij è caſtris eiecti, reliqui in Hetruriam patrẽ ſecuti ſunt. Sextus patris iram veritus, Gabios veluti in peculiare regnũ exul abijt. Hunc autem diem quo exactus eſt Tarquinius, regifugium in poſterũ Romani vocarunt. Quis autẽ dies is fuerit variant authores, apud quos plura & diuerſa regifugia leguntur, prout annotatũ eſt circa initiũ Chronologiæ huic editioni adiectæ, & latè explicat Onuphrius Panuinius in cõmentarijs lib. 1. Faſtorum. *Regifugij dies.*

A præfecto vrbis] Dionyſius ab interrege comitia habita ſcribit, ſed in eo controuerſia nulla eſt. Nam & ab interrege & præfecto vrbis ſimul habita ſunt ea comitia, quibus primi conſules creati ſunt, cum ijs præfuerit Lucretius Tricipitinus Lucretiæ pater, qui erat idem interrex, idem vrbis præfectus. Interrex, quod eum ſenatus habendis comitijs Bruto referente creaſſet, Præfectus quod ei Tarquinius ad bellum proficiſcens curam vrbis mandauerat. Præfectum verò vrbis Romulum inſtituiſſe tradit, Tacitus lib. 5. Sed præcipua ex Piſone gloria, quod præfectus vrbi recens, cõtinuam poteſtatem & inſolentia parendi grauiorem, mire temperauit. Namque antea profectis domo regibus ac mox magiſtratibus, ne vrbs ſine imperio foret, in tempus deligebatur, qui ius redderet, ac ſubditis mederetur. Peruntque à Romulo Dentrem Romulium, poſt à Tullo Hoſtilio Numam Martium, ab Superbo Tarquinio Sp. Lucretium impoſitos. Deinde conſules mandabant. At poſt introductum Romæ Præturæ magiſtratum, deſijt præfectus vrbis fieri, niſi quod Latinarum cauſa, profectis vrbe conſulibus relinquendus erat præfectus vrbis, idque religionis potius *Præfectus vrbis.*

causa,quam quod eo magistratu magnopere opus esset,de quo Gellius lib.14. cap.vlt. Cæterum Augustus bellis ciuilibus Cilnium mecœnatem equestris ordinis cunctis apud Romam atque Italiam præposuit. Mox rerum potitus ob magnitudinem populi,ac tarda legum auxilia, sumpsit è consularibus, qui coërceret seruitia, &c. De præfecto vrbis titulus extat in Pandectis qui satis ostendit,quod munus præfecti vrbis sub imperatoribus deinde fuerit.

Comitia triplicia.

Comitia curiata.

Comitijs centuriatis] Quia crebro comitiorum mentio cum apud Liuium, tum alios quoque autores fit,ideo sciendum est,triplicia potissimum apud Romanos comitia fuisse,Curiata,Centuriata,& Tributa. Ex his Curiata antiquissima fuerunt,quippe quibus ipse Romulus fit, eoque tempore totius reipub. cura per sententias Curiarum expediebatur,authore Pomponio. ff. de origine juris. Hæc autem comitia Curiata in creandis magistratibus maioribus, cum Centuriata à Seruio Tullio instituta fuissent, abolita sunt, in minoribus autem etiam post exactos reges ad annos sexaginta tres circiter permanserunt.Vnde Gellius lib.12.ait, Minoribus magistratibus magistratuum tributis comitijs,sed iustius Curiata lege dari,& Tacitus lib.11.author est, quæstores sub regibus lege Curiata creatos,quam legem L.Brutus repetierit. In quibus etiam alijs rebus Curiata Comitia auspiciorũ gratia in Rpubl.remanserunt,vt in re militari. Nam consuli absque lege Curiata rem militarem attingere non licebat, vt scribit Cicero de lege Agraria contra Rullũ,& Liuius infra li.6.Comitia Curiata,ait,rem militarem continere.Idemq; lib.10.clarius ostendit his verbis: Papirius C.Iunium Bubulcum magistrum equitum dixit,atq; ei legem Curiatam de imperio ferenti, triste omen diem diffidit. Ex his constat neminem in re militari imperium habere potuisse, nisi cui id in vrbe Curiata lege datum fuisset, cuius rei etiam Cicero author est lib. 1.Epistolarũ ad Lentulũ & ad Q.Fratrem: Nemini autem Curiata lege imperium dabatur, nisi cui antea vens comitijs,id est,Tributis vel centuriatis datus esset magistratus ,vt tradit idem Cicero contra Rullum. Arrogationes etiam lege curiata fiebant.Nam hac imperium constituebatur arrogatori in arrogatum, Gellius lib.5.cap.19.Meminit eius Cicero in oratione pro domo sua ad pontifices. Et Appianus libro 2. bellorum ciuilium scribit,C.Cæsarem Octauianum iterum se parenti in adoptionem dedisse lege curiata.Esse autem id à populo in adoptione confirmari. Hoc autem genus adoptionis postea in principẽ translatũ est,quod alioquin iure antiquo necessario per populũ fiebat,L.1.C.de adop.paragrapho 1. Instit.Quibus mod.testam. infirm.Omne enim ius populi lege Regia in Imperatorẽ translatum est. Hæc autẽ comitia auspiciorum causa remanserunt, vnde & pontifices Augures; ijs intererant, vt tradit Cicero de prouincijs consularibus & lib.4. Epistolarum ad Atticum,vbi de pactione Domitij cum cõsulibus loquitur, quã detexit Memmius & Gellius in loco supra allegato. Hæc vero comitia per triginta lictores peragebantur ad speciem atq; vsurpationem quandã vetustatis, authoribus Cicerone de lege Agraria contra Rullum, & Gellio lib. 15.cap.27.

Imperium lege curiata dabatur.

Adoptiones lege curiata fieri solitæ.

Comitia centuriata.

Secunda ratio comitiorum Centuriata dicitur, quam excogitauit Seruius Tullius rex,in qua sic omnia instituta ac ordinata erant, vt ea comitia in potestate optimatium essent,ipsaq; plebs nihil posset. Quare aucta postea ciuitate & Tribuum numero,vt inquit Liuius, consummato recessum est, ab instituto Tullij ad seruandam ordinum concordiam. Nam cum primum centuriæ omnes, centum & nonaginta tres essent,authore Dionysio,prima classis in qua ditissimi erant, prima vocabatur ad ferendum suffragium. Habebat autem ea classis octo & nonaginta centurias. Secunda viginti, quarum duarum classium centuriæ si consentirent,reliquas numero superabant,eaque ratione suffragia nunquam ad infimam plebem perueniebant,vt & supra ostensum est sub vi Serui Tullij.Postea vero,vt concordia ordinum,vt diximus,conseruaretur, comitia hæc sic haberi consueuere.Primum omnium ex omni numero centuriarum sortito prærogatiua cõstituebatur centuria,quæ prima in suffragiũ mitteretur. Deinde

Prærogatiua centuria.

Deinde primæ classis centuriæ vocabantur, & secundæ, quas primo vocatas centurias appellabant. Cicero Philippica secunda: Ecce Dolabellæ comitiorũ dies: sortitio prærogatiuæ, quiescit: renunciatur, tacet: Prima classis vocatur, renunciatur, deinde vt assolet suffragia, tum secunda classis vocatur, quæ omnia citius sunt facta, quam dixi. Et Liuius libro nono: Nemini dubium erat, quin Quint. Fabius omnium consensu destinaretur, eumq; & prærogatiuę, & primo vocatæ omnes centuriæ consulem cum L. Volumnio, dicebant. Post hæc autẽ vocabantur tribus, quas iure vocatas dicebãt. Liuius quarto, haud inuitis Patribus, P. Licicium Caluum perogatiuæ tribus militum non petentem creat, moderationis expertæ in priore magistratu virum, cæterum iam tum ætatis, omnesq; deinde ex collegio eiusdem anni refici apparebat, qui prius quam renunciarentur, iure vocatis tribubus permissu interregis. Pub. Licinius Caluus ita verba fecit. Et Cicero de lege Agraria contra Rullum: Itaque me non extrema tribus suffragiorũ, sed primi illi vestri concursus: neq; singulæ voces præconum, sed vna voce vniuersus populus Romanus consulẽ declarauit. Ex his satis constat, hanc comitiorũ formam admixtis tribubus, quasi duplicem factam. Quod etiam Asconius in Verrinam secundam testatur: Prærogatiuæ (inquit) sunt tribus, quę primæ suffragium ferunt ante iure vocatas. Mos enim fuerat, quo facilius in comitijs concordia seruaretur, bina de ijsdem candidatis comitia fieri, quorum tribus primæ prærogatiuæ dicebantur, quos vellent consules fieri. Secundæ iure vocatæ, quòd in his sequente populo, prærogatiuarum voluntate omnia complerentur. Tribus autem hîc in priore membro pro centurijs accepisse videtur Asconius. Neque enim apud authores tribus prærogatiuæ, sed centuriæ dicuntur. Prærogatiuam autem iustorum comitiorum volebant esse Romani, authore Cicerone libro primo de diuinatione: Quare etiam nomen illud variè vsurpatur. Nam & præiudicium siue authoritatem quandam significat, vt apud Liuium libro primo Decadis tertiæ, in principio. Et Cicero actione in Verrem secunda, pulchra dialogia ludit in Metellum; qui cum magna pecunia à Verre, qui tum reus erat, accepta, atque in prærogatiuam centuriam erogata, Prætura nactus fuisse, vel emisse potius existimaretur, præiudicio suo reum Verrem iuuabat. Hic, inquit Cicero, Metellus, quã sit isti amicus attendite: dedit enim prærogatiuam suæ voluntatis eiusmodi, vt isti pro prærogatiua reddidisse videatur. Priore loco prærogatiua hic pro præiudicio accipitur, in posteriore verò pro centuria. Sed & Iureconsulti hac voce variè vtuntur, modo pro authoritate & eminentia quadam, modo pro Iure quodam specialiter indulto. Vulpianus in l. Rescripto, & l. numerum. ff. de muneribus & honoribus l. obseruare. ff. de officio procos. l. Si quis. C. de episcop. & clericis. Cum autẽ hæc duo genera comitiorum, ob auspiciorum rationem, patrumque authoritatem optimatũ potentiæ obnoxia viderentur, tulit legem C. Volero, vt plebeij magistratus tributis comitijs fierent, in quibus nec auspicia seruabantur, nec authoritas patrum requirebatur, sed plebes per triginta quinq; suffragia nullo, nec religioso aut sacro, nec ciuili vinculo astricta ferebat. Prępositis igitur tribus comitiorũ generibus, videamus quomodo singula discreta à se inuicẽ fuerint. Curiata comitia à tributis ita differunt, quòd curiata & antiquiora sunt auspicatoq; fiebãt, & patres ijs comitijs authores erant. quorum ante legem AEliam Fusiam in tributis nihil obseruabatur. Præterea tributa ex regionibus & locis (vt inquit Gellius) conficiebantur. Curiata ex ratione sacrorum secundũ quã à Romulo constitutæ erant, fiebant. Vtrisq; tamẽ hoc commune fuit, quod mixtim suffragium ferebatur, in quo etiam à centuriatis differunt: nam ijs comitijs populus censu, ordinibus, ætatibusque descriptus, adhibebatur in suffragium, vt inquit Cicero libro tertio de legibus. Centuriata comitia etiam sæpe vna die confici non poterant. Tributa verò in die perfici necesse erat. Præterea Curiata & Tributa, cum in vrbe, tum in Capitolio habere fas fuit. Centuriata verò in vrbe haberi non potuerũt, cuius rei

Primo vocatæ centuriæ.

Tribus iure vocatæ.

Prærogatiua quid?

Comitia tributa.

Comitiorum differentia.

authores sunt Dionysius libro nono, Liuius libro trigesimoseptimo, Dió Cassius libro trigesimoprimo, & Gellius libro decimoquinto, capite vigesimoseptimo. Vnde liquido apparet vehementer errare eos qui ducem sententiæ suæ secuti Flauium Blondum libro Romæ triumphantis in tertio. Curiata & tributa comitia eadem fuisse asserunt, & multo magis eos, qui Festum celebrem Grammaticum imitati ex curiatis & centuriatis idem comitiorum genus faciunt. Hæc quam breuissime de antiquis comitiorum generibus, quibus Romani cum in magistratibus creandis, tum in legibus ferendis, siue reo iudicando vtebantur, ascribere placuit. Quod si quis plura hac de re cognoscere volet, legat Gruchij libros de comitijs Romanorum, quib. in hac materia nihil eruditius prodijt.

Consules duo cur? Consulare imperium cur annuum.

Duo consules] Duo autem consules ideo creati sunt, vt si vnus improbus esse maluisset, alter eandem habens potestatem, collegam coërceret. Placuit quoque ne imperium cōsulare longius quam annuum esset, ne propter magistratus diuturnitatem insolentiores, superbioresque essent, sed ciuiles se semper redderent, qui se post annum scirent magistratu abituros. Vide Feneſtellam capite septimo, de magistratibus Roman. Blondum libro tertio Romæ triumphantis. Pomponium tit. 2. lib. 1. Digestorum. Augustinum lib. 3. cap. 16. Ouidium libro 2. Fastorum. Ciceronem lib. 3. de legibus.

IN TITI LIVII HISTORIARVM LIBRVM SECVNDVM OBSERVATIONES, EX VARIIS DOCTORVM *lucubrationibus excerptæ: per Liuianæ lectionis studiosum.*

Consulum iura.

OMNIA iura] Nimirum lictores cum fascibus, trabeam prætextam, sellam curulem regiam, cæteraque regum insignia: Id tantùm cautum est, vt alter consul fasces XII. securibus alligatos, alter verò virgarum fasces tantum cum lictoribus haberet, idque alternatim singulis mensibus, donec annuum eorum imperium expleretur, faceret.

Conscripti vnde dicti.

Qui patres, quiq; conscripti essent] De Patrum nomine, supra scriptum est in vita Romuli, itidemque senatorum, cur verò conscripti dicti sint, authores variant. Liuius siquidem, Plutarchus & Tacitus patrum conscriptorum originem Bruto tribuunt. At Onuphrius in ciuitate Romana, Patrum conscriptorum originem inde manasse credit, quòd cum Romulus Sabinos, Etruscos, & multos alios ad Asylum confugientes, æquo iure in ciuitatem suscepisset, & in Lucerum, Tatiensiumq; tribus conieciisset, pace cum Tatio facta, ex veteribus & illustrioribus familijs, senatorum numerum, vt & patritiorum ad ducentos auxerit & duplicarit. Et ab hac secunda Romuli & Tatij senatorum lectione patrum conscriptorum nomen manasse credendum est. Nam si conscriptum esse, idem est quod allectum, cur hi, qui in ordinem iam institutum cooptati sunt, conscripti nō sunt appellandi? Perionius libro primo, de Græcorum magistratibus diuersum sentire videtur: Patres (inquiens) Romulus centum creauit, quorum liberi patritij appellati sunt. Ad hos autem centum, qui à Bruto additi sunt ejectis regibus ducenti, vocati sunt conscripti, deinde factum est, vt omnes conscripti vocarentur: Maioragius in suo de senatu Romano libello capite secundo, quatuor Senatorum genera statuit: Patritios, Conscriptos, Allectos & Subdarios. Patritij ex eius sententia vocabantur omnes, vel maiorum vel minorum gentium, qui post L. Bruti institutionē à senatoribus patritij generis oriebantur. Conscripti dicti sunt illi, qui consulum, Censorumne decretis in senatu essent conscriptis notati, quę appellatio (Maioragij sententia) principium habuit ab Iunio Bruto, qui cū senatorū numerum statuit augere, non solū patritios eligens, sed etiam ex equestri ordine, quos virtute ac nobilitate reliquis præstare intellexit, atque eos conscriptos patres, quasi vnà cum patritijs in senatorū ali-

co

conſcriptos nominauit, ex quo tempore patrum conſcriptorum appellatio, locum habere cepit. Allecti dicebantur, inquit Feſtus, qui propter inopiam ex equeſtri ordine in ſenatum aſſumpti fuiſſent, fiebat enim interdum, vt, vel propter hominum penuriam, cùm bellorum cædibus exinanita eſſet reſpublica, vel propter fauorem & gratiam, non tantùm ex equeſtri ordine, quem Alexander Seuerus aiebat ſenatus eſſe ſeminarium, ſed etiam ex Libertino genere, vel ex nouis ciuibus aliqui in ſenatum allegerentur, qui ideò vocabantur Allecti, & in conſcriptorum numero ponebantur. Plutarchus enim in Problematibus ita ſcribit: Cur ſenatores alios patres conſcriptos, alios tantũ patres appellabant? An eos, quos ab initio Romulus delegerit, Patres ac Patritios nominabant, quaſi bonis parentibus natos, reliquos deinde ex plebe electos, & adſcriptos in ſenatum, conſcriptos vocitarunt. Pedarij dicti ſunt, qui non habebant ſententiæ dictionem in ſenatu, ſed in aliorum ſententiam pedibus ibant. De quibus alibi ſuo loco dicetur.

Allecti.

Pedarij ſenatores.

Regem ſacrificulum creant] Idem tradit Dionyſius initio libri quinti. Primum autem regem ſacrificulum M. Papirium ex patritijs creatum ſcribit Dionyſius loco præallegato. Regis porrò vxor appellabatur Regina, quæ & ipſa aliquot ſacra facere ſolebat. De qua Macrobius in lib. Saturnalium mentionem facit. Creabatur autem rex ſacrorum comitijs Centuriatis, quemadmodum apud Gellium lib. 15. cap. 27. refert Lælius Felix.

Rex ſacrificulus.

Ciuitate ceſſit] Huius abdicationis Collatini, non eadem cauſa ab omnibus traditur, cum Liuio faciunt Plutarchus in Publicola: L. Piſo apud Gellium lib. 15. Hanc autem opinionem Dionyſius irridet & refutat. Ortam autem eſſe diſſenſionem inter Brutum & Collatinum ait, cum Brutus ſupplicio de filijs, qui de recipiendis in vrbem regibus conſilia habuerant, ſumpto, pariter in ſororum Collatini filios coniurationis eius ſocios animaduerti vellet. Quos cùm pro pari poteſtate qua præditus erat, eximere pœna Collatinus vellet, Brutum miſſo in ſuffragia populo ei magiſtratum abrogaſſe. Piſonem ſequitur Cicero 3. de officijs, & in Bruto: Dionyſium Zonaras.

Collatinus remouetur.

Vitellijs] Quorum ſoror Brutorum iuuenum erat mater. Verùm Dionyſius Vitelliorum nominibus ſuppreſſis, Gellios ſubijcit, Marcum videlicet, & Manlium fratres vxoris Bruti.

Vitellij.

Aquilijſq;] Qui nati erant ex ſorore Collatini Tarquinij conſulis.

Aquilij.

Cœnatum forte apud Vitellios] Dionyſius ab Aquilijs ad cœnam vocatos ſcribit, in qua conſpirauerint omnes, liberius viuendi deſiderio capti, Tarquinios in vrbem noctu clam recipiendos eſſe, quos propediem recepiſſent, niſi à Vitelliorum ſeruo, vel vt alij ſcribunt, à captiuo quodam ex vrbe Cenina, cuius nomen erat Vindicis, conſilia patefacta, literæq; à Coſſ. vel vt Dionyſius ait, à Publicola interceptæ fuiſſent.

Vitellij à Vindice proditi.

Ius tamen gentium valuit] Erat enim veteribus ius legatorum ſanctum & inuiolabile, cum hominum præſidio munitum, tum diuino iure defenſum, quod etiam in medio belli furore, & inter hoſtium tela incolume ſeruabatur. Teſtis Alexand. ab Alex. lib. 5. cap. 3. Verùm vt Romani hîc pro modeſtia ſua ſtatuerunt. Sic alia exempla in contrarium ſunt. Nam & Athenienſes interceperunt Legatos Lacedæmoniorum euntes ad regem Perſicum, vt eum ſibi adiungerent contra ciuitatem Atticam, vt recitat Thucydides lib. 2. Et Romani cepere legatos Hannibalis euntes ad Regem Macedonicum, vt narrat Liuius lib. 3. Decad. 3. Quæ exempla oſtendunt fuiſſe vſitatum, legatos hoſtium perferentes mandata nocitura patriæ intercipere.

Legati ſacroſancti.

Legati intercipi poſſunt maximè perferentes hoſtium mandata.

Seges matura meſſi] Ex his Liuij verbis quidam euincere conantur regifugium in Iunio potius aut Quintili, quam Martio aut Aprili, vt plurimi volunt, factum eſſe. Cæterum Onuphrius hæc Liuij verba de ſegete matura meſſi minimè obſtare putat, quo minus reges exacti, conſuleſq; 6. Kal. Martij creati eſſe dici poſſint, præſertim cum à regum electione vſque ad eorundem bonorum

Regifugium quo menſe factum.

publicationem,multa interim gesta fuisse dicantur, quæ non nisi tribus mensibus confici potuerint,vt manifeste ex Dionysio constat,ea autem quæ de segete matura messi à Liuio referuntur,circa medium vel finem mensis Maij facile esse potuerunt.Quo mense fasces cum securibus penes Brutum erant, qui eas mense Martio concedente collega prior habuerat, Aprili Collatinus, Maio autem iterum Brutus.Alternabant autem per singulos menses fasces cum securibus,ne si ambo fasces & secures haberent, duo reges pro vno creati viderentur,quo tempore messi apto occisis coniuratis,bonisque regum publicatis, agrum Marti consecrarunt,qui campus Martius est appellatus.Neq; verisimile est,si primi consules,vt quidam volunt,7.Kal.Iunij creati sunt, tot ante maturam messem,quot gessisse narrantur, fecisse, cum ante medium mensis Iunij in agro Romano omnes vndique tritici messes in horrea congregentur.

Virgis Romanum cædi nefas.

Virgis cædunt securique feriunt] Fuit enim mos apud Romanos, vt hi, qui capitis supplicio damnati essent,virgis prius, quemadmodum etiam apud Iudæos,cæderentur,qui tamen mos lege abrogatus est.In Romanis enim castris, qui militabant,si quid deliquissent, si externi flagellis & virgis,si vero Romani ciues forent,vitibus cædebantur. Liuius deinde Drusus & C.Gracchus tribuni plebis,ne liceret quempiam Latini nominis virgis afficere,sed vitibus,plebiscito sanxerunt,in hac re Latinos Romanis cõquantes. Vide Alex.ab Alex.lib.4. cap.10.in fine.Est autem hic paternæ seueritatis exemplum,cuius quoq; mentionem faciunt Valerius Maximus lib.5.ca.8.Sabell.lib.3. ca.3.Ethnic.exempl. Platina lib.de optimo ciue.

Vitibus Romani milites delinquentes cædebantur.

Triumphansque] Idque primus quadrijugo curru,vt Plutarchus prodidit, vrbem ingressus.

Funebrium orationum origo.

Collegæ funus] Corpus eius in foro positum collaudans. Atq; hinc funebrium orationum apud Ramanos origo. Primus enim fuit Valerius Publicola, qui supremas Bruti laudes accurata oratione persecutus est,post quem deinde institutum est,vt clarorum virorum in funeribus solennis laudatio esset. Nam & Appij decemuiri defuncti laudationem sequutis temporibus plebs æquis auribus audiuit.Et Scipionem in funere supremo,vt hominem diuinum,Maximus commendauit.De qua consuetudine lege Blondum lib.2. Alex .ab Alex. lib. 3.cap.7.Dionysium Halicarnass.lib.5.

Annus luctus apud Romanos.

Matronæ annum] Tantum honorem Bruto, quantum maritis suis tribuentes.Mos enim erat Romanorum,vt defunctos maritos per annum lugerent, eoque temporis spacio viduæ manerent,teste Talerio lib.2.c.1.Annum autem hunc ex sententia Rænardi lib.1.Variorum,c. 20. ita accipe, vt illo annus Romuli,hoc est,decem duntaxat menses comprehendantur.Nã etsi Numa Pompilius decem mensibus non contentus,anno duos adiecerit,tamen luctus legitimum tempus non prorogauit. Testis huius est Plutarchus, scribens, longissimum tempus luctus mensium decem etiam Numam voluisse. Et referendi sunt versus Ouidij lib.1.Fastorum:

Per totidem menses à funere coniugis vxor
Sustinet in vidua tristia signa domo.

Quibus autem modis & causis minuerẽtur lamentationes,cum Liuius lib.2. de bello Punico,tum Nonius Marcellus satis ostendunt. Tu ea de re multa leges apud Blondum lib.2.Romæ triumph. Senecam lib.16.ad Luciliũ Epist.99. Alex.ab Alex.lib.3.c.7.Sabell.lib.7.cap.1.&lib.10.cap.25.Ethnic.exemplorum.

Summittere fasces.

Summissis fascibus] Hinc elegans prorepsit adagium,vt cũ damus,& herbam quodammodo porrigimus,vinciq; nos planè fatemur, summittere faces dicamur,astipulante Cicerone in Bruto. Porrò fasces summittere Cœlius lib. 12.lectionum antiquarum,cap.7. interpretatur,non surrectos tenere, vt solebant prius lictores,vt visendos eos præberent, ostentarentq; ad terrorem crescentis audaciæ,sed deprimere & ante pedes quodammodo deijcere.

Collegam subrogauerat] Exactis enim regibus duos sẽper consules creari volue-

voluerunt, penes quos ſumma totius imperij eſſe deberet, quorum vno morte ſublato, ſtatim alius, qui Reip. ſalutem promoueret, ſubrogaretur, ne ſub vnius imperio eſſe dicerentur.

Summa Velia] Eam montis Palatini partem, quę forum Romanum aſpicit, quæq; in ortum æſtiuum ſpectat, Veliam vocabant, vbi ſuperioribus annis Mariæ nouæ templum ſacratum eſt. Dictaque Velia, quòd olim ante ouium tonſuram inuentam, Paſtores eodem in loco lanã vellere cõſueuerint. Vide Pomponium Lætum parte 17. Marlianum lib. 3. cap. 6. *Velia.*

Munito loco] Erat quippe is locus, Plutarcho referente, difficili acceſſu atque arduo, vt eo deſcendente, ipſe quoque aſpectus Pompæ magnificus ex loco edito apparens, regiam dignitatem & faſtum præ ſe ferret. Hinc verò diſces nullam fidem eſſe tam ſpectatam, quę non ſuſpicioni & infamię ſubiecta ſit.

Delata confeſtim materia] Iouianus ſcribit, nocturno tempore, non exigua fabrorũ operariorumq; conducta manu, domum omnem ab imis fundamentis tanta feſtinatione diruiſſe, vt gliſcente iam acie ædificium vniuerſum ſolo æquatum viderent. Plutarchus, cum amicis poſtmodum habitaſſe ait, donec populus ipſe ædificandæ domus locum dederit: quo accepto plebis ſumptibus aliam domum magnificentiſſime ædificauit eo in loco, vbi fanum erat in vico publico. Notabis autem hoc loco, rarum in modum bonorum virorum adaugeri exiſtimationem & dignitatem.

Cognomen factum Publicolæ] Quaſi plebem colentis, vel vt Plutarchus interpretatur, publica edentis. Quod nomen in poſterum dimiſſo priore (antea enim P. Valerio ei nomen fuerat, à Valerio patre indictum) vſurpatum eſt. Publicolę igitur exemplo diſcendum eſt, magiſtratus boni officium eſſe, decedere de ſuo interdum iure, quò ſubditi rebelles ac maleuoli, non tam pœnis, quàm beneuolentia, humanitate, imò beneficijs quandoque vincantur. *Publicolæ cognomen.*

De prouocatione aduerſus magiſtratus] Plutarchus tres leges à Publicola latas numerat, quibus plurimum roboris plebi adieciſſe ait, quarum prima permiſit, reis dicta iam ſententia à conſulibus prouocationem ad populum. Secunda ſtatuit capitale eſſe, ſi quis iniuſſu populi magiſtratum adiret. Tertia denùm, qua pauperibus proſpexit, & ciuium vectigalia ſuſtulit. Satis enim ſtipendij pauperes pendere videbantur, ſi liberos tollerent.

Aduerſus magiſtratus] Hac lege conſulare imperium diſſolutum fuiſſe, Liuius infrà lib 4. ſcribit: A dictatore tamen ad populum prouocare non licuit, vt idem infrà lib. 2. tradit. *Prouocationis remedium.*

Sacrãdoq; cum capite bonis eius] Hęc lex propriè ad crimẽ maieſtatis pertinuit, vt annotat Zaſius ad legẽ Valeriã de prouocatione, qua occiderunt. Poſtea Sp. Caſſius, Sp. Melius, M. Manlius, Pecunię autem quę ex bonis damnatorũ redigebantur, ſacræ erant Cereri, authore Dionyſio li. 10. Sacrare autẽ hoc loco, vt annotat Budęus in poſterioribus annotationibus ad Pandectas, eſt deuouere & deteſtabile decernere, & ita morti addicere, vt impunè occidi & violari poſſit. Sic ſacri homines deteſtãdi & execrabiles dicũtur, quos Græci ἐναγεῖς, ἐξαγίστους, μιαροὺς, ἐπαράτους, φαρμάκους, καθάρματα, appellãt. Erãt enim Carmata, homines qui peſte expiãda, aliove quo morbo immolabantur Dijs. *Valeria lex maieſtatis. Sacrare caput cum bonis. Sacri homines.*

Veientium bellum] Veientes Italiæ populi, de quibus Plinius li. 3. cap. 5. & 12. cap 98. & li. 3. cap. 17. Veij autem noſtra tempeſtate ea loca inhabitare putantur, vbi nobilia veteris oppidi veſtigia ſub Veſinorum ditione apparent, quę adhuc Veiana appellantur, teſte Volaterrano libro quinto Geograph. *Veientes.*

Mortuum eius filium] Auguria duorum generum erant, quædam oblatiua, quædam impetratiua. Impetratiua petebantur à Dijs, nec in impetrantis poteſtate erat, ea vel accipere, vel non accipere, vel agnoſcere, vel non agnoſcere; quæ vltrò nobis non petentibus facta & oblata erant, in poteſtate noſtra erant. Nam non agnoſcere vel agnoſcere licebat. Sic itaq; Horatius Funus non agnouit, nec ad ſe pertinere ſignificauit, ſed ad alios, cùm dixit efferte, quaſi *Auguria oblatiua & impetratiua.*

ipſorum cadauer eſſet. Alij eum reſpondiſſe dicunt, vt refert Seruius, cadauer ſit, Torneb. lib. 5. aduerſar. cap. 7.

Lartes. Lartem Porſennam] Lartes Hetruſco vocabulo monarcha, regum Lucumonum, qui duodecim erant, maximus, & ſic Lartes dignitatis, non proprium eſt, vt annotauit Criſpinianus in Conſulibus. Fuit autem Porſenna Cluſinorum Rex, qui in Hetruria erant.

Rei inter deos hominesq;] De hac ſententia, quòd regnum res ſit inter deos hominesque pulcherrima, vide notata per Cœlium lib. 4. cap. 25. lectionum antiquarum.

Cuma. Alij Cumas] Nobiliſſimam Campaniæ ciuitatem, quę à Chalcidenſibus ex Eubœa profectis ædificata, & ab Hippoclis Cumani cognomine dicta eſt. Qua de re Strabo lib. 5. Plinius lib. 3. cap. 5. Volaterranus lib. 6. ca. 6. Vrban. Com. Meminit quoq; Plutarchus in Hannibale, & Mela lib. 2. cap. 4. de ſitu orbis.

Impenſum precium. Quia impenſo precio venibat] Hic impenſum precium pro magno Liuius dixit, vnde & impenſe aduerbium, quod eſt & valde, & vehementer. Hoc verò in loco eruditiſſimi viri velut in luto hæſerunt, prout vir doctiſſimus Tornebus libro aduerſariorum quarto, capite ſecundo teſtatur, ſententiæ neſcio quid abeſſe ſuſpicati, addito ſupplemento, omni ſumptu adempto conceſſum priuatis legerunt. At ille, nec malè, ſaluam & incolumen arbitratur eſſe ſententiam, ſi aliter diſtinguatur, Interpunctio enim non poſita loco à ſenſu aberrare facit, ſic igitur diſtinguendum cenſet: Veniebat, in publicum omni ſumptu, ademptum priuatis. Ad emerendam enim & eblandiendam voluntatem plebis, dicit ſalis vendendi arbitrium & poteſtatem adempram priuatis, qui eum magno vendebant, & de publico datum plebi, ſumptu illo, & onere in Rempub. recepto. Omni igitur ſumptu in publicum abſolutè dicitur ſine participio quod apud veteres non rarum nec infrequens eſt. Id autem valet, vt is omnis ſumptus eſſet Reipub. & impenſa: Nannius autem lib. 5. *συμμίκτων* legendum arbitratur: Salis quoque arbitrium vendendi, quia impenſo precio venibat in publicum, ſine omni ſumptu ademptum priuatis. Vt hic ſit ſenſus, Arbitrium ſalis vendendi ademptum priuatis, quia impenſo precio, hoc eſt, permagno venibat. Venditum autem publicè fuiſſe ſine omni ſumptu, detractis oneribus itinerum & vectigalium, vt præter precium ſalis nihil ſit ſolutum.

Portoria quid? Portorijs quoque] Portoria pecuniæ erant, quę portitoribus pendebantur, id eſt, ijs, qui mercedes ex mercibus in portum deuehendis exigebant. Vnde circumuectionis quoque nomine portorium appellatum eſt. Hæc autem portoria à regibus exacta fuiſſe indicat Plutarchus in Publicola & Dionyſius.

Coclites. Horatius Cocles] Coclites dicuntur, authore Plinio libro 11. cap. trigeſimoquarto, qui altero lumine dempto naſcuntur. Vnde Horatium quoq; quod oculum in clade amiſiſſet, primum Cyclopem nominauêre quidam; mox delapſa loquendi conſuetudine, Coclem dici contigit, quanquam Coclitem plures ſcripſerint. Vide Alex. ab Alex. lib. 1. cap 9.

Ianiculus. Ianiculum] Montem altiſſimum Tranſtyberinæ regionis, quem Romani iam validioribus firmarant munitionibus, ac præſidijs, prouidentes omnino, ne fieret hoſtibus aduerſus vrbem opportunus.

Tranſitus pons. Tranſitum pontem] Niſi interpreteris tranſitum pro tranſibilem, vt inuictum pro inuincibilem, infractum qui frangi non poteſt. Nannius libro *συμμίκτων*, non videt quis ſenſus emergere poſſit. Atque reiecta lectione Codicis Buſlidiani legendum eſſe putat, Si tranſitui pontem à tergo reliquiſſent. Tranſitui, hoc eſt, ad tranſeundum, prout ipſe arbitratur.

Impetum ſuſtinuit] Dionyſius vltra flumen dimicatum eſſe ſcribit iuſta acie, & tum demum rem Romanam apertè inclinaſſe, Hetruſcumq; mixto agmine in vrbem irrupturum fuiſſe, niſi Coclitis virtus ferociſſimos hoſtium conatus fregiſſet. Eſt igitur Romanæ fortitudinis in re militari memorandum exemplum.

Ad ſuos tranauit] Nec altitudine deiectus (vt inquit Valerius) quaſſatuſve, neque pondere armorum preſſus, nec vllo vorticis circuitu actus, nec telis quidem, quę vndiq; congerebantur proſtratus, tutum enatandi euentum habuit. *Horatij Coclitis virtus.*

Ad portam Collinam] Quia hîc mentio fit variarum portarum Romanarum, quarum non ſolùm in ſubſequentibus Liuius, ſed & alij authores meminerunt, ideò eorum nomina hic commemorare, & quædam de illis tractare, non intempeſtiuum eſt viſum. *Porta Romanæ.*

DE PORTIS, ET PRIMO DE PORTIS VRBIS ROMVLI.

VRbem (inquit) Plinius libro 3. ca. 5. tres portas habentem Romulus reliquit, aut (vt plurimas tradentibus credamus) quatuor. Qui tamen earum nec locum nec nomina ponit, quæ ego ex Varrone, Sex. Pompeio, & alijs antiquis ſcriptoribus, coniecturiſque aliquot explicare conabor. Primam igitur fuiſſe exiſtimo portam Mucionis à mugitu, quòd ea pecus in Buciatum antiquum oppidum exigebant. Hanc etiam fuiſſe crediderim quam Verrius Flaccus Trigoniam dixit, à tribus angulis cognominatam. Quam in vrbe Romuli verſus arcum Titi Cæſaris fuiſſe, ex loco Dionyſij liquet, & ex aliarum deſcriptione manifeſtum erit. Dionyſius enim libro 2. Ioui quidem Statori Romulus templum dedicauit apud portam Mucionis vocatam, qua in palatium ex ſacra via itur, &c. Altera palatij porta fuit, nomine Romanula, de qua ſic Varro: Alteram Romanulam, quæ eſt dicta ab Roma, quæ habet gradus in naualia ad Volupiæ ſacellum. Et Sex. Pompeio Romana appellatur. Romanam, inquit, portam vulgus appellat, vbi ex Epiſtylio defluit aqua, qui locus ab antiquis appellari ſolitus eſt Staruæ Cinciæ: quòd in eo fuit ſepulchrum eius familię. Sed porta Romana inſtituta eſt à Romulo in infimo cliuo Victoriæ, qui locus gradibus in quadraturam formatus eſt, appellata autem Romana à Sabinis præcipuè, quòd ea proximus aditus erat Romam. Hanc autem ex hoc loco ea vrbis parte fuiſſe oporteret, qua nunc Titi arcus eſt, quo in Sabinos iter erat, tamen Dionyſij & Varronis verba accurate conſideranda ſunt, quibus etiam magis credendum eſt, qui hanc portam (ſi modò eſt, quam Sext. Pompeius Romanam vocat) gradus in naualia habuiſſe ſcribunt, quæ Tiberim verſus & non amphitheatrum erant. Atque eam alio loco prope Velabrum fuiſſe affirmat Varro ijs verbis: Hoc ſacrificium fit in Velabro, qua in nouam viam exitur, vt aiunt quidam ad ſepulchrum Accæ, qui locus extra vrbem antiquam fuit, non longè à porta Romanula, de qua in priore libro dixi. Hoc autem peritis antiquarijs diſcutiendum relinquo, ſatis mihi ſit controuerſias ſcriptorum annoraſſe. Tertia porrò palatij porta forum verſus Ianualis appellata fuit. De qua ſic Varro: Tertia eſt Ianualis dicta, ab Iano, & ibi poſitum eſt Iani ſignum, & eius inſtitutum à Numa Pompilio, vt ſcribit in annalibus. &c. Piſo, vt ſit clauſa ſemper, niſi quum bellum ſit, nuſquam enim traditum eſt memorię, fuiſſe apertam, vt pòſt T. Manlio Coſ. bello Carthaginienſi confecto, & eodẽ anno apertam. Hęc Varro, quam quidem ceremoniam prius in vrbis porta obſeruatã fuiſſe arbitror. Pòſt ampliato Pomœrio: portaq; loco mota, id inſtitutum fuit, vt in portis templi Iani, quod vicinum huic portę erat obſeruaretur. Hoc autem manifeſtè ex nummis æreis Neronis, Dione & Procopio colligitur. Hæc autem porta in foro Romano erat, appellaturq; à Liuio libro primo, porta vetus palatij, ijs verbis: vt Hoſtilius cecidit, confeſtim Romana inclinatur acies (erant autem in foro) fuſaq; eſt ad veterem portam palatij, &c. Quo nomine etiam in Faſtis ab Ouidio appellatur. De hac loqui puto Macrobium in libris Saturnalium, quum ait: Quum bello Sabinorũ quod virginum raptarum gratia commiſſum eſt, Romani portã, quę ſub radicibus collis Viminalis erat, claudere feſtinarent, quia in ipſam hoſtes irruebant, poſtquã eſt clauſa, mox ſpõte patefacta eſt. *Porta Mucionis.* *Romanula porta.* *Statuæ Cinciæ.* *Ianualis porta.* *Porta vetus.*

est. Quumq; iterum & tertiò idem contigisset, armati plurimi pro limine, quia claudere nequibant, custodes steterunt, quumq; ex alia parte acerrimo prœlio certaretur, subitò fama pertulit fusos à Tatio nostros, quā ob causam Romani qui tuebantur territi profugerunt. Quumq; Sabini per portā patentem irrupturi essent, fertur Iani de æde per hanc portam, magnā vim torrentium vndis scatentibus irrupisse, multasq; perduellium cateruas aut exustas feruenti aqua aut deuoratas rapida voragine deperijsse, ea re placitum, vt belli tempore, veIuti ad vrbis auxilium profecto Deo fores reserarentur. Piso etiam in annalibus memorię prodidit Ianualem dictum ab Iano, & ideo ibi positum Iani signum, & ius institutum à Numa Pompilio, vt esset semper clausa, nisi quum bellū foret, &c. Quòd autem sub Viminalis collis radicibus fuisse scribit, non intelligo. Magis Varroni assentior, qui eam palatij portam prodit, non Viminalis.

Has autem tres portas fuisse, ex Varrone ipso liquet, quę primis muris vrbis Romuli fuerunt, ab eodem institutæ. Qui numerus in vrbe adhuc parua publico vsui satisfacere posse videbatur. Portas Pandanam, Mugionam & Carmēta. Iem, à primo Romuli murorum ambitu ex Varronis sententia exclusi. Sabinis autē cum eorum rege T. Tatio in ciuitatē à Romulo adscitis, quum auctō Pomœrio Capitolium vrbi inclusum fuisset, quartam demum sub Romulo portam vrbi additā fuisse cōstat, quę Carmentalis nuncupata fuit, atq; hac ratione tolli poterit contradictio inter eos authores, qui à Plinio citantur de vrbis Romuli portis, cùm alij de primo, alij de posteriore Romuli Pomœrio loquātur. Carmentalis autē porta ab Euandri matre Carmenta nominata, sub Capitolio sita fuit inter saxū Tarpeium, & Tiberim versus, circum Flaminium. Quod his verbis declarat Liuius li. 27. Ab æde Apollinis boues, fœminę duæ albæ porta Carmentali in vrbē ductæ. Post eas duo signa cupressea Iunonis reginę portabantur. A porta Iugario vico in forum venere, &c. Iugarius autem vicus ea Capitolij parte erat. De ea Virgilius: Et Carmentalem Romano nomine portam.

Carmentalis porta.

Iugarius vicus.

Plutarchus in vita Camilli ad Carmentalem, inquit, Portam Pontius contendit, vt quid ageretur per silentium specularetur. Nam huic maximè directo Capitolium incumbit. Et Solinus: Pars infima Capitolini montis habitaculum Carmentæ fuit. Vbi & Carmentale fanum nunc est, à quo Carmentalis portæ nomen est. Eadem ratione Sext. Pompeius, qui templum aliud Iani fuisse extra portam Carmentalem prodit. Hæc postea (vt inquit idem Sext. Pompeius) Scelerata porta dicta est, quod per eam sex & trecenti Fabij cum clientium millibus quinque egressi aduersus Hetruscos ad amnem Cremeram, omnes sunt interfecti. Vnde Ouidius in Fastis:

Scelerata porta.

Carmentis portæ dextro est via proxima Iano,
Ire per hanc noli quisquis es, omen habet.
Illa fama refert Fabios exisse trecentos,
Porta vacat culpa, sed tamen omen habet.

Hæc ab alijs Tarpeia & Veientina solet appellari, atque hactenus de portis vrbis, quam Romulus discedens reliquit.

PRocopius Cæsariensis lib. 1. de bello Gothico, quem ante mille annos scripsit, quatuordecim portas suo tempore vrbem Romam habuisse ijs verbis docet: Habet autem circumiectus vrbi murus portas 14. portulasq; alias quasdam, vnde & Gothi, quum minimè possent cum vniuerso exercitu longiorem mœnium ambitum circumplecti senis positis castris portarum intercapedines infestabant. Quæ omnes præter vnam tantùm Aureliam, quæ vrbi Leonianæ inclusa est, adhuc ijsdem fere nominibus supersunt. De quibus verba facturus aliorum scriptorum exemplo, à porta Flumentana Tyberi vicina, atq; ea parte in ordine prima, initium sumam.

DE PORTA FLVMENTANA, aliàs FLAMINIA.

Flumentana porta.

PRima post Tiberim in ordine portarum vrbis est porta antiquitus Flumentana, postea Flaminia, nunc populi dicta. Cuius meminit Sex. Pompeius: Flumentana

mentana(inquit)porta Romæ appellata,quòd Tiberis partem eà fluxisse affirmant.Hæc antiquitus non eo loco erat,quæ nostra ætate est porta populi. Aliqui Martius campus intra pomœrium esset clusus,quod dicere absurdum est. Erat igitur ad Tiberis ripam circa locum, vbi nunc sunt ædes Farnesiorum, vel haud longè à campo Floræ ad Tiberis ripam è regione murorum,quos Ancus rex in Ianiculo erexerat.Vnde Liuius: Tiberis(inquit)infestiore quàm prius impetu illatus vrbi,duos pontes,ædificia multa,maximè circa portam Flumentanam euertit. Extra quam portam Lucum Petilinum fuisse testatur idem ijs verbis: Ita prædicta die in Petilinum lucum extra portã Flumentanam, vnde conspectus in Capitolium non est, concilium populi indictum. Hanc autem eo loco vbi nunc est transtulisse credo Aurelianum, quando ea parte vrbis mœnia propagauit, quæ postea à via Flaminia nomen obtinuit. De ea Procopius sic scribit: Inter portam namq; Flaminiam & Prænestinam eis Tiberim castra vbi locauerant. Et alibi Belisarius Prænestinam portã Bessæ tradiderat custodiendam. Flaminiæ Constantianum præfecerat,quæ tamen prius impositis foribus & ingentium lapidum mole inædificata ita obstruxerat, vt vix vllo molimine aperiri per quempiam posset, veritus maximè, ne ex tam propinquis hostium castris eà insidiæ fierent, cæteras portas peditum ducibus custodiendas permisit.Et non longè pòst. Nec portam quidem Flaminiam Gothi tentarant, vt loco præcipiti sitam,atq; adeò,vt adiri non facilè queat.Hęc porta nunc vię Flaminiæ,à qua,vt dixi,nomen obtinuit,imposita est.

Lucus Petilinus.

DE PORTA COLLATINA.

POst Flumentanam portam proximo loco est Collatina colli hortulorum imposita, de qua Sextus Pompeius: Collatia oppidum fuit prope Romam, eò quod opes aliarum ciuitatum ibi fuerint collatæ,à qua porta Romæ Collatina dicta est.Liuius quoque libro primo,Collatia & quidquid circa Collatiam agri erat Sabinis à rege Tarquinio ademptum,&c. Seruat quoq; ætas nostra morẽ appellandi in Collatia, quidquid è regione eius portæ habet ager Romanus. Hæc antiquitus mœnibus à Collina porta versus Tiberim ampliatis cum Flumentana coniuncta fuit,non longe à campo Floræ collocata,postea pomœrio ampliato, ad eum locum vbi nunc est, super hortulorum collem, cum Flumentana ipso fortè Aureliani Imp. tempore translata fuit. Quam à proximis Pinciorum ædibus Pincianam li.1.de bello Gothico, Procopius suo tempore appellatam fuisse scribit.Belisarius(inquit)interim quę ad vrbis custodiam facerent præparare moliriq; omnia. Pincianam is fermè & proximam huic ad dextram alariam portam tenebat, vt suspectiores & necessarias, ea namque parte oppugnari facilè poterat murus,&c.Et non longè pòst: Nec portam quidem Flaminiam Gothi tentarunt, vt loco præcipiti sitam atq; adeò, vt adiri non facilè queat. Inter hanc portam, & alteram ad dextram huic proximam portulam, porta alia est,quæ Pinciana vocatur.Huic proximi muri pars quædam lapidum exata, iam pridem compage seiuncta spectatur, non tantùm à solo,sed à medio ad summum fastigium scissa.Nec sanè collapsa,nec aliàs resoluta,sed vtrinque sic inclinata, vt cætero muro extrinsecus partem prominentior esse appareat,partim retractior.Hanc muri partim quum demoliri tum primùm Belisarius niteretur, & iteratò ædificare instituisset, obstitere Romani, Petrum Apostolum,pro indubitato se comperisse asseuerantes, eius loci tuendi pollicitum curam se susceptur um,quod vtique Romanis ex voto succesisset,quandoquidem ex eo die, quo per Gothos sunt mœnia oppugnata, nec per omne id tempus, quo vrbem obsiderunt Barbari, hostilis vis vlla ad hunc locum peruenit, nec sanè vnquam eodem tumultuatum.Et sanè me admiratio subijt nec Romanis nec hostibus ipsis, in ea tam diutina vrbis obsidione in memoriam venisse mutuam partem, quæ res cùm miraculi loco postea sit habita, nec sarcire quicquam in posterum quisquam,nec de integro restituere ausus est, sed ad hunc diem ea è regione seiunctus permanet murus. Hæc Procopius.

Collatia.

Pinciana porta.

Quæ

Quæ verba ideo apposui, quod vsq; ad nostra tempora, adhuc ea pars muri superiit, vt à Procopio describitur, appellaturque à Romanis murus inclinatus. Porro autem ea portula quam supra Pincianam fuisse scribit idem Procopius omnino esse desijt. Aporta Collatina, exit via eiusdem nominis, de qua Frontinus lib. 1. de aquæ duct. sic ait: Aquæ Alsietinæ Augustæ ramus proxime viam Collatinam accipit fontem, &c. Item concipitur aqua virgo via Collatina ad milliarium octauum palustribus locis, &c. Hæc autem via non procul ab ipsa porta incidit in viam Salariam.

DE PORTA COLLINA.

Collina porta.

COllatinam proxime sequitur porta antiquitus Agonensis, post Quirinalis deinde Collina, postremo Salaria appellata, Sextus Pompeius: Agonia (inquit) sacrificia, quæ fiebant in monte. Hinc Romæ mons Quirinalis Agonius, v

Quirinalis porta.

Collina porta Agonensis & alibi. Quirinalem eam quoque vocatam fuisse h

Agonensis porta.

verbis docet: Quirinalis porta dicta, siue quod ea in collē Quirinalem itur, siu quod proxime eam est Quirini sacellum. Agonensem autem idcirco appella tam scribit, quod inundato circo Flaminio Agonales ludi qui in eo celebrabi tur extra ipsam portarentur, ludosq; ideo Agonales esse dictos, vel quia loc in quo initio facti sunt, fuerit sine angulo, vel quod ijs ludis rex hostiā immolar solitus esset, quā antiqui Agoniā vocabant, vel quod in montibus, quos Agone dicebant, fierent. Ex Quirinali autē vel Agonensi Collina à collib. Quirinali E quilino & Viminali, vel ab vrbis tribu & regione in qua sita erat, quæ Collin dicebatur, deinceps longo tempore appellata est. Per Collinam portā scrib Liuius li. 5. Gallos in vrbē ingressos eam incendisse, de qua sæpissime etiā ali mentionem facit. Et alio loco: Quum murus (inquit) & turres quæ sunt intra portam Collinam & Esquilinam de cœlo essent tacta, &c. Ouid. 4. Fastor.

Templa frequentari Collinæ proxima portæ.

Et Iuuenalis Satyra 6.

Proximus vrbi
Hannibal & stantes Collina in turre mariti

Salaria porta.

Hæc posterioribus temporibus à via cui impositā erat Salaria appellari pta. Procopius lib. 1. de bello Gothico, Belisarius interim Pincianam & pro mam huic ad dextram Salariam portam tenebat, vt suspectiores & necessa as. Et paulo post: apud Salariam autem portā, vir quidam proceræ staturę G thus crebrius sagittando propugnacula infestabat, &c.

DE PORTA VIMINALI.

Viminalis porta.

VIminalis porta Collinę succedit, eiusdem cum monte, in quo sita est nom nis, à quo & nomen sortita est. Sex. Pomp. Viminalis (inquit) & porta & c lis appellabantur, quod ibi Viminū sylua fuisse videtur, vbi est & ara in Vim consecrata. Hanc regum tempore in aggere Tarquinij fuisse Strabo ijs ver prodit. In aggere autem medio tertia est porta eiusdē nominis cum colle V minali. Tertiā autem dicit quod Flumentana & Collina tum ea priores esse Collatina enim tunc non erat, quæ postea in ampliatione murorum vrbis interposita. Huic portæ nunc S. Hagnetis à proxima eius diuæ æde nomen

DE PORTA GABINA aliàs GABIVSA.

Gabiusa porta.

PRope Castrum prætorium inter portas S. Hagnetis & S. Laurentij adhuc tat porta clausa, quam aliquot rationibus adductus Querquetulariam Querquetulanam fuisse olim crediderim, de qua quum tam nostro, quam Procopij tempore ante millesimum annum in vsu esse desierit, postea ve faciam, quum de ijs portis loquar quæ esse desierunt, atque ad eius porta scriptionem veniam, quæ ab antiquis Gabina vel Gabiusa, nostro vero sæ S. Laurentij appellatur. Gabiusam autem portam fuisse Romæ testatur Li qui eam de cœlo tactam fuisse scribit. Hanc autem Gabiusam fuisse vt cre adducor, quod in antiquo codice manuscripto P. Victoris quem in comm

ntiquitatis ſtudioſorum gratiam, cum hiſce commentariis publicaui, Tiburti-
a via quæ hac porta incipit, eadem eſſe cum Gabina dicitur. Gabina autem
el Gabiuſa porta non niſi à Gabiis nomen habuiſſe liquet, ſicut etiam & via
uæ ex hac porta dextera parte verſus Pręneſtinam viam deducta recta Gabi-
s, quibus nunc Gallicanum nomen eſt, perducit.

DE PORTA ESQVILINA.

DRoximam Gabinæ fuiſſe Eſquilinam portam multis veterum ſcriptorum authoritatibus demonſtrari poteſt, cuius nunc maior porta vel locum obti-
et vel non longe à loco, in quo antiqua Eſquilina quondam fuit, noſtro tem-
ore ſita eſt. Cæterum multum mihi laboris eſſet & male mecum ageré ſi om-
es veterum antiquariorũ errores nunc vel reprehendere vel explodere vel-
m, quod in his rebus deſcribendis admiſerunt, vt de amphitheatro Statilij
auri, baſilica Caij & Lucij foro Romano templo Saturni, & ærario porta Ga-
iuſa templo Minervæ medicæ, quæ loca contra antiquorum ſcriptorum au-
oritates, male & nimium inepte collocarunt, perinde ac etiam fecerunt de
orta Eſquilina, de qua mihi nunc ſermo eſt. Ego autem ijs reprehendendis
uoties occaſio ſeſe offerret, tempus non conteram, ſed quæ illi male dixerũt
ulla eorundem mentione facta emendare rationibuſque adductis reſtituere
trabo. Quis igitur non eſt ex veterib. antiquariis, à Blondo vſq; ad Marlianũ,
ui nouiſſimus vrbis topographiam (quod ſciam) ſcripſit, qui portam quę nunc
aior dicitur Næuiam non vocet? Quam aperte P. Victor in regione duodeci-
a, piſcinæ publicæ inter portam Capenam & Oſtienſem collocauit, qui vicos
rtarum Næuiæ & Rauduſculanæ in ea regione fuiſſe prodat. Varroque ipſe
b.4. de lingua Latina eas portamq; Lauernæ vicinas ſcribit, atq; extrema vr-
s regione fuiſſe aperte innuit. Quanquã enim is locus mancus ſit, aperte ta-
en colligitur eum portarum omnium deſcriptionem eo loco feciſſe atque à
umentana inchoaſſe quę prima erat, deſiiſſeque in Lauernalem portam, quę
n procul à Trigemina fuit, cui vicinas fuiſſe Næuiam & Rauduſculanam ex-
nit. Cui rei maxime quadrat, quod ante Næuiæ deſcriptionem dicit vbi pa-
næ tres deſunt: * Religionem Portius deſignat quum de Ennio ſcribens di-
eum coluiſſe Tutillanæ loca. Quæ ea parte fuiſſe alibi demonſtrabo. Quod
im lib. 2. refert Liuius, de portis Collinæ, Eſquilina, Cœlimontana & Næuia,
æ huic ſententiæ maxime conuenit, vt paulo poſt oſtendam, ex quibus re-
s manifeſte videri poteſt, an porta maior quæ longiſſimo interuallo diſtat à
gione piſcinæ publicæ, vbi erat porta Næuia, hæc porta eſſe poſſit. Quam
quilinam fuiſſe, vel Eſquilinæ potius locum tenere, aperte ijs verbis Strabo
dicat. Porro in vnum cadit Labicana à porta quidem Eſquilina incipiens à
a & Prænestina, à ſiniſtra vero & hanc, & Eſquilinum omittens campum vl-
centum & viginti ſtadia pergit. Quum autem Labico vetuſto ſane oppido
terum diſiecto, & in ſublimi ſito propinquat, & hoc & Thuſculum reliquit à
xtra, videant igitur hi, qui portam ſancti Laurentij Eſquilinam faciunt, an
bicana, & Prænestina via Gabina ſimul & Tiburtina ea vna porta incipi-
, quum manifeſte conſtet à porta Maiore duas nunc exire vias, quarum al-
a Labicos, altera Prænestę recta deducit. Quod fit vt hanc indubitato pori-
Eſquilinam olim fuiſſe credam. Confirmatur etiam mea hæc ſententia Ci-
onis authoritate qui Eſquilinam & Cœlimontanam portas propinquas fu-
demonſtrat, quum ait: Quum ego Cœlimontana porta introijſſe dixiſſem,
ponſione me inimica Eſquilina introiiſſe homo promptiſſimus laceſſiuit,
Quod ei proximior eſſet. Hæc autem Liuij verbis non aduerſantur, qui non
el ait: Caſtra inter Collinam Eſquilinamque poſita. Nam Viminalem &
biuſam eo tempore aut non fuiſſe, aut has duas tantum, quod notiores eſ-
t nominaſſe exiſtimo. Huius autem & aliarum quarundam portarum ordo
erbis Liuij facile apparebit, quæ ideo ſubiunxi: Porſena, inquit, primo
atu repulſus, conſilijs ab oppugnanda vrbe ad obſidendam verſis, præſidio

Eſquilina porta.

Næuia porta.

in

in Ianiculo locato ipſe in plano ripisq; Tyberis caſtra poſuit, nauibusque vn
dique accitis & ad cuſtodiam,ne quid frumenti Romam ſubuehi ſinerent,&
prædatum milites trans flumen per occaſiones aliis atq; aliis locis traiicerent
breuiq; adeo infeſtum agrum Romanum reddidit, vt non cætera ſolum ex
gris,ſed pecus quoq; omne in vrbem compelleretur, nec quiſquam extra por
tas propellere auderet: Hoc tantum licentiæ Etruſcis non metu magis qua
conſilio conceſſum eſt.Namq; Valerius Coſ.intentus in occaſionem multos
mul & effuſos improuiſos,adoriundi in paruis rebus negligens vltor, grauem
ad maiora vindicem ſeruabat,itaq; vt eliceret prædones edicit ſuis poſtero
frequẽtes porta Eſquilina,quę auerſiſſima ab hoſte erat(erant enim in Ianic
lo)expellerẽt pecus,ſcituros id hoſtes ratus,quod in obſidione & fame ſerui
infida transfugerent,& ſcire perfugæ indicio,multoque plures vt in ſpem re
uerſæ prædæ flumen traijciunt. Pub.Valerius in T. Herminium cum modi
copiis ad ſecundum lapidem Gabina via(quæ læua portæ Eſquilinæ proxi
erat)occultum conſidere iubet, Sp.Lartium cum expedita iuuentute ad po
tam Collinam ſtare,donec hoſtis prætereat, inde ſe obijcere ne ſit ad flum
reditus. Conſul alter T.Lucretius porta Næuia cum aliquot manipulis milit
egreſſus,Cœlimontana (tanquam medio loco ſita, vt omnib. ſi opus eſſet p
ſto eſſe poſſet)delectas cohortes educit,hiq; primi apparuere hoſti. Haẽc
Liuius.Quibus verbis innuitur Cœlimontanam portam mediam inter Eſqu
nam & Næuiam fuiſſe Collinamq; Gabinæ proximam atq; hæc Eſquilinę,F
mentanæ autem non meminit,quia etſi Etruſci recta per campum Martiũ tra
ſire potuiſſent,tamen quia intra vrbis mœnia abruptoſq; montes iter erat,
in aliquod diſcrimen inciderent,eam portam non inuaſerunt,ſimulq; quo p
pinquiore à mœnibus curſu ferrentur in pecus ad eum forte Tyberis loci
uenere qui medius eſt inter pontem Miluiũ,& Anienis oſtia.Quare non op
tuit ad portam Flumentanam militum ſtationem locare.Collatinæ & Vim
lis eum non meminiſſe exiſtimo,vel quia adhuc non erant, vel forte eo be
clauſæ vſum amiſerant,vt in bellis fieri cõſuetum eſt,vel quia aliis portis f
fuerat & ſtruere inſidias & exponere pecus ac turmas præſidiaq; emittere.

Mæcia porta hac porta multa apud omnes autores veteres mentio eſt. Hanc autem aliq
do Mæciam vocatam fuiſſe ex Plauto coniici poteſt,quod idem De porta M
cia ſcribit Plautus quod de Eſquilina Horatius,vtriuſq; ſententiam confir
Cornelius Tacitus qui lib.2.hiſtoriæ Auguſtæ ait:Sumptum more priſco ex
Eſquilinam de nocentibus ſupplicium.Plautus vero in Caſina:

Illum Aedepol videre ardentem extra portam
Mæciam credo ecaſtor velle.

Horatius in 5.Epodon.

Poſt inſepulta membra deferrent Lupi,
Et Equilinæ alites.

In quem locum annotauit Porphyrius in regione aggeris extra portam
quilinam ſolita fuiſſe pauperum corpora vel comburi vel projci: cõbuſta
iſſe indicat Plautus,proiecta Horatius. Hanc portã à via quæ per eam ex

Labicana porta. Plinius lib.36.cap.5.Labicanam ijs verbis vocat: Mars eſt etiamnum ſeu
Coloſſeus eiuſdem in templo Bruti,Calliaci apud circum eundem ad Lab
nam portam eunti. Quam ab altera quoq; via Procopius Præneſtinam a
lat: Inter hæc(inquit)Beſſas qui Præneſtinam portam cuſtodiendam acc
rat,ad Belliſarium miſit qui nunciaret teneri ab hoſtibus vrbem, per por
aliam introgreſſis,quę ſupra Tyberim eſt,& paulo poſt Præneſtinam Beſſ
diderat cuſtodiendam & alibi acie inſtructa iuxta Prenęſtinam portã ad
muri partem mox ducit,quam Ro.riuarium dicunt, vnde & expugnari mo

Maior porta. perquam facile poterant,&c.Hæc porta nunc Maior porta dicitur forte a
dificij magnificentia cui ſuppoſita eſt,id eſt,aquæ Claudiæ caſtellum. Ha
ibi locatã fuiſſe à Belliſario crediderim eo tempore quo vrbis muros à Go
diſſe

ſiectos reſtituit,atq; è proximo loco ibidem tranſlatam,neq; enim veriſimile
detur veteres portam vrbis aquæ ductuum formis vel Caſtello ſubieciſſe,ab
c autem porta exeunt viæ,Labicana quidem à dextra & Prænestina à læua,
æ Prænestę & Labycos deducunt.

DE PORTA COELIMONTANA.

Roxima Eſquilinę vt innuere videtur Cicero,fuit porta Cœlimontana,nunc S.Ioannis appellata à monte Cœlio,in cuius parte ſita eſt, olim Cœlimontana dicta. Quam L.Cornelio & Quinto Minutio Coſſ.tactam de cœlo narat Liuius.Hanc poſterioribus ſæculis Aſinariam fuiſſe dictam referunt Procopius lib.1.de bello Gothico, & Anaſtaſius Bibliothecarius in vita Syluerij Papę.Procopius quidē:contigit autem vt die vna eodemq; tempore,& Belliſarii cum Imperatoris exercitu per portam quam Aſinariam dicunt (Neapoli eo veniebat)vrbem iniret,& per Flaminiam Gothi excederent, & li.3.Quum q; perpauci,vt diximus,admodum ad murorum cuſtodiā relinquerentur, & quidem iam fame confecti,quaterni cuſtodes quidam, & Iſauri genere ad portam Aſinariam cuſtodias nacti, excepturos ſe intra vrbem Gothorum exercitum pollicerentur. Et alibi ſæpius eius portæ meminit quam Bibliotheca Lateranenſi Baſilicæ proximam fuiſſe ſcribit.Per hanc, Alarico primū,postea Totila ducibus ingreſſi Gothi vrbem captam diripuerunt. Mirandum autem quod quum Sex.Pompeius viæ Aſinarię mentionem faciat,eam longe ab hac porta fuiſſe ſcribat,quam inter Latinam Ardeatinam fuiſſe tradit, vt infe explicabo.Hanc vero Cœlimontanam fuiſſe illud etiam confirmat,quod ipſe nullam aliam præter hanc habet portam.

Cœlimontana vnde dicta.

DE PORTA LATINA.

Oelimontanam ſequitur porta Latina ante mille annos appellata, quæ quod in Latium mitteret, nomen obtinuit, quod etiamnum manet. Quo m nomine antiquiſſimis temporibus vocaretur incertum. Verum quum bo via Latina Ferentinum vrbem fuiſſe aſſerat, crediderim portam hanc eſſe quam Plutarchus Ferentinam nominauit in Romulo. Nam Romulus it) expiationibus ciuitatem expugnauit, quas adhuc etiam Ferentinam ortam obſeruare tradunt.Sicq; appellatam exiſtimo,quod ea iter eſſet ad ntinos Hernicorum populos. A Latina autem porta initium habet via em nominis in Latinos populos ducens, quæ modo Latia, modo Auſocitur à Martiali lib.9.

Ferentinæ porta.

DE PORTA CAPENA.

On longe poſt Latinam extat porta Capena,cuius Etymologiā refert Sinus:Qui Italum regem ex Sicilia ad Ianum fuiſſe ſcribit,tum in Italia regem, ac eius auxilio conſilioque ciuitatem iuxta Albam condidiſſe Capenomine, & ab ea poſtmodum denominatam portam Capenam. Seruius Grammaticus ſuper Virgilij locum,lucos Capenos, aliter dicit: ait enim hoc eſt à Capenis lucis & porta Capena,quæ iuxta Camœnas eſt,nomen it.Aſconius enim Pedianus, Victor & Sext.Rufus extra hanc portam ædē enarum fuiſſe referunt,propterea que Camœnam à nonnullis olim fuiſſe atam. Nunc à proximo templo S. Sebaſtiani dicitur, quam olim Capeiſſe hac confirmari poteſt ratione. Eam enim in via Appia fuiſſe oſtenntinus ijs verbis: Appius Cenſor viam Appiam à porta Capena vſque m muniuit. Quum autem via in qua Septizonium Seueri adhuc extat, s ad portam S.Sebaſtiani,via Appia à Spartiano & Iulio Capitolino vonon eſt quod dubitare poſſimus, portam quæ nunc in via Appia extat apenam,quæ apud poëtas & hiſtoricos celeberrima eſt.

Capena porta.

DE PORTA OSTIENSI.

iſſima citra Tyberim porta, quæ nunc S.Pauli à proximo templo dici, antiquitus Trigemina dicebatur, quod ea contra Curiatos tergemitij egreſſi ſint, quanquam is qui ſuperſtes fuit,porta Capena redierit.

Trigemina porta.

Hæc-

Hæc antiquitus ad Auentini radices non longe ab ęde S.Mariæ in Cosmedin vel scholæ Græcæ vt refert Liuius fuit, qui ait, ædiles extra portam Trigeminam in Auentinum porticum strauisse, & quum bello Punico secundo Romę ortum incendium narrat, hoc idem innuit. Quod incendium omnia ędificia quę erant in vico Iugario sub Capitolio, Aequimeliumq; comprehendit, mox extra Carmentalem portam per ripam Tyberis in Fortunę ac Matutę templa debacchatum est, vsque ad portam Trigeminam, & Frontinus ductus aquæ, Appiæ habet longitudinem à capite vsque ad Salinas, qui locus est ad portam Trigeminam, & alibi Cacus habitauit locum vbi Salinę nomen, vt vbi Trigemina porta: Mutata demum huius portæ apud veteres auctores mentio est, quam eo loco ostium fuisse satis liquet. Præcepto autem intra Pomerium Auentino ab Imperatore Claudio ad radices eiusdem montis vbi Testatij planicies primum ingredi incipit, translata est. Postremo à Belisario eo vbi nunc est, locata fuit, quæ ab Amniano Marcellino, Procopio & cæteris eius ætatis scriptoribus etiam Ostiensis appellatur: Extra hanc portam quandam quoq; porticum fuisse refert in libris de bello Macedonico Liuius quum ait: Aediles alteram porticum extra portam Trigeminam inter lignarios fecisse. Plinius quoque scribit ex hanc portam populum Romanum Minutio Augurino, qui ad assem precarius redegerat. Extra hanc etiam tenuis stipem petere solitos, Plin.lib.34. significat. Inquiens extra portam Trigeminam vnciaria stipe collata. Et alibi eodem Plautus in Captiuis, apud quem sic loquitur parasitus.

Ostiensis via.

Vel extra portam ire Trigeminam ad sacculum licet,
Quod mihi ne eueniat nonnullum periculum est.

DE PORTIS TRANS TYBERI
ET PRIMO DE PORTVENSI PORTA.

Portuensis porta.

POrtam quæ nunc Portuensis dicitur, quod ad portum Romanum perdu antiquitus Naualē dictam fuisse à proxima nauiū statione docet Sex.Pompeius, Naualis inquit porta à vicina naualium dicta, ab hac exijt via quæ Portuensis appellata est. Hæc ad portum Ostiensem totius orbis amplissimum d bat. Ante Claudij vero tempora, qui hunc portum excitauit, quo nomine retur non inueni. A procopio & eius ætatis scriptoribus Portuensis voc Per hanc viam secundum Tyberim fuęrunt Horti Cæsaris dictatoris.

DE PORTA IANICVLENSI, alias PANCRATIANA.

Janiculensis porta.

QVo nomine apud antiquos vocaretur porta, quę in Dorso Ianiculi est nunc à proximo templo S.Pancratij appellatur, hactenus non inueni eam à Ianiculo, cum aliud nomen non habeam, sicut & pons, Ianiculen

Pancratiana

vocatam fuisse existimo. Cuius portæ multa mentio est apud Procopium, modo Pancratianam, modo S.Pancratij nominat. Inter hæc (inquit) Bessa Prænestinam portam custodiendam acceperat, ad Belisarium misit, qui ciaret teneri ab hostibus vrbem per portam aliam, introgressis, quæ supra berim est, & S.Pancratij dicitur, &c. Et paulo post: Ad portam vero Pancranam, quę trans Tyberim est, quum hostium copiæ peruenissent, ob loci di tatem, nihil per eos gestum memoria dignum est, namque locus acclinis è regione murus ad inuadendum difficilis. Hanc autem portam Aurelia fuisse, vt omnes fere veteres antiquarij affirmarunt, paulo post ostendam.

DE PORTA SEPTIMIANA.

Septimiana porta.

TErtiam vltimam trans Tyberim portam, quę nunc Septimiana dicitur tinalem priscis temporibus dictam fuisse, aliquot veterum scriptorum ritatibus demonstratur. Sext.Pompeius Fontinalia (inquit) fontium sacra & Romæ Fontinalis porta, Liuius quoq; Aediles alteram porticum ad p

Fontinalis porta.

Fonta

Fontinalem ad Martis aram, qua in campos iter esset perduxere. Per cãpos autem Vaticanos intelligit, ex eo, quod Plinius scribat Vitellium CCHS. condidisse Patinã, cui faciendæ fornax in campis exædificata erat. Videmusque etiam nunc in campis Vaticanis fornaces esse, eamque terram argillam esse ad fictilium fabricam commodissimam. Cicero: Campum inquit Vaticanum fieri quasi Martium campum. Hanc autem quidã eandem esse cum Capena dixerunt, sed Liuius primo & tertio de bello Punico 2. de Capena. Quinto vero & 30. de Fontinali ita loquitur, vt diuersas eas esse oporteat. Hæc postea ab Imper. L. Septimio Seuero, Septimiana appellata est, ait enim Spartianus ipsum extuxisse Thermas in Ianiculo ad portam sui nominis, ibi quoque erat Ianus Septimianus cum ara, quæ non paruum huius rei argumentum sunt.

DE PORTA AVRELIA.

Leonina vrbs.

QVum à Procopio porta Aurelia haud procul ab Hadriani ponte & sepulchro, Triumphalisque iuxta pontem & viam sui nominis eadem regione à Tranquillo & Iosepho fuisse referantur, necesse fuit aliquam Leonianæ vrbis, quæ nunc Burgus S. Petri dicitur, partem antiquis Romanis mœnibus cinctam fuisse, alioqui vrbs, vno ponte, & duabus portis eo transmittentibus hostiũ perfusionibus peruia fuisset. Quantum autem coniectura consequi potui, ex veterum authorum sententijs, & ijs, quæ nunc supersunt vestigijs, murũ vrbis tum ita fuisse crediderim. Ab vna parte Tyberim versus muri principium erat, haud longe ab Hadriani sepulchro & ponte AElio, qui in eum desinebat, è regione, videlicet ædis S. Mariæ transpontanæ, qui mox producebatur versus locum illum, vbi nunc est porta S. Angeli moli ipsi vicina, deinde deductus paulo infra medium Burgum (vt vocant) girabat versus Xenodochium Sancti Spiritus, atque ad eius portam prope Tyberim terminabatur, Basilica principis Apostolorum, eaq; montis Vaticani, quę nunc muro clausa est parte exclusis, atq; hac ratione duas comprehendebat portas, alteram quidem Triumphalem è regione eius pontis, cuius nunc pilas & vestigia S. Spiritum ædem in Tyberi videre licet. Alteram vero Aureliam vocatam, quæ prope eiusdem Hadriani sepulchrũ erat, quæq; iter erat ponte ipso triumphali. Quomodo vero sepulchrum Hadriano muris annexum fuerit, paulo post ex Procopio aperiam. Aliquando autem mihi in mentem venit Triumphalem portam diu ante vsum amisisse, Aureliamque solam eo portam fuisse, donec ampliatis à Leone IIII. muris vsum & nomen & ipsa amitteret. Nam Procopius non omisisset mentionem facere de Triumphali, in ea quam describit vrbis oppugnatione, si eo tempore fuisset, quam Aureliæ non omittat, ea enim Gothi parte maxime in obsidione laborarunt, vnde illum crebrius locorum illorum meminisse oportuit. Adde, quod si Triumphalis porta eo tempore fuisset, non 14. portas, vt scribit Procopius, sed circumiectus vrbi murus, sed 15. habuisset, nam Aurelia 14. est, decem illæ portæ vrbis, 4. vero trans Tyberim fuerunt, quæ omnes præter hanc Aurelianam ad nostram vsque ætatem perdurarunt. Porro autem ex Aureliæ porta descriptione, quam Procopius facit, egoque hic subijciam locum portæ, murum ambitu, & quale fuerit Hadriani sepulchrum cognoscemus. Gothi (inquit) septima castra extra fluuium Neronianis in campis fixere, ita vt pontis omnibus esset pons intermedius, vnde peractum, vt & portæ aliæ duæ essent ab hoste essent, Aurelia scilicet, quæ sancti Petri, vt ei templo proxima nuncupatur, & altera quæ trans flumen est sita (intelligit enim S. Petrij) Quibus verbis eas diuersas fuisse liquet, & alibi. Dum hæc peragunt, Aurelianam portam ex altera parte Gothi hoc modo inuadunt. Hadriani illam Roman. Imper. sepulchrum extra portam Aureliam extat, & ad latum à mœnibus procul extructum, spectatu procul dubio dignum: illamque ex lapide ædificatum est, saxa quadrata illi inuicem nexa, a intermixta materia, & quaternis partitum pari dimensione lateribus,

tam porrectis in latitudinem, vt iactus ex angulo lapis alterum fere pertingat, altitudine etiam hæc vrbis mœnia superant. Statuæ quoque ex eodem Pario marmore virorum equorumque miro artificio factæ desuper insident. Sepulchrum id prisci homines illi, quum velut moles, & arcis in speciem vrbi impositum videretur, brachijs duobus à mœnibus ipsis ad sepulchrum id vsque porrectis, inædificatisque complexi sic sunt, vt murorum sit, perinde pars quędam effectum, apparet, nanque altissimæ id turri persimile, & ea è regione imminet portæ. Erat itaque peropportunum & munitissimum eo loco præsidium, cuius custodia per Belisarium tradita Constantiano obtigerat, cui iniunctum, vt & contigui muri curam susciperet asseruandi, vt leuiori, & non magni mométi custodia indigentis, si quidem ea ex parte haudquaquam murus flumine subter-labente poterat oppugnari. Constantianus autem, quum ei nunciatur hostes transitum per flumen tentare, muro illi diffisus, qui ad fluuium erat, cum paucis ipse statim opitulatum contendit maiore militum multitudine iussa portam in primis, & in sepulchro ipso præsidium diligentius custodire. Gothi interea Aureliam portam Hadrianique molem sine vllis machinationibus confestim inuadunt, scalas tamen ingenti manu inferentes multitudine sagittarum immissa, facile in dubium hostes deducere, & trepidationem inferre, atque adeo, paruo molimine præ custodum paucitate potiri se præsidio posse existimarent. Prælatis itaque scutis Persicis, nihil inferioribus ad mœnia succedebant, & hostes frustrati, quam proxime subierunt. Sub porticum namq; ad sacram beati Petri Apostoli pertinentem, tum ædem latitantes hi venerant. Inde quum de improuiso comparuissent rem ita aggrediuntur, vt nec balista quidem Romani custodes vti in hostes possent, non enim in nimium subeuntes telum immittere, tormentumve poterant, nec illis vt scutatis obesse. Sed postquam validius Gothi incubuere, & creberrima sagittarũ immissione propugnacula infestando admoturi iam erant, ædificio scalas vndiquaq; fere circumuentis omnibus, qui de mole pugnando se tuebantur. Aliquandiu Romanis iniecit terror, de salute iam desperantibus, quandoquidem sese ac mœnia defendere vt erat necesse haud quaquam iam possent, communi tamen consensu diffractis marmoreis illis vastisq; simulachris, ex eorum fragmentis ingentia saxa hostium capita superne deuoluunt. Gothi vero perculsi, oppugnationẽ remittunt, ijsq; sensim cedentibus victoria potiti Romani, hos demum vt victos propellunt. Iamque & Constantianus perterrefactis fugatisque, qui transitum minis pertentassent, redierat, non enim præsidium illud hostes, vt ipse rebatur, neglectum prorsus, vel incustoditum inuenerant. Itaq; factum, vt circa Aureliam portam omnia in tuto iam essent. Ad portam vero Pancratianam, quę trans Tyberim est, ob loci difficultatem nil memoria dignum ab hostibus factum est, &c. Hactenus Procopius. Pontis autem AElij & eius sepulchri meminere Dio & Spartanus in Hadriani Imperatoris vita. Portam vero Aurelianam, vel à via eius nominis, quæ per eam exibat, vel à tribunali Aurelio nomen accepit, de quo Cicero mentionẽ facit, sic in L. Pisonẽ. Persequente conqueritur his funeribus dies pro Aurelio tribunali, ne cõniuente quidẽ te quod ipsum nefandam scelus, &c. Quæ postea locum cum nomine amisit Leonis IIII. Pap[æ] tificatu, quando is prolatis muris Vaticanũ & Basilicã S. Petri apostoli [cœ]

DE PORTA QVERQVETVLANA.

Querquetulana porta.

PORta Querquetularia vel Querquetulana, de qua Plinius sic lib. 16. c. Syluarum certe distinguebatur in singulis Fagutali Ioui etiã nunc vi[cus] fugæus fuit. porta Querquetulana, colle in quem Vimina petebantur. [Nun]tur in Viminali colle extat Viminum sylua, à qua collis est denomina[tus] cesse fuit hanc portam in Viminali fuisse: In quo Varro Querquetulan[us]

Fagutalis lucus.

cellum. P. vero Victor ac Sex. Rufus lucum fagutalẽ ponunt. Quare etia[m] ram Querquetulanam eam olim fuisse portã, quæ nunc clausa est, cre[di]

prope castrum Prætorium, vel non longe ab eo. Quamuis non me lateat Cornelium Tacitum scribere montem Cœlium Querquetulanum prius vocatum fuisse. Vtcunque autem sit, Varroni, Plinio, P. Victori & Sex. Rufo magis credendum, qui eam Viminali fuisse, vel innuunt, vel aperte demonstrant. Hanc autem eandem fuisse existimo portã cum ea quam Sex. Pomp. Querquetulariam appellauit. Querquetularia (inquit) porta, Romæ dicta, quod Querquetum intra muros vrbis iuxta se habuerit, & alibi: Querquetulanæ reputantur significare Nymphæ, præsidentes querqueto virescenti quod genus syluæ indicat fuisse, intra portam, quæ ab eo dicta sit Querquetularia.

DE PORTA PIACVLARI.

Piacularis porta.

PIacularis (inquit Sex. Pompeius) porta Romæ appellatur, propter aliqua piacula quæ ibidem fiebant, vel vt ait Cleatius ex sacro, per aliquem soluitur, aut aliqua piandi propitiandique causa immolatur.

DE PORTA CATVLARIA.

Catularia porta.

IDem Sex. ait, Catularia porta Romæ est dicta, quia non longe ab ea ad placandum Caniculæ sidus frugibus inimicum, rufæ canes immolabantur, vt fruges flauescentes ad maturitatem perducerentur.

DE PORTA MINVCIA.

Minucia porta.

MInucia porta Romæ appellata est eo, quod proxima sit sacello, alias aræ Minucij, quem Deum putabant, Autor Sex. Pompeius. Forte de hac porta loquitur in Commodi vita Lampridius, cum ait: Herculis signum æneum sudauit in Minucia per plures dies.

DE PORTA MVGIONA.

Mugiona porta.

IDem quoq; etiam Mugionæ portæ his verbis meminit, Mugiona porta Romæ dicta est à Mugio quodam, qui ei tuendæ præfuit. Hanc non procul à via Labicana versus Auentinum fuisse scribit Solinus.

DE PORTA SANQVALI.

Sanqualis porta.

SAnqualis (inquit Sex. Pompeius) porta appellatur proxima ædis Anci, Sanqualis autem auis nomen est, quæ oscifraga dicitur. Quidam Saginalem portam ab æde Sangi legendum putant. Quod si textum aliquem antiquum inuenirent, non improbarem.

DE PORTA NAEVIA.

Nœuia porta.

SAnc, vt duas sequentes inter portam Capenam & Tyberim fuisse elicitur, vt etiam supra exposui ex P. Victore, & M. Varrone, lib. 4. de lingua Latina de ea loquens sic ait: Sequitur porta Nœuia, quod in Nemoribus Nœuijs, quibus enim loca vbi ea sic dicta, coluit. Hanc omnes superioris ætatis antiqui inepte nimium maiorem nunc esse dixerunt.

DE PORTA RAVDVSCVLA.

Rauduscula porta.

Deinde (inquit Varro) porta Rauduscula, quod ærata fuit. Aes raudus dictum est ex eo in veteribus mancipijs scriptum rauduscvlo libram ferito. De hac porta mentionem etiam facit Valer. Maximus li. 5. c. 6. Dignam, inquit, pietatẽ, quod ad solidam gloriam attinet, septem regib. præferatur, cuius testandi gratia capitis effigies Aereæ portæ, qua excesserat inclusa est, dictaque Raudusculana, quod olim rauda æra dicebantur. Vicum portæ Raudusculanæ Victor cum vico portæ Nœuiæ in regione 12. Piscinæ Publicæ enumerat.

DE PORTA LAVERNALI.

Lauernalis.

Hæc porta Lauernalis ab ara Lauernæ, quod ibi ara eius Deæ fuerit. Author Varro.

DE PORTA LIBITINENSI.

Libitinensis porta.

Hæc Libitinensis meminit in Commod. Imperat. vita Lãpridius. Galea eius (inquit) bis per portam Libitinensem elata est. Hæc à Libitina dicta, quod in ea cadauera mortuorum ad sepulchrum efferrentur. Libitinam autem & ipsa, & pro Libitinariorũ opere accipi solet. Libitina autẽ Dea erat, cuius tẽplo vendebantur & locabantur ea, quæ ad sepulchrum pertinebant.

DE PORTA FENESTRALI.

Feneſtralis porta.

FVit quoque Romæ etiam porta Feneſtralis appellata, de qua ſic ſcribit Plutarchus Problemate 35. Quid eſt quod portam vnam Feneſtram appellant, ad quam Fortunæ thalamus poſitus eſt? an quia Seruius rex cum ſecundiſſima Fortuna rem habuiſſe creditus eſt, quum per Feneſtram ad eum penetraret, an hoc fabuloſum, illud autem verum Tarquinio Priſco Romæ Regnante quum is à paſtoribus eſſet occiſus, Tanaquil eius vxor, mulier ſane prudens, & fortis per Feneſtram populum allocuta multitudini perſuaſiſſe dicitur, vt Seruium regem declararent, ex quo factum eſt, vt ille locus ita appellaretur, & Ouidius libro Faſtorum ſexto:

Lux eadem fortuna tua eſt, auctor locuſque,
Sed ſuper iniectis quis latet iſte togis.
Seruius eſt, iam conſtat enim, ſed cauſa latendi
Diſcrepat, & dubium me quoque mentis habet.
Tum Dea furtiuos timide profitetur amores,
Cœleſtemque homini concubuiſſe pudet.
Arſit enim magna correpta cupidine regis,
Cœcaque in hoc vno non fuit illa viro.
Nocte demum parua ſolita eſt intrare feneſtra,
Vnde feneſtralis nomina porta tenet.
Nunc pudet & vultus velamina cœlat amatos.
Oraque ſunt multa regia tecta toga.

Cæterum hanc portam non vrbis, ſed palatij fuiſſe crediderim. Vrbs enim Seruij Tullij regis tempore latius ſeſe extendebat, quam vbi porta Feneſtralis fuiſſe deſcribitur.

DE PORTA TRIVMPHALI.

Triumphalis porta.

POrtam Triumphalem fuiſſe (vt exiſtimo extra cæteratum numerum tra Tyberim) ſub Vaticano iuxta viam & pontem ſui nominis, docet Ioſeph lib. 7. de bello Iudaico, cap. 14. Vbi Triumphum Iudaicum Veſpaſiani Imper toris, & T. Cæſaris deſcribit. Die (inquit) triumphi principes qui non in Pala ſed prope Iſidis templum nocte illa quieuerant, primo iam aurora incipie procedunt, lauro quidē coronati, amicti vero patria veſte purpurea, & ad O uianas deambulationes (porticum vero Octauiæ in campo Martio ſitam in ligit) tranſeunt. Ibi enim Senatus ducum proceres, & honorati equites co præſtolabantur aduentum. Tribunal autem ante porticus factum erat, ſella eburneæ in eo præparatæ, quo cum aſcendiſſent, conſiderunt. Ibi cum mi allocutus fuiſſet, ſolennibuſque votis ſuſceptis ſoluiſſet Imper. ipſe cum Cæſare ad portam recedit, quæ ab eo, quod per illam triumphorum po ducitur, nomen accepit, ibi triumphalibus veſtibus amicti, Dijs ad portam locatis cæſa hoſtia inter ſpectacula tranſeuntes triumphum ducebant. Q verbis conſtat eos extra vrbem tum in campo Martio fuiſſe, eoſque tra Tyberi per eam portam introijſſe, de qua Tranquillus quoq; in Auguſti vi mentionem facit, capite centeſimo. Senatus vt in funere ornando, & in me ria honoranda, & ſtudio certatim progreſſus eſt, vt inter alia complura ce rint quidam funus Triumphali porta ducendum præcedente victoria, q in curia, canentibus næniam principum liberis vtriuſq; ſexus. Et Tacitus hiſtoriæ Auguſt. tum conſultatum de honoribus, ex queis maxime inſigne vt porta Triumphali duceretur funus, &c. Hanc autem portam diu ant copij tempora eſſe deſiiſſe ſuperius demonſtraui. Eratq; in ea murorum parte, qua ab Hadriani ſepulchro ad S. Spiritus portam olim producie

DE TRIBVS ALIIS PORTIS VRBIS ROMAE

POrtas autem ſeptem, quas Plinius ſuo tempore eſſe deſijſſe ſcribit, ha exiſtimo: Primò quatuor vrbis Romæ veteris portas, quas Romu

quisse superius scripsi, deinde porta Saturnia, quæ & Pandana, de qua sic Varro mentionem facit: Capitolium ante Tarpeius dictus, quem antea etiam Saturninum dictum prodiderũt. Et antiquum oppidum in hoc fuisse Saturniam scribitur, eius vestigia etiamnum manent tria, quod Saturni fanum in faucibus, quod Saturnia porta quam Iunius scribit, quam nunc vocant Pandanam, quod post ædem Saturni in ædificiorum legibus parietes postici muri sunt scripti. Et Sextus Pompeius: Pandana (inquit) porta dicta est Romæ, quod semper pateret. Hanc autem sub Capitolio fuisse non longe à templo Saturni refert Varro. De eadem porta mentionem facit Solinus, quam prope Capitolium fuisse scribit. *Saturnia porta.* *Pandanæ porta.*

DE PORTIS RATVMENA ET SALVTARI.

POrta Ratumena (vt inquit Sex. Pompeius) à nomine appellata est, qui ludicro certamine quadrigis victor, Etrusci generis iuuenis à Veijs. Is constratis equis excussus, Romæ perijt, qui equi feruntur non ante constitisse quam peruenerint in Capitolium, conspectumq; fictilium quadrigarum, quæ erant in fastigio Iouis templi. Quas faciendas locauerant Romani venienti cuidam artis figulinæ prudenti, quæ bello sunt recuperatæ, quia in fornace adeo crebrarant, vt eximi nequirent, idq; prodigium portendere videbatur, in qua ciuitate eæ fuissent omnium eam futurum potentissimam. Et Plinius lib. 8. cap. 47. Tarquinius augurium apud priscos, plebeis Circensibus excusso auriga, ita vt si stans in Capitolium cucurrisse equos, sedemque ter lustrasse. Maximum vero eorum peruenisse à Veijs cum palma & corona effuso Ratumena qui ibi vicerat, unde postea nomen portæ est. *Ratumena.*

Porta Salutaris appellata est ab æde Salutis, quæ ei proxima est. Sex. Pompeius: Hanc autem in Quirinali fuisse constat, sicut & ædes Salutis fuit. *Salutaris porta.*

DE PORTA STERCORARIA.

Stercoraria vero porta non vrbis, sed Capitolij fuit, de qua idem Sex. Pomp. Stercus (inquit) ex æde Vestæ 17. Kal. Iulias defertur in angiportum medium fere cliui Capitolini, qui locus clauditur porta Stercoraria, tantæ sanctitatis maiores nostri esse iudicarunt &c. Has non septem portas eas fuisse existimant, quæ Plinij tempore iam esse desierant.

Portæ autem quæ nunc extant Romæ in vniuersum sunt viginti antiqui nominis & loci 13. recentioris vero vrbis Leonianæ videlicet 7. Ad Septentrionẽ Flaminia & Collatina, ad ortum vernum Collina & Viminalis, ad ortum æstiuum Gabiusa & Esquilina, ad ortum hyemalem Cœlimontana & Latina, ad meridiẽ Capena & Trigemina, ad occasum Naualis, Ianiculẽsis & Septimiana, reliquę septẽ vrbis Leoninæ sunt, &c. Hæc hactenus de portis Romanis, quæ diligenter collecta sunt ab Onuphrio Panuinio, in sua ciuitate Romana.

obsidem obsideri] Obsedit autem Porsenna tertio anno post reges exactos, quo annis continuis.

purpurati sere ornatu] Purpuratus scilicet. Erat enim purpura regum & magistratuum primo, licet deinde vsus eius ad equites quoq; translatus sit.

transfuga] Transfuga dicitur is, teste Sex. Pompeio, qui liber vel seruus, hostis seruorum, sua voluntate ad hostes transit: quos Romani detractis armis quid insidiarum simulata transitione moliri possent, in postremam aciẽ remittebant, neq; illis facile quicquam credebant, qua de re lege multa apud Plutarchum ab Alexandro lib. 4. cap. 6 & Blondum libr. 7. Romę triumphantis. *Transfuga.*

Mucij Scæuolæ à clade dextræ manus] Σκαιὸν enim Græcis idem quod læuum significatum est. Scæuola enim cum dextram igni dedisset, ensemq; à Porsenna in læua manu arripuisset, Scæuola in posterum cognominatus est, vt Liuius & Plutarchus in Publicolæ vita, testantur. Vnde etiam Scææ ab Vlpiano iurisconsulto dicuntur, qui sinistra manu pro dextra vtuntur. Vide Alex. ab Alex. lib. 2. cap. 9. Genialium. *Scæuolæ vnde.* *Scææ.*

Graſſaremur] Buſſidianus Codex, vt Nannius li. 5. annotat. craſſaremur pro graſſaremur habet, idque ſæpius in eadem voce, vt antiqui Caium pro Gaium Cneum pro Gneum dixêre. Quanta autem affinitas ſit in his literis, ipſa forma docet C. G. cũ nihil differant, niſi quod inferius cornu in G. nonnihil ſurſum verſus repandum eſt, quare non immerito inter ἀντιστοιχα referri poſſunt.

Aderunt] Eiuſdem ætatis & generis, ac qui ſimiliter pro ſalute patriæ aduerſus omnia corporis & vitæ pericula, mortem vel oppetere ſua ſponte velle interficere animum induxerunt, accepta per iuſiurandum fide. Huc autem pertinet Diogenis nobiliſſima reſponſio, qui adoleſcenti conquerenti, quod à multis conturbaretur: Deſine, inquit, & tu perturbationis indicia præ te ferre. Significans, nulla re magis improbitatem lædentium finiri, quam ſi qui lædatur, dolorem ficta quadam ratione diſſimulet, & tum illi qui inceſſunt hominem, vt illum diſcrucient, deſinent, ſi viderint illum nihil moueri. Extat apud Laertium in eius vita.

His conditionibus] Dionyſius ſcribit, primum conſultaſſe Porſennam, quo pacto inſidias vitaret, & deinde legatos Romam miſiſſe, vt ad pacem ineundã Tarquinium & filios exules reciperent. Si autem id non daretur, vt bona ſal tem illis redderent. Poſtremò, vt agro decederent, Hetruſcis circa flumen a dempto. Quod vnum, vt bello ſe ſoluerent Romani, à ſe impetrari promiſer obſideſque datę fidei teſtes, Porſennæ, priuſquam de Ianiculo exercitum de duceret, dederunt.

Mutia prata. Adorea.

Mutia prata] Militaris fortitudinis præmium ampliſſimum, priſcis em temporibus militaria dona, quæ militibus fortem operam nauantibus in bo lo à ducibus dabantur, heminæ vel quartarij farris fuêre (vnde adorea la bellica dicta) binaque iugera, aut tantum agri, quantum vno die circumara

Precia militiæ antiqua.

ſent, ampliſſima dona putauere. Precia enim militiæ hæc habita ſunt maxim vt poſt exhauſtos labores, milites emeritis ſtipendijs, ſanguine & ſudore pa donarentur. Hos enim lætiſſimos fructus, velut opimam prædam laborum riculorumque accipiebant. Pernicioſum enim ciuem putabant, cui bina ſeptem iugera non eſſent ſatis. Vide Blondum lib. 6. Romæ triumphantis

Statuæ viris præclaris erigi antiquitus ſolitæ.

Alexandrum ab Alex. lib. 4. cap. 18. Neque vero Mutio ſolum prata data fu ſed & ſtatua equeſtris ei honoris gratia conſtituta eſt. Viris enim claris, & ne de Repub. meritis, mos fuit antiquis, ſtatuas in templis, & alijs locis inſig ribus, quæ alijs ad virtutem ſtimulum adderent, conſtituere. Qua de re Pl lib. 34. cap. 4. & lib. 33. cap. 12. lib. 34. cap. 5. & 6. Eius vero ſtatuæ, quæ Mut pud Curiam Hoſtiliam collocata fuit, meminit Cœlius Rhodiginus lib. 1 12. Antiquitatum.

Vna ex obſidibus] Captiuis enim omnibus receptis, & Viginti præter ſidibus, decem videlicet maribus adoleſcentibus ac virginibus totidem dionem ſoluiſſe Porſennam, hiſtoriæ tradunt, inter quas præcipui nomin ere Clœlia, & Valeria Publicolæ conſulis filia. Verũ de Clœlia, quam alij am, & Seneca ad Martiam Cocliam vocat, plura vide apud Dionyſium Plutarchum de claris mulieribus, cap. 14. & in vita Publicolę. Florum lib 10. Oroſium lib. 2. Eutropium lib. 1. cap. 11. Valerium Maximum lib. 3. cap gilium li. 8. Aeneid Silium Italicum lib. 10. Claudianũ de laudibus Sere oris. Othonem Phriſingẽſem lib. 2. ca. 10. Sabellicum lib. 7. Ennead. 2. Ri

Fruſtrata cuſtodes] Ferunt enim à cuſtodibus impetraſſe, quorum diæ traditæ erant virgines obſides, vt liceret ire ad flumen, vt corpus la & vt tranſiſper oculos retro aſpicientes amouerent, donec depoſitis fluuiali aqua abluerentur. Quo facto, deceptis cuſtodibus natando in rem ripam peruenerunt.

Romanorum fides.

Romani pignus pacis ex fœdere reſtituerunt] In ſeruanda enim fi ge Hetruſcorum, vel quouius alio vinci turpiſſimũ putabant. Romani vt perpetuæ fidei cuſtodes ſanctiſſimę viderentur, non ſolum pacis fœ

emplo Iouis Capitolini columnis, aut æneis tabulis, vt perpetua monumenta extarent, insculpserunt, & in æde Iouis Pistij in ligneos clypeos scripta obtulerunt, sed fidei quoque templa magnificis exemplis ædificarunt. Qua de re Alexander ab Alex. lib. 5. cap. 3. & lib. 2. cap. 22. Plinius lib. 25. cap. 10. Cœlius Rhodiginus lib. 9. cap. 22.

Legisse impubes dicitur] Est enim pueritia semper amabilis, & dum virgines Cloelia legit, liquet verissimum esse, quod Aristoteles libro Rhetoricorum secundo scriptum reliquit. In totum ea natura sese inuicem delectari quæ generi sint coniuncta aut similia: vt Senem, sene: adolescentē, adolescente: Virginem, virgine. Prima enim familiaritatis conciliatio ab ætatis æqualitate proficiscitur. Vide prouerbiū, Simile gaudet simili. Deus vbiq; similes coniungit. *Simile simili gaudet.*

Maxime opportuna iniuriæ esset] Notandum quam prudens fuerit Cloeliæ consilium, quę noluit iuuenes maturioris ætatis, aut quosuis alios itineris comites quam virgines & pueros sibi eligere, quo eam ætatem potissimum ab hostium manu liberaret, quæ maxime opportuna iniuriæ esset, & ipsa simul in absentia virginitatis suspicionem apud suos non incideret. Quandoquidem, vt Quintilianus alibi ait, non satis est abesse à turpitudinis crimine, nisi criminis quoque suspicionem effugias. *Criminis suspicio effugienda.*

Virgo insidens equo] Statuam equestrem virginis habitu, in via quæ sacra nuncupatur, qua ad forum itur, Cloeliæ positam esse legimus apud Dionysium (qui suo tempore non amplius extitisse, sed incendio circa ædes proximas exortum deletam esse ait) Plutarchum de claris mulieribus, Plinium libro 34. cap. 6. Senecam libro de consolatione ad Martiam, Petrum Marsum in Silij Italici librum decimum. Verum Plutarchus ait, quosdam fuisse, qui Valeriæ nomine hanc statuam dicatam affirmarint. *Statua equestris Cloelia.*

Tuscum vicum vocant] Alij huic vico appellationem factam scribunt, quod eum illic acceperit Celes Vibenna Hetruscæ gentis dux, à Prisco Tarquinio suppetias ei latas, vt annotat Cœlius lect. antiq. lib. 20. cap. 33. *Tuscus vicus.*

Generum Mamilium Octauium] Dionysius & Florus eum Manilium vocant, vt id annotauit Cuspinianus in suis consulibus. *Mamilius Octauius.*

De publico est elatus] Plutarchus scribit populum Romanum publicum honorem funeri decreuisse, ac quadrantem ad funus exornandum contribuisse. Sepultus est autem intra vrbem, iuxta Veliam, cuius sepulchri tota familia particeps est facta. *Publicolæ funus.*

Luxere matronæ] Veluti si nihil in eum pro dignitate contulisset Romanus populus, dum viueret, sed omnem ei gratiam, etiam post mortem deberet. Vide Plut. ab Alex. lib. 3. cap. 7. Blondum lib. 2. Romæ triumph.

Sub corona venierunt] Id est, in seruitutem redacti sunt. Antiquitus enim captiua iure belli capta coronis induta veniebant, & idcirco dicebantur sub corona venire. Nam corona signum erat captiuorū venalium, sicut pileus impositus demonstrabat eiusmodi seruos venundari, quorum nomine emptori vēnienti nihil præstaret, Budæus in prioribus annotationibus in Pandectas. *Sub corona venire.*

Dictatoris primum creandi] Vt Liuius conqueritur de incertitudine temporis, quo primum creatus sit Dictator, & quis ille primus fuerit. Sic nec de consulatis inter authores conuenit. Orosius enim Sabinorum bellum mouentium causa, Liuius ad Sabinum, Latini etiam belli metu accedente, Dionysius ob ærs alieni obstricta, ad bellum Latinum nomina dare detrectaret, ambages consultationes, abrogata pro tunc consulari potestate, nouum hunc creatum, à quo nulla esset prouocatio, quique summum ac regium ius haberet, ad comprimendos sedandosque eos tumultus senatum creasse scribit. Senatusconsulto factum, vt Larrius & Cloelius consules, cæterique magistratus abdicarent, vnusque quem senatus nominaret, populus sciscceret, qui amplius quā in sex mensium spacium sine prouocatione, & maiore quam cæteri essent, potestate, imperaret. Itaque Cloelio consuli negocium datum *Dictator creatus.*

T. Largius Flauus primus dictator Romæ.

dictatoris dicendi, qui T. Largium Flauum collegam dixit. Is Romæ primus, vt Dionysius asseuerat, princeps vnicus belli, pacis, cæterarumq; rerum Imperator, Prætor Maximus, & magister populi & dictator appellatus. Titus autê Lartius dictator dictus, Sp. Cassium Viscellinum virum consularem magistrum equitum dixit. Atque inde ea semper in Repub. consuetudo fuit, vt dictator cum magistro equitum magistratum gereret. Dictus vero ita est siue à dictando iure, vel vt Dionysius scribit, propter potestatem iubendi edicendique quod vellet, siue vt Varro libro 4. de lingua Latina scribit, quod à consule diceretur, cuius dicto omnes audientes essent. Creabatur enim viua voce consulis non per populi suffragium. Dictatoris itaque quia summa erat in populum potestas, it quoq; magister populi appellatus est. Vnde Varro eodem libro: Magister equitum, quod summa potestas huius in equites & accensos, vt est summa pop. Ro. dictator, à quo is quoq; magister populi appellatus. His vero ex causis dictator plerunque creabatur, legendi senatus, claui figendi, ferendæ vel abrogandæ legis, Latinarum feriarum, Reipub. constituendæ, seditionis sedandæ, quæstionis exercendæ, signi mittendarum quadrigarum dandi, comitiorum habendorum. Quibus rebus peractis dictatura se abdicabat. At si rei gerundæ causa, hoc est, belli, sex mensium eius erat imperium, ne in tanto imperio si diuturnum esset, insolentior quis redderetur, ac ita ad tyrannidem aspiraret, quod succedentibus annis à Iulio Cæsare factum est, postquam dictator est declaratus. Quomodo autem dictator à consule nocturno tempore diceretur, tradit Liuius infra lib. 9. Vnde non erat necesse consulem progredi ad populum vt dictatorem diceret. Et quemadmodum à Græcis hæc potestas initio ducta sit, docet Dionysius in quinto erudite, qui ante omnia videndus est. Sed & Aristoteles terti politicorum huius dignitatis meminit. Lege etiam Plutarchum in Fabio & Marcello. Meminit & Eutropius cap. 11. lib. 1. Nihil vero prætermisit de hac re Onuphrius Panuinius in commentarijs Fastorum.

Dictator vnde dictus.

Dictator magister populi.

Equum admittere. Admittere concitare est.

Equum infestus admisit] Equum admittere, pro conscendere interpretatur Budæus in posterioribus annotationibus in Pandectis. At eum erroris arguit Franciscus Floridus, Sabinus lib. 2. succisiuarum lectionum cap. 8. admittere idem esse, quod concitare demonstrans.

Saturnalia.

Saturnalia] Origo Saturnaliorum latissime enarratur à Macrobio, libro ca. 6. Nec prętereundus Lucianus de Saturnalibus, & Dionysius lib 6. de eod

Castoris ædes.

Aedem Castori vouisse] Quem ἱππόδαμον, sicuti Pollucem ἀεθλητόρων cognominatum legimus. Scribit autem Cicero libro 3. de natura Deorum, ap Regillum in silice apparere tanquam vestigium vngulæ Castoris equi, & in ro ab A. Posthumio ædem Castori & Polluci dedicatam. Historia à pluribus citata. Quæritur hoc tempore à plerisque, qua fori parte esset hæc Castor ædes. Quidam D. P. Cosmi & Damiani templum Castorum existimarunt, iuxta Iuturnæ fontem, quod innuere videtur Ouidius in Fastis ita canens.

Fratribus illa dies, fratres de gente Deorum,
Juxta Iuturnæ composuere lacus.

Qui de vrbis Romę antiquitatibus & regionibus scripsere, & ipsi inter se sentiunt, cum tamen frequens sit eius templi mentio Ciceroni, Liuio, Plutarcho, Catullo, Varroni, Dionysio, Plinio, Gyraldo historiæ Deorum syntag 5. non vnum, sed plura fuisse videtur, quem vide.

Aristodemus.

Ad Aristodemum] De cuius origine si multa volueris scire, lege septi librum Dionysij à principio. Cognomento vero dictus fuit μαλακὸς, hoc mollis. Mortuus vero est Tarquinius anno ætatis suæ 90. Imperij sui 25. piadis 66. anno 4. & vlt. ab vrbe vero condita 244. quibus Romæ sub septem gibus regnatum est. Author de viris illustribus eum Cumis per summam miniam reliquum vitæ tempus exegisse scribit.

Regillus lacus.

Regillũ lacum] Qui est in agro Tusculano, & Algidę syluę ingressu. D Plinius li. 33. ca. 3. Sabell. li. 9. Ennead. 2. Volaterranus li. 6. ca. 1. Geogra

Ebutius magister equitum] Florus Cossum, Fenestella cap. 9. & Pomponius 16. Spurium Cassium vocant. Erat autem magister equitum, velut magister consiliorum dictatoris, atq; in ipsius præscriptum parêre oportebat, ita si quãdo abesse contingeret, eius vices gerere, & munia obire posset. Quales igitur tribuni Celerum apud reges, tales fere apud dictatores magistri equitum erãt, & quemadmodum dictator summum habuit ius in populum, ita in milites quoque magister equitum. Vide de ea re Fenestellam, Pomponium Lætum, & Alex. ab Alex. *Magister equitum.*

Pronunciasse militi præmia] Apud Frontinum li. 1. vbi docet, quemadmodum sit incitandus exercitus ad prælium, legimus Aulum Posthumium oblata specie duorũ in equis iuuenum, animos suorum erexisse, Pollucem & Castorem adesse dicentem, ac sic prælium restituisse. Quo discẽdum est, præsentibus Dijs, ne gentiles quidem in summo vitæ periculo desperasse. Illud vero notandum, Castorem & Pollucem semper pro partibus Romanorum stetisse, vt qui albis insidentes equis P. Vatieno nocte venienti, obuiam quoque facti sunt, nunciantes eo die regem Persen victum atque captum, quod paucis post diebus literæ Pauli verum fuisse docuerunt. Cuius rei meminit Plin. li. 7. cap. 22. Lactantius institutionum diuinarum, lib. 2. cap. 8. Plutarch. in vita Pauli Aemylij. *Castor & Pollux semper pro Romanis steterunt.*

Romæ tribus vna & viginti factæ] Ita hunc locum restituêre viri doctissimi Glareanus, & post eum Sigonius, non XXXI. sed XXI. tribus, scribendũ esse sentiebant. Cæterũ non negligenda sunt, quę accurate à viro eruditissimo Nicolao Grucchio li. 2. ca. 1. de comitijs Romanorum disputantur, vbi omniũ auctorũ locis diligenter excussis, tandẽ in Sigonij sententiam concedere videtur.

Aedes Mercurij dedicata] Quod eo die Mercurius natus esset. Templi eius dedicatio natalis erat numinis, vt ex hoc Liuij loco & Festo ostendit Turnebus lib. 2. aduersariorum cap. 11.

Propter nexos ob æs alienum] Erat enim hoc ius iam inde à condita fere vrbe, vel lege, vel more constitutum, vt liberi, qui pecuniam deberent, cum solui non essent, trahi à creditoribus, atq; ad operas in seruitute præstandas cogi possent, qua licentia abusi multi in terga miserorum crudelissime sæuierunt. Idq; ita obseruatum esse ante 12. tabulas hic locus indicio est. Post autem latas hęc verba relata sunt, teste Gellio li. 20. cap. 1. Aeris confessi rebusq; debiti iudicatis, XXX. dies iusti sunto: post deinde manus iniectio esto in ius ducito, ni iudicatum faxit, aut quis pro eo in iure vindex sit, secum ducito, vincito aut nervo aut compede. XV. pondo ne minore, aut si volet maiore vincito. Si volet suo viuito, in suo viuit, qui eum vinctũ habebit, libra farris in dies dato. Si volet plus dato. Et hęc quidẽ Gellius, quia vero hanc legem mendosissimam, & mutilã verisimilibus coniecturis restituit Iacobus Rẹnardus ca. 8. 12. tabularum. Quas Gellij verbis ex ipso adijciendum. Tertijs nundinis partes secanto, si plus minusve secuerunt sine fraude esto. Vt autem posterior pars legis de secandis creditoribus, attestante Cęcilio iureconsulto, nunquã vsurpata, sed more publico, vt Quintilianus li. 3. scribit, repudiata fuit, sic prior nimirum vt debitores addicti in vincula abducerentur, necterenturq;, vsq; ad annum CDXXVII. obseruata est, quo anno, vt inquit Liuius, initium libertatis Coss. L. Papirio Mugillano & C. Petilio Visolo, factum est, quod necti desierunt. Atq; hoc est illud, quod Varro intellexit, cum scripsit in libris de lingua Latina: Liber, qui suas operas in seruitute pro pecunia, quam debet, dum solueret, nexus vocatur. Plura de nexorum statu, nectendi ratione, alijsq; ad hunc locũ facientibus, vide apud Gellium li. 12. lect. antiq. cap. 20. Rænardum loco præallegato. Quid vero addicendi differant, Quintil. li. 8. cap. 4. Faciet quoq; non parum ad huius rei intelligentiam historia Manlij Centurionem liberantis, inf. lib. 6. *Nexi ob æs alienum.*

Tributũ iniquo suo tempore] Ita legendum esse Robortellus li. 2. emendauit cap. 36. ostendit, vt sit sensus iniquo suo tempore, id est, cum superius bellorum malis conflictatus premeretur inopia rerum omnium. At Nannius *Tributum.*

lib.

lib.5.συμμίκτων ex Codice Buslidiano legit tributum iniquum & non suo tempore imperatum, vt duplex sit conquestio super hoc tributo, & quod magnitudine fuerit iniquum, quod vltra censum iniuncto onere, & quod non expectato tempore, quo dandum erat, extortum sit. Tributum autem, vt M. Varro de lingua Latina ostendit, dictum est à tribubus, quòd ea pecunia, quæ populo imperata erat, tributim à singulis exigebatur, per quam occasionem tribuni quoque, quòd tributum exigerent, dicti sunt. Tributum autem ab omnibus pro modo facultatum, facta distributione, per centenas partes efflagitabatur apud Romanos, quæ deinde post Papirij de Samnitibus triumphum, vt Liuius in decimo testatur, in stipendia militum collata sunt. De tributo autem soluendo more apud Romanos vetustissimo, lege præter Liuium copiosissime Blondum lib.5.Romæ triumph.à principio.

Ergastulum. In ergastulum] Ergastulum Liuius appellat locum, in quo mancipia deteriora in vinculis opus facere cogebantur, vt metallarij serui solent, Budæus in prioribus annot. ad Pandectas.

Sacramento dicere. Sacramento dicerent] Dicere sacramento, sermo est antiquorum, prout annotat Budæus in annotationibus reliquis ad Pandectas, existimans dicere hoc in loco & alijs similibus pro destinare & dicare accipi, vide ibidem.

Collegium mercatorum. Mercatorum collegium] Collegia à rege Numa ad exemplum ciuitatis Atticæ instituta scribit Plutarchus, & iura collegiorum ex Solonis legibus petita fuisse, Caius putat in l.finali. ff.de collegijs. Florus tamen & Orosius, & Iornandes collegiorum constitutionem Seruio Tullio tribuunt. Quid verò iuris hæc collegia habuerint, & qua ratione eorum distributio facta fuerit, docet Zasius in catalogo legum antiquarum de legibus Clodijs. Cicero huiusmodi collegia sodalitates vocat. *Sodales qui?* Sunt enim sodales, teste Caio, eiusdem collegij homines, in Germania hodie Zunfftе siue Zechе vocantur, eæque more antiquo magistratum habent, cuius in liberis ciuitatibus non est leuis authoritas. Porro Festus mercatorum diem festum Idus Maias appellat, quod eo die Mercurij ædes esset dedicata. *Mercuriales* Eosdem verò à Mercurio, quem coluerint, Mercuriales appellatos à Cicerone in epistolis ad fratrem suspicatur Sigonius libr.[illegible] eundo de iure antiquo ciuium Romanorum, M. Furium Flaccum, inquit Cicero, equitem Romanum, hominem nequam, Mercuriales & Capitolini de collegio eiecerunt: Nam Capitolinorum collegium à M. Camillo dictatore [illegible] Capitolinis, eodem Liuio teste, constitutum satis constat.

Quæstionem postulare. *Quæstionem decernere.* Quæstionem postulantibus ijs] Id est, fieri informationē, & legib. hoc fa[illegible] tum vindicari, vt nunc vulgo loquuntur. Postulare enim quęstionē eius est, q[illegible] iniuriam sibi factam queritur, aut alteri quam vindicari ad se pertineat. Decernere verò quęstionem, id est, quod nunc dicimus ordinare, vt fiat informatio vt contra delinquentes procedatur, Budæus in prioribus annot. ad Pandectas.

Lasciuire. Lasciuire magis plebem] Id est, plebem nimio ocio se petulantem præ[illegible] re magis, quàm veram seditionem meditari, nulla satis digna iniuria nobilitatis concitatam. De plebe enim tanquam de equis, qui ab aurigante regun[illegible] locutus est Budæus ibidem.

Soluere sacramento. Soluerentur sacramento] Id est, sacramento, quo obstricti erant, non[illegible] plius tenerentur: Sicuti soluere legibus, & canonibus ibidem dicitur, de loquendi forma Budæus, vbi prius.

Religione exoluere. Nullam scelere religionem exolui] Sicuti obstringere religione & obli[illegible] re dicebant, pro eo, quod dicimus conscientiæ metum incutere, sic exolvere religione est huiusmodi metum & scrupulum adimere. Forma est loquendi miliaris Liuio, de qua Budæum in prioribus annot. in Pandectas.

Secessio prima plebis. In sacrum montem] Prima post reges exactos in vrbe discordia, quæ[illegible] dit anno 4.Olympiadis 71.ab vrbe condita 260.Ab eo verò, quo liberras p[illegible] erat 16.Cuius rei meminerunt quoque Orosius lib.2,cap.5.Eutropius lib.[illegible] 1.Eusebius in Chronicis.

Mercu[illegible]

Menenium Agrippam] Agrippas veteres vocabant, qui contra naſcentium legem, pedibus prius ex vtero emerſis, nati eſſent, quaſi ægrè partos, quod plerunque omen infelicitatis fuit. Sed in vno Marco Agrippa, cuius egregium facinus hic Liuius deſcribit, felicitatis exemplum fuiſſe ſcribunt, nec tamen vſque eo inoffenſæ, vt non plura aduerſa pertulerit quàm ſecunda. Nam & miſera pedum valetudine, & aperto coniugis adulterio, & aliquot infelicitatis notis retrouerſi ortus nomen luit. Qua de re lege Plinium lib. 7. cap. 8. Solinum cap. 4. Gellium lib. 16. cap. 16. Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9. *Agrippæ qui?*

Tempore quo in homine] Extat hæc fabula inter Apologos Aeſopi philoſophi clariſſimi, quem haud immerito ſapientem eſſe exiſtimatum Gellius ſcribit, cùm quæ vtilia monitu ſuaſuque erant, non ſeuerè, non imperiosè præceperit, (qui philoſophis mos eſt) ſed feſtiuos commentus Apologos, res ſalubriter animaduerſas in mentes animosque hominum cum audiendi quadam illecebra induxerit, cuius fabulæ inter omnes ſemper præualuerunt, vt Fabius oratoriarum inſtitutionum quinto animaduertit. Vixit autem Aeſopus Cræſi Lydorum regis tempore, cui fabulas ſuas dicauit. *Aeſopus philoſophus.*

Comparando hinc] Affabulatio & accommodatio fabulæ. Eſt enim ciuitas humano corpori perſimilis. Nam compoſitum eſt vtrunque ex multis partibus, nec in eis vim eandem pars quæque habet, neque vſus pares exhibet.

Flexiſſe mentes hominum] Locus de Fabularum & apologorum vtilitate, quibus ſummi oratores imperitam plebem ſæpe ad meliora reuocarunt. Sic enim ſummus orator Demoſthenes, in conſpiratione Græciæ ciuitatum, fabulam de lupis & ouibus (vt Ariſtobulus Caſſandreus apud Plutarchum author eſt) recitauit, & ſimili quoque modo Temiſtocles ne nouarent magiſtratus, Athenienſibus perſuaſit fabula de vulpe muſcis obſita, vt Plutarchus in Temiſtocle author eſt. De vſu autem fabularum lege Aphthonium in progymnaſmatis, Quintilianum lib. 5. cap. 11. Cœlium lib. 18. cap. 7. *Fabularum vſus.*

Tribuni plebeij creati] Id (plebeij) ideo adiectum, quod plura Tribunorum genera eſſent, vt tribuni Celerum qui ſub regibus equitibus præerant, & veluti ſecundum locum à regibus obtinebant, de quibus ſupra lib. 1. Erant & tribuni militares, qui aliquando conſulari poteſtate Rempub. adminiſtrarunt. Fuerunt tribuni ærarij. Verùm is ordo magiſtratus non erat. Vnde vero hæc vox manauerit variæ authorum ſunt ſententiæ. Varro libro 4. de lingua Latina, ex eo quod tradit, quòd terni ex tribus tribubus Rhamnenſium, Lucerum, Tatienſium olim ad exercitum mittebantur. Pomponius verò ex eo ortum putat, quòd temporis populi tres tantùm partes erant, quas tribus nominabant, & ex singulis singuli creabantur, qui eis præeſſent, Tribuni vocati. Alij à centuriarum ordinum numero dictos malunt, quas ab initio tres tantùm fuiſſe conſtat. Nec desunt qui à tribuum ſuffragijs, quibus creabantur, dictos exiſtimant. Porrò ad numerum tribunorum plebis quod attinet, omnes ferè in eo conſentiunt, quinque primo anno factos, licet non ſimul in monte ſacro, vbi duo tantùm creati fuerantur, tribus deinde adiectis, vt eſſent quinque ſinguli ex ſingulis claſſibus, quemadmodum Cornelianam ex Tuditani, Attici, Ciceronis & Liuij ſententia docuit. Idem duos primos ex vetuſtiſſimorum annalium authoritate nominat L. Iunium L. F. Bellutum, & L. Iunium C. F. Paterculum. Dionyſius verò C. Sicinium Bellutum, L. Iunium Brutum, C. & P. Licinios, & C. Icilium Rugam quinque primos nominat. Plutarchus in Poblicola duos ex quinque nominat, Iunium Brutum & Sicinium Bellutum. Suidas Sicinium & Brutum. Anno deinceps 297. Cn. Domitio & Q. Minutio Coſſ. quinque additis decem ſunt effecti, qui numero deinde ſtante Republ. Romana conſeruatus eſt. De tribunorum autem plebis origine, electione, officio & authoritate leges Feneſtellam cap. 10. Lætum lib. 8. Ouidium lib. 3. Faſtorum. Valerium Maximum lib. 2. cap. 1. Blondum lib. de Roma triumphantis, Alex. ab Alex. lib. 5. cap. 2. *Tribuni plebeij. Tribunorum varia genera.*

Sacratam legem latam] Sic dictam, quòd in ſacro monte lata ſit. Verùm autem *Sacrata lex.*

tem

tem vna tantum lex,an plures in ſacro monte latæ ſunt: non ſatis conſtat. Liuius & Dionyſius vbi rem ipſam narrant,vnam nominant.Sed Liuius alibi non ſemel ſacratæ leges dixit,vt paulo poſt in hoc ipſo libro,ſicut,& Cicero de prouinciis conſularibus,& in oratione pro C.Cornelio, vt annotauit Manutius de legibus Romanorum.Budæus autem in poſterioribus annotat. leges ſacratas dictas,quibus ſanctum iubetur eſſe alicui Deorum, quidquid aduerſus eas fecerit,ſicut familia pecuniaque. Sacrabantur vero leges aut conſecratione & obteſtatione,aut pœnarum ſanctione,Cicero pro Cornel.Balbo.Deinde ſanctiones ſacrandæ ſunt,aut genere ipſo, vt obteſtatione & conſecratione legis, aut pœna,cum caput eius qui contra facit conſecratur.

Coriolani laus.

Sua laude obſtitit] Fuit enim Coriolanus,Plutarcho teſte, (qualem Cato militem eſſe optabat) non manu tantum,aut ictu,verum & vocis ſono,& vultus aſperitate hoſti terribiliis,animoq; inſuperabilis.Quin quoq; cum multa bella per id tempus decernerent Romani,à nullo ſine corona aut præmio diſceſiſſe viſus eſt.

Frugalitatis exemplum.

Sumptus funeri defuit] Frugalitatis contemptusq; diuitiarum memorabile exemplum, quo docemur, nullis niſi inuitis & recuſantibus, graué & indecoram eſſe paupertatem,quæ ad bene beateq; viuendum multo aptior eſt,quam largæ diuitiæ,quod cum vitæ vſus facile demonſtrat, tum ſapientum virorum documenta,qui reſpuerunt omnes diuitias, vel quia tutius ſit ad ſecuritatem, vel quod ad virtutem aptius ita viuere. Cuius rei alia multa exempla pete ex Valerio Max.lib.4.Bruſonio lib.5.facet.Sabell.lib.8.cap.5.

Vnius pœna defungendum eſſe patribus] id eſt,vt Marci Coriolani dominatione ab illa populari conſeruatione liberandus eſſet Senatus, id quod Græcis ἀπαλλάττεσθαι & ἀπαλλάττειν dicitur,vt annotat Budæus.

Siciliæ vbertas.

Quæſitum in Sicilia] Inſula omnium fertiliſſima. Vnde Florus lib.4.cap. Siciliam Sardiniamq; finitimas inſulas annonæ pignora. Cicero in quarta actione Verrina aliisq; locis, horreum populi Romani vocat, quæ ſæpenumero eorum maximos pauerit exercitus. De hac iuſula eiusq; vbertate leges Claudianum de raptu Proſerpinę,lib.1.Lucretium lib.1.Silium Italicum lib.14.Diodorum Siculum li.6.Polybium de primo bello Punico, Strabonem lib.6.Plinium lib.3.Solinum cap.11.Melam li.2.

Diem dicere.

Tribuni diem dixiſſent] Dicebatur enim dies ad populum à magiſtratibus aut à Tribunis plebis, quibus tantum ius dicendi diem facultas data fuit, non nunquam tamen à priuatis quoq;. Eſt autem dicere diem,idem quod accuſare.Nam qui accuſat,diem reo denuntiat,quo ad cauſam dicendam præſto

Coriolanus cur damnatus.

Non autem vnam ob noxam accuſatum legimus apud Plutarchum, cum primo accuſatus ſit,eo quod regnum illicite affectaſſet.Secundo quod capta Antiatium agro prædam in ærarium non retuliſſet,ſed militibus ſuis priuatim diuiſiſſet.Tertio quod facili venundari annonam inhibuiſſet, & vltimo Tribunitiam quoq; poteſtatem populo intercipere ſuaſiſſet. Vnde diſcedens inuidiæ

Inuidiæ natura.

turam,quę ſerijs etiam in rebus multa mendaciter confingit, & malum multiplicat,modo obſit illi,cui ex animo male vult.

Volſci.

In Volſcos] Qui ducentos per annos cum Romanis bella geſſerunt,& petui fere Romanorum hoſtes fuerunt,qua de re copioſe Volaterranus lib. Vrban.comment. Plerunque autem(vt hic Coriolanus) iniuria affecti ad confugimus,quos & nobiſcum ſentire,& ſimili quoq; odio aduerſarios noſ proſequi putamus.

Accij Tullij] Plutarchus Tullium Amphidiũ,alij T.Tacitum appellant.

Præſultator.

Præſultatorem diſplicuiſſe] Præſultor dicebatur,qui in ludis aut ſacris ſultabat,ὁ ἐν τοῖς ἱεροῖς προορχούμενος, vt explicat antiquum lexicon. Nam omnibus pompis,ludiſque Circenſibus iuuenes ibant in numerum ſaltantes ſubſilientes,qui ludij & ludiones dicebãtur. Tornebus li.10. aduerſariorũ

Sequius.

Inuitus quod ſequius ſit] Sequius,id eſt,deterius. Nam ſequior pro de

or dici non est infrequens, quod Tornebus lib. 14. Aduersariorum cap. 17. à sequendo putat deduci, Deteriora enim sequi, meliora præcedere solent. Sic & Varro apud Nonium loquitur: Non modo absens quicquam sequius de te cogitat, sed etiam ruminabitur humanitatem.

Veturia matre] Plutarchus in Coriolano Veturiam vxorem, Volumniã autem matrem fuisse scribit, Vide Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 13.

Discordia inde inter patres] Sic Hannibal fraude Punica agros Quinti Fabij Maximi intactos reliquit, cæteris omnibus depopulatis. Cuius meminit Plinius li. 17. ca. 26. & Frontinus li. 1. c. 8. Stratagematum.

Fregere tandẽ virum] Ex hac igitur historia discces, vix vllam esse hominis tam grauẽ affectionẽ, quam pietas in parentes, & coniuges non facile superet.

Inuidia rei oppressum] Author de viris illustribus, vt proditorem occisum scribit. Alij cum Romanis finib. copias abduxisset, non multo post Antij ob soluti belli inuidiam multitudinis incursu lapidibus obrutum, alij ferro trucidatum memoriæ prodiderunt.

Templum Fortunæ muliebri] Inter numina pleraq; quæ veteres habuere, *Fortunæ muliebris templum.*
lim à Romanis Fortunam eximie cultam, scriptum in antiquitatib. est, idque
ex eo coniectari licet, quod plures illi ædes fuisse, ac diuersis nominibus denominari vulgo proditum est, vt legimus apud Plinium lib. 34. cap. 8. li. 36. ca. 22. &
li. 8. c. 48. li. 36. ca. 5. li. 7. c. 7. Alexan. ab Alex. lib. 1. cap. 13. Cœlium lib. 18. cap.
li. 13. cap. 12. li. 18. ca. 14. Fortuna vero muliebris sic cognominata est, quod
us simulachrum, vt in quarto de ciuitate Dei Augustinus scribit, à matronis
dicatum fuit. Idque cum dicaretur, bis locutum esse ferunt authores Halicarnassæus, Valerius, Plinius de viris illustribus. Plutarchus quoque de fortuna
manorum ait, in huius templi dedicatione simulachrum ita locutum: Pie
vrbis lege mulieres vrbanę erexere. Ex Latinis quidam sic afferunt hanc
æ vocem: Rite me matronę vidistis, ritéq; dedicastis. Sed & Lactantius in
undo affirmat non semel hoc fortunę simulachrum locutum fuisse. Addit &
tus huius fortunæ fanum nefas esse attingi, nisi ab ea quę semel nupserit. In
plo autem fortunę muliebris semper Calendis Septembribus, quo die bel-
fuerat solutum post reges exactos anno 18. rite sacrificabant, ad perpetu-
huius facti memoriam.

Laudes mulieribus viri Romani] Notanda est Romanorum gratitudo erVeturiam. Nam in huius & Volumniæ honorem non tantum fortunæ tem
ædificarunt, sed vt Valerius ait: Benignissimis decretis adornarunt eas,
erunteq; vt fœminis semita viri cederent.

unt qui patrem authorem] Id Valerius lib. 2. vbi de parentum seueritate *Agrariæ legis initium.*
liberos agit, affirmat: Et idem Tribunum plebis Cassium fuisse scribit, sed
rẽ eius refutat Paulus Manutius in lib. de legibus Romanis, vbi de legibus
ariis tractat. Cæterum de origine & progressu legum Agrariarum latissime
Appianum li. 1. de bellis ciuilibus. Quomodo vero tandem hæc lex Agrerlata sit à C. Licinio Stolone, Liuius infra lib. 7. commemorat.

vnum venenum eam labem ciuitatibus] Hinc recte Tyresius Scipioni *Discordiæ venenum.*
roganti, qua de causa Numantia prius inuicta durasset, paulo vero post
tus euersa esset? Respondit, concordiam, victoriam, discordiam, excidium
uisse. Cuius apophthegma extat apud Orosium lib. 5. cap. 8. Eutropium li.
7.

nsules magis non confidere, quam non credere] Locum hunc Nannius *Credere & confidere, quid differant.*
συμμίκτων ita interpretatur: Credimus illis, quos soluendo putamus: Cõ
s his, quorum beneuolentia securos nos facit. Consules igitur potius nõ
unt suis militibus, quos alienos à se auersosq; putabant, quam quod de
illorum desperarent. Sic animo confidimus & moribus, si inde officia
amus. Credimus facultati, cum id eos præstare posse nobis persuade-
osse suos milites vincere credebant, velle eos vincere non confidebant.

Alios-

Aliosq; iratos inuocat Deos] Ita in Buſlidiano codice etiam legi, non ve
iratus annotat Nannius loco præallegato, vt ſit ſenſus, ſi fallat quod præce
execratione ſeipſum obligans, niſi victor è prælio regrediatur.

Omnis exercitus in ſe quiſq; iurat] Significat poſtea per ordinem ſing
los in ſe diras concepiſſe, niſi victores redirent. Alij legunt: Item deinceps id e
emplo alterius imitationem ſignificat, vt notat ibidem Nannius.

Fabiæ gens. Fabia gens] Fabiorum familiam nobiliſſimam ab Hercule monſtrorum
domitore originem duxiſſe, Feſto & Iuuenali placet. Cuius familiæ viros, quo
primum venandi per foſſas morem induxerint, à fodiendo Fodios dictos q
dam prodiderunt, & deinde mutatis literis, & lapſa loquendi conſuetudi
Fabios appellatos. Alij vero à leguminis ſpecie cognomẽ hoc ſibi vendicaſſ
putarunt, eo quod fabas videlicet optime ſeuerint, quod veriſimilius eſt. Sic
Cicerones à cicere, Lentuli à lente, & Piſones à piſa apud Rom. agricultur
ſemper ſtudioſiſſimos dicti & cognominati ſunt. Qua de re multa Plin. li. 18. c.
Macrobius lib. 1. cap. 6. Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9. De Fabiorum autem fami
Plin. li. 7. c. 4. & li. 22. c. 5. Volaterranus li. 16. ca. 1. Silius Italicus li. 6. circa finem
Ouid. lib. 1. Faſtorum, & Plutarchus in vita Fabij Maximi.

Sex & trecenti milites] Inter omnes conſtat 306. Fabios aduerſus Veien
tes profectos eſſe, quod tamen recentioribus parum veriſimile videtur, cum pa
lo ante Romanæ legiones ægre horum exercitum ſuſtinuerint. Veriora igit
viſa ſunt ea, quæ Dionyſius prodidit, quaternũm millium hominum agmen e
amicis & clientibus à Fabia gente conflatum eſſe.

Paludatus. Conſul paludatus] Id eſt, paludamento indutus. Paludamentum autẽ chl
mys imperatoria erat, qui exercitus educebant. De quo infra plura, & Budæ
in annotationibus prioribus ad ϖ.

Porta Carmentalis. Iano portæ Carmentalis] De qua ſupra, vt vero memoriam facinoris & n
dignitatem Romani relinquerent, ſcelerata dicta eſt. Solebant enim Roma
ijs locis, in quibus nefanda quædam facinora committebantur, huius notæ
mina imponere, vt & ſupra à nobis annotatum eſt.

Cremera fluuius. Cremeram fluuium] Fluuium Tuſciæ, qui Dionyſio teſte, haud procul Ve
diſtat, & quem Volaterranus lib. 5. Geographiæ cap. 2. vicinum primæ portæ
quinto ab vrbe milliario eſſe ſcribit.

Vnum prope puberem ætate relictum] Ex tribus fratribus, Cęſone, Mar
& Quinto ſeptem continuos gerentibus conſulatus relictum eſſe M. Fabio
um, Dionyſius ait, & hunc quidem illum eſſe putauit, qui ex Fabiorum fam
ſolus illuſtris domi relictus ſit. Cæterum Halicarnaſſæus fabuloſum ſibi vi
addit, quod cæteri Romanorum hiſtoriographi ſcribunt, ex tam numeroſa
milia vnum tantum fuiſſe, qui domi filium impuberem reliquerit, cum v
Romanorum lex vxores ducere coëgerit. Vnde nimirum plures cum pue
tum in cunis iacentes domi relictos, qui velut vber ſeminarium genti ali
interituræ fuerint, conſtabit. Sed dubiæ rei fides ſit apud eos, qui talia tra
runt.

Anquirere capitis. Capitis anquiſiſſent] Capitis anquirere eſt actionem criminaliter in
dere, capitaliter poſtulare, & vt vulgo loquuntur, concluſiones capitales
cipere. Ex antiquis id annalibus à Liuio petitum, vt Budæus tradit in rei
annotationibus ad Pandectas.

Lictores qui? Brutiani qui? Eos ipſos plebis homines] Apparet ex hoc loco tunc temporis lictor
plebe Romana fuiſſe. Cæterum Punico bello confecto, qui magiſtratu
prouincia apparerent, eos fere è Brutijs fuiſſe, vnde Brutianos, dictos
Gellius, qui cauſam exponens, cur quendam à Brutianis verberatũ, Cato
iſſet, ait Romanos ægre paſſos, Brutios primos populos Italiæ ad Hannib
defeciſſe, pulſis dictisque Pœnis Brutios ignominiæ cauſa nec milites ſcri
nec pro ſocijs habuiſſe, ſed magiſtratibus in prouinciam euntibus par
præminiſtrare ſeruorum vicem iuſſiſſe, quod autem è Brutiis eſſent Bru

ppellatos. Cęterum lictores dicti sunt à ligando, eo quod magistratus populi Rom. priusquā quępiā verberari iussisset, manus à ministris illi iubebat ligari.

Militis citati & non respōdentis pœna.

Quod ordines duxerat, lictor missus] Apud Rom. siquidem miles, qui citatus non responderet, variis modis puniebatur, Gellius libro vndecimo. M. Tentio, quando citatus, neq; respondit, neq; excusatus est, ego ei vnam ouem multam dico. Valerius lib. 6. M. Curius consul, cum subitum delectum edicere coactus esset, & iuniorum nemo respondisset, coniectis in sortem omnibus, tribus, quę proxima exierat, primum nomen vrna extractum citari iussit, neq; eo respondente, bona adolescentis hastæ subiecit.

Plebei magistratus.

Plebeij magistratus Tibutis comitijs fierent] De tributis comitijs circa finem libro primo diximus: Idem vero quod hic Liuius & Dionysius lib. 9. tradit, quod quem tamen πόπλιος ϛολέρων legitur pro ποπλίλιος. Nam Volero prænomen, Publilius nomen fuit, vt non Voleronia, sed Publilia dicenda sit, in quo Hotomanus de legibus sentit, plerique decepti sunt, haud dubie Zasium intelligens, qui in suo Catalogo legum antiquarum eam Voleroniam vocauit. Ante hanc autem legem curiatis comitijs plebeios magistratus, centuriatis, patritios creatos fuisse verisimile est. Plebeij autem, vt Manutius exponit, dicebantur, qui plebis causa, & ex ipsa plebe, Patritij vero, qui patritiorum causa ex patritiis familijs primum erant instituti.

Inuentor idē qui autor.

Vt inuentor legis Volero] Si Volero erat inuentor legis, cur Lectorius eidem author dicitur? cum author idem sit, quod inuentor, hoc est, qui primus quid & præcipuus instituit. Non male itaq; vt Nannius li. 5. συμμίκτων. Bustanus codex pro auctor actor habet, hoc est, exercitator, & executor, vt Volo laudem habeat institutæ legis, Lectorius de opera ferendæ legis primas teneat.

Populus & plebs in qua differant.

Non populi, sed plebis magistratum] Quid plebs à populo differat, tradit Tinianus in titul. de iure nat. gent. & ciuili. paragraph. Lex est. Plebs autem cuēs à populo eo differt, quo species à genere. Nam appellatione populi vniuersi ciues significantur, connumeratis etiam patritijs & senatoribus, plebis autem appellatione, sine patritijs & senatoribus, cæteri ciues significantur.

Viatores qui.

Tribunus viatorem mittit] Viatores dicebantur, qui magistratibus parebāt, quod plerunq; euocabantur ex agris homines ad magistratus, & frequens iter ab agris ad vrbem via erat, Columella in præfatione libr. 1. Illis temporibus proceres in agris morabantur, & cum consilium publicum desiderabatur, illis arcessiebantur in senatum, ex quo qui eos accersebant, viatores nominati sunt. Qua de re lege Ciceronem de senectute, & Alexandrum ab Alexandro lib. 1. cap. 27. Postea viatorum nomen ad Tribunorum & AEdilium ministros translatum est, qui illorum iussu quemlibet prehendebāt: Consulum vero, proconsulum, prætorum & proprætorum ministri, Lictores dicebantur dicti à ligando, vt ante docuimus.

esse plebem pluspquam paterno odio] Id est, plus oderat quam pater eius fecisset. De quo supra.

vnico consule obiecto] AEtiologia indignationis, quæ frigidior & diluta est in verbis istis. Si enim ipse vnicus consul obiectus sit, contra tribunitiā potestatem, quid miri si victa sit vnius authoritas destituta à socio atq; collega consule, ac proinde minor causa irascendi, cum nihil subitum & inexpectatum eius animum percellat. Sed rursus, qui potuerunt patres habere tantum ei in impedienda lege, si vnum tantum consulem pro se habebant? Omnes difficultates sanantur vnica dictione, quam habet Buslidianus, vbi pro creato est electo, vt sit sensus: Ideo se tanta odia in plebem concepisse, quod solus id consul electus, cum summa spe patrum, vt ipsius viribus & constantia teneretur legi, non tamen potuerit sustinere violentiam legis. Nam meminisse sui Liuius, qui supra dixit, patres ad vltimam dimicationem rati rem venisse, Appium Claudium, Appij filium consulem faciunt.

Duplica-

Duplicariosque. Duplicariosque] Varro duplicarios vocat, quibus ob virtutem duplicia cibaria dabantur. Explicantur etiam duplicarij in vetusto Lexico δημοσίᾳ annotante Tornebo libro aduersariorum 21. cap. 28.

Decimatio. Sorte decimus quisque] Antiquissimum decimationis exemplum, Decimari verò legiones dicuntur, quando sorte decimus quisque supplicio afficitur ab Imperatore, Græci δεκατεύειν dicunt. Polybius: ἐν δεκάδος ἄγεσθαι ὃν ἂν ὁ στρατηγῷ, id quod ipse copiosè & luculenter tractat lib. 8. Appianus ἐν πυρρικῇ, Brodæus Miscellaneorum lib. 1. cap. 9. Cur verò decimatio sit instituta, rationem reddit Cicero in Cluentiana. Fuitq; hæc vna ex grauissimis animaduersionibus militaribus, vt virgis cædi, venire, fuste & secure percuti, in crucem tolli. Leniores verò animaduersionis species fuêre, quæ ignominiam citra detrimentum attulêre, stipendio legitimo spoliari, hastam dare, tendendi locũ mutare, extra oppidum hybernare, cibum stantem capere, fossam fodere, hordeo pasci pro tritico, sanguinem mittere. Quarum exempla passim apud Liuium occurrunt & à Sigonio lib. 1. de iure ciuium Romanorum cap. 15. commemorantur.

Militares animaduersiones.

Haud minus quàm præmio] Hinc eleganter poeta dixit:

Laudataque virtus
Crescit, & immensum gloria calcar habet.

Tributa comitia. Patribus ex concilio summouendis] Hæc, Tributa comitia, non verè comitia, sed plebis concilium dictum est, quòd ad ea non vniuersus populus vocaretur, sed plebs tantùm, patricijs exceptis. Comitia verò cœtus totius populi fuerunt, quem magistratus legitimè conuocasset, vt aliquid suffragio suo vel iuberet vel prohiberet.

Prensaret homines] Id est, manibus rogando prehenderet. Ita enim interpretatur Budæus, & rectè, in prioribus annotat. in Pandect.

Cornicines. Vigiliarum ratio apud veteres. Cornicines tubicinesque] Antiqui militares vigilias in quaterna horarum spatia, distinguere, ac diuidere solebant, vt singulis spacijs ternæ comprehenderentur horæ. Tertia quaque hora ad tubæ vel cornu potius signum vigiles mutabantur. Lucanus: Tertia iam vigiles mutauerat hora secundos. Propertius: Et iam quarta canit venturam buccina lucem.

Tuba vel cornu vbi mutandi essent vigiles cani, signumque dari consueuisset, perspicere etiam licet apud Liuium libro septimo, infrà Salustium in bello Iugurthino, & Lucanum lib. 3. & 7. A tubicine autem vigiliæ committebantur, finitis horis à cornicine reuocabantur. Vegetius libro 3. cap. 8. & Modestus libello de vocabulis rei milit. Cum itaque Quintius cornicines, tubicinesque in equos impositos canere ante vallum iubet: vigilias obseruari vult. Hoc verò sciendum, vigilias excubiasque, non ab Aequinoctialibus horis, sed à planetarijs temporis mensuram cepisse, atq; eam ob rem quamuis noctium dierumque modus euariaret, noctis vigiliarumque distributionis nihilominus ratio perpetuum certò extitisse.

IN III. LIBRVM LIVII ANNOTATIONES.

Antium. ANtio capto] Antium vetustissima Latij ciuitas, ducentis sexaginta ab Hostia stadijs distans, quæ cum à Cinna, postmodum & à M. (vt apud Liuium in quarto ab vrbe condita, legimus) expugnata, ruinæ quædam in littore & nemoribus, superioribus annis visæ, tantùm. Huius vrbis meminit Strabo, & Plinius lib. 3. cap. 5.

Algidus mons. Regillus lacus. In Algidum aduersus Romam] Qui duodecim passuum millibus ab Algido distat, & à quo quoque sylua monti subiacens, in cuius ingressu Regillus lacus erat, Algida dicta est: in cuius cacumine Algidum quoque oppidum, ex

algore dictum fuisse, olim constat: quod nunc Rocca Papæ, ex veteris situ descriptionis existimatur. Cuius rei testis est Volaterranus lib. 6. cap. 1. Geograph. Meminit quoque Eutropius, vbi suprà. *Algida syluа.*

Videret ne quid Respub. detrimenti] De hac forma senatusconsulti vide notata à Budæo in prioribus annot. ad Pandectas: senatusconsultis autem in hanc formam factis, neque prouocatio erat, neque vllum vsquam nisi in cura parendi auxilium. Tunc enim commissa Respub. consulibus dicebatur, permisque, vt multis testimonijs docet ibidem Budæus. *Consules videant, ne quid Resp. detrimenti capiat.*

Iustitium per aliquot dies] Iustitium iuris statio est, quasi inhibitio. Quod verbum olim licet publicam iuris cessationem significaret, quo tempore lege agi non poterat, nec tria verba prætori dicere licebat, do, dico, addico. Potest tamen & priuatam iuris cessationem moribus nostris significare, vt existimat Budæus in prioribus annotationibus. Porrò verò, tunc iustitium remissum esse dicebatur, qua formula Liuius paulo post vtitur, cum pristina facultas tractandarum litium restitueretur, authore eodem. *Iustitium.* *Iustitium remittere.*

Vt tunc principium anni agebatur] Quis dies expulsis regibus magistratibus ineundis solennis fuerit, nullibi se reperire potuisse fatetur Perionius lib. de magist. Rom. Vide de hoc notata superius in principio Chronologiç Liuianæ, vbi causæ diuersitatis authorum de annis consulum exponuntur.

Tertium lapidem] Id est, tertium milliare: Per lapides enim milliaria signabat antiquitas. Vnde Martialis canit: *Lapidibus viæ designabantur.*

Ad lapidem Torquatus habet prætoria quartum,
Ad quartum breue vus emit Otacilius.

Curio maximus] Curiones erant, qui curijs præsidebant à Romulo instituti, curiarumque suffragijs creati, de quibus libro secundo, in Numa Dionysius: his vero omnibus vnus præsidebat, Curio maximus dictus, cuius authoritate (inquit Festus) cęteri curiones regebantur. Hic curiatis comitijs semper creabat antiquitas. Vnde Martialis canit: *Curio maximus.*

Quinq; viri creentur legibus de imperio] Dionysius diligentissimus Romanæ historiæ scriptor, non de quinq; viris, sed decemuiris promulgatum fuisse, hisque potestatē non tantùm de consulari imperio leges ferendi decretū, sed de omnibus publicis & priuatis rebus, cuius sententia Zasio placet, quamuis hoc non fit, Liuium aliquem suæ opinionis authorem habuisse. *Quinq; viri.*

Lex Terentilla] Corruptè Terentilla pro Terentia legi nonnulli admonent. Meminit autem eius præter Liuium Dionysius lib. 10. *Lex Terentilla.*

Per duumuiros sacrorum aditi] Horum duumuirorum frequens est mentio apud Liuium, vt hic & lib. 4. & lib. 5. De his autem Dionys. lib. 4. ita scribit: Post regionem autem reguni assumens ciuitas oraculorum patrocinium, viros etiam illustrissimos eis designauit, qui per omnem vitam eam curam haberent, quibus non permisit oracula aspicere Sibyllina. Romani enim nihil ita sine magna aliqua bello incidente, aut prodigijs aliquibus & laruis magnis. *Duumuiri sacrorum.*

Decemuiri sacris faciundis] Decemuiri sacris faciundis vocati sunt. Isque numerus vsque ad tempora Fastorum de Sibyllis & carminibus Sibyll. *Sibyllinorū oraculorum authoritas apud Romanos.* *Decemuiri sacris faciundis.*

omnes comitiales dies] Comitiales dies non solum dicuntur ij, in quibus *Comitiales dies.*

bus comitia haberi licebat creandis magistratibus, sed ij etiam, in quibus populus alicuius rei agendæ causa conueniebat. Per dies verò comitiales senatũ haberi non potuisse tradit Cicero lib.2.epist.ad Q.fratrem. Plura de his dissent Perionius de magistratibus Romanorum lib.3. in ijs edicendis, & auspiciorum & dierum religiosorum nefastorumque rationem haberi solitam ostendens.

Cæsones qui?

Cæso erat Quintius] Cæsones appellabant veteres, qui cæso matris vtero in lucem prodijssent, sicuti Cæsares. Vide Solinum cap.4. Alex.libro 1.cap. 2.& 9.

Cincinnatus.

Cui Cincinnato cognomen erat] Apparet nomen à prolixis & intortis capillis natum esse: à κίκυι olei specie, vt quibusdam videtur. Eos autem duntaxat capillos significat, qui ita intorti sunt, vt oleo perfusi madescant, vt testis est Varro. Vnde Cicero in L. Pisonem. Erant illi compliciti capilli, & madentes cinnorum fimbriæ. Vide quoque Alex.ab Alex.lib.2.cap.9.

Vadari.

Vadatus est reum] Id est, pro reo sese obstrinxit. Varro lib.3. de lingua Latina: Vas, inquit, dictus est, qui pro altero vadimonium promittebat: Inde vadari verbum, pro vadimonio obstringere.

Transtyberina regio infamis.

Aliquandiu trans Tyberim relegatus] Transtyberina enim regio extra agrum Romanum, & quidem in eo genere, qui peregrinis habebatur, olim censeri solita est, & Hetruriæ attributa: Quin etiam quod illa vrbis pars infrequentior esset, minusque culta, & à Iudæis ignotis & omnibus inuisis, humilique & sordida plebecula tantum incoleretur, ferè in ea pleraque viliora, immundiora & sordidiora fiebant, & administrabantur, vt annotauit Tor. cap.43. lib.24.aduers.

Quadrans quid?

Plebs quadrantes] Quadrantes, tres vncias: Ita enim quadrantem Priscianus, Budæus, & Alciatus diuidunt.

Tusculum.

Haud procul mœnibus Tusculi] Tusculum Latij oppidum à Telegono Vlyssis & Circes filio conditum, de quo Strabo lib.5. Plinius lib.2.cap.98. Volaterranus lib.6.cap.1. Huius autem oppidi vestigia hodie quoque videmus supra castrum Frascati, fontemque ex eo Romam manantem.

Gracchus Cluilius.

Gracchum Cluilium] Dionysius Equos & Volscos, Cæsonem Quintium damnatum, & exulem à plebe ducem, & Imperatorem belli electum autumat, non Gracchum.

Trans Tyberim] Dionysius scribit Cincinnatum damnato iam filio omni vendidisse, ac sibi tantum prædium parasse trans Tyberim, in quo paucis contentus seruis, rusticam vitam egit, & præ mœrore & paupertate nec vrbem vidit, nec amicos salutauit.

L. Quintius Cincinnatus dictator petitur ex agro.

Dictorem eum] Notandum hoc loco, Dionysium lib.10. non ad dictaturam sed ad consulatum, à legatis ex agro vocatum memoriæ prodidisse, & simili de inde modo (vt eodem lib. sed longe post scribit) ad dictaturam petitum ex eodem agro esse. Sed quocunque tempore, quamcunque etiam ad dignitatem vocatus sit, satis liquet ea tempestate virtutem hominibus ornamento fuisse, non diuitias, nec eo tempore paupertatem cuiquam dedecori fuisse, nisi huic qui eam fortiter ferre non posset. Sed nunc, vt Naso lib. Amorum 3. canit:

Curia pauperibus clausa est, dat census honores,
Inde grauis iudex, inde seuerus eques.

Corona obsidionalis.

Coronam auream] Obsidionalem, quæ tanquam virtutis præferens [illegible] statissimum insigne, æstimatione immensa longe præcellere credita est: [illegible] enim ex illo fiebat gramine, vbi ciues obsidione essent liberati, qua nulla [illegible] biliore publica militari lege definitur. Cæteras quippe Imperatores aut du[illegible] singulis militibus tradunt, graminea vero, velut multo maximum decus præ[illegible] rens, nisi ab vniuerso exercitu, seruatori suo minimè concedi poterat. Et [illegible] quidem corona Q. Cincinnatus noster primus omnium donatus fertur. [illegible] verò hic Liuius intelligendus, vt præter gramineam & auream acceperit, [illegible] ad honorem triumphi erat. Vide de coronis militaribus diuersis Plinium [illegible] 16.cap.5. lib.33. cap.2. lib.21. cap. 2. Gellium libro 5. cap.6. Blondum libro

Ro

Romæ triumphan. Alexan. ab Alex. lib. 4. cap. 18. Volater. lib. 6. Philol.

Ducti ante currum] In triumpho enim semper, tum reges & captiui nobiles, & si qui bello capti insignes essent, præcipuè hostiũ duces, ex tanto fastigio deiecti in vehiculis, cæteri verò cateruatim vincti catenis in seruitij notã, præcedebant. Vide Blondum lib. 10. Romæ triumph. Alexand. ab Alex. lib. 6. cap. 6.

Dictatura se abdicauit] Quam sex menses iuxta legem retinere potuisset. Deposuit autem omnem dignitatem, vt inanis gloriæ studium à bonis viris alienum esse doceret. Sed quo magis gloriam inanem fugit Cincinnatus, eo magis gloriam & laudem sibi peperit, iuxta Diogenis dicterium, qui, dum interrogaretur, qua via quis gloriã consequi posset? Gloriam si contempserit, respondit. Hanc autem huius historiæ partem legas apud Blondum libro 8. Romæ triumph. Alexandrum ab Alexandro libro 3. cap. 11. Sabell. lib. 10. cap. 1. exempl.

Missi legati Athenas] Apparet hic Liuium existimare, triumuiros missos ad petendas leges à Græcis. Pomponius autem L. 2. de origine iuris, decemuiros publica authoritate constitutos affirmat. Quam sententiam veriorem etiam asserit Franscus Floridus, Sabinus in libro de iuris ciuilis interpretibus. *Decemuiri missi ad petendas leges à Græcis.*

Modo ne lex Icilia] Icilia lex vna ex sacratis legibus fuit, quas sibi populus abiectus antea, & obnoxius parandi iuris, & constituendæ maiestatis gratia, secessione in sacrum montem, vt Liuius & Cicero, siue vt Piso & Salustius volunt, in Auentinum facta parauit. Erant autem hac lege iura populi, & Tribuniæ potestatis comprehensa. Tulit autem hanc legem L. Icilius Tribunus plebis quinq; annis ante creatos decemuiros, vt tradit Zasius in Catalogo legum antiquarum. *Lex Icilia.*

Inclytas leges Solonis] Athenienſium Philosophi sanctissimi, de cuius legibus vide Valerium lib. 5. Plutarchum & Diogenem in eius vita, Gellium lib. 2. cap. 11. & li. 11. cap. 18. Verùm de duodecim tabularũ legibus vide Gelliũ li. 20. cap. 1. Alexan. ab Alex. lib. 6. cap. 12. Pomponium Iurisconsultum ff. de origine iuris. Caium L. 4. ff. ad L. Aquil. Vlpianum L. 1. ff. de tigno iuncto. Paulum l. 1. ff. arbor furt. Scriptæ autem fuerunt ab Hermodoro Ephesio, cuius statua Romæ fuit in Comitio, vt author est Plinius lib. 34. c. 5. *Solon quis? Duodecim tabularum LL.*

Plus Pollere multorum ingenia consiliaque] Sic & Hesiodus: πολλῶν καὶ πολέων μελέτη, id est, plus potest, & plurium industria. Item Homerus Iliados ἀλλ' ἑρμαρτεῖτην πολέων δέ τε ἔργον ἄμεινον, id est, Adsitis comites: multorum industria namque plus pollet, quàm paucorum. Et idem rursus in Heraclidis: Μιᾶς γὰρ χειρὸς ἀθρόης μάχη. Eodem pertinet quod dicitur: Vnus vir, nullus vir. De quo vide Erasmum latius in Adagijs. *Multorum ingenia plus pollere.*

Deiectisq; honore per coitionem] Ita legendum esse, & non per concionẽ annotauit Cœlius lect. antiq. lib. 14. c. 16. Erat autem, eodem interprete, coitio, conspiratio seu fœderatio, quæ inter candidatos plerunque fiebat. *Coitio quid?*

Nec attinuisse demi securim] Ex hoc loco liquet illis magistratibus secures cum fascibus in vrbe præferri solitas, qui sine prouocatione summam imperij tenebant, vtpote Dictatori. At Valerius Publicola, vt cum se ipsum tum consulatum ex formidoloso placitum & gratum multitudini redderet, secures fascibus dempsit, & cum solis fascibus ad populum concionatus est. Vnde mansit in posterum, vt cum duodecim fascibus totidem lictores sine securibus consuli præirent.

Apparitores ad pignora capienda] Accensi, præcones, lictores, viatores, vno nomine apparitores vocabantur, siue stratores, quod apparerent, & præsto essent ad obsequium magistratuum. Mittuntur autem hic apparitores ad pignora capienda. Nam vetere Romanorũ instituto, senatoribus, qui, cũ in Senatum venire deberent, non adessent, acta mulcta dicebatur, & antequam hæc exigeretur, pignora capiebãtur. Significat id præter Liuium & Cicero in Philip. cùm inquit: Quis vnquã tanto damno Senatorem coegit? aut quid est vl. pignus? Vendi autem solita fuisse pignora innuit idem Cicero in Proœmio *Apparitores. Pignora capere.*

Pignus cædere. tertij de Orator. Me hisce pignoribus putas posse teneri, non tibi illa sunt ex-denda. Vbi Cædere antiquo verbo dixit, pro eo quod est auctione distrahere. Namq; cædere significabat consumere, vt est à Nonio in Cõmentarijs linguæ Latinæ traditum. Porrò verò de pignore capiendo, deq; mulcta dicenda Senatori, qui è Senatu abesset, Marcus Varro, vt apparet ex Gellij lib. 14. disputauit.

Comparare. Inter se decemuiri comparabant] Comparare hoc loco & alibi sæpè apud Liuium, pro eo positum est, quod deliberare, consultare, componere sine sorte. Nam sæpè apud eum legitur S.C. factum esse, vel patres censuisse, vt consules & prætores, vel comparent inter se, vel sortiantur prouincias. Vno loco erimus contenti ad id probandum lib. 33. De prouincijs cum ad Senatum retulissent, patres censuerunt, cùm in Hispania tantum gliscceret bellum & iam consulari & duce & exercitu opus esset. Consules Hispaniam citeriorem & Italiam prouincias, aut comparare inter se aut sortiri.

Honestum ordinem] Erat enim Centurio, vt author de viris illustribus scribit. Vxor verò erat Numitoria honestissima matrona.

Appius Regillanus. Appius amore ardens] Regillanus cognominatus. Ex Sabinis verò Claudios, ab authore Appio Clauso, gentis principe, qui cum multitudine clientum *Appia familia.* Romam commigrauit dictos ferunt. Ex qua familia multi insignes nobilitate & honoribus contra furores Tribunitios, pro patribus perpetui defensores extitêre. Qua de re Volaterranus lib. 14. Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9.

M. Claudio clienti] Homini confidenti, & ad omne ministerium parato. Moris autem fuit apud antiquos, vt prouinciales in clientelam se darent proceribus Romanis, quos patronos sibi adoptabant, non tantùm publicè, sed etiam priuatim, & hos deinde clientes vocabant. Vide Alex. ab Alex. lib. 6. cap. 10. & copiosius lib. 5. cap. 24.

Vindiciæ quid. Neque cederet secundum libertatem postulantibus vindicias] Quo sensu vindiciæ hic & apud alios probatos authores accipiendæ sint, & multis eruditis viris copiosè demonstratum est. Præ cæteris autem id diligenter annotauit Asconius. Litem vindiciarum in hunc modum definiens: Lis vindiciarum est cum litigatur ea de re apud prætorem, cuius incertum est quis debeat esse possessor, & ideo, inquit, is, qui rem tenet, satis dat pro præde litis vindiciarum aduersario suo, quo illi satisfaciat, nihil se deterius in possessione facturũ, de quo iurgium est, rursus cautione præstita, sponsione prouocatur ab aduersario ... tæ pecuniæ aut æstimationis, quam amittat, ni sua sit hæreditas, de qua contenditur. Cæterum si nulla possessionis fieret controuersia solis Sacramentis, nulla vindiciarum quæstione mota, sic contendebatur, vt is interim penes quem ... controuersæ possessio esset, idoneè satis daret, authore Paulo lib. 1. sentent. ... 21. de quo latius differentem vide Iacobum Renardum ad leges 12. tabularum ... cap. 6. Vindicias itaque secundum libertatem cedere, Liuius intellexit, decernere, vt interim, dum pater puellæ absens accersitur, dumq; ipsa sui status ... stionem patitur, in possessione ipsa sui ac libertatis esset, vt vindicias postu-

Vindicias dare secundum legem quid? secundum libertatem, pro eo quod est postulare, vt interim libertate potiretur, vt interpretatur Budæus in prioribus annot. in Pandectas. Imò vindiciarum nomine nihil aliud intelligi, quàm assertionem. Cœlius lib. 17. cap. 29. ... antiq. tradit, quæ si à seruitute ad libertatem foret, Vindiciæ secundum ... tatem dicebantur. Si verò à libertate in seruitutem, vindiciæ secundum ... tutem pronunciabantur. A quibus minimè dissimilia vide apud Alex. ab ... lib. 6. cap. 10. Præcipuè autem vide notata à Tornebo lib. 13. Aduersar. ... vbi varias huius dictionis significationes esse ostendit. Cæterũ quia Franc. Hotomanus lib. 1. obseruationum cap. 32. Hermagoreo artificio hunc ... Liuij valdè obscurum insigniter explicuit, ideò eius explicationẽ ascribere pœnitebit. Puella Virginea, quæ in potestate patris absentis erat, in ... tem petebatur. Cum assertores vindicias secundum libertatem postu-... aduarsarij contradicerent, causa ita est constituta. Intentio: Vindicia ...

dum libertatem decernendæ sunt. Depulsio: Non sunt. Q. An sint. R. Quia nemo idoneus author existit, cui addicantur. Nam si sui iuris puella esset, & tutores adessent, ijs decernerentur, darentur etiam patri, si adesset, atq; defenderet. At nemo pro ea, quę in patris manu sit, iustus est author præter patrem. F. At lex indefinitè scripta est, neque inter filiamfamilias aut matrem familias distinguit. D. An lex ita demum vindicias secundum libertatem decerni iubeat, si quis idoneus author existat, cui addicantur. Hoc enim Apij verba satis alioqui obscura significare videntur. In his, inquit, quæ asserantur in libertatem, quia quiuis lege agere possit, id iuris esse, in ea, quę in patris manu sit, neminem esse alium, cui dominus possessione cedat. Quasi diceret, filiæ familias non asseruntur in libertatem, sed petuntur filiæ. L. 1. ff. de rei vindicat. Præterea non quiuis potest lege agere pro filiafamilias, sed solus pater. Is autem abest, quare nemo existit, cui vindiciæ secundum libertatem attribuantur, quod ne cui absurdum videatur, Vlpiani locum ascribam ex L. Pomponio, 40. ff. de procurat. vbi sic ait: Pomponius scribit, non omnes actiones per procuratores quem posse instituere. Deniq; vt liberi, qui in potestate absentis dicuntur, ducantur, interdictũ non posse desiderare, ait, nisi, vt Iulianus ait, causa cognita, id est, si & nominatim ei mandatum sit, & pater, valetudine, vel alia iusta causa impediatur.

Conditionem filiæ quærendam esse] Innuit fore vt sponsalia dirimantur cum Virginia, si pater supersederit à vindicijs secundum libertatem, quoniam sponsam quę ad seruitutem recidat, non sit ducturus, proindeque illi alteram conditionem quærendam. Paulus siquidem L. 1. ff. de diuortijs scriptum reliquit: Dirimitur matrimonium diuortio, morte, captiuitate, vel alia contingente seruitute. Plura de hac phrasi vide apud Cœlium lect. antiquarum lib. 17. ca. 29. Vtitur eadem & Lampridius in Heliogabalo, sed in obscœna & inhonesta significatione, Romæ (inquiens) nihil aliud egit, nisi vt emissarios haberet, qui ei bene nasatos perquirerent, vt eorum conditionib. frui posset. Vbi quid conditiones quærere sit, Egnatius explicat. *Conditionem filiæ quærere*

Vindicariq; puellam pateretur] Id est, dari puellæ secundum libertatem vindicias, hoc est, asseri interim in libertatem, & in possessione libertatis esse usq; in posterum diem, vt Budæus in prioribus annotationib. exponit.

Decrevisse vindicias secundum seruitutem] Id est, filiam Virginij in seruitutem abducendam. Verba verò decreti Appiani apud Dionysium hæc sunt: Ego quid temerè fecisse viderer, expectandum duxi parumper, dum res aliquo modo componeretur. Cæterum cum nihil, vt video, illis conuenit, testor ego & decerno, Marcum Claudium libertum puellæ esse dominum, quibus dictis, vt principium abducere puellam iussit, datis duodecim lictoribus, vt comitarentur, ne quam vim formidaret. *Appij Claudij decretum contra Virginij filiam.*

Prope Cloacinæ ad portas] Cloacinam deam. T. Tatius rex consecrauit, cuius simulachrum (vt Lactantius scribit) in cloaca repertum. Gyraldus histo. deorum Syntagmate primo, melius Cluacinæ legi existimat, vt Venus in alligatur. Cluacina enim Venus à Romanis culta sic dicta est, vt Plinius lib. 15 scribit, quod cluere antiqui pugnare dicebant. Quippe ita traditur, myrtea vernã Romanos, Sabinosq;, cũ propter raptas Virgines dimicare voluissent, depositis armis, pacificatos in eo loco, qui nunc signa Veneris Cluacinæ habet. *Cloacina.* *Cluacina. Clucre pugnare.*

Pectus deinde puellæ transfigit] Pudicitiæ conseruandæ memorabile exemplum Virginius, qui pudicæ filiæ interemptor potius, quàm corruptæ pater esse voluit. Est autem miserandum hoc spectaculum editum ad Tabernas Lanios, quibus postea Nouis nomen fuit. Quem deinde longe post Sempronius in Publij Africani æde emit, & Basilicam quam Semproniam vocant, eodẽ loco prope S. Gregorij templum in Velabro constructit. *Tabernæ Lanex.*

Ante decemuiros creatos auxilia plebi fuerãt] Hinc Plutarchus in Problematis author est, moribus Romanorũ cõstitutum fuisse, ne domus Tribunorum noctu clauderentur, sed interdiu noctuque auxilio eorum indigenti paterent, quasi *Tribuni portus periclitantium.*

quasi portus quidam & præsidium periclitantium. Maiores enim Tribunum esse voluerunt, tanquam aram omnibus accessibilem, proinde eos quidem honore sacrosanctos esse voluerunt, nec sine inexpiabili scelere violabiles.

Controuersium ius.

Cum veluti in controuerso iure esset] Cur controuersum fuerit Liuius non exponit, sed Dionysius subobscure significat, quia cum lege Centuriatis comitijs lata, populus omnis teneretur, Tributis vero comitijs latam plebeij tantú seruarent, plebs eandem conditionem in vtrisq; legibus esse volebat, vt quemadmodum centuriatis comitijs, vbi plus patritij possent, latas leges plebeij observarent, item eo iure, quod tributis comitijs sancitum esset, in quibus plebeij patritijs suffragio præstabant, patritij tenerentur. Prout Manutius in libro de legibus Romanis hoc annotauit. Cæterum hanc legem de plebiscitis non esse obseruatam, argumento est lex Hortensij: Nam cùm plebs Romana, vt inquit Florus, propter æs alienum graueisq; atq; longas seditiones ad vltimum secessisset in Ianiculum, atque ob eam rem in magno timore essent patres, creatus dictator L. Hortensius plebem inde deduxit, legemq; tulit, vt omnes Quirites plebiscita non minus ac reliquæ leges tenerent. Gellius lib. 15. c. 25. Plinius lib. 16. ca. 10. Quibus astipulatur Iustinianus in paragrapho plebiscitum, Instit. de iure nat. gentium & ciuili. Sed & plebiscita lege Hortensia non minus valere quàm leges cœperunt: Et Pomponius in L. 2. ff. de origine iuris. Quin & P. Philo consul anno vrbis 416. à collega T. Aemilio Mamerco aduersus rebellantes Latinos Dictator creatus, inter cæteras leges quas plebi secundissimas, nobilitati aduersas tulit, vt plebiscita omnes Quirites tenerent, constituit. infrà lib. 8.

Lex Hortensia.

Plebiscita omnes Quirites tenebantur.

Liberi liberæq;] Arnob. lib. 5. Liberam eandem esse cum Cerere & Proserpina tradit. Nec dissentit Cicero in sexta Verrina, cùm inquit, raptam esse Liberam, quam eandem Proserpinam vocant, ex Ennensium nemore, qui locus quod in media est insula situs, Vmbilicus Siciliæ nominatur.

Libera.

Ennensium nemus Vmbilicus Siciliæ.

Tribunos sacrosanctos esse] Quod sine capitali piaculo attingi non possent, vt idē Liuius lib. 9. infrà testatur. Tum Post humius interea: Dedite, inquit, prophanos nos, quos salua religione potestis, dedetis deinde & istos sacrosanctos, cum magistratu abierint. Hinc sacrosancta potestas Liuio lib. 19. pro Tribunitia, & sacrosanctæ Ecclesiæ à Iustiniano dictæ, in quibus est ius Asyli. Vide Budæum in prioribus annot. ad Pandect.

Sacrosancti magistratus.

Ioui sacrum esset] Antiqui sacros homines sic vocabant, quasi execrandos & detestandos. Vnde sacra fames Virgilio, & sacer atque intestabilis Horatio. E duodecim tabulis sumptum vocabulum, quod more Gallorum Seruius tradit. Flatitium esse ait. Nam cum Massilienses peste laborarent, vnus se ex egentibus offerre solebat annum integrum alendum publicis cibis & purioribus, post verbenis vestibusq; sacris ornatus circumducebatur per vrbem cum execrationibus: præcabantur enim, vt in eum omnia mala ciuitatis incumberent & deciderent, sicque proijcebatur. De quo plura Budæus.

Sacrum Ioui

Eisdem auspicijs] Id Liuius in initio lib. 7. docet, nimirum centuriatis comitijs creari solitos, Messala apud Gellium lib. 13. cap. 14. Cicero in oratione pro lege Manilia.

Iudicem enim consulem appellari] Cicero etiam lib. 3. de legibus eundem aliquando fuisse prætorem, iudicem & consulem his verbis docet: Regio imperio duo sunto, ijque præeundo, iudicando, & consulendo prætores, iudices, consules appellantur. M. quoque Varro consules aliquando iudices appellatos fuisse, li. 5. de lingua Latina docet. Quo vero tempore primum consules appellari cœperint, incertum esse existimat Onuphrius. Prætores verò primo, deinde consules appellatos clare explicauit Cicero, cùm dixit, eos præeundo, iudicando, consulēdo, prætores, iudices, consules appellantur. Prætores verò ideò prætores dictos esse sciendum est, quod vt Varro lib. 2. de vita p. Rom. scribit, præessent populo. Consules verò quòd consulerent Senatui. Cassiodorus consulem dictum scribit à consulendo, id est, prouidendo,

Consules iudices.

Consules vnde dicti? Prætores vnde?

vt in lib. de legibus docet Cicero. Reipub. consuleret, vel vt li. 14. de verborum origine Varro scribit, consulere populum & Senatum deberet: aut, vt Attius ait, quòd à ciuibus consuleretur.

In ædem Cereris ad ædiles plebis] Dio extrema pagina lib. 4. munus hoc inter ædiles & Tribunos communicat, ab hisque imperante Augusto translatum ad quæstores ait: Penes quos mansit demum perpetua ætate Cæsarum eorum custodiendorum cura. At mutata illa consuetudine in intimo ærario reponebantur, vt ex Tacito colligere licet. *Senatusconsulta ab ædilibus seruari solita.*

Etsi seras non leues tamen] Diuina enim vltio lento pede ad vindictam sui procedit, sed tarditatem grauitate compensat, vt non minus piè quàm eleganter Valerius Max. dixit, & Tibullus quoque de periurijs scripsit: *Vltio diuina lenta.*

Ah miser, & si quis primò periuria celat,
Sera tamen tacitis pœna venit pedibus.

Qui versus ex Hom. Iliados σ. sumpti sunt:

εἶησ γάρτε κῆ αὐτίκ' ὀλύμπιος οὐκ ἐτέλεσσεν
ἔκτα κῆ ὀψὲ τελεῖ σοὶ δὲ μεγάλω ἀπέπασαν
σοὶ σφῶϊ κεφαλῆ σι γυναιξίτε κῆ τεκέεσσι.

Quòd si continuò Deus haud periuria plectit,
Attamen id tandem fallet, quo maxima pœna
In caput authoris, sociam, natosq; redundet.

De sera autem numinis vindicta vide prouerbia: Serò Iupiter diphtheram spexit. Item serò molunt deorum molæ, & Plutarch. in Commentario, cui titulus περὶ τῶν ὑπὸ τῆς θείας βραδέως τιμωρουμένων. Et huc quoq; pertinet Homericum illud ex Iliados χ.

Νῦν δ' ἀθέμιστα πάντ' ὄπτισεις: Quo vtimur, vbi qui diu multa patrauit impune, tandem in extremum malũ adducitur, semelq; depẽdit superiora flagitia.

In carcerem est coniectus] Quem ipse semper Appius Romanæ plebis docilium vocare solitus erat, teste Sabellico libro 10. cap. 4. Ethnic. exempl. Accauit autem Appius Claudius illum ipsum carcerem in eo loco, vbi hodie S. colai templum est, in quo deinde iudicij reus sibi mortem conscisiuit, teste rli. lib. 4. cap. 1. Sed alij Tribunorum iussu occisum affirmarunt, genere mor- incerto, ita tamen vt immoderatæ libidinis, & falsi quoque iudicij condig- pœnas dederit. *Appius in carcere à se ædificato, perijt.* *Appij Claudij mors.*

In æs incisas] Priscos illos Græcos & Latinos, leges, fœdera, resque magni ino momenti in æreis tabulis insculpsisse docet præter alios Ouidius lib. 1. amorph cùm inquit: *Leges in æs incidi solitæ.*

-- *Nec verba minantia fixo* *Aere ligabantur.*--

er verba minantia, leges supplicia minantes, intelligens. Et Tzetzes αἱ ες ἦσαν, νόμοι δὲ τῶν ἀρχαίων, ἦσαν δὲ χάλκαι ὠμεντοι ὑπὸ ξύλων. astipulatur Dionysius ὑπαιθρώσαντος δὲ κῆ τὸ δήμου τοὺς νόμους, στήλαις ἐγχαράξαντες αὐτούς. Sic & Cicero: Et legum æra liquefacta sunt. ponius Iurisconsultus publica authoritate ait placuisse decem cõstitui viper quos peterentur leges à Græcis ciuitatibus, quas in tabulis eburneis criptas pro rostris composuerũt, vt posïent apertius percipi. Id quod Liuio gnat. Cui tamẽ Plato in Minoë subscribit. Cæterũ sunt qui Pomponio ad- es, libros illos eburneos, elephãtinos à Flauio Vopisco in Tacito appellaiant, non quod illis temporibus tales essent, sed quod olim fuissent, licet urimi ab operis magnitudine, quasi elephãti proceritate, nomẽ inuenisse ur. Nec solũ in æreis tabulis incisæ erant, sed & parietibus affixç, vnde Odixit fixo ære ligabãtur, & seruus apud Plautũ cõquerens non reddi muac de legũ & bonorum morum cõtemptu tragicã querelam extruens: *Elephantini libri.*

Mores (inquit) *leges produxerunt iam in potestatem suam.*
Et miseræ etiam ad parietem sunt fixæ clauis ferreis.

cationes decreuit] Supplicationes erant, cum aut ex collatione aut certe *Supplicationes quid?*

certe de bonis damnatorum sacrificaretur, vnde supplicia dicuntur, Isidorus in sexto, & meminit Festus: Supplicationes quæ sunt de bonis passorum supplicia. Salustius: In supplicijs deorum magnifici. Isidorus lib. 5. Supplicium, inquit, proprie dicitur, non quo quoquo modo punitur, sed ita damnatur, vt bona eius consecrentur, & in publicum redigantur, nam supplicia dicebantur supplicamenta. Et supplicium dicitur, de cuius damnatione delibatur aliquid Deo, vnde & supplicare.

Trebonis lex. Dum decem tribunos plebis faceret] Nam Duilia lex de Tribunis nusquam numerum præfinierat, tantum, vt relinquerentur, sanciebat, & ab ijs qui creati essent, cooptari collegas iubebat. Sustulit igitur Tribonia lex cooptationem. Nam cum iusserit, ab eo qui comitia Tribunis creandis haberet, omnes plane Tribunos qui X. omnino erant, creari: nimirum partem Tribunorum creari, reliquos autem ab ijs qui creati essent, cooptari velint, quod cum M. Duilius Tribunus plebis fecisset, rectèque factum, neque contra legem ab ipso latam defenderet, anno insequenti Trebonius, ne in posterum fieret, lege cauit. Nec aliam legem intelligit Liuius lib. 4. cum ait: Ante omnia refellit falsum imaginis titulum, paucis ante annis lege cautum, ne tribunis collegam cooptare liceat. Hæc enim verba nihil aliud significant, nisi id quod hic scripsit, vt qui plebem Romanam, &c. Prout sentit Manutius lib. de legibus Romanis.

Quod saluberrimum in administratione] Alludit ad illud Homericum Iliados 2. quod ipsum in prouerbium abijt.

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω.
Multos imperitare malum est, rex vnicus esto.

Nam his verbis Vlysses milites tumultuantes (in quibus erat & Thersites) compescit. Eum Homeri versiculum vsurpauit Dion, cum videret Heraclidem moliri factionem, author Aemylius Probus. Hinc Xenophon: vt oculi, manus, pedes, ideo bini conditi sunt, vt coniuncti se adiuuent, non impediant: sic decet fratres, & collegas, animos, consilia & actiones conferre. Et vt orbes cœlestes miris anfractibus sibi mutuo cedunt, vt suam harmoniam & concordiam hoc quasi obsequio tueantur: sic principes & gubernatores collegas decet cedendo, ferendo, & placide contra nitendo, & concordiam retinere, & cuncta prudenter & honeste susceptum absoluere.

Haud surdis auribus] Id est, non frustra vel inaniter. Sic Virgilius in Bucolicis: Non canimus surdis, respondent omnia syluæ. Et Terent. in Heaut. Nam haud scit quam mihi nunc surdo narret fabulam: Vide Erasmum in Adagio Surdo canis.

Litem in rem suam vertere Iudices in suam rem litem vertendo] Litem in rem suam vertere, dixit eo, quod est rem inter duos controuersam adiudicari sibi, quod est, cum iudex ita cum litigantibus agit, vt ei iure suo cedant: Budæus in prioribus annotat. Pandectas. Quod deinde sequitur quadruplatoris nomen, eo intelligitur de

Quadruplatores. torum genus, qui ex eo quæstu sese tolerabant, vt ea persequerentur, quo ex legibus quadrupli erat actio, quorum crebra mentio apud antiquos. De licet dubium non sit, locum tamen Taciti luculentum, qui ad eius vocis cationem pertinet, ascribam. Contra M. Lepidus quartam accusatoribus cundum necessitudinem legis. Igitur ab illa quarta, quam lex accusatori præmio tribuebat, nomen quadruplatores inuenere. Torneb. li. 3. aduers.

IN IIII. LIBRVM LIVI ANNOTATIONES.

Connubia patriciorum & plebeiorum vetita. Contaminari sanguinem suum patres] In duodecim tabulis scriptum fuisse, ne patricijs cum plebeis connubium esset, præter Livium et Dionysius Halicarnassæus libro 11. Eo vero consilio à decem

factum esse videtur, ne per nuptias reconciliati, ijsdem animis contra decemuiros, qui deponere imperium nolebant, pro libertate consentirent, vt Manutius in libro de legibus Romanis existimat. At Zasius in catalogo legum antiquarum, idcirco id à decemuiris, qui omnes patritij erant, constitutum putat, quod more maiorum nemo plebeius auspicia habebat, quippe ea solis patricijs Romulus dederat, authore Cicerone de diuinatione. Et propterea futurũ erat, si connubia non dirimerentur, vt incerta prole auspicia turbarentur.

Quorum sacrorum sit] Familiam enim sacra sequebantur, ac magna omnino cura, ab eadem conseruabantur. Hinc apud poëtam AEneas ex capta vrbe fugiens patrem ita alloquitur: *Sacra familiam sequebantur.*

Tu genitor cape sacra manu, patriosq; penates.

Et paulo post. *Teucros q; penates*

Commendo socijs, & curua valle recondo.

Seruius in illum AEneidos 12. versum:

Sacra deosq; dabo.

Sed & sepulchrorum iura sequebantur sacra, familiam & hæredem. Cic. li. 2. de legib. Iam tanta religio est sepulchrorum, vt extra sacra & gentem inferri fas esse negent, L. familiaria. & L. seq. & L. Si quis fue. de relig. & sump. fun. Cic. lib. 1. de officijs disserens de gradibus humanæ societatis: Magnum enim est habere eadem monumenta maiorum, ijsdem vti sacris, sepulchra habere communia. Verum in re tam religiosa pontificio ius ciuile miscentes Iureconsulti ingenioſi esse non dubitarunt. Inuentæ sunt enim rationes, quibus pecunia sacrorum molestia liberaretur, interimerenturq; sacra. Cicero lib. 2. de legibus & pro Murena deridens Iureconsultos.

In linteis libris] Lintei libri erant in quibus imperij Ro. facta continebantur, vt tradit Gyraldus historiæ deorum synt. 3. *Lintei libri.*

Vt morum disciplinæq; Romanæ] Censura enim, vt apud Plutarchum in Paulo AEmilio legimus, maximæ omnium magistratuũ reuerentiæ erat, pluriq; potestatis, tum in alijs rebus, tum maxime ad morum emendationem: è senatu quippe mouere indignos poterant Censores, equitibus auferre equos, notare infamia, censum agere, lustrum condere. De quorum authoritate, dignitate, & officio, præter Liuium, leges Feneſtellam capit. 8. Pomponium Lætũ capit. 22. De Roman. magist. Varronem libr. 2. de agricult. Ciceronem lib. 2. & 3. de legibus. Plutarchum in Paulo AEmilio, Asconium Pedianum in actione prima in Verrem. Gellius lib. 7. cap. 22. & libr. 4. cap. 12. Blondum lib. 3. de Roma triumph. Budæum in annot. ad Pandectas. Omnia vero Onuphrius in Commentarijs Fastorum cumulauit, quem qui ea cognoscere volet adire potest. *Censuræ authoritas.*

Coloni eo præsidij causa] Duo ciuium Ro. qui extra vrbem habitarent, genera fuerunt. Municipes & coloni. Quales vtriq; fuerint Gel. li. 16. c. 13. docet. Municipes, inquiens, sunt ciues Romani ex municipijs suo iure, & legibus suis viuentes, muneris tantum cum pop. Roman. honorarij participes, à quo munere capessendo appellati videntur, nullis alijs necessitatibus neque vlla po. Ro. lege astricti, cum nunquam popularis eorum fundus factus esset. Ad coloniarum alia necessitudo erat, non enim veniunt extrinsecus in ciuitatem, nec suis radicibus nituntur, vt municipia, sed ex ciuitate quasi propagatæ sunt, & iura institutaq; omnia pop. Rom. non sui arbitrij habent. Coloniarum itaq; conditio, vt idem Gell. inquit, licet magis quam municipiorũ obnoxia & minus libera esset, potior tamen & præstabilior existimabatur propter amplitudinem maiestatemq; pop. Ro. cuius coloniæ quasi effigies parua erant, simul quia obscura obliterataque erant municipiorum iura. Deducendarum coloniarum mos à Romulo institutus frequentissimus apud Romanos fuit. Nam hostibus lacessentibus victis, agrique & regionis parte multatis, in agris de eis captis, quo Imperium Roman. stabilirent, vel nouas vrbes condebant, vel in antiquitus cõditas, veterib. incolis ex ijs pulsis, nouos ex vrbe ciues *Coloni qui.* *Municipes qui.* *Triumuiri coloniis deducendis.*

per

per Triumuiros ad id creatos eo deducebant, quotquot agro capto colendo sufficere possent, quem nouis colonis diuidebãt. Hi statim in coloniam deducti nouam administrandæ reipublicæ rationem Roman. more constituebant. Nam vt Romæ erat populus & senatus, sic hi nouos colonos in decuriones & plebem diuidebant. Decuriones Senatus, plebs populi Romani imaginem referebant. Ex decurionibus singulis annis duo vel quatuor viri creabantur iuxta coloniæ magnitudinem vel paruitatem, qui Duumuiri vel 1111. I. D. Id est, iuri dicundo vocabantur. Hi consulum Romanorum speciem repræsentabant, creabantur insuper ædiles, qui viarum, ædificiorum publicorum, annonæ & locandorum rituum publicorum, item quæstor qui ærarij publici curam habebat. Atque hi erant præcipui coloniæ magistratus, in cæteris omnibus more legibus, & institutis Romanis viuebant. Harum coloniarum duo genera erant, vt tradit Asconius, quædam ciuium Roman. & quædam Latinæ coloniæ ciuium Romanorum præter sacra omnia iura habebant, quæ ciues Romani obtinebant. Coloniæ vero Latinæ quæ ius Latij haberent, de quo infra dicturi sumus. Quia vero crebra Colonarum mentio apud Liuium fit, & earum cognitio non parum ad imperij Romani magnitudinem maiestatemque intelligendam confert, ideo omnium coloniarum seriem ex Onuphrij Panuinij scriptis collectam ascribere in gratiam lectoris libuit.

Coloniæ ciuitatis Romanorum.

I. COLONIA CAENINA ABORIGINVM.

PRimum omnium Colonia à Romulo facta est bello primo Sabino, Cænina Græci generis non ignobilis vrbs. Trecenti eo deducti ciues coloni fuerunt, anno ab vrbe condita 4. Dionysius lib. 2.

II. COLONIA ANTENNAE ABORIGINVM.

HAEc eodem anno quo Cænina bello primo Sabino finito, colonia à Romulo deducta fuit, vrbs fuerat Græcorum Aboriginum, qui Siculos expulerant, quemadmodum Cænina, trecenti eo etiam ciues Coloni deducti anno vrbis conditæ 4. Dionysius lib. 2.

III. COLONIA CRVSTVMERIVM ALBANORVM.

CRustumerium quæ antea colonia Albanorum fuerat, eodem bello victa à Romulo, Romana Colonia facta fuit, anno vrbis 4. Dionysius lib. 2. & 3.

IIII. COLONIA MEDVLLIA LATINORVM.

MEdullia aliæque vrbes Latinæ audita Romuli virtute se ipsæ ei tradidêre, hæ Coloniæ Romanæ factæ anno vrbis 5. Dionysius lib. 2. & lib. 3. Medullia olim Colonia à Romulo deducta ad suos defecit sub Tullio Hostilio rege.

V. COLONIA.

EX Dionysio. Cum Medullia deducta anno vrbis 5.

VI. COLONIA CAMERIA ALBANORVM.

ROmulus & Tatius reges quum bello Camerinos vicissent, Cameriam, quæ Colonia Albanorum fuerat, Coloniam Romanam deduxerunt anno vrbis conditæ 5.

VII. COLONIA FIDENAE ALBANORVM.

ROmulus Fidenatibus insigni prælio superatis, vrbeq; eorum capta, Fidenas Coloniam Romanam fecit idibus Aprilis, anno vrbis 13. duobus millibus & quingentis colonis eo deductis. Hæc vrbs olim Albanorum Colonia fuerat, deducta à maximo natu ex tribus fratribus Albanis, quorum alter Crustumeriam, alter Nomentum Colonias fecerant, Dionysius lib. 2. & Plutarchus. Liuius vero lib. 4. à Cornelio Cosso, T. Quinctio primo Cos. anno vrbis 326. Fidenis Colonorum additus numerus, agerq; ijs bello interemptorum assignatus. Biennio vero post noui Coloni à Fidenatibus occisi vrbi excidium attulerunt.

VIII.

VIII. COLONIA OSTIA.

ANco Martio rege ſylua Meſia Veientibus adempta, vſque ad mare imperium prolatum, & in ore Tyberis Oſtia Colonia condita. Dionyſius libro 1. & 3. Liuius libro 1. Item libro 27. Eadem die hi populi in Senatum venerunt, Oſtienſis, Alſienſis, Antias, Minturnenſis, Sinueſſanus & à ſupero mari Senenſis. Quum vacationes ſuas quiſque populus recitaret, nullius quum in Italia hoſtis eſſet præter Antiatem Oſtienſemque vacatio obſeruata eſt, & earum Coloniarum iuniores iureiurando adacti ſupra quadraginta non pernoctaturos ſe eſſe extra mœnia ſuæ Coloniæ, donec hoſtis in Italia eſſet. Item libro 36. Senatus decreuit vacationem rei nauali his colonis non eſſe. Oſtia & Fregena, & Caſtrum nouum, & Pirgi, Antium, Tarracinæ, Minturnæ, & Sinueſſa fuerunt. Florus ex Liuio libr. 79. Oſtiam Coloniam Marius expugnauit & crudeliter diripuit. De hac quoque Colonia mentionem faciunt, Eutropius libr. 1. Plinius lib. 3.

IX. COLONIA LATINA SIGNIA.

SVperbus Tarquinius Colonias deduxit Signiam & Circeos, illam caſu dum milites caſtris hybernis retinet, Circeos ductus loci opportunitate. In qua Titum, in illa Sextum filios præfecit. Dionyſius libro 4. & Liuius libro 1. Tarquinius Superbus rex Signiam Circeosque Colonos miſit, præſidia vrbi futura terra marique, & libr. 2. App. Claudio & P. Seruilio Coſſ. anno vrbis 259. Signia Colonia quam rex Tarquinius deduxerat ſuppleto numero Colonorum iterum deducta eſt. Sext. Iulius Frontinus in libro de Colonijs, Signia muro ducta Colonia à militibus & triumuiris munita iter populo non debetur. Ager eius militibus Auguſteis in nominibus eſt adſignatus. Hæc vna ex XIIX. Colonijs bello Punico ſecundo populo Romano fidelibus fuit. Quum enim 30. tum eſſent Coloniæ populi Romani, 12. ex his negauerunt eſſe, vnde milites pecuniamque darent, XIIX. vero Coloniæ milites ex formula paratos eſſe, vt ſi pluribus opus eſſet plures daturos, & quidquid aliud imperaret, velletque populus Romanus enixe facturos pollicitæ ſunt. Ne nunc quidem poſt tot ſecula fileantur fraudenturve laude ſua. Signini fuere & Norbani, Siticulani, Brunduſini, Fregellani, Lucerini, Venuſini, Adriani, Firmani, & Ariminenſes, & ab altero mari Pontiani, Pæſtani, & Coſſani, & mediterranei, Beneuentani, Aeſernini, Spoletani, Placentini, & Cremonenſes. Harum Coloniarum ſubſidio tum imperium populi Romani ſtetit. Ita Liuius lib. 27. De hac Colonia Strabo lib. 5.

X. COLONIA CIRCEII.

HVius Coloniæ præter ſupra citata authorum loca, meminerunt Cicero li. 3. de natura deorum. Circem (inquit) Coloni noſtri Circeienſes religione colunt. Dionyſius lib. 8. vbi Coriolani exulis Romani facta contra Romanos deſcribit. Item Liuius li. 2. 27. & 29. & Plutarchus in Coriolano. Hæ autem ſunt ſub regibus deductæ Coloniæ.

XI. COLONIA ECETRAE.

AP. Claudio & P. Seruilio Coſſ. anno vrbis 259. Volſcis à Seruilio victis in agrum de eis captum Ecetras Colonos miſſos fuiſſe tradit libr. 6. Dionyſius, quos cum Aurunci pellere voluiſſent, bellum Romanum in ſe conuerterunt.

XII. COLONIA VELITRAE.

BEllo Volſco anno ſequenti poſtquam Ecetræ colonia facta fuerat, à Virginio, T. Vetuſio Coſſ. Volſcis deuictis, Veliternus ager eſt ademptus. Velitras coloni ab vrbe miſſi, & Colonia deducta, ita Liuius lib. 11. Idem T. Geganio & Minutio Coſſ. Velitris auxere numerum colonorum Romani, & Dion. libr. 7. eis creatis Velitras Volſcorum vrbem, Frontinus de colonijs. Velitræ oppidum lege Sempronia fuerat deductum. Poſtea Claudius Cæſar agrum eius militibus Auguſteis conſitum, militibus eum adſignari iuſſit.

XIII.

XIII. COLONIA NORBA.

T. Genanio & Publio Minutio Coss. anno vrbis 262. Norbam in montes nouam coloniam, quæ arx in Pomptino esset, miserunt, & Dionysius libro 7. Norbam deducta colonia Latinorum vrbem non incelebrem, & Liuius iterum li. 7. Priuernates etiam Norbam atq; Setiam finitimas colonias Romanas incursione subita depopulati sunt, idem de ea lib. 27. scribit.

XIIII. COLONIA CIVIVM ROMANORVM ANTIVM.

L Iuius lib. 3. Ti. AEmylio 11. & Q. Fabio Coss. anno vrbis 287. Antium coloniam deduxere Triumuiri T. Quintius, A. Virginius, & P. Furius, idem A. 290 A. Posthumio Albo Sp. Furio Coss. colonia Antium suspecta ad Equos transijsse, & lib 8. L. Furio Camillo, C. Menio, Coss. anno 416. Antium noua colonia missa, cum eo vt Antiatibus permitteretur, si & ipsi ascribi coloni vellent. Naues indelonge abactæ, interdictumq; marchi Antiati populo est, & ciuitas data. Hæc omnium prima ex Latina ciuium Romanorum colonia facta est, Frõtinus. Antium populum deduxit, iter populo non debetur. Ager eius in lacinijs est assignatus. Tranquillus in Nerone capitul. 9. Antiũ coloniã deduxit ascriptis veteranis è prætorio, additis q; per domicilij translationem ditissimis primipilarũ vbi & portũ operis sumptuosissimi fecit. Hoc anno vrbis 804. Neroni 4. & Coss. Cornelio, Coss. factum fuisse tradit lib. 15. Tacitus, vbi ita eo anno ait: Veterani Terenium & Antium ascripti. Plin. li. 3. c. 4. In Latio, inquit, quondam Aphrodisium nunc Antium colonia. Florus ex Liuio in Epitoma lib. 80. C. Marius Antias Ariciam & Lauinium deuastauit colonias. De ipsa colonia Liuius lib. 26. & 3[illegible] meminit.

XV. COLONIA VITELLIA.

Q Vo potissimum anno colonia in AEquos deducta fuerit Vitellia, ab autoribus non traditur: Ego eam domitis Equis præsidij causa circa annum vrbis 295. factam fuisse opinor, quo tẽpore aliquot deuictis Aequis triumphi primum acti sunt. Huius coloniæ Liuius libr. 5. L. Lucretio Flauo, & Ser. Sulpi[illegible] Camerino Coss. anno vrbis 361. ita meminit: Vitelliam coloniam Romanam [illegible] agro suo Aequi expugnant. Vitelliam etiam coloniam Tranquillus in Vitell[illegible] c. 1. commemorat.

XVI. COLONIA LATINA ARDEA.

M. Fabio Vibulano, Posthumo Ebutio Cornicine Coss. anno vrbis 312. S[illegible] factum, vt quoniã ciuitas Ardeatiũ intestino tumultu redacta ad pauc[illegible] esset, coloni eo præsidij causa aduersus Volscos scriberentur. Hoc palam rel[illegible] tum in tabulas vt plebem tribunosq; falleret iudicij rescindendi consilium i[illegible] tum. Consenserant autem vt multo maiore parte Rutulorum colonorũ qua[illegible] Romanorum scripta, nec ager vllus diuideretur nisi is qui interceptus iudic[illegible] infami erat, nec vlli prius Romano ibi quam omnib. Rutulis diuisus esset, gle[illegible] vlla agri assignaretur. Sic ager ad Ardeates rediit. Triumuiri ad coloniam A[illegible] deam deducendam creati, Agrippa Menenius, & Titius Clœlius Siculus, M[illegible] butius Elua, ita Liuius lib. 4. Frontinus de colonijs, Ardea oppidum Imperat[illegible] Hadrianus censuit. Iter populo non debetur, ager eius in laciniis est adfig[illegible] tus, Liui. li. 27. Q. Fabio Max. V. Q. Fuluio Flacco 4. Coss. 30. inquit, tunc colo[illegible] populi Romani erant. Ex his duodecim quum omnium legationes Romæ [illegible] sent, negauerunt consulibus esse, vnde milites pecuniamque darent. Hæ sunt Ardea, Nepet, Sutrium, Circeij, Alba, Carseoli, Suessa, Sora, Setia, Cales, Nar[illegible] Interamna. Easdem libro 30. Liuius colonias Latinas, vocat, quas obaes[illegible] nitas fuisse refert acerbiore delectu & censu, tributoque stipendij nomine [illegible] dicto.

XVII. COLONIA LAVICI.

L Iuius libro quarto, anno vrbis 336. Senatus frequens censuit coloniam L[illegible] uicos deducendam, coloni ab vrbe mille & quingenti missi bina iugera [illegible] ce[illegible]

ceperunt. Lauici oppidum in Latio Prænestę versus erat, à quo via Lauiciana, quod Cicero pro Plăco municipiũ vocat. Hæ vero sunt colonię omnes populi Rom. deductæ post reges exactos, ante vrbem à Gallis Senonibus captã. 120. annorum interuallo, quas, vt opinor Sextus Pompeius priscas Latinas colonias vocat, vt distinguerentur à nouis, quæ postea à populo deductæ sunt.

XVIII. COLONIA SATRICVM C. R.

T. Iuius libro sexto, anno vrbis 370. largitor voluntarius repente senatus factus Satricum coloniam, duo millia ciuium Romanorum deduci iussit, bina iugera & semisses agri assignati. Hæc colonia in Latio fuit, vt idem Liuius tradidit.

XIX. COLONIA LATINA SVTRIVM. alias Iulia Sutrina.

VAterculis libr. 1. post septem annos quam Galli vrbem ceperunt (is fuit annus vrbis 371.) Sutrium deducta colonia est, & post annum Setia. Festus Sutrium municipium sui iuris vocat. Frontinus colonia Sutrium ab oppidanis est deducta ante limites, &c. Plin. libr. 3. ca. 5. in regione 7. Tuscia coloniæ Rusellana, Senensis, Sutrina, de hac colonia Liuius lib. 17. & 19.

XX. COLONIA LATINA SETIA alias Setina.

HAEc Velleio autore anno post Sutrium colonia facta est, Frontinus, Setia muro ducta colonia triumuirali lege est munita, iter populo debetur, P. 35. ager eius in absoluto ex occupatione à militibus tenebatur. De hac Liu. lib. 7. 7. & 29. mentionem facit.

XXI. COLONIA LATINA NEPET.

VAterculus lib. 1. post septem annos quam Galli vrbem ceperunt Sutrium deducta colonia est & post annum Setina, nouemq; interiectis annis Sepet. Is igitur fuit annus vrbis 381. Frontinus de colonijs. Colonia Nepensis alias Nes eadem lege seruatur, qua & ager Falisco rum. Nepet igitur legendum esse ex risciano liquet, hanc coloniam Liuius libr. 25. & 29. commemorat, & Festus unicipium sui iuris esse refert.

XXII. COLONIA LATINA CALES AVSONVM.

T. Iuius lib. 8. M. Valerio Coruo 4. & M. Attilio Regulo Coss. designati retulerunt de colonia Cales deducenda factoq; S C. vt duo millia quingenti homines eo scriberentur: Triumuiros coloniæ deducendæ, agroq; diuidundo creerunt, K. Duilium, T. Quintium, & M. Fabium. Paterculus li. 1. Sp. Posthumio, eturio Caluino Coss. Cales deducta colonia, de ea Liuius libris 27. & 29. scrit: Hanc coloniam Cicero in Rullum municipium vocat.

XXIII. COLONIA ANXVR TARRACINAE.

T. Iuius lib. 8. L. AEmylio Mamercino, C. Plautio Deciano Coss. anno vrbis cõditæ 425. Anxur trecenti in coloniã missi sunt. Bina iugera agri acceperunt. aterculus lib. 1. Insequentibus consulibus Sp. Posthumio & Philone Publilio nsoribus Acerranis data ciuitas, & post triennium Tarracinas deducta colo. De eadem Liuius libris 26. 27.

XXIIII. COLONIA FREGELLAE VOLSCORVM.

T. Iuius li. 8. P. Plautio Proculo, P. Cornelio Scapula, Coss. anno vrbis 426. Fregellas, Signiorum is ager, deinde Volscorum fuerat, colonia deducta. De ea m libris 27. & 29. meminit.

XXV. COLONIA LVCERIA SAMNITIVM.

T. Iuius libro 9. M. Petelio Libone, C. Sulpitio Longo 3. Coss. Luceriam colonia deducta, duo millia & quingenti coloni missi. Erat annus vrbis 440. aterculus lib. 1. eam decennio ante deductam fuisse scribit sic: Post triennium racinas deducta colonia interposito quadriennio Luceria. Fuit is annus

vrbis

vrbis 439.Plin.lib.3.c.2.Dauniorum præter supra dicta coloniæ Luceria,Venusia.Polybius lib.3.bello Punico secundo, Hannibal Dauniam populatur, & in ea coloniam Romanam Luceriam,de eadem Liuius lib.27.29.

XXVI. COLONIA LATINA SVESSA AVRVNCA.

LIuius lib.9.L.Papirio Cursore V.& C.Iunio Bubulco 2.Coss.anno 441.Suessa & Pontia coloniæ deductæ sunt, Suessa Auruncorum fuerat. Paterculus lib.1.ac deinde interiecto triennio Suessa Aurunca & Saticula.Frontinus: Suessa quæ & Aurunca dicitur muro ducta, lege Sempronia est deducta. Iter populo non debetur, ager eius pro parte limitibus intercessiuis & in lacinijs est adsignatus.Plinius lib.3.ca.1.in regione prima Italiæ ex descriptione Augusti coloniæ Capua,Aquinum,Suessa, Venafrum. Hanc coloniam Cicero in Rullū municipium vocat.De hac Liuius lib.27.& 29.

XXVII. COLONIA SATICVLA.

PAterculus lib.1.interposita quadriennio Luceria,ac deinde interiecto triennio Suessa Aurunca & Saticula anno vrbis 441.Sex.Pomponius...in Sati..In Samnio captū est quo(postea Coloniam)eam deduxerunt Triumuiri,M.Valerius Coruus,Iunius Sæua, P.Fuluius Longus ex S.C.Kal.Ianuariis, L. Papyrio Cursore,C.Iunio 2.Coss.De eadem Liuius lib.27.& 29.

XXVIII. COLONIA PONTIA.

HAEc eodē anno quo Suessa, auctore Liuio,colonia deducta est.Qui ita ait: Suessa & Pontia coloniæ deductæ sunt.Volsci Pontias insulam sitam in cōspectu litoris sui incoluerunt.De eadem meminit lib.27.

XXIX. COLONIA LATINA INTERAMNA.

PAterculus li.1.Interiecto triennio Suessa,Aurunce & Saticula, Interamnaque post biennium Liuius lib.10.Interamnam & Cassinum vt deducerentur Coloniæ,S.C.factum est.Sed triumuiros creauere, ac misere colonorum quatuor millia insequentes Consules M.Valerius, P. Decius 462. Idem libr.10.L. Posthumio Megello,M.Attilio Regulo Coss.Samnites Interamnam coloniam Romanam,quæ via Latina est occupare conati, Fuit enim & aliud oppidum Interamna in Vmbria.De eadem Liuius libris 27.& 29.

XXX. COLONIA CASSINVM.

EOdem anno quo Interamnæ deducta Colonia fuit, Cassinum vt tradit Liuius,quam Cicero pro Planco municipium vocat.

XXXI. COLONIA L. SORA.

LIuius lib.10.L.Genutio,Ser.Cornelio Coss. anno vrbis 451. Soram atq; Albam Coloniæ deductæ. Sora agri Volsci fuerat, sed possederant Samnites, eo quatuor millia hominum missa.Paterculus lib.1.Decem deinde hoc munere anni vacauerunt.Tunc Sora atq; Alba deductæ Coloniæ, Frontinus de Colonijs.Sora muro ducta Colonia,deducta iussu Cæsaris Augusti,iter populo debetur pedum 15.Ager eius limitibus Augusteis Veteranis est adsignatus. Plinius lib.3.c.5.Regio ea à Tyberi prima Italiæ seruatur ex inscriptione Augusti, Intus Colonia,Capua,Aquinum,Suessa,Venafrum,Sora,Theanum.De eadem Liuius lib.27.&.29.Soram Cicero pro Planco municipium nominat.

XXXII. COLONIA L. ALBA.

LIuius libr.10.Sora & Alba coloniæ deductæ. Albæ in AEquos sex millia colonorum scripta.Florus ex Liuio in Epitoma lib.72. AEsernia & Albæ coloniæ ab Italicis obsessæ sunt,de eadem Liuius lib.27.& 29.

XXXIII.

XXXIII. COLONIA L. CARSEOLI.

LIuius li.10.M.Liuio Dentre.Q.AEmylio Coss.anno vrbis 452. Marsorum agrum vt tueri,in quem colonia Carseoli deducta erat,quatuor millibus hominum scriptis.Velleius li.1.Sora atq; Alba deductæ Coloniæ,& Carseoli post biennium.De eadem Liuius lib.27.& 29.

XXXIIII. COLONIA L. NARNIA NEQVINVM.

LIuius li.10.M.Fuluio M.Pætino & T.Manlio Torquato,Coss.anno vrbis 455. Nequinum in deditionem populi Romani venit, colonia eo aduersus Vmbros missa à flumine Narnia appellata.Plutarch.in Tito Quintio colonias deduxit ante consulatum Narniam & Consam,de eadem lib.27.29.

XXXV. COLONIA SINVESSA.

LIuius libr.10. Tum de præsidio regionis depopulatæ à Samnitibus agitari cœptum.Itaq; placuit vt duæ coloniæ circa Vestinum & Falernum agrum deducerentur. Vna ad Ostium Lyris fluuij quæ Minturnæ appellata,altera in saltu Vestino Falernum contingente agrum,vbi Sinope dicitur Græca vrbs fuisse:Sinuessa deinde ab colonis Romanis appellata. Tribunis plebis negotium datum est, vt plebiscito iuberetur P. Sempronius Prætor Triumuiros in ea loca colonis deducendis creare. Nec qui nomina darent facile inueniebantur, quia in stationem se prope perpetuam infestæ regionis, non in agros mitti rebantur.Hoc autem App.Claudio 2.& L.Volumnio 2.Coss.factum est, anno vrbis 458.Eas vero non nisi anno sequenti deductas his verbis refert Velleius.At Fabio Quinto & Decio Mure 4.Coss. quo anno Pyrrhus regnare cœpit, Sinuessam Minturnasq; missi coloni.De colonia Sinuessa Liuius lib.27.29.

XXXVI. COLONIA MINTVRNAE.

HAEc Liuio & Velleio authoribus, eodem anno quo Sinuessa colonia deducta est.De qua sic scribit Frontinus:Minturnæ muro ducta colonia,deducta à C.Cesare.Iter populo non debetur,eius ager pro parte in iugeribus est adsignatus,cæterum in absoluto relictus.Plinius lib.3. colonia Minturnæ Lyri amne diuisa,Glanico appellato. Oppidum Sinuessa extremum in adiecto Latio.De hac colonia Cicero pro Planco.Dionysius lib.1.Liuius libris 27.29.Ptolemæus mentionem faciunt.

XXXVII. COLONIA VENVSIA.

PAterculus libr.1. Sinuessam Minturnasq; coloni missi post quadriennium Venusiam anno vrbis 463. Liuius libro 31. P. Sulpitio Galba 2. C.Aurelio Cotta Coss.anno vrbis 554.Triumuiri creati ad supplendum Venusinis colonorum numerum,quod bello Hannibalis attenuatæ vires eius coloniæ essent: C. Terentius Varro,T.Quintius Flaminius,P.Cornelius,Cn.F.Scipio. Hi colonos Venusiam adscripserunt,Plinius lib.3.cap.11. Dauniorum præter supra dictas colonia Venusia.De eadem Liuiuis lib.27.

XXXVIII. COLONIA SENA.

HOrus ex Liuio coloniæ deductæ sunt Castrum Sena,Hadria anno 465. Hoc ego magis factum fuisse anno vrbis 471. quo Senonibus à P.Dolabella ad internecionem cæsis,hæ in eorundem agris coloniæ ductę sunt.Hanc autem in Senonũ agro supero mari adiacente deductam fuisse sic ex Liuio li. 27. intelligitur.C.Claudio Nerone, M.Liuio Salinatore 2.Coss. colonos maritimos, qui sacrosanctã vacationem dicebantur habere, dare milites cogebãt nullius obseruata.Ostiensis,Alsiensis,Antias,Anxuras,Minturnensis,Sinuessanus, & à supero mari Senensis.De colonia Senensi mentionem facit Tacitus lib.21.

XXXIX.

XXXIX. COLONIA HADRIA.

HAec eodem anno quo Sena deducta colonia fuit authore Liuio, de qua idē etiam meminit lib.27.

XL. COLONIA COSSA alias CONSA.

PAterculus lib.1. Cossam vt Pæstum Fabio Dorsone vt Claudio Canino anno vrbis 481. coloniæ deductæ sunt. Florus ex Liuio in Epitoma lib.14. coloniæ deductæ sunt. Possidonia & Consa, Plinius libro 3. cap.5. In regione 7. Etruriæ ab eo tractu Vmbria portusque Telamon, Cosia Volsiensium à populo Romano deducta, victi enim aliquot annis ante fuerant Volsienses & Vulsinienses à Tit. Coruncanio, de quibus etiam triumphauit. Liuius lib.33. L. Furio Purpureone, M. Claudio Marcello coss. Cossanis postulantibus, vt sibi colonorum numerus augeretur, mille ascribi iussi, dum ne quis in eorum numero esset qui post L. Cornelium & T. Sempronium coss. hostis fuisset. Plutarch in T. Quincio refert, eum adolescentem, & Narniam & Cossam colonias deduxisse. Cossam Cicero in Verrem municipium vocat. De eadem Liuius lib.27. Hæc nostra ætate Orbetellum dicitur.

XLI. COLONIA PAESTVS alias POSSIDONIA.

PAestus quæ & Possidonia dicta est, eodem anno quo Cossa colonia deducta fuit, vt ex Velleio & Liuio videmus. De ea ita etiam scribit Liuius libro 27. Et ab altero mari Pontiani, Pæstani, & Cossani. Strabo lib.5. Picentes ex Hadria Romani colonos in Possidoniatem sinum deduxere, vrbs Possidonia Pæstus dicta est in medio sinu, collocata ab Sybaritis, quos Lucani, Lucanos Romani expulere. Insalubris vrbs ob amnem in paludes diffusum.

XLII. COLONIA ARIMINVM.

FLorus ex Liuio lib.15. coloniæ deductæ Ariminum in Piceno, Beneuentum in Samnio. Paterculus lib.1. P. Sempronio Sopho, & Appio Cæci F. coss. anno 481. Ariminum & Beneuentum coloni missi. Strabo li. Ariminium Vmbrorum colonia, vt Rauenna vtraque Romanos habet inquilinos. Plinius lib.3. cap. Octaua regio determinatur Arimino, Pado, Apennino. In ora fluuius Crustumium, Ariminum colonia cum Aunibus Arimino & Aprusa: Fluuius hinc Rubicon quondam finis Italiæ. Eutropius lib.2. P. Sempronio Sopho & Ap. Claudio coss. conditæ à Romanis ciuitates Ariminum in Gallia, Beneuentum in Samnio. De eadem colonia Cicero pro Cæcinna. Liuius lib.27. & 29.

XLIII. COLONIA BENEVENTVM CONCORDIA.

HAec colonia eo anno quo Ariminum Liuio, Velleio, & Eutropio auctoribus deducta est. De qua sic scribit Frontinus in libr. de colonijs Beneuentum muro ducta colonia, Concordia dicta. Deduxit Nero Claudius Cæsar. Iter populo non debetur. Ager eius lege 3. virali Veteranis est adsignatus, Caudium alias Caudium oppidum muro ductum iter populo non debetur pedum Cæsare Augusto coloniæ Beneuentanæ cum territorio suo est adiudicatum. Ager eius Veteranis fuerat adsignatus, Postea mensuratus limitibus & censu. Sext. Pompeius: Beneuentum (inquit) colonia quum deduceretur appellari cœptum est, melioris ominis causa. Namque eam vrbem antea Græci incolentes Maleuentum appellarunt. Et Plin. lib.3. ca.11. Cætera intus in secunda regione Hirpinorum colonia vna Beneuentum auspicatius mutato nomine, quondam appellata Maleuentum: Polybius lib.3. Hannibal Beneuentum colonian diripuit. De eadem Liuius lib.27.

XLIIII. COLONIA FIRMVM.

HAec eodem anno quo Castrum Velleio authore in initio primi belli Punici deducta colonia est. De qua Liuius lib.27.

XLV. COLONIA CASTRVM NOVVM.

FLorus ex Liuio in Epitoma libri 11. coloniæ deductæ, Castrum, Sena, Hadria. Hoc autem factum est anno vrbis 465. Paterculus lib. 1. Longe post deductam scribit: ait enim: Initio primi belli Punici Firmum, & Castrum colonis occupata, is annus vrbis fuit 489. Liuius li. 36. Senatus decreuit vacationem rei naualis non esse colonis maritimis. Ostia, Fregena, Castrum nouum Pyrgi: Velleij vt approbem sententiam potius quam Liuij facit, quod Tusci nondum victi erant, vt in his coloniæ adhuc deducerentur.

XLVI. COLONIA AESERNIA.

VElleius lib. 1. initio belli Punici Firmum & Castrum colonis occupata, & post annum AEsernia. Ergo anno vrbis 491. Florus ex Liuio lib. 16. colonia AEsernia deducta est. Fontinus de colonijs AEsernia colonia deducta lege Iulia iter populo debetur pedum 10. ager eius limitibus Augusteis est adsignatus. Florus in Epitoma lib. 72. AEsernia vt Alba coloniæ ab Italicis obsessæ sunt. Idem libro 73. AEsernia colonia cum M. Marcello in potestatem Samnitium venit. De eadem Liuius lib. 27.

XLVII. COLONIA ALSIVM.

PAterculus libro 1. Post 22. annos AEsulum & Alsium colonis occupata sunt. Liuius libro 27. colonis maritimis vacatio obseruata non est, Ostiensis, Alsiensis, Antias, Auxuras. Minturnensis, Sinuessanus & Senensis.

XLVIII. COLONIA AESVLVM.

HAEc authore Velleio eodem anno, quo Alsium colonia deducta est, fuit is annus vrbis conditæ 507.

XLIX. COLONIA FREGENAE.

FLorus ex Liuio in Epitoma libri 19. Coloniæ deductæ sunt Fregenæ in agro Salentino Brundusium, Paterculus lib. 1. Fregenas post biennium colonia deducta est, Liuius li. 36. Senatus decreuit colonias maritimas vacationem rei naualis non habere, Ostia, Fregenæ, Castrum nouum, Pyrgi.

L. COLONIA BRVNDVSIVM.

PAterculus Fregenæ post biennium proximoq; anno Torquato Sempronioque coss Brundusium anno vrbis 510. Florus, coloniæ deductæ sunt Fregenæ in agro Sallentino Brundusium. De eadem Liuius lib. 27. 29.

LI. COLONIA SPOLETIVM.

FLorus in Epitoma libri 20. Vmbris victis Spoletium colonia deducta est, Paterculus lib. 1. Brundusium & post triennium Spoletium coloniæ deductæ sunt. Quo anno Floralium Ludorum factum est initium, Liu. lib. 22. Hannibal enim recto itinere per Vmbriam vsque ad Spoletium venit, inde repulsus coniectans ex vnius coloniæ viribus quanta moles Rom. vrbis esset. Et Cic. pro Balbo, Spoletinus T. Macrinus vnus ex his quos C. Marius ciuitate donasset petit causam ex colonia Latina in primis firma & illustri. Et paulo post sed quum lege Appuleia coloniæ non essent deductæ, qua lege Saturninus, C. Mario tulerat vt in singulas colonias ternos ciues Romanos facere posset. De eadem Liuius lib. 27.

LII. COLONIA VALENTIA.

PAterculus Torquato Sempronioq; coss. Brundusium & post triennium Spoletium, postquam biennium deducta Valentia. anno vrbis 515. Liuius 35. eiusdem coloniæ restitutione (vt puto loquens) ita ait: L. Quintio. Cn. Domitio coss. anno vrbis 567. Vibonem colonia deducta est, ex S. C. plebisq; scito, tria millia & septingenti pedites ierunt 300. equites, Triumuiri deduxerunt eos,

Q. Næuius, M. Minutius, M. Furius Craſſipes, quina dena iugera agri data in ſingulos pedites ſunt, duplex equitibus. Brutiorũ proxime fuerat ager. Brutij ceperant de Græcis, Strabo lib. 6. Poſt Coſentiam Hipponium eſt Locrorum ædificium quod Brutijs eripuere Romani, & Vibonem Valentiam appellauere.

LIII. COLONIA LATINA PLACENTIA.

Q. Aſconius Pedianus in Piſonianam. In annalibus eorum qui Punicum bellum ſecundum ſcripſerunt tradi video Placentiam coloniam deductam prid. Kal. Ianuarij Ti. Sempronio Longo, & Publio Cornelio Scipione patre Africani coſſ. Primo anno eius belli vrbis 536. Sex millia hominum noui coloni deducti ſunt. In quibus equites deducendi fuit cauſa vt opponeretur Gallis, qui eam partem Italiæ tenebant, deduxerunt tres viri P. Cornelius Aſina, P. Papyrius Maſo, & Cneius Pompeius, alias Cneius Cornelius Scipio. Eamq; coloniam 53. deductam eſſe inuenimus. Deducta autem Latina, Florus libro 20. in Epitoma. Coloniæ deductæ ſunt in agro, de Gallis capto Placentia & Cremona. Paterculus libro primo: Sub aduentu in Italiam Hannibalis Cremona atque Placentia deductæ coloniæ. Polybius libro 3. ſic ſcribit, P Scipione T. Sempronio Coſſ. Cremonam trans Padum & Placentiam citra Padum deduxere C. Lutatius vir conſularis, alijque duo prætorij triumuiri quos Boij fugarunt & Mutinam compulere, deducta ſunt ſex millia ciuium intra trigeſimũ diem adeſſe iuſſa. Plutarch. in Hannibale, Romani Placentiam Cremonamq; colonos deduxere. Plinius lib. 3. cap. 15. In octaua regione Italiæ coloniæ Parma & Placentia. De eadem Liuius libro 31. & Tacitus lib. 18. mentionem faciunt. Hanc Cicero in Piſonem municipium & Feſtus municipium ſui iuris vocant.

LIIII. COLONIA LATINA CREMONA.

HAEc eodem anno quo Placentia, Polybio, Liuio, Velleio & Plutarcho authoribus deducta eſt, de qua ſic ſcribit Cornelius Tacitus lib. 19. Hic exitus Cremonã hubuit anno 286. à primordio ſui condita erat T. Sempronio & Cornelio Coſſ. ingruente in Italiam Hannibale propugnaculum aduerſus Gallos trans Padum agentes & ſi qua alia vis per Alpes irrueret: igitur numero colonorum oportunitate fluminum, vbere agri annexu connubijſque gentium adoleuit, floruitque bellis externis intacta ciuilibus infelix. Liuius 31. Galli Placentiam inuaſerant, & direpta traiecto Pado ad Cremonã diripiendam pergunt; Vicinæ vrbis audita clades ſpacium colonis dedit ad claudendas portas duarum coloniarum alteram captam, alteram oppugnari. Idem libro 33. Cremonenſium & Placentinorum colonorum turba, qui pileati ſequebantur Cornelium Cethegum conſulem triumphantem de Gallis Inſubribus & Cænomanis. Et li. 37. Cremona & Placentia colonis auctæ, Plin. li. 3. cap. 19. In mediterranea regionis 10. coloniæ Cremona, Brixia, Cænomanorũ agro Venetorum, Ateſte. Ptolemæus lib. 3. cap. 1. Cænomanorum qui ſub Venetia ſunt ciuitates Cremona colonia.

LV. COLONIA PVTEOLI CIVIVM ROMANORVM.

LIuius lib. 34. P. Africano maiore 2. & T. Sempronio coſſ. anno 560. Coloni ciuium Romanorum deductæ ſunt Puteolos, Vulturnum, Linternum trecẽi homines in ſingulas. Paterculus lib. 1. eodem temporum tractu, quanquam apud quoſdam ambigitur. Puteolos Salernumque atq; Buxentum miſſi coloni. Rurſum Liu. lib. 34. Puteolos Salernumque & Buxentum adſcripti coloni, qui nomina dederant quum ob id ſe pro ciuibus Romanis ferrent. ſenatus ita cauit non eſſe eos ciues Romanos, Frontinus. Puteoli colonia Auguſta: Auguſtus deduxit. Iter vno latere populo debetur, P. 30. Ager eius in ingeribus veteranis, & tribunis legionarijs eſt adſignatus, Feſtus. Puteolos vnam his præfecturis aliquando fuiſſe dicit, in quas præfecti populi Rom. ſuffragio creati mittebantur. Tacitus libro 14. vetus oppidum Puteoli Ius coloniæ, cogn

cognomentum à Nerone adipiſcitur, Strabo lib. 5. Puteoli Cumanorum emporium bello Hannibalis à Romanis incolis auctum nomen accepit à puteis vel à putore, ante Dycearchia dicebatur.

LVI. COLONIA SALERNVM CIVIVM ROMANORVM.

Iuius 34. lib. P. Cornelio Scipione Africano 2. Ti. Sempronio Longo Coſſ. anno 560. coloniæ ciuium Rom. deductæ ſunt Puteolos, Vulturnum, Linternum triceni homines in ſingulas. Item Salernum Buxentumque coloniæ ciuium Romanorum deductæ ſunt. Deduxere triumuiri, T. Sempronius Longus qui tum col. erat, Marcus Seruilius, C. Minutius Thermus: Ager diuiſus eſt qui Campanorum fuerat. Eadem Paterculus lib. 1. Strabo lib. 5. Romani Salernum cuſtodiæ gratia munierunt, de ea & Appian. 1. bellorum ciuilium.

LVII. COLONIA BVXENTVM. C. R.

Eodem anno quo Puteolos Salernumque & Buxentum colonia deducta, vt Liuius & Paterculus tradunt. De eadem Liu. lib. 39. Sp. Poſthumio Albino, Q. Martio Philippo coſſ. anno vrbis 568. Triumuiri ad colonos ſcribendos Sipontum mari ſupero, Buxentum infero deſertas Colonias ab Tit. Mænio Pr. vrbis creati ſunt, L. Scribonius, M. Tullius, Cn. Bæbius Tamphilus.

LVIII. COLONIA VVLTVRNVM C. R.

HAEc cum trib. ſupraſcriptis colonia deducta eſt. De qua Front. ſic ſcribit: Vulturnum muro ducta colonia iuſſu Imper. Cæſaris eſt deducta, iter populo debetur pedum 20. Ager eius in nominibus villarum, & poſſeſſorum eſt aſſignatus, Varro lib. 4. de lingua Latina. Nam & colonia noſtra Vulturnum Deus Tyberinus. Hæc colonia inter eas præfecturas à Feſto refertur, in quas præfecti à populo Romano creati mittebantur.

LIX. COLONIA LINTERNVM C. R.

Thæc cum Vulturno & tribus reliquis eodem anno colonia facta. De qua ita ſcribit Frontinus: Linternum muro ductum, colonia ab Auguſto deducta, iter populo debetur, P. 120. Ager eius in iugeribus veteranis eſt adſignatus. Hæc eodem iure præfectura aliquando fuiſſe à Feſto refertur, quo Vulturnum.

LX. COLONIA SIPONTVM C. R.

Iuius lib. 84. Scipione Africano 2. & Sempronio Longo coſſ. Sipontum in agrum qui Hirpinorum fuerat coloniam ciuium Roman. triumuiri, D. Iunius Brutus, M. Bæbius Tamphilus, & M. Heluius deduxerunt. Hæc eodem Liuio auctore deſerta colonia cum Buxento reſtituta eſt.

LXI. COLONIA TEMPSA C. R.

Iuius eodem anno quo Sipontum Tempſam, item, Crotonem ciuium Ro. coloniæ deductæ ſunt: Tempſanus ager de Brutijs captus erat. Brutij Græcos tulerant. Tempſam L. Cornelius Merula & C. Salonius deduxerunt.

LXII. COLONIA CROTON C. R.

Iuius lib. 34. Africano 2. & Longo coſſ. anno 560. Tempſam & Crotonem ciuium Rom. coloniæ deductæ. Crotonem Græci habebant Triumuiri, Cn. Iunius, L. Aemylius Paulus, C. Platorius Crotonem deduxerunt.

LXIII. COLONIA PIRGI.

Hac eodem anno colonia deducta eſt, quo ſuperiores, de qua ſic ſcribit lib. 36. Liuius: P. Scipione Naſica, M. Attilio Glabrione coſſ. ſenatus decreuit Coloniás maritimas vacationem rei nauali non habere, Oſtia, Fregenæ, Castrum nouum, Pirgi, Antium, Tarracinæ, Minturnæ, Sinueſſaque.

LXIIII. COLONIA LATINA BONONIA.

LIuius libro 37.M.Fuluio Nobiliore & Cn. Manlio Vulsone Coss. anno 565. ante diem 3. Kal. Ianuarias Bononiam Latina colonia ex senatusconsulto L.Valerius Flaccus,M.Attilius Serranus,L.Valerius Tappo Triumuiri deduxerunt.Tria millia homiuum sunt deducta, equitibus septuagena iugera, cæteris colonis quinquagena sunt data. Ager captus de Gallis Boijs fuerat.Galli Tuscos expulerant.Paterculus lib.1.Cn.Manlio Vulsone,M.Fuluio Nobiliore Coss. Bononia deducta colonia.Festus Bononiam municipium sui iuris appellat.Plinius lib.3.cap.15.In regione 8.quæ determinatur Arimino,Pado,Apennino intus,coloniæ Bononia Felsina vocitata, quum princeps Etruriæ esset Brixillum, Mutina,Parma,Placentia,Pomponius Mela.lib.2.cap.2.Vrbium quæ procùl mari habitantur opulentissimæ sunt,ad sinistram Patauium Antenoris.Mutina & Bononia Romanæ coloniæ.

LXV. COLONIA PISAVRVM.

LIuius lib.39.P.Claudio Pulchro,L.Porcio Licino coss.anno 570.colonię duę Pollentia in Pisenum,Pisaurum in Gallicum agrum deductæ sunt,sena iugera in singulos data,diuiserunt agros,colonosq; deduxerunt ijdem Triumuiri,Q. Fabius Labeo,M.& Q. Fuluij Flaccus & Nobilior :Paterculus lib.1.Quadriennium post Bononiam Pisaurũ ac Potentia coloniæ deductæ, Plutarchus in Antonio.Prodigia ante bellum Actiacum fuere, Pisaurum vrbẽ non longe ab Hadria,in qua Antonius colonos deduxerat,hiatu terræ absorptum perijsse.

LXVI. COLONIA POTENTIA alias POLLENTIA.

HAEc eodem anno cum Pisauro colonia deducta est, vt Liuius & Velleius tradunt.

LXVII. COLONIA MVTINA C. R.

LIuius lib.39.Q.Fabio Labeone, M.Claudio Marcello,coss.anno 561.Mutina & Parma,coloniæ Romanorum ciuium sunt deductæ. Bina millia hominum in agro,qui proxime Boiorum & Tuscorum fuerat.Octogena iugera Parmæ, quina Mutinæ acceperunt.Deduxerunt Triumuiri, M. Aemylius Lepidus T.Aebutius Caius,L.Quintius Crispinus. De hac colonia Polybius lib.3.Cicero Philippica 7.Plin. libr.3. cap. 15. & Pomponius Mela lib.2. mentionem faciunt.

LXVIII. COLONIA PARMA C. R.

HAec eodem anno quo Mntina colonia facta est,vt paulo ante vidimus.

LXIX. COLONIA SATVRNIA C. R.

LIuius lib.39.Q.Labeone,& M.Marcello coss. Saturnia colonia ciuium Romanorum in agrum Caletranum est deducta,deduxerunt Triumuiri, Q.Fabius Labeo,C.Afranius Stellio,T.Semp.Gracchus,Ptolemæus lib.3.cap.1.Tuscorum mediterraneæ Saturnia colonia. Hanc coloniam inter eas præfectur Festus enumerat, in quas præfecti quotannis à Prætore vrbis mitti soleban

LXX. COLONIA LATINA AQVILEIA.

LIuius lib.39. Q.Labeone & M. Marcello,coss. illud agitabant in senatu, colonia Aquilei deduceretur,nec satis constabat, vtrum Latinam an ciuum Romanorum deduci placeret. Postremo Latinam potius coloniam deducendam patres censuerunt,Triumuiri creati sunt,P. Scipio Nasica,C.Flamius,L.Manlius Acidinus.Et li.40.P.Cornelio Cethego,M.Bæbio Tãphilo c anno vrbis 573.Aquileia colonia Latina in agro Gallorum est deducta. millia peditum,quinquagena iugera, Centuriones centena,centena quadgena equites acceperũt,Triumuiri deduxerunt,qui supra.Velleius:Interiec que triennio Aquileia & Grauiscæ.Plinius libr. 3. cap.18.In 10.regione Ita

Ve

Venetia Natiſo cum Turro. Præfluentes Aquileiam coloniam 12. millia paſſuum à mari ſitam, Carnorum hæc regio. Strabo lib. 5. & Ptolemæus libr. 3. cap. 1. eius coloniæ meminerunt.

LXXI. COLONIA GRAVISCAE.

LIuius lib. 40. P. Cornelio Cethego, M. Bæbio Tamphilo coſſ. colonia Grauiſcæ deducta eſt in agrum Etruſcum de Tarquinienſibus quondam captum, quina iugera agri data. Triumuiri deduxerunt, C. Calphurnius Piſo, P. Claudius Pulcher, & Caius Terentius Iſter: eiuſdem meminit Velleius & Frontinus: colonia Grauiſcæ ab Auguſto deduci iuſſa eſt, nam ager in abſoluto tenebatur: poſtea Imperator T. Cęſar Iugerationis modum ſeruandi cauſa lapidibus immenſis Reip. loca adſignauit.

LXXII. COLONIA LATINA PISAE.

LIuius lib. 40. A Poſthumio Albino, C. Calphurnio Piſone coſſ. anno 574. Piſanis agrum pollicentibus quo Latina colonia deduceretur, gratiæ ab Senatu actæ. Triumuiri creati ad eam rem Q. Fabius Buteo, M. & P. Popilij Lænates. Ptolemæus lib. 3. eius coloniæ meminit Feſtus, Piſas municipium ſui iuris fuiſſe, ſcribit.

LXXIII. COLONIA LVCA C. R.

LIuius lib. 41. C. Claudio Pulchro, Tit. Sempronio Graccho coſſ. anno vrbis 577. Lucam colonia ∞ ∞ ciuium Romanorum ſunt deducta. Triumuiri deduxerunt Publius Aelius, L. Aegilius, Cn. Sicinius. Quinquagena & ſingula iugera, & ſemiſſes agri in ſingulos dati ſunt. De Ligure captus is ager erat, Etruſcorum antequam Ligurum fuerat Paterculus, & poſt quadriēnium Luca, colonia deducta. Plinius libro tertio, capit. 5. In regione 7. Primum Etruriæ oppidum Luca à mari recedens, quam Feſtus municipium ſui iuris vocat.

LXXIIII. COLONIA AVXIMVM.

PAterculus lib. 1. Auximum miſſi coloni in Picenum ante triennium, quam Caſſius Cenſor à Lupercali in Palatium verſus theatrum facere inſtituit, cui in demoliendo eximia ciuitatis ſeueritas, & coſ. Cœpio reſtitere. Fuit is annus vrbis 597. Sex. Iulio Cæſare, L. Aurelio Oreſte coſſ.

LXXV. COLONIA FABRATERIA.

PAterculus lib. 1. Caſſio Longino & Sextio Caluino coſſ. anno vrbis 630. Fabrateria colonia deducta eſt. Frontinus de colonijs: Fabrateria muro ducta, iter populo non debetur. Ager eius iure ordinario eſt diuiſus.

LXXVI. COLONIA SCYLACIVM.

PAterculus libro 1. Caſſio Longino, & Sextio Caluino coſſ. 630. Fabrateria colonia deducta eſt. Et poſt annum Scylacium, Mineruium, Tarentum, Neptunia, Carthago q; in Africa prima extra Italiam colonia condita eſt. De Dertona ambigitur.

LXXVII. COLONIA MINERVIVM.

EOdem anno quo Scylacium authore Velleio deducta colonia, anno vrbis 631. Q. Cæcilio Metello Balearico, T. Quinctio Flaminio coſſ.

LXXVIII. COLONIA TARENTVM.

EThæc cum Scylacio & Mineruio colonia, vt tradit Velleius, deducta eſt. De qua Plutarchus in Gracchis ita ſcribit: C. Gracchus Tribunus plebis legem promulgauit, vt Tarentum & Capuam coloniæ deducerentur. Druſus vero eius collega vt 12. fierent, quod Senatus probauit. Tacitus lib. 4. Nerone 4. & Coſſo Cornelio coſſ. Veterani Tarentum & Antium adſcripti. Non enim vt olim vni-

uersæ legiones deducebantur cum tribunis & centurionibus, & suis cuiusque ordinis militibus. Strabo libro sexto. Tarentum, inquit, Romanorum colonia.

LXXIX. COLONIA NEPTVNIA.

CVm Scylacio, Mineruio, & Tarento colonia deducta est, authore Velleio anno vrbis 631.

LXXX. COLONIA IVLIA DERTONA.

ET hæc circa hæc tempora, vt tradit Paterculus, colonia facta est, de qua Plinius lib. 3. cap. 5. Ab altero Appennini latere ad Padum amnem Italiæ diuisimum omnia nobilibus oppidis nitent. Liburna Dertona colonia, Iria. Hæc regio ex descriptione Augusti 9. est.

LXXXI. COLONIA NOLA.

ANno vrbis 631. Q. Balearico & T. Quinctio Flaminio coss. quo C. Gracchus primum Tribunatum gessit, 12. vt ait Plutarchus, vel 10. vt Appianus lege Drusi tribuni plebis coloniæ factæ, in quarum singulas tria millia ciuium deducta, quibus deducendis, ipse præesse noluit, sed alios præfecit. Adijcit Florus ex Liuio in Epitoma lib. 60. C. Gracchus Tribunus plebis continuato in alterum annum Tribunatu legibus agrarijs latis effecit, vt complures coloniæ in Italia deducerẽtur, & vno in solo dirutæ Carthaginis quo idem ipse Triumvir creatus coloniam deduxit. Idem refert Appianus libr. 1. bellorum ciuilium. Quæ autem fuerunt ab authoribus non produntur. Ego has fuisse opinor, Scylacium, Mineruium, Tarentum, Neptuniam, Dertonam, quas Velleius scribit hoc anno deductas fuisse. Item Nolam, Ariciam, Lauinium, Abellinum, Feretinum, Tarquinios, & extra Italiam Carthaginem. Nam has omnes vrbes paulò pòst colonias fuisse legimus, nec quando deductæ fuerint, apparet. Quum ante hæc tempora factæ non sint, reliquum est, vt eas hoc anno legibus Sempronia & Liuia deductas dicamus, quarum vna fuit Nola, de qua scribit ex Liuio Florus in Epitoma lib. 73. L. Cæsar consul malè aduersus Samnites pugnauit. Nola colonia in potestatem Samnitium cum L. Posthumio pr. venit, qui interemptus est. Festus Nolam municipium sui iuris fuisse tradit, Frontinus de colonijs: Nola nunc ducta colonia Augusta Vespasianus Augustus deduxit. Iter populo debetur, P. 120. Ager eius militibus Sullanis fuerat assignatus, postea intercisiuis mensuris colonis, vt familiæ est assignatus. Plinius lib. 3. cap. 5. Regio ea à Tyberi prima Italiæ seruatur ex descriptione Augusti, intus coloniæ Capua, Aquinum, Suessa, Venafrum, Sora, Theanum, Nola, Antiquus lapis

LXXXII. COLONIA ARICIA C. R.

FLorus ex Liuio in Epitoma lib. 30. Marius Antium Ariciam, Lauinium colonias deuastauit. Aricia autem ex antiquo municipio colonia facta fuerat.

LXXXIII. COLONIA LAVINIVM.

HAec vt puto vna ex 12. colonijs hoc anno deductis fuit, de qua bello Marsico meminit ex Liuio Florus lib. 30.

LXXXIIII. COLONIA ABELINVM.

ABelinum, inquit Frontinus, muro ducta colonia lege Sempronia. Iter populo non debetur. Ager eius veteranis est assignatus, Velleius libro 2. de Sempronio Graccho loquens, C. Gracchus tribunatum ingressus longe maiora & acriora repetens dabat ciuitatem omnibus Italis, extendebat eam pomœria vsque ad Alpes, diuidebat agros, vetabat quenquam ciuium plus quingentis iugeribus habere, noua constituebat portoria, nouis colonijs replebat provincias, iudicia à senatu transferebat ad equites, frumentum dare instituerat. Quibus verbis intelligo, Abellinum & reliquas colonias quas Frontinus lege Sempronia deductas scribit ex his 12. fuisse, quæ hoc anno ab ipso, & D. tribunis plebis deductæ sunt.

LXX

LXXXV. COLONIA FERENTINVM.

FRontinus in libro de colonijs: Ferentinensis colonia lege Sempronia est assignata, sed quod antè limitibus centuriatis fuerat assignata, postea defi-cientibus veteranis iuxta fidem possessionis est recensita, numeris vincialib. termini sunt constituti. Liuius lib. 34. Nouum ius eo anno à Ferentinalibus tentatum, vt Latini, qui in coloniam Romanam nomina dedissent, ciues essent Romani. Sed hic de populis non de colonia.

LXXXVI. COLONIA TARQVINII.

TArquinij colonia lege Sempronia est adsignata, cuius agri mensura in trigono varijs locis est contecta. Ita Frontinus de colonia. Hanc coloniam Cicero pro Cæcinna municipium appellat.

LXXXVII. COLONIA EPOREDIA.

PAterculus libro 1. Narbo Martius in Gallia, M. Porcio & Q. Marcio coss. anno vrbis 636. deducta colonia est. Post tres & viginti annos in Baciennis Eporedia. Marcio V I. Valerioque Flacco coss. anno vrbis 654. Neque facile memoriæ mandauerim, quæ nisi militaris colonia post hoc tempus deducta sit. Plinius lib. 3. cap. 17. in regione 11. Transpadana Augusta prætoria iuxta gemi-nas Alpium fauces Graias & Pæninas. His Pœnos Graijs Herculem transisse memorant. Oppidum Eporedia Sibyllinis libris à populo Romano condi iussum. Eporedicas Galli bonorum equorum domitores vocant.

LXXXVIII. COLONIA ALBA POMPEIA.

ANno ab vrbe condita 664. L. Iulio Cæsare, P. Rutilio coss. qui primus belli Marsici fuit, quum lege Iulia Latinis, Tuscis, & Vmbris primum anno ipso, inde anno sequenti, Cn. Pompeio, Strabone & Lucio Porcio Catone coss. Gallis Cispadanis ciuitas data fuisset, Transpadani indignati eorum rationem iure ciuitatis Romanæ habitam non fuisse, tumultuari cœperunt. Quibus tumultibus sedandis à senatu cura data est Pompeio consuli. Is Gallis quidem Cispadanis ciuitate donata, vt Transpadanos quietaret, eos iure Latij honorauit, aliquotque tam citra quàm vltra Padum colonias deduxit. Citra Padum eidem colonias Romanas, vltra verò Latinas eas fecit. In his quæ cis Padum fuerunt, Alba Pompeia, vt opinor, colonia fuit ab ipso vocata, vt Laus Pompeia vltra Padum. Neq; enim vllus præterea Pompeius in his regionibus quid gessisse legitur. An colonias verò cis Padũ deduxerit, vt verisimile, ita obscurum est.

LXXXIX. COLONIA AVGVSTA VERONA.

PAedianus in Pisoniam ita scribit, vbi de Placentia loquitur. Neque illud dici potest sic eam coloniam esse deductam, quemadmodum post plures ætates, Pompeius Strabo, pater Cn. Pompeij Magni Trãspadanas colonias deduxe-rit. Pompeius enim non nouis colonis eas constituit, sed veteribus incolis ma-gnibus ius dedit Latij, vt possent habere ius, quod cæteræ Latinæ coloniæ, id est, vt gerendi magistratus gratia ciuitatem Romanam adipiscerentur. Por-rò duo genera earum coloniarum, quæ à populo Romano deductæ sunt, fue-runt, vt aliæ ciuium Romanorum, aliæ Latinorum essent. Ex his Pædiani ver-bis illud quod dixi, colligimus, deductis aliquot colonijs, ipsum Transpadanis Latij ciuitati Romanæ proximum dedisse, postquam ciuitas reliquis Itali-cis populis (quos enumeraui) data esset à superioribus consulibus Iulio, & Ru-tilio. Porrò autem inter Transpadanas Latinas colonias à Pompeio deduc-tas fuisse opinor (nullus enim de his aperte, quod sciam scriptor tradit) Ve-ronam & Ateste Venetorum, Brixiam & Comum Cænomanorum, Laudum Pompeij Insubrum. Nam Veneti (quanquam eos nunquam legamus à

Romanis victos vel subactos aut triumphatos) ex quo enim in amicitiam & fœdus Romanorum bello Gallico cisalpino authore Strabone venerunt, diu in populi Romani amicitia libere egêre, postea tamen in consuetudinem parendi Romanis clementer prouocantibus, & ipsi venerunt, omnibus præsertim circum finitimis nationibus & gentibus, vt Insubribus, Cænomanis, Carinis, Iapodibus, Istris, & Boijs multis prælijs bello superatis, ac in ditionem populi Romani redactis. De his colonijs Transpadanis meminit Tranquillus in Cæsare, vbi eas colonias Latinas vocat, sic decedens ergo ante tempus colonias Latinas de petenda ciuitate agitantes adijt, & ad audendum aliquid concitasset, nisi consules conscriptas in Ciliciam legiones paulisper ob id ipsum reti-nuissent. Veronam vero vnam ex his colonijs Latinis Transpadanis à Pompeio Strabone deductis fuisse refert incertus author in Panegyrico ad Constantinum Imperatorem, sic pugnacissimo præfecto, vt quam coloniam Cn. Pompeius aliquando deduxerat, Pompeianus euerteret, ô miserabilem Veronensium calamitatem, &c. Tacitus libro decimonono, Quæsitum inde qua sedes bello legeretur. Verona potior visa patentibus circum campis ad pugnam equestrem, qua prævalebant, simul coloniam copijs validam auferre Vitellio in rem famamq; videbatur.

XC. COLONIA ATESTE VENETORVM.

HAec procul dubio vna ex Transpadanis colonijs fuit à Cn. Pompeio cum Verona & reliquis deducta, de qua scribit Plinius lib. 3. cap. 19. In mediterraneo regionis 10. coloniæ Cremona, Brixia, Cænomanorum agro, Venetorum autem Ateste.

XCI. COLONIA BRIXIA CAENOMANORVM.

HAEc & ipsa ab eodem Cn. Pompeio Strabone Latina colonia deducta atque postea cum reliquis colonijs Transpadanis à C. Cæsare dictatore ciuitate donata. De cuius magistratibus Quæstore, Aedili, Quadrumuiris iuri-cundo, Quadrumuiris quinquennalibus, Sextumuiris augustalibus multa mē-est in antiquis vrbis Epigrammatibus, haud multo tempore antè effossis.

XCII. COLONIA COMVM aliàs NOVOCOMVM.

STrabo libro quinto, Comum mediocris colonia erat, sed Pompeius Strabo Magni pater colonos restituit, eam Rheti vastauerant, C. Scipio tria millia hominum addidit. Cæsar quinque millia, ex quibus quingenti Græci ciues donati. Hi nouum Comum vocauere. Appianus libro secundo bellorum ciuilium. Cæsar Noum Comum condidit in Alpibus, qui illic magistratum gessissent ciues Romanos esse voluit.

XCIII. COLONIA LAVS POMPEIA.

HVius coloniæ quanquam nullus, quod sciam, vetustus author mentionem faciat, procul dubio tamen à Cn. Strabone Latina colonia & ipsa Transpadanum deducta est, à quo & cognomen accepit.

XCIIII. COLONIA ARRETIVM.

HAEc colonia ante Ciceronis tempora, & fortè à Sylla militaris deducta fuit, de qua idem Cicero pro L. Murena sic scribit: Catilinam confluentem bonorum Arretinorum, & Fesulanorum exercitu alacrem incedere, L. Fl. lib. 77. L. Sulla ciuitatis statum ordinauit, exinde colonias deduxit. Fronti Arretium muro ducta colonia lege Triumuirali. Iter populo non debetur ger eius limitibus est adsignatus. Et alibi, Colonia, Arretina, lege Augusta fita limitibus Gracchanis, qui recturas maritimas & montanas spectabant, stea per cardines decimano & duodecimano est assignata, & numerus centuriarum manet, &c.

XCV. COLONIA FESVLAE.

Thæc vt existimo à L. Sulla dictatore colonia deducta est, de qua Cicero pro Murena meminit. Quandoquidem ex Liuio Florus eum in consulatu deduxisse scribit.

XCVI. COLONIA BOVILLA.

Bouilla lege Sullana est circundata. Iter populo non debetur, agrum eius ex occupatione milites veterani tenuerunt in sortem, Frontinus. Hanc Cicero Philippica secunda appellat municipium.

XCVII. COLONIA SVESSVLA.

Oppidum muro ductum, lege Sullana est deducta. Iter populo non debetur, ager eius veteranis militibus Sullanis in iugeribus est assignatus. Frõt. Hęc tus præfectura & municipium sine suffragij iure fuit.

XCVIII. COLONIA POMPEIA.

De hac colonia Cicero pro Sulla sic mentionem facit. Disiunxit Pompeianos à colonis, vt hoc dissidio ac dissensione facta oppidum in sua potestate set, & Pompeianos haberet, quũ ab hoc illa colonia deducta sit, & quũ commoda colonorum, à fortunis Pompeianorum P.R. fortuna diuiserit, ita carus vsq; est. Has autẽ quinq; colonias à Sylla deductas fuisse opinor, quòd is multas colonias militares feciſſe credatur, atq; hæ ante Ciceronis ætatem iam conditę factæ fuerint. Florus li. 77. Sylla consul colonias deduxit, & li. 89. Sylla Nolam in Samnio recepit, 47. legiones in agros captos deduxit, & eò ijs diuisit. ultisq; municipijs, vt tradit Cicero pro Cæcinna, ciuitatem ademit.

XCIX. COLONIA CAPVA IVLIA FELIX.

Caterculus Cæsar in consulatu (is eum gessit anno vrbis 695. cum M. Bibulo) legem tulit vt ager Campanus plebi diuideretur, suasore legis Pompeio. Ita citer 20. millia ciuium eò deducta, & ius his restitutum post annos circiter . quum bello Punico à Romanis Capua in formam præfecturæ redacta e- Frontinus de colonijs. Capua muro ducta colonia Iulia. Felix iussu Impeoris Cæsaris à 20. viris est deducta. Iter populo debetur P. C. ager eius lege lana fuerat adsignatus, postea Cæsar August. in iugeribus militi pro merito idi iussit. Calatia oppidum muro ducta, iter populo debetur, P. 60. coloniæ puensi cum territorio suo à Sulla Felice adiudicata olim ob hostium pugnã. ero in Rullum 2. Neq; te P. Rulle omnia illa M. Bruti atque auspicia à simili re deterrent, nam & ipse qui deduxit, & qui magistratũ Capuę ceperunt, & aliquam partem illius deductionis, honoris, muneris attigerunt, omnes abissimas impiorum pœnas pertulerunt. Idem quum veniſſem Capuam coiam deductam, L. Considio & Sext. Saltio, quemadmodũ ipsi loquebantur, toribus, nam quum cæteris in colonijs duumuiri appellentur, hi se prætoppellari volebant. Et paulò pòst. Hinc isti decemuiri, quum numerum corum ex lege Rulli deduxerunt, centum Decuriones, decem Augures, lex tifices constituerunt, quos illorum animos, impetus, quam ferociam esse tis? Idem Philippica secunda: Consuluisti me per literas de Capua, tu em, sed idem de Casilino respondissem, possesne, vbi colonia esset, eò coam nouam inde ducere, negaui, in ea coloniã quæ esset auspicatò deducum esset incolumis coloniam nouam iure deduci, colonos nouos adscribi e, rescripsi. Plinius li. 3. cap. 5. Regio ea à Tyberi prima Italiæ seruatur ex ciptione Augusti. Intus coloniæ Capua à Capi dicta Aquinum.

COLONIA BOVIANVM VETVS.

thæc à Cæsare, vt puto iã dictatore deducta est (nullus enim deinceps ita eis digerendis temporis ordo accuratus seruari poterit) de qua sic scribit Fron-

Frontinus: Bouianum oppidum lege Iulia milites deduxerunt sine colonis, ... ter populo amplius non debetur, quàm P. 10. Ager eius per centurias & sc... na est adsignatus, Plinius lib. 3. cap. 12. in regione 4. Italiæ Samnitium, quos S... bellos & Græci Saunitas dixêre, colonia Bouianum vetus, & alterum cogno... mine Vndecumanorum.

COLONIA VEII.

VEij colonia priusquam oppugnaretur, ager eius militib. est adsignatus et ... ge Iulia. Postea deficientibus his ad vrbanam ciuitatem adsociandos ce... fuerat Diuus Augustus, nam varijs temporibus & à diuis imperatoribus ag... sunt adsignati. Frontinus in libro de colonijs.

COLONIA AVFIDENA.

AVfidena muro ducta colonia, iter populo debetur, P. 10. milites eam le... Iulia sine colonis deduxerunt.

COLONIA CASILINVM.

CIcero Philippica secunda in Marcum Antonium: Deduxisti coloniam C... silinum, quod Cæsar antè deduxerat omni auspiciorum iure turbato, Ca... linum coloniam deduxisti, quo erat pauci⁹ annis antè deducta, vt vexillum ... deres, & aratrum circunduceres, cuius quidem nomine portam Capuæ pe... perstrinxisti, vt florentis coloniæ territorium minueretur. Hæc authore Fe... vetus præfectura fuit.

COLONIA CALATIA.

ET hæc à C. Cæsare deducta fuit, vt ex his Velleij verbis intelligitur libro ... cundo, vbi de Augusto loquitur sic: Primumq; à Calatia mox, Casilino ... teranos exciuit paternos, quorum exemplum sequuti alij breui in forman... sti coiere exercitus.

COLONIA LANVVIVM.

LAnuuium colonia ex municipio vetere facta est, à C. Cæsare dictatore, ... tradit Frontinus, sic Lanuuium verò muro ductum colonia deducta à di... Iulio. Ager eius in limitibus Augusteis pro parte est adsignatus militibu... teranis, & pro parte virginum Vestalium lege Augustana fuit adsignatus. S... postea Imperat. Hadrianus colonis suis agrum adsignari iussit.

COLONIA FORVM IVLII.

HAec vt existimo, à Cæsare etiam deducta fuit, quod nomen ipsum decla... De qua Ptolemæus lib. 3. cap. 1. sic meminit Carnorum mediterranea c... niæ Forum Iulij, &.

COLONIA IVLIA HISPELLA.

HAnc quoque à Cæsare deductam nomen ipsum indicat. Hæc etiam mu... pium dicitur.

COLONIA POLA aliàs PIETAS IVLIA.

ET hanc ex nomine à Cæsare deductam opinor, de qua scribit Plinius li... capite decimonono: In decima regione oppida Istriæ ciuium Roma... rum Aegida. Parentium colonia Pola, quæ nunc Pietas Iulia quondam à ... chis condita, abest à Tergeste centum millia passuum, mox oppidum Ne... um. Hæ autem sunt omnes coloniæ militares, quas à Cæsare dictatore de... tas, vel inuenerim, vel coniectura consequi potuerim.

COLONIA AQVINVM.

NVnc eas colonias adijciam, quas à Triumuiris R.P.C. Lepido Antonio ... sare deductas fuisse inuenerim. Quarum prima ordine alphabetico e... quinum, de qua ita scribit Frontinus: Aquinum muro ducta colonia, leg... umuirali deducta, iter populo debetur, P. 80. Ager eius perennis militib... assignatus. Plinius libro 3. capite 5. In regione prima Italiæ colonia C...

Aqui...

quinum, Sueſſa, &c. Tacitus lib. 17. ſub Othone. Sepoſitus per eos dies Corne-
s Dolabella in coloniam Aquinatem. Hæc colonia municipium vocatur à
cerone in oratione pro Plancio: Nam ante coloniam à Triumuiris deduc-
m, municipium lege (vt opinor) Iulia factum fuerat.

COLONIA IVNONIA FALISCA Etruſcorum.

Rontinus, colonia Iunonia quæ appellatur Faliſca, à Triumuiris eſt adſigna-
ta, & modus iugerationis eſt datus, in qua limites intercisiui ſunt, directi lege
raria. Plinius lib. 3. cap. 5. in regione 7. Tuſcia intus coloniæ Faliſca Argis or-
vt auctor eſt Cato, quæ cognominatur Etruſcorum, lucus Feroniæ, &c.

COLONIA FLORENTIA.

Rontinus Florentia colonia deducta à Triumuiris adſignata lege Iulia Cen-
turijs. Cæſariana iugera, 200. per cardines & decumanos. Huius coloniæ
minit Tacitus.

COLONIA FAEDATVRA.

Olonia Fædatura ea lege qua ager Florentinus in Centuriatis ſingulis iu-
gera, 200. termini lapidei, alij ſextales, alij molares, Frontinus.

COLONIA FORMIAE.

Rontinus: Formias oppidum, Triumuiri ſine colonijs deduxerunt. Iter po-
ulo non debetur. Ager eius in abſoluto reſedit, pro parte in lacuneis eſt ad-
atus. Finitur terminis ſiliceis & Tiburtinis. Hæc ante vetus municipium &
fectura fuit.

COLONIA TELESIA.

leſia muro ducta colonia à Triumuiris deducta. Iter populo debetur, P. tri-
inta. Ager eius militibus Auguſteis in nominibus eſt adſignatus, Frontinus.

COLONIA TVDER FIDA.

der Fida colonia ea lege, qua & ager Florentinus in Centuriatis ſingulis
gera, 200. Termini lapidei, aliàs ſaxei, aliàs molares, Frontinus.

COLONIA VENAFRVM.

ntinus Venafrum (inquit) oppidum Triumuiri deduxerunt ſine colonijs.
r populo debetur ped. 20. Ager eius in lacineis limitibus interceſſiuis eſt
natus, ſed ſumma montium iure templi ab Auguſto ſunt conceſſa. Plinius
ap. 5. In regione prima Italiæ intus coloniæ Capua, Aquinum, Sueſſa, Ve-
m, Sora, &c. Venafrum verò vna ex his antiquis præfecturis à Feſto fuiſſe
ur, in quas præfectos quotannis prætor mittere ſolebat.

COLONIA VOLATERRAE.

aterræ colonia lege Triumuirali eſt adſignata in Centurias ſingulas iu-
a ducenta decimanis à cardinibus eſt adſignata, quam omnes veterani
ionibus diuiſam pro parte habuerunt. Frontinus.

COLONIA VLVBRA.

bra oppidum à Triumuiris erat deductum, poſtea à Druſo Cæſare extru-
m, ager eius in omnibus eſt adſignatus. Iter populo non debetur. Fonti-

COLONIA REGIVM.

e colonias quas Cæſar Auguſtus deduxit, exponam, quarum fortè prima
t Regium, de qua Strabo lib. 5. ſic ſcribit: Cæſar Auguſtus fugato ex Si-
xt. Pompeio, quum deſertam vrbem Regium reperiſſet, permultos ex
ius ibidem fecit colonos.

COLO-

COLONIA ACERRAE.

ACerræ muro ducta colonia Diuus Augustus deduci iussit. Iter populo debe-
tur, P. 90. Ager eius in iugeribus est adsignatus. Frontinus. Hæc colonia ve-
tus municipium & præfectura fuit.

COLONIA ALATRVM.

ALatrum muro ducta colonia Augustus deduxit. Iter populo non debe-
Ager eius per centurias & strigas est adsignatus. Frontinus.

COLONIA ATELLA.

FRontinus: Atella muro ducta, colonia deducta ab Augusto. Iter populo d-
betur P. 120. Ager eius in iugeribus est adsignatus. Atella vetus tum ante m-
nicipium, tum præfectura fuit.

COLONIA AVGVSTA TAVRINORVM.

HAnc cum Augusta prætoria, Salassorum ab Augusto Cæsare deductam e-
istimo, quãdo ipse authore Strabone, egregia contra Salassos victoria p-
titus eorum prope nomen deleuerit, de quibus sic lib. 3. c. 17. scribit Plinius:
Transpadana regione 11. coloniæ ab Alpium radicibus Augusta Taurinor-
antiqua Ligurum stirpe inde nauigabili Pado, deinde Salassorum Augu-
prætoria iuxta geminas Alpium fauces Graias atq; Pœnias.

COLONIA AVGVSTA PRAETORIA Salassorum.

DE hac præter Liuium meminit Ptolemæus lib. 3. cap. 1. sic: Salassorum
sub Insubribus sunt ciuitates Augusta prætoria colonia.

COLONIA BOVIANVM VNDE-cumanorum.

HVc vndecimam legionem post bella ciuilia ab Augusto deductam col-
am fuisse innuere videtur Plinius lib. 3. cap. 3.

COLONIA COPIAE, alias THVRII.

STrabo lib. 6. Thurios Tarentini euersere, Romani colonos paucos dedu-
copiasq; coloniam appellauerunt. Hanc ab Augusto deductam opinor
bellum Siculum.

COLONIA CORTONA.

DIonysius qui sub Augusto vixit, Croton colonia Romanorum Corton-
per appellata est. Hæc in Tuscia erat.

COLONIA CVMAE.

CVmę muro ducta colonia, ab Augusto deducta. Iter populo debetur p-
80. Ager eius in iugeribus veteranis pro merito est adsignatus iussu C-
dij Cæsaris. Frontinus: Vetus aliquando municipium, aliquando præfe-
hæc colonia fuit, Festo & Liuio authoribus.

COLONIA FANVM FORTVNAE, alias Iulia Fanestris

HAnc ab Augusto deductam nomen declarat, quando in Tranquillo a-
re duodetriginta colonias deduxerit. Plinius lib. 3. ca. 13. In regione
lonia Fanum Fortunæ Pisaurum. Pomponius Mela lib. 2. cap. 2. A Pado a
conam transitur Rauennam, Ariminum, Pisaurum, Fanestris colonia, fl-
Metaurus atque Athesis.

COLONIA NVCERIA.

NVceria Constantina muro ducta colonia. Deducta iussu Imperator-
gusti, iter populo debetur P. 60. Ager eius limitibus Iulianus lege Au-
na militibus est adsignatus & alibi in absoluto resedit. Liuius lib. 27. Nuc-
quærentes, vbi habitarent Nuceria deleta Atellam, quia id maluerant A-
nis Calatiam migrare iussis transducti M. Marcello, & M. Læuino Coss.

eus libr.3.cap.1. Vmbrorum qui sunt supra Tuscos Nuceria colonia, postea centinorum Nuceria colonia.

COLONIA ORIENTIVM.

Orientium colonia lege Augusti censita est limitibus Gracchanis, qui rec-turas maritimas & montanas spectant, postea per cardines decumanos & odecumanos adsignata est, Frontinus.

COLONIA PRIVERNVM.

Priuernum oppidum muro ductum coloniam militibus deduxit Imperator Cæsar sine colonis. Iter populo debetur, P.30. Ager eius pro parte cultus iu-ribus est adsignatus. Cæterum in lacineis vel in absoluto remansit. Fronti-is: Priuernum vetus municipium & præfectura ante fuit, authore Festo.

COLONIA RAVENNA.

Strabo lib.5. Ariminum Vmbrorum colonia, vt Rauenna, sed vtraque Roma-nos habet inquilinos. Hæc ab Augusto instituta est, quum classem in eius rtu instruxit, quæ Hadriatico sinu tuendo excubaret.

COLONIA TERGESTE.

AEc ab Augusto deducta est, de qua Plinius li.3. c.18. in 10. regione Italiæ. Tergestinus sinus colonia. Tergeste 33. mille passuum ab Aquileia, Ptole-eus lib.3.c.1. Istriæ post flexum Hadriatici intimi sinus Tergeste colonia.

COLONIA THEANVM SIDICINVM.

Frontinus: Theanum, quod & Sidicinum, colonia deducta à Cęsare Augusto. Iter populo debetur P.85. Ager eius limitibus metricis omnib. est adsigna-Plin.lib.3.ca.5. In regione prima Italiæ coloniæ Capua, Aquinum, Suessa, naſrum, Sora, Theanum, Sidicinum & Nola. Hæ autem sunt coloniæ, quas Cõstanti Augustum Cæsarem deduxisse inueni. Sequuntur hæ 3. præterea oniæ à Nerone Claudio, fratre & Druso Cæsare & filio Tiberij Imperat. æ, de quibus scribit Frontinus.

COLONIA ATINA.

Atina muro ducta colonia, deduxit Nero Claudius. Iter populo non debe-tur. Ager eius pro parte in lacineis est adsignatus, Frontinus.

COLONIA ANAGNIA.

AEc ex municipio à Druso Cæsare deducta colonia est, de qua ita scribit Frontinus: Anagnia muro ducta colonia Drusi Cæsaris populus deduxe-Iter populo non debetur. Ager eius per strigas est adsignatus. Hæc colo-municipium vetus & præfectura ante fuerat.

COLONIA CALAGNA.

Calagna muro ducta colonia iussu Drusi Cæsaris populus deduxit, iter po-pulo non debetur. Ager eius Veteranis est assignatus, Front. de colonijs.

COLONIA INCERTO TEMPORE DE-ductæ Colonia Abella.

Abella municipium coloniæ, vel familiæ Imp. Cæsaris Vespasiani iussu ac-ceperunt. Postea in Lacineis ager eius in iugeribus militi est assignatus, populo debetur.

COLONIA AESIS.

Vius coloniæ non nisi in vetustis epigrammatibus mentionem extare di-ici.

COLONIA ANCON, aliàs ANCONA.

nius li.3.c.19. Quarta regione Piceni Numana à Siculis condita, ab eisdẽ onia Ancon appositа promõtorio Cumero in ipso flectẽtis se ore cubito.

CO.

COLONIA APVLESIVM.

HVius coloniæ tantum vetus lapis meminit.

COLONIA ASCVLVM.

PLinius lib.13.c.13.In quinta regione Piceni Cupra oppidum, castellum Firmanorum, & supra id colonia Asculum Piceni nobilissima.Asculum Cicero pro Sulla municipium vocat.

COLONIA ASTA.

PTolemæus lib.3.cap.1.In Liguria, Asta colonia.

COLONIA BRIXILLVM.

PLinius lib.13.ca.15.In octaua regione coloniæ Bolonia ,Brixillum, Mutina. De hoc oppido plura scribit Tacitus lib.17.19. clade Othonis insigne.

COLONIA CAEDITIA.

VEtus epigramma tantum hanc coloniam commemorat.

COLONIA CAPIS.

CApis coloniæ, pro æstimo vbertatis,& naturæ locorum sunt agri adsignati. Nam termini in varijs locis sunt positi,Frontinus.

COLONIA CONCORDIA.

PLinius lib.3.c.19.In decima regione Venetia colonia Concordia,Ptolemæus,lib.3.cap.1,Carnorum mediterraneæ coloniæ, Forum Iulij, Concordia Aquileia.

COLONIA GABII.

LApis vetus extat Zagaroli, quod oppidum olim Gabios fuisse creditur. Hanc Cicero in Philipp.2.municipium vocat.

COLONIA ISTONIVM.

EThuius coloniæ mentio est in vetusta quadam inscriptione.

COLONIA LAVROLAVINIVM.

LAurolauinium lege & consecratione veteri manet. Ager eius ab Imperat. Vespasiano,Traiano & Hadriano,in Lacineis est assignatus.Iter populo n debetur,Frontinus de colonijs.

COLONIA LVCVS FERONIAE.

PLinius li.3.c.5.in regione Septima, intus coloniæ Falisca Hetruscorum,L cus Feroniæ,Rusellana,Senensis,Sutrina.

COLONIA LVPIA.

VEtus inscriptio.

COLONIA NEAPOLIS.

VEtusta epigrammata.

COLONIA PAMPIA.

VEtus inscriptio.

COLONIA PRAENESTE.

AGellius li.16.c.19. D.Hadrianus in oratione quam de Italicensibus, va ipse ortus fuit,in senatu habuit,Prænestinos refert maximopere à Tib.I per.petijsse,orasseq;,vt ex colonia in municipij statum redigeretur,idque Tiberium pro referenda gratia tribuisse, quod in eorum finibus sub ipso op do ex capitali morbo reualuisset.Festus Præneste municipium sui iuris voc

COLONIA REGIVM LEPIDI.

PTolemæus lib.3.c.1.In Gallia togata Regium Lepidi colonia.

COLONIA RVSELLANA.

PLinius lib.3.c.5.huius coloniæ in Tuscia mentionem fecit.

C

COLONIA SAEPINVM.

AEPinum oppidum muro ductum colonia ab Imperatore Nerone Claudio
eſt deducta. Iter populo debetur, P. 50. Ager eius in Auguſteis centurijs eſt
ignatus, Frontinus.

COLONIA SALPIS.

Vius coloniæ meminit Frontinus in libro de colonijs. Salpis muro ducta
colonia, &c.

COLONIA SENA.

Linius l. 3. c. 5. In regione 7. Etruriæ colonia, Paliſca, Lucus Feroniç, Ruſella-
na, Senenſis, Sutrina.

COLONIA SENVSIA.

Ntiqua inſcriptio.

COLONIA TOLLENTINVM.

Ollentini vetus inſcriptio adhuc extat. Tollentinatium in Piceno meminit
Plinius libro tertio.

COLONIA VERVLAE.

Erulę oppidum muro ductum, ager eius limitibus Gracchanis in nominibus
eſt aſſignatus, ab Imp. Nerua çolonis eſt redditus, Frontinus in libro de
onijs. Atq; hæc ſunt omnium coloniarum ciuium Romanorum, Latinarum,
ilitarium nomina, quas à Romulo vſq; ad imperij excidium deductas fu-
intra Italiam apud veteres authores vel inſcriptiones inuenerim. Quarum
maior ordine temporum ſeruato, digeſta eſt. Has vero poſteriores quarũ
pora inuenire non potui, vna ordine alphabetico ſubiunxi.

.Minutius præfectus annonæ crearent] Extraordinarium fuiſſe hunc ma- *Præfectus annonæ.*
ratum annotat Onuphrius in commentarijs ſuis de ciuitate Romana. Sæpi-
nim, vt quæq; negotia occurrebant, quę extraordinariam curationem re-
ere videbantur, ita alij atq; alij magiſtratus creabantur. Hunc tandem or-
tium Auguſtum feciſſe tradit Tranquillus, qui eum curatorem frumenti
lo diuidendi vocat.

nato erat cognomen] A cana lanugine creſcente. Vnde etiam Capito- *Lanatus.*
Lanatus eſt dictus. Sic quoq; Columella de re ruſtica vuas amineas lana-
naſcente lanugine vocat.

ruilium Halam] Sic à fœdo oris halitu cognominatum, vt Alex. ab Alex.
cap. 9. ſcribit.

ibræ farris] De lectione huius loci vide notata per Glareanum & Sigo-
Non male vero legi poſſe videtur bilibra auferendi caſu, ſicut & ſelibra
r apud Celſum libro quarto, annotante id Bubæo lib. 5. de aſſe. Cęterum
oc loco ſciendum, veteres frumentum non ſolum metiri, ſed & appende-
tos. Hinc illud Horatianum.

Cui ſatis vna
farris libra foret, tenui ſic tamq; puſillo.

e Tornebum lib. aduerſ. 2. cap. 13.

quimelium eſt appellatum] Plerunq; enim Romani eorum bona quos *AEquimeli-*
minibus oppido grauibus ſupplicio affecerant, publicarunt, ædeſq; ſolo *um.*
unt, mutatis locorum nominibus. Sic cum Marcellus quidam nequam
inoſus, propter latrocinia & ſordes vitæ capitali ſupplicio pœnas dediſ-
is publicatis, ex ipſius domo macellum ædificarunt. Meminimus præte-
ruuij Vaccij, cuius in Palatio domus, ob regnum affectatum publicata &
cui Vaccij prata nomen dederunt, Vide Alexand. ab Alexand. libro 3.
it autem AEquimelium inter Velabrum & Capitolium ad tabernas la-
eſt apud Valerium Maximum libro 6. c. 3. Alexandrum ab Alexandro
ra. Varronem libro 4. de lingua Latina. Nota vero hic exemplum libidi-
erandi, pœnarumque male affectati regni.

Fidenæ

Fidenæ. Fidenæ colonia] Fidenæ vrbs, vel oppidum potius, in quarta Italiæ regione, inter Anienem & Tyberim quadraginta stadijs ab vrbe distans, teste Dionysio, cuius meminit Strabo lib. 5. Plinius lib. 3. cap. 5. & 12. Volaterranus lib. cap. 1. Geograph.

Legatio sacrosancta. Cęde ruptura ius gentium] Legationem quippe, perinde vt rem sacram teres habuerunt, cui Deum Mercurium (quem Deorum nunciũ finxit vetust præficiebant. Ideoq; si qui legati populi Romani, qui iure gentium sancti à quouis populo aut natione violati forent, vt hi dederentur, qui contra gentium temerè violassent, per Feciales cauebatur. Qua de re lege Alex dum ab Alex. lib. 5 cap. 3. Hinc & Cæsarem retentis contra ius gentium leg tis, non virtute, sed dolo, de Germanis victoriam consecutum, M. Cato, cum ea victoria supplicatio decerneretur, hostibus dedendum censuit, vt pro c tate perfidiam expiaret: prout author est Plutarchus in vita Cæsaris.

Cossi qui? A. Cornelius Cossus] Festus eos qui rugosi sunt, & aspera facie, Cossos cari scribit, à similitudine vermium, qui ligno nutriuntur, & apud Phryges P tique accolas (teste Plinio lib. 17. cap. 24.) pro delicatissimis cibis sumuntur hinc quoque Cossuria Cæsaris vxor dicta est, cuius Tranquillus in Cæsare minit. Cæterùm de militari fortitudine Cossi, pręter Liuium Plutarchus in R mulo, Plinius lib. 16. cap. 5. Valer. Max. lib. 3. cap. 2. Sabellicus lib. 5. Ennead.

Spolia opima. Secunda spolia] Ter enim tantùm spolia opima Ioui delata legimus, mùm à Romulo vrbis parente, cùm Acronem vicit. Deinde post Romulũ anno à Cosso, victo Larte. Vltimo à Marco Marcello, qui Gallorum ducem dit, teste Plutarcho in Romulo, & Alex. ab. Alex. lib. 1. cap. 14.

Templum Feretrij Iouis] Quod fuit in vertice montis Capitolini, à Rom post bellum Ceninensium extructum. Quade re suprà libro primo diximus

Cuniculum agere. Agere Cuniculum] Clàm subtus terram fodere: eamq; fodiendo toll hinc cuniculis bellare dicitur, qui non aperta vi, sed dissimulanter ac dolis gerit. Contrà, qui palàm agit, quod agit machinis agere dicitur. Hinc M alis:

Gaudet in effossis habitare cuniculus antris,
Ostendit tacitas hostibus ille vias.

Voltumna. At Voltumnæ] Hanc Hetruscorum Deam fuisse, ex hoc Liuij loco app Videndum tamen an potius Vertuna legendum sit, vt Vertunus. Prout ant uit Gyraldus historiæ Deorum syntag. 1.

Aerarium fieri quid sit? Duplicatoq; censu ærarium fecerunt] Asconius in diuinationem Ci nis, de notis censorijs loquens, ita inquit: Regendis moribus ciuitatis cen quinto quoque anno creari solebant. Hi prorsus ciues sic notabant, vt c nator esset, senatu eijceretur, qui eques Romanus equum publicum per qui plebeius in Cæritum tabulas referretur, & ærarius fieret. Aerarium v eri erat, nullum aliud ius ciuitatis in Centuria, atque adeò in tribu re quàm vt pro capite suo tributi nomine æra penderet, ita, vt qui ærarius esset, is non solùm suffragio vrbano, sed etiam stipendijs militaribus sp esset. Quòd verò ærarij à militaribus stipendijs essent repulsi, ex Liuij lo est in principio septimi, vbi de Attellanis scribit, cognoscitur. Et hinc pat ronem rectè dixisse, censorem esse, ad cuius censionem, hoc est, arbitriu seretur populus. Et festo censores dictos, quòd tanti rem suam quisq mare solitus sit, quantum illi censuerint, cùm sæpius censum multiplica hic videre licet, illa tamen æquitate admissa, vt releuetur is, qui in tabu licis, delato modo ex certis causis frui non possit, prout Vlpianus de c eam censendi rationem fuisse demonstrat.

Ne cui album vestimentum] Huius legis vim authoritatemque nul isse, innumera de candidatis exempla docent, quæ videre est apud M in libro de legibus Romanis.

Orbẽ voluere Orbem voluentes] Id est, in orbem consistentes, vt Cæsar lib. 5.

allico loquitur (inquiens) iusserunt pronunciari, vt impedimenta relinque-
nt, atque in orbem consisterent, id est, in orbem pugnarent. In orbem verò *In orbem pugnari.*
ugnari ioler, cum vndique metus est, aut cum pauci à pluribus se circumuen-
os vident, vt militum terga tuta sint. Alibi Liuius id vocat in orbem se tutari,
oc eodem libro, Græci συστρέφεσθαι hoc dicunt.

Posthumius nulla tristi nota] Tristem notam dixit, quod nulla crudelitatis *Tristis nota.*
fama aspersus sit, vt notat Erasmus in prouerbio: Creta notare, & rursus in
rouerbio: Tristis litera. Vbi docet ex Asconio D. fuisse literam damnationis.
olutionis. N. L. ampliationis.

Legem de mulctarum æstimatione] Tres leges de re mulctatitia latæ fuisse *Mulctatitiæ leges.*
ueniuntur. Ex quibus primam tulit Sp. Tarpeius Capitolinus, & A. Aterinus
ontinalis coss. Vnde etiam ipsa lex tam Tarpeia, quam Aterina dicitur. Qua-
autem lata sit, ostendit Gellius lib. 11. cap. 1. Alteram autem legem Festus
am scribit, de modo mulctarum à T. Menenio Lanato, & P. Sextio Capitoli-
, coss. biennio postquam Aterina lata est. Tertia est ea, cuius hic Liuius me-
init. Vtrum autem hi consules æstimationem ex lege Aterina constitutam
tauerint, aut ipse Liuius circa hæc tempora describenda negligentior à
ltis accusatus, quod Aterino & Tarpeio tribuendum erat, his attribuerit,
sius in suo legum antiquarum Catalogo affirmare nequit.

Magna conatis magna præmia] Nam honos virtutem & artes alit. Vnde *Præmijs virtus excitatur.*
e Aristoteles scribit honorem esse præmium virtutis. Et Solon Salaminius
errogatus, quid magis ad Reipublicæ salutem prodesset? Respondit, si boni
æmijs inuitantur, mali autem pœnis coërcentur. Cicero ad Brutum, & An-
henes interrogatus, quæ res portenderet ciuitatibus exitium: Quum in his,
uit, nullum esse potest bonorũ ac malorum discrimen. Sentiens eam Rem-
blicam non posse cõsistere, vbi nec honos esset virtuti, nec pœna sceleribus,
oc est, quod apud Homerũ stomachatur Achilles: ἐν δ' ἰῇ τιμῇ. Et Lysan-
interroganti Persæ, quam Rempub. maximè probaret: Eam, inquit, in qua
ibus viris ac meticulosis, cõgrua vtrisq; redduntur: Sentiens virtutẽ inuita-
æmijs, ignauos excitari ignominia. Theophrastus quoque interrogatus,
nam Rempub. confirmaret, respondit, Beneficentia, præmium & pœna. Vi-
alia in hanc sententiam notata ab Erasmo in Chiliad. Artes honos alit.

ortem ac strenuum aliquem existere ex plebe] Vide quam plurima in
c sententiam apud Iuuenalem, vbi inquit:

Veniet de plebe togata,
Qui iuris nodos & legum ænigmata soluat.

bi nihil aliud in tota Salgia ostendit, quàm etiam ex infima plebe quam-
os virtute præclaros prodijsse. Verum hæc frustra nostro tempore no-
Cyclopibus atque Harpyis occinuntur.

apuam ab campestri agro] Variæ de constructione Capuæ sententiæ af- *Capua vnde dicta.*
tur. Seruius à Tuscis, qui omnem fere Italiam subiugauerunt conditam
it, cum hunc Virgilij in lib. 8. versum explicat.

Et Capys hinc nomen Campanæ ducitur vrbi.

etonius in dictatore Capys conditoris sepulchrum Cãpuę fuisse indicat,
o à colonis deductis tabula reperta fuit, quę Cæsari mortem denunciarit.
od & Lucanus lib. 2. accedit. Plinius li. 3. cap. 5. Capuã ab vndecimo cam-
am inquit, quod quomodo ibi intelligendum sit Hermolaus Barbarus
auit. Strabo autem lib. 5. quod duodecim vrbium caput esset dictam pu-
Quicquid rei sit, constat præter Vmbram vrbis huius hodie nihil extare.

ter duos vrbanos quæstores] De origine quæstorum mirè inter se vari- *Quæstores vrbani.*
thores, vt latè ostendit Onuphrius in commentarijs lib. 1. Fastorum. Pri-
rò deligebatur à consulibus, vt scribit Cornelius Tacitus libro 2. Manfit
(inquiens) consulibus potestas deligendi quæstores, donec eum quo-
norem mandaret populus, creatiq; primùm Valerius Potitus, & Mam.

Aimilius 13.anno post exactos reges, vt rem militarem comitarentur. Plutarchus vero in vita Poplicolæ & Zonaras scribunt eum pecuniæ tractationem alijs mandasse,ne consulum per eam potestas augeretur,tum primum quæstoribus designatis.Nam publicæ pecuniæ præpositi,ærarij curam habebant,à quęrendo dicti,vt tradit Varro lib.4.de lingua Latina.

Ampliati qui.

Ampliatam] Ampliati sunt, quorum damnatio differtur, aut quia corã sistendi testes sunt, & cum illis testes committendi, aut quia nondum plane liquet,aut de crimine,aut de pœnæ modo. Non liquere de causa dicebant,quãdo probationes & argumenta non satis erant idonea ad dijudicandã causam.

Comperẽdinatio quid?

Quid vero Cõperendinatio ab ampliatione differat,tradit Torneb.li.1.Aduersariorũ cap.3.ostendens comperendinationẽ lege Seruilia in iudiciũ repetundarum introductã,vt etiã si prima actione iudici liqueret eum damnandũ esse, tamen ei condemnare non liceret.Lex enim Seruilia induxit cõperendinationẽ,ne primo iudicaretur,id est,vt bis causa diceretur, ac cõperendinatio altera,id est,secunda est actio.Et hanc explicationẽ attigit Asconius, cum scripsit: Cõperendinatio vtriusq; partis recitatio est, id est, vt Tornebus interpretatur, cum iterum à præcone citantur,vt adsint,qui priore actione citati fuerant.

Necari sub crate] De hac loquendi forma vide suprà.

Defungi morbo.

Defuncta ciuitate] Id est, cum ciuitas à morbis liberata esset, Budæus in prioribus annotat.

Senatores olim legati.

Non plus singulis senatoribus] Vetere siquidem instituto, publici populi Romani nuncij cum mandatis ad exteras nationes ex solo ordine senatorio mittebantur. De vltimis Reip.temporibus, vix vlla veterum authoritas extat. Nam Liuius infra lib. 31.consuli à patribus commissum esse scribit,vt quem videretur,ex ijs qui extra senatum essent,legatum mitteret ad bellum regi indicendum. Atq; etiam Imperatores nonnunquam sibi legasse in equestri ordine adhuc constitutos certum est.

Sacramento dicere.

Nemo inuitus sacramento diceret] Dicere sacramento,vt Budæus in prioribus annotationibus tradit,sermo est antiquorum,& hoc in loco dicere, pro destinare & dicare accipi potest. Hoc enim etiã dicere significat teste Nonio.

Militare stipendium.

Stipendium miles de publico acciperet] Recte inquit miles,neq; enim eodem anno equites,quo pedites stipendium acceperunt, sed in Anxure capto illi bello Veientę,vt Liuius postea tradit: Stipendium vero militare quantum fuerit,haud procliue dictu est. Polybius enim diurnũ peditis questum obolos duos statuit. Centurionis duplex. Equitis Drachmã, quæ eadem fere est apud Græcos,ac denarius apud Romanos.Postremorũ autem temporũ consuetudine diurnũ peditis Romani stipendium fuisse denariũ,ex Taciti libro primo apparet,vbi Percennius miles conqueritur denis in diem assibus animã & corpus æstimare, hinc vestem,arma,tentoria,hinc sæuitiam centurionũ,& vacationes munerum redimi.Denarius autem decem assibus æstimatus est,atq; semper militari stipendio pro decem assibus datus,quamuis bello Punico secũdo pro cuissetvt sexdecim assibus permutaretur,vt tradit Plinius lib.33.cap.3.

Denarij æstimatio.

AEs graue.

AEs graue plaustris] AEs graue, inquit Festus,dictum à pondere,quia olim asses singuli pondo libræ,efficiebãt denarium ab hoc ipso numero dictum. Plinio vero ex his Liuij verbis apparet,cur æra merere milites dicantur,curq; stipendium dictum sit,ab ęre scilicet graui,nondum argenteo nummo percusso. Liuius infra libro sexto,hæc locutio: Rem creditori palam soluit, libraq; & ære lectum emittit,de Manlio loquens,vt id Budæus libro quinto,de asse annotat. Fuit autem hic ordo rei nummariæ,vt primum Romani ære graui, id est, rudi primo rudi & informi vsi sint,postea ære signato,quod fuit sub sexto demum Deinde argento signato anno vrbis 485. teste Plinio libro 33. his verbis gentum signatum est anno vrbis quingentesimo octogesimoquinto, Q. consule,quinque annis ante primum bellum Punicum & placuit denarium 10.libris,quinarius vero quinque,sestertius pro dupondio.

AEra merere.

Argentum quando signatum.

IN LIBRVM V. ANNOTATIONES EX VARIIS DOCTORVM MONVMENTIS *excerptæ.*

ID donum inimicorum veneno illitum] Alludere videtur ad vetus prouerbium, Hostium munera, non munera. De quo vide Erasmum in eodem.

Sub pellibus durare] Id eo dicitur, quoniam militum tentoria pellibus obtegerentur. Vnde & sub pellibus esse dicebantur, Liuius libro trigesimoseptimo. Aut sub pellibus milites habendos fore. Huc spectat Celsus de supellectile legata. ff. loquens. Labeo (inquit) originem fuisse supellectilis putat, quod olim ijs qui in legionem proficiscerentur, locari solerent, quæ sub pellibus vsui forent. Cœlius lib. 27. cap. 14. lect. antiq. *Sub pellibus durare.*

Nec opera sine emolumento] Conuenit hæc sententia cum prouerbiali illa: Hostimentum est, opera pro pecunia. Quæ admonet nihil gratuitum esse debere, sed officium beneficio pensandum. Hostimentum autem, authore Festo Pompeio, beneficij pensatio est à prisco verbo hostire, & redostire, quod est paria referre. *Hostimentū.*

Sicut æstiuas aues] AEstiuæ aues Liuio sunt, quas videmus æstate, hyeme non videmus, cum vel lateant, vel autumno hinc auolent, in diuersas plagas, Sorneb. lib. 24. aduers. cap. 38. *Aues æstiuæ.*

Fustuarium meretur] Fustuarium quidam fustigationem interpretantur, vt annotat Cœlius lib. 10. cap. 5. lect. antiq. Polybius author est in lib. de trib. milit. Duo in primis suppliciorum genera fuisse in militiæ disciplina, decimationem, id est, δεκατίαν & fustuarium. Modestinus quoq; iureconsultus inter pœnas militares fustium castigationem recenset. *Fustuarium quid?*

Vineæ non tantum iam iunctæ] Vineæ machinæ militares, quæ cuiusmodi sint, & quomodo parentur, docet Flauius Vegetius libro 4. cap. 15. de re militari. *Vineæ.*

Quibus census equester erat] Fuit autem equestris census senatorio minor initium sestertiûm quadringentorum millium. Quadringenta verò millia esse census, ante initium belli ciuilis. Suetonius de Cæsare ad Rubiconem exercitum loquente testis est. Idem quoq; Augusto imperante seruatum Horatius in prima epistola indicat, cùm cecinit. *Census equester.*

Si quadringentis sex, septem millia desunt
Plebs eris.

Seniores etiam coacti nomina dare] In legione namque non nisi ingenui, ex ingenuis nisi iuniores, & ex iunioribus, nisi qui in quinq; classibus censerentur, & ludicræ artis expertes essent, ordine centuriabantur. Vnde serui Liuini, pueri seniores, capite censi & histriones ad arma non vocabantur, nisi rebus Reipublicæ rebus necessitate cogente. Sic bello Hetrusco & Samnitico libertinos lib. 10. Bello Punico secundo seruos centuriatos, Liuius lib. 27. dixit. *In legione qui?*

Libri Sibyllini] Quos Tarquinio regi oblatos, Romani summa religione, ac seruantia colebant, & ab alijs, quàm Duumuiris primùm, deinde Decemuiris, postremò Quindecemuiris aspici aut legi nefas erat, vt Lactantius tradit. Nihil Romani neque sanctum, neque sacrum ita custodiebant, quemadmodum hæc Sibyllina diuinitus (vt existimabant) missa oracula, & cum dij immortales de rebus aduersis consulendi essent, remediumque aliquod esset quærendum. Quindecemuiri hos libros quasi oraculum præsentaneque remedium adire solebant. Cæterùm is Tarquinius qui eos emit, vt *Libri Sibyllini.*

Duumuiri sacris faciundis.

eos in manibus habuit, statim duos viros ex illustrioribus patritijs creauit, quibus horum librorum custodiam tradidit, appellatique sunt Duumuiri sacris faciendis. Quorum munus erat hos sacros libros custodire, quoties opus esset adire, legere, interpretari, & quæ iubebantur, vt perficerentur, curare, Apollinis sacrarumque ceremoniarum antistites esse, & quoties fames, pestilentia, bella ciuilia, & externa vrbem vexare cõtigisset, vel prodigia aliqua nunciata essent apparuisse, eorum omnium malorum ex oraculis Sibyllinis remedia inuenire, lectisternijs ad Deorum puluinaria factis, Deũm iram placare, prospera omnia precari, aduersa vt tolerentur rogare, & postremo Deos omnes iratos sacrificijs factis mitigare. Plura de hisce libris vide in libro Onuphrij de ludis secularibus, non contemnenda de Sibyllis & Sibyllinis carminibus ex Varrone, Dionysio, Solino, Plinio, Gellio Lactantio & Suida exponentis.

Lectisternium quid?

Lectisternio tunc primùm facto] Lectisternium ritus supplicandi Dijs Romæ frequentissimus, cum videlicet stratis in templo lectis, numina sibi propitia rebus gerendis exposcerent, vel auerruncandæ pestilentiæ opem quærerent. Lectisternia, inquit Seruius in XII. AEneidos, dicuntur, vbi in templo homines sedere consueuerunt. Legimus lectisternium in Capitolio sic celebrari solitum, stratis tribus lectis, conuiuium Deis apponebatur, Ioui, Iunoni & Mineruæ. Iouis simulachrum in lectulo ponebatur. Iuno vero & Minerua in sellis, sic appositis epulis non Dei, sed VII. ipsi epulones celebrabant. Vide de hisce Gyraldum historiæ Deorum syntag. 17.

Haruspices. Hetrusci aruspices. Extispex.

Hostibus Hetruscis aruspices non erant] Haruspices à victimis in ara [illegible] spiciendis dicti sunt. Is enim est haruspex, qui postquam hostia immolata [illegible] inspectis extis futura prædicit, qui & extispex dicitur. Cæterum Hetruscorum peritiam in aruspicina præcipue celebrem extitisse, indicio est, quod Cicero lib. 1. de diuinatione scribit: Hetruria autem de cœlo tacta scientissime animaduertit, eademque interpretatur, quid quibusque ostendatur monstris atque portentis. Quocirca bene apud maiores nostros, Senatus tum cum florebat imperium decreuit, vt de principum filijs, sex singulis Hetruriæ populis disciplinam traderentur. Valerius tamen ait, decem principum filios datos Hetruriæ populis, ad percipiendam sacrorum disciplinam. Sunt autem duodecim Hetruscorũ populi, quorũ principes Lucumones, vocabantur.

Lucumones qui.

Procuratio quid.

Per quos ea procurarent] Sic & Cicero lib. 2. de legib. Quibus diuis [illegible] uerint, procuranto, ijdemq; fulgura atq; obstita pianto. Est autem procuratio sacrificium, quod fit ad depulsionem & expiationem monstrorum & portentorum, & ea gratia rem diuinam facere est monstra procurare. Annotat Tornebo in loco Ciceronis allegato.

Sortes quid.

Sorteſq; oraculi] Duo enim genera oraculorum fuisse ex libro de [illegible] natione cognoscimus, vnum quod à furẽtibus profundebatur, vt à Pythia numine Apollinis correpta, alterum quod æquatis & paribus sortibus è [illegible] vel vrna ducebatur. Habebantur enim sortes certis quibusdam sententijs scuris tamen notatæ, quarum quædam felicitatem, quædam calamitatem nunciabant, aut alia eiusdem generis. De qua re vide Tornebum lib. adu cap. 21.

Pythicum oraculum.

Oraculi Pythici] Apollinis sic dicti à Pythone serpente, sagittis eius [illegible] fecto, cuius fabula ab Ouidio in Metamorphosi plene descripta est.

Latinæ feriæ quæ.

Latinas sacrumque in Albano] Harum crebra apud Liuium est mentio. erunt autem institutæ à Superbo rege, ea de causa, vt quemadmodum [illegible] rerum publicarum causa ad lucum Ferentinæ conuenirent, sic sacrorum [illegible] in montem Albanum cogerentur. Fuit autem locus, vt & à Dionysio prodi est in monte Albano, in quem populus Romanus & Latini fœderati co bantur, vt Ioui Latiali communi consensu sacrificium facerent, [illegible] eorum alij agnos, alij caseum, alij lac, alij alia domo attulissent, tauro

Latiar.

lato, suam quisque carnis partem acciperent. Hoc solenne etiam

appellatum,ad extrema vsq; Reipublicę tempora est conseruatum.Neq; enim ante Coss. exire Paludati in prouincias consueuerunt, quam ferias Latinas indixissent, atque ijs in monte Albano cum Latinarum ciuitatum magistratibus operam dedissent.Hinc est quod Liuius li.22.scripsit,Latinas ferias instauratas, quod legati ab Ardea questi in senatu essent, sibi in monte Albano Latinis, carnem,vt assolet,datā non esse,& lib.37.Latinas instauratas, quod Laurentibus carnis,quæ dari debet,data non erat. His vero ferijs vnum diem dicauit Superbus,exactis autem regibus, alter additus est. Post fœdus cum Latinis à Sp.Cassio consule ictum tertius, anno demum vrbis 396. composita, quæ diu ciuitatem turbauerat,de plebeio consulatu seditione quartus. Id quod apud Dionysium & Plutarchum inuenitur.

Tuo ductu] Quid sit sacrorum euocatio, & quomodo olim fieri solita sit, vide Macrobium lib.3.Saturnal.cap.8.

Iuno regina] Regina Iuno à Latinis cognominata,quod soror & coniunx Iouis,Deorum atque hominum regis. De qua Plutarchus in Camillo, præter alia,quæ à Liuio hic & in alijs locis commemorantur. Meminit huius reginæ Iunonis etiam Virgilius in illo: *Iuno regina.*

Ast ego quæ Diuum incedo regina Iouisq;
Et soror & coniunx.

Eius hostiæ exta prosecuissent] Exta cocta solebant prosecare,vnde & prosecta dicebantur,ac partem adolebant, partem consecrabant, sacerdotibusq; dabant,partem sibi apponebant. Tranquillus in Augusto,Semicruda exta rapto foco prosecuit. Est vero verbum sacrificantium. Particulæ enim minutæ membrorum omnium prosecta dicebantur in sacrificijs.Sic Lucanus: *Prosecta quid.*

Si pectore pleno
Sæpe dedi,laui calido prosecta cerebro.

Ouidius:

Inde vbi libauit,prosecta sub æthera ponit.

Hæ sacrificiorum particulæ videntur etiam dici præsiciæ à præsecando,de quibus Arnobius lib.7.ridens antiquorum superstitiosa sacrificia. Vide Tornebum lib.15.aduersar.cap.7.

Libera corpora sub corona vendidit] Antiquitus enim mancipia iure belli capta coronis induta væniebant,& idcirco dicebantur sub coronis vænire. Si autem corona signum erat captiuorum vænalium, sic pileus impositus demonstrabat eiusmodi seruos venundari,quorum nomine emptori venditor nihil præstaret.De quo vide Gellium lib.7. Budæum in prioribus ad Pandectas. *Sub corona vænire.* *Pileati serui.*

Decem æstates hyemesque] Ad imitationem Poetarum per messes hyemesq; annos supputasse videtur.Sic Ouidius pereleganter:

Vrbe virum vidi, tectoq; animoq; recepi,
Hic vbi bis æstas bisq; recurrit hyems.

Item alio in loco:

Tertia nudatas acceperat area messes,
Inq; cauos ierant tertia musta lacus.

Sed & Thucidides author grauissimus non rectè ab Eponymis rerum gestarum ordinem accipi arbitratus,tempora in hyemes atq; æstates digessit.

Nulla felix arbor] Felices arbores Cato dixit,quę fructum ferunt.Infelices non ferunt.De qua re Cœlius lib.10.cap.7. lectionū antiq. Brodæus lib.4. Miscellaneorum c.6.Torneb.lib.4. cap.3. Per infelicem arborem intelligit stipitem & furcam,de qua fontes suspenduntur, neq; enim vlla arbor aut vllum lignum infelicius est,& ita istud Liuianum intelligendum: I lictor,colliga manus infelici arbori suspendito. *Felix arbor.* *Infelix arbor.*

Damnata voti] Verba propria sacrorum. Damnatus autem voti est, qui votum suum voti soluit.Sic & Virgilius: *Damnatus voti.*

Damnabis tu quoq; voti.

Reus voti. Reus autem voti est, qui suscepto voto numinibus se obligat.

Stipes vel stips. Stipis verius quam decimæ] Varro stipem dictam vult, quod qui supra as maiorem numerum accepissent, non in arca ponebant, sed in aliqua cella stipabant, hoc est, componebant, quo minus loci occuparet. Pecuniam quoque, quam vel in ærarium reponebant, vel Dijs offerebant, stipem veteres dixere. Stipendiarij milites hinc dicti, quod stipem penderent.

Pilentum. Vt Pilento ad sacra] Idem scribit Sextus Pompeius, ob hanc munificentiam concessum fuisse matronis, vt Pilentis & Carpentis per vrbem veherentur. Fuere autem Pilenta, vt Seruius libro octauo Aeneidos scribit, vehicula, sicut nunc Basternas videmus. Erant autem tunc Veneti coloris, non vt nunc russati, quib. nisi castæ matronæ vti nō poterant. Quod & ab Isidoro refertur lib. 20. Etymolog. vbi & carpentum ab Horatio Petoricum appellatum scribit.

Magistro liberorum] Nefandum huius ludimagistri & indignum plane facinus scribunt quoque Plinius, de viris illustribus capite 23. Claudianus in Gildon. Valerius libro sexto, capite quinto, Frontinus lib. 4. ca. 4. Sabellicus lib. 10. cap. 4. Est autem perfidiæ, proditionis, & impietatis in discipulos exemplum.

Iura militaria. Belli iura] Fuit enim & inter cæteras hęc lex militaris, ne dolo malo, nēve aliena iniquitate, sed iure & propria virtute bellum gereretur, quam diligenter à Romanis obseruatam hic Liuij locus testimonio est. Manutius de legibus Romanis.

Pueris tradidit] Iniuria enim vel dolo hostes vincere inhonestum putabat, cum non fraude, sed propria virtute, magnum fortemque ducem militare deceat.

Equis albis triumphare. Alibi per vrbem vexerant equi] De hoc triumpho lege Plutarchum in vita Camilli, Blondum lib. 10. Romæ triumphantis, Alexandrum ab Alexan. lib. 6. cap. 6. qui tres triumphos vna egisse libro 1. cap. 22. scriptum reliquit. Datur autem id Camillo crimini ideo est, quod albis equis triumphasset, quod Dijs immortalibus in eo similis esse voluerit. Albis enim equis Iouem & Solem vehi apud Higinum legimus, & alibi Plinius libr. 33. cap. 7. Camillum minio illitum triumphasse, ait.

Literæ laureatæ. Literæ laureatæ] Moris fuit apud Romanos, vt quoties imperator hostium exercitum deleuisset, aut vrbem expugnasset, Lauro victoriæ signo literas involutas ad senatum mitteret. Laurus enim, vt & palma victoriam significat. Hinc Ouidius amorum 1. Eleg. 11.

Non ego victrices lauro redimire tabellas.

Sic etiam fasces laureati dicuntur Plinio, laureola corolla Ciceroni 2. Epistola ad Cœlium. Vide Brodæum lib. 1. Miscellan. cap. 33.

Intercessio. Intercessionem sustulisse] Intercessio est id, quod vulgo oppositionem vocamus. Gellius lib. 13. Varro (inquit) de intercessionibus scripsit.

Telum metaphorice quod. Aliud telum patres] Telum hoc loco pro consilio ac ratione viaque gerendi negocij accipitur, vt & alibi sæpe apud Liuium. Fortassis sumpta Metaphora à venantibus, qui telo appetunt quod capere volunt. Vnde & certa dicuntur tela, consilia quæ nunquam fallunt. Erasmus in prouerbio: Ingens telum necessitas.

L. Apuleius trib. plebis. L. Apuleio tribuno plebis] Non Saturnino, qui tribunus plebis de agrorum diuisione legem tulit, prout Schureriani codices Argentinę impressi habent, sed L. Apuleio Camilli accusatore, quem quoque Volaterranus lib. 13. cap. Vrbanorum commentariorum, à Saturnino separat.

Quindecim millibus grauis æris] Qui assium numerus ad argenti rationem relatus, mille & quingentas drachmas constituit. Notanda igitur Romanorum ingratitudo erga Camillum, qui incolumitatem suam tueri non valuit Rom. cuius ipse salutem stabiliuerat, & summam felicitatem auxerat. Vide Val. M. lib. 5. cap. 3.

Clusium. Clusinis] Clusium Italiæ oppidum, propè Clauem in monte situm,

uo Plinius lib.36.cap.13.Volaterranus lib.5.cap.2.Geogr.

Ius in armis ferre] Militaris magis quam ciuilis vox hæc est. Sic & Marius *Ius in armis.*
eprehendentibus se, quod vno tempore mille Mamertinos contra leges ciui-
ate donasset, respondit se per armorum strepitum leges exaudire non potuis-
. Iulius quoque Cæsar patriæ bellum illaturus, amicis bellum dissuadentibus,
uod id contra leges esset, Ius in armis esse renunciat. Cumque Pompeio ex
talia fugato, thesaurum ex ærario populi Romani foribus vi effractis abrep-
rus esset, Metello tribuno plebis id certis legibus allegatis vetanti ait: Non
em armorum ac legum tempus esse.

Ambitio obstabat] Quam Græci φιλοτιμίαν appellant, & Euripides, vt *Ambitio.*
estimum in ciuitate numen execratur.

Vlulatus cantusque dissonos] Mos enim fuit Gallorum, terribilem sonitum *Gallorum*
assicorum edere, & cum eo ab vniuersa multitudine tantum clamorem vlu- *vlulatus.*
tumque attolli, vt incredibilis vociferatio audiretur, nec tubæ solum, militeſ-
ue, verum etiam circunstantia omnia loca vocem emittere viderentur.

Testudine facta] Id de ea testudine intelligit Tornebus lib.9.aduers.cap.8. *Testudinem*
uam faciebat exercitus, se tegumentis scutorum vndique operiens, vt testudo *facere quid.*
o obducta est putamine, eaque specie referebat tectum ædificiorum. Sic au-
m se operiebant erate perpetua clypeorum, aduersus sagittas Parthorum, &
duersus omnia missilia superne cadentia, cum vrbem oppugnabant. Hinc Ma-
scribit:

Obsessumque acta testudine limen.

Curules gesserant magistratus] Curules magistratus erant ædiles, præto- *Curules ma-*
s, consules, sic dicti à sellis curulibus, quibus gestabantur. Qua de re copiose *gistratus.*
neſtella & Pomponius de magistratibus Romanorum, & Alexander ab A-
x.lib.4.cap.11.

Honorumque insignibus] Honorum insignia erant toga prætexta, sella cu- *Honorum in-*
lis, ius imaginis in memoriam posteritatis, vestis purpurea, Alexander loco *signia.*
allegato.

Quam venerabundi] Senectuti enim, etiam inter atrocissimos, honos de- *Senectus ve-*
tur & reuerentia. Apud antiquissimos tamen Romanorum, neque pecuniæ *neranda.*
estantior honos tribui, quam ætati solitus. Maioresque natu à minoribus co-
antur, ad Deum prope & parentum vicem. Atque in omni loco atque spe-
honoris priores potioresque habiti. Vide Gellium lib.2. cap. 15. Valerium
ax.lib.2.cap.1.

Nuda corpora] Gallos enim nudis corporibus pugnare solitos, testatur e-
m Polybius lib.2.

Gabino cinctu] Cinctum Gabinum dicunt esse togam sic in tergum reiec- *Cinctus Ga-*
m, vt vna eius lacinia reuocata hominem cingat. Hoc genere vestimenti *binus.*
nsul Romanus vtebatur bellum indicturus, attestante Virgilio:

Ipse Quirinali lituo, cinctuque Gabino.

i vide Seruium.

Pontius Cominius] Frontinus lib.3.c.13.scribit Romanos in Capitolio ob- *Pontius Co-*
os, ad Camillum ab exilio reuocandum, Pontium Cominium misisse, qui, vt *minius.*
iones Gallorum falleret, per saxum Tarpeium demissus est. Cuius rei quo-
e mentionem faciunt, Plinius libro 7.cap.28. Vegetius lib.4.cap.26. de re mi-
ri.

Dictatorque absens dictus] Absentes antea nunquam hactenus dictatores *Dictator ab-*
ere Romani, qui semper in foro Romano, oriente nocte, & silentio dicere *sens dictus.*
sueuerunt, teste Alex.ab Alex.lib.4.cap.23. vbi de dictatoris summo impe-
& potestate multa leges apud Dionysium lib.5.

Anseres non fefellere] Est enim hoc animal natura pauidum, ac sensu *Anser natu-*
ituque acerrimum, vt est apud Plinium lib.10.cap.23.& lib.29.cap.3. Hu- *ra pauidum*
autem historiæ meminit quoque Maro lib.8. & Alex.ab Alex.libr.6.cap.11. *animal.*

Verum & illud quoque obiter notandum est, Romanos volentes rependere id beneficij genus, longo post tempore non tantum è publico anseribus cibum dedisse, verum etiam aurea anserum simulacra fecisse, ac vt Deos coluisse, vt est apud Plinium, vbi supra.

Vir bello egregius] Nam vt Plinius lib.7. cap.28. scribit, ante viginti duos annos bina cepit spolia: Primus omnium eques coronam muralem accepit, sex tunicas, triginta septem dona à suis imperatoribus, triginta tres aduerso corpore cicatrices accepit. Cui ex recentioribus astipulatur Pontanus de fortitudine Heroica, lib.1.cap.vlt.

Manlij virtus. Manlius ob virtutem laudatus] De Manlij rebus gestis præter Liuium, Plinius lib.7.cap.28. Florus libr.1.cap.13.& 26. Plutarchus in Camillo. Eutropius libr.2.cap.13. Valerius Maximus libr.6.cap.3. Virgilius libr.8. Sabellicus libr.1. Ennead.4.

Aius Locutius. Locutio fieri] Aium Locutium intelligit, qui, vt inquit Varro in libris diuinarum: Deus est appellatus, ob vocem diuinitus editam, vt scribit Gell. libro 16.cap.17. Meminit eius Cicero libro 1.de diuinatione. Plutarchus in libro de fortuna Romanorum, qui hanc historiam recitans, Aium Locutium φημὶν καλοῦσι vocauit.

Puluinaria Deorum. Puluinar suscipi potest] Solebant Romani vel deuictis hostibus, vel quouis alio modo Republica bene gesta & periculo communi propulsato, ad puluinaria Deorum supplicationem decernere, Id vero non nisi in Capitolio fieri potuisse hic locus Liuij indicat. Sic Cic.Catil.3. Quamobrem Quirites, quoniam ad omnia puluinaria supplicatio decreta est, celebratote illos dies cum coniugibus & liberis vestris, & Horat.lib.1.carminum Ode 37.

Nunc Saliaribus
Ornate puluinar Deorum
Tempus erat dapibus.

Comitia Curiata] Hoc est illud, quod de his obscure dixit Cic.his verbis Atque hoc cum in eo reprehendendum est, quod per tribunos plebis tributia potestas minuitur, tum in eo deridendum, quod consuli si legem curiatam non habet, attingere rem militarem non licet. Vide de hoc notata circa finem libri primi.

Tribunosque militares] Tribunos militares, qui consulari erant potestate ijsdem comitijs, quibus consules creari solitos ex hoc Liuij loco ostendit Rirrionius lib.3.de magistr.Roman.

Iuuentas dea. Iuuentas] Plurimum ad huius loci illustrationem faciunt, quæ scribit August.lib.4.de ciuitate Dei, quæ huc apponere libet. Cum rex, inquit, Tarquinius Capitolium fabricare vellet, eumque locum, qui ei dignior aptiorque videbatur à Deis alienis videret præoccupatum, non audens aliquid contra eorum facere arbitrium, & credens eos tanto numini suoque principi cessuros, per augurium quæsiuit, vtrum locum concedere vellent, Ioui, atque inde ipsi cederet? omnes voluerunt præter Martem, Terminum & Iuuentatem. Atq; ideo Capitolium ita constructum est, vt etiam isti tres intus essent, tam obscuris significationibus vt hoc vix homines doctissimi scirent. Digladiantur Grammatici Iuuentus an Iuuenta, vel Iuuentas Dea sit, sed & Iuuentus & Iuuenta pro Dea capi. Ouidius lib.1.de tristib.

Terminus.

Nectar & Ambrosiam, latices, epulasque Deorum
Det mihi formosa gnaua Iuuenta manu.

Templi Iuuentutis in circo Maximo à Licinio Lucullo dedicati meminit Liuius infra.

Vestæ ignes æterni. Aeternis Vestę ignibus] Vestæ enim Deæ ignis inextinctus apud Romanos erat, virginibus Vestalibus eum summa diligentia custodientibus, quo extincto à pontifice verberari solerent. Quotannis tamen & nouus ignis celebrabatur à Vestalibus, vt testatur Ouid.in Fastis:

Adde quod arcana fieri nouus ignis in æde
Dicitur, & vires flamma refecta capit.

Ignis perpetuus.

Sed enim non Romanos modo, sed aliquot alias gentes sacrum ignem publice custodisse legimus. Nam Athenis in Prytanæo ignis perpetuus asseruabatur, non à virginibus, sed (vt ait Plutarchus) à mulieribus iam matrimonio solutis. Strabo libro nono, Poliadis Mineruæ templum in saxo vetustum scribit, in quo lychnus inextinguibilis fuit. Aegyptij quoque ignem seruabant, vt testatur Diodorus. Quinetiam Delphis Persæ quoque summa religione ignem custodiebant & venerabantur, vt testatur Procopius libro secundo belli Persici. *Vesta Dea.* Fuit autem Vesta Saturni ex Ope filia, Dea virginitatis, cui Aeneas post Troianum incendium, condito Lauinio ædem sacrauit. Postea Ascanius condita Alba templum quoque in montis Albani vertice dicauit. De qua re Plinius libro 16. cap. 2. libr. 28. cap. 2. lib. 34. cap. 5. Cicero libr. 2. de natura Deorum. Gellius lib. 1. cap. 12. Feneſtella cap. 6. Alexander ab Alexand. libro 5. cap. 12. Gellius Rhodiginus lib. 15. cap. 16. Blondus libr. 1. Romæ triumphantis, Seruius libro 11. Aeneidos. Lucretius libro 2. Cæterum, quod de signo imperij pignore ait, id paulo expressius lib. 6. secundi belli Punici declarat, vbi quoq; æternos ignes recenset, ac conditum in penetrali fatale pignus imperij.

Antiquata deinde lege] Lex antiquabatur, quæ non perferebatur hoc sensu. Liuius hic tribunitiam rogationem antiquatam scribit, vt notat Renardus cap. 1. ad Leges 12. tabul. Qua autem semel perlata, iterum tollebatur, abrogari dicebatur. Nam populus Romanus, vt legem ferre, sic eandem & antiquare & abrogare potuit. *Antiquata lex.* *Abrogata lex.*

Prædibus acceptis] Varro Præs, inquit, est, qui à magistratu interrogatur in publicum vt præstet, à quo cum responderit dicitur præs. Hodie vt annotat Budæus in prioribus prędes sunt, qui sponsores Reip. vel principi facti sunt pro ijs, qui pecuniam publicam dispensant. *Prædes qui.*

IN VI. LIBRVM LIVII ANNOTATIONES.

DE diebus religiosis] Eadem Gellius & Macrobius à veteribus scriptoribus repetita, etsi alijs verbis referunt, nisi quod secundam solum opinionem sequuntur. Qui vero hic religiosi dicuntur dies, ij & nefasti & atri vocantur. Tot enim nominibus eos appellatos, Perionius libro tertio, de magistratibus Romanis tradit ex Gellij libro quarto, capite decimonono, Brosius libro tertio, capite decimoseptimo Miscellaneorum. Apud Romanos etiam dierum quidam fausti & in agendis rebus felices, quidam atri & tristi omine infames habiti, quibus aliquid moliri, aut nouæ rei inceptare, euentus exitialis erat. In his exercitum conscribere, legiones educere, manus cum hoste conserere, sponsalia inire, peregre proficisci, aut quidquam publicæ vel priuatæ rei moliri, incœptu fœdum & exitiale existimarunt. Obseruatumque fuit, vt ni hostes bello lacessiere, vel acies eo tempore committere tentarent, rem in non mediocre periculum & discrimen adducerent, magno postea exitio concuto. Prætera in diebus fastis prætores omnia verba sine piaculo proferre debant, in diebus vero nefastis nequaquam. Qua de re vide M. Terentium Varronem, Plutarchum in Camillo, Macrobium lib. 1. cap. 16. Saturnal. Gellium lib. 5. cap. 17. Blondum lib. 2. Romæ triumphantis, Cœlium lib. 14. cap. 9. Ouidium lib. 2. Fastorum. *Religiosi dies.* *Nefasti dies.*

Cal. Sextiles] Plutarchus problemate 24. post Idus Quintiles, quas nunc Iulias vocant, factum esse ait. Alexander autem ab Alexandro paulo apertius refert, atros dies post Idus Quintiles ad 15. Cal. Sextiles duplici clade insignes notatos existimat lib. 4. cap. 20.

Pomptinus

Pomptinus ager] De agro Pomptino Cœlius lib.19.cap.25. vbi censet pro Pomptino legendum esse Pontino.

Causarij qui. Ex causarijs senioribusq;] Causarios proprie dici milites valetudinis causa emissos,ex Vlpiano docuit Politianus libro Miscellaneorum cap.92. Quoniam multa erant missionum genera: Erat honesta,quæ emeritis stipendijs,vel ante ab imperatore indulgebatur. Et causaria,quæ propter valetudinem laboribus militiæ soluebat. Causa enim μεταληπτικῶς valetudinem malam & morbum significat,vnde irrigare causas,pro morbos tollere.Pr.Steph.

Supplicum causas petitis quæ medelis irrigant: vt annotauit vir eruditissimus Georgius Fabritius in annotat.suis in Poëtas Christianos.

Libra & ære liberare. Libraque & ære liberatum emittit] Nam vt in mancipatione non minus quam quinque testes ciues Romani puberes adhibebantur, & is qui libripens dicebatur, eo qui mancipium accipiebat, æs tenente, atque ita dicente: Hunc ego hominem ex iure Quiritium meum esse aio, isque mihi emptus est hoc ære æneaque libra.Sic & in emãcipatione hæc eadem solennitas obseruabatur. Meminit æris & libræ & Iustinianus. Testamentũ, inquiens, aut in pace fiebat,quod calatis comitijs vocabatur,aut cum in prelium essent exituri,quod procinctum dicebatur, aut per æs & libram, id est, emancipationem nimirum imaginariam venditionem, quæ fiebat præsentibus quinque testibus,vt dictum est. Itidem adoptio per æs & libram interdum fiebat, Suetonius in Augusto Caium & Lucium adoptauit domi per æs & libram emptos à patre Agrippa: id etiam in nexu & venditione fiebat. Omnia autem ista eadem iuris solennitate soluebantur. Nihil enim tam naturale est, quam eodem genere quodque dissoluere quo colligatum est, vt inquit Vlpianus L. Nihil tam naturale.ff.de reg.iuris.

Addicti qui. Iudicatum addictumve] Addicti apud veteres dicebantur, qui prætorisiussu,cum soluendo non essent,creditoribus addicebantur,vide Vallam lib.5.

Thesauros auri Gallici] Prædam Gallicam vel aurum,quod pro Capitoli redemptione in medium fuerat collatum.

Dux seditioni datus] Dimissus enim,vt apud Plutarchum legimus,ex carcere nihilo molestior fuit,sed multo insolentius factiones seditionesq; agitauit.

Beluas ignorare voluit] A multitudine numeroque, quo plebeij valdeque biles superabant, eos excitare voluit, imitatione Homeri, apud quem libro Iliados, Agamemnon exercitum alloquens simili ratione vtitur, vt annotauit Victorius lib.16.cap.4.

Dij facientes adiuuant. Nunquam de cœlo descendent] Varro libr.1.de re rustica. Et quoniam, aiunt,Dij facientes adiuuant,prius inuocabo Deos. Quo significat diuinam opem non cessantibus, sed industrijs & pro sua virili conantibus auxilio esse lere.Citatur à Suida Senarius in eandem sententiam:

Αὐτός τι χωῦ δεῶν, εἶτα τοὺς θεοὺς κάλει.

Et Aeschilus apud Stobæum:

φιλεῖ δὲ τῷ κάμνοντι συαπεύδειν θεός.

Hoc est,

Huic qui laborat, numen adesse solet.

Mentem dare. Vobis mentem dent] Dare mentem vel injicere mentem, formula dicendi probatis authoribus vsitata, sicut Græcis ἐμβαλεῖν siue ἐμποιεῖν νόν, de qua formula vide Victorium lib.7.variar.lect.cap.5.

Vestem mutare. Ne cognatos quidem affines] Veteri siquidem more non rei duntaxat, sed etiam cognati,affines,liberti eorum & familiares vestem mutare,capillumque submittere consueuerunt, vt præter Liuium testatur Plinius epist.7. Et huc respexit Venuleius L. 39. ff.de iniurijs, vbi ait: Vestem sordidam rei nomine publico habere, capillumque submittere nulli licet, nisi ita coniunctus sit affinitate, vt inuitus in reum testimonium dicere cogi non possit, de quo vide Cobum Rænardum Variorum lib.3.cap.6.

Capillum submittere.

Dona Imperatorum] De militaribus donis lege Alex.ab Alex.lib.4.cap.18. Rondum libr.6.Romæ triumph. Gellium lib.5.cap.6. Plinium libr.33.cap.2. & lib.7.cap.28.lib.22.cap.5. *Dona Imperatorum.*

Ad capitolium manus tendens] Notandum ex hac hiſtoria, quantum habeat momenti venuſta actio atque pronunciatio, vide Fulgoſium lib.8.cap.10. rum memorab.

Petelinum lucum] Fuit enim in campo Viminali ſub aggere prope Iunonis Lucinæ templum hic locus,vt eſt apud P.Victorem in regione vrbis 5. *Petelinus lucus.*

Sunt qui duumuiros qui de perduellione anquirerent] De duumuiris perduellionis ſuperius lib.1.dictum eſt. Pauca vero huius generis iudicia facta eſſe guntur. Præterquam in cauſa Horatij & Manlij, vt hic Liuius ſcriptum reliuit. Ciceronis ætate crimen perduellionis erat, cum quis contra libertatem opuli quid fecerat,cum contra legem Portiam, quæ cædi & ſecuri feriri ciues on ſinebat,quis ciuem virgis ecciderat,aut interfecerat.Sic in Poſthumij cauob atrocitatem facti occiſo ſacroſancto tribuno, iudicium perduellionis ſuHoc iudicium iam indè à regibus duumuiri exercebant, quos poſt reges exos populus creabat, quandocunque tale crimen incidebat, non prætor ſorebatur, vt ait Dio, quod contra morem patriæ factum dicit Dio in Rabirij uſa.A duumuiris autem prouocatio erat ad populum,ac Cicero pro Poſthuio iudicium illud Duumuirûm nõ tam reijcit, vt obſoletum & contra morem triæ, quam quod neget, vbi ſenatus decreuit, vt conſules videant, ne quid ſpub.detrimenti capiat,eſſe locum ei iudicio. *Duumuiri perduellionis.*

De ſaxo Tarpeio] Tarpeia rupes,vel Tarpeius mons,locus eſt in vrbe altiſnus, ex quo ſontes præcipitabantur. Vnde etiam hodie in eo loco damnati niuntur ſupra forum Rom. Qua de re lege Alex.ab Alex.lib.3.cap.5.Cœlium .10.cap.5.Marlianum lib.2.cap.8. *Tarpeia rupes.*

Domus eius fuiſſet] Plinius de viris illuſtribus domum dirutam ſcribit. Dicebantur enim apud Romanos priſcos damnatorum ædes,& illorum quoque na propter criminis deteſtandum facinus publicabantur, ac publicis vſibus ſtinabantur.Qua de re copioſe Alex.ab Alex.lib.3.cap.23.

Notæ ſunt] Ideo autem publice hæ notæ impreſſæ ſunt, vt docerent ſteros fœdam regni cupiditatem ac tyrannidem ſemper infelices habere tus.

Sanguine ſeruatoris] Nam Manlius defenſor,cuſtos,conſeruator,& ciuium rbis,dictus eſt.

Legionibus quaternûm millium] Ad quatuor millia legionem initio retam,hiſtoriæ multis locis teſtantur, vnde & quadrata Feſto dicta eſt, variatamen eam pro vſu Reip.& ſenatus arbitrio,vt modo quatuor,modo quinmodo ſex millium ſcriberetur, Liuius plurimis locis teſtatur. Nam lib.25. lo Punico legionem quinque millium peditum,lib.42. bello Perſico itidem ones quinorum millium conſcriptas tradit. Lib. vero 44. exercitum in Maoniam miſſum, ita vt in ſingulas Romanas legiones non plus quam ſena ia peditum 300.equites eſſent. Quinetiam Polybius memoria ſua legiones uinis millibus conſcribi retulit. Et Feſtus C. Marium primum legionem millium conſcripſiſſe teſtatur, quod non ſenatus decreto, ſed Imperatoris filio factum ex Saluſtio docet Sigonius libro 1. de antiquo iure Quiritum, 15.Dicta autem eſt legio, Varrone & Plutarcho authoribus, à delectu formorum militum. *Legio quid.*

rmis concrepare] Armis concrepare militaris moris fuit, quo nunc ira fauor exercitus notabatur,Marcellinus author eſt, ſi quando milites ſcuibus illiderent,proſperitatis indicium, contra cum hoſtis clypei ferirenæ documentum fuiſſe.Idem indicat T.Liuius Decadis 3.lib.8.Cæſar lib.7. ello Gallico.Conclamat omnis multitudo, & ſuo more armis concrepat, d facere in eo conſueuerunt,cuius orationem approbant,&c. *Armis concrepare.*

Iouis

Iupiter Imperator.

Iouis Imperatoris] Simulachrum huius in 8.vrbis regione collocatum est authore P.Victore,M.Tullius in 6.Verrina.Iouem Imperatorem, inquit,quanto honori in suo templo fuisse arbitramini,colligere potestis.

Ambustus vnde.

Ambusti potentis viri] Ambustus cognominatus est, quod olim adolescens fulmine in naribus tactus,deflagrauerit. Cuius rei testes sunt Alex. ab Alex.li. 1.ca.9.Vola terranus lib.16.c.1.& 4.

Filiæ duæ nuptæ] Quarum nomina nullibi expressa legimus, vide de hac historia etiam Valerium Max.lib.8.cap.6.Sabell.lib 4.Enn.3.

Stolo quis.

C.Licinio Stoloni] Stolonis cognomen adeptus est,quod agriculturæ studiosus plantas & arbores ablaquearet,& resectis fruticibus, quos stolones agricolę vocant,curare soleret,vt legimus apud Columellam de re rustica.Gellium lib.16.cap.11.Plinium lib.17.cap.1.& 10.Volaterranum lib.16.c.4. Caterum Licinios Romani vocabant, qui paruis oculis nascerentur. Alex.ab Alex. lib.1.cap.9.

Licinij qui.

Mos est] Mos enim fuit,vt lictor virga fores percuteret, quas consul, aut alij magistratus eius notæ fuerant intraturi, quem morem etiam tangit Plin. lib.7.cap.30.

Risui sorori fuit] Insolentissime irrisam à sorore,ait Florus.

Viam ad cæteros honores aperirent] Libidinis regnandi, inanisque gloriæ satis memorabile exemplum,quo docemur, quam facile ad gloriæ & summæ dignitatis fastigium perueniendum cogitemus,si vxorum,quæ semper laudis & honoris studio ducuntur,stimulis agitemur.

Sepulturæ veterum.

Locum sepulturæ] Mos enim veterum fuit,vt in suis agris plerunque bustum sibi facerent,de quo victorius lib.14.Var.lect.cap.21.

Neruus.

In neruum ac supplicia dare] In neruum id est,in nexum,de quo supra li. Vnde Plautus in Pœnulo. Vtinam mihi argentum reddas,priusquam in nerum abducare,in neruum itaq; dare,est obligationis iure ac conditione capi,atque in ergastulum abduci.

Vti rogas.

Vti rogassent] in legibus ferendis,eius lationi suffraganti tabella dabant cui inscriptum erat,Vti rogas, improbanti vero eam tabula cui inscriptum erat, Antiquetur. Cicero lib.2. de legib.Suade igitur, si placet, istam ipsam legem,vt ego(vti rogas)dicere possim.

De fœnore atque agro rogationes iubebant] Testatur hic locus Tribunos plebis,eosque quibus rogare legem fas erat, solitos plura sub vnius rogationis nomine ad populum ferre,& plerunq; vtilia cum pernicioſis, bona cum malis coniungere. Qua ratione cum fieret, vt plebs sæpe propter ea,quæ salubria erant,etiam mala iubere cogeretur,non disiungentibus ea tribunis plebis etiam

Lex Cæcilia.

tum est postea lege Cæcilia & Didia, vt de singulis rebus separatim, non pluribus coniunctim ad populum ferretur. Præterea,vt leges trinundino recitarentur,vt testis est Cicero pro domo sua.

Ciuis Romanus quis.

Duobus ingenuis ortum] Ciuis enim Romanus is erat, qui ex ingenuis ingenua esset ortus,nec aliud præterea requirebatur,si modo pater Romanus erat,& mater Romana,aut etiam peregrina, ex ijs qui ius ciuitatis habebant. Papia autem lex fuit, quæ peregrinos à iure ciuitatis Romanæ repellebat. Cicero explicat in libr.de officijs, & Val.Max.lib.3.ca.4. in exemplo de Pompenna.Robortellus lib.1.Emendationum cap.20.

Auspicia patritiorum.

Adeo propria sunt auspicia] Docet hic locus nihil aliud quam patricios adeo propria fuisse auspicia,vt & ipsi soli auspicarẽtur,ipsi soli auspicato magistratus crearentur,ab ipsis solis nulli cum essent patritij in Republica magistratus,auspicato interrex diceretur,qui rogandis magistratibus comitia centuriata haberet.Quorum duo priora præcedente tempore interijsse,postremo vero perpetuum fuisse, tradit Sigonius libro primo de iure ciuium Romanorum cap.7.Nam vbi plebs primum in partem patritiorum magistratuum venit,vt consulatus,tum vero ad plebeios ita translata sunt auspicia,vt & aus

o crearentur,& ipſi auſpicarentur.Id quod exemplo Genutij, de quo infra li-
ro ſeptimo,confirmat. Neque enim dubium ſi Genutius Plebeius conſul eſt
actus, quia auſpicato factus ſit. Nam Centuriata comitia, quibus conſules
reabantur,auſpicata erant, vt tributa inauſpicata eademq; ratione,ne illud
uidem vllam habere debet dubitationem,ſi Genutius conſul rem geſſit,quin
aptatis ante auſpiciis geſſerit,cum conſules, teſte in Philippicis Cicerone, &
ectionem & nunciationem haberent.Cæterum cum omnia fere patritiorum
ra,conſulatum & ſacerdotia,plebs conſequuta eſſet, illud tamen impetrare
on potuit,vt aut interregem ex ſe,aut flamines maiores,Dialem, Martialem,
Quirinalem proderet,aut regem ſacrificalum faceret.Quos locos, vt Patri-
integros vſque ad extrema tempora poſſederunt, ſic proprium illud vſque
extremum plebeiis reliquerunt, vt comitia tributa ab auſpiciis ac pa-
ibus libera haberent, & Tribunatum atque ædilitatem ſoli caperent. Pa-
itaque plebeios magiſtratus auſpicia non habuiſſe, licet Zonaras libro
nalium ſecundo, Tribunis plebis auſpicia à patritiis conceſſa eſſe ſcri-
at. Nam id, vt Sigonius exiſtimat, de obſeruatione de cœlo intelligen-
um. Ac adeo magiſtratuum propria auſpicia fuerunt, vt magiſtratus ipſos
ter ſe diſtinxerint ac ſegregarint. Vt enim auſpicia alia maiora fuerunt,alia
inora: ſic magiſtratus partim maiores,partim minores. Maiores qui maiora
uſpicia habuerunt,vt Conſules, Prætores, Minores, vt reliqui. Maiora au-
m dicuntur habere auſpicia, quia eorum auſpicia magis rata ſunt, quam a-
orum, quod ex libris Meſſalæ & Tuditani Commentariis, Gellius prodidit
.13.

More maiorum] Frequens eſt hæc formula Liuio, vt hic & libro quinto,li-
ro ſexto,libro trigeſimo ſexto,aliiſq; authoribus. At hiſce verbis nihil aliud
gnificari,quam legem non ſcriptam, tradit Ferrandus Adduenſis in L.ius ci-
le.paragrapho,hoc igitur, ff. de iuſtitia & iure. Vide etiam Alciatum libr.4.
rergôn iuris ciuilis cap.21. *More maiorum quid.*

Patres authores fiant] Antiquitus enim id iuris patres habebant,vt tum de-
um rata eſſent, quæ populus iuſſerat,ſi patres authores fierent, id eſt cum
m factam probarent. Quid vero ſit authorem fieri ſuperius oſtenſum eſt, ni
llor.lib.1. *Authores patres facti.*

Pulli non paſcentur] Pulli ſi paſcerentur bonum augurium erat, ſi non
ſcerentur malum. Claudius Pulcher (inquit Suetonius) apud Siciliam non
ſcentibus in auſpicando pullis, ac per contemptum religionis mari demer-
vt biberent,quando eſſe nollent, prælium nauale inijt ſuperatusque eſt. Et
conius ſcribit dici ſolitum magiſtratum ineuntibus: aues paſcunt. Torneb.
.14.aduerſar.cap.12. *Aues paſcunt.*

Recuſantibus ædilibus plebis] Nam hi eo tempore, quo plebs in mon-
n ſacrum ſeceſſerat, cum tribunis creati erant, vt tribunis ſubminiſtrarent
nia neceſſaria, easque cauſas iudicarent, quas ipſi eis permitterent, ſi-
l quoque omnia decreta, plebiſcita, ſenatus conſulta aſſeruarent, ſacro-
m publicorumque locorum curam haberent, ab ijs, quæ ædes dicuntur,
iles vocati, vt Dionyſius, Pomponius, & Zonaras ſcribunt. Cæterum eo-
, qui ex Patritiis electi, Curules à ſolio eburneo dicebantur, munus erat
os publicos Maximos vel Romanos facere, ſacras priuataſque ædes pro-
are,totam vrbem tueri, vt cloacæ & aquæ ductus, & quæque publica ædi-
icia munda eſſent, loca in theatro aſſignare, quin ſi quiſpiam ſeruum
aut iumentum morboſum vitioſumve pro integro ſanoq;
vendidiſſet, edicto ædilium emptori ſuccurre-
batur, prout habetur in ff. ſub ti-
tulo de ædilitio edicto,
per totum. *Aediles plebis.* *AEdiles curules vnde.*

IN

IN VII. LIBRVM LIVII ANNOTATIONES.

Prætores quum instituti.

PRætura] Mirum videri potest, quod Liuius hic scribit, Prætorem anno vrbis 389. creatum, cum supra libro tertio tradiderit Horatia lege consules & prætores eisdem auspicijs creatos esse. Sed id ita intelligendum esse existimat Antonius Concius libro secundo subsecinarum lectionum Iuris ciuilis capite decimonono, quod tum nouus gradus & numerus magistratus potius quam appellatio sit facta, & cum vsq; ad illum annum consules nomine prætoris significarentur, transisse tunc primum hoc nomen à consulibus ad eum nouum magistratum, qui tum creatus est. Nam antiquissimo tempore, vt & superius annotatum est, prætor appellabatur consul, & interdum omnis magistratus cui exercitus parebat, vt ait Asconius 3. in Verren. Cui assentiuntur Festus libro vndecimo, & Nonius authoritate Varronis, de vita populi Romani, libro secundo.

AEdilium duo ordines. Sella curulis

Curuli ædilitate] Duo erant ordines ædilium. Alter in quo ipsi ædiles in iure dicundo sellis incuruos pedes habentibus vtebantur. Alterum magistratum popularem appellabant, vt præcedenti libro docuimus. Erat autem sella curulis vectabulum, quo sedentes magistratus gestabantur, quod gestatorium etiam dicitur, & gestatoria sella, Budæus in prioribus annotationibus.

Curulibus sellis prætextatos] Prætori enim sella curulis, toga prætexta, & sex lictores permissi. Vnde Polybius & Plutarchus præturam sex securium magistratum vocant. Porro cum prætorem non nisi ex patribus primo creari mos esset, hic deinde honos etiam plebi communicatus est, anno vrbis 417. &

Prætor peregrinus.

Quinct. Publilius Philo, vt Liuius infra author est, primus è plebe prætor factus est. Postea non sufficiente eo prætore, quod multa turba peregrinorum etiam in vrbem veniret, circa annum vrbis 510. creatus est alius prætor iisdem auspiciis, qui peregrinus est appellatus, quod plerunq; inter ciues & peregrinos ius reddebat, cum alter prætor vrbanus diceretur, vt tradit Florus in Epitoma lib. 19. Porro Sicilia atq; Sardinia in prouinciarum formam redactis, prætores alij duo sunt additi, qui in eas prouincias mitterentur, Epitoma libro 20. Solinus cap. 21. Victis postea duabus Hispaniis, alij duo creati sunt, qui in Hispanias mitterẽtur anno 558. Atq; per multa tempora hoc obseruatum est, ne plures quam duo prætores, Vrbanus & Peregrinus in vrbe manerent, reliqui quatuor in præturæ ipso magistratu in prouincias sortitas irent, atq; in eis annum præturæ explerent, donec postremo Sylla dictator latis nouis quæstionibus publicis, velut de parricidio falso, de sicariis, de iniuriis, prætores veteribus duos adiecit, atq; ad octo prætorum numerum auxit.

Ludi scenici.

Ludi scenici] Quibus scenici agones exercebantur, qui & Musici agones dicebantur, & Dionysiaci quasi Libero patri dicati. Quare & homines ipsi scenici vno verbo à Græcis Dionysiaci artifices dicuntur, authore Aristotele & Gellio lib. 10. prout annotat Budæus in L. Athletas, ff. de his qui not. infa. Ludi vero publici apud Romanos circo & cauea diuidebantur. Circo cunicula circenſia, & pugillatio, luctatioq; continebantur. Cauea theatralia & scenica lu-

Ludi apud Romanos duplices.

dicra. Cauea enim dicebatur ea theatri pars, vnde populus spectat.

Cauea quid.

Lucret. *Namq; ibi conſeſſum caueai ſubter & omnem*
Scenalem ſpeciem, patrum, matrumq;, Deorumq;
Inſicium.

Sic & Græci diuidunt ludos in Gymnicos & Musicos. In Gymnicis est luctatio & pugillatio, & curricula. In Musicis Comediæ & Tragœdiæ & alia. De ludorum Scenicorum vero origine Cœlius libr. 8. cap. 7. lect. antiq. & cap.

lib.eiusdem,vbi tradit Scenicos dici à scena,id est tentorio à rusticis inumbrationis causa excitari solito.

Ludiones ex Hetruria] Ludij,inquit Dionysius Halicarnesseus adolescentes erant tuniculas induti insignes, galeati & ensiferi peltatique, qui omnibus Circensibus & Theatralibus pompis in versum incedebant, ipsius velut pompę duces,saliis similes.Ludij ex eo vocati, quod à Ludis hoc genus ludicri inuentum videretur.Torneb.lib.6.aduers.cap.6.& lib.19.cap.10. *Ludiones qui.*

Iocularia] Id est,quæ nec vera,nec seria,sed ficta atq; ridicula essent.

Tibicinis modos] Id est, intentionem ac depressionem modulationis. Est enim modus vocis ad vocem certo interuallo migratio,vt Musici definiunt,sic Varro in modio:Modum scenatilem, pro versu scenico, vel Iambico, quo in Comœdiis & Scena Poëtæ vti solent,posuit,prout annotat Torneb.lib.12.aduers.cap.16. *Modi Musici definiti. Modus scenatilis.*

Impletas modis Satyras] Variarum rerum mixtarum sparsim nulloq; ordine congestam,veteres Satyram appellarunt.Hic vero accipitur pro Poëmate Latinis proprio.Nam vt Quintilianus scribit Satyra Latinorum tota est, neq; à Græcis accersita.Satyras enim Græci non scripserunt.Hoc tamen negari nõ potest,Lucillium Satyrarum inuentorem atque authorem, veteres Comœdiæ Poëtas Eupolni,Cratinum, Aristophanem, & cæteros secutum,se ad Satyras scribendas contulisse,vt testatur Horatius 4.Satyr.lib.1. *Satyræ.*

Fescennino versu] Fescennini versus sic dicti , quod ex Fescennina vrbe Campaniæ allati essent,vel ideo,quod fascinum arcere putabantur.Canebantur enim initio in nuptiis & omnium venerearum lasciuiarum opprobriorumque pleniſſimi erant,& magna verborum licentia constabant, vnde Catullus in Epithalamio Iuliæ & Manlij: Ne diu taceat procax Fescennina locutio.Deinde vero non solum in sponsos,sed in quoslibet alios locum habuit.Vnde Horat.lib.2.Epist.ep.1. *Fescenni ni versus.*

Fescennina per hunc inuenta licentia morem,
Versibus alterius opprobria rustica fudit,&c.

Ab Satyris] A quorum lasciuia temere nunc huc, nunc illuc saltantium Satyram,dicta Satyra esse videtur,vt docet Erasmus in prouerbiis per Satyram.

Ad manum cantari] Ad manum cantare dixit, pro cantare in promptu, & præsentia,coramque,sicut & Hesychius ad manum quę sunt,prompta & parata interpretatur,& seruum ad manum ad multa vtilem.Torneb.lib.3.aduers.cap.vlt. *Ad manum cantare.*

Diuerbiaque tantum] Diuerbia vocantur, cum diuersæ agunt personæ, sicuti cantica in Comœdiis intelligimus, vbi vnus modo loquitur, Cœlius libr.9.cap.7.lect.antiq.Exodium vero,vt idem ex Polluce tradit,lib. 19.cap.9.cantus quem è theatro cedentes concinerent. *Diuerbia. Exodiá.*

Fabellis Attellanis] ,Obseruandum Attellanos dici priuatim personatos, quoniam id illis esset ius,ne in scena personam deponere cogerentur. Quod histrionib.aliis pati necesse erat.Hinc quæ ab iis agebantur fabulæ, peculiari appellatione nuncupabantur personatæ,vt tradit Cœlius lib.8.ca.8. lectionum antiq.Vt vero Satyræ Græcis Tragœdiis interponebantur,Tragœdiis Latinis exhilarandum spectatorem Attellanarum exodia interserebantur, nec histrionibus earum actus cõmittebantur,sed honestis iuuenibus,quanquam fortasse tandem aliquando à mimis aliis & histrionibus fabulæ istæ actæ sunt. Et q; hæ fabulæ vrbanissimæ, & vrbis iocos elegantiamq; imitabantur, & ab Attella nomen erant adeptæ.Itaque earum actores vrbici,vt apud Iuuenem,vocabantur: *Attellani qui. Attellanæ fabulæ.*

Vrbicus exodio risum mouet Attellanæ.
Gestibus Autonoes.

& earum auctores vrbici vocantur Martiali:

Quod non optimus vrbicus Poeta.

Atel-

Atellanæ autem non totæ,ſed earum actus aliquis Tragœdijs interponebatur, è Scena digreſſis tragœdijs: ita, quod extra Tragœdiæ argumentum digreſſiis Tragœdijs agerentur,exodia vocabãtur. Hinc exodiarius Marcellino, vt in omni ſpectaculo, Exodiario, Venatori, Aurigæ, & Hiſtrionum generi omni.Tornebus lib.3. aduerſariorum cap.17. Quod vero hic Liuius ſcribit inſtitutum, ne Atellanarum actores tribu mouerentur, ideo referendum quod ſcenici & arenarij olim infames fuerint, vt I. C. teſtatur in L. Athletas. ff. de his qui notantur infamia, vt ex Lampridio docet Cœlius libro 8.cap. 8. lectionum antiq. Macrobius Saturnal.libro 3.capit.4.Hiſtriones contendit non inter turpes habitos,idque Ciceronis teſtimonio,qui Roſcio & Aeſopo hiſtrionibus familiariter vſus ſit.Sed aduerſatur ei Probus,in præfatione de vita excellentium Imperat. vbi ſcribit apud Græcos in ſcenam prodire,& populo eſſe ſpectaculi nemini fuiſſe turpitudini. Apud Romanos vero infame atque ab honeſtate remotum. Vbi non contemnenda de hoc Hieronymus Magius in ſuis annotationibus,quæ vide.

Exodia vnde.

Hiſtriones infames.

Numerus Mineruæ inuentum.

Numerus Mineruæ inuentum] Alijs diuerſum placuit, nimirũ quod Theus qui & Theutates ſeu Mercurius princeps & numerum & computationem excogitarit, qua tempeſtate Aegypti rex fuerit Thamus, quem dicunt Ammonem,Cœlius lib.22.cap.15.

Nortia Hetruſca.

Nortiæ Hetruſcæ] Meminit huius Cœlius lib.22.cap.3. Sub eius autem nomine ſortem fortunamq; ſignificari docet Martianus Capella in libro de nuptijs Philologiæ. Meminit eius & Iuuenal. Satyr.10. licet codices & interpretes variare videantur. Quidam hanc Deam Horchiam potius quam Nortiam appellandam eſſe cenſuerunt,ſed citra rationem.

Reſpondere ad nomina. Nomen dare.

Ad nomina non reſpondiſſent] Id eſt, qui non comparuiſſent, vt Budæus in prioribus annotationibus interpretatur. Nam nomina dare eſt profiteri, veluti inſcribendum curare.Et nomen recipere. Liuius libro 7.belli Punici recipiendi dicit pro eo,quod vulgus dicit, recipere ad monſtram,quod & rationem habere dicitur.

L.Manlius] Cicero libr.3. officiorum filium Lucium, patrem vero Aulum Manlium appellat cap.11. vbi de fortitudine diſputat, cui conſentit Eutropius lib.2.cap.1.

Infacundior ſit] Ob linguæ tarditatem, vnde domeſticis & Reipub.vſui inutilis videbatur.De hac autem relegatione Valer.Max.lib.6.cap.9.Sabell. 3.Enn.4.Rapſod.Volater.lib.17.cap.1. vrban.comment.

Præ ſe deinde tulit] Cic.refert, quod Pomponius dimiſſus à Manlio ad populum detulerit,indicans cur ſibi à cauſa deſiſtere neceſſe eſſet. Tantum temporibus illis valebat,etiam metu extortum iuſiurandum.Eſt autem Manlius præclarum pietatis in parentes etiam plus æquo ſeueriores exemplum. de Sabell.lib.3.cap.7.Valerium lib.5.cap.4.

Ruffuli qui.

Quos Ruffulos vocant] Tribunorum militum, vt docet actione ſecunda Verrem Pædianus,duo genera erant. Primum eorum, qui Ruffuli vocantur in exercitu creari ſolebant. Alij fuerunt comitiati, qui Romæ Comitijs designabantur, patet itaque non omnes tribunos militum populi ſuffragio creari & qui creabantur primum creari cœpiſſe, Q.Seruilio II.& L.Genutio conſulibus,de ijſdem meminit Liuius infra lib.9.vbi vide.

Hiſpanus gladius.

Hiſpano cingitur gladio] Hiſpanus gladius qui fuerit, Polybius libro 6 explicat. inter cætera dicens : Καλῶσι δὲ αὐτὸν ἰσπανικὸν, ἔχει δὲ αὐτὸν πάρα διάφορον πρὸς καταφορὰν ἐξ ἀμφοῖν τοῖν μέρεσιν βέλειον, διὰ τὸ τὸν ὀβελισκὸν τῆς ἰσχυρὸν καὶ μόνιμον εἶναι. Brodæus lib.Miſcellaneorum 1.cap.vlt.

Torque ſpoliauit] Plinius Torquibus aureis auxiliares exteros donatos eſſe à Romanis,at ciues non niſi argenteis,refert.

Torquati cognomen.

Torquati cognomen auditum] Vide Plinium lib.33.cap.1.& Alexandrum lex.lib.1.cap 9 Florum lib.1.cap.13.Gellium lib.9.cap.13. Val.Max.lib.2.

Con

Conciliabula obire ſoliti erant] Conciliabula loca erant, in quibus ius diceretur,& in concilium conueniretur.De quibus infra plura,& Tornebus lib. 1.aduerſar.cap.11.

De viceſima] Huius viceſimæ meminit & Cicero ad Attic.libro 2. quamuis Blondus in ſua Roma triumphante, vbi de vectigalibus diſputat, neſcio cuius authoritate fretus, Ciceronem in eo loco de viceſima quadam loqui ſcribat, quam ex re frumentaria Latini Romanis præſtiterunt.

Vnciario fœnore] Tacitus lib. 5. fœnus vnciarium duodecim tabularum legibus conſtitutum fuiſſe tradit. Decennio autem poſt hanc de vnciario fœnore latam legem,Semiunciarium tantum ex vnciario factum,tribunitijs,vt inquit Tacitus,rogationibus.Sed cum ne ſic quidem fœnus tolerari poſſet,L.Genutius ad plebem tulit, ne fœnerare liceret. Verum cum conſtricta eſſet hiſce legibus auaritia, aperteque graſſari metu legum non auderet, ad fraudes ſe conuertit. Via fraudis hæc fuit, vt nomina in ſocios, qui hiſce legibus non tenebantur,trāſcriberent,atq; ita libero fœnore debitores obruebantur. Deprehenſa autem hac fraude M.Sempronius tribunus plebis ex authoritate patrum legem rogauit, plebſque ſciuit, vt cum ſocijs ac nomine Latino pecuniæ creditæ idem ius eſſet,quod cum ciuibus Romanis.Vnciarium vero fœnus dicitur ratione maximæ vſuræ,quæ in aſſis partes diuidi poteſt,as enim qui 12. vncias continet,pro toto & integro vſurpari ſolet,vt tradidit Zaſius in catalogo legū antiquarum, à quo nec Sigonius diſſentire videtur, dum de iure ciuium Rom. lib.2.cap 11.ſcribit,Veteres vnciariam vſuram dixiſſe, reſpicientes centeſimā, quam maximam vſuram exiſtimarunt, quæ eſt, cum pars ſortis centeſima ſingulis menſibus penditur,id eſt, cum quotannis duodeni pro ſingulis vſuræ nomine numerantur. Hanc vero quaſi vſurarum aſſem quendam eſſe voluerunt. Inde aliæ minores vſuræ,quaſi aſſis partes,aut particulæ fluxerunt: ſemis cum ſemidia pars centeſimæ in menſes ſingulos ſoluitur, quadrans cum quarta, vncia cum duodecima,ſemiunciaria cum viceſimaquarta. *Vnciarium fœnus.*

Sua lege punitus eſt] Vt doceret alios, nil aliud præcipi debere,niſi quod ipſe quiſque ſibi imperauit. Tum enim ſalua eſt Reſpub. ſi legiſlatores ſuas ipſi; leges ſanctiſſime cuſtodiant, & ſibijpſis cuſtodiendi neceſſitatem impoſuerint.In qua re non immerito toties Lycurgus Spartanorum legiſlator collaudatus eſt, non inuentione legum magis quam exemplo clarior, vt qui numquā ſe in alios ſanxit,cuius non ipſe primus in ſe documēta daret,teſte Iuſt. li 3. *Stolo ſua lege punitus.*

Iugerum agri] Iugerum eſt campi menſura, quam ducentis pedibus Mathematici definiunt.Quintilianus li.1.cap.18 ducentis quadraginta pedibus in longitudinem, dimidij in latitudinem iugerum deſcribit. Et eſt quod vno bove iugo die arari poſſit,teſte Valla lib.1. *Iugerū quid.*

Lymphati] Græci nympholeptos vocant,quaſi nympharum ſpiritu correptos, vt Budæus tradit in prioribus annotationibus, fuit vero Lympha etiam terreſtris Dea, ex quarta cœli regione, vt tradit Gyraldus hiſtoriæ deorum ſyntagmate 1. *Iymphati.*

Dictaturam in promiſcuo eſſe] Cum etenim dictator lege ex conſularibus crearidus eſſet, & patritij ſoli ad hoc vſque tempus conſules fuiſſent, minime plebi communicandam eſſe videbatur contra conſuetudinem veterem. Licet id contra cōſuetudinem fuerit, non tamen contra legem factum eſt, prudite oſtendit Manutius de legibus Romanis.Non enim lex dictatorem de plebe fieri vetuerat, ſed de conſularibus iuſſerat: At C. Martius conſularis.Sanxit igitur legi Popilius, cum conſularem hominem dictatorem dixit, patribus non ſatisfecit,quia conſularem de plebe dixit. *Dictaturæ ad plebem tranſlata.*

Res ad interregnum redijt] Vt Dictator comitiorum cauſa: ſic quoque Interrex creari ſolitus eſt. Et huius quidem creandi mos quam Dictatoris antiquior, vt ſupra tradidimus. Neque enim Dictator comitiorum cauſa ante dictus eſt, quam Dictator de plebe creatus eſt. Nam cum ante illud tempus *Interregni iura.*

nihil interesset,plebis Dictatorne an interrex cõsularia comitia haberet, quod
nec Interrex, nec Dictator quisquam de plebe creari poterat, qui alterum ex
plebe consulem crearet. At postea quam dictaturæ fastigium conscendit,
tum demum vt absentibus consulibus, Dictator potius quam Interrex comitia
haberet,omnem diligentiam adhibebat, contra Interregem patres perebant.
Est autem Interregnum aliud nihil quam potestas in dies quinque, cum Rex
mortuus est, ad alterum subrogandum sufficiendumve comparata: Perionius
lib.3.de magist.Rom.

Postremum populus iussisset] Ad hanc legem Decemuiralem visus est au
thor ad Herennium lib. 2. respexisse, quum eam defensionem tenuem esse cõ
tenderet, qua ostenditur id factum esse,quod ea lex sanciat,cui abrogatum ve
derogatum sit, id quod posteriori lege sanctum sit esse neglectum, nimirum
quia illud demum ius & ratum erat,vt aiunt Decemuiri, quod postremum po
pulus iusserat,proinde si noua lege vetus esset abrogata sanctio, legi nouæ ve
tus lex omnino cedebat,Rænardus ad L.12.tabularum cap.1.

Mẽsarij qui. Quinqueuiris quos mensarios vocant] Hos extra ordinem magistratus fu
isse apparet, nec etenim continuo & eodem numero creabantur: Infra eni
lib.23.Triumuirûm mensariorum meminit:Fuere qui existimarunt argentari
eosdem fuisse cum mensarijs,sed plurimum inter eos interfuisse ostendit Sig
nius lib.2.cap.11.De iure ciuium Rom.Mensarij siquidem publicam ration
conficiebant,argentarij priuatam,illi rei nummariæ publicæ curatores, hi n
gociationis priuatæ erant.

Vana (vt plerunque fit) caderent] Loquitur non de ictu directiore, s
grauiore libratioreque ex supernis locis in ima, ex imis vero in suprema, a
in æqua magis irrito citraque offensam. Aduersari vero huic loco vident
quæ scribit Gellius ex L.Claudio Quadrigario,lib.9.cap.1. De quorum con
liatione Magius lib.2.Miscellaneorum cap.16.

Mataris quid. Matari prope traiecto] Mataris teli genus, paulo quam lancea minus,
ius Sisenna apud Nonium meminit, Cæsar lib. 1. de bello Gallico: Et è lo
inquit,superiore in nostros venientes tela conijciebant, & nonnulli inter e
ros rotasque,mazeras ac tragulas conijciebant.Mazacis apud Hesychium
hasta Perfica,cuius tamen formam non exprimunt authores.Torneb.li.ad
sar.9.cap.7.Materas in Cæsare legendum censet,ita autem vocabatur iacu
lingua Gallorum,vt scribit Strabo: Videri autem potest nomen Gallicum,
sagittam capitatam hodie appellant.

Marcus erat Valerius] De hoc Valerio præter Linium Florus lib.1.cap
Plinius lib.7.cap.48.Valer.Max.lib.8.cap.14.Gellius lib.9 cap.11.Orosius l
cap.6.Eutropius lib.3.cap.1.Sabell.li.2.Ennead.3.Alex.ab Alex.lib.1.cap.9.H
autem Valerium Gellius ex vetustissimis annalibus Maximum Valerium
uinum vocat,Florus Lucium.

Satyria. Coruus repente] Florus & alij quidam non coruum,sed satyriam auem
leæ eius insedisse scribunt,non tamen à Liuio discrepant, cum satyria gen
corui.

Coruorum augurium. Augurium cœlo missum] Constat in colligendis augurijs sinistram ser
fuisse coruorum significationem,& maxime cum glutiunt. Si vero ab ort
ra voce occinuerint,præsentem fœlicitatem, contra vero ab occasu solis,
tium apportasse. Sic corui inuolantes obstrepentesq; Alexandro Babylo
ingressuro, & Ciceroni quoque immineos periculum, extremasque æru
præmonstrarunt. A dextra tamen coruus,& sinistra cornix vel picus spem
ambiguam, & ratum auspicium fecerunt. De coruorum autem augurijs,
Plinium lib.10.cap.12.& lib.18.cap.35.Iulium Obsequentem, cap.25.& 5
dig.Alexan.ab.Alex.lib.5.cap.13.

Prouocat per interpretem] Huius prouocationem, acerbitatis con
tus, ac superbiæ plenam, ex Gellij loco citato pete, qui eam ex vetusti

annalibus decerptam recitat.

AEdem Iunoni Monetæ vouit] Iuno Moneta à Romanis cognominata fu- *Iuno moneta.*
t, quod cum non multo ante captam vrbem à Gallis terræ motus factus esset,
ex è Iunonis templo quod erat in arce extiterit, vt de sue plena fieret procu-
atio, quo circa ait Cicero Iunonem illam appellatam Monetam a moneo vi-
elicet verbo.

Amici forte nunc subiecti] Infra lib. 34. Liuius vbi circiter finem introdu-
t loquentem Menippum regis Antiochi legatum tria fœderum genera fuis-
e ostendit, eorumque alia alijs æquiora esse: Iniquissima autem fœderis con-
itione vsi sunt dedititij, adeo vt non in fœdere, sed in ditione esse dicerent,
r, ex quo fluxit Latinorum illud de Campanis apud eundem: Campanorum
iam conditionem esse, qui non fœdere sed per deditionem in fidem venis-
nt: itaque Campanos, seu velint, seu nolint, quieturos: in fœdere Latino
il esse, quo bellare, cum quibus ipsi velint, prohibeantur, & illud Samnitium
e Sidicinis: Sidicinos nec in fide, nec in ditione populi Rom. esse, id est, neque
quo fœdere, vt se, neque deditione, id est, iniquissimo fœdere, vt Campanos
amicitiam populi Romani esse susceptos, & tertium illud de Apulis: ita in
ietatem eos esse acceptos, vt non æquo fœdere, sed vt in ditione populi
m. essent. Iam vero, qui dedititij dicti sunt, facile ex formula ipsa deditionis
elligi posse arbitror, cuius vestigia hæc extant apud Liuium libro primo ad
emoriam omnium sempiternam impressa. Rex interrogauit, estis ne vos le-
ti, oratores q; missi à populo, vt vos populumque dederetis? Itaque idem li-
o 28. morem vetustum fuisse ait Romanis, cum quo nec fœdere, nec æquis
ibus iungeretur amicitia, non prius imperio in eum, tanquam pacatum, vti
m omnia diuina humanaque dedisset, & obsides adepti, armaque ademp-
& præsidia vrbibus imposita forent. Vnde Campanos etiam apud eundem
opulo Romano dedisse his verbis videmus: Populum Campanum, vrbem
Capuam, agros, delubra Deûm, diuinia, humanaque omnia, in vestram
es conscripti, ditionem dedimus, quicquid deinde patiemur, dedititij ve-
passuri. Aequius autem aliquantò erat illud fœdus, cui hæc verba erant ad-
ta: Maiestatem populi Romani comiter conseruent. Quam iniquam tum
ditionem fuisse probauit Cicero, cùm Balbum de ciuitate defendit: Primũ,
it, verbi genus hoc conseruandi, quo magis in legibus quam in fœderibus
olemus, imperantis est, non precantis: deinde, cum alterius populi maie-
conseruari iubetur, de altero siletur, certe ille populus in superiore condi-
e, causaq; ponitur, cuius maiestas fœderis sanctione defenditur. Quod au-
hoc genere dixit Cicero comiter, id videtur dixisse Liuius, sine dolo ma-
exponendis conditionib. pacis Aetolis datę. Sic enim scriptũ est: Imperi-
maiestatemq; populi Romani gens Aetolorum cõseruato sine dolo malo,
xtremum præceptum est æquissimi fœderis, cuius formula fuit, cum ab v-
parte cauebatur, & pari iure societas vtrinque, & amicitia stabiliebatur,
fuit illud Annibalis cum Locrensibus, de quo idem scribit hoc modo:
ensibus Annibalis iussu pax data, vt liberi suis legibus viuerent, vrbs pari-
portus in potestate Locrensium essent: societas eo iure staret, vt Pœnus
ensem, Locrensis Pœnum, bello ac pace iuuaret. Quo in genere fœdera
nt, quæ populus Rom. cum Carthaginiensi, ante quam armis inter se de-
rent, fecit: quorum meminit Polybius lib. 3. vt iniqua, quæ pòst consecu-
omnia. In omnibus autem fœderibus faciendis, aut fœderum legibus
ribendis, illud erat solenne, ac propè translatitium, vt legibus, libertati, a-
cis, ædificijs publicis, priuatisque & cæteris, præter hæc, rebus publicis,
sq; liberis, seruisque bello amissis, iuri. consuetudini, & portorijs exigen-
s populi caueretur, quo cum amicitia iungebatur, quod ex veterum mo-
rum diligenti obseruatione colligitur.

um in saltu collem] Gaurum montem nominat Plinius de viris il- *Gaurus mõs.*

lustribus, cap. 26. qui in Campania erat prope oppidū Bacchi, & Vulturnum fluuium, qui priscum adhuc retinet nomen. Vide Volaterranum libro 6. cap. 6. Geograph.

Vigiliarum ratio apud Veteres.

Secundæ vigiliæ buccina] Milites quippe, cum nimis longum esset, totam per noctem agere excubias, in quatuor vigilias noctem diuidebant, quarum prima à noctis principio vsque ad initium quartæ horæ inæqualis producebatur: secunda, à fine tertiæ horæ ad mediam noctem durabat, tertia inde ad nonæ horæ terminum, quarta ad auroram & ortum vsque solis. De diuisione autē noctis vide Alex. ab Alex. lib. 4. cap. 20. Ioachimum Ringelpergium de tempore: De castrorum autem vigilijs Alexand. ab Alexand. libro primo, cap. 12.

Militaria alia dona] Plinius cap. 26. Decium ab exercitu ciuica corona de quercu, quæ dabatur ei qui ciues in bello seruasset, & obsidionali, quæ dabatur ei, qui ciues obsidione liberasset, donatum scribit. De obsidionali autem corona, quam ij, qui liberati obsidione duci dabant, diximus suprà.

Priuū quid?

Priuis tunicis] Veteres authore Gell. lib. 10 cap. 20. Priua dixerunt quæ nos singula dicimus, quo verbo Lucilius 1. Satyrarum lib. est vsus:

Abdomina thynnia venientibus priua
Dabo.

Velut indagine dissipatos] Indago ferarum est inquisitio, cum appositis retibus hominibusque, omnes syluarū exitus ac viæ custodiuntur, ne qua feris effugium pateat. Virg. li. 4. Saltusq; indagine cingunt. Et Cęsar lib. 8. de bello Gallico, syluis vndique impeditissimis, aut altissimo flumine, velut indagine munitum, hunc insidijs circumdederunt.

Emerita stipendia.

Emerita dicendo stipendia esse] Emeritis stipendijs dicebantur, qui legitima stipendia confecerant omnia, quæ triginta fuisse lex Tullia indicat, qua

Ætas militaris.

iuniorum ætatem annis triginta definiuit, quos militare coëgit. Ætatem nam-

Euocati qui?

que militarem à 17. anno vsque ad 46. eosdemque etiam iuniores, vt post eam seniores appellarunt. Qui vero emeritis stipendijs rursus militare cogebantur ij, authore Dione lib. 45. euocati dicebantur.

IN LIBRVM OCTAVVM ANNOTATIONES.

Lua dea.

LVæ matri] Ea Dea nomen à luendo expiandoque sortita videtur e & præfuisse lustrationibus & lustris, post cędem autem hostium, & b lum opus purgamentis & piaculis est, Turneb. libro 16. aduersariorum cap. 20. Luere autem inter cætera purgare est, vt idem docet lib. cap. 21. Gyraldus historiæ Deorum syntag. 12. dubitat, an hæc eadē sit cum Diana. Meminit eius & Liuius lib. 5. decad. 5.

Latinorum ad lucum Ferentinum conuentus.

Prętores tum duos] Vetere Latinorum instituto, ita traditum erat, vt o nes Latini nominis rerum communium causa ad lucum Ferentinum, qui e sub monte Albano, coirent, ibiq; de summa Reip. consultarent, ac duobus p toribus rem vniuersam Latinorum committerent, quod præter Liuium oft dit Dionysius in Anto.

Legati sacrosancti.

Legatus iure gentium] Legatos iure gentium sacrosanctos fuisse v adeò vulgatum est, vt & in Prouerbium exierit: Legatus non cędit ne violatur. De quo Erasmus ibidem.

In quiete vtriq; consuli] Hoc somnium etiā habetur apud Valerium M mum lib. 1. cap. 7. Cętorum Valerius scribit vtrosq; somno certiores facto altera acie Imperatorem, ex altera exercitum Dijs manibus matrique T deberi, Vtrius autem dux copias hostium aggrederetur, superque eas sese deuouisset, victoriam habiturum.

Auerruncandæ Deûm iræ] Auerruncus vnus ex Dijs, quos placari oportet vti mala à nobis, vel frugibus natis amoueantur, authore Gellio lib. 5. cap. 12. Hinc auerruncare verbum, quod idem est, quod amouere. *Auerruncare vnde?*

Manlianaque imperia] Vide Erasmum in prouerbio: Manliana imperia. Cæterum & Posthumiana imperia eadem significatione dici, ostendit Gell. lib. 1. ca. 13. & Valerius lib. 2. cap. de disciplina militari. Ex hac verò historia discendum, Manlium Posthabuisse priuatum affectum publicę vtilitati, quum plus imperij maiestatem militaremq; disciplinam fecerit, quàm paternam vel pietatem, vel filij insignem fortitudinem, de qua præter Liuium Plutarchus in vita Fabij Max. & cap. 26. Parall Frontinus lib. 4. cap. 1. Sabellicus lib. 3. cap. 3. *Manliana imperia.*

Clypeis antea Romani vsi sunt] Hic nisi clypeum à scuto distinguamus, necesse est à sensu aberremus. Sed & idem Liuius lib. 1. primæ classi imperatum scribit esse clypeum cum galea, ocreis, lorica, secundæ pro clypeo scutum, & præter loricam eadem omnia. Vbi Dionysius Halicarnassæus pro clypeo ἀσπίδα Græcè scribit, pro scuto θυρεὸν. Igitur clypeus rotundus erat, vt Virgilio authore intelligi potest, qui prægrandem Cyclopis oculum comparat clypeo Argolico, oculi autem figura rotunda est. *Clypei & scuti differentia.*

Argolici, inquit, clypei, aut Phœbeæ lampadis instar.] Scutum formæ oblongæ, maiusque clypeo. Itaque pro clypeo secundæ classi datum scutum est, quòd sine lorica essent, vt scutum & clypei, & loricæ loco esset, & totum corpus protegeret. Maro: Scutis protecti corpora longis. Hinc & θυρεὸν Græci vocant, quod referat similitudinem forium, quæ longiores quam latiores solent esse. *θυρεὸν.*

Stipendiarij facti sunt] Stipendiarij hic in Liuio sunt, qui stipendia merent. Dicit enim Romanos scutis vsos esse, ex quo stipendium militibus constitutum fuit, antea enim sine stipendio militabant. *Stipendiarij qui?*

Phalanges similes Macedonicis] Græcis & Macedonibus phalanx erat peditum stabile agmen grauis armaturæ, vt ferè Romanis suæ legiones. Iulius tamen Cæsar & Germanis & Gallis phalanges tribuit lib. 1. Sed in his locis Torneb. lib 9. cap. 7. phalangem facere esse arbitratur, quod Græci dicunt συναπίζειν, cum iunctis clypeis aut scutis, vel in hostes inuaditur, vel hostium impetus excipitur, quòd sic confertis clypeis Macedonum phalanx pugnare soleret. Ita autem apud Cæsarem intelligi ex eo patet, quod ita scribit: Reperti sunt complures nostri milites, qui in phalangas insilirent, & scuta manib. reuellerent, & desuper vulnerarent. Est igitur ibi phalanx συναπισμὸς. Ac Philippus Rex Macedoniæ secutus heroicum illum belli Troiani cuneum, de quo poëta scribit ἀσπὶς σὴ ἀσπίδι ἔρειδε, phalangem composuit Macedonicam bonum velut perpetuo textu confertam, Tornebus loco præallegato, vide eundem lib. 6. cap. 21. *Phalanx quid?*

Gesaque] Gesa Gallorum propriè tela, sicut Sariſſæ Macedonum: Germanorum framea: Sed & fortes viros dici à Gallis Gesos, à Seruio annotatum est. Gesatas etiam ab eisdem appellari mercenarios milites Plutarch. author est, vt annotat Cœlius lib. 21. c. 18. lect. antiq. *Gesa quid?*

Manipulorum agmen antepilanos vocabant] Sic vocabant hastatos, & principes in legione, quòd essent ante triarios, qui pilani vocabantur, vt & M. Varro de lingua Latina docet. Sic enim scribit: Hastati dicti, qui primum hastis pugnabant. Pilani, qui pilis, principes qui à principio gladijs, & pòst communia re militari, minus illustres sumuntur. Pilani triarij quoque dicti, quod in acie tertio ordine extremis subsidio deponebantur. Ouidius 3. Fastorum: *Antepilani.*

Hastatos instituit, decem.
Et totidem princeps, totidem pilanus habebat,
Corpora, legitimo quiq; merebat equo.

Quindecim ordines locabantur] Aut pro quindecim scribendum nouem, in vexilli numero error sit necesse est. Nam cùm in vexillo dicat esse cen-

tum octoginta sex homines, hi tres efficiunt ordines sexagenûm hominum cum suis centurionibus. Nam in ordine duo erant, Sic tria vexilla efficient nouem ordines, non quindecim, ex quibus acies postrema constabit, qua ordinẽ vnum ex illis effici dicit, cuius pars vna primum pilum dicebatur, id est, vexillum triariorum. Proinde Tornebus prǽallegato cap. 27. lib. 11. Aduersariorũ, legendum suspicatur. Nouem ordines locabantur, ex quibus ordo vnus, qui tres partes habebat, earum vnam, quam primum pilum vocabãt, tribus ex vexillis constabat. Nam nisi ita legatur vix est, vt ordinum numerus cum vexillis conuenire posse videatur.

Triarij qui? Ad triarios redijsse] Vide etiam Vegetium lib. 2. de re militari, vbi declarat, post omnes acies solere collocari Triarios omni armorum genere instructos, qui genu posito subsidebant, vt si primam aciem vinci contigisset, ab ijs integrato prælio victoria repararetur.

Principes. Principes cum principibus] Hi principes in secunda acie erant, & robur exercitus existimabantur. Inde illud Terentianum, Inde ego post principia omnibus signum dabo.

Familiaris pars. Caput iecinoris à familiari parte] Hic & caput, & pars familiaris verba sunt aruspicinæ, quæ quidem ars, cùm ob vanitatem & superstitionem meritò desueta sit, & improbata, nobis obscura sunt & ignota. Sed conijcere licet caput, fibrarum in iecore initium fuisse, cumq; iecur in duas partes diuideretur, familiarem & hostilem, & è familiari sua euenta augurarentur, ex hostili hostium fata, duo capita erant, vnum hostile, alterum familiare. De familiari hic Liuius loquitur, vt annotauit Tornebus lib. 11. Aduersariorum cap. 27.

Nouensiles diui. Diui Nouensiles] Nouensiles Dei à Sabinis Romam deducti existimantur atq; ijs à Tatio rege ædes dicatæ, quibus indigitamenta hæc ascribit Varro Herculem, Vestam, Salutem, Fortunam, Fortem Fidem: Non desunt qui Nouensiles hos Deos appellatos putent, quòd nouissimè in Deorum numerum recepti sint, quasi nouissimè, id est, nuper salientes, hoc est, in Deorum numerum ascendentes. Prout annotauit Gyraldus Syntag. Deorum.

Agedum pontifex publicus] Vota enim nisi arbitratu & ceremonijs quibusdam pontificum fierent, irrita videbantur. Verùm quę vota olim solenniter fuerint apud Romanos, & quæ apud exteros, qui ve vota concipere soliti sint lege Alexan. ab Alex. lib. 3. cap. 22.

Deuotionis forma. Manibus Telluriq; deuoueo] Deuotionis exercituum formam vide apud Macrobium lib. 3. Saturnal. cap. 8.

Cinctus Gabinus. Incinctus cinctu Gabino] Antè quoque cinctus Gabini mentio facta est. Meminit verò eius & Virgil. dum canit:

Ipse Quirinali trabea, cinctuq; Gabino
Insignis, referat stridentia limina consul.

Vbi Seruius, quis is fuerit, exponit. Vtebantur autem eo magistratus, & pontifices cùm belli causa operabantur sacris, se deuouebant pro exercitu, portas Ioui aperiebant, aut amburbia faciebant, deniq; cum rei sacræ operam dabant belli causa, vt annotauit Torneb. lib. 22. Aduersar. cap. 19.

Cunei qui? Perrupêre cuneos] Nomen cunei significat formam instruendæ acici à tissimo in findendis lignis instrumento sumptam. Vide Vegetium lib. 3. cap. Sic Cæsar libro 6. de bello Gallico, Alij cuneo facto, vt celeriter perrumpe censent.

Decij patris deuotio. In se vnum vertit] De Decij facto, quo insignem suam in patriam pietatem declarauit, præter Liuium Florus lib. 1. cap. 14. Plinius lib. 22. cap. 5. Plutarch. cap. 37. Parall. Valerius Maximus lib. 1. cap. 7. & lib. 5. cap. 6. Augustinus lib. cap. 18. Sabellicus lib. 4. Ennead. 4. & lib. 4. cap. 1. Ethnic. exempl. Volaterran. lib. 15. c. 1. Vrban. commen. Meminerunt etiam Virgil. 6. Aeneid. & Claudian. de quarto consulatu Honorij. Meminit & Iuuenalis, cum inquit Plebeiæ Deciorum animæ, plebeia fuerunt nomina, &c.

Communem verè Martem] Incertum ac varium belli euentum notabant hoc dicto, prout notat Eraſmus in prouerb. Mars communis. Frequens autem Liuio eſt hæc dicendi forma, quemadmodum & æquo Marte diſceſſum, quoties neutri parti ceſſit victoria. *Mars communis.*

Firmiſſimum longè imperium] Qui etenim metu imperium retinere ſtudent, in inuidiam atque odium hominum incurrunt. Nam verum eſt illud à Cicerone relatum lib. 1. de officijs, Oderint dum metuant. Quis enim (inquit idem in Lælio) eum diligat, quem metuat, aut eum, à quo ſe metui putet? Et huc pertinet dictum Aemylij Probi in vita Dionis: Nullum eſſe imperium tutum, niſi beneuolentia munitum: Id quod licet ſapientes verum eſſe putant, fuêre nihilominus noſtra ætate non indocti homines (inter quos Nicolaus Machianellus) qui cum de regnis bellicisque rebus ex profeſſo diſſererent, regna aut metu ſæuitiaque aut comitate & beneuolentia fulcienda retinendaque eſſe contenderent, in quorum ſententiam experientia ſuadente multos deſcendere animaduertimus. *Imperia quæ diuturna.*

Lanuuinis ciuitas data ſacraque reddita] Hoc loco quia quamplurima municipia à Liuio recitantur, non alienum erit, ſeriem eorum aſcribere: Nam qui municipes fuerint, & quæ inter ipſos atque colonos differentia fuerit, antea annotauimus: paulò pòſt etiam de generib. Municipiorum dicturi.

MVNICIPIVM CAERE.

CAErites primos municipes, & eos ſine ſuffragijs iura fuiſſe, ex Aſconio, & Gellio cõſtat. Hoc municipium inter eas præfecturas refert Feſtus in quas prætor vrbanus præfectos creare ſolebat. Hinc municipio, ante legem Iuliam ciuitatem cum ſuffragio datam fuiſſe Feſtus apertè innuere videtur, quum illud eo iure quo Aricini fuerunt donatum ſcribat, & Aricinos ex Liuio ciues Romanos fuiſſe conſtet cum ſuffragij latione.

MVNICIPIVM TVSCVLVM.

PRimum omnium municipium cum ſuffragij latione fuit Tuſculum, cui quum (vt inquit Sext. Pomp.) primo ſine ſuffragio ciuitas data eſſet, poſt aliquot annos pleno iure ciues Romani Tuſculani facti ſunt. Eius rei ita meminit lib. 6. Liuius. Tantum ferè verborum à Tuſculanis in ſenatu factum. Pacem in præſentia, nec ita multò pòſt ciuitatem impetrauerunt: Ab Tuſculo legiones deduxere. Hoc autem factum eſt anno vrbis 373. Ciuitatem verò Romanam (vt opinor) ſine ſuffragij iure eos adeptos fuiſſe quadriennio pòſt, refert idem Liuius. Cenſos Latinos ea rabies impetus Tuſculum tulit, ob iram quòd deſerto communi conſilio Latinorum non in ſocietatem modò Romanam, ſed etiam ciuitatem ſe dediſſent. Hoc factum eſt anno vrbis 377. Tuſculanos vero ſuffragijs ius haud longè pòſt primum conſulem è plebe creatum, ex his Imper. Laudij verbis apud Tacitum intelligo. Plebeij (inquit) magiſtratus poſt patricios, Latini poſt plebeios, cæterarum Italiæ gentium poſt Latinos. Neque enim æquum videbatur, plebem Romanam magiſtratibus capiendis excluſam, peregrenas verò admiſſos fuiſſe. Eos verò ſuffragij iure à populo donatos in tribum Papiriam, vt Liuius libro octauo, vel Popilliam, vt Valerius libro nono, Dion. 10. tradunt à cenſoribus relatos fuiſſe conſtat. Adijcit libro octauo Liuius poſt bellum Latinum, quo Latium omne domitum eſt anno vrbis 616. L. Furio, C. Menio Coſſ. Tuſculanis ciuitas ſeruata, quam habebant, crimenque rebellionis à publica fraude in paucos auctores verſum. Ex Tuſculo celebres familiæ quæ Romæ ſummos honores adeptæ ſunt prodierunt, Porcij & Coruncanij vt Cicero & Tacitus tradunt, quanquam Tacitus Coruncanios non Tuſculos ſed Cameria oriundos ſcribat. De municipio Tuſculo meminit Cicero pro Plancio.

MVNICIPIVM LANVVIVM.

ANno vrbis conditæ 416. Furio Camillo, C. Menio Coſſ. reliquijs omnibus bellis Latini extinctis, Latioque omni ab his Coſſ. in deditionem populi

Romani accepto, Camillus de Latinis populis ad senatum retulit, patresque hortatus est, vt hostes victos more maiorum pro ciuibus haberent, eosque in ciuitatem, quò illos in perpetuum fideles haberent, reciperent. Principes senatus relationem consulis de summa rerum laudare, sed cum aliorum alia causa esset, ita expediri posse concilium dicere, vt pro merito cuiusque statuererut, si de singulis nominatim referrent populis. Relatū igitur de singulis, decretumque, Lanuuijs ciuitas data, sacraq; sua reddita, cum eò vt ædes lucusq; sospitæ Iunonis communis, Lanuinis municipibus cum populo Romano esset, Sextus Pompeius, Seruius filius aiebat. Municipes initio fuisse, qui ea conditione ciues Romani fuissent, vt semper Rempub. separatim à populo Romano haberent (id est, qui suis legibus viuerent) Cumanos videlicet, Acerranos, Atellanos, qui æquè ciues Romani erant, & in legione merebant. Municipium id genus hominum dicitur, qui, quum Romam venissent, neq; ciues Romani essent, participes tamen fuerunt omnium rerum ad munus fungendum, vnà cum Romanis ciuibus, præterquam de suffragio ferendo, aut magistratu capiendo, sicut fuerunt quondam Fundani, Formiani, Cumani, Acerrani, Lanuuini, Tusculani, qui post aliquot annos Romani effecti sunt. De Lanuino municipio mentionem facit Cicero pro Murena, quod postea à Cæsare dictatore ex municipio colonia facta est.

MVNICIPIVM ARICIA.

SVggerit Liuius libro octauo, Aricini Nomentanique & Pedani eodem iure quo Lanuini in ciuitatem accepti. Et Velleius libro primo. Deinde intermissis duobus & triginta annis, Aricini in ciuitatem recepti. Sext. Pompeius. Alio modo municipium dicitur, quum id genus hominum definitur, quorum ciuitas vniuersa in ciuitatem Romanam venerunt, vt Aricini, Cærites, Anagni. Aricia postmodum ex municipio colonia facta est, exolescentibus (vt scribit Gellius) municipiorum iuribus & priuilegijs. Eam enim Florus ex Liuio in epitoma lib. 80. coloniam vocat. Cæterùm cùm tam de municipiorum numero quàm de ijs qui cum suffragio ciuitatem adepti sunt, inter Liuium, Velleium, Festum controuersia sit, ego hic Liuium sequor, qui mea sententia accurate hanc rem tractauit. Ne verò Velleius & Festus à Liuio dissentiant, quantum me fieri poterit, operam dabo, atq; eorum repugnantiam, si qua vlla sit, tollere curabo. Quanquam non ignorem, Festi locum vbi de municipijs loquitur, esse ruptum esse, aliquot verba Festi ipsius, aliquot verò Epitomistæ esse, quæ incertam inserta rem valde obscuram reddunt: Ego tamen ex Festo non nisi municipiorum nomina excipere volui, nam triplicem quam eorum distinctionem facit, me satis non intelligere fateor. Ex Liuio enim & Gellio aperte colligo duo potissimum genera tantùm fuisse.

MVNICIPIVM NOMENTVM.

ARicini, inquit Liuius lib. 8. Nomentani, Pedani, eodem iure, quo Lanuini ciuitatem accepti anno vrbis 416. L. Furio, C. Mænio Coss.

MVNICIPIVM PEDVM.

Pedum. PEdani cum Nomentanis & Aricinis eodem iure quo Lanuini ciues Romani facti. Pedum autem Latij oppidum, haud procul à Tibure fuit. Cæterum Lanuinos, Aricinos, Nomentanos, & Pedanos municipes hoc anno cum omnis Antiatib. ciuitate à populo Romano ex S. C. donatos, censores, qui hoc anno creati sunt, Quintus Publius Philo & Spurius Posthumius in duas nouas tribus propter eos additas censuerunt, Mæciam & Scaptiam, quarum Mæcia à castro Latij Mæcio dicta est, de quo sic scribit libro sexto Liuius. Tertiam autem dictator Camillus ad Volscos duxit, nec procul à Lauinio ad Mæcium locus dicitur) castra oppugnare est adortus. Scaptia verò à Latij vrbe Scaptia dicta est. De qua Plinius lib. 3, cap. 5. meminit.

MVNICIPIVM FVNDI.

EOdem anno post bellum Latinum L.Furio & C.Mænio Coss.Fundanis,Formianisq;, quòd per fines eorum tuta pacataq; fuisset via, ciuitas sine suffragio data. Ita lib.8.Liuius.Paterculus verò,interiecto triennio, Fundani & Formiani in ciuitatem recepti, eo ipso anno quo Alexandria condita est. Addit idem Liuius lib.38.M. Valerio Messala, & C.Liuio Salinatore Coss.anno vrbis 565. De Fundanis Formianisq; municipibus & Arpinatibus C. Valerius Tappo Tribunus plebis promulgauit,vt ijs suffragij latio(nam antea sine suffragio habuerant ciuitatem) esset. Huic rogationi quatuor Tribuni plebis, quia non ex authoritate senatus ferretur,quum intercederent, edocti populi esse non senatus ius,suffragium quibus vellet impertiri destiterunt incepto.Rogatio perlata est,Aimilia tribu Fundani & Formiani, in Cornelia Arpinates ferrent. Atque his tribubus tum primùm ex Valerio plebiscito, à censoribus, qui eo anno erant,T.Quintio Flaminio,& M.Claudio Marcello censi sunt.

MVNICIPIVM FORMIAE.

IDem ius quod municipes Fundani,habuerunt etiam ijs vicini Formiani.Lógo tempore pòst Formiæ à triumuiris ex municipio colonia facta est.Municipia Fundos & Formias inter præfecturas eas refert Festus,in quas prætor Vrbanus singulis annis præfectos ab vrbe mittebat.

MVNICIPIVM CVMAE.

LIuius lib.8.L.Furio, C.Mænio Coss.Campanis equitibus honoris causa,quia cum Latinis rebellare voluissent,ciuitas sine suffragio data, Cumanos,Suessulanosque eiusdem iuris conditionisque,cuius Capuam esse placuit. Et lib.23. De 300.equitibus Campanis, qui in Sicilia cum fide stipẽdijs emeritis Romam venerant,delatum ad populum,vt ciues Romani essent,item vti municipes Cumani essent pridiè quàm populus Campanus à populo Romano defeciisset. Idem lib.40. Cumanis petentibus permissum, vt publicè Latinè loquerentur, & præconibus Latinè vendendi ius esset. Hoc municipium à Festo inter ea refertur,quibus postea ciuitas cum suffragio data est.Inter eas quoque præfecturas illud enumerat,in quas præfecti à populo mittebantur, quòd postea Augustus Cæsar coloniam militarem fecit.

MVNICIPIVM ACERRAE.

LIuius libro 8.anno vrbis 422.A.Cornelio 2.& C.Domitio Coss. Census actus nouique ciues censi, tribus propter eos additæ Mæcia & Scaptia, addiderunt censores Q.Pub.Philo,Sp.Posthumius,Romani facti Acerrani lege ab Lucio Papirio Prætore lata,qua ciuitas sine suffragio data. Et Velleius insequentibusque consulibus à Sp.Posthumio & Philone Publilio censoribus Acerranis data ciuitas.Hoc municipium à Festo inter ea refertur, quibus primò sine suffragio, pòst cum suffragij iure ciuitas data est. De qua re nihil Liuius scribit. Hanc Festus inter eas præfecturas etiam enumerat, in quas à populo præfecti mittebantur. Quam vel ex præfectura,vel ex antiquo municipio Augustus postea coloniam deduxit.

MVNICIPIVM PRIVERNVM.

VIctis Priuernatibus ex auctoritate patrum latum ad populum est, vt Priuernatibus ciuitas daretur.Hoc factum est auctore Liuio lib.8. anno vrbis 425. Aemilio Mamercino 2.C.Plautio Deciano Coss. Hoc municipium inter eas præfecturas refert Festus, in quas prætor vrbanus quotannis præfectos mittebat.Hæc postea colonia facta est.

MVNICIPIVM ANAGNIA.

Liuius libro 9. anno vrbis conditæ 443. Q. Marcio Tremulo, R. Cornelio Aruina Coss. Hernicorum tribus populis Alatrinati, Verulano, Ferentinaquia maluerunt, quam ciuitatem suæ leges redditæ, connubiumque inter eos, quod aliquandiu soli Hernicorum habuerunt, permissum. Anagninis

quique

quique arma Romanis intulerant, ciuitas sine suffragij latione data, concilia, connubiaque adempta,& magistratib.præterquam sacrorum curatione interdictum.De municipio Anagnino meminit Cicero pro Domo.An verò huic municipio ciuitas cum suffragio vnquam data fuerit ante legem Iuliam, incompertum. Festus quum inquit,alio modo municipium definitur,id genus hominum esse, quorum ciuitas vniuersa in ciuitatem Romanam venerunt, vt Aricini, Cærites, Anagnini, apertè significare videtur, Cæne & Anagniam suffragij ius,quemadmodum Aricinos habuisse. Qui etiam Anagniam inter præfecturas enumerat,in quas prætoris vrbani auctoritate præfecti ibant. Frontinus verò eam à Druso Cæsare coloniam deductam fuisse tradit.

MVNICIPIVM ARPINVM.

LIuius lib.9.L.Genutio,Ser.Cornelio Coss.anno vrbis 451. Arpinatibus,Trebulanisque ciuitas data.Vt autem sine suffragio intelligi debeat idem facit qui lib.38.refert Arpinatibus ciuitatem cum suffragio datam fuisse. De municipio Arpino meminit Cicero pro Plancio,& de claris oratoribus. Festus Arpinum inter eas præfecturas enumerat, in quas prætor vrbanus singulis annis præfectos mittebat. Itemque inter ea municipia, quæ sui iuris erant. Atque hæc sunt omnia municipia, quibus ciuitatem cum suffragio datam fuisse apud Liuium inueni. Adijcit Velleius libro 1. M. Curio & Cornelio Rufino Coss.anno vrbis 464. Sabinis sine suffragio data ciuitas, Sempronio verò Sophо & Appio Cæci filio, Coss.anno vrbis 486. suffragio ferendi ius Sabinis datum Quod si hoc verum est,Sabini primi fuerunt,quibus integræ prouinciæ ciuitas data sit, quod tamen creditu difficile est, nam ijs post legem Iuliam cum Latinis,Vmbris & Gallis Cispadanis datam fuisse existimo.

MVNICIPIVM ATELLA.

HOc municipium etiam à Festo refertur inter ea,quibus ciuitas postea cum iure suffragij data est,& in libr. 14.id vnum ex his prçfecturis scribit,in quas prçfecti populi suffragijs creati mittebantur. Vtrumq; enim esse potest,vt primò municipium pòst bello Punico secundo, cum reliquis,quas suprà enumerauí,præfectura facta sit.Illud Augustus,vt pleraque alia coloniam deduxit.

MVNICIPIVM SVESSVLA.

SVessulam & Trebulam, quanquam vetusta municipia, post omnia tamen collocaui,quod ijs ante legem Iuliam ciuitatem cum suffragio datam fuisse non inuenerim,quòd eo honore,illa quæ suprà retuli, affecta,vel apertè intelligatur,vel ex scriptorum verbis eliciatur. De municipio porrò Suessula Liuius libro 8.bello Latino finito,Cumanos,Suessulanosq; eiusdem iuris conditionisque cuius Capuam esse placuit. Hanc præfecturam refert Festus ex his, in quas populus Romanus præfectos quotannis mittebat.Quòd Sylla Coloniam vt suprà vidimus,militarem deduxit.

MVNICIPIVM TREBVLA.

L. Genutio Ser.Cornelio Coss.Arpinatibus Trebulanisq; ciuitas data.Ita Liuius lib.10.Eam autem sine suffragio ijs concessam fuisse ex eo patet,quòd multo tempore post Liuius refert, Arpinates cum suffragio ciuitatem adeptos fuisse,de Trebulanis autem nullam mentionem facit.

ALIA QVAEDAM MVNICIPIA.

FEstus lib.11. Tertiò municipium definitur, quum id genus hominum,quod ciuitatem Romanam ita venerunt, vt municipia essent, vt sua cuiusque ciuitatis & coloniæ iura essent, vt Tiburtes, Prænestini, Pisani, Arpinates, Nolani, Bononienses,Placentini,Nepusini,Sutrini, Lucenses. Ex his Tibur & Præneste quæ ciuitates fœderatæ Latinæ erant,& Arpinum municipiũ suis legibus retentæ sunt.Pisæ,Nola,Bononia,Placentia,Nepet,Sutrium,Luca coloniæ deductæ. Memorantur à Cicerone municipia aliquot præter ea quæ dixi, quæ haud

è post legem Iuliam facta sunt, vt Asculum in oratione pro Sylla, Aquinum, abici, Gabij, Bonillæ in secunda Philippica, Latinum in oratione pro Cluen-o. Ameria pro Sex. Roscio, Tarquinij pro Cecinna & quædam alia.

Tacitus lib. 17. municipia Transpadana, Mediolanum, Nouariam, Vercellas, Eporediam nominat. In vetustis epigrammatibus municipiorum Italico-m, Segusini, Interamnatis, Nabartis, Casuentinorum, Vindenatium, Ocri cu-ni, Surrentini, Rhegini, Tiburtis, Hidruntini, Sæpinatis, Suessani, Fori Sempro-j, Corani, Nolani, Aletrinatis, Allifani, Amerini, Blerani, Arretini, Clusini, Ti-rnatis, Mæuaniæ & Mæuaniolæ, Capenatis, Vrbini, Sassinatis, Cassinatis, Hiss-lli, Fori Flaminij, Numinatis, Asisinatis, & aliorum multorum frequens men-o est. Atque hactenus de municipijs.

Trans Tyberim habitare] Id quodammodo infame fuisse obseruauit Tor-bus lib. 24. Aduersar. cap. 43. vt id antea annotatum est. *Trans Tyberim habitare.*

Clarigatio esset] Cœlius Rhodiginus libro lectionum antiquarum 5. cap. per clarigationem taleam nummariam intelligi posse, esse qui putent scri-t. Budæus in posterioribus annotationibus ad Pandectas, per clarigationem Ἀγελησίαν intelligit, quæ hodie vulgó dicitur pignoratio, seu barbaro vo-bulo, Repressaliæ. Cæterùm eorum errorem, qui negant clarigationem e hominum prehensionem, seu ius prehendendi & abducendi hominis, cor-it Tornebus libro 12. Aduersariorum, cap. 1. ostendens in antiquo Lexico, clarigationem exponi, nimirum ἐπιχειρησίαν, ἐπιχειρεσιμὸν, ἁρπαγὴν. Seruius lib. 9. & 10. Clarigationem dictam esse existimat à clara voce, qua vteba-patet patratus, aut ἀπὸ τῆς κλήρου, hoc est, à sorte. Nam per bellicam sor-n inua-ebant agros hostium. *Clarigatio. Repressaliæ.*

Ciuitas sine suffragio data] Ea distinctio ciuium apud veteres seruari soli-est, vt alij ciuitatem haberent sine suffragio, alij ius suffragij vna cum ciuita-Parum vero, vel nihil ab ijs ciuibus Romanis, qui vrbẽ agrumve incolerent, ferebat hoc ciuium Romanorum genus, qui in municipijs, quibus cum suf-gij latione ciuitas data erat, commorabantur. Hi enim omnibus ciuium Ro-norum priuilegijs potiebantur, imò & existimo excepto, quòd in curias manas descripti non erant, atque ob eam causam Curiatis comitijs, in qui-tamen parum momenti erat, excludebantur. Curiæ enim tantùm eorum vrbem incolerent, erant. Nam qui in municipijs vel colonijs ciues Romani itabant, sua quædam in suis vrbibus sacra habebant, quæ municipalia di-antur, erantque ijs perinde ac Romanis Curiæ. Quod vel inde apparet, d Milo legitur ad prodendum flaminem Lanuuium profectus fuisse, pridie m Clodium occidit, nec erat necesse sua sacra eos relinquere, qui ciuitate abantur, nisi in vrbem migrarent. Nam quos sub regibus migrasse Romam rimus, vt Sabinos, Tuscos, Latinos & Albanos, eos simul per curias Roma-descripros fuisse, ex Dionysio apertè intelligitur. Qui vero ad vrbem non abant, suis sacris vacare opus erat, quæ (vt dixi) municipalia sacra vocan-De quibus sic scribit Festus: Municipalia sacra vocantur, quę ab initio ha-unt ante ciuitatem Romanam acceptam, quæ obseruare eos voluerunt ifices, & eo more facere quod fecissent antiquitus. *Jus municipiorum cum suffragio. Municipiorum sacra.*

mùm verò omnium qui municipes facti sunt, sine suffragij latione fuerunt. erunt Cerites. Hoc illis (inquit Gellius) concessum, vt ciuitatis Romanæ rem quidem caperent, sed negotijs tamen atque oneribus vacarent, pro s bello Gallico receptis custoditisq;. Hinc tabulæ Cærites appellatæ ver-e, in quas censores referri iubebant, quos notæ causa suffragio priuabant, t tradit Asconius de municipijs loquens. Sex. Pompeius ita scribit: Muni-erant, qui, quum ex alijs ciuitatibus Romam veniissent, hoc est (vt ego in-tor) ciuitate donati essent, eis non licebat magistratũ capere, sed tantùm is partem. At Seruius aiebat initio fuisse, qui ea conditione ciues Roma-sent, vt semper Remp. separatim à populo Romano haberent, qui æquè *Municipes sine suffragio. Tabulæ Cærites.*

ciues

ciues Romani erant,& in legione merebant,sed dignitates non capiebant.

Municipium id genus hominũ dicitur,qui,quum Romã veniſſent,neq; ciues Romani eſſent,participes tamẽ fuerunt omnium rerũ ad munus fungendum, vna cum Romanis ciuibus,præterquam de ſuffragio ferendo, & magiſtratu capiendo.Hi omnia ciuitatis priuilegia,præter ſuffragij lationem, & magiſtratus capeſſendi poteſtatem habebant. Municipes vero cum ſuffragij iure, omnia priuilegia ciuium Romanorum vrbem incolentium habebant præter curias,in quas,quemadmodum qui Romæ habitabant diſtributi non erant, ac per hoc curiatis comitiis excluſi.

De municipib. ſic ſcribit Vlpianus lib.1.Municipes aut natiuitas facit, aut manumiſſio,aut adoptio,& proprie quidem municipes appellantur muneris participes,recepti in ciuitatem, vt munera nobiſcum facerent. Cæterum omnium municipiorum cum iure ſuffragij,primum fuit Tuſculum.

Connubiorum ius. Connubia commerciaque] Ius connubiotum olim ciuibus Romanis erat proprium, quia tantum ciues cum ciuibus matrimonium contrahere potuerunt,ita, vt ſi pater aut mater peregrini eſſent,non legitimę erant nuptiæ. Lex enim erat,vt nuptiæ tantum eſſent inter ciues Romanos,inter quos ſolos connubij ius erat.Filij ex eo matrimonio nati ſoli iuſti ſunt, & in poteſtate parentum,& hiſuccedũt parentibus. *Commerciũ.* Commercium vero eſt emendi vendendiq; inuicem ius,ſub hoc priuilegio continentur omnia commerciorum genera, vt nexa,ſtipulationes,mancipationes,Sacramenti contentiones,in iure ceſſiones & alia,quibus perfecto iure poſſeſſio rei acquirebatur, vel quibus iure ciuium Romanorum dominus fiebat.

Roſtra nauium. Roſtrisq; earum] Roſtra,vt exiſtimat Bayfius de re nauali,Latini ſunt,qui Græcis dicuntur Acroſtolia.Sunt autem acroſtolia extremæ nauis partes,quæ facile euellebantur cum collibitum fuerat,vt Bayfius ibidem ex Diodoro aliiſque authoribus tradit.

Veſtalium ſtupri compertarum pœna. Viua ſub terram] Veſtales ſtupri compertas,viuas à Romanis defoſſas hiſtorici paſſim tradiderunt.panem tamen & lac ſub terra, ne fame necari viderentur,appoſuiſſe addunt, id quod ex Græco ritu fluxiſſe animaduertit Cauterus lib.7.variarum lect.cap.6.

Familiam in poteſtate habere. Familiam in poteſtate habere] Hoc eſt,ne manumitteret.Cum pontifices eos ad confitendam veritatem tormentis cogi volentes,metuerent, ne Minutia ſeruos,à quibus prodi poſſet,manumitteret.Ideo & Pedianus in Commentario orationis pro Milone,Pompeium ad Milonem ſignificat miſiſſe, vt quosdam ſeruos,quorum opera in occidendo Clodio vſus eſſe dicebatur, in poteſtate ſua haberet.Milonem reſpondiſſe,ex ijs ſeruis quos nominaſſet, partim neminem ſe vnquam habuiſſe,partim manumiſiſſe,vt annotat ex eo Manutius de legibus Romanis.

Opifices à militia repulſi. Opificum quoq; vulgus] Opifices & ſellularios à militia non lege,ſed conſuetudine repulſos exiſtimat Sigonius libr.2. de antiquo iure ciuium Romanorum.Dionyſius tamen lib.2.& 6.huiuſmodi artes operoſas,ſordidas, humiles à ciuibus Romanis remouet,iiſq; ſaltem agriculturam & artem militarem emittit.Cæterum non male eius ſententiam Sigonius impugnat, quod non ſolum ſuffragij ius,ſed & honores ampliſſimos habuiſſe legantur.

Caduceum. Caduceum præferentes] Caduceum enim geſtantes ab omni violentia tuti erant. Quippe cum pacis inſigne eſſet apud Græcos, & caduceatorũ nomen id demonſtret,ſic enim hi vocantur,qui ad pacem mittuntur legati. Quæ vero forma caduceum fuerit, ex Græcis authoribus annotat Cœlius lib. 21. 16.lectionum antiq. Plinius lib. 29. nat. hiſtor. & Macrob.lib.1.Saturnal. Pædæus in prioribus annot.ad Pandectas.

Pax ab imperatoribus petitur, à ſenatu datur. Senatus de Vitruuio Priuernatibuſque conſultus] Imperatores ſiquidem Romani hoſtes de pace ſollicitantes ad Senatum relegare ſolebant.Sic Agelaus,cum in Lydia Tiſaphernem vertiſſet in fugam,rege Perſarum per legatos in

ingentem vim pecuniarum vltro ad illum mittente,ac petente,vt à bello desisteret,ei respondit,Pacis quidem tempore Reip.vigere authoritatem. Sic Erasmus,Græce est: τῆς μὲν εἰρήνης ἴφη τὴν πόλιν εἶναι κυρίαν. Hoc est ciuitatem ius authoritatemq; habere pacis dandæ,quibus verbis legatos à se Lacedæmonem reiecit, idq; ab Imperatoribus Romanis obseruatum passim apud Liuium videre est.Sic namq; Samnites à Papyrio dictatore pacem petentes, ad senatum ire iubentur,hoc eodem libro & alias sæpe.

Bona Semoni Sango] Semonis Sangi meminit in Mystagogorum libro Varro. Augustinus in ciuitate diuina Semonem dici Ianum sentit, quod semini præsit,dum concipitur infans.Alij autem expuncta hac lectione Liuiana, substituunt Sabino Sangi ex Dionysio,qui Antiquitatum secundo,Sabinorũ genti inditum nomen scribit ex Sabino Sangi diui Gentilis, quem Sangum quidam Pistium vocent.Cœlius Rhodiginus lib.2. lect.antiq.ca.3.Alexander vero legit Semoni Sango.Alij Sabino Sango,vel Sancto legunt,vt annotat Gyraldus historiæ Deorum Syntag.1.Sunt qui Semones interpretentur, quasi semi homines,quę interpretatio speciosa est. Alij hos & pacellarios vocant,quorũ mentio apud Plautum,de quo Gyraldus historię Deor.Syntag.1. *Semon Sangus.*

Visceratio data in funere matris] Visceratio erat crudæ carnis distributio, quæ fieri solebat,vel in solenni festiuitate, vel in funeribus magnarum & potentum,in quibus carnes siue crudæ siue coctæ, quandoq; etiam panis vinumque domum perferentibus præbebatur. Vide ea de re Blondum libr.2. Romæ triumph.Meminit obiter Cicero libro 2. officiorum, titulo de duplici liberalitatis genere.Alexander quoq; ab Alex.lib.5.c.7.& lib.3.c.7. *Visceratio.*

Ineunte nocte silentio diceret dictatorem] Tam dictatorem, qui tenore belli audito dicebatur,quam qui comitiorum causa creabatur,noctu dici moris fuisse, ex illo Liuiano libro seq.intelligitur: Nocte deinde silentio, vt mos est L.Papyrium dictatorem dixit. *Dictator nocte dici solitus.*

Dodonæi Iouis] Sic dicti à Dodona Epiri: Pomponius Mela libr.2. Plin. in princ.quarti libri,Strabo lib.5.Stephanus in Dodona. *Dodoneus Iupiter.*

Caueret Acherusiam aquam] Oraculi verba ex Græcorum Commentariis reddidit Victorius lib.15.cap.15.variarum lect. *Acherusia aqua.*

Αἰ κε ἀκίδη φερσύλαξο μολεῖν ἀχερήσιον ὕδωρ
Παυδοσίαιθ' ὅτι τοὶ θάνατος πεφορμένος ἐσί.

AEs alienum paternum nexum dedisset] Budæus in annotationib. prioris nexum inisset,legendum putat. Est enim inire nexum, lege nexus addici. Nexu vero obligati sunt,quorum corpus vt pignus capi potest, obligationis iure atq; conditione.Vocabatur autem nexus etiam neruus. Hinc Terentius in Phormione, Cæterum cum argentum repetent, nostra causa scilicet in nerum potius ibit. *Nexũ inire.*

Acto honore triumphus] Nam qui triumphare volebat,necesse erat,vt imperium intra vrbis mœnia habere posset.Proconsules enim & proprætores intra vrbis mœnia cum imperio esse non poterant.Hinc M.Marcello ob captas Syracusas,P.Scipioni,ob recuperatas Hispanias ius triumphandi denegatum, quod ad eas res gerendas cum imperio tantum fine vllo missi essent magistratu,vt suo loco videbimus.

Fortes fortunam iuuare] Adagium est, de quo Erasmus in Chiliadibus. Admonet autem fortiter periclitandam fortunam,nam ijs plerunque res prospere cedere,cui sententiæ accinit & illa Homerica Odysseas ».

Θαρσαλέος γὰρ ἀνὴρ ἐν πᾶσιν ἀμείνων
Ἔρχηται τελέθει, εἰ καὶ πόθεν ἄλλοθεν ἔλθοι. *Fortes fortuna iuuat.*

L.Papyrium Cursorẽ] Cursor dictus a velocitate pedum,qua victor omnium suæ ætatis æqualium fuit,annotante Alex.ab Alex.li.1. c.9. ex Liuij libro 9.

Ad auspicium repetendum] Tanta enim apud Romanos auguria & auspicium authoritate fuerunt, vt nihil eorum, quæ ad publica & priuata negotia per-

pertinerent,inauſpicato perfecerint.Teſtis Cicero de diuinatione,Alex.libr.2. cap.26.in fine,& lib.5.cap.53.

Occaſio non temere dimittenda.

Occaſione bene gerendæ rei] Occaſio, vt Cicero de diuinatione ait, eſt tempus in ſe alicuius rei idoneam faciendi aut non faciendi dexteritatem habens.Hæc autem ſemel arrepta non temere,& præſertim ducibus dimittenda eſt. Cuius rei manifeſtiſſimum ſemper exemplum Hannibal Pœnorum dux præbuit,qui vbique attẽtus,nec quam minimas occaſiones ſibi oblatas fruſtra labi paſſus eſt.De cuius in ea re ſolertia conſule Pontanũ l.4.de Prudentia c.7

Exautorare quid?

Se exautorent] Exautorantur qui ſoluuntur ſtipendio,nec tamen dimittuntur,ſed habentur ſub vexillo,non ſub aquila,aut ſignis legionis,neq; iam legionarij ſunt,retinentur tamen donec emerita ſoluantur,aut agri aſſignẽtur. Miſſio vere ijs datur, qui penitus dimittuntur, Tornebus libro 3. Aduerſariorum cap.3.

Noxæ eximi.

Non noxæ eximitur] Eximere noxæ eſt gratiam criminis facere, hoc eſt, remiſſionem dare,vt Budæus in prioribus annot.interpretatur.

Ire ad ſenatum iuſſi] Pax enim,vt ſuperius annotauimus,ab Imperatoribus petebatur,à Senatu dabatur.De quo etiam Nannius lib.8.συμμίκτων.

Dictator variis de cauſis dici ſolitus.

Belli ne gerendi cauſa] Variis etenim de cauſis dictatores dici ſoliti ſunt. Vel ſi belli externi, ſeditioniſve domeſticæ vis quædam maior incidiſſet, quæ videretur maiori imperio, quam conſulari indigere, aut ſi adeſſe non poſſent comitiis conſules,nec vellet ſenatus rem ad interregnum redire,at ſi figendus eſſet clauus religionis cauſa,aut ludi faciendi,quæſtiones exercendæ, vel feriæ Latinæ conſtituendæ,aut Senatus legendus.Hæ itaq; præcipuæ dictatoris creandi cauſæ fuere.

IN LIBRVM NONVM ANNOTATIONES.

TIT. Veturio] Alij C.Veturium legunt.Conſtat tamen ex Liuio, alijs, Titum Veturium eo tempore cum Poſthumio cõſulem fuiſſe, licet Val.Max.li.6.c.1.Titum Veturium eius Veturij filium fuiſſe dicat, qui in conſulatu ſuo Samnitibus deditus ſit.

Veturio] Veturium vocat Oroſius lib.3.ca.15. qui hanc hiſtoriam quoq; deſcribit,vt & Val.Max.li.7.ca.2.Florus lib.1.cap.16. Plutarch.in Para. c.6.Auguſt.lib.4.c.17.Ciuitatis Dei.Eutropius li.2.c.2.Sabel.li.5.Ennead.4.Ra. ſod.Volat.li.28.c.2.vrb.com.

Caudium.

Circa Caudium] Duo fuerunt ſaltus alti,anguſti, & ſyluoſi,montibus pe. petuis inter ſe iuncti,qui furculæ Caudinæ nomen habuerunt, in medio ca. pus herbidus,aquoſusq;, per quem medium iter erat,non tam arduum qu. periculoſum.Harum furcularum meminit Volater.li.5.c.6.Geograph.Sunt tem Caudinæ furcæ appellatæ, quod non longe ſint ab oppido Samnij, q. Caudis dicitur.

Luceria.

Luceriam omnibus copijs] Apuliæ vrbem,& olim Auſonum coloniam qua Strabo lib.6.& Plinius li.3.cap.11.

Prætorium quid?

Prętoria conſulum] Per prætorium nihil aliud intelligit niſi tabernacu. conſulis.Antiquitus enim omnem magiſtratum,cui paret exercitus, prętor appellauerunt,prout ſuperius annotatum eſt, & late oſtendit Budæus in p. ribus annotationibus,quas vide ſub tit.de offi præf.prętorio.

Montes moliri] Id eſt,demoliri,vt ſimplex pro compoſito accipiatur.

Media via.

Media via conſilium caperetur] Media via conſilium capiendum, no. lum Politici,ſed & Iureconſulti tradiderunt, in L.adeo,de acquir.rerum d. vbi Caius & ipſe hanc diſtinctionem ſequitur. Accurſius in paragraph. q. ex aliena. inſtit.de rerum diuiſ. At non tam eam ſententiam, quę media

sed ,æ grauioribus & melioribus rationibus nitatur, Iuris pontificij interpretes recte scribunt in c.1.de constit. Verum si media sententia iustior & æquior fuerit,in eam ibimus,vt Iustinianus d.paragraph.quum ex aliena. Sic & apud Liuium libr.26. P.Valerij Flacci sententia contra P.Cornelij Asinæ, & Q. Fabij Maximi,quod media esset,præualuit.Sic & apud eundem li.36.in Medeoniorum consilio Clyti sententia quæ media fuit,accepta est: Vt & Senatus li. 31.Consulibus dissentientibus,de tertia illius pecuniæ pensione,quam priuati M.Valerio, & M.Claudio Coss. in bellum Punicum mutuum dederant, quod medium inter vtile & æquum erat decreuit. Qua de re non contemnanda notauit Ferrandus Abduensis in d.paragraph.quum ex aliena instit. de rerum diuisione.

Mortem pro patria præclaram esse] Sic Horatius lib.3. carminum Ode 2. *Mors pro patria præclara*

Dulce & decorum est pro patria mori,
Mors & fugacem persequitur virum.

Sententiã vero hanc Pindarus in Isth.paulo vberius exprimit, Ἴσχω γὰρ σαφὲς, εἰ τάνδε νεφελᾷ χάλαζαν αἵματος θεὸς φίλας πάτρας ἀμύναι. λοιγὸν αἰμύλιον σφετῶ ἀσῶν γενεᾷ μέγιστον κλέος ἄυξων ζώοντι καὶ θανών. Lucianus in Encomio patriæ scribit,hanc in præliis cohortationem plurimum valere,si quis dicat bellum pro patria susceptum, neminemq; esse,qui hac voce audita mortem extimescat, aut periculum metuat.Efficit enim(inquit)nomen & commemoratio ipsa patriæ,vt qui alioqui est timidissimus,ignauissimusq; natura, fortissimus existat.Tyrteus autem,qui mares animos (vt ait Horatius lib.de arte poëtica) versibus exacuit, hanc eandem sententiam duobus versiculis ita complexus est.

Τεθνάμεναι γὰρ καλὸν ὅταν προμάχοισι πεσόντα,
Ἀνδρ' ἀγαθὸν περὶ ᾗ πατρίδι μαρνάμενον.

Et M.Tullius offic.1. Sed omnes omnium charitates patria vna complexa est,pro qua quis bonus dubiter mortem oppetere?

Pareatur necessitati] Hæc sententia Simonidi tribuitur: Ἀνάγκῃ γὰρ οὐδὲ θεοί μάχονται, id est,necessitati ne dij quidẽ resistunt.Sumpta autẽ est ex Homero, tradit Erasmus in Prouerb. Aduersum necessitatem ne dij quidem resistunt. *Necessitati parendum.*

Non fœdere sed per sponsionem] Notandus hic Liuij locus quo fœdus à sponsione & pactione distinguitur. Nam non esse idem sponsionem, pactionẽ, fœdus ex eo intelligi licet,quod fœdus pactione, pactio sponsione firmior & stabilior fuit. Nam sponsio neq; populi iussu,neque Senatus authoritate, quod in fœdere accidebat,sed arbitrio magistratuum & imperatorum fiebat, & deditione eorum per quos facta erat,infirmabatur.Sæpe tamen euenit, vt quod Imperator iniussu populi,& sine authoritate Senatus pepigerit,id fœdus ratum illud quidem sit, sed tamen non seruatum, quod ostendit princeps quidam Carthaginensium apud Liuium,cum ad Romanos legatos de fœderis pactione secum agentes verba ita fecit: Vos quod C. Luctatius consul primo nobiscum fœdus fecit,quia neq; authoritate patrum, nec populi iussu ictum est,negastis vos eo teneri.Tale autem fuisse etiam Numantinum, facile inde liquaret,quod id C.Mancini consulis deditione dissolutum sit.Numantinũ autem fœdus,vt Caudinum,sponsionẽ appellari posse,nisi Antias libro 12.prodidisset,calamitatis certæ similitudo id nos doceret, vt enim ad Caudinũ quæstores,qui spoponderunt dediti sunt, sic ad Numantiũ Tiberium Gracchum Mancini quæstorẽ,fœderis eius authorem,dedere voluerunt. Pactionem præterea aliud esse à fœdere,demõstrat satis,vt opinor, Cicero in defensione Cęcinæ,cum inquit:Quod edictũ magistratus,quod fœdus aut pactũ.Nam pactionis nomine etsi omnia quæ cum hostibus paciscerentur,continebantur, quo tamen modo fœdus pactio nominari potest, tamen hoc in loco præcipuam aliquam paciscendæ amicitiæ rationem significatam existimo,vt inducias. De quibus porro elegans illud est Varronis,inducias pacem castrensem paucorũ die- *Sponsio quid?* *Pactio à fœdere differt.*

dierum, vel belli ferias esse, quas tamen descriptiones Gellius lepidas magis atq; iucundas, quàm plenas aut probas esse arbitratur. Probabilius enim multo illud esse, inducias sic dictas, quasi inde vti iam, etenim pactum induciarum esse eiusmodi, vt in diem certum non pugnetur, nihilque incommodi detur, sed ex eo die postea vti iam omnia belli iure agantur. Laudo inducijs enim pax non in perpetuum, vt fœdere, sed in certum temporis spatium dabatur, aut dierum, aut mensium, aut annorum. Quare sæpe factum animaduertimus, vt populus Romanus hostibus fœdus petentibus, inducias dederit, hinc enim illa Liuij, à Perusia, Cortona & Aretio, quæ fermè capita Etruriæ populorum erant, legati pacem petentes, inducias in triginta annos impetrauerunt. Item: Falisci cum in inducijs essent, fœdus à Senatu petierunt. Induciarum ergo ratio fuit, vt eo tempore quo prefinitę erant, nihil hostile gereretur, sed summa è bello quies esset, atque aliqua etiam societatis cum ijs, quibus cum pactæ erant, species & imago, quas qui violasset, ius gentium violasse existimabatur, vnde illud est apud eundem: Omnes portas concionabundus ipse imperator circumijt, & quibuscunq; irritamentis poterat, & iras militum acuebat, nunc fraudem hostium incusans, qui pace petita, inducijs datis, per ipsum inducium tempus, contra ius gentium, ad castra oppugnanda veniissent. Itaque eodem etiam à Cicerone iure vituperare videmus in primo de Officijs, cum ait: Existere iniurias sæpe calumnia quadam, & nimis callida, sed malitiosa iuris interpretatione, vt ille, qui, cùm 30. dierum essent cum hoste pactæ inducię, noctu populabatur agros, quòd dierum essent pactæ, non noctium inducię, quæ cum ita sint non dubiũ est, quin fœdus (iam enim ad hoc oratio mea delabitur) pactio quædam sit societatis, non ex Imperatoris arbitrio, sed iussu populi, aut senatus authoritate firmata, neque ad tempus, sed in perpetuum, neq; per sponsores, datis obsidibus, sed per fecialem publicum pop. Rom. nuncium, solenni precatione adhibita, per quem populum fiat, quo minus dictis legibus stetur, vt eum Iupiter ita feriat, quemadmodum à fecialibus porcus feriatur. Quod extremum ex formula etiam fœderum feriendorum, nobis à Diuio tradita potest, cognosci, lib. 1. De fœdere Albano. Ad hunc autem priscum feriendi porci ritum probè alluśit Virgilius, cum dixit: Et cæsa iungebant fœdera porca, & Suetonius cum scripsit, Imperat. Claudium cum regibus in foro fœdus iciisse, porca cæsa ac vetere fecialium precatione adhibita, nam illatam post aliam esse feriendi fœderis rationem, vt sæpè non porcus feriretur, sed lapis abijceretur, existimans. Si quidem Polybius auctor valde bonus, cum Pœnis hoc modo ictum fœdus exponit. Fecialis lapidem tenens ita ait, si sine dolo malo ago, bonis afficiar: si sciens fallo, cæteris omnibus saluis in suis ciuitatibus, legibus, laribus, delubris, sepulcris, solus ego concidam, vt lapis è manibus meis decidet, nec plura locutus, manu lapidem abijcit. Cuius iurisiurandi videor pòst etiam Plutarchum Sylla meminisse, & eiusdem Festum etiam antiquam formulam adiunxisse, qui scripsit, lapidem silicem tenuisse iuraturos per Iouem, hæc verba dicentes: si sciens fallo, tum me Diespiter, salua vrbe, arceq; bonis eijciat, vti ego hunc lapidem. Atque hoc ideo esse arbitror, quòd legis obtestatio à Cicerone in Verrina vocatur, cum ait, sanctiones sacrandas esse aut obtestatione & consecratione legis, aut pœna, cùm caput eius qui contra facit, consecratur. Hæc explicata sunt à Sigonio, lib. 1. de antiquo iure Italiæ, quæ quoniam non parum ad huius loci illustrationem faciunt, ea scribere libuit.

Lapis silex.

Superbia ingenita Campanis.

Superbiam ingenitam Campanis] Campanorum superbiam tantam vt in prouerbium exierit, docet Erasmus in prouerbio, Campana superbia. Meminit eius aliquoties Cicero pro Rullo.

Exoluere religione.

Exoluamus religione] Religione exoluere, id est, scrupulum & anxietatem animi adimere: Budæus in priorib. ad pandect.

AL. Liuio & Q. Melio tribunis] Recte, meo iudicio, Manutius de legibus Roman. annotat, Tribunos quidem plebis hos duos fuisse, anno quo de

foribus pacis populo Samnitium dedendis actum est, non autem superiore quo pax per sponsionem fuerit facta. Nam vt Gell.lib.3.cap.2.scribit. Lex vetuit Tribunos plebis integrum diem ab vrbe abesse, & cum commemorantur hic qui spoponderunt, nulla tribunorum plebis mentio fit. Ergo quia nulli tribuni plebis memorantur, eos sponsioni non interfuisse verisimile est. *Trib pleb. integrum diē ab vrbe abesse non libuit.*

Pilis emittendis] Pilum genus hastæ, Romanæ breuius. Itaq; cum de propinquo agitur, ad pila ventum dicitur. Eras.in prouerb. Ad pila vbi ventum. *Pilum quid.*

Pullarius nunciat] Pullarius erat, qui cauæ pullorū curam agebat, è quorum pastu auguria augures captare solebant. Meminit huius aliquoties Liu. & Cicero 2. de diuinat. Attulit in cauea pullos, qui ex eo nominatur Pullarius. *Pullarius.*

Ne desperata venia] Vetus enim prouerbium est, non esse cum desperatis decertandum. De quo suis locis videas: nec sunt dissona ea quæ tradit Eras. in prouerbio, Phocensium desperatio. Plurima in hanc sententiam commemorantur à Frontino lib.2.Stratag.cap.6. Maxime vero memorabile est quod Pyrrhus inter cætera præcepta Imperatoria memoriæ prodidit, non esse pertinaciter instandum hosti fugienti, ne non solum à se fortius ex necessitate resisteret, sed vt postea quoque facilius acie cederet, &c.

Septem millia sub iugum missa] Nimirum vt par pari referret, vt est apud Orosiū & Eutropium. Quomodo vero milites sub iugum missi sint, nullibi melius leges quam hic apud Liuium, & lib.1.Decad.1. Vbi Horatius sub tigillum mittitur, hoc est, sub iugum, hac forma, vt duo recta tigilla defixa starent, tertiumque superne duobus illis transuersum imponeretur. *Sub iugum mitti.*

Prænestinus prætor] Hic nullibi suo nomine appellatur. Omnes autem vulgo magistratus quibus parêret exercitus, prætores vocabant. de quorum electione, officio, & dignitate, vide notata superius. Fuit autem Prœneste Latij vrbs, quæ, vt Festus ait, quod locus in quo sita est, montibus præstet, dicta est. Seruius Grammaticus. ἀπὸ τῆς ἄφης, ab ilice quæ ibi abundat, deducit. Solinus cap. 8. à Prœneste Vlyssis nepote, & Latini regis filio appellatam putauit, Strabo lib. 5. olim Polystephanum, id est, multarum coronarum. Plin. lib.3.cap.5. Stephanum olim vocatam dicit ob lentisci copiam. *Prœneste.*

Lictorem expedire] Lictorum enim munus & officium erat, ex iussu magistratuum delinquentes vincire, nudatos virgis cædere, & si crimen exposceret, securi percutere. Vide Gell.lib.12.cap.3. Alex.ab Alex.lib.1.cap.27. *Lictorum munus.*

Excide radicem hanc] Huius radicis meminit Plinius de transferendis seminarijs, lib.17.cap.11.

Metu perfusum] Clementiæ exemplum. Optandum enim est (vt Cicero lib.1 officiorum ait) vt hi qui præsunt Reipub. legum similes sint, quæ ad puniendum non iracundia, sed æquitate ducuntur.

Vini amor in dies fieret acrior] In hac collatione Alexandri cum imperatoribus Romanis, nihil quod annotetur necesse esse existimo: Pleraque enim hinc inde apud authores inueniuntur. Cæterum quam hic vinolentiam Liuius in eo vituperat, nemo non nouit, Arrianus conatur tueri, Q. Curtius approbat, ita vt & ipsi Alexandri adulatores videantur. De quo Cœlius lib 9. cap. 11. & rursus de vinolentia Alexandri lib.28.cap.30. Atque adeo quidem vinolentiæ succubuisse scribitur, vt inde Alexandri poculum visendæ capacitatis etiam prouerbio vsurpetur. Idem Cœlius lib.29.cap.17. *Alexandri vinolentia.*

Capuæ primum præfecti creari cœpti] Vt superius, quæ municipia, & quæ colonia fuerint, ostendimus: sic nunc videndum erit, quæ præfecturæ fuerint. In his enim commorantes aliud ciuium genus constituebant, deteriori quam municipia & coloniæ iure vtentium. Erant igitur præfecturæ oppida Italiæ, in quibus qui habitabant, nec suis legibus vt municipes viuebant, nec vllos de suo corpore magistratus creare poterant vt coloni, sed à magistratibus Romanis missis regebantur ijs legibus, quas Romanus magistratus dixisset, qui quoniā præfectus vocabatur, præfecturæ dicebantur. De hisce sic scribit Sextus *Præfecturæ quæ.*

Pompeius: Præfecturæ hæ appellantur in Italia, in quibus & ius dicebatur, & nundinæ agebantur, & erat quædam earum Respub. neq; tamen magistratus suos habebant. In quas legibus præfecti mittebantur quotannis qui ius dicerent. Illud porro scitu dignum, ex præfecturis quasdam fuisse, quæ ius ciuitatis & ferendi suffragij haberent, quasdam non, quemadmodum de municipijs & colonijs dixi. Sext. Pompeius lib. 14. duas & viginti præfecturas enumerat. In his decem fuisse scribit, in quas præfecti populi suffragijs creati mittebantur, vt hæ, Capua, Cumæ, Casilinum, Vulturnum, Linternum, Puteoli, Acerræ, Suessula, Atellæ, & Calatia: duodecim vero in quas vrbanus prætor pro suo arbitrio præfectos mittebat. Hæ fuerunt, Fundi, Formiæ, Cære, Venafrum, Allife, Priuernũ, Anagnia, Frusino, Reate, Saturnia Nursia & Arpinum. Quæ fere omnes aut ex colonijs & municipijs præfecturæ factæ sunt, aut ex præfecturis in colonias & municipia redactæ. Ex his Capua præfectura fuit, à bello Punico secundo ad consulatum C. Cæsaris, à quo colonia deducta est. Cumæ, Acerræ, Suessula, Atella, Formiæ, Priuernum & Anagnia, tum municipia, tum coloniæ: Fundi vero, Cære, & Arpinum municipia tantum aliquando fuere. Casilinum, Vulturnum, Linternum, Puteoli & Saturnia coloniæ. Calatia vero Venafrum, Allife, Frusino, Reate, & Nursia præfecturæ, dum libertas populi Rom. stetit, semper fuere. Nam quum post legem Iuliam æquatis omnium suffragijs, ciuitas Italiæ omni data fuisset, municipiorum, coloniarum, & præfecturarum iura obliterata sunt, nominaq; hæc cõfundi cœpta, vt & colonia pro municipio, & municipium pro colonia & præfectura aliquando accepta sunt. Cicero enim Placentiam in L. Pisonem, Soram, & Cassinum pro Plancio, Calenum in Rullum, Suessam in epist. ad Atticam, Cossam in Verrem municipia vocat, quas colonias deductas fuisse ostendi: Ad hæc præfecturæ ipsæ, & municipia, itemque veteres coloniæ deductis militibus, coloniæ omnes denuo à Sylla primum, deinde à Cæsare, Triumuiris, & Augusto factæ sunt, præter eas præfecturas quas ex Festo digessi. Coræ præfecturæ Strabo lib. 5. Claudiæ Plinius libro tertio capite quinto, Atinatis Cicero pro Plancio, Reatinæ idem de natura deorum mentionem faciunt. Cætera vero omnia Italiæ oppida, quæ coloniæ, municipia, & præfecturæ non erant, fœderatæ ciuitates vocabantur, vt Tibur, Præneste, Neapolis, & pleræque aliæ, quæ suis legibus & magistratibus vtebantur diuersisque fœderibus aut sponsione, aut pactione, vario iure cum populo Romano amicitiam contraxerunt. Aliquæ enim erant omnino liberæ, aliquæ vectigales, aliquæ stipendiariæ, aut plus vel minus grauatæ, vt populo Romano visum fuisset. Atque Italia omnis in hæc genera Municipiorum, coloniarum, & præfecturarum ante legem Iuliam & bellum Marsicum diuisa fuit. vnum præterea supererat ciuium vel oppidorum genus, quorum quædam dicebantur fundi populi. Quod quidem nomen discriminis non est, quemadmodum liberorum & stipendiariorum, sed hi fundi populi dicebantur auctore Cicerone, qui quotiescunque lex aliqua Romæ fieret, quæ de iure publico non esset, sed de rebus priuatis, vt de testamentis, vel de mancipijs, eam susciperent tanquam propriam, tuncque eius legis fundus populus dicebatur, perinde ac si diceretur: Is populus eam legem tanquam propriam suscepit, hoc idem de municipijs dicit Gellius, prout annotat Onuphrius in libello de imperio Romano, sub titul. de præfecturis. Plura de populo fundo, vide apud Tornebum, lib. 4. cap. 12. vbi non inerudita de harum vocum significatione adfert.

Fœderatæ ciuitates.

Fundi populi.

Neque tamen æquo fœdere, sed in ditione] Quid sit æquo fœdere, vel in ditione populi Romani esse superius lib. 7. ostensum est, vbi vide.

Internecinũ bellum.

Internecino bello] Internecidij significatio est quasi hominis quædam enecatio, vox deriuata ab internecida, qui, vt inquit Isidor. est qui falsum testamentum fecit, & ob id hominem occidit, hinc internecinum bellum: quod ita geritur, vt omnes occidantur. De quo Torneb. lib. 11. aduers. cap. 5.

Viã munire.

Viam munivit] Id est, lapidibus strauit, vt Plinius cap. 34. loquitur: D

vero est hæc via Appia :&,vt Lætus ait, à Constantini via incipiens,inter Tusculum & Albam ad Algidum tendit,& inde porro ad Cassilinum progressa,vndeuiginti stadijs à Capua Latinæ viæ iungitur. Vide Pomponium Lætum Titulo 79. De antiquitatibus vrbis. Volater.lib.6. cap.8. vrb.Comment.Alexandrum ab Alex. lib. 3. cap.13. Hæc via à Caracalla postmodum munita, nouæ deinceps nomen accepit.

Aquam in vrbem duxit] Anienem nimirum, vt Plinius capite 34. testatur, de viris illustribus. Vnde hæc quoque ab authore aqua Claudia dicta est deinceps. Vide Marlianum libro 4. cap.21. Cæterum ab vrbe condita 608.cum hic fons Anio vetustate consumptus esset, datum est à Senatu negocium Marco Titio prætori, vt hunc fontem reficeret, vnde ab authore Martia aqua postea appellata est, cuius rei quoque meminit Plinius libro 31. cap.3.Frontinus de aquæductibus. *Aqua Claudia.* *Martia.*

Solus censuram obtinuit] Hoc est,sine collega. Caius enim Plautius magistratu se abdicauerat. Est autem hoc notandũ, apud Romanos institutũ fuisse, vt altero ex censoribus morte subducto, duo de integro censores, crearentur.

Herculis familiare] Herculis scilicet Victoris,cuius templum rotundum in foro Boario, tantæ fuit venerationis, vt neque muscæ,neque canes, eius tecta subintrarent, lege Marlianum lib.4.cap.6.Topographiæ, qui eius rei rationem reddit.

Nomen Potitiorum interijsse] Herculē nimirum detractæ religionis suæ,& grauem & manifestam pœnam exigente : Id vero quando factum fuerit, præter Liuium hoc in loco,docet Valer.lib.1.cap.2.

Tribuni senideni militum] Romul. primus in exercitu tres Tribunos militum instituit,hi mille hominibus præerant,cum non nisi 3.millia peditum exercitum haberet, post auctis Rom. imperij opibus, Tribuni plures quam tres,& diuersi generis esse cœperunt. Nam cum hoc tempore nimirũ ab vrbe condita 443.exercitus Romanus,vt scribit Polyb. ex quatuor tantum legionibus, legio non nisi 4. millium peditum esset,post cum legiones ipsæ ad sena millia hominum auctæ fuissent, 24. Tribuni à populo fieri cœpti, sexque in singulas legiones distributi, quod postea semper obseruatum, vt tradit Onuph. in Fast.

Duumuiros nauales] Hunc non fuisse ordinarium Magistratum,inde colligi potest, quod Liuius lib. 40. & 41. cum rursum huius magistratus meminit, certam causam creationis assignat, nec simul creari facit cum ordinarijs magistratibus, sed prout necessitas requirebat. Nam si ordinarius magistratus esset, non ita pro necessitate subita,sed cum reliquis magistratibus eum creari oportuisset. *Duumuiri nauales.*

Tibicines quia prohibiti] Nam Tibicines tibias concinentes sacris populi Romani interesse solebant. Varro lib.4.de lingua Latina,& Sext. Pompeius de quinquatribus, Ouid.6.Fast.Valer.Max.lib.2.de institutis antiquis : Idem quoque propemodum in problematibus à Plutarcho refertur. *Tibicines sacris adhiberi soliti.*

In æde vescendi ius] Epulum olim exhibebatur ciuibus,in dedicationibus templorum in triumpho, in spectaculis,& funere, qua de re copiosissime Blõdus lib.2.Romanorum triumph.Cicero lib.3. De Oratore,Augustinus lib. 3. de ciuitate Dei Alex.ab Alex.lib.6.cap.7.

Siluam Ciminiam] De Silua Ciminia vide Plinium lib.96. vbi dicit in ea arbores esse in quibus in terram depacta extrahi nequeant, de cuius rei fabuloso more lege Seruij annotata in 7.AEneidos.Meminit & Frontinus cap.2.1. & cap. 3. secundi. *Syluæ Cyminiæ.*

Hetruscis inde literis eruditus] Nam vetere Romanorum instituto, vt & Festo Pompeio annotatum est, sex principum filij, sex singulis Hetruriæ populis in disciplinam tradebantur. Valerius tamen ait, decem principum filios dari sorte Hetruriæ populis, ad percipiendam sacrorum disciplinam.Hinc Cic. lib. 2. de legib.Hetruriæque princeps disciplinam doceto.

Telum pro consilio.

Telum aliud occultum] Telum pro consilio, ac ratione & via gerendi posuit, prout superius etiam annotatum est, & Erasmus admonuit in prouerbio: Ingens telum necessitas.

Omen diem diffidit] Id est, in posterum diem reiecit. Ita enim interpretatur Budæus in prioribus ex Gellij lib 13.cap.1. Ex eo & hoc Liuij loco coniciens, diffindere diem olim id fuisse, quod nos rem in crastinum continuatam vel remissam dicimus.

Vir virum legit.

Cum vir virum legisset] Quid sit apud veteres authores: Vir virum legit, declarat Petrus Victorius lib.18.cap.19. Variarum lectionum, id referens ad morem veteris militiæ, quo videntur aliquando in delectu habendo potestatem facere militibus, vt singuli singulos notos sibi, quorumque virtute confiderent, legerent, atque id potissimum cum periculum aliquod maius instaret. Non dissimile genus Solduriorum fuisse videtur, de quibus Cæsar lib.3. De bello Gallico, quorum hęc fuit conditio, vt omnibus in vita commodis vna cum his fruantur, quorum amicitiæ se dediderint. Si quid ijs per vim accidat, aut eundem casum vna ferant, aut sibi mortem consciscant. Hoc genus amicitiæ Græci συναποθνησκόντων, id est, commorientium vocarunt.

Soldurij qui.

Thensæ quid.

Thensæ ducerentur] Thensæ sacra vehicula erant, authoribus Seruio & Festo: Tranquillus in Cæsare. Ampliora etiam humano fastigio sibi decerni passus est, sedem auream in curia, & pro tribunali, thensam & Ferculum Circensi pompa, Budæus in prioribus ad Pandectas.

Salentinum bellum.

Salentini hostes] Hoc bellũ scribunt, Flor. 15. abbreuiat. Eutrop. c.2. secundi

Magistratibus interdici quid.

Magistratibus interdictum] Videri posset pugnare inter se, ciuitate donare, & magistratibus interdici, Verum hæc neutiquam inter se pugnant, cum alterum ad Municipij, alterum ad præfecturæ ius pertineat, quorum hoc inter conditiones Italicarum ciuitatum durissimum fuit, cum formula præfecturæ non longe à prouinciæ formula videatur abfuisse. Vt enim quotannis in prouincias prætores Roma mitti soliti: sic in præfecturas præfecti, qui eas administrarent, ac ius dicerent, cum municipia suos magistratus, decuriones, Duumuiros, Quatuoruiros, Censores, Aediles, & quæstores haberent. Porro quod Connubia ijs adempta ait, ideo referendum, quod cum omnibus fere Italis Romanis connubia fuerint, nisi, si qua forte de causa nonnullis id iuris ademtum esset, vt late tradit Sigonius li.1.c.9. de antiquo iure ciuium Rom.

Præterquam sacrorum curatione] Nam licet aliqui ciuitate donarentur non tamen ob id sacra sua deserere, & eadem cum Romanis ciuibus obseruare cogebantur, quod Festus ostendit, cum ait: Munic palia sacra dicta sunt quæ ab initio habebant ante ciuitatem Rom. acceptam, quæ obseruare e voluerunt pontifices, & eo more facere, quo fecissent antiquitus.

Triumuiri nocturni.

Triumuiralibus altero nocturno] De Triumuiris nocturnis Paulus I.C. ff. de officio præfecti vigilum. Apud vetustiores (inquit) incendijs arcendis Triumuiri præerant, qui ab eo quod excubias agebant, etiam nocturni dicti sunt. Et Tacit. Triumuiri, quod ad incendium in sacra via ortum tarde venerant Tribuno plebis die dicta damnati sunt. Ex quibus verbis apparet eum fuisse dinarium magistratum, cuius esset annua potestas.

Flauius scriba ius ciuile euulgauit.

Ciuile ius euulgauit] Non tam ius ciuile à Flauio, quam formulas actionum, quæ teste Pomponio, magna iuris ciuilis pars erant, euulgatas ex Cirone intelligi potest. Sic enim de Flauio ad Attic. lib.6. scribit: Quid ergo fecit, quod protulit Fastos? occultatam putant quod in tempore tabulam dies agendi peterentur à paucis, nec vero pauci sunt authores, Cn. Flauiũ bam Fastos protulisse, actionesq; composuisse. Quo loco quibusdam pro posuisse, proposuisse legendum non male videtur, ita enim Pomponius L. orig. iur. scribit. Idem Cicero pro Muræna author est, cognita iam & prodgata à Cn. Flauio dierum ratione, Iurisprudentes veritos ne sine sua operge agi posset, notas quasdam composuisse, vt omnibus in rebus ipsi interes

Id quod quomodo intelligendum sit, docet Renardus de authoritate prudentum cap. 2. de legis actionibus.

Forensis factio] Sic Libertinos vocat, prout Zasius in Catalogo legum antiquarum existimat, quod cum multi essent, assidueque in foro versarentur, in comitijs plane dominabantur, statumque ciuitatis turbabant mandando infimis quibusque honores, plebe ingenua agriculturæ operam nauante ac raro ciuilibus negocijs interueniente. Sigonius lib. 2. cap. 13. De iure ciuium Rom. per eam intelligit eam partem plebis, quam Cicero peculiari nomine, vrbanam plebem solet nominare, in qua homines versati sunt, non solum egentes & rebus domesticis impediti, sed nocentes etiam & furiosi, cuius de commodis lege sua agraria Tiberius Gracchus tulit, cum diceret feras quidem ac bestias lustrum & tectum quo se reciperent, in Italia habere, qui vero assidue pro libertate pugnarent, præter aërem lucemque nihil in Italia possidere, sed sine lare, sine sede, cum liberis, coniugibusq; vagari, quin etiam hæc illa plebs fuit, cuius studio P. Claudius Trib. pleb. Ciceronem ex vrbe expulit, de qua Cicero pro domo, pro Milone: Sallustius in Catilinaria. Cicero ad Attic. hanc eandem factionem sordem & fæcem vrbis appellat. *Forensis factio.*

Vrbanasque eas appellauit] Dionysius Halicarnasseus quatuor illas tribus à Seruio Tullio institutas fuisse tradit. Itaq; Quintus Fabius non tam author huius rei fuisse videtur, quam renouator, quasique restaurator. Vrbanæ vero tribus dictæ sunt libertinorum, cum Rusticæ proprie essent ingenuorum, vt inquit Plin. multoque tempore nemo libertinus in tribu rustica census fuit præter Vindicium, cui ob coniurationem Aquiliorum detectam, optio à Valerio consule data est, vt in qua tribu vellet, suffragium ferret, vt scribit Plutarchus in vita Publicolæ. Cæterum multis post hanc segregationem à Fabio factam annis, Cneus Manilius libertinorum ac seruorum manu subnixus, legē tulit, vt libertinis in omnibus tribubus suffragium esset, idque per tumultum egit, & Cliuum Capitolinum obsedit. Hunc autem cœtum L. Domitius Aenobarbus quæstor perrupit, atque disiecit, & quibusdam Manilianis interfectis, libertinos omnes, ipsumq; Manilium à spe ferendæ legis remouit. Cuius Cicero meminit pro Milone. *Vrbanæ trib.* *Rusticæ trib.*

Equites transueherentur] Hanc equitum transuectionem, Valerius equitum probationem vocat: Equestris, inquiens, ordinis iuuentus omnibus annis per vrbem spectaculo sub magnis authoribus celebrabat die Lupercalium, & equitum probatione. A Græcis ἱππεῖαι διὰ τῆς ἀγορᾶς dicebant, hodie monstra vocant: vt annotat Budæus in prioribus ad Pandectas. *Transuectio equitum.*

IN X. LIBRVM LIVII ANNOTATIONES.

Ædem salutis] Hanc P. Victor in sexta vrbis regione hoc est, in Quirinali statuit. Scribit Sex. Pomp. Salutarem portam Romæ appellatam, quod prope ædem Salutis esset. Salus vero Dea à Romanis, vt à Græcis Hygea culta fuit, inde vocati Salutigeri Dei ab Apuleio, qui Græce σωτῆρες dicuntur. Nonnulli pro Bubulco Bibaculum literis mandarunt, sed male, vt annotauit Gyraldus historiæ deorum syntag. 1. *Salutis ædes.*

Patauij monumentum] Hæc nimio amore orandi patriam magis à Liuio picta, quam quod digna essent memoria, existimat Victorius lib. 18. cap. 4. variarum lect. *Liuius patriæ studiosus.*

Tunica palmata] Palmatam tunicam Perionius vnà cum Budæo dici existimat, à palma in ea intexta. At Festus palmatam dici tradidit à latitudine clauorum, qui fere palmę orbem æquarent. Est enim tunica palmata & latus clauus idem. Græci tunicam hanc palmatam, siue latum clauum Platysemon *Tunica palmata.* *Latus clauus.*

appellabant, quasi latis signis aut clauis signatam. Atque hæc laticlauii perpetuo gestandi authoritas inter primas dignitates habebatur, vt Herodian. lib. 3 author est. Quinetiam sæpenumero latus clauus pro Senatoria dignitate ponitur, sicut ius annuli aurei pro equestri ordine. Plin. in epist. Ego Sexto latum clauum à Cæsare nostro impetraui. Hæc vero tunica in luctu publico deponebatur, vt supra lib. 9. vbi de Caudina clade verba facit. Cum vtroq; vero loco coniunge eũ, qui est lib. 30. Vbi Scipio Masanissã vestibus triumphalibus ornat.

Toga picta. Toga picta] Toga picta eadem quæ & purpurea erat, vt Bayfius scripsit, Liu. infra li. 1. de bel. Maced. Dona (inquit) ampla data, quæ ferrent regi, vasa aurea, argenteaq;, togaq; purpurea, & toga prætexta. Meminit & Cic. 2. Philip.

Appij Claudij vnde. Ap. Clausum seu Ap. Claudium] Ex Sabinis Claudios, ab authore Appio Clauso gentis principe, qui cum multitudine clientum Romam commigrauit, deductos ferunt, qui sibi etiam Drusi cognomina vsurparunt. Cuius rei testis est Dion. Halicarnas. Sabel. li. 8. Enn. 2. Volater. lib. 14. c. 2. vrb. comment.

Patrem ciêre Patrem ciêre] Id est cum honore appellare, vt autem apud Roman. patritij appellabantur, qui ab antiquis Senatorib. essent oriundi, sic apud Athenienses

Eupatridæ. Eupatridæ vocabantur, quasi à bonis patribus geniti, quod etiam Plutarchus in problematibus affirmat.

Portia lex. Portia tamen lex] Meminit huius legis Cic. in orat. pro Rabir. perduellionis reo. Salust. in oratione Cæs. Tulit vero eam legem M. Portius Cato ille Cẽsorius, cæterum an in tribunatu vel consulatu, compertũ nõ est, eamq; pro scapulis appellauit. Sic enim scribit Fest. pro scapulis, cum dicit: M. Cato significat

Pro scapulis lex. pro iniuria verberũ. Nam consulares leges erant in ciues rogatæ, quib. sanciebatur pœna verberum. Plin. li 7. c. 43. de iure, vt Sigon. existimat, virgarũ vocauit, cum dixit L. Cornel. Balbum Gaditianum accusatum, & de iure virgarũ i eum in consilium missum, quib. verbis accusatum Balbum significet, quod fals ciuitatem Ro. vsurparet, cum peregrinus esset. In peregrinũ enim erat ius virgarũ, non in ciuem. Hinc Cic. pro Rabir. perdue. reo: Portia, inquit, lex virga ab omnium ciuium Ro. corpore amouit. Et Salust. Ciceroni grauiter obji quod ciues Rom. Catilinæ socios, indicta causa contra leg. Portiam necasset.

Nunc vix seruo ita minetur] Pitheus lib. 2. aduers. c. 2. Pro seruo serio le posse existimat, sed non incommodè vsitata lectio retinetur: Cum grauit multo & seuerius seruis minari conueniat, quam liberis & ingenuis hominib

Impedimẽta quæ. Impedimentis in locum tutum remotis] Impedimenta in re militari cuntur, quæcunq; ad iter seu expeditionem necessaria conducuntur, vt su sarcinæ, vtensilia, & iumenta, Græci σκευὴν vocant.

Prærogatiuæ Eumq; & prærogatiuæ] Quæ hæ prærogatiuæ fuerint, superius li. 1 ostedimus, docet vero id Asconius his verbis in 2. Verrinam: Prærogatiuæ tribsunt, quæ primæ suffragium ferunt, ante iure vocatas. Mos enim fuerat, q facilius in comitijs concordia populi firmaretur, bina omnino de ijsdem cadidatis comitia fieri, quorum tribus prærogatiuæ dicebantur, quod primæ

Iure vocatæ garentur, quos vellent Coss. fieri. Secundę iure vocatæ, quod in his sequepopulo, vt sæpe contigit, prærogatiuarum voluntatem, iure omnia complertur. Harum centuriarum meminit Liuius, & infra lib. 26. & lib. 27.

Pecuarijs damnatis] Pecuarij qui fuerint docet Asconius in diuinatione

Pecuarij qui Mancipes, inquiens, sunt publicanorum principes, qui quæstus sui causa, si

Mancipes qui. cumas redimunt, decumani appellantur, si portum aut pascua publica po

Decumani. tores, aut pecuarij, quorum ratio scriptura dicitur. Hi omnes exigenda à so

Portitores. suo periculo exigunt, & Reipublicę repręsentant, prouidentes tamen in illa demptione commodis suis, vt publicani erant, qui vero decumas redimeb decumani, qui pascua pecuarij, sicij à quibus decumas exigebant, aratore que agricolæ, cum quibus pascuorum rationem conficiebant, pastores ap lati sunt.

Sub eã legere fructum] Sic & Theognis: Οὔτι γὰρ ἂν πεφυκὼς, [illegible]

πήματον μετασδίνε. i. Ante tibi exhaustos alij ne trade labores. Vide prouerbia: Alij sementem faciunt, alij metent, & alienam metis messem.

Gallorum corpora] Vide ad hunc Liuij locũ facientia, apud Cœl. li. 18. c. 21.

Essedari qui.

Essedis carrisque instans] Ex carris Gallos pugnare, vt Liu. hic testatur, sic eosdem monimento valloque carrorum obducere castra solitos, Marcellin. tradit, vnde & Carrago vocata est, quo verbo censentur eorum castra carris circundata, prout annotat Torneb. lib. 18. cap. 19. Cæterum quod ad Essedarios attinet: meminit eorum Cæsar libro quarto, de bello Gallico, quod genus equitum sit, & quomodo pugnent, ita describit: Genus hoc est ex essedis pugnæ. Primo per omnes partes obequitant, & tela obijciunt, atque ipso errore equorum, & strepitu rotarum ordines plerunque perturbant, & cum se inter equitum turmas insinuauere, & ex essedis dissiliunt, & pedites præliantur, &c. Vide apud Cæsarem.

Carrago.

Patrem P. Decium] Cognomento Murem: qui in bello aduersus Latinos, vel (vt Plutarchus cap. 37. Paral. ait) Albanos pro exercitu & salute patriæ dijs infernalibus se deuouit, vt supra visum est.

Dijs manibus dabo] Cicero Tusculanarum quæst. lib. 1. ait, tres Decios fuisse, qui pro salute patriæ vitam amittere, magno virtutis edito exemplo voluerint. ex quibus pater bel. Gall. filius Hetrusco, nepos in bello Pyrrhi quod pro Tarentinis gessit, dijs manibus sese deuouerunt. Sunt autem manes boni dij appellati, teste Festo Pompeio, ex Aurelij sententia, quod per hos omnia manere putarent, quibus aram non à terra sublimem, sed sub effosa humo statuebant veteres, ad quam ex præcepto Sibyllini carminis, altero & quinquagesimo anno ab vrbe condita, sacra & ludos institutos memorant. Quibus autem victimis, quibusve cæremonijs manibus dijs ac infernalibus sacra fecerint, lege copiose Alex. ab Alex. lib. 5. cap. 24.

Dij manes.

Infestis telis interfectus est] De hoc Decij memorabili facto, quo salutem patriæ peperit, leges quoq; apud Val. Max. lib. 5. ca. 6. Sabell. li. 7. Enn. 4. & lib. 2. cap. 5. Exemp. Ethnic. Volater. li. 15. cap. 1. Orosium li. 3. cap. 21. Eutrop. li. 2. ca. 3.

Defunctos consulis fato] Id est, consulis sese deuouentis spontanea morte, ab imminentibus periculis exemptos & liberatos. Budæus in Pandect.

Testudinem hostium coniecta] De ea testudine intelligit Torneb. libro 9. aduersar. cap. 8. quam faciebat exercitus se tegumentis scutorum vndique operiens, vt testudo suo obducta est putamine, eaque specie referebat tectum ædificiorum, sic autem se operiebant crate perpetua clypeorum aduersus sagittas hostium, & aduersus omnia missilia superne cadentia, cum vrbem oppugnabant, hinc Maro scribit.

Testudo.

Obsessumq; acta testudine limen.

Laudibusque meritis celebrat] Inter præclara enim veterum instituta, illud in primis commendatione dignum, quod quorum vita fuisset perspectior, eorum quoque funera magnificentius prosequerentur. Lege Alex. ab Alex. li. 6. cap. 14. Iouij Pont. de magnific. cap. 15. Dionysium Halycarnas. lib. 5. Blond. li. 2. Romæ triumph. Alex. ab Alex. lib. 3. cap. 7. & lib. 4. cap. 8.

Matronas stupri damnatas] Adulterium namque lege Romulea capitale erat, sic vt pœna mors esset. Tulit enim Romulus legem his verbis: Adulterij conuictam vir & cognati vti volent necanto, quod item lege Iulia confirmatum est, qua adulterium supplicio afficiebatur eodem. Stupri autem pœna, si essent honesti, erat publicatio partis dimidiæ bonorum.

Adulterij pœna lege Romulea.

Quæ ferri agique potuerunt] More militari hæc dixit, quo homines & iumenta aguntur, sarcinæ feruntur. Plato in libris de legib. τῶν ἀλλοτρίων μηδὲν φέρειν μηδ' ἄγειν Id est, Ne quis quicquam alienarum rerum ferat agatve. Vide Erasmum in prouerb. Agi ferrique.

Decumana porta impetus factus] Boni authores Decumanum appellant, quod est maximum. Vnde Decumana porta olim in castris dicebatur, quæ erat om-

Decumana porta.

appellabant, quasi latis signis aut clauis signatam. Atque hæc laticlauij perpetuo gestandi authoritas inter primas dignitates habebatur, vt Herodian. lib. 3 author est. Quinetiam sæpenumero latus clauus pro Senatoria dignitate ponitur, sicut ius annuli aurei pro equestri ordine. Plin. in epist. Ego Sexto latum clauum à Cæsare nostro impetraui. Hæc vero tunica in luctu publico deponebatur, vt supra lib. 9. vbi de Caudina clade verba facit. Cum vtroq; vero loco coniunge eũ, qui est lib. 30. Vbi Scipio Masanissã vestibus triumphalibus ornat.

Toga picta.

Toga picta] Toga picta eadem quæ & purpurea erat, vt Baysius scripsit, Liu. infra li. 1. de bel. Maced. Dona (inquit) ampla data, quæ ferrent regi, vasa aurea, argenteaq;, togaq; purpurea, & toga prætexta. Meminit & Cic. 2. Philip.

Appij Claudij vnde.

Ap. Clausum seu Ap. Claudium] Ex Sabinis Claudios, ab authore Appio Clauso gentis principe, qui cum multitudine clientum Romam commigrauit, deductos ferunt, qui sibi etiam Drusi cognomina vsurparunt. Cuius rei testis est Dion. Halicarnas. Sabel. li. 8. Enn. 2. Volater. lib. 14. c. 2. vrb. comment.

Patrem ciêre

Patrem ciêre] Id est cum honore appellare, vt autem apud Roman. patritij appellabantur, qui ab antiquis Senatorib. essent oriundi, sic apud Athenienses

Eupatridæ.

Eupatridæ vocabantur, quasi à bonis patribus geniti, quod etiam Plutarchus in problematibus affirmat.

Portia lex.

Portia tamen lex] Meminit huius legis Cic. in orat. pro Rabir. perduellionis reo. Salust. in oratione Cæs. Tulit vero eam legem M. Portius Cato ille Cẽsorius, cæterum an in tribunatu vel consulatu, compertũ nõ est, eamq; pro sca-

Pro scapulis lex.

pulis appellauit. Sic enim scribit Fest. pro scapulis, cum dicit: M. Cato significat pro iniuria verberũ. Nam consulares leges erant in ciues rogatæ, quib. sanciebatur pœna verberum. Plin. li. 7. c. 43. de iure, vt Sigon. existimat, virgarũ vocauit, cum dixit L. Cornel. Balbum Gaditianum accusatum, & de iure virgarũ i eum in consilium missum, quib. verbis accusatum Balbum significet, quod fals ciuitatem Ro. vsurparet, cum peregrinus esset. In peregrinũ enim erat ius virgarũ, non in ciuem. Hinc Cic. pro Rabir. perdulc. reo: Portia, inquit, lex virga ab omnium ciuium Ro. corpore amouit. Et Salust. Ciceroni grauiter obijci quod ciues Rom. Catilinæ socios, indicta causa contra leg. Portiam necasset.

Nunc vix seruo ita minetur] Pitheus lib. 2. aduers. c. 2. Pro seruo serio le posse existimat, sed non incommodè vsitata lectio retinetur: Cum grauit multo & seuerius seruis minari conueniat, quam liberis & ingenuis hominib

Impedimẽta quæ.

Impedimentis in locum tutum remotis] Impedimenta in re militari d cuntur, quæcunq; ad iter seu expeditionem necessaria conducuntur, vt su sarcinæ, vtensilia, & iumenta, Græci σκευὴν vocant.

Prærogatiuæ

Eumq; & prærogatiuæ] Quæ hæ prærogatiuæ fuerint, superius li. 1 oste dimus, docet vero id Asconius his verbis in 2. Verrinam: Prærogatiuæ trib sunt, quæ primæ suffragium ferunt, ante iure vocatas. Mos enim fuerat, q facilius in comitijs concordia populi firmaretur, bina omnino de ijsdem ca didatis comitia fieri, quorum tribus prærogatiuæ dicebantur, quod primæ t

Iure vocatæ

garentur, quos vellent Coss. fieri. Secundę iure vocatæ, quod in his sequer populo, vt sæpe contigit, prærogatiuarum voluntatem, iure omnia complen tur. Harum centuriarum meminit Liuius, & infra lib. 26. & lib. 27.

Pecuarijs damnatis] Pecuarij qui fuerint docet Asconius in diuinatione

Pecuarij qui Mancipes qui.

Mancipes, inquiens, sunt publicanorum principes, qui quæstus sui causa, si cumas redimunt, decumani appellantur, si portum aut pascua publica po tores, aut pecuarij, quorum ratio scriptura dicitur. Hi omnes exigenda à so suo periculo exigunt, & Reipublicę repręsentant, prouidentes tamen in illa demptione commodis suis, vt publicani erant, qui vero decumas redimeb

Decumani. Portitores.

decumani, qui pascua pecuarij, sic ij à quibus decumas exigebant, aratore que agricolæ, cum quibus pascuorum rationem conficiebant, pastores ap lati sunt.

Sub eã legere fructum] Sic & Theognis: Οὔτε γὰρ ἂν σπείραιμι, ἀ

ἡμέραν μετασθίνε. i. Ante tibi exhaustos alij ne trade labores. Vide prouerbia: Alij sementem faciunt, alij metent, & alienam metis messem.

Gallorum corpora] Vide ad hunc Liuij locũ facientia, apud Cœl.li.18.c.21. *Essedari qui.*

Essedis carrisque instans] Ex carris Gallos pugnare, vt Liu. hic testatur, sic eosdem monimento valloque carrorum obducere castra solitos, Marcellin. tradit, vnde & Carrago vocata est, quo verbo censentur eorum castra carris circundata, prout annotat Torneb.lib.18.cap.19. Cæterum quod ad Essedarios attinet: meminit eorum Cæsar libro quarto, de bello Gallico, quod genus equitum sit, & quomodo pugnent, ita describit: Genus hoc est ex essedis pugnæ. Primo per omnes partes obequitant, & tela obijciunt, atque ipso errore equorum, & strepitu rotarum ordines plerunque perturbant, & cum se inter equitum turmas insinuauere, & ex essedis dissiliunt, & pedites præliantur, &c. Vide apud Cæsarem. *Carrago.*

Patrem P. Decium] Cognomento Murem: qui in bello aduersus Latinos, vel (vt Plutarchus cap.37. Paral. ait) Albanos pro exercitu & salute patriæ dijs infernalibus se deuouit, vt supra visum est.

Dijs manibus dabo] Cicero Tusculanarum quæst.lib.1. ait, tres Decios fuisse, qui pro salute patriæ vitam amittere, magno virtutis edito exemplo voluerint. ex quibus pater bel. Gall. filius Hetrusco, nepos in bello Pyrrhi quod pro Tarentinis gessit, dijs manibus sese deuouerunt. Sunt autem manes boni dij appellati, teste Festo Pompeio, ex Aurelij sententia, quod per hos omnia manere putarent, quibus aram non à terra sublimem, sed sub effosa humo statuebant veteres, ad quam ex præcepto Sibyllini carminis, altero & quinquagesimo anno ab vrbe condita, sacra & ludos institutos memorant. Quibus autem victimis, quibusve cæremonijs manibus dijs ac infernalibus sacra fecerint, lege copiose Alex. ab Alex.lib.5.cap.24. *Dij manes.*

Infestis telis interfectus est] De hoc Decij memorabili facto, quo salutem patriæ peperit, leges quoq; apud Val.Max.lib.5.ca.6. Sabell.li.7. Enn.4. & lib.2. cap.5. Exemp. Ethnic. Volater.li.15.cap.1. Orosium li.3.cap.21. Eutrop.li.2.ca.3.

Defunctos consulis fato] Id est, consulis sese deuouentis spontanea morte, ab imminentibus periculis exemptos & liberatos. Budæus in Pandect.

Testudinem hostium coniecta] De ea testudine intelligit Torneb. libro 9. aduersar. cap.8. quam faciebat exercitus se tegumentis scutorum vndique operiens, vt testudo suo obducta est putamine, eaque specie referebat tectum ædificiorum, sic autem se operiebant crate perpetua clypeorum aduersus sagittas hostium, & aduersus omnia missilia superne cadentia, cum vrbem oppugnabant, hinc Maro scribit. *Testudo.*

Obsessumq; acta testudine limen.

Laudibusque meritis celebrat] Inter præclara enim veterum instituta, illud in primis commendatione dignum, quod quorum vita fuisset perspectior, eorum quoque funera magnificentius prosequerentur. Lege Alex. ab Alex.li. 6.cap.14. Iouij Pont. de magnific.cap.15. Dionysium Halycarnas.lib.5. Blond.li. 2. Romæ triumph. Alex. ab Alex.lib.3.cap.7. & lib.4.cap.8.

Matronas stupri damnatas] Adulterium namque lege Romulea capitale erat, sic vt pœna mors esset. Tulit enim Romulus legem his verbis: Adulterij conuictam vir & cognati vti volent necanto, quod item lege Iulia confirmatum est, qua adulterium supplicio afficiebatur eodem. Stupri autem pœna, si facient honesti, erat publicatio partis dimidiæ bonorum. *Adulterij pœna lege Romulea.*

Quæ ferri agique potuerunt] More militari hæc dixit, quo homines & iumenta aguntur, sarcinæ feruntur. Plato in libris de legib. τῶν ἀλλοτρίων μηδὲν μηδὲν φέρειν μηδὲ ἄγειν Id est, Ne quis quicquam alienarum rerum ferat agatve. Vide Erasmum in prouerb. Agi ferrique.

Decumana porta impetus factus] Boni authores Decumanum appellant, quod est maximum. Vnde Decumana porta olim in castris dicebatur, quæ erat *Decumana porta.*

omnium maxima, per quam delinquentes milites ad pœnam educebantur, vt est apud Vegetium.

Fanum vnde dictum. Fanum tantum, id est, locus templo effatus] Alij Fanum dictum putant à Faunis dijs, qui diuina oracula, vt Martianus Capella ait, edere solebant. Vel à Fauno, qui authore Probo, primus horum locorum conditor fuit, teste quoque Marliano lib. 7. cap. 6. Topograph.

Plutei. Pluteisque contectus] Vegetio Plutei è vimine contexuntur, cratibusq; & cilicijs proteguntur, formamque absidis habent. De quo latius Tornebus libro aduersar. 11. cap. 24.

Detestatio quid. Detestatione] Id est, dira execratione, vt paulo post sequitur.

Tripudium quid. Tripudium nunciatum] Id de Tripudio Solistimo intelligendum Tornebus existimat, cum pullarius offam auibus daret. Nam si pascerentur, bonum augurium erat, si non pascerentur, malum. Sinistræ enim aues prosperæ sunt & auspicatæ. Nam sinistrum quasi sinistimum dicitur, nimirum auspicium quod sinat.

Sinistimum quid. Sinunt autem hæ aues plærunq; quæ ab ortu, quæ pars sinistra in auspicijs est, volant. Satis autem erat ad rem gerendam silentium esse. Nam aliud est sinistrum auspicium, aliud silentium: sinistrum auspicium hortatur ad agendum, silentium vitio caret, & ad agendum non impedit. Silentioq; surgere dicebatur, qui quo minus rem gereret nõ impediebatur auspicio. Huius vero historiæ præter alios meminit & Val. lib. 7. & Eras. in prouerb. Malum consilium consultori pessimum. Qui autem pullarij hic dicantur dubium non est. Etenim ex auibus tria auspiciorum genera captabantur, ex occentu, volatu, & ex tripudio. Tripudium autem augurium accipiebatur ex pullis gallinaceis, quos in cauea inclusos asseruabant pullarij, quibus eductis, obijciebatur pastus, tumq; ex pascendi ratione augurium capiebat pullarius, idque ad magistratum deferebat eum, à quo iussus erat captare augurium. Cæterum de pullario & superius dictum est.

Pullarij qui.

Mulsum. Pocillum mulsi priusquam temetum biberet] Veteres Romani mulsum in delitijs habebant, & in triumpho milites ab Imperatore donabantur. Vnde Plautus:

Sed spectatores vos nunc ne miremini,
Quod non triumpho peruulgatum est, nihil moror.
Veruntamen accipientur mulso milites.

Temetum. Mulsum vero ex aqua pluuia fieri tradit Cœlius lib. 23. cap. 35. Temetum autem prisca lingua vinum appellabatur, teste Gellio lib. 10. cap. 24. Idq; ad imitationem Græcorum. Hi enim ebrietatem μέθυν vocant, vnde & temulentia dictam scribit Plinius lib. 24. cap. 13.

Alares cohortes. Cohortibus alaribus] Alæ dictæ exercitus equitum ordines, quod circu legiones dextra sinistraque, tanquam alæ in auium corporibus locabantur, a thore Gellio lib. 6. cap. 4.

Cornicula quid. Corniculis armillisq; argenteis] Donorum militarium varia fuerunt gen ra, quæ militibus singulis virtutis ergo ab Imperatore triumphaturo dabant vt coronæ, quarum multa erant genera, ciuicæ, murales, obsidionales, castre ses, aũreæ, torques, armillæ, hastæ puræ, phaleræ, cornicula. De quibus Polyb lib. 6. Gellius lib. 5. Zonaras lib. 2. tradiderunt. Et post hos Sigonius lib. 1. cap. De antiq. iure ciuium Romanorum.

Quirinus quis. Aedem Quirini] Sic Romulum dictum, antea est annotatum, siue quod h sta Quiris Sabinorum lingua dicebatur, siue quod Romanis iunxerat ille res: Siue suo regi nomen posuere Quirites. Non desunt tamen qui Quirin vocatum dicant, quasi κοτεχὼν, id est, dominum.

Fors fortuna. Aedem fortis fortunæ] Fortis fortunæ ædes trans Tyberim fuit, vt Dona ait, eiusque diem festum colebant, qui sine arte viuebant, ei etiam grates a bant, quibus aliquid successerat. Terentius:

O fortuna, O fors fortuna, Columella:
Et celebres fortis fortunæ dicite laudes.

Eo igitur vocabulo significatur magna vis fortunæ, & incerti casus. Dies autem Fortis fortunæ festus 8.Cal. Quintiles agebatur, vt in antiquis Fastis, & apud Ouid.6. Fast.legitur. Apud Nonium Marcellum, Actius poeta in Actyanactæ fortunam à forte distinguit. Hanc Græci φορτικὴν τύχην dixere, & à Tullio rege primum dedicatam fuisse,tum & ab alijs postea legimus.

De Manubijs] Manubias à præda hoc distare veteres existimarunt, vt sit præda corpora ipsarum rerum,quæ capiuntur: Manubię vero pecuniæ ex prę- da vendita redactæ, & sic apud plurimos. Nam & M. Tullium de lege agraria ita sensisse voluerunt,prædam,manubias,sectionem,castra deniq; Cn.Pompeij sedente imperatore vendent.Vide Gellium lib.13.cap.23. *Manubiæ.*

Palmæ primum victoribus datæ] Propterea (inquit)Plutarch.in certaminibus palmam signum placuit victoriæ, quoniam ingenium eiusmodi ligni est, vt vrgentibus opprimentibusque non cedat. Gell.lib.3.cap.6. Plin.lib.26.cap.42. Erasmus in prouerb.Palmam ferre.

Aesculapium ab Epidauro] Fuit hic Podalyrij & Machaonis parens,& omnium qui vnquam vixerunt Medicorum peritissimus, qua de re Higynus lib.2. de signorum cœlestium historia,cap.14.Diodorus Siculus lib.5.de fabulosis antiquorum gestis. Plin.lib.29.cap.4. Blondus lib.1. Romæ triumph. Plinius de viris illustribus cap.22. Epidaurus autem ciuitas est, sita in recessu Saronici sinus,natura munita,montibus circundata,& ob huius Aesculapij templũ quam plurimum nobilis: Vide Strabonem lib.8. Ioachimum Vadianum in Pomponij Melæ lib.2.cap.3. *Aesculapius.* *Epidaurus.*

IN LIBRVM XXI. HISTORIAE LIVIANAE, QVEM ALII DECADIS TERTIAE LIBRVM PRIMVM *vocant,annotationes ex varijs hinc inde authoribus collectæ.*

ANnorum ferme nouem] Florus lib.2.puerum habet. Probus in vita Annibalis Liuio astipulatur,& puerum nouem annorum vocat. Vt & Polyb.libro 2.& 3. Solus author de viris illustrib.cap.42. non nouem tunc annos natum Hannibalem scribit,sed vndecim, non sine mendi suspicione,vt Magius ibi recte annotauit.

Altaribus admotum] Videlicet vt deos huius rei testes faceret,facta autem hæc sunt eo tempore, quo in Hispaniam profectionem parabat Hamilcar. Notabis autem Pœnorum morem,qui iuraturi per Iouem, modo ad Deorum aras sacrificio peracto,aram & sacra tangentes, vel agnum læua, dextra silicem tenentes,Deos hominesque contestabantur,si scientes fallerent,Itaque Iupiter eos quoque feriret,quemadmodum ipsi agnum percuterent. Vide Alex. ab Alex.lib.5.cap.10. *Pœnorum in iurãdo mos.*

Tactis sacris] Nam veteri more à iurantibus & sacrificantibus aræ tenebantur.Vnde Virgil.4.Aeneidos:

Talibus orantem dictis,arasque tenentem,
Audijt omnipotens.

Varro rerum diuinarum lib.5.aras dicit primum ansas dictas, quod esset necessarium eas à sacrificantibus teneri, vide Macrobium lib.3.cap.2. Ab ijs qui ad aras confugiebant, aræ tenebantur apud Hebræos. Solebant etiam qui ad aras confugiebant,aras amplecti,vt apud Plutarchum in Timoleonte animaduertere licet.

Hostem fore pop.Romano] Odium in Romanos perenne iurauit, vt inquit author de viris illustribus, cap.42. & vt odium suum perpetuum in Romanos fore significaret,inflicto in terram pede,suscitatoq; puluere,tunc demum inter

Car-

Carthaginienſes & Romanos belli finem fore dixit, cum alterutra pars in habitum pulueris eſſet redacta. Vide Val. Max. lib. 9. cap. 3. Silius Italicus lib. 1.

Romanos terra atque vndis vbi comparet ætas,
Ferro ignique ſequar, Rheteaque fata reuoluam,
Non ſuperi mihi, non Martem cohibentia pacta.

Hamilcar Hannibalis pater.

Amilcari] Cognomento Barchæ. Fuit vero is vir præſtantiſſimus, & rei militaris peritiſſimus, cuius facta leges apud Plutarchum in Hannibale. Val. Max. lib. 1. cap. 7. Front. lib. 3. cap. 16. item lib. 1. cap. 1. & libr. 2. cap. 4. Volater. libr. 14. cap. 3. vrban. Comment. Oroſium lib. 4. cap. 9.

Sicilia Sardiniaq; amiſſæ] Quintus enim Luctatius Catulus trecentis nauibus aduerſus Carthaginienſes profectus, ſexcentis eorum nauibus apud Aegates inſulas depreſſis, pacem petentibus, hac conditione conceſſit, vt amicitia iam inde Romanis & Carthaginienſibus eſſet, Pœni prorſus tota Sicilia abſtinerent, neque deinceps bellum Hieroni inferrent, neque contra Syracuſanos, eorumque ſocios, arma mouerent, captiuos omnes ſine pretio redderent, talenta argenti Euboica duo millia & 200. Romanis annos 20. penderent, quas tamen conditiones Romani admittere noluerunt, niſi præterea ab omnibus inſulis, quæ inter Siciliam & Italiam eſſent, abſtinerent, milleque talenta priori ſummæ adderent.

Hoſpitale vinculum.

Auſpicijs regulorum] Adrianus Tornebus lib. 13. aduerſariorum cap. 18. pro auſpicijs, hoſpitijs legendum eſſe cenſet, quod hoſpitium apud antiquos arctiſſima neceſſitudinis lege homines deuinciret, & pro ſanctiſſimo fœdere inuiolatoque cenſeretur. Cum enim multæ ſint neceſſitudines, & vincula quibus homo homini iungitur, nullum tamẽ propemodum maiore religione ſibi ſanxit vita, quam hoc, quod hoſpitale vocatur, de quo tanta ab initio recepta opinio, vt ad illud vindicandum Iouem è cœlo lapſum vetuſtas fabulata ſit, vnde & Virgilius Aeneidos 1.

Iupiter, hoſpitibus nam te dare iura loquuntur.

Et Ouidius in 10. Metamorph.

Ante fores horum ſtabat Iouis hoſpitis ara.

Et profecto perfacile fuit in tam vicinam vocem deerrare, vna tantum eaq; eiuſdem ſoni ſyllaba differentem.

Barbarus enim quidam] Iuſtinus libro vltimo, à ſenio Hiſpani cuiuſdem vlciſcente iniuſtam domini necem interfectum ſcribit. Polybius verò lib. 2. ſcriptum reliquit, Haſdrubalem cum ſpatio annorum 8. in Hiſpunia manſiſſet, tandem noctu per inſidias à Gallo quodam priuatarum inimicitiarum cauſa fuiſſe interfectum.

Iberus amnis.

Iberus amnis] Hiſpaniæ fluuius, qui nauigabili commercio diues, ortus in Cantabris, haud procul oppido Iuliobrica, nauium per 260. paſſuum millia capax, propter quem vniuerſam Hiſpaniam Græci Iberiam appellarunt, hodie Ebron vocatur, Oliuario teſte.

Páruus ignis] Ex minimis initijs maxima, & ſæpe paruæ res magnarum rerum momenta trahunt, vt Liuius alibi loquitur. Sic & Thucidides ἐξ ὀλίγων πολλὰ.

Maior pars meliorem vicit] Plurimum calculus vincit. Sic & Plinius in epiſtolis queritur, numerari ſententias, non expendi.

Ingentia vitia æquabant] Vitia nanque magna, vt virtutes à magna indole proferri conſueuere. Prout Plato ſcriptum reliquit, referente Plutarcho in proœmio in Demetrium & Antonium. Vnde & Seneca ſcripſit, nullum eſſe magnum ingenium ſine mixtura dementiæ.

Hermandica

Hermandica] Eam Torneb. libro 13. aduerſ. cap. 18. eſſe putat, quæ hodie Salmantica vocatur, gymnaſioque floret in Hiſpania.

Saguntum.

Saguntum oppugnari] Saguntum à Sagunto Herculis filio nomen accipiens, quod Silius Italicus lib. 1. Zazintum appellat. De hoc Strabo lib. 3. c. 3. Pli-

lib.3.c.3.lib.7.c.3.lib.15.c.18.& lib.35.c.12. Mela lib.2 c.7.Volater. lib.2.c.5.Geographiæ.Nunc autem eius loci ciuitas,teſte Oliuario,Moruedre eſt.

Tragula grauiter ictus] Tragula dicitur tanquam trabula,vt tradit Torneb. lib.22.aduerſar.cap.13.Erant vero tragulæ duplicis generis,quædam enim tormentis mittebantur, quædam vero manu, vt idem Torneb.lib.7.cap.12.tradit. Illæ atrociter ſauciabant, ac plerunque ſcutum aut corpus tranſuerberabant, vnde & tragularij dicti, qui eas è tormentis iaciunt. Vide etiam prouerbium: Tragulam inijcere. *Tragula.*

Catapultis baliſtisque] Catapulta non tantum tormentum erat, ſed & telum,vt tradit Torneb.lib.15.aduerſ.cap.1. Et eadem quoque ratione baliſtam vſurpari idem monſtrat,lib.eod.cap.6. *Catapulta. Baliſta.*

Octauo menſe] Variant hic authores: Plutarchus,Oroſius & Eutropius,Liuio aſtipulantur. Florus libr.2.cap.6. nono demum menſe deditum Saguntum ſcribit.Author de viris illuſtribus cap.42. intra ſex menſes euerſum ſcribit.Qua de re leges quoq; Auguſtinum lib.3.cap.20.Val.Max.lib.6.cap.6.Ciceronem in Philipp.Silium Italicum lib.1.Et prouerbium apud Eraſmum Saguntina fames.

Cetratos miſit in Africam] Liuius infra lib.8.Peltam cetræ haud diſſimilem eſſe ait: Et lib.1.belli Macedonici,Cetratos Peltiſtas vocatos teſtatur.Eſt autē cetra,vt omnibus notū eſt,ſcutum paruum, licet Probus in vita Iphicratis parmam,ſcutum,ſiue clypeum maius ſignificare videtur, peltam vero minus. *Cetrati. Peltiſtæ. Cetra. Pelta.*

Cum præcipites diruptæque] Torneb.lib.13.aduerſ.cap.18.deruptæ legendum eſſe putat. Nam multis locis inoleuit error iſte, vt di pro de vicaria quadam opera ſubierit per obreptionem. Deruptæ autem ſunt deorſum ruptæ.

In promontorio quodam] Promontorium hic eminens & editiſſimum in alpibus iugum appellatus,cum alias promontoria ſint prominentes in mare rupes,Torneb.lib.13.aduerſ.cap.18. *Promontorium.*

Necabantur interdum] Tornebus loco prēallegato ſecabant legit,pro necabantur. Hoc enim eſt quod διήκοπτον Polybius dicit, & pro infimam infirmam.Nam & firmam illam niuem dicit Polybius.

Inde ad rupem minuendam] Tornebus muniendam legit, Polybius enim ſcribit,τὸν χειμῶνα ἐξωκοδόμει, & mox, οἰκοδομίαν vocat. Interpretatur autem munire per rupem viam aperire, viamque in ea munire, & tanquam ſtruere,eam cędere, & in ea opere laboreque militari complanare, & æquare iter, aut deorſum deprimere, & decliue reddere molli anfractu. Itaque qui aggeres iaciunt,foſſas aperiunt,vias muniunt,militiæ munitores vocantur.Eſſe autem ita legendum ex eo etiam apparet, quod longe hinc ſcribitur: Et quies muniendo feſſis hominibus triduo data. *Munire viam quid. Munitores.*

Saxa putrefaciunt] Saxa putrefacere aceto,eſt aceto ſaxa ſoluere & frangere. Saxorum enim torridorum & candentium infuſum acetum compages & nexus reſoluit & laxat,quod putrefacere appellat Torneb.loco prēallegato. *Putrefacere ſaxa.*

Alpibus ſuperatis] Sunt qui Hannibalem per cauam quandam viam ac manufactam,ad ſaltus Auguſtæ Cęſareæ peruenisſe putent,cum tamen ex alijs authoribus miro artificio Alpes fregiſſe conſtet.Vnde recentiores ſcribunt,per montem Iouis veniſſe,quem vulgo Ciniſum vocant,Gebennas verſus tendentem. Ad huius autem rei pleniorem intellectum lege quæ ſcripſit Aegidius Tſchudus ca.32. De priſca ac vera Alpina Rhetia,& apud veteres Polybius lib. 3,vbi, quæ de incredibili Alpium aſperitate & itinere, nulli ante Hannibalem, præterquam Herculi tentato, narrantur, mendacio non carere ait. Satis enim conſtare Galſos Rheni accolas,non ſemel neque bis ante id tempus in Italiam veniſſe,&c.Plin.vero lib.36.cap.1. Hannibalis per alpes tranſitum in portento prope à majoribus habitum ſcripſit.

Plures tradidêre authores] Liuio aſtipulatur Plutarchus : Itidem Oroſius lib.4.cap.14.Eutropius lib.3.cap.2. Plinius lib.16.cap.5. Valer.Max.lib.5.cap.4. Florus lib.2.cap.6.Sabell.lib.2.Ennead.5.

Agnum

Iouem lapidem iurare.

Agnum læua] De hac iurisiurandi formula ante dictum est: Vide tamen & ea quæ scribit Cœl.lib.21.c.15.vbi explicat quid sit Iouem lapidem iurare.

Luna pernox erat] De variis Lunæ permutationibus quas phases vocant, Cœlius libr.20. cap.7. Lectionum antiq. Horatius Noctilucam lunam vocat, nocte lucentem.lib.carminum,Ode 5.

Præconium quid.

Præconium missum] Id est,missi præcones,qui delectos citarent. Alias vero præconium est præconis merces,vt ex Catone ostendit Torneb.lib.10. aduersar.cap.18.

Hastarum cultus.

Lanuuj hastam se commouisse] Hastas in veteribus memoriis regij fastigij insigne diadematis loco fuisse,& a rerum origine deorum immortalium vice cultas.Ex cuius ritus memoria diu quoque custoditum,vt deorum simulachris adderentur.Hinc hastas motas toties prodigij loco habetur, vt hic,& libr.40. vide Cœlium lib.21.cap.16.lectionum antiq.

Procurare prodigia.

Aliis procurandis] Solitos esse veteres plerunque prodigia & portenta sic procurare,vt exurerent lignis infelicibus,tradit Macrobius.Solebant etiam ea in vltimas terras dicere deportanda esse,& in mare deferenda, vt legimus semimares delatos & demersos,quod & prodigiis aliis faciebant,Torneb.lib.18. aduersar.c.11.Sacrificium itaq; quod sit ad depulsionem & expiationē portentorū procuratio dicitur,& ea gratia rem diuinam facere est mōstra procurare.

Operari in sacris quid.

Ciuitas operata fuit] Peculiaria sacrorum verba fuerunt,inter quę & verbum operor recenset Gyraldus historiæ deorum syntagmat.17. Ac idem fere significat,quod rite sacrificare,vnde Virgil. Sarta refert Cereri,lætis operatus in herbis,& alibi operata iuuentus. Sic & Plautus, vt isthæc operatio crimen expiet.

Nauem quibus habere non liceret.

Maritimam nauem haberet] De hac lege loquitur etiam Cicero actione septima in Verrem: Eam autem postea in Iuliam de repetundis Cæsar dictator transtulit.Nam ex lege Iulia repetundarum Senatoribus naues habere nō licuit,vt inquit Scęuola l.his qui naues. ff.de vac.& excusar.mun. Lex vero Iulia interdicit tantum naue maritima non fluuiatili,vt enim ex initio, Leg.3.ff. de vacat.muner.liquet,tota ea lex de nauibus maritimis accipienda est. Idq; ideo constitutum est,vt quæstus & prædationes cohibeantur quemadmodum M.Tullius indicat.Nam senatoribus fundos maritimos habentibus ad fructus deportandos capacem nauem in Italia habere licuit, prout annotat Cuiatius lib.6.Obseruat.cap.38.

Paludamentum.

Palaudatus] Cōsules enim paludatos vrbe exire solitos supra quoq; annotauimus, Paludamenti autem picturam ad viuum ex Romanor.marmorib. expressam inuenies apud Lazarum Bayfium in fin.capit.11.in L.Vestis. ff.de auro & argen.leg.Paludamentum vero vestem Imperatorum esse scribit Tranq. in Cæsare.Elon.lib.9.Ro.triumph.Alex.ab.Alex.lib.3.c.3.& li.5.c.18.

IN LIBRVM XXII. QVI AB ALIIS DECADIS TERTIÆ SECVNDVS DICITVR, ANNOTATIONES.

Thrasymenus lacus. Clades ad lacum Thrasymenum.

THrasymenumq; lacum] Lacum in Perusino, qui à Thrasymeno puero,quem AEgedam nympham rapuisse poetæ finxerunt,dictus est.

Quindecim millia Romanorum] Orosius li.4.c.15. & Eutrop. v ginti millia Romanor.cum consule cæsa, & sex millia capta scrib iuxta Val.autem Max.lib.1.cap.6.quindecim tantum millia cæsa, capta,20.vero fugata dicuntur.De quo etiam Cicero lib.1.de diuinat. Plin. 2 cap.85.Frontin.lib.2.c.5.li.2.c.6.& li.4.ca.7.Valerius li.3.c.7. Ouid.li.6 Fast Silius Italicus lib.5.per totum,&c.

Pa

Per occupatam armis Punicis] His verbis Liuius clare ostendit, non semper necessariam fuisse eius qui Dictator diceretur præsentiam. Idque apertius docet superius lib. 8. vbi scribit, L. Cornelio, quia ne eum quidem in Samnium ingressum reuocari ab impetu belli placebat, literæ missę, vt dictatorem comitiorum causa diceret. *Præsentia eius qui dictator diceretur minime necessaria.*

Prodictatorem] Propterea quod legitime creatus non esset. Nam eius dicendi potestas penes consules, non autem penes populum erat, vt Liuius sępe commemorat. Vnde quoq; prodictator dictus, L. etiam Sylla & C. Cæsar post hæc tempora præter patriæ morem, primi à populo Dictatores, alter interrege L. Valerio Flacco, alter vero M. Lepido prætore comitia habentib. creati. Reliqui omnes Dictatores à consulibus creati sunt. *Prodictator.*

M. Minutium Rufum] Hominem ferocem, importunum, temerarium, lingua immodicũ, studium, auramq; exercitus semper quærentem, & Fabij dicta semper contemnentem, quem suis coloribus depingit Plutarch. in Fab. Max. *Minutius Rufus.*

Fatalibus libris] Fatales libros vocat Sibyllinos, vt hoc ipso libro annotabimus paulo post. *Fatales libri.*

Veneri Erycinæ] Venus Erycina cognominata ab Eryce monte Siciliæ, in quo AEneas matri templum construxerat, vt Virgil. canit: *Venus Erycina.*

Erycino in vertice sedem
Fundabat Veneri Idaliæ.

Meminit & Polybius in primo. Diodorus Siculus Erycem ait Veneris & Butæ filium fuisse, qui monti, vt etiam Seruius testatur, nomen dederit, & matri templum. Plura de hac Gyraldus historiæ Deorum Syntag 13.

Menti vouendas] Mens à Romanis consecrata, Cicerone quoq; authore, vt mentem ea bonam concederet, quod & diuus Augustinus non semel asseruit, & ante eum Lactantius. Ouid. *Mens Dea.*

Mens quoq; numen habet: Menti delubra videmus
Vota, metu belli perfide Pœne tui.

Ver sacrum vouendum] Veris sacri mentio quoq; fit infra li. 34. vbi scribitur: Ver sacrum videri pecus, quod natũ esset inter Kal. Martias, & pridie Kal. Maias. Verum Festus id sic explicat: Ver sacrum vouendi mos fuit Italis. Magnis enim periculis adducti vouebant, quęcunq; Vere proximo nata essent apud se animalia, immolaturos. Sed cum crudele videretur pueros ac puellas innocentes interficere, perductos in adultam ætatem velabant, atq; ita extra fines suos exigebant. Idem Sextus Pompeius in Mamertino, vt si vellent (inquit) eo malo liberari. Ver sacrum vouerent, id est, quæcunque Vere proximo nata essent, immolaturos. Plura de hoc Pitheus aduersarior. subs. lib. 1. cap. 6. *Ver sacrum quid.*

AEris 333.] Alia æris summa est apud Plutarch. in Fabio, qui totidem denarios addit. Liuius vero pro 300. millibus nummûm, id est, totidem sestertijs millia æris dicit, & de denarijs tacuit. Trientem autem tertiam partem assis intellexit, qui genus nummi fuit, vt tradit Budæus lib. 3. de asse.

Fasceśque virgarum] Frontinus sarmentorum in fasciculos vnitorum meminit.

Omnibus circa solo æquatis] Simili stratagemate vsus esse legitur Archidamus bello Peloponnesiaco contra Periclẽ, quare is, antequam Atticam incursaret, denunciauit Athenienśibus si deuastatis cæteris à suis prædijs Archidamus abstineret, propter suos hospitij, aut quo maleuolis suis ansam calumniandi præberet, agrum se & villas Reipub. donare. Plutarch. in vita Periclis.

De æquando iure magistri equitum] Id est, quod Dictatori magister equitum æqualis esse deberet, id quod antea inauditum erat.

De æquato imperio] Magnum clementiæ & mansuetudinis exemplum. Vide Silium Italicum lib. 12.

Patrem lanium fuisse ferunt] Indicat hic locus etiam hos qui artes opeśas, sordidas, humilesque tractarunt, & ciues Romanos fuisse, & postremis *Opifices ad dignitates.*

tempo-

temporibus,& ad ſuffragia & honores admiſſos. Licet Dionyſius lib.2.& lib.6. ſcribat tales numero ciuium excluſos. Sic P. Rupilius ex operis publicanorum conſulatum adeptus,imperium in Sicilia geſſit, idemque triumphauit. Sic M. Scaurus qui conſul & cenſor fuit,patrem habuit, qui carbonariam, Octauius, qui poſtea Auguſtus appellatus eſt,auum,qui argentariam fecit.

Deprehendit fortuna temeritatem] Hiſtoriam lege apud Frontinum lib.2. cap.5. Meminit quoque Eraſmus libro 5.apophtheg. Sabell. lib.9.cap.1.Ethnic. exempl.

Iiſdem ſacris initiati.

Iiſdem ſacris initiatos] Scite admodum atque concinne iiſdem ſacris initiati dicuntur, qui vnanimiter & conſpiranter ad ſcopum nituntur eundem ac vmbilicum, & ſic hoc loco Liuij verba accipienda cenſet Cœlius li. 12.cap.12.

Iuſiurandi & Sacramẽti differũt.

Iureiurando à tribunis militum adacti] Differentiam inter iuſiurandum & ſacramentum militare eſſe,non obſcure hoc loco Liuius innuit. Quæ vero ea fuerit inter doctos diſceptatur: Quidam enim exiſtimant,cum ante certa formula iuriſiurandi comprehenſa fuiſſet,de qua Gellius lib.16. ex libro quinto, Cincij de re militari, hoc tempore quod nunquam antea factum fuerat, eam adauctam acceſſione harum clauſularum fuiſſe:de quo Sigonius non ſolum in annotat.Liuianis,ſed & de antiquo iure ciuium Roman. li.1.ca.15.Verum non obſcure Liuius hic oſtendit ſacramentum voluntarium Iuſiurandum, neceſſarium fuiſſe. Dionyſius ait, Sacramentum Romanis gentilitium fuiſſe, iurare per bonam ſuam fidem.

L. AEmilius Paulus.

Collegæ eius Pauli] L. AEmylium Paulum conſulem intelligit, de cuius animi & corporis dotibus Plutarchus in eius vita, & in Hannibale, Valerius Max.lib.5.cap.10.lib.2.cap.5.lib.4. cap.3. Sabell.lib.2. cap.1.lib.4.cap.2.Frontinus lib.4.cap.5.lib.2.cap.3.& lib.4.cap.7.

Varronis multæ ac feroces voces fuere] De C. Terentij Varronis moribus Plutarchus in Fab. Max. & Hannibale. Valer.Max.lib.4.cap.5. lib.8.cap.7. Frontinus lib.4.cap.5.

Conſilia magis res dent hominibus] Innuit è re nata capienda & mutanda conſilia, & tempori, quod aiunt, ſeruiendum: ſimilis fere ſententia apud Senecam lib.epiſt. ad Lucillium 3. quam retulit Eraſmus in prouerbio: Gladiator in harena conſilium capit.

Infelicem ad id locorum fuiſſe] Hinc vulgo dicitur: ὀλέθρε ἀδελφὲ λόγε. Exitij nulla ratio.

Euentus ſtultorum magiſter.

Euentus ſtultorum magiſter] Videtur reſpexiſſe ad illud Heſiodeum παθὼν δέ τε νήπιος ἔγνω, i.paſſuſq; ſapit tum deniq; ſtultus, de quo plura Eraſ. in prouerb.Malo accepto ſtultus ſapit,& in prouerb. Piſcator ictus ſapiet.

A veritate laborare nimis iuſ ſæpe aiunt] Antonius Muretus lib. 8. variarum lectionum cap. 20. authoritate veteris Codicis (quis tamen ille ſit non indicat) legendum eſſe putat, veritatem laborare nimis ſæpe aiunt. Et porro ſic legendum: Gloriam vanam qui ſpreuerit, veram habebit. Sic enim & verioriem futuram ſententiam, & illa contrariorum relatione ornatiorem. Id quod indicandi magis, quam approbandi gratia aſcribere libuit, Lector de ea emendatione,quæ placuerint,ſtatuat.

Cannæ.

Cannas vrgente fato] Apuliæ vicum hac vna Romanorum clade ſatis nobilitatum.

Hiſpanorum armatura.

Hiſpanis linteis prætextis] Sic & Polybius lib. 3. τῶν δὲ ἰβήρων λινοῖς πορφύραις χιτωνίσκοις κεκοσμημένων περὶ τὰ στρατόπεδα. Quem locum ad verbum à Liuio verſum obſeruauit Bayfius de re veſtiaria.

Clades Romanorũ ad Cannas.

Quadraginta millia peditum] Cum Liuio conſentit Plutarchus. Polybius autem longe maiorem cæſorum numerum adfert. Cæterum de hoc prælio vide eundem Polybium libro 5. cap.18.libro 33.capit. 1. Strabonem in fine li. 6. Lactantium lib.2.cap.17.Silium Italicum lib.9.per totum,Auguſtinum lib.

ca

cap.19.ciuitatis Dei. Valerium Max. libr.1.cap.1. & lib.1.cap.2.lib.2.ca.2.li.3. cap.4.lib.4.cap.5.lib.7.cap.4.lib.8.cap.6.Frontinum lib.2.cap.5. Oroſium lib.4. cap.16.& alios.

Non omnia Dij eidem dêdere] Petrus Victorius lib.10.ca.4. variarum lectionũ, Liuium hanc ſententiam ab Homero accepiſſe tradit, qui libro penult. Iliados ita ſcribit *Dij non omnia eidem dedere.*

ἀλλ' ἄγε πῶς λῶ
Ἐν πάντων ἄρχοισι δαήμονα φῶτα γενέσθαι.

Sed & ante eum Eraſmus id annotauit in prouerbio: Non omnia poſſumus omnes.

Nummis quadrigatis] A notis quadrigarum ſic dictis, qui ante Victoriales in vſu fuere, de quibus Plin.33. cap.2. *Quadrigati nummi.*

Iurant omnes] Idem Oroſius lib.4.cap.16.Valerius Max.lib.5.ca.6.Sabellicus lib.1.cap.4.Ethnic.exempl.

Fatalibus libris] Per fatales libros Sibyllinos intelligit, vt & ante annotauimus. Patet id ex Plutarchi Marcello, vbi & ipſe huius ſacrificij extraordinarij meminit: δύο μὲν (inquiens) ἕλληνας ἄνδρα καὶ γυναῖκα, δύο δὲ γαλάτας ὁμοίως ἐν τῇ καλουμένῃ βόῳ ἀγορᾷ κατορύξαι ζῶντας. *Fatales libri.*

Remiſſi à Pyrrho gratis] Horum ſecundum quoſdam mille & octingenti numero, ſecundum Trogum autem ducenti tantum fuiſſe referuntur. Coram legatis vero Romanis aperte teſtatus eſt Pyrrhus, ſe non mangonum more cum Romanis negotiari, ſed certare tantum de gloria & imperio. Cuius vt generoſam, ita magno principe dignam ſententiam Ennius apud Ciceronem libro primo Offic. carmine expreſſit. Cæterum de horum captiuorum pœnis & expiatione, lege Eutropium libro 3. Alexandrum ab Alexandro, libro 4.cap.7. *Pyrrhi in remittendis captiuis humanitas.*

Prædibusq; ac prædiis cauendum] Quid ſit prædibus ac prædiis cauere docet Aſconius Pædianus in prætura vrbana, de ſartis tectis loquens. Bona (inquiens) prædia dicuntur, bona ſatisdationibus obnoxia, ſiue ſint in mancipiis, ſiue in pecunia numerata, prædia vero domus & agri. Hęc autem omnia venduntur, ſi rationi pub. locator ſartorum tectorum non reſponderit. Tu autem ferres (inquit) cum ego ſim obnoxius & prædibus, id eſt, fideiuſſoribus, & prædiis appoſitis, non mihi exactores operis, ſed dominus voluntatis, qui non ſinis me optima mea conditione, id quod volo, de redemptione agere, cum periculum ſit meum non Reip. Prædes igitur homines ſunt fideiuſſores, quorum res bona prædia nunc vno nomine dicuntur. *Prædib. prædiisq; cauere.*

Quia nec ærarium exhaurire] De conſilio Romanorum, ob quam cauſam captiuos minime redimendos eſſe cenſuerunt, vide Polybium præ cæteris libro 6.

Nil recuſandum ſupplicij foret] Notanda hoc loco Carthaginenſium ſeuera diſciplina, apud quos ſi quis Imperator aut dux, prauo conſilio, licet fœlici euentu pugnaſſet, fœdo ſupplicio in crucem elatus, morte pœnas dabat. Hinc Himilco dux Carthaginienſium à Cn. Duillio ſuperatus, Carthaginem fugit, & à Senatu quæſiuit, quid faciendum cenſerent? Omnibus, vt pugnaret acclamantibus. Feci, inquit, & victus ſum. Hac ratione pœnam crucis effugit, author de viris illuſtribus, cap.38. Valerius vero Maximus lib.7. cap.3. hæc non Himilconem ſed Hannibalem feciſſe, ſed paulo aliter ſcribit, ait enim ex infelici illa pugna, priuſquam cladis nuncius domum peruenire, quendam ex amicis compoſitum & ornatum Carthaginem miſiſſe, vt interrogaret, an cum hoſte confligere debeat, quod vbi conceſſum eſſet, tum ille, confixit, inquit, & ſuperatus eſt: Romani vero duces qui temeritate vel inſcitia exercitus amiſiſſent, aut fugæ & pauoris inſimulati eſſent, pecunia aut exilio ſæpe mulctati ſunt, teſte Alex.ab Alex.lib.4.c.7. *Carthaginẽſium ſeuera in duces rei male geſta animaduerſio.*

IN LIBRVM XXIII. LIVII, QVI AB ALIIS TERTIVS DECADIS TERTIÆ DICITVR ANNOTATIONES.

Nota res mala optima

NOtissimum quodq; malum] Videtur respexisse ad illud Plautinum Nota res mala optima. Quæ sententia deterret, ne temerè nouandis rebus studeamus, vitemusq; vitium, quod Græci φιλόκαμον vocant.

Vesci humanis corporibus] Diuersum Porphyrius Tyrius in 2. lib. ἀεὶ ἀπὸ ἐμψύχων tradit. Aut igitur Romanis cõsul mendacio il tempori apto augere feritatem hostiũ volunt, aut Porphyrius in ea re tradẽd que falsa foret, proposito illi suo seruiunt. De quo Victorius lib. 13. Var. lect. c. 2

Thure & vino sit sacrificatum.

Rem diuinam thure & vino] Vino sacrificabant eoque mero, significante mentis integritatem à dolo & mendacio seiungendam. Thure hoc ipso suam simæ cognitionis diuinæ distributionem complectentes, vt annotat Cœlius lib. 22. cap. 9.

Ipsorum primores id insigne gerere] Primores intellexit qui equo public militarent, vt Sigonius existimat de iure ciuium Romanorum libro 2. Annul autem equitum fuisse ornamentum, quo distinguerentur à plebe, idem ibide docet.

Dictatori equum ascendere vetitum.

Vt equum ascendere liceret] Lege enim, quam nominat Plutarchus in P bio sancitum erat, ne Dictator equo posset vti, idque vel ob eam causam, quo cum plus ineſſe roboris in pedestribus copijs putaretur, propterea in legio permanere, nec locum differere deberet Imperator, vel quòd cum ad alia o nia Dictatoris esset singularis potestas, in hoc vno voluerunt eum inferior videri. Senatus tamen petenti Fabio Maximo Verrucoso contra veterem gem concessit, vt equo vehi posset, datumq; id hominis virtuti & tempori, c cęsis ad Cannas Romanis, in vno Fabio Dictatore creato, melioris fortunę s reposita videretur, Manutius de legib. Romanis.

Bigati qui?

Bigatosq; quingentos] Nummos intellige. Nam nota argenti fuere b atque quadrigæ. Et inde bigati quadrigatiq; dicti, authore Plinio lib. 33. pr annotauit Budæus lib. 5. de asse.

Voluptas corruptrix rerum omnium.

Voluptates immodicæ] Voluptatis & luxuriæ effectus, verùm de Hanni lis voluptatibus præter Liuium, vide Val. Maximum lib. 9. cap. 1. Silium I cum lib. 15. copiosiss. Simile autem de Phrygib. exemplum apud Virgilium Desidiæ cordi.

Sub pellibus esse.

Sub pellibus haberi cœpti sunt] Id est, in tentorijs degere inceperũt. C niam militum tentoria pellibus obtegebantur, & inde sub pellibus esse d bantur. De quo Cœlius lib. 27. cap. 14. Iacobus Rænardus lib. 4. Varior. cap.

Famis vehementia.

Non tolerantes famem] Fames omnium suppliciorum vltimum. Et sen tia cantionibus apud veteres celebrata, teste Platone: Miserrimum morti nus fame mori. Sumpta autem est ex Homericæ Odysseæ μ.

Παίτης μὲν γυιεροὶ θάνατοι δειλοῖσι βροτῆσι,
Λιμῷ δ' οἰκτιστον θανέειν καὶ ποτμὸν ὀπάσσαι. Id est,
Dura quidem miseris mors est mortalibus omnis,
At perijsse fame res vna miserrima longè est.

Senatum legere qui consueuerit.

Dictatorem qui Senatum legeret] Senatus legendi authoritas, exac gibus, penes consules fuit. Deinde hoc munus & officium ad censores de est, qui quinto quoq; anno, & eos, quos tanto honore dignos esse iudicar Senatum admitterent, & eos qui aliquid offendissent, è Senatu reijceren terdum tamen etiam dictatorem & Triumuiros legendi Senatus gratia tos legimus, prout annotat Maioragius cap. 14. de Sen. Rom.

Cu

Curulem magistratum cepissent, necdum in Senatum lecti essent] Nam per gradus ad amplissimum & altissimum ciuitatis ordinem omnes fere Romæ perueniebant. Id quod præter Liuium & Dion lib. 54. testatur, cum ait, Senatusconsultum quoddam fuisse factum, vt XXuiri ex equitibus crearentur, quorum deinde (inquit) nullus in Senatum allectus est, nisi quem etiam alium magistratum gessisset, ex quo in Senatum legi ius esset. Zamoscius lib. 1. De Senatu Romano.

Qui spolia ex Romano hoste] Quod scribit eos lectos qui spolia hostium domi fixa haberent, id ita obseruatum scribit Plinius libro 35. ab antiquis, vt foris & circum limina maiorum suorum fortissimorum virorũ imagines disponerent, affixis hostium spolijs: Nec mirum eorum qui ciuem conseruassent habitam rationem, cum vt idem author tradit lib. 16. ijs ineuntibus, ludos à Senatu assurgi in more esset, sedendique ius in proximo Senatu haberent. Zamoscius d. lib. 1. de Senatu Romano.

Lanuuij ad Iunonis Sospitæ] Sospita Iuno in primis colebatur Lanuuij magno cultu, cuius simulachrum fingebatur cum pelle caprina, & hasta, & scutulo, & cum calceolis repandis, vt de natura deorum scribit Cicero: Sospitam Iunonem, inquit Festus, quam vulgo Sospitem vocant, antiqui vsurpabant, cum ea vox à Græco videatur sumpta, quod est σώζω. *Sospita Iuno.*

Volonum quod fuerat] Volones serui erant, in militiam admissi, inde sic dicti, quod prius interrogarentur, vellentne militare. Idque vt apud Romanos post Cannensem cladem est factũ, sic Pausanias author est Persico bello, quod in Marathonijs campis est gestum, primum seruos apud Græcos in militiæ iura admissos. Cœlius lib. 25. cap. 23. Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 11. *Volones quid?*

Vadimonia fieri] Id est, sponsiones sistendi in iudicio. Nam id vadimonium esse, Varro lib. 3. de lingua Latina docet. Etsi fortè non male etiam de citatione personali intelligi posset: vadari namque pro citare personaliter affuturum vsurpari, docet Budæus in annotationibus prioribus ad Pandect. *Vadimonia quid?*

Laciniæ Iunonis templum] Lacinia Iuno sic cognominata ab Italiæ promontorio. Virus attollit se diua Lacinia contra. Quo loco Seruius scribit Lacinium templum à rege conditore dictum secundum quosdam à latrone Lacinio, quem illic Hercules occidit, & hoc loco expiato iuueni templum constituit. Meminit templi Iouis Lacinij Liuius infra lib. 4. & lib. 2. Decad. 5. vbi vide. *Lacinia Iuno.*

Subiectis validis sublicis] Sublicæ quæ dicantur superius lib. 2. vide. *Sublicæ.*

Omnibusque lustris] Lustra hic posuit pro lupanaribus: Veteres enim lustrari pro scortari dixerunt, vt sæpius videre est apud Plautum. *Lustra.*

Canterium in fossa] De Canterio, eiusq; notione multiplici, Cœlius lib. 8. cap. 4. Cæterum ad prouerbium quod attinet, licebat eo vti, quoties quis ad id negotij trahitur, in quo nequaquam valeat, aut vbi res vehementer erit impetita, periculosa ve. Eras. in Chil. *Canterium in fossa.*

Conducerentque ex lege præbenda] De horum verborum significatione Budæus in annot. prioribus ad Pandectas. Quanquam enim locator sit plerunque, qui precium accipit, & conductor, qui dat, vt sit locator dominus, conductor inquilinus, tamen nonnunquam vice versa euenit, vt locator precium det, conductor accipiat. *Locare & conducere.*

IN LIBRVM XXIIII. QVI DECADIS TERTIÆ QVARTVS DICITVR ANNOTATIONES.

EX occasione aut opportunitate] Opportunitas temporis est, quam & occasionem licet appellare, nisi quod in tempore occasio, in re ipsa opportunitas videtur dici. *Occasio opportunitas.*

Vestitus mutatio. Conſpexêre purpuram ac diadema] Nulla re magis quam veſtitus mutatione ſubditi offenduntur, plerunque enim veſtitus mutatio, mutationem regni portendere ſolet. Hinc ſcribunt Magos aliquando Perſis prædixiſſe, breui ipſis Macedones imperaturos, quod eo anno qui proxime præcedebat, pugnam commiſſam inter Darium & Alexandrum Magnum, Darius gladium quem geſtare ſolitus erat, Macedonũ more ornaſſet. Et ſolet plerunq; gens, quæ alterius gentis habitũ aſſumit, in eius poteſtatem concedere, vt inquit Curtius. Quid itaque nobis ſperandum, qui noſtros in habitu Turcico, & Moſcouitico, & alibi Hiſpanico incedere videmus. Deus nobis adſit, & auguria ſeu potius omina auertat.

Albi equi. Quadrigiſque etiam alborum equorum] Equorum alborum vſus valde inuidioſus fuit, prout & ſuperius annotatum eſt: Sic etenim Camillus in inuidiam venit, quod in triumpho curru equis albis iuncto, vrbem inuectus eſſet, quod humano faſtigio ampliorem honorem, paremque ſupremo Ioui ſibi vendicare videretur. Vide Tornebum lib. aduerſ. 24. cap. 31.

Tarentum. Tarenti potiundi] De huius vrbis origine & potentia ex Ephoro leges apud Strabonem lib. 6. Item Plinium lib. 3. cap. 20. Florum lib. 1. cap. 18. Iuſtinum lib. 3. Silium Italicum lib. 12. Melam lib. 2. cap. 4. Volater. lib. 6. cap 8.

Stantes cibum potumq;] De varijs animaduerſionum militarium ſpeciebus præter alios Sigonius de antiquo iure ciuium Romanorum lib. 1. cap. 15.

Hasta locationis. Qui haſtæ huius generis aſſueuerant] Haſta non de auctionibus venditionibusque modo, ſed & de locationibus, quæ publicæ fiunt, dici conſueuit. Vnde

Aſſueti haſtæ. aſſueti haſtæ appellati eleganter, qui eam conducere, conſueuerunt, vt annotauit Cœlius lib. 21. cap. 17.

Cretio hæreditatis quid? Hæreditatem regni creuerit] Cretio (inquit Vlpianus) certorum dierum ſpatium, quod dabatur inſtituto hæredi ad deliberandum, vtrum expediret ei adire hæreditatem nec ne. De quo vlterius Rænardus de author. pend. cap. 8. Et Vlpianus in inſtit. 22. Cernere eſt verba cretionis dicere ad hunc modum: Cum me Mœnius hæredem inſtituerit, eam hæreditatem adeo cernoque. Varro lib 7. de lingua Latina illud Plauti interpretans: Hanc mihi amicam eſſe creui, id eſt, conſtitui. Itaque hæres cum conſtituit ſe hæredem eſſe, dicitur cernere, & cum hoc fecerit creuiſſe. Sic accipienda Cretio in L. 17. C. de iure delib. & in L. 1. & 2. De bonis maternis in Cod. Theodoſiano.

Cubital. Crebris cubitalibus] Cubital idem eſt, quod brachiale, Græcis μηλωτὸν appellatum, vt enim faſciolæ crurum ſunt, ita cubitalia tegmenta ſunt brachiorum. Horat. Satyra 2. Ponas inſignia morbi.

Faſciolas, cubital, focalia, Vide Tornebum libro 7. aduerſariorum cap. 1. Lambinum in ſuis ad Horatium annotationibus: Cubital puluinum eſſe ſcribit, cui inniterentur veteres inter cœnandum.

Scorpio. Scorpionibus modicis] Scorpio tormentũ eſt bellicum, ſed telum etiã illi tormenti, id eſt, quod eo tormento mittitur. Oppius lib. 5. belli ciuilis, Scorpione accuratius miſſo, atq; eorum decurione percuſſo, videtur enim potius te quam tormentum ſignificari, authore Tornebo lib. 15. aduerſariorum cap. 1.

Cornicines. Cornicines in via] Tubicines ad bellum vocant milites, & rurſum recitui canentes reuocant: Cornicines buccinatores erant ornamentum tot legionis in ingreſſu conflictus & eius reditu, & quotieſcunque ad aliquod o exituri ſunt, ſoli milites tubicines canunt, & ſoli milites ad ſigna eorum obtemperant, quotieſcunque ſigna mouenda ſunt, cornicines canunt claſſic Vegetius.

Signa Romanorum triplicia. Signa efferri conſul iubet] Authore Vegetio libro de re militari ſecun tria Romani in exercitu ſignorum genera habebant, Aquilam, Dracone Vexilla: Aquila totius legionis ſignum eſt, quam portat Aquilifer, Drac ſunt ſingularum cohortium. Legio enim in decem cohortes diuiditur, q qui ferunt, Draconarij dicuntur, Cohortes vero in centurias diuidebat ſin

singulis centurijs suum erat vexillum, in vexillis singulis notatū erat ex quota cohorte, quota centuria esset, ne qui milites à signo aberrarent, quod & Dion lib.41.declarat.

Proditio pro Septemuirali iudicio esset] Id est, censeretur hæc proditio, non secus ac si Septemuirali iudicio de ea cognitum esset. Septemuirale iudicium vero dicebatur, quod à septemuiris, qui è septemuirorum ordine erant, exerceretur: De septemuiralibus iudicijs Paulus iureconsultus singularem librum scripsit, vt testantur inscriptiones legis 31. & legis 28. Pandectarum Florentinarum. ff. de inoffic. testamento. Ex quibus colligere licet, Septemuiros de testamentis cognouisse: alijsque rebus, quæ commemorantur a Cicerone lib. 1.de oratore. Cæterum si forma iudiciorum centumuiralium consideretur, quorum ordine septemuiralia continebantur, ijs etiam capitales causas cognosci solitas apparet, eamq; magis ad publicorum quam ad priuatorum iudiciorum ordinem inclinare. Eaque ratione priuatis iudicijs causas centumuirales visus est Plinius distinxisse Epistolarū lib. 6. Interuenit, inquit, scribus illis & erectis frequens necessitas computandi, ac pene calculos tabulamque poscendi, vt repentè in priuati iudicij formam centumuirale vertatur. Et Quintilianus li.5.cap.10. Proprium est, inquit, illud causæ quod Amphyctiones iudicant, vt alia apud Centumuiros, alia apud iudicem priuatum in ijsdem quæstionibus ratio sit. Nec id etiam ignorasse visus est Iustinianus, cum ita scribit: Magnitudo & authoritas centumuiralis iudicij non patiebatur per alios tramites viam hæreditatis petitionis infringi, L. fui. C. de petit. hæred. Per magnitudinem haud dubie magnificam intelligens centumuiralis iudicij formam. Quo etiam referri debet, quod Cicero pro Cæcinna sic scribit: Ornatè & copiosè L. Crassus eloquentissimus, paulo ante quam nos in forum venimus, in iudicio centumuirali hanc sententiam defendit. Nec alio referendū est, quod ad hunc modum scribit Quintilianus lib.4.cap.1. Quibusdam in iudicijs maximeque capitalibus, vt apud Centumuiros ipsi iudices exigunt solicitas & accuratas actiones, contemnique se nisi in dicendo etiam diligentia appareat sentiunt, nec doceri tantum, sed etiam delectari volunt: Cæterum de centumuiralibus iudicijs præ cæteris eruditè & late disserit Iacobus Renardus libro singulari pro tribunalium, cap.20. Franciscus tamen Hotomannus, vbi in descriptione magistratuum Romanorū de centumuiris tractat, apud Quintilianum lib.4.cap.1. Capitalia dici putat, non puublica, sed ea in quibus de capite ciuis R. ageretur, vt in causis liberalibus. Verum quam recte ipse viderit. *Septemuirale iudicium.*

Pyrrhive proditorem] Pyrrho namq; bellum contra Romā in Italia gerēte, cum medicus ad Fabricium consulem scripsit, offerens si præmium sibi ostenderetur à Romanis, veneno se regem necaturum, cuius scelus Fabricius auertens, cum in eandem sententiam collegam adduxisset, literas propere ad Pyrrhum misit, monens caueret insidias. Pyrrhus itaq; perlecta consulis epistola, deprehensisq; insidijs, medicum affecit supplicio, Fabricio & populo Romano gratiam referendæ causa gratis captiuos donauit, vt scribit Plutarchus in vita eius. Huc vero pertinent Octauiani Augusti & Antigoni quoq; apophthegma, qui dicebant, proditores quidē dum proderent amandos, post factū vero etiam odio prosequendos esse. Significantes his, qui proditione profuerunt, non deberi gratiæ, licet officium quod præstant, pro tempore gratum sit. *Proditio æstimatur non proditore.*

LIBRVM XXV. LIVII, QVI AB ALIIS DECADIS III. LIB. V. DICITVR, ANNOTATIONES.

Riumuiri capitales] Hi post quæstores parricidij creati de omnibus cognoscebant, quæ prius iudicare solebant quæstores parricidij. At post constitutas quæstiones perpetuas (quod L. Censorino & M.

Manilio factum fuisse scribit Cicero) quum prætores qui de eis quærerent instituti sunt, tunc Triumuiri ad columnam Mœniam in foro tantum cognoscere cœperunt, de seruis & cæteris extremæ sortis hominibus, itemque de eorum scelcribus, qui cum ciues Romani non essent, in vrbe habitabant, carceriſque custodes erant, eorumque interuentu in eos animaduertebatur, qui extremo supplicio damnati essent, vt annotat Onuphrius in comment. lib. 1. Fastorum.

Huic petenti ædilitatem] Magistratuum enim gerendorũ ordinem Romani obseruabant, primo enim gerebatur quæstura, post ædilitas, ædilitatem sequebatur prætura. Post prætura gerebatur cõsulatus, postrema erat censura. Multos autem hac lege annuaria solutos fuisse legimus, ex quibus primus fuit Africanus, qui cum iuuenis ædilitatem peteret, non sine maxima contentione Senatus & plebis consul creatus est, vt scribit Appianus in Libyco.

Rogator quis.

Cistellaq; allata est] Cum enim comitia haberentur, erat qui cistam deferebat colligendis per tribus suffragijs, isque Rogator dicebatur. Ex multis vero locis apertum est cistam deferre solitum eum ipsum, qui habebat tributa comitia, prout ostendit Grucchius lib. 2 de comitijs Rom. In cistas autem populus tabellas sui suffragij mittebat per pontes transiens. Cistellæ vero in sortiendo mentio est in Casina Plauti, de quo vide Torneb. lib. aduers. 13. cap. 13.

Latini ius suffragiorũ Romæ habuerunt.

Latini suffragium ferrent] Latini enim non tam iure ac legum necessitate quam beneficio & benignitate Romanorum magistratuum ius suffragiorum Romæ habuisse leguntur. Idque non modo tributis comitijs, sed etiam centuriatis: Etsi enim Romæ non censerentur Latini, sed in suis ciuitatibus, poterant tamen ita se adiungere ad centurias vniuscuiusdam tribus, cui sorte obtigisset vt Latini in ea suffragium dicerent, vt cum primæ classis centurijs hi suffragium ferrent qui erant primi census apud Latinos, cum centurijs secundæ classis, qui erant apud eos secundi census, & ita deinceps. De quo Grucchius de comitiis populi Rom. lib. 2. cap. 3. circa fin.

In ordinem redigi.

In ordinem coactos esse] In ordinem redacti, inquit Priscianus lib. 18. cuntur, qui contemptui sunt, inter viles numerati & abiectos, id quod & Liuius infra lib. 43. testari videtur. Tribuni plebis, inquiens, in ordinem redacti, contemptissimis sunt habiti. Hos Græci Encyclios appellare videntur, vt annotat Cœlius lib. 25. cap. 18.

Vades qui?

Vades daret] Vades sponsores in re capitali dicuntur, authore Festo, id confirmat Cicero lib. 3. de duobus Pythagoreis loquens. Vide Budæum in oribus annotat. ad Pand.

Mulctam certare.

Omissa multæ certatione] His verbis apparet, moris fuisse, vt Tribuni bis multam dicerent, vel vt alij loquuntur, infligerent, quæ postea populi fragijs in comitio vel irrogaretur, vel abrogaretur, vel etiam remitteretur, tempore multa certari dicebatur. Non enim tribum damnare multæ pot sed tantum rogare populum, apud quem cum reus non iure multatum se tenderet, lis illa multatitia disceptabatur. Hæc Budæus.

Exilium triplex.

Videri eum in exilio esse] Exilium triplex est (inquit Marcellus) aut rum locorum interdictio, vt lata fuga, aut vt omnium locorum interdi præter certum locum, aut insulæ vinculum, id est, relegatio in insulam, L um. ff. de interdict. & relegatis. Quibus verbis triplicem exilij speciem tuere videtur, vt eius vocabuli significatione, relegationis & deport pœna includatur. De quo vide latius differentes, Franciscum Duarenum

Aquæ & ignis interdictio.

anniuersarium disputat. cap. 37. Iohannem Robertum Aurelium senten lib. 4. ca. 11. Quia vero solo exilij nomine aquæ & ignis interdictio rariu ligitur, ideò Liuius adijcit ipsi aqua & igni placere interdici: Qua pœna uitatis penitus ademptum fuit, quasi earum rerum vsu interdicto, sine hominum vita constare non posset. Quia hæ duæ res humanam vitam mè continent, de quo quàm plura eruditissimè congessit, L. 2. ff. De p suis annotationibus ad Pandect. Notat quoq; ex hoc Liuij loco Blondu

triumphantis lib.4.quod licet inter exilium,& aquę & ignis interdictionem omnium maximam animaduersionem plurimum interfuerit, aliquando tamen coniunctioni fuisse exilium aquæ & ignis interdictioni.

Foris,conciliabulisque] Liuius per fora,& conciliabula,omnia quæ extra vrbem erant,maiora & minora oppida,castella, & loca intellexisse videtur, in quibus essent conuentus aliqui iuridici,prout annotat Tornebus lib. 1. aduers. cap.11.Alias verò forum locus erat nundinationis,& negociationis,vbi etiam ius dicebatur,vt forum Flaminij,forum Iulij, forum Licinij,de eorum nominibus,qui ea constituenda curarunt. Conciliabula verò cum loca essent, in quibus ius diceretur,& in concilium conueniretur,tamen foris inferiora erant,interdum tamen in municipij ius ascendebant. *Fora, Conciliabula.*

Triumuiri] Triumuiri ædibus sacris incendio consumptis reficiendis & sacris conquirendis instituti.Hi an extraordinarij sacerdotes vel prophani fuerint,Onuphrius dubitat. *Triumuiri.*

Corruptis ædituis duobus] De huius nominis Etymologia Gell. lib. 2. c.6. Quidam ædituum dictum arbitrantur quod ædes sacras tueatur & curet. *Aedituí.*

Concubia nocte mouit] Concubiam noctem hic vocat Liuius, cum contenebrauit,secus atque Varro in lib.6.De lingua Latina,qui concubiam vocat noctem intempestam,cum tempus agendi nullum est. Victorius lib.8.variar. lectio.cap.3. *Concubia nox.*

Ex carminibus Martianis] Hæc carmina Martij Alciatus libr. 5. Parergôn cap.18.ita in pedes digerenda putat:

Amnem Troiugena Cannam Romane feuge:
Ne te alienigenæ in Campo cogant Diomedis.
Conseruisse manus pugnando: Sed neq; credes
Tu mihi tunc,donec compleris sanguine campum,
Multaq; millia cæsa tuorum deferat amnis
In pontum magnum terrai frugiferai,
Piscibus,atq; auibusq; ferisq; colentibus terras,
Vt fuat esca caro tua,nam mi ita Iupiter orsus.

Hoc modo Syracusæ captæ] De expugnatione Syracusæ præter Liuium Florus lib.2.cap.6.Silius Italicus lib.14.Val.Max.lib.8. cap.7. lib.1.c.6.& lib.5. c.1.Sabell.lib.4.Ennead.5.Facta est autem secundum plerosque anno ab vrbe condita 543.

Sed in rebus asperis] Hæc sententia ab Herodoto mutuata esse videtur,qui in πολυμνίᾳ inquit,μεγάλα γὰρ πρήγματα μεγάλοισι κινδύνοισι ἐοίκει κάλλιστα εἶναι.

IN LIBRVM XXVI. QVI AB ALIIS SEXTVS DECADIS TERTIAE DICITVR, ANNOTATIONES.

CApite anquirendum] Anquirere prisco verbo Liuius dicit, quod Cicero quærere, Vnde sæpe apud eum, pecunia anquisitum legimus,id est, conclusum pro multa vel emenda, & anquirere capite, pro criminaliter contra aliquem procedere. Hoc idem Cicero vocat æstimare litem capitis,hoc est, actione rei persecutoria non vti, sed criminaliter intendere,& vt vulgo loquimur, conclusiones capitales concipere. Sic & Perduellionis iudicare antiquo more dictum est, ex imitatione Græcorum,qui κρίνειν dicunt,pro diē dicere,& vadimonio capitali obstringere, Budæus in annotat.ad Pand.Cæterum,Anquiro & anquisitiones, vocabula esse Ro.& honesta tradit etiā Petrus Crinitus lib. De honesta disciplina,c.24. *Anquirere.* *Perduellionis iudicare.*

Hastis velitaribus inest] Hastæ velitares erant iaculatoriæ,id est,quibus eminus iaculabantur,proinde alijs leuiores,de his Ouidius ita scribit: *Hastæ velitares.*

Vtq; petit primò plenum flauentis arenæ.
Nondum calfacti velitis hasta solum.

Hastam velitarem Polybius videtur γρόσφον appellare, de quo plura Tornebus lib. 14. aduersi cap. 11.

Qualis in defectu Lunæ silenti nocte] Aes in sacris & excantationibus magnam habuisse vim & authoritatem, ex Scoliaste Theocriti in pharmaceutria, propterea aque in Lunæ deliquijs adhiberi solitum tradit Cœlius lib. lect. antiq. 19. cap. 10. & rursus lib. 29. c. 6. Hinc Ouidius lib. Meta morph. 4. videtur cecinisse:

Cum frustra resonant æra auxiliaria Lunæ. Et lib. 7.
Te quoq; Luna traho, quamuis temerata labores
Æra tuos minuant.

Media P. Valerij] Mediam sententiam sequendam supra ostendimus, vide autem de eo Ferrandum Aduenensem lib. 2. explicationum in ius ciuile, ad paragraph. Cum ex aliena.

In religionem ea res] Id est, Pœni interpretati sunt, id ijs non placere, vt pro vrbe Roma capienda confligeretur, vel vt vrbs Roma armis oppugnaretur. Budæus in prioribus annotat. ad Pandect.

Lege agere. Lictorem lege agere iuberet] Id est, vt ex officio suo ageret, & sententiam in damnatos exequeretur, τῷ νόμῳ χρῆσθαι ἐκέλευσε. Valerius li. 3. aliter accepit, Deligatis ad palum hostibus, literas à patribus conscriptis ne quicquam Capuanis salutares accepit. In sinistra enim manu, sicuti erant traditæ, reposuit, ac iusso lictore lege agere, tum demum aperuit. Lege agere pro vinctos virgis cædere, & deinde securi ferire posse exequendo scilicet sententiam, quam eis tulerat. Budæus in prioribus annot.

Inire suffragium] Budæus in prioribus annotationibus in Pandectas legit confusum suffragiũ, per id intelligens, cum turbæ quasi turmatim suffragãtur.

Profiteri quid? Professus se petere] Profiteri est in concione publicè dato nomine voluntatem suam de aliquo magistratu populi suffragio obtinẽdo declarare, vt Budæus interpretatur. At, Grucchius lib. 1. De comitijs Romanis ostendit professionem nihil aliud fuisse quam publicam ac solennem voluntatis suæ declarationem, de magistratu, si populus ita vellet, obtinendo, etiam citra nominis dationem: Cæterum quod dicit omnes homines iussisse Scipioni imperium in Hispania esse, sciendum est duo Imperij verba apud Liuium aliosque contineri potestatem videlicet exercitum habendi, & belli gerendi, quod Plutarchus in Cicerone, vbi de hac re loquitur, dixit: στρατιώτας πρίφειν, ἢ καταλέγειν ἐξουσίαν δέοιτο.

Imperium quid?

A Deo actionum exordium sumendum. Ingressusque ædem] Iouis scilicet, vt iuxta diuini Platonis sententiam omnium negotiorum exordium à Deo sumendum esse doceret. Quod enim triremi gubernator, in curru rector, præcantator in choris, dux in vrbe, Imperator in exercitu, hoc est, vt Apuleius ait, in mundo Deus cuius fauor nisi contibus nostris aspiret, manca est omnis humana industria. Vide notata in hanc sententiam in proœmio lib. 1. supra.

Anguis Iouis genius. Anguis immanis] Quem superstitiosa antiquitas genium Iouis fuisse putauit. Hanc historiam ex Oppio & Iulio Higino copiosissimè leges apud Gellium lib. 7. cap. 1. Valer. Max. lib. 1. c. 3. Plutarchum in eius vita, &c.

Marcello triumphus denegatur. Id non impetrauit] Marcellum enim aduersarij incusabant, primum quòd non tantũ homines, verum etiam Deos, perinde ac captiuos in triumphũ duxisset. Deinde quod Romanos pulcherrima & mirabilia Græcorum opera, quæ antea incognita fuerunt, venerari atque suspicere docuisset. Sed & alia causa subfuit, nimirum quod ad res gerendas sine magistratu missus fuisset, qui ea conditione erant, etsi res triumpho dignissimas gessissent, triumphare legi vetabantur. Itaque nec P. Scipioni ob recuperatas Hispanias triumphum natus decreuit. Pompeius tamen Magnus Sylla dictatore concedente, con-

leg

legem eques adhuc Romanus triumphauit, Manutius de legibus Romanis.

In monte Albano] Aduersante senatu Romano populum sæpè triumphos decreuisse legimus, cùm res bello gestæ dignæ viderentur. Item plures cùm Romæ honos negaretur, de sua sententia, sed in Albano tantùm monte triumphos egisse, Alex. ab Alex. lib. 6. cap. 6. *Triumphantes in monte Albano.*

Secreto in ouili] Locus in quo centuria prærogatiua erat, nominatim appellatur ouile, in quem locum Centuriæ seniorum ingredi non licuisset, nisi potestate facta à consule. Ouile verò dicebatur propter similitudinem, quòd vndique cancellis clausus esset, in quo loco cùm essent, suffragium dicebant, ita, vt interim non liceret alijs in eo loco esse. Huius etiam loci meminit Dionysius lib. 10. vbi de comitijs L. Quintij loquitur, & Lucanus cùm ita scribit: & miseræ maculauit ouilia Romæ. Grucchius lib. 1. de comitijs Rom. *Ouile in comitijs.*

Obsecratio in vnum] Obsecrationem appellat precationem, quam pontifex ipse præibat populo subsequenti verba præeuntis, vt docet Tornebus lib. 22. cap. 31. *Obsecratio.*

Quinquatrus fuit] Quinquatrus & quinquatria, vtrumque enim dicitur, festa erant in honorem Mineruæ institutæ, sic dictæ, quòd quinque diebus fierent, vt Ouidio etiam placet, dum scribit: *Quinquatrus.*

Vna dies media est, & fiunt sacra Mineruæ,
Nomina quæ à iunctis quinque diebus habent.
Sanguine prima vacat, nec fas concurrere ferro,
Causa quòd est illa nata Minerua die.

Per senatum agi] Etsi enim ordinis senatorij potestas maxima esset, nihil tamen de ciuibus Romanis iniussu populi Romani decernere vel statuere poterat. Prout Budæus in prioribus annotationibus, & Maioragius cap. 11. de senatu Romano annotarunt. *Iniussu populi Romani de ciue Romano nihil agere licuit.*

Si quid iniungere inferiori velis] Huc haud dubiè respexit Claudianus, cùm ad Honorium inter cætera scripsit:

In commune iubes si quid, censesve tenendum,
Primus iussa subi, tunc obseruantior æqui
Fit populus, nec ferre vetat, cùm viderit ipsum
Authorem parere sibi, componitur orbis
Regis ad exemplum, nec sic inflectere sensus
Humanos edicta valent, quàm vita regentis.

Respublica incolumis] Thucydidis hæc sententia est, apud quem Pericles libro 2. in oratione dicit: ἐγὼ γὰρ ἐγέμαι πόλιν πλέω ξύμπασαν ὀρθεμβόλω ἀνδρῶν τὰς ἰδιώτας, ἢ καθ' ἕκαστον τῶν ξυνοικούντων ἀθεΐαν δὲ σφαλλομβόλω, cum alijs quæ ibi sequuntur. Et alibi existimat æquè bonum ciuem esse, & illum qui partem aliquam corporis, & qui possessionis aliquid pro ciuitate amittere non dubitat. Et apud Stobæum sermone 41. (ni fallor) Polydicus inquit: πόλις εὖ ἀγομένη, μεγίστη ὄρθωσις ἔστι καὶ ἐν τούτῳ πάντα ἔνεστι, καὶ τούτῳ σωζομένῳ σώζεται, καὶ τούτῳ φθειρομένῳ, τὰ πάντα διαφθείρεται. Id est, Ciuitas prouidè agens felicitas est maxima. In hac insunt omnia: hæc salua cuncta seruantur, hac pereunte, nihil non pessum it.

Ferrea iniecta manu] De manibus ferreis coruisque, nihil dicere necesse est, vide Bayfium de re nauali de hisce. *Ferrea manus.*

Carthaginem nouam] De hac copiosè Strabo libro 3. Plinius lib. 3. cap. 3. Pomponius Mela lib. 2. cap. 6. Volaterranus lib. 6. cap. 5. *Carthago noua.*

Tres recuperatores] Recuperatores, vt ait Festus, primùm dicti sunt, qui inter populum Romanum & ciuitates peregrinas de rebus priuatis reddendis recipiendisque cognoscebant, ea enim recuperatio dicebatur. Postea verò etiam iudices à prætore post iudicium constitutum dati, ita appellari cœpti sunt, vt libro 43. vbi eorum quoque mentio fit, annotauimus. Meminit eorum quoque Gellius lib. 20. cap. 1. *Recuperatores.*

Scipionis cõtinentia.

Scipio percunctatus patriam] Alij ad se adduci vetuisse scribunt: ne visa virgine animus ad libidinem pelliceretur. In oculis enim non exiguam natura posuit motuum declarationem. Quamobrem ab eorum motionibus omnis est abijcienda leuitas, & impudentia, & cùm nulla pars corporis vacare debeat continentia, oculos maximè oportet habere homines continentes: quos Seneca de remedijs fortuitorum vitiorum omnium irritamenta & scelerum duces vocat.

Si frui liceret ludo ætatis] Plutarchus in Apophtheg. ait, Scipionem dixisse, libenter se accipere puellam, si homo priuatus, non imperator esset. Quo dicto docuit, se iuuenem forma puellæ corrumpi non potuisse, quò minus meminisset, quid Imperatorem deceret, qui in omni vita virtutis & honestatis debet suis exhibere exemplum. Vide Valerium Maximum lib. 4. cap. 3. Eutropium lib. 3. cap. vlt. Gellium lib. 6. cap. 8. Sabellicum lib. 1. cap. 4. Ethnic. exemp.

Cui Allucio nomen erat] Plutarchus in vita Africani hunc sponsum Luceium vocat.

Præpilata missilia.

Præpilatisq; missilibus] Præpilatas inuenimus hastas dici, quæ ferreas habent cuspides, quasi præferratas, quanquam & præpilatum sit quoque, quod ferro vtique caret, sed in mucronem tamen est exacutum, vt locustarum cornua, prout Cœlius annotat lib. 21. cap. 16. Atque in hac quidem significatione præpilata missilia accipienda esse videntur.

IN LIBRVM XXVII. QVI AB ALIIS VII. DECADIS TERTIÆ DICITVR, ANNOTATIONES.

Galeria tribus nomen.

GAleria Iuniorum] Galeria hic nomen tribus est, ex qua erat ea iuniorum centuria, quæ fuit prærogatiua, vt annotat Grucchius lib. de comitijs Roma. & libro 2. Meminit eius & Plinius libro 7. cap. 49. V de ea quæ suprà de Galeria tribu annotata sunt de tribubus Romanis.

Maximus Curio.

Maximi Curionis] Curiones erant, qui curijs præsidebant à Romulo inst tuti curiarumq; suffragijs creati, de quibus libro secundo in Numa Dionysi His qui præsidebat Curio Maximus dictus, cuius authoritate (vt inquit Festu cæteri curiones regebantur. Hic curiatis comitijs semper creatus est.

Aurum vicesimarium.

Aurum vicesimarium] Id optimum fuisse ex Liuij loco apparet. Hodie tem aurifices aurum Vatclarium & Vsuale ferè vicenarium dicunt, vt Buda annotauit libro 3. de asse. Vasa enim rarò ex auro puro & mollissimo fiunt, id quod illud aurum vsuram non fert, atque attrectationem sine magno interimento.

Aerarium sanctius.

Sanctiore ærario] Sanctius ærarium in intima parte ærarij erat. Erat aut ærarium in arce munitissima Capitolij, in æde Saturni constitutum. Vbi tantum pecuniæ publicæ, sed etiam leges & senatusconsulta, & acta omnia gentissimè seruabantur. Aedem enim Saturni potissimum ad hæc officia gerant, quoniam Saturni tempore nullam in hominibus, neque auaritiam, que improbitatẽ fuisse memoriæ proditum est, vt Maioragius ca. 11. de se Romano tradit. Cæterum diligentius veterum annalium verba considera

Aeraria tria

tria ærania fuisse patebit: Vnum in quo ciuium tributa, ac sociorum ve lia & præda imperatorum asseruabatur, quo sumptus bellorum ordinarij nebantur. Alterum sanctius, de quo hic Liuius. Id quod à Pompeio ape tradit Cicero libro 7. Epistolarum ad Atticum: Tertium fuit, in quo pec Gallici belli causa seruabatur, quam Gallico bello collatam refert Appi lib. 2. cum execrationibus eam motum non iri, nisi bellum Gallicum impe ret, ex hoc pecuniam Cæsarem abstulisse, idem Appianus testatur, quòd

ret,nihil esse quod amplius de Gallis metueretur,quos ipse funditus sustulisset. Dion verò & Plutarchus ærarium in vniuersum ab eo expilatum scribunt. Sigonius de antiquo iure ciuium Romanorum,lib.1.cap.16.

Ludos Apollinis sicuti his annis voti] Ex vaticinio Martij vatis,carmineque Sibyllino,cum repentino hostis aduentu plebs ad arma concitata,hosti occurreret,& nubes sagittarum in aduersos visa ferirent, hostes fugarit. Vnde Macrobius existimat victoriæ, non pestilentiæ causa ludos institutos.Hi verò prius incerto tempore celebrati fuerunt, pòst à Licinio Varrone prætore lege lata,4. Nonas Quintilis celebrati, boue aurato,capris duabus albis auratis,Seruius in 6.Aeneidos: Festus hos ludos laureatum populum spectasse scribit, stipe data pro cuiusque copia. *Ludi Apollinares.*

Altera Crepido] Crepido propriè est prærupti saxi altitudo & moles.Virg. *Crepido.*

Fortè ratis celsi conuncta crepidine saxi,
Expositis stabat scalis.

Infimo stantem supercilio] Supercilium hìc vocatur elatior pars collis, quòd emineat.Sic Virg.1.Georg. *Supercilium.*

Ecce supercilio cluosi tramittis vndam.

Victorius lib.22.cap.14.var.lect.

Serum post malc rem] Prouerbiale hoc est: de cuius origine Erasmus in prouerb.Post bellum auxilium.Simile huic est: Machinas post bellũ adferre.

Negabant iure] Nam pro dignitate magistratuum inter cæteros illa lex fuit, ne is, cuius pater in potestate hostium esset, magistratum caperet. Videlicet hoc iudicarunt sapientissimi viri, hominis non liberi filium Rempubl. administrare nimis indecorum esse,vt annotat Manutius de legibus Rom.Atque hinc quæstio illa de prætura Barbarij Philippi apud Iureconsultos nata: de qua præter Vlpianum Torneb.lib.7.aduers.cap.7.

Hostiæ maiores sine litatione cæsæ] Litare sacrificiorum verbum est, desumptum à Græco λιτανεῖν. Est verò litare ritè sacrificare & impetrare. Nihil enim sacris mancum,nihil monstrosum conueniebat, nam si viscera pallere,tetrisq; maculis suffusa apparuissent, si iecur tabidum, si pulmonum fibræ defuissent,non litandum veteres gentium sacerdotes existimarunt.Hinc Martialis: *Litare quid?*

Non quæcunque cadit hostia cæsa,litat.

Transfixum lancea] Lancea quam Græci λογχὴν vocant. De huius morte lege Orosium lib.4.ca.18.Eutrop.li.3.ca.2.& Plutarchũ in eius vita: Qua autem fraude Hannibal clarissimũ ducem vicerit,præter Liuium exponit Plutarch.in Marcello.Front.li.2.ca.2.Stratag.Val.Max.li.1.ca.6.meminit Plin.li.11.ca.37. *Marcelli cõsulis mors.*

Corpus sepelit] Hannibal vbi Marcellum cecidisse sensit, corpus splendidè & magnificè ornatum cremauit: deinde reliquijs argentea in vrna conditis,coronam imponens auream filio misit,quæ dum ferrentur,interuenere Numidæ, portantesq; adorti sunt: & hinc inde tumultuantes sparserunt. De qua re plura apud Plutarchum & Valerium lib.5.cap.1.Vnde & author de viris illustribus in eius vita: Insidijs Hannibalis deceptus occubuit,& magnificè sepultus,ossa Romam remissa,à prædonibus intercepta,perierunt. *Marcelli cõsulis sepultura.*

Latine omnes loquentes excitant vigiles] Hic locus satis ostendit populum Romanum semper Latinè locutum fuisse,& vnicam eius linguam,qua patricij,equites,plebeij,rustici,militesq; & alij omnes loquerentur. De qua re vide disceptationem Francisci Floridi Sabini li.2.succis.lect.cap.1.

Solenni Nemeorum] Sunt autem ludi Nemei à Nemea sylua in Achemonihonorem instituti,tametsi à Molorcho, qui Herculem susceperit, cuius filius à leone interemptus fuerat,eo enecato primùm institutos dicant,in quibus maiorum imagines, sicut in funebri pompa, longo ordine repræsentare, atque equorum cursu,simul disco,cestu & palæstra dimicare, victoresque apio coronare solebant.Lege Alexandrum ab Alex.li.5.cap.8. Blondum li.2. Cœlium Rhodiginum lib.13.cap.17. *Nemea.*

Olympiæ

Olympiæ ludicrum. Olympiæ ludicrum] Quatuor in Græcia certamina fuerunt, quos Agonas appellant, Nemeæa, Pythia, Isthmia, Olympia, quæ & qualia fuerint, tradit Lactantius Placidus in princip. 6. Thebaidos apud Statium: De Olympicorum autem institutione & successu docte Cœlius Rhodiginus cap. 38. libr. 7. antiq. lectio.

Simultas inter Reip. administratores, aliena esse debet. Positis simultatibus] Simultatem inter Reip. administratores alienam esse debere, hoc exemplo docemur: Quemadmodum enim concordia paruæ res crescunt, ita quoque (vt verissimè Sallustius dixit) discordia maximæ dilabuntur, & tum maximè, si ipsi inter se principes parum consentiant. Vnde Aristides cognomento Iustus, qui fœlicissimè semper Rempub. administrauit, è concione quadam (in qua frustra Themistocli obstiterat) discedens, clara voce testatus est, res Atheniensium incolumes esse non posse, nisi & ipsum & Themistoclem in barathrum conijcerent. Satius esse multò existimans ire in carcerem, quàm ob duorum simultatem minus recte consuli publicis commodis, Plutarchus in vita Aristidis.

Marica dea. Lucum Maricæ] Marica dea Minturnensium Augustinus lib. 2. de ciuitate Dei, cap. 23. Meminit eius Plutarchus in Mario. Seruius in 7. Aeneidos: Maricam dicit deam littoris Minturnensium iuxta Lirim fluuium. Sunt alij, qui per Maricam Venerem intelligant, cuius sacellum fuit iuxta Maricam, in quo erat scriptum τῇ ἀναδυομένῃ.

Armilustrium. In Armilustro] Armilustrum, vt Festus ait, festum erat, in quo res diuinas armati faciebant, ac dum sacrificabant, tubis canebant. Hunc verò lustrandi morem Seruium regem primò instituisse ferunt, & armilustrum nuncupasse: In hoc illud maximè obseruare consueuisse accepimus, vt ij qui hostias ducerent, bonis & faustis nominibus appellati, eligerentur. Ex hac enim re certa omnia prosperi vel sinistri euentus veteres captabant. Alij hanc exercitus lustrationem ita peragebant, suem, ouem, taurum, qui puri essent, ter circum acies instructas præcedente pompa ducebant, Martique Deo immolabant.

Aruspices ex Hetruria acciti] Aruspices ex Hetruria cur acciri soliti, suprà annotatum est. vbi vide.

Coloni quidam militiæ. Colonos maritimos] Vel hic Liuij locus testimonio est, colonias aliquas militiæ vacationem habuisse. Sic & bello Antiochino, cùm eædem maritimæ coloniæ, Liuio teste, in classem cogerentur, Tribunos plebis appellarunt, à quibus ad Senatum reiectis, Senatus decreuit, vacationem rei naualis non esse. De qua re Sigonius lib. 2. cap. 3. de antiquo jure Italiæ.

Senam oppidum] Inclytam Thuscię ciuitatem, quam Brennum Gallorum ducem, pro senibus, valetudinarijsque & armentis extruxisse, anno ante Christum natum 362. quidam ferunt: Polybius autem Senones pulsos à Romanis aliam coloniam eius nomine Senæ, quam apud Adriaticum reliquerunt, condidisse prodidit, vide Plinium libr. 3. cap. 5. Volaterranum libr. 5. cap. 2. Geographiæ.

Metaurum flumen] Scilicet Vmbriæ, de quo Strabo libro 6. Plinius libro 13. cap. 3. & libr. 3. cap. 5. Pomponius Mela libro 2. cap. 4. Volaterranus libro 6. cap. 7.

Scalprum. Fabrile scalprum] Scalpro, malleo, & veru, Romanos olim in Elephantis perimendis vsos fuisse annotat Robortellus libro secundo Emendationum, cap. 53. Scalprum autem instrumentum notius est quam vt indicari debeat.

Quinquaginta sex millia] Orosius numerum amplificans, sexaginta tria millia occisa, capta quinque millia quadringenti referuntur.

Caput Hasdrubalis] Vide hac de re quoque Frontinum lib. 2. cap. 9. Silium Italicum lib. 15. qui hanc historiam graphice depingit.

IN

IN LIBRVM XXVIII. QVI VIII TERTIÆ DECADIS AB ALIIS DICITVR, ANNOTATIONES.

LVpi supernè iniecti] Lupos serrulas manubriatas agrestium vsibus accommodas interpretatur Cœlius lib. 21. cap. 24. lect. antiq. Tornebus lib. 11. cap. 28. aduers. Lupus (inquit) ferreum est instrumentum, vncum, simile dentium lupinorum. Et ita potius hic intelligendum, quàm iuxta Cœlij interpretationem crediderim, licet & Tornebus loco præallegato lupi nominatione serrulam manubriatam apud Palladium intelligi posse confiteatur. *Lupi quid?*

Dolabrisque cædebantur] Dolabra rusticum instrumentum, quo in oblaqueationibus vtuntur rustici, atque item glebis dissipandis inter arandum. Sed & dolabris subruta Saguntinorum mœnia scribit T. Liuius, vide Cœlium lib. 19. cap. 2. antiq. lect. *Dolabra.*

Pelta cetræ haud dissimilis] Pelta Amazonum propriè fuit, quam Xenophon scribit hederæ folio fuisse consimilem, Virg. *Pelta.*

Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis.

Præmisso edicto] consuetum erat vt fusis hostium copijs, rediens in vrbem Imperator, edictum præmitteret, vt Senatus conueniret. Siquidem Imperator qui ex bello rediret, nemini eorum, qui in vrbe adessent, imperio & potestate cederet. Nam minoribus à magistratu vrbano Senatus dabatur. Id verò fiebat vel ad ædem Bellonæ, vel Apollinis, quam extra portam Carmentalem fuisse Pædianus refert in orationis in toga candida commentario. Nam rerum audiendarum causa Senatum extra vrbem haberi ideo custoditū est, quòd vt Appianus lib. 11. & Plutarchus in Cæsare scribunt, lege cautum esset ne quis vrbē ingressus iterum triumphans iniret. Zamoscius lib. 2. de Senatu Rom. *Edictum præmittere.* *II. Portam Carmentalem.*

C. Claudius equo] Elegantissimum animi moderationis in Nerone exemplum, vt qui licet Liuij Salinatoris in Hasdrubale opprimendo particeps gloriæ fuerit, tamen triumphantem equo sequi, quam triumpho (quem Senatus eiæquè decreuerat) vti maluerit, vide Val. Max. lib. 4. c. 1. Vide de ouatione Alex. ab Alex. lib. 6. cap. 17. *Claudij Neronis moderatio.*

Iura reddere in principijs] Aciei ad pugnam instruendę hic ferè ordo erat: In prima acie leuis armatura, id est, velites siue rorarij, siue ferentarij, item funditores & sagittarij, hi leuibus certaminibus pugnam inchoabant, in secunda acie principia siue principes locabantur, sic dicti, quòd à principio gladijs pugnabant, vt ait Varro. In tertia acie subsidia statuebantur, qui milites subsidiarij dicebantur, quia subsidium ferebant principijs fessis & fatigatis. Sed hic ordo pro loco & tempore mutabatur, vel ex toto vel ex parte. *Principia quæ.* *Subsidia.*

Vnde orta culpa esset, consisteret pœna] Sic Imperatores Arcadius & Honorius benignissimè Entyrhiano præfecto prætorio rescripserunt, peccata suos teneant authores, nec vlterius progrediatur metus quàm reperiatur delictum, singulis hoc iudicibus intimari præcipientes, L. Sancimus. C. De pœnis. Et inde sumpti sunt versiculi vsitati. *Pœna suos autores tenere debet.*

Authores proprios sua crimina iure tenebunt,
Nullus plectatur nisi qui peccator habetur.

Glossa c. quæ sunt:

De his quæ fiunt à maiore parte capit.

Sicut natura maris] Sic Cicero pro Plancio, quod fretum, quem Euripum, aut motus, tantas, tam varias habere creditis agitationes, commutationes, fluctus, quantas perturbationes & quantos æstus habet ratio comitiorum. Vide Erasmum in prouerbio; Euripus homo. Vide etiā de Euripo notata infra lib. 45. *Vulgus Euripus.*

Scelus

Scelus nullã rationem habet.

Scelus nullam rationem habet] Sic Quintilianus libr.5. De coniectura loquens,præterea inquit, cur potissimũ illo loco illo modo aggressus sit. Qui & ipse diligentissime tractatur pro eodem locus, an etiamsi nulla ratione ductus est,impetu raptus sit,& absque sententia. Nam vulgo dicitur,Scelera non habere consilium.

Lautia.

Locus inde lautiaque] Quæ legatis hospitij gratia dabantur, Lautia dicebantur,authore Festo.Sic infra lib.42. Quæsitum & quid non ita adissent magistratum,vt ex instituto,loca,lautia acciperent.

Rem actam agere.

Rem actam hodierno die agi] A iudiciorum consuetudine sumptum, qua fas non erat,iterum agere causam,de qua iam pronunciatũ esset. Plautus, actam rem agis,id est,in cassum laboras.

Ludus iocusq.

Ludus & iocus Hispaniæ tuę] Ludum iocumq; intellexit rem abiectam ac parui precij,quę merito contemni ludibrioq; haberi possit, Phrasis Latinis authoribus vsitata,sicuti Græcis ὕδλος καὶ παιγνία. De quo loquendi modo Petrus Victorius lib.6.variar.lectionum,cap.19.

Maiestas imperij.

Fortunam publicam & maiestatem Imperij] Maiestas imperij varijs modis minuitur,vt Zasius in Catalogo de lege Iuliç maiestatis erudite explicat.Inter cæteros vero,& hoc modo minuebatur,si quis imperio atque potestate præditus,exercitum extra suam prouinciã iniussu populi obduxisset, authore Ciceronе in Pisonem. Maiestatem autem Victorinus, Ciceronis interpres, amplitudinem & magnificentiam esse ait,in qua vis totius ciuitatis consistit.

Rutrum. Mole. Alueoli.

Rutra,Falces] Rutris ruimus & iacimus, à ruendo nomen habent, Nonius à rádendo putat,vide Tornebum.lib.8.aduers.cap.6. Cœlius vero Rhodiginus lib.7.cap.30.Rutra(inquit)alueoli,molæ bellicæ sunt classium instrumenta Liuio.

IN LIBRVM XXIX. QVI AB ALIIS DECADIS III. LIBER IX. DICITVR, ANNOTATIONES.

Vicarij qui?

VIcarium tibi expediam] Id est,qui pro te seruiat.Sic Vlpianus ff.de pe culio.vicarios seruos eos intelligit,qui ordinarijs seruiunt.Si seruus(i quit)ordinarius seruos habeat, id quod vicarij mihi debent,an ded cam? Lactantius Grammaticus explicans illud Papinij succiduasq apportat matribus agnas. Succiduas inquit, pro vicarias, vt annot Cœlius lib.25.cap.23.Vicarij etiam interdum sunt,qui in vicem aliorum, exi pestiq; deuouentur,vt in eorum caput expetant ea mala,quę aliis erant eue tura,vt in carmine deuotionis.De quo Tornebus lib.18.aduers.cap.4.

Hexeris.

Locros hexeri aduectus] Hexerim intelligit sex ordinum nauem, estq; e crebra mentio apud hunc eundẽ,vt infra libro 37.Vide Bayfium de re nau

Vir optimus.

Virum optimum] Plato libr.de leg.2.Eum virum bonum appellandum e stimat,qui omnia quæcunq; bona dicuntur,possideat atq; disponat.Quem piosius describit Cicero lib.3.offic.Platina in Dialogo de vera hominis nob tate.Cæterum de hac historia Plutarchus in vita Scipionis Africani.Solinu 7.Plinius lib.7.c.34.Val.Max.lib.8.c.16. Florus lib.29,Epitom. Blondus li.1. mæ triumph.Sabell.lib.3.Ennead.5.Rapsod.Alex.ab Alex.lib.2.c.10. Ouid. Fast.Silius Italicus lib.7.

Scipio Nasica Corculum dictus.

Nondum quæstorium] Fuit vera Eloquentia primus, iuris scientia c sultissimus,ingenio sapientissimus. Eum Corculum ob morum excellentiã tum,Cicero testatur in Bruto,& in Tusculanis quæstionibus bis, item Ale Alex.lib.1.cap.9.

Megalesia.

Megalesia appellata] Hi ludi magnę matri nonis Aprilibus agebat

O

Ouid. Varro ait, quod ipsa accersita ex libris Sibyllinis ab Attalo rege Pergami prope murum Megalesion, in templum eius deæ, vnde Romam aduecta. De his præter alios Cœlius lib. 8. cap. 7.

Argos] Florentissimam Achaiæ ciuitatem, non longe ab Athenis sitam, quam olim Hippium cognominarunt, quod nobilibus equis abundaret. Vide de hac vrbe Strabonem lib. 8. Plin. lib. 3. ca. 11. Melam lib. 1. ca. 4. & Stephanum de vrbibus, qui decem huius nominis ciuitates describit, quas ex eo recitat Volaterranus lib. 8. cap. 8. Geograph. *Argi.*

Occubuit] Ictu tegulæ prostratus ab anicula Argiui cuiusdam matre, vt à periculo liberaret filiũ, quo cum congrediebatur Pyrrhus. De huius morte vide Orosium, Eutropium, Plutarchum, Iustin. li. 25. in fine. Strabonem li. 8. *Pyrrhi obitus.*

Ex vinculis causam dicere] Id est, interim dum quæstio criminis peragitur, in carcere esse. Causam enim dicere interdum est reum esse, & criminis alicuius publici postulatum. Budæus in post. annot. *Causam dicere ex vinculis.*

Piaculare sacrum] Id est, quo tantum scelus Pleminij expietur, hinc & piacularis Romæ porta appellata fuit, propter piacula quæ ibi fiebant, vel vt Clodacius ait, quod ibi piaculum solueretur piandi vel propiciandi causa. Lege Festum, à quo & illud proditum est. Piatrix dicebatur sacerdos, quæ expiare erat solita, quam alij vocabant simulatricem, alij sagam, alij expiatricem. Cæterum, vt & illud obiter adiiciamus, Piacularia auspicia Romani appellarunt, quę sacrificantibus tristia portenderent, vt si hostia ab ara profugisset, aut percussa mugitum dedisset, aut in aliam partem corporis, quam oportet, decidisset, Tornebus lib. 6. aduers. c. 21. *Piaculare sacrum. Piacularis porta. Piatrix. Piacularia auspicia.*

Pallio crepidisque] Pallium siquidem Græcorum fuit, vnde minime Romano Imperatori conueniens, sic & Cicero pro Rabirio, Cõsularis homo soccos habuit & pallium. Ad huius autem loci intellectum faciunt ea quæ extant apud Gellium lib. 13. c. 20. vbi Castritius Rhetor de vestitu mutato grauissime suos discipulos increpat. *Pallium.*

Libellis etiam] Non libellos supplices intelligit, de quibus Martialis in illo hendecasyllabo. Idem supplicibus vacat libellis, vel epistolã: aliudve, quid, quod sub significatione huius vocis polysimæ continetur: sed minutorum librorum qui venderentur inspectionem: qui Græcis γραμμάτια ἢ βιβλία dicuntur. A quibus Statius in Syluis Libellionem vocauit minutorum libellorum venditorem, qui & librariolus dici potest. Tales autem non in taberna, aut pila sed in capsa totam suorum libellorum supellectilem circumgestasse annotat Tornebus li. aduersar. 20. c. 32. Apud Siculos vero huiusmodi genus hominum contemptum fuisse, indicio est Hermidorus nescio quis, qui ab ipsis irrisus est, quod Platonis libros solitus esset eis venditare, quasi pro mercibus verba importaret.

In prætoria naue] Prætoriam naué Græci ναυαρχίδα. Galli vulgo Capitaneam. Diadorus aliquãdo στρατηγίδα vocat, annotante Bayfio in lib. de re nauali. *Prætoria nauis.*

Quæstiones minime ambitiose habuit] id est, ita vt gratiam ex ijs aucuparetur. Ambitio enim pro aucupatione gratiæ & vitiosa emerendæ famæ cupiditate ponitur, vt docet Budæus in priorib. annotat. ad Pandectas. *Ambitiosa quæstio.*

Sarta tecta acriter] Sarta tecta exigendi cura ad censores spectabat, interdum etiam ad ædiles, raro ad prætores, nec nisi cum senatus decreuerat, vt apparet ex prætura vrbana Ciceronis: Sarta vero tecta eo modo locari, exigique solebant, vt redemptores suo lapide, sua calce, ac sua materia ædes sartas tectas præberent, certo precio in singulos annos addicto, quod fieri solebat Romæ minimo licitantibus. Budæus in annotat. prioribus. in Pandect. *Sarta tecta exigere.*

Vectigal nouum ex salaria annona] Salinarium vectigal explosis regibus sublatum fuerat, quod primus instituerat Ancus Marcius Romanorum regum quartus, cuius rei meminit Plinius libr. 31. cap. 7. Cum itaque Liuius in censura sua hæc vectigalia restituisset, & quasi ex Salaria annona nouum vectigal statu- *Salinarium vectigal.*

statuisset, Salinator cognominatus est. Vide præter Liuium Alexandrum ab Alex.lib.1.cap.9.Volaterranum lib.16.vrb.comment.

Equites equum vendere iussi.

Equum vendere iussit] Equites vbi magistratus cepissent, equites esse aut vocari desijsse, Cicero in Cluentina ostendit, hos vero retinuisse equum propter robur ætatis docet Val.cum de eisdem scribit. Cum equitum Centurias recognoscerent,& ipsi propter robur ætatis etiamnum eorum numero essent,alter alterum equum vendere iussit.Sigon.eos in senatum iure magistratus, non lectione censoria venisse existimat,lib.2.de antiq.iure Quirit.cap.3.

Aerarium facere.

AErarios reliquit] Hoc est,tributi nomine omnes tribus adeoque omnem populum Romanum æra pendere,& pecuniam multam exponere coëgit præter Mętiam,quæ crimine peculatus eum absoluerat. In quo vindictæ & vltionis exemplum notandum. AErarium namque facere,authore Pædiano erat, nullum aliud ius ciuitatis in centuria atque adeo in tribus relinquere,quam vt pro capite suo tributi nomine æra penderet, ita, vt qui ærarius factus esset, is non solum suffragio vrbano, sed etiam stipendijs militaribus spoliatus esset. De qua re copiose Sigon.lib.2.de antiq.iure ciuium Ro.ca. 16. Petrus Crinitus lib.4.c.3 .de honesta disciplina.Bud.in annotat.priorib.ad Pandect. Inter ærarios relatis apud Græcos similes erant, qui ἐγγεγραμμένοι εἰ ἀκροπόλει ideo dicebantur, ex more Athenienſium, quia in arcem eorum nomina relata essent,vt enim Latine in ærarios relati dicuntur:sic illi in arcem relati erant,qui & ὀφλόντες dicuntur,& κατάδικοι. Qui ignominia interim notati erant, quoad iudicatum facerent,hoc est,omnia ex sententia persoluerent.

IN LIBRVM XXX. QVI DECADIS TERTIÆ LIBER X. DICITVR, ANNOTATIONES.

FAcundissimus habebatur] Laus P. Sempronij Tuditani, cuius tamen nulla à Cicerone in Bruto facta est mentio. Id quod Franciscus Floridus Sabinus miratur lib.1.succisiuor.c.14.vbi vide.

Magni cãpi.

Magnos(ita vocant) campos] Sic & Polybius vocat μεγάλα πεδία. Putat autem Victorius Liuium Polybiumq; intellexisse Latinũ poëtam Ennium,vnde differens,de Hypallage exemplum sumpsit Cicero in 3.lib.de oratore.Testes sunt magni campi.Vide Victorium li.10.variar.lect.c.2.

Romanos post principes hastatorum] Victor loco prędalleg.legendum censet,Roman. princeps post hastatorum prima signa,&c.Primi enim in acie collocabantur hastati,post eos principes,triariis vero acies claudebatur.

Toga picta.

Toga picta] Toga picta triumphantium erat,vt docet Bayfius ex Liuio.Nec diffitetur prætores & consules prætextam & togam pictam accipere solitos,de templo Iouis,vide eum latius de re vestiaria.

Palmata tunica.

Palmata tunica] Palmatã tunicam pro tunica lati claui accipiendã docet Bayfius c.12.de re vestiaria.Tunica siquidem lati claui,siue latus clauus,antea dicebatur tunica palmata à latitudine clauorũ,quę nunc à genere picturę appellatur.Verba sunt Sex.Põpeij in vocabulo picta,paucis additis.Cũ vero ait, quę nunc à genere picturæ appellatur,accipe ab ipsis clauis purpureis, qui tunicis inserũtur,appellari tunicã lati claui.Vide latius Bayfiũ loco prędallegato.

Latus clauus.

Adorare.

More adorantium] Id est,supplicantium,vt vulgo interpretantur,sed apud Gentiles permiserunt se vere adorari, primum Persæ ac Medi & Babylonij, deinde eum diabolicum honorem appetiuit Alexander, postremo & Romani tyranni. Hinc Dion de victo Decebalo. Mox ad Traianum deductus illum humi procumbens, suppliciter adorauit. Hodie Germani vocant den Fuſfall. Vt annotat Glareanus ad Eutropium.

Qualem

Qualem præberi consuli mos est] Magistratus vasis argenteis instrui solitos, & annulis aureis publice præbitis, author est Val. Max. Cic. in 6. Verrina. Adijcit in Catone seniore Plutarch. tabernacula, lectos, indumenta, seruos, amicorum multitudinem, apparatum numerosiorem, Cœl. lib. 27. cap. 14. *Militaris supellex.*

Detractus] Flens Italiam reliquisse dicitur, Orosius lib. 4. cap. 19.

Vel si nouum ab eo inciperet] Parens etenim eius Q. Fabius Rutilianus primus ex ea familia Maximi nomen obtinuit, eo quod omnem forensem actionem, postea exeretam coegisset, rem populo adeo gratam hoc faciens, vt ei Maximi nomen indiderint. Quem honorem præterea nulli, nisi Valerio, qui patres à plebe dissidentes reconciliauit, tribuerũt. De qua re Plutarch. in Fabio Maximo, Pompeio: Volateran. lib. 16. cap. 1. vrban. comment. Plutarchus tamen à corporis habitu ita cognominatum putauit. Cæterum cur Verrucosus, Ouicula, & Cunctator Fab. appellatus est, leges etiam apud Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9. Meminit Plinius lib. 34. cap. 7. *Fabius Maximi nomen vnde habuerit.* *Fabius Verrucosus Ouicula.*

Cunctando restituisse] Et hinc Hannibal dixisse fertur, se magis formidare Fabium quiescentem à pugna, quã Marcellum fortiter pugnantem. De cunctatione autem Fabij præter Liuium, leges Flor. lib. 2. cap. 6. Plutarch. in Fab. Max. Valerium Max. lib. 7. cap. 3. Plin. lib. 22. cap. 5. Orosium lib. 4. cap. 15. Eutrop. lib. 3. cap. 2. Frontin. lib. 2. cap. 5. & lib. 1. cap. 3. Sabel. lib. 1. cap. 7. li. 7. cap. 3. Ennium apud Ciceronem in libello de senectute. Silium Italicum lib. 6. & libr. 7. Ouid. lib. 1 Fastor. Vide etiam Eras. in prouerb. Romanus cedendo vincit. *Fabius Cunctator.*

Probe manu conserta restitantem] Budæus in prioribus annotat. melius legi existimat, cum prope manu consertum. Quorum verborum huiusmodi est sensus: non ante tu Hannibal ad pacem, quam nunc petis, adduci potuisti, quã ego te ex Italia reuocatum, de patria tua in Africa dimicare coegi, & quasi te in Africa manu consertum vocaui, quam scilicet ita nunc mihi Romanisq; vindico, vt tu dudum Italiam tibi & populo Carthaginiensi vindicabas. Quid autem sit manu consertum, Gel. lib. 9. docet. *Manu consertum.*

Congruens clamor à Romanis] Sic & Homer. Iliad. 4. Præstitisse Græcos modestia Troianis canit, cuius signum vult esse silentium, quo, cum in certamen prodirent, vterentur, cum contra magnus dissonusq; clamor in exercitu Troianorum esset. Quod testimonium Homeri cum à Polybio li. 15. excerptorum in descriptione huius rei citetur, doctiss. vir Petrus Victor. lib. 10. ca. 4. var. lect. existimat, ad historiam potius Polybij quam fontem ipsum Liuium respexisse. Seqnius enim quam videri velit, Polybium sequitur.

Receptui canere] Id est, in locum tutiorem redire. Milites siquidem cum castra tenuerint, priusquam exirent in aciem, cum signo dato in eadem redeant, sese recipere dicuntur. Inde canere receptui, est tubarum, lituorum, aut cornuum seu tibiarum cantu significare militibus, vt à pugna in castra aut mœnia redeant. *Receptui canere.*

Raro bonam fortunam] Hanc sententiam à Demosthene mutuatam esse annotat Petrus Victorius lib. 25. c. 3. vbi hoc videre est.

Ex insolentia] Vt priorem sententiam à Demosthene, sic hanc à Thucydide acceptam, tradit Victorius loco præallegato.

Polybius haudquaquã] Locus vbi hoc tradidit, legitur adhuc in excerptis libri, prout id annotat Victorius lib. 21. ca. 1. variar lectionum.

IN LIBRVM XXXI. HISTORIARVM T. LIVII, QVI DECADIS IIII. LIB. I. DE BELLO MACEDON. VVLGO *inscribitur, annotationes.*

Asses vectigales] Asses vectigales Liuius appellat, qui in iugera impositi sunt, testandi causa publicum agrum esse, Cœl. lib. 10. ca. 2. lect. antiquarum. *Asses vectigales.*

Trien-

Trientius ager. Trientius, tabuliusque ager] Trientius ager dictus, quia pro tertia pecuniæ parte datus erat: Ex tabulis autem tabulius, annotante Cœlio libr. 12. cap. 21. lect. antiq.

Cynosarges. Cynosarges] Cynosarges quis locus fuerit, præter alios luculenter explicat Erasmus in prouerb. ad Cynosarges: Nonnulla quoque de eo annotat Budæus in priorib. ad Pandect. & Gyraldus in historia deorum.

Pagi. Pagatim inhabitantes] Pagi apud Cæsarem sunt regiones vniuersæ, & populi alicuius partes, de quo latius vide Torneb. lib. 9. c. 7. & lib. 3. c. 3. aduers.

Celeritas inimica consilijs. Quam celeritatem] Præceps enim consilium inauspicatum esse solere, & vulgato sermone dicitur, & eleganter admonuit Sophocles apud Plutarchum in libello de garrulitate:

Οὐ γὰρ τι ξυλλῆς ταυτὸ νὴ δρόμῳ τέλος.

Vide Erasmum in prouerbio: In nocte consilium.

Tendere in re militari quid. Tendentium ordine] Tendere in re militari, tentoria figere, seu papiliones erigere significat. Virgil. lib. 1.

Hic Dolopum manus, hic sæuus tendebat Achilles.

Sedentem Romanum debellaturum] Alludit ad prouerbium: Romanus sedendo vincit, quod competit in eos, qui tranquilli atque otiosi, tamen quæ volunt, efficiunt, aut qui non viribus, sed arte rem gerunt. Erasmus ex historia Fabij cunctatoris natum arbitratur, qui Hannibalem iuueniliter exultantem sua patientia fregit.

Rhomphea. Rhomphea] Rhomphea framea seu teli longioris genus, Flaccus libro 6. Argonaut.

Aequáq; (inquit) nec ferro breuior, nec Rhomphea ligno.

Pisistratidæ. Pisistratidas] Id est, Pisistratum eiusq; filios, hi etenim ad 34. annos tyrannidem Athenis tenuerunt, de qua vide Aristot. lib. 5. cap. 5. Politicorum, Plutarchum in Solone, Iustin. libro 2. Ciceronem in epistolis ad Attic. clementem tyrannum Pisistratum vocat: vt & Probus in vita Miltiadis eum tyrannum, sed iustum appellatum fuisse, scriptum reliquit.

Atheniensium maledicentia. Athenienses literis verbisq;] Respexisse videtur ad locum Demosth, qui Athenienses excitans ad ea, quæ plebiscitis cõplexi essent, peragenda adiunxit: ἵνα μὴ μόνον ἐν τοῖς ψηφίσμασι καὶ ταῖς ὑπογολαῖς πολεμῆτε φιλίππῳ, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔργοις. Prout annotauit Victorius. Nonnulla quoque ad loci huius illustrationem facientia annotat Eras. in prouerb. Canes timidi vehementius latrant & in prouerb. lingua bellare. Vera autem fortitudo neque maledica neque minax est, id quod innuit Homerus lib. 5. Iliados:

Τὸν δ' ἔπι ποσσὶφη κορυθαίολος Ἕκτωρ.
Ἀλλὰ παρηΐζειν λελιημένος.

Traiecturumque incendium] Hoc simile de periculo ardentis vicinæ domus frequens fuisse & apud Latinos & Græcos scriptores, docet Victorius lib. 16. variarum lectionum, cap. 13.

IN LIBRVM II. DECADIS QVARTÆ, QVI ALIAS EST LIBER XXXII. OBSERVAT.

Decoquere quid. PArs quarta decocta erat] Decocta, id est, diminuta. Decoquere enim paulatim diminuere significat, & coquendo absumere, vt annotat Budæus in priorib. ad Pandect.

Intertrimentum. Intertrimentum suppleuerunt] Intertrimentum pro euanita argenti parte accepit, quæ in excoctione deperit, Budæus vbi supra.

Aliphira. Aliphiram contendentibus] Aliphira vrbs fuit Arcadiæ, quæ, vt Polyb. dit, in summitate collis arcem, & æneam Mineruę statuam, longe à cęteris ste ac magnitudine differentem habuit, quæ à quo, aut cuius sumptibus, qu

temp

tempore erecta fuerit, etiam apud eius loci incolas in dubio fuit. Hinc Minerua Alipheræa vocata est, vt Stephanus & Polybius tradunt.

Trabeatus ad hostem] Trabeati à trabeatis vestibus dicuntur, quæ tanquam quasdam discolores habent pannorum trabes. Cæterum trabearum tria sunt genera, vt scribit Suetonius, vnum quod dijs sacratur, & est totum purpureum: alterum quod est regum, quod etiam purpureum est, sed albo infectum: tertium est augurale, purpura & cocco mixtis infectum Bayfius lib. 2. de re vestiaria, cap. 10. *Trabeati.*

Purgato loco] Quis purgandi ritus fuerit, explicat Cœlius lib. 11. cap. 22. quem vide. *Purificationis ritus.*

Iunonis quam vocant Acream] Iunonis Acreæ meminit in 8. Strabo Pausanias in 2. Euripides quoque in fabula Medea eam inducit, filios cæsos ad ædem Iunonis Acreæ deferre. Meminit itidem eius Tertul. in lib. ad vxorem. *Iuno Acrea.*

Satis exemplorum] Feliciter is sapit, qui alieno periculo sapit, inquit, Plautus in Mercatore. in eandem sententiam Tibullus Elegiarum lib. 3.

Felix quicunque dolore
Alterius discet posse cauere tuo.

Et eiusdem sententiæ est illud Græcum:

ἐξ αἴτης λεύσω τέμεν κακὸν ἄλλοι ἔχοντα.

Nec sæpe nec diu eadem] Respexit ad simulachrum occasionis, quam antiquitas sic fingebat: Volubili rotis pennatis insistentem pedibus, vertigine quam citatissima semet in orbem circumagentem, priore capitis parte capillis hirsutam, posteriore glabram, vt illa facile prehendi queat, hac nequaquam, vnde dictum est occasionem arripere. Ad quod eruditè & eleganter alluſit is qui versiculum hunc conscripsit: *Occasio non temere dimittenda.*

Fronte capillata est, post hæc occasio calua.

Triumuiri carceris latomiarum rationem] Latomiæ propriè loca sunt, in quibus lapides ad aliquod opus excinduntur, vt constat ex Plauto in Captiuis. Quia vero in ijs locis postquam vis magna lapidum excisa fuerat, carceres constituebantur, ideo interdum pro carceribus accipitur. Earum quoq; mentionem facit Liuius lib. 37. & 42. Seneca declamationum lib. 9. & controuersiarum lib. Tales etiam fuere Latomiæ Syracusanæ toto orbe celebres, quas Cicero describit actione in Verrem 7. *Latomiæ.*

Porcius Cato] Cognomen hoc indicat, satis obscuris parentibus, vt qui porcos pascceret, natum esse virum clarissimum, de cuius genere & familia Gellius quoque lib. 13. cap. 18. *Porcius vnde.*

Vrbibus pascere quantum possent] Transumpta hæc sententia videtur à Polybio, qui lib. Epitom. 17. inquit: Etenim ea disperdere, quorum gratia bellum instituitur, & bellum ipsum relinquere, esse validissimæ insaniæ opus. *Vrbibus parcendum.*

Cæco etiam apparet] Hunc locum ex lib. 16. historiarum Polybij decerptum, Victorius lib. 11. cap. 3. Var. lect. ostendit. Simulque annotat Polybium non vitio dare Philippo, quod illo tempore luserit, vt hic facit Liuius, sed potius laudi, quod quamuis malis oppressus, proprium animi bonum tum oblitus non sit insulsamque vocem contumacis hominis ioco risuque confutarit.

Nicephorium] Venerem νικηφόρον habuisse templum apud Argos idque ob Hyperm estra iudicio liberata, conditum, quod intenderat Danaus, quia ex præscripto Lynceum non peremisset, ex Pausania annotauit Cœlius lib. 11. cap. 13. lect. antiq. *Venus Nicephorea.*

Compedes eas Græciæ appellare] Dissentit aliquantulum à Liuio Strabo Geographiæ lib. 9. cum duas ex his tantum πέδας ipsum vocare consueuisse affirmat. Chalcidem Eubœæ, ac Corinthum, cuius contumelioſi etiam dicti rationem affert, ostendens respexisse illum ad earum opportunitatem, quod inde in Græciam commode incurri posset è Macedonia, vide Petrum Victorium lib. 12. cap. 19. var. lect. *Compedes Græciæ.*

Fiducia quid.

Velut fiduciarũ dare] Fiduciam, inquit Bœthius in Topica Ciceronis, accipit, cuicunque aliqua res mancipatur, vt eam mancipanti remanciper, veluti si quis tempus dubium timens amico potentiori fundum mancipet, vt ei, cum tempus quod suspectum est, præterierit, reddat. Hæc mancipatio fiduciaria nominatur, idcirco quod restituendi fides interponitur.

Tabulæ nouæ.

Vnam de tabulis nouis] Tabulæ nouæ dicuntur, cum pecuniæ creditæ obæratis condonantur, & nouæ mox cooriuntur tabulæ, quibus nomina continentur noua. Apud Athenienses, statuente Solone, σεισαχθεία dicta: quam ad AEgyptiorum imitationem Diodorus institutam scribit, apud quos institutum erat, vt eorum corpora, qui ciuitatibus bellico vsu addicti forent, à creditorum violentia tuti essent, ne ob vsuras corpora ciuium necterentur. De quo plura Cœl.lib.12.cap.20.lect.antiq.

IN LIBRVM XXXIII. HISTORIARVM LIVII, QVI AB ALIIS DECADIS IIII. LIBER III.

ducitur, Annotationes.

Cercuri. Lembi.

CErcurisque ac Lembis] Cercuros inter actuaria nauigia recenset Bayfius de re nauali, sicut & Lembos, authoritate Liuij Decadis 4.li.4. Virg autem 1. Geor. Lembos ponit inter fluuialia his versibus.

Non aliter quam qui aduerso vix flumine Lembum
Remigijs subigit, si bracchia forte remisit,
Atque illum in præceps prono rapit alueus amne.

Libera.

Cereri Liberoque & Liberæ] Arnob.lib.5. de Cerere à Ioue delusa in Tau forma: Parit, inquit, mensem post 7. luculenti filiam corporis, quam ætas mo talium consequens modo Liberam, modo Proserpinam nuncupauit, vide C ceronem in 6. in Verrem actione, vbi scribit, raptam esse Liberam quam ea dem Proserpinam vocant, ex Ennensium nemore, qui locus quod est in med Insula, situs, vmbilicus Siciliæ nominatur.

Argentum in zonis] In zona viri nummos deferre solebant. Hinc Gra chus in oratione quam ad populum habuit: Itaque Quirites, cum Roma pr fectus, zonas quas plenas argenti extuli, eas ex prouincia inanes retuli. De h latius Bayfius de re vestiaria, cap.17. Cœl.lib.22.cap.19.

Acrocorinthus.

In Acrocorintho] Acrocorinthus arx fuit in vrbe Corintho excelso mo applicata, vt scribit Plin. tanta altitudine, vt in vtrunque mare Ionium & Ae um vmbra iaculetur. Plutarch. in Arato Acrocorinthum montem excelsu media assurgere Græcia refert, quem Stephan. ἐπωλὼ, Volater. ἰσθμ nominat. Papinius lib.7. Thebaidos:

Iam pronis gradibus equis Ephyrea premebat
Littora, qua summas caput Acrocorinthus in auras
Tollit, & alterna geminum mare protegit vmbra.

Isthmia.

Isthmiorum statum ludicrum] Quatuor agones seu ludos Græcia cele re est solita, Olympia, Nemea, Isthmia, Pythia. Quorum tres priores in P ponneso, Pythia apud Delphos peragebantur, Olympia quidem & Neme honorem Iouis, Isthmia Neptuni, Pythia Apollinis. Inter hos Isthmij à T seo in honorem Neptuni instituti sunt. Deinde Melicertæ (quem Polemo Deum vocauere) ab Sipylo AEoli filio consecrati, historiam omnem dili ter in Atticis scribit Pausanias, & in Mythologijs suis Higynus, Ouid. lib.6 storum. Cur autẽ quinto anno celebrati fuerint, Solinus cap.12. pluribus e nat, videlicet propter quinq; partes, in quas distributa erat Peloponesus rum etiã Thucydides li.1. meminit, & eius Scoliastes late prosequitur. De mijs Alex. ab Alex. li.5.c.8. Blondus li.2. Cœlius li.13.c.17. Lactantius lib.6

Flam

Flaminius Græciæ ſaluator ita pronunciat] Vide copioſiſſime Plutarchum in Flaminio, Valerium Maximum libro 4. cap. 8. Hinc autem, quod Flaminius Græcos liberos pronunciarit Græciæ ſaluator & defenſor eſt dictus, teſte Plutarcho. Valerius autem Maximus lib. 7. cap. 2. mercatorem potius quam victorem Græciæ Flaminium dici putauit.

Lemniſco ſque iacientium] Sic & Plutarch. ſcribit, ſacrificanti Syllæ oblatum περὶ λοβὸν, laureæ coronæ ſpeciem λημίσκων δύο κατηρτημένων, id eſt, lemniſcis duobus propendentibus. Interpres vero pro lemniſcis corymbos reddere maluit. Quid autem de lemniſco ſtatuendum ſit, docet Feſt. & Cœl. lib. 27. cap. 26. lect. antiq. Torneb. lib. aduerſ. 18. cap. 3. Ex Athenæo tradit lemniſcum eſſe Syracuſanum verbum, quo ſtricta anguſtaque tænia ſignificetur. Hinc à Cicer. dicitur, palma lemniſcata pro Roſcio, & ab Auſonio ſcriptum eſt:

Et quæ iamdudum tibi palma poëtica floret,
Lemniſco ornata eſt, quo mea palma caret.

Pylaicum] Quod pilis celebraretur. Pyli enim, teſte Herodoto, mons in- *Thermopylæ.*
ius erat præruptus atque præceps, præterea excelſus, cuius aditus muro muni-
us erat, quia vero calidæ aquæ in ipſis faucibus, primoq; aditu ſunt, Thermo-
ylæ totus locus cognominatus eſt.

Triumuiri Epulones] De his Triumuiris Cicero libro 3. de oratore ita *Triumuiri epulones.*
ſcribit: Sed vt pontifices veteres propter ſacrificiorum multitudinem tres
ros epulones eſſe voluerunt, cum eſſent ipſi à Numa, vt etiam illud ludo-
um exulare ſacrificium facerent, inſtituti. Ac poſterioribus temporibus ſep-
emuiros epulones fuiſſe, intelligi poteſt ex Gellij lib. 1. cap. 12. Meminit
iam ſeptemuirorum epulonum Plin. lib. 2. epiſt. ad Arrianum, & Lucan.
b. 1. cum canit:

Septemuirque epulis feſtus, Titijque ſodales.

Curio maximus] Curiones erant qui curijs præſidebant, à Romulo inſti- *Curiones qui.*
i, curiarumque ſuffragijs creati, de quibus lib. 2. in Numa Dionyſius: Aſ-
pra itaque Numa omnis diuini cultus inſtitutione, atque conſcripta, eam
octo diuiſit partes, quot erant etiam ſacrorum ordines, tradidit autem pri-
am ſacrorum conſtitutionem triginta curionibus. His omnibus vnus præſi-
bat Curio maximus dictus, cuius authoritate, vt inquit Feſtus, cæteri Curio-
regebantur.

Omnibus reſiduis pecunijs] Reſiduas pecunias Liuius vocat eas, quas per *Reſiduæ pecuniæ.*
ulatum tum primores ciuitatis ad ſuos vſus detinebant. Nam pecuniæ re-
æ dicuntur, quæ delegatæ in vſum publicum, nec in eum vſum conſumptæ
d aliquem reſederunt. Hinc crimen de reſiduis apud Iureconſultos, adeo
ulatui ſimile, vt nonnunquam pro eodem accipiantur, Zaſius in catalogo
um ad legem Iuliam peculatus.

Præparatis omnibus ante ad fugam] Hannibal deſperatis rebus, ad Antio- *Hannibalis fuga ad Antiochum.*
um, quaſi ad ſacram anchoram confugit, à quo tam humaniter exceptus eſt,
atim publicis pariter & priuatis negotijs adhibitus ſit. Qua de re copioſe
Plutarchum in Hannibale, Sabellicum lib. 6. cap. 6. Meminit etiam Fron-
lib. 1. cap. 8. Iuuenalis Satyra 6. Iuſtinus lib. 31. à principio.

conditoribus Carthaginis] De Carthaginis Africæ conditoribus pluri- *Carthaginis conditores.*
variant ſcriptorum ſententiæ. Philiſtus (vt refert Euſebius) ſcribit, Aza-
Carthagine Tyrijs circa annum mundi 3980. hoc eſt, annis fere 470. ante
am Carthaginem fuiſſe conditam à Xoro & Carchedone, Phœnicibus
quinquaginta ante Ilij captiuitatem: Romani & Carthaginenſes ipſi
nt, eam à Didone è Tyro profecta fuiſſe conſtructam, annis 72. ante
m. Virgilius, Ouidius & Silius poëtæ eo tempore à Didone condi-
quo Æneas capto Ilio, mox in Africam nauigauit. Vide Solinum in
.cap. 40.

IN LIBRVM XXXIIII. LIVII, QVI AB ALIIS DICITVR DECADIS IIII. LIBER IIII. DE BELLO Macedonico, Annotationes.

Lex Cincia de donis.

LEgem Cinciam de donis & mulieribus] Quæ ſententia legis Cinciæ fuerit Tacitus lib. 13. expreſſius commonſtrat: patres (inquit) legem Cinciam flagitant, qua cauetur antiquitus, ne quis ob cauſam orandam pecuniam, donumve accipiat, libro autem 15. Oratorum licentia Cinciam rogationem, candidatorum ambitus, leges Iulias, magiſtratuum auaritia, Calpurnia ſcita pepererunt. Quidam eandem eſſe putant cum Titia, de qua Auſonius:

Iuris conſulto cui nubit altera coniunx
Papia lex placuit, Iulia diſplicuit.
Quæritis vnde hæc ſit diſtantia, ſemiuir ipſe
Scantiniam metuens, non metuit Titiam.

M. portius Cato Orator.

Oratorem non ſolum grauem] Et hinc Plinius lib. 7. cap. 27. Optimum Oratorem, Optimum Imperatorem, & optimum quoque ſenatorem, Sabell. autem ex Neotericis lib. 7. cap. 3. virum iuſtum & æquitatis ſtudioſiſſimum Catonem vocat.

Argentum factum & ſignatū quid differat.

Auri & argenti facti, quo ne plus ſignati] Argentum factum in hiſtorijs ſæpiuſcule lectitamus, id eſſe videretur paratum, non rude, ſed elaboratum cœlatumque. Nam quæ abſoluta parataque ſunt, facta eruditioribus dici ſolent ſicuti apud Maritalem:

Tu factam tibi rem ſtatim putaſti.

Diſtinguitur tamen à ſignato, quod ex Liuij hoc loco cognoſcimus, & Seneca, qui de beneficijs primo inquit, Libentius donabo argentum factum quam ſignatum. Vide Cœlium lib. 10. c. 2. lect. antiq.

Purpura quibus conceſſa Romæ.

Prætextati in magiſtratibus] Quid prætexta fuerit ſupra lib. 1. ex Bayfio annotatum eſt. Cæterum quinque generibus hominum apud Romanos purpuram olim conceſſam fuiſſe legimus. Primo ipſis magiſtratibus, deinde puerum Senatoribus, quarto Sacerdotibus in ſacrificijs peragendis, poſtremo triumphantibus, teſte Plinio, quin etiam viri clariſſimi, rebuſque geſtis inſignes nobilitate, cum purpuratis veſtibus ad ſepulturam deferebantur, & ipſæ etiam veſtes cum eorum corporibus cremabantur, vt ex hoc Liuij loco apparet, ad hanc conſuetudinem reſpexiſſe Virgilius in 6. videtur, cum de Miſeno mortuo ſic ait:

Purpureaſq́, ſuper veſtes, velamina nota,
Conijciunt.

Reprehendere.

Manu ipſe reprehenderit] Id eſt, retraxerit, Cœl. lib. 25. c. 24. lect. antiq.

Soliferreæ.

Emiſſis ſoliferreis] Soliferrearum & Phalaricarum Gellius lib. 10. cap. facit mentionem, Annotatur eiuſdem ſoliferreas genus teli interpretatur ſolido ferro factum.

Sparus.

Sparo percutit] Spari meminit Gellius loco præallegato interpres, ibi ſpara accipit Laurentius Vallenſis in ſuis annotationibus ad Saluſtium de lo Catilinario, Sparus, inquit, eſt genus teli, quo vtuntur ruſtici ad putandi bores, & eſt oblongum, & in extremo incuruum, in modum pedis. Sunt lanceam ſine ferro putent, aut lanceas, alij ſudes, id eſt, haſtilia non fe Virgilius Aeneidos 10.

Agreſteſq́, manus armat ſparus.

Spara, autore Feſto, paruiſſimi generis ſunt iacula, à ſpargendo dicta, paſſim pugnando ſpargerentur.

Ad se vocari iussit] Alij scripsisse eum singulis vno eodemque die tradunt, vt vrbium munimenta diruerent, bellum minitantem, nisi confestim obtemperarent. Et sic vnam quamque vrbium cum sibi soli hoc crederet imperatum, omnium vrbium munitiones, quæ intra Betin fuerunt, vno (vt apud Polybium legimus) die solo æquatas. Vide Frontinum lib.1.cap.1. Volaterranum lib.14. cap.2.vrban. comment.

Vineis & pluteis] Pluteum turriculæ instar in ariete fuisse ex Matrocelis Hegetoris Byzantij tradit Torneb, lib.23.aduers.c.32. *Pluteus.*

Castellanis agrestibus] Helotas intelligi recte existimat Cœl.lib.25.ca.19. Id enim sequentia in Liuio testantur, Helotæ vero dicebantur Lacedæmoniorum serui ducto nomine, vt scribit Thucydidis interpres, à Laconiæ ciuitate, quam Helos vocant. Cæterum de Helotis lege quæ scripserunt Aristoteles politic.lib.2.ca.8. Plato Dialogo 6. de legibus, Plutarchus in Lycurgo & Demetrio. Strabo lib.6. Athenæus lib.6.c.7. Suidas & Iacobus Constantinus Famensis Collectaneorum cap.77.

Nunc Tyrannum vocari video] Omnes (inquit Prob. in vita Miltiadis) & habentur & dicuntur Tyranni, qui potestate sunt perpetua in ea ciuitate quæ libertate est vsa. Cui Aristoteles consentire videtur, qui Politicorum lib.3.ca.3. in hanc de tyrannide loquitur sententiam. Nos tyrannidem esse dicimus dominatum vnius, qui ciuili præsit societati. Illud tamen addit, infra ca.10. Tyrannos inuitis imperare. Et lib.4.c.10. Tyrannidem illam esse affirmat quæ vi imperat, legi vlli non subest, & non eorum quibus præest, sed propriam præ oculis ac sibi propositam habet vtilitatem. Plato quoq; Tyrannum principem eum esse censuit, qui in administranda Republ. suæ non ciuium vtilitatis rationem habeat. Polyb.lib.5. Tyrannum à rege discriminans, quippe (inquit) Tyranni opus est malefaciendo suis cum terrore inuitis imperare, in mutuo semper odio cum subditis versantis: Regis vero contra, benefaciendo vniuersis cum liberalitate atq; clementia sponte subiectos gubernare, in mutua semper beneuolentia ac charitate cum ciuibus viuentis. Apud antiquiores reges tyranni sunt nuncupati, quamobrem Virgil. *Tyrannus.*

Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.

Et Ouid.Metamorph. 11. Laomedontem Phrygiæ Tyrannum vocat, nomine priscis non inuiso: & vt quidam existimant, à Syris Chaldæisque orto. De quo vide Cœlium lib.22.c.22. & Scholiastem Sophoclis in Oedipo Tyranno.

Quam pro patriæ sermone] Vide Erasmum in prouerbio Laconismus. *Laconica breuitas.*

Sic ad secreta tegenda] De secretis tegendis vide multa præclare notata per Cœlium lib.13.c.5.lect.antiq.

Fuerat sine muro Sparta] Idque lege Lycurgi, qui præclare dixit οὐκ εἶναι περίτειχον πόλιν ἥτις ἀνδράσι καὶ οὐ πλίνθοις ἐστέφανται, nequaquam sine mœnibus ciuitatem dici, quæ viris, non lateribus præcincta sit. Et Agesilaus ciues ostendens armatos: Hæc sunt, inquit, Spartæ mœnia, in quam sententiam pluta annotauit Cœlius lib.26.c.32. *Sparta sine muris.*

Ludicrum Nemeorum] Ludi Nemei à Nemea sylua in Archemori honorem instituti, tametsi à Molorcho, qui Herculem susceperit hospitio, cuius filius Leone interemptus fuerat, eo enecato, primum institutos dicunt, in quibus puerorum imagines sicuti in funebri pompa, longo ordine repræsentare, atque eorum cursu, simul disco, cestu, & palæstra dimicare, victoresque apro certare solebant. *Nemea.*

Loca Senatoria] Spectabant autem Senatores ex Orchestra, qui locus etiam exterarum nationum legatis honoratioribus spectandi gratia dabatur, vt auctor est Tacitus. Dicta autem est Orchestra ἀπὸ τοῦ ὀρχεῖσθαι, hoc est, à saltando, quod in eo gesticulatores, histrionibus in scenam abditis, populum saltando detinerent. *Orchestra.*

Oscensis quingentis] Oscense aurum, ab Osca ciuitate Hispaniæ, quam *Oscense aurum.*

auri,quam vel Oscos Italiæ populos vel ipsam Italiam, feraciorem esse constat,dictum esse videtur. Eius ciuitatis meminit Plutarch.in vita Sertorij: amplam eam esse vrbem asserens,& post eum Ptolemæus lib.2.c.6.

Polybius scribit] Hunc locum Priscian. de figuris & nominibus numerorum citat,vt ostendat talentum sex millia denariorum habere. Nam cum quingeni denarij pro mille ducentis captiuis dari colligantur, sexcenta millia denariorum, centum ea ostendit fuisse talenta Liu. Cæterum Elias Vinetus ibidem annotat, hic legi est, pro sit, quingenos, pro quingentos, & ea ratione pro ex ratione.

Tetradrachma.

Tetradachmam] Ita legendũ esse, & non tetrarchiam annotauit Budæus lib.2.de asse,ex Cicerone & Polluce,lib.9.de vocabulis rerum ad Commodum Cæsarem, qui author didrachmum & tetradrachmum olim numismata fuisse tradit, eumque nummum ab Athenienſibus bouem appellatum esse, ab eius pecudis nota, indeque facta ab Homero arma Hecatombœa,& Enneabœa: Cæterum quod hic Liuius ait tetradrachmum trium denariorum esse, id quoque emendandum censet Budæus, ac pro trium legendum esse quatuor,quod denarij & drachmæ promiscuam appellationem habeat, fretus authoritate Plutarchi & Plinij,aliorumque scribentium concordia.Porro vero tetradrachmum pro tetradrachma scribi admonet Elias Vinetus loco præallegato. Nam neutrius generis nomen est, τετράδραχμον, quod quatuor drachmas significat.

Demetrius.

Demetrius regis Philippi filius] Hunc obsidem susceptum Romam misit quo quidem facto,ipsum commodissime vsum tempore & impendentibus occurrisse periculis liquet.Vide Volater.lib.38.cap.8.

Fortuna primigenia.

Fortunæ primigeniæ] Meminit huius eiusdem & infra Liuius lib.43.Plutarchus,Primigeniam ait,Fortunam Romani coluerunt,& causam hanc affer an(inquit)Seruio ex serua nato Romę summa cum laude & splendore imperare contigit,vt pleriq; ex Romanis existimant.An illud magis quod fortuna vbi & imperium & originem præstitit,an altior quædam(inquit)ratio, & mag à natura ex media deprompta philosophia.

Cauea.

Immiscerì in cauea] De eodem iustituto Pædianus in Cornelianum, at adeo ipse etiam Cic.in oratione.Vt autem tum Senatores ab equitibus & pl be: sic postea Equites à plebe secreti sunt. Spectabant enim senatores in c uea,qui locus ad theatri radices scenæ proximus etat, inde proximi quatuo decim theatri gradus,vt commodiores sic honestiores habebantur,in ijs a &in cæteris plebs cum equitibus spectare solita erat.Post autem lata lex est in ijs equites vtique considerent,confuse tamen, Tacito authore, cum pleb Hanc autem legem tulit L.Roscius Otho Tribunus pleb. vt est apud Dione alienauit autẽ à se plebem,equites sibi adiunxit,hac lege Roscius quo fact est,vt tum quinquennio post Cicerone consule,dum ludi ederentur,in thea veniret,à plebe maximo strepitu,ab equitibus ingenti plausu,exceptus sit.

Fœderũ tria genera.

Tria fœderum genera] De hisce superius annotata vide.

Carthaginis origo & nomen vnde.

Byrsam sedem suam] Dido cum fratrem suum Pygmalionem,qui mari eius Sichæum interfecerat,fugeret,collecta ingenti multitudine de Tyro pars est Phœniciæ regionis classe in Africam venit, vnde cum ab Hiarba r pelleretur,callide petijt,vt ei venderet tantum terræ, quantum posset cor bouis tenere.Quod cum ille promisisset,corium in tenuissimas corrigias s tetendit,occupauitq; stadia 23.quæ tria milliaria conficiunt. Atque ita vr condidit,quæ primo Byrsa appellata est,à corio bouis. Nam byrsa signif corium bouis.Postea autem Tyros dicta est, postremo Carthago vocata Cartha oppido,vnde fuit Dido: Huius historiæ meminit Virgil. lib. 1. Aen vbi vide eum & Seruium in annotat.

Byrsa Carthago.

In re præsenti] In rem præsentem olim tum veniebant, cum locum o ac digito designare volebant, vt hodie cum aut iudex pronunciat, aut i litiga

litigantes conuenit, agrum quem controuersum facere volumus, aut reo designari, aut testibus per inquisitorem demonstrari certis finibus circumscriptum: Vide Budæum in prioribus ad Pandectas.

IN LIBRVM XXXV. QVI AB ALIIS DECADIS IIII. LIB. V. DICITVR, ANNOTATIONES.

NOmina transcriberent] Transcribere, inquit Budęus, in libris censualibus dici debet, cum res censualis ab vno nomine in aliud transfertur, quod vulgo super alium onerare dicunt. *Transcribere nomina.*

Feralia] Feralia dicta, cum ferebant epulas ad sepulchra, Var. *Feralia.*

Profiterentur] Id est faterentur. Est enim profiteri inter cætera quoque fateri, vt profiteor me Grammaticum & philosophum, dicimus. Alias vero profiteri est iubere nomen suum inscribi. Nam mos erat, vt qui magistratum peterent, omnes ante profiterentur, id est iuberēt nomen suum inscribi, vt in comitijs magistratum petere possent, qua in significatione vsus est Cicero pro Plancio. *Profitere.*

Assiduus in oculis hominum fuerat] Rara admirationi sunt. Hinc Lucretius lib. 2. præclare scripsit: *Rara admirationi sunt.*

Nil adeo magnum, neque tam mirabile quicquam,
Quod non paulatim minuant mirarier omnes.

Vnde & vulgo dicitur:

Contemptum frequentia parit.

Quos Tarentinos vocant] Qui Tarentini equites fuerint, accurate docet Aelianus non longe à principio libri de instruendis acieb. ostendens duo genera Tarentinorum esse, quorum alij longius iaculentur, & ob eam rem equites iaculatores dicuntur, alij vero cum semel aut bis iaculum miserint, quo lepore vtuntur, manus de cætero cum aduersario conserant. Plura de his annotauit Victorius lib. 9. var. lect. cap. 3. *Tarentini equites qui.*

Consilia callida & audacia] Alij legunt calida, per vnicum l. & sententia eadem Erasmi rectius, licet vtraque lectio retineri possit, vt hoc ad festinatum consilium, illud ad nimis astutum referatur. Siquidem vtraque parum feliciter cedere solent, vel quę nimium calent, i. quæ præcipitantius instituuntur, vel quę nimium audacibus aguntur dolis. Porro qui calidum legunt, Græcam figurā agnoscunt, quoniam θερμὸν Aristophanis interpres in Pluto exponit πραγματῶδες, πολυμερὲς, ὀλυσιτελές. Erasmus in prouerbio: Ne nimiū calidū hoc sit modo. *Callida consilia.*

Lanistis Aetolis] Lanistæ gladiatorum magistri atque institutores dicebantur, vt annotat Budæus in prioribus. *Lanistæ.*

Chalcioecon] Ita legendum esse admonuit Cœl. lect. antiq. libr. 19. cap. 8. Chalcioecus autem, vt Suidas scribit, Minerua à Spartanis appellata est, quod ἐν χαλκῷ, hoc est, ædem æream haberet, vel quod Chalcidenses exules Euboea, eam construxerant, meminit eius in primo Thucydides, Aelianus varia historia, Aemylius Probus in vita Pausaniæ. *Chalcioecus.*

Amarynthidis Dianæ] Dicta est Diana Amarynthis ab Amaryntho vico apud Eretriam, vt Strabo libro 9. testatur. Stephanus vero Amarynthum Euboeæ etiam prodit, à venatore Amaryntho nuncupatam. Hinc Amarynthia festa, quæ in Euboea celebrari solita, ex Græcorum lectione animaduertit Cœlius lib. 1. cap. 14. *Amarynthis, Diana.*

Loricatos quos cataphractos vocant] Cœlius lib. 21. cap. 31. Cataphractos intelligi vult, qui non solum sua corpora, sed etiam equos lorica vndique muniunt. Hos scribit Vegetius esse quidem à vulneribus tutos, sed propter armorum impedimenta & pondus capi summa facilitate. *Cataphracti.*

Est autem res simillima] Narratio illius generis quod ab Aristotele λόγῳ vocatur, vt annotat Victorius lib.17.cap.10.

Asyla. Asyla Græci] Asyla sic dicta, quod ex ijs nullus posset extrahi. De hisce superius dictum est, ad quæ te remitto lector.

IN LIBRVM XXXVI. QVI AB ALIIS DECADIS IIII. LIBER VI. DICITVR ANNOTAT.

Præsidium. PRæsidium aliquod] Præsidium est, quod pro salute & vtilitate alicuius, auxilij gratia præponitur. Sed & electa militum multitudo ad custodiam alicuius vrbis, vel arcis, vel castelli, vel alterius cuiuspiam loci muniti posita: dictum à præsidendo.

Edicendi senatus formula. Cos. edixit] Formula edicendi Senatum quasi solennibus verbis concepta. Ab initio autē statim post annuos magistratus institutos Senatores citabantur hoc modo, qui patres, quique conscripti essent. Bello vero Punico ita eos. edixerunt, vt Liu. sup. lib. 23. testatur. Quoties senatum vocassent, vti senatores, quibusque in senatu sententiam dicere liceret, ad portam Capenam conuenirent. Qui autem hi fuerint, quibus sententiam dicere licuerit, Gell lib. 3. explicat: quem sequitur Maioragius ca.8. de senatu Rom. & Zamoscius lib.1.

Fremere Philippum] Illustris descriptio indignationis, stomachique generosi animi, quam cum Demosthenica confert Victorius lib.20.cap.1.

Amore captus virginis] Quæ de amore Antiochi hic recensentur, eadem quoq; à Polybio descripta fuere, cuius locus indicatur ex Athenæo à Victorio lib.24.cap.11.var.lect. vbi pro adlegando, legit ablegando. Cæterum hic luxuriæ & voluptatis fructus notandus est, qui tam aperte exprimitur, vt verissime Platonem dixisse intelligas, qui voluptatem omnium malorum escam appellauit, quod ea videlicet homines non aliter capiantur, quam hamo pisces, quod Hannibalis quoque exemplo supra comprobatum est: Sed copiosius hunc luxum Antiochi describit Iustinus lib.38. Valer. Max. lib.9. cap.1. Florus lib. cap.8. Alex. ab Alex. lib.2. cap.29.

Numerus Spartanorū qui ad Thermopylas occubuerunt. Morte magis quam pugna] Nam qui cum Leonida Thermopylas occupe-runt, omnes ibi cæsi ad vnum: Iustinus libro 2. sexcentos tantum Spartanos fuisse scribit, cui Orosius consentit, Isocrates autem in Panegyrico mille fuisse dicit, ex confœderatis vero non multos. Plutarch. in paralellis Leonidam à Lacedemonijs contra Xerxem cum quingentis militibus missum dicit, quam gratum Græci habuerint Leonidæ factum, quæque laus illi & memoria facinoris data sit, M. Catonis verbis ex Origin. libris est manifestum, apud Gel. lib.3. cap.7. Huius quoque præclari facinoris à Leonida confecti lib. Tuscul. quæst. magno cum decore meminit Cic. citatis duobus versibus Simonidis, ab eoque Latine redditis:

Dic hospes Spartæ, nos te hic vidisse iacentes,
Dum sanctis patriæ legibus obsequimur.

Syri leuissimi. Leuissima genera hominum] Hinc illud in Aureliano Flauij Vopisci, Syrum est vt fidem seruent Syri, imo difficile. Alia vero ad hoc pertinentia notat Cœlius, lib.18.cap.34.lect.antiq.

Sarissophori. Sarissophori] Sarissas vocant Macedones prælongas hastas, vnde Sarissophori nuncupantur, Cœlius lib.21.cap.18.

Mineruæ Itoneæ. Mineruæ Itoneæ] Mineruæ Itoneæ meminit Callimachus in Cer. hymno. Apollonius in primo Argonaut. Suidas & Paulanias in Attica, vbi Pyrrhi regis victoria contra Antigonum agit. Armenidas vero in Theb. scripsit Itonon Amphictyonis filium in Thessalia natum fuisse, à quo sit ciuitas, & ἰτωνὶς ἀθηνᾶ, id est, Itonis Minerua.

Sita est Heraclea] Heraclea scilicet Macedoniæ: quæ Heraclea Trachinia dicta est, vt refert Plin. Quare & apud Strabonem quotiescunq; Heracleæ fit mentio, Heraclea Trachinia nominatur, à locorum, vt credibile est, asperitate, subterranearumque aquarum fistulis. Stephanus hanc ab Hercule conditam & nominatam asserere videtur, sed Strabo à Lacedæmonijs libro 9. fuerunt & aliæ ciuitates hoc nomine, vt Heraclea Phthiotidis, Thraciæ, Cariæ, Ponti, Themisonij, de quibus Geographi consulendi. *Heraclea.*

Lamia posita] Iuxta Sperchium fluuium, dicta sic à Lamio Herculis filio, vel (vt alij volunt) à Lamia muliere, quæ tum quidem in Trochinijs rerum potiebatur. Ab hac Lamia bellum illud ingens, quod Athenienses cum Antipatro & Macedonibus, Laosthene duce gesserunt, Lamiacum est appellatum, in quo totius fere Græciæ, maxime vero Athenienſium, vires grauiter fuere labefactatæ. *Lamiæ.*

Herculique sacrificium fecit] De Hercule si plura scire voles, Poëtas adi, in primis Senecam, qui eius argumenti tragœdiam scripsit, atq; Nicandri Oetiaca. Illud etiam considerandum, authores ita inter se coniunxisse Othryn, Oetum, Calledromum, Coracem, vt Gerbellio in sua Græcia annotante, solum nominibus differant, re ipsa vnus mons esse videantur. *Oeta mons.*

Ieiunium instituendum] Vide notata de ieiunio per Cœlium lib. 27. cap. 26. lectionum antiquarum. *Ieiunium etiam ab Ethnicis celebrari solitum.*

Sed & ante hæc tempora ieiunia in vsu fuisse inde apparet, quod Ouid. in Fastis dicit: Numam Pompilium, quando orationem fecit pro frugibus, vsu venereorum carniumque esu abstinuisse: idque & alij Imperatores sunt imitati, Helius Spartianus de Iuliano Imperatore. Sæpe autem nulla existente religione, oleribus, leguminibusq; contentus sine carnibus cœnarunt: Ex quibus origo ieiunij in ecclesiam à pontificibus Romanis introducti facile colligitur. Vide etiam de hoc Blondum lib. 10. Romæ triumph.

Lustrata classe] Vt certis sacrificijs exercitus lustrari solebat, de quibus in prioribus libris dixi, sic morem lustrandi classem fuisse legimus. Nam in littore maris altaria posita marinis vndis alluebantur, omnisq; circumstabat multitudo linguis fauens, tum sacerdotes in mari stantes, sacrum faciebant terque per classem scaphis circumuecti, sacra piamina ferebant, ducibus & nauarchis vna annauigantibus, ipsaque piamina attollentibus, vt ab exercitu, totaq; classe infelicia cuncta auerterentur ac depellerentur. *Lustratio classis.*

Dolonibus erectis] Dolo minus est velu in naui, Budæus ex Polluce & Suida. *Dolon.*

IN LIBRVM XXXVII. QVI AB ALIIS DECADIS IIII. LIB. VII. DICITVR, ANNOTATIONES.

SE legatum iturum] De hac legatione præter Liuium leges Florum li. 2. cap. 8. Gellium lib. 4. cap. 18. Plinium de viris illustribus, ca. 53. Sabellicum lib. 7. Ennead. 5. Rhapsod.

Patrimi matrimique] Patrimi siue Patrimes, matrimesque, quorum patres & matres adhuc viuunt. *Patrimi matrimique.*

In Latomias coniecti sunt] In carcerem, de eo superius dictum est. Tales quoque fuere Latomiæ Syracusanæ, toto orbe celebres, quas Cicero describit actione in Verrem 7.

Fanatici Galli] Id est, furore correpti. Erant vero hi sacerdotes Cybeles, omnes castrati omnes. Quod hinc euenisse fama est: Quũ Dea Cybeles puerum Phrygen formosissimum, Atym nomine, suis sacris ea lege præfecisset, vt perpetuo castitatem seruaret, haud longe post Sangaritidem nympham compressit. Quare ab irata Dea in furorem actus, cum Dyndima venisset, manusque sibi afferre conaretur, miseratione Deæ, furore liberatus, à se interficiendo abstinuit, *Galli fanatici.*

ſtinuit,virilitatem tamen ſibi amputauit,& ideo Cybeles caſtratos ſacerdotes habere mauult. Galli autem dicuntur à Gallo Phrygiæ flumine, cuius aquam qui guſtaſſent, reddebantur inſani, teſtes vero Samia teſta ſibi præcidebant. Alij putant eos ideo ſibi genitalia incidere,quia violauerint nomen patris,matriſue,ne poſſint ipſi fieri parentes.

Autoramentum.

Autoratum ſibi præditorem] Id eſt,obligatum.Autorare enim obligare eſt, & autorati milites ac ſacramento obſtricti,& quaſi obærati,hoc eſt,ære ſtipendiario obſtricti, ac iam non ſui arbitrij. Quin & autoramentum etiam in artibus mercenarijs & opificijs obligatio quædam eſt, interpoſita mercede contracta.Inquit enim Tullius: Merces ipſa in mercenarijs autoramentum eſt ſeruitutis, de quo latius Tornebus lib.2.aduerſ.cap.20.

Trullæ.

Trullis ferreis] Trullæ de ſitulis aquam hauriunt, & de ahenis aut labris, Tornebus lib.7.aduerſ.cap.22.

Eteſiæ.

Aduerſo tempore Eteſiarum] Eteſiæ à Græcis dicuntur venti, qui ſtatuto & certo anni ſpacio flare ſolent, hoc eſt, 40. diebus poſt caniculæ exortum.Græci enim ἐτήσιον annuum dicunt.Horum meminit Gellius lib.2.cap.22. Solinus cap.25.in Polyhiſt.

Remulco trahere.

Remulco trahentes] Remulco trahere Latinum eſſe probat Bayfius in lib. de re nauali, & latius de hac loquendi forma diſputat Franciſc.Florid.Sabinus lib. 1. ſucciſ. lect.cap.3. Remulco trahi naues affirmans, quæ plus æquo oneratæ, vel fractæ, vel mutilæ paruis nauibus remigum plenis alligatæ ducuntur, vt quo ſimpliciter à nautis duci non poſſunt, aliorum nauigiorum adminiculo perueniant.

Ancilia.

Dies quibus ancilia mouentur] Solebant enim, qui bello gerendo præficiebantur, vt inquit Seruius, ingredi Martis ſacrarium, anciliaque primum mouere, deinde ſimulachri haſtam, dicentes: Mars vigila tacitus, fuere qui proficiſcenti Othoni moras,religionemque nondum conditorum ancilium afferrent. Promebant autem indicto bello ancilia, vt mouerentur, & profectionem ſuſcipere, antequam condita eſſent, ominoſum & religioſum habebatur, Tornebus lib.5.aduerſ.cap.1.

Scipionis filius Valetudinarius.

Filius eius captus] Cognomento ſcilicet Valetudinarius,qui corpore valuiſſet (vt Cic.in Bruto ait) in primis habitus eſſet diſertus, vt partim eius orationculæ, partim etiam hiſtoria quædam Græca de Caſſina teſtantur. Plutarchus in vita Africani,nihil ſane comperti de eo ſe habere dicit, niſi eum prætoram geſſiſſe,& in ea conſequenda, à Circeio patris ſcriba adiutum fuiſſe. Cæterum vtrum Scipionis filius exploratus,hoſtiumq; inſidijs vel in prælio captus ſit,incertum eſſe ſcribunt,Oroſius & Eutropius. Huius autem Scipionis meminere præterea Val.Max.lib.3.cap.5.Alexand.ab Alex.lib.3. cap.22. Plutarchus in Africano,Plinius lib.35.cap.4. Sabellicus lib.7. Ennead.5. Volaterranus libr. 19.cap.3.vrban.comment.

Legatos qui filium] Inſigne moderationis animi exemplum eſt Antiochus qui Scipioni captum remiſit filium, à quo tum maxime finibus imperij pellebatur, & laceſſitus, maieſtatem Scipionis Africani excellentiſſimi viri veneratus quam dolorem ſuum vlciſci maluit. Cuius rei quoque glorioſe meminit Plinius de viris illuſtribus,cap.29.

Referre aliam gratiam nunc non poſſe] Sapiens enim (vt ad Lucillium Seneca ſcribit)omnia ſecum examinabit,quantum acceperit,à quo,quando,vbi quemadmodum: Cuius rei ſpeculum hoc loco eſt Africanus, qui cum intelligeret, quam magnum beneficium eſſet, accipere filium captum ab hoſte qui pro ſuo iure ſæuire potuiſſet in victum,vt in ſumma corporis debilitate aſpectu filij recrearetur, non facile aliquid præclarius vel excellentius Antiocho pro reddenda gratia dare potuit,quam quod dedit cum ſuaderet,vt cum Romanorum dominis amicitiam contraheret,quos alias perpetuos hoſtes & inimicos habiturus eſſet.

Sipylum

Sipylum] Asiæ montem, non procul ab amne Mæandro, de quo Strabo lib. 1. & lib. 12. *Sipylus.*

Phalangitæ] Phalangem Macedonicam, quam Latine cuneum Liu. vocat, prædensi ordinis, excogitasse omniũ princeps dicitur, Philip. Alexandri Magni pater, ducto ab Heroib. exemplo, quos clypeis clypeos iunxisse cecinit poëta nobilis. Quo ritu qui armantur, Phalangitæ dicuntur. Cœlius lib. 21. cap. 18. *Phalangitæ.*

Falcatæ quadrigæ] Descriptio falcatarum quadrigarum, qualis & apud Curtium in historia Darij extat. A Lucretio vero falciferi currus vocantur, lib. 5. cum inquit: *Falcatæ quadrigæ.*

Et bũjugo prius est, quam bis coniungere binos,
Et quam falciferos armatum ascendere currus.

Iaculorum armenta] Lucius Scipio cum die ac nocte Antiochi exercitum imbre continuo vexatum, & arcus quoque madentibus neruis inhabiles factos esse intellexisset, prælium astute inijt, Frontinus lib. 4. cap. 5. Cæterum Amentum lorum est, quo media religatur hasta, vt longius iaci possit, hinc amentatæ hastæ Ciceroni lib. 1. de Oratore: & amentare apud Lucanum pro iacere, aut amento munire: Vide Erasmum in prouerbio: Amentatæ hastæ, & infra lib. sequenti: hasta amentata & velitaris. *Amentum.*

Cis Taurum montem] Qui progredienti ab Hircano mari ad auroram est ad dextram, vsque ad Indicum mare protenditur, de cuius magnitudine leges Strabonem lib. 11. Melam lib. 19. in descriptione Lyciæ. Volater. lib. 10. c. 1. Geograph. copiose Plinius lib. 5, cap. 27. & Solin. in descriptione Ciliciæ. *Taurus mons.*

15. millia talentûm Euboicorum] Quid sit talentum Euboicum, docet Fest. his verbis: Euboicum talentum nummo Græco septem millium & quingentorum cistophorûm est, nostro quatuor millium denariorum, de quo plura Budæus lib. 2. de asse, vbi annotat, dictum Festi minimè conuenire cum ratione Liuiana, quæ talentum sex millium denariûm facit. *Talentum Euboicum.*

Cistophorûm 248.] Ita legendum esse, & non cistophori, vt nec tetracina, sed tetradrachmûm genitiuo casu, admonuit Budæus loco prælegato. Erat autem cistophorus nummus Asianorum, sic appellatus, quòd in eo cistiferi essent sculpti, qui sacrorum mysticorum cistis inclusorum arcana ferebant, vt in Cybeles mysterijs, Bacchi Orgijs, Cereris initijs. Vide Tornebum lib. 3. aduers. cap. 5. & lib. eod. cap. 21. *Cistophorus.*

Nec terra mutata mutauit mores] Mutatione regionis animus non mutatur, sed in diuerso cœlo eadem mens est, proinde recte ab Horatio dicitur:

In culpa est animus, qui se non effugit vsquam. & alibi:
Cœlum non animum mutat, qui trans mare currit.

Intra eum cardinem] Cardinem à forma vocauit, quasi limitem imperij Romani à Septentrione ad Meridiem, Budæus in posterioribus annotat. *Cardo.*

Multa congiaria habuerat] Erat inter vasa, vel mensuras, quoque congius, unde congiarium certæ rationis dicebatur munus. At donatiuum ex dantis erat arbitrio, præscriptione nulla. Sunt qui militibus conferri modò donatiuum putent, populo congiarium, Cœlius lib. 27. cap. 27. *Congiaria.*

Perpetuo tenore vitæ] Tenorem rei progressum vocant, vnde quæ sui simili, sibique veluti perpetua quadam succedunt serie, horum eundem tenorem esse dicimus. Erasmus in prouerbio: Vno tenore. *Tenor.*

L. Aemylio Regillo] Hunc Aemylium Appianus Liuium, Iustinus nunc Lucium Neuium, nunc Menenium appellat. Liuius autem & Florus Aemylium quoque Regillum vocant.

Asiaticum se appellari voluit] Quemadmodum enim P. Cornelius Scipio, qui dux fatalis contra Hannibalem fuit, Africa superata, & Carthaginiensibus bello deuictis, Africani nomen, ita etiam L. Scipio, deuicto Antiocho, & subacta Asia, Asiatici adeptus est. Vide Plutarchum in Scipione Africano, Valerium Max. lib. 3. cap. 3. Alexand. ab Alex. lib. 2. cap. 11. *Scipio Asiaticus.*

Nummos

Philippei. Nummos aureos Philippeos] Sic dictos, quod Philippus Alexandri Magni pater eos cudi iusserit, vt tradit Diodorus, posteaquam Crenidas instaurauit, & Philippos maluit appellari, compertis imbri fodinis, quas sic demum excoluit, vti talenta inde redirent annua mille ac amplius, Cœlius lib.10.c.2.

IN LIBRVM XXXVIII. QVI ALIAS DECADIS IIII. LIBER VIII. DICITVR, ANNOTATIONES.

PAucitate parum freti] Hinc Euripides in Hercclidis : μικρᾶς γὰρ χεῖρὸς παθεῖν μέγα, id est,

Inualida pugna est vnius tantum manus.

Et Homerus Iliados μ.

Αλλ' ἐφομαρτεῖτον πλεόνων δέ τι ἔργον ἄμεινον : Id est,

Addatis comites, multorum industria namque
Plus pollet quam paucorum.

In quam sententiam plura apud Erasmum in prouerbio: Multæ manus onus reddunt leuius.

Ambracia Ambracia tumulo] Hęc Pyrrhi regia, postea ab Augusti victoria Nicopolis dicta est. Ptolemæus tamen duas ciuitates Ambraciũ & Nicopolim fecit. Ambraciamq; ponit intra sinum Ambracium, & Nicopolim extra sinum in Epiro. Vide Strabonẽ li.9.c.1. Melam li.2.ca.3. Hanc Lartem nunc dici Oliuarius ait.

Pinnas detergere. Detergebat pinnas] Id est, auferebat vel confringebat summitates murorum: Pinnæ enim murorum sunt summitates eorũ. Et detergere per translationem est auferre : Ac remos detergere idem est, quod remos confringere: Cæsar lib.1.de bello ciuili.

Tolleno. Tollenonibus] Tolleno quid sit, Glareanus antea exposuit. Est vero κηλωνειον, vt ait Torneb.li.6.aduers.cap.18. quod sursum deorsum hinc inde tollitur more oscilli, & alterius hinc & inde suspicit & despicit. Vide etiam Petrum Crinitum de honesta disciplina, lib.19.c.2.

Formulæ. Formulæ sui iuris] Vt formula in iure prætorio, & ciuili dicitur, cum certa quadam actione & forma, & verborum certa conceptione aliquid cõprehenditur, ita in ciuitatum imperio, & fœderibus, iurisdictioneq; & ditione formulam inde traductam posuit, sane quam eleganter, cum etiam ista certa cautione & lege, certoq; iure constet non minus quam priuata, Torneb.li.14. aduer. cap.11.

Tabulæ pictæ. Signa ænea & tabulæ pictæ] Id est, statuæ & picturæ : Romani quippe [illegible] pugnatis oppidis quicquid ornamentorum inuenissent, triumphantes maximo apparatu ferebant, atque vrbem nouis statuis, picturis, & tabulis ab hostibus translatis magnificè ornabant, qua de re copiosè Alex.ab Alex.li.6.c.6. De tabulis autem à Fuluio Romam translatis, Plin.lib.35.ca.7.

Argos Amphilicium] Ita legendum esse tradit Torneb.loco præallegato.

Vulgata similitudine] Quam crebro vsurpari soleret simile hoc ab [illegible]oribus, vt mare sui natura tranquillum commouetur ventis ac tempestatibus, ita Remp.sua sponte quietam agitari stimulis vocibusq; improborum ac turbulentorum ciuium, ex Cicerone & Liuio indicauit Petrus Victorius lib.7.

Terræ proprietas cœliq;] ἡ τῶν φυτῶν τὰ αἰσθήματα ἡ τῶν ἀνθρώπων τοιαῖς χώραις συνεξομοιοῦνται, de quo plura Erasmus in Prouerbio : Mores hominum regioni respondent.

Axylos sylua. Ab re nomen habet] Recte id adijcit, nam alias ἄξυλον ὕλην apud Hesychium, peritiores interpretantur prolyxylon κατὰ σίτησιν τῶν ξυλίσεων, vt in quo nemo lignatum perrexerit, vt annotat Cœlius lib.25.c.18.& li.18.c.23.

Velitarium haſtarum] Velitares haſtæ erant iaculatoriæ, id eſt, quibus eminus iaculabantur, proinde alijs leuiores. De his Ouid. *Velitares haſtæ.*

Vtq; petit primo plenum flauentis arenæ
Nondum calfacti velitis haſta ſolum.

Haſtam velitarē Polybius videtur χρόσφον appellare, vt enim de Velitibus hic ſcribit Liuius, eos tripedalem parmā habere, & in dextra haſtas, quib. eminus vtuntur, ita Polybio haſta velitaris τὸ τῶν χρόσφων βίλος, longitudine eſt duorum cubitorum, craſſitudine digitali, ferro dodrantali ita in tenuitatem & gracilitatem ducto, vt primo ſtatim iactu neceſſario inflectatur. A velitari & manipulari haſta differebat armentata, quæ vt ſuperius dictum eſt, grauior erat & maior, & vt maiore impetu torqueretur, habena vel amento media vinciebatur, cui digitus inſerebatur ad conatum iactus adiuuandum. Torneb. lib. 14. adueꝛſ. cap. 11. *Amentata haſta.*

Orgiagontis reguli vxor] Chiomara nomine, quæ ex Galatiæ finibus nata erat, vt author eſt Plutarchus, qui copioſe præſentem hiſtoriam de claris mulieribus cap. 21. deſcribit. *Chiomara.*

Centurio] Tribunum vocat Plutarchus, quem Chiomaram in diuidenda præda ſortitum ait.

Cuſtodiæ] Hoſtium enim captiuorum inſigniores in cuſtodiam tradebantur, vt currum triumphantium præcederent poſtea, cuius rei teſtis eſt. Alex. ab Alex. lib. 6. ca. 6.

Stringerent gladium] Iuxta legem Platonis, quę libro de legibus nono, hunc in modum lata eſt: Qui mulierem liberam ad rem Veneream vi adigit, non ab eo ſolum cui vis illata eſt, ſed à patre, marito, fratribus, filiisq;, vita priuetur, & ſic D. Adrianus, vt ait Metianus ad legē Corneliam de ſicariis, reſcripſit, eum qui ſtuprum ſibi, vel ſuis per vim inferentem, occidit, dimittendum. *Stupri per vim illati pœna.*

Velut deſtinatum petentibus] Deſtinatum hic videtur eſſe ſcopus, & deſtinare ſcopum deſignare eſt, quem petas. Eſt & deſtinare, quod petis attingere & prendere. Cæſar: Nam laqueis falces auertebant, quas cum deſtinauerant, tormenta retrorſus reducebant, Torneb. lib. 14. ca. 11. *Deſtinare ſcopum.*

Princeps in Senatu] De Senatus Romani principis dignitate, Plutarch. in Scipione Africano hunc in modum ſcribit: Principem Senatus Africanum legerunt, quod honoris genus ijs tantum deferri conſueuit, qui authoritatem & gloriam maximis in Rempublicam meritis, præſtantiſſimisq; rebus geſtis, eſſet antea conſecutus. Neminem autem in Senatus principis locum eligi ſolitum accepimus, niſi qui vel ex Cenſoriis viris natu maximus eſſet, vel qui cum eſſet conſularis aut triumphalis, Senatui populoque Romano gratiſſimus eſſet. Quod vero Cenſorū hoc officium ac munus eſſet, vt Senatus principem eligerent, præter Liuium docet etiam Plutarchus, dum in Paulo AEmylio ſcribit, ab eo cenſore principem in Senatu lectum fuiſſe M. AEmylium Lepidū, qui quaterantea iam Senatus princeps fuerat, Maioragius de Senatu Rom. ca. 12. *Princeps Senatus.*

Triplex ſcutale] Hunc locum annotat Priſcianus in ſexti libri fine, ſed coæcibus præcipue interpellatis, & Cœlius lib. 14. c. 7. Torneb. li. 14. ca. 11. exiſtimat ſcutale corium eſſe, cuius loris habena conſutis, facta erat, ſic appellatum, quod ex eo genere corij ſcuta conficerentur. *Scutale.*

Damiurgis ciuitatum] Apud Dorienſes inquit Heſychius, qui publica negotia reſque ciuitatis adminiſtrant, Demiurgi vocantur, qui ſimiles ſunt ijs, qui ab Athenienſibus Demarchi vocantur, id eſt, Tribuni: Peloponenſij autem Dorici ſunt generis, quo factum eſt, vt Damiurgi Dorice Liuius diceret, Torneb. loco præallegato. *Damiurgi.* *Demarchi.*

De Repub. Senatum conſuluerunt] Torneb. li. 14. c. 11. arbitratur de Repub. ferre, eſſe Senatum conſulere, quomodo Reſpub. in annum adminiſtranda, qui in prouincias mittendi, qui reuocandi, qui exercitus conſcribendi, qui mittendi, quid domi militiæque agendum, &c. *Senatum conſulere.*

Vſque

Tanais pro Halys.

Vsque ad Tanaim amnem] Budæus lib.4.de asse, mendose hic Tanaim legi putat,& pro eo restituendum esse Halym.Notum enim est ex Herodoti primo, Halym fluuium confinium fuisse Lydorum & Medorum imperij. Meminit etiam Halyos Plinius in 6.à radicibus Tauri per Cataoniam Cappadociamq; decurrentis.

Atticum talentum.

Attica talenta dato] Budæus non Attica talenta, sed Euboicorum talentum legendum existimat libr.3.de asse:nisi intelligamus Atticum magnum & Euboicum idem fuisse,vt vtrunque Liuius pro eodem vsurpauerit. Superiore namq; libro de conditionibus propositis Liuius loquens, Euboicorum talentorum non Atticorum meminit. Talentum autem Atticum nemo minus dixit esse 40.minis centenarum drachmarum,vt idem Budæus tradidit.

Bendidium templum.

Circa templum Bendidium] Bendis vt scribit Hesychius, lingua Thracum Diana appellatur,vnde & Bendidia eius feriæ Athenis vocabantur. Nam eius sacra è Thracia accita Athenienses receperant,illisque ferijs disseruit in Pyræo de optimo Reip.statu Socrates,vt à Platone refertur. Deam hanc eandem ijdem Thraces *βίλεατον* vocabant Hesychio authore, *βένδις* vero cognominata est *δίλογχος* à Cratino poëta in fabula Thracum, siue quod ea dea duos honores sortita est,cœlestem videlicet & terrestrem, vel quod duas lanceas, id est,*λόγχας*,cum esset venatrix,ferre consueuit.Sunt qui dicant, quod duo lumina habeat,proprium quidem Lunæ & solis. De Bendidijs etiam Strabo in 10.& Xenophon lib.2.*ἐμλωικῶν* meminere.

Fixuris in postibus suis] Solebant enim Romani postes spoliis hostium ornare teste Polybio: *ἐπὶ ταῖς οἰκίας κατὰ τὰς ὑπαιετίους τόπους τίθεσι τὰ σκῦλα.* Hinc Maro:

Barbarico postes auro spolijsque superbi.

Sed ne ea quidem ædibus abalienatis licebat emptoribus refigere aut tollere,vt ex Plinio obseruauit Torneb.lib.14.aduers.c.11.

Ad diuortia aquarum castra] Diuortia aquarum iuga sunt, vnde in diuersa aquæ cœlestes & perennes diuertunt: Lucanus:

Fontibus hic vastis immensos concipit amnes,
Fluminaque in gemini spargit diuortia ponti.

Torneb.lib.14.aduers.cap.11.

Delphi commune humani generis oraculum: & vmbilicus orbis.

Etiam Delphos commune] Reprehenduntur leuiter à Varrone quidã quod vmbilicum dicerent Delphos, ab vmbilico nostro dictum, quod is medius locus terrarum sit, vt vmbilicus in nobis, quod vtrunque Varro ait falsum esse, quod neque is locus medius terrarum sit, neq; noster vmbilicus hominis medius.Sed Delphis in æde ad latus foraminis esse quiddam, vt thesauri species, quod Græci *ὄμφαλον* dixerunt,id est,vmbilicum. Attamen vt verum sit, quod Varro aut vetustas credidit,Delphos esse terrarum medium, ex qua opinione ab Ouidio scriptum est:

Et orbe
In medio positi caruerunt præside Delphi.

Huic famæ accedit fabula,quam interpres Pindari refert,Ioui incessisse cupiditatem medium terrarum metiendi,itaque eum dimisisse duas aquilas paris celeritatis (alij quemadmodum Strabo scribit coruos dixerunt) vnam ab ortu,alteram ab occasu, quæ Pythona concurrerint,in eiusq; rei argumentum aureas duas aquilas illic postea dicatas esse Pausanias scribit, qui à Delphis appellatur vmbilicus,eum è lapide cãdido esse factum,& à Delphis mediũ terræ censeri,ita veteres vmbilicum Delphos dicebant, & locũ quendã in vetere poëta,qui scripsit: O sancte Apollo, qui vmbilicum certum terrarum obtines.

Hoc inquit die] Hoc est,quo quassata ab hostibus Romanorum Republica ego solus contra Hannibalem populi Romani antea inuictissimum hostem fortiter pugnaui, & salutem patriæ peperi,&c.

Vitam Linterni] Vbi villam habebat,cuius meminit Plinius lib.14.c.14.

In ingrata patria fieret] De morte Scipionis diuersa tradiderunt authores. Alij namq; Romę mortuum elatumq; scribunt, & ad fidem huius rei monumentum ad portam Capenam ei factum, & tres statuas super locatas ferunt: Alij autem, quod probabilius est, Linterni, vel Aminturni, in exilio consenuisse, & vita defunctum esse tradiderunt: vbi sepulchro suo inscribi iussit: Ingrata patria ne ossa quidem mea habes, vt refert Valerius Maximus lib. 5. ca. 3. Orosius lib. 4. c. 20. Hic vero annotandum, hoc fere accidere viris de Rep. bene meritis, vt pro benefactis pessimam gratiam à populo tulerint, vnde Pindarus in Pythiis hymno quarto: φάντι δὲ ἔμμεν τῶτο ἀνιαρότατον κῆλα γινώσκοντ' ἀπάγαν ἐντὸς ἔχειν πόδα, id est, aiunt hoc esse molestiss. qui norit honesta foris habere pedem, hoc est non frui bonis, cum ipse bene meritus sit de aliis, sed pro benefactis male audire. Hinc vulgo dicitur: Pro beneficentia Agamemnonem vlti sunt Achiui. *Scipionis Africani mors.*

Mulsum prosecutis funus dedisse] Veteres Romani mulsum in deliciis habebant, & in triumpho milites ab Imperatore eo donabantur. Plautus: *Mulsum.*

Sed spectatores vos nunc ne miremini,
Quod non triumpho. peruulgatum est, nihil moror,
Verumtamen accipientur mulso milites.

Ita eo exemplo & more tum Liuius significat, Culleonem in Africani funere, renouata memoria triumphi eius, pileatum dedisse mulsum, aut triumphi imitatum liberalitatem & imaginem hoc fecisse, vt Torneb. explicat lib. 14. aduers. c. 11. Mulsum vero ex pluuia aqua fieri solitum ex Galeni lib. 4. tuendæ sanitatis annotat Cœlius lib. 23. c. vlt. Sed & ex vino vetere factum ad appetentiam & auiditatem cibi reuocandam author est Plin. li. 22. de natura mellis. Vide etiam de hoc Petrum Crinitum de honesta disciplina lib. 4. cap. 8. vbi tradit veteres mulso etiam in sacris vsos.

Librarij mendum quam mendacium] De computatione & æstimatione huius summæ vide annotata à Budæo lib. 3. de asse, eiusque partibus. Librarij autem, quorum hic fit mentio, apud Romanos erant, qui libros transcribebant eosque vendebant, ij Romæ in Argileto tabernas habebant. Martialis: *Librarij.*

Argiletanas mauis habitare tabernas.
Cum tibi parue liber scrinia nostra vacent.

IN LIBRVM XXXIX. QVI AB ALIIS DECADIS IIII. LIBER NONVS DICITVR, ANNOTATIONES.

Ege Petilia] De peculato intelligendum, quam tulit Q. Petilius tribunus plebis AEmylio & Flaminio Coss. supra lib. 38. Est & alia Petilia de ambitu, de qua Liuius supra lib. 7. *Petilia Lex*

Luxurię peregrinæ] De luxu Asiatico multa annotata videbis apud Cœlium lib. 7. c. 10. & rursus lib. 18. c. 18. & lib. 23. c. 28. lect. antiq. *Luxus Asiaticus.*

Vestem stragulam] Vlpianus stragulam accipit pro veste exteriore, quę reis iniicitur, quale fuit Græcorum pallium. Stragulas item vestes, siue stragula pro aulæis siue peripetasmatibus accipiebant veteres, quod iis aulæ & tapetia, nonnunquam etiam lecti, insternebantur, Tibullus lib. 1. elg. 2. *Stragula.*

Nam neque tunc plumæ, nec stragula picta soporem.

Plagulas] Plagulæ, authore Tornebo lib. 1. ca. 29. aduersariorum, vela sunt retialia, quibus lecticæ & lecti intendebantur, aut inuoluebantur, vt apud Asconium in Tit. Lectica dimotis plagulis. Nonius plagas interpretatur aulæa lintea, & toral. & lecticariam sindonem, vnde per diminutionem plagulæ dicuntur, inquit. Meminit plagularum etiam Vlpianus, vt annotat Bayfius de *Plagulæ.*

de re veſtiaria, cap. 20. Budæus in prioribus annotat. Per plagas & ſtragulam tapetia ſeu aulæa intelligi exiſtimat.

Monopodia. Monopodio] Monopodia, Tornebo præallegato loco autore, menſæ ſunt, quæ vno pede ſuſtinentur, quæ ea tempeſtate pulcherrimæ lautiſſimæq; cenſebantur. Idem ante eum annotauit Bayfius in lib. de vaſculis.

Sambuciſtriæ] Mulieres ſambuca canentes. Erat autem ſambuca inſtrumenti muſici genus trianguli, teſte Porphyrio, in Ptolemæi Harmonica.

Purè lautum] Veteres enim non niſi puros, beneq; lotos ſacra acceſſiſſe, ſuperius annotauimus.

Patronorum tutela. Poſt patroni mortem] Si cui enim nullus omnino tutor eſſet, ei dabatur in vrbe quidem à prætore vrbano, L. Si quis ſub conditione. ff. de teſtam. tutel. & maiore parte Tribunorum plebis ex lege Attilia, Inſtit. de Attiliano tutore. Et L. 12. tabularum libertorum & libertarum tutela ad patronos liberosq; eorum pertinebat. Eo enim ipſo quòd hæreditates libertorum libertarumq; ſi inteſtati deceſſiſſent, iuſſerat lex ad patronos liberosve eorum pertinere, crediderunt veteres voluiſſe legem, etiam tutelas ad eos pertinere. Quia plerunque vbi ſucceſſionis eſt emolumentum, ibi & tutelæ onus eſſe debet. Inſtit. de legit. pat. tutel. Ac etſi Iureconſulti tradiderint, mulieres anno duodecimo tutela liberari, L. fin. C. Quando tutor vel curator eſſe deſinat. Inſtit. Quibus modis tutel. fin. tamen moris olim fuit, vt finitis annis pupillaribus tutores onere tutelæ defuncti, tutelam alteri in iure cederent, eaque tutela Ceſſita dicebatur, quòd fœminas, quas ob infirmitatem conſilij, rebus proprijs ſupereſſe non poſſe ſtatuebant, nihil ſine authoritate agere volebant, vt ſuprà lib. 21. Portius Cato legem Oppiam ſuadens, & Cicero pro Muræna teſtatur. De quo plura Rænaldus variorum lib. 1. cap. 10.

Excetræ. Illius excetræ] Singularis in hac voce emphaſis ineſt. Significat namque eum ita illecebris meretricijs irretitum, vt etſi Ebutius abſit, amor tamen ...nimè extinguatur, ſed ſemper viſa Hiſpala, magis magisq; inflammetur & ...augeatur. Excetra enim dicta eſt hydra Lernæa, quòd vno cæſo capite tria ...creſcebant. Plautus in Perſa.

Nam cum leone & excetra, & cum pro Aetolico, cum auibus Stymphalicis cum Antæo deluctari malim, quàm cum amore.

Bacchæ. Baccharum habitu] Bacchæ ſacrificulæ Bacchi, & mulieres Orgia Bacchi celebrantes dicebantur. Hinc Ouidius 9. Metamorph.

Vtque tuo nota proles Semeleia thyrſo,
Iſmariæ celebrant repetitæ triennia Bacchæ.

Viuum ſulphur. Viuum ſulphur] Viuum ſulphur, vt Tornebus lib. 1. aduerſ. cap. 29. explicat authore Plinio, quod ignem non eſt expertum, ἄπυρον Græcis vocatum, ...reliqua genera coctione parantur, hoc gleboſum, ſolidumq; effoditur, auidum ...meq; flammam corripit.

Maritorum in vxores poteſtas. In quorum manu eſſent] Satis hic Liuij locus indicat, morem olim ...Romanos fuiſſe, vt maritis in vxores animaduertere liceret, non minus atque ſeruos, maximè in eas quę in manus maritorum tranſijſſent, vt notat Budæus annotationibus ad Pandectas. Et literis proditum eſt, adulterium lege Romulea capitale fuiſſe, ſic inquam capitale, vt pœna mors eſſet. Tulit enim Romulus legem his verbis: Adulterij conuictam vir & cognati vti volent necato.

Equus publicus. Neve Cenſor ei publicum equum aſſignaret] Equus enim quo equites militari merebant, eis à Cenſore aſſignari eſt ſolitus. Quid autē fuerit equus publicus parum compertum eſt, Varro in libris de lingua Latina: Equum publicum mille aſſarium vocat, quibus verbis vt Sigonius libro 2. de antiquo iure Quiritium putat, ſtipendium fortaſſe aliquod vel alendi vel emendi equi caui publico conſtitutum ſignificat. Plinius lib. 33. equum publicum militare cauit, cùm de ordine equeſtri verba faceret: Annuli, inquit, planè medium dinem tertiumque plebi & patribus inſeruere, & quod antea militare

nomen dederant, hoc nunc pecuniæ iudices tribuunt. Item equitum nomen substitit in turmis equorum publicorum. Intelligit enim equites primum ab equis publicis, post a censu iudices dictos.

Datio] Per dationem haud dubie nexi dationem intelligit. Nam nexum, vt apud Festum, ait Gallus AElius, quodcunque per æs & libram geritur, quo in genere sunt hæc, testamenti factio, nexi datio, nexi liberatio, vt hoc loco per dationem nihil aliud intell gere videatur Liuius, quam ius transferendi rerum dominij. De quo præter Boethium in Topicis Ciceronis Budæum in prioribus annotationibus, vide etiam Tornebum lib. 20. aduers. cap. 19. Vbi ostendit quid inter mancipium & nexum intersit. *Datio nexi.*

Diminutio] Scilicet vt familiam aliquam intrare vel exire ea liceret ei. Hæc etenim infima capitis diminutio est, vt tradit Iustinianus Instit. de capit. diminutione *Diminutio.*

Gentis enuptio] Quid per hanc enuptionem intelligatur, colligi potest ex lib. 10. supra, vbi matronæ patritiæ Virginiam, Auli filiam, L. Volumnio cuidam plebeio nuptam, quod è patribus enupsisset, sacris arcuerunt. Erat enim enubere nihil aliud quam è patris domo transire, patriaque sacra relinquere. Hinc illæ voces consulum sup. lib. 4. connubio patrum cum plebeijs concesso, ignorari non posse, qui natus sit, cuius sanguinis, quorum sacrorum sit, dimidius patrum sit, dimidius plebis. Et huc Iureconsulti respicientes, matrimonium dixere communionem humanorum & sacrorum, L. aduersus. C. de crimine expil. hæred. Et plebeia vxor per matrimonium nobilitatem adipiscitur, sicut è contrario nobilis si nubat plebeio, eam amittit & transit ad plebem: Id itaque minime Hispalæ metuendum esse, ius enuptionis concessum ei tribuit. *Gentis enuptio.* *Enubere quid.*

Optio tutoris] Optio, id est, optatio: nimirum vt quem vellet, tutorem sibi optare posset. Nam vt testamento patris filio familias tutor dari potest: ita testamenti viri matrifamilias optio tutoris dari potest, vt ipsa sibi tutorem eligat, quem velit, & hic tutor is est, quem pro Muræna M. Tullius ait potestate mulieris contineri. De quo vide notata per Cuiatium lib. 7. obser. cap. 11. *Optio.*

In re vero militari optio appellatur is, quem decurio aut centurio, optat ex rerum priuatarum ministrum, quo facilius obeat officia publica. Eius quidem optionis potestas initio penes ipsos decuriones erat, postea vero propter ambitionem, ad Tribunos transijt, vt docet Varro libro 4. de lingua Latina.

Ingenuo nubere liceret] Nam libertinis non solum cum senatoribus connubia non erant, sed ne cum ingenuis quidem de plebe. Inde Cicero obijcit Scrobrum in Philipicis Antonio, & in Sextij causa Gellio, quod Libertinas in matrimonio haberent, vt tradit Zamoscius lib. 1. de senatu Romano. Postea tamen lege Papia cautum est, vt omnibus ingenuis, præter Senatores eorumque liberos, vxores libertinas habere liceret: hoc Iulianus. Addit Vlpianus: si senator libertinam habuerit vxorem, quamuis interim vxor non sit, attamen in conditione est, vt si amiserit dignitatem, vxor esse incipiat.

Ludi Taurilia] Taurilia ludi sic appellati ab immolatione taurorum, vt docet Tornebus lib. aduers. 13. cap. 4. *Taurilia.*

Semimarem] Per semimares intelligit eos quos superius aliquoties androgynos ambiguo inter marem & fœminam sermone Græco vocari scribit, Cæ. lib. 15. cap. 10. *Semimares androgyni.*

Thebas Phthias] Thebæ Phthiotidis in intimo Malaci sinus angulo non procul a Sperchio fluuio sitæ. Strabo circa finem noni lib. Thebas Phthioticas vocat campo, qui in Thebarum mediterraneis est positus, scribit. *Thebæ Phthiotidis.*

Cuneum hostium] Phalangem Macedonicam cuneo intelligi, annotat Gellius lib. 21. cap. 18. lectionum antiquarum, quam prædensi ordinis excogitatum primum princeps dicitur Philippus, Alexandri Magni pater, vt superius diximus.

Nullo iure Theſſalorum formulæ factam] Id eſt, inique Theſſalorum iuris factam, à formulis iuris tranſlatione ducta, aut formulis fœderum, ſocietatum, pactionum, vt exiſtimat Torneb. lib. 1. cap. 29. aduerſ.

Toga candida.

Sine toga candida] Moris ſiquidem erat, vt poſt edicta comitia profeſſi togam candidam induerent, vnde & candidati dicuntur magiſtratum ambientes. Neque vero in profeſſione ſatis erat togam candidam induere, ſed etiam ſolenni ad populum nominatione quæ in concione ab aliquo magiſtratu data, fieret. Nam ſi præſens Q. Fuluius Flaccus profeſſus eſt, ſe petere prœturam abſque toga candida, quia prætextam ferre eum ædilem oportebat, relinquitur profiteri aliud fuiſſe, quam toga candida petere magiſtratum, de quo Grucchius de comitijs Rom. lib. 1. Candida ergo toga petitionis ſignum erat, vt à populo dignoſcerentur, qui ambirent magiſtratus. Quandiu enim retinebatur toga candida, tam diu perſtare in petitione, ea depoſita, & petendi voluntatem depoſuiſſe candidati cenſebantur.

Nomen candidati recipere.

Nomen eius acciperet] Nominis ſiquidem editione in petitione magiſtratuum opus erat: eo vero ab hoc, qui comitijs præſidebat non recepto, eius rationem haberi non oportebat: ſecus vero eo recepto. Sic C. Martium Rutilium Liuius ſcribit, Cenſuram petere profeſſum, & tamen ſubijcit, conſulem negaſſe ſe eius rationem habituros, & apud Valerium Maximum lib. 3. cap. vlt. ſcribitur: M. Palicanum petitionem conſulatus profeſſum fuiſſe, Caium tamen Piſonem conſulem in concione populi negaſſe, rationem eius ſe habiturum fuiſſe.

Fortunam ſibi ipſi facturus] Nam vt Plautus in Trinummo ait: Sapiens ipſe ſibi fingit fortunam, & ſui cuique mores fingunt fortunam. In quam ſententiam vide notata ab Eraſmo in prouerbio: Si cui mores, &c.

Portij Catonis latus.

Summus imperator] Hinc Plinius lib. 7. cap. 27. Optimum Oratorem, & optimum quoque Senatorem vocat, Sabellicus autem ex Neotericis lib. 7. cap. Ethnic. exempl. virum iuſtum & æquitatis ſtudioſiſſimum vocat.

Cauſam dicēdo] Sępiſſime enim accuſatus eſt, ſed quoties authores diſſentiunt. Quadragies quater accuſatum ſcribit author de viris illuſtribus cap. Solinus cap. 7. quibus aſtipulantur Lorhardus de Syricho, & Cœlius Rhoginus lib. 11. cap. 14. Quadragies ter Plinius lib. 7. cap. 27. Valerius Maximus ſæpenumero accuſatum ait lib. 3. cap. 7. Sexies & quadragies. Sabell. lib.

Ariſtophontes.

cap. 7. Sic quoque Ariſtophontes apud Athenienſes nonagies quinquies accuſatus ſemper euaſit, vt teſtis eſt AEchines in celeber. oratione in Demoſthenem, Alex. ab Alex. lib. 3. cap. 5.

Nonageſimo anno] Sic & Plutarchus nonagenarium legit. Verum Cato, vt hiſtoriæ oſtendunt, octogeſimoquinto ætatis anno obierit, non narius iam Galbam accuſare non potuit, niſi poſt mortem à manibus eius cuſatum velis. Verum huius rei veritatem apud Ciceronem de claris Oratoribus inuenies.

Nouum hominem] Nam genere Tuſculanus, parentibus obſcuris fuit, vt qui porcos paſcerent. De eius vero familia & genere præter alios lius quoque libro decimotertio, cap. 18.

L. Quintium Flaminium] Titi Quintij fratrem & qui ſeptem ante conſul fuerat.

Galba.

Galbam] Sergium Galbam virum conſularem eloquentiſſimum. D. Suetonius, Cicero in Oratore. Volater. lib. 16. cap. 1. Alex. ab Alex. lib. 1. c.

Notā aſcribere.

Motis ſenatu notas aſcriberent] Notam aſcribere nihil aliud fuit, cauſam infamem & ignominioſam edere, vnde perſpicuum eſt differre & ordine mouere. Ob leuiores ſiquidem cauſas mouebant, tantum Ce ſicuti ſuperius libro 14. Fabritius P. Cornelium Ruffinum conſularem Grauioribus autem pollutos ſceleribus notabant, & notatos quoſdam etiam motos & ærarios factos infra lib. 42. Liuius commemorat. Verum

ſci

sciendum, quod Censoriæ animaduersiones & notæ non vere iudicia, sed præiudicia quædam fuerint, itaque qui notatus fuerat, postea in iudicium vocabatur, vt Cicero scribit libro 4. de Repub. Censoris iudicium nihil aliud fere damnato affert, præter ruborem. Itaque quod omnis ea iudicatio versatur tantum in nomine, animaduersio illa ignominia dicta est. Adeo vero seuerus in delinquentes Cato censor fuit, vt inde Censorij nomen adeptus sit. Plinius libro 19. cap. 1. & lib. 14. cap. 4. Sabell. lib. 2 cap. 8. Fulgosius lib. 2. cap. 4. *Ignominia Cato Censorius.*

Facinus siue eo modo] Meminit quoque huius Cicero in Catone, & Valer. Max. lib. 2. cap. 4. Plutarchus non scortum sed adolescentem fuisse scribit liberali forma, quem semper comitem habuerit, & interfectum vnum ex ijs fuisse, qui rei capitalis crimine damnati erant. Ex neotericis autem Sabellicus libro 7. Ennead. 5. Rapsod. Gallum vocat, quem à suis ad Romanos cum liberis transfugisse ait.

Sponsione defenderet] Sponsione certæ pecuniæ aut æstimationis aduersarium prouocaret, quam amitteret, qui in lite succumberet, vt Asconius interpretatur, & post eum Budæus in prioribus annot. Rænardus ait. Leges 12. tab. cap. 6. de prisco iure vindiciarum.

In millia æris attribuerentur] Attribuerentur hoc loco significat, tributi nomine statuerentur, vt annotauit Budæus de asse lib. 4. Ergo Cato deterrere volens homines à luxu, pluris decies delicatam vestem, & venusta mancipia, quam quāti vendi possent æstimauit, & in æris singula millia ternos asses tributi constituit. Idem quoque Cœlius annotauit lib. 10. lect. antiq. cap. 2. *Attribuere.*

Inædificata immolitaue] Inædificata sunt, authore Tornebo lib. 1. aduers. cap. 29. quæ aliquo in loco ædificata sunt, sed cum in loco dixit, significat ædificia è priuato in publicum procurrentia, & aliquid loci publici occupantia. Plutarcho teste, cuius verba sunt: ἀνατρέπων δὲ καὶ καταβάλλων ἅσα παρέκειτο εἰς τὸ δημόσιον οἰκοδομήματα. Immolita autem sunt, quæ quis vsuiam motus est, si quis igitur priuatus ante ædes suas in publico podium posuisset, aut cenianum proiecisset, eum id demoliri & diruere, tollereque Cato iubebat. *Inædificata. Immolita quæ?*

Basilicam] Ex pecunia publica, fuit verò ea vicina foro magnoque sumptu constructa, Portia appellata, ob æternam nominis sui gloriam, teste Plutarcho Martiano lib. 3. c. 26. & Blondo, qui de Roma triumphante etiam hodie huius basilicæ vestigia nonnulla extare scribit. Erat autem basilica domus ampla spatiosa, templo persimilis, ambulationib. amplissimis instructa, causarum cognitioni destinata, ad quam multi tota ex vrbe, alij causas agēdi, alij consulendi, alij aliud agendi gratia confluebant: dicta Basilica ἀπὸ τῦ βασιλέος, cuius appellatione Græci etiam iudicē intelligerent, astipulāte Hesiodo, qui βασιλῆας δωροφάγους vocat, hoc est, doniuoros iudices, interprete Budæo. *Basilica.*

Vectigalia summis precijs, vltro tributa infimis locauerunt] Hic ambigitur, quid ista inter se differant. Nam eadem si essent, ijsdem precijs locata oportuit. Ac vectigalia omnibus quidem nota sunt, vltro tributorum ignoratio sentiæ cognitioni efficit, Tornebus lib. 1. aduers. cap. 29. Vltro tributa esse pecuniæ impensas & attributiones operum publicorum faciendorum, & sartorum tectorum præstandorum, mancipibus & redemptoribus certa mercede locatum: ita vectigalia, quibus reditus & fructus populi Romani constabat, quā potuerunt Censores auxerunt. Vltrotributa, quibus impensæ sumptusque erogationes pecuniæ publicæ ex ærario hauriebantur, quantum potuerunt, ijs diminuerunt, & ad minimam summam perduxerunt. Cui interpretationi Plutarchus astipulatur, qui de eadem censura Liuium secutus, ita scribit: τὰς μὲν πῖς μισθοῖς τὰς ἐργολαβίας, τὰ δὲ τέλη ταῖς προσόδοις ὅπη τὰς ἐκείνων τίμας. Itaque istud lib. 43. Qui publica vectigalia aut vltrotributa conduxisient, in eandem sententiam accipiendum erit. *Vltrotributa.*

Remotis ab hasta] Quid per hastam hic intelligatur superius lib. 24. expositum est, & de auctionum hasta & magistris Cœlius late lib. 21. c. 17. *Hasta.*

Desungi fato. Defunctosque vulgo ferebant] Sensus horum verborum est, vulgo ita dictitatum populum Romanum eiusmodi castrorum imagine, quæ in foro fuerat, videri cum fatis decidisse quæ diram olim castrorum metationem in medio foro meditari credebantur. Defunctos igitur fato, id est, solutos & exemptos, nec vltra illi fato obnoxios, ita Budæus in prioribus ad Pandectas.

Corone. Præoccupandam Coronem] Hæc enim in ipso fere Messeniaci sinus altero cornu sita est, de qua Stephanus & Pausanias in Messeniacis.

Prusiam regem] Bithyniæ regem, de qua legatione vide Plutarchum in vita Flaminij & Hannibalis. Debellato autem Antiocho, Romani præter alia conditiones, quas imposuerunt regi Hannibalem perpetuum suæ Reip. hostem sibi tradi postulabant, quo intellecto Hannibal, ne in hostium veniret manus, ad Prusiam regem confugit. Qua de re lege Plutarchum in Hannibale, & Fulgosium lib. 7. cap. 3.

Nihil inexploratum] Hinc prouerbium: Multæ regum aures atque oculi, de quo Erasmus in Adagijs. Meminit & eius Aristoteles in 3. Politicorum.

Hannibalis exitus. Hic vitæ exitus] De Hannibalis morte diuersas historicorum opiniones, lege apud Plutarchum in eius & Quinti Flaminij vita, Iuuenalem Satyra 10. Sibellicum lib. 6. Ennead. 5. Iulium Obseq. cap. 3. Prodigiorum. Volaterranus lib. 14. cap. 3. Vrban. Comment. Annibalis vero mortui corpus positum fuit

Libyssa Hannibalis sepulchro clara. pud Lybissam Bithyniæ vicum, in arca lapidea, in qua inscriptum erat: Annibal hic situs est. Author Plinius de viris illustribus. Petrus Bellonius Cenominus de admirabili operum antiquorum, & rerum suspiciendarum præstantia li. 1. ca. 33. de loco sepulchri Hannibalis, quem se vidisse ait, hæc scripta reliquit: Monumentorum (inquit) etiamnum circa Nicomediam, infinitus fere cernitur numerus, in queis Hannibalis sepulchrum vidi, in Lybissia Bithyniæ vrbe, quæ nunc Diacibe vocatur, & mari abluitur. Vrbis huius ruinæ supersunt, in quibus tamen nemo habitat. Colliculus illic est mœnibus circumtus, arcem in iugo sitam habens, in qua Hannibalem sepultum scribunt. Hæc Bellonius, Meminit eius sepulchri Plinius lib. 5. cap. 32.

Mortem senis] Annum siquidem septuagesimum tunc egit, vt Aemylius Probus in eius vita testatur.

Funere suo exilium indixit] Nam, vt & superius vidimus, Linterni, vel minturni, vt Antonius vocat, moriens, ab vxore petijt, ne corpus suum referretur Romam, & sepulchro suo inscribi iussit: Ingrata patria ne ossa quidem mea habes, vt refert Valerius lib. 5. cap. 3. Orosius lib. 4. cap. 20.

IN LIBRVM XL. QVI ALIIS DECADIS IIII. LIBER X. DICITVR ANNOTATIONES.

Palilia. PRidie Parilia] Palilia vel Parilia, Palis deæ solennitas. Dies Romæ natalis fuit 12. Cal. Maij. Palilia verò, vt Varro scribit, a Pale, vt Cerealia à Cerere. Parilia verò, vt alij volunt, quoniam partu pecorum Pali Deæ sacra fiebant.

Liberos eorum tolleret] Respexit ad vulgatum prouerbium Νήπιος ὃς πατέρα κτείνας παῖδας καταλείπει. De quo Erasmus in prouerbijs Stultus, qui patre cæso, liberis pepercit.

Celeusma. Ad hortationem remigum] Hortationem vocat, quam & Latini hac voce Celeusma dicunt. Hoc verò in nauibus classiarijs assa voce interdum hortatio canebatur, ita vt remiges pro modulorum atque harmoniæ ratione remigarent, vel inhiberent remos. Hinc Celeustes est, qui remiges hortatur, nauigationis moderator, qui à Plauto Latinè dicitur, hortator. Budæus hæc annotat.

Libitina tunc vix sufficeret] Cœlius lib.29.cap.18.notat,Libitinam non suf- *Libitina.*
ficere dici,cum morientium vis magna est.Ac idem lib.5. c.25. notat Libitinã defunctorum præsidem,licet Acron Horatianus interpres scripserit.Libitinam lectum,quo mortui efferantur. Sed de Venere Epitymbia Libitinam dici auctor est Plutarchus.prout Cœlius latius docet lib.29.ca.18. Vota Libitinariorum leguntur apud Senecam lib.de beneficijs 6. Ea verò sunt, vt complures moriantur.Hinc apud Horatium Libitinam vitare dicuntur, qui se immortalitati vendicant.Fuit quoq; Romæ Libitinensis porta,qua efferebantur cadauera,quoniam lege cautum erat,ne quis in vrbe sepeliretur . Huius Libitinensis portæ meminit in Commodo Lampridius.

Scribam eum quæstor] Quæstoribus enim ædilibus atque prætoribus hanc facultatem fuisse,vt scribas legerent,easque in decurias vel quæstoriorum, vel ædilitiorum,vel prætoriorum,prout lecti essent,transferrent,non obscurè innuit Cicero in Cluentiana,vbi de Matrinio scriba loquitur.

Per tabem tot annorum] Tempus enim omnia consumit,Hinc Plato: *Tempus omnia cõsumit.*

Αιὼν πάντα φέρει, δολιχὸς χρόνος οἶδεν ἁμεῖψαι
ἤνομα καὶ μορφὴν καὶ φύσιν ἠδὲ τύχην.

A victimarijs] Victimarij sacerdotum ministri erant,qui victimas ligabant, *Victimarij.*
cultrum,aquam & molam parabant,& reliqua,quæ sacris necessaria erant, meminit eorum & Valerius lib.1.cap.1.

Suas ornari prouincias] Non solum enim decernebantur à Senatu prouinciæ,sed etiam post legem curiatam ornabantur, hoc est, summum consilium dabat,quo viatico,quo comitatu de publico instructi magistratus in prouincias proficiscerẽtur,& si prouinciæ tuendæ armis essent,quot legionibus rem gerere deberent.Postremò,Senatus de alimentis,vestibus,& stipendio exercitus videbat. Argumento est epistola Cn.Pompeij li.3. historiarum Salustij,qua a legionibus frumentum,stipendium à Senatu poscit & flagitat. Extat item res antiquitatis memoria in Epistola Cœlij,vt annotat Zamoscius lib. 11.de Senatu Romano.

Fortunæ equestri] Meminit huius libri & infra lib.ab hoc secundo.Huius *Fortuna e. questris.*
eadem sylstylon ad theatrum lapidẽ fuisse Vitruuius in tertio scribit. Quarum,quod Cornelius Tacitus, aliàs antiquitatis diligentissimus, in tertio dicit,Romæ fortunam equestrem non fuisse.

Rege sacrificio] Rex sacrorum,qui & rex sacrificulus dictus est, à Romanis *Rex sacrificus.*
creatus,Iunio Bruto & M.Valerio primis consulibus,cum Roma reges exacti essent,vt Plutarchus in quæstionibus tradit,propter sacra quædam,quæ per regem tantum celebrari decebat. Rex tamen iste pontifici maximo subiectus erat. Huius vxor regina sacrorum dicebatur,quæ quoties sacra faceret,ex manubrio virgam,quam Inarculum vocabant,insulæ loco deferebat.

Publicè Latinè loquerentur] An de Latino sermone, qui paucis doctioribus erat in vsu,aut de eo qui omnibus erat promiscuus,Liuius intelligit. Sic & Iuuenalis Satyra.11.

Plebeios calices,& paucis assibus emptos:
Porriget inculcus puer,atq; à frigore tutus
Non Phryx,aut Lycius,non à mangone petitus
Quisquam erit,& magno cum poscis poscе Latine.

Tam mediocrem Romanis iniuriam fecissent Cumani, si ea lingua publicè uti voluissent,quam illi non omnibus suis impertirent,sed primi ciuitatis priuilegio sibi vendicarent De qua re vide latè differentem Franciscum Floridum Sabinum cap.1.lib.2.succisiuarum lectionum.

Coronas aureas] Gellius lib.5.ca.6. Triumphales,inquit,coronæ sunt au- *Coronæ aureæ.*
reæ,quæ Imperatoribus ob honorem triumphi mittuntur, id vulgo dicitur aurum coronarium. Seruius autem libro 8. AEneidos aurum coronarium esse *Aurum coronarium.*
quod victis gentibus ob concessam vitam imponebatur. Quæ sententia

Zasio in catalogo legum antiquarum minime placet, quod aurum coronarium non tam à victis ciuitatibus quam socijs atq; liberis dabatur. De hoc titulus est circiter finem lib. 10. Codicis, vbi vide Cuiacium de auro coronario. Meminit eius & Gellius lib. 13. c. 23, & ibi vide Scholiasten.

Annaria lex Quot annos nati] Ante hanc legem frequenter etiam iuuenes, in quibus maxima virtus enituisset populo Romano concedente consulatum, & reliquos magistratus assequebantur, vt id Cicero quinta Philippica affirmat. Cæterum quia, quis cuiq; magistratui petendo legitimus annus esset, nominatim hac lege expressum non inuenitur. Quid Manutius legẽdo obseruarit, vide apud eum in lib. de legibus Romanis. Appellatur autem hæc lex etiam annaria, author Festo, vnde Lampridius in Commodo: Post hæc venia legis annariæ impetrata, consul factus est. Vide de lege annatia Petrum Crinitum lib. 8. cap. 13. de honesta disciplina, Maioragium cap. 4. de Senat. Romano, & Zamoscium de Senatorum ætate quàm plurima disputantem lib. 1. de Senatu Romano.

Amicitias immortales] Prouerbij loco hanc sententiam citat Erasmus prouerbio: Amicitias immortales esse oportet.

Proscenium] Proscenium locus erat, authore Budæo, ante scenam pectus, vbi pulpitum excitatum erat, quo actores fabularum prodirent, ita scena altior pulpito esset, pulpitum altius Orchestra. Sunt qui proscenium actum esse putant à Nannio Proscenio meretricula, ea siquidem cultius exornatiusque aureis fulta ornamentis, formosæ gratæque puellæ speciem præbat, verum exuta turpissima nota non carnit. De quo vide notata per Cœl. lib. cap. 5. lect antiq.

Lares permarini. Larum permarinũm] Qui sunt, vt vetus Lexicon interpretatur, Θεοὶ πόντιοι, vt annotat Torneb. lib. 20. aduers. cap. 35. Gyraldus historiæ Deorum Syntagmate 15. putat, quod vt antiqui domibus publicis priuatisque ac cortu Lares, ita etiam nauibus attribuissent, vnde sint permarini lares.

IN LIBRVM XLI. QVI ALII DECADIS V. LIB. I. DICITVR ANNOTATIONES.

Quæstorium Quintanam] Scilicet portam, quæ & Quintanis dicitur.

Quæstorium] Tabernaculum Quæstoris, sicuti prætorium tabernaculum prætoris.

Sanqualis. Sanqualem] Quam quidam ossifragam vocant. Sanqualem autem atque immusulum augures Romanos in magna quæ habuisse, author est Plinius lib. 10. c. 7.

Prytaneum. Prytaneum] Prytaneum propriè dicebatur, quod in ea triticum seruaretur, quod Græci πυρὸν dicunt, quasi πυρῶν ταμεῖον, author est Plutarchus, Cimonem Athenienſem liberalitatis animi præalti domum suam ciuibus fecisse κοινὸν πρυτανεῖον. Vide Cœlium lib. 13. cap. 32.

Iupiter Olympius. Iouis Olympij] Sic Iouem cognominatum esse, author est Diodorus Olympo præfecto, abs quo ingenij cultum acceperit, Cœlius libr. 20. lect. antiq.

Non laqueatum auro] Id est, non tantum habens laquearia aurata, quam ipsos parietes auro incrustatos: Laquearia enim superiores ædificiorum conuexæ dicuntur, à nomine lacus, propterea quod tignorum interualla quasdam lacuum speciem præbere videantur. Cic. lib. 2. de legibus. Magnificas villas & pauimenta marmorea & laqueata tecta contemno. Vbi Torrentius laqueata tecta eleganti lacunari ornata tecta exponit, quod pingebatur & auro inducebaturque. Lucretius: Non Cytheræ reboant laqueata aurataq; templa.

Glarea. Glarea extra] Id est, minutissimis lapillis, qui in fluuiorum ripis vel littoribus reperiuntur.

Ianos tres faciendos] Iani plurali numero vocantur ędificia quadriformia & peruia seu strata illa & lapidea, seu ex materia pro tępore excitata. Sic Suetonius in Domitiano: Et forum (inquit) porticibus taberniſque claudendum & Ianos tres faciendos. Huc referenda, quæ & Cicero libro 2. de natura deorum scripsit. Cumque (inquit) in rebus omnibus vim haberent maximam, prima & extrema principem in sacrificando Ianum esse voluerunt, quod ab eundo nomen ductum est, ex quo transitiones peruiæ Iani, foresque in liminibus profanarum ædium ianuæ nominantur. Hæc Cicero. *Iani.*

Marginandaſque] Id est, vt viarum margines & extremitates integrę, sarte tectæque conseruarentur, vel dilapsæ reficerentur. Sic marginata tabula apud Plin. lib. 35. cap. 12. quæ marginem habet ampl. *Marginare.*

Cæsa aut capta] Tantum captiuorum Gracchus adduxisse scribitur, authore Plinio de viris illustribus, vt longa venditione res in prouerbium veniret: Sardi venales. Cuius prouerbij rationem Plutarchus in Romanorum problematibus aliam tamen adfert. Nimirum olim inoleuisse morem apud Romanos solennem, vt qui ludos in Capitolio ederent, Sardos venales pronunciarent, prodiretque puer quispiam, per ludibrium monili cinctus, quam bullam vocāt, eumque morem hinc ortum putat, quòd Veientes olim diu cùm Romanis bellum gessissent, quodque vrbem horum postremam Romulus expugnasset. Vnde & regem ipsum & multos captiuos Romam deductos, Venales pronunciarit. Porrò cum Lydi ab initio fuerint Hetrusci, Lydorum autem caput erat Sardis, inde factum vt Hetruscos Sardorum nomine pronunciarit venales. Hus autem prouerbij meminit Cicero quoque libr. 7. Epist. fam. & explicat Erasmus in Chiliadib. *Sardi venales.*

Sardiniæ insulæ forma erat] Insulæ eius longitudinem Strabo libro 5. facit milliarium 220. latitudinem 98. Ptolem. autem multo longiorem fecit quàm lata. Eorum enim littus 188. mille passuum lōgitudinis habet. Max. latitudine in mille passuum existente, in cuius sententia quoque est Mela lib. 2. cap. 7. ta finem. Est autem hæc insula à Sardo Herculis filio ita dicta, vt Silius Italus lib. 12. & Solinus cap. 10. tradunt.

N LIBRVM XLII. QVI ALIIS DECADIS V. LIBER II.

DICITVR, ANNOTATIONES.

Nstrumento militari ornabantur] Vide notata superius libro quadragesimo.

Lana pulla] Id est, Fusca in nigrum vergens, cuiusmodi est, & terræ color qui Petricus dicitur, Vergil. libr. 3. Georgicorum: Ne maculis infuscent vellera pullis, id est, nigris, vt inquit Seruius. *Pulla lana.*

omptinum omne] Paludem Pomptinam intelligit; quam alij Satyram ellant, alij verò Pontinam scribunt, de qua Virgilius Aeneidos 7. *Pomptina palus.*

Qua Saturæ iacet atra Palus, gelidusq; per imas,
Quærit iter valles atq; in mare conditur Vfens.

e hac Palude vide Cælium lib. 19. cap. 25.

edem Iunonis Monetæ] Iuno Moneta vnde dicta sit, vide suprà libr. 7. ab condita. *Iuno Moneta.*

artem communem] Homericum hoc est: Is siquidem Iliados 6. inquit: *Mars communis.*

Ζωὸς ὄυτέλιος δὲ τεκταίνονται κατέκτα.

Id est:

Communis Mars, inq; vicem perimit perimentem.

de Erasmum in prouerbio, Omnium rerum vicissitudo est, & in prouerbio: communis.

Cirrha. A Cirrha] Cirrha vrbs est in Phocide, ad radicem Parnassi montis, Plinius lib.4.cap.1.

Latrones. Latrones] Conuenienti eos nomine appellat. Latrones siquidem illi sunt, qui spe prædæ hominum vitæ insidiantur, quales sunt grassatores & viarum obsessiores.

Lautia. Loca, lautia acciperent] Lautia quæ dicantur superius dictum est, & sunt à Plutarcho in quæstionibus Romanis interpretata, hoc verò prioribus adjiciendum à Græcis ea xenia appellata, vt sit à Demosthene in oratione de legatione.

Xenia. Xenia enim Philippi regis legatis Athenienſium data sic vocauit, id quod & alicubi Plutarchus, quin & eodem modo vsus est Appian. cum scribit Phameam, qui cum Scipione nauigauerat, à senatu susceptum, xenijsq; quam plurimis donatum.

Pella. Pellæ in vetere regia] Huius situm infrà libr.45. Liuius describit, Strabo Epitome, Pellaminitio paruulum oppidum fuisse astruit, sed in ea enutritus Philippus: & ampliorem & illustriorem reddidit. Hæc Alexandri quoq; Magni patria fuit. Vnde Iuuenalis:

Vnus Pellæo iuueni non sufficit orbis.

Clara quoque est Euripidis sepulchro: cuius Politianus vno versu elegantissime meminit in Nutricia sua.

Quemq; tegit rabidis lacerum pia Pella Molossis.

Minerua Alcides Alcidam] Minerua Alcides à Macedonibus cognominata est, haud dubiè ἀπὸ τῆς ἀλκῆς, id est, robore, virtute, & fortitudine, sicut & Hercules ab ea dictus esse putatur.

Agemata. Duo erant agemata] Arrianus quosdam equites in Alexandri exercitu sarissophoros appellatos tradit, sicuti & nonnullos qui dicerentur amici. Non alam equitum quæ dicatur agema, quanquam & de peditibus dici ἄγημα testatur idem Arrianus, vt notat Cœlius libro 22.cap.31. Qui verò hic cetrati

Cetrati. dicuntur, Græcis sunt Peltastæ, Cœlius lib.10.cap.4. Scuto protecti modicis lanceas proferentes haud ita longas, idem lib.21.cap.18. De his etiam supra nonnulla annotauimus.

Sacra ala. Equitumque sacris alæ] Sic Cœlius libro 9. cap.23. annotat, Thebis fuisse ἱερὸν λόχον, id est, sacram cohortem, quam Gorgidas instituerit primus ex sanctissimis viris, hoc est, amatoribus, amatisque vt voluere nonnulli, quando nihil est ad robur nexus potens.

Equester ordo. Equites seminarium Senatus] Equester enim ordo quasi gradus ad Senatorium erat. Aelius quoque Lampridius multis post annis euersa Rep. idem Alexandrum Seuerum Imperatorem dixisse narrat. Nunquam (inquiens) libertinos in equestrem locum redegit, asserens Senatorum seminarium equestrem locum esse. Hinc & Festus, Adlecti dicebantur, qui inopiam ex equestri ordine in Senatorium numerum assumpti sunt.

Adlecti.

Cestron. Cestrosphendonis] Cestron missilis genus, quod Itali, authore Cœlio 27.cap.4. culum vocant, id Persico bel. inuentum arbitratur Suidas, de cæteris alijs generibus telorum Petrus Crinitus lib.13. ca.6. de honesta disciplina. Tela lib.aduers.20.cap.31. Cestro Græcis verutum significari tradit.

Iupiter Nicæus. Iouis quem Nicæum vocant] An Nicæus à victoria, id est, νίκης dicatus à loco, dubitat Giraldus. Idem tamen cum Ioue victore esse videtur, & cognominatus est, quod omnia vincere putaretur, vt Liuius sub.li.10. scribit. Fuisse ritum in ipso discrimine, quo templa deis immortalibus voueri mos est, Ioui Victori, si legiones hostium fudisset. Ioui vero Victori diem festum Romani celebrarunt idib. Aprilis, qua de re Ouid. in Fastis

Occupat Apriles Idus cognomine Victor
Iupiter, hac illi sunt data templa die.

IN LIBRVM XLIII. QVI ALIIS DECADIS V. LIBER III. DICITVR, ANNOTATIONES.

Recuperatores.

QVinos Recuperatores] Hi sunt qui postea iudices delegati à recentioribus appellari cœpti sunt. Dabantur autem à prætore, post iudicium constitutum, vt annotat Budæus in posterioribus ad Pandectas.

Patroni qui.

Patronosque] Qui eos defenderent. Qui defendit alterum inquit Alconius, aut patronus dicitur, si orator est, aut aduocatus, si aut ius suggerit, aut præsentiam suam commodat amico, aut procurator, si negocium suscepit, aut cognitor, si præsentis causam nouit, & sic tuetur vt suam.

Vicesimæ.

Vicesimas vendere Hispanos] Variæ vicesimæ hinc inde ab authoribus memorantur. Erat enim vicesima rerum venditarum, quæ ad fiscũ pertinebat, de qua Plinius li.7.epistolarum, & Iacobus Rẹnardus li.3.Variorum ca.16.Fuit & vicesima eorum, qui manumitterentur introducta ex lege Manlia, de qua supra li.7.Huius meminit & Cicero ad Atticum li.2. quamuis Blondus in sua Roma triumphante vbi de vectigalibus disputat, nescio cuius authoritate fretus, Ciceronem in eo loco de vicesima quadam loqui scribat, quam ex re frumentaria Latini Romanis præstiterint. Fuit & vicesima hæreditatum, introducta lege Iulia vel Papia, qua cautum erat, vt si quis hæres extraneus institutus fuisset, is priusquam hæreditatem adiret, vicesimam eius partem fisco daret, qua lege filij & proximiores hæredes non tenebantur. De qua Alciatus libro disputationum 3 cap.6. Zasius in catalogo legum antiquarum de lege Iulia vel Papia de maritandis ordinibus. Hanc Gratianus Imperator, vt tradit in gratiarũ actione Ausonius, penitus sustulit. De legibus autem vicesimæ primus scripsit iurisconsultus A. Ofilius, authore Pomponio de origine iuris.

Ampliati qui.

Bis ampliatus] Ampliati sunt rei quorum damnatio vel absolutio differtur, aut quia coram sistendi sunt testes, aut quod nondum plane liquet, aut de crimine, aut de pœnæ modo. De quo late Bud. in priorib. annot. Magna vero distinctio est. de ampliatis & comperendinatis, de qua vide Manutium in libro de legibus Romanis: Robortellum lib.2.emendationum cap.25.26.& 27. Nec contemnenda sunt ea, quæ annotauit Tornebus lib.1. aduersar.cap.3. quæ & suprà nos retulimus.

Furius Præneste Matienus Tybur] Id propemodum est, Exquilias à sereni migrare Suburra. Sed enim vrbes erant aliquot Latinorum, in quas exilij causa solum vertere ius erat, iam inde ab vltima prope antiquitate, in quib. Præneste quę numerabantur, vt ex Halicarnasseo tradit Torneb. aduersar. li.16.ca.21.

Compellare pro accusare.

Potentes compellare] Compellare pro accusare hoc loco poni, Torneb. eodem loco annotat.

Cum quibus connubium non esset] Hos quidam Latinæ conditionis fuisse putant. At seruorum in numero fuisse Tornebus existimat, quod hic Liuius de manumitti Senatui placuisse scribat, quo significat ingenuos non fuisse, & quod ea colonia Latinorum Libertinorumque appellata sit.

Sagulum.

Sagula] Vestes militares. Virgil. Virgatis lucent sagulis. Tacit. de morib. Germanorum: Nudi aut sagulo leues, nulla cultus iactatio. Et paulo post: Tegmen omnibus sagum, fibula, aut si desit, spina confertum.

Terminalia.

Post Terminalia] Terminalia feriæ in honorem Termini Dei, finium custodi institutæ, quæ postridie Charistiorum celebrabantur, de quibus Ouidius in Fastis. Varro dicit, hoc festum celebratum fuisse pridie Cal. Martias, nisi cum intercalaretur Februarius, tum enim 6. à fine die solitum fieri scribit, quanquam tum quinque inferiores dies ei mensi demi solitos.

Sors cernit.

Priusquam id sors cerneret] Sors cernere dicitur, cum eius aleæ aliquid per-

permittitur, vt id disceptet, vt euentus sit, quem dijudicauerit, Torneb. libr. 16. aduers. cap. 21.

Prætorum potestas.

Prætores quibus & vis Imperij minor] Consules enim duodecim fasces præferebant, prætores vrbani binos, prouinciales senos: Hinc prouincialem prætorem Polybius ἑξαπέλεκυν solet vocare, quasi cui sex secures præferantur, & imperium proprie consulum fuit, prætorum iurisdictio. Verum qui, quod vtriusque ius fuerit latius scire volet, leget Commentaria Onuphrij lib. Fastor.

Censui censendo legem dicere.

Censui censendo] Legem censui censendo dicere, pro censu agendo, æstimandisque ciuium fortunis & facultatibus vetere dicendi formula vsurpauit annotante Tornebo lib. & cap. præallegato.

Adiurare.

Hæc adiurarent] Id est, hæc iurarent, aut præterea iurarent. Id enim est adiurare. Cic. pro Flacco, Illud quæro fintne ista prædia censui censendo.

Gratiosa missio.

Gratiosa missio] Id est, per ambitionem & gratiam impetrata, vt Torneb. eodem loco exponit.

Ambitiosi consules.

Ambitiosa decreta.

Non consulibus sed ambitiosis consulibus] Id est, qui vel fauore vel accepta mercede agerent. Sic & ambitiosa decreta dicuntur, tam quæ gratis quam ea quæ accepta mercede contra ius & æquum in alicuius fauorem à iudicibus interponuntur, l. 65. paragrapho 2. ff. ad S. C. Trebel. Sic ambitiosas sententias accepisse videri potest in Domitiano Suetonius, Ambitiosas (inquiens) cētumuirorum sententias rescidit. Vide Rænardum lib. 5. variorum cap. 6.

Vltro tributa] Hæc quæ fuerint superius explicatum est, vt & quid sit indificata: quæ huc repetas.

Auocare cōcionem.

Auocatam à se concionem] Auocare concionem est concionem à magistratu, qui eam aduocauit abducere, quod vt apud Gellium est, ius erat aliquibus magistratibus facere. Sed à tribuno auocare, vt ex Liuio auguramur, nefas erat. Torneb. lib. 16. aduers. cap. 21.

In ordinem se coactum] In ordinem redigi quid sit, supra libr. 25. explicatum est ex Cœlij lib. 25. cap. 18.

Bona alicuius consecrare.

Bona consecrauit] Id est, deuouit & detestabilia decreuit esse, ita vt cuilibet direptioni exposita essent. Hoc enim hic est consecrare, licet & itaque agi possit, vt consecrare sit à priuato cultu, sacro aliquo carmine vindicare. Romæ Sp. Melij & M. Ciceronis area consecrata est, & Scipio Carthaginem consecrauit ad æternam hominum memoriam, vt Cicero in 1. agraria contra Rullum. Appianus in Libyca & lib. 1. de bellis ciuilibus testantur. Alia est consecratio quam Apotheosim dixerunt, de qua nominatim locutus est Herodianos, vbi de Seueri morte agit, de qua vide Cœlium lib. 21. cap. 33.

Tribunorum plebis sacrosancta autoritas.

Vtriq; censori perduellionem se iudicare] Tribunus non tantum mulctam irrogat, sed etiam crimen iudicat, cum quem de crimine condemnat, quare apud populum postea certabatur ex prouocatione, vt Torneb. præallegato loco annotat. Cæterum quod tribunus censoribus diem perduellionis dicit, inde fit, quod si quis intercessioni Tribunitiæ non paruisset, aut concionem Tribunis auocasset, is Maiest. crimen commisisse censeretur, vt & si quis concilium plebis vi atque audacia turbasset, tribunosve in ordinem coëgisset, magistratis in eum iudicium exercebatur, quale hoc lib. describitur. Sed & si quis tribuno plebis de via non decessisset, in hoc crimen, quasi scopulum quem impingebat. Scribit enim Plutarch. in Gracchis C. Veturium ciuem Romanum supplicio affectum, quod tribuno plebis in foro ambulanti de via non cessisset, cum more maiorum omnes ei cedere tenerentur. Porro hoc crimen antiqui perduellionem vocabant, ex ea nimirum causa, quod huius criminis conuicti, hostili animo aduersus Remp. esse viderentur. Nam antiqui hostes perduelles vocabant, itaque ea differentia est inter perduell. & maiestatis crimen, quod omnia perduellionis delicta sub nomine maiestatis cadunt, non tem omnia, quæ crimina maiest. dicuntur, perduellionis sunt, vt l. fin. ff. ad maiest. Vide quæ de hoc annotauimus supra lib. 1.

Perduellionis crimen.

Cl

Clauſoque tabulario] Tabularium locus erat Romæ refertus omnibus inſtrumentis, tabulis, literisque publicis, in quibus omnia paſcua, prædia, vectigalia, portoria, ciuitates, redemptionesq; publicanorum perſcripta erant. De eo Maro ſcripſit: *Tabularium quid.*

Inſanumq; forum, & populi tabularia vidit.

Tornebus loco prælegato.

Si collega damnatus eſſet] Veræ & infucatæ amicitiæ exemplum. Lætari enim & dolore affici ex his, quæ in vtranque fortunam amico contingunt, vt in Lælio ait Cicero, ea demum vera eſt amicitia, & hinc Demetrius Phalereus veros amicos in rebus lætis & proſperis vocatos, in aduerſis inuocatos & vltro adeſſe ſolitus eſt dicere: Cæterum aliam cauſam ob quam hi cenſores rei facti ſunt, refert Plinius de viris illuſtribus cap. 57. quem vide.

Comitem exilij] Pro magno.n. & inſigni amici commodo, tenuis (vt Theophraſtus ait) infamia interdum ſubeunda eſt, quandoquidem honeſtatis & famę iactura maiore honeſtate plerunq; & cum maximo fœnore compenſatur.

Conceptis verbis iurauit] Quid ſit conceptis verbis iurare, oſtendimus ſupra, & tradit Torneb. aduerſ. cap. 10. *Conceptis verbis iurare.*

Aquileienſium legatis] Certus enim videtur in colonijs familiarum numerus, cui iniuſſu Senatus adijcere non licebat.

Epidamni magis celébre] Epidamnum ab Epidamno barbarorum rege conditore dictum eſſe, Appian. lib. bell. ciuilium 2. ſcribit: eiusque portum poſt Dyrrachium dictum à Dyrracho Epidamni ex filia nepote. Tandem Corcyrenſes appellationem vt infauſtam mutaſſe, portumq; ab vrbe quę deſuper imminet Epidamnum dixiſſe. Hactenus ille. At Romani, quia velut in damnum futuris omen id viſum eſt, Epidamni nomine, vt magis infauſto, expuncto, Dyrrachij vocabulum reſtituerunt, vt meminit Pomponius Mela lib. 2. de Macedonia, fere circiter finem.

Templum Iouis quem Niccum vocant] Huc transferenda ſunt ea, quę de Ioue Nicæo circiter lib. 42. finem annotauimus: Victoria vero Græcis νίκη dicitur, παρὰ τὸ μὴ εἴκειν, i. à non cedendo: vt Cælius annotat. lib. 5. cap. 6. Ita Nicæus non incommode ἀπὸ τῆς νίκης, i. victoria dictus eſſe videatur. *Iupiter Nicæus.* *Nixn victoria vnde Græcis dicta.*

IN LIBRVM XLIIII. QVI ALIIS DECADIS V. LIBER IIII. DICITVR ANNOTATIVNCVLAE.

ACtium Acarnaniæ portum] Vbi & Actij Apollinis templum erat, atque Nicopolis Auguſti Imperatoris opus. Cum enim Octauius, cognomento Auguſtus, ante fauces Ambracij ſinus, Antonium cum Cleopatra Aegypti regina nauali bello viciſſet pro huius inſignis victoriæ gloria Nicopoli nomen impoſuit. Hoc vero bellum poſt Velleium Paterculum Oroſius lib. 6. diligentiſſime proſequitur, & ſub finem libri 8. elegantiſſime Virg. in Aeneæ clypeo. Nec minus erudite Flaccus, Horat. in libro Odarum, Ode 9. & lib. 4. Propertius. *Actium.*

Diuortium itinerum] Huc transfert ea quæ ſupra lib. 38. de diuortijs aquarum dicta ſunt ex Tornebi ſententia.

Circa Dium caſtra habuit] Dium Ptolemęus Pieriæ attribuit, Stephan. Macedoniæ, in qua olim Olympica certamina celebrare conſueuerant. Pauſanias Boeoticis author eſt, in his locis Orphea à mulieribus Thracijs diſcerptum fuiſſe. Polyb. lib. 4. autor eſt, Dium vrbem, ædificijs, gymnaſijs, porticib. templis, ſtatuarijs, imaginib. veterum Macedon. regum eximie fuiſſe adornatam. *Dium.*

Enipei amnis] Celebris hic eſt amnis victoria Cæſaris contra Pompeium, vt Lucanus lib. 7. *Enipeus.*

Sanguine Romano quam turbidus ibit Enipeus.

Ludicro

Circenſes ludi.

Ludicro Circenſi] Quod Græcis Olympici, hoc Romanis Circenſes ludi fuiſſe videntur. Quippe Agonici Circenſes apud Elidem in honorem Iouis Olympici pariter inuenti inſtitutique ſunt. Inde Romam aduocatus quidam exiſtimarunt, vbi Neptuno & Cereri tribuerunt, quorum memoria quotannis celebrabatur iuxta fluminis ripam anguſto tramite, altero latere vrgente flumine, altero poſitis gladiis, vt vtrinq; præſens exilium eſſet, bigarum curſu certabatur dimicatione periculoſa, adeo vt intra præſcriptum illas coercere neceſſe eſſet, vnde Circenſes dicti. De quibus pręter Liuium hic Blondus li.2. Romę triumph. Marlian. li.4. c.10. Topog. Ouid. li.4 Faſt. Alex. ab Alex. li.5. c.8. Cœl. li. 8. c.7. Leon. li.2. c.57. & li.1. c.68. & li.2. c.62. de varia hiſt.

Lingua.

Lingua] Linguam vocat terram in mare protenſam ſpecie linguę. Nam lingua ſiue lingula interdum promontorium, vel alia quæuis terra longa & anguſta dicitur, quæ in modum linguæ exectæ in mare excurrit. Cæſar lib. 3. de bello Gall. Erant eiuſmodi fere ſitus oppidorum, vt poſita in extremis lingulis, promontoriisq;, neq; pedibus aditum haberent, &c.

Ceruis.

Ceruis etiam obiectis] Cerui hic ſunt furcæ lignave cornuta, ad ſimilitudinem ceruorum cornuum. Sic Cæſar li.7. De bello Gallico poſt eas aggerem, & vallum duodecim pedum extruxit, huicloricam pinnasque adiecit grandibus ceruis, &c.

Iiſdem caſtris tenderet] Tendere in re militari tentoria figere, ſeu papiliones erigere ſignificat, ſic Cęſar li.6. De bello Gal. vſq; eo, vt qui ſub vallo tenderent mercatores, recipiendi ſui non haberent facultatem, & Virg. lib.1.

Hic Dolopum manus, hic ſæuus tendebat Achilles.

Eumenem claſſemq; eius, tanquam vento allatas naues] Videtur ſignifice re claſſem illam, cum ſociis opem non tulerit, paruoque temporis ſpatio illi manſerit, videri potuiſſe, non conſilio eo veniſſe, ſed tempeſtate delatam. Naues enim cum vi ventorum aliquo appelluntur, ſtatim ceſſantibus illis abeun Victorius lib.17. c.22. var. lect.

Natura inter ſe inimica] Demoſthenicum hoc eſſe videtur. Sic nanq; ill *βασιλεὺς γὰρ δὲ πέφυκε ἅπας, ἐχθρὸν ἐλευθερία δὲ νόμοις ἐναντίον.*

Naues quas hippagogos vocant] Hæ aliter hippagines vocantur, Poly

Hippagogi naues.

ἱππαγὼς vocat in 1. De quo genere nauium vide Bayfium in lib. de re naua Tractat etiam de eo nonnulla Franciſc. Robortellus lib.1. Emendat. cap.2.

Delius Apollo.

Sanctitas templi] In cuius limine inſcriptos fuiſſe verſus legimus, quib edocerentur homines qua herbarum compoſitione aduerſus omnia vene vterentur. Ab hac vero inſula Delo Apollo Delius vocatus, quod in ea & r tus & cultus eſſet, & oracula certiſſima redderet, licet Macrobius Deli cognominatum tradat, quod Sol luce ſua cuncta τὰ δῆλα, id eſt, clara & ma feſta faciat.

Cycladet.

Per Cyclades] Sic inſulæ, circa Delon in orbem ſitæ, authore Plinio, di ſunt, cui & Strabo accedit, vt mirari liceat, qua cauſa motus Seruius Cycla dictas ſcripſerit, non quod in circuitu ſint, ſed potius quod longo ordine circuire neceſſe eſt. De his vide Melam li.2. de inſulis Mediterranei maris

Vtrarij.

Vtrarios ad mare] Vtrarij dicebantur, qui vtribus & aliis eiusdem gen pellibus & aquam in caſtra deferre ſolebant.

Bucculæ.

Bucculasque] Bucculæ eæ caſſidis partes, per quam mittitur ſpiritus dictæ quod buccam tegant. Hinc bucculatii in iure ciuili dicuntur, qui ga faciunt, vt annotat Torneb. lib.9. aduerſ. c.16.

Macedonas vt triſte prodigium] Sic & Galatas Lunæ defectu conſp perterritos, nec cum Attalo rege vlterius procedere voluiſſe narrat Poly li.5. Et Germanos ante nouam lunam prælio minime contendere ſolitos r Cæſar li.1. de bello Gallico. Cæterum de hac Eclypſi Lunæ vide ſcripta à tarcho in vita AEmylij, qui tradit milites Romanos pro ſua conſuetudine dorem Lunæ æris percuſſi tinnitu reuocaſſe, & conſulem AEmylium, vb

um à tenebris Lunam expurgatam viderit, vndecim ei vitulos immolasse. minc Polyb. li.9.tradit cognitione Mathematum & maxime astrologiæ & Geometriæ, Imper.opus esse, de quo ipsum latius vide.

Dianæ quam Tauropolon vocant] Dianam Tauropolon vocant, sicuti in Periegesi scribit Dionysius Afer, non ab gente solum, sed ab animali, vt probat Eustathius, quia armentis præsit. Cœlius li.7.c.15. Tauropoliæ Dianæ meminit, & Diodorus li.5. Idem & Tauropolia sacrificia Dianæ & Martis apud Amazones vocari scribit Phauorinus. Tauropolon (inquit) Dianam dixerunt, quoniam vt Taurus πρῶτον omnia, vel quod Taurum Neptunus immiserit Hippolyto furente œstro per omnem fere terram, vel quod Iphigenia è Scythia fugiens, in Attica simulachrum Dianæ constituerit, & Tauropolon Dianam appellauit. *Diana Tauropolos.*

Samothracum traiecisse] De hac insulaleges Strabonem li.10. Diodorum Siculum li.6. Plinium li.4.c.12. li.36.c.5. lib.37.ca.10. Pomp. Melam. lib.2.cap.7. Volater. lib.9.c.4. Geograph. *Samothracæ.*

IN LIBRVM XLV. QVI ALIIS DECADIS V. LIB. V. DICITVR ANNOTATIVNCVLAE.

AD quadrigas mittendas excendenti] Escendenti non excendenti legendum, nam veteres escendo pro ascendo dixisse annotat Torneb. lib. aduers. 20.c.30. Sic Varro è vinea in arbores escendit vitis: & rursus in carnarium escendit.

Laureatas tabellas] Literas laureatas intelligit, quæ quid fuerint erius ostendimus: & vide de hisce Brodæú li.1. Miscellaneorum capite 33. *Laureatæ tabellæ.*

Pullo amictus illo] Torneb. lib.16. aduers. ca.20. legit, pullo amictus villo. ilus autem pilus est. Martialis, Calfaciunt villi pallia nostra mei. Si quis tamen fillo legere malit, nec ipse contradicit.

Exemplum mutationis rerum humanarum] κύκλος τὰ ἀνθρώπινα, id est, rculus res mortalium scilicet sunt, quod circumagantur, & velut in orbem urrant fortuna versante rotam, de quo Erasmus in prouerbio, omnium re- n vicissitudo est. Et in prouerb. Fortuna æstuaria. *Fortunæ æstuaria.*

Quid vesper ferat] Vide Erasmus in prouerbio: Nescis quid vesper vehat, & alluſit Philippus supra li.39. cum Thessalis respondens, minacem clausu- adiecit, nondum omnium dierum solem occubuisse.

Consurrexit consul] Quia & consulem hostis crudelissimi aduersa fortuna rum, lachrymas multas effudisse alij scribunt, virtus siquidem cadentium gnam reuerentiæ partem etiam apud hostes habere debet. Vide Plutar- in vita AEmylij, Sabellicum lib.8. Ennead:5. Plorum li.2.c.12. & Sabellic. .c.7. Ethnic. exemplorum, Platinam lib.2. de optimo ciue.

Valgabæ regis] Romana consuetudine, si quando reges aut legati venire iarentur, primo quid vellent ab exploratoribus cognoscebatur, postea ad grediebantur minores magistratus. Quod si essent legati hostium non ad- ebantur in vrbem, sed ijs & hospitium & senatus extra vrbem dabatur, vt lib.30. de Carthaginiensium legatis. Et post Nicostratus in lib. quem in- , De senatu habendo, tertium senaculum circa ædem Bellonę fuisse me- prodidit, in quo exterarum gentium legatis, quos in vrbem admittere bant, Senatus dabatur. Legationes autem sociorum & amicorum regum pulorum non excludebantur vrbe. Varro etiam prodit locum prope cu- Hostiliam substructum, vbi nationum subsisterent legati, qui ad Senatum missi, eumque Græcostasin appellatum, vt tradit Zamoscius lib.2. de se- Romano. *Romanorum mos in tractandis & audiendis legatis.*

In

Vrbanæ trib. In quatuor vrbanas tribus] Suburranam videlicet, Palatinam, Exquilinam, & Collinam, quas Seruius Tullius sextus Romanorum Rex primo instituit, & in has manumissos, si Reip. Romanæ participes esse vellent, vt vna ciuibus censerentur, distribuit. In has deinde Q. Fabius Rullus omnem forensem factionem postea excretam Censor coëgit.

E tribu mouere. E tribu mouere] Est itaque tribu mouere, vt ex hoc Liuij loco apparet, ex honestiore tribu in minus honestam transferre, vt ex rustica in vrbanam, aut

Rusticæ trib. ex rustica in rusticam, vnde dixit Plinius in vrbanas tribus transferri, vt annotat Sigonius de antiquo iure ciuium Romanorum lib. 2. c. 16. Porro rusticæ tribus apud Romanos omnium laudatissimæ erant, & eorum quidem qui agro colerent, è quibus in vrbanas transferri ignominiosum & turpe erat. Qua de re Plin. lib. 18. c. 3. Alex ab Alex. lib. 1. c. 18.

Mineruium. In oppido Mineruio] Partem quandam Romæ Torneb. videtur intelligere, in qua templum Mineruæ fuerit, quod Mineruium dicebatur, vt Dianium de quo ipse lib. 16. aduers. c. 20.

Titulus. Quem tandem titulum] Titulum hic accipe pro causa, sicut Asconius in oratione Cicer. pro Milone manumiserat eos Milo sub hoc titul. quod caput sum vlti essent. Sic Ambros. in sermone 90. Et quia erant nobiles, inquit, titulum inquit Christianitatis opposuit, Renard. de authoritate prudentum. c. 7.

Iupiter Trophonius. Lebadiæ templum Iouis Trophonij adijt] Lebadia veluti reliquæ Græciuitates, rebus alijs multis ornata felixque fuit, tum Trophonij nemore. Quo loco ferunt Hercynnam Trophonij filiam, vna cum Proserpina Cereris filiquandoq; colludentem, anserem habuisse. Qui cum inuita Hercynna auolasset, in subterraneum antrum se recepit, atq; sub lapide se abscondit. Puella antrum ingressa, anserem sub lapide delitescentem recuperauit, confestim eoci, vbi lapidem puella sustulerat, aqua scaturiuit, quæ influuiũ excrescens Hercynna fuit nominata: ad cuius ripas Hercynnæ templum extruxerunt, in templo virginis simulachrum in manibus anserem gestantis erectum. Hæc Pausaniæ Bœoticis & Zteztis in Lycophronem Commentariis. De specu Throphonio complura notauit Eras. in prouerb. in antro Trophonij vaticinatus est. Meminit eius & M. Tullius in Tusculanis. Herodotus in Cho. Philostus in Apollonij Thyanei vita: Origines lib. 3. contra Celsum: Phauorinus Aristophanis interpres in Nubib.

Euripus. Spectaculum Euripi] De huius Euripi Eubœici structura, qua statis quibus diebus, temporibusque fluere atque refluere dicitur, Liuius lib. Cicer. lib. 3. de diuinatione. Pomponius Mela libro 2. At diuersum ab alii hannes Tortellius prodere non dubitauit: vt ibi Ioachimus Vadianus in annotationibus ad Melam refert, quæ omnino videnda sunt, nec contemda, quæ Nicolaus Gerbellius libr. 5. in descriptione Græciæ Sophiani descripta reliquit.

Amphilochus. Amphilocus vates] Meminit huius & Strabo, & Pausanias, qui & eius Athenis describit. Thucydides lib. 2. histor. Amphilochum scribit Amphialium, post bellum Troianum cum domum reuersus esset, Agros exosum cilium condidisse in sinu Ambraciotico vrbem, quam de nomine primæ & suo Argos Amphilochicum appellarit.

Æsculapij templũ extra Epidaurum. Quinq; millib. passuum] Cur Æsculapij templum extra vrbem fuerit tarch. in problematis rationem reddit. Quod ægri plerunque extra portas versari soliti fuerint, ne vrbs horum fœtore contagioneve contaminaretur.

Summotor aditus. Summoror aditus] Lictorem intelligit, eorum namque erat, vt populum summouerant, fontes virgis cæderent. Sic Liuius, & summouere populum tores iussi. Et alio loco, Lictor apparuit, summouente eo, incesserunt. Ac porro hoc loco intelligit magistratuum ministros, sic dictos ab accienda vocando. Nam accensus instar præconis acciebat iussu consulis Quirites concionem, de his & superius nonnulla annotauimus, quæ vide.

Accensi.

L

Lunamq; matrem] Romanorum consuetudo erat arma de hostibus capta interdum cremare Vulcano, aut Marti, aut Mineruæ, idque ab Imperat. factum reperimus non raro, ac quidem in dictis numinibus constat rei causa, in Luna certe non apparet, quid enim attinet arma in honorem Lunæ comburi? Quare Tornebus li. 16. aduersar. cap. 20. pro Luna, Lua reponendum censet, vt & supra lib. 8. scribitur, Armorum vis magna, tum inter cæsa corpora hostium, tum in castris inuenta est. Ea Luæ matri dare, se consul dixit, vbi notata quoque à nobis vide. *Luna dea.*

Tribus ijs omnibus] Antiquissima siquidem quæ nunquam non seruata est, ex de triumpho fuit, vt qui ob rem in bello bene gestam triumphum ducturi essent, ante triumphum ne vrbem ingrederentur. Triumphabant enim cum imperio, & imperium deponere vrbem intrantibus necesse erat. Triumphum autem Senatus decernebat, sed imperium in vrbe, quo die triumphus duceretur, populus dabat, rogatione ab aliquo tribuno plebis lata. Hanc legem de imperio vnius diei intra vrbem Cicero significat lib. 4. ad Atticum, de qua plura Manutius de legib. Romanis. *Triumphi lex.*

Intacta Inuidia media sunt] Sic Poëta:

Ima tenent pacem, perflant altissima venti.

Militem honorem dare posse] Ita legendum esse, fugato aduerbio non quod in priorib. editionibus fuerat, annotat Torneb. li. 16. aduers. c. 20. Qui autem potest honorem dare, penes eum etiam est potestas non dandi. Intelligatur Paulus, qui se negat habuisse potestatem dandæ pecuniæ, militem habere potestatem mandandi suffragio triumphi, quem non defert male meritæ sensus & historico dignior est, & acrior.

M. Seruilius] Vir consularis, qui vicies ac ter in bello singulari certamine prouocatus hostem interfecerat, vt tradit Plutarchus in vita AEmylij, & ipse circa finem orationis huius gloriatur. *M. Seruilius.*

Ipse postremo Paulus in curru] Huius triumphi ordinem & pompam lege apud Plutarchum, Appianum inter principium & medium eius libri qui Libyca inscribitur. Sabel. li. 8. Enn. 5. Blond. lib. 10. Romę triumph. Filij duo Max. & Scipio, qui in adoptionem dati, alter Scipioni Africano, qui P. Scipio AEmylianus dictus est à Paulo AEmylio parre, alter autem Fabij Max. filio eius qui bis quies consul fuit. Huius vero adoptionis meminit Plut. in Paulo AEmylio, & Max. lib. 2. c. 5. Alex. ab Alex. lib. 2. c. 11. qui huius adoptionis rationem reddit. Notandum est autem, lege cautum fuisse, vt adoptatus adoptantis appellationem sumeret, suo quoq; nihilominus nomine retento, cuius rei est Tranquillus & Dion in Augusto. *Triumphus P. AEmylij Macedonici.*

Sacrorum hæredes] Peculiaria etenim sacra cuique familiæ fuisse, supra dictum est.

Vestra felicitas & secunda fortuna] Veræ magnanimitatis exemplum Emylius est, qui recta ratione fretus fortitudinem & constantiam, non solum aduersus arma & hostium minas, sed aduersus omnem fortunam pariter habendam ratus, ea ratione filiorum casum tulit, vt secundis aduersa, domestica publicis obscurata, dignitatem & magnitudinem rerum nequaquam deturbarent. Vide Val. Max. lib. 5. ca. 10. vbi similia cum Romanorum tum aliorum exempla leges.

Ego qui de illo triumphaui, ab altero funere filij curru ex Capitolio] Tornebus lib. 16. aduersariorum c. 20. legit filij in currum, & sic distinguit, antequam currum triumphalem ascenderet, alterũ se amisisse è liberis, alterum, acto iam triumpho, quod consonat historiæ. Et vt hæc obseruatiuncula notatu digna, sic prætereunda altera in oratione Seruilij præcedẽte. Nam vbi in ea legitur, Spolias quas traducendas in triumpho vindicauit: Tornebus eodem loco legendum atq; scribendum censet in triumphum. Ita enim sententiæ satisfiet, & oratiuncula quædam liberalisque antiquitatis indoles redolebit.

Cum

Cum Alexandro filio] Hunc tornandi subtiliumque operum egregium artificem fuisse tradunt, eumque Romanas addidicisse literas, & magistratibus se scriptorem solertem ac gratiosum præbuisse, vt refert Plutarchus in vita Æmylij. Hoc ipso insigne exemplum inconstantiæ rerum humanarum præbens, ita vt præclarè Valerius Maximus libro 6. capite vltimo, circa finem dixerit: Caduca nimirum & fragilia, puerilibusque consentanea crepundijs sunt ista, quę vires atque opes humanæ vocantur, affluunt subito, repente dilabuntur, nullo in loco, nulla in persona stabilibus nixa radicibus consistunt, sed incertissimo flatu fortunæ huc atque illuc acta, quos in sublime extulerunt, improuiso recursu destituros, in profundo cladium miserabiliter immergunt.

IN LIVII LIBROS ANNOTATIONVM FINIS.

Τῷ Θεῷ δόξα.

Londini impensis I. Harison.

90. Verses. 5 Articles 2 Rap. Sedno